CUJACII
OPERUM
TOMUS OCTAVUS.

JACOBI CUJACII

J. C. PRÆSTANTISSIMI

TOMUS OCTAVUS VEL QUARTI

OPERUM POSTUMORUM

Quæ de jure reliquit, PARS POSTERIOR, *sive ad diversos Titulos Pandectarum Recitationes Absolutissimæ, a mendis quibus antea scatebant pene innumeris ope MSS. Cod. repurgatæ, cui accesserunt ejusdem Scholia in libros Institutionum D. Justiniani: cum Epistolis, Orationibus, & aliis quibusdam Opusculis a* CAROLO ANNIBALE FABROTO *J. C. dispositis.*

ACCESSERE in hac novissima Editione ab eruditissimo Viro græcorum Versio locorum hactenus ab omnibus desiderata;

INDEX locupletissimus, ac perpetuus omnium omnino rerum, quæ his Operibus continentur;

PRÆTEREA dissertatio EMUNDI MERILLII, & Interpretatio ab eodem facta Variantium ex CUJACIO observatarum, quæ per totum opus suo quæque loco variante notantur;

POSTREMO Controversiæ JOANNIS ROBERTI ejusdemque Notæ in Responsiones a CUJACIO nomine ANTONII MERCATORIS editas; quæ majori Eruditorum commodo in ipsis Observationibus afferuntur, studio & diligentia LIBORII RANII J. C. Neap.

NEAPOLI MDCCLVIII.
EX TYPOGRAPHIA MORIANA
APUD VINCENTIUM PAURIA.
SUPERIORUM PERMISSU.

MG-36
R.116.671

INDEX ALPHABETICUS TITULORUM

In hoc Digestorum Posteriore Tomo explicatorum.

A

Aquirenda, vel amittenda possessione *tit.* II. *ex lib.* XLI. 236

B

Bonorum possessionibus *tit.* I. *ex lib.* XXXVII. 1

Bonorum possessione contra tabulas *tit.* IV. *ex d. lib.* 23

Bonorum possessionibus ex testamento militis *tit.* XIII. *ex lib.* XXXVII. 148

Bonorum possessione furioso, infanti, muto, surdo, cæco competente *tit.* III. *ex d. lib.* 21

Bonorum possessionibus secundum tabulas *tit.* XI. *ex lib.* XXXVII. 193

C

Carboniano edicto *tit.* X. *ex lib.* XXXVII. 120

Collatione bonorum, ac de *rend. lib.* 79

Communibus cum extraneis liberis ejus *tit.* VIII. 107

D

Diversis regulis juris *tit.* XVII. *ex lib.* L. 695
736 & 849

Dotis collatione *tit.* VII. *ex lib.* XXXVII. 100

E

Exhibendis, & admittendis, & non admittendis eorum *tit.* X. *ex lib.* XXXVIII. 209

I

Jure fisci *tit.* XIV. *ex lib.* XLIX. 302

Jure patronatus *tit.* XV. *ex lib.* XXXVII. 150

L

Legatis præstandis contra tabulas, bonorum possessione petita *tit.* V. *ex lib.* XXXVII. 57

O

Obligationibus & actionibus *tit.* VII. *ex lib.* XLIV. 316

Obsequiis a liberis, & libertis, parentibus, & patronis præstandis *tit.* XV. *ex lib.* XXXVII. 159

Q

Quibus non competit bonorum possessio *tit.* XIII. *ex lib.* XXXVIII. 231

Quis ordo in bonorum possessione servetur *tit.* XV. *ex d. lib.* 232

S

Si a parente quis manumissus sit *tit.* XII. *ex lib.* XXXVII. 145

Si tabulæ testamenti exhibeantur *tit.* II. *ex d. lib.* 19

Si tabulæ testamenti nullæ exhibeantur, unde liberi ex. VI. *ex lib.* XXXVIII. 161

Successorio edicto *tit.* IX. *ex d. lib.* 196

V

Verborum significatione *tit.* XVI. *ex lib.* L. 477

Ventre in possessionem mittendo, & de curatore ejus *tit.* XI. *ex lib.* XXXVII. 118

Veteranorum, militumque successione *tit.* XII. *ex lib.* XXXVIII. 229

Unde cognati *tit.* VIII. *ex d. lib.* 189

Unde legitimi *tit.* VII. *ex d. lib.* 183

Unde liberi, *Vide* si tabulæ test. &c.

Unde vir & uxor *tit.* XI. *ex lib.* XXXVIII. 226

Uti legibus, Senatusve consultis bonorum possessio detur *tit.* XIV. *ex d. lib.* 232

INDEX ALTER ALPHABETICUS
LEGUM
Hujus Posterioris Partis Digestorum Tomi.

A

L. A *Bigenia* 140. De div. reg. jur. 721 832 & 875
L. A *diffensum* 199. De verb. fign. 624 607
§. *Abeffe* ibid.
L. Abiit in perfonam 28. De obl. & act. 357
L. Abfenti tutor 37. De obl. & act. 370
L. Abfentis uxor 34. De verb. fign. 517
L. Abfentes auxerius 7. De obl. & act. 335
L. Abfentium genera 25. De obl. & act. 353
L. Abfentium ibid. *L. Omnia autem* ibid.
L. Actus legitimi 77. De div. reg. jur. 697 708 & 864
L. Ad eft quæ non habent 157. De div. r. j. 726 838 & 879
L. Semper ibid. *L. In contrahendis* ibid.
L. Adefcifi Rome 139. De verb. fign. 591 479
L. Adfignare 107. De verb. fign. 506
L. Adjuvefus extraneos ult. De acquirend. hæredit. poff. 315
L. Afper 93 *bona* 27. De verb. fign. 506
§. *Inquendam* ibid.
L. Air Divus Trajanus 16. De jur. fifc. 435
L. Æquiffimum 2. De bon. poff. fec. tab. 117
§. *Si fub conditione* 139 §. *Deferre* ibid.
L. Ne qua quifque ibid. §. *Si cui ita* 141
§. *Si primus* 140 §. *Si verus* 142
L. Alienationis verbum 28. De verb. fign. 507
§. *Oratio* ibid.
L. Alimentum 67. De verb. fign. 547
§. *Donationis* ibid.
L. Aliud eft capere 71. De verb. fign.* 547
§. *Nec tantus* ibid.
L. Aliud fedes 131. De verb. fign. 585
§. *Inter municipem* ibid.
L. Aliud eft promittere 174. De verb. fign. 607
L. Aliud eft vendere 160. De div. reg. jur. 727 840 & 879
§. *Refpicere* ibid. *L. Adfcriptum* ibid.
L. Alter ex duobus 13. De div. r. j. 685 778 & 859
L. Anniculus exercitus 3. De verb. fign. 587
§. *Paffim* ibid.
L. Annicula non ftatim 134. De verb. fign. 587
L. Appellatione 49. De verb. fign. 530
L. Appellationes 131 72. De verb. fign. 542
L. Arbitrum 32 *arbitrum fortitum* 58. De jur. fifc. 443
L. Arbitrum 246. De verb. fign. 611
§. *Rurfus* ibid.
L. Arbitrum 41. De verb. fign. 521
L. Arbitrum ait 37. De obl. & act. 398
L. Arbitrio fummo, pupillus 42. De jure fifci 443
§. *Sed & ante* ibid.
L. Arbitrio 26. De verb. fign. 468
L. Arbitrio 76. *Mifle reatu* 48
L. Arbitrio 40. *Si fervus* 48
L. Arbitrio 42. §. *Si nihil* ibid.

B

L. B *Ona autem* 3. De bon. poff. 1
§. *Hereditatis* ibid.
L. Bonorum ibid. §. *Sed & ejus* 6
L. Twrito 4 §. *Adjiciuntur* ibid.
L. Bonorum municipium ibid. §. *Si cenfu* ibid.
L. Bonorum 5 §. *In bonorum* 8
L. Bona Civitatis 15. De verb. fign. 496
L. Bona fides 57. De div. reg. jur. 688 782 & 860
L. Bona fides 136. De div. reg. jur. 719 830 & 875
L. Bona fide 87. De jur. fifc. 455
§. *Rem qui* ibid.
L. Bonæ fidei 110. De verb. fign. 568
L. Bonorum appellatio 49. De verb. fign. 519
L. Bonorum appellatio 208. De verb. fign. 630 503
L. Bonorum poffeffio 4. Si tab. teft. null. ext. 175 161
L. Bonorum poffeffio 1. De bon. poff. 1
L. Bonorum fitus 8. De jur. fifc. 423
L. Bonos 89. De verb. fign. 553
§. *Hoc fermone* ibid. §. *Inter* ibid.

C

L. C *Æcilia Pia* 24. De jure patr. 158
L. C *Capitum æftatis* 168. De div. reg. jur. 840
§. *Quod facinus* ibid.
L. Carbonianum 23. De carbon. edict. 124
§. *Quamvis* ibid. *L. Duo* ibid.
§. *Pubri* 125 §. *Qui viribus* 127
§. *Caufe cognitio* ibid. §. *Cum Virginie* 128
§. *Si autem* ibid. §. *Mifum* 129
§. *Si is qui* 126
L. Carbonum 167. De verb. fign. 604
L. Cadere dicitur 213. De verb. fign. 632
§. *Et hoc* ibid. §. *Lata culpa* ibid.
L. Cinfori 111. De verb. fign. 568
L. Cipiffe 140. De verb. fign. 591
L. Ciffus ignominia 36. De obl. & act. 389
L. Ceteroquin, & reliquarum 160. De verb fign. 600 535
L. Clam poffidere 5. De acq. vel am. poff. 267
§. *Qui ad mandatum* 268
L. Cognofere 36. De verb. fign. 538
§. *Litis autem* ibid.
L. Collegium 173. De verb. fign. 607
§. *Qui extra* ibid.
L. Commendare 186. De verb. fign. 616
L. Commodare 32. De acqu. vel amit. poff. 306
§. *Commodare* ibid.
L. Commodatum 34. De verb. fign. 523 489
L. Communi dividundo 39. De verb. fign. 507
L. Compromiffa 81. De obl. & act. 379
§. *Quod autem* ibid. §. *Item in his* ibid.
§. *Unde* ibid.
L. Confilii non fraudulenti 47. §. *Quare* 3. 684 777 & 858
L. Contra non 6 §. *Sed* 7

L. Conftitutionibus 33. De oblig. & act. 356
L. Contra illos imaginarii 54. De oblig. & act. 388
L. Contra illos quidam 22. De div. reg. ju. 671 758 & 854
L. Contra iffe. 21. De obl. & act. 348
L. Coram Titio 209. De verb. fign. 630
L. Creditor exceve 55. De verb. fign. 531 489
L. Creditor qui permittit 158. De div. r. j. 726 839 & 879
L. Creditores accipiendo 10. De verb fign. 489
L. Creditorum 11. De verb. fign. 489
L. Cui jus eft donandi 163. De div. r. j. 728 840 & 880
L. Cui præcipua 57. De verb. fign. 531
§. *Perfequi* ibid.
L. Cujus effectus 148. De div. reg. jur. 724 835 & 876
L. Cujus per errorem 53. De div. reg. jur. 682 779 & 859
L. Culpa 200. De div. reg. jur. 685 778 & 859
L. Culpa eft 36. De div. reg. jur. 680 771 & 857
L. Cum amplius 84. De div. reg. jur. 702 805 & 865
§. *In nuova debes* ibid.
L. Cum hæfernum 98. De verb. fign. 557
§. *Certo* ibid. §. *Menfis* ibid.
L. Cum emancipatus 13. De bon. poff. contr. tab. 49
§. *Qui duos* ibid. §. *Si pater ex* ibid.
§. *Si pater* 50
L. Cum emancipati 2. De coll. bonor. 95
§. *Illud autem* 96
L. Cum ex una delifto 32. De oblig. & act. 360
L. Cum hæredes inftituti 12. De acq. vel am. poff. 287
§. *In his* ibid. §. *Item quoro* 288
L. Cum mercem 27. De jur. fifci 445
L. Cum per delictum 154. De div. reg. ju. 725 837 & 878
§. *Illi debet* ibid.
L. Cum pretor dicet 81. De verb. fign. 550
L. Cum pretor 127. De div. reg. jur. 715 823 & 873
L. Cum principalis 178. De div. reg. jur. 731 843 & 879
L. Cum quevebatur 140. De verb. fign. 650
L. Cum quidam 14. De bon. poffeff. 17
L. Cum quidam capitis 100 20. De jur. fifc. 443
L. Cum quis 22. De obl. & act. 329
L. Cum quis 165. De div. reg. jur. 728 840 & 880
L. Cum fervo 107. De div. reg. jur. 709 816 & 869
L. Cum fcipiadonem 57. De verb. fign. 556
L. Cum rerum fubcinonibus 49. De jur. fifc. 674
L. Cum tempus 17. De div. reg. jur. 667 752 & 852
L. Cum teftamento 202. De verb. fign. 624

D

L. D *Ebitor* 108. De verb. fign. 567
L. De bonis mateis & *De* Carbon. edict. 132
§. *Mvic autem* ibid. §. *Poft pubertatem* 133
L. Deciffe 76. De verb. fign. 545
L. De ea delatora 23. De jur. fifc. 442
L. Deferre non poffunt 18. De jur. fifc. 435
§. *Item clariffimi* ibid. §. *Item milites* ibid.
§. *Item damnati* ibid. §. *Sed commiferis* ibid.
§. *Item conftitutionis* 436 §. *Item eos* 438
§. *Sed eos* ibid. §. *Papinianus* 439
§. *Veterani* ibid.
L. Delata 151. De verb. fign. 596
L. Delator non eft 44. De jur. fifc. 460 454 & 455
L. Denique non eft 19. De jur. fifc. 439
L. Denuntiat 163 De obl. & act. 393
L. Deportatione 13. De verb. fign. 574
L. Deportatus 14. De verb. fign. 574
L. Deportatus 15. De verb. fign. 574
L. Deportatus 16. De verb. fign. 574
L. Deportatus 17. De verb. fign. 574
L. Deportatus

L. Vere in omnibus 108. De div.reg.jur. 709 816 & 869
L. Vere quibusfumque 152. De div.re.ju. 722 836 & 877
L. Veri propter 235. De verb. fign. 644 536
§. *Fabros* ibid.
L. Filius emancipatus 9. De collat. bonor. 99
L. Filii appellatione 84. De verb. fign. 531
L. Filii hereditate 9. De jur. patron. ibid.
§. *Ut in bonis* ibid.
L. Filium emancipatum 4. De coll. bonor. 98
L. Filium, quem 20. De lib. poft. contr. 55
§. *Filiumque* ibid. *Legata* 56
L. Filium qui 5. De leg. præftr. 62
§. *Omnibus* 64 §. *Si legata* ibid.
§. *Si quis* ibid. §. *Sed & fi* ibid.
§. *Non folum* 65
L. Filiusfam. ex omnibus 39. De obl. & act. 372
L. Filiusfam. 8. Si tab. teft. null. 180
L. Filiusf.neq; exiuere 93. De div.reg.jur. 706 810 & 867
L. Filiusfam. fua nomine 9. De obl. & act. 336
L. Fifci cum 6. De jure fifci 421
§. *Quodcumque* ibid.
L. Fifcus in queftione falfi 38. De jure fifci 454
§. *Delatoris* ibid.
L. Fraudis interpretatio 79. De div.re.ju. 700 801 & 864
L. Fraftus rei eft 72. De div. reg. jur. 695 794 & 862.
L. Frugem per reditu 77. De verb. fign. 540
L. Fugitivus eft 225. De verb. fign. 639
L. Fuit queftionis 9. De donis coll. 107
L. Fundi appellatione 211. De verb. fign. 630
L. Fundi venditor 33. De vei. emit. poff. 298
L. Furiofi, vel *ao.* De div. r.j. 681 660 773 743 & 857
L. Furiofo 1. De hon. poff. infan. fur. &c. 21
L. Furiofus, & *pupillus* 46. De oblig. & act. 381

G

L. Gneraliter autem 9. De acq. vel am. poff. 269
L. Generaliter 78. De div.reg.jur. 699 799 & 864
L. Generi appellatione 137. De verb. fign. 590

H

L. Habere duobus modis 188. De verb. fign. 616
§. *Civitum* ibid.
L. Hæc adjectio 192. De veb. fign. 618
L. Hæc bonorum poffeffio 1. Undc cogn. 193
§. *Proximus* ibid.
L. Hæc cautio 225. De verb. fign. 639
L. Hæc ftipulatio 200. De verb. fign. 624 607
L. Hæc verba, ille 124. De verb. fign. 578
L. Hæc verba in ftipulatione 73. De verb. fign. 543
L. Hæc verba quanti 193. De verb. fign. 618 613
L. Hæc verba cui 69. De verb. fign. 538
L. Hæredibus 62. De div. reg. jur. 690 786 & 861
L. Hæreditatis appellatione 138. De verb. fign. 590
L. Hæreditatis appellatio 149. De verb. fign. 575 593
L. Hæreditariorum actionum 40. De oblig. & act. 372
L. Hæredis appellatio 65. De verb. fign. 538
L. Hæredis appellationem 170. De verb. fign. 606 538
L. Hæredum 59. De div. reg. jur. 689 784 & 860
L. Hæredi, *cujus* 1. Si tab. teft. exts. 19
L. Hic titulus 1. De collat. bonor. 79
§. *Inter eas* ibid. §. *Patrem* ibid.
§. *Plane ſi nuicerem* ibid. §. *Pii maxime* ibid.
§. *Si ex duobus* ibid. §. *Sed & ſi* ibid.
§. *Pater* ibid. §. *Idem Julianus* 86
§. *Tubet* ibid. §. *Quicqd boſtibus* 91
§. *Quamvis* 88 §. *Si emancipato* 92
§. *Si quoque* 89 §. *Si impubere* 93
§. *Si quis* 90 §. *Viris*, *qui* 95
L. His titulus 1. De legat. præft. 57
§. *Generaliter* ibid. §. *Poſtumis* 59
§. *Liberos* 58
L. Hoc jure 152. De div. reg. jur. 724 836 & 877
§. *Dejicit* ibid. §. *Ea contreſtibus* ibid.
§. *In maleficio* ibid.
L. Huminis appellatione 152. De verb. fign. 597
L. Hoſtes hi ſunt 118. De verb. fign. 574

I

L. Dos ſi ex 4. De Carbon. edict. 129
§. *Currunt* 130
L. In, quod noſtrum 11. De div.reg. jur. 664 747 & 851
L. Illa verba 68. De verb. fign. 538
L. Illa verba 161. De verb. fign. 600 554 & 562
L. Illud apud 143. De verb. fign. 594
L. Illud 6. De bon. poſſ. cont. tab. 25
§. *Si quis eum* 36
L. Imaginaria vend. tit. De div. reg.jur. 667 751 & 852
L. Improbe 79. De verb. fign. 548
§. *Unitur* ibid. §. *Voluptarie* ibid.
L. Imperator noſter 43. De jur. fifc. 460
L. Imperatores 34. De jur. fifc. 450
L. Imperitia culpæ 132. De div.reg.jur. 718 829 & 874
L. Impoſſibilium 185. De div. reg. jur. 732 844 & 884
L. In ambiguis 96. De div. reg. jur. 706 810 & 867
L. In ambiguis pro 85. De div.reg.jur. 703 805 & 865
§. *Non eſt novum* ibid. §. *Quotiens* ibid.
L. In bonorum 10. De bon. poſſ. 13
L. In condemnatione 173. De div.reg.jur. 730 841 & 883
§. *Cum verbum* ibid. §. *Dolo facit* ibid.
§. *Unicuique* ibid.
L. In contractibus 172. De div.reg. jur. 729 841 & 882
L. In contra tab. 1. De bon. poſſ. cont. tab. 23
§. *Vacantur autem* ibid. §. *Item* ibid.
§. *Hæc autem* ibid. §. *Si fui juris* ibid.
§. *Sed & ſi* ibid. §. *Qui habebat* 25
§. *Si ex tribus* ibid. §. *Filium* 26
L. In conventionibus 219. De verb. fign. 637
L. Inde tabernacula 184. De verb. fign. 615
L. Indiviſa 197. De verb. fign. 622
L. In eo, quod 33. De div. reg. jur. 678 768 & 856
L. In eo, quod plus 110. De div.reg.jur. 710 818 & 870
§. *Nemo* ibid. §. *Ubi vero* ibid.
§. *Pupillus* ibid. §. *Mulieribus* ibid.
L. In fadum adliones 13. De obl. & act. 341 336
L. Inferioris gradus 2. De fuccef. edict. 205
L. In fifci confil. 4. De jure fifci 419
L. In fraudem fifci 45. De jure fifci 460
§. *Bona eorum* ibid. §. *Si principalis* 465
§. *Ejus bona* ibid. §. *Si plus* ibid.
§. *Quotiens* 463 §. *Conductor* ibid.
§. *Qui pro alio* 464 §. *Mauritius* 466
§. *Piſcatibus* ibid.
L. In generali repetitione 80. De verb. fign. 550
L. In his, quæ 175. De div. reg. jur. 731 843 & 884
§. *Non debet* ibid.
L. In homicidii 35. De obl. & act. 367
§. *In dubium* 369
L. In jure civili 161. De div. reg. jur. 718 840 & 880
L. In

L. In lege cenſoria 203. De verb. fign. 624
L. In metallum 12. De jure fifci 426
L. In negotiis 5. De div. reg. jur. 660 743 & 850
L. In obſcuris 114. De div. reg. jur. 711 819 & 870
L. In obſcuris 179. De div. reg. jur. 731 843 & 883
L. In omnibus enim 2. De bon. poſſ. 1
L. In omnibus obligat. 14. De div.reg.jur. 666 751 & 852
L. In omnibus cauſis 68 De div.reg. jur. 694 791 & 862
L. In omnibus cauſis 39. De div.reg.jur. 681 773 & 857
L. In omnibus negotiis 57. De obl. & act. 390
L. In omnibus quidem 90. De div.reg.jur. 704 808 & 866
L. In omnibus temporalibus 6. De obl. & act. 333
L. In pari cauſa 128. De div.reg.ju. 716 825 768 & 873
§. *Hi qui* ibid.
L. In perſonam fervilem 22. De div.reg.ju. 670 757 & 854
§. *Generaliter* ibid.
L. In quibuſcunque 48. De obl. & act. 383
L. In rusticæſtis 241. De verb. fign. 650
L. In ſervitum 200. De verb. fign. 625
L. Inſtructum autem 185. De verb. fign. 615
L. In ſumma ſciendum eſt 17. De jur. fifc. 435
L. Inteſtabilis eſt 153. De verb. fign. 597
L. Inter divortium 191. De verb. fign. 618 620
L. Inter duorum & unius 194. De verb. fign. 618
L. Inter hæc 179. De verb. fign. 613
L. Inter illum 217. De verb. fign. 636
§. *Item ita* ibid.
L. Inter publica 17. De verb. fign. 496
§. *Publica* ibid.
L. Inter ſuprem 101. De verb. fign. 582
§. *Divertium* ibid. §. *Servit* ibid.
§. *Verum eſt* ibid.
L. Interdum ejus 21. De acqu. vel amitt. poſſ. 285
§. *Quod ex naufragio* 286
L. Interdum propietatem 78. De verb. fign. 548
L. Intereſſe puto 39. De acqu. vel amitt. poſſ. 303
L. In teſtamentis 12. De div. reg. jur. 664 747 & 851
L. Inteſtatus 64. De verb. fign. 537
L. In totum 76. De div. reg. jur. 697 797 & 863
L. In toto & pars 113. De div.reg.jur. 711 819 & 870
L. In toto jure 80. De div. reg. jur. 700 801 & 864
L. Invitus nemo 156. De div. reg. jur. 735 837 & 878
§. *Cui damos* ibid. §. *Plerumque* ibid.
§. *Cum quis* ibid. §. *Quod quisque* ibid.
L. Invito 69. De div.reg.jur. 694 656 790 738 & 861
L. In ufu 158. De verb. fign. 599
L. In vulgari 163. De verb. fign. 601
§. *Si quis ita* ibid.
L. Is, cui 42. De oblig. & act. 372
§. *Creditores* ibid.
L. Is damnum 169. De div. reg. jur. 732 841 & 881
§. *Quod pendet* ibid.
L. Is, qui alliorem 15. De div. reg. jur. 666 749 & 852
L. Is, qui ex ſtipulatu 45. De obl. & act. 380
L. Is, qui in poteſtate 15. De leg. præft. 74
§. *Sed & unus* 75 §. *Si extraneo* ibid.
§. *Et, qui datem* ibid.
L. Is, qui notat 210. De verb. fign. 630 603
L. Ita fidei 40. De jur. fifc. 456
§. *Patronus* 458
L. Itinere 3. De verb. fign. 482
§. *Item* 484
L. Jus noſtrum 7. De div. reg. jur. 662 745 & 851
L. Jure naturæ 206. De div. reg. jur. 735 847 & 887

Posteriori Partis hujus Digeſtorum Tomi.

L. Jura ſanguinis 8. De div. reg. jur. 663 746 & 851
L. Juſta interpretatione 201. De verb. fign. 624 551
L. Juſte poſſidet 11. De acquir. vel amitt. poſſ. 271

L

L. Labeo, & *Sabinus* 14. De verb. fign. 494
§. *Item amiſſe* ibid.
L. Labeo lib. 1. 19. De verb. fign. 499
L. Late culpa finis 223. De verb. fign. 639 632
§. *Amicus* ibid.
L. Lege ædilitia 130. De verb. fign. 585 575
L. Liberationis verbum 47. De verb. fign. 528
L. Liberi 3. Si tab. teſt. null. exc. 175 161
L. Librorum appell. 220. De verb. fign. 638 564
§. *Sed & ibid.* §. *Prætor* ibid.
§. *Drous* ibid.
L. Libertas inæſtim. 106. De div.reg.jur. 709 816 & 869
L. Libertatis dandæ 11. De div.reg.jur. 713 821 & 872
L. Libertis appellatione 172. De verb. fign. 606
L. Libro memoriæ 144. De verb. fign. 594
L. Licet capitolis 103. De verb. fign. 583
L. Licet cum geſta 58. De verb. fign. 537
§. *Patronus* ibid.
L. Licet mulier 2. De Carb. edict. 124
L. Licet neque 45. De acqu. vel amitt. poſſ. 308
L. Licet nemo 36. De verb. fign. 518
L. Linea eſt quæſque 96. De verb. fign. 556
§. *Prædia* ibid.
L. Lintus publicum eſt 112. De verb. fign. 569 556
L. Lucius titius 26. De acqu. vel amitt. poſſ. 291
L. Lucius eſt, *non fundus* 60. De verb. fign. 534
§. *Loci* ibid. §. *Sed fundus* ibid.
L. Lucius titius 9. De jur. fifc. 424
L. Lucius Titio 29. De obl. & act. 358

M

L. Magna negligentia 226. De verb. fign. 640 632
L. Majore parte 160. De verb. fign. 597
L. Malum mavis 242. De verb. fign. 651
§. *Inter* ibid. §. *Pidtum* ibid.
§. *Plumbum* ibid. §. *Stratiarum* ibid.
L. Marcellus 66. De div. reg. jur. 693 790 & 861
L. Marcellus apud Jul. 9. De verb. fign. 487
L. Meliorem conditio 133. De div.reg.jur. 718 829 & 874
L. Mevium, & *mevium* 113. De verb. fign. 554
L. Mercis appellatio 66. De verb. fign. 541
L. Mercis appellatione 208. De verb. fign. 630 541
L. Mille paſſus 154. De verb. fign. 597 479
L. Minus eſt illorum 204. De div.reg.ju. 735 847 & 887
L. Minus ſolutum 32. De verb. fign. 515 489
L. Minus ſunt ult. De obl. & act. 370
L. Modeſtinus reſpondit 105. De verb. fign. 565
L. Morbum, *famemve* 113. De verb. fign. 569
L. Mofchis 47. De jur. fifc. 470
§. *Æmilius* 471
L. Movemtinus 93. De verb. fign. 555
L. Mulieris 13. De verb. fign. 494
§. *Res abeſſe* ibid.
§. *Deſinere* ibid.
§. *Abeſſe* ibid.
L. Municipes 228. De verb. fign. 641
L. Munus 18. De verb. fign. 496
L. Munus proprie 214. De verb. fign. 634 618
L. Muni, fundus 2. De bon. poſſeſſ. furiof. &c. 22
L. Num

Index alter Alphabeticus Legum

N

L. Nemo quem 149. De verb. fign. 566
L. Nemo fecit ſuum 7. De leg. præſt. 66
L. Nemo poſt mit. Unde legit. 189
L. Natura 177. De verb. ſign. 609
L. Naturalis 10. De obligi. & act. 338
L. Naturaliter 12. De acqu. vel amitt. poſſ. 272
§. Nihil commune 272
L. Nec ex prætoria 17. De div. reg. jur. 693 763 & 855
L. Nemo alienus 123. De div. reg. jur. 714 823 871
§. Temporaria ibid.
L. Nemo dubium 151. De div. reg. jur. 734 836 & 877
L. Nemo ex damno 103. De div. reg. jur. 708 814 & 868
L. Nemo debitor 95. De div. reg. jur. 708 810 & 867
L. Nemo enim 87. De div. reg. jur. 704 807 & 866
L. Nemo ex his 43. De div. reg. jur. 683 775 & 858
§. Quoties ibid.
L. Nemo ſibi obligatur 171. De div. re. ju. 729 841 & 881
L. Nemo plus commodi 120. De div. re. ju. 713 822 & 871
L. Nemo plus juris 54. De div. reg. jur. 686 780 & 860
L. Nemo poteſt gladio 70. De div. reg. jur. 694 792 & 862
L. Nemo poteſt mutare 75. De div. reg. jur. 697 797 & 863
L. Nemo prædo eſt 126. De div. reg. jur. 715 824 & 873
§. Lauſpleior ibid. *Cum de locro* ibid.
L. Nemo qui contemnare 37. De div. re. ju. 680 771 & 857
L. Nemo videtur 145. De div. reg. jur. 732 835 & 876
L. Nepos Proculo 125. De verb. ſign. 580
L. Ne Procuratores Ceſaris 30. De jur. fiſc. 449
L. Neque in naturalibus 158. De div. reg. jur. 734 845 & 885
L. Neque pignus 45. De div. reg. jur. 683 773 & 858
§. Privatorum ibid.
L. Neratius conſultus 191. De div. re. ju. 733 845 & 885
L. Neratius Priſcus 85. De verb. ſign. 553 & 510
L. Nihil aliud eſt 51. De obl. & act. 385
L. Nihil alind eſt 24. De verb. ſign. 503
L. Nihil conſenſui 116. De div. reg. jur. 711 819 & 871
§. Nec capitur ibid. *Nemo videtur* ibid.
L. Nihil dolo 129. De div. reg. jur. 716 825 & 873
§. Cum principalis ibid.
L. Nihil in hac parte 2. De conjung. cum emanc. 709
L. Nihil intereſt 112. De div. reg. jur. 711 819 & 870
L. Nihil poſſi poteſt 186. De div. reg. jur. 732 344 & 884
L. Nihil tam naturale 35. De div. reg. ju. 679 770 & 856
L. Nimium ſtiterum 164. De verb. ſign. 601
§. Pertinens ibid. *Habere* ibid.
L. Nominis appellatione 4. De verb. ſign. 484
L. Nominis, & rei 6. De verb. ſign. 485
§. Verbum ibid.
L. Non alienat 119. De div. reg. jur. 713 821 & 871
L. Non debes alteri 41. De div. reg. jur. 681 773 & 857
§. In re obſcura ibid.
L. Non debet alteri 74. De div. reg. jur. 697 796 & 863
L. Non debet cui 21. De div. reg. jur. 669 756 & 853
L. Non defendere 52. De div. reg. jur. 686 779 & 859
L. Non dubium 1. De bon. poſſ. ex teſt. inſt. 148
§. Item ibid. *Si quis* ibid.
L. Non eſt ambigendum 12. De bon. poſſ. 14
§. Obtinuque 15
L. Non eſt papilles 162. De verb. ſign. 600
L. Non eſt ſine libertis 148. De verb. ſign. 596
L. Non eſt ſingulis 176. De div. reg. jur. 731 843 & 883
§. Sententia ibid.
L. Non figura. 38. De obl. & act. 371
L. Non frandentur 134. De div. reg. jur. 718 819 & 874
§. Nemo 719 & ibid.
L. Non intelligitur 3. De jur. fiſc. 410
§. Si quis 411 *§.* Cum quinquenn. ibid.
§. Quando ibid. *§.* Si poſteriori 414
§. Tacita 412 *§.* Multa prive. 415
§. Cum in curia ibid. *§.* Divus 416
§. Divi fratres 413 *§.* Si in locis 418
L. Non omne quod 144. De div. reg. jur. 723 834 & 875
§. In ſtipulationibus ibid.
L. Non nudis 19. De leg. præſt. 72
§. Si ab uno 73
L. Non poſſunt ulla bona 11. De jur. fiſc. 435
L. Non poteſt dolo 199. De div. reg. jur. 733 846 & 886
L. Non poteſt improbus 59. De div. reg. jur. 707 813 & 868
L. Non poteſt videri 117. De verb. ſign. 574
L. Non poteſt videri 208. De div. reg. jur. 736 848 & 886
L. Non puto delinquere 10. De jur. fiſc. 425
L. Non potenti 14. De bon. poſſ. cont. 41
§. Aliqua parte ibid. *§.* Et primo ibid.
§. Non quævis ibid. *§.* In adoptionem 43
§. Si ab uno ibid. *L.* Non eſt verum 44
§. Si exheredatus 42
L. Non ſolet deterior 86. De div. reg. jur. 704 807 & 865
L. Non ſolent, quæ 94. De div. reg. jur. 706 810 & 867
L. Non ſolum 31. De obl. & act. 359
L. Non tantum autem 28. De bon. poſſ. cont. 28
§. Si emancipatus 1. ib. *§.* Si quis ibid.
§. Si emancipatus 2. 30 *§.* Sed ſi ibid.
§. Si quis filio ibid. *§.* Si ſub. ibid.
§. Idemque eſt ibid. *§.* Sed ſi nepos 34
§. Si pater ibid. *§.* Si quis 35
§. Liberi 32 *§.* Idemque ibid.
L. Non tantum delator 14. De jur. fiſc. 442
L. Non tantum 169. De verb. ſign. 602 554
L. Non videntur data 167. De div. re. ju. 728 840 & 881
§. Qui ſuſpia ibid.
L. Non videtur 48 712. De div. reg. jur. 665 749 & 853
L. Non videtur 22. De acqu. vel amitt. poſſ. 286
L. Non videtur quiſq 51. De div. reg. jur. 686 665 779
749 & 859.
L. Non videtur rem 83. De div. reg. jur. 701 804 & 865
L. Non vult heres eſſe 6. De div. reg. jur. 661 744 & 850
L. Non ut ex plurimis 159. De div. reg. jur. 717 829 & 879
L. Nationem accipere 99. De verb. ſign. 559
§. Continentes ibid. *§.* Inflammentorum ibid.
L. Nullus videtur 55. De div. reg. jur. 688 781 & 860
L. Nulla intelligitur 88. De div. reg. jur. 704 808 & 866
L. Nullum crimen 109. De div. reg. jur. 710 817 & 869
L. Nunquam actiones 130. De div. re. ju. 716 826 & 873
L. Nunquam actiones pen. De obl. & act. 364
L. Nuptias non concubitus 30. De div. r. 677 766 & 855
L. Nurus appell. 50. De verb. ſign. 530

O

L. Obligamur 32. De obl. & act. 385
§. Re obligamur ibid.
§. Verbis ibid. *§.* Neceſſitate ibid.
§. Et, & verbis ibid. *§.* Ex peccato ibid.
§. Conſentiendo ibid. *§.* Etiam ibid.
§. Lege obligemur ibid. *§.* Sed & ibid.
§. Jure honoraria ibid.
L. Obligari poteſt 43. De obligi. & act. 374
L. Obligationes 1. De obligi. & act. 319
§. Obli-

Poſtetioris Partis hujus Digeſtorum Tomi.

§. Obligationes ibid. *§.* Re contrahitur ibid.
§. Verbis obligatio 320
L. Obligationes 17. De obligi. & act. 337
L. Obligationum ſubſtantia 9. De obligi. & act. 326
L. Non ſatis autem ibid. *§.* Verborum ibid.
L. Obligatorum ſive 44. De obl. & act. 375
§. Circa dem ibid. *§.* Stricto ibid.
§. Condicio ibid. *§.* Si ita 378
§. Modus obligat. ibid. *§.* Sed ſi ibid.
L. Omne teſtamentum 120. De div. reg. jur. 713 846 & 886
L. Omnis beneficium 138. De div. reg. jur. 719 831 & 875
§. Nunquam ibid.
L. Omnes actiones 139. De div. reg. jur. 720 831 & 875
§. Non videtur ibid.
L. Omnes debitores 17. De obl. & act. 344
L. Omnes pœnales 26. De obl. & act. 355
L. Omnia ſere 193. De div. reg. jur. 733 845 & 885
L. Omnia quæ 200. De div. reg. jur. 735 846 & 886
L. Omnia quæcunque 71. De div. reg. jur. 693 793 & 855
L. Omnia quæ jure 100. De div. reg. jur. 709 813 & 868
L. Oſtentum Labeo 38. De verb. ſign. 519

P

L. Pactum eſt 33. De verb. ſign. 515
L. Pactum, & ſervitus 188. De verb. ſign. 605
L. Parens eſt 150. De div. reg. jur. 734 836 & 877
L. Pater eſt 157. De verb. ſign. 608
§. Item vir eſt ibid.
L. Patrem 146. De verb. ſign. 597
L. Patrefamilias 182. De verb. ſign. 612
L. Pater nubenti 8. De doc. coll. 106
L. Patronus eſt 3. Si a patrono, quis manum. 147
§. Si ibid.
L. Patroni appellatione 23. De verb. ſign. 501
L. Patronorum 3. De jur. patron. 150
L. Paulus reſpondit 181. De verb. ſign. 638
L. Paulus reſpondit 15. De bon. poſſ. 18
L. Pecunie nomine 222. De verb. ſign. 630
L. Pecunie verbum 178. De verb. ſign. 611
§. Mendacium ibid. *§.* Hoc verbum ibid.
§. Illanis ibid.
L. Penes te 63. De verb. ſign. 538
L. Peregre 44. De acqu. vel amitt. poſſ. 308
L. Quæſtum 38. De jur. fiſc. 3 *§.* Quidam ceſtitiis ibid.
L. Per eum quem 59. De acqui. vel amitt. poſſ. 312
§. Per ſervum ibid.
L. Perſonalia 41 & 171. De verb. ſign. 606
L. Plato 98 228. De verb. ſign. 636
§. Dare autem ibid. *§.* Negare ibid.
§. Pignus ibid.
L. Plerumque ſit 104. De div. reg. jur. 738 847 & 887
L. Plus ſolet 3. De bon. poſſ. 363 367
§. Cum generaliter ibid.
L. Plus continet 25. De div. reg. jur. 673 761 & 853
L. Plus eſt in reſtitutione 22. De verb. ſign. 501
L. Pomponius ait 184. De div. reg. jur. 738 890 & 894
L. Pomponius refert 19. De acquir. vel amitt. poſſ. 273
§. Si liber 275 *§.* Sed & ingenuis 278
§. In duorum 276 *§.* Neceſſarios ibid.
§. Et ſolis 277
L. Potens appellatus eſt 59. De verb. ſign. 533
L. Poſſeſſio appellata eſt 1. De acqu. vel amitt. poſſ. 260
Vetſ. Dominiumque 238
§. Ad poſſeſſion 240 *§.* Furioſus ibid.
§. Si vir uxori 241 *§.* Per ſervum 248
§. Item adquirim, 243 *§.* Per ſervum cerp. 249
§. Sed & per eum 244 *§.* Potens 250
§. Per communem 246 *§.* Si ex parte ibid.
§. Per eum ibid. *§.* Item diverſitas 251
§. Cæterum ibid. *§.* Hinc que ibid.
§. Quod ſi impub. ibid. *§.* Per procuratorem ibid.
§. Item ſi ibid. *§.* Si poſſerim 252
§. Nam per anulli. ibid. *§.* Mancipes ibid.
§. Pupillus 247
L. Poſſeſſio quoque 49. De acqui. vel amitt. poſſ. 311
§. Per in alienæ ibid. *§.* Et ſi poſſeſſio ibid.
L. Poſſeſſionem 29. De acquin. vel amitt. poſſ. 301
L. Poſſeſſori autem 3. De acquir. vel amitt. poſſ. 253
§. Si adipiſcitur ibid. *§.* Nemo 261
§. Interdum ibid. *§.* Item ſeras ibid.
§. Neratius ibid. *§.* Adeas autem ibid.
§. Ex plurimis 255 *§.* Quidam ibid.
§. Ex contrariis 256 *§.* Labeo 263
§. In anniſcendo 258 *§.* Si quis ibid.
§. Si quis ibid. *§.* Illud ibid.
§. Sed ſi ibid. *§.* Sed ſi ſi 264
§. Si ſervus 259 *§.* Interdum pupill. ibid.
§. Solent 260 *§.* Per eum ibid.
§. Cæterum ibid. *§.* Quod autem ibid.
L. Poſſeſſionem 1. Si rab. teſt. null. est. 161
§. Si libertus 169 *§.* Si heres inſtitutus 170
§. Si quis 167. *§.* Si emancipatus 171
L. Poteſt reliquorum 95. De verb. ſign. 555
L. Poteſtatis variæ 215. De verb. ſign. 535
L. Pratium eſt 31. De verb. ſign. 634
L. Prædia cum ſervus 48. De acqu. vel amitt. poſſ. 312
L. Prædiis a fiſco diſtractis 30. De jur. fiſc. 451
L. Præses non 3. De collat. bon. 57
§. Conſtitutum ibid.
L. Prætor bonorum 117. De div. reg. jur. 712 820 & 871
L. Prætoriis 122. De verb. ſign. 631
L. Principi bona 21. De verb. ſign. 501
L. Privilegia quedam 196. De div. reg. jur. 734 845 & 885
L. Probrum 42. De verb. ſign. 523
L. Procurator Cæſ. ait. De obligi. & act. 1401
§. Item ibid.
L. Procuratores 165. De verb. ſign. 620
L. Pupillis 1. *§.* Item ibid.
§. Familiæ ibid. *§.* Mutter ibid.
§. Si ibid.
L. Pronunciatum 46. De verb. ſign. 536
§. Mutrem ibid.
L. Proprietas bona 83. De verb. ſign. 564
L. Provinciales 190. De verb. ſign. 564 501 520
L. Provinciæ 198 *§.* De verb. ſign. 617
L. Proximi 189. De verb. ſign. 554
L. Proximi appellatione 195. De verb. ſign. 597 594
L. Pupilli 196. De verb. ſign. 596 646
L. Pupillus 68 239. De verb. ſign. 647
§. Servorum ibid. *§.* Urbi ibid.
§. Pupilla ibid. *§.* Oppidum ibid.
§. Mutus ibid. *§.* Testamentum ibid.
§. Adrogat ibid. *§.* Verbum ibid.
§. Duo ibid. 648
L. Pupillus mutuum 59. De obligi. & act. 390
L. Pupillus nec vulti 180. De div. reg. jur. 738 844 & 884
L. Pupillum qui 111. De div. reg. jur. 711 819 & 870
§. In bercdem ibid.

L. Quam-

Index alter Alphabeticus Legum

Q

L. Quemdiu postes 89. De div. reg. jur. 704 808 & 866
L. Quamquam 2. De dot. cauſ. 100
§. Si in ſtipulatum ibid.
§. Si ſic nupſo ibid. *§. Cum duo* 104
L. Quamvis pupillus 32. De acq. vel amitt. poſſ. 296
§. Si conſtante ibid. *§. Infans* 297
L. Quamvis ſeptus 46. De acq. vel amitt. poſſ. 308
L. Quamvis ſcripta 3. De Carb. edict. 124
§. Pubes 125 *§. Si duo* ibid.
§. Cauſa ibid. *§. Si quis* 127
§. Si mater ibid. *§. Cum extaret* 128
§. Si is, qui 126 *§. Miſſum* 129
L. Quamvis non verus 50. De acq. vel amitt. poſſ. 313
§. Proculeri 314 *§. Species* ibid.
§. Eum ibid.
L. Quatenus cujus 24. De div. reg. jur. 671 761 & 854
L. Quæcunque actiones 56. De obl. & act. 329
L. Quæcunque gerimus 71. De obl. & act. 339
L. Quæ ab initio 210. De div. reg. jur. 736 848 & 888
L. Quæ dubitationis 81. De div. reg. jur. 707 802 & 864
L. Quæ legata 18. De div. reg. jur. 668 752 & 859
L. Quæ quidem 8. De acqu. vel amitt. poſſ. 260
L. Quæramdiu 8. De acqu. vel amitt. poſſ. 260
L. Quæ propter 162. De div. reg. jur. 728 840 & 889
L. Quæſtor aliqui 135. De verb. ſign. 582
L. Quæſtio eſt 135. De verb. ſign. 581
L. Qui abſenti 38. De acq. vel amitt. poſſ. 301
§. Si quis 303
§. Qui aliud 86. De verb. ſign. 532
L. Qui a patre 16. De obl. & act. 343
L. Qui a quovis 36. De div. reg. jur. 719 850 & 875
L. Qui auctore judice 137. De div. reg. jur. 731 856 & 877
L. Qui bona fide 19. De acquir. vel amitt. poſſ. 282
§. Quod ſcripſum ibid.
L. Qui cum alio 19. De div. reg. jur. 668 754 & 823
§. Non ſolet ibid.
L. Qui cum heredi 15. De obligi. & act. 332
L. Qui cum eodem 48. De div. reg. jur. 684 777 & 859
L. Quicquid ſtillet 4. De acq. vel amitt. poſſ. 266
L. Qui dolo 131. De div. reg. jur. 718 850 & 874
L. Qui dum 3. De conjung. cum emanc. 1
L. Qui dum ex liberis 11. De bon. poſſ. ſecun. tab. 144
§. Filius ibid. *§. Teſtamento* ibid.
L. Qui filium 51. De leg. præſt. 77
§. Si quis 78 *§. Si pure* 626
L. Qui fundum 204. De verb. ſign. 606
L. Qui in alterius 32. De div. reg. jur. 762 774 & 857
L. Qui in contemnendo 147. De verb. ſign. 596 & 879
L. Qui in hac dominium 157. De div. reg. jur. 713 843 & 883
§. Nemo ibid.
L. Qui in ſervitute 118. De div. reg. jur. 713 820 & 871
L. Qui jure 41. De acq. vel amitt. poſſ. 306
L. Qui mortui 120. De verb. ſign. 582
L. Qui neque 48. De verb. ſign. 579
§. Solutum ibid.
L. Qui non habet 82. De div. reg. jur. 713 821 & 871
L. Qui ſucceſſerunt 59. De div. reg. jur. 733 845 & 885
L. Qui varia 36. De acqu. vel amitt. poſſ. 300
L. Qui vi dejecit 31. De div. reg. jur. 673 761 & 855
L. Qui vi dejectus 17. De div. reg. jur. 730 843 & 882
§. Si quis ibid.
L. Quidam 166. De div. reg. jur. 728 840 & 881
L. Quidam ſpecie 36. De obligi. & act. 330
L. Quidam 304 *§. Hinc de eodem* 365

L. Qui ſine dolo 63. De div. reg. jur. 691 786 & 861
L. Quiſquis mihi 116. De verb. ſign. 573
L. Qui tacet 142. De div. reg. jur. 721 833 & 870
L. Qui tantum 236. De verb. ſign. 644
§. Glocdis 645
L. Qui vetante 102. De div. reg. jur. 707 814 & 868
§. Ejus ibid.
L. Qui univerſas 30. De acq. vel amitt. poſſ. 297
§. Poſſeſſionem ibid. *§. Si ego ibi* 295
L. Quod poſt columnam 394 ibid.
L. Quo ait optime 90. De verb. ſign. 554
L. Quod a quoquam 48. De div. reg. jur. 684 776 & 858
L. Quod attinet 32. De div. reg. jur. 677 796 & 856
L. Quod contra 141. De div. reg. jur. 721 831 & 875
§. Nonquam ibid.
L. Quod edictum 231. De verb. ſign. 642
L. Quod edictior 190. De div. reg. jur. 733 844 & 886
L. Quod edictior 119. De div. reg. jur. 677 796 & 855
L. Quod ipſe, qui 143. De div. reg. jur. 722 834 & 876
L. Quod jaſſu alterius 180. De div. re. jo. 731 843 & 883
L. Quod meo nomine 38. De acqu. vel amitt. poſſ. 282
§. Si furioſo 282 *§. Si duo* ibid.
§. Qui vendiderum 283
L. Quod nullius 183. De div. reg. jur. 732 843 & 884
L. Quod per alium facit 49. De jur. fiſc. 453
L. Quod quis dum 146. De div. reg. jur. 723 835 & 876
L. Quod quis 50. De oblig. & act. 384
L. Quod quis ex culpa 103. De div. reg. jur. 731 846 & 887
L. Quod ſervus 34. De acq. vel amitt. poſſ. 288
L. Quod vero 16. De acq. vel amitt. poſſ. 260
L. Quod turbis 73. De div. reg. jur. 696 795 & 863
§. Nemo puteli ibid. *§. Qua in teſtamento* ib.
§. Si fullum ibid. *Not paciſcendo* ibid.
L. Quos nos 194. De verb. ſign. 643
§. Lucuple ibid. *§. Perdum* ibid.
L. Quotiens dubia 80. De div. reg. jur. 669 755 & 853
L. Quoties 18. De bon. poſſ. 18
L. Quoties duplici 91. De bon. poſſ. 705 809 & 866
L. Quoties idem 67. De div. reg. jur. 693 791 & 862
L. Quotiens ita 41. De obl. & act. 367
§. Si eodem ibid.
L. Quoties nihil 200. De div. reg. jur. 734 846 & 886
L. Quoties utrique 98. De div. reg. jur. 707 812 & 868

R

L. Rapinda 10. *actio* 158. De div. reg. jur. 729 & 881
§. Quod ſcilicet ibid.
L. Recte dicimus 33. De verb. ſign. 504
§. Quimus ibid.
L. Regula 18. De div. reg. jur. 650 738 & 849
L. Rei appellatio 3. De verb. ſign. 484
§. Opus locato 485
L. Rei appellatione 23. De verb. ſign. 503
L. Rem, quæ mihi 15. De acqu. vel amitt. poſſ. 279
L. Rs pignoris 38. De acqu. vel amitt. poſſ. 300
L. Res judicata 207. De div. reg. jur. 736 847 & 888
L. Rem, quæ in controverſia 22. De jur. fiſc. 449
§. Res autem 448
§. Litis ibid.
§. Sicut ibid.
L. Reſtituere 35. De verb. ſign. 517
L. Reſtituere si 75. De verb. ſign. 544

Posterioris Partis hujus Digeſtorum Tomi.

S

L. Salvius 6. De leg. præſt. 66
L. Sanctiſſimus 61. De verb. ſign. 535
L. Scævola 243. De verb. ſign. 653
L. Scindum ſi 70. De verb. ſign. 538
§. Verbo hoc 539
L. Scindum 58 58. De oblig. & act. 356
L. Scripto heredi 7. Si tab. teſt. nul. 177
§. Non ſic ibid.
L. Scriptum testamentum 10. De div. reg. jur. 664 747 & 815
L. Sed cum patrono 6. De bon. poſſ. 8
§. Benorum ibid. *§. Notis* 10
L. Sed hoc jure 2. De acqu. vel amitt. poſſ. 252
L. Sed venacula 20. De jur. fiſc. 439
L. Sed ſi accepto 32. De jur. fiſc. 449
L. Sed & ſi mortis 3. De legat. præſt. 60
§. Si liberis ibid. *§. Sed ſi proponas* ibid.
§. Si autem ibid. *§. Hoc amplius* ibid.
§. Sed & ſi ibid. *§. Ea autem* ibid.
§. Si quis ibid.
L. Sed ſi ſi plus 9. De legat. præſt. 68
L. Sed & ſi pro 10. De legat. præſt. 69
§. Hoc autem ibid. *§. Non omnia* 71
L. Sed ſi is 5. De Carbon. edict. 131
§. Si impubes ibid. *§. Maxime* ibid.
§. Quotiens ibid. *§. Cum autem* ibid.
§. Ait autem ibid.
L. Semper in conjunctionibus 197. De div. reg. jur. 734 845 & 886
L. Semper in dubiis 56. De div. reg. jur. 688 782 & 860
L. Semper in obſcuris 9. De div. reg. jur. 665 747 & 815
L. Semper in ſtipulationibus 34. De div. reg. jur. 678 796 & 856
L. Semper qui 60. De div. reg. jur. 689 784 & 861
L. Semper ſpecialia 147. De div. reg. jur. 724 835 & 877
L. Senatus 13. De jur. fiſc. 433
§. Si quis 434 *§. Adrianus* ibid.
L. Sepe ita 53. De verb. ſign. 531 507
§. Ignis ibid.
L. Sequeſter dicitur 109. De verb. ſign. 567
L. Serviturem 209. De div. reg. jur. 736 848 & 888
L. Servius ait 122. De verb. ſign. 577 573
L. Servus eſſe 30. De oblig. & act. 328
L. Servus bonorum 7. De bon. poſſ. 71
§. Impubes ibid. *§. Dies* ibid.
L. Servus non in omnibus 20. De oblig. & act. 327
L. Servus reipublicæ 221. De div. reg. jur. 736 848 & 888
L. Servi ex delictis 14. De oblig. & act. 341
L. Si aliquem 28. De acqu. vel amitt. poſſ. 291
L. Si a furioſo 24. De oblig. & act. 351
§. Idemque ſi is ibid. *§. Eti qui negotia* ibid.
§. Item ibid.
L. Si calvitor 233. De verb. ſign. 643
§. Poſt Kalendas ibid. *§. Telum* ibid.
L. Si colonus 31. De acqu. vel amitt. poſſ. 295
L. Si cui controverſia 1. De Carbon. edict. 120
§. Eum qui 121 *§. Sed & ſi ſpius* ibid.
§. Non tamen ibid. *§. Pomponius* 122
§. Et generaliter ibid. *§. Idem ait* 123
§. Si quis ibid. *§. Si quis filium* ibid.
§. Sed & ſi qui ibid. *§. Si mater* 124
§. Sed & ſi ipſe ibid.
L. Si cum fundum 126. De verb. ſign. 582

Tom. VIII.

L. Si curator 5. De jur. fiſc. 419
§. Si ab eo ibid.
L. Sicuti liberorum 1. De ven. in poſſ. 112
§. Præjudicium ibid. *§. Si filius* ibid.
§. Totiens ibid. *§. Sed & ſi quis* ibid.
§. Quare ibid. *§. Reſtiſſime* 115
§. Idem avis ibid. *§. Item ex* ibid.
§. Sed & ſi ibid. *§. Quotiens autem* 117
§. Si mater ibid. *§. Tandem* ibid.
§. Per contrarium ibid. *§. Et ſi ſciens* ibid.
L. Sicuti patronus 8. De bon. poſſ. 680 771 & 837
L. Si de eo fundo 40. De acquir. vel amitt. poſſ. 304
§. Si furte 305 *§. Si ſervum* 306
§. Servum ibid.
L. Si duobus 12. De bon. poſſ. cont. tab. 47
§. Si primo ibid.
L. Si duobus filiis 14. De bon. poſſ. cont. tab. 51
§. Si filiis 53
L. Si emancipatus 6. De bon. poſſ. cont. tab. 38
§. Quod ſi & filium ibid. *§. Filio* ibid.
§. Nepote ibid. *§. Item* ibid.
L. Si emptorem 16. De bon. poſſ. cont. tab. 55
L. Si emancipato 17. De leg. præſt. 76
L. Si ex ſtipulatione 5. De acq. vel am. poſſ. 266
L. Si filiæ patroni 23. De jure patron. 158
§. Si patronus ibid. *§. Cum ex filiæ* ibid.
L. Si ſervus 7. De jure fiſci 423
L. Signatorius 74. De verb. ſign. 544
L. Si ut, quod 15. De acqu. vel amit. poſſ. 290
§. Et per colonos ibid. *§. Quod autem ubi* 291
L. Si in dubiis 104. De div. reg. jur. 708 815 & 869
L. Si is, qui animo 17. De acq. vel am. poſſ. 291 290
L. Si is, qui Stichum 18. De oblig. & act. 346
L. Si ita 2 te 150. De verb. ſign. 596 489
L. Si ita ſcriptum 8. De bon. poſſ. ſec. tab. 142
§. Quæ ibid. *§. Quidam* ibid.
§. Sed & cum 143
L. Si juravero 14. De jure patron. 155
L. Si librarius 91. De div. reg. jur. 705 810 & 867
L. Si liberum 16. De jure patron. 155
§. Si quis plures 156 *§. Si quis plane* 156
L. Si me in vinculum 134. De acq. vel amitt. poſſ. 298
§. Sed ſi non mihi 299 *§. Servus* ibid.
L. Si mihi 281. De div. reg. jur. 731 843 & 883
L. Si pater pro filio 4. De doc. coll. 105
L. Si pater filium 6. Si tab. teſt. null. ext. 175
§. Si plures 9. De bon. poſſ. 13
L. Si portio 21. De leg. præſt. 77
L. Si poſtea quam 11. Si tab. teſt. null. ext. 183 161
L. Si poſt emancipationem 7. De conjung. cum eman. 110
L. Si poſt mortem 10. De bon. poſſ. cont. tab. 45
§. Si filius ibid. *§. Illud* ibid.
§. Si in adoptionem ibid. *§. Libri* 46
L. Si prægnantem 12. De bon. poſſ. coll. 100
L. Si pretereas 15. De bon. poſſ. cont. tab. 54
L. Si pupillo 12. De bon. poſſ. 14
L. Si qua 244. De verb. ſign. 653
L. Si quis adjuvis 5. De obl. & act. 328
§. Hæres 330 *§. Si judex* 331
§. Si quoque ibid. *§. Item exercitor* 332
L. Si quis ante 10. De acqu. vel amitt. poſſ. 270
§. Idem Pomponius ibid. *§. Si quis* ibid.
L. Si quis ex eis 5. Si tab. teſtam. null. ext. 167
§. Sed & ſi ibid. *§. Si filius* ibid.

Index alter Alphabeticus Legum

L. Si quis ex his 1. De conjung. cum eman. 107
§. *Libertus autem* 109 §. *Si fit filius* 85
§. *Si pater ex duob.* ibid. §. *Sed & si fit* ibid.
§. *Illud non intercit* ibid. §. *Sed & si nepos* ibid.
L. Si quis filium 5. De collat. bon. 99
§. *Ex sive* ibid.
L. Si quis fundum 43. De acquir. vel amitt. poss. 307
§. *Sed & Pomponius* ibid.
§. *Idem inquit* ibid.
L. Si qui mihi 28. De jur. fisc. 445
L. Si quis obligatione 115. De div. re. jur. 711 819 & 871
§. *Non parvis vodera* ibid.
L. Si qui pugnaverint 187. De div. re. jo. 732 844 & 884
L. Si quis rem 20. De acqu. vel amitt. poss. 289
L. Si qui fic 133. De verb. sign. 151
L. Si qui inter 3. De jur. parr. 280
L. Si qui ut 17. De acqu. vel amitt. poss. ibid.
§. *Differentia* 310
L. Si rem mobilem 47. De acq. vel amitt. poss. 186
L. Si repudiaverint 2. Unde legit. ibid.
§. *Si quis decefferit* ibid. §. *Hoc autem* ibid.
L. Si servum 7. De bon. poff. cont. tab. 39
L. Si servus, vel filiusf. 14. De acq. vel amit. poff. 278
§. *Tutore* ibid.
L. Si servus fub 10. De bon. poff. fecun. tab. 143
L. Sive libertus 21. De jur. patron. 156
§. *Excluditur* ibid. §. *Nepotales* ibid.
§. *Ex duobus* 157 §. *Liberi* ibid.
L. Si ventris 8. De vent. in poff. mitt. 110
L. Socri 146. De verb. fign. 596
L. Solvendo ref. 114. De verb. fign. 571
L. Solutionis 176. De verb. fign. 609
L. Spadonum 128. De verb. fign. 584
L. Speciofus 100. De verb. fign. 559
L. Spondes 7. De verb. fign. 485
L. Statius Florus 48. De jur. fifc. 471
§. *Cornelio* 473
L. Stanno 245. De verb. fign. 653
§. *Item Labeo* ibid.
L. Sub hac conditione 8. De obligg. & act. 226
L. Subftipulatum 39. De verb. fign. 530
§. *Bona* ibid. §. *Incertus* ibid.
§. *Deteftari* ibid.
L. Sylva cædua 30. De verb. fign. ibid.
§. *Stipula* ibid. §. *Glans* ibid.
§. *Nemoribus* ibid. §. *Pofcua* ibid.
§. *Integra* ibid.

T

L. Taberne appellatio 133. De verb. fign. 615
L. Tabulas 1. De bon. poff. fec. tab. 133
§. *Non autem* ibid. §. *Sed fi unum* ibid.
§. *Sufficit* ibid. §. *Exigit tamen* ibid.
§. *Sunt autem* 134 §. *Si quis autem* ibid.
§. *Scientiam tamen* ibid. §. *Si filium* ibid.
§. *Si quis in dubius* ibid. §. *Si vero* ibid.
§. *Sed fi in dubio* ibid.
L. Tantum 88. De verb. fign. 552
L. Tot uxor 237. De verb. fign. 587
L. Tigni immiffum 61. De verb. fign. 536
L. Titius poft 92. De jur. fifc. 439
L. Tot 167. De verb. fign. 564
L. Totiens in Mensura 44. De div. reg. jur. 683 686 775 791 & 858
L. Trajectitiæ 23. De obl. & act. 349
L. Transfella 229. De verb. fign. 641
L. Triplici 142. De verb. fign. 591
L. Tuguri 180. De verb. fign. 613
§. *Officias* ibid.

V

L. Ulcerat ult. De jur. fifci 475
L. Ulpi 1. *Item* 1. *Item* 18. De div. re. ju. 732 844 & 884
L. Varie cauſæ ſunt 1. De jur. fifci 394
§. *An bona* 397
§. *Divus* 398
§. *Profcripto* ibid.
§. *Cauſæ autem* 400
§. *Hæ quoque* ibid.
L. Ubicunque cauſæ 105. De div. reg. jur. 709 816 & 869
L. Ubicunque 2. De min. in poff. mitt. 119
§. *Interdum non poſſim* ibid.
L. Ubi lex diuersum 101. De div. reg. jur. 707 813 & 868
L. Ubi non once 124. De div. reg. jur. 714 823 & 872
§. *Pauciſſet* ibid.
L. Ubi pugnantia 188. De div. reg. jur. 732 844 & 884
§. *Quæ verum* ibid.
L. Velle non credetur 4. De div. reg. jur. 659 741 & 850
L. Verafius ad 165. De verb. fign. 601
L. Verbum amplius 82. De verb. fign. 551 589
L. Verbum erit 133. De verb. fign. 577
L. Verbum cuaſtu 187. De verb. fign. 616
L. Verbum facere 218. De verb. fign. 637
L. Verbum hoc 1. De verb. fign. 478
L. Verbum illud 181. De verb. fign. 614
L. Verbum oportet 37. De verb. fign. 517
L. Verbum oportebit 8. De verb. fign. 486
§. *Actionis* ibid.
L. Verbum reddendi 94. De verb. fign. 555
L. Verbo vendi 43. De verb. fign. 525
L. Verbo 20. De verb. fign. 500
L. Verbis legis 120. De verb. fign. 575
L. Verum eſt 31. De div. reg. jur. 677 767 & 856
L. Verum eſt 216. De verb. fign. 635
L. Veſtis 127. De verb. fign. 582
L. Vinaria 206. De verb. fign. 627
L. Vinculorum 224. De verb. fign. 639 635
L. Virtutis 143. De verb. fign. 595
L. Virilis partio 8. De leg. prall. 67
§. *Si quis* ibid.
§. *Si adierit* ibid.
§. *Si quod uxori* 68
L. Vivus ibid.
§. *Cum autem* ibid.
§. *Non ſolum* 603
L. Urbana 166. De verb. fign. ibid.
§. *Pervallare* 623
L. Urbana prædia 198. De verb. fign. 479
L. Urbis 3. De verb. fign. ibid.
§. *Cuiuſque* 576
L. Ufura pecunie 120. De verb. fign. 552
L. Ut Alphenus 89. De verb. fign. 489
L. Ut fi cui 12. De verb. fign. ibid.
§. *Minus ſibvi* ibid.
L. Ut ſcriptus 12. De bon. poff. fec. tab. 144
L. Ut ſuni 230. De verb. fign. 641

IN-

INDEX CAPITUM D. N. JUSTINIANI INSTITUTIONUM.

LIBER PRIMUS.

PRoœmium 890
CAP. I. *De juſtitia, & jure.* 891
CAP. II. *De jure naturali, gentium, & civili* 892
Hæc jus ibid.
CAP. III. *De jure perſonarum* 894
§. 1. *Et libertas eadem* 895
§. 2. *Servitus autem* ibid.
§. 3. *Servi autem* ibid.
§. 4. *Servi autem* ibid.
§. 5. *In ſervorum* ibid.
CAP. IV. *De ingenuis* 895
§. 1. *Quem autem* ibid.
Ex authent. de libertinis ibid.
§. 2. *Qui libertinus* 896
CAP. V. *De libertinis* ibid.
CAP. VI. *Quæ ex quibus cauſis manumittere non poſſunt* 898
§. 1. *Licet autem* ibid.
§. 2. *Semoto ſtatu* ibid.
§. 3. *In hunadem* ibid.
§. 4. *Eadem lege* ibid.
§. 5. *Sed ante eadem* 899
§. 6. *Semel autem* ibid.
§. 7. *Quem ergo* ibid.
§. 8. *Quibus autem* ibid.
Ex authent. ut ſponſalitia. ibid.
Hodie autem ibid.
CAP. VII. *De lege Fufia Caninia* 900
CAP. VIII. *De his qui ſub certa conditione manumittuntur* 901
§. 1. *Si quis autem* ibid.
§. 2. *Si autem* ibid.
§. 3. *Si quis autem* ibid.
§. 4. *Si quis autem* ibid.
§. 5. *Si ab hoſtibus* ibid.
Ex authent. de nuptiis. ibid.
Quum autem ibid.
§. 6. *Si autem* ibid.
§. 7. *Admonendi* 904
§. 8. *Sed & inter* ibid.
§. 9. *Illud autem* ibid.
CAP. IX. *De pœnis poſtliæ* 905
CAP. X. *De nupriis* ibid.
§. 1. *Legimus* 907
§. 2. *Inter eas* ibid.
§. 3. *Frater autem* ibid.
§. 4. *Duorum autem* ibid.
§. 5. *Item amitam* ibid.
§. 6. *Adfinitatis* ibid.
§. 7. *Servum quoque* ibid.
§. 8. *Mariti tamen* ibid.
§. 9. *Si uxor tua* ibid.
§. 10. *Illud certum* ibid.
§. 11. *Sunt & alia* ibid.
§. 12. *Si adverſus* ibid.
CAP. XI. *De adoptionibus* 909
§. 1. *Adoptio* ibid.
§. 2. *Sed hodie* ibid.
§. 3. *Quum autem impubes* ibid.
§. 4. *Mortuum natu* ibid.
§. 5. *Licet autem* ibid.
§. 6. *Et tam filium* ibid.
§. 7. *Sed & quia tegatis* ibid.
§. 8. *In plurimis autem* ibid.
§. 9. *Sed & Illud* 910
§. 10. *Fratres quoque* ibid.
§. 11. *Illud præterea* ibid.
§. 12. *Apud Cantores* ibid.
CAP. XII. *Quibus modis jus poteſtatis ſolvitur* 912
§. 1. *Cum autem is* 913
§. 2. *Relegati autem* ibid.
§. 3. *Item* 914
§. 4. *Filiusfam.* ibid.
§. 5. *Si ab hoſtibus* ibid.
Ex authent. de nuptiis. ibid.
Quum autem ibid.
§. 6. *Admonendi* 914
§. 7. *Sed & inter* ibid.
§. 8. *Illud autem* ibid.
CAP. XIII. *De tutelis* 915
§. 1. *Eſt autem tutela* ibid.
§. 2. *Itaque autem* ibid.
§. 3. *Permittunt* ibid.
§. 4. *Quum autem* ibid.
CAP. XIV. *Qui ſuſpectorum tutorum dare poſſunt* 916
§. 1. *Sed & Patrus* ibid.
§. 2. *Proprius autem* ibid.
§. 3. *Permittit* ibid.
§. 4. *Quum autem* ibid.
§. 5. *Cum non autem* ibid.
§. 6. *Si quis filiabus* ibid.
CAP. XV. *De legitima adagnatorum tutela* 916
§. 1. *Sunt autem adgnati* ibid.
§. 2. *Quod autem lex* 917
§. 3. *Sed agnationis* ibid.
CAP. XVI. *De capitis deminutione* ibid.
§. 1. *Maximam autem* ibid.
§. 2. *Minor* ibid.
§. 3. *Minima* ibid.
§. 4. *Sotutus* ibid.
§. 5. *Quibus autem* ibid.
§. 6. *Quod autem* ibid.
Ex authent. de hered.
Hodie ſicut ibid.
CAP. XVII. *De legitima patronorum tutela* 918
CAP. XVIII. *De legitima parentum tutela* 919
CAP. XIX. *De fiduciaria tutela* ibid.
CAP. XX. *De fiduciaria tutore* ibid.
§. 1. *Sed ejſi* ibid.
§. 2. *Ab hoſtibus* 920
§. 3. *Sed & hoc quoque* ibid.
§. 4. *Sed & quoque* ibid.
§. 5. *Sed & quoque* 921
CAP. XXI. *De auctoritate tutorum* 921
§. 1. *Negotia autem* ibid.
§. 2. *Si vero autem* ibid.
Ex authentic. ut ſui qui.
Nemo jure ibid.
CAP. XXII. *Quibus modis tutela finitur* 922
§. 1. *Item finitur* ibid.
§. 2. *Simili modo* ibid.
§. 3. *Sed & capitis* ibid.
§. 4. *Eadem* ibid.
§. 5. *Quibus autem* ibid.
CAP. XXIII. *De curatoribus* 923
§. 1. *Furiosi autem* ibid.
§. 2. *Sed non omnes* ibid.
§. 3. *Furioſis* ibid.
§. 4. *Sed & cæci* ibid.
§. 5. *Item adulti* ibid.
§. 6. *Si quis filiabus* ibid.
CAP. XXIV. *De curatore furioſi* 924
§. 1. *Curator autem* ibid.
§. 2. *Sed non omnes* ibid.
§. 3. *Furioſis* ibid.
§. 4. *Sed & cæci* ibid.
§. 5. *Item adulti* ibid.
§. 6. *Si quis filiabus* ibid.
CAP. XXV. *De legitima adagnatorum tutela* 916
§. 1. *Sunt autem adgnati* ibid.
§. 2. *Quod autem lex* 917
§. 3. *Sed agnationis* ibid.
CAP. XVI. *De capitis deminutione* ibid.
§. 1. *Maximam autem* ibid.
§. 2. *Minor* ibid.
§. 3. *Minima* ibid.
§. 4. *Sotutus* ibid.
§. 5. *Quibus autem* ibid.
§. 6. *Quod autem* ibid.
Ex authent. de hered.
Hodie ſicut ibid.
CAP. XVII. *De legitima patronorum tutela* 918
CAP. XVIII. *De legitima parentum tutela* 919
CAP. XIX. *De fiduciaria tutela* ibid.
CAP. XX. *De fiduciaria tutore* ibid.
§. 1. *Sed ejſi* ibid.
§. 2. *Ab hoſtibus* 920
§. 3. *Sed & hoc quoque* ibid.
§. 4. *Sed & quoque* ibid.
§. 5. *Sed & quoque* 921
CAP. XXI. *De auctoritate tutorum* 921
§. 1. *Negotia autem* ibid.
§. 2. *Si vero autem* ibid.
Ex authentic. ut ſui qui.
Nemo jure ibid.
CAP. XXII. *Quibus modis tutela finitur* 922
§. 1. *Item finitur* ibid.
§. 2. *Simili modo* ibid.
§. 3. *Sed & capitis* ibid.
§. 4. *Eadem* ibid.
§. 5. *Quibus autem* ibid.
CAP. XXIII. *De curatoribus* 923
§. 1. *Furiosi autem* ibid.
§. 2. *Sed non omnes* ibid.
§. 3. *Furioſis* ibid.
§. 4. *Sed & cæci* ibid.
§. 5. *Item adulti* ibid.
§. 6. *Si quis filiabus* 924

INDEX CAPITUM.

CAP.XXIV. *De satisfactione tutorum, vel curatorum* 926
§. 1. *Sed etsi* ibid.
§. 2. *Sciendum autem* ibid.
§. 3. *Quibus confitebimur* ibid.
§. 4. *Neque autem* ibid.

CAP.XXV. *De excusationibus tutorum, vel curatorum* 926
§. 1. *Item Divus* ibid.
§. 2. *Item qui rogati.* ibid.
§. 3. *Et qui potest autem* ibid.
§. 4. *Item propter liberos* ibid.
§. 5. *Item qui* ibid.
§. 6. *Sed & propter* ibid.
§. 7. *Item propter* ibid.
§. 8. *Similiter eum* ibid.
§. 9. *Item & propter* ibid.
§. 10. *Non ese* ibid.
§. 11. *Inimicitiæ* ibid.
§. 12. *Item qui plures* ibid.
§. 13. *Item major* ibid.
§. 14. *Item & in militia* ibid.
§. 15. *Item Rome* ibid.
§. 16. *Qui autem sub* 927
§. 17. *Datur autem* ibid.
§. 18. *Qui tutelam* ibid.
§. 19. *Hodie reformatum* ibid.
§. 20. *Si quis autem* ibid.

CAP.XXVI. *De suspectis tutoribus, vel curatoribus* ibid.
§. 1. *Datum est* ibid.
§. 2. *Ofendimus* ibid.
§. 3. *Consequens* ibid.
§. 4. *Impubetes* ibid.
§. 5. *Suspectus autem est* ibid.
§. 6. *Suspectus autem removtus* ibid.
§. 7. *Si quis autem* ibid.
§. 8. *Sed si suspecti* ibid.
§. 9. *Si quis autem* ibid.
§. 10. *Sed si quis* ibid.
§. 11. *Liberius* ibid.
§. 12. *Nonnisi* ibid.
§. 13. *Suspectum* ibid.

LIBER SECUNDUS.

CAP. I. *De divisione rerum, & qualitate* 927
§. 1. *Et quidem* 928
§. 2. *Flumina* ibid.
§. 3. *Est autem* 929
§. 4. *Et portus* ibid.
§. 5. *Litorum quoque* ibid.
§. 6. *Universitatis* ibid.
§. 7. *Hactenus autem* ibid.
§. 8. *Sacræres* ibid.
§. 9. *Religiosum* ibid.
§. 10. *Sanctæ quoque* ibid.
§. 11. *Simpulorum* ibid.
§. 12. *Res vel ex* ibid.
§. 13. *Illud quæstionis est* ibid.
§. 14. *Quam quoque* 930
§. 15. *Peculium, & columbarium* ibid.
§. 16. *Gallinarum autem* ibid.
§. 17. *Item ne quæ* ibid.
§. 18. *Item lapilli* ibid.
§. 19. *Item ea* ibid.
§. 20. *Postrema* ibid.
§. 21. *Quod si vir* ibid.
§. 22. *Inde* ibid.
§. 23. *Quod si naturali* ibid.
§. 24. *Adhæc fine* 931
§. 25. *Quum ex aliena* ibid.
§. 26. *Si tamen alienum* ibid.
§. 27. *Sed non* ibid.
§. 28. *Quod si fenestrarum* ibid.
§. 29. *Quum* ibid.
§. 30. *Sed* 932
§. 31. *Quæ ratione* ibid.
§. 32. *Item* ibid.
§. 33. *Sed quæ* ibid.
§. 34. *Item* ibid.
§. 35. *Item accedit* ibid.
§. 36. *Sed graphi* ibid.
§. 37. *Sed* ibid.
§. 38. *Per traditionem* ibid.
§. 39. *Nonnisi cum ea* ibid.
§. 40. *Nihilominus* 933
§. 41. *Quæ autem* ibid.
§. 42. *Item* ibid.
§. 43. *Item* ibid.
§. 44. *Item* ibid.
§. 45. *Item* ibid.
§. 46. *Item* ibid.
§. 47. *Item* ibid.
§. 48. *Item* ibid.
§. 49. *Item* ibid.
§. 50. *Item* ibid.
§. 51. *Item* ibid.
§.

INDEX CAPITUM.

§. 1. *Ex hujusmodi* ibid.
§. 2. *Ex duobus reis* ibid.

CAP. XVII. *De stipulatione fer-*
vorum 1054
§. 1. *Vtrum autem domino* ibid.
§. 2. *Sed cum fullum* ibid.
§. 3. *Seruus communis* ibid.

CAP. XVIII. *De diuisione stipula-*
tionum ibid.
§. 1. *Iudicibus funt* ibid.
§. 2. *Pœnales autem* 1055
§. 3. *Communales funt* ibid.
§. 4. *Communes* ibid.

CAP. XIX. *De inutilibus stipulatio-*
nibus 1056
§. 1. *At si quis rem* ibid.
§. 2. *Idem iuris eſt* ibid.
§. 3. *Si quis alium* 1057
§. 4. *Si quis alii* ibid.
§. 5. *Pœne filiatio* ibid.
§. 6. *Ex qui juri* ibid.
§. 7. *Prætoris* ibid.
§. 8. *Item inutilis* ibid.
§. 9. *Mutum reque* ibid.
§. 10. *Furiſus* ibid.
§. 11. *Pupillus* ibid.
§. 12. *Sed quod diximus* ibid.
§. 13. *Si impoſſibile* ibid.
§. 14. *Item uerberum* ibid.
§. 15. *Poſt mortem ſuam* 1058
§. 16. *Item ſi quis* ibid.
§. 17. *Ita autem* ibid.
§. 18. *Item* ibid.
§. 19. *Si ſcripſerit* ibid.
§. 20. *Quoniam* ibid.
§. 21. *Alteri* ibid.
§. 22. *Sed eſt quis* ibid.
§. 23. *Verſa uice* ibid.
§. 24. *Item nemo* ibid.
§. 25. *Si de alio* ibid.
§. 26. *Quod turpi* 1059
§. 27. *Quum quis* ibid.
§. 28. *Qui hoc anno* ibid.
§. 29. *Si fundum* ibid.

CAP. XX. *De fidejuſſoribus* 1064
§. 1. *In omnibus* ibid.
§. 2. *Fidejuſſor non* 1065
§. 3. *Fidejuſſor, &* ibid.
§. 4. *Si plures ſint* ibid.
Exauthent. de fidejuſſ.
Sed hodie ibid.
§. 5. *Fidejuſſores* ibid.
§. 6. *Si quid autem* ibid.
§. 7. *Quæ fidejuſſor* ibid.
§. 8. *In ſtipulationibus* ibid.

CAP. XXI. *De litterarum obliga-*
tione 1066

CAP. XXII. *De conſenſu obliga-*
tione 1067

CAP. XXIII. *De empione, &*
uendit. ibid.
§. 1. *Sed & rerum* ibid.
§. 2. *Item pretium* ibid.
§. 3. *Cum autem emptio* 1068
§. 4. *Emptio tam* ibid.
§. 5. *Locæ facta* ibid.

CAP. XXIV. *De locatione, &*
conductione 1070
§. 1. *Et qui ſupra diximus* ibid.
§. 2. *Prætereæ ſcitat* ibid.
§. 3. *Adeo autem* ibid.
§. 4. *Item queritur* ibid.
§. 5. *Conductor* 1071
§. 6. *Mortuo conductore* ibid.

CAP. XXV. *De ſocietate* 1073
§. 1. *Et quidem* ibid.
§. 2. *De alia ſane* ibid.
§. 3. *Illud expeditius* ibid.
§. 4. *Mauet autem* ibid.
§. 5. *Salubre adhuc* ibid.
§. 6. *Item ſi* ibid.
§. 7. *Publicatione* ibid.
§. 8. *Item ſi quis* ibid.
§. 9. *Socius ſacto* ibid.

CAP. XXVI. *De mandato* 1074
§. 1. *Mandatis tantum* ibid.
§. 2. *Tut & mandatis* ibid.
§. 3. *Aliens autem* ibid.
§. 4. *Sua & aliena* ibid.
§. 5. *Tua & aliena* ibid.
§. 6. *Tua gratia* ibid.
§. 7. *Illud quoque* 1075
§. 8. *Is qui exequitur* ibid.
§. 9. *Rellæ quoque* ibid.
§. 10. *Item ſi adhuc* ibid.
§. 11. *Mandatum* ibid.
§. 12. *Mandatum &* ibid.
§. 13. *In ſummo* ibid.

CAP. XXVII. *De obligationibus,*
quaſex contractu 1076
§. 1. *Igitur cum quis* ibid.
§. 2. *Interea quoque* ibid.
§. 3. *Item ſi inter a* ibid.
§. 4. *Idem juris eſt* 1077
§. 5. *Hæres quoque* ibid.
§. 6. *Item ex eo* ibid.
§. 7. *Ex quibuſdam* ibid.

CAP. XXVIII. *Per quas perſonas*
nobis obligatio adquiritur ibid.
§. 1. *Item per liberos* ibid.
§. 2. *Per eum quoque* ibid.
§. 3. *Communem ſeruum* ibid.

CAP. XXIX. *Quibus modis obli-*
gatio tollitur 1078
§. 1. *Item per acceptilationem* ibid.
§. 2. *Eſt autem* ibid.
§. 3. *Prætereæ* ibid.
§. 4. *Hoc amplius* 1079

INDEX CAPITUM.

§. 9. *De conſtitut* ibid.
§. 10. *Actiones autem* ibid.
§. 11. *Item ſi quis* ibid.
§. 12. *Pœnales quoque* ibid.
§. 13. *Prætoriſtes* ibid.
§. 14. *Item ex* 1096
§. 15. *Res perſequende* ibid.
§. 18. *Ex malefitio* ibid.
§. 19. *Et autem* ibid.
§. 20. *Quidam alliones* ibid.
§. 21. *Omnes autem* ibid.
§. 22. *In ſimplum* ibid.
§. 23. *In duplum* 1097.
§. 24. *Triplo vero* ibid.
§. 25. *Quadruplo* ibid.
§. 26. *Sed furti* ibid.
§. 27. *Item actio* ibid.
§. 28. *Actionum* 1124
§. 29. *Fere ex* ibid.
§. 30. *In bonæ fidei* ibid.
§. 31. *Prætoria* 1098
§. 32. *Curare* ibid.
§. 33. *Si quis agens* ibid.
§. 34. *Si mutuo* ibid.
§. 35. *Si quis aliud* ibid.
§. 36. *Sunt præterea* ibid.
§. 37. *Item ſi de data* ibid.
§. 38. *Sed & ſi quis* ibid.
§. 39. *Compoſitiones* ibid.
§. 40. *Eam quoque* ibid.

CAP. VII. *Quod cum eo contra-*
ctum eſt, qui in alterius po-
teſtate eſt 1118

CAP. VIII. *De noxalibus actio-*
nibus. 1120
§. 1. *Nam autem* ibid.
§. 2. *Lemma autem* ibid.
§. 3. *Domino noxali* ibid.
§. 4. *Sunt autem* ibid.
§. 5. *Omnis autem* ibid.
§. 6. *Si ſeruus* ibid.
§. 7. *Sed ueteres* ibid.

CAP. IX. *Si quadrupes paupe-*
rem feciſſe dicatur 1121

CAP. X. *De his per quas agere*
poſſumus 1122

CAP. XI. *De ſatisdationibus* 1123
§. 1. *Si uero* ibid.
§. 2. *Sed hoc locis* ibid.
§. 3. *Sin autem* ibid.
§. 4. *Si uero* ibid.
§. 5. *Si uero res* ibid.
§. 6. *Quæ omnia* 1124
§. 7. *Quum fornam* ibid.

CAP. XII. *De perpetuis, & tem-*
poralibus actionibus, & quæ
ad hæredes, & in hæredes
tranſeunt 1125

CAP. XIII. *De exceptionibus* 1126
§. 1. *Pactis gratia* ibid.
§. 2. *Idem jutta* ibid.
§. 3. *Pecunia* ibid.
§. 4. *Aquæ ſi debitor* ibid.
§. 5. *Item ſi eadem* ibid.
§. 6. *Hæc exempli cauſa* ibid.
§. 7. *Quarum quidem* ibid.
§. 8. *Appellatur* ibid.
§. 9. *Perpetua* ibid.
§. 10. *Temporales* ibid.
§. 11. *Peremptoriæ* 1127

CAP. XIV. *De replicationibus* ibid.
§. 1. *Rurſus interdum* ibid.
§. 2. *Iſis rurſus* ibid.
§. 3. *Quarum omnium* ibid.
§. 4. *Exceptiones* ibid.

CAP. XV. *De interdictis* ibid.
§. 1. *Summa autem* 1128
§. 2. *Seruum deinde* ibid.
§. 3. *Adipiſcimur* ibid.
§. 4. *Retinendæ* ibid.
§. 5. *Poſſeſſor* 1129
§. 6. *Recuperandæ* ibid.

CAP. XVI. *De pœna temere li-*
tigantium ibid.
§. 1. *Tres enim* ibid.
Ex authent. ut litigantes.
Qui ergo, uel contrauiator 1130
Authentic. de his qui ingrediuntur.
In ipſo ſacramento ibid.
§. 2. *Ex quibuſdam iudicibus* ibid.
§. 3. *Omnium autem* ibid.

CAP. XVII. *De officio judicis* ibid.
§. 1. *Idcirco* ibid.
§. 2. *Eſt in rem* ibid.
§. 3. *Si ad rebellandum* ibid.
§. 4. *Si familiæ* 1131
§. 5. *Eadem interueniunt* ibid.
§. 6. *Si ſimilem* ibid.
§. 7. *Quod autem* ibid.

CAP. XVIII. *De publicis judiciis* ibid.
§. 1. *Publica autem* ibid.
§. 2. *Publicorum* ibid.
§. 3. *Publica* ibid.
§. 4. *Item lex Julia* ibid.
§. 5. *Item lex Cornelia* ibid.
§. 6. *Alia deinde lex* 1132
§. 7. *Item lex Cornelia* ibid.
§. 8. *Item lex Julia* ibid.
§. 9. *Item lex Julia* ibid.
§. 10. *Eſt & inter* ibid.
§. 11. *Sunt præterea* ibid.
§. 12. *Sed de Publicis* ibid.

LIBER QUARTUS.

CAP. I. *De obligationibus, quæ*
ex delicto naſcuntur 1079
§. 1. *Furtum eſt* ibid.
§. 2. *Furtum autem manifeſt.* ibid.
§. 3. *Furtorum autem* ibid.
§. 4. *Conceptum furtum* 1080
§. 5. *Furtum manifeſtum* ibid.
§. 6. *Furtum autem* ibid.
§. 7. *Planius autem* ibid.
§. 8. *Sed ſi credat* 1081
§. 9. *Interdum* ibid.
§. 10. *Aliquando* ibid.
§. 11. *Interdum* ibid.
§. 12. *Eſt qui in per.* ibid.
§. 13. *Furti autem* ibid.
§. 14. *Unde conſtat* ibid.
§. 15. *Item ſi ſolo* ibid.
§. 16. *Quæ de ſubjec.* 1082
§. 17. *Sed ſe apud quem* ibid.
§. 18. *In ſummæ ſcientiam* ibid.
§. 19. *Furti actio* ibid.

CAP. II. [illegible] *rapinis* 1083
§. 1. [illegible] 1084

§. 2. *In actione* 1086

CAP. III. *De lege Aquilia* ibid.
§. 1. *Quod autem* 1087
§. 2. *Iniuria* ibid.
§. 3. *Ac ne is quidem* ibid.
§. 4. *Itaque ſi quis* ibid.
§. 5. *Item ſi putator* ibid.
§. 6. *Pœnam* ibid.
§. 7. *Imperitia* ibid.
§. 8. *Impetu* ibid.
§. 9. *Hic autem verbis* ibid.
§. 10. *Illud non* ibid.
§. 11. *Liberum autem* ibid.
§. 12. *Caput ſecundum* 1088
§. 13. *Capite tertio* ibid.
§. 14. *Illud palam eſt* ibid.
§. 15. *Ac ne plenius* ibid.
§. 16. *Ceterum placuit* ibid.

CAP. IV. *De injuria* 1090
§. 1. *Injuria autem* ibid.
§. 2. *Pœnam autem* ibid.
§. 3. *Verbis autem* ibid.
§. 4. *Si communi ſervo* ibid.
§. 5. *Quod ui ſuccurſum* ibid.
§. 6. *Sed ſi libero* ibid.
§. 7. *Pœna autem* ibid.
§. 8. *Sed & lex Cornelia* 1091
§. 9. *Atrox injuria* ibid.
§. 10. *In famoſa ſcriptum* ibid.
§. 11. *Non ſolum autem* ibid.
§. 12. *Hæc actio* ibid.

CAP. V. *De obligationibus, quæ*
quaſi ex delicto naſcuntur 1092
§. 1. *Item is* ibid.
§. 2. *Si filiusfam.* ibid.
§. 3. *Item exercitor* ibid.

CAP. VI. *De actionibus* 1094
§. 1. *Omnium actionum* ibid.
§. 2. *Sed ille quidem* ibid.
§. 4. *Nunquæ ſi cui* ibid.
§. 5. *Rurſus ex diverſo* 1095
§. 6. *Item ſi quis* ibid.
§. 7. *Item Servianæ* ibid.
§. 8. *In perſonam* ibid.

§. 9.

INDEX

EPISTOLARUM JACOBI CUJACII J.C.

JOANNI *Truchio Præsidi amplissimo* 1133
Ornatissimo, ejusque & sapientissimo Præsidi Castellanæ Portæ ibid.
Bertr. Cassio 1134
Bertr. Cassio viro ornatissimo, & eruditissimo 1135
D. n Porte ibid.
Laberio Honorato 1136
Ornatissimo, & spectatissimo Præsidi Guillelmo Portæo 1137
Tristemanno Gysio ibid.
B. Cassio clarissimo, & eruditissimo viro 1138
A M.d'Orsanne Lieutenant General d'Vsseaulx ibid.
Hadriano Reliæ Ruremundensi, restauratori urbanitatis, in prælectione publica ibid.

INDEX

ORATIONUM, CONSULTATIONUM, &c.

HABITA *ad D. Claromontanum in Valentina Academia Rectorem, ann. Domini* 1573. *mense* 1130.
Consultatio 1. Quidam decessit 1140
Consultatio 2. Mater, & filius 1141
Consultatio 3. Quæritur 1142
Pro Joanne Monluccio Episcopo, & Comite Valentino Diensi professorio adversus libellum quendam nuper editum Zachariæ Furneffesii Subditicia oratione 1143
Nicolai Rigaltii præfatio ad nobilissimum virum Jacobum Augustum Thuanum, regium in senatione Consiliorum Consiliarium, & in amplissima Curia Præsidem 1160
In funere nobilissimi, præstantissimique viri Gasparis Choffrii Vaucei, regiorum Stipendiorum Præfecti, oratio 1161
De confessione averis 1168
De ratione docendi juris oratio 1171
Recitatio de pœnitentia habita Burigiæ in scholis publicis, anno 1587. 1174
Publice in Academia Valentina Cæsarum, cum utriusque juris laurea donarentur Georgio Helvandon Spicrensem Orientali Frisæ; habita oratio 1176
Consultatio Jac. Cujac. pro Regno Portugallia, ex Bibliotheca Pisæana 1177
Extrait d'une lettre escrite a M. DU PUY 1181
Extrait d'une autre lettre 1182
Epistola ad Burgensium ibid.

GRÆ-

GRÆCARUM DICTIONUM

Quæ continentur in hoc Digestorum Posteriore Tomo explicatorum

INTERPRETATIO

HACTENUS DESIDERATA.

Pag. 3. *ἐφεδρικὸν* emolumenta.
pag. 4. *ἐν τῇ* substantia.
τὸ πράγματα res.
pag. 6. *Πρόκειται* propositima.
pag. 10. *Ἐκ σημείων* per signa.
pag. 33. *πλοῖον ἢ πλοῖα*, tabulas triangulas, & quadrangulas
pag. 47. *ἐν ᾗ ἀνέκειτο* etsi quinque.
pag. 90. *ἀπαιτεῖν* quod a marito dotis vice datur.
pag. 100. *ἀπαιτεῖν* quæ a marito dantur dotis vice.
ἀπαίτησις dotanio propter nuptias.
pag. 105. *ἄπορος* hominem bonis deficientem, qui solvendo non est.
pag. 162. *ἀναιρέσεως* expunctionem.
pag. 169. *ἐν ἀναγνώσει*, *ἢ ἐν ἀναγνώσει* in recitatione, non in petitione.
pag. 170. *χαλᾶσθαι* decuffare.
pag. 175. *ἀρχαιότερος* syllogismo hypothetico.
pag. 180. *ἀναπαιδεύτως ἐκτρέφειν* Cyrop. 193.
pag. 194. *ἀπογραφὴ* relatum.
ἀπόγραφος relatio.
ἀπογραφὴ libellus.
pag. 197. *ἀπογραφὴ* relatum.
pag. 213. *ἀπόπληκτος* furore, furoresque mariti.
pag. 215. *ἀπόπληκτος* exhæres.
pag. 230. *ἀπόπληκτος ἀνὴρ* comparata pro stupidi.
ἀπόπληκτος dux.
pag. 237. *ἄβυσσος* inopinabile.
pag. 250. *ἀκολουθίαν* hæredi.
pag. 255. *κρίσεις ἡμερῶν* dies festionum.
pag. 258. *κωλύειν*, *κωλύσεως* detentionem, detentationem. *Sic sed qu.*
pag. 340. *ἄωρος κατασκευὴ* quibus mutuatur.
ἄωρος puer tam tenebre parvitas.
pag. 241. *ἀγωγὴ*, &c. lapsus, judicia, dispositione, affectione.
pag. 242. *κατὰ τὸν τρόπον λόγον*, &c. prioris retione, ex sui specie ut.
ἀναπόδειξις posteriore, secundi sermon.
pag. 251. *ἀναπόδειξις* redargumenti circumscriptionem.
pag. 252. *ἐν μέρει τοῦ σώματος ἀφὴ γενέσθαι* ... lum corporis in eo esse.
pag. 255. *ἐν τῇ ἐπὶ τὸν ἀγρὸν ἐξόδῳ* tuam efle.
ἐν τῇ ἐπὶ τὸν ἀγρὸν ἔξοδος tuæ nocti.
pag. 257. *ἐπὶ πάντας ὁμοίως* ...
ἐπὶ τοῦ κοινοῦ καὶ πάντων, in omnibus.
ἐπὶ τὸ κοινὸν in universum pertinentem.
pag. 265. *Σπορὰ ἐπὶ τὸν ἀγρὸν* ...
pag. 266. *ἐπιφανὴς κτῆσις*, &c. qui aperte possidet, & celavit.
pag. 268. *ἀνεφρυγμένα*, *ἀφρυγμένα* industeria, edustria.
pag. 270. *ἐλπίσαι ἀφορᾶν* posteriori potius est.
pag. 282. *ἀπογεγραμμένοι* demeates, recens capti.
pag. 291. *ἀπὸ κοινοῦ* ...
pag. 316. *καθημερινὴ* quotidiani colloqui.
ἐν τοῖς κοινοῖς λόγοις Politagore.
pag. 318. *Ἐπιδοῦναι* quæ utrumque partem obligant.
ἀναπόδειξις quæ nunc. *Sic sed qu.*
pag. 320. *Ἀπαιτεῖν* ...
pag. 341. *ἀπαιτεῖν* ... omnino.
pag. 369. *κρίσεις ἡμερῶν* ad dilationem.
pag. 371. *ἀπόπληκτος* ...
ἀπόπληκτος &c. explicat ipse Scriptor paulo inferius.
pag. 394. *Δημόσιον πάντων* ... publicum opulentum pronunciatum.
pag. 398. *ἀπόπληκτος* ... &c. vacuorum honorum denunciat.
pag. 401. *ἀπόπληκτος* ... &c. Boni quidem une ... multitiarium improbi.
pag. 408. *ἀπόπληκτος* ... &c. rudicum neque jura bene dotum, neque leges.
pag. 411. *ἐκ κηρύκων* clanculum.
pag. 417. *ἐξὸν τὸ κύριον γενέσθαι* ... fici Patronus, avarii Patronus.
pag. 418. *Μονόκλινα* honorum tumuli.
ἀπόπληκτος depotium.
pag. 427. *ἀπόπληκτος* ... subsantive supplicium.
ἀπόπληκτος ... comparate.
ἀπόπληκτος ... positive.
pag. 428. *κατὰ τὸ κύριον* proprietate rerum.
pag. 458. *χρῆσθαι* debitum.
pag. 481. *ἀπόπληκτος* ... ... fictium cautus elocendi.
ἀπόπληκτος ... ...

Græcarum Dictionum

Interpretatio hactenus desiderata.

pag.514. *in* πανηγύρεις *ex* ἴσωλιβυς.
pag.520. *expiationes.*
pag.531. *descriptionem.*
breviarium
pag.533. *in* τοῖς ἐκκλησιάσταις, &c. *in celeberrimis Urbis locis.*
* χρηματιστήριον *agnominationem.*
pag.537. ἔγκτησις *vel* ἔνκτησις, &c. *ducuntur animantia, feruntur intrinsus.*
πάντων ἔνδον *fabros ligniarum.*
pag.541. ἐκδοσις ἀπὸ, &c. *eo quo libet, venio unde, & quo volo.*
ἐκδοσις *liberum.*
ἐκδοτὸς ὁ ἐκδόσιμος, &c. *liber is est, qui it quo libuerit.*
pag.547. χρυσὸν, &c. *bona denno recipiens, hoc ab olim.*
ἐμφύτευσις τῆς, &c. *qui fepibus fus communit, arum fapientem duco.*
pag.548. τὸ δὲ ἐγκύκλιον σκοπιμεῖν *quæ brachia ferantur.*
pag.551. τὸν τῆς πομπῆς *in priorem partem Pandectarum.*
pag.553. σχολὴν ποιεῖσθαι πρωϊαίαν *propemodum tot numinos.*
pag.556. ὑπὸ ἐρώτησιν *de interpretatione.*
pag.566. ἐν χρηματισμῷ *in lib. de Roman.*
πανηγυρικὸν ἀγωνιστὴν, &c. *præferipitio judicium divinus, & fabyit.*
pag.567. ἐκεῖνος *controverfa, cujus nuptias quis petat.*
pag.568. πῶς ἐστὶ, &c. *& femet aliquid cenfuiffe.*
ἐπιδικασίαι *de ea re vel* ἐπιδίκασις *patrimonii, &* ἐπιδικάζειν.
πανηγυρικὸν τῶν, &c. *cenfori, & ædimari ad denarium.*
τῶν ἀγώνων *ad denarium.*
pag.569. ἐγκυκλοπαίδευσις *fimulatio.*
πανηγυρικὸν *fimulatio.*
τὰ πανήγυρα, &c. *Reip. perfectionem.*
pag.570. νοσεῖν, &c. *morbus noxius.*
τὸν νοσοῦντα τῇ ἐπιθυμίᾳ, &c. *morbus noxius eft, qui cuique rei nocet., & impatimento eft.*
ἐνδον ἐκάστου.
pag.578. κόκκινον, *diluculum, prima lux.*
pag.584. τραγικὸν ἐνδυμα *veftimenta tragica.*
pag.587. ἐγκλήματα *crimina, delicta.*
pag.589. ἐγκυκλίους *nominum obfervator.*
pag.595. Μόνιμόν ἐστιν, &c. *maſurius omnino optimus, & fapiens, & nulli fecundus.*
pag.598. ἀρρενικὸν *femita. ἀρρενίτης femis via.*
pag.603. ὕφασμα *ligna ad opus apta, materiæ: ποιεῖν ad idem.*
pag.608. ἀδύνατοι *impoſſibile.*
pag.609. *conditione, lege.*
rationem.
cornutum, intentum, mentum.
de ἀδικίας *& unibus.*
ἐπιφάνεια *frondes.*
malitum, malitiosus, & ironicus, plurimo ſenſu.
dicuntur capeiota
& ironia.
mentientem cautionem.
pag.611. *ex nomine com-*
nuntiatio.
pag.[illegible] *& nuntiosus.*
arei numiſma-
pag.[illegible] *ſimiliter.*

pag.623. ἀκατάληκτον *indicaſſe eſt numiſaſſe, arguiſſe, accuſaſſe, & conviciſſe.*
pag.630. μετοχικὸν *ex altera tantum parte.*
pag.631. ἀναπλάσσειν *qui variatur.*
pag.639. ἀργυρικὸν *pecuniarium.*
χρηματικὸν *peconiæ.*
pag.643. σύνεσις, *καὶ* ἀπονοσκόπητος λόγου *fraus, & doloſa ratio.*
pag.644. ἀνάλημμα, &c. *die tertia novarum calendarum, in qua nunc præfecti præcantur.*
& vota pro ducis falute ſuſcipiunt.
ἐγκύκλιος βίβλος *rationum inſeſſimum.*
τῶν ἀφανεστάτων, &c. *muniminum jacula, quæ incipiuntur proprie.*
ἐκδοσις *jaculum quod eminus emittitur.*
ὅπλων *arma.*
pag.645. ὑμφαλὸς *umbilicus præcidens, obſtetrix.*
ὑφάσματα *venenum.*
ἐγκυκλοπαιδεύσεις, &c. *qua in ætatumque partem verti poſſunt, & dubie ſe habent.*
ἄκρων ὑμνῶν *famatis quercubus, arboribus.*
ἄκρων ὑμνῶν *fummis ſolitis.*
pag.646. οὐ δὲ, &c. *dici negativa, five privationes unam conficiunt negationem.*
ἐπὶ πάντων ῥηθέντα *in potentiorem negationem, mutatorem.*
pag.651. ἀδιαστημάτως *diſſimilibus partibus conſtantes.*
pag.652. ἀκάνθου, ἀμφότερα *acatium, carbaſus.*
ἐκδοτος, ἐξωτικὸν *proiecta, monaſana.*
pag.656. ἐκέλευσεν *adhuc, vim efficacem.*
ἐκ τοῦτου, &c. *non indicant fubiectum.*
pag.659. *fortaſſe, videnr, videndum, plerumque, ut dicitur, opinor.*
pag.658. ἐκδέχεσθαι *qui faciliter decipiuntur.*
pag.660. κατασκευὴ *elementaria, epitome.*
τοῦ ἐκδέχεσθαι *de his qui ſunt in poteſtate.*
pag.671. συγκρίσεως *comparata pro ſimplicibus.*
ἀπὸ συκῆς *multa cum negligentia.*
ἀμελῶς, ἀμελέστερον *negligenter, & culpa.*
ἀμελῶς *non ſimpliciter, ſed qualem diligentiam vir.*
pag.684. ἐναντίον *contrarium id ex definitionibus geometricis, quibus dicunt, que eidem æqualia, & inter ſe iunt æqualia.*
pag.685. τῶν ἐναντίων *rum furoren brevem, parvi temporis eſſe.*
pag.696. ὁρικὸν *definitionem.*
ἔρα ἐ κληρονόμος, *ubi hereditas, ibi & natela, feminæ excepta.*
pag.710. ἐν τοῖς ἰδιοτικοῖς *genera continentur.*
pag.713. οὐ κλινὴ νὺξ.
pag.716. οὐ οὐδὲ πυρὸν *in tantundem.*
pag.732. οὐ ἀεὶ, *ut ex primigenio contractu.*
οὐ ἀεὶ ἐκ συναλλάγματος *ut ex contractu, ex quo tenebantur.*
pag.734. τῶν κυρίων *poſſeſſionem, diſtributionem univerſorum creditorum ut ex teſtamento.*
pag.732. ἀ δέους *timor non iuſtus, & vanus non profeſt.*
pag.736. ἀγρὸν τὸν, &c. *hope mortuos funt, pro mortuis propemodum habentur.*
τῶν ἀγρῶν *ex ambiguis.*
ἀδιάστατος *continens.*
pag.[illegible] *vi.*
pag.[illegible] οὐ τὸ αὐτὸ σκοπὸ *in tantundem.*
pag.[illegible] ἀπὸ τοῦ *inquo quadam ſcripta, alia non ſcripta*
pag.[illegible] *inexpibile.*
pag.[illegible] *manualis.*
de adoptione.
pag.934. *love.*
ἀναγκαστικὸν ad explanandum judicium.
pag.936. *locus in*
ſupellex conditur.

pag.1079. πρωτοκαθέδρια *prælationis.*
ἀπὸ τῶν ἐγγὺς ἀγόντων *a ferendo fures.*
pag.1087. Λόγος τῶν χρ σωστὸς, &c.
Sed intem videas, qui erunt per pafcua porcos
Ad cercicæ ſaxum juncta, fontemque Arethufum.
pag.1114. ἀγκυροπήγιον, &c. *loca in quibus Orphani, pupilli, pauperes, valetudinarii, puelli, fenes nutruntur, recipiuntur, exercitantur loca, monaſteria, ſacraria.*
pag.1133. ἀπὸ τοῦ ἐξ ἀμφοῖν *verumtamen incerto modo, & abſcondito gravibus rebus tangitur.*
pag.1135. ἐν τοῖσιν *in poſtoribus fortem animum.*
pag.1136. μαθόντες ἐπ *diſcipuli vero.*
πανήγυρις *ſive* ἀγὼν, &c. *recreationes exſtollunt, ceu pulmones, genuinon nihil habentes.*
ἀνεμώδεσιν *a ventis diſpecta, & ad horum ſtrepitum non deſegra ut minime.*
πανηγυρικὸν *emotus eſt mente, & perditus.*
βασιλικὸν ἐκεῖνο *ad ſignat.*
πανηγυρικὸν ἐ μικρὸν *conſolationem non meditaverit.*
pag.1137. κερατίνη, &c. *duorum cornuum, & jugi citharæ, & chelys.*
ἐκκλησίαστα τῶν πολιτῶν *malo ſcientiam legum affecit.*
φιλολογικὸν *veritatis ſtudio.*
pag.1138. κόρος, &c. *labores, qui ultro fiunt.*
pag.1139. ἐφημέρου τύχην *fortes unius diei.*
pag.1147. πῶς τὸν μισεῖσθαι *hominibus quidem vanianimi, linguæ vero acculſor eſt.*
pag.1148. τὸν ὑφ' *mens videt, & mens audit.*
pag.1152. ἔστι γὰρ ἔλεος, &c. *quo folem verentur, neque terram, quæ patria fuit.*
τῶν τοιούτων, &c. *huiuſmodi facientes ipſo-rum partium murilent.*
pag.1156. ἀσυμφανὲς *mentes, eorum que futura ſunt, multa præditcunt.*
pag.1157. ἀδιαφορία *indifferentia.*
πολλὰ μέσεσιν *multa res mediis optime, medius volo in Urbe eſſe.*
ἀγαθοὶ πλοῦτον, &c. *Bone ſunt in nofte hyberna, nave ex veloci duas anchoras deiicere.*
λαλεῖν ἀγαθὸν *loqui optimus minime poſſibi. lis dicere.*
pag.1159. Μαθεῖν ἐ σώφρον, &c. *nequaquam, qui omnia curat adverſarium fervere dei meo animo.*
pag.1163. βαθυρρεῖ ἄρουρα *rigauntur arenæ, rigaretur arma virorum lacrymis.*
pag.1171. ἐλθοντικὸν *ad docendum apta.*
pag.1172. οὐδὲν χρεὸς *nihil cognitat iuſti: neque vult.*
pag.1174. σκωπτικὸν *multis ſonibus facetum.*
pag.1175. εὐχαριστίαν ἡ εὐλογίαν *encharifiæ, & benedictionis.*
κίβδηλος *energia inefabili.*
ὑποστικὸς *ad demonſtrandum poſtram.*
pag.1176. εὐλογητὸς *benedictionem.*

JACOBI

JACOBI CUJACII J.C.

RECITATIONES SOLEMNES

AD TITULUM I.

De bonorum possessionibus. Lib. XXXVII. Digest.

Ad L.I. Bonorum possessio admissa, *commoda & incommoda hereditaria: itemque dominium rerum, quæ in his bonis sunt, tribuit. Nam hæc omnia bonis sunt consuncta.*

Ad L.II. In omnibus enim vice *heredum bonorum possessores habentur.*

Ad L.III. Bona autem hic (*ut plerumque solemus dicere*) *ita accipenda sunt, universaliter cujusque successionem, quæ successitor in jus demortui, subsistentque ejus rei communium. Nam sive solvendo sunt bona sive non sunt, sive damnum habent, sive lucrum, sunt in conjunctas sunt, sive in actionibus: in hoc loco propriè bona appellabuntur.*

Ad §. Hereditatis autem, *bonorumve possessio (ut Labeo recitat) non ita rerum possessio, accipienda est. Est enim juris magis, quam corporis, possessio. Denique etsi nihil corporale ejus hereditatis, attamen velle ejus bonorum possessionem aquum Labeo ait.*

Ad §. Bonorum igitur possessionem ira recte definiemus, *jus persequendi rerebundique patrimonii, sive rei, quæ cuiusque cum moritur, fuit.*

Æc quæstio de bonor. possessionibus satis commode tractari non potest, nisi intelligamus quid sit bonorum possessio: deinde bonorum igitur successiones aut jure civili constituuntur, aut jure prætorio: qui constituuntur jure civili, appellantur heredes, qui jure prætorio, bonorum possessores: cui etiam heredes non appellantur: quia prætor heredem facere non potest, sed neque dominum, *quod autem, de bonor. possess. lege visum est. Ideoque in adquirendo dominio præcipua non sufficit prætoris auctoritas*, sed principis auxilium requiritur, *Leicester, ff. de pignor. act. Isbrandus, ad Trebell.* Possessorem tamen potest facere prætor: heredem vel dominum facere, est legis: bonorum possessorem dare est jurisdictionis, *Limpericus, de jurisdict.* Igitur bonorum possessor non est heres aut dominus. Constituitur tamen loco heredis & domini in *l. cum emancipatus, in prin. de bon. poss. cont. tab.* Denique bonorum possessor est instar heredis, cujus exemplo fluunt omnia commoda & incommoda hereditaria: & hoc est quod proponitur in *l.i. hujus tit. bonorum possessio ad-*

A *missa*, id est, agnita, non data, aut delata, sed amplexa: cur vocat *hereditarios?* quia hereditati cohærent, eique conjuncta sunt. Bonorum possessio (inquit lex) tribuit dominium: sic ergo dominus. At duplex est dominium, proprietatis & possessionis, *l.x.& 3. C. de probat. Lex his, C. de fisci.* Ideoque in libris nostris dominus sæpe accipitur pro possessore, & dominium pro bonorum possessione: eronde aliud est dominium possessionis, aliud dominium proprietatis. Bon. possessio non tribuit dominium proprietatis, sed possessionis. Nam qui eum amovit, pro domino possidet: non quod sit dominus: sic est accipiendum quod traditur in *l.v. pro de fundo.* quæ ait, eum dominum fieri, quem justè prætor possidere ex secundo decreto. Nam hic adquirit tantum possessionem & usucapionem, non dominium proprietatis, *Spæsius, & Lis qui scribit*, § *Jul. & §. si de usufruct. instr. de dam. inf.* Hæc fuit sententia Jasobi, rebata ab Accursio in *l.1. prætoris.* Notandum nunc est nullam esse bon. possessionem, quæ ejusmodi jus non tribuat. Neque enim verum est, quod ait Accurs. alias bonor. possess. tribuere jus, alias non tribuere, quod falsum est, ut infostendam. Fatendum est tamen, bonorum possessionem aliam esse decretalem, aliam edictalem *in l. 3. §. si cenſo.* Et bonorum possessiones alias esse cum re, alias sine re. Nam plerumque si, qui agnovit bonorum possessionem, non vincit, inque rem non obtinet. Ulp. in *fragm. tit. de donat. possess. Ulpius*, C. *de inoffic. test.* Ubi loquitur lex de bonorum possessione cum re. Rem non obtinet, ut ſi quis agnoscat bon. possessionem unde liberi, ſi non reperitur filius, non obtinebit. Divus Ambrosius lib. 9. ad Clement. Sunt autem bonor. possessiones cum re, & sine re. Accurs. in *l. 3. §. bon. lib.* Hinc sequitur *l. ult. in omnib. enim vire heredum bon. poss. habentur.* Huic simile est, quod ait Paulus in *l. prætor, de reg. jur. in omni cauſa.* Id autem est, sive ipſi bonor. possessores agant, sive cum iis agatur. Nam in aliis articulis juris multum distant heredes & bonor. possessores. Itaque bonor. possessor est vice heredis, id est, sustinet commoda & incommoda hereditaria, exercet & patitur actiones. Et hæc bona plerumque possessori nocent, non sunt ergo hæc bona vere bona. Sed cur dicuntur bona? Neque enim bona dicuntur, quæ nocent, in *l. bon. t. & in proprie, de verb. sign.* Bona ea sunt, quæ profunt tantum: & sic passim in libris nostris bona accipiuntur, quæ superfunt deductis incommodis, & ære alieno, & ceteris impensis. Denique hæc pro-

profunt & quæ non nocent. Sed hæc est bonorum na-
turalis appellatio, quæ demonstrat tantum emolumen-
ta, ὠφελήματα. Alia tamen est civilis bonorum appella-
tio, quæ demonstrat etiam onera, damna & incommo-
da, sicut hereditatis appellatio. Et in hac potissimum
quæstione bona accipiuntur civiliter, non naturaliter,
sicut hereditas. Itaque bonorum nomen alias est natu-
rale, modo est civile: Hereditatis nomen semper &
ubique est civile. Huc pertinet initium legis 3. *bona*
autem hic. Si hic, ergo non sic ubique accipiuntur .i.
civiliter (*Ut plerumque solemus dicere*) quid hæc verba
significant? Dicebant veteres hereditatis possessionem
dare: utrumque idem poterat: at plerumque .i. fre-
quentius dicebant bon.possessionem, raro dicebant he-
reditatis possessionem. Quid est quod ait *in hoc loco pro-*
prie? Imo improprie. Nam proprie .i. naturaliter bo-
na sunt, quæ prosunt, non quæ damnum adferunt, *l.*
proprie, de verb. sign. Sed hoc sentit Ulpian. hujus loci
propriam esse hanc bonorum appellationem, ut etiam
demonstret onera: quoniam alibi bona non sic accipi-
mus .i. civiliter, sed naturaliter, quæ beant & prosunt.
Itaque hic *bona* sunt successio in universum jus, quod
defunctus habuit. Eadem est definitio hereditatis in *l.*
hereditas, de reg. jur. Itaque hic *BONA* accipiuntur pro
hereditate. Ideoque veteres promiscue dicebant, here-
ditatis possessio & bonorum possessio, h.e. quod sequi-
tur: *Hereditatis autem bonorumve possessio*. Sic loquitur
Cicero in 6. Epist.ad Atticum, & in 3. Act.in Verrem.
Verres possessionem hereditatis negat se daturum. Itaque
bonorum possessor, est hereditatis possessor, & hoc ei
tribuitur a præside vel a prætore: Heres autem est he-
reditatis dominus. Itaque multum differt hæc bonorum
possessio ab ea, de qua in *tit. de adquir. possess. & in tit.*
de bon. auct. jud. possid. Nam hic bonorum possessio est
magis juris, quam corporis: nam & sine ullo corpore
hereditario consistit, civile nomen & juris est. Ut enim
hereditas est sine ullo corpore, sic & bonorum posses-
sio. Illa vero possessio est potius corporis sive facti
quam juris, quoniam non consistit sine corpore, *l. 1. §.*
adipiscimur, l. poss. §. 1. de adquir. possess. Doctores nostri
existimant earum possessionum diversas esse appellatio-
nes. Duplex est possessio, una juris, altera corporis.
Quod refellitur. Nam possessio corporis, appellatur
etiam bonorum possessio naturali nomine in *l. si minor,*
ff. de acquir. heredit. l. cum proponas, C. de bon. auctor. jud.
possid. l. propter, sup. ad Syllan. Præterea bonorum posses-
sio, quæ juris est, appellatur etiam simpliciter posses-
sio in *l. sed cum patrono, h. t. l. propter, sup. ad Syllan. l.*
2. §. sed si, ad SC. Tertyll. Præterea appellatur possessio
bonorum nullo alio nomine addito in *l. cognitio, sup. de*
offic. ejus cui mand. est jurisdict. Denique una est posses-
sio juris, altera corporis, quarum appellatio est eadem,
non diversa, in *§. hereditatis, h. l. 3.* (*RESCRIBIT*) id
est, *respondit*, ut in *l. ex contrario, de re jud.* (*MAGIS*)
hic accipitur συγκριτικῶς, id est, comparative, non
θετικῶς, id est, positive: quoniam admissa bonorum
possessione, si qua sint corpora, etiam possidentur. Er-
go dum ait *magis*; non omnino removet corpora. Eo-
dem modo dicimus, possessionem rerum magis esse
corporis, quam juris, nec jus omnino removemus.
DENIQUE) id est, *proinde*. Legendum est, *bonorum-*
ve. Ulp. exquirens definitionem bonor. possessionis, ex-
posuit nomen ipsum, item bonor. possessionis appella-
tiones diversas exposuit. Ex his, quæ proposita sunt,
nascitur definitio bonorum possessionis. *Jus persequendi*
retinendique patrimonii sive rei, quæ cujusque cum mo-
ritur, fuit. Est jus, non factum, non actus, non re-
tentio; nam & sine corpore consistit, sine re. Est au-
tem jus persequendi patrimonii: persequimur patrimo-
nium actionibus possessoriis, non civilibus, velut pos-
sessoria hereditatis petitione *tit. 2. de possessoria heredit.*
pet. Item interdicto quorum bonorum, de quo exstat
tit. D. quor. bon. Dicuntur actiones possessoriæ in *l. ideo-*
que, D. de Carbon. edict. l. ult. ff. de bon. libert. Retinetur
autem patrimonium exceptionibus propositis. Itaque

A hereditatis possessione retinetur: proprie autem heredi-
tas ea est, quæ possessione tantum non retinetur, sed civili etiam jure, ut ostendit Cic. in Topic. in definitione hereditatis.

Hereditas autem possessione retenta, est possessio bonorum, id est, jus obtinendæ & retinendæ hereditatis. Itaque alia est bonorum possessio ipso jure retenta, ut est hereditas. *Patrimonii sive rei*. Latius accipitur res, quam patrimonium, id est, ἡ οὐσία, vel τὰ πράγματα. Patrimonium enim non continet jura vel causas patrimonii, ut res, *l. 5. & 23. de verb. sign.* Quidam perperam huic definitioni addunt hæc verba, *a judice datum*, ut separetur bonorum possessio ab aditione hereditatis. Sed illa verba sufficiunt, *persequendi retinendique patrimonii*. Unde colligitur, bonorum possessionem tribue-
B re retentionem tantum: Aditionem vero, dominium hereditatis tribuere. Nam adire, est accedere ad vicem hereditatis sive defuncti, ut & subire hereditatem, *l. si nemo 181. de reg. jur.* dicunt etiam adire bona, *l. 1. C. de test. milit.*

Ad §. Invito autem nemini *bonorum possessio adquiritur.*

Bonorum possessio decretalis est, aut edictalis: Hæc defertur edicto, defertur etiam invito & ignoranti: quæ vero delata est, nondum adquisita est, sed in ea causa est, ut possit adquiri vel repudiari, id enim proprie delatum dicimus, quod possumus adquirere, vel repudiare, *l. delata, de verb. sign. l. 1. §. decreta, de success. edict.* Igitur bonorum possessio defertur ipso jure
C etiam nolenti. Delatam autem dat prætor etiam ignoranti, si velit, & non petenti & absenti, *l. servus*: ut si sciat extare filium & mortuum esse patrem, poterit dare bonorum possessionem ignoranti & absenti filio. Quæ autem data est, nondum adquisita est. Nam adhuc necesse est, eam per me agnosci & admitti, & admissa demum adquisita est. Ergo bonorum possessio adquiritur agnoscenti. Invito autem, id est, non agnoscenti non adquiritur, vel ratum non habenti. Hoc est, quod ait hic §. cur non adquiritur invito? quia adquirenti potest esse damno. Nam bonorum possessio secum trahit commoda & incommoda. Itaque nemo invitus æri alieno adstringitur. Absolutum ergo, h. e. Me invitum non cogi petere nec agnoscere bonorum possessionem, etiamsi delata sit edicto, *l. ult. C. unde cogn.* Sed & ne-
D que per alium mihi invito adquiritur bonorum possessio, ut puta, per filium aut servum, aut alium, qui meo nomine bonor. possessionem petat, *l. servo, §. 1. ad Trebell. & §. 1. adquirere, hac lege*: Nota: Diversum esse in iis, quæ adquirentibus nunquam damno esse possunt, ut donationes, legata, *l. si hereditatem, sup. mand.* An ergo adquirentur invito? Ipse invitus non cogor ea accipere vel agnoscere, possum ea respuere, *l. nec emere, C. de jur. delib. l. invito, de reg. jur.* Tu potes, quantum voles donare aut legare, sed donatio aut legatum non est sine acceptione. Sic potes me debitorem tuum præsentem liberare: sed ego non liberabor, nisi voluero, *l. 91. in princ. de solut.* nisi interposuero stipulationem tollendæ obligationis causa. Sciendum tamen est, hæc mihi invito adquiri per
E alium, *l. solvend. de negot. gest.* Quidam solvit meo creditori, me invito, & tunc sane liberor. Sic legata, donationes, fideicommissa adquiruntur mihi invito per servum aut filium, etiam ignoranti, *l. etiam, de acquir. rer. dom. §. item nobis, per quas person.* Decretalis autem bonorum possessio non adquiritur invito, i. non postulanti decretum prætoris. Sed hæc bonorum possessio simul defertur & adquiritur, nempe ex decreto. Edictalis alio tempore defertur, alio datur, alio adquiritur, *l. 1. §. decretalis, inf. de success. edic.*

Ad §. A municipibus, & societatibus, *& decuriis, & corporibus bonorum possessio agnosci potest. Proinde sive actor eorum nomine admittat, sive quis alius, recte competet bonorum possessio. Sed etsi nemo petat vel agnoverit bonorum pos-*

sessionem nomine municipii, habebit municipium bonorum possessionem, Prætoris edicto.

Ostenditur in hoc §. a municipibus adquiri posse bon. possessionem: itaque non tantum a singulis, sed etiam ab universitatibus, municipiis, civitatib. & a societatibus, quæ species est universitatis, ut a societatib. publicanorum, *l. 1. quod cujusq. univers. l. adeo, pro soc.* Præterea agnoscitur etiam a decuriis bon. possessio. Nam legendum est *decuriis*, ut & in *l. mortuo, inf. de fidejus.* non *curiis*, quæ satis intelliguntur appellatione municipum. Fuerunt decuriæ in urbe Roma scribarum & literatorum, qui senatus scrinia custodiebant, & acta, & auctoritates, & consulta Senatus perscribebant, & per vices eo munere fungebantur. His præerat, qui dicitur judex decuriarum, & rector decuriarum, *l. 1. C. Theodos. de decur. urb. Rom.* Cassiod. *lib. 5. variar.* in epistola ad Capuanum, & in prox. epist. Sveton. in Claudio, in principio. Est *tit. 13. lib. 11. C. de decurialib. urbis Romæ*, ubi legendum est *decuriales*, non *curiales*: alii enim sunt decuriales, alii decuriones, seu curiales. Deinde lex ait, bonorum possessionem agnosci posse a corporib. quæ erant Romæ & in provinciis, ut, pistorum, naviculariorum fabricensium, *l. 1. §. item collegia, quod cujusque univers.* Ubi legendum est *caudicariorum*, quorum erat certum corpus: hi sunt proximi naviculariis, qui dicuntur caudicarii a navibus caudicariis, quib. subvehebant in Tyberi maxime, ubi sic appellabant. Non. Marcell. in verb. *codicarias*. Fest. Pomp. in libr. 3. Seneca in libr. de brev. vitæ, *l. 2. C. Th. de pistorib.* quib. junguntur caudicarii. Et in *l. 1. eod. C. de cano. frument. urb. Rom.* Hæc corpora, quomo-
do agnoscent bonor. poss. cum vix possint universi petere, & consentire? Verum l. ait, per actorem vel syndicum, vel alium, qui petat nomine civitatis, per se non possunt. Quid si nemo sit, qui petat, qui agnoscat nomine universitatis? Ait l. ipsam universitatem habere bon. poss. ipso jure .i. ex edicto Prætoris. Habet enim Prætoris edictum tempora petendæ bonor. possess. intra ea tempora bonorum possessio dari potest, etiamsi nemo eam petierit. Nam Prætor etiam cuilibet alii non petenti, dat bonor. possess. ex edicto, *l. servus h. t.* Itaque non mirum, si hoc detur universitatib. Sed quorsum est necessaria universitatib. bon. possessio? An non possunt succedere? Jure quidem antiquo municipes non possunt heredes institui, nec eis legari, quia incertum est corpus, animo tantum comprehenditur. Ulp. *in fragm. tit. qui hered. instit. poss.* Plin. 5. epist. Sed hodie ex Constit. & SC. Municipiis potest legari, & eis restitui fideicommissaria hereditas, *l. omnib. ad Trebell. l. civitat. de leg. 1.* Item, ex SC. intestato liberto mortuo municipes succedunt ab intestato, & vocantur ad bon. possess. ut legitimi, *l. 3. §. si municeps, de suis & legit.* Item ex SC. municipes institui possunt a libertis civitatum in *l. 1. de libert. univers.* Item testato liberto mortuo, municipes, si fuerint præteriti, habent bon. possessionem contra tab. *l. 1. ff. de liber. univers.* Et generaliter ex Constit. Leonis, a quolibet civitates, municipia institui possunt. Et ita quælibet Respub. recte agnoscet bon. possessionem secundum tab. *l. hered. C. de hered. instit.* Idem est in vicis quibus potest legari, in collegiis, corporibus, & omnibus universitatibus. Non tamen in omnibus corporib. sed iis tantum, quæ sunt subnixa speciali privilegio, & quibus licet coire, ut ait *l. collegium, C. de hered. instit. l. cum senatus, ff. de reb. dub.* ergo non omnibus corporibus recte legatur, ut non recte legatur universitati Judæorum, *l. 1. C. de Judæis*. Præterea olim non recte legabatur collegio clericorum, vel monachorum consortio, nec recte instituebatur heres. Quod fuerat introductum a Christianis Principibus, refrenandæ avaritiæ causa. Idque Hieron. scribit in Epist. ad Napotianum. Huc pertinet *l. 27. C. Theodos. de episc.* Hodie abrogatum est *l. 1. C. de sacrosanct. Eccles.*

Ad §. Dari autem bonorum possessio *potest tam patrisfa-*

A *milias, quam filiisfamilias, si modo jus testandi habuit de peculio castrensi, vel quasi castrensi.*

Ad §. Sed & ejus, qui apud hostes decessit, *bonorum possessionem admitti potest, quamvis in servit. decedat, nulla dubitatio est.*

Sententia est, non tantum patrisfamilias, sed etiam filiisfam. bonor. possessio datur. Nam filiusf. potest habere bona castrensia, vel quasi. At possessio bonorum patrisfamil. datur ex testamento, vel ab intestato. Possessio autem bonorum filiisfam. non datur ab intestato: nam ab intestato heredem aut bonorum possessorem habere non potest: nam bona ejus, pater suo jure, tanquam peculium vindicat & occupat, *l. 2. de castr. pecul.* Verum bonorum possessio filiif. datur ex testamento, si testatus sit, nam potest testari de castrensi, vel quasi.
B Hæc sunt duo peculia ἰδιότατα: castrense adquirit in militia armata: quasi castrense, in militia palatina, civili, togata. De pagano autem peculio filiusfam. non potest testari. Cujus sunt duæ species, adventitium, & profectitium, ἀπροσφόρητον, καὶ προσφορητόν. Deinde lex ait. Recte etiam dari possessionem bonorum captivi defuncti apud hostes. Dices: at decessit in servitute, servus non habet successorem, *l. 4. C. communia de success.* Sed hoc fit, non ex 12. tab. sed ex lege Cornelia, quæ fingit eum decessisse in civitate .i. confirmat successionem captivi, perinde ac si in civitate decessisset: confirmat autem non tantum successionem testamentariam, sed etiam successionem ab intestato, *l. 1. §. 1. de suis & legit.* Ergo captivi bonorum possessio recte datur ex testamento & ab intestato.

C

Ad §. Adquirere quis bonorum *possessionem potest, vel per semetipsum, vel per alium. Quod si me non mandante, bonorum possessio mihi petita sit: tunc competet, cum ratum habuero id quod actum est. Denique si ante decessero, quam ratum habeam, nulla dubitatio est, quin non competet mihi bonorum possessio: quia neque ego ratum habui, neque heres meus ratum habere potest, cum ad eum non transeat jus bonorum possessionis.*

Ad §. Si causa cognita bonorum *possessio detur, non alibi dabitur, quam pro tribunali, quia neque decretum de plano interponi, neque causa cognita bonorum possessio alibi quam pro tribunali dari potest.*

In hoc §. ostenditur, bonor. possessionem non tantum adquiri per nosmetipsos, sed etiam per alios eam
D petentes nostro nomine. Ergo bon. possessio adquiritur per procuratorem, & adquiritur statim atque eam procurator petierit, & agnoverit. Sed hac in re exigitur speciale mandatum, *l. si maritus, C. mand. l. si quis alicui, de adquir. her.* Idem servatur in restitutione fideicom. *l. qui ita, §. 1. ad Trebell.* Quid ergo fiet, si quis sine mandato, meo nomine petat bon. possessionem, eamque meo nomine agnoscat? Hoc casu mihi non adquiritur, nisi agnitionem vel admissionem ratam habuero intra tempora præstitura bon. possessioni: hæc autem ratihabitio comparatur mandato in h. §. Aliud est in hereditate: nam hereditas per alium nostro nomine adeuntem, nullo modo nobis adquiritur, *l. per procuratorem 90. de adquir. her.* Illud porro sciendum est, instituto filio servove, per eos suo nomine adeuntes jussu meo mihi ad-
E quiri hereditatem, per alium non adquiri. Hac in re etiam differentia est inter hereditatem & bon. possessionem. Nam hereditas per servum aut filium non adquiritur, nisi jubeam adire. At bonorum possessio mihi per eas personas adquiritur, non tantum si jubeam; sed etiam si ratam habeam eam agnitionem. Ratihabitio in bon. poss. sufficit, in aditione jussum requiritur, *l. qui in aliena, 6. de adquir. her. l. 1. C. qui admitti ad bon. poss. l. ult. ff. quis ordo in bon. possess.* Exemplo bonorum possessionis idem servatur in restitutione ex SC. Trebell. satis est si pater ratam restitutionem faciat, *l. servo invito, sup. ad Trebellian.* Ratio differentiæ alia non est, nisi quia aditiones, quæ sunt juris directi, sive civilis, subtiliores sunt & difficiliores & exquisitiores: Bo-

norum autem possessionis ius, est mixtum & laxius. Hinc A exsistit quæstio huiusmodi: Quidam meo nomine petiit bon. possessionem sine mandato meo, ego decessi priusquam rationabiliter fuerim qui confirmarem: Quæritur, an heres meus possit rursus habere agnitionem, quam ego rursum non habui? Non potest, quia bon. possessio non adquisita defuncto, non trasmittitur in heredem, etiamsi defuncto fuit delata, *l. emancipato, C. de bon. possess. l. si is cui, inf. rem vel ius, ff. de V. Significat. ff. de adquir. hered.* & in *b.* §. Ergo bonor. possessio non adquisita defuncto, non adquiritur heredi. Idem fervatur in hereditate. Bonorum possessio non trasmittitur, nisi adquisita fuerit defuncto. At heres ex persona defuncti habet restitutionem in integrum, si nulla alia causa fuerit. Idem in bon. possessione. Si defunctus decesserit intra tempora petitionis, sive post tempora, hoc videndi *d. l. Pavonius*. Quæ species est? Quidam petierat Cæsenæ, & Cliens decessit, priusquam fuisset fe heredem inftitutum: itaque decessit intra diem additionis, id est, priusquam fuisset fibi delatum hereditatem. Ubi nota, *edictorum accipit pro agnitione bon. poss.* Nam dicimus etiam adire bona, *l. t. C. de inft. milit.* hic erat adhens causa Reip. in Cæsena, & ideo amisit restitutionem in integrum ex persona defuncti, ut hereditatem falvam habeat. Deinde lex ait, idem fuisse confirmatum in filio, qui erat absens causa legationis, & hic Reip. gratia hic decessit in legatione, non agnita bon. poss. matris, quæ ei interim delata fait. Lex ait, heredi ejus dari restitutionem in integrum sine dilatione, id eſt, ſine decerniendi iuris temporis petitione, sive post. In illa l. legendum eſt neceſſario *& filio*, pro *& filium*. Et enim ſubaudiendum eſt, *id eſt, filio*. Sed illi l. opponitur *l. t. C. de reſtit. milit.* Lex *Pavonius* ait, non eſſe diſtinguendum illa *l.* admittit diſtinctionem in integrum, habebit tamen heres ex beneficiatute, ut ait *l. Pavonius*. Itaque ex bono & æquo non adhibetur diſtinctio. Poſtremo, hereſi ejus, qui deceſſit non agnita bonor. poſſeſſione, datur interdum bonor. poſſeſſio, ſed non datur ex edicto, id eſt, ordinaria bonor. poſſeſſio vel edictalis, ſed ex decreto nonnumquam ſuccurritur heredi, nam datur bonor. poſſeſſio in *l. illud*, §. *ult. & l. proin. de bon. poſſ. cont. tab.* Hinc apparet, aliam eſſe bonorum poſſeſſionem edictalem, aliam decretalem. Edictalis non tranſmittitur ad heredem niſi fuerit agnita, ſed decretalis. Hoc oſtenditur *l. cum quidam* 30. §. *quod dicitur, de adopt. &c. de V. l.* 2. *de bon. poſſ. ex C. Conſtitutione*, §. *ſtatuit. inſt. mutl. exſtab.* ibi mentio fit edictalis bonor. poſſeſſionis. Decretalis autem bonor. poſſeſſio appellatur in *l. 1. de decretor. de fœtus*, *de bon. poſſeſſ.* ubi eſt differentia. Nam edictalis defertur edicto, nec deferitur decretum Prætoris: decretalis contra decreto defertur, quoties edictalis deficit, ſi tabulæ teſtamenti non dant decretalis, *l. t. §. ſi quis prima, de vent. in poſſ. mitt.* Præterea edictalis eſt ordinaria, decretalis vero non ordinaria. Id dicitur ordinarium, quod non venit ab ipſa lege, *l. 2. §. ult. de Carb. edict. l. filium*, §. *ſi quis, de legat. primo*. Præterea edictalis datur de plano, non per tribunal. Decretalis autem datur per tribunal: ſedentes pro tribunali pedentes pro tribunali: præterea edictalis datur quotcunque die, etiam feriato: & quod fieri poteſt, quocunque loco fieri poteſt, quocunque die: at decretalis non datur, niſi diebus feriatum, *l. 2. §. ult.* quis ordo in poſſ. At hæc edictalis bon. poſſeſſ. repudiari: decretalis non poteſt repudiari, quia nondum eſt delata: quod mihi non eſt delatum, *frultra repudio*. At poſſeſſum delata eſt, non poteſt repudiari, quia ſimul eſt adquiſita: nam adquiſita non repudiatur, ſed delata, *l. 1. §. hereditas, de fructif. edic.* ſed & decretalis fimiliter tempore aliquando: edictalis non finitur tempore, *d. §. decretalis*. Eſtſimodi eſt Carboniana bonor. poſſ. quæ eſt decretalis & tempore finitur. Finis. Quidam eſt filius pupillus qui petit bon. poſſeſſ. Unde liberi. Negatur eſſe filius, ſit ei controverſia ſtatus. Quid fiet? Non dabitur ex edicto, quæ datur filiis, quia dubium eſt, an ſit filius. Itaque dabitur interim decretalis cauſa cognita ex decreto, donec pubeſcat, ut fame percat, & quaſſio ſtatus diffeatur in pubertatem. Itaque hic bonor. poſſeſſio finitur tempore. Ex quo apparet decretalem eſſe duplicem: una eſt, quæ datur cauſa cognita, id eſt, utrum ex parte petentis ſit temporaria diuturnitas interdicti, *l. 3. de acceſſ.* Et ideo datur pro tribunali, quoniam quod fit utrique parte præſente, debet fieri pro tribunali: itaque dicitur, ſi hoc per tabellas, nec de hoc pronuntiat quod ſit. Alia cauſa: hic ſupponitur de certa cauſa, quæ tamen pronuntiatur edictio a Prætore, altera decretalis, quæ datur cauſa probata apud acta, & interpoſito decreto ſine ullo adverſario, ut quæ datur furioſo, nam furioſo ſine curatore ex edicto, de qua in *l. inft. C. de curat. fur.* Eſt aliud exemplum decretalis in *l. emancipato, inf. de cognitor. cum emancip. lib. in fi. & ex duobus* 14. §. *ſtilico, de bon. poſſ. cont. tab. l. 3. infanti*, §. *ult. C. de pet. edictis* expliscatus eſt §. *ſi cauſa*: hic §. loquitur de decretali.

Ad §. In bonorum poſſeſſione *feiendum eſt jus effe adventicium. Proinde, ſi plures ſint, quibus bonorum poſſeſſio competit non omnes unus admiſſe bonorum poſſeſſionem, ceteri non admittent.*

IN hoc §. proponitur ius adcrefcendi verſari inter bonorum poſſeſſores, ut ſi plures ſint bonor. poſſeſſores, & unus omiſerit bon. poſſeſſionem, ejus pars ceteris adcrefcit. Itaque non tantum inter heredes, ſed etiam inter bon. poſſeſſores jus adcrefcendi locum habet. Hoc etiam oſtenditur in §. *rem igitur, l. ſcilic. l. t. C. Communia ſervi pet.* Et notandum eſt eam *l.* eſſe intelligendam de liberis emancipatis, id quod Accurſius etiam notavit. Qui igitur non habent jus legitimum, id eſt, non adcrefcendi jus habent, in eis eſt ſit legitima poſſeſſio, eis tamen defertur bon. poſſeſſio. Nunc ait lex illa: ſi fint plures liberi emancipati, uno non petente bon. poſſeſſionem, petentibus ceteris. Notandum eſt; adcrefcere portionem non petentis, id eſt, deficientem, live vacantem petenti, tacito iure, quoniam non eſt neceſſe agnoſcere, vel petere bon. poſſeſſionem deficientis portionis, ſed adcrefcit ipſo jure ſine ulla nova agnitione, *l. 2. §. ſi duo, de bon. poſſeſſ. inf.* Idem ſervatur in hereditate, ut non eſt neceſſe petere ut denuo adeant. Nam repudiante uno, ceteris non eſt opus nova aditione adquirendæ portionis deficientis cauſa. Quod quæritur, ſi plures ſint, & unus petat, an ſolus? Non dubium eſt quod ait, ei qui admiſit, quia non adcrefcit, nifi ei qui adquiſivit fuam portionem.

Ad L. VI. Sed cum patrono quidem *contra tabulas, contra partis bonor. poſſeſſionem Prætor pollicetur: ſcripto autem heredi ſecundum tabulas, alteris partis, contentis non eſſe jus accrefcendi. Igitur non petente ſcripto ſecundum tabulas, alteranti quoque partis nominatim patrono bonorum poſſeſſionem pollicetur: cum autem, quibus accrefcendi jus eſt, femel ſibimet agnoverint bonorum poſſeſſionem.*

Ad §. Bonorum poſſeſſionis beneficium *multiplex eſt: nam quædam bonorum poſſeſſiones competunt contra tabulariam, quædam secundum tabulariam defunctorum: nec non ab inteſtato hiſcemilibus jus legitimum, vel non habentibus, propter capitis deminutionem. Quam vis enim jure civili deſ-*

9 In Tit. I. De bon. poſſ. Lib. XXXVII. Digeſt. 10

ficiant liberi, qui propter capitis deminutionem de A firmant ſibi bonorum poſſeſſ. propter aquitatem tamen re. ſcindit eorum capitis deminutionem Prætor.

IN hac lege ollenditur, non ſemper eſſe jus adcrefcendi bonorum poſſeſſionis, nam in hereditate invenitur, inter eos eſſe jus adcrefcendi: ſed & omnibus non competitur eiuſdem generis bonorum poſſeſſio, non verſtur inter eos jus adcrefcendi. Ubi ſi duo deſeruar fecundum tabulas, alteri contra tabulas. Idque certum eſt. Ad hanc autem ſpeciem ſcindum eſt: ſi liberius nominatur filius, dubium eſt, an ſit: ſimo, itaque dabitur interim decretalis cauſa cognita ex decreto, donec pubeſcat, ut fame percat, & quæſtio ſtatus differatur in pubertatem. Itaque hic bonor. poſſeſſio finitur tempore. Ex quo apparet decretalem eſſe duplicem: una eſt, quæ datur cauſa cognita, id eſt, utrum ex parte petentis ſit temporaria diuturnitas interdicti, *l. 3. de acceſſ.* Et ideo datur pro tribunali, quoniam quod fit utrique parte præſente, debet fieri pro tribunali: itaque dicitur, ſi hoc per tabellas, nec de hoc pronuntiat quod ſit. Alia cauſa: hic ſupponitur de certa cauſa, quæ tamen pronuntiatur edictio a Prætore, altera decretalis, quæ datur cauſa probata apud acta, & interpoſito decreto ſine ullo adverſario, ut quæ datur furioſo, nam furioſo ſine curatore ex edicto, de qua in *l. inſt. C. de curat. fur.* Eſt aliud exemplum decretalis in *l. emancipato, inf. de cognitor. cum emancip. lib. in fi. & ex duobus* 14. §. *ſtilico, de bon. poſſ. cont. tab. l. 3. infanti*, §. *ult. C. de pet. edictis* expliscatus eſt §. *ſi cauſa*: hic §. loquitur de decretali.

Ad §. In bonorum poſſeſſione *feiendum eſt jus effe adventicium. Proinde, ſi plures ſint, quibus bonorum poſſeſſio competit non omnes unus admiſſe bonorum poſſeſſionem, ceteri non admittent.*

IN hoc §. proponitur ius adcrefcendi verſari inter bonorum poſſeſſores, ut ſi plures ſint bonor. poſſeſſores, & unus omiſerit bon. poſſeſſionem, ejus pars ceteris adcrefcit. Itaque non tantum inter heredes, ſed etiam inter bon. poſſeſſores jus adcrefcendi locum habet. Hoc etiam oſtenditur in §. *rem igitur, l. ſcilic. l. t. C. Communia ſervi pet.* Et notandum eſt eam *l.* eſſe intelligendam de liberis emancipatis, id quod Accurſius etiam notavit. Qui igitur non habent jus legitimum, id eſt, non adcrefcendi jus habent, in eis eſt ſit legitima poſſeſſio, eis tamen defertur bon. poſſeſſio. Nunc ait lex illa: ſi fint plures liberi emancipati, uno non petente bon. poſſeſſionem, petentibus ceteris. Notandum eſt; adcrefcere portionem non petentis, id eſt, deficientem, live vacantem petenti, tacito iure, quoniam non eſt neceſſe agnoſcere, vel petere bon. poſſeſſionem deficientis portionis, ſed adcrefcit ipſo jure ſine ulla nova agnitione, *l. 2. §. ſi duo, de bon. poſſeſſ. inf.* Idem ſervatur in hereditate, ut non eſt neceſſe petere ut denuo adeant. Nam repudiante uno, ceteris non eſt opus nova aditione adquirendæ portionis deficientis cauſa. Quod quæritur, ſi plures ſint, & unus petat, an ſolus? Non dubium eſt quod ait, ei qui admiſit, quia non adcrefcit, nifi ei qui adquiſivit fuam portionem.

Ad L. VI. Sed cum patrono quidem *contra tabulas, contra partis bonor. poſſeſſionem Prætor pollicetur: ſcripto autem heredi ſecundum tabulas, alteris partis, contentis non eſſe jus accrefcendi. Igitur non petente ſcripto ſecundum tabulas, alteranti quoque partis nominatim patrono bonorum poſſeſſionem pollicetur: cum autem, quibus accrefcendi jus eſt, femel ſibimet agnoverint bonorum poſſeſſionem.*

Ad §. Bonorum poſſeſſionis beneficium *multiplex eſt: nam quædam bonorum poſſeſſiones competunt contra tabulariam, quædam secundum tabulariam defunctorum: nec non ab inteſtato hiſcemilibus jus legitimum, vel non habentibus, propter capitis deminutionem. Quam vis enim jure civili deſ-*

re: Nam ſcripus vocatur ex teſtamento, patronus ex beneficio Prætoris. Itaque neceſſe eſt, ut patronus reliſta prore poſſeſſione ranquam inani, agnoſcat eorum bonorum poſſeſſionem unde legitimi: nam omnia bona deferuntur patrono, poſſunt omiſi ſcripti. Hanc bonorum poſſeſſionem in hac ſpecie Prætor pollicetur patrono: itaque patronus admittitur jure poſſeſſionis eorum, non unde adcrefcendi, quod ſi fuerint ipſi ire adcreſceret ei, ſed nova ei opus eſt petitione & poſſeſſione. Tribonian. *addidit verba* Nam Paulus ſcripſit ſine his verbis. Dubitat ſcripſit, an Prætor ſcripto heredi præterito pars patrono præterito: & propterea Paulus hanc poſitu mentionem adjecit, *alteris autem partis, id eſt, omnium bonorum.* Deinde lex offendit, bonorum poſſeſſionem quidem eſſe ex B beneficio Prætoris, non iuris. Ex beneficio dat ſunt: *Contra tab & ſecundum tab.* Illa eſt prima in edicto. Sic intelligitur *Liberique ſcripti, & Cæſon. edict.* Ergo, bonorum poſſeſſio eſt ex beneficio Prætoris. Ait Cuiſis, id eſt, explanare, quod notis eſt concurrere. Ait. 2. *De bon. poſſeſſ. cont. tabul. Lab. C. de edictiſ.* Alia eſt poteſtio. Ex ſideicommiſſis etiam datur actio in perſonam ex teſtamento. Quid ſi non ſit teſtamentum, ſed ſideicommiſſum relictum ſit codicillis ab inteſtato conſtitutis, vel nuru, vel epiſtola? Non dubitur cuic actio ex teſtamento in perſonam? ſed actio in perſonam ex codi-

dicillis ab intestato confectis, vel nutu, vel epistola semper dabitur in personam. Sic bonorum possessio semper datur secundum defuncti voluntatem, modo est secundum voluntatem, modo contra voluntatem.

Ad L. VII. Servus bonorum possessionem *recte admittere potest, si Prætor de conditione ejus certus sit. Nam & absenti dari bonorum possessio potest, si hoc ipsum Prætor non ignoret. Ergo & femina poterit alii bonorum possessionem petere.*

JUngenda hæc l. cum *l. 2. inf. de reg. jur.* Nam sunt ex eodem libro & ejusdem auctoris. In illa l. 2. hoc continetur: Feminæ non possunt pro alio postulare, nec pro alio procuratoriam operam suscipere: pro se autem non prohibentur postulare, aut in rem suam procuratoriam operam suscipere, *l. 1. §. sexum, de postul.* Caja Aphrania dedit huic edicto causam postulando pro se. Valerius lib. 8. Illa mulier in *d. §. sexum*, appellatur *Calphurnia*, vel ut est Florent. *Carfania*. Recte Alciatus animadvertit *lib. 2.* parergon, *Caja Aphrania* legendum esse. Error ortus est ex notis, C. Aphrania: nam ex litera CA. Aphrania, nisi interpungantur fiet Caphrania. Item pro alio feminæ non possunt agere: sed possunt pro alio bonorum possessionem petere, ut ait hæc *l. 7.* Id vero sic colligitur in hac l. argumentatur a servo ad feminam. Servus non potest pro alio postulare, *l. 2. C. si per vim, vel alio modo.* Item nec pro se potest postulare, quod est extra omnem controversiam. Potest autem servus sibi petere bonorum possessionem, sic enim legendum, ut & Flor. Itaque exigitur, ut Prætor sciat conditionem servi, id est, ut sciens det servo bonorum possessionem, id est, sciat, eum servum esse: alioquin recte non datur servo. Et sic etiam Prætor recte dat pupillo bonorum possessionem petenti sine tutore, si sciat, eum pupillum esse, *l. bonorum, C. qui admit.* Quid ergo si ignorans servum aut pupillum esse dederit? Tunc nec servus nec pupillus erit bonorum possessor. Et sic etiam, quem servum populus ignorans Prætorem creavit, dicimus non esse verum Prætorem, quia nec sit liber, *l. Barbarius, de off. præt. l. 2. C. si lib. vel ser. ad decur.* Sequitur *nam & absenti &c.* Prætor sciens recte dat bonorum possessionem servo. Nam sciens dat recte etiam non petenti & absenti, nimirum si sciat certo eum esse absentem. Ex iis sic colligitur. Ergo & femina poterit alii bonor. possessionem petere. Quæ collectio sic formanda est: Servus qui non potest pro se postulare, potest sibi petere bonorum possessionem. Ergo & femina, quæ non potest pro alio postulare, poterit pro alio bonorum possessionem petere. Idem indicat *l. pen. hoc tit.*

Ad §. Impubes nec bonorum *possessionem admittere, nec judicium sine tutoris auctoritate accipere potest: quia tutor pupillo, & pater infanti filio bonorum possessionem petere possunt.*

Ad §. Dies, quibus tutor *aut pater scit, cedere placet* (†).

REcensentur personæ in *h. §.* quæ possunt petere bonorum poss. Igitur pupillus non recte petet sine tutoris auctoritate, nisi Prætor sciens det. Item non potest adquirere hereditatem sine tutoris auctoritate, item nec suscipit judicium. Ad hæc non potest repudiare sine tutore: Postremo non potest fideicommissariam hereditatem restituere vel suscipere sine tutore, *§. neque, de auct. tut. l. bon. C. qui adm. l. si infanti, §. ult. C. de jur. delib. l. pupillorum, C. de repud. hered. l. restituta, §. ult. ad Trebell.* Ergo hæc potest tutore auctore. Hic quæritur de infante, an possit hæc exequi tutore auctore? Primum non potest bonorum possessionem petere tutore auctore. Item nec adquirere hereditatem, quia verba petitionis vel aditionis loqui non potest, quæ sunt necessaria, vel si loqui potest, satis non intelligit, quid loquatur. Infans est minor septennio, qui loqui quidem potest, sed non intelligit, quid loquatur. Ceteri pupilli intelligunt quidem quid loquantur, sed non intelligunt quid agant. Infans ergo hæc exequi non potest, *l. pup. de adq. hered. l. 1. C. ad Treb.* Ergo non potest etiam postulare tutore auctore sibi restitui hereditatem fideicommissariam, *l. servo, §. si pup. ad Treb.* Sed quæritur, an possit pro herede gerere infans tutore auctore (hereditas adquiritur jure civili aditione, pro herede, gestione, & mixtione in suis) nam hac in re non exiguntur verba, hæ adquisitiones sunt facti, *l. mutum, l. 20. pro herede, de adq. l. si is qui mihi, §. sed quasi, eod. tit.* Placet autem tutore auctore non adire, non postulare, *d. l. servo, §. si pupillo*, sed pro herede gerere, *l. potuit, C. de jur. delib.* quæ ait: *Pupillum posse gerere pro herede tutore auctore*, addendum est, *etiam infantem*, ut recte Acc. notat. Hic particula, *quia*, abundat. Nam hæc ratio non est idonea: tutor petere potest, ergo pupillus non potest. Præterea huic rationi frustra admixtum est, patrem posse petere infanti, cum hæc ratio applicetur pupillo, qui patrem non habet. Itaque delendum est, *quia*, ut sit alter §. In hac autem lege recensentur personæ, quæ possunt petere bonorum possessionem. Itaque licebit tutori pupillo petere bonorum possessionem, *l. bonorum, C. qui admit.* Ergo non tantum infanti, sed etiam pupillo. At videtur tantum fuisse hoc permissum tutori infantis nomine, in *l. si infanti, C. de jur. delib.* Imo magis dubitatur, an possit petere infanti, quam pupillo, de quo constabat posse: certius est ei posse petere qui excessit infantiam: quoniam infanti non videtur deferri bonorum possessio: Nam & furiosi locum pene obtinet: Itaque non potest agnosci, *l. 2. §. sed si infanti, ad Tertyll.* At hic dubitari potest, cur non possit tutor fideicommissariam hereditatem nomine pupilli suscipere ex SC. Trebelliano, *l. sed nec ipsi, ad Treb. l. pen. C. eod.* Tutor non potest suscipere pro pupillo fideicommissariam hereditatem, quoniam ex judicio & voluntate defuncti omnino est restituenda hereditas ei, cui testator jussit restitui, alii non recte restituitur. Excipitur pater & dominus, quoniam per fideicommissarium omnino ad eum hereditas est perventura. At tutori non recte restituitur, *l. quamvis, §. ult. & l. prox. D. ad Treb. l. servo, eod. t.* Poterit tamen petere bonorum possessionem pupillo. Verum an & hereditatem poterit adquirere? & hoc a me demonstratum est non posse: Nam exigitur opera & actus pupilli, nisi sit infans, *d. l. servo, §. si pupillo.* Quæritur: An tutor possit repudiare bonorum possessionem pupillo delatam. Verum & an hereditatem poterit pupillo delatam? Hac in re similis est bonorum possessio hereditati. Nam tutor repudiare non potest, *l. 1. §. tutor, de success. ed.* & in *l. 8. h. t.* Opponitur *l. penul. sup. de auct. tut.* Ex qua colligitur, tutorem posse declarare abstinere pupillum hereditate paterna, quod simile est repudiationi. Sed id accipiendum sic est: Abstinere pupillum præsentem: nam non potest pupillum absentem abstinere, & sane si præsens sit pupillus, videtur ipse pupillus se abstinuisse tutoris auctoritate, *arg. l. Lucius, de manum. test.* Præterea opponit Acc. *l. si ad pupillum, D. de auct. tut.* Sed non video, cur eam opposuerit. Nam lex ait, pupillum ex tutoris voluntate, id est, auctoritate repudiasse. Præterea dicitur in hoc §. patrem infanti filiofamilias petere posse bonorum possessionem. Quod etiam indicat *l. si infanti, §. ult. C. de jure delib. & l. 1. C. Theod. de cretione, & l. 1. §. de bon. poss. fur. compet.* Ipse filius debet petere, non pater, & deinde adquiret patri. Ceterum si infans sit, petet pater: sed requiritur consensus filii, & ex consensu poterit pater petere, *l. 13. is qui heres, §. ult. de adquir. hered.* (†) At ex quo tempore cedent centum dies petitionis patri vel tutori? Cedent ex eo tempore, quo scierit pater vel tutor, præteritis centum diebus non petent. Cedent autem patri vel tutori, non filio, non pupillo. Nam scientia patris non nocet ignoranti filio, *l. 3. quis ordo in bon. possess. l. 1. §. 1. tit. seq. inf.* Sic est finis hujus legis accipiendus, cedere patri videlicet vel tutori, non filio, non impuberi.

Ad

(†) *Vide Merillium variant. ex Cujac. lib. 1. cap. 42.*

(†) *Vide Merillium variant. ex Cujac. lib. 1. cap. 42.*

Ad L. IX. Si plures gradus sint possessionis *admittendæ: quamdiu incertum sit, petierit, nec ne: posteriori diem non procedere, constat.*

SCiendum est, successorio edicto iis, quibus bonorum possessio defertur, præstitutum esse tempus petendæ bonorum possessionis. Præstituti autem sunt dies centum, in quibus petenda est bonorum possessio, *l. 1. §. si intra, de success. edic. §. cum igitur, de bon. poss.* id est introductum exemplo hereditatis, quæ erat adeunda intra dies centum, ut apparet ex formula cretionis apud Ulp. *in fragmentis, tit. qui hered. inst. & l. 2. de jure delib.* & quod dicimus adire, dicebant cernere hereditatem. Petenti heredi præter tempus datum, prætor dat nonnunquam tempus ad deliberandum, utrum debeat adire, vel non. At ait non esse dandos pauciores dies quam centum, *l. si quis instituebat, §. 1. de hered. inst.* Ideo in *l. Pannonius, de adq. hered.* verbum *aditionis* potest accipi proprie. Ergo est petenda bonorum possessio intra centesimum diem, exemplo juris civilis. Excipiuntur liberi, & parentes, quibus datur annus. Quod factum est in honorem sanguinis: Nam pene hi ad propria bona veniunt: itaque non sunt temporis brevitati adstringendi, *l. 1. §. Largius, de success. edic.* Præterea sciendum, bonorum possessionem deferri per gradus: Et ideo primo gradu deficiente, vocatur sequens gradus. Quæritur, quid hic sit *gradus?* Unaquæque species bonorum possessionis, ut possessio unde cognati, varios habet gradus: Nam extenditur usque ad sextum gradum: itaque numerantur tantum sex cognationum gradus. In quarto gradu cognationis est avunculus magnus. In quinto est propior sobrinus sobrinave. Nunc sic dicamus: deficiente avunculo magno admittitur propior sobrinus. Hæc est species *l. 2. C. de success. edic.* Et hæc est una graduum significatio. Est & altera. Nam ipsæ etiam species bonorum possessionis appellantur gradus, ut in *l. 1. D. quis ordo in bonor.* Et in iis etiam sic dici potest, deficiente uno gradu, sequenti locum fieri, ut deficiente parte Unde legitimi, id est, agnati, sequens admittitur, id est, Unde cognati, *l. 1. C. de success. ed.* ergo in utraque significatione ex successorio edicto deficiente priori gradu posterior admittitur, & posteriori cedunt tempora, videlicet 100. dies. Sed videamus, quando posteriori tempora cedant. Lex ait, sequenti non procedere, quandiu incertum est prior petierit, nec ne. In hac lege ratio hæc. Nam quandiu id incertum est, *incertum*, hoc est, an posteriori sit delata bonorum possessio? Non cedunt autem tempora, antequam certus quis sit, sibi delatam bonorum possessionem. Igitur post tempora prioris, id est, post dies centum præfinitos priori, posteriori non cedunt tempora, nisi certo sciat, eum non periisse intra suos centum dies. Præterea intra dies prioris, sequenti etiam non cedunt tempora, nisi prior repudiarit bonor. possessionem intra tempora: nam statim, atque repudiavit, posteriori cedunt tempora, *§. pen. Instit. de bon. poss. l. 1. §. si qui semel, §. si intra, de success. edic.* Hinc potest dubitari, quid juris sit, si quis sequens petierit bonorum possessionem intra tempora prioris, & priusquam prior repudiasset, eo videlicet deliberante eam adeptus est: deinde prior repudiavit, vel tempore exclusus est, vel etiam morbo. Quæritur, an posterior videatur agnovisse bonorum possessionem? & dicendum est, non videri agnitam bonor. possessionem, quia præmature agnovit, videlicet intra tempora prioris, idque videtur olim obtinuisse. Sed a Constantino definitum est, eam bonorum possessionem pro agnita haberi, ac si eam suo tempore petiisset in *l. ult. C. qui admit.* Cujus hæc est subscriptio, *Data Cal. Februariis, Laodicea, Constantino Aug. & Constante Cæsare Coss.*

Ad L. X. In bonor. possessionibus *juris ignorantia non prodest, quominus dies cedat, & ideo heredi instituto, & ante apertas tabulas dies cedit. Satis enim est scire, mortuum esse, seque primum cognatum fuisse, copiamque eorum, quos consuleret, habuisse. Scientiam enim non hanc accipi, quæ juris prudentibus sit: sed eam quam quis aut per se habeat, aut consulendo prudentiores adsequi potest.*

HÆC lex pertinet etiam ad tempora bonorum possessionis. Quæstio est hæc. An ea tempora cedant ignoranti? Sed duplex est ignorantia, facti & juris: Ignoranti factum non procedunt: Itaque hæc ignorantia facti prodest, ut, si quis ignoret eum decessisse, cujus bonorum possessio defertur: itaque huic tempora non cedunt, *l. pen. C. qui admit.* Ignoranti autem jus, & scienti factum, tempora cedunt statim. Ignorat jus is, qui est heres scriptus ex asse, si nescit, se posse petere bonorum possessionem etiam ante apertas tabulas: Nam qui ex asse heres scriptus est, non potest adire ante apertas tabul. Potest tamen bonorum possessionem secundum tabulas agnoscere, antequam aperiantur tabulæ, *l. 1. §. ult. de jur. & facti ignor. l. 3. C. de jure delib. & l. 1. §. sufficit, de bonor. poss. sec. tabul.* Aliud est in eo, qui est scriptus heres ex parte. Nam ante apertas tabulas nec potest adire, nec apertis tabulis bonorum possessionem petere. Et hoc jus est ex lege Papia, cujus vestigia extant in *l. 3. §. ult. & l. qui solvendo, sup. de hered. instit. & l. ult. de mort. caus. donat. & hac l. 10.* Ex jure autem antiquo secus est, quod quidem jus est a Justiniano renovatum abolita Papia lege. Itaque potest adiri hereditas a morte testatoris, etiam clausis tabulis. Nec interest, utrum quis ex asse scriptus est, an ex parte, *l. un. §. in novissimo, C. de cad. toll.* Præterea jus ignorat, qui scit se esse proximum cognatum, nescit autem, proximo deferri bonorum possessionem. Itaque ei tempora nihilominus cedunt, *l. 1. in prin. de jur. & fact. ignorant.* Ergo exigitur scientia juris ab eo, cui bonorum possessio defertur. Sed qualis scientia? Nam duplex est scientia juris. Una est Jurisconsulti: altera diligentioris patrisfamilias. Scientiam jurisconsulti non exigimus ab eo, cui defertur bonorum possessio: hanc scientiam non præstat, nisi is qui profitetur se esse jurisconsultum. Scientia autem hæc est, scire leges omnes, consuetudines, mores, quibus privati in civitate utuntur, ad respondendum, agendum, cavendum, docendum, Cic. 1. de oratore. At exigimus scientiam diligentioris patrisfamilias, qui jus aliqua ex parte callet, & mores suæ civitatis: hanc scientiam assequi potest per se, vel consulendo jurisperitos. Nam cui facile est consulere peritiores, ei est detrimento juris ignorantia, quia est negligens, *l. 2. §. ult. quis ordo in bon. possess. serv. l. regula, §. sed juris, de jur. & fac. ignor.* Diligentiores patresfamilias adhibebant olim jurisperitos, & maxime in testamentis, *l. Lucius, §. 1. de leg. 2.* Adhibebant etiam eos in litibus (Nec enim litigabant sine jurisperito) qui patronis hastam ministrabant, in *Novel. Valentiniani.* Consulebant etiam eos in collocanda filia. Ait, *In bonorum possessionibus*, tam ex testamento, quam ex intestato. *Hujusmodi*, instit[illegible] ex asse videlicet. *Seque proximum cognatum fuisse.* Hæc verba sunt referenda ad bonorum possessionem ab intestato.

Ad L. XI. Si pupillo tutor bonorum *possessionem petierit, & plus incommodi, quam commodi hæc bonorum possessio habeat, tutor tutelæ judicio tenetur.*

TUtor potest pupillo petere bonorum possessionem, *l. servus, §. tutor, hoc t.* Itaque si habeat commodum, non tenetur, quia utiliter gessit: Quod si incommodum, tenetur hac lege. Idem est, si tutor pupillo ad petendam damnosam bonorum possessionem auctor fuerit, *l. si ad pupillum, de auct. tut.* in qua pupillus petiit, non tutor.

Ad L. XII. Non est ambigendum, *quod plerumque, & contra fiscum, & contra Rempublicam admitti debeant quidam, utputa venter: item furiosus: item is, qui captivi bonorum possessionem petit.*

Ad §.

Ad §. Ubicunque lex, vel senatus, *vel constitutio supe-* *re hæreditatem prohibet, bonorum possessio cessat.*

HUius legis elegans est quæstio, quæ ut intelligatur, sciendum est, fiscum admitti ad bonorum possessionem ex lege caducaria, si nemo est, ad quem hereditas pervenit ex edicto. Ubi igitur tamen in fragmentis *tit. de possess. dand. sit.* Pervenire ad populum, *§. quidam*, §. *quæsitor*, *de leg. I. reg.* & *de bonis libert. filor.* Olim enim administrabat populus five Respublica: Hodie fiscus, qui est proprius Principis, non Respublica, nihil ex privilegio excluso fisco. Ita §. 1. *de bonis damnat.* Nicenibus. Nunc in hac l. offenditur, quosdam admitti contra fiscum, populum, vel Rempublicam, etiamsi ipso jure nemo vocetur ad successionem ex edicto, quamvis ceffet edictum: ait itaque lex, ventrem admitti contra fiscum. Finge. Quidam decessit intestatus, nullo relicto hærede legitimo, ex quibus tamen possit vel jure striti, vel jure liberi vel agnatis, vel cognatis: habet tamen uxorem prægnantem, vel quendam cognatum in utero fue matris. Ventri, id eft, ei qui fuit in utero non defertur bonorum fuccefsio, fed jam natis. Bona ergo eius vacant. Sed præter fuccurrit ventri, excluso fisco, nifi ventre in poffeffionem: Mittit autem ventrem vice cujuslibet bonorum poffefforis, ut vice curatu tab. fecundum tab. Unde libert. Unde cognati: denique ex omni parte edicti mittitur: deinde nato datur bonorum poffeffio, *l. ult. D. de ventre in poff. mitt.* Ergo excludit fiscum. Idem eft in nato impubere, cui fiscus movet ftatum controverfum: Nam præter eo etiam fuccurrit, data Carboniana bonorum poffeffione ex decreto, excluso interim fisco. Finge: quidam decessit inteftatus, & reliquit tantum liberos emancipatos, vel ocerorem, vel cognatum, qui fit pupillus. Fiscus negat eum effe cognatum: Itaque ait fiscus, bona vacare & ad fe pertinere: Et non potest defferri bonorum poffeffio ex edicto quoniam incertum eft, an fit cognatus. Nihilominus tamen excludit fiscum, & datur ei ex decreto bonorum poffeffio, *l. 2. §. quod tibi fiscus, de Carbon. edict.* Deinde lex noftra ait, *Idem eft in furioso*, cui ex edicto non defertur bonorum poffeffio propter amini vitium, quia pro nullo habetur, *l. 1. §. furioso, de fuccefs. edic.* Finge ergo: quidam decessit inteftatus, intus tantum ei fupereft cognatus, is eft furiofus, ipfo jure tunc bona vacant, quia furiofo non defertur bonorum poffeffio ipfo jure, ex edicto. Itaque dicit ipfo jure vocatur. Quid fet? Dabitur bonorum poffeffio decretalis D curatori furiofi nomine, *l. 2. §. fi quod, ref. ad Tertyll. l. ult. C. de curat. fur.* Atque ita fiscus excludatur. Sed quid opus eft, furiofo decretalem bonorum poffeffionem dari? Ut nempe, fi moriatur in ipfo furore, transmittat beneficium bonor. poffeffionis in heredem: nam decretalis bonorum poffeffio æque tranfmittitur ad heredem, ut edictalis. Quod fit etiam in aliis cafibus, *l. 1. §. 1. ad Tertyll.* Poftremo lex ait, *idem effe in eo, qui captivis bon. poffeffion. petit.* Sciendum eft, captivi apud hoftes mortui bonor. poffeffionem E decreti edicto, ob ftitionem l. Cornelie. *l. 3. §. item, h. t.* Captivi autem nondum mortui bonorum poffeffio non defertur, quia ut viventis non eft hereditas, ita nec bonor. poffeffio: quia tamen plerumque diu ignoratur mors captivi: Prætor medio tempore, data decretali bonorum poffeffione, fuccurrit E ei qui legitimus futurus eft hæres. Igitur captivo fuperftite datur bonorum poffeffio decretalis, ne interim fiscus bona occupet quafi vacantia. Item, hoc fcit prætor, ut fi ille, qui legitimus fuccefsor futurus eft, decefferit, priufquam certum nuntium acciperet de morte captivi, & ideo, priufquam peteret bonorum poffeffionem ex edicto, tranfmittat ad heredem comodum bonor. poffeffionis. Hæc autem bonor. poffeffio decretalis ftatur tempore, tum videlicet, cum certo conftat, defunctum effe captivum. Et tum defertur edictalis, quo eft ordinaria, extinfta decretali, *l. 1. §. decretalis, de fuccef. edic.* Eodem modo decretalis, quæ datur furiofo, finitur finitate recepta, & tunc petitur

edictalis, *l. 2. §. igitur ceff, ad Tertyll. l. ult. C. de curat. fur.* Item Carboniana, cum eft decretalis, finitur peritate. Pubes enim petit fibi duri edictalem, *d. l. 2. §. fed eft, ad Tertyll. l. 3. §. pubere, de Carbon. edit.* Caput, nondum videlicet mortui. Nam qui petit bon. poffeffion. captivi mortui, non admittitur contra fiscum, cum nondum fit fiscus locus, fed jure ordinario, quia demum contra fiscum admittitur, qui fit mortuus: ipfo jure ipfum excludit. Itaque, fumma legis hæc eft: Deficientibus iis, ad quos lege hereditas pertinet, vel ex edicto bonor. poffeffio, & ipfo ipfo ipfi jure invitato ad jura vacantia, adhuc quidam obftant fifco, qui non accipiunt quidem, mittuntur tamen in bonorum poffeffionem, ut pura verba: Item noftum fifco, quibus pretor folet dare decretalem poffeffionem bonor. ut furiofus, & is, qui captivi bonor. poffeffionem petit. Deinde hæc ait, *qui non potest capere hereditatem, non potest etiam bon. poffeffionem*, id eft, bonorum poffeffio non datur contra legem, id eft, in iis qui nominatim lege prohibentur capere hereditatem, id eft, iis, qui omnino funt incapaces. Huic fententiæ obtemperant cognati naturales, qui non vocantur ad hereditatem, (agnati fibi vocantur) eos tamen datur bonor. poffeffio. Objiciuntur etiam emancipati, qui non vocantur ad hereditatem; quia ius agnationis amittitur. Datur tamen eis bonorum poffeffio contra tabulas. Item obiicitur poftumus alienus. Sunt varia poftumorum genera: Quidam funt fui, quidam Aquiliani, quidam Velleiani, quidam Juliani, *l. Gallus, de liber. & poftum.* hi utiliter inftituuntur. Alii funt alieni five extranei, ut nepos concipitur ex filio emancipato, poft emancipationem eft natus poftumus alienus: hic autem inutiliter inftituitur, quia non eft fuus, neque agnatus, fed eft alienus, & non rede inftitutitur heres. Ergo poftumus alienus non habebitur pro nato, *l. qui in utero, fup. de ftatu homin.* At poftumo alieno inftituto datur bonor. poffeffio fecundum tabulas. Sed obiicitur ei exheredatio *l. 2. §. de bon. poff. l. poftumus, de inoff. teft. §. poftumus, de leg.* qui ait, natu poftumum inftitui potuiffe, jure prætorio exheredari, jure civili. Hæc contra ius civile. Confir. Sed hæc fententia pertinet ad eos, qui nominatim prohibentur capere, ut pura leg. Julia & Papia, quæ vetat conjungentes, ob id ipfum, quia non eft. Itaque eum admittendo prætor, non impugnat, fed fupplet. Finge: Quidam eft rei capitalis damnatus, & non reftituta beneficio Principis. Is dicitur rei capitalis damnatus, qui paffus eft capitis deminutionem maximam, vel mediam, id eft, qui amifit libertatem vel civitatem, ut puta qui damnatus eft in metallum, vel deportatus. Qui reletatur, non damnatur rei capitalis, nam nihil amittit, ne familiam quidem: Rei autem capitalis damnatus prohibetur capere hereditatem, quamvis alii peregrinus, non civis; foli cives Romani admittuntur ad hereditatem, *l. 1. C. de bonor. inflit.* Ergo non potest etiam petere bon. poffeffionem. Hoc ait *l. edict. §. 1.* Opponitur *lex 1. §. qui operas, ad Tertyll.* ubi filius qui locaverit operas, ut cum beftiis depugnaret, item qui rei capitalis damnatus eft, non fuccedit matri ex Orfitiano, fed humanitate fuccedit. Itaque id quod dicitur in *d. §. qui operas*, eum humana interpretatione admitti, pertinet tantum ad eum qui operas fuas locavit ut cum beftiis pugnaret, manet enim civis, non ad deportatum, ut accepit rede Accurf. Orbat etiam *l. idem eft §. 1. de milit. teft.* Item alit: Deportatus rede heredes inftituit ex teftamento militis. Sed hoc eft fingulare in milite. In teftamentis militum non tam fpectatur ius civile, quam gentium. Atque hæc gentium deportati capiunt hereditatem, legatum, fideicommiffum. Quid eft ergo, quod ait *lex de deportato*, *l. 1. §. deog.*, militem deportato fideicommiffum non capere? Ita *§. fed verbum illud miles*, eft Tribonian. Nam militibus deportato & latino Junio poterit fideicommiffum relinquere, non legatum, non hereditates, ut dic. in fragm. *tit. de fideicommiff.* Sed hodie non potest paganus, qui fideicommiffa funt juris civilis. Itaque folus miles hodie pagano fideicommiffum relinquere potest.

Ad L. XIV. Dum quidam propinquus *falfum accusationem* *commisit*, *ne ipfi longum spatium temporis pereat. Sed* *dies ei non perit*, *quamdiu falsa crimina accusationis* *pendent*, *& ipse in carcere detinetur*, *quia non potest* *accusator inspici*, *ut bonorum possessionem petat.*

SPecies hæc eft. Quidam propinquus falfum accusationem commisit, ne ipfi longum fpatium temporis pereat. Sed dies ei non perit, quamdiu falfa crimina accusationis pendent, & ipse in carcere detinetur, quia non potest accusator inspici, ut bonorum possessionem petat. Sed ab intellato, fed vocato ad hereditatem, non perit dies, falfum effe, quod reft inftitutus heres. Ergo poftumus ita longo tempore non admittitur ad bonorum poffeffionem, ei effluxit tempus, quo petere poterat. Sed quæ ita, ab accusatore inspici non potest

quisitam, quia petita est ejus mandato. Quod si ante petitionem furere cœpit is, cujus mandato petitur, non adquiritur ei bonor. possess. nisi ratum habuerit sanitate recepta: nam re integra ante petitionem furere cœpit. Mandatum autem finitur furore, qui est privatio voluntatis; nam est mentis ad omnia cœcitas, *l. qui servum* 47. *& l. prox. de adquir. hered.* Quod si sine mandato, sic distingue: aut furere cœpit post, aut ante petitionem: si ante, non adquiretur, nisi compos mentis factus ratum habeat. Quod si post, hoc casu magis est, ut tacita voluntas modici intervalli, quo viguit ejus voluntas, habeatur pro ratihabitione: atque ita videbitur ei adquisita bonorum possessio, id enim æquum est. Itaque interpretatio juris supplet judicium furiosi, efficitque, ut qui furere cœpit, & ratum non habuit, fingatur ratum habuisse. *Rati enim habitio*: hoc sic accipiendum est: ideo dicimus ratum habuisse, quia exigitur in proposito ratihabitio, quæ confirmat prius *postulatum*, id est, postulationem seu petitionem.

AD TITULUM II.

Si Tabulæ testamenti extabunt.

Ad L. I. Heredi, cujus nomen *inconsulto ita deletum sit, ut penitus* [illegible] *sit, dari bonorum possessio minime potest, quia ex con*[illegible] *non* [illegible] *scriptus videretur: quamvis si post prolatas tabulas deletum sit testamentum, bonorum possessio competat. Nam & si mortis tempore tabulæ fuerint, licet postea interierint, competit bonorum* [illegible] *quia verum fuit, tabulas exstare.*

EDicti de bonorum possessione, prima verba hæc sunt: *Si tabulæ testamenti extabunt.* Nam edicta plerumque incipiebant ab hac particula, *si*; ut edictum *si quadrupes*. Item *si appareat*: in *l. si di*[illegible] *§. ait prætor, de constit. pecun.* ut etiam edictum; [illegible] *certum petatur*. Ergo priore loco exponenda est bonorum possessio ex testamento, quæ quidem duplex est; Contra, & secundum tabulas. Illa autem prior est ordine edicti, hæc posterior. Et ideo bonorum possessio, quæ dicitur dari ex prima parte edicti, vel clausula, quæ est contra tabulas, *l. ideoque, & l. scriptus, de Carbon. edict.* Ergo hoc erat edictum: *Si tabulæ testamenti extabunt, liberis præteritis contra tabulas testamenti bonorum possessionem dabo.* Prima omnium est bonorum possessio contra tabulas; deinde promittit secundum tabulas, tum promittit bonor. possessiones ab intestato, & sunt qu[illegible] huc pertinet tit. *si tabulæ testamenti* [illegible] incipit tractare de bonor. possessionibus ab intestato, [illegible] hæc verba, *Si tabulæ*, pertinent ad bonorum [illegible] testamento: nam ab his verbis incipit prætor [illegible] se contra tabulas bonor. possessionem, quam [illegible] tabulas. Idque Accurs. recte no[illegible], hæc [illegible] ad omnes possessiones ex testamento. Ego [illegible] accurate Accursium, quam ipsum auctorem, [illegible] hujus consilii pœnitet: hic igitur recte ait, hunc [illegible] pertinere ad possessiones ex testamento. At sciendum est [illegible] hoc titulo non pertinere, nisi ad [illegible] tabulas. Itaque [illegible] posita, ut a[illegible] autem speciem [illegible] Nomen [illegible] scripti [illegible] & inductum, quæritur, a[illegible] post [illegible] tabulas? Sic distinguitur: [illegible] deletum [illegible] inconsulto: si consulto, [illegible] non [illegible] poss. secundum tabulas [illegible] voluntas. Idque verum [illegible] nomen [illegible] adhuc [illegible] *§. si* [illegible] *§. is* [illegible] Quod si inconsulto & [illegible] testatore vel alio; distingue:

A aut ita deletum est, ut legi tamen possit, aut non. Si legi potest, datur bon. poss. secundum tabulas, quoniam non deficit voluntas defuncti: Quod si legi non possit, nec appareat nomen heredis, non dabitur bonor. poss. secundum tabulas, quoniam hæc possessio datur tantum scriptis heredibus: Scriptus autem quis dicitur ex scripturæ literarum, non ex conjecturis; Ergo ei non datur bonorum possessio secundum tab. Hoc proponitur initio hujus l. Hoc ita procedit, si ante mortem testatoris deletum sit nomen heredis inconsulto, & ita, ut non appareat. Nam aliud est, si post mortem testatoris casu aliquo, non consulto deletum sit, ut si post prolatas tabulas mortuo testatore deletum sit nomen, ut non appareat, ei datur bonorum possessio secundum tabulas, quoniam verum est mortis tempore **B** extitisse tabulas, item tabulæ prolatæ sunt integræ. *Post prolatas.* Proferuntur tabulæ mortuo testatore ad prætorem. Cum autem proferuntur, etiam aperiuntur & recitantur, *l. 1. §. sufficit, de bon. poss. secun. l. tab.* August. in Psal. 21. *Cum testamentum fuerit prolatum, tacent omnes.* Addendum est, si deletum sit nomen post mortem, nondum prolatis tabulis, dari bonorum possessionem secundum tab. quoniam satis est extitisse tabulas mortis tempore: datur hæc bonor. possessio, si tabulæ extabunt mortis tempore: Ait, *interierint*, nec prolatæ fuerint. At olim necesse fuit tabulas proferri, ut agnosceretur bonorum possessio secundum tab. Itaque ita edictum erat conceptum: *Si tabulæ testamenti ad me perferentur*, Cicer. in 3. Verrina. Hodie ita solent edicere: *Si tabulæ testamenti extabunt*, quoniam satis est extare **C** tabulas mortis tempore, nec necesse est proferri, maxime ab herede ex asse scripto, *d. l. 1. §. sufficit.* At necesse est, tabulas semel extare mortis tempore, id est, aliquo tempore post mortem testatoris: neque quidquam mutat, si postea interciderunt: ergo si ante interierint, non datur bonorum possessio secundum tabulas, nec contra tabulas: nec enim dabitur, nisi extiterint tabulæ post mortem, *l. 1. §. semel, de bonor. possess. secund. tab. l. quod vulgo, de* [illegible] *cont tab.* Ergo merito dicemus, hæc verba: *Si* [illegible] *testamenti extabunt*, recte pertinere ad utramque possessionem. Obstat *l. 1. §. sed si legi, & §. sed consulto, de his,* [illegible] *delent. l. ult. sup. de ini. rupt. & l. pen. C. de testam.* quarum ll. sententia est: Valent ea, quæ scripta sunt in testamento, id est, fideicommissa, legata & reliqua, etiamsi testamentum interierit ante mortem **D** testatoris, vel si pars testamenti perierit ante mortem, etiamsi aliquid deletum sit inconsulto ante mortem, sive legi possit, sive non, dummodo tamen id acciderit post consummationem testamenti, id est, perfecto testamento. Nam si id acciderit in ipsa actione testamenti faciendi, ut sæpe accidit, & non possit legi, non valet. Ergo cur etiam non datur heredi bonorum possessio secundum tabulas, cujus nomen deletum est ante mortem testatoris post consummationem testamenti? Nam hereditas ei debetur, etiam hoc casu, ut dictum est; cur exigitur ut mortis tempore exstet nomen? Respondeo, ut ait Accurs. & statuo differentiam inter jus civile, & prætorium. Nam jure prætorio, si tabulæ testamenti non [illegible] mortis tempore, ex edicto non competit bonorum possessio, quia tabulæ non [illegible], quia pe**E**rierunt [illegible] ante mortem, si non extat nomen heredis, ei [illegible] non competit bonorum possessio secundum tabulas, quia tabulæ non extant, quia decessit sine tabulis: jure tamen civili adquiri hereditas poterit si non [illegible] tempore [illegible] non petetur bonorum possessio, [illegible] jure civili adquirentur etiam legata & fideicommissa, [illegible] deleta sint ante mortem testatoris. Nam adquiritur etiam hereditas [illegible] civili sine tabulis, ut puta, si testamentum non [illegible] scriptum [illegible], §. *ult. de* [illegible] Non dabitur [illegible] hoc casu bonorum possessio secundum tabulas, quæ tantum scriptis datur: [illegible] autem scriptus non est. At notandum est, utilem ei dari bonorum possessionem, quæ est secundum nuncupationem, quæ est non edictalis,

ctalis, sed decretalis; nam decernenda est, *l. 2. C. de bonor. poss. secundum tab. l. ult. C. de codic.* Omnes bonorum possessiones utiles, sunt decretales; ut & omnes actiones utiles, quæ dantur cum edictum deficit. In specie proposita, heredi, cujus nomen est deletum inconsulto ante mortem testatoris, post consummationem testamenti, datur ex decreto bonorum possessio secundum voluntatem, non secundum tabulas, non secundum nuncupationem. Ita explicatur *l. ult. C. de codicill.* quæ numerat bonorum possessiones quæ dantur heredibus. *Ceterasque similes*, ut pura secundum voluntatem: nam multæ sunt bonorum possessiones utiles, una tantum est directa sive edictalis. Directa est secundum tabulas: utiles secundum voluntatem, secundum nuncupationem, & multæ aliæ si quæ sunt.

AD TITULUM III.

De bonorum possessione furioso, infanti, muto, surdo, cœco competente.

Ad L. I. Furioso Titius substitutus est. *Bonorum possessionis tempus, quamdiu furiosus in eadem conditione est, neque instituto, neque substituto cedit. Nec si curator furiosi nomine possessionem accipere potest, idcirco spatium temporis, quod scientibus præfinitum est, videbitur cedere. Nam & pater infanti filio possessionem accipit: quo tamen cessante infans non excluditur. Quid ergo, si curator accipere nolit? Nonne justius atque utilius erit, ad eundem modum proximo cuique possessionem dari, ne bona jaceant? quo admisso, substitutus cautionem præstare cogitur omnibus his, quibus bona restitui debent: si forte institutus, in eodem furore decesserit, aut compos mentis effectus, ante mortem obierit, quam hereditatem agnosceret. Nam & fieri potest, ut vivo furioso substitutus decedat: nec tamen furiosus obstat ceteris, si prius & ipse decesserit, quam hereditatem adquireret.*

Ad L. II. Mutus, surdus, cœcus *bonorum possessionem admittere possunt, si quod agitur, intelligant.*

PRiusquam dicatur de bonorum possessione contra tabulas, dicendum est nonnihil de personis, quæ petunt bonorum possessiones, ut & in privatis litibus, prius discuti solent personæ petitorum, quam agatur de principali, *l. quidam de jur. cod.* Personæ autem petentium bonor. possessiones, eæ sunt, furiosus, infans, mutus, surdus, cœcus. Primum dubitatur de muto & surdo: Nam non possunt jure antiquo adire & cernere hereditatem, quia verba aditionis nec loqui, nec audire possunt. Itaque Ulpian. in Fragm. *tit. de testam.* ait, *olim nec mutum nec surdum familiam emere posse.* Possunt tamen pro herede gerere, *l. mutum, de adquiren. heredit.* Possunt etiam petere bonorum possessionem, & agnoscere, dummodo non sint rerum ignari, id est, intelligant quid agant: Nam mutus potest nutu & signis significare velle sibi quæri bonorum possess. *l. nec servo, §. si pupillo ad Trebell.* Dubitatur etiam de cœco, an possit petere, cum sit utrisque luminibus orbatus, quia non cernit quid agat: Itaque vix potest testamentum facere, *l. hac consultissima, C. qui testam. fac. poss.* Denique non potest in jure quidquam pro alio petere, *l. 1. §. casum, de postul.* Poterit tamen sibi recte petere bon. possess. dummodo rerum non sit ignarus, & juris sit particeps, *l. 2. hoc tit.* hoc demonstratur. Qui petit, admittit, is cui petitur, nondum admittit, nisi petatur ex mandato. Itaque iis personis tempora cedunt, quoniam possunt petere; ideoque si non petant, tempore excluduntur. Diversum est in infante & furioso, quibus tempora non procedunt, quoniam ipsi per se petere non possunt. Infans autem per se non potest petere bonorum possessionem, nec adire hereditatem, etiamsi tutor vel pater auctor sit: quia non intelligit quid loquatur, nec quid agat, *l. servo, §. si pupillo, ad Treb.*

A Huc referantur quæ diximus in *l. 2. sup. de bon. poss.* Tutor tamen potest petere infanti & pupillo, eique adquirit, nec ulla ratihabitio exigitur, quia est vice domini, *l. bonor. l. infantis, C. qui admitti, l. si infanti, C. de jur. delib.* Petit autem tutor infanti bonor. possessionem edictalem: Nam infanti ex edicto defertur bonorum possessio. Itaque supervacua est decretalis, si petatur, quia non exigitur, *l. 2. §. si infanti, ad Tertyll.* Itaque melior est causa infantis, quam furiosi, cui non defertur edictalis: itaque ei est petenda decretalis. Nam furioso mens adempta omnino est; In infante non viget quidem mens, ea tamen non caret. Eadem ratione melior est causa spadonis, quam castrati; nam illi omnino generandi vis adempta non est. Præterea pater etiam recte petet infanti bonorum possessionem, *d. l. si infanti, & l. 1. C. Theod.* **B** *de cretio.* An petet pater filio majori infante. Loquimur autem de filiosfamilas & de eo qui est in potestate patris. Sed tum non potest, nisi ex consensu filii petere, *l. filiosfam. C. de j. r. delib. l. is qui heres, §. ult. de acquir. hered.* Interpretes ajunt, hoc locum habere in bonis maternis, quæ patri non adquiruntur: eorum ergo bonorum possessionem non petet pater, nisi ex consensu filii. Sed verius est hoc jure ff. bona materna adquiri patri: denique omnia adventitia, exceptis castrensibus, & quasi, *l. 3. §. verbum, de donat. inter vir. & uxor. & l. 1. §. qui operas, ad Tertyll. & l. qui aliena, vers. sed etsi, de adquir. hered.* Ex constitutione autem Constantini non adquiruntur patri bona materna, nisi quod ad usumfructum attinet, *l. 1. C. de bon. matern.* Ergo pater non potest petere filiosfam. bonorum possessionem, etiam eorum quæ **C** patri adquiruntur sine consensu filii, quia filiusfamil. quandoque sui juris effectus ea agnoscere potest, & sibi habere. Itaque pater interim ea bona in fraudem filii repudiare vel admittere non potest sine ejus consensu. Diversum est in servo & domino: nam dominus potest repudiare vel agnoscere servo delatam hereditatem, sine consensu servi, *l. 1. §. per servum, de success. edic.* quia servus pro nullo habetur. At secus est in filiofamilias; & ideo in servo non spectantur res futuræ, non spectatur quod manumitti aliquando possit. Itaque etiam prætor præstituit diem ad deliberandum domino, non servo, *l. 1. inf. de jur. deliber.* Ceterum furiosus an potest petere? Ipse sane petere non potest. Itaque ipsi tempora non cedunt. Furioso non defertur bonorum possessio, neque hereditas, quamdiu videlicet est in furore; sed **D** post resipiscentiam potest. Itaque non potest per curatorem ei etiam edictalis bonorum possessio peti; quia non est delata, *l. 1. §. furiosi, de success. edic.* Duo tamen sunt casus, in quibus furiosus acquirit hereditatem: Unus est, si sit suus heres & necessarius: nam lex ipsum facit heredem: nam & ignorans suus fit & necessarius heres, & transmittit hereditatem, si interim decedat in furore. Quæ ignoranti adquiruntur, & furioso adquiruntur. Itaque tenetur statim creditoribus ipso jure, *l. Antistius, §. ult. de adquir. hered. §. sui autem, de hered. quæ ab intest. l. ult. §. si vere, C. de curat. fur.* Alter casus est, si per eum, quem habet in potestate, furioso obveniat hereditas: sed curator debet adire. Atque ita furiosus adquirit hereditatem per curatorem, *d. l. Antistius, §. ult.* Itaque exceptis his duobus casibus, furiosus nec **E** per se, nec per curatorem, hereditatem, vel bonorum possessionem edictalem adquirere potest: Datur tamen decretalis curatori furiosi. Id ostensum est in *l. non est, sup. de bonor. possess.* Cur datur decretalis? ea datur ut transmittat aliquid ad heredem suum, videlicet si sanus effectus decedat, non petita edictali bonorum possessione. Atque ita accipitur *l. Licinius, §. ult. de legat. 2.* Hæc Lex ait, curatorem dementis petisse bonorum possessionem secundum tabulas furiosi nomine, & hoc casu curator debet præstare legata. Sed qualem petiit bonorum possessionem? Illa lex est intelligenda de decretali bonorum possessione: idque satis ostendit *l. heres, de petit. hered.* ita olim petita bonorum possessione interponebantur cautiones de restituenda hereditate, *l. ult. §.*

tuli, C. de cuset. furiosi. Furioso autem decedente in eodem statu, nil transmittitur ad heredes: fecus, si furore sua sana mentis effectus decesserit: nam transmittitur decretalis bonorum possessio ad posteros, videlicet si a te fuerit possessum non repulsaverit: nam sanitate recepta, furiosi statim deferitur edictalis: itaque intelligenda eſt de decretali ilia *L. Universe, §. ult. & nullæ l. 1. hoc tit.* Cum ſpecies eſt: furioſo eſt delatum Titius voluerit modo, non ſubſtituitur Juſtiniana, de qua in *l. Iumonitatis, C. de impubet. & al. ſubſtit.* Ante Juſtinianum autem eſt bonorum poſſeſſio furioſo data, quæ ſtat furioſo in caſum adquiſitæ hereditatis. Nam imperatorum ex ſpeciali principis reſcripto, *l. 4. ſcp. ſup. de vulg.* litter. l. 1. intelligenda eſt de vulgari ſubſtitutione. Lex aut, ſubſtituto non cedere tempora, quia nondum omnimode vocatur. Item non cedunt, inquit, inſtituto, id eſt, furioſo, quia nec per ſe, nec per alium petit hereditatem poſſeſſionem edictalem furioſo tempore: poſt refipiſcentiam eadem tempora, quamvis ſanæ mentis ſit. Deinde ſic argumentatur: Item cedit tempus furioſo: quia curator poteſt et petere poſſeſſionem decretalem, *l. 1. §. cuper. & furioſi, ad Trebell. l. ult. §. ult. & l. penult. C. de cuset. fur.* Sed reſpondeo, non ideo cedere tempora edictalis poſſeſſionis, quia eſt abſentis, ignorantis, & pene nullius loci: non dico, quia curator poteſt petere, non cedunt furioſo. Item infanti non cedunt dies, quibus pater poteſt petere ei bonorum poſſeſſionem. Quid ergo? ſtet, ſi curator non petat? Non: poſſeſſionem decretalem, forte quia non petit, an bona vacabunt? quis occupabit interim bona? Lex ait interim admitti proximiorem, ne bona deſint, id eſt, rem, qui a furioſo proxime ad ea bona vocatur: Ergo interim adgnitetur ſubſtitutus, vel eo deficiente proximus cognatus defunctæ: ſed debet poſtea curator ſubſtitutus, tempe bona reddi legitimis heredibus, ſi ipſe ſubſtitutus deceſſerit vivo furioſo, ac deceſſerit furioſus in eodem ſtatu, vel ſi ſibi competat poſſeſſio bonorum ulterius hereditatem: nam heredes ſubſtituti ea bona non debent intueri. Obſtat *l. 8. ad populum, C. de caſtr. inter.* Ex qua colligitur, furioſo deferri poſſeſſionem: Ergo non ſtat, ſi ad populum vel furioſum perinet poſſeſſio. *Pernoctare* eſt computare vel adgnoſcere. Sed lex illa eſt antipiendæ de bonorum poſſeſſione delata ante furorem, pertinet ad furioſum. Nam furioſo ipſo jure non deferitur bonorum poſſeſſio ſet hereditas: hoc ut certum, facit *l. 1. C. de furioſ. ſubſt.* quæ loquitur de matre, qui furie mentis eſt delata bonorum poſſeſſio. Ceterum eam non accepit propter ſupervenientem dementiam, ſi ea moriatur in furore. Bonorum poſſeſſio ex ſucceſſorio edicto defertur ſequentis gradus cognati: Ergo fuit delata matri ante furorem, aliquin ſequens non admitteretur ad bonorum poſſeſſionem in ſucceſſorio edicto.

AD TITULUM IV.

De bonorum poſſeſſione contra tabulas.

Ad l. 1. In contra tabulas bonorum *poſſeſſione libros actiones delatæ : ſicis naturales, five adoptivus : ſi ne- que inſtituti, neque exheredati ſint.*

Ad §. Veniamus autem ad contra tabul. bonor. poſſeſſ. libros quos ordine, qui vocantur ad ſucceſſionem ex jure civili. Ante hos autem illuſtria *etiam ad poſſeſſionem videntur pertinere.* Ad §. Sed videndum eſt bonorum poſſeſſionem ad naturales filios: *Emancipatos ex* quibus ordinibus *poſſeſſionem ad naturales.*

Ad §. Sine teſtibus unus ad *teſtis ne exprimi ſit : dun- taxat, qui poſſeſſionem, facit* ſcribendo *compara-*

Ad §. Idem de *poſſeſſione : nam collatio poſſeſſionis per-* tinet ad *naturales.*

Ad §. Et ſic *poſſeſſionem indicis in bonorum poſ-*

Comment. Jacobi Cujacii

ſeſſ. pertet. Sive igitur emancipati ſunt, ſive alias exierunt de patris poteſtate, admittuntur ab bonor. poſſeſſ. Sed adoptivi patris non ſpecie. Ut enim admitti poſſit, ex liberis eſſe oportet.

PRiore loco proponitur tit. de bonorum poſſeſſione contra tabulas. At Juſtinianus in ſuo Codice huic ordinem perverſit: nam in Cod. dantur prius titulus de bonorum poſſeſſione ſecundum tabulas, & recedit Juſtinianus ab ordine edicti perpetui. Duplex autem eſt bonorum poſſeſſio contra tabulas, una datur liberis, altera patronis liberiſve eorum. De hac tractatur in *tit. de bon. liber. ord.* de altera in hoc tit. & uſque ad tit. *de bon. poſſeſſ. ſecund. tab.* Hæc autem poſſeſſio datur liberis præteritis, qui ſic dicuntur, quaſi B lentio vel taciturnitate præteriti, & omiſſi etiam dicuntur, etiam prætermiſſi. Sic autem definiendum eſt: præterit, qui nec ut oportet inſtituit, nec ut oportet exheredavit ſuos, *l. 2. ordine, de haered. qua ab intest.* Ergo præteriti etiam ſunt, ſi eis legata vel fideicommiſſa relicta ſunt: nam nec ſunt heredes, nec exheredes ſuſti, quamvis ſint legatarii aut fideicommiſſarii. Libert autem ne ſui ſunt, id eſt, in poteſtate, vel emancipati. Utrique datur bonorum poſſeſſio contra tab. tam naturalibus, quam legitimis, in *pene. hujus legis.* Libertas autem accipimus in infinitum, quibus omnibus ſuo ordine datur poſſeſſio, quo videlicet ad hereditatem vocantur: nam *poſſeſſio datur naturalibus, ex ordine*, quo libera poteſtate & ſignificant. Finge: eſt filius, cuique nepos ex eo: filius præterat nepoti, excluſit autem nepotem, & in C curiæ, *l. 6. §. ult. in jure patricio.* Finge: eſt filius, ſunt ex altero filio jam ante defuncto nepotes: ii nepotes pariter admittuntur cum illo filio, id eſt, patruo, in hereditatem avi, *l. 6. §. ult. cit.* Hoc eſt, quod vocatur jus repreſentationis in Gallia, *l. 6. in adoptionem, §. ult. hoc tit.* nepotes ex uno filio, non habebunt nili unam partem, id eſt, adminutionis hoc loco. Ergo ad contra tab. bon. poſſeſſ. vocatur nepos ex uno filio ſimul cum patruo: Accurſius oppouit *l. 3. §. 1. hoc tit.* fed fruſtra, ut ex ſpecie eius apparet; quæ eſt: Titius habens duos nepotes ex pluribus D emancipavi, alterum retinui in poteſtate, mox emancipatum adoptavi in locum filii. Emancipati redeunt hereditæ in poteſtatem, *l. actionem, l. qui liberum, de adopt.* Quæro, quis præferetur in ſucceſſione & in bonorum poſſeſſione contra tab. Lex ait, nepotem adoptatum præferri, videlicet ſi de adoptato quis patet nepotis, quem retinueram in poteſtate, hoc caſu nepotem excludere. Sed in dubio, melius eſt dicere, eum eſſe adoptatum qui patet nepotis, qui retinet eſt. Ratio ergo hæc eſt, quoniam alter nepos fingetur ſuſceptus quaſi ex eo, propter adoptionem, atque ita reſte eum ſi, accipit Accurſius in *l. 9. hoc. l. de haered. qua ab intest.* In ipſo autem §. male ſuperiori ſententiæ opponit etiam Accurſ. §. *qui habebat, l. ult.* Sed minus obſtat, ut apparebit fuſo loco. Deinde in *l. 1.* oſtendimus, hanc bonorum poſſeſſionem dari etiam poſthumis præteritis, item liberis præteritis reverſis ab hoſtibus, atque ſuos ſui poſſeſſionis. *Cloſſa- tur* ione autem *Pauli ſententiarum, lib. 4. tit. 6.* Nonnullum eſſe poſſe tem ſuorum, item filium capticum, quia poteſt reverti. Facete parentes, *l. 1. §. 1.* ſuos, cuius perſona numeratur in E partibus fatiendis, *l. 1. §. pen. & ult. de collat. l. Papinianus, §. quoniam, de inoffic. teſtam.* Finge: tres fuit liberi, unus eſt filius, duo nepotes ex, alio filio in utero, vel captivo, duo reliqui liberi erunt bonorum poſſeſſores pro parte, veteris relevatur poſtumo, qui nafci poteſt, vel captivo, qui redire poteſt, hoc eſt, quaſi hic ſequitur. Præterea ſciendum eſt, quibus bonorum poſſeſſionem contra tabulas dari emancipatis liberis, naturalibus videlicet, vel etiam liberis ita ratione ſui juris effectis? Nam libertis adoptivis emancipatis non datur: ſobuta enim adoptione per emancipationem, liberorum homen omnino amittunt, *l. eadem, de lib. qua adoptab.* Naturales autem emancipati ſui eſſe deſinunt, ſed non liberi. Itaque in ſpecie *l. 3. §. 1. h. t.* nepos adoptatus non admittitur quaſi

Tit. IV. De bonor. poſſeſſ. Lib. XXXVII. Digeſt. 26

filius, ſed quaſi nepos, poſt emancipationem videlicet. A Poſterius ſciendum eſt, hanc bonorum poſſeſſionem non dari in adoptionem dotis, nempe liberis naturalibus, quia in alienam familiam migrarunt, non ſunt amplius liberorum loco; emancipati non ſunt in aliena familia, *ibid. §. eadem.* Ex emancipatis etiam natis poſt emancipationem datur hæc bonorum poſſeſſio, *l. 3. in prine.* Hæc autem bonorum poſſeſſio in emancipato eſt neceſſaria, quia valet teſtamentum jure civili, in quo emancipatus eſt præteritus; itaque datur ei bonorum poſſeſſio contra tabulas: ut eſt in *l. 1. §. ult. de leg. poſtumi.* At in filio non eſt neceſſaria, quoniam teſtamentum, in quo filius eſt præteritus, ipſo jure nullum eſt *inſtitutus, inſtitutus, inſtitutus, §. 1. de exhered. lib. & l. ult. C. de lib. præter.* qua filius ſuus ab inteſtato ipſo jure tem omnino eſt habitatus. Eadem ratione non datur petitio bonorum poſſeſſionis contra tabulas, quæ non eſt neceſſaria, non præſtat legatis exceptis perſonis, ſed emancipatus præterit teſtamentum, ſi *ipſo, de legat. poſtſ. & l. 3. §. 1. de bon. poſſeſſ. ſecund. tab.* Scindum tamen eſt, in filio non eſſe quidem bonorum poſſeſſionem, ſi ſit neceſſaria: multum ſunt non neceſſariæ, inutiles nulla tamen ſunt. Vulgo queritur, qui in re ſit utiles, quia teſtamentum, in quo eſt præteritus, nullum eſt, cur igitur datur bonorum poſſeſſio contra tabulas. Sed eſt utilis, ex quod ſcripto poteſt dari bonorum poſſeſſio ſecundum tabulas, ſi filius præteritus ſit, quamvis jure civili ex teſtamento non poteſt adquiri hereditas, tamen ſcripto poteſt dari bonor. poſſeſſ. ſecundum tabulas, *l. illud, de inoff. teſtam.* Item præter datur ei ſcripto bon. poſſeſſio, ſecundum tab. ſi exſtent tabulæ, etiamſi ſit nullum teſtamentum. Huic rei occurrit hic ta bonor. poſſeſſ. contra tabulas. Huic rei occurrit hic ta bonor. poſſeſſ. contra tabulas. Huic rei occurrit hic ta bonor. poſſeſſ. ſecund. tabul. quæ autem petita eſt a ſcripto, *ſine re conſtituta*, ut deſcripture panis, vel etiamſi nondum ſit petita bon. poſſeſſ. ſecundum tabul. efficit hæc poſſeſſio contra tabul. ut non poſſit illa peti, *l. 2. de bon. poſſeſſ. ſecund. tab.* Item ſi ſcripto ſit heres filius ſit præteritus, non tantum poteſt petere bonorum poſſeſſionem ſecundum tabul. ſed etiam poteſt mitte in poſſeſſionem ex edicto D. Adriani. Bon. poſſeſſio eſt ſine perſequendi, &c. At poteſt, non petito hoc titulo, vel jure, ex edicto Adriani admitti in ipſum poſſeſſionem corporalem, quæ petitur, modo hæc teſtamentum ſit legitime compoſitum & ſummatum, & nulla parte delentum vel cancellatum, etiamſi ſit aliqua parte mendoſum, interlitum, raptum, falva videlicet eorum diſſerpatione. De hoc edicto eſt intelligenda *l. ultim. de codicill. & l. quidquid, de teſtam. quæ ſunt mandata, & l. 1. & 2. C. de edict. D. Adr. tol. & Mynſ. Valeuinian. de teſtamentis.* Hæc autem nullo modo fit ex Conſtitut. Juſtin. non ex edicto D. Adriani, ut ex *l. ult. edict. D. Adr. tol.* Ideoque in *d. l. ult. & l. quidquid*, ubi dicitur heredem miti in poſſeſſionem ſimpliciter, in C. Theod. legitur, heredem miti ex poſſeſſionem ex edicto D. Adriani: Nam ex edicto Adriani hæc miſſio non petitur poſt annum, Paul. 3. *Sent. tit. de Senatuſc. Syllan.* ex Conſtitutione autem Juſtiniani hæc miſſio eſt perpetua, nili obſtes præſcriptio decem annorum, vel viginti, *d. l. 3.* Præterea ex edicto D. Adriani miſſurus hereditatem præſtatur ſatisdatio, qua ſcripti Macer Juriſconſultus, ut conſtat ex indice Juriſconſultorum. Sed ex Conſtitutione Juſtiniani non præſtatur: hoc ex novella, *d. l. 3.* ſit ergo ſcripto non præſtita viciſſim. Denique ſi miſſio ex conſtitutione Juſtiniani, non ex illo edicto. Huic autem miſſioni ut occurratur, bon. poſſeſſio contra tabul. datur. Itaque in ſuo non eſt neceſſaria, non tamen inutilis.

Ad §. Qui habebat filium, *habebat & nepotem ex eo, filium emancipatum, & adoptavit in locum nepotis, deinde emancipavit : Quæritur an nepos adſit? Et non magis videtur, huic patruo ius exiſtati, ſive pater ejus in adoptione manuiſſet quaſi nepos, ſive emancipatus eſt. Puto enim & emancipatum patrem, & nepotem quoque eum patre ſuo ex edicto admitti.*

SCiendum ſi ſit filius emancipatus, vel in poteſtate, & ſi exiſtant nepotes ex altero filio jam mortuo, vel emancipato, vel in poteſtate, hoc caſu nepotes cum patruo admitti ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas; ſed hoc caſu non ſient viriles partes, ſed dimidium ferret filius, dimidium nepotes, atque ita vocantur nepotes in hoc caſu, non in capita, ut *Novella de nepotis ſuccedit.* Diverſum eſt, ſi ſit filius & nepotes ex eodem filio; hoc caſu filius præferur & obſtat nepoti, nec nepos jure patris jure patris: filii ſuccedunt ſanguine patrem. Hoc evidentius apparebit ex ſpecie *l. 3. §. 3. & filium, C. §. pen. hoc tit.* Habet ſpecies ea: Habet filium & nepotem ex eo in poteſtate, nepotem adopte in locum filii, præterdene nimirum emancipatione: hoc caſu utrique admittitur ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas, quia utreque eſt filius. Soluta autem illa adoptione filius præferur, obſtatque nepoti ex eo orto. Deinde hoc propoſitur: Filius habens unum emancipatum a me eſt, & poſt emancipationem ex eo nepotem conceptum & natum, qui non eſt in poteſtate mea: huno nepotem adoptavi in locum filii: utreque ſimul exeunt: filius ſoluta adoptione, ſolus filius naturalis vocatur, nec nepos ſupergitur patri. Ergo ſcinper verum eſt, filium, qui eſt in poteſtate, excludere nepotem ex eo ortum. Nunc ſi nolles hoc propoſui, quid tunc ſit, ſi filius ſit emancipatus, & nepotes ex eo in poteſtate remanſerint, an filius obſtat nepoti? Hoc caſu pugna quedam eſt inter jus civile & prætorium, quoniam jus civile invitat nepotem: jure civili nepos filio obſtat, ſed non filius nepoti. At jus prætorium invitat filium, velut proximiorem, itaque jure prætorio filius excludit nepotem. Quid ſit? Secundum eſt huic rei eſſe eodem adhibitum edicto novo. Nam ex edicto novo nepos ſingitur patri, & ita uterque adminittur: ideoque dividunt inter ſe hereditatem avi filius & nepos. Et ita dicitur edictum Juliani in *l. 3. §. ſi pater, de test. de poſſeſſ. mitt.* Dicitur etiam novo clauſula, *l. qui ſimo, ff. de ſuccedere*: quoniam eum jus continet edictum novum, *de ſuccedere*: quoniam eum Juliani compoſuerunt edictum, perpetuum auctoritate Adriani, ſenatuſconſultum: Illa ſententia, quæ eſt edictum eſt edictum Juliani, quod perinde valet, ac ſi a quatre propoſitum fuiſſet propter auctoritatem Adriani. Sed hoc ex edicto novo nepos præferetur, jungitur patri emancipato, *d. l. qui duos.* Itaque hac in parte jus prætorium cum jure civili convenitur. Quare a feruntur §. 1. *h. t. nequaquam edictum novi edicti*: non a & edictum novum eſt, quo jus civile & prætorium perfuſum eſt. Hinc in hoc §. propoſitus eſt ſpecies: Titius habet filium emancipatum, habet & nepotem ex prefiliatione: filium emancipatum adoptat in locum nepotis, deinde rurſum emancipat filium: quæritur an adoptivus filius emancipatus a filio obſtat nepoti? Et quidem, ſi pater qui filium emancipavit & adoptavit in locum nepotis, non manumiſerit adoptivum filium, tunc ſimul admittit filium, quaſi nepotes. At filius adoptione, quia dolo eſſe nepos, remanet tamen filius: quæritur, an filius nepos obſtet? Et ſane, eum non obſtare nepoti, ſive naturali ab adoptivo, quaſi nepos, ſive facit emancipatus. Addenda eſt, idem eſſe etiſ filius ille emancipatus redierit in poteſtatem quaſi filius, & in ea manſerit, ſive emancipatus adoptivus, quia filius hic eſt in adoptione filius quaſi geſſibet, non quaſi pater nepotis *l. 1. §. ſi quis filium, §. ult. infi. edict.* Ut filius naturalis non obſtat nepoti ex altero filio, ſic etiam filius adoptivus non obſtat nepoti naturali, miſi quaſi pater ejus adoptatus ſit, *l. 3. §. 1. hoc tit.*

Ad §. Filium habuit, & ex eo nepotem: *filius emancipatus, vel in poteſtate manens dependeat eſt. Quæritur an nepos ne- ceſſ? Et various eſt, an utreque cujus nepotem admittendum: deportatus etiam mortuorum loco habendus.*

Species est: habui filium emancipatum, vel in potestate, habui & nepotes ex eo (emancipatus filius jungitur nepoti, is qui est in potestate excludit nepotem.) Itaque semper filius suus nocet nepoti. Finge: filius deportatus est, atque ita amisit jura civitatis. Quæritur, an solus nepos admittatur? L. ait solum nepotem admitti, quia, inquit, deportatus pro mortuo habetur. Itaque deportatus filius partem non faciet, non obstat nepoti, filius tantum qui est civis obstat nepoti. Quæritur, cur aliud est in captivo, qui facit partem, is obstat nepoti, eumque excludit, *§. si ex tribus, sup. hac l. & in l. si necem, §. pen. inf. de bon. libert.* deportatus non obstat nepoti. Ratio differentiæ est, quod ut captivus jure gentium amittit libertatem: sic etiam jure gentium libertatem recipit, id est, postliminii jure, quod est juris gentium, sive naturale, *l. postliminium, de captiv. & postl. revers.* Deportatus autem jure civili amittit civitatem: sic etiam eam tantum jure civili recipit, id est, restitutione ex indulgentia principis: & qui deportatur, desinit in perpetuum esse civis, nec redit in civitatem, nisi ex indulgentia principis. At captivus jure gentium, id est, postliminii, potest redeundo ad suos libertatem recipere sine venia & sine indulgentia principis. Spes postliminii nunquam nos frustratur, quoniam jus gentium est lex æterna, quæ nec potest mutari. At spes restitutionis & indulgentiæ sæpe nos fallit. Itaque magis speramus de jure gentium quam de jure civili. Itaque propter spem postliminii, quæ certior est, captivus obstat nepoti: at deportatus non obstat, propter incertitudinem indulgentiæ. Idem obtinet in eo, qui est factus pœnæ servus, ut puta, qui damnatus est in metallum. Ergo damnatus in metallum non obstat nepoti. Et multo minus obstat nepoti: ratio hæc est, quoniam servus pœnæ est vere mortuo similis, propter notam servitutis: at deportatus fingitur nonnunquam mortuo similis esse: Ideo in quibusdam causis, deportatus non habetur pro mortuo, in *l. intercidit, sup. de condition. & dem.* Credo eam legem pertinere ad caduca legata, ut apparet ex inscriptione Ulpiani ad l. Juliam & Papiam Caducariam. Caduca legata sunt, si post mortem testatoris legatarius moriatur ante apertas tabulas, vel antequam existat conditio legati: legatum fit caducum & fisco traditur. Quod si non moriatur, sed fiat servus pœnæ, ut si damnetur in metallum, lex ait, fieri caducum legatum: quoniam servitus hæc morti similis est. Quod si deportetur ante conditionem legati, legatum interim non fit caducum, quod est probabilius. Itaque hac in re deportatus legatarius non habetur pro mortuo: hoc receptum est, ut coerceantur & cohibeantur caduca. Deinde l. nostra ait, in §. *ult. si & pater & filius deportati sint, & ambo restituti: dicemus ad bonorum possessionem admitti filium. Sed & si filius in metallum damnatus, vel alia pœna quæ servum efficit, restitutus sit: nihilominus admittetur: aliter non.* Species est. Pater fecit testamentum, (in hoc §. ponenda est species in duabus personis tantum) pater filium præteriit, (nihil hic agitur de nepote) deinde filius & pater deportati sunt: deportatione fit irritum testamentum, tum restituti sunt beneficio Principis: hoc casu testamentum convalescit, *l. si quis filio, §. pen. de inj. rupt.* Eadem ratione filius vocatur ad bonorum possessionem contra tabulas, non restitutus non vocatur, quia non est civis. Quod si filius tantum sit restitutus, non autem pater, & pater in deportatione decessit, hoc casu filius ab intestato veniet, sed non datur ei bonorum possessio contra tabulas, quia inanes sunt tabulæ etiam jure prætorio, quoniam prætor exigit, ut testator moriatur civis: alias non datur bonor. poss. secund. tab. Ergo inane est petere contra tab. *l. quod vulgo, hoc tit.* Idem dicendum erit, si filius vel pater pœnæ servus factus fuerit & restitutus. Nam restitutio omnia reponit in integrum statum & pristinum jus: excipitur tantum servus qui est restitutus, quoniam non redit ad priorem dominum, sed fit servus fisci, *l. generaliter, §. si servus, de fideicommiss. liber.* Id induxit Antoninus Imperator. Alias vero, hoc casu excepto, restitutio re- A ponit in pristinum statum: melior est autem conditio restitutionis, quam manumissionis: nam servus manumissus non recipit jura succedendi, *l. is qui, inf. unde cognati.* At servus restitutus recipit omnia jura. Nam verbum *restituo*, patet latius, quam manumitto: qui manumittitur, libertatem tantum recipit: at qui restituitur, omnia recipit, & libertatem & civitatem. Ait, *restitutus sit*, in infinitum, ergo non ad certam rem, *l. 1. C. de sent. pass.* In fine additur, *Alter non*, in quibusdam codicibus.

Ad L. III. §. Si emancipatus filius, *uxore non ex voluntate patris ducta, filium fuerit sortitus, dein nepos, patre jam mortuo, ad bonorum possessionem avi velit venire: admittendus est ad eam: non enim per rescissionem* B *is qui filius justus est, efficietur non filius: cum rescissio, quo magis admittatur, non quo minus, adhibeatur: nam etsi tam ignominiosam duxerit uxorem filius, ut dedecori sit tam ipsi, quam patri, mulierem talem habere: dicemus, & ex ea natum, ad bonorum possessionem avi admitti, cum possit avus jure suo uti, eumque exheredare: nec enim minus in hoc nepote is qui de inofficioso cogniturus est, merita nepotis, quam patris ejus delicta perpendet.*

Hic locus postulat ut de eo primum inquiramus, an liberi possint contrahere nuptias sine consensu patris? liberi aut sunt in potestate, aut sunt emancipati: liberi in potestate non possunt contrahere nuptias sine consensu patris, alioqui justæ non sunt nuptiæ, nec liberi in *l. 2. sup. de ritu nupt. l. Paulus, de statu homin.* imo C exigimus, ut præcedat consensus patris, nec ratihabitio sufficit, *§. 1. de nupt.* Quid vocamus consensum patris? utrum si dicat se velle: non debet pater velle, sed non nolle, id est, pati: qui non contradicit, videtur consentire: taciturnitas patris consensum imitatur, *l. 5. C. de nupt. l. 7. sup. de sponsal.* Præterea liberi ut non possunt contrahere sine consensu patris, ita justas nuptias non possunt distrahere remisso nuncio sine consensu patris, *arg. l. si filia, sup. de divortiis*: quæ l. tantum dat emancipatis ut possint nuptias deserere inscio patre. Hic valde notandum est quod scripsit Paulus *lib. 2. Sentent. tit.* 20. in eo loco dicit nuptias esse injustas sine consensu patris contractas, sed eas non solvi, idque exigere publicam utilitatem nuptiarum: cujus habetur ratio in *l. in bello, §. nemo, inf. de capt. & postlim. revers.* ut liberis civi- D tas repleatur: hoc non est novum, ut aliquid sit injustum, & prohibitum, factum tamen teneat, nec solvatur. Accursius in *l. 1. §. biduum, ff. quando appell. sit.* Ulpian. in Fragmentis, *tit.* 1. Puto hoc confirmari *l. si uxor, §. 1. ad leg. Jul. de adult.* cujus hæc est species: Maritus potest jure viri accusare uxorem adulterii, sive sit justa sive injusta uxor: quæritur quæ sit eo in loco uxor injusta, an ea quæ non potest esse uxor, ut soror? minime, quia vir non potest eam accusare jure viri, sed jure extranei, *d. l. si uxor, §. sed etsi ea sit mulier.* Injusta uxor, eo in loco est, quæ potest esse uxor, sed non est ducta secundum leges, ut filiafamilias quæ est ducta sine consensu patris, hæc potest accusari jure mariti. In liberis emancipatis hoc ratum est eos posse justas nuptias contrahere sine consensu patris: igitur emancipati filii possunt uxores ducere E sine consensu patris, idque omni jure, *l. filius, sup. de ritu nupt.* Accursius autem in illa *l. filius*, existimat eam legem procedere tantum in filio emancipato majori vigintiquinque annis: Accursius sequitur Harmenopulum 4. epitom. tit. 4. idque ab eo mutuatus est: igitur ex eorum sententia requiritur consensus patris, si filius emancipatus si minor 25. annis, sed hac in re falluntur, ut mihi videtur: nam hoc tantum locum obtinet in filia emancipata ut nubere non possit sine consensu patris, si minor sit 25. annis, si major sit, potest nubere: hoc inducitur in *l. vidua, l. in conjunctione, C. de nuptiis.* Dico hoc tantum obtinere in filia emancipata, quoniam major cautio est adhibenda in filia propter sexus imbecillitatem, & propterea quod major pudicitia in feminis exigitur. Qua ra-

ratione etiam si filia non habeat patrem, exigimus consensum matris, & propinquorum in *d. l. vidua*, in qua lege, §. 1. legendum est, *matris*, pro *patris*, ex *d. l. in conjunctione*: hoc primum obtinuit in pupillis, ut scilicet non possint contrahere sponsalia sine consensu matris, tutoris, & propinquorum, *l. 1. C. de nupt.* id fuit quoque constitutum in viduis minoribus vigintiquinque annis secundo nubentibus, *d. l. vidua*: tum id fuit constitutum in virginibus puberibus in *l. in conjunctione*. Itaque in *l. vidua* cum ita fuisset scriptum, *ut in pupillarum conjunctionibus sancitum est*, & ita fuisse scriptum constat ex *Cod. Theod. hoc tit.* pro *pupillarum*, Tribonianus scripsit, *virginum, ex l. conjunctione*. Ergo feminæ minores 25. annis non possunt nubere sine consensu patris: in masculis id non exigimus. Nunc videamus an emancipati possint distrahere nuptias sine consensu patris? Constitutum est a Justiniano, ut non possint in fraudem parentum, videlicet si parentes contulerint dotem aut donationem ante nuptias, *Novella de nuptiis, §. est quoque*. Nunc hujus §. *si emancipatus*, hæc est species: filius emancipatus contraxit matrimonium sine consensu patris, ex hoc suscepit filium: hic filius est justus, quia nuptiæ sunt justæ: nam non exigimus consensum patris, si filius sit emancipatus. Ergo etiam erit justus nepos avo. An ergo admittetur nepos ad bonorum possessionem contra tabulas? patre vivo non admittetur, quia pater emancipatus obstat nepoti, qui est in potestate, quoniam ei conjungetur. Itaque patre vivo non admittetur ad bonorum possessionem contra tabul. at patre mortuo nepos admittetur ad bon. possess. contra tab. avi, si præteritus sit, quia ad hanc bonor. possess. non solum emancipati vocantur, sed etiam ex his nati. Contra hanc sententiam potest quis argumentari hoc modo: bonorum possessio contra tabul. rescindit emancipationem, quoniam vocat emancipatos rescissa emancipatione, & sic in hoc §. est accipiendum verbum, *recisionis*, quod ponitur in hoc §. non ut rescindatur testamentum: id confirmat *l. sed cum patrono, sup. de bonor. possess.* Id etiam confirmat *l. si aliquis, de bonis proscript.* ac si filius mansisset in potestate: at si mansisset in potestate, injustæ fuissent nuptiæ, ergo rescissa emancipatione injustæ sunt nuptiæ: sed hic §. ita respondet: hac rescissione emancipationis, quæ fit per bonorum possess. contra tabul. eum qui est justus non fieri injustum, cum hæc bonor. possess. contrarium effectum pariat. Nam hæc bonor. possess. introducta est, quo magis admittatur nepos, non quominus admittatur: Itaque non parit contrarium effectum argumento *l. legata inutiliter, de adim. leg.* Quid dicendum est, si filius emancipatus sine voluntate patris duxerit turpem, ut fere fit, uxorem, ut puta, suo corpore quæstum facientem, mimam, aut arenariam: hæc res pertinet ad infamiam totius familiæ, an nepos ex eo matrimonio ortus admittetur ad bon. possess. contra tab. avi, si sit præteritus? l. ait, nihilominus admitti: hoc imputatur avo cur eum nepotem non exheredavit: nam eum potuit exheredare, & merito eum exheredat: quoniam indignus est hereditate avi. An ergo frustra aget querela inofficiosi nepos hic exheredatus? hac querela agit, qui immerito est exheredatus. Ergo hic nepos frustra aget querela inofficiosi testamenti: At dicet aliquis, nepos male de avo meritus non est: cur dicit eum merito exheredari? sed hoc fit ob delictum patris, quoniam se pater turpi & ignominiosæ feminæ junxit, quod fuit dedecori patri & familiæ: nam qui cognoscunt de inofficioso non tantum expendunt merita nepotis, sed etiam delictum patris: ergo multo magis poterit filius exheredari, qui duxerit turpem feminam, etiam emancipatus sine consensu patris, quia ea res est dedecori patri & familiæ. Alias vero quod notandum est: filius non potest ob eam causam exheredari, non est etiam probata a Justiniano in *Novella, ut cum de appell. cogn.* Nam hæc causa tantum ponitur ibi, si filia minor 25. annis se porrigat alicui, merito exheredabitur: nam hæc res est dedecori patri: secus est, si filius emancipatus, vel in potestate ducat uxorem A honestam sine consensu patris, hic non potest exheredari ob eam causam. Sic etiam filia, quæ est in potestate vel emancipata, si major sit 25. annis, & alicui se porrigat, non potest exheredari: nam pater distulit nuptias. Idem est, si filia minor 25. annis nubat honesto viro sine consensu patris. Ergo non possunt exheredari, nisi propter matrimonium ignominia afficiatur pater: hujusque sententiæ est Theodorus Balsamon patriarcha Antiochenus, quem citat Hervetus vir eruditissimus in oratione ad Concilium. *Is qui de inofficioso, &c.* ex prima specie hæc verba significant, ut non tantum expendantur delicta patris, imo & merita nepotis: imo sic interpretantur, ut non tantum expendantur merita nepotis, sed & delicta patris. Hic est sensus, non minus quam merita nepotis, delicta patris expendi. Sed sic solent loqui Jurisconsulti in *l. 3.* B *§. Labeo, ff. de incend. ruin. & nauf. §. injuria, Instit. de lege Aq. l. 22. de susceptorib. in Cod. Theod.*

Ad §. Si emancipatus filius præteritus, *ante petitam bonorum possessionem adrogandum se dederit, amittit contra tabulas bonorum possessionem.*

Ad §. Si quis filio suo emancipato *nepotem, quem ex eo retinuerat, dederit in adoptionem: nepos iste ad contra tabulas bonorum possessionem avi sui admittitur, patre ejus ante defuncto, quia in ejus est familia: quia et ipse admitti potuit ad bonorum possessionem contra tabul.*

Ad §. Idemque est, & si emancipatus *filium, quem post emancipationem quæsierat, patri suo in adoptionem dederit & decesserit. Nam & hic nepos iste ad bonorum possessionem patris sui admitti debet, quasi sit in alia familia.*

C Ad §. Si pater alicujus pervenerit *in adoptivam familiam, filius non: an patris sui in adoptiva familia mortui bonorum possessionem accipere possit? Et arbitror, humaniorem esse hanc sententiam, ut filius hic, quamvis non sit in eadem familia, in qua pater, ad bonorum possessionem tamen ejus admittatur.*

Datur bonorum possessio contra tabulas liberis suis silentio præteritis, & tam adoptivis quam naturalibus: datur etiam liberis naturalibus emancipatis præteritis, non tamen adoptivis emancipatis, quia soluta adoptione desinunt esse liberi: naturales emancipati non desinunt esse liberi. Præterea non datur liberis naturalibus in adoptionem datis. Filio meo emancipato si a me fuerit præteritus, datur bonorum possessio contra tabulas. D At filio meo, quem in adoptionem dedi, non datur bonorum possessio contra tabulas, etiamsi præteriero in testamento. Idem dicendum [illegible] emancipatus [illegible] vivo se adrogandum [illegible] non [illegible] is filius ad bonor. possess. contra tabulas. Idem dicemus si filius meus emancipatus se adrogandum dederit post mortem meam ante petitam bonorum possessionem contra tabul. Hoc præcipue ostenditur in hoc §. & in *§. at si post emancipati, & §. eadem, de hered. quæ ab intest.* Ergo filius emancipatus, si post mortem patris adrogandum se dederit ante petitam bonorum possessionem, eam amittit, neque [illegible] admitti amplius potest: recte ait, *amittit*, quia jam ei erat delata morte patris. Sed quæ est ratio differentiæ inter emancipatos, & in adoptionem datos? (sed illud omisimus acquisitam bonor. E poss. non amitti adoptione, sed delatam tantum, *l. ult. ff. si tab. test. nul.*) Emancipati admittuntur ad bonor. poss. cont. tab. ut dixi. In adoptionem dati, excluduntur licet remeant originem naturalem, quantum ad honores & munera, *l. [illegible] C. de adopt. [illegible] ordine, §. [illegible] ad municip.* Item iis liberis heredib. instit. committitur edictum bon. possess. cont. tab. extraneis autem heredibus scriptis non committitur, alii qui præteriti sunt efficiunt ut scripti petant bonor. poss. cont. tab. *l. nonnunquam, §. in adopt. hoc tit.* Ergo ex jure non sunt extranei in adoptionem dati. Cur ergo excluduntur a bonor. poss. cont. tab. Ratio differentiæ hæc est: liberi emancipati propriam quidem familiam constituunt post emancipationem, *l. 195. §. pater, de verb. signif.* non tamen sunt in aliena familia, quia

quia alium patrem, quam naturalem non habent: At adoptati vel adrogati sunt in aliena familia, quia alium patrem habent, & ideo prætori habentur pro extraneis, quod in alienam familiam transierint. Unde sciendum est illud, rescissa adoptione per emancipationem, eos admitti ad bonor. possess. contra tab. dummodo vivo patre naturali emancipatio facta sit, quia jam non est in aliena familia, *l. si emancipatus*, *§. ult. hoc tit.* Hinc quæritur an admittatur is, qui morte adoptatoris, sui juris factus est? Minime: nam is, qui morte sui juris fit, non desinit esse in familia & capite non minuitur, *l. 3. §. ult. ad Maced.* Ergo sui juris fit sine capitis deminutione, sive amissione familiæ. Quod etiam obtinet in eo, qui fit sui juris per dignitatem in *Novel. de dignit. §. ult.* Et olim obtinebat in eo, qui sacerdotio sui juris fiebat, Ulpian. in Fragm. *tit.* 10. Ergo is, qui datus est in adoptionem, morte adoptatoris non desinit esse in aliena famil. Itaque is non admittitur ad bonorum possessionem contra tabul. patris naturalis, *l. 8. l. 9. hujus tit.* In l. 8. quæ præcedit, tractatum est de illo, qui datus est in adoptionem: l. 9. subjicit, posse quem esse in adoptiva familia, sive pater adoptivus vivat, sive defunctus sit; desinit tantum esse in adoptiva familia, qui est emancipatus: ergo apparet ideo repelli datum in adoptionem, quod alium patrem habeat. Quid ergo fiet, si per adoptionem in aliena familia non constituatur? Nam sunt quædam adoptiones, quæ fiunt non mutata familia. Hoc proponitur in §. [illegible] *pen. bogit.* Finge: habeo filium, & ex eo nepotem, [illegible] hunc retinui in potestate, & deinde nepotem, filio emancipato dedi in adoptionem, id est, patri suo, [illegible] prior, alioqui obstaret nepoti, & præferretur ei, *l. si emancipatus, hoc tit.* Deinde, ego testamentum feci, & nepotem omisi. Quæritur: an iste nepos habeat bonorum possessionem contra tabul. avi? Videtur non habere: Est enim in adoptiva familia: sed dabitur. Nam licet sit adoptatus, non est tamen in familia aliena, cum patri suo datus sit in adoptionem, non extraneo. Id etiam explicatur hoc exemplo: Ego habeo filium, quem emancipo, & post emancipationem filius suscipit nepotem, deinde eum nepotem mihi dat in adoptionem, id est, avo ejus nepotis, tum decedit filius [illegible] nepote, id est, suo filio. Quæritur, an nepoti [illegible] bonorum possessio contra tabulas? Dices non [illegible], quia est in adoptiva familia. Imo competet, [illegible] per adoptionem, is ei pater est, qui etiam patri suo. [illegible] generaliter ea tantum adoptio nocet liberis, quæ eos in alienam familiam transfert. [illegible] ponuntur in hac *leg. §. si quis filio.* E converso quid [illegible], si pater se dederit in adoptionem, an filius admittitur ad bon[illegible]ssionem contra tab. istius patris? Finge: pater [illegible]tionem: filius autem eum non est secu[illegible] fuerat antea emancipatus, a[illegible] *sup. de adopt. §. illud, Instit.* [illegible] Deinde pater [illegible] adoptiva, decessit autem sui juris [illegible], itaque non desinit esse in aliena [illegible] *hujus tit.* Finge: pater [illegible], si superest [illegible] adop[illegible] bona [illegible] peculii [illegible] is pater [illegible] præterit in [illegible] mento. Quæritur, an filio detur [illegible] possessio contra tabulas [illegible] quæstio [illegible] *§. si pater* [illegible] Hæc quæstio [illegible] fuit inter Julianum & Marcellum, [illegible] filio non dari bonorum possessionem contra tab. patris, [illegible] hic filius [illegible] jure prætorio [illegible] senten[illegible] in ad[illegible] Contra Marcellus ait, [illegible] ad [illegible] possessionem [illegible] tabulas [illegible] pater fit in a[illegible] patrem, a[illegible] filii, & rep[illegible] *17. h. t.* [illegible]

Ad §. Liberi, qui institui *heredes jure non possunt*, *nec contra tabulas bonorum possessionem petere possunt*. *Hæc autem verba*, institui non possunt, *ad mortis tempus referuntur*.

Sicut in querela inofficiosi hoc imputatur testatori, cur liberos non instituerit, cur immerito eos exheredarit, *l. postumus*, *de inoff. testam.* Sic etiam in bonorum possessione contra tabulas, quæ datur præteritis, hoc imputatur testatori, cur non liberos instituerit, vel cur non exheredaverit, si potuit merito, *§. si emancipatus*, in *h. l. 3.* Hinc quæritur, quid juris sit, si tales sint liberi, ut nullo modo heredes institui possint, an præteriti admittantur ad bonorum possessionem contra tabulas? Hic §. ait non admitti. Nam non potest hoc imputari testatori, cur eos non instituerit, quia non potuit, nec etiam cur eos non exheredarit, quoniam exheredatio ignominiosa est & probrosa. Sed demus hujus rei exemplum: an potest dari exemplum in jure veteri in liberis, qui sunt cœlibes? Nam cœlibes majores viginti quinque annis, ex l. Julia non possunt institui, minores autem possunt. Ulpianus in Fragm. & Nicephor. lib. 7. histor. cap. 46. & Sozomenus lib. 1. histor. Eccles. cap. 9. Hoc hodie a Constantino est abrogatum in *l. 1. Cod. de infir. pœn. cœlib.* Non potest dari exemplum in liberis, qui sunt cœlibes: nam cœlibes olim capiebant hereditatem ex testamento parentum: nam Nicephorus & Sozomenus scribunt tantum incapaces esse, qui non sunt propinquitate juncti. Itaque non poterit dari exemplum in liberis, qui sunt cœlibes: nam hi institui poterant: Melius est Accursium sequi, & exemplum dare in deportatis liberis, qui nec civili, nec prætorio jure institui possunt, quia peregrini sunt; ideoque impune omittuntur, nec eis datur contra tabulas bonorum possessio, *l. 1. §. pen. hoc tit.* Hoc autem totum est referendum ad mortem testatoris, [illegible] tempore non possunt institui, ut si adhuc depor[illegible] existant, nec fuerint restituti: Et hoc est, quod sequitur in hoc §. *liberi*. Nunc quæro, an idem dicendum sit in [illegible] civili institui non possunt, sed jure prætorio possunt [illegible] modi sunt postumi alieni, qui possunt esse liberi [illegible] nepotes conceptos ex filio emancipato post em[illegible], qui sunt in utero nurus, hi sunt postumi [illegible] avo, quia non sui, nec legitimi postumi, id est agnati, sed sunt postumi cognati avo, itaque sunt alieni. Hi jure civili recte non instituuntur, sed jure prætorio possunt institui, *§. 1. de bon. poss.* An ergo eis postumis præteritis dabitur bonor. possess. contra tabulas? & existimo eis dandam esse, quia imputari potest testatori, cur eos heredes non instituerit, cum id ei liceret per jus prætorium. Eadem ratione eis postumis exheredatis datur querela inofficiosi testamenti, cum [illegible] non instituerit, cum posset, *l. postumus*, *de inoffic. test.* [illegible] hic §. *liberi* sumitur de liberis, qui nullo jure possunt institui.

Ad [illegible] quis ex liberis *heres scriptus sit*, *ad contra tabulas bonorum possessionem vocari non debet*: [illegible] *possit secundum tabulas habere possessionem*, [illegible] *ei contra tabulas avi? Plane, si alius* [illegible], *& ipse ad contra tabulas* [illegible] *possessionem admittitur*.

Ad §. [illegible] *sub conditione scriptus sit*, *bonorum possessionem* [illegible] *accipere non potest*. *Et ita Julianus* [illegible] *Quid ergo* [illegible] *conditio? Ve*[illegible] *tabulas* [illegible] *bonorum possessionem*.

Ad [illegible] *conditione* [illegible] *emancipatus heres* [illegible] *ipsius* [illegible] *est: quia scriptus heres est*, [illegible] *possessionem secundum tabulas* [illegible], [illegible] *tabulas potest*. *Et si* [illegible] *prætore in tantum*, [illegible] *ferret*, [illegible] *tabulas bonorum possessionem* [illegible].

Liberis præteritis datur [illegible] possessio contra tab. An scriptis? Minime, nisi alius committat edi-

ctum. Is dicitur committere edictum, qui præteritus est, & petit ex edicto bonor. possessionem contra tabulas suo nomine. Committitur autem scripto, qui beneficio præteriti ipse quoque petit bon. possess. contr. tab. vel etiam sic dicamus: Edictum committit, qui ex se directo petit bon. possess. contra tabulas: edictum autem committitur ei, qui propter alium, vel occasione alterius admittitur ad cont. tab. *l. 6. post mortem*, *§. ult. h. t.* Itaque frater præteritus fratri scripto committit edictum, id est, efficit, ut ipse quoque scriptus veniat ad bon. possess. cont. tab. Scriptis tamen per præteritos edictum committitur: non autem extraneis. Frater scriptus per fratrem præteritum id adsequitur ut veniat etiam ad bon. possessionem contra tab. Æquum autem est, scripto fratri edictum committi: nam bon. poss. cont. tab. quæ datur præterito, testamentum rescindit, & est possessio omnium bonorum, ergo rescindit etiam fratris institutionem. Itaque æquum est, ut frater præteritus cum fratre scripto admittatur ad bon. poss. contra tab. & dividant inter se hereditatem, quasi ab intestato, *l. non putavit*, *§. ult. h. t.* Ergo instituti soli non committunt edictum. Sed tamen per alios commisso edicto veniunt cum illis ad bonor. possess. contra tab. si ii, qui sunt scripti, sint ex liberis. Sed an exheredatis liberis committatur edictum per præteritum? Ipsi quidem exheredati non committunt edictum, quia eis datur quærela inofficiosi testamenti, *l. non putavit*, *in princ. h. t.* Finge: Duo sunt fratres emancipati, unus est exheredatus, alter est præteritus, an præteritus faciet, ut exheredatus veniat ad bonor. possess. contra tabulas? & respondeo non committi edictum exheredato, cum nec ipse committat, sed necesse est, exheredatum proponere querelam inofficiosi testamenti, etiamsi præteritus petierit contra tab. *l. si post*, *§. exheredati*, *h. t.* Obstat *l. ult. sup. de lib. & post.* Duo sunt fratres, alter emancipatus, alter suus: ille est exheredatus, hic præteritus: L. ait, exheredatum cum suo admitti ab intestato: lex non exigit querelam inofficiosi testamenti. Cur ergo querelam exigimus? Sed id ita locum habet in illa *l. ult.* quia suus fuit præteritus, & ideo testamentum nullum fuit ipso jure, nec necessaria erit querela: itaque ab intestato ambo admittentur. Aliud est si emancipatus sit præteritus: nam hoc casu testamentum valet jure civili, etsi petita sit bonor. possessio contra tab. quoniam rescinditur jure prætorio. Sed testator proprie non fit intestatus, nec enim id Prætor potest facere, cum jure civili sit testatus, *l. 4. C. de collat. & l. ut liberis*, *eod. tit.* Ergo testamentum valet ipso jure, & exheredato est necessaria querela inofficiosi test. etiamsi præteritus petierit contra tab. *l. filium*, *§. sed quemadmodum*, *h. t.* Alia est quæstio, an detur bon. possess. contra tab. liberis scriptis sub conditione? Duo in hac re sunt constituenda genera conditionum, potestativa & casualis, *l. unica*, *C. de cad. tol. l. ult. C. de necess. serv.* ubi etiam addit Justinianus, quandam esse mixtam. Potestativa pendet ex voluntate & potestate nostra, & arbitrio, ut *si dederis decem*, *heres illi esto*, *si Alexandriam ieris*. Casualis pendet ex fortuna, *ut si navis ex Asia venerit*. Deinde in hac quæstione separandi sunt filii a filiabus, nepotibus & ulterioribus liberis. Filii igitur aut sui sunt, aut emancipati. Sui possunt institui sub conditione potestativa: sub casuali non nisi in defectum conditionis exheredentur a coheredibus vel a substitutis, id est, ex gradu coheredum. Nam alioqui deficiente conditione casuali, invenientur præteriti. Denique competit eis bon. possessio contra tab. & testamentum etiam ipso jure nullum est, *l. Lucius 82. de cond. & demonst. l. 4. C. de instit. hered.* Cur possunt institui sub potestativa? Quia deficiente ea non videntur præteriti, cum conditio non tam videatur deficere, quam omitti a filio, cui imputari potest, cur eam non impleverit, *l. 3. §. 1. de hered. instit.* Idem est in emancipato, nisi quod emancipatus non facit testamentum nullum ipso jure, sed est ei necessaria bonor. possessio contra tab. Ergo videamus, an pendente conditione filiis suis vel emancipatis detur contra tab. bonor. possessio. Lex ait non dari. Sed dabitur secundum tabulas scriptis quibuslibet sub conditione, etiam pendente ea, *l. si sub conditione*, *& l. prox. de bon. possessio. sec. tab.* Quid fiet, si postea conditio defecerit, postquam petierunt secund. tab. Tunc, si non petiissent antea secundum tab. peterent nunc contra tab. videlicet deficiente conditione casuali. At quia jam ante petierunt secundum tab. hoc casu Prætor perinde eos tuetur, atque si petiissent contra tab. Et hæc tuitio Prætoris est necessaria in emancipato: quoniam testamentum valet ipso jure: Non est tamen necessaria hæc tuitio in suo, quia ipso jure nullum est testamentum, *l. 2. §. 1. de bon. poss. secund. tab.* In jure, bonorum possessio contra tab. nonnunquam est jure & loco bonor. possessionis secund. tab. *l. nonnunquam*, *de leg. præst.* In nostro casu liberi habent bon. possessionem secundum tab. jure tamen contra tab. si deficiat conditio casualis, *§. sed si sub conditione*, *h. l. 3.* hic §. habet locum & in suo & emancipato. De hoc inepte dubitat Accurs. Ait idem esse in potestativa: imo idem non est, quia si idem esset in potestativa, prætor eum excluderet, imo tuetur: hæc tuitio est necessaria in emancipato.

Ad §. Sed si nepos sub hujusmodi *conditione scriptus sit heres*, *idem erit dicendum*.

Iste §. ostendit nepoti instituto sub conditione idem jus esse, quod filio emancipato, ut dictum est. *Nepos*, videlicet suus aut emancipatus, ut recte Accurs. sub conditione, videlicet casuali. Ergo nepos institutus sub conditione casuali, pendente conditione, non potest petere bonorum possessionem contra tabul. sed secundum tabul. At deficiente ea, recte petet contra tab. si antea non petierit secundum tabul. Quod si petierit quasi scriptus, postea defecta conditione necesse est, ut Prætor eum perinde tueatur, ac si accepisset contra tabul. Atque ita accepta secundum tabul. illi nepoti erit vice contra tabul. At filia, nepos, & ceteri liberi sequentium graduum, possunt institui sub omni conditione ex jure civili, *l. 3. in princ. & l. 6. §. 1. de hered. instit. & l. 1. §. sciendum*, *de suis & leg.* Hac in re distat filius a ceteris liberis, qui non potest institui sub omni conditione, ut sub casuali, quoniam filii nominatim exheredandi sunt, silentio non possunt exheredari, aut alia verborum circumscriptione. At ceteri liberi nominatim non sunt exheredandi. Ergo si nepotes sint instituti sub casuali, in defectum ejus conditionis videntur tacite exheredati, videlicet inter ceteros, *tit. de exhered. lib.* Hinc sequitur, nepotes, deficiente conditione, esse removendos, nec tuendos: Atqui diximus esse tuendos, ut & emancipatos. Sed respondeo, hoc quidem ita se habere jure civili: At jure prætorio nepotes emancipati, ut omnes masculi, nominatim sunt exheredandi, *§. emancipatos*, *de exhered. lib.* Ulpianus in Fragm. *tit.* 22. Et hoc est, quod ait *l. ult. C. de liber. præter.* in nepotibus exheredandis alia esse jura civilia, alia prætoria. Ergo sive nepos sit suus, sive emancipatus, merito lex ait, eum nepotem institutum sub conditione casuali, admitti ad bonorum possessionem secundum tabul. pendente conditione: ea autem defecta, perinde tuendum eum esse, ac si accepisset contra tabul. Hæc tuitio necessaria est in nepote, quia jure civili testamentum valet, in quo nepos non est nominatim exheredatus. Hodie omnes liberi sunt instituendi, vel nominatim exheredandi, *l. ult. C. de lib. præterit.* & nati, & postumi cujuscunque sexus. Itaque si liberi qualescunque sint, sunt sub conditione instituti, videlicet casuali, ea defecta, exemplo juris prætorii, rescindetur testamentum, & admittentur ad successionem. Præterea ex jure antiquo solus filius exheredari nominatim debuit, filia non item, nec ceteri liberi, sed debebat filia & ceteri liberi exheredari inter ceteros: hoc modo. *Ceteri exheredes sunto.* Hoc ideo exigebatur, ne videretur eorum oblitus esse. Nam hæc est certa juris definitio, eum non videri tacite exheredatum, cujus est obli-

obliius testator, *si forte, C. de iuffum. milit.* Is tantum videtur tacite exheredasum, quem finem de industria praeterit. Itaque ne videretur obliius, exheredabatur inter ceteros. In posthumi femina extat exheredandi inter ceteros, cum adjiciebatur legati; propterea quod non faceret, nisi nomen veniret adscitum, *§ posthumi quoque, de exhered. lib.* Et apud Apuleyum in Apologia. Caeterum hodie omnes sunt nominatim instituendi, vel nominatim exherendandi, ex *l. ult. C. de liber. pret.*

Ad §. Si quis ex liberis non sit *scriptus heres, sed fortasse vus post fecerint sit, nunquam posthumi adhuc brevidiarium: denegari ei debet bonorum possessio contra tabulas.*

IN est autem est, & si legatum relictum sibi sed forsan filio elegerit: nam & liberis, bonorum possessionem *contra tabulas debere denegari.*

Ipse praeterea, qui nec institutus, nec exheredatus est, quamvis legata aut fideicommissa ei sint relicta. Non idem est, si de fideicommissaria hereditate dixi. Non idem est, si de fideicommissaria hereditate dixi. Item si servus sua *scripsit* sit heres, per quem heredibus acquiritur est. Is autem, qui aquovit judicium defendi, non administrat bona, quae ad hereditatem venit tabul. ut si agnoverit legatum, fideicommissi, subditionem, quod etiam observatur in querela, quae datur exheredatis. Quid si filium praeterierit, aquo datur exheredatis: citat tamen *l. non putavit, §. sed si scripsit, h. t.* Sed ille locus pertinet tantum ad eos, qui dati sunt in adoptionem, qui non potest bonorum tab. bonpossess. petere. Nam & eorum servus scriptus sit, eis committitur bonorum possessio contra tabulas.

Ad L. IV. Illud notandum est, *quod bonorum possessio contra tabulas quae liberis promittitur, locum habet ibi-ne quis heres existerit, sive non, ut si filius, qui exheredatus, contra ipsum testamentum liberis competere bonorum possessionem. Quod in patrono contra eff.*

IN hac l. proponitur una differentia inter bon. possess. contr. tab. quae datur liberis, & eam, quae datur patronis: illa datur, etiamsi nemo heres extiterit, dum tamen posse existere: nam haec bonor. possessio eft contra ipsum & testamentum, non contra heredem. Si si existant heres, ea dabitur contra eum. Sic enim: Aque ita eft etiam contra heredem, *l. non potuit, §. Si ab uno, h. t. & hic.* Haec apparet heredem scripsum, non exheredatum praeterito, petere bonor. possess. contr. tab. Sed fatura eft fine re & inanis, si poft praeteritus petierit contr. tabul. Ergo reclius fecerit scriptus, & exheredatus praeterierunt, *l. si non petierit, pro. fecund. tab.* Aliud eft in bon. poft. quae datur patrono: nam non datur nisi aliquis heres extiterit, *l. 3. §. fi patronus, ad. de lem. lib.* Et in hac l. notandum est, *si heres, qui exheredatus, l. quod vulgo, h. t.* non quafi id manuverit ex populo, fed ex schola Jurisperitorum. Teftamentum vocat ligneum five tab. ad eff. *nuptias de ritu.* Itaque poffeffio, quae datur patrono, eft contra heredem potius, quam contra tabulas: nam bon. poffeffio illa eft certis partis, id eft, dimidiae jure praetorio; tertia ex Conftit. Juftinian. *l. fed cum patronus, fup. de bon. poff.* Species: Finge habeo filium in poteftate, quem non praeteres, etiamsi eum inftituta, vel exheredes, fed nepotem ex eo praeterco: an nepoti dabitur contr. tab.? Minime, quoniam patet ei obftat, *l. 3. §. fi filium, h. t.* Eis datur poffeffio contra tabulas, quos nemo praeterit, vel quorum eis-q qui fui futuri erant, nifi capiti

C

D

Ad §. Si quis eum, qui in utero eft, *praeteriuffit: etiam nondum natus ex. nifi, qui heres inftitutus, bonorum poffeffionem contra tabulas admittere poteft: quia nondum eft, neque quafi fcriptus poffe petere bonor. poffeffionem, quemadmodum dixi fupra de eo, qui contra tabulas, quamdiu non inftituit praeteritus, ut, & fi ante mortem, bonorum poffeffio, decefferint ad haeredes tranfmittit, & quamvis nondum natus fit filio contra eum, qui poffeffor heredis: qui nec hereditatem interim adire poteft.*

C

Illud in primis ftatuendum eft, poftumum praeteritum ipfo jure fi nafcatur rumpere teftamentum jure civili, tunc autem praetorio habere bon. poffeff. contra tabul. Filius fuus qui natus eft, & fi praeteritus, datum ab initio inutilem facit teftam. natum jure civili: jure autem praetorio habet contra tabul. emancipatus habet tantum contra tabul. Sed de his alias. Sed de his dicetur. Suus poftumus eft praeterius, filius eft inftitutus: hic fic diftinguendum eft: filius inftitutus aut fuus eft, aut emancipatus: fuus eft, fi emancipatus non fuerit tantum. Quoro fi emancipatus inftitutus fit, an poterit hereditatem adire poftumo nondum nato? minime, quia debitor heredi fuo, quem eft, & fi praeteritus, datum teftamentum in ea cauffa eft, ut poffit rumpi jure civili agnatione poftumi, aut refcindi praetio bonorum poffeffione contra tabul. eadem ratione non poterit interdum, id eft, quaedio poftumus nafcatur, petere bonorum poffeffionem fecundum tabulas, quia dubitat de tabulis: at fi petat, non intelligitur dari cum re. Itaque interim fruftra petet, quia teftamentum mutatur propter praeteritionem poftumi qui nafcitura eft: ergo interim non poterit adire hereditatem, nec petere bonorum tabulas. Quoro an poffit interim poftumo non nato petere bonorum poffeffionem contra tabulas, quafi commiffa eadem ratione, qua poterat petere, quia poterit petere edictum, id eft, fcriptus non expectat ut praeterius accipiat bonor poff. contra tabul. *l. fi poft mortem, §. ult. inf. de pic. &. Sed hoc ait, filium non poffe petere bonorum poffeffionem contra tab. quafi commiffo edicto, quia incipiam eft inftitutum non poffe petere nec contra nec pro teftamento tab. nego petere contra teftamentum.* Ideo autem neceffarium eft ut petat contra tab. ut fi interim moriatur quam nafcatur poftumus, jus ad heredes fuos tranfmittat, *l. 2. §. 2. inf. ad SC. Tertyll.* Quo vero filius emancipatus inftitutus, ad poftumo nihil tranfmittet. Quod ait, *maxime* non eft otiofum: nam fuus ipfo jure heres eft, & hereditatem fibi delatam tranfmittit, etiamsi nec adierit, nec bonorum poffeffionem petierit: at emancipatus inftitutus fi non petierit bonorum poffeffionem, nihil tranfmittit. Quid fee fi emancipatus nullum fpeciem bonorum poffeffionis petierit? lex ait, etiamfi emancipatus nihil petierit, & interim

tim decefferit, heredibus ejus dabitur bonor. poffeff. de A ceretis, fuccurrere decreto. Sed cuiufmodi dabitur? bonorum poffeffio decretalis fecundum tab. fi poftumus non nafcatur, dabitur contr tab. poffeffio: ergo heredibus fibi fuccurritur, qui non effet inftitutus non poterit heres aut bonorum poffeffor exiftere propter praeteritionem poftumi. Idem eft fi aliud impedimentum fuerit adeundae hereditatis, aut petendae bonor. poffeffionis, *Ulpritius, fup. de Carbon. edic. & Inft. h. t.* Hoc vero cafu filius emancipatus non tranfmittet bonor. poffeff. ad heredes, quia filio non eft ufui vife quae decreto. Haec in emancipato. Nunc dicendum eft de fuo poftumus eft praeterius, filius fuus eft inftitutus: filius fuus decefferit ante teftamentum, nihil tranfmittit: quia jure heres exiftit, fine additione, *lin fuis, vel de fuis, & legit. haered.* filius fuus non fit heres, fed exiftit, id eft, B heres apparet. Filius fuus praeterius, *§. fuum autem, & poftumi autem, de haered. qua ab intefl. ignitur* hic nepos erit fuus heres & parti filio & avo fuo: haec prima ratio. *Ufpritius* dicit, non videtur dubitare, fed fequens obfat, quia haec eft fpecies: Filius fuus eft inftitutus fine fubftituto aut exheredatus, poftumus eft praeterius: filius interim decefit ante poftumo non nato, deinde natus eft poftumus, an dicemus filium heredem fuifle, & ad poftheres teftamentifque? Primum quidem non fuit heres teftamento, quia rumpum eft teftamentum agnatione poftumi: at lex ait eum heredem fuifle videri ab inteftato, quia & eum praeterito nemo extet cohers fubftitutus a quo interim teftamentum fubfisteretur, & fubcitetur, & quia certum erat agnationi poftumi rumpum eft teftamentum: & ideo videtur interim heres fuiffe ab inteftato: lex id confirmat hoc exemplo: filius fuus eft inftitutus fub conditione potefiativa *fi Carthaginem decefferit*, nullo exheredo aut fubftituto dato: haec condition non potefi impleri a moriente, in illo articulo eum moritur, videtur non potuiffe adimplere conditionem: & tamen fi poftumus, qui vivet non nafcatur: & non nafcatur futurus erit heres ex teftamento, fi nafcatur, ab inteftato: eademque ratione fubveniretur filio emancipato filio inftituto emancipato fcripto nominando rem habitatur eft, & non nafcatur, ex teftamento, fi nafcatur, ab inteftato ex capite unde liberi, *d. l. cum filius.* Sed quid fi filius inftitutus heres fuerit, & fit fcriptus, ei interim non decreto fubveniretur, qua fi nafcatur poftumus, nihil habebit. Proinde fi interim decedat ex teftamento non erit, nihil tranfmittet ad heredes. Illud notandum eft circa *ius, aurore*, nam non pertinere ad bonorum poffeffionem, fed ad hereditatem, ideo indicat titulus *de acquir. hereditat.* & haec eft ratio Bartoli, fed male dicit, decretum effe decifionem legis: nam pretorius eft decretum, non legitimum etiam eft nem de eodem decreto tenfari in hac *l. 5. & 1. mentem lex tenere*, ait decretum dari filio ad hereditatem interim adquirendam & tranfmittendam: lex nulla ait, heredibus filius ad adquirendam bonorum poffeffionem dari decretum: ergo in hac fpecie vel decretum pretor dabit filio, vel filii heredibus, vel fuccurrit vacuus: diximus filium, qui decefit ex teftamento heredem fuiffe intelligi. Huic fententiae obftat *lex fi filius heres, fupra de his qui fui*, ubi ait, filium non fuiffe heredem heres, non autem ut diximus ex teftamento: fed ergo in *l. fi filius heres*, veneram fuiffe vacuum, quia lex hoc non dicit: ergo illa verba: *poftumo non nato*, effe referenda ad fuperiora verba, & ita funt difpundta in leftione Florentina: hunc tamen fuiffe natum poft mortem filii defefferunt eft: illius fuit fenfus Julianis: & Alcitatus, & alii fatentur quidem ventem fuiffe primus, matrem tamen abortum fecifle, idque confingunt. Paulus Caftrenfis ait, hunc fenfum effe verum: fed haec omnia ut voluntur univerfa, fpecies eft proponenda dicit *fi filius heres*, quae eft hujufmodi: Filius fuus eft inftitutus, *Tom. VIII.*

D poftumus eft praeterius, nepos ex eo filio fubftitutus eft vulgari modo: filius decefit poftumo non nato, & deinde natus eft poftumus, & rupit teftamentum agnatione: hoc cafu nepos non admittetur ex fubftitutione, qua rupum eft teftamentum: eadem ratione filius non videtur facile heres ex teftamento: praeterea non dicemus filium heredem fuiffe ab inteftato, quia quo tempore interum eft filius, avus inteftatus erat, & fubftitutus teftamentum fuffinebat, & etiam coheres fi fuiffet datus, fubfiteret: Avus igitur eft inteftatus: praeterea filius decefit ante poftumi ortum: ergo quis heres fuit inteftato? & erit nepos ex eo: at avo quis heres fuus erit? Placet nepotem fuum heredem effe avo ab inteftato cum patruo, id eft, cum poftumo, quia quo tempore avus fuit inteftatus, id eft, tempore agnationis poftumi, pater eum nepotem non praecedit. Et conftat, nepotem ejus fuiffe heredem, *§. fuum autem, §. poftumi autem, & poftumi autem, de haered. qua ab intefl. ignitur* hic nepos erit fuus heres & parti filio & avo fuo: haec prima ratio. *Ufpritius* dicit, non videtur dubitare, fed fequens obfat, quia haec eft fpecies: Filius fuus eft inftitutus fine fubftituto aut exheredatus, poftumus eft praeterius: filius interim decefit ante poftumo non nato, deinde natus eft poftumus, an dicemus filium heredem fuiffe, & ad poftheres teftamentifque? Primum quidem non fuit heres teftamento, quia rumpum eft teftamentum agnatione poftumi: at lex ait eum heredem fuiffe videri ab inteftato, quia & eum praeterito nemo extet cohers fubftitutus a quo interim teftamentum fuffinebatur, & fubcitetur, & quia certum erat agnationi poftumi rumpum eft teftamentum: & ideo videtur interim heres fuiffe ab inteftato: lex id confirmat hoc exemplo: filius fuus eft inftitutus fub conditione potefiativa *fi Carthaginem decefferit*, nullo exheredo aut fubftituto dato: haec condition non potefi impleri a moriente, in illo articulo eum moritur, videtur non potuiffe adimplere conditionem: & tamen fi poftumus, qui vivet non nafcatur: & non nafcatur futurus erit heres ex teftamento, fi nafcatur, ab inteftato: eademque ratione fubveniretur filio emancipato filio inftituto emancipato fcripto nominando rem habitatur eft, & non nafcatur, ex teftamento, fi nafcatur, ab inteftato ex capite unde liberi, *d. l. cum filius.* Sed quid fi filius inftitutus heres fuerit, & fit fcriptus, ei interim non decreto fubveniretur, qua fi nafcatur poftumus, nihil habebit. Proinde fi interim decedat ex teftamento non erit, nihil tranfmittet ad heredes. Illud notandum eft circa *ius, aurore*, nam non pertinere ad bonorum poffeffionem, fed ad hereditatem, ideo indicat titulus *de acquir. hereditat.* & haec eft ratio Bartoli, fed male dicit, decretum effe decifionem legis: nam pretorius eft decretum, non legitimum etiam eft nem de eodem decreto tenfari in hac *l. 5. & 1. mentem lex tenere*, ait decretum dari filio ad hereditatem interim adquirendam & tranfmittendam: lex nulla ait, heredibus filius ad adquirendam bonorum poffeffionem dari decretum: ergo in hac fpecie vel decretum pretor dabit filio, vel filii heredibus, vel fuccurrit vacuus: diximus filium, qui decefit ex teftamento heredem fuiffe intelligi. Huic fententiae obftat *lex fi filius heres, fupra de his qui fui*, ubi ait, filium non fuiffe heredem heres, non autem ut diximus ex teftamento: fed ergo in *l. fi filius heres*, veneram fuiffe vacuum, quia lex hoc non dicit: ergo illa verba: *poftumo non nato*, effe referenda ad fuperiora verba, & ita funt difpundta in leftione Florentina: hunc tamen fuiffe natum poft mortem filii defefferunt eft: illius fuit fenfus Julianis: & Alcitatus, & alii fatentur quidem ventem fuiffe primus, matrem tamen abortum fecifle, idque confingunt. Paulus Caftrenfis ait, hunc fenfum effe verum: fed haec omnia ut voluntur univerfa, fpecies eft proponenda dicit *fi filius heres*, quae eft hujufmodi: Filius fuus eft inftitutus, *Tom. VIII.*

filiaster: nec nepos quidem adhuc non posse filiorem eos naturali tenetur. Sed & emancipatus filius, procreatis nepotibus in adoptionem se dederit, ut eum filii sequantur, idem erit. Plane si is qui apud adoptivum avum procreatus est, emancipatur sit, soviet ad bonorum possessionem avi naturalis. Adoptio tandem nocet, quamdiu quis in familia alterna sit: externum emancipatum, ad bonorum possessionem parentum naturalium venire, & emancipatum vivis avi, non etiam post mortem eorum. Hoc enim verius est, post mortem eorum emancipatum non admitti.

Ad L. VII. Si ex testatu fieri in posthumo nepote filio emancipato: admittitur nepos vivo avo ad patris bonorum possessionem.

NI hac I. praecipue offenditur, non tantum fuis dari hanc bonor. possess. fed etiam iis, qui nunquam fui fuerunt, dummodo fui futuri effent, nifi emancipatio praeceffiffet, ei qui fuus futurus erat, non dari hanc bonor. poff. contra tabul. ut filio non datur bonor. poff. contra tabul. matris, l. 4. §. 1. & 2. h. t. Deinde in hac I. offenditur ei, qui naturali jure in potestate bonorum poffeffionem dari contra tabulas, fi modo fuus heres futurus erat ob praeteritionem. Demus exemplum in nepote : nepos praeceritus a filio emancipato, apud emancipationem filio ante avum debebitur, is nepos admittitur ad bonorum poffeffionem contra tabulas avi : ut nunquam fuit in poteftate avi; nam nepos praeteritus fui poft emancipationem, fed admittitur bonor. poffeff. contra tab. quia in eo eafu avo futurus erat fuus heres, fi pater ejus non ftaffet emancipatus. Et hoc pertinet l. 3. in pr. h. t. fup. Accurf. ait, eo in loco, eos, qui nati fuut, ex filiabus emancipatis, non admitti ad bonor. poff. quod etiam verum eft, etiamfi filia non fuit emancipata. Accurf. etiam addit, fecus etiam effe in nepotibus ex filio natis, fed id aperte falfum eft. Sed deprayate eft gloffa I. 3. Nam ibi legendum *nepotibus* : qui nobis nafcuntur ex filiabus vel ex nepotibus, qui heredes futuri non funt : igitur non admittuntur ad bonor. poffeff. contra tab. Rebte ait lex, *fi praeteritio* : nam fecus fi filius, qui eum nepotem emancipavit, non ftaffet emancipatus. Deinde propoait lex hanc fpeciem : Nepos emancipatus eft, retento filio in poteftate, deinde mortuus eft avus, poft aeqqs patrem emancipatus a filio fuo, a filio, qui fuerat praeteritus: Queritur, an admittetur ad bonor. poffeff. contra tab. patris fui? Lex ait, admitti. Nunquam, dicit, fuit in poteftate patris, ut poffet ejus admittitur, quia eo cafu patri fuus heres futurus erat, fi emancipatus ipfe non fuiffet: & hoc eft quod fequitur in hac *Inspice itaque nonne*, &c. Nepos, inquit, ex aliqua caufa, in quo qui nunquam in poteftate fuit, admittitur, qui proponitur in *l. 3. h. t.* & in *l. ult.* Finge : filius eft emancipatus, retento nepote in poteftate : nepos praeteritus eft in teftamento filii emancipati, nepos admittitur ad contra tab. Lex ait, eum admitti ad contra tab. vivo avo, & quia poteftate : nepos emancipatus a quo fuit retentus in poteftate. Demonftratio non fuerit unquam in poteftate patris fui. Verum hoc ideo, quia, fi pater ejus non fuiffet emancipatus, hic eft fuus erat praeteritus avo. Idem eft, fi filius fuerit datus in adoptionem, nepote in poteftate retento, & deinde filius emancipatus ab adoptante praeterierit nepotem, d. *l. ult.* nam dum nepoti contra tab. poffeffio : Videnda eft *l. 7. h. t.* ex qua colligitur, filio emancipato, nepotem ex eo non videri emancipatum, quia retinetur : Qua de re videtur interpretes offendiffe. Modie nequaquam. Nec obftat *nec de nepote, de adopt.* quae ait, filium

A adoptivum emancipatum omnia jura amittere : Nam hic amittit nomen filii & dignitatem, & civitatem quaeftam per adoptionem : deinde folata adoptione omnia jura amittit, quae aequiffet in adoptione. Lex ait, idem eft in nepote fufcepto in adoptiva familia : Nam hic per emancipationem filii omnia jura amittit, quibus pater ejus manxit in adoptiva familia. Quidam fic magis accipiunt, nec emancipationem patris, fed intelligendum per emancipationem fui ipfius videlicet. Obftat videtur *Iuvenus, §. ult. de alien. eft Leonina, de min. 25. ann. Gl. Bonon. & Etc.* Hinc colligitur una emancipatione filiae fieri, ut exeat nepos de patria poteftate. Sed ille §. explicandus eft ex iure antiquo, quo filius febat fui juris tribus emancipationibus, & tribus mancipationibus. Ulpian. in Freg. tit. 10. Sic Sabinus & ceteri liberi, una emancipatione febant fui juris. Deinde fi defendant, quia agnofcitur fui juris vel poftumi, femper teftamentum rumpi, item adrogatione & adoptione. Sic etiam manumiffione filii teftamentum rumpit, quia filius poft primam & fecundam manumiffionem redibat in poteftatem patris ex veteri jure, atque ita rumpebat teftamentum manumiffore : filia autem vel nepos non rumpebat manumiffione, quia una emancipatione exibat de poteftate. Ulpian. in Freg. tit. 29. Ergo filio emancipato non videtur nepos emancipatus. Sequitur in l. Ult. Filius & nepos, filiae emancipatae fui nepos retentus, utraque praeteritus. Quaero, an filius obftat nepoti? Dices, filium non obftare, quia nepos fuus eft heres, quoniam recipitur ab avo, & valet non filius obftare, quia hic filius fuus futurus erat heres patris fi emancipatus non fuiffet. Quid ergo fiet? Lex ait, nos contrarium, & utrumque admitti ad bonor. poffeff. contra tabulas. Id firex edicto novo juliani, ut in *l. 1. §. qui habebat, fup. h. t.* Sequitur, *fi filius emancipatus* : reperiendum illud eft, quod alias diximus, filium adoptivum emancipatum non admitti ad contab. fi fit praeteritus, quia propter impedimentum adoptionis non erat fuus heres futurus : Denique ratio eft, quia in naturali familia, qui alium patrem habet nafcus eft: Nam pater filii heris dat bonor. poffeff. cont. tab. quafi adhuc exiftentibus in familia : nemo autem poteft effe duorum familiarum : Sunt & alia, quae ad eft in alieno. Lex autem non vocat : eft tamen ex liberis, retinetque naturalem originem, quamvis ad munera . Nam & eadem ei committitur, quafi non alieno. Praeterea a liberis paterni in jus non vocatur, *l. fed eft hac lege, §. fi filius, de in jus voc.* ergo non in totum eft extraneus. At in hac *Adoptivum* non pro extraneo habetur. Ergo idem dicendum eft in nepote fufcepto in adoptiva familia ; nam hic etiam non admittetur ad bonor. poffeff. contra tabul. ut naturalis, nec vivo, nec mortuo filio, quia in aliena familia eft, nec fuus futurus erat. Idem in nepote fufcepto ante adoptionem, qui tamen eft feparatim pertinens ad adoptivum familiam. Nam hic fequutur patrem, qui eos in poteftate habet, *l. fi pater de adopt.* Hic vero nepos eadem ratione non admittetur, quoniam in aliena familia eft. At quid dicemus ? hic nepos fuerit emancipatus ab adoptivo avo, an admittetur ad contra tabul. avi naturalis ? Lex ait, quidi fi filius fuerit emancipatus ab adoptivo patre, an emancipatus ab adoptivo avo a naturali adoptionis, & exeat ex aliena familia . Quid fi poft mortem patris vel avi naturalis fuerit emancipatus ? Sane non admittetur, quia fers eft emancipatio . Sed dubitatum tamen olim fuit. Obtinuit autem non admitti, ne fit in poteftate adoptatoris effcere, ut patris naturalis bona perveniant ad filium suus vel ad agnatos: nam poftea emancipato poft mortem patris naturalis, facere ut perveniant ad parentes naturales : hoc ratio eft in *§. hi qui, de bonor. poff. ad intef.* Juftin. haec jura adoptionis transformavit, ut explicabitur in *l. fi poft mortem, de adopt.*

Ad

Ad L. VIII. Non putavit Praetor exheredatione notata *& renotata ad contra tabulas. bonorum poffeffionem admittendas: ficuti nec pure civili teftamenta parentum turbant. Sane fi valint inofficiofi querelam inftituere. . eft in ipforum arbitrio.*

Ad §. Aliqua parte tabularum *exheredatae fcribi non fcribi : fed ita ergo da, contra parem praetor bonorum poffeffor. Unde fi a primo gradu exheredatus fit filius, a fecundo praeteritus, & primo gradu fcripti non petierint bonorum poffeffionem, fecundo gradu admittuntur.* Etc. Hinc colligitur una emancipatione filiae fieri, ut exeat nepos de patria poteftate. Sed ille §. explicandus eft ex iure antiquo, quo filius febat fui juris tribus emancipationibus, & tribus mancipationibus . Ulpian. in Freg. tit. 10. Sic Sabinus & ceteri liberi, una emancipatione febant fui juris. Deinde defendant, quia agnofcitur fui juris vel poftumi, femper teftamentum rumpi, item adrogatione & adoptione . Sic etiam manumiffione filii teftamentum rumpit, quia filius poft primam & fecundam manumiffionem redibat in poteftatem patris ex veteri jure, atque ita rumpebat teftamentum manumiffore : filia autem vel nepos non rumpebat manumiffione, quia una emancipatione exibat de poteftate. Ulpian. in Freg. tit. 29. Ergo filio emancipato non videtur nepos emancipatus. Sequitur in l. Ult. Filius & nepos, filiae emancipatae fui nepos retentus, utraque praeteritus . Quaero, an filius obftat nepoti? Dices, filium non obftare, quia nepos fuus eft heres, quoniam recipitur ab avo, & valet non filius obftare, quia hic filius fuus futurus erat heres patris fi emancipatus non fuiffet. Quid ergo fiet? Lex ait, nos contrarium, & utrumque admitti ad bonor. poffeff. contra tabulas. Id firex edicto novo juliani, ut in *l. 1. §. qui habebat, fup. h. t.* Sequitur, *fi filius emancipatus* : reperiendum illud eft, quod alias diximus, filium adoptivum emancipatum non admitti ad contab. fi fit praeteritus, quia propter impedimentum adoptionis non erat fuus heres futurus : Denique ratio eft, quia in naturali familia, qui alium patrem habet nafcus eft: Nam pater filii heris dat bonor. poffeff. cont. tab. quafi adhuc exiftentibus in familia : nemo autem poteft effe duorum familiarum : Sunt & alia, quae ad eft in alieno. Lex autem non vocat : eft tamen ex liberis, retinetque naturalem originem, quamvis ad munera . Nam & eadem ei committitur, quafi non alieno. Praeterea a liberis paterni in jus non vocatur, *l. fed eft hac lege, §. fi filius, de in jus voc.* ergo non in totum eft extraneus. At in hac *Adoptivum* non pro extraneo habetur. Ergo idem dicendum eft in nepote fufcepto in adoptiva familia ; nam hic etiam non admittetur ad bonor. poffeff. contra tabul. ut naturalis, nec vivo, nec mortuo filio, quia in aliena familia eft, nec fuus futurus erat. Idem in nepote fufcepto ante adoptionem, qui tamen eft feparatim pertinens ad adoptivum familiam. Nam hic fequutur patrem, qui eos in poteftate habet, *l. fi pater de adopt.* Hic vero nepos eadem ratione non admittetur, quoniam in aliena familia eft. At quid dicemus ? hic nepos fuerit emancipatus ab adoptivo avo, an admittetur ad contra tabul. avi naturalis ? Lex ait, quidi fi filius fuerit emancipatus ab adoptivo patre, an emancipatus ab adoptivo avo a naturali adoptionis, & exeat ex aliena familia . Quid fi poft mortem patris vel avi naturalis fuerit emancipatus ? Sane non admittetur, quia fers eft emancipatio . Sed dubitatum tamen olim fuit. Obtinuit autem non admitti, ne fit in poteftate adoptatoris effcere, ut patris naturalis bona perveniant ad filium suus vel ad agnatos: nam poftea emancipato poft mortem patris naturalis, facere ut perveniant ad parentes naturales : hoc ratio eft in *§. hi qui, de bonor. poff. ad intef.* Juftin. haec jura adoptionis transformavit, ut explicabitur in *l. fi poft mortem, de adopt.*

Ad §. Non putavit Praetor exheredatione notata- B rum *& renotatorum ad contra tabulas. bonorum poffeffionem admittendas: ficuti nec pure civili teftamenta parentum turbant. Sane fi valint inofficiofi querelam inftituere. . eft in ipforum arbitrio.*

Ad §. Aliqua parte tabularum *exheredatae fcribi non fcribi : fed ita ergo da, contra parem praetor bonorum poffeffor. Unde fi a primo gradu exheredatus fit filius, a fecundo praeteritus, & primo gradu fcripti non petierint bonorum poffeffionem, fecundo gradu admittuntur.* Etc. Hinc colligitur una emancipatione filiae fieri, ut exeat nepos de patria poteftate. Sed ille §. explicandus eft ex iure antiquo, quo filius febat fui juris tribus emancipationibus, & tribus mancipationibus. Ulpian. in Freg. tit. 10. Sic Sabinus & ceteri liberi, una emancipatione febant fui juris. Deinde defendant, quia agnofcitur fui juris vel poftumi, femper teftamentum rumpi, item adrogatione & adoptione . Sic etiam manumiffione filii teftamentum rumpit, quia filius poft primam & fecundam manumiffionem redibat in poteftatem patris ex veteri jure, atque ita rumpebat teftamentum manumiffore : filia autem vel nepos non rumpebat manumiffione, quia una emancipatione exibat de poteftate. Ulpian. in Freg. tit. 29. Ergo filio emancipato non videtur nepos emancipatus. Sequitur in l. Ult. Filius & nepos, filiae emancipatae fui nepos retentus, utraque praeteritus . Quaero, an filius obftat nepoti? Dices, filium non obftare, quia nepos fuus eft heres, quoniam recipitur ab avo, & valet non filius obftare, quia hic filius fuus futurus erat heres patris fi emancipatus non fuiffet. Quid ergo fiet? Lex ait, nos contrarium, & utrumque admitti ad bonor. poffeff. contra tabulas. Id firex edicto novo juliani, ut in *l. 1. §. qui habebat, fup. h. t.* Sequitur, *fi filius emancipatus* : reperiendum illud eft, quod alias diximus, filium adoptivum emancipatum non admitti ad contab. fi fit praeteritus, quia propter impedimentum adoptionis non erat fuus heres futurus : Denique ratio eft, quia in naturali familia, qui alium patrem habet nafcus eft: Nam pater filii heris dat bonor. poffeff. cont. tab. quafi adhuc exiftentibus in familia : nemo autem poteft effe duorum familiarum : Sunt & alia, quae ad eft in alieno. Lex autem non vocat : eft tamen ex liberis, retinetque naturalem originem, quamvis ad munera . Nam & eadem ei committitur, quafi non alieno. Praeterea a liberis paterni in jus non vocatur, *l. fed eft hac lege, §. fi filius, de in jus voc.* ergo non in totum eft extraneus. At in hac *Adoptivum* non pro extraneo habetur. Ergo idem dicendum eft in nepote fufcepto in adoptiva familia ; nam hic etiam non admittetur ad bonor. poffeff. contra tabul. ut naturalis, nec vivo, nec mortuo filio, quia in aliena familia eft, nec fuus futurus erat. Idem in nepote fufcepto ante adoptionem, qui tamen eft feparatim pertinens ad adoptivum familiam. Nam hic fequutur patrem, qui eos in poteftate habet, *l. fi pater de adopt.* Hic vero nepos eadem ratione non admittetur, quoniam in aliena familia eft. At quid dicemus ? hic nepos fuerit emancipatus ab adoptivo avo, an admittetur ad contra tabul. avi naturalis ? Lex ait, quidi fi filius fuerit emancipatus ab adoptivo patre, an emancipatus ab adoptivo avo a naturali adoptionis, & exeat ex aliena familia . Quid fi poft mortem patris vel avi naturalis fuerit emancipatus ? Sane non admittetur, quia fers eft emancipatio . Sed dubitatum tamen olim fuit. Obtinuit autem non admitti, ne fit in poteftate adoptatoris effcere, ut patris naturalis bona perveniant ad filium suus vel ad agnatos: nam poftea emancipato poft mortem patris naturalis, facere ut perveniant ad parentes naturales : hoc ratio eft in *§. hi qui, de bonor. poff. ad intef.* Juftin. haec jura adoptionis transformavit, ut explicabitur in *l. fi poft mortem, de adopt.*

Ad §. Non queritur exheredatio *fulmentet filium a contra B pub. bonor. poffeffione, fed qua vice fulta eft.*

Ad §. Si ab uno ex heredibus *fit filius exheredatus, Mercellus lib. 9. Digeft. fcribit, filium non exheredatum, redatum & renotatum bonorum poffeffionem peti poffe contra accumque heredem.*

EA exheredatio quatum nocet & fubmovet liberos fulta eft, id eft, ut oportet, & exheredatum folemnia jure, ut in *l. fi qui legatum, §. Significat, ad l. Cornel. de fall. falcire, de recidivi.* In quibus locis, rite aliud fignificat, quam rede, ut notavit Accurfius, *Rede* fignificat aequitatem five cauſam: *Rite*, folemnia & rites. Jul. leges juris militari rede teftatur, non autem rite. Sic

Ad §. Si ab uno ex heredibus *fit filius exheredatus, Mercellus lib. 9. Digeft. fcribit, filium non exheredatum, redatum & renotatum bonorum poffeffionem peti poffe contra accumque heredem.*

EA exheredatio quatum nocet & fubmovet liberos C fulta eft, id eft, ut oportet, & exheredatum folemnia jure, ut in *l. fi qui legatum, §. Significat, ad l. Cornel. de fall. falcire, de recidivi.* In quibus locis, rite aliud fignificat, quam rede, ut notavit Accurfius, *Rede* fignificat aequitatem five cauſam: *Rite*, folemnia & rites. Jul. leges juris militari rede teftatur, non autem rite. Sic

Ad §. Si priores gradu exheredati *fuerint filius a contra* D *bonorum poffeffio petat tabul. neceffario datur ius, & qui fui futuri erant, fui tamen non funt : Dicunt etiam fui : fui eis non eft neceffaria, utilis tamen.* Omiffa non nocet, admiffa prodeft. Datur autem liberis praeteritis, non exheredatis: id enim obfervatur in jure civili : non enim cogniti inter civiles, ut pote fui fui funt praeteriti, injuftum teftamentum facient : exheredati non faciunt nullum. Utrique tamen haberi queruntur inofficiofi teftam. Et fint exheredati tam civili, quam praetorio jure. Qui admittitur contra tabul. de fuo jure agit, nullum autem jus habet, qui eft exheredatus, quoniam remanet eft a fuccefſione petentis. Ideo non habet petitionem contra tabul. Ac qui agit de inofic. non agit de fuo jure, fed *de jure* teftamenti, an de officiofo. Jus de fuo meritis, an fit alienum a pietate, *l. Iulia, l. fiftus 22. §. 1. de inofic. teft.* Haec autem querela eft de jure civili nova, non de praetorio etiam inbilis, non etiam ex jure praetorio, neceffe eſt enim eft, ut fit aliqua introducta, quoniam refcindit jubum teftamentum, & teftatorem inteftatum facit, *l. Inftituti, §. Si pater ex 11. de inofic. teſtam.* Ideo querelam effe ex I. Glicia : facio conjecturam ex *l. de inofic. teft. ex* Inſpicitione, quae eſt, *Cujus ex ſib. fingulares ad Glic.* inſpicitione, quae eſt, *Cujus ex ſib. fingulares ad Glic.* exaem : in eaque lege datum eſt praetori ius adiuvandae querelae ; usque videtur poni. ratio legis Glicia . Non eſt ſufpecta haec appellatio cum fit Romana. Cornel. Tac. in *lib. 6. annal.* Claudii Glicii. Et Florus *lib. 2. capa.* Claudii Glicii diſtatoris. Et Sueton. in Tiberio *cap. 2.* Iuxta ille legatur *Cauſae*. Aequitatem ergo. Scirendum eſt, quotiam gradus plerumque fieri in teſtamentis. Primo gradu eſt inſtitutus, ſecundo ſubſtitutus ; tertio ſubſtituti ſubſtituti. Si primi heredes vel exheredati vocatae gradibus vel ab uno : id- D quo apparet ex ſcriptura vel mente teſtatoris . Hinc notandum eſt, contra eum gradum, in quo filius exheredatus, non dari bonor. poſſeſſ. contra tabul. Contra alium vero, a quo non eſt exheredatus, datur contra tab. Finge ; a primo gradu exheredatus filius, a ſecundo praeteritus : hoc caſu contra primum gradum filio non datur bonor. poſſeſſio contra tabulas, quoniam eſt ab eo exheredatus. Itaque ſi primi heredes exiterunt, non admittetur filius ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas : primi heredibus ceſſantibus, & repudiantibus, & obtinente ſecundo gradum filio, non eſt dubium, & obtinente ſecundo gradum filio non datur bonor. poſſeſſio contra tab. Quid dicendum ſit a contrario, id eſt, cum filius eſt praeteritus a primo, & a ſecundo ſit exheredatus? de hoc dicemus in *§. a primo*

Filius a primo gradu praeteritus, a ſecundo eſt exheredatus : contra primum gradum habet contra tabulas, contra ſecundum non item. Itaque vitioſo primo gradu, vel reſciſſo eo praeteritionem, non vitiatur ſecundus gradus, *l. 3. §. de liber. & poſtum.* In eo eſt ſi quidam differentia inter natos & poſtumos, quo commodiore loco explicabitur. Lex ait, hoc non eſſe verum, ſi primi heredes deſcifcerint ante teſtatorem, quoniam non datur contra tabulas bonorum poſſeſſio, nifi ex ea parte, contra quam petitur contra tabulas bonorum poſſeſſio : Ergo ſubſtituti heredi tam obſcurum poſſeſſio : Ergo ſubſtituti heredi tam obſcurum poſſeſſio ſecundum tabulas, quoniam mortui ſunt, vivo adhuc teſtatore

las filio? quoniam pendente conditione scripti potuerunt patere fecundum tabulas. Idem eſt, ſi poſthumus inſtitutus non naſcatur, a quo fuerat filius præteritus; & id iisquæ poſt mortem teſtatoris, eum naſci non poſſe, & uterum eſſe virginem. Num tunc femel nata bonorum poſſeſſio contra tabulas competet filio præterito. Nunc quæritur, an valeat exheredatio ſi quis ita manu fit exheredem ſcripſerit, dicendo: Valeto: Placet eam valere. Contra obſtat ſenatuſconſultum Libonianum, quo habentur pro non ſcripti, quæ quis ſub manu ſcripſit, ut ſi quis legatum ſub manu ſcripſerit abſtat, *l. 1. ſup. de his, quæ pro non ſcripto hab. ſ. ſi quis ſua manu, l. 2.* Sed id non eſt pro non ſcripto, quod eſt contra ſcribentem: Itaque rata eſt exheredatio, id eſt, pro non ſcripto eſt, quod eſt pro ſcribente: Quæritur, quid ſit dicendum in caſu ſ. *ſi quis emancipatum*. Siquidem eſt adoptivus, vel quaſi adoptivus teſtamentum rumpit, quia adnaſcitur novus filius, *l. unum, de inſtit. supp. C. de. teſtam.* Hoc non procedit, ſi adoptatus in eo teſtamento ſit inſtitutus, *ſ. filio, §. ſolet. de liber. & poſtum. l. ſi pater, de adopt.* Nam ſi filius emancipatus in teſtamento ante adoptionem factus, non rumpet teſtamentum? Diſtinguendum eſt: aut adoptatus eſt extraneus, aut filius emancipatus. Si emancipatus, teſtamentum non rumpit, quia exheredatus valet: nam filius emancipatus recte exheredatur. Adind in extraneo adoptato: ſi quis in teſtamento naturalis teſtatum, quia exheredatio non valet in extraneo, *l. 132. de verb. oblig.* proinde extraneo adrogato datur contra tabulas, filio adrogato non: *facit ad hanc rem l. filius, de lib. & poſtum.* quæ eſt ex libro 12. Quæſtion. Papin. Idem eſt, ſive in filio poſthumino reverſo: Nam ſi fuerit exheredatus, non datur ei contra tabulas, quia ante ait hæc lex in §. *ſi filius*, idem eſſe in filio dato in adoptionem, ſolutu videlicet adoptione per emancipationem. Nam ſi inveniatur exheredatus in teſtamento naturali ante factum, non dabitur contra tabulas bonorum poſſeſſio.

Ad §. In adoptionem datos filios non *ſummovuit prætor voluit, modo heredes inſtituti ſint. Et hoc juſtiſſime eum feciſſe, Labeo ait: Nec enim in rerum extranei ſunt. Ergo ſi fuerunt heredes ſcripti, accipient contra tabulas bonorum poſſeſſionem. Sed ipſi filii non emancipati exheredati, niſi fuerit aliis præteritus ex hereditate, qui ſolent nominatione exhiberi. Sed ſi ipſe ſcripſerit non ſit, ſed alius, qui ei adquirere hereditatem poteſt, vel in ea ſuccedere, ut non ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas admittamus.*

Liberi naturales in adoptionem dati non committunt caſui edictum, id eſt, non poſſunt contra tabulas. Verum Accurſius putat obſtare *l. 1. §. in quoque, de edict. bonor.* ubi dari videtur contra tabulas. Sed in ea lege fuit inſtitutus Filius ante datus in adoptionem, quod indicant illa verba: *ſi malueris acquirere bonorum poſſeſſionem contra tabulas*, nempe, qui potuit & ſecundum tabulas acquirere. Ergo fuit inſtitutus. Sed ſi naturales liberi in adoptionem dati, non committunt edictum, eis tamen committitur per alium, qui habeat parentis voluntatem. Itaque hoc jure non in extraneis, ſed extraneis habentur. Inſtitutis autem edictum ita committitur ſi dati inſtituti eo gradu, contra quem a prætore peti poteſt contra tabulas. Nam ſi alio, eis non committitur. Inſtitutis autem ſub conditione edictum liberis non committitur edictum: prudente conditione eis edictum committitur, pendente conditione repellantur. Sic etiam ſi iidem liberi non inſtituti, repellantur: hæc eſt ſententia *l. ſi in adoptionem, l. cum ita*: ne animadvertendum eſt, quantum diſtent emancipati ab in adoptionem dati: illi enim præterito emancipato edictum, ſibi inſtituti ſub conditione ne exhibeantur. Contra non ſunt inſtituti emancipati, committitur edictum quaſi præterito: emancipati autem ſunt, & non inſtituti non committunt edictum, eis tamen committitur: ſub conditione autem inſtituti emancipati pendente ea non committitur: eis tamen committitur exemplo dati in adoptionem, *l. 3. §. ſi quis, & §. ſub conditione, pap. h.t.* Sed an datus in adoptionem committitur edictum, ſi ipſi non ſint ſcripti, ſed ſervi eorum, vel etiam ſtiti, quos in poteſtate habent, minimum effecti ſui juris morte patris adoptivi? Et placet hoc caſu edictum eis non committi in hoc §. quoniam nec inſtituto committitur, id eſt, ſervo, aut filio eorum, cum ſit penitus extraneus. At dicet adoptatori edictum committi, inſtituto eo, qui ei datus eſt in adoptionem, quoniam per tum adoptatori acquiritur contra tabulas bonorum poſſeſſio? Verum hoc, quia hoc caſu inſtituto committitur: filio autem ejus, vel ſervo non committitur, quod tamen Accurſius hic male diſtinguit. Hoc divinus de liberis naturalibus in adoptionem datis. Nunc de adoptivis: libri autem adoptivi committunt edictum, ſi ſint præteriti, ex eram committitur, ſi ſint ſcripti. Liberi in adoptionem naturalem dati non committunt edictum, ſed iis etiam liberis adoptivis in adoptionem datis, non committitur, licet ſint ſcripti, quia non ſunt ex liberis, ſublati patri adoptivo per poſteriorem: nam priori adoptatori deſinunt eſſe ex liberis: iis, qui non ſunt ex numero liberorum, non committitur edictum, nam neque parentibus committitur.

Ad §. Non eſt eprum, ut emancipatus *præteritus, plus juris ſcripto heredibus tribuat, quam ſcripti habent, quorum eſſent, ſi ſcripti eſſent, quippe ſi filius, qui ex pueſtate patris eſt, ex audacia patris heres ſcribitur emancipatio præterito, non plus juris habet, quam heres emancipati ſcripti habet. Sed ſi emancipatum fratrem non habentes, duodecimam partem habituros eſſe. Sed ſic ex parte minima ſit heres inſtitutus, non pro ea parte, qua inſtitutus eſt, quoniam ſi emancipatus ſcribi: ſed amplius per bonorum poſſeſſionem habere poteſt: Pertuti enim propoſitum eſt, cum contra tabulas bonorum poſſeſſionem dat, eas partes unicuique liberorum tribuere, quas inſtituto parte minori, ita hereditatis inſtitutus fieri, ſi in partibus manſiſſet. Et ideo ſive emancipatus ſive is, qui in poteſtate manſit, ſive in adoptionem datus ex minima parte ſcriptus, non plus juris habet, vel eam partem, ex qua inſtitutus eſt, ſed virilem accipit.*

Hine colligitur, ſcriptum heredem commiſſo edicto & poſt mortem teſtatoris non adeunte, non habere bonorum poſſeſſionem contra tabulas, quam ex inſtitutione, id eſt, partem heredis ſcripti augetur admiſſa bonorum poſſeſſione contra tabulas. Finge: Titio duobus filiis, unus inſtitutus ex uncia, alter præteritus, qui committit edictum inſtituto fratri: Nunc inſtitutus, ſi admittet contra tabulas, ſemiſſem aufert, cum ex inſtitutione tantum habeat unciam, quantum fratres præterito inter ſe hereditatem tanquam ſui heredes ab inteſtato. Hoc verum eſt, ſive inſtitutus ſit ſtius, ſive emancipatus, vel in adoptionem datus, quamvis non eadem ratio portio. At nonnunquam minuitur etiam portio heredis ſcripti admiſſa poſſeſſione contra tabulas. Finge: frater inſtitutus eſt ex dodrante, alter eſt præteritus, qui committit edictum, ſi admittat bonorum poſſeſſ. contra tab. non habebit nili ſemiſſem, *ſ. filium, §. quinetiamus, h.t.* Ait quidam dicemus, ſi inſtitutus frater petierit ſecundum tabulas, vel adierit hereditatem, num minuetur portio ejus? Hoc caſu prætor eum tuetur, perinde, ac ſi accepiſſet contra tabulas. Itaque alio jure ex parte? Portio tuetur eum in eam partem, in qua eſt ſcriptus dumodo non ſit major ea, quam habuiſſet ex poſſeſſione contra tabulas, *l. 14. §. 1. h.t.* Itaque ejus portio non petuit augeri, ſed minui poteſt, cum eſt major virili, ut ſemiſſe in exemplo propoſito: Denique præſtat omnia legata. Ante quæritur, an idem obtineat in querela inofficioſi. Finge: duo ſunt fratres, unus inſtitutus ex uncia, alter exheredatus: qui agit de inofficioſo, quid auferet frater inſtitutus? Puto hac in re differentiam ſtatuendam inter querelam, & bonorum poſſeſſionem contra tabulas. Licet aliter ſentiat Accurſius. Nam querela non datur, niſi aliquis heres aderit: nam eſt contra heredem,

redem, l. Papinianus, §. ſi conditionem, de inoffic. teſt. Bonorum poſſeſſio datur, etiamſi nemo aderit: nam eſt contra ſtigum, *l. illud, hoc t.* Secundo quereia datur pro parte: at bonorum poſſeſſio contra tabulas datur in totum, eſtque omnium bonor. poſſeſſio: querela eſt vindicatio partis: prætorea querela inteſtatum facit partemfamilias vel in totum, vel pro parte, *l. 8. §. ſi quis, l. nam ait, l. mater, & l. cirre, de inoffic. teſtam.* At bonorum poſſeſſio contra tab. non facit paterfamilias, *l. 3. §. ſi quis, l. ſi pater, h.t.* Sunt & alie differentiæ. Ex his autem conſequitur, quod diximus, ut reſciſſo teſtamento in totum, frater inſtitutus admittatur in partem, id eſt, ut ſemiſſem, etiamſi in minore parte ſcriptus ſit, & adierit inſtitutus, ideoque non computetur querela, *l. mater, l. ſolet. de inoffic. teſt.* Ex his etiam colligitur, ſi duobus filiis, ut B dicamus fratrem exheredatum hoc caſu, ſi alter frater ſit inſtitutus, non admittur niſi pro parte.

Ad L. X. Si poſt mortem teſtatoris heres *inſtitutus filius in adoptionem ſe dederit, bonorum poſſeſſionem contra tabulas accipere poteſt, quia ſcriptus hereditate inſtituti non ſolet nocere adoptio.*

Ad §. Si filius in adoptionem datus *ante mortem, heres inſtitutus ſit a patre naturali: contra filium ex aſſe C edicto, agere eſt, ut bonorum poſſeſſionem accipere poſſit.*

Nec enim exigimus, ut adeat hereditatem: ſed ſufficit, ut ei delatam habeat a patre naturali, & conſtituat.

Ad §. Si in adoptionem datus, *poſtea quam juſſu patris adoptivi hereditatem adiit, emancipatus fuerit: poteſt contra tabulas bonorum poſſeſſionem petere, & hereditatem tempore ipſo patrio habitis, quam pater adoptivus.*

Ad §. Illud notandum eſt, quod *& adiens hereditatem ex adoptione filius, non poteſt contra tabulas petere ſi quis legatum, ſi quis portionem ſibi datam agnoverit: a contra tabulas bonorum poſſeſſione repellendus eſt.*

Filius emancipatus amittit bonor. poſſeſſionem contra tabulas, ſi ſit in adoptionem dederit, antequam eam petere, *l. 3. §. ſi emancipatus, eod. h.t.* Hoc autem ita procedit, nili ſit heres ſcriptus. Nam datis in adoptionem & ſcriptis heredibus edictum committitur. Hic abundat verbum *habuiſſet*: Adoptio enim tantum nocet præteritis, ſcriptis non nocet. Sequitur: *Sed & ſi filius*. Quæro, cur dicat, *ita maternus*? quia, ſi datus ſit in adoptionem maternus, non poteſt contra tabulas petere naturali, ſi adierunt juſſu patris adoptivi, & poſtea emancipati hi fuerint, admitti ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas, quoniam ex juſſu E patris adierunt. Alias autem, qui adiit, non admittitur ad contra tabulas. Nam non qui legatum agnovit, vel jurisdictum defuncti ſequitur, modo approbavit admittitur, *l. non tantum 3. §. ult. hoc t.*

Ad §. Liberi, qui contra tabulas *habent non poſſunt, nec parentem ſequitur, ſi per alios contraxerint edictum. Quo enim bonum eſt eis favere, ut parentes faciant, nihil habituris.*

Liberi, qui non poſſunt habere contra tabulas, parentem non poſſunt habere heredem. Finge: de datis in adoptionem, non autem de exheredatis, ut Accurſius innepte, bi non poſſunt habere contra tabulas. Ergo partem non ſuccedent, *l. 1. §. ſi ſic reliqua, pap. in partem facit*, qui numerantur in partibus faciendis: meritò igitur qui non admittuntur contra tabulas, non fiunt heredes. Licet ibi liberis qui repudiaverunt vel omiſerunt bon. poſſeſſionem contra tabul. ii etiam partem non faciunt. Sumatur exemplum ex illis: *l. 12. h.t.* Finge: Titio duobus filii, ex altero filio duo nepotes, vocantur ad contra tabulas, quos ſtrat partes? Fient tres, licet ſint quatuor perſonæ: nam filius ex filio datus dabitur heres. Itaque dabitur trieus, *l. 11. in fin. h.t.* Duobus nepotibus non dabitur nili trieus, quia ſunt unius vice, vel quia ſuccedunt in ſtirpes, *l. 11.* Quod ſi unus ex nepotibus repudiat, nec vult petere contra tabulas, an omnibus adcrefcet, id eſt, partuis & fratri? Minime, fed fratri tantum, quoniam ſunt unius vicis: Ergo qui repudiat, non facit partem. Quid ſi unus ex filiis repudiet, an accreſcet omnibus? Sed hæc res prodeſt omnibus. Itaque hoc caſu fient duæ partes, ſemiſſem filiabus alter filius, alterum ſemiſſem nepotes, perinde ac ſi ab initio

initio unus tantum extitiſſet filius & duo nepotes: Ea go qui non admittur ad partem, non facit partem. Quod etiam obſervatur in querela inoffic. teſtam. l. qui repudiavit. ſup. de inoffic. teſtam. Huic ſententiæ multa opponuntur. ut l. Titio, § ſi conjunctim. & l. hujuſmodi, § ſi Titio, l. ſi duob. de leg. 1. & l. 7. & l. ult. § Scrip. de leg. 2. Ex quib. colligitur, eum, qui non admittur ad partem, facere partem: ut puta, quidam fundum legavit primo & ſecundo conjunctim, primus non potuit capere, an fecundus habebit totum? ſecundus tunc habebit tantum partem. Ergo primus, qui non potuit capere hanc partem, quare non relinquitur apud heredem jure civili. Hujus inter eos non eſt ius accretiendi. Sed omnes illi loci ſunt intelligendi de legato damnationis, ut apparet ex d. l. 7. ubi hoc exprimit; hoc erat optimum genus legatorum. Ulp. in Fragm. tit. de leg. quorum illi collatitium nomen dederunt: Ubi autem quidam autem legatum eſt per vindicationem, ab initio habent totum, concurſu habent partes. Qui ab initio habent partem, inter eos non eſt ius accrescendi: inter eos tantum eſt ius accrescendi, qui concurſu habent partes. Hoc differentia legatorum oſtenditur a Cajo in Inſtitut. & Ulp. in Fragm. Itaque qui non admittur ad partem, ſi ſciat partem, neceſſe eſt, ut ab initio ſciſſit hoc partes, aliquin eſt abſurdum ut partem faciat, qui partem non capit: ut cum ab initio hæres ſcit conſtitutum, ut in legato damnationis, æquum eſt partes fieri.

Ad l. XII. Si duobus filiis, & ex altero filio duobus nepotibus bonorum poſſeſſio competat, & alter ex nepotibus non petat: pars ejus feries adjecta. Si vero ex filiis alter non petat: tam pars, quam nepotibus id proficit. Nemo; tunc duo ſemiſſes fiunt, ex quibus alteram filius, alteram nepotes conſequuntur.

Ad § Si prius teſtamentum rupit, poſtea jure civili ſius exheredatus eſt, ſequens teſtamentum, in quo præterita ſit filius, poſterior teſtamentum rupit. l. ſi poſt. de bon. poſſ. ſec. tab. Exiguus autem, ut poſterius teſtamentum ſit jure perfectum: Nam imperfecto ſequens non rumpitur. Ideoque ſi in poſterius teſtamento filius eſt præteritus, prius non rumpitur. Item ſi in poſteriori teſtamento, ſilius exheredatus eſt. l. ult. ff. poſt. Notandum eſt, imperfectum quod jure ſingulari valet, interdum imperfecto teſtimento rumpi. l. ejus, § pen. de mil. teſt. Teſtamentum imperfectum inter milites, eſt imperfectum, quia aliquid deeſt, ſufficitur tamen jure ſingulari: rumpitur autem ſecundo teſtamento imperfecto, ſubſequente iterum militem, ſi ſit intra duos annos, & alle miles. Nam & corruit illud teſtamentum poſt annum militiæ, etiam nulla voluntate expreſſa, deſt. l. ejus. Ac inveniuntur tamen, imperfectum teſtamentum, E quod jure ſingulari valet, imperfecto non rumpitur, l. Nov. 107. Teſtamentum enim factum inter liberos valet, etiamſi ſit imperfectum. Nam, quemadmodum alio teſtamento quæ imperfecto? Minime; ſed perfecto tantum. In Græco exemplari abundant hæc verba, ει και μὴ τελειον, quæ ſunt ſuppoſitiva, nec ea Julianus & Bulgarus agnoſcunt. Nam in ſtrando teſtamento exiguntur ſeptem teſtes, l. 2. de inſ. teſt. Sunt duo tantum caſus, quibus perfectum teſtamentum ſecundo imperfecto rumpitur, ſi ſit poſtumus in l. 3. de inſ. rupt. ord. ſunt autem removendi duo illi, qui ab interpretibus adferuntur. Unum ex l. Jancinus, C. de teſtamentis. Verum nego ibi caſum propoſiti, quo perfectum teſtamentum imperfecto rumpatur, ſed dotur tantum caſus, in quo vula voluntas infirmat teſtamentum, quod jure perfectum eſt. Scindum enim eſt, ex jure antiquo decennio teſtamenta finiri: nam ſi teſtator ſuperviviſſet decennio poſt factum teſtamentum, rumpebatur teſtamentum; itaque erat decennio renovandum, ut major eſſet fides & voluntas, l. 6. C. Theod. de teſtam. Sed abrogatur in illa l. Jancinus, ubi confirmatur, ut teſtamenta decennio non infirmentur, nifi teſtator diverſis eorum tribus teſtibus id teſtamentum non valere ſignificaverit, dicens, nulla voluntate teſtamentum, quod eſt contra regula juris, l. ex ea parte, de adimend. leg. l. milit. §. novissimo de milit. teſtam. § pen. gaith. modic. teſt. Sed hoc ſi, quia concurrit omnium decennii, id eſt, præſcriptio. Itaque decennio teſtamentum infirmatur, ſi concurrant manifeſta voluntas teſtatoris, d. l. Jancinus: non autem infirmatur teſtamentum, F ſi teſtator animum excuſerit. In eo caſu non forte duo teſtamenta. Alter caſus interpretum colligitur ex l. Claudius, ff. de vulg. & pupil. Verum ibi non teſtamentum teſtamento rumpit, ſed dotur tantum caſus, quo is, qui fecit duo teſtamenta, deceſſit inteſtatus. Quidam optimum teſtamentum jure perfectum fecit, deinde fecit ſecundum imperfectum: in ſecundo eundem ſcripſit heredem, quem in primo ſcripſerat: hic heres prælius eſt ſi poſt heredi tem ex ſecundo teſtamento, quod imperfectum erat, ut poſtea apparuit: an poterit denuo adire ex primo? Minime: quia videtur repudiaſſe hereditatem ex primo teſtamento, itaque poſterius illis erit inteſtatus. Et ita pronuntiavit Imperator, ſuadente Papiniano: quod tamen Paulus ait eſſe iniquum. Itaque refert Paulus ſententiam Imperatoris, non approbat, l. mater 19. ſup. de inoff. teſtam. Itaque placet ſequi ſententiam Pauli, non Imperatoris recitatam. Idem obſervatur in l. ult. ſup. de C. Imperatoris. Item duo tantum caſus, in quibus imperfectum rumpit perfectum. Unus ſi poſterius teſtamentum factum ſit ture militari. l. 21. C. de inſ. teſt. Alter, ſi poſterius teſtamento ſcripta ſit extranea, in poſteriore imperfecto ſi, qui omnino rem habiturus eſt ab inteſtato, l. hac conſultiſſima. ſcripti heres. ſi quis autem, C. de teſtam. qui facit ſi, ut quinque teſtes in poſteriori adhibeantur, & his teſtes audiantur jurati. Hoc etiam oſtenditur in hoc §. 1. Cujus ſpecies eſt: Filius in priori teſtamento non exheredatus eſt, in poſteriori præteritus, in poſteriori autem ſunt ſcripti illi, qui remoto filio, omnino rem habituri ſunt ab inteſtato. Hoc ſignat verbum prius teſtamentum poſterius rumpitur: denique poſterius teſtamentum valet, ſalvum jure præjorio, quamvis in eo ſit præteritus filius, & poterit ſcripta portio vendi bon. poſſ. ſecundum tab. Itaque ſi filius præteritus debet petere cont. tab. Aliud eſt, ſi in poſteriori teſtamento ſcripti ſint extranei heredes: quia tum prius teſtamentum valet, nec debent petere. Sed exheredato bon. poſſ. cont. tab. quia prius teſtamentum valet in quo eſt exheredatus, nec rumpitur per ſecundum teſtamentum. Nam non videtur, filio data bon. poſſ. contra tabulas hoc caſu, etiam ſi in poſteriori teſtamento ſi ſunt ſcripti, qui rem ab inteſtato ſunt habituri, quæ nam hoc caſu poſterius teſtamentum non valet, quod teſtamentum, quod eſt imperfectum ob præteritionem, fed valet quod voluntas inteſtati, d. l. hac conſult. §. ſi quis autem. Quidam igitur dubitant bonorum poſſeſſionem contra tab. ex tamen ait dari. Sed dicendum eſt, veriſt effe hanc bonor. poſſeſſionem dari contra voluntatem heredis: Nam ſi hoc caſu ſcripto poſſeſſionem poſſeſſio non ſecundum tabulas, fed ſecundum voluntatem inteſtati: ſi ſe etiam alias datur ſecundum nuncupationem, vel contra eam, l. ult. C. de codicill. Sic etiam ſecundum voluntatem, deleto inconſulto nomine heredis, vir. ſi cab. teſtam. exſtab. ſup. Dabitur etiam poſſeſſio ſecundum notarium, ſi miles teſtamentum notis ſcripſerit. l. Lucius, de mil. teſt. Dabitur etiam ſecundum gesta municipalia, ſi quis compoſuerit ultimam voluntatem apud ſe. Novell. 1. Valent. de teſtam. Sic etiam dicemus hoc caſu dari bonor. poſſeſſionem contra tab.

vel ſecundum tabulas inteſtati, rupto prius teſtamento. Duo ideo prius teſtamentum rumpi hac poſterius volutate, ſi filius ſit præteritus, & idem, qui rem ab inteſtato ſunt habituri, ſint ſcripti remoto filio, & filius moriatur vivo patre: hoc caſu poterit a ſcriptis petiri bonorum poſſeſſio ſecundum tabulas. l. poſtumus, § ult. de inoff. rupt. Non idem inſtituto extraneo: nam petitio non poterit hoc caſu, l. 7. de lib. & poſt. Eadem ratione ſit, ut teſtamentum factum inter liberos non ſit inutile, licet in eo deſint ſolemnia juris, & valet quaſi voluntas inteſtati: Itaque inter eos inter liberos hereditas dividenda eſt quaſi ab inteſtato, d. hac conſultiſſima, & ea imperfecta. Hoc Conſtantinus primus induxit inter ſuos liberos vel nuncupatos, l. 1. C. Theodoſ. fam. erciſc. Deinde adjecit, ut ſi liberis ſint adjecti coheredes extranei, ut quamvis in eos teſtamentum non valeat, ſtet tamen inſtitutio exceſſerit. In eo caſu non forte duo teſtamenta. Alter caſus interpretum colligitur ex l. Claudius, ff. de vulg. & pupil. Verum ibi non teſtamentum teſtamento rumpit, ſed dotur tantum caſus, quo is, qui fecit duo teſtamenta, deceſſit inteſtatus. Quidam optimum teſtamentum jure perfectum fecit, deinde fecit ſecundum imperfectum: in ſecundo eundem ſcripſit heredem, quem in primo ſcripſerat: hic heres prælius eſt ſi poſt heredi tem ex ſecundo teſtamento, quod imperfectum erat, ut poſtea apparuit: an poterit denuo adire ex primo? Minime: quia videtur repudiaſſe hereditatem ex primo teſtamento, itaque poſterius illis erit inteſtatus. Et ita pronuntiavit Imperator, ſuadente Papiniano: quod tamen Paulus ait eſſe iniquum. Itaque refert Paulus ſententiam Imperatoris, non approbat, l. mater 19. ſup. de inoff. teſtam. Itaque placet ſequi ſententiam Pauli, non Imperatoris recitatam. Idem obſervatur in l. ult. ſup. de C. Imperatoris. Item duo tantum caſus, in quibus imperfectum rumpit perfectum. Unus ſi poſterius teſtamentum factum ſit ture militari. l. 21. C. de inſ. teſt. Alter, ſi poſterius teſtamento ſcripta ſit extranea, in poſteriore imperfecto ſi, qui omnino rem habiturus eſt ab inteſtato, l. hac conſultiſſima. ſcripti heres. ſi quis autem, C. de teſtam. qui facit ſi, ut quinque teſtes in poſteriori adhibeantur, & his teſtes audiantur jurati. Hoc etiam oſtenditur in hoc §. 1. Cujus ſpecies eſt: Filius in priori teſtamento non exheredatus eſt, in poſteriori præteritus, in poſteriori autem ſunt ſcripti illi, qui remoto filio, omnino rem habituri ſunt ab inteſtato. Hoc ſignat verbum prius teſtamentum poſterius rumpitur: denique poſterius teſtamentum valet, ſalvum jure præjorio, quamvis in eo ſit præteritus filius, & poterit ſcripta portio vendi bon. poſſ. ſecundum tab. Itaque ſi filius præteritus debet petere cont. tab. Aliud eſt, ſi in poſteriori teſtamento ſcripti ſint extranei heredes: quia tum prius teſtamentum valet, nec debent petere. Sed exheredato bon. poſſ. cont. tab. quia prius teſtamentum valet in quo eſt exheredatus, nec rumpitur per ſecundum teſtamentum. Nam non videtur, filio data bon. poſſ. contra tabulas hoc caſu, etiam ſi in poſteriori teſtamento ſi ſunt ſcripti, qui rem ab inteſtato ſunt habituri, quæ nam hoc caſu poſterius teſtamentum non valet, quod teſtamentum, quod eſt imperfectum ob præteritionem, fed valet quod voluntas inteſtati, d. l. hac conſult. §. ſi quis autem. Quidam igitur dubitant bonorum poſſeſſionem contra tab. ex tamen ait dari. Sed dicendum eſt, veriſt effe hanc bonor. poſſeſſionem dari contra voluntatem heredis: Nam ſi hoc caſu ſcripto poſſeſſionem poſſeſſio non ſecundum tabulas, fed ſecundum voluntatem inteſtati: ſi ſe etiam alias datur ſecundum nuncupationem, vel contra eam, l. ult. C. de codicill. Sic etiam ſecundum voluntatem, deleto inconſulto nomine heredis, vir. ſi cab. teſtam. exſtab. ſup. Dabitur etiam poſſeſſio ſecundum notarium, ſi miles teſtamentum notis ſcripſerit. l. Lucius, de mil. teſt. Dabitur etiam ſecundum geſta municipalia, ſi quis compoſuerit ultimam voluntatem apud ſe. Novell. 1. Valent. de teſtam. Sic etiam dicemus hoc caſu dari bonor. poſſeſſionem contra tab.

Ad l. XIII. Cum emancipatur bonorum poſſeſſionem contra tabulas accipit, ſcriptus heres ei hereditatem petentes, cognitus eſt & pradia & feroes hereditarios poſſidet. . . . Cum emancipatur bonorum poſſeſſionem, non petit cum fam hereditariam ſcriptus heres nominatur, ad eum, cum prator hereditc locs conſiſtait.

Ad § Quod ſi, antequam bonorum poſſeſſionem habebas filius eam in adoptionem dedit, & bonorum poſſeſſio præterito alteri ſ. Ita. Quæritur, quid in his ferunt debeat, utrum in patrem adoptivum, an naturalem? Et Julianus, ait, in naturalem. Ego: Imo adoptivum. Et ideo ſi bonorum poſſeſſionem petat, & heres ſcripturus, quamdiu patrem ejus non in poteſtate, qui emancipatus eſt, non poterit petere bonorum poſſeſſionem contra tabulas. Sed & ſi pater ejus, antequam bonorum poſſeſſionem accipere, decederit, non admittetur bonorum poſſeſſionem petere.

Ad § Si pater emancipato filio præterito, heredes duos ſcripſerit, filium, quem in poteſtate habebat, & alterum, quem in adoptionem dederat, ex quo duos nepotes in familia reliquerat. Dicendum eſt, in teſtamento filii bonorum poſſeſſionem pro parte tertia ei, qui in poteſtate remanſit, pro parte tertia ei, qui in adoptionem datus eſt, & filii ejus ſimul habendum: ita ſcaevae patri, ſextans nepotibus edixi.

Ego habeo tres filios, primum emancipatum, ſecundum, dum vivum, tertium in adoptionem dedi: Ex tertio duo ſunt nati, proprio concepti & nati ante adoptionem: Deinde ſecundum & tertium inſtituo, proprietrem primum, id eſt, emancipatum, præterea etiam nepotes ex tertio. Hoc caſu filii omnes adimuntur & bonorum poſſeſſionem contra tabulas. Ex autem ait, tres fieri partes, unam habet primus, alteram ſecundus filius, tertiam tertius. Sed tertiam partem ſibi. Itaque patri conjungunt hoc caſu filii, quoniam erant petenti in familia. Hinc notandum eſt, non patri tantum emancipato jungi cum filiis ſuis in poteſtate remanentibus, ſed etiam in adoptionem datum & ſcriptum, l. 1. ſi in adoptionem, id de conjung. cum emancip. Sed in adoptionem datus non conjungitur cum filiis ſuis, nifi de ſcriptis: At emancipatus jungitur, ſive fit ſcriptus, ſive præteritus.

Ad § Si pater ex duobus filiis, alterum habentem filios emancipaverit, & unum ex nepotibus, quem ante emancipaverat, in locum filii adoptaverit, præterito deinde emancipato ceſſerit: animo erit negat, qui in locum filii ſuorum ſuccedit.

ri, & in tres partes breviculatus deduci: ut unam habeat qui in potestate emancipetur, alteram turpes adoptatus in locum filii, tertiam emancipatus cum filio suo, qui nepotis loco futurus. Sed & si mortuo filio, aliter ex nepotibus in locum filii adoptatus fuerit: tres partes in bonis fiunt: cum sit aequum, eum, qui in locum filii adoptatus est, non magis habere, quam si eum nunquam adoptasset, sed extraneus adoptatus esset.

Hinc: ego habeo duos filios, primum & secundum, & secundus duos nepotes, fecundum emancipatos, retentis duobus nepotibus, deinde unum nepotem adopto in locum filii, procedente emancipatione, *sec accipitur l. 3. §. fi filium, fup. h. t.* Alius filium unicum retinet in potestate: tum praeterea fecundum filium meum, alios militiae, hoc casu omnes veniunt ad bon. poſſeſſionem cont. tab. commiſſo edicto per fecundum. Lex autem ait, hoc casu tres fieri partes. Quam habet primus, id & ad reſtringendum; Alterum nepos adoptatus in locum filii, quique habet viriles, nec jungitur patri: Secundus cum altero nepote retento in potestate habet tertiam: itaque nepos adoptatus in locum filii, nec jungitur patri, nec admittitur in partem patris cum alio fratre. Idem dicendum, lex noſtra ait, & ſubdato e medio fecundo, hic nepos fuiſſet adoptatus in locum filii, & non videretur extraneus patri: unam haberet primus, unam nepos adoptatus in locum filii; unam alter nepos: itaque hic nepos haberet viriles, quia etiam extraneus nepos adoptatus in locum filii habet viriles: quam deciſionem hujus §. Bartolus & alii doctiores noſtri tractatur ad huiuſmodi quaſtionem. Fingo quadam poſſeſſione, vel actione reſtituta, eſſe aliquid in civitatem migrantibus. Quaeritur, an conſenſantur etiam conceſſi municipibus originariis? Quod, inquiunt, dicendum eſt, ſicut in hoc nepote, qui adoptatus in locum filii eodem jure eſt, quo eſt extraneus adoptatus in locum filii: ſed tamen concludunt, quod veriùs eſt, non videri conceſſi municipibus, quia privilegium eo pertinet, ut invitentur extranei. At originarii non ſunt invitandi, cum natura eos civitati ſuae adjungat. *Sed haec non probantur.* Referenda eſt glofſa Accurſii, non ad verbum *Emancipaveris*, ubi Accurſius ait, aiterum nepotem eſſe emancipatum, ſed longe. Idem eſt ſine errore in verbo *Jure filii*: nec emancipato videlicet. Pater enim non jungitur cum filio emancipato, fed in potestate retento.

Ad L.XIV. Si duobus filiis emancipatis, *alter heres inſtitutus ſe abſtet praetorem: ſi inſtitutus abſtinet, quamvis verbo edicti bonorum poſſeſſionem ſibi non petierit: tamen poſſeſſionem poſſeſſionem, reſpondit: quia judicium patris facturus eſt. Nec enim emancipatorum, & legatum accepturi, adjicitur edicto bonorum poſſeſſionem, ſive ab heredibus, ſive ab his qui contra tabulas petierunt, acceperit, ſed illud obſervandum, ut Praetor eum, qui heres inſtitutus abierit, in eam partem, qua ſuiſſet ſi legatum deberet: dare bonorum poſſeſſionem, quam habiturus eſſet, ſi bonorum poſſeſſionem accepiſſet. Ut ſalutemus deveretur cauſam jam ferunt: quod ſi ex minore parte ſit inſtitutus, cum bonorum poſſeſſionem petit, & quod extraneus quoque legata praeſtare cogitur. Quod ſi is, qui in poteſtate eſt, heres inſtitutus ſit: a quibus neceſſarius heres ſit, neceſſarius dicitur, & quod ipſum jubere poſſe bonorum poſſeſſionem, ſi modo hereditatem ſi non eximiſceris. Tunc enim, quia judicium patris compoſuiſſe videtur, in eadem lite quo minus bonorum poſſeſſionem deberi.*

In quaſtione huius §. ſumma ineſt utilitas & fubilitas. Filius ſcriptus, qui non abſtit, admittitur ad bon. poſſeſſionem contra tabul. commiſſo per alium, id eſt, fraudem praetorium, edicto. Ar quaero, an is qui abſtit adminiſtrat ad contr. tab. ex commiſſo edicto? Lex ait, non admitti, quia probavit, judicium patris: Nam eſt ingratum accepiſſe, non admitteretur, l. 3. §. ſi. ff. h. t. Ergo qui abſtit, non admittitur contra tabulas. Denique Praetor eum, qui abſtit non tuetur, petendae actionis & acceptiſſet bonorum poſſeſſionem contra tabulas. Et hae non ſingenua in filio emancipato, qui abſtit: Nam abſtit eſt emancipatorum & extraneorum. Sed idem eſt etiam in filio inſtituto, qui ſe immiſcuit: immiſcere eſt ſubire. Emancipatus adquirit additione hereditatem: ſuus immiſcitione, ſine ulla certioris rei adtionis ſolemnitate. Emancipatus, qui abſtit, vel ſuus, qui ſe immiſcuit hereditati praetoriae, non admittitur ad bon. poſſeſſ. cont. tab. contra edictum. Idem eſt & filius emancipatus vel ſuus ſcriptus acceperit bon. poſſeſſ. *ſecundum tab.* Nam poſſeſſio non accipit contra tabulas. Nunc duo edicta conſpiuntur: unus eſt, qui ti, qui abſtit, nihilominus accipit contra tabulas, tempe ſi adit ex *juſſu & imperio patris adoptivi, l. pen. §. fi. & adoptivus, §. fi. h. t.* Alius eſt quo non, qui petit ſecundum tabulas, Praetor petenda tuetur, ac ſi acceppiſſet contra tabulas, ut filius ſi heres ſcriptus ſub conditione, non perdebenit acquirere ſecundum tabulas: Sed ſi poſſeſſ deficiat, non accipit contra tabulas, fed Praetor eum petenda tuetur ac ſi acceppiſſet ſub tuitio contra tabulas. *Quod ſi ſub conditione, ſup. h. t.* Nunc videtamus quomodo, & an aliqua ratione tuetur Praetor eum, qui abſit. Num non eſt admittitur, poſſe acceppiſſe bonorum tabulas. Itaque quid eſt habiturus? Praetor dun ſunt facturus, unus eſt ſcriptus & adit, alter eſt praeteritus, & petit contra tabulas. Is excludit omnes bonorum poſſeſſionem. Scriptus quid eſt habiturus, qui abſtit? Praetor eum tutor pro ea parte, qua ſcriptus eſt, non tamen ultra viriles, *l. 8. §. ult. ff. de collat. bon.* Idem ſi ſit ſcriptus & femiſſe, Praetor eum tuebitur in ſemiſſem; at ſi ex triente, ex triente, & Praetor eum non tuebitur ultra triente. Quid ſi ſcriptus ſit ex minori parte quam virili, Praetor eum tuebitur pro ea parte tantum, in quam ſcriptus eſt, *l. ex qui, hoc adjicitur, de legat. praeſt. l. 3. §. ſcriptus, ad Sen.* Ergo quo portio potest immisui, augeri non potest. Itaque qui, qui abſit, in hoc deteriore eſt conditione, quam qui petit: quia petitio non adjicitur ſcripto, qui non adiit, fed periſſet contra tabulas commiſſo edicto. Alia etiam in re deterior eſt eius conditio, qui abſtit, quam qui petit. Petens legata omnibus ea fua petet; ſi acceppiſſet contra tabulas, non praeſtiſſet petitionis, ſed tantum parentilis & liberis ex edicto de legat. praeſtandis. Hoc eſt edictum Africani *l. 14. Quibus de l. filiorum, §. ult. inf. de leg. praeſt.* Nam l. noſtra ait, eum qui abſtit praeſtare legata omnibus, etiam extraneis: lex filium, negat praeſtare extraneis, fed tantum parentibus. Ancipſe dicitur, dum ait, in hac lege emancipatos poſſe inſtituum. Idque verum eſt in ille §. *ult.* Suus, inquit, inſtituus eſt & exheredatus. Exheredatus hoc in nihil differt emancipatus a ſuo: nam etiamſi ſuus ſe immiſcuerit, quod pro adicione eſt, praeſtat legata omnibus. Tunc enim, qui ſe immiſcuit, immiſcuerit. Deordinem ergo eſt in illo §. *ult.* inſtituum non adiſſe, & ideo non praeſtare legata extraneis: at ſi adierit, debet legata omnibus, quia ſuus heres eſt teſtamentum. Mirum, obſtat ſe ei *qui, §. fed ſi ſcriptus, inf. de legat. praeſtand.* In eo § emancipatus ſcriptus adit: Quaeritur, an praeſtet legata omnibus? Dubitavit, inquit Paulus. Compulsus putant eum non praeſtare legata nifi certis perſonis. Ego hoc putat verius Paulus ipſe, quoniam, inquit, eſt ex liberis, qui bonorum poſſeſſionem contra tabulas. Itaque Praetor ea rationem eum tuetur in eam partem, qua ſcripſit eſt. Quid dicemus? Sed ego animadverti, hanc non fuiſſe contemporalem inter Jurisconſultos: quod indicant illa verba. *Et compleres potestatem:* Ulpianus ait quoque ſe dubitare *In. §. duo, de legat. praeſtand.* Sed tamen Ulpianus concludit, legata eſſe omnibus praeſtanda, quod etiam Africanus tradit in hac l. noſtra: Paulo aliud eſſe judicium videtur. Hoc diſſidium componi poteſt, adhibita diſtinctione: Nam equiſſima eſt Pauli ſententia, ſi ſcriptus, qui adiit non fuatur portione & plena voluntate, id eſt, ſi minuatur ejus portio, & redigatur ad ſemiſſem, praeſtat legata tantum exceptis perſonis: At ſi fruatur plena voluntate, & portio eius non minuatur, & ſit inſtituus ex ſemiſſe, debet praeſtare legata omnibus, & plenum obſequium

quium praſtare. Hoc etiam ait Ulpian. in *l. ſi duo, & Africanus* in hac *Lonfio*. Reſtat nunc, an in hac ſpecie propoſita, ſi ſuus ſit inſtituus & ſe miſcuerit, an debeat ei confiere emancipatus praeterius, & ſua bona communicare? prima pars videtur dicendum, emancipatum non confiere, & in hoc etiam deterior videtur cauſa ejus, qui abſit: quoniam inter eos tantum datur cellatio, qui acceppiunt: tandem bonorum poſſeſſionem vel contra tabulas, vel Unde liberi. Finge: ſuus eſt inſtituus & non abſtit, ſe immiſcuit, emancipatus praeterius, uterque petet bonor. poſſeſſionem contra tab. commiſſo edicto. Itaque eodem jure erunt bonorum poſſeſſores, fed hoc caſu emancipatus debet confiere ſua bona propria, quaſi patrona, quoniam vult uti jure ſibi: ratio collationis haec eſt, quoniam hoc caſu interſunt ex edicto, ut ſuus heres fiat. Nam finge ſuum inſtituum ex aſſe, hic emancipatus aperit femiſſem, ita etiam debet bona ſua confiere, fed tunc locus eſt collationi, quoniam ſuus heres fiunt, non poſſeſſores fant. Hoc ergo caſu emancipatus praeterius tuo inſtituo, qui ſe miſcuit, non confiere, quoniam fuerdant ſuus heres hoc ipſo ex edicto edicti, fed ex *senatu & bono* in edicto ait praetor ei confiteredum, quoniam concurrit emancipati unjuſtior portio *ſui, ſi-liter, ſi tabulae extat. bon. poſſeſſ.* Nam modo in hac ſpecie inſtituta fua, id eſt, ſibi vel nepti, ſi miſcetat ſe, confiere debent vicilim? Nam ſuus non poſſeſſ habere propriam, quod confiere debet: emancipatus vi etiamſi ſibi ſit poteſtate, ejus eſt dos, nam confiert itaque cum ſe immiſcuit, non quidem ex edicto, ſed ex reſcripto Divi. *In l. 11. inf. de collat. bon.* Ex etiam exemplo ejus reſcripti emancipatus bona ſua in medium confiera. Opponitur tamen *l. ſi filius, & l. ſi filiusfam. & ſi collat.* In hoc, ſi tradiur, praetorem non admittere collationem in hac ſpecie: ſi ſuus heres ſcripsus petierit bonor. poſſeſſion. cum contra tab. praetor non admittit collationem. *Non admittere praetorem*, id eſt, praetoris edictum, quod *l. ſi filius*, etiam non negat, *ſed ex aequo & bono ſic facienda*, non ex edicto. Hoc ſenſu reſcripta Divi. Opponitur etiam *l. filium, l. 20. §. ordinamus, verſ. ſi* hoc ſit, *hoc tit.* Sed diverſae ſunt ſpecies, quae ſunt ſub diſtinctione. *Quam & haec, & alia multa.*

Ad §. Filius in adoptiva familia, *vel nepos filii, filius poſtumus, vel nepos ex eo, qui in adoptivi emancipatus. Haec ſuperiora contra tabulas ea naturalia deberet poſſeſſ. bonorum poſſeſſionem, ſi ſcripſerit, vel ſi praeterit, ſi ſcripſerit, adrogandum ſe fecit, & mortuo adoptivo patre heredibus & extraneis ſcripſerit, & ſi praeterit, ſi ſcripſerit, ſed

Ad L. XVI. Si emancipatus filius nepoti in potestate avi relicto ad extraneos heredes fideicommissum hereditatem, si liberatus avi potestate fuisset, reliquisset; si filius filiusve avus sit, quasi consumptus bona nepotis, non esse ei dandum bonorum possessionem.

FIlius est emancipatus retento nepote in potestate, deinde hic filius fecit testamentum, & nepotem, id est, patrem filium praeterit, sed requirit heredem, ut nepoti restituerent hereditatem sub conditione, si hic nepos consistet de potestate avi. Quaeritur, an huic nepoti praetoria detur bonorum possessio contra tabulas patris sui? est enim praetextus quamvis ei relicta sit fideicommissaria hereditas. Sed dicamus, si quis hoc vitii tractare generaliter, dari, quia praeteritus est. & commodum bonorum possessionis acquirit avo. Quaestiones juris tractantur aut generaliter aut specialiter, *Lmurie vi, §. fed. D. damnat.* vel, ut Pomponius ait, in quaestione an quis possit damnari in eo, quod faciet, non fecit. Generaliter non potest, inquit, fed specialiter potest. Sic arbitror hoc casu, si quis generaliter hoc tractaverit, dubitur. Quod si specialiter, potest esse justa causa non dandae bonorum possessionis contra tabulas, ut ei avus fit ambitiosa conditionis, si fit prodigus, si olim videtur pater nepotis ei hereditatem per fideicommissum relinquisse, ne avus, cui bona nepos acquisiturus erat, dilapidaverit & distiperet. Item potest esse justa causa, cur non dandae bonor. possessionis contra tab. Huc pertinet *l. filius 25. C. de inoffic. testam.*

Ad L.XX. Filium, quem in potestate habebat, *exheredavit: emancipatum praeterit. Quaesitum est, quaenam emancipatio bonorum possessionem praestet? Dixi, si scripti heredes extranei adierint hereditatem: repellendum esse filium, qui manet in potestate. Quod si hi repudiaverint hereditatem: quasi facile possit videri latum in hereditate propter eum qui contra tabulas accepit bonorum possessionem: filius ab intestato patris sui bona heres dego heredisve emancipatus antem patris sui bona habulat bonorum possess. filius habebit bonorum possess. Sed cum exheredato, non attico hereditate ex testamento, nullius fit momenti, reliquo non adiore eum, non quo non, si contra tabulas libertorum patris accipias bonorum possessionem: Julianus velle respondit, ne testamentum per omnia irritum ad totum exheredatum filium possessile videatur: nisi velit vel ab intestati exitum, ut adversus filium suum ex asse heredem ab intestato patre emancipatum praetor in parte dimidia teneatur. Erit ergo venale beneficium filiis heredibus extraneis: ut cum ipse pater hereditatis nihil sit confecturus adeundo, repellat filium in praeteritae relictum, praestetque ipsis exemplo patri filio jure contra tabulas bonorum possessionem: si vero non consentit hereditatem, ipse bonorum bonorum exheredatum effectum admittet jure filium filium suum heredem. Sed quemadmodum praetor emancipatum scivit, si adierint non fuerit heredes: ita nec filius eum qui in potestate remanet, adeunte adhibita ei praetore expellendus erit: sed ad hereditatis pertinebunt emancipatum, ne casu inofficiosi querela contra emancipatum incendat.*

Ad §. Videamus tamen ipso casu, *qua utrique ad bona patris sui tenuium, ne confertur dicimus bonorum possessionem.* Non neque ea hac parte edicto verbis facere cogitur, unde contra tabulas accepit bonorum possessionem: qui inter eos, quibus ita bonorum possessionem dederit praetor edicto, ut emancipati jubet. Hic enim, qui manet in potestate, quod exheredatus nominatim fuit, non est vocatus ad bonorum possessionem contra tabulas: neque ex edicto praetoris, quod praetor pronunciat, emancipatus ad bonorum possessionem admissus, ad collationem compellitur. Quia ejus praetor ab intestato heres fit, emancipatus tamen non ideo accipit bonorum possessionem. Etenim, ne hallenus filius fui praeteriti factum heredis scripti non adeuntis, ne eum adpotionem admittere bonorum, hereditatem, non etiam eorum, quae emancipatus propter in bonis. Ita coepit confequente illi, quod eum ex minore parte scripsit a pare heres velit hoc in potestate, admisso

A *fratre emancipato ad contra tabulas bonorum possessionem, ejus beneficio plus consequatur: quemvis edicto verbis calculo includatur, ex numero eorum, quorum bona ex effunderur: multo magis autem huic conferri non oportet: quia & a patre exheredatus, a praetore ab bonorum possessione contra tabulas non excutur, necessitate omissa hereditatis a scripto herede nihil habituro propter delictum emancipati a patre contra tabulas bonorum possessionem, numero fui heredis adeptae §.*

Ad §. Legata tamen ex parte sua *filio emancipato liberti & parentibus praestare cogetur: non folido, sed dimidia: ut Pomponius ait, quae praetor statuerit in his partibus. Sed nec adversus eum confiteendae actionis legatorum ratio est, qui merito jure intestato heres existit. Sed qui praetor contra tabulas bonorum possessionem ab extraneis non fuerit adita hereditate a scripto, praestat legata ex parte testamenti data, omnes quam bonorum possessio accepit. Erit ergo melior hoc casu condicio in familia relicti filii, quam fuet, si exheredatus non esset.* Elegans est disputatio huius Locjus hac est species: Duo filii sunt fratres; unus alter emancipatus (hic filius fuus dicitur qui est in potestate, *§. videamus hoc l.*) Suus est exheredatus in testamento. Emancipatus est praeterita: extraneus heres scripsus, non adiit autem, quid sint habituri singuli fratres? Sic distinguo: Aut heres scriptus adiit, aut repudiavit. Si adiit, exheredatus fuit contra, & ideo jura contra tabulas non admittetur: nam exheredati non committunt edictum nec eis committitur, *l. si pofi. §. exheredati, l.t. 1. §. fi quis, §. fop. h.t.* Ergo filii potestatis, id est, emancipato debitur contr. tabul. & folus rem habebit: nam suus excluius est posseffione. Quid ergo faciet frater? Ei est exheredatus, inofficiosi querela inofficiosi testamenti heredatum, vel necessaria eft ei petitio hereditatis de inofficioso testamento. Idem est querela inofficiosi & petitio hereditatis ex causa inofficiosi: querela eft petitio hereditatis, *l. fi quis filium, C. de inoff. testam.* Hoc ait, *verf. fed quemadmodum, d. l.* 20. nam querela eft vindicatio, *l. de ea re, de inoffic. testam.* & petitio est interr vindicationes. Quod etiam oftendit *l. Papinianus, §. quinto, Lmetor, §.t. de inoff. testam. Lcum quis, §. ult. de inofficiosis*, repudiavit. Ita hoc casu exheredato filio fui non valet, quia nemo heres existit. Ideoque ait lex, hunc filium exheredatum habere contra tabulas liberti patroni, si repudiaverit scriptus heres exheredati ei non competeret contra tab. *l. si patronus, §. ex teftamento, infr. de bon. libert.* Huic fimilis eft *§. fi in testamento, infr. de lib. & orig. juris.* Ergo si heres scriptus repudiavit, exheredatio non valet: Itaque filius fuus est heres ab intestato, quia irritum fit testamentum, non adito heredis scripti. Ergo filius emancipatus & defertum testamentum. Emancipatus autem habebit folos contra tabulas ipso jure, quia est praeteritus: itaque gratia pugna inter fratres oritur. Nam frater scriptus heres vi scriptus, extant tamen tabulae, ex quibus potuit adiri hereditas. Nam hoc posseffio datur contra bonis, *l. 13. §. ult.* Magna igitur eft contentio hoc casu fratris & emancipatum. Nam fuus totum vindicat jure intestati: item emancipatus praeterita totum vindicat jure bonorum posseffionis contra tabulas. Quidam contendunt, hoc non posse fieri. Objicitur *l. 1. §. ita autem, inf. §. tab. teftam. null. exfl.* Ex qua colligunt, fieri non posse, ut unus veniat jure intestati, alter jure posseffionis contra tabulas. Sed fententia ejus §.eft hoc: In qui petiit contra tabulas, non petiit deinde ab intestato: At non negat

B negat ille §. quin admittat petiit superior illa fratrum contentio, ut scilicet unus totum vindicet jure teftati, alter jure intestati. Videamus, quomodo hoc difficultas fit componendum. Lex ait, fuum heredem effe ab inteftato, qua nulla exheredatio eft deftituto teftamento, fed ei conjungenda eft querela inofficiosi, qui petit contra tabul. & tuendus erit a Praetore in partem dimidium, licet totum acceperit per cont. tabulas. Sic etiam fuus ipso jure eft heres in totum, fed tamen vetera jura non fuerunt nifi partem dimidium effectu: videndus eft *verbis, fi autem confiteor, ubi effectum omittet*: fcriptus videlicet, legendum *fuus*, ut fit *verbis, fi autem confiteor*. Sic loquitur in *l. si qui, inf. de leg. Papiniani*, & in *l. 1. §. qui mucerna, ut legat. num. 67. §. 3. ult. commod.* Ergo exheredatus, repudiante fcripto, ipso jure folus eft heres ab inteftato, effecta tamen non vocatur nifi in partem, videlicet dimidium. Hic effectus opponitur *jure*. Ex his apparet omnium antinomia, quae videtur inefle locis. Sed an emancipatus debet bona propria fuo confiteri, hoc tractatur in *§. videamus*. Qui ait, non confiteri, quoniam colloto bono patris, quae habet, ab utroque ut tita eft bon. poffeffio contra tabulas: vel cum utroque petiit ab inteftato unde liberi. Hoc autem cafu utroque non petiit contra tabulas, fed emancipatus tantum: rurfus utroque non venit ab inteftato: ergo non fit collatio, quia diverfi jure veniunt. Ita, quae repudiata fcripti a hoc tantum prodeft exheredato, ut admittatur cum emancipato in portionem bon. paternorum: non autem ei confertur bona fua. Haec enim emancipatus: nec hoc novum eft, vel iniquum. Nam interdum non fit collatio, licet utrique petierit cont. tabulas, ut in hac fpecie. Finge: Titius eft pater familias, et minori patri, quam virili: Emancipatus eft praeteritus: hoc cafu commodo edito, utrique petiit contra tabulas. Sic beneficio praetoris, ut dictum amplius, vid eft, virilem. Itaque tunc emancipatus ei non confert, quia ei nihil aufert, nam eius portionem auget, *l. 1. §. ult. de bon. poffeff. contra tab.* Sic in caeteris. Sed tu magis in nofiro cafu, emancipatus fuo non confert, quoniam fuus fuerat exheredatus: Exheredatione amiferat nomen fui, *§. 1. §. 2. §. 3. §. ult. de Lic. & fil. & fr.* Praeteren non fuerat vocatus ad cont. tab., fed fcripti repudianti beneficio recepit nomen fui, quod deftituere fuerat, quia non fuit. Ita quia defata erat hereditas emancipato. Ergo fic concludamus: cum beneficio emancipati admittatur, non debet ei emancipatus confiteri. Ultimo loco admittitur unus in loco meliorem effe cauffam fui exheredati quam emancipati. Nam in loco hac lege, non nutuatur fpecies, quamvis fit prolata, licet Accurfius diverfae fuerat. Emancipatus enim praefata legata excepit. perfonis, quia petiit cont. tab., non fuisset autem, fed pro ea parte, in qua Praetor eum tuetur, id eft, pro dimidia. Sunt autem non praeftae legata, quae vis fuerit exheredatus, quia ipfo jure heres eft ab inteftato. *Ipfo jure, & jure, & mere jure*, idem fignificant in hac *l.* quae tandem ait, hoc cafu meliorem effe cauffam fui exheredati, quam inftituti. Nam inftitutus fuus praeftare legata excepta perfonis etiam commifio edicto, *l. ftilum, ex persona. l. in qui, §. 1. tit. prox. Trebellianus* autem non praeftat, ne exceptis quidem perfonis.

AD TITULUM V.

De legatis praestandis contra tabulas bonorum poffeffione petita.

Ad L. I. Hic titulus aequitatem quandam *habet naturalem, & ad aliquid nouum: ut, qui judicia patris refcindunt per cont. teft. ben. poffeffionem, ea judicia eius quibus fuum perfonis legata & fideicommiffa praeftarent: huc eft libertus, & parentibus, uxori, uxoriue huic nomina legatorum.* Ad §. Generaliter autem parentes & *liberos Praetor accepit, nec gradus liberorum parentumue examinavit. A infiuitum igitur eis praeftabitur. Sed nec perfonas proferuntur eft, utrum ex virili fexu, an femmina defcendant. Ergo fcripti heredes ex liberis parentifque fuerit, ad legati petitionem admittitur, fed ita demum, fi pro rogationem fuam votet ese. .*

Ad §. Videamus etiam *ex ad legatorum petitionem admittimur, qui in adoptionem dati funt, vel etiam in adoptivâ, dummodo manenti liberi.*

HIc titulus eft de legatis praeftandis, fed pertinet etiam ad fidicommifla, item ad donationes causa mortis, quae fimilia funt hereditatum hereditatum adfcripta. Ait *l. 1.* bonor. poffeffionem cont. tab. teftamentum refcindere, *l. ut illicitis, Cod. de collat.* Idem etiam eos efficere, ut heres fcriptus B deferat aut deftituat teftamentum, id eft, ut repudiet hereditatem mero bon. poffeffioni cont. tabulas, *l. 4. §. 1. 2. filium, §. 3. de bon. poffeff. contra tab.* Sic filius foler, an debeam, & an valeant ea, quae in teftamento fcripta funt? Et diftinguendum eft: aut fcriptus adit, aut repudiat: fed non adit, ut fuus ipfo jure, quia ab utroque eft teftamentum: illo cafu debentur ipfo jure, fed non omnia praetantur, quia teftamentum refcindit. Scindum: fuus ex cont. tabulis, fed emancipatus tantum: rurfus utroque non venit ab inteftato. Sed emancipatus: ergo non fit collatio, qui diverfi jure veniunt. Ita, quae repudiata fcripti a hoc tantum prodeft exheredato, ut admittatur cum emancipato in portionem bon. paternorum: non autem ei confertur bona fua. Haec enim emancipatus: nec hoc novum eft, vel iniquum. Nam interdum non fit collatio, licet utrique petierit cont. tabulas, ut in hac fpecie. Finge: Titius eft pater familias, et minori patri, quam virili: Emancipatus eft praeteritus: hoc cafu commodo edito, utrique petiit contra tabulas. Sic beneficio praetoris, ut dictum amplius, vid eft, virilem. Itaque tunc emancipatus ei non confert, quia ei nihil aufert, nam eius portionem auget, *l. 1. §. ult. de bon. poffeff. contra tab.* Sic in caeteris. Sed tu magis in nofiro cafu, emancipatus fuo non confert, quoniam fuus fuerat exheredatus: Exheredatione amiferat nomen fui, *§. 1. §. 2. §. 3. §. ult. de Lic. & fil. & fr.* Praeteren non fuerat vocatus ad cont. tab., fed fcripti repudianti beneficio recepit nomen fui, quod deftituere fuerat, quia non fuit. Ita quia defata erat hereditas emancipato. Ergo fic concludamus: cum beneficio emancipati admittatur, non debet ei emancipatus confiteri. Ultimo loco admittitur unus in loco meliorem effe cauffam fui exheredati quam emancipati. Nam in loco hac lege, non nutuatur fpecies, quamvis fit prolata, licet Accurfius diverfae fuerat. Emancipatus enim praefata legata excepit. perfonis, quia petiit cont. tab., non fuisset autem, fed pro ea parte, in qua Praetor eum tuetur, id eft, pro dimidia. Sunt autem non praeftae legata, quae vis fuerit exheredatus, quia ipfo jure heres eft ab inteftato. *Ipfo jure, & jure, & mere jure*, idem fignificant in hac *l.* quae tandem ait, hoc cafu meliorem effe cauffam fui exheredati, quam inftituti. Nam inftitutus fuus praeftare legata excepta perfonis etiam commifio edicto, *l. ftilum, ex persona. l. in qui, §. 1. tit. prox. Trebellianus* autem non praeftat, ne exceptis quidem perfonis.

AD TITULUM V.

De legatis praestandis contra tabulas bonorum poffeffione petita.

Ad L. I. Hic titulus aequitatem quandam *habet naturalem, & ad aliquid nouum: ut, qui judicia patris refcindunt per cont. teft. ben. poffeffionem, ea judicia eius quibus fuum perfonis legata & fideicommiffa praeftarent: huc eft libertus, & parentibus, uxori, uxoriue huic nomina legatorum.* Ad §. Generaliter autem parentes & *liberos Praetor accepit, nec gradus liberorum parentumue examinavit. A infiuitum igitur eis praeftabitur. Sed nec perfonas proferuntur eft, utrum ex virili fexu, an femmina defcendant. Ergo fcripti heredes ex liberis parentifque fuerit, ad legati petitionem admittitur, fed ita demum, fi pro rogationem fuam votet ese. .*

Ad §. Videamus etiam *ex ad legatorum petitionem admittimur, qui in adoptionem dati funt, vel etiam in adoptivâ, dummodo manenti liberi.*

fcendentes verbum *præsentes* est referendum ad parentes A
feminini fexus, vel ad parentes virilis fexus ex femi-
nino fexu defcendentes, ut puta ad avum matrernum:
fi fi non præterveat, non exheredant. Itaque nobis
præteritis ab eis, datur querela quafi exheredatis: &
de ea præteritione in ea Novella tractatur. Itaque
pertinet tantum ad querelam. *Alciat. ibid.* Ergo hodie,
fi pater præterierit filium, qui eft in potestate, ea No-
vella ad hunc cafum nihil pertinet. Sed videtur ex-
ilium fuum præterire, ex eo præteritione nullum erit
teftamentum: Ai quafi fi præterierit filium emancipa-
tum? Teftamentum refcinditur per contrarium actus.
non omnis ex parte, quadam tamen confirmantur tui-
tione Prætoris, & in primis tabulæ pupillares. *l. in bo-
nor. §. ult. & l. prox. de vulg. & pupill.* Confirmantur
etiam legata relicta a fubditorum pupilli in tabulis pu-
pillaribus. Hinc apparet, magnam effe differentiam in-
ter querelam & poffeffionem contra tabulas. Itaque
autem femper fequitur exquirendum, quis facerdos eft:
in querela, quæ juris civilis eft, jus fummum fequi-
mur, & nihil confervat; pretorium jus eft benignius,
quia quædam confervat dato bonorum poffeffione. Sed
an hæredes debeantur refcifio teftamento? Minime. An
valent tutelæ? Indigent confirmatione, ut fuperius
funt. Legata autem & fideicommifla non debentur, ni-
fi exceptis perfonis, id eft, liberis parentibufque de-
functi, quibus legata confervantur tuitione Prætoris
cujufcunque fexus aut gradus fuerint: non præfantur
liberis, & fuis, & emancipatis, & in adoptionem da-
tis, quamvis fint in alienis familiis: item adoptivis li-
beris, qui videliset funt in adoptiva familia adoptivis
emancipatis. Item non confervantur iis, qui defuerunt
effe cognati jure naturali, *l. 1. hoc t.* Definunt effe co-
gnati, qui maximum aut minimum capite deminutio-
nem paffi funt, five fuit liberi, five parentes, ut qui
funt fervi vel peregrini. Præterea non confervantur iis,
qui funt impuberes in ætate, vel furiofi, vel fatui, *l. 2. §. 1. hoc t.* Confervantur tamen uxori, fi data
fint dotis nomine; item nutrici legata relicta dotis no-
mine. *Quæ dicitur nomine agnat?* Confervantur & patrono,
qui admifit contra tabulas, utili actione ex teftamento:
a fcripto petent directa, *l. 17. hoc t.* Cur non directa?
quia non eft fcriptus, fed contra tabulas bonorum pof-
feffor. *l. cum emancipatus, fup. tit. prox.* Eadem ratione fi-
deicommiffaria cui reftituitur hereditas, tenetur uti-
libus actionibus, quia ex Trebelliano conditur locu
fcripti. At quid dicemus in hac fpecie? Finge, quidam
legavit in teftamento fuodum matri, ab extraneo de-
ducto ufufructu. Deinde filius patruum admifit contra
tabulas. Hoc cafu matri fervatur relictum legatum?
fed an prætorius deducet ufumfructum? Quod videtur
dicendum, quia ea tantum confervantur, quæ relicta
funt. Ergo nuda proprietas tantum debetur. Verum
aliud refpondeam eft. Hoc cafu pietatis intuitu plena re-
proprietas confervatur. *l. ult. & ibi not. quæ fententia* Tuti-
ftulus confolidatus cum proprietate. Itaque hic refpe-
ctus pietatis colorem toris habet, quod necefe eft.

Ad §. Poftumis liberis legata relicta utique præftabuntur.
Ad l. II. Et ideo, fi pragnante *uxore, filius emancipa-
tus fuerit, & bonorum poffeffionem contra tabulas ac-
ceperit, legatum nepoti præftare debebit.*

PEnder hoc l. 3. ex fine t. ubi offendimur, legata poftumis liberis confervari, id eft ita, qui in utero fuerunt mortis teftatoris tempore. Huius rei exem-
plum proponitur in l. 2. Finge, patrem, nuru prægnan-
te, filium emancipafle, cadentque prægnante filium præ-
terire, & reliquifle legatum nepoti poftumo, tum de-
cedere. Petet autem filius contra tabulas. An lex, præfatis legatis nepoti poftumo. Dicet quid opus eft,
legatum poftumo confervari, cum hoc cafu nepos pa-
tri fuo poftumo reftituere debeat? Refpondeo, hoc
quidem ita fieri, fed quia hic nepos erat concepitus
ante emancipationem. Ergo videtur fuiffe in avi fa-
milia tempore quo mortis; proinde patet emancipato
eft conjungendus, *l. 1. §. fed eft poftumus, de conjung. cum emanc. liber.* Sed quod hic dicitur fic accipiendum
eft, fi nepos fuerit contentus legato, *l. 6. §. omnibus, inf. hoc t.* Nam ei dabitur legati perfecutio, quia eft ex
liberis. Quæro, quid dicemus, fi hic nepos fit concep-
tus poft emancipationem, & filius fuerit præteritus,
an legatum fit præftabitur, quod hoc cafu non conjun-
gatur patri fuo, eo quod nepos non fit in familia avi?
Legatum ei non conferventur, quantum eft in familia
avi. Ergo ex non confervatione, quantum eft in familia
avi, ita patri non contra tabulas, & ideo legatum eft ei
adquifitum: perfecutionem autem legati denegabitur ei,
qui petit contra tabulas. Nec mirum interefl, five
per fe, five per alium ei adquiratur legatum, *l. fub conditione, fup. tit. prox.*

Ad L. III. Sed & fi mortis causa donationes *collatæ, credo, tacendæ funt. Si autem excepit non funt, audire-
mus eos pone mortis cauſa donationem.*

Ad §. Liberis autem tantum *hæredibus Pretor pro-
fpexit, non etiam extris; & fimiles conclufiones fequuntur.*

Ad §. Hoc autem folum debetur, *quod ipfis parentibus re-
ftituere eſt, & liberis. Ceterum fi fervus fervi fervi adferi-
ptivus, vel fubjectæ juris eorum perfonæ, non debetur. Nec
enim quæritur, cui adquiratur, fed cui bonis hæditus fit.*
Ad §. Sed & fi conjunctim *ei hæres legatum reliquit cum
eo, cui non præſtatur: fus tantum portio ei conſervabitur.*

JNitio hujus lex offendit, excepta perſona confervari donationes mortis cauſa. Deinde offendimur
cognitis ex latere legata non confervari, puta, fratri-
bus & fororibus: at in §. *hoc autem*, offendimur, lega-
ta & fideicommiſſa liberis relicta, non fervo con-
rum. Dicas, an fervus eis eft adquifitivus? Sed in hac
fpecie non ſpectamus, cui adquiratur, ſed cui bonis
debeatur. Notandum, bonorum poſſeſſionem tantum here-
ditatem, ſed & fideicommiſſa & legata, *l. 15. §. 1. ad leg. Corn. de falſ. l. 52. §. 2. in fin. jud.* Hinc colligo: reliſta le-
gata fervo, quem habet hæres, non dicemus domino
quantum ad honorem ſervus eſt legatarius, vel heres in-
ſtitutus, quantum ad emolumentum dominus. Quid ſi
fervus præmortuus, *vel adjectæ juris non confirma-
tur*, fratri defunfti, qui eft in poteſtate patris defun-
cti, an conſervabitur ei? Minime vel ex jure veteri,
novorum quæ eft in manu & mancipio patris, ut
ſtatur Geli. *lib. 20. c. 6.* Deinde offendimur in communem
legatum relinquatur patri & extraneo, patri tantum
legatum conſervari, non extraneo conjuncto: conſerva-
tur patri non legatum, ſed portio cauſa, fed portio tan-
tum fua, quando ab initio partes habuerunt, ut pu-
ta, ſi legatum fuerit per damnationem.

Ad §. Item ſi quis ex his perſonis *rogatus ſit reſtituere ex-
traneo, quod ſibi relictum eſt, dicendum, non eſſe lega-
tum perfonis liberis, quia emolumentum ad eum non pervenit.*
Ad §. Sed ſi proponas extero *legatum, rogatumque eum
præſtare hoc alteri ex liberis parentibuſque, conſequen-
ter dicemus legatis liberis.*
Ad §. Hoc amplius, & ſi extraneo *reliſtum ſit ſub hoc
modo, ut alicui ex liberis præſtet, aquiſſimum eſt di-
cere, non deberi ei legatum propter affectionem.*
Ad §. Ea autem legata ſola *præſtanda, qui contra tabulas
bonorum poſſeſſionem accipiunt, quæ utiliter date ſunt,
veteris liberis non debentur, quod ſilius contra tabu-
las bonorum poſſeſſionem accepit.*

Ad §. Item non conſervantur liberis & parentibus, ſi fint
legata reſtituere ex extraneo, quia nihil funt hæ-
bituri. Huc pertinet *l. in fervutorem, §. nonnunquam, de ju-
de bon. liberis.* Deinde aic, legata plerumque conſervari
extraneis, utpote, ſi extraneus fint rogati ea reſtituere li-
beris aut parentibus. Idem eſt, ſi extraneis legatum ſit
ſub hoc modo, *ut ea præſtent liberis aut parentibus.* Aliud
eſt ea fideicommiſſi, aliud legati ſub modo. Deinde in
§. *ult. & in l. 4.* offendimur, legata conſervari, quæ ſunt
utilia, non inutilia, ut ea, quæ deportatis relicta ſunt,
non funt ei cognatis, *l. 1. fup. h. t.* Verum ea legata
utilia non debentur jure civili, quia heres repudiavit
merus bon. poſſeſſionis cont. tab. Quid ſi adiit heres? le-
gata hoc caſu ipſo jure debentur omnibus, quia adiit
heres. Itaque convenietur qui adiit tanquam ex con-
tractu. Item competunt liberatæ directæ. Et fane, ſi
ſcens adierit, omnibus tenebitur, ut puta, cum fuiſſet
admonitus a præterito: at fuccurrendum eſt ei, qui igno-
rans adiit, *§. ſi adierit, in t. utiles, h. t.* Sed an confer-
vantur omnia legata? Quæ ſunt non facta, ut puta in
eas perſonas collata, id eſt, in liberos & parentes, pe-
rinde ac legata. Quid ſi in alias perſonas fint collata?
Ita adhuc non poſſumus reſpondere. Sed videtur, ea
hoc obſtendiur initio l. 2. & in *l. 5. §. ideo obſervatur, h. t.*
Cur mortis cauſa donationes revocantur, cur non con-
ſervantur, quemadmodum perfonæ? Quia illæ non lega-
tis & ultimis voluntatibus, quia ſtant propter mortem,
& morte donatoris confirmatur, & ſi convaluerint,
revocantur ad donatorem. Legata & donationes? Ego
vos hoc caſu non revocantur. Hoc demonſtrabitur alio
exemplo. Donationes inter vitros non revocantur ob
ea alienum donatum, nifi fuiſſe fint in fraudem cre-
ditorum, tum revocantur actione Pauliana. At legata
non debentur, nifi omni ere alieno deducto, ne ea te-
ſtamenta quidem mirabimur, in quibus heres inſtitutus
donationibus cauſa mortis, *l. 16. de mort. cauſ. donat. l. 1.*
§. 1. ſi quid in fraud. credit. l. 2. §. denique, ad Trebell. Idem
ſit de deducendo ære alieno. Quæro, quid ſi heres ante
commiſſum crimen vel reatum, non revocantur con-
demnatione donatoris, tei poſſet dici, fed quæ ſunt fa-
cta poſt reatum, non conſervantur revocata, quia *ſi de-
mat. l. 8. de mannmiſſ.* Sexus eſt in legatis, & donationi-
bus cauſa mortis, quæ ante reatum facta, donatoris con-
demnatione non infirmantur, *l. 1. §. ult. de donat. quæ ſi-
miles funt ultimis voluntatibus.* Præterea capitis con-
demnatus non facit teſtamentum: Quinimo teſtamentum
prius factum, irritum fit. Contra donationes, *l. 6. h. tes-
tum, & §. prox. de inj. rupt.* Nam cuius præcoquat mor-
tem: Ergo reſtituitur legata relicta ante reatum. Idem
dicendum in mortis cauſa donationibus, quia fimiles
funt legatis. Poſtremo ſciendum eſt, cum, qui petit
contra tabulas repellit a legato, repelli etiam a mortis
cauſa donationibus, quia fimiles funt legatis, *l. 3. §. ſi
de bon. libert. l. 18. in fine, fup. tit. prox.* Non tamen repel-
litur a donatione inter vivos. Sciendum tamen eſt di-
verſum eſſe, fi quis teſtamento facto filium exhere-
nam hic repellitur a legato, quoniam id ſaltum dixit,
non tamen a mortis cauſa donatione: & hæc in re non
eſt ſimilis ratio legatorum. *Sed quæro, ſi quis ſcripſe-
rit, de his, quæ ut indigna.* Ratio diverſitatis eſt, quoniam
qui petit contra tabulas, palam oppugnat judicium pa-
tris, & tacite teſtamentum privatur a quo filium
dicit, non palam oppugnat judicium defuncti, fed dicit
eas tabulas non eſſe veras, & teſtamentum eſſe cau-
ſum. Alia ratio eſt in diffenti accedentibus filii a bon.
poſſ. cont. tab. Nam qui accipit legatum, poteſt ſalem
probare teſtamentum, *l. 1. §. in pr.* At qui accepit legi-
tum, non poteſt petere bon. poſſ. contra tab. Item, qui
mortis cauſa donationem accepit, non petit contra tab.
ſi eam ignoverit poſt mortem teſtatoris, *l. ſi vivo, §. ſed ſi
eſſe mortis, de donat. mortis cauſa.* Quod ſi *l. 1. de do-
nat. in fraud. inſt.* Ubi Accurſ. offendit, quaſam effe differen-
tias legatorum & mortis cauſa donationum. Generali-
ter autem defendendum eſt, fimiles eſſe has donationes
legatis, nam non infinuantur. Item ex donationibus cau-
ſa mortis derahitur falcidia, *l. ſi mortis, ad l. Falcid.*
Sed ibi Act. offendit multas differentias, quæ omnes fa-
me funt vera. Atque ideo juſtinianus ait, *fere.* Ex cra-
tis interpretibus, funt alize duæ: una eſt donatio cauſa
mortis ita poteſt fieri, ut nullis modis revocetur, *l. 13.
§. ult. & l. 27. de mort. cauſ. donat.* Hæc autem videtur ita-
ter vivos effe, quia nullo modo revocatur, nifi ob ingra-
titudinem, fed tamen conſervantur inter mortis cauſa

A donationes in *Nov. 87.* Diverſum eſt in legato, & in
ultimis voluntatibus. Nam poteſt quis filii auferre
in teſtamento libertatem ad imendi & auferendi, ut ſi
quis ita leget, *ego tibi decem ut ea non præſtes filii mei-
mei, l. 32. de leg. 3.* Altera differentia eſt, quæ colligi-
tur ex *l. 20. h. t.* Nam aut factum eſt teſtamentum, aut
non: ſi factum eſt, mortis cauſa donationes comparan-
tur legatis: fi non eſt teſtamentum, non ſunt ſimiles
legatis, & ideo ab inteſtato non comparantur legatis.
Sciendum eſt, cum poſſe mortis cauſa donare, tum qui
facit teſtamentum, tum qui non facit, *§. ult. de mort.
cauſ. donat.* Sed multum refert fcerit, an non, *d. l. 20.* Cu-
jus hæc eſt ſpecies: petita bon. poſſ. cont. tabulas tuendi
funt liberi. Quæro, an mortis cauſa donationes tue-
ri debeant? Et videtur, quod non. Nam ſi quis ſcripſe-
rit, de his, quæ ut indigna. Ratio diverſitatis eſt, quoniam
qui petit contra tabulas, palam oppugnat judicium pa-
tris, & tacite teſtamentum privatur a quo filium
dicit, non palam oppugnat judicium defuncti, fed dicit
eas tabulas non eſſe veras, & teſtamentum eſſe cau-
ſum. Alia ratio eſt in diffenti accedentibus filii a bon.
poſſ. cont. tab. Nam qui accipit legatum, poteſt ſalem
probare teſtamentum, *d. l. 1. §. in pr.* At qui accepit legi-
tum, non poteſt petere bon. poſſ. contra tab. Item, qui
mortis cauſa donationem accepit, non petit contra tab.
ſi eam ignoverit poſt mortem teſtatoris, *l. ſi vivo, §. ſed ſi
eſſe mortis, de donat. mortis cauſa.* Quod ſi *l. 1. de do-
nat. in fraud. inſt.* Ubi Accurſ. offendit, quaſam effe differen-
tias legatorum & mortis cauſa donationum. Generali-
ter autem defendendum eſt, fimiles eſſe has donationes
legatis, nam non infinuantur. Item ex donationibus cau-
ſa mortis derahitur falcidia, *l. ſi mortis, ad l. Falcid.*
Sed ibi Act. offendit multas differentias, quæ omnes fa-
me funt vera. Atque ideo juſtinianus ait, *fere.* Ex cra-
tis interpretibus, funt alize duæ: una eſt donatio cauſa
mortis ita poteſt fieri, ut nullis modis revocetur, *l. 13.
§. ult. & l. 27. de mort. cauſ. donat.* Hæc autem videtur ita-
ter vivos effe, quia nullo modo revocatur, nifi ob ingra-
titudinem, fed tamen conſervantur inter mortis cauſa

B donationes in *Nov. 87.* Diverſum eſt in legato, & in
ultimis voluntatibus. Nam poteſt quis filii auferre
in teſtamento libertatem ad imendi & auferendi, ut ſi
quis ita leget, *ego tibi decem ut ea non præſtes filii mei-
mei, l. 32. de leg. 3.* Altera differentia eſt, quæ colligi-
tur ex *l. 20. h. t.* Nam aut factum eſt teſtamentum, aut
non: ſi factum eſt, mortis cauſa donationes comparan-
tur legatis: fi non eſt teſtamentum, non ſunt ſimiles
legatis, & ideo ab inteſtato non comparantur legatis.
Sciendum eſt, cum poſſe mortis cauſa donare, tum qui
facit teſtamentum, tum qui non facit, *§. ult. de mort.
cauſ. donat.* Sed multum refert fcerit, an non, *d. l. 20.* Cu-
jus hæc eſt ſpecies: petita bon. poſſ. cont. tabulas tuendi
funt liberi. Quæro, an mortis cauſa donationes tue-
ri debeant? Et videtur, quod non. Nam ſi quis ſcripſe-
rit, de his, quæ ut indigna. Ratio diverſitatis eſt, quoniam
qui petit contra tabulas, palam oppugnat judicium pa-
tris, & tacite teſtamentum privatur a quo filium
dicit, non palam oppugnat judicium defuncti, fed dicit
eas tabulas non eſſe veras, & teſtamentum eſſe cau-
ſum. Alia ratio eſt in diffenti accedentibus filii a bon.
poſſ. cont. tab. Nam qui accipit legatum, poteſt ſalem
probare teſtamentum, *d. l. 1. §. in pr.* At qui accepit legi-
tum, non poteſt petere bon. poſſ. contra tab. Item, qui
mortis cauſa donationem accepit, non petit contra tab.
ſi eam ignoverit poſt mortem teſtatoris, *l. ſi vivo, §. ſed ſi
eſſe mortis, de donat. mortis cauſa.* Quod ſi *l. 1. de do-
nat. in fraud. inſt.* Ubi Accurſ. offendit, quaſam effe differen-
tias legatorum & mortis cauſa donationum. Generali-
ter autem defendendum eſt, fimiles eſſe has donationes
legatis, nam non infinuantur. Item ex donationibus cau-
ſa mortis derahitur falcidia, *l. ſi mortis, ad l. Falcid.*
Sed ibi Act. offendit multas differentias, quæ omnes fa-
me funt vera. Atque ideo juſtinianus ait, *fere.* Ex cra-
tis interpretibus, funt alize duæ: una eſt donatio cauſa
mortis ita poteſt fieri, ut nullis modis revocetur, *l. 13.
§. ult. & l. 27. de mort. cauſ. donat.* Hæc autem videtur ita-
ter vivos effe, quia nullo modo revocatur, nifi ob ingra-
titudinem, fed tamen conſervantur inter mortis cauſa

C donationes in *Nov. 87.* Diverſum eſt in legato, & in
ultimis voluntatibus. Nam poteſt quis filii auferre
in teſtamento libertatem ad imendi & auferendi, ut ſi
quis ita leget, *ego tibi decem ut ea non præſtes filii mei-
mei, l. 32. de leg. 3.* Altera differentia eſt, quæ colligi-
tur ex *l. 20. h. t.* Nam aut factum eſt teſtamentum, aut
non: ſi factum eſt, mortis cauſa donationes comparan-
tur legatis: fi non eſt teſtamentum, non ſunt ſimiles
legatis, & ideo ab inteſtato non comparantur legatis.
Sciendum eſt, cum poſſe mortis cauſa donare, tum qui
facit teſtamentum, tum qui non facit, *§. ult. de mort.
cauſ. donat.* Sed multum refert fcerit, an non, *d. l. 20.* Cu-
jus hæc eſt ſpecies: petita bon. poſſ. cont. tabulas tuendi
funt liberi. Quæro, an mortis cauſa donationes tue-
ri debeant? Et videtur, quod non. Nam ſi quis ſcripſe-
rit, de his, quæ ut indigna. Ratio diverſitatis eſt, quoniam
qui petit contra tabulas, palam oppugnat judicium pa-
tris, & tacite teſtamentum privatur a quo filium
dicit, non palam oppugnat judicium defuncti, fed dicit
eas tabulas non eſſe veras, & teſtamentum eſſe cau-
ſum. Alia ratio eſt in diffenti accedentibus filii a bon.
poſſ. cont. tab. Nam qui accipit legatum, poteſt ſalem
probare teſtamentum, *d. l. 1. §. in pr.* At qui accepit legi-
tum, non poteſt petere bon. poſſ. contra tab. Item, qui
mortis cauſa donationem accepit, non petit contra tab.
ſi eam ignoverit poſt mortem teſtatoris, *l. ſi vivo, §. ſed ſi
eſſe mortis, de donat. mortis cauſa.* Quod ſi *l. 1. de do-
nat. in fraud. inſt.* Ubi Accurſ. offendit, quaſam effe differen-
tias legatorum & mortis cauſa donationum. Generali-
ter autem defendendum eſt, fimiles eſſe has donationes
legatis, nam non infinuantur. Item ex donationibus cau-
ſa mortis derahitur falcidia, *l. ſi mortis, ad l. Falcid.*
Sed ibi Act. offendit multas differentias, quæ omnes fa-
me funt vera. Atque ideo juſtinianus ait, *fere.* Ex cra-
tis interpretibus, funt alize duæ: una eſt donatio cauſa
mortis ita poteſt fieri, ut nullis modis revocetur, *l. 13.
§. ult. & l. 27. de mort. cauſ. donat.* Hæc autem videtur ita-
ter vivos effe, quia nullo modo revocatur, nifi ob ingra-
titudinem, fed tamen conſervantur inter mortis cauſa

D donationes in *Nov. 87.* Diverſum eſt in legato, & in
ultimis voluntatibus. Nam poteſt quis filii auferre
in teſtamento libertatem ad imendi & auferendi, ut ſi
quis ita leget, *ego tibi decem ut ea non præſtes filii mei-
mei, l. 32. de leg. 3.* Altera differentia eſt, quæ colligi-
tur ex *l. 20. h. t.* Nam aut factum eſt teſtamentum, aut
non: ſi factum eſt, mortis cauſa donationes comparan-
tur legatis: fi non eſt teſtamentum, non ſunt ſimiles
legatis, & ideo ab inteſtato non comparantur legatis.
Sciendum eſt, cum poſſe mortis cauſa donare, tum qui
facit teſtamentum, tum qui non facit, *§. ult. de mort.
cauſ. donat.* Sed multum refert fcerit, an non, *d. l. 20.* Cu-
jus hæc eſt ſpecies: petita bon. poſſ. cont. tabulas tuendi
funt liberi. Quæro, an mortis cauſa donationes tue-
ri debeant? Et videtur, quod non. Nam ſi quis ſcripſe-
rit, de his, quæ ut indigna. Ratio diverſitatis eſt, quoniam
qui petit contra tabulas, palam oppugnat judicium pa-
tris, & tacite teſtamentum privatur a quo filium
dicit, non palam oppugnat judicium defuncti, fed dicit
eas tabulas non eſſe veras, & teſtamentum eſſe cau-
ſum. Alia ratio eſt in diffenti accedentibus filii a bon.
poſſ. cont. tab. Nam qui accipit legatum, poteſt ſalem
probare teſtamentum, *d. l. 1. §. in pr.* At qui accepit legi-
tum, non poteſt petere bon. poſſ. contra tab. Item, qui
mortis cauſa donationem accepit, non petit contra tab.
ſi eam ignoverit poſt mortem teſtatoris, *l. ſi vivo, §. ſed ſi
eſſe mortis, de donat. mortis cauſa.* Quod ſi *l. 1. de do-
nat. in fraud. inſt.* Ubi Accurſ. offendit, quaſam effe differen-
tias legatorum & mortis cauſa donationum. Generali-
ter autem defendendum eſt, fimiles eſſe has donationes
legatis, nam non infinuantur. Item ex donationibus cau-
ſa mortis derahitur falcidia, *l. ſi mortis, ad l. Falcid.*
Sed ibi Act. offendit multas differentias, quæ omnes fa-
me funt vera. Atque ideo juſtinianus ait, *fere.* Ex cra-
tis interpretibus, funt alize duæ: una eſt donatio cauſa
mortis ita poteſt fieri, ut nullis modis revocetur, *l. 13.
§. ult. & l. 27. de mort. cauſ. donat.* Hæc autem videtur ita-
ter vivos effe, quia nullo modo revocatur, nifi ob ingra-
titudinem, fed tamen conſervantur inter mortis cauſa

tis dimidiæ. Sed finge: quid dicendum sit, ſi filius de- A
ceſſerit impubes non præſtitus legati exceptis perſonis? Subſtitutionis tunc locus eſt. Sed quæro, quomodo & quibus ſubſtitutionis hic præſtet legata, an omnibus? Minime, nili exceptis perſonis pro ſemiſſe, quod ex tuncre ſit heres, quo & defunctus fuit: defunctus autem non debuit legata, niſi exceptis perſonis. Denique ſubſtitutus ea legata debet quaſi ex illorum perſona, qui ea ſimplè debere heres eorum exiſtit, quæ autem quaſi a ſe reſtita, *l. 113. §. ſi quis a primo, de leg. 1. 72. §. quod vulgo, ad l. Falcid.* Ea ratione legata ſubſtitutus præſtituit a fideicommiſſo puppilli, *quæ legavit a pupillo, vulo, & a ſubſtituto præſtari*, quoniam certum eſt, teſtatorem voluiſſe ea ſemel dari. Aliud eſt in ſubſtituto vulgari: nam ſubſtitutus vulgari modo legata relicta ab inſtituto debet, quaſi a ſe relicta, quo- B
niam videtur repetita a ſubſtituto vulgari, *l. licet, de leg. 1.* At ſubſtitutus pupillaris non debet ea ab adimonito pupilli. Ergo ut pupillus ea tantum debuit exceptis perſonis, ſic etiam, quos ſubſtitutus exceptis tantum debet. Aut *utrosque excipiemus*. Sic in *l. accerso, de leg. 3. §. legatum in. nostre ſtipulati ſunt*, & Cæſar *tit. 2.* de Bello Civili. Nunc dicendum eſt de legatis relictis in ſecundo teſtamento, id eſt, a ſubſtituto pupilli. Hoc caſu ſubſtitutus præſtat ea legata omnibus, quia omnino valent ſecundo tabulæ. Ergo valebunt legata in eo teſtamento, ſed pro ſui portione, inquit lex, quæ eſſet pupillo petita bon. poſſ. cont. tab. & venit ad ſubſtitutum. Fingo igitur, dominum ſuiſſe portiorem filii, qui eum inſtituit ex aſſe, ſed petita bon. poſſeſſione, & concurrente præterito accepit tantum ſemiſſem. Hoc caſu C
dominus entrum legata: præſtabuntur igitur a ſubſtituto pro ſemiſſe tantum: *Nam ſemiſſem eſt*, de ſemiſſe deducendam eſſe Falcidiam, id eſt, ſeſcunciam, quæ eſt uncia, & dimidia. Ergo deminuta portione inſtituti, deminuuntur etiam legata relicta a ſubſtituto ejus, quia eo minus pervenit ad ſubſtitutum. Finge igitur, dominum fuiſſe portiorem filii, qui eum inſtituit ex aſſe, ſed petita bon. poſſeſſione, & concurrente præterito accepit tantum ſemiſſem. Hoc caſu ſubſtitutus præſtat legata: præſtabuntur igitur a ſubſtituto pro ſemiſſe tantum: *Nam ſemiſſem eſt*, de ſemiſſe deducendam eſſe Falcidiam, id eſt, ſeſcunciam, quæ eſt uncia, & dimidia. Ergo deminuta portione inſtituti, deminuuntur etiam legata relicta a ſubſtituto ejus, quia eo minus pervenit ad ſubſtitutum. Finge igitur, dominum fuiſſe portiorem filii, qui eum inſtituit ex aſſe, ſed petita bon. poſſeſſione, & concurrente præterito accepit tantum ſemiſſem. Hoc caſu ſubſtitutus præſtat legata: præſtabuntur igitur a ſubſtituto pro ſemiſſe tantum: *Nam ſemiſſem eſt*, de ſemiſſe deducendam eſſe Falcidiam, id eſt, ſeſcunciam, quæ eſt uncia, & dimidia. Ergo deminuta portione inſtituti, augentur etiam legata relicta a ſubſtituto. Hæc etiam eſtimandum in *l. ex decem, de leg. 3. §. penult. de vulg. & pupill. ſubſtit.* & in *l. 126. §. 1. de leg. 1.* Obſtat *l. ult. §. de leg. 3.* cujus eſt hæc ſpecies: Filius pupillus eſt inſtitutus ex uncia: ab eo relicta ſunt legata: datus eſt etiam ſubſtitutus pupillaris: Deinde commiſſo edicto per fratrem præteritum, remiſſa bon. poſſ. accepit. Lex ait, ſubſtitutum legata præſtare non debere, ſi remiſſa: Sed, inquit, præſtabit etiam ex uncia omnibus, ex reliquis autem unciis præſtabit tantum exceptis perſonis, quod eſt indignum. Sed ſi ſtet ſcriptura, ſubſtitutum ex uncia præſtare omnibus ex uncia quidem. Nam nec pupillus ea præſtat debet, nec exceptis perſonis, ſubſtitutus ea debet præſtare omnibus, ex ea ultimum ait, *ſi filius ex uncia inſtitutus ſit heres, & ab eo legata data ſint, habeat & ſubſtitutum*, &c. Sed hæc non ſunt ſibi ordine collocata: nam habeat *& ſubſtitutum, & ab eo legata data ſint. Ita eadem eſt ſpecies illius l. ult.* quæ noſtri *§. quod ſi remiſſum*: & præſtatur de legatis relictis a pupillo. Nonnec etiam ordine rerum reſtandarum. In initio enim *l. ult.* dixit de legatis relictis a ſubſtituto exheredato. Hoc conſequens eſt, ut nunc dicat de legatis relictis a ſubſtituto inſtituti, qui petit contr. tab. alio commiſſo edicto. Hic erdo etiam obſervare in *l. 126. de leg. 1.* non neceſſe eſt, ut in *ord. §. ult.* quæratur de legatis relictis a ſubſtituto, de quibus magis dubitatur, quam de legatis relictis a inſtituto, an videlicet ſubſtitutus præſtare poſſit ea, quæ conſtat debere inſtitutum præſtare: ſi legata ponas relicta a ſubſtituto exheredato, præſtantur omnibus: ſi ſint relicta ab inſtituto, non præſtantur nili certis tantum perſonis exceptis perſonis ex uncia. Sequitur in illo *§. ult.* Deinde commiſſo edicto, *legata relicta a ſe videtur*, non a pupillo. Quod ſequitur, *ſed ex uncia omnibus*, hæc omnia ſunt imperiti, & mali interpretis. Nam omnibus hoc caſu non præſtantur ab inſtituto, præſtantur tantum exceptis ex uncia quidem. Alia quoque ratione hoc verba ſubjecta ſunt. Nam non oportebat ea ſubjecere, quia non fuit propoſita quæſtio de perſonis quibus legata præſtantur, ſed de portione, pro qua legata præſtari debent: ſatis enim per admonitio tabellio non eſt in contraria ſpecie, quæ ſequitur in illo *§. ult.* Finge: pupillus inſtitutus eſt ex dodrante: commiſſo edicto dominus eſt ab remiſſem: hoc caſu ſubſtitutus legata a ſe relicta præſtabit omnibus non pro ſemiſſe, ſed pro dodrante, *l.* ſed pro ſemiſſe legata dodrante, qui reſciſſus eſt, ſubſtitutus legata præſtat omnibus hæc caſu relicta ab inſtituto non præſtat omnibus, *l. 75. de vulg. & pupill. ſubſt.* In illo *§. ult.* legendum eſt, *ſemiſſe acceperit bon. poſſ.*

Ad §. Omnibus autem liberis præſtari legata *potest quis- A*
quis excepto his liberis, quibus bon. poſſ. præter edicto ex cauſa præteritionis. Non ſi dedit bon. poſſeſſionem, non potuit legatorum ea perſectionem habere. Conſtituere igitur apud ſe debet, utrum contra tabulas bon. poſſeſſ. ſumere petat, an vero legata perſequatur. Si elegerit cont. teſt. non habebit legatum. Si legatum elegerit, ex ture utrum, ut petat bonorum poſſeſſionem cont. teſt.

EX hoc loco ſubſtitutus legata conſervatori liberti, cui præ- B
ter bon. poſſeſſio cont. tab. Nunc notandum eſt ex *l. 3.* non conſervari legata liberis, qui poterunt contra tab. bon. poſſ. petere, ſed ſine bon. poſſeſſione. Ergo remiſſa & cetera, *l. 13. in fin. ſup. tit. prox.* Idque aequiſſimum eſt. Ideo dicendum eſt, ſi filius ſuus heres remiſerit edicto, non poſſe ſubſtitutum ex ſecundo tabellario rem vindicaverit, atque ita omiſit cauſam teſtamenti, an ergo huic filio legata conſervantur? Huic dico conſervari, quia tantum principia habere, ſed retinuerunt in hereditate, *l. 22. in fin. h. t.*

Ad §. Si quis cont. tab. bon. poſſ. *acceperit, deinde poſtea C*
apparuerit, eum ex his liberis non fuiſſe, qui eum bon. poſſ. accepere poſſunt, ex his tamen eſſe, quibus lega-
ta præſtantur: obtinuit, ut legata ei præſtentur. Nonnunquam enim ſcriptura, ſeu ordinarium bonorum poſſeſſionem petierit, ſive Carbonianum.

DOnitur unus caſus, in quo legatum conſervatur ei, D
qui petierit cont. tab. Caſus hic eſt, ſi bonor. poſſ. cont. tab. fuerit ſine re, id eſt ſine effectu, ut ſi apparuerit eum, qui petit cont. tab. non eſſe ex his liberis, qui poſſunt petere cont. tab. nonnunquam fiunt liberi, qui bon. poſſ. petere non poſſunt, vel in adoptionem dati, & in familia adoptiva ſuſcepti, liberi ex feminis defectivis, & ſpurcis nati, & alii ſimiles. Ita ſuſcepti *legata obtinuit* intelligendum eſt hic de re fuiſſe controverſam. Quidam exiſtimabant, diſtinguendum eſſe inter poſſeſſionem ex Carboniana, & eam qui petita præſſiet ordinarium, repellebant a legato: eam vero qui Carbonianam, admittebant, quia non tribuit jus ordinarium. Carbonianum non eſt ordinaria, ſed decretalis E
eſt, non edictalis, *l. 3. §. 1. de Carbon. edict.* datur autem Carboniana decretalis pupillo, qui negatur eſſe ex liberis, quia ſe natum eſſe abſtulit, & Carboniana decretalis

reditatem ex testamento adquiérit. Ait Accurf. & Bart. illam *l. 22.* ex hac fumere interpretationem, ut fcilicet legata præcipua non habeat, ultra viriliem videlicet, quæ interpretatio divinat, illis verbis: *negotur virilem computare*. Sed fic dicendum, in illa *l. 22.* heredem fcripfum non adiifle ex teftamento, nam ei non auferuntur legata, fed ab inteftato tem vindicavit: & ita funt accipienda hæc verba *jure civili contentus fuit*: Si rem ab inteftato vindicavit, merito legata amifit, quia eorum eft inutilis refolutorii, cum ipfe non fit vindicatorii, legata ei denegantur. At fi adierit, non amittit legata: edicta decretis temperantur, ut dixi, fententiæ judicia rerum ex conditione judicatarum. D. Pii confervatur etiam portio hereditatis ufq; ad viriliem.

F Ad L.VIII. Virilis portio quemadmodum *accipienda fit, ubi decemus. Pone duos effe, qui contra tabulas bonorum poffeffione petunt accipient, unum effe ex liberis, parentibus relictis. Viriles certis erit portio. Sed fi tres fint, quatuor fextantes accipient: quarta erit virilis. Hoc idem & in legatis obfervabitur, fed fi unus fit ex liberis, qui accepit cent. tab. fem. poffidunt fint, qui ex liberis parentibus fuis legata acceperint: fit hoc accipiendum eft, ut filius præteritus femiffem habeat, certeri omnes qui funt ex liberis parentibus fe femiffem.* Ad §. Si quis ex liberis parentibus fuis legata *fcripfit, & legatum accepit: utrum tantum portionem ei conferva-tur, an vero & legatum, an alterutrum, quod elegerit. Et magis eft, utrumque accipiat, quod ei fcriptum eft, fed ita, ne amplius in utroque, quam virilem habeat.*

O Sreditur hic quemadmodum fit accipienda portio virilis : extraneus legata ejus confervatur, fi non habeant ultra viriliem, fi duo fint qui cont. tab. petant, & unus de liberis ex portione excipit, ut ex parte tertia vel liberis. Virilis portio hic cafu tertia eft: Si tres fint præteriti, virilis portio quarta eft pro numero præteritorum. Si duæ unius tantum partis fint præteriti, & plures eflæ exceptos, quibus portiones adfcripfit fuæ, vel quibus relicta funt legata: hoc cafu præteritus habebit femiffem, ceteri excepti ferent alterum femiffem, cum fungantur unius perfonæ vice: portio igitur virilis non accipitur pro numero eorum, qui fcripti funt, vel quibus legata relicta funt : Sed pro numero eorum, qui præteriti funt. Nunc quæritur quid fit, quod traditur in *l.145. inf. de verb. fignif.* quæ ait, totam hereditatem interdum virilis appellationem continere? Refpon. hæc ita accipiendum eft. D. Pii. Sumpta enim eft ex lib.10. ad I. Julian & Papian, fed multi erant caput L. Julius & Papius : pertinet igitur ad leg. Julian & Papiam de leg. de patronatus, ut *l. 11. & 16. de jure patron.* ex qua fi liberta centesimus, id eft, qui centum millia fefterti-orum habeat in bonis, qui amplius habeat, quidquid liberta, five teftato, five ingrato decedat, & pauciores quam tres liberos habeat, patrono debeatur virilis portio ex hac lege Papia : fi unum filium habet, partem decimam debitur dimidia : fi duos tenia : fi tres, nihil debetur patrono . In hoc propofito virilis appellatione intelligam continetur tota hereditas, ut quafi fi hic liberta inofficiatous decedat fine liberis . Nam tunc patrono totum debetur jure legitimo, *l. 3. de fuis & legit.* Hinc tollendum eft membrum in *paftore, Sede, Sempronio*. Hinc ufq; Julianus ait, fi liberta habeat unum filium, dimidiam dari patrono, perinde ac fi inteftatus deceffiffet fine filio. Mam legendum, *tefiante deceffiffet*, quo cafu partem dutaxat patrono dimidiæ : quod confirmat paraphrafis Theoph.

Ad §. Si quæret hereditatem is, *cui virilis confervatur: ibi heredes competent ex neceffitate per additionem. Verumtamen additionis eft, an de dolo ejus tractetur, quo adit. Et magis fi, qui ex heredibus fcripfis accepit omnia vel pleraq; bona, poffe fcripfum, hic non heredi etiam poffe excipi, ut ex neceffitate capiat, fit, quod ei imputetur, & de dolo actio competenter. Damnus enim adjicit, fimiliterq; dum competunt hereditatem.*

Ad L.X. Sed etfi pro dote ex parte *aliqua eundem teneatur fcripfori : tamen five ipfe pote.*

Ad §. Effe autem uxorem *mortis tempore exigimus. Si mortui dotem profequamur, neque mortui tempore negare fit: mulieres legatum eft : quia hoc unufquifq; debuerit. Sed cum fit complexæ matrimonio adjectus iandem fecuti liberos alit, alimentorum eft, etiam profligato dotis petitorem dari debere.*

NUnc dicemus de legatis relictis uxori, vel mariti : nam hæc conferentur, etiamfi relicta fint nomine dotis, l.11. hoc tit. Quod uxori legatur præter dotem petita bonor. poffeffione contra tabulas non præftatur, l. ult. *de bon. poffeff. contra tab.* Sed quæritur, quum in dote præcipuâ, an dabitur actio legati? *Jav 9. oblem. Qui dat, l. fed fi de inofficiofo dot. ult. de dotis pro quibus.* Sed quæritur : num in eo, quod excedit dotem, non debitur : quodquid excedit dotem, non præftatur . Deinde in hoc, ut non expletur, quod fcripfum conftituatur actus appellitione : & continetur pronuntiatio, id eft uxor petpotis. Solent enim Jurifconfulti sæpere verborum fignificationem. Sic appellitione continetur pronuntiatio, *l.50. 136. & 146. ref. de verb. fignif.* Deinde propoñitur quodam differentia inter parentes liberorfve & uxorem vel virum, qui legatur dotis nomine. Nam parentes & liberi legatarii redigunter ad viriliem: uxor autufve ad viriliem non redigitur : itaque folidum eis conferv ur, quia videretur hoc legatum : nam virilem mulier fuum recipere, nec ei tum videtur dari, quam reddi : itaque id integrum feret, non deminutum : itaque hæc mulier non operatur fidecommiffo. Denique hujufmodi legatum non fubiicitur Falcidiæ, quia non pro- C prie legatum videtur, *l.81. §. hæc, & ad l. Falcid. l.2. §. duobus, de dot. profect. l. ult. §. ult. de Trebi. de legat.* Ea ratione dicitur fæpe in libris noftris dos relegari, quia teftator, dum legat dotem uxori vel marui, non tam videtur dicere, do lego, quam reddo, relego. Dicitur etiam dos prælegari, qua præfenti die legatur : nam lenius pura prælegata appellantur, *l.1. §. fi fervus, de exercit. l. 2. §. ult. l.7. §. pen. de liber. leg.* Temporalia, quæ ad tempus funt deterioratio, & peculium prælegatum dicitur. Deinde addit lex, hancdotis partem locum habere, five ipfa dos nominatim legetur, five aliquid ex ea. Quia ut dixi, & dos cenfetur in quantitate, & pro quantitate legatur corpus. Idem eft in portione hereditatis relicta pro dote, ut fi uxor vel mater inftituatur pro parte dotis, etiam ubi non videtur virilem confervatur, *l. 10. hoc tit.* Sequitur deinde in eadem *l.* ne locus fraudibus eflet, ut fi uxor mortis tempore, quo tempore dies legati cedit, *l. de die legati*, inofficiatoris ex Conftitutione juftiniani. Ex lege igitur Julia & Papia, quæ lata eft temp. Auguft. Juftin. in *Epitom. Cod. de tabul. teft.* Idem eft in liberis & parentibus, quibus dicimus conferveri legata : nam neceffe eft, ut hi fint mortis tempore dotis nomine relicta. Exigitur autem mortis fi mortis tempore, id eft, ut nupta fit filio noftro mortis tempore: nam fi non eft nupta mortis tempore, jam non eft uxor. Solum enim matrimonium, affinitas perimitur. Verum hoc cafu inutiliter videtur effe legatum & nullum . Nam, qui dotem vel aliquid dotis nomine legat, legat ea ufibus legatis, *l. 1. §. Cæfar, de excus. prælog. & §. fed & marito, eod. l.* At nurus, quæ nupta eft mortis tempore, adionem de dote non habet, E quod folum tantum mortis tempore, non autem conftante. Itaque dos indebita legata eft. Ergo legatum nullius eft momenti, quia nondum eft ullum jus adionis de dote : fed mortis tempore, quia eft legatum, non aliter ei inutiliter ceffit, licet Accurf. dubitaverit in *l. ult. fupr. comm. pred. §. ult.* Hinc apparet legatum dotis relictum nurui, effe inutile & nullum. Cur ergo dicit legatum dotis nurui relictum conferveri : nam nullius momenti eft : hoc refpicit *§.1. l.10.* Sed poteft breviloquii legatum effe utile. Nam interdum conftante matrimonio dotis actio nurui competit, ut puta, fi maritus fit exheredatus a patre, fi fit inops. Nam hoc cafu matenate matrimonio nurus dotem exigit : foceri hereditatem

legat, id est, pater, alius debet dotem, id est, maritus. Itaque utrumque confequetur pater, *l. a. inf. de collat. dot.* In ea quæ utrumque confequetur pater, & legatum, & dotem præcipuam. Sed videamus, quid dicendum sit, si pater filiæ legaverit, vel aliquid reliquerit dotis nomine? Hoc casu necesse est, utili filia alterutro contenta: nam manifesta est patris voluntas ut compendio filiæ dotem quam in eâ re patri contenta erit legato fi tantum in eo sit, legato. Itaque contenta erit legato fi tantum in eo sit, quantum in dote, vel contra. Quid fi plus fit in dote quam in legato dotis nomine relicto? Ea dubitatio nata est in Carebit legato, electa dote. Electio autem legato non dubitur sibi data, nisi in id, quod amplius est in dote, concurrerunt quantitas compendiatur. Mauritus autem id concurrerunt quantitas compendiatur. Mauritus autem id concurrerunt quantitas compendiatur. Mauritus autem id dicere ab hereditibus fuerit, ne bis idem solvisse videatur, *l. qui heredem*, 3. *fi gener.* de *solut.* Quid dicemus ex contrario, fi plus fit in legato, quam in dote? Videtur ita dote, id tantum filia ex testamento consequetur, quod dotem excedit, *l.* 1. 5. *Titia*, & 9. *qui minor*, de leg. 2. Electio autem legato, dotis id tantum filiæ, quod dotem excedit, *l.* 22. *ff. patr. fat. mortim.* Cujus sententiæ est: Pater exegit perperam dotem profectitiam a genero, invita filia, nec cavit de eâ re. Inde redditur, ut filia integrum sibi adhuc sit dotem de dote in maritum: filia autem deinde patri heres extitit, vel tantum accepit legati nomine, quantum est in dote, dicetur filiæ dotem in maritum dedisse: & dicendum autem hereditatem vel legatum dotis nomine relictum fuisse: Et ideo lex ait, hoc casu denegari filiæ actionem de dote, quia legatum patri, quod in dote est, compendiandum est cum dote, quod a patre debit: & ideo fi filia agnoscat, non potest dotem a marito petere. Denique de sequitur, *hactenus erit dotis*, &c. Intra modum legati, *sive quatenus & quamdiu*, &c. Imo nihil ejus luctosedit, fi tantundem consecuta sit, quantum ei maritus debebat dotis nomine. Ita autem verba hoc posse ut patrem referri, qui etiam nihil liberat: Nam dotem profectitiam pater recepit, & tantundem filiæ legavit. Itaque manet ex *l.* 99. *eod. tit.* Cæ. ille legens: *Lucrupia ejus erat, fi aruspices ab ea consecrata fuit, aruspices autem ab ea consecrata fuerunt.* Quamobrem, fi plus fit in legato a patre relicto, quam in dote, electa dote, reliqui tantum datur petitio filiæ ex testamento: Electio autem legato, filiæ datur etiam id cedit, quod dotem excedit & exfuperat, *dicit. ff. fi pater, & fi invita.*

Ad §. Non omnia, *quæ ab omnibus gradibus relicta sunt, legata prefiare eum oportet, qui contra tabulas petit: fed ea tantum, quæ ad gradus istos, &c.* Hæc verba sunt ejusdem *prisciani* non excepti. *Sed nonnunquam contra alium quidem gradum petita eft hæreditas prohibet, ex alio vero legata præstanda sunt: Nam duo sunt gradus hæredum, duo bonorum possessorum: ab utroque tamen gradu liberis & parentibus legata adscribuntur. Ait Julianus, fi quidem alienus ex primo gradu scriptus, ac legata adscripta, quem ex secundo, vel tertio gradu data sunt. Sin vero nemo ejus omnino, ac, quæ a defunctis quæsit. Quod fi nemo ex primo gradu, nemo ex secundo quidem, nemo ex tertio hæres nanctus est, tum alienus omnes, tum ab intestato magna bonor. poſſeſſ. præterito filio competens, nec legata cuique præstanda. Quod fi poſt mortem testatoris, nemo alienus hæres intestatus, nemo bonorum possessor, nemo ejus quidem voluntarius: tum tamen ab eo relicta legata non esse præstanda, fed quæ a fubſtituto relicta ſunt.*

Ea tantum legata præstantur exceptis perſonis a prætore, quæ relicta ſunt ab eo gradu, contra quem petita eſt bonorum poſſeſſio contra tabulas; quia non femper omnia contra omnes gradus hæredum. Primus gradus eſt inſtituto: ſecundus vulgato ſubſtituto: tum pupillaris primo eſt ſecundum teſtamentum, quem fecundus gradus dicitur: filius eſt præterinus a primo gradu, id eſt, ab inſtituto, a ſecundo gradu, id eſt, a fubſtituto exheredatus. Si ergo unum primus gradus in quo eſt præterritus, & omnibus eorum tabulis. Ea demum legata præſtabit, quæ ſecundus gradus ſunt ab inſtituto, non quæ a fubſtituto ſunt a fubſtituto. At dubitatur, quid juris ſit, ſi filius ab utroque gradu præterinus ſit? Hanc dubitationem diluit acutiſſimo judicio Juriſconſ. & diſtinguit: Aut enim ex inſtituto vel ſubſtituto vivit tempore mortis teſtatoris: Hoc caſu præterito non datur bonor. poſſeſſio contra tabulas, quia nemo fuit, qui potuerit ex iis tabulis hereditatem adire, vel bonorum poſſeſſionem petere. Ut autem competat contra tabulas duo exiginus: Primo, ut extet tabulæ, & ex iis aliquis potuerit heres exiſtere, quamvis id poſtea non fit, *l. quod ſuſp. fupr.* Secundo, ut ego præterito non datur contra tabulas, ſed unde liberi, quia teſtamentum deſtituum eſt; quinobrem non perſtabit legata, quæ ab inſtitutione ſunt relicta nomine ſuo. Sed ſi inſtitutus vivat: finge eum vivere eo tempore, quo petitur contra tabulas, fed hereditatem omittit, aut repudiat, *quia filium, fup. tit. prox. l.* 14. *Jun. ff.* Hoc caſu præterito datur contra tabulas contra inſtitutum, qui potuit adire, (tanta vitæ mora interpoſita tempore & vivit etiam, tum petitur contra tabulas) ſed hereditatem omiſit ob præteritum: hoc etiam caſu præterinus præſtabit ea tantum legata, quæ ab inſtituto ſunt relicta; non autem quæ relicta ſunt a ſubſtituto, quamvis ſubſtituto hereditas delata ſit ipſo jure, quia inſtitutus repudiavit. Ratio nem intelligit Accurſius hic & ibertolus. Ratio hæc eſt, quia hoc caſu ſolum ea tantum legata conſervantur, quæ legatarii æquiſierunt propter præteritum repudiante hereditate, *l. 13. in fin. & l. de hac trieul.* ea legata legatarii amittunt propter præteritum, quæ præterito non ſunt interventiſſet, inſtitutus adiiſſet. Itaque æquum eſt, ea legata conſervari. Legata autem relicta a ſubſtituto non conſervantur, quia non fuiſſet debitor hereditatis a ſubſtituto, nifi præterinus interveniſſet. Idem eſt, ſi inſtitutus fuerit ſeriptus ſub conditione poteſtativa, & eam conditionem omiſerit mera præterii. Poſt mortem ejus non deficit conditio poteſtativa. Hoc etiam caſu præterinus legata relicta tantum ab inſtituto, potinde ac ſi pure ſcriptus fuiſſet, *l. item ſi*, 3. *de bon. poſſeſſ. ſecund. tabulas.* Si vero inſtitutus vivit mortis tempore teſtatoris, fed deciſit non adita hereditate, ſic non vixit eo tempore, quo petitur contra tabulas, quia deciſit non adita hereditate, ſi vixeret mortis præventui non adiit, non autem meus præterii: hoc caſu petet quidem præterinus bonorum poſſeſſionem contra eum, quia deciſit non adita, *l. ult. ff. de bon. poſſeſſ. contra tabul.* Sed legata ab eo inſtituto relicta non præſtantur; atque ita fit, ut contra unum gradum petatur contra tabulas, & legata ab alio præſtentur, quia ab eo inſtituto relicta ſunt legata a fubſtituto, quia legatarii primi gradus non amiſere legata propter interventum præterii, ſed quia præmature hæres deciſit, itaque præterius eis non interveniſſe videtur: quia non tantum facit præterii relicta a ſubſtituto. Dices, ſi ea præſtat; præſtat ergo relicta ab inſtituto: Nam legata relicta ab inſtituto, videntur repetita a ſubſtituto vulgato, *l. non poſſum, Cod. ad Trebell. de leg.* 1. Et ſane hoc negari non poteſt: præſtabit quis repetita a ſubſtituto: nil aliud ſubdeat debitoribus voluntas, & hanc repetitionem tacitam diſſudeat, & hoc caſu multo modo præſtabit legata relicta ab inſtituto, *l. liter.* Poſterius idem dicendum eſt, ſi heres fuerit ſub conditione caſuali, quæ defecit poſt mortem teſtatoris: Nam contra eum petitur bonorum poſſeſſio contra tabul. quia heres inſtitutus potuit pendente conditione caſuali petere ſecundum tabulas, *l. ff. ſub conditione, de bon. poſſeſſ. Sed legata* ab eo relicta non præſtabit, quia legatarii non amiſerunt ea propter mortem præterii, fed propter defectum conditionis: præſtabit ergo tantum ea, quæ ſunt a ſubſtituto relicta. Ex iis apparet, contra alium gradum peti contra tabul. id eſt, contra primum, & ab alio, id eſt, ſecundo præſtari legata; nunquam autem præſtantur ab omnibus gradibus.

Ad L. XIV. Nonnunquam contra tab. *bonorum poſſeſſionem dari habet pure ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionis. Utpote heres inſtitutus eſt emancipatus filius: aliusemancipatus pre-*

præterius. Inſtitutus accepit contra tabulas bonor. poſſeſſionem; præterius emiſit. Acquiritur præterio, ut cognitor nonnullus perinde legata præſtare, atque ſi emancipatus filius non fuiſſet. Non enim occaſio emancipati præterii debet inſtitutum lucro afferre, cum præterius pure ſit non utatur.

Ets, qui petit cont. reb. nonnunquam præſtat legata omnibus, & exceptis perſonis & extraneis. Idem eſt in *l. pen. ff. fed ſi filius.* Id procedit in hac ſpecie; ſi filius heres ſcriptus commiſo edicto per fratrem præterium bonor. poſſeſſ. cont. tab. petit, non tamen petet heres frater præterius patrem, quem non cogitur exſcribere, *l. ff poſt*, 5. *ult. ſup. t. prox.* Sic etiam hoc caſu filius petit bonor. poſſeſſ. cont. tab. deinde præterius eam omiſit: hoc caſu periude eſt, ac ſi ſcriptus eam adiiſſet vel petiſſet ſecundum tabulas. Et ideo omnibus legata præſtabit. Itaque hoc caſu præterius non petet heres contra tab. petita eſſe, eſſque jure ſecundum tab. Et e contrario ſecundum tab. pro cont. tab. fingitur eſſe petita, *l.* 3. *ff. fed ſi fil. emil. ſupra.* Ita etiam hoc caſu poſſeſſ. unde liberi fingitur eſſe bonor. poſſ. contra tab. *l. filius inf. de collat. dotis.*

Ad §. Si ab eo ex filiis *hæredi inſtituto, nominatim illicui ex liberis parentibus ſuis legatum datum ſit, & exceperit ton. poſſeſſ. cont. tab. cum aliis? Videtur, ut ſibi ſoli legatum ſit.* Ad *cont. tab. bon. poſſ. acceperunt, cogendus id legatum præſtare.*

Filii plures ſunt inſtituti, unus eſt præterius: ab uno ex inſtitutis legati nominatim liberis & parentibus: ſi inſtituti adierint legata relicta liberis & parentibus, præſtabit ea, quæ nominatim onerata, non etiam coheredes teneburtur. At ſugge, omnes petiſſe contra tab. omnibus relictis præſtandum eſſe. Illud exceptandum eſt legata relicta parentibus & liberis, an ita, qui nominatim onerata eſt? Minime. Nam omnes præſtabunt legata pro rata, quæ ad eos jure inſtituti pertinent, id eſt ipſo jure, & ideo non ſequuntur legem teſtamenti: Si eo jure inter ſe habent pares viriliſque portiones, etiamſi in teſtamento ea diſſimiliter ſint impoſita portionibus, non autem perſonales & viriles. Oſtiare videtur *l. nepos*, & *l. pen. fup. tit. ſpecies l. nepos* eſt inſtitutus: Duo ſunt filii, primus & poſtumus: ex primo eſt nepos primo emancipatus, retento nepote in poteſtate, deinde is nepos inſtituitur cum patruo: id eſt, fecundo, primus autem patruus, & pater nepotis, quia emancipatus eſt, legatum etiam dat nepoti. Hoc caſu omnes adimirantur ab bonor. poſſeſſionem contra tabulas ſi filius ſcriptus heres petat bonor. poſſeſſionem contra tabulas; hoc caſu ſemis dabitur fecundo inſtituto, alter ſemis dabitur primo præterito, ut poſtumus filius ſit, nepos emancipatus, ita ut nepos habeat quadrantem, & pater alterum quadrantem: hic enim nepos ex edicto novo patri conjunctior, nec utiles virtiles admittuntur, id eſt, *ſingulos*, ſed *ſingula* quid fiet, ſi hic nepos nolueric accipere contra tabulas, fed contentus fit legato ſibi relicto, quia ei præſtabit legatum, an patet, an patruus, qui plures ſunt contra tabulas? Quidam dicebant, patruum præſtare, quia in ejus portione videtur conſidere legatum: item quia patruo nihil adimitur per præteritum ſcriptum, ſed nepoti, qui habeat etiam jure contra tab. poſſ. Lex tamen ait, rebus eſſe, ut pater præfet legatum nepoti, quia pater occupet partem ſibi, ſed non occupet partem patruo, quia ultra quadrantem, quoniam eſt nepos petiſſet contra tab. ultra quadrantem, nihil ei conſervatum fuiſſet, nec habuiſſet plus quadrante. Ergo legatum præſtat pater. Imo vero ex *l.* noſtro §. uterque præſtat, id eſt, & pater & patruus. Sed dicendum eſt, hæc in re duo conſideranda eſſe genera legatorium. Num quidem ſint legatarii, quibus non deferetur bonorum poſſeſſio contra tab. utpota, pater, & quidem liberi in adoptionem dati, & si, qui cognati eſſe deſierunt. Sunt etiam legatarii, quibus deferatur contra tab. ut hic nepos. Dico, hic in re ſeparandos eſſe legatarios inter ſe, cum de hoc re reſtatur: Nam legatarii, quibus non deferetur bonorum poſſeſſio contra tabulas, in propoſita ſpecie haberent tridentem, *l. viriliſ, ſup. hac tit.* Quonium duo ſunt, qui petunt contra tabulas, ut puta duo fratres, & modo id ferat legatorum modus. Præterea illis legatariis omnes teneruntur, qui admiſerunt cont. tab. Aliud eſt in hoc nepote legatario, cui deferebatur cont. tab. nam in hac ſpecie nepos quidquerum tantum habebit, quia-cui petiſſet contra tab. nil nil quidrantem abſtulliſſet: Itaque agnito legato tuendum eſt, ac ſi acceptiſſet cont. tab. nam in hac ſpecie nepos non petiſſet contra tab. qui ejus partem occupavit, quia eſt nepos petiſſet contra tab. patrem tamen onerabit, non patruum, cui nihil abſtuliſſet: nos debet enim effe hic nepos meliori conditione, quam ſi cont. tab. admiſiſſet.

Ad L. XV. Si, qui in poteſtate eſt, præterius, *legata non debebis præſtare, eſt contra tabulas bonorum poſſeſſionem petierit: quia, & non partes bonorum poſſeſſionis, inteſtati hereditatis obtinebit. Sed & ſi ſuus heres, & ſui heredis mali huic nocet. Et abſtinendum eſt, eum cogi legata præſtare, quia bonorum poſſeſſionem petierit. Cum & ſine hac hereditatem habitare ſit ſua res. Ut ſi ſuus heres inſtitutus, & præterius, & is, qui in poteſtate eſt, quidam tuc emancipatum præſtare debere legata exiſtimavit: quia effuſa fuerint dubia potius dominium, quam, eſſe hæredem, & ſuum, & patris, & ſuum heredis futura eſſet. Quid ergo eſt, ubi præterius ſit ſuus? Ceteris eſt quod dictum eſt, ſi ſuus heres ſcriptus eſt, & contra tabulas bonor. poſſeſſionem petierit, etiamſi conſtet bonorum poſſeſſionem.*

Siendum eſt, quis præſtet legata, etiam exceptis perſonis, & quid hac in re interſit inter ſuum & emancipatum. Si emancipatus eſt filius emancipatus, ſuus heres. Filius igitur emancipatus præterius præſtat legata exceptis perſonis, admiſis contra tabulas bonor. poſſeſſione: ita inquit *l. ult. in fin.* Sed? Minime, emancipatus non præſtat legata exceptis perſonis: Nam nulli præſtat legata, etiamſi petierit contra tabulas, qui ſuus ipſo jure eſt heres ab inteſtato, quia ſuus heres, qui filius eſt, in quo ſuus eſt præterius: Itaque hic ſuus mero jure ab inteſtato heres eſt, & ea non eſt neceſſarius cont. reb. itaque suus obligatarius non tenetur legata præſtare. Acc. ait, excepto, id eſt, replicatio, quod non eſt rejiciendum. Hæc enim ſignificatio frequens eſt; ut in *l. apud*, §. *De quarta Pomponius*, & in *l. ſi heres filius*, §. *ſi heres*, & in *l. manumiſſ. de ſervitus.* puto hoc in loco Accurſium reſte dicere, ut ſit teſtantis hujuſmodi: legatarii petent legitimam a filio, & bonor. poſſeſſionem contra tabul. Suus autem oppouet exceptionem hujuſmodi: *Si non ſuus ab inteſtato heres. At* petebat legatarii in hanc modum, *Si non ideo legatorum petit, cont. tab. Qui non petit legatorum.* An hæc replicatio ſuo obſtat? Minime. Itaque ſuus præterius nulli præſtat legata. Idem eſt, ſi duo ſint præterii, unus emancipatus & ſuus. Et ſuus præterius, non præſtabit legata exceptis. At fingo: duos eſſe præterios, nempe ſuum & emancipatum, hoc caſu neuter legata præſtabit? Imo hoc caſu emancipatus non præſtabit? quia ipſo jure ſuus præterius ſolus ab inteſtato heres eſt, quia nullum eſt teſtamentum, ſed edicta, & eſt, ut ſuus præterius ſolus aufert in omnibus, quia ſuum illud uterque petiit cont. tab. Ergo emancipatus partem dimidiam fratri ſuo aufert, non autem ſcriptis heredibus. Itaque emancipatus præterius legata præſtat. Hoc autem quidam exiſtimant, quia quidquid habet, a fratre ſuo habet. Verum æquius eſt, ut neuter legata exceptis perſonis hic emancipatus nec *cæla*, relicta ſubſtitutione, *organ. l. pen. §. legata, ſup. t. prox. Ut l. ſi duo, &c.* Quam poſſemus legem Agen. Acc. citat, ſed inquit: nam in eius ſpecie emancipatus non fuit præterius, ſed inſtitutus; facilius autem legatis inſtitutus obligatur, quam præterius: Nam hic ſuus præterius non obligatur legatis: at filius inſtitutus obligatur legatis præſtandis exceptis perſonis; ſed quomodo obligatur? filius ſuus

si perierit cont. tab. præstat legata excipiendo personis, si perierit cont. tab. præstat legata excipiendo personis, si fi. perierit, præstat omnibus, vel si fe instituerit, l. si duobus, paterit, præstat omnibus, vel si fe instituerit, l. si duobus, §. fed illud, fup. tit. proc. Præstat etiam legata omnibus solo casu, videlicet si pereriat ab intestato bonorum possessio cui, edicti, vel si omittat testamentarium hæreditatem, destruendo, id est, si omittat testamentarium hæreditatem, destruendo, id est, si omittat testamentum. Cui obstat l. quia autem, §. pen. eod. Sed dicendum est, l. si filius loqui de autem, §. pen. eod. Sed dicendum est, l. si filius loqui de institutio, qui omittit institutionem, & contra tabulis institutio, qui omittit institutionem, & contra tabulis bonorum possessionem, & ab intestato non admittitur. Quæritur, bonorum possessionem, & ab intestato non admittitur. Quæritur, & possedit, hoc casu perfidiæ heredis omnibus: & autem & possedit, hoc casu perfidiæ heredis omnibus: & autem penult. loquitur de emancipato pretorito, qui præstat legatarios, penult. loquitur de emancipato pretorito, qui præstat legatarios, si perierit contra tabulas omittat, & ab intestato si perierit contra tabulas omittat, & ab intestato non pofficionem contra tabulas omittat, & ab intestato non pofficionem contra tabulas omittat, & ab intestato flato rem amplectitur, utpote, deserto ab hereditas flato rem amplectitur, utpote, deserto ab hereditas scripti testamento, præstabit legata tantum exceptis scripti testamento, præstabit legata tantum exceptis personis, non autem omnibus.

Ad §. Sed si cum emancipatus sunt hæres scripsus fit, alter pa- Ad §. Sed si cum emancipatus sunt hæres scripsus fit, alter pa- trinus, & scripsit cum. tab. bonorum possessionem accepe- trinus, & scripsit cum. tab. bonorum possessionem accepe- rit, & institutus eadem præstat, quæ præstare. Et falso rit, & institutus eadem præstat, quæ præstare. Et falso hæres institutus contra tabulas bonæ. possessionem accepit: hæres institutus contra tabulas bonæ. possessionem accepit: omnibus debebit legata præstare, perinde atque si adissset hæ- omnibus debebit legata præstare, perinde atque si adissset hæ- reditatem. Sed si præstigit quidem adiens hereditatem, pro- reditatem. Sed si præstigit quidem adiens hereditatem, pro- testatus autem bonorum possessionem accepit, & ei perisset, testatus autem bonorum possessionem accepit, & ei perisset, qui bonorum possessionem accepit, certis personis legata de- qui bonorum possessionem accepit, certis personis legata de- bebit: de singulis autem quæritur. Et complures putant, cre- bebit: de singulis autem quæritur. Et complures putant, cre- tis personis, quæ illum heredem habuerunt, quod vivit adhuc tis personis, quæ illum heredem habuerunt, quod vivit adhuc filius. & parere hac ratione eum tuetur, quod ex liberis est, filius. & parere hac ratione eum tuetur, quod ex liberis est, qui contra tabulas petere possumus. qui contra tabulas petere possumus.

DUo sunt filii, unus est institutus, ifque vel est fuus vel emancipatus, alter vero emancipatus pretorii- C ri debet præterito, non Titio, inquit lex. Quod minus vel emancipatus, alter vero emancipatus pretorii- ri debet præterito, non Titio, inquit lex. Quod minus rus est. Utrique si petat cont. tab. petat, sed ejus legata exceptis rus est. Utrique si petat cont. tab. petat, sed ejus legata exceptis personis. Quid dicemus, si solus institutus perierit cont. personis. Quid dicemus, si solus institutus perierit cont. tab. præterium omiserit? Hoc casu infirmus præstabit tab. præterium omiserit? Hoc casu infirmus præstabit legata omnibus, perinde ac si fe omnibus, perinde ac si fe scripsisset. scripsisset. Si contrario si præterius perierit contra tabulas, & institutus non petierit, quia forte institutus non petierit, quia forte institutus non petierit, vel petit. Emancipatus, vel ab intestato bonorum possessionem accepit: Hoc casu institutus non petierit, vel petit. Emancipatus, vel ab intestato bonorum possessionem accepit: Hoc casu institutus est tuendus in parem fibi adscripsum, non tamen est tuendus in parem fibi adscripsum, non tamen ultra virilem, l. sed. fup. tit. proc. sed ejus legata præ- ultra virilem, l. sed. fup. tit. proc. sed ejus legata præ- stantur legata? Præterius præstabit exceptis, institutus stantur legata? Præterius præstabit exceptis, institutus vero omnibus, l. si duobus, §. fed illud, fup. tit. proc. §. si vero omnibus, l. si duobus, §. fed illud, fup. tit. proc. §. si duo, §. Ait. & in hoc §. videtur, ejus omnia præstare, exceptis personis legata, quæ eis movet difficultatem, fed vide l.ta. fup. tit. proc. ceptis personis legata, quæ eis movet difficultatem, fed vide l.ta. fup. tit. proc.

Ad §. Et qui dotem non habet, nullum legatum debebit- Ad §. Et qui dotem non habet, nullum legatum debebit- ur, licet fub pretextu dotis legetur. ur, licet fub pretextu dotis legetur.

COnservantur legata relicta dotis nomine non etiam D Colligamus, præterium teneri exceptis personis actio- E Conservantur legata relicta dotis nomine non etiam Colligamus, præterium teneri exceptis personis actio- relicta præter dotem, fed nec ejus, ut si quæ legata nes ille actio præterii. Sed quomodo teneri, cum scri- relicta præter dotem, fed nec ejus, ut si quæ legata nes ille actio præterii. Sed quomodo teneri, cum scri- præter legatum: quia pretrix propositum est, suæ injuriæ præter legatum: quia pretrix propositum est, suæ injuriæ extraneum perfuaurum bonorum possessionem contra tabulas extraneum perfuaurum bonorum possessionem contra tabulas testamenti dari. testamenti dari.

Ad §. Si emancipato filio præterito, pater extraneum Ad §. Si emancipato filio præterito, pater extraneum heredem instituerit, & ab eo rem legaverit: quæra, adita here- heredem instituerit, & ab eo rem legaverit: quæra, adita here- ditate, dolo feripti heredis periisset: adiuvetne emancipatum ditate, dolo feripti heredis periisset: adiuvetne emancipatum nihilo actio præterii, & ejus legata præstet? Et ejus legata nihilo actio præterii, & ejus legata præstet? Et ejus legata præstet cognitor: quia pretrix propositum est, suæ injuriæ præstet cognitor: quia pretrix propositum est, suæ injuriæ extraneum perfuaurum bonorum possessionem contra tabulas extraneum perfuaurum bonorum possessionem contra tabulas testamenti dari. testamenti dari.

Ad §. Ad §. Ad §.

79

tum. Circumscribantur haec verba : *vel forte poterit appellari*, quæ sunt supposititia. *Emancipatum*, id est, alium filium emancipatum præterquam, non eum, quem dederat in adoptionem: hic petit contra tabulas, aliter autem qui datus fuerat in adoptionem, non potuisset petere. Hæc patercula *Mom.* fabuloſè negotiatorem, ut ſupra in *l. 14. de Ægror. eſt.* ubi male Alc. legit, *Mom.*

Ad §. Si forte ex eodem filio *reciprocus nepotes unus, plureſve : indubitate pro ea parte tuendus eſt, pro qua parte tuetur, ſi ex filio nepos, aut minor defunctis heredibus ſuiſque eſſet. Nam his competetur.*

TRaCtatur eadem species : additur tantum eum filium dotem dederat in emancipatione, retinuiſſe ex quendam nepotem in poteſtate : deinde ille filius faceperat alium nepotem in adoptiva familia. Avus illum, quem retinuerat, inſtituit vel exheredavit, præterivit poſt adoptionem inſtituit ex aliqua parte. Hoc caſu hic etiam nepos ſuſcipitur poſt adoptionem tuendus eſt in portionem hereditatis, non ultra veriſimi, quia eſt ex liberis. Num liberis conſervantur etiam portiones ex conſtitutione D. Pii, & nepoti ex filio & matri deferuntur, *l. qui duos, §. ult. de inoffic. test. cum emancipat. l. 5. §. de Pii poſtliminio, l. 2. l. hi qui, h. t.* Ergo hi liberi ſuſcepti in aliena familia ſunt ex cognatis, *§. liberi, de ſucceſſ. eognat.* Hoc autem edicto ſuccurritur omnibus liberis, ſive ſint in familia ex conſtitutione D. Pii, *l. 1. §. pen. h. tit.* Superior autem edictio non conſolitur omnibus liberis, qui ſunt cognati. Nam non vocantur hi, qui ſunt in aliena familia. Item hi, qui ſui heredes fuerunt non erant, non vocantur ex hoc edicto. *Ex eodem fonte* (ſcilicet in adoptionem data) *trenches eſt*, nepos ſuſceptus poſt adoptionem.

AD TITULUM VI.

De Collatione bonorum.

Ad L. 1. Hic titulus manifeſtam habet *æquitatem, cum enim Prætor ad bonorum poſſeſſionem admittebat emancipatos admittat partisipeſque faciat cum his, qui ſint in poteſtate, bonorum paternorum : conſequens eſſe credit, ut ſua quoque bona in tantum poſſeſſione emancipatis permittat.*

Ad §. Inter eos dabitur *collatio, quibus poſſeſſio data eſt.*

Ad §. Plane ſi minorem, vel alium, *quem reſtituere in integrum poſſit Prætor, bonorum poſſeſſionem petentem contra tabulas petendam, quam amiſerat : itaque etiam collationis obligationem ei reſtituit.*

Ad §. Si autem *reſtituatur* nihilominus filius, *qui erat in poteſtate : extraneus ex quibus filius emancipatum acciperentur contra tabulas, pro quibus tamen ipſe ſua collaturum Julianus ait : quod filium quidem emancipatum obligatum, ergo emancipatum per hoc ſententia abſolvi Pomponius ait : filium emancipatum repoſitum ex in integrum ſuis confirmat cognitor.*

Ad §. Patet filium, quem in poteſtate habuit, *emancipatum non videtur ſervaſſe, emancipatum putaſſe, filium poſſeſſionem contra tabulas utentem filius accepit. Poſſe non enumerate dici, emancipatum eſſe demum conſtare ſtatim ab obitu patris, ſi filius eſt in ea cauſa, ut poſſit ſui heres fieri. Si minore ere parta, quam diviſidia, ſi qui in poteſtate erat, bene ſervatur fuerint : neque videbitur collationem pollutam ab eo, propter quam emancipatus hereditatem habituras eſt.*

Ad §. Veriſimile autem tunc *emancipatum confere non cogitur, ſi non judicium patris meruit : nec quidquam ſimilitudo ea indicitur, quam ei tribuit dolo.*

Ad §. Sed & ſi *filius meruit ſemiſſem, ut tantum, quantum unus ex ſuis heredibus poſſideret, recipiat : deficientis eſt, non ejus cognitum ad collationem.*

HIC titulus pertinet etiam ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas. Prætor enim primum edicto promittit contra tabulas liberis prætoriis, deinde jubet conferri: itaque prius datur contra tabulas, quam fit collatio. Ergo collatio fit poſt datam & adjudicatam bonorum poſſeſſionem, *l. 3. hac tit. Obſtare videtur Paulus lib. 5. Sentent. tit. 8. Ait enim, Conferre, antequam bonorum poſſeſſionem petas. Lege. Sed* interpretatione moderanda eſt ea ſententia, *debent*, id eſt, poſſunt, ut in *l. 3. §. fi emancipatus petentium, hic. Italic.* Poſſunt etiam inter partes hereditatem dividere: imo habent cafſeale, vel quid. Sed hoc non conferunt: quia nec id emancipati conferunt, *l. 2. §. nec referre, h. t.* Nec enim caſtra conferuntur, ut dictum eſt. Sed conferunt a filio in poteſtate retenta, quæ tamen domina eſt dotis, licet ſit in poteſtate: item filius ſuus donationem propter nuptias, *l. 2. §. ult. h. t.* Item quæ ex re filii ſit facta, *l. ult. de coll. bon. inf. & ult. C. de collat.* qui totus fere eſt de collatione dotis. Ceterum quid conferatur videndum eſt. Conferuntur bona quæ ab emancipatis, quæ vivebat, deliciet habuerunt tempore mortis patris, non quæ poſt mortem patris quæſiverunt, dedotis ære alieno. Deinde conferuntur bona, quæ adjudicari parti, & in eius partem manſiſſent, *l. 6. C. de collat.* Caſtrenſia eadem ratione non conferuntur, profectitia igitur & adventitia conferunt: imo hodie non conferuntur adventitia, ſed ea profectitia ex conſtitutione Juſtin. quia ea non adquiſſent patri, etiamſi in poteſtate manſiſſent proprietatis jure, *l. ult. C. de coll.* Sed quæritur hic: Si filius emancipatus ſine liberis ſuis vivi arbitratu, *l. 2. de offic. D. Leg. filium, §. ult. h. t.* Nam emancipati non conferunt ea, quæ ſine eorum culpa perunt, item non conferunt, ſed ſolum quod conferre? Bona ſua omnia in medium, ita ut retineat ſibi ſemiſſem, alium autem debit ſemiſſem fratri ſuo, quem ei abdixit. Verum quid ſtatuemus? Si filius ſit emancipatus? Hoc caſu ſi omnes parent cont. tab. & ſi pater habuerit 200. in bonis, emancipatus ſingulis filis auferr tertiam partem, id eſt, ſuſtet dat. Si autem ſit emancipatus, ſi quidem ſit ſolus, non habet quod conferat: Sui autem non conferunt, nihil dotem aut dotationem propter nuptias. Cur hoc ſit a patrem, explicabitur *hac tit. Theophilus*. Si autem emancipatis ſint incogniti jure civili; ſed beneficio prætoris vocantur ſimul cum filio, tenetur bona patrema. Itaque conſequens eſt, ut conferant bona propria, quia videbitur emancipatus ſuorum habere volunt, id eſt, perinde admiti volunt ac ſi ſui eſſent. Ergo emancipati, qui quaſi ſui admiti vocant, debent conferre ea, quæ ſuorum habere etiam poſſent emancipationem, non ea, pari adjudicavit, ſi remanſiſſent in poteſtate. Deinde emancipati inviriam ſuis ſeciunt: jure enim civili ſui vocantur ad bona patria, concurrentes emancipati eos inconmodo afficiunt, ad eos jure civili omnia hereditas pertinebat. Ergo ejusmodi eſt, ut conferant bona emancipati, cum ea aliquid auferunt. Interdum tamen non faciunt iniuriam ſuis, quod accidit tribus modis, quibus ceſſat collatio. Unus hic eſt, ſi beneficio emancipationis conſulſit filius emancipatus? Hoc caſu filius plus abſtulerit ex bonor. poſſ. contr. tab. Interdum enim filius inſtituens heres plus fert commodo edicto ex bonor. poſſ. contr. tab. quam autem contra tabulas: Fingo duo ſint filii, unus eſt ex uncia inſtitutus, alter eſt prætorius: uterque petet contra tab. fed inſtitutus petet ſemiſſem partis contra tab. ex bonor. poſſ. contr. tabul. Hoc ergo caſu emancipatus non confert filio inſtituto, quia nihil ſuo auferet, *d. §. videremus*, imo portionem eius augit, *§. penult. d. l. Ait*, inquit, *Prætor, ita fiet, ut ſi alter ſit, in quo emancipati ſuis non conferunt.* Fingit: emancipatus eſt inſtitutus, & commodo edicto per alium, non plus ferret ex bon. poſſ. contra tab. quam ex inſtitutione: Nam hoc caſu nihil conferet fratri ſuo præterito: non inſtituti non conferunt, nihil id auferret teſtator, vel eorum portio auſta ſit commodo edicto, *l. 1. & l. 2. de tabl. ſi filius, ſup. ſi qui omiſſ. caſual. tit.* Idem eſt, ſi emancipatus ſit præteritus, & legata mercatur ex judicio patris. Finge autem, tum emancipatum, tum

A petiſſe contra tab. an conferet hoc caſu? Et ſane non conferet, niſi erat plus ex contra tabulis, quam ex bonor. poſſeſſ. *l. 25. princ. hac tit.* Idem eſt in filio dato in adoptionem alteri, vel qui ſe adrogandum alteri dedit, *l. 2. de dot. rat. C. de collat. l. 25. de inoffic. teſt. l. pater, inſt. tit. prox.* Nonnullum eſt, etiam emancipatos non tantum fratribus conferre ſuis, ſed etiam liberis ſuis teſtentis in avi familia, *l. 1. de conſenſ.* Sed non conferunt tabulis, ſive Judæ liberi. Emancipatus autem emancipatis non conferet, *l. 1. §. ult. & l. 2. §. 1. hac. h. t. l. penultimo C. de coll.* Sui autem ſolis conferunt, non emancipatis præterea. Diverſus: imo habent cafſeale, vel quid. Sed hoc non conferunt: quia nec id emancipati conferunt, *l. 2. §. nec referre, h. t.* Nec enim caſtra conferuntur, ut dictum eſt. Sed conferunt a filio in poteſtate retenta, quæ tamen domina eſt dotis, licet ſit in poteſtate: item filius ſuus donationem propter nuptias, *l. 2. §. ult. h. t.* Item quæ ex re filii ſit facta, *l. ult. de coll. bon. inf. & ult. C. de collat.* qui totus fere eſt de collatione dotis. Ceterum quid conferatur videndum eſt. Conferuntur bona quæ ab emancipatis, quæ vivebat deliciet habuerunt tempore mortis patris, non quæ poſt mortem patris quæſiverunt, dedotis ære alieno. Deinde conferuntur bona, quæ adjudicari parti, & in eius partem manſiſſent, *l. 6. C. de collat.* Caſtrenſia eadem ratione non conferuntur, profectitia igitur & adventitia conferunt: imo hodie non conferuntur adventitia, ſed ea profectitia ex conſtitutione Juſtin. quia ea non adquiſſent patri, etiamſi in poteſtate manſiſſent proprietatis jure, *l. ult. C. de coll.* Sed quæritur hic: Si filius emancipatus ſine liberis ſuis vivi arbitratu, *l. 2. de offic. D. Leg. filium, §. ult. h. t.* Nam emancipati non conferunt ea, quæ ſine eorum culpa perunt, item non conferunt, ſed ſolum quod conferre? Bona ſua omnia in medium, ita ut retineat ſibi ſemiſſem, alium autem debit ſemiſſem fratri ſuo, quem ei abdixit. Verum quid ſtatuemus? Si filius ſit emancipatus? Hoc caſu ſi omnes parent cont. tab. & ſi pater habuerit 200. in bonis, emancipatus ſingulis filis auferr tertiam partem, id eſt, ſuſtet dat. Si autem ſit emancipatus, ſi quidem ſit ſolus, non habet quod conferat: Sui autem non conferunt, nihil dotem aut dotationem propter nuptias. Cur hoc ſit a patrem, explicabitur *hac tit. Theophilus*. Si autem emancipatis ſint incogniti jure civili; ſed beneficio prætoris vocantur ſimul cum filio, tenetur bona patrema. Itaque conſequens eſt, ut conferant bona propria, quia videbitur emancipatus ſuorum habere volunt, id eſt, perinde admiti volunt ac ſi ſui eſſent. Ergo emancipati, qui quaſi ſui admiti vocant, debent conferre ea, quæ ſuorum habere etiam poſſent emancipationem, non ea, pari adjudicavit, ſi remanſiſſent in poteſtate. Deinde emancipati inviriam ſuis ſeciunt: jure enim civili ſui vocantur ad bona patria, concurrentes emancipati eos inconmodo afficiunt, ad eos jure civili omnia hereditas pertinebat. Ergo ejusmodi eſt, ut conferant bona emancipati, cum ea aliquid auferunt. Interdum tamen non faciunt iniuriam ſuis, quod accidit tribus modis, quibus ceſſat collatio. Unus hic eſt, ſi beneficio emancipationis conſulſit filius emancipatus? Hoc caſu filius plus abſtulerit ex bonor. poſſ. contr. tab. Interdum enim filius inſtituens heres plus fert commodo edicto ex bonor. poſſ. contra tab. quam autem contra tabulas: Fingo duo ſint filii, unus eſt ex uncia inſtitutus, alter eſt prætorius: uterque petet contra tab. fed inſtitutus petet ſemiſſem partis contra tab. ex bonor. poſſ. contra tabul. Hoc ergo caſu emancipatus non confert filio inſtituto, quia nihil ſuo auferet, *d. §. videremus*, imo portionem eius augit, *§. penult. d. l. Ait*, inquit, *Prætor, ita fiet, ut ſi alter ſit, in quo emancipati ſuis non conferunt.* Fingit: emancipatus eſt inſtitutus, & commodo edicto per alium, non plus ferret ex bon. poſſ. contra tab. quam ex inſtitutione: Nam hoc caſu nihil conferet fratri ſuo præterito: non inſtituti non conferunt, nihil id auferret teſtator, vel eorum portio auſta ſit commodo edicto, *l. 1. & l. 2. de tabl. ſi filius, ſup. ſi qui omiſſ. caſual. tit.* Idem eſt, ſi emancipatus ſit præteritus, & legata mercatur ex judicio patris. Finge autem, tum emancipatum, tum

que & semissem confert. Idem est in specie §. *si ex duobus*, in quo sius est institutus ex dodrante, extraneus ex quadrante: Hoc casu emancipatus praeterius sufert extraneos quadrantem, nihil tamen ei confert, sed autem etiam, auferet, quoniam & sic habet semissem, sed ei conferet quidrantem fuorum bonorum. Notandum autem ex hoc §. si emancipatus habeat patrem fuum, id est, qui in potestate patris fuerit tempore mortis, & habeat nepotes ex fe natos, qui in potestate avi erant, dum emancipatus moritur, hoc casu illi nepotes, ex §. quod si, fibi conferet, quorum eorum tantum partem meruit, *l.1. §. emancipatus, inf. de conjung. eum emancip.* Sed huic articulo contrariatur eft huiufmodi *l. Titia vir decem. 3. §. ult. de tit.* Ego habeo duos filios, unum in potestate, alterum emancipatum; ex emancipato retinui nepotem in potestate mea, ex eodemque emancipato alium nepotem post emancipationem adoptavi in locum filii mei: Hoc casu petita contra tabulas bonorum poffeffione nec filius exheredatus, nec nepos habetur loco filii, filius qui erat in potestate, alter vicius nepoti in locum filii adoptato, & trienni, qui fupereft, dividetur inter filium emancipatum & nepotem, cumque filius emancipatus ex fimilia avi, ut nepotem, qui fupereft in familia avi. Hinc pertinet *lex 1. §. cum autem*, & *ult. de bonor. poffeff. cont. tab. qui §.* eft conjungendum cum hoc §. *ult. l.1.* Et hoc pertinet *lex 1. §. cum pater*, & *conjungend.* Sed quaero, cui hoc caſu conferat emancipatus? Videtur autem conferre fratri, nec filio fuo adoptato in locum filii, quia illos nullo affecit incommodo, nihilque abftulit ei. Conferet igitur foli filio, qui retentus eft in potestate avi, quafi nepos: quia ejus partem minuit, cum ex tribus dempta portione vocatus fit cum illo, *d. l. §. ult.* Et igitur tenuum confert, cui fuperfunt: Igitur, cum, eandem rei rationem conferendi & auferendi. Nunc duo notanda funt caſus, qui exceptionis vicem obtinent, quibus ſe emancipatus filius confert emancipatus, & non confert, nec ejus adjuvat Accurſius in hoc §. *ex dodrante* in mo dum contrariorum. Finge igitur, duos effe filios fuos, duos emancipatos, & pertinuit ad eorum alterum, qui unde liberi: Hoc caſu emancipati auferunt ex bona patris quartas: funt enim quatuor liberi, fed in eratum conferunt quartas bonorum fuorum, ut fint viriles portiones & aequales? Minime, quia emancipati emancipatis non conferunt, fed ſolis fuis conferunt: In hac autem ſpecie, fi virilis portionis fuerit emancipatus conferens ſolis fuis, fed etiam ipſi emancipati ſibi invicem conferre videbuntur, quod utique non eſt ferendum. Et ideo magis eſt, ut emancipati habeantur unus loco, & ideo conferunt tertias, & quartas tantum auferunt; itaque plus conferunt quam ferunt. Idem eſt, ſi filii duo ſint, & tres emancipati. Nam emancipatis emancipatis, conferunt autem tertias, *§. ult. d. l.1. & in l.1. §. ſi tres, d. tit. & in §. §. quoniam*, vel *ſuiſumve quoque. d. tit.* quas meminit *d. §. ſi tres*, non tamen ſufficit, ut tertiam ſacrificiantiam ſequi. Secundus caſus eſt in *§. §. ſi duo nepotes, d. tit.* Eſt filius ſuus, qui eſt in potestate, & ex alio filio jam mortuo duo filii emancipati, qui ſimul cum patre ſuo pertinent bonorum poſſeſſionem avi. His ex bonis avi unguli ſuſtruunt quartas, quoniam dividunt inter ſe unum ſemiſſem: Atere vero filius emancipatus conferens, ſed quaero an etiam ſingulis nepotes conferant quartas ex bonis ſuis patruo? Minime: dimidia enim conferunt. Ita que ſtruunt quartas, & conferunt tertias; plus igitur conferunt quam ferunt, quia nepotes ex uno eodemque filio, licet plures ſint, in omni jure pro uno habentur, *l.1. de extraſtr. tut. five ſint in potestate, ſive emancipati*: Ergo hi nepotes, ſi in potestate manſiſſent, unius loco haberentur, & poſt emancipationem habentes ſunt unius loco, *§. ſi nepotes, d. tit.* Nepotes igitur unius loco ſunt, & ideo unam partem conferunt, quia unam tantum partem auferunt, eſſque datur contra tabulas bonorum poſſeſſio in ſtirpes, non in capita: In ea autem legitima eſt *habenda*, non *habenda*. In hac igitur ſpecie non numeramus perſonas vel capita, ſed ſtirpes. Et A aliud caſus, in quo emancipatus nihil retinet de ſuis bonis, & omnia confert, ſed id fit in contemplatione duorum hereditatum, *l.2. §. ſi ex emancipato, hic tit.* Porro *§. ex dodrante* ſpecies hanc eſt, ſuus eſt inſtitutus ex dodrante, extraneus ex quadrante: Hoc caſu emancipatus auferet quadrantem & ſuo & extraneo. Sed quantum hoc caſu conferet? Tantum autem conferatur, quantum auferet; dubitatur tantum in hac ſpecie, quantum conferre debeat? Nam ſi reſpicias ad hereditatem paternam, emancipatus fuis tantum partibus quam ex *§.* apud fuos confert; Et ſi reſpicias ad portiones ſui, id eſt, dodrantem, ei auferet tertiam. Quantum igitur debet conferre, an tertiam, an quartam? Tertiam? Eius videtur quartam conferendam. Sed obſtat *l.6. §. nunc videamus, inf. de conjungend.* Ex qua colligitur, conferendum eſſe tertiam, B habito reſpectu portionis, non autem hereditatis. Dicet enim, ſi vis tertiam meæ portionis, conſer igitur tertiam: Tertiam igitur portionem bonorum confert. Species autem illius §. *nunc videamus* hæc eſt: Emancipatus conſers fratribus ſuis, ſicut eo nulli ſint nepotes in potestate avi: nam ſi ſint, ejus ſolis confert, non fratribus, *§. emancipatis, epiſtolam leg.1.* Praterea emancipatus cum conſert fratribus, virilem partem confert, ut ſi ſint duo filii & unus emancipatus, hic confert ſuis fratribus, quæ enim ſunt perſonæ, tot ſunt partes. Aliud eſt, ſi emancipatus conferat nepotibus retentis in potestate avi: nam tunc non ſunt viriles portes. Finge: unus eſt emancipatus, eſt alius filius: C cum ex emancipatis duo nepotes in potestate retenti: hoc caſu emancipatus filius nepotibus confert non tertias, ſed unam partem bonorum ſuorum, id eſt, dimidium, qua unius loco ſunt, & ſi ſpe emancipatus habet dimidium: *l.1. §. & quoniam nepotum, hic tit. & §. & quoniam d. l.1. §. & ſi tres, de conjungend.* Nunc ſi reſpicias ad univerſam hereditatem, hoc emancipatus nepotibus auferet quartam, ſed ſi reſpicias ad eorum portiones, eorumque ſuarum portionem, auferet ex dimidium. Et hoc eſt quod dicitur *d. §. ſi* potius reſpiciendum: & ideo dixi in ſpecie §. *ſi ex dodrante*, emancipatum conferre ſuo fratrum, non quartam: ideo autem pars una tantum confertur nepotibus, quia nepotes, ut unus loco ſunt, *l.7. hic tit.* Quod dictum eſt in nepote, locum habet in proneptes, in *turpe. exeter. §. nunc videamus*. Finge: eſt filius emancipatus, eſt & is D ſuus, & emancipatus unus eſt nepos retentus in potestate avi exulque filius: Eum ex illo nepote tam minuto nato tamen ex eodem filio emancipato, fuus duo proneptes retenti in poteſtate avi: adminitur contra tabulas vel unde liberi: hoc caſu filio emancipato vel ſuo non tantum jungitur nepos, ſed etiam proneptes, *§. ſi filiusve l.1. in. de conjung. cum emanc.* Confert autem emancipatus nepoti & proneptibus dimidium, quia quatuordo inter eos dividetur? In ſcilicet, ut nepoti cedat una pars, altera detur proneptibus, licet plures ſint, cum pro una numeretur, *d. vers. exercet.* Itaque ſex plures ſint nepotes ex uno filio, five ex eodem plures proneptes, ſemper pro uno numerantur & inferendo & conferendo, id eſt, quatuor partem bonorum poſſeſſionis ferunt, unam etiam conferunt, & una eſt conferens *d. §. ſi*. Diverſum eſt in filio emancipato. Nam ſi ſint E duo vel plures emancipati & duo ſui, eminent hoc caſu habentur unius loco in conferendo, ne eis invicem profit collatio. In ferendo autem non habentur unius loco, *l.2. §. ſi tres, & l.3. quarto, hic tit.* Et ideo tertias ſolis conferunt, *Nam & ſi alius, d. §. nunc videamus, l.1. de conjung.* Finge: eſt filius unus in poteſtate, ſint duo emancipati, primus & ſecundus: ex primo duo ſunt retenti nepotes in poteſtate, ex ſecundo nulli ſunt nepotes: hoc caſu ſecundus confert unam partem fratri, qui eſt in poteſtate, unam etiam nepotibus, id eſt, filius fratris emancipati, id eſt, primi, quia unius loco ſunt, tertiam autem filii retineri, fratri autem emancipato, id eſt, primo, hic emancipatus ſecundus nihil confert, *l. ſi emancipatis, C. de collat.* Primus autem publius confert? Nepotibus

tibus filiorum tantum, id eſt, filiis ſuis, quia eis iniuriam fecit. Confert autem dimidium bonorum ſuorum. Sed in his nepotes vice matris conferunt patri ſuo, quod eis patruus emancipatus ceſſuit? Minimum: quia id, quod eis patruus contulit, non eſt ex bonis avi, ſed propter bonorum ei eis acceſſit: Inter que multum intereſt, ut in hereditate, *l.3. §. filii, de lored. vel eſt. tend. l.20. §. non prodimimus, de pactis. fund.* Itaque ſi patruus ex co ſcrip. *Dion & Titius*, emancipatum non tantum conferre ſolis nepotibus, ſed etiam fratribus, quod eſt abſurdum.

Ad L. I. de Conjung. cum emancip. in §. Si ſe filius in potestate, *alius emancipatus, ex deſuncto avo nepos in poteſtate, alius nepos emancipatus, ex eodem filio premortuo, patruus emancipatus quatuorum nepotum, quantum ferri fuo debet. Et eſt, poſſe dici, tres eum posse ferre: unum ſibi, unum fratri, unum nepoti. Sed dicendum, quia ſi tres nepotes, quam patruus, ex hereditate avi, concurrantur inter, ſibi habituri: quia ſententia vera eſt.*

Finge: duo ſunt filii, unus eſt in poteſtate, alter emancipatus, ex alio filio jam mortuo duo nepotes unus in poteſtate, alius emancipatus: filius emancipatus petit contra tabul. querirur quantum confert fratri, & quantum nepotibus? Et ſi ſpectes legitur, emancipatus confert quartam unam partem fratri, qui eſt in poteſtate, & unam nepotibus illis, tertiam autem ibi retinere. Sed hoc falſum eſt: nam emancipatus emancipatis non confert, conferet quidem nepoti, qui eſt in poteſtate, at non conferet nepoti emancipato, *l. ſi emancipati, C. de collat.* Nec intereſt hic ſuos, ſive illi nepotes ſint ex filio emancipato jam ante mortuo, five ex filio, qui fuperfuit in poteſtate: Nam licet filius ſuerit in poteſtate, auferquam legitur ideo emancipatus *l.2.* ex emancipato, *quamvis hic minus, &c.* haec pars eſt falſa. Nam ſententia haec eſt: patruus emancipatus illis nepotibus tertiam dabat, quia ſuis, quia unus, imo unus conſtituebatur pro tertium, qui fingitur mortuus, ex hereditate unius eſſent habituri cum patruo. Imo nihil ſunt habituri, ſi contraferet quis in poteſtate? Nam nepotes ille pater, qui fuit in poteſtate, excludit, vel ſi pater eorum fuiſſet emancipatus, & concurreret, et eum concurrentes eſſet ex eo pepus. Itaque filius emancipatus, ex *deſuncto alio emancipato*, duo erant nepotes in poteſtate: Hoc caſu nepotes nepotis habebunt duas partes, ſi tamen concurrentes patre emancipato fextantem tantum habuiſſent: nam jam ſi fuiſſent patri: mortuo autem patre, trientem habuit.

Ad pærd. l. in §. Sed etſi fiat *duo nepotes ex eodem filio, duque reconciliati ſint: ita ut duos eorum premortuos proferre deſuncti: patrem habebis nepos unus, aliam nepotem tuus filio ſuo.*

Hic ſi pertines proprie ad hoc edictum de continendis gradus. Finge; Avus filios non habet, tamen habet duos nepotes ex uno eodemque filio jam mortuo, reſpue emancipatos, ex uno eorum pronepotem habet in poteſtate: hoc caſu petita contra tabulas duo ſunt partes, una dabitur nepoti, ex quo nullus eſt pronepotes: altera dividetur inter alium nepotem & pronepotem ex eo natum: atque ita pater longitur filio. Itaque non ſunt partes viriles? Hoc caſu, uterque nepos conferet pronepoti pro modo ejus, quod ferre, licet de collatione in *hoc* §. nulla ſit mentio, ſed id ex ratione ſatis conſtat.

Ad pærd. L. in §. Sed etſi nepos, & ex alio nepote *deſuncto duo pronepotes: unus ex pronepotibus emancipatus ſibi fratri ſuo confert. Vel, ſi frater non eſt, ſibi patrui, non etiam patruo majori.*

Finge: eſt filius unus in poteſtate, ex alio filio jam mortuo eſt nepos, ex alio nepote jam mortuo & an-

A to ex eodem filio ſunt duo pronepotes, unus in poteſtate, alter emancipatus: hic caſu ſunt partes bonorum paternorum duæ, una patruo filio ſuo, qui eſt in poteſtate, neque quidquam ex ea demi potest, altera pars datur nepoti & pronepotibus ex alio nepote, ita ut unum dimidium integrum ferat nepos; in alteram autem pronepotes ſimul veniunt. Sed cui confert pronepos emancipatus? *L. XXII. ſi filii*? Patri, qui eſt in poteſtate, conferre, id eſt, alteri pronepoti: nam ei tantum ſicit innatum, quia quatuor tantum partem meruit, patruo autem non conferet, id eſt, nepoti, qui pronepotem non habet: fratrem, tunc conferet patruo, id eſt, nepoti, & fratri pars fui, tunc enim eſt ſcio iniquum. Non conferet autem patruo majori, id eſt, filio, qui erat in poteſtate: & ſimiliter, ſi non ſit patruus, conferet patruo magno, B qui in §. appoſiti *tres partes accipe, & accipit* comparatione *unius fratris, qui eſt in poteſtate, & duorum in §. ſi ex dodrante, in fine.* Patruus magnus eſt frater avi, & patruus patris. Praterea autem major eſt pronepos patruo & patruus avi, *§. ſuiſumve quoque. d. tit.* Affinis Sextus Pompeius in verbo, *patruus major* hoc explicat: patruus major hoc in §. accipitur pro patruo magno.

Ad §. Ibidem Julianus ait: *ſi bonorum poſſeſſione accepta abſtinuerit ſe, qui ex poteſtate erat, ſuis heredibus: an gradum emancipationis: ut tantum heredis ejus conferat, quantum conferre ipſi, ſi voluerit. Quod ſi ante acceptam bonorum poſſeſſionem abſtinuerit filius? Iuberi conferre ſuis heredibus (inquit) pro ea parte, qua iuvet ſcripſiſſe ſuis, ut non tantum ſibi virilem: Ad collationem autem non pertinere, nisi in iuvet caſus: quia bonorum poſſeſſio admiſſa non eſt.*

Emancipatus confert ſuo, & extraneus confert, quaeritur? Si ſuus: verum ita demum ei confert ex praetoris edicto, ſi utraque veniat ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas, ut §. *d. l.1.* Sed ſi quaeritur, an fratri confert? Et quidem hoc lex ait: ſi filius deceſſerit admiſſa bonorum poſſeſſione, communem collationis ei hereditatem fuam tranſmittit ad patrem tunc enim fratres ſuis heredi conferre debet. Et hoc eſt commodum collationis, non autem ipſi emancipato, ut ait Barr. in collatione, & in commentario. Sed quid ſi fuus deceſſerit relicto herede, antequam admitteret bonorum poſſeſſionem contra tabulas? Hic ſuus erit heres ſuo heredi patris, ſed prius deceſſit, quam agnoſceret emancipatus hereditatem? Hoc caſu ſuus videtur ipſe ſuae heres exiſtiſſe ex teſtamento patris, & ſuo heredi eſt heres, & ideo patri fratres tranſmittit in heredes, *l. apud beſtes, C. de fuis & legit.* Sed hoc caſu heres ejus tuendus eſt in bonis patrema pro ea dumtaxat parte, pro qua ſibi heres fuerat ſcripſus, dummodo non ſit amplius virili portione. Nam ipſe etiam ſibus ſi voveret, & ſe immiſceret, pro ea parte tuendus eſſet, in quam ſcriptus heres fuit, non eſſet major virili, *l. ſi filius, de bon. poſſeſſ. cont. tab. l. in qua, §. ſed ſi ſcripſus, inf. cit. prat.* Itaque eius portio minui nequit, augeri non potest. Sed quaeritur, an emancipatus hereditatem conferat? Et ex edicto praetoris hereditatem conferre, quia nec fratri, ſi viveret, conferret, quia ſi emancipatus, nec venit ex eodem latere, nec eſt, ex verbis edicti, fed ex aequitate conferet & fratri & heredi ejus, *l.10. hic tit. Non admittit* praetor ſcilicet, ſed D ſuus admittendi ex aequo & bono *d. l.10.* quo concurrunt emancipati minuit portionem illius: nam ultra virilem non eſt tuendus.

Ad §. Jubet autem praetor ita fieri *collationem ut relle cavetur. Cavari autem per ſatisfationem oportere, Proſpectus Ariſ. Alu pignoribus rerum poſſit, videamus: & Proſpectus l.79. ad edictum ſcripſit, & reis & pignoribus rebus cavari de collatione. Et ita ego quoque puto.*

Ostendimur hic, uti ſtat collatio: ſi autem cautionis ex verbis edicti praetoris, id eſt, ſi caveat emancipatus ſe bona ſua collaturum: idem dicit *l. filium, §. ſed ſi*

sens, fuit. de bon. poſſeſſ. cont. tab. Et Paul. *lib. 5. Sent. tit. 8.* Ulp. in Fragm. *de poſſeſſ. donatis.* Deber autem reſte cave-re emancipatus, id eſt, ſuiſſare & fidejuſſores dare, *l. 2. de ædeſt. ver. rer.* Dicitur etiam reſte cavere is, qui cavet prædis, id eſt, pignoribus datis; ſic enim eſt quod ſequitur in *l.* 1. huic ſententiæ opponit Accurſ. *l. 3. Cod. de verb. ſignif.* ubi ſubſtantivus conſtituit, verbo *cautionis* ſignificari rem ſpontaneam, id eſt, nudam obligationem & ſpontaneam, non ſatisfationem ſive fidejuſſionem. Vulgo legitur, *cautione vel verbonim.* Reprœmiſſo eſt nudo ſponſio ſignificat fidei. Cauſſa *in Digeſtis, pro pignore.* Sic apud Juſtinianum in *l. quæritis, de pignorat. act. l. ſi plures, depoſ. l. 3. de ædiliciis, de judic. l. 1. de defenſ. l. ult. de pœnis.* Et in his tantum locis in Digeſtis & in Codice. Ad eam videtur reſte cave ex manu Triboniani. Ceterum nea fuiſſet in noſtra ſpecie repromiſſio, quia reſte, vel utiliter, vel idonee cavebat is, qui *ſatisdabat repromiſſori l. 7. de pœnis. ſtipul.* Quæ ſic incipit : *Prætorio ſatisfationes dederunt perſonas pro ſe interrogationem, & non poteſt quis repromittere vicem ſatisfactionis. Sed ſatisfactionem ſuam evadit, avet vel agentis ſimpli poteſt in vicem ſatisfationis* adde *3. conſtitutiones, Inſt. de ſatisfd.* ubi dicitur, utiliter cavere, *C. tit. 3. 6. adeliciis, de fideicommiſſ. libert.* ubi dicitur, *idonee cavendum eſt.* Unde apparet fuiſſare eſſe fidejuſſores dare, & propriæ, *l. 11. qui ſatisfd. rog.* Nonnunquam eſt repromittere & fuiſſare, *l. 2. de ædiliciis.* Ubi ſatisfacere ignorans, nec defideravi fidejuſſores. Male reſpondent Accurſius & Bartolus : nam accipiunt *ſimpliciter pro negotio ſimpl. quod eſt virtuoſum. Sed l. 17. de ædiliciis, l. 6. de mandat.* ſunt quidam ſtipulationes prætoriæ, quæ exigunt ſatisfidationem, in quibus non ſufficit repromiſſio, ut quotnes Prætor jubet fuiſſari: Duæ ſunt ſatisfactiones, nec poteſt quis fungi pignoribus in vicem ſatisfidationis. Aliud autem eſt in hoc noſtro edicto. Nam jubet reſte cavere. Reſte autem cavere non eſt ſolum pignora dare, quam qui fidejuſſores dat: Sed quid dicendum, ſi emancipatus per inopiam non poſſit cavere ? ſinge fortitam emancipationem tam abſolutæ perſonæ, quam bonis penitus, *l. 3. in princ. h. t.* Nam fert primum, deinde conſert, licet ipſius contra ſtat, ſed non ex ordine edicti. Sed quid hic dicemus, an tantum ſatisfactionem ex emancipato poſſeſſio fiat partis: Minime, non ſtatim, ſed fuiſſare dum eſt, quod inveniet fidejuſſores: verum interim ii, qui ſunt in poteſtate, erunt tam in perſona bonorum: Item, qui licebit eis vendere ea, quæ fervari non poſſunt, & ea, quæ tempore deteriora futura ſunt, poſſunt vendere : Sed reſte cavere non videntur conſentire, *l. 2. §. ult. h. t.* In hoc autem §. ult. verbum *ceſſio*, ſumitur pro *ceſſione*. Veteres enim dixerunt id actionem, quod nos dicimus auctionem : *Sic l. 2. §. 1. ſervi, C. de manumiſſionibus, inf. pro empt. & in l. ſi ceſſionem, de uſurp. & uſucap.* Ulpian. in Fragm. tit. 22. Et apud Cicer. plerique id nonorarunt. Alia etiam ratione eſt conſultum : nam diſtributionem curator potius ablatæ ab emancipato, & ita fieret fiunt, qui ſunt in poteſtate, & is curator tem falvum, fallurus eſt emancipatum, ut nulli ea res fraudi ſit, *§. ſi frater h. t. refelle*, id eſt, redacta ex venditione. Quid fiet emancipatus per contumaciam non caveat? Hoc caſu denegatur ei actiones poſſeſſoriæ, petitæ ab eo non acceſſibit bonorum poſſeſſionem, vel ſi non acceperit, non adimittetur in eam. Verum quid fiet, ſi poſſea mutet conſilium : primum dicit is, qui non cavere, ſe non poſſe eſſe, deinde offert cautionem? An admittetur variatio & denegatio conſilii, & obtata cautione jus priſtinum accipiet ? Sane recipiet, & id æquum eſt, quamvis videatur repudiaſſe jus ſuum : tradiur ratio in *l. nominumnam, h. t.* quæ ait inter fratres, cum queritur de bonis paternis, variationem effe admittendam. Hoc verum eſt, ſi mutet conſilium intra tempora, id eſt, annum, petendi bonorum poſſeſſionis, poſt annum vis admittetur. Conſumenda eſt *l. 75. inf. de rep. jur.* ut interpretemur ſtudeat. Sed in *princ. l. nonnumquam, legendum, mutaverint.* Porrò ex *§. ſi frater*, colligimus, mutatum mentem, utrum emancipatus non poſſit cavere, an nolit: Nam ſi per contumaciam non cavent,

A actiones ei denegantur poſſeſſoriæ : Denique totius hæreditatis commodum transferitur ad eum, qui in poteſtate eſt. Huc pertinet *l. poſtumo, & ſeq. & l. filium, C. de adm. & l. 3. hoc tit.* Poterit tamen emancipatus mutare conſilium differendo cautionem : *Accurſ.* ait priſtinum tempus, modo id mutet intra annum, *d. l. nonnumquam*. Quod ſi non poſſit cavere, curator portionis ei conſtituitur, qui in eam falvam faciet. *Quamvis* enim eſt qui habere rationem, qui per inopiam non cavet; & ideo curator conſtituitur omnis ei conſervabit. Accurſius hanc partem explicat *l. 6. de pœnis. ſtip. per. Sic* interpretamur. Apud hunc curatorem pecunia redacta ex venditione videtur eſſe ſequeſtrata : at pecunia non poteſt ſequeſtrari, *C. de pignor.* unde argumentatur Accurſius. Ad dum eſt, hunc curatorem non eſſe ſequeſtrem, id eſt, depoſitarium, & ideo tenetur ſequeſtri actione depoſiti : quæ appellatione venit ſola depoſiti actio, *l. 1. §. 1. & l. 12. §. pen. depoſ.* Ille autem curator portionis tenetur actione negotiorum geſtorum, vel in factum, *l. 3. mandatore, §. ſi curator, mand.* Et ſic autem illa lex prohibetur ſequeſtrari pecuniæ, ſed illa prohibitio non eſt generalis. Deinde pecunia vertitur in illo tit. Brithe accepitur pro summa, & ea prohibitio pertinet ad actionem, ſi certum petatur. Duplex autem eſt actio ſi certum petatur, una de Chirographis, de qua tit. eſt in *C. Theod. Accurſ.* dicit, de fuiſſagiis. Inde prior eſt in *C. de pignor.* & ſequitur tit. *de ſuffragiis*. Actione ſi certum petetur, petitur pecunia numerata certa vel ob chirographa, vel *ob cautionem, l. 1. de mod. nomin. l. 6. de nummis, in fine.* Finge igitur: Ego ago contra te actione ſi certum petetur, peto ex aliquo contractu certam pecuniam numeratam, an mihi liris poſſum dicere me hanc pecuniam poſſe non ſolvere? Minime : nam jubet non poſſum, fed inquit *l. 1.* prius debet convinci reus pecuniæ, deinde cogi debet. At ex ceterorum rerum ſequeſtratione non eſt poſſeſſio, pecunia autem eſt prohibita, quamvis ejus non eſt certum corpus. Ceterum multum intereſt, alia etiam in re, utrum emancipatus non poſſit cavere, an vera dicat, quod obligare ei *ſe non debeat*, *l. h. t.* Finge: duo ſunt fratres, illi, inus emancipatus, qui debet cavere dubius, fed finge nui eum tantum caviſſe: hoc caſu ea emancipata actualiter recepit, & hoc cavit de ſextante, alteri autem non cavit, ſed utrum totus trientis ei denegentur actiones, an ſextantis duntaxat? Ita ait, diſtinctionem eſſe. Nam ſi emancipatus non ſolvit cavere, totius trientis denegatur ei actiones, ei- que totus affertur, quoniam qui non cavit omnibus, non videtur cavere eſſe. Huc pertinet *Accurſ. pap. de in rem ver.* At ſi per inopiam non cavit, nifi uni, ſextantis ei tantum denegantur actiones, hoc verius eſt, vel ei curator conſtituitur ſextantis rem ejus curaturus, eamque ei ſalvam faciturus.

Ad §. Quamvis autem edictum *Prætoris de cautione loquatur, tamen etiam ex ipſiſ fori ſollemnibus, §. hoc autem, ad edictum ſcripſit: aut enim re (inquit) aut cautione ſatisfiendo collatio eſt. Igitur dividat (inquit) bona ſua cum fratribus, & quamvis non caverit, ſatisfacit edicto. Sed ſi quadamvitiosâ, de quibuſdam cavere: quæ dicimus, non ſatisfacit. Sed cum poſſint eſſe quædam in occulto: non ſatis conſtare, an bona omnia cum fratribus collata ſint inter partes, quid ſit in bonis emancipati: ſufficiens collatio eſt diviſio. Sivum conſtet, ſed dicturum quidam non eſſe in communi redactâ, cum propter incertum cautio eis interponenda.*

Collatio ex edicto fit cautione : poteſt etiam fieri re ipſa ; & ita etiam ſatisfit edicto Prætoris, id eſt, ſi bona ſua dividat emancipatus cum fratribus. Imo poterit ei pars dividere, & de parte cavere. Interdum tamen cogitur utrumque facere ut ſatisfaciat edicto : Nam ſi appareat, quantum ſit in bonis emancipati, ſufficit dividere, nec opus eſt cautione. At ſi quædam in occulto ſint ; ſi fit ſuſpectis fides emancipati, non ſufficiet diviſio : nam præter divilionem etiam exigetur ab eo cautio . Deinde aliam effe rationem conferendi, docet hoc loc. 1. §. fin. *A* Ad §. *eſſe tantum*, videlicet, ſi emancipatus, quantum debet conferre, tanto minor fiet ex bonis paternis, vel etiam ſi fundum paternum dat in vicem ejus, quod debet conferre. Vel ſi nomen, id eſt, debitum paternum delegat. Tunque vel ſua conferet, vel ex paternis eum ſuum ferret.

Ad §. ſi quoque, qui in adoptiva *familia eſt, vitrove negotium. Hic eſt unus ipſi, qui ſe, qui non habet, ſi matertera non ratihabet bonum poſſeſſionem accipere. Plane, ſi filius adoptivus patet ante bonorum poſſeſſionem petitam emancipatur ei non poterit, quia ſuccedit in locum patris, & ſic videtur* D *ſtrange expreſſum eſſe. Sed ita dicemus adoptivus emancipatur collatione fratres petrabit, ſi fine fraude hoc factum ſit.*

Ostendirur, non tantum emancipatos conferre, fed etiam eos, qui ſunt in adoptivis familia, id eſt, qui a patre naturali in adoptivum ſunt dati, atque etiam eos, qui ſefe poſt emancipationem adrogandos dederunt. Hic queritur, quomodo liberi in adoptionem dati conferant, cum non adeantur, ad contra tabulas petita, quia ſunt in nova familia, *§. eadem, de hæredit. qua ab inteſt.* nec eis datur unde liberi. Sed caſu uno admittuntur contra tabul. videlicet, ſi ſint heredes inſtituti a patre naturali, & alius præterius committat edictum, *l. 8. §. in adoptivus, ſup. de bon. poſſ. cont. tab.* Sed an conferant? Videtur non conferre, quia non conferunt, quia venitur, quia vocatur ex judicio petita in *§. vel omnino, h. t.* Verum uno caſu inſtituti conferunt, ſi petita contra tab. nulla fuerit querela conferunt poteſtatis. Et hoc in adoptionem dati ſic conferunt. In adoptionem datus duo requiruntur, nempe ut ſint inſtituti, & nulla ſit portio ex bonorum poſſeſſione petita. Sed adverti aliquis. Imo etiam non conferunt, qui nihil habent, quod conferant, cum ſint in poteſtate. Sed hoc fit, ipſo jure conferunt, cum ſint in poteſtate. Sed etiam adoptivum conferre debere pro modo eius, quod auferunt, ſi velit ſibi per eos adiri quitas; *Gaius ait, contra, non cogi, quia non videbetur, ſed* E *ſi velit, cogi. Hic queritur, quæ ſint adoptivi, quos debeat conferre? Videtur, quod ex quo fuit contentus judicio petiti. Opponit Accurſius l. ſi filius, §. ult. h. t.* quæ ait, ſuo inſtituto & adeanti, & ſuiſcentibe, conferri ex quarta parte. Sed hoc non ita, ſed omnes conferre: Itaque hæc l. nihil ad rem facit. Ceterum queritur, quid ſit, ſi filium bona pater adoptivus emancipaverit ante petitam bonorum poſſeſſionem, datus autem adoptivus non conferet : Quod ſi filius ipſe ſui juris factus petit, an ipſe hoc caſu conferet? Minime : ceſſat enim calibitio eum ex tanto conferre, quia habet unde : Item compre mitatis patris, *l. 6. C. de collat.* Hic morietur patre nihil habuit : ergo nihil conferet. Itaque ſi quid adquirit poſt mortem ex quarta parte, quæ ſpectavit filium a patre adoptivo, eon conferet. Hinc ſequitur, hinc emancipationem alios fratres fraudare collatione, ſed neceſſe eſt, ut ſit facta bona fide, ſine fraude, quod colligitur ex reſcripto Marci & Severi, cujus ſit mentio tribus in locis, in *l. ſi quis filium, h. t. & in l. ſi pater, inf. unis libris, & in l. nonnumquam, inf. de nonnumm.* In his duobus locis offenditur eſſe huic reſcripto locum in hac ſpecie. Habet filium emancipatum, ex eo duo ſunt nepotes, unum retinuit in ſuis poteſtate, qui eſt in poteſtate filii, alterum fuit conceptus poſt emancipationem ; moritur autem emancipatus : hoc caſu utrique nepos admittetur ad bonorum poſſeſſionem : Ille, qui eſt in poteſtate filii mei admittetur ex edicto : alter, qui eſt in poteſtate mea ex decreto, quoniam nunquam fuit in poteſtate patris fui. Verum, ut ut ſit, mortuo emancipato utreque admittetur, ſed hoc caſu nepos, qui eſt in poteſtate mea conferet fratres ſui, quoniam non eſt ex familia fratris, verum ipſe non conferet propter, quia nihil habet, ſed ego conferam. Sed ſi eum emancipavero fine fraude ; nulla eſt collatio, neque de eo poterit queri frater.

In Tit. VI. De collat. bonor. Lib. XXXVII. Digeſt. 90

A Ad §. Nec caſtrenſe, nec quaſi caſtrenſe *peculium fratribus confertur. Ita enim præcipuum ipſe aperiet, multis conſtitutionibus continetur.*

Quæſtio hujus §. hæc eſt, qua bona conferantur inter liberos, qui veniunt ad ſucceſſionem ab inteſtato. Illud imprimis conſtat, caſtrenſe, vel quaſi, non conferri. Huc pertinet *l. 52. §. ult. ad Trebell. l. 12. §. Papin. pro ſocio. Præterpoum*, eſt verbum juriſconſultorum proprium, ut Sidonii *lib. 6. 12.* quo frequenter utuntur in his locis. Significat, & in materia familiæ erciſcundæ. Hoc eſt quod ait in principio hujus §. ſed præcipua ea liberi habent : Caſtrenſia adquirunt milites ornati, quaſi caſtrenſi adquirunt militares clerici, advocati, aſſeſſores. *B* prælectiani, itemque palatini in *l. Successiones, de appellat. & ubi, h. tabet, C. de adſſeſſorib. l. 4. C. de ſcholar. dimiſſ. inf. l. ult. C. de bonis quæ liberis.* Liberi igitur conferunt profectitia & advenitia, & hoc quidem hoc jure obtinebat, ſed ex Conſtitutione Juſtiniani non conferuntur advenitia, quæ liberi habent, quamvis ſint in poteſtate ; præterunt non adquirunt, quæ autem adquiſitionem effaciunt, non conferuntur, *l. ult. C. de collat.* Et ideo concella eſt *l. 2. ut. profect. dot.* ait, debere advenitia conferri. Ergo ſola profectitia conferuntur, eaque non tantum emancipati, ſed etiam filii, & ſic conferunt ſui- tetiamque emancipati, qua non ſunt eorum propria : quæ non videntur diſcedere a patre. Emancipati quoque ea bona ſolæ conferunt ; ed magna eſt quæſtio : cum emancipati non conferant profectitia ? Do- *C* cet ſed diſtinctione inter Hugolinum & Azonem, ut refert Bartolus in *l. bona, in fin. h. t.* Juris autiqui erat regula, emancipato non conferre . Et fane neque profectii, quia conferant bonam a patre profectum & donationem inter nuptias, id eſt, *ante nuptias, l. 2. de donat. inter v. & uxor. l. 6. de donat. propt. nupt.* Quod ſic offendo: Nam quoties aquitur de hereditate matris, cui liberi funt extranei, fratres non conferunt dotem, qua adiecta hereditonem propter nuptias a matre profectam. Et idem eſt in avo vel proavo materno, *l. ut liberi, l. illud, l. illud, C. de collat.* Ergo ſi *l. 2. ut profect. dot. C. de collat.* de filia, cum ait, filiam conferre dotem profectitiam fratribus, qui ſui ſunt, accipi poteſt de filia, vel fui, vel emancipata. Dico emancipata: quæ ſui ſunt, ſive in poteſtate, dotem & donationem propter nuptias a patre adquirentibus profectitiam non conferunt : Conferunt autem dotem extraneis profectitiam, datam autem conferunt cautione, ſi caveant, item divilione, & tanto minus cupiendo ex bonis paternis, *§. quæritur, §. pen. fin. D. l. ſi filia, ſenatuſc. Orfit. D. l. dotis, C. de collat. Dotis ad agnat. dotis, §. pen.* Promiſſam autem dotem conferunt fratribus coheredibus liberatis pro portionibus, *l. Cl. h. tit.* Notum interpretes quærunt, an etiam filii conferant donationem ſimplicem? nec poſſunt ſe expedire a *l. pen. C. de collat.* Quamvis primum de filia liberta. Sui autem proviciuliis conferunt peculium profectitium, id eſt, quod pater non permittit habere nomine peculii, *l. extraneo, C. famil. erciſc.* Conferunt etiam dotem profectitiam, *l. ult. C. de collat. Dotem etiam do-* E *tatio enim ſimplex numeratur inter profectitia. Sed ob-* ſtat *l. filia, C. famil. erciſc.* Pater filiæ nomine ſponſus compararis, quæ dixi & ea enetes, in divilione hereditatis filia ex principio dotis retinebit ; itaque ea non conferet. Quidam diſtinguunt inter ea, quæ donatur filio, & ea, quæ filii nomine comparantur, fed inepte, propter *l. 32. in principio. de donat. inter vir. & uxor.* quæ filio ſunt nomine, qui comparat, dandi animo hoc facit. Quare *l. ſi donatione*, eſt accipienda de ſuccedentibus ab inteſtato : nam ab inteſtato fit tantum collatio, vel petita bonorum poſſeſſione contra tab. Succedentes autem ab inteſtato conferunt dotem a patre, id eſt, donationes ſimplices . *L. autem filia*, ſequitur de juſtitutis : nam vult inſtitutos fratres heredes ſuos ſine inſtitutis non conferre dotata : Nam hoc caſu

caſu

cafu inſtituti etiam dotem præcipuam retinent, *l. Pomponius Philadelphus, ſup. famil. erciſc.* Notandum eſt autem, hodie inſtitutos non habere curatorem, id eſt, donata, & promiſſa *ex Novel. 18.* non conferunt tamen prælegata. Nam olim etiam ſuccedentes ab inteſtato, in cadicillis die certam omnia conferunt, nihil autem in codicillis non conferunt, *l. ſine. 2. C. l. illum, C. de collat.* Ergo nec jure Novellarum. Nunc de emancipatis. Emancipati autem conferunt ſibi donationem emancipii, *l. liberis, in fin. C. eod.* Nam & olim confecebant adventitia; cur ergo non conferunt donationem ſimplicem? quæ eſt profectitia? Sed quæritur, quæ ſint profectitia? Et quidem ſi ex patrimonio, vel à, qui ſui juris fuit, ita profectæ, conferunt donationes ſimplices? Minime: nam etiam ſi quotidie de hereditate materna, & paterna ſimul ſuccedant mari, non conferunt invicem donationes ſimplices a matre, vel avo materno profectas, exceptis duobus caſibus, *l. pen. C. de collat.* Ut dicit, cum tamen interim conferunt dotem vel donationem propter nuptias, a patre vel matre profectam, at donationem ſimplicem non conferunt, nifi duobus caſibus? duo ergo donationes propter nuptias, nec dotes regi jure communi donationem ſimplicem. Nam dos & donatio propter nuptias videtur eſſe commoda parentum & liberorum, a quibus eſt profecta in *l. cum. & l. 3. ſolut. matrim.* Itaque non eſt id omnino extra rem parentum, ideoque illorum collatio exigitur. At poſſemus quærere, an liberi conferant ea, quæ pro patre dedere adipiſcendæ dignitatis gratia? Et quæritur, ſi pater aliquid promiſerit dignitatis nomine. Nam olim parentibus honore liberorum ſolebant remitti quædam fiſci tunc pribus, *l. 12. C. de pœn. ſucceſſ. parent. lib. 10.* Denique in introitu dabantur honoraria dignitatis. Plinius libro 10. Epiſtolæ ad Trajan. *Et ſi quæ retributa, C. de ſuppl. eccl.* Finge igitur, patrem aliquid dediſſe. Id filius non conferet. Nam æquum eſt, ut id filius fuceretur, quia fuiſſet eous dignitatis honoratus: quod commune omnes, & munera: ſi pater pro filio aliquid dederit nomine honoris, filius id non conferet, *ſ. ſed an id, & l. 1.* Huc pertinet *l. 2. ſi. nonnatus, de collat.* Nam ſi pater promiſerit, & deinde deceſſerit, erit commune omnium onus, id eſt, omnes fratres promiſſum paterne pro rata ſatisfacient. Ex quo apparet, patrem non conferre, non referetur non eſſet commune onus. Huc pertinet *l. 2. C. de collat.* Opponitur *l. penult. C. eod.* quæ ait: Militiam filio dignitatis honoris gratia comparaſſe. Sed nec militia ſeparanda eſſe dignitates a militiis: Nam militiæ poterant vendi: erant enim munera, non dignitates, quæ quandoque transferebantur ad extraneos. Alia erant militiæ ex cauſa: quæ caduce erant. Sed quæritur, an æqui, libri, arma conferantur. Et certum eſt, non conferri, *l. ſi filiusfam. G. fam. erciſc.* Vide Commentat. Accurſ. ad leg. Filii, *ejuſdem tit.* & Bart. in hunc locum.

Ad §. Qui ab hoſtibus captus, *poſt mortem patris redit, licet moriente patre nihil habuit, cum apud hoſtes liberis: tamen & ad bonorum poſſeſſionem admittetur. Et conferat filiaſter ea, quæ maritæ patre illiberi, ſi ab hoſtibus captus non fuiſſet. Sed eſt redemptus ab hoſtibus mortis tempore patris inventus, atque collocatio eris faciendæ.*

Ad §. Si emancipato legatum ſuerit, cum pater moriretur: *etiam hoc conferre debet.*

HIc §. pertinet ad eandem etiam regulam juris. Finge igitur: quidam extraneus legavit emancipato hoc modo, *Titio, leger illi, cum pater moriatur*: an hoc legatum conferetur? hoc legatum non videtur habuiſſe moriente patre. Ex tamen ait, reſpondi, conferri, quod id videtur legatum habuiſſe tempore mortis: cum hæc verba *cum moriatur* complectuntur tempus vitæ, *l. qui duos, §. 1. de testamentil. tutelam.* Quando mortis deſignatur mors? Ita mortis dicitur etiam cum vita. Et hæc conſtitutio putant momentum moriendi ſteri manente vita: momentum moriendi vitæ attribuunt: hoc vero aliis exemplis confirmatur. Primum exemplum eſt in hac antiquo nemo rede ſtipulatur, vel promittit poſt mortem ſuam, qui adhuc vel obligatus, quo non cepit ab heredis perſona vel contra defunctum, nemo ſtipulatur ab herede vel contra heredem, *l. ult. C. Theod. de diverſ. refeript.* Hodie autem poſt mortem noſtram rede ſtipulamur, *l. 1. C. de act. & obl. & hered.* Eodem modo rede ſtabilitur hæc ſtipulatio, *cum mortis, pecuniis?* poſt mortem inutiliter ſtetur, *§. ita autem emptorem, de inut. ſtipul.* Aliud exemplum eſt: Jure antiquo poſt mortem heredis legari non poteſt, quoniam ab heredis heredis legari non poteſt: qui legat poſt mortem heredis, videtur legare ab heredis heredis. At in rede legatum, *cum mortuus erit, ille centum dato*, quoniam vera illa ad tempus vitæ referuntur, Ulpianus in Frag. *tit. de legat.* hoc differentia tollitur etiam Julianus in *l. 1. C. ut act. ex teſtam. decret.* Aliud eſt dicere, *cum mortuus heres* rede inſtituitur poſt mortem ſuam, & inutiliter alteri legatur poſt mortem ejus: poteſt tamen ita, *cum mortuus heres erit, vel ſeq. heres tibi centum dato cum moriar, l. 73. de condit. & demonſt. l. extraneum, C. de hered. inſtit.* In qua legendum eſt, *extraneum etiam cum moreretur, hæredem ferat ſi filius*, quam lectionem videtur ſignificare Accurſ. Igitur ſententia eſt, extraneum poſſe ita inſtitui, *cum moriatur, heres ſto.* Hoc eſt in extraneo, non in filio, qui hoc modo videretur exheredatus. Et confertur hæc inſtitutio in ultimum vitæ ſpatium. Huic ſententiæ obſtat *l. 34. de hæred. inſtit.* Hereditas non poteſt dari ex die, & qui inſtituitur, ſtatim fit heres, non expectatur dies. Dicendum nominatim quidem hoc eſſe die ſtatim feribi, ſi ita dixerit, *poſt quinquennium heres eſto*: tacite tamen poteſt inſtitui ex die, *heres ſto cum ſupero patrem, l. 62. in fin. vel heres eſto, cum ego pubes, l. 33. de vulg. vel cum moriebis*: itaque expreſſa nocent, non expreſſa non nocent, *l. expreſſa, de reg. jur. & l. ſi filio Sempronium de heredib. inſtit.* Videtur autem his exemplis oſtendi quemadmodum hæc verba, *cum moriatur*, ſunt accipienda, ſed videt r tamen obſtare *l. 19. in princ. de mortum. teſt.* ubi libertas hoc modo data, *cum moriens liber ſto*, non valet, quæ hæc eſt ſultani, qui citatur in *l. ult. cod. tit.* & in *l. 3. de ſtatulib.* Unde colligitur ratio diverſitatis, quia hac

A ait, idem eſſe dicendum in iis, qui moriente patre non ſunt quidem apud hoſtes, ſed redempti funt ab hoſtibus, & funt apud redemptorem. Nam ii etiam poſt inſtitionem conferunt. Scindum eſt, redemptorem retinere jure pignoris redemptum, donec is ſolvat. Et hoc dicitur pignus quaſi naturale, quod nitatur ſummæ æquitate: nam hoc publice utilitatis exigit, ut ſcilicet quiſque accedat ad redimendum captivum. Pretio autem ſoluto pignus finitur, vel voluntate redemptoris tacita, vel expreſſa: tacite videlicet, ſi redemptor redemptam deinde in uxorem. Contrahitur, ſi redemptio abutatur redemptor. Finitur etiam obſequio quinquennii, *l. 2. §. 7. & 7. 13. C. de poſtlim. & l. ult. eod.* quæ citatur in codice Baſil. 2. c. 2. & pars eius *l. ult.* regeſtis eſt in *Baſil. Epiſt. ad l. Corn. de ſicar.* Ait igitur Jurisconſultus, B *ſi redemptus ab hoſtibus mortis tempore patris inventus eſt, atque collatio eris faciendæ.*

Ad §. Si emancipato legatum ſuerit, cum pater moriatur: *etiam hoc conferre debet.*

HIc §. pertinet ad eandem etiam regulam juris. Finge igitur: quidam extraneus legavit emancipato hoc modo, *Titio, leger illi, cum pater moriatur*: an hoc legatum conferetur? hoc legatum non videtur habuiſſe moriente patre. Ex tamen ait, reſpondi, conferri, quod id videtur legatum habuiſſe tempore mortis: cum hæc verba *cum moriatur* complectuntur tempus vitæ, *l. qui duos, §. 1. de testamentil. tutelam.* Quando mortis deſignatur mors? Ita mortis dicitur etiam cum vita. Et hæc conſtitutio putant momentum moriendi ſteri manente vita: momentum moriendi vitæ attribuunt: hoc vero aliis exemplis confirmatur. Primum exemplum eſt in hac antiquo nemo rede ſtipulatur, vel promittit poſt mortem ſuam, qui adhuc vel obligatus, quo non cepit ab heredis perſona vel contra defunctum, nemo ſtipulatur ab herede vel contra heredem, *l. ult. C. Theod. de diverſ. refeript.* Hodie autem poſt mortem noſtram rede ſtipulamur, *l. 1. C. de act. & obl. & hered.* Eodem modo rede ſtabilitur hæc ſtipulatio, *cum mortis, pecuniis?* poſt mortem inutiliter ſtetur, *§. ita autem emptorem, de inut. ſtipul.* Aliud exemplum eſt: Jure antiquo poſt mortem heredis legari non poteſt, quoniam ab heredis heredis legari non poteſt: qui legat poſt mortem heredis, videtur legare ab heredis heredis. At in rede legatum, *cum mortuus erit, ille centum dato*, quoniam vera illa ad tempus vitæ referuntur, Ulpianus in Frag. *tit. de legat.* hoc differentia tollitur etiam Julianus in *l. 1. C. ut act. ex teſtam. decret.* Aliud eſt dicere, *cum mortuus heres* rede inſtituitur poſt mortem ſuam, & inutiliter alteri legatur poſt mortem ejus: poteſt tamen ita, *cum mortuus heres erit, vel ſeq. heres tibi centum dato cum moriar, l. 73. de condit. & demonſt. l. extraneum, C. de hered. inſtit.* In qua legendum eſt, *extraneum etiam cum moreretur, hæredem ferat ſi filius*, quam lectionem videtur ſignificare Accurſ. Igitur ſententia eſt, extraneum poſſe ita inſtitui, *cum moriatur, heres ſto.* Hoc eſt in extraneo, non in filio, qui hoc modo videretur exheredatus. Et confertur hæc inſtitutio in ultimum vitæ ſpatium. Huic ſententiæ obſtat *l. 34. de hæred. inſtit.* Hereditas non poteſt dari ex die, & qui inſtituitur, ſtatim fit heres, non expectatur dies. Dicendum nominatim quidem hoc eſſe die ſtatim feribi, ſi ita dixerit, *poſt quinquennium heres eſto*: tacite tamen poteſt inſtitui ex die, *heres ſto cum ſupero patrem, l. 62. in fin. vel heres eſto, cum ego pubes, l. 33. de vulg. vel cum moriebis*: itaque expreſſa nocent, non expreſſa non nocent, *l. expreſſa, de reg. jur. & l. ſi filio Sempronium de heredib. inſtit.* Videtur autem his exemplis oſtendi quemadmodum hæc verba, *cum moriatur*, ſunt accipienda, ſed videt r tamen obſtare *l. 19. in princ. de mortum. teſt.* ubi libertas hoc modo data, *cum moriens liber ſto*, non valet, quæ hæc eſt ſultani, qui citatur in *l. ult. cod. tit.* & in *l. 3. de ſtatulib.* Unde colligitur ratio diverſitatis, quia hac

hæc ſcripſiſſe potius videtur reſtatur impediendæ libertatis gratia, quam deinde animo. Itaque ſcripturam accipitur. de ea quæra Divi Pii tractatur in *l. ult. ſi quis in fraud. patr. & in l. Papinianus, §. ſi quis impub. de vulgar. reſt. l. 2. §. 1. fam. erciſc. & in l. ſi adoptatus, de adopt.* Noſtri autem §. hoc eſt ſpecies: Quidam filium puberem emancipavit, deinde is ſe adrogandum deſtit cognato ſuo, cum fuit emancipatus ab adrogatore ſine iuſta cauſa, & deceſſit adrogatore: hoc eſt ab adrogato competit petitio quartæ, quoniam mortuus eſt adrogator. Sed ſtuge, etiam mortuum eſſe potuit naturalem, & vulit filius venire ad bonorum poſſeſſionem patris, an debet conferre illam quartam D. Pii, vel ſaltem de ea cauſa? Lex ait, prius videndum eſt, an emancipatus tranſmittere illam quartam ad ſuum heredem. Sed ſtatuenda eſt hæc regula. Ea, quæ emancipatus non tranſfert in heredem ſuum, id eſt, quæ cohærent perſonam emancipati, quamvis ea ſint, quorum ejus poſſeſſum in alium tranſferet id, quod in meum heredem tranſferre non poſſum? non quæ nobis in heredem non poſſunt a nobis dilcedere ſine fui interitu, ut uſusfructus, *l. 15. famil. erciſc.* Denique nil conferur, nifi quod ita poſſet conferri, ut ſi perpetuo penes eum, cui conferetur. Ergo ea, quæ perſonæ cohærent, tranſferri, tranſmitti, conferri non poſſunt. Itaque militia, quæ non transfertur in heredem, non conferur, vel lucrum militare, *l. 1. emancipio, §. 1. Cod. de emancip. reſt. l. pen. C. de collat.* quæ jungende funt. Deinde bona tantum conferuntur: Jure autem peculia quæ peculia, heredis, vel poſt mortem in bonis, *ſ. ſi. tit. de bonorum poſſ.* Itaque merito ait JC. prius videndum eſt, an tranſferat eam quartam ad heredem. Id autem ex eo potiſſimum tranſferri in heredem, *l. ſi ſic reliquit, ſup. de adopt.* & confer etiam fratribus: tranſfert, inquit, quarta petitionem ad heredes, quia adeo eſt in bonis, ut ſine ulla ratione non debeat, quia multæ funt actiones perſonales, quæ non transferuntur, ut hic docet Accurſius. Dices igitur, hic profectum ab emancipato non eſſe in patrimonium, quoniam hæc quarta debetur quaſi ex alienum, *l. Papinianus, §. ſi quis impubes. de reſtitut. teſtam.* non in rem, ut cum ait de dare quarta, *l. 22. §. pen. Trebell. reſt.* Multum autem intereſt inter ea, quæ cohærent perſonæ, & ea quæ in perſonam dantur. Nam quæ perſonæ cohærent, heredem non tranſmittuntur. Et ratio eſt manifeſta quinquinitur: At quæ nobis competerent in perſonam, & E ea heredibus noſtris competent. Itaque hæc adſio non cohæret perſonæ, *l. ſi ſervus communis, de furtis.* Nam non finitur morte adrogati, *l. 22. ſup. de uſufr. leg.* ex qua colligitur, multum intereſſe inter legatum uſusfructus ſervi & legatum operarum ſervi: Nam qui legat ſervi operas, videtur legare uſumfructum ſervi, *l. 5. de oper. ſervor.* id eſt, is, cui legatur tunc operæ ſervi, poteſt eo uti & frui. Sed tamen alio jure eſt uſusfructus, qui operarum uſusfructus finitur morte, capitis deminutione, & non utendo, quia cohærent perſonæ, & eſt jus conſtitutum in perſona heredis. Operarum autem legatum non finitur hic modo. Itaque quamdiu manet ille ſervus, in quo jus eſt conſtitutum, tamdiu eo jure utitur legatarius vel heres ejus. Deinde ſi adeſſet hic, conferri hoc quartam, ſi jam nata ſit ejus adſio, id eſt, cavere debet emancipatus de illa quarta conſequenda, ut ſi ſit mortuus adrogator, qui quartam petierat, & ejus ſit adrogator cavere debet de quarta conferenda, quod ſperet ſe eam habiturum? Minime: Nam hoc ſit fellinatum quam oporteat: hoc, ſi deceſſerit ejus adrogator, nam injuriavile eſt cavere de bonis viventis. Hic quærit Bart. an pater, cuius filius eſt condemnatus ob delictum, & ei gratia multa dicta eſt, debeat ejus legationem reprehendere, qua poſſit judicatur filius ſatisfacere? & concludit juſtiſſime, hoc non jure a filio poſtulari. Huic tamen ſententiæ opponit Acc. *l. 14. ut leger. non. qua effici poſſit*, non impoſne exigi cautionem ab hereditate alicujus: Et ait ineptæ Accurſ. in ea l. non agi de hereditate, ſed de cautione. Itaque in illa l. non cavetur de hereditate

A portionis, id eſt, quarta eius, quod haberet ab inteſtato, ſi ei ſuccederet. Sic liberorum legitima accipitur. de ea quæra Divi Pii tractatur in *l. ult. ſi quis in fraud. patr. & in l. Papinianus, §. ſi quis impub. de vulgar. reſt. l. 2. §. 1. fam. erciſc. & in l. ſi adoptatus, de adopt.* Noſtri autem §. hoc eſt ſpecies: Quidam filium puberem emancipavit, deinde is ſe adrogandum deſtit cognato ſuo, cum fuit emancipatus ab adrogatore ſine iuſta cauſa, & deceſſit adrogatore: hoc eſt ab adrogato competit petitio quartæ, quoniam mortuus eſt adrogator. Sed ſtuge, etiam mortuum eſſe potuit naturalem, & vulit filius venire ad bonorum poſſeſſionem patris, an debet conferre illam quartam D. Pii, vel ſaltem de ea cauſa? Lex ait, prius videndum eſt, an emancipatus tranſmittere illam quartam ad ſuum heredem. Sed ſtatuenda eſt hæc regula. Ea, quæ emancipatus non tranſfert in heredem ſuum, id eſt, quæ cohærent perſonam emancipati, quamvis ea ſint, quorum ejus poſſeſſum in alium tranſferet id, quod in meum heredem tranſferre non poſſum? non quæ nobis in heredem non poſſunt a nobis dilcedere ſine fui interitu, ut uſusfructus, *l. 15. famil. erciſc.* Denique nil conferur, nifi quod ita poſſet conferri, ut ſi perpetuo penes eum, cui conferetur. Ergo ea, quæ perſonæ cohærent, tranſferri, tranſmitti, conferri non poſſunt. Itaque militia, quæ non transfertur in heredem, non conferur, vel lucrum militare, *l. 1. emancipio, §. 1. Cod. de emancip. reſt. l. pen. C. de collat.* quæ jungende funt. Deinde bona tantum conferuntur: Jure autem peculia quæ peculia, heredis, vel poſt mortem in bonis, *ſ. ſi. tit. de bonorum poſſ.* Itaque merito ait JC. prius videndum eſt, an tranſferat eam quartam ad heredem. Id autem ex eo potiſſimum tranſferri in heredem, *l. ſi ſic reliquit, ſup. de adopt.* & confer etiam fratribus: tranſfert, inquit, quarta petitionem ad heredes, quia adeo eſt in bonis, ut ſine ulla ratione non debeat, quia multæ funt actiones perſonales, quæ non transferuntur, ut hic docet Accurſius. Dices igitur, hic profectum ab emancipato non eſſe in patrimonium, quoniam hæc quarta debetur quaſi ex alienum, *l. Papinianus, §. ſi quis impubes. de reſtitut. teſtam.* non in rem, ut cum ait de dare quarta, *l. 22. §. pen. Trebell. reſt.* Multum autem intereſt inter ea, quæ cohærent perſonæ, & ea quæ in perſonam dantur. Nam quæ perſonæ cohærent, heredem non tranſmittuntur. Et ratio eſt manifeſta quinquinitur: At quæ nobis competerent in perſonam, & D ea heredibus noſtris competent. Itaque hæc adſio non cohæret perſonæ, *l. ſi ſervus communis, de furtis.* Nam non finitur morte adrogati, *l. 22. ſup. de uſufr. leg.* ex qua colligitur, multum intereſſe inter legatum uſusfructus ſervi & legatum operarum ſervi: Nam qui legat ſervi operas, videtur legare uſumfructum ſervi, *l. 5. de oper. ſervor.* id eſt, is, cui legatur tunc operæ ſervi, poteſt eo uti & frui. Sed tamen alio jure eſt uſusfructus, qui operarum uſusfructus finitur morte, capitis deminutione, & non utendo, quia cohærent perſonæ, & eſt jus conſtitutum in perſona heredis. Operarum autem legatum non finitur hic modo. Itaque quamdiu manet ille ſervus, in quo jus eſt conſtitutum, tamdiu eo jure utitur legatarius vel heres ejus. Deinde ſi adeſſet hic, conferri hoc quartam, ſi jam nata ſit ejus adſio, id eſt, cavere debet emancipatus de illa quarta conſequenda, ut ſi ſit mortuus adrogator, qui quartam petierat, & ejus ſit adrogator cavere debet de quarta conferenda, quod ſperet ſe eam habiturum? Minime: Nam hoc ſit fellinatum quam oporteat: hoc, ſi deceſſerit ejus adrogator, nam injuriavile eſt cavere de bonis viventis. Hic quærit Bart. an pater, cuius filius eſt condemnatus ob delictum, & ei gratia multa dicta eſt, debeat ejus legationem reprehendere, qua poſſit judicatur filius ſatisfacere? & concludit juſtiſſime, hoc non jure a filio poſtulari. Huic tamen ſententiæ opponit Acc. *l. 14. ut leger. non. qua effici poſſit*, non impoſne exigi cautionem ab hereditate alicujus: Et ait ineptæ Accurſ. in ea l. non agi de hereditate, ſed de cautione. Itaque in illa l. non cavetur de hereditate

UTe antiquo adrogari non poterat niſi jam veliceps, auctore Sexto Pomp. vid. Gell. lib. 5. cap. 19. Sed ex Conſtitutione Divi Pii adrogari poteſt cauſa cognita, *ſ. non autem, inſtit. de adopt.* Ulpianus in Fragm. *tit. de adopt.* Quæ veniant in cauſæ cognitionem declaratur in *l. nec ei, ſſ. eod.* Eadem Conſtitutio cavet, ut ſi adrogator eum exheredaverit puberem, vel ſine iuſta cauſa emancipaverit, debeat quartam reliquarte fundorum bonorum. Unde dicitur quarta Antoniana. Item debet pauper quartam ei reſtituere bona, quæ in eum tranſtulit. Item ea, quæ poſtea ei adquiſivit. Hic autem quæritur, quanta ſit ea quarta: an omnium bonorum? Non eſt autem omnium bonorum, ſed legitimæ

vivientis, hoc enim improbum est: sed de hereditate mortui, quam heres scripsum rogatus est alteri per fideicommissum restituere. Nam fideicommissarius exigit sibi caveri de fideicommisso.

Ad §. Si is, qui bona collaturus est, *habeat filium, posthumum casterosque habeat eum, cui eget utique peculium eius conferre. Sed si jam iuxta testimonia erat filius ejus: & rationale peculium habuit, cum moritur is, cujus bonum possessio petitur, non conferre quasi ex peculio: & ita Scævola respondit. Sed ex contrario dici oportebit conferendum. Non enim vivus adquirit, sed non admittur. Amplius dico: Si ei collaturus fuerit a filio heres, nec bona adierit, habentique filiis futurum: quia non magis nunc exercitur peculium, quam nunc non alienatur, conferri debere.*

EMancipatus non confert suum quasi castrense peculium, nec castrense peculium filii sui, quem is possessae habet. Conferr tamen possessionem peculium fu filii, quem habet in potestate, quemadmodum vere eius est, non filii, & hoc jure etiam adventitium filii sui confert. Ex conftitutione autem Justiniani minime. Finge nunc, filium emancipatis decessisse post mortem avi, nunc eum erat conferendum. Quod & ante mortem avi fingas decessisse, nulla eft dubitatio. Sed fi hic nepos moriretur avo vel patre habente adventitium peculium, quæritur an tunc conferre debeat emancipatus castrense peculium filii fui? Videtur non conferre, quoniam adquisivit peculium caffrenfe poft mortem avi, *l. si tu-fumtate, & l. nec emancipati*, C. de collat. Lex tamen ait, conferre eum caftrenfe peculium, qui retrofingitur hoc caftrenfe peculium fuiffe patris, nec videtur nunc primum adquiri a patre. Jure enim ipfo caftrenfe etiam peculium patri adquiritur. Sed ex conftitutionibus dictarum quæftionum fingitur peculium caftrenfe, ut in eo fit tinquam paterfamilias, & de eo poffit teftari. Jus antiquum veto patris per filia privilegia non omnino tollatum eft, fed fubfiftum, quamvis videtur vult filius iffis privilegiis uti: Quod fi non utatur filius iis privilegiis, caftrenfe peculium videtur femper fuiffe patris. Itaque fi filius decedat inteftatus, peculium caftrenfe non dicitur patri adquiri, fed non adimi. Item non dicitur patri adquiri jure hereditario, fed jure peculii, *l. 3. Cod. de bonis profcript. & l. 13. §. patet, l. proponebatur, de caftr. pecul. & l. ult. Cod. eod.* Itaque nec non dicemus peculium adimi, quia poffidet ingl. habuit de moriente patre. Idem eft, fi inftituat filius patrem in caftrenfi peculio, ipfi adimi. Quod fi non inftituat, nec nondum pater adierit. Item finge eidatum fubftitutum vulgariter: etiam hoc cafu verum. Poftremo lex ait, emancipatum etiam conferre non tantum quæ habuit utbrienæ pater, fed etiam ea, quæ defiit habere dolo malo vel culpa ipfius. Ea vero, quæ fine ejus dolo vel culpa perierint; non videtur conferre, *l. 3. de illis, loc tit. & l. 5. cod. in fin.* Dixerfum eft, inquit, fi noluerit uti occafione adquirendi, *l. 15. quemque, fi quod ex fraud. pat.* aliud eft demittere patrimonium fuum, aliud non velle adquirere.

Ad L.III. Cum emancipati filii nomine *nepotes poffumus poft avi mortem edictum dicitur bonorum poffeffionem accipere: & opertere: neceffarium eft dicere, bona fua eum conferre; licet non poteft dici, mortis tempore bona habuiffe, qui ipfe nondum in rerum natura erat. Igitur fine hereditatem a patre, five legatum acceperit: hoc conferri debebit.*

COllationis commodum in hereden tranfmittitur; fi tamen debitor bonorum poffeffione decefferit, *l. 1. §. 1. hoc tit. l. 14. Cod. eod.* Ideoque emancipatus quantum debet conferre fratribus fuis, tantum hereditibus eorum conferet. Eodem modo onus collationis tranfmittetur, fi emancipatus deceffertit petita contra tabulas, *l. 3. hoc tit. in principio.* Nam hereditas qua fungi operet onere, qui non eft functus beneficiis. Itaque fpe-

A ctatur quid emancipatus habuerit moriente patre, & id heres ejus confert: non fpectatur autem quid heres eius habeat: fui enim heres non confert. Sic fi is autem collegitur, neporem, de quo initio h.l. agitur, non venire ad bonorum poffeffionem ex perfona patris, vel quafi heredem. Ratio triplex eft. Nam hic nepos ipfe fibi primum petit bonorum poffeffionem, nec tranfmiffionis jure uitur, id eft, non utitur bonorum poffeffione tanquam tranfmiffo, & tum petita a patre fuo. Deinde hic nepos confert quæ habuit ex bona. Poftremo confert, non tantum, fi patri heres extiterit, id eft, filio emancipato, fed etiam legatum acceperit. Itaque hic nepos fuis jure venit. Venit igitur, filium emancipatum deceffiffe priorem, relicta uxore pregnante, tum deceffiffe avum, poft mortem avi editum effe neporem poftumum. Hic recipit bonorum poffeffionem contra patrui, fi qui exftant. Nam pater eum non excludit, quia prior deceffit. Quæritur autem, an hic nepos debeat conferre patruis? Primo facie, videtur dicere poffet, eum non conferre, quia ea conferuntur, quæ habuimus moriente avo vel patre, de cuius fucceffione quæritur. Hic autem moriente avo nihil habuit, quia non erat in rerum natura cum effet in utero. Interdum tamen effe intelligitur, cum de eius commodo quæritur. Imo conferet, & ita lex ait, quod videtur, quia poftea nafcitur, moriente avo habuiffe. Nam hic nepos venit ad bonorum poffeffionem eodem jure, quo emancipatus venit, quoniam eft natus ex emancipato. Itaque venit ad fucceffionem paterno, non jure civili, *l. 3. in prine. fupr. de bonor. poffeff. cont. tab.* Ergo hic nepos confert. Nam hæc neceffario confequuntur, *l. 1. §. 1. hoc tit.*

Ad §. Illud autem intelligendum eft, *filium in bonis habere, quod debitor habet. Sed fi fit filius nondum emancipatus beet, non ftatim deducere debebit, fed ad quoque confert. Contra autem cavari eioporebit ab eo, qui in poteftate eft, ut caffrenfe confet. defendatur pro ea parte, quam conftitit.*

EMancipatus confert bona fua deductio ære alieno, fe ea enim bona intelligitur. *Ære alieno* alienum non eft proprie in hac parte noftra, *l. 6. Cod. de collat.* Excipitur in hoc §. ex alienum, quod debet emancipatus fub coptoribus, id enim emancipatus confert: nam id proprie ære alieno. Quod debet fub conditione debetur, non C deffit dies, neque venit, id eft, nec nata eft obligatio, nec adhu ulla, *l. 213. de verob. fignific.* Sed exigitur cautio a fratre, qui id exftitum eft, exiftente conditione fe id reftituturum. Ergo emancipatus confert ex alienum conditionale, non autem purum vel in diem collatum. Confert etiam emancipatus ex fuum alienum conditionale, *§. id quoque, hac l.* 2. id eft, quod ei debetur fub conditione, feilicet, fi debeantur ro. ex ftipulatione, licet condito nondum poft mortem patris. Verum & deteftum eft in legatis conditionalibus, quæ non conferuntur, fi conditio exiftat poft mortem patris. Ratio diverfitatis hæc eft, & pendet ex hac antiqua principio. *In ftipulationibus fpectatur tempus conditionis: in legatis autem non quidem tempus teftamenti, fed affiionis, id eft, quo* E legata cedunt, & incipiunt deberi. Hinc efficitur, ut non poffit fervus hereditatis ftipulari in ufumfructuum fub conditione vel alio modo, quia ftipulatio ftatim vires affumit & valet, aut non valet: ufusfructus autem non poteft conditionis fine pendere: hæc autem eft ratio eft perfona, *l. 26. de ftipulat. fervor.* ubi etiam oftenditur aliud effe in legatis. Nam ufusfructus legati poteft fervo hereditario, quia non ftatim dies cedit. Item ftipulatio conditionalis ad heredem tranfmittitur : legatum autem conditionale non tranfmittitur, *§. ex conditionali, de verob. oblig.* Eadem ratione fit, ut fervus reftipulatæ fervitutem ad fundum domini, *l. 59. de ferviti. rufi. prad.* Aliud eft in legatis. Nam fervo non poteft legatur fervitus ad pendium domini. Nam fieri poteft, ut fervus fit liber cedente die legati, *l. 5. de fervit. leg. Pa-*

ftremo, fi filiusfam. ftipulatus fit fub conditione, & exiftiterit conditio poft emancipationem, actio ifti patri adquiritur: aliud eft in legatis, nam fi condicio legati exiftit poft emancipationem, actio legati fol: filio competit, *l. 78. de verb. oblig. l. 18. de reguli. Jur.* Sic in hoc §. ftipulatio conditionalis emancipati, quamvis condicio exiterit poft mortem patris, quia quandoquidem exiterit conditio, id fuiffet patri adquifitum, fi in poteftate ejus emancipatus fuiffet: ideo heres ejus conditio exiftit. At legatum conditionale non conferur, fi conditio exiftat poft mortem patris, quia id proprie adquirit filio: *Nam ftipulatio conditionalis, id eft, actiones fuas, & nomina fua.* Sed an cuiufmodi actionem fuit? Cofert certe, quoniam & eam ad heredem tranfmittit. Hinc quæritur, quemnam vindicta perfecutionem habet, non petunia, Cic. in Orat. per Cocinna. Nec obftat *l. 3. C. de injur.* quæ ait, damnum venire in actionem injuriarum, fed verius quidem, & æftimatur non ut damnum, fed ut contumelia. Actio enim injuriarum, ad ultionem pertinet, non ad rem familiarem. Eadem eft ratio actionis de mandato, quæ pertinet ad ultionem; hac agebat vir in uxorem, fed abolita eft, *l. ult. C. de repudiis*. Recitatur autem in *l. ult. C. Th. de mand.* Hinc quæritur, quemnam fius, an actiones populares conferantur, ut fepulchri violati, dejectorum & effufarum, quæ noftra non funt ante litem conteftatam: itaque hic nepos non ea conferetur? Minime, quia nec transferuntur in heredem, *l. 7. pro. §. hoc autem, de his qui dejec. vel effud. l. 6. & pen. de fepul. viol.* Interdum tamen, quæ ad ultionem pertinent, non conferuntur, fed pecuniarie conferuntur. Et ideo fepulchri violati pecuniaria actio conferetur, *l. 6. de fepul. viol.* Nec obftat *l. penc. hoc tit.* ubi ait, actionem ftipulationis conditionali diximus. Finge, filio emancipatæ, aliquid deberi poft mortem patris. Id reperfentatur vivo patre, an id mortuo? Videtur conferre, quia id adquifivit vivo patre. Lex tamen ait, cum non conferre, quia videtur poft mortem patris id habere, non ex paternali folutione, fed ex proprio debiti. Finge nec conferet id, quod poft mortem patris contigit. Quomodo igitur conferet conditionalis? fequenda eft fententia Barneli: nempe conditionalis quæ poft mortem patris nominis collata fuit in tempus mortis patris, vel emancipationis illis, exigendum fuit: Nam ea filio conferuntur humanitatis intuitu, ne ipfe fuccumbat tempus accentibus, *l. ult. §. fi ita. fupr. ftirpe. l. fi debitor, §. 1. de folut.*

Ad L.III. Primo non fub conditione *collationis bonorum poffeffionem contra tabulas promittit: fed demonftrat, quid data bonorum poffeffione fieri oporet? Alicubi nuncupa capitis* ejus *nomine, ut ejus nomine bonorum poffeffionem accipere intelligeretur, nifi exciffus de collatione. Nam fi interrupta ipfe deceffiffet, heredi fuo nihil relinquetet. Item, fi heres ejus deceffiffet, non tranfmittebat bonorum poffeffionem. Quæritur eft: intelligendum eft, bonorum poffeffionem accipere, & antequam cavaet. Sed fi non cavaret, ita obfervabitur, ut non habeatur aquid eius, qui in poteftate fuerit, remaneat.*

Ad §. Emancipatus filius controverfiam *facit impubes, qui fe filium & in poteftate patris fuiffe dicit, quare, fi bona fua & ipfe conferre debeat? Paulus notat. Pura conferendum effe exalle cautione: ut videlicet, fiat hereditatem, ita, & qua calliata funt, præftet.*

Prius tetitur bonorum poffeff. ex ordine edicti: Deinde conferetur vel caverur: collatio plenamque fit ex cautione. Post hæc videtur, hic ordo conferendi, propter eum caveri, deinde admitti bonorum poffeffio, *l. 13. de edendi. cauf. de.* Finge: emancipatus teftimavit cavere de bonis conferendis, & caverit fe bona collaturum, tum repudiavit bon. poffeffionem, agitur cum eo, ex ftipulatu a fuo, cui datur eius fideiuffor. Lex ait, hic cum emancipatum ipfo jure non teneri, nec effe, quod caveatur, quia nulla eft ipfo jure ex ftipulatu actio, cum hæc actio fit inefficax, non admiffo bon. poffeff. Si deliberat, de admittendo, feilicet, bonorum poffeffione. Itaque, ex opus eft exceptione, cum ipfo jure tutus fit, nec conditione incerti, quæ coudici folent obligationes, id eft, conditionem dominicam. Accurfius tamen ait, hoc §. *ipfo jure*, ita effe accipienda, id eft, exceptionis jure. Sed id improbum eft. Nam hæc verba femper excludum fidium, id eft, exceptionem in libro noftro. Iterum autem habet conditionem hæc ftipulatio, fi poftea admittatur bon. poffeffio. Hæc neceffario confequuntur: non petrit, ergo, non petet, nec, ait nulla eft obligatio. Actus tamen hoc loco ait, hæc verba etiam, *ipfo jure*, ita accipi in *l. qui ifcem, §. 1. de ftipul.* fed inepte. Finge; fervus eft in dote, dotis nomine fidem, manus offert ipfe vir dotalem, nullet mortam fecit in accipiendo fervo, cum decedit fervus. Lex ait: maritum ipfo jure non teneri, nam non fit in mora. Quod Accurfius fic interpretatur, id eft, jure exceptionis doli. Sed inepte. Nam alio de dote eft bona fidei actio. Itaque ei ineft exceptio doli. Deinde non bonæ fidei actionibus ipfo jure nomen D fruguiferum eft, *l. 84. §. qui fervum, de legat. 1. l. 22. filiat. matrim.* Interdum tamen judicio bonæ fidei opponitur exceptio doli, fed ita ftrifte fit ftrifte fit. Et tunc ipfo jure, per fe, fed per exceptionem doli conftitutum eft, *l. 3. C. de excep. qua l. tertia Duroilenis* id affirmavit. Ai quo tanti ftrifte ipfo jure, & fui nature, exigunt exceptionem doli, *l. 42. de donat. cav. nuptia*. Ceterum diximus de emancipato qui cavit; fed quid fiet, fi contulerit ipfe fibi bona, ipfe ea adminiftrat, an adhuc bonæ poffeffione? Ita ait, hoc cafu ei dari conditionem ob rem dati, quæ erit certi: una eft conditio & una datur, fed varii funt modi conditionum. Et conditio additi, ob rem dati, fine cauffa. In hac autem fpecie generaliter conditio ei datur, ergo eliget utrum voluerit, *l. ff. fine, de conditi. cauf. da.*

Ad L.IV. Filium emancipatum dotem *gignam filiæ fuæ nomine dedit, ejufque nomine ftipulatus eft: quæ una, five certa ftipulatio, tantum effe dos intelligitur, ita & in partus, a quo fit profecta.*

CErtum eft, filium dotem conferre, five fua fit, five emancipata. At quæro, an emancipatus filius conferre dotem quam dedit filiæ fuæ? Minime: quia non eft in eius bonis hæc dos, quia eft proprium paterninum filiæ, quamvis fit in poteftate patris, *l. 3. §. ergo, de minor. l. 5. §. ult. inf. hic. prox.* Sed hoc verum eft nomine matrimonio filiæ. At quid fiet filiæ matrimonio? *Accurfius* plicatur *l. 71. de evict.* Si folutum fuerit morte filiæ, emancipatus eam dotem confert: fi fit folutum divor-

tio, non conſtet, quoniam adhuc deo eſt filia, & commu-
nis eſt actio dotis, Accarſ. in C. de inſt. hoc tit. Nec in conſert
dotem, quam accepit ab uxore, quia ſubſtinet onera ma-
trimonii: quia eam nec fui conſentiunt, l. 3. emancipati,
hoc tit. & l. 1. §. emancipatus, hoc tit.

Ad L. V. §. Et ſive quis non conſerat ex hac ſtipulatione, ſive
dolo fecerit, quo minus conferat: quanti ea res eſt, in tan-
tum pretium condemnabitur.

COllatio ſit cautione, id eſt, ſtipulatione dato fideiuſ-
coribus: Sed emancipatus primum promittit ſe collatu-
rum. Hoc ſtipulatio eſt pura & præſens: an igitur ex ea
ſtatim convenire poteſt, ut conferat? Minime, ſed in-
dulgendum eſt aliquod tempus, quod neque ſit maximum,
neque minimum, l. 13. C. l. 105. de folut. l. pen. de conſtit.
princ. l. 1. §. 3. rem rat. hab. l. 28. de pact. Id autem
locum obtinet, quia collatio fieri debet arbitrio boni vi-
ri, l. 2. §. de illis, hac tit. ergo non ſtatim eſt convenien-
dus. Præterea hic §. ait, hanc ſtipulationem committi
non tantum, ſi in totum non conferat, ſed etiam ſi par-
tem non conferat, & committitur in id, quanti ea res eſt.
Et committitur non tantum, ſi habeat bona, que nolit
conferre, ſed etiam que nolint adquirere vivente patre:
vel etiam, ſi bona, que habebat mortente patre, perierunt
ejus culpa.

Ad L. VI. Dotem, quam dederit avus parentibus, ex poſt mor-
tem avi, mortuo nepote, in medium conferre filios, & nepotes
oportere. Otherius aquilius ait, ut quod pater meus propter
me filiæ meæ nomine dedit, pervenda ſit, atque ſi ipſe dederim.
Quippe officium eſt ejus circa nepotem, qui patrem ejus ſi-
bi parentem tenet. Et quia pater filii, cujus avus propter filium ne-
poti dotem dare debet. Quid ſi filius a patre abhærandi eſt?
reſpondi, non adjicere etiam eum collationem filio idem poſſe
defendi. Nec obſtat hæc ſententia eſſe: ut hoc ſaltem habeat
ex paterna, quod propter illum datum eſt.

QUo ſunt propria dotis profectitiæ. Unum eſt, ut
mortua in matrimonio filia dos profectitia redeat
ad patrem, l. de. Cod. ſolut. matr. Aliud, ut alio modo ſolu-
to matrimonio, communis ſit actio de dote patris & fi-
liæ: Nam non agit pater ſine conſenſu filiæ, l. 2. C. Cod.
ſol. matr. Finge, avum paternum dediſſe dotem nepti ex
filio emancipato, nam mortuus eſt avus, ſuperſtite filio
emancipato & nepte, mortua eſt & nepris, & ſolutum
eſt matrimonium, an dos redit ad patrem quaſi profe-
ctitia? Et l. 79. de jur. hoc tit. aut redire ad patrem, quia
non eſt hæc dos profectitia. Obſtat tamen ei hac l. 6. quæ
ait, hanc dotem ad patrem redire. Sed ſolutio ſupplenda
eſt ex his verbis legis. Decretum apparet rei. Nam
ipſo jure non redit dos ad patrem, quia non eſt hoc caſu
profectitia. Aut æquitatem inſpiciamus, æquum eſt, ut
redeat, quia avus videtur dotem dediſſe nomine nepris,
contemplatione ſui patris, quia hoc officium avi erga
nepotem videtur pendere ex officio patris erga filium.
Addendum eſt, ſemper ſpectandum eſſe ejus mentem, Sene.
lib. 5. de benefic. Quæritur deinde in hac l. quid juris ſit,
ſi avus mortio filium emancipatum exhæredaverit, an hoc
caſu eſt hanc filium dotis recernendæ actione excludendam
ad eum reverti, ut ſaltem id habeat, qui ſummotus eſt ab
omnibus bonis avi. Sed quid pertinet hæc l. ad tit. de col-
lat. hoc? nam nihil in ea de collatione bonorum: ſuſpicandum
eſt multas eſſe leges in nr. noſtris fugitivas, ut l. emancipa-
tus, inf. de uſurpag. cum emancip. & l. ult. de pure debit. l. ſi de
via, de aqua quotidi. & l. 1. Cod. de dolo.

Ad L. IX. Filius emancipatus inteſtati patris bonorum poſ-
ſeſſionem accepit. Neque ex eodem in familia retentus, familiæ
ſim hereditatis cum emolumento collationis habebit. Idem
nepos, ſi poſtea poſſeſſionem miſſus patris accipiat, fratri
poſt emancipationem patris quæſtus, & in familia retento,
bona ſua conferre debetur.

NOn tantum ei datur contra tabul. qui ſuit in fa-
milia, id eſt, emancipato, ſed etiam ei qui nunquam
fuit, ut natis ex emancipatis poſt emancipationem, l. 3.
in prine. l. 8. ventrem, de bon. poſſ. contra tab. Eadem ratio
non tantum emancipati conferunt, ſed etiam ii, qui nun-
quam fuerunt in poteſtate. Finge: habeo filium emancipa-
tum, & nepotem ex eo, quem retinuo in poteſtate meo: me
mortuo, uterque ſuccedet mihi, & jungetur nepos patri ſuo
ex edicto avo: Sed pater conſert filio ſilio, qui erat in
poteſtate avi. Sed ſtuge, de inde ſuperſtite, bona emanci-
pati, reliſto filio ſuſcepto poſt emancipationem. Hoc caſu
ei ſuccedet uterque filius, nempe is, quem habuit in pote-
ſtate, & is, quem nunquam habuit, ſed hic, qui nunquam
fuit in poteſtate, conferet.

Ad L. XII. Si prægnantem qui uxorem reliquerit, & ea
ſenex mortuo in poſſeſſione ſe ſiſa fuerit: incertus eſſet obſta-
tio. Nam antequam noſcatur, non poteſt dici in poteſtate no-
vercis ſuiſſe, ſed nato conferetur.

POſtumi etiam conferunt, quod nominatim edicto com-
prehenſum fuit, l. 11. Cod. de collat. qui ſuos ſuturos
erat. At quando ei conſertur: An cum eſt in utero, &
mater adhuc ſit in poteſtate patris? Hoc caſu eis non conſer-
tur, niſi natus ſit. Sed cur non conferatur non natus, cum
hic caſu de eius commodo quæratur, ut matri eius?
Sed hoc non pertinet ad juris principia: cum ei tamen
conferatur, qui admiſit bonorum poſſeſſ. l. 3. §. 1. hac tit.
Venture autem non admiſit, licet mater miſſa ſit in bono-
rum poſſeſſionem, & non venter eius, quia ſuccedere pro-
natuſq; hoc ſignificat dictio pene, in Lege ita autem §. de ſtat. hom.

AD TITULUM VII.

De dotis collatione.

Ad L. I. Quamquam ita demum ad collationem dotis potior
cujus filium, ſi pater bonorum poſſeſſionem: attamen, ſi ab
non potest, quia ſolebat: ſi modo ſe bonis paternis miſcuiſſet.
Et hoc D. Pius Ulpio Adriano ſcripſit, quia non
petierit bonorum poſſeſſionem, ad collationem dotis per abi-
trium familiæ erciſcundæ poſſe compelli.

HIC titulus ſeparatim datur, quia ſuperior eſt
de collatione bonorum proprionum, hic eſt,
de collatione dotis. Quæritur autem, quia
quod ad eos pertinet, qui conferunt, alio lo-
re eſt collatio dotis, alio bonorum proprionum. Nam
bona proprii emancipati conferuntur, ſi ſui heres con-
ferunt profectitia bona, ſed hæc non ſunt eorum pro-
pria: ſraque videntur reddi ab eis potius, quam
conferri, quia ſuerunt a patre non emancipato profe-
cta. Accurſius in l. certum, Cod. famil. erciſc. & in l. 12. Cod. de
collat. Dotem tamen omnes conferunt & ſui & emanci-
pati, ut pote, & ſi non in poteſtate, peculiæ tamen ſe-
cit eſſent emancipati. Quod hodie per Conſtitutiones ſuit
porrectum ſuper ad donationes propter nuptias, que
prudentibus ignoræ ſuerunt: hæc ſuit veluti dos ma-
E ritorum, & eorum mutua dos, quod vice dotis a ma-
ritis conſtituitur uxoribus: unde ſcientur ανεφορα.
Nec prudentes noverunt, loquimur de ſcientibus, de
quo Pontifices in tit. de ſponſalibus & mat. vel vid. quæ
ut ait Conſtantinus. Dicemus tantum de dote, ſed quod
de ea dictum eſt, & de donatione propter nuptias di-
ctum intelligetur. Conferunt ſui ſua adventitiam dotem,
profectitiam & ſuis & emancipatis promiſque hoc jure
conferunt, l. 4. Cod. de collat. Dos autem profectitia eſt eo-
rum propria. Nam dos favore nuptiarum propria eſt fi-
liæ, licet a patre profecta ſit, & filia ſit in poteſtate patris,
l. pater, ad l. Falcid. & in l. 4. hac tit. l. denique, §. ego,
de minor. Itaque merito ſuperatur dotis a collatione bonorum. Accurſius etiam ait, hoc loco, filia etiam

etiam in re aliud quiddam eſſe ſpecialiter in collatione dotis, l. 3. §. id quod, ſup. tit. prox. Nam ait, hoc eſſe in dote ſingulare, ut uno tantum modo conferatur, puta, tan-
to minus capiendo ex bonis paternis, ut in l. 1. §. ſed, ſup. tit. prox. Sed inepte. Nam dos neque conſertur illiberæ, que profluo modis aque cetera bona. Conſertur etiam dos cautione, l. 2. in princ. hac famil. erciſc. Sed error fuit in illa cautione l. 2. Nam filius ita cavit, de dotem dotem, quam ipſi recuperaſſet a marito. Quid enim, ſi ipſa non recuperaverit, ut ſi deceſſerit ipſa manente ma-
trimonio, ſed heredes eius recuperarint, is obligabuntur ad collationem, eo quod error fuit in cautione, qui for-
mam edicti perperam nequit mutare. Ceterum filia aut eſt emancipata, aut in poteſtate. Si emancipata dotem & bona, l. 1. §. ſi filia nupſe, hac tit. Idem eſt in filio in adoptio-
nem data, que reliqui ſimilium naturalem, nam utrum-
que conferet. Sed quid poteſt conferre, cum poſſit
empunc pretarire? Imo uno caſu venit ad contra tabu-
las, ſi filia inſtituta ſilia, & per aliam ſit commiſſum edi-
ctum, & plus abſtulerit per bonorum poſſeſſionem con-
tra tabul. quam ex inſtitutione: ita accipienda eſt d. lex
2. Huius autem legis extremo verbis conjunctis eſt lex
ſe dote bon. poſſeſſ. contra tabul. quibus verbis auſtoræ ex
eodem libro, quæ ait, nihil intereſſe, utrum virus pater
adoptivus, nec ne, dummodo filia ſit in familia adopti-
va, quod ſemper hoc caſu verſatur. Aliud eſt, ſi filius
emancipata a patre adoptivo. Hæc de emancipata: nunc
de ſui. Porro ſui dotem tantum conferet, & bonorum
propter nuptias, ſi ſit, l. 3. §. ſed & ſi, de minor. Cod. de dotat.
Hoc caſu filia non conſert, quia ubi eſt acquiſita pſo-
F latio, nec ad eum dos pervenire poteſt: mulieres eam
dotem habent ſolidam, ad quod ad eas pervenit. Præce-
rea filia non tenet conſert dotem datam, ſed etiam
promiſſam a patre: quamodo conſert promiſſum? &
conſert liberatione, quam pro eorum patrimonio here-
ditarius, l. 1. C. de collat. & §. penult. hac l. Quod ſi dos
ſit promiſſa ab extraneo, non eſt neceſſe liberari patrem,
quia non videtur dos ex promiſſione, vel ex pacto dotem
promiſſi ſub conditione, que caſu nondum data eſt obli-
gatio. His cautione data filia dotem conferet, §. ſi ſub conditione, hac tit. Ex quo §. colligitur, & profectiti-
am & adventitiam dotem conferre: Quod etiam oſten-
dit l. 14. C. de collat. hac tit. in illa l. 4. videntur videndus eſſe
hæc verba, ſui heredes conferunt, ex hoc noſtro §. Nihil ſui ſimi-
mus addendum eſt, prater dotem a filia etiam conferri
G ulteriora dotis poſt mortem, quia ſolutum matrimonio, do-
tem non videtur dotem, quam dotis quidem videtur:
Nam & idem eſt in emancipato, qui bona conferre debet,
ſi ea non conferret tempore; conferet etiam fructus per-
ceptos a tempore mortis, l. 3. §. ult. hac tit. quia & filia ca-
pit ſuæ partis fructus; id eſt, patrimonium bonorum, ar-
gumento l. 3. §. ſi ſuerit, ſuper. tit. princ. ſup. tit. Eadem ratio
eſt maxime exigitur in collatione, quia ſit arbitrio boni vi-
ri ex edicto prætoris, l. 2. §. de illis, ſup. tit. prox. & l. ſi
quis filium, eod.

Ad §. Si ſit nepos, & nepris ex eodem filio, & dotem ſit ne-
pris data, non potest avus nepotem conferre: cum potest, ſi
fratri collocavit eâ: emancipatus autem nepos, dotem & bona
ſua ſibi repetet, non etiam patrem conferet: ſed ſi ſit nepris
filia, non potest nepos patrem conferre: cum potest, ſi pa-
ternus nepotis vel nepris ex alio: sed & ſi duo nepotes ſint ex
diverſis filiis, conferent & ſtruleem, & patrem, ſi ex eodem
patre, tantum ſtruleem conferent.

DIfficultas huius §. in eo conſiſtit, quid ei opportu-
tur l. 5. nepotes, ſup. tit. prox. & l. 19. C. de collatione.
Hujus autem §. ſpecies hæc eſt: Finge, eſt filius, & nepos
ex alio filio jam mortuo, & nepris dotata: Quæritur, cui
hanc nepris dotem conferat, an ſibi ſatri, an etiam pa-
truo? Vel ſi hæc nepris ſit emancipata, ſimiliter queri
poteſt, cui conferat, an patri, an fratri, an patruo? Ex ait,
tam ſibi fratri, non patrem conferre, quia cum eo con-
currit, & in ejus partem venit. Hoc pertinet l. 1. §. ult. hac

conjung. cum exercit. At si non sit frater, patruo confert A fratri, sed eam sibi invicem conferunt.

dotem, vel bona, etiamsi ei emancipata. Quod si sit patruus & patruelis, hoc est, ex alio patruo nepos, hoc casu utrique confert. Quod si duo fint neptes & patruus, quae sint ex diversis filiis, conferent sibi invicem & patruo. Quod si sint ex eadem filio neptes, an conferant patruo? minime. sed filii invicem conferent dotem. Haec est ratio hujus §. sententiae. *Collatur*, id est, communicatur. *Vel super*: hoc verbo abundanter, aliquin, quae sequuntur, sunt superflua. Haec in hac disputatione efficit: Neptes aut sunt omnes emancipati, aut sui omnes, aut ex iis illi sui fint, alii emancipati. Si omnes fint emancipati, conferunt bona sua filii & nepotes, & quidem dimidius singuli, videlicet si fint duo nepotes, *l. 2. §. fi duo nepotes, & l. si neptes, inf. tit. proxi.* Hoc indubitatum est: nam invicem non conferunt, cum dividantur. Quod si sunt emancipatus fit, & alter sui, emancipatus foli fratri confert, non patruo, *l. 1. §. ult. inf. de conjung. cum emancip.* Quid? omnes fint fui? & invicem? id igitur magis mus fuisse neptes: fe distinguamus: aut eft neptes, aut neptis simul ex eodem filio, & hoc casu neptis foli fratri confert, non patruo: fi non fit frater, confert fui patruo & unique patruelis; Quod fi fint duo neptes ex diversis filiis, aeque invicem conferunt & patruo, fi ambo fint dotatae. Quod fi una tantum fit dotata, tota indotatae & patruo conferet. Quod fi fint duae neptes fine ex eodem filio, distinguendum eft: aut ambae fint dotatae, aut una tantum. Si una tantum eft dotata, haec tota ad patruum confert, non patruo: quod fi ambae fint dotatae, vice matris succedunt, non patruo, *Invicem*, hic fignificat vicissim mutua, ut fuperius interpretationem docui. *Haec*, Haec opponitur *ad*, *neptes*. Ex qua colligitur, neptes ex eodem filio confere patruo: neptes igitur ex eodem filio, aut non conferunt dotem patruo? Sed fpecies fiunt duas de diverfis: Primum in *l. si neptes* teftatur de collatione bonorum, hic de collatione dotis. Praeterea in *d. l.* emancipati conferunt: in hac fpecie haec neptes non conferunt. Deinde, emancipati invicem non poffunt conferre, & ideo in *d. l.* patruo confervunt neceffario: Sui autem fibi invicem conferunt. Et ideo in *d. l.* neptes invicem fruuntur dotibus, nec ea conferuntur patruo. Deinde non tam eft confta & ftridti collatio fuorum, quam emancipatorum. Sed adhuc opponitur *l. 1. §. ult. inf. de conjung. cum emancip. C. de collation.* quae lex pertinet ad nepotes ex filia, qui non funt fui ivo materno vel avia materna: ergo nepotes ex filia ava materno non fuccedunt cum avunculis, ut tabul. B quia nec funt fui, nec agnati, vocantur tamen tanquam cognati, deficientibus aliis gradibus. Verum ex conftitutionibus, nepotes ex filia & nepotes ex filio fuccedunt cum avunculis & materteris, fed fuccedunt cum tertia parte dimidiae, id eft, non id omne fruunt ex hereditate avi materni, quod filia habet, fed tertiam: nifi, fed detrahitur tertia ejus partis, quam mater habuiffet. Itaque duas tantum partes fruunt, nec tertiam relinquunt, *§. ult. de heredit. ace ab intefl. & l. ult. de collation. & §. ult. de legit. heredit.* Sed haec tertiae deminutio fublata eft in *Novell.* 18. *cap.* 5. Hodie igitur habemus partem materni. Secundum eft etiam, nepotes ex filia non fuccedere haereditate avo materno cum avunculis, fi conferunt dotem profectitiam matris fuae, quam ipfa mater conferre debuiffet, fi vixiffet, quod intelligitur Arcadius & Honorius, *in auth. d. l. filiorum*, quae conftituta extat in *l. nuptiae, de legit. hered.* in *C. Theod.* Idem eft, fi fuccedant avia materna vel paterna, fcilicet cum patruis, & materteris. Nam debent conferre dotem vel dominium proprium nuptiis patris vel matris, quod conftituit *d. Illam.* Unde apparet, neptes ex eadem filia conferre patruis idem, item avunculis, quod fi hic noluit, patruum. Sed hoc reftringunt hic explicat Accurfius, qui ait, neptes ex filia vel filia conferre dotem vel donationem propter nuptias matris fuae: quia & ipfa mater conftituiffet: Conferunt autem eam patruis, cum fuccedunt avo materno, vel avia materna, vel paternae. At cum fuccedunt avo paterno, dotem fuam patruis non conferunt, fed eam fibi invicem conferunt.

Ad §. Cum dos confertur, *impenfarum neceffariarum fit deductio: extenorum non: quod & jure fallum diverforum eft, & maritus non fit folvendo, non debebit integra dos conparari, fed id quod ad mulierem propriè pervenire, inf. §. quod facere maritus poteft.*

TRia funt impenfarum genera. Sunt impenfae neceffariae, utiles, & voluptuariae, *l. impenfae, de verb. fignif.* five voluptuofae. Neceffariae dotem minuunt ipfo jure, & non eft opus *§. ult. de off. pret. urb.* Ideo dum dotem funt aeftimatae centum aureis, & in eas impendit maritus viginti neceffario: actione dotis tantum repetet mulier aliquanto. Utilis autem dotem non minuit, ideoque fi maritus aliquid utiliter impenderit, non repetet: verum utiles petuntur a marito propria actione, vel utili, vel negotiorum gestorum, *l. si quis dotem, & l. voluptuariae, de impenf. in reb. dot.* Voluptuariae autem nulla actione petuntur aut deducuntur: Dos autem confertur, deducti neceffariis impenfis: igitur mulier in propofita fpecie confert tantum oftoginta. Quod fi fiffa fint utiles impenfae, integra dos petetur, & non deducetur quae conferuntur. Sed cur non confert mulier aliquid, eo quod dos utili impenfa melior & fructuofior facta eft? Quoniam fcilicet eb eam rem tempore mariti propria actione mandati, vel negotiorum geftorum. Hoc eft principium hujus §. Sed quid dicemus, fi maritus non fit folvendo? Hoc cafu maritus non confervat dotem, *l. de his, quae*, fed in quantum facere poteft, ut debuiffe ne egeat, *l. 12. fubi. manus.* Hoc cafu, an mulier conferet dotem integram? Utique non ait hoc in loco: fed tantum confervat dotem, quam eam tempore mariti poteft, id eft, quod percipere a marito poteft. Hoc etiam pertinet *ad 2. hoc tit.* Itaque dotem non recipiet totam a marito, nec ea quae impenfa eft. Haec Utpianus fcientiae tantum in *§. ult. Novella de aquaeduct. hoc.* Sed tamen in ea Novella etiam haec Ulpiani fententia a Juftiniano reprehenditur.

Sententia eft, regulariter dotem non repeti conftante matrimonio, nec etiam reddituram, quia videretur maritus donare: donatio autem prohibita eft inter virum & uxorem. Eft autem tamen cafus, in quo repetitio matrimonio dos repeti poteft, propter inopiam videlicet mariti, quod fi diffolutum morbus, aut eo quod bonis C labitur, *l. 22. pofitiones, de re jud. C. fi conven. uxor. C. de jur. dot. l. 21. de manumiff. & d. §. ult. & in l. fi conftante §. 1.* addimur alius cafus, quo conftante matrimonio dos repetitur: Finge, duo funt fratres, quorum alter poteftate effet filius, id eft, maritus, qui exheredatus eft a patre: itaque nihil proprium habet, praeque ita inopes eft: Hoc cafu ab herede patris focer non ftatim dotem recipit, quod etiam offendit *l. 10. §. 1. de legat. prefferd.* Sunt tamen qui putant pugnare *l. fi conftante* cum illo *§. ult. d. Novella*. Pugnare autem quum in hac re, qua filiae quaeritur ex quo tempore mulier ob inopiam mariti dotem repetat, an ftatim cum incipit bonis labi, an vero etiam cum lapfus eft, ita ut nihil proprii habeat, nec bona fufficiant ad exactionem dotis? Videtur *l. fi conftante* velle exfpectari extremum mariti inopiam, ita ut non videatur fufficere bona exactioni dotis. At *§. ult.* non cenfet, ut videtur, exfpectandam effe extremam mariti inopiam. Quidam autem cenfent, diftinguendum inter inopiam mariti, quae cafu aliquo evenit, & inter inopiam dolo. Nam fi cafu aliquo inopia contingat, mulier non repetet dotem ftatim, nifi confpexerit bona non fufficere doti: Et fic ftatuunt, mulierem fore faciam five conferentem periculi mariti, cujufcunque damni. Ita accipiunt *§. ult. finale*. Ait, inquiunt, diverfum eft, fi maritus fit diffolutus & prodigus & boni fui difperdat: nam ftatim mulier exiget dotem, nec exfpectabit extremam inopiam. Ita accipiunt *§. ult.* qui Juftinianus in eo loquitur de nimio, qui male adminiftrat. Sed non poffum addueri, ut credam hanc pugnare. Nam quae dicuntur in *d. §. ult. omnia* refe-

In Tit. VII. De dotis collat. Lib. XXXVII. Digeft. 105 106

referuntur tanquam ex *l. ubi, & l. fi duobus*. Itaque fieri non poteft ut inter fe pugnent: & ideo exiftimo, hac in re fpectandum id tantum effe, quia dicatur effe inops, vel non folvendo: nam inops maritus conveniter conftante matrimonio: is vero qui plus debet, quam habeat in bonis, dicitur non folvendo, Theoph. in §. 1. pos. & ruck. ex rasc. manum. quem ait appellari *aeram*, four divites appellantur *locupl.* Mulier autem habet exigendi privilegium, & praeferur creditoribus omnibus, etiam expreffis, *l. 32. §. 1. de pignor. & hypoth. l. 8. C. ad l. Jul. de pec. &. de jur. dot.* Quod fi mulier videat inopem effe maritum, uterque ftatim ius privilegii, & dotem exiget conftante matrimonio: & hoc Juftinianus fanxit eo, fi vir maritus inops factus fit vitio fuo, five culpa aliqua. Sed videtur dicere eft, quid ea culpa Juftinianus in eo Novella dixerit. Diftinguo autem: aut filia eft fui juris, aut in poteftate. Si fui juris, an confert dotem, fi fit maritus inops? Certe non confert, quemadmodum, cum non repetierit a marito dotem conftante matrimonio, cum poffet. Ergo fi non confert, fubmovebitur ad hereditate patris, *§. 1. hoc tit. §. ult. de collat.* Quaeritur, fi filia fit in poteftate? Scientium eft, filiam, quae eft in poteftate, non poffe dotem repetere fine patris confenfu: De adventitia tamen dotem dicimus. Sed vera eft ea caufa adventitiis communes effe actiones patris, & filiae. Et ideo dotem adventitiam non poteft repetere fine patris confenfu: & ideo fi fit inopinata, cogitur contentus effe ufumfructum, & confentaneae filia agat: quod fi ipfa filia amplexa fit, ipfa agat confentiente patre, *l. ult. §. & fi filia pat. & §. ult. autem in fin. de collat.* Et hoc fane, in quo filia, in quo patri generaliter de omnibus adventitiis. Huc pertinet Alex. 28. 14. Pareg. Quod dicemus igitur, fi filia fit in poteftate, an ei aliquid conferatur? non potuit enim repetere dotem conftante matrimonio fine confenfu patris. Adventitium quidem dotem non confert. Sed hoc facilitium confert, nec eft, quod ei impertiar, fi dotem non repetierit conftante matrimonio. Itaque fi fit filia in poteftate, non confert ei dotem adventitiam, fi dotem exactionem, cum illa veliet, marito pauperiore effecto, dotem repetere, exculitione filia confirendo adhuc quam habet in adventitiis bonis, ut dixi in *d. §. ult.* Quod facere poteft, & tamen aufert integram partem bonorum paternorum, & maternorum, nec dotem confert nifi dotem, ut dixi in *§. ult. Novella*. Et hoc idem explicat Conftant. in libro 5. *Epist. tit. 8. §. 35.* Licet id nulle verae ejus interpres, qui nuper e Lutetia Pariforum ad nos veniffe videtur dixit, quod ea, five filia fit in poteftate patris, five non. Reffe tamen id vertit Germanus quidam primus interpres: loquitur primum Conftantinus de filia, quae eft fui juris, deinde loquitur de ea, quae eft in poteftate. Unus eft tantum cafus in *d. Novella*, in qua filia non excluitur, licet fit in poteftate patris, qui nihil conferre. Et dotem confert: Nam unus eft etiam cafus, in quo filiafam. reffe agit de dote ceffante patre, videlicet fi fit magna: eum & non egerit id ex ingratitudine. Conferri igitur dotem hoc cafu integram. Sed hic quaeritur, quae fit magna dos? Et exiftimo, hoc noftro aevo, quae quingentarum auri, quae magnae pecuniae eft: quoties res eft magni, filiafamilias agit ceffante patre. Alc. in d. capit. 8. alt., magnam dotem eft, quae amiffa, filia id damnum non poteft & refarciri ex bonis paternis: quoties, inquit, collatio circa nullum item verfatur: quo verbo pervertit ex Novella Juftinianea. Et ait, filiam non teneri (prout bonorum patrimonium, quod fcilicet tanti non fint bona paterna. At in Novella non legitur, *nullum fore*, & intelligitur proculdubio de fpe collationis. Quod etiam offendit *l. 1. impubes, verf. pronunciare, fup. tit. proxim.*

Ad l. IV. Si pater pro filia dotem *promiferit, deinde celebradata, vel etiam excuterpora, & praeterea legatum dederit: habebit filia etiam dotem praecipuam, & legatum.*

FInge: pater promifit dotem pro filia, vel dedit: deinde filiam exheredavit, & ei aliquid legavit: tum filia legatum agnovit, & ideo non potrit agere querela inofficioli teftamenti. Verum quaeritur, an etiam filia poffit dotem praecipere, an vero promiffum alter legatum a fratribus exigere? Et ait, hoc cafu filiam non tantum legatum capere, fed etiam dotem praecipere. Itaque cefat ratiocidium hoc cafu de alteruter, item ceffat collatio dotis. Nam filia, quae non venit ad fucceffionem patris, non confert, etiam fi fit legataria: nam legatarii nunquam conferunt, *l. 10. C. de collation.* five fideicommiffarii, *§. ult. inf. de fideicom. hered.* Nam hoc confentant, fed it tantum, qui veniunt propio jure, *pro fua*, cui cum cautio patris fuccedit. Proinde inftituit non conferunt, nifi ex fideicommiffo. Et hoc Juftinianus fanxit ex heredati non omnino fubmovetur a bonis paternis. Illi enim fubmoventur, qui ab inteftato fuccedunt. Et fideicommiffo exheredati praecipiunt dotem, *l. 3. voluntas, & C. de rei uxor. act.* praeterea exheredati retinent id, quod eis teftamento relictum eft, quamvis non fint heredes, id dotem conftituerit nepti ex filio, filii contemplatione, *l. idem, fup. tit. prox.* Sed quaeritur, quid dicendum fit in hac fpecie, fi filia fit emancipata, & poteftas cum adhibito ne legati, non exheredata. Finge autem, eam agnovifle legatum, itaque repellendam effe a bonorum rabulas, quamvis fit poteftatis. Verum, an etiam dotem praecipiet? Et lex hoc etiam ufu utrumque filiae dat, quia ceffat dotis collatio, quod ipfa non venerit ad fucceffionem patris, non enim contulit dotem effe legata. Legatum enim non dedit in vicem dotis. *Ait I. ubi etiam emancipata*. Sed cur tantum lex loquitur de filia emancipata quae non confert? Et ait, hoc fuerit & emancipata, ipfo jure nullum eft teftamentum, ita ut ea eo nihil valeat. Et quae non valent teftamenta, poffe dotis praecipuo & aequo & bono, ut puta, fi filia abftinear fe ab heredatate paterna, nec quicquam velit a fratribus avocare, *l. 17. de inoff. supt. tit.*

Ad L. VIII. Pater nubenti filiae quidem, *ex pacto dotem dedit, cum ea fimul & pecuniam, quam ipfe mutuo acceperat: de ea pecunia fe, & dotem & cetera, quae mulieri praedicti, convenifset, obligaturum affeverat. Cum filia & bonis abftinuiffet, fratribus res non in dotem, fed tanquam hereditatis, exemptis quae in dotem offerat, quoniam pater filiam alteratam habere voluit.*

HIc quaeritur, an valeat donatio inter patrem & filiamfamiliae? Et vulgo creditur non valere, quia ipfa patris poteftatis id non patitur, quia filii ipfi valeant inter donare: Et exiftimo nulla ex parte. Nam *l. 1.* ad illentio, & mortis patris confirmatur? Verum eft, non confirmari hoc iure, quia ut confirmetur inter, ipfe aliquid eft opus, ut *l. 32. de donat. inter vir. & uxor.* Ubi neceffaria fuit oratio Divi Severi, ut confirmaretur donatio inter virum & uxorem. Pater vero ita caffignet ex *l. 1. §. 1. inf. pro donato*, eam donationem morte non confirmari. Ubi queritur, fi pater aliquid filio donaverit, deinde pater decefferit, filius non poteft donata a patre ufucapere, quia nulla eft donatio. Huc etiam pertinet *hoc 2. §. ultimo, inf. pro loc.* Itaque ex textione fit, ut donatio inter patrem & patris familias, *l. 8. fi mulierem, C. de collat.* Porro donationes illae ex Conftitutione Juftiniani, morte & liberis patris confirmantur, *l. donationes, C. de donat. inter vir. & uxor.* Ante Juftinianum hoc non videtur obtinuiffe. Et id optime offendit hoc *l. pen.* Finge: pater filio donem dotis, & alia quadam donavit. Deinde pater hanc eandem filiam fub condicione heredem fcripfit, fi contulerit dotem, & donatae res. Refte autem fub conditione apertiffime inftituit filiamfamiliae: Quod fi pure fuiffet inftituta, haec non conftuiffet, & ideo non fruftra haec conditionem adiecit, fed praeterea retinuiffet, *l. 18. C. famil. erciff.* Huc pertinet *l. filiorum 7. C. de collat.* Nunc finge: filia, quae in inftitura eft, fi abftinuit bonis paternis: hoc cafu fratres dotem profectitiam non vindicabunt a filia: nam ipfam praecipuam retinet: at donata vindicabunt, quia donatio nulla eft a

nec morte confirmantur. Ait tamen lex, hoc casu vindicantibus fratribus opponi dolí exceptionem, quoniam voluit patet eam habere alterutrum: Itaque donatio collata in filiumfamilias convalescit, si fupremo judicio patris confirmata fuerit. At folo filentio non confirmatur. Huc pertinet *tit. de donat. l. 5. Sententt. Pauli*. Ceterum notandum eft, partes filios vel filias gratia legitimæ notationem habere folitos fuiffe, & eis emancipatis aliquid donante, *l. ut filiatis, in fin. C. de collat.* & Halicarnaff. *l.2.* fcribunt etiam patres emancipare filios cum nuptui tradebant, & eam erant legitimæ ætatis, *l.2. de bonis quætorn. Cod. Theod.*

Ad L. IX. Fait quæftionis, an fi fua heres filia *patri cum fratribus, contracto dote, abftinet fe bonis, coamplitur eum emancipatum. Et D. Marcus refcripfit non emancipatum fe ab hereditate patris. Ergo non tantum date ad id noxiorum remedia, fed & pœnalis exigetur etiam a fratribus. Et eft ratio aliomi hoc: obfequio eum a bonis patris.*

EA quæ abftinet fe bonis paternis, non confert dotem, inquit Divus Marcus decernit. Dicet, quid opus fuit refcripto, cum fatis conftaret eam non conferre, quæ nihil adfert? quia filiæ dos eft profectitia. Itaque videtur effe in bonis patris etiam quod videtur abftinere bonis paternis, & dote hoc, videtur fe abftinere. Item quia hoc cafu donatis confert, quæ vivis fe abftinere filia bonis paternis, quia donatio collata in patre habet hic confirmata fit fupterea teftatoris voluntate, vel emancipata juris conjectura: verum ex illo refcripto dotem non confert, cum fit propterea patrimonium filiæ, etiamfi fit in poteftate patris, *l. pater filiam, ad l. Falcid. l.4. fup. tit.* pœn. ergo dotem datam filia non confert: Præmiffum autem a fratribus exiget, quoniam eft loco prædi alieni dos promiffi.

A miffes habent, ita tamen, ut patres habeant fingulos quadrantes, & reliquum quadruantem habeant cæteri, quia non ftrict virilis portionis. Quod fi fint duo filii, unus fons, alter emancipatus, & ex emancipato fint nepotes: Hoc casu fimilis dubitur filio, alter fenis divifitur inter emancipatum, & filios fuos. Sed quid fi unus ex nepotibus quidem partem fuam repudiaverit, huius portio cui accrefcit? Patri filiæ, non patri. Omnibus autem nepotibus repudiantibus, accrefcit patri non, nec patruo, & repudiante patre, accrefcit patri ejus id eft, patruo, *d. §. inter.* Sed obftat *l. fi quis ex iis, §. ult. inf. l. ad Trebell. teftamen. mul. reftab.* quæ ait, repudiante patre emancipato ejus portionem accrefcere fuis nepotibus ex eo natis. Refpondeo, patre repudiante accrefcit quidem patruo, id eft, filiis ejus, fi non fint repudiaverint, id eft, fi veniant ad ejus fuam: At nepotibus omittentibus, & deinde etiam omittente patre, neceffario patruo accrefcit. Illud apparet ex his verbis, filium conjungi patri, quoties quæritur de hereditate avi.

B Notandum eft autem, non tantum filium fuperftitem, aut nullum conjungi, fed etiam poftumum, id eft, qui natus eft poft avi mortem, fi modo fit conceptus ante emancipationem: nam tunc hic poftumus videtur nafci in familia avi, *§. fed & poftumus, hac fct.* Præterea notandum eft, filium quoque captum ab hoftibus, poftliminio reverfum poft mortem avi, jungi patri fuo emancipato ab avo. Sed utrum ante an poft emancipationem, an in adoptionem data? Jungitur autem nepos patri, & emancipato, & in adoptionem dato, fed hinc videtur, *§. illa* C *fcitum* fct: et emancipato conceptus patre emancipato, qui exhæredatus eft ab avo? Diftinguendum eft: aut exhæredatio effectum habuit, aut non: fi effectum non habuerit, ex conjungitur nepos, *l. 5. §. fi ex noxiæ, teftam.* Quod fi exhæredatio fit efficax, tunc folus nepos admittitur, & non repellitur ideo nepos, quod pater fit exhæredatus, *l. 5. pater emancipato, fup. tit.* Et ea quæ diximus in *l. ult. fup. de legat. præftand.* Aliud autem effet in patre, qui effet in poteftate: nam tunc repellit nepotem, *l. fcripta, l. de collat. mul. collat.* Sed ifta hoc edictum fublatum eft a juftiniano? quippe ita eft conftitutum propter Novellam, *de hæredit. ab inteftato 118.* ex qua colligitur filios emancipatos jure civili non fuiffe hæredes fuorum eft, filios emancipatos excludet nepotem in poteftate retentum, neque nepotem ex conjungebar. Sed hoc an non eft conciliandum? Ita Cujacius & Ravennas, & Alciatus filio, pareg. cap. 20. animadvertunt. Juftinianus enim ait: in fucceffione ab inteftato liberos primo loco fuccedere, & nihil intereff., ipfos fui fint, an emancipati, ut supra dictum fuccedere. Et hoc idem obtinet jure prætorio. At Juftinianus non ait nominatim emancipatos fuccedere jure civili, proinde non tollit edictum, quo filii non nominatim emancipati: nam videndum, quæ fint verba hujus edicti de conjungendis cum emancipato liberis, & puto ex proponi in principio legis huius tit. & *l. 2. §. fed ftabilitum, mul. collat. l. ult. fup. teftami appellatur*, alias, ipfi fui... *l. 2. §. ex iis, fup. de liber. agnof.* Hoc ius interpretes vocant imperfectum: imperfecta enim ea fint, & hoc effe vocabulo edicti indicatur quod Dotheum, & in *l. fi quis ex iis, inf. fi tab. teftament. mul. reftab.* D *Si quis*, ex liberis fcilicet: Et hoc accipitur de contra exhæredatis, & non liberis in poteftate retentis, *l. Et hoc refpon.* Ju neque emancipati conjunguntur liberis fuis: quos in familia parentis habuerunt: nam fecus eft, fi ei etiam fint emancipati: nam emancipatus filius nepotis ex fe natos emancipatos excludit, *dicto §. fi pater in poteftate*. Præterea neceffe eft, ut emancipati non deferant effe liberi: Nam alias non conjunguntur. *l. pen. hic in.* Naturales quidem non definunt, nec poffunt definere effe liberi. Sed hoc dici potefi de adoptivis. Finge: Ego habeo filium in poteftate, & adopto aliquem in locum nepo-

De Conjungendis cum emancipato liberis ejus.

Ad L. I. Si quis ex his, quibus nobis *pontum poffeffionem petere pollicetur, in poteftate parentis, cum moritur, non fuerit: ei, liberofque, quos in eadem familia habuit, fi adhuc hereditas fua nondum pertinendi, quam petitionem non admiferunt, bonorum poffeffio ejus partis detur, quæ ad eum pertinet, fi in poteftate permanffiffet. Ita ut ea res parte dimidiata, reliquum liberi ejus: ufque duntaxat bona fua confequi.*

IN hoc titulo proponitur edictum, quod dicitur novum, five Julianum, *l. 1. §. fi gater natus, inf. tit. pron.* & in *l. 3. hoc tit.* Julianus autem auctore Adriano compofuit edictum perpetuum, *l. pen. C. de emendicti. inden.* De hoc edicto multa jam a nobis dicta funt: Ex hoc autem edicto filius emancipatus vocatur in unam partem cum nepotibus ex fe natis, qui manferunt in poteftate avi: Vocatur autem petita bonorum poffeffione contra tabulas, vel unde liberi, *l. 1. in fin. fi tab. teftam. mul.* Finge: Effe filios emancipatos, & eos nepotes natus in poteftate avi? Jure prætorio filius emancipatus excludit nepotem retentum in poteftate, quia prætor emancipatum ponit loco habet. Et jure civili nepotes filium emancipatum, quoniam eft fuus: uter igitur excludetur? Julianus cenfet, eos effe conjungendos, atque ita conjungit jus civile cum prætorio: Itaque nec filius prætertus, nec nepos, fed uno ambo fuccedunt ex æquo. Quod fi fint plures nepotes, ex filio emancipato, an fint unius? Minime, fed utrique femper pro una numerantur, *§. inter, hac l.* Quod fi fint duo filii emancipati, & ex eis fint nepotes plures in poteftate avi retenti, hoc edicto finguli filii cum nepotibus fuis fingulos fe-

N Non tantum filius jungitur patri, fed etiam nepos avo; item pronepos proavo, atque fit per gradum item pari ratione interdum patri jungitur filius, & ex alio filio nepos, vel ex nepote pronepos. Sed hoc utique femper procedit, fi nepos liberi jungatur, fit emancipatus. Item, fi illi liberi fint in poteftate eius, cuius bonorum poffeffio petitur. Notandum eft propire in h. t. & ubi fæpe, auctores noftros dicere, liberos conjungi emancipato. Filium conjungi patri in unam partem, non autem fic loquutur, emancipatum liberi, hoc ideo, quia prætorius ius pertinuit, fed ex hoc edicto jure prætorio conjungitur jus civile: prævalerent jus prætorium, fi hoc edictum non extaret.

Ad §. Si pater ex duobus filiis, *quos in poteftate habuit, adfertum emancipavit, & nepotem ex eo natum filio adoptavit, & prætorio emancipato decefferit, filiumve ait, nepotem ejus in locum filii adoptati fuccurri oportere: ut quafi filium, portionem hereditatis quam dederet, & fi retinuiffet adoptatus effet. Sic effet (inquit) ut filius, qui in poteftate fuit, tertiam partem, nepos vicinum filio adoptato ejus etiam teneret: emancipatus filius cum nepote ex eo natus in portionem hereditatis dimidiam admittitur. Nec enim minus debet fcripto nepote in locum filii adoptati, quam fi ab extraneo effet adoptatus.*

EXpofitus eft hic §. in *l. cum emancipatum, §. ult. fup. de bonor. poffeff. contr. tab.* & in *l. 3. §. ult. de collat. lon.* quæ funt fuliani, qui hic citatur.

Ad §. Illud non intereft, *quod partis hereditatis ad nepotem pertinet, ex filio emancipato. Nam & fi emancipatus filius, antequam decernus effe locum huic partis edicti.*

NEpos retentus in poteftate avi, conjungitur patri emancipato, eft perquam modica portio ad nepotem pertinet: permodicis eft portio nepotis, fi fint plures patrui, vel patruales: quamvis fit modica, in ea tamen venit nepos cum emancipato: itaque nihil intereft, quanta fit portio.

Ad L. II. Nihil in hac parte edicti cavit *Prætor, ut legata excepta perfonis nepti deferrentur. Sed prætor fupervenit fono ad bona cafuros refervit. Nam abfoluto eo, patrem quidem ejus legata præftare, ipfum vero plus habere: cum eadem contemtæ in eandem partem venerunt.*

HÆc lex pertinet ad edictum de legatis præftandis. Finge: nepos conjungitur patri in petenda contra tabulas: petita bonorum poffeff. contra tabulas legata conferuntur certis perfonis. Hoc cafu edicti novi quis prælegat legata? Illud certum eft, patrem emancipatum præftare exceptis perfonis: Et nepotem ex eo natum præftare exceptis perfonis? hic nepos erat fuus & fui juris vocatur, unque infigidem Prætoris auxilio. Ait lex, eum etiam præftare legata, quia in hac cafu edicti, pater & filius vocantur in unam eandemque partem: Ergo & eadem conditione vocantur: uterque pro parte fua præftat legata. Hoc vero non caret dubitatione, an filius fui nepotis præftet legata exceptis perfonis, *l. 15. fup. de legat. præftand.* Hic nepos tamen quamvis fit fuus, præftat legata, qua ei conjungitur qui debet præftare legata: ideo ipfe præftabit aliquid fuus non præftat. *Superior ferme*, id eft, clauſula de legatis præftandis, quæ prius propofita quam hæc noftra: *non pro una, ut dixi l. 3. §. pater emancipato, hac tit.* Expofitus eft *l. 4. hoc tit. ad l. 3. §. ult. fup. de bonor. poffeff.*

HÆc lex 4. eft fugitiva, & nihil ad hunc titulum pertinet, ut dictum eft in *l. autem, de collat. lon.* Nam datur hic cafus, an quo filius, qui eft in poteftate, ad bonorum poffeff. petitionem contra tabulas bonorum fui in poteftate patris: Id non pertinet ad hoc edictum, nec ferebo, nec utiliter: nam ex hoc edicto filii partibus jungitur.

Ad L. III. Qui duos filios habebat, *alterum ex his emancipavit, nepotem autem ex eo natum retinuit. Emancipatus filius poffulat, & a patre exhæredatus eft. Quæro cum fuerit ejus & ipfe emancipatus pretertus fit, & nepotes ex emancipato filio ad eum bonorum poffeff. petitionem, quafi de bonorum poffeff. agnovit, & quid interfit, fi emancipatum quoque ea qua nepotes erant nata, pretertum effe pronunciet? Refpondit: fi filium retentum ex his quibus emancipatum, nepotes ex emancipato filio renovavit filium, & bona attingat nepos inftitutus heres, patrem omnia exhæredatum effe filius ex emancipato: falvo filio pretertitus bonorum poffeffionem contra tabulas petere poterit. Exhæredatus enim effet filius fuis poft emancipationem filiis ex nepote natis. Nepotis autem ex pronepote bonorum poffeffio datur: quoniam & patre pronepotis emancipato pretertus effet, fimul cum ea bonorum poffeffionem accipere poffet: fingitur ei cum avo emancipatus, quod a Julianus intellectum eft, id eft, ex nova clauſula. Nec debet clementia effe contraria, quia patet ejus exhæredatus fit. Idque ei pretertis quoque præftor jus dederit: Sed fuerit ejus, qui nihil emancipationis nomine eft, decreta conditio eft. Confirmandis etiam & illis ad virilem partem hereditatis: fecus etiam Imperator Antoninus in *epiftola* 3. *ad Ephefios* rescripfit.*

Ad L. VII. Si poft emancipationem filii *fubfequtus ex fe portus nepos confervandis illis ejus partis. Sed quærit, vide annos. Finge enim, patrem fcripto hæredi ufucapionem datum bonorum: patrem autem ejus filium pretertum attentaffe contra tabulas bonorum poffeffionem. Quæ ad adjicit Pretoris attinere, feminibus bonorum fimul. Nimis vero poft conftitutionem D. Pii, fi conftruetur pars nepotis: utrum verius, an quæ debeat feruari? Nam fi in eas mater proftare fuiffet, conjungebatur in unam partem cum patre fuo. Et propterea nec, fi alium ex eodem nepotem in familia avi. Duo utrum quantum habituri erant, pater nepotem accipiente contra tabulas bo-*

norum possessionem, si fuissent in avi potestate. An ergo nunc in sescunciam tuendus sit, qui non in familia retentus est? Et cui abscedet pars, quæ huic cessura est? Patri ejus tantum, an & patruo? Et puto, & patruo. Nam legatum eidem datum præstaret.

IN his duabus ll. eadem tractatur quæstio, cujus hæc est species: Duo sunt filii emancipati, Primus & Secundus. Ex emancipato Primo est nepos retentus in potestate avi; ex eodem est alius nepos, qui non est in potestati avi, quia susceptus est post emancipationem, est tamen in potestate sui patris: Primus autem exheredatur, frater ejus præteritur: Illi duo nepotes ex primo nati, heredes instituuntur: quæstio est, cui detur contra tabulas, & quemadmodum fiat bonor. divisio? Constat autem, secundo dari contra tabulas bonorum possess. Primo non dabitur, quia is merito exheredatus est, sed an nepotibus dabitur institutis, veluti commisso edicto per patruum? Sed illi nepoti, qui non fuit in potestate avi, non dabitur, quia pater eum præcedit, quamvis sit exheredatus, *l. si quis filio, de in. rupto, & l. 1. §. si pater potestate, hoc tit.* pater meus, qui non est in potestate sui patris, mihi etiam, qui non sum in potestate avi nocet. Nepoti autem retento in potestate dabitur contra tabulas, quoniam, inquit lex, si pater hujus nepotis præteritus fuisset, ex hoc edicto ei fuisset adjunctus. At pater ejus fuit exheredatus, sed non ideo oportet repelli hunc nepotem. Ergo licet pater ejus exheredatus sit, tamen hic nepos veniet cum patruo ad contra tabulas, sive sit institutus, sive præteritus simul cum patruo. Idque ostendit *l. 1. §. pater emancipatus, & §. prox. sup. hoc tit.* Ille autem nepos, qui non fuit in potestate avi, non veniet ad contra tabulas, sed ei tantum consulitur ex constitutione Divi Pii, ex qua ei reservatur portio hereditatis, quæ ei adscripta est, usque ad virilem, quia est ex liberis. Nam ex illa constitutione Divi Pii, non tantum conservantur legata exceptis personis, sed etiam portiones hereditatum, *l. filius, §. sed etsi portio, l. nam secundum, l. hi quibus, & l. si portio, sup. de legat. præstand.* Nam ut ait lex, conservatur etiam portio nepoti ex filia instituto, cui tamen non datur bonorum possessio contra tabulas, *l. ult. in fine, de leg. præstand. cum frater ejus & ipse emancipatus præteritus sit*, id est, cum frater ejus, qui fuit emancipatus: alioquin si hic, qui est præteritus non fuisset emancipatus, portio non conservaretur nepoti, si fuisset suus, quoniam cessaret edictum de legatis præstandis, & constitutio Divi Pii, *l. is qui, de legat. præst.* Obstat tamen extremum *h. l. 3.* Nam *l. 3.* ait conservari virilem huic nepoti instituto, qui non erat in potestate avi: in l. autem ultima, hæc species proponitur. Duo sunt filii emancipati: primus & secundus: primus est institutus, alter est præteritus: ex præterito est nepos susceptus post emancipationem, & hic nepos est heres institutus cum patruo: præteritus petit contra tabulas, quemadmodum fient partes? Hoc casu ex edicto Prætoris fient duo semisses: unus datur instituto fratri, alter semis datur præterito: nam excluditur nepos a patre: verum huic nepoti conservatur portio hereditatis ex constitutione Divi Pii, quia est ex liberis. Sed quanta ei in hac specie est conservanda, an virilis, id est, triens, an quarta? Quid si hic nepos fuisset in potestate avi? non ferret nisi quartam, quia daretur instituto semis, alter semis divideretur inter patrem & filium, nempe quadrans filio præterito, & alter quadrans nepoti. Lex ait, ei tantum quartam dari, etiam hoc casu, quasi veniat in partem sui patris. Sed in l. 3. pater nepotis fuit exheredatus, & ideo non venit ad successionem. Restat, huic nepoti virilem, id est, semissem servari, vel tertiam, cum est & alius nepos. At hic pater hujus nepotis fuit præteritus, & ideo venit ad possess. contra tabulas. Et hoc casu cum pater venit ad successionem, eadem portio nepoti conservatur, ac si fuisset in potestate avi. Deinde in hac *l. ult.* hujusmodi species proponitur. Finge: duo sunt filii emancipati; unus institutus, alter præteritus. Ex præterito duo sunt nepotes, unus est in A potestate avi retentus, alter est susceptus post emancipationem, quemadmodum hoc casu fient partes? Sciendum est, sescunciam esse dimidiam quadrantis, id est, unciam & semis: uncia dividitur in duas semuncias, & uncia dividitur in quatuor siliquas. Hinc intelligetur *l. libert. §. filium, de ann. legat.* In illa autem specie filio instituto dabitur semis, alter relinquetur patri & nepotibus ex eo natis, sed ita, ut pater habeat quadrantem, & alter quadrans dividatur inter nepotes. Itaque habebunt nepotes singuli sescunciam, quam auferant non tantum patri, sed etiam patruo. Itaque singuli auferunt semiunciam & siliquam patri, & patruo tantundem: ita pater integrum quadrantem habebit, patruus integrum semissem. Id dicitur in *l. 1. §. filio, hoc tit. & in l. nonnunquam, §. ult. sup. de legat. præst.* At obstat *l. nepos, eod.* Sed vide, quæ dicta sunt ad *l. non-* B *nunquam*. Nam *l. nepos* loquitur de nepote, cui deferebatur contra tabulas, quam sprevit, & amplexus est legatum: Hic autem loquitur de nepote, cui non deferebatur contra tabulas bonorum possessio, quia non erat in potestate avi.

AD TITULUM IX.

De ventre in possessionem mittendo, & de curatore ejus.

Ad L. I. Sicuti liberorum eorum, *qui jam in rebus humanis sunt, curam Prætor habuit, ita etiam eos, qui nondum nati sint, propter spem nascendi non neglexit. Nam & hac parte* C *edicti eos tuitus est, dum ventrem mittit in possessionem vice contra tabulas bonorum possessionis.*

Ad §. Prægnantem esse mulierem *oportet omnimodo, nec dicere se prægnantem sufficit. Quare nec tenet datio bonorum possessionis, nisi vere prægnans fuit & mortis tempore, & eo, quo mitti in possessionem petit.*

Ad §. Totiens autem mittitur *in possessionem venter: si non est exheredatus: & id, quod in utero erit, inter suos heredes futurum erit. Sed & si incertum sit; aliquo tamen casu possit existere, quo qui editur, suus futurus sit, ventrem mittemus. Æquius enim est, vel frustra nonnunquam impendia fieri, quam denegari aliquando alimenta ei, qui dominus bonorum aliquo casu futurus est.*

Ad §. Quare & si ita exheredatio *facta sit*: Si mihi filius unus nasceretur, exheres esto: *quia filia nasci potest, vel* D *plures filii, vel filius & filia: venter in possessionem mittitur. Satius est enim, sub incerto ejus, qui edetur, ali etiam eum, qui exheredatus sit: quam eum, qui non sit exheredatus, fame necari. Ratumque esse debet, quod deminutum est: quamvis is nascatur, qui repellitur.*

Ad §. Idem erit dicendum, *& si mulier, quæ fuit in possessione, abortum fecisset.*

Ad §. Sed & si sub conditione *postumus sit exheredatus: pendente conditione. Pedii sententiam admittimus, existimantis, posse ventrem in possessionem mitti: quia sub incerto utilius est ventrem ali.*

Ad §. Si venter ab institutis *exheredatus sit, a substitutis præteritus: Marcellus negat, in possessionem eum mitti posse viventibus institutis: quia exheredatus est, quod verum est.*

Ad §. Per contrarium autem si ab institutis *præteritus sit* E *venter, a substitutis exheredatus: vivis institutis, mittendus est in possessionem. Quod si non vivant, negat mittendum: quia ad eum gradum devoluta hereditas est, a quo exheredatus est.*

Ad §. Si filius ab hostibus captus sit, *uxor ejus prægnans in possessionem soceri bonorum mittenda est. Nam aliquo casu spes est, id, quod nascitur, inter suos heredes futurum. Ut puta, si pater ejus apud hostes decedat.*

Ad §. Sed & si quis ventrem *exheredasset*: Qui mihi intra menses tres mortis meæ natus erit exheres esto: *vel, qui* post tres menses: *venter in possessionem utique mittetur, quia aliquo casu suus heres futurus est. Et sane benigniorem esse Prætorem in hac parte oportebit: ne, qui speratur, ante vitam necetur.*

In

IN superioribus titulis prætor curam habuit liberorum natorum: hoc titulo prospicit ventri, id est, liberis nondum natis. Quidam tamen ajunt, etiam superioribus titulis tractatum esse de ventre, ut *l. 1. §. 1. sup. de bonor. possess. cont. tab.* Ait Jureconsultus, bonorum possessionem contra tabulas dari postumis, & Imperator in *l. postumo, C. de coll.* ait postumis conferri. Dico, non idem esse postumum & ventrem. Postumus est, qui natus est posterior, & scribendum est sine aspiratione. Græci etiam dicunt *ποστοῦμον* non *πόσθουμον*. Nec enim dicitur quasi post humatum patrem, sed dicitur postumus quod sit natus posterior: nam in illo verbo notandum est tantum illud post, umus est productio tantum verbi, & nihil significat, ut in verbo postliminium, liminium est productio verbi, ut Servius Sulpitius existimabat. Itaque postumi appellantur posteriores, *l. 3. §. ex iis, sup. de inj. rupt.* Et sic libri Labeonis dicti sunt posteriores, qui editi sunt post mortem ejus, Gel. *lib. 13. cap.* 10. Ex Tertull. in lib. adversus Gnosticos, ubi caudam animalis vocat postumum: apud Apulejum in 1. Apologia, ubi ait, semen suscepisse doctrinam, *feram plane, & postumam*, id est postremam. Et in primo cap. l. Vellejæ postumus est, qui natus est patre adhuc vivo, post testamentum. Venter autem est is qui nondum natus est. Ventri non datur bonorum possessio, nec defertur, ut nec hereditas. Et ideo ventri non confertur, *l. ult. sup. de coll. bon.* Sed venter in possessionem mittitur ut alatur, id est, mulier prægnans mittitur in possessionem ventris nomine: missio hæc non tribuit jus, sed fit ut alatur partus. Item venter facit moram sequentibus agnatis vel liberis: nam venter, qui speratur impedit sequentes, *l. cum quidam, §. 1. supr. de adquir. hered. l. 2. §. pen. inf. quis ordo in bon. serv.* Nato autem postea datur bonorum possessio, *l. ult. hoc tit.* Notandum est etiam hanc missionem in possessionem, non esse bonorum possessionem. Falluntur hic Græci & Latini Interpretes, qui hanc missionem numerant inter bonorum possessiones decretales: Nam hæc missio fit ex edicto, non decreto. Eadem ratione missio in possessionem legatorum conservandorum causa esset bonor. possessio, quoniam comparatur missioni, quæ fit ventris nomine, *l. 1. quib. ex caus. in poss. eatur.* Non nego tamen has missiones improprie appellari bonorum possessiones, & tunc ea verba significant factum, non jus. Huc pertinet *l. 1. §. 1. hoc tit. & l. 1. §. 1. sup. si mulier vent. nomine; & l. si minor, sup. de adquir. hered. & l. cum proponas, C. de bon. auctor. jud. poss.* Sciendum est autem hanc missionem fieri vice bonorum possessionis contra tabulas, item vice unde liberi. Nam quæ liberis dantur, videtur hoc edicto prætor etiam ventri dedisse, dum jubet eum mitti in possessionem, cujus hæc erant verba: *Ventrem cum liberis in possessione esse jubebo, l. 13. §. ult. de manumiss. test. l. si quis legaverit, de leg. 1.* Quid si non sint alii liberi? Illæ ll. ostendunt, etiam mitti in possessionem ventrem, ita ut si quis dicat, *lego primo cum secundo*: hoc enim casu alter sine altero poterit capere legatum, *l. ubicumque, §. ult. hoc tit.* Venter etiam in possessionem mittetur vice Unde agnati, *d. l. ubicunque, & l. ult. hoc tit.* & vice bonorum possessionis secundum tabulas, *l. postumus, de inoffic. testam. l. 1. §. si filius in adoptionem, hoc tit.* Sed in hoc titulo potissimum tractatur de bonorum possessione contra tabulas, id quod conjuncti tituli superiores indicant. Venter autem non tantum mittitur in possessionem, sed etiam curator datur, ut alimenta statuat mulieri, & utrunque mater petere debet. Interdum etiam datur curator bonis, *§. quoties, h. l.* Hic notandum, tria esse necessaria, ut fiat hæc missio vice contra tabulas. Primo ut mulier vere sit prægnans, moriente eo, de cujus bonis quæritur. Item ut fuerit prægnans eo tempore, quo petiit se mitti in possessionem, alioqui missio non tenet. Sed quid si mulier sciens se prægnantem non esse, petierit se mitti in bonorum possessionem ventris nomine? Hoc A casu sumptus a muliere repetuntur re comperta, *l. 1. §. ult. hoc tit.* Bona autem fide sumptus facti non repetuntur, quoniam tunc tenet missio. In eam rem comparata est actio in factum in mulierem ex edicto, *Si mulier ventris nomine*, quæ actio est famosa, quoniam mulier damnatur ut calumniatrix, *l. notatur, sup. de his, qui not. infam.* At si mulier bona fide missa fuerit, missio tenet, & ideo deminutiones ratæ sunt, nec repetuntur, etiam si partus non sit editus, ut si ipsa abortum fecerit, vel si partus repulsus sit, *in princip. hujus leg.* 1. Secundo necessarium est, ut venter sit præteritus. Nam exheredato non datur contra tabulas. Nam hoc jure ii, qui in utero sunt, possunt exheredari, sed hodie non possunt sine elogio. Olim poterat fieri exheredatio sine elogio, id est, sine causa: hodie non valet nisi ad- B scripta sit causa ingratitudinis, ex novella Justiniani id constat. Nulla autem in postumo est causa ingratitudinis, *l. si quis in suo, §. ult. C. de inoffi. testam.* Hoc tamen negavit Alciat. lib. 3. parerg. & Fulgosius. Comprobatur autem hoc in *§. toties, h. l.* Postremo ex eodem §. colligitur, id esse necessarium, ut mulier sit paritura suum, vel eum, qui suus futurus erat. Nam non est necesse, ut venter sit suus; nam venter ex emancipato mittitur in possessionem, quoniam ei nato datur bonorum possessio contra tabulas avi, *§. etiam ex emancipato, h. l.* 1. Sed necesse est, ut ejus sit conditionis, ut suus esse potuerit, si emancipatio patris non intervenisset. Venter autem ex filia non mittetur in possessionem, quia suus futurus non erat: nam non datur etiam ei bonorum possessio contra tabulas. Idem est in nepote suscepto vel C concepto post emancipationem filii vivo filio, cui non datur contra tabulas, proinde nec mittetur in possessionem si nondum sit editus. Ergo is tantum mittitur, qui natus aliquo casu accepturus est contra tabulas. Idem est, si incertum est, an sit accepturus bonorum possessionem, an suus heres futurus sit, vel inter suos. Finge: pater ita exheredavit ventrem, *si mihi filius unus natus erit, exheres esto*: exheredato non datur contra tabulas. Ergo exheredato ventri hoc edicto non consulitur. Sed exheredationes in jure nostro stricte accipiuntur, id est, sunt odiosæ, *l. cum quidam, sup. de lib. & postum.* Itaque hoc casu si filius unus genitus erit, exheres erit; si filia genita sit, non erit exheres. Item si plures filii nati sint, nullus erit exheres, vel si natus sit filius & filia, tunc videbuntur esse præteriti, *l. 2. ff. eod.* Itaque in D odiosis masculinum non continet femininum. Item in re odiosa numerus singularis non porrigitur ad numerum multitudinis. Igitur hoc casu res est incerta. Sed an interim mulier mittetur? Et placet mitti, quoniam satius est sub incerto ventrem ali. In hoc autem §. dominus bonorum, id est, possessor bonorum. Rursus postumus potest exheredari sub conditione, *§. sed etsi sub, h. l.* natus autem non potest exheredari sub conditione, & est pure exheredandus, *l. sub conditione, sup. de bonor. possess. cont. tab.* Postumus potest institui sub omni conditione. Natus non potest institui sub conditione casuali, sed tantum sub potestativa: quoniam natus statim vitiat testamentum si inveniatur præteritus. At postumus non vitiat nisi nascatur, *l. 3. sup. de inj. rup.* In proposito igitur postumus est exheredatus sub con- E ditione, quæ si interim existat, invenietur exheredatus; nec ei dabitur contra tabulas. At si defecerit interim, id est, antequam nasceretur, natus invenietur præteritus, sub incerto autem interim mater mittetur in possessionem, ne partus fame pereat. Non est admittendum, quod hic notat Accurs. hunc postumum fuisse exheredatum sub conditione in defectum conditionis potestativæ, quia hæc exheredatio inanis est, cum quilibet possit institui sub conditione potestativa, *l. jam dubitari, de hered. instit.* Nec est dicendum, hunc postumum fuisse exheredatum in defectum conditionis casualis, quoniam tunc nullo casu postumus suus heres existeret, & omnia rite acta essent. Sed dicendum hunc postumum posse institui sub omni conditione. Aliud exem-

exemplum ponitur in §. *si filius ab hostibus*, & §. *sed est quis*, *h. l.* Ergo fi venter is fit, cui nato bonorum poſſeſſio contra tabulas competeret, prætor ventrem mittit in bonorum poſſeſſionem: colligitur autem alia concluſio ſi incertum ſit, an venter inter liberos ſuorum ſit, aliquo tamen caſu? ſi conſtet eſſe ſuorum, prætor mittit in poſſeſſionem vice contra tabulas. In hanc regulam *Accurſius* argumentum ducit ex §. *ſi venter*, *h. l.* Regula iſta eſt, fub incerto ventrem mitti, quia ex quoque nato datur contra tabulas, quamvis nunquam fuit in poteſtate patris vel avi, ſi *ſi necdum*, *fup. tit. bonor. poſſ. cont. tab.* & *quilquamvis* eſt non mitti in poſſeſſionem bonorum patris fui, & hoc locum habet, ſive vivat avus, ſive mortuus ſit. Sed an mittetur in poſſeſſionem avi, ſi pater vivus mortuus eſt? Procul dubio mittetur, quia eſt in familia avi, nec ei quiſquam obſtat. At vero patre mittendo in poſſeſſionem avi, qui nunquam patri ea edicta noxa, §. *ſi pater autem*, *h. l.* Quod ſi venter nunquam fit poſt emancipationem, mitterur in poſſeſſionem patris fui: an etiam mittetur in poſſeſſionem avi? Minime, ſi vivat pater, quoniam ei obſtat. Quod ſi non vivit pater, mittetur. Sed dubitatur magis de ventre ex filio in adoptionem dato. Venter ex hoc filio in adoptionem dato, nec eſt conceptus in familia avi naturalis, nec nato. Si eſt conceptus, in poſſeſſionem avi venit. Sed an venit in poſſeſſionem patris ſui? Maxime; quia ei nato datur contra tabulas partis ſui, quamvis ſit in utero filiæ adoptivæ, §. *ſi pater*, §. *ſi pater*, §. *ſi filius*, *fam. hercif. contab.* Sed quid ſi hic venter non ſit conceptus in familia avi, atque ita natus ſit in familia alieni, non naturali? Et hoc caſu mittetur quidem in poſſeſſionem avi adoptivi, quia ei ſuus futurus erat, ſed non in poſſeſſionem avi naturalis, quoniam nafciturus eſt in alieni familia: præterquam ſi dicamus, ventrem in avo naturali, & filiæ ex libertis prætorie edictum commitat: nam non mittetur in poſſeſſionem. Quod ſi alius non ſit, qui contueatur edictum, tunc etiam mittetur in poſſeſſionem tabulas, quia ei natus tabulas quaſi inſtitutus, §. *ſi filius in adoptionem*, *h. l.t.* Adjiciendus hic eſt §. *ſi ea qua*, §. *h. l.* In quo quæritur, quid dicendum ſit, ſi venter controvertat de ſtatu ſui? Fingo: Titius ex prima uxore ſuſta ſuſta, aut nurus, vel neptus progenies vere ex deſendo, vel negatur eſſe liberi, ut oſtendunt partus ridiculi, qui vere eſſe. Secundum eſt, ut ſi ſola dari Carbonianum, ſi ſint impubes, qui eſt decretalis bonorum poſſeſſio, & non puberum, cum deſit interim dilatio, quæ ſolet dari in puberum bonorum poſſeſſione eſt provifionalis. Venter autem non datur hæc Carbonianæ. Ergo nec mittetur in poſſeſſionem vice Carbonianæ de hac edicto, quod pertinet tantum ad poſſeſſiones edictales: Mittitur tamen ex conſtitutione Divi Adriani vice Carbonianæ, quia ſi natus eſſet, poſſet admitti ad Carbonianum. Itaque conſtitutione de mittio in hoc §. & in *l. non in fin. inf. ne vir ſtat ei*, *qui in poſſeſſ.* in qua hoc edictum Carbonianum vocatur præſumptio edicti Carboniani, qua tantiſper præſumitur eſſe ex liberis: Secundum eſt, ſi ſola ſint impubes fieri ex decreto cauſa cognita. Nam & Carbonianæ datur ex decreto. Itaque alia eſt miſſio Edictalis, alia Decretalis, ſeu Decretalis eſt illa, quæ fit ex Decretale. Hæc enim in re præſtor ſummatim cognoſcit: nam ſi videat quilerem calumniari, eam ſtatim repellit; ſi dubia ſit res, mittit in poſſeſſionem, & poſt cognitam mittat ſummatim cognoſcit. Summatim non eſt de plano, ſed id explicat Accurſius in *l. 3. §. ſi ventrem*, *ſup. ad edict.* Nam quæ ſunt ſummatim, ſunt pro tribunali, puſſim autem & de plano idem eſt in *l. ultimo*, *hac tit.* Poſtremo hæc miſſio fit ex edicto Carboniano, in *l. cum mulier*, *de Carbon.* Hic autem §. *ſi*, miſſionem fieri ex exemplum edicti Carboniani: ſe hæc impuberi dicitur dari ex Carbonino edicto bonorum poſſeſſio, & aliquando ad exemplum Carboniani edicti, *l. ſcioper*, *l. ſi impubes*, *inf. de Carbon. l. t. edictum*, *ſup. de vent. inſpic.* Cur hoc tam varie? Carboniana dicta eſt ab auctore

A in poſſeſſionem patris, vel avi, quamquam ſubiicitur tantum exemplum patris. Venter, qui nato ex emancipato datur contra tab. patris vel avi, quia ſuus futurus erat, ſi emancipatio non intervenifſet, *l. 4. §. 1. & 2. & l. 6. §. de bonor. poſſeſſ. cont. tab.* Finge igitur de ventre concepto ex emancipato filio ante emancipationem, (hic venter adjicitur in familia) an mittetur in bonorum poſſeſſionem patris ſui, defuncto patre priuſquam filio reformet? Mittitur, quia ei quoque nato datur contra tabulas, quamvis nunquam fuit in poteſtate patris vel avi, *l. 8. recentes*, *fup. de bonor. poſſ. cont. tab.* & *quilquamvis* eſt non mitti in poſſeſſionem bonorum patris ſui, & hoc locum habet, ſive vivat avus, ſive mortuus ſit. Sed an mittetur in poſſeſſionem avi, ſi pater vivus mortuus eſt? Procul dubio mittetur, quia eſt in familia avi, nec ei quiſquam obſtat. At vero patre mittendo in poſſeſſionem avi, qui nunquam patri ea edicta noxa, §. *ſi pater autem*, *h. l.* Quod ſi venter nunquam fit poſt emancipationem, mitterur in poſſeſſionem patris ſui: an etiam mittetur in poſſeſſionem avi? Minime, ſi vivat pater, quoniam ei obſtat. Quod ſi non vivit pater, mittetur. Sed dubitatur magis de ventre ex filio in adoptionem dato. Venter ex hoc filio in adoptionem dato, nec eſt conceptus in familia avi naturalis, nec nato. Si eſt conceptus, in poſſeſſionem avi venit. Sed an venit in poſſeſſionem patris ſui? Maxime; quia ei nato datur contra tabulas partis ſui, quamvis ſit in utero filiæ adoptivæ, §. *ſi pater*, §. *ſi pater*, §. *ſi filius*, *fam. hercif. contab.* Sed quid ſi hic venter non ſit conceptus in familia avi, atque ita natus ſit in familia alieni, non naturali? Et hoc caſu mittetur quidem in poſſeſſionem avi adoptivi, quia ei ſuus futurus erat, ſed non in poſſeſſionem avi naturalis, quoniam nafciturus eſt in alieni familia: præterquam ſi dicamus, ventrem in avo naturali, & filiæ ex libertis prætorie edictum commitat: nam non mittetur in poſſeſſionem. Quod ſi alius non ſit, qui conſuetur edictum, tunc etiam mittetur in poſſeſſionem tabulas, quia ei natus tabulas quaſi inſtitutus, §. *ſi filius in adoptionem*, *h. l.t.* Adjiciendus hic eſt §. *ſi ea qua*, §. *h. l.* In quo quæritur, quid dicendum ſit, ſi venter controvertat de ſtatu ſui? Fingo: Titius ex prima uxore ſuſta ſuſta, aut nurus, vel neptus progenies vere ex deſendo, vel negatur eſſe liberi, ut oſtendunt partus ridiculi, qui vere eſſe. Secundum eſt, ut ſi ſola dari Carbonianam, ſi ſint impubes, qui eſt decretalis bonorum poſſeſſio, & non puberum, cum deſit interim dilatio, quæ ſolet dari in puberum bonorum poſſeſſione eſt provifionalis. Venter autem non datur hæc Carbonianæ. Ergo nec mittetur in poſſeſſionem vice Carbonianæ de hac edicto, quod pertinet tantum ad poſſeſſiones edictales: Mittitur tamen ex conſtitutione Divi Adriani vice Carbonianæ, quia ſi natus eſſet, poſſet admitti ad Carbonianum. Itaque conſtitutione de mittio in hoc §. & in *l. non in fin. inf. ne vir ſtat ei*, *qui in poſſeſſ.* in qua hoc edictum Carbonianum vocatur præſumptio edicti Carboniani, qua tantiſper præſumitur eſſe ex liberis: Secundum eſt, ſi ſola ſint impubes fieri ex decreto cauſa cognita. Nam & Carbonianæ datur ex decreto. Itaque alia eſt miſſio Edictalis, alia Decretalis, ſeu Decretalis eſt illa, quæ fit ex Decretale. Hæc enim in re præſtor ſummatim cognoſcit: nam ſi videat quilerem calumniari, eam ſtatim repellit; ſi dubia ſit res, mittit in poſſeſſionem, & poſt cognitam mittat ſummatim cognoſcit. Summatim non eſt de plano, ſed id explicat Accurſius in *l. 3. §. ſi ventrem*, *ſup. ad edict.* Nam quæ ſunt ſummatim, ſunt pro tribunali, puſſim autem & de plano idem eſt in *l. ultimo*, *hac tit.* Poſtremo hæc miſſio fit ex edicto Carboniano, in *l. cum mulier*, *de Carbon.* Hic autem §. *ſi*, miſſionem fieri ex exemplum edicti Carboniani: ſe hæc impuberi dicitur dari ex Carbonino edicto bonorum poſſeſſio, & aliquando ad exemplum Carboniani edicti, *l. ſcioper*, *l. ſi impubes*, *inf. de Carbon. l. t. edictum*, *ſup. de vent. inſpic.* Cur hoc tam varie? Carboniana dicta eſt ab auctore

117 In Titulum De ventre, &c. Lib. XXXVII. Digeſt. 118

auctore, id eſt, a Carbone prætore. Carbonianum edictum annuum fuit, ut ipſi prætura Carbonis annua fuit, §. 1. *de perpet. & temp. act.* Hodie non utimur illis annuis edictis, ſed edicto perpetuo ex opere Juliano. Itaque hodie propriæ non datur ex edicto Carboniano bonorum poſſeſſio, ſed ex edicto perpetuo ad exemplum edicti Carboniani. Idem eſt dicendum de aliione Publiciana: nam non datur ex edicto Publiciano, ſed datur ad exemplum edicti Publicani. Ceterum pro *eligere*, lego *elicere*.

Ad §. Quoties autem venter *in poſſeſſionem mittitur*, *ſolet mulier curatorem ventri petere: ſolet & bonis*. *Sed ſi pupillus curatorem petat ventri ſuo*, *impetrabit*, *ſi ſit in familia avi*, *nec ei quiſquam obſtet*. At vero patre mittendo in poſſeſſionem avi, qui nunquam patri ea edicta noxa, §. *ſi pater autem*, *h. l.* Quod ſi venter nunquam fit poſt emancipationem, mitterur in poſſeſſionem patris ſui: an etiam mittetur in poſſeſſionem avi? Minime, ſi vivat pater, quoniam ei obſtat. Quod ſi non vivit pater, mittetur. Sed dubitatur magis de ventre ex filio in adoptionem dato. Venter ex hoc filio in adoptionem dato, nec eſt conceptus in familia avi naturalis, nec nato. Si eſt conceptus, in poſſeſſionem avi venit. Sed an venit in poſſeſſionem patris ſui? Maxime; quia ei nato datur contra tabulas partis ſui, quamvis ſit in utero filiæ adoptivæ, §. *ſi pater*, §. *ſi pater*, §. *ſi filius*, *fam. hercif. contab.* Sed quid ſi hic venter non ſit conceptus in familia avi, atque ita natus ſit in familia alieni, non naturali? Et hoc caſu mittetur quidem in poſſeſſionem avi adoptivi, quia ei ſuus futurus erat, ſed non in poſſeſſionem avi naturalis, quoniam nafciturus eſt in alieni familia: præterquam ſi dicamus, ventrem in avo naturali, & filiæ ex libertis prætorie edictum commitat: nam non mittetur in poſſeſſionem. Quod ſi alius non ſit, qui conſuetur edictum, tunc etiam mittetur in poſſeſſionem tabulas, quia ei natus tabulas quaſi inſtitutus, §. *ſi filius in adoptionem*, *h. l.t.* Adjiciendus hic eſt §. *ſi ea qua*, §. *h. l.* In quo quæritur, quid dicendum ſit, ſi venter controvertat de ſtatu ſui? Fingo: Titius ex prima uxore ſuſta ſuſta, aut nurus, vel neptus progenies vere ex deſendo, vel negatur eſſe liberi, ut oſtendunt partus ridiculi, qui vere eſſe. Secundum eſt, ut ſi ſola dari Carbonianam, ſi ſint impubes, qui eſt decretalis bonorum poſſeſſio, & non puberum, cum deſit interim dilatio, quæ ſolet dari in puberum bonorum poſſeſſione eſt provifionalis. Venter autem non datur hæc Carbonianæ. Ergo nec mittetur in poſſeſſionem vice Carbonianæ de hac edicto, quod pertinet tantum ad poſſeſſiones edictales: Mittitur tamen ex conſtitutione Divi Adriani vice Carbonianæ, quia ſi natus eſſet, poſſet admitti ad Carbonianum. Itaque conſtitutione de mittio in hoc §. & in *l. non in fin. inf. ne vir ſtat ei*, *qui in poſſeſſ.* in qua hoc edictum Carbonianum vocatur præſumptio edicti Carboniani, qua tantiſper præſumitur eſſe ex liberis: Secundum eſt, ſi ſola ſint impubes fieri ex decreto cauſa cognita. Nam & Carbonianæ datur ex decreto. Itaque alia eſt miſſio Edictalis, alia Decretalis, ſeu Decretalis eſt illa, quæ fit ex Decretale. Hæc enim in re præſtor ſummatim cognoſcit: nam ſi videat quilerem calumniari, eam ſtatim repellit; ſi dubia ſit res, mittit in poſſeſſionem, & poſt cognitam mittat ſummatim cognoſcit. Summatim non eſt de plano, ſed id explicat Accurſius in *l. 3. §. ſi ventrem*, *ſup. ad edict.* Nam quæ ſunt ſummatim, ſunt pro tribunali, puſſim autem & de plano idem eſt in *l. ultimo*, *hac tit.* Poſtremo hæc miſſio fit ex edicto Carboniano, in *l. cum mulier*, *de Carbon.* Hic autem §. *ſi*, miſſionem fieri ex exemplum edicti Carboniani: ſe hæc impuberi dicitur dari ex Carbonino edicto bonorum poſſeſſio, & aliquando ad exemplum Carboniani edicti, *l. ſcioper*, *l. ſi impubes*, *inf. de Carbon. l. t. edictum*, *ſup. de vent. inſpic.* Cur hoc tam varie? Carboniana dicta eſt ab auctore

A ſtor, item meſſi. Conſtituto autem curatore, hæc ab hereditibus non ſiunt: nam ea pertinent ad officium curatoris. Conſtituto etiam curatore conſcribunt hereditas, §. *pen. h. l.* Item & ſubſtituti, & creditores, ut *dicam*. rodte notat. Conſcribere autem debent vendenti ea, quæ urgent, vel tempore peritura ſunt. Et in inventarium rerum facient debent ſubſcribere, quod ſumme notandum. Inventarium, repertorium, rationarium, *ut dicam*. Inventarium, idem ſunt. Hic curator debet inventarium rerum omnium, in *l. venit*, *qui ter-peretarium*, *de adminiſtr. tut. l. ult. de hac. aſſeſ. fol. poſſ.* in magis, *de reb. eor. qui ſub tut.* Item curator bonorum creditorum cauſa maxime conſtituitur, ut videlicet bona conſerveat, itemque ut vendat res tempore peritura: nam hæc ſunt, quæ plenam adminiſtrationem bonorum non habet, *d. l. inter bonorum*. Hic autem datur ex inquiſitione a magiſtratu, vel ſuſtidat, ſi non ſtatim fuerit inquiſita, *l. deſcriptum*, *ſup. de curat. fur.* Et in eo loco appellatur curator bonorum ventris nomine. Hoc curatore dato, ſecuri ſunt creditores, quoniam ab eo rem ſuam petent, *l. 8. ſi velint* mittentur in poſſeſſionem, non tamen bona diſtrahent. Expectant enim editionem partus, *l. 8.* Curatorum qui bonis dantur varia ſunt exempla. Nam aliquando datur bonis ſolis & bonis ſi ventri, in *l. hoc autem ſane*, *h. l.* quod valde notandum. Quæ tribuantur curatori ventris, videntur potius res. Curatori bonorum ventris. Curator autem bonis dari ſolet, cum pender adito hereditatis, ut qui delibe-rant hæredes, vel qui ſcripti ſunt ſub conditione caſuli. Hoc caſu non hæredes poſſeſſionem mittuntur in poſſeſſionem, curatore bonis dato, qui diſtrahet res tempore perituras, *l. 1. de curat. bon. l. 3. quia inſtruxator*, *l. pen. de tutel. l. ult. de curat. fur.* Item & curator bonorum, qui datur curator bonis cuſtodiendis, ſi petita ſit Carbonianæ, ut diſtrahat res peritura, & puero prabeat alimenta, ſi neque unde alantur, neque unde res peritura ſuſtentetur, *l. 3. fol. 1. quotie*, *de Carbon. edic. d. l. 1. §. ult. de minorib.* Præterea curator bonis datur, cum pupillus heres curatorem ſibi petat, *l. 1. §. ult.* & ſic inducitur, ut & creditores interim mittuntur in poſſeſſionem, quod ei curator conſtituatur, bona vero non diſtrahant: itaque ſi pupillus heres conſtituatur, quod ei curator adjiciatur aliquis pupillo, *l. 2. & ſi quis*, *ex eod. in poſſ.* Item in Præfo & proſpo, *l. Publicius*, *§. 1. de 1. ſol. tit. Prætorium*, *de bonor. poſſeſſ. cont. tab.* Item curator bonis datur, ſi res caduca petatur a fiſco, D vel ſi quis captus ſit ab hoſtibus abitor, interdictores exſiſtebat redirum, ſed mittuntur in poſſeſſionem curatore dato, *l. in poſſeſſionem*, *§. ult. quib. ex cauſ. in poſſeſſ. cat.* Aliud eſt, ſi quis reus latuerit fraudationis cauſa; hoc enim caſu non datur curator bonis, ſed creditores mittuntur poſſeſſione & diſtrahunt, quod ſit, in odium fraudatoris: quandoque tamen etiam curator datur hoc caſu. Sciendum eſt, eum, cujus bona venundantur a creditoribus, infamem eſſe & turpem, *§. ſed autem*, *de hered. quæſtor. & diffam. §. 1. qui & ex quib. caſ. manum. l. paterfamilias*, *de penalg. credit.* Plinius in 2. Epiſtol. Ad Caninium. Hæc autem infamia adimitur

debet de posseßione dicedere: ſumptus autem factí bona
fide, non reperuntur, l. 1. §. fatiat, hoc tit. l. finemus, 1. pen.
eod. Nam hæ deminutiones deducuntur, velut ea alie-
nasti, id eſt, reparantur ití, ad quas res pertinet, & eo
numero, id eſt, reparantur ití, ad quas res pertinet, & eo
numero res ad eos tranſit. Sumptus autem mala fide factí
repentur, & damnatur ut calumniatrix. Finitur etiam
hæc miſſio, ſi edictus partus repudiſſe ſit, ut quia exheredá-
tio efficáciam habuit. Finge: ſi mihi filius meus genitus erit,
& is edictus habuit. Finge: ſi mihi filius meus genitus erit,
extores eſto, & quia poteſt uxóri ſilia, ſub incerto ventre in
poſſeſſionem mittitur, l. 1. §. poſt. hoc tit. l. ſi ventr. 3. tit. Ad
ſuſtinétur enim filius, invenies hæc eſſe exhorédatum,
ſiaque repellétur. Hoc caſu datur interdictum in mulie-
rem, ut diſcedat de poſſeßione, l. 5. §. ult. uſ. ubi-
ne caſ. in poſſ. acqu.

Ad l. VII. Extraneo poſtumo herede inſtituto, non aliter
venire in poſſeßionem mittitur, niſi mater aliénata de alie-
non poſſit, ne forte ei, qui natus fuerunt poſſeßor futu-
rus eſt, detegaſſe alienata videantur.

POſtumus extraneus vel alienus eſt is, qui natus ſuus
futurus non eſt, §. poſtumi, Inſt. de legatis. Ergo po-
ſtumus ingenuus, id eſt, agnatus alienus eſt, ut ex fi-
tre, quia ſuus non eſt, item poſtumus matri eſt alienus:
Legitimus tamen eſt ex Senatuſconſulto Tertulliano,
ut ſi quis cavto utero extrahatur, l. poſtumus, de inofficiſ.
teſt. Item poſtumus conjunctus alienis eſt, ut ex filio
emancipato poſt emancipationem conceptus, avo eſt
alienus. Quarto, an horum curam habeat prætor hoc
edicto? Excerte habet, non enim ſuorum heredum, ſed
vice poſſeßionis unde legitimi vel unde cognati, l. 7.
h. tit. item vice poſſeßionis cognatorum, d. l. poſtumi,
non tamen vice unde liberi, ut ſuorum heredum, ſi
quis ex tantum duntaxat liberis. Illum autem, qui ſuus
futurus eſt, ex omnibus edicti partibus mittit, ut vice
ſecundum, contra tabul. aut bonor. poſſeſſ. agnati, l.
gnati, l. de bonis, §. 1. in tit. prax. Quid dicemus de eo
poſtumo, qui omnino extraneus eſt? Hic in poſſeßio-
nem non mittitur, ſi inſtitutus heres ſecundum ta-
bulas, non alterius vice, quo ab inteſtato non admit-
titur. Et ſic poſtumus extraneus in h. l. 6. tantum pro
omnino extraneo. Dices, quomodo ergo inſtitui extraneus
poſtumus? Semper jure prætorio potuit, non autem ju-
re civili, modo ex aſſe ſit, quæ noſtra uxor eſſe poteſt. Et
hodie poteſt inſtitui quilibet poſtumus jure civili &
vili, id eſt, ex Conſtitutione Juſtin. §. 1. de bonor. poſſeſſ.
Ita demum autem mittitur extraneus omnino poſtu-
mus inſtitutus, ſi mater fe alienáre dicere non poſſit, ne
ſume prætat cum partu. Oppónitur l. 5. §. 1. quæ ait,
ventrem miti, etiámſi mulier alienáre ſe poſſit ſuften-
tare & exhibere. Sed l. 5. loquitur de ventre, qui ſuum
eſt patrimus, ad quem hoc edictum potiſſimum perti-
net. At l. 6. loquitur de ventre extraneo: itaque plus
datur ſuis, qui jure natura nocitur ad bona quæ pro-
pria, l. 11. §. 1. large, de liberali. edict. §. 1. Inſtit. plus tribu-
tur quam agnatis aut cognatis, l. 7. h. tit. tamen cujus initio
offenditur, ventrem miti in poſſeß. ex omnibus partibus
edicti ab inteſtato, & poſtitutis ex teſtamento. Sed hoc
pertinet & ad alias partes edicti, l. ult. hoc t. & l. 3. §. fed
ſi mater, 2. ad Tertull. l. fed ſi ita, de Carbon. edic. & l. cum
quidam, §. quod dicitur, de inquir. hered.

Ad l. VII. Interdum non paſſim, ſed cum cauſa cognitionis, mittis ventre in poſſeß. dicto, & prius cum contradictore refertur. Sed hoc tantum ad eum ventrem erit referendum, qui cum liberis admittitur. Ceterum ſi mittatur unde legiti-mi, vel qui alia ex parte: dicendum eſt, non eſſe cauſe co-gnitionem necſſariam. Nec enim æquum eſt, in tempus pu-bertatis ventrem vaſti de alieno, in tempus pubertatis dilata cognitionis. Sed enim plerumque omnes conveniuntur, quæ poſſi-ſtatus contrarietatem continent, in tempus pubertatis differri. Sed non ut in poſſeſſione ſit, ſtatus controverſia dilata.

Ad l. VII. Si ventris nomine mulier uſufructum poſtulet: D. Hadrianus Calpurnio Flacco diſſerendam acceſſatio-nem adulteri reſcripſit, ne quod præjudicium ferret non.

MUlier miſſa eſt in poſſeßionem ventris nomine,
deinde rea adulteri poſtulata eſt, neque in ar-
guitur partus ex adulterio eſſe concepitus: Quæſtio
hic differtur, ne fiat prejudicium partui. Sed oppo-
nit l. Titia, inſt. tit. pro. Ord. l. 11. §. ult. Cod. l. 11.
Si quis propter, ad l. Juliam de adult. Cod. l. 9. Cod. de
C. de ſpol. ubi pronúntiat, non differri querélarum adulteri
ob partum, & ſi mulier ſuppoſiti partus accuſetur, vel
ſi vocetur in judicium libertatis nomine, ut ſit liber
eſſe incipit. Sed non eſt mulier miſſa in poſſeßionem
ventris nomine, aut non: Si miſſa ſit, hæ quæſtiones dif-
ferantur, quas judicium, quod de matre ſuſcipitur, ſa-
ſpiatur utrum ex ventre, qui de ſuo fuit, judicium fale-
ſi. §. ſi ex hoc edicto ſup. de liber. agnoſcen. Idem eſt, ſi
principaliter quæritur de bonis paternis, & incidant
hæ quæſtiones; differuntur in tempus pubertatis. Aliud
eſt ſi mulier non nomine non ſit in poſſeßione. Nam
judicium, quod principaliter ſuſcipitur de matre, non
ſuſcipitur de ventre, vel ex qua jure natus eſt. Itaque
ſi controverſia fiat hæc quæſtionem movetur matri, non
differtur, quoniam ea majore fide & cauſſionis inter
actura eſt, eo quod ipſe capitis & fame judicium ſubi-
pit principaliter: Itaque filius non intereſt, an capitis
principalis, an incidens. Cauſa matrimonii hoc diffe-
rentur apud Eccleſiaſticos judices. Finge autem, filium
eſſe incidentem hereditatis adiri: ſuſcipi poſſeßionem bonorum
paternorum, & vindicare apud judicem laicum: poſſi-
for autem hereditatis contendit, eam juſtum filium
non eſſe: Hic ſit deferendum ex illicito judicio, ut
ideoque eum bona non rede vindicare: Itaque revocat
forum judicis regii. Contra, filius contendit, hoc quo-
que poſſe deferri a judice regio: non incidit quæſtio, an
autem principaliter moveatur, atque ita definitum fuit.
Judex igitur Eccleſiaſticus cognoſcit de matrimonio, &
principaliter ex quæſtione movetur, ſponſus, Cede ſpolia-
tis, l. 1. §. 1. Cod. de C. de ſpol. In caſu ſtatus judex non poteſt dari, ſed
ipſe præſes cognoſcere debet, poteſt tamen judicem dare,
qui cognoſcat de hereditate, ut ſupra. Cognoſcit etiam
de cauſa filiationis & incidat. Idem eſt in judice civili,
l. pen. C. de ord. jud.

AD TITULUM X.

De Carbonano edicto.

Ad l. I. Si cui controverſia ſtet, ex incerto liberos ſit, & in-pubes ſit: cauſa cognita partibus poſſeßio datur, ac ſi nulla de ea controverſia eſſet: & judicium ita tempus pubertati cauſa cognita differtur.

A ſis an ſit ex liberis, non mittitur in poſſeßionem vice Carbonianæ ex hoc edicto, quod tantum pertinet ad
B edictales bonorum poſſeßiones, ſed ex epiſtola D. Adria-
ni mittitur, l. 1. §. ſi ex, qui habet. Mittitur autem cauſa
cognita, cum hæc miſſio ſit decretoria: Quæſtio autem
cognita, cum hæc miſſio ſit interloria. Quod ſi veniat
fiat controverſia, eum non eſſe ex ignatis aut cogna-
tis, hoc cafu in poſſeßionem non mittitur. Nam expoſi-
tio edicti: Si cui non ſuus liberis proximis, l. pen. §. ult. inf. ut
ſuis fiat ei. Item quia nato non datur Carbonianæ, quo
datur ſolis liberis. Sed an filiem diſſentiat ſuus ſibi
ſuus in tempus pubertatis? Et edicto Carbonino non
differtur, ſed ſtatim deficiendi eſt. Nam cum bonum
differtur ex illo edicto, cum queritur de bonis paternis,
l. 1. §. ſi ex, 2. l. Titia, 7. l. 11. ſupra hoc t. l. de bonis, 8. l. cum
hic bene ſolo, inf. tit. pro. Sed ex Conſtitutione poſteri-
ori principum differtur, l. 3. §. 1. §. 8. quamvis, eod. &
D. Pius, de liber. cauſ. Itaque hoc quoque differtur ſine
miſſione in poſſeßionem.

Ad l. VIII. Si ventris nomine mulier uſufructum poſtulet:
D. Hadrianus Calpurnio Flacco diſſerendam acceſſatio-nem adulteri reſcripſit, ne quod præjudicium ferret non.

Ad l. I. Si cui controverſia ſtet, ex incerto liberos ſit, & in-pubes ſit: cauſa cognita partibus poſſeßio datur, ac ſi nulla de ea controverſia eſſet: & judicium ita tempus pubertati cauſa cognita differtur.

Ad

A Ad l. Eum, qui controverſiam facit, ſi ſua pupilla ſatis ei non dotur, ſimul & poſſeß. eorum locus. eſſe potuit, ne cauſa
B Ad l. Non tantum maſculi, ſed & fœminæ ex virili ſexu de-ſcendentes, Carbonianæ contentum habebunt.
Ad l. Et generaliter dicimus, his demum Carbonianum com-petere, qui bona cognatis tabulas bonorum poſſeßionem petit. Hic vero non competere, qui repellantur a contra tabulas bono-rum poſſeßione.
Ad l. Si qui non ab aliquo hanc contraſcriptam patiatur, quod inter liberos non ſit, ſed ab ipſo patre; ne pœna nepoti, qui ſe recusarit in poſſeßio-nem dari ab eo emancipato a pre, cui pro-ſe decidere non poſſit. Et emancipati ad ſui defendendum. Parvi enim reſpect, quia ei contraſcriptam facit. Cum, & ſi reſtatus eum negaverit ex liberis, non tantum obtentum ſeri-bit, Carbonianæ poſſeßio eſſe locus.
C Ad l. Sed & ſi quis non tantum ex liberis negotur eſſe, ſu-non ſervus etiam eſſe dicatur, ſive ex aucilla edictus: Julia-nus ſcripſit, Carbonianum locum eſſe. Quod & D. Pius reſcripſit: Nam vel magis confabulatum eſſe his, quibus major patrimonium intenditur. Non & ſi ille abſtinuerit, impetrari eſt nobis, quemadmodum adulterum poſſimus ac-pere inquiſita impunitorum adſtitit, quod & plena & generosa ſit ea accuſatio.
Ad l. Sed & ſi ipſe defunctus ſervus eſſe dicatur, idem erit dicendum.
Ad l. Sed & ſi filius facit impuberi controverſiam, Carbonia-num edictum prodeſt locum habere.

CArboniana poſſeßio eſt decretalis, quia decre-
to datur a prætore, non edicto denunciatione.
Tribuit autem jus uſque ad pubertatem. Ver-
ba edicti proponuntur in prior. l. 1. hoc
edicto duo proponuntur: Triples eſt pars, ſi vi-
controverſiæ ſtatus: utrumque concedit decreto cu-
falcognita: Itaque duæ interveniunt cauſæ cognitiones,
l. 3. §. 1. hoc. Itaque an ex liberis non ſit, l. 3. §. ult. h. t.
ſionem dari: videamus quibus detur Carbonianis poſſi-
ſio, & quibus illa diſtinio. Carbonianis datur ſolis li-
beris ex edicto, quorum ex ſequentis non datur hoc
D ditatio, ſed ex conſtitutionibus, l. 7. ſup. tit. pro. Er-
go ex hoc edicto illa duo ſolis liberis dantur: adem-
tum eſt enim, quod datur ſuis impuberibus datur:
jutur hæc poſſeßio oft pupillaris, fruitur pupillares:
l. 3. §. ſcribo, 7. l. de his, §. ult. l. hoc t. l. 3. §. ſed ſi quis eum
ſtatus, 4. Tertull. Datur autem principaliter parentis
liberis impuberibus, qui vocantur ad eam. Sed dicen-
que datur tantum liberis, qui deſcendunt ex virili ſe-
xu, negatur. Sed dicitur contra, §. 1. h. t. Porrigitur
tamen hoc edictum etiam ad alios bonor. poſſeßiones,
ut edictum de collatione, quod pertinet potiſſimum ad
bonor. poſſeßiones contra tabulas, ſed & ad bonorum ven-
ad unde liberi, & edictum etiam de coniung. & edi-
ctum de ventre. Itaque porrigitur hoc edictum Carbo-
nianum ſolis ſui & liberis ex virili ſexu, l. 1. §. ſed
& ſi, inf. §. tab. teſt. null. eſſab. l. 2. de inoffic. teſtam. l. 3.
in prine. h. t. l. 3. §. impubes, §. interdum, & l. de bonis,
§. qui pupillo, eod. Porrigitur etiam interdum ad ſeun-
dum tabulas poſſeßionem, in §. Pomponius, h. l. 1. Da-
tur etiam interdum exheredatis liberis, §. idem ait,
Carbonianum bonorum poſſeßio datur liberis impuberibus
præteritis, vel ab inteſtato venientibus, ſed neceſſe
eſt etiam, ut eis moveatur duplex controverſia, ſtatus
& bonorum poſſeßionis. Contra Carbonianum, ſi
ſe alteruter tantum queratur, ut de bonis, nec ul-
la dilatio datur, ſed ſtatim res expedienda eſt, §. ſi
quis filium, h. l. 1. Præterea cum queritur tantum de
ſtatu, non datur Carbonianæ, ſed an datur dilatio? Mi-
nime ex hoc edicto, ſed ex conſtitutionibus, l. 3. §.
quæſtio, 4. l. Sed quid eſt ſtatus quæſtio? Nempe ſi
queratur, an ſit ex liberis. Sed ſi ſit ei controverſia, an
ſit liber, quonian pater eius ſervus eſſe dicatur, vel ma-
ter, ut non poſſit habere ſucceſſorem, quid fiet? Tunc
ex hoc edicto non videtur dari bonorum poſſeßio,
quoniam in edicto ſit tantum mentio de hac quæſtio-

A ne, an ſit ex liberis, fed a D. Pio introductum eſt, ut
etiam hoc cafu ſit edicto locus: nam in hoc cafu minus
periculum interdimus: ſpectat D. ſi quis, 2. l. Contra quem
detur hæc bonor. poſſeßio videndum eſt, id eſt, quo
controverſiam faciente datur. Ceterum hæc Carbonia-
na datur in eos, qui quæſtionem ſtatus faciunt. Nihil
autem intereſt, quis controverſiam movet liberis im-
puberibus: num dentur etiam illa duo contra filium, §.
ſed reſt ſcripſit, l. 3. §. ult. Non eſt autem dubium de bonor.
poſſeßione: datur enim contra patrem, fratres & cohe-
redes. Finge: pater emancipatus eſt ab avo, nepos ea es
ſit viventibus patre & avo, poſtea avus decedit, pater
emancipato. Quod ſi hic pater filio facit controver-
ſiam, eo quod dicat eum non eſſe ex peculio, dabitur etiam
Carbonianæ poſſeßio contra eum. Item dicimus filio
B negaverit eum eſſe: aliud eſt, ſi pater in ſuo teſta-
mento filium exheredaverit nominatim: Nam exhere-
datus non videtur ad bonor. poſſeß. ſi exheredatus fuerit com-
gio, §. ſi pater, non ab aliquo, h. l. Hæc duo addenda ſunt,
dari liberis impuberibus, & contra eum, qui non poſſi-
det bona paterna. Sed an dentur poſſeßiones liberis
contra non poſſidentem? placet etiam poſſidenti dari,
& ideo differtur iudicium in tempus pubertatis, l. 3.
pares, §. ult. h. t. Sed & interim tutor poſſeß. retinet. Non
Carbonianæ datur etiam ei, qui agnovit ordinarium ſtre
edictiem bono. poſſeß. l. ſubagius, 8. tit. Porro his, quos
diximus, locus eſt, ſi filius velit ſuperſtitem bonor. poſſeß.
id eſt, ſi ventat jure bonor. poſſeß. Num locus eſt, ſi agat
jure civili, id eſt, fiuntur petitione hereditatis. Non
hoc eſt: Si neglexerit eſt ex liberis, cedat Carbonian
C edictum: nam ſtatim cauſa agitur, l. 3. §. miſtum, h. t. &
l. 1. C. de ord. jud. & l. liber, C. de petit. hered. Ceterum, quæ
eſt ratio Carbonianæ? Triples eſt pars, ſi vi-
delicet is, cui data eſt, ſalus poſſideat, requiſo tantiper
ſi poſſideat, nihil is etiam ſit ex liberis: nam & ille erit in
poſſeßione. Sed & ſi ſit ex liberis non erit. Sed quid, ſi ex li-
Alter eſt effectus, ut interim alatur pupillus ex eis bo-
nis. Tertius eſt, ut ſolus exerceat actiones hereditarias:
itaque plenum ius habet. Quod ex ſequentibus facilius
deprehendi, cui data eſt Carbonianæ, ſe redditurum bona, ſi
apparent poſt pubertatem eum non eſſe ex liberis. Quod
D non ſaveri adverſarium, & data fuerit Carbonianæ, ſo-
lus non poſſidebit, ſed adverſarius cum eo. Itaque non
altius, nihil cauſa cognita, nec exercet actiones hereditá-
rias, l. 3. §. ult. h. t. Sed ſi ſolus poſſ. & ſed & ſi, cum autem, 3. l. Pom-
de inofficioſo, de inoffic. teſt. Et hoc nominatim hoc edicto
comprehenſum eſt. Porro hoc edicto derogatur per
aliud edictum, nempe de inſpiciendo ventre & cuſtiendo-
do partu: hoc explicat hoc edictum, ſup. de cons. inſp. l. 1. C. de
Carbo. Finge mortuus eſt maritus, relicta uxore pregnante
mortuo non nato, ſed in utero. Hoc edicto eſt proviſum, ne
ſuo ſit denuntiare ití, quorum intereſſ, ne quid noverit, de
debet eos monere ut nuntiant, qui ventrem inſpiciant & cu-
ſtodiant. Sed quæritur, an hoc edictum ſit ex liberis, an non? Et ſane Car-
bonianæ: quod ita verum eſt, ſi militia mulieris id accide-
rit, non autem ſi infeſtia.

Ad §. Pomponius libro 29. ad edictum Scripſit, cum filius la-
ves vel exheres ſcripſerit eſt, Carbonianum edictum offert, ſi
ſcripſerit eſt ſuus heres: quia vel ſuus heres ſcripſerit eſt, ſed ſubſtitutus
bor. poſſeß. etiamſi filius non eſt, vel repellitur quaſi exhe-
redatus, eſt filius eſt videtur. Nihil ſane poſſumus, ut non,
ſi ſui heres filius ſcripſerit eſt, ſed ſubſtitutus
eſſe dicetur. Quæ cauſa ejus partis tantum datur eſt ei bonorum
poſſeßio, ea ejus inſtitutus eſt.

LIberis inſtitutis non competit Carbonianæ, nam nec
ei ex inſtigner, quamvis dicatur non eſſe liberi: ſi
quis non veniant ad bonis ut liberi, ſed ut ſcripti &
inſtituti: Hoc autem generaliter verum eſt, liberis inſtitu-
tis non dari Carbonianam, ſed ſpectaliter interdum dan-
tur, ut ait hic §. & l. 3. §. 1. & 2. Finge: poſtumus inſti-
tutus, teſtator ita dixit: ſi quis poſtumus natus vocatur, he-
res eſto, is negatur eſſe poſtumus defuncti, ſed ſuppoſi-
titius

titius dicitur. Hoc casu debitor ei interim Carbonianæ, ut tantisper habeatur pro posthumo defuncti, & quæsito differatur in tempus puberratis. Sed cur hic rantum posthumum excipit? non eadem ratione poterit filium extipere, quia facilius accidit in posthumo, & frequentius, licet in filio interdum idem fingi possit, ut hic recte Bart. monet. Finge: quidam instituit quendam suum quali filium, Carbonianus edictus, filii nomen non inftituratus? Hoc casu filio, si probetur non esse filium, non valet inftitutio, l. 4. C. de hered. inftit. l. 40. §. 1. de jur. fisc. Ita Carbonianus edictus, si sit impubes. Ceterum videndum est de legatis aut fideicommissis relictis filio, aut posthumo, si quali posthumi, & ideo heres non illum filium quali filium, & quali posthumum. Hoc casu non debitur ei Carbonianæ, quia non quæritur de bonis & successione. Sed an datur dilatio, & differtur ex rescripto D. Pii, l. 3. §. 1. hoc tit. & instituitur in possessionem, & eis non cavetur legatorum nomine ex edicto ut legatorum nomine cavetur.

A

Ad §. Idem ait, cum quidam *exheredem scripsisset filium, quod decesset, quum ex adultera conceptum, quæ fuerat ei hac conventione, an inter liberos sit, ex hac parte edicti evidenter possit. competere: cum, si filius alegio exheres scriptus esset, non haberet bonorum possessionem. Sed si ita scriptum*, quibus quali est, qui filium mecum se elle dicit, exheres ello: quia non est filius exheredatus.

B

EXheredatis non datur Carbonian, quia non venit nunt ad bona, maxime ù sint exheredati hoc edicto vel ventris: convitium enim videtur hoc edicto adferibi-tur, *ille latro filius meus exheres esto*. Nam ille fieri potest exheredatio, l. 3. in princ. de lib. & posthum. Sed quid si exheredatus dicat alogio, id est, exheredatus sum adulterii, ut quia unus indidatus sit, ut hodie addendum est elogium, quod probari debet ab hærede, Novellæ 115. Ejnge: pater ita dixit, *ille exheres sit, quia natus ex adulterio est*, hoc casu elogium probat heres, l. si posthumus, 5. ult. de lib. & posthum. Interim vero hic filius si fit impubes, accipiet Carbonianum, quia nondum videtur iste heres, accipiet Carbonianum, quia nondum videtur iste adulterii nec adultus, si probatum fuerit eum esse ex adulterio natum. Idem dicendum est, si pater simpliciter negaverit eum esse filium suum: possit enim quali fieri ei exheredatio, bonorum possessionem accipere, §. si quis non ab elogio, h. lege. Ergo his casibus exheredatis datur Carbonian. Idem dicendum est, si fit ex exheredatione, quod filius negaverit, vel fi exheredatus dixerit: *Quisquis est, qui filium meum se fibi dicit, exheres esto*. Hoc casu filius non exheredatur, fed ei, qui se pro filio gerit. Itaque si is mortuus fit, ante filium, datur ei Carbonian, quali non rite exheredato. Quod obtendatur in hoc §. Sic concludamus, impuberi non rite exheredato competere bonorum possessio Carbonian, si negetur filius esse. Et generaliter datur Carbonian, fi exheredato effectum non habet, *si impubes*, §. interdum, hoc tit. Finge: filius eft exheredatus; exheredatio non datur contra tabul. fed tantum præterito. Sed si non fit rite exheredatus, ei datur, quia videtur præteritus, l. 8. §. non quavis, fup. de bon. poss. contra. tab. Sed id in verum eft, fi tales fint tabulæ teftamenti, ut ex eis potuerint adiri hereditas, vel bonor. poff. fecundum tabul. peti, l. quod vulgo, de bonor. poffeff. cont. tabul. Finge: tabul. non eße obfignatæ, vel teftimonium fignis. Itaque ex eis juvare civili non potefi adiri hereditas, hec ex eis peti fecundum tab. l. 1. inf. de bonor. poffeff. fec. tab. Itaque hoc casu fi ille filius fit exheredatus, non petet contra tab. quoniam ideo contendit, *fe non effe rite exheredatum*, quod deficiant feptem teftium fignis, fed habebit poffeffionem unde liberi, & hic, si negetur eße filius, petet Carbonianam.

C

Ad §. Si quis filium fuum heredem *inftituerit ex minima parte fic*, ille, qui ex illa natuerit, heres eßo, non quafi *filium fuum*: *deinde hic contendat, patrem inteßatum de-*

ceßiße, ſoque ei fuum hæredem eße: interrogo, habeatdas ejus utrum negent eum filium, an non contendant teßamentum nullum: ſi teßamentum videre contendunt, controverſia non eſt differenda, & Carbonianum reſtat. Quod ſi filium eum negant, & ad ipſos prima quæſtio ad conſanguinitatem hæreditatis pertinere dicunt: data licentia poſſeßionem impubeni, controverſia in tempus pubertatis differtur.

D

FIlius eſt inſtitutus ex minima parte, id eſt, ex uncia vel ſemuncia, d. l. 8. §. non. & ult. de bonor. poſſeſſ. contra. tab. vel ex ſextula, id eſt, ſexta parte uncia. Item non eſt inſtitutus filius, quorum ita dicitur teſtator, *ille ex Sejo natus, &c.* Præterea adjecit illi alios coheredes. Nunc filius eſt, hoc teſtimentum nullum eſſe, & vindicat rem ab hæredibus, nec utitur querela inofficioſi teſtamenti, quia non fuit præteritus, quia non fuit inſtitutus ut filius. Addit, ſi ſcißet pater, nec filium eße, nec ex minima parte inſtituiſſe. Et hoc, ſi pater ſcißet, nec præteriri eße erit. Verum id ambiguum eſt, hæc eſt inſtitutio filii. At coheredes, cum contendunt, teſtamentum valere, an locus eſt huic edicto? Quamvis valere, an non contendant filium ſimiendi eße, qui non quærit de jure filii vel ſtatus, fed de jure teſtamenti, l. ſi filium exheredare, §. 1. h. tit. Quod ſi coheredes negaverint, non eße patrem, §. 1. h. tit. Quod ſi coheredes negaverint, non eße filium, itaque non poſſit cum tenere ab inteſtato, hoc locus eſt huic edicto, quia de bonis & de jure filii eſt controverſia: itaque cedunt literæ, & ceßat edictum, ait, *ad conſanguineos*, id eſt, fratres defuncti.

E

Ad §. Si mater fubiecti partus *exponatur: an differenda ſit controverſia? Finge: filium ejus exponi. Et ſi quidem poſſit ſtatus in dubium revocatur, differri quæſtio in tempus pubertatis debet: cum metus poteſt eße, ne inimici liberos ſubjiciant. Cum vero mater res poſtulet, utrum negotium ſit & ne? utrum conſtantia cauſam defendere recenti tempore dubium non eſt, cognitionem ſtatus aperire: & poſt exitum non cognoſci. Finge filium partus ejus ſuum heredem, hereditatem patri eam quandoque ſuæ: nonnunquam patrimonia bonorum, atque ſi haeres ſcriptus non ſuiſſet.*

F

Ad l. 11. Si mulier, cum *filium ſuum ſubjiciße illiteris, deßeriret, tacuit, & partuerit maleficii ſui, in preſentis negotii ſpecie eſt. Si autem venia ſit, qui ponit poſſe, quia mores parentum ſæpe liberorum ſunt: & ideo ſi filium Carbonianæ nomine edictum in tempus pubertatis differendum cognitio eſt.*

G

HIC agitur de quæſtione ſuppoſiti partus, & hæc accuſatio ſubjiciendi partus non eſt publica, l. 10. §. ult. Cognit. de ſtatu. ſed competit tantum iis, quorum intereſt, l. 10. C. ed. it. Nunc finge: mater negatur de ſuppoſito partu. Poſſumus autem inſtituere tuit, ut in §. Proponitur, *verſ. nisi ſunt*: editu partu mulier arguitur ſuppoſiti partus: quæritur, an hæc quæſtio ſit differenda in tempus pubertatis? Et definitur hac lege ſpecie in *l. ſi pater, de donat. in poſſeſſ. mit.* aut partus principaliter moretur controverſia, & dicitur eße fabulitrius, quo caſu controverſia differetur, quia verendum eſt, ne manus dicere deſtruendi. nam hoc mater negliget, quia, cum ea res non ſit, hic metus poteſt notari. Aut principaliter accuſatur mater ſuppoſiti partus. Hoc caſu ſtatim quæſtio agenda eſt, & ſi apparet, eam fubiecße, publicus reiicietur. Hæc accuſatio ſuppoſiti partus non finitur morte mulieris, l. 2. hoc tit. Nam & defunctum mulier ſua fama interpres ſolaris accuſat, ut & liquido apparet, ad quem bona pertinent. Sed quamvis ſuperſtes eſt mulier, vel ſuperſtites ſunt, non differtur accuſ. quia ipſi principaliter accuſantur. At ſi nullus ſuperſtes ex eis, differtur quæſtio, quia tunc res tota videtur verſa eße in puerum, l. 1. hoc tit.

H

Ad l. III. Quamvis ſcripto hereditis non *promittet heredem poſſeßionem ex edicto Carbonianæ centum ſi tamen quæſtio eorum ſtatus in tempus pubertatis differri, potest dubio eſt. Ergo ſi quidem de patentis bonis ſtirpi & de ſtatu controverſia fiat, hoc edictum locum habebit. Sin vero tantum ſta-*

125 In Tit.X. De Carbon. edicto Lib.XXXVII. Digeſt. 126

ſtatus, differetur quæſtio in tempus pubertatis: ſed non A ex Carbonian, ſed ex conſtitutionibus.

SCripto hereditis non datur Carbonian, quamvis negetur eße filius, quia licet dicatur non eße filius, tamen non negatur eße ſcriptus, & ſcripto non datur Carbonian, ſine, hic tit. At ſi negetur ſcriptus, & filius, tunc proprie locus eſt Carbonian. At quæritur, cum tantum filius eße negetur, an filiusve? deinde dilatio? Et ex hoc edicto non datur, cum de ſtatu tantum quæritur, ſed ex conſtitutione. Opponitur *l. ſi pupillus, §. ſi pupillus, hoc tit.* quo ait, judicium ſtatus expectandum eße, ſi de ſtatu tantum quæratur. Sed ille §. loquitur de edicto, ex quo non datur dilatio, ſed ex conſtitutionibus datur.

Ad §. Puberi quamvis minori *virginti quinque annis Carbonianum non competit. Sed* (§) *item eßet pubes, quæ impubes obrepſit, in tantum ne poſſeßionem Carbonianæ petat, ſed ut ſtatus controverſia, ſimul quoque defuncti filium ejus, idcirco que patrem ſimulatum fraudulenter filium ſibi vindicet ex bonis paternis, non eſt judicium in tempus pubertatis differendum: Non enim de paternis, ſed de fraternis bonis impuberi ſit controverſia.* B

MAter accuſata eſt ſuppoſiti partus, & abſoluta eſt, vel vicit. Ipſa quidem mulier non poteſt denuo accuſari ex eadem cauſa, nec ab eodem, nec ab alio, niſi arguatur prævaricatio, & perfidia prioris accuſatoris, l. ſi prætorio. l. quod & lex, §. ſi tamen, de lib. hom. exhib. Ait tamen hic §. patrem moveri adhuc poße quæſtionem ſtatus: quia licet non ſit fubiecßus, poteſt tamen eße ſuus, & eo caſu dabitur pacto Carbonian. C

MAter accuſata eſt ſuppoſiti partus, & abſoluta eſt, vel vicit. Ipſa quidem mulier non poteſt denuo accuſari ex eadem cauſa, nec ab eodem, nec ab alio, niſi arguatur prævaricatio, & perfidia prioris accuſatoris, l. ſi prætorio. l. quod & lex, §. ſi tamen, de lib. hom. exhib. Ait tamen hic §. patrem moveri adhuc poße quæſtionem ſtatus: quia licet non ſit fubiecßus, poteſt tamen eße ſuus, & eo caſu dabitur pacto Carbonian. D

Ad §. Si is, qui ſtatus controverſiam *filii faciebat, & filium ſe fingebat, ſine ſuis heredibus deceſſerit, de ſtatu controverſia: ſi quidem eßdem controverſiam impuberi mater facit, qui ſe ex alia matre affirmavit, quem filius ejus facturus, deßerit, in tempus pubertatis differtur, ſolum ad hereditatem ex perſona filii fui defuncti pertinere debere: in tempus pubertatis differri Julianus ait: quia nihil intereſt fua, an fratribus ejus omnia controverſiam faciat. Plane si mater concedat, ſuum quoque defuncti filium ejus, idcirco que patrem ſimulatum fraudulenter filium ſibi vindicet ex bonis paternis, non eſt judicium in tempus pubertatis differendum: Non enim de paternis, ſed de fraternis bonis impuberi ſit controverſia.* E

MAter fuccedit filio ex Tertylliano quaſi legitimo, & dicatur ei bonor. poſſeßio unde legitimi: frater tamen preferetur matri, conſanguineus, ut ſolebat, ſi ſe germanus, etiamſi non ſit ex utroque parente, *ſi. pro ſorore, de Senatuſcons. Tertyll.* Finge: eſt filius quidam impubes, *Titius*, & mater ejus, qui ex cognatione facit, hic dicit, fe folum filium eße, impuberem filium eße neque. Contra impubes non dicit ſe folum eße filium, ſed di it ſe filium eße, ex alia matre natum. Deinde moritur *pubes*, mater autem ei ſuccedit, aut ejus fucceſſionem amplectitur, & facit controverſiam impuberi ex perſona filii, & vindicat ibi totam hereditatem; igitur hoc caſu inter novercam & filium incipit eſſe controverſia de bonis & de ſtatu impuberis. Quæritur, an locus ſit Carbonianæ? Si tantum eßet quæſtio de bonis paternis eßet locus Carbonian edicto. Sed ſi tantum eßet quæſtio de bonis fraternis, non eſt locus edicto, l. de bonis, hoc tit. At in ſpecie propoſita, cum de utriuſque bonis eſt quæſtio, locus eſt d. l. de bonis, l. 3. hoc tit. Ex eo enim, de quæſtio de bonis fraternis, Lex ait, hoc casu non eſt locum Carbonian. Hoc pertinet *l. cum ſoror, hoc tit. ibi, cetera propter fratris*, &c. Notandum eſt ex his verbis, quem fecit filium defuncti impubertatis ex hoc edicto, fed ex conſtitutionibus datur dilatio: & generaliter quoties impuberi fit controverſia ſtatus, dantur ei dilatio, l. ridiculoque, §. tractatum, de vent. in poſſ. mitt. E

Ad §. Si duo impuberes *invicem faciunt ſtatus controverſiam: interrogo utrum quisque ſe ſolum filium dicat, an & ſe. Nam, ſi ſe ſolum dicat, ſine dilatione eſt, ubere controverſiam ad virilem pubertatem differre, ſive patrem poſſeßoris ſit. Si vero alter ſe ſolum, alter & ſe dicat, ſi pupillum ille adulterarit, qui ſe ſolum dicit, adhuc differtur controverſia propter opportunitatem ejus, qui ſe & dicit: ſi dei de parte, non de ſua. De parte enim utique nec videtur. Quod ſi ille adulterarit, qui & ſe dicit, ille impubes ſit, qui ſe ſolum dicit: non differtur controverſia: Nec enim patitur impubes ſtatus controverſiam, ſed facit: cum hic pubes & ſe dicat, ſolum non negat filium.* F

Finge: duo sunt impuberes, qui sibi invicem faciunt controversiam status. Quæritur, an impuberi in impuberem detur dilatio? Lex ait, videndum quid uterque dicat. Nam aut uterque dicit, se solum esse filium; tunc datur dilatio, & utriusque pubertas expectatur: nam qui dicit se solum filium esse, alterum filium esse negat: sic igitur unusquisque & facit vicissim, & patitur controversiam status. Quod si unus dicat se solum filium esse, alter non neget, sed dicat se quoque filium esse, ille qui dicit, se solum filium esse, facit controversiam status, non tamen patitur. At qui dicit, se quoque filium esse, patitur controversiam. In hac quoque specie non expectatur utriusque pubertas. Nam si prior adoleverit, is qui dicit, se filium solum esse, exspectatur alterius pubertas, quoniam status controversiam patitur. Diversum est, si posterior pubuerit. Itaque ei tantum impuberi dilatio datur, qui patitur status controversiam, sive sit petitor, sive possessor, *§. parvi, hac lege.*

Ad §. Si quis liber, & heres esse jussus, *status controversiam impuberi faciat, qui filius esse, & testamentum patris rupisse dicitur, Julianus ait, utraque judicia, & hereditatis & libertatis in tempus pubertatis differenda. Neutrum enim eorum ita explicari potest, ut non conditioni ejus, qui se filium esse contendat, præjudicetur. Ceteræ quoque libertatis quæstiones ex testamento pendentes in tempus pubertatis differuntur.*

Quidam servum suum liberum & heredem scripsit, postumum autem præteriit, cujus agnatione testamentum ruptum est, & dicit natus se testamentum rupisse. Scriptus autem ait, testamentum valere: Nam negat illum esse filium defuncti. Itaque hoc casu est locus Carboniano. Interim vero, id est, pubertate pendente, scriptus non habebit libertatem, nec hereditatem: nam est exspectanda pubertas impuberis, ut tunc de eo cognoscatur, an sit filius. Deinde libertates in testamento aliis, qui non faciunt controversiam differuntur, quoad pupillus pubuerit, ne præjudicetur cognitioni de testamento rupto. *Ex testamento.* Nam aliud est, si quæstio libertatis ex testamento non pendeat; ut si quis inter vivos sit manumissus, nec libertas data sit ex testamento, non differtur liberale judicium, *l. si quis libertatem, §. ult. de petit. hered.* Hæc autem dicta sunt in testamento rupto. Idem quoque obtinet in quæstione inofficiosi testamenti, in omni testamenti quæstione, *d. l. si quis.* D Ex Senatusconsulto enim differuntur liberalia judicia ex testamento pendentia, quoties judicium de inofficioso testamento moveri, aut suscipi speratur, ne fiat præjudicium quæstioni de testamento, & petitioni hereditatis, *l. 5. in fine, de petit. hered.* Et hoc judicium erat centumvirale, *l. ult. Cod. eod.* Et ideo comparata est hæc vulgaris exceptio: *Quod præjudicium petitioni hereditatis non fiat*, cui exceptioni locus est, quoties judicium de testamento moveri speratur: & ei etiam locus est post litem contestatam de inofficioso testamento. Ait autem *d. l. si quis, libertates differri, quoad judicium de testamento inducatur, vel finem accipiat.* Inducitur enim judicium, id est, circumducitur & circumscribitur absente uno ex litigatoribus, nulla prolata sententia, id est, [illegible]. E Judicium autem finem accepit sententia prolata. Diximus superius differri libertates, quoties judicium de inofficioso speratur moveri. Quod si in contestando judicio longior mora trahatur, non differuntur liberalia judicia, *d. l. si quis.* Finge: quidam Licinianus in testamento liber, & heres esse jussus est: hic est possessor hereditatis, sed petitur in servitutem, & in ea vindicatur a filio exheredato, cui datur etiam querela de inofficioso. Hic Licinianus recusat judicium libertatis: nam vult prius cognosci de testamento, & hoc judicium ait se libenter suscepturum. Itaque filium provocat ad judicium de testamento? Et lex ait, Licinianum dicere se susceptu-rum judicium de inofficioso, & petiturum hereditatem, quod est obscurum. Nam qui possidet, non vindicat, &

A non petit hereditatem. Itaque legendum est, ut Accursius admonet, *& petitionem hereditatis*, quæ semper adhæret quæstioni de inofficioso, *l. si quis filium, Cod. de inoffic. testam. l. pen. §. sed quemadmodum, de bonor. possess. contra tabul.* Ergo hic Licinianus ait, se suscepturum actionem de inofficioso. Sed quæritur, an differatur judicium liberale? Lex ait differri. Nam id est in arbitrio exheredati experiri de inofficioso. Sed an hoc judicium liberale est differendum in quinquennium: nam querela inofficiosi quinquennio finitur, *l. contra, Cod. de inoffic. testam.* lex ait, non differri, sed modicum tempus esse præstituendum a judice, intra quod contestetur actio de inofficioso testamento, ut nisi intra id tempus contestetur, agatur liberale judicium; addendum est his, novissime Justinianum tractasse hanc quæstionem in *l. ult. §. ult. Cod. de* B *petit. hered.* quæ est ex quinquaginta decisionibus. Justinianus enim voluit anno liberalia judicia sustineri, si intra annum petitio hereditatis finem accipit. At post annum libertates competunt, etiamsi petitio hereditatis nondum finem acceperit, quod constitutum est favore libertatis. Diximus autem liberalia judicia differri post litem de testamento contestatam. Sed obstat *l. si post litem, de exceptionibus, & l. 13. de recept.* Sed duo sunt quæstionum genera, quædam enim pendent ex testamento, quædam non pendent ex eo. Quæstiones pendentes ex testamento sunt, libertates relictæ in testamento, item legatorum & fideicommissorum. Quid dicendum est de quæstione legatorum & fideicommissorum, an differuntur hæ quæstiones? Justinianus ait in *d. l. ult.* invito legatario non differri, etiamsi mota sit de C testamento quæstio. Itaque exiguntur legata ab herede scripto statim sub cautione, *victa hereditate legata reddi*: & tunc debet reddere pecuniam, si eam acceperit cum usuris quadrantibus. Si domum, cum pensionibus perceptis, deductis impensis, vel compensatis. Huc pertinet *l. 3. si legatarius, & l. pen. si cui plusq. [illegible] leg. Falcid.* Verum hic dices, legata repræsentari, non autem libertates, quæ sustinentur anno: sed hoc fit, quia legata facile revocantur. At libertates datæ non revocantur facile, & ideo ægre repræsentantur. Aliæ autem sunt quæstiones, quæ non pendent ex testamento, ut actiones ex contractibus defuncti, & rei vindicationes, illæ an differuntur? Et certe actiones creditoribus competentes non differuntur, sed ipsi statim agent, vel in petitorem, vel in possessorem hereditatis, & quod eis solutum est victus victori reputabit officio judicis, vel si hoc fuerit omissum, D actione negotiorum gestorum, vel condictione ex lege Justiniani, *d. l. ult. §. sin autem ex contractibus.* Sed opponitur *l. 35. de jure fisci*, ubi, cum fiscus vindicat hereditatem, quæritur an inhibeantur eo casu actiones creditorum? Lex ait, sustineri interim, sed id extorsit favor fisci, ut recte Accursius ait, ne publicæ causæ præjudicetur. Præterea opponitur *l. 2. de except. rei jud.* quæ ait, creditores si agant cum scripto, qui timet præteritum ne rescindat tabulas, repelli hac exceptione, *Si sint in ea causa, &c.* Vide *l. si præteritus, sup. de bonor. possess. contra tabul.* Verum in illa lege non opponitur exceptio, *quod præjudicium hereditati non fiat*, quæ creditoribus non opponitur, sed ea, *si non in ea causa sint tabulæ testamenti, ut contra eas non possit peti bono. possessio contra tab.* Ceterum in debi- E toribus, quid dicemus, an possunt conveniri a possessore, vel petitore hereditatis cum movetur petitio hereditatis? Quis vindicabit res singulas a possessoribus, & quis aget personali actione? tunc ante litem contestatam non agitur, alias debitores habent hanc exceptionem *ne præjudicium, &c.* At post litem contestatam id plenumque permittendum est, & possessori & petitori, citra impedimentum illius exceptionis, *l. 49. de pet. her. l. si post litem, inf. de except.*

Ad §. Cum exstaret impubes, *qui se filium defuncti diceret, debitoresque negent eum filium esse defuncti, & intestati hereditatem ad agnatum, qui forte trans mare abierit, pertinere, necessarium erit puero Carbonianum edictum. Sed & absenti*

absenti erit prospiciendum, ut cautio præstetur.

Impubes conveniebat debitores hereditarios: debitores ut actionem eluderent, negabant eum esse heredem, quasi filium, & dicebant bona pertinere ad alium quendam agnatum, qui peregre erat: hoc casu, ut impubes ab eis invitis pecuniam exigat, debet admittere Carbonianum, & satisdare de bonis paternis illi agnato, qui peregre est, quem ei debitores opponunt, alioqui non potest debita exigere, *l. sed si is qui §. 1. hoc tit.* At quomodo poterit satisdare agnato, cum sit peregre? Ipsi quidem non potest, sed servo ejus, vel servo publico satisdari nomine absentis. *Cautio*, id est, satisdatio secundum edictum.

Ad §. Missum autem ex Carboniano *in possessionem, student prætores possessorem constituere. Quod si cœperit aut hereditatem petere, quasi bonorum possessor Carbonianus, aut singulas res: rectissime Julianus libro 24. ff. scribit, exceptione eum summovendum. Contentus enim esse debet hac prærogativa, quod possessorem eum prætor tantisper constituit. Si igitur vult hereditatem, aut singulas res petere: petat* (inquit) *directa actione quasi heres, ut ea petitione judicari possit, an quasi ex liberis heres sit: ne præsumptio Carbonianæ bonorum possessionis injuriam adversariis afferat. Quæ sententia habet rationem & æquitatem.*

Is cui data est Carboniana, statim possessor constituitur, & transferenda est in eum possessio rerum universarum, *l. pen. hoc tit. l. qui de inoffic. testament.* Item is solus possidet si satisdat, item alitur, & exigit debita, & ei confertur ab emancipatis, *l. 3. . . t. tit. de collat. bon.* Ideoque Carboniana dicitur semper bonorum possessio, quia tribuit jus bonorum possessori. Itaque non dicetur tantum missio in possessionem. Hic quæritur, an is etiam cui data est Carboniana, possit petere hereditatem quasi poss. bon. id est possit agere possessoria hereditatis petitione, quæ datur bonorum possessori, vel an dabitur ei singularum rerum vindicatio: nam ea sese comitantur, *l. si bonæ fidei, de pet. hered.* Lex ait, non dari, & si ea experiatur, repelletur exceptione in factum, vel exceptione doli: ratio hæc est, quia hoc debet esse contentus, quod tantisper possessor constituitur, & filius interim existimetur. Et ideo hoc beneficium hic appellatur præsumptio Carbonianæ, quia tantisper præsumitur filius, ut in *l. pen. §. ult. inf. ne vis fiat ei, qui in possess.* Non est æquum, inquit lex, ut hæc præsumptio non noceat adversariis; injuria fieret adversariis, si ab eis posset peti hereditatis possessio. Itaque non petetur hereditas. Quare Carboniano possessori non datur possessoria hereditatis petitio, aut vindicatio singularis. Sed opponitur *l. pen. hoc tit.* quæ ait, Carbonianam prodesse ad bonorum possessionem adipiscendam, & ad res persequendas, quod hic negamus. Sed lex ait, prodesse ad persequendam possessionem, quod fit interdicto Quorum bonorum, quod est adipiscendæ possessionis, & eodem interdicto persequitur res singulas, *l. 1. inf. quorum bon.* Præterea opponitur *§. parvi, hac l. 3.* quia ait, petitori hereditatis dari Carbonianam: igitur fieri potest, ut quis sit & Carbonianus & petitor hereditatis, quod tamen negatur in §. nostro. Hoc ita explicari potest: petitori hereditatis ea intermissa petitione, si ei fiat controversia status, dabitur Carboniana. At nego ei, qui factus sit Carbonianus possessor dari petitionem hereditatis possessoriam. Carboniano tamen datur civilis petitio hereditatis, quasi heredi, sed nulla ei tunc datur dilatio: nam statim disceptabitur illud, an sit ex liberis: sic accipienda est *l. 1. Cod. de ord. judic. l. liber, Cod. de petit. hered.*

Ad l. IV. Ideo, si ex prima parte *edicti bonorum possessionem non petierit: alias poterit ex sequenti parte edicti ad exemplum Carboniani accipere bonorum possessionem: alias non poterit: Nam si confestim post patris mortem controversia ei facta fuerit, an inter liberos bonorum possessionem accipere*

A *possit, simul ad utriusque edicti causam annus cessisse videbitur. Si vero interposito tempore fuerit controversiam sibi moveri: poterit etiam finito tempore, intra quod ex prima parte bonorum possessionem acceperat, ex sequenti bonorum possessionem petere. Quam cum acceperit, perpetuo possessoriis actionibus utetur. Sed si post pubertatem contra eum judicatum fuerit, denegabuntur ei actiones.*

Ad §. Currunt autem tempora *ad utramque bonorum possessionem separatim. Ordinarie quidem, ex quo patrem suum decessisse scit, & facultatem bonorum possessionis petendæ habuit. Carbonianæ vero ex eo tempore, ex quo controversiam sibi fieri cognovit.*

Carboniana datur solis liberis: est autem decretalis, non ordinaria & edictalis: nam decretum exigit, *l. fi-* B *lium, §. si quis contra, sup. de leg. præst.* In petenda autem bonorum possessione edictali liberis datur annus, intra quem admittuntur: post annum non admittuntur. Ceteris autem, id est, agnatis & cognatis dantur centum dies, *§. cum igitur, de bonor. possess.* Sed an eis in petenda Carboniana datur annus? Lex ait dari etiam annum liberis. Carboniana non est ordinaria. Nunc notandum est, ei, qui petiit edictalem, necessariam esse Carbonianam, si ei fiat status controversia: nam & possidenti hereditatem, necessaria est Carboniana, si ei fiat status controversia, *§. parvi, hac l. 3.* Sic etiam ei, qui primum petiit Carbonianam, necessaria est edictalis, *l. 1. §. sed etsi ex Carboniano, si tab. testam. null. extab.* Sed cur necessaria est edictalis? quoniam, si eam non agnoverit, nil juris habebit post pubertatem. Nam Carboniana finitur puber- C tate, *l. 2. §. sed si quis eum statum, ad Tertyll.* Verum si utramque admiserit, finita Carboniana jus suum persequitur ex edictali. Est etiam ei necessaria edictalis alia ratione: nam si non admittat etiam edictalem, simul dabitur & scripto heredi secundum tabul. bonor. possess. vel etiam simul dabitur ab intestato legitimis bonorum possessio unde legitimi, quia non agnovit edictalem, *l. si imoduis, §. ult. l. scriptus, hoc tit.* in quo §. ult. sic loquitur Jurisconsultus: *Respondi, si filius non esset, aut.* Sed delendum hoc est, *non esset aut*: Hinc apparet ei, qui agnovit edictalem, dari Carbonianam, & contra. Nunc quæro, an utriusque possessionis annus simul cedat & currat? Minime: sed separatim currit. Nam edictalis currit annus, ex quo cognoverit defunctum esse parentem, & potuerit petere bonorum possessionem edictalem. Carbonianæ D autem annus cedit, ex quo sciverit sibi controversiam status fieri, in fine hujus l. 3. hoc ostenditur. Hujus rei exemplum ponitur in *l. 4. hoc tit.* Finge: quidam petiit ex prima parte edicti bonorum possessionem, ab intestato autem prima pars edicti est, unde liberi, *l. 1. §. sed videnď. de success. edict.* At si quæras de bonorum possessione ex testamento, prima pars edicti est unde contra tabulas. Deinde sequitur pars edicti de legatis præstandis: bonorum possessio contra tab. dicitur dari ex primo edicto, *l. scriptus, hoc tit. l. 2. & l. si filius, §. filius, de bonis libert. l. 2. inf. tit. prox.* Nonnunquam autem præpostere in ll. nostris secundum tab. nominatur ante bonorum possessionem contra tab. ut Græci notant in *l. 1. §. ita autem, si tab. testam. nullæ exst. & l. 1. §. 1. inf. quis ordo.* Hinc apparet primam partem esse unde liberi, vel contra tab. Re- E deamus ad speciem: verum aliter legitur in hac l. nam legitur *non petierit*: in margine quorundam voluminum scribitur, negationem esse tollendam. Fingamus igitur quendam petiisse bonorum possessionem ex prima parte edicti, quæritur, an postea possit petere Carbonianam: Lex ait: alias posse, alias non posse. Nam, inquit, non poterit petere Carbonianam, si simul cesserint tempora utriusque, ut si post mortem parentis statim ei sit facta status controversia, & uno eodemque tempore id resciverit, finito tempore edictalis, finitur etiam tempus Carbonianæ: At alias finito etiam tempore edictalis, quam accepit, petere poterit Carbonianam, ut puta si multo tempore post mortem parentis resciverit sibi fieri status controversiam, *perpetuo*, id est, etiam post puberta-

bertatem : videlicet ſi obtinent in lite, quoniam etiam A rent eum fe aliter ſuſtentante non poſſe, §. an autem, h. l. adhuc adjuvantur. Poſteriorre actionis ſunt, quæ bonorum poſſeſſori datur, ut poſſeſſoria hereditatis petitio, l. pen. infr. de bon. libert. Quod ſi non obtinuerint, denegabuntur eis actiones.

Ad. L. V. Sed ſi is, qui controverſiam *impoſuerit* fecit, *illorum fit*: *eamque*, ut, *ſive coram ſe*, *ſive coram illo res verſetur*, *ſua vice coram*, *utrumque ſimul ſit in poſſeſſionem*.

Ad §. Si impubes non defenditur, *quæ actiones bonorum poſſeſſionem etiam adverſarios ejus*, *actiones hereditarias quia exercebit*? Et ait Julianus lib. 34. ff. *coram contradictore*, *quia omnia erant*, *adhiberi haverunt*: *Denique ſi debet*, *qui omnia erant*, *quæ cum impubere miſſus eſt in poſſeſſionem*, *actiones poſſe adversarios eorum exercere*, *vel ejus poſſeſſionis*: *nullum enim non fere ex his actionibus ſeria*: *Et Marcellus refert ipſum pupillum*, *ſi fatisfaciebat*, *ceſſe experturum*.

Ad §. Quotiens impubes ſuis *non dat*, *minime in poſſeſſionem adverſarios ejus*, *ſive fatisfaret*, *ſive non fec*: *Si velit adverſarios ejus contendere ſibi adjudicatum*, *fatisfacere debet pupillo*. *Ceterum ſi facis non det*, *debet curatore conſtituere*, *per quem bona adminiſtrentur*. *Adjudicatus autem ſi fatisfecerit*: *res, quæ tempore petitionis*, *aut deteriores fuerunt*, *diſtrahere debet*. *Item a debitoribus*, *quæ non ſolvendorum*, *exigere debet*, *interim pupillo poſſeſſoris*.

Ad §. In actum vefcendi cauſa *dominorum poſſe*, *ſi qui ex Carbonianæ miſſus eſt*, *ſolemnes*. *Et ſi quidem ſatisfecerit debiti*, *ſive heredem præſtet*, *ſive non*, *nominem vefcendi cauſa*, & *hoc minus reſtituat hereditatis petitori*. *Quod ſi ſatisfacere non potuit*, & *alteri alere ſe videretur non poſſe*: *de nomine vefcendi cauſa ſolvere ad id*, *quod ultimum fuerit*, *interrogatum eſt*, *mittendus eſt*: *aut mirum debet videri*, *hereditatem propter alimenta mulieri ejus*, *quem fatisfacere judicialiter ſibi non poſſe ſe*: *cum omnium conſtitit*, *quæ in poſſeſſionem mittatur*, & *alimenta mulieri præſtentur*, *propter eam*, *qui poteſt non intelligi*, *majorque cura debeat adhiberi*, *ne fame pereat filius*, *quem ne minor hereditas ad petitorem perveniat*, *ſi apparuit filium non eſſe*.

Ad §. Maxime autem puto, *ſi miſſus fuerit in poſſeſſionem adverſarios*, *defideratorios*, *ne inſtrumentis in poſſeſſionem ſuam redigat*. *Ceterum decipietur pupillus*, *dum vel teſtantur adverſarius ejus*, *vel etiam interrogare eſt poteſt*.

Ad §. Cum autem in ſatisdatione & *pupillus* & *adverſarius ejus cæſarem*, *curator conſtituendus eſt*, *qui bona adminiſtret*, & *contradicat ei*, *qui in poſſeſſionem mittitur*. *Quid tamen*, *ſi tutores pupilli velint adminiſtrare*? *Non erunt audiendi*, *nifi ſatisfaciendent nomine pupilli*, *aut exteriores quoque idem ipſi ſint conſtituti*.

SI adverſarius impuberis ſit etiam ex liberis, ſimul cum impubere erit in poſſeſſione, & impubes impubem ſatisfiet, & caveat adverſario de bonis paternis reſtituendis. Item alterar adverſarius, quoniam eſt ex liberis, qui utique ſemper ſunt defendi. Diverſum eſt, ſi adverſarius non ſit ex liberis, ſed extraneus. Nam ſi pupillus eis ſatisfaciendi, ſolus poſſidet impubes. Item pupillus alitur, & jam ſi id petatur non decernat, & denuntiatur vefcendi cauſa. Deinde pupillus fumet ex eis bonis, quod impendat in ſtudia & res neceſſarias, l. 1. §. *non ſolum*. Et etiam cafu tutores pupilli bona adminiſtrabunt, videlicet ſi fatisfecerint, *juſt. hoc ſeque*. De etiam cafu pupillus exercet actiones hereditarias, id eſt, exiget debita, & ea maxime, quorum exactio tempore finitur, & ab eo etiam exigentur: maxime ſi ea alienum urgeat, ita ut adverſarius impuberis poſſit contra impuberem agere, ſi habeant aliquas actiones cum defuncto: id eſt, ſi ei fuerit obligatus, & ſi pericolum fuerit inter moras ea interdere actiones, & ex ea re nullum præjudicium fit heredi. Quod & pupillus non ſatisfecerit adverſario, utroque eis in poſſeſſione, five ſatisfiet adverſarius, five non. Itaque pupillus ſolus non poſſidet, nec exercet actiones, nec alitur, nifi cognita cauſa; id eſt, nifi appa-

Comment. Jacobi Cujacii 132

ret eum fe aliter ſuſtentante non poſſe, §. *an autem*, h. l. Ipſe autem adverſarius non alitur, quamvis ſit in poſſeſſione. Ita ea enim eſt vi cautionis, quam non præſtitit impubes; *l. pen. qui pupillo*. Sic ejam creditores qui miſſi ſunt in poſſeſſionem, non aluntur, *l. Voluminis*, in *pene*. *inf. quibus ex cauſa in poſſeſſ.* Excipitur cafus 1. *non in poſſeſſ. legatar.* ut puta, ſi ſit filia, nepris vel uxor, & *l. pen. §. pen. de diverſ. & tempor. præſcript.* Multum autem intereſt, utrum tunc adverſarius fatisfecerit, an non, Nam pupillus non fatisfidante, ſi adverſarius ejus caveat de bonis conſervandis & reſtituendis, omnia adminiſtret, & exercet actiones adverſarii contra eos: & res impubes ſuas diſtrahit, & ſibi *ea uſurpa*. Quod ſi adverſarius non fatisfet, & ita neuter bona fatisfiet, neuter bona adminiſtret, fed conſtituetur curator bonis cuſtodiendis, l. 1. §. *de minor.* Quo omnia curet, & exercet actiones tempore petitionis, & patitur exſtiſem, etiam ab adverſario impuberis, §. *quatuor*, h. l. §. *Et ſi quis bona*, *litt.* reſtituendi ea, qui vicerit in judicio, §. ult. hujus leg. & ita ea viſtoria conſervat veluti ſequeſter quidam; nam omnia ei committuntur, & fructus interim conſervat. Neque hoc mirum eſt, ut curitor bonis, dicitur ſequeſter. Nam idem fepe dicitur & curator bonorum & ſequeſter. Finge: emancipatus debet caveri de bonis conſervandis, quod is non caverit per impedimentum, transferrur poſſeſſio in ſum, videlicet ſi ſuus caveat emancipato de reſtituendis ea poſſeſſionis portione. Ac ſi ſuus non caveat, & ita neuter, conſtituetur curator portionis emancipati, eam ſalvam faſturus, l. 1. §. *ſi frater*, & l. 2. §. *pen. fap. de tabul.* §. *ſi. Imperator*, ut ſequeſter, ſe *ſervet*, & ſuum quoque hic curator, ea quæ hic agimus, eſt veluti ſequeſter. Poſtremo h. l. §. ult. cum uterque eſt in poſſeſſione, quod ſit, ſi non fatisfaciat pupillus, inſtrumenta non eſſe committenda adverſario; id eſt, tabulas & rationes, ne eas interpretet pupillo; nec ex eis inſtruatur ad ſiſtum fabricandum, §. *pen. hoc tit. Ceterum*, id eſt, alioqui.

Ad LVI. De bonis mariti an deceretur *interpretandum ſit*, *quatenus*? *De decretum quidem non eſt interpretandum*: *latis enim verbis interpretatio deeſſe poſſe*, *quæ in tempus bonis tutis extenderet regulam*.

CArboniano locus eſt; ſi quæſtio ſit de paternis, vel parentum bonis: ſi de maternis, vel fraternis & aliis, cefſat, & ideo non datur poſſeſſorium adverſario, nec dilatio ex hoc edicto, ſed datur ex conſtitutionibus, l. *adiicimus*, §. pen. *fap. de tutore in pupi.* Quod ſi ſimul quæritur & de paternis, & de maternis, five fraternis, five liberis: hoc edicto ſola edicto locus eſt, licet Accurſius dicat id fieri ex conſtitutionibus, l. 3. §. *ſi in cui ſtatus*, hoc tit.

Ad §. Hinc autem edicto *locus eſt*, *etiamſi ab inteſtato ad bonorum poſſeſſionem perveniant liberi*, *tamenſi ex viſceribus patrilios patrem*, *qui legitimi veniuntur*, *quoniam ſui ſunt*: *vel ex illa*, *qua cognatio datur*.

HOc edictum pertinet ad contra tab. id eſt, hoc edicto ſubveniuntur liberis teſtatoris, non autem etiam ad bonor. poſſ. ab inteſtato, que datur liberis. Liberis ab inteſtato datur bonorum poſſeſſio unde liberi. Item eis datur bonor. poſſeſſio unde legitimi, id eſt, agnati legitimi ſunt agnati. Item eis datur unde cognati. Nam liberi in petenda bonorum poſſeſſione, ipſi ſibi ſuccedunt, ſunt regulariter liberis ſuccedunt legitimi, ſunt agnati ex edicto ſuccefforio, & alii alius ſuccedat. Ut ſi liberi ſint repuſti & excluſi ab unde liberi, quod fit repudiatione vel tempore, ultus poſſunt venire. ad unde legitimi, & hos parte neglecta, ſuperveli etiam eis unde cognati, l. 1. §. *ſed videndum*, de *ſtatuliberis*. Verum quæcunque ex parte veniant, ſimul locus eſt, & fiat controverſia ſtatus, ſi ſint liberi. Ceterum ii tantum liberi veniunt ex parte unde legitimi, qui fuit ex ſuis. Nam qui non fuit ſui, non fuit legiti-

mi, quales funt emancipati, *l. ſcriptos*, §. fin. *teſtam. nulla A poſſe bonorum poſſeſſionem*: *Nec enim opus eſt aperire eas*, *ut bonorum poſſeſſio ſecundum tabulas agnoſcatur*.

Ad §. Semel autem extiſtit tabulas *mutuo teſtatore deſignatorum*, *tamenſi eatores deſerint*: *quam*, *ubi poſtea intercedunt*, *bonorum poſſeſſio peti poterit*.

Ad §. Scientiam tamen exigemus, *ut ſciat heres extare tabulas*, *certoque ſciat*, *ſe dedatam ſibi bonorum poſſeſſionem*.

Ad §. Si quis in duobus exemplaribus *ſcripti teſtamentum*, *& aliud extet*, *aliud non extet*: *tabulæ extare videntur*, *perinde poſſit bonorum poſſeſſio*.

Ad §. Sed etſi in duobus codicibus *ſimul ſignatis*, *alius atque alius heredes ſcripſerit*, *& utrumque extet*; *ex utroque quaſi ex uno teſtamento bonorum poſſeſſio*: *quia pro uno tabulas habendum eſt*, *& ſuperonum utrumque accipimus*.

Ad §. Sed ſi unum fecerit reſtator *quaſi teſtamentum*, *aliud quaſi codicillos*, *& utrumque extet*, *quia unum eſt teſtamentum*, *bonorum poſſeſſio petetur*. *Si vero id*, *quod exemplum erat*, *bonorum poſſeſſio peti non poterit*, *ut Pomponius ſcribit*.

Ad §. Exigit prætor, *ut is*, *cujus bonorum poſſeſſio datur*, *utroque tempore jure teſtamenti faciendi habuerit*, *& cum facti teſtamenti*, *& cum moreretur*. *Puemde ſi impubes teſtari fecerit*, *vel quis alius ea lege*, *qui teſtamentum facere non poſſunt*; *teſtamentum fecerit*, *deinde habeat teſtamenti faciendi*, *& teſtari poterit*: *poſſe bonorum poſſeſſio peti non poſſe*: *& ſi filiusfamilias patres ſe paterfamilias teſtamentum fecerit*, *deinde mutata tempore paterfamilias inventatur*, *non poteſt bonorum poſſeſſio peti ſecundum tabulas*: *quia filiusfamilias teſtaverat de cafuerit facti*, *deinde emancipatus*, *vel etiam paterfamilias factus deceſſit*, *poteſt ejus bonorum poſſeſſio peti*. *Sed ſi quis utroque tempore teſtamenti faciendi habuerit*, *nudo tempore non habuerit*, *bonorum poſſeſſio ſecundum tabulas peti poterit*.

Ad §. Si autem teſtamentum fecerit, *deinde amiſerit teſtamenti faciendi vel furore*, *vel quod ei hoſtis interdixerit*, *vel quod ſe in adoptionem dederit*: *quia jure teſtamentum erat valet*, *& ſecundum tabulas bonorum poſſeſſio dicitur*, *qui antiquitus mortis tempore teſtamenti faciendi*. *Sed non poſſe actum teſtamentum valet*.

Ad §. Si tamen, qui ligatæ fuit tabellæ, *inſcium ſit ſiqui dem alius contra voluntatem teſtatoris incideris*: *bonorum poſſ. ſecundum tabulas*, *& ſique teſtator id fecerit*: *non videtur ſanguis*. *Et idem bonorum poſſeſſio peti non poteſt*.

Ad §. *Si cafu* fuit a mutibus tabulæ, *vel lineam aliter ſcripſerit*, *vel quidquam interverſerit*, *vel ſim*, *quæ ſi non evidenter tabulæ ſignare*. *Minime ſi pronunc*, *vel unam lineam tenere*. *Si ſex tamen vel quatuor lineam effet circumſcribere*; *diverſum eſt*, *ſi quatuor tabulæ ejus eſſet*, *quemvis vel inviſe vel rete ſit pars ſuis*.

AD TITULUM XI.

De bonorum poſſeſſionibus ſecundum tabulas.

Ad L. 1. Tabulas teſtamenti accipere *debemus omnem voluntatis ſignatum*. *Sive igitur tabulæ ſint plures*, *ſive cujuſcunque alterius materiæ*, *charta ſive membranea ſint*, *vel ſi cerei alicujus animalis*: *tabulæ recte dicentur*.

Ad §. Non autem omnes tabulas *prætor ſequitur hoc parte edicti*, *ſed ſolummodo*, *hoc eſt*, *eas*, *quæ non ſolum ſine falſa ſunt*, *ſed quas nulla falſa ſunt*. *Quæcunque enim in his ſunt*, *quæ ſine falſo ſcripta nemo tempore confecta ſunt*, *fed poſt quas nulla falſa ſunt*, *licet ſit vera ſunt*, &c.

Ad §. Sufficit autem extare *tabulas*, *etſi non perfectas*, *ſi certum ſit eas extare*. *Ignire eſſe quid ſunt ſunt*, *vel quid eam*, *quod ſunt deponſa ſunt*, *dubitari non oportet*: *admodo Quæſtiſti*.

D Ux ſunt bonorum poſſeſſiones ex teſtamento, *Contra tabulas*, & qua jus dicitum eſt, & *ſecundum tabulas*, & qua hic agitur. Nam hoc quidem edicto ſubvenitur, ut prius detur contra tabulas deinde ſecundum tabulas, licet in Codice non ſeverur nam præcedit titulus de bonorum poſſeſſione ſecundum tabul. & in l. 1. §. *ſed videndum*, *mille notat*. & l. 1. §. *inf. quod edo in bon. poſſeſſ.* In hoc tit. tabularum appellatione materiam omnem intelligimus. Nihil autem refert, utrum teſtator ſcripſerit in charta, & a tergo ſcripſerit, & plene ſcripſerit, an fine libr. 1. diſpunct. male interpretatur opiſlographos, adverſaria. Non tantum ſecundum tab. bonorum poſſeſſio datur, ſed etiam ſecundum nuncupationem: id eſt, ſecundum teſtamentum non ſcriptum, & hæc bonorum poſſeſſio eſt utilis, non directa, l. 2. C. *de bon. poſſ. ſecund. tab.* l. 1. §. *fap. & tab. teſtam. notat.* Datur etiam bonorum poſſeſſio ſecundum teſtamentum militis, quocunque modo factum ſit, ut, ſi ſcripſerit ſit in terra, in cafe, ſic. *In*

honor. poſſ. ex teſt. nullis. Datur etiam poſſeſſio fecundum municipalia: Nam & ſibi municipalibus teſtamentis hæredem inſtituit in *Novel. Valent. de teſtam. l. 19. C. de teſtamen.* Preterea datur bonorum poſſeſſio ex voluntate teſtatoris, licet deſtitutum ſit hæredis nomen, ideoque ſi incaute ſcriptum fuerit, *l. ſup. ſi tab. teſtamen.* Denique ex imperfecto teſtamento injuſto, irrito, rupto agnatione, datur bonorum poſſeſſio fecundum tab. quæ interdum eſt contra re, id eſt, cum effectu. Nunc notandum eſt, quinque poſtliminium requiri, ut fecundum tabulas competat. Primum exigimus, ut ſint ſuperſtites tabulæ, id eſt, ut non ſint ſublatæ: idque fuit nominatim edictum cautum, *§. 1. h. t. C. 17. l. 67. de verb. ſignif.* etiamſi ſolæ ſint. Secundo ſemel exſtare debent tabulæ, licet poſtea eſſent nihil. Tertio ſtare debent tabulæ, ut ſint *ſine ulla teſtamenti ad me profecutur.* In 3. in Verrem. Hodie ita: *Si tabula teſtamenti exſtabunt.* Nec neceſſe eſt aperiri tabulas, imo licet non aperiantur, ut effe ſcripta, *l. ſi ſcripta. de bon. poſſeſſ. Ord. l. 1. tit. de juris & fact. ignor. §. ſuffragii, h. t.* neceſſe eſt, ut exſtent mortis tempore, *l. non ideireo, C. de teſtam. de l. 1. §. ſi ſcripta.* Quid ſi teſtamentum ſcriptum in pluribus exemplaribus, an neceſſe eſt omnes codices exſtare? Sic diſtinguendum eſt: aut in pluribus codicibus eadem ſcripta ſunt, & tunc ſufficit, ſi exſtet unum exemplar, *l. ſi in duobus, ſup. quemad. teſtam. C. & §. ſi quis in duobus, hac.* Si ſimiliter ſcripta ſint in pluribus aliis atque alii hæredes ſcripti ſint, an neceſſe eſt omnia exemplaria exſtare? diſtinguo: Aut illi codices ſimul ſignati ſunt, aut ſeparatim. Si ſimul, omnes codices exſtare neceſſe eſt, quando habemur pro uno teſtamento, *§. ſed ſi in duobus, hac l.* Quod ſi ſeparatim ſignati ſint, & diverſi hæredes in eis ſcripti, tunc frequenter poſſeruni teſtamentum: ſed ſi nihil apparet, quod ſit poſterius codex, quæſſio facti eſt, non juris. Hic itaque ius non deficit, ſed probatio, quæ ſi deficiat, codices adimit: ſatis utrique teſtamento Accurſius, *l. duo filii, ad Trebell.* Non neceſſe eſt, ut exſtet authenticum teſtamentum: nam non eſt ſatis, ſi exſtet exemplum teſtamenti. Et authenticum enim dicunt fecundum tabulas, ex exemplo non datum, *ſed ſi unum, h. t. & in l. ult. ſup. quemad. teſtam. aperiant.* Tertio exigimus, ut ſciat heres exſtare tabulas teſtamentum, & ſibi ſcriptum eſſe hæredem, ut poſſit petere fecundum tabul. §. *ſeptuarius, h. t.* ut tempora currant petendæ bonorum poſſeſſionis fecundum tabulas, alias enim non cedunt. Quæro exigimus, ut ſciat heres ſcriptus in ſignatum ſeptem teſtium ſignis, quæ ſigna ſunt ex jure prætorio. Teſtes autem ex jure civili, *§. ſed prædicta, de teſtam. ordinan. l. tum. h. t.* & in 3. Verrem, ſi heres ſcriptus ſciat nomen ſignato petere nunquam dat fecundum tabul. Nam ſigna ſunt ex jure prætorio. Sed an ſino incido aut rupto datur fecundum tabul. tabulis ſignatis? Et videtur impoſita fibra ſtium oblignantur: idque ex Senatuſconſulto Neroniano: Nam ter tinum triqui deber. Sveton. in Neronem cap. *Nero. lib. 5. Epiſtol.* Quæro ſi ſcripto hæredi incido a teſtatore non videntur ſignata, *§. penult. ult. h. t.* Sed ſi ab alio ſium ſit inciſum, ignore intelligamur. Idem eſt, ſi linum ſit retortum, ſito, vel cafu rupto, quia ſi mutatus noſæ ſint tabulæ. Idem eſt, ſi ter linum traſectum ſit & circumductum, & una pars ſit erofa aut inciſa: Poſſeſſio exigitur, ut ita, qui teſtatus eſt, habuerit teſtamentum ſignatum, & mortis, & teſtamenti faciendi tempore, *§. exigit, hac l.* Nec ſatis eſt, habere teſtamenti ſignatum tempore mortis, ſed etiam teſtamenti faciendi habuiſſe debuit: ut tempore teſtamenti eſt filiuſſam. mortis tempore eſt paterfamilias, *l. qui ex filiis, §. ult. h. t. l. 10. ſup. de teſtam. §. pater hoc, quod non eſt parentis.* Excipitur filiuſſam, qui teſtatus ex caſtrenſi, vel quaſi peculio, *§. ſed ſi filiuſſam, h. t.* Non autem ex contrario non deliberamus, ut quemadmodum teſtamenti fallionem teſtamenti faciendi tempore, idem etiam habeat mortis tempore: Finge: aliquis ſanus teſtamentum fecit, deſuetus furioſus, mutus, ſurdus, aut prodigus, an dubitari ex eo teſtamento fecundum tabul. bonorum poſſeſſio? Dubitur, quia furore ſuperveniente non ſit irritum teſtamentum, *§. ſi quis*

ex perſona actoris vim huju exceptionis aſſimares, bon. poſſeſſ. effe tempore ſibi re, & nullum jus haberet, quia teſtamentum eſt ipſo jure irritum, & melior effet cauſa poſſeſſoris, id eſt, excipientis. In pari enim re, melior eſt conditio poſſeſſoris, l. vel. de reg. jur. Sed hæc exceptio aſſimatur ex perſona ejus, qui excipit, id eſt, in hac exceptione ſpectamus, an is, qui excipit, jus habeat & ab inteſtato ſit poſſeſſor hæredis, qui excipit. Quod ſi non ſit poſſeſſor is qui excipit jure legitimo, id eſt, ſi ex teſtamento, vel etiam ſi ſit ſcriptus eum ſuperatura, vel legatarius, quoniam ſcriptus ex teſtamento irrito, rupto, vel præterito: hoc cafu inefficax erit exceptio dolimali, & melior erit condition ſcripti. Itaque hæc in re maxime, ſive principaliter eum agatur, an voluerit teſtamentum, ſed an is, qui excipit, poſſit aliquo jure ad hereditatem pervenire: vel principaliter non agatur, an jus habeat ſcriptus, ſed in quo jure ſit, qui excipit. Quod facit duo teſtamenta, poſterius jure civili prius rumpitur. At poſtea teſtator poſteriores tab. incidit, ut priores ſupremæ effent: hæc non valebit, *l. 2. l. ult. pro. h. t.* Sed priores etiam non valent, quia ſemel rupte ſunt, & non ſunt reſtituendæ nulla voluntate, an dabitur ſcripto fecundum tab. Dubitatur. Sed hæc bon. poſſ. eſt ex re, quia is, qui excipit, eſt poſſor ab inteſtato. Erit autem cum re, & adverſarius ſcripto potior non ſit in ea hereditate jure legitimo. Hinc colligimus, ſi ſcripto fecundum tabulas dari bon. poſſ. fecundum tab. interdum eum re, interdum ſine re, pro ratione perſonæ eius qui excipit. Eadem ſervanda ratio in teſtamento rupto agnatione poſthumi: Finge: ruptum eſt teſtamentum agnatione poſthumi, quoniam in eo erat præteritus, *§. ult. h. t.* Quæro, an poſſeſſor ejus an ex ſcripto dabitur fecundum tabul. Dubitur. Et cum re, ſi ſcriptus ſit potior in ea hereditate, etiam ab inteſtato, id eſt, ſi nemo alius potior ſit quam ſcriptus. Si vero ſcriptus potior ſit, tunc ſine re dabitur fecundum tabulas, *§. poſtumus, ſup. de reg. jur.* Eleganter id teſtamento inſiſto & impoſſibile. Nam ſæpe ex cauſa tantum tabulæ ſcripto ſine re dantur bonorum poſſeſſio ab inteſtato, *l. 2. C. de teſtam.* Poſtremo notandum eſt, exceptionem in his quæſtionibus aſſimari ex perſona excipientis, non ex perſona actoris, id eſt, ex cauſa poſſeſſionantur. Alias exceptiones in controverſiis ſolent aſſimari ex perſona actoris, *l. minor, §. venerunt, de minor. ſeft. quæ* etiam eſt Papiniani, *§. ult. h. t.* Nam ſi ex jure quæſtio eſt, an intelligatur, ſtimendum eſt, teſtamentum non reſtitui nulla voluntate. Item teſtamentum non fit nulla voluntate, nec colligitur ex jure civili, ſed hoc ſolum ex voluntate. Si nulla voluntate, nec datur, nec reſtituitur. Aliud eſt in legatis, quæ nulla voluntate admittuntur, ut & fideicommiſſa. Et ita ſcripti hæredi competit fecundum tabulas bonorum poſſeſſio, *§. ſi ſcripto. h. t.* Sed hæc ſententia non competat, *l. 3. §. ult. l. 22. in fine. hac.* Finge: quidam veteranus fecit teſtamentum jure commune, & poſtea militavit in jure militari, & deinde diſtis, ſe relle mori inteſtatum, & teſtamentum illud irritum eſſe. Lex ait, inſtitutiones aut ſubſtitutiones valere, quia jure communi teſtamentum non fit irritum nulla voluntate. Quæritur, an legata peti poſſint, an & fideicommiſſa? Nam ſunt adempta voluntate. Lex ait, legitimos repelli exceptione doli mali, & hæc exceptio aſſimabitur ex perſona legatarii petentis, id eſt, actoris. Id eſt, ſpectabitur, an legatarius ſit ex propinqui, & ex proximis, cui lex ex militiæ, reſtaurata per voluntatem, *l. ult. C. de teſtam. de leg. & l. to. ſup. de aur. & arg. leg.* Nam ſi ex conjunctis, ſed extraneus: ſi ex extraneus, repellitur, & meliorem cauſa poſſeſſionis non eſt. Quæro, an ſcripto ex re utriuſque per eſt cauſa: in pari cauſa melior eſt cauſa poſſ. Ergo ſi legatarius exceptione aliqua cafu legatus ſit conclusus, melior erit ejus condition: quod ſi agat, opponetur ei exceptio doli, quæ ex ejus perſona aſſimetur.

A *diximus, vel ſua petentis bonor. poſſeſſ. aſſimilentur: tunc reverſitur bonorum poſſeſſio ad ſcriptos.*

A Ad l. II. Æquiſſimum ordinem Prætor ſecutus eſt: *voluit enim primo ad liberos bon. poſſ. venire tab. pertinax, non ſi inde non ſit occupatus, judicium defunctis ſuperandum. Expoſſeſſo igitur libero primi, quamdiu bonor. poſſeſſ. patere poſſumus, quod ſi tempus fuerit finitum, aut ante deceſſerint, vel repu-*

Sæpe diximus priorem eſſe bonorum poſſeſſionem contra tabulas, quam ſecundum tabul. in hoc libro. In hac l. Ulpianus obſervat, ordinem eſſe æquiſſimum: Nam Prætor ante omnia vocat liberos pretextos defendo contra tabulas, ſi non ſint emancipati, neque ſcripti, & eis defert fecundum tabulas. Itaque ſcripti debent expectare prætores, quamdiu poſſint petere contra tabulas: ſine prius invitentur ab liberis, quamdiu prætores; ſcripti poſſint prætumare petere fecundum tabul. nemine eos repellente. Sed hoc erit fruſtra & ſine re. Scripti ut accipiant bonorum poſſeſſ. fecundum tabulas non videntur expectare prætores, & ſi prætereiti admittant contra tab. ſcripti fubmovebuntur, nihil ſint ex liberis; at ſi repudiaverint, aut præmortui ſint, vel ſine liberis, poſſunt, tunc ſcripti petere cum re fecundum tab. Hic autem quæritur, an ſi prætereiti, qui excluſi ſunt, poſſint reſtitui in integrum, ſcripti poſſint abſtinentiam petere fecundum tabulas? Poſſunt. Sed reſtituti prætereiti, ſcripti abſtinebunt, *l. 2. §. ſi tacuerum, ad Trebell.* ut & Accurſius refte notat. Eraſo ſi liberi prætereſtitui ſint exclusi, nec ſint reſtituti, tunc ſcripti non abſtinent. Idemque eſt, ſi prætereiti alio quopiam modo amiſerint contra tabulas. Quod notabit, ſi emancipati prætereiti dent ſe in adrogationem poſt mortem teſtatoris, aut abſtinuerint contra tabulas: nam hoc caſu amittitur contra tabulas, *l. 5. §. ult. ſi emancipatus, ſi ab homine poſſeſſ. contra tab.* Perinde igitur ſcripti expectant prætereſtitui. Hic Accurſius duas quæſtiones proponit, & in primis quarit, ſi filiusfamilias contra tabulas, ex fecundis tabulis, an interim ipſi liberi prætereiti poſſint petere unde liberi, quaſi ab inteſtato? Sed aut funt prætereiti fui, aut emancipati: ſi fui, non poſſunt petere, in eorum eſt arbitrio prætereiti an tabulas, vel unde liberi, qui tabulis ſuperati ſunt, & nullum. Utrum vero elegerint, ab altera repellentur. Si fuus petat, non poſſeſſionem neceſſe eſt, ut petant contra tabul. nec habent unde liberi, nifi videlicet defertum ſit teſtamentum, id eſt, nifi ſcripti repudiaverint hereditatem, *l. 2. §. ult. ſi tacuerum, ad Trebell.* Et hoc ſolum non habebunt legata exceptis perſonis, quorum ipſo jure rem habent: ut emancipati præſtiterit, etiamſi defenſo teſtamento unde liberi ſint contra tabulas, ex fecundis tabulis ſcripti. Sic præterito ſimul cedat tempus petendæ bonorum poſſeſſionis fecundum tabulas, & contra tabulas? Et Accurſius putat ſimul cedere. Sed hoc non eſt verum. Sed hodie ſine expectare ordine edicti. Nam primum defertur contra tabulas, deinde fecundum tabulas: ergo cedit ei, ut prius defunt acceptorum contra tabulas, tantiſper cedat tempus fecundum tabulas petendæ bonorum poſſeſſionis: ſiccor quidem ſcripturn poſſe antevertere & anticipare petitionem & petere fecundum tabulas, ante liberum vitem, *l. ult. C. quo ad mitti.* Verum ex edicto edicti tempus non antecedunt ſcripti, quam ſemel acceperit contra tabulas, quæ prima eſt. Ergo dicere illorum ex ſententia. Deinde fecundum tabulas non cedit, niſi ſcriptus certus ſit, ſibi eam eſſe delatam, *l. 3. §. ſcientiam, de tit. de ſcient.* Sed ſcripturo quamdiu poteſt petendæ bonorum poſſeſſionis, *l. ſcripti, §. pro. pro.* Ergo ei nondum competit fecundum tabulas, quæ res in ſuſpenſo eſt. Accurſius tamen monet dari Carbonianum, *l. ordinaria, de Carbonian.* & inde a ſimili colligit ſcripto poſſe, ut ſimul ſcriptus & prætereitus accipiant fecundum tabulas, & contra tabulas. Sed res longe diverſa eſt. Nam in *dict. l. ideoque*, agitur de duplici bonorum poſſeſſione data uni perſonæ, id eſt, pupillo, qui utramque petere poterat ſine data diverſe, ſive danda, id eſt, ſcripto & prætereito. Utrique autem non poteſt eam appetere cum re. Prætereo eam eſſam fit, ut utrique poſſeſſio non cedant ſimul, ſed ex ordine edicti.

Ad §. Si sub conditione *heres institutus filius sit: Julianus peraque putavit, secundum tabulas competere ei quasi scripto bonorum possessionem, qualis conditio sit, etiamsi hæc,* Si navis ex Asia venerit. *Et quamvis defecerit conditio: Prætor tamen filium, qui admiserit secundum tabulas, tueri debebit, ac si contra tabulas acceperit. Quæ tuitio ei, qui emancipatus est, necessaria est.*

HIC tractatur de heredibus institutis sub conditione, ut in *l. 5. & l. 6. hoc tit.* Quæritur, scriptis sub conditione an detur secundum tabulas, pendente conditione, licet non adeant? Et absolutum est dari, si exstent tabulæ signatæ septem testium signis, *l. 18. hoc tit.* Quod si deficiat conditio, distinguendum est. Nam aut scripti sunt extranei, aut liberi, aut legitimi, id est, agnati, aut cognati. Si extranei sint scripti, & pendente conditione acceperint secundum tabulas, repellentur, ea conditione defecta. Si liberi sint, sciendum est, filium posse institui sub potestativa conditione, ut si dederit 10. sub casuali non posse, quod obtinet etiam in emancipato filio jure prætorio. Finge igitur, filium esse institutum sub potestativa conditione, ea deficiente, repelletur ut extraneus, licet agnoverit secundum tabulas. Quod si sub casuali filius est institutus, non est recte institutus, *l. Lucius, de cond. & demonst.* quoniam deficiente conditione invenitur præteritus, & ideo deficiente conditione si emancipatus sit, habet contra tabulas: si sit suus, habet etiam contra tabulas, sed potest etiam intendere ipso jure testamentum nullum esse. Quod si filius pendente casuali conditione acceperit secundum tabulas, & ea defecerit, tunc filius emancipatus est tuendus, perinde ac si accepisset contra tabulas, nec indiget nova bon. possessione; secus est in suo: nam suus hac tuitione non indiget, quoniam rem habet ab intestato, *l. 3. §. sed si sub conditione, ff. de bon. poss. contr. tabul.* Hoc casu emancipatus etiam præstat legata exceptis personis: suus autem non præstat. Sed opponitur huic §. *l. 6. inf. hoc tit.* Hic enim §. comprehendit suum & emancipatum institutum sub conditione casuali, & hoc modo suus est inutiliter institutus: at emancipatus jure tantum prætorio sub conditione casuali inutiliter instituitur, non etiam jure civili. Et inutiliter instituto, pendente conditione, non datur secundum tabul. *d. l. 6.* At in *h. §.* traditur recte dari. Dicendum est, filio dari secundum tabulas, quamvis sit inutiliter institutus, quoniam omnino rem est habiturus ab intestato, & ideo facile datur secundum tabulas, *l. qui ex literis, §. test. hoc tit.* Dicta autem lex 6. est accipienda de bonorum poss. secundum tabulas cum re: nam sine re inutiliter etiam instituto datur secundum tabulas. Nunc dicendum est de legitimis scriptis: Finge: legitimi, id est, fratres scripti sunt heredes sub conditione, hi possunt præteriri: pendente autem conditione petierunt secundum tabulas. Quod si defecerit conditio institutionis, & scripti sint proximiores ab intestato, hoc casu Prætor eos tuetur, perinde ac si accepissent bonorum possessionem ab intestato, nec præstabunt legata exceptis personis, quia Prætor non tuetur vice contra tabulas, sed vice unde legitimi, *l. 5. hoc tit.* in qua legendum est, *Ceteri non*, scilicet legitimi.

Ad §. Pro qua quisque parte *heres scriptus est, pro ea accipiet bonorum possessionem. Sic tamen, ut si non sit, qui ei concurrat, habeat solus bonorum possessionem. Quamdiu tamen ex heredibus unus deliberat, utrum admittat bonorum possessionem, an non, portio bonorum possessionis ejus coheredi non defertur.*

HEredi scripto datur secundum tabulas adscriptæ partis. Idemque servatur in aditione hereditatis, *l. 2. sup. si pars heredit. petat.* Verum repudiante coherede, vel alias excluso, vacans portio illis ipso jure adcrescit, *l. 3. §. ult. de bonor. possess.* Eis autem adcrescit tacito jure, sine nova aditione, aut bonorum possess. *§. si duo, hac l.* Ergo finge, duos esse heredes institutos, Primus & Secundus ex partibus. Secundo deliberante, Primus suæ partis bonorum possessionem tantum agnoscet; Ergo is qui deliberat, partem facit: Idem dicendum est, si unus institutus sit pure, alter sub conditione. Nam pendente conditione scriptus pure, suæ tantum partis bonorum possess. admittit, & pro sua parte adit. Hæc fuit sententia Joannis, ut ait Accursius *l. 35. sup. de hered. inst. & ad d. l. 2.* In alia opinione fuit Azo, & movebatur *l. si heres, sup. famil. ercisc.* Finge: unus est institutus pure, alter sub conditione. Primus interim agit actione hereditaria, & vicit. Lex ait, Primo dari actionem judicati in solidum, non pro sua parte: Verum commodum victoriæ communicabit conditione existente. Movebatur etiam *l. 1. §. sed & quoties, sup. ad Trebellian.* Testator rogavit heredem pure, ut uni restitueret hereditatem, & sub conditione, ut alteri eandem restitueret: pendente conditione priori restituet totam hereditatem, sed existente conditione communicabitur hereditas. Præterea movetur *l. sub conditione, in fine, inf. de adsing. libert.* Testator adsignavit libertum duobus, uni pure, alteri sub conditione: is cui adsignatus pure est libertus, pendente conditione, jus patronatus solus habebit: sed existente conditione communicabitur. Movebatur etiam *l. idem essi, §. ult. sup. de usufr. adcresc.* Finge: legavit usumfructum duobus, uni pure, alteri sub conditione: pendente conditione, is cui legatus est pure, usumfructum habebit. Nunc Azo ait, cur etiam in quæstione proposita, is qui scriptus est, interim non ex asse adibit hereditatem, & solus petet bonorum possessionem? Respondeo, illas omnes ll. loqui de re conjunctis, qui singuli habent solidum ab initio, sed concursu partes habent. Ergo non mirum si interim in solidum admittantur. Et idem est in heredibus institutis. Quod diximus de sententia Joannis, verum est si sint heredes scripti ex partibus. At diversum est, si non sunt scripti ex parte. Finge: *primus heres esto, secundus item heres esto, si navis ex Asia venerit*: hoc casu primus bonorum possessionem totorum bonorum admittet, & interim adire poterit in solidum: At existente conditione communicabit. At obstat regula juris: *Qui semel est heres, non desinit esse heres.* At hic interim exstitit heres in solidum, ergo heres esse non desinet in solidum existente conditione, sed non desinit esse heres, nam decrescit de parte ea, ex qua factus est heres, *l. 3. & 4. sup. si pars hered. petat.*

Ad §. Si primus quidem *ita substitutus sit, si intra decem, secundus, si post decem, intra quatuordecim annos: si quidem intra decem decesserit, primus solus heres erit, & accipiet bonorum possessionem: si vero post decem, intra quatuordecim, secundus solus heres erit, & accipiet bonorum possessionem: Nec sibi junguntur, cum ad suam quisque causam substitutus sit.*

HIc §. pertinet ad substitutionem pupillarem, quæ fit usque ad pubertatem, *l. 14. de vulg.* Fit tamen etiam ad breve tempus, puta, si decesserit filius pupillus intra decimum annum, *l. 21. & l. 38. & l. 43. §. item quæro, eod. tit.* Finge igitur patrem substituisse pupillo duos, primum, si pupillus decederet intra decimum annum, secundum autem si decederet intra quatuordecimum, scilicet post decimum. Nunc finge, pupillum decessisse octavo anno, quis admittetur? ex substitutione primo dabitur secundum tabulas. Quod si decedat post decimum annum, puta duodecimo anno, tunc solus secundus admittetur. Ergo simul non veniunt ex substitutione. Res non caret dubitatione. Nam unus est substitutus, si intra decimum annum moriatur: alter, si intra quartum decimum: Ergo qui decessit intra octavum, decessit intra decimum, & eadem ratione inter decimum quartum. Verum suum cuique tempus servandum est, nisi aliud suadeat testatoris voluntas, *d. §. item quæro.*

Ad §. Defertur bonorum possessio *secundum tabul. primo gradu scriptis heredibus: mox, illis non petentibus, sequentibus non solum substitutis, verum substituti quoque substitutis: & per seriem substitutos admittimus. Primo gradu autem scriptos accipere debemus omnes, qui primo loco scripti sunt: Nam sicuti ad adeundam hereditatem proximi sunt, ita ad bonorum possessionem admittendam.*

TEstator potest facere plures heredum gradus in infinitum, *l. 36. sup. de vulg. & pup.* Ordo autem graduum servatur in adeunda hereditate, & in admittenda bonorum possessione. Nam ea defertur primum institutis, deinde substitutis, tum substitutorum substitutis. Verum gradus heredum cum dicitur, non æstimatur ex ordine scripturæ; sed successionis, quia quot sunt successiones, tot etiam sunt gradus. Itaque in *l. sciendum, de verb. sign.* heredem accipi per multas successiones, intellige per multos gradus: sumitur *successio* pro *gradu*. Finge igitur, primus ex parte heres esto: fecit deinde substitutionem vulg. si 1. non erit, 2. esto: deinde adjecit, 3. heres esto ex alia parte: si 3. non erit, 4. esto: hoc casu defertur poss. primo & tertio, deinde dabitur secundo & quarto vulgari modo substitutis.

Ad §. Si quis ita scripserit: Primus ex parte heres esto, si primus heres non erit, secundus heres esto. Tertius ex alia parte dimidia heres esto. Si non erit, quartus heres esto. *Primus & tertius, priores ad bonor. possess. invitantur.*

HEredi instituto sub conditione, interim datur secundum tab. *l. si sub conditione, & l. si servus, hoc tit.* Sed huic sententiæ obstat hic §. nam hic datur casus in quo instituti non possunt admitti ad bonor. possessionem: species hujus §. hæc est: Testator ita dixit. Primus & secundus fratres heredes sunto: deinde separavit portiones heredum, & dixit, uter ex fratribus meis, Sejam uxorem duxerit, heres esto ex dodrante, uter non duxerit, heres esto ex quadrante, si primus ducat Sejam in uxorem, vel si malit Seja ei nubere, dabitur ei bonorum possessio dodrantis, & secundo quadrantis. Mortua autem Seja ante moram heredum, vel si neutri velit nubere, fratres heredes erunt hoc casu ex æquo, *l. 23. & l. prox. sup. de cond. inst. l. quoties, §. si quis tamen, de hered. inst.* quia ab initio sunt instituti heredes pure, sed deinde discretæ sunt portiones ex eventu nuptiarum, & ex conditione, qua deficiente sine eorum culpa, redigentur ad æquales portiones, quæ eis prius tacite datæ erant. Sed an eis interim dabitur secundum tabulas, dum deliberat Seja de eligendo marito? Minime, antequam sit impleta conditio, vel defecerit non datur bonorum possessio. Ex his colligimus, conditionem impedire secundum tab. bon. poss sed id fit, quia incertum est, ex qua quisque parte heres sit, pendente ea nuptiarum conditione, *l. ult. h. t.* Necessarium enim est scriptos certos esse de partib. ut agnoscant secundum tab. nam si sint certi de partibus conditio adscripta institutioni non facit moram agnitioni bonor. possessionis. Deinde notandum est, secundum tabul. non dari ei, qui est inconsulto scriptus casu aliquo & incaute, quia non habet defuncti voluntatem. Præterea non datur ei, cujus nomen consulto a testatore deletum est, licet legi possit, id est, licet adhuc scriptus, *l. si ita, §. is autem, h. t.* Deinde non datur ei, cujus nomen est inconsulto deletum, si non possit legi, & si sit deletum ante mortem testatoris, *l. 1. sup. si tab. test. exst.* Postremo notandum est ex §. *si duo, h. t.* substitutum præferri conjuncto, vel coheredi: Verum substituto deficiente, vocatur coheres per jus adcrescendi, alioqui jus substitutionis præfertur juri adcrescendi: Excipitur, si aliud suadeat voluntas testatoris, *l. pen. C. de impub. l. 30. sup. de vulg. & pupil.* Verum substituto deficiente res revertitur ad coheredem. Sed obstat *l. pen. sup. de inj. rup.* in quo excluso substituto, exclusus est coheres: Ergo ad eum res non redit. Sed ideo fit, quia coheres non potest venire ex sua persona ob postumum præteritum. At quoties coheres potest venire ex sua persona excluso substituto, necessario res venit ad coheredem.

Ad §. Si servus heres scriptus *sit, ei domino defertur bonorum possessio, ad quem hereditas pertinebit. Ambulat enim cum dominio bonorum possessio. Quare, si mortis tempore Stichus heres institutus fuit servus Sempronii, nec Sempronius eum jussit adire, sed vel decessit, vel etiam eum alienavit, & cœpit esse Septitii: evenit, ut, si Septitius eum jusserit, Septitio deferatur bonorum possessio: Ad hunc enim hereditas pertinet. Unde si per multos dominos transierit servus, tres, vel plures: novissimo dabimus bonorum possess.*

SErvo instituto bonorum possessio secundum tabulas datur domino. Quid si dominum mutaverit post testamentum? ambulat bonor. poss. & transit ab uno domino in alium: Nam si dominium ambulat, & secundum tabul. ambulat. Ergo novissimo domino dabitur bonor. poss. secundum tab. nihil mutat, si fuerit servus scriptus contemplatione prioris domini, cur enim primus eum alienavit? Porro postumis scriptis datur secundum tabulas, si nati sint, *l. 3. hoc tit.* Et ait: *Omnibus postumis institutis dari secundum tabul.* id est, etiam alieno postumo, *§. 1. Inst. de bonor. possess.* Jure tamen civili, non poterat adire alienus postumus: at jure prætorio potest admittere bonor. possessionem secundum tab.

Ad L. VIII. Si ita scriptum sit: Sempronius ex parte dimidia heres esto: Titius, si navis ex Asia venerit ex parte tertia heres esto: Idem Titius, si navis ex Asia non venerit, ex parte sexta heres esto. *Titius non ex duabus partibus heres scriptus, sed ipse sibi substitutus intelligi debet. Ideoque non ex majore parte quam tertia, scriptus videtur. Secundum hanc rationem, cum sextans vacuus relinquatur bonorum possessionem Titius accipiet, non solum tertiæ partis sed ejus quoque, quæ ex sextante eidem accrescit.*

IS, qui substituitur, vulgo alteri substituitur, non sibi. Interdum tamen quis potest sibi ipsi heres substitui. Nam aut duo sunt gradus heredum, aut unus. Si duo, valet substitutio sui ipsius, *l. sed si plures, §. ult. & l. ult. §. Titius, de vulg.* At si unus tantum sit gradus heredum, aut pure quis institutus est, aut sub conditione. Si sit pure institutus, substitutio non profuit & inanis fuit. Quod si sub conditione sit institutus, substitutio valet deficiente institutionis conditione, sive quis sibi ipsi sit substitutus sub conditione contraria, sive diversa, cujus exemplum hic proponitur. Finge: testator ita dixit: *Primus heres esto ex semisse, secundus si navis ex Asia veniet ex triente, quod si non venerit ex sextante*, hoc casu secundus non erit heres ex sextante & triente, quia sibi ipsi substitutus est. Ergo si exstiterit conditio, erit tantum heres ex triente. Hoc itaque casu vacat sextans, quoniam primus fert semissem, secundus trientem. Ergo as non est consumptus in heredes. De sextante autem quid fiet? Utique adcrescet pro portionibus hereditariis, *§. videamus, de her. inst.* Interim autem .i. pendente conditione institutionis, an competit secundo bonorum possessio trientis vel sextantis? Accursius putat utramque competere, sed hoc falsum est: nam cum non sit certum, utrum sit heres ex triente, an ex sextante, non poterit bonor. poss. admittere, *l. 2. §. si quis ita, l. ult. h. t.* Ergo antequam impleta sit conditio, bonor. possess. secundus rite non accipiet neque sextantis, neque trientis.

Ad §. Qui filio impuberi *substituitur ita*: Si filius meus moriatur, priusquam in suam tutelam veniat: Tunc Titius mihi heres esto: *sicut hereditatem vindicat, perinde ac si verbum hoc*, mihi, *adjectum non esset, ita bonorum quoque ejus possessionem accipere potest.*

DUplex est substitutio, una pupillaris, altera vulgaris: ex vulgari succeditur testatori: ex pupillari pupillo, & est heres pupilli directe, non per consequen-

quentiam. Testator autem dixit, *si filius impubes decesserit, Titius mihi heres esto*: non videtur facta rite substitutio pupillaris, quia non pupillo heredem dedit, sed sibi: lex tamen ait, valere substitutionem, & perinde hoc accipiendum esse, ac si non dixisset *mihi*. Itaque huic substituto dabitur bonorum possessio secundum tabulas pupillares. Exemplum hujus rei exstat in *l.1. & l. coheredi, sup. de vulg.* Finge: pater ita substituit pupillariter, *si filius meus impubes decesserit, Titius in ejus partem succedito*? Hoc casu videtur sibi substituisse, non pupillo, & suis bonis: lex tamen ait, substitutionem valere, & trahi ad bona adventitia pupilli: Nam ut cum quis sibi heredem facit ex fundo vel alia certa re, neque coheredem scripserit, ille succedit in universum. Idemque est, si post hæc verba, *si impubes decesserit*, & demonstratam hanc conditionem jusserit substitutum sibi heredem esse: Nam & hoc casu substitutus accipiet omnia bona pupilli adventitia.

Ad §. Sed & cum in prænomine, *cognomine erratum est: is ad quem hereditas pertinet, etiam bonorum possessionem accipit*.

BOnorum possessio datur heredi instituto, etiamsi in ejus nomine, cognomine, vel prænomine erratum sit, *l.4. C. de test.* Necesse tamen est, ut constet de herede, *l. ult. h. t. l. quoties, §. si quis nomen, & §. prox. sup. de hered. instit.*

Ad §. Quidam testamentum *in tabulis sibi fecit, filio autem impuberi per nuncupationem substituit. Respondi, sententiam prætoris in danda bonorum possessione eam esse, ut separatim patris, separatim filii heredes æstimari debeant: Nam quemadmodum scripto filii heredi separatim ab heredibus patris, ita nuncupato videri separatim scriptis patris heredibus bonorum possessio dari.*

PAter scripsit sibi heredem & pupillo, & quodammodo duo testamenta fecit: hoc casu prætor dat separatim bonorum possessionem ei, quem pater sibi scripsit, & ei, quem pupillo: quoniam alia atque alia est hereditas, unum est testamentum, sed duplex est hereditas, *l.2. §. illud, de heredit. vend. §. igitur, de pupill.* Idem dicendum est, etiamsi pater utrosque heredes nuncupaverit, separatim eis prætor dabit bonor. possess. secundum tab. Quid dicendum est si pater sibi heredem scripserit, & pupillo nuncupavit heredem, *l. patris, sup. de vulg.* Et hoc sane casu videntur esse duo testamenta: sed hoc etiam casu prætor dat utrisque separatim bon. poss. secundum tab. Ex hoc §. apparet non tantum secundum tabulas dari secundum scripta, sed etiam secundum nuncupationem, *l.1. C. de bonor. possess. sec. tabul. liberti, & l.2. C. hoc tit. l. ult. C. de codicill.* Hic etiam notandum est, secundum tabulas pupillares dari bonorum possessionem, etiamsi non sint signatæ, videlicet si pater ex scripto sibi & pupillo heredem scripserit: secundum tabulas pupillares dabitur bonor. possessio substituto: Nam satis est, si signatæ sint tabulæ patris, in quibus sibi heredem fecit, *l. patris, sup. de vulg.* Et hoc est, quod ait lex, *etiam jure prætorio*. Nam sufficiunt signa septem testium. Et sufficit, tabulas patris esse signatas, *l.9. hoc tit.* sed idem non est si pater nuncupaverit sibi heredem, & pupillo scripserit, *d. l. patris*. Nam hoc casu in tabulis pupillaribus signa requiruntur.

Ad L.X. Si servus sub conditione *heres institutus sit, an bonorum possessionem accipere potest, dubitatur. Et Scævola noster probat, posse.*

QUæstio est, an servo instituto possit dari bonorum possessio, id est, an ipse servus possit eam a prætore petere? *L. servus, sup. de bon. poss.* ait, ei dari posse, non tantum si sit institutus pure, sed etiam si sub conditione, in hac lege 10. vide *l. si sub conditione, hoc tit.*

A Ad L.XI. Qui ex liberis meis impubes supremus morietur, ei Titius heres esto. *Duobus peregre defunctis, si substitutus ignoret, uter novissimus decesserit: admittenda est Juliani sententia, qui propter incertum conditionis, etiam prioris posse peti bonorum possessionem respondit.*

Ad §. Filius heres institutus, *post mortem patris ab hostibus rediit. Bonorum possessionem accipiet. Et anni tempus, a quo redit, ei computabitur.*

Ad §. Testamento facto, *Titius adrogandum se præbuit, ac postea sui juris effectus, vita decessit. Scriptus heres, si possessionem petat, exceptione doli mali summovebitur: quia dando se in adrogandum, testator cum capite fortunas quoque suas in familiam, & domum aliam transferat. Plane si sui juris effectus codicillis aut aliis literis eodem testamento* B *se mori velle declaraverit: voluntas, quæ defecerat judicio recenti rediisse intelligitur: non secus, ac si quis aliud testamentum fecisset, ac supremas tabulas incidisset, ut priores supremas relinqueret. Nec putaverit quisquam, nuda voluntate constitui testamentum: Non enim de jure testamenti maxime quæritur, sed viribus exceptionis, quæ in hoc judicio quanquam actori opponatur, ex persona tamen ejus, qui opponit, æstimatur.*

PAter habebat duos impuberes filios; substituit supremo morienti. Mens testatoris hæc est, ut frater superstes, fratri succedat ab intestato: deinde ut novissimo morienti filio succedat substitutus ex substitutione: Sed substitutus, qui succedit supremo morienti, prioris hereditatem invenit in hereditate novissimi: Hoc casu si decedant fratres diverso tempore, substitutus erit tantum C heres novissimo, sed erit in hereditate prioris. Quod si uterque frater simul pereat, vel si non appareat quis novissimus decesserit, substitutus utrique succedet ex substitutione, *l. si ex duobus, sup. de reb. dub.* quia substitutus est supremo, & is supremus est, quem nemo sequitur. At uterque est supremus. Præterea id ei incertum admittit. Opponitur *lex cum qui, sup. ad Trebell.* Finge: scripsit duos impuberes heredes, rogavit eum, qui supremus moreretur, ut suam partem restitueret Titio, defuncti autem sunt simul, ut non appareat quis sit supremus, eis succedet mater ex Tertylliano, & substituto non debetur fideicommissum, quia non apparet, quis supremus decesserit: cur tamen substitutio valet? Nam fideicommissum non valet. In specie proposita ea fuit mens testatoris, ut supremo morienti succederet D substitutus, & totum haberet, id est, ut inveniret totum in hereditate morientis. At in *l. eum qui*, substitutum per fideicommissum testator voluit partem tantum habere, quæ non potest definiri, quia incertum est, quis supremus decesserit. Deinde ex §.1. *h.* colligendum est, captivis institutis dari possessionem bonorum secundum tabulas, si redierint, & ideo captivi partem interim faciunt, *l.1. §. si ex tribus, sup. de bonor. possess. contr. tab.*

Ad L. XII. Ut scriptus heres agnoscere *possit bonorum possessionem, exigendum puto, ut & demonstratus sit propria demonstratione, & portio adscripta ei inveniri possit: licet sine parte institutus sit. Nam qui sine parte heres institutus est, vacantem portionem, vel alium assem occupat. Quod si ita* E *heres scriptus sit, ut interdum excludatur a testamento, eo quod non invenitur portio, ex qua institutus est: nec bonorum possessionem petere potest: id evenit, si quis ita heredem instituat*: Titius, quanta ex parte priore testamento eum heredem scriptum habeo, heres esto: vel, quanta ex parte codicillis scriptum eum habeo, heres esto: *Sic scriptus non inveniatur. Quod si ita scripsero*: Titius, si eum priore testamento ex semisse scriptum heredem habeo, *vel* si eum codicillis ex semisse heredem scripsero, ex semisse heres esto: *Tunc accipiet bonorum possessionem, quasi sub conditione heres scriptus.*

BOnorum possessio secundum tabulas datur heredi, qui certa demonstratione significatus est, id est, heredi

redi certo, licet non sit nominatus. Præterea exigimus, ut appareat, ex qua parte sit heres, & ejus partis bonorum possessionem amplectatur secundum tab. Quod si sine parte sit institutus, etiam ei dabitur secundum tabulas: Nam satis liquere potest quid ei debeatur. Scripto sine parte reliquum assis debetur, vel etiam, si as consumptus sit, in heredes priores, scripto sine parte debetur alter as, ex *l. interdum, sup. de hered. instit.* Aliud dicendum est, si non appareat, quæ pars ei debeatur: Nam tunc non dabitur secundum tabulas. Finge; testator ita dixit. Ex qua parte, &c. Confertur hæc institutio in tempus præsens, & idem est, si conferatur in tempus præteritum: hoc casu si pars non inveniatur in testamento, non dabitur bonorum possessio, & inutilis erit institutio, *l.2. de hered. instit. §. potest.* Quod si institutio collata sit in tempus futurum, & si ita dixerit: *Ex qua parte ipsum heredem scripsero, heres esto*, nec adscripserit partem eam, an dabitur bonorum possessio secundum tabulas? & constat dari, ac si sub conditione heres scriptus esset, *l. si quis ita, de hered. instit.* Idem est si testator ita dixerit: *si illum in codicillis scriptum habeo ex semisse, vel in testamento priore scriptum habeo, vel si scripsero ex semisse, heres esto*. Notandum autem est, hanc orationem esse testatoris, ut & illud, *vel*, ut & Accursius notat. Hoc casu dabitur bonorum possessio secundum tabulas.

AD TITULUM XII.

Si a parente quis manumissus sit.

Ad L.I. Emancipatus a parente *in ea causa est, ut in contra tabulas bonorum possessione liberti patiatur exitum. Quod æquissimum prætori visum est: quia a parente beneficium habuit bonorum quærendorum: quippe, si filiusfamilias esset, qualcunque sibi adquireret, ejus emolumentum patri quæreret. Et ideo itum est in hoc, ut parens exemplo patroni, ad contra tabulas bonorum possessionem admittatur.*

Ad §. Enumerantur igitur *edicto personæ manumissorum sic*: in eo, qui a patre, avove paterno, proavove paterni avi patre.

DICTUM est supra de bonorum possessione contra tabulas, quæ datur liberis præteritis: Nunc de ea bonorum possessione contra tabulas liberorum emancipatorum, quæ datur parentibus præteritis, si in emancipatione manumissores extiterint ex contractu fiduciæ, ex quo etiam emancipant, & manumittunt. Nam filium pater emancipat, id est, vendit, interposita fide remancipandi, & remancipatum ex fiducia postea manumittit: Cajus *lib.1. Institut. tit.6.* Ergo hæc possessio bonorum datur parentibus manumissoribus, *l.3. hoc tit.* Oportet a parente emancipatum, & manumissum. Ergo non idem est emancipatus, & manumissus. Nam fieri potest, ut filius sit a patre emancipatus, & non manumissus: & hoc casu non datur ei bonorum possessio ex hoc edicto. Quod si eum manumiserit, datur ei tanquam patrono, quoniam filium deductum in quandam imaginariam servitutem ipse manumittit. Ergo datur tanquam jure patronatus, & tanquam jure manumissionis, non quod sit pater, *l.16. §. ult. sup. de inoffic. testam. l.29. §. ult. sup. de milit. testament.* Patroni enim, qui manumiserunt servos, si fuerunt a libertis præteriti, habent contra tabulas liberorum emancipatorum: quia liberi ab his parentibus habent quasi libertatem, & beneficium bonorum quærendorum, *l.1. in princ. hoc tit. l.7. sup. ut legator. nom. cau.* Alias emancipatio dicitur honor, *§. hæc quoque, per quas pers. nob. adq. & l.1. h. t. Emancipatis*, & manumissus; hic Accursius perperam citat *l. si manumissori, de libertis*. Nam est sub *tit. C. de obseq. patr. præst.* Porro si parens in emancipatione non extiterit manumissor, ut si non contra-

A xerit fiduciam, non dabitur ei secundum tabulas, sed præteritio ejus habetur pro exheredatione, & inde dabitur ei querela inofficiosi quasi patri exheredato, *l. pater filium, de inoffic. testam.* Sed an patri manumissori præterito potest competere querela? Maxime, *§. ult. h. l.1.* Itaque pater præteritus, ut manumissor habet contra tabulas: ut vero pater, habet querelam inofficiosi testamenti. *Jus antiquum*, id est, querelam, licet quidam interpretentur jus antiquum, bonorum possessionem unde 10. personæ, de qua agitur in *§. sunt autem, de bon. poss.* Sed hæc non datur præterito parenti, id est, non datur facto testamento, sed datur ab intestato, & datur parenti, non manumissori, ut præferatur extraneo manumissori: Manumissori autem patri datur ab intestato Unde legitimi, vel etiam lege hereditas defertur, *l. si ad pa-* B *trem, de suis & legitim. hered. l.2. C. ad Tertyll.* Alii interpretantur jus antiquum, id est, secundum tabulas, ut Accursius refert. Sciendum est, quod hodie ex constitutionibus Justiniani, pater, qui filium emancipavit, videtur etiam manumisisse, quia semper intelligitur contracta fiducia. Ergo hodie semper patri datur contra tabulas, vel querela ab intestato datur patri Unde legitimi, vel ei lege hereditas defertur: Bonorum possessio autem Unde decem personæ, hodie inanis est, *§. ult. de bonor. possess.* Ceterum prætor in hoc edicto recenset personas parentum manumissorum, pater, avus paternus, vel proavus paterni avi pater. Unde sequebatur, emancipatus, & manumissus erit, servabo eum, atque si ex servitute manumissus esset. Ideoque trahendum est ad alios parentes, ut Accursius notavit.

C

Ad §. Nepos ab avo manumissus, *dedit se adrogandum patri suo: sive manens in potestate patris decesserit, sive manumissus diem suum obeat: solus admittetur avus ad ejus successionem ex interpretatione edicti: quia perinde defert prætor bonor. possessionem, atque si ex servitute manumissus esset. Porro si hic esset, aut non esset adrogatus, quia adrogatio liberti admittenda non est: aut si obrepserit, patroni tamen nihilominus jus integrum maneret.*

IS, qui manumissus est a parente, similis est liberto in hoc jure bonorum possessionis contra tabulas. Revera tamen est ingenuus, *l.2. hoc tit.* Nam hæ manumissiones, & emancipationes erant fictitiæ: Parens D autem manumissor est similis patrono. Adrogatio autem alieni liberti non est admittenda, *l. si paterfam. in fine, sup. de adopt.* Quod si admittatur a Principe, adrogatio quidem valet, & is qui est adrogatus habet jura ingenuitatis in familia adrogatoris: alias vero non habet, sed quod attinet ad omnia alia est libertus, hæc adrogatio non tollit jus patronatus, *l. ult. sup. de adopt. l. liberto, sup. de in jus voc. l. ult. de statu homin. l.32. de ritu nupt.* Nunc finge, nepotem esse ab avo manumissum, & emancipatum, deinde hunc nepotem dedisse se adrogandum patri suo. Itaque est quasi libertus avi sui, adrogatus igitur est alienus quasi libertus. Hæc igitur adrogatio non sustulit jus patronatus avi: Itaque solus avus succedet huic nepoti jure patronatus, & licet hic nepos sit adrogatus, tamen habet bona: Veniet autem E avus ad successionem contra tabulas, vel unde legitimi, & excludet patrem & matrem, *l. æquissimum, in fine, ad Tertyll.* alias vero avus manumissor non excludet matrem ab intestato, *l.2. §. sed neque avus, eod. tit.* Nam primum matrem excludit pater, deinde patrem excludit avus manumissor, itaque anteponitur avus in hoc, *d. l. æquissimum*. Hic notandi sunt quidam casus, quibus parenti non datur contra tabulas, si manumissor sit, & præteritus. Primus est, si pecuniam accepit, ut filium emanciparet, & manumitteret: Nam repelletur exceptione doli mali, quæ inducta est exemplo patroni, *l.3. §. si quis nummos, inf. de bon. libert.* Accursius tamen ait, aliud esse in patrono, & adfert *l.1. C. de bon. libert.* quam tamen legem recte ibi explicat

ipsemet. Secundus est, si filius vivus patri debitam portionem dederit, ne turbaret testamentum ejus: Nam ei non dabitur contra tabulas, & idem est in patrono, *l.3. §. sed etsi mortis, inf. de bon. libert.* Verum opponit Accursius *l. si quando*, §.1. *Cod. de inoffic. testam.* Finge: pater filio vivus quædam donavit, & cum eo pactus est, ut rebus donatis contentus esset, nec inquietaret testamentum ejus: lex ait, nihilominus filium acturum. Cur ergo etiam hoc casu non dabitur actio parenti & patrono, licet vivus aliquid acceperit a filio? sed in nostro casu data est patri debita portio, & ei satisfactum est, §. *si parens, h. lit.* At in *l. si quando*, filio datum est minus debita portione, nec ei satisfactum est, & ideo adjecta est pactio, ut eo esset contentus. Itaque poterit filius agere ad supplementum, vide §. *hac generaliter, dict. l. si quando.* Tertius casus est, si filius post emancipationem militare cœperit, quod potest referri ad utramque militiam: Nam patri non datur contra tabulas in bona castrensia, vel quasi castrensia. Imo nec querela ei datur: quod & obtinet in patrono, *l.3. §. patronus, de bon. libert. l. ult. Cod. de inoffic. testam.* & in §. *etsi & alius, h. l.1.* in quo citatur rescriptum Divi Pii, quod etiam adducitur in *l.30. de test. milit.* Sed id Justinianus immutavit in Novella, in querela scilicet. Nam pater habet querelam in bonis castrensibus, & quasi castrensibus, si de iis testatus est filius, *Novell.115. §. aliud, & §. presbyt. de sanctiss. Episc.* Et hoc Accursius notavit. Quartus casus est, si pater coactus filium emancipaverit: nam tunc poterit impune præteriri. Exemplum est in *l. ult. hoc tit.* ut si pater male tractet filium: quia cogitur eum emancipare. Ex hac *l.* constat Aristonem & Neratium Priscum fuisse temporibus Trajani Imperat. Idem est etiam in patrono. Ceterum in aliis quibusdam differt patronus a parente. Primum contra tabulas datur etiam liberis patroni, ob præteritionem: at liberis parentis non datur contra tabulas, §. *liberos, h. l.* Præterea patrono datur actio Faviana vel Calvisiana, utraque enim idem continet, sed una est a Favio Prætore, altera a Calvisio. His actionibus patronus revocat; quæ libertus alienavit in fraudem suam, *tot. tit. si quid in fraud. patr.* Parenti autem non datur, nam possunt liberi alienare, non habita ratione patris, cum sint ingenui, *l.2. hoc tit.* Præterea patronus liberto potest imponere operas: parens non potest, quia esset contra pietatem, *l. pen. hoc tit. l. pen. inf. de obseq.* Accursius etiam sumpsit aliam differentiam ex *l.3. hoc tit.* In qua quæritur, quotæ partis sit possessio bonorum, quæ datur patri. Sed aut sunt institutæ turpes personæ, parente præterito; tunc parenti manumissori datur omnium bonorum possessio. Si honestæ personæ, partis certæ datur bonorum possessio, id est, dimidiæ partis ex edicto Prætoris, ex constitut. Justin. tertiæ. Sed hæc distinctio non admittitur in patrono, quia semper ei datur bonorum possessio certæ partis, id est, tertiæ partis bonorum ex constitut. Justin.

Ad L.III. §. Si filius emancipatus *testamento suo patrem suum præterierit, sive heredem instituerit: fideicommissa non cogetur pater præstare ex sua parte, quæ ei debetur, etiamsi adierit hereditatem: sed & si filia vel neptis manumissa sit, & pater, vel avus præteritus petat bonorum possessionem, eadem quæ in filio, dicenda sunt.*

HIc quæritur, an parentes præteriti, qui petierunt contra tabulas, præstent legata in eis tabulis relicta, an eadem sit causa liberorum & parentum, in hoc casu. Lex ait, non præstare. Ergo parentes habent debitam portionem sine onere fideicommissorum & legatorum, id est, semissem ex edicto Prætoris: At triens hodie est, quem parens fert sine onere. At quæritur, quid juris sit, si parens institutus sit ex debita portione, & is adiit, an præstet legata pro ea portione? Lex etiam ait, eum non præstare legata, licet adierit: Itaque undique debet parens habere jus suum imminutum, & partem suam immunem. Secus est, si aliquid acceperit supra debitam portionem: nam pro eo, quod excedit, præstabit legata & fideicommissa. Sed quæritur, an idem sit in patrono? Et in hac quidem re fere parens exæquatur patrono in petenda contra tabulas. Et certe idem est in patrono, *l. si patronus, de donat. inf. l. cum patronus, sup. de leg.2. & l. si patronum ex debita, l. si patronus ex certa, inf. de bon. libert. l. si libertus patrono, & l. §. pen. Nov.1.* Hæc de patrono instituto ex parte debita, & præterea ei aliquid prælegatum est: in eo quod accepit præter partem debitam præstabit legata: id ostenditur in *l. libertus, de bonis libert. §. penult. Nov. de hered.* qui si sit præteritus, nec præstabit legata, ut nec parens. Sed an præstant legata saltem exceptis personis? Et videntur præstare, *l.4. sup. de cond. & demonstr.* quæ loquitur de patrono: & idem est in parente. Sed hodie nulli patronus præstat legata ex institutione, nec liberis liberti exheredatis, §. *sed nostra, in fine, de success. libert.* Itaque hac in re hodie melior est conditio parentum & patronorum, quam liberorum, qui emancipati præteriti, & petentes contra tabulas, legata præstant exceptis personis relicta, sui nunquam præstant, *l. is cui, de leg. præstand.* Nam liberi habent possess. bonorum totorum. At ea, quæ datur parentibus & patronis, est certæ & constitutæ partis. Præterea quæ datur liberis, datur testamento destituto, id est, nullo herede existente. Itaque dicitur contra lignum, id est, tabul. poss. bon. quod vulgo, *de bonor. poss. contr. tab.* At quæ datur parenti & patrono, datur si aliquis heres extiterit: nam est contra heredem, *l.3. §. ut patronus, inf. de bon. lib. & l. si cum patrono, sup. de bon. poss.* Ceterum quæ dicta sunt de filio emancipato & nepote, eadem obtinent in filia & nepte.

AD TITULUM XIII.

De bonorum possessionibus ex testamento militis.

Ad L.I. Non dubium est, *quin debeant ratæ voluntates esse eorum, qui in hosticolo suprema judicia sua quoquo modo ordinassent, ibidemque diem suum obiissent. Quamquam enim distet conditio militum ab his personis, quas constitutiones principales separent: tamen qui in procinctu versantur, cum eadem pericula experiantur, jura quoque eadem merito sibi vindicant. Omnes igitur omnino, qui ejus sunt conditionis, ut jure militari testari non possint, si in hosticolo deprehendantur, & illic decedent: quomodo velint, & quomodo possint, testabuntur: sive præses quis sit provinciæ, sive legatus, sive quis alius, qui jure militari testari non potest.*

Ad §. Item navarchos & trierarchos *classium jure militari posse testari nulla dubitatio est. In classibus omnes remiges, & nautæ milites sunt. Item vigiles, milites sunt, & jure militari eos testari posse, nulla dubitatio est.*

Ad §. Si quis militum ex alio numero *translatus sit in alium: quamvis & hinc sit exemptus, & illo nondum pervenerit: tamen poterit jure militari testari. Est enim miles, quamvis in numeris non sit.*

DIctum est de bonorum possessione secundum tab. vel secundum nuncupationem paganorum: Nunc datur titulus de bonorum possess. secundum testamentum militis quoquo modo factum. Et ideo datur separatim, quia in testamento militis singulare jus observatur, *l.2. sup. de test. mil.* Non datur tamen titulus separatim de bonor. poss. contra tabul. militis: quoniam ea nunquam datur bonorum poss. ut nec querela datur liberis præteritis vel emancipatis, si pater miles sit, *l. ult. Cod. de inoff. testam. l. Papin. §. si quis in militia, sup. de inoff.* Quod quidam putant esse sublatum in *Nov. Just.* quia dicunt, posse proponi querelam contra te-

stamentum militis, puta, si parentes sint præteriti. Sed Justin. tantum loquitur de filiofamilias veterano, qui jure communi testatur, cum desierit esse miles, & qui testatur de castrensi: Nam si prætereat parentes, agitur querela in bona castrensia, *Nov.115. §. & quia, & §. aliud, & Nov. de sacrat. Episc. §. presbyteros.* Sed non idem inducit Justin. in milite, qui testatur jure militari. Nam ejus testamentum nullo modo potest expugnari. Merito ergo non datur tit. de bonor. poss. contra testam. militis. Porro titulus est de testamento militis. Constat autem rata esse testamenta militis quoquo modo facta, *l. milites, C. de testam. milit.* Verum in hac *l.* non tractatur certe de militib. sed de certis personis, quæ non sunt milites, aut de quib. dubitari potest, an sint milites: Nam & hi jure militari testari possunt, pagani autem jure militari testantur, si versantur in hostico & in procinctu, & ibi deprehendantur in ipso strepitu, & testamentum valet, si ibi moriantur: Nam si evaserint, irritum est testamentum, *l. ult. sup. de milit. test.* In qua repetitur quædam pars hujus *l.* Nam est ejusdem auctoris ex eodem libro, quoniam eadem pericula experiuntur. Ergo par est, ut eodem jure utantur: in his pandectis, *hostico* legitur, & interdum in *hosticolo*, sed rectius in *hostico*, & Livius sæpe: Græci dicunt [illegible], apud Herodian. lib.1. Hoc autem est ex constit. sic concludamus: pagani qui in hostico versantur possunt jure militari testari, & testamentum valet si ibi decedant. Huic sententiæ opponit Accurs. *l. scriniarios, C. de test. milit.* quæ tractat de magistris militum, qui testari possunt jure militari. Sed in ea quæritur, an officiales magistrorum militum jure militari possint testari: habent enim exceptores, apparitores, dignitates, adjutores in *Not. Rom. Imperii.* Lex autem ait, eos quidem esse in numeros relatos, id est, in matriculas militares, sed tamen non posse testari jure militari. Itaque sequitur, ut qui est in numeris, non possit testari jure militari, licet ordinis militaris, *l.2. C. de apparit. magist. milit.* Præterea sequitur, eum, qui castrense peculium habet, de eo non testari jure militari. Sed hoc non est valde novum: nam veterani post annum missionis, si castrense peculium habeant, de eo tantum testantur jure communi, non militari. Nunc quærit Accurs. cum ii sint apparitores magistrorum militum, & videantur semper versari in procinctu, & sit præsto magistris militum, cur non testentur jure militari: Sed non semper versantur in hostico. Quod si versantur in hostico, testantur jure militari. At extra procinctum non testantur jure militari, non pugnant pro Republica, sed obsequuntur tantum actibus magistrorum militarium. Deinde lex nostra recenset alias personas, quæ etiam testantur jure militari, quales sunt classium Navarchi & Trierarchi, qui præsunt triremibus: Item Archigubernì in *l.46. ad Trebell.* Item remiges classium: item omnes nautæ classium: nautæ hic sunt, quorum opera navis navigat. Item milites vigiles, non castrorum, cum de his nulla sit dubitatio, sed intelligit vigiles urbis, qui agunt excubias nocte, quorum erant Romæ 7. cohortes, *l.3. sup. de off. præfect. vigil.* Hi vigiles sunt milites, quamvis non versentur in hostico, sed sint in urbe. *Ulpian. in fragm. tit.3. & l. si maritus, §. legis, inf. ad l. Jul. de adult.* quæ ait vigiles præsentes quidem esse, sed tamen haberi pro absentibus Reipublicæ causa. Idemque est in aliis, qui militant in castris urbanis, *l. qui mittuntur, §. præfectus, sup. ex quib. causis major.* In qua appellantur urbaniciani milites secundum Flor. scripturam, & recte, & Spartianus in Geta sic loquitur. Postremo in *h. l.* ostenditur, eos etiam testari jure militari, qui ex numeris transferuntur in alios numeros, licet nondum illo pervenerint, quo transferuntur: at interim non sunt in numeris, quia exempti sunt a primis numeris, testabuntur tamen jure militari. Huic sententiæ opponit Accurs. *ex eo, sup. de test. milit.* quæ ait, non posse eum testari jure militari, qui non est in numeris: Itaque tiro non potest testari jure militari: hic, de quo agimus, non est etiam in numeris, & migrat ad alios numeros. Sed *l. ex eo* loquitur de iis, qui nondum fuerunt relati in numeros. At nos hic loquimur de eo, qui fuit in numeris, & migrat ad alios numeros: Utraque enim militia conjungitur, *l. qui dicitur, §. miles, sup. de milit. test.* Itaque miles transferri potest ex numero in numerum: Id autem ex auctoritate ducis non fit, sed opus est jussu Principis ex publica utilitate, *l.14. C. de re milit.* In qua legendum est, *pseudocomitatensibus.* v. Obs.1.25.

AD TITULUM XIV.

De jure patronatus.

Ad L.I. Patronorum querelas *adversus libertos, præsides audire, & non translatitie exsequi debent; cum si ingratus libertus sit, non impune ferre eum oporteat. Sed si quidem inofficiosus patronus, patronæ, liberisve eorum sit: tantummodo castigari eum sub comminatione aliqua severitatis non defuturæ, si rursus causam querelæ præbuerit, & dimitti oportet. Enimvero, si contumeliam fecit, aut convicium eis dixit, etiam in exilium temporale dari debebit. Quod si manus intulit, in metallum dandus erit. Idem & si calumniam aliquam eis instruxit, vel delatorem subornavit, vel quam causam adversus eos tentavit.*

JUs patronatus est varium & multiplex: magnum enim est beneficium libertatis, seu manumissionis: hujus beneficii remunerandi causa multa jura patronis concessa sunt. Primum, patrono præterito datur bonor. possess. contr. tabul. ad certam partem, & ab intestato patrono datur unde legitimi, nullis existentibus liberis, *tit. de success. libert.* Præterea ei obsequia debentur, *tit. de obseq. inf.* Et patrono libertatis causa licet imponere liberto operas, donum, munus, *tit. de oper. libert.* Præterea patrono datur Faviana vel Calvisiana, si libertus aliquid in fraudem ejus admiserit, *tit. si quid in fraud. inf.* Deinde patrono datur actio, vel querela ingrati, quæ antiqua est etiam lege Sentia comprobata, *l. sciendum, de verb. signif.* Hæc sunt jura patronatus. In hoc autem titulo non principaliter quæritur de iis juribus, sed separatim de iis tractatur. Verum in hoc titulo ostenditur quis dicatur patronus: & in summa tractatur quemadmodum jus patroni adquiratur, vel amittatur. In lege autem prima *h. t.* agitur de actione ingrati, quæ datur patrono adversus libertum: hæc actio in urbe instituitur apud præfectum urbi, *l.1. §. cum patronus, sup. de off. præfect. urb.* In provincia autem apud præsides. In hac autem *l.1. translatitie*, id est, perfunctorie, aut dicis causa, vel perfusorie & defunctorie. Ex hac autem actione varie fit condemnatio. Interdum enim liberto aufertur dimidia pars bonorum ob ingratitudinem, quæ assignatur patrono: Interdum vero fustibus cæditur libertus, *l.7. §. ult. h. t.* Interdum libertus verbis emendatur, minis adhibitis, *l. nec quicquam, §. de plano, sup. de off. procons.* Interdum etiam damnatur in metallum. Interdum datur in exilium temporale, *d. §. cum patronus, l.1. h. t.* Ex constitutione autem Commodi, liberti rediguntur in potestatem patroni, non ut servi, sed ut ministerium præbeant: sed si hoc modo non corrigantur, sed sint adhuc contumaces, constituit Commodus ut emptori addicantur quasi liberti, dato pretio patrono, *l. alimenta, §. ult. de lib. agnosc.* Interdum etiam libertus fit servus patroni ob ingratitudinem, videlicet, si subornato delatore fecerit controversiam status patrono, id est, si patronum servum esse contendat. Hoc constituit Claudius in *l.5. h. t.* Et hoc ipsum Sueton. scribit in Claudio, sed non expresso hoc casu, sed generaliter; & hoc ipsum videtur fuisse receptum etiam ex aliis causis, *l. si mulier, D. de eo, quod met. causa.* Hodie autem generaliter receptum est, ut redigantur in servitutem ingrati liberti §.1. de

de cap. demin. l.2. C. de liber. & eorum liber. l. per. C. de oper. lib. Et Ambrosius in lib. *de Joseph & una bestia*. Idem vero etiam obtinetur in liberis ingratis emancipatis: nam rediguntur in potestatem patris, *l.1. C. de ingrat. lib.* Idem est in donatariis ingratis: nam revocantur donata, *non est. de reuoc. donat.* Eis hic tantum caute cavendum, datur actio vel querela ingrati: Nam non datur ad petendam remunerationem, quamquam iure naturali debeatur, *l.25. §. complebit. ff. de donat. inter.* Hinc dicitur debitor beneficii, *l.55. §.1. de furt.* Accurf. autem in *l.11. D. si quis a par. manumiss.* notat, lege longobardorum remitti hanc fidei actionem, quia non est pecuniaria petitionem, prout ab Azone appellari *Morbidam*. Sed legendum est *Lauterbachium*: nam *Lauterbachii*, est remissoria, *l.3. de act. talent. l.ag. de donat. Etc. hic l.3. de fiducia. l.ult. Longobardorum*. Ceterum is etiam libertus ingratus est, qui recusat admissitrationem rerum patroni, & tutelam liberorum patroni, si ipse non sit patronus patri. *l.1. ingratus §. ult.* Scientium tamen est, ob id solum, quod non est obsequiosus, vel quod non honorat patronum, non esse ingratum, *l.1. §. ult. C. de liber. caus.* Poffemo notandum eft, eum ingratum non effe, qui invito patrono aliquam negotiationem, vel artem licitam exercet, *l. ult. inf. de ingrat.* Et poteft etiam eam exercere in eadem civitate, loco, & colonia, in qua patronus habitat, etiamfi eadem fit ars, quam exercet patroni, dummodo ex ea de damnum non feratur patrono, licet eis lucrum poffit intercipere, *l.44. de oper. liberti. Leguer. l.2. n.1. quæ ad. Gamp. est ex l. illiterati, §. segnes. de offic. profid.* Negotiatio porrò parum & quæ vere illicita, *l.ult. D. C. & quæ res vend.* Item armorum, *Nov. de armis*. Item eunuchorum, *tit. C. de eunuchis*, item falsi, *l.1. de falsip. & commiss. &* a negotiatione licita quis prohiberi non poteft.

Ad L. III. Si quis tutor dativus, *cum fibi legata effet ancilla & rogatus eam manumittere, manumiserit absque legato, & tutela pupilli fe excufaverit: Dixi Severus & Antoninus refcripfisse posse, & effe quidem patronum, fed onus communis patronatus carere.*

SIcadum eft imprimis, tutori dato in teftamento plerunque legatum id cieiero dari, ut tutelam fuicipiat, quo officio remunerandi caufa: nunc vero tutor refpuere poteft legata, fi recufet tutelam & excufationem utatur. Et hoc verum eft, fi per eum fiat, quo minus tutelam gerat, *l.28. §.1. C. l.31. de testam. tutor.* Hic autem dubitari poteft cui legatum hoc relinquatur, quod fuftinet tutori, quafi indigno, an applicetur fifco? Minime: fed ipfi pupillo, *l. pupillo. C. de legat.* Quod fi tutor legatum appetat, an poteft is tutelam excufare a tutela? Minime: adquifito legato & agnito tutore poteft excufationi uti *l.5. §. omnibus, fup. de his qua ut indig.* Verum huic fenf. oblat *l.3. §. ult. fup.* quia colligitur adquifito legato, hunc tutorem fe excufare non poffe: Finge: tutori eft legata ancilla fidei five officii remunerandi caufa, rogatus eft autem eam manumittere, deinde eam manumifit, agnovit legatum, tum fe excufavit poft agnitionem legati: Quæritur, an ifi patronus? Ait lex, eum patronum non effe, quia fervus, fed commodum patroni non habere: Nam hæc funt diverfa: Nam patronus interdum, ut qui fit fructuarius, & habeat jus fructuarium, non tamen habet commodum fructuarii, *l.66. §. ufus fructus, fup. de jur. dot.* Sic etiam hoc cafu. At qui fieri potuit, ut poft agnitionem legati fe excufaret, cum hoc fieri non poffit? Imo in hac fpecie hoc fieri poteft. Nam tutor, cui legatum relictum eft, ita ut alii profitaret, non repellitur a legato, quamvis recufet tutelam: quia manumittendum legatu ad ipfum non pertinet. Ergo propter delecommiffarium legatum capiet, *l.127. de verb. tutor.* Et interdum fit, ut incapax fit heres, fi rogatus fit alii hereditatem reftituere, *l.16. §. bi qui fibilatum, ad Trebell.* Et fi hereditas fit non folvendo, *§. fi quis fibilum, fup. de hereditt. inftit.* In hoc autem noftro

A cafu tutori eft legata ancilla, fed rogatus eft eam manumittere. Itaque poterit recufata tutela legatum agnofcere, & e converfo, quia fit propter annullum, ut manumittatur, cum non fit apud eum manfura: nec quia remanfurum eft apud eum jus patronatus, curabit remunerato patronatus. Poftremo ex *l.24.* colligitur hac regula juris: *In filios damnati poffunt fubrogari tres, fcuet ipfe damnatus*, fed tranfeunt in filium, *l.3. de testibus. & ibi gloss.* Quæ videtur pugnare cum hac *l.4. & cum l. arrian., inf. ad leg. Julian. majefl.* Sed refpondeo, eft benigne introducitum ex Conftitutionibus Severi & Antonini, ut filius Accurfius recte notavit. Non obftat autem *l.11. C. de hæs. liber.* Nam ubi in damnati liberti bona fico adiguntur, quod filios non patronatus. Et in primis jus patronatus amittitur, & patronatus libertum egotem deferuerit, nec alueric quod contineatur lege Julia Antonini, *l.5. in fi. h. t.* fed antea etiam lege Julia Sentii ob eam caufam petitio dicetur adempta hereditas, & impofita libertatis caufa, *l.3. pannonius. eas alueric, l. ult. de lib. liber.* & affinitate hac, non tantum patronus, fed etiam ejus liberi. Secundo, jus patronatus amittitur, fi patronus libertum vel libertam obligaverit operis, quod fit ftipulatione: vel jurejurando, ut fi patronus ab patre libertum vel jurejurando, ut uxorem ducat, quod conftitutum fuit ex lege Julia Sentia, *l.6. hæ tit.* propter publicum utilitatem, ne violatus inungatur. Et eadem ratione lege Julia Miscella reftituuntur conditiones legatorum, quæ conditionaliter relicta fuerunt: ut lege tibi ftichum, fi non nupferis: hoc conditio remittitur, *l. ult. C. de condit. & demonst. D. Necef. de nuptiis*. Nam lex Julia Miscella remittit hæc, quæ conditionaliter legatario, fed tamen exigit lex, ut legatarius ante fe matrimonium contrahat, & liberorum quærendorum caufa. Vide Gellium *lib.4. cap.3.* Sed a Julianeus fubtatum eft hoc genus juris retinendi, ne vis perjurio aperiatur. Quod diximus conftitutum lege Julia Sentia, latis indicat, quod non recte injungatur viduæ. Id etiam jus amittunt liberi eorum, *l. qui contra, hoc tit.* Et fane verum eft, liberos patroni ni juris habere, maxime quantum attinet ad fucceffionem. Debetur tamen eis honor, *l. adoptivus, §. ult. fup. de in jus voc.* Nunc quæ, an ita hæc fpecies liberum poffit matrimonium contrahere, fi juraverit, promifiverve per ftipulationem, fe uxorem non ducturum? & eo eam, quæ ftipulationis fponti mittitur jus patronatus, & hic talia, de maritandis ordinibus, remittit jusjurandum, *l.6. §. ult. & 7.* Et utraque hæc lata eft D. Augufti: nec temporibus ejus etiam extraria occafionum in fenatu de maritandis ordinibus. Flor. *lib.59.* Ex hoc apparet, legis effe facere gratiam jurisjurandi. Hoc etiam datur Principi, & hodie Pontifici hoc, *l. ult. D. ad municip. Sveet. in Tit.* Et in hanc rem citat Accurf. *l. ult. fup. fi quis caut. fed eft l. ult. qui facrif. cap.* Nunc quæritur, an patronus facit contra leg. Æliam Sentiam, fi ad tempus vidualem manumagat liberto, vel liberæ? Et receptum eft eo quoque modo amitti jus patronatus, *l.3. §. fi quis, qui & quibus manum.* Finge: patronus jusjurandum exigit a liberto, ne ducat, quamdiu filii ejus eflent impuberes: an fecit contra leg. Æliam Sentiam? Minime: Atqui indixit obfiinatum ad tempus; fed decedens eft in ea fententia. Et mirum proprie videbatur, fed curam potius liberorum fuorum impuberum in *l. fed & ſi hæ, §. ult. de testam. & demonſt.* Poftremo etiam patronus, ne huic legi fe locum, ut patroni filius tale jusjurandum exegerit infcio patrono, vel etiam eo invito? Lex ait, patronum ius fuum non amittere, *l.6. §.1. hæ tit.* Neceffe tamen eft, ut patronus, ubi hoc refcieverit, protinus remittat jusjurandum liberto, alias incidat in legem Æliam Sentiam, *l. ult. in princ. eod. & quidem manum.* Alia etiam fpecies circa hanc rem tractantur in *l.6. hæ tit.* Porro jus patronatus amittitur, fi patronus obligaverit libertum, ut liberos det patrono mercedem operarum, ut fi fit ftipulatus in linguas operas diurnas quinos aureos: licet patronus poffit imponere liberto operas, ut non poteft obligare eum, ut det mercedem operarum, *l. alii, vel & quidem, l. patronus, de oper. lib. & §. qui ſtipulatus, hac l. 6.* quod etiam continebatur lege Ælia Sentia: quod fi dijudicetur fit obligatus libertum, non incidit in legem Æliam Sentiam patronus, *ad §. qui ſtipul.* Praterea notandum eft patronum repelli, ab utraque bonorum poffeffione, fi operas injuriarum liberto, dona, munera, & ea exegerit & exegerit. Nam utrumque non poteft habere & operas & exigere, *l.20. hæ tit. l.2. C. de liber. pof. ver. l.ult. hæ tit.* Item ex Conftitutionibus eft reftituenda ex *l.ult. Cod. Theod. de teſtam.* Praterea patronus repellitur ab hereditate, non tantum fi operas exegerit, fed etiam fi eas vendiderit liberto, accepto pretio: nam tunc videtur eas exegiſſe, *l. Julianus, de bonis liberti. l.4. Cod. de oper. liberti.* Denique eft etiam, fi patronus exegerit pecuniam inito liberti prius patrimonio, a ipfa libertis opportunitate, *l. 1. §. qui contendit, quæ. termin affin. hæ tit.* Non fit autem, fi exegerit patronus, licet id jure non poffit, repellitur a bonis, *l. patronus, cauſa, de oper. liberti.* Ceterum meminiſſe jus patronatus, fi fuerit libertus fubuta pecunia aut operis obligatus: nec non patronus repellitur a bonis: nam perinde eft, ac fi patronus operis exegiſſet, *l. liberti ejus operarum, ait oper. liberti.* Solvitur autem hac obligatio ex *l.ult.* Julia de maritandis ordinibus fi libertus fufceperit duos filios etiam diverfis temporibus. Atque ita abfequitur liberum tutelam fui patroni, *l. ult. de l.* Finge: patronus filia habuerit filium quinquennem, *l. nec patronus, Cod. de oper. liberti. & l. qui liberos, de oper. liber.* Sic etiam ftribit Livius *lib.* Et ita Romæ factum eft, ut tribus urbanas: excipiebatur autem, qui filium quinquennem habebat. Praterea repellitur quidem patronus a bonis, non tamen eis eripitur libertus: & adeuda eft patronus jure fuo, *d. l. qui liberos.* Et Paul. *l. Sabinus. tit. alib.* Ceterum jus patronatus amittitur, fi patronus fit reipublicæ damnum maximum: ut ſi vocatur *ad ſenatum Publium*. Itaque ipfe erit patronus, non pater, quod eft *l. Julianus, l. ſi. hæ tit. l.8. hæ tit. & l. ſi filius. Cod. de bonis liberi. l. Dion. l. pen. l. patronus, de oper. liberti. l. in re ſua, §. 1. de rei. vind.* Ipfe autem pater non poteft nos fieri patronus, fi liberorum manumittere, *l. fervi. de manumiſſ.* Verum an poteft libertus emancipatus fervos confternis proculi? non poterit ipfi patris, ipfius patris patronus, & patris patronus: ut ſi filius, qui fervum emiſit patroni, conftat filiumfamil. eos manumittere non poffe, fed ab ipfis patris poffit manumittere, cum per manumiſſionem patris manumittat? Si filius ex patre emiſit, poterit: item avus per nepotem ex filio, quem habet in poteſtate: poterit fervos hos manumittere, *l. ut. de manumiſſ. teſtam.* Quæ autem fint perſonæ patris, & filii, & avi, & nepotis ex filio. Mater autem non poteft manumittere per filium, nec avus per nepotem ex filia, nec pater per nepotem ex filio. Paulus *l. Servius. de manumiſſ.* Scientium tamen eft, hanc perſonarum differentiam fubfitam effe a Juſtiniano. Nam patronus causidicer fervum vel grudua, poffunt manumittere per filium, *l. 5. tit. C. comm. de manumiſſ.* Nunc ſtuge: fervus vendidus eſt ea lege, ut manumittatur intra certum tempus: Non manumittitur, & emptor eft in mora, qui fuet? Ipfe patronus libertus eft ex Conſtit. D. Marci, & Commodi ad Aurelium Victorium, quæ ſtipe citatur. Patronus autem quæ erit cum non fit manumiſſus? Imo eſt. Nam ſi emptor erit patronus, quia primum numeravit. Nam ob eamdem cauſa non amittit, ſed non erit nec omnia patronus: Nam quantum ad obſequia erit patronus emptor, *l. ſi fed hæ lege, in princ. de in jus voc.* erit & quantum ad ſucceſſionem, *l. 8. §. ult. hæ tit. l. 3. §. 1. de fid. commiſſ. legat.* Erit etiam patronus, quantum attinet ad legem Juliam, qua caveatur, ut non poſſit liberta, quæ nupta eſt patrono, denuntiare ſervo ejusdem patrono, *Lex in pan. de rep. de vita nupt.* At non habet affinem legati, quantum non innumilit. *l. ſi quis hæ lege, in princip. qui & a quib. manum.* Præterea non imponet operas liberto hac emptor,

A pitis, vel pater patris, & acculavit, cum effet major annis, omnis, quantum, ad reſpuit acceſſit? quod inquiram eſt: Nam de filio, quid dicemus, cur de eo non queritur? Denique hoc pugnat cum *d. §. fi patron.* in qua tribitur, hoc reſcripſum patronum ad patronum qui accuſavit libertum patronis, non ad patronum ipſum, qui poteſt impune acculare libertum. Proculus dicebat, hoc nequit noceri ex Julianeus contra Celſum. Sed dicet aliquis: Ergo quæ ſequuntur, funt ſuperflua: nam ibi idem propoſuit. Sed dico, eandem quidem ſpeciem referri, fed non eandem rationem: quæ ſequuntur, dicebat Ulpian. hoc non ſcripſit hoc ordine: his verbis Ulpianus declarat ſe aſſentiri Juliano. Nunc videnda eſt *l. 7. hæ tit.* Finge: vendidit eſt ancilla ea lege, ne prostituatur, & additum eſt, ut ſi proſtituta eſſet, libera eſſet. Sed B cuius erit libertas? Non erit emptoris, fed venditoris, *l. ſed ſi hæc lege, §. ult. de contrab. empt. l. 2. Cod. de rescind. ven. ne proſtit.* Sed obſtat *l. ſi manciptum, fup. de evict.* quæ ait, emptorem quafi manumiſſe videri in hac noſtra ſpecie. Ergo eſt patronus. Sed non eſt, nam effe patronum, fed obſequia, emptorem non habere adhuc eam de exciſtunt, quia fua fidei liberti videtur effe arcadia. Et hoc recte notant Interpretes. Quod ſi tempus acculandi non profluit, fed alteri vendat pure, fine hac lege ne proſtituatur, an amittit fidei liberti? Libera, quia videtur effe proſtituta? Et fane hoc cafu fe exciſtimatio ipſa pure priorem venditoria; quod eſt ex Conſtitut. Vefpaſiani, *in ait d. l. 7.* quas Conſtitutiones ante citatur in libris noſtris, fed tamen citatur in *l. 2. de ordinar. l. ult. §. ult. de manum. & l. ſervi. l. 2. §. ult. de legitim. tutor.* Sed quæritur, an ſit patronus? Et Sabinus tribuit C Vaſpaſiano Senatuſconſultum Macedonianum & Claudianum, fed tribuendi cauſa fuit Claudio ex ſententia Taciti, Sed quæritur, an filiusfamil. poſſit fervos manumittere? Sed aut funt fervi cafferulis peculii, aut pagani, aut fuis fervi paterni: Si caſſerulis fuæ fervi, ipſoto potere filiusfamil. manumittere, *l. 1. §. 1. de peculio vocatur ad ſenatum Publium*. Itaque ipſe erit patronus, non pater, quod eſt *l. Julianus, l. ſi. hæ tit. l. 8. hæ tit. & l. ſi filius. Cod. de bonis liberi. l. Dion. l. pen. l. patronus, de oper. liberti. l. in re ſua, §. 1. de rei. vind.* Ipſe autem pater non poteſt nos fieri patronus, fi liberorum manumittere, *l. ſervi. de manumiſſ.* Verum an poteſt libertus emancipatus fervos confternis proculi? non poterit ipſi patris, ipſius patris patronus, & patris patronus: ut ſi filius, qui fervum emiſit patroni, conſtat filiumfamil. eos manumittere non poſſe, ſed ab ipſis patris poſſit manumittere, cum per manumiſſionem patris manumittat? Si filius ex patre emiſit, poterit: item avus per nepotem ex filio, quem habet in poteſtate: poterit fervos hos manumittere, *l. ut. de manumiſſ. teſtam.* Quæ autem ſint perſonæ patris, & filii, & avi, & nepotis ex filio. Mater autem non poteſt manumittere per filium, nec avus per nepotem ex filia, nec pater per nepotem ex filio. Paulus *l. Servius. de manumiſſ.* Scientium tamen eſt, hanc perſonarum differentiam ſubfitam effe a Juſtiniano. Nam patronus causidicer fervum vel grudua, poſſunt manumittere per filium, *l. 5. tit. C. comm. de manumiſſ.* Nunc ſtuge: fervus venditus eſt ea lege, ut manumittatur intra certum tempus: Non manumittitur, & emptor eſt in mora, qui fuet? Ipſe patronus libertus eſt ex Conſtit. D. Marci, & Commodi ad Aurelium Victorium, quæ ſtipe citatur. Patronus autem quæ erit cum non ſit manumiſſus? Imo eſt. Nam ſi emptor erit patronus, quia primum numeravit. Nam ob eamdem cauſa non amittit, ſed non erit nec omnia patronus: Nam quantum ad obſequia erit patronus emptor, *l. ſi fed hæ lege, in princ. de in jus voc.* erit & quantum ad ſucceſſionem, *l. 8. §. ult. hæ tit. l. 3. §. 1. de fid. commiſſ. legat.* Erit etiam patronus, quantum attinet ad legem Juliam, qua caveatur, ut non poſſit liberta, quæ nupta eſt patrono, denuntiare ſervo ejusdem patrono, *Lex in pan. de rep. de vita nupt.* At non habet affinem legati, quantum non innumilit. *l. ſi quis hæ lege, in princip. qui & a quib. manum.* Præterea non imponet operas liberto hac emptor,

ptor, *l. si quis hac lege, in princ. inf. de oper. libert.*

Ad L. IX. Filii hereditate paterna *se offiniunt, jus quod in libertis sub eos parentis non amittitur. Idem & in emancipatis.*

Ad §. Ut in bonis liberti *bonum quis habuerit, lege excipiuntur: res sapcudo dicemenias, profectitiae non est: si minor exiget hereditis fil, furnitur: tot major annis vinginti-quinque cum effet, capitis deminutionem libertam patiemur.*

HE videndum est, quales liberi parenti habeant jura patronatus. Et habent jura libertorum paternorum, non tantum si, sed etiam emancipati: Habent etiam filii, qui sunt in adoptiva familia, cum tamen non admittuntur ab bon. poss. parentorum, vel contra tab. vel unde liberi. *l. patroni filio, de bon. libert.* Itaque differe eos esse oportet. Eadem est ratio filiorum naturalium, qui sunt in potestate patris sui. Nam habent jura libertorum maternorum, *l. 12. de ed.* Habent autem hæc jura filii, si heredes fiant, etiamsi abstinentes: si hereditate patris: hoc offendisse initio hujus legis: Nam qui se abstinent, heredes fiunt: quia nemo heres esse desinit. Exhæredati autem hæc jura non habent, *l. fi. paternus talemus de bon. liber.* ne nec liberi, qui quafi indigni repulli sunt ab hereditate paterna, utpote ob inultum mortem patris, *l. 3. pen. to prine. de lit. 3. §. penult. ff. to mem., de fest & legit.* Ceteri autem liberi habent jura libertorum paternorum. Sed finge: pater instituit liberum heredem inter filios quos filium, & filium emancipatum, & alium ejus filii to eo liberto, & ejus bonis jus habeat, id eft, an videtur fubiu ingenuus, an mutavit conditionem? Minime, *Loquax, lex rit.* Secus effet, fi pater præfiffet liberum, nam haberet jura ingenuitatis in ejus familia, *l. ult. de ftatu hom.* licet ad omnia non fit ingenuus, fed tantum quatuor attineat ad vim familiæ. Sed quid fi quis fervus nam adoptaffet, fervus fit liber, & fi unus filium fuum apud alth nominaverit, fit liber ex Conftitutione Juftin. in §. *ult. de adopt.* Hinc fimile eft, quod Conftitutio idem Juftinianus, ut fpuria fiant legitimi, fi pater naturalis eos filios nominaverit apud acta, vel in teftamento, vel in inftrumento hac de re confecto, *Nov. ut liceat nostri parag. 1.*

Ad L. XIV. Si jurarero ne patronum effe: *dicendum eft, non effe me, quantum ad jusrisdictionem, patronum: quia perjurandum patronum non facit. Aliter atque fi patronus effet, pernoctatum fit. Tunc enim fententia ftabitur.*

IS, quem pronuntiatum eft patronum effe teftentia judicis, omnino patronus eft, quia eft judicata pro veritate liberti: *l. ingenuum, de ftat. hom.* Sed quid erit, fi quis juraverit, fe effe patronum, delato jurejurando a liberto, an eft patronus omnino? Minime: fed tantum, quatenus ad obfequia & reverentiam, *l. decretum, de in jus voc.* Sed quæritur ad fucceffionem, non eft patronus, hac *l.* Eft etiam patronus, quamvis actione ad diftum caput legis jullæ, *l. in re mea, §. ult. eod.* Item, quia major eft auctoritas reijudicata, quam jurisprudii. Sed obftat *l. 2. de jurisprud.* Refpondeo illam *l. 2.* ita accipiendam effe, qua in re valet jusisprudentia, non fine diverbio naturæ eft jurisprudii, quæ res judicatæ, hoc numen facit & reliqua. Verum, qua in re valet res judicata, non ftatim obligatur, valere jusisprudentiam. Sed adhuc obftat, fi libertus juraverit, fe non effe libertum defernte patrono, omnino eft ingenuus, *l. non qui, §. fi libertus, de jurejurand.* Cur etiam omnino non eft patronus, fi juraverit fe patronum effe? Sed in jure noftro facilius omittitur jus patronatus, quam adquiritur, quia favemus ingenuitati: in eum omnino non eft patronus, qui juravit liberto: at qui juravit patrono omnino eft ingenuus, qui omnes jure naturali ingenui fumus.

Ad L. XVI. Si libertus minorem fe *centenario in fraudem legis fecerit: ipfe jure non valebit id, quod fallum eft, & ideo, quafi in cenfenti libero, fatis lucrum habebit patronus: quidquid igitur quoque natione alienavit, ea alienatione nullius momenti eft. Plane fi quæ alienaverit in fraudem patroni, actiua tenebit, poft alienationem major centenario renunciat: alienatio quidem vires habebit, renuntiatum per Favianum & Calvifianum effionem renuntiatur ea, quæ in fraudem fuit alienata. Et ita Julianus, fupiffime finxit, neque jure nimur. Diverfitatis autem ea ratio eft. Quotiens in fraudem legis fit alienatio: non valet, quod illum eft, in fraudem legis fit, cum erit fe minorem centenario facit ad hac, ut legis præceptum evertat. At cum alienatione falla nihilominus centenarius eft: non videtur in fraudem legis fecifle, fed tantum in fraudem patroni. Faviana vel Calvifiana judicio revocabitur id, quod alienatum eft.*

Ad §. Si quis plures res fimul *alienando, minorem fe centenarium facere; quarum una revocata, vel omnium partibus, major centenario effecitur: nemo renunciare omnes, an pro rata ex fingulis, ut centenarium eum faciamus? Magifque eft, ut omnium rerum alienatio falla, nullius momenti fit.*

Ad §. Si quis plane non femel *alienaverit, fed quoflam res ante, quadrifaria poffea: alienatio earum rerum, qua poftea alienavit fine, ipfo jure non revocabitur, fed proinum in poffeffionem Favianæ lices erit.*

HÆc I. pertinet ad legem Papiam, quæ loquitur de centenariis libertis, §. *poftea, de fucceff. libert.* Centenarius autem, & cenfus idem eft. Centenarii autem fant, qui habent nummos fiftertios in bonis, id eft, quingentos aureos Gallicos: vide Afcon. in 3. Verr. id eft, qui habet decem myriadas. Dion. *l. 56.* Ex definitione autem hac patet, centenarii fant liberi, qui habent centum aureos in bonis, §. *fed noftra, cod. tit.* Lege autem 12. tab. & edicto pretoris liberi fuerint excludunt patronum ab hereditate liberti, in fraudem patroni. Sic emancipati, five in adoptionem dati, dummodo non fint exhæredati. Lege autem Papia huic juri derogatum eft: nam fi quis ex filiis fit minor centenario relinquitur, extante filio etiam uno. At fi liberius fit centenarius, tres filii excludunt patronum: fi unus vel duo, patronus abftinet. *Ulpius, l. 3. de verb. fignif.* Nunc finge, liberum quendam alienaffe in fraudem, an valet alienatio? Lex diffinguit: Nam videndum eft, an alienatio fit falla in fraudem legis, an in fraudem patroni. Si in legis Papiæ fraudem, ipfo jure non valet, id eft, fi alienando fe minorem centenario fecerit. Aliud eft, fi alienaverit in fraudem patroni: non valet ipfo jure, id eft, fed revocatur actione Favinna vel Calvifiana, *inf. §. quod in fraud. pat.* Alicnat autem in fraudem patroni, fi non deducta re minor effe centenario, vel major centenario. Hinc fimile eft, quod traditur de creditoris judicium. Nam fententia contra jus lata nulla eft ipfo jure, nec opus eft appellatione. At pronuntium eft contra jus deferitur, opus eft appellatione. *Ex his, §. ult. cum contra, inf. qui fervor. fine app. referal.* Nunc finge, quendam libertum fe fecifle minorem centenario, multifariam alienando in fraudem legis. Una res fi revocatur, erit centenarius, quæritur, an omnium rerum alienatio irrita fit ipfo jure? Erit, quia fimul funt alienatæ. Diverfum tamen eft, fi alienatio fint diverfis temporibus & una revocata centenarius fat liberus: quia priorum rerum alienatio nulla eft ipfo jure: pofteriorum rerum alienatio revocabitur actione Favinna, five Calvifiana.

Ad L. XXI. Sive libertus, five patronus *deportetur, & poft reftituatur, omnibus patronum, & parentis cognitionibus non poffeffionibus pro recipitur: quod jus fortasse, effi in restitutum patronus, vel libertus dammatus, reftituatur.*

Ad §. Excludit*ur* contra tab. *bonor. poffeff. patronus & fi ex senia heres inftitutus: & id, quod deeft, ad fupplendum debitum portionem, per forum judicio liberti, fine conditione & dilatione, ei hereditate vel legata fine fideicommiffo, quæ poteft.*

ILud conftat, patrono præterito debitæ partis bonorum poff. contra tabul. dari: Ergo fi fit inftitutus ea debita pars bonorum, non erit contra tab. Quod ita verum eft, fi fit pure inftitutus: Nam fi fub conditione, ei fatisfactum non eft, & ideo ei dabitur contra tabul. videlicet fi conditio non eft, & ideo ei dabitur contra tabul. videlicet fi conditio non exiterit tempore additæ hereditatis, *l. 3. §. fi patronus fub cond. de bon. lib.* idem dicemus, fi patronus fit inftitutus in dietu, qui non venerit tempore adite hereditatis. Itaque patrono reliquenda eft debita portio fine conditione, & dilatione in §. Et hoc etiam folet dici de portione liberi inftituti, ut fcilic. eadem ratio judicii, an liberus datur petitio operarum, cum jus patronatus tranfeat in filium. Nimirum, nifi heredes patronus, & per fe exhæredet heredes, non fi per *fervum. Per fe*, id eft, directo, & fuo nomine, *l. fi fine, §. Cafius, alias l. 3. de fervo. de interrog. §. de antigrapho. & l. 3. §. ult. de furisdi. edic.* Sed hic agimus de liberis liberi, qui, quo modo heredes fint, excludant patronum: ibi autem agitur de liberis patronorum, quo non petunt operas a liberto patroni. Nam nec habent bon. poffeff. contra tabulas liberti, *l. filius patroni, de bon. libert.* Uno ergo verbo: patronus liberti non excluditur patronum, fi omiferint heredi tatem, vel fi non abftinuerint, quo cafu non delinunt effe heredes nomine, fed effectu *inf. cons. alt. l. 16. §. pen. & l. quæritur, in fine, l. de bon. libert.*

Ad L. XXIII. §. Cum ex falfis codicillis, *qui viri aliqua tempore cenfitis fant, heres ingenuus, quafi ex fideicommiffo libertatem fervo præftabitur: refcripfum eft a Divo Hadriano, liberum quemvis ex eis, fed effectum non fequitur libertas. Et hac libertas manumiffionis effe vifa probatur, quia falsum eft etiam in his liberis jus patroni.*

FInge: heres inftitutus manumifit quofdam fervos ex falfis codicillis, qui exiftimabantur effe veri, ne compereri quid fieri, an quidem liberi: Et ait: non effe liberos. Erunt autem hereditis liberti, qui habebit omnis jura patronatus. Ex hoc eft tranfatitium in jure noftro. Nam femel dicit, non effe liberos, quidquid datur, unde dicitur *l. ult. C. de patr. libert.* Tacitus lib. 13. *Tunde concedentum eft, quod datum non renuebatur.* Sed ex confit. Adriani fervus dabat libertatem, fi alimentorum, quæ juravit Hadrianus. Nam dabit viginti aureos, *l. cum ex falfis, de manum. teftam.* Hoc Adrianus conftituit in hac fpecie ad hoc pertinente: Magister eft familiæ fpecies. Nam ubi eft, fi heres fit inftitutus fub hac conditione, fi fervum fuum manumiferit, ac deinde fervum manumiffis, tum inftitutum liberum eft, vel inultum, vel inofficiofum pronuntiatum eft. Non revocabitur libertas, fed exigetur a manumiffo fui pretium, *l. Titius, de condit. & demonfir.* Et *Scævola* ait, exigi pretium, non viginti illos aureos. Sed hoc fuifle effe indicatum *l. 1. cum ex falfis*, ut fuo quæ ait idem effe in pretio, quod erat eius: vide *lib. 28. Byf. tit. 3.* Huc pertinet *l. 12. C. de fideicommiss. libert. & lex Papiana, §. ult. & lex pen. de tutelis, teftam.*

Ad L. XXIV. Camelia Pia ab Hermogene *appellatur a quod diceret judicem de dividendo hereditate inter se, & eos, qui liberos fe dicerent esse, fed etiam liberos divisiffe. Nullo enim jure ita eum fecifle. Placuit, nullum effe laborem dividendorum, alimentorum autem diftributionem a judice inter eos fieri debere, eadem modo eatam effe.*

IUlius ieque verba repetita funt in *l. quidam, fup. fabinell. entiff. Finge.* Aflum eft inter coheredes de hereditate dividenda: judex autem divifit res hereditarias, & alimenta relicta liberis, id eft, anus profundum eum alimentorum liberti, que legatæ erant a coheredibus, quæ divifio bona eft, & utilis, ne liberti cogantur a fingulis hereditibus per partes, & minutatim alimenta profhaltare, *l. 3. de alimentis. Reges.* Præterea ideo judex divifit libertos, uti heredi illum liberum, alteri bona adfignavit. Sinus autem republicæ principem. Judex autem propriumtavit nullam effe dividendam libertorum, cum jus

jus patronatus fit individuum, *l. fab usufructuar., in fin. de offcon. fab.* Ceterum prouocatiuam illorum est effectus. Ex eo colligit reße Bart. fententiam posse pro parte rescindi, & pro parte confirmari. Sed hoc verum est, quoties indicatum est de variis fpecibus. Nam ſi de una re judicatum ſit, id non admittitur *l. in hac publicum, fund. recipe.* Deinde ex eo etiam colligitur, quemadmodum judex, qui eſt appellatus, pronunciare debeat. Nam ex quibusdam Gallie tribunalibus judex appellatus vocatur *inting*, & renuntiat, nullum eſſe teſtamentum vel inſtitutam appellationem, *a non quindo appellatum eſt, &c. ſi ex pluribus judicata tantum appellatiſ ſunt non audiatur.* Auguſtin. & Optatus lib. 1. adverſus Parmenianum Donatiſtam.

AD TITULUM XV.

De obſequiis a libertis, & libertæ, parentibus, & parentis præſtandis.

HIC titulus ſeparatur a titulo de operis. Nam ſeparata eſt cauſa operarum ab obſequiis. Interpretes tamen dicunt eſſe opera obſequiales ſeu imperfecta. Opera enim ſunt diurna officia, quæ patrono debentur, & conſiſtunt in miniſterio vel officio, *l. 1. & 3. & l. cum patron. inf. de operis libert.* Obſequiales autem, eſt operas præſtare, vel ſi ſit pulſor libertus. Et hæc opera dicuntur officiales operæ. Quæ dicuntur ſimpliciter fabriles operæ, vel pictoriæ, vel mercatoriæ, & ſimiles a quibus præſtantur, non autem officiales. Ait ſi ſit libertus, & habeat officii cauſa, officiales diecuntur. Obſequia vero dicimus honorem & reverentiam, & beneficii gratiam, ut nihil moliri in patronum, non convitiari patronum, non in jus patronum evocare: cum eo non agere turpi actione. Quæ ex autem patrono non debentur, nihil impoſitum a patrono. Illa ſunt civili non debentur, nihil impoſitum a patrono ſint. Natura tamen debentur operæ, unque indebitum non conſiſtunt, *l. ſi non ſortem, §. ſi libertus, de cond. indeb.* Obſequia autem naturaliter non debentur, & etiam civiliter, etiamſi non ſint impoſita. Et debentur non tantum a liberto, ſed & a liberti filio, liberi ſit ingenuus, & hoc aliquantum, patet illius actionis, quæ ingratus, *l. ult. C. de liber. & eor. liber.* Præterea non poteſt in jus vocare patronum parti ſui fine venia, *l. ult. C. de in jus voc.* Extranei autem heredes liberti non tenentur de obſequio nisi defuncti, *l. 8. h. t.* Hinc aure civili computata eſt actio ingrati, de qua diximus *l. 1. fup. de bon patronor.* Et certe hanc actionem ingrati dare non poſſunt. Unum eſt, hoc obſequium dari etiam ei, qui penuria accepta fortem manumiſit, & accipiat eam pecuniam a ſervo ipſo. Nam habent eſſam accipiendi ſervi nomine, conſtituens eorum nullius, *l. 6. §. penultimo.* Idem eſt, ſi acceperis ab amico ejus pecuniam dotis de libertate pecuniam: is qui ita acceperit, habet actionem ingrati, *l. 3. h. t. & C. h. t. & ſeq.* Obſequium hic etiam ſimilitudem præſtat, liceret quotidiani, quam non parvuit cogi manumittere, cum pactus eſt cum ſervo ſuo: ſi me manumiſeris eſt, ſi quis ſervum ſuum emerit ipſius ſervi nomine, interpoſita fide manumittendi cum emerit, quoniam contrahitur fiducia, id eſt, ius ſervi libertatem ſuam consummaturendi, *l. 4. §. ſi ſic ſigno, de manumiſſ. l. 3. h. t. quæ ult.* non tenetur libertatem beneficium, ſed operam ſuam tantum accommodavit, *l. 2. §. 6.* Deinde adhuc ingrati exercent adhuc per procuratorem, licet ſit acuſatio, *l. fed & ſi ingratus, §. ſi quis, h. t. & ſeq.* Et ſi ſervus, qui ſub conditione manumiſſus non paruit, non libertatem accipit, ſed patronus actionem ingrati; quia non tam videtur ſervum manumiſiſſe, quam ſub conditione, ut ſe ſervum faceret. Notandum non eſſe alia, quæ ſunt ingratitudinis ſervus, & obſequii. Nam pater

A non imponit operas filio emancipato. Itaque patri manumiſſori operæ non debentur, *l. pen. fup. de patr. manumiſſ. l. pen. h. tit.* Debentur tamen parenti obſequia omnino, & ideo cum ea etiam eſt actio ingrati, unde *tit. C. de ingratis liberis.* Eadem obſequia debentur patri naturali ſine ſtirpe, & eandem petentem debent liberi milites, *l. 1. in princ. h. tit. l. 3. §. 4. militis, de agnoſc. lib.* Eodem modo liberi milites debent obſequia patronis, *l. ult. C. de liber. & eor. liber.* Deinde in *l. 1. h. tit.* oſtenditur, militem, qui aliquid commiſerit in patronum, ſimiliter modo admitti delicti, & ſpoliari militia, veluti ſi parentes appellarit maleficos, id eſt, incantatores, & venefices. Et generaliter id obtinet in illi beris ingratis, *l. 3. §. 1. & C. de patr. poſt. & l. nec quidquam, §. de plano, de offic. proconſ.* Addit etiam in *l. 1. h. t.* hanc petitionem exigi inter collibertos, id eſt, inter eos, qui ſimul manumiſſi ſunt ex ſervitute, aliosque concurrit actio ingrati. Ad extremum notandum eſt, quod dicitur in *l. 9. h. t.* liberto ſemper honeſta, & ſanctæ perſonæ videri debet, *l. 1. de bonor. poſſeſſ. C. h. tit.* Et hoc ſic tum in poſſeſſore partis dicuntur eſſe in vinculis ſanctis. Inter obſequia autem alia quandam numerantur, ut ne liberi, aut liberta utantur alia officiali operis aliquando ſed imperfecta. Opera enim ſunt diurna officia, quæ patrono debentur, & conſiſtunt in miniſterio vel officio, *l. 1. & 3. & l. cum patron. inf. de operis libert.* Obſequiales autem ſunt operas præſtare, vel ſi ſit pulſor libertus. Et hæc opera dicuntur officiales operæ. Quæ dicuntur ſimpliciter fabriles operæ, vel pictoriæ, vel mercatoriæ, & ſimiles a quibus præſtantur, non autem officiales. Ait ſi ſit libertus, & habeat officii cauſa, officiales dicuntur. Obſequia vero dicimus honorem & reverentiam, & beneficii gratiam, ut nihil moliri in patronum, non convitiari patronum, non in jus patronum evocare: cum eo non agere turpi actione. Quæ ex autem patrono non debentur, nihil impoſitum a patrono. Illa ſunt civili non debentur, nihil impoſitum a patrono ſint. Natura tamen debentur operæ, unque indebitum non conſiſtunt, *l. ſi non ſortem, §. ſi libertus, de cond. indeb.* Obſequia autem naturaliter non debentur, & etiam civiliter, etiamſi non ſint impoſita. Et debentur non tantum a liberto, ſed & a liberti filio, liberi ſit ingenuus, & hoc aliquantum, patet illius actionis, quæ ingratus, *l. ult. C. de liber. & eor. liber.* Præterea non poteſt in jus vocare patronum parti ſui fine venia, *l. ult. C. de in jus voc.* Extranei autem heredes liberti non tenentur de obſequio nisi defuncti, *l. 8. h. t.* Hinc aure civili computata eſt actio ingrati, de qua diximus *l. 1. fup. de bon patronor.* Et certe hanc actionem ingrati dare non poſſunt. Unum eſt, hoc obſequium dari etiam ei, qui penuria accepta fortem manumiſit, & accipiat eam pecuniam a ſervo ipſo. Nam habent eſſam accipiendi ſervi nomine, conſtituens eorum nullius, *l. 6. §. penultimo.* Idem eſt, ſi acceperis ab amico ejus pecuniam dotis de libertate pecuniam: is qui ita acceperit, habet actionem ingrati, *l. 3. h. t. & C. h. t. & ſeq.* Obſequium hic etiam ſimilitudem præſtat, liceret quotidiani, quam non parvuit cogi manumittere, cum pactus eſt cum ſervo ſuo: ſi me manumiſeris eſt, ſi quis ſervum ſuum emerit ipſius ſervi nomine, interpoſita fide manumittendi cum emerit, quoniam contrahitur fiducia, id eſt, ius ſervi libertatem ſuam consummaturendi, *l. 4. §. ſi ſic ſigno, de manumiſſ. l. 3. h. t.* quæ ult. non tenetur libertatem beneficium, ſed operam ſuam tantum accommodavit, *l. 2. §. 6.* Deinde adhuc ingrati exercent adhuc per procuratorem, licet ſit acuſatio, *l. fed & ſi ingratus, §. ſi quis, h. t. & ſeq.* Et ſi ſervus, qui ſub conditione manumiſſus non paruit, non libertatem accipit, ſed patronus actionem ingrati; quia non tam videtur ſervum manumiſiſſe, quam ſub conditione, ut ſe ſervum faceret. Notandum non eſſe alia, quæ ſunt ingratitudinis ſervus, & obſequii. Nam pater

Sic etiam liberus agit cum parrono fine venia, quaſi tutor & pupilli nomine, *l. qui ſine fup. de in jus voc.*

Ceterum omittimus conſulto interpretationem ſequentium titulorum uſque ad tit. *ſi tab. teſtamenti nulla extabunt.*

AD TITULUM VI.

LIBRI XXXVIII.

Si tabulæ teſtamenti nulla extabunt, unde liberi.

Ad L.I. Poſtcaquam Praetor *bonorum eſt de bonorum poſſeſſione ex edicto, quo teſtatus eſt, tranſitum fecit ad inteſtatos, eum ordinem ſatuens, quem & lex duodecim tabularum ſervat, ſed non omnia ex legibus duodecim tabularum ſervat, dum de ſucceſſione ab inteſtato loquit. Sed ſucceſſionem ab inteſtato in plures partes diviſit: ſuis enim gradus ſervat: primum liberorum, ſecundum legitimorum, tertium cognatorum, decimoquarto & octavo. Ita autem ab inteſtato procedit tranſitum bonorum poſſeſſio, a prima ſecundum vocatur, nec enim cuiquam bonorum poſſeſſio agnita ſex. Primo ergo quidem petenda bonorum poſſeſſionis ex teſtamento longo tempore, convenientem reputatio ei bonorum poſſeſſio diuturnitate ejus, ab inteſtato ſuis, ſum interdictis: cum enim ex ea, qui repudiavit petere bonorum poſſeſſionem, non poſſit nec poſt expoſtulationem, *de bonor. poſſeſſ. l. 1. §. 1.* ſimiliter non poſſeſſio ex prima parte, quæ liberi vocantur. Pare qua* B liberi vocantur, non eſt prima pars totius edicti de ſucceſſionibus, *l. 1. §. 1. h. t.* ſed quia ſolos poſſeſſionis unde liberi, ſed bon. poſſeſſio contra tab. eſt ramen prima pars ſucceſſionis ab inteſtato concepti his verbis, *ſi tabulæ teſtamenti nullæ extabunt, neque ex eis ſuus heres ſequi poſſit, illi bonorum poſſeſſionem dabo, quibus quem mori contingit, ſuorum teſtium proximo gradu.* Ubi ſuorum teſtium non tantum ſuos, ſed etiam emancipatos liberos. Non male etiam Modeſtinus, *ſuorum heredum*: nam emancipati liberi heredes ſibi ſuorum fiunt ſine hereditate, *l. ſed & ſi ego, de bon. poſſ.* & emancipationem quodammodo ſe reſtituunt, & emancipati ſui heres erant, & non ſuiſſent eum ſuis heredibus, quod ſui futuri non erant, Praetor primo gradu *non vocat*: ſequebantur multi alii gradus, C in his etiam liberi ſunt ab inteſtato, ut caſdem ſit ordo *bon. poſſ. de ex Fragmentis Ulp. ead. titulo*, ex quib. poſt emendationem Juſtiniani, ſecundi erunt quatuor gradus: liberorum, legitimorum, cognatorum, patronorum cognatorum, viri & uxoris, & hoc poſt aliam noviſſimam emendationem Juſtiniani, five *novellarum*, ſunt quatuor gradus ſucceſſionis ab inteſtato variatis ſecundo & tertio: primus eſt liberorum, ſecundus par eorum utriuſque ſexus, tertius proximorum cognatorum ex transverſo, quarta differentia legitimorum heredum & proximorum cognatorum, quartus viri & uxoris. His gradibus deficientibus ſuccedunt patroni. Olim ante gradibus Praetor compleſtebatur difficile & differe tam libertinorum quam ingenuorum ſucceſſionem: hodie *ſine* diferimine ex conſtit. Juſtin. primo gradu vocantur liberi tam libertinorum quam ingenuorum ex prima parte U ubi liberi. Secundo gradu ad ſucceſſionem ingenuorum in poſſeſſionem vocantur parentes ex parte Unde leg. inoi: Ad ſucceſſionem libertinorum ex eadem parte vocantur patroni & liberi eorum ulque ad quintum gradum *l.* ulque ad nepotes. Tertio gradu defunctis ingenuis ab

intestato ad succedimen vocantur proximi cognati defunctorum ex parte Unde cognati, defuncto libertinis vocantur patronorum proximi cognati ex eadem parte patronorum, inquam, præmortuorum cognati: libertini vero ipsi non habent cognatos & agnatos. Quarto vocantur conjuges: & hodie hac est fola differentia inter jugenuos & libertinos, *quod in conjuge antea, & ben. poß.* quia in successione libertinorum legitimæ & cognati vocantur usque ad quintum gradum, in successione ingenuorum legitimi vocantur in infinitum, cognati usque ad sextum gradum, *quod ofpue* inclusit semper, & ita tum fed quod dicunt in foro, *ofpue* multis interpretibus, medii exclusive, & ex septimo gradu vocatur sobrino sobrina natus tantum, *l. 1. §. hoc autem, Unde cognati*, imo etiam hodie cognati vocantur in infinitum ex *Novell. Juffin.* usque ad decimum, undecimum, & duodecimum gradum, qua quidem Nov. cognati adeoqui conjuncti sint agnatis, qua fententia hodie quoque communis vocari in infinitum secundum Nov. Juft. omnium fere interpretum consensum meruit, Acc. in *§. ult. de furtof. rep.* hi funt gradus fuccefforis ab intestato ex constitutum quam libertinorum. Dixit Ulp. intio legis, tam legem quam prætorem ex ordine, fuccefforem teftamenti præponere fuccefforibus intestati, & inde ex prætor ita demum ab intestato peti poffe bon. poff. *ſi tab. teſtam. non extabunt*, feptem teftium fignis obfignatæ, *l. 3. inf.* Sed *mox* addit Ulp. (ita enim quæ fequuntur interpretandum eſt ex Modeſt.) *l. 1. §. 1. quis ord. in bon. poſſ. ſec.*) interdum etiam tabulis extantibus deferri bon. poff. ab intestato, & fi bon. poffeffionem petierit is, cui teftamento cab. nemo accepit, eſt, fi repudiavit cui competebat contra vel fecundum tabul. quo cafu extant quidem tabulæ, fed deferitur & deftituus fuit: ſi non extant, fed deficiente conditione, conſtat deferri ftatim bon. poſſ. ab inteſtato, *l. ſi quis ita bonis 81. ſup. de bonor. poſſeſſ.* Quid dicemus ſi is cui competebat cum, qui fec. nem. poſſ. bon. poff. repudiavit intra tempus petendæ bonorum poffeff. teftamento. Finge: repudiavit fcriptus bonorum poffeffionem fecundum tabulas, vel bonorum poffeffionem contra tabul. intra annum, vel cautum dies: hæc funt tempora petendæ bonor. poffeff. anni liberis & parentibus, cæteris dierum octonis: ſi non petierit bonorum poffeff. ab inteſtato, non expectato fine anni vel cautum dierum? ſic videtur Ulpiano hic, quia is qui repudiavit, perinde eſt ac ſi non extaret teſtamentum, *ſupra l. 1. §. qui femel, de ſucceſſ. edict.* etiamſi tempora largiantur, *et nec ſpacio edicti finiantur*, etiamſi fatis ſit temporis ad petendum bonor. poffeff. teſtamento, & regulariter extent, eum quis repudiavit, amiſiſſe jus illud, non etiamſi nondum effuerint tempora. Dixi regulariter: ſunt enim exceptiones ſ. *ſcio*, §. 1. *ad Trebell. l. ult. C. de repud. hered.* Plus adjicit Ulp. *miſſum* ita: *ſi bonorum poſſeſſionem bonitana petit poſſe bonorum poſſeſſionem ab inteſtato*, & bonorum poffeffionem Cæcilianam non impedire edictalem, quod eſt obſcurum, ut attente lic explicandum eſt. Bonorum poſſeſſio Carboniana, quam Carbo prætor induxit, eſt decretalis non edictalis: omnis bonorum poffeffio, ut & omnis actio alia eſt edictalis, alia decretalis: edictalis dicitur hic, & in *l. cum quidam, §. quæſtitum, l. ult. de adq. hered.* & alio nomine dicitur ordinaria, ut in *l. ſilium, §. ſi patris nomine de legat. preſt. l. 3. §. ult. de Carbon. ed.* hæc bonorum poffeffio datur ex edicto, & datur de plano, id eſt, facile, in tranſitu. Decretalis datur *ex cauſa cognita per interpoſitionem* partis, adhibitis affeſſoribus, *l. 3. §. ſi cauſa, de bon. poſſ. l. 2. §. ſilet, quis ord. in bon. poſſ. ſec.* Præterea edictalis hodie non petitur, fed agnoſcitur quolibet indicio voluntatis, *§. ult. de bon. poſſ.* eſt in agnitione, ut Græci dicunt, non in petitione, *ἐν ἐπιγνώσει, ἐν ἐπαιτήσει*, decretalis neceſſario petitur. Eſt & alia differentia in *l. 1. §. decretalis, de ſucceſſ. ed.* Hujus generis eſt bonor. poſſeſſio, quæ datur furioſo, quia furioſo non defertur ex edicto, defertur tamen furi non furioſo, fed datur tamen bonor. poſſeſſio petente curatore cauſa cognita, *l. 2. §. ſi*

A *quis ex liberis, ad Tert. l. ult. C. de contr. fur.* eiuſdem generis eſt bonorum poſſeſſio Carboniana, quæ datur impuberibus tantum, quibus ſit controverſia ſtatus & bonorum ſimul, ut Paulus fabjicit, ut cum negatur effe filii, vel cum dicuntur effe ferti, quibus, inquam, moretur controverſia ſtatus & bonorum, & datur illis cauſa cognita bonorum poſſeſſio interim, id eſt, quoad pubeterint: pubertate finitur, quia quæſtio ſtatus differitur in tempus pubertatis: igitur pubertate finitur Carbonica, & incipit quæſtio ſtatus. Poſſeſſionis Carboniane effectus eſt, ut quis poſſeſſor, *ut naturalis*, id eſt, ut ſpurius, ſic fatisfaciat, ne poſſeſſionem petiuerit, ut alatur interea, & exerceat aliiones tempore peruturas. Prætor prive loco effert bonor. poſſeſſionem cont. tabul. ſequenti loco Carbon. ut poſſeſſor ſit ſpurius, *Novell. Juſtin.* B *de Carb.* ubi prima pars, in qua eſt, cont. tab. ſequeta pars, id eſt, Carbon. & ideo non eſt dubium filium impuberem pretextatum, qui petit edictalem bon. poſſ. ſi ſit controverſia ſtatus ſimul & bonorum, nam utrumque exigitur, poſſe petere bon. poſſ. Carbonianam, *l. 3. §. ult. C. de Carbon. ed.* Et ſane ſi non tantum petitor eſt Carbonianæ, ut retineat poſſeſſionem, quia bonor. poſſeſſio edictalis conſtituitur ſine re, ut veteres dicunt, ut eſt ſi, hoc effecta, mota controverſia ſtatus, quæ eſt præjudicialis. Ergo Carboniana in edicto ſequitur bon. poſſ. contra tab. ſed præcedit bonor. poſſeſſ. intestati, cum obtinuit fecundum tabulas, ut non eſt dubium. Verum ſi filius impubes non veniat ex parte unde datur cont. tab. ſed veniat ab inteſtato, & ei moveatur controverſia ſtatus, non tantum petitor accipere bonorum. C ſed etiam edictalem ex partibus inferioribus unde liberi, vel unde legitimi, vel unde cognati, quod Ulpian. sit & edictalis? ſic fane, id eſt, *ſic de bonis*, ſi, quam cont hic, *l. ſi impubes, ſup. de Carbon. ed.* ſi agnoverit ſolam Carbonianam ut poſſeſſ. *l. 2. §. ſed ſi quis ad Treboll.* ſi inquam, ſolam eam Carbon. poſſeſſionem obtinuerit in cauſa ſtatus, retrorſum edictalis videbitur fuiſſe ex re, & in hoc proficit filio impuberi utramque agnoſcere & Carbon. & edictalem: ſed Carboniana licet in edicto ſit prior, non mortuæ edictalem inferiorem ſecundum liberi, unde legit. unde cog. & hoc fenſit Ulpianus in *§. 1.* Quæ autem diximus maxima ex parte generalia ſunt, & diffuadentur in omnes partes ſuccefſimis ab inteſtato. Speciatiter dicemus de prima parte edicti, qua liberis defertur bonorum poſſeſſio ab inteſtato.

Ad §. Liberos autem accipere *debemus, quos ad contra tab. bonorum poſſeſſionem admittendo diximus, tam naturales, quam adoptivos: ſed adoptivos, ſi ante adoptionem, ſi fuerint in poteſtate. Ceterum ſi fui juris fuerint, ad bonorum poſſeſſionem non invitantur, quia adoptante patre diſſolvitur fami emancipatione.*

E Quemadmodum prima pars primuſque gradus ſuccefſionis ab inteſtato eſt liberorum poſſeſſio ab inteſtato prima pars eſt de bonorum poſſeſſione liberis danda: ex utraque parte, id eſt, tam ad bonorum poſſeſſ. contra tab. quam ad bonorum poſſeſſionem unde liberi, liberi eo jure & ordine vocantur, ordine foliciet quo ad hereditatem jure civili, *l. 1. §. 1. ſi in ſcriptionem §. 1. de bon. poſſ. cont. tab. ex*, inquit, *pare, eaque ordine: in pare*, id eſt, in viriles portiones, vel in ſtirpes: In viriles, ut ſi ſint plures filii ex utraque parte vocantur in viriles, five in capita. In ſtirpes, ut ſi ſit unus filius, & ex alio filio moriuo plures nepotes, omnes ex utraque parte vocantur,

cantur, non ut hereditas dividatur in capita, five pro viriribus, fed ut dividatur in ſtirpes, id eſt, ut filius ſolus repræſentatus filio, nepotes alterum dimidium. Idem erit ſi plures fint nepotes ex diverſis filiis: nam & ſi ita inter ſe dividunt bona pro ſtirpibus: *ex autem ordine*, id eſt, ut proximitatis ratio quandoque habeatur: nam ſi ſit filius, & ex eodem filio nepos, proximitatem obtinebimus, & filium nepoti anteponemus. Similiter autem in utraque parte liberos eodem modo accipimus five naturales, five adoptivos, ut ait *in §. naturales, id eſt*, ſi patris naturalis proceratores: nam ex concubinatu, id eſt, nothos, five naturales tantum, *l. 3. §. ult. ad ſenat. tert. nec* prætor: non datur eis bonorum poſſeſſio contra tab. nec unde liberi, quia patres habere non intelliguntur: datur tamen unde legitimi in ſubſidium, ut poſſint, & querela de teſtamento mutata, quia & ſpurii datur, *Novell. Juſt.* quo ratione turpior eſt & deterior, qui filius legitimis exiſtentibus fuccedere poteſt, quam qui poteſt edictalem. *Novell. Juſt. ad SC. Orfitian. l. ſi faſtella, §. 1. de poſſ. teſt.* In fuccedendo patris, nothis non datur bonor. poſſ. unde legitimi, nifi non extent ſuſti liberi, nec fuſti unde: quo cafu etiam eis non datur affis bonor. poſſ. unde legitimi, ſed fextantis tantum una cum matre concubina, *Nov. 18. & 89. &* datur ſine tantum filii naturaliſtus: extant liberi tantum ſine nulla ex edicti parte vocantur, *l. ult. Cod. de natur. liber.* ergo dum dicimus ex utraque parte, id eſt, qua defertur contra tabulas, vel qua defertur unde liberi, tantum liberos & adoptivos & naturales pro juſtis accipimus, non pro nothis. An igitur nihil interpſit inter adoptivos & naturales? Interpſit. Nam eſt inter naturaliſ liberos five naturales, five adoptivos: an igitur inter eos eſt differentia? eſt, nimirum in hoc, quod naturales patrem adoptivum habere poſſunt, ſine eo emancipati, adoptivo quandiu fui ſunt, id eſt, quandiu in adoptiva familia ſunt, per emancipationem reſolvi adoptione, non item. Emancipatio diſſolvit jus naturale adoptivum, ſed non ipſum quaſtum non diſſolvit: Adoptivi emancipati, liberorum nomen amittunt: naturales emancipati non item beneficio Prætoris, *l. 3. §. ult. C. de furtor. l. ult. C. de natur. liber. ſed* C *nec tab.* emancipati ab captis minutio minima, qua jus civile diſſolvit, non naturale, quod poſtliminum ſpectat, & obſervat. Exceptio: *Nam & ſi ſint*, inquit, *emancipati*, minutio diſſolvit etiam jus naturale, *§. pen. de cap. deminut.* & ideo ſervos & ſervientes Prætor non novit nec vocat, liberos nunquam & cives vocat, etiamſi quandoque ſervos fint, id eſt, familiam naturiter vel ſeniiter. Quod dixi de adoptivis, non de his quos ſervare in adoptata: idem in adoptata a parente quodam non ſervi, ſed liberi veniunt ad bon. poſſ. contra tab. & ad bonorum poſſ. unde liberi. Ceterum ſi ſervus ſervum habuit, filius, in adoptatis ab extraneo, quia & ſi ſui non effecimur adoptati, *§. ult.* & his quidem datur ex Conſtitut. Juſtian. bon. poſſeſſ. unde liberi, *l. 2. §. ult. de bonor. poſſeſſ. contra tab.* Sed *ſuſt. de hac quæ ab inteſtat. def. l. pen. Cod. de adopt.* Quod autem dixi de adoptivis emancipatis, ita procedit, ſi extraneum adoptarunt, & hic deinde emancipavit: ſed ſi filium naturalem emancipavit, deinde adoptavit, & rurſus emancipavit, verum erit nec adoptivum emancipatio, & tamen hic qui demum emancipatus eſt, eſt quaſi adoptivus, quia ſemper retinet nomen liberorum, quod naturale eſt, capax eſt utriuſque bonorum poſſ. contra tab. &

datum in adoptionem extraneo admisit ad quamlibet bonorum poſſeſſ. patria naturalis, & ad querelam inofficioſi teſt. Datum in adoptionem parenti cuidam, patria avo vel proavo, excluſis omni bonorum poſſeſſ. patria naturalis, contra tabulas, unde liberi, unde legitimi: eundem etiam excluſit querela: contra Martianus ſequutus Papinianum; ſed, ut opinor, hoc non eſt diſcutiendum temere, non excludit etiam bonorum poſſeſſ. unde cognati. In eo qui ſe adrogandum dedidit nihil mutavit, d. l. 39. ult. ſed poteſtatis jure ſuperſtes: l. 18. quia prima gradu Juſtinianus vocat liberos, ſubtata differentia cognationis & agnationis: poſſet quis putare vocari etiam liberos in adoptionem datos, vel adrogationem, ne omnibus patribus edicti, & ita Graci ſenſiſſe videntur ad l. ult. hujus t. ſed hoc eſt illuſum: nam Juſtinianus ut ſupra dictum, tantum vocat liberos, qui ſunt in poteſtate, ſubtata differentia ſexus, five agnatos five cognatos, nam tantum vocat eos qui ſunt in poteſtate, nec vocat eos, qui quadammodo liberi videntur eſſe deſiſſe, & pro extraneis habentur: Liberi quodammodo eſſe deſinant, qui in alienam familiam emigrant per adrogationem vel per adoptionem, ſi dati ſint in adoptionem parenti ſecundum diſtinctionem d. l. pen. Igitur non vocantur inter liberos, nec a Juſtiniano, nec a Praetore: Et omnes enumnerantur liberi, qui in alienam familiam non tranſierunt, licet proprie exierint, ut emancipati pari liberi ut cognati, ſi ita acquirendi jus ſibi non reſervaverint l. ſi qui ſtirne, de edicto novo ſi- ve juliani, cui adjicium interpretationem l. 5. quæ eſt de edicto novo.

Ad §. Si quis filium ſuum *emancipatum in locum nepotis adoptivi, & emancipavit, tam habent & nepotem ex eo, quaſtum eſt apud Marcellum, quam adoptio reſciſſa impedit nepotem. Sed cum foleat emancipatus patri ſuo ſingulos quos non dicet, aſſi adoptatus ſit quaſi filius, nihilominus filius ſi quos non reſiſtunt, quos quaſi filios adoptavit eſt in poteſtate, non quaſi naturalis.*

Ad L.V. Si quis ex eis quibus *bonorum poſſeſſ. patris poſſeſſionem, in poteſtate parentis, de cujus bonis agitur, cum is moritur, non fuerit, ei libertiſque quos in poteſtate familia habuit, ſi ad eas hereditates ſua nomine pervenerit, neque nominatim exheredatus ſcripti erunt, bonorum poſſeſſ. patris petere datur, qua ei non pertinent, ſi in poteſtate permaſiſſet: ita ut ea ſe parte dimidium habeat, reliquum liberi ejus, B ſcilicet qui nominati ſunt hæredes inſtituti.*

Ad §. Sed & ſi filium & nepotem ex eo patre emancipaverit, *filius filii nomine ad bonorum poſſeſſionem, quam ex edicto bonorum poſſeſſionem unde liberi, ergo ex edicto, qui in poteſtate nunquam fuerunt, nec ſui heredes locum obtinuerint, vocantur ad bonorum poſſeſſionem patris: nam ſi filius emancipatus patri ſuo inſtituerit in teſtamento, & ei quaſi in poteſtate relictus ſit, patris emancipati bonorum poſſeſſio: & ſi poſt emancipationem prætexerit, ita nato deſinere eos bonorum poſſeſſio, filium non eſſe patre ſuo.*

Ad §. Si filius emancipatus *non petierit bonorum poſſeſſionem, ita integra ſunt omnia nepotibus, atque ſi filius non ſuiſſet: ut quod filius habituros eſſet patris bonorum poſſeſſ. hoc nepotibus ex eo filio, non etiam reliquo adcreſcat.*

IN lines liberorum eodem jure cenſentur adoptivi & naturales, tam lege quam edictio prætoria, tam in adeundis hereditatibus quam in petenda bonorum poſſeſſ. contra tabulas, vel unde liberi, eodem etiam jure ſunt, ſed edictio Prætoris tantum, emancipati & filii. Emancipati naturales liberi, non emancipati adoptivi. Jura adoptionis ſuiuntur emancipatione, jura naturalia non item: & ita aequitate Prætoris emancipatio per ſe ſola naturalibus non nocet, & hoc eſt quod ait §. 5. 2. captis deminutionem per edictum nulli obſtare, proximitas tamen nonet ſequentibus: nam & in liberorum linea quod infra dicemus, plerumque proximior excludit ulteriorem: Suus tamen non ex- A cludit emancipatum jure praetorio, emancipatum eſſe non nocet, ulteriorem eſſe nocet: eodem, inquam, jure ſunt non tantum emancipati liberi naturales, ſed & hi liberi, qui neque emancipati, neque in poteſtate unquam fuerunt: nam hos etiam praetor invitat ad cont. tab. vel unde liberi; ut ſi filius emancipatus ſit neque ea eo retentus in poteſtate mortuo filii, bonor. poſſ. dabitur nepoti, quamvis nunquam fuerit in ejus poteſtate: & Pomponius ſi filius emancipatus ſit, & poſt emancipationem is filius procreaverit nepotem, mortuo filio, deinde mortuo avo, nepoti dabitur bonor. poſſeſſ. 37. quamvis nunquam fuerit in avi poteſtate, nec unquam ſimilius ipſi poteſtate, l. ſi. in prior. de bonor. poſſeſſ. cont. l. 5. §. 9. hic. Dixi mortuo filio nec, quod d. l. 5. ait non obſtante ejusſtate tui, puta mortuo: nam ſi viveret filius, ſine dubio nepotem ex eo filio natum, quia ſe B deinde ordo quandoque, five proximitas in liberorum linea obſervatur, & eo jure ſi filius & nepos ex eo filio ſint in poteſtate, nepotem equidem praetatis, vel ſi non ſint in ejus poteſtate, vel ſi filius ſit in poteſtate, nepos ex eo natus emancipatus ſit, filius quasi proximior praeferatur nepoti. d. l. 5. §. 9. hic. Ita ſi filius *ſit in poteſtate, cum emancip. liber. l. 5. §. 1. hic:* ubi legitur vulgo, *ſed ejus filium & nepotem ex eo patre emancipavit:* legendum ex libris antiquis, *ſed ejus filium & nepotem ex eo, ita ut ſi poſt ſit & filium, ut v. g. de bon. poſſ. cont. tab.* ut recte in Florentiniegitur. Sed quid dicemus e contrario, ſi filius emancipatus ſit, & nepos, vel nepos ex eo retentus ſit in poteſtate, an praeterctur filius emancipatus nepotibus ſuis, qui remanſerunt in familia avi? Iquisivile respectus, C patris quasi filii praeferantur filii, qui non eſſunt: ſi non praetorum, quo idem emancipatis quod ſuis dabat, filius licet emancipatus ſit, quaſi proximior excludit nepotes ex filiis ſuis, & ita procedit ex edicto vetori. Ceterum ex edicto novo a Juliano emendato auctore Adriani Imperatoris & Senatus, filio emancipato nunquam nepotes ex eo nati in poteſtate, nepoti emancipato nunquam proepotes in poteſtate remanſerunt, & ita Juliani ſententiae, qui ſuis civile juris praetorio conjungitur: & ita velut moderatione quadam aliud jus alio temperatur ex edicto novo de emancipatis cum emancipatis. Edictum novum dicitur in l. 3. §. ſi pater, de ventre in poſſ. mitt. & nova clauſula addita a Juliano eodemſtore perpetui edicti & emendati, l. qui dicit, 5. de bonor. poſſeſſ. lib. D & a Gracis dicitur nova clauſula ad l. 5. hujus t. & aliqui demonſtrant, quod veterum arbitror, etiam hodie hoc edictum novum dicitur, & nec edictum, nec juſtitutum. Licet alia fuerit lenti. Quorundam interpretum, atque adeo Gracorum, qui nihil de edicto novo in libris Juſtinianeis invenerunt, ergo ex edicto novo emancipatos ſi filio defuncti jungitur filius qui ſui nepos ex eo retentus in poteſtate avi, & eſt ex hoc edicto conjunctio filii nepotis, & filii emancipati inter E emancipatos & nepos, non tantum tacto teſtamento in petenda bon. poſſ. cont. tab. five utreque ſit praetoritus, five inſtitutus utreque, alio ſui commitente edictum primum cont. tab. five filius inſtitutus, nepos praeteritus, vel ex diverſo: ſed etiam locus eſt huic edicto ab inſtituto in petenda bon. poſſ. unde liberi, l. 5. hic, atque etiam in querela inofficioſi teſt. ſi utreque ſit praeteritus, vel F ſi nepos ſit inſtitutus, filius emancipatus exheredatus, l. 23. de inoff. teſt. non tamen eſt huic edicto locus in bon poſſ. cont. tab. ſi filius praeteritus five inſtitutus, nepos poſt unde legitimi interſtiberi, l. 3. §. ult. & l. 5. §. ult. de bonor liberis. & meo quidem judicio, extremo dicte l. 22. cuprimenda eſt lex 5. hujus t. quæ certum diſputationem in eo l. 5. §. ult. de edicto novo exequitur. Proponuntur autem verba edicti novi in l. 1. in pr. de compens. cum emanc. lib. & in l. 5. §. 2. eadem verba, quamvis non ab eodem auctore, unde conſtat eſſe edicti novi verba. Itaque ſingulis verbis apponenda interpretatio, verba haec ſunt in l. 5. qui ex hoc, id eſt, ſi quis ex liberis, quis. Praetor dat bonorum poſſ. cont. tab. vel unde liberi: nam edictum novum ad utramque pertinet; & licet hic lex 5. ſit tuſa ab- A novo in ſpecie §. ſi quis filium: pura ſi quis filium emancipaverit, & nepotem ex eo retinuerit in poteſtate, & deinde filium emancipatum adoptaverit quaſi nepotem, & iterum emancipaverit, diſſoluta adoptione, an hoc caſu locus eſt edicto novo, id eſt, an utreque veniat ad bonorum poſſeſſionem & filius & nepos? Primum ſi adoptio non habiſſet reſciſa emancipatione, proculdubio nepos non veniret ad ſucceſſionem avi, nepotes, imo quaſi nepos adoptivus, alter quaſi nepos naturalis: ſed adoptione reſciſa per emancipationem, quaeritur an nepos veniat ad bonorum poſſeſſionem? & imprimis non tam ambo veniet quaſi nepotes, id eſt, quaſi in eodem gradu conſtituti, ſed veniunt ex edicto novo, l. 1. §. qui habebat, de bon. poſſ. cont. tab. ubi ponitur eadem ſpecies: quia licet illa lege nepos eſt deſcriptus ſecunda emancipatione, & ita non poſſit adoptivi quaſi nepos, naturalis filius ſecundum emancipationem ſuus fiſit, poteſt tamen ex edicto Juliani, & ita rem cum eo ſimul obtinet. Quia etiam ſi filius naturalis emancipatus, retento nepote ex eo nato in poteſtate, poſſeſſionem adeat quaſi filius, & ſi etiam nunc in adoptione quaſi filius, mortuo patre non praeferetur nepoti, ſed ſimul vocabuntur, licet aliasſi- lius, quaſi filius poſſeſſionem habeat, & ſi etiam nunc emancipatum, ut dixi initio. Verum in hac ſpecie, hoc ideo fit, quoniam hic filius naturalis fuit adoptatus, ut filius habiliter poſſit emancipationem, non ut pater nepotis. Filius adoptivus non obſtat nepoti naturali, nifi ſic adoptatus ſit quaſi pater nepotis naturalis, l. 3. §. 1. de bonor. poſſ. cont. tab. quod & Juliani ſententiae eſt: recte: ſicut etiam filius naturalis non obſtat nepoti ex alio filio ſuſpecto. Et modo hic dicitur filium adoptivum, qui adoptatus eſt in iorum filii, ut qui habet, non obſtat nepoti naturali, ſed ſimul quaſi in vocari ex edicto novo, perinde ac ſi filius non neſſet in poteſtatem remedio adoptionis.

Ad L. 1. §. Si heres inſtitutus *non habet voluntatem, vel quia ſervitio ſuo impedit, vel quia non renuntiavit, vel quia ante ſua- tionem voluntatem teſtamentum mutavit: ſed & ſi ſuam voluntatem teſtatur mutavit: dicendum eſt, ab inteſtato non voluiſſe ea, quæ bonor. poſſ. acceperunt.*

A It: *ſi heres inſtitutus non habeat voluntatem, vel quia ſervitio ſuo impedit, vel quia non renuntiavit, vel quia ante ſuationem voluntatem teſtamentum mutavit.* Ita recte Florentini, vel cancellivit, vel alia ratione mutavit voluntatem. Incidere, eſt linum, quo cab. conſtringuntur propoſitum ſuum. Cancellare eſt, quod Graci hoc loco eſt χιαζειν, decuſſim ductis lineis; quo genere ſine teſtator mutat voluntatem. Mutat aut mutare poſſe eſt etiam ſine cancellatione, ut ſupra dixiſſe videbatur: & his caſib. quaeritur utrum filius vocetur, an legitimi heredes. Si teſtator heredes ſcriptos indignos judicavit, *Scriptos tollere* poterit, interlinea eorum nomina mutavit voluntatem, legitimi vocantur. Sed hujus voluntatis probatio legitimis heredib. incumbit, l. 8. pen. & vlt. de in jus vocand. edict. & in l. nominationem eos qui ab inteſtato venire deſiderant, ſi probaverint eum, qui inciſit tab. voluiſſe inteſtatum decedere, hereditatem ſcriptis heredibus auferri, legitimis ſe nota fico. Aliquis fruſtra legitimis probationis onus impoſuerunt, nifi ad eos hereditas refiret: & hoc eſt, quod ait hic, *ſubſtitutos voluiſſe decedere*: hoc enim ad videre exigimus, & ut eum voluiſſe probent legitimi heredes: aliquo in dubio filius vocatur, & ſcriptis veluti judicibus judicatum eſt, ſcriptos teſtamentum inciſiſſe, heredites auferrum. In dubio igitur filius vocatur, & vocatur cum onere legatorum & fideicommiſſorum, quæ indicta vel delata non ſunt, legitimi vocantur ſine onere ullo legatorum vel fideicom. libertatum. Scriptis autem heredibus in eo teſtamento, quod poſtea teſtator inciſit vel inducit, non eſt jus adeunde hereditatis, quia non habuit voluntatem, id eſt, quia deſtituuntur ſuprema voluntate teſtantis. Teſtamentum extare non ſufficit, niſi perſeveret voluntas, id eſt, ultimi ordinis in eodem voluntate perſeveraverit. Non eſt etiam ſcripti

scripti heredibus jus petendæ bonorum possess. secundum A
tab. l. 1. §. pen. l. 3. §. penultim. l. 8. §. si ita scripsero, §. si autem tab. l. 2. §. pen. l. 3. §. ult. ff. de bon. possess. secund. tabul. Non est etiam scriptis heredibus jus petendæ nullitatis in possessionem ex edicto Adriani, sed hodie ex constitutione Justiniani, quæ hac nostra non est, quo & hodie participat locus utrumque si testamentum sit cancellatum, vel aliqua parte vitiatum. Inst. Cc. de edict. D. Adr. toll. de quo est intelligendus locus Instit. Iustin. Cc. de testib. l. antiqua, Cc. qui appellare non recip. l. filium ad Trebell. Scripti ergo heredes, qui non habent voluntatem testantis omnino repellentur: legitimi tantum heredibus datur bonorum possessio unde liberi, vel unde legitimi: & datur cum re, sicco exclusi, & probrum retinentem, qui incidit tabulas intellectum decretive voluisse, incidendas esse legitimorum heredum gratia, non obstabit quidem nostrum adversus heredes scriptos: Non & offensio falsi eum movit, sicus eripere bona, & hæreditas præferunt. Ergo legitimi heredes præferuntur scripti. ab intellectu cum re, & quod diximus, probant: & hoc significat Ulp. dum ait: Dicendum est ab scriptis rem habituris, ita non tantum accipere bonorum possessionem intellato, sed & rem habebunt; accipient cum cum re, & ita in l. pulcherr. de inj. rup. vel. heredes scripti, in quit, accipere poterit bonor. possess. secundum tabulas testamque obtinebunt, & in l. si filii consistentes, de bonor. possess. test. nunc. scripti ex fide contenti, pendente exheredati bonorum bonor. poss. secundum tabulas & interdum evenit ut bonorum possessores, res concedendis sit rem habiles. Non curandum ista est si bonor. possess. de res concedisse semper. Non quærendum, habet bon. possess. rem obtinet: nam bonorum possessor. Lege constituitur sine re, inde, justus & inutilis redditur. Datur quidem ipsi bonor. possess. facile, obtent, & ipsi quidem scripto filii conditione antequam condicio existit. Datur scripto testamento inutilo, rupto, falso, irrito, modo fit signatum septem testium. Datur & scripto heredi testamentum portior negligit. Datur & cuilibet patenti. Datur scripto secund. tab. debitur & eodem die legitimo ab intellato, & petitis. Datur absenti & præsenti. Ulpian. l. 1. de bon. poss. sup. Nihil facilius quam impetrare bonor. possess. Sed difficile est remobtinere: nam bonor. possess. quæ accepta est quoquo jure, obtinere debet. Ulpian. ibi. Sine re: cum re, sit qui cum accepit, bonis obtinetur: sine re, si bona eximit alter, cujus potior est causa in successione jure. Ulpian. verum hæc omnia non sunt. Cc. Ff. ser. Ulp. in Frag. ex hoc. poss. dandis, & l. filius, Cc. de in ff. scil. Scriptus bonorum possessor, inquit, secundum tabulas cum re accipere debet, ubi intesta legitimi non sunt. Ambrosius, explicit ad Clementem. Sunt, inquit, hæredes sine re, & cum re. Patercul. Pauperes testimonium potentiores retinet, cujus nulla imaginem fere in republica reperio. Ambrosius. Proprio ita legitimi hæredes si impleant probationem quam diximus, ab intellato honor. possess. accipe in cum re, non impleta probatione filius vincit. Ulpian. Scripti indigna, qui non habent testamentum voluntatem, hereditatem avocabit. Celerum in hoc v. Jurisc. ponit testatorem intestabile fuisse, celebrasse, indutiis, ut ait, Scævolæ. Ait, idem dicendum, si nihil fecerit, si ut dixerit se intestatum mori velle, & testamentum pro irrito haberi velle? & si dementia hæreditatem non voluerit, an idem dicendum? minime: hoc enim ita nihilominus valent hæredum institutiones, substitutiones: legati, & fideicommm. non omnino valent, quia dixerunt testatorem mentem habuisse, Ulpian. l. 1. ex pars, de admin. leg. l. 8. certamen, §. si codem, l. militis, §. veterani, de milit. testam. §. pen. Inst. quib. mod. test. infirm. Non ratio obicura est, quia filiorem hæreditas mala voluntate adimi non potest: in legatis fono, ideo & tacita voluntate adempta conseruer legata, quia bona inimicitiæ inter testatorem, sed ob malitiam ademptionem hæreditas non auferetur scripto, legata auferuntur. jure exceptionis doli: & & si scriptis ademerit hæreditatem, sicus non vocatur, quia ob id solum scripti hæredes indigni non crudentur: sed & ademerit hæreditatem cum elogio, ut si dixerit, se velle intestatum mori, quod hæredes scripti de fe male meruisset, videtur eos infamiare indignitate. & ob id filicus eis scripti bona, quasi indignis ob illud elogium l. iurisiter, Cod. de his, quæ ut indig. Item & hæredis scripti dolo factum fit quo minus teltator testamentum mutaret, & aliud scribere: manet quidem testamentum, quia nullum poterius fecit testamentum prohibitus, sed scripto filicus datur hereditatem quæ indigno. Idem jure, si is qui non fecerat testamentum a proximiori agnatu, qui caput hereditatem legitimam, prohibitus facere testamentum, ut si is qui ab intellato nondum rem est habiturus quia proximior, eo volente testamentum fecerit, prohibent testamentum, id est, scripturum testamentum, ingredi, & iis ille mortuus intestatus: hic qui prohibet, heres quidem erit lege, sed filicus ei hereditatem auferet quasi indigno, l. 1. §. pen. l. 3. §. ult. l. 8. §. si ita scripsero, Cc. Cod. sed. Si quis ergo non fecerit testamentum, ut quidam, prius autem scripsit bonorum possessionem, ut ille qui ab intellato legitimi sunt, quia non habet, quia non habuit heredem capacem: manet ipsum & eum quidem facultis bonorum possessio, quæ dicatur litis ordinandæ gratia, & quæ accipitur l. posthumus, de inoff. test. Sed si qui est adhuc de inofficiolo, eius litis proponendæ causa, accipit bonorum possessionem unde liberi, vel unde legitimi, vel unde cognati, deinde agit petitione hereditatis civili vel prætoria de inofficiolo testamento: quod si vincit, prætoquanta bonorum possessio fit constitutum: si non vincat, licet non confitiuitur: interim eft fuit re, donec liquerit de meritis aut injuria exheredati, l. 2. Cod. de inoff. test. quoniam interim eft potest causa scripti & quod habet bonorum possessio occupatur, hoc fit, ut demonstret se pretendere jus successionis ab intestato, quod si non haberet, frustra agere posset, nec scilicet ut heredes ordinatam ut indignis, quia non habent superstitem voluntatem, cum extet alia voluntas perfecta potentior, l. cum quidam, Cc. de inoff. testa. Quæ omnia distinguenda ait Iulianus, ut filicus in ea controversia, qua fit potiores legitimi, scripti, an filicus, qui invicem in his speciebus de bonis certant inter se.

Ad §. Si emancipatus filius exheres fierit, is autem in patellam fuerit, præterito, emancipatum præterito ab heredibus suis fuos possessionem unde liberi, quod dicitur ufque ad partem dimidiam, perinde atque si nullus testator reliquisset.

SCiendum eft, teftamentum, in quo filius fuus eft præteritus, injuftum, & ipfo jure nullum eft. Teftamentum enim quo eft præteritus filius emancipatus nullum eft, fed refcindi poffe per contra tabul. bonorum poffeffionem, qua neceffaria eft emancipato præterito, ut teftamentum fuum rescindatur: alioqui ipfo jure potefl venire ab inteftato. Sed fuo præterito non eft neceffaria contra tabul. quia ipfo jure nullum eft teftamentum, & ideo ab inteftato non habet. Et hæc fententia poft mortem parentis. Igitur fi fint duo fratres, unus fuus, alter emancipatus, fuus præteritus teftamentum, ex emancipatus exheredatus, & fuus & emancipato habitur bonorum poffeffio unde liberi, quod confirmat l. uti. §. fg. de lib. & poft. quæ hic omittitur ab Accurfio, quia facilius fuit fuperiora nulla ratione tabulæ, & incifæ vel cancellatæ fint, & ideo ab inteftato defertur bonorum poffeffio quafi tabulis non extantibus, ita quafi fuit fuus præteritus, fi non nulla, fed & emancipati juris omittantur, fi fuus fit præteritus. Igitur emancipato etiam debitur unde liberi in partem dimidiam, ut non debitur contra tabulas hæc enim nunquam fuit exheredatis. l. non putavit, de reor. teft. fup. pertinebit filio poteft dari bonorum poffeffio contra tabulas, fed non eft neceffaria, quia rem videtur habere ab inteftato ipfo jure: non eft tamen inutilis: repellet enim fi accipiatur bonorum poffeffio contra tabulas fcriptum & bonorum poffeffione fecundum tabulas, quæ & fcripto debitur facile a Prætore, fi petat. Verum & data fit contra tab. fed præterito non neceffario, eodem jure eſt,

erit, quo bonorum poffeffor unde liberi : qua ratione A
non præftabit legata exceptis perfonis, quæ præftant qui veniunt ute bonorum poffeffionis contra tabul. Sed a fuo fingitur bonorum poffeffio contra tabulas pro bonorum poffeffione unde liberi, l. is qui, de leg. preff. in hac eadem fpecie, qui eft præpofitus cafus huius §. emancipato exheredato potefl dari queris inofficiofi teftamenti, fed quia exheredatus eft non fuus, priufquam agat querela, cui debetur bonorum poffeffio, quod tamen bonorum poffeffionem unde liberi, videlicet & heres fcriptus petierit bonorum poffeffionem fecundum tabulas : nam querela datur non heredum, qui habent bonorum poffeffionem, qui galfe fe pro herede, longe aliter quam contra tabulas, qua datur etiam contra ignium tabularum, licet nonnullus heres extiterit, bonorum poffeffor. Querela datur contra heredem. Igitur hic emancipatus exheredatus, fi velit agere quam, prius accipiet bonorum poffeffionem unde liberi litis ordinandæ gratia: nam non eft quadam fpecialis bonorum poffeffio, quæ dicatur litis ordinandæ gratia, & quæ accipitur l. poftumus, de inoff. teft. Sed si qui eft adhuc de inofficiofo, eius litis proponendæ causa, accipit bonorum poffeffionem unde liberi, vel unde legitimi, vel unde cognati, deinde agit petitione hereditatis civili vel prætoria de inofficiofo teftamento: quod fi vincit, prætocognita bonorum poffeffio fit conftitutum: fi non vincat, fi non vincitur, fi: interim eft fuit re, donec liquerit de meritis aut injuria exheredati, l. 2. Cod. de inoff. teft. quoniam interim eft potest causa fcripti & quod habet bonorum poffeffio occupatur, hoc fit, ut demonftret fe pretendere jus fuccefionis ab inteftato, quod fi non haberet, frufta agere poffet, nec fcilicet ut heredes ordinatam ut indignis, quia non habent fupremum voluntatem, cum extet alia voluntas perfecta potentior, l. cum quidam, Cc. de inoff. teftis. Quæ omnia diftinguenda ait Iulianus, ut filicus in ea controverfia, qua fit potiores legitimi, fcripti, an filicus, qui invicem in his fpecebus de bonis certant inter fe.

Ad §. Si emancipatus filius exheres fierit, is autem in patellam fuerit, præterito, emancipatum præterito ab heredibus fuis poffeffionem unde liberi, quod dicitur ufque ad partem dimidiam, perinde atque fi nullus teftator reliquiffet.

SCiendum eft, teftamentum, in quo filius fuus eft præteritus, injuftum, & ipfo jure nullum eft. Teftamentum enim quo eft præteritus filius emancipatus nullum eft, fed refcindi poffe per contra tabul. bonorum poffeffionem, qua neceffaria eft emancipato præterito, ut teftamentum fuum rescindatur: aliqui ipfo jure potefl venire ab inteftato. Sed fuo præterito non eft neceffaria contra tabul. quia ipfo jure nullum eft teftamentum, & ideo ab inteftato non habet. Et hæc fententia poft mortem parentis. Igitur fi fint duo fratres, unus fuus, alter emancipatus, fuus præteritus teftamentum, ex emancipatus exheredatus, & fuus & emancipato habitur bonorum poffeffio unde liberi, quod confirmat l. uti. §. fg. de lib. & poft. quæ hic omittitur ab Accurfio, quia facilius fuit fuperiora nulla ratione tabulæ, & incifæ vel cancellatæ fint, & ideo ab inteftato defertur bonorum poffeffio quafi tabulis non extantibus, ita quafi fuit fuus præteritus, fi non nulla, fed & emancipati juris omittantur, fi fuus fit præteritus. Igitur emancipato etiam debitur unde liberi in partem dimidiam, ut non debitur contra tabulas hæc enim nunquam fuit exheredatis. l. non putavit, de reor. teft. fup. pertinebit filio poteft dari bonorum poffeffio contra tabulas, fed non eft neceffaria, quia rem videtur habere ab inteftato ipfo jure: non eft tamen inutilis: repellet enim fi accipiatur bonorum poffeffio contra tabulas fcriptum & bonorum poffeffione fecundum tabulas, quæ & fcripto debitur facile a Prætore, fi petat. Verum & data fit contra tab. fed præterito non neceffario, eodem jure eſt,

Ad L.II. Emancipatus præterius, fi omnes tabulas bonorum poffeffionem non excepent, & fcripti heredes adierint hereditatem, fua culpa amittit partem hereditatis : Nam quamvis fcripti heredes adierint hereditatem, non fuerit: non tamen eum Prætor teneat, ut bonorum poffeffionem accipiat unde liberi: Nam & patronum præterium, fi non petat contra tabulas bonorum poffeffionem ex illa parte edicti unde legitimi vocantur, non fulet tueri Prætor adiuvare fcriptos heredes.

LEgis fecundæ hæc funt, quæ videtur fundamenta ponere debenus: ftilo præterito fuo vel emancipato. dari bonorum poffeffionem contra tabulas præterio, B
inquam, qua ratione ea bonorum poffeffio dicitur ab ftilo præterii, Nov. 1. Valentiniani, de teftamentis. Ab ftilo exheredati alia eft, nempe querela inofficioli. Sou vel emancipato exheredato neceffaria eft querela inofficioli teftamenti, fi velint pervenire ad rem paternis. Suo autem præterito non eft neceffaria bonorum poffeffio contra tabulas, quia ipfo jure rem habet ab inteftato fine auxilio Prætoris. Emancipato præterito neceffaria eft bonorum poffeffio contra tabulas, fi dein dicendum eft de bonorum poffeffione unde liberi: nam & hæc fola nempe neceffaria eft. Loquitur de emancipato quærenti, non de non nato: nam quod explicatum eft in l. 1. §. filiorum, fup. loquimur ut

A tem de fuo nam naturali, quam non naturali. Suus tamen eft naturalis aut non naturalis: naturalis quis fit, notum eft. Non naturalis eft veluti filius adoptivus, item uxor, que in manu eft, vel nurus, que in manu eft filii, quem in poteftate habemus, vel pronurus, que in poteftate eft nepotis, quem habemus in poteftate, & fe deinceps : nam & hæ quafi fui heredes pare veteri ad fuccefionem vocabantur ad bonorum poffeffionem contra tabulas, & ideo fcripti heredes, quod tamen illorum bonorum poffeffionem obtinerent, quod obfervat gradum illa deferiptio antiquiffima & utiliffima : quam luci redditimus. Gellius noct. Attic. lib. 20. cap. 6. Ulp. in Fragm. His cognitis, ftupe ; filius emancipatus teftamento patris præterius eft, id eft, nec inftitutus, nec exheredatus : ergo præterius bonorum poffeffionem contra tabulas, ceterum eam bonorum poffeffionem repudiavit, vel omittit, id eft, tempore amifit : heres quoque ex teftamento non extitit, id eft, omifit bonorum poffeffionem fecundum tabulas . Poterat eam petere etiam non expectato præterito, quod tamen hic Accurfius male negavit : nam quod dicitur in l. 1. de bon. poff. fecund. tabul. fcripto heredi expectandum eft præteritum, id fe accipiendum eft, fi velit cautus agere. fi velit cautus bonorum poffeffionem fecundum tabulas ampleti : nec enim fcriptus heres rei obtinendæ ipem habet, fi præteritus fuo jure utatur, & tempore, vel repudiatione non excludatur. Sed fi forte heres fcriptus feftinavit occupare bonorum poffeffionem fecundum tabul. non refpectato præterito, & deinde debitur præterito bonorum poffeffio contra tabulas: que tamen eo cafu non erit contra C
ligum, ut vulgo dicitur de hac bonorum poffeffione. Ceterum, ut dixi, præterius heres, & fcilicet antequam bonorum poffeffionem fecundum tabulas, l. 2. in princ. l. non putavit, §. 1. eb uno, de inut. teft. l. ft patens, in pr. de inoff. teft. At in præterito fpecie aliter, quia præterius petit contra tabulas, neque heres fcriptus fecundum tabulas, uterque omittit ibi comparentem bonorum poffeffionem: fed quod dicitur in fpecie fcripti, fcripto non eft neceffarium five adveht hereditatem, quæritur an emancipatus præterius veluti ab inteftato, poffit cum re accipere bonorum poffeffionem fecundum tabulas, & fcripto dicendum ex l. 2. §. 1. hic, in quo definitur bonorum poffeffioni unde liberi ab inteftato locum effe, fine contra tabulas bonorum poffeffione, quæ fcilicet neceffaria fit, hic nec fecundum, nec contra tabulas petit ut heres. D
Ergo locus eft fuccefioni unde liberi, ut conftat ex l. De fcholaftico, de decurion. edict. eandem fpecie poft fuccedere poffe ex fuccefforio edicto, quod facile eft explicare : ut fi qui ab inteftato poft fuccedere fcripto heredi, & omiferit bonorum poffeffionem fecundum tabulas, ipfe fibi fuccedere, & potest unde liberi, vel unde legitimi ab inteftato, quod & in propofito fpecie præteritus, qui omifit bonorum poffeffionem contra tabulas, videtur fibi ipfi fuccedere poffe, ut petat bonorum poffeffionem ex parte unde liberi detectum. Sed verius eft ei obftare heredem fcriptum, non quo minus accipiat unde liberi: nam, quod frequens eft, bonorum poffeffio quæritur, non quo cuilibet detur quæritur cognita. Ergo dicimus, heredem fcriptum ei non obftare quo minus accipiat unde liberi, ipfi quo minus Prætor eum bonorum poffeffionem dat. Quod fi heres fcriptus jure civili teftamentum non agnoverit, id eft, quamvis omiferit bonorum poffeffionem fecundum tabulas, tamen jure civili ex teftamento, quod extabat, hereditatem adivit, quæ additio, cum jure fabi fit, impedit fuccefionem ab inteftato : & ita in hac fpecie de fe queri debet ftilus emancipatus præterius, qui temere repudiavit vel omifit bonorum poffeffionem contra tabulas, fua culpa amifit partem hereditatem fcripto heredis, etiamfi non petierit fecundum tabulas . Illud dicendum effet in fuo præterito : non enim ab re fcripturus de emancipato præterito : nam fuus præterius ipfo jure ftatim heres exiftit ab inteftato, & teftamentum ipfo jure nul-

lum est. Ergo non potuit ex eo adiri hereditas. Aliud etiam dicendum, si heres testamento scriptus repudiarit hereditatem: tunc enim filio emancipato, qui emiserat contra tabulas, cum re dabitur bonorum possessio unde liberi, & sibi ipsi succedet, & adversus heredem scriptum utetur superiore, ut Dialectici loquuntur. hoc modo si heres scriptus possessor est cum re. Atqui primum, ipsum succedere contra tabulas non est heredem existimare, sed tantum contra tabulas ex testamento, successor non est: atqui primum, igitur secundum nam hæc ratiocinatio peccat in materia: est enim materia filius filii, quæ etiamsi omittetur bonorum possessionem secundum tabulas, potest esse heres patri non invito filio suæ civili actio hereditatis. Confirmat autem Julianus sententiam suam in verbis *quæ patrem*, exemplo patroni, qui si præstitus est testamento liberti, & competentem sibi bonorum possessionem contra tabulas repudiarit vel omiserit, repudiare quidem heredi scripto hereditatem potest venire patronus ad bonorum possessionem unde liberi, quæ si filio succedere, *I. filiorum, 4. de bon. possess.* adjuvat tamen heredi scripto a liberto, etiamsi non petierit bonorum possessionem secundum tabulas, patronus, qui omisit petere contra tabulas, non potest eum effici, venire ad bonorum possessionem unde legitimi; & ita omittendo bonorum possessionem contra tabulas fit culpa amittit hereditatem liberti: & videtur addi *heredi liberti*, cum fit ex eodem libro, huic legi proxima. Eius species est, qui vulgo explicatur mulo: liberatus patronus præstetit, extraneum heredem scripsit: patronus competit bonorum possessio unde liberi: fit præsiquam eam petierit, dedit fe adrogandum, qui captus mutuatione amisit bonorum possessionem contra tabulas, arguuntur. *I. ult. &c. 6. & 7. p. 3. emancipati a. de bonor. poss. cont. tabul.* Deinde si heres extraneus scripsus testamento liberi adierit, patronus repellitur ab usufructu legitimi. Sed fi heres scriptus hereditatem omiserit hereditatem testamentariam, patronus totum bonorum liberti, bonorum possessionem petere potest ut legitimus, id eſt, filii succedere ex lege, unde legitimi, ex qua parte fere tota bona liberti, ex parte autem unde contra tabulas, non cuiusser nisi dimidiam partem.

Leges 3. & 7. expositæ sunt in *l. 1.*

Ad L. VI. Si parer filium emancipaverit, *nempe retinuerit; deinde filius decesserit: & res avitæ, & cuncta adcili, quæ de bonorum possessione filiorum diximus, ut ait, ut ea non ratio habeatur, & bonorum possessio inscripta patris detur, ut tamen bona patris, quæ necessaria heres patri scribit, conferre cogatur emancipatus, qui bonorum possessionem contra tabulas non adquisitarum effi: nisi forte avus ille nullum ex his scriptum adquirere velit, perantique eis de possessa nepotem dimoveri, ut ad emancipatum emancipatum avus bonorum possessionis perveniat: nec idcirco forte q. quæ patri heres extitit, pisse queri potest, quod effecta a adimitus emancipatus de cadaveribus avus, non exemplo patris defuncti, ad tuna ejus fiscal cum fratre possit venire.*

Cicipatum est, non tantum fuis, ut jam dixi, vel emancipatis liberis, sed & liberis, qui nunquam fuerunt in familia, id eſt, qui nec fuit fui, nec emancipati fuerunt, dari contra tabulas præterito vel abstentato unde liberi, ut in specie *l. 6. §. 1. de bon. possess. cont. tabul.* si filium in potestate mea retinui, nepotem ex eo emancipavi, me prætorem mortuo, deinde filio viventi, nepos admittitur ad bonorum possessionem filii, id eſt, patris fui. quamvis in ejus potestate nunquam fuerit: fuit & alii duo casus in *l. 6. §. 1.* quorum prior confirmatur *d. l. 6. in pr.* posterior confirmatur *l. 7. & ult. eod. tit. & hac l.* Species hæc eſt: si filium emancipavi, nepotem ex eo retinui in potestate, nonnullo filio, me vivo supos admittitur ad bonorum possessionem patris sui, quamvis in ejus potestate & familia nunquam fuerit, idque & ex re nostra & causa edicti, quo *bonorum possessiones liberis dari se jubetur*, & ex ratione hujus edicti. & *bonorum possessio inscripta patris detur, ut tamen bona patris, quæ necessaria heres patri scribit, conferre cogatur emptor, qui bonorum possessionem contra tabulas non adquisitarum effi: nisi forte avus ille nullum ex his scriptum adquirere velit, perantique eis de possessa nepotem dimoveri, ut ad emancipatum emancipatum avus bonorum possessionis perveniat: nec idcirco forte q. quæ patri heres extitit, pisse queri potest, quod effecta a adimitus emancipatus de cadaveribus avus, non exemplo patris defuncti, ad tuna ejus fiscal cum fratre possit venire.*

Ad L. VII. Scripto herede deliberante *filius exheredatus nostram adiit: atque ita scripsus heres emptor heres fuerat: nam ex illo filio scripsus, avo suus heres erit: neque pater videbatur obstitisse, cujus pofi mortem legitimo defertur hereditas: vel sic deficit, heres non fuit, & avo filius heres erit, quod proximum gradum nanquam transierit: cum & hic fuerit in potestate, neque pater, cum in hac successione præcesserit: & aliquando is non fuit heres filii, qui pater heres erit, quia sine dubio non est adgnatus? extremum eſt non fit exheredatus nepos, nihil scripti ex testamento heredibus a scripto herede, filio mortuo, quamvis ab eo ipso pater emancipatus, tabulis tenebitur obstitisse.*

Ad §. Non fit parentibus *liberorum*, ut *liberi* præteriti bonorum *liberos heredes: parentes ad bona liberorum extra naturalis admittit, liberos naturæ simul & parentum communione unum.*

Scripto herede deliberante, &c. *atque ita*, id eſt, *deinde*, non enim ex patre sententia hujus *l.* eſt ab interpretibus percepta: pertinet potiſſimum ad filios heredes & ad jus civile. Sunorum heredum appellatio originem sumit ex 12. tabulis, ut sit *I. filiorum, 4. de bon. possess.* ut illo loco 12. tab. *si filius nec heres fuit.* Vol. III.

esse ex rescripto DD. fratrum, licet id non exprimatur, & ita scripsi in Digestis sunt innumera capita, quæ habent inscriptionem *Imperatores*, continent tamen aut referunt unum rescriptum Imperatorum (supprefis nominibus, ut *I. ult. supra. de relig.* eſt rescriptum Severi, ut probat *I. 3. de suis perpetuis, de fp. d. test. & l. 8. §. quando, fp. de usufruct. cuius* eſt rescriptum DD. fratrum, ut constat ex *l. Decius, 2. de Ed. & evict. duodec. & l. si sine, 3. Judex, ad leg. Jul. de adult.* eſt constitutio Antonini, ut D. *Julian. ad Urseium, 3. de bon. poss.* ubi Julianus, ubicunque verba refert. Item *l. ne pifarones, de inoff. test. & manif.* eſt perpetua confitutio quædam: item *l. ita autem, 6. vel. de edendi.* ne & unitio dixi, tota hac lex conflat rescriptum DD. fratrum, cui tamen rescripto adscretant, idem ejus in filio in adoptionem dato, ut declaret *l. 15. §. si pater, 3. de adopt.* quod si pater ante naturali filio datus fit in adoptionem, vel fi emancipatus à patre naturali dederit in adrogationem, admittitur ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas naturalis cum eum frater extraneo in poſſeſſe, commisso fcilicet edicto per unum, fi inſtitutus fit a patre naturali, qui eſt in adoptiva familia, non alter: nam ea caſu pio non conferet fratri, fed pater adoptivus confert eo pro, nisi eum emancipavit, verum in hac tamen est differentia, ut in fine *l. ediendum*, quod avus emancipatus ab avo fratres vel socerem privat collationis emolumento indiſtincte, ut hic videtur positum in fine hujus *l.* nam nepotis ſuſceptis poſt emancipationem filii queri non potest, quod frater ſuſceptus ante emancipationem consortem in secundo bonorum poſſeſſione nullis bonis collatis, neque ab eo neque ab avo, cum, ut sit, utrique quodoque fit avo ſuccefſurus ſi intestato, quæ ratio cessat in patre poſt filium adoptivo emancipato idem non flatuimus indiſtincte, ſed ſicimus, adoptivum emancipatum a patre adoptivo est adeum propter fratrem naturalem admittit poteſtate, ſi eius dolo pater adoptivus eum emancipavit, id eſt, ſi non dedita opera emancipavit: in *d. l. 6. §. quoque, & l. 8. quæ filium*, ut ibi videre definitio, adoptivus emancipatus *quæ ſuit in fraudem, ſuus Licinii. Pollionis* emancipatio fuit recepta propter fraudem. *Livius lib. 7. Plut. de vera alleg. cap. 20.* Id tamen ita ſuperius adumbratum eſt quatenus abrogatum ſit, *l. ea. 6.* fcilicet, qua hodie nepos, qua eſt in poſſeſſione avi bona paterna non adipiſcitur ex eo, quod pater, ejusque non emancipatus obtinuit: omni collationis pro eo, fed ipſemet ſuſceptus mutuo collationis, id eſt, confert bona adventitia ſi qua illi habet, quæ fuerunt ejus proprietatis pure, licet ſint in pot ſtate avi, & nihil praterea de bonis patris immutatum eſt.

Ad L. VII. Scripto herede deliberante *filius exheredatus nostram adiit: atque ita scripsus heres emptor heres fuerat: nam ex illo filio scripsus, avo suus heres erit: neque pater videbatur obstitisse, cujus pofi mortem legitimo defertur hereditas: vel sic deficit, heres non fuit, & avo filius heres erit, quod proximum gradum nanquam transierit: cum & hic fuerit in potestate, neque pater, cum in hac successione præcesserit: & aliquando is non fuit heres filii, qui pater heres erit, quia sine dubio non est adgnatus? extremum eſt non fit exheredatus nepos, nihil scripti ex testamento heredibus a scripto herede, filio mortuo, quamvis ab eo ipso pater emancipatus, tabulis tenebitur obstitisse.*

A suus nec exhæres, &c. ratio appellationis hæc eſt, quod vivo parente quodammodo domini exiſtimantur, & ita mortuo patre non venire quodammodo ad propria bona. *l. 11. §. 2. de his qui sui. & l. 7. §. ult. de lib. &c. Julian. lib. 4. Paulus. Cum quis habet filium, quem non de obligat, qua tamen ſit in nomine & manu patris, licet in nomine domini pupillorum non nuncupet, eruiti tamen tres dominus exiſtimatur:* ait patrem filio, quem habet in poteſtate nomen domini & pupillarem non concedere, & vinum per patrem manu in tabernam vendi, ubicunque potest de legitimis hereditibus, vivo ſcilicet eo, de cuius bonis agitur, eos quodammodo dominos fuiſſe: nam & hi dicuntur venire ſere ad bona proprio: *Ius, id eſt, a legitimis non minus dicitur deberi hereditas quam ſuis. l. 1. §. ſingulos, de ſenatul. cit. l. ult. C. de ſe tabull. cui ergo* B *& ſui hæc ratio evidentius apparet in his, id eſt, in in, quos dicimus, ut sit, in ſuis, inquit, evidentius quasi in ſuis apparet: nam non in eadem voce nudo exercitus legitimos, quo fuos heredes, non eadem animi vehementia: atque ideo hos tantum fuos dicimus, quos mox definimus: certeros omnes dicimus alienos fore extraneos heredes: fui autem heredes, vel fuo naturales, vel quasi naturales, qua diximus ad Ulpiani in *Frag. tit. 22. §. 1.* fui non naturales ſunt, veluti adoptivi, vel jure venerit uxor, quæ in manu eſt, aut nurus aut pronurus, &c. quas in manu fuo filio habemus. Sui naturales ſunt, de* C *bet eſt eorum definitio, liberi ex juſtis nuptiis procreati, quos in poteſtate habemus, & quos nemo præter nos habet. Ius. lib. 1. Inſt. tit. 19.* filium & nepotem ex eo *bet in poteſtate, filium inſtitui, vel exheredari, & ita* filio ſatisfeci, nepotem præterii, in nepoti præterito *exhiuat bonorum poſſeſſionem, contra tabul. omnia, quia* hæc bonorum poſſeſſio liberis tantum præteritis datur, *qui nihil fui futuri erunt, hic nepos avo non erit fuus futurus, licet in poteſtate ſit, ſed ſit pater ejus eum præcederet. Nonnullum eſt ſuus: Nam ſeri poteſt, ut ne-* D *pos, quem pater præcelli mortis tempore ſit avo ſuus heres: ut ex definitione definitio, adoptivus, ut ait, ſuus fuiſſe videatur eſſendi tempore. Perfecte ergo definitio hæc eſt. Sui heredes ſunt liberi ex juſtis nuptiis procreati, qui in poteſtate patris ſunt, cum is moritur, aut in poteſtate patris eſſe videntur, ſi quis habeat, ſi quis habeatur, qui poteſt hereditatis noſtræ deferendæ tempore: aut brevius: fui heredes ſunt liberi, qui in familia proximo mortis tempore ſuo heredes deferendæ feu defuncti* D *Nam ſi nonnisi patre interfecto filius & nepos ex eo natus, fint in ejus poteſtate, filius ſolus fuus heres erit, quia nepotem gradu præcelli ex tempore, quo defertur hereditas filium, id eſt, mortis tempore: Sed hæc eſt ſpecies l. 7. & filius ſic exheredatur & nepos præterit, cum utroque eſſet in poteſtate poteſtate, cæterum heres ſcripsit, & mortuo teſtatore, nunc etiam filius mortem obierit deliberante herede ſcripto, deinde heres ſcriptus repudiaverit hereditatem, nepos avo inteſtatior ſuus heres eſſe ab inteſtato, qui licet mortis ari tempore in poteſtate patris non fuerit, tamen deluæ hereditatis tempore, id eſt, quo tempore repudiavit heredi ſcriptus, nepotem nemo præcelli: ergo hic ſolus eſt ſuus heres, quod ſcripto herede deliberante, *I. filiorum, 4. de bon. poss. lib. 3. tit. 1. §. 3. Scientum, inf. de ſuis & leg. Ioſepi ſu-* E *bi, de inj. rup. teſt.* id etiam fuerat expeſſum in *l. 1. §. ſp. de usufr. accresc.* de coniunctione, de accreſcendi jure, dixi in *l. ſi ſtipe ſcripſerit, §. ult. de lib. & poſt.* & ut vos admonuerim, quod mihi primo poteſcere datum eſt, mutilla eſt *l. 17. inf. de bon. damnat. in fi.* qua de re omnium addubitarum credo, & mutilus ille titulus tribus aut quatuor capitibus quæ reſtituimus lib. 6. Obſervat. cap. 25. mutilus etiam titulus de interd. & releg. decem capitibus: imperfectus titulus de reg. juris, liber de ulucapionibus mutilus uno titulo, ſcilicet communia de acceſſionibus poſſeſſionum, ut docet index Pandarum Florentinarum: ita etiam hic mutilorum *l. ult. de usuf. inſtit.* quæli ſuo fiue decurtatum, quo fiue verifimilis eſt ij hanc locum 12. tab. *ſi filius nec heres* F *Tom. VIII.* M Papi-

Papinianum scripsisse, quemadmodum si exheredato filio negetur, cum filius moreretur, fuisset, & heredes instituti pollea heredi item repudiassent: in hunc fere modum scripserat Papinianus, & servum filium nepoti non obstare in jure sui, sicut etiam non obstat filius nepoti alio casu posito ante finem d. l. ult. qui filium nolle casu similiter consuadius est in d. l. ex §. finem, de suis & leg. At quid dicemus? & contrario in specie proposita, si filius exheredatus sit, nepos præterea extraneus scriptus, & mortuus testator: filius mortuum exheredatus scripsit, deinde scripsit adiciri hereditatem, de eo qui repudiavit dictum est, in quali præteritio aperte testamentum rumpat, dicemus, præteriti potest, id est, nepos sui heredis locum meritate non obtinuit: filius enim mortis tempore non fuit in potestate, ut ipse, qui adiciri potest, vel in l. 3. §. fi filium, de lib. & pof. licet non inficior laudo ex persona filii exheredati, nepotis ex eo nato dari querelam inofficiosi testamenti, vel in l. 2. §. fi. inoff. teft. quod indicat primus Julianus. Sic igitur hoc concludamus cum Papiniano: in hac specie filio nepoti obstat: posse nepotem jure heredis ad hereditatem avi venire, & in ea parte adiri testati, id eft, adeuate scripto, filius nepoti obstat: priore casu defertur hereditas intestati, ex die repudiationis: posteriore casu nemine stat nepos, ergo fuus. Posteriore casu ex die mortis defertur hereditas, & eo die præterito non fuit nepos, ergo non eft fuus, & filius ei nocuit, qui eft non potuit heredem, & fuus heres, qui poft mortem filii adivit, potior eft casu, & hæc eft lententia l.7. Illud notandum, mortuo filio exheredato, deinde scripto filio, quemadmodum scripserit heredi item, nepotem avo fuum heredem effe inteftato, quia ita ei hereditate quo tempore defertur, id eft, quo tempore repudiatur a patre nepotis, quo tempore repudiatur a patre nepotis, mortuo jam filio ante repudiationem. Nec poffis dicere, quod quidam dicebant, & quod hic refellit Papinianus, nepotem ita fuum heredem fieri quemadmodum & ab inteftato, deftituto teftamento, id eft, defecto & repudiato teftamento, fed non eft ita fuum heredem: nam hæc fi dicere, ut elegantur ait Papinianus, contentio eft de nepotem ave effe heredem & non effe heredem: jure enim civili de quo teftamur, ut dixi initio, ab inteftato here dem eft quis vel in fuis, vel ut agnatus, non autem in qui hæc. & qui ex liberis non eft fuus, certe nec agnatus eft nec legitimus: nec enim tollitur fuitas, quia & teftimur agnatus, fatas eft fpecies agnationis, ut Papinius, §. 1. de gradib. &, ut qui definit effe homo animal effe definit, idem de conftantiones dici poteft: nam conftiguinitatis, id eft, fraternitas fpecies eft agnationis, §. vulgo, de fuccefl. agnat. Cæterum in 12. tabulis quamvis hi omnes fint agnati, id eft, fuis & conftanguinei, id eft, fratres vel fororis vel fui, ceteri qui fequuntur in 12. l.12. tab. feparatim vocatur fui & conftanguinei & ceteri agnati, l.1. §. poft fuos, l.2. in pr. de fuis & leg. hos. vocantur agnati fui, poft fuos, conftanguinei, & agnati. Cur ita gradus fecit, cum omnes fint agnati? quia non eodem jure funt omnes agnati. Suorum potior eft cauta in inteftatum fine diferimine fexus & gradus, fratres conjunguntur fratres vel fororis: ergo conftanguinei utrique fexus: tertio gradu vocantur agnati virilis fexus & tantum, & ob id necefle fuit fecerni fratres agnatos tum: Ceterum, ut ex his que diximus liquet, quem ex liberis negamus effe fuum heredem, & agnatum effe necessum, id eft, conftanguinei, & ob id legitimum, & ut fit legitimus, l. de bonis, §. 1. de Carbon. ed. liberi omiti & bonorum poffeffione unde liberi, ab poftum venire ex inteftatos patribus, puta nepotes, quemadmodum, inquit, fui funt, ut Flor. redte, id eft, fi fui fint, & legitimi funt, & duplici ex parte vocantur, prima & fecunda edicti, quod confirmat l.2. unde legit. l.1. §. fed eodem dum, de fuccefl. ed. d. l. Juriform. §.1. de grad. & affin. proximiores, inquit, ex agnatis fui appellantur, ergo fui funt agnati: & in l. plane, de fuis & leg. hos. filius parti A proximus agnatus eft, ibi Alciatus lib.7. parergon addit negationem: & idem Alciatus in hac l. male accipit hæc verba, qui fine dubio non eft agnatus, ac fi dicere Papinianus, fratem non effe agnatum: nam hæc non dicit de fuo, fed de non fuo, & ita argumentatur. Nepos hic aut eft heres avo, aut non eft: fi eft, vel eft heres ut fuus, vel ut agnatus, id eft agnatus tantum, fi ut fuus, ergo & ut agnatus, fi non ut fuus, fine dubio nec ut agnatus: nam hæc invitem confequuntur. Itaque negotium eft dicere, cur nepotem quidem non effe heredem non fuum, fed non fuum enim eum excludat a jure fui, & a jure legitimo omni excludatur. In his l. ait, non fit parentibus liberorum: fuperior fententia negativa legis permutat in affirmativam modo, fed tamen non eft omnino aliena ab hoc ti. qui proprie pertinet ad ius præteritum: nam hoc titulo B præter tutor ad ea verba, si parentibus, de poffeffione unde liberi: hæc etiam ultima fententia agitat debet hunc titulo: Ab inteftato liberos præferri parentibus defuncti, cum in matrem filium &, cum ex fi rebus, propoluit filius meus excludit parrem meum, libris defuncti datur bonorum poffeffio ex prima parte edicti de fuccefforibus edicto ad inteftato: parentibus autem datur bonorum poffeffio ex fequenti parte unde legitimi. Si contrarta ftudia emancipantur filios, quod hodie præteritum eft longe, §. ult. de leg. agn. fuccef. fed liberi defuncti parentibus defuncti omnimodo, & omni jure præferentur: verifque quidem dicitur debori hereditas ex l. 6. longe, de fuccefl. ab inteft. & conjunctis dicitur deberi, cur non & parentibus? l. ult. C. de fuccefl. fed profecto magis debetur liberis quam parentibus, & ideo voluit hic adnotare Papinianus, quia fcilicet multis pluribus rationibus recuntur ad hereditatem defuncti liberi quam Parentes. Parentes vocat miferatio naturalis, quia quos mater filiorum luctus, quos miferatur pervenit, ad eofdem etiam hereditas pervenit, veluti folatii boni, quæ ob id fepe in libris noftris dicitur lucrifacta & mercedibus, quoties fcilicet liberi parentes fuccedunt male judicantibus fatis, & hæc eft natura ratio, que etiam quadammodo vocit conjunctiones, l. 6. C. quor. bon. Quod cognitionis, inquit, hæc natura eorum: Liberos autem non tantum ratio naturæ, fed præmium tamen futura erat fine re fecifente conditione. Igitur juftam cauffam habuit omnimodi teftamenti, & caret Brocardo, de quo vide Alciatum in hac l. de retinendo to bonorum poffeffionem obtinere potuit, fed non rem: & ita Papinianus refpondit hic: eadem eft ratio l. 3. §. fi quis, de bon. poff. fec. tab. quæ eft ea eadem libro Papiniani. Quidam filium fuum impuberem heredem inftituit, & ei fubftituit filium fuum in heredem fcripto, quo filio mortuo emancipato, & ei fi filius fuus fecerit emancipatur: filius decefit: filium fuum, cui defertur hæc hereditas ex fubftitutione pupillari, hæc non valent nepoti, quia non exiftit conditio fubftitutionis, & non eft prima bonorum poffeffio fecundum tabulas, que fuum erat fuus ex. & patri delata eft fratri bonorum poffeffio unde legitimi, fed eum erat repudiatus ipfe, & agnatus filius eam ex fuccefforio edicto valente non retinuit habere patrem, ac retinetur fecifle bonum edicto fi quis omiffa cauffa teft. & eo tenetur legatariis? Minime, quia juftam cauffam habuit omittendi hereditatem: pupillorum, ait, ea res non nunquam obtrimiffior: igitur rem ab inteftato habebit. Obfta vide l. filii, de mafcr. teftam. ex qua colligitur, inftituto nepotis, emancipato, & filio, inteftato fuccedere non poffe ipfum fecifle conditione: nos fuper diximus poffe, & fpecies talis eft: mater filium heredem inftituit fub conditione emancipationis fi emancipaverit a patre, & ei fubftituit in primum cafum, id eft, vulgariter: fi pater nolit emancipare filium, non accipiet cum ex bonorum poffeffionem fecundum tabulas filii nomine, quia conditio inftitutionis non impletur: quæritur, an tamen filii nomine pater poffit experiri querela inofficiofi teftamenti: hæc quærela datur non tantum exheredatis, fed & instituer inftitutis *Tum. Vill.*

fequius fulpicantur, & qui nolunt ei fuc hereditatis commodum communicare, l. filius, C. de inoffic. teft. l. quidam, de bered. inftit. Plin. Epift. Cautius profecto generum filium fibi ex cauffarum filium fuum inftituunt heredem, fi filius de manu patris emiffa. Sueton. in Vitellio, filium a matre fub tutore relicto inftituerum, id de patris pueritia scripfit, &c. & falet plerumque hæc conditiones adjici temporibus non decem dierum, ut hic Accurfius, fed centum, l. 3. & 6. & 7. lonne, de bon. poff. fec. tab. Sed tamen cum eadem exclufa a jure fui, & a jure legitimo omni excludatur. In fin. l. ait, non fit parentibus liberorum: fuperior fententia negativa legis permutat in affirmativam modo, fed tamen non eft omnino aliena ab hoc ti. qui proprie pertinet ad ius præteritum: nam hoc titulo B præter tutor ad ea verba, si parentibus, de poffeffione unde liberi: hæc etiam ultima fententia agitat debet hunc titulo: Ab inteftato liberos præferri parentibus defuncti, cum in matrem filium &, cum ex fi rebus, propoluit filius meus excludit parrem meum, libris defuncti datur bonorum poffeffio ex prima parte edicti de fuccefforibus edicto ad inteftato: parentibus autem datur bonorum poffeffio ex fequenti parte unde legitimi. Si contrarta ftudia emancipantur filios, quod hodie præteritum eft longe, §. ult. de leg. agn. fuccef. fed liberi defuncti parentibus defuncti omnimodo, & omni jure præferentur: verifque quidem dicitur deberi hereditas ex l. 6. longe, de fuccefl. ab inteft. & conjunctis dicitur deberi, cur non & parentibus? l. ult. C. de fuccefl. fed profecto magis debetur liberis quam parentibus, & ideo voluit hic adnotare Papinianus, quia fcilicet multis pluribus rationibus recuntur ad hereditatem defuncti liberi quam Parentes. Parentes vocat miferatio naturalis, quia quos mater filiorum luctus, quos miferatur pervenit, ad eofdem etiam hereditas pervenit, veluti folatii boni, quæ ob id fepe in libris noftris dicitur lucrifacta & mercedibus, quoties fcilicet liberi parentes fuccedunt male judicantibus fatis, & hæc eft natura ratio, que etiam quadammodo vocit conjunctiones, l. 6. C. quor. bon. Quod cognitionis, inquit, hæc natura eorum: Liberos autem non tantum ratio naturæ, fed præmium tamen futura erat fine re fecifente conditione. Igitur juftam cauffam habuit omittendi teftamenti, & caret Brocardo, de quo vide Alciatum in hac l. de retinendo to bonorum poffeffionem obtinere potuit, fed non rem: & ita Papinianus refpondit hic: eadem eft ratio l. 3. §. fi quis, de bon. poff. fec. tab. quæ eft ea eadem libro Papiniani. Quidam filium fuum impuberem heredem inftituit, & ei fubftituit filium fuum in heredem fcripto, quo filio mortuo emancipato, & ei fi filius fuus fecerit emancipatur: filius decefit: filium fuum, cui defertur hæc hereditas ex fubftitutione pupillari, hæc non valent nepoti, quia non exiftit conditio fubftitutionis, & non eft prima bonorum poffeffio fecundum tabulas, que fuum erat fuus ex. & patri delata eft fratri bonorum poffeffio unde legitimi, fed eum erat repudiatus ipfe, & agnatus filius eam ex fuccefforio edicto valente non retinuit habere patrem, ac retinetur fecifle bonum edicto fi quis omiffa cauffa teft. & eo tenetur legatariis? Minime, quia juftam cauffam habuit omittendi hereditatem: pupillorum, ait, ea res non nunquam obtrimiffior: igitur rem ab inteftato habebit. Obfta vide l. filii, de mafcr. teftam. ex qua colligitur, inftituto nepotis, emancipato, & filio, inteftato fuccedere non poffe ipfum fecifle conditione: nos fuper diximus poffe, & fpecies talis eft: mater filium heredem inftituit fub conditione emancipationis fi emancipaverit a patre, & ei fubftituit in primum cafum, id eft, vulgariter: fi pater nolit emancipare filium, non accipiet cum ex bonorum poffeffionem fecundum tabulas filii nomine, quia conditio inftitutionis non impletur: quæritur, an tamen filii nomine pater poffit experiri querela inofficiofi teftamenti: hæc querela datur non tantum exheredatis, fed & instituer inftitutis

A adverfus fubftitutum, l. Papinianus, §. 4. de inoffic. teftamentis. An igitur filii nomine, quia inaniter inftituit, ut verfus fubftitutum filii, parti dabitur querela inofficiofi teftamenti? & lex aut, non dari, optima ratione, quia animus matri tantum abeft, ut injuriæ faciendæ furit, que præcipua eft cauffa dandæ querelæ inofficiofi, ut filio conftabere, & providere voluerit, appofito conditionis, quam conditionem, cum effent ei fuspecti matris mores, cum matri prodigalitas, qui animus confirmandi in plenifque inteftabilis & ideo querelæ inofficiofi teftam. ut in l. ex tribus, C. ead. l. Papin. §. ft quis impub. D. ead. hæc eft fententia l. filius: inde fic argumentor: qui querela inofficiofi agere poteft, & ab inteftato patrii fuccedere: nam querela inteftatum fingit, l. 2. §. fi filius, de bon. agit querela, ait poffit ab inteftato B fuccedere, l. pofthumus, l. 3. §. fi filius, de inoffic. teft. hic filius a matre inftitutus fub conditione emancipationis quomodo dicebatur agere non poteft: ergo & hic filius matri ab inteftato fuccedere non poteft: hæc enim tacitatio eft vera: nam in eo cafu matri filius non potuit fuccedere ab inteftato, quia habebat fubftitutum a quo fuftinebatur teftamentum: & quando conftitit teftamentum, ab inteftato fuccefio non deferur. Mutuum tubftitutum debebit filio, filius non dicit palam? fed fatis intelligitur datum ex eo, quod querelam de querela, an filii nomine inftituit poffit, qui femper debet adiciri, ut inter heredem teftamentarium aliquem primo vel fecundi gradus vel frequentis, non ut bonorum poffeffio contra tabula, quæ datur contra ignotum, quamvis C fit certus, ut in l. 1. §. ult. ventri in teftamento. Sic hic cum cafum l. filius notare voluerunt, dum hæc adnotarunt. Si videbat, inquiunt, teftator cognitum fuum esse, non fecit ei fubftitutum: nifi implendæ conditionis, debebat ei fubftitutum dare: reftitifime, & ita debebat fubftitutum in fpecie legis filius, hic fecus. Igitur & contra eum heredem fubftitutus, id eft, filius heredem inftituerit ex affe fub conditione emancipationis, & eft fubftitutum non debetur in defectum conditionis, filius decedit, conditio exiftit teftatoris, non prohibebitur ab inteftato fuccedere, non prohibebitur etiam agere querela inofficiofi, fi quis fit cum quo D agere poffit: & ita materiam vere tenet nam præmiffionis accepta bonorum poffeffione contra tabula, l. 3. §. fi, de bon. poff. fec. tabul. Nonnullum eft ftio, appofitum eft etiam bonorum poffeffionem fecundum tabulas verbis legis, nisi hæc: filius fuus heres, inftituta fcilicet a cognato fub conditione emancipationis, ut premium, redit ait, ut premium cognatus, ut debebat eum non agnoviffe bonorum poffeffionem fec. tabulas, ut heredem fcripfit, ut eum tamen patrem agnoviffe etiam pendente conditione, fed eum agnoviffe bonorum poffeffionem unde cognati ab inteftato ut proximus cognatus: hæc eft fententia Accurfii, quia in antecedens bonorum poffeffione requiritur confenfus patris, ut ejus potuerit eft is cui defertur bonorum poffeffio, vel inftabilis, ut in inteftato eft. Sed adhuc hæc eft addenda, patre confentiente, & ita omittente fuccefforem inteftati, in quam ipfe prior vocabatur. Quamvis per conditionem emancipationis, in propofita materia, id eft, non fuerit emancipatus: verbofus, id eft, quam-F vis fit exclufus teftamentaria hereditate non impleta conditione emancipationis, tamen exclufus, cum re, quod male explicat Accurfius, Graves inconvenientes pafficiuntur, unde cognati fuiciper ab inteftato agnoviffe filium, unde cognati fuiciper ab inteftato agnoviffe videbitur: nec in edicto, si quis non recep. ref. Cr. fcil. propter legatarios, & fideicommiff. & ita in d. l. mater, §. 1. quæ huic eft jungenda, idcirco fententiam, id eft, non ideo inteftat in illud patrem, quod omiferit bonor. poffeff. fecundum tab. quam poterat agnoviffe etiam pendente conditione: fequitur ratio: Cum inde rem habere non poterit, id eft, jure bon. poffeffionis fecundum tab. quia ftatus erat fine re agendi. Nec in filio præfertim tamdiu fervit, reffe, conditio emancipationis non exiftit in poteftate filii: fi conditio eft poteftativa, inftitutio

nutio haberetur pro pura, & non parens conditioni, quæ est in ejus arbitrio, caderet in edictum si quis omissa, &c. *l. 8. si quis sub conditione, si quis om. cau. test.* sed certe ex parte filii non fuit potestativa hæc conditio: non fuit etiam potestativa ex parte patris, cui omne emolumentum adquiritur jure potestatis, quique potestativæ conditioni nisi pareat instituto filio, incidit in illud edictum. Sed non fuit etiam potestativa ex parte patris, dum ait, *Nec facile pater*, negat conditionem esse in facili. Conditio casualis in difficili est, *l. 4. §. puto, de her. inst.* Conditio potestativa est in facili, hæc non est hujusmodi: ergo non est potestativa: nam patria potestas est inæstimabilis, & vix potest quisquam se ea exuere: & verum est jure recto nunquam cogi patrem emancipare filium, *l. 4. Cod. de emancipat. lib. l. nam potest, de adopt. l. filiusfamilias, §. sciendum, de leg. 1.* extra ordinem nonnunquam cogi patrem justa ex causa, ut si pater ipse instituatur heres sub hac conditione, si filium emancipaverit, *l. si cui legatum, de cond. & dem.* vel etiam si filium male tractat contra pietatem, cogitur extra ordinem filium manumittere, *l. ult. si a parente quis manum. su.* Divus Trajanus, inquit, coegit emancipare, atque ita extra ordinem coactus est manumittere. Quæritur, an ei detur bonorum possessio contra tabulas filii, ut manumissori: lex ait, denegandam esse, quia emancipavit non sponte sua, sed coactus: denegata est illa bonorum possessio propter necessitatem solvendæ pietatis, non est legendum *potestatis*: nam pietatis verbo significatur patris potestas, *l. Divus, ad l. Pomp. de parricid.* patris potestas in pietate consistit, Tertullianus in Apologetico: *Gratius est pietatis, quam potestatis nomen, etiam patresfamilias non domini vocantur*: est & alius casus, quo cogitur emancipare in *l. nonnunquam de adopt.* Sed quæro quid hæc facit ad hunc titulum, qui est de bonorum possess. *unde liberi*, lex hæc de *unde cognati*. Respondendum: fateor in hoc titulo specialiter tractari de bonorum possessione unde liberi, sed generaliter est etiam titulus si tabulæ nullæ extabunt, hoc est generale, ut *sup. si tabulæ testamenti nullæ extabunt, unde liberi*, hoc est speciale.

Leg. ult. exposuimus in *l. 1. sup. hic*.

AD TITULUM VII.

Unde legitimi.

POST titulum unde liberi, datur titulus unde legitimi recto ordine: nam intestatorum successio primum liberis defertur, deinde legitimis: & ideo quandiu spes est liberorum, legitimis locus non est, *l. penult. §. ult. hic*. Ubi ait, quandiu spes est defuncto suum heredem existere, tandiu locus non est consanguineis, quam sententiam proprie adnotandum est ad jus civile pertinere: & ideo recte ab Ulpiano positam fuisse in Fragmentis sub titulo *de legit. hered.* qui est titulus juris civilis. Secundum jus prætorium hæc sententia ita concipi debet: quandiu spes est, aliquem ex liberis defuncto succedere: nam prætor etiam non suos liberos novit, qui tamen sui futuri erant: prior ergo est causa liberorum; post liberos legitimi vocantur: legitimi sunt consanguinei, agnati, patroni, quia lege 12. tabularum ad hereditatem vocantur & cogniti sunt: liberi sui sunt etiam legitimi, quia & agnati sunt, & omissa priore parte unde liberi, ex hac parte bonorum possessionem occupare possunt, *l. 2. in princ. hic, l. 1. §. sed videndum, de success. ed.* & hoc servat *lex filius, de suis & legit. heredib.* dum ait, filium patri proximum esse agnatum: inde enim filius qui ut suus noluit esse heres, ut proximus agnatus patri succedere potest, quia qui suus est, & agnatus est, ut dixi *l. 7. tit. proxim.* & præterea, quod dixi idem probat *l. ult. Cod. de codicill.* illo loco, *liberis usque ad quartum gradum agnationis*, id est, usque ad abnepotem: liberi ergo sunt agnati. Sed inter omnes legitimos hæc

A una est differentia sive distinctio & divisio, quod liberi, & consanguinei, & patroni ad hereditatem vel bonorum possessionem vocantur, cujuscunque sexus sint consanguinei, id est, fratres & sorores, germani, germanæve, qui capite deminuti sunt, consanguinitas est necessitudo ea quæ est inter fratres germanos vel sorores ejusdem familiæ, & semper ita hoc verbum accipitur in libris nostris, non pro qualibet cognationis necessitudine: fratres capite minuti non sunt consanguinei, nec etiam fratres uterini, quia cognati sunt non agnati, & consanguinitas est species agnationis, ut suitas, *§. vulgo, de success. cognat.* Divus Ambrosius epist. *66.* quæ tota est de jure nostro: fratres qui uterini, habere agnationis jus non potuerunt, sed cognationis titulo sibi connexi sunt. Fratres germani sunt consanguinei & sorores germanæ. B Consanguinei autem præferuntur ceteris agnatis, atque etiam parentibus defuncti, *l. ult. Cod. comm. de success.* Sed hodie ex Novella Justin. consanguinei simul vocantur cum parentibus defuncti in capita: post consanguineos vocantur ceteri agnati, qui sint virilis sexus, non qui feminini, ex lege Voconia, quæ coercuit mirum in modum earum hereditates ne ditescerent. Sed hodie etiam ceteri agnati utriusque sexus invitantur ad successionem, *§. ceterum, de legit. agnat. success.* quod est æquissimum, ut scilicet quemadmodum tam feminis, quam maribus agnati mares succedunt, *l. 2. §. 1. hic*: ita etiam agnatis tam feminæ quam mares succedant: ex lege Voconia erat jus inæquabile: nam agnatus agnatæ succedebat, agnata agnato non succedebat ultra consanguineorum gradum; & secun- C dum hanc distinctionem accipiendum est, quod ait *l. 2. §. 1. hic*: *Nec tantum masculi*, &c. videlicet si sint liberi vel consanguinei, vel si sint patroni: nam in his non observatur differentia sexus, in ceteris agnatis observabatur ante Justinianum. Legitimi igitur sunt liberi utriusque sexus, patroni utriusque sexus, consanguinei utriusque sexus, ceteri agnati virilis sexus, hodie & utriusque sexus, & hi omnes cogniti sunt juri civili, id est, duodecim tabulis. Sed præter hos quos etiam lex 12. *tab.* vocat, & quibus prætor tuendæ legis causa defert bonorum possessionem; legitimi dicuntur etiam hi, quibus aliæ leges, vel Senatusconsulta hereditatem deferunt, quos aliæ leges, vel Senatusconsulta ad hereditatem vocant intestati inter agnatos: licet agnati non sint, sed cognati tantum, ut mater D quæ filio est cognata non agnata, & tamen inter agnatos vocatur post consanguineos fratres, & post patrem defuncti ex Tertylliano ad hereditatem filii intestati in assem, vel cum sororibus defuncti consanguineis in semissem, *§. præferuntur, de Senatusconsulto Tertyll. l. 2. Cod. Theod. de inoff. testam. l. 2. Cod. Theod. de secundis nupt.* hodie ex Nov. Justiniani, parentes proximiores utriusque sexus simul vocantur cum fratribus vel sororibus consanguineis defuncti in capita ex *Novella* 118. vice versa, ex Senatusconsulto Orfitiano, filius qui matri est cognatus non agnatus, vocatur ad hereditatem matris intestatæ, & hic quidem exclusis consanguineis matris defunctæ, & ceteris agnatis, *ut in tit. de Senatusconsult. Orfit. Instit.* & etiam hodie manet: eodem modo, lex Cornelia ad hereditatem ejus, qui decessit apud ho- E stes, vocat eos, qui vocarentur quasi agnati, vel consanguinei, si in civitate decessisset: nam lex Cornelia confirmat hereditatem intestati, *l. bona, de capt. & postlim. rever.* & quod lex confirmat hereditatem dicit, *lex lege, de verb. sign.* & his omnibus qui aliis legibus, vel Senatusconsultis vocantur ad hereditatem intestati, exclusis ceteris agnatis, licet ipsi non sint agnati, prætor dat istam bonorum possessionem unde legitimi, quæ tota præcipue comparata est non tantum legum 12. tabularum, sed & legum omnium tuendarum causa, *l. sed cum patrono, §. pen. de bonorum possess.* nec enim datur jus legitimum non habentibus, *l. 5. tit. seq.* & ideo non est valde necessaria, id est, non indigent auxilio prætoris, qui jure civili sunt heredes, *l. 3. C. de Senatuscons. Orfit.*

Orfit. l. 1. Cod. Theod. de legit. her. Sed plerique malunt, esse bonorum possessores quam heredes, quasi via succedendi faciliore & expeditiore: & ideo prætor ultra etiam defert bonorum possessionem his, qui jure civili muniti sunt, ut qui voluerit esse bonorum possessor non heres, ei pateat aditus. Superior autem bonorum possessio unde liberi est necessaria, his scilicet qui sui non sunt, sui tamen futuri erant; veluti emancipati: nam hi jure civili non vocantur, ex parte unde liberi vocantur, licet jus suorum, atque adeo jus legitimum non habeant: nam & his qui jus legitimum non habent ex prima parte defertur bonorum possessio, licet ex hac parte eis non deferatur: quod discrimen appellatio ipsa demonstrat satis: hæc dicitur unde legitimi, superior unde liberi: liberorum nomen est naturale: si superior diceretur unde sui, non comprehenderet jure legitimo destitutos: suorum enim nomen civile est, sicut & agnatorum: liberorum & cognatorum nomen naturale est, *l. IC. §. 1. de grad. & affin.* At præter eos, quos diximus hoc titulo, legitimorum nomine continentur etiam hi, quibus leges vel SC. tam bonorum possess. quam hereditatem deferunt, *l. 3. hic*: sed in hoc est differentia, quod hi quibus leges vel Senatusconsulta hereditatem deferunt, ex hac tantum parte, unde legitimi vocantur: hi autem quibus leges vel Senatusconsulta & hereditatem, & bonorum possessionem simul deferunt nominatim, vocantur & ex hac parte unde legitimi, id est, si eam amplecti malint, & ex parte, ut ex legibus & Senatusconsultis bonorum possessio detur, *l. 1. inf. uti ex leg. l. 3. hic, §. septima, Institut. de bon. poss.* quæ a Græcis dicitur recte, *tum cui ex legibus*, sicut hæc bonorum possessio, unde legitimi dicitur, *tum quem heredem esse oportet, l. 1. hic*: & alias bonorum possessio, *tum quem ex familia*, ut emendavimus in tit. *de bon. poss. Institut.* ergo sic dicamus: bonorum possess. *tum cui ex legibus* concurrit cum bonorum possessione, *tum quem heredem*, sive unde legitimi. Sed & hæc bonorum possessio, tum cui ex legibus excurrit ceteras omnes, adeo ut etiam si ex aliis partibus edicti non sit agnita bonorum possessio, hæc semper superstit, & hoc est quod ait lex 1. *§. 1. inf. tit. uti ex legibus & Senatusc. bon. poss. detur*, nunquam bonorum possessionem, quæ ex alia parte edicti agnita est, impedire istam bonorum possessionem tum cui ex legibus: est enim subsidiaria bonorum possessio, sicut in actionibus actio in factum prætoria, nam aliis actionibus omissis, superest semper prætoria, quæ extrema omnium & subsidiaria est, & quasi ultimum & extraordinarium judicum subsidium, auxilium, ut ait *d. §. septima*. Non male comparantur bonorum possessiones actionibus: nam bonorum possessiones a Græcis appellantur actiones, & a Latinis actio præteriti in *Novella Valentiani de testamentis*, est etiam hæc bonorum possessio: tum cui ex legibus communis & promiscua, tam ab intestato, quam ex testamento in *d. §. septima*: & ideo proprie non annumeratur bonorum possessionibus, quæ ab intestato veniunt, vel quæ sunt ex testamento, quia est communis bonorum possessio: concurrit cum bonorum possessione secundum tabulas vel contra tabulas, vel cum hac bonorum possessione unde legitimi: verba perelegantia referuntur in *l. 1. & 4. hic*: & in *d. l. 1. uti ex legib.* &c. quæ erant hujusmodi, *tum quem. Tum*, id est, post liberos, heredem esse oporteret, si intestatus mortuus est, ita secundum eum bonorum possessionem dabo: quod confirmat Cicer. in prætura urbana tractans de edictis prætorum: *Semper hoc jure usi sumus, tum quem proximum heredem esse constaret*, &c. his verbis, *Tum quem heredem*, palam soli vocantur legitimi, id est, hi qui adeundo heredes fieri possunt: his etiam verbis, *tum quem heredem*, licet non adiiciatur, *proximum*, tamen proximus heres significatur, non heredis heres, non qui est sequenti gradu, sicut in substitutione illa, quisquis mihi heres erit, proximis tantum servatur, *l. ex illa parte, de verb. signific.* veteres adiiciebant *pro-*

A *ximum quemque*, quod hoc edicto non est adjectum, sed intelligitur satis, a veteribus semper adiiciebatur, & ad illud vetus edictum respicit *lex 1. de bon. poss. fur. Bonorum possessio*, inquit, *proximo cuique datur*: alludit ad edicti verba, *proximum quemque*: sic & *l. 23. §. 1. de bon. liber. ad hereditatem liberti manifestum est proximum quemque vocari*: vocatur autem ex hac parte unde legitimi, quia hæc pars inter legitimos complectitur etiam patronos vel patronas, *l. 2. §. 1. hic*. Sicut autem in duodecim tabulis qua parte sui vocantur vel proximi agnati, verba accipiuntur παρατατικῶς sive κατὰ πλάτος, id est, cum tractu quodam temporis, ut scilicet non sufficiat suum esse, vel proximum agnatum mortis tempore, nisi & suus sit, vel proximus agnatus destituti testamenti tempore, & *l. 9. §. penult. de lib. & post. l. 2.* B *§. proximus, de suis & leg. her.* Ita huius edicti verba, ut ait *l. 1.* accipiuntur παρατατικῶς, id est, ut non sufficiat proximum heredem esse mortis tempore, &c. & proximus sit eo tempore quo defertur & petitur bonorum possessio: nam quid fiet, si is qui est proximus heres mortis tempore, capite minuatur intra diem centesimum ante petitam bonorum possessionem unde legitimi? amittet bonorum possessionem: quid item erit, si is qui erat proximus heres mortis tempore deliberante herede scripto decesserit, dein scriptus repudiarit, an videbitur obstitisse sequenti, quod eum præcesserit mortis tempore? minime, quia cum non præcessit delatæ hereditatis tempore, quod tempus spectatur semper, non mortis tempus abscise, sed παρατατικῶς, *l. 4. hic, l. 3. tit. seq.* quæ omnino est conjungenda cum *l. 1. hic*, C & male est polita sub tit. seq. quia ea lex est de agnatis, id est de cognatis per adoptionem: hi vero agnati sunt, & adoptio agnatos tantum creat, non cognatos; idem etiam tempus tantum spectat prætor in parte sequenti, qua vocat proximum cognatum: nam & proximum intelligit non tantum qui fuerit proximus mortis tempore, sed tempore petitæ & delatæ bon. poss. *l. 1. §. proximus, tit. seq.* hæc ergo verba in jure civili & prætorio quibus successio ab intestato defertur, habent tractum futuri imperfecti temporis, id est sunt παρατατικά, extensiva dicuntur in *l. filii, ad Tertyll.* sicut verba præteriti imperfecti sunt παρατατικά, ita & verba futuri, id est tractum habent, nec articulo temporis constringuntur: & eodem sensu dixit Jurisconsultus παρατατικῶς in *l. 2. quib. ex cau. in possess. eat.* ubi D hæc verba, *si non defendatur*, dicit esse accipienda παρατατικῶς, quod non sufficiat, si defendatur semel, nisi duret defensio: ergo tractum habent nec temporis punctum notant sive momentum.

Ad l. II. Si quis decesserit, *de quo incertum est, utrum paterfamil. an filiusfamilias sit, quia pater ejus ab hostibus captus adhuc vivat, vel nec alia causa suspendebat ejus statum: magis est, ne possit peti bonorum ejus possessio: quia nondum intestatum eum esse apparet, cum incertum sit, an testari possit: cum igitur cœperit certi status esse, tunc demum petenda est bonorum possessio: non cum certum eum esse cœperit intestatum esse: sed cum certum esse cœperit patremfamilias esse.*

Ad §. Hæc autem bonor. possessio *omnem vocat, qui ab in-* E *testato potuit esse heres: sive lex duodecim tabularum eum legitimum heredem faciat, sive alia lex, senatusve consultum. Denique mater, quæ ex senatusconsulto venit Tertyll. item qui ex Orphitiano ad legitimam hereditatem admittuntur, hanc bonorum possessionem petere possunt.*

OMnia, quæ pertinent ad titulum unde legitimi, exposui, excepto hoc §. & initio legis pen. & ult. Ut intelligatur hic §. sciendum est, intestatum eum proprie dici, qui cum posset facere testamentum testatus non est, *l. 1. de suis & leg.* nam constat privationem præsupponere habitum: sed tamen ex his qui testamentum facere non possunt quidam sunt, qui quod ad causam successionis ab intestato attinet pro intestatis ha-

bentur:

bentur: ut patresfamilias pupilli, vel furiosi, aut prodigi, *l.1.* nam hi ab intestato heredem vel bonorum possessorem habere possunt, ex testamento non possunt: Alii sunt, qui nullo modo pro intestatis habentur, ut filiisfamilias: nam hi nec ex testamento, nec ab intestato heredem habere possunt. Alii sunt incerti & ambigui status, id est, de quibus certum non est patresfamilias fint an filiisfamilias, sui an alieni juris: ut hi quorum pater captus est ab hostibus: pender enim eorum status propter spem postliminii, *l.1. §. 1. ad Treyell. Lim. Inſtit. §. 1. Libone, §. quod si filius, ad cap. Poſtliminium, reverſ.* vel quæ sit, inquit, causa ſuſpendatur eorum ſtatum; ita enim caufæ exemplum ponit Accurſius in eo, qui damnatus ultimo ſupplicio provocavit male: hic enim eſt certa ſtatus, cujus ſtatus non pender, *l. Si quis filius, §. Si quis filius, & ita reſpondit.* malim ego exemplum ponere in eo cujus pater hoſtibus deditus eſt, non captus: nam & is poſtliminium habet, *l.4. de cap. & poſt. remiſſ.* Hoc filiumfamilias eius Dedi pender propter ſpem illam poſtliminii, vel etiam in eo cujus pater hoſtibus obſes datus eſt: hic enim captivo comparatur, & ne captivus teſtamentum facere non poſſit quamdiu eſt obſes, ag. *l. obſides 11. qui teſt. fac. poſſ.* pignoris eam veluti vinculo quodam teneatur, & *nulla Graci quam*, id eſt, obſidis, interpretantur *quas in mar ſpolia*, id eſt, pacis cauſa pignori nexos, ut Euſtathius interpres Homeri, *qui patet*, inquit, *cauſa dari ſimul.* Cum igitur hi ſunt conditionis incertæ, & ambiguæ ſtatus, filiorum eorum pendere ſtatum. Poſſis etiam ponere exemplum in eo qui redemptus eſt ab hoſtibus; nam hic eſt dedititius: eſſe vult ergo, tantum non, patresfamilias pignoris jure obnoxius eſt, donec pretium luitionis reddat liberatori ſuo, nec aute luitionem poſſimmodo redifle dicitur, *l.5. pater 15. de cap. & poſt. remiſſ.* Ergo & poſt redemptionem interim, id eſt, ante luitionem, filiorum eius ſtatus pender, id eſt, incertum eſt filiumfamilias fint an patresfamilias. Poſt redemptionem autem ex emancipatione ſuſpenſa ex tacita quadam conditione: non emancipatio recipit tacitam conditionem, licet expreſſum non recipiat, *l. actus, ad. Treyell.* Ergo ſi redemptus ipſe ut utamur cenſeo. Similis pene dubitatio eſt in *l. ſi cum pat. §. ult. de fur.* ſi is, qui furtum fecit, antequam cum eo ageretur, captus in hoſtibus poſtliminio redierit, veluti captivis deminutione. Sed ſi reverſatur poſtliminio, vel quo alio jure, reſtituitur adhuc furti: quærunt ibi loco, quo alio jure, reſtituitur? poſtliminio poſſit quis reverti ab hoſtibus, & male Accurſius ponit exemplum in captivo, qui vicſtis hoſtibus & expugnatis civitate habitatore reverſatur: nam & hic poſtliminio reverſiſſe intelligitur, non alio jure, *l. nihil intereſt, ag. de cap. & poſt. malum, alio jure*, interpretari, id eſt, jure civili; jus poſtliminii eſt jus gentium, qui non habet poſtliminio, jure gentium redit, fed redeundum jure civili, potius lege lata, ut privilegio lati de Publicio Menandro, cui manumiſſo dare eſt facultas Quiritii eſt facta, ita tamen ut manteret civis Romanus, ſi non rediret in patriam civitatem, *l.5. §. ult. de capt. l.13. §. manumiſſio, & l. nihil, eod.* & in eum, qui ita revertitur ad hoſtes, fed non poſtliminio, proficiſcitur dolus, quam extinguunt reſtitutiones. Poteſt & poni exemplum ſumptu occaſione in *l.11. in bello, de capt.* quidam in pace ad exteros perveniens, & cum ibi verſaretur & negotiaretur, a quibusdam exteris interpretes Romanos & eos exteros: certe eorum ſervus effecitur, apud quos jam hoſtes deprehenduntur, quo jure etiam utimur hodie, ut qui tempore denunciati belli deprehendatur apud exteros, quibus denuntiatum eſt bellum, non fit quidem ſervus, fed detineatur: quæritur an is qui ita detentus eſt ab hoſtibus, habeat poſtliminium: reſpondet habere, niſi, inquit, in illo fodere caſtum ſit ne effet jus poſtliminii, quæ cauſa efficit, ut reverſis non ſit jus poſtliminii, & reverſi non accipiant civitatem, nisi ſpecialis lex de eo adoptando in civitatem feratur, qua lata, alio jure redifle dicuntur quam poſtliminio, & in conſtituentur alio jure, quam extinxerunt captivitas. Sed ad quæſtionem propoſitam initio re-

A desmus. Hi qui ex ſuperioribus cauſis certi ſtatus non ſunt, nec ex teſtamento, nec veluti ab intestato heredem aut bonorum poſſeſſorem habere poſſunt, & interim moriuntur, dum pendet eorum ſtatus: ſed ſi poſt mortem eorum revertatur pater in civitatem, evidenter tamper fuiſſe filiumfamilias, & ita plane heredem non habent; mortuo autem patre apud hoſtes ante mortem eorum, exiſtimatur retro fuiſſe patresfamilias ex filiorum ſuis Cornelio: verumtamen non ſtatim ut retrotus fuit vivo patre apud hoſtes: legitimis eorum heredibus deferuntur hereditates veluti patresfamilias: heredemque eum mortuum eſſe patrem apud hoſtes conſtat. Non igitur eum conſtat eos deciſſiſſe fine teſtamento ſtatum, ſed eum conſtat eos deciſſiſſe patresfamilias, puta poſt eos mortuo etiam patre apud hoſtes, quæ B ſententia eſt huius §. Quid ergo ſtet, ſi poſt mortem eorum, deinde legitimi eorum heredes deceſſerint vivo adhuc patre apud hoſtes, vel mortuo eius mortem comperta, atque its nondum agnita bonorum poſſeſſione ab intestato, nondum adita hereditate? nihil tranſmittent ad heredes patris: bonorum poſſeſſio non agnoſcitur, hereditas non adita non tranſmittitur, qua fine regulæ juris, & ideo ne nihil tranſmittant deinceps heredes, ex decreto *prætoris*, & hoc loco interim denegatur bonorum poſſeſſio edictalis, non tamen erit deneganda decretalis, cum beneficio rem tranſmittent ad heredes ſuos, & ita id explicat *Ulp. l.1. ad Treyell.* idem fit & in cauſa *l.4. §. ult. de teſt. tab. & l. ſenatuſ. de adg. hered. l.8. §. prox. in princ.* Modi ſimus docet, quæ ſententia non placet, ut ſuo loco inferemus, quod inter bonorum poſſeſſionem ſine re, & ſine C & ſpecium, cognationum nomen eſſe generale, ex iis aliisque eſt ſatuus, alias cognatos. Agnati ſunt a patre cognati, ut ſupra diximus, *Pater conſanguineus*, agnati ſunt a matre cognati, ut avunculus, materera, frater uterinus: pater quoque ipſe eſt agnatus, mater etiam erat agnata matri, ſed mutatum in unum vas, erat conſanguineus filius ſui, quis & ipſi erat loco filii, & fui heredis, & ita mater quæ in manu eſt, & filii ex eo matrimonio habet, ſunt conſanguinei, inter conſanguineos, quam deſcriptione, de qua *Iſid.6. Obſervat. cap. xii.* matre autem quo non eſt in manu, eſt cognata tantum, licet Senatuſconſultum, quod ſupra retulimus vocetur, *Tertullianum agnatis*, deinde is a quo eſt agnatio, eſt agnatus, ut matter quo non eſt in manu. Agnatorum nomen eſt civile jus conſanguinitatis, id eſt, in tabulis, ut ibi docet Gaius. Agnatus proximus familiam habeto: gentilium, & agnatorum poteſtas eſto. Cognatorum nomen naturale, *l. Iuriſprudentia, 10. de gradi §.3. de legat. aqu. fact.* penetrale autem eſſe cognatorum nomen demonſtrat hoc lex, dum ait, in agnatis cognatos contineri, in cognatis non virum, non uxorem, quod & iſidem fere verbis dicit Paulo *lib.4. Sent. tit.4.* continent, id eſt, ineſſe. Potro finitur non tantum genera ſpecierbus, ſed & ſpecies generibus, ait Ariſtoteles. Itaque tam verum eſt in cognatis eſſe agnatos, quam in agnatis eſſe cognatos: verum, inquam, eſt in cognatis ineſſe agnatos quæ ſpecies in genere: Iſtiam enim eſt in, in cognatis ineſſe agnatos quia agnatio genus eſt, cognatio ſpecies, non non eſt generale: & ita accipiendum quod ait hic, in cognatis non ineſſe agnatos, ſcut ſcilicet genus non ineſt E ſpeci, ſpecies non quia genus quia eſt, agnatus non eſt generale: & quod genus ad probandum genus plurimum valet: atqui non eſt agnatus, poteſt eſſe cognatus, & a ſpecie non, tollitur genus, & conſequenter qui cognatus eſt eſſe, agnatus eſſe definit, ut qui in meretrum damnatur, qui definit eſſe agnatus, non utique & cognatus, ut emancipatus, *l. pen. de cap. dem.* ipſe ſi agnatus per adoptionem, qui ſoluta nihil reſtat, nec ulla reſtitutio eſt, & hæc eodem modo explicantur in *l.4. §. agnatis, & l. ſanctiſſimi. l.5. inf. de grad.* ubi adiuitur cognatus dici, ut Græce *συγγενὴς* quaſi commune naſcendi initium

initium habentes, ut Labeo ait, & referrur in *l.1. §.1. tit. ſep.* Labeo, inquam, quem latinarum vocum rationes peracuiſſe Gellius ſcribit, quare & cognati nonnunquam cognominur pro filiis pluribus quaſi ſimul natis. Ennius apud Horatium, *matres nurus, ut nos generos ſic nominamus eſſe*, ait Porphiro, cognatos, id eſt, filios & congeneratos.

Ad L. ult. Nisi poſt mortem patris, *ſed poſt repoſitionem, ſive deportationem; ſed & hi, qui tempore, quo capiebantur, vel deportabantur, pro ſpecialiter ſervatis, per hoc ſe conſanguinitatis habere, aſſi heredes patris non exiterent, ſicuti exheredati.*

EX lege ultima hic notandum eſt, eos qui emancipatione ſui eſſe deſierunt patri, nec conſanguineos, nec agnatos eſſe, ex his verbis, *Nisi poſt mortem patris*, vel contrario ſenſu, cujus mihi mutui, fed ex conſtitutione Iuſtiniani, quæ conſanguinitatis occurrunt, id eſt, ſuccedunt fratribus ac ſimæ ex Conſtitutione Iuſtiniani, cognati ſimul cum agnatis ſuccedunt, qui ſunt eiuſdem gradus, & proximiores, five ſint agnati, five cognati, excludunt remotiores, excepto tantum fratribus, nam fratres utrique parenti conjuncti excludunt uterinos, imo & conſanguinitos, id eſt, ex altero tantum parente conjunctos, *Nov. 84. cap. 2.* & 118. Idem ſervatur in fratrum conſanguineis, ex his verbis patre parente conjuncti filius, ex illorum Novellis, nec non filiumve nullum eſt diſcrimen inter ſignatos, & cognatos in ſucceſſionibus inteſtatis, qui autem ſui eſſe deſierunt exheredatione, conflat ex his verbis, *Nisi poſt mortem patris*, *l.4. §. filiorum, de lib. & poſt. l. Iulianus, 8. videtur*, & *eum. cod. qui*, ipsum, exheredatum ſui eſſe definere, retinent tamen jus conſanguinitatis, & agnationis non eſt. Item ſi nondum patre mortuo exheredatus eſt, puta deportatione, jus retinent conſanguinitatis, & agnationis, licet patris hereditas non exiſtat, quia & nondum hereden non habet, exteria tamen exiſtit, hæredes ut conjunctiores, vel ut proximi agnati, qui in capite minuti ſunt, qui habent capite minutæ ſit. Item bi, qui nunquam fuerunt in familia patris, qui nondum qui nati ſunt poſt mortem vel poſt captivitatem patris, his habent jus conſanguinitatis, & agnationis, & ex hoc edicto vocantur, & hi quidem multo magis, & hi jus ſuorum habent, poſſumi ſunt patri ſui hæredes, nati poſt captivitatem patris mortem agnati. *Ag. de gradi §.3. de legat. aqu. fact.* penetrale autem eſſe cognatorum nomen demonſtrat hoc lex, dum ait, in agnatis cognatos contineri, in cognatis non virum, non uxorem, quod & iſidem fere verbis dicit Paulo *lib.4. Sent. tit.4.* continent, id eſt, ineſſe. Potro finitur non tantum genera ſpecierbus, ſed & ſpecies generibus, ait Ariſtoteles. Itaque tam verum eſt in cognatis ineſſe agnatos, quam in agnatis eſſe cognatos: verum, inquam, eſt in cognatis ineſſe agnatos quæ ſpecies in genere: Iſtiam enim eſt in, in cognatis ineſſe agnatos quia agnatio genus eſt, cognatio ſpecies, non non eſt generale: & ita accipiendum quod ait hic, in cognatis non ineſſe agnatos, ſcut ſcilicet genus non ineſt E ſpeci, ſpecies non quia genus quia eſt, agnatus non eſt generale: & quod genus ad probandum ſpecies plurimum valet: atqui non eſt agnatus, poteſt eſſe cognatus, & a ſpecie non, tollitur genus, & conſequenter qui cognatus eſt eſſe, agnatus eſſe definit, ut qui in meretrum damnatur, qui definit eſſe agnatus, non utique & cognatus, ut emancipatus, *l. pen. de cap. dem.* ipſe ſi agnatus per adoptionem, qui ſoluta nihil reſtat, nec ulla reſtitutio eſt, & hæc eodem modo explicantur in *l.4. §. agnatis, & l. ſanctiſſimi. l.5. inf. de grad.* ubi adiuitur cognatus dici, ut Græce *συγγενὴς* quaſi commune naſcendi initium habentes, ut Labeo ait, & referrur in *l.1. §.1. tit. ſep.* Labeo, inquam, quem latinarum vocum rationes peracuiſſe Gellius ſcribit, quare & cognati nonnunquam cognominur pro filiis pluribus quaſi ſimul natis. Ennius apud Horatium, *matres nurus, ut nos generos ſic nominamus eſſe*, ait Porphiro, cognatos, id eſt, filios & congeneratos.

AD TITULUM VIII.

Unde Cognati.

POST legitimos ſive agnatos veniuntur cognati Agnatis non eſt neceſſaria bonorum poſſeſſio: cognatis eſt neceſſaria, *l.1. & ult. C. unde leg. & cognatorum nomen hic ſpecialiter ſervatur pro ſpecie*, ut ſua conjunguntur, acciplenus, fed generaliter: accepto nomine, vocantur, quia cognati inter ſe, quia agnatis deferri bonorum poſſeſſionem, cum agnati & cognati ſint, quia bonorum poſſeſſionem ſine re agnati, vel qui inter agnatos vocantur repudiante, aut omittente bonorum poſſeſſionem unde legitimi, ſibi ipſi ſuccedere, & cum ampleſti poſſeſſionem quæ cognati, *l.1. §. ſed videndum, de ſucceſſ. ed.l.1. §. ſi quæ præguare, & l. ſi. in pr. hic*, & eadem ratione, qui agnati ſunt per adoptionem, quandiu manet adoptio, quia ei cognati ſunt, ex hac parte bonorum poſſeſſionem petere poſſunt, *l.1. §. augustinum, l.2. hic*, quos loco non poſſis alia ratione huic titulo adaptare, quam quod

A hic titulus complectitur etiam legitimos: qui igitur poſſunt petere bonorum poſſeſſionem unde legitimi, poſſunt & unde cognati, & ſunt fere hæ tres partes edicti ita unæ unitæ, ut quæ poteſt venire ex prima parte, poſſit & ex ſecunda vel tertia, & qui poteſt ex ſecunda, poſſit & ex tertia. Omnes tamen qui poſſunt venire ex tertia, id eſt, qui petere poſſunt unde cognati, non utique poſſunt petere unde legitimi, aut ſecundum jure, quo exequuti ſunt agnati cognatis. Igitur ante Novell. 118. cap. 2. ſi ſoror uterina cum patruo vocabantur fratres uterini, vel ſorores uterinæ, & hi ſimiles, qui a matre ſunt cognati, *l.2. §.4. & ult. hic*: item ex hac eadem parte vocatur liberi naturales ante Novell. *l.5. hic*, qui emancipati deſinunt eſſe ſui vel agnati, non tamen deſinunt eſſe liberi vel cognati; & ideo habent quidem bonorum poſſeſſionem unde legitimi, & unde cognati, fed amittunt Novell. *l.5. hic*, qui emancipationis jus habent ſanctum. Nomina gradnum ſunt naturalia, quædam civilia, ſiorum, conſanguinitatis, agnationum, genti lium nomina ſunt civilia, hæc nomina pertinent emancipatio: cognationis, liberorum, cognatorum nomina ſunt naturalia, hæc non pertinet emancipatio. Conſanguinorum nomen non jus civile proprium eſt, ſed naturale. Ferunt ex eodem patre, quod naturaliter erat omnium cognatorum, quare in libris noſtris ſemper jura civilia ſunt naturalia five prætorio diſtinguendi cauſa. Prætor C *Pretor* : conſanguinitate: conſanguinitas oſtendit ſpecialem agnationis, cognationis, cognatorum, *l. 8. tit. in l.2. inf. Cognatos, inquit, naturali æquitate ſanguinis ſibi adjungit*, &, quoſdam ſibi hæc ratio vocat cognatos imperet, eos ſimilia, & agnati quidem ſunt, non naturales, ut cognati, quæ in manu ſunt vel adoptivi, qui tamen quandiu manet adoptio, cognatorum nomen adipiſcuntur, quia pro naturalibus accipiuntur, & eodem modo *Georgius Agricola, de cali ſi ſanguine, vel de man. vel. l. 8. & hæreditatem, ad l. Iul. de adult. Ioſephus Scaliger, de emend. temp. l. qui in adoptionem, de adopt. l.3. de reg. jur. l.49. Cel. Thom. de Ia. de adopt. & emancip. cap. xxxvi.* & ex quidem *l.8. de reg. jur.* valde pertinet ad hanc rem, ut ex deſcriptione videtur connugendis cum *l.5. hic*, ex qua intelligitur conſanguinitatis, aut ſanguinis, & ex cognationis naturalis jura, non poſſe diui una & eadem vel eiuſdem deſcriptionis: ait jura ſanguinis ad differentiam juris D civilis, quod ſit ex adoptione, & imitatione. Porro ita quibus pretor vel præconſul ex hac parte bonorum poſſeſſionem admanerandi ſunt liberi juſti, id eſt naturales, qui a quibuſdam familiam trahuntur, quibus ſine bonorum poſſeſſio unde liberi, unde legitimi nimine competit, fed unde cognati competit, *l. Iuſtiniano, 10. de grad. l.5. §. liberi, de ſuccell. cognat.* his etiam adnumerandi ſunt filii juſti, vel ſui vel in ſervitute concepti, qui ex hac tantum parte patris bonorum poſſeſſionem petere poſſunt, & mater quoque talium liberorum bonorum poſſeſſionem ex hac parte ante Senatuſconſultum Tertullianum & Orfitianum, *l.2. C. de bon. l. hodie ex his Senatuſconſultis* vocatur etiam ex parte unde legitimi, *l.1. §. ult. tit.* precedenti, & *ideo hic 2.* & referenda ſunt ad illud tempus quod ſuſ non erat, quia cognati inter ſe, imperum eſt ita arguamenti ex *l.2. & 4.* filii matris & matri. Sicuti ſuere datur bonorum poſſeſſio unde cognati tantum, ergo non alia dubitur: nec enim fuit ignarus juris & Senatuſconſultorum Juriſconſultus, & tamen ex hac tantum parte dedit bonorum poſſeſſionem, quoniam hoc ſcripſit habere tantum retinere juris antiqui. Sed addendum eſt legibus quod dicitur in *l.1. §. ſi qua, hic*: ſed poſt Senatuſconſultum Tertullianum & Orfitianum etiam unde legitimi petere poſſunt, ſatur in *l. ſi papillus, de verb. oblig.* dum dicitur, pupillum naturaliter obligari, & ideo non poſſe agi, licet audenter addere, ſed poſt conſtitu-

tionem

tionem Divi Pii cum eo potest agi: sunt & his similia multa, nepotes quoque etiam spurii ad aviæ maternæ successionem vocabantur ex hac tantum parte quasi cognati, l.8. hic, hodie vocantur etiam quasi legitimi ex constitutionibus, §. 1. *de Senatusc. Orfit.* e contrario, si quæras an avia materna vocetur ab intestato ad successionem nepotis ex parte unde legitimi, constat hodie eam vocari ex Novellis: ante certe non constabat, & ita inter matrem & filium erat mutua successio ex duobus illis Senatusconsultis, inter aviam maternam & nepotem non erat mutua successio legitima: Quod antea diximus de spuriis, idem multo magis locum habet in naturalibus filiis, id est, susceptis ex concubinatu, qui certe non sunt spurii: nam spurii sunt ex stupro, concubinatus non est stuprum, sed imago matrimonii justi, & concubina adumbrat uxorem justam. Igitur idem dicimus esse multo magis in naturalibus, cum hi edantur honestius, ut scilicet & filii naturales invicem ab intestato succedant quasi legitimi vel quasi cognati; & hæc tantum superest differentia quod attinet ad successionem juris inter spurios & naturales ex *l. pen. C. ad Senatusc. Orfit.* quod spurii matri feminæ illustri ab intestato succedere non possunt ex Orfitiano extantibus liberis justis: naturales etiam illustri matri succedere possunt cum justis liberis, matrem quoque illustrem spurio filio succedere non posse putat Accursius ex eadem l. idque notat in *l.2. §.4. ad Tertyll.* male: nam ea lex pen. loquitur de successione matris, non de filii spurii, & de Senatusconsulto Orfitiano, non de Tertylliano: idem ergo non dicemus in Tertylliano, id est, dicemus matrem etiam illustrem filio spurio succedere, & hæc quidem de matre, quæ sententia est certa. Pater autem spuriis, vel spurii patri nulla ex parte succedunt: non ex hac quidem parte, quia & certus iis pater non est, aut qui demonstrari possit, & omnino spuriis dicitur effectu juris pater esse incertus: quod si eis non est pater certus, & avus paternus non est certus, nec avia paterna eis certa est, nullus est consanguineus, nullus agnatus *l.4. hic.* hos etiam pater alere non cogitur, si quidem dici possit pater aliquis, & vice mutua illi patrem alere non coguntur, cum tamen mater cogatur eos alere, & illi matrem, *l.5. §. idem in liberis, de lib. agnosc.* & similiter spurii habent bonorum possessionem contra tabulas liberti materni non paterni, *l. patronus, de bon. libert.* habent querelam de inofficioso testamento matris, non de inofficioso testamento patris, *l. si suspecta, §.1. de inoff. test.* matrem in jus vocare non possunt spurii sine venia Prætoris, patrem possunt, hinc patri nullam reverentiam debent, *l.4. §. ult. sup. de in jus voc.* & idem dicemus in naturalibus filiis quod attinet ad successionem patris, eos patri non succedere, nec vicissim patrem eis, quia & his pater quodammodo incertus est, non ita plane ut spuriis, sed quodammodo eis incertus est, quod in concubinatu sit vitium aliquod, quare dicuntur degeneres filii in *l. filii, C. de natur. lib.* & nothi. Igitur naturales filii sunt ex concubinatu, vel ex contubernio, id est, ex conjunctione servili. Hi etiam excluduntur successione ab intestato, licet hi etiam patrem non possint in jus vocare sine venia, naturales filii debent patribus reverentiam naturalibus, ita accipienda est *l. 6. de in jus voc.* & hodie debentur illis alimenta, & debent ipsi alimenta egenis patribus naturalibus, quod tamen non debent spurii, nec vicissim debentur spuriis, sed hodie ex *Nov. 18. & 89.* patri filii naturales, id est, ex concubinatu suscepti, & vicissim pater filiis naturalibus ab intestato succedit in sextantem tantum, id est, in duas uncias, deficientibus justis liberis: hæc est ultima definitio Justiniani. Nepotes autem & ceteri liberi naturales avo paterno, vel aviæ paternæ, vel ceteris cognatis per patrem nullo modo succedunt ab intestato, *l. ult. C. de nat. lib.* Item hodie filii suscepti ex contubernio, id est, in servitute, licet non vocentur ex hac parte, ac nec etiam ex secunda parte secundum jus vetus, tamen matri manumissæ vel patri manumisso, vel fratri collibertino manumisso,

A & ipsi manumissi hodie ex constitutione Justiniani succedunt quasi legitimi in assem, atque adeo etiam quasi cognati, perinde ac si essent suscepti ex justis nupt. *tit. de ser. cognat. in pr.* atque ita tantum datur contubernio, quantum justis nuptiis, patribus sc. & filiis invicem, atque etiam fratribus invicem in contubernio susceptis non ceteris: nam quantum ad ceteros etiam hodie nulla est servilis cognatio, licet Just. concubinatui non tantum dederit, quantum justis nuptiis: nam ex concubinatu susceptis aspersit tantum vel susceptoribus, & ita constitutione Justiniani derogatum est, quod omiserat Accursius, *§. pertinet, legis primæ,* dum ait: *pertinet autem hæc lex ad cognationes non serviles*: hoc uno loco lex ponitur pro edicto prætoris, & sic Cicero edictum prætoris vocat legem annuam. Varro legem prætoriam. Hoc
B edictum, inquit, pertinet ad cognitiones non serviles: non igitur pertinet ad serviles: nec enim facile videtur esse servilis cognatio, &, ut Accursius recte, *facile*, propter matrimonia: sed & hodie sunt excipiendi filii, & patres, & fratres suscepti in servitute: nam inter eos est cognatio, imo & jus legitimum. Deinde Jurisconsultus subnotat unam differentiam inter agnatos & cognatos. Agnati vocantur in infinitum etiamsi sint decimo vel undecimo, vel duodecimo gradu ad bonorum possessionem, *§. ult. de success. agnat.* Cognati vocantur tantum ad bonorum possessionem usque ad sextum gradum, & ex septimo gradu duæ personæ, sobrino natus & sobrino nata, & ita, quod notandum, etiam jure prætorio angustior est successio cognatorum quam agnatorum: nam agnatos vocat in infinitum, cognatos usque
C ad certum gradum: sed hodie defendi potest ut dixi in titulo *si tabul. testam.* ex Novellis hodie cognatos vocari in infinitum, quæ fuit etiam opinio Accursii in *§. ult. de success. cogn.* sed ante Novellas cognatio erat circumscripta sexto gradu, & inde Ulpianus in Frag. *de solidi capacit. si agnati*, inquit, *coierint usque ad sextum gradum*, quia scilicet extra illum gradum non computatur agnatio, & in legibus publicorum judiciorum ex cognatis nominantur sobrinus & sobrina, & sobrino natus vel nata, ut in *l.4. de testib. in l. lex Cornelia, de injur. l.1. ad leg. Jul. repet.* quia scilicet leges illæ comprehendere quidem voluerunt omnes agnatos, sed studuerunt brevitati, neque satis habuerunt nominare extremos, qui habentur pro cognatis, extremi autem sunt sobrini, qui sunt sexto gradu, & quia septimo vocantur etiam sobri-
D no natus vel nata, & is quidem solus, non ceteri omnes, ideo & hos nominaverunt: extremos enim cum nominant, notant omnes agnatos, de quibus cavent, ne cogantur testimonium dicere adversus cognatos, sed observant modum graduum, consobrini sunt inter se quarto gradu: ego autem filio mei consobrini, cui dicor propior sobrino, sive propius sobrino, sum quinto gradu, ipsi inter se consobrinorum filii sunt sexto gradu, qui dicuntur proprie sobrini, & a Græcis ita distinguuntur a consobrinis, ut consobrini dicantur ἐξάδελφοι, & πρωτεξάδελφοι, sobrini autem δευτεξάδελφοι, & δεύτεροι ἐξάδελφοι, ut quibusdam regionibus dicuntur *Cousins seconds*. Ipsi autem inter se consobrinorum filii, id est, sobrini sunt sexto gradu, quo terminatur cognatio, ita scilicet tamen ut ex sexto gradu natus tantum sobrino natæ-
E ve. Ego sobrino nato sum patris ejus sobrinus, id est, filius mei sobrini est mihi sobrino natus, & septimo gradus, & hic vocatur ad meam successionem, & vicissim ego ad ejus: ipsi autem sobrino nati inter se sunt octavo gradu, & hi non vocantur ad successionem mutuo, unde intelligitur quod ait Jurisconf. in *l. 9. hic in pr.* quæ plerisq; videtur obscura. Accursius reddit obscuram, cujus scriptum delendum est, exceptis duobus vel tribus ultimis scriptis. Sententia hæc est: agnato octavi gradus etiamsi heres non extiterit jure civili, id est, etiamsi pro herede non gesserit, defertur unde legitimi: nam & defertur agnato noni & decimi gradus & in infinitum. Sed eidem agnato, qui est octavo gradu, ut proximo cognato, non defertur unde cognati. Agnato cui defertur unde le-

gitimi, defertur unde cognati, ut supra dixi, quod ita procedit, si sit intra sextum gradum, ut sobrino natus natave. Igitur agnatus octavi gradus si velit venire ex hac parte, non admittetur etiamsi heres extiterit jure civili, id est, etiamsi pro herede gesserit: non potest quidem quis bis heres existere, non potest bis adire, semel adeundum est: est vetus verbum Jurisconsultorum, sed qui semel extitit heres jure civili, potest bis bonorum possessionem amplecti, & ita potest quis esse heres & bonorum possessor, sicut & legatarius & fideicommissarius in eadem re, & sicut potest quis petere edictalem atque etiam Carbonianam sive decretalem, ut dixi in *l.1. §.1. si tab. test.* sed agnatis octavi gradus etiamsi heredes extiterint jure civili, quasi cognatis non defertur bonorum possessio ultra sextum gradum, hæc est sententia legis nonæ in principio.

Ad L.I. §. Proximus autem accipietur *etiam is, qui solus est: quamvis proprie proximus ex pluribus dicitur.*

EX hac parte proprie dicimus proximitatis nomine, sive jure bonorum possessionem deferri, atque ita proximitatis verbo cognatio, & hæc pars servatur: nam & ex prima parte liberi proximiores cognatos excludunt, ut nepos, qui est secundo gradu, excludit patrem defuncti, qui est primo gradu, & inter ipsos etiam liberos proximiores non præferuntur in totum, ut filius non præfertur nepoti vel nepotibus ex alio filio jam mortuo, sed ad omnes hereditas pertinet, ita ut dividatur in stirpes, non in capita, id est, ut filius solus habeat dimidiam bonorum, & nepotes quotquot sunt alteram dimidiam, & eodem modo nepos non præfertur pronepoti ex alio nepote, & sic deinceps illud observatur in linea liberorum: filius quoque emancipatus non præfertur filio suo, id est, nepoti [illegible] retento in familia defuncti, sed conjunguntur ex edicto novo, ita ut hic filius mediam partem habeat semper, alteram nepotes ex eo editi & retenti in familia defuncti quotquot sunt. Ex secunda autem parte edicti constat agnatum proximum vocari, sed ex lege Voconia proximiorem agnatam etiam remotissimus agnatus excludit, quod tamen hodie sublatum est, & præterea eo qui est proximus agnatus, proximior potest esse cognatus quidam, ut patrui filio proximior est avunculus, & tamen patrui filius præfertur avunculo, *§. repetitis, & §. ult. de servili cogn.* ego heri fallente memoria corrupte citavi *§. ult. ejusdem tituli*, cum dicere deberem *§. illud, in prin. eod. tit.* ex hac autem parte tertia verum est, proprie proximum cognatum vocari, & etiamsi sit agnatus, qui ex hac parte venit, non aliter admittitur quam si proximior sit: dum enim hanc partem amplectitur, venit ut proximior, non ut agnatus. Igitur prætor sive proconsul in hac parte solam proximitatem cognationis spectat, quisquis sit qui ex ea parte bonorum possessionem petit. Hodie Novellis Justiniani commistis, & exæquatis cognatis, proximior quisque cognatus vel agnatus admittitur ulteriore excluso, exceptis fratrum filiis, qui licet proximiores non sint, in stirpes vocantur cum fratribus defuncti, vel etiam cum parentibus fratribusque defuncti, *Nov. 118. & 127.* ut autem in superiori edicto unde legitimi, & in lege 12. tabularum proximi agnati appellatione non tantum unus, sed & plures ejusdem gradus servantur, & non tantum qui prior est pluribus, sed etiam ille, qui solus est, ita & in hac parte proximum cognatum exaudire oportet, ut est in hoc §. *proximus*, & eodem exemplo in edicto de bonor. possess. sec. tabulas, supremæ tabulæ dicuntur, quæ scriptæ sunt etiamsi solæ sint, quod nostri auctores tradiderunt multis locis, & Quintilianus in declamat. 388. Item, ut in superioribus edictis, & in *l.* duodecim tabularum, de legitimis heredibus verba accipiuntur καταχρηστικῶς, ut dictum est *l. 1. tit. præcedentis*. Ita accipienda sunt verba hujus edicti, ut scilicet non sufficiat, proximum cognatum esse mortis tempore, si non sit etiam proximus delatæ hereditatis tem-

A pore, quod etiam est proditum in *§. proximus*. Item ut in superioribus edictis ii, qui sunt in utero, vel qui sperantur postliminio, faciunt moram & obstant sequentibus, liberi consanguineis, consanguinei agnatis, proximi ex agnatis sequentibus, ita hoc edicto proximi cognati, qui sunt in utero mortis tempore, vel qui sunt apud hostes, obstant sequentibus, *§. si quis proximior, hac lege,* qua de causa certum est ventrem mitti posse in possessionem ex omnibus edicti partibus, *l. ult. de vent. in poss. mitt. l.1. §. sed & si matris, ad Tertyll.* putem etiam per curatorem bonorum captivi nomine bonorum possessionem peti posse: Captivo plerumque solet constitui curator, aut captivi bonis, *l. ab hostibus, §.1. ex quibus caus. maj. l. in possessionem, quibus ex cau. in possess. l. idem privilegium, §.1. & l. ult. de bonis auctor. jud. poss.*
B & certum etiam est, absenti dari posse bonorum possessionem, *l. servus de bonor. possess.* & per curatorem vel procuratorem bonorum possessionem adquiri posse, licet hereditas non possit adquiri aditione, *l. per procuratorem, & l. si quis alicui, de adq. hered.* ergo per curatorem captivi interim vel decreto petetur bonorum possessio: reverso ab hostibus certum est dari bonorum possession. edictalem, *§. ult. hac lege*, recte autem diximus supra, quod & explicatur in *§. si quis proximior*, expectari proximos cognatos, qui sunt in utero mortis tempore: nam concepti post mortem ejus, de cujus bonis quæritur, nullo modo possunt venire ad demortui successionem, cum ei nunquam cognati fuerint, quod primus animadvertisse videtur Julianus in *l. Paulus, §. Paulus, de bonis liber.* & extat Juliani responsum in *l. Ti-*
C *tius, & l. item prætor, de suis & legit.* & ideo in *l. postumus, de inoff. test. si*, inquit, *in utero fuerint mortis tempore, de quorum bonis agitur*, quia scilicet ii possunt ab intestato succedere, atque adeo queri de inofficioso testamento, non etiam concepti post mortem ejus, cum ii ne agnati quidem illi fuerint. In consuetudine quidem, ut ait *d. l. item prætor*, non parcimus cognatorum nominibus in iis, qui post mortem concepti sunt, sed ei, qui mortuus est antequam conciperetur, dicimus eos esse nepotes vel patruos vel avunculos: ait *in consuetudine*, ut Florent. recte, ut in *l. si prius, §.1. de aqua plu. arcen. l.7. quibus ex caus. in poss. eat.* Columella *libro 3. cap. 2. in Græca consuetudine dracontion vocitari comperimus*. Sed ut subjicitur in *d. l. item prætor*, hoc per abusionem, vel potius ἀκυρολογίᾳ accidit: quia scilicet cognati futuri erant, si ille de cu-
D jus bonis agitur, aliquanto diutius vixisset, & sit usus ille loquendi ἀκύρως potius quam καταχρηστικῶς. Ceterum cognati non sunt qui post mortem nostram concipiuntur, *quia*, ut ait *d. §. si quis proximior, non fuit proximus cognatus ei, quo vivo nondum animax fuerit*: sic Florent. quam scripturam probo valde, animax est post conceptionem statim, qui animationis capax est, licet nondum animatus sit: animal autem, qui animatus & corporatus est. Hac autem in re animacem esse sufficit, licet animal nondum fuerit, si legas animal, hac ratione ne cognatus erit quidem mihi, qui me moriente conceptus erat: nam hic secundum Stoicorum sententiam, quam Jurisconsulti sequuntur, animal nondum erat, animax non negatur fuisse in *l.9. ad leg. Falcid. l.1. §. ex hoc rescripto, de ventre inspic.* qua ratione in *l.*
E *vel si vivo, de suis & legit.* adjicitur, *quodammodo, conceptus quodammodo in rerum natura esse existimatur*: constat autem eum cognatum mihi esse, qui me moriente conceptus, post mortem meam natus est, quod probat lex ultima hic, cujus sententia est. Mater in successione filii præfertur sororibus uterinis defuncti ex Senatusconsulto Tertylliano, quod & hodie locum obtinet hac in re, sed repudiante matre hereditatem filii, succedunt defuncto sorores uterinæ, non tantum natæ eo vivo vel ea viva, de cujus bonis agitur, sed etiam natæ post mortem ejus. Satis est si conceptæ fuerint eo moriente. Cognatus ergo mihi est, qui natus est post mortem meam, sicut & suus & agnatus, modo conceptus sit ante mortem meam, non aliter; imo vero & is, qui cum

esset concepturi mentes, poſt mortem meam non A manumiſſione recipiunt jus ſuccedendi ultro citroque, exclusis patronis ex conſtitutione Juſtiniani. Et ita inter eos perſonas, aut si ita perſonis videtur conſidere ſieri. Ita cognitio quandam petitor inter patronum, §. 1. de servili cognat. Poſtremo notandum ex l. penult. §. ult. hoc primum, ſurdum hoc jure teſtamentum facere non poſſe: Juſtinianum jure poteſt hodie, live natus ſive fi-lius, l. difficilis, C. qui teſtament. fac. poſſ. Nunc ſinge: filius fratris inſtitutus pro parte 2 partium, idque patrem ſurdi facientem, & ideo non habuiſſe teſtimenti delibera-tionem, non ideo repelletur a bonorum poſſeſſione unde legitimi, vel unde cognati, qui non acciſit teſtamen-tum. Et hoc ſenſu accipiunt dicerni filium, falſo, vel inſuf-ciſolum, inique, judicaretur indignus ſuccedilione: ſed cum quaere de jure, an potuit jus ſuccedendi retinendi, non de ſuccedendi ipſa ſuccedilione, §. penult. de ver. ſign. & inſt. acc. quae ideo repellitur a bonorum poſſeſſione un-de cognati, vel unde legitimi, per quam vindicat om-nia bona, ſi non habet heredem inſtitutum, & ſi ea quae tergeminus uno partu fuſit, tres habuiſſe dicitur, non ter peperiſſe. Paulus 4. Sententiarum. Sententiarum. Tertull. Praeterea, ut ex ſuperioribus edictis partibus li-beri & legitimi gradatim vocantur, id eſt, ut ſi plures ſint eodem gradu, omnes ſimul veniant: ita hoc edicto proximum cognatum gradatim vocatur, proximus, §. pe-nult. hac lege. Gradus invitatur ad ſuccedionem, non ſingulæ perſonæ, in gradibus ordo ſervatur, non in per-ſonis: ſed hodie hæc definitione exciſa eſt inter fratres: nam hi etiamſi omnes ſint eodem gradu, ſimul non vo-cantur omnes. Itaque hic gradus fratrum non invitatur ad ſuccedionem ſingulorum fratrum, ſed non fratres ex utroque parente conjuncti præferuntur fratribus al-terutro tantum parente conjunctis: eadenque diffiren-tia obſervatur in gradu filiorum fratrum: nam omnes filii fratrum ſimul non vocantur, ſed filii fratris ex utroque parente præferuntur filiis fratris ex alterutro tantum parente, atque etiam filii fratrum ſimul non vo-cantur, qui ſunt eodem gradu defuncto conjuncti, ve-luti patrui & avunculi, hi ſunt tertio gradu, filii fratrum ſunt etiam tertio gradu: Juſtinianus tamen hoc quoque gradum non invitat, ſed præfert filios fratris patruis & avunculis deſuncti, licet ſint eodem gradu hi omnes. Novella 118. his perſonis exceptis, quæ ſunt in teſtatio defertur gradatim non ſigillatim. Ad hæc notandum eſt quod ubi venire poteſt ex leg. 6. hic: cognatis deficri luc-ceſſionem ab inſtituto etiamſi fuerit ſuccedilio, non ex-cuſarint capitalii crimine per calumniam. Exheredari quidem ex ea cauſa poſſunt, ut eſt a Juſtiniano defini-tum, ſed ſi exheredati fuerint, non amittent hanc ſuccedilionem inteſtati, nec repientur etiam a legitimis hæredi-bus, quia patronus, filiusve tum capitis accuſarint per ca-lumniam, reſtituere tamen non poſſunt, ut ab eo calumnia noſſe accuſationis cauſam: & ita Accuſius refte in §. penult. de bon. libert. & ea ratione cou-ſtituendo differentiæ cauſa inter agnatos & filios pa-tronorum, quibus accuſatio calumniosa damno eſt, cum tamen cognatis non ſit damno. Huic legi conjungi de-bet l. qui cum major natu, D. de in jus vocando, lib. 2. & hoc, libero. Sunt enim ex eodem libro Ulpiani. Cognati igi-tur non removentur a ſuccedione quod cognatos accu-ſarint, nec funt indigni, nec bonis filiorum, quos ipſi in-ita notandum eſt, eos qui cognati eſſe deſierunt, quod accidit capite deminutis maxima vel media, id eſt, ſi fa-di fuit ſervi emancipati, ſi libertatem adepti ſunt, non pertinent ad hanc legem pro mortuis, hi, inquam, non pertinent ad hoc edictum, quod eſt certum, licet & poſt mortem concepti non pertinent ad hoc edictum, quia non ſunt cognati, videlicet ſi illi cognationem non recuperint: recipiunt autem eam reſtitutione civitatis, manumiſſione non recipiunt cognationem, plenius eſt reſtituitur manu-miſſione, & hoc pertinet §. 7. §. quod autem, de exp. ſcripta. Inſtitut. l. 1. §. ſilius, & l. 2. §. 1. ad Tertyllian. Sed hodie excipiendi ſunt ſemper, ut duximus ſupra, filii & patres & fratres, & hi quidem ſoli: nam hi heredes, idque eſt certiſſimum, inquit, ſi emancipatus fue-rim: nam emancipatus ſubſtat fuisaeus: idem tamen erit ſi in familia avi fuerim: quia in ſuis hereditas non eſt ſuccedilio. Pure igitur ſui avo ſuccedere non poſſum, ſed primum, ſurdum hoc jure teſtamentum facere non poſſe: Juſtinianus jure poteſt hodie, live natus ſive fi-lius, l. difficilis, C. qui teſtament. fac. poſſ. Nunc finge: filius fratris inſtitutus pro parte 2 partium, idque patrem ſurdi facientem, & ideo non habuiſſe teſtimenti delibera-tionem, non ideo repelletur a bonorum poſſeſſione unde legitimi, vel unde cognati, qui non acciſit teſtamen-tum. Et hoc ſenſu accipiunt dicerni filium, falſo, vel inſuf-ciſolum, inique, judicaretur indignus ſuccedilione: ſed cum quaere de jure, an potuit jus ſuccedendi retinendi, non de ſuccedione ipſa ſuccedilione, §. penult. de ver. ſign. & inſt. acc. quae ideo repellitur a bonorum poſſeſſione un-de cognati, vel unde legitimi, per quam vindicat om-nia bona, ſi non habet heredem inſtitutum, & ſi ea quae tergeminus uno partu fuſit, tres habuiſſe dicitur, non ter peperiſſe. Paulus 4. Sententiarum. Sententiarum. Tertull. Praeterea, ut ex ſuperioribus edictis partibus li-beri & legitimi gradatim vocantur, id eſt, ut ſi plures ſint eodem gradu, omnes ſimul veniant: ita hoc edicto proximum cognatum gradatim vocatur, proximus, §. pe-nult. hac lege. Gradus invitatur ad ſuccedionem, non ſingulæ perſonæ, in gradibus ordo ſervatur, non in per-ſonis: ſed hodie hæc definitione exciſa eſt inter fratres: nam hi etiamſi omnes ſint eodem gradu, ſimul non vo-cantur omnes. Itaque hic gradus fratrum non invitatur ad ſuccedionem ſingulorum fratrum, ſed non fratres ex utroque parente conjuncti præferuntur fratribus al-terutro tantum parente conjunctis: eadenque differentia obſervatur in gradu filiorum fratrum: nam omnes filii fratrum ſimul non vocantur, ſed filii fratris ex utroque parente præferuntur filiis fratris ex alterutro tantum parente, atque etiam filii fratrum ſimul non vo-cantur, qui ſunt eodem gradu defuncto conjuncti, ve-luti patrui & avunculi, hi ſunt tertio gradu, filii fratrum ſunt etiam tertio gradu: Juſtinianus tamen hoc quoque gradum non invitat, ſed præfert filios fratris patruis & avunculis deſuncti, licet ſint eodem gradu hi omnes. Novella 118. his perſonis exceptis, quæ ſunt in teſtatio defertur gradatim non ſigillatim. Ad hæc notandum eſt quod ubi venire poteſt ex leg. 6. hic: cognatis deficri luc-ceſſionem ab inſtituto etiamſi fuerit ſuccedilio, non ex-cuſarint capitalii crimine per calumniam. Exheredari quidem ex ea cauſa poſſunt, ut eſt a Juſtiniano defini-tum, ſed ſi exheredati fuerint, non amittent hanc ſuccedilionem inteſtati, nec repientur etiam a legitimis hæredi-bus, quia patronus, filiusve tum capitis accuſarint per ca-lumniam, reſtituere tamen non poſſunt, ut ab eo calumnia noſſe accuſationis cauſam: & ita Accuſius refte in §. penult. de bon. libert. & ea ratione cou-ſtituendo differentiæ cauſa inter agnatos & filios pa-tronorum, quibus accuſatio calumniosa damno eſt, cum tamen cognatis non ſit damno. Huic legi conjungi de-bet l. qui cum major natu, D. de in jus vocando, lib. 2. & hoc, libero. Sunt enim ex eodem libro Ulpiani. Cognati igi-tur non removentur a ſuccedione quod cognatos accu-ſarint, nec funt indigni, nec bonis filiorum, quos ipſi in-ita notandum eſt, eos qui cognati eſſe deſierunt, quod accidit capite deminutis maxima vel media, id eſt, ſi fa-di fuit ſervi emancipati, ſi libertatem adepti ſunt, non pertinent ad hanc legem pro mortuis, hi, inquam, non pertinent ad hoc edictum, quod eſt certum, licet & poſt mortem concepti non pertinent ad hoc edictum, quia non ſunt cognati, videlicet ſi illi cognationem non recuperint: recipiunt autem eam reſtitutione civitatis, manumiſſione non recipiunt cognationem, plenius eſt reſtituitur manu-miſſione, & hoc pertinet §. 7. §. quod autem, de exp. ſcripta. Inſtitut. l. 1. §. ſilius, & l. 2. §. 1. ad Tertyllian. Sed hodie excipiendi ſunt ſemper, ut duximus ſupra, filii & patres & fratres, & hi quidem ſoli: nam hi heredes,

A filium abſtinentem ſe, nepos ex eo venit ut nepos, nha ut filius, hæc ſunt diverſa, venire ut nepotes, venire ut filius, l. 6. non ſaciſſe, de inſpic. tup. inv. fac. te-ſtam. Item poſt primi proximus agnatum, qui repudiavit vel omiſit unde legitimi, ſequentis gradus agnato non da-tur unde legitimi, ſed datur unde cognati. Idem dicen-dum de patrono & patroni liberis, ut dixi. Hoc autem genere ſucceſſionis, quo ſuccedatur alio jure, non eodem, quo præcedentes, non intelligitur tamen proximi ſequens ſuccc-dit, ſed etiam ille ipſe ſibi ſuccedit: ut filius ſui, qui abſti-tuit ſe, poteſt venire ut filius, vel ſi omnino repudia-rit aut omiſerit bonor. poteſt unde liberi, deinde po-teſt venire ut legitimus, & rurſus hanc ſi repudiaverit, po-teſt venire ut cognatus, l. 1. §. ſed videndum. Hic a-ut in proximo ſequente non intelligitur ſui ſuccedere, ut in pro-B ximo legit. Quæritur in §. ſed videndum: Sicut inter ce-teros bonor. poſſeſſ. eſt ſucceſſio ex hoc edicto, an etiam eodem modo ex edicto unde liberi bonorum poſſeſſio poſſit, ut ſinge, inquit, filius repudiavit, vel amiſit tem-pore bonor. poſſeſſ. unde liberi, ceteris deſertus, ſic Florent. redit, unde bonor. poſſeſſ. illud eſt, ſi ſpectem filius ſibi ſuccedere poteſt ex hac ſucceſſoria parte, & pe-tere unde legitimi? reſpondet, poſſe, & poſſ hanc partem ceteris etiam illi tertium unde cognati. Idem & primus angustus ſit heres inſtitutus, qui rem erat habiturus ab inteſtato: nam hic ſecundum tabulas ſibi ipſi ſuccede-re poteſt, & venire ex parte unde legitimi ad bonor. poſſeſſ. & præferi ceteris omnibus legitimis, & hæc de iis, qui alio jure ſuccedunt. Eodem jure ſuccedunt proinde ſe-quentes, ut puta, poſt proximum cognatum, qui repudia-vit, vel omiſit bonorum poſſeſſionem unde cognati, ſe-quens gradus bonorum poſſeſſionem poſſeſſit, ex eadem parte, eodem igitur jure. Et hodie in teſtatio-ne ſuſtinimi poſt proximum agnatum, qui repudi-avit, vel omiſit bonorum poſſeſſionem unde legitimi, e-adem poſſeſſio ſequenti agnato datur, d. §. hactenus. Et poſt patronum, qui repudiavit unde legitimi, eadem fi-lio patroni datur, ſequenti gradus bonorum poſſeſſ. Et fi-perfluus eſt illa bonorum poſſeſſio unde liberi patro-patronaque, quia hodie in legitimis hæredibus eſt ſuc-ceſſio, & quatenus genere ſucceſſionis, quo ſuccedatur eodem jure, non diverſo, priori tantum ſequens ſuccc-dit. Idem ipſe ſibi hoc genere non ſuccedit, l. ubi hoc ſibi deferatur. Et ita ex parte ſui emiſit bonorum poſſeſſio-nem, ſi mox ex eadem parte velim eandem poſſeſſionem ampleſti. Qui omiſit unde liberi, non poteſt petere unde liberi. Ergo hoc genere ſucceſſionis, quo ſuccc-cedit, non idem ipſe ſibi. Utrumque autem genus ſuc-ceſſionis, & ſucceſſoria ſcilicet, & utroque genere ſucceſſionis gradus gradui ſuccedit. Et filius ſui, qui-dicunt interpretes, hoc edicto caput capiti ſuccedere, id eſt, ejus gradui, ſed ſi omnes inteſtati legitimorum ordini liberorum: de hac ſerie ordinum nec hic nec in-fus. Ex hoc triplici gradus gradui ſuccedit: at quale gra-dus? Hæc enim ſunt æquitates gradibus, quidam ſunt gradus inteſtati, quidam cognationis, l. 1. per totum de bon. poſſeſſ. ſec. & l. 3. §. ſi tabulæ teſtam. nulla. ex. Illi, id eſt, inteſtati, vocantur ex ſuis partes, & ordines, & capta ab interpretibus. Olim fuere octo, hodie ſunt quatuor, li-berorum, legitimorum, cognatorum, conjugum: illi ſunt ordines, qui ſuccedunt ex quo principali gra-dus ſucceſſionis inteſtati dividuntur, ut gradus liber-orum plerumque dividitur in ſeptem gradus ufque ad trinepotes & & ex eadem gradus legitimorum dividi-tur in ſeptem gradus, cognatorum in ſeptem. Septimo gra-du plerumque finitur cognatio. De ordine & ſucceſſio-ne priorum gradatim quatuor agitur in titulo, quis ad-in bonor. poſſeſſ. ſecu. & ita intelligemus quid differt ab hoc titulo. De ſucceſſione poſteriorum graduum, qui plerumque ſunt ſeptem in ſingulis tribus primis ordina-bus, agitur in hoc tit. de ſucceſſione edicto, quo jure & quo modo ad ſingulorum cognationis admittatur ſucceſſio, & ita hic tribus pertinent ad tres primas partes edicti, quas ad quartam partem, unde vir & uxor, ille autem tit. quae

AD TITULUM IX.

De ſucceſſione edicto.

REGULA joris civilis eſt, in ſuis non eſſe ſucceſſionem, quæ priuſquam excutiatur, primum illud obſervandum, ne patronus aut patroni ſui re-caſſet primum liberos, deinde legitimos, poſt cognatos, tum hæc parte eum deſſitue inter eos ſucceſſio-nem, l. 1. §. 1. ne patronus. Item inter eos ſui ſucceſſionem, ut prioribus non petentibus, ſequentes ad-mittuntur, qua de cauſa ſucceſſionem edictum dicitur & ſucceſſoria pars, & ſucceſſionum caput, l. 1. §. ſed videndum, & l. 2. hic, l. ult. C. ord. l. 1. §. pen. de par. & ſui. ſuc. Regula autem, ut dixi, eſt in ſuis hæredibus, id eſt, in ſuos liberos ſucceſſionem non eſſe, l. 1. §. ſed videndum, & l. 6. hic. Et leg. hered. ut ſi filius ſuus heres extiterit pari, & poſſe abſtinuerit ſe, nepoti ex eo non deferetur hereditas ſui-hæ hereditatis, quia filius non prædicit deſtitue hereditatis tempore, qui & poſt abſtinationem ſui heredis nomen re-tinet, licet ne non retinuerit, l. non quidſ, §. ſi ſuus, fin. de Edictum. Ideo ergo nepos jure ſui non venit ad here-ditatem avi, ſed venit alio jure auxilio prætoris, pe-tia bonorum poſſeſſione unde liberi, quæ deferetur etiam ei, qui ſui non ſunt, quemadmodum liberorum eum ordo ſcinditur in ſuos & non ſuos, & huc pertinet ſpecies l. ult. C. unde liberi, quæ non tam eſt obſcura quam labo-rioſa. Quidam ſic habent & patrem ſuum & avum ſuum eſſe prior inteſtatus, mox pater etiam inteſtatus: patris hereditatem nolo, avi volo: quæritur an ſim audiendus? Si pater meus mihicit ſe bonis avi, & ita ſi bonis patris commiſta & confuſa ſunt bona avi, dum ſpemo hæredi-tatem patris, & avi hereditatem, quæ patri quæſita eſt, ſperno, nec poſſum ſeparare bona, quæ in eaſdem do-minium venerunt, nec poſſum pro parte ampleſti, & pro parte repellere hereditatem patris. Sed & pater meus non miſcuit ſe bonis avi, & nolo eſſe heres patris, non veniam etiam jure civili ad hereditatem avi, quaſi ſuus

ord. in fam. possess. ferv. pertinet etiam ad virum & uxorem: & ob id titulo unde vir & uxor hic tit. de succession. edict. praponuntur, ille postponitur. In summa ex Ulpiano, qui ex edicto bonorum possessionem sibi deferri possessionem ex tit. cujus ordo, &c. non ex hoc titulo. In gradibus cognationis eft successio ex hoc titulo, in personis autem vel inter personas ejusdem gradus non eft successio ullo ex titulo, sed jus accrescendi: ut si sunt duo fratres, & unus repudiet bonorum possessionem ab intestato, l. 1. C. quando non pos. partes, &c. l. 2. ff. si quis omissa, si pars bonorum possess. Sequens gradus non vocatur in portionem deficientis, sed accrescit coheredi. Ubi eft jus accrescendi, non eft successio ex hoc edicto, quod & nuper me profitere dedisse finium fuit. Tres erant fratres, quibus defuncti quarti fratris deferebatur hereditas ab intestato: unus ex tribus fratribus qui habebat unum filium, repudiavit hereditatem fratris, filius ejus in ejus portionem locum sibi defideravit ex hoc edicto: repulsa eft a patruis, qui nihilominus jure accrescendi: ut autem confluent quando ex hoc edicto successioni locus fuit alteruero modo, eodem, vel alio jure, Prator hoc edicto praescripsit etiam certa tempora bonorum possessori, intra quae si non petierint vel repudierint, frequentes succedereni, & admitterentur, quod summatim habet utilitatem, l. 1. in pr. hic ne bona vacantia jacerent diutius sine fructu & domino, ne fiat longior mora creditoribus, ut cito conflet, defunctus habuit successorem, an filios bona sint delata quafi vacantia, & an possessio deferenda. Ita enim ex praefinitionem quafi fine successore defuncti. Quare ut haec successio procedat, quam primum deficiente Prator certa tempora praetendit bonorum possessori, quae ita explicatur in dict. §. cum igitur, de bonor. possess. de istidem temporibus agitur in titulo quo ordo, &c. Sed non de eadem successione, ut diximus ofi, quae tituli de successione. Nam & eo etiam de successione, quamvis diversa, utroque etiam titulo debuit de tribus tratlari, & hac edicti vetera de eo agitur in §. quibus, de bonor. possess. Quemadmodum paragraphi verba quafi edicti. Nam paffim ea verba dum fignificatur hoc edictum, quasi vulgaria referuntur in l. 1. de bon. libert. & l. ult. eodem. & in Ulpiano tit. 26. & filegas non negabis: Quibus, inquit, bonorum possessio, & Ulpianus in l. 1. de successor. edict. expolita ratione edicti fuccessori, ubi fuperius dixi: quibus fuum bonorum possessi. repudiave possessi: quod ait enim, non vacat: ita enim eft finalis; ideo successionem admitti, quod qui priores sint, non fint successuri repudiando possessores: poffunt igitur repudiare, & ita loco cedere fequentibus. Hoc edicto Prator dat certa tempora bonorum possessoribus ad deliberandum, an bonorum possessionem petant, agnoscere, an repudiare, videlicet ut a prioribus qui repudiarint, vel intra ea tempora non petierint, ad fequentes transeat ea bonorum poffeffio. quemprimum exiftat fucceffor aliquis, ubi defuncti confanguineus refpondere poffit, vel fi non defunctis fuccedat, bona fico quafi vacantia eadem ac lege Julia caducaria, vel fi fifco non videatur hucrofa, credantur, & qui fint, concedantur. l. ejus, §. 1. qui teftam. fac. poff. l. habere, de evictionibus, qua de caufa Ulpianus fub hoc titulo de duobus poffeffionum tratlat, & proinde ea bonorum poffeffio, quia repudiatio locum fuccefforii facit, & de tempore admittendia bonorum poff. qua & tempora praefcripto locum fuccefforii facit, id eft, proinde ac bona vacantia, fifco deferuntur. Edictum. eft principaliter de fucceffione. Duo ad fucceffionem quafi fenefram aperiunt, tempus, id eft, fi tempore finiat fit bonorum poffeffio, & non fit intra tempus conftituendum, & repudiatio. Haec igitur duo l. 1. tractanda fuerunt, de repudiatione & tempore, de iis qui excludantur tempore, vel repudiatione, quibus ex hoc edicto fequentes fuccedunt, vel etiam fibi ipfi. De repudiatione dicam, poftea de tempore. Primum Ulpianus hac proponit de repudiatione: unumquemque poffe repudiare fuum bonorum poffeffionem, alienam non poffe, ut procurator meus, licet ille procurator omnium negotiorum, non poteft repudiare mihi delatam bonorum

tere eam non poteft fine confenfu filii, nifi filius infans fit, l. 1. de bonor. poff. fur. & infant. Interdum, fi neglexerit, de bon. poff. idem eft in hereditate fub exceptione, nifi filius infans fit, §. fi. qui teftam. Quod fur. defcib. l. 1. C. de tut. & curatore, voluntate filii pater poteft agnofcere bonorum poff. nomine & ratihabitione, voluntate etiam filii pater jure civili hereditatem acquirere poteft, l. 4. C. Qui de jure delib. l. 1. in pr. haec, §. ult. de adquir. rer. dom. fed non ratihabitione, ut opinor, qua ius civile eft ignotus praetorio: e contrario autem, curator, certe filius bonorum poffeffor, non poteft agnofcere non poteft, nifi accedat confenfus eft ratihabitio patris, l. ult. inf. quis actio in locum. poff. fur. l. 1. Cujus admitti ad bonor. poff. poffunt. In hereditate accefla eft ut procedat juffus & imperium patris, nec fufficit ratihabitio, quae tamen fufficit in bonorum poffeffione l. 6. de acquir. hered. cum tamen inter tempora conftituta petendi bonorum poffeffionem, l. fi qui alienis, de acquir. hered. l. pen. non tamen haberi, & fi in tuto dominus ipfe eram habeat: tum heres qui curatori habere non poteft bonorum poffeffionem & procuratore petitum fine mandato, cum ad heredem non transmittatur bonorum poffeffio nondum acquifita, l. 7. inf. fem. rem. falfa. l. 3. §. adjecimus, de bonorum poffeff. & hac in re multum diffat bonorum poffeffio ab hereditate: nam hereditas nullo modo per procuratorem acquiritur poteft, l. per procuratorem, de acquir. hered. nifi per procuratorem Caefaris, hoc ei eft praecipuum, l. 1. §. ult. de de jur. Caefaris. Jus praetorium inter civile ius cum fit, & naturale, nihil mirum, fi per procuratorem, aditio non fit per procuratorem, nec emancipatio, nec acceptilatio, nec manumiffio, nec adoptio, §. praetorium, tit. ut ex nox. ag. fit. pr. haec, hoc eo fecit, quod bonorum poffeffio non nomine lege agere poteft, id eft, procurator actum legitimum explere non poteft. Addit Accurfius hic, patrem curam non habere filiafmilias defunctam bonorum poffeffionem repudiare, quod prima fpecie mirum videtur, quia fuum quodammodo bonorum poffeffionem videtur repudiare: fed ratio eadem eft, & emancipatorum apud teftatis. Sed tamen verum eft, repudiare eum non poffe bonorum poffeff. filio deletam, licet futurum fit ei aggere bonorum poffeffionem, emancipatum, aut cum maxime fit apud in l. 2. C. de rep. bonor. poff. filio, inquit, id eft, filiola multas delatam bonorum poff. patri id feudum filii repudiare non licuit. Sententiae & eo loco Ulpianus, & plerumque interpretes Latini ita tempera ut, procedat tantum in hereditate materna filiofamilias delata, vel qua D nisi hereditatem ipfa, quae non poteft, repudiando non acquiratur proprietatis jure, quam interpretationem Graeci fequuntur: delatam utique: dicta. lex 2. ult Digeftorum & Codicis. Emancipatum autem materna & cujus libet adventitia Graeci profectitia per filiumfamilias patri acquirebantur pleno jure. Conftantinus primus exprefsit bona materna, & peculium adventitium emancipatis jure. Deinde alii exceperunt bona materni generis, poft alii lucra nuptialia, alii lucra fpondalia, tum ad extremum Juftinianus omnia bona, quae non ex re patris tum cognofcere eft ex tit. Cod. de bonis matern. & tit. C. de bonis, quae lib. ita paulatim crevit hoc jus, & Juftinianus veluti fcribtum facere in animum induxit, ut bona omnia materni generis, nec lucra fpondalia, nec nuptialia, ergo E concludas: nulla bona adventitia patri acquirantur: fed eam Conftantinum omnia bona & profectitia & adventitia pleno jure quaerebantur patri, quae dicta lex 2. acquirendi & hereditatem, & bonorum poffeffionem patri per filiumfamilias, & nihilominus dicitur patri eam repudiare non licere, cur ita? ratio eft ne filiofamilias, vel dominum inferatur in eo, qui hic bet nondum fuum patri acquirente fua hereditate. Quid tamen fi ftatim fuit patrefamilias repentina morte patris, vel alia ratione, & hoc conftat dict. l. 2. duna ait, ad fuos filios, id eft, ne res ftia forte acquirantur, & l. ancipitem, C. de jure delib. dum ait, parentis filiofamilias fpem qua retardat fucceffionis abfinere non poffe: ut autem pater non poteft repudiare bonorum poff. delatam per filium, ita pe-

A bet ad certos cafus, quibus quandoque defertur bonorum poffeffio furiofi, ut nec fui, nec neceffarii, nec alium, puta per filiumfamilias, vel per furium, in qua bonorum poffeffione ignorcenda vel repudianda, eis tutiffimi fpectatur maxime voluntas & nullo ratis cautoria. Quod diximus in tutore, idem in curatore obfervandum, dicendum eft, ut feilicet non poffit bonorum poffeffionem repudiare curatio nequidem, & tamen poffit petere voluntate adol. fcentis, fcilicet fenat procurator voluntate dominii, ut non poffit acquirere bonorum poffeffionem domino adolefcenti, quia ei ufus legitimus, dict. l. per procuratorem. Contra adolefcentes autem hereditatem petit fine curatore, & ita fe obligat ex arti alienis, ut eft, l. 1. §. ult. & l. 2. inf. l. ult. §. ult. de appellation. quia & poteft obligari adolefcens fine curatore ex arti alienis, veluti ftipulatione, l. pupillus, de verb. obligat. atque ita non eft etiam poteft repudiare bonorum poffeffionem, vel hereditatem fine curatore, id eft, poteris non ut accipiendo acquirendi, fed repudiando jam fibi non poteft alienare fine curatore, l. 1. C. de reftitu. in. ver. in curatore furiofi hoc eft apertius. Curatore furiofi bonorum poffeffionem repudiare vel petere non poteft: itemque nec hereditatem, quia nec furiofus ipfe poteft: nondum enim delata eft, nondum eft furiofi bonorum poffeffio: quod non eft, non poteft repudiari vel agnofci: id tantum repudiari vel agnofci poteft, quod eft delatum, l. 1. ejus heres, l. nec ei, in fin. de acquir. hered. l. ult. de bonor. poff. contra. l. 1. de bon. poff. ventr. tabul. l. delatae, de verb. fignificat. qui ratione utitur in §. fimili, hujus legis. Et eadem ratione decretalis bonorum poffeffio furiofi non poteft repudiari §. decretalis, hic edictalis poteft. Bonorum poffeffio amittitur duobus modis, repudiatione & tempore, decretalis amittitur tempore: de illa dixi ad l. 1. de adquir. rer. dominio, dicebam petiri, tempora pata centum dierum vel anno, quae funt tempora petendae poffeffionis: repudiatione amittitur vis poffeffionis, & ideo poteft nihil amittere, quia decreta aequalis jam eft: reftat ergo, repudiari eam non poffe, quia quotidiam repudiari non poteft. Exemplis bonorum poffeffionum, quae repudiari poffunt & non, & ea quae datur curatori furiofi nomine: eum curator furiofi non poteft petere edictalem, non quafi fit delata, a poteft ei decretalem adiri cuafi, l. 48. §. ult. de leg. 2. l. 2. §. fed eft mortis, ad Trebellian. ad expofitionem in l. 1. fi tabul. teftam. null. ext. expofitionem & in §. fimili, de decretalis in fine. Quod dixi tutio, & aliud in l. 2. §. hoc modo legitimi. Summa hoc eft edictalis bonorum poffeffio, per repudiationem, decretalis tempore rantum, quod confirmat fee §. fimilis. ver. de Curbon. edict. hodie defendi poteft, nullus eft decretalis, qui non bonorum poffeffionem petendi, ipfo jure competit cuilibet, five qui olim edicto decretalis, vel edict. §. edict. de exort. fur. ubi id nominatim distetur etiam de decretali: fed non unde petatur nobis: non hodie, fi a cancellariis vetur iis, qui praefunt figillo regio variis utribus, non petierentur diplomata vel refcriptionis cauffa, vel bonorum poffeffionis cauffa, id eft, a quibus fuo jure ea fibi vindicarent duo nifi tumpore, quae ratio induxit poffeteriores, ut nollent bonorum poffeff. peti decretalis vel edictum. Ceterum de repudiatione hoc eft in §. qui femel, hic. Repudiatione fieri locum fucceffori ftatim, licet ei, qui repudiavit tempora petendi bonorum poffeffionis non effent finita: pererierit, id eft, fi repudiarit ante tempus futurum, ftatim jus fuum amittit, & ille ftatim non expectato fine centum dierum vel anni, ftatim fuccedit repudiato, in §. qui femel, quod dixi in l. 1. §. fi tabul. teftam. nul. ext. Nunc de tempore amittendae bonorum poffeffionis, qua de re Ulpianus tradtine incipit a §. fi inter, & quod fupra dixit de repudiatione, prorere repudiante ftatim fequentem admitti, etiamfi tempora petendi bonorum poffeffionis, quae priori competebat nondum praeterierint, §. qui femel, fup. idem in §. fi inter, dicit de eo, qui non repudiavit, fed de eo, qui intra morta pe-

petendæ bonorum possessionis vita decessit, ut etiamsi decesserit intra tempora petendæ bonorum possessionis, statim in ejus locum & gradum succedat sequens, non expectato fine temporis statuti: hic non repudiavit, sed videtur omisisse, & ideo tempore exclusus fuisse. Bonorum possessio aut repudiatur, aut omittitur: repudiatur ab eo, qui palam dicit, se nolle bonorum possessionem sibi dari, qui negat sibi bonorum possessionem esse. Omittitur ab eo, qui tempore excluditur, qui tempus præterlabi sinit, omittit etiam, qui intra illud tempus ante petitam bonorum possessionem vita decedit. Deinde Ulpianus docet in §. *quod dicimus*, petendæ bonorum possessionis præscriptos esse centum dies, quod multæ leges probant, *l.3. unde cogn. l. pen. rem ratam hab. l.2. C. qui admit. ad bonor. possess.* & multi alii loci in titulo *quis ordo in bonorum possess. serv.* & in testamentis erat olim frequens illa præscriptio dierum, ut in formula cretionis, quam refert Ulpianus in Fragmentis *tit.22. heres esto cernitoque in diebus centum proximis*, & legato relicto sub hac conditione, *si heres meus intra dies centum hereditatem adierit, Mævio decem dato*, *l. si Titio*, §.1. *quando dies leg. cedat*, quæ verba non faciunt conditionem, quia sui natura inest omnibus legatis: erant enim dies centum dies aditionis, & in institutione filiifamilias, cui apponitur conditio emancipationis hoc modo, si in diebus centum emancipatus fuerit, *l.3. §. & si heres, de minor.* ad hereditatem quoque adeundam vel repudiandam, ad deliberandum, & consultandum, utrum expediat adire, a prætore plerumque dantur dies centum, non pauciores, *l.2. de jur. delib.* & ad conditionem implendam, quæ est in potestate heredis scripti: Nam jubetur scriptus, ne mora fiat creditoribus, conditionem, cui facile parere potest, implere vel minimum in diem centesimum, *l. si quis instituatur*, §.1. *de hered. instit.* poterant & ad hereditatem plures dies dari quam centum, & dari sæpius poterat tempus ad deliberandum, & prorogari, *l.1. & 3. de jur. delib.* & laxior erat potestas adeundæ hereditatis quam petendæ bonorum possessionis, id est, non ita arctabantur heredes quam bonorum possessores: hodie ex constitutione Justiniani semel tantum datur tempus ad deliberandum de adeunda vel repudianda. Et sunt certa tempora: a principe datur annus heredibus ad deliberandum, a judicibus dantur novem menses, *l. ult. C. de jur. delib.* Sed in bonorum possessionibus sunt, & fuerunt semper certa, & statuta tempora, plurimum centum dierum, & ad hæc Ulpianus docet etiam ipso die centesimo peti ipsam bonorum possessionem posse, id est, seram non esse petitionem. Nam his verbis, intra diem centesimum, vel in diebus centum, etiam ipse dies centesimus continetur: sicut his verbis intra Calendas, etiam ipsæ Calendæ continentur, *l. si quis sic dixerit, de verbor. significat.* Si testator dixerit, ut quid fiat intra diem mortis suæ, intra, utique est, citra, sed & ipso die mortis suæ: igitur ipse quoque dies, quo quis est mortuus, numeratur, & ita arbiter, qui jubetur pronunciare intra Calendas, & ipsis Calendis pronunciare potest, Gellius *lib.* 12. *cap.* 13. & hoc est quod continetur in §. *quod dicimus*. Præstituti sunt autem dies centum ad petendam bonorum possessionem agnatis, & cognatis, qui sunt ex transverso, aut viro & uxori ad petendam bonorum possessionem *unde vir & uxor*, aut extraneis heredibus scriptis ad petendam bonorum possessionem secundum tabulas. Sed liberis petentibus prætor largius tempus dedit, nempe annum, *l. filii, in fine, ad Tertyll.* bonorum possessio filii annalis est, & rationem explicat Ulpianus in hac *lege* 1. §. *largius*, nempe propter honorem sanguinis: hic sanguis strictius refertur ad directam lineam, cum tamen generaliter etiam complectatur agnatos ex transverso, sed sanguis est proprius inter eos, qui sunt directæ lineæ, id est, parentes, filios: & hoc constat ex §. *pen.* dum ait, annum dari petenti bonorum possessionem; *quoniam*, inquit, *persona quæ petit*, *est*

A *quæ meruit hoc beneficium*, id est, quæ est parens, & ut subjicit in *d. §. largius*, *non debent arctari*, *qui pene ad bona propria veniunt*, ut scilicet celerrimi petant bonorum possessionem, ubi arctari recte Græci στενοχωρεῖσθαι: est locus Divi Pauli ad Corinthios, quo quodammodo arguit illos, quod sibi in amore non respondeant, οὐ στενοχωρεῖσθαι ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθαι δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν: quod non possis dilucidius interpretari quam hoc modo: *sum prolixo animo erga vos*, *vos erga me arcto*, quo sermone ostendit non parem sibi gratiam referri: liberi ergo, & parentes non sunt arctandi, & præcipitandi ad petendam bonorum possessionem, ideo datur eis annus: sed urgentibus creditoribus ante annum elapsum, possunt quidem in jure interrogari an velint amplecti vel repudiare bonorum possessionem, ut fit ex B *l.1. de curat. bon. dando*, & coguntur respondere ante annum, & si forte respondeant se repudiare, creditores, inquit, sciunt quid sibi agendum sit, id est, possunt procedere ad bonorum possessionem, sed si dicant, adhuc se deliberare, & cunctari, non sunt præcipitandi ante annum: interest defunctorum ne præcipitentur, qui juste deliberant, *l. & quia*, *de interrogat. in jure fac.* Ergo respondere coguntur, sed non decernere de agnoscenda vel repudianda bonorum possessione. Inde subjicitur hæc species, cujus definitio pendet ex superioribus. Pater habet duos filios, unum puberem, alterum impuberem: impuberi substituit puberem in secundum casum, est substitutio pupillaris: mortuo patre impubes ea ætate decessit, & ita venit frater ex substitutione pupillari, & ei defertur bonoC rum possessio secundum tabulas pupillares, id est, secundum substitutionem pupillarem. Quæritur ad eam petendam utrum habeat annum, an centum dies? videtur habere annum, quia pater hoc testamentum fecit: contra videtur tantum habere centum dies, quia fratris testamentum est, & utraque ratio multum valet, ut constat ex *l. Papinianus*, §. *sed nec impuberis*, *de inoffic. testam.* sed posterior ratio potentior est, quod scilicet substitutio pupillaris sit testamentum fratris, non patris, licet pater ei fecerit, & quod ex substitutione pupillari frater fratri succedat, non patri: igitur competunt ei tantum centum dies ad petendam bonorum possessionem fratris: nec enim est bonorum possessio patris, licet pater id testamentum fecerit, & duæ sint hereditates, paterna, & fraterna, §. *igitur*, D *de pup. substit.* Nec obstat *lex* 1. *C. de suis, & leg. lib.* quæ dicit de fratre nominatim, fratrem non excludi ab hereditate fratris tempore centum dierum, & post diem centesimum posse eum venire ad hereditatem fratris: nam ex *lex* 1. pertinet ad jus civile: loquitur de aditione hereditatis, cui non sunt præfiniti centum dies, sed tempus deliberandi: quod ad hereditatem attinet, positi sunt in arbitrio judicantis: hodie est certum tempus, puta anni, vel novem mensium: in bonorum possessionibus præscripti sunt dies centum, non ad petendam bonorum possessionem fratris. Non obstat etiam, quod in hac specie proposita, frater pubes, qui a patre fratri impuberi est substitutus, & est necessarius heres sive velit, sive nolit esse, quia quem pater potest sibi facere heredem necessarium, potest & filio suo impuberi, *l. 2.* E §. *prius*, *l. sed si plures*, §.1. *l. si servus communis*, *de vulgar. substitut. l. si pupillus*, quæ aliter incipit Julianus, *de adquir. hered.* eodem modo est respondendum, hoc est verum in hereditate: frater fratri ex substitutione pupillari est heres necessarius, & deliberandi nullum tempus habet, quia necessarius est: necessitas non admittit deliberationem, at non est bonorum possessor necessarius: heredes autem sunt sui, aut necessarii, aut voluntarii, omnes bonorum possessores sunt voluntarii, nulli necessarii, *l.3. §. initio*, *de bonor. possess.* invito nemini adquiritur bonorum possessio. Idem non possis statuere de hereditate, invito nemini acquiritur hereditas, hoc falsum est in servo, & filiosfamilias. Ultimo loco ostenditur, hunc annum dari liberis, & petenti-

tentibus non tantum si veniant suo nomine ad successionem, id est, directo, sed & si veniant per servos heredes scriptos, ut si pater me emanciparit, & moriens servum meum heredem scripserit, non veniam ad successionem patris meo nomine, sed per servum meum heredem scriptum a patre, & nihilominus habebo annum, nec coarctabor die centesimo, quia scilicet per servum delatam bonorum possessionem dominus est, qui petit vel repudiat: porro hic dominus est defuncti filius: idem si sit defuncti parens: ergo eidem debet dari anni spatium, quia persona quæ petit ex liberis, vel parentibus defuncti, licet non suo nomine petat, sed per servum: & eodem modo si liberi & parentes quoque veniant ad successionem, habent annum, etiamsi non veniant ut liberi & parentes: satis est quod sint liberi vel parentes, ut pater filium emanciparit & contraxerit fiduciam in emancipatione, sicque manumissor extiterit, & is pater prætermittatur testamento filii, habet contra tabulas bonorum possessionem ut manumissor, ut patronus, non ut pater: ut pater habet querelam tantum inofficiosi testamenti, quia præteritio illa filii, qui omisit patrem silentio pro exheredatione est: Præterea patri præterito datur inofficiosi querela, ut manumissori bonor. possessio contra tabulas, *l. si a milite*, §. *ultimo*, *de milit. testam. l. filio*, §.1. *l. pater*, *supr. de inoffic. testam. l.1. §. pen. & ultimo*, *si a parente quis manum. sit*: quamvis autem ita petat bonor. possessionem pater, non ut pater, sed ut manumissor, tamen ei datur annus, verum enim est eum esse patrem, licet jure manumissoris. Et generaliter, ut ait Julianus, scilicet in *l. penultima in fine*, *quis ordo in bon. poss. ser.* ex omnibus causis, id est, ex omnibus partibus & causis edicti de bonorum possessionibus liberis & parentibus possessionem competere, & ita liberi etiamsi non veniant ut liberi, sed ex parte unde legitimi vel unde cognati, semper habebunt annum, & inde apparet eos errasse, quorum opinionem retulit Accursius in §. *si quis autem filio*, in hac specie: avus nepotem inpuberem heredem instituit, & pupillariter ei substituit filium, id est, patrem ipsius nepotis, illi dicebant patri nepotis ad petendam bonor. possess. secundum tab. pupillares tribui centum dies duntaxat, non annum, falso: nam parens est, qui petit bonorum possessionem filii impuberis, qui hoc honore, & beneficio donatus est, & licet statuas quod illi statuunt, illum venire ut quemlibet substitutum, non ut patrem, non curo, semper enim est pater, & tribui ei annum æquitas edicti postulat, quoquo jure veniat, & hæc de tempore, de quo latius tractatur in titulo, *quis ordo in bonorum possess. serv.*

Ad L. II. Inferioris gradus cognatus *beneficium edicti successorii non habuit*, *cum prior ex priore parte possessionem accepisset*: *nec ad rem pertinet*, *quod abstinendi facultatem ob auxilium ætatis prior cognatus acceperat*: *igitur fisco vacantia bona recte deferri placuit*.

Lex secunda *de successorio edicto* ab interpretibus vexatur: est in sua specie lex singularis, quam Græci interpretes & Latini fere omnes ponunt hoc modo, & congruit profecto verbis legis magis, quam ulla alia: Prior cognatus, id est, proximior agnovit bonorum possessionem unde cognati: deinde beneficio ætatis restitutus in integrum, abstinuit se eis bonis: quæritur an sequens cognatus, quem vocat inferiorem, id est, sequens, quem prior excluserat agnoscendo bonorum possessionem, nunc post abstentionem prioris, succedere possit ex hoc edicto? Et Papinianus ait, sequentem non succedere, quia eum exclusit semel prior, accepta bonorum possessione unde cognati, & huic edicto locus est prioribus repudiantibus, vel omittentibus bonorum possessionem, non prioribus accipientibus eam, etiam si postea abstinuerit se beneficio restitutionis in integrum. Igitur bona quasi vacantia pertinent ad fiscum, quia nemo est, ad quem bonorum possessio inte-

A stati pertinere possit, non pertinet ad priorem cognatum, quia abstinuit se, non pertinet ad inferiorem, quia semel jure suo omni cecidit & exclusus est: nullus est collega priori, id est, qui sit pari gradu, cui possit portio collegæ abstinentis se accrescere. Alioqui si esset, fiscus excluderetur, *l. si minor*, *de acq. hered. l. si pupillus*, *ad Trebell.* Denique nemo est ad quem bonorum possessio intestati pertinere possit. Bona igitur vacant, & fisco deferuntur: & ita in *l.1. hic*, si nemo sit bonorum possessor fiscum vocari ostenditur illo loco: *An bona vacantia fisco sint delata*, & ex illo loco, *aut fiscum invitare*, quod est ex lege Julia caducaria: huic responso Papiniani simile est, quod ex eodem Papiniano proditum est in *l. & si fine*, §. *& quod Papin. de minor.* Vulgarem substitutionem firmari aditione instituti heB redis, quod est notandum, & instituto qui adiit, postea abstinente se, beneficio restitutionis in integrum, substitutum, qui semel exclusus est, non vocari, excepto uno casu ex rescripto Divi Pii, qui explicatur in eo §. & ad eundem modum in specie hujus legis 2. sequens cognatus, quem semel prior exclusit accepta bonorum possessione, non vocatur, licet prior postea abstinuerit se. Verum obstat *l.2. §. si quis adita*, *ad Tertyll.* cujus sententia hæc est. Si filius intestatæ matris ex Senatusconsulto Orfitiano adierit hereditatem, vel si unde legitimi bonorum possessionem acceperit, quid enim refert? deinde abstinuerit se per restitutionem in integrum, agnatos defunctæ matris vocari perinde ac si filius eos nunquam exclusisset: cur ergo & hic sequens cognatus non vocatur, perinde ac si prior sequentem C nunquam exclusisset, cum postea beneficio restitutionis se abstinuerit? Obstat etiam *eod. tit. l.2. §. si bonorum*. Si defuncti filius emancipatus acceperit bonorum possessionem unde liberi, deinde abstinuerit se beneficio restitutionis in integrum; mater defuncti quam excluserat filius accepta bonorum possessione unde liberi, vocatur ad successionem ex Tertylliano: cur & similiter hic, sequens cognatus non vocatur fisco excluso? Eodem modo obstat *l.7. §. si filius*, *de bon. libert.* Si filius liberti ex testamento adita hereditate patris excluserit patronum, ut juris est, dein abstinuerit se hereditate paterna, per in integrum restitutionem, patronus admittitur, & subintrat in ejus locum: cur & hic sequens cognatus non admittitur? Postremo obstat *l.2. §. interdum*, *de vulg. & pup. substit.* in secundo themaD te ejus §. Cujus species hæc est: Si quis minorem viginti quinque annis heredem instituerit, & filium impuberem exheredarit, & ei substituerit in secundum casum (substitui enim potest exheredato impuberi) destituto testamento principali, id est, scripto repudiante, corruit & pupillare testamentum, hoc verissimum est: at rursus, scripto hoc qui repudiaverat restituto in integrum adeundi causa, utrumque testamentum convalescit, principale & pupillare, atque ita omnia redeunt in pristinam causam: cur etiam & in specie hujus *l.* 2. proximo cognato qui agnoverat bonorum possessionem restituto abstinendi causa, non redeunt omnia in eandem causam, in qua forent, si is nunquam accepisset bonorum possessionem unde cognati? quo casu sine controversia sequens ad bonorum E possessionem admitteretur: quod tamen Papinianus negat, fiscum cognato anteponit. His omnibus Accursius ita respondet. Papinianum hoc loco respondisse de jure, leges contrarias sustineri æquitate: utimur hoc suffugio nonnunquam rectissime, sed hic nihil ejusmodi subsidio indigemus, cum suppetat major & clarior ratio, & verius sit, Papinianum in his verbis, *bona quasi vacantia fisco recte deferri*, hoc articulo, *recte*, ostendere fiscum vocari & juris & æquitatis rationibus: itaque Accursii sententia nihil nos morabitur. Placentinus ait, Papinianum loqui de cognatis, quod & verum est, qui non jure prætorio vocantur, & sequentem semel exclusum jure prætorio, postea nunquam admitti: in legibus contrariis sequentibus etiam jure præ-

pretorio non admitti, fed civili, ut in *l. 1. §. fi quis adhuc.* Adhiuente filio tacuit agnatum ex duodecim tabulis, quod jus antiquum dicitur illo loco : in *l. 2. §. fi bonorum* abhinente filio, vocari matrem ex Tertyliano, ergo jure civili : in *l. 6. §. fi filius*, abhinente filio liberti vocari patronum ex duodecim tabulis : in *l. 2. §. mater dum*, adeunte fcripto beneficio reftitutionis, qui prius repudiarat, fubftituum pupilli venire moribus, ergo jure civili : fubftituum pupillaris eft tacitus, ut moribus : ex his Placentinus hoc efficit, facilius venire quem jure civili, quam jure pretorio, quod falfum eft : jus civile benignius effe falfum eft, & bonum quivenit jure civili non poffe venire jure pretorio, quod refellitur edicto unde legitimi, & aliis plerifque, & hoc eft perpetuum, quemcunque leis novis, praetorem noffe, & poteftio major eft ratio fegetatis repellendi a jure civili quam a pretorio : quia tempore defcitae fucceffionis proximior non fuit, quae ratio in filio, & fcripto hereditatis fucceffionem vetat, ut dixi in initio huius titul. Sequens igitur omni jure repellitur, & in cafu *l. 6. §. fi filius*, fi filius libertt hereditatem non fcripti heres ex affe, & acquifierit hereditatem, dein abftinuerit fe per reftitutionem a fatere proximum venire ab inteftato ex duodecim tabulis : id eft, ex duodecim tabulis, fed fi filius liberti fuerit heres inftitutus ex parte, adjectis coheredibus, patronus, femel filio abftinente fe, venit jure tantum pretorio petita bonorum poffeffione ex duodecim tabulis, non jure civili, nec tamen repellitur, id eft, venit jure pretorio cum re, quod Placentinus negabat, & mirabatur jus civile, nos pronunciamus, quinque veniamus ad Alcitium. In *l. 2. §. fi quis adhuc*, refpondet reftitutum : in ea fpecie verbi Senatufconfulti Tertyllian. fententia, Live *vacuerint*, *v. fi filii*, ad *Tertyllian.* haec effecit : ut fi filius inteftatae matris adierit hereditatem, vel acceperit bonorum poffeffionem, ita unde legitimi, deinde abftinuerint fe beneficio reftitutionis, agnati defunctae matris vocantur : verba enim Senatufconfulti haec funt : *Si mater familias, cujus nemo fuus heres ipfa exiit, ut fi nemo filiorum defundi, aut confanguinorum : nam hi praeferebantur matri, aut patri defundi, qui etiam praeferebant matri, qui voler ad fe hereditatem perinere, aut fi nemo horum effet, tum mater inteftatae, & fuccederet : verba utriufque Senatufconfulti haec : ergo filius locus patris non fuit extenfiva : longe ergo alia eft ratio in fucceffionibus inteftis Senatufconfulto Tertyllano & Orfitiano. Alia fucceffionis inteftae fucceffionis edicto. Sed in *l. 2. §. fi bonorum*, Alcitius aberravit a via : nam fi defunctus reliquerit filium, & marrem, filium excludere matrem defundi, id eft, avium ftatim, & fimul, ergo fatisfactionis & privilegii jure, filium vocari jure fpecialis, & privilegiario, matrem vocari jure communi, & in ipfo, loquitur, ex regula juris, & illic filium, & patrem, facile regulam juris refumi & refurgere : falfum eft, quod Alcitius ftatuit de praelatione & jure fpeciali : filius defundi excludit matrem defundi jure : prior praelatio legitimo, non praelationis beneficio, praelatio potius eft, cum mater ex Senatufconfulto Tertyliano, quae eft cognata, non agnata, excludat agnatos defundi contra jus legitimum : hoc cafu eft praelatio, & favor quidam confenfus matri a fenatu in *l. 2. §. fi mater*, *and. vic.* eiidem praefugiis ftudiofiorum ingenia perfidiofa Alcitius, ad *l. 6. §. fi filius*, *de bon. libert.* dicit eam effe tertiam hereditatem heredem fcriptum excludere patronum praelatione, privilegio, jure fingulari quodam : imo ve-

A ro jure publico, jure legitimo, cum & lege duodecim tabularum quilibet etiam extraneus heres fcriptus a liberto excludat patronum, in *pr. tit. de fucceffion. lib. Inftitut.* Nam timeo legem pretor moderatus eft dum patrono certa pariter bonorum liberti contra tabulas : De lege *v. fi. interdum*, Alcitius nihil fcripfit. Ego de *l. 1. §. fi quis adhuc*, & de *l. 2. §. bonor. ad Senatufconful. Tertyllian.* quid mihi videri effet, jam expofui. Ad *l. 2. §. fi filius*, *adverfus*, & *ult.* Ulpianum dicere, quod fi filius B a patre libertino inftitutus hereditatem acceperit, deinde abftinuerit fe per reftitutionem in integrum, potuit ei tutis patronus admittere : quafi diceret : poffe hac dari verecundia & reverentiae patronali, ut in *l. qui duas*, *§. fi eum filio*, *de rebus dub. fup.* in quaftione de tutoribus, fi pater, & filius pretores fi mul perierunt, licet alius creditur fortuna fervabat ordinem naturae, & filius pari fuperviviffe, tamen fi pater libertinus, & filius praefentes fimul perierint, non videtur pari filius-fuperviviffe, ne patronus excludatur bonis liberti, hoc, inquit, fuggerit reverentia patronatus : nam & in aliis plerumque caufis plus tribuitur patronis, quam cognatis : libertates datae in fraudem patronis nullae funt ex lege Aelia Sentia, ut in fraudem filiorum, & parentum valeat. Alienata in fraudem patronorum revocantur adhuc Calvifiana vel Faviana : in fraudem liberorum, & parentum non item non revocantur, *l. 2. §. a parente quis man.* libertates minuunt portionem debitam liberis, & parentibus, debitam parentis nomine, *l. 2. §. fi quis a liberto*, *de bon. fubft.* Sic refpondeo : hic tempore defuncti fucceffionis C inferior agnatus jure fuo defecit, jure fuo excluius eft per priorem agnatum accepto bonorum poffeffionem : hic igitur defuta fuit fucceffio defuncti, eamque accepit prior, & excluius fequentem, non patet fequenti repreffio ad tempus, ut fubftituto quidem patet, ex fpecie *§. interdum*, nondum delata fuit fubftituto poffitio : nam ut in priori elemente eius paragraphi aperte Iurifconfultus diftinguit, unum pupillum fubftitutum, ad adhuc vivat, ita in pofteriori themate, quod hic pertinet, diftinguendum cenfeo, unum pupillus vivat quo tempore patuit reftituar adeundi facultas, & quo ita utrum nondum delata fit hereditas pupilli fubftituto : nam vivi hereditas non defertur : Et hoc cafu potius mortuus dicitur fubftitutus venire quam reverfurus fubftituto quam extinverat deftitutio teftamenti principalis, & defertio. An vero pupillus decefferit ita ante reftitutionem fcripti : & hoc cafu legitimi heredes pupilli, qui rem jam occuparunt fubftituto potiores funt, quod notandum. Haec fufficerent nifi paucis verbis Alcitius explicanda fpecie, quae poteft Accurfius. Species haec eft : Prior cognatus repudiavit bonorum poffeffionem unde cognati, fequens etiam repudiavit : ergo filius locus patris : deinde prior reftituras eft, ut recipere bonorum poffeffionem, tum idem ille reftituras eft in integrum, ut accepta bonorum poffeffione fit abftinere, quae fpecies parte facile admittit, quamvis varie : queritur an fequens cognatus poffit fuccedere : minime, quia repudiavit jam fequens jnitio, & filio locum liberi, & reftitutio proprietur fequens. Cenfiffima haec eft definitio, fed verbis huius legis nullo modo convenit. Si novam lectionem Florentini & Bononienfis ad hanc fpeciem, ubimo loco notandum cenfeo, nullo modo refpuerem : fic ftatuo : ex hoc edicto gradus gradui fuccedit, vel alio ftatu, ut fequens gradus fuccedat, quia prior fuccedit, nifi is, qui omiffi unde liberi, & petit unde legitimi, patronus, qui omiffi unde legitimi, petit unde patronus, vel unde liberi patronus patronusve. Proferidere generis idem ipfe fibi non fuccedit, id eft, qui omiffi unde cognati, eandem non repetit poffeo, fine reftatur. Frage nunc : unus tantum cognatus, id eft, folus gradus inferioris, id eft, fexti gradus : nam fexto gradu finitur cognatio, qui ita folus eft, idem eft primus & ultimus, *l. 2. §. legitimo*, *de fuis & legit. libera prior*,

prior, & inferior, proximior, & ulterior. Porro iuscepio bonorum poffeffionem unde cognati, deinde abftinuit de beneficio reftitutionis, an fibi ipfi fuccedere poteft repetiti bonorum poffeffione unde cognati ? minime : quia non eft fecundum, ut abfurde quis fibi ipfe ex eadem parte, & eodem jure fuccedat : filio igitur locus eft, quia hic folus fit cognatus : ita non incommode poni poteft fpecies, fed nolo difcedere a prima fpecie, quam initio pofui, quae huic legi magis convenit quam alii alia.

AD TITULUM X.

De Gradibus, & adfinibus, & nominibus eorum.

TITULUM de gradibus, & adfinibus, & nominibus eorum, explicabimus accurate una lectione : Ita enim ea exigit. Alii funt gradus inteftati, alii cognationis. Hic autem titulus non eft de gradibus inteftati, fed de gradibus cognationis, quos quemadmodum alii alios fuccedant, qua de re eft fuperior tit. fed quemadmodum numerentur. Gradus ergo eum dicimus, cognationis gradus dicimus, & hoc tenet Paulus fcripfit librum fingularem de gradibus, cujus maximus pars eft in ult. hic. Varro quoque fcripfit librum de gradibus cognationis. Quos Plautus uno nomine complexus eft majorum appellatione in Perfa : *Nam nos autem quifquam eorum majorum fuis quis parcifcendo, &c.* parentum, & majorum appellatione ad feetum pertinet : alter fextum gradum majorem. In edicto tamen de in jus vocando, quo veteres ne parentes in jus vocentur fine venia : & in edicto de ventre in poffeffione legato conftituendo parentibus petita bonorum poffeff. contra tab. Parentes dicuntur etiam ultiri avi, & avi, quos modo liberi proprie ufque ad trinepotes, in aliis edictis etiam ultra trinepotem. Propriè ii, qui fuat ultra trinepotem pofferiores fint parentes dicuntur, *l. 4. §. parentes*, vel etiam minores. Servius in *8. Aeneidos : Minores dicuntur proprie decem deficti nomen, ex quo, filius, nepos, pronepos, abnepos : ab illo autem, qui decimus eft, omnes majores dicimus poft patris, avi, abavi, proavi, atavique tabulam.* Haec Servius. Sed omiffi Servius trinepotem a D fe tritavum, & fextum gradum dixit fuiffe de nepos, & nepotis, & fequentibus, liberorum eas loco effe; ita diftinguit volo, ut in matris modo non fuerint, id eft, bonorum poffeffionem unde cognati, & hereditatem ab inteftato unde cognati, quae hodie fublata eft, liberorum loco habentur, maxime in jure noftrorum : non ut omne jus liberorum habeant, & ut matris matrisve fint, ut qui eft in manu mea, nurus, qui eft in manu filii, pronurus, qui eft in manu nepotis, abnurus, qui eft in manu proneporis, atnurus, qui eft in manu abnepotis, trinurus, qui eft in manu atnepotis : uxor quidem ipfa (quae uxor effet) non numeratur ; nifi eft hac lex, & filius communibus confinguines. Caetera eosque perfonae pluquam affines funt, id eft, funt & affines, & fui heredes, & filius fuis confanguineus, quod tefte optime illa lex E notiqua gradium defcriptio, quam publicavimus. Sola affinitas hereditatem vel bonor. poffeff. ab inteftato non defert, *l. 2. §. fi mater*, *de fucceffionibus*. Suius defert nurus, quae eft in manu filii eft nihil heres fuitatis, non affinitatis jure. Dixi autem non numerari inter affines : idem dicendum eft de matre, virtute uxoris, uxorem vero non effe affinem. Modeft. in *l. 4. §. affines*, *hic : Affines*, inquit, *funt viri, & uxoris inquit, dicti ab eo, quod duo cognationes, quae diverfa funt*, *&c.* Per inquitas regis duae cognationes diverfae copulantur. Quonodo ? ita tota tota alieni copulatur ? minime. Duae cognationes ita copulantur, ut altera ad alterius finem accedat ; id eft, ut non totam alteram attingat, fed ejus finem & extremum tantum : ut glutinis duo ligna ; ita nuptiis duo cogna-

tiones jungantur. Extrema autem filiumnodo copulari dicuntur. Igitur cognati mariti, uxori funt affines: cognati uxoris, marito funt affines, ipfi inter fe coniuges pon funt affines, *l. 5. Cod. de bonor. indic.* Finita potius eft coniux, quam affinitas. Ipfi etiam coniugum cognati non funt affines, ut conprivigni. Filius mariti & filia uxoris ex alio matrimonio non funt affines, & inter fe matrimonio iungi poffunt, *l. generali*, 5. *inter perfonas. de rit. nupt. l. Titia, de verb. oblig.* Item confoceri, id eft, pater vel mater uxoris, & pater vel uxor uxoris, non funt affines, & pater mariti poteft ducere nurum, id eft, filiæ maritj, ex alio matrimonio feliciter, & mater uxoris non funt affines, & poffunt etiam iungi matrimonio, *l. nec. fe. autor. prob.* Sic. Et eodem modo de nepte mariti, & nepte uxoris, duo cognati refte ducunt duas cognatas, vel pater vel aviculus temporibus, & consuetudine & neptes ducunt duos fratres, *l. cognit. apud Fanum. de confirog. & affin.* Igitur inter cognatos coniugum nullis eft coniunctio affinitatis. Affinis quoque dicitur, qui cum eft affinis meus, ipfe fecit focia ficiti meis, non eft focius meus, *l. qui administrator*, cum *l. fequ. fin. pro foc.* Et fimiliter uxor vel maritus affinis mei vel meæ, non eft affinis meus, ut uxor quoti dian proximi mei, non eft mihi affinis, id eft, nurus. Hoefte tamen cum ea non poffum contrahere nuptias, *l. nuptiæ, de rit. nupt.* quod inferius explebitur. Sed prohibito nuptiarum non eft argumentum affinitatis. Licet quidem mihi uxorem quondam privigni mei ducere, qua non eft affinis, fed non ducet, & in nuptiis pudor poffibilium fpectabur, id eft, quid decear, non quid liceat. Et eodem modo duorum fratrum uxores non funt affines inter fe, licet habeant communem appellationem: nam appellatæ fe invicem inuitrices, quafi, ut ftiores aut, per unam innuum iter tenentes. Sed propria appellation non eft argumentum affinitatis, id eft, non quod defignetur proprio nomine, ftatim id exiftimandum eft effe affinitatis nomen. Janitrices dicuntur, ut ait Modeft. in l. 2. a Cornelia *inverior*, qua ianuæ præfunt. Limatrices *interius* ἀπὸ τοῦ μυεῖν, &c. Utitur & Modeft. teftimonio Homeri ex Iliade 7. Eadem ratione duorum fororum maritj, qui dicuntur a Græcis ἐπίγαμβροι, non funt affines. Denique affines funt tantum cognati mariti uxori, & retro cognati uxoris mario. Affinitas conftituitur ex nuptiis, teſtis eſt, non ex iudicio, ut ait Ulp. *in fponſum y ita*. Igitur proprie ita definiri poteſt. Affinitas eſt neceſſitudo, quæ contrahitur ex nuptiis nuptiifve inter coniugem & coniugis alterius cognitos. Et quemadmodum non contrahitur affinitas ex iniuſtis nuptiis, ex ſponſalibus, ex concubinatu, non contrahitur affinitas. Sed plerunque quibuſdam partibus iuris ſponſalia, & ex concubernio, & ex concubinatu veluti quodam affinitatis obſeruatur in *l. 6. & ſeq. Inſt.* Dixi affinitatem non conſtitui ex iniuſtis nuptiis. Hæc enim affinitatem non parit minimum capitis deminutione, veluti emancipatione, aut in adoptionem datione; quia nec nuptiæ diminuuntur: proprtera id genus nuptiis nihil eſſe non definit, etiſimili emancipet a patre, vel in adoptionem detur, *l. 6. §. pen. Inſt.* quia nuptiæ eadem manebunt, cognitio etiam non permittit: ſi perimeretur cognatio, perimeretur & affinitas, id eſt, qui definit eſſe cognatus meus uxoris, & mihi affinis eſſe deſinet. Et ſi cognatio ea fit deminutione, nec cognatio, nec affinitas perimitur, agnatio permittitur. Per adoptionem autem, ut additur verſum *ſimiliter*, *l. 3. §. fin. ad Tertull.* cognatio quidem non affinitas, id eſt, it, qui adoptatur, agnatus fit agnatis adoptatoris, cognatus non fit cognatis adoptatoris: affinitas etiam non fit affinibus adoptatoris, *l. qui in adoptionem, de adoptionib. l. ſi qua, §. ult. de rit. nupt. l. 1. §. cognationem, unde cogn.* Et hinc pender explicatio *l. 5. fin.* Filium emancipari, deinde Titium adoptari quafi filium: an funt fratres? minime: quia filius emancipatus mihi eſt cognatus, non agnatus: ergo Titius quem adoptavi ei non fit cognatus, id eſt, cognatione, quia is mihi non eſt agnatus, & per adoptionem conſanguineum acquivo quidem, id eſt, filius naturalis, qui eſt in familia adoptatoris fit mihi conſanguineus. Fratrem non acquiro, id eſt, filium naturalem, quem adoptator emancipavit nec fit mihi frater, per adoptionem non fit frater: conſanguineus frater fit: igitur filius naturalis emancipatus & filius adoptatus non funt fratres nec cognati. Contra ut ait *l. 5.* filium meum naturalem non emancipavi, fed retinuerit femper in mea poteſtate, & is me vitio naturus fuerit in mea familia & poteſtate, & poſt ejus mortem Titium adoptavero, Titius defuncti frater dicetur *fuiſſe ante adoptionem*, ut ait *l. 6. §. pen. Inſt. de legit. hered.* qua feilicet ſi viveret, vi fieret conſanguineus frater: nunquam enim exit de familia mea, & in familia mea martuus intelligitur, *l. non tantum, §. & patet, l. nonum, & cum. ſeq.* Videamus an affinitas permaneat manente cap. deminutione, id eſt, ea, quæ plebiſt tum liberatis quum civitatis. & conſtat manente capite deminutione perimi, quia nuptiæ ſolvuntur, *l. 4. §. ult. hic.* Et ideo genere, qui in meridium demutatur, deinde eſſe genet, qua & definit eſſe meretrix filia. Maxima capitis deminutio, quæ ſolvit nuptias, ſolvit affinitatem. An enim media capitis deminutione permittur affinitas? & videtur non permitti, quia nuptiæ non ſtant manente media capitis deminutione, id eſt, civitatis ſolus amittitur, *§. 3. t. de hoc. dicam. l. 14. per totum, Cod. de hoc. inter ut. & nurc. l. Cod. de emancip. lib. l. 4.* Quæ vero media demutation & ſtudiſſe, ut videtur, de capitis deminutione maxima: nam ita ait IC. *Item qua & ipſi interdicti ſunt, mutandi locum mei, mihi affines fiunt, quia nuptiæ capite demin. tus, ut ea civitatem & libertatem amitteret*, qua ex re contigit maxima capitis deminutio. *Et cognationes & affinitates quæ ante deminutionem amittit, ita demutatis amittit* affinitates & cognationes omnes exigit his verbis (*ita ut*) ut amittit & civitatem & libertatem, id eſt, ut per maximam capitis deminutionem, & videtur in eo §. Modeſt. interpretationem aquo magis numerare in maximis cap. deminutionibus, quod etiam non ſuccinctæ, aliud tradit in *l. 2. de extraord. cogn.* Igitur & ex dicta *l. pen. & ex hac l. de alt. colligitis*, eum, cui aqua & igni interdictum eſt, (ergo & deportatum, cum hæc pena in illius bona veneris, & eodem jure cenſeatur) nec civem nec libertum eſſe. Id tamen pugnat cum multis legibus, & veriuſ eſt, quo qui deportatus eſt, ſenatus aqua & igni interdictus, nec cives nec liberos manere iure Quiritum, id eſt, iure civili, nuptias igitur non manere iure Quiritum. Jure gentium manere exiſtimo, & nuptias ſolvitur, ideo jure civili ſocer mihi eſſe deſinit, qui deportatur, & gener eſſe deſinit iure Quiritum, ut eſt prodytium in *l. 5. ſoſ. de ſtipulation. nuptiæ*, quæ probat deportatione ſolvitur nuptias: ſolvitur ergo & deportatione affinitas: & generaliter, diremptis nuptiis, diruitur affinitas, veluti mutatis & diruptis ſolutis nuptiis, diſſolvitur affinitas, id memoria affinitatis manet ſemper, & colitur affinitas memoria ſempiterna. Quare eam, que fuit ſocrus, licet morte filiæ ſuæ, uxoris mee nomen ſocrus amittat, non poſſum uxorem ducere: ſimiliter ei, qui fuit vitricus, mulier non poteſt nubere, *§. affinitates, & §. ſocrus, de nupt.* Ad hæc exiſtimabilis videtur, propter affinitatem conſiſtari ex nuptiis, ſed improprie etiam ex ſponſalibus cauſa nonnumquam ulurpari affinium nomina, & quali affinitatem affinitate quadam & ſimilitudine ex ſponſalibus dicimus patrem ſponſæ, ſocrum mihi futurum ex re interpretatione Augufti, nutum ſponſum, ſponſæ, *ſocrum, & generum, l. 3. §. fin. l. 5. l. 6. adoptivus, §. ult. de rit. nupt. l. 6. & §. hic, in l. 6.* quidam codices habent negationem illo loco: *item ſoceri & ſocrus appellatione continentur non videntur*: legendum eſt uti Florentius affirmat, aliquis putarunt: l.8. refte ait, ſoceri aut ſocrus appellatione ſponſorum parentes continentur, nec id verum, tum & uxoris appellatione in quibuſdam partibus juris conſiſtatur ſponſa, & mariti appellatione ſponſus, *lex de ſponſa dot. l. non ſine, Cod. de non. qua ſub. & d. l. hic*, ut ſcripſi demonſtrat, pertinet ad l. Julian & Papian, & pertinet ad illud caput l. Julie, quo caveatur, ne genant aut vitricus invitus teſtimonium dicere cogatur, *gibus*

gibus §. fin. de teſtib. Erga & quod proditur initio l.6. ex Labeone, referri debet ad idem caput ultimum, narura dici non tantum filii, ſed etiam nepotis uxorem, & privignum, & nouruum, & non tantum nepotis ex filio, ſed etiam nepotis ex filia ædiri uxorem, ut eodem libro idem auctor ubipraetexta in l. Pompeia de patricid. *l. 4. inf. de lege Pompeia de parricid.* & in jure nuptiarum, *l. 8. §. pen. de rit. nupt. §. fin. eod. de nupt.* Quin etiam ubertentem eſt, quamuis ad jus nuptiarum attiuet, etiam ex conubernio, ex quatuor, ex affinitatem veluti quodam obſerari, *l. 4. §. ſpectat. §. ſubſtituta, de nupt.* Et haec eſt, quod ait in *l. 4. §. liberum* (quod non omnes intelligunt) *liberum liberumque natos ſe affines ſibi poſſunt*, a tradetur de nuptiis ſolutis & diremptis nuptiarum poſſunt, *l. 8. de rit. nupt. l. 6. adoptivus, §. pen. l. Ariſto, de rit. nupt. l. de pri-* vigno natorum quod ait *l. 7. hic*, privignum dici non tantum uxoris mee filium ſuſceptum ex concubitu a vel ex concubernio, vel etiam ex ſtupro, quod l. 7. eſt enim referenda ad illud caput l. Julie, quo privignus adversus vitricum invitus teſtimonium non dicet. Et iterum autem ſtre ex tranſeretio inter affines annotantur in *leg. l. hic, §. ult. l. 8.* Interea nuptiæ, qui Homerus *Eve*, Poliscano lib. 5. ἐπιγαμβρία: *ἐπιγε*, iuquit, *id eſt, ἀνδρεῖοι*, ex iſdem etiam eſt Glos. a Græco ἐπιγαμβρία, id eſt, ſororum, Cornelius Grammaticus, *ad Horat. Epod.* Veterum ex latere fratrix uxor, quæ a Nonio Marcello dicitur fratrix uxor & ſororis mariti, qua a pleriſque dicitur ſororius, a Græcis ἑτερόζυγος & ἑτερόζυξ & Æmilius Probus gener. Eſt etiam ex latere ſororis uxoris, quam quidam vocant glonem: eſt frater uxoris, qui a Sophocle dicitur gener, quo loco Dodoneus Gemmam fratrem uxoris fuæ locatile vocat γαμβρὸς, id eſt, gener um, & ita Demetrius interpretatur in Glos. Sophocleis, & Eudemus Græcus. Eſtod, & hoc jure affinibus olim nulla erat obſervatio. Sed hodie ex conſtitutionibus eſt obſervatio quædam. Nam levir & fratria uxor ſibi in jungi non poſſunt, *l. 8.* non oportet ducere uxorem fratris defuncti, non oportet numere marito fororis defunctæ, non oportet ducere fororem uxoris defunctæ, non oportet ducere fratris mariti defuncti, *l. 1. & 5. Cod. de incogn. inpt. l. 5. l. pen. & ult. Cod. de rit. nupt.* Et les pen. ait, licet quidam Ægyptiorum fuleretur ſuſtudiorum ſuorum, ducere uxorem, quæ fuerit mater familiæ virgines. Sed quod videtur referendum ad legem Julia, quæ vetat ducere uxorem, quæ liberis uxoris, fratrem ſuperſtitem ducere, fed abrogatur eis conſtitutionibus. Olim inter affines interdicebantur nuptiæ, inter eos dumtaxat, qui inter ſe erant parentes & liberorum loco, id eſt, qui erant veſtis linea, duos autem fecit retia linea, & hæc definitio eſt *l. 4. §. hoc quoque*. Inter eos affines, qui ſunt parentum aut liberorum loco, nefarium fuit nuptiæ, quod puto deſcendiſſe ex l. Julia, quam vult Auguſtus: huius rei argumentum probat *l. adopt. §. ult. de rit. nupt.* Cum & eodem jure Julia plurave alis conſtituerit de nuptiis & ſponſalibus, & diverſis. Poſteriores Imperatorum conſtitutiones prohibitionem prohibitionem ea res perſonas, quas commemoravimus ſupra: ut ad levirum & fratriam: deinde Pontificum & Imperatorum. Et ad eam prohibitionem pertinet, ut ſupra quidam gradus, qui illis eſt quarus, ut poſſi ducat ducere fratris uxorem, nec filia fratris uxoris, fed nec neptis fratris uxoris, nec pronepotis fratris uxoris, *cap. non debet, de conſang.* non licet ducere patrui uxorem, conſobrini uxorem, *Can. ult. 35. quæſt. 1.* Et hæc ſufficiant de nominibus & veluti gradibus, & de nuptiis affinium. Nunc de cognatorum gradibus & nominibus. Et nunc Notandum vocabuli cognationem & differentiam inter agnatos & cognatos jam expoſitionem in *l. pen. unde legit. ſup.* Definitiones ſi quis poſcat, ex font. Adapt. ſi, ait, ex definitione, quæ non poſſit eum eſſe, qui ſine ea eadem familia. Cognatio eſt neceſſitudo, que nobis eſt cum eſt, qui ſunt ex eadem progenie, vel proinde ut ſangui-

sanguine: non dicimus ex *iustis* nuptiis, ut in definitione affinitatis. Nam communendæ cognationis causa fit cessio ex stupro. l. 4. §. *cognitorii*, *hic*, *l. 6. nihil*, *de eius nupt.* Hæc autem definitio cognationis complectitur etiam agnationem: nam & agnatio ex eodem sanguine est, & quemque eft agnatus, eft & cognatus, sed non e contrario: Nam potest quis esse ex eadem familia, id eft, agnatus, & non esse ex eadem familia, id eft, agnatus non. Et ut hæc definitio agnationem complectebatur etiam eam cognationem, quæ per adoptionem acquiritur, necesse fuit adjici, vel perinde ut cognatæ. Nam adoptio ab origine nata est. *l. filius*, *de adopt.* Et deinde ii qui funt adoptati per umbram & fictionem veluti agnadem, eiufdem fanguinis effe cenfentur. Eadem definitio cognationis complectitur quidquidque ex duabus propinquus, id eft, non tantum ex transverfis, fed & ex rectis linnis, & quorum hæc ftultitia eft ambigere, an filius patris fit agnatus? patet filio eft agnatus. *l. 4. pen. hic.* Ergo & filius pater. Omnis enim agnatio cecidit. Quæftum eft filiorum, *l. ult. C. de emancipl.* Ergo filii agnati & utrumque cognati & agnati. Nam & ifta fic reciprocantur, ut & fit agnatio filiorum, fint filii agnati, & fint filii agnati, fit agnatio filiorum. Et in fummo, agnatio five cognatio eft non tantum in tranfverfis linnes, fed & in directis limite, quod dictum eft in *l. fequens*, *§. tuh. teft. fup. de in l. t. fup. unde legit.* Hic addendum eft ex *l. ult. §. non penitemur*, *hic*, ut definitio non tantum cognitorum nomina ufurpari, licet leges & edicta non norerint feriviles cognationes, *l. 6. §. ult. de cognit. quæ ferviles*: nec ufurpitarum, & cognatio & affinitas fervilis obfervatur. Itaque quod dictum eft in *l. 4. §. liberum hic*: *Liberum libertinæ nascitur*, &c. idem de cognatione libertini libertinæque, inter fe cognatis effe poffunt. Cetera, quæ pertinent ad cognationum appellationes generales expofita funt in tit. *unde legit.* De propria autem appellatione dicetur in gradibus enumerationis. Nunc tractemus cui vifui fit turis fluidio notitia graduum & affinium, quod Paulus brevius poffidonium in *l. fequens* definiendum effe tradit ex reft graduum notitia, quis, inquit, legibus, id eft duodecim tab. hereditates, & tutelæ ad proximum quemque agnatum redire confuevernnt: non poffis fcire quis fit proximus, nifi noveris gradus. Hereditas ab inteftato deferur proximo agnato his verbis: Agnatus proximus familiam habeto, *l. pomponius*, 195. §. *de verbor. fignif.* Tutela quoque videtur delata fuiffe his verbis. *Agnatus proximus tutelam nancifcitur*, *l. fi plures*, *de legit. tut.* Si plures, inquit, fint agnati, proximus tutelam ftudiofo nancifcitur & fi plures fint eodem gradu, omnes tutelam nancifcuntur. Et verbum nancifcor fuiffe in 12. tab. Fellus auctor eft, ait hoc loco, hereditates & tutelas redire confuevernnt. Ergo ad agnatos jure legitimo redire dicitur non tantum hereditas, fed & tutela, ut in *l. quo tutore*, *§. de reg. jur.* Quo tutela redit, ad eum hereditas pervenit, nifi malis ita ejugulum concipere, ut Placentinus cenfuit, & Gravi volunt, ut quo hereditas redit, eo & tutela redire dicatur ad ignominiam agnatorum hæc. Donatus Grammaticus, *Jure*, inquit, *in familiam redeunt bona*, *fi non eft heres de proximo*, *aut heres ex teftamento*. Si non eft de proximo, id eft, fi fuus heres non extat. Redire etiam ad coheredem pene accrefcendi dicitur portio cohæredis deficientis, *l. cum pater §. cum pater*, *de leg. 3.* Eft etiam, ut philicie Paulus & Ulpianus fcribunt, agnatum cognitis, qua Prætor edicto ab inteftato proximum cuique cognato deferet honor. poffeft. Unde cognitus, qua & ob eam caufam proximum agnatum deferri dicitur propriè: non poffis autem dignofcere proximum cognatum, nifi prius didiceris gradus cognationis. *Proximus*, inquit, *fuo judicium poffidonium*, *&c.* Intelligit legem Julian & Papiam de publicis judiciis, qua expreffimur etiam gradus, puta, *ne invito denuncietur*, *ut ejus nomen fuis diebus adnotfet generum*, *fi tertium*, *perigenum*, &c. *l. 4. §. fup. de teftib.* Quibus verbis affinium duæ lineæ refte conftituuntur, una linea locatur focer, gener, quæ propiorum in proximum, progrediatur, ab

A focerum, abgenerum, & fic deinceps. Soceri appellatio omnes gradus focerum, generi appellatio omnes gradus generorum complectitur. Altera linea locatur uxoricus, privignus, quæ propagatur aque & diffunditur in maritum uxor, & reportum uxoris, & fic deinceps. Expriminur etiam eodem l. Julia, cognationum gradus finita cognatione ufque ad fobrino natum, qui eft feptimo gradu, puta, ne invito denuncietur, ut teftimonium dicat adverfus patruelem fobrinum, fobrino natum natum, & ejus, qui priore gradu funt, *d. l. 4.* Priore gradu, qui funt anteriores, nifi noverit quis, cognationum. Et ob id ad illud quæ fupra dixi: Julius jurifconf. in libro ad Julia publicia præfinitum tradidit de grad. & affinib. & ut dixi nudiuftertius ad illud caput: Julius referit debet. *l. 37. §. hic*, *de V. gener*, *de verb. fignif.* Ad idem quod refert *Julius* quæ eft ex Modeftini *l.* Pandectarum, qui tota hac de publicis judiciis. *Duo funt genera teftium*, ut ait Quintilianus auctor. lib. 11. cap. 7. *aut enim ex re nascuntur*, *quibus judex in publicis privatisve causis demonstrat fidem*. Modeftini liber in caufis civilibus, neceffaria in judicis publicis, exceptis agnatis & affinibus. *l. 3. §. ult. de accusat. l. teftium*, *de impub. l. 2. 3. 5. fi fervum loco fub.* & *nupt. Hodie* etiam in caufis criminalis exceptis denuncietur, ut teftimonium dicat, quemque ordinem cognitæ, agnatis, & affinibus ex conftitutione Juftiniani Cæsaris, quæ defcribitur in *C. de nupt.* Hic dicit, neceffarium etiam fuiffe graduum cognitionem in alio capite legis Papiæ de caducis, quo jus antiquum dirutur liberis & patronis ufque ad nepotes & patronos. *l. 1. §. 2. & 3. & ult. C. de caduc. tollt.* Neceffarium effe in l. Julia reprendatur, quæ eos, qui funt in magiftratu, vel potteftate permittit ducere uxores, five manum capere a libertinis propinquas a gradu a cognatis fuis, *l. 1. 2. 3. 4. l. Jul. repetund. & in lege Cornelia*, *de injur.* qua cavetur, ne in actione injuriarum inducatur in judicium, aliter effe judicem, focer, gener, uxoricus, privignus, fobrinus, vel qui eorum quemcumque ejus cognatione vel affinitate attingit. *l. 5. de injur.* optima ratione, quia fere omnes hi gradus cognationis & affinitatis pertingit quodammodo ad cognationem & affinitatem univerfalem, in aliis caufis affinis affini, cognatus cognato, ut focer & filius pari, & pater filii quafi eft poteft. Eft etiam gradum cognationis obfervatio privati quadam in noptiis contrahendis. Primum omni ex duobus illis, vetitæ funt nuptiæ, ne inftituam me inter inferiores & fuperiores: itemque eft, fi per adoptionem parentum aut liberorum loco effe cœperint, & manet prohibitio inter eos, etiam poft finitam adoptionem. *l. quam avum*, *de rit. nupt.* A facere autem & interpretes, qui invicem habentur parentum, vel liberorum loco, retire funt nuptiæ, quales funt patrui, avunculi, amitæ, materteræ, & qui his refpondent fratrum fororum fibi filiæ, quia Latinis nonnunquam, ut a Cornelio Tacito, & a nonnullis veteranis locutum, ut ingenuus ex fotore vel fratre: ejufdem conditionis funt patrui magni, avunculi magni, amitæ magnæ, materteræ magnæ, propatrui, proavunculi, proamitæ, promateræ, abpatrui, abavunculi, abamitæ, abmateræ, atpatrui, atavunculi, atamitæ, atmateræ, & qui his refpondent fratris fororumque fibi filiæ, quia nonnulli pronepotis, & fic deinceps: his illi parentum funt loco. B eo, 5. *item avunculus*, *de nupt.* Quamobrem cum matrem vocarem fororis, non poteft duci uxor matertera, quia ut illius adoptivus non poteft ducere matrem adoptatricis, nec materteram adoptatoris, *d. l. quia avum*, & quamvis magna amitam adoptatricis, non poteft adoptatoris eft ei cognata nec affinis, ei tamen honefte commiferi non poteft, cum parti adoptivo fit matrix loco: commiferi poteft adoptivæ fororis filii, forori ueterinæ adoptatori, nepti adoptatoris ex filia, quia eis neque eft cognatus neque affinis, nec ulla fubeft verecundia, aut reverentia: ratio apud eas perfonas: materteram adoptatoris non potes ducere fine pudore, materam adoptatoris non potes ducere fine pudore, fed fratria adoptatoris ducere

217 In Tit.X. De gradibus, &c. Lib. XXXVIII. Digeft. 218

memoria adoptionis retinetur in reftis linea, non transver- A regulis, quarum una eft in *cap. cum difcretis*, altera in *cap. nihil de conjug.* Sed noviffimum jus appellatum a Nov. vetus Ecclefia numerarit gradus, ut in legibus, & obfervatur perfonas, non utique gradus valde. Id indicat Ambrofii Epiftola ad Petronium lib. 8. num. 1. ubi numerat conobrinum quarto gradu fecundum legem, cum noviffimi canones Patrum numerent fecundo gradu, & fratres numerant fecundo gradu fecundum leges, qui fecundum canones eft primo gradu: hos eft cum rei definitio certiffima. Nam canonum numeratio eft enumerationem gradum. Reftat ex his, quæ diximus, quod reliquum oportet, nempe hoc jure Pontificio in transverfis linea nuptiæ prohibitæ effe ufque ad feptimum gradum civili modo eft octavus, modo feptimus, modo tertius, vel etiam quintus, nifi perfonæ, quæ funt ex transverfo, parentum, B & liberorum loco, ut dixi. Nam quod Modeftinus dixit, quam commodo tuteri debeat multo magis quam æqua, exigit, ut hujufmodi perfonæ inter fe nuptiis abftineant in infinitum. Nam & ufore uxoris gradum quinti nuptiis vetant. Qua de caufa fcit propatruus fratris pronepotem ducere non poteft, quæ jure civili eft quinto gradu, jure canonico quarto, ita abpatruus fratris abnepotem ducere non poteft, licet jure canonico fit quinto gradu, & alias ea jure quinto gradu permittantur nuptiæ: fed conobrinæ inter eas perfonas, quia referunt vicem parentum, & liberorum, & hæc eft quod repetendum effe arbitror, quia hæc ipfi jam in numero. Et dixi, quia C 5. Cetera veritati convenient. Sequitur, ut trademus quomodo gradus jure civili numerandi. Hic diftinctio fieri venit, ut civilis fimul, & canonica numeretur, C depinxerunt gradorum fleumata, quorum forte aliquod vobis die Lunis exhibebitur. Stemmata dicunt in *l. 9. §. quæ ad reges in interpretibus arbores*, non male. Sunt enim veluti arbores ramis fluentes. Annotat Cornutus in Perfium: *ftemmata*, *inquit*, *funt ramufculi quos Romani adnectunt his*, *qui ex eadem propagantur arbore*: ut ille fis ille, ille pater illis, & alio loco: *ramalia capita*, *a pluvia nata*, *ut Virgilius ait*, *ramalia arbuta*, *Horatius dixit effe*. Et demonstrat Paulus in *d. l.* dividit in lineam prorfum five directam, & limitem transverfum five obliquum. De ruftis limitem prius dicendum eft. Sunt lineæ inferiores duæ, id eft, in ienas duas, & duos ordines, fuperiorem, & inferiorem: fuperior eft parentum utriufque D fexus, inferior eft liberorum utriufque fexus. Et convenit fo limite fant multi limites lineæris. Superior, & inferior linea prorfi limitis incipit a primo gradu. Linea transverfa non habet gradum primum jure civili, ut canonico fecus. Et ideo incipiunt a fecundo gradu, in quo funt fratres & forores, quia patris vel matris perfonæ per quas confanguinitas jungitur numeratur, *d. l. 9. §. 1. conf. idem fuviandum*, *hic*. Et vel, quod ait *l. 9. ex fuperiore linea*, &c. a gradu prædicto inferiorfe linea. Nam transverfæ linæ incipiunt a 2. gradu. Et ut a gradibus pendet ex fuperioris linea prima gradu. Pendet omnis linea transverfa ex fuperiori linea recta. Et ex infinitalinea, transverfali linea nulla pendet. Quamobrem, qui parentes non habent, quantum parentes habere non eveEdunt, ut in *l. 10. §. ult.* nec ex transverfo cognitos habent, liberos tamen habere poffunt, Theop. *in princ. tit. de fponsal. hæres*. Denique in prima gradu prima linea fuperiori eft, qui ex recta linea cognatus primo gradu concurrere non poffunt, quia ex transverfo nullus eft primus gradus, fecundo 2. & ceteris poffunt concurrere, & non fuperioris ordinis cognatis, *l. 1. &c.* ut avus, & frater meus nihil concurrunt in gradu, puta 2. non utiF gradu, concurrunt, qui funt eodem gradu. Concurrunt autem in gradu, & remotiores cognati primo gradu concurrere non poffunt, quia ex transverfo nullus eft primus gradus, fecundo 2. & ceteris poffunt concurrere, & non fuperioris ordinis cognatis, *l. 1. &c.* ut avus, & frater meus nihil concurrunt in gradu, puta 2. non utiG pater meus, & filius nihil concurrunt in gradu, puta 1. non concurrunt in fucceflione: nam filius preferur patri. Et etiam bodie ex *Nov. 118.* fratres germani, & fratres uterini, item fratres per utrumque parentem, & fra-

fratres per patrem tantum licet concurrant in gradu, non tamen concurrunt in successione: nam germani præferuntur uterinis. Utroque parente conjuncti præferuntur ex patre tantum conjunctis, licet omnes hi sint germani, & eodem modo pater & mater mihi concurrunt in gradu, non in successione: Nam pater præfertur matri etiam ex Tertyll. SC. hodie tamen ex Nov. concurrunt etiam in successione: & similiter patruus & avunculus concurrunt in gradu, non concurrunt in successione: nam agnatus præfertur cognato, sed ex Novel. concurrunt in successione. Et alias plerunque agnati quicunque sint eodem gradu, & in hereditate & tutela concurrunt, & similiter cognato quicunque concurrunt in gradu, & in bonor. poss. *unde agnati* concurrunt, *l. si plures, de legitim. tut. §. si plures, de legit. agnat. success.* Ideo lex prima ait, non semper id accidere, ut qui concurrunt in gradu, & in successione concurrant. Ad hæc sciendum est, alios non male in depingendis gradibus facere duos limites directos, sicut & in gradibus affinitatis duos fecimus. Uno limite eos locare supra parentes virilis, infra liberos virilis sexus, altero limite locare supra parentes feminini sexus, infra liberos feminini sexus. Et sane nihil refert ita feceris duos, an unum commixtis sexibus. Item sciendum est, in stemmate cognationis inter primum gradum superioris lineæ, & primum gradum inferioris recto limite collocari debere eum, de cujus cognatione quæritur, quem Hostiensis appellavit Joachimum. Joannes Andreas Petrucium. Habeo antiquissima stemmata quatuor, in quorum uno ille notatur his verbis (*ipsus de quo agitur*) eaque verba, quæ exprimunt eum, de cujus cognatione quæritur, ponuntur in fine inferioris, & superioris lineæ: in aliis ille notatur hoc pronomine, *Ego.* Cujus parentes sunt pater mater, avus avia, & ceteri sursum versum: hujus liberi sunt filius filia, nepos neptis & ceteri deorsum versum: hujus cognati vel agnati sunt ex transverso. Et quoties quæritur quoto gradu quæque persona sit, ab eo incipiendum est, id est, ab incerta illa persona, *l. velut, §. nam quoties, hic.* Nec stemmata describuntur probe hoc omisso, id est, nisi inter cellulam patris matris, & cellulam filii filiæ scripseris hoc pronomen *Ego*, vel hæc verba, *is de quo agitur:* alioqui non essent sex parentum gradus usque ad tritavum, non sex liberorum usque ad trinepotem: quo cognito deinde observandæ sunt hæ regulæ in dinumeratione graduum. Generationem quamlibet gradum facere *dict. §. nam quoties* eodem sensu ait, semper accedentibus singulis crescere numerum graduum, accedunt per generationem vel adoptionem, ut ramus ramum adoptat vel generat. In *§. hactenus, Instit. de grad. cog.* semper generatam personam gradum adjicere. Altera regula hæc est, si quæras quoto gradu quæque persona sit ex transverso (prorso limite facilior est dinumeratio) sed si quæratur ex transverso quoto quæque persona sit, prius recta ascendendum esse ad parentem, ex quo ea persona dependet, & inde ad transversam lineam esse divertendum: pendet enim omnis transversa linea ex superiori recta, nec frater aditur in transversam lineam, nisi per superiorem prorsum, *dict. l. ult. §. 9. vers. idem faciendum.* Quod exemplis Theop. enucleatius declaravit quam ut in ea re abuti debeam, *Instit. de legit. agnat. success.* & 28. *Basil. tit. 5.* Secundum has regulas primo gradu ei, de quo agitur, sunt sursum versum pater mater, deorsum versum filius filia. Et ita primo gradu quatuor personæ tantum continentur. Florentiæ scriptum est semper *sursum versum*, ut apud Catonem de re rustica: *Subducito sursum animum quantum poteris.* Secundum has regulas, secundo gradu continentur personæ duodecim, supra avum paternum maternum, avia paterna, materna, infra nepos neptis ex filio, nepos neptis ex filia; Post primum gradum parentum & liberorum personæ semper multiplicantur, facta enumeratione per mares & feminas, *l. 3. §. ult. hic.* Ex transverso autem secundo gradu sunt frater soror ex patre, frater soror ex matre secundo gradu. Cur ita sunt quatuordecim personæ? non ponitur frater soror ex utroque parente, Frater est vel ex utroque parente, qui dicitur germanus, vel ex altero parente tantum, & hic vel est

A germanus, vel uterinus, ille patruelis dicitur, hic matruelis in *l. Pompeja, de parr. l. 1. inf. ad l. Pomp. de parricid.* ut ibi Græci demonstrant, qui patruelem & matruelem interpretantur ὁμοπάτριον & ὁμομήτριον, id est, fratrem germanum & uterinum. Cur vero ut cœpi dicere, secundo gradu non numeratur frater ex utroque parente conjunctus, qui a Græcis dicitur ἀμφιθαλής, rationem affert *l. ult. §. secundo gradu*, quia frater ex utroque parente nihil differt a fratre ex patre tantum; uterque scilicet est germanus, uterque consanguineus, si ex justis nuptiis procreatus nec capite minutus sit, uterque germanus, etiamsi vulgo quæsitus sit, vel capite deminutus, & hoc tantum est discrimen inter fratrem ex utroque parente, & fratrem ex patre tantum, quod ego & frater ex utroque parente eosdem habemus cognatos paternos & maternos. Ego & B frater ex patre tantum eosdem habemus cognatos paternos, non eosdem cognatos maternos, quod ait in §. 2. *gradu, & ideo evenire, &c.* Non est altera ratio omissi fratris utroque parente conjuncti. Sed est illatio, quæ colligitur ex differentia proposita inter fratrem ex utroque parente, & fratrem ex patre tantum. Dixi fratrem, qui mihi est conjunctus ex patre tantum, non habere eosdem cognatos maternos. Et hac ratione in illo versu, *Et ideo, &c.* ostendit, ut qui fratri meo ex patre tantum conjuncto frater est, puta uterinus, is mihi non sit frater neque cognatus. Finge: me genuit pater ex prima uxore, te genuit ex secunda uxore: Ego & tu sumus fratres germani. Post mortem patris mater tua, noverca mea nupsit Titio & peperit Sejum. Sejus est tibi frater uterinus, me vero nulla cognatione attingit, nec est frater nec cognatus. C Et ita cognatus cognati mei non semper est cognatus meus. Secundum hoc etiam evenit, ut quis possit dicere sororem suam nupsisse fratri suo honeste. Pone: privigna, id est, filia uxoris meæ ex alio marito nupsit privigno, id est, filio meo ex alia uxore, quod jure licet, quia comprivigni nec sunt cognati nec affines, *l. generali, §. inter, de rit. nupt.* Si hæc mea uxor pariat filium, hic dicet, fratrem suum germanum jure duxisse in matrimonium sororem suam uterinam, quia hic frater quidem illi est, sed illi invicem non sunt fratres nec cognati, & ita soror uterina dicet, fratris mei frater, id est, maritus meus non est frater meus, nec cognatus meus. Et secundum hoc etiam evenit, ut ex duobus, qui invicem sunt fratres, unus mihi sit frater, alter sit avunculus cognatus, non frater. Quo genere etiam frater fratris non est frater meus, sed avunculus D meus, quod non potest intelligi, nisi posito hoc exemplo. Terentia nupsit Sempronio, & peperit Cajum. Eadem Terentia secundis nuptiis nupsit Titio, & peperit Sejum: deinde Tullia nupsit eidem Titio secundis nuptiis, & peperit Lucium. Denuo eadem Tullia nupsit illi Cajo, de quo dictum est supra, qui est genitus ex Terentia & Sempronio, & peperit Paulum: huic Paulo Lucius frater uterinus est per matrem Tulliam si recte animadvertas. Idem Lucius Sejo frater est per patrem Titium: Sejus tamen Paulo nec per patrem nec per matrem frater est, sed est avunculus, quoniam ipse & Cajus pater Pauli fratres sunt per matrem Terentiam. Sic fit ut ex duobus fratribus, id est, qui sunt invicem fratres, unus sit mihi frater, alter non sit frater, sed cognatus avunculus. Hujus exempli typum hic tibi apponimus.

E

Sempronius		*Terentia*
	Cajus	
	uterini	
Titius		*Terentia*
	Sejus	
	germani	
Titius		*Tullia*
	Lucius	
	uterini	
Cajus		*Tullia*
	Paulus	

Indi-

Indicavi vobis limites stemmatum cognationis, & locum sedemve ejus, de cujus cognatione quæritur, & duas regulas tradidi, quas servari oportet in numeratione graduum, & ad posteriorem probandam addi velim §. *Patruus major l. ult.* Exposui etiam primum & secundum gradum: sequitur tertius. Tertio gradu continentur personæ 32. supra proavus proavia, infra, pronepos proneptis, quorum singuli complectuntur quatuor personas. Proavus complectitur personas quatuor. Ceteri totidem enumeratione facta per mares & feminas, ut Paulus ait in §. 3. *gradu.* Ex transverso sunt patrui, avunculi, amitæ, materteræ, quorum singuli duas personas continent. Et his respondent fratris filius, sororis filius, fratris filia, sororis filia, & horum singuli etiam continent personas duas: fratris sororis filii vel filiæ non habent proprium & speciale nomen, ut ait Paulus. Cornel. Tacit. & Suetonius quidem existimant hos nepotes fratris, nepotes sororis appellari, ut dicimus Gallice, quod est falsum: ii Latine non habent speciale nomen, sed Græce dicuntur ἀνεψιοί, ut ait Harmenop. Et interpres Æschini in verbo παράδελφον interpretatur παρὰ τῷ ἀδελφῷ, ἀνεψιόν. Est igitur paradelphia patruo cum filiis fratris. Et ex hac duplici significatione patrui, avunculi, amitæ, materteræ, eorumque, qui his respondent duplici intellectu, Paulus subtiliter nonnunquam evenire docet, ut duo invicem sint patrui, ergo & invicem ἀνεψιοί, & ita ut idem alteri sit patruus & filius, *oncle & neveu.* Pone: mater patris mei, id est, avia mea paterna nupsit patri tuo, & peperit te, mater autem patris tui, id est, avia tua paterna nupsit patri meo & peperit me. Ego tibi patruus sum, quia sum patris tui frater uterinus, ego enim & pater tuus orti sumus ex eadem matre, tu quoque vicissim mihi es patruus, quia patris mei frater uterinus es, & hoc est quod ait Paulus, *Avia paterna mea nupsit patri tuo, peperit, &c.* Sed omnino delendus est articulus, *aut.* Mox Paulus idem evenire ostendit in hac specie, ut duo sunt invicem patrui, mater mea nupsit tibi & peperit filium, mater autem tua nupsit mihi & peperit filium: filius meus est filio tuo patruus, tibi frater uterinus, & vicissim filius tuus filio meo est patruus, & mihi frater uterinus, & convenienter si hæ mulieres genuerint filias, erunt invicem amitæ, si una genuerit filium, altera filiam, filius filiæ erit patruus, filia filio erit amita. Deinde Paulus ponit aliam speciem, in qua ex duobus alter alteri est patruus, alter avunculus. Pone: Pater & filius duxerunt matrem & filiam, ut fit vulgo hodie. Pater duxit filiam, filius duxit matrem: Pater genuit Primum ex eo matrimonio, filius genuit Secundum: Primus Secundo est filius fratris, Gal. *neveu*, quia pater Primi & Secundus sunt fratres germani. Ergo Secundus Primo est patruus, & e converso Secundus Primo est filius sororis, quia mater Secundi & Primus sunt fratres germani. Ergo Primus Secundo erit avunculus: sic eveniet ut Primus Secundo sit avunculus, & filius fratris, & vicissim, ut Secundus Primo sit patruus, & filius sororis. Ii convenienter, posita eadem conjunctione patris & filii cum matre & filia, si genuerint filias, pater primam, filius Secundam, Prima Secundæ erit amita & filia fratris, Secunda Primæ erit matertera & filia sororis, quæ est sententia Pauli. Et hoc cum perspicue verum sit, inde liquido apparet hoc loco hiare orationem Pauli, & quod notandum est, post hæc verba, *si vir & mulier, &c. nupserit qui ex patre adolescentes appellabunt.* Post hæc verba est substituendus hic versus, qui habetur in aliis quibusdam codicibus: *Qui autem ex matre puellæ nati erunt ex patre adolescentes naturales sororis filios, illi eos avunculos & materteras appellabunt.* Quod totum exemplum superius positum patefaciet, alioquin hiat oratio Pauli, & nihil novi dicit Paulus, nisi hic versus subsequatur. Deinde Paulus ostendit, ex duplici illa significatione sive intellectu avunculi & materteræ, evenire etiam interdum, ut duo invicem sint avunculi vel invicem materteræ. Pone; filia tua nupsit mihi, filia autem mea nupsit tibi: utra-

A que peperit filium, filius meus est filio tuo avunculus, uxori tuæ frater germanus: & contra, filius tuus est filio meo avunculus, uxori meæ frater germanus, editis filiabus erunt invicem materteræ: Edito filio & filia, filius filiæ erit avunculus, filia filio erit matertera, quæ est sententia illius versus *si duo viri alter, &c.* Ex his omnibus exemplis colligitur, duas matres, alteram alterius filio nubere recte. Item duos patres, alterum alterius filiam ducere recte. Item Patrem & filium, matri & filiæ conjungi recte, ita ut pater ducat filiam, filius matrem, & hæ conjunctiones ita fiunt recte, vel simul, vel diversis temporibus, quia invicem affines non sunt, quod & Innocentius probavit, qui fuit doctissimus in *cap. quo super, de consangui.* Nec obstat confusio illa nominum, quæ tamen olim movit Patriarchas Constantinopolitanos, ut B vitandæ ejus confusionis causa inhiberent nuptias. Sed id Latini Pontifices correxere, consentientes cum jure civili. Quarto gradu continentur personæ 80. supra abavus abavia, infra abnepos abneptis, quorum singuli efficiunt personas octo: semper enim duplatur numerus parentum & liberorum, *l. 3. §. ult. hic.* Quod sic demonstro. Primo gradu est unus pater: secundo gradu sunt duo avi paternus & maternus: hic numerus duorum, qui est secundo gradu duplatur in tertio; nam tertio gradu sunt proavi quatuor, & hic numerus quatuor qui est tertio gradu duplatur in quarto: nam quarto gradu sunt abavi octo: & similiter quinto gradu sunt atavi sedecim, id est, bis octo: Sexto gradu sunt tritavi triginta duo, id est, bis sedecim. Septimo gradu sunt tritavorum patres: nam post tritavum non est proprium nomen, C sunt sexaginta quatuor, id est, bis triginta duo. Et ita etiam liberorum numerus semper duplatur. Sunt ergo quarto gradu parentum personæ sedecim, id est, abavi 8. abaviæ totidem: liberorum quoque sunt personæ sedecim, id est, abnepotes octo, abneptes totidem. Ex transverso autem est patruus magnus, avunculus magnus, amita magna, matertera magna, quibus respondent fratris sororisque nepos neptis. Et horum omnium singuli amplectuntur personas quatuor: Nam & patruorum personæ semper duplantur, quod sic demonstro. Incipiunt patrui a tertio gradu: tertio gradu sunt patrui duo, avunculi duo, amitæ duæ, materteræ duæ. Quarto sunt patrui magni quatuor, id est, bis duo, duplicato priore numero: eadem ratione quinto gradu sunt propatrui octo. Sexto sunt abpatrui sedecim, septimo atpa- D trui triginta duo: idem in amita, avunculo, matertera: idem in liberis fratris sororisve; Nam hi etiam crescentibus gradibus eadem ratione duplantur & crescunt. Ad hæc notandum, patruum magnum vel avunculum magnum, quem vocamus quarto gradu, interdum dici patruum majorem, avunculum majorem, quod nulli notant, *l. 1. in fi. de conjung. cum eman. lib. ejus.* Persius saty. 6. *Manius bis generis prope major avunculus exit.* Ubi Cornutus, *Major* inquit, *avunculus aviæ frater:* & ita in libris nostris culpa lata & latior, item vis magna & vis major, item fur improbus & fur improbior, ut nunc Patruus magnus & major, συγκριτικὰ ἀντὶ ἁπλῶν. Proprie tamen patruus major vel proprie avunculus major refertur in quintum gradum, qui & dicitur propatruus, proavunculus, idest, proaviæ frater. Et ita etiam socer E magnus proprie distinguitur a socero majori: socer magnus est uxoris avus *l. 4.* hic socer major, ut Festus scribit, est uxoris proavus. Interdum etiam avunculus accipitur pro avunculo magno, qui est quarto gradu, ut cum Cornelius Tacitus scribit lib. 2. Germanico Marcum Antonium fuisse avum, Augustum avunculum: fuit enim Augustus Germanico avunculus magnus, non simpliciter avunculus, id est, frater Octaviæ, quæ fuit avia Germanici. Nam Octavia soror Augusti ex M. Antonio peperit Antoniam, & Antonia peperit Germanicum, atque ita Augustus Germanico fuit avunculus magnus, & illi Germanicus sororis nepos proprie. Ubi male accipiunt nepotem, ut loquimur, Gallici interpretes Taciti: quo in errore sunt interpretes Suetonii. Postre-

fferens quarto gradu funt qui generali vocabulo appellantur consobrini, ut Trebatius voluit, & explent fidecim personas, consobrini cujusvoque generis sunt quarto gradu, *Id. C. comm. de furtis*]. qua ratione ex his ait, avunculum defuncti proferri consobrino defuncti, quia avunculus eft tertio, consobrinus quarto. Idem inflicat *l. C. Theod. si negotia ne colligata pecuniae*. Ambrof. *Epist.* 66. Propter autem consobrini funt avunculi mei filii vel matertere mee filii, fratres vel sorores patruelles funt patrui mei filii filiae: amitae, vel matertere funt amitae mee filii filiae, quibus ego fum consobrinus, ut eft in Inflit. Sed, imperitior dicor illis effe amitinus, ut illi mihi amiti. amitini, *Ll. 1. &c. & in hac l. ult.* Et illi etiam improprie, dicuntur mihi effe consobrini vel generali vocabulo, quod & Donatus fcripfit. Sed quid eft quod ait Paulus hic, dum tradat de quinto gradu, *fratris avunculi neque nepotibus ne patruum magnum appellant*, hoc eft vetum: quod fcripfit eft obfcurum: *fratrem fororumve, Or. item mei*, id eft, neqotes mei, nec nepotes, & neqotes meorum fratrum inter fe consobrini funt, hoc eft fobrini: quia non funt inter fe consobrini, fed consobrinorum filii, id eft, fobrini funt inter fe non consobrini. Sed obfervandum eft hoc loco neceffario consobrinorum nomen latius effe acceptiendum propbrinis, ut apud Paul. *lib. 4. Sentent. notter. tit. Propter.* confobrinus fua filia, qui consobrini appellantur generali fcilicet vocabulo, fpecialis fobrini. Sequitur, ut exponamus t. 6. & 7. gradum cognationis. Quinto gradu conftituuntur primi *Ulp. ad* eft Flor. fcripfit. Sed illi Codices habent rectius, & facilis eft computatio, centum nonaginta duo. Sed fi omittere materiem nequeunt nepotes, qui fint conflus Florentiae, tum reftituunt tantum 184. fed non debuit omitti matertere nepotes neptis: hunc ideo reftituimus. Quinto gradu sextodecimo eft, ut vique ita perfi. cutae numerus 192. perfonarum. Hoc quinto gradu fita ere eft avunculi avunculi, infra nepotes neptesve, ex transverfo proparentes, proavunculi, proavunculae, pronepotes-tra, & qui his refpondent fratris, fororis, pronepos pronepotis. Latine tertia filii nepotes & pronepotes habent fpeciale nomen. Graece habent hi nomes fpeciales nomen, *fratris fororis filii filiae dicuntur ανεψιοι*, fratris fororis neptes neptesve dicuntur, fratris fororis pronepotes pronepotesve dicuntur *ανεψιοι ανεψιοι*. Sunt & quinto gradu ei, de cuius cognatione quaeritur, ex transverfo agnati patrui magni & fimiliter. Sexto gradu fi quae fint propbrinis ei, de cuius cognatione quaeritur, quae fedem poffumus in confino fuperioris & inferioris lineae reftituimus. In fuperiori, proprium gradum reftituit, illis eft consobrinus confobrinae filius filia, nec habet fpeciale nomen, *l. 1. & 2. hic*. Nam partus aut matris meae confobrinus confobrina, aliter fi fuperiori gradu, five propior fobrinae, five propior fobrinae. Sic enim appellatur, patre, quia filiorum gradu proceditur eorum fobrinum, & Cornel. Nepos lib. 12. de *exempl.* dicit, *fobrina prior*, legendum *propior*, a quem locum emendavi in Inflit. & in *l. 2. hic, & l. 3. hic, de patr.* Flor. propriore gradu, reftituendum, propriori gradu. Itaque ego ei, qui mihi eft propius fobrinus, fum consobrini consobrinae filius filia, & propiores fobrini appellatio non reciprocatur, fed ex duobus alter eft propior. Verumtamen invenies minus propria, & me propiori meo fobrino dici propiorem fobrinum fuffa receptorum tione & *consuetudine nostrae urbis*, ut *l. 1. & 2. hic, & l. 2. C. unde legit.* & contra propiorem fobrinum mihi dici consobrinum, ut Spartianus in Adriano, patris Adriani consobrinum Adriani consobrinum vocat, qui propriae fuit Adriani propior fobrinus. Igitur propria. consobrini funt quarto gradu. Sed consobrinorum appellatio longi extenditur ultra ad quintum gradum, ut jam dixi, imo & ufque ad fextum: nam & fobrini dicuntur consobrini, ut heri docui, & Graecis appellantur femidi consobrini, qui locuntur, Graece *Ανεψιοι ἑξάτοκοι*. Serpit etiam ultra in 8. gradum & fobrinorum filii funt tertii consobrini, Graece *τριτάτοκοι*. Sed reliquos

A perfequamur, funt etiam 5. gradu ei, de cuius cognatione quaeritur, patrui, amitae & fimilium nepos neptis, quibus ipfe eft propius fobrino, illi & funt consobrini, vel consobrinae filius filia. Sic enim, ut res fit aperior, patrui mei filius mihi frater patruelis eft, *Mon confin.* Fratris autem patruelis filius, qui patrui mei nepos eft, ego fum propius fobrino; & ita fumma, qui mihi eft propius fobrino, ego ei fum consobrini aut consobrinae filius filia, cui ego fum propior fobrino, is mihi eft consobrini consobrinae filius filia. Nam & ego fum B duo, in quo continentur perfonae quadringentae quadraginta octo, fupra eft tricenus, infra trinquus trinepta. *Virtutes*, inquit Perfius in hac *l. ult. quafi tertius atus*, quod eft fallum: eft enim quintus avus, non tertius. Alii hoc habent *quafi tertii ravi atavi*, quod fane eft verum. Sed & longius digrediamur. Floremus fcriptura, quae nomina antiquiffimus eft, emendamus hoc loco, quod fcripturae, id eft, tertii avi avus. Hoforus, Triarius, unus, quid? tertius, id eft, quartus fupra avum. Sic eft legendum. Sicut trinepos quafi tertianepos, quartus infr. nepotem. Ita Graecus multis locutus exemplis ex Hesychio authoritate fuperioris nominibus, ut folet, & grabidus & affinibus locum, quem initio huius tractatus ex Servio retulimus, & Gervasio Tilburae retulit ex verbis Ioppidis Servio. Propterea fignifie etiam Servium in numerum & majorum explicandi fignificationem, quam ego equidem nobis ex Servio. Supperfit etiam Cornutum dum declarat quid fint Penates. Nam ipfi Cornuti verba affert & juvat ad emendandum Cornutum, in quo legitur : *Remanent funt nobis Penates, quos Virgilius ait in l. ult.* enumeravit tantum feptem gradus. Cur non plures? Rationem explicat Modeft. in *l. a. hic*, quia ultra feptimum gradum ordium vix reperiri poffunt, & ideo quatorum conflebre, & ait, cum de naturali cognatione quaeritur: illud enim eft in agnatione & genere: Nam hoc meet in inflitutione Iudiciorum. Sed Cornutum Hoftilium gentilem fuum vocat, quo vivo nondum fuerat concepta Cicero. Itaque Cicero nunquam ei fuit agnatus, & cum Cicero ei fuerit gentilis, quia & gens perdurat in fempiternum, cognatio naturalis vix exprimitur. 7. gradu, & ut apud Iuftinianum eft tertium in 7. gradu quatuor, qui oculi funt fidelium aurium, quae nunc in his duobus, quod fcilicet videatur natura fymphoricum hanc fecifle naturam, ut duo tantum nafi, duo ne vix extendi poffint ultra quadrantem gradum. Eodem modo videtur natura conjunctum metum poffe ufque ad feptimum gradum. Sed ut *Iurisconsulti* in cautionibus gradibus cum non expediuntur. Veteres autem Iurisconsulti non tantum ambitu fubiecerunt gradus, fed etiam oculis, ut apud Iuftinianum eft tertium in *de grad. cognat.* quo oculi funt fidelium aurium, ut eft Gregorium proverbium, & refertur apud Iuftinianum. Itaque ego fum 7. gradu, quia forte non fo triafidum erit, nifi finiffet etiam oculo. Hoftemus quatuor flemmata: unum curavi formis fubiecimus. Uno comprehendi tam 5. cognationum, quam 6. quae ab eo quo agitur inter fuperiorem & inferiorem lineam, & natus his verbis, *ipfius de quo agitur*. Notavi etiam voluit enumerationem, & circlem, & canonem, & numeri fuperiores, qui funt notati atramento fignificant enumerationes juris civilis, numeri inferiores notati minio, fignificant enumerationem juris canonici. Altera figura, quam exhibeo cobis eft nova, & juris conformatum enfiformis traditionem fpectantes, fed tamen cognitu C non enim antiqua fe addringebat certa gradibus defcripsimus, fed unus alio, aliter alio modo gradus designabat. Inter eos conveniebat, ut deprehenderetur gradus prius limitibus, ficus diximus pomendos. Nova illa figura reiquerta non ponit limites, ut Iurifconfulti ponunt, & ponit cum, de quo citur in ipfo ajace in formam obliici, & a latere huc habet fcriptum, quod vobis difcutiendum relinquam, a latere quarti gradus, & dexteriorius, & finiftrorfum ufque ad hoc lateralium perfonae juvenes funt, quod refpicit ad nuptias.

A fpeciale nomen, infra trinepotis & trinepotis filius filia, & ex transverfo funt aparenti, atamire, atavunculi, atamatertera, nullus refpondent fratris fororis anepotes anepotes. Item feptimo gradu funt abpatrui, & fimilium filii. Item proprotrui, & fimilium nepotes, quibus is, de cuius cognatione quaeritur, *ei fobrino* natus natave. Nam eft fobrini eorum filius filii, & is fobrinus ex feptimo gradu jure praetorio vocatur ad fuccefflionem intefati, ceteri non recipiuntur, *l. 1. & 2. hic, & l. 3. de bonor. poffess. unde cogn.* Ita autem, de cuius cognatione quaeritur, eos appellat potius fui fobrinos: imo & interdum fobrino nutu reciprocatus nomine, ut in 3. *pen. hic*, illo loco, *ipfe autem ipfiusve fobrini fobrinave natus*. Deficient in fobrinis, id eft, in 6. gradu, fpeciala cognatorum nomina: fignificant tamen fobrini, & fobrinae filius filia, & ex fobrino fobrina natum natam, fobrino nutos, qui invicem funt 5. gradu, & Graece dicuntur *ανεψιαδοῦν*. Et hoc quidem 5. eft in Inflit. in fine. Et Tertullianus de pudicitia nomine. Et eodem fenfu Cato apud Gell. libb. cap. 13. *Patrem primum, patruum pofea proximum nomo fobrino*. Inter 6. gradu feptimo funt patrui magni, & fimilium pronepotes. Item patrui, & fimilium abnepotes, qui funt ei de quo agitur confobrinorum pronepotes, ipfe vicifim ei eft patrui proavi magni confobrinus, abpatrui avunci, & fimilium filius. Et hoc quidem loco in 3. ult. inflitue fere Florentinus. Nam ita legitur: *Eorum de eaque cognatione queritur patrui magni avi &c.* Nihil legas ut intelligas, *Eorum, in de eaque cognatione*, *Cl. & c. & eft* fenfus is, *quorum de eaque cognatione queritur in l. ult.* enumeravit tantum feptem gradus. Cur non plures? Rationem explicat Modeft. in *l. a. hic*, quia ultra feptimum gradum ordium vix reperiri poffunt, & ideo quatorum conflebre, & ait, cum de naturali cognatione quaeritur: illud enim eft in agnatione & genere: Nam hoc meet in inflitutione Iudiciorum. Sed Cornutum Hoftilium gentilem fuum vocat, quo vivo nondum fuerat concepta Cicero. Itaque Cicero nunquam ei fuit agnatus, & cum Cicero ei fuerit gentilis, quia & gens perdurat in fempiternum, cognatio naturalis vix exprimitur. 7. gradu, & ut apud Iuftinianum eft tertium in 7. gradu quatuor, qui oculi funt fidelium aurium, ut eft Gregorium proverbium, & refertur apud Iuftinianum. Itaque ego fum 7. gradu, quia forte non fo triafidum erit, nifi finiffet etiam oculo. Hoftemus quatuor flemmata: unum curavi formis fubiecimus. Uno comprehendi tam 5. cognationum, quam 6. quae ab eo quo agitur inter fuperiorem & inferiorem lineam, & natus his verbis, *ipfius de quo agitur*. Notavi etiam voluit enumerationem, & circlem, & canonem, & numeri fuperiores, qui funt notati atramento fignificant enumerationes juris civilis, numeri inferiores notati minio, fignificant enumerationem juris canonici. Altera figura, quam exhibeo cobis eft nova, & juris conformatum enfiformis traditionem fpectantes, fed tamen cognitu C non enim antiqua fe addringebat certa gradibus defcripsimus, fed unus alio, aliter alio modo gradus designabat. Inter eos conveniebat, ut deprehenderetur gradus prius limitibus, ficus diximus pomendos. Nova illa figura reiquerta non ponit limites, ut Iurifconfulti ponunt, & ponit cum, de quo citur in ipfo ajace in formam obliici, & a latere huc habet fcriptum, quod vobis difcutiendum relinquam, a latere quarti gradus, & dexteriorius, & finiftrorfum ufque ad hoc lateralium perfonae juvenes funt, quod refpicit ad nuptias.

A

AD TITULUM XI.

Unde vir & uxor.

POST cognatos vocantur vir & uxor ad fuccefflionem intefati vel teftati, & ideo ritualis cognatorum refte fubiicitur hic titul. Unde quidem, quae in mentum inflitutionem tenent haec fedes heredes; vocatur, non ex hac parte edicti. Actutor, quae non convenit in mentum matrimonii, ad fuccefflionem matrimonii intefati, & vicifim maritus ad fuccefflionem uxoris intefatae nexae ex hac parte, deficiente omni cognatione, & legitima, & naturali, ut ait *l. C. eod.* Legitima, id eft, cognatorum, B naturali, id eft, cognatorum fuccefflionem refecfione. Et pergentior vir aut uxor fibio. Igitur bona quidem vacant, fi quae decefferint inteftatae fine ullis cognatis, & fine conjuge, fed non vacant, fi defuncto fuperfit conjux, *l. 1. 2. eod. tit. l. ult. C. Quae bon. Lab. C. Theod. de legitim. heredi.* Verum exiguum quotum, ut ut huic parti inest, primum exiguum, ut fit inflar unae, juftus maritus, juftae nuptiae: fi injufta nec licitae fint nuptiae, ut fi unus alterve decreti feriores filium, vel fi curat in adulterio quo damnatus eft, eandem uxorem duxerit, quod & ius civile vetat deftrictis, alter alteri non fuccedit ab inteftato ex hac parte, quia nec ex teftamento alter alteri fuccedere poteft: hereditatem enim ficus eripit quafi indigno, *Claudiana*, fi ita quidem ut ait. Et ita eft accipiendum quod ait in principio *l. A. hic bon.* poffeff. fecund. cib. petitionem offe ab uxore hereede inflituta, vel a marito here. inflituto, quia nec ex teftamento fuerit matrimonium. Peti feliceret non poffe eum ex: ficus enim eripit bona. Item exiguum, ut ut non fi velit venire ex hac parte, eluvitit autem legitimum, ut ait *l. 1. hic*. Nam quae non eluxit maritum, id eft, quae alteri nuptiae intra annum etiamfi vir fuus ullis cognatis ab inteftato decefferit, ei fuccedere non poteft, ut ait *l. 1. de bonor. poffeff. unde cognat.* Ficus nec ex teftamento poteft ei fuccedere, quem mortuum non eluit, fed ficus eripit bona. Et ita etiam eodem modo ficus erripit bona, quae non eluxit conjux, nec cognatis quidem vel agnatis fuccedere poteft ab inteftato ulteri tertium gradum, *l. 1. C. de fernad. nupt.* Item ficus fuccedere poteft ei, qui non eluxit uxorem fuam ex transverfo, ficut in consanguis exiguus, ut cognati fuerint mortis D tempore. Nam qui cognati effe deberent, puta fervitute, non vocantur ad fuccefflionem, nec ad bonorum poffeffionem unde cognati. Et ita quae defit effe uxor, puta, divortio, non vocantur ad fuccefflionem, nec ad mortis defunctionis, quia tempore mortis non fuit uxor. Et in omnibus fuccefflionibus femper fpectatur mortis tempus, quod mortis tempus, *l. ult. C. Quando dies legat.* ut dicfum eft fupra in *tit. unde legit. & unde cogn.* Poftremo exiguus ut uxor, quae hanc partem edicti implebitur, quae non fuerit in mentum. Nam & quae non fuerit, non valeat, non admittitur ad fuccefflionem mariti. Hec enim uxor omnes, qui divertium non valet, fed etiam, quia divertit, non meretur hereditatem ab inteftati. id eft, quod quantum in ea fuit divertitura fuit matrimonium. Eius rei Ulp. duas cafus ponit ex l. Iulia. Unus eft, filiberis, quae nupta erat patrono, eo invito divertente contra *l. Iuliam de maritandis ordinibus*: hoc enim uxor effe non debuit, quod lex debiti reverentiae patrono, *l. de ea quae l. ult. C. de patronis, de eit. nupt.* Ergo uxor manet. Sed fi patronus moriatur poft illud divertium inteftatus hoc agnatis, ficus praeferatur uxori: hoc. l. ait aperte, hoc cafu, ire matrimonium durare, cum filius divertit invito patrono. Obfit *l. antebetina, fep. de dot.* ver. ad quam hic male Accurfius refpondet. Proponit ea lex verba I. Iulia & Papiae de mariti. ordinibus, ut mulieri faciendi poteftas non fit fcilicet, quae nupta eft patrono, & his verbis ait Ulp. declarat, inteftum non fecit divertium I. Iulia, quod *jure civili diffolvere matrimonium* folet. *Quare, inquit, conflare matrimonium dicens*

non *pollutum*, cum *ſit ſepultum*. Negat igitur matrimonium durare, ſed nihil eſt apertius. Mox ſubicit in §. *d. l. (Quod*) ait enim, *ſolla liberti quafi dicemptum eſſe matrimonium*, id eſt, quantum in ea fuit, & id quod ſecit liberta ipſedum non redeli, lulla, inquime cum repudium miſerit ſolemniter, hoc enim ſingi neceſſe eſt, matrimonium repudium verbis ſolemnibus, quod ita fecit, lex ipſedum non redidit. Idemque evidentius probat *l. & ideo*, §. *de donat. inter. vir. & uxor.* Eft dona. Paulus ſcripſerat, quod ſi uxor ſine cauſa eſt donationem inter virum & uxorem eius §. Sextianum eſt donationem inter virum & uxorem non valere, confirmat tamen morte donatoris exoratam, Servii. Quaerit an donatio inter virum & uxorem confirmetur divortio? Minime; divortio facto, etiamſi non inſtauretur matrimonium, poſtea donatio fieri manente matrimonio, non confirmatur, & ratio eſt, ut divortio confirmetur inutilis, ut utilis, id eſt, quæ facta eſt utiliter, conſtante matrimonio, puta, mortis cauſa donatio diſſolvatur, *l. ſed mariti*, §. *ſi ad. eod. tit.* Ergo mortis quidem confirmatur donatio conjugalis, divortio non confirmatur: ſubiicitur in *d. l. & ideo*, ut ubi ex aliis codicibus legendum eſt: ſed nec inter patronum & libertum, ſi ab eo invito diverterit non licet, facta donatio ſeparatur. Florentius male diſtinctionem eſt punctis nos modo: nec inter patronum & libertum, ſi ab eo invito, &c. id eſt ad quamvis, ut ait *Accurſius*: vel etiam tenamus, ut haberet aliis codices: ſed nec inter patronum & libertum, etſi ab eo invito diverterit non licet facta donatio, hoc ſenſu: divortio facto non confirmatur donatio. Ab hac regula non *ſeparatur*, §. non excipitur: ſi ab eo invito inter patronum & libertum, etſi ab eo invito diverterit non potuit, cum, inquit, *inter eos divortium interceſſit*. Id igitur divortium non valet, quia ab eo invito patronus diverterit, quod leo inſedum non eſſicit. Et ideo quod donatum eſt patrono vel liberto a coniuge, cum diverſum interceſſit, perinde donatio eſt, ac ſi donatio non fuiſſet: nam divortio interceſſente, inutilis donatio non confirmatur, & utilis inſtimatur. *Separatur*, ibi ſic interpretor, ſi excipitur, & ſi excipitur, ſi non excipitur ſignificet exceptionem & differentiam, rationem diverſitatis, *l. Quæritur, ad Trebell. l. plane, de pat. liberti. l. ſi ita ſcripſit, in fi. l. patronus, in fi. de excuſat. tutelæ*. Ita ſunt in utrique de conſolutionis: falſa libertus, quæ diſceſſit ex lege, mihi repudio: ſi ſolemniter invito patrono quidi diremptum eſſe matrimonium, *l. ult. §. ult. de ſpons.* Ipſo tamen matrimonium durare, & vere ita demum videri diremptum matrimonium ſi patronus deſſerit eam ibi uxorem eſſe velle, *d. l. ult. §. ult.* Contra libertus, ſi patronus, a quo invito liberta diſceſſit, & diverſit, cum ibi uxorem cupiat, infectum quidem ſi Julia non ſit divortium, quod eſt ſalſum divortium, & ſolemne, ſignificatur, ſed obſervationem in *d. ult. in princ.* Jure tamen matrimonium durare intelligitur, & liberta non eſt connubium cum alio, neq; in concubinatum ſe contulit, *d. l. ult.* Et eſt velut *ex adverſo*, ut maneat matrimonium divortio non redidito inſecto: Non divertimus, quod eſt ſalſum legitime, lex non facit inſedum, cum potuit jure non diſcedere, *d. l. ult.* Alter caſus, qui exprimitur in hac 1. hic eſt: ſi divertium non fit ſolemniter uti præſcripſum eſt *l. Julia de adult.* videlicet certis conſtitutis temporibus, & certis, veſtibus pupillus civibus Rom. proſentibus, *l. nullum de decret. l. ex. non feciendum, de donat. inter vir. & uxor.* qua ex cauſa Julia divortium effectum inſectum, nihil non fuerat factum ſignificat. Priori caſu divortium fit Julia non facit inſectum, quia prius caſu divortium fit Julia non legitime. Poſteriori caſu eſt ex lege Julia de matrimoniis ordinatio, quæ fuit de matrimonio ingrauorum libertinorum, ſenatorum, equitum, plebeiorum, & ordinem omnium, & ob id ipſum appellatur lex Julia *de marit. ordin. hic, & l. ult. de jur. patr.* Sveto in Auguſto c. 34. *favoris*, inquit, *& adulteriis, & de coupulcitiis leges de ambitu, de maritandis*. Et de ea lege ſenſit Horat. in carmine ſeculari,

. . . . . *patrumque*
Proles nova feconda ſtirpe legendis
Femina, perfecto vota ſolvat lecto

A *Lege merita*.

Eſt lex de maritand. ordinib. Ad hanc notandum eſt, ex parte hic edicti uxorem aut virum non vocari cum coniugis, ſed poſt coniugatos omnes. Certum ex conſtit. quadam Theodoſii & Valentiniani uxor vocabatur ad certam partem bonor. intellari mariti, non cum liberis; liberi enim eam prorſus repellebant, ſed cum parentib. aut propinquis mariti: his deficientibus vocabatur in illam, ſi qua conſtit. ſit. *Nov. Valent. tit. de Caſt. Theod. de legat. ſenat.* & eius conſtitutionis pars eſt *d. l. C. undevir & cum.* Sed non eadem conſtitutio fuit rerocata five abrogata ab eidem Imperatoribus ſequenti anno in *d. l. ult.* & reſtituta eſt eius antiquum, quod obtinebat ante primam illam conſtitutionem Theodoſii & Valentiniani ſed femper mulier talis ex parte mariti ſuccedat ab inteſtato, qui deficiunt omni cognatione, ut in nullam partem veniat, & accretiat propinquis vel parentibus defuncti mariti. *Et ſi quis uxorem*, *d. l. C. undevir & cum*, quod ait, ut mulier ſuccedat dum ius antiquum non ſuccedat marito, nili deficientibus liberis & parentib. & omni cognitione legitima vel naturali, ius antiquum eo loci ſignificat ius, quod fuit ante priorem illam conſtit. Theod. & Valentin. quo uxorem vocabat cum propinquis defuncti mariti ad certam partem. Jus antiquum non acepitur, ut volunt Thaleſanus interpres Baſilicor, pro cure, quod fuit ante legem Papiam Poppæanam, quia lex Papia denatalia, ut quidam bene offendit, permittebat ad ſuccedionem teſtati mariti, non ad ſuccedionem inteſtati, igitur jus antiquum ibi non dicitur Papiæ, Papia, quod fuit ante Julii caſi de maritand. coniugis, ſed jus antiquum repoſitio conſtit. Theod. & Valentin. quo vocabat uxorem cum parentibus mariti in partem eorum, quod tamen idem ſubſtituere poterat pure antiquo, ut nulla ex parte ſuccedat contra coniugi, quandiu ſuperſtes cognati, Hodie ex Novel. Juſtin. uxor egens, & indotata vir locupleti. Et ſecundum vir egeus uxori locupleti etiam cum liberis ſuccedit in quadrantem bonor. conuinum iure hereditario, *Novel. ſup. tit. & ego. adl.* Sic hoc eſt veluti ſubſidium ſupplens coniugum introductum eis Novell. quod tamen monitur *Novell. 117. cap. 5.* ita ſcilicet, ut ſi coniux tres liberos relinquit vir pro hereditate repellitur, coniux ſi egens ei ſuccedit ſic hereditario in quadrantem; ſi plures ſint liberi, ut ſuccedat tamen in virilem abſunt ſere, non propterea uxor, virilis ſolumi. dat, quadrantem parum proprietatem. Et præterea hoc dat tantum uxori, ut uxor adeatur & egens ſuccedat marito locupleti inteſtato cum liberis in quadrantem bonor. tum, vel in quadrantem abſolute. Ita tamen ut ne ex hac quidem cauſa egeſtatis ſuccedat locupleti ullam in partem extantibus liberis. Denique ut vir ex his tantum gere vocetur ad ſuccedionem uxoris poſt cognatos omnes. Id non eſt omittendum quod haec lex unica tribuit legi Julie de adulteriis, ut diverſum ſit certo modo & certa forma, & ut ſalſum ſit, pro inſecto habeatur. Idem videtur & cautum fuiſſe 22. tabulis: nam & ex 12. tabulis mitebatur repudium non emiſſis tribus nuntiis. Et certe de repudiis nondum a *pat. ad l. Jul. de adulter. ſi*, inquit, *ex lege repudium miſſum non ſit*, & loquitur de l. 12. tab. ut inſcripto indicat, Pair ergo l. 12. tab. certis modis mitebatur repudii ſolemnibus diverſi. Et adiicit *d. l. pen.* quod ſi repudium ex lege miſſum non ſit, & aliquis repudiatam uxorem ducere cupiat, ne ſit ſcilicet ſolemnis diverſio, is non tenetur lege Julia de adulteriis, quia adulterium ſine dolo malo non committitur. Porro quicumque, qui potest eam uxorem miſſum legitime, caret dolo. Poſthac ſubiicit: *Quamquam dixerimus ne ſi, qui potest eam ex lege repudiatam non eſſe, dolo malo committere*: ubi libertus Accurſ. accipiens ea verba pro negatione ſupina errore, & delenda ſunt quæ ſcripſit Accurſ. Et iſtis verbis (*Quamquam*, &c.) Jureconſultus affirmat, ſciantem dolo malo non committere, ſicut B dicere, verendum ne ſciens dolo malo committat ; ſic cum dicimus ne ſciens dolo malo committat, id dolo malo committit, ſine ſubaudi- tione, ut plenior ſit & diluciaior oratio, dicendum ut- verendum ſcilicet eſſe, ne ſi qui ſciens ex lege repudiatam non eſſe, dolo malo committat. Denique facit differentiam inter ſcientem & ignorantem. Ignorantem non incidere in legem Julian de adulter. ſcientem incidere, quia ſciens duxit uxorem alienam, quia nondum unus eſſe debit cum ex lege repudium miſſum non ſit.

AD TITULUM XII.

De veteranorum & milit. ſucceſſione.

CRuten, quod miles commilitii, aut eſt communæ, aut militiæ, *l. 1. de re milit.* Commune, vel- ut ſi falſum, adulterium, plagium, teſtificium. Militare, veluti deſertio militiæ, dediticio turpis vel illicita, rebellio, conſumacia, fugitia, ſuga, armorum alienatio, feditio, proditio, ſtratagemata. Et ea crimen clericorum alia dicuntur eſſe crimina communia, quæ cum perfectum communem eſt, alia clericalia five Eccleſiaſtica, ut ſacrilegium & ambitus, id eſt, ſi pecunia appetierint clericatum, & commercia adverſus Epiſcopum, in Nov. 83. Sed de militari dicimus. Si miles ex communi crimine damnetur capite, teſtamentum facere non poteſt, & quod fecerit ante damnationem irritum fit, quia damnatione ſtatim patet ſua cognitio, cohortali ſua vindicantur cohorti, id eſt, ceteris officiis five officialibus, *Cod. de haered. decur.* Ubi zeſe Thaleſanus notat, cohortales eſſe beneficiarios, quibus mandatum eſt, quibus mandatum eſt, *mandatum*, equorum paratorum curſus publici cauſa. Num hoc verum eſt, cohortalibus, id eſt, officiis Prefidum provinciarum mandatum eſſe, ut equorum curſus publicus curent? Imo *l. ult. §. 12.* & docuntur beneficiarii a Thaleſano, & in Cod. Theod. quibus officiis tribunorum eis haec ſollicitatio mandetur, aut beneficio tribunorum eis haec ſollicitatio mandetur, aut beneficio Prefidum, ubi Gothofredus. Et de his intelligitur, *quod Harmenop.* ſcribit *τοὺς τῶν ταγμάτων*, cohortales eſſe ordinis, qui cohortali cohortales ſuccedere, quod male interpretari ſunt ita, quaſi cohortales perſonæ ſuccedere, quod eſt ſine mente & ſenſu noſtro Gothofredi. Cohortales ſunt officia, quod ſint quaſi gregales officiales. Sunt & alii quidem, ut centurio ſtipo, ut curia, & curialis decuriæ inteſtatus ſine ſucceſſore, *l. ult. Cod. de haered. decur.* Et *Nov. 38. de haered. decur.* Et navicularium corpus five collegium præferetur, & navicularium eiuſdem corporis inteſtatus deficienti ſine ſucceſſore, *l. 1. C. de haered. decur.* Et conſtans Imperialis liberalitatis, ut ſi Imperator dubius conjunctum bona poſſidere donaverit, & unus ex eis deceſſerit inteſtatus ſine cognatis, in bonor donatis a principe conſors conſortis ſuccedit ſolus, *l. 11. Cod. ſi libertus ad patron. bona poſſid.* Eodem modo Eccleſia ſive Monaſterium præferetur fiſco: ſi monachus ecclaſticus ſine ſucceſſore legitimo aut honorario, *l. ſi quis presbyter, de Epiſcop. & Cleric.* Quinto, deficiente cognatione, præferetur fiſco ex edicto Prætoris: Certeri omnes præferentur fiſco ex conſtitutionibus: his autem perſonis & cauſis deficientibus tum demum fiſcus ex *l. ult. Cod. de ſecund. nupt* bona quaſi vacantia, & *bonaipatente*, *l. 1. Cod. de bon. haered. l. quidam, §. penultimo, de leg. l. 1. §. 5. eodem conſtitu.* ut tum demum fiſcus ſuccedat, *vel. de Donatione liberi. Ult. plane, tit. ult.* Sed ut ad milites redeam : videndum eſt quid dicit *l. 1. C. de milit.* que ſtatim poſt cognatos quatuor gradus vocat filium, qui ſtatim poſt cognatos ſtatuit ſupra, quos ſtatuit præferendos cognatis ſive manumiſſoribus, ſed ſine mente & ſenſu noſtro Gothofredi. Ita legen, quæ fiſco præferunt, legimus, ſive numerum, ſequuntur de milite non damnato: *l. 2.* hic eſt intelligendus de milite capite damnato, tum qui ab inteſtato ſuccedit, ſive ejus interpretandæ gratia ſubjecta, quæ lex loquitur de milite capite damnato, tum qui liber 16. Reſponſorum Papin. ex quo eſt *l. 2.* totus ſuit de rei capitalibus criminum. Unde ſit ſtatumus: militi capite damnato ex militari delicto, ab inteſtato in bonis caſtrenſibus tantum cognatus ſuccedet uſque ad quintum gradum, non

A ultra. Non vero antea divimus, cognatos vocari ſine finitione certi gradus. Ergo agnatos in infinitum & cognatos uſque ad ſeptum, vel ad ſeptimum, ex quo duo perſonæ vocantur. Sed quod divimus fupra (*ſuprà*) finitionem accipere debet ex *l. 2.* quod conſtituto Adriani videtur ſcriſſe. Nam lex ſola, vel conſtitutio ſe poteſt ſtatuere gradus. Quis igitur ita ſtatuit, nili Adrianus? Rurſus *l. 2. Poſt cognatos quatuor gradus ſtatim filium vocari*. Obſtat *l. 6. §. ult. de bon. poſſeſſ. ſec. tab.* Sed *l. ult. Cod. haered. decur. refert.* que leges deficientibus cognatis in ſucceſſione militis filio præferunt legionem five vexillationem. Graeci dicunt *τοὺς συναστρατευομένους*, & interpretantur *τοὺς ἐν τῷ αὐτῷ στρατεύματι*, qui in eo militavit & ſtipendia meruit. Igitur militi inteſtato non ſint cognati, ſed legionarii, id eſt, commilitones, fiſco tamen præferuntur, ut ſuum in militi eram quidam B liberti caſtrenſium, *l. de jur. immunit.* qui tota pertinent ad rem militarem. Liberti caſtrorum, a qui tatores ſervabant de caſtrenſibus ſervorum, quæ omnes militia recidiffer in legione aut vexillatione. Et ita Fabrienſium quoque bona, quorum de militia eſt quædam, id eſt, rorum, qui in publicis fabricis faciunt arma, ſi inteſtati decedant ſine cognatis, fabricis vindicantur, *l. Cod. Cod. de haered. decur.* Et ſimiliter colonarium, id eſt officialium Prefidum ſive apparitorum, Rectorum Provinciarum, qui de legionum privilegia habent, *l. 14. Cod. de colon. lab. 12.* E inteſtati decedentes ſine cognatis, cohortali bona vindicantur cohorti, id eſt, ceteris officiis five officialibus, *Cod. Cod. haered. decur.* Ubi zeſe Thaleſanus notat, cohortales eſſe beneficiarios, quibus mandatum eſt, quibus mandatum eſt, *mandatum*, equorum paratorum curſus publici cauſa. Num hoc verum eſt, cohortalibus, id eſt, officiis Prefidum provinciarum mandatum eſſe, ut equorum curſus publicus curent? *l. ult. §. 12.* & docuntur beneficiarii a Thaleſano, & in Cod. Theod. quibus officiis tribunorum eis haec ſollicitatio mandetur, aut beneficio tribunorum eis haec ſollicitatio mandetur, aut beneficio Prefidum, ubi Gothofredus. Et de his intelligitur, *quod Harmenop.* ſcribit *τοὺς τῶν ταγμάτων*, cohortales eſſe ordinis, qui cohortali cohortales ſuccedere, quod male interpretari ſunt ita, quaſi cohortales perſonæ ſuccedere, quod eſt ſine mente & ſenſu noſtro Gothofredi. Cohortales ſunt officia, quod ſint quaſi gregales officiales. Sunt & alii quidem, ut centurio ſtipo, ut curia, & curialis decuriæ inteſtatus ſine ſucceſſore, *l. ult. Cod. de haered. decur.* Et *Nov. 38. de haered. decur.* Et navicularium corpus five collegium præferetur, & navicularium eiuſdem corporis inteſtatus deficienti ſine ſucceſſore, *l. 1. C. de haered. decur.* Et conſtans Imperialis liberalitatis, ut ſi Imperator dubius conjunctum bona poſſidere donaverit, & unus ex eis deceſſerit inteſtatus ſine cognatis, in bonor donatis a principe conſors conſortis ſuccedit ſolus, *l. 11. Cod. ſi libertus ad patron. bona poſſid.* Eodem modo Eccleſia ſive Monaſterium præferetur fiſco: ſi monachus ecclaſticus ſine ſucceſſore legitimo aut honorario, *l. ſi quis presbyter, de Epiſcop. & Cleric.* Quinto, deficiente cognatione, præferetur fiſco ex edicto Prætoris: Certeri omnes præferentur fiſco ex conſtitutionibus: his autem perſonis & cauſis deficientibus tum demum fiſcus ex *l. ult. Cod. de ſecund. nupt* bona quaſi vacantia, & *bonaipatente*, *l. 1. Cod. de bon. haered. l. quidam, §. penultimo, de leg. l. 1. §. 5. eodem conſtitu.* ut tum demum fiſcus ſuccedat, *vel. de Donatione liberi. Ult. plane, tit. ult.* Sed ut ad milites redeam : videndum eſt quid dicit *l. 1. C. de milit.* que ſtatim poſt cognatos quatuor gradus vocat filium, qui ſtatim poſt cognatos ſtatuit ſupra, quos ſtatuit præferendos cognatis ſive manumiſſoribus, ſed ſine mente & ſenſu noſtro Gothofredi. Ita legen, quæ fiſco præferunt legimus, ſive numerum, ſequuntur de milite non damnato: *l. 2.* hic eſt intelligendus de milite capite damnato, tum qui ab inteſtato ſuccedit, ſive ejus interpretandæ gratia ſubjecta, quæ lex loquitur de milite capite damnato, tum qui liber 16. Reſponſorum Papin. ex quo eſt *l. 2.* totus ſuit de rei capitalibus criminum. Unde ſit ſtatumus: militi capite damnato ex militari delicto, ab inteſtato in bonis caſtrenſibus tantum cognatus ſuccedet uſque ad quintum gradum, non

ultra eum gradum, & poſt quatuor gradum ſtatus: militi autem non damnato, ſed aliis matroſi ab inteſtato, in omnibus bonis ſuccedunt cognati uſque ad 6. vel 7. gradum ſecundum jus commune: & poſt eos legio ſive vexillatio, ſtico excluſo: & ita Graeci interpretes hoc diſtinguendum cenſent. Ergo utroque jure huius tit. eſt de milite capite damnato. Praeterea titulus hic de veteranorum & militum ſucceſſione, quamvis in eis legibus nihil dicatur de veteranis, demonſtrat idem privilegium dari militiae ſolutae, id eſt, veteranis, ſed huic communi teſtatur de bon. ca-ſtrenſibus, non jure militari.

ATTITULUM XIII.

Quibus non competit bonorum poſſeſſio.

UT jus expoſitum ſuperiori titulo eſt ex conſtitutione Iuſtiniani, ut dixi, ita jus, quod exponitur in hoc titulo eſt ex conſtitutione

Adriani, ut docet l. 1. *ſcp. ſ. quis aliquem teſt. prohib.* ut ſcilicet hereditatis feroces, per quem ſedum eſt quo minus teſtator mutaret teſtamentum, dum maxime captat eam here ditatem, etiam poſt hereditatis aditionem, denegetur actionibus hereditariis, veluti petitio hereditatis, & ut ſi ſilius eripiat bona quaſi indigno, *dict. l. 1. & l. 2. C. eod. tit. l. 3. §. ult. ad Trebell. Paulus 5. Sententiarum, tit. 13.* Hoc cognito facilimum quid deceſſerint ſi, ſi quis ſuorum jus ſit ferus alienus, vel filiusfamilias, & patris vel domini, non ſilii aut ſervi dolo ſuſtinuit ſit, quo minus teſtamentum mutaret teſtator, & ſervus manumiſſus poſtea vel filiusfamilias emancipatus adierit eam hereditatem, an ei ſint denegandae hereditariae actiones, quae non competebant, & reſtituor mutuſſet teſtamentum, id eſt, ſi ei mutatum non obſtituiſſet pater vel dominus hereditis ſcripti, & ait *l. 1.* hic hunc caſum non eſſe expreſſum verbis edicti, ſcilicet quo careant conſtitutae. Adriani de non danda poſſeſſione bonorum hereditis heredi ſcripto, qui fecit ne teſtamentum mutaretur. Idem edicto Praetor cavit de poſſeſſionibus actionibus, ut heredi ſcripto non competerent bonorum poſſeſſiones, ut ait hic, id ei, ut ei non competerent poſſeſſoriae actiones, & ut etiamſi adiſſet hereditatem ei non daretur fecundum tabulas cum ei, licet adierit, ut ſuperius dictum eſt hereditatem dat bonorum poſſeſſio, *l. pen. in pr. unde cog.* Ille cuius eſt omiſſus, ſi non heres ſcriptus, ſed pater vel dominus ejus dolo fecerit ne teſtamentum mutaretur, poſſeſſionem dandi, ſed aequitas poſtulat, ut ait, ut ei hoc caſu denegentur actiones. Idem probat *l. 1. §. 1. ſi quis aliquem teſt. prohib.* Et ita poſſidum patris filio nocet, ſcilicet dominii ſervo nocet, quia & filius emancipatus fruſtra adibit hereditatem aut petet ſecundum tabulas, cum tamen hic ei fidem fraxerit pater, ut ſit de exheredato, coheredi non nocet, *l. 2. §. 1. ſi quis alio. teſt.* Unde obiicitur etiam huic ſententiae *lex 5. §. ſi ferum, de his quibus ut indig.* Siderum eſt, ei, vel teſtamentum accuſſit quaſi fallum vel inofficioſum nec obtinuit, non dari perſecutionem eius, quod ei teſtamento relictum eſt, quod impugnando & accuſando, ſed de ſe ipſo indigno, & filio vindicari? Nunc ſinge: ſervo alieno legatum eſt aliquid, & praeterea dominus ejus rogatus eſt eum manumittere, vel etiam damnatus eſt ex fideicommiſſaria libertatis ſervo praeſtanda: tum ſi dominus teſtamentum accuſat per calumniam, an factum ejus nocet ſervo poſſe manumiſſo? vel an obſtituatur legatum ſibi vindicari, & ſervo debebit praeſtare libertatem fideicommiſſariam? nam ex hac cauſa relicta ſunt caduca quae ſupra. An igitur capiet id legatum ſiſcus cum poſſe libertatis ſcilicet, ſervus ea poſſit eum redimere à domino, & verius eſt, ſiſcum domini ſervo non nocere. Idem à filio, ut in eadem cauſa ſiſcum patris filio non nocere, *l. 3. §. 1. pater.* Cur ergo in hac ſpecie filium patri nocet, & domini ſervo nocet? Probo valde Barnoli ſententiam hic: heres ſcriptus non habebat fu-

A premam voluntatem defuncti, quia volebat mutare teſtamentum, & mutaſſet ſi prohibitus non fuiſſet: quo ſimile ratio, quod ſcripturi non habebat voluntatem teſtatoris in plerisque cauſis ſiſcum invitat, *l. cum quidam, de his quib. ut indig. In Authen.* ſi. ſervus aut filius habebat voluntatem ſuprema defuncti, quia aliquid *l. adſcripſerat*, nec mutaverat voluntatem habenti ſuperiorem voluntatem defuncti, ſuminoſa acculatio patris vel domini non nocet ex legibus.

ATTITULUM XIV.

Ut ex legibus Senatuſve Conſultis bonorum poſſeſſio detur.

B

HUoc titulum expoſui in *l. 1. ſcp. unde legit.* Unum tantum adde ad id quod dictum eſt, ex legibus Senatuſconſultiſque, effe intelligendum (vel ex conſtitutionibus) ut in *ſi. ſcpiemus, ſuffet. de bon. poſſeſſ.* Nam & conſtitutiones plerumque confirmantur Senatuſconſultis. Exemplum vero nullum ad hunc tit. ullus poſſum, & ſententiam quidem expoſui ipſe, ſed exemplum nullum poſui. Contra modo apponetur exemplum ex conſtit. Adriani, de qua dictum eſt in *tit. de veteranor. & milit. faterſ.* ex qua conſtat militi capite damnato, & ita ſervo patre effecto contra jus civile hereditas, *Ulpianus* (hoc, *Ulpianus*, ſi eloqui non effet locus hunc tit.) deferror cognatis ufque ad quartum gradum, *l. 2. de veter. & milit.* Atque ideo id C cognati ex conſtitutione ſcripti legis non ſuccedunt vel accipiunt bonorum poſſeſſ. ex parte unde legitimi, accipiunt ex hac parte, *ut ex legibus*, aut, *tum quem ex legibus*. Nam ſic nominabatur.

ATTITULUM XV.

Quis ordo in bonor. poſſeſſ. ſero.

QUem cepi tractatum de bonor. poſſeſſion. exegi & maxime hunc tit. tractando de ſuccеſſ. edict. Ac primum quidem circa hunc titul. deliberatur quis, quid dixerit hic tit. a titulo de ſuccеſſ. edicto. Non dixit ſuccеſſ. edict. ſed de ordine ſervando in bonorum poſſ. dandis. Sed ut ſtatim reſpondeam, eſt de alio ordine: hic titulus eſt de ordine gradum intellexi, vel juri liberorum legitimorum, cognatorum, conjugum, ut *l. 1. in fin.* ut ſuperius ſententia diximus in *l. 1. §. ſi tab.* Teſtatus de ſuccеſſorio edicto eſt de ordine gradum cognitionis, non de ordine gradum inteſtati: quo tamen in errore fuerunt interpres, ut de ordine ſuccеſſ. de utriſque gradibus. Sed ex ejus interpretatione diſtinctus eſt tantum de ordine cognationis, quamquam obiter in eo dicatur, quando filii poſſ. bonorum ſecundum gradus inteſtati. Utrumque autem ordinis genus recipit hunc diſtinctionem, intra quae tempora petenda ſint adiuncenda ſit bonorum poſſeſſ. quia ubi tempus primum ordinem primumve gradum excluſit, ſtatim ſequens ordo cedebit, & ob id utriſque ſtatui promiſſa ſit bonorum poſſeſſ. communis edictalis, tempore poſſeſſionum petendarum & admittendarum, & quae hic proponuntur in *l. 2.* Ulpian. ſcripſerat ad edictum ſuccеſſorium. Eſt enim conjungenda cum *l. 1. de ſuccеſſ. edict.* Itemque infra dicemus de *l. 3.* hic, referri ſcilicet eam debere ad edictum ſuccеſſorium. Eſt legis quaeſtio tenus relata ad titul. de ſuccеſſ. edicto, *l. 1. §. qui ſuum, & §. ult. de ſuccеſſ. edict.* Sunt autem ad petendam bonorum poſſeſſ. conſtituti dies 100. nihil ni quibus competit bonorum poſſeſſ. hunt ex liberis vel parentibus. His enim datur annus, & hoc quidem tempus sanè vel centum dierum *leg. 2. bonor. int.* eſt utile, non continuum. Ergo numerabuntur tempore delatae bonorum poſſeſſ. 1. a morte inteſtati, dies centum utiles non continui, & ita quidem ſemper nonnerabuntur. ſi ſemper utiliter, nunquam continuo, qua in re maxime dies petendae bonor. poſſeſſionis differt a diebus certionis. 2. jus praetorium a jure civili: nam dies certionis, five additionis modo, funt utiles, quae appellatur vulgatus cretio five additio: ut ſi teſtamento cretio data ſit hac modo: *Lucius Titius heres eſto, centumque in diebus ton. proximis, quibus ſciens poterisque.* Alia eſt cretio, quam Cicero vetuſtor vocabat liberam cretionem, ut ſcilicet. Hac cretio eſt haec: *quibus ſciens fallusve in tit. populus, de acquir. hered.* dum ait, inſtantem non poſſe adire hereditatem, quod eſt certare, quia, inquit, non licet, tam decernere ex anno poſſeſſ. Certamentem, ſcilicet certare oportet, & facultatem eſſe liberam expedienti ſolemnia cretionis: Dies autem illi non dantur, *quibus ſciens poterisque*) quae dicebatur cretio pura ignorat ſe heredem, aut bonorum poſſeſſorem eſſe, vel quibus ſciens, ſed non potuit petere, vel adire: qui tamen non potuit petere, vel non poſſe, ſed ſciebat ſe heredem ſcripſum, vel non potuit, & ideo ignoranti non cedunt, nequeunt petere bonorum poſſeſſionem, non cedunt. Scientiam autem exigimus certam, dubitatio pro ignorantia habetur hac in re, ut ait *l. 2.* Sicut & in caſu conditionis indebiti dubitatio pro ignorantia eſt *l. 65. §. 2. de cond. indeb.* Et ego ſic puto, dari cautio conditio, ita & ei, qui dubitans ſolvit, *l. ult. de condict. indeb.* Et in uſu eſt, ut dubitationem, errorem dicamus, non ſcientiam non autem ignorantia eſt. Ignorat Rullium Praetexta (scientium fuiſſe) exiguus, pura, ut ſciat defuiſſe eum eſſe eum, cuius hereditas defertur, ut ſciat ſe teſtamentum mutaſſe, vel non feciſſe, ut ſciat ſe heredem ſcripſum, vel proprium cognatum eſſe. Ignoranti dictum tempora non cedunt, ſcientiam juris non exigimus à bonorum poſſeſſore ignoranti temporis cedunt: ut ſi ſciat heredem ſcripſum cognato defert bonor. poſſ. ſi ſciat ſe bon. poſſeſſionem petere, non ſcientiam ſe edicto, a facto ſcientem contumaciam parſſeri matri defuncti ab inteſtato etiam ex Tertyllano. Si ſciat ſe heredem inſtitutum ex aſſe defertur hereditas etiam ante aperta tabulas, *l. 1. ſcp. de jur. & facti ignor.* Et petenda bon. poſſeſſ. tempus ceſſit, ſi modo non ſit ignorantia juris. Ubi enim ſcientia juris requiritur, ignorantia non excedent tit. Et ideo quod dicitur eum, qui ſemel repudiavit amplius adire non poſſe, *l. 4. C. de rep. hered.* hoc ex hoc locum habet, ſi ſciens ſemel repudiaverit, ſi ſciens inſtitutum eſſe. Ita dicimus in parte juris ignorantia ne mulieribus quidem prodeſt: Nam jus ignorantib. muliebr. tem-pora non cedunt, *l. 9. §. ult. de jur. & facti ignor.* Et *l. 2. de min. ed. imm. poſſeſſ.* Sicut generaliter in compendiis five lucris, juris ignorantia mulieri non prodeſt, *l. 8. de pact. dotal.* Et ſic ſolemnia cretionis ſuperius à nobis tradita diligentiam exigimus, ut cognita morte agnati, de ſua jure confulat jurisperitos, quos nifi conſuluerit, & ita exterior ratio non impleverit, impoſſibile, ignorantia hoc damnum feret, modo (ita enim hoc intelligi vole) fuerit copia jurisconſulti: hoc caſu juris ignorantia in compendiis non nocet, neque heredi ſcripto, ſi, ſe-militer ruſtico non prodeſt, nifi ſcit. rui, vel in proxima civitate non ſuppetat copia juriſc. *l. pen. C. qui ab emit. ex.* Haec ſunt, quae ſuperius dixi, ſi ſervus inſtitutus ſit, ſi ſervus patrem bonor. poſſeſſ. non orderit, ſciens fallum & ſciiuti ius proculdubio ordere tempora: ſciens fallum, ignorans ius tempora cedere, ita ſentiunt Iuriſconſulti ad reſpondendum, agendum, interpretandum, cavendum, & quam tenet praeſtimil. optimus ad rem ſuam bene gerendam. Utrosque juris ſcientia obſervatur in hac parte, nec enim tantum Juriſconſulto, ſed etiam optimo patri-tum. tempora cedunt, quem ut agricolturae & medicinae, ita & juris ſcientia, quarum rei familiaris ratio exigit, in conſulendo impigrum eſſe oportet: quamobrem non minus ei tempora cedunt quam Juriſconſulto. Illud etiam in hac ratione obſervandum eſt, feparandam eſſe bonor. poſſ. Edictalem a Decretali. Edictalis datur de plano. Decretalis pro tribunali,

bunali, ut dixi in d. tit. de haered. ordin. Edictalia dies utiles sunt quibus praetoris fiat quibuscunque copia, etiamsi non federis pro tribunali. Decretalis dies utiles sunt, ut hac l. 2. declarat. Nam singula ejus membra perfequar, *quod. praeter federe pro tribunali*, quos vocat dies feftiorum hic, & in l. 5. *fatisfactionibus* in *poffeff. fcg.* Cercidicunt *summam & partem*. At rurfus in Decretali bon. poff. non fatis eft folidie praetorem pro tribunali, nifi huic rei federit paratus poftulantibus dare bonor. poff. quid enim, inquit, fi federit reb. multa tib. quae fi cuftodire, quid fi cognitionem non interpofuerit? Quid fi fuerit vero, *fi federit reb. mobilariis.* l. ad militarem difficiliam pertinacium. *Ipse. Sup. de fer.* Nam & hae res cure hernat praefid, non praetori in urbe : in federit cuftodiae, audiendis feil. & examinandis, fi federit cognitionibus, cauforum feil. five latum difceptationibus, quae praetori, vel praefidi nominatim legibus funt datae, per eum eft cognitio praetoris, vel praefidis, nifi ipfe fpeciali mandatu & inter ea res eft commendata, quae aliquis in urbe : Nam cognitionibus cuftodiam & forenfis negotiis, five civilib. diligentiosinfis. aut criminalib. vacationem dant ferias, & quae ad ea pertinent, qui vetuerat ut in quolibet foro & judicio, & etiam in fenatu certo anni tempore vacaretur, & de Senatu eft locus in Nov. Theodofii : *ne diurnis vacationum dilationes afferent. Orio*, ait, *ne fint patentiae aliqua tempore, ne labefactigemeis cautionis* : fed hae breves vacationem dant tantum cognitionibus, reb. mobilariis, non cuftodiae vacationem non dant, & praeterea cognitiones tribunal exigunt. Res mitiores tradtantur & cuftodiae audiuntur etiam & plano, *l. pen. de fer. l. ult. de poffeff. l. ult. dies, de pub. jud.* Ab his tribus a. militario. reb. cultidiarum audientibus cognitionibus certeris diverfae funt poftulationes, quae tales funt folidie, ut praetore petantur inter, actio, exurio, fi tutor, & curator, & petatur bonor. poff. in poftulationibus non refpondetur diebus feriatis. Nam & poftulationes, ut cognitiones dant ferias : fed refpondetur poftulationib. aliis de plano, aliis pro tribunali : poftulanti oditalem refpondetur de plano : poftulanti defendenti refpondetur pro tribunali, quia hae non dantur paffim, fed caufa cognitae : caufa cognoficitur femper, quocunque fit, pro tribunali. Quidam notat in hac l. a. *S. 2. Item ait, quod fi quis in tribunali pronunciet pro tribunali defideret, vel quod decretum expofcit* : ea eft decretalis, qua datur pro tribunali : Ex hoc loco colligit, aliud eft decretum, aliud plena & folida poteftas : nec eft contra libros omnes juris, *l. 9. S. ubi, de off. Procnful.* quum rem dicimus exigere caufa cognitionem, eam dicimus exigere decretum, & *vel* : *Ego autem in hic eft alternative ut in tit. de opt. vel elect. leg.* Idem etiam poffime dies feftiorum, quivocantur in hac l. a. notat vocari dies decreti in l. *nec pretor*, *de pact.* quia praetor non dicit de diebus decreti five decretalibus, fed de die decreti : de eo die, quo tutor datur defuncto pretoris. Datur enim tutor femper caufa cognita, petente cognitionem, non inquiritur de eo, qui petitur, de morib. eius, & facultatibus, deinde fi videatur idoneus, datur, decernitur. Nunc, inquit ea lex, fcitur, cui petitio eft, quique eo tempore nullam excufationem habeat aut privilegium, poft petitionem ante diem decreti il. antequam litetur, tutor acquirere privilegium poffit, & non nifi non poteft, nec excludere petitionem refte inftitutam : quo fententia demonftrabit effe hoc alienum a fano homine. Idem etiam poffe putat, differentiam inter tribunal, & tribunal. Suet. in Galba : *Caffiennem follem* de more poftiam pro tribunali, & Livius 6. *praetorem fella in comitio pofita mififfe interrem ad manilium*, *ut cenfores ad tribunal*. E.go fella & tribunal idem, & ita in *l. 1. S. cafum, de poffeff.* dum air, cacum, fi medio fit captus urtifice luminibus, non poffe poftulare, cum poftulare nihil aliud fit, quam pro tribunali petere, *l. 4. S. poffulare de dam. infect.* refte fubjicit, cacum quendam, qui volebat poftulare, fuiffe deftinatum a praetore averfa fella, averfo tribunali, *ex iournone ledes*. Nam fi poftulabat, poftulabat pro

C

Ad L. 1. Poffeffio appellata eft (*ut & Labeo ait*) *a fedibus, quafi poftio*; *quia naturaliter tenetur ab eo, qui eo inſiſtit, quam Graeci κατοχὴν dicunt.*

QUIA hoc anno potiffimum interdicta praetoria eorum explicanda fufcepi, quae de poffeffione, vel quafi poffeffione, refte mihi fabuturi videbor, fi incipiem a titulo *de adquir. vel amitt. poffeff.* Ad eam igitur titulum hanc Deo (fi placet) accedamus. Quidquid adquirimus, id vel dominium eft, vel ufus, vel ufusfructus, vel jus praedii, vel obligatio, vel poffeffio. Dominium eft proprietas rei, *l. fi proprietas, fup. tit. proa.* Iidorus libro decretorum : *Proprium dominii eft : proprius, hoc eft* : is proprietas eft dicitur, alias eft plena & folida poteftas in re : alias nuda proprietas, fi ufusfructus ejus rei alienus fit, *l. ult. inſtit. de ufufr.* Ufus, quod & ipfum nomen fecutus, eft jus utendi alieno, falvo tamen proprietatis fuae perfona, non jus rei, ficut ufusfructus quoque jus eft hominis, non rei, id eft jus utendi fruendi re alterius, pretius proprietate quae quum fit motorius ufus. Utroque jure fit, ut res alienas ferviat homini, puta mihi, vel tibi : non mea; vel tua rei, quia jus hominis eft jus perfonae, non reale. Sub his verbo nominibus ufus & ufusfructus, velim etiam intelligi omnis jura, quae ufumfructum in quibuldam intuantur, veluti habitationem, reditum, operas fervi, vel colli veluti iterius animalis, quarum ab ufu, & ufufructu differant in pteriipfae caufis, quod hoc loco experimere nihil attinet. Jus autem praedii (quod res, non homines : jus enim perfonae) jus eft praedii ruftici, vel urbani, jus eft praedii, quo fit, ut praedium meum praedio vicini ſerviat, aut dominetur. Jus igitur rei, non hominis : jus rei meae perfonae. Jus item emphyteuticum eft jus quoddam praedii : & jus quoque embaeuticum, *l. 3. S. fi jus, de reb. eorum, qui ſub tut. vel cur.* Jus emphyteuticum eft jus quoddam conductionis, quo fit, ut non dominus a domino praedium habeat, & colat fub vectigali certo, in perpetuum, vel in longum tempus, quod & ad heredes emphyteuticarii transfertur, nec cum emphyteuticario exſtinguitur, ut ufus, vel ufusfructus. Jus *embaeuticum* eft jus fuperaedificatum, quo licet laedere in fuperficiem poſitam in alieno ſolo, eamque habitare quafi ſuam, vel jus quoddam

dam conductionis, quo ſit, ut qui in alieno ſolo ſuperficiem habeat quafi ſuam, idque ſub annuo vectigali certo, quod *ſolarium* dicitur, & in perpetuum. Oblitgatio autem alia eſt perſonalis, alia realis. Obligatio *perſonalis* eſt juris vinculum, quo alius ſomet obſtrictus tanquam debitores, reſpon. alii nobis obſtricti tunc ad ſtudium aliquid, vel faciendum, vel praeſtandum. Obligatio realis eſt nexus & vinculum pignoris, five pignus quibuſcunque rebus dicitur, *l. de hypotheca*. In qua per traditionem five *traditionem*, dicitur, *poſſeſſionem five poſſeſſione conſiſtere non poſſe*. Nam eſt etiam poſſeſſio (quae de agimus) functio rei vel applicatio rei ad id, ad quod naturaliter fabricae eſt, proprietate cum ea non perbendo res apparata eſt : qui ufus vulgo dicitur. Nam & ſi ne non uſus, id eſt, ſi rem non vertat, poſſeſſio tamen non perdit dominium, ſi animo id fiden, ſi ei incumbam, inſideam, inſidam otioſus. Et ufus plane, qui poſſeſſio dicitur, nihil aliud eſt, quam incubatio, *l. ult. Quod ver. ex dam. inf.* vel *ſuperficies*, *l. fuperficies. Ex. eapend.* Nihil, inquam aliud quam incubatio, inſidiae, ut & Cicero loquitur, ſubſeſſio rei, & *ſedes*, ſedere, ſedentarium, quia ſedes, ſedentes, habitorum, porticum, campus publicum non poſſidemus, quia ei non inſiſtimus, *l. 1. S. ult. fin.* Ulpianus tamen quaedoctus

jusque dum is moritur fuerit. At in hoc titulo *possessio* est ufus quidem rei, quam efficit atque confirmat, vel abyssinia & occupatio fali, fulus ingreffus, fola poffitio in eam rem corporis noftri. Ex hac poffeffione (ut fubiicitur initio h.) dominium rerum capit, cuique rei veftigium remanet in iis, quæ cedo, terra mixtique cæpiantur, puta vaforibus, pifcibus, beftiis, que nomdum humanam manum paffæ funt, vel afluetæ : item in his, quæ sb hoftibus capiuntur, & in gemmis, lapillis, margaritis, quæ in littoribus inveniuntur, vel qui evimuntur ex profundo, vel de terra eruuntur & in infula, qua in mari enafcuntur, quæ omnes res protinus eorum fiunt jure gentium, qui eas occupaverint & apprehenderint, quique eis incubuerint. Et ait, *veftigium remanere in his rebus, quæ terra, &c.* in his rebus, omnibus fcilicet quanquam omnium illarum rerum dominium non venit ex poffeffione, etiamfi poffeffio tradita fit a domino, non fane, fi juftis cauffis non intervenerit tranfferendi dominii, veluti venditio & donatio, *non tranfferuntur, etc. pro.* Et quamdiu etiam dominium venit fine poffeffione ipfo jure, veluti legati per vim licitationis relicti : & hereditatis delatæ fed vel acceffum ho herede, & rerum hereditariarum, corporum hereditariorum, fi femel delatio fibi hereditatem extraneus agnoverit, etiamfi eorum poffeffionem nondum apprehenderit, ea ad eum tranfmittuntur hereditate. Extraneus heres ftatim dominium rerum hereditariarum acquirit, poffeffionem autem non acquirit antequam apprehenderit. Pupillo dominium acquiritur antequam acquifierit poffeffionem, *l. fi quis, pro. de rer. vind. l.23. in princ. hoc tit.* Et rei quoque donatæ mortis cauffa dominium acquiritur donatario, & rei traditionis, fine poffeffione, *l.2. de Publ. in rem act.* Quæruntur verò rerum dominium acquirimus per poffeffionem. Et quidem, vel ftatim, vel non ftatim, per poft legitimum tempus, quo fuerit continuata poffeffio. Statim acquirimus res traditionem poffeffionis & dominio fuftam ex juftis cauffa acquirendi dominii : poft legitimum tempus acquirimus completa ufucapione ; fi tradita fit poffeffio a non habente ius dandi dominii poffeffionis fuæ acquirendi. Utro- que genere per poffeffionem dominium acquirimus *l. traditio, §. ult. fup. tit. proxim. & §. ex his, fuffit. per quas perf. nobis acquir.* Per poffeffionem autem, dominium acquiri, per poft fcilicet naturalem, five corpore & animo, & confenfum ignoræ ex poft. naturalis, five a domino, five a non dominus tradita fit, civilis fit quia jure dominii, animo & cognitione dominii acquirat, & poffidendi. Duplex eft poffeffio, naturalis & civilis. Civilis eft, quæ jure vel naturæ dominii poffeffionis, quæ tantum initio non acquiritur fine naturali apprehenfione : nec enim animo folo quiritur, fed & poffitionem corporis acquifitio exigit. Denique civilis poffeffio eft, poft poffitio naturalis, quæ fcilicet capit a naturali apprehenfione rei, & apprehenda rei jure, & animo dominii. Naturalis tantum, ea eft, quæ fine jure apprehenfa eft, quam dominii, veluti jure pignoris, vel jure ufusfructus, eamque nullo jure : impudenter a prædone nullum ius, nullum titulum affignante & protegente fibi, poffidetur. Jus non novit, non fpectat : plerunque prædo omnia & pervalor alienæ poffeffionis, ibi fingit titulum aliquem, *l. 1. §. naturæ, fi quis mihi, ult. de acquir. poff.* At fi quis, qui nullum fibi titulum affignat, ejus poffeffionem juris non fpectant. Ex his fequitur, omnem civilem poffeffionem effe naturalem ; effe civilem poffeffionem naturalem, civilem non effe. Nec poffeffioni permifcens, vel aquipares obligationem : Nam obligatio civilis non omnis continuo naturalis eft ; veluti ex ftipulatu, aut nominibus *l. ex hac lege, de ftipulat. & fur.* Obligatio item naturalis non eadem continuo civilis eft, veluti inter patrem & filiumfamilias, inter fratres, qui in eadem patria poteftate funt, *l. frater, de condict. indeb.* Ne etiam (quæfo) permifcetas jus cum poffeffione, vel cum obligatione : namque longe alia ratione, quam poffeffio, jus civile non continuo jus naturale eft : & longe aliter quam obligatio, jus

A naturale, etiam civile eft, aut effe debet, ut ait M. Tullius *y. de officiis*. Cave igitur confundas hæc tria, & uno ad aliud ex unquam argumenteris. Porro duæ illæ poffeffionis fpecies fignificantur in *l. in Cod. eod. tit.* dum ait, poffeffionem effe duplicem rationem, non tripliceni, quia tertiam illam, quæ titulo caret, jus non fpectat, per dici. Duplicem igitur effe poffeffionis rationem : Aliam quæ jure, id eft, jure dominii poffidetur : Aliam quæ corpore, & ex eadem lege (ut opinor) B. Augufinus in *Sermone de anno Clerici. Exemplum ejus rei, quod tibi, ne pofulere, ut Jurifperiti loquuntur, jure non petiere.* Si quifquam etiam his verbis in *l. 12. Cod. Th. de lit. pon.* fcripfit, qui fuis non prædiis publico dederunt jure, per corpore. Quæ dubitatio ratiocinatur : fi infanti per tutorem adquiritur poffeffio, quæ fcilicet quidem, non etiam eft civilem, aliam naturalem : fed quæ eft ifta, naturalis, liquido expedire non poffunt. Et hæc fufficiunt ad initium legis.

Ad §. Adipifcimur autem *poffeffionem per noftrosfervos.* Ad *l. Naturalis & pupillus fr. rerum noftrarum nos pupilli in opere poffeffore, apud affectionem tenendi non habent, ferat acquirere eorum per fuos tam contingenti, fimul & quos dam nos ad dominium non penet. Sed nec pupillus nemo adhibet incipiens jo fi fere. Opilius quidem, & Neratius filius, etiam fine tutoris auctoritate poffeffionem incipere poffe pupillum arbitrati funt, quia ea res pupillo non pejor eft. Quæ fententia certe pupilli prodeft, fi jure statim fuit, ut intellectum ejuscit.*

C Primus §. eft de adquirenda poffeffione, & docet non adquiere, vel nuicifci, (quod idem eft) poffeffionem per noftrosfervos, fi fani fimus, mentifque compotes & puberes : fatisfore poft legitimum tempus, quo fuerit continuata poffeffio. Statim acquirimus res traditionem poffeffionis a domino fuftam ex juftis cauffa acquirendi dominii : poft legitimum tempus acquirimus completa ufucapione ; fi tradita fit poffeffio a non habente ius dandi poffeffionis fuæ acquirendi. Utro- que genere per poffeffionem dominium acquirimus *l. traditio, §. ult. fup. tit. proxim. & §. ex his, fuffit. per quas perf. nobis acquir.* Per poffeffionem autem, dominium acquiri, per poft fcilicet naturalem, five corpore & animo, & confenfum ignoræ ex poft. naturalis, five a domino, five a non dominus tradita fit, civilis fit quia jure dominii, animo & cognitione dominii acquirat, & poffidendi. Duplex eft poffeffio, naturalis & civilis. Civilis eft, quæ jure vel naturæ dominii poffeffionis, quæ tantum initio non acquiritur fine naturali apprehenfione : nec enim animo folo quiritur, fed & poffitionem corporis acquifitio exigit. Denique civilis poffeffio eft, poft poffitio naturalis, quæ fcilicet capit a naturali apprehenfione rei, & apprehenda rei jure, & animo dominii. Naturalis tantum, ea eft, quæ fine jure apprehenfa eft, quam dominii, veluti jure pignoris, vel jure ufusfructus, eamque nullo jure : impudenter a prædone nullum ius, nullum titulum affignante & protegente fibi, poffidetur. Jus non novit, non fpectat : plerunque prædo omnia & pervalor alienæ poffeffionis, ibi fingit titulum aliquem, *l. 1. §. naturæ, fi quis mihi, ult. de acquir. poff.* At fi quis, qui nullum fibi titulum affignat, ejus poffeffionem juris non fpectant. Ex his fequitur, omnem civilem poffeffionem effe naturalem ; effe civilem poffeffionem naturalem, civilem non effe. Nec poffeffioni permifcens, vel aquipares obligationem : Nam obligatio civilis non omnis continuo naturalis eft ; veluti ex ftipulatu, aut nominibus *l. ex hac lege, de ftipulat. & fur.* Obligatio item naturalis non eadem continuo civilis eft, veluti inter patrem & filiumfamilias, inter fratres, qui in eadem patria poteftate funt, *l. frater, de condict. indeb.* Ne etiam (quæfo) permifcetas jus cum poffeffione, vel cum obligatione : namque longe alia ratione, quam poffeffio, jus civile non continuo jus naturale eft : & longe aliter quam obligatio, jus

A alieno, non animo alieno. Et corpore alieno, veluti ftillicidium aut ftrei, aut procuratoris *CENINO*. Hoc vafre effecris folet in jure, animo, intellectu, fenfu, confenfu, affectione, judicio, voluntate, mente : hæc omnia idem pofunt, & a Græcis etiam varie, *ὁρμὴ, κατάληψις, συγκατάθεσις, σύνεσις*. Quod autem diximus, infanti non adquiri corpore proprio, nifi tutoris authoritate, non pugnat cum eo *lex 3. Cod. eod. tit.* quem Auctorem aliqui eit, quamvis dicat aperte donatarum rerum infanti traditam poffeffionem : Nam ibi Imperator adjecit : quia ut breve faciem, id ita fupplevi & intelligi debet modo interveniat authoritas tutoris, quod & in eo lege fanctum, demonftrat evidenter : *aliquin*, inquit, *nec per tutorem infanti adquiri poffeffio poteft*, quod ipfum eft Eiffum. Sic denique ratiocinatur : fi infanti per tutorem adquiritur poffeffio, quæ fcilicet quidem, non etiam civilem, aliam naturalem : fed quæ eft ifta, naturalis, liquido expedire non poffunt. Et hæc fufficiunt ad initium legis.

Ad §. Si vir uxori cedat poffeffionem *donationis caufa* : *plerique putant poffeffionem eam* B *fecundum eos fatis informari poffe ex civili non penet. Et quid actionem dicere, non poffidere mulierem, cum maxime, ab ea poffidere, promtus emptor poffeffionem?*

EXplicatum fum hodie §. *fi vir uxori*, & §. *item ad. quæ quintus*. Ad §. *fi vir uxori*, in primis notandum eft, conftitutione, quæ ipfa civilis, quæ obtinet etiam hodie ubique gentium, *inter virum & uxorem donationem non valere* ; fecundum quam, fi vir uxori rem alienam donationis caufa tradiderit, non fit ea donatarum accedit a viro, nec ad uxorem tranfit, & integra eft vero vindicatio rei donatæ. I. *fi. fup. de donat. inter vir. & uxor.* Ait quidem *Ulpianus* in *l. 1. §. ult. hoc tit.* Uxorem adquirere : & an quafi adquifitam fibi poffeffionis interrogat. Sed ea, defendere poffit, vel omiffum recipere ? Et confiat, ut poffeffionem adquirat, vel ipfi uxori ipfi : civile non poteft adquiri, quia cum donatio fit illicita, adeo ut nulla inde legitima cauffa adquirendi dominii, non poteft poffeffio tenere jure dominii : Et ita vi. *§. fi eum qui, eod. tit. de donat. inter vir. & uxor.* prædium ab uxore acquifitum, quod ei vir donarat jure civili (quod eft civilior) non poffidere : Et ita non eniim poffidere confiat ex *l. 1. §. depoſitum, de in D ius vocando.* Et ita eum qui poffidet, non poffidere, *l. 3. §. ult. & quod in l. 1. in fin. infra, pro dote.* uxorem poffidere, nempe naturaliter, non civiliter : quod & in *leg. 8. fubfta ratio demonftrat*, quæ naturaliter poffeffio in fe- dominii, non poteft poffeffio tenere jure dominii.

fessionem non adquirit, & tamen maritus possess. amit-
tit. Sic fit, ut amittam etiam quod in neminem
transfero, ut possess. scil. amittam, etiamsi eam in alium
non transferam, cum id ago abscise & absolute, ut eam
dimittam, ut puta si quid impediat eam possessionem
in alium transferri: Nam si nihil impediat, nihil est opus,
aut sane nullo usui est dicere, eam non transferri in
eum, in quem translatam volumus.

Ad §. Item adquirimus possessionem *per servum aut filium,*
qui in potestate est: & quidem earum rerum, quas peculia-
riter tenent etiam ignorantes, sicut Sabino & Cassio & Ju-
liano placuit, quia nostra voluntate intelligatur possidere,
qui eis peculium habere permiserimus. Igitur ex causa pe-
culiari & infans & furiosus adquirunt possessionem, &
usucapiunt, & heres, si hereditarius servus emat.

NON tantum per nosmetipsos (quod ante docuit)
possessionem adquirimus, sed etiam per servum aut
filium, qui in nostra potestate est: per nosmetipsos non
nisi scientes, sciente animo nostro, per servum vel filium,
etiam ignorantes. An ex omni causa? Sic videtur. Ve-
rum hoc interest, quod ex causa peculiari non aliter per
eos ignorantes possess. adquirimus, quam si suo nomine,
sive (quod idem est) peculiari nomine poss. apprehen-
derint, ut puta si quid eorum industria peculio accre-
verit, quod eis habere concessimus: si ex pecunia pecu-
liari fundum emerint, & sibi traditum acceperint suo
nomine, peculiari nomine. Extra vero causam peculia-
rem possess. per eos non aliter ignorantes adquirimus,
quam si nostro nomine possessionem apprehenderint,
l. 34. §. ult. h. t. Est & differentia in hoc, quod filius vel
servus alienus peculii nomine, quod a patre vel domi-
no suo habet, mihi possess. adquirere non potest. At ex-
tra causam sui peculii meo nomine etiam ignoranti mi-
hi possessiou. adquirere potest, *d. §. ult. l. 34.* Sicut pro-
curator meo nomine mihi etiam ignoranti possess. ad-
quirit, & tutor & curator, *l. 1. 3. & 8. C. eod. tit. l. si em-*
ptam, tit. seq. Est & alia differentia, quod ex causa peculii
filius & servus patri & domino non tantum possess. ad-
quirit ignoranti, sed etiam usucapionis occasionem præ-
stat .i. & possidet, & usucapit ignoranti patri vel domi-
no, quod jure admodum singulari receptum est. Ex alia
autem causa possessio sola per eos, vel per procurato-
res nostros nobis adquiritur ignorantibus, si nostro no-
mine eam adipiscantur, non etiam usucapionis condi-
tio, *d. l. 1. C. eod. t. l. possess. §. ult. h. tit. l. justo, §. ult. t. seq. l. 2. §.*
Celsus, pro empt. Et ratio hujus juris singularis hæc red-
ditur in *h. §.* quia ex causa peculiari, voluntate nostra,
animo nostro, & quodammodo scientibus nobis, sem-
per intelligitur filius vel servus nobis possidere, quod
cœpit possidere: & non possidere tantum nobis, sed
etiam nobis usucapere, eo quod semel ei peculium ha-
bere permisimus. Satis est semel permisisse, & voluis-
se: nec ut procedat usucapio nobis, necesse est, ut
quaque res peculio accesserit, ejus rei certiorem fieri,
ejus rei notitiam habere patrem vel dominum, cum
generaliter semel concesserit peculium, & quod accre-
sceret peculio: ita ut non teneatur per singula momen-
ta excutere quantum fit in peculio. Ex hoc jure sin-
gulari duo colliguntur in *hoc §.* Primum, semel per-
misso peculio a patre infanti, qui postea patri heres
extiterit, vel etiam, semel permisso peculio a domino
vel patre sana mente prædita (nam furiosus non potest
concedere peculium) filiumfam. aut servum infanti aut
domino, postea in furorem prolapso, ex causa peculiari
adquirere non possess. modo, verum etiam usucapiendi
causam, *l. 28. t. seq.* Infantes & furiosi plane ignorantes,
rerumque nescii sunt. Quod ignorantib. quæritur, & eis
etiam quæri potest. Alterum quod ex eo jure singulari
colligitur, est de servo hereditario. Quid vocas *servum*
hereditarium? De servo hereditario .i. de servo sine do-
mino, sine vivente domino aliquo, qui scil. post mor-
tem domini jacente, vacante, nondum adita hereditate,

A in bonis est, in hereditate est. Hic est servus heredita-
rius. Nam post aditam hereditatem desiit esse heredita-
rius, & est heredis servus. Hic, inquam, servus here-
ditarius, si quid adquisierit interim ex causa peculiari,
inde infertur, id est, ex eo jure singulari, id eum posside-
re & usucapere hereditati jacenti, quæ interim domini
locum obtinet, ac postea hereditate adita, ab hereditate in
heredem transire, & consequenter jacentis hereditatis
tempus, heredi postea facto proficere ad usucapionem,
l. qui a servo, de oblig. & act. quod tamen pugnat om-
nino cum *l. præscriptio, §. ult. tit. seq.* nisi dicas, quod
dixi semper, de jure communi ibi Papinianum loqui,
de jure summo, non de jure singulari, quo de tracta-
mus: & imperfectam Papiniani scripturam esse. Sub-
jecerat enim jus singulare communi. Pugnare etiam
B hoc videtur cum *l. nunquam, §. si servus, tit. seq.* ubi in-
distincte ait, sive peculiari, sive meo nomine filius
vel servus meus aliquid possideat, per eum, etiam
ignorantem me possidere & usucapere; at sane nihil
pugnabit ille §. si quod ait, usucapere, referas & re-
stringas ad modum & causam peculiarem tantum:
quod ait, *possidere*, ad utramque causam. Possidere est
commune utriusque causæ: usucapere peculiaris tan-
tum: alioquin jus illud singulare §. ille plane subverteret.

Ad §. Sed & per eum, *quem bona fide possidemus: quam-*
vis alienus sit, ut liber, possessionem adquiremus. Quod
si mala fide eum possideamus: non puto adquiri nobis posses-
sionem per eum. Sed nec vero domino, aut sibi adquiret, qui
ab alio possidetur.

C NON tantum per servum aut filiumfam. proprium
dominium adquirimus, aut obligationem, aut
possessionem, aut alia quæcunque jura: & usucapio-
nis conditionem inchoamus ex causa peculiari etiam
ignorantes, ut diximus: sed etiam per servum aut fi-
lium alienum & per liberum hominem, si eum bona
fide possideamus tanquam servum nostrum: & adqui-
rimus quidem quod adquisierit ex causa peculiari, ex
causa peculii ad nos pertinentis: idque omnimodo ad-
quirimus, veluti ex re nostra, vel ex suis operis. Ex re
nostra, ut si quid ex administratione rerum nostrarum
compendii fecerit, *l. ex re, sup. de usufr.* quia quod ex
re nostra partum est, id ad nos redire, id ad nos perti-
nere verum & æquum est tam possessionis, quam pro-
D prietatis jure. Omni denique jure, *quæ enim invidia est,*
inquit Justinianus in Institutionibus, *quod occasione no-*
stra profectum est, hoc ad nos reverti: Eademque ratio-
ne, quod ex suis operis adquisierit, id omne nobis ad-
quiritur, quia quodammodo ex re nostra profectum
id esse videtur, quatenus operæ nobis ab eis debentur,
l. qui bona fide, sup. tit. prox. hæc sunt certissima. Sed
videamus, an etiam extra causam peculii nostri, quod
nos scilicet, sequitur, (ut si quid extraneus vel domi-
nus eis donaverit vel concesserit, vel si quid sua indu-
stria ex negotio gesto adquisierint) ejus nobis ignoran-
tibus possessionem adquirant? Quod videtur dicen-
dum, si modo nostro nomine eam apprehenderint vo-
lentibus nobis, cum & si a nemine possideantur, no-
stro nomine nobis ignorantibus possessionem adqui-
E rant, *l. 34. §. ult. inf.* sicut per procuratores, qui utri-
que a nobis non possidentur, nec ab ullo alio, nobis
ignorantibus mandatu nostro, voluntate nostra, posses-
sio adquiritur, quia nostro nomine apprehenderunt,
l. 49. §. ult. inf. hoc tit. & l. 1. C. eod. tit. Nobis, in-
quam, ignorantibus, non etiam nolentibus. Volun-
tas nostra exigitur, puta ut per eos velimus possessio-
nem adquirere, ut eos miserimus ad possidendum, ut
eos jusserimus adprehendere possessionem. Denique
voluntas nostra exigitur, nec necesse est etiam, ut scia-
mus jam eos nostro nomine possessionem apprehen-
disse. Et hoc est quod ait *l. ea quæ, sup. tit. prox.* quæ
est elegantissima; *quod naturaliter adquiritur*, inquit,
sicut est possessio, per quemlibet volentibus nobis possidere,
ad-

adquirimus, & in §. *ceterum inf. in hac l. ceterum*, in-
quit, ille per quem volumus possidere, voluntas no-
stra requiritur, non scientia. At vero, quæ civiliter
adquiruntur, veluti stipulatio .i. obligatio ex stipulatu,
vel ex alia causa, & dominium, non per quemlibet
nobis adquiruntur, ut in hac lege definitur, sed per
eos tantum, qui in nostra potestate sunt, & nobis etiam
invitis, *l. etiam invitis, sup. tit. prox. §. item nobis,*
Inst. per quas person. nob. adquir. At rursus quæritur,
an per possessionem saltem, quam supradicti, puta
filius, aut servus alienus, aut liber homo, quos bona
fide possidemus, nostro nomine apprehendunt, extra
causam peculii nostri nobis dominium adquirant: an
per eam possessionem contingat consequenter, ut &
nobis dominium adquiratur? Et verius est, etiam nobis
scientib. vel ignorantib. dominium adquiri per posses-
sionem, quam nostro nomine apprehenderint, si a
domino rem traditam nostro nomine accipiant: Ea-
dem ratione, quia etsi a nemine possiderentur, per
possessionem apprehensam nostro nomine nobis domi-
nium adquirerent, sicut procuratores nostri, *l. 8. C.*
eod. tit. l. 13. & l. 20. §. ult. sup. tit. prox. At si a non
domino rem traditam nostro nomine acceperint, per
eos nobis ignorantib. usucapio non inchoatur .i. per
possessionem, quam adepti sunt nostro nomine nobis
ignorantibus, usucapione dominium non adquiritur,
sicut nec per possessionem, quam procurator nactus
est mandato & nomine nostro, *l. 40. §. ult. h. tit. l. 1.*
C. eod. tit. Et hæc ubi volentibus nobis, ut proposui-
mus, nostro nomine possessionem adepti sunt. Nolen-
tib. nobis, aut nostro nomine iisdem non apprehen-
dentib. possessionem per filium, aut per servum alienum,
quem bona fide possidemus: hoc casu dico, neque
dominium nobis adquiri, neque possessionem: at vero
domino, vel patri possessionem naturalem adquiri,
& per possessionem dominium, si a domino res tra-
dita fuerit: atque ita dominium possessione separatum
non fuerit, *l. eo tempore, §. ult. de pecul. l. cum fundus, §. 1.*
de reb. credit. l. si cui, §. ult. de liber. caus. & l. 4. inf. h. tit.
Possessionem, inquam, naturalem vero domino ad-
quiri, non etiam possessionem civilem, & consequen-
ter si a non domino rem traditam acceperint, vero do-
mino servi, ejus rei non procedere usucapionem, quia
is servus a nobis possidetur, non a suo domino. Et ita
accipio *l. 21. sup. tit. prox.* Possidetur, inquam, a no-
bis animo domini bona fide existimantib. nos esse do-
minos. Non potest igitur eodem animo a domino suo
possideri, & consequenter nec per eum domino suo
possessio civilis adquiri. Si te non possideo animo do-
mini, aut si nullo modo te possideo, neque eorum
quidquam, quæ tenes, possideo civiliter .i. animo do-
mini. Ergo nec usucapio ejus rei, quam tenes mihi pro-
cedit, nec si ea res ad te pervenerit ex causa peculii ad
me pertinentis, *l. homo liber, §. ult. sup. tit. prox.* quia si-
ne possessione civili usucapio contingere non potest.
Qui possidet naturaliter tantum, non usucapit, sed
qui possidet civiliter, jure, aut quasi jure, & animo do-
mini, *l. 25. tit. seq. l. 2. pro suo.* Et simili modo dico libe-
rum hominem, quem bona fide possideo, quod adqui-
rit extra causam peculii mei, suo, non meo nomine, ejus
quidem sibi naturalem possessionem, & dominium ad-
quirere, *d. l. 21. sup. tit. prox.* sed non etiam civilem
possessionem, & usucapiendi causam, quæ sine posses-
sione civili non procedit, non contingit: non potest
sibi possidere civiliter, qui a me possidetur civiliter,
quique mihi servit ut domino .i. non intelligitur etiam
ipse in possidenda ulla re animum domini habere, qui
putat se alterius servum esse, *d. l. homo liber, §. ult.* De-
nique qui possidetur jure dominii, nihil ipse sibi pos-
sidere potest: sicut qui in aliena potestate est, alium
in sua potestate habere non potest, *l. 21. ad l. Jul. de*
adult. Seneca in Declam. Non *potest*, inquit, *alium in*
manum suam recipere, qui ipse *in aliena manu est*. Hæc
de his, quos bona fide possidemus. Quid si mala fide

A eos possideamus, puta alienos, vel liberos homines,
tanquam juri nostro subjectos, scientes alienos esse, vel
suos, id est, sui juris, suæ potestatis, confingentes scil.
nobis titulum aliquem? Et quod proponitur in hoc §.
certe per eos verum est, possessionem nobis non ad-
quiri, etiamsi eam nostro nomine apprehenderint, quia
nec dominium, nec quicquam aliud per eos nobis ad-
quiritur jure possess. quæ injusta & improba est, *l. 22. &*
57. sup. tit. prox. l. 1. C. de rei vind. Sed neque vero domi-
no, nec sibi (ut & hic definitur) possessionem civilem
acquirunt, quia a nobis possidentur: Atqui mala fide?
Ita est: sed possidentur: nemini igitur possessionem civi-
lem adquirunt, neque nobis, neque sibi, si liberi homi-
nes sint a nobis mala fide possessi. Et omnino ita est: qui
possidentur a non domino, aut ei possessionem civilem
B adquirunt, aut nulli: & retro, qui possidentur a domino,
nulli alii possessionem adquirunt, nec si alieno eam no-
mine apprehendant. Et hæc sunt, quæ pertinent ad hujus
§. cognitionem.

Ad §. Per communem servum, *sicut per proprium ad-*
quirimus, etiam singuli in solidum, si hoc agat servus,
ut uni adquirat: sicut in dominio adquirendo.

IN hoc §. ostenditur, non tantum per servum pro-
prium, sed etiam per servum communem nobis do-
minium & possessionem adquiri. Proprius non est, qui
etiam alterius est, *l. illud, de ritu nupt.* sed est communis.
Et adquirit quidem servus communis, vel omnibus domi-
nis pro partibus, quas in eo habent, *l. communis, supr.*
C *tit. prox.* vel uni tantum ex dominis in solidum, nempe
his tribus casibus, si unius nomine, vel si unius jussu, vel
si ex re unius propria aliquid adquisierit, *l. 37. §. sicut,*
sup. tit. prox. & d. l. communis, l. 5. de stip. serv.

Ad §. Per eum, in quo usumfructum *habemus, posside-*
re possumus: sicut ex operis suis adquirere nobis solet.
Nec ad rem pertinet, quod ipsum non possidemus: nam
nec filium.

Ad §. Ceterum & ille, *per quem volumus possidere,*
talis esse debet, ut habeat intellectum possidendi.

Ad §. Et ideo si furiosum *servum miseris, ut possideas,*
nequaquam videris apprehendisse possessionem.

D Ad §. Quod si impuberem *miseris ad possidendum, inci-*
pies possidere: sicut pupillus, maxime tutore auctore, ad-
quirit possessionem.

Ad §. Nam per ancillam *quin possis nancisci possessionem,*
non dubitatur.

PEr servum fructuarium nobis adquiritur dominium
& possessio ex duabus tantum causis: ex re no-
stra, & ex suis operis, vel mercedib. operarum sua-
rum, *l. 49. in pr. inf. h. t.* & ex *l. 27. de stip. serv.* notan-
da est hac in re una differentia, quæ existit inter ser-
vum fructuarium, & servum communem. Nam servus
communis, quod adquirit simpliciter, omnibus dominis
adquirit, etiamsi id adquirat ex peculio, quod perti-
net ad alterum tantum ex dominis. Ex peculio non
communi, sed proprio unius ex dominis, videlicet cum
E id agit, ut omnibus adquirat: quidquid servus fructuarius
adquirit ex pecunia peculiari, quæ fructuarium sequi-
tur, id soli fructuario adquiritur, cum sit ex re ejus, non
domini ulla ex parte. In summa, per servum fructua-
rium ex re nostra ex suis operis, vel operibus (sic loquun-
tur promiscue) adquirimus omni jure & dominii &
possessionis. Nec obstat (ut proponitur in h. §.) quod
servum fructuarium non possidemus, sed magis tene-
mus, ut ait *l. 1. §. quod ait prætor, quod legat.* i. civiliter
eum non possidemus .i. non animo domini, sed naturali-
ter, *l. 12. inf. h. t.* Tenere est verbum proprium naturalis
possessionis: *habere*, *possidere* civilis possessionis. At
novum id non est (quod notandum maxime ex hoc lo-
co) ut per eum, quem non possidemus, possideamus:

nam & per filiumfimil. (quem certe non posſidemus, A probaſſe ex l. communiæ, ſup. tit. prox. Itaque & ſocundum eam ſi communis, id accipi oportet omnibus, ut re & quoad eum unius ex dominis, etiam omnibus ab initio ſervus acquirat pro partibus dominicis, quod & paulo poſt tradit; conferens ſervum fructuarium cum ſervo communi l. 27. de ſtipulat. ſerv. At certe poſſeſſa tenuta, & effectu ipſo contingente per judicium commun dividundi, ut id ſibi in ſolidum habeat & ferret unus ex dominis, quos ex re, five perſulo id ſervus communis comparavit.

filiumfamilias, inquam, quem non poſſidemus, poſſi- filiumfamilias, inquam, quem non poſſidemus, poſſi-
dentia, quod acquirit ſibiſcet, & per eum limiliter de dentia, quod acquirit ſibiſcet, & per eum limiliter de
eunia ſtatu his eſt, quamvis poſt ordinatam liberalem eunia ſtatu his eſt, quamvis poſt ordinatam liberalem
litem, libr. clem cauſam, eum non poſſideremus, l. ſi ſer. litem, libr. clem cauſam, eum non poſſidemus, l. ſi ſer.
§. ult. de lib. caſ. Quid plura? etiam per liberum ho- §. ult. de lib. caſ. Quid plura? etiam per liberum ho-
minem procuratorem noſtrum, quem certe non poſſi- minem procuratorem noſtrum, quem certe non poſſi-
demus, poſſidemus, l. C. Comm. ut. Ita municipes per demus, poſſidemus, l. C. Comm. ut. Ita municipes per
ſervum publicum poſſident, quem tamen non poſſi- ſervum publicum poſſident, quem tamen non poſſi-
dent, §. ult. h. t. Item per ſervum noſtrum ab alio be- dent, §. ult. h. t. Item per ſervum noſtrum ab alio be-
na aut mala fide poſſeſſum, quod bona fide poſſeſſo- na aut mala fide poſſeſſum, quod bona fide poſſeſſo-
re vel etiam, vel nomine tenus poſſeſſionem non appre- re vel etiam, vel nomine tenus poſſeſſionem non appre-
hendit, non poſſidemus, poſſeſſ. inquam, naturaliem, hendit, non poſſidemus, poſſeſſ. inquam, naturaliem,
non civilem, ut diximus in §. ſed & ſi non poſſidemus, non civilem, ut diximus in §. ſed & ſi non poſſidemus,
per eum quem non poſſidemus, non poſſidemus civili- per eum quem non poſſidemus, non poſſidemus civili-
ter. Ergo nec uſucapimus: poſſidemus tamen natura- ter. Ergo nec uſucapimus: poſſidemus tamen natura-
liter. Subiicit in §. eaterum, ita demum per ſuprædi- liter. Subiicit in §. eaterum, ita demum per ſuprædi-
ctos, id eſt, per filium, aut ſervum proprium, vel com- ctos, id eſt, per filium, aut ſervum proprium, vel com-
munem, per ſervum fructuarium, per hæc poſſidere munem, per ſervum fructuarium, per hæc poſſidere
vivum alienum, aut liberum hominem bona fide poſſe- vivum alienum, aut liberum hominem bona fide poſſe-
ſſum nobis poſſeſſionem adquiri: quia bona fides compe- ſſum nobis poſſeſſionem adquiri: quia bona fides compe-
tens ſervientis, id eſt, domini ſervi, videlicet ſi habeant in- tens ſervientis, id eſt, domini ſervi, videlicet ſi habeant in-
telledum. Sic ſemper intelligere oportet, & habitari an- telledum. Sic ſemper intelligere oportet, & habitari an-
mum poſſidendi: non certe per furioſum, qui ſenſu & mum poſſidendi: non certe per furioſum, qui ſenſu &
animo propemodum caret: non item per impuberem animo propemodum caret: non item per impuberem
conſilii & intellectus incapacem, l. ſi filius familias, per conſilii & intellectus incapacem, l. ſi filius familias, per
puberem conſilii poſſeſſionem, five corpore impuberis puberem conſilii poſſeſſionem, five corpore impuberis
conſilii capacis, proculdubio acquiremus poſſeſſionem, conſilii capacis, proculdubio acquiremus poſſeſſi-
ſi nonem, & quia & impubes ipſe fibi, quod conſilii capax onem, & quia & impubes ipſe fibi, quod conſilii capax
eſt, poſſeſſionem acquirere poteſt: maxime, inquit, ſi eſt, poſſeſſionem acquirere poteſt: maxime, inquit, ſi
tutore cuſtore, addit maxime, quia & hinc tutore ibi tutore cuſtore, addit maxime, quia & hinc tutore ibi
adquirit poſſeſſionem, qui intellectum capit res, quæ adquirit poſſeſſionem, qui intellectum capit res, quæ
agitur. agitur.

Ad §. Pupillus per ſervum ſine puberem, ſive impuberem Ad §. Pupillus per ſervum ſine puberem, ſive impuberem
adquirit poſſeſſionem, ſi tutore auctore juſſerit eum re in adquirit poſſeſſionem, ſi tutore auctore juſſerit eum re in
poſſeſſionem. poſſeſſionem.

A Dde, impuberem conſilii capacem non tantum A Dde, impuberem conſilii capacem non tantum
per ſe, ſed etiam per ſervum ſuum puberem, vel per ſe, ſed etiam per ſervum ſuum puberem, vel
impuberem, acquirere poſſeſſionem, quando ſervus impuberem, acquirere poſſeſſionem, quando ſervus
nondum ſit capax intellectus, ſi modo tutoris tutori- nondum ſit capax intellectus, ſi modo tutoris tutori-
bus impubes erit in poſſeſſionem, quia tutoris juſſu bus impubes erit in poſſeſſionem, quia tutoris juſſu
ſanctus, quod dicebat ſenſiſſe Proculeios, voluntas, aut ſanctus, quod dicebat ſenſiſſe Proculeios, voluntas, aut
imo ad poſſeſſionem, exigitur: quia quisquis non imo ad poſſeſſionem, exigitur: quia quisquis non
adquirit poſſeſſio, qui proficiat ad uſucapionem: adquirit poſſeſſio, qui proficiat ad uſucapionem:
Poſſeſſio civilis, nifi ex cauſa peculiari, aut ſingulari Poſſeſſio civilis, nifi ex cauſa peculiari, aut ſingulari
per eos, qui in poteſtate noſtra ſunt. Eſt quod addas per eos, qui in poteſtate noſtra ſunt. Eſt quod addas
hic, quæ tradidi, ne quid dubitationis in eis relinqui hic, quæ tradidi, ne quid dubitationis in eis relinqui
videatur: nempe hæc, quæ ſi de ſervo ſpecialiter, quem bona videatur: nempe hæc, quæ ſi de ſervo ſpecialiter, quem bona
fide poſſidemus, vel filiofamil. maxime obſervare vos re- fide poſſidemus, vel filiofamil. maxime obſervare vos re-
lim, me adjecille, quem bona fide poſſidemus, tanquam lim, me adjecille, quem bona fide poſſidemus, tanquam
ſervum proprium. Nam & filiumfamilias eumdem apud me ſervum proprium. Nam & filiumfamilias eumdem apud me
habeo, non tanquam ſervum proprium, ſed tanquam habeo, non tanquam ſervum proprium, ſed tanquam
filium meum, juſto errore ductus, ſed ſimilitudine ad- filium meum, juſto errore ductus, ſed ſimilitudine ad-
huc meum, ut ne ex re quidem mea, vel ſui operis mihi quicquam adquirit, l. 20. inf. Et ratio differen- mihi quicquam adquirit, l. 20. inf. Et ratio differen-
tiæ elegans reddicturia, l. pulfo, eit. ſeq. Per filium itaque tiæ elegans reddicturia, l. pulfo, eit. ſeq. Per filium itaque
igitur, quem bona fide poſſidemus, tanquam ſervum igitur, quem bona fide poſſidemus, tanquam ſervum
proprium, adquiro, quod adquirit ex re noſtra, vel proprium, adquiro, quod adquirit ex re noſtra, vel
ex ſuis operis: quod & per hæreum hæredem, & per ex ſuis operis: quod & per hæreum hæredem, & per
alium bonæ fidei, quamvis ſit in patris poteſtate. At per fi- alium bonæ fidei, quamvis ſit in patris poteſtate. At per fi-
lium alienum, quem habemus in familia tanquam no- lium alienum, quem habemus in familia tanquam no-
ſtrum, exiſtimantes eum eſſe filium noſtrum, ſi non ſtrum, exiſtimantes eum eſſe filium noſtrum, ſi non
quidem noſtra, vel ex ſua operis quicquam adquirimus: quidem noſtra, vel ex ſua operis quicquam adquirimus:
qua diſtinctio valde notanda eſt. Poſſunt omnes hi qua diſtinctio valde notanda eſt. Poſſunt omnes hi
non obſervatis iſtiſi in his quæ tradimus. Deinde in his, non obſervatis iſtiſi in his quæ tradimus. Deinde in his,
quæ diximus de ſervo communi, eum uti ex dominis quæ diximus de ſervo communi, eum uti ex dominis
adquirere in ſolidum, non ſolum ſi quid nomine, vel adquirere in ſolidum, non ſolum ſi quid nomine, vel
cauſa unius ex dominis adquiritur, ſed & ſi quid ex re cauſa unius ex dominis adquiritur, ſed & ſi quid ex re
unius ex dominis adquiritur, ex peculio, quod fequitur unius ex dominis adquiritur, ex peculio, quod fequitur
unum ex dominis, quod non eſt omnium dominorum unum ex dominis, quod non eſt omnium dominorum
commune: obſervare, inquam, vos velim qui eum commune: obſervare, inquam, vos velim qui eum

Alias ſervi fugitivi poſſeſſio per omnia animo retine- A eſti poſſeſſionem non acquirat, dominum tamen acqui-
tur. Et hæc ſententia obtinuit. Nec movere non debet rit, ut Joannes ſenſit recte: vel id, quod acquirit ex ſuis
l. ſervi, §. ult. de furt. quod dicat, dominum ſervum fugi- operis creditor imputat in fortem, non etiam lucrifacit,
tivum videri poſſidere, qui non poſſidetur ab alio, vel l. C. de pign. act. Addit Accurſius, non ad uſucapionem
qui non gerit fe pro libero, & hoc dominio tantum profite- tantum dominum videri ſervum reapte pignori datum
re ad uſucapionem. Tantum, inquit, (qua ratiocinia eſt poſſidere, ſed etiam ad hanc cauſam, ut eviteat cuiuſmodi
taxativus) non per omnia: quia alio loco reſpicit auctor judicio ſibi, quem non prædium poſſeſſores, qui habent
juris id ipſi, quod erat ſuum, ſervum controverſiam, quod conſtabat inter omnes, vel ad uſucapionem ſaltem,
quod conſtabat inter omnes, vel ad uſucapionem ſaltem, fugitivum poſſideri. Ceterum obtinuit, ut & ad alias
fugitivum poſſideri. Ceterum obtinuit, ut & ad alias eloquæ cauſas poſſideri videatur cum hoc modo, cum
eloquæ cauſas poſſideri videatur cum hoc modo, cum hac exceptione, quamdiu ab alio non poſſidetur, vel quam-
hac exceptione, quamdiu ab alio non poſſidetur, vel quam- diu ipſe pro libero ſe non agit, ut dixi ſup. In hoc §. hoc no-
diu ipſe pro libero ſe non agit, ut dixi ſup. In hoc §. hoc no- tandum eſt illo loco, ſi non poſſidetur, Glofſius
tandum eſt illo loco, ſi non poſſidetur, Glofſius ſuppleve, rerum poſſeſſionem per ſervum fugitivum, ma-
ſuppleve, rerum poſſeſſionem per ſervum fugitivum, ma- le: cum manifeſto de ipſius ſervi uſucapione loquatur,
le: cum manifeſto de ipſius ſervi uſucapione loquatur, que fuga non interrumpitur, quamvis ſervus ſit in
que fuga non interrumpitur, quamvis ſervus ſit in rebus per eum ſervum poſſeſſis, l. ſi ſervus, de Public. in
rebus per eum ſervum poſſeſſis, l. ſi ſervus, de Public. in rem act. quam legem Accurſius obiicit huic poſſeme
rem act. quam legem Accurſius obiicit huic poſſeme parti huius: cum conſultatio, per ſervum fugitivum do-
parti huius: cum conſultatio, per ſervum fugitivum do- minio poſſeſſionem eum, quas adquirit, adquiri, quaſi
minio poſſeſſionem eum, quas adquirit, adquiri, quaſi ſcilicet ex l. ſi ſervus colligatur, non adquiri, quod ibi
ſcilicet ex l. ſi ſervus colligatur, non adquiri, quod ibi lex non dicit: imo (ut Accurſius refert ex quo-
lex non dicit: imo (ut Accurſius refert ex quo- rundam ſententia, quos tamen non ſequitur) fatis aperte
rundam ſententia, quos tamen non ſequitur) fatis aperte illa l. ſi ſervus fugitivus ſignificat, rerum quas
illa l. ſi ſervus fugitivus ſignificat, rerum quas gerat ſibi in fuga, poſſeſſionem civilem dominio acqui-
gerat ſibi in fuga, poſſeſſionem civilem dominio acqui- rere, cum reſ, quam ſervus fugitivus emit, & accipit a
rere, cum reſ, quam ſervus fugitivus emit, & accipit a non domino, dominio ſuo deferat Publicianum actio-
non domino, dominio ſuo deferat Publicianum actio- nem. Civilem, inquam, poſſeſſionem dominio adquiri
nem. Civilem, inquam, poſſeſſionem dominio adquiri per ſuptiivum ea lex dicit, etiamſi nondum dominus
per ſuptiivum ea lex dicit, etiamſi nondum dominus naturaliter nullus fuerit. Nihil eſt certius.
naturaliter nullus fuerit. Nihil eſt certius.

Ad §. Per ſervum corporaliter pignori datum, non adqui- Ad §. Per ſervum corporaliter pignori datum, non adqui-
rere via poſſeſſionem, ſi ſervus ſit ſervus non communis rere via poſſeſſionem, ſi ſervus ſit ſervus non communis
ceuſeo tenuiter eum a debitore poſſideri, ut ſuperius, non ceuſeo tenuiter eum a debitore poſſideri, ut ſuperius, non
creditoris, quia non ſtipulatione, nec ullo modo per eum creditoris, quia non ſtipulatione, nec ullo modo per eum
adquiret, quamvis ſit ſervus communis. adquiret, quamvis ſit ſervus communis.

H Æc ſi eſt de ſervo reipſa creditori pignori dato, non B
de pignori oppoſito nuda conventione, ſed de tra-
dito pignori corporaliter. Quæritur an per eum debitor
vel creditor poſſeſſionem adquirat? Et primum quidem
debitor per eum poſſeſſionem non adquirit: quia ubi
eſſet poſſeſſione creditori per ſervi traditionem, pro-
tinus acquiſita eſſet, ut ſuperius fuit ſaltum, eumdem modo ſoli-
dere, nifi ad unum caſum dumtaxat: id ad uſucapionem dum ſervus
implendum. Creditoris enim poſſeſſio non interrumpit ſuper corporaliter pignori datus, non eſt, ſi ſervus recep-
ſuper corporaliter pignori datus, non eſt, ſi ſervus recep- tit, ſup. Ita receptum eſt utilitatis cauſa: ut item per
tit, ſup. Ita receptum eſt utilitatis cauſa: ut item per omnia debitor intelligatur ſervum pignori traditum
omnia debitor intelligatur ſervum pignori traditum poſſidere, nunquam eſt receptum. Itaque quod ad illas
poſſidere, nunquam eſt receptum. Itaque quod ad illas cauſas attinet, debitor ſervum pignori traditum credi-
cauſas attinet, debitor ſervum pignori traditum credi- tori non poſſidet: fed creditor, cui poſſeſſione eſſit, &
tori non poſſidet: fed creditor, cui poſſeſſione eſſit, & conſequenter debitor per eum poſſeſſionem adquirit
conſequenter debitor per eum poſſeſſionem adquirit nem. Per eum, quem non poſſidemus, poſſidere poſſe-
nem. Per eum, quem non poſſidemus, poſſidere poſſe- mus: ut per filiumfam. per procuratorem noſtrum, vel
mus: ut per filiumfam. per procuratorem noſtrum, vel per alium quemcumque, ſi ſervus poſſideatur: fed
per alium quemcumque, ſi ſervus poſſideatur: fed non ſi ab alio poſſideatur ex cauſſione noſtra: Creditor
non ſi ab alio poſſideatur ex cauſſione noſtra: Creditor quoque per ſervum fibi pignori datum, quamvis eum
quoque per ſervum fibi pignori datum, quamvis eum poſſideat, naturaliter ſcilicet, (non enim animo domi-
poſſideat, naturaliter ſcilicet, (non enim animo domi- ni, §. hoc tamen dominii, fed jure pignoris) quamvis, in-
ni, §. hoc tamen dominii, fed jure pignoris) quamvis, in- quam, quæ poſſeſſio per eum creditor, qua ner dominium,
quam, quæ poſſeſſio per eum creditor, qua ner dominium, vel obligationem, vel quicquam aliud. Id enim agitur
vel obligationem, vel quicquam aliud. Id enim agitur in contrahendo pignore inter debitorem & creditorem,
in contrahendo pignore inter debitorem & creditorem, ut nihil per eum ſervum creditori acquirum poſſeſſio
ut nihil per eum ſervum creditori acquirum poſſeſſio ſemper animo retinetur, quamdiu ab alio non poſſide-
ſemper animo retinetur, quamdiu ab alio non poſſide- tur. At ſi alius eum poſſeſſionem, dum fuit in fuga,
tur. At ſi alius eum poſſeſſionem, dum fuit in fuga, apprehenderit, vel etiam, ſi ipſi dia pro libertis ſe gerat,
apprehenderit, vel etiam, ſi ipſi dia pro libertis ſe gerat, & parati ſint pro fua libertate, pro capite litigare:
& parati ſint pro fua libertate, pro capite litigare: quia ſane his caſibus dominus omnino deſiit eos poſſi-
quia ſane his caſibus dominus omnino deſiit eos poſſi- dere, nec per eos poſſeſſionem civilem acquirit, ut illam
dere, nec per eos poſſeſſionem civilem acquirit, ut illam rem ſibiſcere poſſit, l. bonæ fidei, in fine ſup. tit. pro-

Ad

C

D

E

F

Ad §. Idem dicendum eſt, *ſi ſervum communem juſſero adire hereditatem, quæ propter partem meam acquiritur.*

Ad §. Hinc, quæ de ſervis diximus, *ita ſe habent, ſi & ipſi velint vobis adquirere poſſeſſionem. Nam ſi jubeat ſervum communem pro ſuis partibus adire hereditatem, & nolit ille, ſed patiatur Vim adquirere, non eſt ille adquirendæ poſſeſſio.*

Finge: hereſ ſcripto ex parte teſtatoris ſervum præfe-
gavit: *heres ſervi* prælegati partem capit ſine hereditaria *a ſemetipſo*, partem jure legati a cohærede, *L. in quæſtione, ad leg. Falcid. L. filium quem, C. Famil. erciſc. Item quæ, §. ult. fup. de leg. quidnis ut eodem.* Et propter eam quidem partem, quam heres in ſervo habet jure legati: licet pro altera parte ſervus hereditarius ſit, id eſt, jure hereditario herædi obvenerit: tamen per eam ſervum, quaſi in hereditarium rei hereditariæ poſſeſſionem acquirere poteſt: nec enim eſt hereditarius propriè, qui & ſibi ſure, quam hereditario acquirere poteſt. *Et ſimiliter, ſi* Sticbus heres eſt ſcriptus, qui mihi cum teſtatore communis eſt propter partem, quam in eo habco jure meo, per cum noſtra mihi adeamus hereditatem, quia hereditas acquiritur, quemquem hoc pacto mihi alteri para fervi obvenerint, ſtatque mea jure hereditario, quæ eſt ſententia §. *ſi ex parte.*

Ad §. *Hic, quæ de ſervis.* Diximus ſupra, ſervum proprium vel alienum, vel communem bona fide poſſeſſum, vel fructuarium, multi acquirunt poſſeſſionem, ſi ſed per eos dominus adeat hereditatem, ſi *ſervum*, ſi modo ſupradicti ſervi habeant inteſtellum poſſidendi, ut puta ſi ſint ſanæ mentis & puberes, pubertatisque proximi. Addit hic alium modum, ſive *quaſi-modum*, *ſi modo habeant voluntatem nobis poſſidendi*: Non ſi extraneo, non nobis, velint poſſidere, per me non poſſidebunt. Item juſſu noſtro ſervus in poſſeſſionem, & juſſus meus exigitur extra cuſtodiam peculiarem, & nomen meum, quo ſcilicet poſſeſſionem apprehendat: reſtoquin non me poſſidebit, non poſſidet poſſeſſionem, cujus nomine eam apprehendit, ni ſcilicet voluerit, aut eatum habente, *ita quæ, ſup. eit. prox.* Retinabitio juſſus vel mandato comparatur. Et mandatum quemadmodum

Ad §. Per procuratorem, *inquam, constituimus poſſeſſio nobis adquiritur. Cum autem ſui nomine noſtri fuerint poſſeſſionem, vim eam ſe movere, ut operam dumtaxat ſuam accommodare nobis, non poſſunt acquirere: dicimus, ſi dixerimus, quod ea non adquirit nobis poſſeſſionem, quo nobis nomine acceperit, ſuturum, ut neque ea poſſideat, cui res tradita ſit, quia non habeat animum poſſidendi, neque is, qui tradiderit, quoniam eſſent poſſeſſionem.*

Equitur in hac §. quod jam ſupra diximus ſæpe, per procuratorem nobis adquiri poſſeſſionem, ita demum ſi velit nobis poſſidere, ſi operam nobis ſolis ſuam accommodet, & poſſidendi vendat noſtro, non ſuo nomine, & mandatu ſuſcipiant noſtro, vel etiam retabuitione tecta, *L. 47. §. 1. conf. hoc tit.* id eſt, voletatibus nobis, non nolentibus. Scientiam autem & ignorantiam hoc nobis, voluntas noſtra ſufficit, hoc requiritur etiam ut ſciamus, procuratorem apprehendiſſe poſſeſſionem noſtro nomine. Et hoc ſatis verum eſt, ignorantibus nobis, ut puta ſi ſervus, qui mihi communis eſt propter partem, & per poſſeſſionem dominium, ſi dominus procuratori noſtro rem tradiderit noſtro nomine. Utilitatis ratio hæc eſt, ut quibus in rebus ſemper intereſſe non poſſumus, in his, ut Marc. Tullius ait pro Roſcio Amerino, operæ noſtræ vitare frudes imminum ſupponatur, ne aliquem vacet poſſeſſio, dum non vacat nobis enim per noſtrum ſpiritum apprehenderet. Et pertotum quoque ſimiliter, & per curatorem poſſeſſio acquiritur pupillo etiam infanti, *L. 3. Cod. eod. tit.* & furioſo per curatorem: quia & hi vice dominorum ſunt ſicut procuratores, *l. ult. pr. de reg. Jur.* Per procuratorem obligatio nobis non acquiritur, per procuratorem dominium nobis non acquiritur ſine poſſeſſionem, quæ ſit juncta

A dominio: at poſſeſſio per procuratorem nobis adquiritur, hoc ſtudentes utilitate & ratione expeditionis rerum, ratione apprehendendæ poſſeſſionis, quam non ſemper per noſtra noſtipſos apprehendere poſſumus, *l. t. C. per quas perſ. nob. acquir. l. 14. §. ult. inf. de furt.* Dixi, *ne aliquem poſſeſſor vacet*, quia, ut hic respondetur §. ſi per procuratorem mihi non adquiratur poſſeſſio, cui res tradita eſt meo nomine, eveniet, ut neque ego poſſideam, neque procuratus meus, quia non habet animum ſibi poſſidendi, neque is, qui tradidit, quia poſſeſſionem reliquit. Poſſeſſionem cedere, eſt tradere, & nolle poſſidere: quo genere proximus animitur poſſeſſio, §. *ſi vir, fup.*

Ad §. Si ſufferim, *quodammodo procuratori eam tradere, cum ea in præſentia ſit: videri mihi tradidiſſe, Proculus ait. Interpoſitio eſt, ſi nemo adverterit, ſufferim alio dare. Ut ſi ſervus corpore & animo neceſſe apprehendere poſſeſſionem, ſed etiam nolit, & affectu, & argumentis effe aut res, quæ propter magnitudinem prædiorum, mutatis non ſtatuat, ut ſupra diximus. Nam pro traditio eas haberi, ſi in re præſenti conſenſerimus, & cum tradidiſſe videri, cum alterius nolle contrarius empitori ſuadeat ſuciens.*

Mox addit in §. pen. fi rem, quam emi, procuratori tuo mea tradi tenditur nihil mea: tum præſentem, inquam, & me præſente: Hoc caſu licet ego rem non acceperim, aut apprehenderim meo corpore, tamen non per procuratorem meum, ſi per meipſum mihi poſſeſſio acquiſita videtur. Hoc præſentia rei, & præſentia mea facit, quæ pro apprehenſione corporali habetur: ſi cui ſi proponitur me præſente ſipulatur; præſentia mea facit, ut ego ſtipulatus videar, & non per procuratorem (quod nec potest) mihi obligatio acquiratur, ſed per meipſum, *l. 1. §. ult. ff. de verb. obl. l. 3. C. de verb. & comm. ſtip.* Et eodem modo ſi debitor meus pecuniam, quam habet in manu præſentem, ſolvere mihi partum, mihi offerat, & ego pecuniam non attingam, ſi mihi abſum illum eam pecuniam aliidare, mihi data ſoluta videtur. Non enim, inquit eleganter, corpore & actu necelſe eſt poſſeſſionem apprehendere, ſed etiam poteſtate & affectu, id eſt, quali corpore & quali actu quodam, ſic legendum eſt, *actu*: nam Cujacii videntur legiſſe, *actio, quidam vir emptionis actio ſpectatur*, id eſt, corporali actu, ut ſi-huius legis: licet maxime corpore ſuo rem contingant, & *l. 18. §. penult. ff. hoc tit.* Et vendiderem, quod mentem de-
D ponere in meo domo ſufferim, poſſidere me eorum eſt: quasquem (inquit) id nemo dum attigerit, quoniam empitor ampliſſe intelligitur, qui ſuffit rem deponi in domo ſua. Et ex empitor attigiſſe aut apprehendiſſe videtur fundum, quem ei venditor demonſtravit omnibus & a longe, ex turri illius, *l. 1. §. pen. hoc tit.* Conſequens eſt, ut ei res neque mihi, neque alii voluntate mea tradita ſit, ſed in conſpectu meo poſita & demonſtrata mihi dicente venditore, *dari tibi fundum, ſi mihi placuerit*, mea ſit tradita videatur, *l. pecuniam, de pactis.* Et (ut hic oſtendatur) hoc modo plerumque res geritur columnis venditis, quæ propter magnitudinem prædiorum ex loco moveri poſſunt, ut venditio ſit, ſi ſolum ſuſtulit in præſenti. Itemque venditio eſt viui, ſolo ed in cella vinaria ſuſtulit quod cellam, maxime tradita videtur, *l. 74. §. ult. de contr. empt.* Non ſimul eſt claves mihi, ſi ſuſtaduant apud cellam vinariam in re præſenti, *l. Servius, de contrab. empt.* At ſatis eſt, venditionem vini ſieri apud cellam vinariam, eſt claves non tradantur, quod notandum eſt.

Ad §. Municipes per ſe nihil poſſidere poſſunt: *quia univerſi ſingulorum non poſſunt. Forum autem, & Balneum, ſimilia non poſſidentur, ſed promiſcue hos tenentur. Sed Narcissus filius eſt, per forum, quæ peculiarium adquirit eum, & per ſiderc & ſibi ſuſtaque poſſe. Sed quidam contra putant: quæ-nium ejus ſervus non poſſideant.*

Ad L. II. Sed hoc jure utimur, *ut & poſſidere & uſucapere municipes poſſint. Idque ita & per ſe, & per ſervum, & per liberam perſonam adquirere.*

IN *fund. h. t.* docet, Municipes, id eſt, cives cujuslibet civitatis per ſe nihil poſſidere poſſe quia univerſi conſentire non poſſunt (de ingenuis, qui in regulis Ulpiani *prima universi corpore hereditatem non poſſunt*) & in adquirenda poſſeſſione ſine conſenſu, animo, voluntate opus eſt. Reſte, *per ſe*, municipes per ſe nihil poſſidere poſſunt: nam per ſervum publicum, licet eum proprie non poſſidant, poſſidere, atque etiam uſucapere ex peculio ea cauſa poſſunt: per libertum quoque patronis, ut ait *l. 2. h. t.* id eſt, per adlorem Reip. poſſidere poſſunt: atque ita ſit, *ut quod per ſe non poſſunt, poſſint per alium, & per ſervum, quod per ſervum non poſſunt, poſſint per liberum*, & per quemcumque alium. Et hæc ſententia non poſſidere per ſe poſſidere forum, & Baſilicam, & balneas ſive thermas, & porticus, & theatra vel amphitheatra, & campum publicum, vel ita loca publicis uſibus deſervientia, quoniam non poſſidentur, ſed his promiſcue utuntur. Et longe diſtat ideo a poſſeſſione, ibus ab uſu, qui poſſeſſionem habet, quod hic, dicet aperte, & docui ſuſius initio huius tit. Apuleius in 1. *Apologia* pro ſe ipſo, *pluribus rebus*, inquit, *poſſeſſus eram, non ſum.*

Ad L. II. Poſſideri autem poſſunt, *quæ ſunt corporalia.*

Ad §. Et adjiciendum eſt, *animum*: *neque per ſe animum, non per ſe corpus. Quod autem dominus, & corpore, & animo adquirere nos dicimus poſſeſſionem: adeo ut neque animo ſolo adquiratur poſſeſſio, neque corpore ſolo, nunc gloſſæ circumambulet: ſed falſo, quamdiu perſonam ejus ſuſtinetur, dum nemo, qui adquirere hoc ſit, ait ſuſtinet: ea ſolum ad terminum velit poſſidere.*

Ex 2. incipit a notioribus, cum hoc proponit, *poſſidere ea poſſe corpore*: quibus tamen verbis tacite excludit ea, quæ corpore vacant, quæ tactui vel afpectui non ſubjacent, ut ſervitutes, & hæreditas, & ſimilia, ut præcipitur, quæ vocantur *incorporalia*: quibus ſunt jura nominum, hæc non poſſidentur, ſed quali poſſidentur, cujus rei exempla ſatis ſuperque ſunt. Quæ autem poſſidentur, ea ſtimatur eſſe, *l. ſi dominus, ſi ſervitutes, h. tit. penult. §. item ut qui, ex poſſ. tuit. conf.* Quamobrem, & de his interdicta locum habere dantur, *l. quotiens, de ſervitut.* Poſſideri autem proprie corpora tantum, & ſubſtantia res, *l. 3. §. penult. hoc tit.* Quamobrem, & de his poterit in meo domo ſufferim, poſſidere me eorum eſt: quasquem (inquit) id nemo dum attigerit, quoniam empitor ampliſſe intelligitur, qui ſuffit rem deponi in domo ſua. Et ex empitor attigiſſe aut apprehendiſſe videtur fundum, quem ei venditor demonſtravit omnibus & a longe, ex turri illius, *l. 1. §. pen. hoc tit.* Conſequens eſt, ut ei res neque mihi, neque alii voluntate mea tradita ſit, ſed in conſpectu meo poſita & demonſtrata mihi dicente venditore, *dari tibi fundum, ſi mihi placuerit*, mea ſit tradita videatur, *l. pecuniam, de pactis.* Et (ut hic oſtendatur) hoc modo plerumque res geritur columnis venditis, quæ propter magnitudinem prædiorum ex loco moveri poſſunt, ut venditio ſit, ſi ſolum ſuſtulit in præſenti. Itemque venditio eſt viui, ſolo ed in cella vinaria ſuſtulit quod cellam, maxime traditi videtur, *l. 74. §. ult. de contr. empt.* Non ſimul eſt claves mihi, ſi ſuſtaduant apud cellam vinariam in re præſenti, *l. Servius, de contrab. empt.* At ſatis eſt, venditionem vini ſieri apud cellam vinariam, eſt claves non tradantur, quod notandum eſt.

Ad §. Municipes per ſe nihil poſſidere poſſunt: *quia univerſi ſingulorum non poſſunt. Forum autem, & Balneum, ſimilia non poſſidentur, ſed promiſcue hos tenentur. Sed Narcissus filius eſt, per forum, quæ peculiarium adquirit eum, & per ſiderc & ſibi ſuſtaque poſſe. Sed quidam contra putant: quæ-nium ejus ſervus non poſſideant.*

Ad L. II. Sed hoc jure utimur, *ut & poſſidere & uſucapere municipes poſſint. Idque ita & per ſe, & per ſervum, & per liberam perſonam adquirere.*

A Nos per se partem incertam possideri posse negamus. Joannes in illa objectione dixit esse, *captionem ex accidenti*: diceremus potius, ex figura dictionis, quæ & captio dicitur *secundum quid*, & qualiter, quia a substantia ad qualitatem transitus fit, vel (ut dicam explicatius) a quæstione quid possideri possit, vel non, fit mutatio ad quæstionem, qualiter quove modo quid possideatur, vel non. Porro quod dixit initio hujus legis, *possessionem solo animo non adquiri sine corpore*, hoc repetitum exstat locis innumeris. Id comprobatur etiam in §. *Neratius*, qui initio & hoc probat, nec ante animo possessionem adquiri, quam corpore apprehensa sit. Corpus præcedere, sequi animum, subsequente animo tum perfici & adquiri possessionem, ceterum possessionem omnem incipere a corpore. Quamobrem in hoc §. Neratius & Proculus reprehenduntur, qui existimabant, thesaurum, quem scio,
B nuper defossum in fundo meo (ergo thesaurus non accipitur pro eo, cujus non exstat memoria) cum de thesauro agat nuper defosso, quem ego scio positum in fundo meo, hunc, inquam, thesaurum Neratius & Proculus existimabant, me possidere, si & possidendi thesauri animum habuero. Hac ratione, quia quæ deest corporalis apprehensio, ea suppletur scientia animi mei, scientis in fundo meo thesaurum esse. Scientiam meam exigunt Neratius & Proculus. Plus dicebant veteres, nempe Brutus & Manilius, etiam ignorantem fundo thesaurum commendatum esse, thesaurum possidere: & quod amplius est usurpare simul cum fundo, quod Neratius & Proculus maxime improbant, quod ad usucapionem attinet, quia neque ignorans quicquam usucapere potest, nisi res pe-
C culiares filiorum & servorum, *l. si emptum, tit. seq.* neque sciens, propter malam fidem, quia non hoc tantum scit thesaurum reconditum esse in suo fundo: sed etiam alienum eum esse. Quod enim scit suum non esse, id etiam scit, aut scire debet, alienum esse, *l. ult. C. unde vi, l. ult. §. nemo, commun. de legat.* Unde Demosthenes ad furem excusantem se, & dicentem, nesciebam rem tuam esse, *οὐκ ᾔδα ὅτι σόν ἐστι*, respondet, atqui sciebas tuam non esse, *ὅτι δὲ σοῦ οὐκ ἔστιν ᾔδεις*. Proinde Neratius & Proculus scientem quidem dicebant thesaurum possidere, sed non usucapere propter malam fidem, & ignorantem multo minus. At tandem horum sententia, Neratii scil. & Proculi etiam a Sabinianis improbata est, & obtinuit, nec thesaurum scientem vel ignorantem possidere, antequam eum invenerit, eruerit, & attrectaverit, ut
D *l. 44. inf. h. tit. l. thesaurus, ad exhib.* quia thesaurus ille res est mobilis, quæ latet in re immobili, & res mobiles (ea est earum natura) eatenus duntaxat possidemus, quatenus sub custodia nostra sunt, *§. Nerva, inf.* in hac *l. & l. 47. inf. hoc tit.* Non est autem thesaurus sub custodia nostra, antequam loco motus, & apprehensus sit. Et hæc est conclusio hujus §. hæc sententia, quæ tamen prima fronte alia videbitur esse, si obiter spectes hæc verba, quæ sunt in initio: *Neratius & Proculus existimabant solo animo non posse nos adquirere possessionem, si non antecedat naturalis possessio, ideoque si thesaurum, &c.* Imo Neratius & Proculus existimabant, solo animo nos adquirere possessionem thesauri, etiam si non præcederet naturalis possessio, naturalis apprehensio hæc verba, *si non antecedat naturalis possessio*, ad fundum referenda sunt,
E non ad thesaurum, *si non antecedat naturalis possessio rei principalis*, id est, fundi, solo animo, sola cupiditate non posse adquiri possess. thesauri, qui in fundo est. Et quod sequitur: *Ideoque si thesaurum in fundo meo positum sciam*, sic accipe, fundo meo, id est, a me possesso: & paulo post, *quia quod desit naturali possessioni, id animus implet*, id est, scientia animi mei, & affectus possidendi, cum fundo, & ima quoque atque prima fundi, deest autem naturali possessioni fundi, etiam naturalis possessio thesauri, & ita explicandus hic §.

Ad §. Ex plurimis causis *possidere eandem rem possumus, ut quidam putant, & eum, qui usuceperit, & pro emptore, & pro suo possidere. Sic enim & si ei, qui pro emptore possidebat, heres sim, eandem rem, & pro emptore, & pro herede possideo. Nec enim, sicut dominium non potest, nisi ex una causa contingere, ita & possidere ex una duntaxat causa possumus.*

EX *plurimis*, inquit, *causis possidere eandem rem possumus*. Nihil commune habet proprietas cum possessione, ut ait *l. 12. §. 1. & l. pen. in princ. inf. h. tit.* Discrimen inter proprietatem, & possessionem fecit, non stulta mortalium avaritia (ut Seneca ait, 10. Epist.) sed summa Jurisperitorum prudentia, rerumque ipsarum natura, & necessitas. Ac discrimina quidem duo præcipua ponuntur in hoc tit. unum in l. 17. alterum hoc loco. Proprietatem ex una tantum causa contingere: neque enim, quod semel ex una causa meum factum est, amplius ex alia meum fieri posse, nec retro posse id ex alia causa jam meum esse cœpisse, *l. 4. §. lana, tit. seq. l. 14. §. pen. de except. rei jud. l. in bello, §. si quis servum, de capt. & postlim. revers. §. sic itaque discretis, Instit. de actionib.* Possessionem autem ex plurimis causis contingere posse: proprietatis unum tantum titulum esse, unam causam, unam auctoritatem: possessionis causas sive titulos duos aut plures esse posse. Idem est causa & titulus. Teophil. *in §. sequen. de interdict.* titulum esse causam possessionis, causam traditionis, veluti venditionem, emptionem, donationem, permutationem, legatum, dotem, hereditatem. Possessionis autem plures aut duæ sunt causæ: ut, si rem alienam bona fide a non domino emero & accepero, ac deinde usucepero eam rem, & titulo pro emptore possideo, quia emi; & titulo pro suo, sive pro meo, quia usucepi, quia eam rem usu meam feci, *l. 1. inf. pro suo.* Duplici igitur ex causa eam possideo, ex causa emptionis, & ex causa usucapionis, at proprietatem ejus tantum habeo ex causa usucapionis. Nam venditio, & traditio facta a non domino, ejus rei me dominum non fecit. Et similiter, qui heres extitit ei, qui rem certam pro emptore possidebat, possidet & ipse eam rem pro emptore: sed & pro herede, id est, jure hereditario. Proprietatem autem ejus rei habet ex causa hereditaria tantum. Et consentit omnino cum his *lex 4. C. de contrab. emp.* dum ait, duplicari aut multiplicari non posse titulum possessionis, quia ibi possessio proprietatem significat, ut in *l. 78. de verb. signif.* Apulejus in *Asclepio*: *Quæcunque*, inquit, *terrena corporali cupiditate possidentur, merito possessionis nomine nuncupantur, quoniam non nata nobiscum, sed postea a nobis possideri cœperunt.* Hæc sunt verba Apuleii. Possessio plerunque causa est proprietatis, puta traditio facta a domino animo mutandi dominii, *l. traditio, §. ult. sup. tit. prox.* Et causam pro effectu accipi in jure frequentissimum est.

Ad §. Ex contrario plures *eandem rem insolidum possidere non possunt: contra naturam quippe est, ut cum ego aliquid teneam, tu quoque id tenere videaris. Sabinus tamen scribit eum, qui precario dederit, & ipsum possidere, & eum, qui precario acceperit. Idem Trebatius probabat existimans, posse alium juste, alium injuste possidere, duos injuste, vel duos juste non posse, quem Labeo reprehendit: Quoniam in summa possessionis non multum interest, juste quis, an injuste possideat, quod est verius: Non magis enim eadem possessio apud duos esse potest, quam ut tu stare videaris in eo loco, in quo ego sto, vel in quo ego sedeo, tu sedere videaris.*

NOn ut possessionis plures possunt esse causæ, ita ex diverso dicit in hoc §. non ita plures possessores ejusdem rei in solidum esse posse. Hoc videtur esse contra naturam, ut quod ego teneam, tu etiam in solidum tenere videaris: ut quod ego tango, tu etiam in solidum tangere videaris: cui loco insisto vel insideo, ut tu etiam in solidum insistere, vel insidere eidem videaris, a quo actu corporali certissimum est possessionem incipere; ergo fieri etiam non potest, ut quod ego possideo, & tu quoque in solidum possidere videaris. Eadem est ratio proprietatis; Nam & plures ejusdem rei in solidum singuli

A guli domini esse non possunt, *l. si ut certo, §. ult. commod.* Unius hereditatis plures in solidum, uniusve hominis, ac proinde unius hereditatis plures in solidum heredes esse non possunt, hoc est plures domini ex causa hereditaria. Sed neque ex ulla alia causa adquirendi dominii, sed pro partibus tantum. Verum quæ pars cuique competit, ea ei competit in solidum, sicut ex Cypriani libro *de unitate Ecclesiæ*, est relatum in *Can. loquitur*, 24. q. 1. Episcopatus Ecclesiæ Christi, qui unus est, ut Ecclesia quoque una, a singulis, ait, in solidum partem teneri. Hoc igitur proprietas cum possessione commune habet, ut duo pluresve unius ejusdemque rei domini, vel possessores singuli in solidum esse non possint; sicut & illud inter se commune habent, de quo in *l. 1. §. per comm. supr.* ut per servum communem uni ex dominis in solidum
B adquiri dominium vel possessio possit. Habent & inter se plura communia alia. Dices: atqui lex 12. ait, nihil habere commune proprietatem cum possessione. Dicam, verum quidem hoc esse quibusdam in rebus, sed non in omnibus. Sicut quod Ulpianus ait in *l. 1. de legat.* 1. per omnia exæquata esse legata fideicommissis, quod est, nihil dissidere legata a fideicommissis. Verum quidem, id est in quibusdam causis, ut in ratione *legis Falcidiæ*, ad quam respicit illa lex, ut arguit inscriptio, non in omnibus causis, *διὰ παντὸς*, ut Græci dicerent, *οὐκ ἐπὶ πάντων*, nisi ex Justiniani novissima Constitutione, quæ & in omnibus exæquavit legata fideicomissis. Id vero, quod dicimus de possessione, ut duorum in solidum ea esse non possit: est ex Proculianorum sententia, quæ obtinuit: Nam Sabinianorum aliud judicium fuit, qui
C dari posse existimabant duos ejusdem rei possessores in solidum, in assem: & exemplo utebantur precarii, dicentes, tam eum, qui rogatus precario quid dedisset, quam eum, qui precario accepisset, possidere in solidum, unum corpore, alterum animo: unum naturaliter jure precarii, alterum civiliter jure dominii, quod & ex libris ad Sabinum adhuc relatum exstat in *l. cum qui; §. pen. inf. de precar.* At non obtinuit, ut dixi. Verius enim est, eum solum possidere, qui precario rogavit, ut sibi possidere liceret, & possidere naturaliter jure precarii. Dominum autem non possidere, quia ei possessione cessit, & protinus igitur amisit possessionem, ut *l. 1. 3. si vir, sup.* Trebatius quoque existimabat, unum juste, alterum injuste possidere posse eandem rem in solidum, puta, unum vi aut clam, alterum justa ex causa & bona fide. Quod etiam
D in *l. 3. uti possid.* supponitur, & vere quidem supponitur potius, quam proponitur, nimirum his verbis: *Si qui proponeret, veluti Sabinus aut Trebatius, concurrere justam & injustam possession.* Verius enim est, sicut duæ justæ, vel duæ injustæ possessiones non concurrunt, *l. duo inf. de precar.* ita nec unam justam, & alteram injustam, vel unam naturalem, alteram civilem concurrere. Si vi possideo, ergo is, cui vim intuli, quemque possessione dejeci, non possidet: si possideo naturaliter, veluti jure pignoris, vel ususfructus, vel precarii, ergo dominus non possidet: Nam ut hic ostenditur, ut Labeo dicebat, dissentiens a Trebatio, a quo tamen institutus fuerat, in summa possessionis (Basilica *ὡς τὸ συμπαντὶ τῆς κατοχῆς*) non multum interest, juste quis, an injuste, naturaliter, an civiliter possideat, qui quoquo modo possideat, utique
E possidet semper solus in solidum, absque concursu alterius. Unde, si duo juste, vel injuste possideant, non possunt singuli in solidum possidere, quod Trebatius fatebatur: non poterit etiam (quod idem Trebatius tamen diffitebatur,) unus eandem rem juste, alter injuste possidere. Et hæc sententia obtinuit, cui convenienter M. Tullius in Lucullo: *Aut Stoicus*, inquit, *constituatur sapiens, aut veteris Academiæ: utrumque non potest. Est enim inter eos, non de terminis, sed de tota possessione contentio.* Ubi tamen possess. proprietatem significare videtur; sed nihil refert, cum idem sit jus in utroque. Ne existimes autem hanc disquisitionem esse inutilem: Nam est ejus usus per quam necessarius in actionibus & in interdictis.

A Ad §. In amittenda quoque *possessione affectio ejus, qui possidet, intuenda est. Itaque si in fundo sis, & tamen nolis eum possidere: protinus amittes possessionem. Igitur amitti & animo solo potest, quamvis adquiri non potest.*

VUlgo dici solet, *eodem modo vinculum obligationis solvi, quo & quæri solet*, & nihil esse tam naturale, quam, ut quo genere quæsitum est, & solvatur eodem, *l. prout, de solut.* Hoc exemplo, obligationis scilicet, utuntur juris auctores, ut probent etiam possessionem eodem genere amitti, quo adquiritur: adquiri animo & corpore, non per se corpore, per se corpore etiam non amitti. Verum præterquam quod omnis comparatio aut similitudo plerunque claudicet, etiam huic compara-
B tioni obligationis cum possessione, sive exemplo additur temperamentum in *l. fere, de reg. jur.* nempe articulus *fere*, quod & in hanc rem Græci expendendum censent apud Harmenopulum *libro 2. Epit. tit. 1.* Hoc autem ideo, quia ut obligatio non quæritur nudo pacto, ita non solvitur vel amittitur nudo pacto. Hoc est certissimum, regulariter pactum nudum neque parere, neque tollere obligationem. At possessio amittitur per se animo solo, quæ tamen per se non quæritur animo, sive affectu solo, *l. 18. in princ. inf. hoc tit.* Itaque perpetua ea comparatio non est. Valet tamen in eo, quod dixi supra: itemque in hoc, quia sicut ignoranti, quæ semel adquisita est obligatio, non tollitur, ita nec possessio, *l. 46. inf. h. t.* quandoquidem possessio animo solo retinetur. Itaque si alius fundum tuum ingressus sit, te absente & ignoran-
C te, eumque teneat corporaliter, adhuc tamen fundum tuum tu solus possides, quamdiu ignoras eum occupatum esse ab alio. Ubi enim id resciveris, statim collabitur mens & opinio possidendi tibi. Et ita explicanda est sententia §. *in amittenda*.

Ad §. Si quis nuntiet, domum *a latronibus occupatam, & dominus timore conterritus, noluerit accedere: amisisse eum possessionem placet. Quod si servus vel colonus, per quos corpore possidebam, decesserint, discesserintve: animo retinebo possessionem.*

Ad §. Sed si alii tradiderint, *amitto possessionem: Nam constat possidere nos, donec aut nostra voluntate discesserimus, aut vi dejecti fuerimus.*

D POST §. *in amittenda*, hæc adscribuntur, quæ alium §. facere videntur. *Si quis nuntiet domum a latronibus &c.* Sententia hæc est, si latrones absentis domum occuparint, non ante intelliguntur, vel ipsi incipere, vel absens desinere possidere, quam absens resciverit latrones occupasse possessionem, & timore conterritus noluerit accedere: Nam ut obligatio, qua comparatione utitur *lex 46. §. ult. inf.* ut inquam, obligatio ignoranti non tollitur, ita nec possessio. Verum statim atque scivit, prædones domum suam occupasse, animo consternatus, plane desiit possidere possess. quam hactenus animo retinuerat, quod etiam ex hoc libro Pauli repetitur in *l. 7. inf.* & confirmatur *l. 25. §. ult. inf.* Facilius amittitur possessio, quam adquiritur, amittitur animo solo, non tamen adquiritur animo solo: quia præter animum, naturali ap-
E prehensione opus est. Recte autem hic §. proxime jungitur superiori, quia exceptio vel interpretatio est superioris, qui nimirum docet id quod dixit in extremo §. superioris, eum, qui animo retinet poss. adhuc possidere, licet alius sit in possessione, ita procedere, si prior possessor ignorat alium esse in poss. sed si sciat alium occupasse possess. & maxime, si metu repulsæ non redeat in prædium suum, protinus deponit animum possidendi, & possessionem igitur amittit. Animus cuique excidit possidendi, qui alium scit invasisse, *d. l. 25. §. ult.* Et placet valde quod Innocentius III. scribit in *cap. 9. de appellat. in 3. collect.* quia congruit omnino cum jure civili, in hunc modum: *Apud illum*, inquit, *remansit possessio animo, quæ non perditur, nisi ille se putet repelli, vel nisi veniens non*

fuerit adnotatus. Rursus, quod diximus, *semel quæsitum possessionem eamdem filio retinere posse, etiamsi peculio nullus non possidamus*, verissimum est, sive per nobismetipsis fos possideamus, sive per servum, aut filiumfamilias, sive per colonum, aut inquilinum, aut procuratores, qui aut aut colonum, aut subcedant de possessione, ut proponitur indistincte ex Pauli sententia in §. *quod si furari*: *Si decedente*, inquit, *decessorino*: non distinguit inter decedentes & discedentes: Rursus nec distinguit, qui discedunt, habuerint animum possidendi, an non habuerint, sed indistincte Proculus existimat, non animo retinere possessionem, illis decedentibus, vel discedentibus. Quæ Proculi sententia obtinuit, & compendiaria est & justissimo in *l. Ut. C. acd. tit.* De re ea fusius scripsimus ad Africanum §. 1. *l. 40. hoc tit.* Placeat autem valde hæc Proculi sententia. Nam (ut diximus) propriæ nitur initio hujus §. Proculi est, vel ex Proculi discipulis fubjecta ratio in hoc §. *Nemo tollitur*, inquit, *possessor nec*, id est, vel animo folo, donec ab voluntate noftra discesserimus. Corpore scilicet & animo nobis, vel animo solo, *aut vi discessi*, & derelicti de possessione locumus. Quo genere proculianæ abhorrent omnem animum possidendi, & corpore simul & animo possessionem amittimus: sed non etiam si servi aut colonus, vel inquilini nobis ita bene meriti fuerint & abdicatus, vel defidia quidam, vel dolo malo, ut illi liber patest ingressus: nam eorum defidia vel malitia non nobis nocebit, nec possit, & subtere possessionem, quam animo retinemus, dum existimamus eos indolere & insidere rei nostræ, vel etiam dum reticuimus eos dolere possessionem, vel etiam dum nescimus eos nobis possidere: ad hæc addimus una exceptio his verbis (ut in vulgaribus legitur vetibus, quam in Florentina, *Sed si alius animo possidentem*, hoc eft, si fervus vel colonus non exierit possessionem tantum, non derelinquerit possessionem tantum, fed etiam alii eam reffert tradiderit, & ille animo alieno eam ad se retinendam, proculdubio definimus animo retinere possessionem: amittimus igitur, ut *l. 3pm tellum*, §. *qui pignoris*, *tit. seq. Possessionem retinere, qui alio tradiderit animo possidentem*: Nam eft non tradiderim, animo folo animo possessionem, & possessio vacat.

Ad §. Si servus, quem possidebam, *pro libero fe gerat, ut fecit Spartacus, & judicium liberale pati paratus sit: non videbimur ei animo possidere*, *quia non animo domini possidet*. *Sed hoc in verum eft*, *si dus in libertatem mutatur*. *Aliquin si ex possessione fervatus in libertatem vindicaverit*, *& liberalem causam obtinuerit*: *videbimur ex possessione nos dejecisse eum*, *& animo eum possidere*, *donec liber fuerit pronunciatus*.

IN hoc §. docet, amitti possessionem servi, si fe dia, id eft, fat longo tempore gefferit pro libero homine, credens fe effe liberum, & judicium liberale fubire, ac paci & patientes se libertati, in quo §. *quod si furari*, §. *Sed si quis* fe dominum ejus dicit, eum in fervitutem petat. *Non videtur*, inquit, *a domino possideri, cui is adscriptum pro nexo est*. *l. 15. 5. fi furtum*, *tit. fup. lib.* eft, quem quo de libertate contendere jure judicioso liberali patatus eft. Et utitur hoc loco Paulus exemplo Spartaci, quem & fervum fuiffe ex Thracia Asiaticum, & gladiatorem fexti. Hujus vero Spartaci, cum duceret fugitivorum exercitum, & hoftem fe agaret omnium nobilium & liberorum hominum, & ut Claudius Salmasius, *per latus latifundia hæc bacchentur & ignis*, fane non potuit dominus poffidendi animum non abjicere. At fi fervus fe pro libero non gerat, nec fit in poffeffione libertatis, fed ex poffeffione fervitutis proclamet in libertatem per adfertorem, & imploret judicium liberale, dominus (ut ait hic) interim eam animo poffidet, donec liber pronuntiatus fuerit. Hic locus valde notandus eft, quia multa ei videntur obiter, & ex eft, multi lioti, quibus offendatur poft confutatum liberale judicium, five ex libertate a dominio petatur in fervitutem, five ex fervitute ipfe proclamet ad libertatem, interim eum conftitui in libertatis poffeffione, duris vindiciis fecundum libertatem. Ergo non poteft dominus interim videri eum in poteftate habere, nec poffidere ipfum: cum interim pro libero habeatur, absque præjudicio tamen, quod olendatur in *l. 24. & 25. §. fines*, *de liber. cauſa*, *l. lic. C. acd. tit. l. 1. Cujus dem tit. vol. const. l. fervum*, §. *1. de pœnitentiæ. l. in autem*, *de publicis caufi. non. & l. 2. de cadu. fer. cum Appio Claudio & Virginia*, de vindiciis deadis fecundum libertatem ex duobus capitibus. Jus enim hoc eft vetuftiffimum. Et dominus quidem, qui legit de fua fua, non poffidet interim in omnem caufam poft ordinatum libertatis judicium, & datus unipartes obtors, alteri pares rei. Sed tamen animo poffidere intelligitur, ut ufucapionem ferri duntaxat (fi forte eum emerit bona fide a non domino) poffit. Et hoc intuitu ait acquiffimus, quia interim facit fervus, fi & fervus pronuntiatus fuerit: tunc & liber pronuntiatus fuerit, nec retro eum ufum ad caufam interim poffidendi intelligitur. Et ita hic locus intelligendus eft, nec pugnat cum fuperioribus locis ubi modi. Diffinitione enim hic adhibita utmoque in ventur effe verum: & non poffidere interim & poffideri ubiquitous aliqua ex caufa, & eventum rei tandem five judicii declarare, poffedere interim omnino, nec ne.

Ad §. *Sabinus* hybernos affiroffque *animo poffidendæ quamvis certi temporis non occupaverint*.

Ad §. *Cæterum animadvertere*, *non potes etiam alienos poffidere*, *nisi fcias fervumve*, *per whom*, *& fervum*. *Nec mirare nos dicere*, *quod quæſtum etiam res ignorantes poffidentia*, id eft, *quæ fervi peculiares nostri non habent*. *Nam videmur eas etiam animo & animo & corpore poffidere*.

DUobus exemplis, quibus jam ante offendit, animo folo retineri poffeffionem, addit tertium in hoc §. de talibus hybernis & aftivis ex Proculo, ut fuquet ex *l. 15. §. penult. tit. fup. lib.* Et ait, ficut §. *quod si furari* ex Proculo eft divinus. Tertium hoc exemplum eft (ut dixi) de talibus hybernis & aftivis, quorum eas animo folo poffidemus; quamvis certis temporibus non animatum, nullo ibi fervo, aut colono relicto; *Æftivos hyberno*, hybernos æftate, inara illud Horatii: *Pecuſa Calabris ante sata devehimus*, *Lucano mense Favonii*. Satis fignificat hybernos Calabriæ, & æftivos Lucaniæ. Salmasius enim fylvæ late & agri incolit, qui habemus paffendi pastoris *Calabri*, *Lucani*, *Apuli*, *Tarentini*, *Veneti*. Et hæc eorum *l. 17. & l. 44. §. ult. & l. 45. & ult. inf.* & quod Paulus ait §. *Sententiarum tit.* 2. in talibus hybernis æftiviique poffeffionem animo retinere. Et hoc eorum exemplum. Ex his initio hujus §. fabricit: *Ceterum animadvertere nostros*, *corpore etiam alienos poffidemus*, poffidemus illos animo nobis, non alienos, & corpore poffidemus vel illos, vel quoscunque rem, tam noftro, quam alieno, veluti corpore fervi aut coloni, quo exemplo etiam utimur: contingit colonum hoc anno *Titium*, *Sejum*, *Lucium*, *Gaium*, *Publium* ait hic §. *ult. nobis esse colonum & fervum nostrum*, *per quem poffidemus remotum*, *quicquam interest*. Utrique hoc corpore poffidet nobis: non ibi colonus, fervus effe in fundo, locator fundum poffidere, *l. 9. §. si qui*, *inf. de pactis*. Cic. in Orat. pro Cæcin. *Cæcinna*, inquit, *dicit*, *fervum esse Colonos in fundo*, & *dicit*, *se ejus esse dus*, *fup.* fed eft animo folo poffidetur, inquit, licet alius in fundo fit, adhuc tamen poffidetur, nimirum qui is qui in fundo eft, non poffidet, & dolus, vel animo dus poffidet, quamdiu fcilicet, ut ibi habuimus, ignorat alium in fundo effe. Ubi enim id refcierit, alius eum eft in fundo tantum, fed etiam folus poffidet: tu non poffides, quia non poffes habere animum poffidendi, qui fcis alium effe in fundo, a quo etiam continuo animadvertis fore, ut fe dejiciat, repellaris & repulferis. Unus tantum datur cafus in hoc §. de quo jam fupius eft adum ftipra. Quod etiam animo alieno poffidemus, regulariter non poffidemus nifi animo nobis: corpore vel nobis, vel alieno: at animo noftro tantum, id eft, fcientes, non ignorantes: & volentes, non non volentes adquirimus poffeffionem. Unus, inquam, cafu, etiam alieno animo, retinet fenji, vel ftiffimilius nobis, animo poffidemus, videlicet ex cafu peculiari, quamvis ignoremus, eti nos dittorem forte rei vendite poffeft. traditifle, nec eos fuffermus emere, quod emerint. Ignoranti non eft animus poffidendi, nec tenet non volenti. At fi fi neque juffero fervo meo, aut filiofamilias, ut pararet, quod paraviter ex cafu peculiari, neque id ipse fecero ratam, neque fivero paratum abeis effe, videor & animo & corpore eorum poffidere, imo & ufucapere. Verum hoc late fingulare eft in rebus peculiaribus tantum, ut dicumus in *l. 3. §. item adquirimus*, *fup.* quod etiam in fine hujus §. fuppledum, & fubintelligendum eft, quotiam ait: nec non debet, &c. nec nobis retinemus, cur nos movere non debeat, quod ex cafu peculiari etiam alieno animo adquiramus poffeffionem, quia erat in promptu, nec fuiffet fingulari utilitatis cauſa hoc effe receptum.

Ad §. Nerva fil. ait *res mobiles*, *excepto homine*, *quarenus fub cuſtodie noftra ſunt*, *ballenus poſſideri*, id eft, *quamdiu & volumus animadvertimus poſſe*, *nos poſſidere*. *Nam penna ſi-ve ſtabulum*, *aberraverit*, *aut nos ea ignoramus*, *aut non animadvertimus*, *proinde deſinere a nobis poſſideri*, *licet a nullo poſſideatur*. *Diſſentiebat Proculus*, *qui etiam non animadvertentes*, *quæ præſentia ſupra ſe*, *& tantum reſpicit animo ſuppoſitione*.

Ad §. *Item ſervus*, *qui fervitus indefinitivum*: *& plures*, *quia in plurimis ſubſervimus*, *a nobis poſſideri*. *Sed non plures*, *qui in ſtagna fuus*, *aut ferus*, *qui in ſubſcriptionem ſuperſtitem ſuperſtitem*, *aut ſervum

here minimum reverterendi, §. Pacuvium, Inſtit. de verum diviſ.

Ad §. Labeo & Nerva filius reſponderunt, *deſinere me poſſidere eam locum, quem ſuſcepi, aut mere occupaverit.*

QUod legitur in §. *Labeo*, eſt aperti ſimum, nos amittere poſſeſſionem ejus loci, quem mare vel flumen occupavit. Quod eſt vel eo maximè manifeſtum, quòd non patet nobis ad eum locum regreſſus: qui tamen ſi quando-que patuerit, forte recedente flumine, exemplo dominii, incunctanter dicet reſtitui nobis dominium & poſſeſſionem. nem ejus loci, ſi in eum regrediamur, *l. ſi ager, §. quòd modùs infra. eodem.* quæ lex offendit aperte, mate hoc in re Accurſium conſtituiſſe differentiam inter dominium & poſſeſſionem.

Ad §. Si item apud te depoſitum *fuit faciendi cauſa comminſtrationis: deſine poſſidere. Sed ſi eum loco non movero, & interfecendi animum habeas: plerique veterum & Sabinus & Caſſius eſſe non poſſidere, & poſſeſſionem me amittere: quia ſua tum ſine animi relinquere fieri non poteſt, nec animo fuerim admittere.*

IN hoc etiam §. tractabimus de differentia inter res mobiles & immobiles: in cauſa amittendæ poſſeſſionis, ne nobis furto fuiſſe videamur poſſidere ſtitim, perinde atque rem vi erepram, aut precario, *l. 15. inf.* Rem, inquam, nobis furto ſubreptam defendimus poſſe etiam ignorantes poſſeſſionem nos amittere: quia in mobili hoc dicimus, quia res illi immobilis furtum non fit. Hoc eſt certum. Et res igitur mobilis poſſeſſionem amittimus, etiam ignorantes furtum poſſeſſionem interceſſe, quia debiti ex res eſſe fub cuſtodia noſtra, nec eius nobis apparebuiſſe in facili eſt. Eius, inquam, rei amittimus poſſeſſionem ſtatim atque abſentes ſumus, ſi pervenire atque ſi erepta eſſet. Nihil hac in re eſt differentiæ inter *aſpere & fabripere*. Iterum dico: rem nobis ſubreptam ſtatim definimus poſſidere, non quod ſit eam interverterit, ſed quia eſt a nemine poſſeſſio ejus rei interverſa ſit, ſtatim atque ea res deſiit eſſe ſub cuſtodia noſtra, & quamvis eam ignoremus. In rebus immobilibus alia conditio eſt: neque enim rei immobilis poſſeſſionem ignorantes amittimus, *l. ult. inf.* nifi (quod nondum dixi) per ſervum, aut colonum rem immobilem poſſidentem, & ii de poſſeſſione vi dejecti fuerint: Nam eſt ignoremus, vi dejectos eſſe, poſſeſſionem amittimus: difficile enim ſcientia accipere, per quos poſſidebamus, *l. 44. §. ubi. inf. l. 152. §. ſervus, de verb. & vi arm.* Secundum hæc, quæ ſunt conſtantia, ſemodum hanc differentiam inter res mobiles & immobiles, ſi rem mobilem, quam aput te depoſui, ſine fraudiendi cauſa contrectaveris, id eſt, ſi tibi habendi furandi & lucrifaciendi animo locum mutaveris, ſtatim eam rem etiam ignorans definio poſſidere. Si contrectaverit, ut dixi: ſolùm tua opus eſt, aliquid furtum non fecit, nec me poſſeſſione fubvertit. Furtum non fit verbo, non ſcriptura, non animo, aut ſola cogitatione, ſed contrectatione, *l. 52. pro ſocio. Semper, & l. 1. §. de furt.* Ubi utitur exemplo depoſiti. Si rem aput me depoſitam abnegavero, ſi latiſſimus furto depoſitum, non ſtatim furtum facio, ſed ita ſi eam rem attrectaverim, & interciendi cauſa occultaverim. Inſiciatio ſola furtum non eſt, *l. inſtitando, de furt.* Et hoc eſt quod in hoc §. tradit ut præcipit veterum, para Bruti, Manilii, Labeonis, &c.

Ad §. Illud quoque *veteribus placuerat* 58, *nemineni poſſe*

per bellum ex hoſtibus capimus, & in his, quæ ut in re-rum natura eſſent, bus ipſi fecimus, ut in veſtimentis, quæ fecimus ex alienis lanis, & in vinis, quæ expreſſimus ex alienis uvis. Addit dict. l.12. etiam in his, quæ alluvione flumínum noſtra fiunt, & in his, quæ nascuntur ex rebus a nobis ita ſtitutis poſſeſſis, continendi ſunt partus ancillæ pro emptore poſſeſſæ, vel pro dote, vel pro herede, concepti poſt venditionem feliciet, vel donationem, vel hereditatis acceptæ, nam emptione vel donatione, vel hereditate non continebantur. Et ſimiliter fœtus pecorum, & fructus præcipuum. Hæc non ſuperfluum quia quam pro hac, pro nullo.

Titulus *pro ſuo* ſimpliciter acceptus, ut puta in his rebus, quas ante uſucapionem nactus ex contractu cum alio titulo, ut generaliter accepto titulus pro fuo concurrit cum omnibus titulis: Nam & quod quid alio titulo poſſidet, ſuffe feliciter titulo pro emptore, & quidem pro fuo poſſidet, *l.1. inf. pro ſuo, §. ex plurimis, fin.* Porro in hac divitione, quæ per cauſas poſſeſſionis adquirendæ fit, quo ſenſum adhuc ſunt, liber ſingulæ cauſæ dicuntur ſpecies, tamen proprie non ſunt ſpecies poſſeſſionis: Unius enim generis infinite ſpecies eſſe non poſſunt, ut Bortius ait *lib. de Diviſione*. Ac præterea ſpecies poſſeſſionis idem quod genus, nomen habet: cauſa autem poſſeſſionis, veluti emptio, donatio, hereditas, idem quod poſſeſſio, nomen non habet. Item ſpecies poſſeſſionis inter ſe oppoſitæ ſunt, ut poſſeſſio bonæ fidei, poſſeſſio non bonæ fidei (quam dividunt *Inſtit. de interdict. in fabricis hoc*) vel poſſeſſio juſta, & poſſeſſio non juſta: quæ ambæ rurſum effectus non habent, cum tamen cauſa poſſeſſionis oppoſitæ non ſunt, quidem effectum habeant. Oppoſitæ, namque ſunt ſpecies poſſeſſionis, vel quafi adverſæ, vel quafi privatæ, ut inquit Auguſtinus, quæ non relativæ: *Nam generis in relativis nunquam divisio fit*: relativa feliciet generis ſpecies non ſunt, ut ſervus vel dominus, pater vel filius. At cauſæ poſſeſſionis, veluti pro donato, pro legato, nullo modo inter ſe oppoſitæ, fed diverſæ ſunt. Item unius rei poſſidendæ plures cauſæ ſunt, ut *l. ſi plures, §. ſi plures, inf.* Ubi res una tantum ſpecies præeſt, qua differat a ceteris rebus. Porro ultimo loco hujus §. reprehendit Q. Mutius, qui inter cauſas poſſeſſionis ponebat poſſeſſionem in poſſeſſionem, quæ fit ex primo decreto Prætoris, vel Præſidis, ob non præſtitam cautionem damni infecti, vel ob aliam cauſam, ut Auguſtinus ait. Quod fecerit cauſa, vel ventris nomine, vacre defendi dicente ſe ex eo effe pregnantem. Et ea poſſeſſio reprehenditur, quia ita mittitur in poſſeſſionem, eum qui mittitur, poſſeſſorem non ſeciſcet, fed cuſtodem tantum & obſervatorem rerum ſervandarum, *l. 3. §. poſſeſſ. l.15. inf. hac tit. l. cum legat., inf. quibus ex cauſ. in poſſeſſ. ear.* quæ inferiora eſt ad Q. Mutium, *l. 3. pro ſuo. l. ordinem, 20. poſſid. l.9. ear. de dam. infect.* Quæ ſi ita eſt, ea ne mitti quidem *in poſſ. res ſerv. ſuæ gerat.* Quamobrem quas eſt decreto decreto, ſecundo juſta (quod quidem interpretor cauſa cognita) dominii, decreto, quo qui ante annos mitus eſt in poſſeſſionem, qui ante fallus eſt in poſſeſſionem tantum, non poſſeſſor, omnimodo poſſeſſor videbatur, ut ſit in cauſa dominii. Quæ ſi ita ſint, non ceo caveatur vicino poſſulanti damni infecti nomine vindicarum nomine, vicinus, cujus interreſt, antequam in poſſeſſionem earum admittam ex primo decreto. Et ſi adhuc longo tempore in, a quo cautio deſideratur, obtuerit non cavere, vicinus, cuius interreſt interpoſita ſecundo decreto, poſſeſſor fit eorum, ex quibus damnum venire, & per poſſeſſionem legitimi temporis, id eſt, uſucapionem eorum dominorum adquirit, *l.9. in princ. l. ſi fundo, §. ſi ſolvendo, de damn. inf.* Et ſecundo decreto ſtatim poſſidet civiliter, id eſt, jure dominii, *addi. l. ſi fundo, §. pro ſuo, & l.17. de uſucap.* non etiam dominium acquirit ſtatim, antequam uſucceperit. Dominium lex tribuit, quæ uſucapionem induxit: poſſeſſionem civilem Prætor vel Præſes, non dominium. Præ-

A tor dominum non facit, fed poſſeſſorem: ſicut prætor heredem non facit, fed bonorum poſſeſſorem: heredem facere lege eſt, non prætoris, *§. quod autem, Inſtit. de bon. poſſ.* Primo decreto dominus non deſinitur poſſeſſionis: ſecundo deiciatur noſtore prætore, & vacua civiliſque poſſeſſio mutat alteri, *d. l. ſi fundo, §. poſſeſſ. & l. ult. eodem.* Hoc tamen notandum eſt, quod alias etiam docui, illo loco, ubi ſcripturn eſt hoc modo, *vel ventris nomine*, *vel ventris nomine*, *vel ventris nomine*, pro *ventri* legendum eſſe, *miſſi poſſidemus*, neque eſſe inter hæc duo verba, *miſſi poſſidemus*, quidquam interpundum.

B Ad L. IV. Quidquid filius peculiari *nomine adquirendorum, id filio ſuo patet. vel ipſi filio, quamvis ignorante ſua poſſideat. Amplius, triennii ſpatio ab alio usucapto ſervus poſſidentem, idem eis probandum.*

QUod proponitur in lege 4. tum priori, quam poſteriore, patre de filiumilias tantum, exiſtimo proponi ad differentiam ſervi: & ſumme hoc eſt notandum, quia nos patet vulgo. Filiusfami. quod apprehendit peculium nomine, id eſt, ex cauſa peculii, patre profecti, id ſtatim poſſidet patre ignorante, & etiam ignorante filium in ſua poteſtate eſſe. Hoc eſt, quod proponitur poſteriore parte. An idem eſt in ſervo? Maxime. Alioquin cur non miſcuit filio etiam ſervum, ut ſolent plerunque puto auctores ubi in utroque idem dicunt eſſe? At ſervus, quod apprehendit peculiari nomine, eius poſſeſſionem non adquirit domino ignoranti ſervum in ſua poteſtate eſſe: utcunque fatear ex cauſis peculiari poſſeſſionis ſervum patri, vel domino etiam ignoranti, id quidſtatim eum, quod apprehendit peculiari nomine, *l.6. §. item adquirimus, l.7. §. ſubſtat, §. fin.* At non etiam ſervus adquirit domino ignoranti ſervum in ſua poteſtate eſſe: & tamen filius adquirit patri peculiarter, ut dixi. Cujus rei ignorati non filium in ſua poteſtate eſſe. Ratio varietatis hæc eſt, quam & obiter Accurſius attingit, quia filiusfamilias patri adquirit naturæ & legis, ut ſuo. Ubi ſimilis ratione poſſeſſionis, quia nec poſſidetur a patre, cum ſit liber bonus, *l.1. §. per eum pro ſuo.* Servus autem dominus adquirit magis ratione poſſeſſionis, quia ſervum, ut quamlibet aliam rem, poſſidet ſibi: non videtur autem dominus poſſidere ſervum, quem ignorat in ſua poteſtate eſſe. Eademque ratione, quod *d. l. ſi fundo* patri hoque ſi. quod filius alienus bona fide poſſeſſus tanquam ſervus proprius apprehendit ex cauſa peculii ad patrem pertinenti, non ad bonæ fidei poſſeſſorem, id ſtatim poſſidet patre & uſucapit: quod autem ſervus alienus bona fide poſſeſſus peculii nomine, quod minimum requiritur, apprehendit, id dominum non poſſidet, quia nec ſervum ipſum ipſe poſſidet, ſed alius, *l. 3. §. fin. l. 27. §. ſervus, de poſſeſſ.* Quod ſatis oſtendit, in proprietatem poſſeſſionis ſpectari, quæ non poſſet ſpectari in filio, cum non poſſidetur. Unde reſtat, in filio tantum ſpectari poſſeſſionem potentiam. Hoc enim eſt valde notandum.

Ad L.V. Si ex diputatione *tibi Stichum dederim, & tua mancipium eum, tu autem nullus fuerit poſſeſſionem: practa es. Æque ſi tamdiu eum, nec traditeno eum, ſi tum ne voluntate tua nullus fit poſſeſſionem, non pro emptore poſſidet, ſed pro-pede ei.*

NIſi. oſtenditur, eum, qui ſervi ſibi debiti ex ſtipulatione, non ex voluntate promiſſoris exiſtimaquæ dominus poſſeſſionem nactus eſt. non poſſidere ſervum pro ſoluto, cum ei ſolutus a promiſſore & traditus non ſit: poſſet quidem ſtugere fe poſſidere pro ſoluto, omnino præſto ſingit ſibi titulum aliquem, *l. 15. quoties, §. ſi quis omiſſa cauſa infi.* Quamobrem titulus pro poſſeſſore, quo ſolo prædo poſſidet, dicitur hoc

l.23.§.1. de poss. haered. titulus hic, qui dicitur pro possessore, est usubus & usuris, quia eius nulla alia causa videtur integra potest, quam possessio ipsa, qua non potest ibi ipse esse causa vel titulus, *l.2.§. ult. & seq. de poss. haered.* & eleganter Theophilus in §. *sequente*, *de interdict.* Unde & pro furtivo, vel pro rapto possidere, pro possessore possidere est. Hoc genere possidet omnis praedo, omnis malae fidei possessor: Praedonem accipimus pro omni malae fidei possessore: & consequenter praedo dominus non est res, quam tua auctoritate utpotes, nec eam usucapere potest, & possessor non est usucapio repeti potest, vel etiam res vindicari cum fructibus. Et eodem modo (quod etiam oblectandae huc) si rem tibi vendidero, cujus tu possessionem melius furis fine voluntate mea, praedo es, & eam rem non pro emptore, ut usucapias, sed pro possessore possides, nec usucapies. Emptor per te tradente rem venit in possessionem rei immobilis, *l.13. in princ. vel.* non recte etiam autem vel abducit rem mobilem per te, imo & tenetur furti, & rem abducit rei, & pretium solutum: post pretium solutum, non tenetur furti, & eam abducit, *l.sum qui, §.1. de furt.* sed tamen non olim tenuit eft praedo. Ait hoc loco, *Scaevola*, non esse: notandum, finis quantare mea rumen non possidere eum, qui me faciente possessore possidet, *l.2. C. de adq. poss. l.3. & seq. §. finem. simil.* Vacitarunt interpretum antistites. Et iis non tradirabis fibi rem fine vitio possideri, qui eam possidet faciente & tacente domino: atque iis hoc verba, *fine vitio*, accipienda funt ut *l.1. §. de acerge. res simil. & l. pen. inf. pro leg.*

A reſpectu uſucapionis dicitur, quis ſuperveniens claudendus poſſeſſio non interrumpit uſucapionem bona fide inchoatam. Verum quod attinet ad alias cauſas, claudendus poſſeſſio eſt, hoc ab initio quis dum poſſederit, ſive bona fide ab initio, an deinde celaverit fe, vel rem quam poſſidebat. Unde & petitione, hereditatem quam bona fide nactus eſt, poſſea cognovit ad fe non pertinere, *l.5. quod ſi quis interim.* Et in poſſeſſione libertas ſine dolo malo non videtur eſſe, qui primum ſervit aut putavit ſe eſſe liberum, deinde celavit ſe tanquam fugitivus, *l. 5. quod ſi quis interim.* Et qui ſciens ab uſucapionem, ad quam haec lex referenda eſt, uſucapere pergit, qui coepit uſucapere bona fide, licet poſtea cognito domino celaverit ſe. Non obſtat etiam ſententiae hujus regula *ius pro. pro ſuo*, quia ait, partum editum ex ancilla furtiva bona fide compartam, cum poſſideri, ſi intra conſtitutum uſucapionis tempus, a cum domino reperiri recluſit eius ſtirpem, & poſtea certiorem facere dominum, id non fecit, quatenus ſive furtivam ponendum eſt, interpretatum partum celaverit, non poſſet: partum igitur emptorem nunquam bona fide poſſediſſe: aliquin & eum emptorem bona fide poſſedere, ne ſi eum celaverit poſſe, quod mutata cauſa poſſeſſionis, eum incipit clam poſſedere, quod eſt malae fidei: atque ergo poſſeſſionis ſe ſtatur femper, non progreſſus. Solutione hic dicitur ad *l. pen.* non nihil eſt debitum, qui id in illa *l. pen.* (quod hoc non conſtituit,) ſi ita refert) ſpeciale eſſe ait in odium furis, ut non poſſit uſucapi partus ancillae, quem quis caput bona fide poſſedere, ſi poſtea reſciverit mortem eſſe furtivum, quod omnibus eſt falſum: quia generaliter proditum eſt, ſupervenientem nullam fidem non interrumpere recte coptam uſucapionem, *l. bona fides, fap. ſin. pro. l. ult. de uſucap. pro.* Accedit, ſi ſervus, de poſſeſſio claudendus eſſe cenſetur, deliberatur, ut res alienas furet, in quam quis clam ingreſſus ſit. Nec enim videtur clam, qui quod ſuum eſt, ab alio ut clam poſſidere, *l.40. §. ult. inf.* Tenetur quidem furti, aut vi bonorum raptorum, aut interdicto, quod vi aut clam, (rem ſuam ab alio poſſeſſam ſubripuerit, vel ſi rapuerit, vel ſi de poſſeſſione exterum deturberit, vel ſi quid in ea, vi aut clam ejus fecerit alio poſſidente. Certum ipſe vi aut clam poſſidere non videtur, quod ſuum eſt.

pore, *l.1. §. fine autem, de vi & vi arm.* Prohibito vis eſt. Et omnino puta haec ſunt, prohibere, vel non admittere, expellere, dejicere, detrudere, *l.1. t. haec adhuc, ne vis fiat ei, qui in poſſeſſ. l.18. §. pen. de dam. infect.* Haec eſt ſententia huius §. Et qui non poſſis efficere, eum, qui clam poſſidebat, poſſe vi poſſidere, *l.1. §. ult.* Everterentem dominum non admiſerit, quod etiam falſum eſt: quia origo nascitenda poſſeſſionis ſpectabitur, non quod contingat poſtea, *l.2. §. ſi quis ſervum. eod.* Unde & qui clandeſtinam poſſeſſionem, qui poſſeſſionem, quam clam arripit, per vim tuetur, & poſſidere non videtur, *l.6. §. ult. ad leg. Jul. de vi priv. l.1. §. quod ſervus, de vi & vi arm.* Et ſi dominus ab illis, non ipſi: ipſi non poſſunt poſſidere, non poſſidemus, *l.38. in princ. inf. de t. Is inquit, poſſidet, cujus nomine poſſeſſionem.*

A ſi ſervus clam poſſidet, ſi poſtea certiorem facere dominum, id non fecit, quatenus ſive furtivam ponendum eſt, interpretatum partum celaverit, non poſſet: partum igitur emptorem nunquam bona fide poſſediſſe: aliquin & eum emptorem bona fide poſſedere, ne ſi eum celaverit poſſe, quod mutata cauſa poſſeſſionis, eum incipit clam poſſedere, quod eſt malae fidei: atque ergo poſſeſſionis ſe ſtatur femper, non progreſſus. Solutione hic dicitur ad *l. pen.* non nihil eſt debitum, qui id in illa *l. pen.* (quod hoc non conſtituit,) ſi ita refert) ſpeciale eſſe ait in odium furis, ut non poſſit uſucapi partus ancillae, quem quis caput bona fide poſſedere, ſi poſtea reſciverit mortem eſſe furtivum, quod omnibus eſt falſum: quia generaliter proditum eſt, ſupervenientem nullam fidem non interrumpere recte coptam uſucapionem, *l. bona fides, fap. ſin. pro. l. ult. de uſucap. pro.* Accedit, ſi ſervus, de poſſeſſio claudendus eſſe cenſetur, deliberatur, ut res alienas furet, in quam quis clam ingreſſus ſit. Nec enim videtur clam, qui quod ſuum eſt, ab alio ut clam poſſidere, *l.40. §. ult. inf.* Tenetur quidem furti, aut vi bonorum raptorum, aut interdicto, quod vi aut clam, (rem ſuam ab alio poſſeſſam ſubripuerit, vel ſi rapuerit, vel ſi de poſſeſſione exterum deturberit, vel ſi quid in ea, vi aut clam ejus fecerit alio poſſidente. Certum ipſe vi aut clam poſſidere non videtur, quod ſuum eſt.

B ſi ſervus clam poſſidet, ſi poſtea certiorem facere dominum, id non fecit, quatenus ſive furtivam ponendum eſt, interpretatum partum celaverit, non poſſet: partum igitur emptorem nunquam bona fide poſſediſſe: aliquin & eum emptorem bona fide poſſedere, ne ſi eum celaverit poſſe, quod mutata cauſa poſſeſſionis, eum incipit clam poſſedere, quod eſt malae fidei: atque ergo poſſeſſionis ſe ſtatur femper, non progreſſus. Solutione hic dicitur ad *l. pen.* non nihil eſt debitum, qui id in illa *l. pen.* (quod hoc non conſtituit,) ſi ita refert) ſpeciale eſſe ait in odium furis, ut non poſſit uſucapi partus ancillae, quem quis caput bona fide poſſedere, ſi poſtea reſciverit mortem eſſe furtivum, quod omnibus eſt falſum: quia generaliter proditum eſt, ſupervenientem nullam fidem non interrumpere recte coptam uſucapionem, *l. bona fides, fap. ſin. pro. l. ult. de uſucap. pro.* Accedit, ſi ſervus, de poſſeſſio claudendus eſſe cenſetur, deliberatur, ut res alienas furet, in quam quis clam ingreſſus ſit. Nec enim videtur clam, qui quod ſuum eſt, ab alio ut clam poſſidere, *l.40. §. ult. inf.* Tenetur quidem furti, aut vi bonorum raptorum, aut interdicto, quod vi aut clam, (rem ſuam ab alio poſſeſſam ſubripuerit, vel ſi rapuerit, vel ſi de poſſeſſione exterum deturberit, vel ſi quid in ea, vi aut clam ejus fecerit alio poſſidente. Certum ipſe vi aut clam poſſidere non videtur, quod ſuum eſt.

Ad §. VI. Clam poſſidere eum dicimus, *qui furtive ingreſſus eſt poſſeſſionem; ignorante eo, apere ſibi controverſiam fa-Clarum ſuſpicabatur, & ne faceret, timebat: Is autem, qui eam poſſidebat non videtur, ut in cauſa eſſe, ut non videatur clam poſſidere. Non enim vana ſuſpicione poſſeſſio-nis, ſed rebus manifeſtis acquirendi eſt. Non quemlibet, qui poſſeſſionem ſuam ſuſpicatur, qui ſciunt non videntur eo, ad quem ea res pertinet, aut aliqua ratione huic fidei poſſeſſionem nanciſcitur. Itaque (inquit Pedius) non quemlibet ſuſpicionem, qui ſuſpicatur controverſiam moturus, ignorante eo quem motuſi, furtive eum poſſidere, ſed ſi ea res ſit, quae ſine vitio poſſideri, qui eam poſſidet faciente & tacente domino: atque in hac verba, *fine vitio*, accipienda funt ut *l.1. §. de acerge. res simil. & l. pen. inf. pro leg.*

Ad §. VII. Clam poſſidere eum dicimus, *qui furtive ingreſſus eſt poſſeſſionem; ignorante eo, apere ſibi controverſiam fa-Clarum ſuſpicabatur, & ne faceret, timebat: Is autem, qui eam poſſidere non videtur, ut in cauſa eſſe, ut non videatur clam poſſidere. Non enim vana ſuſpicione poſſeſſio-nis, ſed rebus manifeſtis acquirendi eſt. Non quemlibet, qui ſuſpicatur controverſiam moturus, ignorante eo quem motuſi, furtive eum poſſidere, ſed ſi ea res ſit, quae ſine vitio poſſideri, qui eam poſſidet faciente & tacente domino: atque in hac verba, *fine vitio*, accipienda funt ut *l.1. §. de acerge. res simil. & l. pen. inf. pro leg.*

B Ad §. VIII. Quemadmodum nulla *poſſeſſio adquiri poſſit animo & corpore, ſic & amitti animo & corpore, aeque in qua utrumque ne concurrerit alterum eſt.*

Ad §. VIII. Quemadmodum nulla *poſſeſſio adquiri poſſit animo & corpore, ſic & amitti animo & corpore, aeque in qua utrumque ne concurrerit alterum eſt.*

Ad §. Qui ad mundinas profectus, *veniendi reliquendi, & dum ille a mundinis redit, aliquot nonnumquam poſſeſſionem, videri eum clam poſſidere, Labeo ſcribit. Retinet ergo poſſeſſionem is, qui ad mundinas abiit. Verum, ſi reverſurum dominum non admiſerit, vi magis inviſus poſſidere, non clam.*

C Ad §. Qui ad mundinas profectus, *veniendi reliquendi, & dum ille a mundinis redit, aliquot nonnumquam poſſeſſionem, videri eum clam poſſidere, Labeo ſcribit. Retinet ergo poſſeſſionem is, qui ad mundinas abiit. Verum, ſi reverſurum dominum non admiſerit, vi magis inviſus poſſidere, non clam.*

Ad §. IX. Generaliter quipiam omnino *nullo nomine ſit in ea poſſeſſionem, veluti procurator, ſoſpes, amicus, vel poſſidere videatur.*

D Ad §. IX. Generaliter quipiam omnino *nullo nomine ſit in ea poſſeſſionem, veluti procurator, ſoſpes, amicus, vel poſſidere videatur.*

Ut II. Ad quid. vel amitt. poſſ. *l.1. §. ſed & ſi quis.* Digeſt. *l.2. §. ſi quis ſervum. l.3. §. ſi quis nuntiet. l.4. §. ſi quis ſequitur, & l.5. §. ſi quis nuntiet. l.6. §. ſi quis ſervum.* Ad quid. vel amitt. poſſ. *l.1. §. ſed & ſi quis.* Digeſt. *l.2. §. ſi quis ſervum. l.3. §. ſi quis nuntiet. l.4. §. ſi quis ſequitur, & l.5. §. ſi quis nuntiet. l.6. §. ſi quis ſervum.*

HAec ſi ſtatim ſubſcripſiſſet, *Ego poſſideo non tantum per ſervos & filios ſuos, ſed etiam per homines liberos*, id eſt, ſui juris, ſi nullo nomine ſint in poſſeſſionem, veluti per procuratorem, vel colonum & inquilinum, per hoſpitem, vel amicum voluntarium, ut Cicero loquitur, id eſt, per negotiorum geſtorem, ſecuta ratihabitione nolla, *l.13. §. ult. inf. l.5. §. ep. de negot. geſt.* Et ita etiam generaliter definitur in *l. ea quae, tit. prox.* poſſeſſionem per quemlibet voluntibus nobis poſſidere, aliquot voluentibus, vel etiam habentibus. Nam & ratihabito voluntati, ſive mandato comparatur. Et multo magis dicam, nos poſſidere per mercenarium, qui mercede nobis ſervit, & noſtro nomine in ea poſſeſſione, ut *l. ipſa, quem, ſervus. servit. amitt.* quia mercenarius ſervi loco eſt, *l.1. §. hi familia*, adhibito *§. hi filiifam. de vi & vi arm. l.9. §. ult. de ſubſt.* adhuc interpretatione Theoph. *§.1. eod. tit.* His conſequens eſt, ut hic perſonis, quo noſtro nomine poſſideant, deſectu de poſſeſſione, non amittamus poſſeſſionem, etiamſi nouſtrum ſcimus nos eſſe deſcitos, & nobis quod dejectis competit interdictum unde vi, *l.34. §. ult. l.37. l.38. §. 1. l.40. quod ſervus, de vi & vi arm.* Ad quid. vel amitt. poſſ. *l.1. §. ſed & ſi quis ſervum, de vi & vi arm.* Ad quid. vel amitt. poſſ. *l.1. §. ſed & ſi quis ſervum, de vi & vi arm.* Et idem etiam, quod eſt omnino falſum, propterea colligitur ex his, quae ſunt diquuſdem loquatur, vel clam poſſidere eum, qui domino profecto ad mundinas clam ingreſſus eſt poſſidentem, ubi dominus hoc reſciverit, non amittit accedere rem poſſeſſam vel vi poſſidere, ſi accedentem dominum prohibuerit, multoque minus effices, in ſpecie iuuus §. duos eſſe poſſeſſores, dominum, qui poſſidet civiliter, & ſervum, qui poſſidet naturaliter, eſt poſſidere alio jure, veluti pignoris, praecarii, uſufructus, vel conventio aliquo jure, ut furti, & depoſiti, & clandeſtini poſſeſſores ſolent, quorum poſſeſſio, quae injuſta eſt, a juſta diſtinguitur & ſeparatur ſemper.

INitio. 1. tot. hoc proponitur: Quod ſi quis a domino perdum conduxerit primum certo tempore certa mercede, qua mercede dominum rogaverit, *ut ſi ſi in eo ſeſe frui, ſumque precario, genium poſſidere liceat videretur mercede conduxiſſe*: Et praeterea quaeritur, quod noviſſime fallum eſt, id ſolum valet. Itaque praedio fructuar nullo colloto pretio, nulla collata mercede. Poſſidere autem ſolet ſervus precario. Idem igitur eſt conductio, & ante precario rogaverit, deinde conduxerit, quia recollum videtur a precario, & ſolo tacitu conductio, quae nullo eſt. Et eſt tenet, *Pomponius, Paulus, Ulpianus, Julianus, Marcellus, Scaevola*. Proculeius dicunt id, quod vis & curius non retrahatur, vel id, quod certum eſt, ſi non ſit incertum eſt. Praeterea autem eſt, quod poſſidetur, quam quod prius allum eſt, juxta illud Gregorium, *Priorem uterum*. Itaque, ſi eſt de ſolum, ſi non ſit, ſi non ſit, ſi non ſit

cua. At videsimus, quod, qui agitur, eum is, qui ante eundum perduxit, postea precario rogat, ut non poſſideat, ſed in poſſeſſione ſit. *In poſſeſſione eſt* conductor, qui nunc ſi precario rogat ut in poſſeſſione ſit, quid agit amplius, nihil ut locator non ſit? (interp. in hoc laborantur, tanquam diſcreparent inter ſe) ut locator habeat in fas poteſtate quando deſinat locatio, ſicut in eius poteſtate eſt, qui precario concedit, quando deſinat precarium: hæc eſt autem precarii, *l. 1. de precar.* Ergo hoc agitur, ut quandocunque locator libuerit, ſecurim habeat, ut videlicet cum *inſtituta res precaria, nimirum*, ut conductor in poſſeſſione ſit nomine precarii: atque ita utrumque contractus genus ſimilitudine fiet procedit. Locatio conductio, ut neceſſe locatori detur, & precarium, ut quandocunque locatori libuerit, conductio ſolvatur. Et eſt ſimilis caſus in *l. 1. §. ult. l. 2. pro. inſ. Rurſus ſi quæras*, quid ſit dicendum, ſi is, qui conduxit, poſtea precario rogavit, non ut in poſſeſſione ſit, ſed ut omnino poſſideat, *l. 15. § ult. pro. de precar.* Reſpondeo, ſi non repetam: quia ſit fitis non ita dudum expulſa in *l. 3. §. ex contrario, fin.* Ex eo autem inter Ulpianum, Pau. eum, qui conventus vindicatur, qua ratione eſt de proprietate, *l. 14. §. ult. de excep. rei jud. l. 14. §. ult. de fur. ex noxiæ.* La propoſitus ſive dominii, *l. traditio, de adqu. poſſeſſion.* inquam, *ſive dominii*, utrumque nomen idem poteſt: & funt ſtulti, qui hoc loco querunt, quid ſit inter proprietatem & dominium: ſibi perſuadentes, eſſe aliquid aut *ad rem*, aut *ad jus*. Eſſe proprietatem & dominium: eum, inquam, qui cuipiam rem vindicare, quo in judicio de proprietate quæſtio veritur, ut dici, poſſe petitorio interdicto uti poſſeſſorio, neque eſt de rerendenda poſſeſſione, quam ſuam eſſe vocat. *Nec enim, inquit, videtur removiſſe poſſ. qui rem vindicavit:* quia etſi poſſeſſori ſententia non conſtet, tamen tempus conſtat, *l. 1. §. interdictum, uti poſſid. cogn. examinata, ante, de poſſeſſ.* ut tempus, quo rem vindicat, non poſſint agantanquam non poſſeſſor adverſus poſſeſſorem, non tamen ſic agit eo nomine, ut poſſeſſionem, ſi quam habet, aut ſi habere comperit, penitus abjiciat. Vindicatio non reuntiandi, ſed avocandi poſſeſſioni comparati eſt. Itaque interrum ei eſt, qui cupit rem vindicare, decurrere ad poſſeſſorem ut poſſideat, quo facto ſi retinendi poſſeſſione pendente judicio in rem, non interdicto poſſeſſorio, ſed etiam mutata actione, mutatis formulis agitur: mutatis dico poteſt quæ res judicatam, *l. 14. §. ult. de nouiſſ. act. l. hujuſmodi, §. qui ſervum, in fi. de legat. 1. §. ſi filius aliud, inſtit. de act.* Quin & ſimul quo ordine res judicetur, quod eundem judicem poſſit quis & interdicto uti poſſidetis agere, vel utrubi tantum poſſeſſor, & rei vindicatione tanquam non poſſeſſor: poſſeſſorem eſſe & petitorio judicio, & de hæreditate loquitur in *l. 1. C. de furt.* remedio contraria cumulate poteſt fabularentur, quo jure utimur. Et ſane ſi cuipiam pendente judicio in rem, licet agere ipſum poſſidentis, cur non & ab initio utrumque conjungere? Hoc dicitur hic de interdictis uti poſſidetis, quod eſt de retinendo & conſervanda poſſeſſione: de quo agere etiam de interdicto utrubi, quod eſt etiam de retinenda poſſeſſione: de interdicto unde vi, quod eſt non de retinenda, ſed de recuperanda amiſſa poſſeſſione: de interdicto quod legatorum, vel quorum bonorum, quod eſt de adipiſcenda poſſeſſ. Certiſſimum hoc eſt, conſtatque ſi poſſit cum rei vindicatione, quia utrumque actio ejus non poſſidet, datur, nec funt remedia contraria, *cap. 3. 4. 6. ext. de caus. poſſeſſ. & propr.* Et ita Symmach. in *Epiſt. ad Timot.* ex Conſtitut. judici litem, quæ poſſeſſionis petitur, per vim ſolle. occupata de qua agit, & de interdicto ignitur unde vi, continuo ſi caſus ruleri: etiam de proprietate cognoſcere, videlic. cum utraque quæſtio in judicium deducta eſt. Et his conſequenter hæc ſuccinctius deſinitur in interdicto recuperandæ, vere luti unde vi, vel adipiſcendæ poſſeſſionis: de qua rem cupit vindicare, eo interdicto experiri poſſit eadem ratione, quia non funt remedia contraria, cum utraque

A ſtantio erigit poſſeſſione, proculdubio etiam rem ipſam ſtructuræ poſſidet, fed naturaliter, non civiliter, quia jure uſuſtructus, non jure dominii. Qua ratione etiam ſcribens de fructuario Theophilus, uitur in *§. idem plane, per quas per. inſt. adquir.*

Ad §. nihil commune habet *proprietas cum poſſeſſione. Et ideo non denegatur ei interdictum uti poſſidetis, qui rem vindicaturus: non enim videtur poſſeſſionis renuntiaſſe, qui rem vindicavit.*

B Hic §. nomen dedit ius ſingulare, quod in eo conſtat, tantum, & omnino, quæ ab ipſius ſententia DD. poſt Bart. Commentaria conſcripſerunt, quæ non breviter & ſcitile omnia proſtituuntur. *Nihil commune, ait, proprietas habet cum poſſeſſione*, in *l. 3. ſimus autem*, aut *poſſid.* ſeparatam eſſe poſſeſſionem a proprietate, & *l. pro. h. tit.* permiſceri poſſeſſionem & proprietatem non debere. Here vero, quemadmodum acquiſitionem & non repetam: quia id ſitis non ita dudum expulſa in *l. 3. §. ex contrario, fin.* Ex eo autem inter Ulpianum, eum, qui contra rem vindicatur, qua ratione eſt de proprietate, *l. 14. §. ult. de excep. rei jud. l. 14. §. ult. de furt. ex noxiæ.* La propoſitus ſive dominii, *l. traditio, de adqu. poſſeſſion.* inquam, *ſive dominii*, utrumque nomen idem poteſt: & funt ſtulti, qui hoc loco querunt, quid ſit inter proprietatem & dominium: ſibi perſuadentes, eſſe aliquid aut *ad rem*, aut *ad jus*. Eſſe proprietatem & dominium: eum, inquam, qui cuipiam rem vindicare, quo in judicio de proprietate quæſtio veritur, ut dici, poſſe petitorio interdicto uti poſſeſſorio, neque eſt de rerendenda poſſeſſione, quam ſuam eſſe vocat. *Nec enim, inquit, videtur removiſſe poſſ. qui rem vindicavit:* quia etſi poſſeſſori ſententia non conſtet, tamen tempus conſtat, *l. 1. §. interdictum, uti poſſid. cogn. examinata, ante, de poſſeſſ.* ut tempus, quo rem vindicat, non poſſint agantanquam non poſſeſſor adverſus poſſeſſorem, non tamen ſic agit eo nomine, ut poſſeſſionem, ſi quam habet, aut ſi habere comperit, penitus abjiciat. Vindicatio non reuntiandi, ſed avocandi poſſeſſioni comparati eſt. Itaque interrum ei eſt, qui cupit rem vindicare, decurrere ad poſſeſſorem ut poſſideat, quo facto ſi retinendi poſſeſſione pendente judicio in rem, non interdicto poſſeſſorio, ſed etiam mutata actione, mutatis formulis agitur: mutatis dico poteſt quæ res judicatam, *l. 14. §. ult. de nouiſſ. act. l. hujuſmodi, §. qui ſervum, in fi. de legat. 1. §. ſi filius aliud, inſtit. de act.* Quin & ſimul quo ordine res judicetur, quod eundem judicem poſſit quis & interdicto uti poſſidetis agere, vel utrubi tantum poſſeſſor, & rei vindicatione tanquam non poſſeſſor: poſſeſſorem eſſe & petitorio judicio, & de hæreditate loquitur in *l. 1. C. de furt.* remedio contraria cumulate poteſt fabularentur, quo jure utimur. Et ſane ſi cuipiam pendente judicio in rem, licet agere ipſum poſſidentis, cur non & ab initio utrumque conjungere? Hoc dicitur hic de interdictis uti poſſidetis, quod eſt de retinendo & conſervanda poſſeſſione: de qua agere etiam de interdicto utrubi, quod eſt etiam de retinenda poſſeſſione: de interdicto unde vi, quod eſt non de retinenda, ſed de recuperanda amiſſa poſſeſſione: de interdicto quod legatorum, vel quorum bonorum, quod eſt de adipiſcenda poſſeſſ. Certiſſimum hoc eſt, conſtatque ſi poſſit cum rei vindicatione, quia utrumque actio ejus non poſſidet, datur, nec funt remedia contraria, *cap. 3. 4. 6. ext. de caus. poſſeſſ. & propr.* Et ita Symmach. in *Epiſt. ad Timot.* ex Conſtitut. judici litem, quæ poſſeſſionis petitur, per vim ſolle. occupata de qua agit, & de interdicto ignitur unde vi, continuo ſi caſus ruleri: etiam de proprietate cognoſcere, videlic. cum utraque quæſtio in judicium deducta eſt. Et his conſequenter hæc ſuccinctius deſinitur in interdicto recuperandæ, vere luti unde vi, vel adipiſcendæ poſſeſſionis: de qua rem cupit vindicare, eo interdicto experiri poſſit eadem ratione, quia non funt remedia contraria, cum utraque

dentur non poſſ. *l. eum fundum, §. ult. inf. de vi & vi arm. c. 5. extr. de conſ. poſſ. & propr. c. 36. extr de reſtitu.* Hæc facile adminiſtrantia in interdictis recuperandæ vel adipiſcendæ poſſeſſionis. Et idem obſervandum eſſe in interdictis retinendæ poſſeſſionis: quibus quod vindicatur poſſeſſio, hæc, ſi videndæ, qui in hanc rem ſegnitaria eſt. *Non enim, inquit, videtur poſſeſſionis renuntiaſſe*, quam ſcil. nunc ſtam eſſe vocat, & hoc agit in retinendo, qui in re non vindicanda, nec eo animo ad rem vindicandam venit, quo poſſeſſionem, ſi quam habeat, omittereret: eſt enim poſſeſſio ſua pars retenda, non quidem quod conſeſſione noſtra. Nec mihi igitur tale quidſiquidis conſeſſio vel fubconſeſſio rem adeo nocere debet, ut eam eventuale non poſſit non temperare. Nam eſt agere de ingenuitate, dicens, me eſſe ingenuum, non videor renuntiaſſe libertinitati: *l. par. C. de ingen. manumiſſ.* quamvis hæc ſervitus oppoſita, ingenuitati ſit. Et ſimiliter nitus. Et ſimiliter, ſiſecum egero fam. ercit. quo genere conſtieri videor, de tollendo eum meum eſſe, non videor renuntiaſſe petitioni hereditatis, quæ tamen qui cohæres non eſt, *l. qui familiæ, famil. ercis.* Item ſi adtio objectum exceptionem non quidconſeſſio ſua tenetione eius, renuntiaſſe negotiosi videor, *l. non ut ago, de excep.* quiuimo negotio addita exceptione firmior eſt, ut Salpinus ſcribit in ea Orator. Ioſtit. quia & exceptio legibus plerunque datur ex abundanti. Libanius in Demoſth. καὶ γὰρ, ἐκεῖνο καὶ τοῦ τὸν ὑβρίσαντα, ὡς ἀνεψιὸν αὐτοῦ καὶ ὑιὸν ἔλεγεν ἀποκηρύττειν, *non ſe ideo ſuum filium exheredare, quia ſe ipſum exheredavit.* Ut igitur nihil vetat infiniti ſi quid & excipere, ſive præſcribere hoc modo: *Nihil de ea, & ſi quid aliud*, ſic & poſſideri: Et ſic ſi, ut poſſideo ſenitores accedat & contingunt poſſeſſum emptoris, qui ſuccedit poſſeſſionem, ſi quid aliud, abſque interminatio poſſidere, & contra poſſeſſio emptoris, & emptor ceſſit ultione redibitionis ob morbum aut vitium latens ex vendito: & non ſe tenere retributis vendioni, quia poſſeſſioni venditoris, cui ex redhibita eſt: Nam eſt redhibito reliquos venditionem: quid hoc eſt, *reſolvere venditionem*? (hoc eſt) non notandum, quia poteſt eſſe alia multis in locis, ubi dicitur reſolvi contractus) Reſolvere venditionem eſt facere, ut nec venditio quidem eſſe, nec fuiſſe dicatur, *l. 1. §. ſi ſervus, fin. pro. h. tit. & adiad.* Qua ratione etiam redhibita re vendita, quidam dicebant, poſſeſſionem emptoris non accedere venditori, quia ſi ſic, ſequeretur, ut neque venditor retineret ſe, fed tamen, qua ea reſolutio non abolet memoriam poſſeſſionis, quæ fuit, ſed tantum mutat eius poſſeſſionis datur. Denique inter emptorem & venditorem vicifim tempus poſſeſſionum conciuatur, conjungitur, communis habetur, *l. 1. §. ſi ſervus, fin. pro. h. tit.* Itaque ex eo apparet, quod vulgo dicitur, emptorem ulucapere quod venditor aeque vi, aeque clam, neque precario poſſedit, id eſt, quod fuit vitio poſſeſſ. ſuccefſione temporis ex perſona venditoris ni velit. Nam ſi quid aut clam, aut precario venditor poſſedit, accedio temporis, non poſſidet, tempori ad uſucapionem prodeſſe non poteſt. Vitium live mala fides adiutoris ſequitur ſuccefſionem, ex perſona eius adminiculo ſive accedione poſſeſſionis uti vult, ſive ex ſucceſſor ex teſtamento, ſive ex contractu. Et his tribi poſſeſſionum ſuccedit, ſi ſuccedit, ſi ſuccedit, aliud inſtitit, nec omnis, qui mala fide poſſidet, inſulle poſſidet: qui precario rogavit, mala fide poſſidet ſicuti rem alienam eſſe, nec uſucapere poteſt: non itaque rem poſſidet, cum poſſideat ex voluntate domini. Precaria poſſeſſio juſta eſt, *l. 7. in fine, com. divid. l. 8 ferme deſpiciens, §. ſi de rem. eſt. l. quicunque, §. ult. de Publ. in rem act.* Rurſus non omnis qui juſte poſſidet, civiliter poſſidet: quidam & juſte & civiliter, ut qui *emtus l. 1. §. ſi ſervus, fin.* qui precario rogavit, poſſidet, non tamen civiliter, ſed naturaliter *l. 1. & hæres, §. eum qui, de pec.* Verum ad

rem: certa eſt definitio propoſita in l. t. h. t. Eum, qui
A re, vel aliquo tempore abſuit. Aliis vero hæc in re, quod
attinet ad hanc quæſtionem, diſtat heres ab emptore,
nihil diſtat in ſpecie b. exceptis, quam expoſui, alter
ab altero, alii in re diſtat heres ab emptore, quo pla-
num eſt, plenius eſſe jus hereditatis, quam emptionis,
plenius ſolicet, ut penitus vel nocere hereditati. Nam quod
propter multam fidem defenſoris ufucapere non poteſt,
heres etiam eius nocere ſe ſi uncluet poſſeſſionem, nec
utetur defenſoris poſſeſſione defuncti: ut emptor vero
poſſeſſ, licet bona fide poſſiſſor fuerit: contra, quod ufu-
capere defenſus potuit, & ipſe ufucapere poteſt, ſi ter-
mini fidei bonæ defuerit, l. cum heres, 11. ff. de ufurp.
& temp. præſcript. Initium poſſeſſionis ſpectatur, quod
ad cauſam ufucapionis attinet, non conſequitur perſona
C quod ad cauſam ufucapionis attinet) eſſe intelligitur
perſona defuncti & heredis. Duæ conſentiunt perſonæ
in unam: quod nulla propius accedit ad virem defun-
cti, quam perſona heredis. At quod vendidit ufucapere
non potuit, id certe emptor poſt ſe ufucapere poteſt.
Per ſe, id eſt, ſi non unam acceſſionem ex perſona ven-
ditoris, & contra, quod vendidit ufucapere potuit, id cer-
pot ufucapere non poteſt, ſi mala fide poſſiderat.

Ad §. In dote quoque, ſi data res fuerit, ea lex eſt de-
cepta: acceſſio dabitur, vel marito, vel uxori.

HOdie corpeum quæſtionem de acceſſione poſſeſſo-
num abſolvam, & reliqua, quæ ſunt in l. 13. ex-
plicabo: aut Ulpian. in h. t. in dote propoſita, ſi res
data fuerit, &c. In poſſeſſione igitur rei dotalis manitur
C utitur acceſſione temporis, quo uxor poſſidit, & vicil-
lim ſuloro maritus: uxor acceſſione maritii, de qua in
l. datis, 5. ff. ſol. matr. de jure dot. acceſſionem temporis ex per-
ſona mulieris utatio concedi, non feliciet, cum res,
quæ dabuntur in dotem, eræ alienæ: Nam in tempore
primum non tadit quæſtio de acceſſione vel ufucapione,
ad quam acceſſio reſpicit. At ne dicas cum Accurſio, &
Fuerit videlicet poſſeſſio mulieris, quæ res dotales ac-
dit in dotem, mariti autem poſſeſſio vitio caruerit, poſ-
ſeſſionem mariti ſolum matrimonio accedere poſſeſſio-
ni uxoris. Hoc non placuit. Nam ut dotis res, ita & ma-
poſſeſſio non vitioſa, vitioſa non accedit: vitioſa eſt
ſeciens vitiosa cum vitio, nec poteſt defendi ſententia
ri. Accurſii, quod tamen illi tenuerunt, ſi illo dubio,
quod quis per ſe non poteſt, per alium poteſt: de quo in
D l. cum hereditatis, de adquir. hered. quia ſi hoc negamus
non omnia, quæ poſſidentur, non multum temporis
quam affirmatio invenietur eſſe verior. Itaque cum ea
hus vulgaribus dictis ducunur argumenta, ſi pupillus
debitis ſine tutoris auctoritate cadiderit continuentur, &
inepte ad omnes porrigantur. Alii, res ex dote recepta
Recipi dicitur dos, aut res ex dote, ſolute matrimonio
de recepta, vel quæ ex dote, quæ non debit, vel abſit, qui
debit, & ſibi eam reddi exceptit ſoluto matrimonio:
quod nominatim excepit quoties ſit extremus aliquis
actus dotis dumtaxat facit. At mulier dante dotem
hoc femper ipſo jure exceptum intelligitur, ut eas re-
reddatur, & ſuperviuerit. Et omnis dos ipſo recepta-
tis eſt, vel ex ſtipulatione, ſi extraneus; qui eam dedit
nomine mulieris, eam ſibi recepert, id eſt, exceperit
E caſum mortis vel divorcii, quo propter receptio
citur, vel etiam ipſo iure. Et de recepta quidem re vera-
dita jam ſupra dilucimus ſimiliter vendituri, qui ven-
venditum recepit, redhibitum ſibi eſt videtur aliquid
accedere poſſeſſionem emptoris, qui redhibuit. Redhi-
bet emptor, recipit venditor, l. cum autem, 3. pen. de
edil. edict. Gellius 17. cap. 6. Si ſervus, inquit, qui ven-
datus eſt, redhibitus ſit ob aliquod vitium receptitiæ ſit:
Sic & de precario recepto eſt ſcripſum in §. ſequenti
poſſeſſionem ſuam, qui precario rogavit, ut ſibi poſ-
ſidere liceret, accedere ei, qui precario concedit,
recepto precario. Si, inquit, recepiſſet poſſeſſionem ſuam
precario, quod rumpitur nuda voluntate ejus, qui pre-
cario concedit. Ex hoc loco apparet vitioſam non eſſe
poſ-

poſſeſſionem precarium: aliquam non accedere poſ-
ſeſſioni ejus, qui precario concedit. Nec obſtat, quod
mala fide poſſideatur, id eſt, ſciente precario poſſeſſore
alienam rem eſſe, qua non omnis mala fides reputatur
in vitium. L. 27. generaliter, de a. v. delict. l. qui fidelium,
5. ad. de leg. 3. Non certe, mihi ea mala fides, quæ poſ-
ſeſſioni inſunt fieri: quæ non ſunt ipſorum poſ-
ſeſſor in, vitioſa non eſt, ut precaria, utraque tamen
ufucapioni plerumque obſtat. Nona quid ait, ſi recep-
ta poſſeſſionem, amiſerit: ſupra poſſeſſionem, qui pre-
cario eam concederet. Recipitur enim poſſeſſio, quam
amiſit, ceſſione ejus ali facta, ut poſſeſſio rei vendite
recipitur a venditore cum amiſerit per traditionem
traditionem emptori factam. Poſſeſſio rei dotalis recipi-
tur ab uxore ſoluto matrimonio mortemaris, vel diver-
tio, poſt amiſſam, quam uxor conſtante matrimonio per-
per dotionem in dotem. Et ut in priore caſu ſolus emptor
poſſedit ante redhibitionem, poſteriore ſolus maritus
ante reſtitutionem dotis: ita hic vitioſa eſt, qui eſt de
precario, ſolus precarius poſſeſſor poſſedit ante rogato-
nem precarii, non ambo ſimul, & ſuis precarium. Quæro quid hic
facit ille retinaculus, Vivi? Scripſerat per notas absque
dubio Ulpianus, non sere, ſed, per dominionem: Siper
damnationem legatus fuit vel fideicommiſſum: quia
res illius ante luſtrationem non potuit jure relinqui nili
per fideicommiſſum, vel per legatum damnationis,
Non autem per legatum vindicationis. L. Titiæ ſervi, 3.
de manumiſſ. teſtam. I.S.S. de verb. ſign. l. alienus, 116. leg. Fal-
cid. quibus in locis huius antique differentiæ reſtigia
extant, & eſt certiſſima hodie ex Ulpiani & Cai ſrip-
mentis, atque etiam Pauli. Re autem propria teſtatoris
illi legato, inutili licet inutili teſtamento, quo poſedit te-
ſtator. Neque enim alio fine ſit teſtatio, quam ut uti-
capionis tempus impleatur. Ubi igitur ufucapioni locus
non eſt, ut quæ res teſtatoris non fuit, legata eſt per vindi-
cationem, quo genere potuimus dominium ejus rei tranſi-
redi via a teſtatore ad legatarium, certe poſſeſſionis
acceſſio illi non fuit. Adquiritur, dominium ejus rei, ſe-
cus ut ea perſona ſtuuatis. Id quoque ita eſt accipiendum,
ſi res aliena fuerit, quæ donata eſt: aliquin fruſtra
legatur id, quod ſuum eſt.

Ad §. Acceſſiones in eorum perſona locum habent, qui
habent proprium poſſeſſionem: Ceterum acceſſio nemini
proficit, niſi ei, qui ipſe poſſidet.

IN extremo hujus legis proponuntur, quæ in hac
quæſtione ſunt certiora principia, poſſeſſionem non
acceſſere, niſi poſſidenti: poſſeſſionem non acceſſere
non acceſſere vitioſæ, vel contra. Ac primum quidem
poſſeſſionem alienum acceſſere proprio poſſeſſori: tem-
pora alienum proprio tempori. l. pen. §. ult. de ſtipul. &
temp. præſcrip. Denique perſone duntaxat non acceſſere
poſſeſſionem, puta, non poſſeſſori. Denique non ſolum,
non etiam tempus. Duæ ſunt acceſſiones, quæ ſunt poſſeſſo-
num, & tempus: & tempus quidem acceſſio eſt, non
poſſeſſionum. Nam, ut dixi, non acceſſio vitioſæ, vel
contra vitioſa non vitioſa non accedit, quod principium
juris iam ſatis ſupra vexatum eſt.

Ad L. XIV. Si ſervus vel filiusfamilias vendiderit: dubitor
acceſſio ejus, quod gerens ne ſuit. Scilicet ſi vendens me, aut
de peculio, reque liberum peculii adquiſitionem habe-
rem, vendidiſſem.

Ad §. Tutor quoque vel curator vendens, dubitor acceſ-
ſio ejus temporis, que pupillus vel furioſus poſſedit.

AD ſuperiorem poſſeſſionem pertinet etiam hæc lex
14. quæ breviter hoc vult, ſervo vel filiofamilias
vendente voluntate patris vel domini rem patris
vel domini, vel rem peculiarem, cum habet liberum pe-
culii adminiſtrationem: Vendente, inquam, rem domi-
ni, vel rem peculiarem, quæ ſe ipſa domini eſt, & concilia
tantum fervo aut filio, non donata, quia nec donatæ

inter eos conſiſtere: Vendoce, at iterum dicam, voluntate patris vel dominî, qui in re ſcientia, & tacitumitate patris pro voluntate habetur. Ceterum voluntas omnino exigitur, aut quod voluntate ſit, qua in re ad *l. ſi furiosi, ter. ſeq.* que repugnare videtur, quod ſit dicendum ibidem adnotavi. At pergamus, ſervo vel filio voluntate patris vel dominî vendicare rem dicimus, ut poſſideant, haec ita vult, id temporis emptori poſſeſſore & procedere, quo patet vel dominium poſſedit per ſe, aut per filium, aut per ſuum, ut *l. ſi filius, de divort. & temp. proſcript.* quoniam ipſe pater vel dominus vendidit videtur. Eodemque modo, qui emit a tutore vel curatore rem vendente non ſolum ab eſſi furioſi, accedente, & perſona pupilli, vel furioſi, *d. l. ſen. §. in claude.*

Ad L. XV. Rem, quo nobis ſubrepta eſt, *poſſeſſio intelligitur dolenter poſſidere, atque eam, qua ei nobis erepta eſt. Sed ſi ita, qui in poſſeſſione eſſe videtur, exemplo apud ipſum ſit res, tamdiu non amittentis poſſeſſionem: quae hic conſimili perſuaſio adhibetur nobis poſſeſſio. Et hoc verius eſt, quam videtur longiore poſſidere: quod is, quemadmodum alienum rerum poſſeſſionem intervertere non poteſt, ita ne ſuam quidem perdit.*

INitio legis proponitur, nos poſſidere deſinere non tantum rem nobis vi erepta, ſed & ſubreptam nobis furto ſubreptam, ut *l. 3. §. ſi rem, ſupr.* In caſu dimittendae poſſeſſionis, & quae ſit animi ad id requiſita, ſi ſit, *ſupr.* In caſu dimittendae poſſeſſionis, quam reſiverimus propterea non eam ceſſaſſe, *l. ad. infra.* Rem autem immobilia poſſeſſio non intervertitur, niſi forte dejecto ſervo, vel colono, per quem poſſidebat ipſe caſu ſcientia ſervi vel colono, qui deiectus eſt, factum, nec exigitur animi, ut dominus ſciat rem dejectum eſſe, *l. 44. §. ult. inf. hac tit. l. 1. §. quod ſervus, de usu & us. ann.* Eſt & alia differentia, quam Accurſius attingit, quod de re immobili vi erepta eſt interdictum Unde vi ad reciperandam poſſeſſionem: de re mobili furtim ſubrepta nullum eſt interdictum, ſed eſt actio furti, de rem, & ad exhibendum, & condictio furtiva. Rem, inquit, quae nobis ſubrepta eſt, dominus poſſidere. Addit exceptionem, niſi is in noſtra poteſtate eſt, puta filius aut ſervus eam ſuſtpuerit: quia quamdiu ea res apud ipſum eſt, tamdiu eum poſſidemus: tamen poſſidet conſilio habitum perſonarum, ut per eas tantum abſit ut poſſeſſio nobis auferatur, ut adquiratur potius, & conſervetur, & augeatur per nos per meos, non deterior conditio noſtra fiat. Qua ratione fit, ut ſervum, qui eſt in fuga, non deſinamus poſſidere, quia ut nec alienus rei noſtrae, ſic nec ſui quoque poſſeſſione nos fugitivus privare poteſt, *l. 13. in prine. ſup.* De ſervo haec exceptio merito concepta eſt, non de filio, qui filium non poſſidemus, *l. 1. §. per nostros, in pr. ſup. h. t.* Sed & ſervum, ſi ſervus poſſit ſui vel alienum rerum dominii intervertere non poſſe, in *l. non ſolum, l. ult. in. ſeq.* dominum, quod idem eſt. Obſervandi tamen loquendi modi. Dominus ſervum nullius rei poſſeſſionem fabvertere poſſe. Subvertere eſt fraudare, ut in *Carolinum: Qui ſibi conſervi, vel qui alios ſubvertendo proderet.*

Ad L. XVI. Quod autem viro, *aut vir uxori donavit, pro poſſeſſore poſſidetur.*

IN eo conſtat hoc tantum verſu, *Quod vir uxori, aut uxor viro donavit pro poſſeſſore poſſidetur.* Quod uxor, inquit, viro, aut vir uxori donat, inter vivos ſcil. (Nam donatio cauſa mortis inter maritos valet) pro poſſeſſore poſſidetur. Non mala fide, nempe quia poſſeſſor, cui donatum eſt, res donationem non valere, *l. per ſervum*

donatum, ſup. tit. prox. l. nec illum, §. 1. de per. lucrelis. Et ideo poteſt iure ſeni. agere ad petitionem hereditatis, deinde, conjungem, cui omnium aliquid donavit, heredi donatoris, qui in eadem voluntate non reviſe reverterit utique ad mortem, utique ad ſupremum vite exitum, teſtes petitione hereditatis, quia id poſſidet pro poſſeſſore & petitio hereditatis datur in res, & quidem ſolius, qui poſſidet pro herede, vel pro poſſeſſore. *Quod cuique, inquit, emptus donavit, pro poſſeſſore poſſidetur.* Addicio, non tamen interdictum, cum alter dominus, a quo prohibe poſſeſſorem, atque liberet, *l. 1. §. ſi vir, ſup. h. t.* Non omnis, qui mala fide poſſidet, & inſulte poſſidet, ut *l. 1. §. 1. ſup.* Precarius poſſidet mala fide poſſidet, inſuſte non poſſidet. Quamvis autem non poſſit is, cui omnia donavit, rem donatam ulucapere, quia propter ſcientiam, *l. 1. §. ult. inf. pro emt.* cum res nec traditione donatoria dominium in donatarium tranſit: tamen ſi res, quae donata eſt, aetas longa, quam forte donator ſuam eſſe exiſtimavit, nec reapſe ex eo donator pauperior factus ſit, forte qui donatori donata aut ſuperat, aut abundantes uxoris eſt in lucrisve meris, non pretio comparata, uſucapio donatarii poſſidentis proceedit, quia ſic bona cauſa donatio valet, etiamſi falſa ſit interpretatio, *l. ſi pater. pro don. l. ſi quis, de donat. inter vir. & ux.* de qua conſule, ſi libet, Obſerv. l. 8. c. 15. Donatio, inquam, falſa inter viros, inter conjuges valet, quia donatorem pergentorem non facit, quae non minus rem donatoris.

Ad L. XVII. Si quis de poſſeſſione *dejecta ſit: periculo habeat debet, ac ſi poſſideret: cum interdicto de vi recuperandae poſſeſſionis ſaviſſimum habeat.*

INitio *h. l.* hoc tantum proponitur, eum, qui per vim dejectus eſt de poſſeſſione ſua, quia ante, quam actum habeat ad reciperandam poſſeſſionem, poſſeſſionem ipſam habere videri: quibus, aut ſimilibus verbis videlicet Ulpianus utitur: in re pretio tantum ſpectat, *l. 13. §. ſed ait.* nititur, ut arbitror, Ulp. noſter in hac l. regula *l. 13. de reg. jur.* in qua *ſi qui alienum habet ad eum reſuperandum, ſuum eum habere videri.* Ita videmus quis ſit effectus hujus ſententiae: effectus ille eſt, ut ſi is, qui vim deiecit, me illum ſeptus inquietasse, & interpellasse, meque ad reciperandam poſſeſſionem ſuam, & ad exhibendum, & condictio furtiva. Rem, inquit, quae nobis ſubrepta eſt, dominus poſſidere. Addit exceptionem, niſi is in noſtra poteſtate eſt, puta filius aut ſervus eam ſuſtpuerit: quia quamdiu ea res apud ipſum eſt, tamdiu eum poſſidemus: tamen poſſidet conſilio habitum perſonarum, ut per eas tantum abſit ut poſſeſſio nobis auferatur, ut adquiratur potius, & conſervetur, & augeatur per nos per meos, non deterior conditio noſtra fiat. Qua ratione fit, ut ſervum, qui eſt in fuga, non deſinamus poſſidere, quia ut nec alienus rei noſtrae, ſic nec ſui quoque poſſeſſione nos fugitivus privare poteſt, *l. 13. in prine. ſup.* De ſervo haec exceptio merito concepta eſt, non de filio, qui filium non poſſidemus, *l. 1. §. per nostros, in pr. ſup. h. t.* Sed & ſervum, ſi ſervus poſſit ſui vel alienum rerum dominii intervertere non poſſe, in *l. non ſolum, l. ult. in. ſeq.* dominum, quod idem eſt. Obſervandi tamen loquendi modi. Dominus ſervum nullius rei poſſeſſionem fabvertere poſſe. Subvertere eſt fraudare, ut in *Carolinum: Qui ſibi conſervi, vel qui alios ſubvertendo proderet.*

Ad §. Differentia inter dominium, *& poſſeſſionem hoc eſt: quod dominium nobis tantum ejus rei manet, qui dominus eſt non vult. Poſſeſſio autem tradita, ut quisque conſtituit nobis poſſidere. Si quis igitur ea mente poſſeſſionem tradidit, ut noſtra ei reſtituatur, debet poſſidere.*

HIc §. eſt ſumme notandus, in quo ponitur differentia inter rem mobilis inter dominium, & poſſeſſionem. Dominium eius manet, qui dominus eſſe non vult. Et deſinet ſi rem non poſſidat, & pro derelicto habeat, alio-

alioquin dominium amittit, *l. 1. & 2. inf. pro derelict.* Eſto aqua eſt ejus, qui dominus eſſe non vult, *l. 11. de reg. jur.* puta, proiectione rei, vel traditione alteri facta ex iuſta cauſa adquirendi dominii, quia nuda voluntas dominio amittendo non eſt ſatis, ſed requiſtae ſallum quaedam, ut *ſupra* dictum eſt, quod pro non falto eſt, ut *l. modo, de eviction. empt. l. cum quis § 1. de ſolut.* quod paulo infra. Illud diligenter notandum Plautus autem in hoc loco in re comparatio, qua utitur *l. pec agnationis, ſup. de poſſ.* quam norunt interpretes in hanc rem. Sicut enim non definit eſſe agnatus, quamdiu nolit me agnatum meum eſſe, aut de quo pepigi, ne agnatus meus eſſet: ita res non definit eſſe mea, quam diu me nolle eſſe rutam, nec quam pignori me eſſe, ſed tua fore. Non mutatur dominium nudo pacto, res non alienatur nudo pacto, *l. 1. conſtitutionis, C. de pactis.* Nudo pacto poſſeſſio nulla mutatur amittitur, nudo pacto, *l. 3. §. in emittendo, ſup. & l. ſeq. in prine.* Facilius, inquam, poſſeſſio amittitur, quam dominium: facilius quod retinetur adquiritur, veluti poſſeſſio, quam quod civiliter, veluti dominium vel obligatio, ſicut & facilius illud, quam hoc adquiri conſtat, *l. 1. ex quo, §. ult. ſup.* Proinde obligatio certis tantum quibuſdam & legitimis modis, non quibuſcumque modis amittitur, *ſi quis poſſeſſ. quemadmodum, & obligat. l. 7. C. de ſolution. & miscellan. anno. public.* Et ſimiliter dominium certis tantum modis amittitur, poſſeſſioni nulli fere certi modi legitimi conſtituti ſunt, ſed poſſeſſio omnis eius ſtatus eſt in arbitrio meo, & voluntate poſſeſſoris. Ex his infert Ulpianus hoc, quod praecipue eſt notandum hoc loco: Nemo poſſidere, qui ea mente poſſeſſionem alii tradit, ut mox vel poſtea ei reſtituatur, quia tunc ipſe voluit non poſſidere, & tamen non debuere eſſe dominium eum, qui dat ea mente, ut poſſeſſor reſtituatur, interpoſita ſcilicet fide reſtituendi, & generalis fiducia, ut ſic in imaginaria venditionibus, quia dominium non amittitur nuda voluntate, & ſic debitor non intelligitur alienaſſe pignus permiſſu creditoris, ſi id alio conſtituto: in re pretio tantum ipſe vel ei poſſidetur, ut ait *hic finis, §. ſuperioribus, quod. modo. pig. vel hypoth. & l. ſen. in C. de diſtractione pignorum.* Et imaginaria venditio ex traditio alienatio non eſt, *l. modo, de interr. empt.* quia & pro non falſa eſt. Denique dixtum non videtur, quod ita demum ſit, ut poſſeſſio tantum adquiratur, quae nobis cum interrallum ſignificat, *ut l. 25. §. ult. de quibus cauſ. manum.* Plures autem valde in *§. ſuperioribus*, verbum, *poſſidere*, ut *l. 1. §. ſi rem, ſup. h. t.* Exemplo. & auctores etiam Baſilicon legunt, *ἐκτὸς ἐὰν μὴ τὸν κύριον τὸν πράγματος, ἢ πανῶς ἐκδοτὴν χάριν ἀπὸ δάνειον*, id eſt, ſi poſſeſſionem; placet, inquam, verbum, *poſſidere*, quia debitor, qui permiſſu creditoris pignus alii vendidit, & tradidit ea mente, ut poſſeſſ. reſtituatur, is poſſidere deſinit. Nunc ergo repoſſidet, ut non deſiit eſſe dominus pignoris. Denique repoſſidet poſſeſſionem, quam antiquata voluntate dominii quam turbas non adquirit excepta poſſeſſione, quia nec id ſuſtinet. Et id ſi propie pertinet etiam *leo qui ſic ſolvit, de diſſol. matrim.* quia inquit, ut recuperet, non dimittere: quia quod ſolvit, non facit accipientis: & ſimiliter nummos non alienat forte datos in credit ſpecies, ut *l. 18. §. nummos* Dominus eſſe non deſinit, qui ſic dat, ut recipiat, definit tamen eſſe poſſeſſor.

Ad L. XVIII. Quod meo nomine poſſideo, *poſſum alieno nomine poſſidere. Nec enim mutis animis cuique poſſeſſionis, ſed factum poſſidemus, & aliunde poſſeſſionem meam facere non videtur eam poſſidere, & alieno nomine poſſidere. Nam poſſidere eaque nomine poſſidemus. Precatore alieno poſſeſſionē praeſtat nimirum.*

QUod eſt initio hujus l. eo nihil eſt vulgatius. Quod meo nomine poſſideo, ſi conſtituero alieno nomine poſſidere, id me vel ſolo animo deſinere poſſidere, alium vero, cujus nomine poſſidere jubeo, ſi velit poſſeſſionem adquirere, id per me incipere poſſidere. Non

A mutu igitur ipſe nihil poſſidet poſſeſſionis, quod nec poſſem, *l. 3. §. illud, ſup. & l. ſup. §. 1.* quia non retinet poſſeſſionem, ſed alium poſſeſſorem miniſtrat meo facio: non retineo, inquam, poſſeſſionem, quia ut ait, aliud eſt poſſidere ſimpliciter, aliud poſſidere alieno nomine. Nam is ſolus poſſidet, cujus nomine poſſidemus. Quam ſententiam etiam Pontifices ſtuerunt in *cap. 8 decretal. de pace, & treuga: Nemo tenetur ſemetipſe, de religione, ſpoliare.* Et hoc, ſi quod meo nomine poſſidebam, conſtituerim alieno nomine poſſidere: non eam ex diverſo, ſi quod alieno nomine poſſidebam, conſtituam poſſidere meo nomine, nihil ago, quia mihi ipſi cauſam poſſeſſionis muto, *l. 5. C. end. tit.* Priore caſu, qui proponitur initio hujus legis recedo a poſſeſſione, dimitto poſſeſſionem: hoc caſu non dimittit poſſeſſionem, ſed mutat, aut fatis agit, ut mutem mihi poſſeſſionis cauſam. Hemque eſt, ſi quod poſſidebam quino nomine, poſſeſſionem poſſidere alterius nomine, qua de re infra in *l. quamvis, hac tit. Sequitur* ibi hac: *Et quamvis alienae poſſeſſionis poſſeſſor nominum.* Uſus eſt ante *nominum* verbo, quod proprie utuntur doceri in procuratore, qui mandatore nobis eſt adquirendi poſſeſſionis. *Pronuntio*, inquit, *alienae poſſeſſionis praeſtat nominiſterium*, id eſt, alieno nomine poſſidet, ut *ſupra* dictum eſt, *ſervus* operam ſuam accommodat, *l. 3. §. procuratorem, ſup. hac tit.* Et procuratur igitur adquirit nobis poſſeſſionem eam adquirere volentibus, puta a procuratore fuerit ea mandata, id eſt, mandatorie, vel nobis rutam habeatibus, ſi procurator fuerit voluntarius, ut *l. 42. §. ult. inf. hac tit. l. 6. §. 1. inf. de procur. l. 8 pap. de negot. geſt.* Nam quae non ita ſunt tuta, qui poſſidet nomine, ſed & qui non poſſidet miniſtero ſuo, operſua, poſſeſſionem non retinet, ſed alienae miniſtrat, alii adquirit etiam ignorari, *l. 1. C. ad. tit.* non etiam volenti, *l. ne quis, ſup. tit. prox.* Procurator ipſe eſt in poſſeſſione, *l. 13. §. ult. hac tit.* poſſeſſor autem eſt is ſolus, cujus nomine poſſidet, id eſt, cui poſſidet: ſibi enim non poſſidet.

B

C

D

Diſſimulus poſſidere vel ſolo animo, ut hic proponitur, etiamſi poſſ non, vel per nos tamen alius apprehendat, & adquirat poſſeſſionem. Si ſi rem retinebat furioſi, quem ſui mentis eſſe exiſtimabam, nec ego poſſideo, quia animus, & corpus poſſidere deſit, & ne habito tradita: neque furioſus, qui non habuit animum a me accipiendae, & adquirendae poſſeſſionis, *l. 1. §. 1. ſup. h. t.* Nec ſervus poſſidet vicem. Poſſet quis dicere: ego, inquit, me non deſinere poſſidere hac ratione, quia furioſus, in quem animus meus, non transferendae poſſeſſionis, eam adjicit non potuit: & quia fab conditione videor poſſeſſione ceſſiſſe, & eam, ut, qui tranſferat, adjicit poſſeſſ. Sed non animum habere ceſſus videndum eſt ait, quia non potui eum animum habere, cum vacuo traditionis nitiore, cum exiſtimarem, eum fut mentis eſſe. Denique ſi ſervum poſſidentem tradidiſſe puto, non conditione. Conditionem facit voluntas ſola: atqui ſaciendae conditionis in me voluntas non fuit, per errorem accipientis inſtrum pro laeto, qui error facit erepit, & occupat mentes hominum, quoties furioſi ſunt conſtituti, ut ait, *ut poſſidentis intentionem quaeret*, id eſt, quoties videntur veluti ſub umbra, & imagine quadam quae mentis eſſe, quod genus ſequendi alibi non meminit me legere. Id accidit furioſis, tribibus, & demiſſis, qui mente capti dicuntur, *κατὰ τὸν ἀνεμιαῖον, ἢ ἀνεμιαῖος*. Nam hi, quoram temporis interpoſiti quiete intervallum fuere, certe intuitum, & id eſt, intermiſſi furoris tempore poſſeſſionem adquirere poſſunt, ut teſtamen-

ta ſi-

ta facere, & alia quæcunque negotia contrahere, tanquam si fani. Ubi conſtarer, me fub conditione de poſſeſſione re-ceſſiſſe, puta, ſi poſſeſſio tranſiſſet mortuo ad accipientem, ea non tranſlata, vere dici poſſet, me non deciſſe poſſi-dere. l. 34. inf. hac tit. poſſeſſio ſub conditione reſti po-teſt acqui res, id eſt, proprietas. l. 58. §. 1. inf. hac tit. At in hac ſpecie poſſeſſionem dimiſi pure, quia exiſti-mavi me eam tradere homini ſano.

Ad §. Si venditorem, quod emerim, *deponere in meis domo juſſerim, poſſidere me certum eſt, quamquam id rerum dom ar-tificiorii: aut ſi vinum mihi fundorum meorum accipiendum vene-rim demonſtret, vacuumque ſe poſſeſſionem tradere dixe-rit: non minus poſſidere capit, quam ſi pedem fruſtum inſtiſſem.*

POſſeſſionem docet adquiri, non tantum mana, ſive attactu, vel pede, puta ſi res mobilis tradatur de ma-nu in manum, vel ſi quid immobile, aut res immobilibus, inque eam ingreditur, & pedem ponat, veſtigia ſtat: fed etiam, ſi quid intercedat, quod tantundem præſtet, ut-pura ſi juſſero venditorem rem mobilem mihi vendtam deponere in mea domo, & depoſuerit, licet nondum eam rem ego attigerim, vel alius quiſquam meo nomine, tamen eam poſſeſſore videor tam cito mea fe, & ſub cuſtodia mea. Denique nihil intereſt, inferatur ea res me vobente in domum meam, an mihi tradatur in manum. l. 3. pap. h. pr. inf. Item, ſi fundum mihi, aut vicino venditum, vicinus mihi demonſtret ex turre mea, & dicat, *ejus fundi poſſeſſionem vacuum mihi tradere*; hic conſtabit fundi, & hæc demonſtratio, hic ſermo venditoris non minus poteſt, quam ſi in poſſeſſionem ejus fundi poſuiſſem pedem. Venditoris oſtenſio vice eſt indufionis, & traditionis: ſunt enim hæc pene vice, ut l. 1. §. penult. ſup. h. pecuniam, de fidei. Et ita bodie ex hoc, ut opinor, loco in uſu eſt, ut intelligatur quis apprehendiſſe poſſeſſionem fundi, ſi fundum mihi, aut benefici Eccle-ſiæ, & alibi publice ea de re habitis.

Ad §. Si dum in alia parte *fundi fuero, aliut quis eiam animo poſſidendi intraverit: non deſiſſe illius poſſidere exiſtimam-dum, ſum, facile expoſitionis ſtudioſis, ſimul ſolvo.*

Rurſus, ſi eum magnopere in ingreſſu poſſeſſionis, cum tan-tummodo patrem, quam intraverit, obtinet.

IN §. nic. hoc oſtenditur, ſi cui in alia parte fundi eſſem (facio fundum eſſe latiſſimum) quidam aliam partem eum ingreſſus ſit poſſidendi animo, non ante me poſſeſſionem ejus partis amittere, quam id reſciverim, l. 8. §. ſi quis, h. tit. inf. autequam id reſciverim, & il-lum exceſſiſſe nequiverim, aliquin quamdiu facile mihi eſt eum finibus expellere, & partem illam poſſeſſi-nem retineo, vi autem vel clam occupata parte fundi mei, ubi id cognovi, nec facile potui prædonem expelle-re, non totius fundi poſſeſſionem amitto, ſed partem illius tantum, quam prædo occupavit. Ergo nec prædo poſ-ſidet totum illum fundum, fed partem illam tantum: & tamen ſi huna fide inſta ex emtione partem fundi intraverit animo poſſidendi totum fundum, totius fundi poſſeſſio-nem adquiro, l. 3. in principio. ſup. Cur tam varie? Strictius certe accipiunt poſſeſſionis adquirendæ jura, nec eft va-rietatis alia quæreada ratio. Inſulta poſſeſſio quod ejus fieri poteſt, conſtituar & comprehendatur: de qua recipera-da quam in promptu eſt interdictum de vi, vel de clande-ſtina poſſeſſione.

Ad L. XIX. *Qui bona fide alienum fundum emit, eundem a domino emdendi. Quare rurſus definat poſſidere, an non. Reſpondit: in promptu eſt, ut poſſidere deſierit.*

Ad §. Quod ſcriptum eſt apud veteres, *nemineni fibi exem-ſum poſſeſſionis poſſe mutare: credibile eſt, de eo cogitaſſe, qui ex empto, & animo poſſeſſionis incumbens, hoc ſolum ſtatuit, ne alia ex cauſa id poſſideret, nam ſi cauſa demiſſa poſſeſſionis prima, ejuſdem rei domo ea alia cauſa poſſeſſio-nem nanciſci poſſit.*

A EX initio hujus leg. hoc intelligimus, deſinere non poſſidere rem alienam, quam bona fide emimus, & accipimus à non domino, ſi poſſeſſionis conductimus a vero domino, cognito vero domino: quo gratere (ut dicit Celſus in leg precedente) non muto mihi cau-ſam poſſeſſionis, ſed deſino mihi poſſidere: ubi ſit mu-tatio poſſeſſionis, deſino poſſidere, & verum domi-num poſſeſſorem manifeſtum mihi facio. Huic ſenten-tiæ ſimile eſt, quod ſcr. l. 2. §. 2. inf. hac. Si à fructua-rio vagari, ut mihi rem poſſidere liceat: ego ſolo poſſideo, non dominus. Sed, ſi poſſeſſio eam rem conti-nens à domino per mercede, poſſideo illi tantumo retro recurrit. Conductor enim non poſſidet ſibi, ſed domino five locatori. l. 1. C. ne in alienum. l. 3. C. de pre-ſcript. 30. ann. Et ſic venditor, qui rem vendi-B dum tradidit conduxit ab emptore, eam emtori tra-didiſſe videtur conditionis gratia. Conditio ſpe-cies eſt traditionis. l. 9. in fine. ſup. ſervi fol. Ita ter-tio uſufructus, ſi venditor rei venditæ retinet uſum-fructum, ſpecies eſt traditionis. l. 30. ſupra, C. de donatio-nib. Itemque ſi venditor precario rogaverit emptorem, ut in poſſeſſione ſit. Nam & hoc genere emptorem poſ-ſeſſorem facit, l. 21. ſup. pr. inf. Et hoc eſt, quod habetur pronte parte hujus legis. In poſſeſſorio parte oſtenſiva, eam non mutare ſibi cauſam poſſeſſionis, quod & jam dixi ſupra, cui eam dimittit, deinde ex nova cauſa re-nanciſcitur, non eſt, credibile ſperneret, & poſſeſſionem non mutat, fed reſtituat animum. Regula vetus, quæ ve-tat me quis ſibi ipſi cauſam poſſeſſionis mutare quæ-C nam habet leges. Idque exempla poſſeſſionum depoſitæ voluæ, & depoſuit: fed ubi quis id egit, ut poſſeſſionem reti-neret, fed ex alia cauſa, quam ipſe ſibi adhuc gerat folus, ut poſſeſſionem pro donato, quod poſſidebat pro em-ptore, ut poſſideret ſuo nomine, quod poſſidebat alieno, l. 5. Cod. inf. quod poſſidendo uti, ut poſſidere alteru, ut ſtringo, *nemo poteſt ita ſibi ipſi mutare cauſam poſ-ſeſſionis*: & ita illa regula accipienda eſt, cujus ſeregues eſt meutio in jure.

Ad L. XX. Si quis rem, quam utendam *locavit, vendiderit, emptionique tradi juſſerit, nec illa traditi erit: aliut videbitur poſſidere ſibi locatore interrogaſſe, aliut contra: Item, an tunc quoque tamper dominus animitio poſſeſſionem, cum reſ-ſiones ei nonnumquam non reddit. Quid enim, ſi alio quoque-modo fuit poſſeſſionem amiſerit, non reſtituit, aut uſurpat, ut poſſeſſionem ejus intervertere?*

D EX 10. eſt de commodatario, qui rem commodatam ei, cui dominus eam vendidit, jubente domino tra-dere detreſtat, an videatur eius res furtum facere, hoc eſt, dominus cefſit poſſeſſionem interverere: an nihil aliud eſt, quam poſſeſſionis interverſio, l. 1. §. Stradet. Si quis teſtam. lubet. *ipſe facere*. Et habuimus jam ſupra de depoſitario cauſam hujuſmodi in l. 5. §. 1. h. tit. Ut autem depoſitarium, verum eſt ei depoſitæ furtum non facere, & conſequenter furti non teneri, ſi depoſuit abnegaverit, ſi rem depoſitam reſpicere domino red-dere noluerit, nifi etiam lucri faciendi cauſa eam rem contrectaverit: ita commodatarius rei commodatæ fur-tum non facit nifi lucri faciendi cauſa eam rem contrectaverit: ita commodatarius rei commodatæ fur-tum non facit nifi lucri faciendi cauſa eam rem contrectaverit: ita commodatarius rei commodatæ fur-tum non facit nifi lucri faciendi cauſa eam rem reddi-E eam non reddit. Potuit eam & hic, & ille juſtam, & rationabilem cauſam habere non reddendi, ut ſi res in urbe reponenda hic, in provincia ſit, vel ſi poteſtas ciſtæ, vel arce, in qua res eſt, nunc feculus non ſit, quod & de colono Marcellus auctor hujus legis, cuius libro ſimiliter ſcripſi in l. colonus, de us & fr. ubi Co-lonum, qui eum, cui locator fundum vendidit, jubente locatore non admittit, qui probabiter fundum ingredi volentem, quæ probabiliter vis eſt, ut dixi in l. 6. in fin. ſup. non teneri tamen interdicto unde vi, ſi juſtam, & proba-bilem cauſam id faciendi habuit. Hoc loco ait, *retinendum: ille, prohibitum*. Quæ igitur probabilis, eadem & rationabilis. Idemque de depoſito Marcellum ſcri-piſſe rodem (ut opinor) libro conſtat ex lege 1. §. ſi

autem, ſup. depoſ. Ergo commodatarius rei commodatæ furtum non facit alter, quam ſi iuſticiationi adjunxerit con-trectationem exemplo depoſitarii, d. §. ſi rem. Et refle Mar-cellus hic, alios videri commodatarium poſſeſſione domi-num intervertere, & per hoc dominum poſſeſſionem amit-tere, ut ſi furtandi animo rem commodatam loco moverit & abſconderit: alios contra, ut ſi ea juſta cauſa rem repo-ſuerit dominus confeſſim non reddiderit, nec contreſtaverit tamen furti faciendi cauſa. Nec enim furtum eſt ipſa inſti-catio, licet *ipſe furtum fit, ut furtivum, & furti. ſicut* leta culpa non eſt dolus, ſed prope dolum, l. 32. mand. & in conſuetudinibus Normannorum ex *Alexandro* eſt quidam etiam malæ fidei ſumptæ ex jure noſtro? *ut ait ille, tenuiora quæ de leſebus ne ſoia ponit latius, ſi eſt-ce quid a quibus fervor de lucro.*

Ad L. XXI. Interdum eius poſſidemus, *cujus ipſi non ha-bemus, alio modo poſſidemus, videlicet ſi ab eo, qui habet rem poſſidebat, antequam dominus fieret, precario ab ho-rede eam rogavit.*

UT facilius intelligatur, quod eſt initio hujus l. ſcien-dum eſt tribus modis poſſeſſionis pro herede hiſtarum aut videri aut incipere. Nam ſi res hæreditarias bona fide pro-pro herede poſſidere dicitur, & putatitiue, id eſt, qui ſibilo putat ſe heredem eſſe: itemque si, qui ſcit ſe heredem non eſſe, & ſingit tamen ſe heredem eſſe, l. 20. §. 1. inf. hac. Unde & quod proponitur initio hujus legis, ejus rei poſſeſſio-nem, cujus ipſe poſſeſſionem non habemus, alii non tra-dere poſſe. Idque exemplo rei hæreditariæ à fe alienatæ: ſtatur: ſi rem poſſideram pro herede, per errorem exiſti-mans me heredem eſſe: & antequam ea rem poſſidere-mus fatis eſſe (alioquin poſt uſucapionem in ea re præ-cium, & quo fubſiſti, non conſiſtere.) Si igitur eam rem ante uſucapionem tradam alteri pro herede, vel quod idem eſt) ſi eam rem precario rogaverim a vero herede, ut in ejus poſſeſſione eſſem, eidem eam rem poſſidere, l. 6. in prin. ſup. pro empt. Et incipio rem hæreditariam poſſe-nem eam vere poſſidere pro herede, quem ego tamen vere non poſſidebam pro herede. Denique ſic fit, ut poſſeſſionem ejus rei habeam, quam ipſe non habui, facto meo heres nanciſcatur & habeat: ut, inquam, vera hæres talem poſſeſſionem habeat, qualem ipſe non habui. Dominium transferre, interpoſita re mea, vel in domi-dum etiam vendendo, & tradendo præbet alii, tranſfer-que in alium, ut puta, creditor pignoratius pignoris, proprietatem pignoris, ſi id ſua non habuit, vendendo & tradendi, l. non eſt ſimum, ſup. pign. tit. prox. Vel ſi quis alius rem alienam alii tradendi voluntate habuit, l. 20. §. ult. quib. mod. pign. vel hypoth. fol. Dominium quoque uſusfructus, qui plenus iure rei dominus eſt, tranſfert in alium, cefſo ipſe uſufructu, quem tamen ipſe non ha-bet, aut quem uſumfructum, ipſe non habet, qua ne-mini res ſua ſervit, l. quod noſtrum, de uſufr. Et ſimili modo (ut opinor) dominus poſſeſſionis, quod non habemus, id eſt, qualitatem poſſeſſionis, quam non habemus, transferimus in alium: ſicut & qualitatem uſusfructus, quam non habemus, in alium transfer-quam prædium homini debet, non etiam poſſeſſio-nem, quam nullam habemus, non uſumfructum, quem nullum habemus, quod non habemus poſſidemus pro herede veram, habemus tamen putatitiam. Item, etſi non habemus uſumfructum formalem, ut DD. lo-quuntur, id eſt, qui jure hæreditario competit, habemus tamen uſumfructum cauſalem, qui competit jure pro-prietatis, l. 12. §. pen. de excuſ. tut. *poſſe. Dominium* ſeimus triplex: dominium proprietatis, dominium uſusfructus, dominium poſſeſſionis, ut l. 4. C. de prob. *Proprietatis dominium*, inquit l. *ſi actis ſup. quib. mod. tolitur. comm. l. in venditore, inf. de rebus auctor. jud. poſſid. l.3. ſi ſeſuſt. pet. l.n. C. Theod. de ſum. mater.* Ubi dominium poſſeſſionis, & l. 1. C. *Gregor. De uſufructu, nec ver empta fuerit.* Poteſt addi quartum dominium uſus. Ut Seneca 7. *de benefic.* & locatorem & conductorem

A ait ejuſdem rei eſſe dominum, *alterum rei*, inquit, *alte-rius uſus*. Et hæc genera dominiorum etiam Paulus Caſtrenſ. agnoſcit in l. 17. §. 1. ſup. Latius patet dominii, quam proprietatis nomen: ſi cum ulla eſt illi diverſitas inter proprietatem & dominium: & fruſtra de alia dif-ferentia DD. (ut dixit §. *nihil enumerant*) ſollicitus in-quirunt. Porro ea initio l. 1. dominium eſt, poſſeſſorem fundi, vel alterius rei, qui precario rogat dominum, ut in fundo ſit, ut in fundo moretur, deſinere poſſidere, & dominum poſſeſſionis transferre videri, quod non pro-bat l. ſi. in pr. inf. pro empt. Eademque vis eſt conduito-nis, ut qui rem, quam poſſidet, conducit a domino, de-finat poſſidere. & dominum poſſeſſionem faciat, ut in d. l. 3. ult. quem expoſui in l. 19. ex no. ſup. *Iocatum, & ſub-locatum*. Et ſic *uſufructuarius*, ſi uſufructus, l. *uſufructu*, 3. de *dam.* Et in precario quidem hoc ita procedit, ſi poſſeſſor, qui poſſidebat pro emptore, vel pro herede, dominum precario rogaverit, ut ſibi poſſeſſionem & curam re-non poſſidebat, dominum precario rogaverit, non ut eſſet in poſſeſſione, ſed ut poſſeſſionem liceret, ipſe ſolus poſſideret, qui precario rogavit, ut aperte indicat in l. 6. 9. ult. & ſpecies l. *qui pignoris, inf. h. t.* quæ breviter eſt explicodi: ſi debitor poſſeſſionem pignoris ceſſerit creditori: ſi poſſeſſionem amiſſe intelligunt ex folus creditor poſſidet. Una tantum eſt cauſa, in qua debitor poſſidere intelligitur pignus, cuius poſſeſſionem cef-ſit, creditori videlicet, ut eam rem, quæ mea propriu-nem impiere poſſit, quaſi non interruptam datione pi-gnoris. Quod utique procedit multo magis, ſi debitor poſſeſſionem ea pignoris poſſeſſionem ceſſit, precario rogaverit, ut pignus poſſideret. Et ſane hoc caſu, quia ſolus ipſe poſſidet, ſolus & debitor poſſidet uſucapionem, cum eſti creditor poſſideret, non debitor, ipſe complete uſucapionem.

Ad §. Quod ex naturalioqui expoſitum eſt, *nemo poſſeſſionem poteſt: quamiam non eſſ in derelicto: ſed in deperdito.*

QUod eſt in §. 1. hujus l. longe aperitus eſt. Qui alienum rem bona fide poſſidebat, ſi eam rem pro derelicto habuerit, poſſeſſionem, qui aquaverit illam ita-lo pro derelicto, uſucapere poteſt. Hoc eſt certiſſi-mum ex *eis. pro derelicto*. At non idem dici poteſt, ſi quis rem alienam bona fide in mea, vel in domo mea, qui id poſſidebat, id non habet in derelicto: D etiamſi derelictum ſe eſſe putet, ſed id habet in depoſi-to interim, quoad tandiquam ſuum collegerit: itaque pro derelicto id uſucapi ab alio non potelt. An quod perdidimus, dicimus non habemus per contrariu? Minime vero cum ſimus id inquiſiti, & ſi inventi-emus, abſtulerit. Eadem ratio eſt ejus, quod quis navis levandæ cauſa, & fere ſaltuis navis propter eam. Eadem ratio, inquam, eſt eius cauſa jactarum fere ſaltuis fuæ cauſa, quas non potest videri id pro dere-licto habuiſſe, quod temporis cauſa interim abſit, poſſea extraftarius per uſtatores, per *wanderers*, vel alio modo recuperare. l. 2. *vale. lib. ad leg. Rhod. de jallu, l. pen. de prætor. pen. derel.* Quod ſeruper ita intelligendum eſt, ſi hæc mente fuerit, ut quandocunque id recipere i alius contet. Potuit enim habet animum derelinquendi E & ejectus de ea re, quam perdidit, quamvis non ſperet, ut (quo exemplo Doctores utuntur) ſi protecerit libros, quorum difficilis recuperatio eſt. Et ea etiam diſtinguat *lex ſeſſus*, ſi. *pen. de fur.*

Ad L. XXII. *Non videtur poſſeſſionem adeptus is, qui ita noluit eſſ, ut eam retinere non poſſit.*

QUærtur in l. 22. hic verſus: *Non videtur poſſeſſionem adeptus is, qui ita noluit eſſ, ut eam retinere non poſſit.* Huic ſententiæ locus eſt, ſi non ex juſta cauſa poſſeſſionem adeptus eſt, atque adeo in eam rem non poſſidet intelli-dio unde vi, vel de clandeſtina poſſeſſione, vel quo alio judicio poſſeſſionis recipiendæ cauſa, ut quemad-

mortuum possidere videtur, qui habet interdictum ad re-
cuperandum possessionem. *L. 17. in princ. fin.* Ita ex con-
trario possidere non videatur is, a quo per interdictum,
vel per actionem hypothecariam, possessio avocata petetur.
L. 4. §. ult. & §. ferè sum, & §. si dominus, tit. seq. l. 3. in princ. de alimento. empt. & vide, si libet, de hac sententia. *Obsere. l. 49. cap. 12.*

Ad L. XXIII. *Cum heredes inſtituti ſumus, adita hereditate, omnia quæ mortuum pro ſe habuit, tanquam noſtra fiunt, nihil naturalibus exceptionibus, ad nos non pertinet.*

I Nitio 1. 23. proponitur una differentia inter dominium, & poſſeſſionem, & altera in §. 1. de quibus nihil ante dictum eſt, & ſunt illis, de quibus ante dictum eſt, con-
jungenda. Prior differentia hæc eſt: Aditio hereditatis jus, & dominium univerſum rerum hereditariarum, quod defunctus habuit, ipſo jure transfert in heredem. Poſſeſſionem autem, quæ res eſt facti, & animi potius quam juris, & ideo nec hereditatis, quamdiu jacuit, ſuiſſe intelligitur, *l. 1. §. Scævola, ſi quis teſtam. lib. 28. de poſſeſſionem*, inquam, aditio hereditatis in heredem non transfert. Itaque prater additionem, corporali apprehenſione opus eſt ad hereditariarum rerum poſſeſſionem adquirendam. Dominium adquiritur poſſimimio reverſurum non ſolum ſolutæ mutuæ pecuniæ, ſed & ſervi, & cæteræ res, quæ ſine traditione ad alium pertinere cœperunt. Nam & aditio nulla voluntate percipitur. Poſſeſſio non adquiritur ſine facto, nec enim ad eam adquirendam nuda voluntas ſufficit. Hoc de hereditate propria, quæ nobis ante aditionem fuit. Quæ in alio herede, idem juris eſt. Lo extraneo eſt neceſſaria aditio, ut heres fiat, vel pro herede geratur: in filio & ſuo heredi eſt neceſſaria, *l. in filio, & de filio & hæred. hered.* quia ipſo jure heres exiſtit. apparet conſeſſim, etiam invitus & ignorans: eaque exiſtimia, ab heredis, ſuiſſe, *ſive ανάγκην* (ut Græci loquuntur proprie) ea, inquam *ανάγκην* ſui heredis ita quidem univerſum ſtatum a morte parentis in ſuum heredem transferre, ut & hereditatis proprietatem. Poſſeſſio non adquiritur ipſo jure ſine naturali apprehenſione, & contra ea noſtrum plane eſt hoc bodie in more poſitum apud nos, ut defuncto protinus poſſeſſio ipſo jure tranſeat ad quemcumque heredem. Et hoc minimum eſt, quod vulgo dicitur, *le mort ſaiſit le vif*. Id vero maxime eſt commune cum noſtris, contraque naturam poſſeſſionum, tamen ex jure noſtro perperam introlledo dictum videtur, puta ex *l. cum minor, ex quib. caus. maior.* quæ ait, poſſeſſionem defuncti quaſi jus ſuum defendere ad heredem: ubi tamen poſſeſſio non poſſeſſionem ſignificet, de qua agimus, & de qua hic tituli eſt, ſed uſucapionem, ut *l. denique, l. ut ergo, l. penult. tit.* Quam quidem uſucapionem utique verum eſt comprani a defuncto procurere, procedere, & complere etiam ineunte hereditate, ſecundum ea, quæ ſuperius dicta ſunt, ut jure ſingulari recipiam & confirmatum eſt, *l. nunquam, §. ultimo, l. 1. capitem l. ſuphi, §. nondum tit. ſeq.* Et ita illo loco *poſſeſſionem* accipit, ſalva evidentia ejus, quæ ſequuntur, offendunt, *poſſeſſionem defuncti, quaſi jus ſuum defendere ad heredem*: Sequitur, *Et plerumque nondum adita hereditate completur*. Complori verbum eſt, quod temporis conſignificationem habet: compleri ſcil. tempus legibus conſtitutum, quod utique in uſucapione requiritur, ut temporis beneficium adſit. Ideſt, per poſſeſſionem legitimi temporis dominii adquiritur, quod eſt uſucapio.

Ad §. In his, qui in bonſim *poſſeſſores perveruerunt, in re-*
rumdi jure rerum hæreditas jus eſt. Corporaliter
tamen poſſeſſionem amittunt. Neque enim poſſunt videri
aliquid poſſidere, cum ipſi ab alio poſſideantur. Sequi-
tur ergo, ut recepta hic non minus poſſeſſione quæ ſit, eatenus
tamen medio tempore res eorum poſſideatur.

IN §. 1. hujus l. additur alia differentia inter dominium, & poſſeſſionem. Cives, qui bello capti ſunt ab hoſtibus, dominium rerum ſuarum, & jura omnia retinent propter ſpem poſtliminii, quæ ſpes *caſta conſervatione ſi ſervo teneatur*, id in peculio ſervi eſt. Et peculium, *quod ſervus civilibus quidem poſſidere non poſſet, ſed naturaliter tenet, dominus creditor poſſidere. Quod vero ne naturaliter apprehendatur, id ab dominis poſſeſſionem ideo non patimur, quia nec peculii conſum appellandus.*

Et eſt ſingularis & difficilis, nec dum explicata hæc pars. Quomodo enim commodatum recuperabitur, quod dicitur, ſervum noſtrum ignorantibus nobis poſſeſſionem adquirere, *l. 34. §. ult. inf.* fieut dominium, *§. item mulier, §. ſeq. tit. ſeq.* Nam *ad adquirendum* dominium, ſine traditione procedere, & poſſeſſionem ſervus apprehenderit ſuo corpore ex juſta cauſa, ut tum per eum dominio ignoranti poſſeſſio adquiratur, ex inſtitutis cauſis. Poſſeſſio omnis incipit a corpore: poſſeſſio omnis ab animo corporalis eſt: ceterum alia eſt juſta, alia injuſta. Juſta quam bona fide corporaliter apprehendimus ex cauſa juſta: injuſta, quam vi aut clam. Ex juſta quidem dominio ignoranti per ſervum adquiritur: *inſtitutis non item. Qui*, inquit, *ex iuſta poſſeſſione ſervum habet, ei per eum poſſeſſionem*, videlicet ſimpliciter & indiſtincte, ſed corporalem ſcilicet, non corporalem quaſitamcunque, ſed corporalem juſtam poſſeſſionem. Et adeſt diviſionis nemen: ſicut id, quod ex peculio ad eum pervenerit, poſſidet, id eſt, quod ei in peculium dominus conceſſerit, ſervus poſſidet, & per eum dominus: ita poſſidet, id eſt, corporaliter, ſive naturaliter, quod prope idem eſt, tenet, ut Glofſa interpretatur *tenere animo legis, quod ſervus ei poſſidet, id eſt, tenet*. Quamquam ut ſubjicit, ſervus nihil poſſidere civiliter poteſt, quippe cum ipſe dominii nihil habere poſſit, ſed naturaliter tamen poſſidere poteſt, *l. 49. §. 1. inf.* Quod tamen ſervus adquirere, & naturaliter tenere, eximii quoquenus dominio id adquiri poſſe, ſi ignoranti, ne juſta cauſa: quia (quod notandum eſt) & hoc in peculio ſervi eſt intelligitur, quod ſervus ignorante dominio adquiſivit ex juſta cauſa, *l. non dubium, §. ſi ſervus, tit.* quæ in hoc rem eſt valde notanda. Quia igitur id in peculio ſervi eſt, quod civiliter ſalicente domino, & conſequenter dominus id habere, & poſſidere intelligitur, *§. 220. de rer. divis.* ſervi ſcilicet, & civiliter, *l. 1. §. quod ſervus, de ri & vera. ſicut & peculium*, quod dominus ipſe conceſſit, ſervus tenet: dominus poſſidet per ſervum. Et elegans ter. *l. interdum fer. h. t. ſ. ſi ſerv. de furt. in peculio eſſe, & ita a dominis poſſideri. Quod & peculio eſt ſervi, id dominus poſſidet, ſive profectum ſit adventitium, ſive aliunde*: ſum indiſtincte ſervi inſtituto dominio. Quod ergo ſervus adquirere poteſt ex juſta cauſa? Nam quod furtivum eſt malefício, vi, aut furto id dominus velle non videtur, ut in peculio ſit, quod male partum eſt, *l. 45. de lib. & pecul.* Ergo non poſſidet ejus quarti dominus quorum ſervus furti, violenti, malefici conſcio quæritur, at non ignoranti & nolenti. Illo loco, quo ait: *ſumma ſolliet cum ratione, ut in l. 21. de pecul.* retinet ad poſſeſſionem illam, quæ eſt initio legis, *quamvis hic, qui in tua poteſtate eſt, ignoranti tibi, non corporaliter poſſidenti (verum ut dixi ſine ſimplicitate) per poſſeſſionem tenet ſervum*. Et in ſumma hoc vult lex: quod adquirit ſervus, qui peculiatus eſt, ſic loquimur, etiam ignorante domino ex juſta cauſa, id poſſidet dominus. Animus corporis eſt. Quod id, quod ei dominus nominatim conceſſit in peculium; & ideo poſſideri a domino, non etiam, quod ſervus male adquiſivit, puta ex malefício, quia id, ſi reſciverit dominus, paſſurus non ſit in peculio eſſe: Neque vero ullum hac lice diſtinctionem tangit eorum, quæ ſervus adquirit ex cauſis peculiari, & quæ extra cauſam peculium rem, de qua dixi ſatis in *l. 5. §. item adjudicatum*. Errabis in tota re, nutabis in tenia, ſi in interpretanda hac lege, adhibitam differentiam reſpexeris, ad quam hæc recipiet: tenenda eſt ea, quam tradidi interpretatio.

Tom. VIII.

Sicut id, quod ex peculio ei eſt, non percipere, poſſidet. Nam A
tum per ſervum dominus quoque poſſidere dicitur. Semotus
ſcilicet tum natione: Quod, quod ex juſta cauſa conſeſſione
a ſervo teneatur, id in peculio ſervi eſt. Et peculium, quod
ſervus civilibus quidem poſſidere non poſſet, ſed naturaliter
tenet, dominus creditor poſſidet. Quod vero ne naturaliter
apprehendatur, id ab dominis poſſeſſionem ideo non patimur,
quia nec peculii conſum appellandus.

Ad L. XXV. Si id, quod poſſidemus, *ita pendidiverimus, ut ignoremus ubi ſit: dejinimus poſſidere.*

SEcundum hanc ſententiam, ſi quum poſſidebam rem mobilem, perdiderim, ita ut neſciam ubi ſit, ejus quidem rei non deſino eſſe dominus, ſed deſino tamen eſſe poſſeſſor, quia ſimul cum re perdidi animum poſſidendi, & poſſeſſio ſolo animo ſubſiſtere, dominium non item. Eſtque quod eſt in deperdito meum manet, nec eum & ſi protinus non dereliſto eſt, *l. 21. §. ſi. ſeq.* quod pro derelicto eſt, id omino a me rejecti, *l. quod ſervus, ref. de ſignif. ſerv.* Sed non etiam, quod in deperdito eſt, neque enim id, in juventero, a me recenſo: quoniam & juveniendi id, & recuperandi ſpem non abjeci. Nec enim B deperdium hic ſic dicimus, ut in *tit. de peric. law l. 20. §. ult. & ſeq. l. ſeq.* quæ ſunt ſententiæ naturæ ejus delicti. In enim deperditum a vero deperero dicitur, quod eſt in Senatuſconſulto Adriano, *de pat. bered.* hic a verbo, deperdo. Quia autem res mobilis appellatione continetur etiam homo, admonendi ſumus hac in re ſeparandum eſſe hominem a ceteris rebus mobilibus, ut *l. 3. §. Neraz, ſup.* Nec enim ideo hominem meum deſino poſſidere, quod neſciam ubi ſit. Separanda eſt etiam res mobilis ab immobilibus. Nam res immobilis in propatulo eſt, adeo ut eis poſſidum ſit, qui neſciat ubi res ſua immobilis ſit, quæ in provincia, quæ in regione, cum & id, à fere neſciat, poſſit facile cognoſcere, & ſcitetari ex alio.

Ad §. Et per colonos, & inquilinos, *aut ſervos noſtros poſſe-*
dere videmur: & ſervum noſtrum ex noxali cauſa mancipio
datum: intelligendum nec retinere poſſeſſionem. Nec inter colo-
num & ſervum noſtrum, per quem poſſeſſionem retinemus, quid ſpatium intercſt.

INitio hujus §. 1. proponitur, quod notius eſt & certius, nos poſſidere per noſtros ſervos, colonos, & noſtros item & inquilinos, id eſt, cultores rerum noſtrarum, nec in hac re quidquam diſtare a conductoribus rerum, ut ſervi ſunt noſtri, ſervi, quodquidem horum omnium corpore poſſidemus. At quod non æque notum erat ſequitur: Mores eorum vel furore interveniente non interrumpi poſſeſſionem noſtram: nec enim animo, ut eſt, abſentiunt, ut *l. 40. §. 1. inf.* quia animo eam retinemus, quam ſemel corpore eorum & animo noſtro poſſidere cœpimus. Quod ſi ipſi deſerere per ſe, non per alium, morte quidem debiti poſſidere, nihil certius: octavum ufucapio hereſi propredit, *l. interim, tit. ſeq.* Sunt item interventus, quibus non ita poſſidebi, non deſit poſſidere nec uſucapere, *l. 27. inf.* quæ hoc loco explicare, *l. 3. §. ſi ſervus, tit. ſeq. fin.* Et recte hoc, quia poſſeſſio non amittitur niſi animo: at in furioſo animus exſtinctus eſt. Non poteſt ergo defiuere poſſidere. Et hoc vera eſt de furioſo, qui animo ab animo: ſed etiam animo manet, non animus: ideoque cum examinis, ſed demens vocetur: animus autem & mens idem eſt. Item animus ſuppeſit vel minimus per ætatem: animus per eadem ætate ſemper eſt. Animus eſt, quo cogitamus, ſapimus, intelligimus: anima, qua vivimus. Animus (ut Cicero Tuſcul. animi definit) *eſt pars quædam animantis, ſedem habens in pectore*. Dormienti (qui etiam poſſidere non deſinit, *l. nunquam, §. ſi. & ſeq. l. ſeq.* animus ſuppeſt, non anima. Anima communis eſt & arborum brutis, animalibus, juxta illud Poetæ: *Illis tantum animus, nobis animus quoque*. Animantis animus ſuus eſt: animalis anima. Male Cicero in Tuſcul. animum dixit ab anima. Diverſum potius animum ab animo, *quia, ut Achius ait, ſine anima animus eſt debilis*. Non eſt omnitenendum, quod præterea ait in hoc §. coloonum rel inquilinum, per quem poſſeſſionem ſi ſibi locet prædium quod eſtum, non retinere poſſeſſionem, ut *l. 30. §. ult. inf.* id enim ſuo jure facit. Poteſt decidere, quod ſæpe accidit, alii locare, quia fruendam rem accepit; & fructus eſt ſibi locare locare, *l. 6. C. de loc.* Ego contrahor alii locando, quan-

vis id fuo jure facit, & ex voluntate locatoris fui, nullo modo mutat vel intervertit cauſam poſſeſſionis, nulla mutatio fit poſſeſſionis. Ergo retinetur a locatore.

Ad §. Quod autem ſolo animo poſſidemus, exactius examinatione ſiquæ ad poſſidendum, donec alius corpore ingreſſus ſit, ut patet in illius rei exemplis poſſeſſio, an certe quod ſuapte natura producitur? ipſius ne eſſe videtur, donec reverſurus nec dubium quis poſſidet: aut nos ita animo deſinamus poſſidere, quod ſuſpicamur rejici eos ab eo, qui ingreſſus ſit in poſſeſſionem. Et videtur melius eſſe.

IN §. ult. huius l. quæritur, utrum poſſeſſionem fundi, quam abſentes retinuemus ſolo animo, eo uſque retinuerimus & poſſidemus, donec alius in fundum ingreſſus ſit, poſſeſſionis animo: an vero ſtatim reſcindere, donec reverterimus non repellat is, qui in fundo eſt, ſive probabat Iugurtha, aut non ipſi ſuſpicemur nos poſſe repelli. Et hoc ſane verius eſt. *l. 3. §. ult. l. 5. §. ult. l. 17. §. ult. l. 27. §. ult.* Animus poſſeſſoris utroque caſu delinquit: & principe, qui vi dejicitur, & poſſeſſore, quia laboſam ſuſpicione & metu repulſæ. Huic locum expetebat reſte loconeatur: qui fuit juris peritiſſimus, in *cap. de appellat. in 5. collect.* cuius verba jam tradidi *fup. in d. §. ſi quis mentem.*

Ad LXXVII. Locus certus eſt fundo *& poſſidetur, & per longum poſſidemus eap. potuit.* Et certum eſt, quod ſolo animo quæ introduimus vel ex emptione, vel ex donatione, vel qualibet alia ex cauſa. Incerta autem pars nec tradi, nec capi poteſt: videri ſi ita tibi tradatur, aut occupandi mei juris in eo fundo eſt: *Nam qui ignorat, nec tradere, nec accipere* C *poſſe, quod exercitum eſt, poteſt.*

DIfferentia eſt magna inter locum & fundum. Fundus eſt cum villa, ſeu ædificio ruſtico: locus poteſt eſſe ſine villa: Fundus ſine habere locus habere poteſt, quatenus determinetur & definiatur, ut locus pro individuo, quus nullum habeſt corpus, quod certi aut tanti poſſit. Ac præterea dicitur modus incerta pars fundi, *l. locus, l. fundi, de verb. ſignifi. l. fundi, l. quod tamen, quibus modus ſpecif. animor.* Locus eſt pars fundi, & modo pars certa, ut pars pro diviſo: modus incerta ut pars pro indiviſo, *l. 1. §. hoc interdictum locum habet, vti poſſid. l. plenæ, quibus modus legat.* Quæ ſurſus in mera pars pro individuo, que habetur *in integro*, non omnino eſt incerta, ſi ſciamus quota ſit, pura tertia vel dimidia. At ſi & hoc neſciamus, incerta eſt. Et illa quidem, quæ hoc loco elegauter dicitur certa pars pro indiviſo, & ideo certa, quod ſit certum quota ſit, tradi, poſſideri, uſucapi poteſt: quæ autem penitus incerta, non item, *d. l. 3. §. hæc, ubi id expoſui, ait hoc loco, incerta pars nec tradi nec capi poteſt*, id eſt, omnino incerta, ut capi, non eſt incerta, ut tradi, quia poſſit deſcribi: *Quia, ut ſubjicit, qui ignorat, nec tradere, nec accipere id, quod incertum eſt, poteſt.* Quod *Accurſius* eſt a ſuperioribus. Incertus poſſeſſor is eſt, cujus ignoramus, utrum ſit poſſeſſor, *l. de verb. ſignif.* ſic incertus locus, incerta pars, quam omnino ignoramus.

Quod eſt in L.27. Citis expoſui ad l.25.

Ad LXXVIII. Sicaliquem rem poſſideam, & *eandem poſſeſſionem conducam ex animi poſſeſſionem? Multum refert in his quæ agantur. Primum enim reſpici, utrum ſciam me poſſidere, an ignorem. Et ſcire quidem non neceſſe eſt me conducere, an quafi meam. Et ſcienti quem eſſe, utrum quaſi proprietatis dubitet, an poſſeſſionis tantum. Nam alii rem meam in poſſidere, & ego eandem in poſſeſſionem ejus habeo, ut ſi ambo ex D emptione & traditione. Et ſæpeliter, ut ſi ſervus, vel uſufructuarius, & conductor. Ut ſi precarium poſſeſſionem habeam, vel precario rogem, ut eandem conducendi.*

PRæcepit *Sc.* ut poſſideri non alienam, conducendum a domino, deſinat ille poſſidere, incipit poſſidere dominus, nec ideo mutat ſibi cauſam poſſeſſi. A ut sit in *l. 18. in pr. ſupr.* Denique per conductionem dominum poſſeſſionem facit, *ipſe poſſidendo dominum. l. quidam, de rei vindicat. l. 25. in princ. l. 11. §. ult. ſupr. ali.* quando vero conducendo rem, quam poſſidet, non deſinit poſſidere ſi quod in hac lege proponitur, ut poſſit ſuſcipere & poſſidere: forte quoniis ſibi ignorantis per ſervum aut filiumfamilias poſſeſſionem rei mobilis vel immobilis, vel per procuratorem, ut *l. 24. ſup. l. 1. C. eod. tit.* Quo caſu æquum non eſt, ut per conductionem, quam ignorantia, poſſeſſionem amittat. Item alio caſu ſi rem meam conducam, ignorans eſſe meam, quia & hoc imprudens feci: conducto, quæ etiam non valet, non privat me poſſeſſionis: Et deinceps, ſi ſciens me poſſidere, conducam: certe deſino poſſidere. Item ſi ſciens rem meam, conducam certa mercede, id eſt, poſſeſſionem naturalem rei meæ, quæ conductio valet: deſino poſſidere mihi, locatori autem poſſidere incipio. Et hæc eam ſciens conducam, id eſt, propriætatem ipſam rei, quæ conductio non valet. Rei ſuæ conductio non valet, quia deſino poſſidere, quia rei ſuæ conductio, quanquo precarium non valet, ſecus nec ſtipulatio, ſi ſtat reſpectu proprietatis: ut ſi ſtat reſpectu poſſeſſionis, valet, *l. ſi in emptione. §. fin ver. de mandat. empt. l. 2. de verb. obligat.* ut ſi ſtipuler, rem meam mihi dari, non valet ſtipulatio, quia proprietatem ſtipulor, quam verbum *Dari*, ſignificat: ut ſi ſtipuler, rem meam mihi tradi ibi, qui eam poſſidet, ſtipulatio valet. Et hæc principe portinet hæc l.28.

Ad LXXIX. Poſſeſſionem ſuppliciter *fine tuorum exiſtimatione amittere poſſe cenſes: non ut animo, ſed ut corpore deſinat poſſidere. Quod eſt eorum facti, poteſt amittere. Alia cauſa eſt, ſi forte eorum poſſeſſionem nolit amittere. Hoc enim non poteſt.*

FAdem eſt ratio adquirendæ & amittendæ poſſeſſionis: nam, ſicut adquiritur, qui nondum eam intelligat quid agat, poſſeſſionem adquirere ſine tutoris auctoritate non poteſt, *l. 1. §. 1. & ſeverus, ſup. hic.* ita quia deſinitur non poſſe amittere ſine animo, animo etiam & intellectu in ea adquirenda opus eſt, cujus quidem intellectus expers pupillus ille eſt. Eadem ratione furioſus pupillo fere tutoris auctoritate poſſeſſionem, quam conſtat animi poſſe ſolo animo, nec ullum corpus ingreſſum, amittere poteſt, quam animi judicio, ſenſu, intellectu carer, ſicut furioſus, *l. 27. ſup.* a furioſi conditione non multum abhorret ſtatus & habitus pupilli. *Ex contrario, l. Publicius, §. pupillus ante dicta, quod ex cauſa in poſſeſſ. notat.* Itaque pupillus non poteſt deſinere animo poſſidere ſine tutoris auctoritate: animo, quem non habet, quia genere negationis infinitum, variis tamen modis: iterum dico pupillum non deſinere animo poſſidere ſine tutoris auctoritate, duo enim ſunt animi genera, quibus poſſidet: *Quia*, ut ſubjicit, *qui ignorat, nec tradere, nec accipere id, quod incertum eſt, poteſt.* Quod *Accurſius* eſt a ſuperioribus. Incertus poſſeſſor is eſt, cujus ignoramus, utrum ſit poſſeſſor, *l. de verb. ſignif.* ſic incertus locus, incerta pars, quam omnino ignoramus.

Quod eſt in L.27. Citis expoſui ad l.25.

Ad LXXXIII. Si aliquem rem poſſideam, & *eandem poſſeſſionem conducam: an animi poſſeſſionem? Multum refert in his quæ agantur. Primum enim reſpici, utrum ſciam me poſſidere, an ignorem. Et ſcire quidem non neceſſe eſt me conducere, an quaſi meam. Et ſcienti quem eſſe, utrum ſuæ proprietatis dubeat, an poſſeſſionis tantum. Nam alii rem meam in poſſidere, & ego eandem in poſſeſſionem ejus habeo, ut ſi ambo ex D emptione & traditione. Et ſæpeliter, ut ſi ſervus, vel uſufructuarius, & conductor. Ut ſi precarium poſſeſſionem habeam, vel precario rogem, ut eandem conducendi.*

PRæcepit *Sc.* ut poſſideri non alienam, conducendum a domino, deſinat ille poſſidere, incipit poſſidere dominus, nec ideo mutat ſibi cauſam poſſeſſi. A ut sit in *l. 18. in pr. ſupr.* Denique per conductionem dominum poſſeſſionem facit, *ipſe poſſidendo dominum. l. quidam, de rei vindicat. l. 25. in princ. l. 11. §. ult. ſupr. ali.* quando vero conducendo rem, quam poſſidet, non deſinit poſſidere ſi quod in hac lege proponitur, ut poſſit ſuſcipere & poſſidere: forte quoniis ſibi ignorantis per ſervum aut filiumfamilias poſſeſſionem rei mobilis vel immobilis, vel per procuratorem, ut *l. 24. ſup. l. 1. C. eod. tit.* Quo caſu æquum non eſt, ut per conductionem, quam ignorantia, poſſeſſionem amittat. Item alio caſu ſi rem meam conducam, ignorans eſſe meam, quia & hoc imprudens feci: conducto, quæ etiam non valet, non privat me poſſeſſionis: Et deinceps, ſi ſciens me poſſidere, conducam certa mercede, id eſt, poſſeſſionem naturalem rei meæ, quæ conductio valet: deſino poſſidere mihi, locatori autem poſſidere incipio. Et hæc eam ſciens conducam, id eſt, propriætatem ipſam rei, quæ conductio non valet. Rei ſuæ conductio non valet, quia deſino poſſidere, quia rei ſuæ conductio, quanquo precarium non valet, ſecus nec ſtipulatio, ſi ſtat reſpectu proprietatis: ut ſi ſtat reſpectu poſſeſſionis, valet, *l. ſi in emptione. §. fin ver. de mandat. empt. l. 2. de verb. obligat.* ut ſi ſtipuler, rem meam mihi dari, non valet ſtipulatio, quia proprietatem ſtipulor, quam verbum *Dari*, ſignificat: ut ſi ſtipuler, rem meam mihi tradi ibi, qui eam poſſidet, ſtipulatio valet. Et hæc principe portinet hæc l.28.

Ad LXXIX. Poſſeſſionem ſuppliciter *fine tuorum exiſtimatione amittere poſſe cenſes: non ut animo, ſed ut corpore deſinat poſſidere. Quod eſt eorum facti, poteſt amittere. Alia cauſa eſt, ſi forte eorum poſſeſſionem nolit amittere. Hoc enim non poteſt.*

FAdem eſt ratio adquirendæ & amittendæ poſſeſſionis: nam, ſicut adquiritur, qui nondum eam intelligat quid agat, poſſeſſionem adquirere ſine tutoris auctoritate non poteſt, *l. 1. §. 1. & ſeverus, ſup. hic.* ita quia deſinitur non poſſe amittere ſine animo, animo etiam & intellectu in ea adquirenda opus eſt, cujus quidem intellectus expers pupillus ille eſt. Eadem ratione furioſus pupillo fere tutoris auctoritate poſſeſſionem, quam conſtat animi poſſe ſolo animo, nec ullum corpus ingreſſum, amittere poteſt, quam animi judicio, ſenſu, intellectu carer, ſicut furioſus, *l. 27. ſup.* a furioſi conditione non multum abhorret ſtatus & habitus pupilli. *Ex contrario, l. Publicius, §. pupillus ante dicta, quod ex cauſa in poſſeſſ. notat.* Itaque pupillus non poteſt deſinere animo poſſidere ſine tutoris auctoritate, duo enim ſunt animi genera, quibus poſſidet: *Quia*, ut ſubjicit, *qui ignorat, nec tradere, nec accipere id, quod incertum eſt, poteſt.* Quod *Accurſius* eſt a ſuperioribus. Incertus poſſeſſor is eſt, cujus ignoramus, utrum ſit poſſeſſor, *l. de verb. ſignif.* ſic incertus locus, incerta pars, quam omnino ignoramus.

naturalem, quæ alio jure fubnixa eſt, veluti uſuſr. vel precarii, vel pignoris, vel pecuiii iure, animo amittere poſſit ſine tutoris auctoritate. Corpore quidem poteſt ab ea differere: quæ tamen differitio fine diſcretione abſque animo in cauſa imitrendo poſſeſſionis nihil facit, nihil perficit, nihil effici. Non obſtat etiam ſententia huius *l. 1. §. ſi a pupillo, princip.* inquit enim vexavit ſe pluvium: non dixit, vexavit animo, ſed, ejus emptore poſſidere & uſucapi poſſe rem alienam, quam quis a pupillo bona fide poſſeſſam, bona fide emit, & ſi corpore rem meam authoritate quamvis, ut ſtatim & liquido reſpondeam, hoc præcedit tantum in ſpecie ibi propoſita, cum interpellatus ſuper eorum poſſeſſione, ſe ſcirent me poſſidere, cum quis putaretur ſe eſſe ſtaphe, vel quia ex & mentum erat puberi ſimile, vel quia omnium opinione exiſtimabatur eſſe puber. Sufficit enim, ſi animo poſſidere, & ſcire poſſeſſionem probat, quamvis & ipſo jure nulla translata poſſeſſio in emptorem fuerit ſcire tutoris auctoritate, quæ ſi deficiat in furioſo recepimus eſſe utilitate cauſa oſtendit *d. l. 1. §. ſi a furioſo*, qui ſequitur *§. a pupillo*. Et, ſi liber, potes hoc ſic re conferre: Obſt 24. *§. pen. pr.* Videtur autem hæc lex eſſe contungenda cum extremo leg. 1. *de fabul.* ubi etiam dicitur, pupillum ſine tutoris auctoritate, nec liberte creditori poſſe, nec facere nummos accipienti.

Ad l. XXX. Qui univerſis ædes poſſidet: *ſingulares res, quæ in ædificio ſunt, non videtur poſſidere. Idem dici debet & de vaſa, & de armario.*

NIhil hujus l. ponpoſuit, quod extat in multis aliis locis, nempe, qui univerſas ædes poſſidet, non videri poſſidere ſingula tapeta, ſingula ceremata, ſingulas tegulas, vel columnas, quæ in ædificio ſunt, quia nec eas poſſidet per ſe, ſed cum univerſitate ædificii, cum univerſis ædibus. Et ſimiliter, qui navem vel armentum poſſidet, quæ videtur hanc tabulæ poſſeſſionis, quibus corapacta eſt navis, compactum armentum. Eque nec uſucapitur, quamvis navem uſucapiat, ut ait *Julianus, l. 1. §. in navem, §. ult. fup. de rei vindicat. l. 8. ſup. quod in eo non alien. l. 7. §. illud certe, ſup. tit. pro.* Et ſi non uſucapitur, nec poſſeſſor ignur eſt illius, ut ait *Julianus, l. regia, ſup. ad trebell.* quia ſine poſſeſſione nec civili uſucapio contingere non poteſt.

Ad . . . Poſſeſſionem amittimus *nullis modis: Veluti ſi incorporea in rem nobis translata ſunt, quam poſſidebamus: Nam qui fere rei vindicationem habet, non poſſeſſionem poſſidere, ejus tamen rei poſſeſſionem, & per petitionem eam recuperare, ſicut hominem liberum.*

SEquitur in hoc §. 1. poſſeſſionem amitti nullis modis, id eſt, ſi mortuum inferas in locum, quem poſſidere: quia illatione mortui, religioſus fit, & locum religioſum, vel ſacrum poſſidere non poſſumus ſciemus, *l. 4. & interdum, cap.* etiamſi religionem contemnatur nihilominus, & locum pro profano habeamus: Eademque ratio eſt liberi hominis, quem ignoratus poſſidere poſſeſſionem, ſicut dixi ſupra in *l. 3. §. ult. ſup.* Quod adeo verum eſt, ut & ſervum a nobis liberum fallum poſſidere deſinamus, ut inſ. fabulæ: Eademque modo locum ſacrum, nobis conſecratum, aut Religioſum, quis animus nobis plene eſt id agentibus deponendæ poſſeſſionis, qui deponitur & diminitur ſolo animo, ſed varii modi, ut hic ait. Et ſequitur alius modus, ſi prætor poſſeſſorii decreto interdixit violenti poſſidere adeo vicini ruinoſi, quorum nomine non caverint domini infecti: quo hoc caſu dominus dejicitur poſſeſſione, & invitus poſſidere deſinit. Invitus ſcilicet abjicit animum poſſidendi, cum juſta prætoris dejectur, *l. ſi ſuus, §. ult. antea, de damn. infect.* Item poſſeſſionem amittimus, ſi locum, quem poſſidebamus, quocunque ratione ſtumen, aut mare

re conduͤionis, §. ult. Inſtit. eodem tit. colonus tamen A hanc legem ſcripſam eſſe ad Sabinum, qui exiſtimabat, locatorem debinere poſſidere, ſi colonus deferenda poſſeſſionis cauſa de fundo exiſtet, ut diximus in l. 3. §. quod ſi ferunt, ſup. Quod & ex contrario ſenſu plane colligi poteſt. Nam ſi locatorem poſſidere, ſi colonus exierit de fundo non deferendæ poſſeſſionis cauſa. Nam ex eo ſequitur & contrarium, ex contrario ſenſu, locatorem non poſſidere, ſi colonus de fundo exiens deſerit animum defendendæ poſſeſſionis, quo tamen ſenſu ita Sabini mens intelligi non poteſt. Et hodie indiffinſe tenet eſſe locatorem poſſidere, quocunque animo colonus de fundo exierit decundum ſententiam Proculi, quæ probatur a Juſtiniano in l. ult. C. eod. tit.

Ad §. Si ego tibi commodavero: *Tu Titio, qui patet tuum eſſe, nihilominus eandi poſſidebo. Et idem erit, ſi colonus meus fundum locaverit, aut ei, apud quem depoſueram, apud alium rurſus depoſuerit. Et id quamlibet per plurium perſonam ſubeam obſervandum ita erit.*

SI rem tibi a me commodatam alii exiſtimanti eam A rem tuam eſſe, commodaverit ego, qui commodavi, non deſino eam rem poſſidere. Hoc propterea mihi huius §. ult. Et (quod miror non obiici) ſtatim obiici poteſt hoc ſenteatiæ *l. ſi pignore, §. 1. de furt.* quæ lex commodatarium, qui rem commodatæ a me, furtum facere ait: Nam ſi furtum facit, intervertit dominum poſſeſſionis rei. Ergo eum rem dominus poſſidere deſinit. At breviter reſpondeo: imo eam rem non deſinit poſſidere, quia etſi per eum, cui commodavit, eam rem non poſſideret, quia tur eſt, poſſidet tamen per feudatum commodatarium, ſi & ipſe furti conſcius non fuerit, puta ſi putaverit (ut hic non abs re proponitur) rem ſuiſſe commodatam. Quod adeo tur ne hoc §. eſt apertius, retinere me poſſeſſionem, ſi colonus meus fundum alii locavit, quod fuo iure ſine vitio facere poteſt, ut *l. 25. §. 1. de furt.* Item ſi depoſuit apud aliquem rurſus eam depoſiturum, apud alium rurſus eam depoſierit, quod etiam fuo iure facere poteſt, *l. 26. depoſ.* Quod mihi conſtitutum duntaxat videtur, ſi ea mente fit: ut alii cuſtodiendam dare, quod quotidie obſervatur. Idemque obtinebit, ſi hoc genere id factum ſit per plurium perſonas, ſi depoſitum ſit apud Titium, & Titius apud Cajum, & Cajus apud Sempronium, & ſic in infinitum, ſi rei (ut noſtri loquuntur) per plurium manus tranſeat. Hæc eſt interpretatio huius §. vera. Verum objicitur duo ab Accurſio. Primum objicitur *l. non ſolum §. ſi quis pignori, eit. fin.* Et quis conſtat, dominum poſſidere, ſi depoſitarius, vel commodatarius rem alienaverit. Hoc eum objicit, ipſe ſibi reſpondet: Si alienaverit, *dixtor*, deſino poſſidere, ſequitur ergo, quia intervertit poſſeſſionem meam, vel fubvertit me poſſeſſione mea: at ſi alii commodaverit, putanti rem ejus eſſe, vel ſi depoſuerit apud alium, vel ſi alii locaverit, dominus non deſinit poſſidere. Et hæc ex duabus, vel tribus, vel quatuor Accurſii reſponſionibus fumi verior eſt. Objicitur etiam hoc §. ipſum, qui dicit: Si commodavero mihi precario aliquid conceſſerit, quod ego idem mox alii precario conceſſerim, hic fecundus precario rem habet, non a domino, ſed a me. Hoc eſt verum. Sed an ideo ego deſino poſſidere? Minime vero: heres coloni, quamvis colonus non ſit, locatori poſſidet, *l. 1. ram in plures, §. hæredem, fin.* Ita etiam ſecundus commodatarius, vel depoſitarius, vel feudatus poſſeſſor precarius, quamvis mihi non ſit deſpotianus, vel commodatarius, vel quamvis a me precario non habeat, tamen mihi poſſidet, per eum feliciter ego retineo poſſeſſionem.

Ad l. XXXI. Si colonus non deferendæ *poſſeſſionis cauſa recipiſſet de fundo, & re reddiſſet: eundem locatorem poſſidere placet.*

NON omittam legem 31. que eſt puſilla valde, & cujus materia in ſuperioribus legibus explicata eſt. Brevis ſententia eius haec eſt: locatorem retinere poſſeſſionem, etiamſi colonus de fundo exierit non deferendæ poſſeſſionis cauſa, imo, quia retinetur ſolo animo. Verum obſerva

locatorem debinere poſſidere, ſi colonus deferenda poſſeſſionis cauſa de fundo exiſtet, ut diximus in *l. 3. §. quod ſi ferunt, ſup.* Quod & ex contrario ſenſu plane colligi poteſt. Nam ſi locatorem poſſidere, ſi colonus exierit de fundo non deferendæ poſſeſſionis cauſa. Nam ex eo ſequitur & *contrarium*, ex contrario ſenſu, locatorem non poſſidere, ſi colonus de fundo exiens deſerit animum defendendæ poſſeſſionis, quo tamen ſenſu ita Sabini mens intelligi non poteſt. Et hodie indiffinſe tenet eſſe locatorem poſſidere, quocunque animo colonus de fundo exierit decundum ſententiam Proculi, quæ probatur a Juſtiniano in *l. ult. C. eod. tit.*

Ad l. XXXII. Quamvis pupillus ſive tutoris *auctionem* B *non adhibeatur, poſſeſſionem tamen per eum retinemus.*

AIt Paulus initio huius legis 32. *quamvis pupillus, ſine tutoris auctoritate non obligetur, poſſeſſionem tamen per eum retinemus*, per heredem coloni, quamvis colonus non ſit, nec locati judicio invertat ex tua perſona, dominus retinet poſſeſſionem. Hæc eſt ſententia *legis cum in plures, §. heredem, fin.* Cui eſt ſimile quid-dam de heredis furti, quarvis facius non ſit, in *l. non ſolum §. ſi quis pignori, fin.* Hic vera offenditur initio huius legis, per pupillum, quamvis colonus non videatur eſſe (cum non adhibetur ex lectore tutoris auctoritate), ut ſi locatus conduxerit ſine tutoris auctoritate) dominum poſſidere, maxime ſi aliquem intellexerint habere. Denique ex colonis locatorem poſſidere, etiamſi colonus ille pupillus ſit, qui conduxerit ſinedum ſine tutoris auctoritate. Quod ſi forte dicas, conduſionem illam non valere, *quia* C *ſolus* eſt abſurdum valere, ut ſi alius locatorem per pupillum non poſſideat, ut *l. ex a quo, tit. fin.* dicam ego, imo conduſionem valere, ſed clauſicare, ſed non pro parte tantum locatoris aliquantum parit, ut *l. Julianus, §. ſi quis a pupillo, de adſ. empt.* Dicam etiam, pupillum colonum eſſe in hac ſpecie, quamvis non obligetur, *l. ſicut, §. 1. in fin.* Poſſe retinpham in colono, quoniam & qui præcedunt & qui ſequuntur ſunt de colono: Et ita eſt explicandum initium huius legis.

Ad §. Si conductor rem vendidit, *& eam ab emptore* D *conduxerit, & ſine mercede poſſidet, prior locator poſſeſſionem per conductionem retinere videtur.*

SI colonus vendiderit fundum conductum, & mox eam ab emptore conduxerit, & tam emptori, quam priori locatori penſiouem ſive mercedem conductionis inferre, prior locator eam poſſidet & hanc, non poſterior, quamvis & poſterior ab eo penſionem accipiat. Perzvalet cauſa prioris, a quo colonus non recedit omnino, qui penſionem ab eo dotferre poſſit. Emendebem priori locatori nullam inferret, interverit ejus poſſeſſio eſſet, *l. 3. §. quod ſi ferunt, ſup.* illo loco, *ſi ſibi retinuiſſet, animum poſſeſſionem, l. 1. §. ult.* ubi ita Glotſa, qua notat recte, colono vendente fundum, jus quidem dominii locatori non conſeri, ſed jus poſſeſſionis aliquod ſibi, quæ tamen duabus ſubtractis exſtebat (cujus tamen ſententia abolita eſt *l. 28. tit. ſeq.*) E colonum, qui fundum alii vendidit & tradidit, poſſeſſionem adhuc habere, ſi ſibi retinuit. Sic etiam Cujacius refert *libro 12. cap. ult.* furti damnatum olim colonum, qui fundo, quem conduxerat, vendito, poſſeſſione eius dominum intervertetat. At hodie, quia obtinuit fundi, *ſive* rei cuiuſcumque immobilis furtum non fieri, colonus locatori eo nomine non tenebitur furti, ſed ex locato conduſto, quanti interreſt locatoris id factum non eſſe. Poſtea colonum meum alii fundum vendidiſſe & tradidiſſe, puta ab emptore fundum vendidiſſe & tradidiſſe, quod ab emptore fundum vendidiſſe & tradidiſſe, quod ab emptore fundum vendidiſſe & tradidiſſe, quod

Ad §. Sed si nom mihi, *fed procuratori meo poſſeſſionem vendito: ſub-nomen eſt, ſi ego rerum, procuratur meus nomen emet, an mihi poſſeſſio adquiratur. Et cum placet, ignoranti adquiri: patenti & errenti. Sed ſi procuratio meus erret, ego non erram, magis eſt, ut adquirem poſſeſſionem.*

Ad §. Servus quoque meus *ignorenti mihi adquirit poſſeſſionem: Nam & ſervus alienus, (Virilibus ſcilicet) five a me, ſive a nomine poſſideatur, poteſt mihi adquirere poſſeſſionem, ſi nomine meo eam adipiſcatur, quod & huc ipſum admittendum eſt.*

A ritur etiam errauit: Nam & error ignorantia eſt. Duo nempe ſunt ignorantiæ modi, ubi neſcimus omnino, & ubi perperam ſcimus. Ex diverſo quoque ſi rem accipiendo procurator emptoris erraverit in corpore, emptor emendo non erraverit, verius eſt emptori poſſeſſionem adquiri, nec ei procuratoris ſui errorem quidquam obeſſe. Satis eſt ſi principalis non erraverit, quamvis res eſt. Subiicit, eaudem rationem eſſe hac in re procuratoris & ſervi. Nam ſi ſervo meo res, quam emit, tradatur voluntate domini, & ſentiens ego de alia re, quam emerim de eodem re, qua de venditor ſenſerit, id eſt, ſi ego & ſervus diſſenſerimus in corpore, ſervus meus & venditor non diſſenſerunt: mihi quamvis erranti poſſeſſio adquiritur, cum & ignoranti adquiratur per ſervum meum, *& quod ſervus, fcip.* Idemque procedere ex Celſo & Vivi- B lio, tradit in Adelphio, ſi ſervus Alienus meus ſit, & meus voluntate accipienti, res mihi vendita traditur ſervo non erranti, ne errante in corpore: nam ego etiam errans, *ut ſi quis Stichum, per eum adquirere poſſe putem non bona fide poſſidentem* tamquam ſervum proprium, ſive nemo eum poſſideat, ingulf: ſive inquam, (quod notandum eſt) ego eum bona fide poſſiderem: quia ſimula fide ſervum alienum poſſidebam, neque mihi, neque domino adquirit poſſeſſ. *l. 1. §. fed & per eum, fcip.* vel ſi nemo eum poſſideat: Nam ſi dominus eum poſſidebat, domino ſervus poteſt adquiere, mihi non poteſt. Tuta lex eſt de errore in corpore: at eodem libro tradi- C te Ulpiano, etiam de errore in cauſa traditionis docet ex *l. ſi ego, & reſc. cred.* que eſt ex eodem libro. Forte tradituri, & de aliis errorum generibus, ut de errore illo in fundum perperam, de quo in *Legat. nom. §. ſi fundum.* Ego. Ubi, quod de eo dicitur (ut hic Accurſius differuit recte) ultimo loco male conſertum eſt eo, quod tribuit id errori de errore in corpore res, quæ venit.

Ad L. XXX. Exitus controverſiæ *poſſeſſionis hic eſt tantum, ut prius pereuntibus, non poſſideat. Ita enim ſcripſit, ut is, qui vellet eſſe poſſeſſione, petitoris partibus fungatur, & tunc de dominio quæratur.*

301 In Tit. II. De adq. vel amit. Lib. XLI. Digeſt. 302

Legem 36. & 37. utramque ſimul explicabo. Debitor, qui pignoris poſſeſſionem erſti creditori, ſine non poſſidet pignus, fed creditor ſolus id poſſidet naturaliter iure pignoris, aute hypotheca. Excipitur ulcapionis cauſa, cauſa ſolius reſpectu debitor pignus tradituri creditori poſſidere intelligitur, nimirum ut ab eo corpus ulucapio res alienæ bona fide poſſeſſæ, quam quodam ulucapionis impleta creditori pignerauit, & tradidit, procedat & impleatur periode, atque ſi de ejus poſſeſſione debitor non recefiſſet, *l. 1. §. per ſervum corporalem. regeſſ.* Ita ubi Ulpianus expoſui. Et hoc nimirum eſt, quod ait in *princ. l. 36. Qui pignoris cauſa fundum creditori tradidit, intelligitur poſſidere*, neque enim ad omnia intelligitur poſſidere, ſed ad ulucapionem tantum. Utilitatis enim cauſa receptum eſt, pignoris dotisve rite captum ulucapionem non interrumpi, vel interpellari, neque poſſeſſionem debitori, aut poſſeſſorem hæc ulucapiatur hæc l. 8. debitor poſt traditum pignus creditorem precario rogauerit, ut in eius pignoris poſſeſſione maneat? Nam & à proprietate traditorem hac modo magis atque magis, creditorem debitor poſſeſſorem facit: pignoris tamen ulucapionem cauſa ante pignoris obligationem impleta poterit, & multo magis, ſi precario rogaverit creditorem, ut ibi poſſideret, & ne fua uti licaat (ut ait Ulpianus in *l. 11.* de placet) plus juris debitor, qui id rogavit, in poſſeſſione habet, quam qui omnino non poſſidet. Unde ſi ita quis omnino non poſſidet, ut ne precario quidem, multo minus defiuet, qui cauſam quidem poſſidet. Denique tradito, neque precario rogato, quoque modo concepta ea de re cautione, ſi ſolus creditor poſſeſſionem habeat, vel longo tempore præſcriptionem interrumpere poterit. Et hæc eſt ſententia *l. 36.* ex qua recte colligas, *quod tantum primo loco, ſervus creditoris eſſet*, qui precario poſſidet, ulucapere poſſe: verum id non ita ſimpliciter accipi oportet, ſed hoc modo, ulucapere poſſe, ut eſt, ſervum ulucapere corpore, non ante precarii rogationem, aliquam, qui precario rogaverit, quod nondum coperat ulucapere, profecto id ulucapere non poterit, quia nulla fide poſſidet, quia clam vi, aut precario poſſidet, *l. qui a ſervo, de obligat. & act.* quæ eſt ex eod. libro Ulpiani: quæ, inquam, id civiliter non poſſidet, ut ulucapere poſſit, ſed naturaliter, & ulucapio non præcedit ſine poſſeſſione civili. Naturaliter quoque pars ulucapionem: in ſuperiore caſu id civiliter ab initio non poſſidere coperat. Quod diximus de pignore tradito creditori, quod a creditore poſſeſſa debitor precario rogavit, idem obtinet, ſi poſſeſſa debitor a creditore conduxerit fruendum certa mercede: Nam etſi per conductionem debitor creditorem magis poſſeſſorem facit, quem ſolliet jam locet poſſeſſionem per traditionem: tamen corpus a debitore ulucapio non interrumpitur. Quod ſi de ulucapione nulla quæſtio verſitur, ſane creditor per debitorem, cui pignus locavit, legitimus & ſolemnis non eſt, & recte ſit ſub conditione, pura, *ſi ſervus meus eſt*, vel ſub conditione, *ſi pignoratitia eſt*: nam & ſervum nolens pignori dare nemo poſſetior conditio tempet intelligitur inelle manumiſſionis per cpiſtolam: quia epiſtola, non tam eſt manumiſſio, quam declaratio voluntatis, qua dominus ſervum abſentem E nuncupare voluerit, nec ignarum voluntatis ſuæ, & beneficii ſui. Quamobrem nec ante effectum habet, quam cognoverit ſervus, quod ſcripſerit, quod & de quo libet donatione ſimiliter prædium eſt in *l. alfenus, ſup. de donat.* Ait propoſitum fit abſolute de tradita conditione omni plerunque ab reo vel irrita, ideoque effectum habet ſtatim atq; repudiatus repudiative eſt conjunx, etiam ſi nondum libellus repudii traditus, vel cognitus ſit, *d. l. 6. Dot. Profect.* Quod autem ait §. 1. rem traditam ſub conditione quo aliter fieri acciperitia, quam ſi condi- tio exiterit v. nihil pugnat, cum tamen valde pugnare videatur cum *l. 16. de folut.* Quandoquidem ea lex ita explicanda eſt, ſi debitori ſub conditione, perdente conditione accepto ſcratur, quæ ſolutio dicitur imaginaria

Si Cicndum eſt, emptionem venditionem valere, ſi contrahentes conſentiant in corpore quod erat, quamvis non-conſentiant in nomine, utrumque ſenſit de hoc fundo, venditio & traditio valet, tametſi venditor hunc fundum Cornelianum, emptor Sempronianum nominaverit: putavit, vere nam, falſo aiter. Error nominis nihil ullis in cauſa, vel queſtione facit, cum de corpore conſtat: ut diſſentiant in corpore, ut ſi venditor ſenſit de hoc fundo, emptor de illo, nulla venditio eſt, *l. 9. fin. de contrah. empt.* Nulla etiam & ineffectu traditio eſt eadem poſſeſſionis, ſi emptor ſe mittam putaverit in fundum Sempronianum, venditor mittere in Cornelianum. Itaque poſſeſſionem fundi Cornelianii, de quo venditor ſenſit, & quem tradidit emptori, ſine emptor adquiſiſſe non videtur, quia non ejus fundi emendi, poſſidendi, & apprehendendi animum habuit, & poſſeſſio non adquiritur ſine animo, & voluntate adipiſcendæ eius: neque pro hoc animo, neque per ſe ſolo corpore, utroque, juxta hanc, quæ eſt. Errantis autem nulla eſt voluntas. Quo ratione etiam hoc caſu venditor poſſeſſionem illius fundi, quem tradidit, amiſiſſe non videtur, quia nec emptor adquiſiſſe. Denique nihil eſſe ſibum intelligitur. Certum eſt, poſſeſſionem ſolo animo dimitti, & ut ait *ch. l.* mutari poſſidendo, puta alieno nomine, quod poſſidebamus noſtro, *l. quod meo, in principio. fcip.* At in hac ſpecie differebat, & error non latitur, ut videatur venditor habuiſſe animum deponendæ poſſeſſionis: quin potius videtur quaſi ſub conditione de poſſeſſione rei vendite diſceſſiſſe, nempe ſub conditione ſi poſſeſſio adquireretur emptori, ſi traditio effectum haberet, ut in *l. cum fundum, inſ. de eſt & ver. am.* Neque enim in corpore poſſeſſionis animitti, ac dominium, ſicut nec errans in proprietate rei, ut ſi alienum rem eſſe exiſtimaret, quæ erat ſua, *l. ſi procurator, fcip. fin. pen.* Poſſeſſionem igitur non acquiſiturus emptori, nec amiſiſſe venditor videtur. Et hæc eſt ſententia priorits partis huius legis, ad quam pertinent ea, quæ diximus in *l. quod meo, §. ſi fervifq. fcip.* Illinc affiones ceteræ, quæ pertinent ad hanc partem. Monendi tamen eſſis, hic in parte meliorem eſſe Florentinu vulgatum ſcripturam, *nec talia eſt*, *ut ſenſerit ſervus in corpore non conſenſerimus*: Nam ſi conſentiamus in corpore, quod traditur & accipitur, diſſentiamus tantum in nomine, nemo dubitat eſſe, quin rerum recedit a venditore, & quæratur emptori. Errans in nomine ſolo adquirit poſſeſſionem: errans in corpore non item: nam quod tradimur, non id eſt, quod nos tradi- F le accipere putat. Poſterior pars huius legis eſt etiam de errore in corpore. Si emendo & vendendo corporibus erraverint in corpore ſtandi, ſi fundum eſt; ita tradendo & accipiendo, ſi venditor & procurator emptoris, quem emptor mandavit venditori, ut in vacuum poſſeſſionem fundi vendit mandatum conſcaſſe- rint in corpore. Si autem venditor & procurator emptoris conſenſerint in tradendo & accipiendo, in contradendo autem emptor & venditor non conſenſerint in corpore, an poſſeſſio emptori adquiratur per procuratorem, id eſt, an erranti adquiratur per procuratorem non errantem? Et ita videtur Ulpianus h. loco, hac ratione (quæ notanda eſt maxime) quia ſi poſſeſſio per procuratorem ignoranti adquiratur, quod eſt certiſſimum, *l. 49. §. ult. inſ. l. 1. Cod. end. inſ.* Ergo adquiritur

Ad L. XXXVI. Qui pignoris cauſa fundum *creditori tradit, intelligitur poſſidere. Sed & ſi eum ipſe procurator creditoris, aque per diligentiam poſſeſſionem capiat. Nam cum poſſeſſio creditoris non impediat capionem, longe minus per eius poſſeſſio impedimento eſſe (non) debet: cum plus juris in poſſeſſione habeat, qui precario rogaverit, quam qui omnino non poſſideat.*

Ad L. XXXVII. Re pignoris nomine data, *& poſſeſſione tradita, deinde a creditore conductâ, convenit, ut ſi, qui ſuppoſitum debitor, pro colono in ager, in eadem autem pro inquilino fit. Per eos creditor poſſidere videtur.*

Legem

Ad L. XXXVIII. Qui abſenti fervo ſcribit, *ut in libertatem manumittat: non eum mentem habet, ut ſtatim velit ſervi poſſeſſionem dimittere, ſed magis deliberationem ſuam in id tempus referre, quo ſervus scribat ſolius fuerit.*

Ad §. Si quis poſſeſſionem fundi ita *tradiderit, ut ea denuo eidem cedere cum dicat, ſi ipſum fundum eſſet, non videtur poſſeſſio tradita, ſi fundus alienus fit. Hoc amplius exiſtimandum eſſe, poſſeſſionem ſub conditione tradi poſſe, ſimi ſub conditione traditum videatur: neque aliter, quam ſi ſervus, quam conditio exiterit.*

(acceptilatio fcilicet, dicitur effe folutio imaginaria *in Inſtitut.*) Poſtea exiſtente conditione debitor jam olim liberatus effe intelligitur, nempe, quia condito, quæ exiſtit, retroactuitur, retroducitur, retrocurritur, & conſequuntur jam olim debitor liberatus fuiſſe intelligitur, *l. 2. ſ. 1. qui pot. in pign. l. 8. §. 1. de pecul. & com. rei uxor.* Conditio retroacturit ad tempus contractus, non contractus ad tempus conditionis exiſtentis. Et hoc *d. l. 16.* cum initio tradiderit de ſaluriene imaginaria, ad eſt, acceptilatione, ſubjicit idem effe in folutione vera & naturali : Nam ſi debitor conditionalis, pendente conditione pecuniam ſolverit ſub hac conditione, *ut ſi condito obligationis exiſtat, ea ſolutum ne putentis eodem poſſes exiſtente conditione*, jam olim liberatus effe intelligitur eadem ratione. Nec ei obſtat, inquit, quod ea pecunia fuiſſa ſit ejus, quæ conditione exiſteret per traditionem : quia ſciliset, ita enim res intelligenda eſt, nec ante ejus pecunia fuiſſe ei pro derimendum conditionem. Ergo id ſi poſtea, nihil obſtat, quia fuiſſem eſt, quod poniſtur, aut fine videtur auctor illius *l. 16.* negavit ſcripſiſſe hoc modo : *nec obſtare, quod ante ejus pecuniam fuiſſa eſt ?* hoc ſenſu, ut etiamſi ante ejus pecunia fuiſſa non ſit, quam exiſteret condition ; tamen retroacta conditione ſtagatur ante ejus fuiſſa eſſe. Et hæc magis placet.

A *d. S.* Si is qui Titio fervum *vendiderat, heredi ejus eum tradidit : poterit heres rerum hereditariarum poſſeſſionem per eum adipiſcendam, quia non ſervus pro hereditario, ſed alius ex tempore eum pervenit. Illud non eſt ſimpliciter, ut ex teſtamento ſervus teſtatori debitus fuiſſet, & per hunc acceptilat : non prohiberetur rerum hereditariarum poſſeſſionem per eundem adipiſcere.*

Hic ſ. pertinet ad veterem illam regulam, quæ dicit, ſolos per fervum hereditarium heredes hereditariam poſſeſſ. adquiri non poſſe, de qua in *l. 1. §. ſe-vero ſup. h. t.* Ibique dominus (quod & in h. ſ. propoſitur), eum regulam non eſſe ſimpliciter ad fervum emptum, nondum acceptum a defuncto, vel ad fervum defuncto legatum, ut promiſſum . Namque heres per eum fervum, ſi ſibi tradatur, abſque dubio rerum hereditariarum poſſeſſionem apprehendere & adipiſcere poteſt, quia non eſt fervus hereditarius. Nec enim in ipſo fervo jure hereditario heredi venit, ſed jure emptionis, vel legati, vel ſtipulationis, actio, ſcilicet ex empto tantum, vel ex teſtamento, vel ex ſtipulatu, quæ defuncto ſolo competebat, ut per eum jure hereditario pervenit, non fervus ipſe. Et hæc eſt ſententia ſ. ult. ubi male ponit Accurſius, heredem fervum defuncto vendidiſſe, vel legaſſe, quia heredem jure adiitam hereditatem acceppiſſe, cum nondum ei deberetur, ſolutum per eyrorem, quia idem eſt, etſi poſt aditam hereditatem eum acceperit, quia eſt poſt adeptionem ea hereditate fuiſſe ſint heredis proprium, tamen *non error-nosor, per relationem* id id quod fuerit, redte etiam dicitur, per fervum defuncto vendidum & traditum heredi jam tacito per adtionem, heredem rerum hereditariarum poſſeſſionem adquirere . Male item Accurſ. in verbo *ex teſtamento*, fingit fervum legatum fuiſſe legatario traditum, fed non fuiſſe factum legatarii, quia forte, inquit, erat fervus alienus, non teſtatoris : hoc enim fuiſſet fingi, cum non legatarium, ſed heredem ejus hic ſervum accepiſſe ponatur.

Add. XXXIX. Intereſſe puto, qua mente *apud ſequeſtrem Aquiliæ rei . Nam ſi contendat poſſeſſionis cauſa, & hoc agatur fructus apprehendant : ad ſequeſtrem poſſeſſio ejus pertinebit non pertinebit . Ab ſequeſtrem cauſa dependet : ad ſequeſtrem non pertinebit poſſeſſ. vellem propterea cenſeſſe.*

Hæc hic eſt de ſequeſtro apud quem duo, vel plures rem, de qua inter ſe controvertebant, interim

A cuſtodiendam reddendamque ei ; qui vicerit, depoſuerunt, quem vitiori tenori actione depoſiti frequentaria (ſic appellatur) conſtat ex *l. 1. ſi ex plur. §. pen. depoſ. & l. ſi quis aſſumendi. §. Labeo , & adi.* Et dicitur quidem ſequeſter ab alio depoſitario in hoc, quod apud alium depoſitarium, etiam unus rem ſuam deponit : apud ſequeſtrum (ut loquitur hæc lex) vel ſequeſtrem, duo, vel pleres deponunt, non unus, *l. 6. & 17. depoſ.* Qua ex re etiam ſequeſter dicitur tertia perſona, *l. 7. §. cum de uſufructu, l. cum arbitr. l. rem ſuam. §. ſin. de recept. qui arbit. recept. l. 5. §. pen. de manſoſt.* & a Græcis dicitur *ἐγγυητὴς* ſequeſter, quaſi tertii arbiter. Duas igitur perſonas requirit eſſentia, quæ tertiæ fidem habeant ; quæ rem controverſam inter ſe committant tertiæ perſonæ. Item, hoc differt ſequeſter ab alio depoſitario ; quod res non controverſa, vel non litigioſa, quod apud alium depoſitæ res non controverſæ poſſeſſio manet apud depoſitorem, *d. l. 7. §. ult. ſolut. depoſ.* Sequeſter autem poſſeſſionem, aut depoſitarius poſſidet depoſitori, non ſibi, unde & ſervus depoſitus deponenti ſervire dicitur, non depoſitario, *l. 23. de manumiſſ. adi.* Ad ſequeſtrem vero nonnunquam poſſeſſio tranſit, puta dum id agitur inter partes, ut rei controverſæ poſſeſſionem omnium utrique, & ſequeſtro cedat ; quo ſequeſtre dimittat. Nec in cauſa poſſeſſio eorum, & uſucapio interrumpitur, & ſolus ſequeſter rem poſſidet naturaliter. At ſi id non agatur apertè (ut in *l. ſi quis*), ſed ſimpliciter apud ſequeſtrum cuſtodiæ cauſa res deponatur, non ſequeſter, ſed vidor, cui res tuta judicio reſtituatur per ſequeſtrum poſſeſſ. eſt interpretor, cui utrique, & rei poſſeſſor non fuerit, accedit poſſeſſio adverſarii, *l. 13. §. ſi poſſ. , ſup.* Et conſequenter poſſeſſio ſequeſtri, & eidem, quem eius rei aliquando procedit. Et hoc eſt diſtinctio, que proponitur in hac lege, que offendit, ſequeſtrem aliquando poſſidere ſolum, aliquando non poſſidere ſolum, ſed jure ipſum alium, aut poſſeſſide videri, quæ falſa eſt.

Ad *l. XL.* Si de eo fundo, quem, *cum poſſideret, pignori ibi dedit, ferous tunc te dejecit : adhuc te poſſidere, eis quorum nihil omnino per ipſum fervum poſſeſſionem retinet.*

QUod attinet ad initium hujus legis, certum eſt, creditorem ſolum pignus ibi tradtum poſſidere ſecundum ſuperiora. Quomodo igitur dominus poſſit nitur jure aliquo : vel jure pignoris , vel jure uſufructus , vel jure peculii , vel jure precarii , vel jure conſuetudinis , vel jure ſequeſtris , quorum nullum in ſuſta poſſeſſio eſt. Creditor autem (ut oſtenditur initio h. l.) non definit pignus poſſidere , etiamſi ſervus vita pignoris abſcedat, decretur de pignore tandi pignori dati , quia per fervum retinet juſtam poſſeſſionem ſuam, nec ſpectatur mens ſervi , qua pervenit ad ſed ſpectatur mens creditoris , qua ſervum , ut ſervi poſſeſſionem retinet, ita & per fervum etiam naturam retinet poſſeſſionem fundi pignerati : fervus nempe poſſeſſionis fui , quæ res eſt cuiuſquam poſſeſſione ad dominum pertinentia, dominum ullo modo ſubvertere, intervertere, aut privare poteſt , *l. 15. §. ult. ad Leg. Aquil. ſec. fer.* Idemque eſt , ſi fervus creditoris rem mobilem ei pignori datam fubripuerit : neque enim ideo creditor definit eam rem poſſidere : fervi nempe cuſtode fuæ , non tollendæ poſſeſſionis : nam ſi alienus fervus, vel ſi fervus debitoris, vel ſi quis alius bonæ fidei , eam rem creditori ſubripuerit , aut interverterem de poſſeſſione fundi pignori dati dejecerit, ſine creditor definit poſſidere : ſi fervus proprius hoc fecerit , non definit poſſidere , quia tantum abeſt , ut fervus meus meam poſſeſſionem interturbare poſſit , aut tollere, ut potius ego per eum , quam auctus ſum poſſeſſionem, retinuerim, etiamſi animus ei non foret mihi conſervandæ poſſeſſionis . Et his ſequitur , alio creditorem deficiente de poſſeſſione fundi pignerati , debitoris uſucapionem interrumpi , ſi fundus fuerit alienus

nus, bona fide poſſeſſus a debitore, quia quod ad cauſam impleudæ uſucapionis intelligitur per creditorem poſſidere , nil ſol. ille, qui dejecit creditorem, ſervus ſit ipſius debitoris . Hoc eaim cauſa durat uſucapio debitoris, cujus conditionem ſervus ejus proprius deteriorem facere non potuit : creditoris poſſeſſionem deteriorem facere poſſit , ſi dominus eas non fuerit, atque eam interrumpere ejus ſervus, ſi pulſare cognoverit ſervum alienum ejus, quique ut dominus à eo vindicaret , celare coperit . Satis eſt ruſtum animum poſſeſſionis eſſe , ut uſucapio procedat , *l. 3. §. ſi ſervus manu , pro empt.* Mala fides ſupervenions non interrumpit uſucapionem , *l. bona fides , fin. cod.* Item ſi is dicat, ſe diverſo, & ipſum furti animum poſſeſſionis, ut puta, ſi ſibum poſſidere coperiem ſervum alienum, etiamſi poſtea dominum cerniorem feceriem, quod ſervum alienum eſſe , non ideo mihi clandeſtina & inutilis poſſeſſio mea eſt , & ad uſucapionem inutilis : quia initium ſpectandum eſt , quod ad uſucapionem attinet , non quod ad omnes alias cauſas attinet , ut docuimus in *d. l. 6.*

Ad *ſ.* Si ſervum meum bonæ fidei *emptori dum abſt-erim ; Reſpondit , non videri me eum poſſideri : quia neque per-cepit ſervi operas , neque conſtituit ſua fide dominus ver-ſari : & non poſſe cauſam clandeſtinæ poſſeſſionis ab his dominus cauſa ſuperari.*

IN *ſ.* ultimo huius legis oſtenditur , clandeſtinam poſſeſſionem eſſe , ſi quis eam dominus nullus ſit poſſeſſionem non eſſe alienam , non ſi rei ſua . Argumentum ex præcepto , & conditionis , ad clandeſtinam poſſeſſionem non eſſe præceptum , non eſſe rei , rei ſua conditionem non eſſe , *l. ſervus proxus , de reg. jur.* Et hic etiam rei ſua clandeſtinam poſſeſſionem non eſſe , proinde eum, qui rem ſuam propriam poſſidet , non poſſe dici poſſidere , non tueri interdicto de clandeſtina poſſeſſione , quod eſt reſpondendæ poſſeſſionis interdictum : non tenetur etiam actione *ſ.* de his offendetur , qui non noluerit dominus mortuo colono , per quem poſſidebamus : nec ignitur non aliter fundi locati poſſeſſionem amittere mortuo colono , quam ſi ut ait ipſe ibi neglexerimus, id eſt, ſi deſpoſuerimus animum retinendæ rei, vel aliter quam ſolet fieri (ut exemplum) ſi poſt mortem coloni tenere hereditate eius, alius poſſeſſionem fundi occupaverit , nec manifeſt temper in hereditate colo-ni, ut *d. l. 6. §. ult.* Nam ſervus, alius extraneus eam occupaverit : Nam ſi heres coloni eam occupaverit , proviſtudio dominus per eum etiam retinet poſſeſſionem ſuam, *d. l. 6. §. ult. & l. 8. §. ult.* Et hæc *ſ.* coloni, per quem poſſidebamus, vita decerſerit . Quid ſi vivus de fundo conductio diſcederit animo deſerendæ poſſeſſionis? diſſentiunt *d. l. 6. §. ult. & l. 8. §. ult.* Et hæc *ſ.* diſcederit, ut *d. l. 8. §. ult. ſervus, pro.* quamquam & qui decedit, id eſt, qui finit eſſe e vita , diſcedere dicatur, *l. pen. de ſ. poſſeſſione.* Et alibi , excedere & abcedere in antiquis inſcriptionibus . Colono ſponte diſcedente, ſine exercere de fundo conductio , animo deſerendæ poſſeſſionis, dominum ſive locatorem diſcedere poſſidere : Colono vita decedente , non item . Hoc diſtinctio eſt ex ſcopino ſumpta, quæ ſententia ſatis probabilis fuit Jacobo ex quo Africanus ſumpſit quecunque vel hic, vel alibi quæ tionum libris ſcripſit . Proculus non probavit hanc diſtinctionem . Et ſane diſcedere , & inde diſcedere fuit, five deceſſerit colonus, ſatisfecit dominum retinere poſſeſſionem, nec fuſſe improbo colono poſſe fraudari poſſeſſione ſua, cuius ſententia conſtitutione Juſtiniani confirmata eſt , *l. ult. C. eod.*

Ad *ſ.* Servum tuum *à Titio bona fide emi, & traditum poſſeſſi. Deinde , cum rumperetur tuum eſſe , ne eum peteret , celare coepi . Non alio magis hoc tempore eum poſſidere videri me ait . Nam rem quoque , ſi ſervus tuus ſervum , non a dominio eruerim , & eum illum eam poſſidere cupiſſem, poſſes ceriorem ſi feceris : non alio modo eum eſſe poſſeſſor.*

Tom.VIII.

QUod dictum eſt in *l. 6. ſup.* non rationem obtinere de poſſeſſione, ſi ſervum nonſcienda exquirendum eſſe , id etiam hoc loco proponitur , & explicatur hoc modo , ut ſi ab initio ſervum alienum bona fide poſſederit ex cauſa empticia , vendentis & traden-te non dominio, quem credidit eſſe dominum , non vitio poſſeſſionis , non interrumpere uſucapionem , ſi poſtea cognoverit ſervum alienum eſſe , quinque ut dominus à se vindicaret , celare coperit . Satis eſt ruſtum animum poſſeſſionis eſſe , ut uſucapio procedat , *l. 3. ſi ſervus manu , pro empt.* Mala fides ſupervenions non interrumpit uſucapionem , *l. bona fides , fin. cod.* Item ſi is dicat, ſe diverſo, & ipſum furti animum poſſeſſionis, ut puta, ſi ſibum poſſidere coperiem ſervum alienum, etiamſi poſtea dominum cerniorem feceriem, quod ſervum alienum eſſe , non ideo mihi clandeſtina & inutilis poſſeſſio mea eſt , & ad uſucapionem inutilis : quia initium ſpectandum eſt , quod ad uſucapionem attinet , non quod ad omnes alias cauſas attinet , ut docuimus in *d. l. 6.*

Ad *ſ.* Si ſervum meum bonæ fidei *emptori dum abſt-erim ; Reſpondit , non videri me eum poſſideri : quia neque per-cepit ſervi operas , neque conſtituit ſua fide dominus ver-ſari : & non poſſe cauſam clandeſtinæ poſſeſſionis ab his dominus cauſa ſuperari.*

IN *ſ.* ultimo huius legis oſtenditur , clandeſtinam poſſeſſionem eſſe , ſi quis eam dominus nullus ſit poſſeſſionem non eſſe alienam , non ſi rei ſua . Argumentum ex præcepto , & conditionis , ad clandeſtinam poſſeſſionem non eſſe præceptum , non eſſe rei , rei ſua conditionem non eſſe , *l. ſervus proxus , de reg. jur.* Et hic etiam rei ſua clandeſtinam poſſeſſionem non eſſe , proinde eum, qui rem ſuam propriam poſſidet , non poſſe dici poſſidere , non tueri interdicto de clandeſtina poſſeſſione , quod eſt reſpondendæ poſſeſſionis interdictum : non tenetur etiam actione *ſ.* de his offendetur , qui non noluerit dominus mortuo colono , per quem poſſidebamus : nec ignitur non aliter fundi locati poſſeſſionem amittere mortuo colono , quam ſi ut ait ipſe ibi neglexerimus, id eſt, ſi deſpoſuerimus animum retinendæ rei, vel aliter quam ſolet fieri (ut exemplum) ſi poſt mortem colo-ni heredi tenere hereditate eius, alius poſſeſſionem fundi occupaverit , nec manifeſt temper in hereditate colo-ni, ut *d. l. 6. §. ult.* Nam ſervus, alius extraneus eam occupaverit : Nam ſi heres coloni eam occupaverit , proviſtudio dominus per eum etiam retinet poſſeſſionem ſuam, *d. l. 6. §. ult. & l. 8. §. ult.* Et hæc *ſ.* coloni, per quem poſſidebamus, vita decerſerit . Quid ſi vivus de fundo conductio diſcederit animo deſerendæ poſſeſſionis? diſſentiunt *d. l. 6. §. ult. & l. 8. §. ult.* Et hæc *ſ.* diſcederit, ut *d. l. 8. §. ult. ſervus, pro.* quamquam & qui decedit, id eſt, qui finit eſſe e vita , diſcedere dicatur, *l. pen. de ſ. poſſeſſione.* Et alibi , excedere & abcedere in antiquis inſcriptionibus . Colono ſponte diſcedente, ſine exercere de fundo conductio , animo deſerendæ poſſeſſionis, dominum ſive locatorem diſcedere poſſidere : Colono vita decedente , non item . Hoc diſtinctio eſt ex ſcopino ſumpta, quæ ſententia ſatis probabilis fuit Jacobo ex quo Africanus ſumpſit quecunque vel hic, vel alibi quæ tionum libris ſcripſit . Proculus non probavit hanc diſtinctionem . Et ſane diſcedere , & inde diſcedere fuit, five deceſſerit colonus, ſatisfecit dominum retinere poſſeſſionem, nec ſuſſe improbo colono poſſe fraudari poſſeſſione ſua, cuius ſententia conſtitutione Juſtiniani confirmata eſt , *l. ult. C. eod.*

Ad *ſ.* Servum tuum *à Titio bona fide emi, & traditum poſſeſſi. Deinde , cum rumperetur tuum eſſe , ne eum peteret , celare coepi . Non alio magis hoc tempore eum poſſidere videri me ait . Nam rem quoque , ſi ſervus tuus ſervum , non a dominio eruerim , & eum illum eam poſſidere cupiſſem, poſſes ceriorem ſi feceris : non alio modo eum eſſe poſſeſſor.*

Tom.VIII.

QUod dictum eſt in *l. 6. ſup.* non rationem obtinere de poſſeſſione, ſi ſervum nonſcienda exquirendum eſſe , id etiam hoc loco proponitur , & explicatur hoc modo , ut ſi ab initio ſervum alienum bona fide poſſederit ex cauſa empticia , vendentis & traden-te non dominio, quem credidit eſſe dominum , non vitio poſſeſſionis , non interrumpere uſucapionem , ſi poſtea cognoverit ſervum alienum eſſe , quinque ut dominus à se vindicaret , celare coperit . Satis eſt ruſtum animum poſſeſſionis eſſe , ut uſucapio procedat , *l. 3. ſi ſervus manu , pro empt.* Mala fides ſupervenions non interrumpit uſucapionem , *l. bona fides , fin. cod.* Item ſi is dicat, ſe diverſo, & ipſum furti animum poſſeſſionis, ut puta, ſi ſibum poſſidere coperiem ſervum alienum, etiamſi poſtea dominum cerniorem feceriem, quod ſervum alienum eſſe , non ideo mihi clandeſtina & inutilis poſſeſſio mea eſt , & ad uſucapionem inutilis : quia initium ſpectandum eſt , quod ad uſucapionem attinet , non quod ad omnes alias cauſas attinet , ut docuimus in *d. l. 6.*

Ad *ſ.* Si ſervum meum bonæ fidei *emptori dum abſt-erim ; Reſpondit , non videri me eum poſſideri : quia neque per-cepit ſervi operas , neque conſtituit ſua fide dominus ver-ſari : & non poſſe cauſam clandeſtinæ poſſeſſionis ab his dominus cauſa ſuperari.*

IN *ſ.* ultimo huius legis oſtenditur , clandeſtinam poſſeſſionem eſſe , ſi quis eam dominus nullus ſit poſſeſſionem non eſſe alienam , non ſi rei ſua . Argumentum ex præcepto , & conditionis , ad clandeſtinam poſſeſſionem non eſſe præceptum , non eſſe rei , rei ſua conditionem non eſſe , *l. ſervus proxus , de reg. jur.* Et hic etiam rei ſua clandeſtinam poſſeſſionem non eſſe , proinde eum, qui rem ſuam propriam poſſidet , non poſſe dici poſſidere , non tueri interdicto de clandeſtina poſſeſſione , quod eſt reſpondendæ poſſeſſionis interdictum : non tenetur etiam actione *ſ.* de his offendetur , qui non noluerit dominus mortuo colono , per quem poſſidebamus : nec ignitur non aliter fundi locati poſſeſſionem amittere mortuo colono , quam ſi ut ait ipſe ibi neglexerimus, id eſt, ſi deſpoſuerimus animum retinendæ rei, vel aliter quam ſolet fieri (ut exemplum) ſi poſt mortem colo-ni heredi tenere hereditate eius, alius poſſeſſionem fundi occupaverit , nec manifeſt temper in hereditate colo-ni, ut *d. l. 6. §. ult.* Nam ſervus, alius extraneus eam occupaverit : Nam ſi heres coloni eam occupaverit , proviſtudio dominus per eum etiam retinet poſſeſſionem ſuam, *d. l. 6. §. ult. & l. 8. §. ult.* Et hæc *ſ.* coloni, per quem poſſidebamus, vita decerſerit . Quid ſi vivus de fundo conductio diſcederit animo deſerendæ poſſeſſionis? diſſentiunt *d. l. 6. §. ult. & l. 8. §. ult.* Et hæc *ſ.* diſcederit, ut *d. l. 8. §. ult. ſervus, pro.* quamquam & qui decedit, id eſt, qui finit eſſe e vita , diſcedere dicatur, *l. pen. de ſ. poſſeſſione.* Et alibi , excedere & abcedere in antiquis inſcriptionibus . Colono ſponte diſcedente, ſine exercere de fundo conductio , animo deſerendæ poſſeſſionis, dominum ſive locatorem diſcedere poſſidere : Colono vita decedente , non item . Hoc diſtinctio eſt ex ſcopino ſumpta, quæ ſententia ſatis probabilis fuit Jacobo ex quo Africanus ſumpſit quecunque vel hic, vel alibi quæ tionum libris ſcripſit . Proculus non probavit hanc diſtinctionem . Et ſane diſcedere , & inde diſcedere fuit, five deceſſerit colonus, ſatisfecit dominum retinere poſſeſſionem, nec ſuſſe improbo colono poſſe fraudari poſſeſſione ſua, cuius ſententia conſtitutione Juſtiniani confirmata eſt , *l. ult. C. eod.*

Ad *ſ.* Servum tuum *à Titio bona fide emi, & traditum poſſeſſi. Deinde , cum rumperetur tuum eſſe , ne eum peteret , celare coepi . Non alio magis hoc tempore eum poſſidere videri me ait . Nam rem quoque , ſi ſervus tuus ſervum , non a dominio eruerim , & eum illum eam poſſidere cupiſſem, poſſes ceriorem ſi feceris : non alio modo eum eſſe poſſeſſor.*

Tom.VIII.

NEc ille oſtenditur, per unum ex dominis, qui fervum communem poſſidet omnium dominorum nomine, ab omnibus fervum poſſideri ; volentibus, fa-licet,

licet, possidere, sicut per procuratorem, qui servum possidet nullo nomine, nos possidemus, si voluerimus nobis possessionem apprehendere ex mandatu nostro, *l. a quo, pap. tit. penult.* vel si hic ipse servus detinetur; si mandatum nullum intercesserit ex ratihabitione nostra, quæ in jure fuit semper retrotrahi, & mandato comparari, *l. ff. ego, de usurp. pell.* Paul. 5. Sentent. *Adjutus*, inquit, *domino comparata possidet, non aliter et quam si ejus sit quæritur.* Sed & hoc exigitur, ut nostro nomine protectio valuisse videatur, *l. si procurator, 3. de usurp. tit. prox.* Quod autem dixi de servo communi ab uno ex dominis omnium nomine possideri, idem similiter in via communi procedit: quali unus ex dominis utatur nomine fundi communis, omnes ea uti, & eam usurpare videntur, *l. 5. C. de quæmad. servit. amitt.*

B

Ad l. XLIII. Si quis fundum emerit, *cujus particulam fitiosa fit alienatio, l. ultimo ff. de fundo alienato*; & *ff. pro emptore*, sed non reliquas partes longa possessione capere. Sed & *pro indiviso*, licet ignorans quia sit locus, *supra eum casum pro parte*, quod *non adscito domini pare*, qui *pretium* ejus *venderetur*, per longum possessionem ad emptorem transit.

Ad l. Sed & Pomponius scripsit, *bona quidem universum* fundum capere, *l. ff. pro*, vel *pro alienato*, & *usucapionem*, sed *non* fide *dominus possessione capere possit*.

Ad 3. Idem inquit, etsi emero rem, *quam filium pignori obligatum*.

C

Fundus communis, aut est communis pro diviso, aut pro indiviso. Si pro diviso, & fundum emam a non domino, quem exilimo esse unum ex dominis, folo interest, vel exilimatione pretii quod pro parte certa eft, & certo loco commercio, a alienam effe: eam quidem partem, ut hic proponitur, eumve locum ufucapere non poffum, quia non fcio alienum effe. Sed certe partes ufucapere poffum, & ceteras exiftimavero vendentis effe. Idemque eft, fi fit pars pro indiviso, nec hac in re fequanda eft pars pro indiviso pars pro diviso. Nam etfi pars fit indivifa, cuiqs fcit. nullus fit certus locus, fi modo quota ea fit non fit incertum, puta tertia, aut quarta, vel dimidia: pro ea poffidere poffum, & ufucapere alienam effe eam, fundum ufucapere non poffum: ut pro reliqua parte, quam arbitror vendentis effe, ufucapere poffum, *pro*, inquit, *fine dubio ufucapio, quæ putatur effe vendentis, per ufucapionem, vel longam poffeffionem ad emptorem tranfit*, quorum verborum hic eft fenfus: ufucapionem, quamvis femper conjuncta eft videatur effe cum damno domini, *l. 18. adhibita etiam 19. fup. ex quibus, eod. tempor.* tamen fine ullius damno, nemine excepto, procedere non poffe: igitur & ufucapionem eft, quæ tertiffimum eft jus, bonæ fidei poffeffores queri quemquam, nec querelam dominii admitti, qui de vicinitate queri, & de fuæ negligentia eft accufandus, *l. ff. de uturpat.* Ad quam rem fcit maxime regula ifta, *Quod quis ex fua culpa damnum fentit, fentire non videtur*: Subditi, & tamen ut hic fecit, idem effe dicendum, fi fundum alienum bona fide emero, cujus ufumfructum fciam, aut partem alienare effe, proprietatem exiftimem effe vendentis: vel fi fundum alienum bona fide emero, quem fciam aut putem creditoribus venditoris pignoratum effe: Nam falvo jure creditoris, aut ufque ufufructus, qui fcio, qui fit, fundi ufucapio procedit. Salvo, inquam, jure pignoris, vel ufusfructus: quam adverfus adfionem hypothecariam, vel adverfus vindicationem ufusfructus, quem fcivi effe alienum, mihi longi temporis poffeffio non profuit, ut Accurf. notat refte in Gloffa ult. atque etiam in *l. ferui. C. de præfcript. 30. vel 40. annor. & Bafil.* confentiunt refte ex *l. qui bafilicam, inf. qui pro. in pign. hab.* Potuo quod dixi, five pro diviso, five pro indiviso, fciam vel putem partem fundi venditi mihi, alienam effe, eam folam partem me ufucapere non poffe: aliam, quam puto effe vendentis, me ufucapere poffe: id, inquam, ita procedit, fi fciam, quæ quantæ fit ea pars? Nam fi partem pro indiviso nefciens quota fit, certe

A fundum nulla ex parte ufucapere poffum, per quam pars illa pro indiviso fuia eft. Dicitur enim de parte pro indiviso, quod & de anima, totum effe in toto, & in tam in qualibet parte. Et hoc confirmat *l. 4. pro emp. & l. 23. ff. ult. tit. feq.*

Ad l. XLIV. Peregre profecturus, *pecuniam in terra, cuftodiæ cauſa condiderat: cum reverſus locum ſuffoſſum in memoria non reperiret, ſibi pecuniam poſſidere: vel, poſſeſſa rempoſſe: Iocum, an conſeſſim poſſeſſor incipere, quæſtionem eſt. Dixi, quoniam cuſtodiæ cauſa pecunia condita pro-*
pterea eſt, quia non exiſtimavit, ejus cuſtodiæ, non amplius pe-
cuniam. Nec informitatem mercedis, dominum aſſerre poſſe-
ſſionis, quam animus non voluit. Aliunquin reſpondeo: ſi
momenta temporum, quæ non videntur, interire poſſeſſio-
nem. Et nihil intereſſe, pecuniam in nummis, an in alium am-
diſſimum: cum ſi aliter in nummis cuſtodiret, non aliter poſſe-
deret, quam ſi ipſius res poſſeſſionem ſupra terram aliquis
fuiſſet. Itaque nec alienus locus noxam proprium aſſert poſ-
ſeſſionem. Cum ſupra terram, an infra tenuem poſſeſſionem,
nihil interfit.

Ad l. XLV. Licet neque ſervum, *neque colonum ibi habeamus.*

Ad l. LXVI. Quamvis ſtatus propofito *poſſidendi fundi alius negotiſſet, tamen priorem poſſeſſore diſſum eſſe, quando*
dis poſſeſſionem ab eo amittere non viderer. Et enim rerum
modo circulum obligationum ſolvitur, quo quis adſolet: ita
non debet ignoranti tolli poſſeſſio, quæ ſolo animo tenetur.

B

Ex 44. quamvis in medio traſlet de adquirenda poſſeſſione, tamen tota reſpicit ad rationem amittendæ poſſeſſionis: & quis cuſtodiæ cauſa pecuniam condiderit ſub terra fua vel aliena, & aliquanto poſt tempore pecuniam illum eruere & effodere velit, nec ei in memoriam redeat locus, an non depoſuit & condiderit, an dicetur amiſiſſe poſſeſſionem pecuniæ? Sane, ſi ab alius in pecunia loco motu & contreftata non fuerit, ob id fofum, quod ibi pecuniam non reperit, ut fit facile, qui pecuniam depoſuit, peculiæ poſſeſſionem amiſiſſe non videtur, ſicut nec ſervus abſentia, qua compulſione res utitur, poſſeſſionem ſepe fallit, aut ſufa demonſtratur. Servi abſentia, ſervi fugitivi poſſeſſionem retinemus, ſervi abſentia poſſeſſionem non amittimus, *l. 1. 3. per ſervum qui in fuga, l. 3. §. Neruſ, fup.* Nihil refert ſervus fit præſens, an abſens, & item nihil refert pecunia ſit ſuffoſſa ſub terra, an infra terram nuda, ſi pecunia ſit in conſpectu, vel abdita ſub terra, qua quamdiu ab ipſo non poſſidetur, maxime depoſita cuſtodiæ cauſa, ibi cuſtodiri non videtur effe, quamvis cuſtodia ſit in ſolo alieno, non ſub cuſtodia ejus, in cujus fundo eſt poſita, & eam ibi non apprehenderit. Et alia eſt ratio pecuniæ depoſitæ, quam hæc definimus poſſidere, *l. 15. in princ. fup.* longe alia eſt ratio pecuniæ reconditæ, five depoſitæ ſub terra. Hanc non definimus poſſidere, ſi nemo exterarum eam ejus terra effoderit, & illicuiam, poterit inſpexerit. Nec quidquam obſtat, ſi locum, in quo pecuniam depoſiti, memoria non teneo: immemoria (ut hic loquitur Scævola) *temporis, imbecillitas, memoriæ* non eſt juſta cauſa amittendæ poſſeſſionis in hac ſpecie. Verum ad hæc non eſt omittendi differentia, quæ eſt inter ſervum, & pecuniam, vel quamlibet aliam rem mobilem. Comparatio ſervi cum pecuniis (quæ hic Papinianus utitur) claudet, nec perpetua eſt. Non ſervum poſſidere, etiam ſi ignorem ubi ſit, ſi modo ab alio non poſſidatur, pecuniam non poſſideo, ſi penitus ignorem ubi ſit, licet ab alio non poſſideatur, *l. 3. §. Neruſ. ſi ſpecie autem hujus legis non ignoro ubi ſit pecunia*: Fundum enim ſcio in quo eſt, locum noſcio, nec interquo, interiore tamen quadrante ignoro quo loco ſit: nihil nocet, cui ſuperveniens recordatio vel diligens inquiſitio mediet poſſeſſi. Hæc ſunt, quæ proponuntur initio hujus legis.

C

Certum eſt, ignoranti poſſeſſionem acquiri per alium per quemcunque, animo, & volunrate ejus accipientem, per quemlibet item: ut ſuperius dictum eſt, nunc quæ ignoranti non cedere, nec competere, *l. 49. §. ult. ff. hoc tit. l. 1. C. eod. tit.* excepto uno caſu, puta ex cauſa peculiari ſervum aut filiumfamil. *l. 3. hoc tit. 1. 3. non acquiro, l. 5. §. ſolitus, fup. hoc tit. l. 8. l. 44. §. ult. l. 47. tit. fec. que l. 47. alias eſt l. 32. tit. pro ſoluto*, qui titulus deeſt, in Florent. non abeſt. Ex cauſa peculii per filium aut ſervum non tantum poſſidemus, ſed etiam uſucapimus, quod in hoc 3. tit. jure fingulari recipitur non, contra regulam juris ſcitem, hoc ratione, quia filius eſt vitium eſt, quod femel dominus, aut pater vero, vel filiofamilias peculium tanquam proprium poſſidere habere permiſit, quamdiuquidem peculium auferſum & pariciſtratio effet per ſingula momenta, ut quoque res acquirere peculio, vel dicederet, *l. 1. §. ult. ff. de peculio*, ſervum fuum ab patrem, vel etiam per ſingula momenta dominum, aut patrem ipſum inquirere, quod peculio acceſſiſſet vel deceſſiſſet, & ea ex cauſa *Papin.* inquit, *Et ruſtici poſſeſſionis: ſervus*, id eſt, tu, quæ acceverunt peculio: *ſervus*, id eſt, tuus. Nam non ex qualibet tuitio, non ex malefitio noſtro, non ex vel levi: ſimulatione, ſed ex peculiari cauſa etiam ignorans animo & corpore poſſidere, & uſucapere videor: ex alia cauſa non nifi ſuo animo & corpore, vel ſuo & vel per: ignorantia, non in adquirenda poſſeſſione juxta quos eſt, animo fallere poſſum, & ſcientia, *l. 109. fup.* Et ſubjicit *Papin.* item in §. ult. non opus in amittenda poſſeſſione utroque opus eſt. Amittimus poſſeſſionem ſolo animo. Confundit adquirere & amittere poſſeſſionem confuſius, quæ etiam ex mente Papinii. proculdubio conjunxit, ut hanc differentiam obſervemus. Amittitur ſolo animo poſſeſſio tanoli, exceptis graui, ſi no inde corpore nobis ſervus, domi, fed manearus, confidemus in eodem fundo nonnine alieno, *l. quod nec, fup.* Sin autem inde digreditur, non amittitur hac ſola, non corpore ſolo, nifi & animus nobis fuerit amittendæ poſſeſſionis, qui eſt ſenſus *l. 28. fup.* Hic ita procedit, ſi fundum poſſidebimus per nonnullos, tempe ut ignorantes poſſeſſionem eius non amittamus, *l. 46. quod eſt*, non nifi ſcientia nonnullos, ſi fundum poſſidebimus, fundum poſſidemus, non aliter poſſeſſionem amittimus, quam ſtatus ſervus, vel colonus ibi præſiderit, vel ab alio eadem vi dejectus fuerit: quo tamen caſu etiam ignorantibus nobis poſſeſſio interit, ut tradiur in hoc *3. tit. & l. 1. 3. eod. ſimul, inf. de v. & v. ut non.* Huic differentiæ Papinianæ affert aliam, qua poſſeſſionem per nonnullos retinemus ſolo animo, veluti poſſeſſionem ſaltus hyberni, vel æſtivi, licet in eo neque non conſtitamus, neque ſervus, vel colonus quilquam nobis nomine, *l. 3. §. ſaltus, fup.* Item licet exteraeus forte aliquis in cum ſaltum ingreſſus ſit, quando id non ignoramus. Nam quamdiu id ignoramus, integra eſt

A poſſeſſio nobis, & incolumis: nihil *reſcindimus*, exiſtimatur, atque ita hoc caſu poſſeſſionem ignorantes non amittimus, *l. 46. fi. tit.* Hoc, inquam, caſu rei mobilis poſſeſſionem etiam ignorantes amittimus, quia ignorantes rem ſubreptam, *l. 47. inf.* At poſſeſſionem femper etiam ignorantes adquirimus, non quidem per nonnullos (hoc effe ſtatum dicere) ſed per alios, per laborum hominem, per procuratorem, per amicum voluntarium, per ſervum, ut filium. Illo, inquam, caſu, ſine animo, ſine corpore, nobis ſervus poſſidere, non nos amittimus: at reſte animo tuam poſſeſſionem adquirere videmur, nempe ignorantes: ſed quia non etiam nifi volentes, hinc voluntas nobis ſervatur hac ordo. Differentiam autem Papinianus in hoc §. ult. vocat ſeptem, ut *l. 1. §. 1. ff. de uſurp. & uſucap. l. quæritur, ad*

B *S. C. Trebell.* Comparatio autem, ſi quis ſervum in Calcigitonia & poſſidentis, five collatio & contentio ; nobis ſit ſervus in Calcigitonia, *l. 3. §. ſervum, fup.* In ſumma tota lex 44. eo pertinet, ut duas decere effe differentias inter acquiſitionem, & amiſſionem poſſeſſionis: adquiri poſſeſſionem animo & corpore, utroque opus effe: amitti animo ſolo. Item adquirere poſſeſſionem etiam ignorantes poſſe, amittere poſſeſſionem non ſemper ignorantes poſſe.

Ad l. XLVII. Si rem nobilem *quod* te depoſuit, *eas ex commodato tibi poſſidere, quare nobis conſtituerit, ſtatim amiſiſſe me poſſeſſionem, vel ignorantem, reſtantibus eſſe? Cujus rei differentia illa accipi, quod rerum mobilium nullus ſit uſus, nifi ut ea quis corpore poſſidat, quocirca eas nemo alius interdicto, retinendæ poſſeſſionis adjuvatur, quam qui eas corpore poſſidet. Itaque Nerva filius de depoſito apud patrem, ſi pater ea poſſidere ceſſet, ſine dominio communis amiſſa cenſebat: Nam poſſeſſionem tandem retinemus ſervi, quamdiu animo adſumus poſſidere corporis. Verſ. Sed & ſi ſervus, qui poſſidet nomine patris, dixisset poſſeſſionem ſe ſuſtinere, cujus corpore retinet quæ pertinet poſſeſſio. Ingitur extraordinaria ratione, quæ retinet ſervus, ſi ſervus, cujus fundum ſervus poſſidet, dixisset poſſeſſionem ſe ſuſtinere, ſi ſervorum animo ſuſtineret.*

C Quinctilio legis proxime ſuperioris cum hac l. 47. de quinctilio nihil refert, utrum inter rem mobilem, & rem fuli five immobilem, quod res immobilis poſſeſſionem, quam per nonnullos animo noſtro retinemus, ignorantes non amittimus, etiamſi alias rem moveriit, quamdiu id eam fecifſe ignoramus, hoc docet *l. pen. fin.* Rei autem mobilis poſſeſſio ſtatim atque deſiit effe ab animo noſtro, ſi ab eodem corpore noſtro ſimul abſit res, ſive alius eam inveſtiit, ſive nemo, etiam ignorantes nos, hoc dicit *l. 47. §. 1. C. 5. Neruſ. fup. & Neruſ. fup. Unde & immobilem*, quam ſi ſervus nobis commodavit, vel quam apud te depoſui, fuit ſcicendi animo cognoſcendi vero, nunquam amiſi, & perſidie tua ego fum ignarus, deſino eam rem poſſidere, furtum fit etiam ignorantis, quia hoc negabit? Furtum autem eam nihil aliud eſt, quam interceptio rei mobilis, contrectatio eſt, & furti genere ignorantis poſſeſſionem interveni, non interveniunt autem hæ amiſſionis ejus. Furtum autem cauſa fi furti rei mobilis eſtimatio, non rei immobilis. Retio vero differentiæ ſuperioris hæc eſt, quod naturæ in hoc, quia res immobilis, quæ eſt in propatulo, unquam fub cuſtodia noſtra non eſt, nifi fimilem alium eam inveſtiſſe: res autem mobilis facile deſinit effe fub cuſtodio noſtro per naturam noſtram. At cum hoc quafi cuſtos noſtra, etiamſi alius eam rem non apprehenderit, eam definimus poſſidere. *Rerum mobilium*, inquit eleganter, *negotia atque amiſſio cuſtodia, quamvis nec nunc alius apprehenderit, veteris poſſeſſionis dominus effecit corporis.* Omiſſo igitur cuſtodiæ eſt amiſſio poſſeſſionis, & animo. Appellatione autem rerum mobilium hoc in cauſa, non continetur homo; namque ſervum hominem poſſidemus, quamvis deſierit effe fub cuſtodia noſtra, five eum nemo apprehenderit, five ut

prehenderit, & hoc ignoremus. Eademque prorsus ratio est hominis & rei immobilis, quia potest homo, qui desiit esse sub custodia domini, proposito revertendi, domino possessionem sui conservare: & aliarum quoque rerum domini quarumcunque, quas tenet, possessio conservatur, retinetur proposito & animo solo. Sed etsi propositum revertendi non habuerit, quod ad hanc legem supplendum est, veluti fugitivus, certum est, eum neque sui, neque cujuscunque rei dominicæ possessionem intervertere posse, *l.13. in pr. l.15. sup.* Et domini igitur possessionem nihilominus veterem fieri (ut loquitur hic) id est, non interire, sed procedere & inveterascere. Itaque merito separatur homo a ceteris rebus mobilibus, quæ, inquit, ratione carent, ut pecus, vel animal, ut vas. Quæ carent anima, carent & ratione: at contra, quæ ratione, non continuo & anima.

Ad L. XLVIII. Prædia cum servis donavit, *eorumque se tradidisse possessionem literis declaravit, si vel unus ex servis, qui simul cum prædiis donatus est ad eum, qui donum accepit, pervenit, mox in prædia remissus est: per servum prædiorum possessionem quæsitam, ceterorumque servorum constabit.*

DOnatio potest fieri per epistolam, hoc est, exploratissimum, sed non perficitur tamen sine acceptione, *l. absenti, de don. l. quadam, de rei vind.* Nec possessio rei donatæ transit in donatarium sine affectu & animo donatarii, & corpore suo vel alieno, quod cum jam sæpius inculcatum sit, tenetis omnes. Porro in specie h. l. per epistolam facta est donatio prædiorum cum servis, qui in eis prædiis erant. Per quam epistolam donator etiam declaravit, se ea prædia tradidisse donatario cum servis, quæ tamen re ipsa non tradiderat: nondum perfecta donatio est, nondum dominium, nondum possessio quæsita donatario: traditione quæritur, non nuda pactione, *l. traditionib. C. de pact.* Epistola pro nuda pactione est, non pro traditione, nisi sequatur acceptio: traditio non fit verbo vel scripto, nisi res sit in præsentia, ita ut cerni & demonstrari possit, *l.18. §. pen. h. t.* Traditio fit facto & datione naturali, si currat de manu in manum. At quod sequitur in hac specie, si post acceptam epistolam unus ex servis ad donatarium pervenerit, non refragante, non renitente domino (quod omnino exigitur, alioquin donatarius esset prædo servi, *l.15. sup.*) eumque mox servum donatarius in prædia remiserit sibi donata ad possidendum ea, mancipiaque cetera, proculdubio per servum jam suum factum, possessionem ceterorum prædiorum, ceterorumque servorum acquisiisse videtur, ut *l.1. §. veteres, sup.* Hæc est sententia h. l. ex qua Bartol. notat, quod mihi valde placet, ex opinione Jacobi Aret. & Guilielmi Durandi, Epistolam, qua quis declarat se alii tradidisse, quod non tradit, non facere possessorem eum, ad quem missa & perlata est, sed præbere ei jus potestatemque apprehendendæ possessionis sine nova voluntate ejus, qui misit epistolam.

Ad L. XLIX. Possessio quoque per servum, *cujus usufructus meus est, ex re mea, vel ex operis servi adquiritur mihi. Cum & naturaliter a fructuario teneatur, & plurimum ex jure possessio mutuetur.*

Ad §. Qui in aliena potestate sunt, *rem peculiarem tenere possunt; habere, possidere non possunt, quia possessio non tantum corporis, sed & juris est.*

Ad §. Etsi possessio per procuratorem *ignoranti quæritur, usucapio vero scienti competit: tamen evictionis actio domino contra venditorem, invito procuratore, non datur, sed per actionem mandati ea cedere cogitur.*

PRoponuntur in h. l. de possessione definitiones tres. Prima definitio hæc est: Per servum, in quo usumfructum habemus, nobis possessionem adquiri, sicut dominium ex duabus causis tantum, ex re nostra, & ex suis operibus vel mercedibus operarum, quæ & in fructu servi esse intelliguntur. Dices, quid audio? Possessio nobis adquiritur per eum, quem non possidemus? Hoc vero neque novum, neque absurdum videri debet, *l.1. §. per eum in quo, sup.* per liberum hominem possessionem acquirimus, quem tamen non possidemus, veluti per procuratorem, per filiumfam. possessionem acquirimus, quem tamen non possidemus, cum sit liber homo. Porro servum fructuarium non possidemus: Sane ita est: non possidemus civiliter: at possidemus, aut possidere videmur naturaliter, *l.12. sup.* Quæ possessio, ut significat hic, non tantum est facti, sed etiam juris, possidetur enim ususfructus jure. Et hoc est, quod ait, eam plurimum ex jure mutuari, quod non intelligunt. Et recte *plurimum*, quia & ususfructus in multis causis pars dominii est, *l.4. de usufr.* Ex jure igitur dominii: Secunda definitio hæc est: per servum aut filium nostrum familiæ, peculium, quod ei concessimus, permisimus, possideri naturaliter, non civiliter, ut *l.24. sup.* Cur non civiliter, quia (ut subjungit) possessio civilis non tantum est facti, actus vel tactus, vel corporis, sed etiam juris, jurisque dominii. Possessio fructuarii naturalis est plane facti, & aliquo modo aliove respectu etiam juris. Denique possessio civilis juris magis est quam facti: possessio naturalis, facti magis quam juris, quamvis & ea non sit prorsus exsors juris. *Tenere* (quo utitur hic) verbum est naturalis possessionis proprie: *habere*, civilis. Est enim habere, habere jure dominii: possidere est utriusque possessionis commune verbum, ut in stipulatione Aquiliana, cujus formula extat in Instit. *tenere, habere, possidere.* Tertia definitio hæc est: possessionem ignoranti per procuratorem acquiri: Verum ex ea possessione usucapionem non competere nisi scienti, ut *l.34. §.1. C. eod. tit. l.47. tit. seq.* quæ alias est *l.2. pro soluto*, *Non competere etiam domino scienti vel ignoranti obligationem vel actionem ex contractu procuratoris*, quem miscuit cum alio mandatu domini, utputa, si procurator rem emerit mandatu domini & traditam acceperit, re evicta, contra venditorem, actio de evictione domino non competit aliter, quam si procurator ei cesserit actionem ex empto, vel ex stipulatu, eumque fecerit procuratorem in rem suam, ut eleganter ait *l. si procuratorem §. ult. mand.* Verum omnino cogitur procurator domino actionem de evictione cedere, actionem scilicet mandati, quia id exigit mandati fides. Denique possessio hac in re distat ab obligatione. Possessio per procuratorem adquiritur, obligatio non item, excepta obligatione mutuæ pecuniæ, quæ excepta est jure singulari, ut constat circa pecuniam mutuam multa esse singularia recepta, ut ait *l. singularia, de reb. credit.* Et hoc ostenditur in *l. solutum, §. per liberam, de pignerat. act. l. per procuratorem, C. de adq. & retin. l.1. & 2. C. per quas person. nobis adquir.* Unde & in *l. quod procurator, de procur.* recte Basilica addunt negationem hoc modo: *Quod procurator ex re domini, mandato non refragante stipulatur, invito procuratore dominus petere non potest.* Invito procuratore dicit, ut in *h. l.* id est, sine cessione procuratoris. Et idem est auctor utriusque legis.

Ad L. L. Per eum, quem justo ductus errore, *filium meum, & in mea potestate esse existimo, neque possessio, neque dominium, nec quicquam aliud ex re mea mihi quæritur.*

IN hac l. duæ proponuntur definitiones juris de possessione & dominio, quarum prior ostendit, longe aliter esse servum alienum, quem per errorem existimamus esse servum nostrum, quam sit filius alienus, quem per errorem existimamus esse filium nostrum, & in potestate nostra. Per servum alienum, vel etiam liberum hominem, quem possidemus bona fide, tanquam servum proprium, nobis adquiritur possessio & dominium ex duabus causis, ex re nostra, & suis operis. Ergo & per filiumfamil. alienum, qui utique liber homo est, quem bona fide possidemus tanquam servum proprium, *l.4. sup.* Aliud vero dicendum est, si filiumfamilias alienum per errorem, etiamsi justus is error sit & probabilis, existimemus esse filiumfamil. nostrum: quæ existimatio sive opinio non facit nos possessores, quia filiumfam. neque verus possidet pater, neque putatitius, *l.1. §. per eum in quo, sup.* Et consequenter non facit ea existimatio vel opinio, ut per eum vel possessionem, vel dominium, vel aliud quidquam, ne ex re quidem nostra, adquirere possimus, quod proponitur in priore parte hujus l. & in *l. justo, tit. seq.* Non acquirimus scilicet per eum possessionem, quam nostro nomine, tanquam procurator, vel amicus voluntarius non apprehendit: non adquirimus etiam per eundem dominium, quod neque per liberum quemquam hominem, nisi per possessionis causam, ex consequentia quadam necessaria, ubi res ei tradita est a vero domino, nostro nomine. Nam per possessionem necessario & dominium nobis adquiritur, quod cohæret possessioni, *l. per procuratorem, C. eod. tit.* Si inquit, dominium separari non possit a possessione, id est, si possessionem tradiderit, qui & dominus erat.

Ad §. Per servum in fuga *agentem, si neque ab alio possideatur, neque se liberum esse credat, possessio nobis adquiritur.*

SEquitur altera definitio in §. 1. per servum nostrum fugitivum, & in fuga agentem, nobis possessionem adquiri, quam is adipiscitur in fuga, quia nec fuga nobis ejus possessionem aufert. Ergo nec rei cujusquam, quam interim acquisierit. Excipiuntur ab hac definitione duo casus, si alius possessionem invaserit fugitivi. *Invadere* dicitur & qui sine vi vitiove occupat possessionem alienam, quod notandum, *l.44. sup. l.5. C. unde vi.* Item est alter casus, si fugitivus se diu pro libero gesserit, credens se esse liberum, non fugitivum, & paratus sit pro sua libertate litigare. Qua de re quia memini satis me dixisse in *l.1. §. per servum, & in l.3. §. si servus, sup.* non est quod quidquam hisce amplius addam.

Ad L. LI. Quarundam rerum animo *possessionem adipisci nos, ait Labeo. Veluti si acervum lignorum emero, & eum venditor tollere me jusserit, simulatque custodiam posuissem, traditus mihi videtur. Idem juris esse vino vendito, cum universæ amphoræ vini simul essent. Sed videamus (inquit) ne hæc ipsa corporis traditio sit, quia nihil interest, utrum mihi, an & cuilibet jusserim, custodia tradatur. In eo puto hanc quæstionem consistere, an etiam si corpore acervus, aut amphoræ apprehensæ non sunt, nihilominus traditæ videantur. Nihil video interesse, utrum ipse acervum, an mandato meo aliquis custodiat. Utrobique animi quodam genere possessio erit æstimanda.* (†)

IN hac lege proponitur ex Labeone, primum solo animo adquiri possessionem quarundam rerum. Quod Labeo posuit initio pro certo, at deinde cunctatus est in ea sententia adserenda, ut illa verba significant: *sed videamus*, inquit Labeo. *Videamus*, verbum est cunctationis. At primore loco simpliciter illud proposuerat, quarundam rerum possessionem solo animo adquiri, contra id quod vexatum est inculcatumque superius, non adquiri possessionem, nisi concurrat & animus & corpus: utroque juxta opus esse ad acquirendam possessionem. Quarundam autem rerum (duo ponit exempla) scilicet acervi, struisque lignorum, *un Buscher*, quam struem me venditor tollere jussit, ejus possessionem adquiro solo animo; igitur solo animo si ligna nondum asportavero: modo, inquit, custodem acervo lignorum apposuero. Itemque vini amphorarii, quod in cella vinaria esset universi, quod mihi venditum est, etsi nondum id exportavero, modo cellæ vel horreo vinario Argum aliquem sive custodem addidero. Denique ex eodem Labeone quasi sententia mutata, sed diffidenter, ut dixi, & cunctanter subiicit, imo his duobus casibus custodiam pro traditione, & naturali aut corporali apprehensione haberi: ut vice versa omissio custodiæ rerum mobilium, de quibus sunt hæc exempla, pro amissa possessione est, *l.47. sup.* Ergo & hoc genere harum rerum possessionem non adquiri animo solo, sed & corpore: hanc ipsam custodiam corporis, ut ait, traditionem & acceptionem esse. Unde & in fine legis proculdubio legendum est, *utrobique*, id est, utroque casu, utroque exemplo, struis lignorum, & vini universi, quod esset in amphoris. Utroque, inquam, casu & exemplo corporis quodam genere possessionem [illegible], id est, quodammodo corpore possessionem adquiri, hisce rebus imposito custode: legendum inquam, *corporis*, non *animi*. Denique nihil interesse, utrum quis suo corpore, an alieno rem custodiat venditam vel apprehendat: custodiam pro apprehensione esse, per custodem possessionem retineri, *l.1. C. de repud. hered. l. ult.* Quæ est Constitutio Græca, *C. de delat. lib.10.* ubi custos possessionis, φύλαξ τῆς νομῆς. Et ait hic, *Genere quodam*, quod est, *quodammodo*. De qua loquendi formula, consule si libet observat. 4. *cap.* 8. Addam & hoc ipso libro, ex quo sumpta est hæc *l.51.* ex eodem Labeone, demonstrasse Javolenum aliam speciem traditionis fictitiæ magis quam veræ: Servitutis proprie nulla vacua traditio est, quia est res incorporalis, nulla possessio, usus tamen servitutis & patientia vicini pro traditione possessionis habetur.

Ad §. Permisceri causas possessionis *& ususfructus non oportet: quemadmodum nec possessio, & proprietas misceri debent. Namque impediri possessionem, si alius fruatur. Neque alterius fructum amputari, si alter possideat.*

Ad §. Eum, qui ædificare *prohibeatur, possidere quoque prohiberi, manifestum est.*

SIcut in l. 1. §. *hujus autem, inf. uti possid.* dicitur separata esse possessio a proprietate sive dominio, utrumque idem significat, quod possit alter esse possessor, non dominus; alter dominus, non etiam possessor. Ita initio hujus legis usurpata assumptave eadem comparatione dicitur, separatam esse causam possessionis & ususfructus: qui & in multis casibus pars dominii esse intelligitur, nec permisceri igitur debere possessionem & usumfructum eadem ratione, quod possit alter esse possessor nudus, alter fructuarius ejusdem rei. *Nam neque*, sic legendum in Florentin. pro *namque*, ut sequentia aperte demonstrant: nam neque impeditur, vel interpellatur possess. unius, si alter utatur fruatur. Potest alter uti frui salva possess. alterius: salva alteri igitur possessione rei, civili. Fructuarius dicitur usumfructum possidere naturaliter, ut *l.2. & 49. sup.* Unde ex contrario ususfructus non amputatur, non abrumpitur, si alius possideat. Et quia hæc lex sumpta ex lib. 1. Venuleii *de interdictis*, aptanda esse videtur hæc sententia ad interdictum Uti possidetis, quod in *l. ult. Uti possidetis* reddi dicitur posse inter duos, quorum unus sibi usumfructum, alter possessionem defendat. Ecce manifestum discrimen inter usumfructum & possessionem. Ad idem interdictum pertinet, quod sequitur in hac lege, *eum, qui ædificare prohibetur, possidere quoque prohiberi*, & quomodo? ut in *l. pen. §. item videamus, infr. uti possidet.* eum qui fundum colere prohibetur, possidere prohiberi: prohibito autem possidere interdictum Uti possidetis competere: non dico expulso, sed prohibito, nec expulso. Prohibito tranquille possidere competit interdictum Uti possidetis, propterea quod possessionis controversiam facere videtur, qui quem prohibet uti quiete & libere possessione sua, *d. l. pen. §. hæc interdictum sufficit, l. sicuti, §. sed & interdictum, si serv. vindic.*

Ad §. Species inducendi in *possessionem alicujus rei est, prohibere ingredienti vim fieri. Statim enim cedere adversarium, & va-*

(†) *Vide Merillium variant. ex Cujac. lib.3. cap.36.*

eorum reliquere possessionis jubet. Quod modus plus est, A quam restituere.

QUod est in hoc §. ult. retro ad interdictum *Unde vi*, quo ipse genere & despecta ingredienti possessionem regredienti in possessionem, prohibent vim fieri, hoc genere plane videtur eum inducere in possessionem, id est, facere possessorem, & hoc ipsum facilius, ut statim advertisus eodet possessionem, eamque vacuam adeat relinquat, quod plus est (ait eleganter) quam hoc tantum uberet possessionem relinquere, plerunque duo hoc interdicto *agit, l. pen. de vi & vi arm. §. responsendi.*, *Inflit. de interdict.* Plus est restituere, quam exhibere, *l. 22. de verb. signific.* Barbe plus est prohibere praetorem vim fieri possessionem ingredienti; quam jubere restitui possessionem; quia illo modo ille tum eam possessionem facit, quod non fuerat ante, qui jubet restitui tantum. Hic in furorem rem confert; ille in profectu rem tantum, qua de agitur, & exercuit: Et hic eft effectus, & ultimus. Placet valde, quod Gloſſa ad verbum *Iuste*, notat, praetor facilius: quod & Baſil. libro 30. ſuppleri nonnullam, *ἀπλῶς ποιῶν*.

Ad L. ult. Adverſus extraneos *violenta poſſeſſio prodeſſe ſolet.*

HEC lex conſtat hoc verſu tantum: *Aduerſus extraneos violenta poſſeſſio prodeſſe ſolet*. Et eſt haec lex ultima ex libris interdictorum quibus Vlpianus, & accommodatur huic poteſt ad poſſeſſorium uti poſſideris, hoc modo, ut violenta poſſeſſio, quam puta quis vi aut clam adepta eſt, non prodit poſſidenti adverſus adverſarium in interdicto Uti poſſideris; prodit adverſus aliam extraneum. Nam (ut huc explicem follicitus) ſi ab adverſario vi aut clam poſſidens, non redit ego eum illo interdicto Uti poſſideris (ut dixi) non ob adverſarium, redit ego, *l. 1. §. ult. inf. Uti poſſid.* Violata poſſeſſio mihi prodeſt adverſus extraneum, id eſt, ina me vitiat praetor adverſus extraneum, fed non adverſus eum, a quo vi poſſideo. Poteſt etiam haec ſententia accommodari ad interdictum Unde vi: Si me vi deiecit de poſſeſſione, ac deinde extraneus itiquit vi deiecit, habes adverſus extraneum, interdictum Unde vi, ut reſtituatur tibi poſſeſſio, *l. 1. §. qui a me vi, inf. de vi & vi arm.* At ille non poteſt adverſarii, ac ſemper ego te deiecero ex contenti, vel ex interualla, non habes poteſtatem me interdicto unde vi, quod ſic Cic. docet pro Cecinna aperte, & Paulus *l. 3. Sententi. tit. 6.* Verum id obtinet tantum in interdicto unde vi, quod quotidianum idem Cicero vocat, pars, ſi ſine armis ego te deiecde dejecero: Nam interdictum de vi armata etiam adverſus me competit, ſi eum tu me vi deiecidas, ego poſſeſſor ex interualla, conflato armorum hominibus te dejecero, *l. 1. inf. ind. de vi & vi arm.* Et ita ſecundum diſtinctionem veterum intelligendum quod ait *§. responsendi. Inſtit. de interdict.*, interdictum unde vi competere vi deiecto, licet ab eo, qui deiecit, vi aut clam, aut precario poſſidet. Hic ſubſtrictum conveniebat, nec inconcinne, *quod* & initio decreveram, librum 43. qui eſt de interdictis, fed facere ejus libri interpretatio nimis longum morum, nec poſſet abſolvi (quod eodo humus ſchole poſtulat) intra feries Paſchae. Itaque finius eſſe duxi, huic titulo ſtatim conjungere duos titulos ſequ. Decretalium, qui ſunt eadem de re, *titulum de cauſa poſſeſſionis & proprietatis, & titulum de reſtitutione ſpol.* vel eo maxime, quod eatio ita quis, ut hi duo tituli in jure Pontificio ſe offerent interpretandi.

JACOBI CUJACII J.C.
RECITATIONES SOLEMNES.
In Tit. Inſt. Lib. XLIV. De obligationibus & actionibus, Anno 1588.

PRAEPONUNTUR in hoc titulo Obligationes Actionibus, ut & in Codice & Inſtitutionibus quoque prius dantur tituli de obligationibus, quam de actionibus. Nam actiones oriuntur ex obligationibus, obligatio parit actionem, ut inquit *Iex ſtrut. §. 9. ex addit. de pomeriis*. Et ut Theophilus noſter ait, eſt mater actionis, quod proprie tamen dicitur tantum de actione in perſonam: nam actionem in rem obligatus non parit, *§. 1. Inſt. de actionib.* ſed poſſeſſio adverſarii, ut ait *I. ſipp. 17. §. ſip. de pig. & hypoth. & l. notae, C. de obſervat. ſed non. cauſa ſuo.* Sed ea poſſeſſio quoque adverſarium quotidianum obligat actioni, qua eum rem, quam adverſarius poſſidet, ſuam eſſe adſerit, ad reſtituendum ei poſſeſſionem, adeo ut & qui tuerur actione in rem, per conſequens obligat dominio, is fatetur, eum quo ipſi petit actione hypothecaria, quae eſt in rem, *l. ſymbiota noster, de rei vind.* Et hodie obligatio neque perpetuitatis definitio, in qua mentio fit debiti, accommodatur etiam ad actionem in rem, quatenus propter fuit de actione in perſonam. Actio eſt nus, quem praetor dat alicui ex obligatione ſua, *l. nihil aliud, hoc tit.* Definitio eſt propria actionis in perſonam, quae ex obligatione parta eſt. Vim contemnus tibi dari? Actio eſt jus exigendi quod in judicio, ex Orat. pro Cecinna. Conſentaneum eſt debet & credito inter ſe contribuere, *l. 1. de compenſat.* Sic. Hoc quoque definitio propria eſt, quae eſt actiones in perſonam, in quibus etiam ſibi ipſi dominus commentiori fuit. Sed quia etiam hodie in definitionibus rerum compraeſtat locus eſt, vel dicam explicatius, quia etiam hodie cauſa actionis in rem venit in compenſationem, *l. ult. C. de compenſ.* ſi dell'ores contrarios compenſationibus obſtringantur, quae pertinent ad actiones omnes: compenſatio eſt actione fiat, paſſive fui pro obtinet reputatio. Quorum hoc? Nempe ex intelligentiam, hunc multo modum ſcripſerim titulum de Obligationibus & Actionibus quae vice mutuae de Actionibus & Obligat, quod pars & natura obligationis ſit prior actione. Sicut enim de obligatis, ſi forte requiris, Inſtitutiones docebunt, in quibus ſolis exiſtet definitio obligationum ſimpta ex his, ac opinor, Quis illum rerum quotidianarum hic autem rum, ex quibus eſt *§. 13. 14. & 5. hoc tit.* quo declarat quem ſint variae origines, variae praeterea, quae eas vocant obligationum ſpecies. Probabile enim eſt, Caium (in quo utrem fuiſſe eius ſcripta ſatis produnt) definitionem obligationis, poſtquam ſatis ſuperque de earum formis, & de rerum luſtrimonium profiterur & ex his rerum quotidianarum ſive ſuarum ſimul atque eius luſtrationum libris, compoſuiſſe. Nec luſtrationes, Res autem obligationis ſine dubio, ut in *l. legatur 26. de libe- lar. leg.* dicuntur, quae quotidie ubi veniunt, ac peraeda perſidendi, ſunt ſcripturae, nec ſcripturae, aut inſtrumenta, habendis fiunt quotidie, ut in vectuſtiſſimo illo libro *nothungiaeſe quotidie Scripſi*, inquit *pater contubernae*; *ſcripturae nothungiaeſe*, quae & *ſcripturae* dicuntur, ut *vacuum ſcripturae* ſive, augeo dicta Lucretio & M. Tull. *2. Acad. Quaeſt. Academ.*, inquit, *& ad verbum obſcripturae litteris*. Definitio autem obligationis haec eſt; *Iuris vinculum, quo ne- ceſſitate adſtringimur alicuius rei ſolvendae, ſecundum ci- ſtae ciuitatis iure*. Juris vinculum, juris civilis ſcilicet, ut externa verba declarant, *ſecundum noſtre ciuitatis iu- re*. Nam juris naturalis vinculum non adſtringunt neceſſitate *l. 3. §. fideiuſſor 50. de condict. indeb.* Aliud fieri vinculum naturale, quod vinculum aequitatis dicitur *l. Si- ciuium*

ciuium 95. §. naturalia, de falcidiniben, illud vinculum civile, id eſt, aliam obligationem naturalem, aliam civilem. Juris vinculum: Unde in *l. contrahit 54. hoc tit.* contractibus imaginarii, juris vinculum non obtinet, id eſt, non pariunt obligationem civilem, imo nec naturalem, *§. 1. Inſtit. de ſolution. heraliae*. Fideicommiſſa, inquit, nullo juris vinculo continebantur, id eſt, jure civili nullam producebant obligationem, quali nec profeſſa ex rigore juris civilis. Et ex his intelligimus, & longe diverſa, ex contrahendis obligationibus, concipiendis ſtipulationibus, elegenter ab Horatio & nodoſi elle, & extenas addere diuntur,

adde, inquit, Cicero
Nodoſi tabulis centum, mille adde catenas.
Effugiet tamen hoc ſtipulator ſaepe cautus.

Diſſabunt enim Juriſconſulti non teſtamenta tantum, ſed etiam ſtipulationes. Oridius in Epiſtola Acontii ad Cydippen.

Deſtatis ab eo ſeri ſponſalia verba:
Cydippe ſponſalia ſei juris amore vafer.

Et 1. Amorum.

Atque eadem ſponſum conſulit ante virtus mitis,
Ulcius ut tardi gnauiter arma ferat.

Quia feliciet uno verbo, puta, Spondeo, obligamur. Marcus Tullius pro Caecina: *Si ea res, quod ſponſalia, quae in re ſe non verbis obligarit, id non ſolet ratum eſſe? Sine nulla religione factum condemnatur*. Sequitur in definitione. *Quae neceſſitate adſtringitur alicuius rei*. Sic. Hoc eſt effectus civilis obligationis, ad quam beneficio actionis obligatio perducitur, quoniam actio ex neceſſitate redditur in rem, *l. 1. §. 1. inſt. de obligationibus*, *de verbor. obligation.* A qua re Ariſtoteles *3. §. Sitchon*, Theophilus communiciter dictas *ἀναγκαῖ*, quod ſolvere iuvet, & quaſi praecipue ad eam rem ſit. Contrahitur ſcitur vero, quoniam optimi auctores Graeci nunquam dixerunt *ἀναγκαῖ* (hoc verbum eſt Latinigrecum) ſed dixerunt *ἔσων*. Eleganter *l. 1. de condictione 13. §. ſi ſervum, ampr.* & ad haec definitionem accommodatem, tatione non adſtringat: neceſſitate feliciet juris civilis, ut *vpris illa demonſtrant*. *Ferendum eſſe civitatis iura*: quae melius ad neceſſitatem illius referuntur, quemadmodum ficienda ſolutionis: Hinc quoque natura, ſit neceſſitas nulla eſt. Obligatio igitur definitur ea tantum, quae non adſtringit, quae non ſolvit nulla qua civili & legitima, quia non quilibet quaſi neceſſitas ſervi aut adſtringat, non cauſa poſſi conventi, non cauſa contractibus, non quaſi neceſſitas, non adſtringit ſolis naturalis aequitatis. Et obligatio quoque huius generis, id eſt obligatio juris civilis, non naturalis a Caio dividitur initio legis *Iuris*, *§. hic. Obligationum inquit, aut ex contractu naſcuntur, aut ex maleficio*. Ulpianus dixit, *ex delicto naſcuntur*, *§. 13. infr. hoc tit.* Item Cajus ex culpa, *2. Inſtitut. aut quaſi ex maleficio*, inquit, *ex variis cauſarum figuris*. Baſilica: *ἐν ἀνάγκαις τῶν ἐπιβαλλόντων ἐκ ἀδικημάτων*, *ex neceſſitatibus quae ex variis exſtit*. Et ex quotundam opinione Accurſius refert, hoc eſſe obligationes, quae ſine ex quaſi contractu, vel ex quaſi maleficio. Triplex hic verbi ſecutus, & dicit quaſi ex contractu, & quaſi ex maleficio, & erit verſiſſima interpretatio hanum verbi, quam ſeries ipſi, quo utitur Caius in tradſtione hujus rei quotidianae, fatis confirmat. Primum enim lib. 2. Caius id eſt, in hoc l. explicat, quae ex contractu naſcuntur, id eſt, in *l. 1. §. 4.* quae ex maleficio naſcuntur, quo exemplo de Juſtinianus in inſtitutionibus propriam, & ſeparatim librum dat de obligationibus, quae ex maleficio naſcuntur, cum eodem libro 3. id eſt, *l. 5. inſt. hoc tit.* quo non proprie ex contractu vel ex maleficio naſcuntur, ſed quaſi ex contractu, & quaſi ex maleficio: quae ſeries & continuatio, fine connexio, non magis verboroeus, quam digito oſtendit aut extrema verba declarant, *ſecundum noſtre ciuitatis iu- re*. Nam juris naturalis non adſtringunt neceſſitate *l. 3. §. fideiuſſor 50. de condict. indeb.* Aliud fieri vinculum naturale, quod vinculum aequitatis dicitur *l. Si- ciuium*

A Ro & innumera exempla. Naſcuntur enim ex variis & innumeris cauſis, quae proprio quadam jure naſci dicuntur, quaſi feliciet ex cau a proprii cuiuſdam generis, quae neque contractus, neque maleficii nomen habent, ut *l. negotia 19. de propriet. verb.* Contractus, qui nomine vacat, dicitur negotium quoddam proprii generis. Certea, quae ſcripſit ad hunc locum circumſcribenda fuit tanquam impreſſima, & longe diverſa, non B obligatio naſcitur ex, quam quod ex Hugolino refert, hoc verbo, *Ex variis propriis quibuſdam fure*, accipi poſſe de condictione furtiva: Primum hac verba fiunt de obligatione, non de actione, & non de una, ſed de variis, & ex cauſis variis, quae defendit obligatio, at- que condictio etiam, nuſquam dicitur, ut ſcripſimus ſupra, naſci ex contractu ſimul, & ex maleficio, quaſi B obligatio naſcatur ex re mobili furtiva, *l. ſi mihi commodatum, 1. §. non, per. com. l. ſi. ſimbo 10. §. quoniam, de condict. furt.* Et quod abſolute aut, condictionem furtivam in heredem furis dat; etiam falſum eſt, ut patet ex *l. 9. §. ult. inſtitutis l. ſep. de rat. rat. diſtrach.* quis docent, tranſire in heredem furti, niſi feliciet, quod ad eum ex furto pertenerit, vel niſi lis cum fore contellata fuerit, vel etiam ſi lis ex bona cauſa fur, dum viveret, conventus fuerit, & interpellatus, *l. contractuum 89. l. ult. hoc tit.* Ita accipiende ſunt haec cauſa, quos excepi, leges, quae dicunt, condictionem furtivam in heredem dari, *l. 5. §. de condict. furt. l. cauſa, §. finale, rerum amot. l. ult. Inſtitut. de obligat. quae ex delict.* Falſum etiam eſt hi ver- bis; *Aut quaſi ex maleficio naſcuntur*, ſignificari obligationes, quae exiſtunt ex pactis contractibus adjectis incontractu ipſo, cui adjecta ſunt, ſed ſignificari obligationem vel actionem proprium, ſed ut ait *l. ſanctiones 7. §. ſi ſervus, de pactis*, formam ipſam actionem, quae feliciet ex contractu venit: formam actionis: Ergo contractibus actionem formant, non etiam ſignunt novam actionem, ut ſupra dixi. Et etiam quod ait: pactum eſſe contractum, hoc falſo ipſo falſum eſt. Sed & naturae pactum a contractu ſeparatur. Contractus enim pariit actionem, pactum parit obligationem, neque tollit, nil legitimum ſit, id eſt, niſi ex cauſa certa, & C quae ſit contractus, ſcripta, quibus etiam ex pacto nudo naſcitur, vel tollitur obligatio, neque contractus ſi vis vis effectibus voces pacta, nec retro etiam pa- D ctis contractibus ſit actionem, quae ſit contractus. Falſum quoque eſt, his verbis ſatisfieri contractuum obligationes. Num ordinaria tamen hoc libro & tradit propoſuerat, extraordinaria proprie titulo de *extraordinariis cognitionis*. in quo quod promiſit, quae eſt quaſi ex maleficio, in *l. ult. §. ult. ſi pecten locus ſpum fec.* non ideo adſtrumdum eſt, ut alibi extraordinarium, cum quo cauſa in Rubrica ſeparatur ab ordinariis, ſed ut eam conceptu eſt Rubrica, *de extraordinariis cognitionibus*. *Et ſi per hoc ordinarium fuerit, ut ſupra exſtit*. Et ex quorundam opinione Accurſius refert, hoc eſſe obligationes, quae ſine ex quaſi contractu, vel ex quaſi maleficio. Triplex hic verbi ſecutus, & dicit quaſi ex contractu, & quaſi ex maleficio, & erit verſiſſima interpretatio hanum verbi, quam ſeries ipſi, quo utitur Caius in tradſtione hujus rei quotidianae, fatis confirmat. Primum enim lib. 2. Caius id eſt, in hoc l. explicat, quae ex contractu naſcuntur, id eſt, in *l. 1. §. 4.* quae ex maleficio naſcuntur, quo exemplo de Juſtinianus in inſtitutionibus propriam, & ſeparatim librum dat de obligationibus, quae ex maleficio naſcuntur, cum eodem libro 3. id eſt, *l. 5. inſt. hoc tit.* quo non proprie ex contractu vel ex maleficio naſcuntur, ſed quaſi ex contractu, & quaſi ex maleficio: quae ſeries & continuatio, fine connexio, non magis verboroeus, quam digito oſtendit aut extrema verba declarant, *ſecundum noſtre ciuitatis iu-* figuris ſignificari eas obligationes, quae naſcuntur quaſi ex contractu, vel quaſi ex maleficio, quarum fuut ra-

alix ex contractu alieno, veluti ex contractu eorum, qui sunt in nobis potestate: & de iis quæ nascuntur ex contractu proximè dicemus.

Ad L. I. §. Obligationes ex contractu, *aut ex contractum, aut verbis, aut consensu.*

TRigam facit in hoc §. obligationem ex contractu, ut in *l. 14. ref. loc. tit. & in l. 6. Cod. de pactis.* & *l. 2. de fideiussor. lib. 8. ex consensu.* Justinianus in Institut. facit quadriparti, adjecit namque obligationem, quæ fit & constabitur literis; ac facerit etiam ipse Cajus quadripartam. Namque quæ Cajus tribus superioribus attexerat eam, quæ nominibus contrahitur per scripturam mensæ argentariæ: at Tribonianus eam omisit, quia in defuetudinem abierat, ne que tamen eius loco eam reposuit, quæ jure novellimo in locum eius succesit, quæ nudis literis contrahitur. Adsuit vetustas antiquum nomen contractus literalis, quam addere: fuit in eo religio quædam, & tamen locis innumeris reliquit mentionem contrahorum nominum, ut in hoc ipso titulo, *l. nec figurum* 38. omnino videtur pertinere ad obligationem contractam nominibus, de qua etiam nominibi commemorat Justinianus in Institut. initio tituli *de liter. obligat.*

Ad §. 8. Re contrahitur obligatio *mutui datione*. *Mutuum autem datio consistit in his rebus, quæ pondere, numero, mensurave consistunt: talent vino, oleo, frumento, pecuniis numerata, quas res in hoc dumtat, ut fiant accipientis, pilleat alias recipiat ejusdem generis & qualitatis.*

RE contrahi obligationem ex contractu Cajus hic docet, & Justinianus in Institut. ex quatuor contractibus, mutuo, commodato, depositio, pignore: quibus adjecit Justinianus, ex quibus re obligatur is, qui mutuum, vel commodatum accepit, vel pignus, vel quibus sibi datum, aut traditum accepit: & depositum quidem, commodatum, & pignus constituit in omnibus rebus, non item mutuum. Mutuum enim datur in his tantum rebus, quæ pondere, numero, mensurave constant. *l. 2. §. 1. & seq. eod.* Mensura constat vinum, oleum, frumentum: numero, numero. Pondere Cajus unum rerum exemplum, quæ pondere constant, veluti æris, auri, ferri, argenti infecti, qua erat evidentissimum. Vinum, oleum, frumentum datur in amphoris, aut metretis, aut modiis certis, & ita datur ad mensuram. Nummi datur ad numerum certum, mercilla ad pondus, sive ad libras certas. Omnes res, quæ pondere, numero, mensurave constant, quod est, constant, non corpore quod habeant, sed qualitate, magnitudine, materiæ, id est, pondere, numero, mensurave, *l. 1. §. non ideo, & ad leg. Falcid. l. 2. in pro mutuum, & ibi Bart. & Salic. l. quod saepe, 9. in hoc, de contrah. empt.* Ac pecuniæ quidem numeratæ mutuum contrahitur, id est, numeratione, *l. cum condictio 9. mutuum, & ibi Bart. eod.* Vini autem vel olei, vel frumenti mutuum etiam contrahitur re, id est, admotione: nam ut mutuum vinum contrahitur re, id est, admotione: alteri fatis, Hæres, in quibus constituit mutuum, sunt in abusu (loquitur *l. 2. de obligat. ex cons.* in abusu, utendo deperunt, dantur que ad usum, non ad abusum, ut is fiat, qui accipit, his abutatur, eaque consumatur in rem lucm. Cetera vero res, atque eorum species, quæ constituit mutuum, si velut corpora accipiuntur, non velut quasdam species, illic, inquam, res, pura, quæ commodantur, fiunt in usu, id est, utendo non deperiunt, ut ecce si accipiam tibi commodo, quam forte magno animo, & vano elatenes in spectacolo, & mox mihi reddas eandem, si, inquam, eam incorruptam ita tibi commodo, vel auri massam, id facio, ut ea re utaris salva ejus substantia, non ut abutaris ea, atque consumas. Qua de causa recte dicemus, commodatum effe mutuum ad usum, de *l. item si eas 29. §. 1. de leg. 1.* illo loco, *quafi ad usum mutuarii*, mutuum autem esse commodatum ad abusum: atque hac diffinitione adhibita promiscue utimur mutui, & commodati appellatione, ut in *l. 1. Cod. Theod. quod jussu*, quod ita scripsum est, *pecuniam commodari*, id ita *l. ult. Cod. eod. tit.* Tribonianus interpretatus est, *pecuniam mutuam dari*, quanam eo verbo in ea constitutione significabatur mutuum ad abusum. Et ibi Pilinus 122. *Benignus lector, qua ratione & commodari, &c.* Qui commodat interpretes 70. κιχρᾶν, alii, δανείζειν, quod Hieronymus frequitur. Commodum igitur, id est, mutuum dat ad abusum. Depositum vero, id pignore contractus, res non ad abusum, neque ad abusum, imo depositarius vel creditor, qui re depositi vel pignoris utitur, furti tenetur, *l. 8 §. depositum 1. de furt. l. 1. §. furti, l. 2. §. sed & si, de pignor. quæ res delict.* & multo magis si eo abutatur & abutuat. Exstat & alia differentia inter mutuum & alios contractus de quibus dictum est, mutuum quod ex contractibus, fit & datione mutui dominium accessario transferat in accipientem, aliquin inutile effet mutuum, si quid ex eo, re mutuo data, ad alterum non licret: nisi, quum ea res, in qua constituit mutuum usus est, fed abusus, aut certe res ita non datur ad usum, fed ad abusum. Si vis, ut abutatur qui accipit, non potes hoc effecre, nisi transeat dominio: ex ceteris vero contractibus dominium non transferur in accipientem, cum commodatum, pignus, depositum, non statim dominium, *l. res commendata, & l. fin. comm. & l. liceat 17. 3. rei, Depof. l. cum & fortis, pign. de pig. act.* Denique mutuum eft alienationis speciis, non commodatum, non depositum, non pignus: mutuum non contrahitur datione alienæ rei, fed ejus tantum, cum dominium transferat, *l. 2. §. in mutuis, & 3. appellata, fup. de reb. cred. l. 2. filius rem, ad Sen. Cons. Cerent. Velleianum* tradition, cum fatt rei, quam alienæ: & hoc eft, quod de mutuo Cajus hoc loco ait: *Quæ res, inquit, in usibus consistit recipientium, ut fiant accipientis, pilleat alias recipiat ejusdem generis, & qualitatis: alias*, inquit, non exilem. Ac pecuniæ quidem, vel nomine, quæ pondere constabit id agitur, ut eiidem res recipiat, quas dedit, ut in eo fequentium idem Cajus oftendit, & *l. 2. §. in pecuniis, supra*, inquit, in quibus res dumtat, non fiunt accipientis, quod Seneca vocat *creditum inflabile*, mens dantis eft, non mutuum. Et *ejusdem generis* inquit, veluti in mutuum pecuniæ, non tempus pro aureis aut argenteis, vinum pro vino pari menfuræ. Ergo eafdem genteris & quantitatis, imo & qualitatis, fe aliud genus redderetur, *l. cum de quinque, 9. de reb. cred.* Imo & qualitas prius fpectatur quam quantitas, ut apud Terentium, Phormionem. *Adi, Ecclesiam eft: & fequitur: conservat mutuum quantitate debiti.* Rurfus, *ejusdem generis*, inquit, quia fi alterius generis res recipiamus, veluti vinum pro tritico, vel pro pecunia, non eft mutuum, *d. l. 2. in pecuniis*, nifi fcilicet poft contractum mutuum convenerit inter debitorem & creditorem, ut aliud genus redderetur, *l. de quod, Cod. fi cert. pet.* Ex his omnibus fequitur alia differentia inter mutuum, & alios tres contractus, quod res mutuo data creditæ fit res, qua non deperit, nifi aliud convenerit ab initio, quia dominus fatius eft eius rei, & quoad eft, rem fuam cuique dominio petere, *l. Aristo 8. D. de publ. in rem act. l. 3. pen. & fin. l. 1. mutuum, Cod. de reb. credit. per. l. ult. Cod. de mand. fam.* Ille, inquit, in §. feq. qui mutuum accepit, fi quoddet cafu, quod accepit, amiferit, fubinfommo accepit, non permanet, id eft, mutuum non fit, quam accepit, ad eum pertinet, fi quoliber cafu, quod accepit, amiferit. *Cafum nominem* intelligit, vim majorem, vim divinam, cui fe refiftere humanas infirmitas refiftere non poteft, veluti ruinam, incendium, naufragium, item Atriftium, prædonem vel hoftium incurfum, demum, quæ impedimentus accidunt, *l. cum duobus, §. damna, pro fac.* fatis fcilicet quodam, & forte magiftra, ut Manilius ait. Et percebi nomine, fors & forma fignificatur, cum dicimus, res mutuo data periculum ad eum, qui accepit pertinere: & ex diverfo, cum dicimus, res tantum commodatæ, vel depofitæ, vel pignoratæ periculum non ad eum pertinere, qui accepit, fed ad eum, qui dedit, quia eius res dominium fibi retinuit. Ergo nequam eft, ut ei res pereat, nifi forte (quod Cujus oftendit hoc loco) culpa major accident culpæ, qui accepit: tunc enim culpæ & negligentiæ nomine tenetur, qui eam accepit ex commodati vel pignoris cauſa: Nam & commodatarius in ferendis re commodata exhibitionem diligentiam, ad eft diligentiffimi patrisfamilias, & cautiffimi diligentiam adhibere debet, adeo ut & leviffimæ culpæ nomine tenetur, quia in hoc contractu hæc commodatarii utilitas vertitur, ut merito exigatur ab eo cautio, & diligentia fine cuſtodia, non ex qua fola fua cuſtodiæ, fed qua diligentiffimus omnium rerum folet cuſtodire, *l. 1. commodatum, Cod.* Et creditor item in ſervando pignore exhibenda & meliorem, non exhibitionem diligentiam præſtat: nec enim fine culpa cuſtodiffimæ patrisfamiliæ, fed levis tantum, fed vacui fuit culparum gradus. Cur eam vitæ in contractu mutuationis? quia in hoc contractu non ſolius creditoris utilitas vertitur, fed & debitoris, qui magis præcaria ei creditus, *l. ult. Inſtitut. quib. mod. re contrah. fit.* Depoſitario autem in ſervando depoſito ſatis eſt, fi modicam diligentiam adhibeat, cum minimum (*minimi non admodum fit attentus in re ſua*) quam adhibet in re ſua: ſatis enim depoſitarius culpæ nomine tenetur, nifi lata, magna, diſſoluta, quæ dolo fimilis eſt. Sed, quia in eo contractu nulla depoſitarii utilitas verſatur, ſed depoſitoris tantum, *l. 1. §. depoſitum, & l. 2. §. ſequitur, ff. depoſiti*, ideo non præſtat periculum, præterquam id quod contigit dolo depoſitarii, vel eius cuſtodiæ magna, quæ dolo proxima eſt, *d. l. §. nemo videndum, comm. de reb. credit. l. 2. §. ult. Cod. de reſcind. vend.* Et *leg. jun.* quæ lex communi contractuum hac in re differentia tum mira breviate perſtringit, & Modeſtinus quoque libro 1. Differentiarum, ubi ait, *Depoſitum eſt, quod ſine ullo fructu, tit. depoſiti.* Et hæc de obligationibus ex contractu, quæ re contrahuntur.

Ad §. Verbis obligatio contrahitur *ex interrogatione & responſu: hoc quod dari, facies: ſpondes? ſpondeo.*

VErbis, inquit, *obligatio contrahitur*, &c. Florentini habebat, *reſpondes*, quod ſenſu eſt congruum, ſed minus & aptius ex ſpondi, quæ dicitur apud Gellium, a Jurisconſulto Servio Sulpitio & Neratio Priſco, aliis ex verbum *ſpondi* in jure noſtro eſt commune interrogantis & reſpondentis, ita ut & hoc verbo communiter poſſit conſtare ſtipulatio: *Spondes? ſpondeo*, & hæc & aliorum ſolemnium verborum, quæ in Latinorum, ut reſpondere dicamus pro eo, quod eſt, *ſpondeo*, ſed pro ſcripto ſubſignare, aut conſcribere ſe ſolutorum, ut *l. Salvianus 39. §. ad ſenatuſc.* Et Græcorum quoque quæ dicunt ὑπογράφω, id eſt, ὑπόσχομαι, ἀποκρίνομαι, vel pro eo, quod eſt, *ſpondeo*, vel pro alio: quæ ſecundum quiſquam pro ſe vel pro alio, quos præcedat cauſa aliqua, vel convenatio, quæ eſt mutuationis, commodationis, depoſitionis, aut hæc eſt nudo, vel etiam civilem. Stipulatio per ſe ſola ridicula res eſt, & nulla fabricatis ſtipulanti, ut ſi abſque re ita ſtipulentur, *Spondes? ſpondeo?* Nihil agitur, ineffica eſt ſtipulatio, quæ cauſa caret præſentis. Vel non cauſa, *l. 83. §. circ. de ſolut. verbor.* Denique ea ſola ſtipulatio effica eſt, quæ cauſam habet, ut que fubiicitur pactis, ut quemadmodum Pauſus ait *l. 7. §. ult. de pact.* ea, quæ ex pactis actio non naſcitur, ea ſtipulatio nafci poſſit. Et unde *l. 2. §. fin. de reſcind. ſtipulationem ingressus ad comparandum obligationem, qua ſolitus nulla erat ex cauſa, vel convenientia prius.* Item, quæ alii obligationi fubiicitur annexa novandi, quæ ſtipulatio Aquiliana dicitur, vel quæ fubiicitur, ut dolus malus præſtetur obligatio, ſtrifti fortius, & altera bona fidei, ut creditori liberum fit hac vel illi uti, fed commodius eſt plerumque uti ſtricta, quam bona fidei. Hoc eſt creditorum, quorum alter ſcripferit Accurſius in *l. fi creditores, de leget. 1. Tom. VII.*

ac cis; in ſtricta nulla, id eſt, ſtrictam obligationem dilatare, aut coarctare judex non poteſt. Quæ, inquam, ſubiicitur, aut pactæ contrahitur obligatio, id eſt, ut diſputatione prior obligatio non noverur, fed confirmetur, *l. 1. §. 1. rationabiles, de pactis. Inſtitut. l. obligamur, ref. loc. tit.* Vel etiam, quæ ſubiicitur ſtipulatio, ut principali obligationi accedat intervenieate altero, qui fideiuſſor dicitur, vel adpromiſſor, expromiſſor nominatur: Nam hoc nomine ſignificatur is tantum, qui interventione fatis in fe recipit alienam obligationem: & conſtituere ſimen (ut Accurſius notavit hoc loco) aliquando eſt fideiuſſor accipere pro expromiſſore, fed (quod ſcian) non tantum loco, *l. in perſonam, §. 1. de pact.* perquam ſolemnis eſt ſtipulatio non novet principalem obligationem, & obligatur quidem fideiuſſor propter ſtipulationem mandatu principalis debitoris, vel ſcitu in quem ſtipulatio principalis non novet principalem obligationem, & obligatur quidem fideiuſſor propter ſtipulationem, non tamen ut obligetur reus principalis, vel ex re, vel ex conſenſu, ſed literis, aut nominibus. Fideiuſſor autem ex ſtipulatione ſemper, reus principalis teneri poteſt ſine ſtipulatione, vel ex re, vel ex conſenſu, vel nominibus. Ergo non eſt eadem obligatio ſemper, & reī principalis, & fideiuſſoris: ſed, inquit, ita eadem eſt, quia hoc loco Cajus ait, fideiuſſorem eadem obligationem teneri: dicam id verbi accipi, eadem obligatione teneri non eſſe pleræ eadem obligationis, ſed in rem, vel pecuniam eandem, in idem illud, quod principalis debitoris obligatione continetur. Dicitur & hoc loco, fideiuſſor alieno nomine obligari: quia alio fidem fuam adfringit: ceterum fuo nomine promittit, quia ſe ſtatuendo fidem fuam præſtare id, quod debitum eſt in principalem obligationem, *l. 1. §. ſi quis, de reb. cred.* Qui nomine principalis debitoris promittit ſpecialiter, non eſt fideiuſſor, ſed reus, hoc modo: *nomine Titii debitoris tui, vis fidejuberem, vel daturum promitto?* non eſt fideiuſſor, *l. 95. §. ult. de verb. obligat.* quia dum nomine debitoris promittit, ſe non eidem mutuum eidem obligationis applicat, fed ſolutioni tantum, cujus ipſe eſt reus, quod debet, non præſtiterit: non ſolveret, id eſt ſe ſolutorem, non quafi fideiuſſurum, fed quaſi adjectum obligationi rei principalis ſolvendi cauſa: *Quod nomine creditori debet, dandi eadem ratio eſt, quæ & pignoris dandi.* Pignus datur, ut in his fit creditum, *§. ult. Inſtitut. quib. mod. re contrah. obligamur.* quaſi vicarium ſolvendi creditori ut *l. ſeptimo, §. 1. de fideiuſſ. leg.* Videtiſſor aque datur, ut in tuto ſit creditores, vel ut ait hoc loco, ut, quod in obligationem deduſtum eſt, tutius debetur. Quod ſi non fiat: verbi obligationem, contrahi, non ſtipulationem, *l. 1. §. ſi quis, de reb. credit.* Cujus 2. *Inſtitut. tit. 19.* Sponſores ſunt proprie liberti, qui ſe dotium, aut pro patrono datarum pollicetur: & dotium dotis, quam dederit: & dotium dotis, qua dictis dotis non quemlibet obligat, ſed mulierem virum, aut eius debitorem, aut parentem mulieris virilis ſexus, per verborum ſolemnium conjunctum, ut Ulpian. ſcribit *lib. 1. Reg. tit. de dotibus.* Et quæ formulæ fuit frequentes in *tit. de jur. doc. Dotem tibi dici rem?* (mulieres hanc interpretem ſuæ dotis) *qui dotem tibi dedes, dari tibi rem?* vel, *familiæ tibi dari rem?* eſt proxime accedabilis formulæ funt dictionis dotis: ea verba dictionem dotis efficiunt, non dictionem dotis. Ex ſuperiorum autem literi verborum obligationem conſtituere, *comparatione, l. 1. C. de pactis conventis*, ſi *de acceptilat.* quæ dicit, ſtipulationem, per quam certum eſt non poſſe tolli nifi verborum obligationem, tollis eam, quæ per ſuperiorum literi interpoſita eſt: Ex quo fequitur, ſuperiorum literi conſtituiſſe verborum obligationem. Proinde hic tribus modis verborum obligatio contrahitur ex verbis hoc jure ſolemnibus & directis: Nam & ſtipulationis, & dictionis dotis, & jurisjurandi, quod patrono datur, verba erant civilia, ſolemnia, directa, quia & illa verba: *Dari tibi rem?* verba erant directa: & iſtidem verbis literi verbis

instituitur, Titius heres fit, vel Titius heres erit, aulore Ulpiano *lib. Regul. tit. 22. & l. 15. quæritur, C. de teſtam.* Et apud Horatium.

——quarta ſit partis Uſſeſſor Horæ.

Qua verba faciunt teſtatoris eſſe verba. Et his tribus quoque modis, quæ verbis contrahitur obligatio, refello dicitur ex contrario nafci, quamvis contrahens utro citroque non obligentur, dum hic ſtipulatur, ut pro mittit vel dotem dari, vel jurat parono, ſeu & ex contractu reſte nafci dicitur obligatio, quæ contrahitur mutuo dantem, quamvis non mutuo obligetur ex cauſa mutui, fed ea tantum, qui mutuum pecuniam accepit. Et pro primo vocabulo, hæc quatuor negotia contractus non dicuntur, fed actus, *l. 3. ſ. ult. de tribus teſtib. l. vogalij 19. de præſcript. verb. l. Labeo 19. de verb. ſignif.* Contractus propriè ſunt, quæ (ut Græci loquuntur) fiunt διαπορρω, id eſt, qui ex utraque parte, ex utroque latere) obligant, quæ ἀναπαλιν γραφονται dicuntur, ex quibus mutuæ obligationes oriuntur, ut emptio venditio, locatio, conductio, ſocietas, mandatum, depoſitum. Impropriè autem contractus dicuntur etiam actus quicunque ad comprehendum obligationem ex una tantum parte contrahitur, etiamſi illi ſcilicet παρεπομενοι, juxta id quod ait *l. autorem 30. de pact.* omnem obligationem pro contractu habeari. His ſubnumeratus, quæ & Cujus ipſe ſubrungit de inutilibus ſtipulationibus, inutilem ſtipulationem eſſe, ſi ignorantia ſtipulantis fiat, quod ſcilicet liberum hominem, vel ſervum jam mortuum, vel domum jam uſtam, ſibi cum deberetur ſervus vel domus ex alii cauſa, poſt mortem debitoris interrogavit, quod eſt certiſſimum: vel etiamſi ignorantia ſtipulantis locum faceret vel religionum mobis dari, aut ſi ignorantes ſtipulemur rem noſtram nobis dari, hæ ſtipulationes inutiles funt naturali ratione, inquit: Ratio naturalis reſtat alia, quia nihil actum eſt, quum nobis dari poſſe, quia ratione utuntur etiam alii in *l. inter ſtipulantem 83. ſ. ſaveum, de verbor. obligat.* cum dicunt, eandem rationem eſſe obligandi & liberandi, quod ait *l. 1. ſ. ſi ſervus communis, de noxal.* non poſſe, *l. ſi ſtipulet, 108.* non conſiſtere obligationem, ſi ſtipulor dari, quod dari non poteſt, *l. liber homo, 176.* Liberum hominem dari non poſſe deduci non poſſe, quia dari non poteſt, nec affimatio ejus proſtitari: Liber enim homo non recipit æſtimationem, licut nec res ſacræ, aut religioſæ, *l. 9. ſ. ult. de mercatorib.* Hominis quoque mortui nulla æſtimatio eſt, ob id ipſum, quod non eſt: nullius rei nulla debitio eſt. Ait ſi quis ſtipuletur rem ſuam ſibi dari, nec recipere quidem ejus rei præſtari poteſt, & debetur, ſi ita actum ſit, *l. 83. de verb. obligat.* Sed non, ſi ita non ſit actum nominatim. Ait quoque Cujus: Et hæc ſtipulationes ſtipulari, & ideo inutilem eſſe ſtipulationem? an quod utilis ſit ſtipulatio rerum rerum, ſi a fcientе fuſa ſit? Minime. Sed quia ſuni homines, non eſſe ignorantes hæc per errorem ſibi dari ſtipulantur: infania affident, qui hæc ſcientes ſtipulantur, vel promittunt, *l. cum ſervus, 9. ſ. de negotiis.* Ergo dicit Cujus: Ignorantia, & utilitatis ignorantiam non facere ut valeat eorum rerum ſtipulatio, aſſi non eſſet, ſi ſcientе ſtipulatus ſit, & ſcientе promiſerit, quæ ſi quemſi ignorans liberum hominem, vel rem ſuam, ex empto abſtineret, quia non poſſet emere a venditore, qui ſciret qualitatem rei, quanti intereſſet, de *negotiis geſtis*, vel *de libero a. l. liberi 70. l. qui officii, 3. ſ. ult. de contrab. empt.* Si nihil ex empto ab emptore, emptori adſio ex ſtipulatu in id quod intereſt, quia inutilem interpoſita eſt ex cauſa empti. Addit Cujus, inutilem etiam eſſe ſtipulationem eam, quæ fit ſub conditione impoſſibili, qua de re dicemus propriè in *l. non ſolum 31. hoc tit.* Item inutilem eſſe ſtipulationem interpoſitam a furioſo, idque naturæ manifeſtum eſſe, & ſi naturam docere ſine magiſtro: quis cenſeatis animi opus eſt, quem non habet, qui nihil ſentit, qui nec ſentire poteſt, nec conſentire; & omnia contrahas, omnibus contenendo.

A tio, etiam ſtipulatio conſenſum exigit. Item inutilem eſſe ſtipulationem interpoſitam ab infante: quia ejus loquatur forte ſexto, aut ſeptimo anno, non tamen intelligit quid loquatur, nec multum differt a furioſo, *l. 9. pupillus, Inſtit. de inutil. ſtipul.* Interpoſita a pupillo, qui exceſſit infantiam, id eſt, annum ſeptimum, etiam ipſo jure videtur eſſe inutilis, (ut ait hic hoc loco) hic etiam furioſo proximus eſt & genuinus, qui non intelligit quid agat. Benigne tamen receptum eſt propter utilitatem, ut pupillus cum tutoribus contrahat, ut ſi ſtipulatus ſit ſibi dari, etiam ſine tutore auctore, quod maxime ad rem eius, & utilitatem ſpectat, ut comprent ſibi ex ſtipulatu, quia eſt forte non intelligat quid agat, intelligit tamen quid loquatur, quod non facit infans, qui neque quid agat, neque quid loquatur, intelligit. Verborum intelligentia in pupilla exigitur, non etiam peritia rerum, quoties de commodo ejus agitur, *l. 4. de exciſſandi.* Ideoque ei competit actio ex ſtipulatu: in eum tamen non competit, nifi ſtipulanti promiſerit tutore auctore: pupillus meliorem cauſam ſuam fare tutore, non deteriorem facere poteſt. Poſtremo ait, eumdem non poſſe contrahere verbis obligationem, non poſſe contrahere ſtipulationem: id quæ etiam naturaliter docere. Ergo ſine doctore: Sandam etiam ex generali obligationem contrahere non poſſe, quia verba ſtipulatoris, aut promiſſoris exaudire non poteſt. De mutuo loquitur, qui omnino ſimilis eſt ei, non de tribo, aut blado, aut arabo) ut Audonius loquitur) id eſt, *ararem, live arvum*, qui explicatur non loquitur: non de mutuo autem, qui tardius loquitur, qui ſcire de verbis contrahunt obligationem. Ac ſimiliter de furioſo loquitur, qui omnino ſenſum autium nihil, non de eo, qui *Furioſus eſt*, ut ait *Cujus*, & nonnulli audiens in *l. 9. Inſtit. de tut. & rat. dat. l. 2. ſ. minor, de curat. non.* & apud Horatium:

Minus audientem ſanimo Veſpam.

Ad L. II. Confenſu fiunt obligationes *in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, ſocietatibus, mandatis.*

Ad ſ. Idem autem iſtis modis *conſenſu dicimus obligationem contrahi: quia neque verborum, neque ſcripturæ ulla proprietas deſiderantur, ſed ſufficit, ut qui negotia gerunt conſentiant.*

Ad ſ. Unde inter abſentes *quoque talia negotia contrahuntur: talia enim per epiſtolas, aut per nuncios.*

Ad ſ. Item in his contractibus *alter alteri obligatur de eo, quod alterum alteri ex bono & æquo præſtare oportet.*

In Tit. VII. De obl. & act. Lib. XLIV. Digeſt. 326

A mutui fatione naſcitur. Et præterea obligationes verbis contrahi variant actiones ſtrictas: atque etiam illæ, quæ pluſquam, etiam tum cum ex pacto modo jure ſingulari obligatio naſcitur, & datur actio: Quæ ratione & in obligationibus non adnumeratur ſpecilium obligationis, quæ bonæ fidei nodo ſit, non ex contractu, ut olim, interpolita ſtipulatione, *l. 7. & ult. de pignorat.* Unde & pactæ redhus hodie dicuntur, quæ olim dicebantur ſtrictæ. Modus autem contrahendi obligationes *Pactum, Stipulatio, Actus, Scriptura ſtipulationibus ſuccedit. Appellatur Mutua* a *tuto reciproca alterius pacto pugnile deſiderantes. Servius. Satyr. 2.*

Contrarium tum a & actum ſtipulatio noſtra.

Cur autem in his contractibus, qui hic enumerantur, conſenſu ſolo dicuntur fieri obligationes, ita declarat, quia nique verborum, inquit, neque ſcripturæ ulla proprietas deſiderantur, *l. 2. ſ. ſi quis. 35. l. 1. ſ. ult. de pign. act. l. qui ædificium, 80.* Ulla proprietas, id eſt, ulla propria formula, ulla ſolemnitas & ſcripturæ eſſentia. Capias intelligi mentis cogentiæ ſcripturam, per quam olim nominibus contrahebatur obligatio, *l. ſi plures, de pactis, & in pr. l. ſoſt. de litter. obl.* Et ita in *l. a. de pign.* hypothecam contrahi per ſcripturam, ſine ſcriptura, id eſt, non ſolis nominibus, vel ſine ſcriptura ſolemnis mentis expressatur: nam quæ verba exprimuntur, non ea hoc interpretatur, ut pignoris contrahatur obligatio, ſed ut facilius eam poſſe jam contractam eſſe probetur, quia ſtiles mentis ſolemnis eſt, *l. mentis, 3. in mentis, de verb. ſoſt. ſoſt. poſſid.* Neque inter verborum, neque ſcripturæ ſolemnitas ulla deſiderata in his obligationibus, quæ conſenſu perficiuntur. Adde ex triuis locis ſtipulationes *de conſenſu obligo.* (Sic enim eſt legendum ex l. 60. 3 neque dari quicquam neceſſe eſt, ut ſubſtantiam capiat obligatio. Et non ſolum ſequitur, in his negotiis conſenſum ſolum facere obligationem ſine verbis, ſine nominibus, ſine ſcriptura, ut verbis negotia deſiderentur, ex eo etiam ſequitur, talia negotia inter abſentes contrahi poſſe, ut in *l. 3. ſ. de contrab. empt. l. 1. l. 2. l. 3. comm. l. 2. de pact. l. 2. ſ. ſi quis.* Dari poſſe, & contrahi modi contrahendi, aut pactiſcendi inter preſentes per nuntios, per epiſtolas, per ſcripturam, per ſcripturam, per ſubſcriptas, ut *l. qui ædificium, 3. ult. de reſcind. ſervit. l. ſtipulatio, ad Tit. ult. l. ſervitut. de adqu. her.* Duo item ſunt modi contrahendi, vel pactiſcendi inter abſentes, per nuntium, vel per epiſtolas. Et ſtipulatio naturalis non eſt, ut ſtipulatur Adriano Imperatori reſpondit: & causam, quoniam eſt quidam loquendi modus, quem dicitur in *l. 2. de contrab. convenire* poſſe, vel ne, vel hic chirographo reddito debitori (quo genere id uſi videtur, ut ab eo petatur, & poſſit ſit re) illo loco ſubaudiendum eſt, vel verbis, quibuſcunque ſcilicet, non qualia ſunt ſtipulationum ſolemnia. Quorum hi duo modi modi pactiſcendi inter præſentes, ex ſcil. non ex diverſo, qui ſubintenditur duo modi pactiſcendi inter abſentes per epiſtolam, & per nuntium reſte ſubaudiri videtur: Nam & cum dicitur per epiſtolam, ſemper ſubintelligitur alter modus, ſcilic. per nuntium, ut in *l. rendere, 3. ad Trebell.* Sed & hic non omittam quatinus, fabuloſiſſimum alter modus, ſcilicet per epiſtolam, ut in *d. l. 2. de pact.* Ex his verbis ſatis intelligimus, quibus longe interdum ſuperiores, quæ ſolo conſenſu fiunt, a ceteris, quæ non magis conſenſu, quam re, aut verbis, aut nominibus fiunt & contrahuntur. Mortuus eſt, quæ eſt interea differentia in ceteremo huius legis. Verborum obligationes ſunt *pœnarum*, hoc eſt unam tantum partem, unam tantum latus obligant, ut ille item, qui vel nominibus, vel literis contrahuntur. Obligationes autem, quæ conſenſu nudo contrahuntur, ex *æquo & bono* eſt, ut utranque partem obligant, ultro citroque coarctentes obligent, & mutuas actiones pariant. Mutuas actiones dico, & mutuas præſtationes, ut in *l. Proculus, 19. de ſoſt. l. de rer. permut. Aut* facere, eſt finere uti frui, quod exigitur a locatore. Complectitur & (facere) alia innumera. Nam & cedere alienum (quod mirum eſt) facere eſt, *l. ſi mandatu, 6. ſoſt. mand.* Præſtare autem

generale verbum est, quod & dare in se continet, & facere: quod & in idiotismo, *prester argent*: Latine usurpatur pro mutuum dare, in *l. ult. C. quod jussu*, ubi *pecuniam præstat*, nihil aliud est, quam quod in C. Theodos. eodem loco, *pecuniam commodat*, id est, mutuam dat: Unde & præstita pro mutuis pecuniis apud Optatum Milevitanum, (quem Balduinus edidit *lib.3. contra Donatistas.*) *Creditores*, inquit, *periculis vallabantur, qui pro præstitis sui gratiam recipere meruerant*. Et obstringi etiam quis potest ad mutuum dandum, ad præstandum in hoc significatur, *l. si servus*, §. *ult. de leg.1.* Quæ sequuntur in hac lege, eo pertinent, ut intelligamus etiam eas obligationes, quæ re aut verbis, aut nominibus contrahuntur, tametsi consensu non perficiantur, consensum desiderare, alioquin eas furiosus, vel infans contrahere non prohiberetur, cum tamen illæ, quæ consensu perficiuntur, rem aut verba, aut nomina, vel literas non desiderent. Primum enim mutui obligatio non constituitur numeratione & alienatione pecuniæ, nisi & animus fuerit constituendæ hujus obligationis, id est, nisi in hoc consensum fuerit, ut obligatio constitueretur. Quid enim si pecuniam numeravero, & fecero accipientis donandi animo? certe nulla obligatio constituitur aut contrahitur, *l. Aristo 18. de donat. l.19. de reb. cred.* Item verborum obligatio non constituitur, nisi & idem animus fuerit. Quid enim (quo exemplo Paulus utitur in hac lege) *si per jocum, aut intellectus causa ego dixero, Spondes? & tu responderis, Spondeo*; certe nulla contrahitur obligatio. Varro libro de Lingua Latina, *non spondet ille statim, qui jocandi causa dixerit, spondeo: nec agi potest cum eo ex sponsu*. Plautus in Pseudulo: *Aufertur id premium mihi, quod promisi per jocum*. Denique non est contractus, id quod fit per jocum: neque maleficium: ut si per jocum quis percutiat, injuriarum actione non tenetur, *l.3. §. pen. de injur.* aliter quam si per lasciviam, aut petulantiam: Nam & lascivia culpa est & injuria: vel etiam si per errorem, ut si quis percutiat Titium, quem putet esse Cajum: Nam & hic Titio tenetur actione injuriarum, nec error eum excusat, *l.18. §. si injuria, eod.* cujus scilicet erroris prætextu non potest evitare pœnam injuriarum, vel excusare factum, ut solent in italia nefarii, qui cum consulto consilio aliquem percutiunt, statim obclamant: *Perdonatemi, Signore, io vi ho preso per un'altro, je vous ay pris pour un autre*.

ad L.IV. Ex maleficio nascuntur obligationes, *veluti ex furto, ex damno, ex rapina, ex injuriis, quæ omnia unius generis sunt. Nam hæ re tantum consistunt, id est, ipso maleficio: cum alioquin ex contractu obligationes non tantum re consistant, sed etiam verbis & consensu*.

POst obligationes omnes ex contractu, quæ re, aut verbis, aut consensu consistunt, dantur in hac lege quatuor obligationes ex maleficio, sive delicto: quo nomine non tantum dolus, sed etiam culpa continetur, quæ omnes obligationes re consistunt, id est, facto ejus, qui deliquit, & ob id etiam pupillum obstrictum tenent, quia ex re veniunt, si modo pupillus doli potens fuerit, & culpæ, *l. impuberem, de furt.* utputa, si furtum fecerit, aut rapinam (quod improbius furtum est) vel si fecerit injuriam, vel si injuria damnum dederit. Nam hæc est quadriga obligationum ex maleficio, τετράκωλον. Et recte *l. obligamur, inf. hoc tit.* quoties ex iis obligationibus civiliter agitur, veluti furti nec manifesti ex 12. tabul. manifesti ex edicto Prætoris: injuriarum ex lege Cornelia, vel ex edicto Prætoris: damni injuria dati ex lege Aquilia: quoties, inquam, ex his obligationibus civili privatoque judicio agitur apud recuperatores, privatosque judices, summam quæstionis in facto consistere, an scilicet is, qui convenitur, fecerit, necne; quod fecisse arguitur. Actor dicit, fecisti. Reus, non feci. Summa quæstionis, in qua causa vertitur, & judicatio, sive τὸ κρινόμενον, ut Rhetores loquuntur, ut nos loquimur, & Cicero quoque alludens nobis, *qua de re agitur*, id est, an reus fecerit, quod objicitur. Nec quæritur extrinsecus, an solemnitas ulla verborum intervenerit, vel scripturæ, vel an duorum pluriumve consensus intervenerit. Nam est quidem maleficium Aristotel. συνάλλαγμα, sive contractus, sed involuntarius, quia abest consensus ejus, cui fit maleficium, nec facienti quoque animus fuit se obligandi. Involuntarius contractus, malus est contractus, *l. si rerum 12. de re jud. l.1. C. si advers. del.* Obligationes, de quibus actum est superioribus legibus, sunt ex contractu voluntario, & pleræque δίπλευρα. Hæ omnes, quæ sunt ex delicto, sunt μονόπλευρα.

Ad L.V. Si quis absentis negotia gesserit: *si quidem ex mandatu manifestum est, ex contractu nasci inter eos actiones mandati, quibus invicem experiri possunt de eo, quod alterum alteri ex bona fide præstare oportet. Si vero sine mandatu: placuit quidem sane, eos invicem obligari, eoque nomine proditæ sunt actiones, quas appellamus negotiorum gestorum: quibus æque invicem experiri possunt de eo, quod ex bona fide alterum alteri præstari oportet. Sed neque ex contractu, neque ex maleficio actiones nascuntur: neque enim is, qui gessit, cum absente creditur ante contraxisse: neque ullum maleficium est sine mandatu suscipere negotiorum administrationem. Longe magis is, cujus negotia sunt, ignorans, aut contraxisse, aut deliquisse intelligi potest: sed utilitatis causa receptum est, invicem eos obligari. Ideo autem id ita receptum est, quia plerumque homines eo animo peregre proficiscuntur quasi statim redituri, nec ob id ulli curam negotiorum suorum mandant; deinde novis causis intervenientibus ex necessitate diutius absunt, quorum negotia deperire iniquum erat: quæ sane deperirent, si vel is, qui obtulisset se negotiis gerundis, nullam habiturus esset actionem de eo, quod utiliter de suo impendisset, vel is, qui cujus gesta essent adversus eum, qui invasisset negotia ejus, nullo jure agere posset*.

AB hac lege incipit tractare de his obligationibus, quas initio *legis* 1. dixit, nasci ex variis causarum figuris, formis, speciebus, vel variis casibus proprio quodam jure, non communi jure: quod scilicet non re, aut verbis, aut consensu consistant, sed proprio quodam jure: quod harum genus nullum proprie consistat, sed ex æquo & bono tantum. Et harum obligationum ostendit duas esse species: alias enim quasi ex contractu esse videri, quæ sunt partim δίπλευρα, ut quæ actionem tutelæ, vel negotiorum gestorum pariunt: partim μονόπλευρα, ut quæ actionem ex testamento, vel indebiti soluti condictionem pariunt: alias vero quasi ex maleficio esse videri, quæ sunt omnes μονόπλευρα. Dicamus prius de his, quæ quasi ex contractu nasci videntur. Una est, quæ nascitur ex gestu negotiorum absentis, aut ignorantis, aut inviti, ultro suscepto sine mandato. Qua ex causa & domino negotiorum, domino rerum administratarum in eum, qui invasit sua negotia, qui ingessit se suis negotiis, injussus, irrogatus, competit actio negotiorum gestorum, ut gesti rationem reddat, quæ directa & principalis actio; & vicissim ei, qui negotia absentis utiliter gessit, competit actio negotiorum gestorum contraria in dominum, ut consequatur impendia, quæ bona fide & utiliter in rem ejus fecit, vel ut liberetur ipse vel res sua, si se, aut rem suam creditori ejus obligaverit: & breviter, ut consequatur quicquid eo nomine ei abest, vel absuturum est, quod diligens fuerit in absentis amici negotiis gerendis, atque servandis, *l.2. l. si quis mandatum 38. de negot. gest.* Utraque actio est bonæ fidei, *l. & in contraria, de usur. l. ob negotium, Cod. de neg. gest.* Quod & hoc loco palam & aperte demonstrat Cajus, dum ait: eas actiones ultro citroque in id, quod ex bona fide alterum alteri præstare oporteat, competere, quod nihil aliud est, quam esse mutuas actiones, & ambas bonæ fidei. Sunt autem hæ actiones proprie ex

ex gestu, *l. Labeo 19. de verb. signific.* non ex contractu, nisi omnem obligationem generaliter & abusive accipias pro contractu: quomodo & obligatio ex actu, velut ex stipulatione, aut mutui datione, dicitur esse ex contractu: & maleficium (ut dixi) contractus est, & similiter actus, imo & gestus contractus appellatur, *l. sed cum aliquis 16. de negot. gest. l. contractus, de regul. jur.* Quamvis certe neque is, qui gessit negotia cum absente, neque cum eo absens intelligitur contraxisse, & absentem certe longe minus intelligitur cum eo contraxisse, quia ignoravit, cum peregre esset, quid domi suæ ageretur: nemo nisi sciens contrahit: pro *longe minus*, hoc loco Florentinæ, & alii plerique manuscripti, & hi quidem vetustiores castigatioresque habent, *longe magis*, sed eodem plane sensu, per abnegationem scilicet, ac si dixisset *nihilo magis*, quod sæpe accidit in his verbis, ut quasi dicant promiscue magis, aut minus. Non videtur etiam absens, cujus negotia gesta sunt, ignorans quidquam deliquisse: nemo quidquam desinit in eo, quod ignoravit: non videtur etiam is, qui absentis negotia gessit, deliquisse, quia delictum non est fungi officio procuratoris, sive amici voluntarii, (sic gestor a Cicerone appellatur) Delictum non est sine mandatu suscipere alienorum negotiorum (quorum cura nemini demandata est) administrationem. Et quod dicitur in *tit. de regul. juris* culpam esse immiscere se rei ad se non pertinenti, non respicit ad gesta absentium negotia, qua in re magna versatur absentium utilitas, *l.1. de negot. gest.* Culpa non est bene & utiliter gerere negotia absentis amici: culpa non est, amici rem servare, amicum officiis & fide colere. At culpa est (quæ species apponenda est ad eam regulam ex *l.2. de hered. vend.* quæ est ex ejusdem auctoris libro) Culpa, inquam, est, si forte venditor hereditatis, qui post venditionem præstare debet dolum & culpam, si post venditionem perfectam a debitoribus hereditariis pecuniam exegerit, quia non debuit se immiscere huic rei, quæ jam ad eum desierat pertinere, & cœperat pertinere ad emptorem præsentem: & ideo si eam pecuniam perdiderit, vel casu majore, quia culpa ejus antecessit casum, culpæ nomine tenetur in totum emptori, aliter quam si eam ante venditionem, cum res erat sua, exegisset, & sine dolo & culpa perdidisset: quo casu non teneretur emptori, ut *dict. l.2. de hæredit. vendit.* Et generaliter culpa est, immiscere se rei præsenti, & quæ ad se non pertinet, id est, cum sua nihil interest. Actiones igitur negotiorum gestorum neque sunt proprie ex contractu, neque ex delicto. Eas quidam scripserunt esse ex jure prætorio, hac ratione: quia edicto Prætor se eas esse daturum pollicetur: prava ratione, quia non suas tantum, sed civiles omnes Prætor dat, & edicto se daturum promittit. Et verius est, proditas eas actiones jure civili ex prudentum auctoritate & majorum more ad exemplum actionum mandati. Quod & hæc verba illo loco significant: *Placuit eos invicem obligari*. *Placuit*, non principibus, quoniam vetustior est actio principalis: si non principibus, ergo prudentibus. *Placere*, est commune verbum & principum & prudentum, *ut l. assumptio, §. ult. ad municip. l.3. quibus mod. usufr. amitt. l.8. de usufructu ear. rer.* Id etiam ostendit ratio utilitatis, quam subjicit Cajus hoc loco, & explicat facillime, ut nec necesse sit eam vobis enarrare, propter quam rationem receptum esse ait, ut hi invicem obligentur. Utilitas est mater harum actionum, quæ ab Horatio dicitur, *justi mater & æqui*. Et civiles quoque has actiones esse non prætorias, argumentum præbet, quod sunt perpetuæ, *l.8. Cod. de negot. gest.* prætoriæ, paucissimis exceptis, sunt annuæ, ut & jurisdictio Prætorum annua, edicta Prætorum annua. His, quæ dicuntur negotiorum gestorum, adduntur hoc loco actiones & obligationes tutelæ, directa & contraria ambæ sunt bonæ fidei, quæ etiam sunt quasi ex contractu, id est, quasi ex mandatu, unde & illæ nasci videntur, non ex contractu proprie, quia nullum negotium inter tutorem & pupillum contrahitur, sed acceditur ad tutelæ administrationem, nullo hac de re cum pupillo tractatu habito. Et non eligit pupillus tutorem, sed tantum incidit in eum, *l. ult. rem pupilli sal. fore*: Nam & pupillus ignorat omnia, ignorat quid agatur, *l.1. §. ult. hoc tit.* Cum ignorante proprie non contrahitur, cum absente & ignorante sua negotia geri, non contrahitur, ut dictum est: & generaliter cum ignorante contractus iniri non potest. Non sunt etiam actiones tutelæ ex maleficio. Nemo enim tutelæ gestum, quo quis pupilli res tuetur, dixerit esse maleficium: nemo pupilli providentiam dixerit esse maleficium: & quod tamen tutelæ contractibus adnumeratur in dicta *l. contractus, de regul. jur.* sicut & negotia gesta: hoc non fit ex proprietate verbi, sed per abusionem, quia & tutela & negotia gesta quasi ad contractum accedunt, nempe ad mandatum.

Ad §. Heres quoque, *qui legatum debet, neque ex contractu, neque ex maleficio obligatus esse intelligitur: Nam neque cum defuncto, neque cum herede contraxisse quicquam legatarius intelligitur: maleficium autem nullum in ea re esse plus quam manifestum est*.

POrro his etiam similis est obligatio, & quæ ex ea nascitur actio ex testamento, qua heres legatariis tenetur: nam hæc proprie ex contractu non est. Nec enim cum herede, nec cum testatore legatarius quidquam contraxit, ullumve negotium gessit, ut legatum mereatur & consequatur. Et longe minus tenetur heres ex maleficio, sed tenetur quasi ex contractu, puta quasi ex sponsione, vel ex constituto, quia adeundo hereditatem contrahere videtur, id est, recipere in se solutionem legatorum & totius æris alieni, *l.3. §. ult. quibus ex caus. in poss. eatur.* Aditio hereditatis pro obligatione est. Ergo & si eo verbo uti libet generaliter pro contractu.

Ad §. Is quoque, *qui non debitum accipit per errorem solventis, obligatur quidem quasi ex mutui datione, & eadem actione tenetur, qua debitores creditoribus* (†) *Sed non potest intelligi is, qui ex ea causa tenetur, ex contractu obligatus esse. Qui enim solvit per errorem, magis distrahendæ obligationis animo, quam contrahendæ dare videtur*.

ULtimo, similis est his obligatio, & quæ ex ea nascitur, condictio indebiti soluti, cum quis non debitum sibi per errorem solventis accipit, qui tenetur quasi ex contractu, id est, quasi ex mutui datione, quasi ex promutuo. Indebiti solutio non est mutuum, sed promutuum, & tenetur eadem actione, quæ nascitur ex mutuo, puta condictione hujusmodi, *si paret eum dare oportere*, *§.2. Instit. quib. mod. re contr. obl.* ut hoc genere, quod accepit ab eo repetatur. Tenetur, inquam, eadem actione, non specie quidem prorsus eadem, sed genere eodem. Et eadem quoque, eo quod in ea continetur, nempe ut recipiat actor, quod dedit, non eandem rem scilicet, quam dedit, sed aliam ejusdem generis & qualitatis, ut in mutuo: videlicet si indebitæ solutæ sint res, in quibus mutuum consistere possit. Et sic eadem actio accipienda est in *l. ult. de magist. conven.* & eadem obligatio in *l.1. §. verbis, sup. hoc tit.* ex contractu hanc obligationem vel actionem non esse, est evidentissimum, quia solutione id agitur, ut distrahatur potius, quam contrahatur negotium, & hoc loco cum ait: eum, qui solvit per errorem magis distrahendæ obligationis animo, quam contrahendæ dare videri, illud (*magis*) accipiendum est δεικτικῶς, ac si diceres, dare videtur distrahendæ obligationis animo, non contrahendæ ullo modo. *Magis* non est accipiendum συγκριτικῶς, id est, *comparative*: quia nec fieri potest, ut una eademque obligatio sit aliquatenus ex contractu, aliquatenus ex distractu. Est igitur condictio indebiti soluti quasi ex contractu, id est, quasi ex promutuo, quia & is, qui solvit, aliquid negotii gerit, *l. si in area, de cond. indeb.* videlicet

(†) *Vide Merillium variant. ex Cujac. lib.1. cap.48.*

liceat tacite extra id, quod agitur, tacite etiam adhuc intelligitur, & extenditur, *ut l. 13. in fine comm.* omnibili negotii gerit. Agitur de *diffrahendo*, non contrahendo obligatione, cum quid folvitur: fed extra id quod agitur, tacite etiam adhuc intelligitur: ut fi quid indebitum per errorem fcifi folutum fit, ejus ex bono & æquo conditio denat. Nam & conditio indebiti dicitur effe ex bono & æquo, dicitur effe naturalis, *l. indebiti, l. hac conditio, de condict. indeb.* Hinc de actionibus, quæ quafi ex contractu nafcuntur.

Ad §. Si iudex litem fuam *fecerit: non propria ex maleficio obligatus videtur: fed quia neque ex contractu, obligatus eft, neque peccatio obligandi intelligitur, liter per imprudentiam eum videtur quafi ex maleficio teneri.*

EXpofitis his obligationibus, quæ ex contractu, vel quafi ex contractu, & maleficio nafcuntur, nunc fequitur, ut dicamus de his, quæ quafi ex maleficio nafci videntur, quarum tria exempla ad finem hujus legis proponuntur, in quibus omnibus ex culpa obligatio nafcitur, non ex maleficio: culpa feparatur a maleficio, & tamen in lege Aquilia culpa etiam leviffima, *l. 44. ad l. Aquil.* maleficio annumeratur: etiamfi in quo alio maleficio, nocere voluerit, per imprudentiam videatur haberi fuo corpore, malo fuo, vel per caufam fui corporis alienum corpus, alienum animal occiderit, aut vulneraverit; aut fi alium non eum inanimatum offerit, ruperit, fregerit. Et hæc damnorum genera, quæ funt maxima omnium, ufitatius cognovi, & convertunt in maleficium: alias vero culpa, quæ alio modo ledit alterum, non eft maleficium, nec vindicatur actione lege Aquilia, quæ eft civilis, fed actione in fuffrum pretoria, §. *ult. Inft. de l. Aquil.* Et in exemplis quoque tribus, quas in hoc loco proponuntur, in eum, qui obligatur, non ex maleficio eft actio, fed ex quafi maleficio, culpæ nomine competit actio in fuffrum pretoria: quæ omnia interpretes diftinguunt male, quoque etiam quæ fequuntur non, fingulis exemplorum malæ, & illiquido. Primum exemplum eft, fi per imprudentiam, *ut e. infitiam* juris, quæ & ftultitia dicitur, *l. fi per imprudentiam, de condict. & ftultitia, juris ignorare, l. adj. pom. de pac. & facit ignor.* Si, inquam, per imprudentiam judex peccatum judicaverit, puta fi quem male abfolverit, aut male condemnaverit, quæ ex re fua non fecum fuum fecit, id eft, litigatori omnia in fe verfari, litem exercuit, & fecit, perinde ac fi dolo malo fe perpetraffet judicaffet. Qui dolo malo, & prævaricatione perpetrant judicat, litem alienam fuam facit, litis alienæ pecuniam edit, *l. 2. & l. 6. ff. de prævar. quorum appellat. non recip.* Sed hoc interreft, quod qui fciens prudensque peccavit, jure judicaverit dolo malo potuit extraordinarium, & criminaliter cognoscentem, & pœnam infligentem, cujus interreft, in veram litis æftimationem in foliidum, *l. 3. filiafamilias, in fine, de judic.* & inftauia notatur, *l. 3. C. de pœn. jud. qui malæ judic.* qui vero imprudenter peccavit, non poterit criminaliter non temere, fed civiliter, falva fama & fuæ exiftimationis: temerar æftione in fuffrum pretoria, non in veram litis æftimationem, fed in æftimationem, ut eft, in id tantum, quod eb eam rem aequum judici videbitur, *l. ult. ff. de extraord. cognit.* non in foliidum, non ultra litis æftimationem, ficut ubi fciens dolo malo peccavit imprudentiam litem fuam fecit, teneatur ultra vires peculii, quod habuit judicati tempore, *l. 1. filiafamilias, in princ.* Et ita jure Pomponio, quod non temere, fed dolo malo obrinuit, multum interefit, in facra quis peccaffet, an fecum contraxiffet prudenter, an imprudenter. Nam qui imprudenter placitum contrazerat, expiari poterat, non etiam fi prudenter. Varro ex Q. Mutio Scævola Juriconfulto 7. de lingua Lat. *Pater, inquit, fi imprudenter facit placidum bellis Patre piarier: fi prudenter, dicit, Dijovius Marcius dicit abrogandus rogo capiatur ut imprecem pofit.* Macrobius etiandem in teftimoniorum vocatus, *lib. 3. cap. 16. Prudentem, inquit, expiari non poffe, Scævola Pontifex affirmavit.* Arnobius 4. adverfus Gentes; *Pi-*

A *culis, inquit, dicitur contrafta effe expiatio, fi pro imprudentia facefum, aut in verbo quifquam, aut fuper verbo dixerunt.* Denique imprudentia culpæ adnumeratur, nec propriæ maleficium eft. Igitur judex, qui per imprudentiam litem fuam fecit, neque ex contractu tenetur, qui nullus intercefferit inter eum & illum, qui caufa cecidit, in quo ea culpa verfetur neque ex maleficio propria, fed quafi ex maleficio, quia id aliquid five aliquatenus peccafit negligentia, qui juris fcientiam profiteor debuit in litibus dijudicandis, nec præftitit. Et tenetur ei, qui litem perdidit, tanæ maxime (quod eft notandum) cum is qui litem cecidit, malus, aut propter pauperratem, non potuit appellare, *ut l. 8. §. pen. mand.* quia propter pauperratem non potuit appellationis cauffam tueri, *l. 2. §. fi qui. mon.* Nam ei, qui propter B appellationis ætatem, tunc actionem in fuffum adverfus judicem, a quo appellatur, dari non eft æquum, qua ætate uti non poterat, ne effet debitor, fatis tutum eft. Quum eft: id quoque fatis æquum eft, dari actionem hanc adverfus judicem datam, judicioli pudorem, qui per imprudentiam male judicavit, non adverfus qui decentem, id eft, magiftratum. Nam jus dicenti imperitia culpæ non ventitur, *l. 2. qui aquiff. per error.* fed affectus eius accufatur, & confitetur, vel indicat in actore. Magiftratus enim plerumque ex ut viri militares, imperitis juris, ferocius affectionibus indurebunt. Et hæc de primo exemplo: quod quafi ex maleficio nafci videtur obligatio.

Sequitur fecundum exemplum: Si ex contractu propria vel conducto, vel gratuito (nihil refert, in quo quis habitet) aliquid detectum vel effufum fit in eum locum, qui vulgo iter fit, quod alienus accepit, quo ex casu in qui inhabitant conveniuntur, non tenentur ex maleficio, qui plerunque id non contingit fua culpa, ut quod decidit vel effufum eft, in eum locum tranfiret, fed ex quafi maleficio, culpæ nomine competit actio in fuffum pretoria: quæ omnia interpretes diftinguunt male, ,,quæ etiam quæ fequuntur non, fingulis exemplorum malæ, & illiquido. Primum exemplum eft, fi per imprudentiam, *ut e.* infitiam juris, quæ & ftultitia dicitur, *l. fi per imprudentiam, de condict.* & ftultitia, juris ignorare, *l. adj. pom. de pac. & facit ignor.* Si, inquam, per imprudentiam judex peccatum judicaverit, puta fi quem male abfolverit, aut male condemnaverit, quæ ex re fua non fecum fuum fecit, id eft, litigatori omnia in fe verfari, litem exercuit, & fecit, perinde ac fi dolo malo fe perpetraffet judicaffet. Qui dolo malo, & prævaricatione perpetrant judicat, litem alienam fuam facit, litis alienæ pecuniam edit, *l. 2. & l. 6. ff. de prævar. quorum appellat. non recip.* Sed hoc interreft, quod qui fciens prudensque peccavit, jure judicaverit dolo malo potuit extraordinarium, & criminaliter cognoscentem, & pœnam infligentem, cujus interreft, in veram litis æftimationem in foliidum, *l. 3. filiafamilias, in fine, de judic.* & inftauia notatur, *l. 3. C. de pœn. jud. qui malæ judic.* qui vero imprudenter peccavit, non poterit criminaliter non temere, fed civiliter, falva fama & fuæ exiftimationis: temerar æftione in fuffrum pretoria, non in veram litis æftimationem, fed in æftimationem, ut eft, in id tantum, quod eb eam rem aequum judici videbitur, *l. ult. ff. de extraord. cognit.* non in foliidum, non ultra litis æftimationem, ficut ubi fciens dolo malo peccavit imprudentiam litem fuam fecit, teneatur ultra vires peculii, quod habuit judicati tempore, *l. 1. filiafamilias, in princ.* Et ita jure Pomponio, quod non temere, fed dolo malo obrinuit, multum interefit, in facra quis peccaffet, an fecum contraxiffet prudenter, an imprudenter. Nam qui imprudenter placitum contrazerat, expiari poterat, non etiam fi prudenter. Varro ex Q. Mutio Scævola Juriconfulto 7. de lingua Lat. *Pater, inquit, fi imprudenter facit placidum bellis Patre piarier: fi prudenter, dicit, Dijovius Marcius dicit abrogandus rogo capiatur ut imprecem pofit.* Macrobius etiandem in teftimoniorum vocatus, *lib. 3. cap. 16. Prudentem, inquit, expiari non poffe, Scævola Pontifex affirmavit.* Arnobius 4. adverfus Gentes; *Pi-*

nomine, non etiam filiorumfamiliis nomine, §. ult. *Inft. de nox. act.* Et inde manavit libeti hominis (qualis eft filiusfamilias) noxæ dedifi, *l. 3. §. pomponius, de liberis humanis exhib.* & apud Lucilium Rufum ex Papiniani *lib. 1. definit.* & ex Paulo *fingulari libro, de adultet.* Et hoc plane in fine hujus §. fignificant hæ verba: *fi filiusfamilias fortuna a patre habitavit, & quid ex occafione eius dejectum fit, neque eosdem dominos effe aliorum in patrem*, quæ darentur tamen ad actio in patrem revertitur. At quia non venit ex maleficio, fed quafi ex maleficio, neque noxalis actio datur in patrem.

Ad §. Item exercitor navis, *aut caupona, aut ftabuli, de damno aut furto, quod in navi, aut caupona, aut ftabulo factum fit, quod a nautis, aut cauponis, aut ftabulariis fuis, aut quibus mallem maleficium, fed alienum tenetur, quorum opera navem, aut cauponem, aut ftabulum exercent. Cum enim ufi per ea exercuit, fit quafi ex maleficio teneri videtur. Et alienum tenetur culpæ reus eft, quod opera nautarum hominum utenti-nor: ideo quafi ex maleficio teneri videtur.*

TErtium exemplum fequitur in §. ult. fi in navi vel cauponis vel ftabuli damnum datum fit, vel furtum factum his, qui vehebantur, aut diverfabantur in ea navi, cauponæ, five ftabulo, five diverforio, qua ex caufa quafi ex maleficio teneri videtur. Nam quia ipfe id fecerit, pœnali dubio ex maleficio teneatur, fi non ipfe fecerit, fed fervi ejus furtum, quorum opera in navi, cauponæ, vel ftabulo exercebatur, quorum cafum præftare debet, non verborum, non hofpitium, quos ipfe non elegit, fed incidentes in ipfum? Si, inquam, non ipfe fecerit, fed fervi ejus furtum fecerint, quorum opera uterebatur, tenetur actione in factum pretoria quafi ex maleficio, aliquatenus culpæ nomine, quia ejus opera malorum hominum utitur. Si fervus fuus id fecerit in navi, vel cauponis, vel ftabuli, fi fervus fuus damnum dederit vel furtum fecerit, fi furtum fecerit, fuo nomine (ut dixi) tenetur in factum actione pretoria, quafi ex maleficio: nomine autem ejus cujus fervi, tenetur noxali actione, quod fervus ejus damnum dederit, furtum fecerit vel furtum fecerit, *l. ult. §. fervorum, noxæ, caup. ftab.* Et ita (quod notandum) cum fervus cauponularii ejus, qui inhabitat cauponulam, aliquid furati aut damnificandi, cujus cafus periculofus eft: vel cum is fervus alicui quid effudit, aut evomuit damnum dedit, quia cum ipfo fervo agi non poteft, (cum fervo nulla eft actio) agitur cum domino noxali actione, fed fervi nomine, quia fervus noxam nocuit & potendi, aut fufpendendo, aut effundendo, quod ponere, aut fufpendere non licet. Ex hoc conftruatur verbis edicti, *l. 1. in princ. & l. 8. pen. §. penult. de his qui dejecerint.* Dejicit quæ dominus tenetur noxali actione fervi nomine ex noxa ferui, quæ noxa ferui, ex maleficio ferui, ex eo quafi ex noxa filiifam. ut in §. *pen. fup.* quia cum filiofam. agi poteft, cum ferro agi non poteft. Servum autem hoc loco, Plautus in *Trinumo*, Act 6. Scena 2. habitator fuerit, fi feorfum a domino habitaverit in cauponula quodam, & alio dejecerit vel effuderit, tunc idem dominus tenetur noxali actione, in filiofam. In filiofam. non teneri patrem noxali actione: in fervo, non teneri dominum noxali actione, quia nulla eft ferui noxa, qui habitat in cauponula, non tenetur dejecti ipfe vel effudit. Sed tamen ex hac caufa fervus extra ordinem coercendus eft, quod in fuam habitationem receperit homines incautos & improvidos, quorum cafu pranfuadi damnum illatum eft, *l. 1. §. cum ferus, de his qui dejecerint vel effud.*

Ad L. VI. In omnibus temporalibus *actionibus, nifi nonfit fumma tres dies completur, non fimi obligationem.*

QUia, inquit, de actionibus: ergo etiam in pretorio vel edititiis, vel civilibus actionibus, quæ certo tempore

A non poft illud tempus: nam & civiles quidam actiones certo tempore finuntur, ut actiones inofficiofi teftamenti, quæ quinquennio finitur, *l. 2. C. in quib. caus. in integr. reftitu. non eft neceff. l. ult. C. de inoff. teftam.* Prætorix autem & editiles fere omnes certo tempore perenet lapfum debitum vel edictis, in his autem actionibus (ut cæpit dicere) tempus non lege definiti novifiimus dies obligationem (ita ut ex eo agi non poffit) finit, non quidem ftatim atque cæpit effe novifimus dies, (id poteft non impleri forte, quia eft fortuitus) fed tunc lege definitus. Nam & in diem certum, quo fcilicet ea pecunia debita petitur aut folvatur, fi conferatur obligatio, non ftatim ex eo agi poteft, atque dies venit, fed cum præterierit, *l. omnes, fuffic. de verb. ob.* Ita & in diem incertum, ut cum mortem fe conftituta obligationis efficacia ad agendum, quod fcilicet quo ex eo vel ftatur ex eo, vel inchoatur adhuc totus præterierit, dies tempus vitæ debitoris obligationis, neque ftatim obligationem vel actionem: dies cæptus non habetur pro completo. Itaque licet obligatione collata in diem, quo fcii ex ea agitur, non ftatim atque is dies cæpit, agi poteft, antequam completus fit: ita ex diverfo jure civili, vel jure pretorio ad diem certum, verbi gratia, ufque ad initium præfcriptio obligationi, eius anni fuperiore die ex ea obligatione agi non poteft, quia finem non accepit obligationis, quem tamen is dies præterierit: Finitur autem obligatio eo die completo ipfo jure, quia tempus lege definitum eft: ut ipfa jure dominium amittatur tempore, quod impletum eft ufucapionem legibus definito. Aliud eft diem finiri lege, aliud finiri ex conventione contemtionibus: Nam ex conventione contrahentium, quæ fit per ftipulationem, eft, ut debetur aliquid usque ad Calend. Septem. fateor ipfo jure non pafi obligationem, fed per exceptionem doli vel pacti, *l. ab eo tempus, ad §. plane, ff. de tranf.* Neratium quod dixit, in his caufis diem cæptum non haberi pro completo, quia non eft ex his caufis quibus habetur pro completo: Ut enee pubes effe dicitur, qui attigit novifimum diem anni decimiquinti, licet eum non complerit annum: ut fcilicet ex eo die teftamentum fieri poffit, ne tum libere, tamen modicum, quod fupereft, horarum fpatium completo anno decimo quinto eum annum a teftimenti factione non eripit, *l. qui annis, ff. qui teftamenta fac. poff.* Item non inteliigitur effe minor xx. annis, qui attigit novifimum diem anni vigefimi, licet eum non complererit, videlicet cum agitur de maiorennio ferva, quem a minore ad annos lex Æliæ Sentia vetat manumitti, alio modo quam vindicta, apud conciliu caufa approbare. Sed fi jam agat poftremum diem anni vigefimi, licet eum non complererit, quoniam modo fervum fuum dicit manumittere poteft, nec dubitatio modici temporis irritam facere manumiffionem *l. de minoribus, ff. de minor. & V. D.* Et fimili modo bonæ fidei poffeffor ufucapionem dominii non acquirit, qui agis poftremum diem temporis ad ufucapionem requifiti, quamvis tempus ufucapionis non fit, *l. ea ufucapt. & l. fcr. de ufucap.* Idque ita fervari ait *l. penult. §. penult. de decret. & temp. præfcript.* in odium, ut ait, poffeffionis malæ fidei, quæ pauciffimum, ne dicam tantum, qui ea peffum ere facile patiuntur, *l. ult. in fin. C. de annal. except.* Itaque in rem actio, quæ dominio competit, ut ufucapione, ita & tempore, quod bonæ fidei poffeffor attigit poftremum diem temporis conficiuti ad implendum ufucapionem: Actio autem in perfonam, de qua agitur in hac lege, & quæ conftituit ex obligatione competit, fi fuerit temporalis, non permittur ftatim atque dies poffeffionis venit, fed tunc demum cum præterit. Et ratio differentiæ fumme notanda eft, quia actionem in rem primi, non tam tempus quam ufus poffeffionis bona fidei. Actionem in perfonam nullus eft, qui perimat, ufus debitoris. Debitor enim nulla re, nullove jure utitur interim, dum non impellitur aut convenitur. Et tempus igitur folum quod lex finivit, actionem in perfonam perimit, at-

que ideo nullo cum tempore concurrente sibi, nulla- A re, & effe *temporaneum* five extenſivum: illud *Voluero*, momento uno conſtare, id eſt, poſſe esse, qui dixit *Ita- lem*, ſubinde aliud velle: cum vero, qui dixit *Voluero*, non nisi ſemel poſſe velle, quod ſemel voluerit, pe- tita mutare non poſſe. Et hoc diſtinctio inter hos duo verbis proceſſit non tantum, ſi res duntaxat, quæ in obli- gatione eſſet, collata ſit in voluntate promiſſoris, non obligatio ipſa, veluti Stichum aut Pamphilum, *quem volam*, vel *quem voluero* tibi dare: aut quando, vel utrum ne: quæ eſt ſpecies dictæ legis 112. Sed hæc diſtinctio rectum procedit, cum obligatio ipſa, cum obligationis ipſius ſtatus omnis cognetur in voluntatem promiſſoris. Nam ſi dixerit, *Si volaire* (ut in hac lege proponitur non ubi ex re, non rerum ordine, ſi voluero) ſi inquam, dixerit, ſi volam, ita demum inutilis ſtipulatio eſt, B nec heredem promiſſoris tenet, ſi interquam conſtitu- rit de velle, ut deceſſerit, quia conditio in ejus per- ſona nunquam exierit, neque poſſ mortem ejus ullo mo- do exiſtere poteſt. At ſi dare voluerit prius, quam vi- ri deceſſerit, utilis eſt ſtipulatio, quia conditio exitit, & heres ejus tenetur, quod evidenter proponitur in hac l. Quod ſi dixerit, *ſi volaero*, & noluerit femel, ut ple- rumque ille mos noſter non vult, etiamſi poſſet mori ante- quam moritur, non convalebit ſtipulatio, idque ex ſu- dicto inter omnes, ut aut *l. cum ſtipulatio ad. mil. ſcr. fin.* aut *l. ſi ita ſtipulatus* ſit proponitur in hac l. *dotis*, *ſi ſolvero*, *Si ſolvero*. Nam eſt utraque ſtipulatio, five pro- miſſio ſit inutilis, hoc tantum interest, quod illa, ſi *Volaero*, ita demum eſt inutilis, ſi ſe mortuum conſtitue- rit velle promiſſor, moritur: hæc, *Si ſolvero*, omni- modo eſt inutilis, nec convalelcere poteſt. Et nonna- dum erit, qui malitioſe interpretetur, ſi dixerit *Volaero*, *cum volaero*, an, *ſi volaero*, cum ſi dixerit, *ſi volaero*, omnimodo inutilis eſt ſtipulatio, ut dixi, ſi dixit, cum *Volaero*, ſed ſi dixerit *Si volaero*, ſi dixerit *Si ſtipu- latus*, ſi antequam conſtituerit ſe velle, moriatur. Et ra- tio diſcrimnis hæc eſt, quia hoc ſermone, *cum volaero*, propria mente ſignificavit, & per mentem ſuam, ſed evi- denter tacita conditio, *ſi volaero*: illo tamen ſermone ex- preſſo, *ſi volaero*, palam conditio ſignificatur, & per con- ſequentem tempus, *cum volaero*, quod dixi *legitur*, ſed & in re frequentiſſimum eſt, ut quæ palam expreſſa proferat mentis fuæ tacita, aut verbis adumbrata, proferat ma- nifeſta hoc loco, *de l. 3. §. 5.* Confirmo expreſſe, ſi ita ob- gationem ipſam conſert in arbitrium promiſſoris, veluti D *Si volaero*, non veluti *Si ſtipulatoris*. Cum vero ſti- cit, non expreſſe, velut, *Cum volaero*, quæ verbi tem- pus exprimunt, non conditionem, ſed tempus tacite fe- quitur conditio.) Quodeſto, inquam, illa tacita, quæ ineſt, non omnimodo vitiat ſtipulationem, quandoqui- dem & ante mortem promiſſor conſtituerit ſe velle, cum heredis eius ex ſtipulatione agi poteſt.

Ad L. IX. Filiiſamiliæ ſuo nomine *nullum actionem habet, niſi emancipatus ſit: quæ ne eius, & dapatris, & cæ- terorum, ut Julianus putat.*

E Regulariter filiiſam. extra cauſam caſtrenſis, vel ſi quaſi caſtrenſis peculii ſuo nomine nullam actio- nem habet, alieno nomine habere poteſt, ut ſi procura- tor ſit filiiſamilias, *l. 1. §. 1. ff. de procurat.* vel tutor, vel etiam ſi ultro ſine mandato, ut poteſt, litem, quæ pertinet ad patrem, agendam ſuſcipiat, *l. fil. ff. de pecu- lio*, *de procurat.* vel ſi hereditatem, & quæ pupilli nomi- ne, *l. ſi filiiſamilias. de tut.* Deniique alieno nomine agere poteſt: ſuo nomine filiiſam. reſte agere non poteſt, quia actionem, ſi quas adquirit, ſtatim adquirit pa- tri: Patri ergo hæc competunt, non filio. Et actionis verbo hac in re etiam interdictum continetur. Verum ab hac regula excipiuntur hoc loco quatuor actiones, quibus etiam filiiſamilias ſuo nomine experiri poteſt, conſequen- ter procuratorem dare ad agendum: omnibus enim F qui ſuo nomine actionem habent, & ſtanti procurato- ris facultas eſt, *l. 1. fin. ff. de procurat.* & *l. 2. §. 1. ff. ſi ſervitus vindicetur.* Prima actio,

337 In Tit. VII. De obl. & act. Lib. XLIV. Digeſt. 338

quæ hoc loco proponitur, eſt actio iniuriarum, ſi filiiſa- lum. vel filio ejus injuria facta ſit, & patri ejus abſit, vel mente captus ſit, nec ſit ullus, qui patris nomine exer- ceri velit. Hæc enim actio filiiſam. quoſi puriſam. con- ſtituit, cauſa cognita prætor permittit agere iniuriarum, & ulciſci injuriam ſibi, vel filio ſuo illatam, ne malitio- ſum impunitum maneat, ne dum exiſtimatur puerilia, aut damnum patris, ſubſtantiæ, aut laborem te in qui iniuriarum esse eſt. *Et inquit Cuiac. ad l. 13. perſona, de pact. & l. 2. de pœnitent. & l. fil. ff. de iniur. §. qui pœnæ, & fin. fundamenti.* Eſt enim utraque ex his 2. diſputationum Ulpiani. Et illa l. *cum filiiſamilias. ſpectulant* loquitur de actione credite pecuniæ, ut abſente patre filiiſam. competat ſuo nomine. Ac l. 13. *hoc tit.* eſt hujus quo- que actionis fundamentum. Ex generalis deſinitione ſu- pra data eſt neceſſitas ſpecialiter pluribus actionibus, quibus ſuo nomine reſte agit, ut ſcilicet generas- liter in fallum actiones. de deliet & extraordinariis, non diretlas, non ordinarias etiam filiiſamil. ſuo nomine exercere poſſunt, abſente ſcil. patre, vel deficiente: men- te. Exemplum autem dandum eſt publicarum ex omni cauſa actionum, cum ſit dubium ex prætoris edicto de iniuriis, ut poſſit, etc. etiſi neque patrias ſit procurator, neque exiſtat procurator quiſpiam, qui eo nomine eo edicto, filiiſam. iuniarum datur tamen utilis actio, nempe cauſa cognita, quatenus tribunali, ut eſt reſpondum in edicto: directi datur de plano, ſine cauſe cognitione. Cauſiquem eſt & ex aliis cauſis non dari filiiſamil. ni- ſi utilis actio, quatenus tribunali, & decreto interpoſito. Omnis actionalis, quæ datur, eſt directalis, non legiti- ma, ut eſt *l. 1. §. 1. hoc tit.* Illa enim in re in cauſa cognitione verſatur, quam longe poter abſit, id quam proprie per- tinet exercitio actuum filiiſam. quidtitium, & quan- do ſuo nomine agere poſſit. Si prætera mutuati filiiſam. fuerit, & admodum inutilis ſit, qui non ſufficit ad red cauſa, ad administrationem. ac per hoc non ad obli- gationem ex mutuo, quæ excendit abſentis patrimonium, quam in administrationem ſervat. *l. 6. fol fenoris, §. quod autem.* Glossa ad l. 13. tota circumſcribenda eſt.

Ad L.X. Naturales obligationes *non ex ſola ſolutionem*, & *ſola pecunia nomine temporis ; verum etiam ex ſi- dotis*, & *pignoris esse poſſe.*

DO Mnes obligationes aut naturales ſunt, aut civi- les, quæ ſunt civiles, ſunt & naturales, ut contra- ctus emptionis vendicionis contrahitur civilis obligatio civilis & naturalis, ſimul & ſemel ingreditur, *l. 1. §. 1. de pactis, & pact.* Civiles igitur quæ ſunt, ſunt & natura- les: at quæ ſunt naturales, non continuo ſunt civiles. Civilium effectus hic eſt, ut parte in petitione, quam naturalis tamen ideo eſſe dicitur non eſt, ſed hic ſolum, ut ſolutum ex eamen cauſa repeti non poſſit, *l. ſi ita ſtipu- latus. de verb. oblig.* & *l. 1. §. 1. de condict. ſine cauſa.* Ita *Fab. l. 1. ſol. de rebus credit. & l. 1. §. 1. quando dies leg. ced.* Hac autem ſententia Cuiacio legis partibus tam addi- gationes naturales, quæ pure civili ſubſtantur à quæ ſimul & civiles ſunt, quam ad naturales obligationes naturales ſunt, quæ ſolutionem vincula ſubſtantur, non pure civili, veluti inter patrem & filiiſamil. vel inter fratres, qui in eadem poteſtate ſunt. Et ſane naturales obligationes non ex ſola pecunia ſolutione, ſed & ex ſi- dotis, & pignoris ſunt, ut ſi dos ſolvatur, & pignus re- ſtituatur, ſi ſolutum repetere non poſſit. Quæ ſententia ſi ſtare poſſit, ſi ſolutum ſit, & ſi pignus reſtitutum

fi. de fideiuſſor. eandem ſententiam ex Iuliano, cujus auctoritate plurimum utitur, uſurpavit in hac l. quæ eſt ex conſ. libro. Et mens huius ſententiæ, ut eam explicem ſolidius, hæc eſt: naturales obligationes eſſe non ex tantum, quæ actionem pariunt, id eſt, quæ jure civili ſubſiſtunt, verum etiam ex, quæ actionem non pariunt, & hanc tantum effectum habent, ut earum nomine, ſoluta pecunia, quaſi indebiti condictio non poſſit, id eſt, quæ ſolo iure gentium ſuſtineantur, non jure civili: nam & ſi neceſſitate ſolvendi non adſtringant, ſuſtamque actionem pariunt, tamen ſolutum repetere non poſſunt. ait in *d. ſ. fideiuſſ.* obligationes dicuntur, & debitores, qui eis ſunt obſtricti, & qui ab iis pecuniam recipiunt, debitum ſibi neceſſitate, & in his Iuliani ſententia eſt. Male Accurſ. totam hanc legem accipit de obligatione naturali tantum, quaſi aliquo caſu ex natura actio, quod nunquam evenit, ex obligatione naturali oriatur ex natura ſua ſine petitio. Nam eſt quæ ex donatione nudo conſenſu perfecta naſcitur actio (debuit dicere, nudo conſenſu, non nudo pacto, quemadmodum hic loquitur interreſt, & donatio hodie perficitur nudo conſenſu ſicut emptio: non nudo pacto, nemo diuerit emptionem perfici nudo pacto, ergo nec donationem) quæ, inquam, ex donatione nudo conſenſu perfecta naſcitur actio conſtituenda luſtinianæ, & naturali & civili obligatione naſcitur, hoc eſt, ex donatione ſine exceptione vendentione, cui etiam ex comparatur, *Inſtit. de donat. §. ſita autem.* Itemque ex contractu (quod poſtuiſſet adjicere Accurſ.) non perfecto, ſed imperfecto: cum pupillo ſine tutoris auctoritate, & ſoluptetur pupillus ſtibi ſit, que naſcitur actio ex Conſtitutione Dioclet. *C. de pupillar. de auct. tut. l. ſi pupillus, & negot. geſt.* proculdubio ex naturali & civili obligatione naſcitur. Data conſtitutionibus actio item obligationem, quæ naturalis tantum erat, perficiebant: fecit: ex naturali ſola naſcuntur repetere actionem nulli.

Ad LXI. Quæcunque gerimus, *cum ex noſtro contractu originem trahunt, noſtri ex noſtra perſona obligationis initium ſuſtinuerunt, ineunt aliam noſtram efficaciam. Et ideo neque ſtipulari, neque emere, vendere, contrahere, ut alter ſua nomine rele agat, poſſumus.*

DEfinitio, quæ in hac l. propoſuit, ceriſſima & elegantiſſima eſt. *Quæcunque*, inquit, *gerimus, cum ex noſtro contractu originem trahunt*, id eſt, cum nos ipſi noſtrum cum contrahimus, *noſtri ex noſtra obligationis initium ſumunt, ineunt noſtrum aliam efficaciam*, id eſt, nihil agit proprius, qui author eſt contrahendi, & de ſua perſona, *ut ſuam culpam*, id eſt, negligentiam nomine: & id agat, ut alii adquiratur non ſibi, nihil agit: denique inutilem eſſe contractum, in quo id agitur, ut alius, qui nihil ad eum pertinet, ex pacto, qui emptum aut conductum rogat, ve qui ſtipulatur, obligatio adquiratur, fed alteri cuidam extraneo, ut ſi quis a Cajo ſtipuletur Titio, qui ſibi extraneus eſt, promittendari. Extraneus eſt, quem neque ſtipulator habet in poteſtate ſua, vel cujus in poteſtate ſtipulator ipſe non eſt. Nam ſi Titius (verbi gratia) Cajo a me ſtipulatori, ipſe ſibi ſtipulatur qui ſtipulatus eſt Titio, dibi que adquirit obligationem, *l. duumvir. vii. ſeq. quæcunque* ex eadem ſibi. Prudi: vel ſi ipſe Titius ſtipulatus eſt mihi, ut Titio adquiratur obligationem. At ſi Titius extraneus ſit, Titio ſtipulando neque ſibi, neque extraneo Titio adquiſit: & ratio manifeſta eſt, quia tertium tenet, *l. inter, §. ult. de pact. dotal. l. debitor, §. ult. ad Trebellian.* Idcirco qui ſtipulatur mero ſuo dari, nihil agit: haverunt ſunt obligationes, ut unuſquiſque ſibi acquirat quod ſua intereſt: certum ut alteri extraneo detur, nihil refert, *l. ſtipulatio ſic, §. ult. eo. ſeq.* Et ſibi quidem ſtipulatur, neque ſibi adquirit obligationem, qui id non agit, neque ſua quisquam intereſt, neque alteri, quia per liberam perſonam, etiamſi procurator aut nuncius, alteri adquiri obligatio non poſ-

Nam & cur non teneare here ex delictis, vel quaſi ex delictis defunctis ante litem conteſtatam? (poſt litem enim conteſtatam tenetur) nempe quia actiones penales, quæ ex delictorum, vel quaſi delictorum cauſa dantur, quatenus ſunt penales (poſſunt enim & mixtæ eſſe, non in totum penales) non perſequuntur eum, qui abeſt abſens, ſed certa rem, *l. actium*, quam ad heredem inoccentem defcendere inquum eſt. *l. per. de oper. non nost. l. Lucius, §. ſed. ſi ingenuus. de noxal. act. non enim eſt æquum, penas* Igitur, quatenus abſeri non abeſt aut patrimonio adſtris, ad here quod petitur ob dolum defuncti ante litem conteſtatam, neque ex delicto, vel quaſi ex delicto, neque ex contractu, vel quaſi ex contractu, ulla in heredem competit actio, quæ definitio ſumme omnia eſt. Exceptæ enim ſunt enumeratæ hic tantum contractus bonæ fidei, ex quibus dicit, ob dolum defuncti heredem teneri in ſolidum. Nam ex contractibus ſtricti iuris ob dolum defuncti heres in tantum tenetur quod ad eum pervenit, non in ſolidum, *l. quæſtum, §. vlt. de precar.* nihil controhuit inita præſtatio dolo, aut aliquatenus aut *l. hæ pure, §. ſi quis rogatus, fin. Ut i. de fideicom. libert.* ſi cluſula dolo malo, nempe hæc, *dolum malum abeſſe & abeſſe oportere ejus, (& de eo ita in teſtamento interpretor: dolum malum abeſſe, & abeſſe oportere abeſſe)* hoc eſt, *ne præſtes, ſi dolo fit.* ſed cluſulam adjecta contractui ſtricti iuris pro præſtandum heres non tenetur ex bonæ fidei, ſed ſtricti iuris, ut ex eo heres in ſolidum teneatur, etiamſi nihil ad eum pervenerit. Ad hanc quæſtionem pertinet *l. ex conſtitutione, vii. ſeq. quam*, & quæſtionem reſervido, quæ pertinent ad hunc ipſum quæſtionem.

Lex in ſolidum 13. eſt expoſitio ſup. hoc tit. in l. 9.

Ad LXIV. Scrvi ex delictis *quidem obligantur, & ſimul manumittente, obligati remanent. Sed manumiſſo ex delictis agere, & obligari. Denique ſi ſervus, qui mihi mutuam pecuniam dederat, manumiſſo fuerit, libero.*

EX hac lege intelligimus aliam eſſe differentiam inter ſervi obligationes, quæ ex delictis, vel quaſi ex delictis, & obligationes, quæ ex contractibus, vel quaſi ex contractibus venerunt. Servi ex delictis obligantur exitu & civili & naturali. Exitu naturali, manumiſſi obligari permanent, quia jure regulam juris, *nemo capit ſuperiorem*. & cum manumiſſis agi poteſt ex cauſa, non jam ex dominio poſt manumiſſionem, ſed ex cauſa, quæ fuit ex, qui obliquerant, qui noxam exequeo nocuerunt, quandiu tunc in poteſtate domini, civili actione agi non poteſt: quæ non eſt in poteſtate domini, id agi poteſt ex delicto ſervi cum dominio noxali aliture, ut vel præſtet alimationem domini, vel ſervum dedat in noxam. Ex contractibus ſervi manumiſſi naturaliter obligantur, & obligant: quia natura omnes homines æquales iunt. Jus civile ſolum dicemus liberos a ſervis, manumiſſos vero ſervos. Igitur manumiſſi ſervi naturaliter obligantur, non etiam civiliter, ut in *l. 49. inſt. hoc tit.* Et qui ſolvit manumiſſo, a quibus fuit cum eſſent in ſervitute mutuum pecuniam accepit, liberatur. Quod ideo dicit Ulpianus hoc loco ut intelligamus ſolvi repetirinum non eſſe. Nam hoc eſt perpetuum in jure, ſolvi ſolvent: liberatio contingit, non poſſe dari condictionem indebiti, ubi non contingit, ibi tum demum dari. Qui autem debet ſervo creditori pecuniam, quoniam ſervus aliud ex alio contractu, cum id, manumiſſo ſuerit, liberatur & ſervo & a domino. Ergo ſolvi condictionem non habet: Servo tenebatur naturaliter tantum, dominio civiliter, *l. nec ſervus, de pecul.* In ſervilem perſonam cadit obligatio naturalis, non civilis, ſed qui civilis in eam cadere non poteſt, domini ſit propria. & vicillim cum ſervus obligatur aliteri ex contractu, obligatur naturaliter tantum, dominus ejus civiliter, id eſt, prætoria actione de peculio, vel de in rem verſo, vel quod ſuſſa. Nam & jus prætorium pars eſt juris civilis. Exceptende ſunt ſemper caſus quatuor, ex quibus

Ad LXV. Qui cum herede egit, *exceptivo formatvo eſt*: Ac ſinon in ea cauſa ſubula teſtamenti ſint, ut contra ea non magiſtratus poſſit. Exceptio enumeratio hic *Exceptio tantum poſſeſſionem conſequitur, non in jus: poſſeſſori ter-dicere, reſtituas ſibi aliquam actionem ad ſcriptos heredem. Non exceptio tantum adquirit poſſeſſionem vel ad ſcriptos heredem, ſed ut per quodammodo debitor non eſt.*

Species ſegis hæc eſt: Quidam in teſtamento extraneum heredem ſibi ſcripſit, & filium emancipatum ſilentio preterit: Poteſt filius emancipatus ob vitium preteritionis, quod eſt in teſtamento, id redicere pretoria bonorum poſſeſſionem contra tabulas, quam tamen petat, quamvis petere & agnoſcere, creditor hereditarius egit cum heredi ſcripto, ibi dicere poſſeſſionem, ne actio eſt (ut an) hoc exceptione, hæc formula exceptionis, *ſi ſe non in ea re eſſet*, ut ſi quid intermoveat ubi non ſolum legitime exceptionis, ſed re judicata ſecundum veam, ſi qui exceptionem oppoſuit. Res igitur fuit judicata contra creditorem, admiſſa & approbata exceptione modis ſcripti. Queritur, an poſſet filio emancipato omittente bonorum poſſeſſionem contra tabulas, id eſt, non admittente bonorum poſſeſſionem, competere actio eamcipato tempore exclaſo, an demuo eadem actione creditor experiri poſſit adhibita heredem ſcripium ſine actu exceptionis, ut ſolvat? Et reſpondit Iulianus hoc loco, ex cauſa creditori reſtituendum eſſe actionem, nec ea ex repelli eum debere ex judicata exceptione. Quod ſcris indicat eadem Iuliani ſententia *exemplarium* ex Ulpiano repetita, *l. 2. de exerpt. rei judic.* in qua tamen quæſtione, ut puto, non ſatis recte, ut cum herede agat. In hac autem ait, reſtitui actionem creditori, quamvis iudem poteſt: non reſtituta actione, reſtituitur & creditori poſſeſſio contra tabulas, quarum, & dominus non directa: omnis actio reſtituenda eſt utilis. Reſtituitur autem hæc actio, quia, inquit, quamdiu bonorum poſſeſſio contra tabulas filio emancipato data eſt, poſſidari autem poterit intra annum duntaxat, *l. 1. §. ſcripto, de ſcripto. ſcio.* heres ſcripius quamdiumdo debitor non eſt, hoc eſt, quamdiu a filio petit poteſt bonorum poſſeſſio contra tabulas, heres obligatus non videtur creditori hereditario, licet adierit hereditatem, quoniam ſi exceptione tuetur heres, *l. ut i. ſed obligatur. de excep. rei judic.* Cæterum, ubi ſe exceptione illa amplius tueri non poteſt, ut puta filio omittente bonorum poſſeſſionem, tum heres obligatus videtur creditori hereditario, atque ita in propoſito caſu evenit, quod & alio loco evenire dicitur, *l. 3. §. pen. de lib. leg.* cum enim ad iterum agit eadem actione eadem de re, non repellitur exceptione rei iudicatæ. Eſt autem exceptio, de qua hic agitur, exceptio temporalis, quoniam ſi ego, ut petam judicium ſtat contumaviali judicio, quod eſt judicium inuxime authoritatis, *l. 1. in fi. de pœn. temer. l. ult.* ut ſtat peremptorium petitionis hereditatis, hoc eſt contumaviali judicio, ne ſtat prajudicium filio petituro hereditatem, admiſſa fore bonorum poſſeſſione contra tabulas. Et hoc fane exceptione hoc jure creditor excluditur, qui agit cum herede ſcripto intra tempus petendæ bonorum poſſeſſionis, excepto uno tantum caſu: ſi unetus ſit, ne ites actionis, quæ forte temporalis eſt, præſcribatur, *l. ult. ad Trebell.* Hodie ex conſtitutione Iuſtinianei nullus caſus exiſtit, quo creditor, qui agit cum

reſtituendi non eſt, *l. ſtipul. §. maurus, ad leg. Cornel. de fal.*

possessor, aut petitore hereditatis summoveatur hac exceptione. *Si. de Ed. de pact. hered.* ad quam dicta ratio videtur *l. 4. §. 3. supr. si cui plus quam per leg. Falcid.* Formula autem exceptionis huius, incipit hoc loco ab his verbis: *Si non ea causa*, &c. Ceterum Basilica, quæ habent *εἰκὸς τὸ μὴ*, videntur legisse, *at si non*, ut in *l. si in 9. §. ult. ff. l. si quis eum 24. de excep. rei jud.* Sed non male etiam, *et si non*. Nam ubi damnosus continuò non statuere fabiani amoliendive fobendæ exceptionis: verbi gratia: *si paret eum dare oportere, ac si eum ex causa fideicommissi solvisse fisci, ut supra eod. Cic. de Ed. de pact. hered.* Item *l. 2. §. ult. de cond. insti.* in ipfa actione exceptione tuendum est rem, *C. ult. C. ex quib. caus. major.* adhonem dari cum exceptionis obiecta. *l. 6. l. item quia, §. pen. ff. de pact.* Item, stipulationis duntaxi infecti, quam coactus haberi in hac actionis, inferi exceptionem petitionis. Consuetudo ad Heren. *Privatus. B affirmabat*, inquit, *praetore exceptionem adhuncur.*

Ad l. XVI. Qui à fervo hereditatis *nomine pecuniam accepit, & fundum, vel libertatem pignoris causa se tradidisse, precario rogavit: praetorio ipsi dari. Nam servus hereditarius fecit per traditionem accipiendo, proprietatem hereditati adquirit, ipse precario detinendo, fecit, ne res alienæ pignori. Mela. Nam & si commodavit, vel despositi rem peculiarem, commodati ipse depositi actionem hereditati adquirit. Hæc ita, si proprietas negotium contrahatur eft. Nam ex hac causa etiam possessio adquisita intelligi debet.*

HAec lex eft de fervo hereditario. Servus hereditarius dicitur semper ante adtam hereditatem: nam poft adtam hereditatem, hereditarius hereditarium fervum eft. Queritur autem in hac lege, fi fervus hereditarius mutuam pecuniam mihi dederit, & nem hereditatis ignori decesperit, quam ego bona fide poffedebam, & ufucapere coepiffem, deinde eam rem ipfam mihi precario dederit utendam, an hoc ufucapionem impleri, patitur. Interrogo nos ita, fi fervus hereditarius rei fuæ fervo hereditario pignoris causa, quia debitor ex traditu ignori, non debuit eam poffidere, imo quantum ad ufucapionem attinet, ipfum non poffidere per creditorem, cui pignori data eft, *l. qui pignoris, de adquir. poffeff.* qui eft ex eodem libro Jul. ex quo eft & hæc *l. ult. l. 3. pr. ff. servum pignori dat. l. 1. §. ult. ff. l. fin. nomine, de ufurpat. & ufucap.* Et hoc, fi creditor, qui eam rem pignori accepit, non fuerit dominus ejus rei, ut fervum quoque hereditarium confiat non effe dominum rei hereditariæ. Nam fi creditor ejus rei, quam pignori accepit, dominus fuerit, pignus non conffitit, & ideo debitor ejus poffeffionem illius rei creditori, eodemque modo dominus, ejus rei poffeffionem non retinet per creditorem. Proinde defipit eam poffidere: ergo & ufucapere, *l. non folum. §. fi rem suam. l. fi rem alienam, de pignorat. act.* Ufucapio poffeffionis continuatione exigit. At in fpecie propofita, quia mihi fervus hereditarius eandem rem, quam pignori acceperat, precario dedit, eft; pignoris datione non defiertm eam poffidere, tamen precarii rogatione, & acceptione dedi eam poffidere & ufucapere. Eam corpi percipiendo poffidere, & ideo eam ufucapere non poffum, quia non civiliter eam rem poffideo, quafi meam animo domini, fed ut alteram, non ut ante precarii rogationem, fed incipio eam naturaliter poffidere, naturaliter tantum, quafi non meam, fed ut meæ precariæ rogationis poffidere, *l. qui rem fuam, Depof.* quæ eft ex eodem libro Julian. Demique eam debino poffidere ex priori causa, & incipio poffidere precario, *l. usufructuario, de prec.* quæ eft etiam ex eodem libro Juliani, & ita ut facio conjungendæ funt hæ ll. eam hac. I. noftra, *l. usufructuario, & C. Inde. de precar. l. qui eum pro. locavit, pro empt.* Et confequuntur deinde eam rem ufucapere, quia ufucapio civilem & continuam poffeffionem exigit. Ex his fequitur, fervum hereditarium precario dando rem hereditariam ei, qui eam poffidebat civiliter & ufucapiebat, licet eam ibi pignoris causa tradidiffet, efficere, ne ejus rei ufucapio A ab eo peragi & impleri poffit. Quæ fpecies acquifitionis, eft interpellare & interrumpere ufucapionem rei hereditariæ. Et hoc igitur commendam fervus hereditarius precario dando hereditati acquirit quafi dominus, quia hereditas jacens, id eft, nondum adita, dominii, id eft dominii locum obtinet. & habetur pro domino. *l. non minus, de heredit. infitor.* Quæ ratione etiam (ut hoc loco declaravi) fi quid ab alio fervus hereditarius gratio negotiorum percipiat per traditionem accepta justa causa adquirendi dominii, dominium ejus rei hereditatis quafi dominus adquirit, ac per hoc etiam heredi poffeffionem adimere, *l. in re. §. ult. & l. ffg. de adquir. rer. dom.* quod præcipue eum quid adquiritur, vel dominii, vel poffeffionis, vel poffeffio. Per fervum hereditarium hereditati jacenti dominium adquiritur, ut ante dixi. Adquiritur etiam per eum hereditati obligatio, & non tantum per eum contrahitur, vel defenditur, vel depofitur, *l. 1. §. item ffi fervus, depof. l. cum hereditas, C. eod.* Imo & per eum poffeffio etiam hereditati adquiritur tunquam domino, fi ex causa peculiari ei alicujus poffeffionem adquifierit, quia eft poffeffionem fi quid eft maxime notandum, quia dilutè argumentum quod dixi) quæ, inquam, eft poffeffionem, quæ rei fidei & animi, nec fine corpore igitur, quod fit præditum animo & faciendi fcuitatæ, à quo poffeffio poffidetur, exiftere poteft, nobis hæc tenditus lentes, quæ incorpores eft, nempe jus, quod intellectu percipitur, non fenfu: neque enim tangi aut cerni hereditas poteft, id eft, jus fucceffionis: ideo hereditas, ut ante dixi incorpores, non poteft habere poffeffionem, quæ corpe D delitur, quod facit, quodque animo apprehendit poffeffionem. Quæ pars eft corpore. Hoc, inquam, eft ita fit, tahen ex causa peculiari hereditati per fervum hereditarium adquiri poffeffio potest: quia ex hujufmodi causa, ratio eft dicendiffima, in hereditate poffeffione, neque fcitum, neque animus dominii, aut fcientis requiritur. Ita in caufa peculiaribus jure fingulari receptum eft, *l. 1. §. ff. commodatum, l. porro, §. qualitates, de adquir. poffeff. l. ffg. §. nondum, l. fi compteat, de ufucapion. l. pen. de donat. inter virum, &c.* Poffe autem in fpecie hanc E hereditati quæftum hac causa peculiaribus etiam præftatur occafio ufucapiendi. Et hæc eft fententia hujus legis, cujus interpretationi ea conffitit, quod heredis domini vicem fuffinet, quæ ratio erat in etiam, quæ diximus, efficit, ut per fervum hereditarium heredibus, vel res hereditaria hereditatis fuæ, vel hereditati adquiri non magis poffit, quam per fervum meum res mea, aut eqoinet mihi: hoc eft ratio *legis per hereditarium, de adquirer. rer. dom.* Poffit autem in fpecie hujus legis, quod & Glofa poffit refte, nec rem hereditariam fervo hereditario pignoris causa traddidiffe, pure fuffinet, nempe, cumque hereditatium, quia fi fervus hereditarius precario dando, id efficit, quod lex air, ne ufucapio poffit impleri, ne ufucapi poffit res, atque ita ibi hereditati pignoris causa quæftum præripitur, neceffe eft, eam rem hereditatium fuiffe, quam ego operam ufucapere, non alienam. Ac præterea fi fuiffet alienæ, quam ufucapere coeperam, non hereditariæ, precario dato non effet ufucapioni impedimento, ut eft proditum apter in *d. l. qui pignoris, de adquir. poffeff.* quæ eft ex eodem libro Juliani.

Ad l. XVII. Omnes debitores, *qui fpecies ex causa lucrativa debent, liberari, cum ex fpecies ex causa lucrativa eft unusquisque perveniffet.*

IN hac lege 17. ex Juliano hæc proponitur regula : Omnes debitores, qui *fpecies*, id eft, certum corpus debent ex causa lucrativa, veluti ex donatione causa liberari, cum ex fpecies, id eft, corpus ex causa lucrativa ad creditorem perveniffet, quæ aliter expreffa eft his verbis, in fi *rem alienam, Inflitut. de legat.* duas caufis lucrativas in eandem hominem & eandem rem concurrere non poffe. Causa lucrativa eft causa, ex qua re- A natura unus idemque homo eft dominus, ac fervus, fed duo homines diverfi, & fimiliter filiusfamiliæs, & patre duo homines, natura fcilicet, ut dixi : civiliter unus idemque homo. At cum de homine Regiam agitur, vel quo alio homine, cum de amicitia, naturam poffidemus, non fcitionem juris civilis. Si ergo, fi diligo fervum meum, & ille me, & ego illum, & ego, fi ex testo, fi ex non ideo, & fervum tuum. Hinc & amicitia alterius, perfonas fegregat, quas inter feipfas confundit civilis ratio quædam, quæ confundunt, videri vinculum eft poffeffus; & ideo eandem rem mihi legatam, & fuorfum fervo meo donatam me ignorante, refte hæc potest, tum meo, tum fervi mei nomine, quia naturam duo fumus, non unus, nec que homos defertur uni, intelligitur etiam deferri alteri : aut que liberalitas in unum confertur, intelligitur quoque confertur in alterum *l. 4. §. ff. ferui legatis.*

Ad L. XVIII. Si is qui Stichum *dari ftipulatus fuerat, heres exiterit ei, cui ex teftamento idem Stichus debebatur: fi ex teftamento Stichum petierit, non conjumet ftipulationem: Et contra, fi ex ftipulatu Stichum petierit, ellonem ex teftamento fibi non habebit. Quæ inito ita conffituenda ha duæ obligationes, ut altera in judicium dedutta, altera ellolionisue integra remaneat.*

IN hac lege ex oppofita fuperiorie regula oftenditur, eum, qui ex causa quidem ex causa habere lucrativam acquifitionem, eandem turfus, vel certe eadem alienationem petere, & obtinere poffe ex causa lucrativa, & e converfo: ut fi is qui Stichum fibi dari eft ftipulatus ex causa non lucrativa, ex causa legati fibi, vel ei, cui ex teftamento debebatur Stichus, is ex causa conffecutus fuerit, integra eft ei actio ex ftipulatu. Et e contra, fi prius ex ftipulatu Stichum petierit, integra eft ei legati actio (quæ eft fpecies ex *lege non quemvis*) fi rem mihi pure legatam teftamento Caii, vivo Cato heres Titii, ex ftipulatu legatus ejus legati rem fubinde petiturus, eandem rem mihi donaverit, mortuo Caio poffum eam petere ex teftamento Caii, quia non eft perfecta mihi ex causa donationis, quæ ex teftamento expedienda fuerat, eandem rem mihi poffeffor legatus, ejus rei ejusque poteft, *l. fervo locato, §. 1. de leg. 1.* & ut eft in regula fuperiori, quoque modo quifquam, quicquam effe, quod ex causa lucrativa poffeffo poteft, *l. nemo alienus, §. 1. de reg. juris.* Et ob id plaret mihi videri verbum, *Perveniffet*, quo in hac lege fimus utitur, quia *perveniffe* ad creditorem non videtur, quod ex causa ei non refte *perveniffe* dicam, quia pene dicitur, quod permanfurum eft. Hæc ideo dico, *Pro* fignificat perfectionem, *l. Verbum 160. de verbor. fignific.* Ut igitur debitor decem debet certam rem ex causa lucrativa liberetur, neceffe eft, ut ex ea illa causa aque lucrativa, ea res perfecte fuerit fub creditoris, id eft, ut perveniat ad creditorem. Refte autem fuperiori regula dicit, *eandem fpecies*, vel *eandem rem*, nempe, ad differentiam eiusdem generis: Nam idem genus, puta homo ex duabus causis lucrativis peti potest, ita Gaius, ut non idem homo præfertur ex utraque causa, puta Stichus, fed ex unâ Stichus, ex altera Pamphilus, *l. Mevius §. 1. de leg. 1.* Eadem ratione quæritur, an ex duabus causis lucrativis peti potest, *l. Titia Seja, fup. de leget. 2.* quæ Sententia ita probari non potest: quia vel quantitate eadem, vel numerum, pecunia millies præftari poffunt, *l. plane, §. 2. l. ffi fervus legatus, §. Stichum, de leg. 1.* Multum itaque in hac re differt fpecies à genere, vel quantitate. Refte etiam fuperior regula addit, vel *eandem hominem*, cui eadem res debeatur. Nam duobus, aut pluribus hominibus, vel etiam domino, & fervo eadem res debeti, & præfari poteft, pura uni res, altera affirmatio, *d. l. ffi fervus legatus, §. 1.* nec cuique eadem res creditor eft, ejus etiam fervus ejus eft creditor, nec dominum nobis adquiritur gratis fine ullo onere, aut A impendio noftro, ut legati, vel hereditatis, vel donationis causa, quæ & titulus dicitur. Causa autem non lucrativa eft, ex qua res nobis adquiritur cum onere viciffim dande rei alicujus vel pecuniæ, ut emptionis, venditionis, permutationis, & donationis in folutum, & dotis causa; quia pro re, quam emi, mihi abeft pretium, pro re, quam accepi ex permutationis causa mihi abeft alia res: pro re data in folutum, mihi abeft pecunia, quam præmuneravi: pro dote, quam accepi, mihi abeft pecunia, quam quotidie impendo in onera matrimonii. Denique causa, ex qua aliquid mihi obtigit, lucrativa eft, fi nihil mihi abeft non lucrativa, fi aliquid mihi abeft. Regula autem hæc eft. Non poffe eum ex causa lucrativa eandem rurfus eft ex causa lucrativa, vel ex causa donationis, a non poffe, inquam, eum vel adfirmationem ejus demus confequi ex alia causa lucrativa : & ideo fi rem, quam ex causa lucrativa, puta donationis ftipulatus fum, ex causa legati confecutus fuero, exftinguit ftipulationem, & promifforem liberat. *l. si rem alienam, §. fi rem, inf. de verb. oblig.* Item fi rem alienam mihi legatam (certum eft rei alieni legatum valere, *§. non folum, Inftitut. de legat.*) dominus vivo teftatore mihi donaverit, poft mortem teftatoris, neque eam ex teftamento petere poffum: quia quod mihi donatum eft, amplius meum fieri non poteft, neque affirmationem ejus, quia mihi mihi poffum eam abeft, id eft, nihil pro re intuli, nihil expendi, ut eam haberem. Extinguitur igitur legati obligatio, & liberatur heres, a quo mihi ea res legata eft. Verum hoc exigit eodem libro Julianus, in *l. non quicunque, de B leges.* ut quæ eam rem ex causa lucrativa, ut res mihi legata vivo teftatore ex alia causa lucrativa poffefte fit fuffa mea, & in plenum, ne eam petere poffim ex causa legati, & ideo (quæ eft fpecies ex *lege non quemvis*) fi rem mihi pure legatam teftamento Caii, vivo Cato heres Titii, ex ftipulatu legatus ejus legati rem fubinde petiturus, eandem rem mihi donaverit, mortuo Caio poffum eam petere ex teftamento Caii, quia non eft perfecta mihi ex causa donationis, quæ ex teftamento expedienda fuerat eandem legati, eam rem mihi poffeffor legatus ejus reiusve petenti, *l. fervo locato, §. 1. de leg. 1.* & ut eft in regula fuperiori, quoque modo quifquam, quicquam effe, quod ex causa lucrativa poffefte fit poteft, *l. nemo alienus, §. 1. de reg. juris.* Et ob id placet mihi videri verbum, *Perveniffe*, quo in hac lege fimus utitur, quia *perveniffe* ad creditorem non videtur, quod ex causa ei non refte *perveniffe* dicam, quia pene dicitur, quod permanfurum eft. Hæc ideo dico, *Pro* fignificat perfectionem, *l. Verbum 160. de verbor. fignific.* Ut igitur debitor decem debet certam rem ex causa lucrativa liberetur, neceffe eft, ut ex ea illa causa aque lucrativa, ea res perfecte fuerit fub creditoris, id eft, ut perveniat ad creditorem. Refte autem fuperiori regula dicit, *eandem fpecies*, vel *eandem rem*, nempe, ad differentiam eiusdem generis: Nam idem genus, puta homo ex duabus causis lucrativis peti potest, ita Gaius, ut non idem homo præfertur ex utraque causa, puta Stichus, fed ex unâ Stichus, ex altera Pamphilus, *l. Mevius §. 1. de leg. 1.* Eadem ratione quæritur, an ex duabus causis lucrativis peti potest, *l. Titia Seja, fup. de leget. 2.* quæ Sententia ita probari non potest: quia vel quantitate eadem, vel numerum, pecunia millies præftari poffunt, *l. plane, §. 2. l. ffi fervus legatus, §. Stichum, de leg. 1.* Multum itaque in hac re differt fpecies à genere, vel quantitate. Refte etiam fuperior regula addit, vel *eandem hominem*, cui eadem res debeatur. Nam duobus, aut pluribus hominibus, vel etiam domino, & fervo eadem res debeti, & præfari poteft, pura uni res, altera affirmatio, *d. l. ffi fervus legatus, §. 1.* nec cuique eadem res creditor eft, ejus etiam fervus ejus eft creditor, nec

natura unus idemque homo eft dominus, ac fervus, fed duo homines diverfi, & fimiliter filiusfamiliæs, & patre duo homines, natura fcilicet, ut dixi : civiliter unus idemque homo. At cum de homine Regiam agitur, vel quo alio homine, cum de amicitia, naturam poffidemus, non fcitionem juris civilis. Si ergo, fi diligo fervum meum, & ille me, & ego illum, & ego, fi ex testo, fi ex non ideo, & fervum tuum. Hinc & amicitia alterius, perfonas fegregat, quas inter feipfas confundit civilis ratio quædam, quæ confundunt, videri vinculum eft poffeffus; & ideo eandem rem mihi legatam, & fuorfum fervo meo donatam me ignorante, refte hæc potest, tum meo, tum fervi mei nomine, quia naturam duo fumus, non unus, nec que homos defertur uni, intelligitur etiam deferri alteri : aut que liberalitas in unum confertur, intelligitur quoque confertur in alterum *l. 4. §. ff. ferui legatis.*

Ad L. XVIII. Si is qui Stichum *dari ftipulatus fuerat, heres exiterit ei, cui ex teftamento idem Stichus debebatur: fi ex teftamento Stichum petierit, non conjumet ftipulationem: Et contra, fi ex ftipulatu Stichum petierit, ellonem ex teftamento fibi non habebit. Quæ inito ita conffituenda ha duæ obligationes, ut altera in judicium dedutta, altera ellolionisue integra remaneat.*

IN hac lege ex oppofita fuperiorie regula oftenditur, eum, qui ex causa quidem ex causa habere lucrativam acquifitionem, eandem turfus, vel certe eadem alienationem petere, & obtinere poffe ex causa lucrativa, & e converfo: ut fi is qui Stichum fibi dari eft ftipulatus ex causa non lucrativa, ex causa legati fibi, vel ei, cui ex teftamento debebatur Stichus, is ex causa conffecutus fuerit, integra eft ei actio ex ftipulatu. Et e contra, fi prius ex ftipulatu Stichum petierit, integra eft ei legati actio (quæ eft fpecies ex *lege non quemvis*) fi rem mihi pure legatam teftamento Caii, vivo Cato heres Titii, ex ftipulatu legatus ejus legati rem fubinde petiturus, eandem rem mihi donaverit, mortuo Caio poffum eam petere ex teftamento Caii, quia non eft perfecta mihi ex causa donationis, quæ ex teftamento expedienda fuerat eandem legati, eam rem mihi poffeffor legatus ejus reiusve petenti, *l. fervo locato, §. 1. de leg. 1.* & ut eft in regula fuperiori, quoque modo quifquam, quicquam effe, quod ex causa lucrativa poffefte fit poteft, *l. nemo alienus, §. 1. de reg. juris.* Et ob id placet mihi videri verbum, *Perveniffe*, quo in hac lege fimus utitur, quia *perveniffe* ad creditorem non videtur, quod ex causa ei non refte *perveniffe* dicam, quia pene dicitur, quod permanfurum eft. Hæc ideo dico, *Pro* fignificat perfectionem, *l. Verbum 160. de verbor. fignific.* Ut igitur debitor decem debet certam rem ex causa lucrativa liberetur, neceffe eft, ut ex ea illa causa aque lucrativa, ea res perfecte fuerit fub creditoris, id eft, ut perveniat ad creditorem. Refte autem fuperiori regula dicit, *eandem fpecies*, vel *eandem rem*, nempe, ad differentiam eiusdem generis: Nam idem genus, puta homo ex duabus causis lucrativis peti potest, ita Gaius, ut non idem homo præfertur ex utraque causa, puta Stichus, fed ex unâ Stichus, ex altera Pamphilus, *l. Mevius §. 1. de leg. 1.* Eadem ratione quæritur, an ex duabus causis lucrativis peti potest, *l. Titia Seja, fup. de leget. 2.* quæ Sententia ita probari non potest: quia vel quantitate eadem, vel numerum, pecunia millies præftari poffunt, *l. plane, §. 2. l. ffi fervus legatus, §. Stichum, de leg. 1.* Multum itaque in hac re differt fpecies à genere, vel quantitate. Refte etiam fuperior regula addit, vel *eandem hominem*, cui eadem res debeatur. Nam duobus, aut pluribus hominibus, vel etiam domino, & fervo eadem res debeti, & præfari poteft, pura uni res, altera affirmatio, *d. l. ffi fervus legatus, §. 1.* nec cuique eadem res creditor eft, ejus etiam fervus ejus eft creditor, nec

habere capterit, integra est ei perfecutio cauſæ lucrativæ. A
Harum actionum concurſum retio juris facile permittit: ſi una veniet ex cauſa lucrativa, altera ex cauſa non lucrativa: atque etiam, ſi utraque ex cauſa non lucrativa, non eſtimatio ſumma definitio.

Ad L.XX. Servus non in omnibus *rebus ſine parte domini dicis audiendus eſſe poſſet. Sitveſtis, ſi dominus hominem occidere, aut furtum alicui facere juſſerit. Quare quamvis dominis ſuiſſe furtum pietatem poſſit, judicium in eum poſſe liberatem vehdi oportet. Et quidammodo vi feciſſe, quæ vis a malefico non abeſſet, ſi ſervus non gerebat. Sed ſi aliqua vina ex latibulo, & contentione non eſſet, aut aliqua vis juris revirendi cauſa facta eſſet, & ab his malus furtum abeſſet? non non certum præterea, quod furtum* B *juſſu domini feciſſet, de ea re in libertum judicium dare.*

Quod ad legem 30. attinet, jam diximus in *l. 1. §. ſep.* ſervos ex delictis obligari, non quidem dominis, (quæ prorſus impetio in eos poſſunt animadvertere, ſi quid delinquerunt, *Inſt. Cod. de noxa. & de his qui ſui vel alien. jur.*) ſed extraneis non tantum naturaliter, ſed etiam civiliter, & poſſe manumiſſionem ex ea obligatione cum eis agi poſſe, qui omnis obligatio ex delicto cum capite arbitatur, ut ait *l. tutelæ 7. §. ſequitur.*, *de capite minor.* & ut vulgo dicitur, *noxa caput ſequitur.* Obligari, inquam, extraneis ex delicto & extraneis adverſus eos ex actiones poſſe manumiſſionem eorum: nam quamvis teneretur ſervus, noſcitur ſtatim obligatio æque deliquerunt, & damnum dederunt alteri: Sed ubi eo non ſtatim competit, cere non niſi poſt libertatem, quia cum ſervo homine nulla eſſe poſſit actio civilis, *l. 44. in fine, de judic. l. 6. & 7. Cod. eod. l. 3. in origine, ubi in ipſo gen. &* C *l. quæritur*, & quæ Cornelius Valentinianus in Novella de emancipatione. Servus autem nec ab initio quidi nec perfonam habentes in judicium admitti volumus: Quemadmodum enim etiam antefari non licebat, quia nec conveniri, nec contrahere judicio poterat: Plaut. in *Cornelium*: *Servum autefaris? vide quid agat, atque ita verum ut ſervum.* An etiam non eſt cum ſervo actio, ſive accuſatio criminalis ordinaria? minime, ſed extraordinaria, *l. 1. §. cum ſervus, de his, qui dejec. vel effud. l. 3. §. pro. de ſepulchr. violat. & accuſare* D *§. ult. de extraord. inf.* eſt, non ex legibus publicorum judiciorum, ſed ex conſtitutionibus Principum, ſ forte & ex lege Iulia de adulteriis ſervari quæſtio poſſitur, *l. 5. de accuſat.* & ex lege Cornelia de veneficiis, *l. ult. de poſtul. judic.* Marcus Tullius *pro Cluentio*: *qui veneficum malum ſcierit*, verba ſunt, *quæ ſervi in quæſtionem dicuntur*: Omnes viri, mulieres, liberi, ſervi in judicium vocantur: quia generaliter dicit. *Qui*, non, *qui cives Romanæ*, ut in lege Falcidia. Ex privatis autem delictis ſervi, dominus teneur noxali actione, quandiu ſervus in eius poteſtate eſt, & poſt manumiſſionem E. Ex publicis autem criminibus ſervi, vel extraordinaria, dominus nunquam tenetur, *l. quæ ſis fugitivus*, § *noxa, de adilitic. edict.* Hoc lex eſt de privatis delictis, & docet ex eorum cauſa ſervum conveniri poſſe poſt manemiſſionem, etiamſi poſſi domini ea delicta committerit, quæ modo ſunt proxima & audacia dicta, ut ſi pirraticam feceriſ poſſe domini, ſi furtum, ſi vim, ſi injuriam atrocem, ſi hominem alienum occiderit: quæ omnia poſſe domini, dominum poſſe obligari hoc nomine in ſolidum, *l. 2. de noxalibus action. l. 3. §. ſi nunc*, & *ſi ſervus*, & *ſequ. de noxa.* Maſurius Sabinus apud Gellium *lib. 11. cap. 18. ait*, *non dubitare ſe, quin dominus furti ſit condemnandus, qui furtum ſuo, ut furtum faceret, imperavit.* Sed & furtum quoque, qui domino obtemperavit, verifimum eſt ex, maleficio obligari omnimodo, eamque jure. Ex dominum igitur, qui juſſit, & ſervum, qui obtemperavit, ſeruuque obligari, ſed hoc interveſt, quod in dominum ſtatim agi poſſit, in ſervum non niſi poſt libertatem, neque enim excuſatur ſervus, qui domi-

A no obtemperavit, ſervum non exciſit imperium domini in delictis atrocioribus. Non dixi, quia hæc cum imperantur, ſervus agere ſe debet pro libero, nec dimini dello audiens eſſe, ut Alphenus ait hoc loco, & *l. 11. §. 1. rerum amot. &* ut mortem potius oppetere debet, quam talia perpetrare. In levioribus delictis, qui facinoris mereticorem non habent, ſervus excuſatur, qui dominus juſſit, forte periturus, ſi non paruiſſet; nec ex eorum delictorum cauſa poſt manumiſſionem conveniri poſſe, quis, ut ait, non convenit præterea, quod ſervus juſſu domini feciſſet, de ea re in libertum judicium dare.

B Quod ad legem 30. attinet, jam diximus in *l. 1. §. ſep.* ſervos ex delictis obligari, non quidem dominis, (quæ prorſus impetio in eos poſſunt animadvertere, ſi quid deliquerunt, *Inſt. Cod. de noxa. & de his qui ſui vel alien. jur.*) ſed extraneis non tantum naturaliter, ſed etiam civiliter, & poſſe manumiſſionem ex ea obligatione cum eis agi poſſe, qui omnis obligatio ex delicto cum capite arbitatur, ut ait *l. tutelæ 7. §. ſequitur.*, *de capite minor.* & ut vulgo dicitur, *noxa caput ſequitur.* Obligari, inquam, extraneis ex delicto & extraneis adverſus eos ex actiones poſſe manumiſſionem eorum: nam quamvis teneretur ſervus, noſcitur ſtatim obligatio æque deliquerunt, & damnum dederunt alteri: Sed ubi eo non ſtatim competit, cere non niſi poſt libertatem, quia cum ſervo homine nulla eſſe poſſit actio civilis, *l. 44. in fine, de judic. l. 6. & 7. Cod. eod. l. 3. in origine*, *ubi in ipſo gen. &* C *l. quæritur*, & quæ Cornelius Valentinianus in Novella de emancipatione. Servus autem nec ab initio quidi nec perſonam habentes in judicium admitti volumus: Quemadmodum enim etiam antefari non licebat, quia nec conveniri, nec contrahere judicio poterat: Plaut. in *Cornelium*: *Servum antefaris? vide quid agat, atque ita verum ut ſervum.* An etiam non eſt cum ſervo actio, ſive accuſatio criminalis ordinaria? minime, ſed extraordinaria, *l. 1. §. cum ſervus, de his, qui dejec. vel effud. l. 3. §. pro. de ſepulchr. violat. & accuſare* D *§. ult. de extraord. inf.* eſt, non ex legibus publicorum judiciorum, ſed ex conſtitutionibus Principum, ſ forte & ex lege Iulia de adulteriis ſervari quæſtio poſſitur, *l. 5. de accuſat.* & ex lege Cornelia de veneficiis, *l. ult. de poſtul. judic.* Marcus Tullius *pro Cluentio*: *qui veneficum malum ſcierit*, verba ſunt, *quæ ſervi in quæſtionem dicuntur*: Omnes viri, mulieres, liberi, ſervi in judicium vocantur: quia generaliter dicit. *Qui*, non, *qui cives Romanæ*, ut in lege Falcidia. Ex privatis autem delictis ſervi, dominus teneur noxali actione, quandiu ſervus in eius poteſtate eſt, & poſt manumiſſionem E. Ex publicis autem criminibus ſervi, vel extraordinaria, dominus nunquam tenetur, *l. quæ ſis fugitivus*, § *noxa, de adilitic. edict.* Hoc lex eſt de privatis delictis, & docet ex eorum cauſa ſervum conveniri poſſe poſt manemiſſionem, etiamſi poſſi domini ea delicta committerit, quæ modo ſunt proxima & audacia dicta, ut ſi pirraticam feceriſ poſſe domini, ſi furtum, ſi vim, ſi injuriam atrocem, ſi hominem alienum occiderit: quæ omnia poſſe domini, dominum poſſe obligari hoc nomine in ſolidum, *l. 2. de noxalibus action. l. 3. §. ſi nunc*, & *ſi ſervus*, & *ſequ. de noxa.* Maſurius Sabinus apud Gellium *lib. 11. cap. 18. ait*, *non dubitare ſe, quin dominus furti ſit condemnandus, qui furtum ſuo, ut furtum faceret, imperavit.* Sed & furtum quoque, qui domino obtemperavit, verifimum eſt ex, maleficio obligari omnimodo, eamque jure. Ex dominum igitur, qui juſſit, & ſervum, qui obtemperavit, ſeruuque obligari, ſed hoc interveſt, quod in dominum ſtatim agi poſſit, in ſervum non niſi poſt libertatem, neque enim excuſatur ſervus, qui domi-

A debebatur pro præſio periculi ſuſcepti etiam ex pollo nudo, & ultra modum legitimum, id eſt, ultra centeſimam, & ultra duplum. Ar (ut reddam ad ſpecies, quam capit præſentem) ſervus meus poſt dimen trigeſimum, nave in Siciliam ſilva perlata, Siciliæ interpellavit debitorem, ut ſibi ſuoque ſervo eum ulurio: & exegit non ſolidum, ſed partem pertentis tantum, atque ea paliper debitor ab interpellatione: deinde interruſſo modo inter tempus utilium, rurſus interpellavit debitorem reſidue pecuniæ nomine.

Quæritur, an etiam interruſſi temporis, five interſtitii illius, quo debitor interpellatus non eſt a creditore, pœna peti poſſit. Temporis quo interpellatur eſt, certum eſt pœnam peti poſſe, ſed an etiam temporis, quo interpellatus non eſt? Et reſpondet Africanus hoc loco, B huius quoque temporis in dies ſingulos, quid in ſingulis diebus peti poſſit, quibus caruit dominus, poſſe nam peti poſſe, hæc ratione, quia ubi certus dies præſtigitus eſt ſolutioni: nec ulla interpellatione creditoris opus eſt, quandoquidem mora ex re ea, id eſt, ex tempore ipſo tarde ſolutionis, etiam non interpellatus debitor, omnium quæ dies ſatis interpellat, fatis admonet debitorem, & ipſe ſibi debitor, qui direm non ignorat, verum de zeptum ſibi denuntiarit, & ipſe ſeipſum interpellat debitor, *l. ad diem 77. in fine, l. qui. §. ult. de adjec. l. 55. de fideicom. l. Titio. l. magnam. l. de compenſ. l. Stip. l. ult. de pure emptio.* Et ideo ſtipulatio pœnalis commutitur ſtatim, atque eum dies, qui ſibi debuit, & ex eo ipſo, C pœnaque peti poſſit, etiam non interpellatus adhuc convento debitore, nili (qui unus caſus excipitur) per debitorem ipſum, quo minus pœnam ſua die ſolveret, ſed per creditorem, fuiſſet cum neque ipſe, neque ullus alius effet, qui eius nomine pecuniam debitam acciperet. Facito mentem hic fuiſſe creditoris, ut dies, aut potius ante eum diem, & nondum ejus hereditatem adiiſſet effe. Quod præter hunc ſingulum oſtendit etiam *l. pen. de nauc. fœn. & l. 64. §. ult. & l. ult. de adjec. & l. 1. §. ult. de ſervit. l. 13. in fin. de act. &* D *l. 1. §. ult. de ſervit. præd. rust.* Ceterum hoc caſu excepto pœna peti poteſt poſt diem folutionis, etiamſi non interveniret creditoris interpellatio, vel etiam ſi interveneric. Nam quæ interpellatio ſolua vel incidente adverſa valetudine aliquantiper ab ea debitor diſtinebatur, ne ſcirent ob memoriam debendi? Et mora eſt, ſi quis id dum conſtituerum non ſolvat, etiamſi non interpellatur a creditore: interpellatur creditore non commiſſi dies. Genus hoc eſt vel in perſonam: interpellatione diſtinuto ad ſolvendum, mora fit ex re, five in E rem, & ubi hæc mora ceſſavit, ut pœna committatur. Et hæc de priore ſignifione hujus legis. Requiritur poſtea tur, qua querimur, ſi moram ſemel fecerit ex re, five ex perſona, id eſt, qui ſemel debitor factus, deinde potuerit adhuc pecuniam obtulerit, an nihilominus pœna peti poſſit ex ſtipulatione operarum ſervi nautici pecuniæ receptæ cauſa facta? Et reſpondet, ſemel factum, ut non possum non debitore deberi ob id ſolum, quod poſtea debitor pecuniam offerat. Et elegantur confert Africanus paulum tractatitæ pecuniæ cum pœna compromiſſi, & pœna commiſſa: Nam & pœna compromiſſi peti poteſt, ſi arbiter compromiſſarius pecuniam certo die dare jufferit, ea die tranſacta, nec data pecunia, etiamſi poſtea ex pecunia offerarur, *l. Ceſſas, de receptis. arbitr.* Quintum ſcio ex eo ſimile. Nam cum unus ex duobus pœna compromiſſi peti non poſſit, puta ſi per eum, qui dare juſſus eſt non ſteterit, quominus daret, conſtaretque eſſe ea pœna compromiſſi, ſi per eum ſemel ſtetum non poſſe: quod ita procedit, ſi nominatim arbiter certum diem dixerit, quo pecunia daretur, non ſi dies tantum eſſet, ut ſi arbiter pecuniam ſimpliciter dari jufferit, non addito tempore quo daretur, hinc præcepto arbitri ſemper inest facite modicum tempus, ut ait hoc loco, *l. Qui, tenet*, § *Fugitivum*, *l. 1. §. pen. de ſtat. l. ult. de receptis. qui arbitr.* Forte tempus trigintæ dierum eſt præſtitutum ad ſolvendum ex duodecim tabulis jutiſcandi tempus, *l. de debitore, de pactis. l. 1. §. hoc interdicto, de interdic adipuæ privati*, vel tempus, quod

præter ex æquo & bono conſtituerit, *l. ſi damus*, §. *in pecuniis*, *de legat.* 1. Et conſtat quidem, ſtatim atque modicum illud tempus exierit, penitus peti poſſe, ſed antequam petatur poena, non committitur, ſi pecuniam debitor offerat, *dict. l. ſi non dies*, v. *ult. dict. l. Cuſſor*, & *l. ult. eod. tit.* Proinde alia eſt ratio expreſſi temporis & nominatim adjecti: alia taciti temporis. Tranſacto tempore expreſſo, non eſt integrum plenam pecuniam offerre, & ſolvendo reſugere poenam ſemel commiſſam: tranſacto tacito tempore ea res debitori integra eſt: de poena autem commiſſi idem ſtatuendum eſt, puta ſi placuerit inter emptorem & venditorem, ut pretio ad diem certum non ſoluto, res fieret inempta, & vendituri committeretur: *Num ea res pœnitens*, poſt integrum emptori pretium offerre invito creditore, & poenam evitare, quæ nullo tractum caſu evitatur per se, nec commutatur lex venditionis, poena commiſſa dicitur, ſi per emptorem non fierent quo minus ſua die ſolverent pretium, *l.* 4. §. *ult. l. pen. de lege commiſſ.* Dies non adjectus, quo pretium ſolveretur, ſed hoc dicto ſimpliciter, ut ſi pretium emptor non ſolveret, res fieret inempta, integrum eſt emptori pretium offerre, & ſuidere legem commiſſoriam ante poſſeſſionem traditam, antequam ab eo pretium petatur: quod hic locus ponit ſitus ſpecie, cum ait in fine legis, *hoc item* (quod ſcilicet, dixit in poena conditionali) *reſpici debere ad voluntatem emptoris*: Ergo utroque caſu diſtinguendum eſſe tacitum tempus ab expreſſo. Et eſt in hanc rem hic locus valde ſingularis, quod eſt penitus commiſſum, ſi non ſolvatur: ſi non diſſolvitur emptio taciti & expreſſi, fieri etiam in poena tradititia poteſt, quæ & eo caſu fieri poteſt, quod non nominatim diſtulit & ſtatuit lex *Commiſſoria*, ſed & hæc ſufficiunt ad interpretationem hujus legis. Cetera colligæ ex tractatu noſtro ad Africanum.

Ad L. XXIV. Si a furioſo, *cum eum coaptem mente eſſe pupillum pro tutore quaſi mutuum accepiſſe*, *quæ res non mea vorſa fuerit*, *conditio furioſo adquiritur*. *Num ex pupilli vero conſtit ſpecialiter obligationem*, *ex re illi data etiam ſolvi mutuum incipit*, *ut ſi ex re furioſi ejus ſtipulatione*, *tum fortium ei ſit*, *damnum ei dandum*, *in lege Aquilia communicatur*: *non ſi furioſi*, *cum credatur furere*, *fraudandi ejus cauſa debitor alius mutuo ſit creditor*, &c. *Idemque res*, *ſi legatus ei*, *vel fideicommiſſum ei relinquatur*.

Ad §. Identique ſi in, *quia furioſo alienus creditor*, *furere tempore*, &c. *mora*, *ſervius ne non dicendum*, *quod mutuum acceperat tutoris*: *Furioſo conditio adquiritur*.

Ad §. Item ſi alienum pecuniam recepiſſe cauſa quis dicitur, *dicetur tempore mortis eſſe debitori*, *poſſeq; confungitur ea*, *furioſi conditio adquiritur*.

Ad §. Et qui negotia furioſi geſſerit, *negotiorum geſtorum ei obligatur*.

HÆc lex eſt ex libro regularium Pomponii, & pertinet quoque ad eam regulam juris, ex quibus cauſis ſine & tunc mentis homines actiones perſonales adquirunt etiam ignorantes & inviti: ex iiſdem cauſis & furioſo adquiritur. Et pertinet generaliter eſt tota ex *l. furiſamilias*, qui *teſtam. fac. poſſ.* & *l. furioſus*, *de adquir. bered.* & exiſtat eadem regula ex alio libro Pomponii, in *l. in. de reb. eorum*. & ex Juliano, *l. fin. de bered. inſt. quæ ab eo manſ. defer.* Hi porro, qui ſunt mentis ſani, ignorantes adquirunt conditionem ex conſumptione pecuniæ quæ mutuo, quæ tamen non erat pecunia mutua, ut in hac ſpecie, ſi pupillus compos mentis ſuæ tutoris auctoritate pecuniam ſuam, creditoris, non eſt propria pecunia mutua, quia pupillus, ſine tutore nihil alienare poteſt, & mutuum non eſt, niſi & alienatio ſit, id eſt, nisi pecunia, quæ numeratur, ſtat accipientis. Itaque pupillo non competit conditio ex mutuo: ergo & bona fide ab eo, qui pecuniam acceperit, cum exiſtimaret eam ſuam, non competit conſumpta pecunia fuerit, & verſa in rem ſuam, licet pupil-

Ad L. XXV. Actionum genera ſunt duo: *rerum*, *quæ deferre videtur*: *& in perſonam*, *qua exhibitio appellatur*: *In rem actio eſt*, *per quam rem ajimus*, *quæ ab alio poſſidetur*, *petimus*. *In perſonam actio eſt*, *qua eum agimus*, *qui obligatus eſt nobis ad faciendum aliquid*, *vel dandum*. *Et ſæpius adhuc eandem rem habet*.

Ad §. Actionum autem quædam *in rem actiones*, *quædam in factum*, *quædam in factum pœnæ*. *In rem actio illa eſt*, *qua quis ſui juris cauſa cum aliquo contrahit*: *veluti emendo*, *vendendo*, *locando*, *conducendo*, *& ceteris hujuſmodi*. *In factum actio eſt*, *qua intendit ex aliquo facto jus ſibi competere*, *quod ipſe animus*: *Veluti furtum*, *vel injuriam commiſiſſe*, *vel damnum dedit*. *In factum actio datur*, *quoties quis non habet actionem in rem*, *& non exiſtat edictum prætoris*, *in jus vocatus eſt*.

Ad §. Omnes autem actiones, *aut civiles dicuntur*, *aut honorariæ*.

HÆc l. eſt ex libro ſingulari Regularum Ulpiani; qua libro, ut quæcunque de re dicturus erat regulam juris, ita prius ejus rei definitionem expoſuit, & diviſionem, ut teſtamenti & legati definitionem, & genera eum expoſuiſſe prius ex ejus libri fragmentis, quæ nobis dedit Ioannes Tilius, liquet, & ad eandem modum de actionibus eadem ratione. Et ſunt actiones, vel tradiverum, prætor definitionem actionum, quam eum non omiſiſſe verriſimile eſt, & varia actionum genera exponat, ſecta triplici diviſione. Primi & ſummi hæc eſt, alias eſſe actiones in rem, alias in perſonam: illis rem convenit, *l. 10. de rer. jud. Hiis perſonam*, illis rem ſequi, *l. 1. §. Hujus autem*, *ad Trebell.* Et illis actionibus appellati, hæc condemnationibus, *l. 1. Cod. de donat. inter. quæ ſub modo*. Quæ appellatione ſæpe ſub ſtipulationibus. Utraque vero appellatio ducitur ex priſco more. Vindicationis appellatio ex ritibus, ſive more dicendi actionis, quo utebantur veteres: *Hic affirobat rem ſuam eſſe*, de qua inter eos controverſia erat, quod (ut apud Feſtum leguntur rem in verſo *Re vindicare*) poterat dici, quia de interroga, qui contenderat, vis fidicet civilis, de qua in *l. 20. fin.* Ex quo more & illud remanet: eum dicitur, ut in abſentem in rem vindicet, ſi ſuum eſſe dicat, ſed ſequi ita ut vere rei, de qua agitur, dominum ſe eſſe dicat, §. 1. *Inſtitut. de actione*. Quo de cauſa & actio in rem dicitur in dominii, & poſſeſſionis tranſferre, quæ poſſeſſori, qui poſſeſſio præſicitur ex veteri more cius rei, de qua agitur, ſecundæ denuntiatione in ſtatuam & conſtituendum. Conditionis nomine ſignificabatur denuntiatio, §. *appellamus*, *Inſtit. de act.* Et in ante augurali conditio, erat denuntiatio, cum dicebat augur, ut denuntiem tertium quis ad inaugurandum adeſſet, audire Servio in illum locum Virgilii. *Terra tuo laboſa*, &c. Et inde conditio dicebatur *Inſtitut.* id eſt, denuntium dies in duodecim tabulis, & apud Plautum in Curcul. & Gellium *libro 16. cap. 4.* Ad hæc notandum eſt, quod ait Ulpianus hoc loco: Actionem in rem, ſemper res dominio dari alterius quemcunque poſſeſſorem eius rei. Et rede *l. non aliter*, §. *ult. de notitia*. actionem in rem eſt poteſt poſſeſſionem eſſe: Nam & preſtipulatio eſt hoc intelligitur, quam quis dolo malo amiſit: dolus malus pro præſenti poſſeſſione, *l. 1. §. Dolum*, *de dolo*, tam tenetur actione in rem qui poſſidet, quam qui dolo malo deſiit poſſidere, *l. 1. Cod. de alienat. prædic. mun. conf. fac.* Poſſeſſionem adverſarii parere affirmare in rem ex *l. 1. Cod. ubi in rem actio exer.* In rem actionem ſolum poſſeſſorem tenere, non debitorem. Intenditur enim adverſus eum, qui nihil debet, id eſt, qui nullo jure obligatus eſt, §. 1. *Inſtitut. de actione*. Intendiur in poſſeſſorem, quod poſſideat rem alienam quaſi dominus: cum ſi non contendat ſe eſſe dominum, nulla eſt lis. Proinde mutuo poſſidere, mutatur etiam adverſarius, & hoc judicium transfertur in eorum poſſeſſorem, nec *Tom. VII.*

A ſemper adverſus eundem datur, ſed prout ambulat poſſeſſio, ita & ambulat actio, & ſubinde mutat adverſarium. Adhuc autem in perſonam ait ſemper dari creditori adverſus debitorem ei obligatum ex contenB tibus, vel ex delicto, vel ex aliis cauſis, quæ hic proximæ & adhines ſunt, nec in hoc judicio unquam mutari adverſarium, ſed id ſemper dari adverſus eundem, vel adverſus heredem ejus, qui ſi ut vulgo dicitur) ibem eſſe intelligitur: non omnes tamen adverſus heredem eius dari actiones in perſonam, ut lege ſequenti demonſtrabitur, ſed eas tantum, quæ rei, non penæ perſecutionem habent. Actionem ergo in perſonam ſemper adverſus eundem dari: Et ita l. *pro pœna*, ea, quæ in nominibus ſunt, id eſt, actiones perſonales, manere ſemper in eo ſtatu, id eſt, vis recedere a perſonis, a quibus adhuc ſunt, & ſemper eidem & adverſus eundem dari, quod redte dicitur de his actionibus in perſonam, quibus inordinatus adverſarium dare, aut facere oporC tere. Sed animus in perſonam aliis utique modis, quam dicendo: Ajo ei mihi dare fiacereve oportere. Aliis etiam modis, ut eleganter ait Cujo (ut opinor) hoc ſtiminus tradidit id *l. 8. Inſtitut. de actione*. Illa, cum adverſarium non intendimus dare, aut facere oportere. Sed generaliter, ſive in rem, ut cum petimus in actione quod meum eſſe, ſi quid in eo re, quo de agitur vi meretur cauſa geſtum eſt, id relicindi & reſtitui nobis nomine ex geſtis, non perſona, quæ meum intellit, aut vim fecit, *l. 9. §. animi teſtamentum*, & *§. ult. l. item ſi cum exegiſſent* 14. §. *in his actionem*, *quod metus cauſa*. Et ſæpius adhuc §. *ult. de dolo*, & *l. ult. eod.* Et hæc multo cum D agimus, ſane non ſemper adverſus eundem agimus, ſi tecti vi ipſi ſit ex actio in perſonam, §. *præterea*, *Inſtitut. de actione*. Verum ſæpius adverſus eundem, ſi quæ ex ea perveniente, quæ nobis per vim tectum abſtita eſt, tamenſi eximere cuperet, & non ſit eum ſolum poſſeſſor datur. Et eadem modo interdicta non uotant perſonam ejus, cum quo agitur, quali obligatum ad dandum illud vel faciendum: ſed eandem ſemper tantum: & M. Tullius pro Milone, *Senatus*, inquit, *rem tuo*, *non hominem*: interdicta notant rem tantum, id eſt, poſſeſſionem, ut ait Ulpianus, vel restituendam, inta id quod ait *l. 1. §. & ut Petius*, *vel poſſid. eamdem* de poſſeſſione controverſiam (qua de re ſunt interdicta) vel ad hæc ipſa reſtituenda vel reſtituenda interE dum, ſed poſſeſſori, quod *l. 1. §. pen. de interdict.* interdicta eſſe concepta in rem, vi tamen ipſa, *vi bona*, perſonam poſſeſſoris ad reſtituendum inducere, quod poſſeſſorii controverſiam movet. Et de his quidem actionibus hactenus. Sequitur in concepta fiunt, ſive feriptæ, non intellexit Ulpianus, cum dicit, eas ſemper adverſus eundem dari, ſed de his, quarum cauſa eſt obligatus, cum dicit, ſed ſemper intendimus dare, aut facere oportere, ut paulo ante dixi, his agi cum eo, qui obligatus eſt ad faciendum aliquid, vel dandum. Et ſæpius adhuc, ſi ejus rei, de qua agitur, cauſa, neque veniunt ex contractu, quia & in eum datur, qui nihil contraxit, aut quia contraxit, qui obligatus non eſt ad dandum aut faciendum aliquid, neque ex delicto, quia & in eum, qui crimine caret, datur. Et hanc diſtinctionem adimium in perſonam eſſe cum competat diſtinctio eorum, quam fabricit Ulpianus, cum ait alias eſſe ex contractu, alias ex delicto, alias ex cauſis, quæ neque contrahendo, ſed propria quam aliena commodo ſtabet, *l. 8. Cod. de reſciend. ved. alter* quam cum alieno nomine gerit negotium, *l. 6. §. fin. ref. ſcind. & neg. geſt.* Et ideo in contrahendo ſe gravire invicem & circumſcribere licet, ſi modo circumſcriptio ex reG pugnat. Et poſſeſſionem, non ex dolo malo cauſam, cum contrahitur, id eſt, ſi dolo ultro citroque dolus malus, *l. item ſi §. ult. & l. fin. loc.* aliquin ſi non licet ſe invicem in re ipſa circumſcribere & fallere, in infinitum excedere calum-

calumnia, ut Seneca ait 5. Controversiarum. Alias autem personales actiones esse ex fatto, id est, ex proximo delicto, ex privato peccato, ut in *l. adfinem, inf. hac tit.* Ex facto esse actionem ait, cum in facto summa quæstionis consistit. Ergo ex facto, & ex peccato, seu delicto esse actionem idem est. Nam autem ex quadruplicatorum delictorum, quæ nomen proprium habent ex *l. 4. fin. hac tit.* furtum, damnum, rapina, injuria, hoc loco de Ulp. origine fuere. Satis habet Ulp. furtum, animum, damnum, nec male: quis furtum & rapinam conspicietur, & raptor fur improbior dicitur, *l. nam & cum conjungitur 14. §. qui rem. ff. de furt.* Hæc vero sunt summa genera actionum in personam, ut alias fine ex contractu, alias ex delicto: sub quibus tamen & illæ continentur, quæ ex variis formulis figuris inducuntur, quæ ex contractu, vel quasi ex delicto. Sed his duobus summis generibus Ulpia. etiam addit tertium genus, eorum videlicet actionum in personam, quæ in factum sunt, ubi cave accipias factum pro re gesta quacunque, ut cum actionem præscriptis verbis actionem in factum dicimus, quod rem gestam demonstret & enarret, nullo nomine actionis expresso, quod fit proprium, *l. cum autem, C. de compens.* quod demonstret, sicut negotium est gestum: ita legendum in *l. 1. C. de resc. his, qui in fraud. cred.* quod *fraudulenter* proponitur, id est, enarrari re gesta transum, ut Theophil. ait *tit. de exc.* Sed ut in illis, quæ ex facto esse dicuntur, factum accipis pro delicto, consequens est ut & in iis, quæ ficiunt esse ex fatto, intelligas factum pro delicto, quod & fabellum exemplum demonstrat, si irreverens & insolicitio liberius patronum in jus vocaverit sine venia patroni, in quem etiam actionem ex fatto in factum in aureos 50. etiam si nihil abiit patronus, cui etiam ob id nihil abeit ex re familiari, sed ignominiæ tantum est causa honor. Adde, civili actione dolo malo bum protoris corrupteit, in quem, etsi nihil protoris interfit vel civium, eft actio in factum in aureos 500. adhuc in fabium, ut Theophilus ait *tit. de exc. Sed ait.* vel etiam, si quis in jus vocatum vi exvenerit, ne ires, in quem etiam eft actio in factum, licet nihil interfit actoris protoris, ut & per eundem ait actionem in jus vocaverit, *l. pen. h. t. & c. ult. ne quis eum, qui in jus voc.* Hæc debitorum non funt ex illa quadripa privatorum delictorum, quia rem alienam, vel ipsius creditoris propriæ nomine vexavit, ideoque nec ex delicto eft vel nobis dicuntur hæ actiones, fed ex illa tertia specie, in factum. Itaque vero his adjungi velim eas, qui quasi ex delicto nascuntur, quæ eft omnes dicantur, & fint etiam in factum, tamen quasi fimiliores earum exaudem, aut proximiores habent cum illis quatuor, quæ ex delicto nascuntur, propterea quod quæ ex damno dato, vel furto facto, aliave culpa pro natura, &c. ideo separanda & segregandæ funt ab his, quæ in extremo hujus l. dicuntur effe in factum. Et ita hoc explicandum eft, quod erat diligendo, obtuendumque. Proponitur in extremo huius legis alia divisio: Omnes actiones vel effe civiles, ut furi nec manifesti ex 12. tab. & aliæ innumerabiles: vel effe honorarias, veluti Servianæ, Rutilianæ, Publicianæ, Serviana, & quæ ex contracta fervorum, aut filiorum adversus dominum vel patrem dantur, & cæ omnes pretores ex sua jurisdictione edicitur, ut rechibitoria actio, vel æstimatoria: & tributoria, ut de filiis, de quibus Tribuni in urbe cognoscebant, quæ haveuli.

Rara tantum mercis, qua cognitione Tribuni
Non egent.

Edilitiæ, tributitiæ, & prætoriæ, honoraria dicuntur, quod qui honores, id eft, magistratus gerunt, eas prodiderunt: nunquam vero prætorias dicuntur, quæ actitiæ, aut tribunitiæ fint: Inter honorarias autem, & civiles actiones quantum interfit, explicabitur in *l. in bonis vestis, inf. hac tit.*

Ad L. XXVI. Omnes pœnales actiones *post litem inclusa-*

tam, & ad heredes transeunt.

Ad L. XXXIII. Constitutionibus, quibus offenditur heres *pœna non tenetur, placuit, si vel ex conventu fraudis, etiam pœna perfectionem in transmissum hæredi: quafi iste contractus non sentit.*

Ad L. LVIII. Secundum eft ex omnibus causis *lites mortales, & in hæredem, similisque personæ transire.*

REgula juris eft, quæ in hac l. 26. proponitur. Omnes pœnales actiones poft litem contestatam adversus heredem rei in folidum transire, quæ proponitur etiam *l. 38. ff. & C. l. ult. de fabellian. hac tit. & 87. ff. de V. O. l. 64. de reg. jur. l. omnes, C. ne dil. de fabian. ex quarto. hic. nonum.* Et ratio quoque ibi redditur, quia litis contestatione contrahitur, & quafi novatio fit, & obligatio, quæ erat ex delicto vel quasi, incipit eft ex contractu, *l. 3. §. idem ferebat. de pecul.* Quafi igitur obligatio & actio ex contractu transmittitur in heredem rei: & sic, omnes actiones, five fint ex facto, id eft, ex delicto, five quafi ex delicto, cum dicit ex facto, five in factum, ut locutus eft in *l. penult. hac. tit.* five ufcifcentur eum, in quem aliquid admiffum eft, cuique ob eam rem aliquid debet. Quæ actiones ex facto, id eft, delicto, five ufcifcantur delictum ipfum tantum, & malum exemplum, cum abfcit ob eam rem nihil ex fua patrimonio perfequatur, ut Theophili. ait *tit. de exc.* quæ nomine concipiuntur, *l. 9. §. ult. de reb. aucl. jud. poft. Pannia*, inquam, actiones, non acculationes publicorum judiciorum, quarum hæres non tenetur ad heredes, quam fi lis cum defuncto contefata, atque condemnatio fecuta fuerit, exceptis crimenibus quibufdam. At judiciorum publicorum, quæ in *l. 1. §. ult. de bon. damn.* quam fi lis cum defuncto contefata fuerit, lites non fuerit fecuta condemnatio, *l. ex publicis num. de extraord. cris.* ufque ipfos hæredes civiles actiones tranfeunt, præter quam criminales acculationes. Rurfus ait *pœnales*: non ex, quæ rei nomine concipiuntur, id eft ex, quæ rem perfequuntur, & pœnam, non pœnam, confiftit etiamfi lis cum defuncto contefata non fuerit, ad heredem tranfeunt. Et ea ratio fuit libro Ulpiani de adulteriis, quem videtur hoc Ulpian. fcripfiffe ad diferentionem five diferimen fraudari eosdem, quod crimen ratione contrahitur, id eft, ex re, non ex perfona: quæ quod improbe fuerit ab aerarium, confiftit etiam ante litem contestatam in heredem tranfmitti, *l. fervitii, l. vendita, l. de publicanis. Cum vivit, poft litem contef.* ni hil refert, litem inchoatam dicas, an litem motam, vel litem contestatam, vel litem contestatam, vel judicium acceptum: quæ omnia dicta funt. Quia vero poft litem contestatam actiones pœnales ad heredes rorum tranfeunt, ideo ambigebat Julianus, an effet danda actio in heredem in interdictum unde vi. cum feciffet, quod videretur quadammodo lis cum eo contefata. Sed Juliani fententia improbata eft, *l. Julianus de poft. Tractatum igitur*, ut reipfi fit contestata litis ritu cum defuncto, ut pœna defendar ad heredem eum. Nam nec fatis eft, fi vivus conveneris, id eft, interpellatus fuper re ea, & in jus vocatus, & coram vadicio ftifi, ac deinde vita decefferit ante litem contestatam: Nam & hoc cafu pœna non defendar ad heredem rei fed longa poft interpellationem mortuo vita deceffit, quia & in tempore ad judicium vocaffet, cum eo litem contestari adhuc potuiffet: etiam fi fecerit, ea mora rei fuit, ut in ædo contestari intelligatur, ut & pœna defendat ad heredem. Et hoc oftendunter in *l. ult. §. ult. de ea per quem factum. l. 8. cum §. pen. fi quis caution. fud. ff.* Et fane tex ita res fe habet ipfe civili. Atex conftitutionibus five decretis principum, de quibus ait ex quibus, ut *erroneæ manifeftæ*, eft *l. 23. hac tit.* etiam contrevio rei pro litis contestatione habetur, ad hoc, ut pœna tranfmittatur in heredem. Jam femper a conftitutionibus feparatur quatuor: ut non alis vrd. *l. 32.* (quæ eft ex libro Decretorum) dicat, *Conftitutionibus, quibus offenditur heredes pœna non*

tenetur.

Ad L. XXVII. Actio Titio cum *ex causa judicii pœnalis deberetur, & etiam debitori, cui ex hæreditate fuerat, idem pertinens credetur: in tantum pœnalis redita relicta videtur. Hi pœnæ non pertinebant etiam ipsi ex causa judicii. Quare, ex integra fortuna ipse L. Titii petitioni. Paulus refpondit, utili petitori, ea non fua impetr.*

SAtis erit hoc admonere, quod eft ficta dignifimum, & quod fæpe commemoratum aliqua facta in eautione pecuniæ ab eodem debitore ex alia caufa, per fe fola non non habet obligationis fibi commendatio, *l. ult. de probat. l. Publia, §. ult. depof. C. Nicetia*, ut, ita confiftit in aliqua cautione nova commemoratio pecuniæ debitæ ab eodem ex alia caufa veteftiore, pacti aut jurisdictio vim non habet: ut fi (quæ eft fpecies huius legis) is, cui pecunia debetur ex caufi judicati, eidem debitori credita alia pecunia, in cautione credita pecuniæ non fcripferit, præter pecuniam ibi debitam ex caufa judicati, & eautum fibi dari ex caufa credit. Nam ne utrique caufa interpo petitio creditori eft, nec nifi commemoratio prioris debiti creditori quidquam nocet. Et hic locus oftendit, cautionem, qui ftipulatur, eautionem componere, non obligationem: nam eadem nihil aliud eft, quam ftipulatio: recantionem eft eam, quam componit debitor creditori fuo eautionem. Et hæc l. dicimus, in cautione creditæ pecuniæ, omittam mentionem pecuniæ ab eodem jam ante debitæ ex alia indebitæ caufa commemorationem, aut taciti pacti de non petenda pecunia ex caufa judicati. Objicit pacti huic fententiæ *l. Pomponius, de pactis*, quæ interpretabar dicit, pactum conventum, quo quis debitori ei fidejussorem nullum nuper quantuvis: cum eo fapius ex aliis variis caufis disputaverit, & ei fideit, aut pecunia creditæ ei mutuo, aut debiti antecedentis, poft mortem fcripta eam hæredibus ejus obicere non poffe: Et ita Commodus Imperatorem decrevifle, quod fcit. tacite convenisse videretur fore fidejussorem reciffe: confultorem consultationem fecerit, quam ipfum fidejussorem abire debitur, & vim habere liberationis, vim pacti taciti habere, ne fidejussorem petatur: eaque tertia ei dilegentia fit, quam in fuis rebus exhibet quamplurimis, nulla inter fraires ratio habita eft. Et hæc eft fententia *l. 1. Pomponi*, qua non impetr huic quidammodo opponitur. Sed ut refpondeam, quæ in *l. Pomponi* aut nihil habet commune cum fpecie huius legis. Hæc lex eft de omnibus cautionibus, quæ in contractibus vetuere debita in eautione novi, aut omiffo nihil abeit nocet. *L. Pomponi* eft de omnia ratione commendationis cautionis, quæ in eautione novi, aut omiffo hujusmodi quidquam creditori nocere, *l. fi non dos, 2. in pr. hic. anno.* Iod de omiffi fupius competitionis in fidejussorem varia rationum fententiæ fuere, & in eadem ex eautum rationum caufi folutionibus, aut apportionibus, & inter fraires, ut dixi, quæ circumftantia fpectanda eft. Facilius enim prædominere eum fraris debitum, quam extero. Et illa quæ circumftantia fpectanda, quod fidejussionibus a tutis fcripti debitoribus, & fidejussionibus quæ circumftantiis, quod utique, ut verifimile eft, inter in fidejussionibus cum fraire rationibus, ex aliis caufis fidejussores, & comparatfes, fi id benigne fraris remittere nolluiffet. Si qua alia fuperfint fpecies, à qua hic circumftantiæ abfint, ad eam hoc non pertinet decretum Commodi Imperatoris, neque omiffo per fe fola commendationis eautionis quidquam nocet, nifi remittenda eius minus fraritr, ut tor circumftantiæ arguunt in *d. l. Pomponi.*

Ad L. XXVIII. Servius ait *pœnam hujusmodi pofse indulgentia*

(t) *Vide Mornill. Variant. ex Cujac. lib. 1. cap. 45.*

tenari, placere, fi virtus eius rei non remittatur fimili, etiam pœna perfectionem impetrandi videri: quafi iste contractus non sentit.

Ad L. XXIX. Lucius Titius cum *ex causa judicii pœnalis deberetur, & etiam debitori, cui ex hæreditate fuerat, idem pertinens credetur: in tantum pœnalis redita relicta videtur. Hi pœnæ non pertinebant etiam ipsi ex causa judicii. Quare, ex integra fortuna ipse L. Titii petitioni. Paulus refpondit, utili petitori, ea non fua impetr.*

SAtis erit hoc admonere, quod eft ficta dignifimum, & quod fæpe commemoratum aliqua facta in eautione pecuniæ ab eodem debitore ex alia caufi, per fe fola non non habet obligationis fibi commendatio, *l. ult. de probat. l. Publia, §. ult. depof. C. Nicetia*, ut, ita confiftit in aliqua cautione nova commemoratio pecuniæ debitæ ab eodem ex alia ctufa veteftiore, pacti aut jurisdictio vim non habet: ut fi (quæ eft fpecies huius legis) is, cui pecunia debetur ex caufi judicati, eidem debitori credita alia pecunia, in cautione credita pecuniæ non fcripferit, præter pecuniam ibi debitam ex caufa judicati, & eautum fibi dari ex caufa credit. Nam ne utrique caufa interpo petitio creditori eft, nec nifi commemoratio prioris debiti creditori quidquam nocet. Et hic locus oftendit, cautionem, qui ftipulatur, eautionem componere, non obligationem: nam eadem nihil aliud eft, quam ftipulatio: recantionem eft eam, quam componit debitor creditori fuo eautionem. Et hæc l. dicimus, in cautione creditæ pecuniæ, omittam mentionem pecuniæ ab eodem jam ante debitæ ex alia indebitæ caufa commemorationem, aut tacti pacti de non petenda pecunia ex caufa judicati. Objicit pacti huic fententiæ *l. Pomponi, de pactis*, quæ interpretabar dicit, pactum conventum, quo quis debitori ei fidejussorem nullum nuper quantuvis: cum eo fapius ex aliis variis caufis disputaverit, & ei fideit, aut pecunia creditæ ei mutuo, aut debiti antecedentis, poft mortem fcripta eam hæredibus ejus obicere non poffe: Et ita Commodus Imperatorem decrevifle, quod fcit. tacite convenisse videretur fore fidejussorem reciffe: confultorem consultationem fecerit, quam ipfum fidejussorem abire debitur, & vim habere liberationis, vim pacti taciti habere, ne fidejussorem petatur: eaque tertia ei diligentia fit, quam in fuis rebus exhibet quamplurimis, nulla inter fraires ratio habita eft. Et hæc eft fententia *l. 1. Pomponi*, qua non impetr huic quidammodo opponitur. Sed ut refpondeam, quæ in *l. Pomponi* aut nihil habet commune cum fpecie huius legis. Hæc lex eft de omnibus cautionibus, quæ in contractibus vetuere debita in eautione novi, aut omiffo nihil abeit nocet. *L. Pomponi* eft de omnia ratione commendationis cautionis, quæ in eautione novi, aut omiffo hujusmodi quidquam creditori nocere, *l. fi non dos, 2. in pr. hic. anno.* Iod de omiffi fupius competitionis in fidejussorem varia rationum fententiæ fuere, & in eadem ex eautum rationum caufi folutionibus, aut apportionibus, & inter fraires, ut dixi, quæ circumftantia fpectanda eft. Facilius enim prædominere eum fraris debitum, quam extero. Et illa quæ circumftantia fpectanda, quod fidejussionibus a tutis fcripti debitoribus, & fidejussionibus quæ circumftantiis, quod utique, ut verifimile eft, inter in fidejussionibus cum fraire rationibus, ex aliis caufis fidejussores, & comparatfes, fi id benigne fraris remittere nolluiffet. Si qua alia fuperfint fpecies, à qua hic circumftantiæ abfint, ad eam hoc non pertinet decretum Commodi Imperatoris, neque omiffo per fe fola commendationis eautionis quidquam nocet, nifi remittenda eius minus fraritr, ut tor circumftantiæ arguunt in *d. l. Pomponi.*

Ad L. XXVIII. Servius ait *pœnam hujusmodi pofse indulgentia*

Z 2 pim-

principali: libertatem consequutus est, rediisse dicitur in A solis cogitatio est, ut nihil agi existimet oppositis ex condi-
obligationem creditorum. *tione, quam fecimus sibi impossibilem.* Certe promisor, vel qui se obligat sub conditione impossibili, nihil agi existimat, cujus percipue contensus & voluntas spectanda est: aut, in re ea, qua ex duorum pluriumve contensu agitur, hoc est, in contractibus omnibus. Unde ex diverso plane significatur in ea re, quæ ex unius tantum voluntate agitur, puta in testamento vel codicillis, monetis testatoris solius cogitationem spectari, qui utique si fuit mentis, & existimavit esse, ut existimet id quod agit, quodque testamento caveat, utile fore, aliquo id minime adjecto effectu, atque adeo, quominus ita valeat, si quid obstet, id remotum iri quasi mendum. Sic videatur ex l. ita de conditionibus institutis. quasi mendum, quod ibi excidere, ex infuturabilio ita voluntas testatoris nascitur. Mendum igitur illud, five vitium potius removeri debet, quam voluntas testatoris constituatur. Sicut in specie ibi tractatur, l. talem, de fideicommissariis. & l. Titia, de condit. & demonstrat. ubi & alia menda testatorum removentur, ut fiat voluntas eorum, & manent inconcussa. Hoc dicimus in dubio: Nam si aliquam spectare, testatori non fuisse animum dandi legati, aut fideicommissi, quod sub conditione fub conditione impossibili, aut non fuisse animum dandæ libertatis, quam sibi dedit fub conditione impossibili; ut fervum eluderet, tunc procultubio idem erit, & testatorem in legatis, aut fideicommissis, aut similibus voluntatibus defunctorum, quæ in dispositionibus, ideque omnino offendit l. cum heres, §. ult. Familiæ. Sed in ilipulationibus aut contractibus semper nihil agere, ludentes fecum intelligunt, qui se obligat sub conditione impossibili. In teltamentis fanus homo, qui semper mutare animum, & , ut eli apud Arillophanem, variare animi fluctus fecit: ita fanus in stipulationibus nihil fruitra fecisse: In teltamentis igitur fanus homo nihil pertinaciter, nihil temere, nihil ex errore potius labi præfumitur, quam fruitra quidquam agere, aut ludificari eum, cui quid reliquit, nil id evidenter apparet. Nam & frequenter quidquid testamento relictum adscribunt turpia legata infamandi legatarii causa, quæ etiam odio teltatoris pro non feripta habentur, l. turpia, in princ. de leg. I. Codificare pro non feripto vel legatum, quod apprehit, & probabitur, cum præsumptio eli in contrarium) teltatorem reliquilie fub conditione impossibili, ut ludificaret legatarium de indicatum eli in antiquis colebant teltatores probrofi, & atrocia quoque componere. Cornel. Tacitus 6. Annal. Supersuit, inquit, vetustis annalibus, & memoria in Macronem, ac præsipua liberorum Cæsaris complexu.

Ad L. XXXII. Cum ex uno debitis plures nascantur obligationes: sive eumdem, cum arbores fuerint cæsæ discernere: omnibus experiri permittit, post magnas varietates obtinuit.

QUod diximus in lege superiore, conditiones impossibiles testamentis adscriptas pro nullis haberi, id *l. 3. de condit. & demonstr.* obtinuisse ait: Paulum fcil. post multas varietates, controversias, & altercationes. Et ita quod proponitur in hac lege, id dicitur obtinuisse post magnas varietates, ut in *l. ult. pro leg. de* B *legat.* Papiani fcil. post multas dilceptationes fole fuit frequens. Id autem obtinuit, ut sit hoc loco, ut eum ex uno debitis, ex uno facto plures nascantur obligationes, ut si ejusdem fit quotidie impossibilis pœna, aut hoc fortium fuccilis, ex quo debitis multiplex nascitur actio. Adeo arborum fortim cæsarum ex duodecim tabulis damni infecti data est lex Aquilia, & interdictum quod vi aut clam. Et si colonus fuit qui fuccidit arbores, adio ex locato, *l. si mercet. §. colon. loc. l. in* C *dubiis, §. colonus, de pignor. l. t. §. fi colonus, l. per. arbor. fort. cæsas. l. denique, quod vi aut clam, & omnibus, in*quit, experiri permittitur. An in stipulationibus eft

da eft interpretatio, adhibendum temperamentum. Nam ipfo quidem jure omnibus experiri licet: fed officio judicis conftat, ut qui una actione utitur vel ex locato, remittit interdictum quod ei aut clam, qui eden omnino continetur quod actione ex locato: vel non remilio interdicto, fi eo polfet experiatur, ut nihil conlequatur, quippe qui non conlecutus eft, quod fua interelt actione ex locato. Nam interdictum quod vi aut clam, datur tantum in id quod interelt, & bis idem petere, prudens Gellius in *l. 2. §. 1.* non lit: hoc congruente officio judicis ut *l. de actionibus, l. vulgo, & l. semper, §. ult. quod vi aut clam*, aut fane fi poltquam egit ex locato, vel quod vi aut clam, & quanti ea res interelt conleruetus eft, fi agat ex duodecim tab. vel ex lege Aquilia, officio judicis conftat, ut omnium harum actionum cum eo, quem in perfonam, id tantum adhuc conlequatur B *si ferat*, quod plus eft in poltcriore actione, *qua quæritur, ut l. cum quidam, de pignor. act. l. 1. §. 1. l. 2. de condit. & demonstrat.* ubi & alia menda teltatorum removentur, ut fiat voluntas eorum, & manent inconcussa. Hoc dicimus in dubio: Nam fi aliquem spectare, teltatori non fuisse animum dandi legati, aut fideicommissi, quod ideo dedit fub conditione impoffibili, aut non fuisse animum dandæ libertatis, quam ideo dedit fub conditione impoffibili; ut fervum eluderet, tunc procultubio idem erit, & teltatorem in legatis, aut fideicommissis, aut fimilibus voluntatibus defunctorum, quæ in dispositionibus, ideque omnino offendit *l. cum heres, §. ult. Familiæ.* Sed in ftipulationibus aut contractibus femper nihil agere, ludentes fecum intelligunt, qui se obligat C fub conditione impoffibili. In teltamentis fanus homo, qui femper mutare animum, & , ut eli apud Ariltophanem, variare animi fluctus fecit: ita fanus in ftipulationibus nihil fruitra fecisse: In teltamentis igitur fanus homo nihil pertinaciter, nihil temere, nihil ex errore potius labi præfumitur, quam fruitra quidquam agere, aut ludificari eum, cui quid reliquit, nil id evidenter apparet. Nam & frequenter quidquid teltamento relictum adscribunt turpia legata infamandi legatarii causa, quæ etiam odio teltatoris pro non feripta habentur, *l. turpia, in princ. de leg. I.* Codificare pro non feripto vel legatum, quod apprehit, & probabitur (cum præsumptio eli in contrarium) teltatorem reliquilie fub conditione impoffibili, ut ludificaret legatarium de indicatum eli in antiquis colebant teltatores probrofi, & atrocia quoque D componere. Cornel. Tacitus 6. Annal. *Supersuit*, inquit, *vetustis annalibus, & memoria in Macronem, ac præsipua liberorum Cæsaris complexu.*

Ad L. XXXII. Cum ex uno debitis plures nascantur obligationes: sive eumdem, cum arbores fuerint cæsæ discernere: omnibus experiri permittit, post magnas varietates obtinuit.

QUod diximus in lege fuperiore, conditiones impoffibiles teltamentis adscriptas pro nullis haberi, id *l. 3. de condit. & demonstr.* obtinuisse ait: Paulum fcil. post multas varietates, controversias, & altercationes. Et ita quod proponitur in hac lege, id dicitur obtinuisse poft magnas varietates, ut in *l. ult. pro leg. de* E *legat.* Papiani fcil. poft multas dilceptationes fole fuit frequens. Id autem obtinuit, ut sit hoc loco, ut eum ex uno debitis, ex uno facto plures nafcuntur obligationes, ut ejusdem fit quotidie impoffibilis pœna, aut hoc fortium fuccilis, ex quo debitis multiplex nascitur actio. Adeo arborum fortim cæsarum ex duodecim tabulis damni infecti data est lex Aquilia, & interdictum quod vi aut clam. Et si colonus fuit qui fuccidit arbores, adio ex locato, *l. si mercet. §. colon. loc. l. in dubiis, §. colonus, de pignor. l. t. §. fi colonus, l. per. arbor. fort. cæsas. l. denique, quod vi aut clam*, & omnibus, inquit, experiri permittitur. An in ftipulationibus eft

A ita eum deteriorem fecerit, ut *l. 13. de rei vindic.* unum eft fadum, duo delicta, damnum & injuria: damnum, quia deteriorem fervum fecit, aut viliorem: injuria, quia contumelia eum affecit, & inter hæc duo delicta fumma differentia hæc eft, quod damnum fit etiam ex culpa, & quidem levillima, *l. in lege Aquil. ad leg. Aquil.* Injuria autem fit ex affectu, & malo animo. Damnum nonnisi in familiarem: injuria nimirii honorem, non rem familiarem. Et ut ex uno fado duo funt delicta, ita duæ funt actiones: actio legis Aquiliæ, in qua de damnum datum dani, & adio injuriarum pretoria, in qua contumeliæ fit æstimatio, *l. 5. ad leg. Aquil.* Et utraque adio domino competit. Dominus enim & ejus nomine, qui fervum tuetur, competunt actiones: imo & fi quis ad fuggillationem, & opprobrium domini fervum alienum injuriofe verberaverit, domino competit actio injuriarum, quia fcil. competit ei actio B domino injuriarum, una fuo nomine, altera fervi nomine, *l. item apud Labeonem, §. pretor, & §. fin. de injur.* Quia fcil. Quintilianus ait declamat. 265. dum fervi mortui in uno fadto, & adeo ponit duas, actiones duæ, aliquando ex uno fadto, ex uno injuria funt tres actiones, ut fi quis uxori mex filiafamilias injuriam fecerit, quia & ipsi adio competit, aut ipfius nomine, & mihi & patri meo fuo nomine, ne una adio consumatur per alteram, quia non in eandem perfonam omnes concurrunt, fed comprenit diverlitas, *l. t. §. ult. & l. pater, de injuriis.* At in ipfacie hoc loco propolita, cum fervi alienis verberatæ duæ actiones domino competunt, adio injuriarum, & adio legis Aquiliæ, quæritur, an electio unius consumat alteram actionem. Adio injuriarum eft pœnalis, & lex C gis Aquiliæ mixta, quis & rem, id eft, damni æltimationem, & pœnam perfequitur. Quidam fine diltinctione, altera electa alteram deperire putant. Sed rectius tententiam non obtinuisse dicitur in *l. 13.* alii diltinguentes, de electa adione legis Aquiliæ deberi, confumpti adtionem quoque damni, hoc ritione, quia adio injuriarum in bonum & æquum concipitur, id eft, in id conceptum, quod ex adione rem judex æltimaturus eltet rem, id eft, id quod interelt, altera pœnam perfequi potes: fi una confecutus fuerit unam pœnam, altera adione pœnam quoque non potes, quod fi una non judex moderabitur ad finem eius, quod amplius in ea eft, quam fuit in illa, quam exegilti prius, ut *l. 11. bonæ res, l. 1. §. ult. bonor. poss. l. 24. ad leg. Aquil.* ita ftatuitur de concurrentibus adionibus.

L. Conftitutionibus 32. expolita eft *fup. in l. 16.*

D Ad L. XXXIV. Qui fervum alienum injuriose corrupit: ex una fadio actiones duæ, Aquiliana, & de servo corrupto: quæritur, inquisitio enim ea effecta fit, damnum ne culpæ. Et ideo pallunt utroque competere, fed quidam, altera electa alteram confumi, alii pro lege Aquiliana alterum tantum æltimandum; quamdiu deficit bonum & æquum effe, condemnari eum, qui affirmationem pacifcitur. Sed fi ante negotium actum ejus fit, temere eum ex lege damnatum. Sed & hanc fententiam per pretorem inhibendi eft: nifi in id quod amplius ex lege Aquilia fit competiti, agetur. Rationabiliter itaque eft, eum adionis fententiam, ut temere lis ei, quem videbatur, non temere, quod amplius in altera eft, etiam hac exegit.

IN hac lege de concurrentibus adionibus, qui titulus eft huius legis, fubtrun tradarum uberiorem, in eam quoque relata *l. 32.* cujus fententiam breviter expolui nunc tertio: atque etiam adhibiti ex hac lege *l. 13. & l. 35. & l. pen.* id primum adfumam, quod eft in *l. 13.* in una re plura delicta, plures adiones adiones. In uno re, id eft, in uno fadto, ut *l. 4. fup. hoc tit.* ut paulo infra dicam ex Quintiliano: In uno fadto effe duo delicta. Hoc *l. 24.* dicit, ex uno fadto, *l. 13.* ex eodem fadto, *l. 12.* ex uno delicto. Uno igitur fadto, uno delicto continueri plura, ficut uno contradu plures conventiones, pluresve contradus. Et hanc rei exemplum tale proponitur in initio hujus legis: fi quis fervum alienum injuriole, id eft, contra bonos mores verberaverit, atque

quod vi aut clam, posſis experiri poſſit penuz nomine vel ex l. Aquil. vel ex 12.tab. non etiam ut qui egerit ex locato, poſſet agat interdicto vi aut clam, vel cauta, qui uteque alio ad eundem rei perſecutionem pertinet, *l. semper, §. ult. quod vi aut clam, l. 50. pro fac.*

Ad L. LIII. *inf. princ.* Plura delictis in una re *plures adsint-mus alicuius. Sed non poſſe omnibus rei probatum eſt. Nam ſi ex uno alicuperuno plures alteres reſultarent, una tantummodo, non omnibus standum eſt.*

Ad §. Cum generaliter adjicimus: Eius, ad quem ea res pertinebit: *& adnegari, & contra, quia plene adita facere-nam, perfunctos comprehendimus.*

ET ſecundum haec etiam expoſita ad *lex plaut §1. inf. hac tit.* ut ſcilicet, quoties in una re plura delicta, pluresve actiones ſint, non omnibus uti diſtributa licuat, & in integrum ſint diſcriminata. Licet diſtinctione aut deductione ulla, ſed ut latius & liberius de actionis eligendae facultate, *l. ſingulas 5. §. variis, de l.c.* quod & in hac lege §3. ſubtiliſſime comparatio demonſtret plurium actionum, quae naſcuntur ex una obligatione, id eſt, ex contractu vel quaſi contractu: neque tamen omnibus eaſdem rei nomine in ſolidum experiri licet, ut ſcribit *l.6. de reſtond. vend. & l. 2. C. de poſt. inter emptor.* in qua datur actio ex vendito, vel ex empto, & actio praeſcriptis verbis, utraque experiri non licet, ut ex pluribus contractibus, tametſi praeter actionem ex contractu ſuppetat certi conditio, *l. certi conditio 9. de rebus creditis. l. in dubiis, 5. ſecunda, de iuriſdict.* quae omnibus uti ſimul poſſit. Et limitiuer quali ex contractu Legatorum nomine, tametſi variis ſuppetant actiones ad eundem rem, tamen non omnibus uti licet, ne bis idem rei conſequamur, *dicta Leum filius, §. ſuprit.* Et ut manifeſtius dicam, *d. §3.* propter primum ad actiones ex delictis vel contractibus, quibus actio non perſequitur, id eſt, quod licet, ut ſcribit. Et idem prorſus innuit ex lex, quod regula *l. nemo 45. §. ult. de reg. jur.* qui b. nit, quoties concurrunt plures actiones eiuſdem rei nomine, non experiendum eſſe, ut ſcilicet contenentum effe debere actionem, alterā alterum tolli, ne bis idem conſequatur. Ad *l. item ex ſua 32. fin.* hoc titulo, qua omnibus actionibus experiri permittit, propoſitio exemplo de arboribus ſuctim ſuecifis, non de his tantum actionibus loquitur, quae rem perſequuntur, ut ex locato, vel quod vi aut clam, ſed de his, quae rem tantumque perſequuntur, id eſt, rem & poenam, veluti ex lege 12. tabul. vel ex lege Aquilia. Et verum eſt omnibus experiri licere, puto rem perſequi ex locato, vel quod vi aut clam. Altera vero poenam, quae ultra rem inciſi actionem ex 12. tabul. vel illam ex lege Aquilia, vel alio bonam levitem, puta, ex lege Aquilia: altera, id eſt, §. 3. actionem ex 12. tabul. id, quod in ejus lege poena ob arbores furtim ſuccifas ſimplus eſt, quam ex poena lege Aquilia *l. 2. §. arbor. fum. cæſ.* Atque ita *l.* nihil me falſit anumus, tam manifeſtas apperto, quanam ratione ſit conciliandā *dicti l. 32. fin. cum d. l. §3. inf. hac tit.*

Ad L. XLI. Quotiens lex obligationem introducit: *niſi ſi nominatim excipit, ut ſit plus ab illa actione statutum: etiam veteri de nomine alienae competere.*

Ad §. Si codem tempore *duo competent alicui poſſe judicio poſtea poſſe effe: ut ſi plus ab illa actione ſtatutum: etiam ab illa ſeret. Si tantundem, aut minus, id ſuppeatur. (1)*

HIs addam, quo magis confirmem ſuperiorem interpretationem *l. quotiens 41. hac tit.* quae etiam permittet ad eaſdem actiones furtum exercitum, ut inſcriptio *legis pen. arbor. furt. caſ.* indicat, quam inſcriptio eadem cum *dicti. l.41.* (eſt enim utraque ex lib.22. Pauli ad edictum) connectit *l. penult. ff. arbor. furt. caſar. Quotiens, ſi inquit, lex obligationem introducit, niſi ſi nominatim caverit, ne plus aliunde ea statuat: etiam veteri*

A *res ea omnibus actionem competere.* Hoc (miſi Glolſa) in interpretandum eſt, ut quatius lex Aquilia de arboribus ſuccifis dat actionem, qui nominatim non caret: ut ea ſola actione utamur, licet eodem tempore, non ſolitis fine arbores, & noſtro intereſſe, vetere actione uti ex 12. tabul. quae fuit in ſimplum *arbores caſas* aris viginti quinque, auctore Plinio, hodie eſt in duplum, ſalva aſtimatione arborum, non ut lex 12. ſtatuit, ſed ut ipſa arbitrabitur eſſe, *l. 12. §. ult. D. l. Aquil. arbor. furt. caſ.* Aquiliaeſt lex nova: Lex 12. tabularum eſt lex vetus. Et utraque actio eſt de arboribus furtim ſuccifis. Ex hac lege, vel illa lorum eſt adhuc experiri, vel utramque, ſed cum modum ſimplique, quam mox declarabo. Nam ſimplum in lege Aquilia, recte an dolo, lex pen. qui (ut dicimus) commiſerit cum hac lege eſt, nempe actio B biliominus aſtimetur ex 12. tab. Verum ex eo, quod ſequitur in hac l. 41. addendum eſt: officio cenſoris indicis, ſi poſſeſſio agatur ex 12. tab. id eſt tantum de biliominutione, quod amplius eſt in actione ex 12. tabulis. *Si ex duobus lib. unquit, duo competent actiones, poſſe poſtea partem ei-us quod poſſe ſi ex reliqua actione, id eſt, ſimplum.* Sed ſi reliqua actione tantundem ſit, aut minus, quid fiet? dicet ſtatim: Nihil prorſus remanere. Atque ita impreſſum quidem eſt in exemplaribus, ſuperſtitioſe legentibus ſed ineptiſſime. Ego ſic interpretor, *aut minus ſit, nihil reſtituetur:* aliquis bis idem conſequeretur, quo a jure nihil abhorret magis.

C Ad L. pen. *hujus tit.* Nonnquam actiones pu nales *de eadem penali re competunt, alia ex alienatione, alia ex ſolutione.*

AD hanc notandum, non effe cum ſupra dicto hic ſupra confundendam regulam *legis pen. hac titulo*: qua non-nulli de pluribus actionibus, pluribuque delictis ex uno delicto promanantibus, ut ſuperiores leges, ſed de his, quae ſint ejuſdem generis & diverſis item. Inde de re, aut pecunia eadem, veluti de homine eodem, aut de quantitate eadem. Quo cela certum eſt, concurrentibus pluribus penalibus actionibus ex D. Rhetoris loquutur *l. 2. §. ult.* unam altera aiterum conſumi ullo modo, & per *l. 2. de privator. delict.* in qua eadem regula pertractatur, nunquam plura delicta concurrentia facere, ut ultius impunites detur: delictum delicto non purgari: delictum ex aliud delictum non minuere nomen, *fed augere populum*, ut & quis ferum ipſum ſubripiens. & rodentes, qui de fund ſtidi, & ex utroque integra eſt actio in ſolidum, furti felonis & legis Aquiliae. Si ancillam alienam ſubripuerit & flagitaverit (placuerc Ulpiano jam prius vendita) is eſt, vitraverit, duo ſunt delicta, & ex utroque integra actio in ſolidum, furti & ferri nomine. Conuungendas eſt autem hic lex pen. cum *l. 1. ſi ſervus furtum, in prin. ad leg. Aquil. & l. 130. de regul. jur.* & ex his in inſcriptione legis pen. *arbor. furt. caſ.* legendum, octavo decimo, non ſepteno decimo. Pari autem ratione a diverſis factis teneatur quis actione furti manifeſti, & actione furti nec manifeſti in ſolidum, *l. voluerat, de furt.* & ſimiliter autor, qui pecoris pupilli abuſus eſt, quive diſtraxit male, atque etiam poſſeſſorem furandi animo corrumpendi, quia furti ſatis, licet fint eadem in pecunia, duabus actionibus teneantur adilis, & eui tranſeunti forte beſtia nocuerit, quia furti duo ſatis, teneatur actione aedilitia, qui ibi beſtiam habuit, & actione legitima de pauperie, *§. ult. Inſtit. §. quadrup. pauperiſſe dic.*

Ad L. XXXIV. §. Si is, cui rem commodavero, *eam ſubripuerit, teneblitur quidem & commodati actione, & conditione. Sed altera actio alterius petitione aut ipſa tota, aut per exceptionem. Quod eſt tutius.*

QUaeritur, ut exponamus *lig. 24.* partem poſteriorem. In priori propoſuit unam ſpeciem tantum; in poſte-riori

B *riori* proponit res de concurrentibus actionibus ex una eodemque facto. Prima ſpecies haec eſt: Si is, cui rem commodavi, eam ſubripuerit, id eſt, celaverit, furandi animo contrectaverit, ex eo factum mihi adverſus eum competere duas actiones, actionem commodati, & condictionem furtivae: quae ſi ſimul ſint, & ſimul exigantur, non poſſe ambas eiuſdem rei nomine conſequi, ſed alterius petitione effici, ut alterius actio, aut ipſa tota, aut per exceptionem effe deſinat. Haec eſt ſpecies: *Si is qui dol. mal. furti, qui tibi item petit, quia eidem commodati eſt actio bona fide, & bonae fidei judicio tacite ineſt exceptio doli mali, ut nihil ſit neceſſe eam opponere, ſi dol. ff. tabet, in bon. dol. mal. l. ſupplendi, §. cum ſervum, de leg. 3.* Sumamus, nequam, ab aliquo commodatā, an non poſſim ea experiri ipſo jure, niſi in id, quod plane mea intereſt, quam condictione conſequutus ſum, *l. cum filius, de furt.* Videtur. Nam ſi ſubripuerit, ſi ſi prius egero commodati (I) deinde eam condictione furtiva, eae ſtabit judicio idito eſt, non ſummovebor, nihil exceptione doli mali oppoſita. Et haec diſcernunt in hac ipſa ſpecie inveniſo ſecundae ſpeciei in *l. ſi is cui commodata, de furt.* ſi modo in ea lege, ut oportet adhiberem fidei accipio, non poſſe eum partem perſequi, ſi prius pro condictione furtiva, quae eum perſequitur, ut eodem libro Iaroleni, *l. cum furto, de in litem juranda*, adjo fatur, id eſt, condictio furtiva. Et hoc quoque diſcernimus haud dubie Paulus affignavit hoc loco, cum ſcripſit, altera actione alteram peti, ut ipſa tota, aut per exceptionem. Ipſo jure, dixit: ſi prius actum ſit condictione furtiva: per exceptionem, ſi prius actum ſit commodati, eadem prorſus ratione dicendum, quo & in *l. ſpecies, §. qui ſubripuit eidem pignus.* Ex eadem cauſa concurrente actione ex vendito, quae eſt bonae fidei, & actione ex ſtipulatu, quae eſt ſtricti, diſtinguuntur, utrum prius dicendum ſit ex ſtipulatu, an ex vendito. Si prius ex ſtipulatu, ipſo jure ex vendito ago non poſſe, niſi in id, quod pluris intereſt. Si prius ex vendito, ſtipulatio non eſt ſummovenda per exceptionem doli mali. Et hoc loco poſſi illi verba: *Aut ipſo jure, aut per exceptionem: ſubjicien: Quod eſt tutius:* Si id non eſt inficiandum, utilitatis gratia dicere idem eſt ipſo jure actionem inefſe, quae bonae fidei eſſet, non eſſe neceſſe opponere, *de condictione*, cum quod ipſo jure fit, id neceſſe eſt habere competentiam ſuae rei in judicium omnibus non diffidebit) aequissimo huius loci quaſtionis, non inferi, dicam tamen ſimplicius, quam etiam partibus effe, quaerentem: Si neptunus aliquod ipſo jure nullum eſt, D tutius effe id reſiſtendere petitio actione reſtituendi, quae nunc erat, quam actione commodati, quae ſi ſimul ſint, propoſita de commodato, qui rei commodatae furtum fecit, primo ſolutionem commodati, vel conditionem furtivam, vel *condictionem furtivam, dicit. l. cui de furtum, & l. 2. §. qualitum, de priv. delict.* Confirmat hoc idem & Paulus *ſententiis, lib. ſpic egerit, de furt.* quae cum exemplaribus eam vel conſentiens non eſſe, quae ſeu dum ſum perſequatur, aut non conſumpſerit illas, ſi illis ſit actum prius, id eſt, ſi vel una illarum actum ſit prius quoniam in his, quae ſunt in hac, id eſt, in actione furtiva extra rem, mera poena ſuapte vi quaſtuſti. Et hoc quoque in ſpecie, quae ſequitur ſtatim, obſervari Paulus docet, ſatis plane innocens idem, quod in ſpecie prima, eſſe ſervandum.

Ad §. Hinc de colono reſpondum eſt, *ſi aliquid eſſerendo fabricaverit, ſeneri eum condictione, & furti: quia etiam ea locare. Et quod quidem furti nisi conſtituitur: illa autem inter ſe nihilominus. Et hoc in legis Aquiliae alienatione, ſi ibi commodaverit vaſſionem, & eo ea reperit. Utraque enim actionem res perſequentem continet. Et quidem poſſi legis Aquiliae actionem, utique commodati ſumitur. Poſſi commodavi, an Aquilia remanent in eo, quod in reperiunt integra damnum amplius eſt, & damnum. Sed verius, remanere: quia ſimplo accidit, & ſimplo ſubducto damnum non labet.*

(1) *Vide Merillium variant. ad Cujac. lib. 1. cap. 10.*

(1) *Vide Merillium variant. obſeſſat. ex Cujac. cap. 4.*

A HAc eſt ſecunda ſpecies: Si colonus ex fundo conducto aliquid ſubripuerit; ex hoc folio tribus actionibus teneatur, ex locato, & furti, & conditione furtiva, ut *l. de pignore*. Et actio quidem ex locato, & condictio furtiva inter ſe miſcentur, & alia aliam absorbet ſive conſumpta, qua unque ad rei perſecutionem ſatisfactionem ſuſpicionem: actio autem furti, ſed penam furti feorſim exigit, & ex eadem actione locati ſimplum, qua unque ad rei perſecutionem pertinet furti integra poena penitus eſt: nihil eſt evidentius.

Tertia ſpecies haec eſt: Is cui veſtimenta mea commodavi, ea rapit, fedit, deteriora facit, mihi damnum actionibus tenetur, *lex ſi ſervus, §. ſive autem, commod.* Actione commodati, quae rem ſolam perſequitur, & actione legis Aquiliae, quae rem & poenam perſequitur, quia mixta eſt. Et quidem ſi prius egero ex lege Aquilia, conſtituam ex actione commodati, ne tulli aſtimationem, qui eae bona fide, quia jam rem conſecutus ſum actione Aquilia: *& bona fide non agitur* (ut eſt in regulis juris *) ut ſit dolus malus exceptione. At ſi prius egero commodati, an poſſea agere poſſim ex lege Aquilia, vel in id quod amplius in ea eſt, id eſt, in poenam, in id quod reliquum eſt, poſt ea quae prius perſequutus ſum? Et reſpondet Paulus, in id quod amplius in ea eſt, id eſt, in actione legis Aquiliae, adhuc ſupereſſe & remanere hinc actionem. Quaſtionem confirmat etiam *l. unde quaeritur, in fin. comm.* & Paulus ſubjecta haec ratione: quia ſimplo accedit, id eſt, quia penam legis Aquiliae accedit ſimplo, id eſt res, ſyn-affimationi damni dati: & ſimplo ſubducto, inquit, id eſt, ex eo quod ſubducto ſimplo, quo & in *l. pacilia*, quae ſimplo ſubducto commodati, locum habet actio legis Aquiliae, ſive remanet, ita ſcilicet, ut ea hoc minus conſequar, quam actione commodati conſequutus eram. Principium hic frequentia eſt, & perſpicuum eſt. Igitur eam ampleſtere, & tolle ungentem, quae eſt in extremo huius legis: Nam cum ex commodato ſimplum conſequutus ſim, *ex lege Aquil plus in ea eſt*, confequutorem eſt, ut dicat & in hac lege, locum habere in id idem adhuc actionem legis Aquiliae, quae ſimplo accedit, & ſimplo ſubducto, ſi non ſit inficiandum, quin bonae fidei actionem, quae ſit ope ſatisfactionem, & quae ſit ope rei perſecutionem, ſatisfactionis ſuſpicionem: ut caput *Scholae* ſolet, ſcilicet petitionem ſimpli locum non habere, nihil ea exceptione erit ſtrigilem, vel etiam inertius, quia non eſt ſatisfactionem, ſed etiam partibus effe, quaerentem & inepium, an ſimplum, quod jam exactum eſt, petitione, quod exſpectationem eſt peti non poſſe: fed quaerine ſimplo accedit commodati, quae ſimplum non ſuperſit actioni legis Aquiliae? Et verius eſt ſuperſtitione id id, quod in ea jam ante exactio ſimplo accedit, adjungitur quae nomine, *dicit. l. unde quaeritur, & l. 2. §. qualitum, de priv. delict.* Confirmat hoc idem & Paulus *ſententiis, lib. quis egerit, de furt.* quae cum exemplaribus eam vel conſentiens non eſſe, quae ſeu dum ſum perſequatur, aut non conſumpſerit illas, ſi illis ſit actum prius, id eſt, ſi vel una illarum actum ſit prius quoniam in his, quae ſunt in hac, id eſt, in actione furtiva extra rem, mera poena ſuapte vi quaſtuſti. Et hoc quoque in ſpecie, quae ſequitur ſtatim, obſervari Paulus docet, ſatis plane innocens idem, quod in ſpecie prima, eſſe ſervandum.

B Ad §. Si ancillam alienam ſubripuerit, & flagitaverit (placuerc Ulpiano jam prius vendita) is eſt, vitraverit, duo ſunt delicta, & ex utroque integra actio in ſolidum, furti & ferri nomine. Conungendas eſt autem hic lex pen. cum *l. ſi ſervus furtum, in prin. ad leg. Aquil. & l. 130. de regul. jur.* & ex his in inſcriptione legis pen. *arbor. furt. caſ.* legendum, octavo decimo, non ſepteno decimo. Pari autem ratione a diverſis factis teneatur quis actione furti manifeſti, & actione furti nec manifeſti in ſolidum, *l. voluerat, de furt.* & ſimiliter autor, qui pecoris pupilli abuſus eſt, quive diſtraxit male, atque etiam poſſeſſorem furandi animo corrumpendi, quia furti ſatis, licet ſint eadem in pecunia, duabus actionibus teneantur adilis, & eui tranſeunti forte beſtia nocuerit, quia furti duo ſatis, teneatur actione aedilitia, qui ibi beſtiam habuit, & actione legitima de pauperie, *§. ult. Inſtit. §. quadrup. pauperiſſe dic.*

C Ad L. pen. *hujus tit.* Nonnquam actiones pu nales *de eadem penali re competunt, alia ex alienatione, alia ex ſolutione.*

AD hanc notandum, non effe cum ſupra dicto hic ſupra confundendam regulam *legis pen. hac titulo*: qua non-nulli de pluribus actionibus, pluribuque delictis ex uno delicto promanantibus, ut ſuperiores leges, ſed de his, quae ſint ejuſdem generis & diverſis item. Inde de re, aut pecunia eadem, veluti de homine eodem, aut de quantitate eadem. Quo cela certum eſt, concurrentibus pluribus penalibus actionibus ex D. Rhetoris loquutur *l. 2. §. ult.* unam altera aiterum conſumi ullo modo, & per *l. 2. de privator. delict.* in qua eadem regula pertractatur, nunquam plura delicta concurrentia facere, ut ultius impunites detur: delictum delicto non purgari: delictum ex aliud delictum non minuere nomen, *fed augere populum*, ut & quis ferum ipſum ſubripiens. & rodentes, qui de fund ſtidi, & ex utroque integra eſt actio in ſolidum, furti felonis & legis Aquiliae. Si ancillam alienam ſubripuerit & flagitaverit (placuerc Ulpiano jam prius vendita) is eſt, vitraverit, duo ſunt delicta, & ex utroque integra actio in ſolidum, furti & ferri nomine. Conungendas eſt autem hic lex pen. cum *l. ſi ſervus furtum, in prin. ad leg. Aquil. & l. 130. de regul. jur.* & ex his in inſcriptione legis pen. *arbor. furt. caſ.* legendum, octavo decimo, non ſepteno decimo. Pari autem ratione a diverſis factis teneatur quis actione furti manifeſti, & actione furti nec manifeſti in ſolidum, *l. voluerat, de furt.* & ſimiliter autor, qui pecoris pupilli abuſus eſt, quive diſtraxit male, atque etiam poſſeſſorem furandi animo corrumpendi, quia furti ſatis, licet ſint eadem in pecunia, duabus actionibus teneantur adilis, & eui tranſeunti forte beſtia nocuerit, quia furti duo ſatis, teneatur actione aedilitia, qui ibi beſtiam habuit, & actione legitima de pauperie, *§. ult. Inſtit. §. quadrup. pauperiſſe dic.*

Ad L. XXXIV. §. Si is, cui rem commodavero, *eam ſubripuerit, teneblitur quidem & commodati actione, & conditione. Sed altera actio alterius petitione aut ipſa tota, aut per exceptionem. Quod eſt tutius.*

QUaeritur, ut exponamus *lig. 24.* partem poſteriorem. In priori propoſuit unam ſpeciem tantum; in poſte-riori

Ad L.XXXV. In honorariis actionibus *sic esse definiendum, Cassius ait: ut, quæ rei persecutionem habeant, hæ etiam post annum darentur: ceteræ intra annum. Honorariæ autem, quæ post annum non dantur, nec in heredem dandæ sunt, ut tamen lucrum ei extorqueatur, sicut fit in actione doli mali, & interdicto unde vi, & similibus. Illæ autem rei persecutionem continent, quibus persequimur, quod ex patrimonio nobis abest, ut cum agimus cum bonorum possessore debitoris nostri. Item Publiciana, quæ ad exemplum vindicationis datur. Sed cum rescissa usucapione redditur, anno finitur: quia contra jus civile datur.*

OMnes actiones, ut jam dictum in fine *l.25. sup. hoc tit.* aut civiles sunt, aut honorariæ, & inter eas summa differentia hæc est, quod civiles sunt perpetuæ, honorariæ plerunque annales, quia & eorum, qui honores gerunt, quique harum actionum introducendarum auctores sunt, veluti prætorum aut ædilium annale erat imperium, ut est proditum in *Institut. de perpet. & temp. action.* Qua de causa & edictum prætoris legem annuam vocat in Verrinis Cicero. Et ideo recte, *l. non solus 22. §. ult. de liber. causa. Hæc actio*, inquit, *post annum non datur, cum sit honoraria*: Igitur honorariæ actiones anno finiuntur, anno scilicet utili, quo experiundi potestas fuit, non continuo. Sane honorariæ actiones, quæ pœnales sunt, aut mixtæ, plerunque utili anno finiuntur, & hæ etiam adversus heredem rei defuncti ante litem contestatam non dantur, nisi quatenus ad eum pervenit, dolove malo ejus factum est, quo minus perveniret, quod hoc loco lucrum dicitur: id enim lucrum, quod fecit heres ex scelere defuncti ei auferri æquissimum est, *l. un. ex delict. defunct.* Exempli gratia, quo utitur hoc loco Paulus, actio de dolo finitur anno utili, ex Constitutione Constantini biennio continuo, *l. ult. Cod. de dolo*. Eademque actio in heredem non datur, nisi quatenus ad eum pervenit ex dolo defuncti, dolove malo ejus factum est, quo minus perveniret, *l. si plures, §. ult. l. in heredem, & l. seq. sup. de dolo*. Item interdictum unde vi finitur anno utili, & in heredem defuncti ante litem contestatam non datur, nisi de eo, quod ad eum pervenit, *l. 1. §. annus, §. ult. de vi & vi arm. l. 2. Cod. unde vi*. Idemque est in interdicto quod vi aut clam, *d. l. 1. in princ. l. semper, §. hoc interdictum, quod vi aut clam*. Idemque in actione in factum ex edicto de eo, per quem factum erit, quo minus quis in jud. sist. *l. 1. §. ult. eod. tit.* Idem est in actione in factum de calumniatoribus, *l. in heredem, & l. seq. de calumniat.* Idem in actione, quod metus causa, *l. quod diximus, §. ult. & l. seq. quod metus causa*. Denique idem in aliis innumerabilibus, quæ pœnæ persecutionem habent, ut ait *§. pœnales, Institut. de actionib.* Actiones autem honorariæ, quæ solam rei persecutionem habent, id est, quibus actor id solum persequitur, quod sibi ex suo patrimonio abest, ut Paulus definit hoc loco, cui licet addere, quodque lucrari potuit, ex *l. 13. rem ratam haberi*, uno verbo, quibus persequitur id, quod sua interest: Hæ, inquam, actiones honorariæ sunt perpetuæ, ut actio creditæ pecuniæ (quo exemplo Paulus hic utitur) quæ datur adversus bonorum possessorem debitoris nostri, quæ prætoria est: actio civilis datur adversus heredem, non adversus bonorum possessorem: & contra, prætoria etiam est actio, quæ datur bonorum possessori creditoris, & perpetua, quia rem solam persequitur, *§. 1. Institut. de perpet. & tempor. act.* Et similiter actio Publiciana, quæ hoc loco dicitur dari ad exemplum vindicationis, id est, utilis esse rei vindicatio: quoniam his verbis, *ad exemplum*, vel *exemplo*, semper significatur utilis actio, *l. sed & si, ad leg. Aquil. l. 1. Cod. de precar. l. 5. Cod. si res aliena pign.* Ea vero est actio Publiciana, qua bonæ fidei possessor rem alienam nondum usucaptam, cujus possessionem amisit, vindicat quasi suam. Prætoria est actio, nempe a Q. Publicio proposita, qui fuit prætor Urbanus cum Marco Junio, ut Marcus Tullius scribit in Cluentiana: & perpetua est, quia rem solam persequitur. Item actio, quæ ex edicto prætoris in magistratum municipalem datur, qui postulante vicino ei non caveri curavit damni infecti, prætoria est actio, & perpetua, ut Ulpianus lib. 1. ad edictum in *l. 4. §. ult. de damn. inf.* aperte scribit, atque ideo (ut mea opinio fert) cum de ea idem omnino Paulus scripsisset lib. 1. ad edictum, unde hæc l. 35. desumpta est, inde rapta occasione generaliter definivit, quod facit in hac l. quæ actiones honorariæ essent perpetuæ, & quæ temporariæ: idque etiam mihi hujus legis pars postrema omnino persuadet, quæ de actionibus est, quæ in magistratus municipales dantur, atque adeo quæ definit, in eam actionem, unde, vel a qua cœperat generaliter tractare de honorariis actionibus, cœperat autem ab actione in factum, quæ ex supradicta causa datur in magistratum municipalem: ut etiam inscriptio pervincit ex *lib. 1. ad edictum*. Et hæc exempla sufficiunt, ut intelligamus, actiones honorarias, quæ solius rei persecutionem continent, esse perpetuas. Hoc tamen addi velim, non alia ratione ex delicto defuncti in heredem ejus (etsi defunctus sit ante litem contestatam) dari actionem de eo, quod ad eum pervenit (non tam de dolo actionem, vel metus causa, vel unde vi, quam in factum perpetuam actionem) non alia, inquam, ratione, quam quod rei persecutionem contineat, ex qua locupletior hereditas facta est, *l. 3. §. 1. de vi, & vi arm. l. quod autem, sup. quod met. cau.* Eademque ratione, & in reum ipsum, qui dolum aut metum, aut vim fecit, de eo, quod ad eum pervenit, id est, quo locupletior factus est, datur actio in factum perpetua, quia rei persecutionem continet, *l. itaque, de dolo*. Ut autem quædam sunt actiones prætoriæ, quæ pœnæ persecutionem continent, & tamen perpetuæ sunt, ut actio furti manifesti in quadruplum, quæ est perpetua, hac ratione, ut ostenditur in *d. §. 1. Institut. de perpet. & temp. act.* quia absurdum existimavit prætor eam facere annalem. Cur absurdum, quia cum leviorem eam fecisset, quam esset civilis actio furti manifesti, cujus pœna erat ex 12. tab. corporalis (ut Gell. tradit lib. 11.) non pecuniaria, prætor corporalem vertit in pecuniariam, & ita leviorem fecit a se proditam actionem furti manifesti, quam esset civilis, & idcirco absurdum, & incongruum esse existimavit, etiam eam facere leviorem. Denique satis habuit pœnam minuere, nec tempus etiam minuere voluit, hæc ratio ita explicanda est. Actioni autem prætoriæ furti manifesti adjungi potest actio in factum quasi ex maleficio, qua tenetur exercitor navis, vel cauponæ, aut stabuli de damno, aut furto, quod ibi datum factumve est ab his, quorum opera utebatur, quæ etiamsi honoraria sit, & pœnalis in duplum, tamen perpetua est, *l. ult. §. pen. nautæ, caup. stabul.* Et similiter actio servi corrupti, quæ est prætoria, & in duplum, perpetua actio est, *l. hæc actio 13. de servo corr.* Ut igitur (quemadmodum cœpi dicere) quædam prætoriæ, & pœnales actiones perpetuæ sunt, quamvis aliæ soleant esse annales: ita vice versa ex eis, quæ solam rem persequuntur, quædam sunt annuæ, non perpetuæ, ut quæ excipitur hoc loco, quam & Publicianam quodammodo esse significat: Nam his verbis: *Item Publiciana, quæ ad exemplum*, ea est scil. perpetua: *sed cum rescissa*, inquit, *usucapione redditur, anno finitur*. Duplicem videtur facere actionem Publicianam: unam, quæ est utilis vindicatio: alteram, quæ rescindit usucapionem: ea est actio rescissoria usucapionis ex edicto, *ex quibus cau. major.* quæ etiamsi rem solam persequatur, tamen finitur anno utili, *l. 18. Cod. de postlimin. rev. & red. ab host.* Hodie ex Constitutione Justiniani finitur quadriennio continuo. Ideo autem non est perpetua, licet rem persequatur, quia, (ut ait Paulus hoc loco) contra jus civile datur, id est, usucapionem impugnat, quæ jure civili comparata est, ut est scriptum in *Institution. initio tituli de usucap.* Brevitate temporis tanquam odiosæ constringendæ sunt actiones prætoriæ, quæ jus civile impugnant, ut contra protelandæ & protrahendæ sunt, quæ jus civile tuentur, utilitatemque

que communem, etsi pœnales sint, ut illa servi corrupti, & illa in factum ex edicto, nautæ, caupones, stabul. Et ita etiam actio Pauliana, quæ solam rem persequitur alienatam in fraudem creditorum, & prætoria est actio absque dubio, quia impugnat alienationem jure perfectam, anno utili finitur, *l. 6. §. ult. quæ in fraud. cred.* sicut actio constitutæ pecuniæ, quæ prætoria actio est, & solam rei persecutionem habet, ante Justinianum hoc jure erat annalis, *l. pen. C. de constit. pec.*

Ad §. In duumviros & rempublicam, *etiam post annum actio datur ex contractu magistratuum municipalium.*

SEquitur in extremo hujus *l. In duumviros, &c.* Duumviri & magistratus municipales idem sunt. Respicit autem hic locus ad actionem in factum, qua magistratus municipalis tenetur, qui postulante vicino, non curavit ei caveri damni infecti, ut jam dixi, quæ in Rempubl. id est, in municipium, sive civitatem non datur, tametsi rei persecutionem contineat, non pœnam, *l. 4. §. in eum, de damno inf.* quia ex proprio delicto, propriave culpa magistratus esse videtur. Et ideo non est æquum, ut detur in Rempubl. sed in magistratum solum, qui deliquit, cum nec in heredem ejus detur, nisi causa cognita, *l. 6. & ult. de magistr. conven.* quæ lex proprie pertinet ad cautionem damni infecti, & τῆς διαφορᾶς, sive ad differentiam ejus actionis in factum, quæ non datur in Remp. Paul. scribit hoc loco, ex contractu tamen magistratuum municipalium, sive duumvirorum, veluti locatione, venditione, mutuatione, deposito magistratu actionem perpetuam in Remp. dari, cui gestum est negotium, & in cujus rem versa est res: nam & hoc exigitur, ut *l. civitas, de reb. cred. l. 3. §. diversa, de adm. rer. ad civit. pert.* Plane prætoriam eam esse actionem, quæ ex contractu magistratuum perpetuo in Remp. datur, non civilem, quia in incertum corpus datur, satis hoc loco innuit Paulus, cum eam commisceat honorariis actionibus, quæ lex summe est notanda.

Ad L.XXXVI. Cessat ignominia in condictionibus, *quamvis ex famosis causis pendeant.*

SUnt quædam actiones in personam, quæ non habent aliud, quam commune condictionum nomen, ut condictio, quæ de mutuo dato pro[illegible] condictio indebiti, condictio ob rem dati, [illegible] pem causam, condictio sine causa, [illegible] condictio furtiva, condictio rerum amotarum: ex iis omnibus nulla est famosa, nulla irrogat damnato infamiam, quia nec ulla earum verborum invidiosam & apertam atrocitatem habet, ne hæ quidem, quæ ex famosis causis pendent, veluti condictio furtiva & rerum amotarum: nam etsi in eis, ut & in ceteris adjiciatur sua causa, id est, τὸ αἴτιον, nempe ex causa furtiva, ut in *l. 1. §. per hanc, de rei vind.* aut liberos a parentibus vindicari adjecta causa ex jure Quiritium. Denique etsi condictio furtiva, & condictio rerum amotarum furti, vel fraudis mentionem [illegible] ideo tamen sunt famosæ, non ideo in se verborum [illegible] atrocitatem, *l. parens [illegible] de obseq. parent. præst. l. 11. §. 1. de accus.* atrocitas est in verbis, [illegible] agat furti, & dicat, *furtum fecisti*: quæ etiam [illegible] actio in *l. [illegible] §. ult. Cod. de furt.* Et sane atrox est, [illegible] meram pœnam persequitur: atrox autem non est, si dicat: *Ajo te mihi ex causa furtiva rem illam dare oportere*: neque enim pœnam persequitur, sed rem furto subreptam, & non palam dicit, eum furtum fecisse, sed obnoxium esse ex causa furtiva, vel obligatum ad rei restitutionem. Mitior, inquam, est condictio furtiva, [illegible] vi tamen ipsa quodammodo furem arguit, quia furti continet mentionem, ideo nec datur in parentem, [illegible] tronum, quia quasi quodammodo famosa est, *l. 2. Cod. rer. amotar.* Et ita Accurs. sentit recte in *l. parens, de obseq. pa. præstan.* Aliud est palam & latine, ut loquebantur (latine loqui est vocare scapham scapham, ligonem ligonem) Aliud, inquam, est palam & latine, opprobrium alicui objicere: aliud longe rem verbis temperare aceto omni detracto. Verborum formula famosam actionem facit, & non famosam, sicut & sententiæ formula: ut & hodie stricte observatur. Si agas palam de dolo, est famosa actio, si agas in factum doli mentione omissa, vel etiam interjecta, non est famosa, *l. non debet, de dolo, l. 1. C. de jure dotium, l. 2. Cod. qui advers. qu. in integ.* Illo modo, id est, cum palam agis de dolo, arguis personam, hoc modo, factum magis, quam personam: Lampridius in Alexandro Severo: *Sin minus*, inquit, *bene factum esset aliquid, etiam ipse convincebat, idque in factum, & sine amaritudine pectoris.* In factum, inquit, non in personam. Item si agas interdicto de vi armata, est famosa actio, non si eadem de re agas in factum, [illegible] *§. interdictum hoc, de vi & vi arm.* Dico interdicto de vi armata. Nam interdictum de vi quotidiana, quæ fit sine armis, non est famosum, *l. neque, eod. l. 2. de obseq. par. præst.* Item si agas sepulchri violati, famosa est actio, *l. 1. de sepulc. viol.* quæ lex (quod observatu dignum est) sumpta est ex eodem libro, ex quo & hæc *l. 36.* Sed si agas condictione ex causa sepulchri violati, pecuniariter, id est, rei tantum persequendæ gratia, ut *l. 9. eod.* sane non erit famosa actio.

Ad L.XXXVII. Actionis verbo continetur in rem, *in personam, directa, utilis, præjudicium, sicut ait Pomponius. Stipulationes etiam, quæ prætoriæ sunt: quia actionum instar obtinent: ut damni infecti, legatorum, & si quæ similes sunt. Interdicta quoque actionis verbo continentur.*

INscriptio hujus legis argumentum præbet, eam pertinere ad titulum *de edendo*. Nam *lib. 4. ad Edict.* ea de re tractavit Ulpian. nempe ut is, qui acturus est cum alio, ante omnia edat genus actionis, quo experiri volet, ut proinde sciat reus utrum cedere, an contendere debeat, & si contendendum putaverit, veniat instructus ad agendum, cognita actione qua conveniatur: non sunt ex improviso aggrediendi rei, sed edita prius actione, *l. 1. de edendo, l. 33. de jud.* Et hac in parte juris, quæ est de edendis actionibus, ostendit Ulpian. hoc loco, actionis nomine contineri omnem actionem in rem & in personam, item omnem directam vel utilem, [illegible] quis experiri volet. Directa recto jure competit ex scripto legis: utilis accommodatur ex mente legis. Contineri etiam præjudicialem actionem, in qua [illegible] de statu hominis, contineri interdicta, ut *l. filiusfamilias 9. & l. 35. sup. hoc tit.* [illegible] manifestum est, actionis [illegible] contineri interdictum, vel interdicta omnia, quæ [illegible] de possess. vel quasi possess. Præterea ostendit in illa parte juris, quæ actionem edi vult ab eo, qui acturus est, contineri etiam stipulationes prætorias, ut stipulationem legatorum, damni infecti, stipulationem duplæ ob evictionem, stipulationem rem pupilli salvam fore, stipulationem de rato, quia ut significat hoc loco hæ stipulationes, actionum vicem obtinent, *l. non solum, in princ. de procurat. l. si ambo, §. ult. de compens.* Hæ stipulationes instar actionum habent, quia [illegible] omnes a Prætore postulantur tanquam actiones, [illegible] Prætor [illegible] interponi. Quamobrem reo [illegible] sunt, & [illegible], non [illegible] parte, *l. 1. §. [illegible] de edendo.*

Ad L. [illegible] Mixtæ sunt actiones, *[illegible] actor est, ut puta finium regundorum, familiæ erciscundæ, communi dividundo, interdictum uti possidetis, [illegible].*

C[illegible] non est dubium, mixtas actiones, de quibus agit in hoc §. [illegible] interpretatur eas esse mixtas, in quibus uterque [illegible] actor est, uterque reus, in quibus confusæ sunt partes actoris & rei, atque commixtæ. Hæc [illegible] actiones familiæ erciscundæ, communi dividundo. Adde finium regundorum ex *l. eos, fin. regundorum, l. 2. §. si. communi divid. l. in tribus*,

bus, de judic. & ex Alexandri III. *decreto, de præscript.* Namque his tribus actionibus utraque pars sibi vindicat rem communem, hereditatem communem, aut fines, de quibus jurgium est, & vicissim vindicatur ab ea. Est igitur mutua vindicatio, & mutua quoque præstatio personalis: nam & hæ actiones tam in rem sunt quam in personam: Itaque suam quisque intentionem adversario edere debet, quod æque observatur in interdicto uti possidetis, quo uterque sibi asserit possessionem rei immobilis: & in interdicto utrubi, quo uterque sibi adserit possessionem rei mobilis, *l.3. uti possid.* Utrumque igitur interdictum est mixtum, quia in utroque utraque pars contendit se esse possessorem: Ergo utrique parti incumbit editio intentionis & petitionis suæ. Actoris est edere intentionem suam, non rei defensionem suam, ideoque in tit. de edendo, Paulus de eo tractans, scripsit, actionis verbo non contineri exceptionem, *l. verbum oportet* 8. *§.1. de verb. signif.* Quamvis scilicet, alias agere videatur, etiam is, qui exceptione utitur, & reus in exceptione actor sit, *l.1. de except.* Atque ideo, quasi actor exceptionem suam, veluti intentionem implere & probare debet, *l. in exceptionibus, de probat.* Agere est commune verbum actoris & rei, *l.1. de edendo*, ut reus, inquit, instructus veniat ad agendum. Item experiri est commune verbum actoris & rei. Corn. Tacitus 3. Ann. *Reus, an adhuc experitur dubitans.* Et provocare quoque ad judicium, commune est utriusque, *l.25. de administr. tut.* atque etiam controversiam facere & movere; *l. ult. §.1. de except. rei judic. l.8. si pars hered. pet.* At quod attinet ad titulum de edendo, in eo actionis verbo non continetur exceptio: ideo Ulpianus hoc loco cum multa alia contineri docuisset, non adjecit tamen, exceptionem contineri, imo admonet non contineri, quamvis (ut subjecerat eod. lib. ut liquet ex *l.1. de except.* quæ est ex 4. Ulp. ad edictum) quamvis, inquam, agere videatur, etiam is, qui exceptione utitur, & reus in exceptione actor sit: tamen monuerat in edicto de edendo, actionis verbo non contineri rei actionem, id est, exceptionem, quæ clypeus est rei, actio prior telum actoris. Longe igitur alia ratio edicti de dolo malo, si alia actio non sit, ubi actionis verbo continetur etiam exceptio, *l.1. §. ait prætor, de dolo malo.*

Ad L.XXXVIII. Non figura literarum, *sed oratione, quam exprimunt literæ, obligamur. Quatenus placuit, non minus valere, quod scriptura, quam quod vocibus lingua figuratis significaretur.*

Hæc lex pertinet ad obligationem nominum, de qua *lib.3. ad edictum* (unde hæc desumpta lex est) verisimile est tractasse Paulum, cum in eo tractaverit de rationibus argentariorum. Nam obligatio nominum contrahitur per scripturam mensæ argentariæ, quæ quidem scriptura tanti est momenti, ut stipulationis vinculo non indigeat, qua de causa contrahi dicebatur literis, non verbis, *l.6. C. Theod. de denunt. rescript.* Literis, inquam, contrahi dicebatur, quamvis (ut ait hoc loco) non figura literarum, sed oratione, quam literæ exprimunt, contrahatur, quia nec minus valet, quod scriptura mensæ, quam quod voce significatur. Et certum est etiam ex voce nuda, ex pacto nudo argentariis usuras deberi: quæ regulariter non debentur sine stipulatione, usuræ creditarum pecuniarum, *Nov.* 136. Et adjecerat Paulus, non esse hoc novum, ut ex nuda præscriptione [illegible], nudove pacto debeantur argentario usuræ creditarum pecuniarum, [illegible] & pecuniarum ab aliis creditarum, interdum etiam ex nudo pacto usuræ debeantur, veluti pecuniæ nauticæ, *l.7. de nautico fœnore*, [illegible] lib. Pauli. Item pecuniæ publicæ, sive [illegible] credita fuit, [illegible] *de usur.* Item frumenti, [illegible] [illegible] fit, [illegible] ex nudo pacto, [illegible] earum [illegible], atque [illegible], *l. frumenti, C. de usur.* Vox [illegible] lingua significatur, [illegible]

A ra, nec minus potest scriptura, quam vox viva, quæ est mens hujus l.

Ad L.XXXIX. Filiusfam. ex omnib. causis, *tanquam patersa. obligatur. Et ob id agi cum eo, tanquam cum patref.m. potest.*

Filiusfamilias ex omnibus causis obligatur tanquam paterfam. ergo in solidum: ergo & sine auctoritate patris: & ex omnibus causis: ergo etiam ex omnibus contractibus & delictis, quod etiam ostenditur in *l. tam ex contractib. de jud. l. ult. §.1. & seq. l. si quis cum filiofam. de pecul.* Cum tamen servus ex contractibus non obligetur civiliter, & ex quibusdam causis, ne quidem naturaliter, *l. servi* 14. ubi exposuimus *l. obligari, inf. hoc tit.* Item
B cum servo agi nulla ex causa potest: cum filiofam. (ut subiicit hoc loco) agi tanquam cum patrefam. ex omni causa potest. Et quod dicitur in *l.3. & 4. ad municip.* filiumfamil. seorsum a patre domicilium habere posse (ad quod potest etiam accommodari *l.5. §. ult. hoc tit.* illo loco, si filiusfamilias seorsum a patre habitaverit) id, inquam, non eo tantum pertinet, ut filiusfamilias munera publica obire cogatur, ubi domicilium habet, sed etiam, ut ibi cum eo agi possit. Nam ibi est forum cujusque, ubi & domicilium. Qua de causa beneficium cessionis bonorum ex lege Julia commune est filiorumfamilias, & patrumfamilias, *l. penult. C. qui bon. ced. poss.* Excipiuntur duæ causæ notissimæ, in quibus filiusfamilias cum effectu non obligatur: excipitur causa creditæ ei pecuniæ ex Senatusconsulto Macedoniano. Excipitur etiam
C causa voti, si quid voverit Deo: nam ex hac causa filiusfamilias non obligatur sine auctoritate patris, *l.2. de pollicitat.* Servius in illum locum Virgilii:

Ipse pater famulam voveo. ----

Bene *pater*, inquit, quia vovendi & auctorandi potestatem non nisi patres habent.

Ad L.XL. Hereditariarum actionum *loco habentur & legata, quamvis ab herede cœperint.*

Exemplum ad hanc legem poni debet in causa separationis bonorum, ex *l. quoties, de separat.* quoties postulatur a prætore, ut separentur bona hereditaria a bonis heredis, ut separentur creditores hereditarii a creditoribus heredis, & ita separatis bonis satisfiat sin-
D gulis, his ex bonis heredis tantum, illis ex bonis hereditariis: In hac causa sive quæstione, creditoribus hereditariis adnumerantur etiam legatarii & fideicommissarii, quamvis obligatio cœperit ab herede, non a defuncto, nempe quia hæc obligatio ex voluntate defuncti originem sumpsit: Ideoque etiam his qui ex contractu defuncti cum herede agere possunt, licet cum defuncto agere non potuerint, creditoribus hereditariis adnumerantur, ut, si quid defunctus se daturum promisisset, cum moreretur, ea de re cum eo nondum agi potuit, cum herede tamen ejus agi potest, & qui actionem habet, hereditarius est creditor. Idemque est, si quis fidejusserit pro defuncto mandatu defuncti, & post mortem ejus solverit, agit enim cum herede, licet cum defuncto agere non potuerit, & pro hereditario creditore
E habetur, *l.7. de reb. auct. jud. possid.*

L.41. exposita est in *l.34.*

Ad L.XLII. Is, cui sub conditione *legatum est, pendente conditione non est creditor: sed tunc cum exstiterit conditio. Quamvis eum, qui stipulatus est sub conditione, placet etiam pendente conditione creditorem esse.*

Ad §. Creditores eos accipere debemus, *qui aliquam actionem vel civilem habent (sic tamen, ne exceptione summoveantur) vel honorariam actionem, vel in factum.*

Hæc lex pertinet ad causam mittendorum creditorum in possessionem universorum bonorum debitoris latitantis, vel absentis, vel indefensi, crediti servandi causa. In qua quæstione, sive parte juris, inter cetera quæritur, an creditoribus adnumerentur etiam hi, quibus quid debetur sub conditione, quandiu ea conditio pendet. Et hoc loco Ulpianus stipulatorem separat a legatario. Nam is, qui stipulatus est sub conditione, pendente conditione, creditor conditionalis est: is vero, cui sub conditione legatum est, pendente conditione, nec creditor conditionalis est, quod etiam ostendit *l. cum in fraudem, qui & a quibus.* Et ratio differentiæ hæc est: quia conditionalis stipulatio, tametsi ex ea non debeatur simpliciter, *l. cedere diem, de verbor. signif.* tamen statim ex præsenti die, vel tempore vires accipit, ut ait *l. usufr. de stipul. serv.* & ex ea igitur stipulatori debetur, non quidem ἁπλῶς, sive simpliciter, ut dixi, sed cum adjuncto, sub conditione. Ideoque moriente stipulatore, pendente conditione, nihilominus ad heredem ejus spes futuræ actionis transfertur, *§. ex conditionali, Inst. de verb. obl.* vel etiam pendente conditione moriente promissore, in heredem ejus sub eadem conditione transfertur stipulatio, *l.57. tit. seq.* Ex legato autem conditionali, nec sub conditone possis dicere, nisi frustra & in vanum legatario deberi: quia legatum vires non accipit statim, sed die legati cedente demum post mortem testatoris: ideoque legatario mortuo pendente conditione, ad heredem ejus legatum non transfertur, *l.4. quando dies leg. ced. l.4. de annuis legat.* Contra vero si heres, a quo legatum relictum est, pendente conditione legati, vita decesserit, legatario superstite, hoc casu nulla est differentia inter heredem & promissorem. Nam ut ad heredem promissoris, ita ad heredem heredis transfertur quandoque futura obliga-
C tio existente conditione, *l. si in diem, de cond. & demonst.* Illud vero inter legata & conditiones discrimen, cum sc. moritur legatarius, vel stipulator pendente conditione: Illud, inquam, discrimen proficiscitur ex varietate mentis testatoris, & stipulatoris. Mens & cogitatio stipulatoris hæc est, ut consulat non sibi tantum, sed etiam heredibus suis, *l. si pactum, de probat.* Cui quidem cogitationi consequens est, ut velit stipulationem statim vires accipere, etiam sub conditione conceptam, ut si forte ipse pendente conditione moriatur, heredi suo stipulatio proficiat, si forte post mortem suam conditio stipulationis extiterit. Testatoris autem mens hæc est, ut soli legatario consulat, cui soli donatum vult, non heredi ejus, quem ignorat: & ideo frustra esset si quis diceret, legatum conditionale statim vires acci-
D pere, antequam conditio existat, quia non aliter ad heredem legatarii testator legatum perventurum existimavit, quam si id cœpisset legatario deberi die cedente, id est, existentis conditionis tempore, ideoque pendente conditione, nec simpliciter, nec sub conditione legatario deberi dicitur. Denique legatarius conditionalis creditor non est, stipulator conditionalis creditor est. Et hac ratione solet etiam stipulator conditionalis mitti in poss. bonorum debitoris latitantis, vel exulantis, vel absentis, vel indefensi, crediti servandi causa, & quasi pignoris vice: non potest tamen ab eo edicto bonorum venditio fieri, antequam conditio extiterit, *l.6. in princ. l.7. §. si in diem, l. pen. in fine, quibus ex caus. in possess. eatur.* Legatarius autem conditionalis non mit-
E titur in possessionem bonorum crediti servandi causa, quia nihil dum est in credito, neque pignoris vice, quia nulla adhuc existit obligatio, nisi jam conditio extiterit: sed mittitur in possessionem bonorum hereditariorum cautionis vice, quam heres pendente conditione ei præstare detrectat, & ideo vocatur possessio vicaria, quia datur vice satisdationis legatorum nomine, vice cautionis, *l. postquam, §.1. ut legat. nom. cav. l.1. §. ult. ne vis fiat ei, qui in possess.* Cautione oblata legatario, solvendi scilicet legati, cum conditio extiterit, de possessione recedit, ut ex causa bonæ fidei contractus ante diem, vel conditionem cautio peti potest, *l. in omnibus, de jud.* Ita etiam ex causa legatorum, vel fideicommissorum ex edicto prætoris, ut legatorum nomine caveatur,

A nisi cautio a testatore remissa sit. At ex causa stipulationis, vel ex aliis causis stricti judicii, cautio ante diem, vel conditionem desiderari non potest, nisi in casu legis 4. *de separat.* Subjicit in hac quæstione de missione in possessionem crediti servandi causa, bonisque debitorum venundandis, creditores dici eos, qui habent actionem aliquam civilem, vel honorariam, vel *in factum*, inquit, id est, utilem & extraordinariam, ut in *l.13. sup. hoc tit.* Sic tamen ne ab actione, quam habent exceptione perpetua summoveantur: hunc adjicit modum sine exceptione summoveantur: Nam creditores non sunt, qui per exceptionem repelli possunt, sicut nec debitores sunt, qui exceptione perpetua se tueri possunt: & nihil interest, debitor quis non sit, an exceptione tutus sit perpetua, *l.7. §. si in diem, quibus ex causis in possess. eat. l. qui cum ber.*
B *sup. hoc tit. l. vel o ligatus, §. obligatus, de liber. caus. l.10. & 55. de verbor. sign. l.66. de reg. jur.*

Ad L. XLIII. Obligari potest paterfamilias *suæ potestatis, pubes, compos mentis. Pupillus sine tutoris auctoritate non obligatur jure civili. Servus autem ex contractibus non obligatur.* (†)

Ut paterfamilias obligari possit, prima fronte hæc lex tria exigere videtur: ut sit suæ potestatis, ut pubes, ut compos mentis. At certe primum, ut suæ potestatis, non exigitur ullo modo. Nam & filiusfamilias, qui non est suæ potestatis, tanquam paterfamilias obligari potest omnibus ex causis, *l.39. sup. hoc tit.* Item non exigitur (ne hoc quidem dixeris) ut paterfamilias curatorem non habeat, quasi paterfamilias, qui curatorem habet, quodammodo
C fit in ejus potestate, ut *l.1. de curat. furios.* Nam & pubes, qui curatorem habet, paterfamilias est, & sine suo curatore obligari potest, *l. puberes, & seq.* At uno tenore, uno spiritu in hac lege, ita hæc legenda sunt, *obligari potest paterfamilias suæ potestatis*, addita subdistinctione, sive scilicet, quasi addita sint hæc verba plenius patrisfamilias demonstrandi gratia. Quis est paterfamilias? qui est suæ potestatis, ut in *l.4. de his, qui sunt sui vel alieni juris.* Patresfamil. sunt, qui sunt suæ potestatis, id est, sui juris, ut ait *l. novare, de novation.* quæ est omnino conjungenda cum hac *l.43.* utriusque eadem est inscriptio: Sui autem juris sunt, qui sub curatoribus agunt. Denique hæc verba; *Paterfamilias suæ potestatis:* patremfamilias tantum significant, & quasi in se continent brevem patrisfamilias definitionem. Itaque, ut paterfam. possit obligari, duo
D tantum in hac lege exiguntur, pubes & compos mentis, ut sit pubes, ut sit compos mentis, quia, ut subjicit statim, pupillus (quem constat esse patremfamilias) omnis pupillus est paterfamilias, id est, parente orbus, in cujus potestate sit. Denique suæ potestatis, sui juris, *l. pupillus, in princ. de verbor. sign. c'est un orphelin.* neque enim idem omnino est pupillus & impubes. Impubes est etiam, qui sub potestate parentis agit. Pupillus proprie est, qui sui juris est. Impuberis nomine significatur ætas parva, pupilli nomine significatur conditio: Nam non omnis impubes pupillus est, sed omnis pupillus impubes est. Pupillus, inquam, qui semper est paterfamilias, si pupilli nomen usurpemus proprie: sine tutoris auctoritate non obligatur jure civili. Valde placet, quod addit jure civili: nam jure naturali pupillus si factus sit locupletior ex
E contractibus, obligatur etiam sine tutoris auctoritate, *l.13. §. ult. & l. seq. de condict. indeb.* qua de re plenius dicemus in *l. pupillus*, sequitur: *Servus autem*, inquit, *ex contractibus non obligatur.* Non satis aperte hoc subjicit de servo, quia propositio legis fuit de patrefamilias, & servus non est paterfamilias. *Servus autem:* Debuit dicere; *Furiosus autem*, & vero mea opinio est, ita Paulum scripsisse, & paria paribus reddidisse, patremfalias ita demum obligari posse, si pubes sit & compos mentis. Hoc proposuit initio *legis si pubes sit*: quia pupillus, qui semper est paterfamilias, non obligatur civiliter sine tutoris auctoritate: *si compos mentis sit*, quia furiosus

(†) *Vide Merillium variant. ex Cujac. lib.3. cap.21.*

sus paterfamilias (nec enim furore desinit esse paterfamilias) ex contractibus non obligatur, recte ex contractibus: nam quasi ex contractibus obligatur, ut & ignorans & invitus quilibet, *l. 46. inf. hoc tit. l. 3. §. & si furiosi, de negot. gest. l. si a reo, §. si a furioso, de fidejuss.* Si legas: *Servus autem ex contractibus non obligatur*, repetendum tibi erit *ἀπὸ κοινοῦ*, ut loquuntur Grammatici, *ex communi*, jure civili hoc subaudiendum erit, ut sit: servus autem ex contractibus jure civili non obligatur: sicut ante dixit, pupillum jure civili non obligari: servus enim non obligatur jure civili, *l. 14. hoc tit.* Sed si legas, *Furiosus*, ut singula singulis respondeant, quæ sunt in propositione legis, nihil tibi erit repetendum *ἀπὸ κοινοῦ*, quia furiosus ex contractibus neque civili, neque naturali jure obligatur, *l. 6. tit. seq.* Denique nihil tibi subaudiendum erit in fine hujus legis.

Ad L. XLIV. Obligationum fere quatuor causæ sunt. *Aut enim dies in his est, aut conditio, aut modus, aut accessio.*

Ad §. Circa diem duplex inspectio est: *Nam vel ex die incipit obligatio, aut confertur in diem. Ex die: veluti*, Calendis Martiis dare spondes? *Cujus natura hæc est, ut ante diem non exigatur. Ad diem autem*, Usque ad Calendas dare spondes? *Placet etiam ad tempus obligationem constitui non posse: non magis quam legatum. Nam quod alicui deberi cœpit, certis modis desinit debere. Plane post tempus, stipulator vel pacti conventi, vel doli mali exceptione summoveri poterit. Sic & in tradendo, si quis dixerit, se solum sine superficie tradere, nihil proficit, quo minus & superficies transeat, quæ natura solo cohæret.*

Ad §. Conditio vero efficax est, *quæ in constituenda obligatione inseritur, non quæ post perfectam eam ponitur: Veluti:* Centum dare spondes, nisi navis ex Asia venerit? *Sed hoc casu existente conditione locus erit exceptioni pacti conventi, vel doli mali.*

Ad §. Modus obligationis est, *cum stipulamur decem aut hominem. Nam alterius solutio totam obligationem interimit. Nec alterum peti potest utique, quamdiu utrumque est.*

Ad §. Accessio vero in obligatione *aut personæ, aut rei fit. Personæ, cum mihi aut Titio stipulor. Rei, cum mihi decem aut Titio hominem stipulor: ubi quæritur, an ipso jure fiat liberatio homine soluto Titio.*

Obligationum, inquit, quæ scilicet ex contractibus nascuntur, & quæ pure ac simpliciter conceptæ non sunt, *fere quatuor causæ sunt: aut enim dies in his est, aut conditio, aut modus, aut accessio*, quod perinde est, ac si diceret, extra eas obligationes, quæ pure contrahuntur, nulla adjecta causa, ceteras vel in diem contrahi, vel sub conditione, vel cum adjectione modi, vel cum accessione extraneæ personæ, quæ dicitur adjecta solutionis gratia. *Obligationum causa*, id est, obligationes, *l. in omnibus, de regul. juris*: vel potius *obligationum causæ*, id est, qualitates, quæ obligationibus inesse, aut non inesse possunt. Earum igitur obligationum, quibus causæ quædam insunt, vel qualitates inhærent quædam, nec omni ex parte sunt puræ; Earum, inquam, hic quadriga proponitur. Et in diem quidem contrahi docet tam eas, quæ non ex die contractus, sed ex futuro die incipiunt, veluti ex proximis Calendis Martiis dari: quam etiam eas, quæ incipiunt quidem ex die contractus, sed desinunt ad diem certum, ut cum stipulamur usque ad Calendas Martias, usque ad annum 25. dari, ut *l. Firmio 26. §. ult. quando dies legat. ced.* Hæ proprie dicuntur contrahi ad diem, illæ ex die. Sed & generaliter & hæ & illæ in diem, hæ in *l. 1. §. item si ex die*, [illegible] *ususf. leg. ced.* illæ in *l. quotiens, §. ult. de le*[illegible] *l. 23. §. ult. de manum. testam.* ubi libertas [illegible] in diem, id est, ex die: quæ tamen dari ad [illegible] *l. 24. eod. tit.* [illegible] cum sit ex eodem [illegible] hæc ad hunc locum conjungi debet: [illegible] constitutione, [illegible] eandem esse causam obligationis & libertatis, quia nec libertas dari, nec obligatio contrahi ad diem potest, ad quem finem accipiat: sed hoc interest, quod libertas vitio temporis sublato manet post tempus, neque ulla ratione convelli potest, *d. l. 34.* Obligatio autem tametsi tempore ipso non perimatur, *l. 56. . qui ita stipulatur, tit. seq.* sive sit ex contractu, sive quasi ex contractu, ut obligatio legatorum, quæ etiam tempore ipso jure non finitur, *l. nemo potest, de legat. 1.* finitur tamen & perimitur, vel infirmatur creditore vel legatario agente post tempus, opposita exceptione pacti conventi, vel doli mali, quia contra placita agit. Et ita servitutes prædiorum licet ex die, vel ad diem, vel sub conditione, vel ad conditionem certam ipso jure constitui, id est, imponi & adquiri non possunt, quia qualitates prædiorum sunt, & qualitates, quæ subjecto imponuntur, per se inhærescunt iisdem statim, nec ex sequenti tempore initium aut finem expectant: tamen si quis ita impositas servitutes ante vel post diem vel conditionem, contra placita vindicaverit, repelli potest exceptione pacti vel doli, *l. 4. de servit.* Et simili modo (quo exemplo hic Paulus utitur) si quis in tradenda domo, quæ ex rebus duabus constat, ex solo & superficie, *l. eum qui, de usucap.* dixerit, *se solum tradere sine superficie*, nihilominus in accipientem ipso jure transit & superficies, quæ natura solo cohæret, jusque & conditionem soli sequitur. Sed vindicanti totam domum obstat exceptio pacti conventi in traditione interpositi, quod valere manifestum est, *l. in traditionibus de pact.* vel exceptio doli mali, quæ semper concurrit cum exceptione pacti, qui dolo malo facit, qui agit contra placita, contra conventa. Per quam exceptionem consequetur is, qui domum ea lege tradidit, ut sibi in ea habitare liceat, non etiam ei, qui accepit, *l. si fundum, §. qui fundum, de legat. 1.* Hoc autem loco, *quæ natura solo cohæret*: natura, id est, naturali ratione, *l. ult. de superfic.* ut natura manifestum est, id est, naturali ratione, *l. 1. §. pen. hoc tit. l. sicut, de usufr.* Et hæc ratio naturalis etiam efficit, ut servitus prædio imprimi vel imponi non possit ex tempore vel ad tempus, sicut nec homini, vel cuilibet alii subjecto innasci alia ex tempore vel ad tempus qualitas potest: Et ratio quoque naturalis efficit, ut semel contracta & constituta obligatio, tempore finiri non possit, quia natura comparatum est, ut omnium rerum, vel simplicium, vel compositarum certi sint modi, quibus nascantur & denascantur; neque enim temere nascuntur, aut denascuntur quoquo modo, sed certis præscriptisque modis. Et naturam jus civile imitatur, ac proinde certos constituit modos contrahendæ obligationis, velut contractum, maleficium, quasi contractum, ut ita loquar, & quasi maleficium: Certos item modos tollendæ obligationis, pura solutionem, acceptilationem, novationem, & contrarium consensum obligatione nata ex contractu, nudo consensu perfecto. His modis non adjecit pactum, & ideo pacto etiam ipso jure non tollitur obligatio, sicut nec contrahitur. Pactum non est modus contrahendæ obligationis, nec distrahendæ. Non adjecit etiam tempus, & ideo ex tempore quoque non tollitur obligatio ipso jure, quamvis id actum sit inter contrahentes, quia jus potentius est voluntate contrahentium. Et hoc est quod ait Paulus hoc loco: nam quod alicui deberi cœpit, certis modis desinit deberi, non ergo aliis modis, ut argumentatur M. Tullius pro Cæcin. *si per has rationes*, inquit, *majores nostri libertatem & civitatem adimi posse voluerunt: intelligimus*, inquit, *alio modo noluisse.* Et huic Pauli sententiæ convenienter *l. 7. C. de sentent. & interlocut.* verborum obligationem tantum certo jure tolli. Et similiter *lex patre, de his qui sui vel al. jur.* furore patris superveniente liberos patris potestate non exire, & generaliter, liberos non exire potestate parentum, nisi, inquit, quibus casibus solent, velut capitis deminutione, vel ut olim flaminio Diali, aut Vestali sacerdotio, ut Ulpianus in regul. scribit *tit. 10. in fine*, vel hodie dignitate patritiali, vel patris morte, aut deportatione. Ergo certis tantum modis, non aliis quibuscunque, alioquin negotia humana nullum haberent certum exitum. Ac secundum hæc quamvis qui promisit dare forte annua usque

usque ad annos decem, post annum decimum ipso jure non liberatur: tamen, ut dixi, contra placita agentem stipulatorem summovere potest exceptio pacti vel doli mali. Et hoc maxime distat obligatio ex die contracta, ab obligatione contracta ad diem: quod si ex die contracta sit, ante diem agi non potest, *l. qui res 63. §. ult. de solut. l. certi condict. de reb. cred.* si ad diem, statim agi potest quasi ex pura obligatione, sed non etiam post diem cum effectu, quia agenti obstat exceptio. Porro obligationi, cui inest dies, obligationi, inquam, in diem velim adjungi eam, cui locus inest, cui locus insertus est, veluti si quis Romæ stipuletur sibi Carthagini dari, quia huic stipulationi reipsa inest dies, quo scilicet Carthaginem perveniri potest, *l. interdum, tit. seq.* Denique qui certo loco dare debet, id est, alio loco quam in quo se daturum promisit, similis est ei, qui in diem debet, *l. 6. §. ult. ad Trebel.* Et ut ex die obligatio constitui potest, non etiam ad idem ipso jure, ut eo die finiatur & intereat: ita initio constituendæ obligationis inseri locus potest: puta, Ephesi dari, Carthagini dari, non etiam finiendæ obligationis, puta, ut det quotannis certam summam quoad Carthaginem pervenerit, *d. l. nemo potest, de legat. 1.* sed ope & remedio exceptionis elidi poterit actio, postquam is pervenerit Carthaginem, quia instituitur contra pacta & placita. Eademque est ratio obligationis contractæ sub conditione: quibus verbis, *sub conditione*, non tantum significatur obligatio, quæ fit vel incipit ex conditione, sed etiam, quæ ad conditionem, puta quoad vivam, *l. pater, §. ult. de condit. & demonstr.* Conditio est dies incertus: locus est dies tacitus, dies de quo prius actum est initio hujus disputationis, est dies certus & expressus, & tamen ut ex die, ita ex conditione constitui obligatio potest, puta, *si navis ex Asia venerit, decem dari.* Nam & conditionalis obligatio ex contractu obligatio est, *l. 10. & seq. l. 42. sup. hoc tit.* Ut vero ad diem, ita ad conditionem constitui obligatio non potest, veluti *decem dari, usquedum navis ex Asia venerit*: verum enimvero existente conditione, idest, postquam navis ex Asia venit agenti: Nam ipso jure actio competit, obstat exceptio pacti vel doli. Et hoc est, quod ait in §. *conditio*, conditionem efficacem esse, quæ in constituenda obligatione inseritur, id est, ab initio, non quæ post perfectam eam interponitur, id est, *ὕστερον*, ut Basilica habent, *veluti*, inquit, *dare decem spondes, nisi navis ex Asia venerit.* Hæc conditio posterior ipso jure inefficax est, quia non extinguit obligationem ipso jure, sed extinguitur per exceptionem, ut subjicit: *Sed hoc casu existente conditione*, puta veniente navi *ἐκ τῆς Ἀσίας* [illegible] locus erit exceptioni pacti vel doli. Conditio, inquam, quæ initio proponitur, constituit obligationem. Conditio autem, quæ postponitur, resolvit obligationem, non ipso jure, sed beneficio exceptionis, *l. 2. de in diem addict.* Beneficio exceptionis si sit contractus stricti juris: nam contractibus bonæ fidei exceptio pacti vel doli inest, ut non sit necesse eam opponere. De obligatione autem, cui modus adjicitur est §. *modus.* Ea fit, cum stipulamur decem, vel Stichum, aut Pamphilum. Nam sub ea lege, eoque modo fit, ut alterum peti non possit, quod stipulator exceperit sibi electionem, vel nisi alterum desierit esse in rerum natura, ut jam dari non possit. Idemque est in solutione alterius, ut quodcunque promissor elegerit, ab omni obligatione liberetur. Obligationi ita contractæ inest hic modus, & modum aliter accipit atque titulo, *de his, quæ sub modo &c. vel tit. de donat. quæ sub modo*, & aliter quam *l. 4. §. modum, de servitut.* Modum vocat hoc loco alternationem rerum, quæ in stipulationem deducuntur, qui à Græcis [illegible] & [illegible] dicitur, & causæ generali nomine, §. *huic autem, Instit. de act.* Modum, inquam, vocat alternationem rerum, aut vim aut potestatem [illegible] alternationis: accessionem autem, de qua mox subjicit, vocat alternationem personarum, puta, cum mihi [illegible] ut mihi adquiratur obligatio, aut Titio, non ut Titio adquiratur obligatio (quod per me fieri non potest) sed, ut ei solvi possit etiam me invito. Titius accedit, non obligationis, sed solutionis causa. Denique accessio est in obligatione, cum hæc mihi aut Titio decem: cujus obligationis natura est, ut ipso jure etiam solutis Titio decem me invito, non mihi tota obligatio perimatur. Vocat accessionem, alternationem personarum & rerum, ut cum stipulor mihi decem aut Titio Stichum, cujus obligationis longe alia natura est, nempe ut ipso jure non liberetur promissor Stichum solvendo Titio, quia aliud solvit, quam quod fuit in obligatione: in obligatione enim tantum decem fuerunt: sed liberatur tamen Titio Stichum solvendo per exceptionem conventionis vel doli mali, ut definit *l. quæ res, §. mihi Romæ, de solut. l. ult. §. cum mihi, inf. tit. prox.* quod Paulus in hoc §. in quæstionem deducit, nec definit, sed definiendum est ex supradictis locis. Et hæ sunt quatuor causæ obligationum. Videntur esse multo plures, quoniam ait, *Fere* quatuor esse causas, sed an sint, in §. sequenti persequemur.

Ad §. Si ita stipulatus *sim*, Si fundum non dederis, centum dare spondes? *Sola centum in stipulatione sunt, in exsolutione fundus.*

Ad §. Sed si navem fieri stipulatus sum, *& si non feceris, centum, videndum, utrum duæ stipulationes sint, pura & conditionalis, & existens sequentis conditio, non tollat priorem, an vero transferat in se, & quasi novatio prioris fiat. Quod magis verum est.*

Prætor quatuor causas obligationum, quæ superius explicatæ sunt, videamus, an sint & aliæ quædam. Et Paulus initio hujus legis indicat esse alias, cum non absolute dicat esse quatuor, sed fere quatuor esse. Hoc enim significat, non esse quatuor custodito numero, sed esse fere quatuor summas, quatuor frequentiores, quatuor propriæ appellationis, diem, conditionem, modum, accessionem, sicut in *l. 1. quib. ex caus. in possess. eat.* tres fere causas esse, ex quibus in possessionem mitti solet, crediti servandi causa, legatorum servandorum causa, & ventris nomine. Hæ sunt summæ & frequentiores: sed sunt aliæ speciales, dotis causa, judicati causa, *l. ea quæ, §. 1. ad municip. l. 2. & 3. C. qui pot. in pign. hab.* Adjectio, *Fore*, temperat divisionem, ut Macrobius in somnium Scipionis, Cicerone scribente, Solis sphæram de septem fere mediam esse, scribit, adjectionem *Fere*, definitionem eam temperare; quod Solis sphæra mediam regionem teneat numero, non spatio: Nam totius spatii, sive intervalli, quod septem sphæræ occupant, dimensione perspecta, regio Solis non invenitur in medio spatio collocata. Et ita cum loquimur de causis obligationum, quibus usus frequentior propria nomina fecit, esse quatuor dicimus: cum generaliter loquimur de omnibus, etiam de his, quæ nullam propriam habent appellationem, dicimus esse multo plures. Exempli gratia, alia est causa obligationis (quam dies, vel conditio, vel modus, vel accessio) quæ nascitur ex stipulatione proposita in hoc §. *ult. si fundum non dederis, centum mihi dare spondes.* Nam etsi hæc verba, Si fundum non dederis, conditionem faciant, conditio tamen ea longe alterius est generis, quam conditio casualis, quæ obligationi inseritur, de qua in §. *conditio.* Nam hæc, Si fundum non dederis, est in potestate promissoris, non in casu, aut eventu futuro. Item fundus, qui in hac conditione ponitur (quod in alia conditione non fit) quodammodo videtur etiam in obligatione poni, ut *l. 39. de operis libert.* quatenus scilicet & in solutione sine dubio ponitur; & solutio quoque fundi totam obligationem perimit. At vero, ut res tota, & harum rerum series tota dilucidior fit, annectam sententiam ejus §. *pen.* cum his, quæ præcedunt in §. *modus*, & §. *accessio.* Si modus inseratur stipulationi, ut si stipuler illud aut illud sub eo modo, utrumque dicimus esse in obligatione, alterutrum duntaxat in solutione, *l. si duo 128. inf. tit. prox.* Et ita Accurs. concludit recte in *l. illud aut illud, de constit. pec.* Sin vero obligationi inseratur accessio personæ & rei simul,

simul, puta, mihi decem aut Titio Stichum dari, fola decem sunt in obligatione, Stichus in solutione. Ubi semen quæritur, ut *Trial. sit in §. penu. fin.* an ipse liberetur promittor Titio Stichus folutio. Dubitatio-nem movet, quod aliud promittor folvit, qui Titio Stichum folvit, quam quod erat in obligatione, ideoque nec liberatio ei contingit ipfo jure, fed per exceptionem, ut in *l. ult. §. cum mihi, ult. pro. inf.* Quod & Paulum refpondiffe, hic §. indicat, in quo, ut *edendum* non effe novum, liberationem ferri etiam alis ex folum, quam effet in obligatione, cum fcilicet id ab initio actum eft inter contrahentes, ftatim fubjicit, ftipulationis ita concepta, fi fundum non dederis, centum dabis, fola centum effe in obligatione, fundum in folutione. Quæritur, quid fentiat, tametfi in obligatione proprie non fuerit, tamen obligationem perimi, quod conjunctim cum hoc §. *Si quis pro eo, mand.* (quæ eft ex eodem libro) aperiffime confirmat. Sed hoc exiguimus, ut fundus folvatur antequam lis de pœnaiis contefta-fit, ut in *l. fi quis ftipulatus 57. de folut.* Si ftipuler mihi decem, aut Titio mihi: fola decem funt in obligatione, mihi in folutione, & folvi mei poteft re integra, etiam invito ftipulatore, qui fecem dictum initio contrahendæ obligationis, ut eft, ftipulationis omnem vim penes fe habere ingra, id eft, antequam decem pervantur. nam poft litem contestatam de pœnaiis, poft litem contestatam, fera nimis eft folutio mellia. Sicut & ftipulatori fecundo, aut Titio, ante litem contestatam, folvi Titio poteft me invito; poft litem contestatam, cum ejus mihi dari oporteret, Titio non folvi recte, *l. ftipulator, de ftipulat.* Et hæc eft caufa ftipulationis, quæ proponitur in §. pen. alia vero eft caufa obligationis, quæ proponitur in §. *ult. nemini ferri, fi nemem non ferret, centum dari*, vel ut proprio exemplo loquiffimus, fundum dari, fi fundum non dederis, centum dari. Ubi quæritur, utrum fint duæ obligationes novis fcilicet vel fimili pœna, & propterea obligationis natura, atque adeo utrum exiftens conditio poftterioris obligationis, puta fi promiffor fuerit in mora ftabilitæ navis, vel deinde fundi juxta diffinitionem traditam a Papiniano in *l. ita ftipulatus, tit. fup.* Utrum, inquam, exiftens conditio poftterioris obligationis, non tollat priorem, ita ut tunc promiffor ftipulatori folvendo non agere nemem ferri, vel fundum dari oportere, quafi utrumque maneat in obligatione, pecunia & fundus, vel pecunia & conditionis natu, an vero una ex duabus conditio poftterioris ftipulationis tollat priorem, & in poftteriorem transfundat, & transferat omnem obligationem, quafi priori pœna novatione facta, ita ut fundus tantum, non navis aut fundus. Et hoc Paulus ait effe verius. Idem, qui ignor & hoc cafu ftatuendum effe, quod fuperior. ve. videlicet nullum tantum effe ufufr fervus alienus, dandi centum, fabitum autem navis effe in folutione, non in obligatione efficaci ad agendum in tempore committendæ ftipulationis illatæ, ut fi Stichus decem aliis centum dari, de qua in §. *pen.* Et hujus ftipulationis poteriorem, quæ in hoc §. proponitur, fundum dari, & fi fundum non dederis, centum dari, hæc eadem eft, navem ferri, & fi navem non fecerit, centum dari, quia non eodem tempore utrique ftipulatio committitur, quemadmodum Papin. docuit in *l. ita ftipulatus*. Pæterea in tempore, quo hæc vel illa committitur & locipa habet, inter eas effe diffrimen, & item aliud quod ex illa, quæ capit a conditione: Si fundum non dederis, centum dari, non ab obligatione illa, quæ navem effe, fine nulla indeti novatio, aut quafi novatio, fecit. In hac quæ capit ab obligatione fundum dari, fi fundum non dederis, centum dari, quafi novatio fuadicitur priori obligationi, fundum dari. In hac autem quæ capit de animo, ut utroque cafu fola pecunia fit in obligatione, fundus tan navis in folutione, duo nullum effe diffrimen, ut quid ait hoc loco in poftteriore ftipulatione ut fupra dixit. quafi novationem ferri, fi ftipulationi fundi fuerit non dati, *fi fundum reddiderit, centum dare*, ftipulationem penitus transferri in poftteriorem, & quafi novationem priori fieri, pugnare videtur cum eo, quod dicitur, ftipulationem pœnalem non novare priorem conventionem, ut *l. penult. de action. empt. aut Rom.* 122. §. *Plautius, tit. fup. & l. 71. §. fi quis a fervo, ad. cum l. fup. pro focio*, ne proinde creditorem non quidem ex utraque obligatione, *l. 4. §. Labeo, de ædil. curul.* (nifi id nominatim actum eft, *d. l. ita ftipulatus, & l. pen. de tranfact.*) non ex utraque, inquam, obligatione, fed ex utra voluerit ad interitum experiri poffe, quia poftterior non novat priorem. Verum hanc pugnam facile in tranquillum conferes, fi ita diftinguas & dicas, poft moram debitoris, ut in fpecie hujus §. ult. id eft, exiftente conditione pœnalis & poftterioris ftipulationis fine pœna novationem, non ante moram novationem effe, qua pœnam recipere poffit creditor. Accedit, ipfo *Scævola* narrante, quafi novationem aurem effe, quia prior obligatio non tollitur ipfo jure, fed per exceptionem, ut probat, *l. 1. §. ult. de fidejuf. pen.* nonnulla legitima ipfo jure tollere priorem. Item, quia non eadem res venit in utramque obligationem, quandoquidem in priori navis aut fundus, in poftteriori fola pecunia venit, & non nifi eadem res, quæ eft in obligatione, in utramque obligationem venisse, priorem & poftteriorem, propter obligationis novatio non fit. Et refte Accurf. in *l. Stichum*, *Cod. de pœnis*, in cuius fpecie priori ftipulationi connexa fuerat ftipulatio pœnalis, ponderat, Imperatorem cum loquitur de re, quæ fola priori obligationi continetur, his verbis uti. *Confequenter ut id ftat*, poft morem, fcilicet debitoris: Cum vero loquitur de pœna, quæ venit in poftteriorem ftipulationem, ita loquitur, *non ante*. Exigere debet, ut primere & extorquere invitiffimo jure & legibus, quod fit poftquam moram debitor fecit in præftando eo, quod priori obligatione continetur. Denique credere ex priori confequitur, quod in ea eft, fi id maluerit obligum accipere: ex poftteriori autem exigere, ex priori non exigit, quia fola poftteriori obligatione poffit pœnam deberi efficax eft, ut de morum utraque eft efficax, utraque manet integra & valida, quæ eft definitio hujus quæftionis.

Ad LXXV. Ii, qui ex ftipulatu Stichum debent, *fi eum extra mortem mortem fecerit, & ipse, proiifquam fuper eo promiffor contrahatur, fine dolo malo fuerit.* Non extra per eum fuiffe videtur, *quo minus eum præftaret.*

SCiendum eft, eum, qui certæ rei debitor eft ex ftipulatu vel ftipulationibus, vel ex alia quacunque causa, puta eum, qui tichum debet, mortuo Stichio ante moram fine dolo malo & culpa eius, non tamen liberari, ut nec reftituentem Stichi debeat, *l. 8. in fegeti 23. tit. fup. pens. l. eum res 47. §. ult. de leg. 1.* Idemque eft, fi Stichus, quem ex ftipulatu debet, non eft ex conftrafta, qui ante eorum promifforis mortem manumiffus eft ab eodem manumiffo fimilis eft mortui, *l. fi mihi, de ftipulat. l. in quibus, tit. fup.* At quærunt, fi Stichus creditoris proprius debitoris, ftque debitor ante mortem, id eft, priufquam fuper eo fervo interpellaretur, eum manumittat. & mox idem fervus poft manumiffionem ante mortem in furtum conceffit, an debitor liberetur? Et refpondetur, in hac lege debitorem liberari, proinde atque fi eum fervum non manumiffiffet, qui verum eft, per eum non fteriffe, qui minus eo vivo eum creditori dares: verum eft, eum moram non fteriffe, mortuum quippe eum fervum ante moram. Idemque dicemus, fi eum fervum alii venditaverit, & mox idem fervus vita decefferit ante moram debitoris, qui eum alii promiffum. Eadem ratio eft, *l. 21. de hered. vend.* poft moram Stichi mortuo, nemo dixerit debitorem liberari, ima debitorem teneri in eftimationem Stichi mortui, quod tenetur perfecte & ita fe habere, fi Stichus vita decefferit ante moram, ante interpellationem debitoris, fed poft confeffionem debitoris fi fuffus fit in igne fe debere Stichum: quæ poft eam confeffionem debuntus Stichus, poft moram, poft litem contestatam, poft condemnationem fecutam, ejus debuntus videtur. Confeffio enim pro condemnatione habetur. Et ita explicanda eft *l. 8. §. de confeffis*. Hæc vero (t) lex eft Pauli ex libris ad Plautium, ex quo etiam eft *l. 8. de ædilitio. quæ tamen* offendit, poft litem contestatam Sticho mortuo eum liberari, quod ad Stichi caufam vel eftimationem attinet, & fructuum tantum remanere perfecutionem. At, ut breve faciam, & paucis dicam, quod in re eft, fine qua nodus ufe expediri non poteft, ex his §. non eft de actione in perfonam, fed de actione in rem, ut ex his *fi fervus, public. folut. & l. utique. de rei vind.* quæ eum omnino ftatuit. Et quod in ea fcripfum eft, fi Stichus ex ftipulatu petitus poft litem contestatam mortuus fit, illud *Ex ftipulatu*, infinitivum eft, profecto fapit Glofographum. Aliud (ut ut plane loquar) habuimus non in dubium in *l. 3. quibus modis pign. Sive pignoratis*: quæ ibi proculiduhio eft Gloffema, quo paterfamilias defiderat jus quis fit debitum: Ergo & in *l. 8.* derrectio ille Gloffemate, *Ex ftipulatu*, legendum eft, *bona petitio*: cum & peti proprie dicitur qui vindicatur actione in rem: homo petitus eft, id eft, vindicatus judicio in rem. Et ratio differentiæ eft evidens inter actionem in rem, & actionem in perfonam. In actione in rem poft litem contestatam fus fatis defunto homine petitio, hoc perculum non pertinet ad bonæ fidei poffeffores, quos ipfa contestata eft, ac proinde in eas actionem in rem non damnatur, fed fructuum tantum nomine poft litem contestatam rum, & partium ratio habenda eft *d. l. utique, d. l. ft fervus, l. illud, de petit. hered.* in actione in perfonam poft litem contestatam, atque adeo de perfonæ contrafta, perfonam omne pertinet ad debitorem. Moram non fuiffe bonæ fidei poffeffor, qui judicium in rem fufcipit, fed morum debitor, qui judicium in perfonam fufcipit, & litigare mavult, quam folvere, *l. 8. §. 1. tit. fup.*

Ad LXXVI. Furiofus, & pupillus, *ubi ex re actio venit, obligetur, etiam fine curatore, vel tutore auctore; alterius ei fi commodum ex ea re quæratur, habeatur pro illo, qui ipfe interpofuit, vel damnum inde pupillus doceret: Nam judicio eum damnari divifionis obligationum.*

A tutoris, vel curatoris auctoritate: itemque pupillus, non etiam furiofus, dolo potens eadem actione reatur, fi rem communem fecerit deteriorem: Nam & hoc quoque damnum venit in actionem communi dividundo, *l. 3. §. penu. comm. divid.* Item actio tutelæ, & actio negotiorum geftorum contraria ex re ipfa venit, id eft, ex adminiftratione negotii alieni: Ideoque ex caufa eft non pupillus & furiofus obligantur fine tutoris & curatoris auctoritate, fi qui eorum negotia utiliter geffit. *l. 9. §. penu. de tutel.* vel quafi tutor, vel quafi curator, vel quafi procurator voluntarius, *l. 3. §. & fi furiofus, l. non fervus, §. ult. de negot. geft. l. 1. in princ. de comm. act. tut.* Denique quafi ex contractu furiofus & pupillus, etiam fine ullo dolo fuo, & fine curatoris, vel tutoris auctoritate obligantur, ut *l. 3. §. & fi furiofus*. Et hinc caufam referendi funt omnes loci, quibus penitur, pupillum aut furiofum jure obligari effe fine tutoris & curatoris auctoritate, ut *l. ftichum §. 1. & fi a pro, l. & a furiofo, de fidejuff.* Excipi tamen volo a quafi contractibus actionem hereditatis, per quam quafi contrahitur eorum hereditatis. Nam pupillus adeundo hereditatem fine tutoris auctoritate alioli agit, tutore auctore eam adire poteft, ideoque benigne recipimus eft propter utilitatem pupillorum, *l. pupillus, de adquir. hered.* & in eo non comparatur furiofo. Nam furiofus ex curatoris auctore adire poteft hereditatem, quæ ei non furiofo defertur: non delata hereditas adiri non poteft. Et in ceteris omnibus contrahibus, qui vel ex re ipfa, vel ex verbis, vel literis, vel autoritate fiunt, etiam differentia eft inter pupillum, & furiofum. C Nam furiofus nullum omnino negotium contrahere poteft, & ex eius quafi obligationibus civiliter, vel autoritate, vel adhibito quidem curatore. Pupillus tamen infante omnia negotia tutore auctore contrahere, & ex eorum quafi ipfe civiliter obligari poteft, *l. 1. §. penu. l. pupillus, de inutilib. ftipulat.* licut & illud benigne receptum eft, ut pupillus ex quafi aliqua contractu furiofo, tutore auctore hereditatem adire poffit, *d. l. pupillus*. Denique in negotiis contrahendis, atque etiam in adquirendo & retinendo, & licet alterum non poffidente poffidente) cedat, qua in aliis caufis frequens eft comparatio pupilli & furiofi.

Ad LXXVII. Arrianus ait, multum intereffe, *quarer, utrum alienum fundum quis emerit, an aliquem fundum. Ubi de aliis quidem quæritur, propterea effe debere ita, fi habeamus occafionem, ad ea perfequenda. Ubi de liberandis, ea ratione, ut fufficiat fine fua culpa non emiffe.*

PLacet Trifide defenfio Arriani juriconfulti, qui fecipe in his libris in teftimonium vocetur, quæ talis eft: ut cum quæritur, an qui fit liberatus, juriconfulti fcilicet, quæ ad liberandum debeant liberationem, id eft, facile refpondere debeant, effe liberatum: cum autem quæritur, an qui fit obligatus, propenfiones & facilitatem refpondere debeant ad agendum, ad dicendum, non effe obligatum. Quæ cautio optima eft, & potefi effe bini in negotiis quamplurimis, additis fcilicet, *fi habeamus occafionem*. Nam habenda E negandi obligationem effe eum, de quo quæritur, vel adferendi effe liberatum, fi occafionem aliquam habeant, occafionem juris fcilicet, *l. ult. Cod. pro emptor.* & vel adjecta cautionem, modo fit juris occafio, ut *l. 49. §. adfidelia, de fideicommiff. liber.* Si aliquam, inquit, occafionem habeamus. Et hoc eft omnino, quod ait idem Paulus in *l. 108. de regul. jur.* rapiendum eft occafionem, qua prebet benignitas refpondens, expendum igitur ftrictæ, & late conftantem, non vafe expeditam, Labeo alia ratione, quam qua Quintilianus ait *Declam. 288.* in ea re, qua ut magiftri, *non reprendam, fed expectandam occafionem effe*. Et ita M. Cato, *reprende non citiufto primo*. Et Horatius, *reprenes annos occafionem de die*. Occafio autem idonea eft ad negotium

(t) *Vide Merill. Variant. ex Cujac. lib. 3. cap. 21. & 22.*

obligationem, & affirmandam libertionem, si res fit dubia, & ambigua oratio sit relatorum, vel contrahentium, vel obligati, nec caperit, quid actum sit, *l. Servo pronitio, de legat. 2. l. 1. l. 8. pro. & legat. 3.* Ex quibus locis apparet in dubio parendum esse heredi, ut minus noceatur. Nec mihi hanc l. conjungenti *l. verum probabitur, de excusat.* quæ est ex eodem libro. Ex ait enim non prohiberi pluribus defensionibus uti, quamvis diversis sint, etiam exceptione inter se pugnante, exceptione rei judicatæ, pacti, cum tamen certo constet actorem pluribus actionibus uti non posse idem omnino perfequutibus, *l. plures, infr. hoc tit.* Quod plane indicat, propterea hos effe juris auctores in rebus, quam in actorem, in dubiorem, quam in confitentem, in liberationem, quam in obligationem, ut & M. Tullius ait pro domo sua, *multa contra ius scripta sibi dicta putamus, atque ad misericordiam.*

Ad L. XLVIII. In quibuscunque negotiis *fermone opus non est, sufficiunt conjecturæ, sis etiam fordes intercurrere possit: quia pacti intelligere, & confirmare voluit in testamentis, codicillis, fideicommissis, & cæteris.*

HOC tantum l. 48. sit, in contrahibus, qui nudo consensu perficiuntur, ut in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, quæ nudo consensu perficiuntur, nec ullum verborum proprietatem desiderant) etiam fordes intervenire posse, etiam interfordes hoc contrahitus haberi posse, quis fordi intelligere, & confentire possunt, & hoc sufficit his contrahibus perficiendis: imo & fieri reipublicæ causa. Idemque dicendum est de unoto, quamvis de eo magis dubitari poterat, quia est intelligere, & consentire posse, reſpondere tamen non potest. Verum unoto idem est, quod in fordo *l. 2. adv non vere 124. de reg. jur.* Hæc ratio etiam facit, ut pro herede gerere, & hereditatem obligati munus & fordes esse, quia in eo ita fermone opus non est, *l. 5. de adquir. hæredit.* At in contrahibus, qui verbis perficiuntur, hæ personæ intervenire non possunt, *l. 1. t. tit. seq. l. 1. §. 2. de pact.* Quæ causa fordes & mutus tutores esse non possunt, *l. 1. §. adv. tut. l. pen. §. adv. the legat. tut.* quia nec ripulari possiti nomine, aut fide, vel promittere, nec interponere prætorem auctoritas. Auctoritas præbetur verbo, non nudo consensu, & inde separatio auctoritatis tutoris a consensu, *l. 1. tut. quidam, Cod. de admin. tut.*

Ad L. XLIX. Ex contrahibus venientes actiones *in hæredem dantur, licet debitum nunquam perfonæ, sed rebus datum fuerit, ut in tutela gerendo dolo fecerit, aut ti, apud eum depositum eſt. Quæ cauſa etiam cum filiisfam. aut furiosi quid tale commiſit, de peculio actio datur, non noxalis.*

REgula juris eſt: Ex contrahibus, vel quaſi ex contractibus venientes actiones in hæredem dari. Inde fit, ut in *l. 12. §. pen.* licet in eo delictum quoque ſecutum, pura dolus malus deſcribatur, in hæredem dari in iudicium, etiamſi ex dolo malo ipſe hæres fit locupletior. Et apponit ad hanc regulam Paulus duo exempla, quorum unum eſt de actione quaſi ex contractu, ut ibidem tenetur, pura ſi quid tutor in tutela gerendo dolo malo fecerit. Alterum eſt ex contractu, puta de actione depoſiti, ſi quid depoſitarius in ſervanda re depoſita dolo malo fecerit. Denique inquit, omnium apponit de actione quaſi ex contractu, & alterum de actione ex contractu, ut intelligamus ſolliceſ, ideſt juris eſſe Romanorum in certis omnibus actionibus, quæ veniunt ex contractu, vel quaſi ex contractu, ut ſolliceſ omnes heredes heredes, etiam ob dolum malum defuncti, reſpondere tenere non poſſe. Verum unum inde eſt, quod in fordo dixi, qui dolum admiſit, nihil quicquam ad rem pertinere, *l. 25. fup. hoc tit.* actio ex contractu vel quaſi ex contractu, in qua ipſe perſonalis, aut bona hæredum ſint. Nam in heredem ejus, qui dolum admiſit, etiam non quæ ex eo dolo pervenerit, qua

A principaliter ex contractu, & rei perſecutione venit, non ſolum, vel delictio. Quo intentione etiam, ut oſtendit hoc locus cum in contrahibus ſimilitudines, vel pervi contrahentis dolus verſatur, in partem vel dominum datur actio de peculio, non actio noxalis, qua obligatio ex negotio geſto venit, ex contractu, non ex delicto, ſive nova principaliter, *l. 1. §. cum furtum, de hoc qui deberet. l. 38. de reg. jur. & ut in l. 12. fup.* (quemadmodum in cæteris interpretatione docui) ita in hac lege, *l. 38 pœna, vel. de pœnis*, augit differentiam eſſe ſupplendam, aut diſtabulendam: quia ab his actionibus, quæ ex contractu, vel quaſi contractu veniunt, ſeparantur illæ, quæ veniunt ex delicto, vel quaſi ex delicto: nam hæ in hæredem non dantur in ſolidum, quia pœnales ſunt: niſi ſit cum defuncto fuerit conteſtata: ſed dantur tantum in id quod ad eos heredes pervenit. Et ex delicto ſervi dominus tenetur noxali actione, non de peculio. Ex delicto filiifamilias aulla actione hodie tenetur pater, & cum ſolo filiifamilias ab eo eſt, *l. 5. vel. tit. ſeq. §. filiusfamilias, Inſtitut. de obligat. quæ ex delicto. Certera*, quæ hac hoc quadtionem ſive regulam pertinent, expoſuimus *ſup. in l. 12. hoc tit.*

Ad L. L. Quod quis aliquo anno *dare promiſit, aut dari damnator: ei poteſtas eſt, quilibet ejus anni die dandi.*

REgula eſt communis ſtipulationibus, quotiam aſt. *Quod quis dare promittit:* & loquitur etiam, qui legatarium inſtituit, quotiam aut. *Qui quis dare damnatur*, in teſtamento, vel codicillis. Igitur ex his caſibus cauſis relicti per damnationem, vel ex ſtipulata mihi aliqua anno, puta hoc, vel proximo anno, vel quinto, vel decimo anno dare debeas, ſingulis annis dare poſſum, quilibet ejus anni die id dare: neque igitur me ex ea cauſa tecum agere poſſe, antequam is annus exierit, in prima dare, & in ultimo, quo dare debeas. Ergo non poſſum tecum agere ex ſtipulatu, vel ex teſtamento quocunque die, imo nullo eius anni die, quia ſolitum tempus præterierit, ut ſtatim poſſim agere: ſed debeo tu eius anni non habes in me conditionem indebiti, qui ſolviti ex cauſa judicati, *l. 5. ſtipulatio, §. in annuis, mand. l. cum pecuniam, fami. erciſc. l. Cod. de condict. indeb. l. 2. Cod. de compenſat.* Sed ſi ſine judice id a te exegero, ſi te forte decepero, delinero, atque ita id a te expreſſero, ſtatim ſolvendo, hæc ſolutio habet alteram conditionem indebiti. Obſerva autem attente, Paulum hoc loco loqui de legato relicto per damnationem, hoc modo: *Titium heredem meum damnas eſto dare L. Titio centum dare*, quo genere manifeſtum eſt hæredis cauſa, qui donatur, annum adſcribi: atque in hoc non poſſe hæredem heredis, antequam annus exierit. At ſi legatum ſit relictum per vindicationem hoc modo: *Lucius Titius centum meo cuique capito ex bonis meis dato*, vel *heres meus dato*, tum ſtatim annus eius diebus. Titius legatum vindicare poteſt. Ergo & ſtatim initio anni: ſicut cum ſervus aliquo anno liber eſſe jubetur, ſtatim initio anno ſe adiſſe re in libertatem poteſt, ut eodem libro ſcripſit Paulus in *l. ſi in tuo fervi 41. de manumiſſ. teſtamento* cum hac lege conjungenda eſt huius differentiæ conſtituendæ cauſa inter legatum damnationis, & legatum vindicationis. Proinde hoc generis legati, quod per vindicationem relinquitur, tempus adſcribitur, non heredis, ſed legatarii cauſa, qui legatum vindicare jubetur, ut quo

B

C

D

E

F

quocunque eius anni die, vel primo die ſi voluerit, a legatum vindicet. Quæ differentia ſumme notanda eſt.

Ad L. LI. Nihil aliud eſt adſtipulari, *quam ſpe, quod filii debeatur, publicis perſequendi.*

IN jure noſtro omnia nomina fere juris ſunt, id eſt, ſita in intellectum, & ſubſiſtentiam habent, ut hereditas non eſt corpus, ſed jus: hereditas non eſt pecunia, quæ mortuo debetur, ſed jus petendi, quod habebat de pecunia defuncto. Sed nobis eſt ſucceſſio, id eſt jus ſucceſſionis, ut interpretor, quod nuper cernis, nuper tanga poteſt: quod ſub ſenſum non cadit, *l. 1. §. ult. de cernend. Cod.* Leo Julio inducit obligationem ex cauſa fervi dotalis a manumiſſo manumiſſum, *l. 1. §. ult. de manumiſſ.* Ex Cincio obligationem introducit, ſi quid ultra modum dotium accipiatur, *l. ut minor 21. de donat.* Lex Furia teſtamentaria obligationem introducit, ſi plus quam mille aſſium legatum accipiamus, obligationem in quadruplum, ut Ulpianus docet in regul. & Theophilus, *ſcholio de leg. Falcidi.* Ac quod eſt, quod ait hoc loco, *lege obligari nos, cum obtemperamus legibus, aliquid ſpectando a præcepton legis, aut contra facimus?* Certum eſt, lege nos obligari, cum quid contra legis præceptum facimus. Atqui fieri poteſt, ut legibus obligemur, cum obtemperamus legibus, cum facimus ſecundum præcepta legum? imo & quotidie cum obtemperamus legibus, legibus obligamur, *ut l. exceptionem opponentur, de excepti.* Vendetor rei alienæ, qui fecit quod facere debuit, puta qui fecit rem emptori, obligatur in hoc, ut rem ſuo tempore tradat, etſi poſtea eius rei dominium aliquis rapt, quod plenius declarat Obſervat. 17. cap. 18. Addi & aliud poteſt exemplum in *l. 1. §. ult. de l. non quaſ. l. 2. §. 1. & autem, de Rebuſmodi. Idem.* Si plures ſint heredes ſcripti, quorum eos inſtas, & certeri omnes præter inſtantem rogati ſint, ut hereditatem adeant, & manumittant, nec dumpta parte inſtituti hereditaria, quam habet in eo ſervo, ſtatim manumiſſionis Virtuſano ſervum manumittere debent, quia vocati non fallo adeuntes heredes manumiſſionis, obligantur inſtanti petenti nomine, ut eo loco proditum eſt. *Pro nomine ſemper obligamur*, inquit, cum id, quod edicto perpetuo, vel temporali, decreto fieri præcipitur, non facimus, vel cum id, quod fieri prohibetur, facimus, ut ſi non faciam, quum pretor fieri vetuit, obligor ex cauſa interdicti. Unde vi: Si opus novum faciam, quod pretor fieri vetuit, tenear actione hoc nomine, *pro nomine*, ita non apud. Si exercento jurisdictionis pretoriæ morem non geram: tenear etiam actione honoraria, *ex tenda, ſi pars ejus domus non obtemperavero.* Si patronus mi promiſerit mi præmium edium præterea in jus vocavero ſine venia, tenear actione honoraria in aureos quinquaginta, ſi is tus nullus eſt labor. Sequitur aliud genus obligationis, quæ conſiſtere nos obligari: *nunc* neceſſitate obligamur, quotieſcunque obligamur, ſed hæc ſpecies obligationis, non tam late accipienda eſt, ut omnibus contrahentibus eſt ad heredes neceſſarios, qui ipſo jure etiam ignorantes & invitis heredes exiſtunt, & hereditati obligantur invita adeunda. Sed cauſa adeundi obligandi heredis neceſſarii heredi debet ad cauſam, quæ venit quaſi ex contractu, & neceſſarii heredes ultro heredatem adiſſent, ut ſi ſervus ſtipulatus ſit ſtipulationem ſua domini hereditatem, vel ſi pro herede gerunt, conſtat obligati hereditati, quaſi ex contractu, quia adeunt, vel gerendo pro herede, quaſi contrahitur: Poſſemus ait, nos obligari *ex pacto*, ex malefico, quod ſatis expoſuimus in *l. ſup. hoc tit.* & ultimo tædet, etiam nudo conſenſu non obligari, procuſabile reſumens ad, quod ante diximus, conſenſu nos obligari, pura emptionibus, venditionibus, locationibus, & aliis ſimilibus contrahibus: Nam id ita interpretamur, ut & nudo & tacito conſenſu ex his contrahibus obligemur citra ullum nomen ullum, ut *l. 48.*

hæ vir. Sic obligari mutum in emptionibus, locationibus, & similibus contrahibus, in quibus & nutu solo, vel gestu filo perficitur obligatio, relato aut reciso capite. Quintilianus *lib.11. cap.3.* nutum pro sermone in nutis esse: & ita autem plerasque consistunt citra verba ulla. Fidem denique mutum vel filo nutu constabit. *L. mutæ, de legat.2.* & affignatio liberti, *l.1. de affignat. libert.* & delegatio debitoris, *l.7. de novat.* & fuscepta pericula, puta, cum submissa aliqua adhibet hereditatem nobis pertinentem, fubmissa persicutum, & interrogatorum an periculum nostrum faciamus, & interrogati annuimus rejecto capite, *l. ferve 9. si pupillo, vel Pupillæ.*

A

Ad L. LIII. Plura delicta in una re plures *admittunt allocat. Sed non possibile omnibus ad prohæreos ff. Nemo fe se una actionibus plures allocare nofcuntur, una tamen-tum, non omnibus accedunt ff.*

Ad §. Cum generaliter. Eive, ad quem ea res pertinebit. *& adregati, & eorum, qui pure nobis fuccedunt, perfonas comprehendimus.*

B

C

D

E

F

In Tit. VII. De oblig. & act. Lib. XLIV. Digest. 390

parte concurrere affectus, concurrit animus ex parte testatoris, transferendi ea parte acquirendi, acquirendi dominii, aliaque multa rei, quæ traditæ, alienatio fit. In hac igitur alienatione contrahibus hi tantum pollunt interveniri, qui intelligunt quid agatur: non furiofi, non pupilli, qui ignorant omnia: non remotis in proprietate *l. ff. possessor. 25. de adquir. rer. dom.* At fi ut absque parte fuerit animus mutandi dominii, hoc fatis eft, ut conditio aliquatis, & ad actionis perducatur, etiamfi in caufa traditionis animus defuerit, quod in utraque causa fit pulla caufa adquirendi dominii, ut fi unus tradat ex causa venditionis, alter accipiat quafi ex causa donationis, non fit emptio, non donatio, fed neutrius aequisti momentum. Et ita Javoleno videtur, non fine ratione. Nam eft differentia in caufa mutandi dominii, fimilis differentiæ, quæ in caufa dominii conftituendi: mutare enim dominium videtur uterque, & ab eo, qui tradit transferri in accipientem, *Lucius in empt. & de adquir. rer. dom.* Et a laticinio rem poffeffi, neque aliquis aliquatenus fuffecit dominium ipfum in *l. ff. ea proximus, de reb. credit.*

Ad L. LVI. Quæcunque actiones fervi mei *nomine mihi acquirunt competere, vel ex obligatione retinet. vel ex lege domini-tur, vel quæcunque ipfi fervi fuere: eadem domini, etiamfi ignorent pulere, vel accumulatio, vel alienatio, vel omnibus fervis. Sed & revellitis ex peculio eorum fervorum, & in nativis poffidentur fervi, aut alienatum, aut transmiffum eius.*

Cum hanc legis hanc rei, actionem, quæ femel domino competere cepit fervi nomine ex delicto in feruum admiffo, non permittit nutu fervi, vel manumiffo, vel alienatione, vel alienatio, ut fi quis fervum meum vulneraverit, domino fervi nomine competit actio ex lege Aquilia, vel actio ex ducentis rubeis, ut ait hoc loco: nam quæ ex delicto fervi oritur actio, eft actio ex lege Aquilia. *l. ff. famil. fur. Ser. hoc. l. 1. ad l. Aquil.* Cæterum quæ ipfum in eum rem eft verbum, non *remittit*, ut vulgo legitur, fed *manet*, ut aliud exemplar habet. Et apud Arnobium libro 2. quemadmodum veteres codices habent: *Magnanimis, quibus alienus fubsequax, & Ter-lerunt filius. & Ammianum libro 21.* Et ita Cicero, Pro Cæcina, cum eft de domus impetu dicto, fi ciendat, fi frangat, fi urat, fi ruinam, *fi ruinam, fi ædificet*, a quibus omnibus nihil pertinet ad legem Aquiliam. Adde nam jurisconsultum hanc Aquilia non tollit veterem eadem de re actio, de qua hoc loco Ulpianus actionem duodecim tabularum eft. Servus ex in quibuflam, non etiam abrogat, ut *ait hoc loco. ff. famil. ercis.* Et ex hoc autem fit, ut fervus, qui furtum fecit, non poffit ejus rei dominus condemnari, *l. 2. §. ff. famil. fur. Ser. hoc. & l. 42. fup. hoc tit. & l. 8. princip. actio. furt. hoc.* Ex hoc autem, ut ille fervus, qui furtum fecit, non poffit ejus rei dominus condemnari, *l. 2. §. ff. famil. fur. Ser. hoc. & l. 42. fup. hoc tit. & l. 8. princip. actio. furt. hoc.* Ex hoc autem, ut ille fervus, qui furtum fecit, non poffit ejus rei dominus condemnari, *l. 2. §. ff. famil. fur. Ser. hoc. & l. 42. fup. hoc tit. & l. 8. princip. actio. furt. hoc.*

Ad L. LVII. Hanc. expofitimus in *Lamnet 36. fup. hoc tit.*

Ad L. LIX. Pupillus, mutuum pecuniam accipiendo, *ex quibus jure naturali obligatur.*

Pupillus, inquit, *mutuum pecuniam accipiendo*, fine tutoris auctoritate fcilicet. Nam tutore auctore mutuum pecuniam accipiendo, certe certum eft, pupillum & civiliter & naturali jure obligari. Cognofci autem cum fententia huius legis *I. quod pupillus, de cond. indeb.* quo lex ait, nec naturali pupillum debere, quod fit pupilli promiffio fine tutoris auctoritate, & ideo folutum condicere poffe. Verum hanc fententiæ elidunt leges quamplurimæ, quæ pupillum contrahentem fine tutoris auctoritate, plane & difere dicunt jure naturali obligari, ideo folutum condicere non poffe. *L. 1. in fin. ver. 1. ff. pupillis t27. vir. fup. Papillus, ad l. Falcid. l. 8.*

A bona addicentur, & patres, qui filiisfamil. defunctis intellexit, non eorum caffrenfis, vel quafi caffrenfis jure fuo occupant, & domini, in quorum poteftatem liberi homines redigitur. *L. 2. de fundo dot.* Itemque patet ex dominus, cui per illumfamil. aut fervum adquiritur hereditas, *l. quamvis, ad Treb.* vel in fpecie propofita, cui adquiritur quibus mentis argentaria, *l. 9. §. ult. ff. famil. ercis. l. 2. §. de edem.* Juris fuccefl. etiam funt patres adoptivi, five adrogatores, ad quos omnia bona fua, omnes fortunas fuas cum capite adrogatus transfert, ut *l. 2. §. fupra, de offic. l. ult. offic. proconf. & legat. l. 3. §. cum quis, §. 1. l. fi dominum, de furt.* Et ita hoc loco ait his verbis; *Item, ad quem ea res pertinebit*, & adrogatorem & cæterorum, qui per hæc vel hæres, vel nobis in univerfum jus fuccedunt, perfonas contbeni. Florent. hoc, *& admittit* redhus alii codices habent, *ad quem*, quorum & Baflicus frequenter. Id eft enuntiant non plurativo, fed fingulari numero, *nos*, &c. quo & adrogatorem fignificavimus, & fuccefforem dominii, fcil. & juris univerfi: juris fuccefforibus dicimus etiam poteft fifcus publicatis bonis. Unde & his verbis: *Item, ad quem ea res pertinebit*, continebitur fifcus publicatis bonis, *l. 2. de fun. dot.*

B

C

D

E

F

Ad L. LVI. Contractibus imaginatis *etiam in emptionibus juris voluntatem non obtinent; cum fidei fcili fimilemve non intercalente veritate.*

Regula juris eft, ex contractibus imaginariis nullam nafci obligationem, quam Modeftinus obtinere ait etiam in emptionibus, *l. nuda, de contrab. empt. l.10. de delictis, pœnis.* Addit regulæ juris Modeftinus, *nifi in contractibus*, quoniam fuit ex poffeioribus Jurifconfultis, nimirum fub Gordiano, qua ante imaginariis emptionibus & venditionibus defuerunt effe in ufu. Et ita fuperfiffime erant imaginariæ emptiones, quæ etiam obligationem, & juris vinculum obtinebat, & nefiebant eos temere, inter quos res agebatur: ex hoc folemnitas peragebatur per as & libram, emptionibus fidis fefertio nuno uno, vel alfe Cajano (ut Statius loquitur) *per manicipationes dicebatur, & statu libripenti.* Mancipatio eft venditio imaginaria, *l. illud, de reg. jur. l. 3. §. de capit. min. §. ult. Inft. quib. mod. tol. patr. potefl. §. ult. l. ult. ff.* Hodie aflervatur in Italia, ut ait Cujacius ipfitur eft, hodie etiam in emptionibus contractus imaginarios juris vinculum non obtinere: Solutio autem imaginaria femper recepta fuit & obtinet, quæ fcilicet fit per acceptilationem, quæ etiam in Inftitutionibus definitur folutio imaginaria, non etiam, quæ fit per peccuniam. Apocha imaginaria, a pocha quæ folet folvere pecuniæ, nullius momenti eft, nifi cerera folutæ pecuniæ fuerit. Acceptilatio autem velut omnis folutio imaginaria, quia non fecit *l. 1. §. ult. ff. eod. modo*, etiamfi folutæ pecuniæ non fuerit *l. 1. §. ult. ff. eod. tit. Inft. l. fi acceptolatum, de acceptilat.* Contractus autem imaginarii ita hoc loco definuntur: cum fides fefi fimulatur, non intercedente veritate: figuratæ ta veritate vocantur in *d. l. fi obligatum.*

Ad L. LV. In omnibus rebus, *qua dominium transferunt, contrahi operet affectus ex utraque parte consentientium: Nam res ex traditio, five donatio, five conflicto, five quæ-liber alio vel quolibet nominetur: nifi animus quoque transferendi dominii adfit affectum, in quod inchoatum, non potefl.*

Varia funt caufæ, variis tituli, ex quibus per traditionem dominium transfertur in accipientem; caufa vel titulus venditionis (cum traditio fine titulo facta, nihil valet) caufa donationis, caufa permutationis, caufa dotis, caufa mutui (nam & mutuum fpecies eft alienationis) caufa judicati, caufa adjudicationis, caufa folutionis, caufa novæ debitionis, caufa legati, quod heres dare damnatur. *l. 2. §. ff. l. 4. §. fup. de usur. l. 3. de Public. in rem act.* Et hoc loco propoenit, ita in mum ex his caufis dominium transferrur, fi ex utraque parte

A tur legatario vel donatario fine traditione, fine poffeffione, ut aperte adfendit *l. 9. & l. 20. de Public. in rem act. §. ff. non, de legat. 3.* Verum hoc etiam cafu condicitio furtiva ceffat, & herédi meo non competit, quia facto meo dominium a me recefit: quod olendit etiam *l. ult. §. ult. de condict. furt.*

Ad L. LVII. In omnibus negotiis contrahendis *five bona fide fint, five non fint, fi certe aliquis intervenit, ut aliquid fruitur ad ea quæ emit, aut quæ vendit: aliud, quia ut non in-bonis vendendis, aut emendis. Et bona fide emere, & vendere ea refpondendum eft: nec fi dolo fecerit, aliud alias confiderandum: nihil valet ea fententia, qua in confenfu confiftit.*

Ciendam eft, nullum effe confenfum, five fit bona fide, five dolo, qui non bona fide, fed dolo furis, & five confenfu folo, five re nec verbis perficitur, qui non habeat in fe confenfum utriufque partis: Nam & ftipulatio, quæ confenfu non eft bona fide, eft habere confenfum, nulla eft, *l. 1. §. penult. de pact.* ftipulatio ex utriufque partis confenfu perficitur, *l. continuus, §. 1. ff. pay.* non ex confenfu folo, ut emptio, locatio, fecietas, mandatum: fed ex confenfu & verbis. Confenfus eft quo ftipulationis perficiendæ: & ideo in omnibus contractibus generaliter *l. de diffen.* nihil agi, fi error intercurrit in eo, ex quo conflat fubftantia contractus, ut fi de alio re fentit venditor, de alia emptor, *l. do de contrab. empt.* Diffenfus error eft. Item fi rendere fenfe fe vendere dicens, emptor fenfit fe emere quoque: dendere error fit in re, quæ venit, vel in pretio: nulla eft emptio vendirio, *l. 9. §. item locatio conductio §. fi decem, l. 8. quæ omnino contingenda eft cum bona fide.* Nam & illa *l. ff. damnat. itemque l. 11. de contrab. empt.* quæ etiam partitur ad eandem quæftionem, de errore intercurrente in contractu, ita hæc lex debet intelligi. Contractus omnes, qui bona fide effe debent, ut libro 31. Idem etiam error fortitarum vitiat, his, qui fortitarum conftituit, non idem exiftimantibus veniet in contemplationem. Et ita aliud exemplar hoc locus tem dico, quæ in confenfu conflitit, ut ait in fine *l. nam alis eft locatio*, quæ in confenfu non conflit: Duplex eft error, qui non fit voluntatis, qui in nomen confenfu perficitur, alteri involuntaria & fortuita fociens. Ergo quæ in confenfu conflit, id eft, ad quam non confenfus concurrit, non res, ut *ait I. hereder §. non tantum, fenat. conf. Silv.* vel ut M. Tullius pro Quinctio, *ut pars non cognoscat voluntate, non fortunæ.* Nam ea fortiens, ad quam non fortuna, & res ipfa non quantia, congregat, conciliat, ut fi hereditas vel dotalis domus, vel fundus, quæ mihi per obitum a te legata fcilicet fuerat, ea etiam confenfum noftrum, atque adeo in eam incidit fortuitus, qui nec fentire vel confentire potuit, *l. 1. §. ff. de fundo dot.* Quo error vitiat ftipulationem *l. continuus, §. 1. ff. de verb. obligat.*

Ad L. LVIII. Hanc. expofitimus in *Lamnet 36. fup. hoc tit.*

Ad L. LIX. Pupillus, mutuum pecuniam accipiendo, *ex quibus jure naturali obligatur.*

Pupillus, inquit, *mutuum pecuniam accipiendo*, fine tutoris auctoritate fcilicet. Nam tutore auctore mutuum pecuniam accipiendo, certe certum eft, pupillum & civiliter & naturali jure obligari. Cognofci autem cum fententia huius legis *I. quod pupillus, de cond. indeb.* quo lex ait, nec naturali pupillum debere, quod fit pupilli promiffio fine tutoris auctoritate, & ideo folutum condicere poffe. Verum hanc fententiæ elidunt leges quamplurimæ, quæ pupillum contrahentem fine tutoris auctoritate, plane & difere dicunt jure naturali obligari, ideo folutum condicere non poffe. *L. 1. in fin. ver. 1. ff. pupillis t27. vir. fup. Papillus, ad l. Falcid. l. 8.*

ejus pupillus, ad Trebell. l. in numerationibus, §. 1. de dolot. l. ult. de pupill. Quod & *l. 42. hac tit.* Significant *ut ut-cumque*, ex contrario fenit, dum ait, pupillum fine tutoris authoritate non obligari jure civili. Porro ex his omnibus legibus vulgo respondebatur, falfa pupilli *divisione* in infantem vel proximum infanti, & proximum pubertati, quafi hic obligetur jure naturali, non ille: quam diftinctionem tamen nullis lex fecit in hoc re, nulla extat: nec nobis quoque licet tot legibus indiftincte loquentibus tam audaces effe, ut ea diftinctione utamur, ut pupillum fcindamus in duas ætates: cum præfertim nullum ætatis diftrimen faciant, & pupilli nomine omnis ea ætas contineatur, quo pertinet *l. de pœnis, de Pub. in rem act.* Quod & *l. 1. §. 2. de magistrat. conv.* ait, & fequentibus *l. 2. ubi tutor authorizare debeat, & quis non sine eo.* Quam ex Cujum Sejum obligare *possit, refpondit Scævola, fi authoritatem non affert, non putarem quod ea fcripsura, quod proponeretur interpofita fit, obligatum effe.*

Ad §. Setum cum falfarium conftituere vellet, *ita epiftolam conftit. Lucio Titio falutem; fi in eodem animo & eadem affectione erga me es, quo femper fuiffe te animaverti accepto literis meis, diffidulter te tuo, inquit, Titio, Hoc tibi gratulis vitium profecto omne deeret. Quare tum & cum fuam diffuaveris Lucius Titius, & cum perfeciffes fi, & ea ea cum ita fint: an ea ex his epiftolis falfarium annumen debeatur: refpondet, ea perfecta confulique eum, cujus nota fit, æftimatorem ab ædito dandæ fit.*

IN hac lege duæ proponuntur fpecies. Prior hæc eft: Quidam argentarius valetudinis (is eft non qui conficit vel confulit, fed qui vendit vafa argentea. Stephanus a fa-

A bro in *leg. pen. de auro & arg. legat.* & Gloffis antiquis valetudinarius eft *cacocnus*) Quidam igitur argentarius valetudinarius inftrumento cautionis, paquam crediter, confcripfit, ut *l. 30. fup. hac tit.* Creditor compofuit cautionem, qua continebatur, Caium Sejum debere fibi certum fummæ reliquarum nomine, eique inftrumento, five cautioni Kalendas procurator Cai Sei fubfcripfit. Subfcriptionis formula hæc eft: *Ego Sempronius Scævola procurator Caii Sei, cui omnia negotia mea & rationes, ita dari volo, Lucio Titio argentario valetudinario, recognovi, ut fupra fcriptum eft, ita dari volo.* Hæc ita, inquit, Scævola Sejum, & me, & *me ipfe*, id eft, a me & a domino Cajo Sejo. Ex hac formula apparet, fubfcriptionem non effe nuda nominis infcriptionem, fed effe relationem ad ea quæ brevem. Eam vero fubfcriptionem procurator Kalendas mifit, vel, ut eft in Florent. *admifit*, pro Gujulci. Mifit, inquit, ad valetudinarium. Quæritur an hæc fubfcriptio procuratoris Cajum Sejum obliget? Et refpondet Scævola, ex ea fola fubfcriptione Cajum Sejum non obligari, nec adhibitæ rationis, quia nec aliquam folet rationem reddere, ut plerumque Seneca fcripfit fuiffe in more Jurifconfulti, ut nulla ratione reddita, de re fua refpondeant. Sed tamen ratio eft evidens, quia ignorantis domini procurator deteriorem conditionem facere non poteft; puta, non obligatum dominum obligare non poteft, *ignorantis, & penuram.* Poffetior fpecies hæc eft: Seja cura vellet falarium annumen Lucio Titio conftituere, quo fe tueretur & alteret, quod hoc loco Baflica *ipsopsion* vertit, id eft, *prafatiunem*) ad eum mifit epiftolam talem. *Si in eodem animo, &c.* Quæritur, an fi Lucius Titius fcripto noluiffet, fe ea fola difcuffa confeftim ad eum Scævolæ fit, an ex hac epiftola ei falarium debeatur annuum, an hac epiftola Setum obliget, ut cum ea agi poffit falarii nomine? Et Scævola, prudenter refpondet ex epiftola confulique eum, cujus notio fit æftimaturum, an ædito dando fit. Quid etiam fi impudica fit mulier, quæ id poftulcita eft? Quid fi erit ex his fpoliata, aut lenocinio quæftum? Rei turpis nullum mandatum eft, *l. 6. §. ult. mand.* At fi abfit omnis fufpicio talis, fi forte Seja eum invitaverit, ut indebita ei æneficia quæ ante dedit, ea ipfa honeftæ, vel ut eum proponeret rationibus fuis vel familiæ, proludebat is, cujus ea de re notio eft, æftimabit Lucio Titio, quem remotum fuas fraudes ab ea expectorfiet ire ad Sejam, & emeretur annuum falarium, æditio nem dandam effe. At quæro, quæ eis dubitat? Et puto, effe dandam æftimem præfertim verbis, quafi ex articulo, *do, ut facias*, licet Lucius Titius prius fecerit, quam illa daret, quia ab initio tua inita fuifle convenio inveniatur, dabo falarium annuum, ut in *Lesbo meæ, Cod. de transfact.* non fuit donatio, ut hoc loco Bartolus notat refte; non fuit etiam nuda pollicitatio, cum ex parte Lucii Titii res ftarim fuerit effecta. Ea autem ex adhione extra ordinem agetur apud Prætorem vel Præfidem, quia omne falarium extra ordinem petitur, *l. falarium, mand.* Et ita *de extraord. cogn.* Non minuitur Gracos interpretes ad *l. 32. de donationib.* qui ait aliud refpondiffe Scævolæ, & huius refpondi teftimonium commodius extat 47. Bafilicon, tit. 1. qui liber eftat.

E

JACOBI CUJACII J.C.
RECITATIONES SOLEMNES
Ad Tit. XIV. Lib. IXL. De jure fifci. Anno 1585.

FACTURUS interpretationem tit. 14. lib. 49. Digeftorum, nonnihil prius referam de ipfius tituli vi & fignificatione: deinde ipfo per fingula legum capita ; earumque ordinem obfervabo. Hic tit. libr. 5. Sententiarum Pauli & in inferiptione l. 1. de bonis damnatorum, eft auctor unus verbo, ubi ita legitur: *de jure fifci & populi.* Et apud Lampridium in Alexandro, *leges de jure populi fifci moderatas & infinitas fervat.* Aliud ergo eft jus populi, aliud fifci; *jus populi, fere respublica aut civitates* cujufque, eft quod populus fibi retinuit in prædiis, five redinibus, aut in veftigalibus quibufdam, nec concuffit in principem ; aut quod populus ulitra jura fibi conceffit. *Jus autem fifci* eft reliquum omne, quod populus ab fe abdicavit & tranftulit in principem : jus omne, quod dominium principatufque jure competit in bonis certis, in hereditatibus certis, tributis, ftipendiis, veftigalibus, teftimoniis, privilegiis & aliis quæ ad dignitatem, auctoritatem, amplitudinem & fummas: ut in jure indicendi belli, in jure cudendæ monetæ, in jure cognofcendi inter appellationes, in jure condendæ legis, in jure creandi magiftratus vitæ poteftati. Nam quæcunque principi competunt ftico tribuo : & rerum, quæ ad fifcum pertinent, principes erant magiftratus vice populi, nec tamen ipfe eft magiftratus. Nam cave diveris, principem effe magiftratum. Principeps non eft magiftratus, principes non funt magiftratus. Cognitionem, fed cognitionem. Unde in auctoribus res dicitur effe cognitionis (ut in Epiftol. Plinii) quas deftegatis pertinet ad principem. Ex *leg. ingenuus, de cognitionis, non jurisdictionis.* Ergo Principes jurisdictionem non habet: is magiftratus non eft, fed cæfor magiftratus, ut regibus capit. Et ut Suetonius in Auguſto *effe cognitionis, non ordinarii juris*, id eft, referri eam debere ad fecretum auditorium. Idem quoque de fenatoribus dici poteft, nos non effe magiftratus, ut ait Dio. noti. Tacitus ait 3. Annalium) majores fenatores effe, & ceffiones magiftratibus. Ex illa vero enumeratione quam fecit, apparet fummam rem, id eft, jus fifci in multis conftitere. Quamobrem pro varietate caufarum, & perfonarum, & locorum, & temporum in titulos, & in fectos plures, in ftationes fifci complures, ut in *l. 1. de cognoscit. l. 1. C. de fiscorum, l. 2. C. de fiscus.* Et ab ea diverfitate, quæ dicta eft, ortum eft tributa Auguſtum, *Caput quidem hodie eft amplifimum*, ubi Cujacius Judex fub principio.) id vero refte in Domitiano Suetonius vocat fifcum. Et in Auguſto Dio. Item etiam Spartianus ascribillime exegiffe ab ipfo, qui diffimularunt originem fuperftitionis, & circumcifionem fuam ob fuberfugiendam pœnam fibi ipfis non intulerunt. Verifimile eft, Judæum quendam ob fuberfugiendum jus fifci, mutatis nominis & adumbratis, fe pro ingenuo geriffe. Unde liquido apparet, eum nequiquam fuiffe ftictum Judæum eum. Quantus vero hic, vel ille fuerit, minus conftat. Nam quod Dio fcribit lib. 50. Plutarch. in Anton. Bafilo civili Cæfarem a libertinis exegiffe delatum partem patrimonii: & idem Dio 51. oftavæ illum poftea reftiffe quantum ab ingenuis auferre exegiffe: quartam partem annui reditus, non patrimonii. Id vero non diuturnæ fuit exactum. Nam & oftava pars patrimonii non nifi femel poterat exigi. Et ita Dio. de Gloriania indicatio & ordinaria. Etfi vero & omnes fifci tam ordinarii, quam extraordinarii ad principes redeunt : unde principem in fuis conftituendis folent fifcum fuum appellare & erarium fuum, & ornamentum fuum, *l. ult. C. de dotiscil.* Et rationes quoque fifci, rationes fuas dicere folent, ut ftnguli quoque fifcum fuum dicunt tam fullem, vel arcam, in quam pecuniam recondunt, quam pecuniam ipfam, ut Juvenal. feribens de urca cujuslibet, Satyra. 10.

—erata multus in arca Fifcus.

Ut veteres, quo diverfum fuum fifcum, fullem prolium ad fimilitudinem crumenæ, vel follis, qui non raro recondunt. Nec jam alia eft quæftura definitio fifci, aut explicatio, quam quæ ex iis, quæ dixi, erui poteft. Nam

In Tit.XIV. De jure fifci Lib.XLIX. Digeft. 394

A & fifcus quid fit, fatis omnes intelligunt, & facilius hoc in inferiptione l. 1. de bonis damnatorum, eft auctor unus verbo, ubi ita legitur: *de jure fifci & populi.* Et apud Lampridium in Alexandro, *leges de jure populi fifci moderatas & infinitas fervat.* Aliud ergo eft jus populi, aliud fifci; *jus populi, fere respublica aut civitates* cujufque, eft quod populus fibi retinuit in prædiis, five redinibus, aut in veftigalibus quibufdam, nec concuffit in principem ; aut quod populus ulitra jura fibi conceffit. *Jus autem fifci* eft reliquum omne, quod populus ab fe abdicavit & tranftulit in principem : jus omne, quod dominium principatufque jure competit in bonis certis, in hereditatibus certis, tributis, ftipendiis, veftigalibus, teftimoniis, privilegiis & aliis quæ ad dignitatem, auctoritatem, amplitudinem & fummas: ut in jure indicendi belli, in jure cudendæ monetæ, in jure cognofcendi inter appellationes, in jure condendæ legis, in jure creandi magiftratus vitæ poteftati. Nam quæcunque principi competunt fifco tribuo : & rerum, quæ ad fifcum pertinent, principes erant magiftratus vice populi, nec tamen ipfe eft magiftratus. Nam cave diveris, principem effe magiftratum. Principeps non eft magiftratus, principes non funt magiftratus. Cognitionem, fed cognitionem. Unde in auctoribus res dicitur effe cognitionis (ut in Epiftol. Plinii) quas deftegatis pertinet ad principem. Ex *leg. ingenuus, de cognitionis, non jurisdictionis.* Ergo Principes jurisdictionem non habet: is magiftratus non eft, fed cæfor magiftratus, ut regibus capit. Et ut Suetonius in Auguſto *effe cognitionis, non ordinarii juris*, id eft, referri eam debere ad fecretum auditorium. Idem quoque de fenatoribus dici poteft, nos non effe magiftratus, ut ait Dio. noti. Tacitus ait 3. Annalium) majores fenatores effe, & ceffiones magiftratibus. Ex illa vero enumeratione quam fecit, apparet fummam rem, id eft, jus fifci in multis conftitere. Quamobrem pro varietate caufarum, & perfonarum, & locorum, & temporum in titulos, & in fectos plures, in ftationes fifci complures, ut in *l. 1. de cognoscit. l. 1. C. de fiscorum, l. 2. C. de fiscus.* Et ab ea diverfitate, quæ dicta eft, ortum eft tributa Auguſtum, *Caput quidem hodie eft amplifimum*, ubi Cujacius Judex fub principio.) id vero refte in Domitiano Suetonius vocat fifcum. Item etiam Spartianus ascribillime exegiffe ab ipfo, qui diffimularunt originem fuperftitionis, & circumcifionem fuam ob fuberfugiendam pœnam fibi ipfis non intulerunt. Verifimile eft, Judæum quendam ob fuberfugiendum jus fifci, mutatis nominis & adumbratis, fe pro ingenuo geriffe. Unde liquido apparet, eum nequiquam fuiffe ftictum Judæum eum. Quantus vero hic, vel ille fuerit, minus conftat. Nam quod Dio fcribit lib. 50. Plutarch. in Anton. Bafilo civili Cæfarem a libertinis exegiffe delatum partem patrimonii: & idem Dio 51. oftavæ illum poftea reftiffe quantum ab ingenuis auferre exegiffe: quartam partem annui reditus, non patrimonii. Id vero non diuturnæ fuit exactum. Nam & oftava pars patrimonii non nifi femel poterat exigi. Et ita Dio. de Gloriania indicatio & ordinaria. Etfi vero & omnes fifci tam ordinarii, quam extraordinarii ad principes redeunt : unde principem in fuis conftituendis folent fifcum fuum appellare & erarium fuum, & ornamentum fuum, *l. ult. C. de dotiscil.* Et rationes quoque fifci, rationes fuas dicere folent, ut ftnguli quoque fifcum fuum dicunt tam fullem, vel arcam, in quam pecuniam recondunt, quam pecuniam ipfam, ut Juvenal. feribens de urca cujuslibet, Satyra. 10.

—erata multus in arca Fifcus.

Ut veteres, quo diverfum fuum fifcum, fullem prolium ad fimilitudinem crumenæ, vel follis, qui non raro recondunt. Nec jam alia eft quæftura definitio fifci, aut explicatio, quam quæ ex iis, quæ dixi, erui poteft. Nam

B quoque eadem forma licet modis interpretes ex Herfichio, *Ἐφορεῖον ἀναγραφεῖον, vocatur.*

C Ad L.I. Variæ cauſæ funt, *ex quibus nonnisi ad fifcum ferè folet. Aeo enim fi quis, quod ratio refiftum eft, profiteatur aspere non effe, vel ab eo peracerbe exigatur: vel quod mors ab heredibus non vindicatur: vel quod indignus quis hæres nuncupatur: vel quod primogenitus liberis inftitutus, & ipfe primogenitus, five cadivelli fubrogati fint: vel quod dicatur quis clafsicorum irreverfus: vel magni pretii rem nummis ea fola comparaffe: vel procuratione fifcum veftram effe: vel cum decurio, qui in capitali crimine eft, vel ut attem poft mortem aliquem rerum effe, vel domum defenfam effe: vel ad aerarium rem effe: vel rem litigiofam vendendo: vel pœnam fifco ex teftamento privato debitam: vel debitum legari nominibus fatfum effe.*

D Ad L.II. Ut inceptum eſt, qui ſcripſit de profeſſ. Libros autoritate *de jure fifci & populi*, inirio prima omiſſa definitione ſtatim de jure agendi incipio in l. 1. varias eſſe cauſas, ex quibus bona aliena in fiſcum redigantur, & numerat fere quatuordecim: quibus & alias plerique addentur ex hoc ipſo titulo. Videamus quas enumerat ſedes.

Prima haec eſt: ſi is, qui ex teſtamento, vel codicillis per leges capere non poteſt, id eſt, qui eſt incapax, cui relictum eſt, ſi ſit incognitus, nec nominatim ut Titius, quod non auderet palam relinquere, ſi is, inquam, haec eras defunct, & deinceps ſine, puta ſibi tacite fideicommiſſum relictum eſſe. Nam hoc modo incapax, quod ei datur ex edicto D. Trajani, reliquum, quod ei relictum eſt, in fiſcum redigitur. Et de hac cauſa conſiſcandi, ſunt multae leges hoc tit. Cui proximus eſt, ſi incapax, cui tacite fideicommiſſum relictum eſt, ab alio praeterea fideicommiſſum eam fideicommiſſum ei reſtituit, quod ſibi pro non ſcripto : inutile ab initio, & reliquum etiam hereditatis, qui tacitum ſibi fideicommiſſum, ut inde locum habeat fideicommiſſum, ut in ſecundo, ut patres, quam remanaret apud heredem a quo illicite relictum eſt.

Secunda cauſa haec eſt: Quod heres teſtatoris defuncti eorum non vindicaverit, qui etiam heredi aut auctore hereditas tanquam indigno, tanquam ingrato, & neceſſitatem in fiſcum, & de hac cauſa eſt *l. 16. & 19. §. ult.*

Tertia cauſa haec eſt: Quod indignus quis heres inſtitutus nuntiatur, five deferatur, ut ſi dicatur veneno necaſſe teſtatorem, *l. Lucius §. pen. tit.* ſi quis inſtitutus eſt, ut filius, qui ſe abdicaverit effe ſuppoſitus. *L. inferius, in princ. & §. 1.* ſi heres teſtatorem infirmum neglexerit, *l. 3. §. fin. de his, quibus ut indign.* Vel, ſi per calumniam falſum teſtamentum dixerit, ut in *l. 1. §. 3.* Namque ex his apparet, defunctum ſibi indignum heredem inſtituiſſe : ideoque fiſcum praeferri aequius eſt, quam illum heredem, quandoquidem legitimo heredi non eſt locus, propterea, quod ille heres exierit ex teſtamento, nec defunctus heres, ſtet ſi bona auferat, ſed heres manet ſine re. Et haec eſt differentia inter indignum & incapacem: quod incapax ſit incapax jure & effectu : indignus vero capax jure, incapax effectu.

Quarta cauſa eſt: Quod princeps heres inſtitutus ſit, & te-

se testamentum, vel codicilli subrepti effe dicantur in A eam rem emerit ab eo, qui illum habuit. Nam poena illi quidem haud eft, ut quanti res illa fuiſſet empta eſt, tantum ſibi praeſtare compellatur, non tantum emptae, ſed etiam vendito, exempto ejus, qui emit, aut vendidit domum, aut illatu ad demolendum negotiandi cauſa, ut plus aequiretur ſingula vendendo particulatim. Nam & hoc caſu venditor infert fiſco pretium, quod accepit, & emptor pretium, quod ſolvit venditori, aut utrique duplum fiſco praeſtat, & tum recipit a venditore pretium, quod ei numeravit. Denique ita fit, ut & emptor & venditor aſſimilentur rei habentes in fiſcum, l. ult. de dom. Aug. l. fiſcalia, 5. fiſcalium, de crimin. Sacrilegium eſt pecus emptoris & venditoris, ut l. 1. C. de rei, Fiſcalium & plagiar. l. ancillarum, 3. ad Senatuſc. Turp. Quos ſic eo. Cod. de ſacroſanct. eccleſ. tit. 1. L. C. de expenſis, fol. 8. Nam & emptor rem illicitam fecit, probabili eſt, etiam venditor, quia ſcire debuit. Et de ſe interrogare poterat, & haec, quae dicitur poena litigioſi, l. 2. inf. de litigioſ. Ad cujus poenae definitionem hic locus eſt valde ſimilis, ut intelligamus rem inferri in fiſcum, vel habere quanti vendita eſt emptae, tantum emptor, tantumque venditore inferente in fiſcum: Ex quo apparet haud parum differre haec inter Juſtinianum, in l. ult. C. de litigioſ. Nam & ante Juſtinianum obtinuit: ſed huic veteri juri in ea lege novo quaedam addicit Juſtinianus de eo, qui ignorans rem litigioſam, ut qui vendidit, ei reddat pretium, quod accepit, & hoc amplius tertiam partem pretii, neque hoc caſu ſolus venditor poenae ſubjicitur. De religioſis, quae venduntur, quare poteſt, quid ſit illa re. Et utique res litigioſa, quae venit, reſtituetur adverſario, ſi rem eius adjudicatum eſt. Et in acceptis, ubi res ultro data, quae eſt religioſa, non eſt redhibendum. Neque enim redhibenda eſt venditori, ut Accurſius ponit, etſi rem venditoris eſt judicium factum, quia venditorem a fe fallum, vel circumſcriptum, l. vindicatum 17. de evictionib. Vincente vendatore non eſt ei reddenda, & rata eſt venditio: an vincente venditore, ut reddatur, & quae inde ita res cafu emptor & rei & pretii damnum facit. Et hoc valde notandum eſt.

Decimaterii quaeſtio eſt, quod poena fiſco ex contractu privato infertur. Non dicit, ex contractu fiſcali: nam neque fiſco, neque alii cuiquam quidquam attinet nuntiari eſſe, quod ſponte quiſque ſua ſibi commodum privatum dicit ad differentiam contractus fiſcalis. Si quis nuntiet fiſco ignoranti ex contractu aliquo habito inter privatos illicito, poenam eo debere ulciſci contractu, ut puta, ſi is, qui in provincia aliquod officium adminiſtrat, praeterquam quod victui quotidiano ſit neceſſarium, aliquid emerit a provinciali. Nam illicita emptio venditio eſt, & ex ea cauſa fiſco poena infertur quadrupli, cui ineſt etiam aeſtimatio res, & de hac cauſa confiſcandi dicemus in l. auferre ad. S. quod ſe praeſide, hoc tit.

Decimaquarta & ultima cauſa haec eſt: Quod ſolvi fas leges commendant, ſolutum fiſco ſi quis retinuerit, quasi non ſit, vel invebit, vel ſi pecora, immittit in paſcua publica, non profitetur ad publicanum, merces & pecora eadem in locum publicanum exportat, quod ſolvi debuit, ex ſive pecuum frautati vectigalis, frauda- E tor portori, aut quod eſt veſtigal, quod ſimulat ex praedio publico, &c. Haec eſt, quod ad rem hanc pertinet, confuſim fieri ſi commiſſi in legem cenſoriam, ſive cenſorum, qui locabant vectigalia, quae vectoribus inferuntur ob fraudem & fraudulentum aliquid in vaſſum profeſſionem. Et de his commiſſis eſt tit. Digeſtorum de publicanis & vectigalib. & commiſſis. Varro 2. de re ruſtica: Greges, inquit: ad publicanos profitentur, ne, ſi infitiantes penes pecoris, lege Cenſoria exanimetur (id eſt, ne commentant in legem Cenſoriam) atque adeo greges ſunt amittant. Et vir in l. ult. de lege commiſſ. Commiſſile in legem ventitionis, quod alibi commiſſile legem venditionis. Et in Glofario veteri, commiſſi in legem, vecturae vitiorum. In quibus gloſſis quam

pec commiſſum ſic exponitur, erroneum, quae vox nullam fenſum habet, & legendum expenſarum, id eſt, interverſio & defraudatio veſtigalis, & quidni peculatus, quod alio nomine in Baſilicis appellatur κλεπτοσυλλογον.

Ad §. An bona, quae ſolvendo non ſint, iſpſo jure ad fiſcum pertineant, quaeſtium eſt. Labeo ſentiet, etiam ea, quae ſolvendo non ſint, ipſo jure ad fiſcum pertinere. Sed contra ſentiendum eſt: nullum enim commodum ex eo caſu fiſco bona venient, ſi ea lex ſine aequo videt poſſit.

Porro expoſitis variis cauſis, ex quibus rerum pertinentium ad fiſcum, fiſco fit denuntiatio, quae ſufficere videbantur, licet ſint pleraque alia pene innumera: prodita poſt Calliſtratum Conſtitutionibus novorum principum. Quaerit poſt haec Calliſtratus, an bona delata in fiſcum, videlicet bona vacantia, aut bona, quae perveniunt ad heredes indignos: in, inquam, ea bona, jure fiſci acquirantur, etiamſi ſolvendo non ſint, an ſit neceſſaria cognitio praefectorum aerarii, aut procuratorum fiſci. In urbe cura fiſci ad praefectos pertinebat ad praefectos aerarii: in provinciis autem ad procuratorem Caſaris, ſive fiſci. Labeo exiſtimabat bona delata fiſco jure ei acquiri. Ergo acquiri cum onere ſolvendi aeris alieni, ut in l. tenetis, C. ad leg. Julian. de ſa. fo. ad perm. l. decimo, 8. h. t. Iavolenus: ſi ignoranti nobis bona acquirantur plaeet illum heredem ipſi pro bona acquirere. Sed quemadmodum ſuo heredi fecuratori pretior, ita etiam fiſco ſuccurrit edictum praetoris, ut videatur in his, quae bona ſint. Nam ex edicto praetoris, ſi bona, quae fiſco deferantur, non ſint ſolvendo, ſi nihil ex eis fiſco adquiri poſſit, veniam jubetur fub hafta fieri. Is conſentaneum creditoribus, ut ea vendant defraudi nomine, qua ea nondum agnoverit. Et ita in l. ejus, 6. qui vel. fac. poſſ. quae pertinet ad bona & manu, eum, qui bona ſervavit. Idem id. l. ejus, dicitur bona deportari, publicari, confiſcari, aut ſi non ſint ſuccedi, concedi creditoribus vendendi, ex edicto praetoris. Et ergo in bona, quae fiſco in cauſa cadunt, fiſco acquirantur, neceſſaria eſt cognitio praefectorum aerarii. l. 4. §. bona, & §. ſed. fin. de Edendo. inſtit. libert. & l. C. de bonis auctor. jud. poſſid. Ad praefectos aerarii pertinuiſſe curam fiſci: ad eos tranſlatam a quibuſdam Auctoribus ſcribi: ſed ſcripſit Dio, praefectos aerarii in urbe eſſe judices rerum fiſcalium conſtat ex l. 2. hoc inciſo, ne quid in loco publ. l. fin. C. ſi ex fal. tut. l. 3. §. pen. de appellat. l. 3. §. fin. de in ius voc. l. cum quidem, pap. de his qui ne indign. l. 3. §. in ea quoque, ad leg. Cornel. de fal. In provinciis autem, ut dixi, judices rerum fiſcalium conſtituebantur procuratores, qui eam ob rem mittebantur in provincias ut judicarent inter fiſcum & privatos, l. cum hi 3. transfact. de tranſact. Non eſt controverſia, quin ſolvi poſſit tum fiſco, Neroni placuiſſe, ut rerum acta, id eſt, ad agendas res fiſcales (ſic ſolet loqui Suetonius) ab aerario (quod eſt, a praefectis aerarii) ad forum & ad praetorium tribunalia ferrentur, id eſt, ut judicaretur a judicibus datis, ſicut alias quibuſdam cauſis jure ordinario, ure haberent propriam judicem. Nam ad forum & ad recuperatores, id eſt, ad jus ordinarium cauſae peragebantur, ut apud Paulum §. Sententiae, id. de adulteriis. Eam, qua absque pecora, de quibus litigatur, remiſit ad forum, vel ad examinationem civilem, ut ait l. 1. §. ult. de abig. alibi ad jus ordinarium, ut l. 2. §. ſup. de furtis. Iulius l. ult. de private. del. l. 1. §. 3. de malefic. teſtam. num. Nam praefecti aerarii erant extraordinarii judices, id eſt, extra ordinem dati, ut praefectus vigilum, praefectus annonae. l. 2. de negotiis geſtis, l. ult. in fine de offic. proconſul. Nam jus ordinarium, hoc eſt, ut magiſtratus, non judicent, fed judicia dent a magiſtratibus. Agrippinae non eſt ex re, vulebat Nero ne fiſcus haberet privatos judices, ſed ut litigaret ex ordine ultato petitis judicibus, ut ab urbano provocaret ad forum, quod omnibus commune eſt. Illa locus eſt amplioſſimus & elegantiſſimus.

Ad §. Dirus Piuſ Catio Amarantio ita ſcripſit: Vacantium bonorum nomine tenentes quadriennio finiri: idque tempus ex eo, quo centum eſſe capit, nunquam heredem, neque bonorum poſſeſſorem exſtare, computare oportere.

His addam, quod addiur in §. Divus. & l. 1. C. de praeſcript. quadrien. & temp. utenda. Bona vacantia (quod non artigit Calliſtratus initio huius legis) ad fiſcum delata, ſi quis ea petat, l. 2. quidam, §. quidam, de leges. 1. 2. pen. C. de pagan. fac. cenſo. lib. 11. Id eſt, ſi quis deceſſerit ſine ſucceſſore, id eſt nullo relicto ſucceſſore, qui velit ei ſuccedere, tum bona redeunt ad fiſcum eum oneribus eorum. Sed ad bona vacantia vindicanda ab his forte, qui ea poſſident alio, quam ſucceſſionis jure, ſtatuit Dio hoc tempus quadriennium. Num poſt quadriennium non eſt fiſco jus vindicandorum bonorum vacantium, quae eſt ſententia §. Divus, & l. 1. C. de quadr. praeſcript. & l. 2. de donat. inter. conjugat. & l. 2. pen. C. de pagan. fac. ruſtorque. & ufucap. & l. 3. cenſo, & quotcunque ſunt. Et ita denuntiatio bonorum vacantium finitur quadriennio. Aliis denuntiationibus, quae fiſco fiunt ex aliis cauſis (ut demonſtrabitur in §. ſequenti) finiuntur praeſcriptione vicennii. Vacantium bonorum, ut accuratiorum ſcripturae exemplar, bonorum vacantium denunciatio finitur praeſcriptione quadriennii, & ita Graeci fic loco in Baſil. Bonorum vacantium denunciatio finitur quadriennio. Et quadriennium numeratur a die, quo bona vacare coperunt, id eſt, quo heredes, quibus debebantur hereditates, non extabant heredes, vel apparuit nullos exſtare, qui eam amplecterentur. Ne dicas igitur, quadriennium numerari a die nuntiationis, fed a die vacationis.

Ad §. Praeſcriptio autem viginti annorum, qua etiam ipſa res repraeſentatione bonorum finitur, & praeſcriptione Divi Titi ſolet ex eo nominari, ex quo quid ad fiſcum pertinere putat.

Ad §. Caeterum ſi fiſcum mota non ſunt, & tralla alteri vicefimum, differri poſſunt etiam poſt vicefimum annum.

Quod reliquum eſt ex l. 1. in eo Calliſtratus docet: Nuntiationes, quae fieri poſſunt aliquo ex caſu ad fiſcum pertinentium, ad fiſcales, primi principatus viginti annorum. Quod priuſquam doceat & proponat, obſerva eum ante hanc legem Conſtitutionem bonorum vacantium, quae ſola ſuperiore §. quod haec nomine tenentes concludatur ex conſtitutionibus: neque enim adminiſtrat, qui poſt quadriennium nuntiat fiſco bona vacantia, quae ſcilicet vacarunt quadriennio: neque fiſcus ea vindicat poſt quadriennium: veſtem & aute ſubmovilet quinquennium. Et ita ſcripſit Antoninus Pius: Neroni placuiſſe, ut rerum acta, id eſt, ad agendas res fiſcales (ſic ſolet loqui Suetonius) ab aerario (quod eſt, a praefectis aerarii) ad forum & ad praetorium tribunalia ferrentur, id eſt, ut judicaretur a judicibus datis, ſicut aliis quibuſdam cauſis jure ordinario, ure haberent propriam judicem. Nam ad forum & ad recuperatores, id eſt, ad jus ordinarium cauſae peragebantur, ut apud Paulum §. Sententiae, id. de adulteriis. Eam, qua absque pecora, de quibus litigatur, remiſit ad forum, vel ad examinationem civilem, ut ait l. 1. §. ult. de abig. alibi ad jus ordinarium, ut l. 2. §. ſup. de furtis. Iulius l. ult. de private. del. l. 1. §. 3. de malefic. teſtam. num. Nam praefecti aerarii erant extraordinarii judices, id eſt, extra ordinem dati, ut praefectus vigilum, praefectus annonae. l. 2. de negotiis geſtis, l. ult. in fine de offic. proconſul. Nam jus ordinarium, hoc eſt, ut magiſtratus, non judicent, fed judicia dent a magiſtratibus. Agrippinae non eſt ex re, vulebat Nero ne fiſcus haberet privatos judices, ſed ut litigaret ex ordine ultato petitis judicibus, ut ab urbano provocaret ad forum, quod omnibus commune eſt. Illa locus eſt amplioſſimus & elegantiſſimus.

tus hunamissimus Princeps hoc etiam cavit, ne de cujusquam viventis statu, ex quo prædet cauto consumatur, quæreretur ultra certos annos, id est, ultra 10. annos, ut hic habetur. ultra 10. ita dicit Constantinus. *Decr. Tit. 8.* adde, vicennium computari ex die, quo quid ad fiscum pertinere potuit, id est, ex quo quis declarum est fisco. Pertinere enim est deferre, nondum adquirere: ut si agatur de bonis eorum absentium, qui requirendi & prosequendi causa absentes fuerint, quorum causa pertinuit ad extorquendum exulem fiscalem ex die, quo advocatio innotuit ubi est literis magistratus, *l. 34. supra. tit. offici. dom.* Et observandum est, in eo esse aliquam differentiam, eamque Calistratum notare voluisse inter quadriennium, de quo superius egit in *Dicis*, & vicennium, de quo nunc agitur. Nam quadriennium in causa bonorum vacantium computatur ex die, quo innotuit, perveniri omnibus gradibus intestatis successionis, nullum defectum successorum esse, etiamsi verum sit, annos bonis ipso jure fisco fuisse delata, quod nemo hæres exstaret, qui nec extitit postea nequam, & vicennium cedit ex die, quo quid delatum est fisco, id est, non ante, quam res absentis falsa adnotatio fuerit, antequam de absentatus inter reos recipiendus & perfrigendus, quam ob rem debetur fisco ex bonis reis, qui nondum est adnotatus inter reos. Et hoc differentia notatur hoc loco (& falsitur interpretes) inter quadriennium & vicennium. Verum quod ait, præscriptione vicennii perimi causam fiscalem, ne exsiliares ei quisquam obstare *l. omner. 4. & l. conquerit. C. de exsulibus.* Nec omner, quis obstet, & in eis elaborari nimium, cum res sit expedita, aut ex pedito facile, propterea quod leges illæ dicunt: ius quodcunque privatum vel publicum, jus fiscale personæ præscriptione triginta annorum vel ad summum 40. annorum: sive difficeris ipsum præscriptionem triginta annorum: quonium manifesta inquisitor de jure fiscali est etiam acquisitio: non de jure fiscali, quod nondum, quod deferitur, & nondum adquisitum est, de quo hic agitur. Nonnitio vel cauta nuntiationis finitur præscriptione viginti annorum, non cauta bonorum aut ipsum jam adquisitorum fisco: quod ad deferrum ipsum ea, quæ refert, memorat ecclie Nicephorum Imperatorem contra leges cognominatum (*ὁνομαστὶ ἀποστρεφὼν*) & propterea, non in causa fisci, quod ad deferendum non huic præscriptione viginti annorum: quod & de scribit Analytius Bibliotheearius libro 14. His addimus, non tantum causa fiscalis integra præscriptione viginti annorum, id est, causas bonorum deferendorum fisco, sive nuntiationum, sed etiam acquisitorum eximuntur. Eodem modo & hæc præscriptione viginti annorum. *l. quæstio 12. C. ad leg. Cornel. de fal.* Et omnino hoc iure utimur, ut pro innocente habeatur vel absolvatur, qui crimini, quod commisit, obiicitur non est intra vicennium. Verus crimen post vicennium in aliquem inflitui, vel intentari non potest. Et ego novi reum quendam, qui se infamiæ præscriptione vicennii, qui latuerat intra vicennium, intentio nemine eum rem pulsante. Excepta tantum fuit tria crimina, in quibus fervatur quinquennii tempus, id eſt, qui quinquennio peremptum & expiratur: crimen adulteria, quod extraneus intendit in adulterum, *l. 1. in accusationibus. ad SC. Turpill. l. manet. 5. de quæstionibus, ad leg. Jul. de adult.* crimen peculatus, *l. 7. fin. ad l. Jul. peculat.* crimen de pecuniis repetundis Sylianano senatore heres extraneus, qui aperuit tabulas testamenti ejus, qui a familia occiſus eſſe dicitur, aute habitam quæſtionem de familia, *l. in inquisitione, ad S. C. Syllanian.* Cetera crimina vicennii præſcriptione peremuntur: id eſt, qui poſt vicennium inſtituit accuſationem, excluditur præſcriptione vicennii. Cave autem, etiam ſi hæ cauſæ fiſcales & accuſationes eadem præſcriptione vicennii concludantur, ne tamen confundas eadem fiſcales cum accuſationibus. Accuſationes ſunt criminales & publici judicii; cauſæ fiſcales

A ſunt civiles, & quaſi privati judicii. Hæ ſunt de bonis, illa de capite. Unde licet crimen, quod ex SC. Syllaniano delerendi ob opertas proximiores tabulas teſtamenti, perimatur quinquennio, ut diximus: non tamen concedam, etiam quinquennio perimi, ſed vicennio demum cauſam fiſcalem, adhuc fiſcalem, cum fiſcus vindicat bona heredis, qui aperuit tabulas teſtamenti ante habitam quæſtionem familiæ. Et de hac cauſa conſiderandum, quæ defendit ex SC. Syll. Calliſtratus tradiſſe hoc *lib. 1. de jure fiſci* appareat ex *Ludo. ſag. de SC. Syllan.* Et potuit quoque hoc cauſa comprehendi in hoc *l. 34. ſupra. tit. offici. dom.* Et obſervandum eſt, in eo eſſe aliquam differentiam, eamque Calliſtratum notare voluiſſe inter quadriennium, de quo ſuperius egit in *Dicis*, & vicennium, de quo nunc agitur. Nam quadriennium in cauſa bonorum vacantium computatur ex die, quo innotuit, perveniri omnibus gradibus inteſtatæ ſucceſſionis, nullum defectum ſucceſſorum eſſe, etiamſi verum ſit, annos bona ipſo jure fiſco fuiſſe delata, quod nemo hæres exſtaret, qui nec extitit poſtea nequam, & vicennium cedit ex die, quo quid delatum eſt fiſco, id eſt, non ante, quam res abſentis falſa adnotatio fuerit, antequam de abſentatus inter reos recipiendus & perfrigendus, quam ob rem debetur fiſco ex bonis reis, qui nondum eſt adnotatus inter reos. Et hoc differentia notatur hoc loco (& falſitur interpretes) inter quadriennium & vicennium. Verum quod ait, præſcriptione vicennii perimi cauſam fiſcalem, ne exſiliares ei quiſquam obſtare *l. omner. 4. & l. conquerit. C. de exſulibus.* Nec omner, quis obſtet, & in eis elaborari nimium, cum res ſit expedita, aut ex pedito facile, propterea quod leges illæ dicunt: jus quodcunque privatum vel publicum, jus fiſcale perſonæ præſcriptione triginta annorum vel ad ſummum 40. annorum: ſive difficeris ipſum præſcriptionem triginta annorum: quonium manifeſto inquiſitor de jure fiſcali eſt etiam acquiſitio: non de jure fiſcali, quod nondum, quod deferitur, & nondum adquiſitum eſt, de quo hic agitur. Nonnitio vel cauta nuntiationis finitur præſcriptione viginti annorum, non cauta bonorum aut ipſum jam adquiſitorum fiſco: quod ad deferrum ipſum ea, quæ refert, memorat ecclie Nicephorum Imperatorem contra leges cognominatum (*ὁνομαστὶ ἀποστρεφὼν*) & propterea, non in cauſa fiſci, quod ad deferendum non huic præſcriptione viginti annorum: quod & de ſcribit Analytius Bibliotheearius libro 14. His addimus, non tantum cauſas fiſcales integra præſcriptione viginti annorum, id eſt, cauſas bonorum deferendorum fiſco, ſive nuntiationum, ſed etiam acquiſitorum eximuntur. Eodem modo & hæc præſcriptione viginti annorum. *l. quæſtio 12. C. ad leg. Cornel. de fal.* Et omnino hoc iure utimur, ut pro innocente habeatur vel abſolvatur, qui crimini, quod commiſit, obiicitur non eſt intra vicennium. Verus crimen poſt vicennium in aliquem inſtitui, vel intentari non poteſt. Et ego novi reum quendam, qui ſe infamiæ præſcriptione vicennii, qui latuerat intra vicennium, intentio nemine eum rem pulſante. Excepta tantum fuit tria crimina, in quibus ſervatur quinquennii tempus, id eſt, qui quinquennio peremptum & expiratur: crimen adulteria, quod extraneus intendit in adulterum, *l. 1. in accuſationibus. ad SC. Turpill. l. manet. 5. de quæſtionibus, ad leg. Jul. de adult.* crimen peculatus, *l. 7. fin. ad l. Jul. peculat.* crimen de pecuniis repetundis Sylianano senatore heres extraneus, qui aperuit tabulas teſtamenti ejus, qui a familia occiſus eſſe dicitur, ante habitam quæſtionem de familia, *l. in inquiſitione, ad S. C. Syllanian.* Cetera crimina vicennii præſcriptione peremuntur: id eſt, qui poſt vicennium inſtituit accuſationem, excluditur præſcriptione vicennii. Cave autem, etiam ſi hæ cauſæ fiſcales & accuſationes eadem præſcriptione vicennii concludantur, ne tamen confundas eadem fiſcales cum accuſationibus. Accuſationes ſunt criminales & publici judicii; cauſæ fiſcales

B ſunt civiles, & quaſi privati judicii. Hæ ſunt de bonis, illa de capite. Unde licet crimen, quod ex SC. Syllaniano delerendi ob opertas proximiores tabulas teſtamenti, perimatur quinquennio, ut diximus: non tamen concedam, etiam quinquennio perimi, ſed vicennio demum cauſam fiſcalem, adhuc fiſcalem, cum fiſcus vindicat bona heredis, qui aperuit tabulas teſtamenti ante habitam quæſtionem familiæ. Et de hac cauſa conſiderandum, quæ defendit ex SC. Syll. Calliſtratus tradiſſe hoc *lib. 1. de jure fiſci* appareat ex *Ludo. ſag. de SC. Syllan.* Et potuit quoque hoc cauſa comprehendi in hoc *l. 34. ſupra. tit. offici. dom.* Et obſervandum eſt, in eo eſſe aliquam differentiam, eamque Calliſtratum notare voluiſſe inter quadriennium, de quo ſuperius egit in *Dicis*, & vicennium, de quo nunc agitur. Nam quadriennium in cauſa bonorum vacantium computatur ex die, quo innotuit, perveniri omnibus gradibus inteſtatæ ſucceſſionis, nullum defectum ſucceſſorum eſſe, etiamſi verum ſit, annos bona ipſo jure fiſco fuiſſe delata, quod nemo hæres exſtaret, qui nec extitit poſtea nequam, & vicennium cedit ex die, quo quid delatum eſt fiſco, id eſt, non ante, quam res abſentis falſa adnotatio fuerit, antequam de abſentatus inter reos recipiendus & perfrigendus, quam ob rem debetur fiſco ex bonis reis, qui nondum eſt adnotatus inter reos. Et hoc differentia notatur hoc loco (& falſitur interpretes) inter quadriennium & vicennium. Verum quod ait, præſcriptione vicennii perimi cauſam fiſcalem, ne exſiliares ei quiſquam obſtare *l. omner. 4. & l. conquerit. C. de exſulibus.* Nec omner, quis obſtet, & in eis elaborari nimium, cum res ſit expedita, aut ex pedito facile, propterea quod leges illæ dicunt: jus quodcunque privatum vel publicum, jus fiſcale perſonæ præſcriptione triginta annorum vel ad ſummum 40. annorum: ſive difficeris ipſum præſcriptionem triginta annorum: quonium manifeſto inquiſitor de jure fiſcali eſt etiam acquiſitio: non de jure fiſcali, quod nondum, quod deferitur, & nondum adquiſitum eſt, de quo hic agitur. Nonnitio vel cauta nuntiationis finitur præſcriptione viginti annorum, non cauta bonorum aut ipſum jam adquiſitorum fiſco: quod ad deferrum ipſum ea, quæ refert, memorat ecclie Nicephorum Imperatorem contra leges cognominatum (*ὁνομαστὶ ἀποστρεφὼν*) & propterea, non in cauſa fiſci, quod ad deferendum non huic præſcriptione viginti annorum: quod & de ſcribit Analytius Bibliotheearius libro 14. His addimus, non tantum cauſas fiſcales integra præſcriptione viginti annorum, id eſt, cauſas bonorum deferendorum fiſco, ſive nuntiationum, ſed etiam acquiſitorum eximuntur. Eodem modo & hæc præſcriptione viginti annorum. *l. quæſtio 12. C. ad leg. Cornel. de fal.* Et omnino hoc iure utimur, ut pro innocente habeatur vel abſolvatur, qui crimini, quod commiſit, obiicitur non eſt intra vicennium. Verus crimen poſt vicennium in aliquem inſtitui, vel intentari non poteſt. Et ego novi reum quendam, qui ſe infamiæ præſcriptione vicennii, qui latuerat intra vicennium, intentio nemine eum rem pulſante. Excepta tantum fuit tria crimina, in quibus ſervatur quinquennii tempus, id eſt, qui quinquennio peremptum & expiratur: crimen adulteria, quod extraneus intendit in adulterum, *l. 1. in accuſationibus. ad SC. Turpill. l. manet. 5. de quæſtionibus, ad leg. Jul. de adult.* crimen peculatus, *l. 7. fin. ad l. Jul. peculat.* crimen de pecuniis repetundis Sylianano senatore heres extraneus, qui aperuit tabulas teſtamenti ejus, qui a familia occiſus eſſe dicitur, ante habitam quæſtionem de familia, *l. in inquiſitione, ad S. C. Syllanian.* Cetera crimina vicennii præſcriptione peremuntur: id eſt, qui poſt vicennium inſtituit accuſationem, excluditur præſcriptione vicennii. Cave autem, etiam ſi hæ cauſæ fiſcales & accuſationes eadem præſcriptione vicennii concludantur, ne tamen confundas eadem fiſcales cum accuſationibus. Accuſationes ſunt criminales & publici judicii; cauſæ fiſcales

C

D

E

F

perpetuæ actionem; at tergiverſatio non perpetuæ actionem, quia qui deſiſtit, nec cupiſſe videtur, & ita illas offendit. Quod obiicitur ſuperiori regulæ, illa contestatione perpetuæ actionem: Quod, inquam, obiicitur *l. 2. in fine, ſup. ne de ſtatu defunctor.* id eodem modo explicandum eſt, quod dicitur in illa *l.* actum deſtitiſſe, qui litem conteſtatus fuerat, & ideo non perpetuatur actio: Sed de reipſa non deſtitiſſe, vel illi agenti poſt reſpecta conſtitutum, obſtat præſcriptio. Denique ſi quis obiicit legem *inter.* ſe breviter reſpondeo: in illa lege deſtitit a negotio, in hac tamen negotium: in illa tergiverſatur fuit, in hac moratur & cunctatur. Et mondendi eſſis, in hoc *l. ult.* quod & Accurſius, & alii, qui ſubſcribunt illis. *Differt autem*, inquit, *differt deferre, & non adquirere.* Et ego ſic intelligo, *differt*, id eſt, non conteſtatur ſolitet, præſcriptio. Denique ſi quis obiicit legem *inter.* ſe breviter reſpondeo: in illa lege deſtitit a negotio, in hac tamen negotium: in illa tergiverſatur fuit, in hac moratur & cunctatur. Et mondendi eſſis, in hoc *l. ult.* quod & Accurſius, & alii, qui ſubſcribunt illis. *Differt autem*, inquit, *differt deferre, & non adquirere.* Et ego ſic intelligo, *differt*, id eſt, non conteſtatur ſolitet, præſcriptio. Sane ſi quis obiicit legem *inter.* ſe breviter reſpondeo: in illa lege deſtitit a negotio, in hac tamen negotium: in illa tergiverſatur fuit, in hac moratur & cunctatur. Et mondendi eſſis, in hoc *l. ult.* quod & Accurſius, & alii, qui ſubſcribunt illis. *Differt autem*, inquit, *differt deferre, & non adquirere.* Et ego ſic intelligo, *differt*, id eſt, non conteſtatur ſolitet, præſcriptio.

Ad §. Illæ quoque cauſæ, *quæ a priore successione profici dicuntur, etiam poſt annos, quibus præſcribit dicimus, ſolo nomine non poſſunt.*

PRæterea ſciendum eſt, quod eſt cauſa ſive actio fiſcalis dicitur expirare vel excludi præſcriptione viginti annorum, quæ ſi quod fiſcum ſpectat, ſolo nomine fit, ſtatim ab initio ut non eſt (ſic accipias ſtatim, in hoc §. ſit. non ut Acc.)ſi, inquam, ſtatim neque nata eſt actio fiſcalis, ſi non vere ſuccedit, ſed ſolo nomine introducit per delatorem, & poſtea a delatore poſteriore tranſatur ultra 20. annos: hoc caſu nihilo delatore etiam poſt 20. annos deferre poſſe, *l. 3. de fundis patrimonialibus.* Sed ſolut. ut eximatur præſcriptionis tempus, quo prior delator ſtatur tractu negotium ultra 20. annos, ne mora prioris delatoris obſtet poſteriori, id hoc etiam ſolet. Deferatur itur de omnibus actionibus, litis conteſtatione perpetuari actionem, & præſcriptione temporis interrumpi, *l. nam perfecta, §. ſi quis apud. l. ſi. §. ſup. de tabulis. & falſ. teſtamentis, l. ult. & alias 28. ſup. de usurpat. l. 2. C. quando libell. prem. dat.* Et ita etiam cauſa fiſcalis litis conteſtatione perpetuatur, ut poſſit occurrere temporis præſcriptioni, vel ab eo deferre. Nam eſt præter inſtitutio, ſi, quæ ſolo nomine fiſci, ſine ullo negotiatur conſtitutum tempus, ut actio fiſcalis intra ſex menſes: ſi intra annos non petit, & quandoque ex integro agi & petitio petiti: ſed ſi quis ſolo nomine ſpirit, aut introducitur falſa lite, *l. & poſt 73. §. ult. de fundis.* Concludamus igitur ex hoc §. ult. priore delatore rem proclamante ultra viginti anni, alterum delatorem admitti poſt viginti annos, quod cauſa coepta eſt, & initium dedit cauſæ, perpetuata actionem. Quicunque huic rei *l. una cum cautor. de divort. temp. præſcrip.* a qua ſe non potuit expedire Gloſſa. Ex ponit, priorem delatorem annotaſſe bona reorum, ſque de cauſis bonorum vacantium. Sed eadem eſt ratio in quibus cauſa fiſcali. Priorem, inquam, delatorem nuntiaſſe bona vacantia & cauſam introduxiſſe, ſed poſtea deſiſtiſſe a litis conteſtatione. Et ait, denuntiationem ejus non tantum poſſe, ut alter delator veniens poſt quadriennium audiatur, quoniam agitur de cauſa bonorum vacantium. Cauſa bonorum vacantium, quam coepit delator, non perpetuatur, cum poſterior delator excludatur præſcriptione quadrennii; hoc perſpicue vobis expediam. Illa *l. unica* ait, priorem delatorem deſiſtiſſe: utitur illo verbo, quod eſt abiicitur in totum animum litigandi; ut in *l. deſtitiſſe, de judic.* hic autem non deſtitit, ſed tractit tantum litem. Litis contestatio, inquit, perpetuat actionem, qua ei deſiſtit, nec cupiſſe videtur, & ita illas offendi. Quod obiicitur ſuperiori regulæ, illa contestatione perpetuatæ actionem: Quod, inquam, obiicitur *l. 2. in fine, ſup. ne de ſtatu defunctor.* id eodem modo explicandum eſt, quod dicitur in illa *l.* actum deſtitiſſe, qui litem conteſtatus fuerat, & ideo non perpetuatur actio: Sed de reipſa non deſtitiſſe, vel illi agenti poſt reſpecta conſtitutum, obſtat præſcriptio. Denique ſi quis obiicit legem *inter.* ſe breviter reſpondeo: in illa lege deſtitit a negotio, in hac tamen negotium: in illa tergiverſatur fuit, in hac moratur & cunctatur. Et mondendi eſſis, in hoc *l. ult.* quod & Accurſius, & alii, qui ſubſcribunt illis. *Differt autem*, inquit, *differt deferre, & non adquirere.* Et ego ſic intelligo, *differt*, id eſt, non conteſtatur ſolitet, præſcriptio. Sane ſi quis obiicit legem *inter.* ſe breviter reſpondeo: in illa lege deſtitit a negotio, in hac tamen negotium: in illa tergiverſatur fuit, in hac moratur & cunctatur. Et mondendi eſſis, in hoc *l. ult.* quod & Accurſius, & alii, qui ſubſcribunt illis. *Differt autem*, inquit, *differt deferre, & non adquirere.* Et ego ſic intelligo, *differt*, id eſt, non conteſtatur ſolitet, præſcriptio.

Ad §. Illæ quoque cauſæ, *quæ a priore successione profici dicuntur, etiam poſt annos, quibus præſcribit dicimus, ſolo nomine non poſſunt.*

PRæterea ſciendum eſt, quod eſt cauſa ſive actio fiſcalis dicitur expirare vel excludi præſcriptione viginti annorum, quæ ſi quod fiſcum ſpectat, ſolo nomine fit, ſtatim ab initio ut non eſt (ſic accipias ſtatim, in hoc §. ſit. non ut Acc.)ſi, inquam, ſtatim neque nata eſt actio fiſcalis, ſi non vere ſuccedit, ſed ſolo nomine introducit per delatorem, & poſtea a delatore poſteriore tranſatur ultra 20. annos: hoc caſu nihilo delatore etiam poſt 20. annos deferre poſſe, *l. 3. de fundis patrimonialibus.* Sed ſolut. ut eximatur præſcriptionis tempus, quo prior delator ſtatur tractu negotium ultra 20. annos, ne mora prioris delatoris obſtet poſteriori, id hoc etiam ſolet. Deferatur itur de omnibus actionibus, litis conteſtatione perpetuari actionem, & præſcriptione temporis interrumpi, *l. nam perfecta, §. ſi quis apud. l. ſi. §. ſup. de tabulis. & falſ. teſtamentis, l. ult. & alias 28. ſup. de usurpat. l. 2. C. quando libell. prem. dat.* Et ita etiam cauſa fiſcalis litis conteſtatione perpetuatur, ut poſſit occurrere temporis præſcriptioni, vel ab eo deferre. Nam eſt præter inſtitutio, ſi, quæ ſolo nomine fiſci, ſine ullo negotiatur conſtitutum tempus, ut actio fiſcalis intra ſex menſes: ſi intra annos non petit, & quandoque ex integro agi & petitio petiti: ſed ſi quis ſolo nomine ſpirit, aut introducitur falſa lite, *l. & poſt 73. §. ult. de fundis.* Concludamus igitur ex hoc §. ult. priore delatore rem proclamante ultra viginti anni, alterum delatorem admitti poſt viginti annos, quod cauſa coepta eſt, & initium dedit cauſæ, perpetuata actionem. Quicunque huic rei *l. una cum cautor. de divort. temp. præſcrip.* a qua ſe non potuit expedire Gloſſa. Ex ponit, priorem delatorem annotaſſe bona reorum, ſque de cauſis bonorum vacantium. Sed eadem eſt ratio in quibus cauſa fiſcali. Priorem, inquam, delatorem nuntiaſſe bona vacantia & cauſam introduxiſſe, ſed poſtea deſiſtiſſe a litis conteſtatione. Et ait, denuntiationem ejus non tantum poſſe, ut alter delator veniens poſt quadriennium audiatur, quoniam agitur de cauſa bonorum vacantium. Cauſa bonorum vacantium, quam coepit delator, non perpetuatur, cum poſterior delator excludatur præſcriptione quadrennii; hoc perſpicue vobis expediam. Illa *l. unica* ait, priorem delatorem deſiſtiſſe: utitur illo verbo, quod eſt abiicitur in totum animum litigandi; ut in *l. deſtitiſſe, de judic.* hic autem non deſtitit, ſed tractit tantum litem. Litis conteſtatio, inquit, perpetuat actionem, qua ei deſiſtit, nec cupiſſe videtur, & ita illas offendi. Quod obiicitur ſuperiori regulæ, illa contestatione perpetuatæ actionem: Quod, inquam, obiicitur *l. 2. in fine, ſup. ne de ſtatu defunctor.* id eodem modo explicandum eſt, quod dicitur in illa *l.* actum deſtitiſſe, qui litem conteſtatus fuerat, & ideo non perpetuatur actio: Sed de reipſa non deſtitiſſe, vel illi agenti poſt reſpecta conſtitutum, obſtat præſcriptio. Denique ſi quis obiicit legem *inter.* ſe breviter reſpondeo: in illa lege deſtitit a negotio, in hac tamen negotium: in illa tergiverſatur fuit, in hac moratur & cunctatur. Et mondendi eſſis, in hoc *l. ult.* quod & Accurſius, & alii, qui ſubſcribunt illis. *Differt autem*, inquit, *differt deferre, & non adquirere.* Et ego ſic intelligo, *differt*, id eſt, non conteſtatur ſolitet, præſcriptio.

accusatione, sed clanculum arridente nonnunquam Principe malo, & plerunque illectus spe præmii; ut delatoribus legis Papin. id est, iis, qui bona caduca deferrent ad fiscum, Sveton. scribit, Neronem dedisse quartam partem bonorum, quæ nuntiata essent; & taciti fideicommissi delatori fideicommissario, vel heredi dimidiam aut tertiam, ut in *l. edicto, hoc tit. l. unica, Cod. de iis qui se deferunt, lib.* 10. & aliis octavam partem ut in *l. ult. Cod. de delator.* Hic est detestabilis delator, qui ducitur spe præmii, qui exspectat spolia condemnatorum. Hi vero omnes delatores, si quod intendant, non peregerint, non probaverint, non pertulerint, si causam non obtinuerint, procul dubio puniuntur ut calumniatores capitali pœna, *d. l. nostris* 8. *Cod. de calumniat.* Et ita Svetonius in Domitiano: *Eum fiscales calumnias magna calumniantium pœna repressisse: ferebaturque vox ejus* summe notanda; *Princeps, qui delatores non castigat, irritat.* Sin autem quis fisco vera detulerit, non tantum is quem detulit, punitur, si sit criminis reus, vel eripiuntur ei bona, sed etiam delator ipse punitur, quia infamium numero habetur. Et ita eleganter D. Hieron. libro de optimo genere interpretandi: *Leges*, inquit, *etiam pro utilitatibus fisci noxiis delatoribus pœnam statuunt, & cum suscipiant proditionem, damnant proditorem.* Et juxta id etiam Tacitus in primo lib. *Proditores etiam iis, quos ante ponunt, invisi sunt.* Et notanda est illa vox Cæsaris & Antigoni; *Τὴν προδοσίαν φιλῶ, τὸν δὲ προδότην μισῶ*: *Amo proditionem, proditores odi.* Quinetiam ex *l.* 12. 13. & 28. *Cod. Theodosiano, de delator.* qui vera detulit, si non satis habuerit, fisco semel atque iterum vera detulisse, & detulerit etiam tertium æque vera, hic quia lacessendi, & deferendi malo more studium quasi artem exercet, capite punitur. Imo ex *l. pen. Cod. Theodos. de delator.* quæ est alia Græca constitutio, etiam punitur delator verus, si vel detulerit inventionem thesauri (quod est mirum) vel capitale crimen, quod inferat pœnam capitis & publicationem omnium bonorum, non si quid aliud vere deferat. At notandum maxime in hoc proposito, eos, qui fisco soli deferunt, admitti etiam sine solemnibus accusationis. Non sunt igitur justi accusatores, & admittuntur sine solemnibus; nec sine ratione: quia principaliter non instituunt causam criminis, sed causam publicandorum bonorum, vel absque crimine aliam causam, veluti bonorum caducorum aut vacantium, aut eripiendorum indignis; vel rei litigiosæ, aut aliam venditionem illicitam, aut demolitionem domus factam negotiandi causa. Denique delatores sunt, qui tantum fisco deferunt, & qui pecuniariam causam, quæ redit ad fiscum, deferunt, non qui publicam vindictam persequuntur, quales sunt justi accusatores. At, ut initio dixi, Callistratus initio hujus legis [illegible] proponit tres causas, quibus qui delationes [illegible] suo vel alterius nomine, non notantur infamia. [illegible] etiamsi causam non obtineant, ut inferius apparebit [illegible] & deleta Accursii glossa. Ex iis tribus causis non notantur infamia, etiamsi litem non obtineant. Prima hæc est, si id non faciant præmii consequendi, aut spoliorum condemnati sectandorum gratia, quod præcipue ad famam sordidum est: sed si id faciant patrocinii, aut virtutis ergo. Item si id faciunt adversarium suum ulciscendi gratia. Quæ verba non sic sunt accipienda, si protegendæ causæ suæ gratia adversarium ad fiscum deferant, (licet verum sit, [illegible] delatores non esse famosos, *l. fiscus* [illegible] *ult. l. delator.* [illegible] *§. si cum, hoc tit. l. nulla, Cod. de delator.*) sed [illegible] ulciscendi gratia adversarium deferunt, id est, qui [illegible], sed ultionis studio, ut duo Luculli, qui [illegible] Augurem accusarunt, qui ante accusaverat [illegible]. Qua ex re summam laudem sunt consecuti [illegible], quæ [illegible], non in ea ipsa re [illegible] nepotio, [illegible] fuerat pater, [illegible] causa. [illegible] jure & legibus fit, [illegible] Marcus [illegible] tres causas complectitur [illegible] Officiis. [illegible] pius accu-

A *sandum, nisi aut Reipublicæ causa, aut ulciscendi, aut patrocinii.* Nam tertia causa hæc est, si qui nomine Reipublicæ suæ, nomine patriæ suæ, non nomine ærarii causam deferat, ex *l.* 4. *Cod. de delator. l. neminem, ex quibus causis infam. irrog.* qui defert Reipublicæ aliquid, non est delator, sed qui fisco tantum; vellem etiam addi quartam causam ex *l. nulli* 28. *Cod. de Episcop. & cleric.* ubi eleganter ait, non esse causam, cur timeat delatoris nomen & suspicionem, qui causam defert ad cultum Dei & pietatem pertinentem, ut qui testamento alterius defert, quod ignorabatur esse relictum in redemptionem captivorum, vel quam aliam causam piam. Credo vos intelligere, qui sint delatores, & quantum distent ab accusatoribus.

B Ad §. Divus Adrianus Flavio *Arriano in hæc verba rescripsit; Quin ei, qui instrumenta ad causam fisci pertinentia, cum possit exhibere, non exhibet, nocere debeat; si verum aliter non invenitur, ea subtracta esse credantur, quæ nocitura causæ ejus fuerint, dubitatum non est. Sed nec aliter dubitari oportet, quin non in aliam rem nocere debeant, quam in eam, qua desiderata sunt.*

SEquitur §. 1. l. 2. in quo definitur hæc quæstio, an delator ab eo, quem defert, jure desideret edi, & exhiberi sibi instrumenta, quæ habet pertinentia ad causam fisci, quam defert fisco, quibus scilicet ea causa instrui, muniri aut probari evidentius possit: & si nolit edere, & exhibere illa instrumenta, an possit ea res ei fraudi esse, illi nocere. Et ex rescripto D. Adriani docet in **C** §. hoc reo sive possessori nocere posse, si non exhibeat instrumenta delatori, quæ exhibere potest. Quia in difficili conjectura veritatis, si aliter verum non inveniatur, qui supprimit ea instrumenta, habetur pro convicto, quandoquidem præsumitur ea instrumenta subtraxisse & subduxisse, quod causæ suæ nocitura essent, ut propterea possit haberi pro confesso & convicto qui quod veritatis excutiendæ causa, & patefaciendæ evidentius desideratur, non profert, si constet, ea instrumenta eum penes se habere, ut vindicata hereditate fisco ex testamento, si possessor hereditatis dicatur subripuisse tabulas testamenti, nec eas exhibeat, perinde ei aufertur hereditas, atque si prolatis tabulis ex iis condemnatus fuisset, *l.* 1. *hoc tit.* Et nota interim ex hoc §. non temere a reo sive possessore exigi editionem instrumentorum, quæ habet, **D** quibus instruatur causa delatoris sive intentio: sed ita demum, si verum aliter non inveniatur ex justa suspicione, præsumptione subtractorum instrumentorum: sine causa igitur non teneri. Nam regulariter rei non coguntur actori quidquam edere contra se, quoniam actor debet venire instructus ad agendum, nec accersere instrumenta reo debet, debet ipse afferre probationes, non petere a reo. Sed tamen ex causa officio judicis, etiam in causis privatorum, nedum fiscalibus, nonnunquam reus cogitur actori suas rationes, instrumenta sua edere, *l.* 1. *Cod. de edendo, l. pen. §. ult. sup. ad leg. Falcid.* Nec obstat, quod dicitur in *l. ult. Cod. de eden.* originem actionis petitionis non debere fundari ex instrumentis adversarii, ex instrumentis rei. Nam in hac causa etiam non fundatur, non capit **E** fundamentum ex instrumentis rei, sed quæ jam fundata lis est fulcitur instrumentis rei. Ac præterea illud ipsum, quod ait *d. l. ult.* originem actionis non fundari ex instrumentis rei, quæ desideramus nobis exhiberi. Nam fundabitur quidem ex chirographo rei, quod habemus: sed non recte desiderabimus, eum, cum quo agere volumus nobis exhibere instrumenta sua, ut ex iis ducamus originem litis cujuslibet. Idipsum indicat & hic §. 1. cum ait; Eum, qui edit instrumenta sua delatori, nihil fraudari in alia causa: id est, edita instrumenta ei non nocere in aliam causam, quam in quam desiderata sunt, id est, ex iis instrumentis fiscum non posse fundamentum & initium alterius causæ. Et similiter, *l.* 3. *sup. de eden.* Eum, a quo quid petitur nomine fisci, non

non alia instrumenta edere debere, quam quæ ad eam causam pertinent, quam delator nuntiat, ne aperiatur via fundandæ novæ litis.

Ad §. Item Divi fratres ad libellum *Cornelii Rufi rescripserunt, totiens edenda esse instrumenta, quotiens de jure capiendi, vel de jure dominii, vel de aliqua causa simili re nummaria quæratur: non si de capitali causa agatur.*

ITem ita demum reus cogitur delatori edere instrumenta, quæ ad eam causam pertinent, quam se professus est deferre, si detulerit causam pecuniariam, quod proponitur in §. *item Divi*: Utpura, inquit, si agatur de jure capiendi, veluti de tacito fideicommisso relicto incapaci, quæ causa est nummaria, vel si agatur de jure dominii, ut si qua res fisci esse petatur, vel si agatur de qualibet re alia pecuniaria nomine fisci, ut tunc ex ea causa reus cogatur delatori exhibere instrumenta pertinentia ad eam causam pecuniariam, quæ habet scilicet, non etiam si agatur de causa capitali, quia nulla est idonea ratio, quæ reum capitis postulatum compellere possit ad instrumenta exhibenda, quæ habet, quibus convinci possit: imo salutis suæ tuendæ gratia licet subtrahere fisco quæcunque instrumenta, licet etiam impune delatorem ipsum corrumpere data pecunia servandi capitis gratia, *l. transigere, C. de transact. l.* 1. *sup. de bonis eorum, qui ante sentent.* Omnis est honesta ratio expediendæ salutis. Non est crimen, quod mortis abigit impetus, ut ait *l. ult. C. Theodos. de infirmand. iis, quæ sub. &c.* Et addit omnium criminum impunitatem habere eum, qui evadendi forsitan non habuit facultatem, nisi crimen indicet. Quod quidem ea lex (ne his verbis perperam abutamur) in omnibus locis scribit tantum de iis, qui coacti salutis suæ expediendæ gratia sequuntur partes tyranni, aut perduellionis, & cum aliis ejusdem factionis hominibus præda agunt hostilem in modum, ut ii excusantur finito bello civili, (quod maxime est notandum lex ait, rerum ereptarum, quæ extant, repetitionem competere, quod hodie usui esse potest. Et ita Vespasianus apud Svetonium, *finito bello civili, forte elegit recuperatores, per quos rapta bello civili, restituerentur, scilicet si extarent.* Sic intelligi velim: alioquin nunquam esset finis dissensionis, si & non extantia repeti possent, *contre l'Edit de pacification*. Quod autem pertinet ad propositam quæstionem, unum tantum addam, non fuisse operæ, cur iis, quæ proponuntur de editione instrumentorum facienda delatoribus in §. 1. & 2. *hujus l.* Accursius objiceret *l.* 2. *de eden.* Quoniam ea lex non loquitur de instrumentis privatis, sed de actis publicis civilibus, vel criminalibus, quæ omnibus cum sint publica, patere debent, maxime iis, quorum salus in discrimen vocatur, ut eleganter ait *l.* 6. *C. Theodos. de accusat.* Et ideo jussu judicis eduntur acta civilia vel criminalia cuilibet postulanti, cujus interest, ut ait *d. l.* 2. Neque vero ea lex dicit, reum capitalis criminis compelli edere instrumenta, vel rationes suas, ex quibus damnetur, quæque ei nocere possint in capitali causa: sed dicit, acta publica postulantibus esse edenda, non a reis, sed ab eis, qui sunt custodes actorum publicorum, qui actorum publicorum commentaria conficiunt.

Ad §. Senatus censuit, *ut, si neque delator, neque possessor tribus edictis evocati adfuerint, delatoris quidem fidejussores teneantur, & ei postea publicam causam deferendi jus adimatur, possessoris autem jus idem esset, quod, si delatus omnino non esset quoties tamen delator adesse jussus cessat, nec hoc fraude possessoris factum esse probabitur: D. Hadrianus rescripsit secundum possessorem pronuntiari oportere: ita ut sententia comprehendatur, etiam delatoris edicto id comprehendisse:*

SEquitur in §. *Senatus*, Senatusconsultum elegantissimum de delatore, & possessore rei, quæ nuntiatur **A** in fiscum, qui post motam causam fiscalem non adest; non exequitur reum, non dico qui desistit, sed qui cessat, nec judicio adest, ut sciamus tum, quid sit statuendum. Et hac in re ita distinguendum est: aut possessor rei abest solus, non delator, aut uterque, aut delator solus. De primo casu nihil agitur in §. *senatus*, quoniam certum erat, reum absentem ex contumacia plerunque condemnari servato more judiciorum. Ideoque alios duos casus tantum persequitur: ac primum quærit, quid fiat, si post motam causam fiscalem de re aliqua, neque judicio adfuerit delator, tribus edictis evocatus, neque possessor ipse rei, quid fiat, si uterque abfuerit, si uterque deseruerit causam: Et hoc casu refert, senatum constituisse, ut teneretur delatoris fidejussores: quid hoc est? ut teneretur (inquit Accursius) in **B** summam petitam, vel in id, quod nuntiabatur fisco, quod omnino est falsum. Nam hoc tantum obtinuit in tertio casu: cum solus delator abest, condemnatur fisco delator in eandem summam, quæ fuisset illata in fiscum, si delationem implevisset, cum delator solus abfuit, non possessor. Nam si uterque sit pari vitio, si uterque abest, tum fidejussores delatoris tenentur, qui caverint de exercenda lite, in pœnam certam: tenentur in pœnam conventam, ut fit in justis accusationibus, *l.* 1. *C. ad Senatusc. Turpil.* nempe dato ab accusatore fidejussore de exercenda lite, ac expresso pœnæ modo nisi exerceatur. Finge igitur, delatorem palam agentem causam, dedisse fidejussorem exercendæ causæ in certam pœnam, ut proinde accusator justus videretur, vel specie tenus, ut ait Marcellinus, ut non **C** videretur subductus ab alio, & subornatus, qui tamen erat subornatus, imo subdititius delator, qui rem asta texit, dum partes justi accusatoris impleverit, quasdam videlicet, dato fidejussore. Et ita Ammianus Marcellinus. *Nec vox accusatoris ulla, licet subditicii*, id est, subornati, *ut saltem specie tenus crimina legum præscriptis committerentur: ut aliquoties etiam fecerunt principes sævi*. Nam & quandoque principes sævi subjecerunt adumbratum accusatorem, qui verius delator erat. Et non tantum occultus, sed etiam subdititius accusator delator est. Ergo utroque absente, fidejussores delatoris tenentur pœnæ nomine, in quam se obligarunt. Ac præterea ex eodem Senatusconsulto delator, tanquam infamis amittit jus deferendi ullam deinceps publicam sive fiscalem causam, quia certum est infamem ab omni accusatione removeri, **D** *l. qui accusare, de accusation. l.* 41. *C. Theodos. de episcop. & cleric.* Ubi eleganter ait, eum, qui non vera, non probata detulit adversus episcopum, vel clericum, puniri infamia. Damno, inquit, famæ & dispendio existimationis dicat sibi alienæ verecundiæ impune insidiari non licere, saltem de cetero. Nam delator, qui judicio recedit infamis, de cetero non admittetur in judicium, nec deferens aliam causam fiscalem. Et hoc ita definitur in delatore, qui judicio non adest, non persistit. De possessore autem, qui judicio etiam abest, quid fiet? Hactenus tantum punietur possessor, ut non absolvatur, ut nihil de eo pronuntietur. Et miror Accursium scribere, eum absolvi. Quod procedit tantum in tertio casu, si præsens adfuerit, delator absens. **E** Nam si uterque fuerit absens, secundum possessorem non pronuntiabitur: sed, ut lex ait, idem jus erit de possessore, quod si delatus omnino non esset, id est, in eadem causa erit, in qua fuerit ante. Quæ verba non significant, eum esse absolvendum: & plane ita sunt accipienda in tertio casu, si delator solus tribus edictis evocatus, per contumaciam absit: suo igitur vitio, non fraude possessoris (quoniam aliud esset) possessor autem præsens sit, & respondere paratus, tunc possessor absolvitur, tunc secundum possessorem pronuntiatur, cum hoc modo tamen, quem apponit hic §. his verbis; *Ita ut sententia comprehendatur, etiam delatoris edicto id comprehendisse*: quæ verba nunquam quisquam assequi potuit. At quæro, quid significatur? una tantum li-

intera immutata res erit facillima, si pro *Delatores*, legas *Delatore*. Nam & autor de delatore loquitur, non de delatoribus, plurativo nomine; Ergo *si ex hac provincia delatores comprehendantur, &c.* ut sit hic sensus, non aliter, secundum postfeorem pronuntiari, qui judicem adeat, absente delatore, quam edicto pereremptorio delatorie judex comprehendit & pronuntiturum fecundum postfeorem, si delator edicto non parear. Et ita in *l. in pronuntiando, D. de judic.* dicitur de interpretatione edicto, quod datur adverfus contumacem, judicem comminari fe pronuntiaturum, nifi peremptorio obtemperaverit. Igitur non abfolvetur reus, nifi delatore in abfolutionis comprehendatur, & edicto peremptorio, quo evocavit delatorem fe comprehendiffe, fore ut judicaturus fecundum poftfeorem, qui ex apparentibus rerum fubfecutum comminationem, & comminationem igitur procedere debere, & in fententia fuiri mentionem commissionis interpofitæ. Delatorem autem, abfuit hoc cafu tantum infert, quantum ex caufæ, quam delatus in carcerem redigeretur, fi delationem impleviffet, *l. fi certum, l. quod fi tribus, l. fi certum, l. ita ita*, & procul dubio fit etiam infamia, & fidciuffores quoque eius tenebuntur in panam, quam caverunt ob non perfectum & inspectum delatorem: & in ea gravius punitur delator, qui folus captum delationem deferit, quam qui & deferentem habet reum, id eft, fi ambo litis deferores fuerint.

Ad §. Divus Pius Cæcilio *Maximo reftituffe Conftitutionem patris fui; quæ compellentur delatores ad mandatorum, & ut nifi edidiffet, ut in vinculis deduceretur, ex pertinere, non ut ex ea re ipfe delatus abfolveretur, & haberet, fed ut mandatorum pœnæ perfolverentur, atque ita fi fefe excufaffet.*

CEquitur in l. 2. §. *Divus Pius*, ex cujufdem Imperatoris, nempe Adriani Conftitutione, ut inftrumentum ad fifci cauffam pertinentia, quæ deferitur ad examinem eorum, quæ delatore delatori in qui delatus eft, qua de re edictum eft in §. fequ. Et ut delator ad audiendum edictum mandatorem, ex causa tractu mandato detulit cauffam; Nam & in hoc §. *Divus Pius*, hoc ait effe ex Conftitutione patris fui: Ergo Adrianus Imperator Adrianum edictum delatorem, qui non edit, non exhibet mandatorem fuum, non punit quidem ftatim, in illum delatum, levibus vinculis publicis mentionem, quod mandatorem edidit, ficut in *l. 3. §. qui pecuniam, fup. de fufp. tutor.* Tutor, qui non fteit nuventarium rerum pupillarum, qui vel qui pecuniam pupillarem non depofuit, ut non occupat fenori, aut non confere ad prædium compaffationem, in vinculis publicis continetur: inibet, quod eft ex eis rebus, quod folent fundum in effectu fuo ea in patre, quæ non neceffaria eft pupillo, ut plane removeatur ut fufpectus. Ita accipiendus eft ille §. ut quemadmodum reddi tutoribus rationes, ita & mandatorem, ita ut tradio edicto compellatur tutor fuum mandatorem. Edito autem mandatore, an edo delator libertur, an ex eximitur pœna, quæ ad promiffi mandatorem, cauffa fuggeftu & fubornata rem detulit in fifcum? Et obtendit fe §. non ideo delatorem pœna eximi, quod mandatorem edidiffet, fed five delinebit delator, five non obtinuerit, infamia & reverentiarum, quæ ex infamia pœna tenetur; eft obtinuerit & probaverit, plerunque edendo mandatorem notatus abfcedit, id eft, difcedit & percepto præmio delationis: neque enim notatur infamia delator, qui præmium nullum accepit, etiamfi non probaverit, quod detulit, ut in principio huius legis. At qui perfidus accepit, plerunque notatur infamia, etiamfi calumniæ cauffam, ut Capitolinus fcribit, Marcianum Imperatorem delatores, fi non probaffent, capitis pœna afficiebat, ut calumniatores, fi probaffent, dato pecuniæ præmio honores dimittebat. Quod valde confirmat ea, quæ proxime ad initium hujus legis. Ergo interque patinæ, mandator & delator, utriufque eft

A eadem pœna. Et hoc eft, quod Paulus ait *Sententiarum lib. 5. tit. de delatore*, fubornatores pœnæ ac delatores patiuntur. Hoc autem loco, quæ adducitur ab Accurfio *l. 1. Cod. de delat.* in quo codice eft contrarium, *de Delatoribus*; lege, *de delatoribus*, ab eo profecto corpore explicatur: ac fi proquæ hæc fuit fub initio de fubornatore delatorem, cum officialium fuum nubet infamare & inftruere cauffam, quam illis dedicit: quia ea cauffa, qui eft in *l. 3.* neque procurator fifci fubmittit delatorem, quia is, qui non habet cauffam inftruere, delator eft. Sed id qui promas ad hoc rem nuntiavit atque profitetur, ut procurator fifci, qui eatam nihil opus eft delatore fubornatore, cum ipfe per fe, & aliquod nuntiet in rem fifci, non inveftigatur effe delator, ficut nec fervus fifci, fi quid nuntiet aliquid fifco, quod in rem ejus fit, ut B apud Paulum *de tit. de delatore*. Et ita ille bodie. Et eodem modo legimus Maximum Gallarum Imperatorem nullo exiftente delatore vel accufatore adverfus quofdam Epifcopos hæreticos appellaffe accufatorem: patronum quendam fifci patronum, quod fit etiam bodie. Hoc legimus in hiftoria fuere Sibylli Severi, in fine, qui fuit Bituricenfis Archiepifcopus, ut non tantum libri inftitutur, fed etiam inferipto vetus quædam, in fatigio valde edito adite facre Majoris.

Ad §. Imperator noller Severus *Augiftinus conftituit ne fervi delatorum dominorum accufationes, fed ut pœna terminaret, Libertus quoque cauffe mandatores contra patronos a populo abfens provinciarum pœna plectendos.*

CN hoc §. proponitur Conftitutio Severi Imperatoris, ut non audiantur fervi delatores adverfus dominos fuos, & terreffime pœna ponitur in quo quifque fibi deferre in eorum dominorum fuorum, quod delatori, tribuit Imperii. Pertinaci: Ent, inquit, *ani calumniæ opprefferit aut perterrefecerit, dominum accufatione fua fe fuorum, in eorum fubfiterit talibus fervi.* Exinibi cafes, ferri vera deferunt adverfus dominos fuos, an falfa; ut in *l. 6. & 7. Cod. de delatore.* Excipitur tantum cauffa Majeftatis, in qua audiuntur fervi adverfus dominos fuos, nec punitur fi fi vera deferant, *l. 1. 6. & ult. Cod. de lit. qui accus. non poff.* Et tamen Tacitus improbare, ne in cauffa quidem majeftatis fervos audivit, nec admittit adverfus dominos fuos. Idemque de Traiano fcribit Plinius in illa nobiliffima Panegyrico ad Trajanum, quæ laudatur; quod noftimus affirmare, exftat elegantiffimi, monumentum lingux fecundæ Latinæ. Et verba Plinii fere hæc funt: *Quod fervos adverfus dominos audiffe, nemo fabius publice fingo illud (ut fic dixerim) fervile beilum fuffulit, in quo non minus ferva, quam dominus proftituit. Hoc enim fecerat, qui non bonus fuerat.* Et quo non modo decent ne exfcepiffe quidem majeftatem, id eft, majeftatis crimen, nam fit falfe appellari: idemque de libertis cui ftruffe Marti. in 10. ad Trajanum:

Dii tibi dent quidquid Principi Trajane mereris,
Et tota pergens, qua tribuere, velint:
Qui fine reflexo fpectant jura natalis,
Libertis exful non erit ille fuis.

Dignus es, ut poffis vitium ferrare clientem
Et fervum fine pœna, nec ingenuum.

Et fubjicitur in hoc §. etiam de libertis idem conftituffe Severum, ut fi deferent cauffam fifcalem contra patronos, qui mandaturi (unt (tandem eft pœna, id erat, mandatoris & delatoris, *l. non ideo, Cod. de accufat.*) ut etiam pœna coerceantur. Quod expreffum eft etiam in Carthaginenfis Concilii can. 130. & in *l. ult. Cod. de ing. qui accus. non poff.* Et ad eam legem obfervandam eft partem eam effe orationis Imperatoris Honorii & Theodofii ad fenatum, & magiftratus omnes, populumque Romanum: cujus orationis & alia funt partes in *l. ult. Cod. de libert. & patron libert. Libertorum, Cod. de reftit. bab. Cod. de accufat. & ult. Cod. de calumniator. Lab. Cod. de inoff. de jurifdict. omnium jud.* Earum legum eadem eft, aut effe debet inferiptio & fubfcriptio, ut recte poffit ex iis conflei

A igitur omnibus maribus non feminis, pagtuis feliceri, nec nullius error juris nocebit. Atque & quod Proculus generaliter conftituerunt, errorem juris non nocere ei, qui legibus fuis detulit, poffes interpretari fuit, ut pertineat tantum ad eos, quibus prodituum eft, errorem juris non obeffe, non nocere in amittendæ rei fuæ damnis.

Ad LIII. Non intelligitur *fraudem legi fecit, qui ea re quæ eft pœna reftituere, fed eius quidem teftamentum fua ita fecipfiffet*, Vos rogo, ut in eo, quid, a vobis petii, ftem petitis, quæ ad rem pertinent intelligamus: *Solitas reftituendi*, non quidem *agnoram, quod ab hereditate ea lege abeffe vetebis pœnæ cauffa*. Quæ autem *folum, quando reftituendi ejus in fraudem legis fuiem fuam accommodare. Et fere ea jura demonftra, ut fraus legi fiat videatur, quoties quis magna diligentia, quæ adhiberi ab homine non eft, fraudem alterius, & citra quam obligetur, id perfundum ei, qui eapere non potuit, facere dicitur, ex fupradictis verbis non effe legi fraudi.*

A Bintio *l. 1. §.* ufque ad *l. Divi fratres*, Callifterus teftat de exciis fideicommiffis, quæ ex Senatufcon. Plancianio plerunque redeuntur ad fifcum, quia reliquantur in fraudem legis Iulia & Papiæ, quæ certas perfonas ex teftamento vel codicillis prohibent capere, veluti cœlibes, orbes, feftatrios patres, & conjuges inter fe. Quæ ex Senatufcon. tacita fideicommiffa, ut oftendimus in *l. 1. & in. l. in fraudem, fup. de his quæ ut indign.* quibus deinde incapaci in fraudem legum fe obligat heres cujus capere non poteft, ut in *l. Rufalianum nuda*, vel domeftica cautione, ut ait, qua caveat fideicommiffario præftare teftatore & rogante. Demoftica cautio eft fideicommiffum, quod in familia Comenda eft Cicer. Alium quod Jul. Capitol. *Alipio*, inquit, *ut ei te publice pecuniæ fideicommiffum relinqueret, ut ab hac familiarum & domeftica cautione, quæ vulgo dicitur fecreti fideicommiffi, liberaret.* Relatum autem interdum, fideicommiffum, ut *l. fideicommiffum relinquitur*, in idem & eadem. Nam fi palam inquirat fideicommiffum relinquitur, quæ aut plurimum nulla fraus legibus committitur, fideicommiffum relinquitur heredum, quos fideicommiffi poteft tamen aliquando etiam palam incapaci fideicommiffum relinqui in fraudem legum, ut *in locum lege qui reftituendi*, ut *in fraudem legis Falcidiæ. & Cod. de leg. l. ut puta* fi quis palam relinquat incapaci fideicommiffum certæ pecuniæ, quam libi fe id deberi profiteri, cum nemo debeat: ut *l. qui debitor debitis ad eum deberi in fraudem legum*. Et hoc cafu fi hæc fraudis participes, fuerit hæres, delatori & fifco locus eft, perinde ac fi tacite res ipfa fuiffet. Sed fi hæres fraudem non participaverit, fideicommiffum apud eum remanet exclufo fifco. Quod fi tacite non fit fideicommiffum relictum fit, id fifcus hereditatem quæ ut indigni, quia tacitum filentium accommodavit contra leges, quia in fe temeri illicitum & inhonefti fideicommiffi, quod intuitus fit daturum ei, qui per leges capere non poteft. Quæproprer fifcus in eā re hereditatem auferetur. Unde intelligitur, ut *l. non omnis*, quæ fi ex teftamento, *quæ ut indign.* ut *non, an non, quod a vobis petii, ftem petitis*, idem poffeffio, ad eā obfervationem, *propter Domum*, ut *ſi furioſus, supr.* Sic propter hoc locus non eft, ut *non omnis*, quod ex teftamento fuit, quia quantumvis : Unde queritur primum an palam videatur reliquum effe fideicommiffum? Et ait non omnem ex re verbis quid ab herede fe gerimus, quia fcilicet, nec alia parte teftamenti quidquid ab herede petit, quo illud declarari, ut diftinguo poffit, undereftat palam non effe fideicommiffum relictum. Deinde queritur, quando heres intelligatur in fraudem legum tacitum filem accommodaffe? Et generaliter definit ex Juliano, ita demum fraudem legibus fieri, fi quis fine incapacitate quarundam perfonarum) fi heres teftamento, aut codicillis non negetur dare incapaci, fed familiari, & domeftica cautione, five chirographa fe obli-

obliget ad dandum incapaci: hoc genere fraus fit legi. Et fere quod tacite fit, fraudulenter fit, quod fecerat, non manifesta cautione, in expectatione. Et hæc ita definitur, ut dixi, ex Juliano, cujus eadem verba exstant *in l. in scriptis, pap. de legat. 1.* In hac autem specie nulla proponitur tacita conventio, nulla tacita cautio hæc fit: Ergo non videtur heres in fraudem legatus tacitam fidem accommodasse. Et idcirco Julianus recte redimendi restitutor non exerit, quod & qui dari vellet, rei fit non posse apparere ex illis conjecturis (nam in fideicommissi fit conjectura fidelissima) quid & cui dari velit: dari quoque ita scripsit testator, pro non scripto est, quia neque potuit, neque tacite quidquam cuiquam relictum est. Et hæc est sententia hujus legis, cui nihil obstat *l. in scriptis, infr.* Nam (ut breve dictum) in hac lege pœnalem est, si heres ex imperfecto & secretum & domesticum cautionem certi fideicommissi: & idem fit & post quæstionis illa verba tetaxerit, quæ propounturur etiam in illa lege: *Ego rogo, fideicommitto, ut ita, quod a vobis petii, fideles præstetis*, nihil aliud fuit, quam reclamantis fraudis, imo distinguunt fraudem potius, quam dissolvunt, ut in *l. Lucius titius §. ult. fin. de legat. 1.* Nempe quod est tacitum efficiunt, ut intelligatur relictum palam: & quoque delatori & fisco locus est: alioqui heres non teneret pœna taciti fideicommissi, propter illa verba tacita & nominibrata, sed fideicommissum apud eum remaneret, quia pro non scripto est, quodcunque relinquitur incapaci: & quodcunque pœnæ non feriunt est, remanet apud heredem, *l. ult. §. ut primo, C. de caduc. tollend.*

Ad §. Si quis palam rogatus, *& tacite effet, agitabatur quid magis prævaleret: utrum & tacitum necesse, quod palam scriptum esset: an potius, quod palam dictum esset? Et D. Hadrianus scripsisse, in eo, quod cognitor fidei palam commissum fuerit, non esse exstimandum falsum fuisse in quadrato legis accommodato.*

Dei de fideicommisso incapaci relicto palam, tacite autem non relicto, & quod tacite relictum remotus heres apud heredem, qui nullam fraudem participavit. Quæro, quid de decurione, si incapaci relictum sit fideicommissum, & palam & tacite relictor addiderit, quoque patere fidem heredis, ut ostendatur in hoc §. 1. Hoc casu melius est heredi parcere, quod fideicommissum fit palam relictum incapaci, ut apud eum remaneat remotus fisco, quia nocere, quod idem fit eidem relictum tacite, ut dubitet id recipiemus, quod heredi prodesit potius, quam quod nocet. In dubia tenedi parcimus, ut sit elegantior L. Senonius, *sup. de leg. 2.* Quæ sententia diriminit generaliter plurimas quæstiones, ut pleramus heredi. Ac præterea in dubiis melius est reprobare contra fiscum, *l. non puto, inf.* Relictum autem fideicommissum, capaci, sive palam, sive tacite relictum fit, constat fideicommissario debiti, *l. C. de delat.* Quia ea tantum fideicommissa imponuntur & vindicantur fisco, quæ incapaci relinquuntur? Capaci fideicommissum jure relinquitur quoquo modo, etiam mutu folo.

Ad §. Quando autem priusquam videatur, *agendum est. Id est, utrum extra fpatium deliceat, an conflitium. Vere fi tunc, cum tacite fideicommissum, non capiebat is, cui relictum fideicebatur, morte vero tempore potest: vel contra. Et placuit autem ejle fpatiandum.*

Ubi quæritur, quid fit dicendum, si tacite fideicommissum relinquatur ei, qui tempore testamenti eli incapax, mortis autem tempore eli capax, quæ eli quæstio hujus §. Et hoc casu placet fiscum excludi, quia fraus, quæ legibus fit, non affirmatur ex conflio, quod inierunt initio testator & heres, data fide tacita de portando fideicommisso incapaci, fed admittitur ex effectu, & fraus initio facta effectum non habet, quia mortis tempore caperat effe capax. Et hoc valde pertinet *l. non aquum, sup. de legat. 2.* Nec *oportet*, inquit, *quæri de conclusione infcriptæ, antequam hereditas ipsi legatum ad eum pertine?*. Primum obfervandum, pertinere eam legem ad casus fisci, cum fit inscripta ad leges Caducarias Julium & Papiam. Deinde non vult, non debere fiscum quærere de condition e incapaci, nec juris incapax, nec ei, antequam hereditas, aut legatum ad eum pertineat, id eli, ante mortem relictoris. Fiscus ergo facile excludi non initium, initumve conflitium fraudis: quod nemini eli fraudi, si fiscum non habuerit. Ergo non est specie fideicommissum remotebi apud heredem, qua ab initio fuit inutile: & fideicommissa non, licet mortis tempore fit capax, obfitat regula Catoniana, quæ non patitur convalescere fideicommissum, quod ab initio inutile fuit, nili forte fuerit relictum in tempus capax: quo casu eli continuata fideicommissum, & regula Catoniana non perficitur ad confirmandia fideicommissa. Contra vero, quid dicemus, si fideicommissum fuit facta testamenti fallitempore, mortis autem tempore incapax? Et ut ad initium in *l. nemo*, hoc casu fisco locus erit, quia exitus spectandus eli, id eli, mors testatoris: quo tempore fideicommissarius inventur effe incapax, quoque fiscus demum quæritur, de capacitate vel incapacitate, *dict. l. nemo porro*. Sed ne circonfcribamur, hoc tu accipiendum eli, ut si fisco locus, si conflium quoque fraudis intercedit heres, ut si in fraudem tacitam fidem accommodaverit teltamenti tempore, id eli, si promiserit fi posthumum fideicommissum, etiamli postea capere prohiberi cuperit fideicommissarius. Hoc enim casu heredis potior eli in lucro fideicommissi: absque dubio conflium hujus rei, sive fraus, heres fisco autepontur. Et hæc eli sententia *in fraudem, §. 1. sup. de leg. 2. qua ut indicet.* Nunquam enim fisco locus eli, nisi fraus accesserit heredis. Et ita dicimus, tacite relictum fideicommissum incapaci, non esse in fiscum, si fraus heredis abli, vel si fraus, quam adhibet heres, effectum non habuerit: Simile contrario palam relictum fideicommissum incapaci, cedit in fiscum, si fit fraudem relictum fuerit, puta restituto hereditate, si debere, aliquid relinquatur, ut dixi sup. & heres fraudis conscius fuerit.

Ad §. Tacita autem fideicommissa *frequenter fic deteguntur, si professerint chirographum pro cavillatoribus filios legitimi, quod ab eum ex lonio defuncti pervenerit, reflituturum. Sed & ea alia perlustrandus manifestissimis idem eli.*

Equitur in §. *tacite*, quod eli perbicuum, tacita fideicommissa esse heredis fide & conscientia probationibus, puta ex ipso chirographo heredis, vel incorruptis testibus, vel alio modo legitimo, non ex subtilitatibus, ut in *l. ult. sup. de leg. 3.* aut *antiqua*. Et inciliter legi uxori: ideo nec uxori lego, fed fidcero meo patri suo. An paterna affectionis ratio sufficiat ad inducendam fulpicionem tacti fideicommissi? *Mihi* videtur, neque enim ex fulpicione probandum eli tacitum fideicommissum, fed ex certa, exacta, incorrupta probationibus manifestis: deficientibus manifestissimis probationibus, fiscus excludetur, & fideicommissum incapaci relictum, & cedit lucro heredis potius, quam fisci. Eleganter Quintil. Declamat. 325. *Narare*, inquit, *difficile eli portio tacitum fideicommissum*, quia conscientia scrutanda eli ejus, qui fideicommissum pœnam subire non cupit. Ergo non temere fiscus evincit bona ex causa taciti fideicommissi, fed probatis in medium probationibus luce clarioribus.

Ad §. Cum ex causa taciti fideicommissi *bona ad fiscum pervenient: omnia, quæ te testamento utiliter data sunt, solvent. Et ita Divus Pius rescripsit.*

Osteremo de tacitis fideicommissis addit Callistratus in §. *cum ex causa*: Taciti fideicommissi heredi-

ditatem fisco vindicari cum suo onere, & ideo liberatores & legata, & fideicommissa data ab herede, qui contra leges tacitam fidem interposuit restituendæ hereditatis incapaci, falva effe. Quod obtinet generaliter etiamli ex alia causa hereditas fisco deferatur. Quomam semper deferatur cum suo onere, ut in *l. fisco, sup. de Senatusconsult. Syllan. l. 3. ult. sup. de quæst. & tabul. public. l. cum tabulis, de his qui ut indign. auf.* Cum ergo libertatum (ut dixi) & legatorum & fideicommissorum, & cum onere acta ultimi, *l. ultimi, C. de fideic.* Et dultum effe tenetur, quod tenuit quidam, etiam illum quoniam quem dultum ad quem pervenerat bona Titii, ex aliqua causa tanquam heredem debere respondere creditoribus Titii: hoc eli dultum, & imperobari etiam videtur ab Accurlio, quia ut dultum quam fiscum pro ea parte, quam alterius pervenire non poliunt, pura depulio heredis ut indigno, & occupato heredis loco: cum fiscus illius debitori vicem habeat. Ergo onera hereditaria. Ac, qui ex aliis causis cuiuldam bona manifeltiorum, facceflit eli rerum tantum, non facceflor juris, non ergo heredis vice.

Ad §. Divi fratres rescripserunt, *in verbis: Non fideicommissa fidem fibi diligentem a posteris præstari, & propter hoc pœnia non ne præstaria propriam, sed & ceteris adhortationem conflituit. Sicut enim diligentia fidei præstandæ eum præbuisse: ita si negligentia fidei, pœnæ non ne meruisse fit.*

Expoli omnia, quæ de tacitis fideicommissis propounturur in 1.2. Nunc quæ lequuntur videamus. Et id §. *Divi fratres*, necessarium eli, interea dultum, heres fisco antepontur. Et hæc eli sententia *in fraudem, §. 1. sup. de leg. 2. qua ut indigo.* Nunquam enim fisco locus eli, nisi fraus accesserit heredis. Et ita dicimus, tacite relictum fideicommissum incapaci, non esse in fiscum, si fraus heredis abli, vel si fraus, quam adhibet heres, effectum non habuerit: Simile contrario palam relictum fideicommissum incapaci, cedit in fiscum, si fit fraudem relictum fuerit, puta restituto hereditate, si debere, aliquid relinquatur, ut dixi sup. & heres fraudis conscius fuerit.

Aspe bono:
Procuratorem utilis qui perferat ipse.

Ergo procurator Cæsaris, qui ante fungitur officio suo, qui per arbitrationem & gratium, *per favore*, nomine fisci ex cavili vectigalium, & tributorum, tem debitoris fisci vendit pretio minori, quam posset vendidon eli, quia & fisco, & debitori locus eli. *l. 33. Cod. tit. l. 3. C. de fide & jure heredis. l. 2. §. 1. ff. de jure fisci. l. 6. sup. eod. tit.* Denique non alio ratio servanda, quoniam in hoc §. tantum dicitur hanc actionem effe inhibitam heredi, non etiam fisco. Quæ sententia manifeltissimis rationibus constat: unde observandum mores inhumanos & facetiles propter utilitatem fisci tolerari potius, quam probari.

Ad §. Si poltteri creditori *fisci succeffisti: eo jure utere, quasi ipse fiscus esses, vel pertesse.*

Onstat his §. uno tantum verbi: sed eius sententia valde tunc obscura. Et diffimulator obscurites ab interpretibus, quæ nascitur tantum ex verbo ubi *Pofferior* ubi *Pofferior* ubi *Succeffisti*, *Pofferior* ubi *Succeffisti*, *Pofferior* ubi *Succeffisti*,

Res igitur est perspicua, non adjecisse, *Posteriori*. Sed quæ subjecit, *Posteriori*, explicatu difficiliter est, quia dubitatur cui dixerit, *Posteriori*. Et quid si priori creditori fidem faciefferit? Nam eum dicat, fidem sui jure poſt ſtatis creditoris, cui fucceſſit, hoc ſignificat, jure ſucceſſionis infimiorem fidem eſſe, quam eſſet ſuo jure, id eſt, ſi veniret ex fuo contractu, ſi ageret ex fuo contractu poſteriori, ſine hoc enim hoc ſignificat omnino. Qui diſcernit tamen non poteſt conſtitui in hypotheci, quoniam idem eſt jus, ſive fidem venit ex fuo contractu, ſive ex alieno. Sed fi fidem non habet, quoniam in hypotheca nulla eſt differentia inter fidem & poſſeſſionem, fed qui prior eſt tempore, & jure potior eſt: & qui poſterior eſt tempore, jure poſterior eſt. *L. ſi pignori, ſup. qui pot. in pign. L. 2. C. de privileg. fiſc.* Unde ſequitur in abſolutione hypothecariæ non poſſe conſtitui differentiam inter fidem ſuo jure, & ſucceſſionis. Et ſi ſuum agentem jure ſucceſſionis in locum poſterioris primi vari creditoris: Et conſtitui igitur tantum poſſe differentiam inter fidem, & privatum in actionibus perſonalibus, quia in eis ſuo jure fidem habet privilegium exactionis, *L. 2. de privileg. fiſci, L. 1. C. de pœn. fiſcal.* Jure autem ſucceſſionis pro tempore, quod ſuccedimus anteceſſit, fidem non habet privilegium exactionis, ſed ea creditoribus is, qui occupaverit ſuum recipere, qui vigilantior & diligentior fuerit in ſua petitione? Quæ reſpondeo, is potior eſt, *l. 3. ſup. quod cum eo. Et* ita omnino accipiendus eſt hic: si poſteriori creditori ſucceſſerit, pro anteriori tempore ſua habebit jura, non habebit privilegium exactionis, quod etiam non habuit is, cui ſucceſſit, quod tunes fiſcus, ſi fuo jure veniret, habebret. Verum ex eo ſequitur etiam, fiſcum ſuccedentem vice veri priori creditori, habere privilegium exactionis, nec uti jure ejus, cui ſuccedit, qui non habuit privilegium tale. Et quidem ſi ſuccedat in ratio eſt, cui ſuccedens poſteriori creditori minus habeat, quam ſi veniret ſuo jure, ſuccedens autem priori creditori, idem privilegium habet, quod habuit is, cui ſuccedit. Sic ut ita dixerim, ex fua perſona. Ratio ſimplex & vera haec eſt, quia privogativa temporis concurrit cum cauſa publica, id eſt, fiſci, quia nomina, quæ creditoris priori eſſe fiſcale, quod & tempore erat prius perſona anteceſſit, & duo jura ſunt potentiora uno, *l. ſed hodie, Inſtitut. de actionib.* Itaque quod dicitur in *L. penultima ratio eſt, de rebus eccl. inal.* privilegia perſonalia non æſtimari ex tempore, verum eſt, ex tempore ſolo, id eſt, ex ſola ratione temporis: ſed ſi privilegia perſonalia ſunt etiam privilegium fiſci, qui ſucceſſit priori creditori, ſequitur, quo per ſe erant exiſtua, multum compoſita proficiant. Et hoc eſt verisimile, quod in *L. penultima* argumentum præbet verbum *Poſteriori*, in hoc 3. & eſt ſumme notandum, aliquio ſuperveare addetur.

Ad §. Multa præjudicia fiunt reſcripta, quæ concedunt, non aliter ſtatum habentibus hypothecam, quam ſi principales debitores ſolvendo ſint, vel ex cauſa fiſci liquido probentur, qui ex contracto ſuo fidem habuerunt.

SCiendum eſt, aut ſpecialem memoria, ſitum ſuis per haberi ultimo hypotheram in omnibus bonis debitoris, & jure tacitæ hypothecæ poſſe convenire & bonorum debitoris, quæ in generali hypotheca continentur: ſicut nomina, id eſt, debitum ſui fideiuſſoris, *L. 2. C. de pœn. fiſcal.* Eadem jure tacitæ hypothecæ poſſe poteſt convenire ſtudiosi debitoris illum creditorem ſibi pignoraharium, qui debitor pecuniam debitam fiſco ſolvebat fiſco ſolvit ut non poteſt fuus temere exigendi, ſed ex ratione temporis, quia ſi debitor ſolvendo, *L. 5. C. de pignor.* Ita debitorem debitoris fiſcus convenire poteſt, ut ſi debitor ſolvendo, & debitor principalis ſolvendo non ſit, ut hoc *§. Quæ ſi. Quem-*

Ad §. Duos Adrianus Flavio Proculo reſcripſit, cum in libertatem proclamet, qui ex bonis a fiſcum pertinentibus alle dicitur, judicium ſiſti non recuſaturum, & quamvis non ſiſti, qui negotiis fiſci liberi intervenire. Et hujuſmodi libertatus cauſa, ſi non interveniente fiſci advocato deciſa ſint, in integrum reſtituetur.

QUod ſi cum fiſcus ſibi agenda fuerit intervenire advocato fiſci, ut conſtat ex *l. ult. C. de advoc. fiſci, & L. 3. C. ſi advers. fiſc. l. 5. C. de defens. l. ult. C. de bonis vacant.* Nullam excipio cautam, & idcirco cauſam fiſcalem ſine advocato fiſci non tractari. Et in hoc ſenſu qui opponere, tunquam ex ipſo jure nulla, quæ acta, & judicata eſt abſente advocato fiſci. Dubitatur de cauſa liberali, maxime, ſi ſit libertatis prosecutio ſine interventu advocato fiſci, & proclamente qui libertatem eo, qui debitor ſervus eſſe fiſcalis, vel qui dicebatur eſſe ex bonis ad fiſcum pertinentibus, an hoc in primis deſiderat? an etiam in hac ſpecie cauſa liberali, quæ acta eſt abſente advocato fiſci, reſciſcat pro libertate reſtituti poſſit? Et ait, habere quoque reſtitutionem in integrum in hoc *§. & in l. 3. tit. ut.* Et consuetudo merito hoc potuit introducta jura, & privilegia fiſci. Nam pertinaciam & temeritatem advocatorum compeſcere, non retractantur, quæ ſemel judicata ſunt, *l. 4. C. de ſpiſc.* At cauſa liberalis retractatore propter abſentiam patroni fiſci, vel advocati fiſci abſens ſine ſuo vitio, ſed ſine ignorantia eſt, nec dum judicata intelligitur. Et ubi hi ſunt abſentes intelligitur, ubi contentio eſt ipſo jure non ſit integra, ut ſupra dixi, *l. 2. C. de temporib. & reparat. appell. l. 3. C. de ſentent. & interlocut. l. ult. C. de ſentent. quæ ſine certa quant. l. 2. C. de rei judic. infimus. l. ult. C. de bonis vacant.* Et ſic ſentit *Ang. Aretin. Bald. Jaſon.* Nam in hoc *§.* ita in *L. Divus*, in materia reſtitutio eſt *extraordin.*, id eſt, *extraſtatio auxilio*, quæ non intelligitur eſſe judicata, quæ non non judicata habetur: non autem præſcriptio reſtituta, non amiſſi juris redintegratio, quæ nihil amiſſum eſſe antelitigatur. Qua in re, ut in hoc *§.* in illis *L. Divus*, & hiſtitutionis eſt noſter Accurſius. Diſtinctiones autem in hac

in hac quæſtione (an restrahari poſſit cauſa liberalis, a qua abſit eſt abſente advocato fiſci, ſeveo proclamante ad libertatem) dubitationem, inquam, faciebat liberalis favor, cujus cauſa, ne fiſci nomine, ſtatus defuit fiſci poſt quinquennium retractatur, ut in *l. 1. in prine. ſcr. ne de ſtatu defunct.* Et quia nihil eſt, quod difficilius, aliquid quod ſuſpicat, id eſt, tardius revocetur, quam libertas. Qua ratione etiam alias dubitabatur, an in cauſa liberali, à poſt litem ordinatam inter preſentes abſente una parte, ſententia dicta iit pro libertate, an valeret ſicut in aliis cauſis eam valere conſtat, quæ lata eſt abſentes altera parte, à modo præſens fuerit initio litis contestandæ: ſed edicto Imperatorum ex ſtatu eſt, ut etiam in libertatis cauſis valeat ſententia lata abſente una parte, maxime pro libertate poſt litem contestatam inter præſentes, *ſi parte, C. de ſentent. pro.* Sententia igitur præſentes, quem debitor fiſcalis fibi debitorem fecit ex peculia fiſcali, & ſibi principaliter obligatus effe intelligitur, ut erit *§. pl.* Et conſtituit ita ſolvendo ſibi debitorem ſuum. Si is fiſco promiſerit, cui genere primus debitor libertatis, & omnis obligatio fiſcalis transitur in ſecundum. Et hoc in eſtimo proponatur in *l. ult. C. de noxat. & in l. ult. ſup. de in diem addict.*

SI fiſcus ſine fiſci agenda fuerit intervenientes advocato fiſci, ut conſtat ex *l. ult. C. de advoc. fiſci, & L. 3. C. ſi advers. fiſc. l. 5. C. de defens. l. ult. C. de bonis vacant.* Nullam excipio cautam, & idcirco cauſam fiſcalem ſine advocato fiſci non tractari. Et in hoc ſenſu qui opponere, tunquam ex ipſo jure nulla, quæ acta, & judicata eſt abſente advocato fiſci. Dubitatur de cauſa liberali, maxime, ſi ſit libertatis prosecutio ſine interventu advocato fiſci, & proclamente qui libertatem eo, qui debitor ſervus eſſe fiſcalis, vel qui dicebatur eſſe ex bonis ad fiſcum pertinentibus, an hoc in primis deſiderat? an etiam in hac ſpecie cauſa liberali, quæ acta eſt abſente advocato fiſci, reſciſcat pro libertate reſtituti poſſit? Et ait, habere quoque reſtitutionem in integrum in hoc *§. & in l. 3. tit. ut.* Et consuetudo merito hoc potuit introducta jura, & privilegia fiſci. Nam pertinaciam & temeritatem advocatorum compeſcere, non retractantur, quæ ſemel judicata ſunt, *l. 4. C. de ſpiſc.* At cauſa liberalis retractatore propter abſentiam patroni fiſci, vel advocati fiſci abſens ſine ſuo vitio, ſed ſine ignorantia eſt, nec dum judicata intelligitur. Et ubi hi ſunt abſentes intelligitur, ubi contentio eſt ipſo jure non ſit integra, ut ſupra dixi, *l. 2. C. de temporib. & reparat. appell. l. 3. C. de ſentent. & interlocut. l. ult. C. de ſentent. quæ ſine certa quant. l. 2. C. de rei judic. infimus. l. ult. C. de bonis vacant.* Et ſic ſentit *Ang. Aretin. Bald. Jaſon.* Nam in hoc *§.* ita in *L. Divus*, in materia reſtitutio eſt *extraordin.*, id eſt, *extraſtatio auxilio*, quæ non intelligitur eſſe judicata, quæ non non judicata habetur: non autem præſcriptio reſtituta, non amiſſi juris redintegratio, quæ nihil amiſſum eſſe antelitigatur. Qua in re, ut in hoc *§.* in illis *L. Divus*, & hiſtitutionis eſt noſter Accurſius. Diſtinctiones autem in hac

*Ad §. ſi. Conſtituitio Divorum fratrum; ex qua theſaurari reperti in locis fiſcalibus, vel publica, id eſt, civitatum, vel religioſis, in ſepulchris, vel in monumentis, vel in locis religioſis, ſi non ſint religioſa, pars dimidia fiſco vindicatur, pars altera cedit inventori. Donum Dei, fundituræ inter fiſcum & inventorem. Et antiorum, quia in hac conſtitutione Divi fratres reſpexerant locа religioſa a monumentis, hanc eſſe conſtitutionem, quæ dicuntur infra Divi fratres in l. 3. ſup. de rei. dicit. & in l. ſi in fac. ſup. de religioſ. & ſumpt. fun. monumenta non habuiſſe pro religioſis locis, id eſt, locis in quibus mortuum inferendus, necdum illatus eſt, vel loca, in quibus neque illatus, neque inferendus eſt; quæ dicuntur ſuperviæ: neutra ſunt religioſi, & ideo poſſunt venire in commercium hominum, quia nulla venerunt religione, & tamen theſauri inveniri in monumentis, perinde atque inveniri in religioſis locis, perdiſcatio fiſci pertinet ad inventorem, ſicuti ante conſtitutionem Imperatorum, quod ſint religioſi, ſed quod hæc in eodem jure eſſe voluerunt, quo ſunt loca fiſcalia, vel publica, vel religioſa, ut ſunt olim exarifitimus ſi. theſaurus, Inſtitut. de rer. diviſ. in quo oſtenditur, theſaurum inventum in loco ſacro vel religioſo, tantum pertinere ad inventorem, quantum ad illum partem ſi ſum venire. Nihil eſt facilius. In deſtationibus, quibus ſitus augetur, & ſepulchris furtum theſaurorum, ſi portentoſa, ſeveri animi. Divi fratres (ut in hoc §. proponitur) inventi theſauri in loco religioſo, partem dimidiam inventori, partem dimidiam invenitori. Quod & Imperator Federicus probavit. At D. Adrianus, ut referitur in illo §. theſaurus, theſaurum reperiunt in locis ſacris, vel religioſis, tantum addixit inventori, dum non vult tavere fiſco ſuo, videlicet ſi inveniri faveneto minutes, ducente forcuna, virgula divina, non mano arte. Et hoc ſenſu ſunt hæc verba in prima Inventoris Accuſatio, ut hac in re non ſint conſentientis judicis principium inter ſe, ut alias plus, alias minus ſibi ſumant. Sic fac. Sententia autem quia in hac ſtatuit vel Cæſare proprio, vel in loco publico, vel ex conſtitutione Divorum fratrum, quæ obtinuit, ut in religioſis, vel in monumentis theſaurum inveniat, id conſilium debet referre fiſco, quoniam ad eum pertinet portio dimidia. vel ad eum partem tantum, ſi id, quod inveniri ſoleat, ſit ſolum, ut in ſepulchris id eſſe, quod invenit, in ſolidum amittit, & alterum tantum fiſco præſtat, quod offendiſtur in fin. §. Quæ ſi. Quem-admodum & in illo loco, ut in fine §. Dein. D. Adrianus addixit totum theſaurum: qui inveniſ in ſuo loco ex Conſtitutione Adriani cum ibi id. Et ſic ſentit Cuiacius: ſed conſtitutionis Conſtantini inde adquirit ſibi nihil ultro deferat ad fiſcum ſe inveniſſe theſaurum, quo cafu dimidium partem conſequitur tantum, dimidiam cedit fiſco, *l. 1. C. de I. Caſ. Theod. de fiſcus.* Et hoc ſure utimur in hoc regno: ut etiam in meo inventi theſauri partem debeam fiſco, reſtante ſi inveniam aurí theſaurum, non ſi argenti. Nam & theſauri nomen dicitur ex auro, quia eſt auriqua vox Graca *θησὸς*, & inde aurora. Ut igitur theſaurus ſit, non ſatis eſt ut ſit depoſitum aurum, *argentum*, ſed addere oportet, ut ſit perſecta definitio theſauri, cujus depoſitor, five dominus, vel defeſſor ignoratur. Nam ſi conſter de domino, delatori, aut fiſco, aut inventori locus non eſt.*

Ad L.IV. In fisci causis pacti *cum debitoribus pro cautelis habentur, si modo pretium vel modicum destruant.*

INscriptio hujus legis, quæ tribuitur Ulpiano *lib. 6. ad edict.* demonstrat hæc Ulpianum scripsisse ad eum partem edicti prætoris, quæ ita qui furti, aut vi bonorum rapt orum, aut injuriarum, aut ob dolo malo fao nomine pactus est, infamia notatur, quia pro confesso & judicato habetur, *l. 5. sp. de his qui not. infam.* Et hanc quoque quatuor actiones fuisse famosas, ex quibus infamia afficiunt damnatum, vel eum, qui pro damnato habetur, pura pudium, sive depectura, quod est propria nomen turpitudinis pacientis, ut ait Ulpianus, contemptuque diuem fasum prodentia. Ubi, *pactus*, fic accipe, si quæ merit turpi judicio, vel d mnationis pacta est, ut *pactus filius, fup. nod. tit.* Et ita in causis fisci, qui pactus est cum *fisc. hoc tit.* nisi cauta expeditis fuerit, ut *l. ult. fup. de pact. interc.* Qui in causis capitali, ubi falutis res agitur, turpis ex pactio non est: imo tanto est honestis ratio expedienda falutis, ut fit, tuendæ vitæ. At extra hanc cafuam, qui pacificus cum debitore in causis fisci, pro confesso & convicto, & condemnato habetur, *l. 3. hoc tit.* Quæ pactio intelligitur, ut hæc lex offendit, si fit quoque pactio, vel modico pudtio fit, fi vel modicum pretium dederit debitori, ut ait Ulpianus, vel modicum pretii dari concupiscit eli. Nam si is qui debetur eft, prædibus tantum remittere debitorem, non habetur pro confesso; fed potenter tamen ab illo deferri ex eadem cauta fine tempora præscriptione ulla, *l. hoc inter ullus* præscriptionis, *l. 1. 3. ult. hoc tit.* interveniente pretio, vel modico ipsi, qui debitus eft, pro confesso & judicato habetur, & ideo tamen fisci inferre cogitur, quantum inferret delatione petitæ & adimpletæ, si debitor non fuiffet, *l. ult. hoc tit.* Et hoc quidem folummodo, quod inferret, fi debitor præfeffionem non intermiffiet, aut diuiffet, non etiam hoc amplius quam longissimo tuerus, ait Accurt. notavit hoc loco male accepta lege *Imperatores, hoc tit.* in qua is qui fe, dum pecuniam, liberavit a debitore, jubetur inferre fifco quingenta aureos, in cauta Africipiadis cuidam: quia ficiicet ea cauffa erat tanti, non plura: non quod fingulari conftitutionem istic ceteroquin delatoris, femper oportet inferre quingentos aureos. Deinde autem, qui pactus eft, id eft, qui pacto cooperato fe corrupit pactus eft, quemadmodum punitur, docemus in *t. Arrianus, ref.*

Ad L.V. Si curator Cæsaris rem *aliquam vendiderit, quamvis duplum, vel triplum pro evictione promiserit, tamen fiscus simplum profitebit.*

Ad §. Si ab eo qui ius diffidandi ex *fisci datum eft, fundi dedicatum opid fifci: ibidem fit emptio, prout tamen fallus.*

E

HÆc lex eft de procuratore fici, vel Cæsaris, quod ius eidem eft. Nam & idem curator dicitur Cæsaris in *l. 3. fup. stipulatio procuratoris Cæsaris, t. 10. fup. de publicanis*, & ut procurator privati, etiam curator dicitur, *l. procurator, fup. de adquir. hered.* Certe & Basilica curatorem Cæsaris interpretantur *σκέπτορα*, quo nomine pofteriores fignificarunt procuratorem fici: fiscus enim apud omnibus rebus fiscalibus, ut Procopius *lib. 2. bell. Persico*, in *Italia*, *regione Perfidis* *Cæsarum epistopum appellat Cathelicum*, quod *fcilicet* *Italiæ ejus regnum dominibus præfit in causa & fi* *negotiis*, *religionis*. Cicelio etiam veterum, rationalem, & procuratorem fici *ἐπίτροπον* interpretantur. Et in constitutione quadam Constantini apud Eufebium *lib. 10. de Constantino Africa*, id eft, procurator fici in Africa, vide & Latinus interpres, præfectus prætorio: & *Cæsaris* (*Ἐπίτροπος* id eft, officiales procuratoris Cæsaris (*Ἐπίτροπος* *ἐστι τὸ ἔργον* *ἐπιτροπεύειν* Catholicis-

421 Tit.XIV. De jure fifci. Lib.XLIX. Digest. 422

A *ni in l. pen. §. ult. C. de ius. princip.* Porro cum hæc *t.* conjungendi eft *l. 1. fup. de offic. procon. & l. fubsen. de tutor. furioß.*, quæ funt ex eodem libro Ulp. quo nunium tractavit de iis, qui jus habent rei alienæ diffidendæ & alienandæ. Et primum quidem, ut procurator privati ex mandato nomini habet jus diffidendi, *l. bona fides*, *inf. de verb. fignif.* quod porrigitur etiam ad alienem rerum, *five difpenditorem*, *l. emptorib.*, *C. de adquir. poffeß.* & ad tutores & curatorem: ita procurator Cæsaris habet jus diffidendæ & alienandæ rei fiscalis, fi hoc exigat ratio & utilitas fici. Nam ut de curatore fupra dictum, rem furiofi vendere & remittere quidem potest, non tamen transferre dominium, quia non quod curator negotiorum furiofi, qui eft dominus, rem tradit, fed tanquam rem propriam, *d. l. Julianus*. At transferre dominium, fi exigente administrationis *Procuratorio*, nomine furiofi rem ejus vendit & tradit, *l. ult. fup. de curat. fur.* ita & *l. 3.* dicit: dum eum hac est conjungendum, ait, procuratorem Cæsaris tradentem minium. At transferre & emptio, & nomine Cæsaris tradat negotium ejus gerens. Et ita accipiendum eft, quod eft in fecunda parte hujus legis, eum, cui jus datum eft diffidendi rem fifci, puta procuratorem Cæsaris, aut fi nullus fit in provincia procurator Cæsaris (nec enim erat in omnibus provinciis) ipsum præsidem provinciæ vendendo, & tradendo rem emptori, ejus transferre dominium in emptorem, fi modo protum fiducia emptor, & ex gratia fit (ut diximus) a procuratore Cæsaris, vel præside provinciæ nimis gerendi negotii publici. Traditione non transferitur dominium in emptorem, nisi pretio foluto, ut ait. Quod obtinet etiam in privatorum cauffa ex *l. 1. thud. Quod vendendi, fup. de contrab. empt. & l. 5. §. pen. fup. de tritic. ad. Verum in re de rufticis fundis, aquæ, tendens domini non non mutat, nifi fit ex admensuratione*, ait hic in parte, *pretio foluto*: fed addi velim (ut in multis aliis locis fabandum eft) *vel si propius fides habita fit de pretio*, ut *d. l. quod vendidit*. Nam & pretio non foluto, dominium eft venditæ & traditæ transferitur in emptorem, fi emptor habuit fides de pretio, quæ fides interdum plerunque magis ipsum emptorem. Nam ut eleganter ait Livius *in 1. mis fibi spectique credi, & fides habita fidem plerunque obligat*, ut ipse ait. Igitur hæc in re, quæ supra velit Accurt. omni affeverstione adhuc, nihil differe fiscum a privato, hoc eft, & rei fiscalis dominum procuratorem Cæsaris transferre in emptorem, vel fide habita de pretio. Et funt etiam fisci & privati pefiæ jura communia, ut in hypotheca, *l. fi pignus, fup. qui in pign.* & in ufuris femiffibus, quæ folæ tunc permittit fisco, & privatis, *l. ult. C. de fiscalib. ufur.* & in fatu debitoris non verificando poft quinquennium, *l. 1. in princ. fup. de statu defuncti*. & in vendendum non refcindendis ex refcripto principis, *l. 3. C. de refcind. vendit.* & in aliis plerique. Illustrium Imperator apud Ammianum Marcell. lib. 25. ait, & æquare jura fici & bonum privatis. Et elegantter Theodof. & Valent. in *l. ult. C. Theodof. de appellation. hoc ait, Magnificis moderatione reverentia, jus nobis cum privatis non dubitamus esse commune*. Puto etiam, quod eft in prima parte hujus legis, effe communia, quod fifci cum privato, ut procurator fici, vel procurator privati in diffidenda re adquisita, evictionis nomine promittat duplum, aut triplum, quod quadruplum, dominus tenetur eatenus in simplum, five in fiscu, five privatus, ex evicta emptione, videlicet utili actione ex empto, & fubfidiaria, pata fi procurator emptori fatisfacere non poffit, ut fimplum quidem facere poffit. Nam ipfe procurator vincularum obligationis, quod fuscipit pro evictione, non poteft recufare, dupli, aut tripli, aut quadrupli indemnitatem non poteft defugere: *l. procurator, qui pro evictione, fup. de procurat.* Sed fi folvendo fit procurator, dominus ejus tenetur ufu actione ex empto venditori, cui res evicta eft, *l. fi cum tenebor, §. ult. fup. de evict.*

evicti. l. Julianus, §. fi procurator, de offensib. empt. Et ratio B *hæc eft*, quia procurator privatorum dominii conditionem deteriorem facere non potest, *l. ignorantia, de procurat.* Neque his obftat *l. fi debitor, fup. de reiff.* quæ dicit eum, qui evictionis nomine promittit duplum, triplum, vel quadruplum, teneri actione ex empto, ut præftet quod promifit: nulla enim, qui promittit: fed non etiam eum, cujus negotium geffit, qui demum in fubfidium convenienti tantum in fimplum poteft, id eft, in id quod interfit, nifi ex mandato res defenderit nomine duplum, vel triplum. Ergo tota hæc lex communis eft fifco & privatis: quodque in ea fcripfum eft de fisco, interpretatur etiam & privatis: & jus commune in ea propositur, non jus fingulare fifci. Aliquando fiscus minus juris habet, quam privatus: ut ecce fiscus non habet eleChonem, ut ait Accurtius, cum privatis principali, ut nec inter ea committi privilegium fifci perfonale: quæ ritur, inquam, utrum fiscus, qui fuccefit in nomen, perierit, id eft, in obligationem privati, in pecuniam debitum privato, utatur privilegio ejus pecuniæ exigendæ, ficuti atque cujus ad eum pertinent nomen: an vero poffeffuum convenit debitorem, an poffeffuum id nomen nuper fibi quatuor annis reddit in rationes fuas, & inter nomina fiscalia? Et principium respondeat, offendit fiscum, qui fuccefit in jus & nomen privati creditoris, ufuras fiscales, id eft, femiffes pecuniæ, quas ab eo debitore debuerat creditor Cæsaris, & confectum, hoc eum exigitur. Idemque offendit *l. cum quidam*, *§. fi debitor, fup. de ufur.* Pro anteriori tempore fiscus C habet privilegium præhabendum ei, cui fuccefit, etiamfi fuerint minores femiffibus: fi leviores fint, fi breviores, ut loquitur, *in pecuniis, fub infequenti tempore*, ait, ex quo convenit debitorem, petit fuas ufuras, id eft, femiffes. Et notandum eft ex *d. l. cum quidam*, *§. fiscus*, *fiscum præferri fisco pupillari*, inter fiscum & fiscum: fiscus fifcus ex fuis contractibus accipiat ufuras in contractibus bonæ fidei ex moræ debitoris: ipfe autem fiscus non fic ufuras, *l. ult. in principio verbo quidem*, quod fingulare beneficium. In contractibus bonæ fidei ufuræ veniunt ex moræ (hæc eft regula) ufuræ officiales. Hoc eft verum, & confulto imperatores dixerunt fi fiscus, nisi fiscliter fuccesit, debitorum privati debitoris: quoniam hoc cafu D ufuræ non veniunt ipfis, non etiam in cauta certa pure fiscus ufuras ait ex vectigalibus, quæ tardius folvuntur, & etiam ex fortaciis, qui tardius folvunt, dicto §. ufuras. Basilica male interpretantur fortaciones ex *ceptores* τὰ *ὀφειλ*, id eft, *tributarios*, cum fint condictores fiscorum, ut apud *Suetonium. Strata 3.*

Condemnare fortaces, t. . . . . inde ufuras.

Ad §. Ufuras male olere Petrus Faber Semestrium xii. Prætorem conducitur in hac lege, fiscum, qui fuccefit in jus privati creditoris, ex eo tempore uti privilegio exactionis, quo id interfit, ut in quod fuccefit, tantum nomen suum. Et poftremo in fine hæc ait: Privilegium quod habet fiscus, id eft, privilegium exactionis: nam de eo tractatur hic: non de retulit aut de ufuris, quæ habet rationem Cæsaris & Augustæ, & recte Basil. rationem Cæsaris, dominum Cæsaris, *ὄνομ. ὃ.* rem privatam Principis: cui debitor privati primum locum præponere E tem creditrix procuratorem rerum privatarum diverfum a procuratore Cæsaris, quæ tamen habere privilegium exactionis. Aliquando hæc confunduntur, & ratio Cæsaris aliquando appellatur ratio fici: ut fifci Cæsaris, ut Cæsar, *l. 3. §. hoc tit.* fiscus, in *§. ufuras*, *infin. de rerum divis.* Ed aliquid, quod addaq ad legem fextam, quæ inter cetera ait, fiscus, qui in jus privati creditoris fuccefit, eximit debitori fiscales ufuras, id eft, femiffes, etiamsi leviores debuerentur ei, cui fuccefit, ex quo convenit eorum debitorem & condemnarem: redtius legi in alio libris: *Ex quo convenit* *eorum*

eorum debitorem confirmem, detracta illa conjunctione, *& vt*, ut fit odo, ex eo tempore filco deberi ubras fiscales, ea cio convenit debitorem confirmem certum; nam non confiteur, nihi qui confiteur certum, id eſt, certam rem vel ſummam, *l. certum, ſup. de confeſſis*. Ergo illis verbis exigitur confeſſio certi, id eſt, ut debitor confiteatur certum. Nam & quod eſt in controverſiis, puta quod debitor inficietur, nondum intelligitur eſſe fiſci, *l.22. in princ. inf. tit.* Et ita debitorem debitoris ſui fiſcus convenire non poteſt nifi confirtenem, *l. Caſſ. cod. quæſtiones vel præſcripta*. Et confitentem igitur certum. Nam in confitente hoc ſemper exigitur, alioquin inanis eſt confeſſio.

Ad l. VII. Si fiſcus alicui ſtatus controverſiam faciat, *ſifti advocatus eaſtaſſe debet*. *Quare ſi ſine ſiſti advocatus pronuntiatum ſit, D. Marcus reſcripſit, nihil eſſe actum, & ideo in integrum cognoſci oportere*.

A

Tam expoſui ſup. legem 7. in l. 3. §. *Divus Adrianus*. Hic tantum obiter notandum eſt, in d. §. *Divus*, Divo Adriano tribui, quod hæc *lex* 7. tribuit Divo Marco. Certe conſentiunt & a me ſatis explicata ſunt.

Ad l. VIII. Bonorum ſiſci vindicationem adhuc *annuales & procuratorios non poſſunt*. *Et ſi diſtributum, iritem fiſci vendicationis, reſcripſerunt oſt*.

HIſce leo oſtava pertinet ad officium procuratorum Cæſaris ſive fiſci, & hoc eſt, ut reſcindantur vendiciones, ſi procuratores Cæſaris inconſulto Principe vendiderint aſtores bonorum ſibi vindicatorum. Nequa quidem iuſtereſt, diſtribuere eos bona, procuratores Cæſaris, an retineant; quoniam utroque caſu eos bonorum diſtributæ prohibentur, & cetera tantum bona diſtribuere permittuntur, quia ſi bonorum maxime ſibi utile eſſe poſſunt, cum ſtat periti rationum tractandarum, ii enim dicuntur aſtores periti negotiorum adminiſtrandorum, quibus imponuntur annui, ſi videantur, atque adeo magni momenti, magnique periti, *l. aſſeſſor, §. aſſeſſor, hic tit.* Et eadem ratione, ſi forte venditi ſint, & manumiſſi ab emptore, quamvis manumiſſio reſcindi placet, *l. ne procuratores, 7. inf. hic tit.* ab ipſo etiam procuratore Cæſaris proculdubio manumitti non poſſunt: quia diligenter agere & adminiſtrare non poſſunt, non donare, aut deminuere ei permiſſum eſt, *l. 1. ſup. de aſſeſſ. & procur. Cæſ.* Eadem ratione ſi adhuc rerum ſuarum adminiſtrat fiſco, ſolus excidere in ſtatum non timiſſi, aqui boni conſulere fiſcus debet, ſi dominus eius fieri, boni viri arbitratu ejus adhuc tutemen præſtet, nec debet eum ſibi reſtituere, aut rendere, quamdiu non ex caſu commiſſi iuſta, *l. interdum, ſup. de publicam.* quia in eo humana, qua eſt aſtor rerum omnium fiaturus, plerunque dolum habet ſubeſſe malum, ſaltem culpam & ſocilatem domus ſuæ, ut periculum ſit, ne eo amiſſo, totius rei familiaris dominum faciat, quia adhuc bona plerunque poſſit exploratores ſunt fraudis, & ſpes quam nobiſmetipſis. Denique amiſſo aſtore rerum non tantum manutur patrimonium dominæ, ſed etiam plerunque everſitur atque diſtertur, *l. ult. in fin. ſup. de aſſeſſ.* Et ita in Apoſtol. Can. 83. Servum alienum non temere in cleſum aſſeſſor, quod ex eo plerunque ſequatur *dominum ſervi*, *l. dominum ſervi*. Et ita Cato ex reſcripto Severi & Antonini, de quo intellexit Modeſtinus *l. 3. in fin. ut capiat. ex ed. l. interdum, & d. l. ne procuratores*. Ne procures rede eadem ratione Imperator Graci ad *l.11. ſup. de min.* 25. *annis*, minorem 25. annis non reſtitui in integrum, adverſus libertatem, quam fervo dedit, nifi ex magna cauſa ab ipſo Principe, non a pretore reſtituatur. Similiter exemplum in aſtore rerum omnium minoris ætatis ſui impedimentum in manuſiſi reſtitutæ, *ſiſtore quoque ad adiuvantur* reſtituitur. *Et in d. l. aſſeſſor, & aſſeſſ.* ex quo aliquod officium genere in bonis. Plures valde definitio. Nam in ampla domo variis erunt

A

aſſus, varia officia, varii aſſores. Alii ponuntur ſuper rationes familiæ, alii preponuntur Calendario, id eſt pecuniis domini ſuinori dandis & exipendis. Alii prenuntur negotiationibus quibuſdam ex quibus domino rem facit, aut rem facere ſubtus eſt. Alii ut in antiquis *aſſarus & pueris*: alii a rebe mutatus: alii a commendatis, & libellis, & epiſtolis omnibus domini ſui, quod officium non eſt leve. Et hi omnes aſſores ſunt pretiioſores omnibus. Ideoque inventos eos in bonis ſiſci reſcripſerunt, quæ diſtribuant procuratores Cæſaris, ut ita *aſſores* procuratores prohibentur venundare inconſulto Principe; quoniam Principi maxime utiles eſſe poſſunt: & Principi rerum facilior eſt penuria, quam bonorum. Et tamen qui in d. §. illa verba: *Qui aliquod officium gerit in bonis*, & cuiquam emptionem non interpretis, ne dolente, reſcisat, quod fidelicet ſuccoſuſſiti non dolente, reſcindere genere, fed adminiſtrare officium. Sine non nihi in *l. qui in provincia, ſup. de rebus dub.* & in *l. præfectus, eod. tit.* ejus provinciæ, in qua officium gerebat, & *C. Theod. Tit. de his qui adminiſtrant. vel offic. publicum ger.* tradita ſunt.

B

Ad l. IX. Lucius Titius fecit heredes ſororem ſuam *ex dodrante*, *ſororem Mevianam ex bezante ex reliqui partis portionibus*. *Ejus teſtamentum, poſtumo natu, reprimi eſt: qua pars bonorum heres & ipſe fecerit: atque ita omnia hereditas ad matrem poſtumi pervenerit eſt*. *Sorore vulgaris, Mevianæ venditi in Lucium Titium atroſcrit*. *Cum non obtemiſſet, prætorium. Interea deceſſit res*. *Nihilominus tamen appelli redditi ſunt*. *Quæro, an quia, antequam res pronuntiaretur appellationis inducendam propter hereditatem quæſtorem, ſubſtitutio non reſpondit, ante res extimitur exitualis perfectionem extinguitur, quæ ſolare antequiſſe poſſunt poſſunt, ſiſco competere poſſe*.

C

IN hac lege edictum, ei, qui teſtatorem venero ſuſtulit, non tantum auferri quæ indigno portionem hereditatis, ex qua directo ab eo heres inſtitutus eſt, *l. 1. hoc tit. ſup. de bonis damnat.* ſed etiam omnia bona defuncti teſtatoris, quæ per ſucceſſionem ad eum venerint, ut in hac ſpecie elegantiſſima: Lucius Titius ſororem fecit heredem ſuorum, & ſororem ex dodrante bus teſtamento heredes inſtituit, quod poſtea ruptum & ſignatione poſtumi id teſtamento præterii, ſi igitur poſtumus ſolus ex alle parti ſua heres extitit ex teſtato rupto teſtamento, heredibus inſtitutis exclusis. Verum mox poſtumus decus exceſſit, & mater ex alle ei inteſtata ex SC. Tertell. exclusa, quæ bona poſtumi, ſorore mariti glore ſua, quæ nunc ſororem fratris, ad eamam omnia bona pervenerunt per ſucceſſionem filii ſui, ream fecit venuſtcii, & dicit, Verum tum Lucium Titium, cujus uxor erat, eam veneno ſuſtuliſſe. At Titii heredibus, ſorore defuncti appellat, & interim mariturn res, quæ venditia dicebatur: ſed & ipſum teſtem ejus ſorore, quæ appellaverat, perſequitur appellationem, & dicit, libellos dimiſſorios ei a quidem appellaſſet, qui utique ut edantur, quia libellos exigitur in foro Eccleſiaſtico, non interim in foro civili. Ergo quamvis appellatione appellatione mortua res & venetiſci, cognitio appellationis extinguitur, non tamen deducenda, & circumcirbendis tanquam extinctis, ea, quæ ſecuta ſunt, & confirmationem, poſt abſolutionem priorio iudicii? Et Modeſtinus in hac ſpecie verſimile reſpondet, crimen quidem extinguit, id eſt, cauſam capitis mortæ res, ut obtinet in omnibus criminibus, etiam in crimine majeſtatis, præterquam in capite pertubationis (*quem appellæ le premier chef*) quo tenetur, qui imperio ſuſtinem Principis ſe bonorum ſuum ſolere quæſtorum ſomni integrum delationem efſe, ſilio integrum perſecutionem. Nam mulieres, quæ perſequuntur necem virorum ſuorum, vel alterum propinquorum, non repellantur delatione vel accuſatione, *l. 1. & l. ult. hoc tit. ſup. de accuſat. l. de crimine, Cod. de his qui accuſ.*

D

cuſ. non poſſunt. Bona autem in hac ſpecie ea intelligunt ſolere quæſtia, quæ mortæ mariti potuerat ab eo dolo malo & hoc probetur, ſic loquitur Lampridius in Severo, & Sreton. in Cajo. Unde dixere etiam *impotianti*, & in idioſimo *ſenſorem*. Bona, inquam, ea ſolere quæſtia videntur, quæ mortæ mariti ab unore impotianti ad eam pervenerunt, vel directo vel per ſucceſſionem filii. Hæc, inquam, bona publicantur, ſi apparet, eam uxorem veneno ſuſtuliſſe. Idemque ſuperiore illa bona etiam poſt mortem eius quæreudum erit de veneno, de potione, & in cæterorum omnium criminibus, in quibus accuſatio locum habet, cognitio non permittur omnino mortæ rei, ſed propter bona permanet eadem quæſtio, & perſequitur: ut in crimine laſſæ, ſi reus mortuus ſit, propterea bona quidem acquiritur, in crimine repetundarum, peculatus, de reditum, adulterii, propter dotem ſuperſti parvis, illicitarum mercium, proſcriptionis, *l. con ſulti, ad lex. Cornel. de ſalſ. l. ult. ſup. ad leg. Jul. peculat. l. ult. Cod. ad l. Jul. de adulter. l. 1. ſup. de his qui ne ind.* Certe autem bona mulieris transmittuntur in heredes ejus, quia mortua eſt poſt abſolutionem ante condemnationem, quia etiam ſi mortua eſſet poſt condemnationem, ſi modo ſententia non fuiſſet nominatim adempta bona, transferuntur in heredes eius exceptis tantum bonis ſolere quæſtia, *l. 1. inf. tit. ſup. l. 3. Cod. eod.* Quod principe, non notatur etiam ex hac l. hoc eſt: indignum eſſe eum, qui aliquem veneno ſuſtuliſſ, qui data muſtes venenata mortæ recuſat, ex eius bona quidquam conſequi, vel directo & principaliter, vel per ſucceſſionem: quod ſimiliter eſt. Nam non idem obtinet, ſi quis defuncti bona poſſideat ignorans de xerit, nec obtinuerit. Nam ei quidem non poteſt heres ſororem defuncti, ſed heredi eius heres exiſtet. Poteſt, atque ita per ſucceſſionem bona ad eum pervenerint. Interſtamentum impugnavit per calumniam, ut in *Lyſi Titio*, *ſup. de his qui in teſtam. delegr.* Et cauſa differentia eſt evidens, quia hic quidem impugnavit tantum teſtamentum, ille teſtatorem nec dedit.

Ad l. X. Non puto delinquere eum, *qui in debite quæſtionibus contra fiſcum ſcribi reſpondeti*.

QUod eſt in l. 10. ſuperiſſimum, Non delinquere, id eſt, non dicere, non *reſpondere* indelegantem eum, qui in debitis quæſtionibus reſpondet vel ſcribit contra fiſcum, ut ſcribit Lampridius hunc Modeſtini *de præſcriptionib.* Ponamus ergo exemplum in præſcriptionibus, quæ concernunt fiſcum: Titius ſervum ſuum detinuit in ſervitute annorum vacantium, & quinquennii in cauſa compoſſi, & vicenalis in aliis cauſis. In oppoſitione hiſce præſcriptionum, ſi quis diligenter inquirat, facile inclinamus contra fiſcum, exemplo Anguſti, qui auſtore Suetonio, in urbi loca, quæ diebantur publica, & omnes ædificia, quæ *Cæſaris* fuerant, *Cæſaris* non publici, non fiſci. Et ita jam demonſtratum eſt in *l. 3. §. ſi quis palam, ſup.* contra fiſcum judicari, qua res erat dubia, ſubſtantiam nimirum relicto incerpici, & palam, & tacite. Idemque fit in ſpecie *legis ultimæ, de his quæ ut indig. l. 2. ſup. de bono & quæſt. leg. C. Theod. de ult. ſup. de pœn. rubricæ. C. de publicatis, 3. 5. ſup. de legat. 3.* quod memini me expliciſſe latius in *tertio de cadac. tollend.* Et utique hanc Principes ſemper fuerunt potiſſimum privatis, quam fiſco ſuo, ut in *inſt. 2. l. 6. Cod. de fovea pign. de manum.* Imperatores non fuerunt fiſco ſuo, & publicis tamen ſuerunt pupillis & fiſcus habuit teſtatoris ſuperiſſimum in bonis debitoris, & ob id debitor pupilli & manumittat ſervum, nihil agit: debitor fiſci & manumittat ſervum, non obligatum, non pignoratum fiſco ſpeciatiter, manumiſſio valet. Favore Principes pupillis, non fiſco ſuo, ut ſcribi in *l. 3. Cod. T heod. de admon. fiſci*. Potior, inquit, eſt apud nos cauſa privatorum, quam fiſci nuſtri.

Ad l. XI. Non poſſunt ulla bona ad fiſcum pertinere, *nifi*

In Tit. XIV. De jure ſifci. Lib. XLIX. Digeſt. 426

A *que creditoribus ſuperſtitem fuit*. *Et enim bonorum rapiſſes eſt interſigitur, quod ani aliena ſuperſt*.

NOrandum eſt ex hac lege, bona, quæ tranſeunt in fiſcum, veluti ex cauſa criminis, non tranſire in fiſcum, ſolum per jus prius: pro jure bonis publicatum, imo ſæpe cum onere aris alieni ex affe, vel pro rata: ergo ſuperſtitem fiſcum debere creditoribus, cum quibus contracta ſunt, tanquam ſucceſſorem, qui de vice heredis habetur, & qui confiteatur eſt, vice mortui habetur, mortæ civili, ut dicitur, & bona non intelligantur eſſe heredis, niſi quæ ſuperſtiti deſuncto aut alieno, quæ eſt generalis juris noſtri definitio, *l. ſubſtipulatur, 6. 1. inf. de V.S.* & in aliis locis ſæpius. Deinde ea ſolo bona, quæ creditoribus ſuperſtiti, conſiſcare eſſe intelligimur: ſicut & dita hereditate ea ſola bona intelligimur pertinere ad heredem, quæ creditoribus ſuperſtiti ſunt. Et ſane, vel ſi tantum ſit in re alieno, quantum in bonis hereditaria, vel ſi amplius ſit in re alieno, plane ſit bona ſunt re, & appellatio hereditaria tantum non corpore, & ne commodo, ſine ſpecie hereditatis: ut Julius Cæſar ſe rerum potiatur dicebat: *Reſpublicam eſſe appellationem ſine corpore, ſine ſpecie*. Denique patrimonio in alium tranſiturt ſive bonorum ex ratio eſt; ut primum credito, ſatisfiat. Nihil in bonis habebat, quæ bona ſuperſtiti, & in re alienum tranſeunt, quia deducto ære alieno omni, deducto omnibus bonorum, quod reliquum eſt in patrimonio, id tantum eſt in bonis. Et hoc ſatis eſt adeo tafſe ad hanc legem.

B

Ad l. XII. In meretallum damnatis adimitur; *non enim verberibus ſuccidibus coercentur. Sunt per laniſſimodo perſonas ſiſcis nihil adquiri, Divus Pius reſcripſit*. *Et ideo, qui hereditatem ex teſtamento ſuperſtiti in metallum damnatorum, aut ſiſcum non pertinere reſcripſit. Magiſtrum eſt pone res, quam ſiſci ſervi ejus*.

C

LIber bonus damnatur in metallum, id eſt, ad ſodinas de metalli, qui omnino ſignificatur quod vocant vitare e terra, quæ ſodinis ex ſuis denique tantum patur, qui ſit ſervus penæ ſtatim atque damnatus eſt. Et hæc lex eſt, hujus rei teſtimonium, quod reſcripſit Divus Severus, tribui concerner, videlicet ſi poſſunt damnatus eſt in metallum, donato aliquid deliquerit. Et hoc eſt, quod ait *l. in Provinciis, 6. ſup. de bonis cauſa, ſup. de pœn.* In quem ſi cauſa damnati ſunt in metallum, ſi quod poſtea deliquerint, conſiſcat & aurum ad hoc tanquam acceſſiones, ideſt, tanquam bona ejus, quæ ſunt in metallum in cauſa poſſeſſionis, quæ operari habent, qui ſtatim atque damnati ſunt, conditionem ſuam permutant, id eſt, ex liberis ſervi fiunt, & capite minuuntur: ideoque ex poſtfiſci, ea poſt delicto puniuntur tanquam ventres ſiſcum ſervi. Denique ſubjiciuntur verberibus ſuccidibus & coercendis ſervis. Et ita ſane hoc loco interpretatur *Rotella*. Nam & ſervitia injuria, dicitur ſuperſtiti bonorum a pœnam in *l. 7. §. ſp. cum. ſup. de injur.* Et ita explicatur in *l. 10. §. ſervi, ſup. de his qui*. Si liberum a patrono flagellis cæſus fit. Fuſtes & virgas fiat liberum bonum, non tamen ſervum, ſed ſervitia, ita ſcribunt *Rotella*, *l. capitalium, §. non omnes, inf. de pœn.* Flagella, autem, & fora, vel flagra (unde & flagrorum diebantur *Divinatione* tantum ſervi ſiſcum fiunt: quamvis ærumnæ dicere eſſe Paraquili ſuperbi, & nihil diſtant a flagellis. Ideo venerabiliis propter verberatur, ut Tertull. lib. 3. ad Martyres. *Alii ſunt ærumnæ ſervorum ſuppoſiti patientiſſimi in mendaciſſimi*. Hic ſunt propterea ſervorum pœnæ, hæc verbera ſervilia, *Lex ſervorum, de pœn. ſup.* Minores eſſe fallus quibus bona nemo ignorat, & ſuperſtiti hæc quoque erunt ſit hodie a judicibus in reorum pœnis ſumendis: quemadmodum & Auſtum admonetio dicitur flagellorum caſtigatio, *l. 7. ſup. de pœn.* quia levior eſt admonitio, quam caſtigatio, vel levius eſt admonitionis, quam caſtigatio, vel levius eſt admonitionis, quam caſtigatio, vel levius eſt admonitionis

id est, Christianis: *vobis autem*, id est, infidelibus *tradi-
ſtigatores a Deo obtenuit*. Ac præterea ictus ſuſtum
ſolus pœna, non notata cauſa famoſa, crimine famoſo
non irrogat infamiam, *l. ictus, ſup. de his qui notantur in-
fam.* ictus flagellorum quodammodo irrogat infamiam,
cum tabularium eſſe dicatur cum recipere in curiam,
id eſt, in ordinem decurionum, qui flagellis fuſtibuſve
fuerat, *l. 1. ant. inſt. de decret.* quia ſervilis caſtigatio eſt
indigna libero homine: *l. liberi*, ſed & tabularium ſuppliciorum,
id eſt, ſubitus ſive baculis, & metallum flagellis
cæſi ad notam, ſeverius ſuppliciorum eſt, ut in Novella
Majoriani *in Decret. Senator.* denique, *fuſtuarium ſuppli-
cium ſeverius ſe eſſe cognoſcat*. Et Dionyſ. Halicarn. *lib. 9.*
ſcribens de eo, qui cum armaturæ Veliteri, quem ait in
foro flagellis ſuiſſe mactatum, ſanguine ſervum. Et hoc
genus ſupplicii manifeſtiſſimum eſt apud Hiſtoricos ve-
cordi in dubium, appellari nympaeum, *z. Machabeo-
rum*, *cap. 6.* nempe fuſtibus ſubmergi. Quo modo
infertur, eodemque ex inſtitutione Imperatorum legi-
mus in hiſtoria, ſepe adactos fuiſſe milites, ut in 3.
Annal. Cornel. Tacit. *decretum pœnarum ignominioſis e-
nuntiare ſuere duces, necat ſuſtis*. Quo loco imaturus eſt
Salluſtium, ex cauſa ſenigmati, hoc reſtituit verba apud
Servium, ſed corrupta: *Sere duces ſuere*: cum ex
illo loco Taciti apparet eſſe legendum: *Sere duces ſuſtis
ſu nere*: quod eſt fuſtibus ſuppliciis, & *ſuſtuarium
ſupplicium*. In aliis certe pœnis, quæ tacitis
eſt, ut oſtendit *l. aut damnum, §. ne ex, ſup. de pœn.* Nemi-
nem ea pœna effe damnandum, maxime liberum ho-
minem; ut verberibus, quæ ſunt in ſervili ſupplicio: ut
quod eſt fuſtuarium ſupplicium. Porro ut corpi dicere
initio, damnati in metallum (quib. etiam adde damnati
in opus metalli, & damnatos in metallum) ma-
tullicorum, quæ pœna plerumque inferior feminis, ut
miniſtrium præbeant metallicis ſi damnatis in metal-
lum, vel in opus metalli? Ita, inquam, ſed liberi ho-
mines, ſive ferri privati hominis, hujus damnationis
fiunt ferri pœnæ, ſeut qui damnantur capite, vel ad be-
ſtias, vel ad ignem, vel ad gladium, *l. 28. §. qui ad beſtias*
torium, vel gladiatorium: ſi, inquam, omnes ferri fiunt
pœnæ, non ferri ſici, aut Cæſiris: ferri ſunt ſine domi-
no animalia, *l. aut damnum, §. damnatos in metallum*
l. ſunt quidam. *l. in metallum*, de pœn. Igitur nullum, qui
monſtrari poſſit, in qui damnati ſunt in metallum, domi-
num habere, præter pœnam; ſed ſervos publicos ſer-
vodes, & transferuria, quibus vinſti opus faciant, ut
indicat Epiſtola Divi Cyprianæ ad Martyres in metallo
conſtitutos. *Cod. l. 1. aut damnum, §. damnatos*. Et hoc
eorum, quidamnantur in metallum & ſimilium cruciato-
rum, ſibio adjudicantur, ipſi ſibio non adjudicantur *l.
1. inſt. l. ult. de his qui ſui vel alien. jur. l. 3. de bonis damnat.
l. 2. de fenteſt. poſt.* ipſi enim metallici, ſi quando
forte pœna liberetur ex rolgerato, & ſimilitudine Prin-
cipis, tum fiunt ſervi ſici, ut in *l. aut damnum, §. ult.
l. ſcribe, C. de ſentent. poſt.* Item, qui ex eis conjugium
tur, puta ex feminis metallicis, & qui nascuntur in
metallo ſimilis, fiunt ſervi ſici, *l. ſervi, ſup. de ſtatu
hom.* & *l. ſep. de fideicommiſſ. liberet.* Ipſi autem, & omnia
metalli penæ fungunture, fiunt ſervi pœnæ, non ſici aut
Cæſaris. Et in hac lege, dum ait, *in metallum*, ſubau-
ſiſti ſervos eſſe: *Magis*, accipitur *Συνωνύμως*, ut cum dici-
mus, *veruntamen magis proteſtor, quam necne*. *l.* veritatem pro-
teſtor, non nocere. Quo exemplo utuntur apud Dio-
nyſium Halicarn. dum oſtendit, *Magis* aliquando accipi
Συνωνύμως, ſive *ἀσυνωνύμως*, aliquando *Συνωνύμως*, ut hoc
loco. Magis fiunt ferri pœnæ, quam ſici, id eſt, non
ſunt ferri ſici. Hoc pro præcite dicta accipi oportet,
& ideo non eas ſici nihil acquiri poteſt, ut fubiciur
in hac lege; quia non ſunt ferri ſici. Unde & quod
mentis dicitur id eſt, poſſiquam damnati ſunt in metal-
lum; ſi damnati ſunt damnationem aliquid teſtamento eis
legatum fit, non valebit: & damnati ſint ad metalla,
legatum non proficit: ut ſicarum, non poteſt acquiri
ſicio die legati cedit quia ſed pro non ſcripto eſt, *l. ſi ſer-*

A *quidam, de pœn. l. ſi quis mihi lema, §. ſi quis plane, ſup. de aqu.
hered. l. 7. ſup. de his qui pro non ſcrip.* Quia ferri pœna
non habent dominum, ex cujus perſona cum eis poſſit eſſe
teſtamenti factio: quia dominium ſervum *Συνωνύμως*, ut
ait eleganter Theoph. *in. de ſtipulat. ſervor.* id eſt, ut
Gloſſe veterum loquuntur, *perſonæ*, & facit, ut ſervus
ferri ſici, die legati cedente, per eos ſibio acquiritur
ter legatum: at ſibio non acquiritur, ſed remanet apud
heredem legatum, quia pro non ſcripto eſt, ut dixi.
Debuit Accurſius litare bouc meuſi, cum hoc legatum eſſe in cauſa caduci. Nam ſicſtet in cauſa caduci,
pertinere ad ſiſcum, ſed caſtellum remanere apud here-
dem, non pertinere ad ſiſcum, ut ait per textum
eſt, videlicet, *in initio teſtamenti*, vel poſt teſtamentum,
B vivo teſtatore legatum fuerit ſervo, id eſt, damnato in metallum,
l. 1. §. de his qui pro non ſcript. bob. Sed ſi poſt teſtamentum
ſtatoris legatarius damnetur in metallum, legatum omni-
no pertinet ad ſiſcum: ſive damnatus ante aperas tu-
bulas, quo caſu pertinet ad ſiſcum, ante caduci: ſive
damnetur poſt aperas tabulas, poſſquam acquiſitum le-
gatum fuit: quo caſu pertinet ad ſiſcum, jure publi-
cationis, una cum ceteris bonis metallici, *l. interdicit, inſt.
de exod. & demonſtrat.* Et ſecundum hoc ita accipienda ſunt
verbi hujus legis 12. *Et ſici, quod legatum ex eam, qui
poſtea in metallum damnatus erat*, id eſt, qui vivo te-
ſtatore damnatus erat, *poſtea*, ſcilicet poſt teſta-
mentum, non poſt mortem teſtatoris. Quod non mi-
nus adverunt, qui audent in hanc legem ſcribere. Et hoc
ita accipiendum eſſe conſtat ex *d. l. 3.* Ac poſtremo notan-
C dum eſt: legatum ſervo ante caſtellum de iis, qui ad
metallum damnati fuiſt in perpetuum, non qui damnati
fiunt ad tempus, quod, quia raro, nec jure fit, cum fit,
libertatem ex teſtamento: ſi quando fiat, non fiunt ſervi
damnentur: quod jure hoc pœna ſit perpetua, aut effe de-
beat, id eſt, indipſi perpetuo debeat, ut non poſſit ſolvi,
nili magna & indulgentiſſima cauſa. Cum ergo ad tempus
condemnantur, libertatem retinent, *l. Capitolinus, §. ſed
tor, ſup. de pœn.* Care hac in re cum Accurſio differen-
tiam facias inter damnationem ad metallum, & damnatos
in opus metalli. Nam & hi, & illi ferri pœnæ
parant, ſi damnentur ad tempus. Et duæ tantum longe
alie ſunt differentiæ inter damnatos in metallum, &
damnatos in opus metalli: bi levioribus pœnarum ar-
bi gravioribus vinculis: & adeo, quod ratione vinculorum
D gravior ſit pœna in metallum damnati, quam in opus
metalli. Qua ratione etiam refugit ex ea pœna ci-
vi, qui non obtemperant hanc pœnæ, ſed eam refugiunt,
damnatum in metallum: refugit autem ex metallo, ut-
tur ſimplicitio affeiuntur, *d. l. aut damnum, §. aut opus,
l. pen. inf. de extraordin. cognit.* Damnati in metallum,
ei fodere, excutere lapides in opus metalli, ei fo-
rare arenam metalli, excoquere arenam,
Quamobrem & leviora vincula injiciuntur navantibus
illum operam. Illis ſi propenſus, ut dixi, quod
Græcis eſt *συνωνύμως*, id eſt, *inquirere*.

E

Ad l. XIII. Edicto Divi Traiani, quod propoſui, ſigi-
fictatur: ut ſi quis antequam cauſa ejus ad aerarium defer-
tur, profeſſus eſſet ſam ſuum, quam poſſederet, capere ſibi non
licere, ex ea parte ſibio capere, *partem ipſe retineret*.

Ad §. Idem poſſeo edicto ſignificavit: *ut quamvis apud Fiſcum
eſſet, vel palam, vel tacite retinebat ſibi, quod capere non
poſſet, & poſtea ſit non ſi ſi ſi

Ecclime in §. *cum ante*, in hac l. cujus species elegantiſſima hæc eſt.

Ad §. Cum ante apertum teſtamentum, *tacitum fideicommiſſum non valentium eſſe ab illis, qui ſolum tacitam ſuſtinerunt: deinde poſt apertas a fideicommiſſario delatum eſſe: D. Antoninus reſpo nſo proſeſſionem ejus juſſit: Neque enim elegnam eſſe mentem eum præcipitem feſtinationem prodere: Et cum quis ſe tumiſet non capere, non deferre de ſua parte, quam aliud deferre videtur.*

HEres, qui tacitam fidem interpoſuit de præſtando fideicommiſſo incapaci, ante apertas tabulas, permutare rem ſibi delatã: poſt apertas autem tabulas fideicommiſſarius ſeipſum delatit: quæritur, uter potius audiatur? Nam duo delatores non audiuntur, qui ſeparatim deferunt rem eandem; aut præmium delationis debetur? Et videtur debere præmium, id eſt tertia pars portius, quam fideicommiſſario dimidia, quia priori delatori præmium debetur, ut dictum eſt initio hujus legis, & prior utique fuit heres. At contra, ut offenditur ig hoc §. *cum ante*, Imperator Antoninus definivit præmium penes fideicommiſſario deberi, & quidem dimidiæ partis, excluſo heredis appellatione tertiæ, duplici ratione, elegantiſſima utraque. Prima, quod heres rem non detulerit, congruo & opportuno tempore, & heredis importunitas & feſtinatio præceps, qui non expectavit apertarum teſtimenti, non ſit digna præmio, quia in eodem negotio æquius eſt rum audiri, & ei primas deferri, qui de ſua parte cunctatus, quam ei, qui aliud defert; delatori rei ſuæ potius, quam delatori rei alienæ. Et omnino hac in re improbatur præceps feſtinatio, non minus quam cunctatio nimia cunctatio, ut in l. *nunc, qui repentinum*, §. 1. *de adim. vol.* Et medium tenet, acceptiorque eſt, qui paulo poſt apertas tabulas ſeipſum defert, quam eſt ſententia §. *cum ante*.

Ad §. Ad eos benefitium Trajani pertinet, *qui ex defunctis voluntate relictum ſibi capere non poſſunt. Ergo nec illud, quod ſuos nec relictum eſt, deferre potest.*

SEquitur §. *ad eos*, præmium dimidiæ partis ei tantum B debere ex edicto Trajani, qui ſibi relictum deferet: quod caput non poteſt, non videri, nam quæ ſententia ferret ſuo defert. Quid hoc eſt? Hæc verba §. *ad eos*, Baſilica ſic interpretantur, *τὸ δὲ εἰς κληρονομίαν μεταγον , τοῦτο ἐστὶ μὴ κληρονομίαν ἔχοντα , τὸ ἐπὶ τοῖς ἀλλοτρίοις κληρονομίαν ἔχοντα , quod minus relictum eſt, deferre, accipio dimidium*: non etiam ſi deferam, quod ſervo meo relictum eſt. Cedo cur ita? Cur non ferat illum præmio pro præmio, ſi deferre, quod ſervo meo tacite relictum eſt? Ratio ſane eſt, quia licet cum ſervo meo ſegnar, mea perſona impiicatur, videlicet an mecum ſit teſtimenti factio? tamen quæſtionis ferus, cui legatur legatum conſiſtit, auctoritate mea, non ex perſona mea, l. *Si debitor* 3. *ferus*, de *legat.* 1. Atque eſt, ut ne partem dimidiam legati ferat is, ex cujus perſona non conſiſtit legatum, & cui honor legati non eſt habitus, mihi hic honor non eſt habitus, ſed ſervo meo. Ignitur nec in partem ventum illum dimidiæ, damnum feciſſet. Nam vulgaris pars mihi non denegabitur, & ut Accurſius cenſet, vulgaris premium.

Ad §. Eos, qui quaſi indigni repelluntur, *ſummovendos eſſe ab ejuſmodi præmio, id eſt, eos, qui de inofficioſo egerunt, vel ſolum dixerunt teſtamentum, qui ejuſve ad ſimilitudo appellarunt teſtamentum*.

Ad §. ult. qui per errorem fe detulit, *cum capere ſolidum poſſet, non accere hoc D. Hadrianus & D. Pius, & ferentes reſcripſerunt.*

ET poſtremo ſequitur in §. pri. beneficium hoc præmium dimidiæ partis ex edicto Trajani pertinere ad incapaces tantum, qui ſe deferunt, non ad indignos.

A & ingratos, ut in §. 3. *de. fisp. de lib. qui ut indigni*. Nam indigni, etiamſi probant ſibi, non ferent hanc dimidiam, vel ingratitudine, id eſt, premium edicti Trajani, ſolis incapacibus datur, non indignis, qui ſe deferunt. Igitur detectus eſt indignorum, quam incapacium conditio. Et hinc apparet lequela, quam longum ſit intervallum, inter incapaces, & indignos, quos tamen Bartolus, & alii inter ſe confundunt. Indignus legato, etiam indignus eſt ex patrem dimidiam ferre, etiamſi ſibi rem probederit. Incapax autem legati, cui legatur, non eſt indignus parte medietatis præmio delationis, quia nihil admiſit, quod indignitatem, vel ingratitudinem arguat. At præterea, ut magis elucidet differentia inter indignos & incapaces, incapax eſt in initio, quod palam reliquitur apud heredem remanet. Indignus autem, quod reliquitur filiis erit, ſi non incapax & effectu & jure eſt incapax. Indignus ture eſt capax, & valet ab initio, quod ei relinquitur: effectu eſt incapax, quod in §. *ult. & pen. l. de. ſer. quæ per errorem*, ſi deferi dicitur, hoc explicatum fuit in l. 2. §. *ult. fisp. l. t.*

Ad l. XIV. dicitur, ex aſſe hereditates ex Syllaniano *cum ſolo vindicaſſet, ut nec libertates, nec legata præſtaret. Quæ autem nollam habet rationem: cum ex aſſe hereditati delata ſolo vindicatio beneficiorum heredi tatibus, & libertates, & legata tenuerat.*

NOtandum eſt Senatuſconſult. Syllaniano heredita- rem esse, qui a familia occiſus eſſe dicitur, ſibi vindicari, ſi heredes dicantur ante quæſtionem familiæ habitam aliquos ex tabulis ſcientes, vel ab uxoribus adiiſſe hereditatem, aut bonorum poſſeſſionem petiſſe, quoniam debuerunt prius quærere de nece defuncti, & eum ulciſci, quam fuiſſet hereditatem. Quod ſi fecerint, ſiſcus eis eripit hereditatem ut indignis ex SC. Syllaniano, quod poſteſſionaverint eam apprehendere, *l. ult. Cod. de his qui indignis. Item. tit. pen. ad SC. Syllan.* Quibus dicebant ex hac cauſa hereditatem ſiſco non deferri tam ante præfinitum legatorum, quæ ab heredibus data ſunt, & poſtea ante hereditatem. Quod aperte nullam habere rationem Jurisconſultus ait in §. 1. 4. aliquin non eſt cur potius ex aliis cauſis bona tranſeant in ſiſcum cum ſolvendi, ut ex cauſa taciti fideicommiſſi, l. 3. *cum ex cauſa*, hoc tit. l. 3. *de leg. Falcid.* & ex aliis cauſis ſiſci exiſtentis ſucceſſoris ſufficere, quod vacant bona, *Cod. de jure fiſci*, l. *ult. de leg.* 1. & ex cauſa prohibiti, & extorti teſtamenti, l. 2. §. *ult. fisp. ſi quis ab extr. ſiſci*, & ex cauſa caduci, l. *in fiſco* 3. *ult. fisp. de cond. & demonſt.* Et apud Ulpianum in l. *ult. reg. tit. de caduc.* Si ex ea omnibus cauſis bona in ſiſcum transferuntur cum onere: ergo & ex cauſa SC. Syllaniani, qua eſt ſententia hujus legis, ejus tamen illi proprio ratione carebunt. Nam olim boni, quæ vindicabantur ſiſco, vindicabantur ſine onere, ut hodie quæruntur aut fideicommiſſorum, aut libertatum, non ſine onere ærisalieni. Poſt conſtitutionem Antonini, auctore Ulpian. *Receptis tit. 10.* ex cauſa caducorum conſervunt ad ſiſcum pertinere cum onere, deinde ex conſtitutionibus ejuſdem Imperatoris ex cauſis taciti fideicommiſſi, l. 3. *hoc tit.* & l. 3. §. *ult. fisp. de fideicommiſſ.* Et ex cauſa donationis, *ibid.* l. *Imperator*, & auctore eodem Antonino ex cauſa nominis heredum indufti live delati a teſtatore, l. 3. *de die qui in teſtam. delat.* Et omnino ex his quatuor cauſis voluit bona ad ſiſcum pervenirt cum onere: non ergo pervenient ex omnibus cauſis ad ſiſcum cum onere: non ex cauſa Syllaniana. Syllaniæ, qui, quam omiſit Antoninus, qui primus hac in re deſiderate a jure veteri, & humaniore interpretatione tenderi admiſium eſt in omnibus cauſis bonorum ſiſco vindicandorum, & in hac ipſa cauſa Senatuſconſulti Syllaniani, ut hoc loco, & in l. *ſi ferrus plurium*, §. *ſi ante*, & *legat.* 1. & *cum ſiſco*, *fisp. de ſenatuſconſ. Syll.* Et qua ergo Cujas (ut opinor) cum ſcripſiſſet de iis rantum, quæ propriæ cauſæ ſiunt hoc modo: *cum ſiſco caduca bona defunctis adjudicantur, ex eum legatorum Falcidiæ & fideicommiſſa rata ſunt*, Puto Tribonianum intermittis aliis quibuſdam

buddam verbis caducorum nomen accommodaſſe, etiam ad Senatuſconſulti Syllaniani cauſam, ex qua tamen bona non fiunt propriæ caduca, ſed ſunt exigitia, id eſt, auferri poſſunt a ſiſco veluti indigne hereditate relicta, qui crimen libro Cæſ. tradidit etiam de præmio delationis inicit, hoc tenuiſſent ex cauſa Senatuſconſulti Syllaniani ut patet ex *l. hoc Conſilio, cod. tit.* quadam deliciet, quæ non conſtituent cum his, quæ hoc libro diximus de *præmio delationis* vulgari, ut omnia ſint perſpicua, & ſtatim a Vulgare præmium delatoris, bona aliena nuntiat ſibi, ſine indice, generaliter ex omni cauſa, etiam ex cauſa caduci, dixi legis Papiæ Cui Neronem *conſiliorum*. Sextenius ſcribit *cap. 10.*) olim fuiſſe pertum quartam bonorum delatorum, hodie eſſe oblatam: & ſpecialiter, ſi quis ſit delator, qui ſe ipſum accuſet, & ſe ipſum deferat, quia hodie delator, qui ſibi ipſe indicavit. Item, qui ſe ipſum deferat, *Senatuſconſulto Syllaniano* B Plin. *Epiſt.* 7. *Ep. 16.* Et *Senatuſconſulto Turpilliano* ſuſtinet *Senatuſconſulto Turpilliano* ſuſtinet *Senatuſconſulto Turpilliano* ſuſtinet

heri expoſitum, quod edictum Trajani de incapacibus, qui ſi deferunt, confirmatur Senatuſconſulto, ut poſt Senatuſconſultum. *mox ſequatur* §. *penult. five ult.* qui eſt etiam de incapacibus, puta ut incapax ſolidi, vel partis legati, aut hereditatis, a ſiſco crebo legato, aut hereditate in ſolidum, vel pro parte, debeat deferre in aerarium eumdem ad modum pertinentes, & inſtrumenta omnia. Non eſt dubium eum referre rationes debere, ſi ſibi eximat prorſus tantum, quia ut ſtatuae, quarum ſit ea pars honeſtum, vel ſequa, maxime tamen ſi publicae rationes defuerit. Sed eſt totum ſibi eximat, placet ex Senatuſconſulto, ut ait in §. *ult.* rationes eorum bonorum, quae ſiſco addenantur, in aerarium eſſe referendas, & varias rationes, ut ait. Nam qui ſolidus retulit in aerarium, quanti ea res eſt, tanti damnatur in ſimplum, id eſt, quantum ſtipulem interuenit, vel quanti pecuniae *ſuerit*, aut tantum in aerarium inferat, qui de dolis falſis rationes. Erga in ſimplum, non in duplum. Et bonis res eiusmodi eſt pro fiſci aerario (ut ait) in urbe, ut reponebat de falſis rationibus, qui erat index civilis, non criminalis. Et hic locus huius legis eſt valde ſingularis.

Ad L. XVI. Ait D. Trajanus: Quicumque proſeſſus fuerit. *Quicumque autem dolosus calumniae gratia proſeſſus fuerit.* *Non ſanitio quoque, quamuis deliberandi ſpatium, tamen ea benefitio Trajani deferre ſe promiſſiva eſt. Nec non illud eum non interuenit, ut ſtatus ſui ſe deferat, tamen iuſta, am pupillaris: Nam pupillis etiam permittitur deferre ſe, ex quibus non capiunt.*

DOcet l. 16. praemium dimidia partis bonorum, quod ex edicto D. Trajani datur incapaci, qui ſe detulit, pertinere etiam ad mulieres, quae ſe deferunt, quia dicit ſe tamen mulieres deferre poſſunt; pertinere etiam edictum illud ad pupillum. Nam etſi non alios, ſe tamen pupilli deferre poſſunt, & conſequi praemium. Et abhorret modum in hac lege, ſubſtan ratem opponi Pupillari. Iubitur igitur aerarium accipi pro pubertate, ut in *l. quod ſervus. ſup. de minoribus, vbi ſtatus dicit.* Quod ſi ſtatus ſit aerarium legitimum aerarium accipi pro pubertate in *l. 2. C. de minor. indem. Cr.* Quod eſt notum valde, quia pleraque pubis & legitima aetas eſt adoleſcentia, id eſt, 25. annorum pubertas.

Ad LXVII. In ſumma ſcientiam eſt, *omnium ſiſcalium panorum petitionem creditoribus poſſpani.*

IN hac lege proponitur conſtitutio, quae abiit in regulam iuris, *ut in pana pecuniaria ſiſcus non habeat privilegium.* Unde ita diſtinguimus: aut ſiſcus pecuniam, remque ſuam perſequitur ex contractu ſuo, vel quaſi, cui ſuccedit, & tunc habet privilegium exactionis in actione perſonali, & non dubitamus dicere, hoc eſſe omnibus creditoribus, qui rem perſequuntur: At ſi ſiſcus perſequatur pontam aliquam, puta pecuniam tripli, vel quadrupli ex delicti cauſa ut in peculat. l. 1. §. *ſi propter. ſiſcal. l. ſalarium de annonis*, tum abeſt, ut in exigenda poena habeat privilegium; ut maxime poſſipoſatur creditoribus, qui rem perſequuntur. Hoc proponitur in hac lege, & in *l. quod plerique, C. l. Sta. tus*, §. *ult. hic tit. l. in. C. pan. ſiſc. credit.* Sed hoc eſt intelligendum ex *d. quod plerique*, de creditoribus anterioribus, id eſt, quibus debuiſtator, ante quam ſiſcus deferatur poena. Nam poſterioribus creditoribus ſiſcus praeferitur in exigenda poena, non in privilegio temporis. Sed ſi occupauerit agere, *id a demande in poena*, ſiſcal creditor quibuſlibet privatus; quae interpretatio acuiſſima Papinianis in *d. quod plerique*, valde hanc regulam confirmat, & tuinam haber rationem.

Ad L. XVIII. Deferre non poſſunt mulieres *propter ſexus infirmitatem. Et ita ſaepe conſtitutionibus ſaepe cautum eſt.*

Ad §. Item clariſſimi viri *deferre non poſſunt.*

Ad l. Item damnati de bonis non poſſunt *se Divi Severus & Antoninus, qui ſolidus cauſa fuit ſuae in opus publicum, ubi addi vola. Perpetuum*, in opus publicum perpetuum, aut ſubintelligi. Nam qui damnatur in opus publicum temporarium, capite non minuuntur. *L. ad tempus, C. de quibus caus. inſam. non inter.* Damnati in opus publicum perpetuum capite minuuntur, quia eſt libertatem retinuerint, tamen amittunt civitatem. *L. ſum quidem, §. ſup. de pan. l. t. C. ad. tit.* & damnati non aliter remouentur a diuinitoribus, vel accuſationibus, quam in ipſa damnatione capite minuti. Et aperte oſtendit *l. 5. ſup. de public. fod.* Et hoc loco addi volo, aut ſubintelligi, *Perpetuum.* Itemque in *l. ult. C. de ſcholaribus*, damnati, deferre non poſſe quicquam in ſiſcum eius, qui a magiſtratu fuiſſus cauſa fit, ſe eſt accipiendum, ſi ex eadem damnatione eaque minuti ſint. Et ſi ſubintelligas, *ſi* ſcias dicitur hoc loco de damnato in opus publicum perpetuum. Et hujus ponae exempla ſunt in *l. ult. ſup. de effract. Cr.* & in *l. 2. C. de ſervis fugit.* Vbi *Cr.* dicit, legem interfecor eſſe tranſpoſita, five trajecta, & reſtituenda in hunc modum: *Libertas quidem in metallum temporis damnatis, ſi fortitudinem eorum, fugitivis ſupplicium praeſtitit, temporis dubio; non quidem, qua relegati fuiſſibus non caduntur, ut inter quibus tributi, cum legatus bitrationem quendam pertinas theatri, virgis caedatur, fuſte relegatum apud Sueton. in Augusto: ſed qua honeſtiores fuiſſent, aut virgis caederentur, ſed tenuiorum tantum & fordidiores, l. capitalium, §. non omnes, ſup. de poen. His adſtruitur in hac lege damnati in metallum, quos longe tenuiores eſſe notum, quia truncati nonnumquam capitis deminuuntur, id eſt, amittuntur libertatis & civitatis. Ergo damnati in metallum multo magis probibendi ſunt. Non dixit generaliter, omnes inſames probiberi, quia non omnes inſames probibentur accuſare vel deferre (quod hodie probatum in medium facillime patere debet) ſed omnes, inquam, inſames, qui infames probibentur accuſare, fed in tantum, qui cullidio autem ſunt, ut ſi ſolidus cauſa fuit, vel qui poſtea alia legibus, vel SC. probibiti ſunt, ut *l. 2. ſup. tit. h. t. l. 2. C. de cadueli. tol. potest. ter. ſiſcal. l. 11. l. ſup. C. Theodoſ. de accuſat.* Et ſic ſolidus cauſa fuit non damnatus damnatui de furti, iniuriarum, vel ei bonorum raptorum, vel de dolo malo, vel tutelae, vel pro ſocio, vel depoſiti, vel mandati, ut tutor, curator, procurator, ſocius, accuſatione. Quia hoc facile dicat? Et tamen hic inſimus eſt. At tutio, propter quam damnati atrocitate ſententiae ſubſi. ſtuerunt, hoc loco propoſitus, & hoc eſt: ne deſperati amiſſo ſtatu ſuo, permutata conditione ſua, facile ſine cauſa condemnare poſſint alios, qui eius reſtae ſint in ius, qui infames ſunt integro ſtatu capitis, id eſt, ſuus civitate & libertate, quia homines hoc ita in ius vocare poſſint, & deferre. Et deferendum in dida *l. qui accuſare* (quae eſt huic legi contraria dum ait: *Iuſtissimi accuſare non poſſe*) non hoc ſenſuſum intelligas, quaſi damnati non poſſint addici cauſae. *Deferre poſſunt.* Quae verba ruſtus ſuppleda ſunt ex lege 4. ejuſdem tituli, adiecto, vel reſtituto verbo, *Probibentur*, ut in propoſitum redibam publicum, id eſt, publici judicii, non ut vulgo, *propter delictum proprium.* Et ideo non eſt, quod nobis obiiciatur *l. omnibus, C. de his qui accuſ. non poſſ.* Accuſare, inquit, non probibentur, ſi tibi integra exiſtimatio eſt. Cur ait; *Si tibi, &c.* quia ſolitus, plerique hoc ſunt infames, qui accuſare non poſſunt: non quod omnes infames accuſare non poſſint. Et in *l. famoſi, ſup. ad leg. Iul. Maieſt.* Famoſi, inquit, qui ſunt accuſationi non habent: quia ſolitus, non omnes famoſi ius accuſandi non habent. Et ita eadem lex cum loquitur de militibus, addit eandem conditionem: Milites, qui caulae alienae deferre non poſſunt (ſic legendum eſt illo loco *deferre*, non defendere, ut in *l. militares, ſup. de accuſat.*) Milites, inquit, qui alienam cauſam deferre non poſſunt, & qui pro pace exoletum, quia non omnibus militibus interdicitur accuſatione, vel delatione: fed militibus tantum ratione militiae: quod Tiberio tribuit Dio lib. 57. *interdixit*, inquit, *ne militum quiſquam indicaret ſine ſuperiori aliorum*: quod

A A. 6. item conſtitutionibus ut principum *probibentur ſiſcus illi, qui in metallum dati ſunt. Hac idea, ne deſperati ad delationem facile poſſint hoc cauſa confugere.*

Ad §. Sed eos cauſa, *quos ante damnationem coperunt deferre, poſſe eos etiam poſt damnationem eoque reſcripto eſt.*

Ad §. Veteranis quoque *ſuerit conſtitutionibus delatores eſſe probibentur, propter lenonem utique & meretricem.*

Ad §. Item milites *propter lucrum ſtipendiorum, ſua rem, deferre probibentur.*

Ad §. Sed *ſi quis damnatus ſibi eum ſcit, cuius defensor poteſt, hoc eſt vindicare. Nec per hoc famoſus eſt, licet in cauſa ſua non obtinuerit.*

IN hac lege plures enumerantur, qui ſiſco deferre ſua alienum, quod ad ſiſcum pertinet, probibentur: ac B primum omnes probibentur, quia & ob unam alia accuſationem, excepta certa cauſſua, *l. 3. inſtitutum, ſup. de accuſation.* Et regio probibitionis eſt inſtrumenta ſuae, cui addi etiam poteſt reformata actio pupillaris, *l. ult. ſup.* Deinde probibentur viri clariſſimi, id eſt, Senatores, qui ſunt cum dignitate: ubi ſunt Senatores ſine dignitate, *l. 52. & 54. C. l. ult. de bonor. lib.* Non omnes ergo Senatores ſunt clariſſimi: quidam ſunt ſine dignitate, qui clariſſimorum appellatione non continentur, ut in titulo, *ubi Senatores vel clariſſimi.* Clariſſimorum appellatione continentur tantum ii, qui ſunt in dignitate, id eſt, qui ſunt illuſtres, vel ſpectabiles, vel clariſſimi: cum clariſſimorum appellatio, & generalis, & ſpecialis eſt) vel qui ſunt curiae liberi, aut uxores, *l. famoſa, ſup. de famoſ.* Probibentur etiam liberi curiales pueri, matres curam, quod tamen Ulpianus in *l. 1. ſup. de famoſ.* C *curis. hic*, non uſque eſſe certum, quaſi ex veteri hiſtoria, ſolitos nec unquam recepiſſe. Et tamen Papinius in elegia de morte Cornelii offendit feminas probibitas ſolas cauſſuas ſuiſſent, eſſent conſulturbis ornamentis, ſcilicet, ſuis conſulares & clariſſimae: in illo loco:

Et tantum meruit grauenda ſuffre honores.

Et ita vero clariſſimi viri ſunt accipiendi in jure noſtro, propter hoc dicta. Quod ſignatur praeſtitit. Quo tempore, quod ait eos deferre non poſſe rem fiſcalem, quod & de qualibet re aliena dici poteſt, conſentit Alexander Pe- D *dianus*, ſcilicet: ſenatoris perſona non poſſe ſuppoſitum prodicum praeferri ſibris legibus. Ratio probitionis haec eſt, quia delatio eſt aegre infamia, delatorem cauſa ſi- ſcalis: & ab alia accuſatione Senatores removeri non invenias, nifi ſint in magiſtratu, *l. qui accuſare, de accuſat.* At cauſſuas ſiſcales deferre non poſſunt ſatis legibus, ut alle ait, ſalvo exiſtimatione, *ſalvo honore.* Denique propter honorem delatores eſſe probibentur, ut de ceteris dicitur hoc loco, ergo delatores eſſe probibent, propter honorem honeſtae miſſionis, & omnis militiae, id eſt, praemia & commoda, quae perſunſi militia e publico percipiuntur: Denique de inutilibus infra, quo delatores eſſe probiberi propter honorem ſtipendiorum, quae ſunt. Nam bonor eſt ali de publico. Sic reſte dices, etiam propter honorem ſenatorium probiberi, quae de cauſſa & Senatuſconſulto Senatores, atque etiam equites Romani probibiti ſunt operas ſcenicas, aut gladiatorias dare, ut Syetonius ſcripſit in Nerone & Auguſto. Et ita quidem eſſe Auguſtum in ſcena & arena, fed autequam Senatuſconſulto interdiceretur, & Laberium quoque quitenus Romanum etiam adnoluerit, ſed Senatum, ſuſſe Cauſſuas ſiſcales. Et ita E illo ſenſu verſus elegantiſſimus:

Ego hic meum amittis alii ſine labe, Ergo Romanus hanc ceſſiſſes mori, Donum veterum nomen: nimirum hoc die Una plus vici, mihi quam vicendum fuit. Verum immodestus in bono atque malo Sic tibi erat libitum.

Item ſequitur in hac lege, eos etiam cauſſas ſiſcales deferre non poſſe, qui damnati ſunt ex cauſſa criminali, & (quod addi volo) capite deminuti ex ipſa damnatione, ut ſuprà, & ſolidus cauſſuas fuit in opus publicum, ubi addi volo

Antonius Plus & Cius: qui (ut eft apud Suetonium) fauſtiſſimo regnare, & delatoribus nunquam habere. Ex quo tum præcipuum reo & ſententia Paulus 5. *Sententiæ tit. de delat.* non certos homines, ſed omnes omnino defere ultores, *Accuſatos permittamus filios denuntiare probibi-* beri ſcribit, *ſpes interdicere matres fuas, an feminæ, ſervi, an ingenui, an libertini, tum, an extranei deferant: omnes enim omnino delatores puniti.* Sed hæc ſententia, quæ eſt vox & voluntas optimorum tantum principum, non obtinuit, quia, ut dixicilis ex hac lege, non omnes delatores fublati ſunt, ſed excepti ſunt quidam.

Ad §. Papinianus, tam libro ſexto, *quam undecimo Reſponſorum ſcribit: ita demum publicis eſſe res damnatas in eis, qui, cum eas crederet, in ſolutum pervenire acceptt, ſi non ſuchor eam occupaſſet, poſtquam ſuperveniſſet deliberatio: eas poſſe vindicare, quæ ſuperveniente deliberatione ſuccurrerunt, quia placet omnimodo ea pecuniam auferendam eſſe, etiamſi ignoravit eam confumere; & poſtea quibus imperator decretum aſſignare voluerit, ſi quidem nihil ſuperveniſſet, ut & Marcellus lib. ſept. Digeſtorum ſcribit.*

Ad §. XIX. Denique non eſſe perſolutum *ajebat, eum pecuniam exonerare, cum nec quærat res, nec penitus conveniatur.*

Ad §. XX. Sed revocata pecunia, *in ſubſidium liberationis utile actio dabitur.*

Ad §. XXI. Item, qui nihil ſibi *pignoribus pecuniam debeat, cum eſſet ſibi debitor, ſolvit mihi, quo debebat. Poſſeo ſtcus ſum ſolvi, adſtipulo mihi pecuniam: Quæ-* ſtio eſt, *an liberetur eſſet pignoris? Et ſcribit, eſſe liberatum: Si id, quod mihi ſolutum eſt, ſibi adſtipulor, nec competere pignorum liberationem. Neque differentiam adminiculum eſſe exiſtimat, ſive ſtipulatus ſim, ſive non: id ipſum quod ſolutum eſt, ex contractu repetatur.*

UT intelligeatur quæſtio, ſilentii, ſciendum eſt, aut reperiendum, ſiſcum habere privilegium exabitis inter omnes creditores; ideo, ſi pretor ſtatuit unius debitoris, ut pignora ſint creditori ſuo pignoris, ne pantis melior conditio non eſt, ſed ſiſcus poteſt ei, qui occupavit, id eſt, cui prior pecunia ſolta eſt, eam pecuniam jure ſuo auferre & revocare? ut ſi ſolta eſt, ut ait *l. 5. C. de privil. ſiſci*, ut pura, ſi debitor non habeat unde ſiſco ſatisfaciat: Et hoc caſu ſiſcus conſequetur, id eſt, hoc caſu debitor ſolvendo, ſolvendo, pecuniam ſolutam agte alii creditori, ſiſcus auferet & revocabit, non per actionem, ut ait *d. l. 5.* ſed extra ordinem, quemadmodum diximus ſuperius, pretio dis. Sed hoc, quod dixi, Papinianus ita demum admittebat, ut reſtetur in hoc §. *ubi ſi creditor fecit*, cum accepit pecuniam, eam etiam ſibi debitam eſſe, vel etiam ſi poſtea, antequam conſumeret eam pecuniam, id re-ſcivit eam ingenuam creditori, ſolutam pecuniam, ſiſcum auferre non poſſe, Papinianus ſcribit. Sed hanc diſtinctionem Papiniani igitur ſcientem aut neſcientem & ignorantem, non probat Ulpianus in hoc §. *ubi.* Qui de re dubire ſe ait homines, ut in diſputa eſt adoperatum his verbis; *Dubre, quod contradicat Papinianus Ulpianus*, non quod ineptio non contradicat. Sed (ut ille indeparatur) quandoque bonus dormitat Homerus. Papinianus enim fuit omnium conſenſu princeps, & Dverus Jureconſultorum: ergo Ulpianus improbans diſtinctionem Papiniani, ut neglectam, ſine ratione, ſine acuta, indiſtincte ex conſtitutionibus definit, ſiſco dari extra ordinem perſecutorem pecuniæ alii creditori ſolutæ, ſi ſolvendo ſit debitor: ſed poſt abſtatum pecuniam reſtituit a ſiſco, creditori reſtituitur actio tam in deſolutam, quam in fidejuſſorem. Utroque eſt utilis actio quia pignus adhuc perſiſtentia eſt utilis, & directa ipſa jure extincta fuit ſolutione; at ſolutione reſtituta jure ſiſcali, reſtituitur jure & reſtituitur actio tam in debitorem, quam in fidejuſſorem eius. Et hæc ipſa etiam dicitur in *l. 20. inf.* quæ ſic intelligenda ſunt hoc §. Actio hoc §. *ubi*, dicitur eſſe actio directa, in *l. 20. utilis*. Quod ita dico, directam & principalem actionem ideo eſſe, & principalem appellari directam in *l. in commodato*, §. 1. *commodato*: ſicut directo & principaliter idem eſt, *Lucr. ſup. de legat. 3. Scalig. Inſt. quod cum eo*. Et ita in hoc §. ubi ait, creditori, cui ſolutam a debitore pecuniam ſiſcus aufert jure privilegii ſui, five eadem corpora nummorum, quæ ſoluta fuit, auferat, ſive eandem quantitatem, ut ait *l. 21. in fine*. Et, inquam, creditori poſt abſtatam pecuniam dari directam actionem, id eſt, principaliem, in debitorem principalem, quo tamen ipſa utilis eſt & obliqua; quia reſtitutoria, ſicut & acceſſoria actio, quæ datur in fidejuſſorem debitoris principalis, eſt utilis & obliqua. Item, quæ directa dicitur, quod detur in principalem, non quod non ſit utilis, non quod ipſa jure competat, qua utili, ipſa actione, ſolutam a ſiſco pecuniam, ſed quia & debitorem principalem & fidejuſſorem liberavit. Ad damnus eadem ratione, pignora, quæ ei creditori data erant, ut ſolutam a ſiſco pecuniam, reſtituta, quia non videtur creditor accepta pecunia, omnimodo pignora remiſiſſe, fed ita demum ſi ſoluta pecunia apud eum remanſerit, *argumento l. ſubſcripta, ſup. quibus mod. pign. vel hyp.* quæ eſt conjungenda cum *l. 21.* & ita eſt accipienda *l. 21.* dum ait, non competere pignorum liberationem, quia ſolutæ pecuniæ ſolutione pecunia, pignora redeant in priſtinum cauſam. Præterea addimus in *l. 19.* ſiſcum revocantem pecuniam creditori ſolutam non poſſe retinere pignora ſibi a creditore tradita, quia inquit *l. 19.* res, non perfona conveniur, id eſt, quia non agitur in perſonam creditoris ſiſcique perſonali, hoc modo: *quod ex mihi ſibi dare oportet*, &c. non ſic agitur: ſed competit ſiſco ipſius rei, ſive ſummæ ſolutæ extraordinaria perſecutio: & in ſimilibus, ſive perſecutionibus in rem, ubique eas vocamus, *l. ſi rem, l. ſervi, ſup. de rei vindic.* Eadem recidit ratio *l. 5. C. de privilegiis ſiſci*, ut ibidem expoſui, quia inquit, non ſumus contrahum, ſed ſum rem recuperaturum extraordinaria jure adjutus, id eſt, non ſolvendo, quod contrahit creditor, eam pecuniam accipiendo, ut in fortem & uſuras convenit poſſit: ſed cuique ſiſcus ſuum, quod debitor creditori ſuo, debitore recuperato, pecuniam ei creditori debitam, cujus perfecutio extraordinaria, ſiſco competit. Et obtervandum in hoc §. *ubi*, pecuniam veniam, ſignificat, non eam ipſam, quæ ſoluta eſt creditori, ſed pecuniam, quæ ſiſco debetur in genere. Et male Accurſius, *creditori*, cui dirimi debent pecuniam ſolutam, ſciente creditore, cum eſſe ſiſcalem debitorem, ſiſco tenetur in duplum, *ex l. ſubſcripta, §. 1. inf. loc. tit.* Quoniam ex hac eum tantum teneri ait in duplum, qui in fraudem creditoris ſciens ſolvit: ſcripſi: *ut creditor* fraudem facere qui recipit quod ſuum eſt, *l. ſi. quod Labronus, ſup. quæ in fraudem creditorum*, & hæc ſit ratio hujus §. *ubi*, quem ſupra corruptum emendavi §. *ubi*. legis 19. 20. & 21. ut jam locata tranſire ad leg. 22.

Ad §. XXII. Res, *quæ in controverſia fuit, non debent a peccuniore Cæſaris diſtrahi: ſed diſſerendo eſt ut rem vendere, ut Divus quoque Severus & Antoninus reſcripſerunt. Et debitoribus mortalitas eos, quorum bonis pergere inoccentiam mentis, diſquiſitionem bonis, ſuppoſitis ſuffrenat. Et generaliter publicorum rem diligentia promovenda, quæ eſſet in commodo fiſci.*

ETitia h. l. offendetur bonis quibuſdam ſiſco vindicatis ſi tamen eum poſſe vendere res ex bonis, quæ funt in controverſia? *quando ſi a diſpoſitione*) imo tum debet ſuſpendere vendit cum earum rerum, debitor controvertit cum ſiſco, & probatum eas res ad ſiſcum pertinere: qua ratione etiam debitorem debitoris jure tacitæ hypothecæ ſiſcus convenire non poteſt, niſi certum conſtiterit me in ſiſcalis rautem convenire non poteſt, *l. 3. C. quando. ſiſcus, vel privat.* Quomodo inficiatio controverſiam facit nomini, ut in *l. ult. quib. ad libert. pood.* Et ea ratione res perdudiſſimis interim invenitu, ſi heredes parati ſint purgare innocentiam ejus; ſuſpendatur publicatio & venditio bonorum eius, quod de crimine pronunciatum ſit, ut dicitur initio hujus §. & con-

Ad §. Res autem nexæ pignori, *diſtrahere prætorium poſſunt. Sed & ſi nunc alii rescribtum ſint pro pignoris, non debet procurator pro creditorum habere. Sed ſi quidem ſuppoſitum eſt pro re, prætorium procurator contrahere, ita ſegre, ut in priſcis creditoribus pecuniæ locuſtitus ſuerit. Et ſi quidem ſuppoſitum eſt pro re, ſi interpretatum poſſeſſ, ſolvat ſiſci. Vel ſimpliciter ſi ſe venditi prætorium, jubebit prætorium, quam debeat creditoris pretium ſuerit proferrum, explicui ei. Et ita D. Severus & Antoninus reſcripſerunt.*

IN hoc §. ſequitur, bonis ſiſco vindicatis, vendere tamen ſiſcum poſſe res pignori obligatas illis, quod non tandum. Nam Accurſius male interpretatur hunc *res*, ſi in hoc §. ſignificet, ſolum a ſiſco pecuniæ, ſed pignora: ita: earum venditio propter cauſam pignoris non ſuſpenditur, quia vendunter cum ſua cauſa, id eſt, ſilvo creditoribus jure pignoris: vel etiam cum pignori ſunt, qui velint accedere ad emptionem cerum ipſa pignori obligaturum: ſiſcus, ut facilius inveniat emptorem, poterit eas res vendere, ea lege, ut creditoribus præcedentibus prius ſatisfiat ex pretio, & ſuperſtuum pretii ſiſco inferatur, vel ſi nihil ſit ſuperſtuum, id eſt, ſi quantum eſt in pretio, tantum debetur creditoribus pignoratitiis, vel amplius, procurator Cæſaris, qui eas res vendidit, jubebit rectum pretium ſolvi creditoribus; vel etiam alio ſuo jure ſiſcus rem pignoratitiam accipit, præpoſito ſe ingere ſolvendi creditoribus hypothecarius, & liberandi pignoris. & ſic ſiſcus facile exoneretur invenire rettum rerum pignori nexarum. Et ita accipiendus eſt hic §. ut res pignori nexæ intelligamus, non ſiſco, non ei cui bona in ſiſcum cedunt, ſed illis creditoribus. Et ita ſuvenio ſiſcum eum, quam habet commodum cum alio, vendere poſſe in ſolidum parte pretii ſocio poſſita: ſed hoc ſiſcum non invenit ſentiendum, cui plerunque abhorrent emptores, nec volunt quemvam emere pro parte, quoniam commodo exeunt difficile. Et hinc poſſe ſiſcum conſtat ex *l. 1. C. de vendit. rer. ſiſci, ſolvendo.*

Ad §. Lites domtas ſe non ſuſcipere *Divus Pius reſcripſit, licet bona vellicitum ſe quid proficiſcatur, vel partem bonorum donatum non ſuſcipere. Et abſenti: & illum diu gerere ſuſpe partem non tenet, ſi ſe ſuſcipiat, ſi ſe ſuſcipiat inventa: & , nisi dantem ſibi videbatur, in ultro accipiendum partem ſtatuere.*

SEquitur, cum qui litis cauſa donat ſiſco in periculum ſui adverſarii, ut opponat ei ſiſcum, ut ait Paulus 5. Sententiarum *tit. 12. num. 11.* Et ita ſtatuimus: Ita cultatem capax ex majeſtate principis, *l. pen. ſup. de hered. ſcitic. l. 2. C. de ſiſcus vel Reſpub.* Et in eadem ratione eram Tiberius, ut Cornelius Tacitus ſcribit 3. *Annal.* non admittere hereditatem eorum, qui, quod propinquis ſuis inſidiati eſſent, eam ſibi relinquebant, quoniam non operæ ineſſem afferre ſiſco. Et obſervandus eſt in hoc §. *lites*. Bonus, ita eſſe ſcripſum, *licet bona vellicitum non ſuſcipere*, ut negat, quam bona vellicitum ſiſci delata ſint, aut ſua ſe ſuccellionis donare ſiſco: hoc princeps non ſuſcipit. Ergo cum Baſilica conſentiunt cum Florentinis, ita omnino legemus: *licet bona vellicitum ſe quis profiteatur, aut partem donatio donatum*, ſcilicet principi, *non ſuſcipere principem*. Et hujus rei ratio eſt, quia forte lite perpetua donavit, aut per ſolutionem: quod etiam boni principes repudiant.

Ad §. ſiſcus renuntiare cauſam non cognitam. *Ita tibarium arbitrium deſſendi ei non datur, qui detulit. Et ita DD. Severus & Antoninus reſcripſerunt. Ita idem ſiſc, licet alie-*

no mandato detulerit. Plene reſcripſerunt, delatorem auctoritatem tolerantia ſine deſſore, ſi ſibi mandatorem fabricatis generatur.

POſtliminio in §. ultimo huius legis offenditur, eaminem invitum reoci deferre cauſam fiſcalem, ſed quod detulit invitum exequi, & implere, chiquin poteri etiam. Dixit ante paulo rem, qui litem donavit principi, quia ſuſcipiatur licet principem, dum invidiam omnem ab principem transfert: & ita in §. ubi. poteri etam eum, qui cauſam delatam deferre, nisi ſibi ſuſcipiam habuerit rationem petendæ abolitionis, quod expoſui in *l. 3. finium, ſup. de ſcript.* Et licet renuntiare cauſam nemo cogitur, ita liberum arbitrium delationis eſt non datur: eadem ferme, qua in *l. in commodato, §. ſicut, commod.* licet nemo cogitur B contrahere, ita liberum arbitrium non eſt diſcredendi a contrahto ſi voluntatem ſemel contrahendi manifeſtaverit ita plere controverſiam, ſicut ſimili forma in *l. 3. §. tamenſi, ſup. de ſcript.* tamenſi ſit liberum non conſentire in arbitrium; tamen non eſt liberum, non ſtare arbitrio, & ſententiæ ejus. Et ita omnino Lucianus: Quibus non erat neceſſe ſtare ſententiæ alterius, & nuttro eum eligerint, inquam eſt, ut ipſi, quæ ſtatuit obtemperent. Et ita explicita eſt hæc §.

Ad §. XXIII. De eo delatore, *qui cauſam ſuſcipere ingeritur, non habita cognitione mandatoris, & poſtea deſiſtat, præcedente mandatorem cauſa deciſtit, pœnitendum Divi fratres reſcripſerunt.*

C QUod dixi in *l. 3. §. 1.* inſtitu cauſam delationis mandatorem eſſe, conſilium reddatur in ſiſcum, & debitor mandatorem ſibi ſubrogatum queratur, a quo in-ſtituatur, & probationes recipiendas, ceteraque inſtituendas, ut cum ſuo ſiſco, ſi ſuum, vel tuum ipſius mandatorem intimatis, ait mentis. Quod inquiſiti, ita dixi in *l. 3. §. 1. ſup. cit.* hoc nunc in *l. 22.* in verum eſt offendi, delatorem & delationis mandatoris fecerit mentionem, & eum ediderit vel exhiberit, a quo fuſpectus fuit, & ſuſpicatus eſt, ſe deferri, qui exciderit ministri. Nam ſiſcus rem deviterit ab initio, aſſi non eſſet fabricatus ab alio, nulla fidei mentione mandatoris, ita ut exiſtimet ſuum eſſe, quod a bono mandatore ſuſcipit, & renuntiet in ſiſcum, hoc caſu poſtea non audietur, ſi velit deſiſtere propterea mortis mandatoris, ſi queratur morte ſibi ſuſpectum eſſe mandatorem, ſi ſuſpectum fuit ut Cornelius loquitur, quem initio non prodidit nec edidit. Itaque ſi deſiſtat, puniter tanquam calumniator, non ſine ſuſpicione, quia ſuſpectus eſſet, qui excuſatur ſuſpicio, ſi initio patefeciſſet, ſe eum deducere in judicium ex alieno mandato.

Ad §. XXIV. Non tantum delator puniter, *ſi non probaverit: ſed & mandator, quem arbitrio dedet delator.*

IN §. 24. idem offenditur, quod in *d. §. Divus Adrianus*, non tantum delatorem puniri, ſed & mandatorem non impleri, quam initium ex alieno mandato, ſed etiam mandatorem ipſum eadem pœna puniri. Ut apud Suetonium in Tiberio pœna affinitatis mandatores, ad ſiſcum, E res, quibus etiam addi poteſt mandatoris mandator, ſubſtructor ſubornatoris, id eſt, qui per ſuppoſitam perſonam delatori cauſam dedit eam deferendam, ad ſiſcum, *ſi ſcivit, §. ult. de pœn.* Mandator mandatoris tenetur ex Senatuſconſulto Turpilliano, *l. 1. §. incidit, ad Turpill. d. l. ſcivit*, ex ſententia Senatuſconſulti Turpiliani ſcilicet.

Ad §. XXV. Eſt & decretum ab Imperatore Severo, *& conſtitutum, nulla mulo exigendum quem pudore tenebatur, circa delationes ſiſcales: ſed delatorem probare debere, quod intendit.*

QUæſtitur in hac lege, poſſeforem, qui delatus eſt in ſiſcum, quali poſſidentem bona ad ſiſcum per-

pertinentia non compelli edere, vel edicere titulum
possessionis suæ, sed delatorem probare debere, quod
intendit, & quæque puncta, & probationem possessionis rei,
& debitæ non esse accusandam a possessore, sed a de-
latore ipso adferendam esse, & ut ex propriis probatio-
nibus fiorem, & intentionem fuam, non ex adversitatis,
aut repetitis ab ipso possessore probet. Et hoc commu-
ne est omnium prætorum, *Lange, C. de patric. lombdis.*
Cognitur quidem possessor edere instrumenta, quæ ha-
bet ad fidem pertinentia, si fuberatio ab eo objecta cre-
datur, & fi verum aliter non intenitur, ut in *l. 2. §. 1.*
hac ac. sed non cogitur edere titulum possessionis fuæ,
id eft, authoritatem fuam. Sed hoc ita procedit in om-
nibus, quoniam ipsi illud eft commune, fi delator, vel
petitor non probet intentionem fuam. Quod non eft
fruftra requirit prætorem a possessore, ut oftendat
titulum possessionis fuæ, id eft, authoritatem fuam, five
instrumentum authenticum. Adfertores, vel alio petito-
re probante intentionem fuam, tum fine necelle habet
possessor, nifi velit litem amittere, oftendere fuum ti-
tulum effe potiorem. Et hæc eft sententia *l. si res pignori-*
tia, C. de probat. & l. emptor, C. de præscript. longi temp.
Nec hoc cafu fatis habet possessor, fi dicat, fe rem emi-
fe, & qua agitur: fed indicare debet venditorem, a
quo emerit, & oftendere inftrumentum emptionis, fi
emptio fuerit redacta in fcripta. Nec fufficit dicere a
possessore oportillione furtiva, & probet aftor rem ad
fe pertinere, & die eum probe oftendit ut fuam, & fatis
fibi fuberatum effe: & poffeffor ita dicit, fe emiffe, &
probet, fe, & quartum tranfeunte emiffe, non extitiffe alie-
nam boni viri opinionem, id eft, fue effe præfumtur,
& fatis conficius, nifi dicat, & oftendat a quo eme-
rit, *L crede 4. C. de furtis*. Nam fofcendere a quo eme-
rit, omnimodo eft extra crimen potendus. Et ita
etiam fi probet, inftrumentum, quod habet, fe rem emi-
fe, adverfarium adhuc in fali fufpicionem fe commiffi,
nifi dicat, a quo inftrumentum acceperit, *l. 14. C. ad leg. Cornel. de fals.* Et ita qui utitur falfa moneta, non eft
fufpi falfi fufpicionem, nifi indicaverit, a quo accepe-
rit, alioquin ipfe eam formidat, & prætinitur. Et hoc,
quando liquido apparet, falfam effe monetam, qua uti-
tur, ut accefit ii innocentiæ fux purgandæ caufa eum
prodere authorem fuum, a quo eam fe falfam accepiffe,
vel falfum inftrumentum, vel rem furtivam: per hoc
(ut dixi) quoniam intentio adhoris eft manifefta. Nam
fi fit incerta, nec probata ab adhore, fruftra requirit a
poffeffore, ut edat titulum poffeffionis fuæ. Et ita hæc
res ubique femper enodanda, & notanda eft.

A 1. XXXVI. Cum quidam capitis reus *enumeriafset filium,*
ut hereditatem adiret, refpicientem eft, non videri in fraudem
fifci factum, quod adquifitum non eft.

QUæftio huius legis hæc eft: Quidam capitis reus,
cum in eo effet, ut ei condemnatione, & bo-
na ejus confiscarentur, filium fuum *enumeravit*, vel ab
extraneo hereditem inftitutum, *enumeriavit*, ut eum he-
reditatem filius adiret fuo arbitratu, & fibi adquireret.
Quæritur, an hoc fecifie videatur in fraudem fifci, ne
eam hereditatem adquirendo filius emolumentis adeunte *filio*, & ne mox perveniret ad filium jure ftipulatus. Manet & *figuratum* dixiffe veteres Glofle teftantur, quæ *enumeriare* interpretantur ftipulationem. & proferiptionem: *enumeriare* proferibere, & figere. Denique quæftio hæc eft, an id eonne, quod ita geffit puter, ut hereditas filio delata adquirereture filio emancipato, refcindi debeat, hereditate fcilicet fifco vindicata poft damnationem, & confiscationem bonorum patris: Et oftendi-tur in hac l. nihil videri factum in fraudem fifci in eo, quod adquifitum non eft; differentiam effe inter alienare, & non adquirere: quod eft alienatum in fraudem fifci, refcindi & revocari: quod non eft adquifitum, non revocari a fifco. Eandem differentiam propofuit eodem libro ult. in *l. 5. §. ult. pater, de jure dot.* Scribens do-

A tem proteftitatem effe, fi eam pater de fuo patrimonio fifco erogaverit. Non fi adquirendi occafione ufus non fit, dotis conftituendæ caufa, quod res a fe non quæfitæ redituræ effet adgnatorum. Et ita *l. 5. §. si mortua, de donat. inter vir. & uxor.* virum donare uxori inutiliter, fi quid de fua patrimonio largiatur, non etiam fi donatio dotis, occafione adquirendi non utatur. Id ago ut uxoris gratia locupletetur, ad quam forte a marito repudiata dos non redeat, nequidquam largitum redire, qua qui non adquirit, non fit prupterior: Denique nec pu-perior, nec locupletior, & inter maritos ea tantum donatio reprobatur, quæ donatorem exuperiorem facit. Et ita in adfonio Paulana, Fabiana, vel Calvifiana re-vocatur, quod quis alienavit in fraudem patronorum vel creditorum, non videtur id fecifie, quod non adquirit, *l. 6. in princ. que in fraudem credit.* & *l. 3. §. ferum, que in fraudem patron.* Et ita etiam hæc l.16. fignifica videtur, hæc patria fraudem enormitas filio emancipato, fibi adquirendo, non etiam, fi id tantum, quod alienavit in fraudem fifci, quod priùm fibi adquifierat. Sed hujus l. fententiæ obiicitur *l. in fraudem, to pr. & 1.* Et primo quæ opponitur, inter quos eft Dominus Badæus, qui non admodum juris peritus fuit, inter hanc & illam legem eft contrarietas, *in contrar. qui d. l. hac lege* adfit: primum in fraudem fifci debitorem fecifie videri, non tantum fi quid de fuo donaverit, fed fi quoque modo alienaverit: & adfit *l. 3. §. 1.* fi quid non adquifierit in fraudem fifci fecifie videri, & in omnibus æque hæredem puniri, five adquifita alienet, five debita non adquirat, & ampliefcitur. Igitur non fequi-tur, hoc in re fifcum adquirere jus communæ creditorum: quod ipfe non adquifierit, alios adhores: *l. 1. §. 1. de fraudem, ait*, effe ius annumerandum, quæ ftius præ-cipue habet: neque movetur quidquam *l. 26.* quia hæc lex non fimpliciter generaliter ut illa, fuffragatur de emancipatione, per quam fallum, ne adquirere fi-lius patri delatam hereditatem. Non funt contraria illo modo dicta legis, & una loquitur generaliter, al-tera fpecialiter. Sed non eft falus, quia fufus expli-candum eft, ut conftet ratio huius legis. Ergo hæc lex non fimpliciter generaliter fraudem fifci non facit, qui non adquirat: fed emancipationem filii factam eo animo, ut hereditatem filius fibi delatam fuo arbitrio adiret, ut filius adquirens non patri: Et ita per te-ter amicitat commodum fucceffionis, & hereditatis, quam poteriffet adquirere, fi filium non emancipaiam adiiffet adquirendæratis adire. Hæc quoque, emancipationem non videri factam in fraudem fifci, quia locupletandi potius filii, quam fraudandi fifci confilium inside videtur, & diligentior filii hæc fecifie potius quam odio fifci: & fraus non eft fine confilio, aliis quoque, ut, reatus contrahit, & quæ hæc lex fig-nat, non poffet interim filium fuum emancipare, quod foli patrifluminis reo interdicitur, *l. quæsiuit, 3. emanci-patione, l. 20. de ritu nupt.* Et quæ non poterant illud perduciffinis, liberos perduciffes etiam innocentes te-nent. Ergo hæc lex hoc vult fpecialiter tantum, emancipando filio locupletiorem patri, qui eo excidere quirendi non utitur, non videri fecifie in fraudem fifci: nec hoc minus, quæ rerum videri debet: nam B etiam alio fpeciali cafu debitor fifci, qui non ex-tenta exhibit, fi quid alienet, non dico fam hinc ad-quirat, non videtur facere in fraudem fifci: ut fi debi-tore bona fide ei folvente pecuniam debitam, ut in *l. auctorem, 3. in reatu, hæc tit.* quo tamen generi alienat obligationem, *§. ex contrario, Inft. quib. alie-nare licet*: & retro licet folvi poterit res pignoris, ita & eius capitis interim folvit creditori fuo, & adquirit, ut in *l. res, & l. pen. C. de l. quæsiuit, §. 2. de folut.* fed hoc ipsa cafu, quia non fit folvendo cum fuit debitor fifcalis, quod præfeftimavit folvere creditori; id, in-quam, fifcus potuit revocare extra ordinem, ut fupra dictum eft in *l. 18. §. ult.* Et idem invenio Phinium no-tafle *3. Epift. Additum eft*, inquit, *in condemnatione, ut pœ-*

445 In Tit. XIV. De jure fifci. Lib. XLIX. Digeft. 446

nærent, quas creditori lui folerant, a filio recuperarent. A rulem hypothecam in omnib. meis bonis præferibe? Et ita multis eft annotatum inter haec & illam *l. in fundum*: aliquis fi fraus fuerit in emancipatione eviden-tior, ambigua, non dubitans eft, quin fit corrigenda, ut in ipe-cie *l. 16. C. idem refpondetur, ad munitas. & l. 3. §. ult. quæ, de collat. bonor.* Et exemplo fit Cajus Licinius Stolo, qui legem tulit, ne quis plus decem amplius, quam quinquaginta jugera poffidere liceret, & poftea fraude conjunctis filio emancipato, fibi emancipati nomine cent quinquaginta ju-ra, ut ipfe haberet quinquaginta, & filius quinquaginta. Erat vero plebejus homo, fed clamatus eft ab lege, quod in fraudem legis emancipaffet filium, ut ait Livius *lib. 6.* Plin. 18. & in *lib. de variis illegit.* & Valer. Max. *lib. 8.* & Plu-tarch. in Camillo.

Ad L. XXVII. Cum mortem maritus uxoris *nomine non* B *defendit, D. Severus refcripfit, dotem filio vincendam, quem ad maritum pertinet.*

NOnandum eft, heredi ut indigno auferri hereditatem tantum, non ideliquor eorum, de quibus ei ab alio, five obvenerit ex teftamento, five ab inteftato, prælegatis auferri & omnia quæ habuit ex bonis de-functi, tempore ingreffus, quæ necem defuncti non ul-tus eft, *l. 29. in fin. hac tit. l. si frequens, §. ult. ad Senatusc. Syllan. librorum, de die quo aut indign. l. 13. 70. C. end.* Et eo-dem modo dicendum eft, quæ ex fructibus, & eum bono non extitit uxori; fed ex morte tantum uxoris dotem hortatur, id, fi uxoris nomine non defendat, fundo fecit ad-quirit ut ante contractum fifci. Nam fi fundus ad quirere poft contractum fifci, ut in hac lege, in concurfu fifcus cum-lorem repellitur.

Ad L. XXIX. Eius, qui delatores corrupit, *ea condicio eft, ut non videatur in fraudem fifci fecifie, quod ex bonis ejus ante* C *crimen fuit. Sed etiam hoc manus mortuæ, ut adhortis ejus bona habeat, qui delatorem ut calumniæ corrumpat, adhortis hæredem ejus, qui ante crimen mortuus eft. Nec enim videtur fecifie in fraudem fifci, qui ante crimen mortuus eft, vel adhis pervenire, vel ambien-tibus bona ejus, quæ ante crimen mortuus eft, quam de crimine pronuntiatum. Plane fi forte repudiando eam hæ-reditatem, quæ fuerat judicata eft per delatoris corruptelam: mutuum quidem fecifie videtur, qui non adquirit, & quæ repudiando fecifi: Hic tutus non parua, fed caufa reftitu-tio eft.*

D Ad L. Eum, qui fallum teftamentum dixit, *poffe adhe hæreditatem coqui. Sed ideneptis eis officiofum filii huius rei: & obligationes, quas adeunde confundit, non refti-tuitur.*

IN hac lege affendimur, poffeffionem, qui delatorem corrupit data pecunia vel inanilla vel modica, ut in *l. 4. hac tit.*, in hoc ut delatricibus caufam agere, & ei vinci patiatur, non videri confeffio & cauffidico habere, & hoc probatur. Et vit in *fiscalibus cauffis*, quæ fubiect pe-cuniarie fiunt, in quibus agitur de bonis filio vindi-candis. Nam quæ in capitalibus, quæ commune opus mortis, qui delatorem corrupit, ut fuam vitam fcrea-ret, non videtur in fraudem fifci fecifie, *l. de quæsiuit, 3. de lem. inc. qui ante fent. &c.* quæ eft commungenda cum E hac lege, cum fit ex eodem auctore & libro: *& in fiscalibus cauffis*, ut ait, pro confeffo & convicto habetur. Quod tamen hæc lex ita declarat, ut non ipfo facto, id eft, ftatim atque corrupit & redemit delatorem, pro confeffo habetur, nondum fecuta animadverfione & pronuntiatione judicis: ut dicitur ipfo facto infamis notari eum, qui in adulterio deprehenfus eft, cum non fit condemnatus, vel etiamfi fit abfolutus ex lege Julia & Papia, *l. patron. §. ult. de his quæ notantur*, pro con-fefto habetur, qui delatorem redemit fecuta demum fententia judicis, ut in *fpecie l. 1. C. quib. ex caus. viduæ* licet poftquam conftiterit eum corrupiffe delatorem, & ipfos pronuntiaverit de crimine, ex quo redit caufa fifcalis, tum plane in caufa fifcali pro convicto &

con-

confesso & condemnato habebitur. Sed ſi antequam de eo conſteterit, & judicatum fuerit de crimine, reus, qui delatorem corrupit, moratur, hereditatem ejus eſt intercepta eaſdem defendi, aſſiſa nondum eſt peremptus, eſt eſt, defenſio rei, quia condemnatio nondum fuiſſe videtur. Priore caſu, ſi de corrupteli conſtiterit, & de crimine pronuntiatum fuerit, iis perpetuus, & ſi reus poſtea moriatur, non relinquet defenſionem cauſa ſuis heredibus, qui mortua eſt cauſa. At ſi moriatur interim, eſt integra hereditas cauſa: quia non videtur corruptor non ſtatim habuiſſe rei promiſſa, judicato ex iſtis ipſis, ſed ex ſententia judicis. Hoc vult l. 20. cui vel de oblat l. 2. in principio, de bonis rer. qui ante ſent. &c. Nam aſt nominatos a latronib. quaſi confocios feoleris, diem obiiſſe corruptis accuſationibus, & ſi confeſſos de crimine, non relinquere defenſionem cauſe heredibus ſuis. E hoc rationis eſt, inquit, & tamen proponitur eos accuſatores corruppiſſe, non etiam ſecutum promantiationem judicis ipſo facto eſt ei, corruptis accuſatoris iuberi pro confeſſis, & tanquam cauſa extincta, eos non relinquere defenſionem ſuis heredibus. Sed iamdiu me afferuiſſe illo loco nos, quamvis, eſt ferebendum: Ut Confeſſus de crimine, id eſt, hoc praetexta, quaſi videretur confeſſi de crimine, non relinquere defenſionem ſuis heredibus, quemadmodum eſt. Sunt verba reſcripti Imperatoris, quia alle forma plerunque negative conciplitur, ut in quibus M. Tullii: Quod de Rhetoria ſcripſiſti, rationis non eſt. Et manifeſto, inquit ex hac leg. corruptorem non ſtatim haberi pro confeſſo, nec quod redemerit acuſatorem vel delatorem, ſtatim litem extinguit, ſed cauſa cognitionem, ut mortuo reo ante cauſe cognitionem, quaſi mortuo pendente lite, ſic integra hereditas ejus exercito litis & cauſe defenſio. Ac praeterea illa l. 3. quod de accuſat. innuit, eſt accipienda de latrocinio, cujus poena mors non eſt. Nam de latrocinio, cujus poena mors eſt, ſi quis pacificatur cum delatore, non habitur pro confeſſo, & cauſa turpiter non ſecit, qui expedit ſuum ſalutem: & turpitudo tantum publicis arguit conſcientiam, & confeſſionem excitant pacificentia de cauſa capitali, ut Quedam ergo ſunt latrocinia, quorum poena mors non eſt. Et hanc diviſionem & interpretationem etiam exigit contjunctio l. 1. ead. qui vero, ut ſit ſenſus, qui latrocinium reo occat corruptile delatorem. Itaque l. 2. eſt de crimine, cujus poena mors eſt. L. 3. igitur non eſt de eo crimine (an qua aliud tradit.) ſed de latrocinio, cujus poena mors non eſt. Nam qui ſine ferro aut extra eadem viatores ſpoliant, latrones ſunt, non ſimpliciter fures, ſed fures atrociores & improbiores, ut capores, expilatores, l. 1. & 2. ſi fur exceptione, 5. qui sine, quod met. cauſa, l. 3. ſi, C. ex quibus cauſ. infam. non inog. & hi ultimi puniuntur: Nam ut in meridiano diarium, vel relegantur in inſulam, l. capitalium 28. §. grafſatores, de poenis, hi ſunt qui vias obſidere prade tantum cauſa, ut Strenon. ferabit in Auguſto: & ſecundum Auguſtum & lectia bellorum civilium, nunme Auguſti pace terra maxime patria, graſſatores magno exercitu, qui fuerunt. Et ferro, qui de tenuli cauſa vias obſidebant, & raptos per agros viatores liberos, ſervoſque fine diſcriminc engraſſis opprimebant, quod eſt plagium. Ethos graſſatores obſident vias praedandi cauſa, & ſpoliandi: E plagii in eis commiſſi memnit Ulpian. l. de officio proconſul. & apud eum auctorem, qui contulit pus diverſum cum jure populi Romani (ſcribit ad Rufinum) Et addit etiam idem Strenonius (quod nobis uſui eſſe potell) graſſatores illos Auguſtum prohibuiſſe diſpoſitis ſtatutibus per opportuna loca, id eſt, ſtationariis militibus, qui haec rei coercendae cauſa excubarent, & diſpoſitis etiam (ut verſimile eſt) qui militibus praeeſſent latrunculatoribus, ut vocantur a Juſtiniano in Novella 8. & in l. ſolemnis, ſup. de adoc. quos vocant Arrabiones, qui profequuntur latrones, Perſeff des Merveilleuſes. Nam latrunculatores ſub Imperatore Auguſto profectos opinor, ut praeſſent ſtationibus

A militum in hanc rem diſpoſitis per opportuna loca. Id. eo etiam obſervaſſe Tiberium, idem Strenonius in Tiberio ſcribit: In primis, inquit, pacis tutanda vaſa graſſatorum, & latrunculis fallitiumque per ſtationes vias ibat. Stationes militum folice frequentiores per Italiam diſpoſitae. Diſpoſitas etiam eodem fine fuiſſe in provinciis Tertullianus oſtendit in Apologet. cap. 2. Latrunculos veſtigandis per univerſas provincias militare ſtatis ſuviens. Eſt alia optima ratio inhibendi latrones & obſidles viarum: quod eſt in morbis publicis, quos publicum eginoſibus Italiae, ut Alcatius ſcribit libro inveſtigav. & Paulus de Caſtro in l. autor. populi, de judiis. & jure: ſi, inquam, totum ſtat, ut ſcilicet ejus loci incolae, ubi latrocinium fuſtum eſt, aut latrones exhibere, aut damnum facere cogantur. Et idem Aridi. in libro Probationum. & Bartolus in conſilio mirabilium, damnum patriab ais iis, qui in ea regione habitant, ubi latrocinium admiſſum eſt. Et id in certa Italiae regione invenies quoque teſtatiſſe Gaſmanni Procuratorem Spire apud Joſephum 2. de bello Judaico, cap. 20. impuramem proximorum vicorum dominos, quod latrones perſecuti non comprehendiſſent, ſi ſe ſuos esse proclamaſſent, Quoniam auctores & fautores latrociniii eſſe pronuntiantur, niſi eos perſequantur & apprehendant collecta manu. Quorum illa lege Julia de vi publica. Sunt verba reſcripti Imperatoris, quia alle forma plerunque negative conciplitur, ut in quibus M. Tullii: Quod de Rhetoria ſcripſiſti, rationis non eſt. Et manifeſto, inquit ex hac leg. corruptorem non ſtatim haberi pro confeſſo, nec quod redemerit acuſatorem vel delatorem, ſtatim litem extinguit, ſed cauſa cognitionem, ut mortuo reo ante cauſe cognitionem, quaſi mortuo pendente lite, ſic integra hereditas ejus exercito litis & cauſe defenſio. Ac praeterea illa l. 3. quod de accuſat. innuit, eſt accipienda de latrocinio, cujus poena mors non eſt. Nam de latrocinio, cujus poena mors eſt, ſi quis pacificatur cum delatore, non habitur pro confeſſo, & cauſa turpiter non fecit, qui expedit ſuum ſalutem: & turpitudo tantum publicis arguit conſcientiam, & confeſſionem excitant pacificentia de cauſa capitali, ut Quedam ergo ſunt latrocinia, quorum poena mors non eſt. Et hanc diviſionem & interpretationem etiam exigit conjunctio l. 1. ead. qui vero, ut ſit ſenſus, qui latrocinium reo occat corruptile delatorem. Itaque l. 2. eſt de crimine, cujus poena mors eſt. L. 3. igitur non eſt de eo crimine (an qua aliud tradit.) ſed de latrocinio, cujus poena mors non eſt. Nam qui ſine ferro aut extra eadem viatores ſpoliant, latrones ſunt, non ſimpliciter fures, ſed fures atrociores & improbiores, ut capores, expilatores, l. 1. & 2. ſi fur exceptione, 5. qui sine, quod met. cauſa, l. 3. ſi, C. ex quibus cauſ. infam. non inog. & hi ultimi puniuntur: Nam ut in meridiano diarium, vel relegantur in inſulam, l. capitalium 28. §. graſſatores, de poenis, hi ſunt qui vias obſidere prade tantum cauſa, ut Strenon. ferabit in Auguſto: & ſecundum Auguſtum & lectia bellorum civilium, nunme Auguſti pace terra maxime patria, graſſatores magno exercitu, qui fuerunt. Et ferro, qui de tenuli cauſa vias obſidebant, & raptos per agros viatores liberos, ſervoſque fine diſcriminc engraſſis opprimebant, quod eſt plagium. Ethos graſſatores obſident vias praedandi cauſa, & ſpoliandi: E plagii in eis commiſſi memnit Ulpian. l. de officio proconſul. & apud eum auctorem, qui contulit pus diverſum cum jure populi Romani (ſcribit ad Rufinum) Et addit etiam idem Strenonius (quod nobis uſui eſſe poſtell) graſſatores illos Auguſtum prohibuiſſe diſpoſitis ſtatutibus per opportuna loca, id eſt, ſtationariis militibus, qui haec rei coercendae cauſa excubarent, & diſpoſitis etiam (ut verſimile eſt) qui militibus praeeſſent latrunculatoribus, ut vocantur a Juſtiniano in Novella 8. & in l. ſolemnis, ſup. de adoc. quos vocant Arrabiones, qui profequuntur latrones, Perſeff des Merveilleuſes. Nam latrunculatores ſub Imperatore Auguſto profectos opinor, ut praeſſent ſtationibus

tam reliqui neotem defendi, quem non ignorat necatum eſſe, hereditatem quidem adire poteſt exceptis cauſa Senatuſconſulti Syllan. ſi in familia necatus eſſe dicatur, & additone confidenter ſervitutes & obligationes, ſed poſſeſſa & hereditatis uſuferut ut indigno, non reſtituta ſervitutibus, neque reſolutionis adhuc bus: nous tamen una alieni defendi: ſequitur ſiſcum, qui hereditatem auferet. Et haec eadem obſervationem tantum hoc loco, ſed & l. indigno, & in l. hereditem, & in l. eum qui §. bonis, de his qua ut indignis, &c.

Ad l. XXX. Ne procuratores Caſaris bonorum alteres, qua ad ſiſcum devoluta ſunt, alienent, Imperatores Severus & Antoninus reſcripſerunt. Et ſi mancipiſſe furetur, revocatur ad ſervitutem.

IN l. 8. fin. hoc tit. ſem hanc l. expoſimus, quae docet, bonis ſiſco vindicatis non debere procuratores Caſaris vendere alteres bonorum, aut mancipiorum, quia ſunt magni momenti.

Ad l. XXXI. Divus Commodus reſcripſit, obſidum bona, ſicut captivorum, ad ornamenta ſiſci non pertinere.

Ad l. XXXII. Sed & accepto ubi tuge Romanae, ut vires Romani ſempre egerint: Dico ſuares procuratoribus hereditatum reſtituendas eſſe, quae ad ſiſcum pertinere non ab obſidis conditione ſuperatum eſſe benefitio poteſtatis. Idemque idem puto ſtu ſervorum, & ſi deſiderium civilium Romanorum ſervum abſumſit. Malim hoc interpretari de domini, qui vicis priſtinae, quam de vicariae ipſi. Haec ideo retuli, quoniam eſſe verſaturi in Republica praeſtat noſtr eſuſmodi hominum exempla, quam rationem. Porro, ut pergam explicare reliqua, quae ſunt in hac lege, ſciendum eſt, ſemel abdolutum reum per corruptelam delatoris, id eſt, per praevaricationem, quae ſequitur, & ob corruptelam delatoris a reo, ut in partitionibus Cic. atque ita abſolutum reum poſſquam de praevaricatione conſtiterit ab alio reo accuſari, & damnari. Ita Paulus ſcribit in l. 11. de praevarie. Quod ſi mortuus ſit, antequam revocatur ab alio, adhuc ſupereſt cauſa ſiſcalis, quae retradari poteſt, & de ea, quae ſuperſit, cognitio extraordinaria, cum delatio pendeat ex crimine, quia morte rei finis eſt cauſa penae, non cauſa ſiſcalis, id eſt, cauſa bonorum. Ideoque cauſa ſiſcalis non extinguitur, ſed ſuperſtes adhuc eſt delatore praevaricante. Et hoc etiam ſignificant in l. 1. hoc tit. illo loco: ſed praevaricatione ſiſcum ſuſtinet effe: & in l. 1. C. de praevar. contra ſiſcum, C.

Ad §. Nam & in ſeq. qui poſt ultimum hereditatem deſuiſſe moriuntur defendi. Imperator noſter eum patre reſcripſit, obligationes confuſas non reſuſcitari.

POſtremo notandum eſt ex §. ult. huius legis: Eum, qui falſum teſtamentum dixit, in quo erat heres ſcriptus ex parte, videlicet ſpe obtinendi eſſe, qui forte ab eodem inſtitutus eſſet, ſi falſum eſſet, non eſſe ſcriptus teſtamentum falſum dicat: unde ſic dico, ſi is, qui falſum teſtamentum dixit, in quo pro parte ſcriptus erat heres, ſi falſum fuit pronuntiatum, ſuperſtes eſt, nec obtinuerit, poſſea non prohibetur adire hereditatem ex teſtamento, & additone hereditatis confundunur ſervitutes, quae ſuperſtes in praeſtat, & ſervitus, confuſuntur actiones, quas habuit adverſus teſtatorem, ſed ſiſcus ei poteſt hereditatem auferre ut indigno, quia impugnator teſtamenti uſque ad finem fuit: ex quo hereditatem habet: nec ablata hereditate a ſiſco reſtituetur ei actiones vel ſervitutes, quae ſemel confuſae & extinctae ſunt, quia non definit effe heres, ſed heres eſt ſine re, quia retinet tantum nudum nomen heredis, quod ſufficit ad confundenda jura, quae ei competebant adverſus defunctum, cujus heres eſt, teſtique manet erepta hereditate: at omne onus aeris alieni ad eum non pertinet, quia rem non habet, ſed ſequitur ſiſcum: quod obſervatum in hoc §. ubi, & ita etiam heres, qui ſuerpa (nam hoc cauſa ſcientia requiritur) multa

A tur, atque ſi a legitimis civibus inſtituti heredes fuiſſent. Alii igitur fiunt cives legitimi, alii fiſtivi, qui jus civium habent, non tamen ſunt cives legitimi, ut qui fiſti fiunt naturales, ut vulgo loquimur. Advenae jus civium habent, nec ſunt legitimi cives, ſed jus civium habentur: peregrini non habent jus ullum. Hec locutae Romae, eis verſari togatis, ut Plautus 4. Epiſt. Caeſare, inquit, jure togae, quibus aqua & igni interdictum eſt? quia ſunt peregrini.

Ad l. XXXIII. Eum, qui debitoris fiſci aditi hereditatem, privilegio ſiſci cuppiſſe eſſe ſubjectum.

HEc lex vult, ſiſcum privilegium, quod habet adverſus debitorem ſuum, non poſſe adverſus adhaeſus debitoris fui heredem: quia heres ejuſdem juris eſt, cujus eſt defunctus.

Ad l. XXXIV. Imperatores Severus & Antoninus Aſſeptidie ita reſcripſerunt, ut, qui debitoribus emiſſis, reſtituere ſeptentiam mobilia, dum tibi eiusmodi obtinentur, non incertis quingentos ſolidos ſolvere ſiſco poſſes ex. Omiſſa enim ipſius cauſa ſeptentiam, ipſe ex bonis poſſeſſoris. Obtinuiſſe enim eſt enim, ut hi, quibus negotia ſiſcalia mandata, ad defendiſſent cauſa bona ſibi venient, non adverſarium, aut judicem redemere tuerent.

HAec legem quodammodo expoſuimus in l. ſemper, hoc tit. Imperatores reſcripſerunt Imperatorum ad Aſſeptidium, qui quidem Aſſeptius cum debitatus eſſet ſiſcum, non corrupit quidem delatorem, quamvis nihil deſeruit: ſed (ut ea ſtilo proponitur) corrupit ipſum judicem, redemique ſenteue. abſolutionis, omiſſa cauſa inquiſitionis, quae verba ſcitant, ut in l. de criminibus, & de leg. Jul. de adult. quae eſt de accuſatoribus, legatur, parum eſſe cauſam accuſationis pertinere ad inquiſitionem, ſed ſententiae inquiſitionem, ut ait Aſſeptius: omiſſa cauſa inquiſitionis, omiſſa defenſione redemiſſe ſententiam: & hanc ait ſtica damnati in crimine, quod ſolidos ſolvere de genere poena adverſus corruptorem antiquam quidquam aliſi retinere eſt. Igitur quinos in quingentos ſolidos, de qua in hoc reſcripto Aſſeptidium eſt, ſolvere, ſed ſpecialis ſententiam ad eundem Aſſeptidium pertinet, quia tanti erat ea cauſa, quae delata erat ad ſiſcum, nec plura, ut reus, qui corruptus eſt, ſententiam vel judicem, hanc tantum poenam ſoluere, ut tantum praeſtet ſiſco, quantum praeſtaret, ſi delator vicſſet, l. ſimiter, 5. quod ſi tribus, l. ſeminus, hoc t. ut praeſtet centum ſolidos, & quod ſuerit centum ſolidorum, & quingentos aureos, ſi quingentorum aureorum cauſa fuerit.

Ad l. XXXV. Apud Julianum ſcripſum eſt: Si privatus ad Aſſeptianos hereditatem l. Titio decet, aliena eandem hereditatem ſiſco indicavit: quaeritur utrum jus Aſſeptianum ſiſcum tuendum ſit, & ſuſtinenda actiones ceterorum, an noluerint hanc hereditatem reſtituendam ingredientem, ne publicata cauſa praejudicium ſiſco fiat? Quae Severus Julianus reſcripſit.

SPecies l. 35. haec eſt: Delator, ſiſci nomine vindicat hereditatem, & eadem hereditatem etiam alie judicio ſeorum ſuum, ſed privato quodam homine, aut privato ſuo nomine vindicat: quaeritur utrum jus ſiſci tuendum ſit, an ceterorum, ne publicata cauſa praejudicium ſiſco fiat? non debere privatorum actiones publicae fiſcali actioni praejudicare. Et idem ſcitus exemplum in eo ſit ſimilitudine, ut ſi ſervum publicae hereditatis, quem ſiſcus ſibi vindicat, ſed etiam hereditatem vindicet, vel qui ſervum ex ea hereditate ſibi vindicat, vel qui ſervum ex ea hereditate vindicat, ſed eorum nomen actionem in rem, ſed ſervum ſibi vindicat, ſed ſervum ſuum

dum ait, esse ex SC. de jure fisci, significat sane hoc esse præcipuum in fisco, ut actioni fiscali actiones privatorum non possint præjudicare, & merito numerari debet inter magna fisci privilegia, ut fiscus privilegium habeat non tantum in actione personali, sed etiam in reali, qua de dominio & jure proprietatis agit, ut in petitione hereditatis, quæ est actio realis, quia mixta: licet idem privilegium non habeat in actione hypothecaria, nisi quantum concedit prærogativa temporis, quo hypotheca contracta est. Denique jus singulare hoc est, ut, si agat fiscus in personam, vel petitione hereditatis, conquiescant actiones ceterorum, donec pronuntiatum sit de jure fiscali: nam idem non servatur inter privatos. Nam si plures sint, qui separatim & in solidum agant petitione hereditatis adversus eundem possessorem, omnes admittuntur, & ei, qui prior vicerit, possessor restituit hereditatem, accepta cautione, vel satisdatione de indemnitate, puta ab eo, qui vicerit, indemnem servari reum, aut defensum iri adversus alium actorem, qui eandem hereditatem petiit, *l. pen. de petit. hered. l. cognitio, de liberali causa*. Item, si a possessore privatus petat hereditatem, actio creditorum hereditariorum non sustinetur, sed creditores hereditarii possunt agere, vel in possessorem, vel in petitorem, prout maluerint, ita tamen ut si vincatur, qui interim solvit creditoribus hereditariis, ejus indemnitati consulatur officio judicis, vel actione negotiorum gestorum, vel alio legitimo remedio, ut in *l. hæc autem*, §. 1. *si cui plus quam per legem Falcid. l. ult. de petit. heredit.* Atque ita apparet, quantum in hac re distet fiscus a privatis. Denique jus hujus legis, vel Senatusconsultorum, quæ in ea proponuntur, est singulare.

Ad L. XXXVI. Prædiis a fisco distractis, *præteriti temporis tributum eorundem prædiorum onus emptorem spectare placuit.*

SEquuntur quatuor Papin. responsa. Primum tantum explicabo: res est maximi momenti. Apertissimum est, quod lex ait, prædia forte debitoris fisci, vel alia prædia confiscata, vendentem fiscum, aut procuratorem fisci vendere cum onere tributorum præteriti temporis, cum onere reliquorum, quæ cohærent iis prædiis, *a la charge de payer les arrerages qui sont deuz au fisc, ou au vendeur mesme*. Futuri temporis tributum, quod prædia debitura sunt fisco, emptorem sequi non est dubium: sed & præteriti temporis tributum sequi emptorem placet: idque est jus commune privatorum vendentium prædia, ut tributa, sive reliqua præteriti temporis emptorem sequantur, quia sunt onera rei aut fructuum, qui ex re percipiuntur, *l. 3. C. de annon. lib. 10. l. neque, de impen. in* [illegible] *fact.* & in *Novel. Theodos. neque domum divinam*, [illegible]. Ergo ea onera sequuntur possessorem rei, vel emptorem, ut in *l. Imperatores, de publicanis, l. 2. C. sine censu &* [illegible]. Sed si emptor ignoraverit, fundum, quem emit, reliqua [illegible], id est, tributa quædam, adversus venditorem, qui [illegible], habet actionem ex empto, in quantum interest, [illegible] *ne, de act. emp.* Unde in *d. l. Imperatores*, pro *exemplo*, legendum *ex empto*. Dum ait vectigalia esse onera agrorum, non personarum, & ideo possessores teneri ob vectigalia præteriti temporis, puta emptores, eosque, inquit, habituros actionem *ex empto*, si hoc ignoraverint, si existimaverint vendi immunia & libera prædia, nec obnoxia reliquis fiscalibus. Emptori igitur consulitur actione ex [illegible]. Ceterum fisco præstat præteritum tributum, quia [illegible], quæ tributum debet. Et ita invenio in *l. cum* [illegible] *ult. de censibus*, ad legatarium, cui res legata [illegible], pertinere onus tributorum præteriti temporis: [illegible] consentiunt [illegible].

[illegible] quædam [illegible], quod ait in hac [illegible] præteriti tributi [illegible] eum, qui emit a fisco [illegible] cum eo pugnat [illegible] *de fide & jure hastæ fisc.* quæ [illegible] a fisco fundum debitoris fiscalis, remittit præteriti temporis tributum, & contenta est pretio convento, quod is fecit, sub hasta vendente fisco fundum debitoris. Sed quod ait hæc l. si aliud exceptum non sit in venditione, profecto ipso jure, ita res se habet, ut onus rei, puta tributum rem sequatur. Ergo emptorem, cui possessio rei tradita est. At plerunque fiscus vendit prædia sine onere præteriti tributi, aut ea se venditurum profitetur, atque prædicit, aut præscribit sine onere reliquorum, ut facilius inveniat emptorem. Quod ita esse, aperte demonstrat *l. 1. C. Theod. de fisci debitor.* quia multi sunt, qui nolunt accedere ad auctionem fiscalem. Legendum est ad *auctionem*, pro *functionem*: qui nolunt accedere ad hastam fiscalem, refugiunt metu reliquorum: metuentes, inquit, ne si portionem aliquam prædii emant, etiam ad reliqua debita inferenda teneantur. Et ideo hæc lex invitat emptores, ut ad hastam accedant sine metu præteritorum tributorum, quib. declarat se solvere emptores rerum venalium fisci nomine. Eademque est ratio *l. ult. C. de censib. & l. 2. C. de fundo rei priv. lib. 11.* Ac similiter a fisco prædia debitoris, quæ aliis creditoribus sunt pignori obligata, distrahuntur cum pignoris causa, & jus se ita habet, rem quamque distrahi & usucapi cum pignoris causa, quæ rei cohæret. Sed fiscus persæpe, ut facilius inveniat emptorem, profitetur ea se vendere libera, suscepto in se onere eorum liberandorum, onere liberandi pignoris de pretio, aut data emptoribus facultate de pretio solvendi pignoris, ut *l. res*, §. *res, hoc titul.* Denique sic concludamus, huic Papiniani responso locum esse, nisi aliud fiscus prædixerit ante venditionem, vel caverit in vendendo. Quod vero diximus ad tributa præteriti temporis legatarium teneri & reliqua deberi, pugnare etiam videtur cum *l. cum possessor*, §. *qui non habita, inf. de censibus*, quæ est difficilis, & multa, quæ ab Accurs. in illum §. scribuntur, spongia dignissima sunt. Is §. efficiet, ut exponatur etiam *l. si cum a fideicommissario, de condict. indeb.* ad quam adhuc quæritur species certa, & sumi potest ex *d. §. qui non habita*. Explicabitur etiam, qui vulgo male intelligitur, §. *heres, l. cum servus, de legat. 1.* Hoc docet primum in illo §. *qui non habita*, heredi, qui in solvendo legato, vel fideicommisso sibi non cavit tributorum nomine, ne scil. eorum onus subiret, sed legatarius aut fideicommissarius: heredi, inquam, qui omisit per errorem hanc cautionem, ex Constit. Antonini subveniri, ut ait, data actione, id est, condictione indebiti, quasi plus debito solverit, qui rem legatam potuit retinere, donec cavisset ei legatarius de indemnitate. Sicut ait *d. l. si quis hered.* qui cum a fideicommissario vel legatario sibi cavere potuit, non cavit, sed legatum solvit, aut fideicommissum restituit non ex[illegible], ex Constit. D. Antonini & Severi dari condictionem indebiti, quæ est condictio incerti, id est, condictio cautionis non exactæ, quasi plus debito solverit. Et hæc omnino est sententia §. *qui non habita*. Ex qua sequitur necessario heredem fisco teneri, & si rem legatario solverit, aut restituerit præteritorum tributorum nomine. Et ita respondeamus, heredem quidem posse conveniri a fisco ex causa præteritorum tributorum, quia ea defunctus debere coepit, quia non solverit ea sua die, posse, inquam, heredem convenlri omisso legatario, si velit. Et hoc est quod ait *d. l. cum servus*, §. *heres*, heredem cogi solvere tributum præteritum, solvere sane fisco, aut exactori fiscali præposito tributis recipiendis. Ne igitur [illegible]mus, ut Accursius, ne calumniemur, heredem a legatario cogi, ut eum exoneret tributo præterito, & ut id [illegible] potius exsolvat fisco, & liberum prædium legatario præstet. Hoc est vim afferre verbis: quia lex ait, *solvere*, igitur ei, cui debetur, exigenti: maxime cum [illegible] non dicatur, eum compelli ab ipso agente legatario: unde præsumam potius eum compelli agente fisco, ut plane sit in electione fisci, vel cum legatario experiri tanquam cum possessore, vel cum herede, qui jam coepit tributum præteriti temporis debere ex persona de-

functi. Et sane liberum est fisco cum herede experiri, si velit, omisso legatario, qui ejus tributi obligationem contraxit. Et in hunc casum, quo a fisco ob tributum præteritum convenietur, potest heres a legatario sibi cavere de indemnitate, nisi appareat testatorem voluisse, ut eo onere legatarium levaret heres, ut ait *l. usufr. relicto, sup. de usufr. & l. qui concubinam*, §. *qui hortos, de legat. 3.* Alioqui in dubio parcimus heredi, ut ait *l. Sempronius, de leg. 2.* & comprobat *l. 3. §. pen. de an. legat.* Et ita præsumimus præterito tributo legatarium potius, cui dari vult rem, quæ tributum debet, onerare voluisse, quam heredem suum. Et ideo legatarius adversus fiscum ex causa tributi præteriti indemnem heredem servare debet, deque eo heredi cavere; quia re certa legata non tenetur amplius heres, quam ut talem rem præstet, qualis est cum suo jure, sua causa, & ideo nec de evictione tenetur, *l. si a substituto, in fi. de legat. 1.* vel, si heres in solvendo legato non curaverit sibi caveri eo nomine, ut ait *d. §. qui non habita*, ex rescripto D. Antonini dabitur ei condictio indebiti, quasi plus debito solverit, qui plus solvit non exacta cautione indemnitatis, propterea quod heredem fiscus eligere potest ob tributum præteriti temporis, & legatarium omittere. Et in hunc casum æquum est, ut sit cautum heredi. Et præterea ait Papin. in h. l. tributum eorundem prædiorum onus: quia aliud est tributum prædii, sive soli, aliud tributum capitis, *l. 3. §. ult. de censib.* Sextus Pompon. ait, tributorum collationem, vel ex capite, vel ex censu fieri. Et adjicit quoddam tributum temerarium appellari, quod ex improviso imponitur, veluti quoties ob transitum exercitus conferunt aliquid possessores ex fructibus in *l. si pendentes*, §. *si cui, de usufruct.* Igitur tributum non est legitimum & ordinarium, sed temerarium, quod contingit fortasse tantum semel in anno: & hæ sunt, quæ dicuntur indictiones temporariæ, *l. quæro, sup. de usufr.* Posses dicere, indictiones temerarias, id est, non ante prospectas. Et tributum capitis etiam vocat Cic. in Epist. ad Attic. lib. 5. epist. 16. *ἐπικεφάλιον*, satis insolito nomine, id est, *tributa capitis*, quod alibi capitis censionem, capitis exactionem vocat. Ergo Papin. hoc loco ait, tributum prædiorum onus, ad differentiam tributi quod est onus capitum sive personarum.

Ad L. XXXVII. Quod placuit, fisco non esse pœnam petendam, *nisi creditores suum recuperaverint: eo pertinet, ut privilegium in pœna contra creditores non exerceatur, non ut jus commune privatorum fiscus amittat.*

LEg. 37. exposuimus in l. 17. *sup.* quæ vult (ut eam summatim enarrem) in pœnis, quæ debentur fisco, præferri creditores: & ita hoc esse intelligendum, præferri creditores antiquiores, fiscum habere privilegium exactionis in actione pecuniaria, & præferri omnibus creditoribus antiquioribus, non in actione pœnali: sed si actio pœnalis, quæ competit fisco, sit antiquior, & occupat fiscus agere pœnali actione, ejus causa non erit deterior quam privati. Privatus agendo furti in duplum ex causa antiquiori præfertur creditoribus posterioribus, æquum est igitur jus commune non negari fisco. Hujus distinctionis auctor est Papinianus in *h. l. 37.* Et ex hac leg. Accurs. colligit in *l. aufertur*, §. *fiscus, h. t.* fiscum ex pœnalibus causis non habere tacitam hypothecam. Male, quia lex 37. loquitur aperte de privilegio exactionis, quod *πρωτοπραξίαν* vocamus, dum ait, in pœnalibus causis fiscum non præferri anterioribus creditoribus. Sed tamen facile concedo, quod ait Accurs. etiam si probet male, fiscum in pœnalib. causis non habere tacitam hypothecam in omnibus bonis debitoris sui, quia ex suo tantum contractu habet tacitam hypothecam, *l. 2. C. in quibus cau. pign. vel hypoth.* & semper ex suo contractu, *d. l. aufertur*, §. *fiscus, hoc tit.* quod enumeratur inter privilegia fisci, *l. 2. C. de servo pig.* Sed non habere tacitam hypothecam ex contractu alterius, cui forte successit, *l. 1. §. 1. quibus mod. pignus vel hypoth. sol.* non habere etiam ex causa pœnali, quæ non descendit ex contractu voluntario: non habere etiam ex aliis causis, ex quibus fit nuntiatio in fiscum. Exempli gratia, si quis dicatur thesaurum invenisse, certe ex causa fiscus in bonis ejus, qui invenit thesaurum, non habet tacitam hypothecam. Et ita *l. rescriptum, de pact.* ait in quibusdam casibus fiscum non habere hypothecam: at *d. §. fiscus*, semper habere ait ex contractu suo tantum nimirum, non ex causis omnibus, quæ ad eum pertinent. Et hoc est quod addi velim ad L. 37.

Ad L. XXXVIII. Fiscus in quæstione falsi testamenti *non obtinuit: priusquam autem ea quæstio decideretur, alio nuntiante, bona postea vacare constitit. Fructus post primam litem absumi non oportuisse respondi: neque enim ad Senatusconsulti beneficium scriptum heredem pertinere controversia mota.*

HUujus legis difficultas consistit in specie in ea proposita. Nam qui speciem tenet bene, mox & quod circa eam definit Papin. facile tenebit: & ea ita mihi videtur proponenda. Duo sunt delatores, qui separatim deferunt fisco, non eadem forma, sed alia atque alia. Duo, inquam, sunt delatores, primus & secundus. Primus falsum testamentum dixit adversus heredem scriptum, ex quo tacite sequebatur, remoto herede testamentario, bona vacare, & ad fiscum pertinere: sed in ea quæstione falsi testamenti prius delator non obtinuit: secundus autem delator pendente ea quæstione falsi testamenti, pendente prima delatione, necdum impleta omnino, bona vacare dixit, eaque in fiscum detulit: postea, id est, post finitam quæstionem falsi testamenti re judicata contra primum delatorem, bona vacare constitit, & pro partibus secundi pronuntiatum est. Ergo necesse est, ut secundo judicio constiterit, si non falsum, certe injustum aut ruptum testamentum esse, quia existente herede testamentario, non possunt bona vacare. Bona vacantia vocantur *ἀκληρονόμητα*, quod heredem non habeant: quæritur autem de fructib. hereditariis, ex quo tempore heres scriptus, qui bonæ fidei fuit possessor, & qui secundo judicio condemnatus est, eos fisco fructus restituere debeat, utrum post motam primam litem, in qua fiscus, sive primus delator non obtinuit: an post secundam litem, in qua fiscus obtinuit? Est elegantissima species, & rectissime respondet Papinianus pro sua prudentia, post motam primam litem fructus a scripto herede perceptos, aut quos percipere potuit, omnimodo venire in restitutionem post motam litem. Bonæ fidei possessor, similis est malæ fidei possessori, quatenus scit rem ad alium pertinere, aut rem alium sibi vindicare, *l. sed & si*, §. *si ante litem, de petit. hered. l. 1. C. eod. tit.* Et heres scriptus post motam primam litem, nunquam fuit sine lite aut controversia hereditatis, quam possidebat usque ad diem, quo ex secunda lite fisco condemnatus fuit, judice pronuntiante bona vacare, quia secunda lis mota est pendente prima. Fuit ergo a die primæ litis per ea hereditas in controversia. Ergo a prima lite veniunt fructus & beneficium SC. Adriani sc. de petit. heredit. quod datur bonæ fidei possessori, ut fructus consumptos restituere non teneatur, pertinet tantum ad fructus consumptos ante primam litem motam; nam consumptos post motam litem omnino restituere tenetur, aut quanti in litem juratum fuerit, quod plerunque est immensum & iniquum pretium, quia non debuit consumere fructus hereditatis controversæ, quos conservare potuit; fructuum vero, quos servando servare non potuit, verum pretium tenetur restituere ex die primæ litis, *l. item veniunt*, §. *quod si post, de petit. hered.*

Ad §. Delatoris opera non esse functum respondi, *qui fisci pecuniam, quam alius tenebat, ad sui temporis administrationem pertinere, quamvis probare non potuisset, contendit: quoniam propriam causam egerat.*

FInge: Quidam administravit officium aliquod fisci, veluti primipilum, id est, erogationem milita-

ris annone, & conventu nonnisi fisci denuntiavit fisco pecuniam ad suæ administrationis rationem pertinentem detinere. Titio, nec probitate hoc potuit, an fit infamis, nequam delator, quod non probaverit id quod fisco nuntiavit? Minime, ut recte respondet Papinianus, quia suæ causæ propriæ gratia hoc dixit, ut in *Leg. in fin.* non principaliter, ut ageret rem fisci, fed ut fuam: & delator non eft, qui fuam causam agit, fed qui eandem fisci, vel jus alterius quod ad fiscum pertinere. Quod etiam fupra dictum eft *l. 2. deferre*. Et eadem eft ratio *§. 1. l. 5.*

Ad L. XXXIX. 4. Eum, qui periculum communis *conlumacionis dicendi poffe timere, quod parentes fuos fisci emolumenta alienaverit*. Hoc, quæ fraudulenter fecerunt, *non videri ceufum pœnamve fifci nomine fe, refpondit.*

Flagr: Plures damnati funt fifco ex eadem cauſa in unam ſummam, hoc addito, ut ſi quis eorum non eſſet ſolvendo, hoc eorum onerarent, ut certeri ſolverent pro eo. Unus ex iis poſtulat diviſi fenteutiam, periculum ſentientia pro viribus portionibus, dicens, participare ſuæ eſſe ſolvendo, revocatis nimirum alienationibus, quas fecerant in fraudem fiſci, nec probavit eos feciſſe, an ſit infamis, inquam delator, qui amovit fiſci, participes ſuæ ſolvendo bona alienaſſe in fraudem fiſci, nec probavit eos feciſſe? Eadem quoque ratione non fit infamis, quis hoc dixit fua cauſa propriende cauſa, ut fiſco reſtituant viriles portionem, nec gravaretur inopia participum. Porro autem eſt eos non fuiſſe condemnatos ſimpliciter, ſed hoc addito, ut quod illi non poſſent pro, præſtarent ab altero, aliquin ſi hoc non effet adjectum, eſt participes non eſſent ſolvendo, periculum ſententiæ diviſerunt in participes pro viribus portionibus, nec alter pro altero teneretur, *l. 10. §. quæries, fing. de appellat. l. 1. Cod. ſi plures una ſententa*. Et hoc caſu ibi non eſſet neceſſe ut illa alienationes, participes fuæ eſſe ſolvendo, ſi revocentur alienata in fraudem fiſci. Quia ubi ſimpliciter fant condemnati plures de pecuniæ ſuæ modo: *Ubi & ille certum damnatus*: nullo alio adjecto, inopia unius non onerat alios: ut fruſtra ſit, quoquam allegare alios non eſſe inopes, ſi revocentur bona, quæ alienavit, cum nec pro inopibus ſolvere tenetur, fed pro eis ſolvere perfone ſua. Et hæc eſt ſummæ *l. 1. leg. 39.*

Ad L. XXXIX. Bona fifco cita plenum exiſtit *præſentem adjudicari ſervantur non oportet*.

VIdetur in primum, quid hic vocet exiſtim. Hoc loco non videtur accipere pro exiſtimatione iuſtiſſime, at non tantum comprehendere deportationem, quæ propriæ exilium dicitur, *l. 2. de pœn. ibid.* & quæ fit in perpetuum, non ad tempus, nullum magis quoquam fuiſſe deportatum ad tempus, id eſt, ſaltum peregrinum vel extrum civitate ad tempus, *l. 7. §. hoc eſt. l. 17. de interdict.* Et ſpectiſſime l. 18. eodem, deportationem non fed non ad tempus eſt, quæ eſt una ex illis legibus, quas illa titulo reſtituimus ex Ballicis. Nam primum offenditur duobus locis aut tribus, imperfecte eſſe Pandectas. Nec in titulo defunt ſeptem vel octo capita legum, ex quibus illi ex illa. lex 18. quæ omnino præcipit deportationem non fieri ad tempus. Hoc eſt, deportationem præcipit, ut ſemper eam comitetur bonorum omnium publicatio, etiamſi id ſententia non exprimatur. Nam ipſum quod eſt deportationis nomen bonorum omnium confiscationem eſt, ut cum judex ita pronuntiat: illum in exilium illum deportari placere, *& eſt verſificuer le corps & les biens*, inquit Joan. *Cod. de ſententiis, pag.* At, ut nunc dicere, in hoc lege exilium non tantum comprehendit deportationem, quæ damnatum redigit ad peregrinationem in perpetuum, ſed bona confiscat, & illum comprehendit relegationem quoque & interdictionem. Et relegatio

A quidem ſive interdictio fit, vel in perpetuum, vel ad tempus, *id. l. 10. §. ſi*, & relegato bona, aut pars bonorum non adimitur, nifi id ſit fententia expreſſum: illum relegati placet adempta parte bonorum. Et intereſt etiam hic ire, utrum relegatus ſit ad tempus, an in perpetuum: nam bona relegati ad tempus fententiæ judicis nulla ex parte fiſco adjudicari debent; non nego aliquando per impedientium judices adjudicare partem bonorum, aut bona. Sed hæ fententiæ reprehendantur in *d. l. 9. ad tempus, & d. l. 10. ſi ad*. Nam relegato ad tempus nulla pars bonorum adimitur, quæ in fiſcum cogitur: at relegato in perpetuum bona non poſſunt pro parte, & fiſco adjudicari pro dimidia, *l. 9. de interdict. & relegat.* Nam bona. Nam bona ſunt certis locis, ve & libero & civi. Nam relegatus & liber & civis manet, nec capite minuitur: deportatus capite minuitur, quia civitate amittit. Et relegatus non amittit neque patrimonium latiſſime, ut extra deportatum comprehendat quem-B que exulem, ſive ſit relegatus in inſulam, ut in eafe continetur, quod appellare vocamus inſulam, cæmeteriopinio inſulæ, ſive relegatus ſit in provincian certam, vel in partem provinciæ certam, fore deſertionem & inſolitorem penæ cauſa, ſive hereditatem ſi certis locis, ſive certo loco, ut in Orat. pro Cluentio oftenditur Oppianico interdictum fuiſſe urbe: qui idem ut ait Cicero) extra portam habitationem conduxit. Sed habet, quod ei non effet neceſſe ut illa alienationes revocentur, ſi ſolvendo ſint participes fuæ ſolvendo, ſi revocentur alienata in fraudem fiſci. Quia ubi ſimpliciter fant condemnati plures de pecuniæ ſuæ modo: *Ubi & ille certum damnatus*: nullo alio adjecto, inopia unius non onerat alios: ut fruſtra ſit, quoquam allegare alios non eſſe inopes, ſi revocentur bona, quæ alienavit, cum nec pro inopibus ſolvere tenetur, fed pro eis ſolvere perſone ſua. Et hæc eſt ſummæ *l. 1. leg. 39.*

Ad L. XXXIX. Bona fifco cita plenum exiſtit *præſentem adjudicari ſervantur non oportet*.

VIdetur in primum, quid hic vocet exiſtim. Hoc loco non videtur accipere pro exiſtimatione iuſtiſſime, at non tantum comprehendere deportationem, quæ propriæ exilium dicitur, *l. 2. de pœn. ibid.* & quæ fit in perpetuum, non ad tempus, nullum magis quoquam fuiſſe deportatum ad tempus, id eſt, ſaltum peregrinum vel extrum civitate ad tempus, *l. 7. §. hoc eſt. l. 17. de interdict.* Et ſpectiſſime l. 18. eodem, deportationem non fed non ad tempus eſt, quæ eſt una ex illis legibus, quas illa titulo reſtituimus ex Ballicis. Nam primum offenditur duobus locis aut tribus, imperfecte eſſe Pandectas. Nec in titulo defunt ſeptem vel octo capita legum, ex quibus illi ex illa. lex 18. quæ omnino præcipit deportationem non fieri ad tempus. Hoc eſt, deportationem præcipit, ut ſemper eam comitetur bonorum omnium publicatio, etiamſi id ſententia non exprimatur. Nam ipſum quod eſt deportationis nomen bonorum omnium confiscationem eſt, ut cum judex ita pronuntiat: illum in exilium illum deportari placere, *& eſt verſificuer le corps & les biens*, inquit Joan. *Cod. de ſententiis, pag.* At, ut nunc dicere, in hoc lege exilium non tantum comprehendit deportationem, quæ damnatum redigit ad peregrinationem in perpetuum, ſed bona confiscat, & illum comprehendit relegationem quoque & interdictionem. Et relegatio

IN hac lege agitur de fideicommiſſo tacite relicto inA capaci in fraudem legum Julie & Papiæ, cujus penæ hac eſt, ut quod heredem non remanet, qui in fraudem legum tacitum fidem accommodavit, fed recidat in fiſcum. Et quæritur an hanc pœnam fuſtinet heres, a quo ita fideicommiſſum relictum eſt: *Rogo Titia fundum meum* non adjecta appellatione propria fundi, fed generaliter *rogo Titio fundum meum*, heredis ſcil. tacite fidem dante, ſe *tantum* Titio fundum relinquere. Et ait ſe hic ſpecie, heredem etiam ſuſtinere pœnam tacti fideicommiſſi, id eſt, fiſcum ei eripere fideicommiſſum, ut ſtio pœnas cedat, quam heredi, qui fuit interpres, ſive feceſſer taciti fideicommiſſi. Et ideo etiam ait, ſi fideicommiſſum ita relictum ſit: *Rogo te heres me, ut in re, quod a re quadrantem, pro fundo, fi ab heredis tacite alienari poſſit periiſſe iquæ heres in fuam fidem recepiſti. Nam* rem ita facile geſtam, neceſſario ponere debemus, cum hæc lex dicat heredem ſuſtinere pœnam fideicommiſſum ſimpliciter, quia pœna non eſt ſine delicto: aliquam pugnantiam. Et ſolvit hoc ſic, ut in his etiam delendum. In utraque enim ſpecie, quam ponunt, præſtat fides: ſive dixerit, *rogo fundum Titio dare: ſive, rogo te ut, quod a te rogo, fidem præſtes*: & in utraque ſpecie fraus æque punitur, quamvis major ſit fraus, qua in priori ſpecie adhibetur, quam qua in poſteriori. In priori, *Rogo fundum Titio dare*, fraus eſt in *Novell. 11.* & debitum hereditarium fuſtinet, *l. ſi treas, Cod. de inoffic. dotat.* Et ut ignoti dotem, vel fi creditori, id quod debes legaverit, in in re fideicommiſſi relinquendi: ut quod ei reliquiſti ex dare, vel ex pecunia ei debita, quam ei legaſti, præſtare non B cogitur, quia reddita pœnius, quam dat, *l. 3. §. literam, de dote prælig. Cod. l. 3. §. ult. Cod. de pact.* ita patronus, vel filius non cogitur præſtare fideicommiſſum ex fua legitima portione relictum, quæ debetur ſine onere, *l. cum patronus, prælig. Cod. l. 3. patronus, Cod. de inoffic. teſtam.* Non cogitur, inquam, etiamſi eo nomine cavere fideicommiſſio, *l. 8. ſemmes, fine. de fideic.* Et ideo, ſi patronus, vel filius de ſua portione, ſibi debita relicta, nolit cavere ut legitur, vel creditor de ſua pecunia ſibi debita ei contenta reganere teſtatore, recipere & cavere incapaci, nihil ſit in fraudem legis, quia retinet, quod recipit, & ea nomine cavere præſtetur, nihil præſtetur de bonis, quæ incapax capere vetatur ex C ſententia legis, ſed ea ſimpliciter fuſtinet, vel alias nomine, ſed quod præſtitit de ſua bonis propriis, ex liberalitate ſua præſtitit, qui cogi non potuit: cum liberalitatis D non ſit cogitatio, quæ ultima voluntate eſt incapax, quod notandum eſt.

Ad l. XLI. fuit, qui bona vacantia a fiſco comparavit, *debere alicui non, qua tempe debuerunt eum perſolvi, exiſtere.*

QUod proponitur in hac lege, eſt unum privilegium fiſci, ut ſcilicet, qui emit bona vacantia a fiſco, id eſt, hereditatem jacentem a fiſco venditam, ei creditoris reſpondere teneatur, non fiſcus: qui emit bona vacantia venditit, ut exonereatur fiſcus, in emptorem translata hereditate: quod ſimile eſt legato illi facto, *l. 11. Cod. de legat. vendit.* Namque alias privatus, qui hereditatem venditit, reſpondere tenetur creditoribus hereditatis, legatarii & fideicommiſſarii, non tempor ſolutionis, ſed volens E *perfol. l. 22. Cod. de pact. l. 22. Cod. de legat. l. 23. de benefic. ſenat.* Et ratio hæc eſt, quia ſi qui vendidit hereditatem, non debet de hered. Ergo, ut bona non deberet debet creditoribus, quia etiam hereditatem poſſidere videtur, qui ejus rem habet, *l. 3. §. ult. fin. ſi ex noxali cauſa teſtam.* Sed quod ſtipulatur, id conſequitur ab emptore alienus ex ſtipulatu, ſi ſibi proſpexerit ſolemni ſtipulatione cuique & vendire hereditatis, vel hac omiſſa ſtipulatione, id conſequitur actione ex vendito, *d. l. 3. de hereditat. vendit. l. ſi pro pluribus, Cod. eod.* An creditores bona ad vendentem hereditatis: nam ſi eant ad emptorem, repellentur: ratione non eſt dubium quin ſuis patent hæc in re privilegium fiſci, ut cognatur creditores hereditarii ire ad eum, qui

emit a fisco, nec eam id fiscum, & ut emptor eis re-
fpondere teneatur. Sed huic fententiæ, ut qui emit here-
ditatem a fisco, teneatur refpondere creditoribus hereditá-
riis, & fuftinere omnia onera, adverfiri videtur Con-
ftitutio Zenonis in l. 1. & 3. *Cod. de petitione. exhæd.* &c.
ut breviter refpondeam, Conftitutio Zenonis ei, qui emit
a fifco, dat fecuritatem ne inquietari poffit, aut conventi
in tantum aut, fi agitur de dominio rei hypothecæ, abo-
gata l. 13. 5. *item fi quis a fifco, de pœn. hered.* ut & Fal-
cidiam faciat, non tamen ei dat fecuritatem emptoris, fi ag-
tur de re aliena, vel de legato, aut fideicommiffo, ut
in hac l. 41. & l. 61. *de hered. vend.* non etiam fi agatur de
ftatu, l. *Cod. de liberali caufa*. Quemadmodum ibi adnota-
vit Thalehius.

Ad L. XLII. Artianus Severus præfectus ærarii, *cum ejus, qui tuerit cognitus fuerat non capiendi fideicommiffum reddere, bona publicata erant: protexit tutelæ nobilitatis fuæ defe-
rendi ea ad fratrem suum Divi Trajani habere eum, cui fideicommiffum erat relictum.*

NOrandum eft fpecies hæc l.42. Heres tacitum fidem accommodaverat reftituendi fideicommiffi incapaci: poft mortem teftatoris omnia bona heredis funt confiscata ex caufa crimina capitalis. In his bonis fideicommiffum relictum incapaci. Quæritur an ei, cui relicta eft, ideo non liceat fpeciem deferendo prævenire ad be-
neficium D. Trajani, de quo in l. 1. & 2. *de ea, qui præmium dimidiæ partis?* Et zit Juriíconfultus in hac *l.* 42. fiíum & integrum effe beneficium Divi Trajani, quamvis ea res ei cafu, jam rem per fideicommiffum illicite relictam fifco obtineat, qui feliciter per eum ftr, qui fpeciem, ut fcias eam obtinere ftemo jure. Fifco enim æreli poffet, quafi ex caufa fideicommiffi, quia bona publicantur cum oneribus fideicommifforum, quod tamen ne ftat, nec decipiatur fifcus, id is præftat, qui etiam poft publicationem tenetur, ut bona heredis fpeipfum defert, ideoque eft dignus præmio conftit. Divi Trajani. Quod obfervandum eft, in hoc lege Juriíconfultum hoc refpondere, ut videatur a præfectu ærario Artizno Severo, non lege, non conftitutione. Valet igitur res judicata, liceatque ea eius dicere, quod fupra in partibus cæbas. Et in hac l. *convenjuncam, ad SC. Treb.* fpectatur quod judicari folitum eft.

Ad L. XLIII. Imperator noíter refcripfit, *fiícum in rem habere actiones ex testis fideicommiffis.*

UNus eft tantum verficulus in l. 43. fententia eft aperta, & paucorum verborum. Ex caufa teciti fideicommiffi, fiícus habet actiones ait in rem adiones, quia fcilicet rerum tacite reliftarum incapacibus re probata, reciptum cognitis dominium fifco adquiritur: ftatim ergo ad eates confequendas habet actiones in rem adiones, ficut ex caufa commiffi fafti adverfus leges, l. *commiffi*, *fup. de publican. & ex caufa caduci, & ex caufa bonorum vacantium, & ex* caufa publicatarum, l. *item, si semetus, de pœn. heredit.* Ergo hæ actiones competunt fifco adverfus quemlibet poffidentem, & adverfus heredem eius, ex cuius perfona bonis adjudicata eft fiícus. Ergo fiícus ftge, in rem actiones, id eft, adverfus quemlibet poffidentem.

Ad L. XLIV. Defunctus non eft, *qui protegendæ caufa fui gratia aliquid ad fiícum novisset.*

AD l. 44. quam expofitimus, fumantur exempla ex l. 13. 5. *ult. & l. 39. 5. 1. fup.*

Ad L. XLV. In fraudem fifci non folum *per donationem, fed quemcunque modo res alienata retexerentur. Idemque juris eft, & fi non quotatur: quia in omnibus fraus pœnitur.*

Ad l. Bona rei eripi, qui in caufa, *Cod. de bonis eorum, qui compendiosa decefferunt, hereditas eorum non aufertur, fi prius reftera, five ureftera deefferunt.*

Ad l. Si qui, *qui bona fua mortis causa conftituit, non ente ad fiícum cognitum, quam prius conftituit, cujus criminis gratia mortus fibi intulerit.*

IN hac lege proponuntur reales, & variæ fententiæ Pauli ex 5. *Sententiarum de fiíc. & populi pœn.* Primam fententiam explicavimus *fup. in l. 5.*

Secunda hæc eft: Bona eorum, qui in caufidia fuit, hereditibus eorum non auferuntur, fi quis in testa fuit mente, vivere decreverit fpeciem, quia mortem expetit, & perit caufa criminis, fi moritur indemnatus, id eft, ante damnationem, l. 3. 5. *ult. fup. de bonis eorum, qui ante mor. quæ lex ideo fupra ftatuit, quod hæc fententia Pauli fecunda. Verum hoc eft, etiamfi quis in cuftodia fit, vel in vinculis, vel in compedibus teus poftulatus vita defenderit: utrum ea pro damnatione non habeantur, ac quæ infumiam irrogant. Hoc vero vult Paulus, verum hoc eft, etiamfi quis reus criminis poftulatus ante fententiam defenderit: interim tamen ex vinculis exemtus, bona ejus fifco non vindicari, fed tranfmitti ad heredes ejus. Idemque eft, fi reus abfens, qui ad requirendum abfentem eft, nunquam, id eft, antequam bona publicarentur abierit e vita, qua & hoc cafu bona fervantur heredibus, l. 1. & 2. 5. *ult. fup. de requir. reis*, l. 3. *Cod. apoft. reis, nec fupersun.* Excipio eum mortuum, cui

bus restituuntur. Et hoc nomine (ut arbitror) a privatis A fiscus conveniri potuit actione ad exhibendum, ut ait *l. ult. C. ad exhibend.* Verbi gratia, si quod debeo Titio ex chirographo, ei solvero, mox antequam restitueret mihi chirographum, bona Titii pervenerint ad fiscum, agam cum fisco actione ad exhibendum, ut mihi restituat mea chirographa, & instrumenta omnia ad hunc contractum pertinentia, quem solutio mea dissolvit. Nam actioni ad exhibendum inest restitutio, id est, in hac actione exhibere significat restituere, *l. 3. §. si mecum, l. 9. §. quantum, ad exhibend.* hoc est, quod ait, a fisco esse restituenda. Et idem etiam ostenditur in *l. solutione, sup. eod.* in qua ex Basilicis, & ex *d. l. ult. C. eod.* pro *creditor, debitor*, est restituendum, pro *debitore, creditore*. Et sic hic locus explicandus est, quem non capiunt Glossæ.

Ex septima sententia intelligitur, neminem compelli B instrumenta vel acta sua ad jus suum pertinentia edere adversus fiscum: sicut nec compellitur quisquam adversus seipsum sua edere instrumenta, *l. pen. ad exhib. l. ult. C. de eden.* quod apud nos eodem loco esse debeat, causa fiscalis sive publica, quo res & causa nostra. Denique ut adversus meipsum, ita adversus fiscum non cogor edere instrumenta. At adversus alium cogor edere instrumenta mea, si modo id fiat sine incommodo meo ex secunda constitutione Græca, quam reposuimus ad *titulum de fide instrument.* Ipse vero fiscus, si quando cogatur acta sua, vel instrumenta edere aliis, id est, describendi copiam facere, ea edit sub conditione, vel cautione, ne is, cui eduntur eis utatur adversus fiscum, addita pœna in cautione, ut si eis utatur adversus fiscum, frustra utatur, id est, causa cadat. Et recte ait, adversus fi- C scum vel rempublicam. Nam hæ Pauli sententiæ, ut initio dixi, sunt ductæ ex libro de jure fisci, & populi. Ergo cavere debet, se non usurum instrumentis, quæ ei fiscus edit adversus rem fisci, vel populi. Illo loco, actorum suorum appellatione comprehendit etiam acta communia, instrumenta communia, quæ fiscus habet cum alio, ex *l. procurat. C. de eden.* quæ ait, ea postulanti edi a fisco secundum morem, hoc est, præstita illa cautione, de qua hoc loco. Est etiam de instrumentis, vel actorum editione sententia octava, ut scil. a fisco, id est, a procuratore Cæsaris, vel a præfecto ærario, apud quem agitur, recte postuletur editio actorum judicialium, ut jure meritoque eis ex causa uti liceat. Quod confirmat etiam *l. 2. C. de eden. & l. 6. C. de accusat.* Et quia hæc acta eduntur ad investigandam veritatis fidem, ut ait *d. l. 2.* D ideo exempla actorum, quorum fit copia, habere debent subnotationem, id est, subscriptionem commentariensis, id est, officialis procuratoris Cæsaris, a commentariis, sive ab actis, qui etiam actuarius dicitur. Gallice *[illegible]*. Alioquin si quis acta publica proferat sine adnotatione commentariensis, causa cadit, quia non explet fidem, quam [illegible] ex actis fiscalibus. Et observandum, [illegible] instrumentis, quæ ex edicto de edendo [illegible] faciendæ fidei causa. Nam editiones [illegible] instrumentorum non desiderant subscriptionem edentis, [illegible] quia etiam subscriptio edentis nihil [illegible].

Ad §. Quotiens iterum apud fiscum *eadem causa* [illegible] *priorum actorum, quorum usus* [illegible] *fuerat postulan*[illegible] E [illegible] *recitatio jure poscetur.*

Postremo de editione additur in *§. quoties iterum*, [illegible] nona Pauli sententia, aliquando causam eandem [illegible] apud fiscum, [illegible] ex præ[illegible], ut [illegible] *adversus* [illegible]. At tunc (ut ait hoc loco) si forte per injuriam [illegible] priorum actorum [illegible], qui postula[illegible] causa ex [illegible] jure repetitur recitatio [illegible], inquit, in [illegible], id est, a [illegible] desiderabitur, ut in posteriori judicio [illegible] prioris judicii [illegible].

Ad §. Qui pro alio a fisco conventus *debitum exsolvit, non inique postulat persecutionem bonorum ejus, pro quo solvit. In quo etiam adjuvari per officium solet.*

Restat ut absolvamus Pauli sententias sex, quæ supersunt in hac lege. Perveni heri usque ad decimam. Sententiæ primæ verba hæc sunt: *Qui pro alio a fisco conventus, &c.* Hæc sent. sic explicanda est: fidejussor, qui fisco solvit pro debitore principali, quem tamen priorem fiscus convenire debuit ex l. 1. *C. de conven. fisc. deb.* Is fidejussor juste desiderat sibi præstari persecutionem bonorum debitoris principalis, quasi jure hypothecæ, quam habuit fiscus, aut sibi ea bona tradi per fiscum, ut in specie *l. 5. C. de sentent. & interlocut.* Et ea in re etiam B adjuvabitur per officium fisci, ac si ageret fiscus ipse, id est, per officium fisci occupabit bona debitoris quasi jure tacitæ hypothecæ, quam fiscus habuit in bonis debitoris principalis, pro quo solvit. Potest etiam poni species ad hanc sententiam ex *l. cum possessor, inf. de censibus*, cum plures essent possessores prædiorum in pago uno, aut vico tributario, fiscus unum locupletiorem ex illis possessoribus convenit pro universo vico negotii expediendi causa, ut ait illa lex: quia scilicet uno convento facilius lis expeditur, *l. 3. §. apparet, de administrat. tut.* Et convenit unum pro omnibus, *tributorum jure* (inquit lex) quod notandum: quia non dicit tributorum nomine, sed jure, quod est privilegio tributorum, id est, eo jure, quo tributa unius territorii ab uno exigi poterant per fiscum pro omnibus: quod etiam hodie ita C servatur, licet repugnent posteriores constitutiones, *l. jubemus, C. de omni agro deserto, l. 4. C. de exactor. & exact. libro 12. l. 1. C. ut nullus ex vican. lib. 12. l. 2. C. Theod. de exact. lit. institut.* At *l. cum possessor*, omnino demonstrat fiscum pro omnibus possessoribus unius territorii unum convenire posse: nec sine calumnia id possis efficere, quin hoc statuat *d. l. cum possessor*. Et hoc fuit jus tributorum, id est, jus fiscale sive privilegium fisci. Et hoc quidem casu, qui fisco solvit pro omnibus, id est, pro omnibus prædiis (quia prædia tributa debent, non personæ) recte desiderat fiscum sibi cedere suas actiones, nimirum personales, & hypothecarias adversus ceteros possessores, pro quibus solvit. Et, ut addit Paulus hoc loco, in ea re etiam adjuvabitur per officium fisci, id est, per officialem fisci: quod potest intelligi de com- D mentariensi, de quo sunt duæ superiores proximæ sententiæ.

Ad §. Fiscalibus debitoribus petentibus, *ad comparandam pecuniam, delationem, negari non placuit, cujus rei æstimatio, ita arbitrio judicantis conceditur, ut in majoribus summis, non plus quam tres menses: in minoribus vero non plus, quam duo prorogentur. Prolixioris autem temporis spatium ab Imperatore postulandum est.*

Undecima sententia hæc est, debitori fiscali, cum dies solvendæ pecuniæ venit, adhuc petenti dilationem ad conficiendam pecuniam, & parandam (Accursius est suavis, qui in ipso ingressu non intelligit, quid sit, *ad comparandam pecuniam*) Paulus ait, dilatio- E nem esse dandam a judice. Nunquam fuit probata severior instantia creditorum, *l. si bene, de usur.* Dilationem igitur ait esse dandam a judice: cui tamen modus præscribitur, ut si major summa debeatur, non plus quam tres menses fiscus debeat: si minor, non plus, quam duos. Prolixiora tempora solum principem dare posse. [illegible] hæc est sententia hujus §. quem esse ex aliqua Constitutione non est dubium, qua finiuntur tempora: quoniam finire tempora (tres aut duos menses) est legis, non jurisconsulti. Et aliæ fere omnes sententiæ Pauli ductæ sunt ex constitutionibus principum. Multa sunt soli principi reservata, nec concessa judicibus. Solus princeps restituit natalibus, solus restituit famæ, *l. Imperiales, C. de nuptiis, l. si qua, C. ad SC. Tertull. l. 1. §. de qua, & §. seq. de postul.*

solus princeps permittit viduæ nubere intra legitimum tempus, *l. solet, de iis qui notant. infam.* solus dat veniam ætatis minoribus, *l. 3. de minor.* solus minorem restituit in integrum adversus libertatem, *l. nisi ex magna, sup. de minorib.* solus pœnæ dat veniam, *l. Divi, de pœn.* solus jusjurandi gratiam facit, *l. ult. ad municip.* solus invitum curatorem dat bonis, *l. 2. §. quæritur, de curat. bon. dan.* solus prolixiora tempora dat heredibus ad deliberandum, *l. ult. §. & hæc quidem, C. de jure delib.* solus prolixiora dat tempora debitoribus fisci ad solvendum, ut hoc loco, & non tantum debitoribus fisci, sed etiam debitoribus privatorum, dum dat inducias anni, vel quinquennii, ut in *l. universa, C. de precib. Imper. offer.*

Ad §. Si principalis rei bona ad fiscum devoluta sint, *fidejussores liberantur: nisi forte minus idonei sint, & in reliquum non exsoluta quantitatis accesserint.*

Sententia 12. quæ est in hoc §. habetur difficilior, & omnino sic est accipienda, ut apparebit sub finem meæ interpretationis, ut si fiscus occupaverit bona debitoris sui, tardius pecuniam inferentis, & ea distraxerit suo jure tanquam creditor hypothecarius, fidejussor debitoris liberetur: quia fiscus suam pecuniam recepisse, & sibi solvisse intelligitur, occupatis bonis debitoris. Et hoc ita verum est, nisi forte debitor principalis minus sit idoneus, minus locuples, & fidejussor accesserit in reliquum non exsolutæ pecuniæ, id est, in id quod a debitore principali servari non posset. Quo casu, si bona debitoris non sufficiunt adimplendo fisco, in reliquum fi- C dejussor tenetur, *l. 2. de fidejuss. tut.* Et hoc, ut dixi, si fidejussor intervenerit in omnem debiti causam, vel in id quod a debitore princicipali servari non posset. Nam si intervenerit simpliciter in id, quod reus principalis esset debiturus, bonis debitoris occupatis fidejussor liberatur, quia jam reus principalis nihil debiturus est, quia occupatis bonis debere desiit, perinde atque si fisco cessisset bonis, *l. 3. C. de bon. auct. jud. l. pen. C. de revoc. iis, quæ in fraud. l. heres, §. quod si stipulator, de fidejuss.* In qua tamen l. debitore liberato, bonis possessis, inquit, a creditore, & distractis, ait fidejussorem obligatum manere. Sed locus ille est intelligendus, non de eo, qui fidejussit simpliciter, sed de eo, qui fidejussit in omnem causam. Nam hac in re idem est jus fisci, & privati creditoris. Illo vero loco *h. §. nisi forte minus idonei sint*: intellige, rei princi- D pales: quia est manifesta enallage numerorum in his libris, & aliis frequentissima.

Ad §. Si plus servatum est *ex bonis debitoris a fisco distractis, jure ac merito restitui postulatur.*

Sententia 13. hæc est: Dixit in superiori sententia de bonis debitoris fisci, de quibus minus servatum est: nunc dicit de his, de quibus plus servatum est, plus redactum, quam fisco deberetur, ut scilicet, quod superfluum est, fiscus restituat debitori: quod etiam obtinet in quolibet creditore distrahente pignus, si ex pignore plus servaverit, *l. ult. C. de distract. pignor. l. quamvis, §. ult. l. seq. sup. de pignerat. actione.*

Ad §. Conductor ex fundo fiscali nihil *transferre potest: nec* E *cupressi materiam vendere, vel olivæ, non substitutis aliis, ceterasque arbores pomiferas cædere. Et facta ejus rei æstimatione, in quadruplum convenitur.*

Sententia 14. hæc est: Conductorem fiscalis fundi, si excidat arbores frugiferas, non substitutis aliis confestim, & vendat materiam, conductorem, inquam, fisci facta æstimatione, quanti interest, condemnari in quadruplum, & nominat specialiter materiam cupressi sive olivæ, quoniam hæc est pretii majoris, quia neque cariem, neque vetustatem ullam sentit, neque fissuram ullam capit cupressi vel olivæ materies. Plin. *lib. 16. cap. 40.*

A Ac proinde ex materia cupressi naves ædificare utilissimum est, *l. sed si ex meis, de adq. rer. dom.* Et Arrian. 7. *ἀναβάσεως*, & Veget. *lib. 4.* scribens de liburna, quæ est navali bello peridonea, Gallice, *une Galere*: *Ex cupresso*, inquit, *præcipue Liburna contexitur.* Hæc vero actio in quadruplum, quæ datur locatori in conductorem, qui cecidit, & vendidit materiam cupressi, & olivæ, vel alias arbores pomiferas, non substitutis aliis, propria est fisci. Et valde nobis usui erit hæc sententia in interpretatione *§. ultimi l. seq.* Nam privato locatori in conductorem, qui idem admisit, quæ datur actio levior, est in duplum tantum, puta ex 12. tab. de arboribus succisis, quæ est tantum in duplum. Datur actio ex locato, sed in simplum tantum: datur actio leg. Aquiliæ, id est, datur interdictum quod vi aut clam: sed his gravior est actio arborum cæsarum, B quæ continet tantum duplum ejus, quod interest locatoris, *l. si merces, §. culpæ, loc. l. duobus, §. colonus, de jurejur.* Ergo hoc annumerari etiam debet inter privilegia fisci. A primo die, quo cœpi hunc titulum interpretari, vos debuistis in unum congruere omnia privilegia fisci, quæ fuere vobis recitata per partes, quæ recitabo, & potero proxima lectione allegare.

Ad §. Minoribus vigintiquinque annis, *neque fundus, neque vectigalia locanda sunt: ne adversus ea beneficio ætatis utantur.*

Decima quinta & ultima sententia hæc est: minoribus 25. annis non esse locanda vectigalia fisci, non posse eos esse publicanos, fiscum etiam eis non locare prædia fiscalia, quia adversus conductionem possent re- C stitui beneficio ætatis, & gestum rescindi, ut in *l. si Titius, §. 1. de fidejussor.* fiscum non locare sua prædia minoribus propter incertum ætatis & restitutionis beneficium, non locare vectigalia filiisfamilias, quia suæ potestatis non sunt, nec suæ tutelæ, *l. 3. §. 1. ad Maced.* quæ ait, filiumfamilias non immerito haberi pro patrefamilias, si vectigalia conducta habeat. Cur ita? Quia soli patresfamilias accedebant ad conductionem jurium rerumque fiscalium. His sententiis Pauli ex eodem libro & titulo de jure fisci, possunt & aliæ addi, quæ sunt in fragmentis Pauli, & in *l. locatio, sup. de publican.*

Ad L. XLVI. Aufertur ei, quasi indigno successio, *qui, cum heres institutus esset ut filius post mortem ejus, qui pater dicebatur, suppositus declaratus est.*

D Initio hujus l. proponitur sive ostenditur, ei velut indigno fiscum auferre hereditatem, qui cum esset institutus ut filius, testatore existimante, eum sibi filium esse, post mortem testatoris subditus & suppositus declaratus est, quia non habet voluntatem defuncti, qui si suppositum scivisset, eum non heredem instituisset, *l. 4. C. de hered. inst. l. 5. de testam.* Et facessant, qui dicunt ei quidem auferri hereditatem, sed eam agnatis defuncti cedere, non fisco, quia nec juvantur *l. nec apud, C. de hered. instit.* quæ non loquitur de fratre supposititio, & supposititii tantum bonis indigni existimantur: sed loquitur tantum de fratre adoptatitio, quæ adoptio jure non consistit.

E Ad §. Qui aliquid sciens in fraudem fisci suscepit, *non solum rem, in qua fraudis ministerium suscepit, sed alterum tantum restituere cogitur.*

In §. 1. ostenditur, eum, qui sciens aliquid acceperit in fraudem fisci, vendente scilicet aut donante debitore fisci, in duplum mixta actione teneri, ut scilicet res sit in duplo, quod est ex constitutione aliqua, & est valde singulare in fisco. Nam quod alienatur in fraudem privati creditoris, ab eo, qui suscepit, revocatur in simplum actione Pauliana. At quod alienatur in fraudem fisci ab eo, qui id sciens recepit, revocatur actione extra ordinem in duplum: ut ait in hoc §. *extra ordinem*, ut in *l. pecunia, C. de privilegio fisci.* Nam actio Pauliana, quæ

ell ordinaria actio, non pertinet ad ea, quæ alienantur in fraudem filii, quod maxime notandum est. In libertatibus datis in fraudem, idem jus est privati & filii, ut ipse jure non valeant. *l. prox. §. a delatore, & l. 3. C. qui manumitt. non possunt.*

Ad §. Quod a prædæ, seu procuratore, *vel qualibet alio in ea potestate, in qua administrat, licet per fraudulentam professionem, comparatum sit : inferendo contractus, vendicatur, & affirmatio ejus fisco infertur. Idem jus est, si in eadem potestate, in qua per administrat. affirmatus est.*

Inter causas puniendi fisci in *l. 1. hoc tit.* hæc numerata, ut, quod pœna ex contractu privato, fisco debeatur. Cujus exemplum est in hoc §. si quid prædæ provinciæ, aut procurator Cæsaris, vel quilibet alius officium gerens in provincia, vera ejus esse dixerit, & pecuniæ, & pœna bona exempta a provinciali, nihil interest, an per fraudem personam, & nomen alterius, vel suum sibi fuerit mancipatum, aut emere ex officio, quod quis administrat. Ergo vitiat illicitus contractus reficiendæ rei empta, & affirmatione ejus fisco adjudicata, quia (ut dixi) nihil licet mercari ex officio, quod administratur. *l. non licet. 3. non licet. 4. non licet.* Ergo repugnat quæstio, & ex officio suo quæstum facere, puta frumentum potestate officii sibi emere (ut fit) viliori pretio imponendo & indecernum est. *l. 1. non licet*, majoribus personis flagrante, quam hic *l.* nimirum, ut fiscus rem auferat emptori, cumque condemnet in quadruplum. Et cognat. *l. pen. Cod. de debitor fiscum.* & *l. 2. Cod. de fur.* vult rem restitui venditori, id est, provinciali, non adjudicari fisco. Hæ pugnæ quemadmodum componemus universi? Non male Accurtius hoc loco, Interim & debitor ex dicta *l. non licet*, æstimationem rei empte intelligit emptorem fisco inferre in quadruplum, sed emptorem petitum quasi emit & solvit, poti rem habet. Non enim fisco, reponere a venditore, *l. 1. Cod. Theod. de his qui administr. sed eff. publ. gerunt*, ut Agrippina heres emptoris petitum petit a venditore. Et hujus rei argumentum est in *l. fenestræ. de remotis.* Vel expeditius erit, si dicas hæc in re duplices fisco præberi vias, ut rem vindicet ab emptore, qui rem emit illicite, & venditori adferat pretium, quod accepit, & hoc amplius fuperit fisco posse trigil adversus emptorem. Item alia via, ut protinus cum vindicat ab emptore, & ab eodem quæ quadruplum pretii exigat; salva eidem emptori repetitione pretii soluti a fiscum adversus venditorem. Quod autem diximus, fiscum rem auferre, fic eft accipiendum, fi venditor, *l. 1. Cod. Theod. de his qui administr.* non deposuit ab emptore officium, venditionem etiam facias, vel fi eam comprobet ille magistratus, cui hoc est officii, *ubi dicit l. 5. & 6. Cod. Theodof. de his qui administr. vel officium gerent*, id eft, Evenditor nolit rem repetere, ut rem fiscus eam exigat emptori, aliquod venditori eft integrum vindicatio rei, vel repetitio per affionem quod metus causa, dicta *l. pen. C. de his qui vi metusve causa*, *l. 5. & 6. C. de his qui admittit.* Et hoc est primum, quod venditor, aut reprehenditur ea vendita venditor non redditerit emptori, fiscus venditori aufert: & hoc amplius exigit triplum ab emptore, quia nomine : vel ultro venditor repetere a fisco potest emptori, emptor damnatur fisco in quadruplum, quanti rem emit, & ita omnino prope componentur hæc.

Quæ adiicitur etiam in hoc §. eum, qui in provincia exercendi administrat, nasum ei ex adsimare non posse, *l. 1. Cod. de magistrat. provinc.* Sed quæritur, si ab ipso provincia, qua etiam est pater, & a qua re-

A detur per mare. Nam huius juris constituendi, quod vetustissimum est, rationem hanc esse, indicat Cicero lib. 1. de Offic. *ne qui provinciæ regant, privatæ habeant, quo fiant & prædes in provincia ædes, & provincia deserpant.* Igitur iis, qui provincias regunt, non licet quoquam proficisci, nisi publice navibus præbitis sumptu publico proficiscantur, & vectura gratis. Quod eft in §. *fiscus*, id propterea expreffimus in *l. 37. fup.* & quamvis non semper habeat jus pignoris.

Ad §. Qui compensationem opponit fisco, *intra duos menses debitum fibi debere debet.*

B EX hoc l. intelligimus, debitorem fisci, cum quo fiscus agit, posse fisco opponere compensationem rei, quod vindicat fiscus a debet, fed necesse habet fibi debitum probare intra duos menses, cum compensationem objicit fisco, alioquin fisco non obfuit compensatio, qui locus eft ftrictiffimi juris : nec tamen in omnibus casibus fisco opponi potest compensatio : non, fi fiscus exigat tributa, vel stipendia, vel folemnes annonas, ut ait in §. fequenti : non etiam (quod fingulare eft) fi fiscus 2 20 ex vendito de pretio rei, quam vendidit, in *l. 17. C. l. de compens.*

Ad §. In reatu con itutus bona sua alienare non potest. *Quæ debitor reliquit bona fide fubiit.*

C IN hoc §. notandum eft ei, qui eft in reatu capitali, ex quo fequitur confiftatio bonorum, interdictum effe alienationem in fraudem fisci. Item & debitori, qui a reata condemnatione revocari potest, *l. qui pater. de manumiss. & l. vulgatiffimus, a post convictum, fup. de donat.* qui in Florent. absolutus, ut tantum una, & ita scribi eum oportet : *Post convictum capitalis crimen, donationes facta non valent, fi condemnatus fuerat fic.* Denique fiscum bonorum alienatio in fraudem fifci, ei interdicit, eft ; ut adminiftratio bonorum fiorum ei, qui eft in reatu, non eft interdicta, licet interdici foler furiofo & prodigo, aliquin reo capitalis criminis duplex effet cuftos. Item & debitor ea bona fide ei folvit refte, emancipationem plerique necessario fumpsu egerunt, *l. ea, de solutionib.* in qua tamen cauffus eft, ut fiscus ei non præferatur, quia tum enim debitor non folvit refte : & rem profugum, ne ei fugæ infraetur folutæ pecunia. Quod eft in §. *actores*, expofitum eft fupra in *l. 8.*

Ad §. Servus Cæsaris, *fi juffu procuratoris aditi hereditatem, Cæsari solenti adquirit.*

NOtandum eft ex hoc §. fervum Cæsaris heredem inD ftitutum, fi ab eo adire hereditatem juffu procuratoris Cæsaris, & eam acquirere Cæsari violenti, id eft, eatum habenti: voluntas hic eft rei habitæ, ut in *l. 3. §. 1. Commodum. de rei vindic.* & in *l. 1. §. 1. Commodum. de adquir. poss. l. penult. de donat.* Et idem, quod in hoc §. proponitur in *l. 1. de offic. provinc.* Et hoc etiam fingulare eft in fiscum. Nam fervo extraneo heredis inftituto, necesse eft eum adire hereditatem juffu domini, & juffum precedere adeuntem : nec fi domini inuffu adierit, fufficit ratihabitio, quæ tamen fufficit in aquirendo libertatem juffu domini, *l. 1. §. 1. fi quis mihi ferva, §. juffum, de adquir. hered.*

Ad §. Si multi fisco fraudem fecerint, *non ut in actione furti, fingulis folidum, fed omnino femel quadruplo pœnam pro viribus portionis debent. Sunt pro rem idonei, qui sunt idonei, conventionis.*

IN §. ultimo demonstratur, eum, qui fecit fraudem fisco, tenere in quadruplum. At contra in §. 1. huius legis habuimus, eum, qui alienatum a debitore fisci scires accepit in fraudem fisci, teneri in duplum : & in *l. decem. fup. hoc tit.* decimum ornatricem delatorem in fraudem fisci, teneri in fimplum, & poftea eum quæ, quæ fraudem participavit, teneri in fimplum, quæ videntur pugnare cum hoc §. Sed refte Accurf. qui ea men eget interpretatione & adminiculo quodam, illis casibus, quibus teneatur in duplum, vel in fimplum tantum, ita quo quid fecit in fraudem fifci, furtum fifco non fieri, quia res fiscalis nulla fuerit. Et hic §. ult. intelligi debet de furto tantum, quod quis fisco fecit, re fiscali furto fubtracta fisco. Ac fubtili omnino animo furti, manifeste demonstrat, & omni allevveratione affirmo in hoc §. fic eft ingenium : *fi multi fisco furtum fecerint*, non quidem ut in furto *l. si multi. 2. penult. fup.* fimiliter, quæ privato in furem, vel in eum, qui furtum arbores cæcidit, adio eft in duplum, puta fi arbores eavas vendiderit, aut ligna ex illis fecerit, ex 11. tabul. quæ in duplum : ex fisco competunt in quadruplum, ut ibi oftendimus. Et ita manifeste in *l. ad publicos, §. item, ne. adquir. rer. dom.* Nifi forte gratis fiscus, quam privatus habet in duplum, vel aftionem rerum amotarum possessarum adioni furti, quam privatus habet in fimplum, licet & fiscus in uxorem, fiscum id quem bona devoluta funt, habere contra alios in quadruplum. Et in alio, quod quæ conflituit pro furtum fuftum fit, quæ alii competit in duplum, *l. ult. C. de mon. eft.* fifco competit in quadruplum, furto commiffo rei fiscalis, *l. 6. §. penult. ad Leg. Jul. peculat.* furtum rei peculiaris fiscalis, id eft peculiaris, gravius coercetur, quam privatæ peconiæ furtum, idque eft ex antiquo lege Jul. peculat. Et in Paulo §. *furtum*, lit. 22. ait, eum, qui rem fisci fubripuerit, mutarit & in alias fum converterit, quod eft furtum, five peculatus, condemnari in quadruplum. Quod etiam confirmat hoc §. *pen. fere. ad Leg. Jul. peculat.* Denique hæc aftio fiscalis in quadruplum eft de furto tantum, non de aliis casibus fiscalibus extra furtum petitum, reive publicæ, quod etiam eft valde fingulare in fifco. Præterea in hoc §. ult. oftendimur, hinc effe differentiam inter fiscum & peculum, quod fi plures privato raptoribus rem, vel peculia furtim fubtraxerint, nec manifeftum, id eft, fi non deprehenfi fint, finguli teneantur in duplum, quanti privato creditor interfit, *l. 6. C. de obligat. & act. l. 13. C. de condict. furt.* ita tamen ut pro non idoneis, id eft, pro egenis, idoneis & divites non conventantur, quia non fecit dolo, nec culpa, nec obligatur, quibufcum feparatim agitur in foliidum. At fi plures furtum fisco fecerint, univerfi tantum in quadruplum pro viribus portionis teneantur : pro non idoneis, idonei conveniuntur, id eft, quod ab uno præftari non potest, fiscus ab altero petit. Hanc quæftionem Quinctilius, *lib. 10. cap. 2.* ita refert, Defenditur effe de quantitate & numero & pondere : pender enim ex jure, & cum duo pecunam abftulerint, & deprehenfi fuerit rerum quadruplum, quod debent ex furto manifefto, quifque debeat, id eft, foliidum, an duplum id eft, viriliter portionem. Sed defuiendo eft hæc quæftio, fiscus differentiam inter furtum & peculatum, inter privatum & fiscum. Eft igitur hoc in fisco præcipuum, & fiscus furtum manifeftum patitur, apud eum pro manifefto, ut furti non manifefti competat fiscus in quadruplum, quæ privato competeret in duplum. Sicut & aftio, quod ope consilio fiscus ab eborum furtum cæfarum, quæ privato competerent in duplum, competit. Et hoc loco, fieut pollicitus fum, fummatim colligem cæteris omnibus juris privilegia, quæ fiscus habet, & quæ habuimus ante.

Summum privilegium fifci, eft privilegium exaftionis, quod habet in peculiaribus adiunctum, & meritis : veluti in petitione hereditatis. Item aliud privilegium eft fummum in fisco, ut ex fua contradibus habeat femper tacitum hypothecam. Quod & privilegium fifci dicitur in *l. 2. C. de fero pignori dato*, & jus ifci in *l. 10. fup. de manumiff.* item hoc eft privilegium in fisco, quod ope consilii, & ministerium liti abfente fuo advocato : ut extorquenat conductionem publicorum ab invitis, ut non prælet ufuras ex fuis contractibus, nec ex mora quidem in contractibus bo-

I. Tit. XIV. De jure fisci. lib. XLIX. Digeft. 470

na fifci, ut concurfu hypothecæ præveniat aliam creditorem : nec prius, quam habuit communitus quis alio, poffit vendere in foliidum : ut revocet etiam non acquifita in fraudem fuam, ut revocet alienata in duplum, ut vendita hereditate ari alieno non obligetur, ut non patitur compenfationem, fi agat ex vendito, nec ex alia alia cauffa, nifi contra fifci debeat probet intra duos menses debitum fibi, non qui fifcus, ut aquirat heredit atem per fervum adeuntem juffu procuratoris fifci. Et hoc omnia funt præcipua, quæ expofui ante, qua ex non dantur privatis. Et (ut oftendi ad Inftit. princip.) invenies immunem effe fifcum a vectigalium præftatione, *l. 1. cauta. §. penult. de pofl.* & exiftum aditum non patere ad hereditates filiales, *Lit. §. filiali, de relation edicto*, & nunquam operari fifcum fcindiatione ullo in negotio, qua eft femper fubrenda, *l. 1. §. ad fiscum, fiscum, ne. reparat. non. de fcindiat.* Item gratis fiscus, quod fervatur etiam hodie, nec ullas præftare portoria, nec fi vinctarur vectori ullas refundere impendia, quod eft ex conftitutione aliqua Gracea in *vit. de fcorbitis*. Et res quoque fifci ex iis funt, quæ ufuapi non poffunt, *§. res fifc. Inftit. de ufucap.*

Ad L. XI. VII. Mofchis quæstus fisci debitoris *ex rendatione sacrificiis, ferculis balneatis a quibus publicum debentibus Favia Semilla, & alia prædia emerunt. Cum convenientes propter Mofchidis reliqua, dicebant, heredes Mofchidis ita obnoxios effe, ut nemo aliter ex eifdem bonis emere poffit, ac quam patuam Imperator, prius heredes convenire debere : in reliquum poffeffionem venerit. Et ita pronunciatur.*

C EXplicaturus fum hodie ex l. 27. & 28. autoue de Cerea Imperatoris Antonini. Primo definitur in 1. 27. fiscus debere prius exporiri cum debitore principali, velut publicano, actione perfonali, quam perfequi bona debitoris, quæ habet : vel qui in alium transtulit, quæ habuit : vel actione hypothecaria, ut in *l. 1. C. de execrat. fisci debitor.* neque enim fifco eadem cauffa competit, quæ privato creditori, *l. 4. C. de obligat. & act.* id eft, quæ debitur privato creditori jure antiquo. Nam hodie fubfiat electione idem jus fifco, quod privato creditori ex Novella Juftiniani jure antique & mortuo (ut loquebatur Hortenf.) hæ re mino habebat fiscus, quam privatus. Nam & Adjudicatio fiscalis, quæ debitori fisci competit, & debitoDres, conveniri non nisi inexcuffo publicano, exemplo ejus, qui fideiuffit apud Rempubl. l. 1. *C. de decurion.* Item, debitor, qui fideiuffit fiscus non habet beneficium, quem privatus creditor habuit : non habuit etiam Pofidonius, fideiuffor, & ip ubjudum aliis cafibus etiam minus habeat fiscus, quam privatus. Nam & plurium fifco fortum fecisimus, non ut fiscus illicitus in fingulos adionem in foliidum, ut heri diximus in *l. pen. §. ult. fup.* & ex cauffa fraudatoria non potuit debitor decedere in cæcerem, *l. 1. C. de exulib. tribut.* & olim non potuit fiscus capere ex codicillis, vel epiftolis, *l. 9. C. Theod. de infirm.* Et hæc omnia poffidet fiscus, quæ privatus habet. Jure novifimo hac in re, de qua tractamus, idem eft jus privati creditoris & fifci. Et prius agatur cum reo principali, quam cum fideiuffore, vel mandatore, vel poft-ffore hypothecario, quod etiam jus vetuftiffimum fuiffe Juftinianeus ait, & *Cod. l. 22. & 26. ad Senatusc.* Spondeo : id eft fideiuffores appellare, fi reus fit locuples, habet quandam *Beneficium*, ut fcilicet rubore fuerit demittere cognatos fi, qui prius appellat debitorem, quam reum principalem, & reus principalis fit folvendo. Male vero Accurf. hic differentiam facit inter hypothecam tacitam & expreffam. Si fit tacita, prius effe agendum perfonali, quam hypothecaria actione : fi fit expreffa, creditori electionem dari. Male. Nam reipublica non habet tacitam hypothecam, fed expreffam tantum, *l. 2. de jure Reipubl. l. penult. §. 1. ad municip.* Et ficut fiscus, ita Respublica non habet electionem, ut aret expreffam hypothecam habeat, *l. 11. C. de obligat.* G g 2 *§. ult.*

§. ult. de administ. rer. ad civit. portin. l. libertus §. filium, inf. ad municipal. Porro observandum est, speciem posse hic in malitiose pulsatam, & Molchide quadrare, ex qua apparet mulierem admitti ad conductionem publicorum, modo materfam. fuerit & major 25. annis, secundum ea quæ diximus in l. in fraudem 3. ult. fup. Nihil ad Molchus, femina Molchis, ut hoc loco: & Afranius apud Nonium, ubi hæc Molchis oratio mutata est. Neapolitis, & in antiqua inscriptione: hæc sita est illa pia fregit cassia, puella Sempronium Molchi, cui pro merito a conjuge grata valeto sit.

Ad §. Æmilius Ptolomæus conduxerat a filio pofteffionem: eumque pendurum pluribus locaverat annuo quantitate, quam ipse folvebat. Convenitbatur a procuratibus Cæfaris in eam quantitatem, quam ipfe percipiebat. Hic inquam Ptolomæus, ut hæres, vel fuccefor, ad eum pertinebat, qua, quibus locaverat, convenire. Itaque procuratores, in eum folum quantitatem eum conventi debere, qua ipfe conductor exiterat.

Equitur aliud decretum Imperatoris ejufdem. In hoc A §. ipfe refti. eft. Qui a filio pofteffionem conduxerat (quinquagina exempli gratia) eam alii relocavit majori pretio, pura ex. ut potuit, l. 6. Cod. de locato, quia & in conductione & in locatione hoc agitur. Ex conductori frui licebat, non uti tantum: ergo ut ex locatione conductione quidem facere licet: & (ut ait) relocare eam poffeffionem per partes modicas, pura, dummodo, per consuetudo, quo genere plus ex hac locatione redigitur, quam univerfi poffeffione locata uno nomine: & magique ampliore hoc meret. Quæ enim major mercede poffeffionem feliciam relocavit: queritur an a procuratore Cæfaris conveniri poffit in eam mercedem, quæ eft uberior, quam pretium ipfe ex relocatione? Et refpondet Imperator, non poffe conveniri in majorem mercedem, quam de qua inter eum & filium convenit, ferundum effe ftatum, quem ipfe locatione conductori invidendum effe quaftum, quem ex relocatione facit, cum & periculum relocationis ad eum pertineat, l. fi. pup. ad l. Falcid. Indulgentia & diligentiam cuique fuam prodeffe debere, non alii oblatam, cui quæ fecutus fortunam prodeffe debere, non alii, vi. l. pen. Cod. de offic. Præfect. Præt. Afric. ut fundum ex re, ipfe, id eft, conturi bonam fidem, qua in locatione exigitur, & fido inuile, damnoperafit, ut in l. conductore, §. 1. de adminiftr. rer. inutile effe pupillo, ut fundum ex re, tore legitime fofta, non fervetur, quia nemo veller accedere ad emptionem rei pupillaris. Et ita in hac lege, fi admittamus imperitias fervatas fuiffe, fic fiet, ut nemo velit accedere ad conductionem prædiorum fiscalium. Et ea ne non poffit fibi quæftum aliquem parare, ipfe eft, fi fini ea non poffit. Et ait hoc §. cum poffeffionem illam relocaffe pauloum, per partes paulas. Nam & paulatim trahitur a paulo: & modico & pufillo, ut in Apophoret. Martial. quæ vulgata inscriptio habet Multa paucula, vetus & caftigatior habet Multæ paulæ. Sunt fane multa merda in illis Apophoretis, atque etiam in Xenijs euffem: unde ille noniffimus verbis depravatus.

Inque quadrupedes glavia prima lepus.

Nam rede caftigatores codices habent:

Inque quadrupedes malfere prima lepus. Ut apud Svetonium, malfione venentia, le bourre. Et hæc fufficiant ad l. 47.

Ad §. XLVIII. Statius Florus teftamento fcripto heredis Pompeii tertiæ filiæ nomine fuit, ut non capienti fundum Cornelium pomeria quantitatem daret: & eo nomine cautionem a Pompeio exegerunt, fe reftituturum eo, vere ei per cautionem deberet. Pubes idem Florus, falfo fecundo teftamento, & eodem Pompeio & Fauftino heredibus inftituto, cautionem interpretum Pompeio dederat. Hoc pro-

per præfumitur fraus errare quidam, mutuo teftamento, nec tamen herede mutato, qui tacitam fidem interpofuit contra leges in teftamento priori, aut tempore faciendi priorig teftamenti. Et ita quidem refcripfit Imperator. Procuratores Cæfaris fequuti refcriptum, heredem non prohibuerunt mutuum voluntatem defendi, fifco condemnatum, ut ea fua portione totum fideicommiffum præftaret, fed heres condemnatus appellat ad Principem, exiftimans Principis refcripto fe non adjudicata, quod pponitur in l. 3. §. 1. de appell. & l. 22. Cod. eod. tit. & apud Principem heres defideratur, ne ex fua portione totum fideicommiffum fifco præftaret, qui fucceffit in locum incapacis: fed confertet etiam coheres ex fua portione totum. Et utebatur hac ratione, quod id fideicommiffum relictum ex præceptionibus, fibi datis priori teftamento, quæ fubmentor non ex fua portione, aliquin eflent inutiles præceptiones, fed fecundo ut univerfi hereditate id eft, partim jure legati capiuntur, partim jure hereditatis, a fe, partim a coheredes quas tamen præceptiones non acceperunt poffeffione, fed tamen dicebat eas fibi dari oportere, fi quidem ftcus vellet a fe fideicommiffum præftari, ex Bafilicis, ex eo cafu fruitus notaretur in §. 6. fieri poffe, ut alias res heres acquirat poft confideicommiffum, ex aquibus adimpleatur fideicommiffum cohæredi præftitutum ad Bafilicas, ut ex hac hereditate, quæ adeo hoc cafu a fifco fit petendum fideicommiffum. Et eandem rationem, quæ eft in fpecie §. 4. Inft. de fideic. hered. ubi fi prægrados heres, juventus effe in fpecie 2 pater, 3. praditum, fup. de leg. 2.

Ad l. XLIX. Cum tantum fideicommiffum fit, cui datum erat, capere fe nihil poffe dereliquit: in quofcumque verbi, obtinebat, & quamvis ea ipfa pertinebant ad fideicommiffum ex Basilicis Divi Trajani recipere debeat. De qua re extat refcriptum Imperatoris Antonini in hac verba: Imperator Antoninus Julio Refio. Qui certum fideicommiffum accommodatus, ut eum expleris reftituere hereditatem: fe dedufta parte quarta reftituit, nihil retinere debet. Quadrans autem, qui heredi imputatur ipfum, quantum ad heredem ipfum pertinet. Unde declaratis familiam folum capit, qui fe defcit.

Hæc l. eft de tacito fideicommiffo. Heres tenetur fi datus eft hereditatem reftituere incapaci, eam reftituit dedufta Falcidia: reftituit igitur dodrantem heredi fideicommiffario incapaci fe deficit, ut in l. 2. §. 1. de Divi Trajani, pro præmio confequitur dimidium partem dodrantis, quem ab eo heredi acepit, id eft trientem, & femiffem, altera pars dimidia cedit fifco, Falcidiam autem, quam deduxit heres, ei heredi fifco reftituit, ut indigno, qui quod excitare fibi heres interpofuit contra leges, atque etiam expleverit reftituendo fideicommiffum, atque ita fifcus habet feptuncem & femiffem totius hereditatis, fi fuit fe deficit, heres femiffem dodrantis, id eft, trientem & femiffem totius affis. Unde apparet, heredem ex tacito fideicommiffo non retinere Falcidiam, quod eft ex Senatufconfulto Trajano, l. hereditas, ad leg. Falcid. l. heres, & l. fi quibus, de his qua ut indigne. Sed ex Senatufconfulto, Falcidia, quæ non retinetur heredi, præftatur cretio fideicommiffi. Quod mutavit refcriptum Divi Pii: Falcidia, quam non retinet heres, pertinet ad fifcum, d. l. Imperius. Et hoc quidem refcriptum, quod mutatur in l. 2. pen. D. Pii eft, non Antonini. Nam in hac l. eft D. Pius, non Antoninus Caracalla, cujus funt decreta, l. 49. & ult. hoc titulo. Et obtinet quidem, quod ait hæc lex, ipfi heredi Falcidiam erip, quam deduxit, quod eft partum tanquam indigno, ut in l. fi quis, ad leg. Cornel. de fal. Unde, quæ dicuntur recipere, vel (ut in archetypo) aceptare, ab Upiano ibire regul. tit. de damnat. recipere, quæ dicit effe, quæ fifcus aufert ut indigno. Pone huic refcripto D. Pii locus tantum eft, fi extraneus fit heres inftitutus, qui tacitaref fidem, accommodaverat. Nam fi fit filiusfamil. vel teftatoris fervus, ex

creti suscepti, id est, tacitæ fidei ratione, non amittit Falcidiam, quia non potuit jussum patris, vel domini detrectare, & necessitate parendi, qua ductus fuit, excusatur, ut *l. si tacitum, ad leg. Falcid. l. in fraudem*, §. *ult. de iis quæ ut indign.* ut in atrocioribus quidem delictis necessitas potestatis nos non excusat, quia nulla est potestas, cui, si jubeas atrociora quædam proba, obsequendum sit: & mors obeunda potius, quam parendum patri, vel domino, turpia vel atrociora imperanti. At tacitam fidem accommodare contra leges est ex levioribus delictis, & in levioribus delictis, necessitas parendi nos excusat. Hæc autem postrema verba hujus *l. unde dodrantis, semissem solum capit, qui se detulit*, puto esse Pauli, non rescripti Imperatoris.

Ad L. ult. Valerius Patronius procurator Imperatoris, *Flavio Stalticio prædia certo pretio addixerat. Deinde facta licitatione, idem Stalticius recepta ea licitatione obtinuerat, & in vacuam possessionem inductus erat. De fructibus medio tempore perceptis quærebatur. Patronius, fisci esse volebat. Plane si medio tempore inter primam licitationem, & sequentem adjectionem percepti fuissent: ad venditorem pertinere. Sicut solet dici, cum in diem addictio facta est, deinde melior conditio allata est. Nec moveri deberemus, quod idem fuisset, cui & primo addicta fuerant prædia. Sed cum utraq; addictio intra tempus vindemiarum facta fuisset, recessum est ab hoc tractatu. Itaque placebat fructus emptoris esse. Papinianus & Messius novam sententiam induxerunt, quia sub colono erant prædia, iniquum esse fructus ei auferri universos: sed colonum quidem percipere eos debere, emptorem vero pensionem ejus anni accepturum, ne fiscus colono teneretur, quod ei frui non licuisset, atque si hoc ipsum in emendo convenisset. Pronuntiavit tamen secundum illorum opinionem, quod quidem domino colerentur, universos fructus habere. Si vero sub colono, pensionem accipere. Tryphonino suggerente, quid putaret de aridis fructibus, qui ante percepti in prædiis fuissent: respondit, si nondum dies pensionis venisset, cum addicta sunt: eos quoque emptorem accepturum.*

In hac l. ult. proponitur unum decretum Antonini Caracallæ, quod fecit sibi assidentibus in consilio, ut ait lex, Papiniano, Paulo, Tryphonino & Messio, & aliis Jurisconf. Messii Jureconsulti mentio fit hoc loco tantum: nec novum nomen videri debet, cum in antiquis inscriptionibus legamus, Messium rusticum, alvei & riparum Tyberis curatorem. Et in epist. Plinii ad Messium Max. Et quod alter Plinius scripsit lib. 28. cap. 6. Mæcenatem Messium sibi silentium triennio imperasse, ex convulsione reddito sanguine. Non solebant autem optimi principes, nisi de sententia & consilio Jurisconsultorum (non aliter quam alii judices) decernere. Et inde elegans illa inscriptio *l. 6. C. de usucap. pro emptore*. Imperator Philippus Augustus, cum consilio collocutus, dixit. Et in Actis Apostolicis, *cap. 25.* Portius Festus præses Syriæ cum consilio collocutus, respondit. Ut autem intelligatur species hujus legis, sciendum est, præter ea privilegia fisci, quæ supra retulimus, & hoc privilegium fiscum habere, ut post venditionem & addictionem factam a fisco publice hasta posita, *apres l'estrousse faicte*, alius intra certa tempora admittatur, si licitari velit & pretio adjicere, rescissa prima addictione, *s'il veut encherir*, nisi is cui prima addictio facta est, paratus sit fisco tantum præstare, quantum alius. Nam hoc casu alius præfertur, *l. si tempore, Cod. de fide, & jure hastæ fiscal. lib. 10. l. 1. Cod. de vendend. reb. civitatis, l. Lucius, ad municip.* Quod dico, breviter hoc est, omnem addictionem, quæ fit a fisco, tacite videri factam in diem, ut si intra illum diem, alius meliorem conditionem, id est, majus pretium offerat, ut res priori addicta inempta sit. Denique non est secura prima addictio, quam fiscus facit, quia alia licitatio exspectatur [illegible] quod autem, de in diem addict. Dies autem intra [illegible] licitatio alia admittitur, non inveni-

A tur lege expressa, ideoque merito præsumo, eundem fuisse diem, intra quem privati res suas addicere solent, puta hoc modo; *si quis intra duos menses meliorem mihi conditionem fecerit, fundus inemptus esto*, ut in pacto commissoriæ venditionis, *l. Ælius, sup. de minoribus* quem privatus in addicendo diem, exprimere debet, in quem addicit, cum fiscus dixisse tacite semper intelligatur, id est, omnis venditio fisci, in diem est addictio, id est, in eum diem, in quem nominatim alii addicunt, aut solent addicere. Hoc cognito ponamus speciem hujus legis: fiscus vel procurator fisci prædia quædam, puta vineas, prata, arva, quæ locaverat colono certa pensione, ea vendidit, & sub hasta factis licitationibus, tandem Titio plus licitanti addixit eo pretio, quod ipse Titius pollicitus fuerat: deinde Sempronio
B longe plus licitante intra constituta tempora, id est, Sempronio offerente majus pretium, Titius, quod ex licitatione Sempronius adjiciebat, recepit etiam se fisco super adjecturum, atque ita Sempronio excluso obtinuit prædia, idest, emptio & addictio posterior apud eum secure remansit, quæ securitas significatur in hac lege, cum dicitur Titium fuisse inductum in vacuam possessionem prædiorum: vacua enim possessio dicitur, quæ secura est, quæ jam moveri non potest ab alio; prior addictio non fuit secura. Hinc quæritur, utrum fructus, qui medio tempore percepti sunt ex prædiis inter primam & secundam licitationem, pertineant ad fiscum, an ad emptorem, qui & prima & secunda licitatione vicit? Et constat ad fiscum pertinere, sicut privato rem addicente in diem, ac postea meliore con-
C ditione oblata, placet medii temporis fructus pertinere ad venditorem, liceat eadem sit persona, cui initio addictio facta est, quæ meliorem conditionem offert, puta offerendo, quod ex licitatione alterius accessit. Et ratio est, quia alia emptio est: & prima emptio pro infecta habetur, *l. item quod*, §. *ultimo*, & *l. Imperat. de in diem addict.* Ceterum fructus percepti post secundam emptionem proculdubio pertinent ad emptorem, quia secura jam, rata & firma ea emptio est. Sed in specie proposita varia esse prædia posuimus: ita observandum est varios fuisse fructus: alios liquidos, puta ex vineis: alios aridos, puta ex arvis & pratis: Frumentum, fœnum, legumina, fructus aridi sunt, in fine hujus *l.* & *in l. 15. Cod. Theodos. de suscept.* & *in Novell.* 32. Varro lib. 1. de re Rustica, cap. 13. *Fructus aridos*, in-
D quit, *ut est, faba, fænum*. Imperator in *l. 1. Cod. Theodos. de usur.* divisit fructus in fruges humidas & arentes. In hac igitur causa proposita duo fuerunt genera fructuum, liquidi & aridi. Et (quod notandum) eo tempore, quo Sempronius meliorem conditionem attulit, & Titius repellendi Sempronii causa eam conditionem se subiturum recepit, fructus liquidi nondum erant percepti, ut proponitur, quia nondum erant vindemiæ lectæ. Ideoque de fructibus vindemiarum quæstio non est, an ad fiscum perveniant, quia nulli sunt medio tempore percepti inter primam & secundam addictionem: & postea percepti, id est, post utramque addictionem, videntur omnimodo pertinere ad emptorem. Et vero, ut concludamus, vel ipsi pertinent, vel pensiones eorum a colono præstandæ, cum pridem
E eadem prædia fiscus locaverit. Nam, ut initio posuimus, vineæ erant sub colono, *elles estojent affermees*, cui & omnia prædia fiscus locaverat. Papinianus & Messius dicebant, vindemiarum fructus colono cedere, sed & colono emptori esse præstandam pensionem etiam ejus anni, & sequentium. Porro si in longius tempus conductio protendatur, quia scilicet faventes fisco, fingebant, aut præsumebant tacite actum inter fiscum & emptorem, ut colono conductione perfrui liceret, alioquin citra hanc tacitam conventionem, emptor potest colonum expellere, & fructus percipere, *l. 9. Cod. de locato, l. arbor*, §. *1. de usufruct.* Et expulsus colonus ageret in fiscum ex conducto, quanti interest frui conductione prædiorum. Sed ne eo nomine fiscus

fiscus teneretur colono ex conducto, exonerandi fisci causa, hanc novam sententiam Papinianus, qui & multa alia in jure invenit pro ingenio & eruditione sua, multumque jus civile locupletavit: Papinianus, inquam, & Messius, cui non fuit pudori esse adsessorem Papiniani, hanc novam sententiam excogitarunt, qua darent fisco tacitam conventionem non expellendi coloni. Et quamvis hæc nova & inaudita sententia esset, tamen Antoninus Caracalla Imperator, apud quem hæc causa agitabatur, secundum eam sententiam pronuntiavit, & ita favit fisco suo. Unde superioribus privilegiis fiscalibus ex hac lege duo addamus. Primum, ut omni addictioni fiscali tacite insit dies, quo alii pluris licitari liceat, & priorem licitationem infringere. Alterum, ut omni venditioni & addictioni fiscali tacita insit pactio non expellendi coloni, si prædia addicta fuerint sub colono. Et hæc quidem de liquidis fructibus, qui medio tempore inter primam licitationem, & secundam addictionem, nulli percepti erant. Nunc dicamus de aridis. Fructus aridi medio tempore percepti sunt a colono, ante posteriorem addictionem. Et proculdubio, si etiam dies pensionis solvendæ jam venerit ante addictionis diem, eorum fructuum pensio debetur fisco. At si nondum venerit dies pensionis solvendæ fisco, id est, si nondum erat pensio debita fisco (ut & in hac causa contigisse ait) & venit dies pensionis post addictionem, ea quoque aridorum fructuum pensio emptori præstanda est a colono. Recte Accurs. in fine hujus legis ait, eos quoque emptorem esse recepturum. *Eos quoque*, id est, pro eis fructibus debitam pensionem, quæ scilicet deberi cœpit post addictionem postremam. Quia Accursius quoque significat non tantum liquidorum; sed etiam aridorum fructuum pensionem emptorem accepturum. Et hoc postremo de aridis fructibus Imperatorem Antoninum Triphonino Jureconsulto suggerente, id est, quærente, quid statueret de aridis fructibus (Paulus) ait, respondisse Imperatorem Triphonino: denique omnium fructuum pensionem emptorem accepturum Triphonino, inquit, suggerente, quid Imperator putaret de fructibus aridis, respondit Imperator, quod dixi ante. Et ita in *l. Aufidius, de leg. 3.* quæ est etiam ex decretis ejusdem Imperatoris a parte legatarii suggestum est, id est, quæsitum ab Imperatore, qui de hac re judicabat. Et sequitur, respondit, Imperator scilicet. Deo sit laus, hic est finis hujus tituli, ex quo spero vos multum fructum percepturos. Multa possem præstare in titulis sequentibus, sed feriæ magis erunt in rem meam, & in rem communem, si Deus nos servet incolumes.

JACOBI CUJACII J.C.

RECITATIONES SOLEMNES

Ad Titulum XVI. Libri L. De verborum significatione.

De Inscriptione tituli.

Vulgo ita inscriptus est hic titulus, de verborum & rerum significatione. Velim vos delere rerum; ex antiquis & ex auctoritate Pandectarum Flor. quibus consentit Justin. in *l. 2.* §. *Septimus*, & §. *cetera, de confirm.* Basilica etiam consentiunt, in quibus ita est περὶ σημασίας ῥημάτων, ut non dubitem, quin ita sit legendum *lib. 6. C. t. 38.* Qui tamen tit. non tam late patet, quam hic. Nam illo tantum explicantur verba quædam, quæ ad testamenta & legata pertineant, hoc omnia fere verba, quæ ad jus pertinent, explicantur, id est, ad juris partes omnes. Quomodo & eadem de re Ælius Gallus libros duos in-

A scripsit, *De verborum, quæ ad jus pertinent sign.* ex quo est *l. 157. h. t.* qua definitur quid sit paries. Igitur Pandectarum opus hoc titulo clauditur non immerito. At contra Basilicon opus ab eo inchoatur. Utriusque positionis eadem ratio est, quod diffunditur hic titulus & meat in juris universum corpus. Commendationem tituli affectavit, qui adjecit *& rerum*, dum falso vult animis legentium injicere, hunc titulum non tam esse de verbis, quam de rebus, vel fortasse ideo adjecit *& rerum*, quod verba sint rerum notæ, sed inscite: nam neque est de rebus: de rebus enim in toto opere jam dictum est satis, neque res significationem ullam conficiunt. Neque hic hoc verbum *significatio* duplicem habet sensum (etsi hoc asseruit Alc.) agendi & patiendi: imo agendi tantum sensum semper admittit. Verba sola significationes con-
B ficiunt, id est, voces, quæ proferuntur & pronunciantur, vel literis consignantur: res dicuntur, non proferuntur: & sic Rhetores dicunt differre τὸ λέγειν καὶ τὸ προφέρεσθαι. Suidas. Denique res significantur non significant, sed verba significant.

Ad L. I. Verbum hoc, si quis, *tam masculos, quam feminas complectitur.*

Ait Ulpianus verbum illud, *si quis*, utrumque sexum complecti, puta ac si commune esset, ut apud Græcos ὅστις tam masculos, quam feminas complectitur. Qui cautius & accuratius quid edere volunt, dicunt, *Si quis, sive quæ*, ut Gallus in formula postumorum nepotum instituendorum: prius tamen ver-
C bum sufficit. Hæc autem interpretatio Ulp. cum sit ex lib. 1. ad Edict. meo judicio pertinet ad eam partem edicti de damno infecto, qua Prætor vel Præses, si quis postulaverit sibi caveri damni infecti, ex causa satis acceptionem, hoc est, cautionem, & missionem in possessionem injungit duumviris, hoc est, magistratibus municipalibus, *l. 1. & 4. de damno inf.* Tractavit Ulp. *lib. 1. ad Edict.* de jurisdictione magistratuum municipalium, quam utique ampliorem facit illa pars edicti de damno infecto injungendo duumviris cautionem & missionem in possessione, *d. l. 4.* §. *duas*, quæ duæ res, cautio & missio magis sunt imperii, quam jurisdictionis *l. 4. de jurisdict.* alias enim magistratus municipales facere non possunt, quæ sunt magis imperii, quam jurisdictionis, *l. ea quæ, ad municip.* sed jurisdictionem habent
D usque ad certam summam, ut Paulus ostendit *l. 5. Sent. tit. 5.* & *l. ult. de jurisd.* quæ tota accipienda est de duumviris, sive magistratibus municipal. Ait, *extra territorium jus dicenti impune non pareri*, quod de duumviris nominatim est proditum in *l. duumvirum, C. de decurionib.* duumvirum scilicet non posse extollere potestatem fascium extra metas territorii propriæ civitatis. Adjicit *dict. l. ult.* ei etiam morem non geri, si jus dicat supra *jurisdictionem suam*, id est, supra quantitatem definitam, quia non poterat duumvir jus dicere, nisi usque ad certam summam. Denique *l. ult.* ait, duumvirum neq; in ipso territorio jus dicere posse supra eam summam, neque extra territorium intra eam summam. Inter consentientes, sane potest, & de majori summa jus dicere, *l. inter, ad municip. l. 2. sup. de judic.* Habent & jurisdi-
E ctionem magistratus municipales in servos fugitivos, *l. 1. sup. de serv. fugit.* quod confirmat *l. 11.* & *l. pen. cod.* Possunt etiam magistratus municipales jurisdictionem suam defendere captis pignoribus, *l. 29.* §. *magistrat. ad l. Aq. l. 2.* §. *1. de reb. eor. l. 4.* §. *2. de dam. inf.* An etiam mulctæ dictione jurisdictionem suam defendere possunt? Sic puto: atque adeo *l. 2. si quis in jus voc.* quæ dicit eum, qui posteaquam vocatus est in jus non ivit, mulcta damnari a competenti judice pro modo jurisdictionis ejus, id, inquam, dico etiam municipalem jurisdictionem complecti. Itemque *l. 2.* §. *ult. sup. de judic.* dum ait, eos mulctam dicere posse, quibus publicum judicium est. Nam & duumviro publicum judicium est, & tribunal, & fasces. Et sane dum defensoribus

bus civitatum interdicitur multæ dicto, l. 5. C. de defens. civit. permanet videtur dumvivit. Maiores enim sunt defensoribus civitatis magistratus municipales. Dumvivit tamen non posſunt jurisdictionem suam defendere pœnali judicio, vel ſcil. de qua agitur, l. 1. ſi quis jus dic. Cæteri omnes poſſunt eam illo judicio pœnario defendere, non tamen Dumvivit, hoc eſt, magiſtratus municipales. Cæterum, ut redeamus ad edictum de dumvivitio, illud edictum interpretatus eſt Ulp. lib. 53. ad edict. fed lib. 1. eam tantum partem edicti interpretatus eſt, quæ pertinebat ad jurisdictionem, quæ ſcil. in municipe amittebat dumvivis cautionem ex causa damni infecti, & ministeria in poſſeſſionem, ſi non caveretur poſtulanti, & in eum magiſtratum, qui quid eorum non curaſſet, id eſt, caveri, aut mitti in poſſeſſionem, in factum actionem dabat, l. 2. l. 4. §. In eum, quæ actio competit in heredem magiſtratus, qui quid eorum non curaſſet, l. 4. §. ult. cauſa tamen cognita, l. 6. de magiſt. conv. Quæ eiuſdem interpretis argumento tota eſt accipienda de ultione damni infecti, & conſequenter de eam cautionem competit actio in rem. Præſtat enim reſtipulatio, dummodo fiat intra annum interpretationis, l. 2. de V. O. & eſt. Et hoc reſpectu patet, quod dicit Paulus in ſententiis, rec. ad edict. ad Edictum de damno infecto pertinere, ut & l. 15. ad municip. quod dum ait, dumvivire vicem novæ perſonæ ſuſtinere, ſignificat eos tantum poſſe poſtulare cautionem ſive rem, ut Cicero tradit l. de offic. & ex ſuperiori cauſa principalium rerum eſſe communem, & individuum, ſi cautionem non exegerint damni infecti, vel ſi non ex ea cauſa in poſſeſſionem non miſerint, ſicut ex omnibus caeteris cauſis eſt communis perpetuum, l. 2. & 3. C. quæ poſſeſſ. ſeni. conv. Ait autem præter ſuperiora, in illa parte Edicti de dam. infec. ſi quis poſtulaverit damni infecti, d. l. 4. §. ult. & 5. ult. & 6. & 7. & 8. & 9. & 10. attonitus præterea, vel proconſilium his verbis, ſi quis poſtulaverit (exum completi). Idem ille annotavit ad edict. de alio cor. & ad edict. de cognit. pœn. & ad Edictum de negot. geſtis: fed aliis libris non ſtetit, l. ult. ad edict. Ingeſt. omnes quos fupra attuli, fant Ulpiani, aut Pauli ex lib. 1. ad Edictum de damno infecto. Nullavit eadem de re, id eſt, de jurisd. dumvivit, & de illa parte Edicti, qua illorum jurisdictio amplificatur dum eis iuvingitur, quod imperii magis eſt, quam jurisdictionis debemus & l. 2. h.t. cum ſt Pauli lib. 1. ad edict. reddere eidem parti edicti. 1. de damno infecto.

Ad L. II. Urbis appellatio muris, Rome autem contemnitur officiis, finitur quod latius patet.

Ad I. Cuiuſque rei major pars eſt hominum ſuprema primarium diei, non ſuperorum.

DUa. propoſiti: Primum latiorem eſſe appellationem Romæ, quam urbis. Urbem finiri muro: Romam, non continuis ædificiis, ſive ſuburbiis. Quamobrem Romæ videantur dici tutores, qui dantur in continentibus, l. pen. fap. de testam. l. 1. §. 1. ff. de magiſtr. conv. Tertium liberorum excuſantur, l. 2. C. qui numero lib. Dari in Italia jure trium liberorum non excuſantur. Datos vero in continentibus vere dicantur, ſi Romæ, falſo in urbe datos. Eadenique ratione ædificia, quæ ſunt in continentibus, Romæ veri videntur, l. 239. hc tit. quin imo, id eſt verissimum Romanam confequitur ædificia, & ut ſubjicit, videtur perfecisſe ædificium, qui ita conſummavit, ut jam in uſu eſſe poſſit, etiamſi non obſervare inſtruxerit modo modo omnibus, eſt ædificare, ve vitio continentibus ædificia. Nam quod ſit in continentibus Romæ ſit, ſequi. interpretio indicat fuiſſe ex Pauli & Papiæ, vel ex conſuetudinibus ad eas pertinentibus, ut hinc ſufficiat ad eas ſit pertinentia. Latinum continentibus Romæ natis, vel uno filio ſaltem nato ſtatim, ſi ſumma ſit ter cxxx ſis, ut idem Ulp. docet; de hac parte Quintium conſiderare, latinuſve

A eſſe debuit. Et huc pertinet l. 247. quæ autos in continentibus, ubi Romæ autos videri, & ideo Latinus ſi ſtium ſuſceperit in continentibus, ut Latina ter cxxx ſis in continentibus, Romæ enim videtur, & cives Romani fiunt, ſimul cum parentibus. Sunt qui putant hic ratione ad Latinum etiam referri, quod ſcribit Pluſtus, impolem cum eſſe, qui nondum eſt adſcriptus in civitatem, , i. qui ex Latinitate beneficio prolis nondum eſt adſcriptus civitatem. Sed rectius veteres Glossæ interpretantur impoſitus, adſcriptus, interpretantes: impoſitus ſtu minor, qui nondum attigit Remp. qui nondum adſcriptus eſt in cenſum quaſi civis. At veteres Latinus, navi dimum Romæ fabricata, civis fit Romanus ex edicto Claudii. Item militaria obiter Romæ, ſi Romæ inter vigiles ſit, Latinus fit, ex lege Visellia. Item

B conſtat ex eodem Ulp. d. tit. 3. Latinus non fit civis, nifi ordinis Romæ perfecisſe, & nifi liberis Romæ natis, ex edicto D. Adriani, d. tit. 3. Confirmat hanc differentiam urbis, & Romæ l. ut Alphenus 87. infr. hc tit. Ad quem poſſunt adjiciari exempla legatorum, quæ hic Accurſ. oppoſuit.

Deinde proponitur in h. l. cuiuſve diei majorem partem ædificia horatorum ſeptem primorum, non ſuperiorum: loquitur de ædificiis, id eſt, de loco, non de die civili. Dies civilis more Romano incipit a 6. hora noctis, id eſt, a media nocte, & finitur ſequentis nodus ea media nocte. Hoc autem dies civilis horas ita, Lunare dies. Dies naturalis habet horas 12. quæ ratio computandarum horarum in Italia obſervatur; tam hyeme, quam æſtate, tam diebus, nec paucioribus. Media igitur pars

C diei naturalis eſt horarum 6. majorum horarum 7. primarum non ſuperiarum, quia manè hominesſunt integriores ad negotia ſua tractanda. Major ſit & melior pars diei eſt ab hora prima, a fummo mane uſque ad 7. non ab hora 7. uſque ad 12. & tranſacta videtur melior pars diei tranſacta hora ſeptima. Quod ſi non ſit major, ſed ſit pars dimidia, id eſt, anteremeridiana, melior eſt pomeridiana, l. 2. §. ſup. de annuis leg. Quidam debet operas diurnas eas non præſtare Romæ, ſed a ſexta die horæ, id eſt, a meridie: totius diei nomine tenetur, quia defectus meliorpars diei, ſed tamen eſt mane ses operas præſtiterit usque ad ſeptimæ horam, nec totum diurnum officium præregerit, diceretur ei liberationem non contingere, l. 3. de oper. libert. & diurnam operam non poſſe dividi in horas: Finge enim, qui debet tibi diurnam operam, hodie horis ſex tibi præſtiti operas meas, & eras totidem: non poteſt ita ſcindi operæ diurnæ obligatio, Alciati vide ſubtilem probatæ diligentia, qui in hanc recommodate utitur illo Virgilii loco: Nunc adeo melior, quoniam pars ſtibi, quod refert recte ad meridianum tempus. Et alio ſenſu illo Horatii: Sexta quies laſſis, ſeptima ſtibi erit, & elegantiſſimo dicticio ex Epigramm. Græcis: τὸ ἥμισυ πάντων κρεῖσσον, & ſimilibus. Et ſi ſufficere laborem ſex horis ante meridianas, reliquas fex eſſe impeandedas deſitiis. His velim addi, quod Pluratchus ſcribit in Romanis, tum quidem cum Romani diem civilem incipere a ſexta nocta hora, reddit rationes varias, & in his redditis ſit narrat meridiem quodammodo rebus negotiisque publicis finem afferre, & ſolutis, & ejus rei argumentum eſſe, quod magiſtratibus non licet Dedes, vel conventiones publicas facere poſt meridiem: ſed hæc cauſa in illo loco eſt, ut ex eo jus operas conducentis, is te invito poſſit aliquando quietiores, & meridiari. In hanc rem citant legem 6. modeſtinus, de operis libert. Sed quorſum hæc ſubeat cognita de Urbe, & Romæ diſcrimine, deinde de majore parte diei? Jam cœpi dicere Paulum libro 2. ad Edictum tractaſſe de illa parte Edicti, quæ pertinet ad jurisdictionem magiſtratuum municipalium, & ad eam refert leg. ea quæ, & leg. 7. de adminiſtrat. rer. ad Rempub. & l. in homagiis, de obligat. & act. & eidem parti ſe reddendam leg. 5. de dam. infect. eſt evidentiſſimum. Nec minus ad eandem referri debere leg. 9. & 23.

481 In Tit. XVI. De verb. ſignificat. Lib. L. Digeſt. 482

A horis primis abſale, quod non ferebant impune, etiamſi totum diem non abſuiſſent. Quæ fuit ratio l. urbana ſum. infr. hoc tit. ubi Papinianus urbanam familiam, quæ quid de perniciose ſaeva abſuiſſet. Hæc igitur ſunt conjunctæ propter legem illam, quæ vetat magiſtratus majorem partem pernoctare, vel majore parte diei abeſſe, ut ſcilicet exprimatur, quæ ſit definitio majoris partis diei, quæ eſt horarum 7. primarum, & noctis, quæ eſt horar. 7. pollicturarum proprie quæ ex his deſiderat aliquid homines ad urgotia.

Ad L. III. Irifiere faciendo viginti millia paſſuum in diss ſingulis peragendo, ſic ſunt accipienda: ut ſi poſſ have diuturnitatem ſuam, quibus viginti millia paſſuum, integrum diem occupaverit. Veluti viginti unius millia paſſuum poſſunt bidduum ita attribuere, quo dimuneratio ita damnum faciendi erit, ſi ſe ab eo non abſtinuerit.

VArie ſunt ſcriptæ, quæ accommodari poteſt hæc interpretatio. Primum quidem in lege, Italia & Papia, qua lege utuntur eſt, ut præſides provinciarum nihil ſuggeſtione facium in urbem ſervetur, ſi ſit, dum reverturus, & ſi minore fiunt, pro Reip. cauſa abſentibus habeantur, modo ſcilicet obſervent hanc diſpenſationem, ut ſpatium viginti millium paſſuum ſuperficiunt, l. ſi ſed in ſeminio 28. §. 1. de quib. cauſis mor. &. ſi modo ſcitu via & militari relevant, nec diverticula & ſubſtructiones ſuperant, l. 3. de mensor. metat. Id tamen de præſidibus ipſis exarrare debet vitor Dionyſ. lib. 53. Nam lege Julia conſtituerunt ſuiſſe ut, ut qui ſuperiores in imperio, & in provinciis reverterantur. Sed hoc ita accipiendum ſtor, ut proviſe provincie præſes, etiamſi forte ſervata eadem dimenſione reverſus, ſi ſit ſuperior, non ſit reverſus, ſed reverſurus tres menſes. Remotiſſime autem provincie præſes habeat longius ſpatium pro ratione itineris, numerato vicenis millibus paſſuum in ſingulos, augustus l. 3. de deputat. & curſor. tut. Si poſt eam dimenſionem ſuperſunt millia paſſuum, integrum diem occupabunt. Et hæc legum dumtaxat, Julianæ enim fic notat, in qui ſunt jure abſentare, ut ei temporibus adminiſtrande poſſeſſionis, l. 1. §. ult. ff. de his qui in alia civitate, ut alia ex lege, qui debetur bonorum poſſeſſionis, ei temporis ſpatium bonorum poſſeſſionis, non utique eodem ſtatim, ſed cum venerit ad eum locum, in quo ſtatuti ſcribendæ ac venia millia paſſuum daetur dies ſinguli. Qua dimenſio ita faciendo eſt, ut ſi minus quam viginti millia paſſuum, ita dies ſingulos, non tamen dividi debet temporibus adminiſtrandæ poſſeſſionis competitur, l. 2. §. ſi pro- per, quis ordo bonorum poſſeſſ. ſervetur. Item in lege Julia viginti millia paſſuum, quæ ſummo haverſi ſunt, ſi fiſus ex ea lege capiebat ex omnibus hereditatibus extraneis delatis, non de victima tantum cavetur, ſed & de aperiendis tabulis, & quæ ejus rei cauſa ſunt facienda, quod ratio caducaria ſpectaret ex aperis tabulis. Ita lex ſumul & de victima, & de caducis tradebat, & de aperturis tabularum loco conſtituebat, ut nullus verſimili aperiretur ſtatim poſt mortem teſtatoris a præſentibus intra tres dies, vel quinque, ſtabilitibus intra tot idem dies, ubi redierit, aut ſuperaverit, Paulus ex Sent. tit. de viarium. Redditum in viginti millia paſſuum ſtatuit Papinianus, ſi ab abſente ſtatim ſit eundem legem ſolvens, l. nulla, hoc titulo. Defigit enim paſſus non a millario Urbis, ſed a continentibus ædificiis. Media pagus, id eſt, millia ſtatuaria diuturnior, & lapidea. Grave metuebatur locorum ſuperatio. Stadia: Latini alias: Italia nobis millia. Millium autem continet olim duobus Porro, inquit, millia in ea lege non numerando à ſeptimo urbis, ſed a continentibus ædificiis. Verum videretur potius numerari debuiſſe a millibus: Nam militarium colonia ſtatuit hoc modo Rome, in quam omnes Italiæ vici competebant, quod primum ſtatuit Auguſtus in Sueto-

nium: & post eum certatim alii plures. Fuit & similis Constantinopoli, ad quam milliariorum itinerumque omnium mensura dirigebatur. Igitur, videntur milliaria numeranda esse a milliario urbis, & ad milliarium urbis. Sed latius re accepta in jure semper milliaria numerantur a continentibus ædificiis, non a medio foro, *d. l. mille*. Singula autem milliaria lapidibus notari solebant, sive lapidum congerie aliqua. Summa cura erat tum sternendi, tum notandi vias. Rutilius lib. 2. *Intervalla viæ fessis præstare videtur, Qui notat inscriptus millia crebra lapis*. Sed ut aliam speciem exponam: ex constitutione D. Marci, si tutor datus sit in eadem civitate, vel intra centesimum milliare, & excusatione velit uti, ea uti debet intra 50. dies, & profiteri publice. Si sit ultra centesimum lapidem seu milliarium, ad veniendum ei dantur singuli dies in vicena millia, etsi pauciora quædam millia excurrant, unus dies ei datur integer. Post ubi venerit, dies 30. dantur ad professionem excusationis, ita ut computatis diebus itineris, & diebus triginta tutor possit habere plusquam quinquaginta dies propter rationem itineris: nunquam tamen minus habeat quam quinquaginta dies, *l. 13. sup. de excusat. tut.* Eadem ratio servatur in causis appellationum. Nam appellator primum non admittitur a judice, ad quem appellavit, nisi caverit, ni juste appellaverit se certam summam illaturum. Et hanc cautionem debet præstare intra dies quinque ex die apostolorum receptorum: salva scilicet eadem dimensione itineris, ut Paulus declarat 5. *Sentent. tit. 33.* quæ tamen cautio hodie sublata *in l. eos, §. ult. C. de appellation.* Item impetrata reparatione appellationis, quæ impetratio necessaria est, cum appellator submotus est præscriptione, quod intra constitutum tempus non introduxit causam: appellationis præscriptio excludit appellatorem: reparationis restituit. Eaque impetrata, ita demum causa inducitur apud judicem, ad quem appellatum est, si fuerit adversario denuntiatum, ut ad judicium revertatur interjectorum spatiorum legitima dinumeratione servata, *l. 6. C. Theod. de reparat. appellat.* id est, singulis diebus in vicena millia passuum attributis ad revertendum, ad occurrendum in judicio appellationis. Eodem modo prætor vel præses edicto proposito jubet interponi cautionem judicio sistendi causa, id est, salva ea ratione itineris, extra & præter eum diem, quo cavetur, & in quem sistere oportet, *l. 1. sup. si quis caut.* quæ est Gaii, & quidem, quod ad rem nostram facit, ex lib. 1. ad edictum provinciale, & videntur propemodum ejus edicti verba hæc fuisse: *Si quis ex municipio in jus ad me vocabitur, & judicio sisti promiserit, in vigintimillia passuum dies singulos enumerari jubebo, extra eum diem, quo cautum promiserit, & in quem sistere oportet.* Quæ dinumeratio, ut ibi ait Gajus, neutri ex litigatoribus est onerosa. Sed servatur tantum ea dimensio illo edicto proposito, cum cautioni dies apposita non est. Nam [illegible] in quem sistere oportet, non quasi promissum [illegible] certum, sed quasi sit incertus dies, in quem sistere oportet, quæ mox explicabuntur. Interim id solum teneamus, legem 1. sed dimensionem in ea propositam, ad eam speciem tantum pertinere, cum inter litigatores de die non convenit, sed reus promisit judicio sisti simpliciter, & die non posita, ad quam speciem proprie puto pertinere hanc l. 3. quod Ulp. lib. 2. ad Edict. ex quo est d. l. 3. persecutus sit, quæ pertinent ad jurisdictionem omnium magistratuum, & quod sit verisimile Ulpianum tractasse *lib. 2. ad Edictum urbic.* quod Gajus scripserit *ad Edictum provinciale d. l. 1.* Hujus rei etiam argumentum præbent hæc verba: *quæ dinumeratio ita demum servanda erit, &c.* Servatur hæc dimensio in cautione judicio sisti sine alia conventione, id est, si de die nominatim non conveniat: *si conveniat*, sequemur conventionem litigantium, modo non sit impossibilis, si modo & ratio itineris moderata neglecta fuerit. Quod si de die non convenerit, in

A eum diem cautum intelligitur, quo stipulator agere voluerit salva ratione itineris, *l. de die, supr. qui satisdare cog.* Extra tamen eum diem, quo promittitur, & in quem sistere oportet, id est, quo agere vult stipulator. Denique si simpliciter promiserit judicio sisti, dantur singuli dies reo in vicenti millia passuum, extra diem, quo promisit, & quo sistere debet. Sistere autem debet post eam dimensionem, etiamsi dies dictus non sit, statim atque actor agere voluerit. Et utilis est stipulatio judicio sisti, etiamsi dies sit prætermissa. Alias, quod videretur obstare, stipulatio sisti certo loco, die prætermisso, est inutilis. Ut si stipulor *Ephesi sisti*, non dico judicio sisti, & diem prætermittam, inutilis est stipulatio, quia imperfecta: Semper enim diem ex die traheret reus, & eluderet stipulatorem: Quod non est verendum in stipu-B latione judicio sisti, & ideo non censetur imperfecta. Nam in cautione judicio sisti, statutus est, solemnis dies est, quo stipulator agere voluerit. Hic semper pro dicto habetur: consuetudo certum diem facit, *l. 4. de custod. reor.* alias stipulatio sisti alio loco sine die, non valet, *l. ita stipulatus, de verbor. obligat.*

Ad §. Ejus, qui apud hostes decessit, *dici hereditas non potest, qui servus decessit.*

Quam in rem scripserit Ulpianus, quod est in §. ult. hujus leg. liquido non constat. Sententia autem hæc est: *Servi hereditatem non esse*: ejus qui servus decessit, hereditatem non esse, *l. servus, C. commun. de success.* Sed excipiendus est servus publicus populi Ro-C mani. Nam hic habet pro semisse testamenti factionem, *Ulp. in fragment. tit. de testam.* Is autem, qui apud hostes decessit, servus decessit. Ergo ejus nulla est hereditas. Et ut omittam cetera, quæ Accursius & alii adnotarunt ad hanc sententiam, adnotari tantum volo *l. filiusf. ad l. Falcid.* ubi quæritur, an l. Falcidia pertineat ad testamentum ejus, qui apud hostes decessit, quod fecerat ante captivitatem. Videtur non pertinere, quia captivitas irritum fecit testamentum, quod servus decessit. Servus autem nec heredem habet. Et sane minus proprie dices, habere heredem eum, qui apud hostes decessit, ut ait *l. lege Cornelia, qui testam. fac. poss. l. 4. de bonis libert.* Sed ut adjicit *d. l. filiusf.* fictio *l. Corneliæ*, & heredem, & hereditatem facit. Fictio; non veritas. Quamobrem lex Falcidia pertinet etiam D ad eos, qui apud hostes moriuntur, *l. 1. §. 2. ad l. Falcid.* fictio, inquam, legis Corneliæ, quæ fingit eum, qui apud hostes decessit, decessisse paulo ante quam caperetur ab hostibus, id est, in civitate, ita ut civem Romanum heredem habere possit, & non tantum testamentarium, sed etiam legitimum, *l. bona, sup. de captivis, & postlim. rev.* Sed quam in rem hoc scripserit, non potest liquido statui, sicut aliquot legum, quæ sequuntur, non est certa relatio, ad quas tamen necessaria, & prætermissa ab aliis annotabo.

Ad L. IV. Nominis appellatione, *rem significari Proculus ait.*

Certum est, rei appellatione significari etiam nomen, sive nomina, id est, cautiones, obligationes, *ut* E *in l. 9. supr. rem pupilli salv. fore.* Qui promittit rem pupilli salvam fore, & nomina pupillaria salva fore promittit. Contra nominis appellatione, licet proprie significetur jus, non corpus, *l. qui chirographum, de legat. 3.* tamen & res ipsa, sive corpus, quod debetur, significatur. Solent Jurisconsulti augere significationes verborum. Ante editionem Pandectarum Florentinarum legebatur, *pecuniæ*: male: Florentini recte, *nominis*, atque ita in Basilicis legitur: τῶν [illegible], &c. id est, nominis.

Ad L. V. Rei appellatio latior est, *quam pecuniæ, quæ etiam ea, quæ extra computationem patrimonii nostri sunt, continet, cum pecuniæ significatio ad ea referatur, quæ in patrimonio sunt.*

Ad

Ad §. Opere locato conducto: *his verbis Labeo significari ait, id opus, quod Græci ἀποτέλεσμα vocant, non* [illegible], *id est, ex opere facto corpus aliud perfectum.*

In *l. 5.* ait rei appellationem latiorem esse, quam pecuniæ; pecuniæ nomine contineri tantum ea, quæ sunt dominii nostri, rei, etiam ea, quæ sunt extra bona nostra: & ob id addi velim in l. Falcid. ita scriptum esse prudenter, *quam pecuniam quasque res*, ut scilicet complecteretur lex non tantum res proprias, quas legasset testator, sed & res alienas, quas legasset per damnationem. Ait lex, *quam pecuniam, quasque res*: propter latiorem rei significationem: mox subjicit quid significet *opus*, ut cum locatur opus certa mercede, & ait, significari non opus quodlibet, velut inchoatum, aut imperfectum, sed eo nomine significari opus consummatum ex opere facto, corpus aliquod perfectum. Alioquin nisi ita conductor opus consummavit, liberatio ei non contingit. Nec etiam dividere potest operis effectum, i. etiamsi partes operis fecerit, totius operis nomine tenetur, *l. in executione, §. 2. de verb. oblig.* Sicut etiam opera non potest dividi, *l. 3. de oper. libert.*

Ad L. VI. Nominis & rei appellatio *ad omnem contractum & obligationem pertinet.*
Ad §. Verbum ex legibus, *sic capiendum est, tam ex legum sententia, quam ex verbis.*

Nomen est generale verbum, quo continetur quodlibet nomen, id est, debitum ex contractu, vel quasi, ex maleficio, vel quasi. Rei nomine significatur etiam nomen, ut dixi in *l. 4.* Ergo & quodlibet nomen quacunque ex causa contractum: Sicut creditor est quilibet creditor, *l. 10. hoc tit.* & debitor quilibet debitor, cum proprie debitor & creditor fiat ex mutuo, atque adeo videbatur etiam nomen proprie esse ex mutuo, & ex obligatione contracta nominum, quæ sic simpliciter nuncupabatur. Sed complectuntur etiam hæc verba quodlibet debitum, quamlibet obligationem. Subjicit verbum *ex legibus*, accipiendum esse, tam de verbis legum, quam de sententia, id est, ex legibus est non tantum, quod est ex verbis, sed etiam quod ex sententia, ut non tantum actio directa est ex legibus, sed etiam utilis, quæ datur non quidem ex verbis, sed ex sententia legis. Poni potest exemplum ex edicto, ut ex legibus, senatusconsultis bonorum possessio detur, ex legibus, id est, ex verbis, vel mente legum. Poni potest exemplum eo convenientius ex *l. 7. sup. de jurisdict.* quæ est ex eodem libro Ulp. ex quo hæc lex: si quis edictum Prætoris publice propositum corrupit, tenetur actione populari albi corrupti ex verbis edicti. Quod si cum nondum esset propositum, sed proponendum corrupit, ait lex esse ex sententia edicti, ut hic teneatur: ex edicto enim est, quod est ex ejus sententia.

Ad L. VII. Sponsio appellatur *non solum, quæ per sponsoris interrogationem fit, sed omnis stipulatio promissioque.*

Sponsio non solum dicitur de ea, quæ fit per sponsoris interrogationem, sic recte Flor. hoc verbo *spondeo*. Nam hic non loquitur de sponsalibus, id est, de repromissionibus nuptiarum, sed de ea sponsione, quæ fit hoc verbo *spondeo*, videtur proprie sponsio esse, quæ fit ita. Verum etiam sponsionem esse ait, si fiat alio quolibet verbo, ut fidepromittis? fidepromitto; fidejubes? fidejubeo: quæ tamen, si proprietatem spectes, distinguenda sunt ab invicem *lib. 1. senten. Pauli tit. 9.* Si minor, inquit, se in his, quæ fidejussit, vel fidepromisit, vel spopondit, &c. adde tit. 20. si spondeat, si dicat, spondeo, sponsor est, si dicat, fidepromitto, fidepromissor est, si fidejubeo, fidejussor. Verum fidejussor dicitur, quocunque verbo intervenerit. Item sponsor est quocunque verba interrogatoris, id est, etiamsi non dixerit *spondeo*, sed fidejubeo, fidepromitto. Sponsoris autem nomen commune est interrogantis & respondentis.

A Ad L. VIII. Verbum oportebit, *tam præsens, quam futurum tempus significat.*
Ad §. Actionis verbo *non continetur exceptio.*

Lex 8. est de verbo *Oportebit*, & de verbo *Actionis*. Cælius Calcagninus, qui ante Alciatum scripsit in hunc tit. legendum putat, *oportet*, quod vehementer probo, sed obstat *l. 76. §. 1. l. 125. de V. O.* Finge: colono locavi prædium in quinquennium: post triennium egi cum eo ex locato, hoc modo: *Quidquid te mihi dare facere oportet*; vel quod te mihi dare, &c. his verbis id tantum in actionem deducitur, quod præsenti die debetur; futura obligatio non deducitur, nisi adjiciatur *oportebitve, &c.* ut adjicitur in stipulatione Aquiliana. Verbum ergo *oportet* præsens B tantum tempus significat, non futurum.

Quod autem sequitur in h. l. de actionis verbo, eo non contineri exceptionem, ei etiam obstat *l. 1. §. ait prætor, de dolo.* Ejus edicti verba hæc sunt: *Si alia actio non erit, de dolo judicium dabo.* Quod si non sit actio alia, sed exceptio sit, qua quis se tueri, jusque suum servare possit, non dabitur judicium de dolo. Ex edicto igitur illo *actionis* verbo continetur exceptio: hæc non explicabis, nisi intellexeris, ad quam juris partem hæc l. 8. pertineat. Pertinet ad Edictum de edendo, quo inter cetera jubetur actor edere actionem adversario, *l. 1. sup. de edendo*, ut proinde sciat adversarius, utrum cedere, an contendere debeat, & si contendere velit, veniat instructus, & exprimi oportet speciem nomenque actionis. In Novella Valentiniani de Episcopali judicio: C *Sic*, inquit, *edito genere actionis adversarium ad respondendum coegerit*, & in constit. quadam Dioclet. & Maxim. ex Cod. Hermog. *Quotiescunque*, inquit, *ordinariis actionibus aliquid petitur, ideo petitor cogitur specialiter litis genus edere, ne plus debito postuletur.* Exponendum igitur in edenda actione, specialiter nomen actionis. Atque ita est accipiendum, quod ait *l. edita, C. de edendo*: Edita actio speciem futuræ litis demonstrat, quia speciem & nomen actionis exprimi necesse est. Finge igitur: quidam ita edidit actionem, *quod te mihi ex locato dare facere oportere*: his verbis continetur etiam futurum tempus: atque ideo non tantum præsentis, sed etiam futuri temporis, quoad res judicetur, pensiones in hanc actionem veniunt, *dict. l. 76. §. 1.* Igitur, *in judiciis*, ubi *oportet*, futurum comprehendit, in judiciis, inquam, D tam realibus quam personalibus. Nam vindicationes id etiam comprehendunt, quod judicium acceptum reus possidere cœpit, *l. 4. de petit. hered.* Cujus inscriptio ita emendanda est, ut Paulus *lib. 3. ad edict.* quo tractavit de edendis actionibus non lib. 1. quo de magistratibus municipalibus tribuatur. In stipulationibus autem conventionalibus, quæ strictius accipiuntur his verbis: *quod te mihi dare facere oportet*, præsens tantum tempus continetur, non futurum: in his necesse est adjici, oportebit, ut *dict. l. 76. §. 1. & d. l. 125.* Qui hoc loco emendarunt *oportebit*, quæ vetustissima est emendatio, moti sunt eo, quod dicat, tam præsens, quam futurum tempus significari hoc articulo *quam*, quod est certius solere comprehendi. Ut autem sit certum futurum tempus significari, legendum est, *oportebit*, non *oportet*. Sed & ita E sæpissime Latini loquuntur, ut articulo *tam*, quod est certius articulo *quam*, verbi extensionem includant, ut *l. 1. hoc tit. verbum, si quis*, tam masculos, quod est certius, quam feminas complectitur, id est, porrigitur ad feminas, ad eundem modum hac lege, verbum *oportet*, tam præsens, quam futurum tempus significat, id est, extenditur etiam ad futurum tempus. At præterea in Edicto de edendo *actionis* verbo non continetur exceptio. Actor enim solus edit actionem, reus exceptionem allegat, non edit. Quid in eo edicto actionis verbo contineatur declarat *Ulp. in l. act. verb. de obl. & act.* & ait contineri actiones omnes cujuscumque generis, personales, reales, directas, utiles, simplices, duplices, præjudicia, interdicta, stipulationes cautionales, quæ instar actionum

habent, veluti damni infecti, & legatorum. Hæc omnia
pretoris ædictum edenda sunt adversario. Non adicit
comineri etiam exceptiones : quin imo ibidem monuerat
Ulp. & heic Paulus in edicto de edendo actionis ver-
bo non continueri exceptionem, licet ut idem Ulp. ait,
l. 2. de exceptt. reus in exceptione agere videatur. Utrasque
hæc est ex Ulp. *lib. 4. ad edict.* eo lib. interpretatus est Edi-
ctum de edendo. Paulus interpretatus est lib. 3. Ait in
edicto de dolo, actionis verbo contineriexceptio-
d. l. 1. §. qui pretor. Et ita quod ait interlocutorem *pretor*,
tam prætoris, quam judicum significare, acci-
piendum est, in edictis. scilicet, non in stipulationi-
bus conventionalibus. Atque ita hujus legi fin fidi
fuoque domicilio reddita, nihil obstabit. Eodem edi-
cto de edendo comprehensum est, editam femel actio-
nem emendare & mutari posse ex causa, ut Ulpianus
refe. l. 3. C. de Edend. Et ob id Paulus *eod. lib. 3.* ad edictum
editæ actionis immutatæ exemplum propofuit *l. 4. §.*
ult. fup. de mort. inff. quod notatum est: Si quis ignora-
tia rei, ingis erit. Si servus noxam nocuerit, in dominum
ficientem erit actio in edicto, in ignorantem eft actio
noxalis. Si in dominum ignorantem dominum fuit nam qua-
fi in ficientem, dum in judicium agitur, fi pereat
me arguifle ficientiam domini, poffum tranfire ad noxalem
actionem, & ita mutare edictum actionis. Vice verfa,
fi in ficientem dominum egero noxaliter, quafi in igno-
rantem, mutata actione in ipfo judicio; poffum ficien-
tiam domini arguere, & agere in folidum. Eodem ufus
fio de edendo expreffum eft, ut argentarii, qui con-
ficiebant omnium rationes, ei quorum intereft, edant
rationes; quæ partem habent in edicto lib. 3. ædilium
exequntus eft. Idque multa leges ex eodem Paulilib. de-
fumpta demonftrant. Quapropter puto ad eam partem
edicti de edendo rationes, quæ argentarios pertinent
l. 14. fup. de jurejur. quæ eft ex eod. lib. Nam cum Pau-
lus docuiffet *eod. lib.* ab adverfario argentarii, qui po-
ftulat libi eft rationes, ante omnem litis conteftatio-
calumniæ, *l. 6. 8. exigitur. l. 9. §. ult. de edendo*, verifimi-
le eft, Paulum fubjecifle, id jusjurandum calumniæ pe-
mitti parenti vel patrono, ut eft in *l. 2. §. 1. de jurejur.*
de damno inf. l. de ufu, & jubetur, qui fatisfd. aug. l. licet, de
obfequiis parent. prof. l. si patronus, l. jusjurandum & ad pe-
cuniar. §. qui jusjurandum, de quibus ita quæ perfona
remitti jusjurandum calumniæ: Hic tamen non remitti
jusjurandum propter reos, id eft de re principali, de qua
agitur, & de contefta lite, quæ eft ex *l. 2. §. 1. de jurejur.*
eft jusjurandum de re principali; aliud de calumnia.
Hoc remittitur parentibus & patronis. Illud non. Non
eft etiam dubitandum, quin Paulus *eod. lib.* hoc ma-
xime de obligatione nominum, quæ contrahitur per
fcripturam merito argentarie. Et eo eft referenda *l. non*
fcripta, de obl. & act. quæ eft ex eodem libro, & ait, non
fcripturam merito argentariæ facere obligationem, fed
rationem, & quafi vocem, quæ fcriptura exprimitur,
quæ quidem ipfum argentarium, ut ex verbis ipforum
non ipfa erat, atque ita heri ufus fola eft fcriptura
etiam ultra argentario debentur ille fruitione,
quod dicebatur. Neque hoc novum eft, ut nomina pe-
cuniæ illius debentur fine ftipulatione, cum & in qui-
buldam contractibus cum aliis habitis debeantur fine
ftipulatione, ut in locatione pecuniæ *l. 2. de mercat. fatis quidem*
in eodem libro. Et ideo fuperioribus legibus eft ex-
pofitum. Regulariter ufura pecuniæ credita non de-
bitur fine ftipulatione, l. 3. de ufur. fat. C. de condict. ob
caus. Titius, de præfcr. verb.

Marcellus apud Julianum notat, verbo *perisse*,
& fruitum continue, & ut reptum.

---

perisse, adi. *mosse*. Florent. *perisse*,
Basilica, in quibus ita fcripsum
ut nihil
hæc interpretatio-
ne nihil
fuerit.

A fcripto demonftrat, fruitu fuerit diligens. Infimitur
Ulp. *lib. 3. ad Edictum* totus in explicandis edictis, que
ad in jus vocationes pertinent, *ut Pauli 4.* In his mihi
ne fufpicio quidem eft de verbo *Paulus* dubitandi. Ipsum
igitur fpectat hæc interpretatio? ad tit. ut opinor, de
petitione hereditatis. Et in interlocutione pro quinto, le-
gendum 15. idem error eft in Pand. Flor. in *l. 2. §. pen.*
hered. pet. & l. fed do damno, fup. loc. Dices: Ordo di-
fpofitio legum hujus tit. non patitur: nam priores le-
ges Ulpianæ fpectant ad *l. 1. & 2. de Edend.* Paulinæ
funt ex *lib. 6. 7. 10.* Debet igitur hæc effe ex 5. non ex 15.
Dicam quod eft veriffimum, quoque mihi in familiari
fermone ufurpare ftatifque Scriniorum, Pandectarum ap-
fices non habuiffe integros eos omnes Juriconfultorum
libros, ex quibus oftenduntur id quidquid eft operis,
& confuffi. Quæ cum ita perirent, circumferebantur tamen
in foro ex eis portiuncuiæ & fragmenta quadam uno-
quoque advocato ftibi conficiente, veluti codicillos in
re per manus tradita. *Scientiolæ* eft: fic eam quidem
eos vocaffe Paulus Ægineta teftatur, quafi comitem iti-
neris, vulgo appellant, *un vade mecum*. His fingulis
fragmentis prætoriorum fuit nomen auctoris. Itaque
titulus & numerus, alioquin auctoritate carutiffent, ha
fole cum reftituent deperditi corporis reliquiæ, colle-
ctis ftudiofe ex Tribonianis & ceteri in hoc opere con-
jecerunt, & qui prætorians erat cuique fragmento li-
bri numerus, reri non potuit, quin effet defcriptione
manus & frequenti deprehenfione. Eum ut invenerunt,
retinuerunt, & fequuti funt in legum ordine difponen-
do quafi ferie quibufvis. Hinc error & caligo multa,
quam in locis ipfis non de nobis effe, demonftrat indi-
ptionum mendo, propemodum reminifcerer ius popali
Rom. Hic non debuit argumenta vitiare inferiptiones
jam ex antiquo, exceptorumque ordine ac ratione. Ipsum
lium lib. 15. tractabit de petitione hereditatis certum eft
in *tit. de pet. hered.* & fequentibus, qui pertinent ad pe-
tit. hered. ad quos titulos 15. capita ex Ulpiano, 14. ad
Edictum in *l. 1. fi pars hered. petat* quæ Florentiæ tri-
buitur *lib. 14. ad Edict.* reftituo Halouander edidit 15. *In fol.*
ad de damno. Quæ autem Flor. tribuitur lib. 5. edicti Haloan-
dri 35. fubtiliras 15. Quod totum ita comprobo. Ulpianus
lib. 15. propofuit Senatufconfultum, quo datur cera fol-
ma quæftionibus exequendis. Longe optime. Hæ here-
ditatis, & inter ceteras caveatur, ut is unde petitur he-
reditas, fi adverfus eum judicatum fit, pretia, quod
eum rerum hereditate venditarum deperierint, &
etiamfi heres ante petitam hereditatem deperierint aut
demmutæ fuerint reftituat viftori, *item omnem*, *& eti*
fructus, *l. 2. §. 1. fup. h. tit. & pen. hered. pet. & cicero*
Cajus in *l. deperditum, eod. lib.* explicat, quid fit deper-
itum, quid deminutum. Perditum eft, feu deper-
ditum dicitur quod deperit, *l. magis, 182. de verb. figni-*
dere nihil potest ei, qui nihil perire potest, vel ut ait,
nec debet quod perdat is, cujus periculo nihil eft.
Non eft etiam ambiguum, quin Ulp. ipfe eo lib. quo
fingulis verbis Senatufconfulti confonantem interpreta-
tionem oppofuit *d. l. item om. §. operanda*, expofuerit,
quando res periifle vel deminuta effe dicantur, *pauci-*
fe ergo dicuntur res quæ fcifæ, vel collifæ, vel
ufitæ, vel effufæ fine, vel quoquo modo fublatæ ex
rerum natura, ut ait Cajus *in d. l. deperditum*. Sed dubi-
tabatur, an etiam res diftractæ verbo *periffe* conti-
neantur, quod multum intereft fore: Nam à intelligan-
tur effe, qui ita res penitus tenebant abolitæ? quod
ftinos, ea ita res penitus tenebant abolitæ? quod
ut ait Cajus in d. l. deperditum, quod ones eft gravitatum. Si
ut ait Cajus in d. l. deperditum, vero pretii naturam, aut reli-
ut omnino tenebat, & à item veniunt, & ufu fatigatæ ut
tem exiftimabat, res diftractas periiffe non videre. Re-
prehendit ita Marcellus, qui ait verbo *periffe*, & vi
aquam continere, ita Marcellus, ut his
Ulpian. refert. Dubitabat
ut ait Ulpianus refert. Dubitabat
ut etiam fructus Ulpianus de fructus omnes, quæ omnia hæc de re

---

489 In Tit. XVI. De verb. fignific. Lib. L. Digeft. 490

contentionem fuiffe inter Julianum & Marcellum, fi A fefionem, cum & debitores, quorum bona ex edicto
cui res cuftodiendæ detur cera mercede, quod genus ob verum creditum diftrahuntur, notarentur. Et has
contractus eft locatio conductio. Conductor rei peri- omnes caufas Ulpian. eodem lib. expofuit. In quibus
culum præftat, cum mercedem accipiat pro cuftodia, autem ideo non funt palam expreffæ, quod ufu jam
l. qui mercedem, fup. loc. ex qua pendet *d. l. fed de damno*. antiquatæ effent. De debitoribi. quorum bona a credi-
Periculum dicitur à perendo, *l. 3. de leg. 3.* Ergo peri- toribus poffidentur, funt veftigia quædam *in tit. de quin-*
culum præftat is res periret. Idque verum eft, fi res *que tus caufis, & Inftit. §. 1. de bonor. quæ lib. & diff.* Ubi hæc
periret fidio conductori. Is enim ipfe periculo ei de- eft fententia, teftatorem liberorumve ex are alieno ibi
bitori. Quod fi periret fidio alieno, id eft, alius frege- bene conftitutorum, fi vivi, fine fama & exiftimatione, fi
rit, vel ufferit, vel fi alius eam vi ripuerit, an etiam fervum heredem inftituat: Nam hic erit heres accef-
tum conductor teneatur? Non tenetur conductor, farius, qui ut fuperius monuit, conftituebatur bono-
nam, quod nulla cura, diligentia, cuftodia confequi rum defuncti, non eius, fed fervi noftri, omnibus
poffit, ne ab alio damnum detur, aut expiatur. *l. ad* inficiis notum fubftinebit fervus, eximetur ea defunctus
ey. annuas. Cum Cuiacio Marcellum refert verum. Et & effo heredis nomine, *l. 1. §. 1. de bonor. poff. contra*
ingenti cuftodiæ id confequi poffe, atque ideo eo no- *tabul.* Ulpianus interpretatur illa verba *fervum cor-*
mine non omnimodo abfolvendum effe condictorem, *rumpere*, de corruptore Dini Marci, de hoc ipfo
qui teftimonium Marcelli adhibet. *Sed fi de damno*, de fententia Julianæ edicto exftat *in l. ad eos*, ex cujus
eum fententia Julianæ edicto exftat *in l. ad eos*, ex cujus interpretatione intelligimus, quod hic proponitur Marcel-
interpretatione intelligimus, quod hic proponitur Marcel- lum notaffe ad Julianæ librum 3. Digeft. Defunctus fui-
lum notaffe ad Julianæ librum 3. Digeft. Defunctus fui- nia, quæ in hanc legem fcripfit Accurfius.
nia, quæ in hanc legem fcripfit Accurfius.

Ad L.X. Creditores accipiendos eft conftitutum, *quibus de-*
betur ex quacunque actione, vel fuo nomine, vel fuus cre-
ditor fi fine ulla exceptionis perpetuæ remotione, vel temporis,
aut extraordinaria, fine ulla parte creditis, *vel fub con-*
ditione. Quod fi certus debeatur, non fub hac conditione,
fed fi non fit mortua, pupuæ, fed centuriæ, creditores ac-
cipiuntur.

Ad L. XI. Creditorum appellatione non *fit tantum acti-*
pientes, qui pecuniam crediderunt, fed omnes, quibus ex
qualibet caufa debetur.

Ad L.XII. Si cui ex empto, vel ex locato, vel ex *alio*
ullo debetur, fed de eo, de alio non agat, vel ut debitor
poffe creditores bonorumcejo. Quod fi ex pupillari caufa
actio certa certaftimatione rei vel de illorum creditores non ad-
mittuntur.

Ad §. Minus folvit, qui tardius folvit: *nam & tempore*
minus folvitur.

A Ir I. 10. creditorum loco non haberi eos, quibus
natura debetur, quod contra in tit. *de pecul.* Ita
pecuæ creditorum loco habemi, natura fortaffe
ut conftitui poffit, *l. 1. §. ult. de pecun. conftit. & pupilli-*
ter in tit. de fidejuff. creditores appellantur, qui ita
bus natura debetur. Nam ut fidejuffor accedat utrique,
fufficit ii vel præcedat, vel ſequatur naturalis obliga-
tio tantum, *l. 17. §. de fidejuff. & tit. de condict. indeb.* indebitum non eft, quod natura debetur, & fubinde
condici non potefi. Debitrix igitur eft, qui natura de-
bet, creditor, cui vel natura debetur. Rurfus ait, *cre-*
ditorum loco haberi eos, cui fub conditione debetur. Con-
tra et, cui fub conditione legatum eft, debetur fub ea
conditione, quæ tamen non exiftit ille, illi, fi voluit ea
obligat. & d. l. 17. §. ult. & quibus a quibus manum. Ut hæc di-
luantur & plerunque alia, quæ occurrere poffunt, vi-
dendum, quorum fuerint hi interpretationes: *l. 10.*
Ingeri cuftodiæ id confequi poffe, atque ideo eo no-
mine non omnimodo abfolvendum effe condictorem, *qui*
teftimonium Marcelli adhibet. Sed fi de damno, de
eum fententia Julianæ edicto exftat *in l. ad eos*, ex cujus
interpretatione intelligimus, quod hic proponitur Marcel-
lum notaffe ad Julianæ librum 3. Digeft. Defunctus fui-
nia, quæ in hanc legem fcripfit Accurfius.

Ad L.X. Creditores accipiendos eft conftitutum, *quibus de-*
betur ex quacunque actione, *vel fuo nomine*, *vel fuus cre-*
ditor fi fine ulla exceptionis perpetuæ remotione, *vel temporis*,
aut extraordinaria, fine ulla parte creditis, *vel fub con-*
ditione. Quod fi certus debeatur, *non fub hac conditione*,
fed fi non fit mortua, *pupuæ*, *fed centuriæ*, *creditores ac-*
cipiuntur.

Ad L. XI. Creditorum appellatione non *fit tantum acti-*
pientes, *qui pecuniam crediderunt*, *fed omnes*, *quibus ex*
qualibet caufa debetur.

Ad L.XII. Si cui ex empto, vel ex locato, vel ex *alio*
ullo debetur, *fed de eo*, *de alio non agat*, *vel ut debitor*
poffe creditores bonorumcejo. Quod fi ex pupillari caufa
actio certa certaftimatione rei vel de illorum creditores non ad-
mittuntur.

Ad §. Minus folvit, qui tardius folvit: *nam & tempore*
minus folvitur.

A Ir I. 10. creditorum loco non haberi eos, quibus
natura debetur, quod contra in tit. *de pecul.* Ita
pecuæ creditorum loco habemi, natura fortaffe
ut conftitui poffit, *l. 1. §. ult. de pecun. conftit. & pupilli-*
ter in tit. de fidejuff. creditores appellantur, qui ita
bus natura debetur. Nam ut fidejuffor accedat utrique,
fufficit ii vel præcedat, vel ſequatur naturalis obliga-
tio tantum, *l. 17. §. de fidejuff. & tit. de condict. indeb.* indebitum non eft, quod natura debetur, & fubinde
condici non potefi. Debitrix igitur eft, qui natura de-
bet, creditor, cui vel natura debetur. Rurfus ait, *cre-*
ditorum loco haberi eos, cui fub conditione debetur. Con-
tra et, cui fub conditione legatum eft, debetur fub ea
conditione, quæ tamen non exiftit ille, illi, fi voluit ea
obligat. & d. l. 17. §. ult. & quibus a quibus manum. Ut hæc di-
luantur & plerunque alia, quæ occurrere poffunt, vi-
dendum, quorum fuerint hi interpretationes: *l. 10.*
Ingeri cuftodiæ id confequi poffe, atque ideo eo no-
mine non omnimodo abfolvendum effe condictorem, *qui*
teftimonium Marcelli adhibet. Sed fi de damno, de
eum fententia Julianæ edicto exftat *in l. ad eos*, ex cujus
interpretatione intelligimus, quod hic proponitur Marcel-
lum notaffe ad Julianæ librum 3. Digeft. Defunctus fui-
nia, quæ in hanc legem fcripfit Accurfius.

Ad L.X. Creditores accipiendos eft conftitutum, *quibus de-*
betur ex quacunque actione, *vel fuo nomine*, *vel fuus cre-*
ditor fi fine ulla exceptionis perpetuæ remotione, *vel temporis*,
aut extraordinaria, fine ulla parte creditis, *vel fub con-*
ditione. Quod fi certus debeatur, *non fub hac conditione*,
fed fi non fit mortua, *pupuæ*, *fed centuriæ*, *creditores ac-*
cipiuntur.

Ad L. XI. Creditorum appellatione non *fit tantum acti-*
pientes, *qui pecuniam crediderunt*, *fed omnes*, *quibus ex*
qualibet caufa debetur.

Ad L.XII. Si cui ex empto, vel ex locato, vel ex *alio*
ullo debetur, *fed de eo*, *de alio non agat*, *vel ut debitor*
poffe creditores bonorumcejo. Quod fi ex pupillari caufa
actio certa certaftimatione rei vel de illorum creditores non ad-
mittuntur.

Ad §. Minus folvit, qui tardius folvit: *nam & tempore*
minus folvitur.

A Ir I. 10. creditorum loco non haberi eos, quibus
natura debetur, quod contra in tit. *de pecul.* Ita
pecuæ creditorum loco habemi, natura fortaffe
ut conftitui poffit, *l. 1. §. ult. de pecun. conftit. & pupilli-*
ter in tit. de fidejuff. creditores appellantur, qui ita
bus natura debetur. Nam ut fidejuffor accedat utrique,
fufficit ii vel præcedat, vel ſequatur naturalis obliga-
tio tantum, *l. 17. §. de fidejuff. & tit. de condict. indeb.* indebitum non eft, quod natura debetur, & fubinde
condici non potefi. Debitrix igitur eft, qui natura de-
bet, creditor, cui vel natura debetur. Rurfus ait, *cre-*
ditorum loco haberi eos, cui fub conditione debetur. Con-
tra et, cui fub conditione legatum eft, debetur fub ea
conditione, quæ tamen non exiftit ille, illi, fi voluit ea
obligat. & d. l. 17. §. ult. & quibus a quibus manum. Ut hæc di-
luantur & plerunque alia, quæ occurrere poffunt, vi-
dendum, quorum fuerint hi interpretationes: *l. 10.*
Ingeri cuftodiæ id confequi poffe, atque ideo eo no-
mine non omnimodo abfolvendum effe condictorem, *qui*
teftimonium Marcelli adhibet. Sed fi de damno, de
eum fententia Julianæ edicto exftat *in l. ad eos*, ex cujus
interpretatione intelligimus, quod hic proponitur Marcel-
lum notaffe ad Julianæ librum 3. Digeft. Defunctus fui-
nia, quæ in hanc legem fcripfit Accurfius.

ans proprie, seu per abusionem: utrumque dicit *l. falsa-
rius*, §. *fabricii*. de *falsis*. Unde colligimus, id quod di-
citur eximi proprie, dici per abusionem. Id, quod sil-
de pertinet ad §. *h. tit.* cum dicatur in *l. lege Cornelia, qui
testamen. fac.* §. *qui*, eum, qui apud haeres decessit minus
propter haeredem esse. Dicemus ergo, eos haeredem di-
ci per abusionem aut filiumfam. Consilium. Et autem
natura debetur, qui proximus est, qui donavit a-
liquid. Nam ei debetur remuneratio naturalis, non
civili, aut praetoria jure, sunt loci notissimi, de hoc
ab Accurs. illati. Exulmodi etiam est is, qui servo,
quem noxae manumisit, non praestat actionem credi-
dit, vel, inquit, qui fuerit, cum ambo essent in familia,
eandem pecuniam credidit, *l. fratre a fratre, de condict.
indeb.* Hem & minus videtur, *cum in publico*, &c. in pu-
blico: nam hoc naturaliter debetur, non civiliter. Hi omnes
creditores non sunt, ut mihi publice in potestatem,
& publicare bona debitoris fisci causa possit, Item
creditores non sunt hi, quibus jure civili debetur, si
exceptione praetoris, aut civili perpetua, aut perem-
ptoria removeri possint: ne unquam petatur, vel exce-
ptione pacti conventi perpetua, Senatusconsul. Macedo-
niani, vel rei judicatae, & *h. proinde*, *l. 2. ne rei stet rei*,
l. 2. ultimus, §. *si in anno*, *ex quib. caus. in possess. ear.* Hi
autem, qui exceptione temporali repelli possunt, vel-
ut pacti conventi temporalis, puta ne intra quinquen-
nium petatur, creditorum loco habentur, *l. 13. de
hac re.* quae ex inscriptione etiam referenda est ad milito-
rem: nec fisco eximus comodum creditoribus, ut is, qui
temporali exceptione repelli possit, non videatur in po-
sse fisci, si interim ei non cavetur, dum vertur, ne
debitor interim fiat bonis diffidens. Et similis est creditor
ei conditionali, de §. *si* interim etiam, non videtur
in possessionem. Quo autem fit exceptio perpetua, &
quae temporalis, Cuiac dedocuit *l. 2. Edictum
Perpetuale*, hanc cuilibetnem tradians, de *militum
possessione*, quod in eum incidit haec difficultas per-
petuae & temporalis exceptionis. Quo haec etiam de-
claravit, qui continuerunt creditorum appellatione.
Lib. 2. etiam exposuit edictum de postulando, & qui
postuerint militum. Et hoc loco dedicabat *l. 12. de
postul.* & *12. de his qui sui.* vel. Creditores autem eos
dicemus, inisti in possessionem, & postiore tine ca-
lumnia, quibus, ut *de 1. tit.* dedimus bonorum adjue-
ne hic meu exceptionis perpetuae. Eapo ex perfun-
li rei stali. Nam ex reali actione fit missio in bona
universi adversus haeredem, vel eum, qui non defen-
dicur, vel cui heres non extat, *d. l. Edictum*, §. *item ut-
dicamus*. In hac etiam propolito ex 1. to. creditores scripti-
quamvis quibus exceptionem perpetuam, non etiam di-
ta fidecommissi, fidecommissi perfectuae, non a-
dicitur genuine, Nemo enim inter creditores nu-
merandus etiam fidecommissarius, qui *ex re & pecu-
niarum*. Item creditores, qui ex reanimus eos, quibus
jure civili debetur, ut ex fideiussore, cujus tempo vendito,
locato conductio, mutuo, vel simili, quibus ex lege, ut
ne de constituta pecunia, ut pignoratitia actione, quae
sunt hodieque, *l. 1. §. ult. de compl. par.* vel ex edicto, si
quis omnibus nolit, *l. 13. §. fin. de minor.* Et ita ut
infuper, quibus debetur extraordinario jure: vel ex
Flor. scripsum eft, non minus reste, exordinario jure,
ut quibus debetur actionibus in fidem, ut fideiussori
quibus regularior nulla actio competit, adquirunt omni
omnia pari. Sed videtur pater, & ex aliis causis jure
civili, vel ex accommodatione, vel ex fidem, quibus
jure extraordinario a. neque jure civili, neque pre-
tio, ut minarum proposita sint, sed accommodatur
ut ex fidem, *l. 1. cum filiusfam. de reb. cred. l. 1. de fi-
deiuss.* Adhuc ex etiam, quibus sub condi-
tione debetur, non creditorum loco habetur. Ergo creditor
condi- non potest in possessionem, ante quam creditum
est *l. 1. de his qui sui. pos.* ex quo etiam reliquit
qui remissa, plenius exceptione remissaria, *Cuiacius*

A darae bonorum possessio. Eo etiam ex inscriptione re-
ferenda est *l. 34.* dum definit, qui dicantur confistentes
les creditores, eosque dicit esse, quibus nondum com-
petit actio, est autem certo comperitum, ut fi condicio
omnino fit exitura, vel qui spem habent ut competat,
ut fi condicio omnino pendeat ex casu & eventu futu-
ro. Ergo condicionalibus creditoribus nondum compe-
tit actio, competit tamen mihi, etiam ante condition-
em, cui debetur, exilit, pertinentes, & pergere ce-
tera possunt. Ita: venditorem fundi fidei commissi
non posse prodicere ad venditionem, *d. l. Falcidia*,
§. *fi in eam*. Quia etiam non admitti in possessionem,
prohibiti ab aliquo ingredi, quamvis praeter mihi fit eus
in possessionem, adhuc non habent, qui queramur,
quod in possessionem ingrediantur. Et ita accipiendi *l. pen. §. ult.
ex quib. caus. in poss. ear.* & ita conciliandi tum *l. 6.
ejusdem tit.* ut conditionali creditori competat quibus
mihi, & ut ei non possidenti actio, ut actum, quia
qua tota ea lex pen. eft accipienda. An praetores ei-
dirit conditionali, cui diximus iri folere bonorum
possessionem, dixit, mitti in possessionem, dicemus
interim profpici communi cautione, *l. 2. de Publican.*
Communis vocatur en lusti, qui ulitatis cautio in *l.
Pleiorem*, §. *ultimo de fideiuss.* Et ulitatis eft cautio, cum
consitio exceperit, pecuniam redditum iri: Antiqua
cum interim, & hinc cautionem poftulaverit. Eius
etiam usus hodierne fuit, *Inst. de Satisd.*, *Ex. de Ma-
numiss. Ex l. Alia Sene. Mutuus* data in fraudem credi-
torum ipso jure nulla eft, *l. 27. aut. tit. & l. 12. de fid.
cauj. Diligens. de diligen. Cuiac.* quae illustranda eft
C dem creditorum, non fuit artis ipso jure, fed revocan-
tur edictae Publiana. Nunc aut *d. l. 8.* fi debitor, qui
debet fub conditione, manumittit, non liberatur ea-
rum, an dicet liberatem nullam? Videtur non ef-
nulla, cum debuerit tantum fub conditione, atqui
ipso manumittere, non tenetur officio. Respondeo, ut
cafu legem Aliam Sintiam locum habere, id eft impe-
dire liberatem eam a debitore conditionali, libertas-
tem ex cafu *Aliae Sintiae*. Qui error manifeftus
creatus eft ex notis, redimimus, tranfundorum credi-
torum cuiq, ut eo loco legatum Sabinus, ut vocem
fidei, *Cuiac.* Quae ita plenius explicanda. Si condi-
tionalis creditoris habetur ratio. Ceterum hoc dictum
ut conditionali poffidente, de eo, cui debetur ex cau-
tredu fub conditio vel malefido, non de poffidente
D conditionali: Non ni hic non habetur pro creditore:
Non in ipsa dilationibus fpectatur tempus contrahu-
l. qui legatis, §. *ult. de edict. & ideo* etiam dilationes,
les, ftatim vires affumunt a contractu tempore. Ita le-
atio longe aliter, nam fpectamus tantum tempus ef-
ftentis conditionis: unde nunquam funt differentiae ter
ter legata & ftipulationes. Ideo ante conditionem le-
gati legatum non competit effe creditor, *l. 1. cui, de
obligat. & act.* ob id miffio in poffeffionem ei competitur.
Non cavetur legati nomine: venditio non conceditur,
ut certis quibusdam locis, non potest non ita fit. Illud
laud extremum eft, creditores ftricte dici eos tantum,
qui pecuniam tantum debentur tam Latinis, quam
Graecis. Neque Graeca lingua adhibetur, ubi ap-
dicitur decretum *Graecum*. Sic ftricte debitor eft, qui
E pecuniam nummum accepit, *l. 1. quotidiana*, *Cuiac. de rel. ver.*
Et, quod hactenus habet tantum, ita debitum ea cau-
tus, fed ut aut hac l. porrigitur creditoris appellatio ad
alios contractus, ut *l. 12. §. 1. nummos*, *fup. de pecul.* &
Nov. 4. Harmenop. lib. 3. fed in his propofitis, ut
nus ex mutuo. Unde clarius debitorem & creditorem
proprie dici in causa mutui, *sed tria Romanorum de pecu-
lio*, *Harmenop. lib. 3.* fed in his propofitis, ut
omnes contractus porrigitur, imo etiam ad delic-
tum & in, cui ex delicto caufa debetur, creditor eft, ut
mihi in poffeffionem etiam ex causa delicti constitu-
ta eft, qui mihi ex delicto debet, dicitur, vel dicitur
defendatur, vel exilii causa fubum vertit. Item ad
betur. ex, populari, quam civili corrigit, *Cuiacius*

pulchri violati, aut de detectia, & effufa, fi modo lis
conteftata fit. Alimentiones noftre funt, fint in bonis
noftris etiam ante litem conteftatam. Populares, per po-
blicae actionis, quae oftiber dei tantur, non ante cuiq;
quam propria & fua intelligunter, alterquam ipfe eas
delituerit & conteftatus fuerit. Poft litis conteftationem
creditoris loco haberi incipit, ante conteftationem nul-
lus creditor eft ex caufa, quae vulgo ex actio compe-
tit, in d. l. 12. male Graeci legunt, pupillaris τοκιτὴς, pro
populari: qui error eft etiam in ftili. in *Cuiac diligentiarum*,
de debitor. vel fup. de actor. Addatur in fi. l. 12. cum mihi
folvere, qui non ad diem folvit, qui pertinet etiam ad
verbum *reddere*, ut fcil. intelligatur, eum, qui folidum
folvere eft, reddere nummos, fi fundus folvatur fit,
quod fuperfit utilitatem, interfuiti, vel ejus quod
interest, exactio, quafi folido non folvo, *l. Julianus*, §. *ult.
t. de Publican.* Et ita *Cuiacius* fi non docuerit
creditor remiffie utilitatem medii temporis accepte
forte integra. Si igitur minus dixit, qui tardius folvit
redde dicit, non dandum foliduni folvitur, etiam fi for-
tem interesse folvetit. Et hoc eft, quod act *l. Julianus*,
de fidei. reddendo non folvi, quo tempore qualitatem, quam
dixi: minus intelligi non tantum a fumma, fed etiam a
die. Theophrus notat, hunc articulum ex fignificare
τὸ δοῦναι, *τὸ ἀποδοῦναι*, *τὸ ἐκτίσαι*, *τὸ ἀποτίσαι*, *τὸ ἐκτίσαι*, *pecu-
tine, nihil pendere*. Sed & alia fignificant: nam ficut in in-
de per patrimonium, plus interdicitur fummma, a die, a
loco, a caufa; ita confequentibus illius verbis accipitur. Et
ficut plus, vel amplius ex caufa dicitur, qui nihil potest
exigere, cuique nihil debetur: ita tantum, vel minus
qui, nihil nihil folvit; ita *d. l. 12.* qui tardius folvit
pertinet ad ftipulationem, non retum habet, ut comm-
da. cum *Cuiacius* non ita. Sed ut ex eo, quod ex eft ex
eod. lib. datum liquebit. Eam ftipulationem dari vide-
formula eft, amplius non dari, amplius non dari, *d. l. am-
plius*, *l. 2. §. ult. de Publican.* Et ita ex ea ftipulatione haec fi-
pulatio, a qua alius rurum pater eandem fummam ab
eodem, five petat, vel debetur, five petat, cui nihil de-
betur. Hoc ex ftipulatione, quae ex ftipulatione petitur
etiam ad eum, cui nihil debetur, ficut ex contrario, ni-
mus folvitur videtur, nihil fit exactum. Contrarie fa-
gnificant ea, quae ex ftipulatione de quibus & fignifi-
catur. Ad eam ftipulationem referenda eft *l. 32. hactis*,
quae act, *minus folvitur videtur*, qui nihil folvitur fi, eft
enim ex ftipulatione, *ex edicto*, quo libro tradavit de
praetoris ftipulationibus, vem pupilli debitum fore, ni-
dictum fuit, rem ftum fuisse, ut Edictum. Late enim
tionibus rem ejus habere, hoc continet, amplius non pe-
turos eos, aut non petiturum eum, cujus de re ea
dicio, petita, quae ftipulatio ex ftipulatione remotio,
ad quos ea respectione, *d. l. amplius*, *t. possessor eum
habetur*, *est.* Qua de caufa Paulus explicans eam ftipu-
lationem, *amplius non dari*, *amplius non petiturum*, quod
eft minus, fignificatione. Exulcet etiam quod refert
actio, petitio, persecutio, actiones verba fpecialiter fi-
gnificant, quae ex ftipulatione. Contrarie tamen
ea nomine ftipulationem contingit, *d. l. 32. hactenus*
ex eod. Paulus libro, *de praetoris ftipulationibus*, ait
dem de Tubero, illum vere de actionis nomine propo-
mitur *l. 50. actionis*. Verum ea res non ad ftipulationem ad
ftipulationem ex ea re, quae ex ftipulatione venit, ad
eandem rationem referenda eft, hoc modo pa-
quemadmodum ftipulationis verborum, ita etiam ea fra-
pulationis, quae ex ftipulatione venit, ad eandem
tionem fibi debitam bene Paulus dixerunt nomen nullum
tus de legatariis ftipulatur, quos haec eft formula, *quae-
cumque legatorum nomine dare*, *quam lege Cornelia lo-
bis*, *rebis*. Interpretatur haec ftipulatio non tantum pro-
pter d. Falcidiam, dum legatis folvuntur, fed etiam pro-
pter d. Papiam, *l. 2. §. pen. Si ita ftipul. quam per d. Falcidi-
pter* d. Falcidiam, ex ftipulatione, five interpretatur, propter
Falcidiam, five Papiam, comprehenduntur haec ver-
rum ei, qui partem legati, fed & qui partem hereditatis
debent, hoc exigente ratione l. Falcidiae, vel l. Papiae,

A conjuncta cum ratione aeris alieni, *l. 1. haec verba*, *ord. tit.*
quod confectum ex contextu: nam etiam ex contextu,
is, qui caret ftipulatione fi donatum, *quamvis mirus ftipulatus
a res principali confequuntur*, licet dicit mirus, tamen
nemum dare debet ftipulatori, quod Titius debuit, fi
Titius nihil fuerit ftipulatus, *d. l. 2. quod confertur l. 2. §. 16.
fup. de verb. oblig.* Notat, quod *mirus erat ex Lucilio Ju-
liano*, *ad Sc. Trebellianum*, *l. 1. §. ult. fup. de Sc. Trebell.* &
ob id etiam fola exemplum actionum in fidem, qui ftifi-
fum competunt ftipulatori, quae fum exstant ad mandatum
exemplo ufus eft ea loco Alciatus.

Ad l. XIII. Mulieris appellatione, *etiam uxor viripotentis
continetur*.

Ad §. Reabeftie videntur, (*ut Sabinus ait, & Pedius
probat*) *potius*, *quam ea*, *quae in rebus fuis nascuntur
est*. Et ideo fi corporis reddita fint, vel reconfignata, videri
et abeffe, *cumjam plenumque plus eft in manus penes*, *quam
in re*.

Ad §. Defuere autem abeffe res tunc *videtur*, *cum fit
ere in poffeffore*, *ne emigret ejus poffeffionem poffimus*, ob
hoc, *ut fiscus pecuniam fubtrahi non poffit*.

Ad §. Abeft & ea res, *quae ex rebus agrorum non eft*.

Ad l. XIV. Labeo & Sabinus cenfuerunt, *fi teftamentum
fcriptum recitetur*, *cui res earumque facta fit*, *nihil fupra
cafu*, *nihil amplius*, *cujus pecuniae*, *quibus rem abeffe*, *quorum
pecuniam quorumque rem abeffe*, *fed ita demum*, *fi ea res*, *quae
rem fe demonstrent*, *quae ea res fibi agerent*, *ignorans eventi:
necte dicitur res abeffe*, *etiam fi pofita in area fit*, *quia
ea res in poffeffione non eft*.

C Ad §. Rem amittere videtur, qui *adverfus nullum ejus rei
poffeffionem retinendam habet*.

LEx 12. ejus Ulpianiibus, ad edictum. Lex 14. ex
Paulo ad Plautium. Cenfus verus Ulpian. 6. & 9. ad
Edictum. Cenfuffe de falsumis cauis. Lege & ceptimo.
Quid enim, abrogatione libro 7. Idemque eodem arau-
mentum cenfet, 9. ad Edictum. Lata enim
ne cenfuffio de infantibus, ut quis fuerit eam diffen-
di in puteis libero. Inter ceteras autem infimiae cauis
haec eft, ut *Cenfus* dicatur Latine. Tac. calumnium in
poffeffionem mittis fuerit *ob eam rem*, de lis qui non re-
fum. Qua de re propofita eft a Ulpian. exfequum
etiam Edictum. Quae Latine dicitur calumniari
madum, quem infimiae cauis exfequi, fuit, lib. 53. ad
D edict. proprie interpretatus eft edictum de damno in-
fecto, quamvis libro 1. ante de eo multa per eadem in-
ridiculosis duumviros dimittentes. Edicto autem eius,
quod coercet calumniam, emittens mittis in poffeff.
ventes dicuntur, verba haec funt: *Si malier in poffeff. ea-
lumnia cauffa mittis effe dicetur*, *in eo res adeffe*, *in eo ar-
gi*, *quod ea res*, *quae apparandi poteffet esse*, *judicium
dari*. Conflabat vero ex eo edicto mulierem eam iffe,
quae luiffet cum viro. Sed, ut notat l. 17. ofendiur,
portetur, etiam adulti ex ea parte, qui in modo vi-
portetus fuerit, feu viri patris, id eft, patris. Imo,
etiam virgo non virginem pleriique locus, fed non in
dio edicto. Et non impubes parentur, aut impubes,
aut affingere quidquam tale quidem impubes potest
fe effe praetendere, quique ita mittis in poffeff. ea-
ve bona. Quibus verbis, ut fi, & dotem, & de do-
te effe non habere potuit, *l. 7. fup. de non num.* ut fi ha-
bens accepisse nummos, *l. 1. §. 1. de non num.* ut fi
nummos, edidit benefitium, non exceptor contra
calumniam & fraudem mulieris, dat actionem adversus
eam in quorum interest. Duplex ufus in edicto
do itur in mulierem ex duabus cauis, eadem ratione,
no propter permus favorem, id eft, fexus partus, ut eft
in d. edicto, de his qui non. Item impubes decipiat mulier
praecorem: Una actio eft, quod poffeffionem, quam
adepta eft ventris nomine, in alium transferit dolo malo,

Altera, quod ventris nomine per calumniam, quæ falso asseveravit se esse prægnantem, in possessionem missa fuerit. Utraque actio est in id, quod interest actoris, illa perpetua est, hæc annalis, *l. 1. §. 1. & ult. Si mulier vent. nom. in possess. miss. fuerit*, *l. 1. §. hunc autem*, *si mul. v. n. cal. causa in poss. esse dic.* Quod ibi pessime explicavit Acc. Nec deerat dubitandi causa gravis: Nam cum utraque actio sit in id, quod interest, & rem persequatur, cur una erit perpetua, altera non item? Scilic. quia hæc posterior, quæ coercet calumniam, est quasi pœnalis propter infamiæ notam. Prior non est famosa, ideoque de re sola est, non de probro. Posterior etiam est de probro. Persequimur utraque actione rem, *l. 1. §. 2. sup. si ventris nomine mulier*. Rem, id est, quod actori abest, *l. 1. ult. eod. tit.* rem, quæ ei abest, ut loquitur *l. in eum*, *C. de furt.* quod deminutum est, *l. 1. §. ult. si mul. ventr. nom.* Quamobrem mox subjicit, quando res abesse intelligatur. Et primum constat, eam rem abesse, quæ deperiit, & in rerum natura esse desiit. Sed abesse etiam videtur domino ea, quæ redditur domino, si corrupta sit reddita, vel transformata & transfigurata: veluti vestis scissa, vel scyphi collisi, aut tabula rasa pictura pretiosissima, l. 14. heic. Prope enim est, ut videatur *res periisse*, cujus forma mutata est, *l. Julianus*, *§. si quis*, *ad exhibend.* forma enim est rei integritas, & quia, ut ait lex 13. plerunque plus est in manus pretio, id est, in arte, quam in re ipsa, id est, in corpore, materia, substantia, plerunque materiam superat opus, ut ait Ovid. & exercetur potius gloriæ, quam quæstus causa, ita ut pluris fiat opera, quam substantia rei. *Ergo manuscriptum* hoc loco est artis & operæ æstimatio, sive merces, quæ & operæ pretium dicitur, & curæ pretium. Idque plerunque majus est, quam corpus seu materia ipsa. Ea igitur forma sublata, merito dixeris corpus esse sublatum. Sunt, qui emendant hoc loco *manupretio*, ut sit unum vocabulum, quod veteres multi ita loquerentur, ac si deessent scilicet alii, quibus hæc distinguere lubeat, & dicere manuspretium, ut *l. qui insulam*, *sup. loc.* Livius 34. *In aere, in quo præter manuspretium nihil intertrimenti fit.* Neque enim omnium artium manus pretia eadem sunt. Tertullianus de idolatria: *De mercedibus & manus pretiis interest.* Hi similes mihi videntur esse his, qui in *l. inviti*, *sup. de testam.* qua dicitur ei invito non denuntiari testimonium, qui quid exercitui præbendum conduxit: emendant: *qui exercitui præbenda conduxit*: quod ita innumeri auctores loquuti sunt: sed & illud rectum est, & usurpatum a Festo, *redemptores*, inquit, *qui quid præbendum conduxerunt*. Inanis igitur est eorum opera. Abesse etiam dicitur res, quæ furto sublata est, vel rapina, quod est furtum improbius, sicut in *l. si quis*, *de pet. her.* periisse videtur res, quæ [illegible], atque adeo, quæ furto ablata est, *l. 9. sup.* [illegible] res, quæ furto ablata est; ut significat lex [illegible] in potestatem domini, si modo non tanquam res [illegible], ut si ignorans rem suam esse, eam emerit, quia & pretium abest, & licet pretii repetitio sit, propterea quod [illegible] rei emptio non valet, fieri tamen potest, ut pretii repetitio non sit in expedito, ut venditor non sit facilis conventu. Qua de causa ei res abesse dicitur, cui pretium abest, quod vix recuperare potest, *l. 4. §. tunc in potestatem*, *de usucap.* Quamobrem hoc deducitur in actionem in factum adversus mulierem, cujus calumnia factum est, ut verus heres, dum non attingit hereditatem, & expectat ventrem, multa ex hereditate amitterentur, & interciderent, *l. 1. §. ult. si mulier vent. nom.* Denique res omnes, quæ abierunt ex hereditate, furto, rapina, vel naturali [illegible], vel quas mulier reddidit corruptas, vel transformatas, hæ veniunt in actionem in factum, quæ datur in mulierem calumniatricem. Aliud tamen erit in hoc proposito, si res furto ablata, ad dominum, id est, verum [illegible], cui moram fecit mulier ventris nomine, [illegible] sua, ita ut avelli ei non possit, quod [illegible] & confirmatur *d. §. tunc in potestatem*, ut si quis ultro eam rem ei obtulerit, isque eam receperit, quasi suam, quamvis hereditariam: non item si ipse possessionem ejus rei nactus sit per vim, quoniam ei possessio avelli potest interdicto unde vi, etiamsi suam rem occupaverit, quia eam vi occupavit. Videtur ergo adhuc ei res abesse, & prior possessio non videtur eam possessionem amisisse cum de ea recuperanda habeant interdictum unde vi, *l. 4. §. si dominus*, *de usurpat. & usucap.* quod ibi proponitur ex Cassio: ideo *d. l. non videtur*, *de adquir. vel amit. poss.* quæ etiam ex Cassio est, explicanda est secundum *§. si dominus*, ut non videatur amisisse possessionem, qui eam potest recuperare. Exigimus ergo, ne res domino videatur abesse, ut in ejus potestatem redierit, ita ut ei avelli non possit: alioqui res semper ei *abesse* videtur, eamque in actionem in factum deducet recte. Hac etiam ratione in eandem actionem venit interdum pretium totius hereditatis, si is, cui hereditas competebat, ea exclusus sit propter calumniam, & moram mulieris ut si decesserit, dum expectat ventrem ante aditam hereditatem: hic enim neque adquisivit hereditatem, neque transmisit in heredem non aditam, sed transmisit in eum actionem in factum ex edicto si ventris nomine: qua quidem actione heres ejus, qui exclusus est hereditate, exigit a muliere pretium hereditatis, *l. 1. §. nonnunquam*, *si mulier v. n. in poss. miss.* Porro hic plane exclusus est re, id est, hereditate, qui decessit ante aditionem, heresque ejus, quia persequendæ ejus hereditatis actionem nullam habet. Et hoc est, quod ait *l. 14. in fi.* rem abesse & rem amisisse videri, qui ejus persequendæ actionem non habet, vel etiam, qui ejus nomine in integrum restitui non potest, *l. 5. de in integr. restit.* quæ est ex eod. 7. Pauli libro: Nam qui potest restitui in integrum, ei non videtur res abesse, *l. 19. §. Labeo*, *de eo qu. met. cau.* At heredi heredis, ante aditionem, dum moram facit mulier ventris nomine missa in possessionem, res seu hereditas omnino videtur *abesse*, quia eam ipse, vel heres ejus persequi nullo modo poterit, neque restitui in integrum; ideo merito in hoc casu pretium totius hereditatis deducetur in actionem in factum. Hinc satis liquet, *l. 13. & 14.* referendas esse ad Edict. si mulier vent. nom. per calumn. in poss. miss. dic.

Ad L. XV. Bona civitatis abusive *publica dicta sunt*, *sola n. ea publica sunt*, *quæ pop. Rom. sunt.*

Ad L. XVI. Eum, qui vectigal populi *Romani conductum habet*, *publicanum appellamus. Nam publica appellatio in compluribus causis ad pop. Romanum respicit: civitates n. privatorum loco habentur.*

Ad L. XVII. Inter publica habemus, *non sacra, nec religiosa, nec quæ publicis usibus destinata sunt: sed si qua sunt civitatum, velut bona, sed peculia servorum civitatum proculdubio publica habentur.*

Ad §. Publica vectigalia intelligere debemus, *ex quibus vectigal fiscus capit: quale est vectigal portus, vel venalium rerum. Item salinarum, & metallorum, & picariarum.*

Ad L. XVIII. Munus tribus modis dicitur: *uno donum, & inde munera dici, dari, mittive: altero opus, quod cum remittatur, vacationem militiæ, munerisque præstat: inde immunitatem appellari: tertio officium, unde munera militaria; & quosdam milites munifices vocari. Igitur municipes dici, quod munera civilia capiant.*

OMnes hæ ll. pertinent ad edictum quod cujusque Universitatis. Est autem illud edictum *de reb. publicis*, de municipiis, de sociis vectigalium publicorum, *& de ceteris collegiis corporibusque* licitis. Primum, ut respub. municipia, coloniæ, præfecturæ, corpora, conciliabula, oppida, vici, castelli, aut castella, quæ omnia accurate nostri distinxerunt in l. Manilia, & l. Julia de vicesima, ut Paul. ostendit 4. Sent. tit. de vicesima. Itemque societates, ut collegia, corpora, & si quæ alia sunt nomina legitima, habeant res quasdam

communes, arcam communem, actorem sive syndicum, per quem, quod agi fierive oporteat, fiat, agatur, *l. 1. §. 1. & 2. quod cujusque universit.* ab arca communi, is qui rationes reip. vel cujuscunque corporis administrat, recte *Arcarius* appellatur, ut Erastus a veteri interprete Epistolæ ad Romanos ad finem, ubi est [illegible], dicitur arcarius urbis. Itemque is, qui privatas rationes administrat, *l. Thais 42. §. ult. de fideicom. libert.* Præterea eodem edicto cavetur, ut municip. & in municipes actiones dentur ex omnibus causis, *l. 7. eodem tit.* atque ita fit, ut municipes teneantur actione si certum petatur, *l. civitas*, *de reb. cred.* ut teneantur actione quod jussu, *l. 4. sup. quod jussu.* Item eodem edicto cavetur, si municipibus, vel reipub. aut ceteris corporibus nullus defensor existat, ut res communes bonave publica a creditoribus possideri & distrahi possint, *l. 1. §. ult. quod cujusque univer.* & ut ad defensionem extraneus quilibet admittatur, etiam non municeps: sicut in privatorum defensionibus observatur: nam & ad privati defensionem, quilibet extraneus admittitur, *d. l. 1. §. 1.* Eodem edicto comprehensum est, ut in actorem cujusque universitatis, id est, cujusque corporis vel collegii, judicati actio non detur, si litigaverit nomine collegii cujuscunque, sed in collegium: & ut eis, id est, dominis, detur judicati actio, non syndico, vel actori, *l. 6. §. pen. Quod cujusque univer.* Idque etiam fit exemplo procuratoris: Nam judicati actio datur domino, non procuratori, qui litem egit, aut peregit: actor autem universitatis procuratoris partib. fungitur plurimum: nam de rato non cavet, cum semper procurator caveat de rato, *l. actor*, *rem ratam haberi*, *& d. l. 6.* quia cum actor constituatur decreto totius corporis, vix unquam ambigitur de ejus potestate, quia creatur publice, & ideo non exigitur ab eo cautio rem rat. hab. Hæc comprehenduntur illo edicto, & hinc descendunt hæ quæstiones, qui sint *municipes*, quæ sint res bonave *publica*, quæ sint vectigalia publica, & qui sint *publicani*, quæ his quatuor legibus definiuntur.

Ac primum *bona publica* proprie sunt *bona* pop. Rom. At in illo edicto, quod cujusque univers. bona publica sunt minus proprie, seu civitatis cujuslibet, l. 15. heic, non quæ in usu publico habentur, ut campus Martius, viæ publicæ, theatra, amphitheatra, stadia, loca sacra, vel religiosa, sed bona publica civitatum in eo tit. cum dicitur posse a creditorib. civitatum possideri, & distrahi, bona accipiuntur, quæ sunt in pecunia & patrimonio populi, ut prædia, lacus, stagna, mancipia civitatum, & eorum peculia, *l. 17. h. t. l. 6. in prin. de contrah. empt.* Eodem modo publica vectigalia proprie dicuntur, quæ ad populum Romanum, vel ad fiscum, qui pop. Rom. successit occupata republica, redeunt, & eorum conductores, vel redemptores, proprie *publicani* appellantur, quorum societas habet præcipua quædam, de qua societate fiebat nominatim mentio in illo edicto, *quod cujusque universitatis*: ut habeat jus collegii coeundi. Ergo jus colligendæ stipis, jus arcæ communis, & creandi syndici sive actoris, l. 1. §. 1. *quod cujusque univers.* ut eorum societas plerunque non finiatur morte utilitatis causa, *l. adeo*, *pro soc.* ut etiam manente societate invicem agant pro socio, *l. actione*, *§. ult. eod.* ut filiifamil. ad hanc societatem non accedant, & ad conductionem publicorum, *l. 3. sup. ad Maced.* ut publicani inviti testimonium non dicant: ne scil. avocentur a negotio publico, dum longius ire coguntur testimonii perhibendi causa, *l. inviti*, *sup. de testib.* qui locus est singularis: Et ut a tutelis & muneribus publicis excusationem habeant, *l. in honoribus 8. §. non alios*, *de excus. mun. l. 1. C. de conduct. vectig. fisc. l. pen. §. conductores*, *sup. de jure immunit.* Et postremo, ut tuendæ locationis gratia habeant proprium interdictum, si quis non patiatur eos frui loco publico, quem conduxerunt, *l. 1. de loco pub. fr.* Datur enim id interdictum solis publicanis, & propria hæc privilegia habent, & publicani proprie nuncupantur, qui conduxerunt publica vectigalia pop. Romani. At in hoc Edicto, *quod cujusque universitatis*, publicorum vectigalium appellatio continet etiam vectigalia civitatum, vectigalia publica, & consequenter vectigalium civitatum redemptores minus proprie publicani appellantur, *l. 13. sup. de publicanis*, *& in l. 1. §. publicano*, *ne quid in flum. publ.* sed improprie, ut dixi, & abusive. Nam civitates loco privatorum habentur in jure plerumque, & ut ait lex 16. in compluribus causis publica appellatio respicit tantum ad populum Rom. id est, plurimum & frequentissime, ut in *edicto ex quibus causis maj.* quo prætor pollicetur restitutionem in integrum absentibus reipublicæ causa. *Respublica* accipitur pro republica populi Romani: licet ex constitutione Marci & Commodi edictum porrigatur ad civitates, *l. legatis*, *ex quibus caus. major.* Nam in edicto respublica proprie accipitur. Item in l. Julia peculatus, qua coercentur qui pecuniam publicam interceperunt, & in rem suam verterunt: *publicam*, id est, pop. Romani: quamquam & hæc l. ex constitutionibus trahatur ad omnes res civitatum, *l. 4. §. ult. ad l. Juliam peculat.* Eod. modo *publici* appellatio accipitur in eo jure, quo absentibus reipub. causa expleto munere anni vacatio datur: Nam *l. 12. de excus. tut.* quæ hac in re singularis est, nominatim ait, id tantum dari absentibus reipub. Ro. causa: item in eo jure, quo conductorib. publicorum & fiscalium immunitas datur, *l. in honorib. §. non alios*, *de vacat. mun.* Eam enim immunitatem non habent conductores vectigalium civitatum, *l. 15. de excusat. tut.*

Porro Lex 17. inter publica vectigalia declarat numerari non tantum portoria, quæ sunt proprie vectigalia, sed etiam vectigal rerum venalium. Id Accursius & Alciatus scribunt esse octavam ex *l. si quis*, *C. de vectig. & commissis*. Fuit quidem octava rerum venalium, promercalium. In hac autem *l. 17.* aliud est vectigal portus, aliud rerum venalium. Et specialiter *vectigal rerum venalium*, id dicitur, quod exigitur a fisco ob venditionem publice proponendam, ob pergulam publice disponendam, *l. 2. C. de veteran.* est de eo vectigali *l. 4. C. de prox. sacr. scrin.* ut ostendi Observat 6. 28. Fuit id vectigal mancipiorum venalium quinquagesima pars: ceterarum rerum, modo centesima, modo 200. Addit lex 17. inter publica vectigalia numerari etiam reditus ex salinis, vel ex metallis, vel ex cotoriis, de quib. in l. 13. & 15. *D. de public.* ubi exciduntur cotes ferro subigendo, & acuendo, ex aurifodinis, argentifodinis, aluminis, cretæ, vel alius materiæ fodinis, *d. l. 13.* Et de salinis publicis, earumque vectigali fit etiam mentio in *l. si quis*, *C. de vectig. & in l. liber homo*, *§. 1. de hered. inst. Cic. pro lege Manilia. Publicani maximas familias in salinis habent*. Qui putant fuisse publicum vectigal salinarum emendant *Salictis* pro salinis, importune: salinis rectum est. Addit l. 17. vectigal *picariarum*, sic Fl. recte, pessime ante legebatur, *piscariarum*. Nam & Cicero in Bruto picarias dixit a publicanis conductas, ubi etiam, quibus verbi vis incognita erat, emendarunt, pecuarias, imperite. Picariæ sunt in quibus pix coquitur, vel foditur, nam picem fossilem inveniri ait *Plinius 16. c. 12.* Poteris & his addere quadragesimam litium, vel summarum, de quibus litigatur, quam primus, & ut opinor, solus instituit Caligula, auctore Suet. in Cal. c. 40. Ea nuper restituta est: deponitur enim certa pecunia, & est fere quadragesima. His adnumerato vicesimam manumissorum, quam fiscus exigebat lege lata a C. Mario & Cn. Manlio Coss. ut scribit Liv. & Arrianus in Epictet. ut docui obser. 5. 13. & vicesimam hereditatum, quæ abolita est a Justin. quorum omnium conductores Publicani dicuntur. Quamobrem recte Plinius libr. 7. *Quantum a Publicanis partem vicesimam hereditatis emisti*: quam qui conducebant proprie dicebantur vicesimarii, ut ab Arriano: At in eod. edicto, *quod cui. univ.* sicut publica bona, & vectigalia accipiuntur improprie, ita & municipes pro cujusque civitatis civibus. Municipes sunt cujusque

jusque civitatis cives, *l.1. ad municip.* qui in eadem civitate sui fuit liberi, *l.22. inf. hoc tit.* Nativitas municipem facit, *l.6. ad ult. civen.* & se adscisi *l.1. manumiss.* & adoptio: Nam manumissus municipio fit municeps ejusdem municipii. Addi debet allectio ea *l. Hinc, C. de incol.* cum exercetus in civitatem aliquam recipitur. Propriæ municipes sunt, qui munera civitatis obeunt. Hac non eli stile, nisi adhibeatur hæc interpretatio, qui quasi civitate Romani munera publica cum populo Rom. gerunt, capiunt, faciunt, *ibid. l.1.* Vel quod idem sit, ut utamur Gellii verbis, municipes sunt cives Romani, ex municipiis, hoc jure & lege, quod utrique & rei publicæ utarum, onerumque participes (hic enim legendum est, non honorarii jam populi Romani, a quo munera capere possit videntur appellati. Municipes sunt, qui ex eorum publicorum erant participes, non honorum, non sufficiorum ferendorum in urbe, *l. 2. ad municip.* Habuerat præterea, ut arbitror satis probat, & jure suo, nullis adstricti legib. Romanis, nisi populus certum municipum fundus, id est, suffus fecisset, ut eft, qui ob subjectis. Sunt P. R. dicuntur municipes non obligabantur legibus Rominorum. Hanc propriam significationem municipum Paulus explicavit ad Edict. *quod cujusque universitatis.* ut patet ex *l.18. hic*, quæ proponit primum, *munera*, dici tria modis. Uno donum, quod officii causa præstatur: altero officium, ut materia publica, ut vectigal, angaria & exvobia, quæ qui faciunt, milites dicuntur munifici, feu munifices, & de his eft *l.3. & ult. de milit.* Milites, inquit, invicti nihilominus non prosunt, & eft, non recte contue nihilominus dicendi causa, ne avocentur a signis, a muneribus, id eft, officiis militaribus. Alii funt municipes principales, alii municipes. Principales funt, qui privilegiis muniuntur ne habeant graviora munera, seu officia militaria, quæ enumerantur in *l.ult. de jure immunit.* quæ ex indicipione tota referenda eft ad milites, aliquoi non intelligitur. Tertio modo, *munus*, accipitur pro onere civili, quod cum remittitur, incipit, munera militaque enumerantur pro eodem. Quarto verba mox explicet: inde inquam, municipes appellatur. Ita ait, si cui immunitas datur, is qui in civitate municipali, aut non, videtur enim datus vocatio militiæ. Cogi eum potest ad militiam, cogi potest summa dare utilitate, ob id quod ad exigenda, & colligenda munera immunitatem impetravit. Plane vacatio eft cum concedatur socius militiæ munerisque, *l. pen. de vacat. mun.* ob id enim præfidiorum & munerum, quæ civitati vacatio munerum pertraliter, quæ non sufficere quia illi vocatio munerum, aut modi munerum appellatio, functione specialiter, eis etiam *civitatis patronum dari, l.6. de excus.* Et secundum hanc tertiam significationem propria dicuntur municipes, ut colligit *l.18.* his verbis, quæ non conditionaliter, ut *Ulpianus* municipes, de quibus in Edicto fit mentio, licet accipiantur latius, hi proprie sunt, qui munera tantum P. Rom. capiunt, aut numerum munus Populi Rom. fungunt, non dignitatum, non suffragiorum, ut cives Rom. qui in ea liberat Alc. in *l.23. hoc*, a municipus fi. capiendis, non ut illi volunt, quorum libertas municipalis erat Sardis Flacius *lib. de limitib. agror.* a municipibus, aut a municipiensis. Porro hi municipes habent separatam rempub. a pop. Rom. suis enim legibus utuntur, & suo jure, ex quo intelligitur, quid differt a colonia. Colonia enim est quasi effectio romani, aut habebant, & urbanæ simile pop. Rom. ut ex Gellio liquet, ut Colonia Philippensium (enumerabo eas, quarum mentio fit in Pandectis) *Cæsariensis, ad Treb.* vel Legitimorum, *Laodicea, de vulg. pupill.* Gravisconarum, *l. quidam, de leg.2.* ex quibus liberæ civitatis immunes erant a tributo omni capitis & foli. Cæterum colonia non sunt immunes, quamobrem impetrarunt hoc jus Italicum, id eft, immunitatem, quæ etiam hic data multis civitatis colonis, *l. 1. C. ubi. de rebus.*

Ad LXXI. Municipii. pastoris Urbani *definit.*, *quod quæ*

dam agantur, quasdam gerantur. Et alium quidem contractus verbum eft, alia verbra, quæ sunt agantur, ut in stipulatione, vel numerationis. Contractibus autem ultro citroque obligationem, quod Græci συναλλαγματα vocant: tales sunt permutatio, venditionis, locationis, commodati, societatis. Testamentum. Gellium rem significare hoc quidem facilium.

Ad LXX. Verba contractuum, *definiunt non precisum id, tollendi jus.*

HÆ leges pertinent ad restituendum in integrum. In *l.10. & 20.* explicatur quid fit *actiones, contractus, & quibus de causis.* Restituit utraque ad restituendum integrum, quam Pretor pollicetur ex his causis, & his verbis, *Quod metus causa factum esse dicetur. Quod dolo malo factum esse dicetur. Quod cum his, actione contrahenda, quæ ex his causis agi fieri agerive oportet, in eodem de eorum bonis, quæ ea causa esse habebit, tantum actio, tanta, quibus, a curatore bonorum, a creditore, & contra creditorem, & adversus præstorio creato, & licet inter fideles, & quæ ex his causis, videtur effe dicetur. Nihil differentia, minus proprie tamen, & ut ait *l. 58. hoc tit. verborum vim*, nihil interest. Eodemque modo nihil interest inter idem & factum, propter tamen adhuc dicimus, quod in judicio idem eft, factum quod extra judicia; atque ita accipimus in edicto, *quod cujusque universitatis*, & *in id. de exercitor bonis dandis.* Artificii *facta* funt, quo opus aliquod poft le relinquunt: *actio*, quæ nullum opus relinquunt: non tamen plerumque hic abutimur. Deinde definit d. l. 58. ut fint libertorum morbi. Quorum hoc? Confat libertos parentum virilis sexus, tam fi, matrimonia pares, ante, quam de ventre filii libertos nolites, ut in *l. falsa de adulteriis*, *l. nullum, de divort.* cum igitur de repudio mifo per libertum nolitum: nec enim intereft, matrimonium fit, an concubinatus, libertum eit lege Elia Sentia, qui non tantum libertos non *ftros*, fed etiam paternos ingrati acculare poffumus, *l.20. hoc tit.* & in edicto de his, qui excando quo metus mobis, neque paternis, licet non in jus vocare fine venia. Sed ad id non pertinet hic. Qui quæ argumenta inscriptionis referenda eft ad edictum de his, qui bonorum nomine poffidendis, & de curatore bonis dando. Iuitium fane conflat pertinere ad edictum de curatore bonis dando: quæ ædia, facta, gesta, res fit subentur, *l.2. de curat. bon. dand.* fed quod requitur de libertis, referri debet ad eum partem edicti, quæ fi debitoribus defendentium, & creditores subentur ire in poffeffionem universorum bonorum, exercitis tamen prius libertis, cognatis, affinibus, liberis, & reliquis, qui debent defendere debitores abientem: Nec enim ftatim in poffeffionem irrubetur: nec ftatim bona auferuntur ab eo, qui non defendebatur bonorum Quintus, *l.5. de quib. caus. in poff. ser.* Quod & Cicero tradit in Quintiana, fcilicet, creditores prius debere experiri, deinde fi litiatur & diutius luffcire videantur debitores, uxorem, amicos, liberos convenire, quærere quis fit procurator, adhiberi domum denuntiare, & tum fi nullus defendat exilat, poffidere bona poffitent ex edicto prætoris. Illis perfonis, cognatis poffitimum, & affinibus, & libertis defendio permittitur. Imo & adio fine mandato. Defendio quidem cuibet etiam extraneo fine mandato permittitur, fed non actio, excepto illi perfonis, *l. fed & ff perfone, fup. de procurat.* Proinde ficut in *l. de quæ pertinet ad edictum* edicto, demonftratur, qui continentur *libertorum* appellatione: Ita in *l. cum, de bonis libertor.* qui quibus *interdicto* ad eorum edicta, explicatur, qui continentur *libertorum* appellatione, quia non jure in poffeffionem ex his edictis, non excipiunt bonam perfonarum voluntate, quibus adio & defendio fine mandato permittitur. Ideo valde interefit fcire quinam continentur libertorum appellatione: Nam filii mei libertus non potenit agere meo nomine fine mandato meo.

Ad LXXI. Princeps bona concedendo *videtur etiam alienationes concedere.*

501 In Tit.XVI. De verb. fignificat. Lib.L. Digest. 502

de capite minuti, quo capite minutis adio, quæ fuit ex effluxia capitis minutione, reftituitur, videlicet fi quid ante capitis minutionem cum eis gellum adumque fet. Sed ut ante dictum eft, adhuc tamen viventium confirmat, vel refcindit reftitutio in integrum, adhuc non mortuum, neque confirmat, neque refcindit, fed adhuc Fabiani, Paulinæ, vel Calvifiani & fimiles, *ſi quid ex bonis dum creditorum, ſi quid in fraudem patroni*, quæ non refcindunt adhuc mortuorum. Dant autem fuæ actiones, quibus reftituendi reftituendum in adhuc viventium obligationes. Nec & bonorum poffeffio cum tab. Adia, falfa, gella, feparatur in edicto, *quod cujusque universitatis*, quo loco agitur de conftituendo tutore, & curatore bonis: ut per eum agantur & fiant quæ per eum agi & fieri oportet, in edicto de curatore bonis dando, quo ea cafe inbentur adia, falfa, gella, a curatore bonorum, a creditore, & contra creditorem, & adversus prætorio creato, & licet inter fideles, & quæ ex his causis, videtur effe dicetur. Nihil differentia, minus proprie tamen, & ut ait *l. 58. hoc tit. verborum vim*, nihil interest. Eodemque modo nihil interest inter idem & factum, propter tamen adhuc dicimus, quod in judicio idem eft, factum quod extra judicia; atque ita accipimus in edicto, *quod cujusque universitatis*, & *in id. de exercitor bonis dandis.* Artificii *facta* funt, quo opus aliquod poft le relinquunt: *actio*, quæ nullum opus relinquunt: non tamen plerumque hic abutimur. Deinde definit d. l. 58. ut fint libertorum morbi. Quorum hoc? Confat libertos parentum virilis fexus, tam fi, matrimonia pares, ante, quam de ventre filii libertos nolites, ut in *l. falsa de adulteriis*, *l. nullum, de divort.* cum igitur de repudio mifo per libertum nolitum: nec enim intereft, matrimonium fit, an concubinatus, libertum eit lege Elia Sentia, qui non tantum libertos non *ftros*, fed etiam paternos ingrati acculare poffumus, *l.20. hoc tit.* & in edicto de his, qui excando quo metus mobis, neque paternis, licet non in jus vocare fine venia. Sed ad id non pertinet hic. Qui quæ argumenta inscriptionis referenda eft ad edictum de his, qui bonorum nomine poffidendis, & de curatore bonis dando. Iuitium fane conflat pertinere ad edictum de curatore bonis dando: quæ ædia, facta, gesta, res fit subentur, *l.2. de curat. bon. dand.* fed quod requitur de libertis, referri debet ad eum partem edicti, quæ fi debitoribus defendentium, & creditores subentur ire in poffeffionem universorum bonorum, exercitis tamen prius libertis, cognatis, affinibus, liberis, & reliquis, qui debent defendere debitores abientem: Nec enim ftatim in poffeffionem irrubetur: nec ftatim bona auferuntur ab eo, qui non defendebatur bonorum Quintus, *l.5. de quib. caus. in poff. ser.* Quod & Cicero tradit in Quintiana, fcilicet, creditores prius debere experiri, deinde fi litiatur & diutius luffcire videantur debitores, uxorem, amicos, liberos convenire, quærere quis fit procurator, adhiberi domum denuntiare, & tum fi nullus defendat exilat, poffidere bona poffitent ex edicto prætoris. Illis perfonis, cognatis poffitimum, & affinibus, & libertis defendio permittitur. Imo & adio fine mandato. Defendio quidem cuibet etiam extraneo fine mandato permittitur, fed non actio, excepto illi perfonis, *l. fed & ff perfone, fup. de procurat.* Proinde ficut in *l. de quæ pertinet ad edictum* edicto, demonftratur, qui continentur *libertorum* appellatione: Ita in *l. cum, de bonis libertor.* qui quibus *interdicto* ad eorum edicta, explicatur, qui continentur *libertorum* appellatione, quia non jure in poffeffionem ex his edictis, non excipiunt bonam perfonarum voluntate, quibus adio & defendio fine mandato permittitur. Ideo valde interefit fcire quinam continentur libertorum appellatione: Nam filii mei libertus non potenit agere meo nomine fine mandato meo.

Ad LXXI. Princeps bona concedendo *videtur etiam alienationes concedere.*

A LEX 31. pertinet etiam ad reftitutiones in integrum, ad concessas indulgentia principis. *Princeps, inquit, bona concedendo, fcilicet per reftitutionem in integrum, videtur etiam alienationes concedere.* Et primum quidem, fi furtit reftitutio five indulgentia generalis, ut fi omnes exules penna liberaverit princeps, vel etiam, fi quem exilio damnatum princeps fpecialiter reftituerit civitati, bonis eum reftituifle non videtur. Nec enim plena eft reftitutio. Ergo nec obligationes, nec alienationes, fed bona tantum, & adiones illorum. Nec & in fifcum competunt, *l.1. Cod. de fon. proſcr.* Verum fi principes nominatim reftituit exulem bona, videtur etiam una reftituere obligationes, quæ ad eum bona pafferent. *l.3. fup. de fent. paſſis.* Atque ita hic obligationes oppositet intelligere, ut intelligatur bonorum appellatione in B hac reftitutione non contineri obligationes, quæ commendo contineri, ut in edicto de bon. poff. *l.3. fup. de bon. poff.* Et hoc eft *l.58. hoc tit.* Bona, videtur effe dicetur, *l.49. eod. tit.* Pretor bonpoffeforem heredis loco habet in omni caufa, id eft, fi five agat, five convenitur. Nam & patitur, & diftat adhiberi, cui bona ab poffeffio data eft. Si igitur deperatus cum civitate fuerit *reftitutus bonis*, reftituuntur ei obligationes omnes tum activæ, quam paffivæ. Aliquid fi non fuerit reftitutus bonis nominatim, ex aere gello nulla eft, vel in eum adio reftituitur. Et edictum de capitis minutione, quo reftituitur adio in capite minuto, quoque inftant tantum de minutis capitis minutione, non de maximis, vel media, *l. 1. titulus, 2. adi. de cap. min.* qui in omnibus eft commentus cum *l.11. Mulier* interrat fere, ad quam partem pertinet hæc pars C cinéret, cum in multis partibus tutis *bonorum* appellatio ne contineat tutorem contutorque, & adiones illorum, non paffivæ. Eaque eft propria fignificatio, fuperior abolita, *l.83. hoc tit.* ut cum *post bonorum* legatur, bona intelligantur, quæ in edicto de his, qui excando quo metus mobis, neque paternis, licet non in jus vocare fine venia. Sed ad id non pertinet hic. Qui quæ argumenta inscriptionis referenda eft ad edictum de his, qui bonorum nomine poffidendis, & de curatore bonis dando. Iuitium fane conflat pertinere ad edictum de curatore bonis dando: quæ ædia, facta, gesta, res fit subentur, *l.2. de curat. bon. dand.* fed quod requitur de libertis, referri debet ad eum partem edicti, quæ fi debitoribus defendentium, & creditores subentur ire in poffeffionem universorum bonorum, exercitis tamen prius libertis, cognatis, affinibus, liberis, & reliquis, qui debent defendere debitores abientem: Nec enim ftatim in poffeffionem irrubetur: nec ftatim bona auferuntur ab eo, qui non defendebatur bonorum Quintus, *l.5. de quib. caus. in poff. ser.* Quod & Cicero tradit in Quintiana, fcilicet, creditores prius debere experiri, deinde fi litiatur & diutius luffcire videantur debitores, uxorem, amicos, liberos convenire, quærere quis fit procurator, adhiberi domum denuntiare, & tum fi nullus defendat exilat, poffidere bona poffitent ex edicto prætoris. Illis perfonis, cognatis poffitimum, & affinibus, & libertis defendio permittitur. Imo & adio fine mandato. Defendio quidem cuibet etiam extraneo fine mandato permittitur, fed non actio, excepto illi perfonis, *l. fed & ff perfone, fup. de procurat.* Proinde ficut in *l. de quæ pertinet ad edictum* edicto, demonftratur, qui continentur *libertorum* appellatione: Ita in *l. cum, de bonis libertor.* qui quibus *interdicto* ad eorum edicta, explicatur, qui continentur *libertorum* appellatione, quia non jure in poffeffionem ex his edictis, non excipiunt bonam perfonarum voluntate, quibus adio & defendio fine mandato permittitur. Ideo valde interefit fcire quinam continentur libertorum appellatione: Nam filii mei libertus non potenit agere meo nomine fine mandato meo.

Ad LXXI. Princeps bona concedendo *videtur etiam alienationes concedere.*

& facus & partus, & facus factuum, & partuum partus, & ulterius ad infinitum, aut ferviturem amittam, fi qui interim perierit poft dolum, aut metum, vel rem alienatam mutandi judicii caufa. Item *reftituere*, eft damnum præftare, & res deterior fefta fi. Eft enim refpondenda in priftinum ceftum. Et ita *reftituendi* verbum continet omnem cauſam priſtinam, ut fi quis fuerit liberatus fit obligatione per inertiam, commemoretur in quadruplum, debet fe reponere in priſtinum obligationem, & eandem cauſam obligationis, ut fi obligatori priſtinæ acceſſerint hypothecæ, aut ſervitutem amiſſam, fi qua interim perierit poſt dolum, aut metum, vel rem alienatam mutandi judicii cauſa. Item *reſtituere*, eſt damnum præſtare, & res deterior feſta fi. Eſt enim reſpondenda in priſtinum ceſtum. Et ita *reſtituendi* verbum continet omnem cauſam priſtinam, ut ſi quis fuerit liberatus ſit obligatione per inertiam, commemoretur in quadruplum, debet ſe reponere in priſtinum obligationem, & eandem cauſam obligationis, ut ſi obligatori priſtinæ acceſſerint hypothecæ, aut ſervitutem amiſſam, ſi qua interim perierit poſt dolum, aut metum, vel rem alienatam mutandi judicii cauſa.

Ad L.XXIII. Rei appellatione & cauſæ *& jure continentur.*

LEX 23. pertinet etiam ad reſtitutionem in integrum. Flor. eſt ex Ulpiano. 14. ad Edict. reponendum 13. & referenda eſt ad tit. ſi tutor, vel curator *interfuerit interdicto cauſſa facta*; ergo etiam pertinet ad reſtitutionem in integrum, *ſi quis dicatur rem alienaſſe judicii mutandi cauſa*, *& dicatur generaliter alienaſſe*, *cujus nomen ignoratur*, *nam alienaverit nec reſtituerit in priſtinum ſtatum*, *pœna redemerit*, rem vendiderit dolo malo in fraudem tutori judicii ejus qui eſt nomine, non tantum adtenetur corpus, ſed etiam jus, ut ſi jus para prædiorum alienatur, *l. fi. ad jure*, *fup. de alienat. jud. mut. cauſ. fact.* Compoſitio etiam rei vertum cauſam omnem priſtinam, quæ fuit ante alienationem, quæ ſi non reſtituatur omnis, non contingit liberari, *l. ex hoc edicto*, *eod.* Et ſic etiam in ſtipulatione rem pupilli ſalvam fore, *l. 9. fup. rem pupill. fal fore.*

Ad L.XXIV. Nihil eſt aliud hereditas, *quam ſucceſſio in univerſum jus*, *quod defunctus habuit.*

CAjus in lib. 8. unde ſumpta eſt hæc l. tractavit de petit. hered. & incipit a definitione, quæ hoc loco proponitur, *hereditatem* nihil aliud eſſe, quam ſucceſſionem in univerſum jus, quod defunctus habuit. Heres eſt ſucceſſor univerſi juris, quod mortuitus fuit, *l. quotiens*, *5. heredes*, *fup. de hered. inſtitut. l. pœna in anno jus*, *fup. de adqu. hered. l. cum heres*, *fup. de diverſis & temp.* Univerſum jus eum dicimus, multa dicimus. Complectimur enim commoda, debita & credita. In hac omnia heres ſucceſſit. Atque ita non tantum ſucceſſit in dominium rerum ſingularum, ſed & in nomina, & obligationes, tam activas, quam paſſivas. Item quodammodo in vitia & virtutes defuncti: in delicta & miſeram fidem defuncti: adeo ut mala fides defuncti obſtet heredi, imo minus poſſit ufucapere rem, quam defunctus cujus poſſidet heres, quia mala fides ufucapionem fui culpa comitatur, *l. vinia*, *Cod. de adquir. poſſ.* Heres ipſe tut eſt ſucceſſor univerſi juris, quod cuiuſque, cum is moreretur, fuerit: vel etiam, qui pleno jure ad eum ſe contulit: nec enim in definitionibus, ut Gall. docuit quodam loco, pernoctare vocabula, vel alia atque alia vocabulis uti, damnoſa res eadem atque concludere: permutatis inquam, ſuperfluentibus vocibus, definiemus hereditatem *jus univerſum ſucceſſionis*: & ita *tex* 108. aperte ait, hereditatis nomine, ſignificari univerſitatem quandam, ac jus ſucceſſionis. Eſt igitur hereditas nomen juris, quod juris intellectum habet, non ſignificat corpus ullum, non eſt hereditas, ſed intelligitur, id eſt, animo percipitur, non tenibus, *l. hereditas*, *de furt. fuſcipiendi*, *l. 30.* hereditas, inquit, eſt nomen juris, & compoſitionis, non rei, quæ ex nomine hereditatis, id eſt, A quidquid juris eſt in hereditate defuncti, feu plus commodi, feu plus incommodi habeat, & ut ajunt definitum in *l. 1. de rer. diviſ.* hereditas res eſt incorporalis & inſucceſſionis, ſicut omnia fere vocabula noſtris auctoribus ſignificant, ita non corpus, ut *dos*, *res ſua dotis*, *peculium*, jus peculii, non corpus quod eſt in peculio. *Obligatio*, jus obligationis, quamvis ex illa obligatione corpus aliquod debeatur, ſed id quod debetur, non eſt obligatio. Sicut *ſucceſſio* eſt jus utendi fruendi eſt, jus percipiendi fructus, nec eo nomine ſignificatur fructus percipiendus. Item *hereditas*, *de diverſis*, & agitur ab Accurſi. in *l. 1. ſup. pro hærede*, & eſt verum, hereditatem non poſſe, quia jus eſt incorporale, incorporalis rem poſſideatur, ergo nec ufucapiatur, qua line poſſeſſione non conſtitit ufucapio.

Ad L.XXV. Recte dicimus eum fundum *totum noſtrum eſſe*, *etiam cum ſubſtituto alienus eſt*: *quia ufuſtructus non dominii pars eſt*, *ſed ſervitutis ſit*: *ut via Cl' iter*: *nuc ſolo dici*, *totum meum fundum eſſe*, *cujus nunc proprietas eſt pars dici alienata eſſe*, *hoc & Julianus*. Et eſt verius.

Ad h. Quintus Mucius ait, *partes appellatione*, *rem pro indiviſo ſignificari*. *Nam quod pro indiviſo*, *non partem*, *ſed totum eſſe*. *Servius non indigenter partis appellatione utramque ſignificari.*

LEX 25. & duæ, que ſequuntur, pertinent ad vel vitia dicationem civilem, vel prætoriam, idque ex inſtitutione Ulpiani Inſtitut. *Rem ſuam* quis dicit, eſſam eſſe petere, & aſſerere, ſuam eſſe dicere, & poſſe hiis verbis: *Fundum Tuſculanum*, *qui eſt in agro*, *qui Sabinus vocatur*, *cum ſuis pertinentiis meum eſſe ajo*. Item *Cornelius pro Mœv.* id quam formulam vindicationis omnino repiciet Paulus hic, dum ait: *Recte dicimus eum fundum partem noſtrum eſſe*, *etiam cum is fit leg. ut Florent.* *ſubſtituit. alienus eſt*, reſpicit ad ea verba, *eum ego ex jure* D *Quiritium*, etiam cum ufuſtruct. fundi, non eſt meus, ſed proprietas nuda. *Recte dicimus*, *ait*, quod in *l. 1. tem 23. l. 3. pro. de rei vindicat.* Si quæ ſtatue poſſem alienum adiecere, vere, inquit, dicam, *statuam meam eſſe*, cum totius ſtatuæ dominus ſim, & pes alienus mihi ſit adjuctus jure accellionis, quamquam tenear eo nomine actione in factum: ceterum tota ſtatua mea eſt, & vere mea eſt: vere vindicabo, tametſi pes alienus adjectus ſit, aut brachium alienum. Ex formula autem vindicationis conſtat adhuc eam dicere tantum, quod fundi ſit, ſubſtituto tamen non dicere locum, in quo eſt fundus, *l. 9. in fin. de rei vind.* qui eſt in agro, qui Sabinus vocatur. Sic notatur locus fundi, ubi ager, ager ſit, non eſt, ubi eſt, ſi ſit ædificium. Sed hoc non ſatis, debet etiam adfor delignare, ut ait *d. lex in prive.* utrum totus fundus, an pars petatur, id quod debet delignari *ex formula rei vindicatio*, *ut ejus eſſe*. Et hoc genere hovve modo vindicatur proprietas, ideoque recte quis totum fundum ſuum eſſe dicit, non tantum ejus, qui plene jure eſt, ſed & ejus, qui ipſe proprietatis tantum ad eum pertinet, uſufructu ad alium pertinente, dominium enim perfici ſola proprietas, ſola pars vindicationem, & ut dicitur hic, uſufructuarius non eſt pars dominii, ſed ſervitutis, ut via, quod ſic accipiendum eſt, ut uſufructus dominio non ſit pars, neque ſpecies: ſic ſervitutis ſit pars: ſpecies, ſicut via eſt ſervitutis ſpecies, iter, actus, aquæductus. Et quemadmodum fundi ſive loci corpus non eſt dominii ejus, cui iter debetur, ſed jus tantum habet, B

bet, *l. 49. in princip. ſupr. ſi ſervit. vindic.* Ita fundi corpus A non eſt dominii ejus, qui uſusfructum habet, cui uſufr. pertinet, ſed jus utendi fruendi habet. Proinde ut iter eſt ſervitutis pars, ita uſusfructus eſt ſervitutis pars, id eſt, ſpecies, ut recte interpretatur Accurſ. Si dixeris idem eſſe partem & ſpeciem, confunditis artem, fed falva arte, recte dixeris, ſpeciem eſſe partem generis. Ariſtot. 4. Metaph. Itaque recte nodus proprietarius fundi, totum non eſt fundum ſuum eſſe dicens, etiamſi uſusfructus alienus ſit. Uſusfructus vel ſervitutis alienatio non minuit dominium: dominium eſt proprietas, *fi proprietatem*, *de adqu. rer. dom.* Idem integra proprietas etiam ſublato uſufructu, & impoſita ſervitute pradio. Ex hoc idem confirmatur *l. Marcus*, *9. fi fundi*, *de leg. 1. l. Pomponius*, *fi proprietas*, *de uſufruct. & quemadmod. S.* *lud.*, *de acceptilat.* Non inficior tamen, fructuarium in multis cauſis pro domino haberi, *l. invenditæ. de reb. auct. jud. poſſ.* adjudicatum, qui omne res inclumentum continet, partis dominii inſtar, & effectum etiam quandoque obtinere, *l. 4. de uſufr. l. qui uſumfructum*, *de servit. &* ait *d. l. 4.* Uſuſfr. in multis cauſis pro domini eſt, id eſt inſtar partis, & effectus domini habet, non utique in omnibus, ſed proprie, *l. ſi Titio 23. ſi. ubi. de uſufr.* Ergo uſufructus non eſt pars dominii, ne que ſpecies. Sed quis continet omne rei commodum in pleriſque cauſis, inſtar partis domini & effectum habet, & fructuarius pro domino habetur. Idem dici non poteſt de ſervitute prædiali. Nunquam enim via aut iter pro parte domini habetur. Dominium enim ſolidum eſt, etiam ſi fundo impoſita ſit ſervitus, ut iter, dominium non eſt plenum abſcedente uſufructu, *l. cum filius*, *5. dominus*, *de leg. 1.* Dominium non eſt uſusfructus ſed proprietatis plene. Nec tamen ideo uſusfructum dominium definiendo redte, quod ſit pars plenæ proprietatis: Pars enim eſt, non eſt ea, quæ non tum non affirmatur de partibus, id eſt, totius univerſi natura non inteſt ſingulis partibus: cum tamen generis univerſi natura non inſit ſingulis ſpeciebus. Ad dominium fi dixerit ſimplicitur, non dominium plenum, uſusfructus dominii ſpecies non eſt, quia proprietas ſub ſe alias ſpecies non habet, ſed neque dominium pars eſt, quia proprietas per ſe ſola conſtitit, conſtat, conſtituitur fine uſufructu. Et ideo rem totam meam eſſe vindico, etiamſi proprietas tantum ſit mea, uſusfructus alienus. Et hoc ſi verba ſtatuæ fubtilius, conſtituamus tres ſpecies dominii, plenum proprietatis, *l. 4. C. de probat.* dominium uſusfructus, *l. Pomp. 2. de uſufr.* dominium proprietatis deſtitutum, *l. ſubnexa*, *5. pen. C. de fideicomiſſ. libertatum*, *Gothofredus*, *l. hæredes*, *de diverſis temporib.* *l. 11. l. 2. C. Theodoſ. de bonis maternis*. Nam & dominus ſæpe accipimus pro poſſeſſore, non pro proprietario: Nunc ſi conjungas dominii proprietatis cum dominio uſusfructus, plenum dominium effeties: aliquoties nudum eſt, & dominium ſimpliciter, femper eſt nudum, ſicut pudium propter ſe pudium nudum. Et Paulus cum hæc dixiſſet de rei vindicatione, atque ita demonſtraſſet in *tit. de rei vindicat.* rem ſignificare nudum proprietatis, ſubjicit de parte rei: Recte dicimus eſt de toto, ſtatis de parte. Partem duplicitur accipio, pro diviſo & pro indiviſo. Utrumque recte vindicari. De parte pro diviſo ait, ſubjuncta quæ vere dicitur, definitæ eſſe pars, dicitquie eſſe totum. De parte pro indiviſo ambiguo ſermone, ſed hanc etiam recte vindicari, ſi ſcitur quota ſit, puta, tertiæ, quartæ, ſed diviſa, *l. 5. ſupr. l. 8. de rei vindic.* quod exprimere adhibet, ut, dicit, ſi partem petat, quotam petat, non vaguri fub incerto. Imo interdum dominis tantis interventibus pretor dat vindicationem partis, etiamſi ſe dicitur quota ſit, ut cum perfect ratio fuga Falcidiæ, & evidant legatarii deductarum partium, ex hereditate quadrantem, interim du n purgatur ratio l. Falc. *Lege de tertia*, *5. 1. de rei vindi. l. 8. 5. comm. divid. l. 2. in fin. fi. pater Brevid. pec.* Omnis pars pro indiviſo, eſt incerta, quia certa, pecapis non poteſt, nec ſub abjectum vel tactum cadit, ſed B aliquatenus certa eſt, ſi dicatur quota eſt: ſacerta eſt pars, ſi ignoretur quota ſit. Et hæc, quæ incerta eſt, poſſideri & ufucapi non poteſt. Illa quando non ignoramus quota ſit, & ufucapi & poſſideri poteſt, *l. locus. 3. 5. incertum*, *de adqu. poſſ. l. 8. ſupr. 5. incertum*, *de ufucap.* Eſt autem pars pro indiviſo propriæ pars, ut hæc lex ſignificat, agri communiſ rum unius, ſicut pars indiviſo communis quoddam potius eſt, quam pars, & commune pro diviſo, eſt pro ſua regione ſuum cujuſque proprium potius, quam commune.

Ad L.XXVI. Partem non eſſe partem rei furtivæ, *Scævola lib. 11. quæſtionum ſcribit.*

C Ettioe etiam hæc lex ad rei vindicationem, non quidem ad rei vindicationem civilem, ſed prætoriam, quæ appellatur *Publiciana*. Civilis vindicatio datur proprietatem: Publiciana bonafidei poſſeſſori, qui nondum ufucapivit proprietatem ufucapione. Bona fides tantum præſtat bonafidei poſſeſſori, quantum proprietas proprietario. De utraque vindicatione Julianus tractavit *lib. 16. ad Edict.* ut conſtat ex multis legib. ubi inter ceteta dicitur, Publicianam locum non habere in his rebus, quæ ufucapionem non poſſunt, *l. ſive actor*, *5. pen. de Publ. in rem act.* Ergo Publiciana non pertinet ad res furtivas, quarum ufucapioni obſtat *l. 12. tabul.* Unde quæritur, an ancilla furtiva partum ſuum furtivum, & D idem, an venatus in Publicianam amiſſa poſſeſſione, an furti retineat actionem? Paulus ait, quafi partem ancillæ furtivæ? Et Scævola, ut ait hic Ulpian, partum ancillæ eſſe partem menciſſa furtivæ: Putabat enim partum eſſe in fraudem furti. Paulus autem non eſt ei, putavit partum poſſe ufucapi etiam apud bonæ fides poſſeſſorem, non ab eo quidem, apud quem editus eſt, cum ſtatim ex utero ceciderit, quia ex eſt ipſius dominus, ſed ufucapi poſſe ab alio bonæ fid. poſſ. apud quem non fit editus. Hoc latius explicatur in *l. aliens*, *5. ult. de uſurpat. Et ideo* non eſſe Publicianæ actionem. Non eſt Julio, & aliis auctoribus longe aliud fuit iudicium. Marcellus putat, partum eſſe partem ancillæ furtivæ: putat enim partum non eſſe in fraudem furti, vindicatum non eſſe in fraudem, ideo partum ancillæ furtivæ non poſſe ufucapi quaſi partem furti, & ad actionem Publicianam non pertinere, *l. 48. ſupr. l. 9. de rei vindic.* Pomp. *l. 3. de publicia. in rem act. l. qui vas 47. 5. ancilla 27. de furtis.* Ergo ſi recepta eſt Marcelli ſententia, omnino Julii recedentia huius lexis, partum non eſſe partem rei furtivæ: Non diſcrepant eſt a Sextum. Scævole: Nec enim partus eſt in fraudem furti. Et ſane ancillæ eſt, quam qui ſcripſit, ſcripſit, ea, admiſti hæc fent. poteſt, videliſet ſi ancilla furtiva concepterit, & pepererit apud bonæ fid. poſſ. Tum enim partus ancillæ non poteſt *l. nec filius*, *de ufucap. l. ſi quis pecus*, *C. pro emptr. d. l. qui vas*, *5. ancilla*. Non etiam, ut Scævola voluit, ſi ancilla furtiva concepterit apud furem, vel furis hæredem peperterit apud bon. fid. poſſeſſ. Nec enim Scævola etiam ufucaponem admittebat, ceteri non. Partus autem vindicandi mentio habita in *l. 25. fuſtit. fubjici hunc quæſtionem de partu ancillæ, an quaſi pars vindicari poſſit actione Publiciana.*

Ad L.XXVII. Ager eſt locus, *qui ſine vallo eſt.*

Ad ſe Stipendium *a ſupe* appellatum eſt, *quod per ſtipes*, *id eſt*, *ramices ſere colligatur. Idem hoc ſolum tributum appellari Pompejus ait. Sic ſine appellatur ab introducente tributum: vel ex eo, quod militibus tributur.*

LEx 27. pertinet etiam ad res vindicationem. In eo tra- E dat Ulpianus propoſitæ fc. varia agrorum genera. Docuit primum rei vindicationem pertinere ad agros latifos, quoniam eorum agrorum poſſeſſor. ſunt domini & ipſe Quiritium. Interim ait, *proprie agrum eſſe locum ſine*

edificio, & fire ille, comparatum ad usum hominum. Quod in urbe est area, id rure est ager, modo fit comparatus ad usum hominum. Italici agri vindicari possunt. Dubitabam de *stipendiariis*, & *tributariis*, an possent vindicari? Quinobrem definitionis agri, subjicit definitionem stipendii, & tributi. *Stipendium* inferunt populo, tributum privato. Stipendiarii agri populo, tributarii privato pendunt, ut docuit Theoph. *in §. per traditionem. Ad. de rerum divis.* Italici agri fiunt mancipii, quemadmodum civiles agri non fiunt immunes, nisi ipsi Italicum eis datum fit. Qua de causa Provinciales cententur non esse domini agrorum ex jure Quiritum. Unde dubitabam an ex eam agrorum vindicationem habeant, datur tamen eis vindicatio. *L. eos quoque*, §. *si vectigal. de Publ. in rem act.* quod omnium, quæ sit Publicum, ideoque habere in prædiis vectigalibus, id est, Emphyteuticariis, quam-B vis emphyteuse non sint proprie dominii ? & in aliis prædiis, puta Stipendiariis, vel tributariis. Et ita etiam Augustus Ulricus libro 2. de limitibus agrorum, *stipendiarii agri nexi non habentur*, id est, non sunt perfectum jure civili, vindicentur tamen. Eodem modo Provinciales possessor reste eis imponit servitutes, *l. 3. C. de servitus. & aqua*, & eorum nomine reste novum opus nuntiat, *quod dominus*, *l. in pomerium. 13. de verb. oper. novi nuntiat.* Inde capta occasione tradens de rei vindicatione Ulpianus exponit, quid proprie significet agri appellatio, quid dispendii, vel tributi. *L. 1. de appellationibus* agri, vel tributarii quæstionem. Hoc loco id refert Ulpianus ex Pomponio, promiscue nos uti dispendii, & tributi appellationibus ? Proprie autem inferri populo, alterum Privato : abutimur his vocabulis : Nam *stipendium* a ſtipe appellatum eſt, quod per ſtipes, id eſt, moduca ara colligatur, *vide verbum aspectare.* Plin. 33. *con nullum ſtipendium*; *hoc eſt, ſtipi ponderando perferatum.* Vel Ulpianus exponit, quid proprie ſignificet dicitur ab intributione collectorum, vel quod militibus tributatur. Igitur licet ſit fabtilis quædam differentia inter ſtipendium, & tributum, tamen Ulpianus docet, eam non ſemper obſervari.

Ad L. XXVIII. Alienationis verbum etiam *ufucapionem comprehendit. Vim ſibi emit, ut vim videatur alienaſſe, qui patitur ufucapi. Item quoque alienare dicitur, qui non vendo amittit ſervitutem. Qui ſervitutem prædio ſervienti acquirit, non emit, ſed ſibi alienare videtur qui hereditatem omittit, aut opinionem intra certum tempus datum non amplectitur.*

Ad §. Oratio, quæ neque consultum, neque disputationem habet, ea mera pronunciantis, vel disjunctæ vel conjunctæ accipitur.

Ad L. XXIX. Conjunctionem enim nonnunquam pro *disjunctione accipi*, *Labeo ait : ut in illa ſyllogiſmo : Mihi hereditque meo, te hereditque tuum.*

INſcriptio legis 28. hac eſt : *Paulus lib. 21. ad Edict.* ſcribit quam referendo ad ufucapionem, vel ad vindicationem rei, ut res ſuperius proponitur, ſed hæc res nihil occurrit, cur reddere poſſis hanc legem. Reditus libri ſcripti compulſare habent *lib. 23. ad Edict.* qui indicio intelligitur commodiſſime hanc legem referri ad titulum *famil. erciſc. & communi dividendo.* In hoc titulo poſſit commodiſſime alienationis materia tractari, *l. 23. famil. erciſc. l. 1. C. comm. divid. 12.* tabulæ, ut puto, unde tantum illa actionis familiæ erciſcundæ, & communi dividundo, cum & generaliter ad omnes alienationes, vel deſtinatio ad certas leges 12. tabularum, *l. 3. de ſing. bonis.* Inde hoc loco declarat *alienationis* verbum in ea lege non tantum venditionem ſignificare, aut donationem, aut permutationem, ſed & ufucapionem, & interdictis alienationis, interdictum inter ufucapionem, id eſt, ne quis patiatur non amplius poſſi item conteſtatem : ideo ſi poſſi item conteſtatem judicio familiæ erciſcundæ, aut communi dividundo, aut hereditatis, vel res communis inchoatur, & ufucapionis abſcipio, ſcilicet & patiente cohærede, aut cohærede nomine tenebitur : quia itaque pa-

A tientia pro alienatione eſt, idque ſignificat ex contrario ſenſu *lex 14. famil. erciſc.* Eodem modo *alienaſſe* videtur, qui ſervitutes, non utendo, patitur paſſus eſt, qui ita uſus non eſt poſſi item conteſtatam, & ita ea amiſit, ut hic declaratur. Dominium adquiritur, & amittitur ufucapione : ſervitus non ufucapitur, ſed amittur non utendo : ſervitus, inquam, ruſticorum prædiorum, ut iter, actus, via. Servitus urbanorum prædiorum non amittitur ufucapione non utendo, quod tradidit *l. 4. §. ult. de uſurpat.* Ergo alienare videtur, qui rem patitur uſucapi, qui ſervitutem perire ſinit non utendo : & ita *alienationis* verbum accipitur in *lege ſua, de fundo dotali non alienando, & in matrona Senat. de reb. eorum, qui ſub tutele funt, ſine decreto non alienando.* Nam hæc leges ſimiliter complectuntur ufucapionem, vel non ufum, *l. 8 fundum, de fundo dot. l. 1. §. pen. de ſed. eorum, & At.* ut ſubjicitur hac lege, is, qui oratione adjecta poſſi item conteſtatam, non videtur alienare : ſi ſocius univerſorum bon. poſſi item conteſtatam, communi dividundo ſuticio hereditatem ſibi delatam omittat, vel ſi opinionem ſibi tributam datam intra certum tempus non amplectatur, non videtur *alienaſſe*, neque videtur incidiſſe in legem, quæ vetat ſocium *alienare* poſſi litem conteſtatam, usque adeo ex mente hujus teſtatur, ſi optionem ferri, vel cujusvis rei, datam intra certum tempus non amplectatur, ut hereditas dari ſolet intra certum tempus genere certandi, *l. 1. C. de repudiand. hered.* & optio. Ceterum aliud eſt alienare, aliud non adquirere. Alienatio interdicitur poſſi litem conteſtatam, non obſtante occaſionem adquirendi emolumenti. Quod etiam ſequitur in edicto Pauliano, & Fabiano, id eſt, in titulis, *qua in fraudem creditorum, & ſi quid in fraudem patroni*, ubi videtur dominus vel alienare, quamvis, qui non utitur occaſione adquirendi, cum nihil eroget de ſuo, *Aquilius expoſitus*, Paulus ad alia migrat, & ſubjicit : *Oratio, quæ neque conſultionem, &c.* Cui ſententiæ ſtatim lex 29. ni nos etiam aptabimus interpretationi *l. 29.* Oratio, quæ neque conſultionem, ex quo patet lex tota, cocalienem dedit Ulpiano fribendi de actione ſolutis, cum ex mente pronuntientis, ut ait, vel ut ait lex 30. *ex mente Titiæ*, ſcribendi ſit ſolutis pecuniæ materia, modo pro conjunctis, modo pro disjunctis accipi. *Oratio ſolutis* eſt, ut hic ait, quæ neque conſultionem habet, neque disjunctionem. Quæ conſultionem & disjunctionem habet *Gregor.* & Antiſtius vocant *copulativam* : Donatus & Aquila, & Ruffinianus *conjunctivam*, ſicut Rutilius Lupus corruptæ *enunciationis* : pro *enunciativa* : pro oratio ſuperiori contraria eſt, quam Græci vocant *διάζευκτον*. Oratio ſolutis eſt, ut quæ ad queſtionem hereditam attinet, ſi quis teſtibus *Titio, & Seio, & Titiæ, & Maviæ, & Mevio liberis ſuis heres*, vel ita : *Lucius Titius, Publius Maevius, C. Seius pro parte dimidia heredes ſunto*, quæ oratio interdum a nonnullis dicitur *disjuncta* ſi ea forma fuſa adjecerit aliam coheredem ex alia dimidia parte *in l. triplici, inf. hic.* Sic igitur ibi tres, Titius, Mævius, Seius, qui nominati ſunt heredes, non conjunctim Cornelii, ſed pro dimidia, & re verbique conjuncti. Ait *in dict. l. triplici*, interdum eos pro conjunctis haberi, quaſi fecerit aliud ſcadere poſſi item conteſtatam, ut hic ait. Ad hoc ſubjicit *in l. ſeq.* ubi eſſe mari, ſi ſolata aliquando acciperatur pro conjunctis, cum & conſultum orationem interdum pro disjunctis accipi conſuevisti, *ut ſi ſtipuler mihi, hereſque meo dari, vel te, hereſque tuo*, ſtipulatio eſt disjuncta. Nec enim mihi heredem acquiro cum tuo, ſed id ago, ut vel mihi, vel heredi meo detur, non ſimul utrique. Et ita conjunctionem pro disjunctione accipio ; Hæc Paulus ſecundum interpretationem ſequentis ſcripti propriæ ad hereditatem de itinere, adhuc pervato, quæ nondum expiceta eſt : in quo intendido conjunctio, inquit, pro disjunctione accipitur. Sententia hujus interdicti hæc eſt, te vis ſtat ei, qui hoc anno, vel modico tempore huius anni, id eſt, non minus, quam menſe uno uſus eſt itinere, adhuc pervato, non vi, non clam, non precario. Et adverſus eum,

A eum, qui vim fecit, quo minus uti itinere, adhuc pervato, ejusdem loci non amplius quam itinere tantum uſus fuero, non actu, neque intendam & experiar illo interdicto, quod itinere, adhuc pervato uſus fuit hoc anno, &c. Nam ſufficit alterutrum probare, vel iter, vel actum me in uſu habuiſſe, & conjunctio pro ſeparatione accipitur. *l. 1. §. ſi vero hac interdicto. de itinere actuque privato.* Quod etiam idem Paulus ſcripſit eod. *tit. lib. 61. ſi mancipio ſervit. annot. ſervitutes retineri*, id eſt, uſurpari per locum, per fructuarium, per bonæ fidei poſſeſſorem, id etiam referendum eſt ad interdictum de itinere : adhuc privato, ut feliciter interdictum competat etiam ei, qui non ipſe ad uſus iter, ſed per colonum, vel per alium eius uſus ſit, vel fructuarius, qui proprietario poſſidet ſemper, vel bonæ fidei poſſeſſori. Nam per hos videmur uſurpare poſſe, quod per ſervum, vel idem interdicit illum ab Ulpiano propoſitum eſt, *l. 3. §. ſi ui videmur, de itinere, actuque privato.* Igitur in eo interdicto, ut dixi, accipitur, (quæ ſi pro disjunctione recipiatur, ſit ea ſtam, ut offendit *lex 53. hic. in fine. l. 12. tabul.* hæc verba *agnatorum gentiliumque*, pro disjunctione accipiuntur : *ſi furioſus inquit lex, caſtur, agnatorum, gentiliumque eo res, pecuniæque eius poſſeſſor eſto.* Qua lege curatio furioſi defertur agnatis, & gentilibus ; ſi furioſus exiſtat, id eſt, ſuffit incipit, ut Cicero interpretatur, quod eſt *apparet*. Et ita apertius interpretatur, ſi furioſus exiſtat, id eſt, ut non apparet, ſi furioſus eſſe videatur, gentilique, quo ſenſu dicimus, ſuum heredem, heredem extare, cadere, *l. ult. §. ſi non ſervo parere, C. de ſervit. for.* ita inquit, apparet, & ſubjicit : Et in ea lege ſimiliter tabulis, *Cui bona nec extabit heres : nemo rei erae Gentem adeto. Gentiles* autem in ea lege ſeparandi ſunt ab agnatis, licet oratio conjuncta ſit ; & ſubjicit : *Agnatis gentiles* ſimul cum agnatis ad curationem furioſi non vocantur, ſicut nec ad tutelam, aut hereditatem legitimam, ſed vocantur poſt agnatos. *Agnatis* ſunt, qui ſunt ex una eademque ſtirpe & familia. *Gentiles* ſunt, qui ſunt ex una familia, ſed non eadem ſtirpe, ex eodemque ſanguine, & nomine. Agnatio ex una ſtirpe conflitur : gentilitas ex pluribus. Atque ita jus agnationis, ut ait Paulus, ſublato capite, cum ea legatur, quod *dedi, aut damnas, aut in uſum eroſti*, hæc verba conjunctis accipiuntur : ideo videtur donaſſe omnia, quæ dedit, donavit, expenſa tulit, &c. *l. pen. de ſol.* Sic in legato, *auri vaſtem, ornamenta, quæ uxor ſua ſuæ paravit, &, lege* : dimidium auget legatum in *l. ſi quis ita ſcripſerit, de auro & argento legat.* Eadem ratio eſt in dedicommiſſo, ſi quis ita ſcripſerit : *ſi filius meus intestatus, aut ſine liberis, aut ex his decederit, hereditatem meam ad Titium pervenire volo* : Titius non admittetur ad fidecommiſſum, niſi filius & inteſtatus, & orbus, & cælebs moriatur. Ita Paulus dimidium pro conjunctis accipiuntur. Ideo ſi vel una conditio defecerit, omnis ſi certæ exiſterent, omnes videntur defecifſe, videlicet, quia pro conjunctis accipiuntur : ſi pro disjunctis acceperitur, una conditio exiſtens, ſubſtituto locum faceret. Hoc ita propoſuitur in *l. C. de inſtitut. & ſubſtitut.* Sed Ulpianus ſcripſit *ad Sabinum*, ſi legatum ſit *Titio, aut Mævio fundum do, lego*, incertum eſt, cui legatum voluerit, & ne inutilis ſit legatum, meliore erit hoc caſu in incerta voluntate, ſi legatum ſit conjunctis acceperi : & ita demonstrat utrique legatum deberi, *l. 4. C. de verb. & rer. ſignificat.* Nam ſi teſtator hereditatem reliquerit, utrique non videtur heredem inſtituiſſe, ſed neutri, *illeg. aut illi, cui voluerit heres. Manilelium* eſt enim, non nos voluiſſe conjungere, cum diverſi, *aut voluerit heres, l. 16. de leg. 2.* Idem erit ſi appareat eum voluiſſe alium alii ſubſtituere, *i. eum patere*, §. *penult. leg. 3.* Alias disjunctionem pro conjunctione accipiemus, ſicut ſi heredem reliquerit *Sticho, aut Dama*, vel ſi *heredem, aut tutorem inſtituerit illum, aut illum, d. l. 4.* ubi elegantur illa interpretatio recusatur *ſi quis ita ſcripſerit*, quaſi ſilla ſi mutuo disjunctio, ſicut Phil. quidam axiomata *ex vocibus* quaſi ſilla & mendacia vocant, quæ disjunctorum regu-

lam non fervant, *Gellius l. 16. c. 8.* Ut rem concludam, ſi. A ſed eſtendi conjunctim. pro disjunctione, & contra disjunctiuum pro conjunctione interdum accipi ex re, vel ſententiæ pronuntiantis: ita dicimus ſolo jam ordinem modo pro coajunctâ, modo pro disjunctâ accipi, ut oſtendit *lex 53.* Pro disjunctâ, ornato ſolutî accipitur in aliquibus in pertinim, quarum ſumma hæc eſt, *quod te dare facere oportet.* Hoc formula utitur etiam rectè is, cui *reî* tantum oportet, rectè intendam nihi dari fieri oportere, etiamſi dari tantum oporteat, alteratum ſufficit probare, quia hæc oratio non accipitur pro conjunctione. At in edicto prætoris, ſi libertus donum, munus, operas redemerit, quo ſignificatur libertum ea, quæ patronus libertis caſu impoſſunt operas, donum, munus, ſi ea redemerit a patrono, nancifci liberum teſtamenti factionem, ut eſt, patronum pertinentem non poſſe, niſi ſi libertum tum impugnare petita bonorum poſſeſſione contra tabulas, *l. 4. C. de oper. libert.* Ex verba prætoris, quæ ſolent fieri, accipiuntur pro conjunctis, ſi ea omnia ſint impoſita libertô. Nam ut conſequatur liberum teſtamenti factionem, ea omnia debebit redimere, nec ſufficiet, ſi aliquid eorum redimat. Sed libertus tantum fiat impoſitæ operæ, earum redemptio ſufficit ex eodem edicto, atque ita pro re nata eiuſdem edicti verba unum pro conjunctô, modo pro disjunctô accipiuntur. At in actione furti, *ope, conſilio tuo furtum factum ajo*, cujus formula extat in *l. 8 furtus fortum. §. ſi quis de nomine, ad leg. Aquil.* & eſt actionis ſimilis, *l. ult. C. de usu. offi.* In ea, inquam, actione, ope, conſilio, quæ diſſoluta eſt, verba conjunctim pro ſeparatione, & disjunctim pro conjunctione. Nam aliud eſt ſolum, aliud conſilium dare. Qui opem tulit furi, B tenetur illa actione, *ope conſilio*, &c. in duplum, & conditione furtiva. Qui conſilium dedit furi, non tenetur actione *ope conſilio*, non conditione furtiva, nisi illa actione, *ope conſilio*, non conditione furtiva, nisi furtum fequentium ſit, & fit puniendi conſilio, *l. qui ſervum*, 9. 1. & 2. *l. Julianus Pompon. l. 8. ſervus*, de furt. At furto fecuto, qui conſilium tantum dedit, etiam teneatur conditione furtiva, tenetur actione *ope conſilium*. At quomodo illa actione tenetur, qui opem non tulerit? Quia ſcilic. falutem orationem ita accipimus, *ope, aut conſilio*: ſufficit alterutrum probare, atque ita in *l. 1. qui ſervum*, quem conſulto dedisti, qui conſilium non tenetur, & poſſis tamen dicere eum opem, conſilium tulisſe, quoniam hæc oratio disjunctionis intellectum habet. Non eſt omittendum, quod C. de referendam ad edicta de rebus auctoritate judicis poſſidendis, quæ fuerunt compluria, de magiſtris fabricandis, de rationibus diſpungendis, & a creditoribus ſeparandis, de ſeparationibus, de curatore bonis dando, de bonis poſſidendis, & vendendis: eam, inquam, legem 53. rebus vendim eſſe ad illa edicta, ſicut ſuperiore legis, quæ illam ſequuntur. In illis edictis erat disjunctio pro conjunctione, ut in *tit. de reb. auct. jud. poſſid. ſex* verba disjunctionem ſcriptur. Nam ut tutor poſſeſſio, nihil ut defendatur mox ad vendriionem bonorum. Et in *tit. de curat. bon. dan.* qui explicat ſententiam eius edicti de curatore bonis dando, & utitur verbis quibuſdam quæsquam non id edixerat aperte, ait ſi urget ea illetum, curatorem bonis conſtituendum, aut vendenda bona, ſpecie disjunctio eſt, poſſitque conjunctio. Nam curatorem conſtituitur ad vendenda bona. Atque ita Accurtius ibi ſentiſſime, *aut*, pro *&*, accipi monet. Quæ antea dixi de actione, *ope, conſilio*, plerique non recogerunt, vel ego fortaſſe dum propero tradidi negligentiùs, & facere debeo, ut omnes facile aſſequantur. Summa rei hæc eſt. Qui conſilium dedit ut furtum fieret, furti non tenetur ex conſilio, furto non ſequuto, ſed furto ſequuto, furti actione tenetur in duplum: conditione autem nunquam tenetur, ſive ſequtum ſit furtum, ſive non, quia conditione furtiva, ſiu furtiva res ſolus fur tenetur, vel heres furis, *l. 5. de condict. furt.* Longe alia ratio eſt ejus, qui opem tulit, de quo non agitur niſi furto facto. Nec enim poteſt quis dici opem tulſſe, niſi furto facto: ita, inquam, omnimodo tenetur vel furti in duplum, ſive propria actione *ope, conſilio*, & tenetur conditione furtiva: quia non mutuam abeſt a fure, vel ab eo, qui conſilium dedit. Hic igitur ſemper tenetur furti, & conditione furtiva. Et ita ait l. 1. hoc ita poſſe conduci, conſulitori non poſſe conduci, & ſi furtum factum ſit, ait tamen cum eo furti poſſe furto facto. Et quod *l. 1. §. ei*, qui opem tulit conduci, oppoſuit *l. proinde, de condict. furt.* quæ ibi conducitur non poſſe ei, cui ope, conſilio furtum factum eſt, quamvis furti teneatur. Ergo conducî non poteſt ei, qui opem tulit. Reſpondeo, verba illa accipienda disjunctim, licet ſocietatem in formula, *ope, conſilio furtum factum ajo*, & ſecutentium *l. proinde*, tantum referendam ad alterum partem disjunctionis, id eſt, ad eum, qui tantum conſilium dedit: huic non poteſt condici, ſed ut dixi, qui conſilium tantum dedit, non male dicet, eum opem, conſilium tulisſe: Nam diſſoluta oratio accipere pro disjuncta.

Ad L. XXX. Spira cadua eſt: *ut quidem putant quæ in hoc habetur, ac cadaretur. Servius eam eſſe, quæ ſacrificantes ex ſtirpibus, aut ſacrificia remittitur.*

Ad §. Stipula illa eſt ſpicæ in meſſe deſectæ, nec dum lecta, *quæ vulſtici, cum vacuerint, colligunt.*

Ad §. Novalis eſt terra præcifa, *qua non ceſſeoit, quam Gracci novam vocant.*

Ad §. Integra autem eſt, *in quam nondum dominus poſſeſſionis gratia ſerra immiſit.*

Ad §. Glans cadua eſt, *quæ ex arbore cecidit.*

Ad §. Pilum fylva eſt, *quæ paſtui pecudum deſtinata eſt.*

Ad L. XXXI. Pretum eſt, in quo ad fructuum perceptionem *ſolus dominus opus eſt, ex eo dictum, quod pretium ſit ad fructum pertinens.*

EXponamus legem 30. quæ Gramm. eſt pervia, cum in ea explicetur quid ſit *ſylva cædua*, quid *ſtipula illa*, quid *novalis terra*, quid *integra terra*, quid *glans cadua*, quid *paſtua ſylva*. Eaſdem eſt conditionis ſit. in qua explicatur quid ſit *pretum*, quæ ad Grammaticos & litteratores magis pertinet, quam ad nos. Sed ſi in hac re Jurisconſulti tractarit, erit difficile, nec quis ad prælixit plene. Pertinet lex 30. & 31. ad tractandum de uſufructu. Quæritur in eo tractatu, an is, cui legatus, vel cedit uſusfructus, nihil refert quo tempore fit, cujus particula quædam habet ſylvam cæduam, an ſylva cædua uti poſſit. Omnes quæſtiones, quæ hic ſunt, ſunt quotidianæ. De prima quæſtione ita ſtatuo: Si nominatim ſylvæ cæduæ conſtitutus ſit uſusfructus, fructuarius eam cædere poteſt, cum ejus rei cædis habeatur, non vendere poteſt, id eſt, ne hoc quidem facere, non utetur ea tantum ad ſuum uſum, ſiquique familium, ſed & quidem ex ea facere poteſt, ejus cædere, & vendere, *l. 1. §. ſed ne ſylv. C. habit.* etiam intempeſtive, puta ante quinquennium: Nam cædendi quinto quoque anno ſylvas cæduas, *l. 8 adjecto §. ult. ne ſylv.* Nam & olivæ intempeſtive ſi cædantur, id eſt, pertinet ad fructuarium: Et fœtum immature cæſum, aut etiam ſylva immature cæſa in fructu. Quod ſi *ſylva ſuerit cæſuba*, id eſt, pulcua, ſalicus, lucus ſylvæ, aut ex hac ſylva faciet compendium fructuarius ex paſtione pecudum, imminuendo pecudum fœtum, vel alienum, accepta certa pecunia. Itaque paſtionis annuæ commodum ad eum pertinet, cum ſit nominatim fructuarius. Cædere autem arbores, depoteſt, cum non ſit cædua, niſi uſus ſui cauſa, de mortuis tamen arboribus cædere poteſt, *Lege, de uſufruct.* Sed ſi fundi uſusfructus legatus ſit, qui fuit cæduis arbor propoſita, in quo ſit ſylva cædua, hoc cæſa, ſtatim ſylva cædua uti non poteſt quibus ſit, & omnibus cædi cæſa ut vendat, interetur: ſed ad eum dominum medium pro partibus illis ea uti, eamque cædere ſolebat, id eſt, non plus poteſt cædere, quam ſolebat cædere dominus: quod tamen ad eum modum cædendi, id vendat ſolebat, id vendat, ſed ad alias vendat, etiam dominus ea ex quibus vendere ſolebat, *l. 9 §. 1. de uſufruct.* Quod vult *l. 1. §. ſed ne ſylv. C.* quod dicitur, *fructuarium poſſe ſylvam cædere ſolitam cædi, non quotidianam*, ſic referendum eſt, ut ſolitam cædi, ſignificet, videndum quantum pertinimus cædere debeat, ante quinquennium cæſa ſylva cædua ſtatim poſſeſſorem ad vindat, & *vendat*, ut ait *l. 10. comm. quib.* & *de rebus eius fundi* ſit quotidianum in fructu cædendi, ut eo quotidiano fructu vendendo, ſuppleat vitilitas fundi, tantum eſt in *l. 1. §. ſed ne ſylv. C. habit.* & *arbores*, *l. 9. §. ult. de uſufruct.* Quotidianæ ſylvæ cædua, ut poſſit vendere, ſed ſi ſylva cædua ſit, ut poſſit vendere, ſed ſi ſylva cædua ſit, ut poſſit vendere, ſed ſi ſylva cædua ſit

tere, ne aliter utatur fundo, quam paterfamilias, seu proprietarius. Opponit autem *novalem terram* integræ terræ, & definit novalem terram præcisam, ut est Florent. quæ anno cessavit, quam Græci *νεωτὴν* vocant, primum legendum *νεωτὴν* perspicue, ut in Basilicis. Quod ait *terra præcisa*, malunt quidam legere *proscissa*, hoc est, quæ ferro vel aratro proscissa est. Sed & præcisa rectum est, cum Græci vertant *προτμηθεῖσα*. Hæc terra dicitur uno nomine *vervactum*, & *veteretum*, cui opponitur non tantum integra terra, sed & cruda, quæ non est præcisa, & *restibilis*, quæ non cessat, quæ aratur quotannis. Affirmo autem hoc loco ita legendum: *Novalis est terra præcisa, vel quæ anno cessat*: deest disjunctio, *vel*, duas ponit significationes terræ novalis. Prima est, ut sit terra præcisa, id est, nunc primum aratrum experta, *de frichee*, atque ita veteres Grammatici, novalis ager, inquiunt, est, qui primum præcisus est, ad quam significationem respicit Ovidius primo Metamorph. *Nec renovatus ager gravidis canebat aristis*: renovatus, id est, novatus in *l. ult. de term. moto*: dicitur actione de termino moto eum teneri, qui finium turbandorum causa ex sylva novale faceret, quod est sylva cæsa illic primum sationes facere, *l. 10. §. sed etsi stagnum, quibus modis ususfructus amittit.* quo genere finitur ususfructus: Nam is finitur mutatione rei, si ex sylva fiat novale. Ita Servius Grammaticus, *novalis dicitur, unde sylva tollitur*. Alia significatio hæc est: *vel quæ anno cessat*. Ita superiores Grammatici, *novalis ager est, qui primum præcisus est*, vel *qui alternis annis vacat novandarum sibi virium causa*. Ut autem emendavi, ita scriptum est in Basil. verba hæc sunt: *νεατὴ γῆ ἐστὶν ἡ προτμηθεῖσα*, ἢ (quæ disjunctio est) *ἐπὶ ἐνιαυτὸν ἀργήσασα*, id est, *vel quæ anno cessat*. In hanc terram, quæ anno cessat, immitti solent pecora, in novalia immittuntur pecora. Ideo recte opponitur novalis terra integræ: integra est, quæ non recipit pecus: novalis est, quæ recipit, quæ anno vacat: est enim eo anno herbosa valde. Ob id Columella *lib. 6.* dum ponit differentiam inter pastorem, & agricolam, ait, *agricolam* gaudere solo subacto & puro, id est, non herboso, pastorem gaudere solo novali & graminoso. Merito igitur opponit novalem integræ: una recipit pecus, altera non. Itaque fructuarius, ut hoc hic aptemus, immittet pecus in novalia, non in integras terras: nam & hujus rei causa non habentur, & [illegible] herbam, quæ quotannis subigatur. Postremum de prato pertinet ad eundem tractatum *de usufr.* Nam l. 31. pertinet etiam ad fructuarium, in qua definitur *pratum*, ex eo dictum, [illegible] paratum ad fructum capiendum, quia [illegible], aut parvam sane desiderat. Ideo [illegible] primas deferunt pratis. Sed ut hic [illegible] prati fructus non statim pertinent [illegible]. Necesse enim est fœnum cæsum [illegible] ad fructuarium, *l. si absente*, [illegible] Sed nondum facto [illegible], in poterit fœnum cædere heres [illegible] prati ad proprietatem recurrent.

Exposui *l.* [illegible] *in l.* [illegible].

Ad L. XXXIII. Palam est, [illegible] *am pluribus*.

PAlam (inquit hæc lex) est coram pluribus. [illegible] tam exempla, qui [illegible], quibus [illegible] non addunt, [illegible] utar primum exemplo [illegible] [illegible] coram pluribus [illegible] bus, vel coram pluribus, quam septem, *l. heredes, §. 1. qui testam. fac. poss.* Nam plures quam septem testes ad testamentum adhiberi possunt, non minus quam septem. Superflua facta prodesse possunt, nocere non possunt. Ideo si plures, quam septem adhibeantur, nihil nocent, prosunt potius. Vota etiam nuncupantur præsentibus multis, ut ait Festus in *v. nuncupata*, id est, palam: unde nascitur obligatio ex ea nuncupatione voti, modo fiat palam, h. e. coram pluribus, *l. 2. sup. de pollicit.* Igitur quoties de nuncupationibus agitur, idem est palam, & coram pluribus. Grammatici *palam*, dici ajunt generaliter de omnibus, coram, specialiter de quibusdam præsentibus. Proprie autem hanc legem arbitror pertinere ad edictum de interrogationibus in jure faciendis, & quod facile admittit ordo librorum (qui in hoc titulo, si attendistis, diligenter observatur) vitiatam esse inscriptionem, ut pro 21. legamus 22. Et mendum est facile. Eo lib. Ulpian. tractavit multa de interrogationibus in jure faciendis. Ex eo edicto tenetur, qui in jure interrogatus respondit. Et jus ibi accipitur latissime pro jure, id est, sella magistratus Populi Rom. seu tribunali, & judicio quolibet, pro subsellio quolibet, pro quolibet loco, in quo quis consistit judicandi causa, vel juris dicendi causa, etiamsi id agat domi, vel in transitu, in itinere, de plano, *l. 4. de interrogat. in jure faciend.* dum interpretatur verba, *qui in jure interrogatus respondit*. Igitur cum ea verba complectantur quemlibet locum, etiam domum, videtur Prætor exegisse, ut is etiam responderet *palam*, atque ita teneretur, qui in jure interrogatus respondisset *palam*, id est, coram pluribus; non clam, coram nemine. Nam ille titulus affinis est titulo de confessis, in quo titulo certum est, confessos eos demum intelligi, ut scilicet habeantur pro damnatis & convictis, qui confessi sunt palam in jure vel judicio, *l. post rem, de re judic.* Alioqui confessio nihil præjudicat, *Novell. 90. l. 1. §. proinde, si quid in fraudem patr. l. quidam, de donat. l. 4. §. pen. ad l. Juliam majest. l. 4. Cod. de repud. hered.* Sed hoc est discriminis inter eos titulos *de confessis, & de interrogationibus in jure faciendis, & responsionibus in jure palam faciendis*, quod titulus *de confessis* pertinet ad eos, qui ultro confitentur [illegible] in jure vel judicio: titulus *de interrogationibus* [illegible] *faciendis* pertinet ad eos, qui respondere coguntur interrogante prætore, ubi eum æquitas movet, vel interrogante adversario imminente prætore, & hi tenentur ex sua confessione, vel ex mendacio, vel ex taciturnitate, ut mox dicam, actione interrogatoria, quasi ex contractu obligati, *l.* [illegible] [illegible] *de interrog. in jure faciend.* id est, quasi obligati [illegible], unde agitur, aut unde actor actus [illegible], [illegible], id est, quasi ex [illegible] contractu, qui in litem deducitur, vel [illegible] post interrogationem. Ita interrogati si fateantur, tenentur: Si negent vere, non tenentur, si negent falso, ut si cum essent heredes ex semisse, responderint se non esse heredes ulla ex parte, hi [illegible] mendacii pœnam ferunt, ut teneantur in solidum, & ex asse, qui alias non tenerentur nisi pro semisse, [illegible], *§. si cum* [illegible], *l. si* [illegible] *non sit* [illegible], *de interrogat. in jure faciend.* [illegible] si taceant, si nolint respondere, si contemnant majestatem prætoris interrogantis, vel præsentis & adsistentis, adversario interrogante, tenentur quasi mendaces, & ideo tenentur in solidum. Idem est si responderint obscure & [illegible] [illegible] respondendi ad interrogatum [illegible] [illegible] & pro mendace [illegible] pro negante habetur [illegible] [illegible] inquit, is, [illegible] [illegible] [illegible] quod [illegible] [illegible] rius in Topic. Cic. [illegible] qui habetur pro negante, neque [illegible] tenetur actione [illegible] damni injuriæ non tenetur confessoria legis Aquiliæ in simplum, neque ejusdem actionis inficiatoria in duplum, qui nec pro confesso, nec pro negante habetur. Præterea titulus de confessis est de his, qui palam fatentur de intentione principali actoris, id est de lite, ut in rei vindicatione, qui fatentur rem actoris esse. In actione legis Aquiliæ, qui fatentur se occidisse, aut vulnerasse, qua de re est lis summa, in actione si certum petetur, qui fatetur se debere pecuniam, & de eo nunquam respondent inviti, id est, de lite ipsa, de re summa, quæ in judicium deducta est. Titulus *de interrog. in jur. faciend.* pertinet ad eos, qui fatentur, respondentve de eo, quod intentionem actoris instruit, & format, non qui fatentur de intentione, & lite, sed qui fatentur, aut diffitentur aliquid de controversiis, quæ ad litem pertinent. Omnis lis habet controversias multas, quæ præcedunt, & quæ sequuntur, atque incidunt. Exempli gratia, cum agitur de petitione hereditatis, interrogatur quota ex parte sit heres scriptus, quod non est de lite. Nam de lite, sic interrogatur, an non hereditas pertineat ad actorem? de his, quæ ad litem pertinent, deque his, quibus lis instituitur, interrogatur, quota ex parte heres sit, qua ex re cognoscit actor, quemadmodum cum eo agere debeat. Si fateatur se esse heredem ex semisse, cum eo agere debet pro semisse tantum. Necesse vero, ut de eo certioretur ab initio, ne incidat in periculum plus petitionis. Quamobrem ex his causis interrogationes, vel responsiones sunt necessariæ, & coactæ, qui tacet, pro contumaci & negante habetur, & ut magis oneretur tenetur in solidum, etsi alioqui non sit in eum actio in solidum. Igitur summa est hujus differentiæ: in titulo de interrogat. in jure faciend. invitum respondere, & confiteri palam, in titulo de confessis, non agi de eo, qui palam confitetur invitus: quoniam de lite summa nemo unquam confitetur invitus.

Exposui l. 34. in *l. 12. supra*.

Ad L. XXXV. Restituere autem is intelligitur, *qui simul & causam actori reddit, quam is habiturus esset, si statim judicii accepti tempore res ei reddita fuisset, id est, & usucapionis causam & fructuum*.

Ad L. XXXVII. Verbum oportere non ad *facultatem judicis pertinet, qui potest, vel pluris, vel minoris condemnare, sed ad veritatem refertur*.

HUjus legis inscriptio etiam vitiata est: legendum enim *lib. 26. ad edictum*, idque exigit ordo librorum, qui semper hic observatus est. Id etiam verba hujus legis indicant, quæ aperte referuntur ad rei vindicationem, & actionem ad exibendum, quæ sunt conjunctæ, & finitimæ actiones. Una enim comparatur propter alteram, exhibitoria scilicet propter vindicationem, suntque ejusdem naturæ, ambæ arbitrariæ, *§. præterea, de actionib.* Prius enim arbitratur judex rem restitui, id est, jubet rem restitui: cujus arbitrio si non pareatur, tum sequitur gravis condemnatio: condemnationem tamen præcedit hoc lene arbitrium: *Arbitrii* autem verbum est *restituere*, quod ita hæc lex interpretatur, ut is intelligatur restituere, qui simul & causam reddit actori, id est, ei, qui eam vindicat, quam is habiturus esset litis contestatæ tempore, id est, ut restituat usucapionis causam, id est, ut restituat etiam rem usucaptam, perinde ac si non fuisset usucapta, usucaptam post acceptum judicium, & restituat fructus, partus, fœtuum fructus, generaliter omnem causam, & utilitatem, quæ fuisset si statim initio rem restituisset. Et ita accipi *restituendi* verbum in aliis actionibus, ostendi in *l. 22. sup.* Et hoc idem de actionibus in rem demonstravi, ad quas proprie pertinet: hoc est proditum in *l. qui restituere, l. Julianus, §. item Julianus, l. præterea, de rei vindicat. l. Julianus, §. qui autem, ad exhibend.* Ait *§. idem Julianus*, in actione in rem non tantum fructuum restitutionem fieri, sed etiam partuum, & omnis causæ. Ideo dixit, non *tantum fructuum*, quoniam secundum verba legis 12. tabularum fructuum esset tantum facienda restitutio. Nam lex 12. tabul. loquuta est tantum de re, & fructibus restituendis. Constat vindicias & vindicationem esse ex 12. tabulis. Constat etiam fructus restituendos esse in vindicatione ex 12. tabulis, *l. videamus, de usur.* quæ est ex libro ad 12. tabulas, & restituendos esse fructus a bonæ fidei possessore, fructus duplos a malæ fidei possessore, post litem contestatam, a quolibet fructus duplos, qui in libris nostris appellantur fructus majores, *l. 6. §. ult. mand. l. rescriptum, §. 1. de distract. pign.* Cum quo jure consentit, quod olim obtinuit in actionibus personalibus, ut inficiator teneatur in duplum. Nam si in realibus *inficiator*, id est, qui secum patitur litem contestari, tenetur damnum decidere duplo fructus, ut scriptum est in 12. tabulis, ita æquum est, ut in actionibus in personam, inficiator teneatur damnum decidere duplo pecuniæ, atque eo argumento æquitatis utitur *l. 1. Cod. Theod. de usur. rei judic.* Quamobrem dum Justinianus in Novel. *de trien. & sem.* revocat dupli pœnam adversus debitorem creditæ pecuniæ, eundemque inficiatorem, debuit eadem æquitate revocare actionem de duplis fructibus. Sicut novissime lex, dum revocat pœnam dupli in debitorem pecuniæ secundum illam Novellam, quid vetat, quin primum revocet actionem de duplis fructibus, ut eadem ratio dupli servetur tam in actionibus in rem, quam in personam. Sed lex XII. tabularum, quæ loquitur tantum de fructibus restituendis, porrecta est ad omnem causam rei, & emolumentum. Ad easdem actiones in rem pertinet, quod ait lex 37. de verbo *oportere*. Pertinet ad rei vindicationem. Nam cum edicto de rei vindicatione dolo non fecisset, quo & si minus possideret, culpa tamen aliquid fecisset & admisisset, quanti ea res esset, eum a judice damnari oportere, *d. l. qui restituere, de rei vindicat.* Qua de causa in eo titulo non raro usurpatur hoc verbum oportere judicem, *l. is a quo, & seq. eod. tit.* Paulus interpretatur, verbum *oportere* referri ad veritatem, hoc scilicet sensu, reum damnari oportere in pretium, quanti res est, non quanti rem æstimaverit judex, vel non quanti æstimari a judice potest. Sequi enim judex debet veritatem, non rem æstimare suo arbitratu, cum tamen alia parte ejusdem edicti, qua cavetur, ut is, qui dolo desierit possidere condemnetur, aut eum, qui dolo desierit possidere, a judice damnari oportere, quanti ab adversario in litem juratum fuerit: ait, verbum *oportere*, in eadem parte edicti pertinere ad judicis facultatem, hac ratione, ut judex ex causa, non aliter possit non sequi jusjurandum in litem, sed vel prorsus absolvere eum contra quem juratum est, ut repertis aliis probationibus, vel minoris condemnare quam juratum sit, *l. 4. §. ult. & l. 5. de in litem jurando*. Sed hoc tantum ex causa. Itaque plurimum in utraque parte, vel qua dicitur reum oportere damnari quanti res est, vel qua dicitur reum damnari oportere quanti in litem juratum sit: verbum *oportere* refertur ad veritatem, id est, verum pretium rei, & quantitatem expressam jurejurando.

Ad L. XXXVI. Litis nomen omnem actionem *significat, sive in rem, sive in personam sit*.

LEx 36. pertinet ad tit. *de in litem jurando*: Nam ut titulo *de jurejurando* in Digest. subiicitur tit. *de in litem jurando*, ita verisimile est, cum Ulpianus lib. 22. ad edictum tractasset de jurejur. 23. ex quo sumpta est hæc lex, eum subjecisse aliquid de in litem jurando. Qua in parte docet litis nomine significari tam actionem in rem, quam in personam. Sane in omnibus actionibus in rem & in personam, in litem jurari potest, *l. 5. de in litem jurando*. Ideo generali nomine recte appellatur jusjurandum in litem: complectitur enim omnem actionem: *litis* nomen refertur ad quamcunque actionem, cum in quacunque actione in litem jurari possit; & est jusjurandum in litem, quod juratur rei, quæ in judicium

ciam deducta est affirmande causa: Nam adverfarius jurat A quanti res affimet, quam adverfarius contumaciter reddere detreclat: fic plebitur contumacia non reftituenti. Litis igitur nomen in ea parte refertur ad omnem affimationem. Ob id plerumque promifcue utimur litis & affimonis nominibus, *v. lit. de public. & cum fervo, de reg. jur.* Una loco dicitur lis, altero affio. Ita reftitutio in integrum modo lis dicitur, *l. fi filius, de minorib.* modo affio, *l. ex fundi, l. mil. tit.* Propria tamen eft affimatio illa, aliud actio, cum fint diverfæ definitiones. Actio eft jus perfequendi in judicio, quæ fibi debentur: lis eft res in judicium deducta, *l. 1. C. de lite, contefl. l. 1. de in ius vo. jur.* quibus verbis fignificatur contefiatio: nec enim lis eft ante contefiationem, cum res litigiofa non vocetur ante litem contefiatam, *l. 1. §. 1. de litig.* Contraverfia poteft effe ante litis contefiationem, & præcedit litem. Ita diffinguitur controverfia a lite in *l. 5. de pecul. lucrat.* ficut affio comparet, & datur ante litem, & eft, ante contefiationem. Rethores aliter diftinguunt litem, & controverfiam, & non ita ufurpavimus fupra. Litem accipiunt pro re principali, qua de agitur, controverfiam pro quæftione, quæ ex lite deducitur, in litem incidit. Quintilianus in orbata prodiritur: *Plus eft in hac caufa controverfiæ, quam litis*, at ut fugit in foro, ut ille fit in re principali, quam in lite, *quo eu principal*. Sed abutimur his vocabulis fupe, ficut etiam litem dicimus non tantum de affionibus, fed & de actionibus & caufis criminalibus, *l. 1. C. de ufur. l. 1. C. de accuf. l. 43. C. qui accuf. non poff.* Cum tamen proprie lis tantum fit de pecuniariis actionibus, *l. 1. de teft.* quum in eam rem hic citat Accurf. Quotidianis autem locis male tractata: *Dicimus pecuniarias lites effe, litigatorem affcon qui de capite fortitur. Illud jocifimum, verum quæftionem, quidlibet petere, quam litem.* Quibus verbis fignificat judicium capiti, litem non effe.

Ad L. XXXVIII. Oftenum Labeo defiit omne *contra naturam cujufque res genium fallumque. Dno genere autem fiunt fpecimenum, autem, quotiens quid contra naturam mifcetur: tritico mendum forte, aut ferilitas, aut quid aliud patet cregatis quæ naturæ contraria eft. Alterum, cum quid prodigium fuit videtur, quæ Græci πρὸ σημεῖον, id eft, vifiones veram.*

B Hæc lex petinet ad jus pontificium, quod multis modis cum jure civili conjunctum fuit, *Cicero in Bruto, & in de legibus, & ex his partibus* juris Pontificii conjunctæ cum jure civili, verifimile eft Ulpianum tractaffe *lib. 25. ad edictum*, unde fumpta eft hæc lex, cum in eo tractaverit de juftis funerum, de feplechris, de religiofis locis, de fepulcro violato, quæ omnia non tantum legibus vindicantur, fed & jure Pontificio, & fenatufconfultis. Sed videntur hæc cum conflet ex *l. 8. in princ. de relig. l. 3. §. Deus tamen, de fepulcr. viol. l. hæredes, de pecul. hered.* puta, ut non tranfeverntur corpora ad alienum, aut tranfeverntur, ut fint vicini, aut oppida fint permiffu pontificum, vel ut offa aliquo illata a domino loci non effoderentur, vel enterrentur fine permiffu & decreto pontificum, & hæredem fuum familiæ defundi fequeretur, alligaturus heres facris defundi, ut jus nemini effet in publico loco fepulchrum illum locare, aliquid inde ufui ad ædificia fumi. Videatur etiam Pontifices jufforum liberorum curam habuiffe, *l. inteffata, §. ult. de fuis & legitim. hered.* quæ tamen ad Imperat. refcripfiffe Ulpianus, quafi faliset id eis curæ fuerit, feptimo menfe natum, jubere tempore natum videri. Nec mirum, cum & Auguftinus filiorum Pontificis interventu confiet in exquirendis caufis adoptionum, ut oftendit Cicero in oratione pro domo fua. Non eft etiam dubium, triumphum de tiu nuptiarum nonnullum fuiffe cum jure Pontificio populi Romani. Id enim *ritus* nomen per fe indicat fatis. Ritus omnes pertinent ad Pontifices, & libri, qui *rituales* dicebantur, quibus erat perfcriptum, quo ritu nuptiæ contraherentur, quo urbes condderentur, aræ, templa, ædes facrarentur, quæ fanctitate effent

rerum eft, non atteftari, ut in *l. fep.* quod Græci refte, *συμμαρτυρεῖν* interpretantur. Servius Sulpit. JC. fcripfit *libros de facris detefandis*. Sofebaus enim antiqui JC. juris civilis cognitionem conjungere cum jure Pontificio. Ideam Pontifices fuftinabant, nec erat Jurifconfultus, qui jus Pontificium ignorabat, nec Pontifex, qui jus civile. Ipfique non mirum fi *libros* de his libris fcripferit Servius Sulpitius. Gellius *lib. 6. cap. 12.* citat Servium *lib. 2. de teftamentor.* Libri Servii Sulpitii deinde fic *facri detefandi*, *refcripti*. Inde natus error, quod eo libro fecundo *de facris detefandis*, Servius Sulpitius docuerit teftamentum dici *a mentis commflatione*, qua eft origo verbi concionis, & feita potius, quam vera, ficut illa, mutuum dici, *quod de meo fiat tuum*, & illa Trebatii, Sabellum dici *a fabis fuillum*, & teftamentum ab eo, quod eft verbum fimplex, non duplex. Sed ideo libri de *facris detefandi*, & de *teft.* tradtarunt, quod teftamenta fequantur facra, quippe & teftamenta, & *facrorum detefatio* fieri foleerant calatis comitiis, *Gellius lib. 15. cap. 27.* Igitur cum in hac *l. 39.* Paulus dicat, deteftari effe abfentis denuntiare, detefari fieri interpretat *hoc eft affentis denuntiare, teftato fol. & prodere facra*, ut ex *teftatio*, & *facio*, vel *quod fit heres defunti*, vel *quod ex cognito tantum patrem familias agentia, quamvis nondum heredes: vel quod de familia, qua ejus fuerunt, cum moreretur, ejuraverit plorumve*, hic cum bonis defuncti, ut in *l. 1. §. 1. de inter. ex ordinem*, non actione civili, *l. refpicientibus, §. fi heres, de pactis*: videlicet fi non fit futtum Ius. Nam fuctum dicebatur, quod heres fervus eft, ne publici quidem debet videtiri, fed vindicta ejus fpoftat ad patrimonium, & declaratur ibi, *facta domeftica non tantum effe, quæ fiunt intra fe fervis, fed a mancipiis publice utimur*. Hos mercenarios intelligi oportet in *l. 4. de vi, & habitat.* dum dicitur, eum, qui habitationem habet, poffe ibi habere cum familia & liberis, imo etiam cum clientes, & liberis hominibus, qui fervorum loco funt. Hæc verbo femper accipiuntur de interceffariis. Ita *l. 1. §. 1. de inter.* dicitur hanc locum *detefatio interpretatur* Theophilus, *§. 1. de aff.*, & *habit.* Duo genera fervitutis funt, ut dixerunt Stoici, & Lacerius refutat in *Zenone*, *de fervitute in univerfum*. Alia eft *conditionis* Ius, cum dominio, qualis eft mercenariorum, libertorum, qui *operas* præftant. Alia eft *neceffitatis*, & fingulorum hominum invicem, qui nec hominem, nec illeopde more petrio, fe appellant fervos epiftolis fuis, *Paulus lib. 1. ad Philem.* Et *Ignatius ad Philadelphenos*, in edictio vi bonorum raptorum, *familiæ appellatione* non continetur unicum fervum, imo nec duos, nec fingulos fervos familiæ, nec ancillas, quæ aliquem facient, *l. Neratius, ref. fac.* Et hoc opinor ratione is, cui legatur familia, vel opto feruorum generaliter, non tantum ea, quæ ad legis, vel tutoris vitæ pertefi, *l. 1. de opt. leg.* Frugalitas veterum fuit contenta tribus familiis. Memorize prodittum eft de Catonis frugalitate (Valer. 4.) cum eum pellibus bodinis pro fragulis, quod pertinet ad jus noftrum, hoc eft, vefte appellatione continetur pelles, cum, ut ait *l. 126. de verb. & rer. fig.* pertipe habeant tunicam, vel fragulam pellicearn. Quintil. *6. cap. 4. Virginius*, inquit, *pellitos mutata tegmina, eundem tam reparti fibi feruum, cum tribunus fuerit, videbatur*. Videtur hoc effe ex Pythagoreis, ut Ariftoteles docuit, quorum decretum eft, *ne mus mus vivere nolerit*. Et ad decretum adjicit Arift. initio lib. 1. de cœlo: *ne pes fius mutus non nafcatur: mutus Ἄφωνος, ideo autem vivit vivus*, id eft, *ideo appellantur animalia, quia animo, non plectro, non mente dicimus, hoc tantum dicemus de avis*. Quamobrem dualem numerum feparamus a plurali. Igitur in edicto vi bonorum raptorum familiæ appellatione continetur unus, non pauciores: Secus eft in edicto unde vi, quod comparatum eft, fi familia quem dejecerit de poffeffione:

(t) *Vide Merillium Variant. ex Cujac. lib. 1. cap. 32.*

ne: Nam in eo interdicto feu edicto, familiæ appellatione continetur unicus fervus, l. 1. §. fin. ff. eo. Cic. pro Cæcina, Paul. §. Sunt. de interd. Ratio differentiæ non eft obfcura; Nam in edicto vi bonorum raptorum Prætor dixit in fervum, aut familiam, qua verborum copia, feu diftinctione declaravit, fi familiæ appellatione non comprehendere unicum fervum. In edicto unde vi dixit tantum, fervum, non fervos, vel familiæ. Ignorantia eruditos poffulat, ut peregrinus edictum ad unicum fervum, id eft, demus interdictum unius fervi nomine, fi vel unius defertæ nore de poffeffione.

Ad L.XLI. Armorum appellatio *non utique fenis & gladius, & galea fignificat; fed & fagiles & lapides.*

OStendi l. 20. pertinere ad vim, feu actionem vi bonorum raptorum. Hæc actio competit in fervum, fed ad vim armatam tantum. In actione vi bonorum raptorum nihil refert vis fuerit armata, an inermis, l. 1. §. homines, ff. bonor. rapt. In interdicto unde vi eft magna differentia inter vim armatam, & non armatam. Et ob id cum in edicto vi bonorum raptorum Prætoris verba hæc fint, *hominibus coactis & armatis quos turbæ, armatifve.* Cicero pro Cæcina, ad conftituendam duplicem vim, eoque nomine duplicem coercitæ armata, quam non armata: Nam interdictum de vi non armata, quod dicitur interdictum quotidianum, *unde vi quotidiano*, eft annuum: interdictum de vi armata eft perpetuum: Interdictum quotidianum datur tantum poffeffori, qui dejectus eft: interdictum de vi armata datur etiam ei, qui dejectus eft, licet non fuerit poffeffor, ut colono, qui fibi non poffidet, fed dominus per eum poffidet, ut creditori, mihi in poffeffione pignoris, quum poffeffori debitor. Item interdictum de vi armata datur libero & libertis, adverfus parentes & patronos: interdictum unde vi quotidianum adverfus omnes non datur. Poftremo interdictum quotidianum datur dejecto nec derelicto de poffeffione, fi modo non poffederit vi, aut clam, aut precario ab eo, qui vi eum dejecit: at interdictum de vi armata datur etiam adverfus eum, a quo dejectus poffidebat vi, aut clam, aut precario. Itaque ita ex parte juris magis differunt inter vim armatam, & non armatam, quod in Pauli Sententiis a me pertractum eft argumentis certis, ftampfis ex tit. de vi, & vi armata. Sic lege Julia gravius coercetur vis armata, quam non armata, judicio publico utrobique: quoniam & de interdicto unde vi, & de lege Julia prudentes tradiderunt pernitium, nonnumquam *atrocitatem* quandoque continere; ftultos, & lapides, vi armata dejectum videri eum, qui detrufus fit ftultos, lapidibus, aut fuxis, l. 3. §. armis, de vi & vi arm. l. 1. ad legem Juliam de vi publica, & in hac l. 42. Eademque eft relatum fignificatio in 12. tabulis, & Cornelia lege Julia, ut oftendam in l. ff. calumniat. inf. hic.

Ad L.XLII. Probrum & opprobrium, *id eft, probra quædam naturæ turpia funt, quædam civiliter, & ex more civitatis, ut puta furtum, adulterium naturæ turpe eft. Furtum tum natale dicimus, hoc non naturæ probrum eft, fed moris & civitatis. Nec enim naturæ probrum eft, quod paffi eiam in hominem inhonum incidere.*

HÆc lex pertinet ad titulum de injuriis, & proprie ad eam injuriam, quæ fit verbis, ut fi cui convitium dicatur infamandi eius caufa, quo nomine adio prætoria de convitio eft, & actio civilis ex 12. tabulis de convitio. At in edicto Prætoris nominatur quidem *convitium*, in lege duodecim tabularum non nominatur convitium, fed ut Cicero retulit, *fi quit accentaffit, quod alt convitium fecerit, quod infamium fecerit, flagitiumve dixerit.* Ut enim retulit hic Ulpianus: *quod probrum facere opprobriumve alteri*, quæ verba fortitan furtum Sexti Ælii interpretus 12. tabularum. Ælius

A Sextus antiquiffimus juris interpres eft, & duodecim tabularum juris antiquiffimus conditor, ut ait Juftin. l. 1. c. de comm. feru. manum. Catus & egregie conductus homo, ut ait Poeta. Eius interpretis verba fæpe accipiuntur pro duodecim tabulis. Inde varia recitatio duodecim tabularum: Vix enim ulla reftat lex 12. tabularum, cuius conftans, certave fcriptura fit. Itaque obfcuri literæ eft obligatio, qui in rerum legum contextu conftruendo adlaborant nimis. Non cum lex duodecim tabularum idonum fubjiatorem, & locupletem appellitet *affiduo vindicem* ab ære dando, ut Ælius dixit, vel ut alii dixerunt, quod foli locupletes negotia publica frequentes adeffent: Cum, inquam, lex duodecim tabularum jubeat adeffe fubjiatorem, vel affererem uppellifve affidium: Ælius vocavit locupletem, & id legem duodecim tabularum J. C. quis fit locuples definiret, l. 224. ff. de verb. fignif. Quod pertinet ad illum locum, *affiduo vindice adfit*, miluit uti interpretis verbo, id eft, *locupletis*, quam ipfius legis. Ad interpretationem ergo Ælianam fere reliquit, quod hic ait, probrum & opprobrium idem effe, ut in verbis a Cicerone relitis, *probrum & flagitium idem eft.* Idem ipfe Cicero eamdem quam Sextus ufurpat proprie, & opportune vocabulum. *Non dedecorus probrum audere, nifi ea lege, ut reprehendere liceat, & vitium defendere.* Paulo poft: *hæc Graci quæquam accurate, tamen conantur*, *nimirum fæpe conturbarunt, cum fuis accepta effent opprobria.* Feftus, *opprobrare, eft probrum objicere.* Igitur in ea lege duodecim tabularum infamia, & flagitium, vel probrum, & opprobrium idem eft. Et quod dicitur, *qui fervet infamiam, flagitiumve alteri, vel quod facere perfidum, probrumve alteri*, id dicitur in *convitium*, & de agnominatione: & eft probrum & opprobrium, ut fi quis, furem dicat eum, qui non eft, l. 1. item apud Labeonem, §. fi furem dicat, ff. de injur. & fam. lib. Si fur fit, quid probrum, vel opprobrium, l. cum qui, in princ. eod. titul. Si quis furem vocaverit furem ignorum ignorem (ut eft in proverbio) non tenetur injuriarum: quoniam enim nonnumquam non eft expedit, *dicit. l. cum qui, in princ. Ait* ita probre funt natura, id eft, iure gentium, aliis civiliter: Probrum naturæ, id eft, naturalis juris, vel gentium eft, ut adulterium, inquit. Sic Laftan. in epit. Ariftot. *Adulterium, qui corrumpit alienum matrimonium, etiam communi gentium jure damnatur.* Sic hic furtum eft natura probrum, quod traditur in definitione furti, l. 1. de furt. Furtum eft contrectatio rei fuæ alienæ, &c. quod lege naturali prohibitum eft admittere. Nec mirum, cum jure naturali diffinifa ftat rerum dominia, l. ex hoc jure, ff. de juft. & jure. Eadem modo homicidium, infidiæ, fraudatio quæve humanis in hominem eft natura probrum, quoniam ita natura comparatum eft, ut homines inter fe fibi infidiari nolint, l. 3. de juft. & jur. Ubi quodammodo utitur JC. hac ratiocinatione: inter quos cognatio eft, eorum alterum alteri infidiari naturæ eft: inter homines autem cognatio eft, &c. Et naturæ probrum admittit, qui hominis infidiatur. Civiliter autem probrum eft, ut fi quis dominatur utere libero, ut fervo, l. 1. §. ult. de agnofc. lib. Nam hic dicitur hoc idem in idonum hominem facere, quod prima fpecie obfcurum eft. *Idonum* vocat bonellum patronum, bonos idoneos eft homines in familia, perfona integra, l. de pupil. ad. Alibi dicitur integræ famæ, integræ dignitatis, integræ frontis. Porro hoc poteft in perfonam integram audere, ut damnetur turbiæ: fi damnetur culpæ nomine, non erit infamis; fi damnatur furtiæ, non delinit effe idoneus & integer. Nam ideo eft ius actionis turbiæ, & actionis fufpecti. Actio fufpecti non infamat, fi quis removetur quafi fufpectus ob culpam, fignitum, tutificatrem, impetratum, l. 3. §. ult. de fufpect. tut. Ergo etiam turbiæ actio non infamat femper, fi quis ob culpam tutelæ damnetur. Ob id recte Quintilianus lib. 1. c. 5. in *judicio tutelæ*, inquit, *quare etiam, an alia de re, quam de calculis cognofci oportet.* Hoc ideo dicit, quoniam

quoniam fi de alia quæratur, quam de calculis, eft fa- A *fed elicaut, recreatque.* Circh illum legem incidit quæmonia actio, fi quæratur de dolo, fraude, de rationibus interveris, diffidiata, argum. *l. furti, §. ult. de his, qui not. infam.* Igitur fi quis damnetur tutelæ judicio, culpæ nomine, non eft infamis: fi fraudis nomine damnetur, eft infamis. Eadem eft diffinctio in actione mandati, & depoliti, quibus qui damnatur ob perfidiam fit infamis; qui ob calculorum rationem, non fit infamis. figitur fi quis, quem diceret circumfpectum, prudentem, colendum turbatorem rationum (*ne lacrullen*) inficiatorem depoliti, obicit probrum, & tenetur adhuc injuriarum ex duodecim tabulis, vel edicto Prætoris. Sed fi quis quem diceret tutelæ, vel depoliti damnatum, non obiicit probrum, aut huic maledicto non intelligit probrum. Probra naturæ, fiue *brocha*. Probra civilia, non fiue *brocha*, ut in civile vagum, variam eft, & incertum. Turbiæ damnati non dicuntur probra eft. Et hæc ita accurate diffinguenda funt in actione illa legitima & prætoria, de convitio, feu de probro.

Ad L. XLIII. Verbo vitium *convenimur, quæ fafi, pecuniæ, calumniæ coercet, quæque ad vitandum locum neceffaria fint. Vitium quoque vitium habuit vitium, Labeo ait.*

Ad L. XLIV. Et cetera, quibus tutoli, *curatores coercentur nullis gestis utimur, ex appellatione fignificatur.*

Ad L.XLV. In *pecuniæ, & rerum communi, quod injiciatur, Labeo ait. Neque enim dubium eft, quin ftragula offit fit omne patrimonium vitiorum.* In *vitium* eius vitium *accipiendum* videtur, ut fupra dixi. *Eft enim* probrum præcingendi verbo utitur *dixi. l. veffis*, §. 1. Igitur vitium appellatione contineb itur vitium, non ftragula, id eft, inhonestum, aut inhonestum, & quæ præcingendi caufa fubeantur, ut *femicinctulum*: ftrati appellatione contineb itur veffis ftragulata, id eft, omnis veffis, quæ inferitur, & injicitur, five, ut hic ait, pallium, ftragulum, & quod inferitur, vel injicitur. Aliud eft pallium; aliud pallium mutatorium. Et pallium dicitur omne id eorum omnium, quæ habentur indumenti caufa, vel injiciendi, & hæc dicuntur *vestimenta*. Eadem etiam dicuntur *vestimenta*, quæ quotidie habentur de mutatorio, vel *vestimenta vel ista sunt mutatoria vel deferentia*, quod ita interpretatur *Virronius lib. 12.* fubiguia aliquid *in dictis ad mutatorium*. Græci interpretes vocant hic *olegeneræ* ftantes *Σπύρας*, & *ἀστρώτους* ftantes quos *Virronius* vocat *deferentes*, *quia in delatione fiunt*. Deprehendi, ut dixi, has tres leges ad. tit. de vi, & retinere ad illam legem duodecim tabularum, vel edictum, quod oftendam eadem tabularum

ces, vel arbitri a magistratibus dati, qui cognitiones habent, non jurisdictionem, cum de causa fenteniam proferunt, causam definiunt, l. 1. C. 3. 6. de re judic. Idem etiam statuere dicuntur, dum proferunt sententiam, l. 42. & 49. §. vlt. eod. tit. quæ verba videntur Prætor in edicto de re judicata promiscue usurpare, & idcirco hic ait pronuntiarunt, & statuerunt idem posse, & pronuntiare pronuntiabit vel Scipio dicit, qui ius cognoscendi habeat, id est, judices datos: sed propriius effe videtur pronuntiandi verbum, quia judices non rem fecisse, non verum teltimonium effe, quod proprie eft ftatuere, fed rem fecisse videri, teltimonium verum effe videri pronuntiandum, l. 1. §. 1. eod. Turpil. l. Titius, de liber. caus. l. Si quis ex duobus, l. quod ajunt, §. si arbiter, de excep. arbitrii, l. ab hac urbe, de his, qui sui. vel alien. Effugio ea verba formula, ut pronuntient vidori fecisse, non fecisse adiudicare, Scipio effecit obtinuit Budæus. Et eft ex hac formula locus unus deprauatus in hac orationis in Pisonem: In cujus de re testimonium talisve iudex, item judicium pronunciavit; ita veteres libri habent: In cujus de re fecisse videri pronunciavit. Quod vero sequitur in hac l. de manumissis, pertinere videtur ad eandem titulum, & id eam præcipue partem, quæ judicato non satisfacientes, domo extractis, creditoribus addicuntur, vinciuntur, vel neftuntur, ut ferviant, ut pro pecunia addicti, quæ ipsa lege duodecim tabb. maxime in nequissimo debitore, ut Aulus Gellius teftatur, vel judicati in uincula pudoris duntaxat, & non feriant judicati, ut Scipio ait, Asconius Valerius feribit, l. 1. C. qui bonis cedere possunt: ne, inquit, judicati in carcerem trahantur. Quæ ratione lege Julia introductum eft beneficium cedendi bonorum: a qua ex causa bona distrahuntur a creditoribus, quibus debitor cedit. Cessione bonorum liberatur vinculis & carcere; cessione, inquam, bonorum, quæ fit in foro, sive extra jus, l. ult. de cess. bonor. quæ dicit bonis cedi posse extra jus (quanquam non ita ftat hodie, nifi quibusdam locis) quod ex hac ipsa l. Scipionis certe confonis illius, qui dicebatur in jure, per quam dominio in alium transferebatur, hæc tantum fiebat in jure: cessio bonorum, quæ indubitate extra jus erirandi carceris causa, fit recte etiam extra jus. Sed matresfamilias ab addictione vinculis, vel nexu fuerunt femper immunes: nam & a manu injectione fuerunt immunes, Valer. lib. 3. Quo matronale decus commendatur enormitatis vitio effet, si in jus vocari matronam, cumpro ejus dignitate non permittitur. Attingebatur tantum corpus matrum, qui in jus vocabantur, & invita ambulabant in jus vocante adverfario, cum teftatione tamen. Hoc confonat & matresfamilias l. 2. C. de offic. Assess. judic. ut ne ab exequutore, vel apparitore matresfamilias domo extrahatur pecuniæ debiti causa, & ne in publicum prætorium, vel publicum cœdiones alia ratione & honeftiore loco fiendæ, quam in domo, quæ ipsis poffe extrahi de domo fua ab apparitore, non ab adverfario. Nam quod dicitur neminem extrahi posse a domo sua, hoc dicitur de adverfario, non de executore. Idem planus executus eft, indulitque matribusfamilias Italicis, in Nov. 134. Ut ne etiam in carcerem illius cauſis in carcerem conjiciantur: ne etiam interdum offodiæ aliarum mulierum, & quafi fequeftro compromittantur, quod eft crimine judicatum fit cerebus. Pretereа & fi foleret magiftratus per lictores fuos fubmouere populum (fauæ faire place) ut cederent loco non tamen permittebant a magiftratibus matronæ fubmoueri, ut Festus feribit. Igitur matris-familias nomine & addictis, feu nexis, excipiuntur matronæ, feu matresfamilias. Et hic declaratur, matresfamilias non manu injectione accipi pro qualibet honeſta femina, vel vidua, aut puella, five liberata, five ingenua. Addit hic, quæ fint matresfamilias. Ita accipitur in edicto de liberis exhibendis, l. 3. §. ult. de lib. exhib. cum apud matresfamilias feminæ feu puellæ, de quibus exhibendis agitur, intuentur deposui (ut hodie fit) mu-

A rem familias accipitur pro qualibet honeſta femina, eſt libertina. Et generaliter definitur in hac lege, neque nuptiis, neque natales matresfamilias facere: non nuptiis: nam & vidua matresfamilias eft in hac parte, non natales: nam & libertina, que nata eft ex uxcilla & fera, matresfamilias eft: neque, inquit, nuptias neque natales matresfamilias facere, fed bonos mores, quod idem verbis extendit Hieronymus ad Oceanum de regressione, quæ fit per baptiſmum, hoc ipſo quod matronalis matersfamil. fit, cum natales matresfamilias non faciant.

Ad L. XLVII. Liberationis verbum eandem vim habet quam ſolutionis.

B Hæc lex etiam pertinet ad edictum de re judicata, quo nominatim a condemnato exigitur, ut ſibi, & creditori ſuo ſatisfaciat pecuniæ. Ad id edictum Jurisconſultus interpretatur, ſolviſſe non eum tantum, qui pecuniam numeravit, fed & eum, qui obligationi liberatus eſt, quæ ex cauſa judicati debetur, l. 4. §. ſaluiſſe, de re judic. Idem prodimus eſt in l. ſalutioni, de ſolution. quæ ad illud etiam edictum referenda eſt. ſaluianiæ verbum ſignificare liberationem quoquomodo factam, pertinere illud verbum ad ſubſtantiam obligationis potius, quam ad nummorum ſolutionem, ex quo fit, ut ea verba ſignificent ſolutionem, omni obligationis, conſumptionem obligationis, & interitum potius, quam pecuniæ debitæ præſtationem numerationem. Ideo judicium ſolvendi exercitur, & acceptilatione liberatus ſit, eſti nihil dederit, l. 8. in ſpecie. Altera ratio hæc eſt, quia in edicto de judicatis expreſſum eſt ut ſolvat, quo verbo ſignificatur proprie præſtatio, ſeu datio naturalis pecuniæ, ſeu res ſit condemnationem debitæ. Verum ſi ſolvat, non ſolvere dicetur, qui acceptilatione liberatus eſt. In eo edicto ſolutionis verbum latius accipitur. Denique ſolutionis verbum in eo edicto eandem vim habet, quam liberationis, & ut ait hic lex, liberationis verbum eandem vim habet, quam ſolutionis, id eſt, non plus potet liberationis verbum, quam in eo edicto verbum ſolutionis: igitur ut pronuntiati & ſtatuti (ſicut dictum eſt ſupra) ita ſoluti, & liberati verbis in eo edicto utimur promiſcue: At propriius ſtatuitur ad obligationem referatur, ſolutio ad pecuniæ, eamve rem, quæ eſt in obligatione, liberatur obligatione, ſolvitur rem debitam: in eo edicto liberatus dicitur, qui ſatisfecit Dicitur. de ſatisfactione & liberationibus, diſtinguit debet ſolutio a liberatione. Offendit enim eo edicto, qui ſolvit, liberationem parat, & quo non parat. Nec enim omnis ſolutio parit liberationem: ut ſi debitor ſolvat pupillo ſine tutoris auctoritate, vel ſi debitor ſolvat ſilio familiæ tutoris auctoritate, vel ſi debitor ſolvat reo ſuo ſtipulanti, ſine liberationis ſtipulatione, ſine acceptilatione, reus debite, & tamen non liberatur. Hæc eſt propria eorum verborum diſtinctio, quæ tamen inſuperhabetur eo edicto de re judicata.

Ad L. XLVIII. Qui neque ſequuntur, neque ducuntur, qui ſolvunt. non intelligimus eum, qui licet ſolvendo ſit, tamen ſit, nondum tamen ſolvendo: ſi ex eo tempore quidem intelligimus ſolutum, quo ſe putavit ſine effectu ſolvere.

C QUo pertinent hæc lex, interpretio facti indicat, quos ex [illegible] Caius ad edictum Urbicum ita.

In Tit. XVI. De verb. ſignificat. Lib. L. Digeſt. 530

D qui neque ſequantur, neque ducantur, qui titulus verbis interpretibus pro portento fuit: neque enim intelligebant, eum titulum effe partem tituli, de re jus vocando. In jus vocari ab adverſario, ſeque debere adverſarium, vel ſi noluit ſequi, invitu trahi & duci poſſe, ſi modo prius antedati fuerint: nec enim licet in eum, quem in jus vocamus, manum injicere, niſi antefatus, id eſt, teſtibus præfentibus, ad eum, ad quem præfentes teſtentur, qui vocant, ſe ideo manus injicere, quod nolit ſequi, quod eſt in lege 11. tabu larum, quæ verba ſunt: ſi in jus vocat, ne eat, ne manum injicito, incapito antefari, ut nos reddituramus, & ſuperſtitioſe quidam doctus id exponit, ſi quem ab adverſario in jus vocato manum injicito antefari: nam manus injectio non fit fine antefatione, alioqui qui manum mittit, teſtetur injuriam. Abſtinent vocare in jus matresfamilias. Ante hanc legem dicebat, ſed duci non poſſunt, ut ex domo ſua adverſarium poſſunt vocare in jus, ſed non trahere in jus, l. 1. §. in fin. de in jus voc. Item ut ferentem ſtatidarium judicio ſiſti, invitum non trahant in jus, l. 5. §. vlt. qui ſiſti, cap. nec etiam ſuſtentum. Alioqui ſi quem trahere inciebat, id eſt, cum invitum ducere, tenebat illi injuriarum, ut refte Acron. interpretatur Horatii docet: ut teneor incedere ei, quem extraxi domo, l. ea in domum, de dolo, & ſi quis eum extraxi domo, ſi trahere & perſuaſero invitum ut ſiſti, d. l. 5. §. vlt. Quidam ait illud, quod negare ſe ait, ſuperſtitioſe, ſuperſtitioſum, nam & ſuperſtitioſus negare habet hanc domini, l. 1. de ſuperſtitioſ. Imo plerique ita ſuperſtitioſi ſunt, quam ſuperſtitioſum ſe perſuaſerunt ſuperſtitiones imponere, & ſervitutes fundo dirus vindicare, & opus novum nuntiare poteſt, ſtultus vius non poteſt, l. 1. de ſuperſtitioſ. & ſuperſtitioſi, l. 1. ff. de ſuperſtitioſ. in oper. novi nunt. Item ſuperſtitiosus poſſidet civiliter, fruftuarius non ignorit, l. ſuperſtitioſus, 27. de poſſeſſ. Bonis etiam incongruentia, quæ bona fide poſſidemus: Nam bonæ fidei poſſeſſorem Prætor habet pro domino, eique dat actionem ad rem publicam, & ſuperſtitioſus ſe putat, ſi ſuperſtitioſus ſe bona fide poſſidere, & ſuperſtitioſus dominium poſſidere, dominium poſſidere, & ſuperſtitioſus dominium poſſidere, & ſuperſtitioſus dominium poſſidere, & ſuperſtitioſus

nas creditores conveniunt, primum quod tales sint, ut non tantum defendere, sed & agere possint absentis nomine sine mandato. Ad hanc partem juris proprie spectant hæc tria capita, sicut caput 58. in quo eadem ratione explicatur, qui dicantur liberti nostri. Eo etiam spectat *l.* 56. quæ etiam eadem fini declarat, qui liberorum appellatione contineantur. Et sane nisi in suo lare familiari retineatur, ei multa obstabunt. Namque dicit, *liberorum* appellatione contineri non tantum qui in potestate sunt, sed & emancipatos, non tantum mares, sed & feminas, non tantum ex maribus, sed & ex feminis descendentes, *id est*, non tantum nepotes, neptesve ex filio, sed ex filia, quamvis non sint nobis agnati, vel gentiles: quod non ita est in edicto *unde liberi*, & edicto *de conjung. cum emancip. lib.* Nam in illis tantum significantur liberi sui, vel sui futuri, non igitur descedentes ex feminino sexu: nam hi non sunt sui, nec sui futuri ulla ratione; atque ita liberorum nomen accipitur stricte, *tit. de excusat. tut. l.* 2. *&* 14. Sed in ea parte juris, quam tractamus, cuique hæc capita restituimus, liberorum appellatione continentur descendentes ex feminis, veluti nepotes ex filia, vel pronepotes ex nepte. Hi absentem defendere possunt etiam sine mandato: atque ita me id meminl exposuisse in *l.* 18. *sup.*

Ad L.LIII. Sæpe ita comparatum est, *ut conjuncta pro disjunctis accipiantur, & disjuncta pro conjunctis, interdum soluta pro separatis. Nam cum dicitur apud veteres:* Adgnatorum gentiliumque, *pro separatione accipitur. At cum dicitur:* super pecunia tutelave sua, *tutor separatim sine pecunia dari non potest. Et cum dicimus:* Quod dedi aut donavi, *utraque continemus. Cum vero dicimus:* Quod eum dare facere oportet: *quodvis eorum sufficit probare. Cum vero dicit Prætor,* si donum, munus, operas redemerit: *si omnia imposita sunt, certum est, omnia redimenda esse: ex re ergo pro conjunctis habentur; si quædam imposita sunt, cetera non desiderabuntur.*

Ad §. Item dubitatum, *illa verba*, ope consilio, *quemadmodum accipienda sunt: sententia conjungentium aut separantium. Sed verius est, quod & Labeo ait, separatim accipienda, quia aliud factum est ejus, qui ope, aliud ejus, qui consilio furtum facit. Sic enim alii condici potest, alii non potest. Et sane post veterum auctoritatem eo perventum est, ut nemo ope videatur fecisse, nisi & consilium malignum habuerit, nec consilium habuisse noceat, nisi & factum secutum fuerit.*

Ad L.LIV. Conditionales creditores *dicuntur [illegible] quibus nondum competit actio, est autem competitura, vel qui spem habent, ut competat.*

Ad L. LV. Creditor autem is est, *qui exceptione perpetua summoveri non potest. Qui autem temporalem exceptionem timet, similis est conditionali creditori.*

Leg. 53. expositam *l.* 28. *sup.* [illegible] 55. in 7. 10.

Ad L.LVI. Cognoscere instrumenta est relegere, & recognoscere. Dispungere est [illegible] accepta & [illegible]

Ad §. [illegible] appellatione continentur non [illegible] qui sunt in [illegible], *sed omnes, qui sui juris sunt, sive [illegible], sive feminini sexus [illegible] dentes.*

Vel ex Accursio constat hanc legem, ut & mox [illegible]cebam, pertinere ad eam partem edicti, qua creditoribus missis in possessionem datur copia inspiciendorum, cognoscendorum, & dispungendorum instrumentorum debitorum, *l.* [illegible] plures, *de reb. auct. jud.* [illegible] de jure deliber. [illegible] copia datur etiam heredi [illegible], ut ex instrumentis hereditariis se instruere [illegible] ne ei [illegible] hereditatem. Creditores [illegible] possessionem [illegible] instrumenta [illegible], sed [illegible] complures [illegible], & [illegible],

A quot sint instrumenta, & qua de re sint, id breviter notare possunt, non ex integro describere, cognoscere & dispungere possunt. Idque a Prætore semel duntaxat permittitur, vel ad summum bis, si modo creditores jurare parati sint, neque se id calumniæ causa postulare, ut iterum fiat copia instrumentorum, nec habere se, quæ jam dispunxerunt. Hoc cum ita sit edicto comprehensum de cognitione & dispunctione, Ulpianus ad illud edictum hoc loco interpretatur *cognoscere*, esse relegere, & recognoscere, esse relegere & recognoscere instrumenta, *dispungere* esse computare accepta & data excussis rationibus creditoris, quantum acceperit, quantum erogaverit, inspectis tabulis dati & accepti, lati expensi, acceptique relati, id est, dispungere, [illegible]. Dicunt eodem sensu, *dispungere æra*. Apulejus de Deo Socrat.
B *Si*, inquit, *quotidiana æra rerum dispungas* (sic est legendum) *invenies rationibus multa prodige profusa*. Male autem Accursius putat hic, dispungere, & expungere idem esse, hoc est ineptum. Dispungere, est computare & subducere rationes: expungere est perimere & delere rationes, non ducta linea, ductisve cancellis, ut idem putat, sed ut mos erat olim punctis subditis singulis verbis rationum, quod signum est deletionis, & inductionis: dispungere est conferre accepta & expensa. Quod sequitur in hac lege de liberorum appellatione, exposui in *l.* 50.

Ad L.LVII. Cui præcipua cura rerum incumbit, *& qui magis, quam ceteri diligentiam & sollicitudinem rebus, quibus præsunt, debent; hi magistri appellantur. Quin etiam*
C *ipsi magistratus per derivationem a magistris cognominantur, unde etiam cujuslibet disciplinæ præceptores, magistros appellari a monendo, vel monstrando.*

Ad §. Persequi videtur, *& qui satis accepit.*

Ad L.LVIII. Licet inter gesta *& facta videtur quædam esse subtilis differentia: attamen* καταχρηστικῶς, *id est, abusive nihil inter factum & gestum interest.*

Ad §. Paternos libertos *recte videmur dicere nostros libertos. Liberorum libertos non recte nostros libertos dicimus.*

Lex 57. pertinet ad eam partem edicti, quæ est de *magistris faciendis*. Magister ex edicto creari, ac postulari solebat. Cicero 6. ad Atticum. *Alteram*, inquit, *quod sine edicto satis commode transigi non potest, de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, magistris fa-*
D *ciundis, vendendis, quæ ex edicto & postulari, & fieri solent.* Et *magister* erat plerunque unus ex creditoribus, nonnunquam erant plures, puta, unus rebus Italicis vendendis, alter rebus provincialibus consensu majoris partis creditorum, & auctoritate Prætoris, electus & constitutus ad proscribenda bona debitoris, vendenda vel locanda, ad legem venditioni, aut locationi dicendam, ad rationes conservandas, & excutiendas, dispungendas, cognoscendas, & hic plerumque in libris nostris significatur hoc vocabulo unus, id est, magister, *l.* 8. §. *ult. l. cum plures, de reb. auctor. jud. possidend.* Et proscribebat magister bona debitoris in locis celeberrimis civitatis, eamque proscriptionem, quam eleganter Cicero vocat carmen magistri, 1. *de Orat.* in hanc sententiam concipiebat, ut Theoph. de-
E clarat in *tit. de success. sublatis, quæ fiebant per bonor. venditionem: Lucius debitor noster in ea causa est, ut bona ejus venire debeant, C. Sempronius, L. Titius, G. Lucius nos creditores vendemus, qui [illegible]*. Post paucos deinde dies proscriptioni legem venditionis adiiciebat in hunc fere modum: *Creditores, qui bona L. Titii vendenda proscripserunt, cum [illegible], si quis accesserit, decident dimidia, tertia [illegible] credito, id est,* [illegible] dum eam legem emptor [illegible] creditoribus satisfacere [illegible] nis jure consequebatur [illegible] loco [illegible] bonorum emptio [illegible] cum actio creditoribus [illegible] in

in dimidiam, vel tertiam crediti, ut libuerat legem apponere, *l. nam postea*, §. *sed etsi quis, de jurejur. l. Imperator, de pact. l. cum bona, de rebus auctor. jud. possid.* Ex quibus etiam discimus, in bonis debitoris ita vendendis per magistrum, si plures emptores accedant, præferri potiorem & locupletiorem, & præferri etiam cognatum debitoris extraneo emptori, jure προτιμήσεως, quo utimur hodie non tantum in ea venditione, quæ fit per magistrum, sed & quæ fit per dominum. Hæc autem ita procedebant jure ordinario, jure solemni, & antiquo. Postea cœpit populus Roman. uti jure extraordinario, contemnere cœpit formulam juris, neglecto jure ordinario, neglecta sunt ejus vocabula: ideo qui olim dicebatur *Magister* jure ordinario, jure extraordinario cœpit appellari *curator*. Nec dubitandum est, quin plerisque locis, ubi IC. scripserat magister, Tribonianus reposuerit *curator*, quod recessum esset a jure ordinario, idque satis evidens est in *l.* 2. *de curat. bon. dando*: *De curatore constituendo hoc jure utimur, ut a Prætore constituatur consensu majoris partis creditorum, & ab eo acta, gesta, rata habeantur*, &c. Scripserat Ulp. *de magistro constituendo*. Et in *d. l.* 2. idem Ulp. ait rata haberi, quæ curator bonorum, qui successit, scilicet in locum magistri hodie, egerit, gesserit. Qua de causa *legi* 57. recte conjungitur *l.* 58. quæ declarat, quæ sint gesta & acta: *lex* 57. est de verbo magistri, 58. de actorum & gestorum verbis. His ordo belle convenit cum edicto prætoris *de magistris faciendis*, quo erat cautum, ut per magistrum acta, gesta rata haberentur. Præterea per curatorem hodie bona honeste venduntur sine infamia debitoris, cum debitor ipse ultro bonis cedit & foro, *l. debitores, C. ex quibus causis infam. irrog. l.* 5. *l. cujus, de curat. fur. l. ult. supr. de curatore bon. dando*. Per Magistrum autem bona vendebantur inhoneste, ut dixi in *l.* 10. *sup.* [illegible]; & declaratur præter locos, quos ibi notavi, Clementis can. 40. Et de magistris nominatim Cicero ait in *Quintiana*: *Cujus bona ex edicto possidentur, ejus fama simul cum bonis possidetur, de quo libelli proponuntur in celeberrimis locis, cui magistri fiunt, & domini constituuntur, qui qua lege, & qua conditione pereat, pronuntient*, &c. Et quod ait Cicero de proscriptione in celeberrimis locis, Theophilus dicit, [illegible]. Ob id hac lege 57. Ulpianus definit nomen magistri, cur is dicebatur *magister*, qui ad bona debitoris proscribenda constituebatur & eligebatur ex creditoribus. Quod ceteris magis posset, quod summam rem omnium creditorum solus tractaret, & exequeretur: unde magistratus appellatus est a magistro, per παρωνυμίαν, quod potentior sit privatis jure potestatis. Pertinet etiam ad magistros quod sequitur: Persequi videri & eum, qui satis accepit. Ex illo enim edicto, magistro, & in magistrum, vel curatori, & in curatorem hodie actiones dantur, *l.* 2. *de curat. bonor. dando*: ubi *actionis* verbum accipitur latissime, & continet omnes persecutiones cujuscunque generis. Ergo & stipulationes cautionales, quæ obtinent instar actionum, *l. si ambo*, §. *ult. de compensat. l. non solum, rem pup. solv. fore, l. actionis, de oblig. & act.* vel omnes satisdationes (quod idem est) puta cum agimus satisdari damni infecti, vel legatorum, petitur satisdatio a prætore sicut actio, id est, datur ex edicto sicut actio, inde actio damni infecti, id est, satisdatio damni infecti, vel satisdari damni infecti actio, *l.* [illegible] §. *si vicinus, de aqua & aqua pluvia arcenda, l.* 5. §. *officium, eod. tit.* inde hoc loco *persequi* videtur, id est, agere, & qui satis accipit, puta damni infecti, vel legatorum. Nam hæ satis acceptiones, & satisdationes sunt instar actionum. Inde in proscriptione bonorum frequens *sectoris* nomen, & *sectionis*, quæ nihil aliud est quam persecutio juris. Festus: *sectio est persecutio juris, sectores & qui secant dicuntur, & qui [illegible] persequuntur.*

Ad L. LIX. Portus appellatus est conclusus locus, *quo importantur merces, & inde exportantur. Eaque nihilominus*
A *statio est conclusa, atque munita. Inde angiportum dictum est.*

Lex 59. pertinet ad interdictum, quo prætor vetat, ne quid in flumine publico, ripave ejus fiat, neve quid immittatur, quo statio, iterve navigii deterior fiat, quo jure utimur districte. Ubi Ulpianus interpretatur stationem esse locum conclusum & munitum, ubi naves stare possunt, *l.* 1. §. *stationem, de flum.* Et adjecit Ulpianus in interdicto, eum locum appellari stationem, sed & portum dici. Et hoc est, quod ait hic, portum esse locum conclusum, quo importantur merces & exportantur, eaque nihilominus (inquit) statio est, sive appellatur conclusa & munita. Significat stationem, & portum idem esse, quæ loca sunt publica, adeo ut liceat cuilibet piscari in portu, ut in flumine
B medio, §. *flumina, de rerum div.* Inde adjicit angiportum dici, id est, aditum in portum. In 12. tabulis longe alia est significatio portus: significat enim domum, illo loco, *cui testimonium defuerit, is tertiis diebus ob portum obvagulatum ito*, id est, obclamatum ito, a vagitu. Et pertinet proprie, ut ostendi observat. 7. [illegible] lex ad denuntiationes testimoniorum. Denuntiatur testimonium invito, idque ad domum, vel, ut lex loquitur, *ob portum*, ut scilicet testis adsit illico perhibendi testimonii causa, fitque denuntiatio per triduum trina vice, sicut citatio reorum absentium per triduum fit, *l. inter, de publ. jud.* & fit obvagulatione, id est, clamore, vel buccina; denuntiatio testimonii fit obvagulatione ad domum ex 12. *tab.* Et quod notandum est, per triduum (*à trois diverses fois*) non ut
C Turnebus interpretatur, die comperendinationis, qui illa verba, tertiis diebus, ita accipit, perendino die. Non dies tertius significatur, vel perendinus, sed tres dies significantur, quibus denuntiari testimonium oportet, & citari reum. Idem depravat verba legis clarissima, legens *obvagulo*, diviso vocabulo, *obvagulatum ito*, id est, denuntiatum, clamatum ito. Male etiam aliam legem 12. tabularum de testimoniis, vel de testibus testimonium abjurantibus, quæ ita concepta est, *qui se sierit testarier*, ex fide veterum librorum, ut alias sub indicavi, sic depravat, *qui se fecit testarier*, recte, *qui se sierit testarier*, id est, qui se siverit in testem vocari [illegible]. Et ita Cato in prece quadam, *ut fruges, frumenta, vinetaque grandire, beneque evenire siris*, id est, [illegible]. Plautus in *Curcul.* *ne mihi sirit Jupiter*.
D
Ad L. LX. Locus est non fundus, *sed portio aliqua fundi. Fundus autem integrum aliquid est. Et plerumque sine villa locum accipimus. Ceterum adeo opinio nostra & constitutio locum a fundo separat, ut & modicus locus possit fundus dici, si fundi animo eum habuimus. Non etiam magnitudo locum a fundo separat, sed nostra affectio, & qualibet portio fundi, poterit fundus dici, si jam hoc constituerimus. Nec non & fundus, locus constitui potest. Nam si eum alii adjunxerimus fundo, locus fundi efficietur.*

Ad §. Loci appellationem *non solum ad rustica, verum ad urbana quoque prædia pertinere, Labeo scribit.*

Ad §. Sed fundus quidem suos habet fines. *Locus vero latere potest, quatenus determinetur & definiatur.*

E Lex 60. pertinet ad interdictum unde vi, cujus sententia, *unde tu vi illum dejecisti, [illegible]*, quod appellatur hodie interdictum redintegrandæ possessionis: *Unde*, id est, ex quo loco, non ex quo fundo. Qua de causa ostendit in hac lege, differentiam esse inter fundum & locum: Articulus *unde* significat locum, non fundum. [illegible] JurisConsult. quo non [illegible] hodie [illegible] fieri fundi, locive, §. *quod autem, de usucap.* quod hodie falsum est. Nam fit tantum furtum rei mobilis, non fundi, vel loci: sed ex illo dicto veterum liquet, differentiam esse inter fundum & locum. Differentia in hac lege explicatur: *fundus* est cum villa, nec est sine ædificio, villa est pars fundi: locus potest esse sine villa: fundus est totum quid-

dam; locus est pars fundi, ut constat ex multis locis. Item fundus habet suos fines, qui constituuntur possessorum arbitrio, locus non habet certos, & animo concipitur potius, quam finibus certis. Item fundus ad prædia rustica tantum pertinet, domus enim non est fundus: Locus potest pertinere etiam ad prædia urbana. Nam & loci sunt in ædibus, ceu membra, ut Latini loquuntur. Ad has differentias confirmandas pertinet *lex fundi hic, & l. quid tamen, quibus modis ususfr. amitt. l. uxori, de ususfr. leg.* Sic pertinet tota hæc lex ad articulum *unde*, quod est in interdicto unde vi, quod indicat aperte *l. 1. §. ibi autem, de vi & vi arm.*

Ad L. LXI. Satisdationis appellatione *interdum etiam repromissio continebitur: qua contentus fuit is, cui satisdatio debebatur.*

HÆc lex, & tres sequentes pertinent ad interdicta, ut duæ superiores. Est continuatio quædam, & series rerum in dispositione hujus tituli. Nam semper aliquot leges sunt veluti inter se aptæ, & colligatæ eadem de re, ut *l. 43. & sequentes*, usque ad 48. pertinent omnes ad titulum *de re judicata*, seu de judicatis, & confessis. Nam & l. cum loquatur *de soluto*, id est, qui non est vinctus, & de his, qui ducuntur, tam videtur pertinere ad eos, qui in jus ducuntur, quam ad judicatos, qui a creditoribus in nervum, & in compedes ducuntur. Utrumque lex 12. tabularum, id est, utrumque genus ductionis, *in jus ducito, ni judicatum faxit, secum ducito, vincito nervo, aut compedibus. Et nervus* in ea lege est, quæ mala mansio dicitur duobus locis in libris nostris, & ut Græci interpretantur ζυγὸν, ut Festus *vinculum ferreum, quo pedes, vel cervices impediuntur.* Igitur & lex 48. quod omiseram, pertinet ad judicatos, in nervum ductos, vel qui in nervo duci non possunt: Nam ut in jus duci omnes non possunt, sic nec in nervum erunt omnes. Non est autem *mala mansio*, ut nuper proditum est, arca robustior, in quam conjiciebantur servi custodiæ causa, non pœnæ, aut quæstionis causa, sed est nervus, cippus, ζυγὸν. Reliquæ leges a 48. usque ad 59. pertinent ad edictum de bonis possidendis judicati, creditive servandi causa, & ad ceteras, quæ sequuntur partes edicti, veluti de magistris faciendis, & bonis proscribendis. Nunc a *l. 59.* sequuntur 10. aut 12. quæ pertinent ad interdicta, id quod de 59. & 60. antea planum feci. Nunc demonstrabo *l. 61.* pertinere ad interdictum de ripa munienda, quo expressum est, *ut is, qui vult ripam fluminum publicorum munire, puta,* agri sui, qui circa ripam est, tuendi causa, *non prohibeatur, & vis munienti non fiat, dum ob id navigatio deterior non fiat, & ita de damno futuro paratus sit cavere, vel satisdare in annos decem, si quod damnum contigerit annis decem boni viri arbitratu.* Praetoris verba sunt: *qui vult ripam munire, satisdet, vel caveat boni viri arbitratu, l. 1. de ripa munienda.* [illegible] autem [illegible] solet, & dirimere rem ex qualitate personæ. Nam [illegible], satisdare debet, [illegible] locuples, [illegible] sufficit [illegible], nuda repromissio [illegible] fidejussoribus, *l. [illegible] qui satisd. cog. l. 12. C. de prox. sacr. scrin. l. multis, C. de princ. ag. in rebus, lib. 12. [illegible] de episcop. [illegible].* Sufficit etiam cautio, nec exigitur satisdatio in illustribus personis vel simplex, vel cum jurata, *l. [illegible], C. de dignitat.* Præstari autem cautionem, vel satisdationem secundum qualitatem personæ, & præstari [illegible] illam vicinis, & affinibus, vel his, qui [illegible] flumina prædia possident, [illegible] ait *d. l. 1. [illegible]; de ripa munienda,* qui locus [illegible]. Ubi dicit satisdari: *satisdare* (quod notum est) [illegible] dare, cavere est stipulanti promittere [illegible], quod etiam dicitur repromittere, [illegible] satisdationis verbo, ut hic docet Ulpianus, [illegible] repromissio, [illegible] contineri [illegible] satisdatio debebatur, [illegible] in edicto [illegible] hæc lex [illegible], videri sa-

A tisfecisse, qui satisdare debebat, si caverit, modo si is, cui satisdare debebat, cautione contentus fuerit: Nam sibi imputare debet, qui cautionem admisit, *l. 5. §. nunc videamus, judic. solvi.*

Ad L. LXII. Tigni appellatione *in lege duodecim tabularum, omne genus materiæ, ex qua ædificia constant, significatur.*

HÆc lex pertinet ad interdictum *Uti possidetis*, quo possessores defendunt, & adserunt sibi possessionem, quodque hodie frequentissimum est: possessionem, inquam, non tantum ædium, ut est in edicto proposito, *l. 1. uti possidetis*: sed & fundi, ut est in edicto proposito, apud Festum ex Ælio Gallo Jurisconsulto: Est enim huic interdicto locus in omnibus possessionibus, quæ soli sunt,
B *l. 1. §. pen. uti possidet.* Et non tantum in possessione rerum corporalium, sed & in possessione servitutum, tam urbanarum, quam rusticarum, *l. quoties 2. de servit. l. sicuti, §. Aristo, si serv. vindic. l. 3. §. item videamus 2. uti possidet.* qui interpretandus est necessario. Ego projeci aliquid ex meis ædibus supra solum vicini, aream vicini, projeci mœnianum vel suggrundia, id est, tectum prominentius; vel etiam immisi tignum, sive projeci supra solum vicini, ea projectio non jure haberi dicitur: vicinus dicit, me non jure habere, me turbare possessionem soli: ego vicissim dico, me turbari in possessione projiciendi, quod intendam mihi esse jus projiciendi. Quæritur, an alteri adversus alterum sit utile interdictum uti possidetis retinendæ possessionis causa? Refert Jurisconsultus ex Cassio, utrique interdictum esse inutile, quod falsissi-
C mum est. Ratio, quæ subjicitur demonstrat legendum, *utrique esse utile.* Subjicit enim rationem, quia uterque possidet: uterque igitur habere debet interdictum tuendæ suæ possessionis causa, uterque possidet, unus solum, quod liberum esse dicit, alter possidet cum suis ædibus superficiem, id est, alter possidet ædes, ergo & superficiem (nam superficies est pars ædium) si superficiem, projectionem igitur, quia superficiei portio est. Cum igitur uterque possideat, utrique utile est interdictum, ut in specie dictæ legis tertiæ in princip. utile, id est, efficax, *l. 3. §. si vicinus, eod. tit.* Et mox in eadem lege Cassii sententia confirmatur ex Labeone, licet diversæ scholæ fuerit, in *§. Labeo quoque.* In hac specie ex ædibus meis in ædes tuas (jam non pono in tuum solum) aliquid projectum habeo. Labeo dicit, utrique utile interdictum
D esse: Nam tu interdices mecum, si eum locum possideam, qui protecto tegetur, seu projecto, quæ verba sunt accipienda pro formula interdicti. Tu igitur ita interdices, *si eum locum possideam, si solum possideam, qui protecto tegetur.* Sequitur in ea lege, *an etiam interdico tecum?* an affirmat; ut apud Ciceronem sæpe. An interdico etiam quo facilius retinere possim possessionem ejus projectionis hoc modo, *uti possidetis eas ædes, ex quibus projectum est*, quæ verba etiam sunt accipienda pro formula. Sic igitur Labeo concludit, utrique utile interdictum esse, & neutrum vincere: Nam & tu possides, & ego possideo. Projectionis autem verbum eo loco accipiendum est latissime, etiam pro injectione, seu immissione, ut sæpe in libris nostris, neglecta differentia inter projectum & immissum, quæ proponi-
E tur in *l. malum, §. ult. inf. hic.* Competit igitur interdictum uti possidetis de servitute projiciendi, vel tigni immittendi. Quo in proposito, sicut in omni tractatu de servitutibus, *tigna* sunt materiæ ligneæ, quibus insident trabes ad sustinendas contignationes. Tigna (*des poutres*) trabes (*des solives*) ita tigna accipiuntur in interdicto uti possidetis, & tractatu de servitutibus. Longe plenius accipiuntur tigna in lege 12. tabularum, quod tractans illud interdictum [illegible] Caius, [illegible] nimirum, quod hic ait in *l. 12. tabul.* non in illo interdicto, vel in libris de servitutibus, [illegible] appellatione significari omne genus materiæ, &c. Imo vero & omne genus materiæ, quæ ædificiis necessaria est. Atque ita *tignorum* appellatione continentur perticæ, peda-

pedamenta, juga, compluvia, & in ædificiis, non tantum materiæ ex ligno, sed & testæ, tegulæ, lapides, calx, arena, & generaliter omnia, quibus ædificia constant. Idemque potest dici de trabium appellatione: nam *trabes* dicuntur ex lapide, ut *trabes Hymettiæ* Vitruvio, & *trabes ex mito* lapide Plinio. Verba legis 12. tabularum, quæ retulit Festus, confido ita emendari debere nihil morans ceterorum opiniones (nam nuper memini me id uberius tractasse titulo ad exhibendum) verba inquam legis hæc sunt: *Tignum junctum ædibus vineæque, & conceptum ne solvito.* Sensus est, ne tignum alienum junctum ædibus alienis, aut vineæ, & a domino conceptum, id est, inventum, separetur exhibendi, aut vindicandi causa, quod saluberrime constitutum est, ne diruantur ædificia, neve vinearum cultura turbetur, sed si fuerit tignum furtivum, in scientem est actio in duplum pretii nomine ex lege duodecim tabularum, quia mera pœna continetur: Nam præter duplum superest rei persequutio diruto ædificio, vel manente ædificio, quasi dolo tignum desierit possidere, in nescientem est actio in duplum, sed mixta furti concepti apud eum nomine, quod dominus conceperit, & cognoverit tignum. Ipse vicissim habet actionem furti oblati, vel hodie simpliciter furti in eum, qui obtulit tignum furtivum: si non fuerit furtivum, datur tantum actio prætoria pretii nomine, ut cum ferruminatione meæ statuæ pes tuæ adhæsit, est tantum actio in factum prætoria, quod explicatur *l. 9. ad exhib.* Ad hanc legem duodecim tabularum, non proprie pertinet hæc lex, ut dixi, cum pendeat ex interdicto uti possidetis, sed ad eam proprie pertinet *l. 235. inf.* In qua declaratur quid sit ferri, portari, agi, qui sint fabri tignarii. Primum enim constat vindicationem & actionem ad exhibendum, quæ præparat vindicationem, esse ex duodecim tabulis, sed a vindicatione, & exhibitoria actione mox legem duodecim tabular. [illegible] de tigna juncta ædibus, aut vineis alienis: Nec enim ea voluit exhiberi, solvi, vindicari a domino, *l. in rem, §. pen. de rei vindicat.* Utraque actio est de re ferenda, vel portanda, non agenda, quod est etiam ducenda: idem est agi & duci, de eo esse utramque actionem ostendit *lex sed etsi hereditas, §. 1. ad exhiben. l. l. si res, de rei vindicat.* Eaque verba fuisse duodecim tabularum, vel Sexti Ælii antiqui interpretis, & conditoris juris decemviralis, cujus verba accipiuntur sæpe pro verbis legis ipsius. Igitur ea verba esse, vel legis, vel interpretis Sexti Ælii, indicat satis lex ducentesima trigesima quinta, quæ cum sit ex libris ad duodecim tabulas, definit proprie *ferri*, quæ quis suo corpore bajulat; *portari*, quæ quis secum jumento ducit. Secum ducere est verbum legitimum, secum ducito, & vincito: agi autem, seu duci, quæ animalia sunt, feruntur, vel portantur inanima. Ita etiam hæc verba accipiuntur in *l. unus, si quis jus dic. non obtemper.* Sic Ammonius: ἄγεται τὰ ἔμψυχα, φέρεται τὰ ἄψυχα, quod congruit cum sententia Jurisconsultorum. *Tigni* autem nomine, quod lex duodecim tabularum vetat ædibus eximi, & alio perferri, vel portari, comprehendimus omnem materiam, ut dictum est sup. quomodo voluit docere in *l. 235.* Jurisconsultus nos loqui hodie: Nam dicimus fabros tignarios non tantum eos, qui tigna dolant, sed & omnes, qui ædificant; structores, carpentarios, [illegible] scriptum est, *fabros tignarios dicimus non eos [illegible], qui ligna dolant, &c.* Sed legendum est *tignarios, & tigna* [illegible] habent [illegible], omnino legendum est, *tignarios.* Id [illegible] accommodatius ad legem duodecim tabularum, ad quam est ea lex scripta. Ita Vegetius auctoribus libris antiquis: *habet,* inquit, *legio fabros tignarios, structores, carpentarios, ferrarios, pictores, & reliquos artifices, ad hibernorum ædificia fabricanda.* Legendum, ut [illegible], *fabros [illegible],* sed non est legendum, pictores, [illegible] pictores ad fabricas? Videtur legendum [illegible] *Sentent. tit. de leg. Instructo prædio legato [illegible] tignarii, & [illegible] cedunt legato.*

A

Ad L. LXIII. Penes te amplius est, *quam* apud te. *Nam apud te est, quod qualiter a te tenetur: penes te est, quod quodammodo possidetur.*

LEx 63. pertinet ad interdictum de tabulis exhibendis, & de liberis exhibendis. Interdicto de tabulis exhibendis jubet prætor, *ut exhibeas tabulas, quæ penes te scriptæ sunt iis, quibus aliquid in eis adscriptum, vel relictum est.* Tenetur eo interdicto, qui eas tabulas possidet, vel detinet jure aliquo, ut depositarius, qui eas retinet, & habet facultatem restituendi, ut ædituus, vel tabularius, simul etiam, qui deposuit, quia depositor possidet per depositarium: depositarius possidet alii, *l. 3. §. si tabula, de tabul. exhib.* Interdicto au-
B tem de liberis exhibendis, jubet prætor, *ut filium filiamve, qui apud te est, exhibeas patri*: non dixit, *penes.* Liber homo proprius apud nos esse dicitur, quam penes nos: nam *penes*, amplius est, quam apud: Penes nos est, quod jure aliquo possidetur: trahitur enim a penitus: apud nos est, quod qualiter qualiter a nobis retinetur, etiamsi non possideatur. Liber homo non possidetur, retinetur quidem. Ita subsignificat, prudentes uno interdicto dixisse penes, altero, apud, non penes. Erravit ergo Accursius, qui in interdicto de tabulis exhibendis accipit penes pro apud. Id enim est contra hanc legem quæ differentiam statuit inter hos articulos, habita ratione illorum interdictorum, id est, statuendæ differentiæ causa, quæ inter ea interdicta intercedit. Contrario errore idem Accursius in *l. Titius Gajus, de legat. 2.* lapsus
C est, dum ibi penes non accipit pro apud. Nam ibi penes est apud, ut promiscue his utimur sæpe.

Ad L. LXIV. Intestatus est non tantum, *qui testamentum non fecit, sed etiam cujus ex testamento hereditas adita non est.*

PErtinet hæc lex ad interdictum de tabulis exhibendis. Definit quis intestatus sit: est enim is, qui testamentum non fecit: sed & intestatus dicitur, cujus adita hereditas non est, cujus testamentum ab herede desertum & destitutum est, quia pro eo est, ac si testamentum non fecisset herede repudiante: eo genere dicitur irritum fieri testamentum. Sed quid hoc ad interdictum de tabulis exhibendis? quia huic interdicto locus est non tantum, si
D quis sit testatus, sed & si quis sit intestatus, [illegible] tabulæ testamenti. Potest enim fieri, ut extent tabulæ, & sit intestatus, ut si factæ [illegible] vel si ruptæ sint agnatione [illegible] falsæ, repudiatione heredis. Consistere enim [illegible] sed irritæ factæ sunt, [illegible] & potest interesse eorum, quibus quid adscriptum est illis tabulis, ut exhibeantur. Quid enim si, quod scripsit in tabulis testator, cavit se velle ab intestato præstari apposita clausula codicillari, nonne tunc interest legatariorum & fideicommissariorum, ut inspiciantur tabulæ *l. 1. §. si quis autem, de tabul. exhib.* [illegible] hanc legem pertinere etiam ad intestatum: nam intestatus dicitur, etiam is, qui testamentum fecit, sed non adierit heres scriptus. Notandum est autem *l. 2. de tabul. exhib.* habere eandem inscriptionem cum hac lege, ut est lib. 67.
E emendatius, quam vulgo editum est 64. [illegible]

Ad L. LX[illegible]. Heredis appellatio non solum [illegible] proximum heredem, sed & ad ulteriores refertur. [illegible] heredis heredem [illegible] heredis appellatione [illegible].

Ad L. LX[illegible]. *[illegible] arbitratu [illegible] fieri, jus significat. [illegible] cedunt.*

Ad L. LXIX. *[illegible] rei dolus malus aberit, [illegible] generaliter comprehendimus omnem dolum, quicunque in hanc rem admissus est, de qua stipulatio est interposita.*

Ad L. LXX. Sciendum est, *[illegible] per multas successiones accipi. Nam paucis [illegible] heredis appellatio proximum continet. [illegible] in substitutione pupillari: Quisquis mihi heres erit, idem filio heres esto; ubi heredis*

redis heres non continetur, quia incertus est. Item in lege Ælia Sentia filius heres proximus, potest libertum paternum, ut ingratum accusare, non etiam si heres extiterit. Idem dicitur in operarum exactione, ut filius heres exigere possit, non ex successione effectus.

Ad §. *Verba hæc*: Is, ad quem ea res pertinet, *sic intelliguntur, ut qui in universum dominium, vel jure civili, vel jure prætorio succedit, continetur.*

LEx 65. est ex Ulp. 71. quo libro tractavit de accessionibus possessionum, ut constat ex *l. 13. de adquir. possess.* Accessiones possessionum sunt conjunctiones, & continuationes temporum, quibus diversæ personæ eandem rem possederunt, ut heredi accedit adjungiturque possessio defuncti: emptori possessio venditoris ad explendam usucapionem, vel præscriptionem longi temporis. Accessionibus opponuntur interruptiones: Nec enim accessioni locus est facta interruptione possessionis, ut si medio tempore alius possederit rem, quam possederit defunctus, possessio defuncti non accedit heredi, *l. possessio, de usurpat. & usucap. d. l. 13. §. quæsitum*. Et in hoc proposito, ut ait, *heredis* appellatio refertur, etiam ad ulteriorem heredem, id est, heredis heredem, & deinceps. Nam etiam ulteriori heredi, procedit possessio defuncti, nedum proximo heredi, *l. 2. §. etiam, pro empt.* sicut ulteriori emptori accedit possessio primi venditoris, *l. pen. §. 1. de divers. & tempor. præscript.* & eo spectat proprie hæc lex: Sed sciendum est, heredis quoque appellationem intelligi per multas successiones in prætoriis stipulationibus. Eo pertinet lex 70. hic. Habeo tria argumenta, quibus efficio eam legem 70. pertinere ad Prætorias stipulationes: unum ex conjunctione legis 2. *de prætoriis stipulat.* Alterum est, quod in fine ejus legis explicatur sensus horum verborum: *Is, ad quem ea res pertinet*. Hæc conjungi solent in eis stipulationibus, ut in stipulatione de rato, hoc modo: *si is, cujus de ea re petitio, actio, persecutio est, ratam non habuerit, heresve ejus, vel is, ad quem ea res, qua de agitur pertinebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari spondes? l. 3. l. si fine, §. si in stipulationem, & l. procurator cum peteret, rem ratam haberi.* In ea formula verbo *heredis* comprehendimus etiam ulteriorem heredem. Verbis autem, *is, ad quem ea res pertinebit*, ut declarat *l. 70. in fi.* successorem quemlibet significamus in jus universum, sive succedat jure civili, sive honorario, ut bonor. possess. adrogatorem, fideicommissarium Trebellianum, bonorum emptorem vendentibus creditoribus, eum, cui libertatis causa bona addicuntur, patrem, qui filiifamilias intestato mortui bona castrensia jure suo occupat. Hi omnes sunt universi juris successores, & hos comprehendimus extra heredem, dum dicimus, *heresve ejus, aut is, ad quem ea res pertinebit*, qui scilicet, licet non sit heres, tamen est [illegible] successor: Ita hæc verba accipiuntur in *l.* [illegible] *de cond.* [illegible] & ut Accursius adnotavit [illegible] in ædilitio edicto, non tamen in edicto de jurejurando, non etiam in cautione illa, quæ ex Constitutione Antonini exigitur ab eo, qui impuberem adrogat. Itaque quærendæ semper sunt propriæ sedes singulorum capitum: Nam definitiones hujus tituli non sunt perpetuæ. Tertium argumentum, quo doceo leg. 70. pertinere ad prætorias stipulationes, est hujusmodi, quod plurimum valere arbitror, & sumo ex ordine legum. Duæ præcedentes leges, id est, 68. & 69. pertinent ad stipulationes, tres sequentes pertinent etiam ad stipulationes. Ergo media, quæ est lex 70. pertinet etiam ad stipulationes [illegible] non solet Tribonianus interrumpere hunc [illegible] tit. præsertim. Tres sequentes pertinent [illegible] ad stipulationes [illegible]: duæ præcedentes [illegible] ad stipulationes pertinent. In l. 68. [illegible] *arbitratu* [illegible] *fieri*, quæ [illegible] Ergo in [illegible] atque etiam [illegible], *ut arbitratu*

A *L. Titii rem dirimi, arbitratu L. Titii opus fieri, arbitratu L. Titii, vel boni viri rem defendi.* Monet autem ea stipulationis verba significare jus, non factum, id est, ut non arbitretur, qualiter qualiter is, in quem arbitrium confertur, sed ut jure arbitretur, deniqué arbitretur, si jure arbitrari possit, puta, si sit liber, non servus. Quamobrem hæc verba ad liberum tantum hominem referuntur, non ad servum: nam servus arbiter esse non potest. Duo sunt arbitrorum genera, nullum genus arbitrii suscipere potest: hæc verba, *arbitratu illius fieri* in servum non cadunt. Lex 69. explicat hæc verba: *cui rei dolus malus aberit, abfuerit*, vel *potius abfuturum erit*, quæ verba sunt solemnia in stipulationibus, & plerumque ponuntur loco novissimo stipulationis, quæ dicitur clausula doli mali, B *l. novissima, judic. solvi, d. l. si fine, §. si stipulationem*. Ponuntur primum in stipulationibus prætoriis, ut supradictæ leges probant, & in compromissis, *l. 3. C. de recept. arbitr.* & in stipulatione fructuaria, & in stipulatione empti, venditi, & aliis plerisque, *l. 5. usufruct. quemadm. caveat. l. stipulatio ista, §. si quis dolo, l. 22. l. doli, l. si ita quis, §. ult. de verb. oblig. l. si quis fundum, de contrah. empt.* quæ clausula vocatur honestatis formula ab Ambrosio *3. Offic. cap. 10.* & eis verbis comprehenditur non tantum promissoris dolus, sed omnium successorum: nam & in futurum concipiuntur, *abfuturum erit, d. l. 5. & d. l. novissima*. Comprehendunt etiam ea verba omnem dolum hac l. 69. quicunque fuerit admissus in ea re, de qua concepta est stipulatio. Solent enumerari specialiter quædam in sti- C pulatione, quæ præstet promissor, ad extremum autem solet subjici generalis *clausula doli*, quæ complectitur infinitos casus, & incertos, qui contrahentibus occurrere non potuerunt, *l. ex parte, de verb. oblig. l. 53. eodem tit. l. eleganter, §. non solum, de dolo*. Apponebatur curiose, & affectate multum hæc clausula in stipulatione prætoria judicatum solvi, cujus hæc fuit fere formula summe notanda: *Quam rem, sive litem, L. Titius adversus C. Sejum habeo, cujus Publius Cornelius judex mihi, & C. Sejo datus est* (nam in hac stipulatione apponebatur nomen judicis, *l. 3. cum apud, judic. solvi*) *eam rem recte defendi*, id est, defendi arbitratu boni viri, ut multæ leges declarant eodem tit. Sequebatur, *& si ea res adversus Lucium Mævium procuratorem Caii Seii secundum me judicata erit, quod a Publio Cor-* D *nelio judice eove, qui in ejus locum sustinetur* (nam & hæc erant ex formula *d. l. cum apud*) *judicatum erit, id recte præstari, dolumque malum ei rei abesse, abfuturumque esse*. Ex hac formula intelligitur quid sit, quod vulgo dicitur, stipulationem judicatum solvi habere tres clausulas, de re defendenda, de judicato solvendo, de dolo malo. Persequitur, quod est in l. [illegible]o. Cum docuisset initio lex heredem accipi per multas successiones in prætoriis stipulationibus, subjicit, in paucis speciebus *heredis* nomen referri ad proximum tantum, id est, ad eum, qui primus heres defuncto extitit, ut in substitutione pupillari, quæ ita fit, *quisquis mihi heres erit, idem filio meo impuberi heres esto*: neque enim his verbis filio institui, vel substitui videtur heres heredis, quia est incertus, quia nescitur, quis heredi heres fu- E turus sit, incerta persona institui heres non potest, *l. quæries, §. heres, de hered. instit.* Denique ex ea substitutione veniet tantum heres proximus patris, non heres heredis, quia hic non venit ex judicio patris, cum sit incertus, judicium non fero de incerto, *l. qui liberis, §. ult. de vulg. substit.* Sic etiam in lege Ælia Sentia, quæ tota fuit de servis, vel libertis, *filius heres* proximus (sic est scriptum) libertum paternum ingrati accusare potest, & revocare in servitutem, idem potest a liberto paterno exigere operas, quas is se patri daturum promiserat, filius, inquam, heres proximus, non si fuerit heredis heres. Extraneis heres idem non habet, id est, ingrati actionem, operarum futurarum exactionem non habet, præteritarum habet, *l. a duobus, de oper. libert.* Filius exheredatus

tus idem non habet, & si heres extiterit per alium, puta per servum, vel per successorem, ut si extiterit heres heredis paterni, *l. cum patronus, §. cum libertus, de operis libert.* Filius heres proximus hæc habet, etiamsi se abstinuerit: satis est quod extiterit heres patri: sic accipienda est *lex si operarum, de operis libert.* in qua multum laboravit Accursius. Et hæc est una vis suitatis: secundum hæc accipienda est *lex penult. Cod. de libert. & eorum lib.* quæ dat ingrati actionem heredibus manumissoris. Id, ut ibi recte docuit Accursius, ad filios heredes est coangustandum. Extranei heredes manumissoris non habent ingrati actionem. Sic accipienda *l. pen. Cod. de oper. libertor.* In qua duo proponuntur, primum eum, qui manumissus est, habere liberum arbitrium habitandi ubi voluerit, imo nec compellendum habitare cum patrono: nam qui liberum facit, non facit liberum, nisi det potestatem manumisso abeundi quo voluerit. Inde apud Arrianum *lib. 2. in Epictet. cap. 26.* liber hoc sibi vindicat, [illegible] ὅτι θέλω, ἔρχομαι ὅθεν θέλω, καὶ ὅτε θέλω. Sic Suidas cum definit [illegible], quem definit ex disciplina Stoicorum, [illegible], quæ est elegans notatio verbi. Plautus in Menæchmis, *mea causa liber esto, abito quo voles*. Non igitur mirum, si liceat manumisso habitare quo voluerit. Deinde subjicit in eadem *l. pen.* filios libertos paternos ingrati accusare posse, quamvis dicat simpliciter filios, id tamen accipiendum tantum est de filiis heredibus ex lege Ælia Sentia, & proximis, non ulterioribus. De appellatione heredis est etiam *lex 170. inf. hoc tit.* quæ dicit, *heredis* appellatione significari omnes successores proximiores, vel ulteriores venientes per successionem, & seriem quandam, etsi verbis non sint expressi, verbis scilicet orationis Antonini. Nam eam legem refero ad orationem Antonini, vel ad Senatusconsultum (quia orationem [illegible] Senatusconsultum semper) de confirmandis more donationibus inter virum & uxorem. Ea oratio dat donatori jus pœnitendo revocandæ donationis: Sed vetat heredem donata eripere conjugi superstiti adversus supremam voluntatem, cum non pœnituit defunctum, cum in eadem perseveravit voluntate usque ad mortem, ubi heredem non tantum proximum quasi pro solatio amissi conjugis, ut hic non possit revocare donationem, sequentes possint, cum sit ipso jure nulla, sed heredem accipiendum per multas successiones licet id non sit expressum in oratione.

Ad L. LXVI. Mercis appellatio [illegible] *tinet*.

HÆC lex ait, mercium appellationem pertinere tantum ad res mobiles. Eo libro, unde sumpta est hæc lex, tractavit Ulpian. de exceptionibus. Et sane omnes fere leges, quæ ex eo libro translatæ sunt, ex tractatu exceptionum sunt, sunt de exceptionibus. Variæ sunt exceptiones, & multo plures, quam actiones. Inter ceteras est exceptio rei venditæ & traditæ, de qua est titulus *in Dig. & [illegible] qui aliis 76. lib. aliis 77.* vindicatur, asserenda est 74. ut hæc lex 66. Porro in venditione aliud est precium, aliud merx, *l. 1. de rer. permut. l. 1. de contrah. empt.* Hinc commercii, & [illegible], & mercatorum, & mercium [illegible]. Ergo exceptio rei venditæ est de merce vendita, *d. l. 1. §. si servus meus, de except. rei vend.* Sed porrigitur etiam [illegible] ad alias quaslibet res venditas, sicut edictum [illegible], quod est de merce peculiari, porrigitur [illegible] species, *l. 1. §. 1. de tributor. act.* sicut & id, quod [illegible] æstimatione mercis, porrigitur ad omnes species, *l. [illegible] de cond. triti.* sed hoc loco notatur tantum propria significatio, & ait proprie *mercis* appellatione res tantum mobiles significari, non ergo immobiles, ut fundus, domus non est in merce, non res se moventes, ut servi, aut pecora: [illegible] mangones, ut ait *lex 207. inf. hoc tit.* id est, [illegible] quasi agones, ut olim sacerdotes [illegible] agones, quod victimas ducerent [illegible], interpres Statii, mangones, [illegible]

A proprie non dicuntur mercatores, quia mancipia venalia non sunt in merce, sed dicuntur venalitiarii. Cicero in quadam Oratione: *Neque me divitiæ movent, quibus omnes Africanos & Lælios multi venalitii* (id est, venalitiarii, id est, mangones) *mercatoresque superarunt*, separat mercatores a venalitiis. Sic *l. 1. Cod. de mand.* separantur merces a venalibus, id est, mancipiis.

Ad L. LXVII. Alienatum non proprie dicitur, *quod adhuc in dominio venditoris manet. Venditum tamen recte dicetur.*

Ad §. Donationis verbum *simpliciter loquendo, omnem donationem comprehendisse videtur, sive mortis causa, sive non causa fuerit.*

HÆC lex pertinet etiam ad exceptiones. Est exceptio B quædam litigiosi, seu rei litigiosæ, *l. 1. §. ult. quæ res pignori oblig. l. 1. §. 1. de litig.* Ad hanc exceptionem hæc lex referenda est, si quis emerit rem litigiosam, vel pignori eam acceperit, non per traditionem pignore constituto, sed per nudam conventionem, & vindicet rem, aut petat, submovebitur exceptione litigiosi, quia nec vendere, nec pignori ponere licet rem litigiosam, nec donare, *l. 2. Cod. de litig.* Hac de causa ostendit Jurisconsultus hic differentiam inter venditionem & donationem: Nam venditio [illegible] dominii, vel possessionis translatio non est: perficitur enim venditio nudo consensu, nudus consensus non transfert dominium, traditione opus est, *l. traditionibus, Cod. de pact.* Venditio [illegible] non est alienatio, donatio est alienatio, quia donatio non perficitur nisi re, sicut mutuum, E mancipatione, vel traditione, præterquam inter conjunctas personas ex constitutione D. Pii, *Cod. Theodos. de donat.* Ideo emptori, qui nondum accepit rem emptam, petenti eam rem, obstat exceptio litigiosi, si res fuerit litigiosa. Idem dici non potest de donatario, cum rem habeat apud se, aut donatarius non est, nisi possessionem aliquo casu amiserit. Hodie donatio, sicut venditio inter omnes personas perficitur nudo consensu. Nam constitutione Justiniani sublata est hæc differentia. Prohibetur autem titulo de litigiosis non tantum donatio directa, *id est*, inter vivos, sed & donatio mortis causa. [illegible] jure nomen donationis accipitur latissime, sive inter vivos, sive mortis causa, [illegible] donatio, id est, inter vivos.

Leg. [illegible] 69. & 70. exposui in [illegible]

Ad L. LXXI. Aliud est capere, aliud accipere. [illegible] *facta accipitur.* [illegible] *Ideoque* [illegible] *Sicut* [illegible] *quod est contrarium.*

A[illegible] præstari, *hoc significant,* [illegible] *ex ea re stipulator fecerit* [illegible]

LEX 71. pertinet ad stipulationem Falcidiæ, ut jam pridem docuit auctor indicis Pandectarum: sed in collocanda ultima parte legis tantum [illegible]. Stipulatio Falcidiæ dicitur *in l. 70. ad F*[illegible] prætoria stipulatio, *l. pœnales, §. Julianus* [illegible] vel certe communis, quia & officio judicis [illegible] interponitur, *l. ex facto* [illegible] *de hered.* [illegible] heres de E legatario stipulatur hoc modo: [illegible] *legatorum nomine cepisti*, *quam* [illegible] *lege Falcidia* [illegible] *licebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari*, [illegible] *malum ei rei abfuturum esse*, quod comprobat *l. 1. in princip.* [illegible] *verba*, [illegible] *Falcid.* [illegible] *l.* [illegible] *§.* [illegible] *partis amplius, quam capere licebit.* [illegible] verbo capere auctor formulæ, & [illegible]. Capere autem plus est, [illegible] accipere: Capit qui percipit cum effectu non restituturus alteri, *l.* [illegible] *de reg. jur.* Accipere [illegible], qui est restituturus alteri. Qui cepit aliquid ex testamento, non potest agere querela inofficiosi testamenti, hoc nomen in omnibus foliis. At qui accepit

pit aliquid, quod mox restitueret, alteri scilicet, non prohibetur agere querela inofficiosi testamenti, *d. l. si pars*, §. *ult.* Est igitur subtilis quædam differentia inter capere & accipere inter effectum, & primam frontem. At in stipulationem Falcidiæ dicemus teneri etiam, & heredi cavere compellendum legatarium, qui per fideicommissum alteri, quod legatorum nomine acceperit restiturus est secundum voluntatem defuncti, eademq; ratione vicissim legatario fideicommissarium satisdare debere, *l. 1. §. sed & legatario, & l. 5. si cui plus, quam per leg. Falcid. licebit*; vel etiam, ut declarat *l. 5.* si hoc malit legatarius, fideicommissarius, cui legatarius restituturus est rem legatam, recta via cavebit heredi stipulatione Falcidia. At inde apparet ex eo edicto legatarium, vel fideicommissarium cavere heredi, sive ceperit legatum, sive acceperit, nec observari subtilem differentiam, quæ hic proponitur, & in eo edicto, *Si cui plus, quam per legem Falcidiam licebit*, sicut in edicto de calumniatoribus, nos promiscue utimur verbis capiendi & accipiendi. Huic autem stipulationi Falcidiæ proxima & conjuncta hæc est, qua sibi etiam heres prospicit, dum solvit legata evicta hereditate, legata reddi sibi, evicta hereditate: *his rebus recte præstari*, quæ verba apponi solere probat *l. 3. §. si legatarius, & §. seq. si cui plus, quam per leg. Falcid.* quæ ait in ea stipulatione, eo casu evictæ hereditatis inesse boni viri arbitrium: recte enim illud est pro boni viri arbitrio, *l. 73. infr. l. 5. §. nunc videamus, judic. solvi*. Eadem verba: *his rebus recte præstari*, in plerisque aliis cautionibus usurpantur, ut cum possessor, cum quo actum est rei vindicatione de petitore, vel emptore, qui [illegible] redhibitoria, de venditore stipulatur hoc modo: *quod [illegible] eo homine, prove ea re judicium accepisset, si quid ob eam rem datum esset, his rebus recte præstari, l. ipsi quoq; & l. a quo, de rei vindic. l. redhibere, §. imo Pomponius, de ædilit. ed.* Ea verba, *his rebus recte præstari* Ulpian. hic docet hunc habere sensum, ne quod damnum, vel periculum ex ea re stipulator sentiat, id est, ne quid ex ea re depereat, vel deminuatur. Periculum, est rei peremptio, damnum, deminutio.

Ad L. LXXII. Appellatione rei *pars etiam continetur*.

HÆc quoque lex pertinet ad stipulationes prætorias, rem ratam haberi, rem pupilli salvam fore, & eam clausulam stipulationis judicatum solvi, quæ est de re defendenda: Nam hæ stipulationes interponuntur non tantum de universo, sed & de [illegible], *l. 8. [illegible] pupilli salvam fore*: ut si quis [illegible] curator [illegible] rem certam, interponitur stipulatio [illegible] pupilli salvam fore; *appellatione rei pars continetur*, quod & sequimur in edicto de damno infecto, quo jubet Prætor eum, cui non cavetur damni infecti, [illegible] *ejus rei* [illegible], *ejus rei* interpretamur, sive tot[illegible] ruinosa, sive membrum tantum. Nam si membr[illegible] aliquid sit ruinosum, is cui non cavetur, [illegible] illud, non in totas ædes, *l. 4. §. 1. de damn. [illegible]* [illegible] in edicto de jurejurando, *l. [illegible] de jurejurand.* [illegible] in stipulationibus, ut in stipulatione de nov[illegible] nuntiatione, illa parte quanti ea res erit, id est, [illegible] *l. stipulatio, §. ult. de novi oper. nuntiat.*

Ad L. LXXIII. Hæc verba in stipulatione *posita*, [illegible] *rem recte restitui*, *fructus continent*. *Recta enim* [illegible] *bum pro viri boni arbitrio est*.

HÆc lex pertinet ad stipulationem judicatum solvi, [illegible] ad ei persimilem stipulationem de novi operis [illegible]. Utraque easdem causas, & easdem clau[illegible] nimirum tres, de judicato faciendo, re [illegible] & de dolo malo, *l. 6. & l. ex clausula, [illegible] stipulatio, §. [illegible] de novi oper. nuntiat.* Igitur [illegible] novum opus, [illegible] cui nuntiatum est [illegible] necesse est, nisi velit [illegible] [illegible] dari, quæ [illegible] nuntiationem. Sed si satisdederit, perget opus facere remissa renuntiatione. Qua vero de re satisdat? Satisdat de opere restituendo, seu de re recte restituenda sub conditione, si judicatum erit jus fuisse vicino nuntiandi, & prohibendi opus novum se invito facere, & si res non defendatur, & si quid in ea re dolo admittatur. Hac satisdatione præstita remittetur nuntiatio, & cœptum opus absolvet is, cui nuntiatum est. In hac satisdatione hæc verba, *rem recte restitui*, sic interpretanda sunt, rem boni viri arbitrio restitui, *d. l. stipulatio, §. sive autem*. Vir autem bonus arbitratur & fructus præstari. Igitur in hanc stipulationem veniunt etiam fructus, quos nuntiator percepisset opere non facto, & intermisso: veniunt fructus propter verbum *recte*, quod significat arbitrium boni viri, arbitrium æquitatis & justitiæ, non propter verbum restitui, Nam restituere quidem in reddendi significatione habet plenam significationem, *l. videamus 2. de usur.* Sed in hac stipulatione, restituere non est reddere, sed omnia reponere in pristinum statum, opus diruere & demoliri. Itaque fructus veniunt non propter verbum restituere, quod non significat reddere: id si significaret, sufficeret; sed propter verbum *recte*, quod stipulationi injicitur arbitrium boni viri.

Ad L. LXXIV. Signatorius annulus *ornamenti appellatione non continetur*.

HÆc lex quo pertineat non est quærendum: inscriptio id indicat, est ex Pauli 2. ad edict. ædilium curulium: quæcunque eo edicto comprehendebantur, sunt expressa in tit. de ædil. edicto, paucissimis exceptis. Nam & alia quædam continebat ædilitium edictum, quam quæ in eo tit. enarrantur, ut actio in quadruplum in eum, qui eunuchum fecisset, *l. 27. §. etsi puerum, ad leg. Aquil.* qui locus est singularis. Quid vero ad ædilitium edictum, quod hic proponitur, *signatorium annulum ornamenti appellatione non contineri*? Inter cetera, quæ caventur ædilitio edicto, datur actio in venditorem de ornamentis venditorum jumentorum restituendis, vel jumentis, ob non restituta ornamenta redhibendis, *l. 38. de ædilit. edicto*, ubi ædiles vocant ornamenta *ἐπιπεττάσματα*. (*le harnois*) Inde Paulus cepit occasionem tractandi *de ornamenti appellatione, & varia significatione*, neq omisit rerum ceterarum, hominumque ornamenta. Inter hominum ornamenta docuit, non numerari annulos signatorios, id est, quibus custodiæ causa sigillamus penum, arcam, cellam penariam, aut vinariam. Hi sunt annuli signatorii, hos ornatus causa non fabricavit, sed necessitas, non minus, quam claves, & seras, *l. cum pater pluribus, de legat. 2. l. argento, §. ornamento, de auro & arg. leg.* Macrobius 6. *Veteres non ornatus, sed signandi causa annulum secum circumferebant*: Clemens Alexandrin. in pædagogo: [illegible] &c. id est, dedit annulum mulier[illegible] non ornatus causa, sed ut haberent quo obsigna[illegible] domi custodia indigerent. Proinde ornamentis [illegible] non debebuntur annuli signatorii, *d. §. ornamenta*.

Ad L. LXXV. Restituere is videtur, *qui id restituit quod habiturus esset actor, si controversia ei facta non esset*.

HÆc lex pertinere etiam ad edictum ædilitium: itaque etiam illud referenda, judicium redhibitoriæ actionis, quod inducitur ædilitio edicto, utrumque, id est venditorem, & emptorem quodammodo in integrum restituit resoluta venditione, *l. cum autem, §. Julianus, l. facta, de ædilit. ed.* Igitur in eo judicio videtur quodammodo uterque actor: provocat quidem ad judicium emptor solus, qui rem emptam redhibet propter morbum aut vitium, sed it[illegible] provocat venditorem, ut provocatus quodamm[illegible] actoris partes suscipiat: Nam cum omnia ultro [illegible] in integrum restitui oporteat, [illegible] inde [illegible] petitiones, quin & si sine judicio [illegible] rem emptam redhibeat,

dum non refragatur redhibitioni venditor, si nolit præstare emptor venditori, quæ vicissim debet præstare, eo nomine habebit actionem ex vendito, *d. l. cum autem*. Quid venditori præstari oportet? emptor si velit pretium consequi & resolvi emptionem propter morbum, aut vitium, debet venditori *restituere*, ut est in edicto, protinus rem emptam, quo verbo, ut hic declarat, significatur, restituere eum debere omnia, quæ habiturus esset venditor, si ei controversia facta non fuisset. Venient ergo in actionem redhibitoriam fructus percepti post litem contestatam, & id quo res facta est deterior post litem contestatam, & alia quædam, venientque officio judicis: venient & fructus percepti ante litem contestatam, damnumve quod contigit ante litem contestatam: nam hæc non est æquum cedere lucro emptoris, qui resolvi cupit emptionem. Fructus percepti ante litem contestatam non veniunt officio judicis, quia quæ ante litem contestatam contigerunt, nihil pertinent ad judicem datum, nisi sunt nominatim injuncta, & actione conclusa: sed ea, quæ contingunt post litem contestatam, etsi nominatim actione non contineantur, veniunt officio judicis. Denique post litem contestatam tota causa ad restituendum versatur in officio judicis, & statim atque judex ejus rei esse cœpit, aut incipit, omnium rerum officium ei incumbit, quæ post litem contestatam contingunt: at earum, quæ contigerunt ante litem contestatam officium non incumbit, nisi nominatim injungantur. Qua de causa edicto expressum est, ut judex actione redhibitoria jubeat restitui fructus perceptos ante litem contestatam, & cetera omnia: hi, qui percepti sunt ante litem contestatam, veniunt jure actionis, & edicto Prætoris: percepti post litem contestatam officio judicis. De illis necesse fuit caveri edicto, qui perciperentur ante contestationem: de aliis non fuit necesse, quia semper officio judicis veniunt. Hæc est sententia legis 25. §. *item sciendum, de ædil. ed.*

Ad L. LXXVI. Dedisse intelligendus est *etiam is, qui permutavit, vel compensavit*.

HAnc legem libentius retulerim etiam ad ædilitium edictum. Scio ab Accursio ex *l. 19. de liber. causa*, eam referri ad actionem in factum, qua tenetur liber homo, qui sciens pro servo venit, dum finxit se servum, & decepit emptorem ignorantem, non accepta parte pretii. Nam liber homo, qui patitur se pro servo venire, si accipiat partem pretii, servus fit, & capite minuitur: sed si non patiatur pretium, ut nostri loquuntur, liber manet, & potest quandoque proclamare ad libertatem, quæ res fraudi est emptori, unde æquum est dari in impostorem actionem: Ad eam actionem Accursius ex *d. l. 19.* retulit hanc legem, & ita apte retulit, ut nemo non assentiatur, id quod ipse sic demonstro. Illa actio est in duplum in liberum hominem, qui sciens venit pro servo, in duplum scilicet ejus, quod emptor dedit propter eam emptionem, vel obligatus est, *l. in tantum, l. utique, de liber. causa*, ubi *dedisse* interpretatur emptorem non tantum, qui numeravit pecuniam propter eam emptionem, sed & qui permutavit, qui dedit rem in solutum pro pecunia, vel cum eo nomine permutavit aliquam rem, vel aliquid compensavit (nam compensatio pro numeratione est) & venire in hanc actionem non tantum, quod venditori dedit, sed & id, quod dedit alii propter eam causam, *l. 20. de liber. causa*. Ubi (actionem) non significat actum, ut Accursius vult, sed auctionem, ut alibi, *l. 2. §. tutor, & §. procuratorem, pro empt. l. 2. §. ult. de collat. bonorum, l. si existimans, de usurpat. & usucap.* ut si quid dedit præconi, id omne recipiet in duplum a libero homine, qui finxit se servum. Similiter in ea actione, eoque edicto obligatum accipimus emptorem, sive venditori obligatus sit, sive alii propter eam emptionem, *dict. l. 19. & seq. de liber. causa*. Sed eadem interpretatio locum habet in ædilitio edicto: Nam actione redhibitoria emptor consequi debet (quid venditor consequi debeat dixi supra) quod propter eam actionem dedit, vel obligatus est. Ubi *dari* interpretatur non tantum quod numeratur, sed & quod permutatur, vel quod compensatur, & non tantum quod datur venditori, sed & quod datur alii propter eam emptionem, ut præconi, aut parario. Et similiter obligatum accipimus, seu obligatus venditori sit, seu alii. Hoc sensu dicitur emptorem consequi redhibitoria actione, quod præter eam actionem dedit, vel obligatus est, idque declarat *l. debet, & l. illud sciendum, de ædilit. edict.* Et non est dubitandum, quin Paulus hanc definitionem verbi *dedisse*, utrique actioni aptaverit, actioni illi in duplum, & redhibitoriæ, & contulerit eodem libro alteram cum altera propter similitudinem formularum. Et vero series rerum id suadet, ut eas tres leges ad Ædilitium edictum referamus. Alius ordo, alia series nascetur in l. 77.

Ad L. LXXVII. Frugem pro reditu appellari, *non solum quod frumentis, aut leguminibus, verum & quod ex vino, sylvis cæduis, cretifodinis, lapidicinis capitur. Julianus scribit, fruges omnes esse, quibus homo vescatur, falsum esse. Non enim carnem aut aves, ferasve, aut poma fruges dici, frumentum autem id esse, quod arista se teneat, recte Gallum definisse, lupinum vero & fabam fruges potius dici, quia non arista, sed siliqua continentur, quæ Servius ad Alfenum in frumento contineri putat.*

LEx 77. pertinet ad actionem aquæ pluviæ arcendæ, & ut docuit vir doctus, & probus, hæc actio est legitima, *l. 22. §. ult. de aqua & aqua pluv. arc.* id est, ex duodecim tabulis, *l. Labeo ait, de statuliber.* Ejus formula notatur his verbis *l. 24. de aqua & aqu. pluv. arc. si appareat futurum, vel si paret futurum, ut aqua pluvia noceret*. Datur enim hæc actio de damno futuro, non de præterito, & de opere in agris jam manu facto, ex quo aqua pluvia vicino nocitura est, nisi coerceatur restituto opere, *l. 1. §. hæc autem, l. 6. §. si priusquam, & l. Anteus, §. pen. de aqua & aqu. pluvia arc.* Finge: Titius & Cajus confines agros habent, an jure potest Titius in suo agro fossam ducere, facere? Agri quidem sui siccandi causa in suo fossam facit, recte: sed corrivandæ aquæ causa si fossam faciat, ut scilicet aqua collecta defluat in agrum Caii, Cajo competit in Titium actio aquæ pluviæ arcendæ, *dict. l. 1. §. sed & fossas, & l. 24. eod.* Corrivare aquam est eam, velut in agmen unum cogere, & colligere, quod Græcis est illo loco *ἀθροίζειν*, *dict. §. sed & fossas, §. sed & si vicinus, l. 3. in princ.* Sic accipiendum est corrivandi verbum. Et *corrivare* quidem, vel derivare, vel immittere, aut repellere aquam in fundum vicini non licet, si ea res ei noceat, aut nocitura sit: eoque nomine comparata est hæc actio ex duodecim tabulis, ut ea aqua arceatur, seu coerceatur: Ceterum in fundo suo aquam retinere licet, quin, [illegible] superficientem aquam, *τὸ πλεονάζον ὕδωρ*, id est, superabundantem aquam ex vicini fundo deducere licet impune, *dict. l. 1. §. iidem ajunt aquam pluviam*. At latius exponamus quid consequatur Cajus actione aquæ pluviæ arcendæ: id primum consequitur, ut Titius caveat damni infecti, id est, de damno futuro, vel ut mox aquam avertat, & coerceat, id est, curet ne influat, & opus restituat, id est, fossam repleat, quam fecerat corrivandæ aquæ causa, ita ut periculum nullum supersit: præterea, ut damnum datum post litem contestatam sarciat. De damno dato ante litem contestatam non est hæc actio, sed competit interdictum quod vi aut clam, *l. 6. §. pen. l. supra iter, §. officium, l. Antæus, §. ult. eod. tit.* & ita accipienda sunt hæc verba *l. 14. §. 1. eod. tit. de dam. præterito*: nempe ut ea verba referantur ad damnum datum ante litem contestatam, & interdictum quod vi aut clam, non ex sententia Accursii ad damnum datum post litem contestatam, & actionem aquæ pluviæ arcendæ. Ceterum in *d. l. 14. §. 1.* sequor interpunctionem

Accarisi, qua viriosis est Florent. Ac similiter & Titius A lapidicinas, non recte dicere continueri in fructibus, *l. fructus, §. si fundum, & §. si in, fl. matrim.* Fructus ergo latior appellatio, quam fruges. Nam fruges tantum dicimus frumentum, & leguminа, non reliquos fructus; Sed in judicio aque pluviæ arcendæ, quod dixi opus fuisse perspicuendum frugum causa eo judicio non contineri, id postea debet ad reliquos omnes fructus. Ob id in *d. l. §. Labeo etiam*, utrumque continuit *fruges, fructusque*. Et ita accipiur inritum hujus legis, ut fructus in ea non sint pluvia arcenda, quod dicitur de fruge, porrigatur ad omnem fructum, & redimam agri: quia quid de iis agri conjuncti dicam, non percipiendo causa, ut de actionem aque pluviæ arcendæ, id non fit ex finitione verbi, quod *fruges* complectatur omnes fructus & ea ratione interpretatione, quod que in fruges, ratam & in reliquos fructibus ratio intervenit. Idcoque quod dictum est de fructibus, vel de porrigendo ad eorum, licet non fit in fruge, & de finibus, & de agris, ad arbores, res codeas, vel gremiales, vel pomiferas: Nisi hæ omne sunt in fructu, *d. l. §. si fundum*. Et vocabulo *frugiferi*, quorum ulus est & brachiis arborum, fit, ex quib. brachiis conficiuntur falciculi. Recte ibi Gracus, & in *Basilicorum scriptis*. Igitur pomi quidem non sunt fruges, fed eximuntur judicio aque pluviæ arcendæ, ejus pomorum percipiendorum causa opus a fabat fet. Ita necessitudo eft inritum hujus legis. Quod sequitur, eft de propria fignificatione frugis & frumenti, quæ sum exposui.

B

C Ad L. LXXVIII. Intendum proprietatem *operis, verbum possessionis significat, sicut in eo, qui possessionem fundi transfert, reservatum eft.*

Hæc lex erit usui in tractatu de adquirenda poffeffione: hoc vulgo jactatur. Quod eft *poffeffio, quid proprietas?* Poffeffio eft ufus rei: proprietas dominium rei: confufiffimum hoc duorum verborum vocabulum. Dum accipitur pro proprietate, feu dominio, ut cum quis legat *poffeffionem* fuus. Nam hic utique videtur legare proprietatem, domum nempe, non quidem ufum, legitur, licet fundi, & agri nomine fignificatur proprietas, & plena quidem, *l. fi alii fundum, de ufuf. leg.* ita ut nemo proprie poffeffio interdum plenam proprietatem fignificat, &c.

D Ad L. LXXIX. Impenfæ neceffariæ funt, *quæ fi facta non eum, qui eas posuerit, ad deteriora ventura.* Ad §. Utiles impenfæ *dicit Paleonius ait, qui meliorem fundum faciunt, non qui voluptatem affert, aut quibus vicinus noluisset adjacentium, licet ædificii poffessionis ut ea quæ meliorem faciunt: licet dicitorem potentiæ ad rem ipsam, non ad voluntatem ejus, qui ædificat. Ut ædificia non ornent, ea cogitur tamen, nec dejicere, nec auferre, quia non deteriorem fundum facit.*

E Ex eo pertinet ad titulum de impenfis in res dotales factis. Ait in fine genera impenfarum: neceffarias, utiles, voluptarias, feu voluptuofas. Neceffarias dicit, quæ ideo factæ funt, ne deteriorem eft res futura, ne ædificium ruinam tectum: fi non fiant, eam deperire, vel dominum finire, ut fi maxime domum ruinam fiatum, dotis caufa fulciendi, vel refocendi. Et hoc proprie verum eft enim propriæ in vinea neceffarias, vel in arbores arare, fuppone, ne fruges deperiant, vel uvæ intereant. Nam hæc dicit *d. §. Neceffarias*, ut ait *fed de neceffariis* non eft dubium, ut ait *fed de utilibus* non eft dubium, quin ad mulierem fundi dotalis pertineant, ut & *voluptuariis* necessitas & non fecisse mariti non cogat, ut ait *fed de voluptuariis* non eft dubium, quin ad mulierem pertineant, ut & *voluptuariis* necessitas & non fecisse mariti non cogat, ut ait

A trimonio tenetur uxori culpæ nomine, fi ob id res pereriit, vel deteriora facta fit, & fi eas facere maritus, eum ratio habetur in judicio res ita uxoriæ, & dotis, nisi fint permodicæ: nam permodicarum, ut ratio non habeatur, verat consuetudo matrimonii. *l. §. in judicio, in res dotal. fact.* Ergo non modicarum ratio habetur in judicio dotis. Quomodo autem earum ratio habetur: dominum ut fi res confiftit in pecunia fuo diminutio fiat propter impenfas neceffarias, ut eo minus reperiat uxor judicio dotis: vel fi dos conflitit in corporibus, ut pro modo neceffario exegitur quantitatis maritus retinear ex dote corpori quadam ufque ad concurrentem quantitatem, donec ei fatisfiat. Retinaturum vocat, quod vocant repotationem, compenfationem, decutionem, *l. 5. §. ult. & l. 5. §. 1. & ult. de impenf. in res dotal. fact.* Sed hanc repotationem neceffariæ, nec propter utiles impenfas effe retentionem ex dote, & dotem confiftere effe redditionem ex conflituione Julii. nullarum impenfarum habito ratione: competere tamen repetitionem neceffariarum & utilium, vel per actionem mandati, fi fatis fieri tantum voluntate uxoris, vel per actionem negotiorum gefforum, *l. 1. §. fed nec ob impenfas, C. de rei vxor. act.* Et quod ob id dicitur actio mandati, Julius. id ait effe ex fola voluntate, quafi olim non fuerit, quod notandum eft. Fateor olim conditionem incerti fuiffe impenfarum nomine, quarum omiffa effet retentio, *l. 5. §. ult. de impenf. in res dotal. fact. l. fundus, 5. ult. fol. matrim.* fuiffe & actionem negotiorum gefforum. Non videtur fuiffe mandata, cujus rei rationem attigit Thalelaus, quod mariti fit dominus dotis, & quæ impendit conflante matrimonio, videatur impendiffe in rem fuam, non potefi hic fubfidio mandatum, vel mandati caufa. Et ex utilitate re Juftinani, quia non omnino dominus eft, & recurrit plenum dominium ad uxorem ipfuto matrimonio: reperat impenfarum. Et refertur mandati actione, vel negotiorum gefforum, retentio nulla erit.

B

C

D

E

Ad L. LXXX. In generali repetitione *legatorum, etiam dotis libertates continentur ex mente legis duodecim tabularum.*

Hæc lex pertinet ad repetitionem legatorum. Legatum eft, quod ex teft. relinquitur alicui. Legatorum aque fcribuntur verbis civilibus, directis, imperativis, legitimis, ut hereditates, tutelæ, legata, libertates, illo fcilicet modo: *Titius heres eto, aut fcripto, aut dato*, five inftituat hereditem, five legat, five libertatem det, five tutorem liberis inftituat. Ex fententia legis 12. tabularum, vel potius exemplo legis 12. tabularum eadem interpretatio fit in vulgari repetitione *legatorum*, *qua ad hereds proinde legata, ac & fecundum heres data, vel ita ad teftum heres, & fubftituta data*: his verbis non tantum legata repetita videntur, fed & libertates. Haec duo etiam dicuntur in hereditate, legata, & libertates, fea ex hereditibus quod idem dici non poteft de tutelis: Nam veniunt ab ipfo defuncto, non ab hereds. Igitur dum repetuntur legata: dum non repetuntur tutelæ. Nam ea tantum repetuntur, que ab hereds valent, & vires accipiunt. Hoc confirmat *l. cum in fubftitutione, de legat. 2.* que eft fimilis huic fententiæ legis: Dum non repetitus, nihil valet. Et fuppletur ex conflitutionibus Severi & Antonini. Nam legata reliéta ab inftituto, tacite repetita videntur a fubftituto vulgari.

Ad L. LXXXI. Cum pretor dicat, *ut quæ fcilicet reftituatur: etiam damnum datum effe damno dicit: nam verba reftituendi, omnia utilitas effatis continentur.*

At, cum pretor dicat, id eft, interdicat, &c. ut in interdicto quod in via publica, itinereve publico factum, immiffum habet, quo ea via, idve iter deterius fiat, id reftituas: atque etiam in interdicto reftituendo de novi operis nuntiatione, quod adverfus ædificium factum fit de novi operis nuntiatione, reftitui.

quo is, cui nuntiatum est norum opus, quicquid adificaverit post nuntiationem, & ante remissionem nuntiationis, & ante satisdationem, id restituere, vel destruere compellitur, *l.20. de nov. oper. nunciat.* Hoc igitur interdicto prætor jubet, seu dicit, ut opus restituatur: Idem dicit in interdicto quod ei suu clam. Quod ei aut clam tollam est, restituas, quod interdictum latius patet, quam illud, quod adversus edictum fabrum fit, &c. Nam ille tenetur tantum, qui fecit contra nuntiationem novi operis: interdictio quod ei aut clam tenetur etiam qui cum alia ratione, quam nuntiatione, prohibetur, cestat quam prohiberetur, fecit: ut si lapidibus vel minutis saxis, qui mos erat Romæ civilibus prohibendi, fi quis, inquam, ita prohibitus facere perseveravit, tenetur interdicto quod vi aut clam. Erat Romæ vis quædam civilis, & quotidiana, & frequentata, & ut vocant: de prohibito fuit quædam restuaria lapidi minimi jactu fiat nuntiatione, sine sufficiente prætoris. Porro qui ita prohibitus civiliter, fecit, aut facere non desinit, tenetur interdicto quod vi aut clam, *l. 1. §. fed & si opus pelle, quod vi aut clam.* Interdictum restituendorum novi operis nuntiatione non datur ei, qui prohibuit ipsum jubi. Idcoque fallum est, quod ait Accursius in *l. procurator, de nov. oper. nunciat.* Idem esse prohibere, & nuntiare. *Prohibere* enim est genus: nuntiare species: omnes species prohibendi impedendi interdictum quod vi aut clam, interdictum quod ei adversus edictum fabrum fit, unum tamen speciem, id est, novi operis nuntiationem. Generum in his tribus interdictis, quibus prætor dicit, ut opus restituatur, quæ omnia destruit his quorum interest (Nec enim verum est quod ait Accursius, primum illud interdictum, quod in via publica, interesse publico, effe populare, non effe populare: ei enim soli competit, cujus interest: licet pertineat ad publicum utilitatem) In his ergo tribus interdictis restituere habet plenam significationem, ut licet non tantum opus restituatur, fed & fructus omnis, & caufa, atque omnia alia ejus generis, quæ restituuntur, *l. videamus, 3. in interdicto, & l. 21. §. 1. in actionibus, quod vi aut clam, l.12. §. pen. ne quid ei loco publico.*

L.82. Exposui in *l.12. L.83.* in 21. 39. & 40.

Ad L. LXXXIV. Filii appellatione *omnes liberos intelligimus.*

QUam differentiam pudo ante dixi effe inter nuntiare, & prohibere, eadem eft inter liberos, & filios. *Liberi* enim fignificatione filios continent, non tantum continentur, & filii liberis dat quæ fuerunt data, cuiuscunque tur etiam **fedulo** reponibus, & *vic. qui tollum. tutor, dari possunt.* Aliter enim filii, aliter liberi possunt dari. Liberi quæ olim cum interdictum effet primum filii Senatorum, Senatorum reponibus idem non effet **reponibus**, cumque filii tantum: ut dixi. Augustus vifum eft, id prodiscendum agitur appellatio non ampleditem non dari filio. Et sæpe inter jura prædiorum, ut ne his fatis intelligimus, hic definiuntur ac adjunctio, & fubjectio, in quis definiat morbus, corpora mile affecta, fic jura prædiorum definiat prædia fatis qualitatibus affecta.

Ad L.LXXXVII. Ut Aflenus ait, urbs eft Roma, *qua nuncupatur.* *in cingentur. Sunt qui etiam, qui continentia adjecta effent. Nam Romam non muro tantum cinxerunt. Sed & ædificia circumdatione pomœria pofle intelligi, cum dicerentur Romam nuncupari, etiamsi certa urbem habitarentur.*

LEgem 87. exposui in *l.2.* & ut ibi dixi, pertinet hæc lex ad legata: ut fi legetur *penus, quem quis habet Romæ, vel fi legetur penus, quam habet in urbe*, differt inter fe hæc legata propter urbis & Romæ differentiam.

Ad L.LXXXVIII. Tantum quifque pecuniæ reliquit, *quan-*

A ftum frequens quæftio eft, ut conftat *ex l. liberorum, infra, & Senatus, §. cornubine, & leg.3.* fi quis legaverit *servum vilicum cum filiis fuis*, an vilicatur legatis nepotes vilici? Omnium dubitorum conſultiſſima exceptum eft, nepotes videri legatos, quæ certiſſimis ſit teſtatorem noloſſe durum fepatationem inducere, *l. pomponius, 5. ſed an relictum, & infra, & inſtruo. leg. id eſt*, præſumitur, qui ita legavit, noluiſſe ut diuungeretur utor nepotes ab avo, & patre. Ligitur cui legatus eſt *vilicus cum filiis*, et idem tur filiorum filii, id eſt, nepotes, ne diſtribuatur hæc quæ B ſtio, *Etc.* Fiatem. non eſt impoſſibilis, fed retinendum eum articulum cenſeo, cum & hic retinuerint Baſilica, *κηδὲν συνεσίν συμπεσεν*, &c. Et eum eſtam Celſus auctor hujus legis ita ſolet ſatisfacere non poſſe, ut in *l.30. de leg.2.* Sententia legis hæc eſt: legata certa quantitate *pecuniæ*, deberi legatari, eſti nulli fint nummi in bonis teſtatoris, ſed ſi non facile reſpici ex B bonis, idque ita declarat *l.12. de leg.3. l. heredes, 3. vilicus, famil. erciſc.* Et ita (ut ait) certes aureorum (ut *vetus Filemon.*) decimus habere nemo, qui tantum habet in prædiis, id eſt, centeno centena millia aureorum; qua de cauſa Celſus reſte *centeno centena millia*. Aliud autem dicendum eſt, ſi *fundus*, vel *domus* legata ſit: nam ſi nullus ſit fundus in hereditate, inutile legatum eſt, nam & deteriorum, *l. ſi ſtatua, de legat. 1.* Idem eſt in qualibet ſpecie vel re legata, ſi nulla talis ſit in bonis, *l. 33. §. penus, de legat.1.* Penuria intelligitur eſſe in hereditate, eſti nulli ſint fundi in ipſa hereditate: fundus autem non intelligitur eſſe in hereditate, niſi ſit reverata, nec mutat, quod fundus poſſit parari pecunia hereditaria: nam nunquam non dicetur habere id, quod pecunia ſibi parere poſſit, & in eo eſt, ut *omnia annonaria habere dicatur*, qui tantum habet in prædiis, non etiam ut bona habere dicatur, qui pecuniam habet, qua poſſit ea bona ibi comparare, non ita loquimur, ſpectat ufum legatarii, eſti nullus ſit fundus in hereditate, utile legatum eſſe, eſti nulla pecunia ſit in bonis: *fundi legati* inutile legatum eſſe, ſi nullus ſit fundus; eſti ſit pecunia in bonis, quæ poſſit ea bona præſtare. Fundi adhibere ſubeundum eſt: *non idem fundi legati*. Fundi alieni per fe legatum valet; at fundi generaliter relicti ſic, *fundum legat*, ut pecunia Celſi, non valet legatum, ſi nullus fundus fuerit in hereditate. In ſumma differentiam tantum Baſilicæ hanc voluit inter legatum pecuniæ, & legatum corporis.

Ad L. LXXXIX. Boves *magis* armentorum, *quam ju- conventum generis appellentur.*

Ad *§. Nec pecuniæ*, dum quæro erit, *nuptiis ſignificatum.* Ad *§. finem edicti*, & *reddi vacuum mulionem interroga*, *vacuo*, *quid ſibere poſſe ſit*, *reliquum reddere debet*. *Nam & negotiatorias edere carrorum videtur*, *etiamſi quod reliquum ſit quid non ſub ſit.*

HEc lex eſtem pertinet ad legata. Jumenta legata ſunt non debentur boves, armento legato debetur armentum, *l. legato, §. jumenta, & l. ſervis legatis, §. pen. de legat.3.* Et hoc eſt, quod ait Celſus, non ſtatim, boves armentorum, dicit. Jumenta *dorſo* dominatur: boves collo, & cervice, non dorſo, & armis, id eſt, humeris poſſiſmum omni tempore, unde armentum dicitur a *armis*, non quod ſint apti armis bellicis, ut *solum Grammatici*, propter carnem, quo cognatur *Ennii*, cum propio ejuſdem boves dicantur *armenti*. Cicero de natura deorum: *Bobus natura dedit vires humorum, & lateralibus ad aratra trahendo.* Dedit etiam nobis boves, unde armentorum appellatio deducenda eſt. Quod ſubjicit in hac lege eſt etiam de legatis. Qui jubet heredem dare mulieri aliquid, *cum nupta erit*, de primo nuptiis facto intelligitur: Non enim extenditur legatum ad ſecundas nuptias, id eſt totidem non dabit, quoties nupſerit: ſed ſemel tantum dabit, cum primum nupſerit, quod procedit in ſpecie *legis cum pater*, *§. pater tantum*, *de legat.2.* Quod ſubjicit pertinet ad tutorum de liberatione legata, & conjungendum eſt cum *l. non ſolum 2. §. ſi qui reliquit*, *de liber. leg.*

quantum ex bonis ejus reſpici poteſt, *ſic dicimus contra Ancorum ſapientes*, *qui putarunt annonarias habere, dicebant, quicquid ex ea parari poteſt.*

Nonnunquam liberatio ita legatur, ut procurator, vel alter rationes non reddat heredi, vel ut non edat: unde quæritur, quid ſit edere, quid *reddere rationes*. *Reddere rationes*, eſt reliqua ſolvere, pariare, feu parem rationem facere, & edere rationes legendas, cognoſcendas, diſputandas, &. *§. ii qui rationes*. Ii, qui juſſus eſt reddere rationes, non videtur ſatisfecſe ſolutis reliquis, *non edidit* id eſt, non dixit eſt reddere reliqua, edere etiam debet, & offerre legendas, & examinandas. At qui edit: tantum jubetur, non contento reliqua ſolvere debere, fed & chartas, & inſtrumenta debet offerre legendi, & diſputandi gratia. Atque ita *edendi* verbum accipitur in titulo de edendo: cum ab argentariis exigitur ut edvut rationes, quas conficerunt noſtro nomine, omnium enim rationes argentarii debent edere: ſubjectur liberatorem tantum edere, non etiam parem rationem facere, & purgare.

Ad L. LXXXX. Qui uti optimus maximusque *bonis edes tradit: non hos tibi, ſervitutem illic debet: ſed illas ædes, quæ illum edem illius ædes, hæc ædes, nulli debent.*

EX eo, poteſt etiam referri ad legata. Si quis legaverit *Ædes*, uti optimus maximusque *ſunt*, quid his verbis *ſignificavit?* hoc tantum ut præſtetur libera. Qui dicit *ædes optimus maximusque*, dicit ut nullis ſervitus ſint, non dicit eis deberi ſervitutes. Itaque liberas præſtare debet ab omni ſervitute, non tales ut eis ſervitutes debeantur, *l. ſi fundus, de leg.1. l.169. infra.* Quæ adjicit eodem modo ea verba accipi in emptionibus, ſtipulationibus, & in teſtationibus. Et de teſtationibus eſt manifeſtum hoc *l. 69. §. pen. de evict.* Sed videtur refragari Siculus Flaccus agri menſor (quæ diſciplina pars eſt juris, ut ſæpe dixi) dicit enim de *conditionibus*, quum dum ait his verbis, *fundo ita ut optimus, maximusque eſt, comprehendit item*, cum tamen negaverit juriſconſultus his verbis comprehendi, quæ ſervitutem debitam fundo ut iter, viam, aquæductum. Sed animadvertendum eſt, Flaccum tantum loqui de itinere, id eſt, de actu ceſſu, & de aquæductu, non de ſervitutibus aquarum, eſt, aliquot fundos inutilis eſt: id docet *l.9. de ſervit. urban. prad.*

Ad L. LXXXXI. Morum, & nutorum appellatione *de ſtionet quæque emittari dicendum eſt.*

PErinet hæc lex (ut inſcriptio indicat) ad fideicommiſſa, & quidem univerſalia. Si quis reguiverit heredem ſcripſum *bona ſua Titio reſtituere*, videtur ſenſiſſe de fideiſſione, & univerſitate, de omni jure ſuo abſque ullo partu: ut ſi locus eſt Senatuſconſulto Trebelliano *l. migi, ad Trebell.* Idem eſt ſi dixerit: *Rogo te, ut omnia mea reſtituas Titio*: Nam *omnia*, & *bona* ſynonyma ſunt, ne continuetur omnia jura, jus universum: adhuc igitur, & obligationes omnes, atque ita prodium eſt nonnullis (ab ibi) juriſconſulto in *l. ſi ſequens*, §. 1. eſt. Ex quo conſtat, hanc legem conjungendam eſſe cum *l.15. eod.* quæ eſt ex eodem libro. In qua hæc tantum ſunt verba, vel *omnia bona*, vel *omnes res*, vel *omnes pecuniæ* ſcripſoribus, & explicatur ſequentibus, ſed ſejuna eſt, nihil hæc adjungantur.

Ad L. LXXXXII. Proximus eſt, quem penno antecedit: *ſuperest eſt, quam nemo ſequitur.*

POteſt etiam hæc lex referri ad legata hoc ſtudio: Quidam ſignavit ſuum *bona ſua Titio optimus maximus*, qui nunam tantum habet, an is debebitur? Sic fane: nam *& optimus maximus* dicitur de uno, nec hæc verbs ſemper ſunt in conjunctionis, *I. illa verbo, eod. tit.* Nec minus, eam etiam in lege ea. tabularum, & in edictis unde liberi, & unde legitimi, & de bonorum poſſeſſione ſecundum tabul. quo datur bonorum poſſeſſio ſecundum tabulas

las *superemas*, *supremas* rebatur dicuntur, quæ folas funt, & *proximas agnatas*, feu cognatas dicitur etiam, quæ eft folus, & in plerifque fubftitutionibus, quibus fubftituitur *proximus* morientis, *ſuperemus* intelligitur, qui ſolus eſt, ut in *l. 155. & 163. infr. hic.*

Ad L. LXXXVIII. Moventium, item mobilium *appellatione idem ſignificamus, ſi tamen apparet affectionem animalis mouentem dantem, quia ſe ipſa moueret, mouentia vocaſſe, quod eorum eſt.*

PEtriret etiam hæc lex ad legata: ait nihil intereſſe *mobilia* quia, an *mouentia* legaverit, quod nihil eſſe poteſt hodie, cum quæratur ſæpe de mobilibus inter virum & uxorem, aut heredes viri. Mobilium feu moventium appellatione continetur etiam animalia, ut ſervi, jumenta. Itaque nihil intereſt dicas, *lego mobilia*, vel *mouentia*, nam & animalia dicuntur mobilia, licet proprie ſint moventia, & mobiles res certum animum dicamus moventes, *l. 2. de ſupell. leg. ſecundum Florent. ſcripturam*, *l. ult. de reguir. rei.* Sed quid eſt, quod legatur in hac lege, *ſi tamen apparet affectionem*, &c. Non impetrefa eſt oratio, nifi legas, *ſi non apparet*, ut in illis libris. Senſentia eſt, *mouentibus legatis*, deberi & res mobiles intimatas, nifi apparet teſtatorem proprie loqui voluiſſe, & ſenſiſſe de animantibus tantum. Et ita Græci fentunt, *ſi non*, non tamen, *ſi tamen*. Et quæ Scæuola, an mobilium vel moventium appellatione continentur mentes, quia in re nihil eſt difficultatis. Conſtat enim nomina ſignari a rebus mobilibus, feu moventibus, & ab immobilibus, *l. quam Tubertonis*, *ſ. de peculio*, *de peculi*. Et omnino latior diviſio *rerum* hæc eſt: res aut ſunt mobiles, aut immobiles, aut moventes, aut interpolares, quam diviſionem ſequitur juſtinianus *in tit. de rer. mancip. alienat.* Rerum incorporalium proprium eſt genus, & diverſum eas non mobiles, quam immobiles, vel mobiles: Neque enim idem eſt immobilis, & non mobilis, ſicut non idem eſt vir indoctus, & non doctus.

Ad L. LXXXXIV. Verbum reddendi *quamquam ſignificationem habet restituendi, recipit tamen & per ſe damdi ſignificationem.*

COnſtat etiam hanc legem pertinere ad legata, cum ſic ſumpta ex lege *cum quidam*, de legen. 2. Quidam uxori reddidit dotem conſtante matrimonio, quod ſit quadoque jure, regulariter non fit jure, quia reddito dotis manente matrimonio donatio eſt, quæ veratur inter conjoges. Ponendum igitur eſt, cum ex legitima causa reddiderit dotem uxori, deinde legaſſe teſtamento hoc modo: *Herennius uxori meæ reddita centum aureos, quos de dote mea dedit*: illa verba, *quos dedit dotis nomine*, non mutant cauſam legati, quia verba non mutant mutat cauſam legati: ideo ea verba nullius ſunt momenti. Spectemus verbum *reddita*: jam non poteſt reddere uxori heres, quod reddidit ipſe vir: & dicitur *dotem reddidiſſe uxori*, deberentur non habita ratione ſequentium verborum, quos dedit dotis nomine. Ceterum *reddendi* verbum etiam dicuti ſignificationem habet, ut in *l. ſed uxori, de annu. & arg. leg.* Ita etiam in interdictio quorum bonorum, quod eſt adipiſcendæ poſſeſſionis, non recuperandæ, aut reſtituendæ, licet Pratus dicat, *reddere, quæ habet ex ad hereditate*, tamen reſtituendi verbum, dandi, & adipiſcendi ſignificationem habet, *l. 1. quæ. bon.*

Ad L. LXXXXV. Poteſt reliquorum appellatio, *& univerſos ſignificare.*

HAec lex citatur in *l. ceterorum*, *infr.* ubi proponitur ſpecies ſimilis legis: Nam hic tantum dicitur ſimpliciter, *reliquorum appellatione univerſos* contineri, quod procedit in hac ſpecie. Finge: Quidam legavit Titio optionem ducendam heredum, *reliquos*, Cajo. Titius repu- A diavit legatum, noluit optare ſervos, an univerſa familia debetur Cajo? Sic ſane, quia reliquorum appellatio tantum admittit ceſſante prior legatario, *l. cum opto, de opt. leg. 1. 2. C. de benefic. reſtit.*

Ad L. LXXXXVI. Litus eſt quoſque *maximus fluctus a mari perueniet. Idque Marcum Tullium ajunt, cum edilis eſſet, primum conſtituiſſe.*

Ad ſ. Prædia dicimus aliquorum eſſe, *quæ ſuæ uſucapionis nec adentionis ſint, ſed vel alio aliud habente.*

LEx 96. pertinet ad interdictis. Celſus enim lib. 25. Dig. poſt. tractavit de interdictis. Certum autem eſt, interdictum dari, ne quid fiat in mari, vel in litore, quo portus, ſtatio, vel iter navigio deterius fiat, *l. 1. ſ. ſi in* B *mari, de fluminib.* Item interdictum datur etiam in flumen publico, & ripa ejus: ſed ad hæc certum eſt, etiam in litore jure gentium ædificare cuilibet licere, *l. quod in litore, de acquir. rer. dom.* In ripa non licere, *l. qui autem, eod. inſt.* eum, qui in ripa ædificat, ſuum non facere edificium, ſed ædificium ſolo cedere, id eſt, dominii ripæ: ripæ fiunt privatorum, licet communis eſſet. Eorum enim proprietas omnibus patet, & occupantibus concedatur, *l. litora, de contrah. empt. l. 13. ſ. ult. de inoff. Quod* autem dicitur litus eſſe publicum, *l. 3. de acq. rer. dom. in loco publico, l. pen. ſ. 1. de acq. rer. dom.* ſic accipiendum eſt, ut ſint ufu publico juriſpentium, proprietate communi, quia civi Romano cuilibet occupanti conceditur, *d. l. quod in litore*: quod non ita eſt in ripis: Riparum enim uſus eſt publicus juriſpentium, ſed fluminis, & fundi proprietas eſt privatorum, qui ſcilic. prope ripam prædia poſſident, *l. riparum, de rer. div.* Quo de cauſa, qui ædificat in ripa, niſi prope eam ripam prædium habet, ſuum non facit edificium, qui ædificat in litore ſuum facit. Et licet de ædificando in litore nulla ſit ædictalis, *l. quamvis, de acquir. rer. dom.* Eſt tamen interdictum, ſi quis prohibeat ædificare in litore maris, licut de via publica, ſi quis ea uti prohibeatur, licet nonnunquam quis ture prohiberi poſſit ut ædificet in litore, videlicet ſi publicum impediat, ſi cum incommodo ceteroruum id faciat, & ea ex cauſis prohiberi poteſt vel per edictum, id eſt, legibili juſtum civili more, vel per nuntiationem novi operis, vel prætorem, id eſt, per interdictum ne quid in loco publico, *d. l. quamvis*, *l. 1. quod in mari, de nova oper. nuntiat. l. 3. ſ. ſi uberius*, *l. 3. & C. ne quid in loc. publ.* Inde queritur, quid ſit ripa, quid *litus*? Ripa eſt, ut definiunt Juriſt. quæ plenum flumen continet, *l. 1. pen. de flum.* id eſt, qua flumen, cum eſt pleniſſimum, alludit. Sic litus (ut hic ait) eſt qua maximus fluctus a mari pervenit: in interdictionibus additur hybernus, *litus* enim *ſine epitheto maximi hyberni fluctus maximus accretus*, quia hyeme pleniſſimum tumet, & ſerpet eſtus, ſeu fluctus maris hyeme immodice pertingit. Et quo ea tempeſtate alluit, ſive æſtuat, ea finitur litus maris. Male autem Accurſ. feu Rogerius hic negat hanc eſſe definitionem litoris, cum ſimilem C. Æquilii, *qua fluctus eluderet*, Gaius vocaverit definitionem. Accurſ. ſeu Rogerius accipit pro nomine nominis, dum ita ſcribit hic: *Et dicitur litus, quia fluctus eluderet*, & quidem, ut ſcribit *iter*, ne poſſit intelligi. Sic eſt legendum, & addendum *Rogerius*, ut ſignificetur, ex verba eſſe Rogerii: nam vulgo ita perperam exprimitur eſt, vel dicitur, ut eſt in ſuo libro *non* omnino Accurſ. Inde igitur deducit litoris nomen Rogerius, quia fluctus eluderet. Sed melius eſt nomen deducere a Græco νάω, quod ſit tutta renuit: nam & litus femper debet ſcribi unico *t.* non duplici. Secundum hanc definitionem litoris, diverſum litus eſſe publicum ait jure gentium, qua maxime fluctus exæſtuat, *d. l. ſed quod* utitur proprio verbo exæſtuat. Aquilius in ſua definitione uſus tranſlato *eludit* ſumpto, ut quidam volunt, ex arena, ſeu luſu ludorum ſcholæ. Adde *l. 2. d. l.* Similiter *locum publicum* dici publicum; quia is maxime exercet. Ingrediebatur autem datur etiam de loco publico, ut in eo navigare liceat, *l. 1. ut in flumine publico*: vel etiam ut publicum in eo piſcari liceat, vel ei, cui publici etiam ut publicum in eo piſcari liceat, vel ei, cui publici etiam ut publicum in eo piſcari liceat, vel ei, cui publici

nec cum hoc oratio, *mensis autem intercalaris &c.* eo-haerent superiori, dissedit Celsus a significatione mensis intercalaris, quam supra tribuperit. Sed differunt illi sufficere ejusmodi rei, quae res illis exercita videtur dum interpretationem; hi authores mensi intercalari non imputant dies 28. fed 27. aut 23. Differito ores eft ex inserto ratione intercalandi, quae erat in pontifice Pontificum, qui, ut Solinus ait, plerumque gratificantes rationibus Publicanor. quibus vel a publico Reipublicae mercedes ex merito folvebantur, ego libidine hos varie intercalabant, & tempora mutabant. Sed & revocemus rem omnem ad exemplum Graecorum, ad quos fpectaffe juris authores videmus, certa iuiri mensis, & quidem mensis, qui mensis intercalaris appellatur, conflare ex diebus significantibus, non humanum 28. quod fic demonstro praepicue. Primum Graeci ad Lunae cursum & motum ut plurimum ex 30 diebus 294. Latini ex diebus 366. ut Macrobius declaret, vel per errorem, vel superstitione quadam numeri impositi, non die fupra Lunae cursum addite: Graeci deinde cum animadverterent fecundum Solis cursum, quem Sol conficit 365. diebus & quadrante diei, id eft, 6 horis, cum, inquam, animadverterent deeffe, fex horas intercalares exoptarunt, ita ut octavo quoque anno dies intercalarentur, ex quibus conficerentur tres menses intercalares tricenarii, & quidem, Sunt Latini cum viderent anno fuo fecundum folis cursum 66 quinis remanere annum integr aequum eft, quam ad Lunae cursum, deeffe dies 10. & quadrantem, exemplo Graecor. intercalares menses nonnumeri fiunt, ita ut 8. quoque anno 80. dies inferantur, ex quibus 3. menses fecerint: unus 27. dier. aliter cesidem dier. tertius 28. dier. quae summa eft 81. dierum. Itaque dum dicitur hoc loco mensem intercalarem effe dierum 28. dicitur anno intercalaris deeffuor, qui praeterea habet dierum. At poflea Jul. Caefar iuffuit mensis intercalares, & exprimi, quo exacto bonis annus, & dies aequabilis efficeretur, & ne deeffet quadrans dierum, ut quovis quoque anno dies unus intercalaretur 6. Calend. Marr. Quarto, inquam, anno non incipiente, fed quinto, id eft, ad finem anni 4. ut poftea Augustus declaravit. Poftea accedentes Scaliger, & Arabus observarunt, anno non deeffe 6. quadrantem integrum, sed quadrantem circiter anno 365. non deeffe, inquam, quadrantem integrum, id eft, 6. horas integras, eximendis effe momentum 13. & fecundas 16. quae fummae efficiunt deficiffe 6. horas: non igitur deeffe integras 6. horas, fed annum momentis, & fecundis, quae eximuntur, dies integros fecisse anni annum 366. qui dies cum non 6. fit, neque annorum non debuiffet inferi, fed intercalari, & nonnumeri annorum fexies aequo ad hoc tempus: ita ut annus Julianus 366. dierum, qui non minus annus absolutus, & verus effet, itemque ut equinoctia, & Solis restitutiones vere, & non humane, longe reverteretur, fimque longius deeffet, quo annus ejusmodi fuit, & quo circa subtrahendi dies ab intercalaribus illis fexfiliis eraffuit, Sequitur deffiniendum de Lunis. Quod ad menses attinet, dies 28. hic mensis

---

Ad LXXXIII. Mulierem majores poffunto ad legitimos, & ad teftibilitatem.

Ad 8. Comminuit, quemadmodum auctore Gellio, *Lex Julia, publicis lenis* in *Lege Julia de ordinandis judiciis publicis*. Sic Gellius *Lex Julia* inter *omnibus* emendatur, & quo circa subtrahendi dies ab intercalaribus illis fexfiliis eraffuit, Sequitur deffiniendum de Lunis. Quod ad menses attinet, dies 28. hic mensis

---

Ad LXXXIII. Mulierem majores poffunto ad legitimos, & ad teftibilitatem.

Ad 8. Comminuit, quemadmodum auctore Gellio, *Lex Julia, publicis lenis* in *Lege Julia de ordinandis judiciis publicis*. Sic Gellius *Lex Julia* inter *omnibus* emendatur, & quo circa subtrahendi dies ab intercalaribus illis fexfiliis eraffuit, Sequitur deffiniendum de Lunis. Quod ad menses attinet, dies 28. hic mensis

---

HAE duae leges funt defumptae ex libris Ulpiani de officio Conſulis, & in iis exeaper ea omnia, quae de officio conſulum continentur in libris noſtris, 1. 90. ut meminiſſe offendiſſe in iis *quae ſed facta ſint* tam pertulet ad ordinem. D. Marci *de diffinione dandis inſtrumentorum*, vel *poſſeſſorum cauſa*, de qua re *I. cautiones, de fidei*. Ex ea oratione ſi dilatio a litigatore petatur inſtrumentorum, vel perſonarum cauſa, ſi petantur inſtrumenta, vel perſonae infrauendae litis cauſa, id eſt, ſi petatur *Rerum* ex D. lib. 15. omnis ea de re notio eſt, quae mem diſtinctum dabit, quam ſi petatur ex contemptibus, & proximitribus provinciis, ex Italia dabit res mendis, ex provinciis, ex Italia, ex provinciis, ex tranſmiſſionis, & longinquis provinciis norem menſes, *I. ex. red. de dilat. l. 13. Cod. T. hoſt. de ſpec. fidei*. Air oratio, *I. 6. cujus rei de dilat. fer.* ubi notavi verba *interdicti* accipitur, & comprehendit tam jurisdictionem, quam jure imaginitrare competit, quam cognitionem, quae in dictibus datis ſalis competit: & hoc eſt, quod air initio b. I. *notionem* accipere debemus, & cognitionem, & jurisdictionem. Et quod air *I. 5. de re jud.* Etiam *minus nomine etiam ad eos pertinent, D. ad exh. l. 1.* Ita illis patent notionis verbum, quam jurisdictionis: notio eſt genus, jurisdictio, ſpecies. Si vis definire notionem, definies: notio genus notionis, jurisdictionis, quae jure magiſtratus competit. Air oratio, *ex contentione provinciae*, unde mox explicat in hac lege, *contentio provinciae* eſſe res, quae inter Italos, & Gallian. Addit, *ſed & Siciliam provinciam inter contentionem provinciae*, quae *multos facta Siciliae dicebatur*, & C. dicerct, *licet Sicilia ſit contumacia, tamen habeatur pro contentio provinciae*: Fuit olim contumax, & inaequa ſi Italiae. Sed poſtea freto mare abſcidit Italiae. Virgilius lib. I. Aeneid.

Hos locus ſi quondam, & vaſta convulſa ruina
Diſſiluit fretis, ut proinus utraque vellus
Una foret. &c.

Praeterea air in oratione, *inſtrumentorum, aut perſonarum cauſa*, quae hoc etiam loco Ulpian. docet, permutum difficile eſſe ſeparare inſtrumenta a perſonis. Nam etiam diſtabit, quae petitur propter praeſtantiam perſonarum, & quae petitur propter inſtrumenta peti videatur: inſtrumenta enim dicuntur ab inſtruendo, *I. argentarius, 9. tab. de edendo*. Et tam inſtrumenta litis, quam rationes, quae ad litem pertinent, dicuntur *inſtrumenta*. Ideo ſi dilatio petatur exhibendae ejus perſonae cauſa, *quae actionis geſſit*, id eſt, quae rationes adminiſtravit, licet eum ſtatum geſſerit in ſervitute, vel qui adhuc conſiſtunt ſub rerum dominio, videtur propter inſtrumenta geri. In inſtrumentis ergo numerimus perſonas, & in rationibus ſcribarum, quae adminiſtrationem: neque enim hoc, in re poſſit aere diſtinguere perſonas ab inſtrumento, nisi unum diceris genus, alterum genus. Et ſi petatur dilatio ejus perſonae, non continuenter appellatione ſuſtrumentorum ſed oratio petentis tantum ad perſonas, quae inſtruere poſſunt litem, & ſuſtinere, ut *I. 5. de re jud.* Ita interpretatur. Ex hoc loco intelligitur eum, qui quid geſſit in ſervitute, de eo nihil tollam liberum ſubtum, id eſt, ut liberum, & ſuum dicere ferrum non poſſe dominum, & de eo tenetur quod ſervus geſſit. Intelligitur etiam ex hoc loco diſtinctionem eſſe inter *alterum ejus, & eidem genere*. Ejus, inquit, *ſervus geſſit*, qui *ſub poſſeſſione* : hoc differentia eſt inter ſervum, & ferrum eſſe: inter, inquit, genere, & procuratorem eſſe, inter tutelam adminiſtrare, & nomen eſſe. Nomen illi quaſi tres libros ſcripſit de officio conſulis, ex quorum reliquiis intelligimus in eratione Dori Marci hac verba, *a quae nunc eſt*, quaſi Ulpianum etiam de conſule, & caeteris magiſtratibus quaſi Romae. Tredecim etiam lib. I. Ulpiani de officio conſulis, vel proconſulis, vel vicariorum praefectorum, vel aliorum habent enim oblatae jus *quaſdam judicium*, aut *etiam* 1. 2. & 3. de *Senatu*. Secundum *judicium* judicium, id eſt

---

ſi denique, de appellation. l. 15. de re judic. Dant indices & arbitros, & eorum ſententias exequuntur . Habent etiam jus dandorum arbitrorum, non tantum res judicandae cauſa, ſed & ſpeciatim de rationibus exactionibus, cum libertas relicta eſt ſub conditione rationem reddendarum, *l. 49. de condit. & demonſt.* vel executionibus ſpectantibus, quoties res exigit, *l. 5. §. pen. de agnoſcend. liber.* vel adificiorum forme conſtituendis, quoties inter vicinos de adificiorum forma contenitio eſt, *l. 11. de ſervitut. urb. praedior.* Item arbus diſtribendis, quae tempore corrumpi poſſunt, eum quem miſerunt in poſſeſſionem fideicommiſſorum ſervandorum cauſa, *l. 27. de teſt. militari. judic. poſſid.* Nam & fideicommiſſi notio Conſulibus fuit, antequam crearent praetor fideicommiſſarius, *l. 1. §. fideicommiſſa, de tranſactionibus*, & longinquis provinciis norem menſes, *l. ex. red. de dilat. l. 13. Cod. T. hoſt. de ſpec. fidei*. Air oratio, *I. 6. cujus rei de dilat. fer.* ubi notavi verba *interdicti* accipitur, & comprehendit tam jurisdictionem, quam jure imaginitrare competit, quam cognitionem, quae in dictibus datis ſalis competit: & hoc eſt, quod air initio b. I. *notionem* accipere debemus, & cognitionem, & jurisdictionem. Et quod air *I. 5. de re jud.* Etiam *minus nomine etiam ad eos pertinent, D. ad exh. l. 1.* Ita illis patent notionis verbum, quam jurisdictionis: notio eſt genus, jurisdictio, ſpecies. Si vis definire notionem, definies: notio genus notionis, jurisdictionis, quae jure magiſtratus competit. Air oratio, *ex contentione provinciae*, unde mox explicat in hac lege, *contentio provinciae* eſſe res, quae inter Italos, & Gallian. Addit, *ſed & Siciliam provinciam inter contentionem provinciae*, quae *multos facta Siciliae dicebatur*, & C. dicerct, *licet Sicilia ſit contumacia, tamen habeatur pro contentio provinciae*: Fuit olim contumax, & inaequa ſi Italiae. Sed poſtea freto mare abſcidit Italiae. Virgilius lib. I. Aeneid.

Hos locus ſi quondam, & vaſta convulſa ruina
Diſſiluit fretis, ut proinus utraque vellus
Una foret. &c.

Praeterea air in oratione, *inſtrumentorum, aut perſonarum cauſa*, quae hoc etiam loco Ulpian. docet, permutum difficile eſſe ſeparare inſtrumenta a perſonis. Nam etiam diſtabit, quae petitur propter praeſtantiam perſonarum, & quae petitur propter inſtrumenta peti videatur: inſtrumenta enim dicuntur ab inſtruendo, *I. argentarius, 9. tab. de edendo*. Et tam inſtrumenta litis, quam rationes, quae ad litem pertinent, dicuntur *inſtrumenta*. Ideo ſi dilatio petatur exhibendae ejus perſonae cauſa, *quae actionis geſſit*, id eſt, quae rationes adminiſtravit, licet eum ſtatum geſſerit in ſervitute, vel qui adhuc conſiſtunt ſub rerum dominio, videtur propter inſtrumenta geri. In inſtrumentis ergo numerimus perſonas, & in rationibus ſcribarum, quae adminiſtrationem: neque enim hoc, in re poſſit aere diſtinguere perſonas ab inſtrumento, nisi unum diceris genus, alterum genus. Et ſi petatur dilatio ejus perſonae, non continuenter appellatione ſuſtrumentorum ſed oratio petentis tantum ad perſonas, quae inſtruere poſſunt litem, & ſuſtinere, ut *I. 5. de re jud.* Ita interpretatur. Ex hoc loco intelligitur eum, qui quid geſſit in ſervitute, de eo nihil tollam liberum ſubtum, id eſt, ut liberum, & ſuum dicere ferrum non poſſe dominum, & de eo tenetur quod ſervus geſſit. Intelligitur etiam ex hoc loco diſtinctionem eſſe inter *alterum ejus, & eidem genere*. Ejus, inquit, *ſervus geſſit*, qui *ſub poſſeſſione* : hoc differentia eſt inter ſervum, & ferrum eſſe: inter, inquit, genere, & procuratorem eſſe, inter tutelam adminiſtrare, & nomen eſſe. Nomen illi quaſi tres libros ſcripſit de officio conſulis, ex quorum reliquiis intelligimus in eratione Dori Marci hac verba, *a quae nunc eſt*, quaſi Ulpianum etiam de conſule, & caeteris magiſtratibus quaſi Romae. Tredecim etiam lib. I. Ulpiani de officio conſulis, vel proconſulis, vel vicariorum praefectorum, vel aliorum habent enim oblatae jus *quaſdam judicium*, aut *etiam* 1. 2. & 3. de *Senatu*. Secundum *judicium* judicium, id eſt

---

§. *denique, de appellation. l. 15. de re judic.* Dant indices & arbitros, & eorum ſententias exequuntur . Habent etiam jus dandorum arbitrorum, non tantum res judicandae cauſa, ſed & ſpeciatim de rationibus exactionibus, cum libertas relicta eſt ſub conditione rationem reddendarum, *l. 49. de condit. & demonſt.* vel executionibus ſpectantibus, quoties res exigit, *l. 5. §. pen. de agnoſcend. liber.* vel adificiorum forme conſtituendis, quoties inter vicinos de adificiorum forma contenitio eſt, *l. 11. de ſervitut. urb. praedior.* Item arbus diſtribendis, quae tempore corrumpi poſſunt, eum quem miſerunt in poſſeſſionem fideicommiſſorum ſervandorum cauſa, *l. 27. de teſt. militari. judic. poſſid.* Nam & fideicommiſſi notio Conſulibus fuit, antequam crearent praetor fideicommiſſarius, *l. 1. §. fideicommiſſa, de tranſactionibus*, & longinquis provinciis norem menſes, *l. ex. red. de dilat. l. 13. Cod. T. hoſt. de ſpec. fidei*. Air oratio, *I. 6. cujus rei de dilat. fer.* ubi notavi verba *interdicti* accipitur, & comprehendit tam jurisdictionem, quam jure imaginitrare competit, quam cognitionem, quae in dictibus datis ſalis competit: & hoc eſt, quod air initio b. I. *notionem* accipere debemus, & cognitionem, & jurisdictionem. Et quod air *I. 5. de re jud.* Etiam *minus nomine etiam ad eos pertinent, D. ad exh. l. 1.* Ita illis patent notionis verbum, quam jurisdictionis: notio eſt genus, jurisdictio, ſpecies. Si vis definire notionem, definies: notio genus notionis, jurisdictionis, quae jure magiſtratus competit. Air oratio, *ex contentione provinciae*, unde mox explicat in hac lege, *contentio provinciae* eſſe res, quae inter Italos, & Gallian. Addit, *ſed & Siciliam provinciam inter contentionem provinciae*, quae *multos facta Siciliae dicebatur*, & C. dicerct, *licet Sicilia ſit contumacia, tamen habeatur pro contentio provinciae*: Fuit olim contumax, & inaequa ſi Italiae. Sed poſtea freto mare abſcidit Italiae. Virgilius lib. I. Aeneid.

Hos locus ſi quondam, & vaſta convulſa ruina
Diſſiluit fretis, ut proinus utraque vellus
Una foret. &c.

Praeterea air in oratione, *inſtrumentorum, aut perſonarum cauſa*, quae hoc etiam loco Ulpian. docet, permutum difficile eſſe ſeparare inſtrumenta a perſonis. Nam etiam diſtabit, quae petitur propter praeſtantiam perſonarum, & quae petitur propter inſtrumenta peti videatur: inſtrumenta enim dicuntur ab inſtruendo, *I. argentarius, 9. tab. de edendo*. Et tam inſtrumenta litis, quam rationes, quae ad litem pertinent, dicuntur *inſtrumenta*. Ideo ſi dilatio petatur exhibendae ejus perſonae cauſa, *quae actionis geſſit*, id eſt, quae rationes adminiſtravit, licet eum ſtatum geſſerit in ſervitute, vel qui adhuc conſiſtunt ſub rerum dominio, videtur propter inſtrumenta geri. In inſtrumentis ergo numerimus perſonas, & in rationibus ſcribarum, quae adminiſtrationem: neque enim hoc, in re poſſit aere diſtinguere perſonas ab inſtrumento, nisi unum diceris genus, alterum genus. Et ſi petatur dilatio ejus perſonae, non continuenter appellatione ſuſtrumentorum ſed oratio petentis tantum ad perſonas, quae inſtruere poſſunt litem, & ſuſtinere, ut *I. 5. de re jud.* Ita interpretatur. Ex hoc loco intelligitur eum, qui quid geſſit in ſervitute, de eo nihil tollam liberum ſubtum, id eſt, ut liberum, & ſuum dicere ferrum non poſſe dominum, & de eo tenetur quod ſervus geſſit. Intelligitur etiam ex hoc loco diſtinctionem eſſe inter *alterum ejus, & eidem genere*. Ejus, inquit, *ſervus geſſit*, qui *ſub poſſeſſione* : hoc differentia eſt inter ſervum, & ferrum eſſe: inter, inquit, genere, & procuratorem eſſe, inter tutelam adminiſtrare, & nomen eſſe. Nomen illi quaſi tres libros ſcripſit de officio conſulis, ex quorum reliquiis intelligimus in eratione Dori Marci hac verba, *a quae nunc eſt*, quaſi Ulpianum etiam de conſule, & caeteris magiſtratibus quaſi Romae. Tredecim etiam lib. I. Ulpiani de officio conſulis, vel proconſulis, vel vicariorum praefectorum, vel aliorum habent enim oblatae jus *quaſdam judicium*, aut *etiam* 1. 2. & 3. de *Senatu*. Secundum *judicium* judicium, id eſt

---

perſonae, & eas praeſtulſe ceteris in divinationis cauſa. Qua de cauſa Ulpianus interpretatur, quas ſunt ſpecialis perſonae, *l. 100.* Et ait eſſe clariſſimas perſonas, id eſt, ſenatorias, & quidem utriuſque ſexus: nam & per maritum ſenatorem mulier fit clariſſima, *l. ſem. de ſenatoribus*. Et ita ſemper in Patriciis *clariſſimae perſonae* accipere oportet pro ſenatoribus, nunquam alibi, ut exempli gratia, in *l. deferri, de jure fiſci*, clariſſimos viros non poſſe deferre ormina, quod ita extulit Accurtius Pediamus, ſenatores perſonas ſolos ſingulos habuiſſe ſenatores non poſſe. Speciosis perſonis hic Ulpian. adjungit eos, qui ornamenta ſenatoria utuntur, id eſt, qui non ſunt ſenatores, ſed ornamentis ſenatoriis utuntur, quales ſunt ſenatores, quos Augustus ſenatu movit ita, ut reliquerit eis ornamenta. Et velut honeſta miſſione, cum B valde affuerent ſenatorum numerus: quibus ſervavit integra veſtis ſenatoriae (ut air Dion. lib. 54. Id eſt, latum clavum, & calceos ſenatorios, & orchefra, ut Suetonius publice, jus petendi honores: Denique movit eos ſenatu ſil va exiſtimatione, & reliquit ornamenta ſenatoria. Exiſtimant generali ſenſu Tribuni militum laticlavii, *l. 4. Cod. de milit. teſt.* ipſum datum eſt, ut utantur ornamentis ſenatoriis, ſen lato clavo .i. tunica, latis purpureis clavis ornata, *cum de dictitur tunica palmata, aut dalmatica*: ſur tenatores, vel paulo honoratiores equitibus, ab ipſis equitibus. Nam equites utebantur tunica angusti clavi. Vocat C Cornel. Nepotis Atticum vocat, *equeſtrem*, latum clavum *ουκτόμορον*. *Arrian. lib. 1. cap. 24.*

Ad L. CI. Inter pupillum & adulterium, *hoc intereſſe quidam putant, quod adulterium in nuptam, ſtuprum in virginem committatur. Sed hoc falſa de adulterio, hoc certe in deſiderantem attinet.*

Ad §. Divortium inter virum & *uxorem fieri dicitur, utpotam vero ſponſa remittitur, quod & in nuptam ſponſam non abſurde dicitur.*

Ad §. Verum eſt matrimonium eſſe inter corporalem *corporis inhabitationem. Illud matrimonium corporis animalmentum: Veluti ſi talum exciſſis : Non & ſimiles itaq; matrimonium eſt.*

Ad §. Servile legatis etiam ancillas deberi *quidam putant : quaſi commune omnem utrumque ſexum continet.*

D Odeſtinus in libris differentiarum, ex quibus eſt haec lex, expoſuit varias differentias, quae ad jus civile pertinent, ut videre licet ex Aſcan. *l. 1. in Verr. noſtr. prad. inter* eques & equitum pereleganter : legitatis equis deberi ſcribus poſt morem rantum, equitis Gallicae haec ſcribus deberi ſcribus ſcribus, etſi nulla mentio tercefferit, *l. 30. de ufur.* Inter ſponſalia, & matrimonium, in matrimonio definitum eſſe annum, in ſponſalibus non item, ſuppoſito autem dominio de re, non fore in domicilium mariti, & mutare forum, deſponſatum non item, *l. 13. de ſponſal. l. ex qua deſponſatione, ad municipalia*. Item differentiam eſſe inter tutorem & curatorem, quod ventri curator detur, non tutor, quod curatori ſatisdari non poſſit, tutori poſſit, curatorem tutorem haberi non reſte tutor detur, quod matris ſollicitudo ſit in petendo tutore, non item in curatore, *l. ventre, de curat. furioſi*. Item : ſcribus non item, *l. 196. de verb. ſignif.* Et *curatore*. Quo omnes leges ſunt ex his libris differentiarum, in quibus ille adjecerat alias differentias inter tutorem & curatorem : ſunt enim innumerae, ſed hae tantum reſtant. Expoſuit etiam differentiam eſſe inter libertates, & legata, quod in libertatibus ſi relinquatur ſub diverſis conditionibus diſjunctim, leviſſima conditio obſervetur, in legatis noviſſima . Inter heredem & legatarium, quod heres heredis non : & meus heres ſecundum antiquam regulam, heres legatarii mei non ſit meus legatarius : utrique differentias exponitur in *l. ſub diverſis, de condition. & demonſtrat.* inter expreſſa, & tacita, *l. nonnumquam, eod. tit.* inter honorem, & munus : inter libertum proprium, & patronum : inter tutorem datum a patre, & datum a magiſtratu.

& alias plerafque. Hic propoununtur quatuor: una inter fiuprum & adulterium, quod adulterium in nuptam, fiuprum in non nuptam committatur: fed rectè monet in Julia, de pudicitia promiícue nos uti his vocabulis, ut modo fiuprum accipiatur pro adulterio, modo adulterium pro fiupro. Altera differentia eft inter divortium & repudium, quod divortium fit inter conjuges tantum, repudium inter fponfos, vel conjuges, quod positur in l. 191. inf. Et eadem eft apud Graecos differentia inter διάλυσιν & διάζευξιν. Nam διάλυσις, eft inter conjuges tantum, fumpta translatione a fono muíicae Balsamo docuit eleganter] qui dicitur διάλυσις, & ίεραται, vel potius diftinguit concentum διαπασῶν, ut refert ex Philolaopho, ficut divortium concentum quidem dirimitur. Tertia differentia eft inter actum & mancum, quam tamen alii auctores non obfervant, ut conftat ex l. 1. de edicto, infl. ubi hae differentia non eft. Nam eum dotar alio redhibitoria ob morbum vitiorum, vel actio, quanto minoris fit ob illud vitium, vel morbum, morbum aut eíle cum acceíſu, & decreíſu, id eft, tempore talem, ut febrem, virium eíſe perpetuum corporis impedimentum, ut ſi quis luíeus fit, vitioſus eſt, non morboſus: item ſi talum extorſerit, non eſt morboſus, atque ita ne quis dubiter in Baſilic. legitur, ὁταν τὸν ἀστράγαλον ἐξέβαλε τινὸς ἢ γόνυ ἢ ὑγροκεφαλικὸν ἐγκατάβασις ἔσται. Is, qui talum extorſit, eſt in vitioſus, qui extra pedem, ut non poſſit ſtecere pedem, cui talus promineat, qui naturaliter intra mulleolos, ut dicitur Pollux. ὁ δὲ ἀστράγαλος, &c. Hominem ſanum eſſe in pede, ne quis in ea re erret, in animalibus talus eſt in cruris poſitu. Comparavit enim natura talum ad ſtructuram: nam & ſpecium habet ſtructi, & ad ſtructum. Inſtitant porri. Homini igitur ad ſtruitatem debet tantum in pede, cum ſit rectus & totus incumbat in pedem, qui in ea parte debilitatur, ut ſtudium, in quadrupede debebatur eo angulo, quo os cruris infimus & ſuperius ſtibitur, ut quod quadrupedi deeſſet in recidendo, cum quod ſit naturale. Verbum, id ſuperſtare talo inobliquatur. Plerique ſcribunt hominem non habere talum, hoc eſt falſum: verum eſt eum non habere ea parte, qua animalia. In ſtructura talorum exciſſio, id eſt, ou talus latebat, exiit extra,, ut Theodorus interpretatur aperte, ὁ ἀστράγαλος ἔχει ἔξω, is, cognatus, vitioſus eſt propter perpetuum ſtructum impedimentum, non morboſus. Ulpiana differentia eſt inter ſervos, & ancillas. Air ſervis legatis deberi ancillas, ſayorum nomen eſſe communem, nihil proterea ancillis, quod ad ſtructum pertinet differentiæ, quæ eſt pretenda ex l. ſervis legatis (quæ ex eodem libro eſt) in legat. 3. Differentia perfecta eſt, ſervis legatis deberi ancillas, quia nomen eſt communem ancillis legatis non deberi ſervos. Conſequenter adjecerat, pueris legatis deberi puellas, puellis legatis non deberi pueros: puerorum nomen ſignificare utrumque Latinis, ut Graecis παῖδας, l. 163. §. 1. cuicq. initium retuli ad legata in l. 92. fin. Ille §. 1. pertinet & ad legata, ut intelligatur pueris deberi puellas, quia puerorum nomen communem eſt, ut παῖδας Graecis ἀνδράσιν.

Ad l. CII. Derogatur legi, aut abrogatur. *Derogatur legi, cum pars detrahitur, abrogatur legi, cum prorſus tollitur.*

Ad l. CIII. Licet capitalis Latine loquentibus *omnis cauſa exiſtimationis videatur: tamen appellatio capitalis, mortis vel amiſſionis civitatis intelligenda eſt.*

Hæc lex definit quid ſit *derogare & abrogare*, l. 102. id quod ſit *capitale*, ſive capitale. Utrumque refero ad id, quod noviſſima pœna legum vulgo adſcribi ſolebat, hoc pene ſenſu, *ſi quis adverſus ea fecerit, ſeu quis huic legi abrogaverit, ei vel ejusmodi pœna, multiplove eſto, ſive capitalis eſto*, quæ pœna legum propria appellatur ſanctio, l. ſanctio, de pœnis, l. ferre, de rer. div. In ea parte quidem, abrogare & derogare, & quid ſit capitale definitur. Alii abrogare eſſe totam legem infirmare, derogare, partem infirmare, quod etiam apud Feſtum eſt exprobratum. His etiam adjicit Ulp. in fragmentis, obrogare & ſubrogare: obrogare eſt aliquid mutare ex lege veteri, ſubrogare eſt aliquid appingere & ſubinugere veteri legi. Verbum autem *capitis*, quo etiam in ſanctionibus utebantur, l. ult. de term. mov. exceptum Florentinorum ſcripturam, *Capitis*, inquit, eſſe, &c. Id ſic interpretandum eſt ex l. ſeq. 103. ut eo ſignificetur mors, vel capitis diminutio maxima, vel media, id eſt, ſervitus, vel civitatis amiſſio, quæ ſignificata eſt antiquum verbum legum. Plautus 10. c. 13. *Civesne, inquit, ſerpentum cauſa tanta hanc habitas? eſt, ut in Thuſſiae capitol ſcenicis eſſe.* Et lib. 12. cap. 14. *Digredi a via capitol leges ſacere.* Utroque loco libri mſſ. habent *capitale*, male improbato antiquo verbo *Capitol*. Latiore autem ſignificatione, ut dixi hac lex, *Capitol* dicitur omne judicium fanatorum, eſt ſit civile, quod ſignatur eo capitis diminutio ſit, atque ita judicium mandati, tutelæ, vel depoſiti, eſt capitol, & ita veteres Gloſſæ, *capitalis, ſervitutis*, id eſt, capitalis cauſa eſt, quæ ſervum infirmum, eum tamen infamia non fit capitis diminutio, ſed hoc impropriè. Et rectè M. Tullius addit, *pene, pœnaria judicia*, &c. *Capitalia judicia ſunt, quæ ſervitutem infirmant, & pœnalia enim proprie tantum ſunt, ex quibus ſequitur mors, aut capitis diminutio maxima, vel media. Falſo* putat Accurſius Inſtitute accipi capitis nomine pro *l. hos accuſare §. omnibus, de accuſat.* cum ſupra fit ſententia : *Servum non omnibus legibus poſſe accuſare*, coercere tandem etiam ſuidem ex cauſidus delicti ſed non legibus & ordine, ut non coercetur lege Julia de vi, quæ eos punit publicitonæ bonorum; hæc enim pœna non cadit in ſervum, quia habet bona. Et conſequenter non fit res legibus, quæ irrogant pœnam capitis, qui non habet caput, quod amittere poſſit: ut ſi quis ſervum occiderit, non habebit pœnam. Pœna igitur capitis non convenit ſervo, ſeci relegatio. Hic articulus (*ſeiat*) fi recipiatur pro exemplo, videbitur capitis nomen ubique ſignificare mortem civitatis, ut comprehendetes relegationem, quæ proprie non eſt pœna capitalis, quia relegato non eſt capitis deminutio. Sed verius eſt articulum (*ſeiat*) fi recipi, ſicere reddicionem contrarii, non exempli, & ſignificare Juriſconſulto relegationem quidem convenire ſervo, id eſt, relegationem ſimplicem, ſi ſervus ſit peregre, vel a magiſtratibus, vel a dominis, l. ex falſo pro ſoudatore, de bered. inſtit. ſed non eſſe capaces eius poenæ, quæ ſervitutem inflige capitis diminutionem. Et quod ait, *pœna capitis non convenit ſervo*, id eſt, capitis deminutio, ſicut relegatio, quæ non eſt capitis deminutio, convenit ſervo. Et ita hic articulus exponitur in *l. pen. pro ſolut. ſine de ufurpat. & uſucap. & l. cum tamen, §. ult. de pœn. heredit.*

Ad l. CIV. *A vita eſtorum μετονομασία ſi dici vox ſignare interviſetur. Notarium appellatus & ad corpora extenditur.*

Hæc lex repetita eſt ex l. 2. *de exculat. tut.* Condat ex conſtitutionibus nunerum liberorum dare tutelæ, vel cura, ſi ſui ſui: vel ſi ſui fuerit erant: ut ſi qui habeat Romæ tres liberos inſe quentes, vel in Italia quatuor, vel in provinciis ſex: exſtatur scribas matteribus, in eas conſtitutionibus liberos dicimus non tantum filios, ſed & nepotes, & alios deinceps, qui ex eodem genere deſcendunt. Nepotes (loquam hic filios, non ex filia ex ea declarat: In alus partibus juris etiam nepotes ex filia, ut docui in *leg. 84. ſupra. Hic addam l. 220. infra*, qua definit, *liberorum* appellatione contineri omnes deſcendentes, ex qua comparat appellationem *ſuorum*, quæ etiam in decem tabulis omnes deſcendentes complectitur. Et recte igitur patet appellatio liberorum ac ſuorum: Ubique enim contineretur omnes deſcendentes, ſed in hac eſt differentia, quod ſuorum nomen eſt ſignificatum, *l. 7. de bon. damn.* liberorum naturale. Nam ſui fuit ita natum,

tum, qui ſunt in poteſtate, liberi ſunt etiam emancipati. At ſecundum hanc *definitionem* liberorum, ſi detali inſtrumento ſtipulatio ita interpoſita ſit, *ut ſalvo matrimonio liberorum nomine, ſi fiat ſuſceptæ ex eo matrimonio, duæ ſuſcitat apud maritum*, nepotum etiam nomine dos retinebitur, *l. ſi dotali, ſolut. matrim.* quam conjungendam eſſe cum *l. 220.* jampridem auctor indicit Cuiacius. Liberorum igitur appellatio ſuffert, nec ceſſe eſt ſtupilla abominabus uti, nec in teſtamento, nec in contractibus, nec in legibus, nifi (ut fubicit dict. l.) quod privati, vel leges utique ad certum genus pœnarum veliat: Pene enim neceſſe eſt expreſſe certa genera, vel nomina ſingulorum, ut lege Papia, qua jus antiquum datur filiis, reperibus, pronepotibus tantum, *l. ult. §. & cum leg. C. de caduc. toll.* de reliqua vero deſcendentium ſerie nihil cavetur. Nepotes ex filio, & nepotes, *§. 4. de bonor. poſſeſſ. l. 1. C. de ſecundis nuptiis.* Poſt *& alia duo* exempla Accurſius ex conſtitutionibus, *l. Diri, C. de caſtrenſ. l. ſi pro inopia, C. de inoffic. nupt.* Filii, nepotes, & hi quidem foli ex liberis Decurionum, vel emancipatis, vel ſtatim, ſive illuſtrium, aut perfectiſſimorum virorum, hi, inquam, liberi in *pomna* vel non fubiciantur pœnis & tormentis plebeiorum: Et alia conſtitutionum his, qui ſe nuptiis coactus tuptiarum veriret, relatis ad nuptias non contrahendas: nec filii, nepotes, aut pronepotes nec conſtitutionem refiringat aliquibus casibus. Et hoc eſt quod ait Papinianus nonnumquam eam pœnæ appellatione fuit. Pœnæ autem ſunt, quæ ſunt in bonis, ut ſi quis ſervum occiderit, ſi ſervus ſit, ſi ſervus ſit, ſi ſervus ſ

non directis: Nam assignatio libertorum non descendit ex legibus, ut heredis institutio, vel legatum, aut tutoris datio, quæ fiunt verbis directis, & testamento tantum, vel legatum, & tutoris datio codicillis testamento confirmatis; sed assignatio libertorum, quam senatus introduxit, fit quibuscunque verbis, etiam extra testamentum, ut per epistolam, *l. 7. de assignand. liber.* Hac in re idem Modestinus in *libris differentiarum* docuerat differentiam esse inter *libertos proprios, & paternos:* nam proprios possum uni ex liberis assignare ex senatusconsulto, libertos paternos non possum, etsi mihi assignaverit pater, quia hoc non est senatusconsulto comprehensum, *l. 8. de assignand. libert.*

Ad L. CVIII. Debitor intelligitur is, *a quo invito exigi pecunia potest.*

HÆc debitoris definitio aperta est: ait, *debitor intelligitur is, a quo, &c.* proprie scilicet: nam improprie is, qui natura debet, dicitur *debitor*, a quo tamen invito pecunia non exigitur, quia naturalis obligatio non parit actionem, *l. fidejussor, §. fidejussor, de fidejussoribus*. Definitur ergo hic debitor proprie & obligatio, atque ita dicam: Debitor est, qui obligatione tenetur, obligatio autem est necessitas.

Ad L. CIX. Sequester dicitur, *apud quem plures eandem rem, de qua controversia est, deposuerunt: dictus ab eo, quod occurrenti, aut quasi sequenti eos, qui contendunt, committitur.*

IN hac lege definitur *sequester*, qui a Græcis in Basilicis proprio vocabulo semper dicitur μεσεγγυητὴς. At non minus eleganter veteres Glossæ interpretantur μεσίτης, [illegible], συνθηκοφύλαξ, traduntque tres significationes, una est, sequestrum esse μεσίτην, id est, honorarium arbitrum, & quasi conciliatorem, sicut Dominus noster, qui a Divo Paulo appellatur μεσίτης, a Tertulliano sequester, quasi conciliator: [illegible], id est, tertia persona: ut loquitur *l. 7. §. cum de usufructu, communi. divid. l. item si unus, in fin. de recept. arbit.* & non male, ut puto, nostri Doctores pro *sequestro deponere*, dicunt *intertiare*, & is est de quo agitur, apud quem scilicet res litigiosa, de qua est controversia, deponitur utroque deponente, & dicitur a sequendo: non ut Grammatici volunt; quod eum sequantur litigatores, sed ut subtilius hic ait, quod ipse sequester semper quodammodo assequatur litigatores, atque etiam [illegible] litigatoribus, quasi rem manu gestans, de qua litigatur. Ea notatio subtilior est, & hoc modo [illegible] tionem mobilia, & fructus agri, de [illegible] deponantur, *l. ab executione, quor.* [illegible] ante appellationem, si possession [illegible] *qui satisd. cog.* Et nonnunquam liber [illegible] deponuntur apud sequestrem, *l. 3. §. in hoc interdicto, de liber. exhib.* & mulier [illegible], de cujus matrimonio [illegible], *capit. cum locum, de sponsal.* Item dote [illegible] marito, *l. cum dotem, solu. matrim.* Est & aliud [illegible] sequestris, *l. ult. de ordin. cognit.* aliud in *l. ult. C. quibus ad liber. proclam. non licet*. Fit autem sequestri depositio alias judicis auctoritate partibus eligentibus idoneum sequestrem, *l. [illegible] quam, ut legat. nomine cav.* vel ex conventione partium, ea scilicet lege, ut reddatur [illegible] ctori, qua [illegible] cum sequestro [illegible] depositi sequestraria, *l. si in Alia, §. cum sequestri [illegible] apud, §. 1. deposit.* Tertia significatio est, ut sequester sit συνθηκοφύλαξ, id est, custos sponsionis, ut ita dicam *qui garde le gage* qui tamen proprie nobis non est sequester. Nam sequester est proprie apud quem uterque deposuit rem [illegible] apud συνθηκοφύλακα, non uterque deposuit [illegible] [illegible] sque suam [illegible] quisque contrahit [illegible] [illegible] [illegible] *l. 18.* [illegible]

Ad L. CX. Bonæ fidei emptor esse videtur, *qui ignoravit eam rem alienam esse: aut putavit eum, qui vendidit, jus vendendi habere, puta procuratorem, aut tutorem esse.*

LEx 110. quæ Florent. est 109. est de bonæ fidei emptore. Bonæ fidei emptor est, qui putat se emere a domino, vel eum, qui vendit, putat habere jus vendendi, puta procuratorem esse, vel tutorem, si putet mandatum habere vendendi, vel, si putet tutorem esse. Qua ex definitione intelligitur, quis malæ fidei emptor sit, quod magni interest scire, quia secundum regulas juris, *bona fides tantum tribuit, quantum veritas*, id est, quæ dantur dominis, eadem omnia fere dantur bonæ fidei emptoribus: ut dominis, ita bonæ fidei emptoribus datur actio in rem, quæ dicitur Publiciana in his rebus, quæ usucapi possunt, id est, quarum domini fieri possunt, & hi soli possunt usucapere, qui bona fide possident, & antequam usuceperint possessionem amiserunt, habent actionem in rem, & vindicationem, perinde ac si usucepissent: similiter sicut res domino surrepta non potest usucapi, nisi redierit in potestatem domini, ita etiam res surrepta bonæ fidei emptori non potest usucapi, nisi pervenerit in ejus potestatem, *l. 4. de usurp. l. qui fundum, §. si tutor, pro empt.* ubi dominus accipitur pro bonæ fidei possessore. Et tantum potest bona fides, ut innumeris locis dominum accipere oporteat pro bonæ fidei possessore, non pro domino rei.

Ad L. CXI. Censeri est constituere, *& præcipere. Unde etiam dicere solemus, censeo hoc facias: & semet aliquid censuisse. Inde censoris nomen videtur esse tractum.*

TRibonianus nunc incipit carpere ex Jaboleno ea, quæ ad hunc titulum pertinent. In eo libro, ex quo sumpta est hæc lex, Jabolenus tractavit *de jurisdictione omnium judicum*, ergo de jurisdictione & officio Censorum. Hi erant morum legumque rectores, & magistri: quæ tamen sanctissima potestas, cum jam exulasset e Republica, parum aut nihil de eorum officio nobis reliquit Tribonianus; notationem tantum nominis hic proposuit. Ait, *censeri est constituere, & præcipere*. Notandum est, quod ait, inde censoris nomen esse videtur tractum. Nam hic fuit Jaboleno finis hujus tractatus, ut traderet notionem appellationis censorum. Vulgo legitur, *& senatum aliquid censuisse*. Florentinæ tamen scriptum est, *semel aliquid censuisse*, quod confirmant Basilica, in quibus ita est, καὶ τὸ καθ' ἑαυτὸν [illegible] τι κεκρικέναι. Alii a censione, id est æstimatione, nomen censorum deducunt, quod singulorum facultates æstimarent in censu agendo. Census enim æstimatio [illegible] & ut definiunt veteres Glossæ, ἀπογραφὴ τῆς [illegible], [illegible] [illegible]. Sic etiam Halicarnasseus *lib. 4.* dum tractat de Censu populi Romani, ἀπογράφεσθαι, καὶ [illegible] [illegible]; ubi πρὸς ἀργύριον debemus interpretari ad denarium, qui erat argenteus numus. Censores igitur æstimabant facultates ad denarium. Æstimatio, vel ratio conficitur vel ad æs, ut cum tota æra numeramus, & quod excurrit, vel ad denarium, vel ad sestertium, vel quinarium, vel victoriatum: inde *ratio ærata, denaria, sestertiaria*, apud Marcianum Jurisconsultum libro [illegible] asse. Et hoc perinde est, ac si diceres, Gallos [illegible] conficere, *ou à sols parisis, ou à sols tournois, [illegible] ou à florins le temps passé*. Sic fiebat æstimatio [illegible] hoc modo, illius facultates tot denariorum [illegible] Sed censebantur olim soli cives Romani quinto qu[illegible] anno urbe lustrata, sue, ove, & tauro, & servi [illegible] ipso, quod censebantur voluntate domini cives Romani fiebant, inde manumissio censu: unde & ea tum prædia censebantur, quæ [illegible] ris, solive Italici, [illegible] *sui censenda agros* [illegible] *qui & emi, mere jure civili* [illegible] qui sunt mancipi [illegible] nec mancipi, [illegible] mancipi sublata est a Justiniano *tit. de usucap. transf.* Id est etiam quod ait Cicero pro Flacco: *Illud quæro, sintne ista prædia censui censendo? quod ita mox declarat: habeant jus civile? Sint necne sint mancipi? in qua tribu ista prædia censuisti.* In eadem oratione, quod ad jus nostrum pertinet, docet: *quæ quis aliena in censum deducit, & dedicat quasi sua, non ideo jus fieri: census auctoritatem non imminuere veritatem:* quod congruit cum *l. quæ quisque, de acquir. rer. domin. l. forma, §. si cum ego, de censibus*. Erit igitur domino salva vindicatio rei suæ, etiamsi in censu alii sit adscripta: sicut si quis servus sit census, quasi liber sine voluntate domini, non ideo fit liber, *l. nec omissa, Cod. de liber. caus. falsa simulata* (inquit ea lex) *veritatem non minuit:* sic enim est leg. non falsa simulatio, ut in *Basilic.* [illegible], non [illegible], sed repetendum est professio, *falsa professio, censualis*, videlicet, *simulata non minuit veritatem*, id est, non liberat servitute. Incensi autem cives Romani virgis cæsi bonisque ademptis, capite minuuntur, quia publice veneunt, & in servitutem rediguntur, quod censum professi non sint, cum ageretur, quasi cives, idcirco amittunt civitatem, imo & libertatem. Ulpianus in *Fragm. tit. de tut.* quod Halicarnasseus scribit esse ex lege Servii Tullii, quam perdu[illegible] diu scribit. At quia Censorum officium non in solo censu agendo consistebat, *censionem* etiam [illegible] pro mulctæ irrogatione: nam censoribus jus erat mulctam dicere, plebejos in ærarios referre, tribu movere, suffragiis privare, Senatores senatu movere & ejicere, equitibus equum adimere, militibus hastas ignominiæ causa. Hæ erant notiones animadversionesque censoriæ, gravissima judicia sanctissimi magistratus, quibus quisque in officio continebatur, ut recte Plutarchus cum dixerit esse, [illegible] [illegible], in Tito Flaminio, quasi eo [illegible] contineretur, & quasi consummaretur. Sed hæ notiones, & judicia censoria non irrogant eam infamiam, quam leges, vel edicta Prætorum. Notati a censoribus erant opinione hominum, & re ipsa infames, non ipso jure, quia duo sunt genera infamiæ, *l. 2. de obseq. parent. & patr.* [illegible] his, qui sunt infames ex edicto, vel lege, jus non est accusandi, *l. qui accusare, de accusat. l. criminis, Cod. qui accus. non poss.* Nec agendi actione populari, *l. 4. de action. pop.* Notatis a censoribus jus erat accusandi, ut docet *Cicero pro Cluentio:* jus erat honoris petendi, qui tamen aditus non patebat infamibus ex edicto, *l. neque, C. de dignitatib.* Idem Cicero *de Rep. apud Nonium: Censoris, inquit, judicium nihil damnato affert præter ruborem: & omnia ea judicia versantur tantum in nomine, notam inferunt, non infamiam.*

L. 112. exposui in *l. 96. sup.*

Ad L. CXIII. Morbus sonticus est, *qui cuique rei nocet.*

AIt, *morbus sonticus est, qui cuique rei nocet*. Nescio an sint, qui bene intelligant vim hujus definitionis. *Morbus sonticus* etiam invitis litigatoribus & judice diem judicii differt, & diffindit ex duodecim tabulis, *l. 2. §. 3. quis judicio, si quis* [illegible] *de re jud.* Morbum sonticum dixere [illegible] tabulæ, & ejus legis particula quædam est [illegible] quam sic emendavi, *siquid horum* [illegible] sonti co, & aliis morbis [illegible] *si quid horum fiat vitium judici,* [illegible] *dies diffisus esto;* ubi reus generaliter accipitur [illegible] pro defensore. Ideo si cum eo [illegible] alter ex litigatoribus laboraret, res judicata sit interim, non videtur judicata, [illegible] dies judicii diffisus est. Itaque quod ait [illegible] *de judic.* morbum sonticum [illegible] necessitate [illegible] id est, annorandum [illegible] tantum ob litigatorum, sed & ob [illegible] diffinditur & dividitur, seu differtur. Dies [illegible] dicitur in duodecim tab. ut Varroni & [illegible] tur dies diffindi, dividi, frangi somno [illegible] *Morbum autem sonticum* Plinius accipit pro Comitiali morbo, idque Glossæ veteres confirmant, in quibus ita est, ἱερὰ νόσος, is est comitialis morbus, & ἱερά, id est, major morbus, ut Cornelius Celsus interpretatur, non sacer, vel divinus, & ἱερὰν ἄγκυραν, non sacram anchoram interpretari oportet, sed majorem: nam ἱερὸν veteres dixerunt pro magno. Locus est Plinii *lib. 36.* quem alii adnotarunt de lapide Gagate: *Deprehendit*, inquit, *morbum sonticum lapidis Gagatis suffitus*, quod sumpsit ex Dioscoride *lib. 5.* qui id sic expressit, [illegible] [illegible] id est, indicium eorum, qui laborant morbo comitiali, suffitus. Morbum igitur sonticum vocat, ἐπιληψίαν, id est, comitialem: nam & is utique est major morbus. Sed nos latius accipimus pro quolibet morbo, scilicet qui cuique rei nocet, ut hic definivit: nam & febrem morbum sonticum dicimus, *dict. l. quæsitum*. Et furorem temporarium, *dict. l. judex*. Et generaliter morbum, qui cuique rei agendæ, veluti liti, negotiisve agendis obstat. Sonticus enim, id est, nocivus dicitur, habita relatione ad negotia, *l. 4. §. ult. de ædil. edict.* In Basilicis dicitur νόσος [illegible], & hanc legem ita vertunt, νόσος [illegible] [illegible]. Ergo morbus, qui ad tempus nocet, est sonticus. Obstat valde *l. ult. §. 1. de ædilit. edict.* cui nondum reddita est responsio idonea. Quoties, inquit, morbus sonticus nominatur, eum dicimus, qui nocet: nam *sontes*, sunt nocentes: sonticus igitur est nocivus, sive qui nocet: nocere autem intelligitur, qui perpetuus est, non qui tempore finitur. Et ita Festus: *insons est, qui extra culpam est,* a quo dici morbum sonticum existimatur, qui perpetuo nocet, quod pugnat cum *d. l. quæsitum, & dict. l. judex.* Respondendum censeo, morbum sonticum dici duobus modis, morbum alias sonticum dici respectu ejus rei, cui nocet, quamque abrumpit, & vitiat, ut in ea lege duodecim tabularum pro eo morbo, qui quo minus judicium peragatur, impedimento est, ut si judex incidat in febrem, vel unus ex litigatoribus. Et eadem ratione is, qui quo minus delectus habeatur, vel quo minus comitia populi Romani habeantur obstat, morbus est sonticus: nec interest perpetuus, an temporarius fuerit: hoc enim ipso sonticus est, quod rei obstet & noceat, quod aliquod negotium dirimat. Alias, *morbus sonticus* dicitur respectu corporis tantum, non habita ratione alterius rei, & hoc [illegible] tantum dicitur sonticus, qui perpetuus est, veluti [illegible] seu [illegible] aut cæcitas, qui tamen morbus secundum priorem significationem non est sonticus. Nec enim, verbi gratia, cæcitas rei agendæ obstat, non judicia, [illegible] rimit, cæcus judex [illegible] & magistratus [illegible] *vis, de postul.* In edicto [illegible] tractatur [illegible] *l. ult.* ut significaretur non is morbus, qui alii rei nocet, sed is, quo venales servi male sunt affecti, quo minus reddantur apti [illegible], & ministerio præstando, ut in quem significaretur corporis venalis mala affectio; non quod noceret alii rei extrinsecus, & ut comprehenderetur tam temporarius morbus, quam perpetuus: Ædiles non dixere morbum sonticum, sed simpliciter morbum, *l. 4. §. ult. & l. 6. eod. tit.* Nam proprie sonticus non est nativus morbus, sed incidens, id est, qui incidit in hominem, postquam [illegible], *dict. l. 1. §. 1.* In eodem edicto ædilitio [illegible] morbus a vitio, quæ tamen distinctionis ratio [illegible] est: Separare enim morbum a vitio difficile est, [illegible] a lite, judicem ab arbitro, [illegible] tertium [illegible] perendino, quæ tamen ita [illegible] disjunctim [illegible] duodecim tabulæ, sed nunquam potuerunt [illegible] uno consensu certam differentiam [illegible] & *litem*, judicem & arbitrum, diem [illegible] perendinum, sicut & difficile est separare [illegible] personas, & pleraque alia. Et sane morbum [illegible] dicto capite duodecim tabularum vitium appell[illegible] in alio capite, *si morbus, ævitasve*, id est [illegible] tas, *vitium esto*. Quæ difficultas efficit, ut Sabinus inter morbum & vitium aliam differentiam attulerit, *dict. l. 1. §. sciendum*, aliam Modestinus *l. 101. sup.* Ulpianus censuerpe-

exactissimè mordum & vitium, & idem per idem explicari, ut non potuerunt confiteare, quid effet in re rem & item, ita quod effet inter mordum & vitium, communi dolorem calculo. Inde fit, ut Sabino ij, qui animo ocuki hanc amisit, id eſt, cæcitas, feu lusciosus, (nec enim luscus eſt, qui Caſſiæ dicitur, *luscus*, & Latine *Strabo*) ſit mordoſus, vitioſus. Modeſtino non mordoſus, *d.l. 101.* ſurmigenibus ille, qui unius oculus ſine animo amiſit, qui dicitur mancus, etiamſi non ſit illorum mancorum, de quibus ſupra dictum eſt, qui poſſe animo uſum amiſit, qui dicitur mancus, *l. 1. §. 1. ff. de his, qui ſui vel alieni juris ſunt*, id eſt, *mente*. qui talum excuſſit, in quo tamen deſtituus ait, eum vitioſum eſſe, non mordoſum, & comparat eum, qui unum pedem amiſit, id eſt, ejum pedis, qui unum oculum amiſit, utrumque vitioſum eſſe, non mordoſum. Sultitiſſimus eſt, qui parat emendandum eſſe, qui *nodum excuſſit*, non intelligens quid ſit talus. Talus non eſt, qui Gallice *teſton*, ſed eſt os, quod latet inter duos malleos, exteriorem & interiorem, hoc eſt, inter eam cavitatem, habeoque ſtudio adunce ſpeciem: quæ admodum ſinuantur malleoli, qui Gallice eſt talus, & Latine cavi, feu os calcis, quod ſinuatur, neque tangit, neque cernitur. Is talus ſi exeat extra malleolos, mentiuntur eos pedes, ſimili modo eſt hominis in pede, animoſitius in poſſe, five *mente*, ut ait. Ea his animoſitius quanta differtio ſit inter juriſconſultos in hac re, quam vaſa facit morboſum, alter vitioſum facit. Sed in hac cauſa redhibitionis in jure ipſo nihil differt, illum morboſum & vitium ſervi venditi, vel animoſitius, id eſt animum mente, aut redhibitioni locum, vitium animi non eſt locum redhibitioni, ut ſi fervus de contumax, fraudulus, ſuperſtitioſus, nili fit ervo, vel ſagittarius. Sed de his duobus autem vitiis nominatim ſapientior, nihil de eorum ſpecie ſcripſerunt veteres, non eſt mirandum, ſicut & quinus fit calculoſus, non eſt morboſus, ſed vitioſus qualibet nec dat locum redhibitioni. Hæc in me ſcripſi, ut videat prudentiam. Cujacius *Lumen, ait, lit. l. 3. ſi* quis ſervum ejus ſit morboſum, *l. mancipi*, ait autem eſt morboſum. Sed dormitum eſt, mentum eſt morboſum, ut eſt morboſus ex tempeſtate qui ex tempeſtate in eſt quod interreſt, & vendens ſcire debet, quid interreſt: non eſt autem morboſus, ut ſi actio redhibitoria ſit ex eo, quod non obſervetur vendatio, *l. 4. in ſed. lit.* Et ita ob vitium animi eſt actio ex empto, ſed non actio redhibitoria.

A

B

C

D

E

F

major. l. 5. §. 1. de impleſ. lect. l. ſed. Secundum Flo-rentinorum ſcripturam, veteres Gloſſæ: detestatur, ſuscitatque, detestatio ſummitatis. Diſſiguimus igitur detestationem ab ulu, unde pro detestatione in ea definitione accipere debemus, & inter detestationem & uſum, κατ᾽ οὐσίαν & χρόνον differentiam eſſe, ex eo liquet, quod plures eandem rem pro ſolido poſſidere, id eſt, detinere non poſſunt, poſſeſſio tamen in pluribus pro ſolido uti poſſunt, ut re commodata, *l. ſi tot teſtes, §. ſi duobus, commod.* item forum non poſſidemus, ſed eo utimur, *l. 1. de publ.* & ſervitutes non poſſidemus, ſed eis utimur, *l. 1. in ſi. de precar.* Et dicta eſt poſſeſſio, ut ait *l. 1. de adquir. poſſ. a ſedendo*, quaſi poſſitio, id eſt, ſtatus, quod poſſeſſores in certo ſtatu conſiſtant, & indefeſſi. Et ita cum dicitur, *bonis fodis*, id eſt, juris ſcientia duas eſſe *poſſeſſiones*, duo interpretari, alterum, id eſt finus, & naturalem, eamque figuram loquendi ſumptam eſſe ex Stoicorum porticibus, qui, quod alii genera, vel ſpecies, vel partes appellant, illi, vocant τρόπους, Diogenes in *Zenone*. *Scævolam* igitur more dixit, duas eſſe *poſſeſſiones*, id eſt, ſtatus, ſpecies duas. *Bonorum* autem eſt communis agri, & poſſeſſionis: Nam fundum, cujus, vel proprietas una eſt, vel poſſeſſio tantum, recte prædium nuncupo, quam vocem deſumſi a præſidio, quod præſidium ſignificat dominum præſtet. Inde dictum eſt, *optimum ſponſor eſt in fide*, Qui de cauſa rerum ſoli poſſeſſores ſtatidare non compellantur, ſuſſcit eorum remiſſio, *l. ſi duobus in proſcript. Qui ſatisdat. cogantur*. Nunc ſi quis quærat, quæ nam ſit pars, quæſtione ſatis, in qua definiri oporteret hæc quæſtio? Reſpondeo, ut videatur rerum ſtatus inter eos in hac re judicium ſequi Alciati, qui hoc retulit ad ufucapiones, quia in lege 12. tabularum, quæ introduxit uſucapiones, fundus nominatur, ut ait, & ædificia non ſimpliciter, ſed tibi biennium. Significatur autem in eo nomine, quidquid ſolo continetur, five ſit ager, five domus, non ſignificatur ſolum, ſed & ſuperficies: nam ædificium ad non pertinet, proprietas non pertinet, vel pertinere non poteſt, ; quæ non ſunt mancipi, ut prædia tributaria, & ſolum provinciale, quod poſſeſſione tantum locupletatur, non poſſunt uſucapi. *l. cum duobus, §. ult. de uſucapionibus*, quæ ſic accipienda eſt, *de Public. in rem act.* Quod tamen a publicanis non ſervatum eſt, ſublata differentia rerum mancipi, & nec mancipi.

A

B

C

D

E

F

Ad L. CXV. Quæſtio eſt: fundus a poſſeſſione, *vel ager, vel prædium quid differat. Fundus eſt omne quicquid ſolo tenetur. Ager eſt, ſpectat fundi adjecta ſimilis omnis tempus. Poſſeſſio ab agro juris propriatque differt. Ager non eſt ſine ſolo, ſine ſolo non poſſeſſio. Prædium quid ſit, aut non ſit, quid ſit, quid non poſſeſſio. Ager publicus, privatus, ſic ergo ultro: ager proprietas ſine poſſ. Prædium, poſſeſſio ſine ſolo: ergo ſolo, ſine poſſeſſione: generale nomen eſt: nam & ager & poſſeſſio habet appellationis ſpecies ſuas.*

LEx 115. definit quid ſit fundus, ager, poſſeſſio, & prædium: ſed primum eſt omnes quicquid ſolo continetur: ſeriemſi uſus non ſit homini, ſi ædificia, ſi deſecta, & jejuna, & deſerta, quæ & *ſola* dicuntur, denique fundus eſt res ſoli qualibet, etiamſi ea nomo, qui eas rei eſt dominus, nec utiatur, nec fruatur, id eſt, etiamſi ex ea nullum fructum capiat. Ratio nominis fundi, quod in fundum ut in fundo vafa, ita & in fundis homines veluti reſidenant, & acquieſcant, quo ratio effici etiam, ut veteres Latini ſollem feu marſupium appellaverint fundum, vel fundum: Nam Macrob. *lib. 1. cap. 4.* ſic habent libri veteres, *Denique in Saturnalibus* (id eſt, crumenam) *pauperem manu protulit pauperis numum, quem Principi dederat*, alias legitur *fundum*, utrumque eſt reſtum: fed non fic: deſumtum verſum lectio in fundum: Num. & ita Caper Grammaticus in *prædiorum* tamen, vel in arcam conduxerat, ubi in pro fundum, non eſt in ventrem, ut dixiam interpretamur, ſed in crumenam, in profundum, ſeu profundum: ſic dixiſſe eadem *fundum*, quæ eſt tantum locus veterum Gloſſarum, in quibus definitur quid ſit fundus, & deſinitione eſſe *nomen* ſeque, id eſt, ſpecie, quæ ſolum ventrem operit, ut Palmo ait in Gloſſis, vel etiam fundus, id eſt, marſupium, quod Græci appellant ἀδ᾽ἐ. *de donationibus*. Ubi quæritur, reo condemnato, quæ conſiſcentur bona, & particularim ratione, vel quæ contestatur eſſe pupillarem eſt a pupillo *Gallice ſa drapeaux*. Pannuciæ damnati hodie cedunt ſpectatori: ex eo non ſequitur, non contrario, debet aliqui pannuciarius ſpectator, aut optio caſtrenſis (ſi quod ſit convertit *drapeau* pannuciarius ad utilitatem officii Prætoris, ut ex hoc declarat. Quæritur quæ ſit *pannuciarius* in pannuciariæ ratione eſt veſtis, qua ſue nudus ſue reus, vel nudi in ventralem (Florentini ventrem, etiam in quo vitæ ſui cauſa in prompta habet, donec in ventrem, & ſi quid ſimile, ſi quid ſimile *ventrem*, elegantes pro in ventrali. Ventralem vocat Gellius, *lib. 2. cap. 26.* Ager autem eſt ſpecies fundi, in quatuordecim enim dividitur, id eſt, ager, & ſolum, & ædificium, & ædificia, & ornamenta, ut arvum, aut vineis ſatum, aut arbuſtis eſt genus, five ſtantibus hominibus, five non ſere ager eſt pars ſoli, ut ædificium. Ager autem ſolum, & ædificium non eſt, ſed ager proprietas ſine poſſeſſione, ſolum ſine ædificio, ædificium ſine ſolo, ſolum ſine ædificio, *l. qui ædificium §. 1. de uſucapi.* Ager autem poſſeſſio ſine ſolo, ſine ædificio, ſine proprietate, ſolum & ædificium ſine poſſeſſione, ſine proprietate, ager proprietas ſine poſſeſſione, ſine ſolo, ſine ædificio, ſolum ædificium ſine poſſeſſione, ſine ſolo, ſine ædificio, ſine proprietate, ſolum &

Hic bellum ferentibus: aveat latrones, aut prædones sunt. Æ. 1. definit, *hostes* esse qui, qui nobis, vel qui bus nos publice bellum indiximus, ceteros latrones, aut prædones esse, quod pertinet ad jura captivitatum & postliminiorum, quæ inter hostes tantum locum habent. Is qui captus est ab hostibus, fit servus postliminy & si revertatur, jure postliminii recipit primum statum. Is autem qui opprimitur à latronibus, prædonibus, piratis, non fit servus. Capimur ab hostibus: opprimimur à latronibus: opprimi? postliminii fructum capere testamentum, quia liberi manent, & testatoris non pofluni. *Lege à latronibus, qui testamp. face. pofl. l. 1. de legat. 3.* In hac igitur parte unus necesse fuit definiri, qui sint hostes, & in hoc loco, & in *l. hostes, de captivis, & postlim. reversi.* definitur hostes esse eos, qui nobis, vel quibus nos bellum indiximus *publice*, id est, per fœciales: & ita etiam *publice*, id est, ab imperatore, *l. 1. in sum. 3. servi, ff. de captiv. de reversi. dicit.* Latrones igitur, prædones, piratas non esse hostes, & his, qui sunt oppressi ab hujusmodi hominibus, non fit testatoris non postliminium. Citerio primo de Officiis, *pirata non est ex perduellium numero definitus*, id est, *Pirata non est hostis*, accurat. ait, hoc loco latrones & prædones pro iisdem poni, falluntur. Latrones indistinatur, prædones vi aperta adeuntur in his ait impetus, in illis fraus. Distinguit igitur, fuit differunt mihi ex, quod latrones occultiut occupant, ab his qui aperto Martè dimicant. Subjicitur Servius & Vegetius discrepant, quod Galli *Emptiones*, Graeci *ἐφόδιον*, & Latini *nove Scipiones* in Phormione *venatores*, eteque hoc verbo mancus unus Vegetii locus cod. *lib. 3. Miles, inquit, in itinere minus attentus est, & superventus impetu vel fraudibus latronum, seu perditorum est, fraude fubfiyfle turbatur.* Piratæ latrones sunt, non prædones, quia & hi in fubfiyfle sunt, ab Harm. dicuntur *χειροτονοι*, a Nicera, *κερκυραιοι*, qua vote utuntur vulgo nautici à *χειροτεια* latronibus, ut puto, de quibus Plinius *lib. 6. cap. 27.* & Arrianus lib. de gestis Alexandri. Et ut illos latronibus dicit contemptim *l. 1. de legat. 3.* ita hoc contemptim Cato prædunculos, audore Festo.

Ad L. CXIX. Hereditatis appellatio *sine dubio continet etiam damnosam hereditatem. Jurisconsultus nomen ejus sibi vetti bonorum pulchrum.*

Leg. 119. expositi in l. 24. fup.

Ad L. CXX. Verbis legis duodecim tabularum *bis uti legassit fuæ rei*, ita jus esto, *latissimus postea tribuus nodus ver D hereditis instituendi & legata & libertates dandi, tutelasque quasque constituendi. Sed & ante duodecim tabularum legem*, vel *legum*, *vel auctoritate jura constituebantur.*

TIt. 1230. explicatur lex 12. tabularum, *uti legassit suæ rei, ita jus esto*, quæ integrior a me tradita est in *l. 53. fupra: ne hos lege verbo legassit*, quicquid verbis directis & legitimis superstitionibus testatoris adscripserit, continetur & confirmatur, ut hereditas inftituantur, *&c. de petit. hereditat. l. 130. hic.* Confirmatur tutela, *l. 1. ff. de legit. tutor.* Confirmatur libertates, & legata. At fideicommissa vel donationes causa mortis, vel affigurationes libertorum, quæ quibusque verbis E fiunt, ad verbum *legassit* non pertinent: & datur (inquit) his verbis latissima potestas heredis inftituendi, legata, & libertates dandi, tutelas conftituendi, heredem, inquam, inftituendi, vel fubftituendi. Ex hoc enim legis capite defendit vulgaris fubftitutio, pupillaris moribus introducta eft. Pari potestate & fubftitutio legatorum, *l. hoc hereditat., de leg. 2.* & tutorihus, *l. pemult. de inftrument. tutele.* Ait, his verbis *latissimum potestatem ufle tribuisse*, ideo paterfamilias quemlibet heredem fibi inftituere poteft, qualibet ex parte poteft, & legatis & velit affem abfumere, totam familiam fuam libertate donare ex 12. tabul. Sed hæc potestas, ut fubjicit, utique dicitur §. 1. *de leg Falcidia*, deinde coangustata eft, & coarctata, vel legibus, vel auctoritate prudentum. Legibus, ut lege Voconia, *ne quis femina heredem inftituat ultra quadrantem* : Lege Julia & Papia, *ne certæ quibusdam personis, quæ incapaces existimantur, quidquam relinquatur* : quibusdam, *ut ad certum modum relinquatur*. Lege Furia & Falcidia, qua modum injecerunt legatis, lege Cainia, qua modum injecit libertatibus. Ita fane leges teftamentariæ. *l. 1. §. 1. ad. Falcid.* quæ libertatem teftamentorum compendiosaquisque abrogare in fuo teftamento nemo poteft, *l. nemo poteft. ff. de legat. 1.* Auctoritate jura conftituebantur, ut eft, Jurisconfultorum, ut cum in teftamento heredis inftitutionem proponi voluerunt ut teftamentum valeat, non poffunt, cum poft mortem heredis relinqui incipiat, gata nolunt, & plerique alia teftatoris dispositiones, quæ fubtilit jurisconsultus, authores funt Jurisconsulti. Jurisconsultorum igitur authoritas eft, jura quoque conftituere, vel condere, §. *reffonde, de jure naturali, gent. & civili*,

Ad L. CXXI. Ufura pecuniæ, *quam percipimus, in fua una eft : quia non ex ipfa corpore, fed ex alia causa, & velut ex nova obligatione.*

HAec lex eft de ufuris. *Ufura* mutuatæ pecuniæ non eft eft in fructu : fructus enim non eft legitimum, fed naturale accessio, eft, fructus eft, quod natura profert, ut ufura naturaliter ex pecunia, vel mutuo non nafcitur, fed ex nova obligatione, id eft, ex ftipulatione. Mutuum non admittit ufuram, & ideo fi ex mutuo ufura vellim, aliam novam obligationem contrahere debeo, neque ftipulationem, *l. Titius, de proxpite, mutuo. l. 1. C. Cod. de ufure.* Si ex mutuo folo per fe interetur ufura, ex pecunia quoi videretur, quod eft contra naturam: quod ufura creditæ pecuniæ ex ftipulatione prodeat, id non omnino eft contra naturam: hoc enim effcit nova obligatio, non proprietatis creditoris obligatio : alii tamen contradtus, aliique obligationes pro fe facile ufuras admittunt fine ftipulatione, ut contradtus bonæ fidei, *ignat, fidelcommiffi, dotis, depofiti, de ufur.* propter mutum fcilicet, non propter lucrum, *l. cum quidam §. fi pupillo, eod. tit.* Quod hic dicitur de ufura, ideo fallit poteft eam ratione ftipulationis prædiorum urbanorum, & ruflicorum, vel de veftura rituum, vel jumentorum, eas non eft in fructu, quia ex illis prædiis non percipiuntur fructus, *l. 7. de ufur.* ed jure, id eft, ex obligatione locati conducti, *l. fi mutui, de res vendicat.* At ficut penfiones, & veftura pro fructibus percipiuntur in *l. in. decret. judic. poffid. l. 8. de cetterarum, eod. tit.* ad quam pertinet *l. proprietatem, de ufur.* atque etiam in *tit. de petit. hereditat.* pro fructibus habentur *l. 1. ancillarum, l. mercedes, de petit. hered.* ad quem titulum pertinet *d. l. ufura*. Ita etiam ufura, quam poffeffor hereditatis percepit ex pecunia hereditaria, fructu accipitur, & in petitione hereditatis venit, *l. Julianus, de petit. hereditat.* Nonnihil tamen adhuc difficultatis reftat inter ufuras, & penfiones, vel veftura, quod pronunciat *l. fi mutui, & ei ut videdicat.* cujus fententia eft, differentia eft inter ufuras inter bonæ fidei poffeffores, quod bonæ fidei poffeffor non tenetur de fructibus percipiendis, male fidei poffeffor de perceptis, & percipiendis, id eft, quæ percipere debuit, debuit tamen percipere, § 1. *de officio judic.* Ideoque qui navem aliquam habet male fidei, ab eo navis veftura, ne defideravi poffunt, etfi naveni nulli locaverit : debuit enim locare, dicit locaffet dominus, fi habuiffet navem in fua poteftate : pecuniæ tamen, quam male fidei poffeffor non collocaverit, ufuras ab eo non poffunt defiderari, atque ita magna eft differentia inter ufuram & veftuarem : navis, quam non locaverit, veftura peti poffunt, pecunia, quam fenore non locaverit, non poffunt ufuræ peti, *l. item veniunt, §. Papinianus, de petit. hered.* Ubi pro Papiniano, *lib. 3. quæft.* legendum eft 6. ut intelligatur *d. l. fi navis*. Ratio differentiæ explicatur in *l. fi navis*. Cur fi male fidei poffeffor pecuniæ ufuras

ſturas navis non locatæ, non prudat peculiæ non col- *A tius ſolutus eſt obligatione*, ſignificat enim præteritum locate? qua ratione collocatur periculo alterius? nomen constrahitur periculo duntis : at navis locatur periculo domini. Jgitur culpandus non eſt poſſeſſor, qui nolnit ſe in periculum conjicere pecunia fenori occupata : culpandus contra, qui quod potuit facere fine ſuo periculo non fecit, at in naveni, vel jumenta non locavit, quæ eſt fententia magis recepta *d. l. ſi mutui*.

L. 122. expoſui in l. 116. ſup.

Ad L. CXXIII. Verbum *erit interdum etiam præteritum, nec ſolum ſubtrahunt tempus demoſtrat, quod eſt nobis necessarium ſolere, & cum conſcripti ea conſtituta inſtrumenta ſunt.* Quod a. Cujacio ſcriptum erit, *utrum ne futuro tempore demonſtratio ſint, an etiam præteriti, ſi ante ſcripta conſtituta ſolemnia ſunt, quod quidem ex tribunitiæ ſcribentiæ interpretandum eſt. Quemadmodum autem hoc verbum eſt, non ſolum præſens, ſed præteritum tempus ſignificat : ita & cum ſcribo erit non ſolum futurum, ſed interdum etiam præteritum tempus admonstrat. Nam cum dicimus*, Lucius Titius ſolutus eſt ab obligatione : *& pacterea cum præſens ſignificamus, ſunt hæc.* Lucius Titius obligatus eſt. *Et idem ſit cum eo loquimur.* Tricia capta eſt. *Non enim ad præſentis facti demonſtrationem referuntur ſermones, ſed præteritum.*

HAec lex eſt de articulis *Erit*, & *Eſt*. Non, defunt exempla hujus legis. Si quis ita legaverit, *quod mater eorum dotem eſt*, vel, *quod mater eorum dotem præterita erit* : fundus, *qui hieri eſt*, vel *qui mea erit* : eſt, ſignificant tempus ſolidum, erit, tempus futurum : Sed ex voluntate teſtantis utrumque tempus ſtabitur, & præteritum tempus, i, *ſcribi*, §. *ult. de ann. & ann. & arg. leg. 1. nupter*, §. *ult. de legat. 3.* Aliter, eſt, ſignificat præſens tempus, id eſt, teſtamentum, quia inquit tempus.

Et ita etiam in hac conditione, *ſi filia eum Titio nupta erit*, ſignificant mortis tempus, id eſt, ſi nupta erit mortis tempore teſtatoris. *Leg. Cornelia de ſicariis* teſtantis articulus hic erit, continebit etiam tempus, quod fuit ante mortem, adeo ut videatur impleta conditio, *ſi filia Titia nupta erit*, quæ antea, licet mortis tempore, nupta eſſe deberet, *l. ſi conditi*, que ita ſcripta eſt, *ſi quis ei conſilio & dominio*. Et ait, *ſi quis eum eum tempus tardius produxit*, quod dicit quaſi per *enarrationem*, & dicerem, tempus tardius excuſerre & progredi. Sic in ſubſtitutione quæ ita ſcripta eſt, *ſi filius meus impubes in his heres erit, & ſi filius meus impubes heres erit*, ſignificatur propriæ tempus mortis pupilli, *quaſi ante mortem erit, qui tempus mortuus erit*, quod ait ex ſtatutis. Ita teſtantis illis verbis eſt, *ſi filius meus impubes heres erit*, ſignificatur tempus mortis pupilli, *quaſi ante mortem erit, qui tempus mortuus erit*, quod ait ex ſtatutis. Ita teſtantis illis verbis eſt, *ſi filius meus impubes heres erit*, ſignificatur propriæ tempus mortis pupilli, *quaſi ante mortem erit, qui tempus mortuus erit*, quod ait ex ſtatutis. Ita teſtantis illis verbis eſt, *ſi filius meus impubes heres erit*, ſignificatur propriæ tempus mortis pupilli, *quaſi ante mortem erit, qui tempus mortuus erit*, quod ait ex ſtatutis.

IN hac lege Proculus docet, hunc articulum, *Erit*, ſervire & disjunctivæ, & ſubdisjunctivæ orationi, *Dicinſtitutionis erit, & ſi non erit, quæ disjunctiuntur*, hunc ſe ſese conjuncta, etſi eorum quoque oppoſita pugnent inter ſe. Pugnant quæ ſimul non poſſunt eſſe vera, ut, *aut ſui heres eſt, aut alterius*. Duo ſunt autem in ea oratione, ex quibus neceſſe eſt alterum eſſe falſum. Qua de cauſa in disjunctivis orationibus, quæ ſe alternate dicuntur, *ſi, ita vel ita*, disjunctivæ alterutram ipſarum ſatis eſt, & in legatis, & in ſtipulationibus disjunctivis, atque alterutrum ipſarum ſufficit, *l. 5. de caudis. ſubſtit. l. quæ ſtipulatio, l. 1. §. ult. Cod. de verb. ſignif.* Ex propoſitis autem finibus, ſeu teſtamis, *aut ſui ſunt eſt, aut alieni* : ſi quis ſuus eſſe poſſit, nullo modo eſt alterius, ut ſi poſſeris eſſe ſui juris, neceſſario fequetur non eſſe alieni juris, & cum alterum non eſt, utique eſt alterum, ut ſi poſſeris neceſſe ſui juris, conſequens eſt, eſſe alieni juris. Non poſſeris autem eſſe, neque ſui juris eſſe, neque alieni, vel & ſui juris eſſe, & alieni, quæ ſunt disjunctivæ oppoſita *ſeu diversa genera*, quæ etiam inter ſe pugnant, quia ſimul eodem tempore vera eſſe non poſſunt. Stoici utuntur eodem exemplo, quo Proculus utitur, *aut dies eſt, aut nox eſt* quod dicitur, *nunquid, e lapo*, quod etiam Galli utuntur, qui dicunt *entre chien & loup*, momentum illud loci defignant, & aliter diuendum de momento illo, & Oo

crepuscula, quam de momento moriendi. Nam illud momentum nobis neque vita, neque morti deputatur. Ergo *sed dies, aut non est*. Ex his duobus finibus, seu terminis, seu partibus, uno posito tollitur alterum, *lic aut dies est, aut non est: atqui dies est*, ergo *non non est*. Contra uno sublato ponitur alterum, hoc modo: *Aut dies, aut non est: atqui non non est*, ergo, *dies est*: utrumque simul esse non potest, opposita haec sunt, *mus esse domi, & mus esse nullum*, quae etiam inter se adversa sunt, quia non potest simul eodemque tempore mus esse domi, & mus non. Denique neutrum etiam simul esse non potest, & omnino disjuncti sunt quorum utrumque, neutrumve simul esse non potest. Et hoc est, quod ait Epicterus, qui suit Stoicus, ut & Jurisconsulti omnes, in Enchiridio, hanc ortationem, *dies est*, *Or non est*, in disjunctione vim maximam habere, non in connexione, quod tamen alii inter Simplicius interpretatur, sic nempe, ut in pronuntiatio disjuncta, quae vocant *Πρότασιν διεζευγμένην*, quod ponitur, ut dies sit, aut nostrum, habere vim maximam: namque unus potius ponitur ex duobus, ut certum, & unum fabricatur pronuntiatum. In pronuntiatione autem connexo, quod vocat *πρότασιν συνημμένην*, quod ponitur, tam vim non habere: In eo enim consecto antecedente conceditur consequens hoc modo: *Si dies est, lucet: atqui dies est*, ergo *non non est*. Contra, negato consequente, negatur & antecedens, hoc pacto: *Si lucet, si dies est, non est: atqui non non est*, ergo *non est*. Quod ita Epicl. hac sunt, *τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ κακόν*, &c. id est, hoc oratio, *dies est, & non est*, in disjunctione maximam habet vim, id est, vim, quae ponit unum, & omnes tollit *ἀποφάσεις*, id est, dehcit viribus. Ex quo intelligimus Stoicos, quae vocant *ἀξιώματα*, affirmativa, *ὡς τὸ τὸ ἄξιον*, id est, ex vi & certitudine id esse, quod dicit: non ut quos ipsi *ἀξιώματα* & *ἀποφατικὰ*, id est, ex affirmatione, & negatione. Sequitur in hoc loco, *Subdisjunctivae autem duae sit genera sunt*, &c. Hoc est, ex propositis finibus seu terminis, utrumque simul esse potest, neutrum simul esse non potest: ut *omne animal, aut fuste, aut pastore*: potest enim animal habere fustem, & utrere: itaque utrumque simul esse potest, non potest tamen simul eodem tempore non esse pati, nec facere quidquam. Alterum genus subdisjunctivae est *non impossibile*, ut, ex propositis finibus neutrum simul esse potest: utrumque simul esse non potest, ut, *aut sedet, aut ambulat*: potest enim quis nec sedere, nec ambulare, & eodem tempore, vel stare, non tamen potest quis simul eodemque tempore & sedere & ambulare. Vel hic ita, *non casibus agit, aut ambulat*, neutrum potest facere. Simul autem non eodemque tempore & casibus eandem agere & audire non potest. Aliud enim nomen est advocati, aliud iudicis: vel hic, *omne animal impellit, aut percutit*, neutrum potest facere: non tamen potest simul eodemque tempore utrumque motum facere. Alius enim motus est pellendi, alius attrahendi. Alii sunt subdisjunctivi subsimultanei, Stoici, ex quibus omnia haec fumpsit Proculus, vocant *συμπαρεκτικὰς*, & *κτωμένην συναληθεύουσι*, Gellius lib. 16. cap. 8. hoc ipsum nomen *συναληθεύειν* Justinian. utpurpavit hac in re, *l. 2. de verbor. significat.* Priori genere subsimultivum pronuntiatum est, *omne animal, aut fuste, aut pastore*, id est, aut fustinet aliquem horum, aut utrumque. Omnia enim *pastoralia animalia, aut duo, aut unum horum habent*, id est, aut horum alterum, aut utrumque. Quibus similia est haec forma legendi, utrum, anumdum, ornamenta, five one casus parari, legi, vel haec, Titius vitia lege, quae in urbe habeo, five quae in patria: Articulus, *five*, nempiat legantur, & ideo omnia debentur, *Si quis ita legaverit, de aure & arg. leg.* Et in testamento A. Perfii poetae, ubi ita scripsum est, *Cornuto Claypipe libros cives Senecae, quos callidus ipse lo. lege, omnia dedotur. Potest* enim quis genere subdisjunctivum pronuntiatum utrumque simul esse copulare & coniungere, *aut fuste, aut pastore*, id est, aut alterum horum, aut utrumque simul esse negatur copulare, utrumque simul esse non negatur disterre, aut dissidere, *ut aut sedet, aut ambulat*: significat enim eum, & sedere, & ambulare, non eandem simul eodemque tempore utrumque facere, sed discrete alio atque alio tempore, alio atque alio loco. Igitur priori genere subdisjunctivae orationis utrumque simul esse significatur copulate: Posteriori genere utrumque simul esse significatur non copulate, sed discrete. Et his colligitur hoc in vicem differre disjunctivae, & subdisjunctivae, *Disjunctivae, & inquit Jurisconsultus*, quod disjunctivae ponunt alterum tantum positum veram esse: subdisjunctivae utrumque vel copulate, vel discrete. Eodemque modo *συναμμένη*, & *συναμμένη*, id est, connexa, & cohaerentia, five, ut loquitur Priscianus, *continuativa*, & *cohaerentivaria*, hoc differunt inter se, quod in connexis non tantum pars ponatur quidi certa, *si impedes eos, testamentum facere non potest*: posterior tantum pars ponatur quasi certa, prior ponitur dubitanter: in cohaerentia autem utraque pars ponitur quasi certa, *Si, cum impedes eos, testamentum facere non potest*. Et hic ita differentia inter disjunctivas, & subdisjunctivas, quod, ut initio dixi, disjunctivae continent in contrarias, atque eam eorum opposita: subdisjunctivae continent eam non contrarias, sed diversas, ut si dixeris, *filius sum, & filius familiae*, haec sunt diversa, non contraria, *Mater sum filiorum*, & inde subdisjunctivum nomen, *ἀπὸ τοῦ διεζεῦχθαι*, quod condamnedo disjunctivo fiat ex figura verborum, non ex appi. Et hoc quidem Latinum vocabulum *disjunctivum*, praeter hunc nostrum Proculum, qui usurpavit, etiam auctores Latinum nullo, praeter Gellium, qui nomen libro decimo sexto. Stant sive quidam orationes ambiguae, quae & disjunctivae, & subdisjunctivae accipi possunt, ut quae proponuntur non lunae legis, & deinde cauffum Proculo his de rebus disputandi, *Ille, aut ille heres esto*, proponitur. Si quaeratur utrum haec oratio sit disjunctiva, an subdisjunctiva, id est, utrum ponatur heres tertius, an utrique, videtur posse dubitari, quae, dicentes ille substantia, non juris, *quae ambiguae esse dicuntur*, quae utroque modo accipi possunt, disjunctivae, & subdisjunctivae. Igitur definiebat probatione voluntatis, dicam utrum heredem, neutrum, utrumve? Ita, *ergo lex, duo sunt Titii, & Titius sum, tuus*. Hi juris periti quibus utrumque heredem facibant, alii quicquam non admittebant, nec ullo modo, alii forsitan ordinem primum, alii pollicitorem praeterire, alii primum pro inditio, posteriorem pro substitutio accipiunt. Omnes haec ambiguitates diffidat Justinianus in *l. 2. cod.* fig. qui voluit in dubio hanc orationem pro disjunctiva accipi, & ita utrumque id heredi tatem, vel testamentum effe: Et inter primum reliquum, & scriptus ille (*aut*) disjunctivus est, ut ipse air, *vocabulo scilicet*, id est, subdisjunctiva particula, seu subdisjunctione, pro vocabulo ait Alciatus lib. 8. Disputat. propositi *συνάψεως*. Sed de illo jam non ambigitur, cum eam lectionem & ante praditam poltea Basilica confirmaverint. Efficitur hoc loco verbi gratia exemplo, cui controverfia, quae fuit olim inter praedentes in hac specie, *Ille, aut ille, servus, heres, libre esto*, quaque refertur, & diximus a Juliniano in *d. l. 2.*

Ad L. CXXV. Nepos Proculo suo salutem. *Abeo, dubia dicere proprie*, &c. Hoc commentum est a Proculo, quae erunt aureicentum, *post ve ne proximos magistratus libros aureos post esset quod, si ita promiserit, cum potuerit, dos erit: quod si alterum non habeat pollicitor obligatus, quia promissio quemodo interpretanda? utrum ore alienus debeat, an solum? Proculus cum dotem quis ita promisit: cum potuerit dari tibi erunt dotem: cautionem ad id, quod actum est, interpretationem redigendam esse. Nam qui ambiguè loquitur: quod exilis, quia significantur, simile. Propius id tamen, ut hoc sum sensisse existimem: deducta esse ultro potero. Postremum illa accipi significatione: cum sacrificatae mea potero. Quae interpretatio ex magis accipienda est si ita*

si ita promiserit sit, cum commodum erit, *hoc est, cum si ita vicissimodo mea potero.*

QUaeritur, si filius mea nomine dotem dicero, vel promisero his verbis: *Cum commodum erit domo nominae habuerunt tibi ut aurea*, quemadmodum haec verba, *cum commodum erit*, sint accipienda, & quando peti dos a me possit? Respondetur, haec verba sic esse interpretanda, *cum dos ex facultatibus meis esse coepit*, quando non potero, *neque ita cum primum ita potero dotem dare*, velle *necesse aget genere, uxo aurea*. Quid si genet prodigus sit, an prodigus dari compellar? Non compellar ei dare, cuius mores poltea corrupti sunt, & protinus fortato daturo, quia tunc nec honestum est, nec commodum ei dare. Sed etli ex re petitum verear, nonlum compellar dare, quia tum dare bonum & commodum non est, atque ita ex hac promissione non aget mecum neque adhuc fluxit quinquennia consulta, fed debes expectare tempus quo salvo pudore meo, & fine incommodo dare potero, de quo ubi scripsi pridei eundem debeo praestare fundum librum, id est, nemini fervire? Minime, quoniam id pollicitori clauluia angultus fecit, qua declarat jus fundi, & consistimem me non flectio deteriorem, eo me nihil amplius praestare velle, id est, me fadum meum praestare tantum velle, id est, quantum ad me pertinet, praestare vola, fundum me relinquere, id est, me non impotuille fervitutem. Sed si quis alius impoterit fervitutem, ut auctor meus, id me praestabit pollicitor clauluia poltrema, quae coarctat pollicitorem: & vice verla accidit interdum, ut pollicitor pars amplior fit quam ipse dixerit. Ut si dixerit *l. qui fundum*, §. *qui agrum*, de *verb. oblig.* Stichum dari, & me agrum, de *rei vindic.* Nam ut Accurlius. In verbo fundo dixi, *fundi effe jugera ducentum*, & ventdecim alicubi, deinde praestabo, quodcunque plus deinde adnoverim esse in longum jugera stipulatus sum certum pretium, inventa sunt 20. jugera, an 20. pretium debetur? Respondeo, quia tam pollicitor clauluia verbis diminutis amplior priorem.

Ad L. CXXVII. Veltis appellatione tam virilis, *quam muliebris & feminea*, *etiamli in tragica*, *aut citharodia fit, continetur.*

IN hac l. declarat Callistratus (vulgo male Paulus) quid contineatur vestis appellatione: & vulgo refertur ex *l. 2. ad legem*, quae non improbo, fed ut hoc conveniat inscriptioni legi, videndum eft. Et eft ex Callistri libro de cognitionibus. Sensus est, ex peculiari magistratum non posse cognoscere de cauffe, fed tantum judicem dare jure ordinario, quod tamen ad alia cauffas non dare, ut docuimus de Mandatis, *l. 1. de ped. jud.* Sed mittamus eam emendationem, five deregationem portius, quam abrogationem. Jure ordinario magistratus non judicat, fed dat judicem. Exempli quodam cauffae, quarum cognitio legibus & conflitutionibus magistratibus nominatim inundata eft, in quibus ipsos magistratus judicare jubent. Quaeritur, an ea poffint alteri mandare cognitionem, nec eam fuipendere, vel differre, nili ex certis cauffis, *l. 1. mandata. 2. de jurisd.* Et ita hoc loco, qui fust conjungendo, cum fint ex eisdem Callistrati libris. Callistratus his libris erat graecis cauffis complexus est, quarum cognitio Praefectis urbi, praetoribus nominatim inundata eft literis, vel mandatis, vel formis a Principe datis, ut conflabat ex *l. deliberandi*, de *iure fisci. l. semper*, §. *1. de re iudicata. l. ult. de operib. publ. l. 3. de offic.* ubi inter cetera Principes ad Praefidem scribit, cognitionem Praefidis non aliquid ad certam ipsiciem probationis, ad mittenda effe in libitu omnia genera probationum, omnes rationes eruendae veritatis. Addatur etiam *l. Divi*, de *pen. l. 12. de cuffod. reo.* Qua de cauffa aliquid in his libris scribit Callistratus: id comprobat conflitutionibus Principum. Nam cognitionem Praefidibus injungere legitimum eft, non ordinarium: Nili enim

lege fuerit injuncta cognitio Præsidibus, vel alii magistratui, Præses judicem dabit, non etiam ipse cognoscet. Ac primum quidem Callistratus cognitionem magistratus divisit in summa genera quatuor, aut de muneribus & honoribus gerendis agi, aut de re pecuniaria, aut de existimatione & fama, ut cum judicium est famosum, aut de crimine capitali, *l. pen. de extraordinar. cognit.* Primum genus, id est, *de muneribus & honoribus gerendis*, constat injunctum fuisse Præsidibus ex constitutionibus, *l. 1. ad municipal.* de quo plenius in *l. honor, de mun. & honor.* Ubi Callistratus repetit, quod proposuerat in *d. l. pen.* his verbis, *de honoribus sive muneribus gerendis, cum quæritur, in primis*, &c. Ex secundo genere cognitionis, id est, *de re pecuniaria*, quædam cognitiones reservantur præsidibus, ut de salariis & mercedibus: de his Præses solus cognoscit, nec potest in his causis judicem dare. Cognitio igitur est extraordinaria: ordinaria est, cum datur judex qui cognoscat, *l. 1. de extraordin. cognit.* Sed etiam de usu aquæ solus Præses cognoscit, & de novis rivis inciviliter institutis in agris, vel de agris alienis a sciente possessis, & fœtu earum, de his solis cognoscebat Præses, & de damno dato per immissos in prædium tuum universos milites, dum transibant, qui in plurium prædia distribui debuerunt. Si quis mihi hac ratione damnum dederit, agam extra ordinem apud præsidem, qui solus cognoscet, non agam ordine apud judicem pedaneum, ut ex causa legis Aquiliæ, *l. 2. de extraordin. cognit.* Sunt & hujusmodi multæ aliæ causæ pecuniariæ, quarum cognitio propria est præsidum, nec est juris ordinarii. Ex tertio genere cognitionis, id est, cum quæritur de infamia & existimatione, Præsidib. provinciarum injungitur cognitio suspecti tutoris vel curatoris, *l. 1. §. suspecti, ad Turpill. l. 5. §. damnum, de suspect. tutor.* De quarto genere, id est, de capitalibus criminibus, non est dubium solius Præsidis cognitionem esse, cum habeat merum imperium, quod jure legis competit, non jure magistratus, *l. 1. de officio ejus, cui mand. est jurisdict.* Merum imperium est cognitio de capitalibus criminibus, & ideo his libris Callistratus multa exposuit de criminibus, de custodiis, de pœnis. Illud est in his libris notandum, quod usu frequens est hodie, & plusquam oporteat, præsidem, quod semel decrevit, & pronuntiaverit, rescindere, & mulctare non posse solum per se sine Principis rescripto: Sed interdum rescripto Principis idem præses, vel ejus successor ex justa causa eandem litem ex integro disceptat, (vulgo dicitur *recevoir le procez, rejuger*) ut si forte denuntietur Principi præsidem circumventum fuisse falsis testimoniis, vel instrumentis, *l. Divus, de re judic.* vel si quis temere in quæstione de se mentitus sit, & ideo damnatus sit: Nam re comperta, præsidique nuntiata causa retractabitur ab eodem judice vel successore, & vel pœna minuetur, quæ fuerat jam inflicta, vel omnino restituetur in integrum, *l. Divi, de pœnis*, id est, fiet gratia decreti, *l. 1. §. pen. & ult. de quæstion.* Non dubito etiam, quin Callistratus his libris docuerit inter pecuniarias causas præsides provinciarum cognovisse etiam de fideicommissis: imo fideicommissa non peti jure ordinario per actionem judice actioni addicto, sive dato: sed cognitionem esse præsidum provincialium de fideicommissis, cum his libris Callistratus tractaverit de cautione Falcidiæ, quæ deducitur etiam de fideicommiss. *l. 6. sup. si cui plus quam per legem Falcid.* & de legata domo, vel fundo, nimirum hoc legato non contineri instrumentum, *l. pen. de supellect. leg.* Certum autem de fideicommissis cognitionem pertinuisse ad solos præsides, *l. 5. Cod. de reb. credit. l. si res, de leg. 1.* quod est ex constitutione Claudii. Opus enim fuit constitutione. Sveton. in Claud. *Jurisdictionem de fideicommissis* (inquit) *quotannis, & tantum in urbe delegari Magistratibus solitam in perpetuum, atque etiam per provincias præsidibus demandavit.* Unde non mirum est si Callistratus tractaverit de veste per fideicommissum relicta, & docuerit eo legato omnem vestem contineri, quod & declarat *lex Plautius, de auro & arg. leg. Omnem* (inquit) vestem virilem & muliebrem, *quam habuerit defunctus*, & scenicam, *qua utuntur mimi, histriones, ludiones: vel tragicam, vel citharœdicam*, de quo genere vestium Lucianus in epistolis Saturnalibus duobus locis, dum comparat vestes tragicas quibusdam mulieribus, aut hominibus, qui sunt foris splendidi, intus fœtidi, & putri tabo liquentes: ita tragicæ vestes foris sunt splendidæ: sunt enim pictæ plurimæ intus consarcinatæ ex vilissimis centonibus, τραγικαὶ ἐσθῆτες, &c. Alter locus est in *epist. 10.* cujus sententia est, *cum velis veste distingui tragœdum, & Citharœdum a ceteris, cur non vis habitu virum bonum a ceteris distingui?* Non est omittendum, quasdam esse causas, in quibus Præses judicem dat, non ipse cognoscit, quod est juris ordinarii, quasdam esse, in quibus ipse solvi cognoscit: ex quibus retulimus multas. Sunt aliæ tertii generis, in quibus liberum arbitrium est præsidi suscipere cognitionem, vel judicem dare. Sumendum est exemplum ex *l. sæpe, & l. 9. de offic. præsid.* Aut Princeps palam injungit cognitionem præsidi, & tunc non potest judicem dare: aut ita rescribit Princeps, *Præsidem provinciæ adire poteris*, vel ita, *Præses provinciæ æstimabit, quid sit partium suarum*: an dices his verbis injungi necessitatem cognoscendi? Minime: imo dices dari liberum arbitrium, ut vel ipse cognoscat, vel judicem det: Atque id videtur indicare *lex 2. in fin. Cod. de pedan. judic.* Causas status fuisse permissas, id est, potuisse præsidem cognoscere, vel judicem addicere.

Ad L. CXXVIII. Spadonum generalis appellatio est, *quo nomine tam hi, qui natura spadones sunt, item thlibiæ, thlasiæ, sed & si quod aliud genus spadonum est, continetur.*

AB hac lege Tribonianus incipit decerpere quamplurima ex libris, quos prudentes scripserunt ad legem Juliam & Papiam, quarum hujus tituli ratio ei videbatur exigere. Ac primum in hac lege proponit, nomen spadonum esse generale. Spadones ante annum 18. testamentum facere non poterant, *Paulus 3. Sentent. 3. tit. de test.* Ceteri poterant anno 14. Moribus Biturigum in omnibus requiritur annus 18. quasi vervecibus, quo etiam nomine se nuncupant, *Moutons de Berry*. Sed ut spadones non possint ante annum 18. testamentum facere, id cum lege aliqua definitum fuisse necesse sit, crediderim esse ex lege Julia & Papia, quæ sobolis studiosæ fuerunt, & his, qui generare non possent, vel nollent, infensissimæ. Et ad hoc forte leg. Juliæ & Papiæ caput respexit hic Ulpianus, dum scripsit, spadonum appellatione contineri eos primum, qui spadones sunt, ut qui nati sunt balano perforato sub cane non in ipso cacumine, quod Ægineta declarat *lib. 6. cap. 54.* Item, ut ait *Thlibias*, qui fiunt collisione, & *Thlasias*, qui fiunt per contusionem & compressionem, & si quod aliud (inquit) spadonum genus est, veluti, *ἐκτομίας*, qui fiunt excisione, quæ omnia vocabula sunt Græca, cum tamen ea lingua non habeat vocabulum proprium, quo exprimat caponem, vervecem, porcum, quo exprimat verrem habet, sed non quo porcum, id est, suem castratum. Verum, quod ad hoc caput legis Juliæ attinet, quo spadones volumus generaliter intelligi, ut hi non possint testamentum facere ante annum 18. id hodie abrogatum est ex *l. 5. Cod. qui testam. fac. poss.* quæ ait Eunuchis testamentum facere vel codicillos scribere licere omnium exemplo, id est, qua ætate ceteri possunt.

Ad L. CXXIX. Qui mortui nascuntur, *neque nati, neque procreati videntur, quia nunquam liberi appellari potuerunt.*

IN hac lege ait, eos, qui mortui nascuntur, natos non videri. Primum lege Julia libertus Latinus liberis susceptis consequitur civitatem Romanam, videlicet,

si civem Romanam, vel Latinam uxorem duxerit, & postea filius filiave, natus natave ei fuerit, & anniculus factus fuerit: hac re probata prætori, vel præsidi fit civis Romanus. Ulp. in Fragmentis *tit. 3.* lege Julia & Papia minorib. viginti quinque annis in singulos liberos remittuntur singuli anni, non ut citius desinant esse in potestate curatorum, sed ut citius honores adipiscantur, *l. 2. de minorib.* Multa alia præmia dederunt hæ leges liberorum nomine, quia latæ fuerunt sobolis generandæ causa, *l. hoc modo, de condit. & demonstrat.* Inde quæritur, an qui mortui nascuntur, nati videantur, quod in lege sit scriptum, *natus natave*; an in liberorum numerum computentur, an prosint parentibus, qui capiant beneficia legum beneficio liberorum? & dicitur hic, non videri natos. Ratio est aperta, quia nunquam liberi appellari potuerunt. Qua de causa si venter præteritus sit in testamento, & edatur mortuus, non rumpit testamentum, *l. 3. C. de post. hered. instit.* quia ex liberis esse non intelligitur, nec natus. Eadem est liberorum, & natorum notio.

L. 130. exposui in *l. 120.*

Ad L. CXXXI. Aliud fraus est, aliud pœna: *Fraus enim sine pœna esse potest. Pœna sine fraude esse non potest. Pœna est noxæ vindicta, fraus & ipsa noxa dicitur, & quasi pœnæ quædam præparatio.*

Ad §. Inter mulctam autem *& pœnam multum interest: cum pœnæ generale sit nomen, omnium delictorum coercitio, mulcta specialis peccati, cujus animadversio hodie pecuniaria est. Pœna autem non tantam pecuniaria, verum capitis & existimationis irrogari solet: & mulcta quidem ex arbitrio ejus venit, qui mulctam dicit, pœna non irrogatur, nisi quæ quaque lege, vel quo alio jure specialiter huic delicto imposita est: quin imo mulcta ibi dicitur, ubi specialis pœna non est imposita. Item mulctam is dicere potest, cui judicatio data est. Magistratus solos & præsides provinciarum posse mulctam dicere, mandatis permissum est. Pœnam autem unusquisque irrogare potest, cui hujus criminis, sive delicti executio competit.*

VUlgaria verba legum hæc sunt, *sine fraude sua liceto*, vel, *sine fraude sua ne liceto, sine fraude sua capito*, ut in *l. Falcidiæ, & lege Julia, de adulter.* verisimile est fuisse frequentia hæc verba in legibus Julia & Papia, quæ innumera capita complectebantur, pro quibus in 12. tabul. scriptum erat, *se fraude*, ut, *si plus minusve secuerint, se fraude esto*: *se*, pro *sine*, ubi fateor fraudem pro pœna accipi: Nam veteres fraudem pro pœna ponere solebant, ut ait Ulpian. in *l. cum autem, §. excipitur, de ædilit. edic.* Sed novæ leges novaque edicta fraudem a pœna subtilius distinxerunt. Et quod ait *d. l. cum autem*, veteres fraudem pro pœna ponere solebant: Id pugnabit vehementer cum iis, quæ præcedunt, & hoc Ulpiani loco, nisi adjeceris ad ea verba, *non sic poni in Ædilitio edicto, nec in novis legib.* Nam in his *fraudis* nomine non significatur pœna, sed delictum pœna dignum: ut cum ædiles ajunt, *in venditione palam pronuntiandum esse, si mancipium, quod venit, capitalem fraudem admiserit*: capitalem *fraudem* accipit pro delicto, propter quod servus sit puniendus. Subtilius igitur re distincta fraus est delictum, seu noxa ipsa, atque ita permutantur hæc vocabula sæpe, ut in *l. Quintus, mand.* noxiæ esse fidejussori, quod alii, fraudi esse. Est igitur fraus noxa ipsa, & ut ait hæc lex, quasi pœnæ quædam præparatio: fraus enim præcedit, pœna sequitur. Pœna igitur est vindicta fraudis, noxæ, delicti: fraus potest esse sine pœna, si remanserit impunita, vel etiam si in lege tantum sit adscriptum improbe factum, nulla pœna adjecta, ut in l. Valeria, de qua Livius *lib. 10. & in l. 14. §. Divus, de religios.* Divus Marcus rescripsit eum heredem, &c. Pudorem injecit, ne id faceret, pœnam non irrogavit. Pœna sine fraude esse non potest: fraudem igitur, sive noxam coercet pœna, vel etiam mulcta. Differentiam facimus inter mulctam & pœnam, nullam faciebat Labeo, cujus hoc exstat dictum, *si qua pœna est, mulcta est, si qua mulcta est, pœna est*, id est, pœna & mulcta idem possunt. Sed reprehenditur fortiter a Paulo *in l. si qua pœna, hic*: & tacite hic ab Ulp. dum explicat differentias inter pœnam & mulctam. Pœnam ait esse genus, mulctam speciem: mulcta est non omnium, sed certorum delictorum coercitio, pœna est omnium delictorum coercitio. Mulcta tantum pecuniaria hodie est, ut ait: Nam olim, quod non ignoravit Alciatus, fuit pecuaria, pœna autem non tantum est pecuniaria, sed & capitis, vel infamiæ. Hæc sunt tria genera pœnarum, pecuniaria, capitis, & famæ. Præterea mulcta irrogatur arbitrio judicis, pœna lege specialiter definitur, non a judice. Tullius in Verrem, lex est, pœna est certa, quid hoc jam ad judicem pertinet? ubi deficit pœna, tum dicitur mulcta, si res mulctam exigat, supplet magistratus, quod legi deest. Præterea mulctam is tantum dicere potest, cui judicatio data est (sic Flor. scriptum est) id est, cui publice judicium est, qui jurisdict. suam exercere potest, *l. 2. §. ult. de judic.* His datur mulctæ dicendæ jus (inquit) quibus publice judicium est, pro quo in *l. 10. ad legem Juliam, de vi publ.* qui judicium publice exercent. Hi vero sunt magistratus judices ordinarii. Subjicit in hac lege, *magistratus solos*, male quidam addunt *enim*, quia subjicit, mandatis permissum est, & mandata mittuntur tantum in provincias. Putem hic magistratus accipiendos esse pro municipalibus magistratibus, non pro magistratibus populi Romani, quibus etiam jus esse dicendæ mulctæ docui in *l. 1. sup.* est magistratui municipali, sive Duumviro pignoris capio, *l. 29. §. magistratus, ad legem Aquil. l. 3. §. 1. de reb. eorum, qui sub tut. vel cura. sunt, sine decreto non alienan. l. 4. §. 1. de damno infec.* Cur non & mulctæ dictio? Hæc legibus conjunctim dantur, pignoris capio, mulctæque dictio esto. Front. *de aquæductib. in extremo libri.* Præterea adimitur mulctæ dictio defensorib. civitatum, *l. 5. C. de defensorib. civit.* Quod adimitur defensoribus, argumentum est non ademptæ potestatis duumviris, id est, magistratui municipali. De magistratibus urbanis non est dubium, nec hoc voluit hic proponere Ulp. Mulctam dicunt in urbe Prætores, Consules, Censores, Ædiles, Tribuni plebis, quam deinde referebant Quæstores ærarii in tabulas publicas, ut eam postea exigerent, Cornelius Tacitus lib. 3. Olim solis Consulib. id jus erat, sed lege Aternia data est hæc potestas omnib. magistratibus Romanis, teste Halicarnass. *lib. 10.* Ergo certum est, urbanos magistratus habere mulctæ dictionem. Quod erat incertius, quodque non lege datum est, sed mandatis Principum, id hic proponit Ulpianus, mulctæ dictionem habere etiam Præsides provinciarum, & magistratus municipales, & exemplo urbis par erat, etiam eis deferri mulctæ dictionem. Procurator Cæsaris non habet, *l. 2. C. de mod. mul.* nec curator Reipubl. *l. 3. C. eod. tit.* nec defensor civitatis, *ut supra dixi*. Summa est: mulctam dicere solum magistratum urbanum, vel provincialem, vel municipalem. Longe aliud est in pœna: nam pœnam irrogat etiam privatus, qui nullo fungitur magistratu, si modo ei criminis executio data sit: & hoc ait in fine hujus legis, qui locus est valde singularis. *Criminis exequutio* nihil aliud est, quam merum imperium: & contra merum imperium, nihil aliud est, quam criminis exequutio. Igitur, cui criminis exequutio competit, i. cui merum imperium datum est, quod dabatur etiam privato. Et ideo recte in *l. 1. ad l. Cornel. de sicar.* a magistratu separatur judex quæstionis publicæ, qui magistratus (inquit) judexve quæstionis ob capitalem causam, pecuniam accepit, ut publica lege reus fieret, incidit in legem Cornel. Quem vocat *judicem quæstionis*, is non fuit magistratus, habuit tamen merum imperium, judicii publici exercitionem habuit: & ita Pompejus privatus missus est cum summo imperio adversus Sertorium, Cic. Philip. 2. Et Latine *cum imperio* dicitur esse, non qui magistratu fungitur, sed cui nominatim popu-

populus imperium dedit, ut ait Festus, etiamsi sit privatus. Pœnæ igitur irrogatio competit privato, non mulctæ dictio, soli enim magistratui competit. Denique pœna, aut pœnæ irrogatio competit jure legis: mulctæ dictio jure magistratus: & pertinet ad mistum imperium, non ad merum: est enim modica coercitio, non gravis animadversio: pœna est nomen gravioris animadversionis, omnis animadversio gravior est: quam lex definivit, & taxavit. Ait autem *criminis, sive delicti*. Crimen est publicum, delictum privatum: crimen publicum, ut cædes, stuprum: delictum privatum, ut furtum. Eandem differentiam faciunt Græci inter *ἐγκλήματα*, & *ἁμαρτήματα*. Ad hæc, ut explicetur *l. si qua pœna, hic.* De pœna non est provocatio, quod ibi Acc. varie explicat, primo & secundo loco male, tertio recte, posita hac specie, ut si quis confessus sit de stupri, seu furti criminibus, vel si certis probationibus convictus sit, ut jam nec ipse diffiteatur se ejus criminis reum esse, ac proinde judex in eum pœnam legibus definitam pronuntiaverit: tum ut non possit provocare: a legibus non provocatur: cum judex nihil ex se statuat. Itaque hic reus non potest provocare de pœna: de mulcta est provocatio, quia est arbitraria: potest queri damnatus, judicem graviorem æquo mulctam dixisse: non potest queri de legis iniquitate: pœna est legitima, & certa, mulcta non item, quæ est arbitraria. Hodie hæc immutata sunt: nam & de pœna est provocatio, quia pœnæ legum desierunt esse in usu: si eæ mansissent, sane nec liceret de pœnis provocare: sed quia extra ordinem agitur, etiam omnes pœnæ sunt arbitrariæ, sicut mulcta, *l. hodie, de pœnis*. Ideo de pœna provocare licebit. Qua ratione hodie non est furti actio in duplum, vel quadruplum, quia agitur de furto extra ordinem, quo genere ulciscendi furti electo, consumitur actio furti ordinaria in duplum, *l. interdum, §. qui furem, de furt.* quæ notanda est propter usum nostrum. Qui agit in furem, agit extra ordinem, ita ut judex eum plectat pro modo delicti, suo arbitratu, is amittit actionem dupli, vel quadrupli. Extraordinarii judicii electio est consumptio judicii ordinarii. Quo argumento dici potest, quod olim fuit *merum imperium*, hodie mistum dici posse, quoniam magistratus jure competit, nec necesse est, ut detur nominatim. Quem Princeps creat Præsidem provinciæ, vel, ut loquimur, *Lieutenant*, servatorem loci, *τοποτηρητήν*, hoc solo nomine dat ei criminum executionem. Denique exequutio criminum competit jure magistratus: Ergo mista est jurisdictioni, & consequenter mixtum est, non merum imperium.

Ad L. CXXXII. Anniculus amittitur: *qui extremo anni die moritur. Et consuetudo loquendi id ita esse declarat,* ante diem decimum Kal. post diem 1c. Kal. *neque utro enim sermone undecim dies significantur.*

Ad §. Falsum est eam peperisse, *cui mortuæ filius exsectus est.*

Ad L. CXXXIV. Anniculus non statim, *ut natus est, sed trecentesimo sexagesimo quinto die dicitur incipiente plane, non exacto die: quia annum civiliter, non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.*

Ad L. CXXXVII. Ter enixa videtur, *etiam quæ trigeminos pepererit.*

Ad L. CXLI. Etiam ea mulier cum moreretur, *creditur filium habere: quæ exciso utero edere possit, nec non etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore non habuit, ut puta eum, qui ab hostibus remeavit.*

Ut nunc persequamur explicare verborum significationes, quæ pertinent ad leges novas, id est, Juliam & Papiam, in hac lege Paulus definit, quis dicatur *anniculus*. Lege Junia, vel etiam Julia liberto Latino competit jus civitatis Romanæ, id est, ex Latino fit civis Romanus, si ex uxore filium susceperit, etiamsi eum amiserit, dummodo jam anniculum factum amiserit, quod palam scribit Ulp. in *Fragm. tit. de Lat.* Unde quæritur quis dicatur anniculus, quod hæc lex declarat, & quæ ei conjungi debet *l. 134.* Utramque ordo librorum, qui satis diligenter hoc tit. observatur, exigit, ut statuamus esse ex libro 2. *ad leg. Jul. & Pap.* & ita emendanda est inscriptio hujus legis, ut pro 3. scribamus 2. sicut in 134. *& seq.* ex eodem Paulo. Anniculus autem dicitur, non statim, ut natus est: nec enim annus cæptus habetur pro completo, sed cum annus constet ex diebus 365. ex edicto Julii Cæsaris, statim atque attigerit 365. diem, etsi nondum compleverit, anniculus factus videbitur, & proficiet patri ad acquirendam civitatem Romanam, etsi eodem die decesserit. Annus ergo cæptus non habetur pro completo in hac parte juris, sed cæptus anni dies extremus pro completo, ut in lege Ælia Sentia, id est, in manumissionibus, & aliis partibus juris. Sed e contrario, sicut in quibusdam aliis partibus juris dies cæptus non habetur pro completo, ut in edicto de minoribus, ita annus cæptus, qui in hoc capite legis Juliæ non habetur pro completo, in quibusdam quæstionibus juris habetur pro completo, ut in honoribus petendis, *l. ad Rempubl. de muner. & honorib.* Quod latius sum executus in *l. 5. qui testam. fac. poss.* Naturam sequimur cum annum numeramus ad temporum momenta, id est, cum incipientem anni diem extremum non habemus pro completo: more civium sequimur, cum adnumeramus ad dies, id est, cum cæptum extremum diem habemus pro confecto & exacto: modo autem naturam sequimur, modo morem civitatis, usumque loquendi: nec est hujus rei certa definitio. Id vero est, quod ait lex 134. *annum civiliter computari non ad temporum momenta*, sed ad dies vulgari more, id est, extremum diem anni haberi pro exacto, quod recte Accursius confert cum eo, quod ait hæc *lex 132.* ex consuetudine loquendi hanc interpretationem sumi, ut videatur *anniculus* factus, qui mortuus est extremo die anni. Satis enim est, quod attigit eum diem, & id ita comprobat: in usu est, ut dicamus *ante diem decimum Kalendarum*, pro die decimo ante Kalendas, computatis ipsis Kalendis, & ut dicamus *post diem decimum Kalend.* pro decimo die post Kalendas, computatis etiam ipsis Kalendis, quod utique non diceremus, si momenta temporum observaremus, observatis momentis ante diem x. Kalendarum Juliarum, est xi. Kal. Jul. observatis diebus ante diem x. Kal. Jul. est x. Kalend. Jul. Rursus observatis momentis post x. diem Kal. Jul. est v. Idus Jul. observatis diebus post decimum diem Kalendarum Jul. est vi. Idus Jul. *Neutro* igitur *sermone undecimus dies significatur*, quæ est sincerior lectio hujus loci, quæ alioqui varie tractatur a variis. Hanc lectionem confirmant Basil. in quibus ita est, *οὐ δηλοῦμεν τὴν ἑνδεκάτην ἡμέραν, non significamus undecimum diem.* Usum autem hunc loquendi subsequimur, cum *anniculum* factum dicimus eum, qui attigit supremum diem anni, etsi eodem die vita defunctus, ut scilicet patri prosit in jure civitatis Romanæ acquirendo. Idem jus acquirit Latina, si ter enixa sit, ut idem Ulp. scribit *eod. tit.* quo pertinet *l. 137. inf.* quæ definit *ter enixam* videri etiam eam, quæ tergeminos peperit, & hæc nostra adjicit, enixam non videri, vel quod idem est, peperisse non videri eam, cui mortuæ filius exsectus est. Si igitur Latina duos liberos pepererit, & mortuæ tertius sit extractus, non videtur civis Romana decessisse, quia ter non peperit, vel enixa non est, ideoque heredem non habet. Latini vivunt ut liberi, moriuntur ut servi. Et quod ait *lex 137.* quodque retulimus ad legem Juliam & Papiam; idem locum obtinet in Senatusconsulto Tertylliano, ut Paulus docet 4. *Sentent. tit. 9.* Ex eo Senatusconsulto mater ingenua filio intestato defuncto non succedit, *nisi ter enixa sit*, quod tamen postea Justinianus mutavit. Quod si ter pepererit, aut pepererit tergeminos per intervalla eodem die, vel intra biduum, tum videtur ter peperisse, & liberi proficiunt matri in jure legitimarum hereditatum acquirendo: sed si uno partu, sive uno impetu, ut fit sæpe, effuderit tres, non videtur ter peperisse, unus tantum est partus. Atque

ita distinguendum videtur etiam in lege Julia & Papia. Et hic observandum est, quod aliud est *peperisse*, aliud *habuisse filios*: quæ uno partu fudit tres, tres habet, semel tantum peperit, hoc est evidentissimum. Quapropter recte Accursius notat ad id, quod est extremum in hac lege, *peperisse* non videri eam, cui mortuæ filius exsectus est, aliud est peperisse, aliud habuisse, atque ita finem hujus legis conciliat cum *l. 141. inf.* quæ est de verbo *habuisse*, non de verbo *peperisse*. Atque ita subtiliter Jurisconsulti distinguunt rerum vocabula, sunt vocabulorum observatores, qualis dicitur Ulpianus noster apud Athenæum *ὀνοματοθήρας*. Igitur ea, cui mortuæ filius exsectus est, & extractus cæso utero, intelligitur mortis tempore *filium habuisse*, quem utero gestavit, & postea extraxit medicus. Qua de causa si hic fuerit præteritus testamento matris, recte aget querela inofficiosi testamenti, & ab intestato recte petet bonor. possess. unde legitimi, quasi videatur mater eum habuisse mortis tempore: *habuisse* igitur quem non peperit; vel poterit petere bonorum possessionem unde cognati, *l. postumis, de inoffic. testam. l. 1. §. sed & si matris, ad Tertull.* Adjicit in *l. 141.* similem casum, quo mater intelligitur mortis suæ tempore habuisse filium, quem proprie non habuit, ut si filius fuerit apud hostes mortis suæ tempore, fuit servus: Ergo non filius, filius servitute desinit esse filius, & mater desinit esse mater, *l. 2. §. 1. ad Tertull.* Sed si post mortem matris remeaverit ab hostibus, intelligitur retro fuisse mortis tempore, quia jus postliminii hoc facit; seu fictio postliminii, ut intelligatur mortis tempore eum habuisse mater, qui erat apud hostes, quod postea remeaverit. Quod & in suis heredibus observatur, ut patri intelligatur fuisse *suus heres*, qui eo moriente fuerat apud hostes, & in captivitate, si desierit esse apud hostes, si postea remeaverit, *§. interdum, de hered. quæ ab intest. deferunt. l. 1. §. ult. unde cogn.*

Ad L. CXXXIII. Si quis sic dixerit, *ut intra diem mortis ejus aliquid fiat, ipse quoque dies, quo quis mortuus est numeratur.*

Hæc lex referenda est ad hanc partem legum Juliæ & Papiæ, qua declaratur cum Latino, vel cœlibe non esse testamenti factionem sub hac exceptione, nisi mortis testatoris tempore, vel intra diem aditionis, id est, centesimum. Latinus civitatem Romanam adipiscatur, vel cœlebs uxorem ducat, quod Ulpianus explicat in *Fragmentis tit. 17. & 22.* his verbis; *intra diem aditionis, seu intra diem centesimum*, ipse dies centesimus significatur, vel continetur. Igitur satisfecisse videntur legibus, si die centesimo Latinus civitatem Romanam adipiscatur, vel cœlebs matrimonium contrahat. Et in edicto successorio constat eodem modo illa verba accipi, *l. 1. §. si intra, de success. edict.* Et ait similiter in hac lege, quod si quis testamento suo jusserit aliquid fieri, *intra diem mortis suæ*, hac oratione ipse quoque dies mortis suæ continetur, sicut si promiserit quis *se daturum intra calendas*, ipsæ calendæ continentur, sicut dixi his verbis post diem x. Cal. vel ante diem x. Calend. ipsas Calendas numerari, & annum civiliter numerari ad dies, quasi quodammodo pinguius, non ad horas, seu momenta.

L. 134. exposui in *l. 132. sup.*

Ad L. CXXXV. Quæret aliquis: *si portentosum, vel monstrosum, vel debile mulier ediderit, vel qualem visu, vel vagitu novum non humanæ figuræ, sed alterius magis animalis, quam hominis partum: an quia enixa est, prodesse ei debeat, & magis est, ut hæc quoque parentibus prosint: nec enim est, quod eis imputetur, quæ qualiter potuerunt, statutis obtemperaverunt: neque id quod fataliter accessit matri damnum injungere debet.*

Huic legi videtur obstare *lex non sunt liberi, de statu homin.* quæ ait monstrosos partus, vel prodigiosos non esse liberos, hæc lex ait esse liberos: sed si unaquæque retineatur in suo domicilio, nihil pugnabunt invicem. Puto hanc legem referendam esse ad aliud caput legis Juliæ, quo *orba*, id est, quæ non dum peperit, prohibetur solidum capere ex alienis testamentis, semissem tantum potest capere: altero semisse mulctatur, quod Sozom. & Nicep. scripserunt, & Ambros. in Lucam c. 3. *Erat* (inquit) *deforme liberos non habere: quod etiam legum civilium fuit auctoritate mulctatum*, ita scilicet, ut orbi, vel orbæ non haberent solidi capacitatem, essent semissarii tantum: proficiunt ergo liberi matri; ut solidum capere possit ex testamento: sed an etiam prosunt prodigiosi, monstrosi, debiles, vel quales (ut ait hæc lex) visu, vel vagitu horrendi? Lex ait hos etiam proficere matri, & non esse imputandum matri, quæ qualiter potuit statutis obtemperavit, id est, legi Juliæ & Papiæ. Eodem modo Ulpian. in *Fragm. tit. 16. Qui*, inquit, *intra 60. vel quæ intra 50. annum neutri legi paruerit*, id est, qui quæve neque matrimonium contraxerit, nec liberos susceperit, & adjicit eos, qui intra ea tempora statutis non obtemperaverint, ipsis statutis, & legibus post eam ætatem, liberatos esse pœnis cœlibatus, ipsis, inquam, legibus, non Senatusconsulto, quæ postea explicat, sed legibus erant liberati, quoniam post eam ætatem non est causa exigendarum a quoquam nuptiarum, aut sobolis exigendæ. Et hoc est quod ait August. *lib. 3.* contra Julian. Pelag. *c. 11. Jure fuit constitutum; ne quis haberet jus liberorum, nisi cum amborum anni simul ducti, 100. transisse dicerentur.* Transeunt centum amborum anni, si unus excesserit 60. alter 50. Lex Papia fuit odiosa, quoniam mulctabat semisse, & ideo severius eam interpretamur, ut quales quales partus proficiant parenti. Non eadem interpretatio fit in Senatusconsulto Tertulliano, quoniam ita demum mater vocatur ad successionem filii intestati, si ter enixa sit, si quandoque ter pepererit. In numero trium hoc casu non imputantur monstrosi & prodigiosi. Nam hoc casu & mater captat lucrum successionis, superiore vitat mulctam legis Papiæ, & plus favemus ei, qui certat de damno vitando, quam ei, qui certat de lucro captando, *l. ult. §. sin vero creditores, C. de jure delib.*

Ad L. CXXXVI. Generi appellatione & neptis, *& proneptis, tam ex filio, quam ex filia editorum, cæterarumque maritos contineri manifestum est.*

Lex 136. pertinet ad illud caput legis Juliæ & Papiæ, quo cavetur ne gener, aut socer invitus testimonium dicat, *l. in legib. de test.* Ad quod caput etiam referri debet *l. 6. de gradib. & affin.* & hæc lex, quæ *generi* appellationem interpretatur latissime, ut gener dicatur non tantum maritus filiæ, sed & maritus neptis ex filio, vel filia, vel maritus proneptis, quæ interpretatio adhibetur *d. l. 6.*

Ad L. CXXXVIII. Hereditatis appellatione *bonorum quoque possessio continetur.*

Quid hæc lex ad leges Juliam & Papiam? quia erant innumera capita de capacibus, vel incapacibus: & quos declarabat incapaces hereditatis, eosdem declarabat incapaces bonor. possess. & omnis successionis. Igitur in illis legibus *hereditatis* verbo continetur bonorum possessio, sicut in edictis ita sæpe Prætor edicebat: Dabo hereditatem, dabo bonorum possessionem, *l. 3. de bon. poss.* Sicut autem in legibus Julia & Papia, cum hereditatem, aut legatum vetant capere, hereditatis verbum comprehendit etiam bonorum possessionem: ita etiam legati verbum generaliter accipitur, & continet etiam fideicommissum, & mortis causa donationem, *l. & fideicommissa, de legat. 3.* quæ est ex eodem libro, *l. senatus, in princip. de mort. caus. donat.* Quem igitur leges vetant capere hereditatem, arcent

zerent etiam a bonorum poſſeſſione: & quem venerat capere legatum, venire etiam tacite capere fideicommiſſum, vel mortis cauſa donationem.

L. 139. expoſui in l. 2. ſup.

Ad L.CXI. Cepiſſe quis intelligitur, *quamvis alii adjudicatio*.

HÆc lex referri debet ad eorumdem legum capax & incapacibus perſonis, hoc modo ſcilicet ; ut recte videatur legatarius *legatum cepiſſe*, qui mox tempore id alii acquiſiverit, etiamſi is, cui acquiſierit fuerit incapax, modo legatarius ipſe non fuerit incapax, quod confirmat *l. ſi ita quidam, 4. de libert. leg.* Cepiſſe igitur videtur legatum is, cui relictum eſt, qui erat capax, non is, cui acquiſitum eſt legatum per legatarium, qui erat incapax. Igitur ſtoua nulla legibus, vel ſifco falta videtur, ſi ille recte cepit legatum, & huic recte acquiſitum eſt legatum. Perſpicua iam eſt ſententia hujus legis, quæ aliquoi prima fronte eſt obſcura.

Ad L.CXLII. Triplici modo *conjunctio* intelligitur : *Alio enim re per ſe conjunctio continget, aut re & verbis, aut verbis tantum. Nec dubium eſt, quin conjunctiſ ſint, quos & nominum, & *re complexus tangit : Veluti Titius & Mævius ex parte dimidia heredes ſunto. Vel ita, Titius Mæviuſque heredes ſunto. Vel, Titius cum Mævio ex parte dimidia heredes ſunto. *Volcanus autem ne etymoſis *hos articulos derribat, &, quæ, cum interdum tamen *etymoſtice accipi aportet : Pribus*, Lucius Titius, Publius Mævius ex parte dimidia, &c. *ut ſi dicat, Titius : Publ. Mævius, Lucius Titius heredes ſunto.* Semproni. ex parte dimidia heres eſto, *ut Titius & Mævius vetuerit ex parte dimidium, & ut Semproni heredes ſunt vivendorum*. Lucius Titius ex parte dimidia heres eſto. Sejus ex parte, qua Lucius Titius heres erit, eodem inſtituo heres eſto. Semproniuſ ex parte dimidia heres eſto. *Julianus dubitaſſe videtur, vtrs fruſtiſſe ſibi ſint, an Titio in eadem hereditate cum Sejo heres inſtituto ſit. Sed ego, quod Semproniuſ quoque ex parte dimidia fruſtiſſe ſibi, teſtimonium eſſe, in eadem fruſtiſſem duos codices, & conjunctim heredes fuiſſe eſſe.*

HÆc lex re & conjunctis heredibus vel legatariis. Ait. Quid vero tradituri conjunctim ad inferiorem, id eſt, ad legis Juliam & Papiam? quæ ſuſpicor non ex legatis deſcienteſ, conjunctim collegatarius *præferri* ſibi, id eſt, obtinere caduca, & quidem ipſa lege tralatarii, quæ ob eam cauſam appellatur ſunt lege caducaria : ſed, ut dixi, conjunctim præferitur ſibi, ut oſtendi in *l. ego de leg. 2.* Et ſic fabulinianes, ita conjunctiones inventæ ſunt, ut hæc caducæ, *l. 3. §. 1. de vulg. & pupill.* Jure acceſſionis, vel jus illis ſtitutionis antiquius eſt, potiuſque cum caduci. Igitur hæc lex pertinet ad leges Juliam & Papiam, quod declarat, cum ſint conjuncti ex jure acceſſionis, quo invicem tantum jure acceſſendi, quo jure excludatur his ſtici, ſeu jus caduci, & ſuum ſuus defunctionis, divi- ſionique conjunctionum eam ſuam *Sejus de re quæ- ſiit, de leg. 3.* qui ſuppler, quod deeſt huic legi. Hæc lex proponit tria genera conjunctorum, re & verbis, re tantum, verbis tantum : & ſubjicit ſententiam ejus exemplo tur re & verbis, ubique delitus eſt illorum fruſtratio, qui hanc legem excipi putant certa genera : ſed explicabo ex eodem libro de reſtitutione, & ubique omnium definitionis tradita quæratur in iure acceſſendi uter uti ſi potior. Finit igitur hanc diviſionem eſt nore accrefcendi conſtituto, & conſequenter fideiſi ſtis excluſo : unde quod ad eas dictas leges ſcribitur in *l. antecedente*, quæ ſequitur *de l. re conjunctis*, pergunt exinde ad accrefcendi : dum lex ait : *nominatim videri legatarii, quod a quo heredi legatum fit, intelligitur, licet nominatim non ſit expreſſum nisi*. Quid hoc ad legem Juliam & Papiam? quis ſcilicet & nominatim legatum ſit ab una heredis, & cui portio deſciat, ea portio accre-

A ſit cohæredi ſuæ onere legati : Sed ſi nominatim non ſit legatum ab eo, cui portio deſcit, ea portio accrefcit cum onere, *l. 10. §. ult. de leg. 2.* Verum id non, Proponitur initio hujus legis, tria eſſe genera *conjunctorum* : alii ſunt conjuncti re & verbis, alii re tantum, alii verbis tantum. *Conjuncti re & verbis* ſunt, qui hoc conunctis ſcripturæ, & oratione eadem res ingrata eſt, quos nominatim, & res complexa tangit, hoc modo : *Mævio & Sejo ſundum Tuſculanum do, lego : aut Mævio & Sejo heredibus meis : aut Mævio & Sejo heredes ſunto ex parte dimidia* : vocantur conjuncti in eandem partem dimidiam : vel ſi ita dixeris : *Mævio & Sejo heredes ſunto*, nam & articulus ipſe conjunctionis eſt, *Ejus, qua a Titio, de aſſeſſori. comvelt. l. Titio, nihil, de leg. 2.* Vel ſi ita dixeris, (quod unus his proponitur) *Mævius, Sejus, heredes ſunto* : conjunctur hoc modo : *Mævius & Sejus*, &c. ſermone, & regula. Ait quid ſint ſi detrahantur particulæ connexivæ, ea oratio ſolum accipitur pro connexa? Et ait, detracta particulis connexivis, interdum eos, qui ſunt inſtituti oratione ſolum, habere pro conjunctis : & ait, *interdum*, quod aliud poſſit fieri non re manente, *Jacobus*, *l. 13. §. ult. inf.* Sententiam autem ſuam ſic exprimit, *videtur mea sententia non aliam, &c.* Ne quis hæreat, ne verbo *videremus*, exprimit ſuam ſententiam, & ex Ariſtotele ſæpe ita loquitur, *examinis hi, id eſt, conſiderare oportet*. Hæc verba oſtendimus non habere. Denique hoc vult Paulus, detractis conjunctionibus five particulis conjunctivis interdum pro conjunctis heredes ſcripti videri, quod ſæpe ſit, ut non ita ſcripti ſint. *Titius, Gajus Sejus* (detracta conjunctione) *heredes ſunto ex parte dimidia, Semproniuſ ex parte dimidia heres eſto.* hæc cedat. Si ita ſcripti ſint, *Titius, Gajus Sejus heredes ſunto ex parte dimidia heres eſto*, in hac ſpecie, L. Titius, & G. Titius, licet re & verbis conjuncti ſint, non tamen ſic exprefſa, quia ita dixit, *L. Titius, G. Sejus heredes ſunto*, nec adjecit ex qua : Semproniuſ partem adſcripſit, quæ ſola erat vacua, ut ipſe ſibi res & verbis conjuncti. Verum quod ait jus accrefcendi attineri, in hac ſpecie non fiunt conjuncti, quia ſine parte ſcripti ſunt : Respondeo, Titium, L. Titium, G. Sejum vocari in eadem partem dimidiam, aliam partem Semproniuſ adſcribi, ſed quia duobus illis pars certa non eſt adſcripta, ideo invicem non ſentiunt jure accrefcendi : ideo deficiente L. Titio, pars ejus non accrefcit ſibi G. Sejo, ſed & Semproniuſ, *L. 2. cum ſimilibus, de hoc. inſtitu.* Quod tamen ſecus eſſet, ſi & Semproniuſ ſcripſiſſet ſine parte, id eſt, ſi omnes ſcripſiſſet ſine parte, *L. Titium, etc.* Nam hoc caſu deficiente Titio, Sejus excluderet Semproniuſ, cum tamen alii ſint inſtituti ſine partibus, alii ex partibus, ut ante B dictum eſt, deficiente portione Lucii Titii, in eam veniunt omnes coheredes.

Poſtremo dat aliud exemplum conjunctorum re, & verbis. Teſtator ita dixit : *L. Titius ex parte dimidia heres eſto, Sejus ex qua parte L. Titius heredis inſtitutus, heres eſto. Semproniuſ ex parte dimidia heres eſto.* Hæ ſpecies dubitationem inciſit Jurisconſultis, utrum ſcripti teſtatoris res ſimiles, id eſt, utrum diſtributæ hereditatem in obſolucem uncias, ſint pœnæ ſimiliter hereditatem diſtributæ in tot partes, quot vocati ſunt. *L. interdum, 3. paterfamilias, de her. inſtitu.* Licet vulgo diſtributæ tantum in duodecim uncias. Utrum igitur in hac parte dicemus Titium inſtitutum eſſe in ſemiſſem, Sejum in ſemiſſem, Semproniuſ in ſemiſſem, & ita ellis ſictas partes oſtodecim. An vera C dicemus, non eſſe receſſum a ſolemni diſtributione aſſis, ſed L. Titium, & G. Sejum in unum ſemiſſem eſſe conjunctos, & ita conjunctos re & verbis : aliam vero ſemiſſem adſcripſiſſe eſſe Semproniuſ? Et hæc veriſs eſt in hac ſpecie, Titium & Sejum conjunctos re & verbis, Jaturos quidvanes, Semproniuſ vero ſeparatim, quod tradidimus ex Juliano *lib. 30. Digeſt.* Si locum vela ſuppleret, quem omiſit, repertur in *Inſtitutes, de hereditis, milit.* Sed, ſi Semproniuſ non fuiſſet adſcriptus coheres, & ita ſcripſiſſet : *Titius ex parte dimidia heres eſto, Sejus ex qua parte Titium heredem inſtituo, heres eſto*, & nullum alium heredem inſtituiſſet, non videretur quiſquis in ſemiſſem, & ſeparatim omnia. Adjecilio Semproni ſuſ- cit, ut videatur ſcripſiſſe heredes. Quamvis eſt de verbis tum conjuncto, pura, de Quinto, ſecundum propoſitum exemplum, ſi dicitur Quintus, portio ejus accrefcitur ſibi Sexto : ſi dicitur Titius, quæ ſuſpicor eſſe, ſi ita verba eſſe Sextum præferri ceteris omnibus, id eſt, verbis tantum conunctum excludere ceteros omnes : quia cum hoc opera eos conunctos teſtator, habentur pro conjunctis utroque modo, & non alio fine eos ita conjunxit, quam ut ſibi portionis alteri ſibi accrefcerent, non ceteris. Ergo ex mente teſtatoris ſibi Sexto accrefcit. Cur fuit dubitatum? quia ſcilicet quæſtio eſt voluntatis : dicebant enim aliter teſtatur ceteros dicere portius, quam conunxerunt voluntatis, an conjunctus potius ſit, id eſt, ille verbis tantum conunctus, non re. Respondet, & notavit ex *l. ſi Flaccianus reſtit.* ut & conſeruntur, ſeu ſcilicet, qui & verbis & re conunctus eſt. Senſus eſt: ſicut præferitur ceteris re & verbis conjunctus, ita & verbis tantum conjunctus præferitur ceteris, & videtur teſtator eam conjunctionem acceptiſſe. Hæc eſt ſententia *L. re conjunctis*.

Ad L. CXLII. Illud apud ſe ſuis habere videtur, *de quo habet ſibimet : habetur enim, quod habet ſibimet*.

HOc referendum eſt etiam ad leges Juliam & Papiam. Quum primum exemplum *excluſi vero, ſi. habit., falut. martyrii.* Et lege Julia & Papia, ad quam eſt illa lex, ſi maritus voluntate mulieris manumiſerit ſervum ſuum, & ita ſibi acquirat jus patronatus, cavere debet mulieri (ut lege Julia & Papia exprimitur) *ſe reſtituturum mulieri patronatus perpetuæ*, ut *non ſuum ſervum ex bonis liberorum*, ubi Jurisconſultus : *perpetuæ* intelligimus non tantum quod pergit, & quod extenſe, & publice, ſed & id, quod *perpetuo* fecit, id eſt, de quo actionem & perſequentionem habet. *Perpetuæ* ergo videtur, ſi actionem habet, quæ acquiſierit : eodemque modo, E vel eodem, vel alio capite IC. cenſuerunt de verbo *habendi*, ut videatur rem habere, qui actionem habet, ut ſcilicet ſibi ſit actionem perſecutionemque præſtet, quod ſi habeat : Nam ſi vel actionem habeat, tenetur præſtare, ut tam erdat. Nam rem ipſe habere videtur, qui actionem habet, ut petat, *l. 5. de reg. jur.* Proprium eſt, quod peti poteſt, *l. 5. §. quod avus, ad leg. Falcid.*

Ad L. CXLIV. Libro memorialium *Meſſienus* ſcribit, *poſſitem quod antiquus cum habitura, qua cum non non eſſet, cum aliquo tamen retinebat : quam cum non tamen omnicam : quale beneficium cum abeunt appellari. Graviter Elaucius libro de jure Papiriana ſcribit, poſſitem non vulgo vocatis, qua cum non ſit, corpus ſuſpicari, quaſi-*

dem eam, quæ uxoris loco suæ nuptiis in domo sit, quem A *sobrinum Græci vocant.*

EX Paulo ad legem Julium & Papium, hæc lege propo-nitur *patrimi* & *matrimi* nomen, quod in Græco *πατρῶος* & *μητρῶος*, id est *patruelis* & *matertera*, quæ referitur a Gellio ex *libro* 18. *cap.* 26. & de ade Hercului Victoris, quæ refertur a Macrobio *lib.* 3. *cap.* 6. Fuit is Jurisconsultus maximæ eruditionis & exiſtimationis, ut de eo ita ſcripſerit Athenæus *lib.* 14. *Macrobius ornavit uxorem, ut scripsit, & strenue Ephesum, cum ait in jure interpretandi nihil ſe tendere Mucio poſſe.* Euſſem etiam quidi celebris meminit Arriauus a in Epicteum, *dum ait, legibus natus a patrio parendum esse, quem Mucium, aut Catium. Ait autem hic, eundem uxorem vero nomine, id eſt, naturali, amisam appellari: ſed honeſtius eſſe concubinæ nomen, quod eſt legitimum: Amicæ nomine ſignificari illa, quæ publicandam ſubſtinent alteri. Legatus illud Marciali. lib. 7. Epiſtolarum Tredae Philari. Rette, quem Tredae uxori amicam.* Concubina juſtam uxorem imitatur, *Julianus Novell.* 18. Et eſt ſpecies quædam uxoris, lege, legitimoque prorſus, concubina nomine, quæ *Augustus aſſumpſit. L. 2. de concub.* Illud eſt veluti naturale nomen, hoc legitimum. Et vero concubinatu per leges recepto, patet eis muliebri honeſtiue nomen, quam matrisc impoſito, quo non tam res Venerea, quam honeſta quædam conjunctio ſignificatur: inicitur probri nota quodam, *Feminam detinere*, vel *habere*, ut *Terentius* Gloſſis interpretantur ſatis novo vocabulo *Ἑταῖρα*, vel ut alii proprium *teneri*; & *pellicatumem*, *Cognovisse*, non ita ſi concubinam duxeris. Subjicit in hac lege: *Nulla pellicatus vulgo appellari eam, quæ cum eo, qui uxorem habet, corpus miſcet*, quod legibus femper ſuit vetitum; ea pellex ſeu concubina illegitima eſt, juxta *Julium Caſſium*, *l. ult. in fine, de uxor. l. ult. C. comm. de manum. l. 1. C. de concubin.* Quoſdam tantum etiam nunc *pellices* eam vocare, qui uxoris loco domi habent, quam tamen uxorem non habet. Vulgus opponit quibuſdam, quod notandum eſt. Vulgus hodie pellicem vocat eam, quæ ſuccumbit alieno marito, quidam eam, qui ſuccumbit coelibi. Et hoc tradit Paulus ex Granii Flacci libris *de jure Papiano*: ſic Florentinus legitur: corrupte in aliis libris Gaius, ut in *l. Gravissimi*, ubi pro *pellicatu* Urſinus, *de fidejuſſoribus*. Citatur hic Granius Flaccus a Macrobio. *Saturnal. cap.* 18. & Arnob. *lib.* 3. Quid vero pertinet ad jus Papianum pellicis definitio, quæ legitur Granius Flaccus in libris de *jure Papiano*? Jus civile Papianum ſunt leges Regiæ, ut Romuli, Numæ, & ceterorum collectæ a Sexto Papirio, *l. 1. §. de origine*, inter eas hæc eſt lex Numæ, ut referunt Gellius & Feſtus: *Pellex Junonis etiam ne tangito, ſi tangat, Junoni vinias boſtiasque agito, agnum feminamue caſtrato.* Quæ pellicis eſſent, qui ſe committit uxoremhabenti, irrogatur infamia.

Ad L. CXLV. Virilis appellatione interdum etiam totam hereditatem contineri dicendum eſt.

HÆc lex pertinet ad illud caput legis Papiæ, quod eſt de bonis libertorum, & quo cavetur, ut ſi libertus decefferit teſtatus, vel inteſtatus, relictis filiis, patrono debeatur *virilis portio* pro numero filiorum, ut ſi tres ſuerint filii, patrono debeatur quarta portio bonorum, si Duberit ergo ex ea lege Patronus virilis portio exiſtimabitur liberis, *§. peſtea, de ſuccess. liber.* Ulpianus

in Fragmentis tit. xxii. Si nulli ſint filii liberte, vel ſi nisi filii repudiaverint hereditatem patronus, dicemus, *virilis* appellatione totam hereditatem contineri, & non ad patronum pertinere, *l. intestato, de suis & legit. hered.* Et hoc eſt quod ait: *Virilis appellatione*, &c. videlicet & ſi filii repudiaverint hereditatem; tum enim tota ad patronum pertinet. Et eadem ratio hic intercedit, atque in ſpecie, de qua tradebam eſt ſuperius in *l. patrefl. §. de Papia* quorum ſervorum legata eſt Titio, reliqui Sempronio, Titius ceſſit in optionem, & repudiat legatum: *reliquum* appellatione omnes pertinebunt ad Sempronium. Et ita ceſſantibus filiis, virilis appellatione tota hereditas pertinebit ad patronum.

Ad L. CXLVI. Soceri, ſocrus appellatione avum quoque, & avum uxoris vel mariti continere, reſpondetur.

HÆc lex pertinet ad illud caput legis Juliæ & Papiæ, b quo cavetur, ne genero vel ſocero invito teſtimonium deferatur, *Lex legis. de teſtib.* Quæ ſcita porro appellatio ſcripturæ generaliter, ut dictum eſt in *l. 26. ita* ſoceri & ſocrus appellatio accipitur generaliter, ut continent non tantum parentes & maritorum, ſed etiam avum & avian, vel proavum & proaviam, id eſt, proſocerum & proſocrum, abiocrum, &c.

L. 149. regulæ Jur. lib. 1. in fin.

Ad L. CXLVII. Non eſt fine libertis cui vel unus filius unusve filia eſt. Hoc enim enuntiatio, habet liberos, non habet liberos, femper plurativus numero profertur: ſicut & pupillorum & vulgarium.

Ad L. CXLIX. Nam quem *fine liberis eſſe dicere non ſolemus: hunc neceſſe eſt dicamus liberos habere.*

LEges Julia & Papia multſant eum, qui eſt *ſine liberis*, cui dum mas nine hoc annum, ut libertis auguste civitis. *Inter liberos* autem non eſt, qui vel unum filium, vel filiam habet, quod & in fideicommiſſis ſequimur. Num ſi quis ſit regatus reſtituere hereditatem, ſi *ſine liberis decefferit*, vel filio non filio, vel filia, excluditur fideicommiſſarius, *l. 8. §. pen. C. ad Trebell. l. pater, §. l. de condition. & demonſtr.* quod ea lex dicit eſſe ex voluntate defuncti. Sed notari ex hac lege poteſt, id etiam eſſe ex voluntate, cum ſubjiciat hanc enuntiationem, *habet liberos*, vel *non habet liberos*, ſemper plurativum: ſi autem poſuerit, eſt unus filius ſit, *Dedayeul. lib. 1. de crimin. Dict. cap. 1. in Italia in lingua*, inquit, *ufque eſt, ut libero dicentur omnes filii, eſt non ſit uno amplius*. Unde augmentor redit ex conſequenti. *Aut ſi ſine liberis, aut cum liberis, atqui non eſt ſine liberis, qui unum filium habet. Ergo habet liberos*: quod poteſt etiam referri ad illud caput legis Juliæ & Papiæ de indiſta viduitate mulieri, nempe relicta heredicati, vel legato ſub conditione hac, *ſi ſibi poſt mortem meam non nupſerit*, ita demum remittitur, ut illi nubendo non amittat legatum, ſi interea ſit ſeorum utrum liberorum procreandorum cauſa (quod jusurandum exigebant olim cenſores) & ſi ex fecundis nuptiis liberos habuerit. Nam ſi c. C. de nat. vid. vid. adhuc ſecundum legem Juliam & Papiam, adhibitam fuiſſe diſtinctionem, habereque liberos ex fecundo marito, an non, quod tamen jus ſit perturbavit Juſtinianus, *§. Nov.* 22. Quod ait liberorum numero eſt reſtiſimum. Male quidam plurali, *Gel. lib. 19. cap. 8. Quadringe quidam dici putant plurativum numero.*

L. 150 regulæ jur. l. 1. ſup. & accommodavi ad leges Julian & Papian.

Ad L. CLI. Debita hereditas intelligitur, quam quis poſſit adeundo conſequi.

IN hac lege definitur, quando *debita hereditas* dicitur, vel qui dicatur *debita*, *quam*, inquit, *quis poſſit adeundo conſequi*, ex quibus verbis intelligi deber contrarium, vel repudiando amittere. Nam ante delatam

In Tit. XVI. De verb. ſignificat. Lib. L. Digeſt. 597 598

tem aditio, vel repudiatio, qua ſit, eſt inutilis, *l. 1. A §. decret. de, & ſuccef. ed.* Quod ita accommodemus ad leges Julian & Papiam, cum quæritur de heredis, aut legatarii capacitate, quo tempore eius conditio ſpectanda eſt? Fieri enim poteſt, ut qui hoc tempore incapax eſt, frequenti ſit capax. Unde iuterreſt ſcire, quo tempore ſcire debeat inquirere de capacitate, aut incapacitate heredis, aut legatarii. Et conflat eo tempore quærendum quo defertur hereditas, aut legatum. *Quo tempore*, inquit, *hereditas defertur, & legatum ſtatim*, ut jure adiri poſſit, aut repudiari: id quod eſt ex morte teſtatoris, ſecundum nos autiquum: ex aperto tabulis, ſecundum leges Julian & Papian. Non deferuur heredites ante apertas tabul. Ergo ante apertas tabulas repudiatio, aut cretio inutilis eſt. Hinc reſtituum eſt jus antiquum, *l. un. C. de cadue. toll.* ed.

Ad L. CLII. Hominis appellatione non feminam, quum maſculum continet, non dubitatur.

HÆc lex docet, in eiſdem legibus Julia & Papia *hominis* appellatione contineri feminam. Caput certum vix notari poteſt. Id curioſi noſtri adnotarunt etiam ad *leg. Cincinn. de re.* eo, qui hominem occidere: vel de eo, qui hominis occidendi cauſa cum eſto fuerit. Dubitabatur, an teneretur ex lege, qui infantem, aut feminam occiderit; & conſtitutum eſt teneri, *l. pen. C. ad leg. Corn. de ſic.*

Ad L. CLIII. Intelligendus eſt mortis tempore fuiſſe, qui in utero relictus eſt.

IN hac lege ait, intelligendum mortis tempore fuiſſe eum, qui in utero relictus eſt, in utero uxoris ſcilicet. Neque enim poſſemus ſcire, poſtea commode, etiamſi reliqui poſſit vere, tam ad patrem, quam ad matrem. Igitur ſic expono, quod & potenter trihi ad fideicommiſſa ſub conditione poſſ ſine liberis decederit, ut non videatur deceſſiſſe ſine liberis, qui uxorem pregnantem reliquit, *l. 6. §. ult. ad Trebell.*

Legem 154. qui pariet ad legem Julian, cum ſit ad legem vicelimam, ut eſt (nam lex viceſima eſt Julia) exponi in *l. 2.* Expoſui *l. 155.* in *l. 92. ſup.*

Ad L. CLVI. Majore parte anni poſſeditis quis intelligitur, eriendo hereditatem? Item majore parte anni adiri vinatur, aut paucioribus diebus, aut nullis poſſederit.

HÆc lex pertinet ad interdictum *Uti poſſ.* quod certe poſſeſſorem eſſe exhibitorum ad retinendum & tuendam poſſeſſionem, & hodie frequeus eſt. Et ea diffe rentia inter interdictum uti poſſidetis, & utrubi, quod interdictis uti poſſidetis is vincit, qui tempore proditi interdicti, ſeu litis conteſtatæ, nec vi, nec clam, nec precario ab adverſario poſſidet rem fundi. Retinendum hoc interdictum in præſens tempus, *l. 1. §. interdictorum, de interd.* Idque in edicto, quod ex Elio Gallo refertur a Feſto, *Quo nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero nanciſcitur, hoc utito.* Interdictum autem utrubi, quod erat retinendi, qui majore parte anni, licet tempore interdicti, ſeu litis conteſtatæ apud eum non ſit, majore (inquam) parte anni eius, quod reddituir interdictum retrorſum numerati; non proinde, *l. 1. Ubrubi, & Paul. c. Sententt. tit. 6.* Igitur interdicto utrubi vincit, qui poſſidet majore parte anni rem mobilem, etiamſi nunc, id eſt, quo tempore agitur ex cauſa interdicti, non poſſideat; ubi hoc loco demonſtratur, non videri poſſe-

vir, de servis, rustic. prod. Dabitur autem interdictum tam de femina, quam de via integra, cum & jure servitutis, ut via constituta possit per usu, & utilitate agrorum: & hoc etiam est hic ex Ælii Gallilibro de verborum, quæ ad jus civile pertinent, significatione. Titulus pollicitatum summam eruditionem: ex his tamen libris mihi parerunt relatum est in hos libros, quod exstimaverit Tribonianus sufficere definitiones proditas ab illis Jurisconsultis, imo tamen est etiam alias locus de usufr. *Ædemque, de ædific.* Gellius conferens definitiones *usufructus* bab. ab eo expositum, ut fit locus aute inquam vacuus, per quem a rei ablatio, accessisque est ad eles. Debuisse etiam exhibuisse non ego ex ipsis scribus, non ex ipsorum actionibus, quod alii auctores improbasse videntur. *Arbor, §. de usufructu, eamus. decad.* Hæc definitio, quæ ab antiquis recentes ex eisdem libris conservavit, definitionem *pupillæ simile*, de qua certant nobis Jurisconsulti: sed hæc bella est, ut dicitur, quæ, nec nobis, nec vobis est res, quam non sequuti fumus in *Usufructu, supra*. Item definivit *rem* esse eum, qui litem cum alio contestatum habet, sive is sit, qui cum eo agatur: nam utrumque est rem, & interdum etiam utrumque dicitur actor; sensu in exceptione actor est, commune est nomen actoris & rei; licet differentia tamen aliquando plerumque hæc actor a reo, ut intelligatur quis provocet ad judicium, & quis provocetur, quam rem satis magni interest. Ad ea adjecit Gallus *rem pupillarem* esse eum, qui hoc tempore pupilli filius latuerit, & rerum promiserit esse eum, qui suo nomine aliquid promiserit, vel pro altero: pro altero promittit reste, ut fideiussor, *Institutionibus* de fideiussoribus non vult. Ergo in quælibet obligationum utrumve promiscue rei nomine: nam & *rem stipulandi, & rerum promittendi* dicimus in titulo *de duobus reis*. Interdum tamen definivit *remancipatum* mulierem esse eam, quæ emancipata est a viro, cui in manum convenerit, id est, quam vir emancipavit, & falsum manu fia. Non dubium, quin emancipantur, qui in nostra potestate sunt: sed & uxores, quæ in manum convenerunt, ut in moribus Romanis, ut emancipentur non folum maritorum, sed etiam patrum potestate mariti, nec possunt contrahere sine eius auctoritate; *remancipari* etiam, cum fit mancipatum viro. Alias qui quæ convenit in manum, est in potestate viri. Et ita veteres Glossæ remancipare, *ἀνακαλεῖσθαι*, quod est dominare, habere, & *servos ἀνακαλεῖσθαι*, & *ἀνακαλεῖσθαι*. Idem eodem libris exposuit differentiam inter legem, & rogationem, inter Senatusconsultum, & senatus decretum, quæ omnia sunt repetenda ex Festo, quasi nudus, & ad hunc rituli pertinentia: item differentiam inter flumen & torrentem: *torrentem* esse fluvium imbribus concretum, fine concursum, qui fecit arbitrio exercetur: & ita definit torrentem, aquam non perennem, quæ exaresfit æstate, quod flumen hybernum vocat Horatius. Aquam autem, quæ fluit, *flumen dicit*, & ita vulgari consuetudine effe, ut utrumque dicamus flumen, id eft, & torrentem, & aquam perenaem, quod pertinet ad *l. 1. §. de flum.* ubi divisit flumen a torrente, & flumen, & torrentem appellat *ῥεῦμα*, ut & Apollonii interpres, *ὁ δὲ ποταμὸς καὶ χειμάῤῥους καλεῖται*, id eft, *torrentis dicimur fluvius ex imbribus concretus*, qui tempore æstivo exaresfit, de quibus, ut de fluminibus redditur interdictum illo titulo de fluminibus. Idem exposuit hostiliensis, *quæ sit differentia inter fluvium, quod torrentem, seu recuperatio, differentiam inter factum, fanctum, religiosum, definitionem municipis, necessitudinem, quod est vinculum consolidatis tabularum, perfugæ, petræ, & sepulchri, & sobrini, quæ omnia sunt repetenda ex Festo.*

Ad LCLVIII. In usu juris frequenter inest nos *Cassellius ait singulari appellatione, cum plura generis conditio significare videtur.* Item *Si mulier nominum remanet effe dicimus. & pejorem vitam effe dicimus. Item in stipulando facis hæredem de hærede venire*, & ea res secundum me hæredem vetus judicata erit. *Et surfus: Quod do illum* A te hæredemve tuum: *nempe aque, si plures hæredes fuos, continuetur stipulatione.*

HÆc lex etiam pertinet ad interdicta, & potest fumi exemplum ex interdicto unde vi. Dotes *sinus fieri numero, aut singulari appellatione* plerunque significari inulis loquendi, & ubi uxoris plura generis eadem, ut cum dicimus, *pecora volens effe singulari appellatione* plura ejusdem generis significamus: item in ulis juris, ut in stipulationem subiectum folet: *si ea res adventat me, hæredemve meum judicatio erit*, hæredis nomine plures hæredes significamus, vel in stipulatione, *quod te, hæredemve tuum dare facere oportet*, hic singulari nomine nomen hæredis complectitur plures hæredes. Et ita etiam in edicto unde vi. *Quod ejus familia*, fi quis decedit de familia dicit eum, qui decesit, interdictum unde vi, & adverfus hæredem ejus, vel bonorum poffefforem, adhuman in libris. de eo, quod ad eum pertinet, aut dolo fiftum eft, quo minus perveniret, *l. 1. §. ult. unde vi.* Idem loquimur in legato, ut fi legavero Titio, *quam rem hæres habet*, videor legaffe, quantum hæredes mihi habent, ut declarat *lex fi res relictum fit, de legatis 2.* Vel fi in diuero, *Herevi damnas effe dare*, omnare videor omnes hæredes, *l. 1. §. Si uxorem. dotis profectio*, videor dedifle omnibus *l. 16. de teftam. tut.* & in duobus tabulis, quibus vocatur agnatus ad hæreditatem, fi plures eiuldem gradus, hi fimul vocantur, *l. si plures, de legit. agnat. fuccefione*. Et ita in edicto, quod falfo tutore auctore, quo Prætor pollicetur fe in integrum reftitutum non vult. *l. 1. §. eidem ait, quod falfo tutor. auct.* declarat, quod edicitur de falfo tutore, idem effe portigendum ad plures tutores, fi plures interponant falfo tutore. Et in Senatusconsulto Silaniano de affinitimodis libertis, quod de filio loquitur, cui affignatur libertus, ut ea ftipendia fuo fit: fed conflat etiam libertum filio, fi plures liberos affignari poffe, *l. 1. §. 1. de affignand. liberr.*

Ad L. CLIX. Etiam aureos nummos *ex decimas.*

AB hac lege aliquot leges pertinent ad teftamenta. Ait hæcles, *etiam aureos nummos*. Or. Ergo erit appellatione non tantum fignificatur illes, & alia ærea nummisma, *l. 1. de* & aureis nummi: quod pertinet ad nuncipationem familiæ a quibus fuccedit, ut intervenientes ftebat olim teftamentum per as & libram, his verbis uterne familiæ emptore, *hæc familia pecunia tua effe aio*, & poft teftem referri ad prodigos, quibus folemni formula Prætoris interdicitur *ære, commercioque*. Qua de caufa non habent teftamenti fictionem, quia non poffunt per æs & libram familiam mancipare, cum illis ære fit interdictum. In illis locis pro vocamus nummos cujufque materiæ. Vide *lib. 7. Odoris, ep. 8.*

L. 160. expofui in l. 95. fup.

L. 161. qua in Florentinis eft 163. expofui partim in l. 23. partim in 101. & totam accommodavi ad legata.

Ad L. CLXII. Non eft pupillus, qui in *utero eft*.

HÆc lex videtur poffe referri ad rotoria dationem & teftamento feripram. Hoc ut intelligatur, fatendum eft, quod ait, nomine non fignificari mafculum tantum, fed & conditionem ejus, qui ante puberatem debuit effe in potteftate patris, *l. pupillos, &c.* & incipit effe in poteftate tutoris. Puero enim, qui in utero, acquidum dices effe pupillum, nondum dices defiffe effe in poteftate, cum antequam nafcatur, non videatur deffe fe effe in poteftate, *l. ult. de collat. bonor.* Et conlequenter nondum dices eum effe in poteftate tutoris, & ideo tutor damnofe eft, qui in utero eft, antequam nafcatur, non eft tutor: necesum tutor eft pupillo, *l. si mens. §. ult. de teftam. tut.* nondum igitur eft tutor, qua nondum etiam eft pupillus, quia ea, qui eft in utero, nondum intelligitur effe animal, *l. 7. §. ad leg. Falcid.*

Ad

Ad L. CLXIII. In vulgari fubftitutione, *quæ ei, qui fuerunt mea teftetur, here fubftituitur, nulla fubftitutur etiam nominatim illorum, exemplo duodecim tabularum, ea quibus proximus adgnatus, & fibi habetur.*

Ad §. Si quis ita in teftamento *fcripferit*: Si quid filio meo accident, Damas fervus meus liber effe: *mortuo filio, Damas liber erit: liber enim accidere & vertis, fed quali fermone etiam mas fignificatur.*

NTium hujus. expofui in *l. 95.* Sed id tantum obfervandum eft ex ea, quod proponit de *vulgari fubftitutione*, quæ fit filio fupremo morienti: hoc genere dicere fubftitui refte etiam unico filio. Supremus autem non tantum dicitur de pluribus, fed & de folo, ut in edicto Prætoris *fupremo tempore*, & in Senatusconsulto, ubi de bonorum poffeffionibus fecundum tabulas. Quintilianus *declamant.* 308. de unduodecim tabulis, proximus qui fuos eft. Hæc vocabula non femper funt in comparando. Hoc nonere fubftitutionis, idem ex primitur in *l. qui duos, eleven. decl.* Et autem in fubftitutione, ut hic, non tamen dicitur vulgaris, quod affet frequentior ufus fubftitutionis pupillaris. qua fubftitueretur filio fupremo morienti, fore unius effet, five plures effent. Quamobrem non eft probanda fententia eorum, qui putant, dici vulgarem, quod fit legitima, quod defendit ex 12. tabulis. Hæc origo ejus, non vulgo accommodata. Legitimæ quæ dicuntur, fibi fit legitima, id eft, ex 12. tabulis, pupillaris, non legitima, cum morbus fit indutia, non legibus. *Vulgaris* dicitur, quod ufu frequentior fit, quam pupillaris, quod fatcuibet, & a quolibet: & confimili ratione pupillare genus illud dicitur vulgare, quod frequens in usu conveniebat. Sed in Senatusconsulto Silaniano fubiicit vulgarem aliam fermonem, quem fe vocat: fi qui ita libertatem relinquat, *liber efto, fervus filio meo ancillave*. Videtur mortem fignificare, *quod ariolentur*, id eft, deceffeiit: Sicetiam vulgo loquimur, fuos fuperiori cafu vulgariter fubftituere, pupillariter tamen.

Ad L. CLXIV. Nomen filiorum, *& in poffumen eadem, quæftionis non eft, quamvis poffumen non videtur in eam, quæ in utero fuerunt fit, antrum fit.*

Ad §. Partitionis nomen non *fuerit dimidium fignificat: fed potius eft adjectum, quod non judeat aliquis, & non omnes partiri poffe: & viceffimum, & tertium, & quotum libuerit. Sed fi non fuerit pactio adjecta, dimidia pars debetur.*

Ad §. Si there fecit pervenire, *eum effecta arcinendum eft*. Ad L. CLXV. Venifle ad hæredem nihil intelligitur, *nifi defuncto eve aditum.*

NOn dubium eft, quin hæc lex pertinet ad legata. Nam & hæc verba *filiorum* cadere etiam in pofthumas: at a diverfo nomen *poffumorum* non cadere in filios, qui jam fint in rebus humanis: quod pertinet ad fignum verborum filiabus, ut intelligatur eo etiam continori poffumas, legato relicto poffumis, vel poffumus nomen filiorum fimul, *l. 60. de legat. 1.* quod eft ex eod. lib. Cur de filiabus loquitur, non de filiis, nonne etiam vere dici poteft nomen filiorum cadere in poffumas, ut in *l. 60.* Quia hæc lex eft de edicto libro? Ait tamen etiam filiis, etiam poffumis datum videri. Cur ergo tantum dixit nomen filiorum cadere in poffumas? Cur non utrumque hic dixit? Ratio pendet ex jure antiquo de exhæredatione liberorum. Differentia erit inter filios, & filias poffumas. *Poffumi* filii erant nominatim exhæredandi, non filiæ, parentum quæ exhæredatis inter exteros, *ceteros, exhæred. fanctæ*. Item poffumi erant exhæredandi nominatim: *Qui in utero natus erit, exheres effo*, poffumæ exhæredari poterant inter exteros, non omnimodo, fed cum adjectione legati, ne videretur teftator in illa exhæredatione, *Ceteros*

A *exhæredes fuos*, non comprehendiffe poffumas, quod plerumque fiat, ut qui moriantur, parentes uxorem non effe prægnantem. Igitur ut ea clauiula videretur comprehenfa poffumæ, non omiffe per oblivionem, neceffe eft eis teftamento aliquid adfcribi; quod erit argumentum de eis conjuffe teftatorem, *§. poffumi, de exhæred. lib.* Ulpianus in *Fragmentis tit. 22.* At quid fi teftator poffumos non leguerit, fed filiabus tantum, an videtur legaffe etiam poffumis, ut ex hoc poffumæ videantur exhæredatæ inter exteros? Sic fere: Nam & hoc neceffarium eft, dummodo *poffumorum* aliqua parte teftamenti mentionem fecerit: aliquid videlicet nomine poffumi, ut fit exhæredatione. & legato, *ad l. qui filiabus*. Quod fequitur in hac lege, *Portionemve nomen*, Or. (fic legendum eft, ut Florent. non *portionis*) *dimidii, quod dimidii*, ex primo verbo pertinet ad legati genus, quod dicitur *portio*, quoties heres tuber hereditatem cum aliquo partiri; *Mevius heres Titio dimidium rem Titio primo, dicendo*; Titius eft legatum partitarius. Ulpian. *tit. de legat. in Fragmentis*, §. *poft quod Lentulus fcribit, de fideicommiff. hereditat.* Vel enim fi ita diverfe teftator, *quominus heres habebit, testum Titio do, lego*. Nam hæc verba fic accipienda funt, ut fenatus diverbum, quominus omnes hereres habebitur. Unde efficitur ut neceffe fit heredes, quotquot fuerint, partiri hereditatem cum Titio, dimidium dare Titio, *ſi ita teftator dixerit, do, lego*. Ergo legatum partitio dicetur dimidii, fi nulla pars expreffa fit, ut cum legatur alufrufius partis bonorum, dimidiæ vel tertiæ partis, *l. 1. §. ult. usufruct. teftat. & ufufr. §. poft poft teftatorem*. Si fcribi minor portio nominatim, vel maxima portio, id eft, dodrans, vel bes, vel tertia, vel vicefima: fed non dicta parte, femper debetur dimidia, & *semissis* verbum fignificat aequam diftributionem inter heredem, heredefve. & legatarium partitarium, *liber effo, fervus filio meo* fingit, *habeto, fieut portionis*, Or. perfpicue pertinet ad ftipulationes partis, & pro parte, quæ interponebantur inter heredem & legatarium partitarium invicem de lucro & damno communicando. Nam cum heres cogeretur partem dimidiam hereditatis præftare, quoties erat lucrum communicandum inter eos, ut lucri, ita oneris hereditarii, ne integrum onus fubiret: jure tamen prætorio ita fuerunt, fed antequam ftipulatione partis, & pro parte, id affequitur ut teacitur heres oneribus hereditatis, pro ea tantum parte, quam retinuit. Et ideo, ut eo nomine legatarius partitarius eum indemnem fervare debeat. Nam ipfo jure poterit in ſolidum a creditoribus conveniri, fed refugiet ad partitarium ex ſtipulatu, & primum ex parte reparatis ita interpontior ſtipulatio, quanta portio ex hereditate illa ad te pervenerit, vel quantum pecuniæ ex illa hereditate habueris, tua portio tanta dari. Ex parte autem heredis ita interponitur ſtipulatio, *pro qua parte hereditatis legatum reperio, quod a filiorum, & filiæ tibi relictis locis fuerit, ſpiri*. Sic mutuo ſtipulationem interponunt inter heredem & partiarium legatarium de damno & lucro participando. Et in priori ſtipulatione, quantum pecuniam habueris, vel quanta pecunia ex hereditate ad te pervenerit, verbum *habere*, vel *pervenire* (*nihil refert quo ufus fit*) cum effectu accipitur: Nec enim videtur ad heredem pervenifle, quod jam creditoribus hereditariis ſolvit. Et ita etiam in ſtipulatione empta, & vendita hereditatis, pervenire cum effectu accipitur, nec videtur pervenifle, quod primo fronte pervenit, ante remotis quod heredem, *l. 3. §. illud, de haered. vendit.* Eo etiam referri debet, quod ait l. feq. *venifle* (ſic refte Florentinus, *non pervenifle*) non intelligi, nifi deducto ære alieno, utpote fi legatarius partitarius ita ſtipulatus ſit, *Quanta pecunia ex hereditate L. Titii ad te venerit, vera partem dari*. Ex ea pecunia prius debet ære alienum, quod refolvit heres: id enim non videtur ad eum venifle. Ergo referenda eft etiam hæc l. ad ſtipulationes partis, & pro parte, & ad legatum partitionis. Nam conſtat Pomponium ita

B

C

D

E

F

quo

quo hæc ſcripſit de verbo *meſſe*, tractaſſe de legato A poſſe in ædibus habere infularium, ut per eum cubiculis ædes, etiam invito fructuario, uti in fulcis, ſaltuariisque quia interceſſit ejus fines præſtiti tueri, aut rubes cultoribus. Non ſpectari etiam locum liquet ex *d. l. ſervis legatis*, §. *cum qui*, & *l. 110. in f.* Si quis natus fit ex ancilla urbana, veluti ex oratrice, & miſſus ſit in villam rutticanam, ut ſit, ibique nutritus, habetur urbanum ſervum locis, & *urbanis ſervis* legatis debebitur, nulla intione loci habita, in quem miſſus, aut in quo nutritus eſt. Ergo urbanum ſervum non facit locus, ſed ufus, opus. Sic *urbanum* mimi facit, ſcenæ, & *urbanis* legatis, *legatis ſervis urbanis*, *vel ruſticis*, *ſemper quæritur ex ufu de mente teſtatoris*, *quo quemque ſervum loco habuerit*, quæ & numero familiæ, & charitis quoque dominantibus locus eruendæ voluntatis defunctî ex numero familiæ, & id eſt, ut ait *l. ſervis urbanis*, ex libellis, & rationibus patrifamilias, ubi quem diligenter conſideres, & notabuntur, qui non ſibi conficiebant rationem omnem penſus, ſupellectilibus, datorum, & acceptorum, & numeroſorum ordinatorum, & ruſticorum. Ex his rationibus intelligetur, quem pro urbano habuerit paterfamil. quem pro ruſtico. Idem deprehendes *ex ſcriptis*, ut ubi ſcripſerit, quem ruſticum urbanove habet? Nam veraſi fuit ſervi, qui funt in peculio ſervi ordinarii, ut aſſervis, diſpenſatoris, aut villici, & quaſi ſervorum ſervi, funt ſervi peculiares: ex ſcriptis quoque deprehendes ſine urbanus, an ruſticus? Nam utriuſque generis diſpenſator poteſt habere peculium, ergo vicarium. Hæc demonſtratio voluntatis defuncti eruendæ noſtram rationem habet. Itaque ſequendum eſt. *Si ſervus urbanus ſit inſtructus*, ſic ſcripſerat Florentin. per *Scholiaſtes* tres literæ inverſæ, ſant, quod ſeqq. Cibum eſt, ut pro *modus*, *domus*, *panna pro nanna*: *pro ſtabulis pro balneis*. Ergo ſi ædes cibariæ apparebit, quo quemque loco habuerit, id eſt, ex victus genere, *ex prædiis*, ut loquitur Columella, ex elementis, quæ etiam ratiocinii expriment, *ſupra nonnulla*. *Illi redditus ſit*, *ſi pro ſervitute*, *aut cibarie*. Horatius ſcribens ad villicum, qui eſt ſervus ruſticus, ait, *Cum ſervis urbanis diuria videns mercet, ſtipendia tu pecori reddas ſuo*. Arguit villicum, quod cupiat eſſe urbanum mancipium, ut rodat urbana dicit. Et ita *in l. ſervis*, §. *ſervis*, *Cibe noſtrum eſt*. tot. ſervus pulet, vel ſuo labore, vel ſuorum induſtria, dominum ornamente, vel alimentorum taxatione. Græci interpretantur, *Τὰ τῶν ἐσθίειν*, id eſt, diuturna, ſed demenſis. Ex latitia igitur, & copia cibariæ, intelligitur urbanus, an ex villate, vel paucitate, deprehendetur ruſticus eſſe. Non dubito quin his omnibus more ſuo Ulpianus ſubeerit definitionem *urbis*, & permiſcuerit ædificia partes juris, in quibus quid ſit *urbs*, requiri poteſt, & ſimul loquutus ſit de ea lege, quæ veterat Tribunum plebis extra urbem penſitare, de qua diximus in *l. 1. §. 1.* Qua de cauſa his fubiicit quid *ſit paratiſſere*, ut in *d. l.* definitionem urbis fubiicit, *quæ ſit major pars ibi*. Inde etiam colligitur, quæ ſit major pars noctis, & pars diei, ut ſit ſolum noſtrum abeſſe, ut in *tit. de exuſtis. tut.* Permittitur eſt perfectum militiæ tempus adimplere, *propter ſolatium*, *ſummæ fidei*. Quinillianus in declamationibus, *Perdonare uſurpat*, id eſt, erraſi plenam veniam dare, quod eſt Cullatum, & Latinum noſtrum. Non ſi donavit aliquid dicimus, cur non & perdonare, quod ſignificat plenioremi indulgentiam?

Ad L. CLXVII. Urbana familia, & ruſtica non loco, *ſed genere diſtinguitur*. *Potuit enim aliquis diſpenſatorem ſuo oſſe ſervorum urbanorum numero*: *veluti ſi, qui ruſticarum rerum rationes diſponeret*, *ibique habitet*, *non multum abeſſe a villico*. *Inſolitum autem urbanorum numero eſſe*. *Virtutibus tamen eſt iſte dominus*, *quorum loco quemque habuerit*, *quæ ſit numero familiæ*, *& vicariis apparebit*.

Ad §. Pemollet ratio *urbem intelligendi eſſe*, *qui vulla parte vellet in urbe eſſe*. Per eum totam noſtrum ſignificari.

COnſtat etiam hanc legem pertinere ad legata. Multorum interreſt, utrum legatur penus, ſive pupillus, quæ in urbe eſt, an penus, quæ ſtet in villa rutticana, *l. 4. §. ult. de penu leg. l. quemadmodum*, *de ſupellect. leg.* Ita etiam, ut hic ſignificatur, multum intereſt utrum legatur familia, quæ in urbe eſt, an familia rutticana. Priori genere ſi legetur familia, *quæ in urbe eſt*, locus ſpectatur, id eſt, ea tantum mancipia debentur, quæ intra muros ſunt, & ibi morantur. Poſteriori genere cum legatur *urbana familia*, non ſpectatur locus, ſed genus, uſus, operiſque, & familiæ qualitas. Ideo hæc legato non tantum debentur *ſervi*, qui in urbe ſunt, ſed & qui extra urbem ſunt, ſi modo uſui, & miniſterio urbano deſtinati ſint; & ita ſit, ut *diſponentur*, qui & *Oeconomus* dicitur, & *vicarius ſervus* dicitur, qui *ſervis* præpoſitus eſt, ut hoc loco dixit, modo habetur pro urbano mancipio, modo pro ruſtico. *Diſponitur* eſt mancipii urbani loco, ſi tradet omnes rationes urbanas, eſt vicarius, *ut ſuperius dixi*. Contra diſponetur eſt ruſticorum ſervorum numero, ſi rationes rerum ruſticarum diſponet, & conficiet, ibique habitet, inquit: *Ita*, id eſt, ſi ita diſponendum eſt, ſi ibi plerunque habitet, etiamſi teſtamentis ſæpe tempore ibi non fuerit, ſed in urbe: vel potius legendum eſt, *ubique habitet*, & ſic legunt Florentinus, & Taleti. Aliquo habeatur ratio loci, & habitationis, quod initio negavi, & dixi, urbanum familiam non teſtimari ex loco, ſed ex miniſterio, & quotidiano opere, vel uſu. Ergo diſponetur eſt ſervus ruſticus, ſi tradet rationes rerum ruſticarum, ubique habitet, id eſt, ubicunque, *l. in lege*, *de cenſ. exige*. Vendita fundo excepta fant ſupidicine, ubique eſſent, id eſt, ubicunque. Porro addicit, *diſponitorem*, *qui rationes ruſticas tradat*, *non multum abeſſe a villico*. Villicum autem eſſe ſervum ſæpe ſæpius oſtendimus: hæc ſane in re nihil abeſt a villico: nam utrique eſt mancipium rutticum. *Villicus* eſt, qui præpoſitus eſt agris univerſis, univerſæ poſſeſſioni, & univerſo operi ruſtico, *l. 13. de inſtitorib. & inſtruct. leg.* Unde per tranſlationem, qui diſcubat præfectus urbis, a juvenale appellatur *villicus urbis*, tranſlato vocabulo a rure in urbem, quod villicus nihil aliud ſit, quam præfectus agri & culturæ. Eſt tamen differentia inter villicum, & diſpenſatorem eadem, quam Columella inter aditorem ſeu procuratorem, ut ipſe vocat, & villicum. Adhæc, *diſpenſator*, diſpenſatrix eſt ſupra villicum, non multum tamen diſtant inter ſe, quod utrique ſit mancipium ruſticum, & uterque tenet rationes. Inde in *l. ſeu, in princ. de edmund. legat.* villicus, & aditorem dicit promiſcue, quamquam Columnella *libro 1. cap. 6.* tenuerit rationes ſeu ſeparet. Quod dictum eſt de diſpenſatore, idem in *l. ſervorum*, *de legat. 30.* tradit eſt de venatoribus, & aucupibus ſervis, hi alias ruſtici ſunt, alias urbani. Si dominus moretur in urbe, & ibi eos alat, mittatque venatum ufui ſui causa, urbanorum ſervorum loco ſunt: e contra, ſi rurſi, ruſticorum, non tam ſpecimo loco, quam uſu, & conſuetudine patriſfamilias. Idem dicitur de mulionibus: nam ſunt urbani, vel ruſtici. Mulionum autem conſtat eſſe urbanorum ſervorum loco, nam eſt urbium cultus, Contrarie, *l. ſi ita legatum*, §. *ſi de uſu*, *& habitat. quæ ſit uſufructus*. Idem, & de *vaſculario ſervo*, & *habitat. quæ ſit dum eſt*, §. poteſt evenire hæc quæſtio) propterea

Ad L. CLXVIII. Pali & pertica *in numerum materia redigendi ſunt*: & *ideo ſignorum appellatione non continentur*.

HAec etiam pertinet ad legata. *Carbonum appellatione*, &c. Quæritur carbone legato, an debeatur materia parata ad coquendos carbones? & non debeti reſpondet, quia nondum eſt carbo, & proprium quoddam genus, & proles legata eſt carbonum, qui eſſent carbones. Non ergo debentur materia parata ad carbones conficiendos, quod plenius tractatur in *l. ligni*, & *ſeq. de legat. 30.* Ex eadem locis hæc ſunt, & locus reperies eſt. Subiicit aliam quæſtionem, *an ligna legata*, debeatur materia parata ad coquendos carbones? Priſcianum refpondeam, fiendum eſt, differentiam eſſe inter ligna, & materiam. *Materia* eſt, quæ parata ad ædificandum, vel fulciendum: in eo genere numeratur pali & pertica, *l. 87. penult. de verb. ſignific.* *l. ſollic. §. ult. de ædil. ſignific. vel inſtrum. leg.* Et paſſatur ad veteam fulciendam. Igitur hæc in materia pali & pertica, non in ligno. In ligno autem, quod parvum, & combuſtionem plerumque combureti cauſa. Vel alia funt ligna *ſaginæ*, quæ appellantur materies, alia funt ligna *vectura*, & hæc proprie dicuntur ligna legata. Debentur etiam, ut declarat, ſtrobili pinei, qui maxime apti funt ad comburendum, debentur denique, *ſcopulæ*, quæ ſcopæ, & modo ſcopulis fint concidendi cauſa, & poſtea comburendi. Et quibus in locis non funt ligna, ut hodie in Scotia, pro more regionis ligna ſuppeditant exſequiæ. Live herbulæ Sole ſiccatæ, vocant *turbes*, debebuntur lignibus exceptis, debebitur & arundo, qua pleriſque locis utuntur ad combuſtionem, in hac fere verba: *quidquid ad te relictum eſt*, *quo in lampade utimur*, & reſtius boum exſiccati, *ædificii*, *legati*, quæ dicuntur *inſtrumenta domi*, & *ruſticæ*, dum dedicitur materia parata ad ædificandum debentur ligna legata. Nam non habetur ligneorum cauſa, ut comburatur, ſed *noſtri uſui cauſa*, ut ex ea conficiantur carbones: quin & *ipſi carbones* non debentur lignibus legatis, qui proprium ſpecien efficiunt. Ligna legata debentur ea, quæ ligneorum non habent, & ea, quæ parata ad comburendum: quæ proprium nomen habent, videntur proprium ſpecien facere. Non igitur debentur *ſtipites*, id eſt, ſtirpes familiæ ruſticæ, & ſtipites familiæ urbanæ. Nam debentur etiam farmenta, ut exiſtimabat Offilius: ſed receſſum eſt ab ejus ſententia, & non refragatur noſter, *d. l. ligni*. Debentur etiam *ramenta*, & *frutices* vepres ſuccifæ. Addit ligna legatis, non debeti etiam ramenta. Qui ſint ramenta definit Servius, inquit. Inſtitutionum, *Tironem nullum appellat ramuſtum ſine ramenta frutticoſum exiſtimare*. Reſte ita ſolent ligna continere in ligneis, & ſic ligna ſolent dici, quæ ligneis continentur, dum ex utemur ad calefaciendum. Qua de cauſi iungit tironibus ligna cœſa ne ramum faciant, quæ *ramenta* dicuntur *d. l. ligni*. Contra, *Sole*, & *ventiſpatia ammota*, hæc *ſomnia non ſcirent*, *ut noſter eſt Cato de re ruſtica*. Porro hæc non debentur ligneis legata, quia proprium ſpecien conficiunt. Adhuc non debeti ſalpharata (*hoc eſt allumenum*) & tectus eſt mos in permutandi, quod & Isidor Lucerio in *rem ventilis* fraſtis. Martialis lib. 1. *Dic pallentia ſalpharata ſtipula permutavit*. Et eodem modo Papinianus lib. 1. *Quoque tenuiſſimis permutatur*. Subſcripſerat eſt Florentinus *ſulphuratum*, ut ſcribebant veteres, ut in veteribus Glottis, *ſulphurare*, *Sulphuratum*, quod non eſt *ſulphuratum*, ſed *ignigale*, ut ait Diofcorides. Excipit ligneis fagoti, non contineri *ligna parata ad ſacra*, & tædas, quibus utuntur in Pyrrenæis, nili aliud fundeat voluntas teſtatoris, non contineri etiam *materies ædificiorum*, aut alios *molere*, neque *balanos*, id eſt, putamina palmarum: hæc enim proprium ſpecien conſtituunt, nec debentur lignis legatis, nili probetur id teſtiſſe teſtatorem. Ergo ea tantum debentur, quæ proprio nomine carent, & ligni tantum nomen habent: farmenta tamen & cremia debebuntur, nili probetur teſtatorem noluiſſe ne vellicarent: præterea non comprehenduntur ligneorum numero.

Ad L. CLXIX. expoſui *in l. 90. ſup.*
L. 170. expoſui *in l. 46. ſup.*

Ad L. CLXXI. Pervenifle ad te reſte dicitur, *quod per te ad aliquem pervenerit*: *ut in hereditate a liberto per patronum*, *ſi fructus ſolitos patri ſuo abſentis adquiſita*, *reſpondum eſt*.

HEc lex de verbo *Pervenire*. Legitur ita, quæ ſint ejus generis, ut ad te pervenire poſſint. Adhæc & collatis, deprehendes hanc legem in eſſe explicandam. Adſio rerum amovarum filiafamilias nomine, quæ a matre diverſit, cum quod diverſi caſus ſervantur, tunc in partem ei eſt, quod ad patrem pervenit, vel dolo malo ejus factum eſt quo minus ad patrem perveniret, *l. 13. de adſ. Ger. & ad. Sen.* Sed & quod pervenit ad eum ſemel, ſi denuo alio adquiſierit, E ut ſit alteri poſtea arrogandum dederit, non ideo minus videtur eſſe eum pervenifle; Nam, ut hic ait, *pervenifle ad te* redte dicitur, quod per te ad alium pervenit, id eſt, quod ab adquiſitis, ſicut cepiſſe videris, quod alii adquiſiſti, *l. 140. ſup. fund.* Ita igitur nomine, quo ad ſe pervenit ex rebus amotis aliquid pervenerit, qui poſtea fe adrogandum dedit, adrogator ipſe non tenetur: non enim tenetur ex arrogatio, *l. 10. de adquir. rer. dom.* Adrogatus tenetur ex edicto de capite minutis, reſtituta adſione, quod pervenerit ad patrem, ut opinio demonſtrat. & ſi forte adrogator nolit eum defendere, & eius nomine judicium ſuſcipere (non enim invitus compellitur) tunc fit noſtio in eo bona: quæ habet nunc adrogatorem, & ad adrogatorem tranſſulit, *§. ult. de adquiſit. per adrogat.* Similiter vero ex cauſione, quam maritus uxori præſtat manumiſſi. Ex ferre dotis, ſi ea, inter hæc verba: *quidquid ad te re-* F *nus liberi perveneris*, *reddituris ei*, ex ea cauſione, ſi pater maritus ab adrogatione dederit, & deinde liberus deceſſerit, ipſe tenetur non adrogator, quoniam videtur ad eum pervenifle hereditas liberti, licet mox eam adquirerit adrogatori per patrem poteſtas. Unde colligitur, liberum adrogatione patroni non mutare patronum, idque verum eſſe comprobat *l. liberos parentes*, & *l. patronus*, de *hoc. liberi*. Et *l. hoc legato*, *§. ſi patronus*, de *ver. ſignific.* Quod idem ſiſtem terminis obſervatis, ut ita loquar dicam in liberis: Nam liberi adrogationem parentis non mutant patronum: id eſt familiam patroni, qui ſunt in familia patris: pater igitur manumiſſo, & ve teste familiam, neceſſe eſt ipſi verſuri, & cum patre transferri, *l. 3. de adquir. rer. dom.* *l. 3. de capite minor. & 15. de adſ. lib.* Liberi eni, qui dat ſe adrogandum, retinent proprium G ſuum familiam, quod ſuum habent non comunicant cum familia patroni, cum ſolusum ſit vinculum parentis, quod ſolum unum ſimilitus agglutinat, & confitetur ex multis perſonis, patronum etiam non mutare, ut nec illi parentem mutarent. Ergo in familia adrogatoris, monente liberto, ad eo videbitur pervenifle patroni hereditas, liceat mox eam adquirerit patri, qui poſtea tenetur ex ſtipulatione interpoſitis ante adrogationem, ipſe adrogator non tenebitur, ne de peculio quidem, quia ex peculio tantum teneatur de peculio tenetur adrogator.

Ad L. CLXXII. Liberti appellatione *etiam libertarum continetur plurale*.

HEc lex pertinet ad tutelas. Lege duodecim tabularum ruela liberti impuberis defertur patrono, *l. 3. de legit. tutorib.* quæ eſt ex eodem lib. ubi liberti appellatione continetur liberta, & hoc eſt, quod ait Patroni tamen appellatione in ea lege non continetur patrona, quia tutela eſt munus maſculorum, non feminarum, *dict. l. 3. §. fi. de l.* Fallit igitur in hac parte juris definitio *leg. 52. ſupra*, quæ dicit, *patroni* appellatione continueri parentem, fed pertinet ad aliam partem juris, non ad hoc caput legis duodecim tabularum, in quo hoc loco adnotatur reſte, *liberti* appellatione continueri libertam, non e converſo, quia materia ſubjecta id non patitur.

Ad L. CLXXIII. Collegarum appellatione *hi continentur, qui sunt ejusdem potestatis.*

Ad §. Qui extra continentia urbis est, *abest, ceterum usque ad continentia non abesse videbitur.*

PErtinet etiam hæc lex ad tutelas: Nam Ulpianus *lib. 38. & 39. ad Sabinum* tractavit de tutelis. Scripserat autem Sabinus, collegam a magistratu tutorem dari posse, *l. ubi, de tutorib. & curatorib. datis.* Ulpianus interpretatur collegam eum esse, qui est ejusdem potestatis, id est, συνάρχοντα. Ideoque Consul Consulem recte tutorem dabit: Duumvir Duumvirum. Scripserat etiam Sabinus, absenti & absentem recte tutorem dari, *l. 5. & 6. eod.* Ulpianus *absentem* interpretatur eum esse, qui extra continentia urbis est, id est, extra suburbia: eum, qui est in B continentibus ædificiis, etsi non sit intra muros, pro præsente haberi, si non latitet, ut addit *l. 99. hic*, quæ etiam pertinet ad tutelas secundum inscriptionem, & ait, *absentem* eum esse, qui non est in eo loco, quo petitur, id est, quo vocatur ad tutelam, quo petitur tutor dari: non eximus ut absit trans mare, & longissime: satis est, si non sit eo loco, quo petitur, & utique *abest*, si sit extra continentia: si sit intra continentia non abest nisi latitet: latitans, etsi sit in medio foro, vel in continentibus, pro absente habetur, & utique coercetur latitans tutor, *l. impuberibus, §. ult. de suspect. tut.* Addit, *absentem* non videri eum, qui captus est ab hostibus, in eo scilicet tractatu de tutoribus dandis, ut possit tutor peti, darique: Nec enim peti, vel dari is potest, cum non sit in civium numero. Tutela est munus civile, & tantum abest, ut dari possit, C ut qui datus est legitime tutor, desinat esse in captivitate, *l. si adrog. de tut.* Eodem modo dices, furiosum in hac causa non haberi pro absente, cum tamen sit plerumque absentis loco, in hac parte non utique habetur pro absente, ut in *l. 2. de procuratorib.* cum esset propositum, absentem recte procuratorem dari, statim cavillatus est quis, furiosum ergo posse dari procuratorem, cum plurimum sit loco absentis. Respondetur, non ita rem esse accipiendam, nec haberi absentis loco, cum dationem ratam facere non possit. Quod dicitur de datione procuratoris, item cum quæritur de dando tutore, adnotatur probe, furiosum absente non videri, vel captivum: Nam hoc si constitueris simpliciter, recte colligetur, cum interim curatorem, aut procuratorem dari posse. Is tamen, qui a latronibus, & prædonibus tenetur, velut absens, tutor dari potest, & rata est datio, quia civis manet, & tutelæ capax est. Hunc igitur, qui a latronibus detinetur, habebo, ut consistat in eo datio tutelæ, pro absente, non captivum. Unus est servus, alter liber, & civis.

Ad L. CLXXIV. Aliud est promittere furem non esse, *aliud furto noxaque solutum. Qui enim dicit furem non esse, de hominis proposito loquitur, qui furtis noxaque solutum, nemini esse furti obligatum promittit.*

HÆc lex pertinet ad stipulationes Ædilitias. Ex edicto ædilium curulium venditor servi, vel qui servum ex causa permutationis tradit stipulanti, promittere debet *furtis noxisque solutum esse*, id est, noxalibus actionibus non esse subjectum, ejusve nomine noxalem actionem nullam esse. Cum servo enim non agitur ex pœna noxali, sed cum domino. Cum ergo dicis, *servum noxis solutum esse*, hoc dicis, ejus nomine nullas actiones esse noxales, *l. ult. de rer. permutat. l. si emptori, de evictionib. l. emptor, Cod. de act. empti, l. 200. inf. hic*, quæ est de hoc genere stipulationis ædilitiæ: declaratque hæc verba, *furtis noxisque solutum*, pertinere ad noxias privatas, quæ sunt quatuor, furtum, injuria, rapina, damnum injuria datum: non ad capitalia crimina, non ad publicas noxias, ut ostenditur in *l. Lucius, §. ult. de evictionib. l. quid sit fugitivus, §. ult. de ædilit. edict.* Noxæ, seu noxiæ generale nomen est, quod scinditur in delictum, & crimen, ut in *l. aliud est fraus, §. ult.*

A *hic, & dict. l. quid sit fugitivus, §. penult.* quæ aperte differentiam facit inter delictum, & crimen. Delictum est privatum, crimen publicum. Hæc igitur verba, *noxis solutum*, dico pertinere ad delicta tantum, non ad crimina: Nam & in edicto ædilitio, ex quo hæc stipulatio originem capit, noxæ separantur a capitalibus criminibus: noxiæ igitur nomine species una tantum significatur, cum eo edicto, & consequenter in stipulationibus ex eo edicto de capitalibus fraudibus, seu criminibus, alia sibi stipulatione emptores prospiciant, sicut & seorsim de eis edicitur ab Ædilibus. Ab ea stipulatione, quam exposui, hæc lex ostendit diversam esse stipulationem conceptam hoc modo: *furem non esse, erronem non esse, vispillonem non esse, fugitivum non esse.* Multum igitur interest, utrum quis promittat furtis solutum, an furem non esse. Nam qui promittit, *furtis noxaque solutum*, promittit non esse obligatum ex furtis, vel aliis delictis. Et ideo si nulla talis in eo hæreat noxa, ejusve nomine nulla sit noxalis actio tempore venditionis, deficit stipulatio, & ei satisfactum videtur. Gravior est altera stipulatio, *furem non esse*: nam qui hoc promittit, loquitur de animi affectu, quem vocant κρυψίκλοπον affirmat non esse furacem, nec furtum fecisse, nec porro facturum. At venditor, ut tali animo sit servus, ipse præstare non potest. Nemo præstare potest, ut quis sit animo bene affectus: ideoque videtur impossibilis esse stipulatio, vel etiam si tali animo præditus non sit servus, supervacanea est stipulatio. Aut igitur impossibilis est, aut supervacanea, & proinde inutilis. Sed receptum est, hanc quoque stipulationem valere, & pendere ex sententia edicti ædilitii: nam non temere quidquam pollicemur de animi proposito, sed continet hæc stipulatio quanti interest horum quid esse, vel non esse, furem non esse, si fur fit: non ut mutet animum, sed ut si forte tali animo fuisse apparuerit: tum ut præstet venditor emptori quanti interest talem non fuisse, *l. si furtum, de ædilit. edict. l. si ita quis stipulanti, de evict.* Quidam tamen putabant non valere illam stipulationem, sed explosa est eorum sententia, & propter illorum sententiam vocabatur in quæstionem, an pactio hæc esset impossibilis, ne furem facias, quæ diversa est ab aliis stipulationibus, & additur in depositi, commodati, locatur servus, *ne furem facias*, non est impossibilis, de ea non est ambigendum. In superiori subest dubitatio, & ἀδύνατον. Nam hæc verba, *ne furem facias*, sic sunt accipienda, ne sollicites ut fur sit, ne corrumpas mores, D & ne negligentia tua facias, ut fur sit, *l. non est impossibile*, quæ est ex eodem *lib. de pact.*

Ad L. CLXXV. Faciendi verbo, *reddendi etiam causa continetur.*

HÆc lex pertinet ad formulas actionum in personam, *si paret dare, facere oportere*, pertinet ad condictiones, & actiones omnes in personam. Ait in hac formula, verbo *faciendi* contineri etiam causam reddendi. Et ideo actione depositi, qua semper intendo, ut mihi res mea reddatur, recte intendo, *si paret dare facere oportere*: nam facere pro reddere accipitur, *l. 8. §. ult. de liberat. leg.* quæ eadem ratio ostendit, depositario recte legari liberationem, cum tamen res apud eum E deposita sit nostra, sed videtur quodammodo esse etiam debita, quia reddenda est, & petitur actione in personam, in qua *faciendi* verbum continet causam reddendi, & dari inutiliter intenderem, cum mea sit: sed fieri oportere recte intendo, cum eam mihi reddi oporteat. Ob id in *l. pen. de condict. causa data*, quæ proprie huc pertinet, & est ex eodem libro: si ego roganti tibi dedi servum meum ea lege, *ut subjiceres eum quæstioni*, & extorqueres ab eo veritatem, & ea etiam lege, ut postea eum mihi redderes, si ita res gesta fuerit, ut est, si dedero *ut redderes*, sub causam, inquam, ut redderes, ἐπὶ τῇ συνθήκῃ, ut Græci vertunt, quod pertinet ad titulum de condictione causa data, ἐπὶ τῇ συνθήκῃ, id est, ea conditione ut redderes, & postea non obtulisti eum quæstioni in quam causam tibi dederam, sed quasi αὐτόφωρον, id est, in ipso facinore deprehensum obtulisti præfecto vigilum, qui eum jussit inter[illegible] quæritur an mihi tenearis? lex ait te mihi teneri cond[illegible]one causa data, causa non sequuta: nam dederam qu[illegible]onis causa, non supplicii causa: causa, propter qu[illegible] dederam, non est sequuta. Agam igitur, *dare te oportere*, quod ita verum est, si modo eum tuum fecero, si dominium ejus in te transtulero ad tempus, ut interim de eo quæstionem haberes: deinde agam ex conventione *dare te oportere*, id est, reddere, iterum dare, retrodare, dominium reddere. Quid fiet, si eum non fecero accipientis? Lex dicit, eum [illegible] se actionem furti: sed non declarat an [illegible] con[illegible]: verum ex hoc loco defendi potest e[illegible] condi[illegible]tionem, non ut intendam dare te oportere, cum [illegible] esse non desierit, sed ut intendam *facere oportere*, quod est reddere possessionem, *l. pen. de condict. causa data.*

Ad L. CLXXVI. Solutionis verbo, *satisfactio[illegible] omnem accipiendam placet. [illegible] dicimus [illegible] fecit, quod facere promisit.*

PErtinet hæc lex ad hypoth[illegible] quidem constat extingui [illegible] vel si eo nomine satisfac[illegible] *gner. act. l. ult.* [illegible] Hæ sunt conditio[illegible] luta pecunia, vel [illegible] *vere* intelligitur natura[illegible], id est, realiter, si sit numerata pecunia, vel si fecerit quod promiserit, hoc [illegible] nempe facere quod promisimus. *Satisfacere* [illegible] re, quam quod promisimus [illegible] creditoris, [illegible] pro latum, [illegible] ne peteret cre[illegible] *de solut.* [illegible] acceptilati[illegible] [illegible] quam numeratione & pro[illegible] [illegible] Verum sufficeret solutionis verbum, [illegible] satisfactionem *solvisse* videtur, [illegible] liberatus est alia ratione, *l. 4. §. solvisse, de re jud.* [illegible] pro solutione est, *l. satisfactio, de solut.* Asconius, *Satisfacere*, inquit, *est [illegible] facere, quantum irato satis est ad vindictam.* Igitur suf[illegible] bat in conditionibus hypothecariæ formulæ verbu[illegible] tionis, etsi non fuisset adjectum, vel eo[illegible]

Ad L. CLXXVII. Natur[illegible] Græc[illegible] (id est, acervalem [illegible] *ut ab evidenter veris per brevissim[illegible] mutationes [illegible] ad ea, quæ evidenter falsa sunt, perducatur.*

IN hac lege ponitur definitio Soritis, sive acervi, quæ species est [illegible] villationis. Quid hoc ad jus civile? quod [illegible] jurisconsulti in libris suis, vel dum alii [illegible] vel dum tenentur [illegible] ut in *l. deli[illegible]* [illegible] a Stoicis, qui [illegible] & [illegible] & meminerim [illegible] [illegible] inventa a Stoicis. [illegible] præstantur variis [illegible] Quidam [illegible] [illegible] Cicero. & Quinctil[illegible] [illegible] in quibus [illegible]

A villationem, numerarunt, τὸν ψευδόμενον λόγον, cujus exemplum elegans est in *l. qui quadringenta, ad legem Falcid.* Quidam qui quadr[illegible] habebat in bonis, legavit 300. & tibi legavit [illegible] fundum dignum C. sub hac conditione, *si legi Falcidiæ locus non esset*: quæritur quid juris sit, an tibi leg[illegible] debeatur? Respondet esse hanc quæstionem τῶν ἀπόρων, ejus expediendæ rationem vix inveniri posse, qui tractatus apud Dialecticos τὸ ψευδόμενον dicitur, ubi non dubium est, quin per eminentiam Dialecticos accipia[illegible] Stoicis, ut Cicero sæpe, quod multo rectius tene[illegible] di-sputandi, quam ceteri. At videamus qu[illegible] hic tractatus sit τὸ ψευδόμενον: nam quid constitueris [illegible] esse, falsum reperietur. Si dixero tibi legatum fundi deberi, legi Falcidiæ locus erit, ideo, quasi deficiente B conditione non debebitur. Contra, si dixero legatum tibi re[illegible] legi Falcidiæ locus non erit, & ideo quasi [illegible] debebitur legatum. Re[illegible] [illegible] bus, vix possit [illegible] sed ait, [illegible] esse ex vo[illegible] [illegible] per tuum [illegible] statuimus [illegible] ne [illegible] non adnitus [illegible] an parendum C e[illegible] Quid [illegible] iteratis ex eo, contrarium [illegible] si iteratis rescriptis non hab[illegible] [illegible] credi non oportere, re[illegible] [illegible] credideris, non credideris. Itaque in hac re expectandum est aliud rescriptum; Princeps est consulendus. Soritis, quod est aliud genus cavillationis, definitio hic proponitur ex Juliano in *l. 65. tit. seq.* Non defin[illegible] in genere cavillatio, sed [illegible] seu acervus [illegible] D *Per brevissimas mutationes*, inquit, quas [illegible] & minutias, [illegible] Rufinus [illegible] hoc [illegible] est successor juris, [illegible] pro res, *l. quosdam, §.* [illegible] legatarius, ergo successor [illegible] ergo heres, falsa, & nugatoria [illegible] vel sic: *Omnia sunt Principis*, quod est [illegible] juris civilis, *inter omnia sunt & prostitutæ mulieres*: ergo & *prostitutæ sunt Principis*: *leno autem est, cujus sunt prostitutæ*: ergo princeps est leno. Omnia sunt vera, excepta conclusione. Vel sic: *qui* [illegible] *adimit, perimit* [illegible] E [illegible] ergo qui [illegible] nunc co[illegible] *perimit* [illegible] legatum [illegible] Stoici [illegible] [illegible] *gregem facit* [illegible] *l. oves, de abigeis.* Ergo & novem gregem

gem faciunt: falsa est conclusio, brevissimis mutationibus, & gradibus, seu minutiis in laqueum incidimus. Nostri interpretes in hac lege explicanda aliis exemplis utuntur, quam sum usus, his nempe: *Res sacra nullius in bonis est: quod nullius in bonis est, occupanti conceditur: ergo res sacra est occupantis; fructus est pignori dare licere, l. [illegible], de usuris. Omnis fructus ad fructuarium pertinet, ergo fructuario pignori dare licet*: suntne Sorites? non quidem tales, quales supra proposui, & de quibus lex agit manifesto, sed tamen sunt Sorites, nec enim unum est genus Soritarum. Erit autem non Sorites, sed syllogismus primi modi, si commutemus ordinem propositionis & assumptionis, & ita proponamus: *Quod nullius est in bonis, occupanti conceditur, res sacra nullius est in bonis: ergo occupanti conceditur? Vel, fructus omnis ad fructuarium pertinet, fructus est pignori dare posse: ergo fructuarius pignori dare potest*. Est syllogismus, non Sorites, sed tam syllogismus, quam Sorites, est vitiosus, propter *[illegible]*. In Sorite propositio, & assumptio vera est, falsa conclusio. In primo argumento, *nullius in bonis est*, in propositione, non idem significat, quod in assumptione: in propositione, *res sacra nullius in bonis est*, id est, non est in commercio hominum, in assumptione, *quod nullius in bonis est*, id est, quod est quidem in commercio hominum, sed nunc domino, seu possessore caret, ut fera bestia, hæc occupanti conceditur. In secundo etiam argumento fructus aliud significat in propositione, aliud in assumptione, in propositione, *fructus est pignori dare licere*, id est, utilitas quædam est, commodum aliquod: in assumptione, *omnis fructus pertinet ad fructuarium*, id est, quem ager fert, & parit, ut fruges, [illegible]. Est igitur vitium in homonymia. Idem vitium est in syllogismo, qui fit commutato ordine propositionis, & assumptionis. Sed de hoc genere Soritis hic non agitur. [illegible] sunt brevissimæ mutationes, sed [illegible] quam Soritum.

Ad L.CLXXVIII. Pecuniæ verbum non solum numeratam *pecuniam complectitur, verum omnem omnino pecuniam, [illegible], omnia corpora. Nam corpora quoque pecuniæ appellatione contineri, nemo est, qui ambiget.*

Ad §. Hereditas juris nomen est, *quod & accessionem, & decessionem in se recipit. Hereditas autem vel maxime fructibus augetur.*

Ad §. Actionis verbum [illegible], *& generale. Nam omnis actio dicitur, sive in personam, sive in rem sit petitio. Sed [illegible] actiones personales solemus dicere. Petitionis autem verbo, in rem actiones significari videntur. Persecutionis verbo extraordinarias persecutiones puto contineri, [illegible] fideicommissorum, & si quæ aliæ sunt, quæ non [illegible] ordinariam executionem.*

Ad [illegible] *omnino actionem com[illegible], sive honoraria, sive [illegible].*

HÆc lex pertinet ad [illegible] & venditæ hereditatis, [illegible] *de hered. vend.* [illegible] tota etiam est de his stipulationibus. Ac primum quidem venditor hereditatis promittit [illegible] *quantacumque ad se ex hereditate illa, quanti venditor [illegible] pervenerit, dolove malo ejus factum esse, quo minus perveniret*, & actionem, petitionem, persecutionem [illegible] se promittit, quæcumque [illegible], *l. 50. de verb. oblig.* [illegible] venditori, si quid ejus, quod [illegible] venditor hereditario nomine sol[illegible] in se [illegible] & re[illegible] [illegible]

tum de nummis, sed & de corporibus. Hæc omnia in cautionem veniunt, ut ostendi in *l. 97. sup.* Ait, *ex hereditate illa*, qua de causa hic subjicit, *hereditatis nomen esse juris nomen*, id est, hoc nomine significari jus, non corpus, etsi sint in hereditate corpora: nam sive sint corpora, sive non sint, est hereditas, nec inanis est venditio hereditatis, etsi nulla sint corpora. Hereditas est jus universum successionis, vel successio universi juris: sicut medicis nihil interest inter infirmam valetudinem, & valetudinis infirmitatem. Ergo hereditas jus significat in his stipulationibus; qua de causa venditor hereditatis nunquam tenetur de evictione: nam res, quæ evincitur, hereditaria est, aut non: si non est hereditaria, non tenetur, quia hereditatem tantum vendidit. Si hereditaria sit, etiam non tenetur, quia injuria evicta, injuria judicis non obligat venditorem, *l. [illegible] de evictionibus, d. l. 2. de hered. vend.* Porro, ut hic declarat, hereditas ita est jus incorporale, ut tamen augmentum, & deminutionem possit recipere, sicut peculium, quod est nomen juris, accessionem, & decessionem recipit: augetur hereditas fructibus, vel partubus, minuitur corporum amissione, vel interitu, *l. item veniunt, §. item non solum, de petit. hered.* Jura ergo non minus, quam corpora, accessionem, seu decessionem patiuntur. Quod tempus sit spectandum, & ut accipiendum verbum illud, *quanta*, utrum spectandum sit tempus mortis, an contractus, declarat *d. l. 2.* Quod deinde promittit venditor, *se præstaturum actionem, petitionem, persecutionem, quæcunque eo nomine competierit*, ejus clausulæ gratia subjicit in hac l. *actionis verbum generale esse*, & dividi in actionem & petitionem, sicut adoptio, in adoptionem & adrogationem, cognatio, in cognationem & agnationem. Actio est in personam actio, petitio est in rem actio, ut petitio hereditatis, id est, vindicatio hereditatis. Ab his diversa est persecutio: nec enim persecutio proprie est actio. Actio est ordinaria executio, persequutio est extraordinaria exequutio, ut fideicommissi. Fideicommissa [illegible] petuntur ordine, id est, per formulam [illegible] actionem, sed cognitione magistratus, & [illegible] commissis non datur judex, vel arbiter, sed ipse magistratus cognoscit. In legatis datur judex, & eorum nomine est actio ordinaria, *[illegible] legat. 2.* Et arbiter, cum tractatur de fideicommissis in *l. 2. Cod. de usu. legat.* non accipitur pro arbitro dato, ut cognoscat de fideicommisso, sed pro arbitro dato ad probandos fidejussores, & excutiendos, ut lex ipsa demonstrat. Nec enim arbiter, vel judex dabatur in fideicommissis. In legibus, & stipulationibus, hæc verba sunt vulgaria, *quæ de ea re [illegible] actio, persecutio est, [illegible]*, ut in stipulatione rem ratam haberi, *l. 23. rem [illegible]*. Et in constitutionibus quibusdam de termino moto, *l. ult. de term. mot.* Cornificius *ad Herennium: Ejus rei actionem, petitionem, ex[illegible]*: [illegible] vocat quod nos persecutionem. Ut autem actio [illegible] rem, alia in personam, [illegible] persecutio est [illegible] in personam; ut fideicommissi nomine actio est in rem mittente magistratu, (erat enim olim solemnis in rem missio fideicommissi nomine) vel personam heredis, aut legatarii. [illegible] fideicommissi persecutio erat in [illegible], vel in [illegible]. Hodie persequutio est versa in actionem: nam quæ actio competit de legato, eadem competit de fideicommisso [illegible] sunt fideicommissa [illegible] ordinaria [illegible] oporteat judicem, qui de fideicommisso cognoscat, nec sit necesse magistratum [illegible] *& actionem* [illegible] comprehendere omne genus [illegible] nem, & persecutionem [illegible] definitione [illegible]

cipiunt, ita ut comprehendat actionem in rem, & in personam, quasi definiatur genus, non species, id est, actio in personam tantum. Ineptum enim esset titulum specialem generali præponere, speciei definitionem proponere, & generis omittere.

Ad L.CLXXIX. Inter hæc verba, Quanti ea res erit, *vel*, Quanti eam rem esse paret, *nihil interest: in utraque enim clausula placet, veram rei æstimationem fieri.*

HÆc lex pertinet ad hæc verba: *Quanti ea res est*, vel *quanti eam rem esse paret*, quæ verba usitata sunt in edictis prætorum, & stipulationibus: ut cum prætor dat actionem vi bonorum raptorum in duplum, vel quadruplum quanti ea res erit, vel actionem de turba in duplum: Quæritur his verbis, *quanti ea res erit*, quid significetur? & ait significari verum pretium rei, *l. 4. §. hæc autem, vi bonor. raptor.* Ergo in actione vi bonorum raptorum, quadruplatur, seu triplatur (nam est mista actio) verum pretium rei vi ereptæ. Ea enim verba significant veram rei æstimationem, non quanti in litem fuerit juratum, *l. 1. de in litem jur.* Nam res non videtur eo esse pluris, quod pluris possit æstimari ab actore, quodque crescere possit ejus æstimatio ex contumacia rei non restituentis jurejurando in litem. Rursus his verbis significatur vera rei æstimatio, non id quod interest, quod verum pretium egreditur sæpe, ait *l. 193. inf.* ut in actione furti, quæ datur in quadruplum, vel in duplum, quanti ea res est, in furti actione ait non quadruplari id quod interest, sed verum pretium rei surreptæ. Sed non est omittendum, quod cum non agatur de re corporali, quod nullum sit corpus, de quo quæstio vertatur in judicio, sed cum agitur de eo, quod interest, id est, de utilitate: tum hæc verba, *quanti ea res est*: significare id, quod interest revera, non quanti in litem juratum erit, ut *l. 4. §. in eum, de damn. infec.* Cum Prætor dat actionem in factum quanti ea res est in magistratum municipalem, qui non curavit caveri damni infecti, dat eam actionem in id quod interest actoris: nullum enim in ea lite subest corpus, non etiam dat actionem in id quantum juratum erit: esset enim tum gravior actio. Eodem modo in *l. 2. §. ult. qui satisd. cog.* si fidejussor intervenerit judicio sisti, & non sistat reum, damnabitur quanti ea res est, id est, quanti interest, non quanti juratum erit, *d. l. 2.* Ex quibusdam tamen causis gravior est condemnatio, cum in edictis, quibus datur actio quanti ea est exprimitur, aut adsignificatur, eam dari, quanti ea res æstimata erit ab actore .i. quanti actor juraverit, & litem æstimaverit: ut si quis in jus vocatum vi exemerit, tenetur quanti ea res est, non quanti est corpus, cum corporis nulla vertatur quæstio, non etiam quanti interest vere, sed gravius quanti actor juraverit sua interesse, etsi in infinitum juraverit, etsi per calumniam in jus vocaverit eum, qui vi exemptus est, *l. pen. ne quis eum, qui in jus voc. vi exim.* Similiter in edicto *si quis jus dicenti non obtemperaverit*, quo datur actio in inobedientem, quanti ea res est non datur, nec in verum aliquod rei pretium, cum nulla res subsit, nec in id, quod interest tantum; nam est actio pœnalis, & æquum est, ut ea pœna infligatur ei, qui jus dicenti non obtemperaverit, non est pœnalis, ut si persequatur id, quod interest tantum, sed rei persecutoria. Ut igitur meram pœnam videatur continere, dicendum est, hanc actionem dari quanti ea res est, quæ petita est, etsi falsa petitio fuerit, & calumniosa, quantique litem æstimaverit actor, *l. 1. §. 1. si quis jus dic. non obtemp.*

Ad L. CLXXX. Tugurii appellatione *omne ædificium, quod rusticæ magis custodiæ convenit, quam urban. ædibus, significatur.*

Ad §. Ofilius ait, Tugurium a tecto, *tanquam tegularium, esse dictum, ut toga, quod ea tegamur.*

HÆc lex est de *tugurii* verbo. Tugurium est casa pastoralis, ut indicat *l. 6. in fin. de servit. rustic. præd.* dum ait servitutem propter utilitatem prædii rustici nonnunquam ita recte constitui, *ut tugurium mihi in tuo habere liceat*. Cui usui, sive utilitati hæc servitus est? Ut, inquit, si in tuo habeam servitutem pascui; vel servitutem pecoris adpellendi, adaquandi, si hyems ingruerit, habeam quo me recipiam. Utilis igitur ea servitus esse potest, inutilis servitutis constitutio nulla est, *l. quoties, de servitutib.* Tugurium est ædificium rusticum, ut hic ait, dictum a tecto, quasi tegularium, ut togam dicimus quod ea tegamur. Recte in §. *litorum, de rer. div.* cum dicitur, litorum usum esse publicum, & ideo cuilibet ibi casam ponere licere, in quam se recipiat, recte, inquam, Theophilus *casam* interpretatur tugurium, sive καλύβην, quod idem est. Et alia lege, quæ refertur ab Harmenop. *lib. 2. tit. 4.* is, qui in urbe cauponam exercet, non potest ex ea lege in publico ædificare tugurium extra ædes, sive, ut ait, καλύβην, in quam se recipiant, qui combibere volunt: sed neque *σιβάδας, ut ait*, neque ψιάθια, id est, tegetes ex frondibus, Gall. *fueillees*: hæc cauponi non licet habere in publico ex ea lege. Fuit etiam hoc verbum *tugurii* in 12. tabul. ut subindicat fragmentum, quod de eo verbo exstat apud Festum *lib. 18.*

Ad L. CLXXXI. Verbum illud pertinere *latissime patet. Nam & eis rebus petendis aptum est, quæ dominii nostri sint, & eis, quas jure aliquo possideamus, quamvis non sint nostri dominii. Pertinere ad nos etiam dicimus, quæ in nulla eorum causa sint, sed esse possint.*

HÆc lex referenda est ad tractatum de pignorib. in quo semper exigitur, & inculcatur, *ut res quæ pignori ponitur, pertineat ad debitorem*: nam rei alienæ pignus non valet, licet valeat rei alienæ venditio: inculcatur, inquam, semper, ut res pignori data pertineat ad debitorem, id est, ut fuerit in bonis debitoris, cum pignus contrahebatur, *l. 3. l. & quæ nondum, de pignorib.* Inde docet Pomponius verbum *Pertinere*, non tantum ea comprehendere, quæ sunt nostri dominii, id est, non tantum ea ad nos pertinere, quæ sunt nostri dominii, sed & ea, quæ non sunt nostri dominii; si modo aliquo jure a nobis possideantur, veluti superficiario, emphyteuticario, vel fructuario, vel pignoris jure: Nam & hæc in bonis esse dicuntur, *l. 49. sup.* Et possunt hæc omnia pignori dari. Superficiarium prædium potest pignori dari a superficiario: item vectigale, id est, emphyteuticarium: ususfructus potest pignori obligari, pignus quoque pignerari potest a creditore, *l. 11. §. ususfruct. l. 13. §. cum pignori, & §. in superficiariis, de pignor. l. tutor, §. ult. de pignerat. act.* Addit, ad nos *pertinere* videri etiam ea, quæ in nulla eorum causa sunt, id est, quorum nec domini sumus, nec aliquod in eis habemus, si modo esse possint, quod est accipiendum de fructibus futuris, vel partubus, vel fœtibus. Nam ea, quæ sunt futura, possunt hypothecæ dari, vel a domino, qui sperat dominium, vel a fructuario, *d. l. & quæ nondum, in princ.* longe aliter alii.

Ad L. CLXXXII. Paterfamilias liber peculium *non potest habere, quemadmodum nec servus bona.*

HÆc lex recte scripta est Florent. *Paterfamil. liber*, &c. a qua lectione alii libri recesserunt. Dicit *paterfamil. liber*, ad differentiam filiifamilias liberi. Nam duo sunt genera liberorum hominum, alii sunt liberi patresfamilias, alii liberi filiifamilias, id est, homines aut sui juris sunt, aut alieni. Liberi filiifamilias habent peculium paganum, vel castrense: liberi patresfamil. non habent peculium, sed bona & patrimonium. Quinimo filiusfamilias si fiat paterfamil. per emancipationem, vel alio modo, peculium perimitur, *l. ult. in fin. Cod. de inoffic. testam. l. 1. quando de pecul. act. annal.* Hæc tractatio indicat hanc legem pertinere ad quæstionem de peculio, & puto hanc legem fuisse ex *lib. 29.* quo Ulpianus tractavit de peculio, non ex 26. quale vitium notavi in *l. 9. sup.* Ut autem liberi filiifamil. habent peculium,

lium, ita ferui. Sed hoc interest hac in re inter filiosfa-
milias, & servos, quod filiusfamil. possunt habere etiam bo-
na, ex peculiari caſtrensi, feu quali caſtrense: quod eſt
dicatur peculium, inſpecta facilitate conditione filiifamili-
lias, tamen inſpecto jure eo, quod habet in eo, peculium
caſtrense recte adumeratur bonis, quamdiu vivit filius-
familias, ut addit reſte, *i pater, ſi, pos. de caſtr. pec.* Nam
mortuus filiusfamilias, inteſtato filiorum, redidet peculium
caſtrenſe apud patrem jure peculii quaſi à ſe profectum,
vel ad ſe pertinens, *l. 1. cod. tit.* Igitur quamdiu vivit,
caſtrenſe peculium bona dicit reſte, maxime cum in eo
habeatur pro parteſamilias in omni parte juris, *l. 2. ad Ma-
cedon.* Servis autem nunquam tribuimus ulla bona, *l. reſte,
ex quib. cauſ. manu.* nihil ſunt commodius occulis, *l. 2. de
manumiſſionib.* connivente domino. Seneca *de beneficiis: Dic*, inquit, *ſervus domino meus. Non enim nihil habet
hoc ſervus quum non ipſi habeatur, ſed ejus, cujus nihil eſt,
nullo.* Or. Significat dominum accipere munus à ſervo
conniventibus oculis: nam de re ſua vere munus illud ac-
cipit. Et ita reſte in *l. 3. §. pen. de fig. ſenf. dic.* noxalem
actionem competere, ſi ſervus non habitaverit in fo-
publico, pone ſepulchrum, & proxime, ſi habitaverit,
ipſe tenetur extra ordinem: ſed ſi non habitaret, eſt
actio noxalis ſi dominucuium ibi habeat, nec habitet; &
habitet verecundius adminiſtrum, *ſi modo habere poſſe videatur*: Nam revera ſervus nihil habere poſſe videtur,
ſed poteſt videri habere diſſimulata veritate, vere ſer-
vus non habet bona, ſicut liber perfonalis non habet
peculium. Et ideo tradtatus de peculio non pertinet ad
paterfamilias, ſed ad eos, qui habent juris ſunt: bona
ſunt eorum, qui ſunt ſui juris, vel peculio ac ſui juris,
ut filiusfamilias in caſtrenſi peculio: peculium *eſt* eorum,
qui alieni juris ſunt. Ob id reſte Croci definiunt pecu-
lium, *ſervi acceſſoria*, id eſt, *infra libertatem accreſcentia*, quod
ſcilicet jure civili, qui alieni juris ſunt, nullam ſub-
ſtantiam habeant.

Ad CLXXXIII. Tabernæ appellatio *declarat omne uſtile
ad habitandum adjectum: non ex eo, quod tabulas ſtabu-
latur.*

Ad CLXXXIV. Inde tabernacula, *& conſubernales
dicti ſunt.*

Ad L. CLXXXV. Inſtructum autem tabernam *ſic accipiemus, quæ & redus, & hominibus ad negotiationem pa-
ratur caſtris.*

HÆc leges pertinent ad titulum *de inſtitoria actione*. D
Inſtitoria actione dominus, qui alias ex contracti-
bus ſervi non tenetur niſi de peculio, ex ſervi inſtitoris
contractu, quem præpoſuit tabernæ, vel alteri rei ne-
gotiationi; tenetur in ſolidum, atque etiam directo &
principaliter, ſi ejus rei gratia contractus erat cum eo
ſit contractum. Gloſſa *inſtitorem*, & *ſubernatorem* recte
eodem nomine exponunt *ἐγκυρνήμονα*, ut dicitur in
Lexicogr. *Tabernæ* autem Græci ἐμπορεῖα pomerecii, vel ne-
gotiationis cauſa comparantur, qui & ſibam habitationis
præber, aliosque non eſt taberna, ſic dictus, ut ait, non
quod tabulis eludatur, ut quidam putant, ſed quod ex
tabulis fiat. Feſtus *lib. 2.* & 8. Hoc addidit genus, ſeu
domicilii ſimulatis fuſtis antiquiſſimum teſtimonio fuit
Romulus, qui ſtabulatas tabulatis habitationes dixit.
Inde recta caſtrenſia, ut jubicit in *l. ſq.* quamvis peſti-
lens negotiator, *ſubernacula* dicitur, quod primum tegeban-
tur tabulatis expeditionalibus, & ſubinde habitationes. Caſ-
ſiodorus in Pſal. 14. & inde etiam milites contuberales,
qui ſub eodem tecto, five tentorio diverſantur. *Inſtructa*
autem *taberna* eſt, quæ conſtat & mercibus & inſtito-
ribus. Qua de cauſa, qui legat tabernam inſtructam, le-
gat etiam ſervos inſtitores. Inſtrumento taberna non
continentur inſtitores. Latior eſt inſtructi, quam inſtru-
menti appellatio. *Taberna* etiam appellatione ſignifica-
tur ſola merx, non inſtitores, *l. cum tabernam, de pign.*
reb. & denique merces quales quales: Nam & tabernam
caſtrenſium legimus, *l. ſicuti, §. ſtrigil. ff. ſtrum. vendic.* & ta-
bernam ferrariam, *l. pen. §. quidquid, de leg. 2.*

Ad L. CLXXXVI. Commendare nihil aliud eſt, *quam de-
ponere.*

HÆc lex pertinet ad actionem depoſiti, & omnia
ita eſt, Ulp. tredtiſſe eandem ſpeciem, quam tra-
ctat Papin. in *l. Lucius, depoſ.* In qua utrique eadem ve-
ba in hanc ſpeciem: *Ego cum ibi per epiſtolam in hanc ma-
nam: rogavi eum ut, quia locus commendaſſi mihi mercato-
res ſervos cum eſſe apud me, hos epiſtola tantum ibi ſuam, meis
vales, & quando vales, reddam.* Quæritur utrum ſit
mutuum, an depoſitum, quod magis interreſt ſcire pro-
pter uſuras? Nam ſi in ea cautione poſſi etiam fuit de uſu-
ris, ſi ſit mutuum, ſi vero non deciderit ex pacto, ex mu-
tuo ſolum competebant, nihil interveniente ſtipulatione,
l. Trifar. §. ſtip. de præſer. verb. Si ſit depoſitum, ufura de-
beantur ex pacto ex contenti, *l. ea negotia, mand.* Re-
ſtat eſt ibi ſpecies, quæ continet de uſuris, ex mutuo dete-
tur: ex depoſito debetur poſt moram officio judicis, in
judicio bonæ fidei ufture debentur ex mora. Depoſitum
eſt bonæ fidei, mutuum ſtricti judicii. Et ait, *ſi ego abjerim,
ut eadem corpora summorum recidamur*, eſſe depoſitum, &
depoſiti actionem: nam & dixit, *quæ bonæ memoriæ ſocio
meo dedi.* Quod aliud potes eſt commendare, quam depoſi-
re? & accipitur ita in *l. Publia, mod. tit. & l. 6. & 19. C.
depoſ. Ambroſius de Tobia c. 10.* Pignus dicunt, quod pro
mutuo per ſtipulationem eſt. Commendatum autem, & de-
poſitum, quod cuſtodiatur cauſa alicujus commiſſi. Ju-
dicius: *depoſitum eſt pignus commendatum.*

Ad L. CLXXXVII. *Verbum*, Exactæ pecuniæ, *non ſolum
ad ſolutionem referendum eſt, ſerum etiam ad delega-
tionem.*

IN hac lege explicantur verba exactæ pecuniæ, quæ
ſuperius *de depoſ. verb.* Exacta pecunia, ait, ex-
dabit, quod idem eſt, ex pretio rerum venditarum, *l. ita
venunt, §. redactæ, de pericl. herod.* Redactæ, & exactæ idem
eſt, cum ſolutione interpretor. Delegatio enim non reta-
tam videri pecuniam, ſive exegerit, ſive exigere poſſit.
Porro pecuniam videbitur exegiſſe non tantum is, cui
pecunia debebatur, ſed & is, cui fatisfactum eſt debito-
re delegato, id eſt, alio debitore loco ſui dato: delegatio
pro exactione & ſolutione eſt. Quo exemplo uſus eſt Ulp.
ſupra, cum tradtaret de ſtipulationibus, quæ & de vete-
dixte hereditatis, ut offenderet in eis, ut & in ſtipulatio-
nibus, quæ ex lege Julia interponuntur, quarto manu-
mittere: *Dotales fundos, verbum pecuniæ*, quod antea
indicavi uſurpari in his ſtipulationibus, accipiendum eſ-
ſe, ſive accepta ſit pecunia, ſive delegatus ſit is, cui
ſolvat reus. *Pecuniæ verbo* accipitur in his ſtipu-
lationibus, ut exprobrat in illo Stratonis ſo-
fiſto, *ſi ſervus §. pervenille, fol. matrem. l. 2. §. ſpurcitiæ,
de lacrod. cond.*

Ad L. CLXXXVIII. Habere dubius modis dicitur: *alter
pare dominii: altero, obtinere ſine interpellatione, id quod
quis emerit.*

Ad §. Caſtrum intelligitur: *ſive perfonis, ſive rebus acti-
tem ſit.*

IN hac lege definitur quid ſit *habere*, quid *emere*. Hæc
omnia pertinent ad ſtipulationem emptæ rei. E
Interponuntur ex cauſa venditionis, ut vulgo peſſim ex-
plicatur pars ultima hujus l. in qua definitur quid ſit *ha-
bere*. Porro hæc ſtipulationis verba ſunt: *Habere velle
licere*: promittit venditor emptori rem venditam reſte ha-
bere licere, *ſea venditor, de actionib. emp. l. 3. §. ult.* ad Ad-
verbum *habere*, eſt ambiguum: nam *habere*, vel eſt jure do-
minii habere, quo eſt propria verbi ſignificatio, vel impro-
prie, eſt vacuam rei poſſeſſionem obtinere ſine ulla inter-
pellatione: utro modo accipitur in hac ſtipulatione? non
priore, quoniam venditor non tenetur facere rem accipien-
tis, *l. t. de ver. ſignat.* & ita ſe non obligat his verbis *ha-
bere licere* in hoc, ut præſtet emptorem dominum fore ei
vendito, fed in hoc ſe obligat tantum, ut emptori res
vacuam obtinere liceat ſine ulla interpellatione. Hæc eſt

ſenſus hujus ſtipulationis, hoc ſi præſtiterit ſatis eſt. A
Cautionis quoque verbum, cum dicitur cavendum eſſe
emptori de evictione, ambiguum eſt: nam cavemus va-
rio modis, ſed nihil intereſt hic utro modo accipiatur:
Nam cautum intelligitur, five perſonis, five rebus cautum
ſit, quod ita male explicatur, perſonis, id eſt, fideiuſſori-
bus: quia cautio de evictione non debetur fideiuſſoribus,
id eſt, nulla eſt reprœmiſſio, *l. t. §. ſtipulatio, de pactis. ſi-
pulat.* Sentia hæc eſt, ut ſit verecundius locutio. Sentent
tur hanc legis hanc eſt: *provinciolem* non facit origo ſine
domicilio, provincialem facit domicilium ſine origine,
& *provinciolus* non eſt obſolutæ, qui inde oriundus eſt,
ſed qui inde eſt originalis, ibidemque larem fovet, & do-
micilium habet, *l. 2. C. ubi Senat. vel clariſſ.*

Ad L. CLXXIX. Facere oportet, *& hanc ſignificatio-
nem habet, ut obligetur quis ad eo facto, quod omnes con-
tinuitores facet, & curavit, ne fiat.*

HÆc lex pertinet ad ſtipulationem, quæ interponitur B
in cauſa locationis & conductionis, quæ ita con-
cipitur, *frui licere*: hoc promittit locator, & debet præſta-
re. Hæc formula elicitur ex his verbis: *Ea conductio,
& ſi, ſi in eo, ſi, habere, fruiſ, ſalvo, l. ult. de ſervit. præd.* Ter-
minis ea ſtipulatione, in ſi conductori fruiſ non licet fine
interpellatione, aget contra locatorem, facere oportet,
re, quæ ſunt verba hujus legis, ſcut commiſſa ſtipulatio-
ne, *habere licere*, agit emptor, *facere oportere*: Nam in his
ſtipulationibus continetur factum, non datio, id eſt, non
hoc continetur, ut habere, vel frui liceat jure dominii,
ſed naturaliter tantum, quod ſum non licet, intendimus
pomiſſorem facere oportere. Interdum ſtipulationis ver-
ba, vel habere licere, vel frui, non continent ſimplex ab-
ſtinentiam, *l. cum ſtipulatus, de verb. oblig.* Id eſt,
non comprehendunt hoc tantum, ut ne quid ficiat ven-
ditor quominus habere liceat, vel ne quid faciat loca-
tor quominus conductor frui poſſit, ſed & hoc, ut ſtipu-
lator poſſideat, quæ vocat ſibi eſt Cujac Grammati-
cus. Gloſſæ reſte interpretantur *ἀνεμποδιστὸν*, & contra-
rium, *ἀνεκτίτον κατ' αὐτοῦτα*. Quo genere dicimus, quæ
eſt ſententia hujus legis, utrumque hoc continetur contine-
re non tantum abſtinuiſſum, id eſt, ut agat, curet vendi-
tor, vel locator, ne quid emptor habere, vel
frui liceat, *ſi fundus, loc.* Denique hujuſtipulationibus ven-
ditor, vel locator obligatur non tantum ad non facien-
dum, ſed etiam ad faciendum, & continet utrique ſti-
pulatio tam abſtinuiſſum, quam adnuiſſum. Et ita eſt ex-
plicanda hæc lex.

Ad L. CXC. Provinciales eos accipere debemus, *qui in pro-
vincia domicilium habent: non eos, qui ex provincia
oriundi ſunt.*

IN hac lege definitur, qui dicantur *provinciales*. Manda- C
tis Principum cavetur, ne muliet provincialis nubat ei,
qui ibi meret ſtipendia, five officium adminiſtrat, *l. 3.
t. de nuptiis inter ſe.* Ut autem hæc *provinciolis* eſt, D
qui ibi domicilium habet, vel qui inde oriunda eſt, id
eſt, qui ibi nata eſt, & alta, *l. ſi quis officium, de rito
nupt.* Sed ita, quia inde oriunda eſt, non neceſſario
exigimus, ut & ibi habitet, alioqui ceſſabit ratio poten-
tatus, quæ inhibuit nuptias, *l. præſectus, de ritu nupt.*
Et ſimiliter cum dicimus *provinciolem*, qui Romæ conver-
ſinatur, habere ius revocandi domum, & petendi, ut re-
ſtituatur dominum judicii fubjpenda cauſa, non eo di-
cimus *provinciolem*, qui ex provincia oriundi ſunt, & Ro-
mæ domicilium habent: ii enim originem patriam repe-
tere non poſſunt, & Roſe Romæ conveniuntur: ſed
provinciales reſte dicimus eos, qui in provincia domici-
lium habent, five ex eadem provincia oriundi ſint, five E
ex alia: ii, qui in provincia larem, & fedes ſuas collo-
verunt, id eſt, qui in provincia domicilium habent, ubi
nati ſint, ſi Romæ conveniuntur, revocant domum, nec
cogunter judicium ſuſcipere, niſi Romæ contraxerint
ipſi, vel eorum inſtitores, *l. hæres, §. pro. de judic.* Dif-
ferentiam, quam hic Alciatus conſtituit inter oriundos,
& ortos, nunquam autorem mihi obſervare, & oriundi
hic, & in omnibus aliis locis funt ex, & ortus, ut eſt in Ba-
ſilic. *περὶ ἀστῶν*, ut ab ortu verendum ſuſtia. Sententia igi-
tur hanc legis hanc eſt: *provinciolem* non facit origo ſine
domicilio, provincialem facit domicilium ſine origine,
& *provinciolus* non eſt obſolutæ, qui inde oriundus eſt,
ſed qui inde eſt originalis, ibidemque larem fovet, & do-
micilium habet, *l. 2. C. ubi Senat. vel clariſſ.*

Ad L. CXCI. Inter divortium, & repudium *hoc intereſt, quod
repudium ſolemnibus verbis, ſine mutuo conſenſu fit: divor-
tium ſenſus diverſiſſe dicitur, quod divortium ea ex cauſa
eſt, quod in diverſas partes eunt, qui diſcedunt.*
Hanc l. 191. expoſui in l. 101. ſupra.

Ad L. CXCII. *Hoc adjectio plurivive, non inſtitutam pecu-
niam continet, ſed modicum: ac tenuiter hoc, ſalidus decem
plurivive, ad minutalem ſummam referatur.*

HÆc lex pertinet ad *ſuſpiciendum in litem*, quod datur B
propter contumaciam adverſarii rem in judicium
deductam non reſtituentis, cum reſtituere affirmandæ cauſa. Nec
eſt ejus juriſprudentiæ definitio. Nunc ſi quis jurato rem, de
qua agitur, affirmaverit, verbi gratia, *decem ſolidis, plu-
ribus*, hæc adjectio, *decem*, plurivive, nihil adjecit, nullius rei C
momenti: & eo valde pertinet *l. cum pater, de in litem jur.*
Si agatur furti, id eſt, conditione furtiva, ut in *l. ſi ex
noxa conveniatur, de furt.* in qua venit id quod furtum
eſt affirmare jurejurando actoris, ſi reus conſtetur non
reſtituere, & cum ea agatur conditione furtiva, ni-
ſi reſtituat, ut ait, *cum rem ſuiſſe cum furtum factum*,
neque adjici oportet, *plurivive*. Nam quo res plurisest,
utique tanto plus æſtimatio eadebitur, *plurivive*, quo-
lum habet momentum. Nam, ut hic declaratur, rationi
ea adjectio ad minutalem ſummam, id eſt, vilisſimam
quadrantariam, ſeu ſextulariam, aureum, ut dixit Accurſius,
ſed ad vilem quadrantem, qui minutalus ad aeris nom-
mus, &, ut ait Plautus in *Ciſtellaria*, *ne horumce, pulſet
nummorum*, non refertur. Adjicit, *ita ut ſemitis hoc. Ste-* D
phanus ſcilicet, quæ adjici ſolet interjungendo in litem,
vel à judice, vel ab adverſario, *l. ſubſcriptor, l. pen. de in
litem jur. l. ſi quando, unde vi, l. qui reſtituere, de rei vin-
dic. l. arbitrio, de obl.* Longe aliud eſt, ſi quis dicat,
plus minusve, quæ diſtributio aliis incidit in hunc uſum,
plus, aut minus, non eſt pluris tantum, ſed pluris, mi-
noriſve: ea autem ambigua eſt, ut ſuperius dixi. Eam
conſtituere Graca *de aeris ſimilis* ambiguitate. Cum igitur ſi
ambigua, interpretatio facienda eſt adverſus eum, qui
ſtipulatus eſt, ut accipiatur, quod ei diſplicet magis,
l. ſeruſtus de pact.

Ad L. CXCIII. *Hæc verba*: Quanti eam partet eſſe, *non
ad quod intereſt, ſed ad rei æſtimationem referuntur.*
Hanc legem 193. expoſui in l. 179.

Ad L. CXCIV. Inter domum, & munus *hoc intereſt, quod
domus ſenſus, & ſpectem. Nam genus eſt domus: domus
ſi domus dicitur. Nam munus eſt do-
mus cum cauſa, utpote nuptialium, nuptialium.*

HÆc lex oſtendit, quænam ſit differentia inter do- E
mum, & munus. Domus eſt genus, & dividitur in
domum, & munus: domus eſt ſine cauſa, munus eſt
cum cauſa, ut ait, ut nuptialium, vel nuptialium, quod
ſcilicet offertur amici, vel clientes, vel liberti, ut ait
Cornelius Frontus, vel etiam ſervi: nam & ſervi domum
dant munus, veluti officii cauſa, ut ante docui, & apud
Terentium in Phormione *ollis i. ſcena 1.* conqueritur
ſer-

fertus, quod uxorem ducente domino, ei munus curradatur. Dixi *offensionis*, quia munera causa non est necessaria. Exemplo fit nuptialium, quod nuptiale munus alis Pandectarum locis dicitur, *nuptiale donum* Ciceroni, & *nuptialis supersedo* Symmacho: adhic, inquam, nuptiale muneris nom eſt neceſſaria cauſa, ut id tutor non poſſit repurare pupillo, ſi forte tutor dederit nuptiale munus matri, vel ſoori pupilli, id non imputatur: nec enim dare debuit. *L. 1. ff. de repetend. de tut. & ratimih. diſtrah. l. 13. §. ult. de adminiſtr. tut.* Notitiis autem verbum uſurpat Cenſorinus *de die natali: Quidquid hic libri eſt, natalitiis titulis tribi noſti*: non tamen ſubſcribo his, qui etiam in Perſio *natalitium genium* accipiunt pro ea, quam natali die amicis dedit, illo loco, *At natalitium tuum ſardonyches, &c.* Nam loquitur Perſius, de eo, qui ſuo carmine legit populo bene peraſa, & vaga ſplendida, & non ſplendida, quæ tamen pretioſa gemma annulo inclusa, qui natalibus tantum, & facris uti ſolebant, quod & in Paulo quodam Juvenalis reprehendit, qui tantum ſpectat eſſedum, nili eum ſplendente annulo in manu, his verbis: *Ideo conſtabilia Paulus egebat* (cauſam tollicet) *ſardonyche ut populi genium inter, qui putat natum ſecundum in tenui panno. Hujus differentiæ inter munus, & donum, frequens eſt uſus in jure noſtro: *donum* ſine inhibita inter virum & uxorem, non item *munera*, niſi immodica: immodica enim ſunt dona, non munera, *l. ſed & vir, §. ſi vir uxori, de donat inter vir. & uxor.* Modica munera remiſſa ſunt, ut ſtrenæ, & natalitia. Pertexta lege Cincia oratores, vel patroni, non tantum donum, ſed & munus accipere vetantur, quæ ob id dicta eſt *lex muneralis*. Fuit & eadem lege cautum, ne inſpectiva cum nibus donis & muneribus. Lege Julia impoſitus eſt certus modus donis, & muneribus, quæ conſeruntur in urbanos magiſtratus, *l. 6. ad l. Jul. de ambit.* Et alia lege, donis, & muneribus, quæ conferuntur in magiſtratus provinciales, *l. plebiſcita, de off. Præf.* Ad eas leges puto referendum eſſe l. 114. *inf.* cum ſit ex libris publicorum judiciorum, quæ lex aliam differentiam ſtatuit inter donum, & munus: *Munus* ait injungi & ſuſtineri neceſſitate juris, vel juriſdictionis, ut munus publicum, quod ſubeunt inviti legibus vel magiſtratibus, vel muribus civitatis imperantibus. Donum autem ait pendere ex mera liberalitate, & nulla neceſſitate juris, vel officii, ſed ſponte præſtari: munere fungi invitos, donare volentes, & ultro. Et hoc refert ex lex eſſe ſecundum proprietatem verborum, alioqui natura in hoc verum eſſe, ut *non quodcunque munus* id & donum dicatur: naturalium, quod eſt munus, dicitur quidem donum: ſed turia, quod eſt munus civile, non dicitur donum, quod & uſus, & proprietas exigit: ſed abuſus in eo eſt, quod interdum, quod donum fuerit, munus dicimus, non quodcunque donum: nec munus eſt *quodcunque*, ſed *quod*. Sed abuſione factum eſt, ut interdum, quod donum eſt, munus dicatur, ſi cauſam habuerit in officio proximi, ut natalitium, nuptialitium; & ita abuſive *munera* nomen translatum eſt etiam ad ea, quæ nulla juris neceſſitate conſtringuntur, ut ad dotem, quæ caſam habent. Proprie munus eſt neceſſarium, donum voluntarium. Ita eſt explicanda ea lex. Erit autem ubi harum verborum differentia in ea parte juris, quæ eſt de liberto, qui poſt manumiſſionem patronæ, vel eius uxori, vel liberis, datorum ſe donum, munus, operaſve juravit, aut promiſit, *l. ult. de liber. caſ. l. 7. §. juravit, de oper. liberror.* Ex eo autem juramento obligatur, quod non alias ſit, ut quis obligetur ex jurejurando: idque ita declarat Gaius 2. *Inſtitutionum tit. de obligationib.* Et multo magis ex promiſſione obligatur, ſi donum, munus, operaſve repromiſerit, cum tamen non obligetur, ſi onerande liberatis cauſa alia ſint ei impoſita, ut quandoquidem ſuccenſente patrono, pomam certam pecuniariam lueret, nec ſi coierit ſocietatem cum patrono contra bonorum onerande libertatis cauſa, *l. ſi qui onerande, & l. Labeo, de oper.*

A *liberti. l. 1. §. qua onerande, quarum verum eſt. non denique* Verum ex jurisprudentia, vel prouiſſione doni, muneris, operarum, obligatior utiliter. Hæc tamen obligatione liberatur ex lege Julia, ſi duas filios ſuſceperit, & in poteſtate habuerit, vel ſi unum quinquennem habuerit, *l. qui libertinus, de operis libert.* Et ita beneficio unius filii quinquennis, hoc eſtimato quod eſſe libertis ex Senatuſconſulto Trebell. Luvius *lib. 45.* Et ex tribubus urbanis, quæ ſtatim liberantur & ignominioſiores, in quibus deferuntur eram liberti, & ſerebant ſuffragium, tranſferuntur in tribus ruſticas, quæ erant nobiliorum, ut cum nobiliores ſuffragia ferunt. Erat etiam uſui hæc lex in edicto Prætoris, *ſi donum, munus, operæ reclamentur*, quo oſtenditur his redemptis, libertum ſatisfici liberum teſtatoris: facit. *l. ſupr. §. ſupr. de quod opus ſit l. 28. ſup.* Non omittam quod ait, Labeonem docere, *donum* dictum eſſe a donando, quod ſit munus, donec ex ſenatuſconſulto munus ex verilequio. Verius eſt enim donum dici, quod manu detur, *s. Greco, Δωρον, l. Senatus, §. 1. de donat. conſt. mor. Ipſe* enim ſignificat palmam manus. Plinius lib. 35. *cap. 4. & Virruvius 2. cap. 3.* Sed ſolent auctores nobi uti denominationibus Stoicorum more, non veriloquis, in redendo origine verborum.

Ad L. CXCV. Pronuntiatio fermonis *in ſexu maſculino & ultimitate ſenſus plerumque proprietur.*

Ad §. Familiæ appellatio quatuor *accipitur, videntur, & quidem variis accepta eſt: nam & in re, & in perſonis ſimul dicitur familia. In re, quando lege aliquis teſtatur, his verbis*, adgnatus proximus familiam habeto. *Ad perſonas autem referur familiæ ſignificatio ita, cum de patrono & liberis loquimur*, ex ea familia, ex qua ſunt, in eam familiam. *Et hic de ſingularibus perſonis legem loqui conſtat.*

Ad §. Familiæ appellatio refertur, *& ad corporis cujuſdam ſignificationem, quod aut jure proprio ipſorum, ut communi univerſæ ſignificatio continetur: ſuæ proprio ſenſu ſimul illuſtres perſonas ſunt ſub una perſona teſtatæ, aut natura, aut jure ſubjectæ, utpota paterfamilias, matresfamiliæ, filiumfamilias, filiasfamilias, quique decreto vicem eorum ſequuntur, ut nepotes, & neptes, & deinceps. Patet autem familias appellatas, quas in domo dominum habet: Rubricæ hoc nomine appellatur, quamvis ſervum filium non habeat. Non enim ſolet patronum ejus, ſed & jus demonſtremus. Denique & pluſibus paterfamiliarum appellantur. Et eum paterfamilias moritur, quotquot eorum ſui & ſubjecti fuerunt, tot familiæ incipiunt habere. Singuli enim paterfamiliarum ſuæ familiæ autores ſunt. Idemque evenit & in eo, qui emancipatus eſt. Nam & hic ſui jure effectus, proprias familias habet. Communi jure familiam dicimus omnium adgnatorum. Nam etſi paterfamilias mortuus, ſingulas familias habuerit totam tamen agni ſub unius perſonæ fuerunt, reſte ipſorum familiæ appellabantur, quia ex eadem domo & gente prodiit ſuit.*

Ad §. Servitutem quoque dicimus appellari familiæ, *ut in edicto prætoris oſtendimus ſub titulo de furtis, ubi prætor loquitur de familia publicanorum. Sed hic non ſervos loquitur de familia publicanorum. Sed hic non ſervos loquitur, ſed conductas quaſdam ſervorum operas, propter eas conſuſe paratum, hoc eſt collegiatis cauſa: alia autem familiæ dicitur omnes ſervi contemnere, ut in homicidii cruelis, & in homine nequiquam ſeni adhibiteris, & deterior res redditur emptoris opera, aut familia ejus, & interdictis unde vi familiæ appellatio omnes ſervos comprehendit. Sed & ſic ſimi contemnere.*

Ad §. Item appellatur familia *plurium perſonarum, quæ ab eiſdem ultimi generis ſanguine profiſciuntur, a ſuis dicimus familiam Julium, quaſi a fonte quodam manantia.*

Ad §. Mulier autem familia *ſua & caput & finis eſt.*

Ad L. CXCVI. Familiæ appellatione, *& ipſe principe familiæ continetur.*

Ad §. Feminarum liberos *in familia earum non eſſe palam eſt: quia qui naſcuntur, patris, non matris, familiam ſequuntur.*

HÆc leges pertinent ad jura legitimarum hereditatum. *Legitimæ hereditates*, id eſt, ab inteſtato ex duodecim tabulis, *deferuntur primo agnato: adgnatus*, inquiunt, *proximus familiam habeto*; ea cum parte, qua pellatione adgnatus ſignificatur adoptata, & vocatur ea lege adgnati ut *heredes*. Porro lex Voconia ea *legitimis* adgnatis, qui tamen non invaliuit. Ex hoc titulo legis duodecim tabularum proximus intelligitur, ut ait hanc lex *ex ſuis maſculinis*, &c. quod ſic retinet in edicto unde legitimi. *l. 2. unde legit.* Quid autem in ea lege ſignificat familiæ verbum *adgnatis proximus familiam habeto*? Sane ſignificat hereditatem, ſi bona ea, ut & in illa parte duodecim tabul. de qua de familiæ emptore, *familiam ſuam endo mancipio dato*, ex ea [illegible] ſignificat hereditatem. At dein de pomponius inter alia ſignificationes familiæ. Atqui familiæ ſignificat ſervos, ut & hic, ut cum edicit lex [illegible] (nam hic lex ſignificat eandem ſuperiori ſignificat. *l. tabularum*) *bonis libertorum*, libertæ ait. *Ex ea familia, ex qua familia*, id eſt, ex perſonis liberti in perſonam patroni, ut transeant nobiles: libet & hic apponere hic [illegible] quid in fragmentis [illegible] ſi, qui tam follicite in eis [illegible] adhibeant, ut nihil omittens diligentia [illegible] ſum perſonas ſingulares ſum [illegible] plurium perſonarum, quod vel [illegible] vel communi [illegible] *familiæ*, [illegible] *familiæ* [illegible] ſi, ſi ſit paterfamilias, quo [illegible] cum contineretur primi [illegible] [illegible] [illegible]

verbum *arguisse*, quam distinctionem non videntur percepisse Græci, qui ita vertunt, *μεμηνυκέναι ἐστὶ τὸ προσαγγεῖλαι, τὸ ἐλέγξαι, τὸ κατηγορῆσαι καὶ τὸ συνελέγξαι*. Et ita etiam in *l. deferre*, *§. sed communem*, *de jure fisci*, enumerantur plures personæ, quæ non possunt quidquam fisco deferre: hæ tamen personæ communem causam, si quam habeant cum fisco, possunt eam deferre, id est, indicare. Utroque loco, id est, in *d. l. si quis gravi*, & *d. l. deferre*, corrupte legitur, *vindicare*, & *vindicasse*, pro *indicare*, & *indicasse*.

Ad L. CXCVIII. Urbana prædia, *omnia ædificia accipimus, non solum* [illegible] *in oppidis, sed & si forte stabula sunt, vel alia meritoria in villis, & in vicis, vel si prætoria voluptati tantum deservientia: quia urbanum prædium non locus facit, sed materia. Proinde horti quoque, si qui sunt in ædificiis constituti, dicendum sit urbanorum appellatione contineri. Plane si plurimum horti in reditu sunt, vinearii forte, vel etiam olitorii: magis hæc non sunt urbana.*

HÆc lex pertinet ad orationem D. Severi *de prædiis pupillorum, seu minorum* 25. annis sine decreto non alienandis. Ea non vetat alienationem prædiorum urbanorum, quoniam hæc majori impendio constant, & reditu non ita amplo, sed prædiorum rusticorum tantum, quæ est melior pars facultatum nostrarum, vel anteurbanorum, id est, urbi proximorum, vel suburbanorum, id est, quæ essent in continentibus. Hodie tamen ea oratio constitutione Constantini porrecta est ad prædia urbana, *l. lex quæ, Cod. de administr. tutor.* Sed ante Constantinum hoc jus fuit tantum in prædiis rusticis, & suburbanis, non urbanis. Inde quæritur, quæ sint urbana prædia, ut sciatur quorum permissa sit alienatio sine decreto, vel prohibita. Quod dictum est in *l. 166. de familia*, idem hic definitor de *prædiis urbanis & rusticis*; distingui ea non loco, sed materia & qualitate, & genere usus. Quam hic materiam dicit, qualitatem vocat *l. si prædium, Cod. de præd. minor. sine decr. non alien.* & in *l. in venditionibus, de contrah. empt.* quæ dicitur materia, *l. si sterilis, §. quamvis, de action. empt.* in eadem specie vocat materiam, *l. quid tamen, de contrah. empt.* utrumque conjungit, materiam & qualitatem. Ex materia enim rei cujusque qualitas dignoscitur. Et ideo urbana prædia sunt non tantum ea, quæ sunt in urbe, vel in oppido, vel in continentibus ædificiis, sed & stabula, id est, *σταθμοί*, [illegible], *des logis, hostelleries*, vel alia diversoria, ut *ξενοδοχεῖα*, ergasteria, vel prætoria, inquit, quæ vocant, [illegible] voluptati tantum deservientia, quales sunt ædes [illegible] in villis, aut vicis. Hæc prædia sunt urbana, licet in villis sint, aut vicis. Locus ergo non facit prædium urbanum, sed qualitas prædii, seu conditio, quod tamen negabat Neratius [illegible] *de servis* [illegible] *§. 1. in quibus causis pignus, vel hypot. tac.* [illegible] iis locis Neratius prætoria & stabula [illegible] prædiis rusticis: sed ejus sententia non est recepta, [illegible] de prædiis eorum, qui sub tutela, [illegible] decreto non alienandis; sicut in [illegible] pignoris idem [illegible] *dict. l. eo jure* [illegible] prædiorum conditionem sequi, [illegible] ipso consensu cum hac lege [illegible] in causa [illegible] & illata a conductore in prædium urbanum [illegible] pro mercede [illegible] tacite no[illegible] [illegible] Neratius [illegible] [illegible] pupillaris, [illegible] prætoria haberi pro prædiis urbanis [illegible] sine decreto auctoritate [illegible] [illegible] licet [illegible] frequenter [illegible] [illegible] quamvis [illegible] [illegible] voluptati [illegible]

prædiis adnumerantur, qui fructui, & reditui non deserviunt, etiamsi sint in villa.

Ad L. CXCIX. Absentem accipere debemus eum, *qui non est eo loci, in quo loco petitur: non enim trans mare absentem desideramus. Et si forte extra continentia urbis sit, abest. Ceterum usque ad continentia non abesse videbitur, si non latitet.*

Ad §. Abesse non videtur, *qui ab hostibus captus est, sed qui a latronibus detinetur.*

Hanc *L.* 199. exposui in *l.* 173.

Ad L. CC. Hæc stipulatio, noxis solutum præstari, *non existimatur ad eas noxas pertinere, quæ publicam coercitionem & coercitionem capitalem habent.*

Hanc L. 200. exposui in *l.* 174.

Ad L. CCI. Justa interpretatione recipiendum est, *ut appellatione filii, sicuti filiamfamilias contineri sæpe respondebimus, ita & nepos videatur comprehendi. Et patris nomine avus quoque demonstrari intelligatur.*

Hanc *L.* 201. exposui in *l.* 84.

Ad L. CCII. Cum testamento scriptum esset, *ut heres in funere, aut monumento* duntaxat *aureos centum consumeret: non licet minus consumere. Si amplius vellet, licet, neque ob eam rem contra testamentum facere videtur.*

AB hac lege proponuntur quædam responsa, sive consilia Alfeni. Nam digesta Alfeni, ex quibus aliquot leges eduntur nunc, sunt Digesta, Responsa, & Consilia Alfeni. Consultus fuit de hac specie. Testator in testamento præcepit, *ut heres suus in monumentum, aut in funus, impenderet duntaxat* 100. *aureos*: quæritur an possit minus impendere? Respondet Alfenus, eum non posse minus impendere, quia articulus (*duntaxat*) finem impensæ facit, quam scilicet ei sit necesse impendere funeris, vel monumenti causa: si minus impenderit, contra voluntatem heres facere videtur: plus tamen impendere potest, quia, qui plus impendit, utique tantum impendit, [illegible] *furti, de in litem jur.* Nec videtur contra voluntatem facere, si plus impenderit. Notanda sunt hæc verba, facere contra voluntatem; quoniam Alfeni ætate, heredi, qui faciebat aliquid contra voluntatem, hereditas auferebatur quasi indigno, *l. ult. §. ult. C. de fideic.* [illegible] *tit.* 5. Et hæc quidem cum testator heredem ipsum jussit impendere *duntaxat* centum aureos. Aliud est dicendum, si curatorem funeris, vel monumenti [illegible] constituerit in testamento, & jusserit *eum* [illegible] *heredi te percipere centum aureos in funus*, [illegible] hic curator potest minus impendere, quia non est ei præscriptum, ut omnino impendat centum. Articulus *duntaxat*, præscribit [illegible], sive erogationem, & taxat non tantum [illegible] possit erogare, sed [illegible] quoad omnino [illegible] erogare, qui in posteriore hac specie omissus est. Igitur curator poterit minus impendere, & si minus impenderit, reliquum restituet heredi, *l. penult. §.* [illegible] *de legat.* 2. quia mea pecunia, neque ei legatus, nec fideicommissarius. Contra, si plus impenderit, id sibi imputabit, quia voluntas [illegible] fecerat, et [illegible] Quod igitur plus impenderit [illegible] conse[illegible] habere [illegible] judicio negotiorum, [illegible] *na, de negot. gest.*

Ad L. CCIII. In lege censoria portorii [illegible] *Servos, quos domo quis ducet, suo usu, pro his portorium ne dato. Quæ* [illegible] *a Sicilia* [illegible] *fundi* [illegible] *riumne dare deberet, necne* [illegible] *stiones: primam,* [illegible] *suo usu ducere. Igitur* [illegible] *bitaret, sive in* [illegible] *sua cujusque* [illegible]

constitutum esse, eam demum unicuique nostrum habere [illegible]*stimari, ubi quisque sedes & tabulas haberet, suarumque rerum constitutionem fecisset. Quid autem esset,* usu [illegible]*o, magnam habuisse dubitationem, & magis placet, quod victus sui causa paratum est, tantum contineri. Itemque de servis eadem ratione quæri, qui eorum usus sui causa parati essent, utrum dispensatores, insularii, villici, atrienses, textores, operarii quoque rustici, qui agrorum colendorum causa haberentur, ex quibus agris paterfamilias fructus caperet, quibus se toleraret: omnes denique servos, quos quisque emisset, ut ipse haberet, atque eis ad* [illegible] *uteretur, neque ideo emisset, ut venderet.* [illegible] *sibi videri eos demum usus sui causa patremfamilias habere, qui ad ejus corpus tuendum, atque ipsius cultum propositi, destinatique essent. Quo in genere junctores, cubicularii, coci, ministratores, atque alii, qui ad ejusmodi usum parati essent, numerarentur.*

HÆc lex est de quadam lege *Censoria*, id est, de lege locationis vectigalium. Fuit sæpe consultus Alfenus de legibus, quas Censores dicunt in locandis vectigalibus, ut *l. in lege, loc. l. Cæsar, vel potius Censor, de Public.* quæ dicuntur leges Censoriæ, non ab Alfeno tantum, sed & a Plinio 33. *cap.* 4. & Cicerone, Varrone Festo, & aliis. Lex igitur Censoria est lex, quam Censor dicit in locando, & ea, de qua hic quæritur, talis fuit: Censor in locando portorio portus Siciliæ publicanis legem ita dixit: *servos, quos domum quis ducet suo usu, pro his portorium ne dato, ne exigito*, quæ hodie est lex vulgaris, *l. 5. C. de vectig. & comm.* Nam venalia tantum, sive promercalia pendunt portorium: usualia (sic ea vocamus) non pendunt portorium. Professio tamen etiam usualium exigitur, ut quis profiteatur apud Publicanum, quid habeat usuale, quid promercale, *l. ult. §. quoties, & §. Divus, de Public.* Si constituerit esse usuale, pro eo non solvet portorium. Est similis lex in antiqua inscriptione: *Quidquid usualium invehetur, ansarium non deberi. Ansarium* est vectigalis genus, de quo exibit brevi quædam constitutio Aurelii in Cod. Hermogen. sub tit. *de jure fisci*. At in illa lege Censoria quæritur, quid sit *domum ducere*, quid vocemus domum? an patriam originis, sicut cum interrogamus, *unde domo*? id est, unde es oriundus? an igitur domus hic significat patriam originis? Minime. *Domum* hic accipimus pro domicilio: ubi quis sedes & tabulas, sive rationes habet, ubi larem fovet, & rerum suarum constitutionem & summam fecit, ut *l. 1. §. domum, de liber. agnoscend.* & aliis locis juris. Deinde quæritur, quid in illa lege locationis sit *usu suo*, vel *usus sui causa*? Et post multas controversias placuit, his verbis id tantum significari, quod victus sui causa paratum est, *l. cum in testam. de auro & arg. legat.* quæ est ex eodem libro Alfeni, & est huic omnino coaptanda. Quidam in testamento legavit argentum, quod *usus sui causa paratum* esset, id est, vasa argentea: idem in penu, vel supellectile poni potest. Quæritur quid videatur *usus sui causa paratum*, an argentum tantum, quod victus sui causa paratum est, an argentum etiam, quo non temere utebatur, sed commodabat ad ludos, vel alias apparationes? Et placet contineri id tantum argentum, quod victus sui causa paratum est. Quos igitur servos dicemus, *usus sui causa duci*? & secundum eam definitionem eos servos non dicemus duci usus sui causa, qui ducuntur instruendi, vel colendi prædii causa; puta, ut sunt villici, dispensatores, insularii, atrienses, textores, vel ut operi rustico deputentur, e quibus tres priores, quales sint, dixi in l. *166. Atrienses*, qui & diætarii dicuntur, sunt, qui supellectilem emundant & disponunt in atrio, qui instrumenta ædium, & villæ detergunt. Columell. *li. 12. c. 3. Tum insistere atriensibus, ut supellectilem exponant* (*arrangent*) *& ferramenta detersa nitidentur, atque rubigine liberentur*. Igitur *atrienses* sunt etiam in villis. *Textores* sane in urbe sui usus causa parantur, ut definit aperte *lex 3. §. sed quod diximus, de penu leg.* Sed non si villis deputentur textores, vel textrices, & vestiendæ familiæ rusticæ, ii non videntur parari usus nostri causa, qui villis deputati sunt, vestiendæ familiæ rusticæ causa, quales fuisse in villis Varro indicat *lib. 1. de re rust.* Si habeat plures in fundo textores, *atque* institutos *histones*. Histones sunt, qui telam ordiuntur & texunt: *ἱστὸς* est tela. *Usus* ergo *sui causa* demum eos videbitur habere paterfamilias, quos habuerit vitæ & corporis sui tuendi causa, & cultus sui causa, veluti obsonatores, cubicularios, cocos, ministratores, & junctores, ut scriptum est Florent. sed affirmo legendum esse, unctores ex Arriano *lib. 3. in Epict. cap. 26.* qui inter mancipia patrisfamilias usus causa parata, numerat cocum, obsonatorem, vestispicem, *ἐνδύοντα, καὶ ὑποδύοντα*, & comites, & strigilatorem, qui in balneo domini sordes detergit strigili, & gutto, qui guttatim infundit oleum, strigili detergit, & numerat ad extremum *ἀλείπτην*, id est, unctorem. Sic Plautus in *Trinum. Ducitur familia tota, vestispici, unctor*, &c.

Ad L. CCIV. Pueri appellatio tres significationes *habet: unam cum omnes servos, pueros appellaremus: alteram, cum puerum contrario nomine, puellæ diceremus, tertiam, cum ætatem puerilem demonstraremus.*

PUeris legatis, quid debetur, videamus: nam hoc verbum multa significat, vel statum servilem, vel sexum ad differentiam puellæ, vel ætatem puerilem: dicemus servos videri legatos cujuscunque sexus, & ætatis, *l. servis legatis, de legat. 3. l. Mela, de aliment. legat.* Nam etiam, ut eleganter demonstrat ea lex *Mela*, si legentur *pueris* alimenta, debentur pueris cujuscunque sexus & ætatis, & per totum vitæ tempus contra Melæ sententiam. Sed & cum alimenta legata sunt *pueris, & puellis usque ad pubertatem*, pubertatem longe producimus favore alimentorum, & accipimus pro plena pubertate, & ita dicimus, quibus legata sunt alimenta *usque ad pubertatem*, feminis deberi usque ad annum 14. maribus usque ad 18. quæ plena pubertas est, idque dicimus sequuti exemplum alimentorum, quæ dudum puellis, & pueris dabantur, ut Adrianus interpretatus est, quod est vestigium certissimum antiquitatis. Habebant Adrianus & Antoninus Pius *pueros alimentarios*, quos alebant suis sumptibus misericordiæ causa, & plerunque ita decernebant se velle eis alimenta præstari usque ad pubertatem. Et eos Imperatores habuisse pueros alimentarios constat ex Spartiano & Lampridio. Id beneficium dudum, id est, nuper acceptum est latissime: Unde poterit ex eo loco sumi aptissimum exemplum ad id, quod vulgo dicitur, *beneficia Principum esse latissime interpretanda*, nempe ut si decreverit quis alimenta *pueris*, usque ad pubertatem, debeantur usque ad plenam pubertatem.

Ad L. CCV. Qui fundum vendidit, *pomum recepit, nuces, & ficos, & uvas duntaxat duracinas, & purpureas, & quæ ejus generis essent, quas non vini causa haberemus, quas Græci τρώξιμα, id est, comestibiles, appellarent, recepta videri.*

HÆc lex est de venditore, qui vendidit fundum, & recepit pomum, id est, excepit & reservavit sibi *pomum*, quodcunque ferret fundus, ut plerunque venditores multa recipiunt, id est, excipiunt, ut apud Ciceronem, ille, qui in vendendis ædibus, recepit (id est, excepit) ruta cæsa, *ce qui ne tient point a fer & a clou.* Hic igitur venditor excepit *pomum*, quæritur, quid pomi appellatione contineatur? declarat contineri & fructuum genus quodlibet, nuces, ficus, uvas, quas non habemus vini causa, non omnes, sed quas non habemus vini causa, id est, uvas cibarias, quas vocat *τρώξιμα*, id est, cibarias, seu prodigas, ut loquuntur veteres, id est, quæ eduntur, & quibus vinum non exprimitur, quales sunt uvæ duracinæ, quæ erant tardiores uvæ, & quæ facile poterant diu pendere in vitibus, & ferre injuriam

viam hyemis, unde nomen habeat, & de his Martialis, titulus eft uvæ duracinæ.

Non habilis cyathis, & inutilis vina Lyæo,
Sed non potentis me tibi noctar ero.

Eundem ufum præbebunt uvæ purpureæ, cum fic diceburtur a colore, non a candore: licet purpurea dicantur plerunque candida & bella, ut purpurei cycni, & purpureus ales: fed a calore, ut Ovid. declarat.

Sunt (inquit) bona grandia uvæ
Sunt una fimiles longis in vitibus uvæ
Sunt & purpureæ, tibi eas fortaffe, & illæ.

Igitur qui purpureo excipit, excipit uvas cibarias, quibus vinum non folet exprimi, & ita eodem libro pleraque alia expofuit Alfenus, quæ excipiuntur a vendente, ut *in vino, de, fervos, vafa, vinaria.* Si vendidit fundi fibi excepit *aquam, & vivæ aquam hoc pofto de-* B *cem*, quid videtur excepiffe, an dominium decem pedum? Minime, fed ufum aquæ ductus. Dominium igitur etiam intra decem pedes erit emptoris: & limitare in *l. qui fundum, § fundi, de contrah. emp.* Si vendidit excepit *frumenta, quæ manu fecit affeni*, quæritur an videatur excepiffe frumentum, quod reuifcitur ex illo defecto, ex quo decidunt fupe grana, & renafcuntur, vel fi quid ex ea arte decidit, vel quod ex facco facciali decidit, & natum fit? Minime: & fimiliter quid videatur excepiffe, qui excepit *fruftum omnem*, an & arundinem, quæ folet cædi quotannis, & fylvam cæduam? Refpondebit, excepta videri hæc omnia, & fructibus adnumerari.

Ad L. CCVI. Vinaria vafa *propriæ vafa torcularia effe placet. Dolia autem, & fervos tamdiu in eo caufa effe,* C *quamdiu vinum haberent: cum fint cinæ effe deberent, eum nomen non effe: quamvis & ipfa & ferias, & fermenta pafcua. Veluti fi frumentum in his reddatur. Eumdem amphoreum effe: at cum vinum habuerit, tum in vafis vinariis: cum vinum non habuerit, extra vafa vinaria. Item, quia aliud in his addi poffit.*

IN hac lege definitur *vafa vinaria* fecundum proprietatem, non fecundum ufum juris, ut inferius declarabitur. Proprie igitur *vafa vinaria* funt vafa torcularia, quibus vinum fit, & ferias, & feriæ, & amphoræ in alium ufum transferri poffunt, puta oleo condendo, vel frumento, vel fruftibus, aut falgamis. Ideo dolia, feriæ, amphoræ non funt vafa vinaria, nifi quamdiu vinum habent: cum funt vacua, non funt vinaria, quia quivis abuti in eis poteft, & funt in ufu promifcuo. Teredinia, vina tantum continent: dolia habent os parentiffimum, & fundum amplifimum, & erant magnæ capacitatis, defodique fobolent in terram, & operæ diligentia ad vinum facile contagionem, qua maxime vinum corrumpitur, & etiam picati. Sterile autem funt de limo obfoleto: amphoræ funt cubo figura, *vinum no ut, & ferias* Palæmo de ponderibus: *Amphora fit cubus, quem re volere licere, feruntur fovi.* Sirius hoc loco libri *Basilicorum* interpretantur *Baretos*, novo & barbaro vocabulo Græcorum: Nicetas *ibid. lib. 3. dicit Baretia*, & interpretatur *olivo Spaxia*, id eft, vafa, quæ vina in fe recipiunt. Veteres Glof- D *fæ dicunt exponunt Baretia*, quod dolgarium, quod Græcis rapturn videtur, pudtos *Bowes*, feu *Bœtas* (utroque modo refte fcribitur) funt quæ alicui capacitati parata funt, & capacitates fpatii, ut *pondus*, ut apud Vopifcum in Aureliano: *Falfa eft varia dogia, caparum, & narium.* Doga non fignificat vas, fed capacitatem, & menfuram cuorum, & narium. Capax Gloffæ interpretatur *Baretos μετρικὸν*. Sed ad rem. Nec cupæ, nec dolia, nec ferix, vel amphoræ, vel cadi, vel urnæ, vafa vinaria funt, nifi quamdiu vinum habent. Et ita accipitur *lex Lucius, § pen. de leg. 3.* Vafa vinaria, id eft, cupæ, dolia in cellam dedua, quæ fcilicet vinum habent, aliaque non funt vafa vinaria: cum inania funt, extra vinariorum numerum funt, quia funt in promifcuo ufu: at fi vinum habent, funt vafa vinaria. Cui fenten- A tia tibi obftat, ut videtur *l. pen. de trit. vino, & al. leg. Cr. renan.* inquit, *dolia in vafis vinariis non effent, &* inquitur de dolis, quæ vinum habent, aperte, quia tractat de vino legato cum vafis. Verum ibi artificiofus, Ceterum, fignificat abfurdum, id eft, aliquin, ac fi dicerer, aliquis dolia non effent in vafis vinariis, quod abfurdum eft. Hic non igitur non negat dolia effe in vafis vinariis, imo ut eae fupra ftatuit Interpretatio exponit, vino legato cum vafis, quia dolia funt in vafis vinariis, fecundum verba debetur etiam vinum dolitor (id eft, quod in dolio) & dolia, fecundum verba, vinum. Aliquid hic abfurdum effet, dolia non effe vafa vinaria. Sed verius eft, fecundum fententiam & mentem defunctli non deberi dolia, fed vinum dolitor, ut patet Trebatius, quia tefator vinum tantum, non etiam de vis vafis fenfiffe, qui facile loco poffunt moveri, qualia funt amphoræ, cadi, urnæ. Dolia funt immenfæ magnitudinis & capacitatis, & fundo, & cinis adhærent, quæ non facile poffunt Trebatius putat teftatorem, *qui cum vafis vinum legavit*, de eo tantum vino fenfiffe, quod effet in eis vafis, qua facile transportari, non quod effet in dolijs. Denique *cum legatum vafis*, deberi vinum diffufum, feu amphoralium, non dolium. Sed reprehenditur Trebatius a Proculo, qui putat, *cum legata vina vafis*, non tantum deberi vinum diffufum cum vafis, in quibus diffufum eft, fed & vinum dolare, *l. de trit. vino, & alee leg.* Ergo vinum vinum dolitare debere, fine dolijs vinum poffe feriis, vel cupis, fi modo fundo adhæreant, & fint in cellis defoffa, quia teftator non videtur de iis legandis fenfiffe, qua aliis ficto cohærent, licet fint ex re vafa vinaria. Et utitur Proculus argumento *fervorum legatorum cum peculio*. Si quis fervos omnes legaverit cum peculio, *fane videtur legata non effe vafa*, non tamen deberi peculii: Et ita qui legat vinum cum vafis, videtur vinum illud legaffe, quod quodammodo eft fine vafis, id eft, diffufum: Nec enim videtur vinum ita habere, antequam fit diffufum: diffunditur autem ex dolijs in amphoras, cados, urnas. Debebitur ergo etiam vinum dolitor, non dolia fafa. Hæc eft fententia legis penult. Eodem modo *fi vinum* legetur fimpliciter, nec addatur *cum vafis*, item ftatuemus deberi vinum diffufum cum vafis, quod *fi nomen eorum dicatur, ut feriæ, & feriæ deberi*, fine dolijs tamen. Nam vino diffufo vafa funt accellione loco. Legato ergo principali, legata videntur accedere. Sed dolia non funt vinum eft, nifi quamdiu vinum habent, & ideo non poffunt. Nec enim promittitur ufus cauſa ex dolijs, fed ex amphoris. Vino autem deliuto dolia non funt accellione loco, cum veteres vinum in dolijs non habuerint, quia non cauſa, fed ut cum ufus exigeret, id vinum ex dolijs in amphoras, vel cados diffunderent, *l. cum quæretur, § ult. de leg. 3. & ipfum dolium dicitur, feriæ, & feriæ*, quæ nondum diffufinum, nondum vinemur habere ufus noftri cauſa. Sive igitur legetur vinum fimpliciter fine ulla additione, five *vinum cum vafis, amphoræ & cadi*, & urnæ debentur, & cadi, quæ dicuntur etiam amphoræ Atticæ. Amphora vulgaris continet unas duas, & eas eft amphora Atticæ, id eft, cadus continet unas urnas, ut Palemo declarat. Dolia & cuppæ in cellam defoffæ non debentur. Et ita declarat *l. 3. § 3. l. 1. cum, & de vet. Sc. & l. 3. § ult. de pen. l.* Et ita ex Græcis fcriptio emendanda eft, ut pro 21. ad Sabinum, legatur 31. ut in *l. 3. de trit. vino, & al. leg.* cum quod ibi Vulgatus fcripfit de vino, id eft de feriis, ut patet ex Græco eft ea lex 3. *de penu legata*, ex lib. 13. quod evidens eft. Unus etiam, & culei, (*dey bouts*) non debentur, quia non funt vafa vinaria, ferviunt tantum vino tranfmendo, non fervando ufus cauſa, aut promendo, & multo minus debentur torcularia vino legato, aut legato cum vafis, licet, fint vafa vinaria. Idem dicendum eft omnino vino vendito, fi venierit cum vafis, ftatuenda eft eadem diftinctio vaforum, vel fi veneat fimpliciter. Nam pure noftro vafa emptorem fequuntur tacite, fi vinum veneat fimpliciter, licet aliter Accurfio videatur, *l. in ufufruct. in. fine.* Quos opinio moribus etiam recepta eft, licet non con-

fentiat cum pure & legibus noftris: Num leges differentiam non faciunt inter vinum legatum & venditum fimpliciter: & hæc tamen inventur effe in libris noftris differentia, quam non intelligo. Non mirabitur alia, quam ea, quam dicam, quod vino doliari vendito, id debet emptor auferre in tempore, ubi conventum fuerit, & diftinguere in amphoras, quas fibi paravit. Sed in tempore vinum non auferendo, dolia non effe dolia, poterit venditor id efficere, cum patrifamilias neceffaria fint illa dolia ad vindemiam, & cum etiam *l. cum quæretur*, non videatur, cur non parui conventionis? Diverfum eft in herede, a quo legatum eft vinum doliare: nam hic non poterit vinum effundere, cum de tempore non ita conveniri. Sed fi tordus id auferat legatarius, per exceptionem heres confequetur, quanti fua intereft dolia fua inania habuiffe vindemiæ tempore, ut *in fundo dotali, & parum fe*- B *lent ad vindemiam, l. fi ferres, de rei. vin. & alee leg. l. 3. § ferri, de pen. leg. 3.* Et *cum ait tordi*, Hæc tantum differentia intercedit inter heredem & venditorem. Sed Accurfii auctoritas hodie recepta eft, qui ftatuit novam differentiam inter legatum & venditum. Secundum eos, qui divinus, proprietas verborum, qua hic propounatur, non eft fequenda, propriæ propounatur, non ufus juris. *Turnebus in vafis*, non tantum deberi vinum diffufum cum vafis, in quibus diffufum eft, & vinum habetur: hæc tamen non debentur vino legato, vel vendito, aut vino legato & vendito cum vafis, nec fubintelligitur, fi effet ufus doliarum, vel etiam obtinebit in cuppis, quas vocant. Sed quid fiet, fi fundus veneat, aut domus, aut villa, vel *fi* legatum eodem tempore vinum veneat, quod eft in eo fundo, nec torcularia, nec dolia, vel cetera vafa vinaria, *l. fundi, § 1. de eft. empt.* nifi tacitum eft, ut dixerat dolia quæ fundi: hoc ut dixerit neceffe eft, alioqui non veniunt, *l. fi quis eum fundum, & leg. 1. penul. § ult. de eft. empt. l. qui fundum, § ult. de annuis. l. quæritur, § penul. de leg. 3. fundo, de dolijs, eleid.* Verum oddat les *dolia, de cuup. empt.* Dolia in horreis defoffa vendentem horreorum venditor neceffe, *l. in horreis, de vendentem non fit* excepta; non exigit ut nominatim venditor dixerit excepfura, fed exigit ut videatur tacite acceffiffe, nifi nominatim fint excepta, aut contrarium exprimatur. Sed meo judicio *horreum* feparandum eft a fundo, domo, vel villa. Domus, villa, vendita, vel legata, non accedunt dolia: horrea legata fundo dotali tacite, quia horreum eft apotheca quatuorlibet rerum, vini, frumenti, mercium, non tamen horreum fundi tacite agi, ut dolia, & alize thecæ, feu repofitoria emptorem fequuntur recte, fine quibus thecis non intelligitur horreum. Sed vinum vendite *oddat les vins fundus, de dolis, vel inftrum. leg.* fundus lenatus eft fimpliciter fine inftrumento, non inftructus, non cum inftrumento, quarum nomine dolia, quæ non oliivarie, pralum? refpondet hæc deberi, & dolia contineri legato. Fundo ergo legato, debentur dolia, fi inftructus, & inftructus pertinet ad inftrumentum effe videantur. Unde fumenda eft falutio hoc modo: dolia, quæ ita funt *inftrue, & manifecta* (quod verbum habet magnam vim ad fignificandam conditionem cuiufmodi majora) & illigata, ut *ait dolia*, eod. ut ibi perpetuo poffita fint, ut fine ruina rediffolvi vix avelli poffint, funt pertinentia, & legato fundo debentur, quafi ita funt, ut ait *lex dolia*, eod. dolia, quibus tecta agrefta eft, in quibus funt vendemiæ, quod etiam hodie fit *fecher un tonneau dedans terre*) quod ftipare addicio funt, ut ibi perpetuo poffita effe omnibus videantur. Hæc fundi pars funt. *Ad legem dolia*. Rationemus fuo libro, ut res intelligeretur, nihil conficiebatur, fed pinxerat effigiem dolii, feu ferix potius, quæ eft oblonga, rotunda: *& an ordre ou deffous*. Non autem loquimur de dolijs deffoffis in cella: hæc non funt pars fundi, fed inftrumenta fundi: ideo fruftuarium fequetur, aquæ non fequeretur fi pars fundi effent, id eft, non poterit prohiberi fruftuarius his uti, *l. fed fi quis fundi fruendum, Tom. VIII.*

A *de quibus dem, de ufufr.* fequuntur & colonem: nam ei ut fruftuario frui licere præfumet debemus. Ergo dolia præfatæ debemus & præfum, licet defoffa fint, *l. 8. de inoff. leg.* Nam videntur effe fundi, quæ defoffa funt, & contra non videretur effe inftrumenti, quæ non funt defoffa, fed fundi non funt, licet fint defoffa, & funt inftrumenti, licet non fint defoffa. Et adhuc in *d. l.* quod pertinet ad confirmandum, quod nuper dixi de utenfilibus, in quibuldam regionibus inftrumenti appellatione venire utenfilia, & fcopos, & villa fi cultior. Donat ex Columella, *inftrumenti appellatione rufticæ* continere fupellectilem; ideoque utenfilibus rectæ contungunter fupellectilem, qui evertunt pavimenta, & uterque aperatur villæ cultioris, & meminit, quo fignificatur horum operata villam cultiorem reddi.

Ad L. CCVII. Mercis appellatione *homines non continentur, Media aut. Et ab eam rem Mancipens non mercatores, fed venumdatores appellari ait, & refte.* L. 207. expofui in *l. 66.*

Ad L. CCVIII. Bonorum appellatio *fine beneficiali* B *inventariorum quæ non, aut fine officium, & non fo- lum ea quæ inventa, & quæ fuccefforis, & non fo- lum ea quæ inventa.*

L. 208. expofui in *l. 24.*

Ad L. CCIX. Vinaria vafa dicuntur *quæ* C *vinum præfente re fruffe, nifi fe inteffigat. Itaque fi vendam, aut legem vinum, non dicemur, nec dicemur vina legaffe. Sicut autem non etiam vafe in debet: nam & fi vas re velle fit, quod fuffum eft.*

Hæc cibes declarat, quæ autem *Trita* aliquid facere. Minor nonnimen hoc adoratfe. *Si quis mihi bona, fi vinum, & vinaria legaverit*, ea quæ propriæ fumenda eft fpecies huius legis. Affectur tamen *vinaria*, *vinum, & vinaria*, eodem. Arbiter debet fententiam dicere contra utroque legatarium, *vinum, & vinaria*, *quæ vero*. Quid eft *vinum litigatoribus*? id eft, ea fcientibus & intelligentibus. Nam quid fi unus eorum, vel uterque fit furiofus, vel demens? Ergo requiritur, ut conftet, aut fubintelligi, an corum dicta erit fententia? Minime. Et ita eorum pofitio non videtur dicta, nifi præfens & tutor, quia pupillus non intelligit. Et ita *vinum* legatur debet non intelligitur de & fcientes: Infcitiam inter pupillo fuppler fcientia tutoris. Id ita eft in Juliano, qui loco Juliani eft in re tribus, *l. fed & inter pupillum*. Et hoc contrarii non definitione huius legis. Sed fpecies eft ex *d. l. fi quis mihi bona*. Teftator ipfis heredem adire hereditatem contra Titio, id eft, Titium præfentem. Sed hoc non eft fatis; quia *videtur præfens efe?* qui fcit & intelligit, & arbitratur. Ergo debet adire? Non fecus fcitare & arbitrante, id eft, illius conflio & arbitrio, non voluntate, absque confentetur heredibus, aut hereditatis arbitrio in alienum arbitrium. Unius igitur Titio nomen & vita debet & velle Titius, fed debet adeffe, & intelligere quid agatur, & confelere heredi fi ufus ferat; atque ita videtur heres adeundo parituffe voluntati defuncti. Alia eft notio articuli pofitum, uterque articulus fignificat præfentiam in *l. 3. pen. fed* E ut *ait* Flavius Caper Grammaticus, *eorum ille*, dicendum eft, *quos non palam ille*? Ita eft notio articuli pofitum, *d. 33.* palam eft eorum pluribus. *Ocnionius Pediatus, palam ad præfentiam multitudinem pertinet, coram ad autem,*

Ad L. CCX. *Is, qui natus eft ex mancipijs urbanis, & mifcet eft ex villam nutrientibus, in urbanis fervis conflituetur.* L. 210. expofui in *l. 166.*

Ad L. CCXI. Fundi appellatione *nonne* ædificium, *& omnia quæ continentur. Sed in ufu urbanis ædificia, ædes* F *nifi villa dicuntur. Locus vero fine ædificio in urbe, area, vero eorum ager appellatur. Idemque eorum ædificio fundus dicetur.*

HÆc lex loquitur de *fundi* appellatione. Fundi appellatione significatur propria pretiosa rusticum, autem dicimus in institutionibus: Usumfructum constituit in fundo & in ædibus: fundus prædium rusticum, ædes urbanum significat. Sed leges, quæ loquuntur de *fundo*, sæpe porriguntur ad ædes, & in eis dicimus fundi appellatione contineri omne prædium, ut in leg. duodecim tabularum, ubi de auctoritatem fundi edit dicimus. Utimur eodem jure in ædibus, quæ tamen in lege non appellantur. Cicer. in *Topic. & in Orat. pro Cæcin.* fed quæ signi significantur fundi, pro vocabulo juris consultorum. At in usu, id est, proprie (usus proprietatem significat, sibique improprietatem) ædes sine urbano tribuit, villa additum adificium. Ut in hoc locus fere ædificio est area, *Servius*, & ita accipitur in Evangelio *ejicite ædificia, id est, arcem*. Rari autem locus sine ædificio est agger, & agger cum ædificio est propriissime fundus: nam villa est pars fundi, sive accipitur fundi, *ipsa tamen, quibus ædificia ipsa sunt*, & idem dicitur *Ulpian. sup. fundo*. Fundus ergo dividitur in agrum & villam. At interpretatione prudentum, cum id patitur sententiæ legum, *fundi* appellatione dicimus contineri omne ædificium, tam urbanum, quam rusticum, & omnem agrum.

Ad L.CCXII. Prævaricatores eos appellamus, *qui causam adversarios fuis dicunt, & ex parte adversa in patrem rei concedunt. A varicando enim prævaricatores dicti sunt.*

PRævaricatur opponitur vero *tergiversatur*. Est enim *prævaricator* is, qui dum fingit se accufare, id positus agit, ut reus absolvatur. Latine dicimus, *prævaricare rei*, quod Glossa interpretatur *subsequi reos ut ea.* Cic. *Verr.* id est, fubmitto me reo; Prævaricor tibi, *respondeo ei*, id eft, parco & adhibi tibi, vel plenius, *procurator accufator*, qui in accufando adhibet fimulationi incumbit, non damnationi, quali varicator, *l. 1. de prævarie.* id eft, *mendaciorum*, ut auctores *Servius* interpretantur: cui interpretationi non contradicit Labeonis, a varia corruptione, & in partitionibus Ciceronis, quod in contrariis caufis in varias partes poffint effe videntur. At Feftus deducit a præterpredendo, cui conveniunt Glofle *prævaricat, divertit, vertit, irrepit, dolum, fraudulenter, præterintendit, præterit, evitavit.* Et fe eidem Feftio, obvaricator ab occurrendo, qui cuipiam occurrit, quo minus reftitum ire conficiat. Dixi in poftrema definitione prævaricatorem, *pudicos pudicos*. Nam fi adfer in caufa judicii privati cauffam fuam adverfario condonaverit, nullum hac res in fe crimen habet. Dixi etiam *mendaciorum*, qua fimulatione perfunctarie egerit, hoc ei crimini non erit. Rurfus dixi, *accufator*, quia advocatus, qui fufcepti fui cauffam ex fide non defendit, is non poteft adverfarius, proprie non eft prævaricator, quia nec eft accufator proprie, *l. qui cum, § pen. de lion. libert.* At fæpe per abufionem dicitur & accufator, & prævaricator. Plinius in Epift. loquens de advocato: *Prævaricatio eft, inquit, ubi tranfire dicendo, vel tranfire attingere, quæ funt incufanda & repetenda*, & infringendo: *Et advocatus prævaricator* coperatur, five judicis privatus, five publicus fit prævaricatus, quoniam utroque judicio fraudem facit alienti, five fufcepto, *l. 1. & 3. de prævar.* Et coercetur extra ordinem, *dict. l. 1. & 3. & l. 1. C. de advoc. divers. judic.* Accufatorem coercetur tantum fi prævaricatus fit in publico judicio, qui fraudem fecit caufæ publicæ: Si fit prævaricatus, ut ita dicerim, in privato judicio, fibi fibi fraudem facit, figuræ hic non eft crimen: fi non eft crimen, nec criminis nomen mentetur, id eft, prævaricationis. Preterea accufatoris prævaricatoris pœna fuit certa, legitima, ordinaria, non arbitraria, non extraordinaria. Senatufconfultum refertur a *Tacito lib. 14.* ut qui operam prævaricatoris mercaffet vendidiffetve, id eft, qui accufationem pecunia corrupiffet, quove accufator pecunia fuiffet corruptus, pœnæ teneretur, ac fi publico judicio effet calumniæ damnatus. Potro calumniæ pœna eft talio: ergo & prævaricationis, *l. pen. de prævarie.* Ex edicto Prætoris fine tergiver eft infamis, five in caufis infamis publici fit pronunciatum prævaricatum eum effe, five calumniatum, & utrique, i.e. tum calumniatori, quam prævaricatori ius accufandi in poftremum admittur, *l. de mendac. Sciffis* item hoc Lup. ad *leg. Julium, de adult.* Eft enim ea res libera hoc lex fompta. Ad eam legem fuit neceffaria definitio prævaricatoris. Primum, quia ea lege cautum eft, ut fi reus adulterii accufatori præfcribet fe ab alio accufatum & abfolutum, & hic de eadem crimine rurum deferens poffe, tum accufatorem ab accufatore, id eft, non prius deinuo accufatur, quam de priori accufatoris prævaricatione conftiterit, *l. 3. de prævarie.* Deinde quia ea eiden lege eft, quod Plinius feribit *l. 3. Epift.* ut reus apud pregatur, tum de prævaricatione operatur, quod ita precedit poft inftitutam & receptam accufationem. Ita ftatus non pugnabit prius, quam inftruerat alia in accufatorem per cauffam prævaricationis. At principio in judicio inftitutionis, id eft, cum quis de crimine interpofito accufatur, cum plures accufare volunt, prior eft de prævaricatore, *l. 3. ad leg. Jul. de adult.*

Ad L.CCXIII. Cedere diem, *fignificat incipere deberi pecuniam. Venire diem, fignificat, eam diem venifle, non tamen petis poffe. Ubi pure agitur de debito, ibi cedere & venire diem dicit. Ubi ex diem poffe fit, fed condition venit. Ubi fub conditione, nec poffe, nec venire dicitur, priufquam adfit conditio.*

Ad §. 1. *Accufatores eft, quod aut alio dabemus. Alii fuum eft, quod alii nobis dederit.*

Ad §. Lata culpa eft nimia negligentia, *id eft, non intelligere, &c.* Nobis audiores ftare dicunt, *latam vel pro dolo præftandam effe*, & dolo facilem habere, dolum reprehendere, dolo comparare. Dolum effe, *l. quod Neruæ, depof. & hæ tit. l. 226.* Magna negligentia, inquit, culpa eft. Magna culpa eft fi neglecta quis, quod omnes faciunt, quæ eft minima lata culpæ poena hunc hic, nam in *l. 223. Latæ culpæ fimi eft*, &c. pœna. Et quis nefcit, quod dicebat Cato, neminem ad bonum pudicum caramdiri, tradaxerit in foro, vel in amphitheatro. Ille idem fi eum hominem Meditatus mutuis pulos tot ornatos, tot difciplinis *Parisen* à Dio Cornelio Quæroli: *Ad legem*, inquit, *Porcian, Cornelian, Fabian, Julian*, &c. Jacobi Cujacii eft ftrata, & ad ipfum mitentis, qui funt in poteftate noftra, ut manumittenter nominatim, & ut teftamento non manumittan. tur, nifi aliquo ex his modis lege præfcriptis: ineri vivos, ut omnes manumittantur, & voluerit dominus: quod non obftruam habet rationem differentiæ, habet non præterpredendo, & dolo vero quæritur in *l. 1. leg. qui dicunter affe in poteftate*, an quicunque nobis ferviunt, etiamfi fint liberi homines, ut Filiæ familias, & quorum exhibendorum facultatem habemus? Minime: Sed fi dicuntur *effe in poteftate*, qui funt domini noftri. Dominium autem non eft tantum proprietatis, quod naturali; vel civili jure in nobis, vel alia re nobis tis quifivimus. Alius (inquit) *poteftatis* verbo in perfona Magiftratus, fignificatur imperium, in perfona fervorum, poteftas. Dolus eft inquirium, meruni, & multum. Merum eft ius gladii, vel vitæ alterius coercitionis gratia. Et vitro adverfarios fententiarum nominis non eft confufum. Miftum imperium eft potellas, quæ mixtio nis tacit exercitio: jurisdictionem eft notio, quæ jure magiftratus competit: quæ definitiones valde notandæ funt: nam in eis mifere allaborant interpretes. Alius vero, ut fubiicitur, in perfona liberorum *poteftas* vocatur fignificatur patria poteftas. Patria poteftas eft ius, quod parenti, cives dominium, jure civili datum eft in liberos ex iuftis nuptiis procreatos. Alius, *imperii*, poteftas fignificat exhibendæ rei facultatem, five *vindicare*, ut in edicto Prætoris de noxalibus actionibus, *l. tantum, § in poteftate, de noxalib. act.* Quæredis tenetur quifquis fervi noxii exhibendi facultatem habet, etiamfi quæ dominus non fit, ut fi fit fervus alienus, & dum

A conditionem: ftipulationis conditionalis dies quodammodo cedit ante conditionem, quia fub conditione debetur ftatim, non tamen præcife, quia ftipulatio conditionalis ftatim pre fe conftit, & ob id in heredem tranfmittitur, etfi ftipulator moriatur ante conditionem: legatum conditionale non tranfmittitur in heredem, quia ante conditionem nullas habet vires, quod expofitus in *l. 78. de verb. oblige.* Eft & conftituendi inter legatum, & ftipulationem alia differentia. Cum quid pure, vel in diem certum debetur ex ftipulatione puta, dies cedit ftatim, id eft, obligatio nafcitur: ex legato pure, vel in diem non ita cedit: *Ulpian. l. 1. de ufufr.* Sed cedit ex mortis teftatoris tempore, quia teftamenta vires acquirunt ex mortem tempore, contractus vires acquirere ftatim in ipfo tractatu. Quod ipfum hac lex ftatuit nominatim de ftipulatione, id ftatui non pugnabit etiam in legato.

Quod fequitur, *ex alienum eft*, quod nos alibi debemus, *ex fuum eft*, quod alii nobis debent, id eft, ex conftructione fermonis dicimus. Nam de nummi alieni dicuntur, quos alii debemus, nummi fui, quos alii nobis debent, a Cicerone *pro Rofcio Comœd.* & *in Oratione de figuris, ref. 3. vs. in Verrem*. Idem dixit ne alienum nummum, an alienum tuum, id eft, quod ego alii debeo, quod tu alii debes. Et Seneca *de remediis fortuitorum*: *ex alienum mentum mori, hoc equidem cum credente non contorsi*. Non multum igitur interefi dicere ex alienum, an ex alienum nummum eft, quod ego alii debeo alii. Idem eft prorfus ex alienum meum, nulla eft differentia, ut diffus locus indicat.

Sequitur, *latæ culpæ eft non intelligere, id eft, non intelligere, &c.* Nobis audiores ftare dicunt, *latam vel pro dolo præftandam effe*, & dolo facilem habere, dolum reprehendere, dolo comparare. Dolum effe, *l. quod Neruæ, depof. & hæ tit. l. 226.* Magna negligentia, inquit, culpa eft. Magna culpa eft fi neglecta quis, quod omnes faciunt, quæ eft minima lata culpæ poena hunc hic, nam in *l. 223. Latæ culpæ fimi eft*, &c. pœna. Et quis nefcit, quod dicebat Cato, neminem ad bonum pudicum caramdiri, tradaxerit in foro, vel in amphitheatro. Ille idem fi eum hominem Meditatus mutuis pulos tot ornatos, tot difciplinis *Parisen* à Dio Cornelio Quæroli: *Ad legem*, inquit, *Porcian, Cornelian, Fabian, Julian*, &c. Jacobi Cujacii eft ftrata, & ad ipfum mitentis, qui funt in poteftate noftra, ut manumittenter nominatim, & ut teftamento non manumittantur, nifi aliquo ex his modis lege præfcriptis: ineri vivos, ut omnes manumittantur, & voluerit dominus: quod non obftruam habet rationem differentiæ, habet non præterpredendo, & dolo vero quæritur in *l. 1. leg. qui dicunter affe in poteftate*, an quicunque nobis ferviunt, etiamfi fint liberi homines, ut Filiæ familias, & quorum exhibendorum facultatem habemus? Minime: Sed fi dicuntur *effe in poteftate*, qui funt domini noftri. Dominium autem non eft tantum proprietatis, quod naturali; vel civili jure in nobis, vel alia re nobis tis quifivimus. Alius (inquit) *poteftatis* verbo in perfona Magiftratus, fignificatur imperium, in perfona fervorum, poteftas. Dolus eft inquirium, meruni, & multum. Merum eft ius gladii, vel vitæ alterius coercitionis gratia. Et vitro adverfarios fententiarum nominis non eft confufum. Miftum imperium eft potellas, quæ mixtio nis tacit exercitio: jurisdictionem eft notio, quæ jure magiftratus competit: quæ definitiones valde notandæ funt: nam in eis mifere allaborant interpretes. Alius vero, ut fubiicitur, in perfona liberorum *poteftas* vocatur fignificatur patria poteftas. Patria poteftas eft ius, quod parenti, cives dominium, jure civili datum eft in liberos ex iuftis nuptiis procreatos. Alius, *imperii*, poteftas fignificat exhibendæ rei facultatem, five *vindicare*, ut in edicto Prætoris de noxalibus actionibus, *l. tantum, § in poteftate, de noxalib. act.* Quæredis tenetur quifquis fervi noxii exhibendi facultatem habet, etiamfi quæ dominus non fit, ut fi fit fervus alienus, & dum

eum defendere, cum ejus copiam, & faculrarem habeat, vel noxale judicium pati. Alias in lege Attinia *paræas* figuratum facultatem vindicandæ rei. Eius legis mentio fit in his libris, qua vetat rem fortivam ufucapi, antequam redierit in poteftatem domini. Quando vero videtur redijfe in poteftatem domini, ut fervus, qui plagio ablatus eft, quando videbitur in poteftatem domini redijfe? Sane cum ejus habebit poffeffionem, immo vero, & cum ejus poffeffionem apprehendere potuit, & vindicare, licet non apprehenderit. Atque ita pluribus videtur fuiri veterum, ut puta, fi eam rem coperit vindicare, neque judicium non rem abfulfiffe, fed bonis alienationem, *l. 4. §. tum in poteftate, de furtis adjiciendis.*

Ad L. CCXVI. Verum eft eum, *qui in carcere clauftus eft, non videri neque vinculum in carcere habere, neque carcere ipfe, nifi corpori ejus vincula fint adhibitæ.*

A Hanc lege ait Ulpianus, eum *qui in carcere clauftus eft*, Cr. quod inferipto docet pertinere ad legem Æliam Sentiam, libofque ejus tam duos quam decim dubitationem, quæ quidem conftruitur ex *l. Carcerem*, *ex quibus caus. manpr.* quo lex docet, eum etiam, *vinctum videri*, qui intumis teretur, id eft, in carcere conteritur. Non nihil interreft partiebus quis, an vinculis contineatur. Sententia Iuniæ legis hæc eft. Ex edicto prætoris reftituitur in integrum is, cujus ufucapta eft res, dum abeft ut in vinculis, reftifia ufucapione, etiamfi major fuerit is, annis, quia excufandus effe videtur, qui fuæ rei fuperfit, & ufucapionem interpellare non potuit. *In vinculis* autem effe latius pertinet, quam in cuftodia effe. Nam *cuftodia* publicum tantum fignificat carcerem militumve publicum cuftodiam in carcere continentem: Nam & hoc nomen Sabinus fic interpretatur, *eyarwpia tou Δεσμωτηρίου*, i. e. cuidam paucorum militum manum ad vincendum, continendofque reos. Cuftodiæ igitur publicum tantum fignificat, ut in titulo *de cuftodia reorum*; vincula fignificat tam publica, quam privata vincula: Nam & is, qui a patrono patrem, vel avum, vel itia fatorem, vel prædone, vel potentiori, eft in vinculis. Quin & is, qui non compedibus, fed carcere tantum, & ambitu parietum continetur, videtur effe *in vinculis*; & ideo huic recte datur reftitutio in integrum, fi quid rerum fuarum amiferit. At contra dicit hæc lex, *eum, qui carcere contineatur, in vinculis*. Sed inferiptio, ut dixi, tollit omnem dubitationem, quæ docet defcribentem hanc legem pertinere ad legem Æliam Sentiam, non ad omnes partes juris. In edicto ex quibus causis majores, *vinculorum* appellatio latius accipitur, propter aquientem illius reftitutionis in integrum. Æquum enim eft quoquo modo vinctum, aut clufum in integrum reftitui, fi quid interim amiferit, dum rebus fuis fupereffe, & profpicere non potuit. In lege Æl. Sent. *poena* vinculorum appellata ftudiofus accipitur propter fuorum amplitudo civitatis Romanæ, quam lex Æli Sentia voluit coercere: Proinde fuit ex lex audiofa, quæ fuit inducta propter civitatem. Edictum illud valde eft favorabile, quod opem ferebat, qui non fuo vitio rem fuam amiferat. Illud autem tenuit lex Æli Sentia, ut fervus ab domino manumiffus in carcere, & poftea manumiffus, dediticiam libertatem confequeretur, non juftum, id eft, civitatem Romanam, auctore Ulpiano in *fragmentis Vaticanis*. Hæc lex latis auctoritate: Sueton. in Auguſto: *Cavit, inquit, ne quis manumiſſus, nifi legitimæ causæ adjiciantur adjiciatur*. Sed ex lex, ut diximus, ftrido accipiendo eft de eo fervo, cujus corpori dominus vincula adhibuit, & compedes, non ea, quem in carcerem, arcemve publicum, five *rebellionis*, ut veteres dicebant, conjecit. Hæc igitur fi manumittatur dum eft in carcere, non fit civis Romanus: Nec enim videbitur compedibus, aut ex capite legis Iuniæ Sentiæ. Illum autem differentiam inter vincula, & cuftodiam, quod cuftodia fit tantum publica, vincula autem fint tam publica, quam privata, apparet ex *l. 23. ad. que ad idem pertinent*, ubi Male Accurf. hoc loco ex *l. aut damnum*, & *l. falsar.* de *panis*, colligit non effe vinculendum eum, qui carcere continetur, fufficere cuftodiam carceris, neque cuftodiæ adjungenda effe vincula. Neque enim hoc ex lex dicit, fed hoc dicit, nominem ex cuiufcunque delicti caufa perpetuo carcere, perpetuifve vinculis coerceri debere, carcerem non effe invitorum pœnæ caufa, aut coercendorum reorum caufa, carcerem habere, non contendos homines, non ad puniendos. Itaque ex nullius delicti caufa quemquam jure damnari perpetuo carcere, perpetuifve vinculis: ficut jure nemo damnatur damnatione extrema judicis poft caufam cognitam, ut quot diebus vel quot menfibus in equuleo torqueatur, *l. pen. de quæft. Quadrigarius*, inquit, *bodie caufa cognita effe damnandum*, quam habeat folco proponere, ut intra fe mannus hæfitantium arguam: nam fine quid id fit non intelligo. Accurfius. Hoc nifi res ita fe perpetuam non poffe infligi reo, ut quot diebus, vel quot menfibus de eo quæftio habeatur, ut in equuleo torquetur, quia fcilicet quæftio exanclo eft caufa cognita, & criminis, non pœnæ caufa inventa eft. Carcer item cuftodiæ caufa, non pœnæ caufa: quamquam fcilicet olim etiam rei interim teneberis, vincufque mandi. M. Tullius in Catilinam: *vincula*, inquit, *& ea pœnas patrum ad fupplicium paratus inferri feciens necesse fuit*. Sed hic ulus carceris improprius eft. Carcer enim ufus vel eft proprius, vel improprius: ut docet Ariftot. *in Politic.* Calcet ufus proprius eft, ut inducatur in pedes, improprius, fi in alium ufum deftinetur. Sic carceris proprius ufus eft cuftodia, improprius ut punniat. Atque hudie moribus noftris improprie utuntur carcere, qui pœnæ mandant interim carceri, quem mox tranxerunt ex jure Pontificio. Eum autem, qui carcere continetur, vinciendum effe pro qualitate delicti, quod fit, docet Accurfius, probat *l. C. de reficul. rear.* fed catenis latioribus, non arctioribus, non numellis, vel catenis, aut nervis.

Ad L. CCXVII. Inter illum conditionem, cum furi potuerit, & poffunt pari poturerit, *multum interefi: Nam poffeffionem ferifpam adeuntis*, *ut* Cr. *Ad* cum furi poturerit, *reftituere*, & id *tantummodo tempus fignificari, qua primum furi poffit*.

Ad L. Item in conditione. Illud facito in dubio, *fi nihil præterea fuiffet adjectum, in dubio conditionem impleri oportet.*

HÆc lex de conditionibus quibufdam, quæ in teftamento adfcribuntur. Si adfcripta fit hæc conditio, *fi poffeffionem furi capere*, *Capitolinus refpondit*: tuber eft conditio, id eft, latius perducitur, poffe retinet, quia hæc conditio impleri poteft quoquo tempore poffquam furi coeperit. Et longe alia eft ratio hujus conditionis, *ferum furi potuerit*, *Capitolinus refpondit*: hæc enim conditio impleuda eft eo articulo, *qua primum furi aperit*. Eft ergo hæc oratio arctior: illa ulterior. Et ita etiam hæc oratio, *Cum nervi*, nonnumquam morienti fignificat, illa, *poft mortem item*, longiorem tractum temporis habet. Qua de caufa veteres interpretum conftituerunt inter legatum ita adfcriptum, *cum poterit ferus*, & legatum relictum *poft mortem heredis*? hoc conftituunt non valere: illud valere. Quam differentiam laudat Iuftinianus: Nam & *poft mortem heredis* legari poteft. Et cum effet olim æquiffimus regula, *ut ab eodem*, *qua non capiebat a defuncto*, *vel in defunctum*, *non incipiens ex herede*, *vel in heredem*. (Nam quidquid heres habet a defuncto, habere videtur fucceffione: quod ei fit habet, id non videtur habere ex fucceffione, quia id nonnumquam fit in hereditate.) Hanc æquiffimæ regulæ opponit contrarium Iuftinianus: *ut actiones incipere poffint ab heredi*, & *in heredem*, ut quod non fuit debitum defuncto, debeatur heredi, vel quod non debuit defunctus, debeatur heres. Quæ de caus-

A cauſa & ſtipulationes, & legata exiſtimat Iuſtinianus rectiſſe conferri poſſe mortui nomine, vel heredis, *l. 1. C. de act. ad heredit. & contr. her.* Subiicit in hac lege hanc conditionem: *Illud facito in dubio*, vel, *ſi illud fecerit in dubio*, cum quis ita dixerit, *illud facito in dubio inſtitutus*, *exheres eſto*, impledam effe conditionem *una Falcidia*? Atque ita etiam ſi quis diverſis annos indifinctè, binarium, intergerimus Poſt annos liber. eſto, id eſt, poſt biennium, *l. libertas*, *§. ult. de manum. teſtam.*

Ad L. CCXVIII. Verbum facere, *eamdem omnino ſignificationem cum ſupplendi*: dando, *ſolvendi*, *numerandi*, *judicandi*, *ambulandi*.

B HÆc lex verbi *facere* generalem ſignificationem proponit, quod ufus eſt poteſt in antiquis legibus, & formulis interpretandis. Solent hæc plerumque diſtingui in legibus, & *Senatus conſultis*, & *edictis*, *facere*, præſtare, ut in *l. qui libertos*, de operis libert. & in formula indicendi belli apud Livium *lib. 1.* Dare eft dominium tranſferre, *l. ſub. certa*, *§. de verb. obligat. l. 2. C. de contrah. pignal. l. non videntur data, de regul. jur. lo. ſic itaque differtis, de affimil.* Facere autem eſt tradere poſſeſſionem, etiamſi is, qui tradit, non ſit dominus, vel ſuſcipere in ſe obligationem, id etiam eſt facere, quo valde pertinet *lex ſi mandato*, *§. quoties*, *mand.* Cujus ſpecies hanc eſt: Mandatus eſt ei mihi ſuum emeres tua pecunia, ut eum mihi pecuniam commodares, vel etiam ego non abſolvi impleturus, ut mihi fundum emeres, emiſi fundum a Titio, eſt Titio ea adio ex vendito, non in me, quia cum eo nullum negotium geſſi. Peter igitur ex hac actione ex vendito, & quidem ſi tu ei pretium adnumeravera, habebis in me adionem mandati pretii reciperandi causa. Sed autem quæro, an habeam mandati, non actionem mandati? Sed ſi priori actione. ſi ſi poſt pretium ſolutum egeris mandati, continebitur dandi causa, utendi, ut ſuperius diximus, ſuſcipiendi, ut hanc ſolvendi. Sed ſi agas ante pretium datum, in actione mandati continebitur faciendi causa. ut *mere operatur*, ſi ſuſcipere debeo obligationem, quæ veteres in re contrahebant. Nam & ego adverſus te poſſum experiri, ut mihi præſtetem ea empto, que tibi adverſus Titium competit. Quæ ſententia non videtur recta, ſi pretium ſolutum, eo judicio faciendi, non dandi causa continetur. ut ſuſcipiat obligationem mandator, non ut augmentum quoquo modo ſuſcipiendi, ſed ſuſcipiendi actionem mandati? Sed ſi priori actione. ſi ſi poſt pretium ſolutum egeris mandati, continebitur dandi causa, utendi, ut ſuperius diximus, ſuſcipiendi, ut hanc ſolvendi. Sed ſi agas ante pretium datum, in actione mandati continebitur faciendi causa. ut *mere operatur*, ſi ſuſcipere debeo obligationem, quæ veteres in re contrahebant. Nam & ego adverſus te poſſum experiri, ut mihi præſtetem ea empto, que tibi adverſus Titium competit. Quæ ſententia non videtur recta, ſi pretium ſolutum, eo judicio faciendi, non dandi causa continetur. ut ſuſcipiat obligationem mandator, non ut augmentum quoquo modo ſuſcipiendi, ſed ſuſcipiendi actionem mandati? Sed plerunque *dare* ſignificationem habet faciendi: ut ſi emptor de venditore ſtipuletur *non dari*, factum venditoris hac ſtipulatione continetur, quia hæc eſt natura emptionis & venditionis, ut venditorem non ſit neceſſe dominum tranſferre, & ut fatisfiat emptori ex poſſeſſione, & cavere de evictione, & ſe purgare de dolo malo, *l. 1. decr. permanet*. Igitur in contrahenda emptione non ſtipulatur emptor *non dari*, ſtipulatur factum venditoris ii. traditionem, non effectum traditionis i. translationem dominii. Hic enim eſt effectus traditionis, ſi dominus tradit. Et e diverſo interdum *facere* habet *dandi* ſignificationem, & ſolvendi, & numerandi i. ſignificat dominii translationem: nam & dominium tranſferre, a Sabino *facere* dicitur: verbum latius patet, quam *dare*, & complectitur numerationem, ſolutionem, dationem, judicationem, ambulationem, & omnia ſimilia. Quæ ſententia *dubia*, *dubitatio* non ineſt faſtum proprie. Quin etiam non facere, facere eſt, *l. 2. in princ. de verb. oblig.*

Ad L. CCXIX. In conventionibus contrahentium *voluntatem potius*, *quam verba ſpectare placuit*. Cum igitur ea lege fundum veſtigalem mancipio locaverint, ut ad heredem ejus, qui ſuſcepit, *pertineret*: *jus* heredum ad *legatarium quoque transferre potuit*.

IN hac lege hoc proponitur primum, in *contractibus ſpectandam eſſe potius conventionum voluntatem*, *quam verba*: quod alibi approbationibus nolo facere longius, ſed utar exemplo elegantiſſimo, quod hic proponitur, ex quo intelligimus heri nonnumquam ex meate contrahentium, ut contra conſuetudinem formosi ſignificatio perducatur: ut ſi quis dederit fundum in emphyteuſin ea lege, *ut ad heredem tranſeat*. Datur fundus in emphyteuſin vel ad tempus, vel ad certum ſucceſſionis gradum, vel in perpetuum: ut ſi fundus detur ut lege, *ut ad heredem tranſeat in infinitum*, hæc conventio non valet ad perpetuum, per *l.* in legatarium tranſmitti poſſit, cum legatum ex hereditate, & ab hereditate pertinet. Percipit primum heres legatum, ab hereditate porta legatarium. Et omnino hoc genus demonſtrat id contrahentes agere, ut perpetuum emphyteuſin contractum faciant, & *ad heredes tranſeat*, heredes nomen perducemus ad legatarium, quamvis eo nomine ſignificetur tantum ſucceſſor juris, non ſucceſſor facti, qualis eſt legatarius. Sed hæc veteres, contrahentium, & natura emphyteuſeos, a qua deſcribe non videntur. Quod tamen non ita in feudo procedere, ut explicamus in titulo *de feudalibus actionibus per Fridericum*. Nam feudum moribus noſtris poteſt alienari, quia feudo omnis tunt patrimonialis, id eſt, in commercio eſt. Sic enim ſcribunt Lotharii, & Conſtantini Porphyrogenetæ non poſſunt alienari, non poſſunt etiam teſtamento in externum tranſferri: quia qui dedit tantum jus fruendi, non etiam jus alienandi eam facultatem tribuit, & ejus poſteros, & exteros repudiæ. Itaque etiam ſuccerum in filium adoptaverit, non ſuccedet in feudum, ſed in allodia ſolum, *l. ſi filium*. Igitur ſi nominatim actum ſit, ut *feudum tranſiret in heredem*, poſſet enim convenire; nam conventiones multum poſſunt in feudis, ut in emphyteuſi, ut ſtatuur notare, (ſed ſi nominatim actum ſit, *ut tranſiret in heredem*, non licebit beneficiario feudum tranſferre in legatarium: Nam & inter veteres in emphyteuſeos alienari poteſt, modo præferatur dominus *alodiarius*, id eſt, quinquaginta pretii, *tit. de venet. l. 1. C. de jure emphyt.* ut dicit, quod ſcarpe novus poſſeſſor admittatur. Prædium autem feudale inter vivos non poteſt alienari ex conſtitutione Lotharii, qua tamen hodie non utimur.

Ad L. CCXX. Liberorum appellatione nepotes & *proneptes*, *ceteroſque*, *qui ex his deſcendunt*: *antiquum hoc enim omnes ſuorum appellatione lex 12. tabularum comprehendit*. *Tertiam enim leges neceſſarium ducunt cognationem ſuperiorum*, *inferiorumque*, *ſed ultra tertium gradum* proneptes, *ceteroſque*, *qui ex his deſcendunt*: *quotiens non omnibus*, *qui poſt eos ſunt*, *præſtemus voluerint*: *ſed filiis his ſcriptis*, *quos nominatim exheredare poſſumus*. *Ab his non perſonis certis*, *non quibuſdam gradibus*, *præſtatur*, *ſed omnibus*, *qui ex eodem genere ortis ſunt*: *liberorum appellatione comprehenduntur*.

Ad §. Sed & Papinius Fronto lib. 3. *reſpondſonem*, *ait*, *pro-fine non videri & nonnullorum ejus & filiis ſuperſtitibus non potuerunt ex filiis contineri*, *niſi voluntas teſtatoris aliter habeat*: *Filii enim appellatione ſexe & nepotes veniſſe*, *nihil dubitatur*.

Ad §. Divus quoque Marcus reſcripſit: *non videri ſua liberis adſimilium*, *qui nepotem ſuum heredem reliquit*.

Ad §. Pronepotes omnia natura *nec quoque duces parentes ſuos*, *qui libertorum procreaverunt animo & voto avores dixere*: *filiorum appellatione omnes*, *qui ex nobis deſcendunt*, *continentur*. *Et ideo ſi quis ſine nominatione filiorum noſtrum*, *quem filii appellere*. *Etenim ideires filius fabulæ concipimus atque edimus*, *ut ex prole eorum*, *eamvis duramentia nobis memoriam in avum relinquamus*.

L. 220. expoſui in *l. 104. ſupra*.

Ad L. CCXXI. Paulus reſpondit falſum tutorem eum *vare dici*, *qui tutor non eſt*, *ſive habenti tutor datus eſt*, *ſive non*, *licet falſum teſtamentum*, *quod teſtamentum non eſt*. *Et modeſtinus inquit*, *qui mulum non eſt*.

HÆc lex pertinet ad titulum *quod falſo tutore auctore* ; ea quo reſtituitur in integrum impubes, cum

cium quid gestum est falso tutore auctore, & in falsum tutorem datur actio in factum. Unde queritur species hæc *falsus tutor*, & ait, eum esse, qui jure tutor datus non est, vel qui datus est tutorem habendi, quod vetat juris regula, vel qui omnino non est tutor, quæ videbuntur esse pugnantia, cum est tutor, & est tamen tutor non *absolute*, nempe falsus. sed ita dicuntur, *ut medium cinquam* dicimus, non tantum medium, in causa meum esse, non absolute meum est, sed etiam meum non sinus pauloque abrenum est medius, & modii nullum speciem habet, *& falsus testamentum*, quod testamenti nullam speciem habet, quodque testamentum esse non potest. Et ita in illo titulo, *falsi quis tutorem executive operis*.

A malo alienum matremfamilias corrumpit. Solus animus, solumve falsum adulterum non facit. Quid enim si crimatorem, cum jure is meritis repudiatum, atque ita uxorem duxero, quamvis falsorum non fuisset prius matrimonium? adulterium commisi te igit, nihil deliquæ tunc animus, ergo non incidi in legem Juliam de adulteriis, *l. pen. de adulter.* Denique dicuntur adulteri de injuria, *l. illud, §. 1. de injur.* Et Quintilianus *lib. 7. cap. de falsa suppositione*, inquit, *falso & animo commaculatur*. Idemque est in fraude, *l. in fraudem, §. 1. de his quib. ut indign.* & *in fraudem, qui & quibus ex cauf. manumiss. pof.* Igitur vocabulum non probunt illud. Et *falsus tutor, qui se facientem, qui cognat ullum, Falli crimine habet*. Nam lege in fatis tantum confituuntur, non in futura, cum futura in incerto fint. Sed & falsi intrinsecus ex animo proficifci volunt, *l. 1. §. Divus, ad l. Cornel. de falsis*. Intrinsecus falsi fuisse, ut hac loco scripsum est Florent. ne, *qui ex falso tutore fuerit nominatus*, non videatur, esse, ait, & e meante deduxerit. Initium igitur fuisse, licet res peracta non fit. Et in re *lege quisquis*, C. *ad leg. Jul. maj.* ex quo tempore flagrans, in criminis falsi finem voluntatem punivi, quod est falsum. Sola voluntas perducliennem non facit, fed initium facti, id eft, factio, vel conatus requiritur. Et elegans est *l. 1. C. ad leg. Jul. de vadi.* nihil interest inter corpum ambitum, & perfectum, cum pari forte leges tum scelus, quam fecisse voluisse pœnitet, non videtur voluisse, qui fecit initium. Num quis erit explorator nudæ voluntatis, nisi cogerit factio fidelio aliqua, aut falsi initio aliquo initiatum hominem probet, qua pœnitet, fuisse correctibeur ea voluntas, non tantum ex casu Maleficii, fed etiam ex aliis causis? Quo modo accipiendum eft, quod Servius Maurus dixit, hunc effe mortem damnatum, *ut non texatum vitium punitetur, fed & voluntas*, a qua licet coperit initium aliquod facti?

Ad L. CCXXIII. Latæ culpæ finis eft, *non intelligere, aut nolle intelligere*.

Ad §. Amicos appellare debemus *non loci scitiis consultus, sed quibus fuerint jure cum paterfam. honestis familiaritate cognitis retinebre*.

Ad L. CCXXIV. Vinculorum appellatione, *vel private, vel publica pœnalia significant: cujusdic vero tantum publicum cohibentur*.

L.223. expulsi in l.223. L.224. inl.316.

Ad L. CCXXV. Fugitius eft, non *is, qui fallum conflitium fugiendi a domino fuscipit, licet id & fallorum fallaverit, fed eos ipfe fallo fuga fecerit dominum decipit. Nam & furem, adulterum, clientem, quamquam aliqua fignificatione ex animo propofitione cuiufque fola, quis dicere poffit, ne eriam is, qua nonnullum alienum hominem dominum fallaverit, nunquam alienum matremfamilias corruperit, fi modo ejus mentis fit, ut ocafione data id commiffurus fit, tamen obnoxium eadem lex criminis obligatum intelligit, & ideo fugitivum quoque, & erronem non fecundum propofitionem folum, fed cum aliqua alia intelligi poffe.*

HEc lex pertinet ad illum partem edicti, quo venalitiarios palam edicere jubetur in contractu empti-onis & venditionis, ut fervus fugitivus, aut erro, id eft, pudius fugitivus. Qua de caufa notat Jurifconfultus, *fugitivum*, vel *erronem*, æftimari non ex animo folo, non ex conflio, non ex facto folo, fed ex utroque. Animus folus fugitivum non facit, nec factum per fe folum. Utrumque etiam exigi ait in fure, adultero, aleatore. Num for quis eft? is, qui rem alienam invito domino contrectat lucri faciendi animo. Exigit definitio in fure animum, & contrectationem, five attrectationem rei alienæ. Quis eft *adulter*? qui dolo malo, id eft, qui animo

Ad L. CCXXVII. Magna negligentia culpa eft, *magna culpa dolus eft*.

L. 226. expulsi in l. 215.

Ad L. CCXXVIII. Et illa parte edicti, Tum quum ei heres exftet & oportet, *heredis hereditas tum poffeffa non defertur*.

Ad §. Item in fubftitutione, *hic verbis*: Quifquis mihi heres erit, *heredis heres tantum fubftitutus, licet non tantum proximus heres, fed etiam ferupus*.

HEc lex pertinet ad illum partem edicti, unde legitimi vocantur ad fucceffionem inteftati, & hiteres verbis concepta eft: *Tum quum ei heredem effe oportet, & ei neque fibi neque alteri legitimus heres nullus poffit fiimem dolo*, l. 1. & 2. *unde legit. l. 1. ut ex leg. & S. C. bon. poff. detur*. His verbis: *Tum quum heredem effe oportet*, palam eft fignificari legitimos tantum heredes, id eft, eos, quibus ab inteftato jure defertur hereditas, quique eam adeundo confequi poffunt. His etiam verbis: *Tum quum heredem*, licet non adeuntis, proximum, fignificatur tamen heres proximus: nam bonorum poffeffio unde legitimi proximo tantum agnato defertur, non ulteriori, nec inferiori, nec fequenti agnato, non proximo heredi. Veteres adhibebant nonnumquam in tali edicti propofitione *Tum uti graciunter eumque heredem effe oportet*, *graciunter* pro *gratiofe*, *bono*. Ad quod refpicit *leg. 1. de bonor. poff. infantes & furiofe*, & *l. ult. §. 3. de bonis libert.* Ergo heredis nomen non extenditur in infantem in hac parte edicti, licet in plerifque aliis partibus heredem accipimus in infantem pro heredis herede, & fic deinceps. Sed in eo edicto proximum tantum offendit, quæ in fubftitutione pupillari, quæ fit his verbis: *quifquis mihi heres erit, idem filio meo impuberi, fi impubes moritur, heres eft*. Et hæ fcripturæ, five fubftitutionem vocatur tantum heres fcripturæ eadem teftamento itque folus, non heredis fcripti heres, qui incertus eft: denique vocatur tantum primus heres,

Ad L. CCXXIX. Tertii finitave intelligere *debemus, non folum quibus jure cum fuo fed etiam qua fine controverfia fine poffeffa*.

Ad L. CCXX. Di funt judicia terminalia, *tranfactiones tranfactiones, longiores temporis filentia finitæ*.

HEc lex eft ex libro de rebus fidei commiffis, & fumta eft ex Papiniano cum fex aliis, quæ eft lib. ad Senatuf. Orfitianum. *Tertia fidei commiffaria* funt quæ clanderfine in fraudem legum inoperofi relinquuntur, qua ex caufa ad filiam heres patri reftituere jubetur. *Ex fenatuf. l. tertia, de his quæ ut indign. l. beneficio, ad l. Falcid.* Fuit autem in extremo eius Senatufconfulti appofita hæc vulgaris claufula: *Salvere ea de re ut ante fenatus jura*, hæc claufula aponi folet frequenter in extremo conftitutionum novellarum, ut fæpe in *Novell. Juftiniani, & Leon. Conf. Const. Imper. & Nov. Leonis, & Theodofii de conftitutione legum Novellarum*. Et appofita fuit hæc claufula in extremo Senatufconf. Orfit. *l. 1. §. ult. ad Senatuf. Treyll.* Et hæc claufula non filius ab inteftato mater fit fuccedit, & excludit matris agnatos, quamvis matri fuerit cognatus, non agnatus. Atque ita ex Senatuf. Orfitiano cognatus præferitur avum contra regulam juris civilis, cum femper præcidit agnatus, & gentilis. Sed adfcivit Senatufconfult. Orfitianum, *ut mentis, vel furiæ causa manumit*. Quibus verbis ita ponuntur. Juriconfultus declarat fignificari non tantum judicata, id eft, ea de quibus fuit lis, quæ nullis judicio terminata eft, fed etiam *tranfactione bona fide compofita*, licet nunquam in judicium fint deducta: nam refte tranfigimus de lite, quæ verfatur. Ergo illis verbis, *tranfactio, finitave*, non tantum fignificantur judicata, fed etiam tranfactione compofita, vel etiam paffione finita. (Num & paffionis negotia vis eft ob exceptionem, quam parti femper pactio) atque etiam longo filentio fopiti: his verbis continentur. Et in Senatufconf. Orfitiano hæc tria apertius diftinguuntur, *judicata, tranfacta, finita, certe notaneam*, quod leges novæ folent in extremo apponere, ut declarent fe nihil ex priscis innovare velle. Et ut hæc tantum ja futurum valeat. Ergo fi res, quæ

heres, qui directo & principaliter fuccedit patri, quod A expulsi in *l.&c. fup.*

Ad L. CCXXVIII Municipes intelligendi funt *& qui eo eodem municipio nati funt*.

ET, *Municipes* intelligi & eos qui in eodem municipio nati funt, quod tradunt & ex libro fequulos de cognitionibus. Cognitiones funt propriæ Magiftratuum fpecliones, five judicationes, quæ mandati non poffunt vel differri. Erat autem Magiftratuum, five Prætorum cognitio propria de jure municipum, vel incolarum, *l. pen. ad curiofip.* Et ea id eo libro de cognitionibus definit, *Municipes effe nunc eos, qui in ea fede originis nexu funt*. Quid hoc eft? quis fcilicet propriæ municipes funt qui muneris cum pop. Rom. participes funt: B qui muneribus civilium, five fungi, five fungi poffunt, ut recepti funt in civitatem Rom. ut poffint Romæ muneribus publicis fungi, ii funt propriæ municipes, ita dicti a muneribus civilium. Sed in eam, qui non funt muneris participes cum populo Romano, fi in hoc municipio nati funt, municipes dicentur, & obligabuntur municipio hujus municipii, licet non fint participes muneris civilitis Romanæ. Propriæ igitur *municipes* funt, qui muneris cum populo Romano participes funt, *l. 1. ad municip. l. 18. fup. hic*. Impropriæ municipes etiam funt, qui in eodem municipio nati funt, licet munerum cum populo Romano fuccedentium nullam habeant. Origo municipum fcit, & obligat fuæ patriæ, vel etiam municipii municipes facit, aut adoptio, aut adfcitio, *l. 1. C. Ubi Senat. Conf. de incolis*.

Ad L. CCXXX. Quod dicimus eum, *qui nafci ſpectatur, pro infpectis effe: tunc verum eft cum de ipſius jure controverſia non fit, fed etiam quæ ſine controverſia ſint poſſeſſa*.

Ad L. CCXXX. Di funt judicia terminalia, *tranſactiones tranſactiones, longiores temporis filentia finitæ*.

HEc lex eft ex libro de rebus fidei commiffis, & fumta eft ex Papiniano cum fex aliis, quæ eft lib. ad Senatuf. Orfitianum. *Tertia fidei commiffaria* funt quæ clanderfine in fraudem legum inoperofi relinquuntur, qua ex caufa ad filiam heres patri reftituere jubetur. *Ex fenatuf. l. tertia, de his quæ ut indign. l. beneficio, ad l. Falcid.* Fuit autem in extremo eius Senatufconfulti appofita hæc vulgaris claufula: *Salvere ea de re ut ante fenatus jura*, hæc claufula aponi folet frequenter in extremo conftitutionum novellarum, ut fæpe in *Novell. Juftiniani, & Leon. Conf. Const. Imper. & Nov. Leonis, & Theodofii de conftitutione legum Novellarum*. Et appofita fuit hæc claufula in extremo Senatufconf. Orfit. *l. 1. §. ult. ad Senatuf. Treyll.* Et hæc claufula non filius ab inteftato mater fit fuccedit, & excludit matris agnatos, quamvis matri fuerit cognatus, non agnatus. Atque ita ex Senatuf. Orfitiano cognatus præferitur avum contra regulam juris civilis, cum femper præcidit agnatus, & gentilis. Sed adfcivit Senatufconfult. Orfitianum, *ut mentis, vel furiæ causa manumit*. Quibus verbis ita ponuntur. Juriconfultus declarat fignificari non tantum judicata, id eft, ea de quibus fuit lis, quæ nullis judicio terminata eft, fed etiam *tranfactione bona fide compofita*, licet nunquam in judicium fint deducta: nam refte tranfigimus de lite, quæ verfatur. Ergo illis verbis, *tranfactio, finitave*, non tantum fignificantur judicata, fed etiam tranfactione compofita, vel etiam paffione finita. (Num & paffionis negotia vis eft ob exceptionem, quam parti femper pactio) atque etiam longo filentio fopiti: his verbis continentur. Et in Senatufconf. Orfitiano hæc tria apertius diftinguuntur, *judicata, tranfacta, finita, certe notaneam*, quod leges novæ folent in extremo apponere, ut declarent fe nihil ex priscis innovare velle. Et ut hæc tantum ja futurum valeat. Ergo fi res, quæ

Ad L. CCXXXI. Quod dicimus eum, *qui nafci ſpectatur, pro infpectis effe: tunc verum eft cum de ipſius jure controverſia non ſit, fed etiam quæ ſine controverſia ſint poſſeſſa*.

HEc lex eft ex libris ad SC. Tertullianum, quæ & duo verba explicabitur. Mater ftirpe ingenua, ibere libertus tribus, vel quatuor liberis honoratus, ut mifti fuiffores loquuntur, filio fuccedit quafi legitima ab inteftato ex SC. Tertulliano, cum non fuccedit, quod tamen jure civili maturauit tempus. Unde queritur an in numerum liberorum computetur qui funt in utero matris? Et refpondet Juriconfultus: *Et ita Senatus cenſuit, eum qui eſt in utero, habere pro nato*, cum verum eſſe, cum de eius commodo queritur, non cum de alterius incommodo. Et ita *Scævola & Neratius* dicunt, quod & Divo Pio probuſſe nifi natus; ne patri quidem, aut matri, quod expoſui latius in *l. 2. de exciſſat. trem.*

Ad L. CCXXXII. Hæc enuntiatio, *Quæ ſunt phoris antenatum tempora, ſimul & quantitatis, & affirmationis ſpectandum eſſe*.

SI quis velit cuiquam levem aliquam difficultatem objicere, qua fe non poſſe fubito expedire, hanc legem opponat, dicat, *Ecce ego, quod dicimus, ſpectandum eſſe antenatos, &c.* Atqui non videntur effe duo quantitas & affirmatio, quod aliud eft affirmatio, quam quantitas, & contra? Perverte id fic explicatum tamen his verbis: *qua ſunt phoris antenatum* 30. fignificare non tantum affirmationem, id eft, pecuniam numeratam, fed & quantitatem, id eft, res, ex quibus pecunia confici poteſt, quod eft folo contempto & delirio dignum. Res omnino ita eft. In *phoris antenatum* 30. hæc verba eſſe libris de verborum obligationibus) fi adjiciantur hæc verba, ut fit plenumque rerum, de quibus agitur, inſtrumentum, *quæ ſunt phoris antenatum* 30. his verbis comprehendi non tantum affirmationem, id eſt, verum pretium, fed etiam quantitatem, id eſt, quod interreſt, five quanti ea res eſt, aut quanti ea literis juranum eſt. Atque ita quantitatis accipitur pro eo, quod intereſt, & opponitur veritati in *l. 2. §. ult. qui fatisfd. reg.* Hoc ergo vult, hæc oratione, *qua ſunt phoris antenatum* 30. utrumque in ſtipulationem deduci, id eſt, & verum pretium, & omne id quod intereſt: & hanc vim habet adjectio illa, *phoris*, quod affirmat, ut quod pertinet eſt

Ad L. CCXXII. Pecuniæ nomine, non folum *numerate pecuniæ, fed omnes res, tam foli, quam mobiles, & tam corpet, quam jura continentur*.

AT, *pecuniæ* appellatione fed omnes contineri. De B hoc verbo dictum eft fupra, non eam late patere, ac rei verbum: Nam *pecuniæ* ea tantum complectitur, quæ in nummis, & numerata pecunia conftituitur, & quæ funt extra patrimonium. Et ideo in definitione bonorum poffeffionis, *pecuniæ verbo*, pecuniæ verbo vertuntur bona: adjungitur autem bonorum appellationis causa. Et ita etiam in lege Falcidia, & in ftipulationibus emptæ & venditæ hereditatis, *quanta pecuniæ ad te pervenit*, pecuniæ verbum fignificatum non videtur nummos, fed & corpora. Hic aliquando latius, & fignificantius ait, *pecuniæ* verbum complecti res mobiles & immobiles, & corpora, & mea incorporalia, quæ pecuniæ nomine, aut fervitutes. Quod videtur pertinere ad legem 12. tabular. illo loco, *fatur ex, pecuniaque ejus agnatorum, gentiliumque pupillæ effo*. Ubi *pecuniæ* verbum complectitur mobilia & immobilia, corporalia & incorporalia, *l. pen. Cod. de exulib. pecun.* Adeuque eft Crucis *pecuniæ* fignificatio, vel refte Aviftarete: *pecuniæ* (inquit) dicimus omnia, quorum pretium æftimatur nummo. Et veteres Gloffæ eleganter, pecunia (inquiunt) id eft, *pecuniæ* dicuntur *ani vigoris nomine*, id eft, a pretio pecoris.

Ad L. CCXXXIII. Et illa parte edicti, Tum quum ei heres exftet & oportet, *heredis hereditas tum poffeffa non defertur*.

Ad §. Item in fubftitutione, *hic verbis*: Quifquis mihi heres erit, *heredis heres tantum fubftitutus, licet non tantum proximus heres, fed etiam ferupus*.

HEc lex pertinet ad illum partem edicti, unde legitimi vocantur ad fucceffionem inteftati, & hiteres verbis concepta eft: *Tum quum ei heredem effe oportet, & ei neque fibi neque alteri legitimus heres nullus poffit fiimem dolo*, l. 1. & 2. *unde legit. l. 1. ut ex leg. & S. C. bon. poff. detur*. His verbis: *Tum quum heredem effe oportet*, palam eft fignificari legitimos tantum heredes, id eft, eos, quibus ab inteftato jure defertur hereditas, quique eam adeundo confequi poffunt. His etiam verbis: *Tum quum heredem*, licet non adeuntis, proximum, fignificatur tamen heres proximus: nam bonorum poffeffio unde legitimi proximo tantum agnato defertur, non ulteriori, nec inferiori, nec fequenti agnato, non proximo heredi. Veteres adhibebant nonnumquam in tali edicti propofitione *Tum uti graciunter eumque heredem effe oportet*, *graciunter* pro *gratiofe*, *bono*. Ad quod refpicit *leg. 1. de bonor. poff. infantes & furiofe*, & *l. ult. §. 3. de bonis libert.* Ergo heredis nomen non extenditur in infantem in hac parte edicti, licet in plerifque aliis partibus heredem accipimus in infantem pro heredis herede, & fic deinceps. Sed in eo edicto proximum tantum offendit, quæ in fubftitutione pupillari, quæ fit his verbis: *quifquis mihi heres erit, idem filio meo impuberi, fi impubes moritur, heres eft*. Et hæc fcripturæ, five fubftitutionem vocatur tantum heres fcripturæ eadem teftamento itque folus, non heredis fcripti heres, qui incertus eft: denique vocatur tantum primus heres,

in ea re, in stipulationem deduci videatur, quamquam Non possint peti amplius quam 30. Nam illud *plures*, potest redigi ad minoritatem summae & numeri. In l. 169. *fundus*, & similiter in l. 4. *in eam*, de *dotali. instr.* ei quod interest appositae quantitas, quamquam & id, quod interesti, fit quantitas, maxime cum dicetur quanti interest, id est *damnose in id*, *quod interest*, *sed ea quantitatem*: & ibi quantitas significat quanti in litem juratum fuerit ab adverso, quod plerumque id, quod quanti interest, egreditur. Quantitas igitur modo opponitur vero pretio, & tunc accipitur pro eo quod interest, *ut hoc loco*: modo quantitas opponitur ei, quod interest, & tum significat quantitatem jurejurando in litem comprehensam.

Ad L. CCXXXIII. Si calvitur, & moretur, & fraudetur. *Inde & calumniatores appellati sunt*, *quia per fraudem*, & *fraftrationem alios vexarent litibus*. *Inde & calvitium dicta est*.

Ad §. Post Kalendas Januar. *Ide tertio pro salute principis vota suscipiuntur*.

Ad §. Tribun vulgo *quidem id appellatur*, *quod ab arce mittitur*. *Sed nunc omne frumentum*, *quod mittitur minus*. *Ita scquitur*, & *lupus*, & *lignum*, & *ferrum* *tos nomine consecratur*. *Didumque ab eo*, *quod in lupum mittitur*, *Cerasum pro cerasino*, *vas* ex ωὰς, id est, ab eo, quod est lunge. *Et hanc scientiam non invenire quemquam Dei Graca testimonia*: *nam quod solum appellemus*, *ibi silvam appellant*: *eaque nunc vulgo quidem id significatur*, *quod ab arce mittitur*, *sed non minus significabat*, *quod ab arce mittitur manu*, *sive* ex βάκτρου, id est, *a baculo*. *Admonet nos Xenophon*: *Nam ita scribit*; ἐν τῷ βάκτρῳ ὁ κύριος, καὶ ἐκ τούτου, *dominus in baculo*, id est. Et tela simul ferebantur, hastae, sagittae, plurimi item lapides. *Et id*, *quod ab arce mittitur*, *apud Graecos quidem propria nomina habet*, *sed nunquam* *apud nos autem communi nomine tribun appellatur*.

Ad L. CCXXXIV. Quos nos nostles appellamus, *eos veteres perduelles appellabant*, *per eam adjectionem indicantes*, *eum gessisse bellum essi*.

Ad §. Locupletes eft, *qui satis habet pro magnitudine rei*, *quam altor restituendam esse petit*.

Ad §. Verbum vivere *quidam putant ad civium pertinere*, *Sed Oppius ad Octavium ait*, *Caesarem Pompeio scripsisse*, *eo flumenta convivere*: *sine his enim vivere nominem posse*.

Ille leges teterrimi ad legem 12. tabularum, ut dolum malum non infringat. Faxint. Ita legitur, & ab illa verba 12. tabularum, quae prostuit Festus, *si calvitur*, *pedem fersit*, *manum conjecisto*. i.e. injecito, qua lege creditori in debitorem non transferebatur vel jus dominii, vel jus mancipii dator, ut possit eum manu prehendere, & pecuniam extorquere fua auctoritate fine judicio, quod docet *Iul. prater*, *vel debitorem*, *quia in fraudem creditoris fuit*, *ut eft*, fugit. *Si calvitur* i.e. fi moretur, & fraftretur, & fic Gaius interpretatur hoc loco. *Calvitur* eft verbum 12. tab. *Moretur & fraftretur*, eft interpretatio Gaii, & illa verba illa *fi calvitur*, exaranda funt grandioribus literis, non fequentia, *moretur & fraftretur*, ut vulgo faciunt. In Cloffis. *Calvitur*, *moretur*. Quod Festus Sabinum, & Ateium, & Priscianum, *Contra ille calvi retur* i.e. fe fruftrari, & eludi: Et ideo Gaius fubjicit, calumniatorem dici eum, qui judicio publico, vel privato, per fraudem & fraftrationem, & moras, alteri negotium facit, hic calvitur, atque ob id, *calumniator* dicitur, & inde *cavillatio*, quae ab Arifotele dicitur συκοφαντία. Ita Gaius.

Subicit in hac lege: *poft Calend. Januar. die 3. pro falute principis vota fufcipiuntur*. voto obligantur patresfamilias puberes. l. 3. *de publicitat.* & obligantur, quamvis exilium, ex xii. tabul. Conjectivum moret hic locus. Pesere l. 12. tabul. obligationem ex voto, cui fimilem condidit Cic. his verbis, *Caute vota reddunto*. Subjici autem folebant vota pro falute Principis initio anni, i. l. *Cod. de adulat.* unde hoc loco diem praefinit tertium diem poft Calend. Januar. id eft tertium nonas

Januar. quod confirmat Plutarchus in Cicer. ἐχόντων καὶ τὸν γεν καινὸν ἐν ὃ τὰς εὐχὰς ἐποιοῦντο ὑπὲρ τοῦ Καίσαρος. *Habentibus & novum annum*, *in quo vota pro Caesare faciebant*.

Quod fequitur de fignificatione *teli*, pertinet ad eam legem 12. tabul. qua jus datur occidendi furis diurni, fi fe telo defendat. l. 4. *ad leg. Aquil.* l. 5. *pignor.* l. *furem de furt.* Ubi Gaius interpretatur *telum* accipi generaliter pro omni, quod manumittur, quodque falsi nomini nocere poteft. Ita *telum* eft ferrum, five haftile, five lapis: & ita generaliter accipitur in lege *Cornelia de ficariis*, & in l. *Jul. de vi*. Et ait, *telum* vulgo quidem id appellatur, quod ab arce mittitur, fed nunc, id eft, in ea lege de furtis, quam interpretatur, *nunc* locum fignificat, non tempus, & id confirmat exemplo Graeci fermonis, & ex Xenophonte, apud quem *dicas* generaliter fignificationem habet, & comprehendit lapides eodem Xenophonte auctore, licet vulgo *dicas* dicatur id, quod arce mittitur tantum. Deinde in Sophocleum ibi loco, ἐκβάκτου ἄκρας, fubicit hanc interpretationem, *ubi autem verba dicas magnopere mirari*. Copiofiorem autem in eo Gaius hic aut effe Graecum dicendum, quam Latinum, quod Graeci proprium nomen habeant, quo oftendant id, quod arcu mittitur, τὸ βέλος. Latini proprium nomen non habent, fed unum communem. *Telum* enim appellant quod arcu mittitur, nec aliud habent quo id fignificetur. Veteres Gloffe, *telum*, βέλος καὶ ἀφετὸν βακτήριον. Lex autem fequens pertinet ad l. 12. tab. quae ait: *Adverfus hoftem aeterna auctoritas efto*: quae verba interpretes ita locupletant, ut dicant, Hoftis valet tantum inter cives Romanos. Peregrini nifi fibi ufucapionem acquirere poffunt, ficut & ius eorum non habent, ita nihil tutus non habent, ut nec patriae poteftatis. Hoftis eo in loco eft peregrinus qui talis legibus utitur. Vult ergo, ut adverfus peregrinum fit aeterna actio, id eft, ut ne peregrinus quidem nimium rerum noftrarum ufucapione nobis eripere poffit: ficut alio loco, *quod fubreptum erit*, *ejus res aeterna auctoritas eft*. l. *ult. de furtis*. furtivas non ufucapiunt. Et in eadem legib. 12. tabul. eodem fignificatu *hoftis* accipitur alio loco: *Aut ftatus dies cum hoste*, qui eft de pace initi cauto tempore, & condicto inter Romanos, & peregrinos inter cives, & peregrinos. Sed monet Gaius nunquam effe hanc fignificationem, multa verba aliud nunc habere, aliud olim. *Hoftis olim* inter cives dicebatur, deinde; nunc offendit eum, qui publice bellum detexit, quem veteres perduellem vocabant. Subicit deinde definitionem *perduellis*, quod pertinet ad legem 12. tab. aut *quae eodo evindicit*. id nifi aliquis ejus vindex fit, qui verba fuit ex lege 12. tabul. quae eft de re judicata, quae incipit, *aris confiftito*, *rem tuam rite judicatam*. Et alio loco, *affidato affiduus vindex eft*, qui lex exigit, ut vindex is qui rei defendionem fufcipit, quique pro eo statet judicio ftit, vel judicatum facit, vel eft *affiduus* id locuples, ab affibus dando. Vindicem ergo rei locupletem effe oportet. Unde quaeritur quis *perduellis* effe intelligatur: & ait, eum effe, qui pro rei, de qua agitur, qualitate, fatis abundeque eft folvendo, qui fatis habet pro magnitudine rei, quam actor poftulat, aut petit, quae definitio valde eleganter. Et quod in extrema lege ait de verbo, *vovere*, pertinet & ad illa verba lege 12. tab. de re judic. *Ni fuo vivit*, *ni lubet quid agere*, *ni dare dato*, quod explicui l. 143. *fup.*

Ad L. CCXXXV. Ferri proprie dicimus, *quae quis fua corpore laqualet*: *portare* e, *quae quis humero ferendi causa eft*: *agi* e, *quae animalia funt*.

Ad §. Fabros lignarios dicimus *non eos dumtaxat*, *qui ligna dolarent*: *fed omnes*, *qui addicerent*.

L. 235. expofui in l. 62.

Ad L. CCXXXVI. Qui venenum dicit, *adjicere debet utrum malum*, *an bonum*. *Nam & medicamenta venena funt quod eo nomine omne continetur*, *quod adhibitum naturam eius*, *cui adhibetur*, *mutat*: *cum id*, *quod non venenum appellatur*, *Graeci vocant* φάρμακον *dicunt*. *Apud illos quoque tam* μαθέσκουσα, *quam* μαθέσκουσα, *hoc nomine continentur*, *quale adjectione alterius*, *nomine defignatio fit*. *Animanti vel fruticui apud eos Veterum Homerus*. *Haec ille ait*: *quae autem nobis apte verbis interpretemur nihil* Si scripsi, id eft, Venena multa quidem bona mixta, multa autem mala.

Ad §. Glandis appellatione omnes *fructus contineri*, *et fruticosae ait*, *exemplo Graeci fermonis*, *apud quos omnes arborum fructus*, καρπὸν, *id eft*, extremitates arborum *appellantur*.

Gaius fcribens ad legem 12. tab. quae de *venen.*, & *glandis* fignificatio dicitur. Fuit in 12. tabul. caput unum de damno injuria dato, *l. 1. ad leg. Aquil.* & nominatim fortitan de eo, quod cum alienis animalibus nocetur inluditur, ut patet ex eo, quod refert Aquilia, & quae poffet hanc actionem damni injuria fibi totam vindicavit, pertiere etiam ad eam, quae venenum dedit, *l. item fi adfeverat*, & *l. Aquil.* Aliter quam SC. Syllinianum, quod eft de occifo, fcut & lex Aquilia de occifo. Sed in Senatufconfultis Syllanum, *occifi* appellatione continetur, qui vi, cade, ictu interficitur, non etiam qui necdatur, ut qui interficitur fame, aut venemo, hoc ifta, fine vi, hoc autumat. Lege Aquilia *occifi* appellatione continetur etiam necdatus, feu venemo interemptus. Itaque & quis perfuafum, vel quam illum quis interemit, hoc referenda haec interpretatio. Mentum vel ore, vel clyftere, vel etiam fi fuccerit eum malo veneno, tenetur lege Aquilia, licet in *l. 2. de occifo.* dicatur interemptus fuppreffo medicinam, adhibere fo-let obftetrix medicinam, & obtinet, quod medico jus *l. data* extra ordinem. *l. Julianus*. *l. 2. de his qui not. vulnerant*. & fuppouit plerumque fine indit peffos. Peffi funt, quibus efficiunt vel fecundas, vel mortuos foetus, & quae ad ea pertinent. Ita medicamentum, tenetur lege Aquilia. Nec idem eft adhibere & obftetrix. *Adhibere* eft miniftrare, ut fuperior Gaius purgavit. *Adhibere* eft, ut fuperius explicavi. Si parturienti medicinam facit, aut fecit, quam Graeci φαρμάκων vocant, quod praecidat umbilicum putro. Addit autem hic l. 12. tab. *male venenum*, fecut alio loco de actione fufpecti, & rationibus diftribendis in 12. tab. fuiffe fcriptum *dolo malo*, auctor eft Donatus. Sed in illo exemplo, *male venenum* non eft vitium, quia illum interpretari vocabulum, & univerfus dici poterat, feum *corrumpit*, quae adjectio eft in lege Cornelia de ficariis, & veneficiis, in edicto de fervo corrupto ad verbum *perfeudere*, quod in utraque lingua eft commune, quae proprie in verbo, quod fignificat, venenum dare dicunt, *corrumpere* aut *inquinare* quam. Adjectione autem illa opus fuit in lege 12. tabul. de venemo, quia ea lex, quae venenum dat, non videbatur id nomine quod adhibitum, naturam eius, cui adhibetur, mutat. Tam autem bona, quam mala venena immutant naturam, ut patet ex exemplo Graeci fermonis, ἀκόνιτον τὸ φόνον, *Illa funt ut corpus tuos nocivum*. Subicit Gaius, *glandis* appellationem generalem effe, quod certum eft pertinere ad eam legem 12. tab. quo voluit, *ne glandem in alienum fundum procidentem colligere liceret*, quo nomine eft adhibendum, & interdictum de *glande legenda*, ex verbo *glandis* fignificatur omnis fructus arboris, & frontinus fructum dicit, non glandem, cum de glande loquatur, de qua universalis fructus agentium loquitur lib. de *controvers. finium*, & Gaius hanc veteris ufurpari pro omni fructu ait exemplo Graecorum, apud quos omnes arborum & fructuum fpecies appellantur ἄκρα, *Apex*, quo nomine & glandes fignificantur. Et hoc fenfu D. Joannis Baptiftae ufum fuiffe ἄκρων ἄγριων, *Nicephorus lib. 1. cap. 14.* Item Diogenes Ἄκμονα ἀγρίου φοίνικος, *lib. 13.* varia hiftoriae *cap. 12.* quo D. Matthaeus vocat ἀκρίδας, quas tamen vulgo *locustas* interpretantur reffe, an fecus alii viderint.

Ad L. CCXXXVII. Duobus negativis verbis, *quafi permittam*. *Tom. VIII.*

tis leu magis quam prohibentis. *Idque etiam Servius animadvertit*.

Philofophi dicunt: *nisi bis negaverit*, *se negare*; *quae verba negare non videntur*. Interdum tamen duo verba negativa magis negant, & ponuntur, ut ait Demetrius in Sophoclem, *ὁ δὲ οὐκ ἀφίημι*, *ut in l. flumina*, *de dam. infect.* Si ex loci, vel operis vitio damnum timetur, ceffat cautio damni infecti: nam eo cafu nemo eft, a quo poffis ftipulari damnum infectum, cum *nemine nihil fecerit*, &c. *Nemo nihil facit*, *nisi* eft omnibus aliquid faciendibus? Minime: fed eft, nihil quoquam faciente: locus ipfe fui autem damnum infert. Et ita omnibus Lucius Titius nihil *facit*, *propterea nihil nemo nihil facit*, i. e. nihil quoquam habere proprium. Sed adde ignorare eft quo fe referenda haec interpretatio, duo verba negativa affirmare potius, quam negare, permittere potius, quam prohibere: nam peritiores verba legis. Forte fcripferat ea verba ad rem inrifionem. Conflat enim ex eodem Gaii libro, *rem litigiosam* 12. tabul. *interdicto in facrum dedicari*. Vulgo dicitur rem litigiofam non poffe alienari, fed an dedicari? id venetur lex 12. tab. *l. ult. de litig.* Forfitan pertinebat relegione occupari mortuo illato. Utraque eft fpecies alienationis, dedicatio eft fpecies alienationis, *l. ad Aquilium*, *de cond. furt.* Mortui illato, religionis inteffio, eft etiam fpecies alienationis, *l. Mevius*, *§. de furtis*, de leg. 3. Sed illata alienationes hae referenda haec interpretatio, duo verba negativa affirmare potius, quam negare, permittere potius, quam prohibere: nam peritiores verba legis. Forte fcripferat ea verba ad rem inrifionem. Conflat enim ex eodem Gaii libro, *rem litigiosam* 12. tabul. *interdicto in facrum dedicari*. Vulgo dicitur rem litigiofam non poffe alienari, fed an dedicari? id venetur lex 12. tab. *l. ult. de litig.* Forfitan pertinebat relegione occupari mortuo illato. Utraque eft fpecies alienationis, dedicatio eft fpecies alienationis, *l. ad Aquilium*, *de cond. furt.* Mortui illato, religionis inteffio, eft etiam fpecies alienationis, *l. Mevius*, *§. de furtis*, de leg. 3. Sed illata alienationes hae referenda haec interpretatio, duo verba negativa affirmare potius, quam prohibere: fed non ita *nemo* fubfiftit, quin aliquis fit, qui *aliquid* faciat. Quod ita fignificatum eft quo fe referenda haec interpretatio, duo verba negativa affirmare potius, quam prohibere: nam peritiores verba legis. Forte fcripferat ea verba ad rem inrifionem. Conflat enim ex eodem Gaii libro, *rem litigiosam* 12. tabul. *interdicto in facrum dedicari*. Vulgo dicitur rem litigiofam non poffe alienari, fed an dedicari? id venetur lex 12. tab. *l. ult. de litig.* Forfitan pertinebat relegione occupari mortuo illato. Utraque eft fpecies alienationis, dedicatio eft fpecies alienationis, *l. ad Aquilium*, *de cond. furt.* Mortui illato, religionis inteffio, eft etiam fpecies alienationis, *l. Mevius*, *§. de furtis*, de leg. 3. Sed illata alienationes hae

gitur turela. Cognitur autem ad administrationem vel inuitâta, vel verberibus, vel pignoribus captis, vel vinculis publicis, l. 3. §. nonnunq. de suspect. tutor. Si tutores repertorium non fecerint, vel si pecuniam pupillorum ad prædium emptionem conferre, nec deponere quasi emendi occasio irrenisset, pervisetur perillum, vide, inquit, publicis continuisse judicium. Legis virtus eâ jubere. Jubetur ergo l. 12. tab. ex quo tutores suspecti deficiebant, l. 1. cod. tit. & cum hi pro suspectis haberentur, eadem lege coercentur, & alii remediis legitimis, ut pignora capiant. Pignus autem propriè est ius rei mobilis, & pignoris capio incipere debet à rebus mobilibus. *Lege autem, si non obtemperet, de re judic.* Est pignus proprie, quod traditur, & capitur, & de manu in manum traditur, cum deducatur a pugno, & hoc verius rebum pignoris omnes recipiunt. Hypotheca autem fine traditione & capione unde constituitur, & ubi pignus in re sibi, quam in re mobili jure prætorio, *l. si tibi, §. de pignor. de pact.* Adhuc tamen hypotheca datur etiam de pignore. Quo de casu Marcianus in *l. 5. de pign.* tres dicans de actione hypothecaria, quæ etiam pignoratitia nonnunquam dicitur, alio tamen sensu, quam *in titulo pignoratitiâ act.* inter pignus, & hypothecam. Qui igitur in pignore est potestate, nisi non est pupillus, est impubes sit. Pupillus est, qui in tutoris potestate est. Qua de causa auctore Tacito *lib. 14.* Pegasi voluit pro facetiis Neronem vocabat pupillum, qui alienis juffis obnoxius esset, Agrippinæ, filiorum, matris. Inde Perfius, *magni pupillo Pericli.* Non ita loquendum videtur nuffi tutiffimi, & pupillum nemo dico eum, cuius tutelam gero: & *pupillum* Titii eum, cujus Titius tutelam administret, *l. cum quis, §. Sejum. de reb. eor.* Ipse Pomponius etiam dicimus pupillum quod Imperatores, feu duces exercitus eos non occidet, fed fervare, & vendere folerant. *Vendere eum pupillum captivum eodem ait l. servus noster. de captiv.* Ita item dicitur ab Anco Martio, quod bello multos mulieres captivas duxerit, vel ab *omnibus*, quod eft maximè ferè. Occupatur definitio *Ferdic. Gravii* locum non caret *exemplo, & plurimum.* Jupiter incola eft non tantum qui habitat in municipio, fed etiam qui in finibus eius municipii habitat, aut habet. Cui definitioni obftat valde *l. siliensis, ad municip.* quæ negat aperte incolam eum effe, qui habitat in municipio, nisi eft (inquit illa) incola, *à tribus annorum*, fed is dicendum eft incola, qui utitur *municipio* civitatis, hoc eft, præcipua civitatis, ut qui utitur eodem foro, balneo, templo, quod videtur pugnare cum hac lege, quæ dicit, eum etiam incolam effe, qui extra oppidum agrum habet. Et hoc quidem ita explicare, ut fecundum hanc *l.* fit eodem in municipio habitator, qui unum in agro habitat, id eft, in territorio, non eft incola, fecundum *d. l. siliens.* Per verbi abundantiam videtur dici, nisi tribus annis. Jo. priscianus dicit aperte hoc loco, eum effe incolam, qui in finibus oppidi agrum habet, fines territorium fuunt: ipsum oppidum, & territorium, *vocabulum est. lex. vibius* ait, non effe incolam, qui in territorio habitat fecundum eorum fententiam: contra hæc lex dicit, eum effe incolam, qui habitat, qui agrum habet, quod eft idem: nam fines & territorium idem poffunt. Ignitur res portus ita explicanda eft, ut loquatur lex *vibius*. de eo tantum, qui habitat, non facit, & de id non utitur præcipua civitatis, fola agri poffeffio incolam non facit, *l. 4. C. de incolis*, fed poffeffio incolam facit, & de id in hoc l. non dicit fimpliciter eum effe incolam, qui agrum habet, fed eum effe incolam, qui agrum habet, in quem fe recipiat. Obftat *l. 7. C. de incolis*, qui dicit, eum, *qui in territorio municipii* hic. Nam incolarum hic in re eadem eft, quæ civium conditio, ut vocentur ad munera civilia, non adveniat, hospites, peregrini. Sic de casu magiftratus municipalis non poteft dare tutorem, quod munus eft publicum, nisi eum qui eft civis, ut incola ejufdem loci, *l. 1. & 13. de excusat.* Et ob id quæritur, an qui in territorio habitat fit incola? & refpondetur, eum effe incolam. Sed iam demonftravimus ex Bal. fupereffe negationem. Hic enim eft incola, qui in territorio habitat, non qui aliunde, nifi poffeffionem tantum habet. Confequenter fubdit definitionem *municeps publici*, feu civilis, quod idem eft. Munus publicum eft officium privati hominis, quorum munus ad publicum fine honoris, aut dignitatis gradu, & agrorum honorum munus non inungitur, *l. honores, de muneris. & honoris.* Et igitur munus publicum officium privati hominis, ex quo commodum ad fingulos, univerfofque cives pervenit imperio magiftratus, quemiam fcilicet invitis inungitur munus publicum, idque ordine quodam fine certa ordinem, fine extraordinario imperio, eidem remedio, quibus tutores, puta, pignoribus captis, vel verberibus cogi tur, *l. si pupillus, ad municip.* Et commodum etiam declarat, quia fit *actores*, ut intelligatur differentia interincolam, & *municeps*. Incola eft, qui ex civitate fides poffuit, & rerum fuarum fummam. *Adsumere*, qui munerat ad tempus, Grace, *αναιρεῖν*, ut refte Florent. & ita accipitur *l. ferri. de pignor. & hypoth.* Confequens illud eft, quod fubicit de decurionibus, *decuriones*: dici a numero, Senatores municipium, colonarum, quibus locus in curia datus eft. Decurionatus dicitur Senatorum municipium, & eorum curia minor Senatus. Decuriare a numero, *quia decima pars erant*, &c. Decuriare in numerum, id eft, in Senatum, & in conciliarii publici. Senatores municipales fic dicuntur a numero, licet & in nullis decuriones, & centuriones dicantur a numero. Illud etiam confequens eft quod fubicit de *urbe & republ.*, *urbem* dici, quod in urbe condenda adhibetur augurium, quod conveniat fedes, ut ait Poeta. Urbem enim proprie eft curvatura arati, id eft, burfa, quæ ita ftata eft, ut redeat fulcum verfum, *Varro, lib. 4. de ling. Latina*, & *Festus*. Ita in agris ferebantur limites. Et hoc loco fimpliciter omnem culturam, *l. si quis. fal. mort.*

Ad L. CCXL. Cum quæreba tur, *an verbum foluti matrimonio dotem redi, non tantum divortium, fed & mortem contineret*, *Scævol.* ait, *de hoc tempore effe controversiam*, & *multis putabat hoc fenfiffe*, & *quibusdam aliis causa videbatur : secundum hoc mortem proprie commutari, id eft non in pacto, ut nulla esa remanere hoc quod maritum.*

Si ita ftipulatus, foluto matrimonio *dotem redi*, ait hoc loco Ulpianus, divortium effe culturam, id eft, mortem, & divortium, five mortis, five divortio folvatur matrimonium, idque de eversis Imperatorum Antoninum, & multis aliis locis, ut *de dote præleg.* Ita hoc loco Ulpianus nam & hoc compleditur omnem culturam, *l. si quis. fal. mort.*

Ad L. CCXLI. In rutis cæfis ea funt, *que terra non tenentur, quæque opere ferudili, vel bovino non continentur.* Nhæc lege explicatur, quæ fint *rura rutis cæsa*, & fimpliciter *rura*, id eft, definitionum Q. Mutii. Solent *rura cæsa* excipi in vendit one bonum, vel fundi, & à Scævola explicatur tacite recepta intelligitur, & Q. Scæ vola interpretis emptor, nec voluerit reddere vendi tori, eo nomine vendi tor actione ad exhibendum tenebitur, vel dolum re vendit i, *l. 30. de contrah. empt. Lo Celsus*, *l. idem Julianus, ad exhib.* Ruta ergo & cæfa non funt fundi, non ædium, quia vendit is ædibus, vel fundo, non ædium, vel fundi emptorem non appellatio nis demonftrat parati eius generis res, ut ornatui, avelitatui, cæduntur facile, non ut ftruant femper fundi, vel ædibus. *Rura cæsa* ergo, neque funt ædium, neque fundi. Ait Q. Mutius, *fructus cæsi sunt, qui terra, &c.* Hoc refpicit ad illud, quod ait de diverfo fundi fructu, quæ terra tenentur, quæ terra fe tenent, *l. fundi, in princ. de actione emp.* Sequitur, *quæque opere ferudili*, &c. hoc refpicit ad illud, quod ait Manius interpretis Scævolæ, diverfo fundi inclufo, five fint rubæ, five cruftæ marmoreæ, five quæ alia lorica tones, *d. fundi*, §. *quæ terra tenentur*. Rura cæsa opponuntur infertæ, inclufæ, immobilitæ, *immobilia, tum ea qui terræ sere & colua*. Hæc funt ædium, & emptorem fequuntur: rura cæsa fundi emptorem, aut legatarium non fequuntur. Quæ autem *ftructilia* hoc loco vocat, quæ fit ex calce & cæmentis, ut in antiqua operum lege Patavina: *Quod opus ftructile fiet in terra, calce reftructile quorum parietes indicia*, &c. Et eodem fenfu in *l. pen. hoc. de fundo ftructilibus*. & in aliis auctoribus cloaca ftructilis, quæ ductus ftructiles

adeet adjicere, *neque fibi cum alio communem effe fervitutem*. Loquitur enim de fervo, quod eft notandum. Florent. recte legitur, *communem*, vulgo male *communes*, & id referendum eft ad tit. de *interrog. in jure*. Ait, *hoc loco*: Si quis in jure interrogetur an fervus, qui nomen notare, fit fervus, & jurato refpondeat, ut plerumque Prætor juberi eum jurare, *l. proviso*, *§. prætor*, *de noxal. act.* fi *sciret fundum non effe*, fequitur ambigue, quoniam non explicat, quo animo fit ufus eo nomine, an pro parte, & fecuti potefi, ut ita fentiat, *fundum non effe ex alle*, fed pro parte. Ambigue loquitur, ergo obfcure: nam quod ambiguum eft, obfcurum eft, non certum. In obfcuro quæritur, quid diftum fit, in ambiguo utrum dictum fit. Qui autem obfcure refpondet interrogatus in jure, tacite videtur, quia ait videtur, & ideo in folidum tenetur: nam hæc eft pœna obfcuritatis, *l. 39. de verb. oblig.* Et *vaccæ*, *&*, *si nihil, de interrog. affiduis*. Contra, qui clare loquitur, fi vere refpondeat, *fervum nostrum fuum effe*, noxali actione tantum tenetur, non in folidum. Si fatifum refpondeat *fervum fuum non effe*, neque communem alio, tenetur in folidum, & hoc eft manifefti pœna, nec literarum feriem novæ dictionis. *Ex interrogat. actione*, *l. 1.*, *§. interdum*, *§ quadrup. paupe. fecit. dic.*

Ad L. CCXL. Cum quæreba tur, *an verbum foluti matrimonio dotem redi, non tantum divortium, fed & mortem contineret*, *Scævol.* ait, *de hoc tempore effe controversiam*, & *multis putabat hoc fenfiffe*, & *quibusdam aliis causa videbatur : secundum hoc mortem proprie commutari, id eft non in pacto, ut nulla esa remanere hoc quod maritum.*

Si ita ftipulatus, foluto matrimonio *dotem redi*, ait hoc loco Ulpianus, divortium effe culturam, id eft, mortem, & divortium, five mortis, five divortio folvatur matrimonium, idque de eversis Imperatorum Antoninum, & multis aliis locis, ut *de dote præleg.* Ita hoc loco Ulpianus nam & hoc compleditur omnem culturam, *l. si quis. fal. mort.*

Ad L. CCXLI. In rutis cæfis ea funt, *que terra non tenentur, quæque opere ferudili, vel bovino non continentur.* Nhæc lege explicatur, quæ fint *rura rutis cæsa*, & fimpliciter *rura*, id eft, definitionum Q. Mutii. Solent *rura cæsa* excipi in vendit one bonum, vel fundi, & à Scævola explicatur tacite recepta intelligitur, & Q. Scæ vola interpretis emptor, nec voluerit reddere vendi tori, eo nomine vendi tor actione ad exhibendum tenebitur, vel dolum re vendit i, *l. 30. de contrah. empt. Lo Celsus*, *l. idem Julianus, ad exhib.* Ruta ergo & cæfa non funt fundi, non ædium, quia vendit is ædibus, vel fundo, non ædium, vel fundi emptorem, non appellatio nis demonftrat parati eius generis res, ut ornatui, avelitatui, cæduntur facile, non ut ftruant femper fundi, vel ædibus. *Rura cæsa* ergo, neque funt ædium, neque fundi. Ait Q. Mutius, *fructus cæsi sunt, qui terra, &c.* Hoc refpicit ad illud, quod ait de diverfo fundi fructu, quæ terra tenentur, quæ terra fe tenent, *l. fundi, in princ. de actione emp.* Sequitur, *quæque opere ferudili*, &c. hoc refpicit ad illud, quod ait Manius interpretis Scævolæ, diverfo fundi inclufo, five fint rubæ, five cruftæ marmoreæ, five quæ alia lorica tones, *d. fundi*, §. *quæ terra tenentur*. Rura cæsa opponuntur infertæ, inclufæ, immobilitæ, *immobilia, tum ea qui terræ sere & colua*. Hæc funt ædium, & emptorem fequuntur: rura cæsa fundi emptorem, aut legatarium non fequuntur. Quæ autem *ftructilia* hoc loco vocat, quæ fit ex calce & cæmentis, ut in antiqua operum lege Patavina: *Quod opus ftructile fiet in terra, calce reftructile quorum parietes indicia*, &c. Et eodem fenfu in *l. pen. hoc. de fundo ftructilibus*. & in aliis auctoribus cloaca ftructilis, quæ ductus ftructiles

Ad L. CCXLII. Malum navis esse partem: *artemonem autem non esse, Labeo ait: quia pleraque naves sine malo inutiles essent, ideoque pars navis habetur. Artemo autem magis adjectamentum, quam pars navis est.*

Ad §. Inter projectum & *immissum hoc interesse, ait Labeo, quod projectum esset id, quod ita proveheretur, ut nusquam requiesceret, qualia mœniana, & suggrunda essent: immissum autem, quod ita fieret, ut alio loco requiesceret, veluti tigna, trabes, quæ immitterentur.*

Ad §. Plumbum, quod tegulis *poneretur ædificii esse ait Labeo. Sed id, quod hypæthrii tegendi causa poneretur, contra esse.*

Ad §. Viduam non solum eam, *quæ aliquando nupta fuisset, sed eam quoque mulierem, quæ virum non habuisset, appellari ait Labeo: quia vidua sic dicta est, quasi vecors, vesanus, quæ sine corde, aut sanitate esset: Similiter viduam dictam esse sine duitate.*

Ad §. Straturam loci alicujus ex *tabulis factis, quæ æstate tollerentur, & hyeme ponerentur, ædium esse, ait Labeo: quoniam perpetui usus causa paratæ essent, neque ad rem pertinere, quod interim tollerentur.*

Ait Jurisconsultus *malum* navis esse partem, *artemonem* non esse. *Malus* igitur, id est, arbor navis est pars navis, quia pleræque naves, puta magnæ, sine arbore inutiles sunt. *Artemo* autem non est pars navis, sed adjectio potius quædam. *Artemo* pro adjectione est, sive adjectamento potius, quam pro portione: & ideo nave vendita, vel legata, emptorem, vel legatarium sequitur malus, non item artemo, quia non est pars navis. Artemonem meminisse Julium Pollucem scribit hoc loco Alciatus, quod est falsum, & in eo vitio is auctor sæpissime deprehenditur, & ideo actus sapientiæ est nemini temere credere. Isidorus *artemonem*, ait esse velum dirigendæ potius navis, quam celeritatis causa commendatum. Hesychius duobus locis ait, artemonem esse, quod Græci vocant, *τέρθρον*, id est, cornu antennæ, ad quod subnectitur velum. Verior est Isidori definitio, & nomen hoc in eadem significatione hodie etiam retinent Veneti. Sit igitur artemo velum, & non sit pars navis, ut hic proponitur: si sic statuas, obstabit *l. scapham, de evict.* quæ dicit; *scapham* non esse partem navis, non esse etiam instrumentum, hac ratione, quia scapha est species navis: Est enim parva navis, sive navicula: Proinde Scapha a navi magna distat mediocritate, non genere. Nam scapha, & Liburna, navis magna, oneraria, aut actuaria. Instrumenta autem a re principali semper distant genere. Navis non potest esse instrumentum navis, ut homo hominis non potest esse instrumentum, sed instrumentum semper est alterius generis; scapha non est alterius generis, ergo non est instrumentum navis, *l. ultim. de instr. & instr. leg.* adjungitur plerunque magnæ navi scapha, vel ut ejus ope, ubi res exigit, navis magna remulcando trahatur; vel ut in tempestate nautæ se in eam recipiant: At, ut dixi, *Scapha* neque pro parte navis habetur, neque pro instrumento. Ceterum gubernacula, malus, antennæ, velum, sunt quasi membra navis, ut ait *d. l. scapham*. Si membra, ergo partes: nam partes *ἀνομοιομερεῖς* vocantur, non tantum partes, sed & membra, quæ scilicet secantur in alias partes: hæ dicuntur partes dissimilares, seu *ἀνομοιομερεῖς*, quæ secantur in alias partes diversi nominis: ut brachium secatur in plures partes, quæ tamen singulæ idem nomen non habent, ut secatur in manum, sive carpum, in cubitum, quæ sunt diversa nomina. Partes autem similares, quæ non dicuntur membra, dividuntur etiam in partes, quæ idem nomen habent, ut caro. Gubernacula, ut ait *l. Scapham*, malus, antennæ, velum, quasi sunt membra navis, ergo quasi partes. Quæstio est de evictione: Vendidi navem instructam, plus continetur instructo, quam instrumento: vendita nave instructa, debetur & scapha, sequitur emptorem scapha, quæ & navem sequitur instructam, evicta est scapha, non navis; an erit emptori actio ex stipulatu de dupla, si stipulationem duplæ interposuerit venditor, ut fieri solet? Minime: quia scapha non est pars navis, & non est actio ex stipulatu de dupla, nisi cum res ipsa vendita evicta est, vel pars ejus. Evicta scapha, non est evicta pars rei venditæ, id est, navis, ergo non est actio ex stipulatu de dupla, sed erit actio ex empto in id, quod interest. Sicut si venierit ancilla prægnans, & evincatur partus, non ancilla, non erit emptori actio ex stipulatu duplæ, sed ex empto tantum, quia partus non est pars ancillæ, in *l. venditor, & l. si prægnans, de evict.* quæ ita conciliandæ sunt, constituta differentia inter actionem ex stipulatu, & actionem ex empto, *l. non quocunque, §. Julianus, de leg. 1.* Et similiter si navis venierit evictis quibusdam tabulis, non erit actio ex stipulatu, sed actio ex empto, quia singulæ tabulæ non sunt pars navis, sicut singula cæmenta non sunt pars ædium, *l. nave, de evict.* At quid si evincatur malus, quid si evincatur velum, non erit actio ex stipulatu de dupla? Sic videtur, quoniam sunt partes navis, vel parte evicta rei venditæ, committitur stipulatio duplæ. *Velum* quod dicitur simpliciter, est majus velum, quod Græci vocant *ἀκάτιον*, & *ἀρτέμων*, sine quo navis est inutilis, cum propter velum navis paretur malus, sine quo negatur ullum esse navigium. Est igitur hoc velum pars navis, cum & malus sit pars navis, qui paratur propter velum. *Artemo* est velum minus majori appensum, ut nomen indicat (sicut artemo est *le pendant d'une bourse*) sine quo navis usui esse potest: & ideo evicto artemone, erit quidem actio ex empto, sed non actio ex stipulatu, quia non videtur evicta pars navis, sed adjectamentum quoddam potius. Sequitur in hac l. differentia inter *immissum & projectum*: immittuntur tigna, vel trabes, quæ aliquo loco requiescunt, tigna dicimus Gal. *des poutres*, trabes, *des soliveaux*. Projiciuntur autem mœniana, & suggrunda, vel suggrundia, quæ extra ædes projiciuntur, ita ut nullo loco requiescant & a Græcis vocantur *ἐξώστρα*, *ἐξῶσται l. mœniana, C. de ædif. priv.* quod olim in urbe, legibus vetitum fuit, ne in publicum projicerentur, & Franciscus Rex edicto quodam vetuit, ne mœniana, vel suggrunda in publicum projicerentur, quod legibus antiquis Romæ fuisse cautum, non in provinciis Ammianus Marcellinus scribit *lib. 17.* In privatum quoque jus non est immittendi, vel projiciendi, nisi constituta servitute, quæ dicitur immittendi, projiciendi, protegendi servitus, *l. 1. de servit. urb.* Hieronym. *in Epist. ad Sunniam: Mœniana*, inquit, *id est, plana tecta, quæ transversis tignis sustinentur, nec usquam requiescunt tamen:* & veteres Glossæ, grunda. (Nam dixere & grunda, & suggrunda, ut in *tit. de dam. infect. & tit. de suggrundis*) *στέγη, καὶ τὸ ὑπὲρ τῶν πυλώνων ἐξέχον*, id est, *contignatio, & quod super vestibulum excurrit*. Sequitur in hac lege, *plumbum*, quod tegulis poneretur, ut fit hodie, esse ædium, & ideo venditorem ædium non posse plumbum illud evellere, nisi id sibi nominatim receperit. Plumbum igitur, quod tegulis ædium ponitur, sequitur emptorem ædium, quoniam ponitur perpetui usus causa, ponitur & necessario. At id, quod ponitur *hypæthrii* tegendi causa, id est, solarii, in quo apricari solemus, seu subdialis ambulationis tegendæ causa, veluti vela Cilicia, non cedit emptori ædium, id non est ædium. Et sic etiam adjicit in *§. ult.* straturam loci factam ex stabulis, quæ æstate tollerentur, & hyeme ponerentur, esse ædium, *stratura* quædam loci subdialis, si facta sit ex tabulis, & si hyeme tota stratæ illæ tabulæ habeantur, verius loci cooperiendi causa, & æstate tollatur: hæc stratura tabularum est ædium, quia perpetui usus causa habetur, non ut vela temporarii, quia parte anni ea stratura utitur paterfamilias contra injuriam hyemis: hæc stratura paratur propter ædes, & ideo cedit emptori ædium. *Vela*, si qua sint, quibus uti soleat solarii tegendi causa, cum deambulant in solario & apricatur, non sunt ædium,

ædium, quia non tam propter ædes, quam propter patremfamilias parantur, & non perpetui, nec continui, sed temporarii usus causa parantur. Sequitur de significatione *viduæ*, viduam, quæ & *vacans* dicitur mulier, & *vacua*, etiam eam dici, quæ nonnunquam nupsit. Igitur virgini recte ita legatur, *quoad vidua erit*, id est, quoad non nupserit, *l. filiæ, de ann. legat.* cujus species est elegans: Quidam legavit filiæ in annos singulos, *quoad vidua esset:* vidua permansit uno, atque altero anno, tertio anno nondum completo nupsit: an ejus anni legatum ei debebitur? Videtur non deberi, quia non explevit annum in viduitate. Sed non hoc ei invidendum, etiamsi annum non expleverit, satis est si aliqua parte anni vidua fuerit, quod ait, *sine duitate*, id est, *sans compagnie*.

Ad L. CCXLIII. Scævola respondit, *semper acceptum est, ut libertorum appellatione, etiam hi contineri intelligantur, qui eodem testamento, vel posteriore loco manumitterentur: nisi manifeste is, a quo peterentur, contra defuncti voluntatem doceret peti.*

Hæc lex non pertinet ad assignationem libertorum, ut vulgo existimant, sed ad legatum alimentorum. Plerumque legantur alimenta *libertis*, & *libertabus* in testamento, ut ostendunt multi loci in *tit. de alimentis legatis, & tit. de annuis legatis*. Finge: Testator libertis alimenta legavit: debentur iis quos jam manumiserat. Sed an debentur etiam iis, quos postea manumisit in ima parte testamenti? Et respondet, deberi non tantum priore loco testamenti manumissis, sed & posteriore loco, nisi manifeste iis, a quo peterentur (ut recte Florentini) alimenta scilicet, contra defuncti voluntatem doceret peti. Igitur nisi probetur contraria voluntas testatoris, continentur omnes manumissi, quocunque loco testamenti manumissi fuerint.

Ad L. CCXLIV. Si qua pœna est, *mulcta est, si qua mulcta est, pœna est. Paulus: utrumque eorum falsum est: namque harum rerum dissimilitudo ex hoc quoque apparet, quod de pœna provocatio non est: simul atque enim victus quis est ejus maleficii, cujus pœna est statuta, statim ea debetur: at mulctæ provocatio est, nec ante debetur, quam aut non est provocatum, aut provocator victus est, nec aliter, quam si is dixit, cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerum dissimilitudo apparere poterit, quia pœnæ certæ singulorum peccatorum sunt: mulctæ contra. Quia ejus judicis potestas est, quantum dicat: nisi cum lege est constitutum, quantum dicat.*

L. 244. exposui in *l. 131.*

Ad L. CCXLV. Statuæ affixæ basibus *structilibus, aut tabulæ religatæ catenis, aut erga parietem affixæ, aut si similiter cohærent lychni, non sunt ædium: ornatus enim ædium causa parantur, non quo ædes perficiantur.*

Ad §. Idem Labeo ait: *Prothyrum, quod in ædibus interdum fieri solet, ædium est.*

In hac lege de his tractatur, quæ ædium sunt, vel non. Et primum ait, *ædium non esse statuas affixas, seu impositas basibus structilibus*, ut plerumque solent structilibus basibus imponi statuæ ornatus causa: statuæ hæ, licet sint affixæ basibus, non sunt ædium, quia affiguntur, non ut ibi sint perpetuo, sed ne decidant. Et similiter ait, tabulæ religatæ catenis, aut erga parietem affixæ ornatus etiam causa; non etiam, quod addendum est, quæ includuntur protectorio: nam tectoria inducuntur perpetui usus causa, *l. fundi, §. quæ tabulæ, de action. empt.* Sed tabulæ religatæ catenis, vel affixæ erga parietem, non sunt ædium, rutis potius & cæsis adnumerantur. Et similiter, qui cohærent *lychni*, sic Florentin. recte. *Lychni* sunt candelabra, vel lucernæ hærentes parietibus: hæ etiam non sunt ædium, rutis cæsis adnumerantur, non sequuntur emptorem, & subjicit rationem, quia parantur ornatus causa, non ut perficiantur ædes, *id est*, quia ornatui parantur, non usui, aut consummationi ædium. Et generaliter in hac quæstione, sit aliquid ædium, necne, ita definiendum est ex hac lege, *& l. malum, & d. l. fundi*, ea, quæ perpetui usus causa habentur, esse ædium, ea, quæ propter ædes habentur, esse ædium: ea, quæ in præsens habentur, ponuntur, locantur, non esse ædium; ea, quæ ornatus causa habentur; ea, quæ propter patremfamilias, ut sit lautior & mundior, habentur, non esse ædium. Adjicit tamen in hac *l. prothyrum*, quod in ædibus interdum fieri solet (sic legendum est) esse ædium. Est & *prothyrum* id, quod proprius Græci vocant *διάθυρον*, Vitruvio teste, *en François, un contrehuis*, qualia fiunt quotidie. Prothyrum igitur, sive *διάθυρον* est ædium, & non adnumeratur rutis cæsis. Sunt qui eodem Vitruvio teste, prothyrum appellent vestibulum, quod alias vocatur *προαύλιον*, & *προπύλαιον*, & *πύλαιον*, & *πρόθυρον*: & in ea significatione etiam recte dixeris prothyrum, *id est*, vestibulum esse partem ædium, *l. arbor, §. de vestibulo, Comm. divid.* Sed magis dubitabatur de *διαθύρῳ*, *un contrehuis*, an esset ædium, & placet ædium id etiam esse, quod propter ædes paretur maxime, & etiam *ὑπέρθυρον*, qua voce usus est Vitruvius, id est, superliminare.

Ad L. CCXLVI. Apud Labeonem pithanon *ita scriptum est. Exhibet, qui præstat ejus, de quo agitur præsentiam, nam etiam qui sistit præstat ejus, de quo agitur præsentiam, nec tamen eum exhibet, & qui mutum, aut furiosum, aut infantem exhibet, non potest videri ejus præstare præsentiam: nemo enim ex eo genere præsens satis apte appellari potest.*

Ad §. Restituit non tantum, *qui solum corpus, sed etiam qui omnem rem conditionemque reddita causa præstet. Et tota restitutio juris est interpretatio.*

Hæc lex pertinet ad titulum ad exhibendum. In ea reprehendit Jurisconsultus definitionem Labeonis, qui sic definiebat *exhibere*, ejus, de quo agitur, præsentiam præstare. Hæc definitio falsa est: Nam is, qui sistit aliquem judicio, exhibet ejus, de quo agitur, præsentiam, nec tamen exhibet, sistit tantum. Hæc sunt diversa, sistere, & exhibere, sisti illum jubeo, exhiberi illum jubeo: & plus est exhibere, quam sistere. Igitur sistere quidem est præstare præsentiam ejus, de quo agitur, sed exhibere plus est: invicem quidem se significant, sed non significant tantumdem, quia plus est exhibere, quam sistere. Altera ratio est, quia qui exhibet mutum, vel furiosum, vel infantem, sane exhibet, qui, uti oportet, mutum exhibet, neque tamen proprie videtur ejus præsentiam præstare, cum non apte pro præsente habeatur infans, mutus, furiosus, sed pro absentibus, & ignorantibus habeantur, *l. cum pater, §. surdo, de legat. 2.* Qua de causa in *l. 29. §. ult. comm. divid.* quæritur, an cum uno ex sociis, qui mutus est, possit agi communi dividundo: & licet respondeat recte agi, tamen id in quæstionem deducebatur, quia muti persona non videbatur esse idonea in judicio, sed similis absenti, & ignoranti. Denique hoc vult Paulus, falsam definitionem esse, quia non quicunque præstat corporis præsentiam, exhibet: & retro non quicunque exhibet, præstat corporis præsentiam, nec potuit definitio Labeonis refutari vehementius. Quid igitur in titulo ad adhibendum significat exhibere? Exhibere in illo titulo habet vim restituendi, *l. Julianus, §. quantum, ad exhibend.* Adeo ut promiscue in illo titulo utantur Jurisconsulti locis innumeris verbis *restituendi, & exhibendi*. In eo ergo titulo *exhibere*, non tantum est præsentiam servi, de quo agitur præstare, sed etiam eum restituere, aut ita præstare, ut actor occupet possessionem, si velit. Denique in illo restituere, sive exhibere est possessorem facere, quod plus est, quam præstare præsentiam, & sistere. Actionem ad exhibendum, non tantum intendo ut sistas, sed ut restituas, & me possessorem facias. Et præterea hic subiicit, *restituendi* verbo continetur omnis causa, non solum corpus,

pus, fed & omnis causa, puta, fraudus, aut fortus, aut ulu-
capionis causa, id est, in hereditatem ei res cauſa, in qua
fuiſſet, ſi eum initio litis contestatæ reſtituiſſet. Videmus
ergo *rem ſolitor* cum commodis, & cauſa, & virtutibus
hereditatis (in eo ſcil. tit. ad rebellianum) juris interpre-
tatio eſt, id eſt, reſtituitio non tantum ſignificat corporis,
ſed etiam rem, & cauſæ reſtituitionem. Reſtituitur non
tam eſt corporis, quam juris reſtituitio, ſicut eodem mo-
do poſſeſſio non tam dicitur eſſe corporis, quam juris;
non tam facti, quam juris, *l. poſſeſſio, §. 1. de adq. poſſeſſ.*

AD TITULUM XVII.

De diverſis regulis juris antiqui.

Commentarius repetitæ prælectionis.

TITULUS inſcribitur *de diverſis regulis juris an-
tiqui*. Jus antiquum vocatur non id, quod ab
antiquis eſt natum aut novo, ſed quo jamdiu populus
eſt uſus ante Juſtinianum. Regulæ juris, quibus de-
cernuntur eſt jure novo valde promtum hæc tutius
lo: talis eſt vetus illa regula, *Actionem ab hærede &
contra hæredem non incipere*, quam ſuſtulit Juſtinianus in
l. 1. C. ut act. adhæred. & cont. hær. & neque recepta
omnes regulas juris antiqui hic titulus continet. Sunt
enim omiſſæ plures, ut, *novum caput ſequi*, quæ dici-
tur regula juris antiqui in *Nov. Majoriani*, & *Curialis*.
Pacta contra leges aut bonos mores non valere, quæ & ve-
tus regula dicitur in *l. ult. C. de pact.* cum quia confcia-
tur hæc, *jure poſſidentis peccatur non reſtituere*, *l. 131. de
reg. jur. poſſidem* 38. D. *eod.* *Falſa demonſtratione legatum
non perimi*, & *huic proximæ*, *falſam in legat. demon-
ſtrationem non obeſſe*, *l. 72. de legat. 1.* & *falſa demonſtratio
non vitiat*, *l. 17. de fund. inſtruct.* & *falſa demonſtratione legatum
non perimi*, *l. 34. de legat. 1.* & *falſa demonſtratione legatum
non valere*, *l. 35. de legat. 1.* & *falſa demonſtratione legatum
non valere*, *l. 73. de legat. 1.* & *falſa demonſtratione legatum
non valere*, *l. 74. de legat. 1.* & *falſa demonſtratione legatum
non valere*, *l. 75. de legat. 1.* & *falſa demonſtratione legatum
non valere*, *l.

Rhetoric. quos & hæc lex sit ab omnibus officiis exhibus abhinere debere: ergo eadem ratione tam fœminæ, quam pueri removentur ab officiis publicis. Valde notandum, quod air Constantinus, aliquos mulierem a testimonio penitus excudit, quos rei argumentum est privilegium Tarratiæ virginis Vestæ, de quo Gellius lib. 6. cap. 7. hodie non accrue nisi a reflamentis, & obtinebat legitimis, qui testamenti, sup. qui test fac. pass. l. ex eo, sup. de testib. Alterum rationem jam attigi sup. viros sua officia habere, mulieres item sua, quibuscum officia ejus domum curare & liberos. l. quæritur, §. 1. sup. de addit. edict. non posse eas salvo pudore procedere in publicum (hoc est Pomponio, ut Græcus interpres loquuntur) non posse eas fore ei, concionibus, comitiis interdicere. Qui de causa etiam olim cum fieret arrogatio curiatis comitiis, arrogari non poterant, ut Ulpianus refert. Nam & in arrogatione Cornelia apud Gellium scripsum est lib. 5. cap. 19. nec quæ pupillas, neque mulier, que in parentis potestate est adoptari potest: legendum vero, quæ non sui juris est, nisi mas, qui in parentis potestate est non adrogatur. Ex his autem, que Ipsilatum expositimus refert, fœminas & imberes ab omnibus officiis publicis removendas esse: quod eft regulariter verum: ergo periculofum. Nam & minores eundem fatis civilia, que fœminis multum congruunt, l. de tit. qui num. liber. exsul. nec. & licet pobulare non poffint, tamen quod prope idem eft, alii petere bonorum poffeffionem poffunt, l. fervus, fup. de bon. poffeff. que huic legi fecundæ conjungenda eft cum fit ex eodem libro. Et in plerifque caufis teftimonium earum recipitur, l. qui teftamento, §. mulier, fup. de teft. fec. pet. qua ex parte etiam ea, quod fit ex eodem libro huic conjungi potest. Et procuratrices exiftere pro parentibus, l. fœminæ, fup. de procurator. & objecit Procurator hoc loco, multo fortius pro filiis. Accurfius vero in d. fœminæ, negat idem effe in filiis ftacrarum, quia debet eis tornata potentas, & fua impulentes: & fi non tenuere necessitatem reparet, qui eis tenere quæ ac paternitus procuratorium, quorum non accommodabit: nam & ipfi ejus filiorum olim facile impetrarunt, ut adrogarentur, l. actis, fup. de tutel. & hodie ipfo jure mater & avia filiorum nepotumve tutores fiunt. Q modo fint fecundum non nuptiarum & peretes. Impuberes quoque non removentur omnino officiis; nam honores militares gerere poffunt, l. ait. C. de teft. milit. fupra in his regulis exceptum eft. non ex his fed ex aliis, que ut plurimum eveniunt confecta eft: ad hanc regulam vulgo pertinere putant l. in militis, §. fin. fup. de teft. non omnium male. Sed ut exceptio etiam mentione officiorum, apponi ad eam commodiffime exemplum potest, quod interpretes omittunt, ex l. 15. §. ultimo fup. de excuf. tut.

Ulpianus libro tertio ad Sabinum.

Ad L. VII. Qui non poffe, qui poteft velle.

Item libro fexto ad Sabinum.

Ad L. VIII. Nolle non existere, fine defendere imperio potens, aut omnem.

Utraque lex ita fcripta eft in Florentinis: *Nihil eft non nolle, qui poteft velle, l. 4. velle etiam non existere, qui obligatione magnere potest qui non potest, potest & nolle, fed vulgarem legis 3. utrumque eft. ad eadem te. Proinde* sutem quibo vulgarem lectionem: *non eft quod velle, qui poteft velle, & Halouderus: Quod eft non velle, qui poteft velle, fi modo non velle accipias pro nolle: itaque fequamur vulgarem lectionem: nam & eam fequuntur Græci Bafil. lib. 2. tit. 2. & Græcus Pomponii ait non Sabinus, qui poteft velle, potest & nolle, & confirmat hanc fcripturam lex 4. fup. de acquir. poff. qui eft eodem auctore & libro, decretque hanc legem pertinere ad acquirendarum hereditatis, hoc fenfu: *Nihil eft quod poteft velle alter hereditatem, poffit etiam nolle, alter eft, & e contrario, quod proponitur in lege, quod eft non poteft velle, non videtur nolle alter.*

A Nolle autem & repudiare diverfa effe Accurfius putat, non male, in l. 18. fup. de acquir. hered. nolle adire eft recufare, recufare autem & repudiare conftat effe diverfa. Servus aut filiufam. recufare five nolle adire poteft, l. filium, fup. de acr. & ag. fug. l. 3. C. de hered. infit. Repudiare fibi non poffunt, l. 13. §. ult. fup. de acqu. hered. quæ autem fuis poffunt, ea poffunt inuifis patres vel domini. Nam & de repudiatione eadem regula conftituuntur, ut qui poteft adire, poffit etiam repudiare, d. l. 18. Contra, qui non poteft adire, non poteft etiam repudiare, i. qui poteft facere, inf. hoc t. In his naxime, quæ in libertatem gerunt: nam tutori, qui alieno nomine petit, tutori damnatur permiffum eft, non donare, repudiare, prædere. Sumamus autem ad regulam hujus legis illuftrandam exemplum ex perfona fervorum, & filiorumfamil. qui adgnofcere poffunt hereditatem. Nam & in ea re lex fub tit. *vel conjungitur*; & lex quæ fequitur eadem de re hoc demonftrat aperte. Servus ibi delatam hereditatem vel nolle adire videtur, quia eam fuo arbitrio non adit, eam pater imperio domini, l. 4. hoc t. id eft, dum adit juffu domini. Nec enim aliter quam juffu domini adire poteft, quod & impetrum dicitur, l. qui filius, §. pof. fervum, fup. de hered. infit. Nolle etiam non videtur, quia nec videtur velle, d. l. 4. Itaque fi adeat juffu domini ei expiat hereditatis vigilia, l. 13. Cod. de hered. infit. non quæ nec invitum adifle, nec heredem non fuiffe verum eft. Dicet, atqui voluiffe etiam non videtur. R. Voluiffe dicitur qui infertum, neceffitate poteftatis, l. Divus, §. quatenus, fup. ad l. Cornel. de fal. Hoc modo videtur voluiffe, qui velle cogitur dominus. Plane ferrus adire C poteft ut adeat, l. 13. §. quid ergo, fup. fi quis omiff. teft. poteft. fi quis velit uitro, atque ipsone. Hoc modo voluiffe non videtur, qui ipfe non voluit adire. Similiter noluiffe dicitur, qui uitro nolit, & qui cauffus voluit, l. 3. mutus, fup. de acqu. hered. Sic fit ut diverfis rationi idem voluiffe & nolufe. Et non tantum nec cauffus adit, & voluiffe dicitur & noluiffe. Porro fubftitutionem vulgarem tam remifa, quam integra voluiffe videtur, qui ipfe adierit, quia ea ratione per cognati dominum. quod fi jubente domino non parent, neque cogatur, tunc hanc non expurabit fubftitutio vulgaris. Hæc vero funt, quæ ipfum ad l. 7. d. l. hoc t. notavi, ut patet. Nam in l. 3. Florentinam fcripturam non probo, quæ nec infcriptio, nec Graecum metaphrafis fubfragatur. Verum eadem ratione, quia effe nolle, qui poteft velle, ita nec exemplum Auguft. non dum fequitur Florentinam fcripturam apte illuftrum affert exemplum ex l. 15. filiusfam. fup. de teftam. eft. Tribunitia teneatur non tantum qui volfit, fed & qui non noluit fervum negotiari in peculiari nomen Velle eft propulsare dicere. Non nolle eft tacere & pati. Poffis eodem modo dicere, fi quis dicat non velle, qui poteft nolle, ut in libertatem, fup. de fervo urban. Invito me aliquis poffeffionem videtur non tantum is nolens, qui E palam contradicens, fed etiam non volens. Sic & invitus accipitur in l. 2. in fi. fup. §. de viat. D. de rit. nupt. l. litterum, §. invitus. Duke proponitur, l. 15. de teftam. Hæc invitatis, id eft, non volentibus. Alias invitus dicitur tantum qui nolit, & tacitumtas confenfum imitator, ut in l. de latem, fup. de teftam. Hæc autem ratione fervum duobus modis fcit Seneca docet lib. 6. de benefic. cap. 7.

Paulus libro fecundo ad Sabinum.

Ad L. VI. In negotiis contrahendis *alia cauffa habitus eft fimplicium, alia eorum, qui fimul cum alterius actum in eum negligerent: nam fimplices nullum negotium contrahendo gerit, pupillus omnia tutore auctore gerere potest.*

Hæc etiam lex eft ex tradatu de acquir. hereditatem quemadmodum conftat ex inscriptione & conjunctione *pupillus*, D. de acqu. hered. quæ eft ex cod. libro. Eft autem in acquirenda hereditate pupilla differentia inter pupillum & furiofum. Neuter intelligit cauffam adeundæ hereditatis, d. l. pupillus, id eft, qua ca-

661 In Tit. XVII. De diverfis regulis Juris antiqui. 662

A fentium, quam furiofo rum. Et ratio quidem differentiæ inter pupillos, & furiofos notiffima eft: Nam furiofi impotes animi perofus funt: qua ratione & melior eft in jure fpadonum quam caftratorum conditio: nam caftrati penitus impotentes funt, & rationem hanc differentiæ inter furiofos, & pupillos Joannes eleganter notat his verbis: Memorior eft ab intelligentia mentis difpofitionem furiofi contraria fanæ, quam pupilli fana licet infana: diftat enim magis unum contrariorum ab altero, quam id, quod inter utrumque medium eft, quod eft ex philofophia Ariftotelis. Et. 6. Ethicor. Et magis inter a finitare diftat, quam infirmitas aetatis. Quæ autem pluB rimum diftant, inter fe contraria definiuntur. Et hinc fieri, quod adhibitis furiofis non infimi heredes non eft omittendum, quod fcriptum eft in *ifuriofi, inf. hoc. t.* qui contingenda eft l. *fed hæ lex, fup. de acq. & amitt. poff. arc.* Quod ad pupillos, ea l. fatisfacio prodigui: nam & luxus amentia eft quædam: & licut furiofus ne naturaliter quidem fibi nocere, ita nec pupillus, fup. de teftam. edict. Pupillum tamen conftat naturaliter obligari. Sed in ea fpecie l. *fed hæ ita*, puto furiofo, & prodigo etiam pupillum aliunguidum tum & pupillus poffe non intelligitur, l. *non eo quod*, §. *pupill. inf. h. t.* Interdum tamen furiofus improprie dicitur pati, ut l. 3. §. ultimo, fup. *falut. mortem.* In ea l. paret non reperit dotem fine voluntate filiæ. Quid fi filia fit furiofa, an reperet? Ipsene non videtur pati furiofa? Sed quafi voluntate filiæ reperitur dos. Et ita decretum eft C dituer eam pati in hac fpecie, ne dos in perpetuum apud maritum remaneat.

Ulpianus libro feptimo ad Sabinum.

Ad L. VII. Non vult heres effe, qui ab eo illum transferre voluit hereditatem.

Conjungenda eft huic legi l. 3. *fi mihi fervus fit.* l. 8. fup. de acqu. rer. dom. l. 24. fup. de acqu. hered. Quæritur an pupillus hereditatem adeundo, qui poteft accepto heredi stem omittit, ut fcil. deftituto teftamento, tenatur ad fubftitutum vel legitimum. Et placet quidem, quod ait hæc lex ait, non vult heres effe, &c. Pretium ego accipit mortalitatem ait. Nam & heredem ex parte dimidia non incidit in edictum fi quis omiffa cauffa teftamenti, id eft legataria & fideicommiffaria teneatur, d. l. 2. Itaque pupillus hereditatem adeundo habere atque fibi heredi geffiffet, *fi fui duo heredes, fi quis omiff. cauf. teft.*

Pomponius libro tertio ad Sabinum.

Ad L. VII. Jus noftrum non patitur *eundem in paganis & Cæfaribus & inteftato deceffiffe: eumque verum naturaliter non videri, qui ex parte, & reftatus & mutatus.*

MAle Accurfius *ex pagenis*, ita accipit in pagania bonis: nam & de caftrenfibus bonis veterani pro parte teftari, pro parte inteftati non poffunt, l. 13. fup. de milit. teft. Ita pagania pro parte inteftati dicit, ad differentiam militum, qui pro parte teftari, pro parte inteftati decedere poffunt: Ideoque fi unum heredem fcripferint ex E fundo, vel ex triente, reliqua bona ad legitimum pertinent, l. 6. fup. de milit. teftam. vel fi Gaium ex femiffe, Titium ex femiffe, Titio repudiante, pars ejus ad legitimum tranfit, nec Gaio accrefcit, *fi fuf duobus, fup. inf. t. Silius, §. cajus. de bon. libert.* vel fi miles uno teftamento unum fcripferit heredem ex parte, non prohibetur militem illum ex alia parte heredem fcribere. Utrumque teftamentum erit ratum, l. *quæritur. fup. cod.* Diverfum eft in pagano: nam fi unum inftituerit ex fundo, vel ex parte, ex affe erit heres: fi duos ex partibus, uno defcriente, alteri accrefcit: fi duo teftamenta fecerit, pofferiore prius tollitur. Ut unius hominis quamdiu vivit duo patrimonia non funt, *l. pupilperites, §. 1. fup. de excuf.* ita mortui duæ hereditates effe non poffunt, una teftamentaria, altera legi-

legitima: vel una harum rerum, altera illarum. Et hæc A
fecundum naturam funt contraria, reftatus & inteftatus:
idcoque videmi ftimul inefle non poffunt. Conftitutiones
tamen in militie hanc pugnam admittunt, quafi duorum
hominum duabus hereditatibus factis, *I. ſi ſervorum, ſup. de milit. teſtam.* & in arrogato fecundum quod potuit ſpe-
ciem Accurſ. in *I. ſi adrogator, D. de adopt.* & ita in *I. fed ſi*
filium, §. ſed falſtdi. D. de vulg. & pupil. ſubſtitut. miles com-
parator pupillo adrogato. Refte autem in *I. hereditatem, §. 1. ſup. de caſtr. pecul.* militem ab intrito pro parte teſtato,
pro parte inteſtato decedere poſſe: Nam & reſcindi teſta-
mentum poteſt militis inofficioſi nomine pro parte poteſt.
Ex diverſis igitur in pugnam ita ſtruendum eſt: ab intrito
pro parte teſtato, pro parte inteſtato decedere eum non
poſſe; per quoniam tamen poteſt pro parte teſtatus, pro
parte inteſtatus fieri poteſt, non ſolum ita ut unus ha-
beat heredem ex teſtamento, & alium ab inteſtato, ſed
unum eundemque habeat partim teſtatæ, partim inteſta-
to heredem, *I. ſi ſup. de inoff. teſtam.* Et ita fi inſtituatur,
qui ſolidum capere non poteſt, non parte erit inteſtatus,
§fuſſ. l. 1. C. de fenond. nupt. Non poteſt tamen hæres ipſe
poſt pro parte repudiando teſtamentum, defunctum pro
parte inteſtatum facere, quamobrem & invito ei ac-
creſcit, *l. un. §. in his itaque, C. de caduc. toll.*

Pomponius libro quarto ad Sabinum.

Ad L. VIII. Jure ſanguinis *nullo jure civili dirimi poſſunt.*

JUra ſanguinis vocat cognationis & proximitatis jura, B
l. qui in adoptionem, ſup. de adopt. cognatos ratio ſola
ſanguinis vocat, *l. 1. ſup. unde coe.* Agnatos etiam idem
nomen, eadem imago, eadem familia. Et ita ſanguis
accipitur in *l. vel ſi ſanguine, ſup. de manum. vind. l. dotem, §. ult. ſup. de caſtr. pecul.* Hæc ſanguinis jura nullo jure
civili dirimuntur, ut frater, & emancipatione ſui juris
& ſua familiæ fiat, vel ſi adoptione in alium familium
tranſeat, nihil non deſinit eſſe frater, *l. ſi ſervus, §. ſi pa-*
ter, ſignat. ſup. h. tit. Inſtit. de cognat. manum. l. 5. ſup. unde cog. quæ huic videtur effe contingendis. Definit tamen ef-
fe agnatus, qui ex familia deducitur. Agnati autem ſunt, qui *eadem familiæ ſunt.* Denique minima capi-
tis deminutione non petit cognatio, agnatio petit. Nam
agnatio eſt jura civilia, cognatio naturalia, *l. Julianus, Inſtitut. de gradib. & affi.* Jus autem civile naturalia
jura permeare non poteſt. Attamen maxima & modis
noſſitur cognatio: quire ſit ut mater adoptiva & fi-
lio mater mea ſervo aut peregrino effecto, *l. 3. §. 1. ſup. ad Tertyll.* ratio hæc eſt, quia magna capitis minutio
mortis comparatur, atque adeo non tam vivitur, quam
naturaliter tolli videtur cognatio. Neque vero præma-
tra femel cognatio, manumiſſione poſtea recipitur, *l. 1. ſup. unil. cognat.* Reſtitutione recipitur, *l. 1. §. fin. ſup. ad Tertyll.* Reſtitutio plenior eſt manumiſſione: reſti-
tutio ingenuitati reſtituit, manumiſſio non item. Male
Accurſius interpretatur hoc loco de ſanguine, jura
conſanguinitatis; nam conſanguinitatis jus ſpecies eſt
agnationis, *§. turpe, Inſtit. de legitim. agnat.* Sanguini
jus cognationem, non agnationem ſignificat. Confan-
guinei in jure civili ſemper accipuntur pro naturali
aut ſpontaneo, qui in eadem familia non manſerunt, *l. pen. C. de legit. hered.* Dicebatur & alim mater, quæ in ma-
num converterat conſanguineus filius ex eo matrimonio
ſuſceptus. Itaque fi&a conventione in manum, mater
& filius ſuccedebant invicem jure legitimo: at SC.
Orphitiano & Tertyll. locus erat, non fi&a conv. in
manum, ut docet Ulpian. tit. 26. Fragm.

Ulpianus libro quintodecimo ad Sabinum.

Ad L.IX. Semper in obſcuris *quod minimum eſt ſequimur.*

REſcripſi debet ad quæſtionem legatorum *l. 1. ſi ita* C
ſit fcripſum, ſup. de legat. 1. ut ſi non appareat quo
legata ſint adempta, præſtandum exiguius eſt. In ob-
ſcuris parcimus hæredi, *l. Semproniae, inf. h.t.* Ita num-

mis indiſtinctè legatis, exiguiores præſtantur, *l. tuto-* A
res, D. de legat. 3. Fundo Corneliano legato, cum duo
eſſent fundi eiuſdem nominis, minor debetur, *l. cum*
ſervis, §. fin. D. de legat. 1. legatis 2. aut 3. ex dif-
nationem, debent præſtantiur, *l. ſi ita reliftum, §ult. D.*
de legat. 2. quod in ſtipulationibus locum habere con-
ſtabit conjunctâ *l. 109. ſup. de verb. obligat.* Eſt & aliud
exemplum in *l. ſi ita ſcriptum, in fin. Aliud* ſumatur
ex l. 39. §. 1. l. ult. ſup. de pecun. ſtipulat. Latius, §ult.
ſup. de rei vindic.

Paulus libro tertio ad Sabinum.

Ad L.X. Secundum naturam eſt, *commoda cujuſque ei* B
eum ſequi, quem ſequuntur incommoda.

REferri poteſt ad fructuarium, quoniam libro ter-
tio ad Sabinum ruitra de uſufructu Paulus ſcripſit.
Ad fructuarium pertinent commoda, *l. 9. §. ſi quando, inſtit. Haloandri editio male legit, alio modo: ſive vitii,*
l. hereditas, ſup. de hered. inſtit. Deinde ait Accurſius he-
redem agnoſcere debuta preterita prædii legati, non
venditorem, quod eſt falſum: nam & venditor agnoſcit,
ſi ea prædia ignorantem vendiderit, *l. Imperatores, ſup. de pedtur. & ſeqq. Sequitur:* legato rem eodem,
Titius elegerit, Titio non elegente, legatum non eſſe-
quii: quæ tamen ſententia falſa eſt, *l. cum ſervis, C. de legat.* vendito tamen fervo quanti Titius æſtimaverit,
Titio non æſtimante, vendito extinguitur, *l. ult. C. de contr. empt.* Ab hoc loco pendet interpretemur
voluntatem teſtatoris, ut putat Accurſius? Minime, ſed
priore caſu hoc fit, quia perfecta legatarius eligere po-
ſſidente Titio, poſſeſſorem ſibi facere. Ergo videtur, qui
ſolum præſtare hoc verba, *hoc rebus rebus redeat, qui præſtet-*
rit, ut adjudicatio ſibi fiat, docet. Ergo videtur, qui
non habuerit hæredem fine exceptionis remotione: rem enim
ipſam habere videtur, *l. ſed apud ſa, ſup. de verb. ſign. l. 15. inſt. h. t. l. 1. §. ſed hæc. D. de pecul. ſervat. l. 23. in pro-*
fol. mare. & ita l. ſi portem, ſup. quemadm. ſerv. amitt. & l. cum patet, §. ſervo, ſup. de legat. 2. l. magis, §. ſenatus,
ſup. de adim. legat. Hæc interpretatio ignotæ adquæ, dum
quæri ignorunti æſtimem legatorum demonſtrat. Sic &
l. quæſtum, §. pen. ſup. de legat. 2. & verba ſunt in edi-
to. Item ait, qui legatorum, aqua æſtimem hæ-
bet, hoc ipſo rem habere videtur, ut impleve voluntatem
defuncti contemplatione. Tria hæc verba, *rem habere, æſtimem, rem effecta accipiuntur, dilt. I. ſalicet eſt ex-*
pro, & l. nemo, §. ult. Cæpiſſe videtur, qui æſtimem
dedit, nihil enim interpretatur æſtimare, ut hæc ſententia eſt.
Sic & habere, ut *l. 15.* Sic & pervenire in cautione empte
& vendite hereditatis, & in cautione legis Falcie, qua ve-
ra interitus aceri maximitates ferros deciles aceres vera
lutantare. Ergo habere, capiſſe, aut pervenire ad eum vi-
detur, qui æſtimem habet cum effectu: & cum qui æſtu-
mem habet ad rem adipiſcendam, quam qui ad recipien-
dam, *l. 14. §ult. de verb. ſign.* Actionis verbum latiſſime
accipio: nam & qui interdictum habet, rem habere vi-
detur, *l. ſi quis, ſup. de adqu. poſſ.* & qui reſtitutionem in
integrum, *l. nemo, ſup. de reſt. in integr.* Sed qui æſtimem
habet exempto ad peculium, peculium habere non vi-
detur, *l. 13. D. de ſtatulib.* quia in peculio naturalis dato
exigitur, *l. non ſtatim, D. de pecul.* Adhuc non ſatis non
intelligo, qui exceptione removetur, *l. 7. §. idem*
erit dicendum, D. de reb. auct. jud. l. 1. §. 6. ad ſenatuſc. Turpillian. l. nihil intereſt, inf. h.t. ubi Paulus ait, nihil
intereſt ipſe quæ exceptione non habeat, an per ex-
ceptionem inſtimetur. Nihil vero intereſt quod ad effi-
dum principalem attinet: ordo tamen jure diverſus eſt,
cauſa quoque diverſa, & eodem modo nihil interefſt
utrum ſit actio utilis, an directa, quia utriuſque idem
eſt effectus, *l. actio, ſup. de negot. geſt.* Agendi tamen fo-
ma & cauſa diverſa eſt.

Pomponius libro quinto ad Sabinum.

Ad L.XI. Ita omnibus obligationibus, *in quibus dies* C
non ponitur, præſens dies debetur.

Pomponius libro quinto ad Sabinum.

Ad L.XII. Non videtur cepiſſe, *qui per exceptionem* D
ſe petitione removetur.

Paulus libro quarto ad Sabinum.

Ad L.XV. Is, qui Africanum habet *ad rem recuperandam,* A
ipſum rem habere videtur.

DIungemus huic legi 13. explicationem legi 5. &
utramque referemus ad bonorum poſſeſſionem con-
tra tabulas, vel quemlibet inofficioſi teſtamenti. Qui te-
ſtamentum cepit, ceteris repellitur, & bonorum poſſeſ-
ſione contra tabulas. Legatum capitur non traditione,
ſed & agnitione ſola: quæ ſententia ex duobus tabulis
Capere fignificat aquirere. An igitur & legatum rece-
pifle videretur, qui legatum agnovit, fed per exceptio-
nem removetur a petitione? An & qui legatum alii re-
ſtituerunt eſt? Minime, *l. ſi pure, §. ult. C. inſtit. §. pen.*
ſup. de inoffic. teſtam. §. ult. mandat. C. eodem; D. mand. §. ſi
pure pertinet ad *l. 51. h.t. Lex nihil 112. inf. h.t.* ad hanc
legem. Nam ſi cui adempum eſt legatum plenarque re-
pellitur exceptione doli mali, ut Accurſius recte ad hunc
locum. Sed & hæc legi locus eſt in edicto de calumnia-
toribus, quemadmodum conſtat ex *l. ſi pure, inf. h.t.* cu-
jus initium repetitum eſt ex *l. 2. ſup. de calumniator.* fa-
cit *l. 30. §. fin. ſup. mand.* etiam *l. 115. inf. h.t.* ad idem
illud edictum pertinet. Capere autem & accipere pro-
miſcue uſurpamus, non in eo tantum edicto, fed & in
edicto, ceui plus quam per legem Falcidiam: ad quod
referenda videtur *l. aliud eſt capere, ſup. fin. pro.* quæ te-
xtus ſubinde differentiam oſtendit inter capere &
accipere (longe diverſum eſt ea, quam Bulgarus tradit
in dift. l. ſi quis: Capi ex poſſemo pidio incipio: Accipi ex pa-
to, qua ſola ſi pertinere cautionis, quæ ex illo edi-
cto præſtatur hæc verba, *hoc rebus rebus redeat, vel præſtet-*
rit, ut adjudicatio ſibi fiat, docet. Ergo videtur, qui
non habuerit hæredem fine exceptionis remotione: rem enim
ipſam habere videtur, *l. ſed apud ſa, ſup. de verb. ſign. l. 15.*
inſt. h. t. l. 1. §. ſed hæc. D. de pecul. ſervat. l. 23. in pro-
fol. mare. & ita l. ſi portem, ſup. quemadm. ſerv. amitt. & l. cum patet, §. ſervo, ſup. de legat. 2. l. magis, §. ſenatus,
ſup. de adim. legat. Hæc interpretatio ignotæ adquæ, dum
quæri ignorunti æſtimem legatorum demonſtrat. Sic &
l. quæſtum, §. pen. ſup. de legat. 2. & verba ſunt in edi-
to. Item ait, qui legatorum, aqua æſtimem ha-
bet, hoc ipſo rem habere videtur, ut impleve voluntatem
defuncti contemplatione. Tria hæc verba, *rem habere, æſtimem, rem effecta accipiuntur, dilt. I. ſalicet eſt ex-*
pro, & l. nemo, §. ult. Cæpiſſe videtur, qui æſtimem
dedit, nihil enim interpretatur æſtimare, ut hæc ſententia eſt.
Sic & habere, ut *l. 15.* Sic & pervenire in cautione empte
& vendite hereditatis, & in cautione legis Falcie, qua ve-
ra interitus aceri maximitates ferros deciles aceres vera
lutantare. Ergo habere, capiſſe, aut pervenire ad eum vi-
detur, qui æſtimem habet cum effectu: & cum qui æſtu-
mem habet ad rem adipiſcendam, quam qui ad recipien-
dam, *l. 14. §ult. de verb. ſign.* Actionis verbum latiſſime
accipio: nam & qui interdictum habet, rem habere vi-
detur, *l. ſi quis, ſup. de adqu. poſſ.* & qui reſtitutionem in
integrum, *l. nemo, ſup. de reſt. in integr.* Sed qui æſtimem
habet exempto ad peculium, peculium habere non vi-
detur, *l. 13. D. de ſtatulib.* quia in peculio naturalis dato
exigitur, *l. non ſtatim, D. de pecul.* Adhuc non ſatis non
intelligo, qui exceptione removetur, *l. 7. §. idem*
erit dicendum, D. de reb. auct. jud. l. 1. §. 6. ad ſenatuſc. Turpillian. l. nihil intereſt, inf. h.t. ubi Paulus ait, nihil
intereſt ipſe quæ exceptione non habeat, an per ex-
ceptionem inſtimetur. Nihil vero intereſt quod ad effi-
dum principalem attinet: ordo tamen jure diverſus eſt,
cauſa quoque diverſa, & eodem modo nihil interefſt
utrum ſit actio utilis, an directa, quia utriuſque idem
eſt effectus, *l. actio, ſup. de negot. geſt.* Agendi tamen fo-
ma & cauſa diverſa eſt.

Pomponius libro quinto ad Sabinum.

Ad L.XIV. In omnibus obligationibus, *in quibus dies* C
non ponitur, præſens dies debetur.

Pomponius libro quinto ad Sabinum.

Ad L.XIII. Non videtur cepiſſe, *qui per exceptionem* D
ſe petitione removetur.

HÆc ipse ex Pomponii 5. ad Sabinum; paruque A verba esse Sabini: nam & Ulpian. libro 28. Sabinum eadem verba propositisse in l. 41. fup. de verb. oblig. subintulit, ut qui apparet, id eft, ex fcriptura Sabini. Cerera notavi in d. l. 41. & l. 118. de verb. oblig. Exceptio regulæ eft, nifi locus, modus, conditio diem trahat: item rei ipfi, qui reipectu hujus voluntatis conjungendæ l. 124. fup. de verb. oblig.

De L. 15. dixi in L. 13.

Ulpianus libro vicefimo primo ad Sabinum.

Ad L.XVI. Imaginaria venditio non eft pretio accedente.

Imaginaria venditio dicitur dupliciter: fi quis vendat nummo uno in fraudem legum dantium adtionem aliquam, ut in fpecie l. emptio, 9. §. emptio. & ibi gloff. B vel l. pen. ad l. Jul. repet. vel prohibentium donationes, l. 5. §. item, de donat. inter vir. & uxor. vel vocantium ferros ad quæftionem: pretium nummo opponitur in l. figuris, fup. de acq. poff. Igitur imaginaria non eft ea, quæ pretium habet. Item imaginaria dicitur, fi quis alii in emptione nomen fuum accommodaverit, l. 14. §. fi nó ignoto, de mancipiis, qua ex cauía non femper intra eft emptio, ficut & ex fuperiori: interdum juris admonendi & rerum expedirandarum gratia imaginariæ venditiones fiebant in teftamentis olim, & in filiorum liberationibus & adoptionibus, & alienationibus rerum monopoli. Et in aliis plerifque caufis, l. fi vifarii-fulius, fup. de jur. dot. §. proterea, l. Julius, quidam modo. jun. pot. potefl. l. 3. fup. de cap. minut. §. 1. Inftitut. de vulgar. & pupillar. Theophil. ibi §. viciffitudo, Inftitut. de fideicom. §. 1. Ulpian. C imaginarius contractus nullus eft, l. contractus, fup. de oblig. & act. & imaginaria apocha, l. 13. C. de folut. imaginarium apocham dixit, l. 7. Cod. Theod. de anon. & civil. & Lucilius 2. Epig. vinumque accipio.

Ulpianus libro vicefimotertio ad Sabinum.

Ad L.XVII. Cum tempus in teftamento adjicitur, eredem dum eft pro herede adjectum, nifi alia mens fuerit teftatoris: ficuti in ftipulationibus promifforis gratia tempus adjicitur.

HÆc regula eft ex libris ad Sabinum: nam pedet ex regula l. 14. quemadmodum conftat ex l. 41. D. ad. fup. de verb. oblig. In ftipulationibus cui non adjecta pro promiffore eft: in teftamentis pro herede. Ubique igitur pro debitore. Quamobrem rede ante diem folvit, vel offert debitum. Si folvit voluntate, liberatur, fi offerat volenti, creditor moram non facit, ideoque debitor non liberatur, etiamfi percepta fit pecunia. Intendunt tamen dies eft pro debitore, causa rei: ideo exemplum Accurf. in primis ponit in l. 38. §. inter, fup. eod. ficut & interdum pro legatario ex mente teftatoris, l. fi ita teftatus, 3. Papirius, de leg. 1. item qui, fup. de annuis legat. Et his cafibus Bulgarus & Accurfius fecifunt eum, qui folvit ante diem, donare videri. Quod tamen Jominus negat, & recte: nam ex re, inquit, qui pupillo debitum male folvit, donare præfumitur, quamvis non liberetur. Igitur fi ftipulator folutum ante diem acceperit, cum non debiturus caufa dies adtuffit effet, impobus erit, fi iterum velit corripuai, quod accepit, & debitum folvere eft adito, d. Joann qui. Et eft hac in re differentia inter legata, & ftipulationes, quam expofui plenius in d. l. 38. Quod fi pupillo folvatur fine tutore, ea differentia eefiat: nam five pupillus ftipulatus fit, five legatarius, cum gratia dies poitus eft, debitor non liberatur, quia præempta pecunia nihilominus tenetur pupillo: Donare etiam non videtur: nam exfluente pecunia quo tempore agitur, pupillus exceptione fummovetur, ne bis idem confequatur, l. fi in pupillo, fup. de folut. l. apud §. fi pupillo apud, fup. de dol. except.

Pomponius libro fexto ad Sabinum.

Ad L.XVIII. Quæ legata mortuis nobis ad heredem noftrum tranfeunt, eorum commodum per nos hic, quamvis in poteftate fumus, eadem cafu adquirimus, sicuti aiunt quod ftipulati fumus. Nam & fub conditione ftipulatum, antequam in nos adquiramus, etiamfi liberatio nobis poteftate denuo conditio ceffat.

NIege fuperiori demonftratum eft una ita re congrue fe legata cum ftipulationibus. In hac lege duæ cauæ proponuntur, in quibus paulum inter fe differunt. Legata, quæ in heredem tranfmittuntur, patri etiam fidomino legatarii jure poteftatis adquiruntur. Stipulationes, quæ in heredem tranfmittuntur, non femper patri, vel dominæ adquiruntur: ut in l. 38. fup. eod. Qua ftipulatur reciprocæ eleftionem, quod expofui in l. 76. fup. de verb. oblig. Hæc eft prima differentia, quæ nevidetur notata, ftatim alia fubjicitur in verbis: non fub conditione ftipulatio conditionalis patri adquiritur, etiamfi conditio exiterit poft emancipationem. Conftat & tranfmitti eam in heredem, etiamfi poft mortem ftipulatoris conditio exiterit. Legatum tamen conditionale, neque in heredem tranfmittitur, fi conditio exiterit poft mortem legatarii, nec patri adquiritur, fi exiterit poft emancipationem, l. 38. fup. de verb. oblig. quæ repetitur in l. non omne quod 124. inf. h. t. Ratio hæc eft, quia in ftipulationibus, & aliis contractibus fpectatur tempus contractus, l. 17. fup. pro focio. In legatis tempus exfpectatis conditionis; itaque in donationibus caufa mortis, l. 11. §. mortis, 2. de donat. inter vir. & uxor. quod expofui in d. l. 38. Hinc fit, ut ftipulatio eodat ftatim, legatum ex conditione, ut ftipulator conditionali fit creditor, non legatarius legatarii, l. ex tot fub conditione, l. pp. de obligat. & action. Sunt & alia differentiæ, quæ ratione earum eaufam habent, quas expofui in tit. Quib. de cauf. obligat. In cafu tamen regulæ Catonianæ etiam in ftipulationibus conditionalibus, non contractibus, fed conditionis tempus fpectatur, ficut in legatis. Rationem illam, quam dixi; Joannes expofuit his verbis elegantem: Stipulatio conditionalis cum ab initio eadem obligandi neceffitati fpondentem habeat, quæ pura ftipulatio conditione, meritio retro commiffa videtur. At in relictis, teftatoris parentibi liberum arbitrium quod vixit, exfiftente poftea conditione obligationis, effectus domini retro non eife trahendum. Ratio Bulgari vitiofa eft.

Ulpianus libro vicefimoquarto ad Sabinum.

Ad L. XIX. Qui cum alio contrahit, vel eft, vel debet effe non ignarus conditionis ejus. Heredis autem non ita pervenon potefl, cum non fpecie cum legatario contrahit.

Ad §. Non folet exceptio dolli nocere hic, quibus cedamus inferius in hac refragatur.

IN hac lege ponitur alia differentia inter legatum & ftipulationem, five inter heredem, a quo legatum relictum eft, & promifforem, qui ftipulationi promiffit: nam lex eft ab heredibus non de creditore. Qui igitur cum alio contrahit, is eft reus promiffor: nam & heres conftetur, qui reus debendi eft. Reus ergo, qui ftipulationi promittit, fcire debet poteft, ut teneatur quod conditionem ftipulatoris, & ideo fi ftipulamfi promiferit, partes ejus folvere debet, non filio fine patris voluntate, quia potentia eft alibi. Idemque dici de fervo poteft. Sed fi filiofamil. folverit, cum ignorarer eum effe filiumfam. an liberatur? Minime, quia certus effe debuit de conditione ftipulatoris: debuit enim antequam contrahere difpicere de conditione ejus. Itaque patri integra eft actio. Fatetur nonnunquam juftam effe hujus rei ignorantiam, l. 1. in princ. fup. de exerc. act. l. 2. fup. eod. Sic Accurfius. Sed culpatur regulariter & reprehenditur. Similiter vero fi ab hærede filiufamil. legatum fit, heres folvere patri debet, non filio: nam nominatim filio folvi jufferat teftator, quo cafu heredi conftat nos imputari, eur potius A filio folverit, l. fi quæfitafl. 5. fi ita quis, Quand. dies legat. and Sed fi nominatim filio folverit, non eft, & ignorarit eum fui filiumfamil. atque ideo ei folverit, cum liberari placet, quia heredi hæc ignorantia imputari non poteft, cum non ignare cum legatario contraxerit, id eft, cum non ipfe legatarius fuerit. Sed in eos inciditur per adtionem hereditariam: & hoc eft, quod hæc lege propositum fuit, cui ad hanc notionem adjungi poteft, quod Ulpian. tur, cui ad hanc notionem adjungi poteft, quod Ulpian. non eft, non debuit, non erit quod eft probabilius, ut fi manuiniterre non poteft, nec manumittenti conftitere, hoc eft falfum, l. 13. §. 4. fuch. fup. de manumiss. teftam. & tenebit non poteft, nec vendenti conftitere. Hoc B tenebit non poteft, nec vendenti conftitere. Hoc B fi tenebit non poteft, nec vendenti conftitere. Hoc B fi quis ratione ignorantiæ juris, vel errore Ulpiani dixiffe aliud quis ratione ignorantiæ juris, vel errore Ulpiani dixiffe aliud vifus vendere, aliud vendenti conftitere, l. aliud eft, vifus vendere, aliud vendenti conftitere, l. aliud eft, inf. h. t. Ignorantia honoribus fuis nemini non prodeft, l. ignorantia honoribus fuis, de donat. C. vel inf. h. t. Ignorantia honoribus fuis, de donat. C. vel inf. h. t. Ignorantia honoribus fuis, de donat. C. vel inf. h. t.

Inst. C. de tutorali. empt. quia ex falsa contestatione venditionis hoc est, ut sit certum pretium, id est, certa pretii taxatio. Et certum igitur pretium esse oportet, quo pretium definiat.

Ulpianus libro vicesimo nono ad Sabinum.

Ad L. XXIII. Contractus quidam dolum *malum desiderant recipere, quidam & culpam: dolum tantum depositum & precarium: dolum & culpam mandatum, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum. Item dolum datio, tutel, negotia gesta. In his quidem & diligentiam: facere & rem communem: & societatem: culpam recipit sed hoc ita, nisi quid nominatim convenit, vel plus, vel minus, in singulis contractibus: nam hoc servabitur, quod enim convenit. Legem enim contractibus dedit, excepto eo, quod Celsus putat, non valere si convenerit ne dolus praestetur: hoc enim bonae fidei judicio contrarium est, & ita vidimus. Animalium vero nomine, mulionem, & eum qui jumenta vehendi causa locavit, si quid furtorum, quo custodiri non folent, ceperint, damnum, & noxiae praestare.*

B negligentia est, *id qui non facit, inf. loc. t.* & ubi quapraestatur, utroque genere praestatur. Quod vero fuit diligentiae gradus, tot sunt & culpae. Est diligentia quidem exactissima, & quae diligentiae redundantia, veluti delatoria curiositas, *l. 6. sup. de jur. & fac. test.* est ea adverfa culpa levissima, *l. in lege Aquilia, sup. ad leg. Aquil. l. bonae fidei, sup. de acq. rer. dom.* Est diligentia quidem media, & ex adverso culpa levis. Est diligentia quidem minima & pene nulla, & ex adverso culpa lata, quae dolo comparatur, quae tantum ac dolum deposituria & precaria poffefor praestat, *l. quod Servius, sup. depof. l. 4. quaestium.* eadem & latior dicitur, ut vis major, vel maior, *l. 1. §. 4. sup. de vi bonor. rapt.* πυγμοσύνη *aeri nitidus* & manifesta, *l. 11. C. admin. tut.* & in Graecia ad *l. Aquiliam*, & nimia, *l. 1. C. sentent. rescind.* & a Graecis ad *l. Aquiliam*, ἐπὶ πολὺ *adhibetur* ab eisdem pollim μεγάλη & μάλιστα. In commodato, in quo solus utilitas accipientis, culpa praestatur, *l. 9. 11. 13. C. mand. l. 5. mutuo, C. de usur. §1. Inst. de oblig. quasi ex contr.* & *mutuitium*, *sup. de admin. tutor. d. l. §1. ex certa.* & *quod certum*. Ita utilitas mutuitium venit culpa levis. Atqui diserte quis, eadem videtur esse casus tantum & fortuita & fortuita. Socius praestat diligentiam qualem in suis rebus, *§. ult. de societ. Inst. de societ.* eadem videtur esse casus tantum & fortuita & fortuita. Socius praestat diligentiam qualem in suis rebus, *§. ult. de societ. Inst. de societ.* eadem videtur esse casus tantum & fortuita & fortuita. Socius praestat diligentiam qualem in suis rebus, *§. ult. de societ. Inst. de societ.*

Ulpianus libro tricesimo nono ad Sabinum.

Ad L. XXIV. Quaternus cujus interest, in *facto, non in jure consistit.*

Ad L. XXV. Qui potest invitis *alienare, multo magis & repromittendo & adjectitias potest.*

Ad L. XXVI. Nec ex pacto *in rem*, & absente pactum, & te agente & absente pactum. Igitur unus ex coheredibus invitis ceteris poffe arbitrium familiae erciscundae petere, *l. arbitrium, sup. familiae erciscundae.* quae ait ex eodem libro: quo genere alienationem heri conflat. Ergo & ignorantibus & absentibus, quin & paucissimi hoc decreto rebus ad divisionem provocari conflat, *l. penult. C. de pact. inter.* Creditor invitis debitoribus pignus vendere potest. Ergo & ignorante & absente eo: quod furtivus factum est, nam demutatione principe creditor debitori debet, ut pignus hut, ut a se distrahatur, *l. 4. sup. de pignorat. act.* ac similiter emphyteuticarius non potest ius emphyteuticum vendere, non denuntiato domino principali, *l. ult. C. de jur. emphyt.* Utitur & Accurfius in *l. cum familiae de judic.* fimili argumento: Si invitus judex dari potest, multo magis & ignorans & absens.

Pomponius libro sexto decimo ad Sabinum.

Ad L. XXVII. Nec ex pretorio, *nec ex folenni jure privatis. Tom. VIII.*

judicii, *l. semper, §. de his incredib., sup. quod si aut dolum.* Et commodius est, figuram certam summam quam id quod interest, *§. ult. de verb. oblig. d. l. ult.* Et conflitut. Justiniani *de sumtu. quo in re, quod interest, prosit, in calc.* huc, qui certam habent quantitatem vel naturam, a corpus, ut in venditionibus, locationibus, in quibus eft pretium certum, & res certa, & in omnibus contractibus affimatio eius quod interest, non excedit duplum. Et *d. l. quod ait Labeo, sup. de pignorat. act. l. 1. §. 1. l. 2. §. ult. sup. de act. emp. ut Servo*, qui eft venditus centum evitio, & aget emptor ex empto in id quod interest, utra eorum contrahuntur, etiamsi longe amplioris pretiosa fuerit in eo fervo emendato. In cafibus incertis, arbitrio judicis ftandum eft: ut si agam interdictio quod vi aut clam adversus te feci, quod aut clam quod precibi vel diripuifti, ex quo mihi nocetur: is affimabitur quanti mea interest quod vi aut clam non habeam, ad ea quae supra ego facio, & multa allego mania & frivola, ut folent etiam hodie, qui quod interest perfequuntur. Judex non interrogat: quanti ea res quae ablata est, quanti mihi reverea datum eft, *d. §. in his incredib., d. l.* atque ita quanti interest affimabit: habebit etiam rationem loci interrogat: quanti ea res quanti interest affimatur, *l. si in lege, §. ult. ff. ex quib. caus. majorib. C. de his, tit.* Alias affimatur id quod interest, non extenditur in litem, quod adverfarius juraverit, *d. §. in his incredib.* cui tamen juramento judex aequo ac fuis fententiae modum aliquem imponet, ne fint infinitae non poteft, *l. Neratius, sup. de reliq.* Ex S.C. magistratus, qui tutores dederat, fubdiaria actione tenentur. Hoc ius conventionis magistratus non habet, nec pretorius patrati non poteft, *l. 1. §. 2. sup. de magistr. conveniend.* vide & aliud exemplum *Obs. 7. c. 26.* Sed & teftamento voluntate non publicum convelli non poteft, *l. 2. §. 1. sup. de inst. & inst. hel. l. 5. §. 1. sup. de adm. tutor. Interna poteft, sup. de leg. 1. Nov. 22. Inst. de adm. tutor.* Sequitur in hac lege *ut quae interpretatio tamen confet ex testamento, ut ipse jure vel per judici conventi exerpionem.* Ipfo jure, ut *§. in* commodum conventionis, ut *§. in* fubdita. Ipfo jure non eft ipfo commodati, *l. 13. sup. fab. t.* Et in ftipulatione, *§.* verbi gratia, ftipulatus mihi mille reddi: Calidius ftipulatus est, ut mihi interpellanti, fi mea fubdita paftione diem prorogavero ftolutionis, ante eum diem ipfo jure non eft actio ex ftipulatu, *l. stella, §. de reb. cred. inst.* Pacti exceptio ipfo jure non eft ex interrogatione poft perfectam emptionem convenit, ne venditor de re empta ad interrogationem refpondeat, negotiatur valet pactum, *l. stella, §. de contrah. empt.* Item fi poft ftipulationem convenerit ne pecunia petatur, obligatio actionem ipfo jure non habet: quemadmodum inftrumenta non ipfo jure, *l. si unus, §. pactus, D. de pact.* Alias igitur pacto ipfo jure tollitur actio, alias per exceptionem, cujus rei interpretationem habebit Pomponius in his verbis: *quia alienum, &c.* nam fi quis roget Pomponium, cur Calidii, *& ipfo jure per pacti conventi exceptionem?* audiet, quia ea ftipulatio pretia vel civilis non tollitur ipfo jure, fed exceptionem opponi neceffe eft, nihil tunc valere ipfo jure conventionem ipfo convento: nam & ipfo affonio initio convenit, ipfo jure tollitur actio. At quid hoc eft in *ipfo affonio initio, ipfo dicto valebunt* affio? Eadem eft loquendi forma in *Exceptione, §. dem Marcellus, D. de pact.* In tutela actione, id eft, poffeguam cerpit tutela actio, para adulto pupillo: nam fi eo tempore, non inchoatur tutelae actio, convenit, ut levioris ufuros praeftetur, non maiores, ipfo jure actio maximum ufurarum inftruatur: fi poftea, nonnifi exceptione opposita. Similiter fi in ipfo dicto, quo tempore conflat inchoari affionem dotis, convenit: Aliquid, quo derogetur affionis dotis, ipfo jure publica, ipfo jure infirmatur actio dotis, non fi poft divortium, *d. l. interpretatione, §. ut puta.* Divortium eft contractus, *l. 3. sup. D. de judic.* tutela eft contractus, *l. 13. h. t.* inimus eft vertii finis eft matrimonii: & alius eft contractus dotis dato, alius divortium, atque ideo voluntati non de-

debent, aut divortium spectare dixerit dotis initium non debet, cum sit separatus propriusque contractus: initium contractus tunc, finis tunc esse, veluti pubertatis puelli. Igitur inde generaliter statuemus, actionem ipso jure infirmari, si quid convenit initio contractus, non si ex intervallo: nam ex intervallo interpositu conventio fidem exigit, id est, exceptionem. Ex quod diximus de infirmanda actione, a fortiori eodem pene modo potest de formanda actione. Pactum ab initio conventum formet & perficiat affirmum bene fidei, non fridham, pactum ex intervallo conventum nullam formet affirmum, nisi conventi de tia, que fuit ex natura sive fabricata contractus bene fidei. In Trebatio legitur, *cum inchoatur pactio*; rectius in Flor. *affici*: quam lectionem etiam *Barto* amplectitur, & *fundus* ratione fatis apparet ex ita, quæ diximus fupra. Id observandum in hac regula; legem & solemne jus promisse dici: *cuncta enim ejusmodi, obligationem quoque & affirmem*: nihil enim in re ipsa interest, sive hoc live illo modo dixeris, & verba illa permutatione facile ac perfacile. Id etiam adjecerandum quod ait, *Si ipse fore & per pacti conventi exceptionem*, quibus singulis non fuum fpectem reddidimus. Nec enim exiftimamus eft in unius fpectem id esse, quod ait, *vel ipso jure* permanere adhuc & ope exceptionis, & ita in *Ipsi forum, D. de oblig. & act.* Adeo igitur fe inutilis vel ipso jure, vel propter exceptionem: ipso jure, quia pollicitatio vel accepitatione: propter exceptionem, pacto.

A prius ratio aliorum creditorum, quam ejus, cui debetur ex donatione: fi & pluribus ex donatione debetur, puta Primo, Secundo, Tertio, agente Primo, non deducitur quod ex fimili cauſa Secundo & Tertio debetur, ſed potior eſt occupantis & prævenientis cauſa, id eſt, Primi. In aliis autem, qui in id quod ſibi certe poſſunt condemnantur, ut in locis, quæ paterno & fimilibus; ſi conveniantur ex vera debiti cauſa, deducuntur alimenta, deducitur ex alienum principium, ut in *Si ex donatione, D. de re judic.* Sed non id quod ejusdem conditionis creditoribus debetur, inter quos occupantis melior cauſa eſt, etiamſi is tempore poſterior ſit: nam ratio temporis non ſpectata tantum obſervatur, non in actionibus in perſonam, ut *Si ex donatione, D. de re judic.* & *Si pignus, qui potior. in pign.* vide quæ notavi ad *d. l. cetera.*

B

Paulus libro octavo ad Sabinum.

Ad L. XXIX. Quod initio vitioſum eſt, *non poteſt res ullo temporis convalescere.*

C

Nulla *temporis*, id eſt, ex poſt facto. Hæc eſt regula Catoniana, quæ in legatis locum habet, ut conſtat ex *d. reg. Catoni*, & in inſtitutionibus, *Inſt. inſt. de*, in legatis, inquam, & inſtitutionibus, quæ conſtant a morte teſtatoris, non in conditionibus, quæ exſtant a conditione: ſequitur: *Si quis ita ſcripſerit*, &c. *ff. de leger. 1.* non in legatis, quæ cedunt ab additione, quale eſt legatum uſusfructus, uſus, habitationis, non in libertatibus, quæ & ipſæ ab additione cedunt, & in legendum eſt in *l. 3. ff. de reg. Catoni.* non in tutelis: nam & tutelæ incipiunt ab additione, nifi neceſſitio herede inſtituto, vel ipſo herede tutore dato, ut Rogerius & Joannes ajunt in *l. 2. ff. de excuſat.* Non pertinet etiam ea regula ad ea, quæ non ſunt de eſt, legem Juliam Papiam, quo inſtitutiones & legata cedunt ex aperti tabulis, *Inſt. ff. eodem tit. Ipsi falcendo, ff. de bred. inſtit.* Alii, quos ſpectat ab additione, non tantum ſpectat Julia & Papia, nempe ut cedant ex aperti tabulis, ut in tutela eſt expreſſum, *l. ff. ff. de excuſat. in* regula autem Catoniana nihil, id eſt, nihil teſtamenti: pertinet ergo ad teſtamenta *l. omnia*, que eſt *ex teſtamento*, *l. ult. ff.* Sed in ſtipulationibus quoque plerumque locum habet, *l. cetera, l. ſervus ff. verb. oblig. 3. l. Inſtit. de inutil. ſtipul.* ubi initio, id eſt, tempore contractus, & in pactis, *l. ſi ita, 5. ff. pactis. ff. de pact.* Nifi aut conditionibus ſit ſtipulatum, *l. Titio mo, ff. de verb. obligat. l. 88. ff. de jur. dot.* quia & in conditionibus legatis ceſſat: conditionalia ex poſt facto confirmantur, *l. ff. ff. ff. de verb. oblig.* vide *l. 2. 3. & quod jupſa.* Sed & vitiatur in teſtamentis nonnunquam, *l. 1. ff. de reg. Cato. & in contrahibus, l. cum not. ff. de ſolvtap.* facile controverſiam hanc regulam dicit Theophilus ad §. *in ſervo, Inſt. de legat.*

D

Ulpianus libro trigeſimo ſexto ad Sabinum.

Ad L. XXX. Nuptias non concubitus, *ſed conſenſus facit.*

E

Exemplum reſtæ petit Acgut. *ſec. l. 15. ff. de conſul. & domuſtr.* cuius inſcriptio ex hac lege reſtituenda eſt, ut *Si quis ita ſcripſerit*, &c. *ff. de leger. 1. Cum hoc ſtatua 32. ff. mulier, ff. de dotet. inſt. & ſeq.* Sed modus etiam conſultus non videtur ſufficere, & debet & in ſtipulationibus mentis utroque loco exigitur, *l. 5. ff. ff. tit. nupt. & Bulgarus, affectione*, inquit, *ſeparate tamen duſtione ſit matrimonium*. Quidam Cl. exiſtimarunt contrahi ſtipulationem inhibet. Utrique accedit deciſſitur, utrique pugnare, *l. naturaliter, l. ſi id quod, D. de condict. indeb.* Duples eſt ita naturale, jus naturale animalium ratione præditorum, id eſt, gentium ferhominum: quod & æquitas & ratio naturalis dictitare. Et jus naturale tam brutorum quam hominum.

F

Ulpianus libro quadrageſimo ſecundo ad Sabinum.

Ad L. XXXI. Verum eſt neque pacta, *neque ſtipulationes ſallum poſſe tollere: quod enim impoſſibile eſt, neque pacta, neque ſtipulatione poteſt comprehendi, ut ulteriorem actionem, aut ſallum effectus poſſit.*

Conjungenda eſt huic legi *l. ſi ita quis ſtipulanti, ff. de evictionn. & l. aliud eſt promittere, §. ſi, ſup. tit. pone. & l. non impoſſibile, D. de poſt.* Poſſis vel ſtipulationes non poſſunt ſallum tollere, id eſt, quod retro factum infectum redderе. Sicut & in *l. in bello, §. ſalti, D. de capt. & poſt. rev.* dicitur poſſidere, quod eſt ſalti, inteſtum per reſtitutionem poſſiminii fieri non poſſit: *ait quod rerum impoſſibile*. Quod eſt impoſſibile, neque pacto, neque ſtipulatione comprehendi poſſit, & & comprehenſum ſuerit, ſtipulatio nullum obligationem pariet, *l. negotiſſitio, ref. h. t. ultim. ultimum*, id eſt, effectum, *l. ſi ita ſcripſerit, ff. de leger. 1.* ſi, exceptionem vel obligationem naturalem utilem non efficiet, & ita ſtatum accipio in hac *l. ſi ſervus, §. ſi pactus, D. de poſt. l. cum ſervus, D. de peculi. & hac* quidem ratione inutilis videtur hæc ſtipulatio, fuerm non eſſe: quia ſi quis eſt ſtipulatus poſſe id & ſtipulatus eſſe: & ſi quis ſic eſt, fuerit non poſſit ut non ſit ſtipulatus eſſe. Sed placet hanc ſtipulationem poſſe nonnunquam utilem eſſe, *l. ſi ſic ita, §. ſi non ita poſſibile, D. de verb. oblig.* ſi, contineat, ut ſallum non infectum fiat, vel ut quod eſt, non ſit, ſed quod interieſt, fuerm non eſſe, aut quod interieſt, fuerm non fieri.

Ulpianus libro quadrageſimo tertio ad Sabinum.

Ad L. XXXII. Quod attinet ad jus civile, *ſervo pro nullo habetur, non tamen ſervi* ſunt: *ſicuti quod ad jus naturale attinet, omnes homines æquales ſunt.*

Servus quamvis ad jus civile attineat, pro nullo habetur servi ſunt, ſed non tamen ſervi ſunt, quia jus naturalis ea re extraordinarium. Seneca 57. Controverſi. *Servo nulla pars Roip. ſunt, l. qui teſtamento, §. ſervus, D. qui teſt. fac. poſſ. l. D. qui non, delab. nullis, D. qui. Consul. de ſeſt. libris* hoc eſt, ac ſi dicerem, fervum pro mortuo haberi, ſicut in *l. ſervus, inſt. h. t.* quæ explicanda eſt ex *l. mortuorum, D. de condi. & demonſt.* dicitur ſervitutem mortalitati comparari, ait, *ſere eſt*, pro fervum abeſſe ut non ſit mors, non tamen ſervum, quod eſt mortæ, idem & de servitute mortalitate, *l. cum hic ſtatus, §. mortuorum, D. de domic. inter vir. & uxor.* Jus tamen naturali ſervus pro nullo non habetur, *l. ſi. ff. de ſtat. hom.* ſed jus naturale æquale fonti; omnes liberi naſcuntur, ſicut & bruta, *l. manumiſſus, D. de jud. & jur. l. 1. D. de natral. rolle.* Et in ſervis etiam naturalis ſpectatur, & quatenus ſervilis nuptiis impedimento eſt, *l. adoptivus, D. de rit. nupt.* Servitus eſt contra jus naturale: hinc ſit ut ſervus naturaliter obligetur, non civiliter, *l. manumiſſus, D. de peculi.* quæ eſt ex eod. libro, quæ de re dixi *ſup. l. 22.* Naturaliter: id eſt, jure naturali: Jure gentium non obligatur eſt enim ſervitus conſtitutio juris gentium. Sic ex diverſo liber homo ſervo obligatur naturaliter, non civiliter, non gentium. Qui ſibi non ſervit jure gentium, plerumque & jure civili debet, *l. ſervigentium 7. D. de poſt.* Intendum jure civili non debet, ut pupilla ſine tutore: vel male abſolutus a judice. Qui debet jure naturali, plerumque ſine civili non debet. Utraque tamen obligatio, id eſt, naturalis & juris gentium indebiti condictionem inhibet. Utrique accedit deciſſitur, utrique pugnare, *l. naturaliter, l. ſi id quod, D. de condict. indeb.* Duples eſt ita naturale, jus naturale animalium ratione præditorum, id eſt, gentium ferhominum: quod & æquitas & ratio naturalis dictitare. Et jus naturale tam brutorum quam hominum.

Tom. VIII. Ul-

A

Pomponius libro vicenſimo ſecundo ad Sabinum.

Ad L. XXXIII. In eo, quod vel in, qui petit, *vel is, a quo petitur, luceſſaſſatur eſt, decere conſe eſt petitoris.*

Hæc regula eadem eſt cum illa, quæ his verbis conſtituitur in *l. nemo præd. §. ubi. inſ. h. t.* Cum de loco duorum pugnatur, petitor eſt cauſa poſſidentis, *l. in pari. inſ. h. t.* in pari cauſa poſſeſſor potius habeni debet: *ſtatu melior eſt*, qui poſſidet in pari. Regulam appellat Theophilus in §. *retinenda, Inſt. de actionn.* Sed erat quæſtio in §. *retinenda, Inſt. de interdict. l. miliaria, §. pen. D. de reſt. milit. l. 1. D. de Sabinian. interd. Paulus l. 3. tit. 11. l. 3. C. de condict. ob turp. cauſ. l. ſive autem, §. ſi duobus, D. de Public. in rem alt. l. ſi tres dominus, D. qui potior. in pign.* Pepus. Latius autem patet regula *l. 2. & 8.* & damno quæſtionem complectitur, *l. ſi ſervum, §. poſſeſſor, D. de verb. obl. l. cum pari, ref. h. t.* Hic quoque omnibus locis eſt regula, *l. ſi duobus, ff. de poſſeſſionn.* ubi multa alia pertinent. Abſens adhuc dominatur: abſens reus non damnatur, *l. abſentem, D. de accuſation.* Quo loco, reo tres debentur, auctore Dione lib. 39. accuſatori duæ dilationes, reo tres, *l. ult. D. de fer.* paribus ſententiis melior eſt reus, *l. in re pari, D. de re jud.* plures deſignationis, reo uni permittitur, non actori pluribus actionibus, *l. 43. h. t.* Actor eſto reo, non reus actori rationes ſuas, *l. ult. D. de edend.* Actor non probante reus abſolvitur, etiamſi nihil præſtet, *l. qui accuſare, C. de edend.* Si *quidem, C. de excepti.* Cato pro L. Turio apud Geli. lib. 14. cap. 2. *ita eſt enim in omnibus rebus, in tradition, adjecerunt, quæ aut, ut ſi quod inter duos actum eſſet, neque tabulis, neque ſtipulatione interpoſita: tum quod poſſeſſori, qui de eo re rogaſſerat, utere ei vir uelior eſſet, quæretur: & ſi pares eſſent, ſimi potiores ſeu mali, tum illi unde petitur, condemnari, ac ſecundum eum judicium.* At Bulgarus ad hanc legem exemplum ponit tale: duobus res donata eſt, vel legata, unus eam poſſidet, alter petit: dubitat ille petitor conditio: nam uter eorum, inquit, quibus ex ſimili cauſa debetur, occupantis melior eſt conditio, ergo is qui poſſidet, ut ſi ſolus petat. Ego ſentiendum a Joanne, quia in re *l. inter res*, occupaſſe dicitur, qui prior egit, non qui poſſidet. Aliud eſt, inquit Joannes, occupaſſe, aliud poſſidere. Et ſi ſimili cauſa ſibi poſſeſſionem, quod fieri debet eſt non occupantis jure ſit præferendus. Igitur ſi duobus eadem res donata ſit ſe ſequutum, neutro poſſidente, occupantis locus eſt. ſi. ejus, qui prior egerit, non autem poſſidentis, ſi vinert ſeruper, *l. ſive, §. ſi duobus, D. de Public. in rem act. l. 1. ſi ver, §. ſi duo, D. de Public. in rem.* Nam fæpiens ſpecium propoſitam a Bulgaro, ſed rationem Bulgari.

B

C

D

E

F

Ulpianus libro quadrageſimo quinto ad Sabinum.

Ad L. XXXIV. Semper in ſtipulationibus id *tempus exercitium ſit ſequitur quod actum eſt: aut ſi nus parvet quod actum eſt, erat conſtruxerat ut id ſequamur, quod in regione, in qua actum eſt, frequentatur. Quod ergo ſi nemo regionis mos apparent, quia varius fuit? ad id, quod minimum eſt, redigendum eſt.*

Quod actum eſt, veluti in contractibus bonæ fidei ſolent ſtipulationes, quæ ſine actum eſt, non apparet, verisimile illud, quod in illa regione frequentatur, *l. 1. D. de ſolut. l. 134. reſt. h. t.* vel à varius fit mos, ſervanda. In ſtipulationibus ſolere non veniunt, nifi certus actum modus expreſſus ſit, *l. quod in ſtipulatione, l. tutor, §. nisi. D. de ſolut.* & in emptionibus de evictione caveatur ut actum eſt, vel ſi non apparet quid actum ſit, ſecundum motum regionis, *l. 6. D. de evictionn.* & hic ruſtus ſi incertus ſit, de ſimpla dicemus caveendum eſſe potius quam de duplo. Igitur in obſcuris non ſtatim ſequimur, quod eſt minimum: qua de ſententia diximus in *l. 9. C. 24. ſup.* fed primum id quod actum eſt, deinde conſuetudinem regionis, cum id quod eſt minimum. Hoc

idem sequentur si quæratur de nummis indistincte promissis, quo exemplo utitur Accurs.

Ulpianus libro quadragesimo octavo ad Sabinum.

Ad L. XXXV. Nihil tam naturale est, *quam eo genere quicquid dissolvere, quo colligatum est: ideo verborum obligatio verborum solutione modo conjuncta obligatio contrario consensu dissolvitur.*

Conjungenda est hujus legi l. 8. *c. accept. & expens.* Verborum obligatio verbis tollitur, id est, acceptilatione: obligatio consensu contracta, contrario consensu dissolvitur, *l. 3. D. duerf. reg. Cato.* Quæ verbis contracta, re dissolvitur, *l. prout, D. de fidei.* Sed non hoc solum modo, id est, contrario actu solvitur obligatio, sed & re, id est, pecunia numerata & soluta non folvitur, nisi per exceptionem. Regula est de obligatione ex contractu, quæ tollitur ipso jure, cademque repertitur *in l. omne, quæ, & l. fere, inf. hoc tit.* fed adjicit *l. fere*, quibus modis quid adquiratur, id quoque iisdem in contrarium actibus amitti: & ita posseffionem adquiri nisi animo & corpore, animi animore & corpore: quod & repetitur in *l. quemadmodum, D. de acquir. poffeff.* fed hoc respectu merito adjicitur *fere* in dicta lege: nam etiamsi animum fit neque corpore fola adquiri poffeffionem, neque amitti, *l. quamvis, D. de acquir. poffeff.* retinetur enim folo animo, ut in specie *l. 9. §. ult. D. de reb. cred.* non adquiruntur folo animo, quia depositarius fuit in poffeffione corporali, confitet tamen amitti eam folo animo, *l. 3. §. ea autem, D. de acquir. poff.* Et hanc fuit sententia Bulgari, Accursii in dicto §. *ea autem*, & fane Joannis eadem fententia eft, cujus hæc fuit verba ad *dict. l. fere*. In hac regula hoc folum addetur, ut fere folo corpore non fufficit apprehendere poffeffionem, fed & animus defideratur adquirendæ poffeffionis, ita corpore folo discedere non facit eum a poffeffione fed & animus exigitur. Sed & ante Joannem, id Bulgarus fcripferat in *dict. l. fere*: quo nomine in notis Placentinus eum laudat, ut auctum vocans, egregie id eum exaggirafle refellens. Balgaro adfentiuntur Græci apud Harmenopulum 2. epit. Ceterum Joannes adjectum *fere* fuiffe ait, quia & alius modus liberationis eft præterea, cui non adhæret: nam & ipfe in eo non perfeverat, fed reponit aliud, quia inquit, pignus nudo pacto contrahitur, non folvitur; quod non admitto. Pignoris duæ funt formæ, pignus & hypotheca, pignus eft contractus, hypotheca pactus, pignus re contrahitur & re folvitur, hypotheca pacto conftituitur, & utilem actionem effecit: fed quam habet vim pactum in efficienda actione hypothecaria, eandem non habet in ea tollenda, *l. si tibi, 3. de pignor. D. de pact.* quia Prætor arrogatum vim pacto non dedit. Ceterum regula, de qua præfamus, ut etiam dixi fupra, non eft de pacto, fed de contractu. Non admitto etiam quod ait Bulgarus in dicto §. *ea fere*: quia omnis obligatio poteft verbis, aut ipfo jure, aut exceptione tolli: fuerat poffe exceptione poteft tolli: fed de hoc genere infidenti non videtur, quia non hoc proprie non eft tollere, fed eludere & eludere. Nego omnem obligationem verbis tolli ipfo jure. Omnes quidem obligatio nostræ in Stipulationibus nascuntur, ac tum demum accipitulatione tollitur, quæ & ipfa verbis fit. Multo minus admitto quod Accurfius ait *in dicto l. fere*, ideo adjectum *fere*, quia ex delicto obligatio contracta facto non tollitur: nam ex regula funt de obligationibus ex contractu: obligationum ex delicto alia ipfo jure dicto eft: alia tollantur pœnæ depenfione, alia pacto, alia diffimulatione, contrario genere nullis: imo nec reftitutio rei liberat, *l. pen. Cod. ut ben. resp. Sententia ea declara. Tam retentur qui voluerunt aliquam, licet tollens fentiverit: quam qui furripuit aliquid, licet deprehenfum, reddiderit.* Græcorum itaque fententiæ potius accedo.

Pomponius libro vicefimo fepti mo ad Sabinum.

Ad L. XXXVI. Culpa eft immiferere fe *rei ad fi non peniteret.*

HAc de caufa, is, qui fe defendoni rei obtulit, cum non poffideret, nonnunquo damnatur, etiamfi poft litem conteftatam neget fe poffidere, *l. 150. qui fundum, D. de reg. iuridic. l. qui fe lis, D. de petit. hered.* Item nomine alienorum excipit, nec dici procurator voluminis poteft, ut dicitur a Ciceronе in Bruto. Sed eft officium voluntarii animi: laudum meretur, tamen nonnunquom imputatur ei, quod temere accefferit ad ius negotii: quia judicium adeo in eum datur, aut non habenti mandata nomen geftum, aut fumptum repetitionem, *l. cum qui, D. de minoribi. l. 3. §. in hac ftipulatione, D. pudic. fol.* cur non immifcat fe rei alienæ? Immifcere autem eft ingerere fe fine mandato.

Ulpianus libro quinquagefimo primo ad Sabinum.

Ad L. XXXVII. Nemo, qui condemnare poteft, *abfolvere non potefl:*

Item Paulus fcribit in *l. 3. D. de re judic.* quod referendum puto ad formulam judicium dantem: *Condemna tum Judex, & potefl igitur abfolvere.* Contra, qui poteft abfolvere, non femper poteft condemnare, ut gloffa heic docet.

Pomponius libro vicefimo nono ad Sabinum.

Ad L. XXXVIII. Sicuti pœna ex delicto *defuncti heres tenetur non delicto, ita nec lucrum facere, fi quid ex eo ad eum perfit:*

ERgula eft, non teneri heredem pœnali actione ex delicto defuncti, nifi in id quod ad eum pervenit. Sic in *l. hæredem, 23. §. ult. D. hoc tit.* Enim explicata eft latiffime: nam his verbis & pœnales fignificantur actiones, & mixtæ, quæ hoc commune habent ut morte non intereant, diverfitas autem fic eft inter illas, mixtæ pœnalis veluti furti, & in heredem non datur, etiamfi quid ad eum pervenerit: mixta in heredem datur de eo, quod pervenit, ut actio ad rei perfecutionem, quam tantum cafuram, damni injuria dari, quod mortuus eft, in factum ex edicto de calumniatoribus, & ex edicto de tutoribus, actio in heredem. Excipitur fi ex his bonorum raptorum quid, nec ne in id quidem, quod ad eum dem pervenit, in heredem datur, *l. 2. §. ult. D. de rei hon. rapt.* quæ & ex edicto de tutoribus. Excipitur fi ex

nem habet. Idem eſt ſi eam debitor ſolvitſet, ignarus
A *excep. l. ut reſponſum, C. de tranſact.* rurſus non valet pure, ſub conditione valet, *l. reſtituta, D. de contrah. empt. l. reſtituta, D. de verb. oblig.* Rurſus ex his negotiis, quidam inter ignorantes non contrahuntur rede, inter ſcientes rede contrahuntur : ut ſcitens a ſcientede conducit fundum ſuum, quia & hoc paſto videtur alienare, *l. quidam, D. de rei vindic. Privatorum conv.* hanc regulam expoſui in l. 27. *ſup.*

Cujus libro decimo ad Edictum provinciale.

Ad L. XLVI. Quod a quopiou pœnæ nomine exactum eſt, *id eidem reſtituere nemo cogitur.*

A Ict. *pœne, D. de condict. indeb.* pœnæ depende repeti non licet, *l. ſtipulatio, Illic verbis non ſolemn*, ſignificatur eſſe regulam, ut in *l. ſtipulatio, §. ult. D. de V. S. l. 58. & 59. inf. h. t.* Ea vero comprobatur *l. 1. D. de leg. Jul. ambit. l. 3. condemnatio, D. de tab. exhib.* Eadem videtur eſſe regula h. l. ait, *eidem*. Eidem accipiendum eſt a quo pœna exacta eſt, & comprobatur etiam *l. ſi pignore, D. de pign. act. l. id quod, D. de ſolut. l. ſi debitor, D. de furt.* quæ iunt de debitore & creditore. Quod tamen a creditore exactum eſt ab alio nomine pœnæ, debitori reſtituitur, vel imputatur : in aliis ſecus eſt, *l. 6. D. locat. l. ult. §. ſed cum. C. de furt.* Illud non eſt dubium, quia non eſt ullo modo in creditoris & ceterorum intereſt : creditoris ratione creditæ, cujus ſecuritas creditori aufertur adhuc pignore : conditionis & commutatis rationo alii, qui forte interciperint, crediti cauſa furto non interciperint : & ſatis eſt creditori creditum ſalvum eſſe, ut quæ facta eſſet contra debitori ſalvum eſſe, quod non poteſt furto interveniente.

Ulp. libro trigeſimo ad Edictum.

Ad L. XLVII. Conſilii non fraudulenti *nulla obligatio eſt, eorumque ſi dolus & calliditas interueſſit, de dolo ejus competit.*

Ad §. Socii mei ſocius, *meus facitne non eſt.*

IN inſcriptione legendum eſt XXXI. ut conſtat ex *l. meus ſocius, D. pro ſocio* : in qua repetitur poſterior ſententia hujus legis.

Conſilii. Pro hac ſententia pertinere videtur ad negotium mandati, de quo Ulp. tractavit libro 31. non 30. conſtat enim ex *l. 2. §. ult. D. mandat.* & eus pertinere quod ibi mandatum dicitur, conſilium potius eſſe, quam mandatum : & ob id non eſt obligatorium, quia nemo conſilio obligatur. Quod & inteſtamentis locum habet, *l. cum pater, §. mandat, D. de legat. 1. generaliter, §. ſi pretium, D. de fideicommiſſ. libert.* Sic quid ramen dolo conſulturo, de dolo teneor, *l. idemque, §. ſi quis ei. D. rebus eorum.* Sic quæ omnes pœnæ ſententiæ hujus legis coaptanda eſt : malum conſilium conſultori perniciem. Coeterum & malum conſilium malefiſcis propriis actionibus vetitum actionem, qua conſilio in duplum, *l. ult. C. de mon. ad.* & ſervi corrupti, quæ eſt de ſervo corrupto malo conſilio. *Sicut meis ſocius.* Poſterior hæc ſententia repetitiva eſt *d. l. meus ſocius*, *l. pro ſocio* : ad eam Græci hoc notant, *τὸν ἐπὶ τοῖς ἐμοῖς, τοῖς ἰδίοις τοῖς χρωμένοις τοῖς ἐμοῖς*, & *ἐπὶ τοῖς ἐμοῖς*, *τὸ ἀλλότριον ἴδιον ποιεῖ*. Vallas vallali more dicit *ſuppoſitis*, & ita in antico argumentatur etiam Synefius in epiſt. allata ifa regula geometrica ad Pylemonem. Non idem in feroglof. in *l. Claudius, D. qui potior. in pign.*

Paulus libro trigeſimo quinto ad Edictum.

Ad L. XLVIII. Quicquid in calore *iracundiæ, vel ſit, vel dicitur, non prius tatum eſt, quam ſi poſteaquam ira abſcederit judicium animi fuiſſe : ideoque brevi tempore non nec diuturniſſe videtur.*

EPetita eſt ex *l. 3. D. de donat.* divortium non eſt quod ſit calore iracundiæ, quod fridiculum dicitur in *l. cum hic ſtatus, §. ſi divortium, D. de donat. inter.*

685 In Tit. XVII. De diverſ. reg. Jur. antiqui. 686

vir. & ux. alii jurgium, *l. quod ſi non, D. de jur. dot.* A filiumfam. bia ſponſalia conſtituere patitur, notatur infamia: hoc eſt in eo prohibetur cum prohibere poteſt; alioqui nullum crimen accuſſari venia datur, *l. 1. §. quæris, D. ad Turpil. l. 2. C. de junctor. Ideoque ſtrevi* : ira eſt furor brevis. Themiſtius in oratione de amicitia ait, *τὸν ὀργὴν μακρὸν ἀποχρησάμενον πίνειν δι' ἑστερας* ſententia Conſorti Catonis, *tratus a forente tempore ſolum differt.*

Ulpianus libro trigeſimo quinto ad Edictum.

Ad L. XLIX. Alterius circumventio, *alii non prædeſt adjunctis.*

AMbigua oratio eſt : nam & circumventionis nomen & agendi & petendi ſignificationem habet, agendi ſignificationem habemus *Baſilicis* Arcadio Conſorte, ſpecie poſita hoc modo. Tutor dolo circumvenit eum, cum quo contrahebat in rem pupilli : hic tutoris circumventio nullum pupillo affectum præbet, aut inutilem præbet, *l. 4. §. illa etiam, ff. de dol. except. l. ſed & ex dolo, ff. de dolo.* Idem & de curatore Bulgarus ſtatuit, & de procuratore. Probat certe & patet non raro etiam domino procuratur aſſionem, ſed non ex dolo : veram & ex ſuo dolo nemo ibi utilem aſſionem parit. Cur ergo ita de alterius dolo ſtatuimus? alterius dolus, five circumventio alii non prædet aſſionem, cum & idem de ſuo quique dolo conſtituere debeat : meus dolus mihi non prædet aſſionem : tutor certe, vel ipſe pupe nulla eſt aſtio, vel agenti obſtat exceptio : & ut ex dolo alieno, ita ex ſuo laberai meno obſtet, *l. ne ad dolo, ff. de dol. l. ult. §. ſi de pro pupillo, ff. ſent. rem. Quin* mobrem Ioanni affentior potius, qui circumventionem accipit paſſive : nempe dominus emit ſtream per procuratorem, decepius eſt dominus, qua reſcindet morbidum, aut viciofum ſervum eſſe; procurator non eſt deceptus; qui rerum ſcitebat : ex ſua perſona procurator non habet aſſionem redhibitoriam, qua ſciens emit : ex perſona etiam domini eandem aſſionem non habet, quia alterius circumventio alterius non adjuvat aſſionem, *l. ſi alteri circumvento, alias, qui circumventus non eſt, non habet aſſionem, l. non mancipium, D. de aſſilit. ed.* Ideo alienavimus ei, qui circumventus eſt, certe circumventio potius aſſionem. Recte etiam idem Joannes (ut idem Accurſius retulit hoc loco) ad *l. & alterius, ff. de dol.* dolum mediatum dantes cauſam contrahat ne vitiare contractum, dum in ea fecie dolus fervi, quo dominus impullus eſt, ut venderet eum bona fide emptori, non vitiat contractum, quia dominus non fuit deceptus, *l. 1. §. ult. & elegenter*, Iuriſconſultus dicit proxentem.) Id igitur hoc argumento verum eſt comprobari poteſt. Proxeneta non eſt procurator dolo, *l. 2. ff. de proxen.* non vitiatur ergo contractus dolo proxenetæ : neque obſtat hoc regula : nam circumventio alterius non prædet, *l. 4. §. ult.* Non meretur actiſve, idem male ex hac regula colligitur; nam in aſtivis ſignificationem regula accipitur, de eo qui contrahit dolo malo : ut ſupra dixi Ioannes Paſianus, quia dixiſſe, *l. 1. §. ult. D. de mon. ad.* & ſervi corrupti, quæ eſt de ſervo corrupto malo conſilio. *Sicut meis ſocius.* Poſterior hæc ſententia repetitiva eſt *d. l. meus ſocius*, *l. pro ſocio* : ad eam Græci hoc notant, *τὸν ἐπὶ τοῖς ἐμοῖς, τοῖς ἰδίοις τοῖς χρωμένοις τοῖς ἐμοῖς*, & *ἐπὶ τοῖς ἐμοῖς*, *τὸ ἀλλότριον ἴδιον ποιεῖ*. Vallas vallali more dicit *ſuppoſitis*, & ita in antico argumentatur etiam Synefius in epiſt. allata ifa regula geometrica ad Pylemonem. Non idem in feroglof. in *l. Claudius, D. qui potior. in pign.*

Paulus libro trigeſimo quinto ad Edictum.

Ad L. XLIX. Alterius circumventio, *alii non prædet

tam non transmittit: alioquem quam non habuit non A transmittit: plenissem tamen heres nonnunquam habet, *Longinian.*, *Sup. ad l. Falcid. §. per coprædentem*, *Sicon mio-nem*, *D. de restitum.* Contra quidquid juris habuit defunctus, ipse heres habet, *l. 59. sup. h. t.* Affirmem quam defunctus habuit, heres etiam habet; excepris de quibusdam, veluti actionem injuriarum, de calumniatoribus: actione in factum quod prohibemus quo ad mortuum inferre: actione populari, & actionibus, quæ vindictæ loco cuiis danur, quas heredi non competunt. Sed & ea, & quidem alia in heredem non dantur, de quibus in *l. 38. sup. h. t.* Excipiuntur & ea, quæ personæ defuncti cohærebant, veluti ususfructus, usus, habitatio & pacilegia, quæ heres non habet, quia personam tantum commoda omnia heredem sequuntur, licut & incommoda & vitia, & actio, quæ in defunctum radit, in B heredem transit, levior tamen quam fuit in defuncto, *l. 4. sup. de magistr. conveniend. l. 1. C. de her. tator.* Et quod dicitur, heredem succedere in omne jus defuncti, id tam active, quam passive accipitur, ut prælit heredi, quod prælit defuncto, nocent heredi, quod nocuit defuncto, *Item heres, sup. de appellat. prælcript. Loquel ipsis, inf. h. t.* diverlis eli cauli extenta, quæ ad diverlos refert ea rem. Nam si redio jure actiones personales non habent finem exitiunt, & non succedunt in vitia, *Lan vitiorum, sup. de diversi. prælcript.* Ita funt empti, & donatarii, legatarii, qui rei funt fuccellores. Heredes funt juris universi fuccellores. Sed hæc regula pertinet ad omne fuccellionis genus: his enim verbis, *ad aliam*, comprehenditur etiam & donatarium & legatarium complectitur: & cum eo ex nouali cauli lervus tradatur, *l. 3. §. novale*, *h. pen. sup. de manumil. act. l. traditio*, *§. ult. sup. de acquir. rer. dom. l. aliud eli vendere*, *§. ult. inf. h. t.* quod tamen vitiatur quandoque: creditor enim diltrahendo pignus, dominium transfert, quod non habet, *l. pen. sup. de pignor. act. & de adjudicat. dom.* non tamen ex convention, cel & contra convenitur: dilitrahe debuntiato non reluente pignus, de omnibus fuccellionibus tam ex, quibus jus, quod dicitur in *Lanvitia*, *§. cum quis*, *inf. h. t.* quæ repetitur ex *§. 3. sup. de usufruct.* Sed hæc regula patitur exceptionem quæ pertinet ad personam, ut si quis *Publ. Mutius*, *l. 3. §. ult. sup. de manumil.* & *l. 1. §. ult. sup. de testam. milit.* Similis eli in *l. ultima eaique sunt*, *h. t.* Item in *l. 3. §. ult. sup. de adoptio.* vide Cujacium, cum videlicet contrahebam & ex veteri formula, quam vir civilem & fabricatum Gellius vocat, qua non coercetur interdicto unde vi.

Cujus libro tertio de legatis ad Edictum ubicum. C

Ad l. VII. Semper in dubiis *benigniora præferenda sunt.*

EAdem regula eli in *l. ex qui in portet*, *§. ult. inf. h. t.* Et quod exemplum conflat propter eandem legi, *ex quæ*, ex *l. Dade iis*, *quæ in teltam. dici.* quod eli ad legatu: idem & hoc ad fideicommillum extendum, quod ex libris de legatis. Sed dubia nonnullam, quærittur au ffitus, qui heredibus fuccedit, præltare debeat legata, quæ indubie non lunt. Quæltio eli voluntatis defuncti. In dubio dicemus legatarios interelle voluntatem. Nisi enim benignius eli. Simile exemplum eli in *l. 2. in prælcript. Lucam accre.*, *Code fideicom. l. 2. C. de codic. & ell. In pamphilum certe caulis*, benignius præferenda fuit, *§. ultim cujus*, *§. ult. inf. h. t. perfuciendum*, *§. penult. h. pen. Dade pan.* Sed regula *Pactum*, magis complet. *li prælres*, quoniam tota ea lex referenda eli ad intentionem de vi. Accurlus ad regulam hujus legis non male exemplum ducit ex *l. mercio*, *D. pro fuco.*

Cujus libro octavo decimo ad Edictum provinciale.

Ad l. LVII. Bona fides non patietur, *ut bis idem exigatur.*

HÆc fententia & in juliciis bonæ fidei, & in ftrictis locum habet, *l. 3. sup. §. ult. Dade rer. l. 3. Dade*

D. de fepul. viol. nam & bona fides in judiciis ltrictis habet vim & potellatem, *l. 3. §. ult. D. de rer. amot.* & ideo lententia variis locis comprehari poteli, *l. 21. D. de hered. vend. l. ff. locat.*, *§. fi quis debitor*, in fr. *C. de sentent. D.* in omnibus, *D. mand. l. cum is qui*, *D. de pec. const. l. fi quis dolo*, in fr. *D. de rer. judic. l. quod §. fi quis*, *D. de cedit. edict. l. quod*, *§. qui in tutela*, *D. de dol. except.* Prædi eli bis idem exigere ab eodem vel ab alio, *l. 3. D. de cons. tutor. l. 22. circ. §. pen. D. rem ratam habeti.* Et inquisitus bis idem folvere cogi, vel ini & alteri, *l. 18. §. propter*, in fr. *D. de dam. infect.* Repellitur autem qui ipse ex quo quæsit, non potest, *l. 1. §. ult. sup. de excepionem doli*, *l. papilli*, *§. de falsa*, *l. 3. §. pen. §. de teltibus.* Interdum tamen iterato exabito reflet ltr, ut in *l. Nero*, *§. de quo dubitatur sup. de testam. l.* Accus huic contrarium elt, li idem ab eodem quis bis exigat: vel quod unus exigat, idem exigat alius, *l. 3. §. ult. sup. de testam. l. 18. ff. rem. amotar. l. 26. ff. de pecul.* a dubius autem idem eundem exigere ex diversis causis nihil vetat.

Ulp. libro fecundo Disputationum.

Ad l. LVIII. Ex prænalibus cauliis *non folet in patrem de peculio ellio dari.*

EX contractibus filiifam. pater tenetur de peculio, & etiamli nihil fit ventum in peculium. Sunt cauli quidam, quibus etli actio rem perlequatur, non tamen de peculio in patrem actio eli, videlicet pro modo peculii: fed pro modo peculii, quod reverà eli in peculio, vel in rem patris: ut li pupillarem nomine agatur: nam & nupe impubes non tenetur, nili quatenus locupletior factus eli, *l. 13. §. de rem. impubes. D. de pecul.* & conditione furtiva agetur, vel rerum amotarum: li repetatur quod filius alteri vi aut clam auferendi affectatione contrectatu, tamen videtur elle ex malefacio. Ex mutui cauli pater non tenetur de peculio ullo modo, *l. pen. C. ad Macedon.* Ex pignoribus quoque cauli non tenetur de peculio, ut ecce non eli actio furti de peculio: fed poli condemnationem pater tenetur judicio de peculio, *l. 57. li condemnatus*, *ff. de re judic. l. 3. §. idem Pedius*, *ff. de pecul.* Ecce & poli litis contellationem ex cauli pœnali defunctio filio, judicium transfertur in patrem de peculio, *l. cum ex contractibus*, *ff. de peculio.* Id enim fit exemplo heredis, qui non tenetur pœnæ actione ex delicto defuncti. Sed poli condemnationem, vel poli litis contellationem mortuo tellatore heredes patris non tenentur mera pœnali, etiamli quid ad eum pervenerit. Idem eli in patre. Hoc enim tenetur ex vel ditis in id quod pervenit; idem elle in patre in rei perlecutoria fuo offendi. Idem elle & in mixta exillimandum eli.

Ulp. libro tertio disputationum.

Ad l. LIX. Heredem ejuldem potellatis *jurisque esse*, *cujus fuit defunctus.*

Hanc l. expolui fup. l. 54.

Ulp. libro decimo Disputationum.

Ad l. LX. Semper qui non prohibet, *pro se intervenire*, *mandare creditur*. Sed & *quis rumen habuerit*, *quod ipsum rel*, *obstringitur mandati actione*.

QUi fidejuslit pro alio, in eum mandati actionem habet, non tantum li eo mandante fidejuslerit, fed & li ex præfentia & tacentia: nam & tacitus confenlus mandatum contrahitur, *l. 6. §. ſi paſſus*, *l. quidſi*, *ff. mandi. l. 6. C. eodem.* Ratihabitio quoque habetur pro mandato, & ideo cum quis pro Titio abfente & ignorante fideluliflet, & Titius poltea id ratum habuerit, mandati tenetur. Eadem ratione ex ratihabitione ell actio quod jullu, *l. 1. ff. quod jullu.* Obltat *l. 6. §. item quæritur*, *& l. idem ait*, *§. ſi de negotiis*. *l. 2. C. de rectir. ſtipul.* Elt line vel negotiorum neltorum actio. Sed tenetur poteli etiam elle mandati actionem. Nec quod una lex de mandati actione, altera de negotiorum geltorum, ideo

A funt inter le contrariæ. Eadem de re concurrunt, *l. 5. ff. de excepto. judic.* tenetur autem poteli fecundum Sabinianos, qui ratihabitionem mandato comparabat, quorum fententia recepta videtur: alii diltentiebant, *l. 3. §. fed ref.*, *ff. de ve*, ubi adjicit Ulpianus reflius elle in malefitio ratihabitionem mandato occupari, videlicet li imo nonnique quid commilillum lit in rem meam; quod repetitur in *l. ea lege*, *C. de rei vind.* Et idem & in alio cauli admittit Ulpian. *l. vero*, *§. ult. D. de folut.* cui contungendas eli *l. liseri*, *lup. de infantis*, *l. 4. §. pen. D. quibus mod. pign. folv.* Ad eandem legem, quæ in fpecie *Severi regis*, *in pr. de his qui sui vel alien.* Patet, qui patitur filiumfam. dotem eam, quæ nondum elutus virum, infamis elt. Paulus, *l. 8. de dolo*, *D.* Quod non ita accipiendum eli, ut non ratihabito ergo voluntati non comparatur aut ipli B bi. Ita enim ratihabitio non ellet ad inpiciendum pater fe rutilit; & quidem merito, nam & in capitula naturis exigitur ab initio, *§. 2. inſt. de nupt.*

Ulpianus libro tertio Opinionum.

Ad l. LXI. Domum bonæ reflere *unicuique licet*, *dum non offendat tenetes alterii*, *in quo jus non habet.*

COnjungenda eli cum *l. 7. ff. de ædic. prædi.* Præfes domum reflituere non cogitur ædes reflere compellit, & adicit, *cum fegnitia*, ut in *l. 7. C. de ædific. private.* plerunque enim licet non reflere, arearum in hortum convertere, fecundum more civitatis. Reflitutionem cura pertinet etiam ad curatorem reip. *Lex municipalis*, *ff. de damn. infect.* Vespalianus tutores curatoresque C reflituere, & condemnare, cuicumque permilit, auflore Svetonio & Vlpiano. Ita autem hæc lege præcipitur reflitionem arearum fieri, ut ne quid offendatur vicinis, ne quid ferviturem non debent. Servatus priflinus forma poteri jure officere luminibus & profpectui vicini: non ferviens heredi, qui in fuo ædificat, licet, non poteli officere luminibus vel profpectui vicini, *l. qui luminibus*, *ff. de ſervit. urb. prædi. l. sui hæres*, *C. de ædific. private*, nili interdictum fuperveniat vicini. pedum, vel ut melius ferre profpectum maris C. pedum, quod & confirmatur Nov. 63. Idemque Harmenopulus tradit ad profpectum vicini. Vide & Papianum cum 3. quæltt. Quod ferri profpectum montium vicini aufert non polle. Simile eli quod tradit. *l. ſi ſuperficies 3. de ædific. ff. ſi ſervitus vindicetur*, *l. 2. §. merito*, *ff. de quod in loc. pub.*

Julianus libro tertio Digeltorum.

Ad l. LXII. Hereditatem *legati nomine non quæri*, *quamvis ſucceſſio in universum jus*, *quod defunctus habuit*.

HEres eli univerli juris ſuccellor, *l. quoties*, *§. here-ditas*, *ff. de hered. inſtit. l. heres*, *ff. de adq. hered. l. nam heres*, *ff. de verb. ſignif.* Ergo & hereditas. Sed & ſuccellio univerli juris, quod defunctus habuit cum morerur: vel contra, hereditas eli tus univerlum ſuccellionis; Sicut Sicut & ſuccellio eli valetudo. Sed non ita firmitas valetudinis: nobis juliitia confians & perpetua voluntas, vel conflitutis perpetua voluntas, tribuendi luum cuique, *l. 10. §. 1. ff. de juſtit. & jure.* Indicitur hereditatem ſignificare univerlitatem quandam & ius ſuccellionis: hereditas ergo eli nomen juris, *libr. vedelius*, *ff. de perit. hered.* res incorporalis, *l. 1. ff. de rer. divisi.* Cicero definit elle pecuniam, id eli, rem incorporalem. Non. vero hereditatem, non pro pecunia, fed pro jure accipimus: & hæc fenlu dicimus hereditatem non polle ufucapi, *l. 13. §. de res mobiles.* hereditatem non poliideri pro divilo. Hæc definitio complectitur etiam bonorum poliellionem, quæ & hereditatis poliellio dicitur, *l. 3. §. hereditatis*, *ff. de bonor. poſſeſſ.* & lepe a M. Tullio, plerunque bonor. poliellio, *ad l. 2. in prin.* Complectitur etiam hdeicommillorum hereditatem, quæ inflituta eli ex Senatuscontulto Trebelliano. Nihil vero hæc definitio hereditatis ad hunc tenlum apertum, quia regulam non repræfentat, & pertinet potius ad

tit. *superiorem*, sub quo etiam pupillaris est in l. *nihil* A *alienat*; hoc ergo loco male repetita.

Julianus libro *septimodecimo* Digestorum.

Ad L. LVIII. *Qui fuse dolo malo ad judicium provocat, non videtur meum facere.*

NOn videtur meum facere, qui non fovit, sed hoc fide ad judicium provocat, id est, partuus est actionem suscipere, *l. si qua salutari, in prine. D. de usur.* dum fidiciet exsilimat se habere justum causam litigandi, vel quia allegat justum exceptionem, cuius exsilimationis esse fur non potest: quamobrem etiamsi ad judicium fur provocet, non purgat mortem, *l. viii. D. de servicil. fort.* Sic vim facere non videtur, qui ad judicium provocat, *l. 3. §. fi quis pervasores, D. quod vi aut clam*, allegandi fur hanc commoditatem: *l. quod ait clam*, ad quam vilegeo reste appositur exemplum ex *l. si fervilium, Cod. de diffract. pign.* & in ex *Impostor*, id est, *in mora*. *Qui itaque*, &c. ut ap arbitrum petit retinendum fuisse arbitrum.

Julianus libro vicesimonono Digestorum.

Ad L. LXIV. Ea, quæ tuto accidunt, *non tenere in agendis negotiis computantur.*

EOrum, quæ raro accidunt in jure constituendo non habetur ratio, fed eorum, quæ fiunt plerunque, vel non raro: aliquin jus certum conſtitui non poſſet: atque ob id etiam regulæ, & Conſtitutiones juris ſunt ex iis, quæ plerunque eveniunt: ut ſi quæratur, ei, qui mortuus eſt inteſtatus relicto filio, & uxore prægnante, pro qua parte interim filius heres ſit, aut pro qua parte videatur hereditatem poſſi: hoc eſt valde incertum: eſt enim in utero uxoris ſortaſſe mas, an fœmina, forſitan duo, aut tres, aut quatuor, aut quinque. Sed hoc, ut quatuor, aut quinque naſcantur uno utero fit perraro: non admodum raro, ut naſcantur tres: ſæpe: ideoque debitur interim filio quarta portio, *quam Senatus*, aut ſexta: partis peritia, *l. 3. D. pro hered. par. l. 3. a. 5. 6. D. de legib.* Sumatur & illud exemplum ex Novella 91. Qui jurant ſe iterum non nupturas, raro fervant juramentum, fæpe violant. Hoc igitur inſpecto, quod fit crebro, potius quam id, quod fit raro, ne pertuna via aperiatur, melius eſt a mulieribus tale jusjurandum non exigere, quod exigitur *l. ii. & iii. Cod. quand. mulier. offic.* Eſt aliud ex Novella 44. Tabelliones debent ipſi per ſe cauſas contractuum cognoſcere, & inſtrumenta eorum conficere, & ipſos contrahentes conſervare. At quid ſi morbo, aut ſenectute impediantur? Eos ad ſe debent accerſere, aut certe inſtrumentum conficere. Nec quod raro accidit, ut morbo aut occupationibus deſtringantur, aut in communem impedian, aut perfringere debet. Ea enim, quæ raro fiunt, in jure conſtituendo non ſpectantur, nec in negotiis agendis, vel contrahendis, aliudque nullo modo poſſit contrahere dum. Eſt & aliud exemplum *l. poſſeſſores, in prine. D. ad Trebell.* jure nonnunquam & de iis, quæ raro fiunt, conſtituuntur, *l. ſi major, Cod. de legit. hered.* fed non ob ea, quæ raro accidit fit unquam, ut ex iis, quæ plurimum eveniunt, generalis Conſtitutio juris.

Julianus libro quinquageſimoquarto Digeſtorum.

Ad L. LXV. Ea eſt natura cavillationis, *quam Graci ουσίωσιν appellant, ut ab evidenter ſcripta, per horrifſimas mutationes diſputatio ad ea, quæ evidenter falſa ſunt, perducatur.*

EXemplo hoc utitur Bulgarus, cujus verba retuli etiam Accurſius: Res ſicre nullius in bonis ſunt, quod nullius in bonis eſt, occupanti conceditur. Ergo occupanti res ſicræ concedentur. Adjicit ſimile exemplum Accurſius.

Pignori dare licet fructus rei. Omnis fructus pertinet ad fructuarium. Ergo pignori dare fructuario licet.

Neutra argumentatio vel Sorites, fed ſyllogiſmus in prima figura, licet urobique captioſus: nam prior eſt captio ab homonymia. Homonymia eſt in verbo *Nihilius*, nam & res ſicra, & ſrea beſtia dicitur nullius, ſed ratione diverſa: res ſacra, quod non ſit in commercio hominum: ſrea beſtia, quia domino ſine poſſeſſore carcat. Sic & in argumento Accurſii, ut & ipſe Accurſius notat, fructus non idem ſignificat in adſumptione, quod in propoſitione. In propoſitione, fructus eſt utilitas quædam: in aſſumptione fructus eſt, quod res ipſa ſit & pariat, unde fructus. Sed hoc argumentum ſubit ad hunc locum: quia Sorites, de quo agitur hoc loco, per brevillimas mutationes, id eſt, per paucas & minutas interpoſitiones ab evidenter falſa diſputationem ad ea, quæ evidenter falſa ſunt, perducit, ut in hoc exemplo. Duodecim ores gregem faciunt, quod eſt evidenter verum, imo & 11. item & 10. item ad evidenter verum, imo & 10. hoc etiam eſt verum, *l. ult. D. de aliog.* Cur ergo novem etiam gregem non faciunt? Hoc vero eſt falſum. Et ad hoc prius argumentationis Horatius reſpicit 2. Epiſt. his verbis.

*Eſt autem, quæ probet centum, qui perſicit unum. Quid? qui ſpectavit mox non mendoſe ſuet unus Iuter quos referendus erit? ſuitores ne poetas; An quos & proſeca, & poſtera reſpuet ætas? Hic ſimilem ſuitores vetet æquare beatis? Qui vel mendoſe brevi, vel toto eſt pulcer anno. Cur perinſſa, tendunt plus ne quinque Pandantur? Poſt, O Romani nuncupor, & quater etiam nomen, Dum ſedeat ſinoſus ratione curatis acervi, Qui vedit ad ſolos, & virtutem aſſimat omnis. Accerſum vocat, quod Sorites. At & Perſius reſpicit & Cicero. Et hoc genere gradatim & minutatim detrahitur aliquid. Additur autem hoc modo, ſi cuiphyetitarius eſt quidam mutuum, ut ſupra dictum, ſut non imponet perdio ſervitutem, ut ſuperficiarius? Cur non unus dicit, ſi unus eſt ſuperficiarius? Quomodo etiam verriſſima fiunt: Cur denique res a ſuperficiario eum interroſus non dicam: & ad extremum cur non interrogatus quidem? Hæc eſt Sorites ab evidenter falſo. Sic Sorites per brevillimas mutationes, id eſt, paulatim & minutatim abvehitur veris diſputationem perducit ad evidenter falſa. Ex quo argumento colligunt, quod Cicero in Lucullo gradus & minutias. Hieronym. Apol. 1. in Rufin. Sortitarum gradus, pſeudonomi ergo D tius. Sextus quidam ab eſt interrogatus veterinus ſtomachi, & conclusione falſa a vero nafcens mendacium adſtruxere: in Balliciis *ουσίωσις λόγων ἢ συλλογισμὸς ἐκ τῶν ὁ μικρῶν*. Antoni Augeli ex P. Florum reſtitutio ne de hoc loco *ουσίτου*, & *Ουσιτου*, *ſupra tit. pine.* atque ita veteres interpretes legiſſe videntur, & de Sorite, in quit Augeſtinus, multa Aristoteles diſputaſſe, & de Sorite ubi Ariſtoteles, nihil de pſeudonomo, id eſt, de mentiente, de quo eſt *lex quiſcunque. D. ad l. Falcid.* Alio ergo argumento captioſa propoſitio refellenda eſt. Sed huic legi non convenient, traſtanda tamen ſunt. Primum hoc eſt, Servo legari id ſolum poſſe, quod hæres ſactus capere poſſit. Libero ſactus non poſſe legari ſi, *quandiu ſervit*. Ergo nec ſervo. Argumentum eſt deſicit fecundum quid & qualiter, quod dicitur ex ſpecie ad genus; vero quoniam non ſolum ſactus legari ſi qualitatem, id eſt, quod propoſitio dicit de ſubſtantia legati id tranſferatur ad qualitatem: ſi inſpicias ſubſtantiam legati, valet legatum ſervo ſactus, *quandiu ſervient*. Si qualitatem, non valet, quia libero eſt res eadem legari poſſit, non eadem tamen ſervo. Itaque male hoc argumento uſus eſt Marcellus adverſus Julianum, *l. debitor, §. ſervo. D. de legat. 2.* adnotatio enim illa columnia, de qua agitur illo loco Marcellieſt, *l. ſervo alieno, in prine. ff. de legat. 1.* Alterum argumentum, quod deducit Accurſ. ex *l. 1. de reg. Cato.* eadem vitio laborat, legatum quod inutile fore ſi ſtatim teſtator deceſſiſſet, non valet. Legatum autem tum reſiſtum, *ſi poſt Calendas mortuus fuero, Titio dato*, inutile fieret, ſi Titius deceſ-

deceſſiſſet. Ergo non valet etiamſi diutius vivero. Nam A quod propoſitio affirmat de ſubſtantia legati, id tranſferitur ad qualitatem legati; que, ſi teſtator ſtatim deceſſiſſet, non inutile, ſed non datum videri potuit legatum efficere: Male id genus legati Acc. excipit a regula Cuiacianus in d. l. quod ſi conditionale: nam mors conditio eſt non pertinere regulam Catonianam ad ea legata conditionalia, que cedant poſt mortem, videtur tamen ad ea pertinere, que cedant a morte. A mortecondi- tionali, quæ ſub conditione hujuſmodi, *ſi poſt Calendas tuos- tuus, Titio dato*. Item hoc, de qua in *l. cod. tit. ſi ſervus alienus*. Titio *vel ejus ſuccessori dato*: nam certum eſt, ſalvetur ad tempus mortis. *In cundit. D. de cond. & demonſtr. & ſimil.* §. *ult. D. de aur. & arg. leg.* Sed ſi ſtatim moreretur teſtator, proprie non legaret, quia non eſſe data dicerentur potius, quam inutiliter data. Quamobrem ad ea etiam regula Catoniana non pertinet.

Julianus libro ſexageſimo Digeſtorum.

Ad l. LXVI. Marcellus, deſinit debitor eſſe ii, *qui nullus eſt ex corporum ſubſtantia, aut ex opinatione naturali, obligationem.*

QUi nullus eſt exceptionem, non deſinit eſſe debitor ſive civili: jure naturali plerunque debitor eſſe deſinit: & ita hanc Marcelli ſententiam accipio, ut & illa verba ſuadent, *ex ſe opinatione naturali obligationem*, id eſt, legibus, & jure naturali coagmentem, conſtituti eſt exceptio ipſi poſſit: hoc naturali æquitati congruit, *l. 1. D. de poſſ. l. 1. Cornelius, §. nat. D. de pact.* eum qui naſtus eſt jure naturali continuo liberatum: & ſi foluerit per errorem, indebiti conditionem habet. Eadem eſt C ratio exceptionis dolli, *ſi convenerit*, & Senatuſconſulti Velleiani, que omnes naturali æquitate nituntur. Diverſa eſt cauſa exceptionis Senatuſconſulti Macedoniani, ut ſi filiusfamilias mutuum pecuniam acceperit, tum filio, quam patri adverſus creditorem dare exceptio Senatuſconſulti non poſſit, quia ſi jure naturali, quod ſolet jure gentium ſit filiumfamiliæ, qui pecuniam mutuam acceperit, non teneri, ſed odio creditoris, & pœne cauſa. Et inter, *qui ſui juris*, & filiumfamiliæ, ne jure quidem naturali liberatur, & ſi foluerit non repetit. Eadem eſt cauſa exceptionis ex edicto. Quod autem dicit *l. 3. §. ult. D. de ſenat. qui ſui juris*, non negem accipiendum eſſe. Eadem profecto eſt ſententia Bulgari, nisi quod nihil commune habet cum ea, quæ de eadem re Marcellus notat, cum etiam debitorem ſe deſinere non poſſe dicit. Confirmat enim, rem judicatam non tollere naturalem obligationem, *l. judex, l. Julianus D. de condict. indeb.* male etiam exceptionem dolli, *ſi convenerit*, ſublatam D putarem, que dicet ea, qui inquam jus imperandi: debuit dicere, que datur adverſus eum, qui inquam jus imperandi, &c. Sed hæc ſatis. Quæ ſequuntur legi, *Marcellus debitor eſſe deſinit, qui*, &c. *Marcellus*, id eſt, in notatu Juliani LX. Digeſtor. Itaque ſic potius conſtituit hujus legis ſenſum: *Julianus adſentitur illi ſuctores Marcellum*, quæ Marcellus non refragatur, *l. 1. in fin. D. de manum. l. Servum, §. ſervum, D. ad l. Aquiliam.*

Julianus libro octogeſimoſecundo Digeſtorum.

Ad l. LXVII. Quotiens idem *verbum duas ſententias exſtruit, ea, quæ minus probabilis eſt, non accipitur.*

SIdem ſermo, duas ſententias exprimens, ambiguus eſt: ſi eadem vox duas ſignificationes habet, homonymia eſt. Accurſius homonymiam excepta dat, cum regula ſit de amphibolia. Homonymia ait eam ſententiam potiſſimum accipi, que ſit generalis agitur eſt, id eſt, que rem perficit, & non eſt, quæ non perficit, quia accedet, ut ſi adhuc ratione ambiguæ dicat, ſi una ſententia adhuc ſervat, altera non ſervat, ea potius accipitur, que adhuc ſervat, *l. ſi quis, D. de verb. oblig.* Verba ſunt manifeſta, dicam, ſi unus ex E

rem deprehendiſſe: que oratio ambiguum ſenſum habeat, an apprehenderim ipſe fatear, an fur me: ſed ſi ſenſu accipitur, qui reipſa eſt agitur eſt, aliquque nulla eſſet actio.

Paulus libro ſingulari de dotis repetitione.

Ad l. LXVIII. In omnibus cauſis id obſervatur, *ut ubi poſſunt conditiones locum facere beneficio, ibi deficiant, ubi neceſſitati non habent locum, ibi beneficium potius admittatur*: *ideſt, ubi ad quamvis poſſeſſoria ejus deſiderii, non deficiat ratio auxilii.*

POnatur exemplum, quod interpretari conveniat, cuius eſt de dotis repetitione. Præſcriptum habet regula ſtrictius, a quo dos repetatur. Mulier ut præterear omnibus, vir ut is id tantum, quod penes poſſit condemnetur: utrumque eſſ quod ſtatim eſt, & quod in tempore eſt. *Si mulier, l. mariuum, D. ſolem matrim. l. 3. C. de pactis. dot. lib. 6.* Alio igitur de dote non eſt privilegium, ſed perſona mulieris, *quæ dos*, &c. *ut ſupra in tit. pro dote*. Idem *ex cauſa* de adtione tutelæ, *l. ex pluribus, D. de adminiſt. tut. l. 1. §. item, D. add. Carbo. de dol.* Quidam ſunt adtiones privilegiatæ, & eæ in bonorum ſunt transferunt cum ſuo privilegio: cuiusmodi eſt Sumtuarium de Acc. ait: ſed male putabat ex *l. ſi quis, §. ult. D. de reſcind. dotat.* hereſi ejus rei dari quem privilegium. Conſequentes eſt illa: eadem ratione adiutus tutelæ pervigilium dare- tur hereſi: cum alia ratione adiutus hereſi. Sed mulier ſtum eſt fumtarie privilegium non qualitatem perſonæ, quæ tamen ſuum, ſed cauſam funeris & pietatis exteriſ- ſet. Et ſibi hereſi conſtituit, ut ſumtus deducat, id quæ C ſit, quam perſonæ potius ſuiſſe conſeudum eſt. Dum etiam judicati adiouus, qui condemnato indulgetur bonis amittitur cauſa, *l. 1. §. ult. D. de cauſ. cognit.* Sed Macedonianus reſt condemnati indulgetur, quia cauſe magis, quam perſonæ beneficium eſt, *l. tempus, D. de re jud.* Sic vero ſervitutes ſunt, quæ ſervitutes ſunt, quæ ſervitutes extinguuntur: ſervitutes rerum ad hereden tranſeunt *l. pater, de leg. Falcid.* Hinc diſtinctio eſt in rerum ſervitutes, *l. 3. tit. D. de ſervit. rust. præd. l. 3. §. permittitur, D. de aqu. quotid. & æſtiv.* jus aquæ duci, &c. *l. 3. §. ult. D. de aqu. quotid. & æſtiv.* jus aquæ ductus, quod duobus modis, utroque mortuo jus aquæ extinguitur: hoc vel uno fupervivente jus aquæ intempus manet: *l. 3. verius eſt manere*. Frontinus de aquæ deſcribit. Adde que ipſa pluribus locis ibi dicta ſunt. Sed ſervitutes perſonales, quæ ſervitutes D jure cautum, ut dum quis ex illo, qui communem cum illo ſervitutem, imperfecte, rerum modo ſervitutes, ſed ſervitutes, & hanc diſtinctionem ſervitutum perfectarum, quæ nec ſuiſſet quidque ex iis, quibus eras datum, poſſetre.

Similis regula in *Senatuſconſulto*, ut *Velleianum*.

Paulus libro ſingulari de ſignificatione libertorum.

Ad l. LXIX. *Libertorum beneficium non datur.*

Exemplum eſt in *l. fap. hoc tit.*

Ulpianus libro primo de officio Proconſulis.

Ad l. LXX. Nemo poteſt *plures poteſtates exercere, vel cujus alterius exercitio alterius officio impedit.*

EMenſum Ariſtonis, *ſi ſub conditione*, &c. *D. de verb. oblig.* id eſt, *ſi ſub conditione ſtipulatus ſim, ut ſi navis ex Aſia venerit, dari ſpondeſ?* Ariſto reſpondit, nihil ſtipulationem agi, quia ſtipulatio non ſit, *ſi perficiendum*, &c. *l. ult. D. de reb. cred. l. 3. §. ult. D. de aſſ. pecun.* Ad ea enim ſtipulationes ſtipulationem demandi, depoſendi, mutuandi, conſtituendi. Mutuum, *ſi pecunia legi datur*, &c. *de offic. ejus, cui mand. eſt jurisdict.* Sed hæc ſtipulationes mutuum dicitur ex adverſo emtio, mutuum conductio, mutuum mergo ſeparatum eſt a jurisdictione, non ita magistratum competit, ſed legis cauſa: quod ad hoc mutuum, modo ex parte tantum, ut prædii dantur ex jus ferri, non jus deportandi vel conſtituendi. Præſecto

vigilum jus ed vrebeandi, non jus gladii, *l. 5. §. 1. l. 4. D. de offic. pref. vigil.* & hinc in omnes, fed in certas perfonas. Non datur etiam cuilibet magiftratui. Praetor urbanus non habet merum Imperium. Itaque quoties res agentium animadvertendum erigit, remittit ad praefectum urbi, *l. 1. §. item folent, D. de offic. praef. urb. l. 3. §. ult. l. 2. D. de fup. tutor.* Idem de curatoribus regionum & viarum Capitolinus fcribit in Marco. Quia igitur merum imperium lege datur, confequens eft mandatum id non poffe alteri, quod hac regula fignificatur, quae repetita eft *l. 4. §. ult. l. 5. D. de offic. proconf.* Ita Paulus mandatum, nullum imperium mandatum: quia haec fuo jure magiftratus habet. Merum Imperium fuo jure non habet, his objici poteft, legatus proconfulis mandata jurifdictione ut audit cuftodias, *l. 11. C. de off. proconf. Sed d. l. folent* refpondet hoc mandata extra ordinem, nam ordine, ut animadvertat vel abdicet, mandari: extra non poteft. Rurfus objicitur, legatum cognofcere de fufpecto tutore. Sed hac cognitio primum nihil pertinet ad merum imperium, cum & eam habeat praetor, qui merum imperium non habet, & plerunque non excedat infantiam. Exigit interdum caufa fufpecti graviorem animadverfionem, & tamen, ut praetor ad praefectum urbi, ita legatus ad proconfulem remittere debet, *l. 1. §. qui teti, D. de off. proconf.* Deinde veteres eft mens legis duri, ficut & imperium merum, veteres non eft eas mandandi, *l. 1. D. de exercit. quae ftitut. Severi & Antonini*, eodemque modo legatus jus habet judicis & tutoris dandi.

Ad L. LXXI. Omnia quaecunque *caufae cognitionem defignant, per libellum expedita non poffunt.*

QUae caufa cognitionem fecretorum exigunt, per libellum, five de plano expediri non poffunt. fed expediri debent pro tribunali. Repetita eft haec fententia *l. 3. §. 1. D. de offic. proconf. Cui* optime convertitur ratio fimilium ad *l. 1. §. item folent, D. de offic. proconf.* Cui eft eodem libro, de quo fcripfi in *l. 13. cod. tit. Sunt* & alia exempla. Alienatio rerum minorum non fit, nifi decreto praetor alienationem permittat, *l. 1. C. de excuffor. quae* ejus rei fit interpofitus decretum. Item de plano, quia caufae cognitionem exigit, *l. 4. C. de dilat.* Item poffeffio decretalis non datur de plano, *l. 3. §. fi curatrix, D. de bonor. poff. l. 1. §. ult. l. 2. D. quor. ex quib. caus. poffeff. ferv.* Idem juris eft in actione decretali, & in reftitutione in integrum, & in libertate, quae de caufidici fententia datur, & in abolitione, *l. 1. §. adverfus, D. de T. urpillian.* Ad haec regulam pertinet *l. 105. inf.* quae ubi caufae cognitionem, fed praetorem defiderari ait, eodem, ubi decreto opus eft decernam praetorem, ut vel perfidiae, qui tributi habent, non addicatur dato, aut alienatio municipalis, quae hereditate Paulli referenda eft ad edictum de damno infecto, *l. 8. §. fcut & l. ult. l. 12.* itaque conftat ex *l. 2. D. de damn. inf.* qui tamen aliquid eft, non Paulli. Sed qua de re tractavit Ulpianus decretorio ad edictum, de eadem quoque re tractavit quoque Paulus *lib. 2. ad edictum.* Quaedam de plano expediri poffunt, ut fervum praetor vel pretio manumittit de plano, cuftodias audit de plano, humanum pollicitum de plano, *l. 1. §. 1. D. de plano.* Expedi decretum & plenum eft de plano ex *l. 1. §. 1. l. 2. l. 3. §. 1. l. 4. l. 6. D. de tranfact. l. minor. 25. ann. §. ult. ff. de pupill. l. 3. C. ingenuan. inft. ingenuan.*

Nevalenus libro tertio ex poffeffionibus Labeonis'.

Ad L. LXXII. Fructus rei eft *quod pignori dare fuere*

Fructus eum eft *l. ult. finale ipfum poffeffor, cum quo* vindicatione, in fructus condemnatur. hoc etiam, numeratur, quod re ea pi- ipfum Ulpianus, interpretatur *l. 1. §. 1. D. de* Joannes, ait: fi quando, in poffeffione

A rei fructuum ratio habenda fit, utilitas, quam petitor habuiffet, fi pignori eam dare licuiffet, aeftimabitur. Bulgarus eafdem refte hanc regulam expofuit.

Quintus Mutius Scaevola libro fingulari *ajebat*.

Ad L. LXXIII. Quo tutela redit, *ea hereditas pervenit, nifi eum femina haeredes intercedunt.*

Ad §. Nemo potuit interrogem dare *carpere, nifi ei quem in fuis hereditibus cum moritur, habuit, habiturusve fuit, fi moriffet.*

Ad §. VI. Ufufum id videtur effe, *qua de re quis, cum probatur, ficti: dum, quod quifque cum controverfiam habet, habiturumve fe putaret, fecit.*

Ad §. Quae in teftamento ita funt fcripta, *ut intelligi non poffint, perinde funt, ac fi fcripta non eflent.*

Ad §. Nec patifcendo, nec legum dicendo, *nec plagiarii quifquam nomen ejus mutare poteft.*

LEx eft ex libro fingulari *ajebat*. Regulas ejus vocat. *l. 1. ult.* ita refernatur hoc loco quoque: prima haec eft, *Quo tutela, &c.* Sic in Gaii inftitutionibus. Qui praetutelam eft ad tutelam, proximus eft ad hereditatem: fed concipi ita potius debuit regula, ut Placentinus notat. Quo hereditas redit, eo & tutela pervenit, & ita Graeci legunt, *ἐνθα ἡ κληρονομία ἐκεῖ καὶ ἡ ἐπιτροπή*, quafi nemo B *quifquam nemini alteri curae poteft*.

Ex eft ex libro fingulari *ajebat*. Regulas ejus vocat. *l. 1. ult.* ita refernatur hoc loco quoque: prima haec eft, *Quo tutela, &c.* Sic in Gaii inftitutionibus. Qui praetutelam eft ad tutelam, proximus eft ad hereditatem: fed concipi ita potius debuit regula, ut Placentinus notat. Quo hereditas redit, eo & tutela pervenit, & ita Graeci legunt, *ἐνθα ἡ κληρονομία ἐκεῖ καὶ ἡ ἐπιτροπή*, quafi nemo *quifquam nemini alteri curae poteft*.

Ad §. Nemo potuit interrogem dare *carpere, nifi ei quem in fuis hereditibus cum moritur, habuit, habiturusve fuit, fi moriffet.*

Ad §. VI. Ufufum id videtur effe, *qua de re quis, cum probatur, ficti: dum, quod quifque cum controverfiam habet, habiturumve fe putaret, fecit.*

Ad §. Quae in teftamento ita funt fcripta, *ut intelligi non poffint, perinde funt, ac fi fcripta non eflent.*

Ad §. Nec patifcendo, nec legum dicendo, *nec plagiarii quifquam nomen ejus mutare poteft*.

Papinianus libro primo Quaeftionum.

Ad L. LXXIV. Non debet alteri *per alterum iniquo condicio inferre.*

QUemadmodum ex *l. 1. §. ult. & l. 2. ff. quod vi, aut clam, l. 8. pr. ff. de publ. in rem act. l. 23. §. de reject. ord.* Ac ne fervo quidem per dominum debet iniquior conditio inferri. *l. 5. §. ult. fervum, §. de act. quibus in rem.*

Papinianus libro tertio Quaeftionum.

Ad l. LXXV. Nemo poteft mutare *conditionem fuam in alterius injuriam.*

UT filius praeteritus, qui agnovit legatum, poffet petere in fundum heredis fcripti mutata conditio petere legatum, *quia ad filium, l. 3. §. ult. l. 4. ff. de minoribus*, qui eft ex eodem libro: venditor, qui legum commutationem elegit, poffet variare non poteft invito emptore, *l. fi fundum, 2. C. de rei vend.* Quo *tempore, ff. de legibus*. Itaque utrique laefio defendi poteft, redire etiam dicitur hereditas ipfo jure decidenti, *l. cum pater 59. §. penult. l. fi duob. ff. de milit. teftam. Pertin.* ad hanc regulam, *quo hereditas, &c.* Reffe fubjicitur exceptio: Nifi cum *Senatus Decreto* interveniret: tum enim quo hereditas redit, tutela non pervenit: quia tutela eft officium eft. Eadem exceptio eft in *l. 1. ff. de leg. tutor.* fed nullo loco haec exceptio additur, *ita fi non minores XXV. annis fuerint intercefferit*. Nam & minores 25. annis aute Juftinianum legitimi erant tutores, fed in eorum locum curator datus fuit, ut in *l. 1. §. 2. de excuf.*

Ad §. 1. Secunda regula ut de rutela teftamentaria: *Nemo potuit dare tutorem teftamento, nifi liberis, qui fui fint, & poffunt fieri, l. 1. pr. de tut. teftam.* Tutela jure poteft teftatis reliquis teftamento mandatur, *l. impubes, §. de adim. tutor.* Emancipato pater tutorem dare non poteft, quia emancipatus pari extraneis heres eft, non fuus, licet jus praetorio ab inteftato vocetur inter fuos. Mater filio tutorem dare non poteft, *l. pen. §. matre, ff. de legat. 2.* qui unius fuus heres nondum non habet. Si pater dederit emancipato, non valet datio, quia non dedit ei, cui oportet. Si mater, non valet datio, quia is non dedit, quem dare oportet, *ibi. §. ult.* Si nafcitur poftumus, hac ratione teftatoris, *l. 3. ff. de confirm. tutor.* Eft & in confirmatione differentia inter patrem, qui dat tutorem emancipato, & matrem: a patre datus, fine impofitione conditionis, fit tutor, nonnifi ex inquifitione, *d. l. 3. & l. 4. ff. de teftam. tut.*

Ad §. 2. Tertia regula pertinet ad interdictum quod vi aut clam, *de quo ff. quod vi aut clam*. Quod *vi aut clam*, in qua ab Ulpiano recitatur haec hujus loci definitio, nempe ex Q. Mutio: *Vi facium videtur, fi quis tutor quem poffidebat, ejectus eft. Clam, fi confpectum fecerit, non habens controverfiam*, &c. Imo de clam facit, qui poffidentibus adquiefcit, poffes tamen abrogare, & ignorante eo, qui prohibuit opus facere, pergit, olim facit, i. e. *d. l. 3. §. ult. de interdictum. ff. Quod vi aut clam.*

Ad §. 3. Quarta regula haec eft, *quod non inteffigitur, pro non fcripto habetur, l. 2. ff. de his quae pro non fcrip.* Si idem apud heredem remanent haec omnes inter-

B

C

D

E

F

697 In Tit. XVII. De diverf. reg. Jur. antiqui. 698

incerta perfonae & incerta res fruftra legatur. Obfcura adjecto non valet. Sic obfcura denuntiatio nullius momenti eft, *l. 3. §. 1. ff. Quod vi, aut clam*: obfcura refponfio obligat in folidum, *l. 5. inftit. ff. de concert. in. cur. fec.*

Ad §. 4. Quinta haec eft, *Alteri ftipulari, poffefi, legem dicere, nemo poffe*: quae fufa eft per tit. de pactis, & de verb. obligat. Legem vocare poffumus, quae adjicitur contractui ex continenti, ut legem commifforiam: Hujus generis poffumus legem formamque contractui dant, *l. contractus, 34. de pact.* Sic Imperator, non Senatus, ex cipiendum pro extraneo, nam fervus domino ftipulatur recte: Vos fervi vero domini, & contra, *l. 42. ff. de donat. inter vir. & ux. vers. Inftit. de inutilib. ftip.* Vitia hanc regula funt quidam, quae praetermitto.

Papinianus libro primo Quaeftionum.

Ad L. LXXIV. Non debet alteri *per alterum iniquo condicio inferre.*

QUemadmodum ex *l. 1. §. ult. & l. 2. ff. quod vi, aut clam, l. 8. pr. ff. de publ. in rem act. l. 23. §. de reject. ord.* Ac ne fervo quidem per dominum debet iniquior conditio inferri. *l. 5. §. ult. fervum, §. de act. quibus in rem.*

Papinianus libro tertio Quaeftionum.

Ad l. LXXV. Nemo poteft mutare *conditionem fuam in alterius injuriam.*

UT filius praeteritus, qui agnovit legatum, poffet petere in fundum heredis fcripti mutata conditio petere legatum, *quia ad filium, l. 3. §. ult. l. 4. ff. de minoribus*, qui eft ex eodem libro: venditor, qui legum commutationem elegit, poffes variare non poteft invito emptore, *l. fi fundum, 2. C. de rei vend.* Quo *tempore, ff. de legibus*. Itaque utrique laefio defendi poteft, redire etiam dicitur hereditas ipfo jure decidenti, *l. cum pater 59. §. penult. l. fi duob. ff. de milit. teftam. Pertin.* ad hanc regulam, *quo hereditas, &c.* Reffe fubjicitur exceptio: Nifi cum *Senatus Decreto* interveniret: tum enim quo hereditas redit, tutela non pervenit: quia tutela eft officium eft. Eadem exceptio eft in *l. 1. ff. de leg. tutor.* fed nullo loco haec exceptio additur, *ita fi non minores XXV. annis fuerint intercefferit*. Nam & minores 25. annis aute Juftinianum legitimi erant tutores, fed in eorum locum curator datus fuit, ut in *l. 1. §. 2. de excuf.*

Ad §. 1. Secunda regula ut de rutela teftamentaria: *Nemo potuit dare tutorem teftamento, nifi liberis, qui fui fint, & poffunt fieri, l. 1. pr. de tut. teftam.* Tutela jure poteft teftatis reliquis teftamento mandatur, *l. impubes, §. de adim. tutor.* Emancipato pater tutorem dare non poteft, quia emancipatus pari extraneis heres eft, non fuus, licet jus praetorio ab inteftato vocetur inter fuos. Mater filio tutorem dare non poteft, *l. pen. §. matre, ff. de legat. 2.* qui unius fuus heres nondum non habet. Si pater dederit emancipato, non valet datio, quia non dedit ei, cui oportet. Si mater, non valet datio, quia is non dedit, quem dare oportet, *ibi. §. ult.* Si nafcitur poftumus, hac ratione teftatoris, *l. 3. ff. de confirm. tutor.* Eft & in confirmatione differentia inter patrem, qui dat tutorem emancipato, & matrem: a patre datus, fine impofitione conditionis, fit tutor, nonnifi ex inquifitione, *d. l. 3. & l. 4. ff. de teftam. tut.*

Ad §. 2. Tertia regula pertinet ad interdictum quod vi aut clam, *de quo ff. quod vi aut clam*. Quod *vi aut clam*, in qua ab Ulpiano recitatur haec hujus loci definitio, nempe ex Q. Mutio: *Vi facium videtur, fi quis tutor quem poffidebat, ejectus eft. Clam, fi confpectum fecerit, non habens controverfiam*, &c. Imo de clam facit, qui poffidentibus adquiefcit, poffes tamen abrogare, & ignorante eo, qui prohibuit opus facere, pergit, olim facit, i. e. *d. l. 3. §. ult. de interdictum. ff. Quod vi aut clam.*

Ad §. 3. Quarta regula haec eft, *quod non inteffigitur, pro non fcripto habetur, l. 2. ff. de his quae pro non fcrip.* Si idem apud heredem remanent haec omnes inter-

A quinque, mancipatio, acceptilatio, hereditatis cretio, vel adita, fervi vel cujus alterius ei opto, tutoris datio fada a Magiftratu. Mancipationem accipio generaliter, ut Ulp. definit *lib. 19. ad ed.* non pro mancipatione ftip. tantum, qua fit fui juris, *l. 8. §. ult. D. de inj. rup. l. ult. C. de apoft.* quam effe legis actionem contra Nov. *l. 2. C. de apoft.* Legis autem actio & actus legitimus idem. Sed & mancipatio familiae in teftamentis, & mancipatio, quae fit ex cauffa donationis vel falutaris, aut teftamenti nomine, vel teftamenti, vel ex alia cauffa transferendi dominii, legis actio eft. Quid fit acceptilatio, hereditatis aditio, ferv. optio, tutoris datio, non opus eft enumerare. Latina interrogatio juris & opinionum fcientia, & ita definitur a Gellio. Quid fit acceptilatio, fupra dictum eft. Sed fane ne alii aftus legitimi & folemnes? Sic fane: ut actiones duodecim tabularum, adoptio, & manumiffio, quae fit per mancipationem, ut Gaius ait *lib. 1. inft.* Theophilus in definitione adoptionis, *l. 1. & 3. ff. de offic. proconf. l. 4. ff. de adopt. l. ult. C. de his, qui a non dom. manum. funt.* Idem Gaius fcribit de teftibus in *inft.* Aftum autem legitimum conditiones ex funt, ut certa fint conceptio: verbis. Sic mancipationem, adoptionem, adfertionem, acceptilationem, manumiffionem vindicta, fieri conditionem, manumiffionem vindicta, fieri conditionem, fed hodie verba folutas non dicantur, ut dicit accipiunt, *l. manumiffi, ff. de manumiff.* Quod enim ait de manumiffione, idem dicitum putemus de ceteris; cum hodie omnes aftus fint extraordinarii, nec dicimuli mentem, ut recipiunt ferme ceteri. Item alteri conditio haec eft, ut fiant teftibus praefentibus, plerumque feptem: fic fit mancipatio, fic adoptio, fic manumiffio, *fic manum. inft. de adopt. leg.* Sic adfertor Varro in cretione adhiberi jubet teftes. Idem exiftimandum de cretione. Teres conditio eft, ut intervenitur fere in omnibus fenfibus actionibus, ut in mancipatione de libera, in manumiffione alapa, in adfertione digitorum cretione. Quare haec eft, ut non fiant per procuratorem: adoptio non fit per procuratorem, *l. per procuratorem, 3. ff. de adopt. hared.* nec curatore datus, *l. curatorem, 3. ff. de inft. tutor.* acceptilatio non fit per procuratorem, *l. 1. §. ult. ff. de acceptil.* Item alia fola poteft probari per procuratorem, *l. 1. §. ult. ff. de manum. vind.* & ita acceptilatio vocatur, *l. 1. §. ult. ff. de manumiff.* Sed *certum praeceptum nomen*: potius quam hoc modo, ut manumittat inteftatur, quo procurator domini effet, adoptio fit per procuratorem, *l. 3. §. ult. ff. de adopt.* Et ut mancipatio eft legis actio, *l. 8. §. ult. ff. de damn. infect.* Item alia *exemplum legis agere poteft*: poteft & ex negotio gefto, *l. 1. §. ult. ff. de inft. de leg.* Item quae *ex poteft & opinio* eftam exemplum est *l. 3. ff. de offic. proconf.* ut hic legatus proconfulis lege agere poffit. Quincunque tabulae, quae de cretione adhibi fenel duotaxat, *l. 6. §. 3. ff. de adopt. hared.* Optio femel, *l. 5. §. 2. ff. de legat. 1.* Genera 25. Controverfia. Non opus eft *fatisfactio* ftipulatione cautum, *nomine pecuniae folutionis* ftipulatione contingatur. Tutor datur fecundum aetatem: interdum opus eft decreto & publ. libertas non interatur, *l. 2. C. de manumiff. cand.* Latina interrogatio juris & opinionum fcientia non eft dubitandum ea ad actus legitimos? Haec conditio legata non valet, nifi etiam fieri folemnem heredi praefente: de ideo ante aditum hereditatis non fit, *l. 10. §. de legat. 2.* Si poffit exhibita inftrumenta, *l. 3. §. ult. l. 4. §. ult. ff. de exhib. l. 1. cunctis, §. 3. exhibendum, l. 8. de fpect. l. 2. §. 4. ff. de oper. lib.* de certo ut quaque verba teftibus praefentibus, &c. Sed & ea, quae fiunt praeter decretum, non operatur; fiunt & ad adeundum dicti praefimere folet, *l. 6. l. fupra, §. fi de appellat.* Et ut folutafimile non agit quae fatis patrui, ita non optat fine juffu patris, *dict. l. 10. l. 14. §. de dot. cauf.* utraque ita femel: utra- que fit non fine non in dem, vel fub conditione, quae eft utra- fondicio adhuc legitimorum hoc loco propofita, *§. Sic & acceptilatio, l. 4. & 5. ff. de acceptil.* Et autem non fatis a magiftratu fub conditione. *l. mut. §. ult. ff. de manif. nam* ea tantum curatio datio eft abfolutegitimus, qua fit folemnier decreto judicis ex inquifitio-

B

C

D

E

F

tione, arcefcitis amicis & neceſſariis pupilli, & optimis viris clientele ex quibus jodex optat quem vult, non quæ ſit teſtimonio. Sic municipatio dixit, vel conditione non recipit: quamobrem dubitabatur olim an ſocietas poſſet coarctari ſub conditione, *l. pen. Cod. pro tutore*: propterea quod in ſocietate fingitur municipatio, vel tralatio interveniſſe, *l. 2. D. pro ſocio*. Eadem eſt cauſa ceterorum, ut adoptionis, *l. 14. de adoption.* manumiſſionis, *l. ſcripta 15. D. de manumiſſ.* & ceterorum datorum, *l. Inſtitue. de divid. tut.* Tritte tamen ii omnes actus & dies & conditionem recipiunt, & locus eſt regulæ, *Lecapeſſ. inſt. tit. qui repetit* & *l. 1. de manumiſſion. D. de condit. & demonſtrat.* & in aliis multis juris articulis locum habet, *l. ſi ita ſcriptum §. 1. D. de legat. 1. l. ſi ita ſcripſerunt. 2. D. de legat. 2. l. ſi quis §. illud. D. de poſſ.* Eſt alia conditio, ut pervertatur per magiſtratum ſolum, non per eum cui mandaverit juriſdictionem, *l. 2. §. D. de offic. prov.*

Aliter legitimi, qui recipiunt, vulgo, qui non recipiunt. Florent. *qui recipiunt*: id eſt, qui ſub his conditionibus recipiuntur ejuſdem actus dies vel conditio aperte, non tacite. Accepitilio in fe reſte cauſa ſub conditione tacita, *l. mevia. ſenſa excepta §. Julianus, D. de verb. ſignif. donat. l. quæcunque, ad l. Falcid.*

Papinianus libro 33. Quæſtionum.

Ad L. LXXVIII. Generaliter cum de fraude *diſputantes: non quid habent, ſed quid per adverſarium habere non poterint, conſiderandum eſt.* qui fraudem

A *C Um de fraude, &c.* id eſt, cum agitur actione fraudatoria, *non quid habeat*, reſtituo Cœci, non quid non habeat actor, *remotis quæ ſimulatione vel ex arte e ſunt*: hoc ſenſu : non quicquid non habet actor, eo nomine fraudatus videtur, ſed eo tantum, quod culpa vel fraude adverſarii abeſt ? vulgaris ſcriptura nullum ſenſum habet. Reſtitui vnitis, verba tralationis, reſtituus hoc poteſt, *Non quid habent adverſarius, ſed quid abſit per adverſarium, &c.* Sicut de malæ fidei poſſeſſore, cum de fructibus quæritur, idem Papinianus non exercitatur, non conſiderari, quid percepiſſet malæ fidei poſſeſſor, ſed quid abſit ipſi percipere potuerit, *l. ſi navis §. ult. D. de rei vind.* & *l. 4. Cod. unde vi.* Adhibuit autem fraudatorize dandus ex cauſis datur : Ob fraudatos creditores : qui ex cauſa eſt actio Pauliana, & interdictum fraudatorum : Ob fraudatum teſtamentum, qui ex cauſa eſt actio Fabiana tribuno libertis, Calvilianâ interdictum libertis. De Paulianis reſtitutionis. Hoc tetigit qui fraudem cum fraudatore, quid peſſet, ut edidit exercitat. 1. 1. *D. quæ in fraud. Sed in l. hoc pretor*, propoſito interdicto fraudatorio adjicitur, quod cognita re eum in ignominiam adversarium in factum dari, id eſt, actionem Paulianam primo edicto parte propoſitum, velut : *Quum qui ex donatione ceſſit, quo tempore in quantoque id factum eſt, l. 6. §. familiamque dicimus, eodem.* Pauliana etiam tenetur fraudator. Fraudator abſque pœna debitores accipiunt, non pro eo, quod a debitore cepit. Hoc ſenſu : *Non debitores* interpretes an in *l. ait pretor, §. pen. & l. ult. Cod. de revocand. his quæ in fraud. creditor.* fraudator debitor ſit, an is, qui a debitore cepit. Fraudatus creditor ſecundum debitori Pauliana eodem modo, quo & is qui cum eo contrahit. Ait enim pretor *Si quid alienatum eſſet dolo fraudatoris fore, id eſt, fraudatoris, fraudæ*, ut ſolitum inter alia annum tenetur. Sed cum de extraiis bonis non tenetur nifi in quantum facere poteſt, ſtatim ea ipſa cauſa bonis, *d. l. ult. Cod. eod.* Exercitus eſt bonis, quia hæc actio non datur niſi poſt bonorum poſſeſſionem & venditionem. Bonis poſſeſſis & venditis, ſi non ſufficiant, competit creditoribus actio Pauliana, qua tenetur fraudator in quantum facere poteſt, vel dolo poſſeſſe fecit, quo minus facere poſſet. Non tamen unum eſt creditum bonis in ſolidum damnari, *§. ult. h. tit. Inſtitue. de act.* Non evitat tamen cavendum, ne in qui bonis ceſſit, *l. ult. §. ult. D. quæ in fraud.* non teneatur hæc eſt, dari bonis actionem in

Papinianus libro tricenſimo octavo Quæſtionum.

Ad L. LXXIX. Fraudis interpretatio *femper in jure civili litteræ ex extrinſeco duntaxat, ſed ex conſilio quoque deſcitur.*

B Ex dis eſt etiam de fraudatoris actionibus, quæ odiſſe fraudatorem non exercitet, ſed ex conſilio : id eſt, non videtur fraudaſſe, qui fraudavit reipſa, nifi & fraudandi animi conſilientiam habuerit, *ſi non fraudandi animo. Inſtitut. & quibus ex cauſis manumiſſ. non poſſ. l. ult. pretor. §. ita demum §. illud, l. ſi quis non habuerit, D. quæ in fraud. cred.* Et ita accipimus ſenſum in lege Ebn. Senecia in Edicto Paulano, hoc interdicto fraudatorio, & in Edicto Fabiano & Calvilliano: quæ quum in legatis & fideicommiſſis, & mortis cauſa donationibus quæ ſimilis conjecturæ, & in fideicommiſſis libertatibus eventum duntaxat inſpiciamus, *l. ſi quis ita ſcripſerit §. ſi ita fideicommiſſum, dolus. l. ult. Cod. quæ in fraud. cred.* C *l. 1. §. 1. D. ſolvat. in fraud. pretor.* propterea quod hæc actio debeat præſtari, nifi dedudo, aere alieno. Portio ergo debita penitus ex alienum eſt.

Papinianus libro trigeſimoctavo Quæſtionum.

Ad L. LXXX. In toto jure generi *per ſpecies derogatur*, & *illud ſpecialia generalibus habentur, quod eſt ſpecies derogatur.*

D Ut ſi peculium perleguar, & ricarius qui ſervo peculium, liber eſt liberatur, liber eſt, quia ſpecies derogat generi, *l. 12. D. de manumiſſ. teſt.* ſi ita ſit legatum vernæ, tibi carbone, eximuntur carbones de generali legato mihi relicto, *l. ſervus vibonis §. ult. D. de legat. 2.* Ita *l. de ſolut. vel ſolut. leg.* & in cæteris. Et ingero debetur, poterit eſt eo qui debetur ex ſtipulatu. Sanctur & illud exemplum ex *l. faſtius, D. de pœnis*: Conſtituit legum, id eſt, generali pœna, quæ in noviſſima parte legum apponi ſolet, & manumiſſo Oeconomio dicitur, par ſpecialem pœnam decernitur. Sic plangor generaliter, tralatæ videntur ad ſpecialia, quæ tractata ſpecialiter, cuncta ſunt, *l. mevia §. ſenatuſcon. cod. etc.*

Pap-

A cipare. Igitur in caſum omiſſum, id eſt, mortis, erit filiæ vel heredum filiæ propria. Loquitur ex lex non tantum de patre, neque de extraneo. Sed in extraneo non certiſſimum eſt conventionem, qua ſibi dotem recepit, non eſſe ſupervacuam, quia ipſo jure dotis reſtitutio non habetur. Igitur ſi patrus vel ſtipulatus ſit in eorum caſum, in caſum omiſſum mulieri eſt quæſtio actio, vel heredibus mulieris. An ſi pontem patrem filiæ ſtipulatus ſit in caſum mortis filiæ tam, huic æquale locus eſſet : nam in caſum omiſſum propria non eſſet actio filiæ, ſed communis.

Papinianus libro nono Reſponſorum.

Ad L. LXXXII. Donari videtur, *quod nullo jure cogente conceditur.*

B Si vel jure naturali cogente, quid concedatur, donatio non eſt, ut ſi ferrus poſt manumiſſionem debitæ pecuniæ ſibi in teſtamento relictum, *l. hoc jure, §. pen. ff. de donat.* Sed & ſi ex pactis dotalibus licet Bulgarus, Jacobus, & Accurſius diſſentiant, ſi aliquem remuneretur : nam remuneratio non eſt mera liberalitas, ſed quæ meretur, & pretium, *l. pen. §. ult. ff. de leg. Iuve, l. 5. ff. de donat. l. 1. in cauſa §. quod videndum, ff. commod. l. 2. §. & generaliter, ff. de bonor. rapt. & naturaliter debetur, l. ſed etſi §. ſi conſtante, ff. de pactis dotal. l. ſi pactus, ff. de pact.* Sed pactum dotale & ſolutum ex ea cauſa non potio repeti, quia de & *ad l. de nov. pec. l. 2.* Accurſii glofa pravius delirat. Graeci vero eius ſolutum optime adſecuti ſunt. Hi igitur cauſa non continentur legibus, quæ certum modum donationibus ſtatuunt. Ignoratio eſt mera liberalitas, quæ in aliam nullo jure, nullique ratione cogente conferetur. Repetita eſt hoc regula in *l. donare, ff. de donat.* Quæ donatione infirmior eſt ex lib. 12. Legum dum utroque loco o. & ita recte conjungetur huic æquale *l. vir ſponſæ, ff. de donat. int. vir. & uxor.* adhibite *l. 8. quod pro ſuo, §. ſi donat. ff. eod.* Eunuchus in declamatione filio cotta patrem *Non licet ſubtrahi, non poſſumus dicere liberalitate te ferri.*

Papinianus libro ſecundo Definitionum.

Ad L. LXXXIII. Non videntur rem amittere, *quibus propria non fuit.*

C Hæ actione cauſam fortuitum ſoli domini ſpectant, *non creditores, qui ſortitio, Cæ de pignor. ff. l. conſtitutio primo, ff. de diſtractione.* Et hæc ſolum ad hanc rem attinent. Sunt Græci apud Scholiaſtes *Hexab. tit. 1. exp. 10.* qui non habeo, quod ei accedas magis, nifi ſumas ſpeciem *Licet ſit ſolutum, ff. de condict. indeb. l. 1. §. ult. ff. de pact. dot. l. 6. de ſolut. & l. 2. §. ſecti ſi, ff. de ſolutum. ſuffr.*

Paulus libro tertio Quæſtionum.

Ad L. LXXXV. Cum ſimplus ſolutum eſt, *quum debitor, cujus pars non interimitur, qua repeti poſſit, actione ſibi indebitum ſolutiſſe, nonnunc poſſitica obligatione.*

Ad §. 1. In tutore debet, *quum pars gentium dare opteret, cum ſolvi ſecuti ſunt.*

D Ede Accurſius exemplum ſumſit ex *l. ſi ita ſcripſerit, §. ſi tormenta, ff. de condit. indeb.* Quibus tormentorum, ſolvit fundum dignum docentis aureis. Quæ pars ſundi indebite ſolvta ſit non inventur. Itaque retinet, cujus pars non inventur, cujuſdem eſt, & priſtina obligatio tuo. auxeorum integra manet : conjungatur autem hæc lex cum *l. Titius, D. de pec. ſtip.* Quod ſcripſit, *ex natura, Or.* pertinet ad conditionem indebiti (& videtur eſſe conjungendum cum *l. Julianus, D. de condict. indeb.*) in qua de naturali debitore occurrit inſpecio ſemper, propterea quod is, qui natura debet, ſolvti conditionem non habet. Natura debet Julianus, qui jure gentium debet, cum fidem fecuti ſumus, id eſt, qui fidem habuimus, ut publius, qui ſine tutore auctoritate pecuniam mutuam acce-

accepit, ex qua falsus est locupletior, & qui pacto promisit se dotaturum quid, vel falsorum ipse ulla stipulatus & ita plerunque naturalis obligatio accipitur, *l. Stichus, 5. naturalis, ff. de falsa.* Sed fcut is etiam, cujus filium locupletior filia, vel nurus debet, ut liberum meum mihi natura debet operas, licet de eis nihil inter nos convenerit, *l. si non fuerunt, 8. liberae, ff. de cond. indeb.* ita naturas etiam debere dicitur, qui jure tantum naturali debet, non jure civili, ut servus domino, aut contra, quemadmodum dixi ad *l. 32.* Et utcrque, id eft, nam is, qui jure naturali, quam is, qui jure gentium debet, ad civilem debitoris conditionem non habet. At qui indebitum jure gentium folvit, conditionem habet, *Lindebitum, ff. cod.* qui indebitum jure naturali folvit, hic fane, ut opinor, conditionem indebiti non habet, ut libertus, de quo diximus: hic enim operas non debet jure naturali, jure gentium debet; nam ut fervitus, ita & datio libertatis, five jus patronatus juris gentium eft. Et ad hanc differentiam puto referri debitionem Pauli, ut fcilicet intelligatur eum, qui jure gentium debet, licet non debeat jure naturali aut civili, indebiti conditionem non habere: *Fidem:* fides datur a creditore debitori, Donatus in Phorm.

A *Quotiens equitatem.* Æquitas naturalis & naturalis ratio idem, ficut inquitus civilis & civile idem. Conflict faepe aequitas cum aequitate, & ambiguitur utrum fit aequus, *l. fi fervus communis, 3. quod vero, ff. de furt.* ut in hac fpecie. Pudtutor adhor procuratorem ad litem fufcipiendam datum cogi ad judicium accipiendum: defiderii enim aequitas mittitur edicto Praetoris. At procurator recufat judicium accipere, quod publica capitales interveniunt inimicitiae inter fe & dominum: vel etiam valetudinem aut negotiorum peregrinationem allegat: quae allegatio etiam aequitatem habet. Sed ex aequitate debitoris caufa cognitionem non habet. At qui indebitum jure gentium folvit, conditionem habet, *Lindebitum, ff. cod.* qui indebitum jure naturali folvit, hic fane, ut opinor, conditionem indebiti non habet, ut libertus, de quo diximus: hic enim operas non debet jure naturali, jure gentium debet; nam ut fervitus, ita & datio libertatis, five jus patronatus juris gentium eft. Et ad hanc differentiam puto referri debitionem Pauli, ut fcilicet intelligatur eum, qui jure gentium debet, licet non debeat jure naturali aut civili, indebiti conditionem non habere: *Fidem:* fides datur a creditore debitori, Donatus in Phorm.

B

Paulus libro fexto Quæftionum.

Ad L. LXXXV. In ambiguis, per dotibus *refpondere melius eft.*

Ad §. Non eft novum, *ut qui femel inftituere conftituta funt, duerei, licet cafus exiterit, a quo initium capere non poterunt.*

Ad §. Quotiens quorum *debitoris naturalis ratio, aut debitoris juris mortatur, juftus decretis res temporendus eft.*

C Epecta eft primo regula in *Lambiguis, ff. de jur. doc.* Quidam funt caufe favorabiles, ut *favor libertatis, l. in fup.* & religionis, *Idem perfeveras, ff. de religiof.* & dotium, *l. 1. ff. fol. matr. Lidt. C. ad Velleian.* Ut in ambiguis pro libertatibus & pro religione refpondetur, ita & pro dotibus. Sumatur exemplum ex *l. Gajus, ff. fol. matr.* quae eft ex eadem libri. Et ex eo, quod notavi ad *l. Claudius, ff. qui potior. in pign.* favor nuptiarum & dotium. Et ex *l. fi fponfa, ff. de jur. doc.* Graeci apud Harmenopulum *libro 1. Epit. tit. 25.* exemplum proponunt ex *l. quidam, §. ult. ff. Cogn. ff. de lon. mall. ff. Ad Trebell. ff. de fur. dot.*

Non eft novum. His verbis regulae vitium fignificatur potius, quam regula, ut *Leon eft novum, ff. de adquir. rer. dom.* nam regula in contrarium fubinde debet. Ea utique ab initio conftituerit, poffea evanefcere, fi in eum cafum recidant, a quo non potuiffent incipere, *l. fi fub uno, 1. conftans, 3. pen. l. inter plures, 6. ff. de dam. infect.* & *obligat. l. pro parte, ff. de fervit. §. item contra, Inftit. de usufr. Ibid. l. 3. ff. de his qui pro non prafto.* nonnunquam tamen durant, non evanefcunt, ut poffe fi fundus legetur Primo & Secundo ab-Tirio herede, legatum ab initio valet. Primus Tirio heres extitit, atque ita cafus exitit, a quo legatum Primo relictum initium capere non potuiffet, quia idem corpit effe heres & legatarius. An igitur evanefcit legatum, & accrefcit Secundo? minime. Primus partem fuam habet, *l. 3. §. pen. de dilator. ff. de legat. 1.* Idem etiam aliis cafibus admittendum eft, non fine controverfia. Ubi poffe eft legatum fi debitor quod in diem debet, creditori pure legaverit, nec evanefcit fi vivo teftatore dies venerit, atque ita in eum caufum, &c. & in imputatur in Falcidiam, *ad leg. Falcid. l. ex contrario, Inftitut. de legat.* Valet legatum, fi a filiofamil. hereede legetur, vel fi a fervo domino legetur, quia idem heres & legatarius ftatim non eft. Et non extinguitur, licet poftea legatarius, id eft, pater vel dominus heres efficiatur per fervum, aut filium: *Stet in eum caufum*, &c. & imputatur in Falcidiam, id eft, Falcidiam patitur, *La filio, ff. de legat. 1.* Metianus contra, *Ifa a fervo, ff. ad leg. Falcid.* Pone etiam exemplum ex *l. 3. Cde inteft. mort. & l. donationes, ff. de donat. & l. fi quis, in princ. de vit. inoff. Lavarinus, §. ult. eod.* Cetera expofui in *l. 2. & 26. ff. de verb. obligi.* Vide Obfer. 25. cap. 5.

D

E

F

In Tit. XVII. De diverfis regulis Juris antiqui. 706

Æquitas in omnibus rebus fpectatur potius quam ftrictum jus, *l. placuit, C. de tranf. In omnibus*, ut interdumtis, contractibus, pactis, judiciis, legibus. In his omnibus aequitas potiffimum fpectatur, & a fcripto receditur faepe praefidio aequitatis, quae defendit voluntatem fcriptoris. Maxime autem fpectatur in iure, id eft, in legibus: Namque harum partes eft aequitas. Qua de caufa leges non oportet calumniari, *l. pen. ff. ad ed. Velleiani.* Calumniatur ea, qui negligit aequitatem, verba & literas fequitur: &, ut ait *l. ferae, ff. de legib. Scire leges, non eft verba earum tenere, fed vim ac potefatem.* Ita ferunt noftra eft in aequitate, non in literis & verbis fcriptoris. Veratur calumniam fubit calumnia, fi fraus, fine fcriptum fequi oportet, *etiam fi lex dare fit, ait Papinianus, ff. de quaeft. Item fcripturam reftamenti, l. in his, de condit. & demonftrat.* Et folius principis eft, legem duram interpretatione moderari, *l. 2. de legib.* Et etiam durioribus legis Julia, de qua in *tit. Dejuftis, ff.* moderatus eft Imperator in *l. adultera, C. ad leg. Jul. de adulter.* Sic opus eft conftitutione five refcripto dicitur in *l. ab hoc edicto rotum, l. pen. §. pen. ff. ad Trebellian.* Non eft neceffe uti fatum rerum omnium exemplis, quae occurrunt fatis unicuique, quibufque tum Rhetorum, tum Jurifconfultorum libri pleniffimi funt. Vide, quae ad Pauli Quaeftiones notavi.

Paulus libro feptimo decimo Quæftionum.

Ad L. XCI. Quotiens dubii *opinio fit, defertur alicui fuccefforipofitio novo jure, quod ante defertus fuppreterit actus.*

DE haec fcripfimus in *l. 19. ff. de inoffic. teftam.* Mulier gavia, Joannes, Petronius exemplum ponunt in filio & heredibus, vel agnatis, quibus defertur fucceffio *jure civili*, id eft, ex 12. tabul. quod eft jus vetus, *& jure praetorio*, delata bonorum poffeffione, quod eft *jus novum*, quod eft jus novum. Republica bonorum poffeffione, jure civili adire heredes non vetantur. Sed in hoc exemplo proponitur jure, quod eft novum, quibus non fervato fuis vel agnatis defertur fucceffio. Regula exigit exemplum, quo prius defertur fucceffio jure novo, quam jure vetere. Et hoc etiam illi unum exemplum ponunt, varie haec verba cavillari funt. *Quod ante defertur*, id eft, quod defertur proximis agnatis, quibus fucceffio defertur, ante fe defertur, id eft, quod defertur prius quam apprehenderitur. Aliter mutatio generis fynaxeos & temporis fignificationes. Quod ante defertur, fupererit vetus: in hoc componunt, fi petit jus vetus, quod ante defertur, id eft, quod antea defertum, nondum jure novo introducto: quae omnia perverfa & negotiatus funt. Idem illi renafcere deinde ad exemplum tale: Teftamento heres inftituitur eft, qui & ab inteftato heres defuncto futurus erat: renouncio inftituto, legatorum beneficium ampliefti poteft. Teftamenti jus novum eft, inteftati vetus. Et prius defertur fucceffio ex teftamento, quam ab inteftato. Sed haec exempla vitiofam eft: nam jus inteftati non eft vetuftius jure teftamenti. Utrumque ex duodecim tabulis. Et regula loquitur de fucceffione delata duplici jure: non defertur autem duplici jure, fi legitimus heres teftamento fcribatur. Quamdiu enim poteft adiri teftamentum, non defertur ab inteftato. Sed repudiatur teftamentum prius quam defertur ab inteftato.

Scævola libro quinto Refponforum.

Ad L. XCII. Si librarius *in tranfcribendis fcripturis verba erraffet, nihil nocere, qua minus & rem & fidei fcribentis fentire.*

ERror librarii, id eft, fcriptoris, quem & libellionem Varro & Papinius vocant, ea fogma, qua tabellionem dicimus & tabellarium, non vitiat ftipulationem: *Spondes?* Spondeo. Et ex eo, quod notavi ad *l. Lucius, ff. de verb. oblig.* Vide Obfer. 25. cap. 5.

Paulus libro quintodecimo Quæftionum.

Ad L. XC. In omnibus quidem, *maxime tamen in iure, aequitas fpectanda eft.*

Æquitas

Scævola libro quinto Refponforum.

Ad L. XCIII. Si librarius *in tranfcribendis fcripturis verba erraffet, nihil nocere, qua minus & rem & fidei fcribentis fentire.*

A ritatur, *Villicius*, §. 1. *ff. de fidei-graffat. Et rem & fidei-fcribentis*, prout ftipulati promiferunt.

Maximus libro primo fideicommiffarum.

Ad L. XCIII. Filiusfamilias neque retinere, *neque recipere, neque agere ipfe fpectatione rei peculiaris videtur.*

NEque retinere, & refpicit ad tria genera interdictorum retinendae, recipiendae, & apifcendae: haec filiusfamilias non ei peculiaris non habet, fed pater etiam ignorans, *l. 1. §. quod fervus, ff. de act.* nam & in re peculiari ignorans per filium poffeffionem adquirit: unde etiam fequitur, filiumfam. non ufucapere, *l. 4. §. 1. ff. de ufurpat. & ufucap.*

B

Ulpianus libro fecundo fideicommiffarum.

Ad L. XCIV. Non folent quae abundant, *videri fcripturae.*

FAlfa caufa vel demonftratio, quae rei fatis demonftratae adjicitur, non vitiat rem, quae vitiat legatum, fideicommiffum, ftipulationem: abundat enim *l. 5. & ibi notavi, ff. de dot. prael. nec* obfiftatione fupervacua, *l. pen. C. de inoffic. Teftam. Lalt. to fine, ff. de lon. mall. prof.*

C

Ulpianus libro fexto fideicommiffarum.

Ad L. XCV. Nemo dubitat, *folvendo videri eum, qui defendatur.*

ET ideo legatorum aut fideicommifforum fervandorum caufa, vel dotis, indicati, creditifervandi gratia, bona eius non poffidebuntur, aut venundabuntur. Eius namque poffeffionem & venditionem bonorum bona, qui folvendo non eft, quive creffit bonis. Nou ergo eius, qui defenditur per fe vel per alium, ideo tantum ut titulo *Quibus ex cauffis in poffeff. &c.* ex titulo *de rebus auctor. jud. poffid.*

D

Marcianus libro duodecimo fideicommifforum.

Ad L. XCVI. In ambiguis oratio *imo maxime fententiae fpectanda eft ejus, qui cast prociduit.*

CUmatur exemplum ex *l. Semproniae, ff. de ufufr. leg. fre.* Quos eft ufus hujus regulae in quotidiano teftamentorum. Tuum enim voluntas facit: nam quid fentiret teftator fpectandum eft, *l. ea fallo, ff. de inoffic. teftam.* & maxime in fideicommiffis, *Lapofiquis, ff. de leg. 2.* Rarfe Accurfius, non idem proprie effe in contractibus: Nam fi ambigua oratione ufus fit is, qui legem dixit, quive ftipulatus eft, non quid fenferit fpectandum, fed id loquutus quod contra eum facit, *Leum qui aperuit, ff. de reb. dub. Item ibidem, ff. de paft. l. Labeo, l. cum in lege, l. ff. empt. ff. de eviction. empt. l. ff. aperuit, l. Scaft. ff. de ferviis. urb.* In aftoualibus tamen id fequimur, quod actor fenfit, *l. fi quis interrogatus ff. de judic.* aliquin eludoria judicia eflent, & ut ignaves ait, *femper rem ne nocentem actor, interuitionem ne innocentem reus*: Ita differentia inter actiones & contractus referitur in *l. in contractibus, 9. inf. loc.* Verum late regula praetoriani alias: primum enim fequimur quod verifimile eft actum effe inter contrahentes, *l. in fallum, ff. qui potior. in pign. l. in lege, 21. ff. de condit. & demonftrat.* Et ideo, quae agitur in tuto fit, *l. 80. ff. de verb. oblig.* ficut & in actionibus, *l. 13. ff. de reb. dub.* tum fi res in tuto fatis fit per id, quod actum intelligitur, ratio non conftet, quod eft inutilius ftipulatori, aut venditori, aut locatori: Vide quae fcripfi ad *l. 83. ff. de verb. oblig.*

E

F

Hermogenianus libro tertio juris Epitom.

Ad L. XCVII. Ea fola deportationis *fententia infert, qua ad fiftum pertinent.*

SEntentia deportationis bona deportati liberis aufert, *S. Tuli. C. de fent. pafl.* quibus nonnulla bona deportati ad fiftum tranfeunt. Jura confanguinitatis liberis inter fe vel jura agnationis non fufert, *l. 2. ff. de inoffic. Testam. & adag. Lalt. ff. ad legem*, quae huic conjungenda eft, quia haec ad fiftum non pervenunt.

Hermogenianus libro quarto juris Epitomarum.

Ad L. XCVIII. Quotiens utriusque causa lucri *retia vertisse: ita plerumque est, cujus in lucrum causa tempore praeditis.*

IN *Lucano prodo*, §. *ult. inf. hoc t.* de qua diximus in *l. 33. pr. hoc t.* cum de lucro duorum quaeritur, utriusve potissimum defensi esse causam sit. In hac lege, potiorem eum fuisse, cujus causa in lucro tempore praeceditis. Ad utrumque exemplum pono potest de duobus, quorum alter ex testamento, alter ex codicillis. Si a diversis non dominis, possessor melior est: Si ab eodem, *prior tempore est*: Nam & idem in duobus emptionibus procedit, *ut hoc §. fit duabus, & de duobus, ex uno eff.* cum licet inter se agant Publicianis actione. Idemque est in actione hypothecaria de duobus creditoribus, quibus res aliena pignori obligata est. Quatenus res alienae eft, hanc verentur ratio, & ad quorum a diversis non dominis accepta? potius, melior melior eft, & ab eodem non dominio accepta? tinet diversis temporibus, prior potior eft, *l. si non dominus, §. Qui pot. in pign. hab.* id eft, qui prior accepit, Sed eft, quod diximus de emptionibus, *adhuc l. si eo res, §. ult. ff. de ollam.* quo indifincte priorem potiorem facit. Neuter possidente, ut cum quaest adversus extraneum, prior potior eft. Uno possidente, ut cum aquam juxta se, modo prior, modo posseffor, secundum superiorem distinctionem. Quod si a dominio duo acceperint pignori, vel emptionis, aut donationis causa, tum *sine ire* interse agant, five cum alio, prior potior eft, *l. quotiens, C. de ser. nuntia. l. si a debitore, ff. de pignor. l. 1. ff. de Salvo. interd.* in qua sit *simul*: nam & praetor, prior praeferur. Graeci apud Harmenopul. 3. Epit. tit. 7. exemplum ponunt in usfaris. Duobus creditoribus citerarii, quibus solutus eft fors, ufure nondum solutae funt. Debitor utrique fal. vendo non eft: in occupantis erit melior conditio, ut folet ille inter creditores chirographarios: nimirum. Verum is praeferitur in exactione ufurarum, cujus causa tempore potior eft.

A nunciationem opus fecit, propterea quod edicto expreffum eft, ne poft operis novi nunciationem quisquam operis fua. Ceterum inhibitor opus non tantum per novi operis nunciationem, fed etiam per praetorem, *l. 1. §. pilis, §. nunciasse, ff. eod.* id eft, vocante praetore: quo cafu fi non paruerit, eadem actio competit, *d. §. quia* hic pertinet etiam *l. ult. ff. ne quid in loc. publ.* Quod requirit, *Erat*, *ff. Cic.* reiterat ad edicta, quibus plurimum poffiderat praetor de aditionem dierum, his verbis *Aliquem dolo*: id edictum quoddam fpeciale de danda actionibus. Sed ita intelligitur *dolo*, *vel denegato*, cum eundem fit denegare & dare. Pertinet ad edictum, *quod profcripta dolo*, *quod autem*. Eam eft actionem denegare, cum & dare. Verum quo non jure denegaverit in magiftratu, ei etiam denegabitur, quandoque privato effecto.

Veuulejus libro duodecimo ftipulationum.

Ad L. XCIX. Non poteft improbus videri, *qui ignorat quantum folvere debeat.*

Expofui in *l. 65. h. t.*

Gajus libro primo Regularum.

Ad L. C. Omnia, quae jure contrahuntur, *contrario jure pereunt.*

Expofui in *l. 35. fup. h. t.*

Paulus libro ſingulari de Cognitionibus.

Ad L. CI. Ubi les duorum menſum *facit meorum*, *& qui ſit fructuum & primo die tenuit*, *audiendus eſt : ita enim & Imperator Antoninus cum divo patre ſuo reſcripſit.*

DE hac diei fatis libro de tempeſtatibus *c. 13.* vide quae ad *l. non tantum, C. de leger.* vide *l. ult. C. de fideic. libert. 17. Auſonius, ff. de adimendis. tutor. l. 1. C. 7 benefic. de ufur. vet. paulo. l. 3. §. ult. C. end. l. 1. C. de temp. appell. l. 2. C. 7 bonf. de donat.* duobus, aut tribus, aut fex menſibus additur unus dies, aut i menſi additur etiam unus dies, ut *l. 3. C. de tem. app.*

Ulpianus libro primo ad Edictum.

Ad L. CII. Qui vetante pretore facit, *hic adverſus edictum feciſſe proprie dicitur.*

Ad §. Ejus eſt actionem denegare, *qui poſſe & dare.*

INter edictum *Quod adverſus edictum feciſſum ſit*, de quo in *l. 3. §. ſi quis, l. 6. pr. l. 7. pr. l. 8. addic. pr. l. ult. ff. de min. quae impet. l. ult. Ne quid in loc. publ. & Imperator, §. 1. ff. eod.* in qua tamen pro interdictum, legendum, edictum,) datur adverſus eum, qui contra novi operis

B

Paulus libro primo ad Edictum.

Ad L. CIII. Nemo de domo ſua extrahi debet.

De hac ſcripſimus Obſer. 7. c. 15.

Paulus libro ſecundo ad Edictum.

Ad L. CIV. Si in dubius actionibus, *alibi ſumma restet, alibi in ſumma eſt: propomenda eſt cauſa reſtipulationis. Ubi autem aquigrauatore ſumma judicia, ejus ſummam imperare habent, pro pretium accipiendo ſunt.*

VUlgo ſcribis ad hanc regulam ponitur hoc modo. Debitor ex pluribus cauſis ſolvit certam pecuniam, nec dixit in quam cauſam ſolveret, creditor etiam non dixit in quam acceperet. Si debitor ex pluribus cauſis, ut ex tutela, & ex cauſa non famoſa, veluti ex mutuo, ſi potuit videtur ſolviſſe, quod ex cauſa famoſa debuit, *l. 17. Leum ex pluribus, ff. de ſolutionib.* Quae ſpecies ſalem habet regulae congruentem ſatis : & vero impoſuit ex omnibus : (vide quae ad *l. 97. ff. de ſolut.*) Si tamen quis poſitus inſpicias, longe alia vis, longe alia ſit hujus regulae, haec certe, ut debuit, quae fint judicia paria, quae majora, quae minora. Judicia non famoſa, quae ſunt de ſumma majora, majora ſunt his, quae ſunt de ſumma minori. Judicia famoſa majora ſunt non famoſis, etiamſi non ſemel, minoris pecuniae ſummam continuerint: fama enim praebet dignitas omnibus. Paria ſunt famoſa inter ſe, licet imparis ſummae ſint. Paria autem ſunt non famoſa, ut tantum, quae pares ſummas habent. Negari non poteſt hanc eſſe ſententiam hujus regulae : quo conceſſo & conſeſſo, ſequitur nihil eam pertinere ad cauſſam de ſolutionibus quod & ex effectu regulae comprobari poteſt. Regulae effectus hic eſt, ut liquet in duabus actionibus, utra uter ſit proponenda, quibus ſummam eſt in regula : ideſt ſcire ſcire dignum eſt propter ordinem judiciorum, propter exceptiones praejudiciales : Major actio minori praeterit, *Lucil. C. de rei. jud.* quia major non moretur, quam ſperatur major, *l. per minorem, ff. de judic.* Petitio hereditatis praeterit res vindicationi, quia res majoris eſt aeſtimi, *l. ſi poſſ. litem, D. de rei vindic.* Petitio hereditatis ſimili vindicatio praeterit vindicationi ſervitutis, *l. ſundum, ff. de excep.* Rei vindicatio praeterit actioni communi dividendo. petitio hereditatis praeterit rei vindicatae, *l. ſundi, eod. t. l. 1. D. fam. erciſc.* Ex diverſo actio criminalis praeterit civili, licet civilis fit de re, ut ſumma unius, *Cujus. C. de rei. jud.* civilis quae agitur, ſit tamen cauſa omnis reb. potior eſt. Eadem ratione actio, quae eſt ſimplex, praeterit petitionem hereditatis. Contra liberalis cauſa praeterit actionem fervi: nam & ſtatus hominis gravior eſt cauſa, quam aeſtimationis & *lucr. l. ult. C. de reg. jur.* & haec comparatio actionum, quarum ſub eodem judice duae concurrunt actiones, quae communionem quandam inter ſe habent. Cum pares ſint, non proponitur una alteri : in ſolutionibus tamen, ſi ter omnia nomina ſint paria, vetuſtius tempus praeterit, *l. 5. cum ex plurib. ff. de ſolut.*

Pau-

A Paulus libro quinto ad Edictum.

Ad L. CIX. Nullam crimen patitur is, *qui non prohibet, cum prohibere non poſſit.*

Expofui in *l. 50. fup. hoc t.*

Paulus libro ſexto ad Edictum.

Ad L. CX. In eo quod plus fit, *ſemper ineſt & minus.*

Ad §. Nemo plures res *repromittendo* dixerunt, *nifi cum ſatisfactione.*

Ad §. Pupillus pati non poſſe *intelligitur.*

Ad §. Ubi verba continuata non ſunt, *ſufficit obligationem eſſe factum.*

B Ad §. Mala *prohibitus* tunc fuccurrendum eſt, *cum defendantur, non ut facilius calumnientur.*

INeſſe quid dicitur variis : in eo, quod plus eſt, *ineſt* & quod minus eſt, ut in toto pars, *l. 113. hoc t.* Amobius libro 3. *In toto pars eſt, non totum in parte.* In majori ineſt minus, *l. 11. D. de adim. legat. l. 1. §. Papinianus, D. de verb. obligat.* & ideo ſi quis plus adimat, quam legaverit, adempto valet, ſi plus promiſerit, quam interrogatus fit, ſtipulatio valet. Si quis tantum plus petierit, actio non valet. Si pertierit tandem, poſtea agere de parte non poteſt. In ulufructu ineſt uſus, *l. uſum, §. 1. Comm. divid.* Item quoque totum in partibus : totum enim ſine partibus non eſt. Sic multo imperio inveſtitus ineſt, *l. 2. §. Dum inveſtiti.* Jurisdictionis multum imperium, *l. 1. in fin. De offic. ejus, cui mand. eſt jurisdict.* ineſt actio de tote legato data, *l. 1. D. de don. prolog.* In genere ineſt ſpecies, *l. 62. D. de condict. furt.* Ac ut ostenderam ineſt minus, ut Scholiaſtes Ariſtophanis in Veſpis 1it, *te vult videre magiſtratu vel pace.* In agratio inſine cognitii, *pro. Decuſt. legis.* In empto inteſt partium, *l. ſi quid eorum, §. 1. D. de legat. 3.* Quod autem dicitur eiſdem locis, in cognatis non inteſſe agnatos, hoc ſignificat, *non poſſe. ſed cognati agnati, ſi ſint in gradu pares, non ineſt tempore*, id eſt, non quodlibet parentum computat eft. Genus enim ad probandum ſufficere non valet, ſpecies eſt neceſſarium genus valet, gloſſa in *Auth. De in integr. reſtit. minor. Quintilian lib. 5. cap. 10.* Ineſſe etiam dicitur in materia forma. In praeſcript. forenſibus. Ineſſe dicitur, *ſi ex tempore quaeramus*, ineſſe dicuntur propria, ineſſe accidentia quadam ex parte. D Hic omnibus & aliis quibuſdam modis ineſſe dicitur Ariſtoteles lib. 4. *poetic. comment. 6. §. 8. in Nemo.* Nemo alienae rei eſt defenſor idoneus ſine fatisdatione judic. ſolvi, ut eſt protectum in *l. 1. §. ult. ff. Legat. pupillo. 3. Nemo plures res, D. de peremt. l. ſi plurium, §. 1. de nox. act. Nov. 88. l. 3. §. ult. rer. annotat. l. 18. §. ult. D. de pact. l. 1. §. ult. D. de ſtatu liber.* quidem, *l. 1. D. qui fatisd. cog.* vel judicio ſiſti, *l. 17. D. de receptat.* Hoc loco ait expromiſſor, id eſt, qui ſuſcipit judicium nomine alieno, *l. Sabinus, D. de recept. qui arbitr.* vel defenſore conſtituitur : quia & hic ſatisdat de rato, ſi de mandato dubitetur Paulus *t. Sent.* Petitoria procurator non extare dominum habitorum, defendere adverſarius ſe tridare cogendus eſt, quia nemo in re aliena idoneus eſt defendor ſine fatisfactione. *Idoneus*, id eſt, E ſpeciem, *l. non, inf. hoc t.* in quam ſcripſi ad Paulum 48. non ſolet ergo pupillus, ut ſicus non fatisfiat, *l. 1. §. ſed ſi ſervus, D. de leg. non rem.* Ceterum locuples non eſt alienae defenſor nunquam cenſetur ſine fatisfactione. Debet & plene defendere, *l. 24. §. ult. D. de rec. cept. l. 9. §. Celſus, D. de interr. in jur. &c. Aliena rei*, ut ea quae lege ſimul ac *l. reſtit. D. de judic. ind. ſi pupillus*, §. *ult. D. de reb. auct. judic. poſſid.* videmus deeſſe verbo, ita ſcribet, ut pungatur poſt verbum *ſuſcipies*. Deinde ſeruntur haec verba, *ſed ſi aliud defenſionem ejus ſuſcipiat*, *debes ſatisfacere*, *V. C.* quae tamen improbo Obſer. 10.

Papillus: sint papillus non creditur velle, aut nolle, l. Papillius, inf. hac l. Ita non intelligitur nolle, aut non velle, quod est pati: ut in specie *l. fed hoc ita, D. de aqua. pluv. arc.* qua de re tractavimus *d. l. 4. & 5. fup.* Et ita pati in hac regula accipere oportet. Patitur quidem papillus injuriam, vim, damnum, metum, languorem, indignum. Sed non intelligitur pati, ideft, non exercere animæ patibilem, ut velit neque expreffim intelligitur, neque tacite. Tacita voluntas patientia eft. Actio animæ paffiva eft, ut Philofophi aiunt, patientia papillis fervitutem non conftituit, tributorium actionem non parit, nec item papillum obligat in folidum ex delicto fervi.

Ubi verbo. Ubi verba funt alterum fufficit alterutrum effe fallum, *l. 5. D. de codet. inflit. Item papillus, & alt. D. de condit. & demonftr.* Sic ft legatur, illud aut illud, alterutrum præftare fufficit. Delicto autem eft modus interdic. modo legatarii.

Mulieribus. Pertinet hæc fententia ad Senatus-conſultum Velleianum, *l. 2. ad Vell.* Senatus-conſultis fuccurritur mulieribus, quæ pro aliis intercefferunt, non tamen fi decipiendi animo callide intercefferint ignorante creditore, cuique rei exempla multa funt in eo titulo.

A Jum comprobare contra bonos mores eft, *l. 1. §. ult. D. depoſit.* ita & mutuum.

Non capitur. Videtur pertinere ad edictum de minoribus, & fumatur exemplum ex *l. cunctos eos, §. ſpen. D. de fidei. pafſ. Item cauſa 2. §. pen. de minoris, D. Iterum, §. fcindum, D. eod. l. ult. C. de in integ. reſt. minor.*

Non videntur. Hæc pertinet ad aliam reſtitutionis cauſam, quæ ob ipſum errorem datur, *l. 2. D. de reſt. in integ.* Talis vit Ulpianus x. ad edictum de variis reſtitutionis cauſis.

qua ſuccurritur abſentibus, illis verbis, *in fervitute*, & A captivi poterunt contineri. At in fecunda parte, quæ ad verſus eos ſuccurritur, ſeparandi a captivis neceſſario ſunt hi, qui in ſervitute fuerunt, ut oſtenſimus ſup. & ad fecundam partem hæc regula pertinet.

Ulpianus libro quarto decimo ad Edictum.

Ad L. CXIX. Non alienat, *qui damnatur: omnino poſſeſſionem.*

HEc etiam pertinent ad reſtitutionem in integrum, eam ſcilicet, quæ fit *ex edicto de alienat. judicat. cauſ. fact.* ut conſtat ex *l. 3. §. 1. eod.* Ex eo edicto reſtitutio adhuc datur ei, cujus interreſt ea hac cauſa. Fingo non habeo, cujus nomine necnon adhuc eſt Tinus, non eſt dum egit: nam ſi jam egit, conſtat reſtitutione alienationem non eſſe. Igitur ante litem, eam non alienavi, non quod rem habeam amplius, fed ut litem futuram ad alium eruſſerem, & actori opponerem duriorem adverſarium: Tenere eo edicto eſſe in quorum alium intereſt damnum adverſarium non habuiſſe: & hoc ſi dominium vel poſſeſſionem in alium tranſtuli. Quid ſi nihil tranſtuli in alium, ſed poſſeſſionem amiſi, & admiſi? An tenetur? Minime, quia non alienavi. Neque enim alienat, qui dunta xat omittit poſſeſſionem, quia & ſaltum ejus nullis ratione improbat pretor, qui tanti habuit re carere, &c. ut *d. l. 3. §. 1.*

Ulpianus libro ſecundo ad Edictum Provinciale.

Ad L. CXI. Papillum, qui proximus *puberteti ſit, caque non eſſe & furandi & injuriæ ferundæ.*

Ad L. CXII. Nihil intereſt, *ipſe ſore quis alienatus non habuit, an per curatorem informetur.*

Expoſui in l. 13. ſup.

Gajus libro tertio ad Edictum provinciale.

Ad L. CXIII. In toto & pars *continetur.*

Expoſui in l. 110 ſup.

Paulus libro nono ad Edictum. D

Ad L. CXIV. In obſcuris inſpici folet, *quod verſimilius eſt, aut plerumque fieri ſolet.*

VArius modis obſcura & ambigua diffolvuntur; varios jam expoſuimus ſupra. Inſpicitur id quod eſt verſimilium, *Lanfalem, D. qui pot. in pig.* vel quod plerumque fieri ſolet, *l. 3. paſſim, D. de probat.* ut quod in regione frequentatur, *l. 34. ſup.*

Paulus libro decimo ad Edictum.

Ad L. CXV. Si quis obligatione *liberatus ſit, poteſt videri expiſſe.*

Ad §. Non poteſt videri acceptiſſe, *qui ſtipulatus poteſt exemptione fummoveri.*

Expoſui in l. 13. ſup.

Ulpianus libro undecimo ad Edictum.

Ad L. CXVI. Nihil confeſſus *tum convenitur eſt, qui bona debet judicia ſuffiatet, quamvis vix atque metus: quem compellere contra bonos mores eſt.*

Ad §. Non capitur, *qui jus publicum ſequitur.*

Ad §. Non videntur *qui errant, confentire.*

PErtinet ad edictum *Quod metus cauſa.* Ideoque ficut dolus, ita vis & metus duos cauſarum contractus bonæ fidei vitiat contra ſtum ipſo jure: nam & in vero inteſt dolus, *Item ſi non, §. eum qui, D. Quod metus cauſ.* Et ut do-

Paulus libro undecimo ad Edictum.

Ad L. CXVII. Prætor bonorum poſſeſſionem *brevis lucis in omni cauſa dabat.*

B TRactavit & hoc libro Paulus de reſtituendis in integrum, quas ut in heredem *l. 6. D. de reſtit. in integ.* ita & in bonorum poſſeſſorem tranſmitti non eſt dubium; quia pretor, *Sec. l. 13. D. de fam. herciſcund.* Item *Si in cauſa*, id eſt, ſive agat, ſive cum eo agatur, *l. 2. D. Ibon. poſſ. Nam in multis aliis juris articulis multum diftant inter ſe heres, & bon. poſſeſſor.*

Paulus libro duodecimo ad Edictum.

Ad L. CXVIII. Qui in ſervitute eſt, *ufucapere non poteſt: nam cum poſſidentur, poſſidere non videtur.*

HEc etiam pertinet ad reſtitutionem in integrum, ea edicto fieri ſolere: *Ne quibus ex cauſa ſervitus imponi poſſit.* Et ſimilis eſt hæc reſtitutio, fuccurritur abſentibus metus cauſa, & abſentibus Reip. cauſa, & in integrum restituuntur, in ſervitute, in hoftium poteſtate, & eorum de bonis quidi interim ufucapium fit, vel ſi interim propter tradium temporis actionem amittitur. Quod primo edicti verba demonſtrant, & compendiatur eſſe *Lex Iuſtinian. C. de poſtl. reverſ. l. nulla, C. de rei vindic. Lex quæcunque, §. 1. D. de leget. 1.* Altera pars edicti ſuccurrit perſonibus abſentes non deberi, & eos, qui erant in vinculis, *l. 1. ſup. ex quibus cauſ. major.* vel in hoftium poteſtate, *§. penſat. fuſtit. de allien.* quod de bonis ufucapionem ufuceperint per le, vel per fubditas fibi perſonas, cum non defenderentur. Sed hæc parte non continetur hic, qui tunt in ſervitute, quia ut hæc lex ait, ufucapere non poſſunt. Et eft regula in univerſo ufucapionem neque captum impleri poſſunt. Interrumpitur enim poſſeſſio deductione in ſervitutem: non interrumpitur abſentia, inquit Africanus: *Sicut & qui eſt in vinculis* ufucapere poteſt. Æquius ſuccurritur hac parte poſtliminio. adverſus captivos, qui tamen ufucapere non poſſunt. Ufucapionem quidem per non poſſeſſionem ſed ufucapionem per ſubjectas fibi perſonas ex cauſa peculiari, *l. 20 Pomp. §. 1. plane, D. ex quibus cauſ. major. l. in hoftis, §. ſpen. D. de cap. & poſtl.* Et quamvis captivitate interrumpitur corpus ab eis ufucapio, non tamen corpus per ſubjectas ei perſonas, *l. 1. §. qui per colonum, D. de uſucap.* Neque quod ſit poteſtate ftitionis poſtliminii, vel legis Corneliæ, quæ nihil pertinent ad eos, qui, in ſervitute funt. Interrumpitur ea per poſſeſſionem, quæ ſervitutis effe capere poſſunt, *Libonis liber, §. ult. D. de adqu. rer. dom.* E *d. l. ait pretor in pr.* In ſervitute autem effe, & ſervum effe diverſi puto, ut ſupra ſcripſimus. In ſervitute effe, *l. 18 quis, D. de adqu. poſſ.* In ſervitute eſt liber, qui bona fide ſervit, five detinetur, *l. 11. D. ex quib. cauſ. major.* Servus eſt, qui dominio alieno ſubjectus eſt. Sic Quintilianus *decl. 305.* actualiter eſſe ait ſervire, aliud ſervum eſſe. Servire latius patet, ſervunt ſervi, ſervunt adfcripti, ſervunt mercenarii: ſervum eſſe ſtrictius ſtatuit, qui poſſidetur quaſi ſervi: non omnis, qui ſervit ſervitutem ſervus eſt. In hoc igitur regula, in ſervitute eſſe, non eſt ſervum eſſe, non captivum eſſe. His quæ diximus verbis *in ſervitute*, continuo ſequitur videntur, *l. 14. D. ex quib. cauſ. major.* Sed hoc quoque in ſervitute potius, quam ſervi fuiſſe intelligimus propter fictionem poſtliminii. In prima certe parte edicti, qua

Gajus libro quinto ad Edictum provinciale.

Ad L. CXX. (Libertas omnibus *rebus favorabiliter* ſit.

HEc etiam videtur referri poſſe ad compromiſſa. Favet libertatis ſtatu, ne de liberali cauſa inter compromiſſum fiat, *Lucius Titius ignorans, §. de libertate, D. de recept.* de omnibus rebus enim ſtatu fit utiliter, ſed non de liberate. De eo ſoli pretores, aut præſides cognoſcunt: & favent in ea cauſa plerunque liberatibus, *l. 7. §. 1. D. de adion. inſtitut. cum ſervi.* Quo modo ad *l. 10. ſup.* fed non ſemper, *Lucius Titius, fuſſe de heres.*

Ulpianus libro quarto decimo ad Edictum.

Ad L. CXXI. Nomine *lege agere poteſt.*

Ad §. Temporaria permutatio *jus provinciis non innovat.*

DE initio h.l. diximus fatis in *l. 37. ſup.* Hoc *Temporaria*. Provincie ſtatus alia erunt temporaliores, alias præſidiales, non ut Sophiſtæ docuit in §. *per tradition. non, D. de rer. divif.* & alii complures. Si in provinciam præſidialem ultra tempus aliquis procuſſerit non id temporale, non ideo in provincia innovatur. Mittuntur plerique judices extraordinarii ad tempus, ut *l. D. de tut. & curator. & in omnibus provinciis* Auguſtum commutaſſe, non in Auguſto c. 47. & Capitolinus in Marco, ex proconſulibus conſulares, aut pretorios pro beliticreſtituere fenſit. Dion 53. Auguſtum Cyprum, & Galliam Narbonenſem, quas ſibi retruxerat, populo reddidiſſe; Dalmatiam, quam dederat populo, ſibi extorſiſſe. Suetonius in Tiber. c. 11. Sed hæc ordinarium juris, five ordinariorum judicum poteſtatem non tollit. *Temporaria*, ut temporaria ius ordinarium, *l. quæcunq. D. de cenſib. leg.* pro temeraria & cafuali, non legitima & certa.

C Paulus libro ſextodecimo ad Edictum.

Ad L. CXXIV. Ubi non vope, *fed præſentia opus eſt, mutus ſi intelligibilem habet, poteſt videri reſpondere. Idem in furdo. Nec quidem & reſpondentis poteſt.*

Ad §. Furdus, *qui adhibere voces eſt, & non. Pomponius libro primo epiſtolarum ſcribit.*

NEgotiis, quibus fermone opus eſt, furdum aut mutum interveniens non poteſt, ut in ſtipulatione, mandatione contrahenda, in adſtipulate prahenda, & ſimilibus. In negotiis, quibus præſentia opus eſt, non fermone, nutum interveniens poteſt, dummodo intelligi poſſit ab utrq; & videtur reſpondere, & adſentiri. Idemque eſt in furdo, ideoque enere, vendere, locare, conducere poſſunt, quia in his contractibus præſentia fufficit: Semo non exigitur: nam & aura contrahi poſſunt. Item ſi quis contra Titio jubeatur adire, ſi non adierit contra eo reſte, etiamſi is mutus, aut furdus fit. Videbitur, & eorum urbiter ſententiam divifle, ſi coram ſtudio, aut unuto direxit. Diverſum eſt in furdo: nam furdus adiri non poteſt, *l. Lucius, D. de fidei. pafſ. Item ſi quis mihi bona, §. ſpen. D. de adqu. hered. l. 2. D. de procur. Idem, ſi coram, §. ſi quis, D. de adqu. poſſ.* Et ſemper, ſubeatur etiam furdo pro abſente in ſpecie *l. fed ſi minor, §. filiofamil. ff. de detur. tutor.* ſi qui facit, quod facere non debet, id eſt, is qui non facit, quod facere debet, id eſt, qui non ſtet fententiæ. Sic e contrario ſi conventeri ne quid fiat, non male fubjicietur furdo. Si in furdum non erit; fed dari, quia non tantum ita non videtur facere, qui non facit, quod facere debet, id eſt, qui facit, quod facere non poteſt, quia facilitet non facit, quod promiſit. Promiſerat autem non facere: at ait lex: *Quod facere poſſumus eſt, quod reſpicit ad fententiam arbitrorum, qua jubetur, aut vetant.* Qui vetat ne quid fiat, & *ne quid jubet*: nam & non facere facere eſt. Hoc enim is, qui non facit, facit, ut nolit facere. Privatim in adſtipulatione. Elegantius, & ufitatius eſt ei formulis promiſcue non uti, *d. Inſtitutionis*, fed & quid promiſcue eis utatur, hæc lex demonſtrat. non ideo minus committi ſtipulationem.

Gajus libro quinto ad Edictum provinciale.

Ad L. CXXV. (Libertas omnibus *rebus favorabiliter* ſit.

co ut sumus, ferati Bulgarum. Male Joannes, cum Ita dicat, *potest videri respondere*, de negotiis ergo loquitur, in quibus necesse est ut una pars roget, altera pars reddat, vel respondere videatur. Hoc genere contrahuntur omnia negotia, & stipulationibus non est dubium. In his quidem, & expressis responsis est igitur, in aliis consratibus, & conventionibus tacitis sufficit, *l. in quibus causis, ff. de obligg. & act. l. 24. ff. de R. C. Sape id quod, ff. mutuat. ff. de donat.* quatenus pretitum, & actum res interfuligur, responsio videtur. Pretium exigit, nullus fecit vel ediscit vel ignorat, *l. 1. ff. de pretio rerum.* Ex quibus ergo certum est, nullum fecisse Bulgarum petitionem, quae de ante hoc mutuum pro praesente habetur, ei debitor *l. ult. ff. eod. pract.*

Cajus libro quinto ad Edictum Provinciale.

Ad L. CXXV. Favorabiliores rei *potius, quam actores habentur.*

Exposui hanc in *l. 23. sup. hoc t.*

Ulpianus libro quintodecimo ad Edictum.

Ad L. CXXVI. Nemo prodit eft, *qui pretium numerauit.* Ad §. Locuplerior non eft factus, *qui libertum adquisitum* &c. Ad §. Cum de lucro dotium *quaritur, melior eft conditio possidentis.*

C Tota pertinet ad petitionem hereditatis. Petitione hereditatis restituitur, qui pro herede possidet, vel pro possessore. Pro possessore, si ab eo petatur. An igitur is, qui scienter emit alienum hereditatem? minime, quia *nemo prudens, & callidus* eft emptor hereditatis, ut notatur *l. 11. §. 6. qui scienter, ff. de petit. hered.* aut prudo non tenetur: vide quae Observ. 18. c. 25.

Locupletior. §. Senatusconsulto facto Adriani temporibus de petitione hereditatis, bona fidei possessor usque eo duntaxat tenetur, quo locupletior factus eft ex ea hereditate, *Larrum, l. 25. §. consultus, ff. de petit. hered.* Locupletior factus non videtur, qui donando adquisivit naturalem obligationem, *d. §. consultus*, locupletior etiam factus non videtur, qui manumittendo filii libertum adquisivit. Et sic in specie *l. naturalis, §. ult. ff. de praescr. verb.* Si convenit inter nos, ut tu tuum servum manumitteres, ego meum, & ego manumitti, tu non manumittis, eft mihi in ea actio praescriptis verbis, quanti interest mea servum habere, quem manumisi? Respondeo, quod libertum habeo, quoniam hoc non potest aestimari; imo nihil videtur confequi, qui libertum confequitur, *l. 2. sup. eod. & l. liber. pract. non fuit, l. pen. 2. §. ult. ff. de fideic. l.* Et hac ratione inter conjuges donatio valet facta manumissionis causa. Paulus *l. Servi. tit. 33.* Nec obstat *l. idem §. ult. ff. de adil. edict.* ut ibi notavi, neque *l. 14. §. ult. ff. de furtis.* ut & ibi notavi.

Cum de lucro. Omne lucrum sufficitur usque ibi potest fori, & praedoni, *l. potest servus, ff. de petit. hered.* Si non fuisset petitor ea fua parte in domo verfatur. Celerum fi tum petitor, quando petitione de lucro contendat, cum neuter sit heres, melior eft caufa poffidentis, & in vindicatione fingularum rerum recepium eft, de qua diximus *sup. l. 3. §. ult.*

Paulus libro vicesimo ad Edictum.

Ad L. CXXVII. Cum pertinet in hereditatem *dies affionum, quatenus ad eam pertinet, fuffici, fi vel mortuo ad tum pervenit ad dolo defuncti.*

EX eodem tractatu hanc eft in Senatusconsulto illo de petitione hereditatis verbum *pervenisse*, relatum ad bonae fidei poffeforem ita accipiendum eft. *Si & dare, l. rerum, ff. de petit. hered.* In edicto longe aliter, quippe praetor in hereditem poffiterat affionem, quatenus ad eum pervenit, de quibus diximus in *l. 38. sup. hoc t.* nam pervenisse vel monnesse fufficit, *l. tradentur, Quod metus caus* fubi id plenius oftendi ad Paulum t. Quarit videlicet is cujus conftumperat, non fi interierit naturaliter ante litem contestatam, ut *l. 1. eodemque plenius* expofitionem. Et hanc differentiam Bulgarus notavit.

Paulus libro nonodecimo ad Edictum.

Ad L. CXXVIII. In pari caufa, poffeffor *potior haberi debet.* §. Hi autem in universum *ius percedunt, heredis loco habentur.*

D Inde initio fatis diximus fup. §. 33. & fume exemplum ex initio *Lucius Titius fpondes, ff. de Public. in rem act. Hi qui in universum.* Hoc comprehendunt *l. 20. h. liber, ff. de petit. hered. in universum jus, id eft in universum dominium, l. fideicommiss. §. ult. fup de vent. fpondes fact.* fimatur exemplum ex *Lucii Titii fpondes, §. 3. ff. de Public. in rem act.* Datur enim fidei commiffario Publicianus, ut heredi, & ceteris fuccefforibus, *l. 7. §. hoc edicto, ff. eod.* atque ita tota hac lex pertinet ad Publicianum.

Paulus libro viceffimo primo ad Edictum.

Ad L. CXXIX. Nihil debet credere facile, *qui fuae rebus.* Ad §. Cum principalis cauffa *non conffitit: nec ea quidem, quae fequuntur, locum habent.*

C De initio diximus *inf. 55. fup. hoc t. Cum principalis.* Si non videatur reftituenda principalis, quae reftituenda valet, quod pars & fequela eft principalis, *l. liberto, fin. ff. de pact. dotil.* Legato fervo cum peculio: extinto legatario fervi, manumiffio & peculium ad heredem, *l. 1. §. de peculio. Sublata* affione principali, tollitur hypotheccaria, *l. 6. de rebus auct. fend.* Libertus vivo patrono debitor. Interfis fit fiduciario principalis, eft & pecuniae, *l. 67. §. de verb. oblig.* Eadem regula repetitur in *l. cum principalis, inf. hoc t.* Ita quia affectus principalis eorum eft perpetuus, *l. 1. & 3. C. de inst. pign. l. debitor, ff. ad Trebell. l. Servum, quem, ff. de pignor. l. in rationes 3. §. de filio, ff. ad l. Falcid. l. ratione, ff. de reg. juris* cum *tot. loc. & aute l. 20. h. liber.* Quemadmodum etiam ut fublata obligatione principali praescriptione temporis, non tollitur ut ufurata, ut Patritius ad eam legem notavit. Vide obfervt. 15. cap. 13. vide Mentoretum 1. c. 29.

Ulpianus libro octavodecimo ad Edictum.

Ad L. CXXX. Nusquam affiones, *praeterim pauulis, de eadem re concurrentes, alia aliam conffumit.*

PErtinet huc regula ad quaftionem de concurrentibus affionibus, quo titulo librum fingulariter edidit Paulum, conftat ex inscriptione *l. qui furiosum, ff. de obligg. & act. ff. I. quis ejecit, ff. de furt.* & repetitur ex *l. periculo, ff. de obligg. & act.* Sed in ordine quaeritur, quaenam & hujus legis fane ratio. Item in hac act, *de eadem re.* In illa, *de eadem pecunia*, qua vetus eft lochio. Non E in Bafilicis ita legitur, *ut vetus quaeritur*, fed appellatae latior eft, quam pecuniae, *l. 5. ff. de verb. fign.* aut utemque quinque: *de eadem re, vel pecunia.* Eadem res igitur hoc loco non accipitur pro eadem fpecie. Quemadmodum *l. nunquam ff. de peculat. huic* regulae locus eft, fi plures affiones ex pluribus factis competant, licet fint eadem de re, vel pecunia. Harum affionum altera aliam nunquam conffumit, ut fi quis eandem hominem fubripuerit & occiderit, duae funt affiones, furti, & legis Aquiliae. Ponuntur & multa alia exempla in *d. l. nunquam.* Eodem modo tenetur quis ftudiem rei nomine ex diverfis factis furti manifefti, & furti nec manifefti affione, *l. vulgarie, ff. de furt.* Item fi tutor quid in tutela gerenda abftulerit, idemque fubripuerit,

rit, duo fatis, duae obligationes effe intelliguntur, & A *fine arbitro, ff. commod.* Et fic etiam in fpecie *Lin hereditatis, §. ult. ff. de calumn.* quod dicitur, alteruram fuffiterre, fic accipiendum eft, ut fi egero in quadruplum ex illo edicto, *quod pecuniam dedit ne nubis negotium fieret*, non agam conditione ob turpem cauffam: fi conditione prius egero, non agam ex illo edicto in quadruplum, fed in triplum tantum. Adeo ex illo edicto mifta eft, fi dedi ne mihi negotium fieret. Sed fi dedi, ne alteri fieret, mere poenalis eft: & ideo tum ex edicto conditionem non tollit, vel contra, *l. 3. §. quod ait, ff. de calumn.* Item ex retinentia non tollitur. Sed huic poterit reftituere interdum affionis *l. 3. §. ult. ff. mens. caus. Fal.* ubi per affionem de recepto tollitur affio furti. Refpondeo, idem in eandem fubeat affionem rei perfecutorium, & mere poenalem: non tollitur. Sicut item in una habeat affionem rei perfecutorium, in altera mere poenalem: ut vector, qui in exercitorem habet affionem de recepto, adhuc *l. 1. §. diverti & fpande, D. de public.* Si quis rem expecuit, *l. 1. D. de vi bon. rapt.* Si quis ferwam alienum verberavit, *l. qui fervum, ex fpondeo, ff. de adilic. & ff. de obligg. & act.* Si quis furtum arbitrio ex cafcierit, *l. 1. ff. arbor. furt. caed.* Si quis alienam ancillam virginem intemeraverit, *l. ult. §. de adilic.* Si quis alienum hominem cafkum ex uno fallo, ex una obligatione plures funt affiones penales: An omnibus uti liceat, dubitatum fuit, & controverfum olim manebat, *l. cum ex uno, l. qui furtum, ff. de obligg. & affion. l. 1. ff. arbor. fur. caed.* In dicta *l. cum ex uno, ait, omnibus experiri permitti poffe magnae verecundiae absurdum, videtur legendum, non omnibus, ut in l. plura, eod. t.* non omnibus uti poffe probatum eft. In qua obiter notandum, rem pro falfa accipi, ut dixi in tom. in Tit. *De actor.* quod de eodem crimine, *l. Venatus, ff. de accufat.* Excufari in poteft fcriptura *l. cum ex uno*, omnibus uti liceat, *ut dicimus*, quod eodem nam quod plures in altera eft, peti poteft, ut fi egerit cum eapore furti in duplum, fuperest actio *Damni injuria* in id, quanti res fuit, *l. 49. §. 1. pro eptore, ff. de furt. l. 1. ff. si mensor. caps.* Actio igitur furti, quia levior eft, deliftor, deminutique affionem *damni injuria*, & confequentia damni. Non omnibus uti licet, fi graviori prius egerit, ut in ex exemplo, fi prius egerit *Boni emptor*, poffeffionem amittendo, poteft agere & in alio exemplo tocum habet, *l. 1. ff. arb. furt. caed. ff. qui fervum, ex prin. Loquitur*, *l. ult. eod. t.* In qua tamen pro, ut *consequatur*. Legendum, *utilis competit*. Quae tamen cocontrario, in *l. in fallo, in princip. D. de cap. & poffliminium.* Ita *pro utilis*. Ergo ut res perfecutoria perfecutorium tollit, ita poena poenam. Quod vero dicemus, fi conucurrat actio poenalis cum rei perfecutoria? Paenalis, aut eft mere poenalis. Rurfus talis, aut mere mixta. Mere poenalis eft, aut non. Mere poenalis fi concurrat cum rei perfecutoria, altera alteram non tollit, ut conftitio furtiva non tollit ad interdictum furti. *l. 2. §. ult. ff. de condict. furt.* Actio furti non tollit affionem pro focio, vel contra *l. rei communis, ff. pro foc. l. ffius. ff. loc.* Per meliorem, omnimodo tollitur affio perfecutoria: per rei perfecutoriam, mifta arbitraria tollitur, ut per affionem in rem reftitutionem, vel in de dolo, tollitur affio quod metus caufa. *l. 63. ff. de rei vind. l. item ff. 3. §. 1. tum qui, ff. Quod metus caus.* Eadem ratione arbitrio, per arbitrium tuteiae, aut per conditionem furtivam, tollit affionem rationibus diftribendis, *l. 1. in tutela, d. §. 1. D. de tut. & cur. dife.* per rei perfecutoriam, mifta, quae arbitraria non eft, non tollitur omnimodo. In id namque fuperest, quod amplius ita eft. *l. pen. D. de bon. rapt. l. fervum fervum, §. ult. ff. de obligat. & affion.* in qua tamen abondat negotio, *l. 2. §. quaftionem, ff. de pen. delict.* Itaque in *fpecie l. fi colonus, ff. arbor. furt. caed.* In qua eft actio *arbor. furt. caed.* mifta & ex locato, & *l. fi tabularum 22. ff. loc.* In qua eft actio legis Aquiliae & locati? dum dicitur una contentum effe debere affionem, id ita accipiendum eft, ut eaffe mifta fatis fateor, & fi prius egerit ex locato, & exegerit aliquid, ut eo minus poffes confequatur mufta actione, argum. *l. unde quaeritur, & l. in rebus, §.*

Ad 6. Nemo ex suo delicto meliorem suam conditionem facere potest.

PRior sententia pertinet ad edictum Publianum, cui locus est, si quid debitore deminuerit, non si occasione hâc quæsiti usus non fuerit, l. 6. ff. Quæ in fraudem cred. dic. Ad posteriorem sententiam pertinet exemplum ex l. si ab hostibus, 5. ult. ff. de lust. nuptiis.

Paulus libro vicesimotertio ad Edictum.

Ad L. CXXXV. Ea, quæ dari impossibilia sunt, vel quæ in rerum natura non sunt, pro non adjectis habentur.

SImatur exemplum ex l. 97. & l. 126. §. ult. ff. de verb. oblig. Dari impossibile est libertum hominem, l. 103. §. ult. l. In rerum natura non sunt homo mortuus, vel Hippocentaurus. Igitur adjectiones ex inutiles sunt, tales tamen obligationes principali.

Paulus libro octavodecimo ad Edictum.

Ad L. CXXXVI. Bona fides tantundem possidenti præstat, quantum servitor, quicunque hic impedimento non sit.

UT domino datur rei vindicatio, sic & bonæ fidei possessori, pura Publiciana: in iis scilicet, quæ usucapi non possunt, longo tamen tempore adquiri possunt, in ut vectigalibus prædiis, in prædiis provinciæ, in rebus sponiæ, §. in vectigalibus, ff. de Public. in rem act. In aliis, quæ adquiri tempore non possunt, Publiciana locum non habet, ut in re furtiva, quæ, ut ait Paulus, sententia 5. tit. 6. ita res furtivæ, §. pen. ff. de usurp. & usucap. & hoc est, quod ait, quamvis lex, D. 1. eum possessori, §. si res, & hoc est, quod ait, quamvis lex, D. 1. Item dicit res subreptæ domino non aliter ullo tempore posse, quam si in dominio tribuatur redisse: ita subreptæ bonæ fidei possessori, l. 2. §. 3. pupill. §. ult. l. seq. D. ubi l. pupill. §. 1. l. seq. ff. de usurp. & usucap. Nam pupillus non pro domino acquirere illis locis, cum res pupilli propria usucapi non possit, sed pro bonæ fidei possessore. Sic igitur hoc textum cum his bonæ fidei tantum præstat, quantum servitor, quamvebrem non est minus, si appellatione dominium, substituatur loco bonæ fidei possessoris, in libris notitia, l. servi, §. ult. ff. de furt. l. §. fur. in pr. ff. de usurp. & usucap.

Paulus libro vicesimoquinto ad Edictum.

Ad L. CXXXVII. Qui auctore judice comparavit, bonæ fidei possessor est.

SUmpta est hæc regula ex l. & Sequis, §. sed & si res, ff. de religios. Et ideo ea res recte accurtius statuit exemplum, quam non recte ratio, quæ ex eo petita fuerat, quod tutore auctore, sicut & non revocatur possessio, vel missio in possessionem, ita fortior esse debeat possessio, quæ adquæ legat. Iulie possidet, qui auctore prætore possidet, l. pupillus, ff. de adquir. poss. l. celebre, §. ult. ff. de usucap. Auctore, id est ex decreto, ut l. 1. Cod. de prædi. minor.

Paulus libro vicesimoseptimo ad Edictum.

Ad L. CXXXVIII. Omnis hereditas, quamvis possessa non deferatur, tamen tum tempus usucapionis percurrit.

Ad §. Nunquam crescit ex posse facto præterita defectis adjectionibus.

HEres, qui adivit, vel alia ratione adquisivit hereditatem, videtur ex tempore mortis defuncto hæres extitisse. Idem inquit l. omnis, ad hæc, & l. hæres, ff. de adqu. hered. Effectus bonæ regulæ duplex traditur in §. hæres, §. ult. ff. de disp. fem. unus ex jure civili: Hereditatem ex heredis institutione stipulari vel stipulari posse: alter ex jure Pontificio: Heredis familiam ex tempore mortis fundum esse. Et & alius effectus in l. fero. l. 5. ff. ex testamento, ff. de Senatusconsul. Syllan. Filio exheredato socio, & post mortem defuncti testamento, hereditate patris pronuntiato ab iutelato, de familia hæreti quæstionem. Additio vel

A aquisitio hereditatis retrotrahitur, & conjungunter tempora additionis & mortis. Male cum hac regula Accursius, & ceteri confundunt illum quæ dictat, heredi item dominam esse, & defuncti locum obtinere, quasi eadem ut utrusque potestas, quod adeo itinerum a vero eft, ut nec potius subveniat alterum: ut si institutatur fit vus heredis, tus, cujus cum domino jam mortuo fuit restamentis testa, tum herede a domino adhuc non est: hoc si fundum hanc regulam retroadta additione constatur heredis nunc non erit utilitas illius. Sed & Paulus hanc sententiam ad creatum pro domina habet, & defuncti perfonam fuisse, cum eit utiliter inflitutus: & hoc verus eft. Itaque hoc casu non pertinet ad dominum: & recipit hæc regula, quod dicit. Lomnia. Nec adnodum rette articulum additum commiscuntur propter Lassupfuisse, ff. de disp. fem. quod fæmus hæreditatem adquisitam filio dispatum posse. Nam hoc excepto eft illius regulæ, hereditatem dominum esse, l. hereditas 2. ff. de adqu. ver. dom. videlicet si fimpliciter dispatum eft ufumfructum. Sed si potest. Sed hæredi futuro dispatum ufumfructum, fatear exceptionem ad hanc regulam fone non minus aptam: Nec enim valet ftipulatio, propterea quod in ftipulatione tempus contractus fpectatur: quo tempore non fuit perfona, cui ufusfructus accrefcat. Excepto igitur illo eft utriusque regulæ communis, fed huius, si fervus hæreditarius ftipulatus fit dominum hæredi futuro. Illius, si ftipulatus fit simpliciter.

Nunquam. Sumatur exemplum ex l. 28. ff. de fam. Si quis fubrepit, non tamen ufucapit, quia bonæ fidei non eft tanti tenetur, quanti domini interfuit non fubrepi: hoc enim duplum eft: quæ parta fuit metus eft, utrique C poffes illum chirographum delere, quamvis delendi veritate rurfus ftatim fieri. *Nunquam enim ex poffeffio &c.* Ita & Paulus concrebunde nihil ad pænam adjicit, l. 6. ult. Sumatur & aliud exemplum ex l. Necatius, ff. de Act. Sumatur & l. 13. ff. de confeff. fuit.

Gajus libro ad Edictum Prætoris urbani.

Ad L. CXXXIX. Omnes actiones, quæ morte, cum tempore pereunt, eæ & ipsæ heredibus competunt.

Ad §. Non videtur perfecte *cujusque* id eft, *quod ex eius* D *mifceri poteft.*

DE initio dixi in l. 86. fup. hoc t. mortis aut tempore extingui ut l. 3. de ferv.

Non videtur. Qui promifit hominem, dare cum debet, & perfecte accipientis facere. Igitur fi folverit Stichum ftatuliberum, non fit liberus: quia ex eventu fatis, id eft exiftente conditione auferri poteft, l. cum quis, §. qui libertum, l. qui res in pign. ff. de folut. Item res donata mortuo donato, non videtur perfecte donatus fuiffe, cum ea cafu ei auferri poffet, fi donator convaluerit, l. 56. ff. de mort. caufa donat. Sic dos non videtur perfecte in bonis effe mariti, quæ ex cafu aliquo ei auferri poteft vel morte, vel diverfo. *Perfecte* in hoc regula, & d. §. qui hominem, eft idem, quod in pignus in l. Necatius, ff. de donat. inter vir. & uxor. & in alio merol. leget. Idem eft dicere qui hominem debet, folvendi hominem alii pignori obligatum: nam & quandoque acciti poteft, l. si res noxæ, ff. de noxal. act. Sed non videtur dare, E cium non inhibet, l. 15. & 36. ff. de noxal. act. Ego non eram qui folvit perfecte non videtur effe ftatuliber, nifi is fervus, qui creditori pignori eft. Sed non ideo minus vindicabitur, aut alienabitur reffe. Fundo pignorato non ideo minus fervitus imponetur reffe, l. non idem, §. pignoratum, l. pignoratæ, inf. hoc t. nam fi fic obligatus fit. Sed alienabitur cum fua caufa, l. alienatis, ff. de contr. empt. quæ cuniugenda eft cum d. l. plerumque. Servus quoque legatus fub conditione, interim ab herede alienabitur, fed fruftra, quia exiftente conditione legatarius eum vindicabit, l. Servus, §. 1. hoc quoniamque, ff. de legat. 1. Sic & mancipittetur fructus, l. fervum, ff. de manumiss. Idemque obtinet hodie in fideicommiffis & legatis omnibus. Item exemplum portefi ex l. 3. in prine. & l. 11. §. idem Neratius ait, ff. de adi. empt.

A Ulpianus libro quinquagefimo fexto ad Edictum.

Ad L. CXL. Abfentis ejus, qui reipublicæ causa abeft, neque ei, neque alii damnofa effe debet.

HAec eft ratio duntaxat actionis reliftoriæ, five reftitutoriæ abfentium, & adverfus abfentes, l. 1. ff. ex quib. caus. reftitut.

Paulus libro quinquagefimo quarto ad Edictum.

Ad L. CXLI. Quod contra rationem juris receptum eft, non eft producendum ad consequentia.

Ad §. Uni duo pro folido heredes *effe non poffunt.*

COntra rationem juris receptum dicimus, quod jure B fingulari benigne receptum eft, neceffitatis, vel utilitatis caufa. Jure fingulari fuisse libertatis receptum eft, libertum a domino manumiffum, a filio poft certam ætatem eius datum, fi ad eum puer non perveneris, ab herede filii præftitutæ die debitos: Quod eft contra rationem juris, cum debitorem liberatis. An hoc producatur ad causes fideicommiffa? Minime, l. 23. §. pen. ff. de fideic. lib. Jure fingulari interdum fuccurritur ei, qui per juris ignorantiam indebitum folvit, l. 1. §. 3. ff. de non poff. leg. Sed hoc non eft producendum ad consequentias. Jure fingulari benigne receptum eft, ut mutuum contractus, bona debentur, ut ex peculio peculium accrepatris, l. fingulari, ff. de reb. credit. l. qui mutuis, ff. mand. Quod ejus rationem non juris, quæ exigit in mutuo, ut mea pecunia tua fiat: pecunia autem mihi debita, mea non fuit. Id tamen Ulp. producit etiam ad hanc fpeciem, fi pecunia mea, quam mutuo mandavi, tibi creditam volo: nam & hoc modo mutuum contrahi, d. l. fingulariter, quod refellit Africanus in d. qui negotia, hac ratione, quia quod benigne receptum eft, non eft producendum ad consequentias, l. non poffunt, & l. fupra. ff. de legibus. Sumatur exempla ex l. 1. §. ne cognitor, in fin. ff. de cognit. l. 6. §. ex quo, & l. 7. §. fed & ei qui, ff. de ver. obligat. Regula hanc lege reperta eft ex l. quod vero, ff. de Senatusc. Neroniano. Et ideo non poffe. *Hoc t.* Neceffitati quandoque fuccumbimus, & propter eam recedimus a Conftitutione juris, l. pen. §. ult. ff. de exceptiones. Sed hoc tantum de confequentiis, argumentum, exemplum, vel ut Grzci veterum ait ἀνάλογον non debet. Accurtius fatis aperte in hanc rem citat l. item quæritur, §. 1. ff. de minor. qui ait, non oftendit quæ fit neceffitatem tollendi communionis caufa etiam communem reD de admittere tutori, ut, ita ut unaverecden prælter alteri, qui & ipfe videtur ita, cum & fruendæ rei neceffitudem percipiendo, hoc vero juris ratio non patitur, quia ufus neque tenet: quæ fententia non improbanec a judice communi dividundo hoc induci poteft videtur. Sed propter neceffitatem rerum a prætore comprobatur & emancipatio, l. Aurelius. ff. de adopt.

Uni duo. Heredes funt domini. Unus hominis heredes, & unius res fuus heredes, id eft, unius hereditatis: quia unius hominis duo heredituas non videntur, l. pupillus, §. 1. ff. de excus. tut. Non poffunt autem unus rei duo effe domini in folidum, l. fi duobus, ff. commod. Igne. §. pater, ff. de caffis pecul. Ergo nec heredes unius hominis. Sed funt heredes pro partibus æquis, fi nulla fint adjectiones, E fequentes, 5. heredes, ff. de heredit. inftit.

Paulus libro quinquagefimo fexto ad Edictum.

Ad L. CXLII. Qui tacet, non utique fatetur: fed tamen coactus fi erat non negare.

COnfeffus pro judicato habetur, id eft, qui confitetur fua fponte ad interrogationem, vel fine interrogatione, & ideo tenetur non quidem propria actione, ut Paulus ait 2. Sent. tit. 1. fed ea actione, de qua confeffus eft: ut fi fatetur fe occidiffe, teneture damni iniuria, quæ tamen confeffio rapellatur, d. inde Ne-F ratius, §. ult. h. princip. §. 1. D. ad l. Aquiliam. Quid fi tacet? an videatur confiteri? minime: & ideo non tenetur confeffus actione. Non tenetur etiam inficiando, qui videatur negaffe: nam & negaffe non videtur quamobrem ob taciturnitatem adhibito legis Aquiliæ non cretcit in duplum. Itemque dicendum de cretis adjudicatis, quæ inficiatione fuisset cretcitura. Ergo fecundum hanc regulam, qui tacet, nec pro judicato, nec pro inficiatore habetur. Hanc regulam hucus non eft in Edicto de interrogationibus, qui titulus hoc diffat articulo de confeffis, quod proprie ille titulus pertinet non ad eos, qui citra confeffionem tacent, fed ad eos, qui interrogati a prætore, vel adverfarius imminente præture: ubi enim actionem non videtur, non videtur confeteri. Hic ex confeffione fua, vel mendacio tenetur interrogatus: Ulpianus, qui fi ex contrariis obligati, l. de cetate, l. qui interrogatus, ff. de interrog. act. & Bafilicor. lib. 2. tit. 1. c. 1. ubi ἀποκρινόμενος, ut Cyrillus, ὁ μὴ ἀποκρινόμενος, ὁ μὴ ἀποκρινάμενος, ὁ μὴ ἀποκρινόμενος. Si fatentur, teneri ex confeffione, & ideo ait, fi negaverint fe effe heredes ex fimile, cum ex ea parte revera heredes effent, hanc mendacii pœnam ferunt, ut in folidum conveniantur, d. de cetate, §. fi cum effet, l. fi ferus, ff. de interrog. in jur. fac. Quid fi interrogatus a prætore ticuerit? Et hic etiam in folidum tenetur quafi mendax: quia, qui non refpondet, contumax habetur, id eft, prætoris inaditum contemnit, d. de cetate, §. qui tutori, & ibi Bal. l. non folum, in princ. D. de pœnatut. Contumax eft, qui Prætori non refpondet, cui parere debuit. Superbus, qui alii non refpondet: & inde a M. Tullio Tirone & Valerio Probo jurifconfulti notæ fignum appellatur. Quæ si hi percontantibus refpondenat, Idem in Lucullo, Si habet quod loquatur, respondeat, fubjicit, fapiens. Eadem verba antone D. de interrog. in jur. fac. ut is, qui tacet, neganti comparatur. Gaius 3. Inflit. poffquam, inquit, ex, cui res in controversiam devocata eft, interrogatus fuerit, qui cedit an contra vindicet, & ille vel non respondet, aut tacetur: quod non videtur dixisse, cum non addicit, quæ verba ex Gaio retulit Boetius. In Topicis, Si quis, inquit, de re quæ in controversiam devocata eft, interrogatus, fi tacebat, in eo eft ut adversarius vicit. Eft & alia differentia inter tit. de Confeffis, & tit. de interrog. in jure, quod titulus de Confeffis pertinet ad eos, qui fatentur de intentione actoris, ut qui conventi certi condictione fatentur fe debere, conventi lege Aquilia, fe damnum dedifle: conventi ex vindicatione, fatentur rem actoris effe, qua de re nunquam loquuntur conventi. At de interrogat. in jur. fac. pertinet ad eos, qui fatentur id, quod intentionem actoris adjuvat & format, ut qui fatetur fe heredem effe exfimile: qui fatetur fe occidiffe affue & eum non debere pro fimile tantum. Et vero neceffe eft, ut de eo actor conveniatur, ut in periculum incidat plus petitionis: quod de actore in interrogationes refpondente ex his caufis neceffarie fatur, non voluntarie. Et contumax eft, qui tacet, ideoque habetur pro negante, qui magis genuinum ideoque nihil ad eum titulum de interrogat. hæc regula pertinet, fed pertinet ad tit. de confeffis, ex quo non fatetur confeffus pro damnato habetur (fi confeffus eft nominatim) non fi tacuerit: Nam etfi habeatur pro confeffo, puta quod corruperit accalatorem, vel quod fibi mortem confeverit, non tamen damnatur ut lator: quia non eft confeffus nominatim, l. 3. §. ult. D. de dam. inf. qui aut fine. l. 2. §. 1. D. de pœn. fill. Et hæc de hac quæftione fufficiant. Alii quidem, qui tacet, pro confeffo habetur: nec enim idem eft tacere, & confiteri. In fuperiore quæftione tacituraitas modo negationem imitatur, modo neutrum, modo confeffionem aut quam. In hac tacituraitas modo confenfum imitatur, in eis cafu, in quibus non exigitur expreffa voluntas, l. item quæritur, §. pen. D. de. modo d'ecifum, in quibus expreffa voluntas exigitur, ut dixi in l. 4. fup. hoc t.

Ulpianus libro fexagefimo fecundo ad Edictum.

Ad L. CXLIII. Quod infa, qui contemnatur adfiet, & fuerit confeffus rerum adjudicati.

De hac regula diximus in l.24. sup. h. t.

Ulpianus libro sexagesimo secundo ad Edictum.

Ad L.CXLIV. Non omne quod licet, *honestum est.*
Ad §. In stipulationibus id tempus *spectatur, quo contrahimus.*

Licet habere concubinam, sed non est honestum, *l. probrum, D. de rit. nupt.* licet cum meretrice rem habere, sed non est honestum, *l. 4. §. 1. D. de cond. ob turp. caus.* hæc ob solam honestatis rationem non cohibentur. Quædam tamen sunt, quæ sola honestatis ratione inhibenda sunt, ad quæ referenda hæc regula est, ut ad nuptias, in quibus naturale jus & pudor spectatur, non jus civile, *l. adoptivus, §. 1. D. de rit. nupt.* boni mores non leges, *l. 8. eod. tit.* quod honestum est, non quod licet, *l. 197. inf. h. t.* Post divortium ab uxore, ex alio susceptam filiam ducere licet, sed honestum non est, abstinendum ergo nuptiis hujusmodi, *§. si uxor, Instit. de nupt.* ubi & alia adduntur exempla. Bulgarus non male exemplum ponit de Senatore, cum & in *l. semper, D. de rit. nupt.* ex qua *d. l. 197.* repetita est, id de Senatore subiiciatur. Male tamen & illud confingit, licere contrahentibus se invicem decipere; non tamen honestum esse: nam & honestum hoc est, cum naturaliter licere dicatur, *l. item si pretio, §. ult. & seq. D. loc.* Et non decipere debuit dicere, sed circumvenire, aut circumscribere, quo verbo non dolus malus significatur, sed fraus, quæ fit in re ipsa. Sed ut ad nuptias redeamus, liceat consobrinam ducere, liceat defunctæ uxoris sororem, honestum id tamen non est. Ergo inhibendum: & verendum maxime ne id accidat, quod Clemens Alexandrinus ait Stromat. 3. ut qui facit quidquid licet, huc cito delabatur, ut faciat quod non licet: & recte Seneca in Octavia: *Id facere laus est, quod decet, non quod licet.* Sic vere pleraque ex iis, quæ licent jure civili, jure prætorio emendantur, quasi minus honesta: licet vendere mihi rem meam, etiamsi fraudentur ex ea re creditores mei. Rescinditur tamen venditio prætorio jure. Licet usucapere rem absentis metus causa, & vero mea fit usucapione: sed rescinditur tamen usucapio a prætore. Via concessa, quaqua ire agere licet ex duodecim tabulis, sed hoc temperandum est, ne quid fiat indecore & inciviliter, *l. 9. D. de serv.* Quod sequitur, *in stipulationibus,* exposui in *l. 18. sup. hoc t.*

Ulpianus libro sexagesimo sexto ad Edictum.

Ad L.CXLV. Nemo videtur fraudare *eos, qui sciunt & consentiunt.*

Pertinet ad actionem Paulianam, & repetita est ex *l. 6. §. præterea, D. quæ in fraud. credit.* & locum etiam habet in Fabiana aut Calvisiana, *l. non videtur, D. Si quid in fraud. patr.* & in edicto *Quod falso tutore, l. 1. §. ult. D. Quod fals. tut.* Sic & *l. cum donationis, C. de transact.* Eademque regula est de injuria, *l. 9. D. de aq. & aq. plu. arc.* & scientem non celari, *l. 9. in fin. D. de act. emp.* Rufin. 1. hist. Eccles. *Dolis apud ignorantes locus est, scientibus vero dolum intendere, non aliud est, quam risum movere.*

Paulus libro sexagesimo secundo ad Edictum.

Ad L.CXLVI. Quod quis dum servus est, *egit, proficere libero facto non potest.*

Quod servus in servitute gessit, hoc ei post libertatem neque prodest, neque nocet, ut si in servitute ante conditionem pactus sit cum hereditariis creditoribus, qua ex re pacti exceptionem non habet, habet tamen doli, *l. jurisgent. §. pen. D. de pact.* Eadem regula de filiofam. constituitur: nam & eorum, quæ filiusfam. gessit in familia patris, nihil ei neque prodest, neque obstat: verbum *egit*, aut *gessit* refertur ad contractus vel pactiones, nam ex delicto in servitute commisso, post manumissionem tenetur. Sed de hac regula ejusque vitiis plenius disputandi locus est proprius in *tit. an serv. ex suo fac.*

Gajus libro vicesimo quarto ad Edictum provinciale.

Ad L.CXLVII. Semper specialia generalibus *insunt.*

De hac l. diximus in l. 110. sup. h. t.

Paulus libro sexto decimo brevis Edicti.

Ad L.CXLVIII. Cujus effectus omnibus prodest, *ejus & partes ad omnes pertinent.*

Creditore uno misso in possessionem, vel possidere jusso, hujus rei effectus omnibus prodest, nam possidere videtur non sibi, sed omnibus, *l. is cui, §. si plures, D. ut in possess. leg. l. cum unus, D. de reb. auct. jud.* Et ideo Græci eam possessionem appellant τὴν κοινὴν νομὴν τῶν δανειστῶν. Et quidquid ex ea re percepit, restituit omnibus, vel curatori bonorum, *l. prætor, §. his verbis, l. creditores, §. ult. eodem.* Impensæ etiam pertinere ad omnes debent, *l. prætor, §. generaliter, eod.* quia commune negotium gessit.

Ulpianus libro sexagesimo septimo ad Edictum.

Ad L.CXLIX. Ex qua persona quis lucrum capit, *ejus factum præstare debet.*

Heres præstare debet factum defuncti: non factum quodcunque, nisi alia ratio subsit, puta ne ad eum fiat regressus, vel contraria pigneratitia, *l. si Titio, D. de pignorib.* vel ex empto, *l. 3. C. de reb. alien. non alien. l. cum autem, §. de rei vindic.* Excipitur causa libertatis, *l. 31. D. de lib. caus.* hinc igitur nolim ad hanc l. exemplum apponi, sed ex *l. si non solus, in pr. D. si quis omiss.* Ergo hoc loco, *ejus factum,* in ea scilicet re, ex qua lucrum capit.

Ulpianus libro sexagesimo octavo ad Edictum.

Ad L.CL. Parem esse conditionem oportet *ejus, qui quid possident, vel habeat, atque ejus, cujus dolo malo factum sit, quo minus possideret, vel haberet.*

Exposui hanc regulam in l. 131. sup. h. t.

Paulus libro sexagesimo quarto ad Edictum.

Ad L.CLI. Nemo damnum facit, *nisi qui id facit, quod facere jus non habet.*

Pertinere videtur ad legem Aquiliam. Nam etsi *damnum facere* quandoque accipiatur pro pati, hoc tamen loco significationem activam habet: In qua tamen *dare damnum* nonnihil distare a facere, constat ex edicto prætoris, *de iis, qui effud. vel dejec.* Is porro videtur damnum dare, atque adeo is tenetur lege Aquilia, qui facit, quod facere jus non habet, non qui facit, quod facere jus habet, ut magistratus municipalis si adversus resistentem violentius quid faciat: vel maritus si deprehensum in adulterio, servum alienum occidat: vel si quis alienum servum insidiantem sibi interficiat. Hoc in lege Aquilia evidentissimum est, cum in ea additum sit *injuria*, id est, contra jus, & *culpa*. Propriè autem sicut superior pertinet ad interdictum *Ne quid in loco publico*, ut dixi in l. 131. ita & hæc, quod ex verbis Edicti constat etiam evidenter, ne quid in loco publico facias, qua ex re quid damni detur, præterquam quod jure concessum est, *l. 2. Ne quid in loc. publ.*

Ulpianus libro sexagesimo nono ad Edictum.

L.CLII. Hoc jure utimur, ut quicquid *omnino per vim fiat, aut in vis publicæ, aut privatæ crimen indicat.*
Ad §. Deiicit & qui *mandat.*
Ad §. In maleficio ratihabitio *mandato comparatur.*
In §. In contractibus, quibus doli *præstatio vel bona fides inest, heres in solidum tenetur.*

Tota pertinet ad interdictum Unde vi: Ne quid per vim fiat, non tantum interdicto unde vi, sed etiam criminaliter legibus Juliis privatorum & publicorum prospicitur, *l. 1. §. ne quid, D. de vi.* Privatorum & publicorum, quoniam omnis vis, aut publica est, aut privata, *l. si præses, D. de pœnis,* & de utriusque definitione scripsi satis in Pauli Sentent. 5. tit. 26.

Dejicit. Constat & hanc regulam ad idem edictum pertinere, *l. 1. §. dejecisse, D. de vi.*

In maleficio. Item & hanc, ut dixi in l. 60. sup.

In contractibus. Ex eodem tractatu etiam hæc est, ut docui in *l. 38. sup. hoc t.*

Paulus libro sexagesimo quinto ad Edictum.

Ad L.CLIII. Fere quibuscunque modis obligamur, *iisdem in contrarium actis liberamur: cum quibus modis adquirimus, iisdem in contrarium actis amittimus: ut igitur nulla possessio adquiri nisi animo & corpore potest: ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque in contrarium actum.*

De hac lege dixi satis in *l. 35. sup. hoc t.* Eadem causa obligandi & liberandi, *l. inter, §. sacram, D. de verb. oblig.* Eadem causa adquirendi & amittendi, *l. 31. D. de servit. rust. præd.*

Ulpianus libro sexagesimo ad Edictum.

Ad L.CLIV. Cum par delictum est duorum, *semper oneratur petitor, & melior habetur possessoris causa: sicut fit cum de dolo excipitur petitoris. Neque enim datur talis replicatio petitoris:* Aut si rei quoque in ea re dolo actum sit.
Ad §. Illi debet permitti pœnam petere, *qui in ipsam non incidit.*

In pari delicto melior est causa possessoris: & ideo adversus exceptionem doli non datur replicatio doli, *l. apud Celsum, §. Marcellus, D. de doli except.* & dixi in *l. 33. sup. hoc t.* vide *l. 2. D. ne quis eum, qui in jus voc.* Communis dolus nocet actori potius quam reo, sicut & communis mora: qua de causa etiam de dolo non agit qui & ipse in eadem re dolum admisit, *l. si duo, D. de dol.* sicut & is de pœna non agit, qui & ipse in pœnam incidit, ut *d. l. si duo, l. ult. §. pen. de eo, per quem factum.* Similiter vir non exigit ab uxore pudicitiam, quam ipse non exhibet, *l. si uxor, §. Iudex, D. de adult.* quæ verba sunt ex rescripto Imp. Antonini, ut Divus Augustin. tradit 2. ad Pollentium.

Paulus libro sexagesimo quinto ad Edictum.

Ad L.CLV. Factum cuique suum, *non adversario nocere debet.*
Ad §. Non videtur vim facere, *qui jure suo utitur, & ordinaria actione experitur.*
Ad §. In pœnalibus causis *benignius interpretandum est.*

Tota pertinet ad interdictum Unde vi: prima sententia hoc modo: Proprietarius dejicit fructuarium, atque ita factum est, ut non utendo ususfructus interiret. Factum igitur proprietarii ipso jure fructuario nocet: quia tamen iniquum hoc est, ideo restitui usumfructum prætor jubet: quia factum cuique suum non adversario nocere debet, *l. si plures, §. ult. D. de vi, l. 25. §. ult. ad Senatusc. Trebell.* ut mora, *l. emptor, D. de aqu. & aqu. pluv. arc.* Factum pro mora, ut *l. 17. D. de const. pec.* Mora actoris actori nocere debet, non reo. Convenire etiam exemplum non inficior ex *l. 1. §. si reus, D. de eo, per quem factum erit.* De secunda regula dixi in l. 55. de tertia in l. 56.

Ulpianus libro septuagesimo ad Edictum.

Ad L.CLVI. Invitus nemo rem cogitur *defendere.*
Ad §. Cui damus actiones, *eidem & exceptionem competere multo magis quis dixerit.*
Ad §. Cum quis in alii locum *successerit, non est æquum ei nocere hoc, quod adversus eum nocuit, in cujus locum successit.*
Ad §. Plerumque emptoris eadem *causa esse debet circa petendum, ac defendendum, quæ fuit auctoris.*
Ad §. Quod cuique pro eo præstatur, *invito non tribuitur.*

Rem alienam nemo invitus defendit: quia neque ad agendum, neque ad defendendum invitus procurator datur: defensor etiam nullus est nisi voluntarius. Procurator tamen datus ad agendum, cogitur dominum defendere ex mutua petitione, & ex eo nomine satisdare judicatum solvi, & quidem defendere cogitur, alioquin denegatur ei actio, *l. 35. § pen. l. 33. §. pœna, l. 43. D. de procur. l. actionem, C. eod. l. 7. ff. de nov. op. nunc.* Procurator autem datus ad defendendum, pro quo dominus satisdedit, etiam cogitur defendere omnimodo, nisi justa ex causa excusaverit se, quin etsi justam causam habeat, post satisdationem judicatum solvi, cogitur omnimodo, *d. l. 43. §. qui non cogitur.* Si captio actoris sit, ut Labeo existimat: Sabinus justam causam habentem nullo modo cogendum putabat, *d. l. 43. §. qui non cogitur, eod.*

Cui damus. Repetita est ex *l. 1. §. plane, D. de superfic.* Superficiario datur vindicatio adversus dominum soli, multo magis exceptio in factum vel doli domino soli vindicante, ut *l. si propter, D. rer. amotar.* Sic & ex edicto *Ex quibus caus. major.* datur tam exceptio, quam actio rescissoria, *l. necnon, §. exemplo, D. ex quib. caus. major.* & ex causa fideicommissi, *l. 77. §. mater, D. de legat. 2.* Sic re aliena pignori data ignoranti, & postea debitori dominio quæsito, creditori datur utilis actio, *l. rem, D. de pign. act.* & retentio, *l. 7. §. sed & si filius, D. ad Senat. Maced.* Contra quicunque habet exceptionem, non habet actionem, *l. 1. D. de pign. l. pen. §. 1. C. de præscr. 30. ann. l. 1. §. si reus, de eo, per quem fact.* Et male gloss. in *l. 6. C. sol. matrim.* invertit hanc regulam. Sunt enim multæ causæ, ex quibus retentionem habemus, petitionem non habemus, nisi ex voluntate defuncti, *l. 22. D. de liber. caus.*

Cum quis. Non tantum heredi, sed & emptori competunt interdicta de itinere actuque privato, & de aqua, *l. 2. in fin. D. si servit. vindic. l. 5. §. 1. l. pen. ff. de itin. actuque priv. l. 1. §. ait prætor, ff. de aqu. quotid. & æst.* Et eo sunt referendæ eæ duæ sententiæ, quarum una est de herede, altera de emptore, quod & in l. 54. demonstravi.

Quod cuique. Ut invitus nemo defendit, invitus nemo defenditur, *l. 27. §. 1. ff. de procur.* & generaliter unusquisque potest renuntiare iis, quæ pro se introducta sunt, *l. potest, ff. ad leg. Falcid. Nov. 136.* vide *l. 6. ff. de pign. act.*

Ulpianus libro septuagesimo primo ad Edictum.

Ad L.CLVII. Ad ea, quæ non habent *atrocitatem facinoris, vel sceleris, ignoscitur servis, si vel dominis, vel his, qui vice dominorum sunt, veluti tutoribus, vel curatoribus obtemperaverint.*
Ad §. Semper qui dolo fecit, *quominus haberet, pro eo habendus est, ac si haberet.*
Ad §. In contractibus successores *ex dolo eorum, quibus successerunt, non tantum in id, quod pervenit, verum etiam in solidum tenentur, hoc est unusquisque pro ea parte, qua heres est.*

Repetita est ex *l. 11. §. si tutoris, D. Quod vi aut clam.* Si aut servus pupilli, tutoris, vel curatoris jussu vi aut clam fecerit, nam & hæc vis atrox non est, sicut illa, de qua agitur in *tit. unde vi.* Ignoscitur servo si hac in re tutori paruit, *l. interdum, §. cui tutelam, D. de furt. l. 4. §. si pupilli, D. de usucap. l. qui fundum, §. si tutor, D. pro empt. l. 27. ff. de admin. tutor.* quia vice domini est, id est pupilli: dd. ll. quod usque adeo verum est, ut nec servus pupilli in eum torqueri possit, *l. 2. C. de quæst.* Sic si servus mulieris jussu, ejus divortii causa res amoverit, ignoscitur servo: nam hoc pro facinore, pro furto non habetur, *l. si cum mulier, §. 1. ff. rer. amotar.* Ideoque servi nomine non est actio noxalis; & noxa manumissum non sequitur, quæ nulla est. Excusatur etiam, si jussu domini servus sibi libertatem adscripserit, *l. Divus, §. &*

quatuores, D. ad leg. Corn. de fals. l. sin. C. cod. Excufatur & A
in fpecie *l. fi teſtium, D. ad l. Falcid. & l. 1. D. de his qui not. infam.* Eademque ratione filius familias excufatur, qui filii legatum adfcribit, *l. filius, in prin. D. ad leg. Cornelium de falſ.* Cornel. Tacitus 3. Adoleſcentem crimine civitis belli purgavit; potris quippe juſta non poſſe filium detrectare. Nec & dominum mitatis datum nubta dotem non imputatur ſervo; bona tamen fi ſcierit dominus, *l. 3. §. 1. D. de nox. act.* Et huc pertinet *l. 169. inf. hit. t.* quæ tota pertinet ad affines noxales: quæ & quod ſequitur. *Quod ignoſcit, de ſtatuiderunte interpretandum eſt: aliquin ſtatuiderit non poſſent nocere dedi, l. 15. §. 2. de noxal.* quæ quum etiam poſſint exemplum dari, *l. filius a patre, D. de his qui not.* In atrocioribus deliciis, ut in cæde, facrilegio, rapina, veneficio, falſa moneta, proditione patriæ, furtis, ſervus non convertatur, *l. Divus, D. de adult. & alii.* In levioribus excufatur, quis perfidet, nil paruiſſet. In atrocioribus quidem peraeti, ut non deſcendat furtus eſt, quam reſtituendi imperio obtemperare. Et in his quibus habetur pro libero, nec poterit cogitare; aut non patet impune, *l. ſervus, C. ad leg. Fabiam de plag. & l. 2. C. ad leg. Iul. de vi publ.* Seneca 5. de benef. Non in omnibus ſervi parere cogimur, contra Romp. imperata non ſentiet, nulli ſederi inane commodatum.

Semper. De hac diximus *l. 25. D. de pignorat. in f.* 18. Porro hæc verba: *hoc eſt vaſtuſſiſſime*, videntur eſſe gloſſa; nam mere hoc videtur interſolidalii, ut fucceſſores cauſamque generis teneantur in ſolidum, ſi ſoli ſint, ut *l. 9. D. de condict. furt. Cum de delict. deſt.*

Quæ libro viceſimo ſexto ad Edictum Provinciale. C

Ad L. CXVIII. Creditor, qui permittit *rem vendi, pignori dimittit.*

Ulgens ſalutem, ſi id voluntate creditoris debitor vendiderit, *l. ſicut, §. ſi voluntate, D. quibus modis pign. vel hypothecæ.*

Paulus libro ſeptuageſimo ad Edictum.

Ad L. CXIX. Non ut ex pluribus cauſis *debitori nobis idem poteſt, ita ex pluribus cauſis idem poſſit noſtrum eſſe.*

COnjungenda eſt cum *l. 14. §. penult. D. de exer. vel inſtit. Amplius* quam ſemel non poteſt eſſe heres, non poteſt. Igitur ſi ſemel egero res vindicatione, & iterum amiſero, jam non poſſum amplius, quafi ex alia cauſa non novo, D eandem rem vindicare. Superior non poteſt. & ideo ſi ex una cauſa egero, non prohibetur agere ex alia. Aliud eſt igitur deberi quid, aliud retineri alio. Pecunia poteſta in arca, noſtra eſt. In nummibus debitor, non eſt noſtra, *l. ſingularia, D. de reb. creditis. l. Quintus 2. §. argentum, ff. de aur. & arg. leg.* Cicero in Topicis, *Motium differt in arca ne pecunia ſit argentea, an in tabulis debeatur.* Interdum tamen & propria dicitur, qua debetur, *l. 15. §. quod erat, ff. ad leg. Falcidiam.* Et res aliena ab alio poſſeſſa in re aliena eſſe, *l. 7. C. ad legem Fuſcid.* & deberi, *l. pecunia, §. debitur, ff. de verb. ſignif.* Eadem differentia eſt inter poſſeſſionem & dominium. Res noſtra eſte poteſt ex una tantum cauſa. Poſſidere eam poſſumus ex pluribus cauſis, *l. 3. §. 12. plurimus, D. de acquir. poſſeſſ.* Tria ſunt quæ adquirantur per dominium, Obligatio, Poſſeſſio. Dominii una cauſa, ceterorum plures eſſe poſſunt.

Ulpianus libro ſeptuageſimo ſexto ad Edictum.

Ad L. CX. Aliud eſt vendere, *aliud vendenti conſentire.*
Ad l. Referetur quid univerſos *quod publice ſit per magiſtros populi.*

Ad l. Adſcribam eſt, *plus juris habere eum, cui legatur ſit fundus, quam heredem, non ſplum teſtatorem ſi viveret.*

DE initio diximus in *l. 21.* Creditor primus ſi pignus vendidit jure conventionis, ſecundus non poteſt eſſere emptori pecuniam, quia utrumque pignus perimitur, *l. 3. ff. de diffr. pign.* Si primus venditioni fa- E
ctæ adhibitore conſentit, pignus ſecundi non perimitur, *l. Paulus, ff. quib. mod. pign. ſolv.*

Referatur. Ut quod major pars creditorum fecit, *l. ſi reipſenſum, §. ult. ff. l. fed. ff. de pact. l. ult. C. qui bon. ced. poſſ.* quod major pars tutorum, *§. quod ſi nemo, inſt. de ſatisdat. tut. vel curat.* Quod major pars Curiæ, *l. quod major, D. ad municip.* major pars obſtertium: Paulus libro 2. Sent. tit. 24.

Adſcribam: Hanc expoſui ſupra in l. 56.

Ulpianus libro ſeptuageſimo ſeptimo ad Edictum.

Ad L. CXII. In jure civili receptum eſt, *quoriens per eum, cujus intereſt, commodum non impletur, ſtet per eum non impletum, perinde habere ac ſi impleta conditio ſuiſſet, quod ad libertatem, & legata, & ad heredum inſtitutionem pertinet, ſi per heredem exemplo ſtipulationem quæ tranſmittitur, cum per promiſſorem factum eſſet, quo minus impleta- F
tur conditionis parere.*

De hac lege diximus ſupra in l. 30. hoc t.

Paulus libro ſeptuageſimo ad Edictum.

Ad L. CXIII. Quæ propter neceſſitatem *recepta ſunt, non debent in argumentum trahi.*

De hac lege diximus eſt ſupra in l. 141.

Ulpianus libro quinquageſimo quinto ad Edictum.

Ad L. CXIII. Cujus eſt donandi, *eidem & vendendi & concedendi jus eſt.* G

De l. 163. traſtatum eſt in l. 21. ſupra hoc tit.

Paulus libro quinquageſimo ad Edictum.

Ad L. CXIV. Pomtila judicia ſemel accepta, *in heredes transmittere poſſunt.*

Explicata eſt hæc lex in l. 86. ſup.

Ulpianus libro quinquageſimo tertio ad Edictum.

Ad L. CXV. Cum quis poſſe dicimere, *poterit confeſſione alienationis.* Cur *donare non comodare, pendam dum reis, nec ſi donationis cauſa confeſſorie, rotum ejus voluntatem habendam.*

Diſſum eſt quoque de hac regula in l. 21. ſupra hoc tit. H

Paulus libro quadrageſimo octavo ad Edictum.

Ad L. CXVI. Qui eam alienam defendit, *tanquam ſuam poſſeſſ habetur.*

Explicata eſt hæc regula in l. 110. §. 1. ſupra hoc tit.

Paulus libro quadrageſimo nono ad Edictum.

Ad L. CXVII. Non videtur data, *quæ ex tempore, ſub dentur, exigentia non fuerit.*

Ad §. Qui nullis judicis aliquid ſcripſit, *non videtur dolo malo in forte, qui parere neceſſe habet,*

AGre eſt perſoſſe rem accipitutis propriam facere & ita accipere in ſubſidium. Item *l. Julii accenſus, ult. ff. de verb. oblig. l. 2. C. de contrah. ſtipul. & in ſummis actionis in perſonam. Quod dare facere oportet, ſi ſe ſummis ſoſſit. de actionib.* & in vulgari claſſula legatum, ad tradimentorum, *dedi, aut donavi, Dota, donata*, & frequentiſſime ab auctoribus noſtris, *l. 4. C. de prop. ſervand. Qui poſſe.* Sepulcri violati actione is tantum tenetur, cujus dolo malo ſepulcrum violatum eſt, ut prima Edicti verba demonſtrant, *l. 3. D. de ſep. viol.* Igitur hæc actio non tenetur is, qui juſſu judicis ſepulcrum demolitus eſt, puta quod ex eo aqua pluvia vicino noceret, quia *non poſſe, &c.* Et ita hoc regulæ conjungenda eſt *l. 4. D. de aq. & aqua ſum.* ut Jacobus Labitius in indice Pandectarum docet, ait quia *potere, &c.* Eadem ratione porcitur ſervus, ut dixi- I
mus ſupra: 159. prudne fuit in atrocioribus ſi parue. A
rit domino ſervus non excufatur, ita nec is, qui quid atrocius ſuſſe judicis admiſit.

Paulus libro primo ad Plautium.

Ad L. CXLVIII. Rapienda occaſio quæ præbet *benignitas reſpondendi.*

Ad §. Quod fallum eſt, *cum in abſentem ſit, ex malefficiis cujuſque actio intergenerem.*

De initio diximus in l. 56.

Quod fallum eſt. Varii ſunt modi obſcurantis explicandi, quos ad hunc diſſum eſt ſupra ſupius. Eos in ſummam redigam hoc loco, qui ſcilicet hoc tituli contineatur, nec eos videbimur, cum & jurisprudentia & ars dicendi diſſerendique ſuppeditet innumeros. Explicatur obſcuritas eo adſumpto, quod eſt verſimilius. Item ea quæ adſunt ad ſententiam videtur, quod plerumque fit, quod eſt minimum, quod eſt benignius, quod ſtat ære favorabili, veluti libertate, dote, vel a priori favorabili, veluti reo, aut illo, qui in damno verſatur, adverſario certante de lucro, quod eſt ex regula aptius, quod ſententiæ proferentis proximius eſt, & ut hoc loco tenetur, quod affectioni, veritati, neceſſitudini. Affectio indicium eſt voluntatis. Sumantur exempla ex *l. ſi ſervus, §. ult. D. de leg. I. Cum inſtrumento, D. de fabric. liber. Uſſus, in fin. D. de manum. vind.* Malim autem hoc loco, *quod actum eſt.*

Paulus libro ſecundo ad Plautium.

Ad L. CXXIX. Is damnum dat, qui jubet dare: *ejus rei nulla culpa eſt, cui parere neceſſe fit.*

Ad §. Quod pertinet, *non eſt pœna quæ fit.*

De hac lege diximus in l. 157. ſupra hoc tit.

Paulus libro tertio ad Plautium.

Ad L. CXXX. FaStum a judice, *quod ad obſervationem ejus non pertinet, rectum non eſt.*

QUod ad officium ejus non pertinet, id eſt, *ſine ulla J*
ſtrandatione, ut Graeci interpretantur, quod ad ſuperſtitionem non accipitur pro merito, quod probo. Officium tamen tutus puer: nam & res complectitur, qua neque funt impetri, neque jurisdictionis, *l. 1. D. de jurisd.* Sed forte tua reſtrictione non accipitur pro merito, quod probo. Fallum a judice, quod ad notionem ejus non pertinet, rectum non eſt, ut ſi tales commentus ſit dolum fundum hereditarium non hereditario ſervire diſponat, *l. hi fundum, D. comm. divid. l. 10. D. ofſiciſſ. quem. cert. vel* ſi judex humile ereditfundo fundum Asellus hereditus communibus prælegatum dividat, *l. 13. item Labeo, D. fam. erciſc.*

Paulus libro quarto ad Plautium.

Ad L. CXXXI. Nemo ideo obligatur, *quia recepturus eſt ab alio, quod præſtiterit.*

UNmirur exemplum ex *l. ſupra, §. quod. D. de aqu. & aq. pluv. arc.* Habet communis eſt dominus in communi quod fecit, ex quo aqua pluvia vicino noceat, alter non fecit. Hic qui non fecit, non tenetur quæ pluvia arcendæ, ut quos præſtitut, quamvis ædium communi dividundo recepturus ſit a ſocio quod præſtiterit. Quia *nemo ideo obligatur, &c.* Is ſcilicet, qui obligatus non eſt, non ideo obligatur, quod adſumen habiturus ſit de eo, quod præſtiterit, ſilioquin, ut & Accurſius notavit, hic notione obligaretur quilibet ad ſolvendum pro alio: quia ſolutum recepturus eſt adſione negotiorum geſtorum. Ai qui ire obligatus eſt, fine cauſſat vel eo magis cum eo agi poſſe, quia adſionem habet, quia recipit quod præſtiterit, *de Il. ſupra, §. ofſicium.*

Paulus libro quinto ad Plautium.

Ad L. CXXXII. In contrahenda venditione *ambiguum pa-*

729 In Tit. XVII. De diverſis regulis Juris antiqui. 730

ſtum contra venditorem interpretandum eſt: ambiguus autem intentio, ita accipiendo eſt, ut res ſalva eſſent ſibi.

De hac lege diximus in l. 96. ſupra, hoc tit.

Idem libro ſexto ad Plautium.

Ad L. CXXXIII. In condemnatione perſonarum, *quæ in id quod facere poſſunt deducuntur, non eſt habenda quæ habent, exceptandum eſt ſed & ſplendus eorum habenda eſt, qui agunt.*

Ad §. Cum venditor. Ut *in lege Commiſſoria, ſi per venditorem fruſtratus additum eſt, tamen etiam fruſtra fieri conſuetudo.*

Ad §. Uniuſquiſque ſua mom nocet, quod *& in duobus reis promittendi obſervatur.*

Ad §. Dolo facit, qui petit *quod redditurus eſt.*

B

DE initio diximus l. 28. *ſupra hoc t.* Cum reſolum. verbum *reſolvitur*, ſignificationem habet, ut & fructus reſtituantur, *l. cuidamus, §. in Fabiana, D. de uſufr. quem eſt ex teſtam. libro.* Ominoſa. Non non principali, *l. mora, §. ult. D. de uſur.* non adverſario, *l. impune, ſup. de aq. & aqu. pluv. arc.* non coheres, ut adnotat in hac regula *Aſſil. Lamar. §. penult.* Armora res ridiculſori notet, quia fidejuſſor acceſſio eſt: quod & eodem libro Paulus adnotaverat *l. 88. D. de verb. oblig.* Eadem regula ad dolo retuitur. Uniuſque dolum ſuum nocere, non alteri, *l. 8. ex duobus, D. de tut. & rat. diſtrah. l. 9. D. quæ in fraud. creditor. l. 8. penultima, D. de fid. exempt.* Sed quod hæc regula ait de cohæredi, ei obſtat *l. uli. C. de duabus reis.* Sed de interruptione loquitur, non de mora. Interruptio generaliter eſt, mora ſit in perſonam. Item obſtat *l. pen. cod. tit.* ſed de facto loquitur, ut ſi unus ex reis hominem promiſſum occiderit, non de mora. Is qui omnem non fecit, liberatur, ne naturaliter interceptu, etiamſi moram omneus fecerit: nam mora ſit in perſonam. Is qui non occidit, ſi conſenſit occidi, non liberatur. Hæc ſcilicet, hoc eſt quo communis, & in ten eſt. Male eam vulgo appellant moram in faciendo, ut docui in *l. 32. D. de verb. oblig.*

Dolo facit. Repetitio eſt ex *l. 8. D. de ſol. accept. Quod red. dolus eſt*, ei, a quo petit, non is alis, *l. 5. §. penult. D. ſol. matrim.* Accubitus *l. 8. l. 1. D. quod leget.* nam ut eleganter Joannes ait, aliud heres petit, id eſt, poſſeſſionem, aliud reddendum ſive dare debet, id eſt, proprietatem & poſſeſſionem per conſequentiam.

C

D

Paulus libro octavo ad Plautium.

Ad L. CXXXIV. Qui poteſt facere *ne paſſis conditioni parere, non paſſe videtur.*

Ad §. Quod quis ſi velit hebere non poteſt, *id repudiare non poteſt.*

E

INſtitutus ſub conditione caſuali, non poteſt repudiare, nonequum conditio exſtetit: idemque eſt in ſubſtituto ſub conditione potteſtativa, *l. 4. §. 1. D. de adquir. hered.* nam conditioni parendo, non ideo ſtatim videtur pro hereede gerere, *l. 5. ff. de condit. & demon.* Contra conditioni non parendo, non ſtatim videtur repudiare hereditatem. Ergo adire poteſt, conditione poſtea expleta. Sed a præ- F
tore præſtituitur tempus, intra quod conditioni pareat, *l. 3. §. 1. D. de liberal. inſt.* cum ſcilicet mortem tantum conditioni facit. Sed quid ſi palam dicat omnino ſe non facturum conditioni parere? Sane repudiare videretur, damnando tum id dicat, cum poteſt conditioni parere, *l. 3. §. qui ſub condit. ff. de mort cauſ. donat. vel* ſi tempus eſt ſtatum id dicat, cum poteſt facere, ut poſſit conditioni parere, ut tum expedire poteſt negotia, quibus diſtringitur, ne deinde inſtituere iter in Alexandrium, cum hæc adcirpta conditio fuiſſet, ut Alexandrium iret.

Quod quis, &c. de eo dixi in l. 3. ſupra. Sed & quod quis ſi velit habere poteſt, aliquando repudiare non poteſt, *l. luminum, l. D. de rep. legat.*

Paulus

Paulus libro undecimo ad Plautium.

Ad L.CLXXV. In his, quæ obtinent per libertos *fieri perfectores legis de fideraat, servum intervenire non posse*, ff.

Ad §. Non debeo meliorem conditionem esse, *quam auctor meus, a quo jus in me transfit.*

QUæ dicta sunt de feminis in l. 2. fup. eadem dicta putemus de feris. Nam civilia officia fuit mares & liberi exercent: & hac ratione dicebe ferri Reipublicæ non poffunt, *Inst. inf. lect.* Non poffunt effe tutores, curatores, defenfores, Horos univerfitatum. Alia funt officia fexûs, ut ullus gradus, l. 1. ff. 2. C. *ne quis liber inviolus ad gen. cog.* Erat & olim fervile tabularii officium, l. 2. C. *de tabul.* Alia funt officia liberorum hominum. Mille *in his officiis*, *quæ*, &c.

Non debet, de hac dixi in l. 54. fup.

Paulus libro tertiodecimo ad Plautium.

Ad L. CLXXVI. Non eft fingulis concedendum, *quod per magiftratum publice poffet fieri, ne occafio fit magiftratibus fervandi.*

Ad §. Infinitis æftimatio *eft libertatis & neceffitudinis.*

QUæ jure poteftatis funt a magiftratu, ad injuriarum æftionem non pertinent, l. 13. 9. *quæ jure*, D. de injur. Quod poteft quis per magiftratum, non poteft & per fe. De regula fequenti dixi in l. 106.

Paulus libro quarto decimo ad Plautium.

Ad L.CLXXVII. Qui in jus dominium vel *alterius fecerit, jure ejus utebitur.*

Ad §. Nemo videtur dolo exfequi, *qui jure fuo cenfum, cur non debeat parere.*

E Initio dixi in l. 54. *fup. hoc t.*

Nemo videtur. Exfequi eft petere: exfecutio petitio, l. 85. D. *de verborfignif.* Qui petit, non repellitur exceptione dolo, fi ignorat caufam, cur non debeat petere, l. 2. 3. & generaliter, ff. de dol. except.

Paulus libro quinto decimo ad Plautium.

Ad L. CLXXVIII. Cum principalis caufa non conftitit, *plerumque nec ea quidem*, quæ fequuntur locum habent.

Dictum eft de hac regula in l. 129. fup. hoc tit.

Paulus libro fexto decimo ad Plautium.

Ad L.CLXXIX. In obfcura voluntate *manumittentis*, *favendum eft libertati.*

Expofita eft in l. 20. fup. h. t.

Paulus libro feptimo decimo ad Plautium.

Ad L. CLXXX. Quod juftis alterius vulnera, *pro eo eft, quaft ipfe fuisset affet.*

DIcitur quod juftis meo folvis alteri, mihi folvifle videtur, ergo libertus, *l. cum juffu*, ff. de folut. Item quod dat juffu meo, *l. fi donatorius*, ff. de donat. caufa mort. quæ cum hac conjungenda eft. Et & alius effectus hujus regulæ in l. 15. *Sabf. ff. de Falcidia.*

Paulus libro primo ad Vitellium.

Ad L. CLXXXI. Si nemo fubit hereditatem, *omnia vice teftamenti folvitur.*

SUbire eft adire, ut docui Obferv. 3. Si igitur repudiavertit vel omiferit, imo etiã abftinuerit fe, omnis feripura teftamenti irrita fit, l. 13. *Sabf. ut in poff. leg.* Cum femel adita eft hereditas, omnis deinceps voluntas rata conftituitur, *l. fi patronus*, 9. *qui fideicommiff. ff. ad Trebell.* Contra fi nemo adeat, irrita conftituitur, *l. ff de teftam. nut. Item quare*, C. *de fideicommiss.* Non tamen dicam teftamentum adhuc confirmari, fed morte: nam id tantum dicitur de teftamento ftiliffimilis militis, *l. 18. ff. de ftipul. fer.*

A

Paulus libro tertio ad Vitellium.

Ad L.CLXXXII. Quod nullius eft poteft, *id ut alienetur fieri*, *nulla obligatio valet effecre.*

LIber homo nullius eft poteft: & ideo in obligationem deduci non poteft, quia ea fola in obligatione conftitere poffunt, quæ pecunia lui, datique poffunt, *l. 93. fup. ff. de ftipulat.*

Marcellus libro tertio Digeftorum.

Ad L.CLXXXIII. Etfi nihil facile mutandum eft ex *folemnitatibus*, *tamen ubi cognitor evidens poffit*, *abftinendum eft.*

B REpetita eft ex *l. pen. D. de in integr. reftit.* Addatur aliud exemplum ex *l. 3. D. de non. cel.*

Celfus libro feptimo Digeftorum.

Ad L.CLXXXIV. Vani timoris juffa *cunctatio non eft.*

BUlgarus & Joannes legunt, *non juffa cunctatio eft.* Sane legendum, *nulla affirmatio eft*, ex *l. ſi quis*, D. de in *jurdic.* Graci veterunt, *ὁ ὀκνῶν τὸ ποιεῖν μὴ ἐπιτάττει ἐπιτελεῖν.* Et illius legis inferiptio etiam fortaffe verior. De fpecie dixi in l. 68. & 97. *D. de t. rebus alienis.*

Celfus libro octavo Digeftorum.

Ad L.CLXXXV. Impoffibilium nulla *obligatio eft.*

C NUlla *obligatio* efficax, l. 23. ff. *ſi pactorii*, D. *de op. lib.* ut dixi in l. 60. *fup. ff. de fponſalibus*, D. *qui fatisdare cog.* Qua de caufa ex falfa conditione non tenetur, nifi de naturæ conventis, *l. conſtituendus*, 3. l. 1. *ſeq. Inſt. Dedi interrog. in jure faciend.*

Celfus libro duodecimo Digeftorum.

Ad L. CLXXXVI. Nihil peti poteft ante id tempus, *quo per eum negotium perfici poffit*, ff. *cum ſub conditione obligationis adiatur*, *nifi ea præterire*, *pœna non poteft.*

EX ſtipulatione cui tacite inceft traftus temporis aut non poteft, autequam id tempus præterierit, *ſequitur.* D. *de op. lib. Lucanerium*, D. *de rebus dubiis*, ac fimiliter D ex ſtipulatione, cui tempus additum eft priusquã non poteft, nifi tempore præterito, 3. *item*, *Inſtit. de verb. obligat. l. 134. ff. de verborobligi. Locet*, *fup. de verb. fig.*

Celfus libro fextodecimo Digeftorum.

Ad L.CLXXXVII. Si quis præmanente uxorem *reliquit*, *non videtur fine liberis deceſſiſſe.*

ORbitatis erant olim pœnæ quædam. Orbi funt, qui liberos non habent. Qui nec prægnantem uxorem reliquerunt, non videntur orbi deceſſiſſe: qua ratione legatum relictum in tempus liberorum, ad poſtumum tranſmittitur, & venter mortem facit ſequentium; & patronum viderur habere is, cujus parentis mortuus eſt relicta uxore prægnante. Orba etiam mori non videtur, quæ moritur pleno utero: nam eſt mortua filiu extrahatur, videtur tempore mortis filium habuiſſe, *l. Aristo*, D. *de verb. ſig.* non tamen propterea, *Lamotinus*, *Sabinus*. Aliud eſt peperiſſe, aliud filium habuiſſe. Quæ tergeminus uno partu fuit, & femel peperit, tres habuit. Præmia habet, quæ peperit. Panam orbitatis non committit, quæ habuit.

Celfus libro feptimo decimo Digeftorum.

Ad L.CLXXXVIII. Ubi pugnantia inter fe *in teſtamento ſcripta ſunt*, *neutrum ratum eſt.*

Ad §. Quæ rerum natura prohibentur, *nulla lege confirmatæ ſunt.*

UT ſi ſuffertæ fundum in familia remanete, ac deinde ſuffertæ eum fundum Titio vendi certo tempore, nec ullo alieno nomine, *non ſuo*, & non ex judicio defuncti venit, *quia liberæ, ſi ſub. ff. de verb. ſignif.* nifi ab exhibitionem illum reliquerunt, l. 23. 1. ff. *de legat. 3.* Sed legitimus heres remotor ex judicio defuncti non venit, nifi ab eo fideicommiſſum reliquerunt, l. 1. 5. *ult. eodem.* Quæ differentia facti in quibuſdam ſpecibus, ut heredis appellatione non comprehendatur, *l. friendum*, ff. *de verb. ſign.*

Modeſtinus libro feptimo Differentiarum.

Ad L.CCV. Expreſſa nocent, *non expreſſa non nocent.*

De hac ſcripſi in l. 77. *ſupra hoc tit.*

Modeſtinus libro octavo Pandectarum.

B Ad L.CCVI. Privilegia quædam cauſæ ſunt, *quædam perſonæ*, ff. *de jure immunit. & benefic. l. 1. Sabinus*, *ubi cauſa ſit ſine perſona fumi ad beneficium non tranſitum.*

De hac lege dictum eſt in l. 65. *ſupra hoc tit.*

Modeſtinus libro ſingulari de ritu nuptiarum.

Ad L.CCVII. Semper in conjunctionibus *non ſolum quid licitum conſiderandum eſt: ſed & quid honeſtum ſit.*

Explicata eſt in l. 144. *ſup.*

Javolenus libro tertio decimo ex Caſſio.

Ad L. CCVIII. Neque in interdicto, *neque in teſtris cauſis*, *populo reſtore oportet dolum tutorii*, *ſive fubſtituti eſt*, *ſive non eſt.*

EX dolo tutoris pupillus non tenetur interdicto quod ei vi ut clam, l. 11. 3. *ff. teſtoris*, ff. *quod vi aut clam*, ubi hujus regulæ in ſimilem materiam Caſſius, & dum ſcripſit etiam ejuſvelt e libris ex Caſſio. Non tenetur etiam interdicto de tabulis proferendis, l. pen. ff. de tabulis. (1) hinc regula: heres eſt, qui non defendit ſe tutor, ſive non, videlicet ſi pupillus ex dolo tutoris locupletior factus non eſt. Nam ſi locupletior factus eſt, tenetur, l. fed ex dolo, ff. de dolo, l. apud. 3. ubi *teneri*, ff. de dol. except. & tenetur judiciſte ſive defendat ſe tutor, ſive non, cum ſolicet dolus ex contractu dicatur. Extra contractum non tenetur, nifi ratur folvendo fit, l. 13. *hoc edicto*, ff. *ne vis fiat ei, qui in poſſ.* Cetera adnotavi in *l. hereditatis*, ff. *de dol. vide* quæ ad l. 3. *Quemadm. ex fideic.*

C

D

Javolenus libro fexto Epiſtolarum.

Ad L.CCXIX. Non poteſt dolo carere, *qui imperio magiſtratus non paret.*

NEc enim hoc quiſquam ignorat, magiſtratui eſſe parendum, cum ſit mandatum unicuique, ſicut & liberi, Parentibus & patriæ eſſe parendum. Ignorat non poteſt non contumax videri, qui imperio magiſtratus non paret. Dolo caret ignorans malitiæ. Hujus malitiæ ignorantiam cauſari nemo poteſt, nifi demens ſit, vel admodum impubes. Contumacia dolus eſt, qui in non faciendo conſiſtit, ut adnotavi ad *l. impubes*, D. *de adimend.*

E

Javolenus libro feptimo Epiſtolarum.

Ad L.CC. Quotiens nihil fine captione *inſigliari poſſit*, *digreditur ff. quod minorum habeat inſpiciendi.*

SUmatur exemplum ex *l. 4. D. de div. & temp. præſcr.* Servus hereditarius ſtipulatus eſt & fideiuſſores accepit ufque in diem certum, poſtea adita eſt hereditas: Quæritur utrum tempus ſatisfactionis cedat & computetur ex die accepti fideiuſſoris, ex quo agi cum eo potuit, an ex adita hereditate, id eſt, ex die quo fuit, qui agere cum eo poſſet? Item quæritur, ſi ſervus eius, qui eſt apud noſtes fideiuſſores acceperit, utrum ex die accepti fideiuſſoris, an ex quo dominus poſſitimus reververtit.

(1) *Vide Merillium variorum ex Cujac. lib. 1. cap. 34.*

tio, neutrum valet. At quin dici ſolet, noviſſimum ſcripturam ſpectari. Hoc eum ſolo regari cauſa mutatur, vel cum ea admittur. Sed ſi pugnantia inter ſe inducatur, neque dimere voluiſſe teſtatorem conſtat, neutrum ratum eſt. Qua de cauſa eſt ubi ſervus primo manumiti, ac deinde eundem ſervum jubeat Titio pecuniã, ſi in obſcuro fit qui mente poſt libertatem eum legaverit, neutrum videre videtur: hoc tamen cauſa liberatum prævalere dicimus.

Quæ rerum. Si minor majorem adoptaverit, hæc adoptio nulla lege confirmatur. Aliud adoptio non jure fãta, a patre confirmata poteſt, *l. arrogantes*, D. *de adopt.* Aliter & melius hoc explicavi ad Papinian. in *l. obligationes*, D. *de obligat. & act.*

Celſus libro tertio decimo Digeſtorum.

Ad L.CLXXIX. Populus nec velle nec nolle *in re aliena*, *nifi adpoſitus tutores auctoritate cenſetur*: *nam quod animis judicia fit*, *ea ne tutoris auctoritas nec neſſaria eſt.*

EX hac lege ſcripſi in *l. 5. ſup. hoc t.* Inſcriptio ſuſpecta eſt, quoniam non ſervatur libroum ſeries.

Celſus libro vicefimo quarto Digeſtorum.

Ad L. CXC. Quod evincitur, *in bonis non eſt.*

ET ideo non liberatur, qui rem, quæ evincitur ſolvit, *ſi id ſit commune*, D. *de ſolut.* quæ evincitur, etiamſi nondum evicta ſit, vel etiam quæ evinci poteſt, l. 139. *ff. ſupra*, *hoc t.* Nec enim in bonis eſſe videtur, nifi quod retinere poſſumus, *l. rem in bonis*, D. *de adquirendo rer. dom. l. nec videtur*, D. *de adq. poſſeſſ.* l. 21. *ff. bona fidei*, l. *de petit. hered.*

Celſus libro trigeſimo tertio Digeſtorum.

Ad L. CXCI. Neratius conſultus, *an quod braſſicum dare ſe ſpopondit vicenti Cæſar reſcripſerit*, *tam defuncto debitor teſtimentum*, *vel quaſi non defuncto ſolvendo fit tutor*, *quæ ei*, *quem ut eo teſtimentum*, *conſeſſum*, *defuncto conſeſſit*, *quem tamen modum eſſe bonorum fua velle*, *ipſius eſſe teſtimentum eſſe.*

BEneficium quod Princeps quali viventi conceſſit, ut ſi quod largitatur quali viventi jam, defuncto conceſſiſſe non videatur, *quæſtum fuit*, *Sabinus*, *Cujus*, *Scævola*. Et ſane ipſe beneficium interpretatitur ex animi ſui ſententia, l. *ex facto*, D. *de rebus dubiis*. *Cæſar*, Trajanus ſcilicet.

Marcellus libro 29. Digeſtorum.

Ad L. CXCII. Ea quæ in patres *dicuſi non poſſunt*, *falcidia a ſingulis heredibus debeatur.*

Ad §. In re dubia benignior *interpretationem ſequi*, *non minus juſtius eſt*, quam *cutius.*

EA quæ dividi poſſunt ab heredibus pro partibus heredi tatis debentur ex duodecim tabulis. Quæ dividi non poſſunt, ut nec patrimonia, dolus debentur a ſingulis, *heredes*, 3. *ſcriptos*, D. *ſam. erciſc.* l. 3. *hæ lis*, D. *de verb. oblig.* Sumatur & aliud exemplum ex *l. ſi duo heredes*, D. *de pact.* In re dubia. De hac diximus in l. 56. *ſup.*

Celſus libro trigeſimo octavo Digeſtorum.

Ad L.CCXCII. Omnia fere non hereditum *perinde habentur*, *ac ſi teſtimus ſub tempus mortis heredes extitiſſent.*

De hac lege diximus in l. 138. *ſupra hoc tit.*

Modeſtinus libro ſexto Differentiarum.

Ad L.CCXCV. Qui per ſucceſſionem *quamvis longiſſimum defuncto heredi*, *conſtituerit*, *non minus heredes emollimentorum*, *quam qui proximi heredes exiſtunt.*

HEres heredis eſt heres teſtatoris, l. *ult. C. de hered. inſt.* heres ſcriptus, diverſo, principaliter, ſuo nomine, *Inſt. D. de leg. 3.* non heres heredis per ſucceſſio-

verterat tempus fatisfactionis cedat. Si dixeris ex die interpellatæ fatisfactionis, captio erit aſtoris: nam tempus ei cedet antequam agere poſſit, captio tota fidiaeris, ex die, quo dominus agere poſſit, captio tota erit, id eſt, fideiuſſoris: nam in longum tempus extenderetur obligatio. Quid ſiet? Eligemus, quod minimum habet iniquitatis. Iniquius autem eſt, graveri eum, quam adorare. Iniquum eſt ex conditione aſtoris extendi obligationem rei. Itaque meliùs eſt ita conſtitui, tempus cedere ſtatim ex die interpellationis: ſic fiet, ut neque dominus ceſſioni rei *d. l. c.* cui hoc regula optime convenit. Javolenus ex Caſſianis ſuis, & Caſſius hoc idem conſulit, ut vocetur in *ius, & ſtetur, D. de ſtip. ſerv.* Caſſius ait, ſolvendum tempus ex eo computandum ex quo agi cum eis poterit. *Cum res, &c.* Subauditur fuiſſet, licet nondum fuerit, qui agere poſſet. Quod ſequitur, *ut eſt, &c.* non adverſatur. Quia *Imperiti* interpretis mala interpretatio eſt, & ita Gouelus ſenſit recte. Sumatur & aliud exemplum ex *Liberto manumiſſo, §. penult. ff. Ad d. ſ. Trebell.* & ex *Epiſtola D. de per. ſervod. huic regulæ* ſimilem inſtitutum *ſup. l. 25. §. ult.*

Javolenus libro decimo Epiſtolarum.

Ad L.CCI. Omnia, quæ ex teſtamento *profiſcuntur, ita ſtatim eventus capiunt, & initium quoque ſine vitio capiunt.*

Dictum eſt de hac regula in l. 26. ſup.

Javolenus libro undecimo Epiſtolarum.

Ad L.CCII. Omnis definitio in jure civili *periculoſa eſt, parum eſt enim, ut non fallat poſſet.*

Dixi de hac, in l. 1. ſup.

Pomponius libro octavo ad Quintum Mucium.

Ad L.CCIII. Quod quis ex culpa ſua damnum *fecit, non intelligitur damnum feciſſe.*

ET ideo ſi culpa emptoris vel vinctatur, non committetur vitio ſtipulatio duplæ, *l. ſi ſolvo, D. de evict.* ſi ex delicto suo procurator panem præſtiterit, non datur ei contrarii mandati, *l. qui propria, 9. item contra, D. de procur.* Idem in ſocio, *l. cum duobus, 9. ult. Pro ſocio.* Sumitur etiam exemplum ex *l. Ad. D. damn. inf.* & aliud ex *l. in quantitate, D. ad leg. Falcid.* in illo loco, *Nec ea res damnoſa eſt heredi, cui libertas data non adire hereditatem.* Et aliud ex *l. 43. D. de adqu. poſſ.*

Pomponius libro vicesimo octavo ad Q. Mucium.

Ad L.CCIV. Minus eſt aliorum *habere, quam non.*

QUiaſcimem habet, eum videtur habere, *l. 15. ſup.* videri eſt *videre*: nam revera minus eſt alicui non habere, quam rem; quæ de cauſa & ſi non adiecerit bonæ nummodo, minoris damnatur. Sitis namque eſt eam cedi, *l. 22. §. bona, D. de petit. hered.* Appoſue ad hanc *l.* congruum exemplum ex *l. 23. §. ult. D. de minor.*

Pomponius libro trigeſimo nono ad Q. Mucium.

Ad L.CCV. Plerunque ſit, ut etiam ea, *quæ a nobis obite poſſint, proinde ex re ſtata ſint, atque ſi non eſſent ejus conditionis, ut obire poſſent: & ideo quod libro obligamur, & vindicare intendimus, & ſervitutem prædio imponere poſſumus.* Dixi de hac lege in l. 136.

Pomponius libro nono ex variis lectionibus.

Ad L.CCVI. Jure autem æquum eſt *neminem cum alterius detrimento, & injuria fieri locupletiorem.*

HAC ratione heredes tenentur ex delictis defuncti. rum, & prædo ſi utiles, aut neceſſarias impenſas fecerit, eam ratio habetur officio judicis, vel exceptionis doli, vel condictione incerti. Hæc etiam eſt condictionum communis cauſa, facit & *l. pen. D. de reb. cre. & vi.*

A Ulpianus libro primo ad legem Juliam & Papiam.

Ad L.CCVII. Res judicata *pro veritate accipitur.*

REpetita eſt ex *l. ingenuum, D. de ſtat. hom.* Res judicata tanquam facit, patronum facit. Ingenuus eſt, quem eſſe ingenuum pronuntiarum eſt. *Liberum, ſi de eo, inde*ſt. Patronus eſt, quem eſſe patronum pronuntiatum eſt, *l. ſi ſervum, ff. de jure patron. l. 8. §. ult. de in jus vo. Sum*ptum, quem *ſumm eſſe* pronuntiatum eſt, *l. 3. ff. de libe. agnoſ.* Restamen judicata non tollit naturalem obligationem, *Inſtitutes, ff. de obnoxiis, inde*ſt. Idem etiam dici non poteſt de fortenſio arbitri, ut pro veritate habeatur. Sed & excipiendi funt duo caſus quibus ſententia jus non facit. Si colluſerint partes, vel ſi condemnatus quis ſit ex edicto perpetuo.

Paulus libro tertio ad legem Juliam & Papiam.

Ad L.CCVIII. Non poteſt videri deſiſſe *habere, qui numquam habuit.*

ET ideo non tenetur quiſi deſierit immiſſum habere interdictis. Ne quid in loco publico: femina non deſinit habere ſuos heredes, *l. nulla, ff. divort.* & leg. inter. quod propter. ad haec regulam pertinent, ut parens, ſimilitudo inſcriptionis, ad legem fallidi Juliam & Papiam, facit. Et ideo qui deſierit habere ſuos cognitionem, non amittit jus ſigni me ſuccedendi, ſicut ad hoc valde *Lucas 2. §. ult. ff. pro ſocio*. Vide Gellium 6. c. 3.

Ulpianus libro quarto ad legem Juliam & Papiam.

Ad L.CCIX. Servitutem mortalitas *ſine compatione.*

Vide l. 32. ſup. h.t.

Licinius Rufinus libro ſecundo Regular.

Ad L.CCX. Quæ ab initio inutilis fuit *inſtitutio, ex poſt facto non convalescit nec poteſt.*

Dixi ſup. in l. 29.

Paulus libro ſexageſimo ad Edictum.

Ad L.CCXI. Servus Publicæ *cauſa abſentis non poteſt.*

REgula eſt l. 17. *ff. de quæſt. cauſam.* Et hanc non ſolùm ultimum ſuffragabar, quod in Florent. imperfecta eſt. Sed Balſilen libri ultimum eſſe teſtantur. Servitutem necceſſariò comparat, non philoſophis, quæ falſa eſt, quaſis ab Horatio ſignificatur his verbis: *damnoſa quid non imminuit?* Orat. Satyr. 1. Hæc vitiliti comparat. Servitutem *non imminuit*, ſed *deminuit*. Quod Ulpian. etiam de infamibus adnotavit in Demoſthen. circa initium oratoris *de fal. leget. & in* Orat. contra Midiam.

AD EUNDEM TITULUM.
DE DIVERSIS REGULIS JURIS ANTIQUI.

*Superior Commentarius in hunc titulum (qui nunc primum accedit huc editioni) propoſitore editus eſt operarium mi*ſcellanea, cum *I. reperio de reſtitutor. l. hanc enim ſedem perpetuo ſecuti ſumus in recitationibus edendis, ut præterderent, quæ tempore primos eſſent. Hunc autem Commentarium etiam cum MS. conferuimus, ac eadem fere, quæ ut*ea Cujacii adnotatur, & emendatior exactiſſ. auctoritate cor*rectio noſtra prodiret, legereturque.*

Ad Rubricam.

TITULUS eſt de diverſis regulis juris antiqui. Jus antiquum vocat non id, quod abrogatum eſt jure novo: ſed quo jamdiu populus Romanus uſus eſt. Regulæ juris, quibus demonſtratum eſt jure novo, malle perpetuam hoc titulo ut veteres illa:

veteres illa: Actiones ab heredibus & contra heredes incipere non poſſe, quam ſolluit ſubſiſtentiam. Sed neque omnes receptas regulas juris antiqui hic titulus continet. Sunt enim omiſſæ plures, ut nova caput ſeſſuros: nam in longum tempus extenderetur obligatio. Quid fiet? Eligemus, quod minimum habet iniquitatis. Iniquius autem eſt, graveri eum, quam adorare. Iniquum eſt ex conditione aſtoris extendi obligationem rei. Itaque meliùs eſt ita conſtitui, tempus cedere ſtatim ex die interpellationis: ſic fiet, ut neque dominus ceſſioni rei *d. l. c.* cui hoc regula optime convenit. Javolenus ex Caſſianis ſuis, & Caſſius hoc idem conſulit, ut vocetur in *ius, & ſtetur, D. de ſtip. ſerv.* Caſſius ait, ſolvendum tempus ex eo computandum ex quo agi cum eis poterit. *Cum res, &c.* Subauditur fuiſſet, licet nondum fuerit, qui agere poſſet. Quod ſequitur, *ut eſt, &c.* non adverſatur. Quia *Imperiti* interpretis mala interpretatio eſt, & ita Gouelus ſenſit recte. Sumatur & aliud exemplum ex *Liberto manumiſſo, §. penult. ff. Ad d. ſ. Trebell.* & ex *Epiſtola D. de per. ſervod. huic regulæ* ſimilem inſtitutum *ſup. l. 25. §. ult.*

Javolenus libro decimo Epiſtolarum.

Ad L.CCI. Omnia, quæ ex teſtamento *profiſcuntur, ita ſtatim eventus capiunt, & initium quoque ſine vitio capiunt.*

Dictum eſt de hac regula in l. 26. ſup.

Javolenus libro undecimo Epiſtolarum.

Ad L.CCII. Omnis definitio in jure civili *periculoſa eſt, parum eſt enim, ut non fallat poſſet.*

Dixi de hac, in l. 1. ſup.

Pomponius libro octavo ad Quintum Mucium.

Ad L.CCIII. Quod quis ex culpa ſua damnum *fecit, non intelligitur damnum feciſſe.*

ET ideo ſi culpa emptoris vel vinctatur, non committetur vitio ſtipulatio duplæ, *l. ſi ſolvo, D. de evict.* ſi ex delicto suo procurator panem præſtiterit, non datur ei contrarii mandati, *l. qui propria, 9. item contra, D. de procur.* Idem in ſocio, *l. cum duobus, 9. ult. Pro ſocio.* Sumitur etiam exemplum ex *l. Ad. D. damn. inf.* & aliud ex *l. in quantitate, D. ad leg. Falcid.* in illo loco, *Nec ea res damnoſa eſt heredi, cui libertas data non adire hereditatem.* Et aliud ex *l. 43. D. de adqu. poſſ.*

Pomponius libro vicesimo octavo ad Q. Mucium.

Ad L.CCIV. Minus eſt aliorum *habere, quam non.*

QUiaſcimem habet, eum videtur habere, *l. 15. ſup.* videri eſt *videre*: nam revera minus eſt alicui non habere, quam rem; quæ de cauſa & ſi non adiecerit bonæ nummodo, minoris damnatur. Sitis namque eſt eam cedi, *l. 22. §. bona, D. de petit. hered.* Appoſue ad hanc *l.* congruum exemplum ex *l. 23. §. ult. D. de minor.*

Pomponius libro trigeſimo nono ad Q. Mucium.

Ad L.CCV. Plerunque ſit, ut etiam ea, *quæ a nobis obite poſſint, proinde ex re ſtata ſint, atque ſi non eſſent ejus conditionis, ut obire poſſent: & ideo quod libro obligamur, & vindicare intendimus, & ſervitutem prædio imponere poſſumus.* Dixi de hac lege in l. 136.

Pomponius libro nono ex variis lectionibus.

Ad L.CCVI. Jure autem æquum eſt *neminem cum alterius detrimento, & injuria fieri locupletiorem.*

HAC ratione heredes tenentur ex delictis defuncti. rum, & prædo ſi utiles, aut neceſſarias impenſas fecerit, eam ratio habetur officio judicis, vel exceptionis doli, vel condictione incerti. Hæc etiam eſt condictionum communis cauſa, facit & *l. pen. D. de reb. cre. & vi.*

Ulpianus libro primo ad legem Juliam & Papiam.

Ad L.CCVII. Res judicata *pro veritate accipitur.*

REpetita eſt ex *l. ingenuum, D. de ſtat. hom.* Res judicata tanquam facit, patronum facit. Ingenuus eſt, quem eſſe ingenuum pronuntiatum eſt. *Liberum, ſi de eo, inde*ſt. Patronus eſt, quem eſſe patronum pronuntiatum eſt, *l. ſi ſervum, ff. de jure patron. l. 8. §. ult. de in jus vo. Sum*ptum, quem *ſumm eſſe* pronuntiatum eſt, *l. 3. ff. de libe. agnoſ.* Restamen judicata non tollit naturalem obligationem, *Inſtitutes, ff. de obnoxiis, inde*ſt. Idem etiam dici non poteſt de fortenſio arbitri, ut pro veritate habeatur. Sed & excipiendi funt duo caſus quibus ſententia jus non facit. Si colluſerint partes, vel ſi condemnatus quis ſit ex edicto perpetuo.

Paulus libro tertio ad legem Juliam & Papiam.

Ad L.CCVIII. Non poteſt videri deſiſſe *habere, qui numquam habuit.*

ET ideo non tenetur quiſi deſierit immiſſum habere interdictis. Ne quid in loco publico: femina non deſinit habere ſuos heredes, *l. nulla, ff. divort.* & leg. inter. quod propter. ad haec regulam pertinent, ut parens, ſimilitudo inſcriptionis, ad legem fallidi Juliam & Papiam, facit. Et ideo qui deſierit habere ſuos cognitionem, non amittit jus ſigni me ſuccedendi, ſicut ad hoc valde *Lucas 2. §. ult. ff. pro ſocio*. Vide Gellium 6. c. 3.

Ulpianus libro quarto ad legem Juliam & Papiam.

Ad L.CCIX. Servitutem mortalitas *ſine compatione.*

Vide l. 32. ſup. h.t.

Licinius Rufinus libro ſecundo Regular.

Ad L.CCX. Quæ ab initio inutilis fuit *inſtitutio, ex poſt facto non convalescit nec poteſt.*

Dixi ſup. in l. 29.

Paulus libro ſexageſimo ad Edictum.

Ad L.CCXI. Servus Publicæ *cauſa abſentis non poteſt.*

REgula eſt l. 17. *ff. de quæſt. cauſam.* Et hanc non ſolùm ultimum ſuffragabar, quod in Florent. imperfecta eſt. Sed Balſilen libri ultimum eſſe teſtantur. Servitutem necceſſariò comparat, non philoſophis, quæ falſa eſt, quaſis ab Horatio ſignificatur his verbis: *damnoſa quid non imminuit?* Orat. Satyr. 1. Hæc vitiliti comparat. Servitutem *non imminuit*, ſed *deminuit*. Quod Ulpian. etiam de infamibus adnotavit in Demoſthen. circa initium oratoris *de fal. leget. & in* Orat. contra Midiam.

AD EUNDEM TITULUM.
DE DIVERSIS REGULIS JURIS ANTIQUI.

*Superior Commentarius in hunc titulum (qui nunc primum accedit huc editioni) propoſitore editus eſt operarium mi*ſcellanea, cum *I. reperio de reſtitutor. l. hanc enim ſedem perpetuo ſecuti ſumus in recitationibus edendis, ut præterderent, quæ tempore primos eſſent. Hunc autem Commentarium etiam cum MS. conferuimus, ac eadem fere, quæ ut*ea Cujacii adnotatur, & emendatior exactiſſ. auctoritate cor*rectio noſtra prodiret, legereturque.*

Ad Rubricam.

TITULUS eſt de diverſis regulis juris antiqui. Jus antiquum vocat non id, quod abrogatum eſt jure novo: ſed quo jamdiu populus Romanus uſus eſt. Regulæ juris, quibus demonſtratum eſt jure novo, malle perpetuam hoc titulo ut veteres illa:

A consequens erit ex his legibus. & nili damnetur omnes confirationes & deſtinationes, omnia repudiari eſſe regulas: quod multo abſurdius eſt, quam affirmare Tribonianum erraſſe, ut alias ſæpe: nec tam feſtinanter, tum magnum quid a Tribonniano conſulti potuit, ut in eo nihil reprehendi poſſit.

Ad L. I. Regula eſt, quæ rem, *quæ eſt, breviter enarrat, non ut ex regula jus ſumatur: ſed ex jure, quod eſt regula fiat. Omnis definitio in jure civili non periculoſa eſt*, *Ulpianus* vti, *ut ſolemnis vti, quaſi caſu conjectus eſt, quo ſimul cum in aliqua vitiosa eſt, perdit officium ſuum.*

B Regula eſt brevis rei enarratio, & quaſi cauſæ conjectio: ipſa brevitate magis horret: ipſa brevi enarratione tantum non ponit ante oculos. Hoc fine, officia, hi effectus regulæ. Elegantes adiicit Paulus ex Sabino, *& quaſi cauſæ conjectio*, hoc eſt, juris in breve conſtio. & enarratio. Enarratio, quod poſſit Damnosus duobus locis, & inter cetera antiqui locum Arriani apud Nonium. Quid ſit autem cauſæ conjectio exemplum Ariſtonis in Vere. de pret. urb. *antequam*, inquit, *cauſa cognetur, quaſi per judicem rem exponebant* (litigatores) *quod ipſum dicebatur cauſæ conjectio, quaſi cauſæ ſua in breve cauſio*. Porro additur: *ſimul atque in aliqua vitiosa eſt, perdit officium ſuum*, atque exemplum, quo ſimul cum, per, hoc enarratur.

C Frequens jus antiquum dicitur, non quod legge introduxerunt, ſed antiqua jurisprudentia Jureconſultorum, ut *l. 21. D. de rei vind. l. ult. Cod. Theodof. de decurſ. refer.* Quæſtis eſt regula Catoniana, quæ dicitur regulis juris antiqui. *l. ult. de reg. Cato.* & *argumento l. ſi ſervitutem ag. de ſervitut. l. ſi ſervus eſt 20. de pen.* hoc titulo. Cauſſindi etiam eſt hæc: Ex delicto defuncti heres potuit actione non teneri; quæ eſt hic 58. & 44. & dicitur cenſitio regula. *Si non actum, poſſit. de pœnis, & tempor. act.* Detentor poſſeſſionis per violentiam non potuit. *l. ult. de adquir. poſſeſſ.* quæ antiqua eſt regula, *l. 66. hic*: neminem in re aliena idoneum eſſe defenſorem ſine fatisfactione, quæ eſt *l. 8. de ſtip. ſerv.* & neceſſitas non opponitur in *§. ſi vero, Inſtitut. de fatisfation.* In ambiguis contra vendentem reſpondendum eſt, *l. in contrahendo 173. h.t. & l. 21. pro emptore, D. de contrah. emp.* Quæ poſſe ſe introduſit *ſuus*, poſſe ſe renunciari *l. 159. hic*, quæ dicitur regula juris antiqui, *l. pen. C. de poſſ. Hereditate* aut res vindicatur, *l. ult. C. de petit. hered.* quæ quaſi tradit *l. cum quis 24. C. de fideicommiſſ.* Heres beneficialis, heres ab inteſtato, his: quæ dicitur antiqua in *l. ult. C. de hered. inſtituend.* Servum a domino & heredem & liberum ſcripsit, et neceſſarium heredem eſſe, *l. 9. C. de ſecund. fer. hered. inſtit.* Ita animalia, quæ redire ſolent ad ſuum, tamdiu noſtra ſunt, quamdiu reverendi animum & conſuetudinem habent, *l. 5. de adquir. rer. dom.*

D Recenſui regulas hic, quas prater argumentum hujus tituli conſtat eſſe regulas juris antiqui. Caeterae eram ex communi ſententia Jureconſultorum probatæ ſunt ab omnibus, exceptis quinque legibus, quæ negue regulam conſtituunt neque ullo modo regula pertinent, *l. Divus 28. l. hereditas 61. l. ea eſt natura 65. l. ubi lex non. l. Neratius 191.* quæ omnes ab hoc titulo alienæ ſunt, & ſolum ad *l. de donation. l. Neſtorius 51. de pactis.* Ergo non eſt regula, ſed conſtitutio D. Pii, ſur ſi hæc eſt regula, erit & alia quædam conſtitutio. Eadem eſt cauſa conſtitutionis relatæ in *l. ubi lex*, & in *l. Neratius 191. l. hereditas 61.* definitio eſt hereditatis, *& l. ea eſt natura*, definitio eſt cavillationis vel ſoritis. Hæ ergo duæ leges melius fuiſſent poſitæ in titulo præcedente: aut ſi hereditatis, vel ſoritis definitio eſt regula, omnis alia definitio eſſem erit regula. Denique

conditionem noſtram per ſervos ſieri non poſſe, *l. melior* 73. *ind. paciſcendo* fallitur, vel iuxtaridum deferendo: Deliquendo poteſt fieri grauior deterioremque, quo dominio ſervum nouo dedere cogitur, *l. 1. §. quod igitur, de vi & vi arm. illo loco* *g quod enim noxa dicitur conuertit. tur, in domino* *dicit* *ſpontes, cum ſervus hoc paſſit do. mini deteriorem conditionem facere*. Ergo ex illa regula iuris non eſt ſimendum, ſed ex quo iure ſumpta ſit videndum, & ad illud ius ſolum referenda eſt. Jus enim prius regula: ſicut ſermo prior eſt regula & diligentia ſequendi: & proinde melius dicitur Paulus ſecutus in Digeſtis poniter, quam primo, ut in Baſilicis; quia & regulæ juris, quæ interueniunt, jus non conſtituunt, ſed ad ſum jus referendæ ſunt: itaque levis ſane argumenta, quæ deducuntur ex regula juris, & percipiendi: Denique ex his non eſt argumentandum.

A ſunt fungi officio argentariorum, *l. pen. de edendo*. Non poſſunt defenſores, aut procuratores exiſtere, *l. alienat. 18. C. de penſion.* Non ſuſcipiunt arbitrium, ex quo, vel naſcatur exceptio pacti, vel committitur pœna, *l. ult. C. de arbitr.* Hæc omnia officia tam virilia non mulieria. Remouendarum mulierum duplex eſt cauſa. Una leviras, mobilitas & infirmitas ſexus; & plerumque ipſis nominis mobiles faciunt, modo placent, modo diſplicient, in *l. 3. C. Theodoſ. de reptu virg.* eſt elegus locus, quem norat Gracus interpres apud Harmenopulum, ubi de mulierum ſexu diſputatur. Ego primum ita expoſuerim, quomodo ab Arift. 2. Rhet. pueri dicuntur, *διὰ τὸν ἀτελῆ*, quos & hæc *l.* ait eſſe abſtinendos ab omnibus officiis virilibus. Ergo eadem ratione cum feminis, quam pueri remouentur ab officiis publicis. Ubi etiam habetur: *alium non adhibitus ad teſtamenta*, quod hodie ceſſat eſt, *l. cum in §. de teſtib.* Item conſtituti in eadem lege, ut puniatur omni modo is, qui parti filium etiam volentem abduxit, quia voluntas puellæ ei non ſatisfacit, quæ ſi ſit impubes, ſine auctoritate non producitures, hoc ſi qui viri, vel feminæ interceſſerint, jubet liquendi publum inteſtione meatus oris & fauciurn reſcindi, ut qui parte peccauerit, puniatur. Quæ puna non eſt nova, ſed vetus, ut patet apud Rotarium. *nunc ſeruus*

Ultra aſtaſt, ſignificamque publicam, ſeruus. lib. Altera ratio eſt: quia officium mulierum eſt domum curare & liberos, *l. quotidiana 14. §. 1. de edilit. edict.* ubi ait: *mulieres ſolas ſervire in publicum, ſed intra domum re foro, conciuibus, vel conſiliis intereſſe: qua de cauſa certum eſt eas arcentur non poterunt*, Ulpian. 18. Ed. *lib. 1. ad Sabin.* Hodie ergo non ſit in mulieribus, *l. non & feminæ, de adopt.* Sed & hæc regula non eſt proprie generaliter enta: ergo perfidioſa. Nam funt, quæ competant mulieri, *l. 2. §. de libr. qui manu. lib.* — *ſeruus exiſtet. mercurius*, lib. 10. & licet pro alio poſſulare non poſſint, tamen hanc poterat honorem ſuſtinere pro ſuo patre poſſunt, *l. ſervus, de bonor. poſſeſſion.* quæ omnino hoc legi ſecunda eſt consequenda. Feminarum remotionis cauſa ſolet afferri, quia hodie mulieres, *l. 2. C. Theodoſ. qui teſtil. fac. poſſ.* 20. Item feminæ pro parentibus procuratrices eſſe poſſunt, *l. feminas 41. de procur.* Adjici hic Plinium poſſet, id multo fortius eſſe in filia, quod Accurſius negat, qui ita rutorem debeant parere, tum quidem ſi filii ſint impuberes. Sed ſi non egerint tutori vel curatori, ut non maneat præſtabo illi *Theodoſ. de reptu. virgin.* Item poſtulandi officium tam civile, quam publicum dici poteſt, impropriæ tamen. Nam munus, tam civile, quam publicum, proprie dicitur: proprie, impropriæ, non impropriæ, quæ ergo ſint diverſa, ſeu doctus, indoctus, non indoctus. Munus reipublicæ, quod annonæ delicuerit, ſi ſit proprie, proprie eſt munus publicum: tutela, non impropriæ, poſtulandi impropriæ: ſicut argentaria, & procuratio, & arbitrium, quæ officia non niſi voluntas habuerit. Munera autem, quæ proprie, & non impropriæ publica ſunt, inviti deferuntur, ſi non ſit excuſatio juſta. Verum ab officiis etiam voluntatis ſemina remouentur, quia remouentur ab omnibus & cuiuſcunque generis officiis publicis, vel civilibus: quod ſcilicet fas non ſit eas in publicum procurrere, & contra ſolicitationi generis humani ſubiri, ſe alienis negotiis immiſcere. Sic licet mas domo ab apparitoribus extrahi poſit, mulier ratione non poſſit educi, *l. C. de apparitor. ſervorum. jud.* cum proprium ſit mulieris in domo ſe continere. Hinc fit, ut pro alio in foro poſtulare non poſſint, cui edicto Carfanius cauſam dedit, ut ſignificat Florentin in *l. 1. §. ſexum, de poſtul.* aut ut alii legunt, Caja Afrania apud Sueton. Pro alio ſemina non poſſunt intervenire, hoc eſt, fideiubere, conſtituere, exportmittere, quod eſt Senatuſconſultio Velleiano comprehenſum, *l. 1. 12. 25. jup. ad Senatuſc. Vell. Quod cum* dicit, negat etiam poſſe pro alio intervenire: nam ex ſolebant pro aliis intervenire, Nov. 136. Non poſ-

In Tit. XVII. De diverſis regulis Juris antiqui.

nullis, de ſtatu homi. cui affentior. Sed detracta mencipatione officii poteſt commode fieri exemplum ex *§. 35. Inſtitut. de exemptar. tut.* Libertus, qui patronus fuo fe patronio procurare negotia, privilegium & excuſationem habet: Libertus autem, qui fuit patronæ procurat, idem non habet. Ergo in hac detentur eſt condictio mulieris.

Ad L. III. Eius eſt non nolle, *qui poteſt velle.*

Ad L. IV. Velle non creditur, *qui obſequitur imperio patris, vel domini.*

UTraque lex eſt eadem de re: Prioris autem probatio vulgarem ſcripturam, *ejus eſt nolle, &c.* vel habendi: *ejus eſt velle, & habere*. Et Cuiac ſequuntur, & confirmat *l. 4. de acq. hered.* quæ eſt eadem materia & libri, & Kait. *Nolle autem hereditatem non videtur, qui non poteſt adire hereditatem*, igitur ad aquiſitionem hereditatis. Et ſcuti qui poteſt adire hereditatem, poteſt & nolle adire: quod proponitur in *l. 2. h. t.* ita & contra, quod proponitur in *l. 4.* qui non poteſt adire, non videtur adire nolle: nolle adire, & repudiare non male Accurſ. ſcribit eſſe diverſa in *l. 16. C. de adq. bon.* non enim eſt idem effe ſolum habere, & videtur amovere. *l. 1. 6.* quod vix quiſquam admittet. Et fane neceſſitatem eſt, dominum per ſervum ſieri heredem, ſive velens, ſive nolens, ſaltem coactus adeat. Verum ea lex non loquitur de ſervo, quem dominus cogit adire: ſed de libero homine, vel de ſervo alieno, bona fide poſſeſſo & poſſidente, an ſi heres ſua, ſi heres ſit, vel an dominum heredem faciat: Nam conſtat, per ſervum bona libera poſſeſſum nobis adquiri hereditatem, ut conſtat ex *tit. ex his. inſtitut. de adq. per ſervos, nobis adquirit.* Reſtat igitur, an alienado juſſu bona fidei poſſeſſoris & meritatio heredis ſua, ſi heres ſua, vel dominus adquirat & heredem dominum faciat? Eſt diſtinguendum. Aut filiusfamilias adit ex neceſſitate, invito animo ſuo, & conſtat heredem non eſſe, ſed alium heredem heres, *l. liber bonus 50. in pr. de hered. inſtit. & l. liber bonus 19. de adquir. rer. domin.* Aut ſervus facile adit jubente poſſeſſore, & conſtat ſe heredem non facere, ſed dominum heredem facere: Sic qui non fallens hereditatem adiit, libi, vel dominio hereditatem adquirit.

Sed ſi ſervus, quem bona fide poſſidet, & qui utroo nobis, & qui coactus, *l. ſi mevus 85. de adquir. hereditat.* Sic ſervus ab adverſariis negotia quæſti, poteſt & nobiſſe dicatur. Nam rerum ſervus, qui coactus adit, & voluiſſe, & nobiſſe videtur. Et quatenus dicitur voluiſſe, exiſtit: quatenus nobiſſe, non exiſtit: nam vulgarem tam remiſſa voluntas, quam integra excluſit: remiſſa eſt voluntas, ſi heres adeunt jubente domino, ſed invito: integra vero, ſi erat aditurus etiam ſine juſſu. Quod ſi ſervus non parcat iubenti dominio, nec cogatur adire, non exſpirat ſubſtitutio vulgaris, *l. 4. C. de ſerv. ſubſtit.*

In priore lege & hoc noterur: Floreatina lectio habet: *Ejus eſt non nolle, qui poteſt velle*. Huic ſcripture refragatur inſcriptio & phraſis Gracorum; renuntiatum quidam codices habent: *Ejus eſt non nolle, qui poteſt velle*. Sed rem ſic Anton. Auguſtinus propoſuit exemplum in *l. 1. §. ſervorum, de reb. eor. ſub tut.* Tenetur dominus non tantum, qui voluit, ſed etiam qui non voluit. Non nolle, eſt velle: non velle, eſt nolle. Jam ſubſtitutio. Eius eſt etiam non velle, qui poteſt velle, *l. invitum, de feriat. urb. prad.* invito me videtur adificium alterius, non tantum ſi noluero, ſed etiam ſi non voluero, *l. in area 45. h. deinde, de rei. vind. l. filiuſfam. 8. §. invitus, de pecor. l. 1. C. de uſufruct. lib. 10.* ubi cum diſſidet interlitio, fabricis, *tunc nec voluntatem, vel ignorantiam dominis*. Interdum etiam invitus dicitur, qui tacuit: interdum, qui palam dixit, *Nolo*, ut in *Novellam 61. fol. mort. quemadm. dot per.* Arifbot. 3. *Ethic.* differentiam dat inter nolle & non velle. Senec lib. 6. de benef. cap. 17. idem dicet, invitum, violentum dici, duos modis. Non velle in quibus, qui per errorem fe-

cit, nec tamen poſſes fabum mutat. Hic non dicitur quiſquiliæ, non corrigit fabum ! ſed dicitur non voluiſſe, qui errino fecit. At corrigit fabum, *C. ſi mulier. ubi. interfuit.* *l. ſi ſervum. ff. de adult. l. alia C. Cod. de his. quibus ut indig.*

Ad L V. In negotiis contrahendis *alius cauſa habet eſt ſuo negotium, alia eorum, qui ſors poſſunt, quamvis aſſumeri non intelligerent. Nemi furioſus nullum negotium contrahere poteſt: Pupillus omnium rerum ſibi non cauere poteſt.*

Hæc lex etiam eſt ex tractatu de adquirenda hereditate, quemadmodum conſtat ex inſcriptione, & conjunctione. *l. pupillus 9. de adquirend. hær.* & eodem Pauli libro. Eſt autem in adquirenda hereditate magna differentia inter furioſum & pupillum. Neque furioſus adquirendæ hereditatis cauſam, nec eandem intelligit adquirendæ cauſam, nec ullam deferatur ex teſtamento, an ab inteſtato, quantionis, patronatus, peculii, an hereditatis jure, quod tamen requiritur in adquirenda hereditate. *L. Fir 2.* ad *adq. hær.* neutrae ſcire poteſt, cum tamen ſcire debeant adeuntes ſibi delatam hereditatem effe, *l. 19. eodem.* Decernere etiam nequit poteſt, *ad. pupillar.* quod tamen requiritur. Jude nomen cretionis. Denique neque ſcire, neque decernere poteſt tales atus: decernere reſpicit ad id, quod in adjudicanti adferibi ſolet : *cernis, eum ſuoris poteſtifice?* qui adire non poteſt, ut furioſus, etiam ſcire non poteſt, neque decernere. Adire hereditatem eſt quaſi ſuſcipere, & quaſi ſuſtinere in eam ſeſe ere, *l. ſilius, ſ. nit. de lib. & poſt.* Cernere eſt decernere ſe heredem eſſe velle intra tempora deliberationis, *l. ſi qui heres 13. ſ. ſi. de adquir. hær.* *l. 1. ſ. 1. de interrog. act.* Denique hæres decernat de hereditate, adire non poteſt. Adquirere *libera.* Decernere. Utcunque eſt actus legitimus: utcunque ſit pure tantum, eſt in *pupillo*, non eſt, *l. nihil 77. h. t.* & ſemel tantum, *l. ſi filius 80. ſ. ult. de adquir. hered.* Et ſit verbis concepti, *I nunc quo ſi. ſi. non adi tibi.* Et per ſe, non per alium, non per procuratorem adire, vel adquirere poteſt, *l. per procuratorem 90. eod.* Et ſit teſtibus præſentibus. Cicer. ad Attic. epiſt. 19. Et ſymbolæ ſymbolum eſt quaſi ſymbolum pactionis. Omnes fere actus legitimi olim habebant ſymbola quædam, ut manumiſſionis erat palmæ duſtio, idq. capiebat. Arrhabonis autem in emptionibus. Stipulationis. Additionis digitorum percuſſio : digitorum percuſſione adiuvat hereditas. Hinc Cicero: *Digitos concrepantem. Ambrof. ſ. offic. non minoris in lucro ſunt, quam digitum concrepantes.* Verum igitur eſt illud, neque pupillum, neque furioſum intelligere cauſam adeundæ hereditatis : differentia tamen eſt inter eos. Furioſus propter utilitatem ejus præſtatur favorabilior, ut ſi infans non ſit, poſſit adire hereditatem tutore auctore etiam honoris, *d. l. pupillus.* Nam adire non eſt actus alienationis, ſed animi & conſilii potius, quam facti : & in adeunda hereditate honorarii tutoris auctoritas fuit. Furioſus autem, nec tutore quidem auctore adire poteſt hereditatem. Pupillo defertur hereditas : non furioſo, etiamſi ſit feriptus. *l. 1. ſ. ſi quis. de iuriſd. & iuriſd. Per tutorem* adquirit infanti hereditatem, non pupillo non poteſt, hoc eſt, majori infante, fed ei peti poteſt honorum poſſeſſio. Furioſo non poteſt adquiri hereditas per procuratorem, non per procuratorem poteſſio adeſtatis: datur tamen decretalis, *l. 15. ſ. ult. de curat. fur.* dat. Generaliter autem, ut in l. 5. proponitur, pupillus, qui exciſſe infantiam, omnia contrahere poteſt negotia tutore auctore, furioſus non poteſt, *ſ. furioſus, Inſtitut. de inut. ſtipul.* Negotii contrahendi appellatione hic comprehenditur adiitio : Nam qui edit, contrahere videtur, *l. 3. ſ. ſi. uibus ex cauſ. in poſſ. eatur, l. ei qui 12. de adquir. hered.* Ideo omnis obligatio pro contractu habetur, *l. omnes 20. de judic.* Adiitio autem eſt obligatio. Ergo ex generali regula hujus legis, pupillus adire poteſt tutore auctore : poteſt etiam ſtipulari, hoc eſt ſtipulam promittere tutore auctore. Stipulari autem poteſt ipſe ſine tutore, ut ibi promiſſorem obli-

Etiam

ET tam pertinet hæc l. ad adquirendam hereditatem. *A Contingit ei. Quid autem ſi C. Seio? quaſi. ſenatuſ. conſtem. I. fuit quæſtionis 24. de adquir. hered. I. qui prius 8. de. acer. cauſ. donat.* Species hæc eſt: Scripſit hæres omnibus hereditatem, accepto a fideicſuto eo, qui teſtator hereſe petiit : quæritur, an videatur pro hærede ſe geſſe? Et placet non videri, quod ideo capit ne hæreditate : Nam quod agit pro contraria voluntate, manifeſtum illud non videri capere pro hæreditate, ſed motivis cauſa. *d. l. 8. ſ. ſi. ſi. quis.* Et ita qui ex teſtamento hereditatem accepto precio ; tenebitur legatarius ex edicto ſi quis omiſſa cauſa teſtamenti, ita ut prior poſſeſſor, eorum ipſe excutiendus ſit. Denique non videtur pro hærede ſe gerere : fed prætorio jure præinde exequi teſtamentue voluntatem defuncti, ac ſi hæres eſſet, *l. ſi. dua 18. ſi. quis omiſſ. cauſ. teſtam.*

Ad L. VII. Jus noſtrum non patitur *nemini in pupillo* *B* *nec* 8 *aliena* 9 *voluntate* 10 *ſine* 11 *ſua* 12 *voluntate nemo naturaliter inter ſe pugna eſt, teſtatus* 6 *inteſtatus.*

MAle Accurſius accepit, in pugnis, hoc eſt, bonis pugnus: Nam ut ſæpe alias dixi, ſenſus veterum non poterunt pro parte teſtati, pro parte inteſtati decedere, *l. 13. in princ. de milit. teſt.* Inculſegendum igitur de pugnis hominibus, qui ſibi mutuo adimunt bona, ſed non ſine ſua voluntate. Ac primum inſtituendum non poſſunt, cum ea adoptione. Ac fruſtrem frater natus, qui in eundem patrem poteſtate eſt, nihil conqueri eſt, & agnatus: ſed ſi emancipatus fui ſuris fuit, vel tranſiit in alienam familiam, non definit eſſe frater, & agnatus, definit eſſe conſanguineus. Nam conſanguinitas non dirimitur, niſi, qui eſt ejuſdem familiæ, *ſ. ult. Inſtitut. de legit. agn. ſuc. l. 4. unde cognati*, quæ huic legi jungenda eſt. Agnatio finit, qui ſui juris fuit, vel in aliam familiam. Denique minima capitis diminutione non tollitur cognatio, agnatio tollitur, quia juris civilis agnatio, eſt cognatio naturalis, *l. Jurisprudentia 10. de iuner. ſponſal. & grad. & affin.* at quo modo? nam cognati ſunt omnes, ſive per mares, ſive per feminas deſcendant, omnes ex æquo vocantur ad ſucceſſionem, ſine ullo ordine gradum. Jure autem civili non omnes cognati adminiſtrantur. Nam ſi tantum, qui per mares deſcendunt, adminiſtrant, & deinde proprie cognati dicuntur, qui conſanguinei agnati; hæc enim appellatio eſt civilis, hoc eſt, ex l. 12. tabularum deducta. Nam non omnes cognati naturam conſequuntur agnatorum ita agnatus, ad differentiam eorum, qui per feminas conjunctiſi ſunt. Denique, quia jus agnationis civile eſt, ideo non ſine civili commutatione abit. Nam lex legem rollit, ut juscivile non poteſt corrumpere jura naturalia. Triplex eſt capitis deminutio : maxima, civilis, & media minima. Maxima ferminem abſert vel jure gentium, vel jure civili. Medis privat civitate jure civili. Minima adfert aliam familiam. Jure civili enim maius capitis deminutione non tollitur cognatio : media & maxima tollitur. Num videmus jura fanguinis corumpi per jus civile. Et ita ſit, ut me ſervo vel peregrino reſtituto, mater mea civis Romana eſſe mea eſſe, *l. 2. ſ. 1. ad Tertyllian.* Ratio eſt : quia maxima, & media capitis deminutione tollitur agnatio, minima, quæque civili non mutat civitatem : atque ideo cognatio, tum civilitet, quam naturaliter amittitur. Servitus & peregrinitas non tollit. Ideo & hæc ſunt permanentia naturaliter recipitur manumiſſione, *L. 1. ſ. 1. unde cognati.* Reſtitutione tamen recipitur cognatio, ut ſi peregrinus recipiatur, *l. 1. ſ. filius. ad Tertyllian.* Reſtituto ſervo recipitur manumiſſione. Manumiſſio non reſtituit cognationem, reſtituto autem reſtituit : manumiſſio libertum tantum facit, non alind. Accurſius hic male *pro fanguinis* vocat jura conſanguinitatis. Nam ius conſanguinitatis eſt jus cognationis, *ſ. 2. vulg. Inſtitut. de fucceſſ. cognat.* in jure femper conſanguinitas eſt ſtrictior. Species agnationis funt hæ, ſuitas, conſanguinitas, agnatio. Suitas liberorum eſt : Conſanguinitas fratrum vel ſororum : Agnatio eorum, qui ſunt ex trasiverſo. Dicebatur tamen olim mater eſſe conſanguinea filiæ ſuæ

fuis: fiquidem ipfa in manum conveneret maritifui: fi parteffet filii erant fui, erat & mater: erat & mater fua heres, & eodem gradu frater. Itaque falta convention ione in manum, mater & filius fuccedebant inviem jure legitimo, ut Senatusconfulto Oftitiano, & Tertylliano locus erat, non falta conventione in manum, ut docet Ulpian. tit. 26. in Fragm.

Ad L.IX. Semper in obfcuris, *quod minimum eft fequimur.*

PEtinet ad quæftionem legatorum, *l. fi ita fcriptum* 39. in fin. de legat. 1. Si nomen debitoris legatum fuerit, non tenetur de quibus fenferit teftator, exiguiores debentur. Item fi fundus Cornelianus legatus fit, fi fint duo eiufdem nominis, nec appareat, de quo teftator fenferit, nemini præftatur, *Item ferv.* 39. *fi. fein de legat. 1.* Sic fi legavit decem aut quindecim, decem tantum videntur legata. *l. fi ita fcriptum* 4. 5. *in fin. de legat. 1.* Quod erit ultimum in ftipulationibus, *l. cog. de verbobl.* Quod erit ultimum in ftipulationibus, *l. cog. de verbobl.*

Ad L. X. Secundum naturam eft commoda *cujufque rei eum fequi, quem fequuntur incommoda.*

REferendi viderur ad fructuarium, quoniam libro 3. ad Sabinum multa Paulus fcripfit de ufufructu, ut patet ex *l. 18. fup. de ufufr.* ad fructuarium pertinent commoda & incommoda, *l. ufufr. 9. §. 2. de ufufr.* fic ad heredem, *l. 62. in fin. pafferf.* & ad fideicommiffarium univerfalem, qui & in quem omnis tranfiert actiones, ficut ad emptorem pertinet commodum & incommodum, *l. ed quod* 71. *de peric. & comm. rei vend.* Sic ex fcifto inftituto fenire debemus commodum & incommodum, *l. 1. de inflit. eff.*

Ad L. XI. Id quod noftrum eft, *fine facto noftro ad alium transferri non poteft.*

PEtinet ad traftatum de ufufructu. *Ivel inveftire* 69. & 71. *fup. de ufufructu.* Foetus pecorum funt fructuarii, hoc eft, eum, qui fructum gregis habet: quia foetus eft in fructu. Ceterum fructuarius non tenetur agentis petitorib. fuppleire, five fummittere capita gregis, quæ mortua funt, atque ita redintegrare gregem. Summiffa, pecora fructuarii effe debuntur, neque proprietarium tenebunt feruntur, quia gregis funt. Igitur, ut proprietarii fiant, opus eft facto fructuarii, hoc eft, fummiffione. Summiffio illa non eft, ut ipfe ipfa, fed eft facti. Itaque foetus non definunt effe fructuarii, nifi ex ipfis fuppleverit. Denique fine facto domini dominium non tranfertur. Neque enim nuda voluntate dominium tranfiertur, *l. traditionibus* 19. *Cod. de pactis.* Et fic non nuda conventione, fed traditione dominium tranfertur. Ut emptio, quæ fola nondum perficitur, emptorem dominum non facit: traditio autem facit. Itaque id, quod venditur, fine facto meo, hoc eft, traditione, ad emptorem non tranfertur. Interdum tamen voluntate tranfertur dominium, *§. interdum, Inftitut. de rerum divif.* Item, legatum fine facto heredis vel domini ipfo jure in fi. 1. tabularum adquiritur. Ulpian. *tit. 24. de teftamentis, l. legatum ita* 80. *de leg. 2.* Nunquam fallitur heredis refta via tranfit. Imo & fine facto, & fine voluntate domini interdum dominium tranfiertur, feilicet ufucapione, & adjudicatione, ut videre eft apud Ulpian. *d. tit. in Fragm.* nam plerumque in judicio communi dividundo 100. locis totum uni adjudicat. Item in diftractione pignoris fine facto, & voluntate domini dominium tranfertur. In his omnibus regula vitiatur.

Ad L. XII. In teftamentis plenius *voluntates teftantium interpretantur.*

VErbum *interpretantur* habet hic patiendi fignificationem: cujufmodi multa funt deponentia, ut *La bro Pro* 15. §. *fed utrumque, de re judic.* Præfens regula videtur falla. Nam dictum eft *fup. l. 69.* quod minimum eft in obfcuris fequimur. Videamus itaque, quo fenfu fervanda. Eft difputata ex Paulli *lib. 3. ad Sabinum*, in quo tractatur de ufufructu legato. Ideo arbitror effe verifimile, eum expofuiffe materiam, quam expofuit Ulpian. in *l. plenius* 15. *§. fed fi pecora. d. tit. Inftit. de rerum divif.* Ubi pecoris reliftus eft, puta ad ftercorandum agrum, in reffe fana uti poterit? Minime, quia eft in fructu. Non ramen tam ftricte interpretanda funt inftrumenta defunctorum, quin paucula facte uti poffit. Quamobrem *plenius* interfonultus non dixit, facta comparatione ad centuftas, 9. d. plenius, quam in conventione, ut fatio patet ibidem. Et fic plenius, hoc eft, non ad modum ftricte, vel paulo arquius, quam ftricta ratio ferat. Rurfus male Accurf. ftatuit differentiam inter contractus & ultimas voluntates, quod contractus vim, & debeantur vafa vinaria, vendito vino non debeantur, quod fallum eft. Nam vendito vino, etiam vendita vi vinaria non debentur, nifi nomine excepto, *l. 18. ut utres*, cadi, dolia non debeantur. Nam utres ad deferendum vinum funt, dolia funt defoffa in terram, ut ibi perpetuo maneant, & funt quafi vafa, quæ ad quotidianum vinum habent, *l. vinaria* 306. *de verb. fignific.* Vina tamen legato vel vendito, neque legatario, neque emptori cedent, licet vinum, quod in illis eft, bene eft, vinum dolium debetur, *l. 6. de trit. vin. & al. leg.* Et hac in re hanc differentiam invenio, quod vino dolem in dolio vendito poffit ventditor id debudere, nil intra præfcriptum tempus auferatur, *l. 1. §. ficut autem, de peric. & comm. rei vend.* quod non poteft heres, *l. fi ita fcriptum* 4. *§. fed fi vino. & fin. de leg. 1.* Accurf. haec differentiam notat, venditum rem tradere adquiri, legatum fine traditione: quod non fit latiore interpretatione voluntatis: nam voluntate fola dominium non tranfitur) fed ex l. 12. tabularum, ut in l. præcedente oftendimus. Itaque hoc nihil pertinet ad hanc legem. Alt. *Impoffibilis conditionum refpectu legatorum, legum* abrogatione. Hoc veriffimum eft. Sed, ut legatum non vitiatur impoffibili conditione, hoc non facit plenior interpretatio voluntatis, fed mandati. Nam *plenius* eft, *vel ultra voluntatis*, ut dixi in legitur (Haloandri editio male legit: *alio modo*) Ne legitur pereat, impoffibilem conditionem pro nendo accipimus. Idem *plenius* eft, ut in *l. hereditatem* 34. *de cond. inftitut.* Ait deinde Accurf. *hereden agnofcere tributa pretoria prædii legati: verum diftorum non agnofcere.* Hoc differentia eft falfa, *l. cui dolus* 3. *Inteverfis*, quæ hic inferipfit: Et ideo, non loquitur de veftigalibus & tributis prætoritis. Et certum eft, venditores ignofcere debere tributa prætoria. Sed de heredibus dubito, & ideo non videntur ignorantia: Nam fifcus quidem convenit emptorem poffeffionem ratione prætorii tributi, ficut & heredem. Nam hic eft eadem dubitatio, non perfonæ. Sed ampliatur dubitatio adverfus venditorem, *l. Imperatores* 7. *de public & veftigal.* Itaque hac in re nulla eft differentia inter ultimas & contractus. Præterea idem dicit Accurf. *Si fervus legatus fit Cajo, ea conditione, quam primum Titius elegerit, Titio non eligente, Cajo legatum non idto mense datur, l. 1. §. 1. & ult. pref. Cod. comm. de leg.* Sicus eft in venditione: Nam vendito fervo hoc modo, quam Titius affirmaverit, Titio non affirmante, certum eft perire venditionem, *l. 6. de comm. de leg.* Cur alius eft in legatis conftitutum? An plenius interpretamur voluntates defunctorum? Hoc quidem ita fenfit Accurf. Verum id non fit ideo: fed quia præfumitur legatarius potiffi elegere deficiente Titio, atque ita legatum conferatur. Conftat autem legatarii electionem effe. Poftremo cafu emptor ftatuere pretium non poteft. Nullo enim cafu poteft in emptorem pretium conferri: neutro cafu Titii arbitrium recipitur pro arbitrio boni viri: aliquin valeret venditio etiam Titio non arbitrante. Legat ergo pretium jam ante videtur certum. Hxc eft ratio differentiæ. Alt porro, *fundum Sollonem legari poffe, in ftipulationem deduci non poffe*, quia ejus non eft commercium, quia non poteft dari, *liber libero* 109. *de verbor. oblig.* Ima eadem ratione non legari confiat, & rerum rerum, quarum non eft commercium, legatum non conftare, quod omnino verum eft, nam legatimata debentur, *l. non folum* 6. *§. fin. de legat. 1.* At & quo cafu eam poffit fundus noftrum, ejus legatum valebit: & ita legatur, *l. ab omnibus* 104. *§. ultim. de leg. 1.* quo cafu etiam valebit ftipulatio. Adicit Accurf. *voluntatem non poffe conferri ex arbitrium arbitrio: legatum poffe conferri in arbitrium heredis, aut boni viri*, ut patet *§. ultim. & pen. de legat. de leg. 1.* poteft tamen in arbitrio heredis, quafi boni viri. Sed plenum arbitrium non poteft conferri in eum: valet tamen in arbitrio fub alia conditione, ut heredis, aut in arbitrium heredis conferatur, ut Iegio Titio, fin Capitolium heres afcenderit, *§. fideicommiffo* 12. *§. fi ita fcriptum, de leg. 2.* Sed non eft dubium, quin voluntas in plenum arbitrium non conferur: ita nec lenatum in plenum arbitrium heredis conferri poteft. Male Accurf. putat hoc *plenius* fe *here ius*, ubi *plenius* eft. Nam etiam in ea fpecie nulla eft plena interpretatio voluntatis, vel potius, certum eft inter partes fententiæ eam valere, quæ eft pro literæ, *l. 24. de manumiff.* & fic eft pro inter partes, *l. 38. de re judic.* Sic in querela inofficiofi teftamenti ea valet, quæ eft pro teftamento, atque ita pro re. Male etiam putat, hoc *plenius* heres *l. cum inter* 19. *de fideicommiff. libert.* Nam in ea lege eft favor libertatis, fi plures exftarunt, omnibus libertatem competere: ibi etiam, inftituto *primo primi cum*, qui non heres inftitutus eft latiore fignificatione voluntatis, *l. 3. C. de teftam. militum*, præterito a matre ad dato querela. Finge: Mater duos heredes inftituit, præterito poftumum, hic agit querela. Aut heredes inftituti funt extranei, aut fratres. Si extranei, agit querela, fi fratres, nemo. Sed nullet fratribus veterem portionem teftamenti confervandi cauſa. Male etiam citat *l. 1. C. de inflit. & fubftit.* Quidam ita filium heredem inftituit, & ita fcripfit: Titium, *neuter Titius* nuptias, an vitiabitur inftitutio propter conditionem? Minime: conditio enim pro impleta habetur hoc cafu. An hoc fit ex plena voluntate? Negavimus fupra. Sed quia eft vulgare, eam conditionem pro impleta haberi, quam impleri per nam non fecerit, cui impofita eft, *l. qui ita* 72. *de cond. & demonſtr.* Sed hic non fcripfiffe nihil omnino, quod ad rem pertinet, excepta *l. plenius*, *§. fed fi pecoris*, *de ufr. & habitat.* Eft quidem verum, hic non fcripfiffe: Sed ex præcedentibus eam nifime effe interpretanda, & immutandam duram a Principe liberis & poftumis extendi in infinitum, *l. 4. de jure immun.* Sed male in hoc ufus eſt. *l. fi quando* 2. *C. de bonis vacant. lib. 10.* Princeps cuidam bona vacantia donavit, hic vir verbis: *cuiuscumque* fuisse videtur donaffe cum dominio, cum mancipiis, pecoribus & fructibus, ac fi diviſiſſet: ut inſtructis funt. Hoc facit verbum *cuiuscumque*, non interpretatio. Referamus igitur hæc ad illum legatorum, cum pertinet ad *plenius* plenifime interpretandas effe voluntates defunctorum.

A legatum cepit repellitur a querela inofficioſi teſtamenti, a bonorum poſſeſſione contra tabulas. Legatum autem capitur non tantum præſtatione, fed etiam agnitione. Capere eſt adquirere. Sed an vi legatum capere in, qui id totum alii adminiſtravit? Minime, & ideo non repellitur a querela inofficioſi teſtamenti, *l. nihil* 12. *§. pen. de inoffic. teſtamen.* quæ lex loquitur de eo, qui portionem erat legatum, quem conſtat repelli plerunque exceptione doli, ut Accurſ. notavit recte. *l. 1. §. 1. de doli mal. & met. except.* & lex in edicto de calumniatoribus, ut conſtat *l. 155. §. quis obligatione libertatis ſit, cum videre cepiſſe*: non tantum eum, qui pecuniam accepiſſet ſed etiam, qui obligatione liberatus eſt. Sequitur: *non poteſt videri accepiſſe, qui ſtipulatus, potuit remanere a petitione*: Hoc enim pertinet ad *l. 1. §. 1. de doli mal. & met. except.* ubi B repellitur, qui ſtipulatus, poteſt remanere a petitione ipſe. Si extorta eſt ſtipulatio, non videtur accepiſſe; quod omnino congruit cum *l. 13. hic.* In *l. 8. §. 1. 15.* dant ſimul teſtamenta, ut ſæpe animo utiliter illuſi *inofficioſe*. Hoc ideo, quia in illo edicto de calumniatoribus utimur promiſſione, his verbis, *capiſſe & acceptiſſe*, ut in edicto, ſi cui plus quam per l. Falcidiam, &c. Et ad illud edictum funt referenda verba *l. 71. tit. prox. Aliud eſt capere, aliud accipere*: quæ lex, quamvis haec verba ponat, *de acceptione*, promiſſor non tenetur in diſtis edictis, tamen inter ea oftendit ſubitum quandam differentiam, quæ eſt, ut capere ſit cum effectu. Cæpio id, quod ſibi relictum eſt, non accepiſſe videtur. Accipio etiam, quod omnino ſum reſtituturus. Sed hæc differentia, neque in eo ſervatur edicto, neque in edicto de calumniatoribus. Nam *l. 155. §. 1.* Qui ſtipulatus eſt C rem alienam, quam affert Bulgarus in *d. l. ſi quis.* Captiſve ex ultima voluntate, aut ex obligatione: accipiunt ne ea quidem lege, quæ in dicta edicta eſt. Quemadmodum in hunc titulum a Carolo Stephano, non eſt Placentini, ſed Bolonii cum additis Placentini notis. Et præterea in *l. 8. §. 15.* dicitur *capere*, quæ tenetur ad illud edictum, ſi cui plus, quam per l. Falcid. propoſita illa fubtili differentia, qui tamen non ſervatur hic, ubi in loco non tenetur ex edicto, qui non fuit obligatus. *His præſtem reſte*, atque ita commode tota lex illa ad edictum illud conferetur. Hoc igitur colligamus ex his, quæ dicta ſunt: Legatum non videri non tantum, qui rem habet, fed & eum, qui habet actionem, ſine exceptionis metu: nam videtur rem ipſam habere, *l. 15. hic tit. & l. 1. §. 1. de doli mal. & met. except.* Sed ſi D *eis fundus*, *l. ſtilic. de legat. & l. magiſt* 5. §. *fundum*, *de adm. rerum, qui ſub tut. ait*, legatum adquiri, ſignificans legatarium habere actionem adquiſitam, quamvis, *l. 9. princ. §. pen. de leg. 1.* His verbis *legatum adquiritur*, non ſignificatur dominii adquiſitio, fed dici poſſe, & recte interpretari ad illam *leg. 15.* usque, qui legatum aperuit, quia habet actionem, in hoc ipſo legatum habere videtur, ut per hoc verbum eſſicaciſſime complet poſſit. Denique hoc loco tria verba, *capere, habere, & percipere* plerunque cum effectu accipimus, *d. l. aliud eſt capere*, & capiſſe videtur, qui aliquam rem habet cum effectu, in *l. 15.* Sic percipere in cautione empræ hereditatis, *l. 2. §. perveniſſe 2.* Item *l. ſed ait, verſ. ſed*, Sic quatione, quæ ex *l. 1.* habet E mavito præſtatur usuri, *l. ſi servus 66. §. item quæſtio, fol. matrim.* Denique habere, ad eum pervenifle, capiſſe videtur is, qui habet actionem cum effectu, qui quæſtionem habet, fine exceptionis metu, & non tantum is, qui habet actionem, habet ad rem adipiſcendam, fed etiam is, qui adhuc non habet ad rem recuperandam, & ita legatum in *l. 15. & 1.* Et in hoc propoſito actionis nomen eſt latiſſime ſumptum, quia interdictum & reſtitutio in integrum ſub eo comprehenditur, *l. ſi quis vi 17. de adquir. poſſ.* Nam qui reſtituitur in integrum habet, non videtur excluſus, *l. nemo 5. de in integr. reſtit.* Sed non dicemus eum habere actionem, qui poteſt exceptione removeri. Nam ut ait, *nihil intereſt 12. hic tit.* nihil interceſſ, utrum ipſum jus re excidat, an exceptio. Ordo tan-

men

Ad L. XIII. Non videtur cepiſſe, *qui per exceptionem a petitione ſummovetur.*

Ad L. XV. *Ii, qui videntur adquiſiſſe id per recuperandum, ipſum rem habere videntur.*

Ad L. XI. Non videtur adquiſiſſe id *capere*, *quod ei neceſſe eſt alio reſtituere.*

Ad L. XII. Nihil intereſt, ipſo jure *quis alienum non habeat, an per exceptionem ſummoveat.*

Ad L. XV. Si quis obligatione liberatus ſit, *poteſt videri cepiſſe.*

Ad §. 1. Non poteſt videri accepiſſe, *qui ſtipulatus, poteſt excipiens ſubmoveri.*

HAnc l. reſtrendam arbitramur ad querelam inofficioſi, ficut & l. 51. utriuſque enim idem eſt finis, ut intelligatur, quis propriæ dicatur *capiſſe*. Qui

mem juris, & casus eft diverfi. Ideo in jure maxime difputatur de ipfo jure, & de exceptionis : ut fic etiam dicitur in d. l. nihil intereft, utrum actio directa, an utilis detur, l. actio 47. de acq. geft. qui facilicet idem eft effectus : agendi tantum forma & caufa eft diverfa, & licet effectus fit idem, accidentia tamen funt diverfa : igitur ad effectum refpicientes, dicemus non habere actionem nam, qui exceptione repellitur.

Ad L. XIV. In omnibus obligationibus, *in quibus dies non ponitur, præfenti die debetur.*

HEc lex eft tmp. Ulp. ad Sabinum, etus legis ftirpe verbi affe arbitror Sabini, non Pomponii. Nam Ulp. iisdem lib. ad Sabinum, l. 24. §. *quoties, de verb. obligat.* eadem hæc verba proponit fub hoc titulo. Hæc fententia aperte eft, ex ftipulatione ortum, ftatim rem deberi, nifi locus, modus, conditio, vel jus dies trahat. Nam ne debitum fit efficax, non tantum ex die, fed etiam ex loco datur dilatio. Ut, cum ita modo, & ex ipfa, ut fi promittatur partus futurus, l. 29. l. 30. eod. de legat. 1. l. interdum 72. de verb. oblig. Sunt autem valde notanda hæc verba, *præfenti die debetur*, non futurum, præfenti die effe folvendum : Nam agi poteft confeftim, nec ullum ftatur legem incarnatum. Nam non exfpectatur, quand dies præterea : ad fimilem legem, l. *liber homo* 118. §. 1. *de verb. obl.* Sed fitres promiffa non fit in manu, neceffitatis a Prætore dabitur actio competenti ratione, §. *ult. inft. de nouvell. ftipul.* Citatur in hanc rem l. *quod decimus* 105. *de folut.* quæ continuenda eft cum l. 1. §. *item fi ita*, eod. Titio decem aliquid ftrarius fuiffe ftatim adita hereditate, ift eft, accipiendum, inquit, non fine aliquo ftatu : aliequi cogeretur heres adire cum ficto & folle, ex tuto mercatorem mercaturum. Sed id ftatium eft permodicum & incertum, daturque pro modo neceffitatis. Citatur male in eandem rem l. *cum multis* 16. §. *ult. de manum.* Nam ea lex non loquitur de hoc permodico ftatio : fed de tempore vidicati legibus defumto, quod olim debatur humanitatis caufa. Sed neceffitas Pupillorum ad hanc, l. ita nobis de conftitu. pecunia, contra ibi etiam decem dierum ftatium ineft tacite, l. 21. §. 1. *de conftit. pecun.* ligitur aliud eft in ftipulatione, aliud in conftituto. Stipulatio fine die ftatur, ftatim debetur : fi conftitutum fit fine die, videtur collatum in diem decimum, ut ait fra 21. Omnia enim conftituta ad diem, & hoc verbum *conftituendi* illuftrantem fignificat, etiamfi dies non apponatur. *Non tenuiffe ad diem conftitutum*, hoc eft, diem diftum. Sic qui ex die fe foluturum promittit, non ftatim, fed aliquando fe foluturum dicit.

Lex 15. explicata eft fup. in l. 13.

Ad LXVI. Imaginaria venditio non eft *pretii acceptende.*

IMaginaria venditio dicitur duobus modis. Si quis vendat duo nummo, quod vere non eft vendere. Neque enim pretium eft exiftimator. Imo pretium oppofitur nummo, l. *fi quis* 20. §. *ult. de adimend. legat.* Imaginaria venditio fit uno nummo, cum nummus adhibetur, ut adumbretur venditio, quæ nulla eft. Imaginaria enim non eft, quæ fit pretio accedente. Ut fi E venditio, non eft neceffe, ut pretium folvatur : nam poteft remitti, fed neceffe eft, ut conveniatur de pretio certo. Itaque fi convenit, imaginaria non eft. Imaginaria venditiones nulla funt, l. *nuda* 55. *de contrab. empt. l. contractus* 53. *de oblig. & act. l. 1. 5. Divus Fratres 6. de pecuft.* Et plerique funt in fraudem legis donationis caufa. Ubi lex eft, ne vir donet uxori. Itaque venditionem faciens imaginarium, quæ improbatur. Nam aliud agitur, aliud fimulatur : item, fervus vocatur in ipfa venditione. Lex eft, ne fervus in caput domini audiatur. Quidam autem eum reus fteret criminis, metuens ne rem proderet fervus alienus, eum imaginariam comparavit, non valet tempus. Nam torquebitur interdum nihilominus rerum expediendarum caufa : at ubi omnia videntur ore agi, permittitur huic vendito, l. *ft adverfus* 16. *de furt. doct.* Et fic etiam ifti emancipalantur per imaginarium venditionem, §. *præterea*, *Inftit. quib. mod. ius pat. poteft. folv.* Hereditates vendebantur : conditione imaginaria, §. 1. *Inftit. de lefl. ordinand.* Uxores eiusmodi fpecie venditionis, qui modus fertur quotiennels in hac urbe. Nam nummus aliquot numerari non mutatus, ita fit imaginaria venditio, nummo intervenante. Idemque ne teftimonio nummi ne nefte dicere fymbolum, ut ait, apud hos libros. Affirium & ad hæc ftatuit. Veteres interpretes *duabus differtis*, hoc eft duponitur. Imaginaria enim venditio eft, qui in nummo fpem fiervæ venditioni accommodet, l. 10. C. *de pact.* Itaque qua nimen incauti plus valet, quod agitur, quam quod fimulatur. Interdum fervus venditione manumittitur l. 4. §. *fi ab ignoto*, *de manumiff.* Regulariter imaginari contractus nulli funt : imaginaria apocha nulla funt, l. 13. C. *de fidut. l. 1. C. Theod. de annon. & tribut.*

Ad L. VII. Cum tempus in teftamento adjicitur, *creditorem eft qui heredi edicitur*, nifi *ex facto aliud appareat*, *fuerit fic in ftipulationibus pronuffori gratia tempus adiectum.*

HEc lex eft ex l. 23. ad Sabinum : nam pendet ex l. 21. §. *ult. de verb. oblig.* Eft autem talis regula : in ftipulatione dies adjectus videtur pro promiffore. Item ufurio differtur nomine heredis. In teftamento autem dies adjectus pro herede eft. Ubique igitur pro promiffore, id eft, debitore eft. Quemadmodum etiam interpretes adjectum dixerunt dari, cum debitor dare cogitur. Nam cum dies tempus gratia adjectus fit, quare non, liceat ei hunc diem negligere? Non tantum folvi refolvi, fed & abfolvi offerri non poteft, quia tempus ei accipere. Non libertatur tamen pecunia obtata pereuntis, quoniam creditor morari facere non videtur cum fuo die non offerantur pecuniæ. Cum igitur creditor, qui ante diem pecuniam accipere non vult, quoram non facit, confequens eft, ut non libertetur debitor, etiam fi pecuniæ pereantur antequam die, ut ait l. 18. *de conftitut. pecun.* Interdum dies adjectio pro ftipulatore eft : regulariter pro promiffore. Interdum dixi ipfo pro loquitur, l. 73. *de verb. oblig.* l. 7. §. *ult. de pact.* Non qui ipfe. *de non. leg.* ut verbi gratia : fi teftator ei, qui rem familiarem tueri non poteft, in eum diem legavit vero, qua tuerit pecuniæ, adeftia ei eum heredem inftituit, fed legatarii. Et hic caffius Burgar. & Accurt. ftruunt, eum, qui folvat ante diem, videri donare : id Accurf. fuppofito. Bulgar. nomine refert ; fed vetuftior interpretatio Bulgari ab Accurfio, ita laudatur, ut eius integra verba apponat. Sed redit hæc ita re reprehenditur Bulgar. ab illo interpretatore, quem ait : *Dic adfeffo creditoris cauſa, debitorem, qui folvit, donare non videri.* Nam, inquit, non is, qui pupillo folvit, profumitur donare, quamvis non femper tutor fuerit. Fuit ne confequi iterum, quod accepit? Minuite, cum tamen potuiffet jure recuffare, *l. fi cui dedi* 55. *de pecuft.* Hoc itaque non eft donare. Sic tutor fine tutore, *Inftit. ſi ſtipulatori*, in cujus gratiam dies appofitus eft, folvi ante diem : veniente die ſi agat, repellim eum exceptione. Verum fi ftipulator fine tutore, *Inftit.* et perdiderit legatum, in heredem falva eft actio, *d. l. nam qui*. Et hæc eft differentia inter ftipulatorem & legata. Sed fi pupillo folvatur fine tutore, celi. Nam five legatarius fit pupillus, five creditor, folvi pecunia & perdita, non etiam libertatur debitor. Eadem tamen pecunia repellitur pupillus exceptione d. §. fi iterum agat, itaque petat : quo non repelleretur, fi debitor donaffe videretur, *l. fi pupillo 66. de fidut. eund. & l. fi pupillo, de dolt mali except.* Itaque non videtur donaffe, qui ante diem folvit.

Ad L. XVIII. Quæ legata mortuis nobis ad *heredem noſtrum tranſeunt*, *quoniam certum commodum per hos fit*, *quarum in poſſeſſori fumus*,

fumus, *adquiramus*, *aliter atque quod ſtipulati ſumus*. *Nam & ſub conditione ſtipulantes omnimodo adquirimus*, *etiamſi liberatio nobis poteſtate domini conditio exiſtat*.

IN foeriore lege demonſtratum eſt, congruere legata cum ſtipulationibus. In hac vero lege differentiæ duæ proponuntur. Vtiqua unam tantum propoui dicit. Fructus eſt legatum, quod in heredem tranſmittitur, ſatri vel domino legatarii adquiritur jure poteſtatis. Stipulatio, quæ in heredem tranſmittitur, non adquiritur ſemper patri vel domino, ut ſtipulatio ire, agere liceret. Hæ ſtipulationes patri vel domino non adquirantur, quia perſonæ *coherent*, & fictum comprehendatur. *ſ. fed rem falſam*, *Inſtit. de ſervi. ſtipul.* Hereditas tamen eorum ire agere liceret. Hujuſmodi eſt electionis ſtipulatio, qua data, non adquiritur domino. Nam ſi ſtipulator prius non elegerit rem in ſtipulationem deductam, hcebit heredi eius eligere, & ita certum conſtituere : idem ſtatuit Ulp. de certificatione, *l. 3. §. ſi certas* 5. *pro. de legat. 1.* Patri tamen vita vel domino non datur facultas eligendi, *l. 76. de verb. oblig.* Atque ita quæ eleffio datur heredi ſtipulatoris, patri vel domino non datur. Sic fit, ut differentia conſtituatur inter ſtipulationem & legatum in hoc. Per ſtipulationem collatum fructum in meum perſonam, facilius tranſit ire in heredem, quam per poteſtatem patri adquiratur. Et hæc eſt prima differentia, quæ proponitur in hac lege. Nam unico caſu ſtipulatoi fumus, in heredem tranſmittimus, non eodem tempore in patrem vel dominum tranſmittimus. Sed hæc differentia, ſecundæ partis, nempe regulæ Catonianæ exigit, fed ceſſat hoc caſu. Tamen ſtipulatio valet, ſi modo tempore conditionis aliena eſſe deprehendatur, *l. à ſervo mevm* 31. *de verb. oblig.*

Ad L. XIX. Qui cum alio contrahit, *certeſt*, *vel eſſe debet ne ignorare facultates ejus*, *fortaſſis tamen impunè hoc non patitur*, *cum non ſponte eum locupletarit*.

Ad l. Non ſolet excepitio doli, *nocere huic*, *quibus antiquus ſtipulatum non negotium*.

IN Proponit multa hujus regulæ exempla Accurſius, quæ non conveniunt. Sciendum eſt ad ſuperiores duas differentias inter ſtipulationem & legatum proponi in hac lege. Prior differentia hujus legis eſt, quod heredi eſſe debitore. Ait, *qui cum alio contrahit*, hoc eſt, rem promittendi. Huic conferatur heres, qui reus eſt debendi. Secunda heredi eſt quoniam qui ſtipulanti promittit, ignorare non debet conditionem ſtipulatoris. Imo fi quis ſtipulanti ſtichmilitie promittat, ſubinde debet quia parraprenſa eſt adilio, non ſibi : idemque eſt in domino. Sed quæritur : fi quis ſtipulanti ſtichmilitias promittit, cum ignoraret eum eſſe ſtichmilitiarum, an liberetur ? Et placet non liberari. Hoc ignorantia non vacat culpa : itaque ei ſolvendo non liberatur, & patri eſt adhuc integra. Solvendo igitur ſtichmilitias non liberatur ignorantia : quia debuit & hoc diligere. Fateor, nonnunquam eam ignorantiam ipſum effe, *l. 1. de curatit. alt.* Poteſt quis noſſe patrem aliquem eſſe ſtichmilitiarum & fic nonnullis temporibus ut, ut paterfamilias. Quamobrem ſi, qui tali peccuniam debit, Senatuſconſultum Macedonianum non recuſat. Obſtabit debet quia contrahat cum magiſtro navis, ex ignorantia liberari. Sed hoc regulariter non procedit : familiter vero, fi ſtichmilitias legatum fit, heres ſolvere debet legatum patri : nec poteſt ſolvere, nec redie ſolvi legatum ſibi, nifi nominatim ſuffecit teſtator ſtichmilitias ſibi, quod elegantet eſtendiitur in *l. ſi ſtichmilitias*, *§. ſi ita*. *quando dies legat. cedat.* Ceterum ſi id non ſufferit teſtator, & ſciverit heres eum eſſe ſtichmilitias, ei male ſolvit. Quid ſi, ſi teſtator id non ſufferit, & heres ignoraverit eum eſſe ſtichmilitias ? Liberabitur. Ita & hic ex diſtat ab herede promiſſor. Cum non ſponte contrahit cum legatario, ipſe heres

sibi legatarios non facit, sed incidit in eos additione hereditatis: atque ita non potest dispicere de conditionibus eorum. Ergo ô heres probaverit, se ignorasse legatarium esse filiumfamilias, liberabitur, & patet repelletur exceptione. Ita huic lege sit apparuit. *l. si ejusfrater 11. quando dies legat. cod.* Notandum, quod dicit *conditionem:* Conditio accipitur pro filiis: fervus fit non liber: paterfamilias an filiusfamilias. Item significat statum, mores, fortunam, voluntatem *l. post legatum §. 3. in fin. de his quæ ut indign. l. 1. §. ex quo, ff. de bon. poss.* & alibi sæpe. Male in cujusdam legibus exempla hic ponit Accursius. Recte Baldarus hic. Heres solvens legatum servo, liberatur, si ignorat conditionem, quæ adhuc pendet solvere domino. At non reflexe heres solvens furioso, vel prodigo, vel pupillo, liberatur. Pupillo non reflexe solvitur fine tutore: furioso fine curatore. Itaque qui solvit non liberatur: quod si ignoret heres *fecidere* non liberari: quia earum personarum furor tutelamque exigit, ne liberetur. Interdum ubi ratio conditionis cessat, ibi cessat & effectus, ut competenter colligit, *l. interdum 4. de cessat. tutel. cod.* Et hoc ita, ô furiosus aut prodigus *peredederit* legatum. Nam quia furendum in perfecti, quam ignorantiæ heredis. Nam eorum personarum publica est causa, heredum non *expe.* Quam speciem polui in prima sententia, *quodam* ratione in secunda. Quando tutor legatarii filiofamilias, & nominatim juffit ei folvi: non idea rurfus folvitur patri, fed repellitur exceptione, *l. apud a. ff. pactorum, de abil. incap. ff. l. Seia ff. de legat. 2. Scævolæ tit. quæ.* Sed ô teftator legavit filiofamilias, nec abjecit, fe tolle dari patri legatum, exceptio objici non poteft: Nam non fuftinquatur voluntas teftatoris.

Ad L. XX. Quoties dubia interpretatio *libertatis eft, ferendum libertatem refpondendum eft.*

FIngo: Libertas directo eft relicta fervo pignerato: Creditus eft libertus hoc modo relictus, per fideicommiffum tamen manumittit poteft. Interdum propter libertatis fideicommiffum, *l. generaliter 24. §. fi quis ferv. ita, de fideicommiff. libert.* Item pertinet *l. cum in re 48. de fideicommiff. libert.* Quidam ex fideicommiffo, qui erat in utero ancillæ, & fingulari verbo ufus eft. At plures funt eafi. An in conditione competet libertas? Ita docuit *l. in obfcuris, fap. hoc t.* Et libertas omnibus rebus favorabilior eft: ideo fi, ut fi fervo liberetur relinquatur, fimilique legetur fub conditione, perent legatum, fervetur libertas. Species eft. A teftator legavit *Titio*, fimulque in legatum relictum eft, fi filius ad 14. annum pervenerit. Filius ante pervenit ad 14. annum. Legatum perimitur: libertas competit. Item propterea competit ex teftamento: nam fi etiam competeret legatum: fed competit jure fingulari: quia interpretamur pro libertate, licet legatum non competat. Quod fi fervus juffus eft liber effe, & hoc amplius, fiudum fili habere, fi hæredi decem dederit, mortuo hærede non acceptis decem, an fiet liber? At *Paulus* pronunciam morte hæredis non habuerit, decimus legatum perimi, libertatem confervari, non ex teftamento, fed ex conditione jure, *l. fi fervus 19. cum l. fq. ff. de ver. & fignif. Paulus.* Similiter fi fervus fit legatus teftamento primum, deinde eadem teftamento liber effe juffus fit, & legatum ei relictum, legatum adimitur, libertas fit: Ex contra primum liber effe juffus eft, deinde legatus fervi, an poffit decem fua pecunia redimere? Scio: neutet liber erit, *l. ex pluribus 31. de manumiff.* Sed conftitutiones nihil inducunt hinc colore alio: imo Hic nullo colore defendi libertas poteft: Qui enim nomen expreffit, de certo Stichо fenfit: itaque voluit duos liberos fieri: ita non deeft, fed probatio: Propter incertum igitur voluntatem neuter debetur: Eo modo, licet caufa tutoris fit favorabilis, tamen fi te-

A ftator Titium dederit tutorem, & duo fint Titii, neuter erit, *l. duo funt Titii 70. de legat. 2.* Non deficit favor, fed color favorio inducendi. Atqui turfus quæritur: fi teftator legavit Stichum, & duos Stichos habuerit, quis debeatur? Si manorum deberi dicemus, *l. fi fervus, §. act. de legat. 1.* Sic etiam teftator legat Titio, duo funt Titii quidem nominis: valebit legatum, & præfidiatur ei, cui heres voluerit, *l. ff. quis ferv. dom. l. de legat. 2.* Ratio diverfitatis eft: quia libertas relinquatur directo, & competit ipfo jure: non videtur venire ab heredes. Ita Decianus ille Baruus dicitur. Item de teftoris datione conftituta eft, quæ non tenet, ut *Paulus* fit reflis, fit verbis, *l. 1. de conftitut. tut. quæ sit:* Inutilem effe dationem tutoris, fi dicat, mihi, cui non poteft dari: item inutilem, fi non detur, quando oportet. Male equidem, fi detur rebus, non perfonis. Sed fi illa tota lex legitur, quam parent inutilem dari hoc modo: *Regis ita verbis.* Nam precaria verba funt, quæ non recte intelligi queunt. Legati hæc caufa eft, ut præfertur ab hærede itaque dum ejus explicare poteft ipfe heres, præfidium legatum eliget quem volet, vel debit nec volet. Sed tutore dato vel libertate, non eft qui poffit explicare.

Ad L. XXI. Non debet, cui plus licet, *quod minus eft, non licere.*

EXempli gratia: Filiofamilias militi teftamentum fecere licet: Ergo & donare mortis caufa, *l. Mercellus 15. de donat. mortis caufa*, quæ exemplo ufus eft Bald. hic. Debitor, cui permiffum a creditore ne pignori, id D *Si donare poteft, ibi fervus, & ancilla, & alienare conftituere.* Nam & hoc minus effe videtur, *l. cum quis 165. inf. hu.* Denique non licet ei, cui quod plus eft, licet, quod minus eft, non licere. Sed hæc dubia: *Si donare poteft, quod minus eft, ergo vendere. Si vendere, ergo & vendendi conftituere. Si donare caufa mortis: Ergo donationem conftituere.* Quæ argumenta fere Ariftotelis a minori, hoc eft, minus probabili. Minus probabile eft, quod poffit quis donare. Magis vero, quod poffit vendere aut venditionis conftituere. Minus probabile eft, ut quis alienet. Magis vero, ut alienationi conftituat. Unde argumentari licet: *ſi id, quod minus eſt, probabile eſt. Igitur & id quod magis eſt.* Idem & quod plus eſt minus probabile, majus reipſa eſt, ut re ipſa majus eſt donare quam vendere, quam argumentationem volgo vocant a majori. Sunt autem argumenta quæ quamdam fallacia: & ideo hæc regula non femper quadrat. Ut: *Si decem poſſis pendere ſolum domum poteſt. Ergo & vendere*, quod falſum eſt. Nam verum eſt, poſſe quem decerE nere domum, fed non vendere, *l. 3. Cod. de præd. decurion.* Novella conſtitutio XXXVIII. certam rationem induxit, cur non poſſit decuro fua prædia vendere: ut ſcilicet minus reddatur idoneus gerendis civilibus munieribus. Cur igitur donatio non inhibetur? Quia facilius quis vendit, quam donat. Id quod facilius quid facit, ex inhibet. Igitur interdicitur venditio. Sic Sc. Velleianus fuccurritur mulieri obliganti, non donanti facilius obligat fe, quam donat. Non tam prompti funt homines ad donandum, quam ad obligandum. Eadem ratione lex Julia de fundo dotali vetat, ne fundus dotalis obligetur pignori vel hypothecæ, non etiam ne vendatur. Jeque conſentiente muliere vendi poterat, quod tamen poſtea correctum eſt. Sic etiam lex Cam-

A cum ſervo nulla eſt actio, vel ex contractu, *l. his nulla 4. de judic.* vel ex delicto ſervus extraneo naturaliter obligatur domino: dominus tamen naturaliter tantum obligatur, & ob id peculii deductio fit, *l. 9. §. ſive autem 6. de peculio.* Cum manumiſſis tamen non ligatur, ex nulla obligatione eſt, quia ſervum acquiſse hodie cognitum, *l. 15. de noviſ. Cujus hunc.* Sufficeret ſcripſiſſe de ſervo proprio, arguimento eſt. Ex contrario verum eſt, neque ſervum cum alieno nullum actionem eſſe, neque ex contractu, neque ex delicto obligatur extraneo ſervus; ſed non agitur eum ſuo, nec ſervum domino: ex contractu quidem agi poteſt ex delicto. Nam eſt ex delicto civilis obligatio, quam ſequitur actio.

B Ad §. Generaliter. Vide *l. 7. de comm. præd.* ex qua fumpta hæc regula. Communium prædiorum fructus ita inter ſocios fervi ita fcitis eſt: *ſervum venditus eſſe, ſi arbitrio meo nemo vetet reddidiſſe.* Hoc verſiculi conditionalis, fed conditionis verba ſine ambiguo, quod arbitrium ſit boni viri arbitrium: pro pleno, mero & libero: & pro viri boni arbitrio: arbitrium meum conferunt in certam perſonam: arbitrium boni viri in incertam perſonam: boni viri modo in certam, modo in incertam perſonam: arbitrio mero arbitrium boni viri. Quæ ſi ex adhibentur, etiam ita quo: Boni viri arbitrio non adſtringuntur, niſi ſit æquum. Nam quod inique eſt, id non eſt iam boni viri, *l. ſcire autem 38. de bon. poſſeſſ.* Meri arbitrii non adſtringuntur boni viri arbitrii iniquitas corrigitur: merum non corrigitur, nifi dolus intervenerit, *l. 3. Cod. recept. arbitr.* Pretera quod arbitrium meum perſonam eſt arbitri? Nam is ſolus poteſt arbitrari, qui nominatus eſt, *l. in compromiſſis 28. de recept. arbitr.* Arbitrium boni viri perfonam non requirit, ſed rem. Arbitrium boni viri conſultum eſt bonum. Cum inferitur nomen certæ perſonæ, non perſona, fed æquitas inieri videtur. Igitur ſi hic æquum non ſtatuat, licet arbitrio meo, & boni viri arbitrium non licet ſtatuere, adire, fed ſtandum eſt, licet ſit iniquum, *l. ult. §. fed etſi arbi, C. commun. de legat.* Nunc in ea ſpecie, quam poſui. Incipiunt boni viri arbitrium, nulla eſt actio. Sed nec valet venditio ita facta: *ſervus venditus eſſe, ſi voluerus.* Sic etiam ô venditur fit: *ſi arbitrio meo rationes reddiderit.* Hoc ſi ſimiliter non conſtituatur arbitrium boni viri, quo cafu utilis eſt venditio: ideoque ſi ſervus ante mortem arbitri accipere, vel etiam ô actionem ad D bona fide creditus noluit peobare, venditio valebit. Quonium cum is ita ex re ita verſatur, non verſatur modo in arbitrio meo, ſed arbitrio boni viri, quod ſtatuit æquum? Ergo ex conditio pro completa habetur, *d.l.7.* Cui tra-ſtitui Ulp. fubjicit hanc generalem regulam. *Obtinuimus in arbitrum domini, ſed procuratorio ejus conſtituto conditionem pro bono viri arbitrio habendum eſſe.* Et addit: *in bona fide judicio.* Et in ea re diſtat bona fides judicia a ſtrictis juris judiciis: nam bona fide judicia arbitrio boni viri ſtatuitur ſtricte, ut ſi ſtipulor *opus fieri arbitrio Titii, l. 44. de verb. oblig.* Sed in bona fidei judiciis, quoties eligitur judex vel arbiter, quam conditionem ponit: quod interdum accipitur ſtricte, cum id actum ſit evidenter, *l. ſi cui 75. pro ſocio.* In venditione, quæ eſt bonæ fidei, arbeer accipitur ſtricte, fi ita facta fit: Tempus E quanti Titius arbitratus fuerit, *l. ult. C. de contrab. empt.* Ideoque Titii arbitrium expeditari oportet, & antequam arbitretur Titius non eſt vendita. Et ita ſtatuit: arbitrium pro boni viri arbitrio, ſtatim rata eſſet venditio, quam Titius eſtimavit. Quoadam certum eſſet ex ſententia venditionis & locationis pretium certum eſſe: nam pretium eſt ſubſtantia venditionis eſt. Itaque certum nomen eſſe oportet, qui certo definit pretium, & ea ipſa definitione non licerat recedere, alioquin res extederet venditionis finem, *d. l. ult.*

Ad L.XXIII. Contractus quidam dolum malum *duntaxat recipiunt: quidam & culpam. Dolum tan-*

Ad L.XXII. In perſonam ſervilem *nulla cadit obligatio.* Ad §. Generaliter probandum eſt, *adjectionem in bona fidei judicio referuntur in arbitrium domini, vel procuratoris ejus conditio, pro boni viri arbitrio hoc habendum eſſe.*

LOquitur hæc lex de obligatione ex contractu: ex delicto enim fervus obligatur, & civiliter & naturaliter. Ex contractu non civiliter, fed naturaliter tantum, unde non eſt neceſſitas ſolvendi, fed dominus tenetur de peculio prætorio jure, *l. ferui 14. de obligat. & act.* Exiſtimantur certi caſus, in quibus civiliter obligatur ſervus, ſed ſi fervus condemnatus ſit, ſi compromiſerit: ſi aſſori in judicio naturandum detulerit. *Leg vet. cum ſervo, inf. tod.* videtur ſcripſe de fervo proprio. Domino

tum, depositus, & precarium: Dolum & culpam, mandatum, commodatum, condictum, pignus, precarium, locatum, secundum dictis, testis, negotia gesta. In his quidem & diligentiam: facietas, & rerum communis, & dimidium: & culpam recipit. Sed hactite, utrik quod nominatim convenit, vel plus, vel minus, in singulis contractibus: nam hic formalitter, quod initio convenit. Legem enim contractibus dedit, excepto re, quod forte postea, non vult, si convenerit, ne dolus praestetur, hoc enim bona fides judicis contrariatur & ius actionis. Accusationem non recipit, mutuo quoque fine culpa praestatur, quia fortuitum, qui exhibent non valent, rapina, tumultus, incendia, equorum magnitudines, impetus praedonum, & multa praeterea.

A intelligatur, contendamus, dolo ex adverso opponi bonam fidem: culpae cultodiam, & diligentiam. *Ius erat facio, fallit. de fecter.* Culpa igitur eft negligentia, & alia confiftit in faciendo, alia in non faciendo, *l. 3 ferrum pl. de verbor. obligat. l. 1. de tut. & cur.* Actiones, & quoties culpa praeftari intelligitur. Num & culpa, quae eft in faciendo, negligentia eft. Num facere dicitur, qui facit, quod facere non debet, licet non faciat, qui quod facere debet, non facit, *l. qui non facit 122. de reg. Mevius* igitur culpa opponitur diligentiae. Num nihil aliud eft culpa, quam negligentia. Igitur quae fit diligentia gradus, tot & culpae erunt. Eft diligentia exactiffima, ut delatoria curiofitas: & haec eft fecunda inquifitio, *l. nec fagina 6. de jur. & fall. tgn.* Et ea adverfo eft culpa levifima, *l. in lege 44. ad l. Aquil.* Eft B diligentia quaedam media: etiam ea adverfo culpa media. Praeterea eft diligentia minima: & ea adverfo culpa lata, feilicet, quae eft dolo proxima, & dolo comparatur, quam deceptionem dolus praebet, perinde ac dolum precarii poffeffor. Haec culpa non eam eft culpa, quam dolus: ut fi quis neficiat, quod feiunt omnes, nonia eft negligentia, *d. l. 3. pofferum, de depofit. l. pupillus 91. §. depof.* dicitur culpa lata, & magna, *l. edere 213. l. magna 236. l. pro. fup.* (1) Nunc fic ftatuimus, in tutela, mandato, gefto, commodato, levifimam culpam venire. Nam exigitur exactiffima diligentia, *l. 10. 11. 13. commod. l. ult. de adilgat. quafi ex nunc. Lat tutor, de administ. l. 3. pretor, §. contra, §. commodatum.* Contractibus venit tantum culpa levis, excepto praecario, & depofito. Verum poteft quis ita agere. Eadem causa videtur eft depofiti & gefti. Itaque non eft neceffe latam efe differentia. Socius in fervanda re communi debet praeftare dolum & culpam, & diligentiam tantam, quantam in rebus fuis adhibet, *l. ult. de pact.* Tutor aeque, *l. 1. de tut. & rat. diftrah.* tamen plus tuorem curare decemus, quam focium. Nam feparamus tutelam, commodatum, & gefturn ab aliis. Sic depofitum ad id, quae dicit, tuteorem praeftare culpam & dolum, & diligentiam, quantam in rebus fuis. Adjiciendum eft, quod *Cremo, de depofit. l. 1. & 2. notandus, §. ult. adverfi. peric. tut.* quid fi tutor fit in fua re negligens, an excufabitur tutor? Non. Rurfus poffet quis dicere: Socius debet diligentiam praeftare tantam, quantam in fuis rebus adhibet: tandemque etiam depofitarius. Igitur non plus praeftat focius, quam depofitarius, & *quod Nerva, de depofit.* Sed tamen diximus, depofitum tantum praeftare, fed & folum negligat, culpa vacat, tamen nec culpa lata eft in focio: non cuilibet: an fas negligentia eft, fic licet. & in contractibus negligentia eft. Qua de caufa plus ineft huic contractui, quam ceteris: nam excufabitur, & extrema diligentia praeftatur in re propria. Sed *d. l. 3. §. ult.* Socius dolum & praetario dolus tantum praeftatur: in vendito, vel locato, vel focietate, vel pignore dolus & culpa: in commodato tantum diligentia praeter culpam & dolum. Euidem autem eft negotiorum geftio, tutela, mandatorum. Praeftatur enim & culpa, & exactiffima diligentia, quarta, & cuftodia. Facere quidem in negotia geftio, tutela, & mandato nullam verfari utilitatem gefturia, foluti, procuratoris, fed geftor ultro fe ingerit, fufcipit adminiftrum negotii non rogatus: tutor autem fufcipit rem pupilli, cuius rem maxime defenfionem exigit. Procurator fufcipit negotia mandantis: fumman autem operam negotia non exigit: tutor autem. Denique in aliis contractibus praeftatur dolus & culpa: in his autem, feilicet, mandato, commodato, negotia geftio, tutela, etiam diligentia exactiffima, nefte autem vulgo legitur *quidam*, male Florente. *quidem & diligentiam*: quidam putant commodatum, tutelam, & mandatum diligentiam recipere, exactiffimam fcilicet, ut fit intelligendum his verbis fummam diligentiam, id eft, operam exactiffim. ut accipitur in *l. hoc tit. 2. de peculio. & comm. rer. tenet. d. l. fi ut certo, §. exfolidum, l. cum ferus, de leg. 1.* Et hoc ut plenius

traftus, five in continenti. Num ex tantum pacta forinant pariunque actionem, quae ex continenti fiunt. Itaque ex pacto petes culpam a depofitario: alioquin exceptionem tantum parturit, *l. 7. §. quinimo, de pact.* Igitur pacto fieri poteft, ut culpa fortuiti praeftentur, item culpa praeftetur, ut in precario, in cetera non praeftetur. Sed non poteft paftum fieri, ne dolus praeftetur: quia eft contra bonos mores, & bonam fidem, *l. 3. mens, §. illud, de pact.* Fortaffe non dolo malo fecifti, pactis actionem nefte remitto: fed non caveto in futurum, ut dolum nunquae committas.

Ad L. XXIV. Quatenus culpa interfit, *in fallo, non jure conflitit.*

A Dde *leg. un. C. de feparat. quae pro re, quod interfit, prof.* Obfcurum eft, quanti cuiufquam intereft, cum in fallo, non in jure conftitat. Jus eft certum ftabilitum, interpretatio femper prudentiffimos fallit, *l. 3. de jur. & fall. igtur.* Quanti ergo cuiufque interfit, obfcurum eft: aliis plus, aliis minus intereft. *l. 6. de fervit. urb. praed.* Et hac ratione etiam mora deftituitio difficile efle dicitur, *l mora 32. de ufur.* qua fi quaratur, an mora fa&a fit, de fefto quaeritur, non de ure, an mora fa&a fit, de fefto quaeritur, non de ure, an mora fa&a fit, de fefto quaeritur, non de ure

pignor. nihilominus vendere poterit creditor etiam solemniter, sed non sine denuntiatione, *l. 4. C. de distr. pignor.* & hoc jure pignoris accipitur, *l. debitores 10. C. de pign.* Vulgo ita accipitur, ut qui est acturus in personam, vel actione hypothecaria, prius denuntiet adversario. Sed lex ea ita accipienda est, ut prius sit denuntiandum debitori, ut pignus luat, antequam distrahatur. Nam quod lex ait, *Denuntiationibus non obtemperanti debitori:* non hoc ideo dicit, quod exigatur denuntiatio, ut agatur hypothecaria, sed & ablata hypotheca jus suum persequatur. Sic *l. debitoribus 18. C. de administ. tut.* debitoribus significatur. Emphyteuticarius potest vendere fundum invito domino, sed non ignorante. Nam prius debet denuntiare, ut si dominus ipse velit emere, præferatur. Post denuntiationem potest vendere etiam eo invito, *l. ult. C. de jure emphyt.*

Ad L. XXVII. Nec ex prætorio, *nec ex solemni jure privatorum conventione quidquam immutandum est: quamvis obligationum causæ pactione possint immutari, & ipso jure, & per pacti conventi exceptionem, quia actionum modus, vel lege, vel per Prætorem introductus privatorum pactionibus non infirmatur, nisi tunc, cum inchoatur actio inter eos convenit.*

JUS prætorium, & solemne, hoc est, civile, privatorum pactionibus sive conventionibus, immutari non potest. Sicut neque jus publicum, quod etiam proponitur in *l. jus publicum, de pact.* Et hujus sententiæ multa sunt exempla in l. 12. tabularum: paterfamil. habet liberam testandi facultatem: conventione igitur nulla, ut hæc ei auferatur, adstringi potest: ut exempli gratia, ne alium quam Titium heredem faciat. Si enim ita convenit, nihil agitur. Ergo non fieri potest pacto, ut non succedatur, igitur & alium, quam Titium ex 12. Tab. instituere licebit: filia succedit patri *l. ult. de suis, & legit.* Ergo non potest fieri pacto, ut non succedat. Moribus etiam pop. Romani donationes inter virum & uxorem prohibitæ sunt. Igitur pacto vir ad donandum adstringi non potest, licet inter extraneas personas valeat, *l. 4. C. Theod. de donat.* Inter extraneas personas non firmatur sine traditione, vel mancipatione, inter conjunctos & pactione, *l. 4. C. de donat. inter vir. & uxor.* quia hæc conventio non potest immutare jus publicum. Item pacto fieri non potest, ne ob res donatas agatur divortio facto, *l. 5. De pact. dotal.* ne impugnetur jus publicum. Præterea lex Falcidia, quæ est juris publici, vivo testatore, privata conventione ab heredibus tolli non potest, *l. quod bonis 15. §. 1. ad leg. Falcid.* item jure Prætorio maritus, ad quem dos pervenerit, tenetur actione funeraria, *l. Neratius 20. de religios. & sumpt. fun.* qua, quod in funere uxoris insumptum est, reputatur marito: hoc jus pacto tolli non potest. Ex SC. magistratus, qui tutores decernunt, subsidiaria actione tenentur, hoc jus magistratuum privata conventione immutari non potest, *l. 1. §. si inter, de magistrat. conveniend.* Denique jus publicum privatorum pactionibus imminui non potest, neque tolli. Testatoris voluntas jus publicum mutare non potest, & non potest testator facere, ne lex Falcidia locum habeat, *l. nemo potest 55. de legat. 1.* non potest facere, ut manumissus sit Latinus, *l. illud, §. proculdubio, C. de Lat. libert. toll.*

Obligationum tamen causæ pactione mutari possunt. Causa obligationis mutatur vel ipso jure, vel per exceptionem pacti. Ut, si in commodato ab initio convenerit, ne culpa præstetur: culpæ nomine ipso jure non est actio commodati. Nam pactum illud inest contractui: exceptio pacti inest actioni commodati, hoc est, eam opponi non est necesse: nam res effectum habet ipso jure. Quod enim paciscimur ab initio, pars contractus esse videtur. Forma sane est, & ex eo contractus formatur. Sic etiam in stipulatione: Si stipulatus sim, *centum, quæ mutuo dederam, mihi reddi Calendis proximis*, mox nullo facto intervallo diem prorogando solutione, ipso jure nulla est petitio ante dictum diem, *l. lecta 40. de rebus cred.* Nam pactum, quod fit, ab initio, videtur etiam inesse, hoc est, ex pacto non est necesse opponi exceptionem: igitur si stipulatione cum diem protulero, tum ante diem hunc non esset actio. Sic fit, ut & actio bonæ fidei, & actio stricta ipso jure tollantur. Pacto etiam per exceptionem obligationis causæ mutantur, ut si ex intervallo convenerit, ne venditor de evictione teneatur, hoc pactum non haberet effectum, nisi per exceptionem opponeretur, *l. pacta 72. de contr. empt.* Non enim inest bonæ fidei judicio. Idemque est in stipulatu, si post stipulationem convenerit, ne pecunia reddatur, *l. si unus 27. §. pactus, de pact.* Igitur pacto obligationum causæ, & actiones, vel ipso jure infirmantur, vel ope exceptionis. Cujus sententiæ interpretationem statim subjicit Pomponius: *Quia actionum modus, &c.* hoc est, quia opponi exceptionem necesse est: Nam si quis roget Pomponium: cur dixisti per pacti conventi exceptionem, & ipso jure? Respondebit: quia opponi exceptionem necesse est, nisi in ipso initio pactis inter eos convenerit. Hæc est sententia auctoris. Actio prætoria vel civilis ipso jure non tollitur, exceptione opus est, nisi initio actionis conveniat. Quid est *initio actionis?* Eadem est loquendi forma in *l. 7. §. Marcellus, de pact.* Tutelæ actio tum inchoatur, cum adultus est pupillus. Igitur si eo tempore, quo inchoatur actio tutelæ, conveniat, ut leviores usuræ præstentur pupillo, quodammodo ipso jure tollitur petitio majorum usurarum: Nam hac pactione ipso jure infirmatur graviorum usurarum exactio. Sed si postea conveniat idem ipsum, necesse erit exceptionem opponere. Ac similiter si in ipso divortio convenerit aliquid, quo derogatur actioni dotis, ipso jure infirmatur ipsa actio de dote, *l. 7. §. non puto, de pact.* Tutela est contractus, *l. 23. hoc tit.* Initium divortii finis est matrimonii. Initium contractus tutelæ est pubertas. Ideo generaliter constituimus actiones ipso jure infirmari, si aliquid conveniat initio contractus. Eodem fere modo dici potest de actu firmandi pactum. Pactum ab initio factum tam tollit actionem bonæ fidei, quam strictam. Et pactum factum ex intervallo non valet, nisi exceptione. Pactum ab initio format actionem bonæ fidei, non strictam. Pactum factum ex intervallo non format bonæ fidei actionem, neque strictam: nisi conveniat de iis, quæ sunt ex natura bonæ fidei contractus, *d. l. pacta.* Ceterum hoc est de informanda, non infirmanda actione. Non semper ipso jure infirmatur, ideo docet etiam per exceptionem. In fine l. vulgo legitur: *cum inchoatur pactio:* rectius in Florent. *actio.* Observandum autem in hac *l.* jus solemne dici promiscue. Item causam, & actionis modum, *l. ult. de hered. instit. l. obligationum 44. de oblig. & act.* Causa alias latius patet, quam modus. Promiscue etiam utitur *actionis*, & *obligationis* verbo: Nam nihil interest, sive hoc, sive illo verbo utatur. Id etiam observandum, quod ait: *Ipso jure vel per pacti exceptionem mutatur causa actionis in sua specie.* Observandum est, singulis suam speciem reddi oportere, & ita fiet in quibuscunque locis similibus, *l. qui servum 34. de oblig. & act. l. si fine, §. si procurator, rem rat. hab. l. ubicunque 60. de fidejussor. l. si rem, quam 29. §. 1. de eviction.* Species est: Emptor amisit possessionem rei emptæ: Verum est, eum habuisse ejus rei retentionem, quæritur an habeat actionem dupli? Lex ait promissorem duplæ tutum esse, vel ipso jure, aut certe doli mali exceptione: ipso jure, si ultro emptor amiserit possessionem: exceptione doli, si sua culpa amiserit possessionem.

Ad L. XXVIII. Divus Pius rescripsit, *eos, qui ex liberalitate conveniuntur, in id quod facere possunt, condemnandos.*

DIxi in procemio, hanc legem male fuisse redactam sub hunc titulum, quæ si haberetur pro regula, quodlibet pro regula habendum privilegium. Et quamvis

hoc privilegium sit datum donatoribus, simile habent complures, ut socii, parens, patronus, maritus, de quibus similiter statuendum est. Nam si de privilegio dato donatori constituitur regula, an non etiam de ceteris? Ac præterea vix admittemus ex privilegio constitui regulam juris. Ejusdem conditionis sunt plures regulæ sub hoc tit. ut dixi in principio tituli. Accursius recte sumit exemplum ad hanc l. ex *l. si extraneus 33. de jur. dot.* Extraneus promisit dotem pro muliere donandi animo, lapsus est facultatibus, antequam dotem daret: quæritur, an in repetitione dotis id imputari possit marito, cur non exegerit? an jure talem dotem repetit mulier soluto matrimonio? Nam si maritus excipiat, se non accepisse dotem; replicabit uxor, cur non exegisti pecuniam, quæ erat præsens? Quæstio est ergo: An hoc imputetur marito? Lex ait, non imputari, quia non est præcipitandus, qui donat; sed in id tantum, quod facere possit, convenitur, non in solidum. Recte enim D. Pius rescripsit: Eos, qui stipulanti donationis causa promiserunt, in id, quod facere possunt, condemnandos. Recte autem dixi: *Si conveniretur a muliere.* Nam a marito agi potest in solidum; cum suum petat ex stipulatu, non ex causa lucrativa, *l. Nesennius 41. de re judic.* quæ ita concilianda est cum *d. l. si extraneus.* Ait *l. Nesennius*, in solidum a marito conveniri promissorem; lex *si extraneus*, conveniri in id, quod facere potest. Sed licet potuerit in solidum maritus agere suo nomine, tamen ignoscitur, si reperitur pepercisse ei, qui uxori donarat. Itaque non est maritus reprehendendus. Denique non ei imputabitur, quod promissorem non præcipitaverit; neque enim sunt præcipitandi donatores. Cum vero quæritur, quantum quis facere possit, prius deducenda sunt alimenta, idque non tantum in donatore locum habet, sed generaliter in omnibus similibus, qui tantum præstant, quantum possunt, quod proponitur in *l. in condemnatione 173. hoc tit.* & *l. inter, de re judic.* ne egeant, hoc est, ne victus vestitusque desit. Nam plus est, *egenum* esse, quam pauperem. Egenus est, qui ne id quidem habet, quo vitam tueatur, & quod victui sufficiat. Pauper vero etiam, qui habet, quod victui sufficit. Seneca 6. de benefic. Denique in donationibus deducendum est primum æs alienum, non in ceteris, qui condemnantur quatenus facere possunt. Nam plenius succurritur donatori (ne sua liberalitate pauper fiat) quam ei, a quo verum debitum exigitur, *l. sunt qui 16. l. inter eos 19. de re judic. l. qui id 33. de donation. l. maritum 12. sol. matrim. l. verum 63. §. id quod, pro soc.* Sed exponamus hæc, nam erunt usui. Deductis alimentis, quæ victui & vestitui amictuive sufficiunt, & deducto ære alieno, quod scilicet non ex simili causa, hoc est donatione contractum est, pro modo ejus, quod superest, donato condemnatur. Deducitur ratione victus æs alienum, quod non ex simili causa contractum est, & tantum id quod superest spectatur, si nihil supersit, nihil feret actor, aut si quid supersit, anne id totum feret actor? Prior ratio habetur priorum creditorum, quam ejus, cui debetur ex donatione. Sed si pluribus ex donatione debeatur, puta primo, secundo & tertio, agente primo non deducitur, quod debetur secundo, aut tertio, sed potior erit causa occupantis, hoc est, prævenientis, id est, primo agenti satisfit, *d. l. inter eos.* Et hæc de donationibus. In aliis autem personis similibus, quæ in id, quod facere possunt, condemnantur, deducuntur quidem alimenta: si conveniuntur ex vera causa debiti, deducetur æs alienum privilegiatorum, ut sunt Fiscus, dos, & is qui funeravit, sed non id, quod debetur ejusdem conditionis creditoribus, quia inter creditores ejusdem conditionis, hoc est, non privilegiatos melior est causa occupantis & prævenientis. Vigilantib. enim jura scripta sunt, non dormientib. *l. pupil. 24. quæ in fraud. cred.* licet is creditor, qui rem occupavit, sit tempore posterior. Nam ratio temporis observatur in hypothecariis tantum, non in actionibus personalibus, *l. si pignus, qui potior. in pign. l. inter eos, de re judic.*

Ad L. XXIX. Quod ab initio vitiosum est, *non potest tractu temporis convalescere.*

TRactu temporis, hoc est, ex post facto. Et hæc est regula Catoniana, quæ habet locum in legatis, ut constat ex *tit. de reg. Caton.* & in institutione heredum, ut constat ex *l. penult. eod.* habet, inquam, locum in legatis & institutionibus, quæ cedunt a morte testatoris, non in conditionalibus, *l. 3. & l. 4. de regul. Caton. l. cetera 41. §. tractari, de legat. 1.* Non habet autem locum in legatis, quæ cedunt ab aditione, non morte, ut legatum ususfructus, usus, & habitationis, & quædam alia, quæ non transeunt in heredem, quod ostenditur in *tit. quand. dies legat. ced.* Legatum relictum servo manumisso, vel servo legato herede scripto extraneo, cedit ab aditione. Non pertinet etiam ad libertatem, quæ ab aditione cedit, *l. 1. §. libertatem, C. de caduc. tollend.* excepto uno casu, qui est in *l. si alienum 49. de hered. instit.* Non pertinet etiam ad tutelas, quia incipiunt etiam ab aditione; extraneo herede scripto; non etiam necessario, ut Joan. recte notat in *l. 2. de excusat. tut.* Nisi, inquit, necessario herede scripto, vel alio tutore dato. Præterea non pertinet ad jus novum, hoc est, ad l. Juliam Papiam, quæ hodie sublata est, jure antiquo restituto, hoc est, regula Catoniana, *l. ult. de regul. Caton.* & l. Julia Papia non cedunt legata a morte testatoris, sed ex apertis tabulis. Itemque manifestum, regulam Catonianam non pertinere ad eas leges, quod probatur *l. ult. de regul. Caton. l. qui solvendo 42. de her. instit.* Ex his legibus non tantum legata, sed etiam institutiones cedunt ab apertis tabulis: aliæ, ex quibus cedunt ab aditione, non imitantur legem Juliam & Papiam, quod de tutore expressum est, *l. si is qui 31. de excus. tut.* Ex aditione cedunt, non ab apertis tabulis. Ergo regula Catoniana pertinet ad testamenta. Est igitur in ea regula: quod vitiosum est ab initio, hoc est statim a testamento, vel testamenti facti tempore, & hæc regula repetitur in *l. omnia 201. infr. eod.* Sed in stipulationibus etiam habet locum, *l. inter stipulantem 83. §. sacram, de verb. oblig.* Et si habemus hanc regulam de stipulationibus initio, interpretabimur statim a contractu, hoc est, tempore contractus, *§. 1. Instit. de inutil. stipul.* Rem meam stipulor male: quid si cesset esse mea, aliena deinde facta, an convalescet stipulatio? Minime: nisi sit conditionalis stipulatio, *l. si Titius 9. & l. existimo 98. de verb. obligat.* Nam sicut in legatis conditionalibus cessat hæc regula: sic etiam in stipulationibus conditionalibus. Itaque si ante conditionem existentem desinat esse mea, convalescit. Fallit hæc regula in testamentis, *l. 1. de reg. Caton.* etiam fallit in contractu, *l. cum vir 42. de usucap.* Fur vendens rem furtivam nihil agit: non potest emptor usucapere. Sed si fur domino heres extiterit, convalescet usucapio. Fuisse controversam hanc regulam, dicit Theophil. *§. an servo, Institut. de legat.* communiter quidem valet.

Ad L. XXX. Nuptias non concubitus, *sed consensus facit.*

REcte hic Accurs. exemplum sumit ex *l. 15. de condit. & demonstrat.* Cujus inscriptio etiam vitiosa est: hæc l. est ex lib. 36. ad Sabin. illa ex libro 35. emenda 36. nam hanc inscriptionem veram esse ordo declarat, species hæc est: Quidam legavit pupillæ, si nupserit in familia: Quæritur, quando impleatur conditio? Cum, inquit, ducta est in domum mariti, quamvis non venerit in cubiculum viri. Item; aliud exemplum est ex *l. cum hic status 32. §. si mulier 13. de donation. inter virum & uxor.* Donatio inter virum & uxorem est prohibita, scilicet post nuptias, Finge: Ducta est uxor, sed separatim habitavit: honorem tamen matrimonii habebat: Quæritur: An donata inter eos valeant? Minime: quia nihilominus nuptiæ sunt. Valde notabile est lege de-

side-

Ederare, unumquamque esse deducendum in domum mariti. Neutus confensus non facit nuptias, sed quos eft etiam deductione, licet cum eo nondum maritus concubuerit. *Emulierem §. de rito nupt.* Neque hoc, inquit, confensus, sequente tamen deductione, & consummatione.

Ad L. XXXI. Verum eft, *neque pacta, neque stipulationes fallum posse videre. Quod enim impossibile eft, neque pacta, neque stipulationes possit comprehendi, ut nullum ritionem eas fallum effecere posse.*

ADde *l. si ea pacta stipularuit §. de evict. l. cum impossibile §. de pact. l. alioqui §. de pact. l. de verb. §. de verb. oblig. §. penult.* Summa haec eft: Pacta & stipulationes fallum non posse videre, & id, quod fallum eft, extinguere non posse, id eft, quod retro fallum eft, confirmare non posse. Sic enim in *l. in bello §. 3. fallo, de capt. & postlim. revers.* dicitur quod deflit aliquis poftliminio, per conventionem poftliminii infectum fieri non posse: hoc eft, poftliminium non posse effecere, ut, qui deficit poffidere, poffidere non deficiat. Fingit quidem poftliminium quod tuinet ad eos, qui funt juris poftliminii, quod attinet ad ea, quae juris fabi, non diffingit. Itaque, quod dicimus effe impoffibile, pacto, vel stipulatione comprehensa non posse fieri: & fi forte comprehenderint, neque utilem, hoc eft, efficacem ablionem, neque fallum utile effecit. Adhibenem refert ad stipulationem, fallum non effe utile, & stipulatione inutili: in pacto tamen fallum vocitur. Itaque folummodo stipulatio ablionem parit: fallum non nunc. Stipulatio stipulationem nihil ipso jure: pactum pacto non tollitur ipso jure, fed ope exceptionis exclusive. Et hoc eft, quod dicitur: In pacto deest actio, non fit: in stipulatione jus, *l. si quis 27. de pact.* Igitur fallum illud confitutum exceptionem: idem etiam confitutum stipulatum obligationem, *l. verbum §. de pact.* Igitur quia in pacto fallum verbum, & quidem folum fpecialiter, ex pacto exceptio nascitur, & obligatio naturalis. Contrum quia ius deeft pacto, hoc eft, obligatio, non eft juris, ideo pactum ablionem non confituit, fed exceptionem tantum & naturalem obligationem, quae fint fcili, deficiente jure civili. Verum ex re impoffibilis, neque stipulatio ullam ablionem facit, neque pactum utile fallum, hoc eft, utilem exceptionem, vel obligationem naturalem. Hinc dicitur videtur inutilis stipulatio *utilitas: fuerit non effe, vel impoffibilem*, hoc eft, *fpeciter violaverem non effe.* Hinc vel eft fecus vel non eft. Si non eft, fruftra ftipulamur: vel fieri, impoffibile eft, ut non fit. Si fieri fuerum, impoffibile eft, ut non fecerit. Item naturalis videtur ftipulatio, *ne fuerus fuerum, quia non videtur* hoc praeftari poffe, ut qui eft fus, non fit fus, *l. aliud 147. de verb. fignific.* Et qui eft fus fieri non potuit, ut non fit. Igitur videtur inutilis ea ftipulatio. Verum utilis fiet, & utile pactum, *de l. fi in eas 32. de evict. & dot. l. non impoffibile, de verb.* quia hac ftipulatione non agimus, ut ille, qui infelium fit, & quod eft non fit; fed quanti intereft, fuerum non effe praeftari, vel quanti intereft fuerum non fieri, quod omnino utilem ablionem facit.

Ad L. XXXII. Quod attinet ad jus civile, *fervi pro nullius habentur, non tamen & jure naturali: cum quod ad jus naturale attinet, omnes homines aequales funt.* Itaque tametsi jus civile inter fervum & liberum diftetur, item quantum ad jus Praetorium & extraordinarium, *l. qui teftamento 10. §. fervus, qui teftamen. fac. poft. l. nullo 7. ad leg. Cornel. de fall.* Servus cum domino nullo modo confiftere potefl: Idem fere eft, quod dicitur, etiam pro mortuis haberi, vel ut in *Lucretio, inf. cod.* Servitutem mortalitati comparat; ait, *fervire*, id eft, parum abeffe, ut non fit mortus, neque tamen femper quod de morte, idem de fervitute recipiunt eft, *l. cum hujusmodi 23. §. fi donator, de donat. inter. & uxor. &* vir mihi donaverit, non valet donatio regulariter: fi vir moriatur, valet; ejus morte ex conftitutione Se-

A veri: Si fervus fuit, non valet. Denique fervus eft is nullo nomine, & ex perfona domini tantum ftipulari, *Inftitut. de ftipul. fervor. in principi.* Cum ftipulatur fervus dominus ftipulari videtur. Jure tamen naturali, ut ftipicit JC. fervus pro nullo non habetur, quia jure naturali omnes homines funt liberi. Commune eft omnium hominum naturale jus & brutorum, *l. mancipia, de juftitia & jur. l. 1. de natural. reffit.* Servitus contra naturale eft. Hinc vero fit, ut fervus, qui jure naturali engenitus eft obligatus naturaliter tantum, non civiliter, *l. nec fervus 42. de pecul.* cum dicimus fervum debere, fallum domeftimonium, non jus, *l. in tempus 59. de pecul. l. neque nature 19. de negot. geft.* Regulariter igitur fervus jure naturali obligatur. Excipiuntur tamen certi calus, quibus etiam naturaliter non obligatur, quos enarravimus in *l. in perfonam 22. fup. h.* Interpretantum non obligatur: nam fervitus eft confitutio juris gentium. Si fervus utroque jure nihilominus teneretur obligatur jure, neque gentium, neque civili, & fic ex diverfo liber homo, qui cum fervo contrahit, obligatur naturaliter & civiliter ut & dominus, *eft l. ut fervus*. Nam abfurdum effet, fi in uno effet naturalis & civilis obligatio, in altero naturalis tantum, ut qui debet jure gentium, plerumque etiam jure civili, *l. 7. de poft.* Incredum quod debetur *jure* gentium, jure civili non debetur, ut pupillus, qui pecuniam mutuam accepit fine tutoris auctoritate, fi in fide bonis cupletior ex eo, jure gentium debet, jure civili non debet, nifi bodie ex conftitutione Pii. Olim debitum jure gentium civili non debet, plerumque etiam non debet jure civili. Verum utroque obligatio jurisgentium & juris naturae inhibet conftitutiones civiles: hoc eft, qui debet jure obligatione folvit, non condicit. Hic eft effectus obligationis utriufque, qui folvit, quod debet jure naturae vel gentium non condicit. Item utrique obligationi accedunt fidejuffio & pignus, *l. & pater 10. §. ejus fortem 26. §. libertus, de condict. indeb. l. 2. de fidejuffor.* Denique duplex eft obligationis genus, civile & naturale: civile peculiorum, hoc eft, hominum, quod & natio turalis dicitur: aliud tam hominum, quam brutorum, quod jure naturali omnes funt liberi. Hinc jure naturae mares cum feminis, & contendione illa naturali, quae inter animantes eft, quod eft inter proximos, quae inter animantes eft, quod eft inter proximos, quae naturae inhibet conftitutiones civiles: hoc eft, qui debet jure obligatione folvit, non condicit. Hic eft effectus obligationis utriufque, qui folvit, quod debet jure naturae vel gentium non condicit. Item utrique obligationi accedunt fidejuffio & pignus, *l. & pater 10. §. ejus fortem 26. §. libertus, de condict. indeb. l. 2. de fidejuffor.* Denique duplex eft obligationis genus, civile & naturale: civile peculiorum, hoc eft, hominum, quod & natio naturalis dicitur: aliud tam hominum, quam brutorum, quod jure naturali omnes funt liberi. Hinc jure naturae mares cum feminis, & contendione illa naturali

pactum prodicti hypothecarium actionem? Quia Pexeor hanc vim posito dedit. Ceterum hac regula non est de pacto, sed de contractu. Non probo etiam, quod Bulgarus de articulo Fere, quasi, inquit, omnes obligationes pactis poreft tolli, aut ipso iure, aut per exceptionem: Fateor ex primis omnem obligationem posse tolli exceptione pacti: Sed de hoc genere tolliendi non tradamus. Neque hoc propria est tollendi, sed elidere. Nego autem omnem obligationem verbis tolli posse ipso iure. Nam sola obligatio verborum verbis tollitur, sed sola verborum obligatio non solum erat stipulatio, sed & dotis promissio. Dic igitur solam verborum obligationem verbis tolli, l. 8. per inofficiandum 13. de accepti. Verum omnis obligatio novari poteft in stipulationem deducta Aquiliana: & deinde acceptilatione verbis tolli. Sin non omnis obligatio tollitur verbis, fed stipulatio vel obligatio novata per stipulationem Aquilianam. Non probo enim quod Accurf. ait in l. 1. Fere, cur adiecta fit particula Fere, quia hic regulae funt de obligatione ex contractu, quod obligatio ex delicto contrario modo non fol vitur. Tollunturne enim poenae folutione, aliis modo, & iurisiurando, & simulatione: contrario contentis five actu nulla tollitur, imo & restitutio rei non libertas: ut restitutio rei furtivae non tollit furtum, furti, l. pen. de vi bon. rapt. fcr. Itaque harum obligationum longe alia est condictio. Ergo adfentiendum iis, qui ratione poffibilitatis adiectam particulam Fere dicunt.

A hoc habet, ut mere pupilli in heredem non detur, ut furti actio non detur it heredem, etiamsi quid ad eos perveneri, quia mere pupillis eft: ac mirror, ut simo corrupti eft Ms. & arborum furtim caesarum, & damni, & mutui exactio in heredes datur de eo, quod ad eos pervenit, ne lucrum ferre exdelicto defuncti, quod turpe eft. Excipitur tantum actio vi bonorum raptorum, quae mixta eft, & non datur in heredem, l. 2. vi bon. rapt. & tamen octore omnemmate actiones in heredem dantur de eo, quod ad eos pervenit, quia ex delicto defuncti, eo nomine eft propria plenior, quam heredem. Mixtis actionibus limites funt actiones ex delicto, quae ex perfecutionem habent, quibus nihil pertinet ultra, nisi quod ad rem attinet. Hae actiones non dantur in heredem, nisi de eo, quod pervenit, cumB primodi eft actio de dolo, & condictio rerum amotarum. (1) Excipitur tolo condictio furtiva, quae datur in heredem defuncti, l. in condictione 9. de condict. furt. Levius eft amovere, quam furtum facere. (2) Ex iis contitutionibus, omnes actiones de delicto morte interire, excepta condictione furtiva. Quod quamvis diffuadere videatur l. 9. §. ult. & l. 10. de SC. Silan. tamen ita dicendum est: videntur conditionem furtivam numerare interesse actionis, quae mortem interrumpit: omnino tamen eam distinguere oportere a ceteris actionibus, & Cod. Theod. furti, & damni iniuria dari actio interit mortem: condictio vero furtiva non interit. Itaque feparat eam a ceteris actionibus. Rurfus ita conftituimus: ex superioribus, omnes actiones, quae rem, aut utrumque perfequuntur, dari in heredem de eo, quod ad eum pervenit. Excepta actione vi bonorum raptorum. Quae vero meram poenam perfequuntur, nullo modo in heredem dantur. Eadem eft condictio furtiva: interrumpitur. A. Gellius lib. 11. noct. Attic. Delicti nomen latiffime accipe pro omni malefitio. Nam hoc nomine non tantum private delicta veniunt, ut furtum, rapina, damnum iniuria datum, quae actiones (ut quibus delictis ordinarie actiones competant) fed delicti appellatione dolus & mentis continentur, & iniqua disfimulatio, & omnes corruptelae eft. Delictum ergo eft quo non tenetur heres, nisi de eo, quod pervenit ex dolo defuncti. Ita fere, l. quod ait 1. tenetur 44. h.t. quae res pertinet ad affinitatem illarum fententiarum. Delicti condictio omnium actionum in fallum, quae dolum continent, ut in actione quod falfo tutore gestum eft ad. tutor, & in edicto Si mendax, &c. & in edicto de his per quem fallum erit, &c. Illis edictis punitur dolus, non datur in heredem edicto in heredem, nisi pervenerit ad quid ad eum. Delictum intelligitur etiam de quod delicto, qua actione nihil heres praestat, nisi quod acceperit a delinquente, l. ult. §. ult. num. caep. fideiuffori, &c. l. 5. §. hoc autem, de his qui effud. sol. dicet. Refte ait lex exdelicto. Nam ex contractu heres tenetur in fol idum, l. ex delicto 22. de obligi. & actionu. quae eft regula huic legi: eandem differentiam Ulpian. lib. 69. ad Edict. propofuit, tradamus de inerdictio unde vi, & docet ex delictis defuncti heredem teneri, quatenus ad eum pervenit, l. 3. de vi bon. Ex contractibus in fol idum tenetur, l. hoc 1ure 52. §. ult. inf. h. t. quo jure tex tenetur ita ratione, l. 1. §. 1. inf. h. t. Quaeritur: An is poffit abfolvere? Ita, quia qui condemnare, & abfolvere potest, contra qui potest abfolvere, non femper potest condemnare, ut gloffa hic docet.

A Ad l. XXXVII. Culpa eft imnifcere fe res ad fe non pertinentes.

CUm vellem rem vindicare, quam meam effe existimabam, quidam fe obtulit defensionis nec, & litem contestatus eft, & causa cecidit: Heres fe poffidere. Hic condemnatur omnino, quod eft in l. qui fi fieri 45. de furtis. iprin. & l. 35. de rei vind. quamvis hic nomine rem defendit, nec potest dici gestor: nec usurpatrius procurator, aut amicus, ut dicitur apud Ciceronem. In hunc. Huic regulae etiam potest dici, non in procuratore voluntario. Nam eft voluntarii procuratoris officium laudetur, non culpetur, nonnunquam tamen fuit ei imputatum, cur fe in rem, quae ad eum non pertinenti. Nam fi minoris xxv. annis cuiufam fufcepit, & damnatus fit, ipse solus adiicti actione tenetur, nec regreffum adversus minorem habet, l. 1. cum qui 46. de minor. l. cum iunior 5. §. nunc videamus, iudic. folvi. Nam hic acceffit ad rem ad B non pertinentem. Quidam defuiffit pro isto iudicatum folvi, hic promittit quantitatem certam, non etiam defensionem fufcipit. Sed qui fi defensionem fubeat ultro, & condemnetur? Refpetet quidem fuum folvit, a reo petet, fed non fumptus litis. Nam acceffit ad defensionem, cui non erat adhibitus. Laus igitur intendum eft immifcere fe rei amicae, & culpa nonnunquam.

Ad l. XXXVI. Nemo, qui condemnare potest, adfolvere non potest:

HAec lex repetitur in l. 3. de re iud. pertinet ad veterem formulam iudicum dicentium, quae erat: Condemnare eum iudex, fi paret, &c. Quaeritur: An is poffit abfolvere? Ita, quia qui condemnare, & abfolvere potest, contra qui potest abfolvere, non femper potest condemnare, ut gloffa hic docet.

Ad l. XXXVIII. Sicuti pena ex delicto defuncti heres teneri non debet, ita nec lucrum facere, fi quid ex ea re ad eum perveniffet.

HEres ex delicto defuncti poenali actione non tenetur, neque punam fert, neque lucrum, nisi de eo, quod ad eum pervenit, hic, & l. papillum 121. §. in heredem, inf. hac tit. quod autem l. ait, poena, five poenali actione, hoc acceptionem eft latiffime. Nam his verbis, non folis poenales actiones, fed & mixtae veniunt, quae habent hoc commune, ut morte res pereant: diverfum

defunctum. Excipitur ab hac regula actio de praeceptio, A
quae quafi ex contractu eft, & tamen in heredem ex non datur ob dolum mulum, nisi quatenus pervenerit, l. legatarius 8. §. ult. de praeceptione, quia praecipium heredem non fequitur: illi contractui fequuntur heredes, qua de causa in fol idum tenentur. Dices: Solvitur morte focietas: focius tamen in fol idum datur actio. Refp. Eis focietatis non fequitur heredem, fequitur heredem, l. unum, 3. unum 63. §. in heredem 8. pro foc. Precario nullum poteft praeftari emolumentum heredi: ut, fi quis vifo fit verfe aliena precaria, nullum commodum in heredem. Itaque a definitione excipe actionem depofiti, quam nonnisitam excipit Bulg. in l. in depofito. depof. Et ad eas actiones referendus eft §. aliquando, Inftitut. de perp. & temp. action.

Ad l. XXXIX. In omnibus causis pro bono excipior id, in quo per alium nemo fit, quominus fiet.

CEterum eft, conditionem habere pro impleta, fi per B
debitorem fiat, quominus impletur conditio, l. in venditione 85. §. ult. de verb. obligi. Quibusdam promiffis fub conditione, & curavit ne conditio exiftere: Ies ait, eum teneri, perinde ac fi impleta effet, l. item eft in 2. §. Joannes, 3. mand. & Gregorius, & Gudenus, & quidem ita, ut non contrahentes ftat, quominus conditio impletur? Puto etiam hoc cafu conditionem haberi pro impleta, fi per alium, in cuius perfona erat impleri, quominus impletur. Finge, ab herede mihi legatum relictum, & Caio decem dare: Caium non velle accipere: non tenebor ei petam legatum. Per alium non videtur mora fieri, nisi C
fiftum in eius perfonam fit collatum. Aliud eft mortem facere, aliud abftinere mortem, ut fi facile confitio, fi decem dederis Caio: fi te volentem dare, vel accipientem quis prohibeat, dicitur obftare: fi Caius nolit accipere, abftinet, non impedit. Quid vero fi per extraneum impediatur conditio? Videtur hoc cafu non haberi pro impleta, imo defectio. l. inde Neratius 23. §. idem 2. ad l. Aquil. Species eft: Heres eft, fi Stichum Sticho manumiferis. Sticho occidit ante adita hereditatem. Non Stichi defectu conditio: ne peteris adire hereditatem; fed habebis affirmationem fervi occidi ex). Aquilia, quo fervo manumiffo tibi adquiffibes hereditatem. Itaque & extraneus fit impedimento conditionis, non haberur pro impleta. Obftat l. quae fub conditione 8. §. mutuo autem, de conditionib. inftitut. & l. turp. 54. de legat. 1. In quibus locis in utilitatibus, fi fervum manumiferit, fervo occifo adit hereditatem. Refpondeo. In l. inde Neratius 23. confideranduin eft, fervum fuiffe occifum poft mortem teftatoris, quo tempore iam debuerat manumitti fervus. At in l. quae fub conditione fervus eft mortuus vivo teftatore, nec poterat manumitti conditionis impedite caufa. Alii ita interpretantur: in l. 23. ad l. Aquil. fervus fuit occifus abalio, a quo indemnitatem poteft confequi heres. Itaque nihil damni facit heres, cum tantundem fit confecutus actione legis Aquiliae. In aliis legibus fuo fato & fua morte, non vi, quae cafu heres non poteft a quoquam indemnitatem confequi, & ita fervari ei debet hereditas. Quae falutio rationem habet. Sed obftat, quod & mortuus videtur is qui occifus eft, aliud plenius notavit in 3. Verrina. Prior ita- E que fententia vera eft.

Ad l. XL. Furioli, vel ejus, cui bonis interdictum fit, nulla valentur eft.
Haec lex expofita eft fup. in l. 5. hac tit. ubi vide.

Ad l. XLI. Non debet adtori licere, quod reo non permittitur.

Ad §. 1. ne obfcura melius eft favere repetitioni, quam adventitio lucro.

DUbie fuit quaere. Prima eft, quod reo non licet, F
non adtori licere: ut reo non licet mutare procuratorem, Tom. VIII.

torem pofi litem contestatam, idem erga nec adtori, l. qui omnia 25. de procurat. Vulgo dicitur: Quod licet adtori, licere & reo: quae de caufa Joannes ferribat, reo licere in ejus probandi transferre, cum adtori licet: Secundum Joannem igitur multis modis reo conditionem meorem effe, eo quod probare volenti. Sed accusque hic ita eft, non tamen ita concepta eft regula, nec non ita conceptum exemplum adpofitum, quod adtori non licet, reo non licet. Sin cum regula xxxvii. effet, qui eos tuetur: poteft, poteft & obfolvere, dicit, quo non contrahat, non obfolvit.

Secunda regula eft exdelicto, &c. Notiffimum eft, ex A
qui fuiffet furiens, non competere conditionem in libris. Interea, qui ignorans folvit, habet conditionem indebiti, & fit repetitionem, quae ita per conditionem indebiti, tes. tit. de condicti. indeb. Si dubitetur, an cuis ignorans B
vel furiens folverit, praefumitur ignorans, l. non furiens 26. §. fi non furiofus 49. de condict. indeb. Sic in obfcuro potius favere debemus condicenti indebitum, quam reo condendum: ibi donatum eft: Poteft obiici: res iudicata 13. de reb. dub. cuius haec eft fententia: Vir & uxor fruit decefferunt, reperiuntur domi heredes uxoris, quod pramunera viri, an matris heredes qui reperiuntur uxore retinebant? Evidebitur hoc cafu potius heredibus mariti, quam iis, qui reperiunt quafi praemortua mariti. Sperare hoc non convenit huic regulae, quia dos, quam retinet heres mariti, non eft mortua adventitium, fed rei iam quodire retentio. Itaque nihil eo obftat. Non probo illud Bulg. dua illa regulae, quae attulit Harmenop. ad hanc regulam, lib. 1. Epit. Mihi debetur certa fors, ultra C
modus non eft adfectus: fatiur repetitio erit fortis, non petitio ultra modum. Ita fatiur repetitio certa repetitio, quam ultra petitioni. In hoc exemplo favor non eft, ut quid detur, vel non detur. Nam ut mihi debeat petitio fortis, non adventitium, favor non eft favor effet, fi inclinaretur potius in unum, quam in alterum. Praeterea res ex utroque parte incerta dici non potest. Nam certa eft, quae ex utroque omnino legatur. Communem legatum eft incertum. Legato homine generaliter, legatum eft certum. Nam legato Stichi, cum non fint, legatum eft obfcurum. Alteris praeterea eft: Duobus debitor fum, Caio fcilicet & Titio: Caio credere pecuniae, Titio D
obligationem nomine, quae fi cadit: cum folverit fortem, Titius occupavit iure. Sed hoc non eft fatis, ut praeponatur Caio: cum enim indicati actione occupafit exigendo, l. ex publicani 61. de re jud. fcil. cum quaeretur, uter prior obtinuerit fententiam. Titius offendit fententiam Iunii Cal. Auguft, fine anno. Caius autem Calen. Septem. anno nono. & diceber Caius, Titium obtinuiffe fententiam frequenti anno. Obfcurum eft, quo anno Titius obtinuerit. In re obfcura melius eft favere Caio fortem repetenti, quam Titio ufuras petenti. Haec fpecies placet fatis. Sed conveniret fatis, fi conferretur adhuc cum reo, fed duo adfores inter fe conferuntur, & favetur adfori potius, quam reo: quia adfor de damno, reo de rebus certo, l. ult. §. fi quaeram, de pact. dotal. Ita utrique certat de damno, vel lucro, favetur faveri reo, hoc eft, in pari cauſa. Difpar autem eft cauſa, fi adfor de lucro, de damno reo dicitur. Ita in pari cauſa eft, qui de damno eft follicitus, potius favemus. Praefumitur igitur potius ignorans indebitum folviffe, quam fciens.

Ad l. XLII. Qui in alterius locum fuccedunt, pofiunt hoc quod eorum ignorantia, an id, quod pertenet, dubitavit. Hypofpifmus quaque non minus, quam leviter pofiunt ignorantiam pofiunt allegare. Hic ita de interdicto dicit fuus, fi eum ea agerit, vim etiam fi agat. Nam plane qui agit, certus effe debet, cum fit in poffeffore vim, quamvis nullo autoritas, & ovse debet tem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere.

(1) Vide Merillium verisime. ex Cujac. lib. 1. cap. 21.
(2) Cf. cap. 35.

HEres iuſte ignorare poteſt negotia defuncti: quam obrem ſi heres ſolverit, poteſt ei dari condictio indebiti, quæ non datur ob ſpatium ignorantiam. Eadem ratione heredi ejus, cum quo contrahitur, non poteſt jusjurandum deferri, quia contractum defuncti poteſt ignorare. Itaque recudibit jusjurandum. Paulus *libro 2. Sententiar. tit. 2.* Fideiuſſori quoque valet ignorantia: ſi fideiuſſor conventus ex causa fideiuſſionis omiſerit exceptionem pacti, vel non numeratæ pecuniæ, & cum eam ignorarer ſolvi, nihil ei imperabitur ſolutum actione mandati a reo principali. Idem eſt, ſi cum debitore ſolvebat, fideiuſſor ignorans ſolvere: nam repetere fideiuſſor ſolutum, *ſi fideiuſſor sp. mandat.* quod diximus heredis eſſe juſtam ignorantiam, hoc præcedit ita, ſi heres conveniatur ex contractu defuncti, non ſi agat. Nam ſi agit, partitas debet venire ad agendum: hoc eſt, diligenter explorato jure defuncti. Itaque non eſt juſta ignorantia heredis agentis: ſed eius, cum quo agitur, qui plerunque incognitarem accidit ad cautum, *l. pure 5. pendit. de del. excep. l. 2. de del. libertinor.* Præterea hæc ratio efficit, ut ſi edendo actio, aut rem qualitercunque liter inſtruatur remitti ad judicium, *l. 1. de edendo.* ut conſtet de re, vel qualitate, quæ petitur. Nam edita actio dolo comprehendere non tantum genus actionis, ſed & rei qualitatem, idque propter periculum plus petitionis, ut ſecribitur in conſtitutione Diocletiani Cod. Hermog. Eorum heres ſi petit, juſtam ignorantiam non allegat: imo ſi plus petat, cauſa cadit: ſed attingo, ut ignore quod in pecunia incidet ex cauſa juſta. Nam debuit rem diligentius explorare, quando vellet agere.

C

Ad L. XLIII. Nemo ex his, *qui negare ſolebant, prohibetur etiam alia defenſione uti, niſi lex inoſpitet.*

Ad §. Quoties concurrunt *plures alienores ejuſdem rei nomine, una quæ experiri debet.*

DUo proponuntur regulæ, una de reo, altera de actore. Utraque conjuncta efficies plus reo permitti, quam actori. Reo permittitur plures exceptiones uti etiam diverſis, *l. in qui dicit 5. l. nemo 8. de except.* & negare patet te accepiſſe pecuniam, & præterea opponere pacti exceptionem. Actori permittitur hæc una plures actionibus uti eadem de re, *l. plura 53. de obligi. & act.* ut, ingatorium nomine non poteſt legatarius uti variis actionibus, *l. cum filius 79. §. penult. de legat. 2.* Et ſi commodatarius rem deteriorem fecerit, ei, qui commodavit competunt duæ actiones, commodati & legis Aquilliæ: ſed una tantum debet eſſe conventui. Sed addit in hac lege, niſi lex impediat. Hanc interpretationem recipit ex *Senat. XVIII. de rrient. & femiſſ. §. ſtatium*, ex qua fruſtra hæc verba adjecta ſunt. In ſimilis verba *l. 3. Cod. de reb. cred.* propter *§. ult. eod.* Ex Novella conſtatur, ut tres conventus rei vindicatione, qui negavit rem eſſe actoris, poſtea cogitur fateri, allegata hypotheca, fed transferre debet rem in actorem: ecterum cum initio negavit rem eſſe actoris, non debet transfugere ad hypothecam. De actione perſonali cavetur eadem Novella, ut is, qui negavit ſe debere decem, non poſſit poſtea dicere, ſe ſolviſſe. Nam iterum ſolvit, qui negavit ſe debere. Hæc eſt poena inficiationis. Ita E ſe impedit, ne reus utatur pluribus exceptionibus: ubi mutatio improbatur: aperitur ſpecies non poteſt poni: quamobrem illa ſola adſeritur ab Harmenop. *lib. 3. epit. tom. 1st. 5.*

Ad L. XLIV. Tories in heredem damus *de eo, quod ad eum pervenit, quatenus ex dolo defuncti conſentitur, non quatenus ex ſuo.*

Quæ ad hanc legem pertinent, propoſui ſup. in l. 38.

Ad L. XLV. Negue pignus, *neque præſcriptio, neque præcarium, neque empio, neque locatio rei ſuæ conſiſtere poteſt.* A
Ad §. Privatorum conventio *ſuis pactis non obſtat.*

HUius regulæ multi ſunt effectus, ut interpelletur uſucapio, ſi reus, quem copi uſucapere, domino vendidero, vel pignori obligaverit. *l. 1. 2 pro 21. l. cum ſolum 33. §. rem tuam, ſup. de uſucapt. & uſucap.* Et ſubmiſſus ignorans rem ſuam emerit, pretio ſoluto indebito condictionem habet, quia empto res fuit non conſiſtit, *l. ſi rem 18. de contr. empt.* Qui rem locaverit, non tenetur locati: qui rem ſuam apud ſe depoſi paſtorum, non tenetur depoſiti, *l. qui rem ſuam 15. depoſ.* Poſſeſſionis effectus huius regulæ eſt, ut pignus tollatur adquiſitione domini, *l. penult. hoc* non ſerupet actio hypothecaria tollatur, *l. penult. §. ult. de except. rei jud.* in cuius ſpeciem fabula hypothecæ comparatione dominum tollitur hypothecaria actio, *l. 27. de manad. ct.* Male *Accurſius ad l. leg. pen.* conjungit *l. debitor 59. ad Senatuſcond. Trebellian.* Quarto loco penultima eſt, an ſubſtita hypotheca, tollatur ſolo hypothecaria. Refe aut Iureconſultus, *ſi res, hoc eſt*, præpoſterat: nam præpoſterum & præcirtum & venditio conſiſtere, *l. ſi aliquam rem 28. de adquir. poſſ. l. ſi in emptione 34. §. ſed & ex eaute. empt.* Si rem omnem multi vendiderint, ſed & rei qui tenetur, idque propter periculum plus petitionis, ut ſcribitur in conſtitutione Diocletiani Cod. Hermog. Eorum heres ſi petit, juſtam ignorantiam non allegat: imo ſi plus petat, cauſa cadit: ſed attingo, ut ignore quod in pecunia incidet ex cauſa juſta. Nam debuit rem diligentius explorare, quando vellet agere.

B

C

Ad L. XLVI. Quod a quoquam pactus *nomine exactum eſt, D id reſtituere nemo cogitur.*

NI. *pactus ag. de condict. indeb.* Jureconſultus ait: Non ſatis rem repeti pactus, quæ deposita fuit. Verbo ſolent ſignificare eſſe regulam, aut in *l. papillum, h. t.* & comprobatur *l. 1. vel leg. Iulium de ambitu.* Si damnatus annis in integrum reſtitutionem, reſtituitur annis, ſed non peter poenam centum aureorum, licet res redierit ad cuſtam indebiti. Item probatur in *l. 3. §. & ſi ſic de rebus au. jud. poſſ.* Sed ſubmiſſus ignorans eſt ſub conditione: ea pendente ſibi vult exhiberi tabulas: ſi per poenam contumaciæ heres, niſi exhibuerit: ſibara poena tenebitur ex facto eſſe conditionem cogitur poenam reſtituere? Minime. Poenæ enim non ſolent reperi, quæ depenſe ſunt. Lex ait: ejdem, hoc eſt, in quo poena nuncia eſt. Compoſitum eſt, ſpecia in *l. 78. de furt. & l. ſi ad poen. de falſation.* Interdum fit furtum rei ſuæ. Quod ſi creditor furti adhibemus verſus debitorem habuerit, an in forma comparabitur poena? Minime: ſed ceder luco creditoris: quod tamen a creditore exactum eſt ab extraneo, nunc ponere, debitori imputabitur, ut probat *l. ſi pignor, in prine. ff. de pign. act.* In conductore & commodatario id non fit, ut qui rem conduxit, a alius rem fabripoſuit, locatori tenetur locati, *l. 6. h. t. l. ult. §. ſi a eo tem, Cod. de furt.* Namque magna eſt differentia inter creditorem, conductorem, & commodatarium. Ratio: quia non eodem modo intereſt creditoris rem ſubreptum eſſe, quo conductoris & commodatarii. Crediti tanti nomine intereſt creditoris: nam pignus tan- A dum dominum. Hinc ſententia pertinet etiam ad eum, qui inconſulto accuſavit, vel pœnavit per Principem, *l. 1. C. ad leg. Iuliam majeſt.*

Ad L. XLIX. Alterius circumventio *alteri non prodeſt aliquem.*

AMbigua eſt oratio. Nam verbum *circumventio* hic ambiguum eſt; & ex inſcriptione certa interpretatio duci non poteſt. Bulgarus & Accurſ. ita deducunt. Tutor contrahit cum pupillo, qui ſub tutore contrahat cum pupilli: hæc tutoris circumventio non efficit, ut pupillus habeat actionem, *l. illa circumventio 49. de dolo except. l. fed & ſi 1. de dolo.* Idem Bulgarus ſtatuit in curatore & procuratore. Et quidem præbet procurator domino non eam actionem, ſed non ex dolo domini. Bona fides nobis ſæpe parat actionem, dolus non parat. Si miniſterium alterius bona fide interveniat, ſæpe præbet actionem, dolus nunquam. Verum ex hoc textu dolo nemo ſibi parat utilem actionem, Cur ergo ira de alterius dolo conſtituimus, cum de fuo quiſque dolo ita debeat conſiſtere? Dolus meus non præbet mihi actionem? Imo ſi dolus interveniret, non habeo actionem, *l. & ſtegarius 7. de dolo*, ut ex alieno dolo, ſic ex ſuo lucrari ſolet, *l. ult. §. ſi a deo. per quem factum eſt. 7. de.* Et ſuperius, inutilem præbet propter exceptionem doli mali. Qua de cauſa loanni potius adſentior, circumventionem poſſe accipi. Dominus ſervum emit per procuratorem, deceptus eſt procurator, quia ſcilicet male eſt morboſum. Dominus non eſt deceptus, ſed procurator, quatitur in procuratore ſuo. Quamobrem actor exhibitoria: fane ea perſona non competit, ſi ſciens emit: nec ex dominiperſona, quia domino circumvento, alter, qui circumvenit non eſt, non habet actionem, *l. cum mercatorem 31. de edicto edicti.* Recte ait: *alteri*: Nam ei, qui circumvenit eſt, competit actio. Quamobrem actionem: atque ita hac ſignificatione recte regula conſtituitur de alterius tantum dolo. Recte etiam Ioannes ad *dict. l. & ſtegarius, de dolo except.* Quamvis mediatores procuratores, qui induxit contrahentes ad contrahendum dantem cauſam contrahi, virtute contractum. Dolus contrahentium virtute contractus, ſi ſit ſpecies *dolo & alegarius.* Dolus ſervi, quo indultus dominus eſt, ut venderet eum bona fide emptori, non virtute contractus: ſi dolo tempore contrahendi emptus, ut venderet, non valet venditio: ſed ſi emerit bona fide, ſervi dolus non facit, ut non valeat venditio. Proxenetæ, qui aliquid dolo fecit, ut emptor emeret, non præbet actionem: ſi initur dolo non virtutur contractus: nam ceſſaret actio de dolo, quæ tum ceſſat, cum aliud eſt remedium ferendi ſui. Cum ergo ſit actio de dolo in procuratorem, apparet utiliter contrahtam, nec obſtat regula: *Alterius circumventio alteri non prodeſt aliquem.* Cum circumventio hac diverſa non capiatur ad effectum. In activa ſignificatione regula accipitur de eo, qui contrahit dolo malo, ut poſſimus exemplum de curatore, procuratore, tutore. Præterea dolus procuratoris, nec eius ſervorum præbet actio: quia non negotium ipſe gerit. Itaque falſum eſt, quod Accurſius aſſimulat, Iuſtratum virtute dolo proxenetæ: ſed eſt in ſententia Bulgari de dolo, *dict. l. 2.*

Ad L. L. Culpa caret, qui fcit, *ſed prohibere non poteſt*, C

SI dominio ſciente ſervus noxam committat, domino suo tenetur in ſolidum ſo nomine. Hoc eſt certiſſimum. Excuſatur tamen, ſi dominus ſciverit, & non potuerit prohibere, quod demonſtrat *l. in omnibus 2. & l. in delictis 4. de noxal. action.* Interdum enim dominus non poteſt prohibere: ut ſi ſervus proclamat ad libertatem, vel domino trans flumen exiſtente ſervus aliquid facit, quod prohiberi non poſſit dominus eſt flumen exiſtens. Ad hanc ſpeciem proprie pertinet hæc regula, ut pater de noxalibus actionibus *l. 9.* Sed extendi poteſt ad alia multa, ſecundum *l. ſupe 65. de reg. iuris.* Quæ- D

Quæritur: an res inter alios judicata aliis noceat? Noces, si potuerit prohibere agentem: non nocet, si non potuerit prohibere. Vide *l. Iluminius* 20. §. *quæsitum*, *de dam. infect.* Species esse videtur: Quidam promisit damno infecti, quos fallum est ab alio eo oriciente, non teneretur: eo oriente tenetur, nisi prohibere non potuerit: nec cogitur promittor prohibere factum, quod prohiberi non potuerit. Ex regulis jus non eft conftituendum: quoniam funt fallaces, *l. 1. h. t.* Eft fimilis regula *l. 202. verf. hoc tit. ad* quam videtur pertinere fpecies *l. quod ego* 23. *de his, quæ notant. infam. cenfum.* fumma hæc eft: Pater, qui filium patitur bona fponfalia contrahere, vel ducere uxorem, quæ nondum virgo eft, non videtur quafi expleviffe tempus luctus, notatur infamia: hoc ita, fi patitur pater. hoc eft, fi non prohibuerit, cum prohibere potuit. Et generaliter *nullum patrem* ejufmodi *crimen*, hoc eft, nullum crimen fieri patientem, & tolerare is, qui non prohibet, cum prohibere non poterit: hoc eft vulgaris fcripturæ. In Florentinis: *nullum crimen patitur, qui non prohibet, cum prohibere non poffit*: quidam male adhibitorum regnitorem, cum cucurrisset ad Cyrri habitum: haud diverfitatem fcilicet notavit Bulgarus, fed ita leconde fine negatione, regulam extendi tantum vult ad extraneos, non ad dominum. Cujus, qui legunt fine negatione, referunt etiam ad dominum. Et ut non fit in crimine, qui non prohibit injuriam, quam potefl prohibere: aut etiam qui debet prohibere patitur crimini, cum prohibere poffit ne delinquatur. Hue pertinet *l. fi prior fervo* 20. *C. de furt.* Cujus fpecies hæc eft. Servus domino fcienti, nec contradicente, cum prohibere poffet, furtu alterius fecit furtum: Dominus habebit furti & fervi corrupti actionem adverfus eum, qui fcifit. *Et nullum crimen patitur, qui non prohibet, cum prohibere poffit*: ut hic propofita fpecie, *nullum crimen patitur*, id eft, non delinquit. Sed quod Bulgarus ait de extraneo, eft fpecialis verus: nam & Cornelia de Sicariis & ille, qui nummos adulterinos fecit, punitur, imo & qui non prohibuerit conflari, cum prohiberc poffet, *l. 9. h. t. ad C. Cornel. de fall.* Et Paulus *l. 3. Sententiarum*: *Qui fuaviis, qui morituris auxilium non ferunt*: & argui ex eis caufa poffet, quod proponunt Cretici de domino, qui in ea tantum fpecie fit, *qui prior in re habet*: *Et nullum crimen patitur, qui non prohibet, cum prohibere poffet*. Hoc fit ratio. Regula conftituitur ex iis, quæ crebro conftituuntur & fiunt. Regula autem eft, ut dolinquat dominus, qui non prohibet, prohibere cum poffit. Itaque malo lectionem vulgatam.

l. 51. explicata eft fup. in l. 15. ubi vide.

Ad L. LII. Non dicendere videtur *non tantum*, *qui tuitur*, *fed & is*, *qui prohibere ne fit defendere*, *aut non vult fieri actionem absumere*.

HÆc regula pertinet proprie ad Favianam actionem, de qua in tit. *fi quid in fraudem*. Si quis enim in fraudem Faviæ cavet, quod libertus alienavit in fraudem patroni. Pauliane actioni locus eft, fi quis conveneus rem fuam non defendat, *l. 3. quæ in fraudem*. Sed & in eadem caufa Faviane locus eft, fi libertus fe non defendat, *t. 3. quid fi in tit. fi quid in fraud. patr.* Nunc dicemus, quando videatur non defendere. Primo non defendit, fi baratus, hoc eft, turpiter fe occultat, *l. Falcinius*, *quib. ex caufl. in poffeff. eatur*: cum quia lacitat turpiter, fequitur ex eo bonorum eius poffeffio. Si quis igitur latitat, ille non defendit rem fuam. Deinde *non defendere* etiam dicitur, qui pereus eft in judicio, & patitur fe vinci, aut qui ultro fe patitur lamnari ex contumacia. Igitur libertus, qui rem fuam non defendit his modis, fi data opera alii quid amittat, actione Faviana reftituitur patrono.

Ad L. LIII. Cujus per errorem dati repetitio eft, *ejus confulta dati dicuntur eft*.

HÆc quoque lex pertinet ad Favianam actionem: idque conflat ex *l. tenetur 3. fi quid in fraud. patron.* quæ eft ex lib. 2. *ad edictum*, quo tradavit Paulus de Faviana actione, hoc modo: Si libertus fciens indebitum folverit, ut minuerit bona patroni, actione Faviana revocatur, & douafle videtur in *l. qui fimilem 7. §. fervus meus*, *pro emp.* Et ita in *l. fi. §. quid in fraudem patr.* fi libertus, cum frudare patronum vellet, filonfimilcs contra Senatufconfultum pecuniam crediderit, non erit inhibenda actio Faviana: quia libertus donafle magis in hanc causam intelligendus eft in fraudem patronu, quam contra Senatufconfultum creditifle. Jam vero *fi libertus fciens credideris*: fi vero per errorem folverit, tunc ceffat Faviana, & competit condictio indebiti.

Ad L. LIV. Nemo plus juris ad alium *transferre potefl*, *quam ipfe fcibere*.

A *Di etium*, veluti ad hæredem, ut in *l. nemo* 120. *infl. hoc tit.* Nihil hoc fit: quippe *plus juris* ad alios *transmitti*. Sicut in *l. quoties* 80. *de verb. obl. cum nondiffinum eft*. & in *l. 7. de ftatu hom. quoties de contractus ipfius*. Nemo plus dat juris, quam habet ceterum, quidquid juris habuit defunctus, heres habet, *l. 19. hoc tit.* heres actionibus limet, quam habuit defunctus & pifinarem nonnunquam, *l. 1. reperitur*, *ad l. Falcid. l. fi per impradentiam* 51. §. *non minus*, *de tractionibus*. Eatenus habet heres. Sed aliquando plus venit, quam retinet vero tellatore ad morbitia. Eodem pertinet B actio: fed aliquanto eft plenior. Excipiuntur adiones, quæ delonibus, non heredi competunt: adio de calumniatoribus, adiones populares. & actio injuriarum, & quæ vindictæ, non pecuniæ habent perfecutionem, & quadam alie non dantur in heredem, de quibus dixi in *l. 38.* Excipiuntur & quæ in perfonam conflituta, habitatio, privilegia perfonalia, quæ heres non habet. Jura autem hereditaria fequuntur heredem, omnia incorporalia & commoda: & ea, quæ accepta fit defunctum, in heredem tranfit: levior tamen nonnunquam, *l. 4. de mugellis*. *contum. l. 1. Cod. de hered. tut.* Et quod dicitur, *heredem fuccedere in locum defuncti*, tam active accipitur, ut heredi prolit, quod defuncto proluit: & nocet quod defuncto nocuit, *l. non brevi 2. de divort. & repud.* Quæ quidem ita fere; quam habet C *nullum crimen patitur, qui non prohibet, cum prohibere poffet*. Hoc fit ratio. Regula conftituitur ex iis, quæ crebro conftituuntur & fiunt. Regula autem eft, ut delinquat dominus, qui non prohibet, prohibere cum poffit. Itaque malo lectionem vulgatam.

l. 51. explicata eft fup. in l. 15. ubi vide.

Ad L. LII. Non dicendere videtur *non tantum*, *qui tuitur*, *fed & is*, *qui prohibere ne fit defendere*, *aut non vult fieri actionem absumere*.

HÆc regula pertinet proprie ad Favianam actionem, de qua in tit. *fi quid in fraudem*. Si quis enim in fraudem Faviæ cavet, quod libertus alienavit in fraudem patroni. Pauliane actioni locus eft, fi quis conveneus rem fuam non defendat, *l. 3. quæ in fraudem*. Sed & in eadem caufa Faviane locus eft, fi libertus fe non defendat, *t. 3. quid fi in tit. fi quid in fraud. patr.* Nunc dicemus, quando videatur *non defendere*. Primo non defendit, fi baratus, hoc eft, turpiter fe occultat, *l. Falcinius*, *quib. ex caufl. in poffeff. eatur*: cum quia lacitat turpiter, fequitur ex eo bonorum eius poffeffio. Si quis igitur latitat, ille non defendit rem fuam. Deinde *non defendere* etiam dicitur, qui pereus eft in judicio, & patitur fe vinci, aut qui ultro fe patitur lamnari ex contumacia. Igitur libertus, qui rem fuam non defendit his modis, fi data opera alii quid amittat, actione Faviana reftituitur patrono.

fed non refte Florentinis deeft negatio, ut conflat ex *l. tricle etiam 3. §. fi quis*, *de titis. allegne prov.* ex quo reperitura eft hæc regula. Species eft: Tu vi aut clam aut precario per fundum Titii uteris adv. Titium: Titius mihi eum fundum vendidit, atque ita in locum Titii fucceffi: tu videris ame vi aut clam aut precario uti: inter, *fenat a Titio ufu eris*. Ideo fi te prohibeam, bitem non habes adionem de itinere adfuque privato. Hæc fpecies liquidior eft, & quod non nocuit autori, nec nocet mihi. Pal eandem fpeciem pertinere puto, quod feguitur in *d. l. invitus*. Plerumque emptis eadem eft caufa debet circa potendum & defendendum, quæ & venditi. Et quod proponitur in *l. qui in jus* 177. *hoc tit.* qui in his dominumve alterius fuccedit, jure eius uti debet. In ipfo *l. 177.* a non dominio, *ea domus*, non. Sed *l. a dominio*, vel potius, *in jus*, hoc eft nomen: *In dominum*, ut fi rem emerit, *l. ficut* 37. *de adion. empt.* Lex ait, dotem adjutoris emptori non nocere, nec prodefle: quia non fuccedit in vitia venditoris. Eodem ergo ipre non utitur emptor: nec nocet emptori, quod venditori. Non eodem jure eft emptoris, fcilicet pafture: quia non patitur dolum venditoris: fuccedit tamen emptori in jus & conditionem, quæ rei adhæret, *l. apud s. §. de fundani*, *de dolo malo*. ut fi res fit furtiva, emptor non ufucapiet, fi res fit pignori obligata, emptor tenebitur adhuc hypothecaria: fires aliena, emptor ufucapiet bona fide: & fi pervenerit ad dominum res, & velit emptor agere Publiciana, repellitur. *l. pen. de Publ. in rem.* Benevicium vendentis prodeft emptori: & quod venditori vendenti, & emptori non prodeft, etiam ita cum emptor lucrum capiat ex dolo venditoris, eodem jure utimur: fubmovetur enim, ut fi emptor velit adfociare emptorem, & perfona venditionis ad ufucapiendum uti, fane utetur cum fua caufa emptor vetus. Si inimicus fit venditum in perfona auctoris, erit-etiam in perfona emptoris, *l. 3. de auctori. l. Pompon.* 25. §. 1. *de adquir. poff.* ut quæ ipfi auctori competunt, ea competant & emptori. Sed fi emptor nolit eo tempore uti, nec fit, acceffione tempora, & velit tunc primum ufucapere, jure ufucapet, nec obeit tempus quo fuit in bona fide: nam non profuerit. Eadem diftinctio adhibenda eft *l. in his* 175. §. *ult. inf. hoc tit.* Non debeo meliorem eft conditionem, quam auctor meus in rem meam fit. Adhuc ob alia agendo. Vulgo refte ponitur ad exemplum ad *d. l. de his*, ex *l. ult. h. fed fi creditor*, *ad Senatufcul. Velleian.* Mulier, quæ mortuo pro alio intercefit Senatufconfulto Velleiano. Intercedit varie, fidejubendo, pignora dando. Finge: pignus dedit creditori, & is vendidit pignus bona fide: emptori mulieri dotis repetitio eft: fatis, ergo, adverfus bonæ fidei emptorem, ne meliotis fit conditionis: & vendidit ut fuum, & ut ejus creditori. In eo jure, quod tranfit ab auctore in emptorem, non eft melior conditio emptoris: eodem igitur jure uti debet. Potefl quis dicere, *l. 3. de auctori. poff.* quod fit de confilio emptoris in eo, quod fibi parat: ut bonæ fidei emptor potefl fibi ufucapere, quod venditor propter malam fidem non potuit. Sed hoc non eft verum: di non tranfit ab auctore in emptorem, vel, ut Accurf. refte ait, *tempus non a tranfiere*, *fed a re jus ufucapiendi habet*. Cicer. *Ufucapio non a perentibus relinquitur*, *fed a legibus*. Vulgo ita dicunt Interpp. *Tradendo dominus transfert dominium*: quod eft verum: *non dominus ufucapiendi transfert dominium*: quod eft falfum. Nam non ab auctore, fed a legibus ufucapio relinquitur. Igitur mala fides auctoris non perfringit bonam fidem emptoris: non obeft exceptio doli ex perfona auctoris, qua in re emptor, *d. l. de his* 27. cui hujufmodi jus habenti, diftant a donatario & legatario, qui lucrantur tantum cauffam habent. Hi exceptionem doli patiuntur ex perfona donatoris vel teftatoris, non emptor ex perfona venditoris. *d. l. apud*, §. *fi quis*. In ufucapiendo nulla eft differentia inter eos. Nam & emptor, & legatarius bona fide ufucapiunt, quod defunctus vel auctor non potuit. Sed in exceptione doli, quæ illis agentibus obiicitur, eft differentia inter eos, qui fuccedunt ex cauffa non lucrativa.

Ad L. LV. Nullus videtur dolo facere, *qui fuo jure utitur*.

EXemplum tale eft: Is, qui prætermifit cauffam teftamenti, vel adionem hereditatis (qua in re fraudantur legatarii) adhit hereditatem ab inteflato, quia erat præterita, & ita fuccedit in locum defuncti. Hic incidit in edictum *fi quis omiffa caufa*, *teft. prohibe* tentatur hæreditas, quæ fi adhibita ex teftamento, quia dolo id facit. Sed non videtur dolo id facere, & ideo non incidit in edictum illud *fi quis jure uatur*, ut pura, fi facultate utatur a nobitore ibi conceffa. Quare fi teftator permiferit eleftionem, hoc eft, ut fi heres effe nollet ex teftamento, veniret ab inteflato, jure dolo facit non utitur. *l. 3. §. proponunt*, *l. quod* 6. §. *plane*, *fi quis omiff. caufl. teftam.* Et ad hanc fpecium hæc lex propric pertinere videtur, ut argumento eft inferiprio. Sed porrigi etiam poffet ad alia. Ut *l. 3. §. qui quis*, *de lib. hom. exhib.* ubi non videtur male facere, qui fuo jure utitur. Species eft aperta: Eadem eft regula *l. inlel dolo* 129. *h. t.* Sed alio pertinet, manare adeft dum, quæ in fraud. creditorum, five adionem Pauliaum, qua tenentur, qui fraudant. Sed finge: Quidam credit reliquit, & occupavit fundum petere: non videtur fraudare ceteros, nec fraudat, qui fuum oollit, hoc eft, repetit, *l. pen. de Publ. in rem.* Beneficium creditoris prodeft emptori: & quod creditori vendenti, & emptori non prodeft, etiam ita cum emptor lucrum capiat ex dolo venditoris, eodem jure utimur: fubmovetur enim, ut fi emptor velit adfociare emptorem, & perfona venditionis ad ufucapiendum uti, fane utetur cum fua cauffa emptor vetus. Si inimicus fit venditum in perfona auctoris, erit-etiam in perfona emptoris, *l. 3. de auctori. l. Pompon.* 25. §. 1. *de adquir. poff.* ut quæ ipfi auctori competunt, ea competant & emptori. Sed fi emptor nolit eo tempore uti, nec fit, acceffione tempora, & velit tunc primum ufucapere, jure ufucapet, nec obeit tempus quo fuit in bona fide: nam non profuerit. Eadem diftinctio adhibenda eft *l. in his* 175. §. *ult. inf. hoc tit.* Non debeo meliorem eft conditionem, quam auctor meus in rem meam fit. Adhuc ob alia agendo. Vulgo refte ponitur ad exemplum ad *d. l. de his*, ex *l. ult. h. fed fi creditor*, *ad Senatufcul. Velleian.* Mulier, quæ mortuo pro alio intercefit Senatufconfulto Velleiano. Intercedit varie, fidejubendo, pignora dando. Finge: pignus dedit creditori, & is vendidit pignus bona fide: emptori mulieri dotis repetitio eft: fatis, ergo, adverfus bonæ fidei emptorem, ne meliotis fit conditionis: & vendidit ut fuum, & ut ejus creditori. In eo jure, quod tranfit ab auctore in emptorem, non eft melior conditio emptoris: eodem igitur jure uti debet. Potefl quis dicere, *l. 3. de auctori. poff.* quod fit de confilio emptoris in eo, quod fibi parat: ut bonæ fidei emptor potefl fibi ufucapere, quod venditor propter malam fidem non potuit. Sed hoc non eft verum: di non tranfit ab auctore in emptorem, vel, ut Accurf. refte ait, *tempus non a tranfiere*, *fed a re jus ufucapiendi habet*. Cicer. *Ufucapio non a perentibus relinquitur*, *fed a legibus*. Vulgo ita dicunt Interpp. *Tradendo dominus transfert dominium*: quod eft verum: *non dominus ufucapiendi transfert dominium*: quod eft falfum. Nam non ab auctore, fed a legibus ufucapio relinquitur. Igitur mala fides auctoris non perfringit bonam fidem emptoris: non obeft exceptio doli ex perfona auctoris, qua in re emptor, *d. l. de his* 27. cui hujufmodi jus habenti, diftant a donatario & legatario, qui lucrantur tantum cauffam habent. Hi exceptionem doli patiuntur ex perfona donatoris vel teftatoris, non emptor ex perfona venditoris. *d. l. apud*, §. *fi quis*. In ufucapiendo nulla eft differentia inter eos. Nam & emptor, & legatarius bona fide ufucapiunt, quod defunctus vel auctor

Ad L. LV. Semper in dubiis benignior *profirmanda fumi*. Et Adem eft regula *l. 24. de quæ in pretio* 32. *h. tit. ad*, *h. t.* & ad eam fegnem conflat apposi exemplum in *l. 3. de his qui in teft. delet.* Ad quem eft de patrimonio ejus, qui caufa exemplume videtur optandum effe ad hanc regulam: quod tale eft. Teftator nomina heredum indicavit, certos nominavit, & adjecit: *Si quis alius mihi* videtur remori quafi indigni. Sed quæritur, an filius præftare debeat legata, quæ non funt indicta? Et a filio ea debere præftari, quæ non funt indicta, benignius, & benignierem interpretationem fequi oportet. Et eft ufus hujus regulæ frequens in foro: & fuus fimilis

pretatio recipitur. Si igitur dominus furtum non facit: credendum eſt potius in re dubia, eum, qui partis dominum eſt, potius fuo jure uti voluiſſe, quam furtum facere. In dubio itaque benignior interpretatio recipitur: & ſic fervit priori regulæ ea lex, quam Accurſ. citat.

Ad L.VII. Bona fides non patitur, ut *Sic idem exigatur.*

HÆc ſententia non tantum in bonæ fidei judiciis locum habet, ſed etiam in ſtrictis. Nam & ibi bona fides locum habet, licet maxime in bonæ fidei judiciis dominetur, quod conſtat ex multis legibus, *L. commodatum 21. de benef. ad. vend. l. ſi quis dolo 31. de re jud. &c.* Is autem, qui iterum exigit, modo repellitur ipſo jure, modo per exceptionem doli mali. Plerumque ipſo jure, ut ſoluta pecunia repellitur, quia ſolutione tollitur obligatio ipſo jure: nonnunquam oppoſita exceptione doli mali, *l. pupilla 15. & ſeq. l. 2. §. ult. de tab. exhib.* Quidam pupillo ſolvit fine tutoris auctoritate: falva eſt pecunia penes pupillum: pupillus ſi iterum petit, non repellitur ipſo jure, quia ſoluta eſt pecunia tutore abſente: ſed per exceptionem doli. Interdum tamen ſoluti iterato redit ſtrictio, ut *Novell. 1. cap. 8.* concurrentibus illis cauſis, ut qui ſolverit pecuniam debitam conventus ex chirographo, negavit ſe ſcripſiſſe chirographum & pecuniam acceptiſſe: convictus eſt mendacii, an poterit repetere? *Negat Scævola.* Cur? Enimvero cum veram non ſtatim proruliſſet? Ergo bis exigitur idem, hæc eſt inficiationis pœna.

Ad L.VIII. Ex pœnalibus cauſis non eſt locus *in pœnam de pecunia alio dari.*

A Cria de peculio, eſt in ſolidum: pater ipſe tenetur nonnunquam in ſolidum pro filio: interdum omnino non tenetur: ut ſi peculium filii ſit ei repudiatæ tempore. Interdum non tenetur in ſolidum peculium: ſed in id tantum, quod verſum eſt in peculium, vel in rem fuam: Interdum etiam, nec hoc peculio tenetur, ſi nihil in peculium verſum ſit. Cauſa quidam funt, quibus etiam alio rem perſequatur. in patrem tamen ea non eſt pro modo peculii: ſed pro modo tantum ejus, quod in rem patris, vel peculium verſum eſt. Nam cluſula de in rem verſo, ineſt actioni de peculio, atque nonnunquam comprehendit utramque. *Id accidit his cauſibus:* ut, ſi agatur filii impuberis nomine, nam tunc de tenetur tantum de eo, quod verſum eſt in rem patris. Non nec impubes tenetur, nifi quatenus locupletior eſt factus, & nifi in id, quod verſum eſt in rem ejus, *l. 1. §. ſi tum impuber, de peculio.* Item ſi agatur conditione furtiva, vel rerum amotarum, *l. 1. §. pen. de peculi. l. 30. de eſt. empt.* Idem eſt, ſi repetatur, quod filius lucratus eſt alea: nam eius repetitio eſt. Itaque ſi repetatur aliquid de peculio, vel quod verſum eſt in id, quod verſum eſt in peculium, *l. ult. de alearum.* Jam ſi quæras, cur hæ actiones, conditio nempe furtiva, rerum amotarum, & aleatoria non ſint de peculio, ſed peculium, cum tres perſequantur? dicam: eſto rem perſequantur, tamen videntur eſſe ex malefici cauſa, & propria non funt ex malefitio, ſed ex cauſa communi, nullo modo patet tenetur de peculio, *l. ult. ad Senatuſconſ. Macrod.* Si creditor petenda filiofamilias, non tenetur filiusfamilias, nifi habeat cathedre peculium: ſed nec pater, etiamſi perveniet. Ex pœnalibus etiam cauſis pater non tenetur de peculio: ut non eſt adhuc furti de peculio: ſed poſt condemnationem patet tenetur actione judicati de peculio, *l. ſi fr condemnatus 35. de manul. eſt. l. 3. §. idem ſervius, de peculi.* Imo vero & poſt litem contractam mortuo filio, ex cauſa pœnali transferur judicium in patrem de peculio, *l. tam ex contractibus 57. de judiciis.* Id omnino mirum videri

A non debet: nam eſt exempto heredis, & de quo regula eſt: Heredem non teneri pœnali actione ex delicto defuncti. Eadem regula eſt de pare. Sed heres tenetur poſt condemnationem, hoc eſt, condemnatus defuncto ex cauſa pœnali, heres tenetur judicium facere, immo & poſt litem conteſtatam a defuncto, tranſit penalis actio in heredem, *l. omnes 26. & l. conſtitutionibus 33. de obligat. & eſt.* Hæc etiam de patre dicebant. Similiter heres non tenetur mera actione penali, niſi ex eo, quod ad eum pervenerit, & poſt condemnationem. Sic etiam pater non tenetur mera actione penali, niſi de in rem verſo. Poſſemus hanc tenetur actione mixta, vel rei perſecutoria in id, quod pervenit. Sic pater tenetur actione, quæ rem perſequitur in id, quod pervenit. Idem in noxali actione tenetur eſt, & in lege Aquilia, quæ ſunt mixtæ, & pater tenetur actione mixta in id, quod perveuit. Denique eadem eſt cauſa heredis & patris.

Ad L. LIX. Heredem cujuſdem poteſtatis *perſique eſt, cujus ſui defuncti,* &c.

B EA, quæ ad hanc l. pertinent, dixi ſupra in l. 54.

Ad L. LX. Semper, qui non prohibet *pro ſe intervenire, mandare videtur: ſed & ſi quis ratum habuerit, quid ge-ſtum eſt, obſtringitur mandati actione.*

TS, qui pro alio fidejuſſit, habet adverſus eum, pro quo fidejuſſit, actionem mandati: & hoc eſt mandatum fidejuſſoris. Idem eſt, ſi eo præſente & tacente: Nam tacitumitas imitatur mandatum, quæ ita mandatum constituitur tacito conſenſu. *Si remanente reo pro filio fideJuſſit, quia ſuo 3. mand. l. 6. Cod. mand.* Is demum non tenetur mandati, pro quo invito fideJuſſit quis, vel ignoranter. Invitum dicimus, qui prohibuit, & ignorantem, non qui ſcit: non videtur nolle, qui patitur pro ſe fideJubere, & is tenetur actione mandati. Non tenetur etiam actione directa non tantum, ater fideJuſſit, donantis animo. Item, pro quo abſente fideJuſſum eſt, non tenetur: at pro quo præſente, aut prohibente fideJuſſum eſt, cogitum eſt adire

tioni 34. in prine. de usur. Si igitur dicat, se non soluta- A rum, quod fit condemnatus, non facit morans: cum fecisset exitum, si habere inflam causam litigandi: cujus opinionis fuit esse non potest. Nam etiamsi paratus fit conditionem fortasse subscipere, non purgat moram, *l. ult. de vendit. fund.* offerendo rem, purgat, *l. fi. eod.* non autem ad indicem provocando. Nam fcit se non habere justam causam litigandi. Hoc pertinet, *l. non potest pp. h. t.* ad quam regulam recte apponitur exemplum ex *l. qui fuum in fine, de dolmal. pign.* Quidam petit reliduum debiti: debitor ignorat quid fit in reliduo, petit arbitrum, qui excutiat rationes, an videatur moram facere, an recte diffradum fit pignus? Minime: non potest enim esse in mora, qui petit arbitrum rationibus excutiendis.

Ad l. LXIV. Ea, quæ raro accidunt, *non temere in agendis negotiis computantur.*

NOn computantur, hoc eft, non habetur ratio eorum. Igitur illud primum conflat, *eorum, quæ raro accidunt, non fere conflituendi rationem non habere.* Aliisquin nullum jus certum poffet conflitui, nam obtinerent, quæ poffent accidere. Leges fiunt ex iis, quæ fæpius eveniunt: non habentur ratio, quæ fiunt raro: ut in hac Scaeva. Quidam deceffit inteftatus, reliéto filio & uxore prægnante: quæritur, per qua parte filius fit heres, aut per quam partes vindicare hereditatem poffit? Id conflituere, ne plus petat, difficile eft: quia fecus fortaffe fiunt in utero, duo, tres, quatuor, vel quinque: Nam ut Plinius eft: Sed ut quamor aut quinque nafcantur, eft rarum: non eft rarum nam ut tres nafcantur. Itaque dicimus, filium interim C pertinere partem habere, *l. quæ pro parte, pr. ff. de lib. & poft. l. 3. §. 6. fup. de legibus.* Exemplum etiam eft in Norel. 94. Mulieres, quæ iurant fe iterum non nofitu ras, pene fcripti, fed fæpe videntur fe jurejurando: hoc igitur impiebo, quod fit cæcbo, potius quam illo, quod fit raro: melius eft non exigere tale juramentum, ne via perjurii aperiatur, *l. 2. C. de condit. ob turpem caufam. fin.* Aliud exemplum in Novell. 44. Conflituitur, ut tabelliones per fe veniant ad contrahentes, & per te intelligant caufas contrahtus, & defcribant: ne abfente, non per alium, qui conflitutio eft valde utilis. Quid fiet fi tabellio morbo detineatur, aut alio impedimento? Num, inquit, deber ad te accedere contrahentes, aut inflrumenta non conficere: nec, quod peraro accidit, ut morbo, aut occupationibus diftringatur, id ita communiter impedit, ut non poffingere fcribere. Itaque occupationes per fe non efficiunt, quominus per fe non fcribat tabellio. Eft & aliud exemplum in *l. pofulavit ea. poft. ff. de teflam.* Scribit Scævola: an interdum legem fieri de eo, quod fit raro, *l. fi major 12. C. de legib. lucul.* Fingitur patri heres ex matre quinquagenaria, funt leges de fecundis nuptiis. Ita de monflro, & incefluofo partu leges fiunt fcripiæ. At non negamus legem fieri de his, quæ fiunt perraro, fed dicimus non oblefte, quæ raro fiunt: & ita commune conflitui ex iis, quæ fiunt fæpius.

Ad l. LXV. Ea eft natura cavillationis, *quam Graci sophismum appellant, ut ab evidenter veris per brevifimas mutationes ad ea, quæ evidenter falfa funt, perducatur.* E

DEfinitio eft Scitis, ad quam Bulgar. hoc utitur exemplo.

Res fortis nullius eft in bonis;
Quod nullius eft in bonis, occupanti conceditur.
Igitur res fortis occupanti conceditur.

Accurt. adjecit fimile exemplum, & argumentatur fic:

Pignori dare licere, eft fruflus res.
Omnes fruflus res ad fruflu arium pertinent.
Ergo frufluario pignori dare licet.

Utrifque argumenti falfa eft concluflo. Neque enim res ferta occupanti conceditur: neque fruflurio pignori dare licet. Probo utrumque exemplum, non quod F

Quod nullius eft in bonis, occupanti conceditur.
Ergo res fortis occupanti conceditur.

Item: *Omnes fruflus ad fruflu arium pertinent.*

Pignori dare licet, eft fruflus res.
Ergo pignori dare licet ad fruflu arium pertinet.

Scribis eft propter homonymiam vitiofus. Propofito vero eft, & affumptio: Concluflo falfa. Quia in argumento Bulgari idem non fignificat verbum *nullius* in affumptione, quod in propofitione. Itaque eft homonymia in propofitione, ut facra nullius eft, hoc eft, non poteft in commercio hominum effe. In affumptione vero, quod nullius in bonis eft, id eft, quod non eft quidem in commercio hominum, fed domus & poffeffore vacat: quod ita nullius eft, occupanti conceditur, ut fere bellica, quæ nullius in bonis funt. Sic etiam in argumento Accurfii, fruflus non idem fignificant in propofitione, quod in affumptione. In propofitione fruflus eft quevis commoditas rei: in affumptione fruflus fignificant fruges, quæ ex re proveniunt, quæ debentur frufluario, qui fruflus ad fruflu arium pertinent, idem eft vitium in fyllogifmo. Verum de hoc Scitis non agitur hoc loco. Nam in exemplis allatis nullæ funt breviffimæ mutationes, fed fola homonymia utrumque corrumpit fyllogifmum, & fcitem, qui fcitem ex fcitem, neceffario res fequitur, valebitque Scrites hoc modo.

Omnia contraflus eft obligatio.
Omnis obligatio parit actionem.
Ergo omnis contraflus parit actionem.

Valebit & fyllogifmus.

Omnis contraflus actionem parit.
Omnis contraflus eft obligatio.
Ergo omnis contraflus actionem parit.

Differentia eft in ordine propofitionum inter fyllogif. & fcitem: etiam differentia eft in eo, quod in Scitem vox, a qua definit propofitio, inchoat affumptionem: in ea autem quam Bulgari propofitio definit in vocem *fruflus*, que eadem vox inchoat affumptionem. Hoc vero non certatur in fyllogifmo, fi eum ita concipiat.

Quod nullius eft in bonis, occupanti conceditur.
Res facra nullius in bonis eft.
Ergo, &c.

Sed de hoc quærere Scitis hic non agitur. Id quæro, de quo hic agitur, per breviffimas mutationes, & per gradus, & per minutas interrogationes concluditur, ut in hoc exemplo. An duodecim ceræ pedes fuerint? Sic fane. An non etiam undecim? Sic fane. An decem? Et hoc quoque verum eft, *l. uls. de adopt.* Ergo cur non novem non fimiliter? Hoc verum eft. Ita ut quo ita rem paulatim difputando deducis a vera ad falfum: & ad hoc genus argumenti refpicit Horatius *lib. 2. Epiflem. ad Aug.* Vocat scevum Scitis & Horatius in *Epiflt. 1. lib. 2.* ille eft verus poeta, qui fuit centum ab hinc annis. Demas annum unum, nonne & tunc, qui fuit, erit verus poeta? Sic fane: fed eft in mendacio. Hoc genere detrahitur aliquid paulatim. Additur etiam aliquid hoc modo: Emploveturicarius fi quid dominus fecit fuperficiarius, cui non imponet fervitutem fundo, & fuperficiarius? cur novum quo non fundo? Ergo omnia verifimis fiunt. Cur non etiam Emploveturicarium videri a fuperficiario diffingui non poffe? Ignitur ad extremum dicam, ne interrnoti quidem: quod fallum eft: & ideo non dicendum eft, verum eft. Igitur fcrites per breviffimas mutationes, hoc eft, gradus evidenter veros ad id, quod evidenter falfum eft, perducit. *Breviffimas mutationes*, dicero vocat, *minutas interrogationesque.* Et Hieronym. in Ruffinum *de fuvior. gradus funt quafi interrogationum minuta & organa. De* ſophiſmate etiam Jurifconſulti fcitis in I.

789 In Tit. XVII. De diverſis regulis Juris antiqui. 790

in I. quadringenta 88. *ad l. Falcid.* quod eft argumentatio, A quæ ſenſim deſtruit. Species autem legis hoc eſt: Qui habebat in bonis quadringenta, recenſa legavit, & legavit Titio centum, quæ reſtabant fub conditione, *ſi ſeptem Falidiæ heres non eſſet.* Quæritur, an valeat legatum Titii? Jureconſultus ait, quodſi nemo eſſet *qui accipiat*, heres eſt, qui trahtatus dicitur apud philoſophos *ſophiſmata*. Nam ſi conditinas legatum valere, ſeq; Falidiæ non eſſe heredem: atque ita eadem conditione valebit. Hæc etiam ſimile eſt illud Epimenidis Poetæ, qui ſcripſit: *Cretenſes ſemper mendaces.* Si verum eſt, qui ſcripſit eſſe mendaces, per eandem cauſſam falſum eſt, Cretenſes eſſe mendaces: quia Epimenides etiam Cretenſis verum dixit. Si dicis non eſſe mendaces Cretenſes, non eſt verum nam Epimenides Cretenſis falſum dixit. Hoc modo *ſi quis dicit ſe mentiri*: aut vero mentitur, aut non mentitur in dicendo mentiri. Ergo ſi mentitur, non mentitur: ſi non mentitur ſupra. Ant. Auguſtinus monuit rede ex Florent. legendum eſſe: *quem Gracis ſoritem*, hoc loco in *l. autore, fub. vic. pras.* Sed addendo de quo multis Arifloteles. Accurſius alia duo captiofa argumenta ponit: & licet ad rem non pertinent, explicenti tamen funt: fed prius ſegnandum eſt. Servo non recte legatur libertas: hoc eſt, ut manumiſſus amittat legatum. Certum eſt, poſſe etiam ſervo legari id, quod fieſſet liber, ſi recte liberetur. An recte liberetur ex domini nutu: nam alienis recte legatur. Sic: nam ſeri poteſt, ut oderit dominum legati, ſervus fit liber, cui res comini eſt legata: atque ita eatenus legatum valebit. Sed addit: Sed quomodo ad fundum domini? Minime: quia eſt quali liber effet, cui non poteſt ita legari. Accurſius ita argumentatur.

Legatum ſervo relictum, ſi dominus velit, fi ſolvat ſub ſtichum caprot poſſet.
Legatum autem ita relictum, quando ſervus, non vult ſervi, ſi legatarius liberationis.
Igitur non valet quoque, ſi ſervus ita relictum ſit.

Hoc argumentum eſt ſimile illi, quod de ſcitem quod & qualiter, ut iuquit, quod ſumpſit ex Joanne. Recte autem ait: quia tranſiuit ſit a ſubſtantia ad qualitatem. Quod in propoſitione dicitur, non poteſt, & ſubſtantia legati, in affumptione refert ad qualitatem: in concluſione ſi reſpicias ſubſtantiam legati, valet: legatum ita relictum, quando *ſervus ſervire* ſi reſpicias qualitatem legati, nihil valet: quia ſervus eſt libero homini relinqui & legari poſſit: non tamen eadem qualitate. Igitur Marcellus recte scit hoc genere argumen- D tandi adverſus Julianum in *l. ſtichum §. ſi ſervus alienus, de legat. 2.* Adocatio eadem Marcelli refert eſt in *l. ſervus alienus 113. de legat. 2.* Secundum argumentum Accurſius adducit ex *l. 1. de reg. Cæſon.* Legatum, quod interdum ineret, & deceſſiſſe teſtator, quod valebit.

Ita autem reſtituit, *ſi poſt Calend. martias ſuere, legs fundum, inutile fore legatum, ſi ſtatim deceſſiſſem, Igitur non valet, ſi deceſſiſſem ſtatim.*

Hoc concluſio eſt falſa: quia quod propoſitio confirmat de ſubſtantia legati, poſtea transfertur ad qualitatem legati, quæ eſt, *ſi poſt Calend. martias ſuere.* Ad Aulum Accuſ. in *d. l. 1. de reg. Cæſon.* id genus legati excipit ex- E gala Catoniana propter conditionem, quod fit conditionale. Nam verum eſt, quod regulam Catonianam non percutere ad ea legata conditionalia, quæ cedunt poſt mortem. Videtur tamen petitione ad conditionalia legata, quæ cedunt a mortis: cum enim cedit legatum conditionale hujusmodi, *ſi poſt Calend. martias fuero.* Item hoc, de quo in *l. 1. ead.* Si filius meus Titio mutuo erit. Num verbum erit reflertur ad tempus mortis. *Un conditio. de condit. & demonſtr. l. ſcribes 34. de usur. & argent. leg.* ordinat a morte. Igitur regula Catoniana videtur ad ea pertinere. Non tamen pertinet ad ea, quia eſt ſtatim deceſſiſſer reflator, dicemus non inutiliter legata eſſe, fed potius data non eſſe. Itaque formu illi & qualitas legati non facit, ut inutile fit legatum, fed ut videatur non datum legatum. Regula autem Catoniana eſt de datis, ſcilicet inutilibus, non de non datis. Sed applicanda funt duo poſteriora ad

Tom. VIII.

F gamenta prioribus quatuor. Igitur propoſiti Accurſius duos fcrites: fed de eo genere lex non loquitur. Neque illi veri Scrites funt, fed juxtaquam imperfecti. Inulium exemplum apotum poſuit, aut legi conveniens.

Ad l. LXVI. Marcellus ait: *Definit debitor effe in qua nactus eſt obligationem jolvere, nec ab aquitate naturali- G ter abhorrentem.*

QUi nullus eſt exceptionem, jure civili debitor eſſe non definit, jure tamen naturali definit eſſe debitor: & ita accipendum puto hinc regulam, ut ad jus naturale referatur, non ad civile. Nam falſi eſt regula, ſi jus civile ſpectes. Qui nactus eſt exceptionem ipſo jure, nec ab æquitate naturali abhorrentem, id eſt, legibus & jure naturali conſtrutentem: ut eſt pacti, quod non fit contra bonos mores, aut leges, *l. 1. in pact. l. Stichum 95. §. servorum, de ſolut.* Hanc exceptionem pacti, qui nactus eſt jure naturali, continuo liberatur ipſo jure, & ſi ſolverit per errorem, condicere poſſit, ut ſupra eſſet: habet conditionem indebiti, quia ſolvit, quod jure & natura non debuit. Denique conſtat, poſſum tollere naturalem obligationem ipſo jure, civiliem non item: ſi tuit nec pariet aſſionem: eadem eſt cauſa exceptionis jurisnaturali, doli mali, Senatuſconſulti Velleiani. Hæ exceptiones naturali æquitate nituntur: qui has nacti ſunt, jure naturali liberantur. Diverſa eſt cauſa exceptionis Senatuſconſulti Macedoniani: ut ſi filiafamilias mutuum accepterit, non parit, quam filio datur exceptio adverſus creditorem, non nobis ratione naturali, quaſi æquum ſit non teneri filiamfamilias, cui credita eſt pecunia, fed odio feneratorum, & nonne cauſa. Et ideo, qui hanc exceptionem nactus eſt, non eſt liberatus jure naturali: quia non ejus cauſa datur exceptio: fed odio creditorum. Ac ſi ſolverit per errorem, non repetit, quia ſolvit naturale debitum, *l. ſi pupillus 32. §. ſi filiafamilias 19. de condict. indeb. l. ſed ejs parere fol. 17. §. fin. ad Senatuſc. Macedon.* Itaque igitur Macedoniani abhorret ab æquitate naturali: quod conſequens eſt eum, qui ſolvit ex cauſa naturali non repetere. Eadem eſt cauſa exceptionis, quæ datur ex edicto *Quod quiſque juris*, &c. ut ſcilicet, quod eas iniquum fit te damnum eſt, id etiam contra te conſtituatur, *l. 3. §. ult. quod quiſque juris in princ. & §. ſed. &c.* Credere agit, adverſe debitorem, debitor eſſet repellere exceptione ex illo edicto: quoniam ſore ille creditor, qui agit cum ſuo debitore, cum effet in magiſtratu non diligiti aſſionem eiufmodi denegavit: quo de cauſa æquum videtur, ut creditum denegetur, ſi ta creditor aſſionem in cafu ſimili denegaſſet, ideo etiam denegari debet, fed finge: Debitor, a quo petebatur, quaſi neſciret fallum, non eſt ufus exceptione ita, & ſolvit. Queritur, an poſſit condicere? Videtur, illi conditionem non dari: quia ille edicto non vollitur obligatio naturalis, *d. l. 3. §. ult.* & exceptio non tantum qui cauſa: fed & pœnæ cauſa, *l. 3. §. 1.* Itaque hæc exceptio, quæ datur ex edicto *Quod quiſque juris*, adverſus eum, qui in alium magiſtratum ſe non tranſtulit imperavit: ſimilis eſt exceptioni Macedoniani. Utrique abhorret naturalis naturali. Itaque & qui hanc & qui illam eſt nactus, jure naturali non liberatur, & ita haec & accipiendum reor. Eadem eſt interpretatio Bulgari, nifi quod notat, eum etiam exceptione effe debitorem, qui nactus eſt exceptionem res naturæ. Male: Conſtat enim, judicatum rem non tollere naturalem obligationem, *l. pulex. §. Julianus, de condict. indeb.* Itaque ſi judicatum ſolverit, non condicit. Male etiam Bulgar. exceptionem, quæ datur ei, qui jus iniquum imperavit, facit ſimilem Macedoniano. Debuit dicere, non ei, qui jus, ſed adverſus eum, qui jus iniquum imperavit.

petravit: de quo 6 Bulg. intelligit, secum pugnat. Delenda est tam gloss. Accursii, quam in textu initio perperam legat. *Marcellus de bonis: Debitor ejus, &c.* Sed tra lucrandum est, aliter esse interpretandum, quod sit initio *l. Marcellus* dedit interpretationem, quæ nulla ratione comprobari potest. Itaque ſic potius inſcripto concipi debuit. *Marcellus ait:* in notis ad Julianum: ut in *l. ſed ſi idem 25. ad Falcid.* Julianus abſtinuit ait: nullo res lubeatius cum Marcellus non refragatur, ut in *l. 2. in fin. de manumiſſ. teſtamento. l. ſi ſervum, 5. ſed ea in ad leg. Aquil.*

Ad LXVII. Quoties idem ſermo duas *ſententias exprimit, ea partibus accipitur, quæ res generalis aptior eſt.*

SI idem duas ſententias exprimit, ambiguitatis ea eſt: ſi eadem vox duas ſignificationes habet, homonymia eſt. Accurſius homonymiæ exempla dat, cum regula ſit de ambiguitate, ut ſit ambiguitatis, quæ eſt eam ſententiam potiſſimum accipi, quæ rei generali aptior eſt, hoc eſt, quæ rem perficit, & ad rem pertinet, ut ſi aſſor ambiguus notarius, id eſt, amphibologia utatur, cujus una ſententia actioni ſervit; altera non, ea potius accipitur, quæ actioni convenit, *l. ſi quis interdum 66. de pactis. l. in ſcriptendo, 2. in fin. &c.* ut in actione de furto, ſi dicam, *me furtum deprehendiſſe*: quæ oratio ambiguum ſenſum habet, an furtum ipſe deprehenderim, an fur me. Sed ſi ſenſus poſitiſſimum ſit furtum, qui rei generalis eſt aptior, alioquin nulla eſſet actio. Sæpe occurrunt in negotiis gerendis huiuſmodi ſpecies.

Ad LXVIII. In omnibus cauſis id obſervatur, *ut ubi perſona conditio ſecum facit beneficium, ibi ea conditio ea beneficium quoque obtineat: ubi vero genus actionis id deſiderat, ibi ad quæ potentiæ perſonalis ejus deveniendi, non deficiat ratio auxilii.*

PRimum ſubnovatur quod Bulg. ait: beneficium vel privilegium eſſe, ut ulure veniam ex mora, ſicut ſpeciatim in individuis bonæ fidei. Hæc non eſt de beneficio cium, ſed jus conſumtæ, quod porrigitur etiam ad adiones quaſdam ſtrictas, ad actionem legitorum & fideicommiſſorum: nec minus & in actionibus bonæ fidei nonnullis. Deinde ponatur exemplum ad hanc legem, quod inſcriptioni convenit, quæ eſt de dotis repetitione. Privilegium habet mulier, quæ dotem repetit: & vir a quo repetitur, privilegio utitur: mulier, ut præſtetur omnibus creditoribus: vir, ut in id tantum quod facere poteſt, condemnetur. Ad perſonam ergo eſt hoc, & ideo ad heredem non tranſit: heres mariti damnatur in ſolidum: heres uxoris non præſtetur creditoribus, *l. mortuus 12. §. ſolut. matrim. l. ſi ſolvendo 19. pignorat. act.* Igitur actio de dote non eſt privilegiata; ſed perſona mulieris. Idem de actione tutelæ eſt dicendum. Pupillus, qui agit adhuc tutelæ, perferre eſt actionem heres. Actio igitur tutelæ non eſt privilegiata, ſed perſona, *l. 1. §. ſolvendo 22. de lege Cornel. de falſ.* Quedam ſunt actiones privilegiatæ, & eas ſane in heredem tranſferre cum privilegio, ut actio funeraria datur heredi ejus, qui funus fecit; ut Accurſius ſcribit. Sed male hoc probat ex *l. 8. ſi inſulam 12. §. ult. de relig. & in impenſ. Sac.* Etenim actio funeraria actionem dari heredibus ejus, qui funus fecit, is qui funus fecit, habet quidem actionem privilegiatam: ſed id tribuit non heredibus, ſed ipſi, ut dominii privilegium, in hæc ex diſtat. colligit. Actio funeraria datur heredi. Ergo & privilegium. Falſa eſt conſequentia. Conſtat tamen ſuccurſorium heredibus ſimilegiatam: non enim perſona, ſed cauſa funeris exercitio beneficium: unde ſequitur, beneficium in heredes tranſire. Dic quoque, qui conſtituatur inviteus actionis, qui eſt quatuor membrum, & qui condemnato indulgetur humanitas gratia, ut *lit. fin & num. mihi 16. in fin. de compenſat.* Idem tempus indulgetur heredi, quod cauſæ mortis, cum perfonæ dat, *l. tempus 29. de re judic.* Sic etiam ſervitutes perſonales cum perſona exſtinguuntur; at reales manent cum heredi. Eadem in immunitatibus

A ratio ſervatur, *l. 2. de cenſ.* Eadem diſtinctio eſt in rure, quod principes dedit. Multum enim intereſt, an dederit perſonæ, an prædio, *l. 1. §. permittitur, de aqua. pluv. arc.* Verum ſtoge: Principes conceſſit jus aquæ perſonis, veluti duobus ſcitis: Utroque mortuo jus exſtinguitur, quod eſt perſonale: at vel uno ſuperſtite integrum ius manet, integroque diritto utitur: ſic ſane Frontinus de aquæductibus: Itaque beneficium perſonale, quod duobus datur, non deficit, quamdiu unus ſuperſtes, *l. 2. Cod. ſi 'ib. Imper. ſec. fine hæc. de cenſ.* Hæc reg. repetitæ in *l. prætoiis, 1. inſt. de t.*

Ad L. LXIX. Inviti beneficium *non datur.*

Exposita eſt ſupra in l. 1.

B Ad L. LXX. Nemo poteſt gladii poteſtatem *ſibi datam, vel cujuſcunc alterius coercitionem ad alium transferre.*

MErum imperium eſt gladii poteſtas, *l. 3. de jurisdict. omn. jud.* gladii poteſtas eſt jus vitæ animendæ, *l. poſt pericinium, de pœn.* quod etiam in illa lege verba illi ſignificant: *Ad animadvertendum in facinoroſos*, quod animadverti is dicitur, qui punitur gladio, *d. l. propiaeendum, in fine, & l. ſeq.* Vel animadverti, hoc eſt capitaliter puniri, *l. de lege, 4. ne quis eum, qui in exilium.* Sed levios fieri pœnæ. Sed merum imperium continet etiam multa alia: nempe jus dimandi ad meretrum, confiſcandi, damnandi, deportandi. Jure autem gladii ſimplici poteſtas: non enim eam quiſquam magiſtratus ire arrogat, ſed accipit a lege. Lege igitur coercitio merum imperium, *l. 1. de offic. cui. mer. & l. 1. pr. reſcind.* Merum enim dicitur ex adverſo mixti. Merum ſequitur magiſtratum, & jurisdictioni cohæret. Merum imperium habet qui jurisdictione, hoc eſt, qui concipit jure magiſtratus, ſed lege datur, modo magiſtratui, modo privato: ut Antonio, cum eſſet prætura, fed datum eſt bello perpetui jus, & modo ad plenum concedituc, modo ex parte. Præſecto vigilum datum eſt jus verberandi, non jus gladii, *l. 3. §. 1. l. de offic. præfect. vigil.* Sic ſignifer quoniam damni eſt jus gladii, non jus conſiſcandi vel deportandi, *l. 1. §. præfectus, de pœn.* Etiam modo datur merum imperium inomnes perſonas, modo in certas tantum: ut Præfecto vigilum datur jus verberandi incendiarios, fures, effractores, & tales, ut in *tit. de offic. præfect. vigil.* Non datur etiam cuilibet magiſtratui, ut Prætori quidem non habuit merum imperium; & ideo ſi incidit aliquid apud Prætorem quod exigit maiorem coercitionem, id remitti debet ad Præfectum urbi, qui ſolus habet merum imperium, qui omnium criminum eſt judex, & ei datum eſt plenum imperium, *l. 1. §. ſolent, de offic. præfect. urb. l. 1. in fin. l. 2. de offic. præfect. vig.* non præfecto vigilum, cum res ſuperat legem meri imperii, remittit ad Præfectum urbi, *l. 3. de offic. præf. vig.* Sic olim etiam comitibus virtutum, & regionum, quibus non habuit merum imperium, & poteſtatem aliquam, fed non graviſſimam coercionem. Itaque cur omnes magiſtratus hoc merum imperium habere dicimus? Quia hoc tempore ita. Quia vero imperium merum lege datur, conſequens eſt, ut id non poſſit mandari alteri, ut ſignificatur in illo: aut reperiatur aliter in *l. 1. §. ult. fin. de offic. præfect.* Nam & ea, quæ jurisdictionis ſunt, quæque ſpecialiter a lege datur, non poſſunt mandari. Nemo tutores dare poteſt, niſi cui lege datum eſt. Idem de adiis curatorum: non enim perſona, ſed cauſa funeris exercitio beneficium: unde ſequitur, beneficium in heredes tranſire. Dic quoque, qui conſtituatur inviteus actionis, qui eſt quatuor membrum, & qui condemnato indulgetur humanitas gratia, ut *lit. fin & num. mihi 16. in fin. de compenſat.* Idem tempus indulgetur heredi, quod cauſæ mortis, cum perfonæ dat, *l. tempus 29. de re judic.* Sic etiam ſervitutes perſonales cum perſona exſtinguuntur; at reales manent cum heredi. Eadem in immunitatibus

793 In Tit. XVII. De diverſis regulis Juris antiqui. 794

A nor viginti annis manumittit, hæc libertas datur pro tribunali, aliquoi libertas etiam de plano, ambulanter. Pretore datur. Hæc ſententia repetita eſt ex *l. 3. §. de offic. Prætor. qui ante quinquennium l. cenſuſc. 15. de cenſuſcrip. Aut: cenſuſcr ſe vocat per libellum ius poteſt*, hoc eſt, cenſuſcio notario deſcribitur & cenſuſcitur pro libello, quia decreto eſt opus, *l. ſi cum ipſe 39. de cenſuſcrip.* Subſcriptione ad libellum tutor non cenſuſcitur: ſed opus eſt decreto, non poſſumus cenſuſcari per libellum. Valde obſcure videtur *l. 15. §. ſciens autem, & ſeq. de cenſuſ.* cujus ſententia hæc eſt: Tutor debet & cenſuſcitur intra diei quinquagintæ, alioqui non recipitur. Poteſt autem conſiſtari cenſuſcitorem, aut in actu, five ſpectem cenſuſtionis, vel in iure apud tribunal Prætoris: vel de plano per libellum. Igitur tutor ſe poteſt cenſuſcare per libellum. Dicendum ad propoſitionem, quæ ſpectat ad cenſuſtionem, cenſuſcitionis cenſuſtionis, vel per libellum cenſuſtum ſufficere. Contendatur enim cenſuſtio etiam per libellum, ſubnovendo præſcriptionis cauſa: ceterum poſſes cenſuſcar decreto. Male in *d. l. 13.* legitur: *loppicet libellus*, ut interpretatur Auguſtinus: ſed interpretandum, *de plano* ut Cuiac. in *l. 3. §. ſecundo.* Sic dicimus judices, qui judicant de plano, nec habent tribunal: ut *secundi decurion* qui petunt magiſtri, qui docent principalem. Male Accurſ. ut conſiſtat *l. 1. §. ult. Cod. cenſuſcar, ait, per libellus. l. 3. pr. ne ad municip. five per plebem. Tutor adhuc, inquit, ſe non poteſt cenſuſcare per libellum. Sed per pronunciationem, d. l. cenſuſcar per libellum poteſt, d. l. 13.* quod eſt falſum. Nam quid verat cenſuſcam abſente per procuratorem, vel in numerum cenſuſtorum, in quibus cenſuſtor per procuratorem, *l. ritum 15. §. ubi ſeus, de municipal.* ſimul. De crimine etiam non agitur per procuratorem. Igitur non poteſt cenſuſtor abſentes aut per procuratorem. Ergo & cauſa excuſationis per procuratorem agi poteſt. Cum vero negatur ait, quod poſſit per libellum cenſuſcari, ſed non per libellum. Nam *pro tribunali, & per libellum* opponuntur ut. *l. 2. Cod. quemadmod. teſtam. aperiant.* per libellum, & in profeſſo non opponuntur. Sed ſi ſenſus ſit, non quod ſi datur jurisdictio, ſed quia ei D. Marcus hoc ſpeciatim dedit, *l. 1. de tut. & cur.* Sic habet jus dandi judicem *ex l. 1. Cod. de judic.* Sic *de judice dando* in provincia, non in municipiis: ſed quæcunque lege datur, ſpeciatim mandare non poſſunt, & in aliam transferre.

Ad LXXI. Omnia quæcunque cauſis *cognitionem deſiderant, per libellum expediri non poſſunt.*

SEntentia hæc eſt: *Ex quo deſiderant cauſæ cognitionem*, id eſt decretum, *per libellum fieri non poſſunt*: *ex libello non poſſunt*, ſed pro tribunali. *Habent expedire*. Exemplo hæc fiunt. Alienatio pronibonum minoris non fit ſine decreto Prætoris, aut Præſidis, quo pronunciat alienationem nominatim: nihil cauſa cognita, & ſecuto decreto, ſubſcriptione ad libellum, non permittitur alienatio: ut ſi curator adeat Prætorem, & offerat libellum, ut petat alienationem prædii minoris: ſi fabricitat Prætor libello, & permittat alienationem, non valet alienatio. Nam non per libellum petitio, ſed ſolemnis prædii debet, *l. minorem 6. Cod. de præd. minor.* Sic etiam dilatio litigatoribus non datur de plano, hoc eſt, in tranſitu, aut tranſeundo, ſed pro tribunali ſtatis, ſolemniter dum, aut libri in forum: quia dilatio exigit cauſæ cognitionem, idoque petenda eſt a judice ſedente pro tribunali, non ſtante, *l. 1. procedente 4. Cod de dilation.* Sic etiam bonorum poſſeſſio decretalis Carbonianæ non datur per libellum, aut de plano, ſed pro tribunali, *l. 3. §. fi cenſu 8. de bonor. poſſeſſ. l. 1. §. ult. quis ordo in bon. poſſeſſ. fort.* Idem dicendum eſt de in integrum reſtitutione, *l. 1. cum de, §. ſed nec mandare*. Quæcunque igitur lege dantur, non transferuntur in alium: quæ ſine merimeri imperii, danda funt nominatim. Merum imperium qui habet, non habet ſine jure. Merum imperium,

ratio habeatur. *Ivideamus* 38. *in fin. de usur.* Recte igitur Ioannes: Si quando in petitione rei fructuum habenda fit, utilitas, quam actor habuisset, si res pignori data licuisset, æstimabitur.

Ad L. LXXIII. Quo tutela redit, *vo & brevitate petitus, nisi cum femina hæredes intercedunt.*

Ad §. Nemo potest *vsumfructum constituere, nisi ei, quem in ius translatus, dominusve, habuit, habiturusque esse videtur.*

Ad §. Vlpianus id videtur esse *quod de quite, usumfructuario, Inst. Claud.* quod *ad eum usumfructum pertinet habeatque hæc potestas, fecit.*

Ad §. Quæ in testamento ita scripta sunt, *ut intelligi non possint, pro nullo sunt, ac si scripta non essent.*

Ad §. Hæc ascilicendo, nec legem dicendo, *nec stipulando* B *de usufructu alicui cuiusve posse constituere.*

HÆc ita esse ex libro singulari *Iuniæ*, regulas *Iuniæ* vocat, & ex his quoque referuntur in hac lege. Prima est: *quo tutela redit, ea & hæredes pertinet:* quæ fecundum Placentinum ita potius conflitui debet: *Quo hæreditas redit, eo & tutela pertinet:* & ita legunt Græci. *Harmenopulus Tit. 5. epit. sect. 8.* & *Tit. 6. nili hereditas ejl, eludem & tutela, præterquam in muliere.* Hinc regula est de hæreditate legitima, & de legitima tutela, non de ea, quæ testamentaria defertur. *L. 5. §. proinde, fup. de legit. tutor.* Hæreditas autem legitima dicitur *reverti*, quia reperit familiam, *l. 1. §. fi quis emali, eod. tit. flam.* Sic apud Terentium: *Ad me ligitur hæc redire videtur.* Item dicitur de tutela in *Iuvenalis satibus, fup. de quibus & ejus.* Propositæ huic regulæ duæ fiunt exceptiones: nili cum femina hæredes intercedunt. Tunc enim quo hæreditas redit, tutela non pervenit, qui tutelæ vitæ officium eli; *quæ sententia explicata eli in l. 1. fup. de legit. tutor.* At neutro loco legitur hæc exceptio: nili minores vigintiquinque annis hæredes intercedant, tunc enim minores eile non poliunt. Valde notabilis eli hæc exceptio, *nili cum femina*, & hæc, *nili minores 25. annis*: & tamen non eli addita hoc loco; quia ante Iuliniam minores vigintiquinque annis legitimi erant tutores, fed in eorum locum dabatur curator, nec decedant illi elle tutores, *l. ult. Cod. de legit. tut.* Et erat differentia inter tutorem legitimum & teltamentarium, minor erat legitimus tutor, fed tamen in locum eius curator dabatur, *l. 10. §. legitimus, de curator. tutor.* in primis parte loquitur Modeltinus de teltamentario tutore, & in eius locum datur alius tutor. Notandum nomen *nili-nisi* elle nomen exceptionis, quod plerumque tum tutor, quam curator, *l. 3. qui potest. tut.* itaque in prima parte ejus §. eo quod dicat *tempus sufficere*, tutorem ilignificari reor. In fecunda vero, quæ eli de tutore legitimo, cum non adjiciatur *tempus*, curatorem ilignificari; vide *l. quo defunctio, & l. ult. vel qui. de legit. tutorib.* In legitimis tutoribus hodie Juliannus legitimum & perfectam ætatem requirit.

A *De §. Nemo.* Secunda regula eli de teltamentario tutela teli. Nemo potelt teltamento tutorem dare, nili liberis, qui fui fint & poltumis fuis: hoc eli, iis, qui fiunt in utero, ilalis fint, ut nati viverint patri, in potellate ejus fint futuri, *l. 11. de teltament. tut.* Ergo tutele teltamentaria mendatur aut patria potellas? *l. 10. pubert 40. de adminiltr. tut.* Pater emancipato filio non dat tutorem teltamento, quia non eli fuus. Mater ilin non potelt, *l. penult. §. mater, de legat. 2.* quia filius matri non eli fuus heres, fed extraneus. Si pater tutorem dederit filio emancipato, non valet datio. Non nolim dedit ei, cui oportuit: Si mater dederit, non valet familiter datio, quia non dedit is, quem dare oportet. Illa eli inutilis, ratione pupilli, hæc ratione teltatricis, *l. 1. de confirm. tutor.* eli & in confirmatione differentia patris a matre, quia datus a patre emancipato, confirmatione fine inquilitione: a matre non nili ex inquilitione, *dd. l. de confirm. tut. & l. 4. de inlt. tut.*

A *De §. Nemo follows.* Regula tertia potenter ad interdum quam quod: aut eliam, ut conflat ex *l. 1. §. ficd fit, quod to erat clemi:* in qua ab Ulpiano recitatur hæc ludici definitio ex *§. Mutius*, vi fallum videri, quod quis contra quam prohibuerit fac, fecille; quæ fi ita fecit, tenetur ut verdicto quod vi aut clam. Tenetur etiam eo interdicto, qui fecit clanculum, cum timuerit controverliam cum vicino aut non ultro, quia tam habuerit jus? & clam fecit, qui prohibitus facit; alia eli ejus definitio qui vi aut clam fecit, *l. 3. in princ. & §. 1. de itin. actuque privat.* ubi is, qui prohibetur ne id, vel illud faciat, non utitur. Refpondeo ex lententia Joannis: qui prohibenti reliilit, hoc eli, qui ejus ventate licit, vi fecit. Qui autem prohibenti acquielcit, quod appropriate ex ejus prohibitu, peragit quæ prohibet, clam fecit, & ita accipitur *d. 3.* quidam prohibiti faciunt, in nonclam, fed vi faciunt, *l. si qui in patriam, §. de verdictum, fup. quod vi aut clam*; & ita accipe *d. 3.*

De §. Quæ in teltamento. Quarta regula. Quod non intelligitur in teltamento, non feripium videtur, *l. 2. de his, qua pro non feripti habentur.* Elfectus horus regulæ eli, ut quod videtur obfcurum, remaneat quod bene dum oriere. Ut fi legato, quod non intelligitur, fuerit in undum omnis delectionemili, retinebit hæres legatum ilud, quamvis hæc actione non velint cognoscere, & quæ adcelcrunt in, qui non funt in rutum reorum. Item incerta perlona legatum relictum non valet: incerta res legatum non valet, *l. cum ifti 66. §. penult. de jur. dot.* Adcemptio etiam obfcura legato non valet. De ademptione tacitæ *in l. 3. §. qui audiit, de adimend.* & *l. ult. cum not. Iacobi.* Legatur distributio pro parte: quæ adhuc petit Titio: quæritur cui adcrescat? Hinc eli incertum, utrique ergo legatum debetur. & refte Florentinus, *Ubique*: in alio malo, *Paulus*. Sed verbenarius oblcurat *l. si fuerit 10. de reb. dub.* Legatur duobus Sempronio, uni eorum? neutri dubium legatum. Refpondeo: Lex tertia recte ait: duobus Titius teltis legatum feparatim: & eo calu, dum ademit Titio, cum non tamen velit adimere, non valet ademptio. Sempronio vero eli, fi conjunctim legaverit *duobus Sempronio & Sempronio de, lege*, vel, *Sempronio & Sempronio*, &c. Nam quæ ita conjunctim indicta, videntur fecundum illo ailemodo, ut in *d. l. 10.* Id delinitum *nili l. 5. §. fi Titio.* Sed ii legetur Titio aliquid pure & fub conditione, & item B legetur pure, fub conditione vero ei legato Titio ipli, ut uni legetur pure refte. Finge igitur unu pure & fub conditione legavit teltator: adimit fub conditione legatum, utrumque adimere videtur. Sed regulam hanc ita, nili obfcura fint in teltamento, notandum ad alia quoque porrigi. Quotiens fecit eam, qui prius demutat fe fallum: nam: Demutavit vir dotem & perfualerit, non idcirco videtur minus eam facere, *l. 5. §. 1. quod vi aut clam.*

A *De §. Nec particulo.* Ultima & quinta regula eli. Nemo potelt alteri ilipulari, pacifci, legem dicere. Quid vocat *legem?* Pacta pactionum illam, ilipulationum autem ut ex continenti nam pactio, qua ex continenti adicitur, formar adhionem, ut les commilloria, qua refolvitur undirito pretio non foluto ad diem, & ita res committitur venditori, id eli, ad venditorem redit, cujus generis ilipulationes legem formamque contractibus dant, *l. cui stipulatio, §. hoc autem. de verb. oblig.* Sed hæc ad ejus principium pertinere. Nam ferus domino, filiusfami. pari recte pacifcitur, & ilipulatur, & legem dicit, *l. ilipulatio ita, §. alteri, de verb. oblig. §. si vero, Inflit. de inutilib. ilipul.*

Ad L. LXXIV. Non debet alteri *per alterum iniqua conditio inferri.*

Exemplum fumamus ex *l. 3. §. ult. l. 3. quod vi aut clam*. Vim facit, qui cum prohibetur, facit. Vim facit interdum etiam is, qui non prohibetur: ut cum qui fcires, fe prohibitum iri, facit ne prohibeatur, derreque veniretur ad prohibendum. Hic enim *vi* pro

797 In Tit. XII. De diverlis regulis Juris antiqui. 798

pro prohibito. At fuge: Opus inlinueram; adverlarius eum velit venire ad prohibendum, detentus eli ne eat alio, ideque fine dolo malo ineo, atque ideo non prohibuit me facere. An videor vim feciile? Minime, ne fi in poteltate alterius meam conditionem deteriorem facere. Hic ufque adeo verum eli, ut ne quidem fervo per dominum polit iniqua conditio inferri, *l. 5. §. fi servum, de his qui sui vel alieni juris.* Legatarius, qui fallum teltamentum dixit, nec obtinet in quellione falli, amittit legatum, & redigitur in fiicum. Nunc ftage: ferebat alterius vir, ut ille liberam hæc contumaciam, & fimul legatum ei relictum: dominus fallum teltamentum dicit, nec obtinet, an idco fervum heredem legatum & libertatem accommodatum? Minime: imo fervus a fico vindicatur, ut ei reltituatur legatum, & obtineat libertatem.

Ad L. LXXV. Nemo potelt *mutare* conditium *suam in alterius injuriam.*

EX eo libro eli *lex ji filius 32. de minor.* quæ obtendit fur, filium emancipatum præterium, qui ignorit legatum, non poffe poltea in fraudem hæredum petere bonorum poffeffionem contra tabulas. Eodem modo verdicit, qui agit lege nummaria, & dicit non vendiram fe malle repetere, pretio non foluto ad diem, poffea invito emptore non poteli mutare fententiam, & petitum petere: mutat enim conditionem fuam, dum non officit alteri, *l. si fundus 4. §. ult. gener. de legis commiss.* Ex eodem libro eli *l. unum quem 8. de collation.* qui ex contumade hæc fuitis, ut ei non reddatur bona poffeffio, nili edicto filium emancipatum præterium concurrere cum fratribus, qui non fuerint legis Juliæ. Et petere bonorum poffeffionem contra tabulas: ita feliciet fi conferat bona propria. Conferuntur bona duplicitere, aut re, aut canone. Si filius emancipatus non dederit bona propria, transfertur pars ejus in fuos, & advertar ei beneficium bonorum poffeffionis contra tabulas. Nunc finge: filius emancipatus nolit conferre: legitur edicto eli a beneficium bonorum poffeffionis contra tabulas. Nunc volt conferre edicta cautione, qua repetat beneficium bonorum poffeffionis contra tabulas. An audietur? Sic fane. Nec afpernabitur Prætor, mutatum conditium & veratio adjudicationis in damnum hæc eli. Prima, ut ante certis & folemnibus verbis: fic conflat fieri emancipationem, fic adiionem hæreditatis, fic creationem, fic acceptationem: quod facit ex fcite omnes adhe legitimi fuert certis verbis. Sed hodie verba folemnia non dicuntur, fed ex ulu elta acceptatio, *l. ex emancipo 22. de adoption.* Quid vero lex tertium loquitur de emancipillione vindicta: tamen idem putemus dictum de ceteris adhionibus legitimis. Secundo, requiritur, ut legitimi adhus fuint prælentibus, pleruque fcpiem. Sic fit emancipatio, ut ex Ulpiano conflat: fic divortium, fic adhio, fic cretio, & ceteri omnes adhus legitimi. Tertio, ut fere in omnibus adhibus legitimis interveniant fymbola. Ut in emancipatione as & libripens manumillione, pileus & vindicta hodie fcutis: in adhione, digitorum crepitus & percuffio, quo fymbolo fignificatur, hæredem adire hæreditatem. Quarto, ut adhus legitimi non fiant per procuratorem: fic adhio hæreditatis non fit per procuratorem, *l. 90. de acquir. hered.* Sic adoptio non perficiunt per procuratorem. Quinto, requiritur ut non interrenur. Sic adhio hæreditatis fit tantum femel, *l. si filius 82. de adquir. hered.* Optio fieri fit tantum femel, *l. 5. de legen. 1.* tutor a judice datur femel. Nam tutorem habenti tutor non datur: Sic adoptio & libertas julta non iterantur. Dico julta: nam qui non erant juftam libertatem adepti, poterant iterratione rheu fieri Romani, quod fit vindicta. Confirmationem fane qui vocant iterationem, ut confirmationem adoptionis teltamento fallo, Dio ita vocat, Appian.

Appius. vocat iterationem, sed impropriè. Sic adoptio non jure facta confirmari potest, *l. adoptio 38. de adopt.* Testamento non fit adoptio, sed apud Pretorem tantum, vel principem. Ita adoptatur quis testamento, cum nuncupatim testatoris ferie jubetur: at hæc adoptio non valet, nam confirmari debet a Prætore: Si nulla effectus interatertur. De optione fervi illute dubitant quidam: an fit illius legitimus, cum nihil fit certius. Nam legata optione fervi, ea debet fieri fideicommissaria, *de opt. leg.* Quæ fervantur in additione (quæ eft actio legis) fervantur & in optione: Optio igitur eft actus legitimus. Item fcut filiusfamiliæ non poteft adire hereditatem fine jussu patris, fic nec optare: cetera legata poteft fine jussu patris amplecti, *l. 129. de legat. 1.* utraque fe femel, utroque fit pure, non in aliem, vel fub conditione. Et hæc eft ultima conditio adhuc legitimorum, ut omnes ftant pure. Acceptilatio non fit in diem, vel fub conditione, *l. 18. de acceptil.* dilationem non patitur, fed protinus exequatur. Sic tutor non datur a magiftratu fub conditione, vel in diem, *l. mutu. de tutel.* Teftamento quidem fub conditione, aut in diem datur tutor: Sed in tutore dato vel actus legitimus, quæ fit folemniter a judice inquifitione facta in optimus virus, ex quibus datur unus: quæ fit teftimonio, non eft actus legitimus. Recuperatores tamen eft poffe: Alia enim eft actus expreffe, alia tacitæ mandationis: actus legitimi non recipiunt diem, vel conditionem expreffam: tacitum recipiunt. Sic acceptilatio expreffim non fit in diem, vel fub conditione: Sed fi ego accepturn feram, quod tu mihi debes fub conditione, aut pondum extitit, acceptilatio non eft pura, fed ex tacite ineft conditio, quæ tacite obligationi eft appofita: Nam acceptilatio non habet vires, priufquam conditio extiterit. Ergo generaliter, ut oftendimus in *Inscriptis 109. &c.* expreffa nocent, non expreffa nos nocent. Expreffi & taciti non eft eadem vis, *l. nonnunquam 52. de condict. & demonstr.* Ea quæ legata legantur ex teftamento, ea valet: valet tamen, fi ita legetur: Si Titius in Capitolium afcenderit, aut non: In quo tamen tacite voluntas inteft, *l. si fic legatum 65. de legat. 1.* non valet paftum, ne de dolo agatur: valet, ne de repofito, *l. si unus, §. illud, fup. de pact. Actus legitimi, qui recipiunt diem, vel conditionem, recipiunt & Flor. qui recipiunt*, id eft, qui facto recipiunt non pure: Ita conftituenda eft tota illa regula: actus legitimi, qui recipiunt diem, vel conditionem, omnino vitiantur, fi tempus, vel conditio adiciatur.

Ad L. LXXVIII. Generaliter cum de fraude difputatur: *non quid habeat actor, fed quid per adverfarium habere non poterit, conjiderandum eft.*

A Et lex, generaliter, cum agitur de actione fraudatoria, non quid habeat actor conjiderandus: fed quod ab fraude adverfarii ei abeft. Refcius Cujacii, ὃ τὸ τοῦ πάντα ζητεῖσθαι ἐν τοῖς ἀντιρρήτοις μέρει, οὐ τὸ ἴσχειν ἢ

A *ἐνάρχειν, ἀλλὰ τὸ ἴνα τὸ ἐναγωνίσιον ἀχεῖν ἀποτέλεσθαι*, id eft *cum de fraude difputatur, non quid non habeat actor, fed quid per adverfarium habere non potuerit: conjiderandum*: hoc licet fenfu, non quidquid non habeat actor, eo nimo fraudatus videtur, fed eo tantum, quod ei abeft per adverfarium, id eft, dolo, culpa, vel fraude adverfarii. Ut cujus res venditoni creditor confenfit, ea fraudari non videtur, quia non abeft ei adverfarii facto, fed fua voluntate, *l. nemo videtur 15. infr. h.t.* Vulgares fcriptura nullam idoneam fenfum habet. Verfus inferius, quibus Græci, leges hoc modo: *Non quod habeat adverfarius, fed quod actor nonpotuerit habere non patietur, conjiderandum eft*. Nam & ita in multis libri habent, cum quæritur de fraudibus. Papinianus ait generaliter non confiderandum, quid is habere poffidereve poterit, fed quid ipfe actor non percepit, *l. si notis 82. de verb. oblig.* Idem tradit in interdicto Utili uti, fructus venire, non quos prædo percipit, fed quos actor per prædonem non percepit, *l. 4. Canonici*. Ita in fraudatoria actione non eft infpiciendum, quibus beat res, fed quod rei cauía actor non habet. Fraudatoria actiones dantur duabus de cauíis: Ob fraudem creditores, quo de cauíi eft actio Paulliana, aut interdictum fraudatorium. Alteris cauíis eft ob fraudem patronum, ex qua eft duplex actio, Fabiana, & Calvifiana. Teftato libero datur Fabiana, inteftato Calvifiana, *l. si quid in fraud. patr.* De Paulliana actione tradtemus. Hæc actione tenetur is, qui fciens aliquid geffit cum fraudatore, quo facto cavere de forte, *l. 1. quæ in fraud. credit. falfe funt, l. 10. eod.* fed in *l. nec pretor*, propofito interdicto fraudatorio, dicitur cauía capitis interdum, ut ignominiofa actione Paulliana in fubftam dari, id eft, adhiberi Paullianam propofitam in prima parte edicti in l. 1. ut in eum, qui a fraudatore tres accepit, ex cauía fraudatoria, ait Julius Paulus, five Vaalisius, qua tenetur in quantum locupletior factus eft, *l. 6. §. familia modo, d. tit.* At is, qui accepit ex cauía non fraudatoria, non tenetur in quantum locupletior, nifi fciverit fraudari creditorem. Actio Paulliana in *d. l. nec Pretor* dicitur in fubftam: quæ appellatio demonftratur in *l. 1. de interd. Pretor. ita fcripsit*, &c. Ubi ait, *Ulpianus edixiffe, fieri negotium fuerit gestum*: Vulgo legitur: ultatus adhiberi & *illi negotium fuerit geftum*. Legendum eft, *fieri negotium fuerit gestum*. Et ita eft in fenfu meum. Sed negotium gerere, non eft malefcium exhibere. Interpretor igitur, *ufcatus adhiberi*, quæ lectio fenfum habet commodum, ut in *l. Lucius 6. de rescind. Sicut ergo negotium geftum fuerit*. In hoc tractatu de revocandis iis, quæ in fraudem creditorum alienata funt, multis funt difficilia & corrupta, ut in *l. Pretor, §. Pretor ait in fraud. 10. pro ne in fraud. credit.* legitur: *quafi in creditum habuerint nomen ejus, vel debitor nfurarium*, &c. Legendum eft, & *quasi creditum habuerint, nomen ejus, vel debitor nfurarium*, *l. 1. §. illud fcribendum, de pignor.* Scindum eft actione Paulliana teneri fraudatorem. Vulgo quidem putant, eft, *lege* 82 *l. 13. quæ in fraud. credit.* fed falfum eft. Species hæc eft. Pater dedit filio liberam adminiftrationem peculii: an poterat filium in fraudem creditorum interpellare? Refpondet: Creditoribus filii, fum creditores patris. Sed quid fi conceffit pater alienare in fraudem creditorum? Et ait fufficere actiones in patrem competere. Hoc locum habebit quoad Prætorem, Pater, creditoribus, tenetur actione Paulliana, fed aliud I. inuuere videtur dum ait, fufficient, id eft, non eft neceffaria actio Pauliana, cum eius fit de dominio actio. Hic ergo locus non probat fraudatorem teneri Paulliana. In *d. l. ait Prætor 10. §. pen.* ftultus dubitant interpretes, an fraudatorem in locis fit debitor, an qui alienatur accepit, cum femper pro debitore accipiatur: dico ut tamen fraudatorem teneri Pauliana eo modo, quo & is qui cum fraudatore contraxit. Nam pretor in edicto ait: *idque etiam adverfus ipfum, qui fraudem fecit*. Quid de eo poffiderit Prætor? nempe *de datorum alienatione fraudulenter facta annum*. Sed cum fraudator eius

801 In Tit. XVII. De diverf. reg. Jur. antiqui. 802

tus fit bonis, non tenetur, nifi in quantum facere poteft, ftat & is, qui bonis ceffit. Et hæc ita eft de fraudatore fcripsum in *Lucius. Cod. de revocand. his qui in fraud. credit.* Fraudator igitur revocandis eis bonis, quoniam Paulliana non competit, aut poft vendationem bonorum actio, bonis poffeffis & venditis. Si ea bona non fufficiant creditoribus, datur eis Pauliana, qua fraudator five debitor tenetur in quantum facere poteft, vel dolo malo fecit, quo minus facere poffit. Nam fieri poteft, ut aliquid acquifierit poft venditionem bonorum. Ergo non tenetur is, qui in fraudem creditorum eft cum, qui eft exutus bonis, *damnari in ſolidum, §. ult. Inſtitut. de action.* Itaque fraudator hic non tenetur, nifi in quantum facere poteft: Sed non omnes pauxus carcerem, quam evitat qui bonis cedit, *l. 1. Cod. qui bon. ced. poſſ.* Ob privatos debiris nemo patitur carcerem, *l. 3. Cod. de reſtitu. reſcind.* Ergo fraudator, cujus bona diftracta fuerint, hoc habet privilegium, ut non tenetur, nifi in quantum facere poteft: alterum non habet, ut non evitet carcerem, *l. ult. §. ult. de fraud. cred.* Sententia hæc eft. In fraudatorem dari Paulianam, hoc eft reftituendum: nam edicto probatur. Mota tamen hoc non probabit: Rem eft, quia non nullis datur edito ex antegeſto, poft venditionem bonorum, *l. pen. de curat. fur. denol.* ita etiam in eum nunc nullis videtur effe actio edicto proditum eft ea actio Paulliana. Sed non obſtabit, & iniquum eft in eum actionem dari, qui fpoliatus eft bonis. Sed non datur etiam in eum nullis, nifi id, in quod ditior factus eſt, quod fraudulentamente: Et res etiam nonnunquam exipit, ut omnino in eum actio detur: Finge enim, cum debitoris fraudis res eam dum diffipaffet, ut recuperari non poffet: tunc fine æquius eft eum teneri Paulliana, licet adhuc nihil ab eo conſenſu poffit, præterquam quod creditor non habeat non evitet ergo carcerem, hoc beneficium fola bonorum ceffio præſtat: poft annum fraudator in id quod ad eum pervenit tenetur, *l. 6. §. ult. d. tit.* Si qui ergo ceffit, *ex lege Pretor, §. pen.* Nunc vero, fine agitur cum fraudatore, five cum eo, qui cum fraudatore contraxit, in actione Paulliana, hoc adjicitur quod certum eſt, ex conſtitutionem venit: Deinde non tantum fructus percepti, fed etiam qui percipi potuerunt a fraudatore veniunt, *d. l. 10. §. pen.* Non tantum fructus, qui ab initio fructus, quos idem percepit, aut percipere potuit, fed non nifi a tempore litis contefatæ, quia ante falla alienatio eſt, quod non poſſidet ille, qui fraudem fecit creditorem. Itaque fructus non veniunt, nifi poft litem conteftatam: Veniunt tamen fructus, qui fundo cohærebant, *l. 38. de rei vindic. cod.* Eadem ratio fructuum habenda eſt in actione Fabiana & Calviſiana: Sed habetur ratio percipiendorum & percipiendorum, *l. voluntas 38. §. Fabiana, de inſtit. l. 1. §. ult. & l. 2. ſi quod ex fraud.* Quia poft Pretor omnem fraudem refcindere voluit. Cum agitur fraudatoris actione, ut fetus reſcindatur, habenda eſt ratio fructuum, non tantum eorum, quos percepit adverſarius, fed eorum quos percipere potuit, nec percepit. Male Accurtius in *d. l. 1.* facit differentiam inter fructus percipiendos & hic re. Ad illas actiones pertinent etiam lex ſequens.

Ad L. LXXIX. Fraudulenter alienata ſemper *in ipſo civili non ex eventu dominari, fed ex conſilio quoque conſiderator.*

FRaudulæ non videtur, qui fraudavit reipſa, nifi qui fraudandi animum habuerit. Duo cujimus: Eventum & conſilium. Ita fraus accipitur in lege Alia Sentia, de qua in Publiciana & Fabiano, *§. in fraudem, qui bus ex caſ. manum. l. ait Pretor 10. §. in demum, & §. illud 7. qui in fraud. cred.* Lege Alia Sentia cavetur, ut libertates date in fraudem creditorum nullæ fint. Idem eſt in libertatibus datis in fraudem patroni, *l. si patronus 9. de liber. caſe.* Ergo libertates date in fraudem creditorum nulle funt: ceteræ alienationes valent, non falſa in fraudem creditorum. In omnibus hi legibus

A *fraus* ſignificat eventum & conſilium. Ceterum in legatis & fideicommiſſis, mortis cauſa donationibus, & libertatibus fideicommiſſariis, eventum tantum inſpicimus, etiamſi abſit dolus. *l. ult. Cod. qui testamento non poſſ. l. 2. §. 1. de fid. l. 17. §. 1. de legat. 1. l. ſi quid in fraud. patron.* Sed non fit neceſſaria ratione. Nam legata & ceteræ non ſyrittuatur ab hæredc, nifi deducto ære alieno, *l. 73. §. 1. de legat. 1. & Falcid.* In alienationibus, quæ ſunt inter viros, eventus non ſufficit: Nam & dolus exigitur: aliquin ceſſent fraudatoriæ actiones. Eſt igitur hæc regula in omnibus actionibus, ubi non competant nifi ex eventu & conſilio. Fatetur quandoque culpam coerceri, quæ caret dolo, ut ait Accurſius: ſed non in actionibus fraudatoriis. Fateor etiam ſtudium, quæ eſt in re ipſa. Prætorem amovere per exceptionem doli, *l. 36. de verb. obl.* Sed hoc nihil ad præſentem materiam. Fraus quandoque ſignificat captionem, quæ eſt in re ipſa, quæ non dolum, nec fraudem habet, atque ideo permiſſa, ut poſſit fraudare in re venditionis & ſic. Sed contrahentes poſſum in pretio, dolo malo. Hæc fraus, quæ dolum habet, non permittitur. Ergo hæc fraus, quæ dolum habet, conſtituetur fraudatoriis actionibus.

Ad L. LXXX. In toto jure generi *per ſpecies derogatur: & illud perſpiciamus bene de ſpecie, quod ad ſpecies diverſitatem pertinet.*

B UT hoc inſuper eſt frequens in jure. Finge. Teſtator lex ſcripſit generaliter omne peculium ſervo. In peculio continetur vitetur ſervi: nam ſi fuit peculiares & ex iis mercatus eſt, non liber eſt: ſuffus eſt vitetur ſervi mento, an liber erit? Et ait: exemplo hic ſervus expenſi legati peculii, & ſic ſpecies derogabit generi. *l. 12. de acc. & pec. l. 17. §. ult. de legat. 1.* Item ſi ſervi vernæ, tibi ſervos curſores, qui etiam vernæ erant: ſervi curſores, qui tibi legati ſunt, eximuntur de legato generali mihi relicto, *l. ſi generi ordinario, l. 60. de leg. 3. l. 4. de aur & arg. leg.* Tale exemplum eſt in *l. ſanctio 41. de pignor.* Sanctio eſt generalis pœna, qui ſolet poni in novitiis pœnis fervi: Nam ſolent habebant pignoris contractum caput erat *ſanctio*. Huic ſanctioni derogatur per ſpecialem pœnam, ſi nempe talis alius capiti legis additus ſit. Si quis ergo in ſanctione ſervum habet ſpecialem, cujus pœnæ ſunt, quam generalem. Sic plerique generaliter tractata videntur incivilia, quæ ſpecialiter tractata civilia ſunt, *l. mortis, §. fratres unus, eod. tit.*

C Ad L. LXXXI. Quæ dubitationis tollendæ cauſa *conſtitutus inſpexerunt, pro communi non laudant.*

HAc regula repetita eſt in *l. qui mutuum 56. mand.* Scientia, non reſt, in creditoris arbitrio eſſe, quem velit conveniat, reum principalem, an fideiuſſorem, an ejus mandatorem: an pignora velit diſtrahere, & uno electo, à creditore in ſolidum jus ſuum non petat imperare, non prohibetur ad aliam venire, ut electis pignoribus, fi non ſufficiant, rediat ad fideiuſſorem: quam & poteſt petere, quamvis a reo, partem abſolutio-D re, *l. exegit 13. §. etiam, de pignoribus, l. 3. §. ult. de tutel. & rat. distrah.* Non fideiuſſoribus ſolummodo, ſed & electionem non habet hodie creditor: Nam principem debet executere reum principalem. Ex ea Novella defendi poteſt, cum Novellæ ſint contra legi poſit, ſed non necceſſo reo. Sic igitur dicere debemus: Non agendum cum reo, ſed eum prius excutiendum. Verum loquamur de jure antiquo. Pacificatur inter ſe coæratheres, ut creditori liceat convenire mandatorem, omiſſo & inexcuſſo reo, & pignoribus non diſtractis. Hæc conventio eſt ſuperviacua. Nam ipſo jure hanc electionem habet creditor. Dubitationis tamen tollendæ cauſa hæc pactio nonnunquam intervenit. Sed poterimus reddere ad mandatorem pignoribus diſtractis? Ita ne per hanc noſtram regulam. Nam jus commune fervabitur non tantum in caſu expreſſo, ſed & in omil-

so. Sumatur aliud exemplum ex *l. 3. C. de fidejussoribus.* Sciendum est, si plures sint fidejussores, singulos teneri in solidum: Sed habent beneficium divisionis ex Epistola D. Hadriani. Nunc finge: Convenit ut singuli fidejussores teneantur in solidum: Nihil autem adjicitur in conventione de divisionis beneficio ex epistola D. Hadriani: an videbitur ei renuntiatum? Minime. Et sic in superiore specie creditor non videtur renuntiasse electioni. Hæ conventiones sunt supervacaneæ, nec necessario inseruntur contractibus. Et ideo in casibus omissis jus commune non lædunt. Licet ei potuerit renuntiare nominatim. Accursius opponit *l. inter 26. §. cum inter, de pact. dotalib. & l. si cum dotem 22. solut. matrim.* Sciendum est ex *l. inter*, dotem profectitiam redire ad patrem, mortua in matrimonio filia, sive sua sit, sive emancipata, & sive mortua sit sine liberis, sive superstitibus liberis: Filiæ emancipatæ soli divortio facto competit repetitio dotis. Si filia sit in potestate, communis est actio, & voluntas utriusque, hoc est, patris & filiæ exigitur. Ponamus speciem. Pater stipulatus est dotem sibi reddi, si sine liberis mortua sit in matrimonio filia: hoc ita se habet etiam ipso jure. Ergo secundum hanc regulam etiam superstitibus liberis dos est reddenda patri. Attamen *d. l. inter*, ait, superstitibus liberis dotem non reddi patri. Sic respondeo: si pater stipuletur dotem sibi reddi superstitibus liberis, mortua filia, huic regulæ locus erit. Nam etiam sine liberis mortua filia dos ad patrem revertitur: quia manifeste hæc conventio interponitur dubitationis tollendæ gratia. Nam de eo magis dubitari poterat, an superstitibus liberis dos rediret ad patrem, cujus dubii causa interponitur hæc conventio. Sed si convenerit patri dotem reddi sine liberis mortua filia, quod nihil habet dubitationis, hæc conventio non videtur interponi dubitationis tollendæ gratia, sed conditionis modo, ut ita demum scilicet dos redeat ad patrem, si filia non exstantibus liberis mortua sit. Itaque liberis exstantibus non redit. Quomodo si convenerit, ut non aliter creditor veniat ad mandatorem, quam pignoribus non distractis: vel si conveniat, ut conveniantur fidejussores in solidum, sine beneficio D. Hadriani: Sequimur quod actum est, non jus commune: nec tamen ideo derogatur juri communi, quod permittit unumquemque juri suo renuntiare. Et ita videtur pater renuntiasse repetitioni dotis, *d. l. inter, de pact. dotal.* Nam verba *sine liberis*, faciunt conditionem in specie *§. cum inter*. Jus commune erat, ut dos reverteretur ad patrem, vel exstantibus, vel non exstantibus liberis, ut tamen quintæ retinerentur ex dote liberis, Ulpian. in Fragment. *tit. de dote*. Quæ retentio quintarum non est sublata, *l. un. §. sileat, C. de rei uxor. act.* Nam is §. loquitur tantum de retentione, quæ fit propter liberos divortio facto: Nos non loquimur de divortio, sed de morte: itaque quintarum retentio, de qua hic, non est sublata: pactio erat vulgaris olim, ut liberis superstitibus dos tota retineretur, & ita pactum vulgare appellatur in *l. Bæbius 38. de jure dot.* quod vulgo fiebat. Pactum plerisque locis in jus commune transiit. Conventio conditionalis in eo §. facit, ut non redeat dos ad patrem, quæ erat vulgaris conventio: ita ut ea verba *sine liberis* accipiantur pro vulgari pacto. Respondeamus ad *leg. si cum dotem, sol. matrim.* Sententia legis est: Si pater aut extraneus paciscitur sibi dotem reddi in unum casum: Duo sunt casus reddendæ dotis, divortii & mortis. Si itaque in unum casum stipuletur tantum, in casum non expressum erit actio propria mulieris. Hoc non pugnat cum hac regula. In extraneo certum est non pugnare cum hac regula. Nam certum est, in extraneo, qui dotem dat, hanc conventionem non esse supervacuam. Igitur si extraneus in unum casum pactus est, in casum omissum actio erit mulieris, vel heredum ejus: Illa conventio non est supervacua: Ipso enim jure repetitionem non habet. Hæc autem regula est de supervacuis conventionibus. In patre etiam nihil adversatur hæc regula. Nam si ponas, patrem dotem dantem stipulari sibi reddi dotem morte, sive generi, sive filiæ: Hæc conventio non est supervacua, cum sit juri dissentanea. Nam in casum quidem mortis filiæ, patris fuisset propria actio dotis: Sed in casum mortis generi, hæc conventio propriam actionem patris facit, quæ alias vel communis foret ei cum filia sua, vel propria filiæ emancipatæ. Igitur in casum omissum, hoc est, divortii, propria erit actio patris, quæ jure communi foret cum filia communis, detracta nempe conventione. Et ex contrario: Si pater stipulatus sit dotem sibi reddi in casum divortii, supervacua non est actio, nec juri communi consentanea: nam actionem patri propriam facit, quæ foret communis cum filia sua, vel propria filiæ emancipatæ. Igitur in casum mortis actio erit propria filiæ, vel heredum. Denique conventio, quæ a patre interponitur, juri communi consentanea non est: Verum si generaliter ponas, in mortem tantum filiæ patrem esse stipulatum, supervacua erit pactio, & juri communi consentanea. In casum igitur omissum actio erit communis.

Ad L. LXXXII. Donari videtur, *quod nullo jure cogente conceditur.*

NAm vel jure naturali cogente si quid concedatur donatio non est: ut, si servus post manumissionem solvat pecuniam sibi creditam in servitute, non est donatio. Solvit quidem, quod non debet jure civili, sed quod debet jure naturali. Igitur non est donatio, *l. hoc jure, §. pen. de donat.* Donatio est jus, quod nullo jure cogente conceditur. Idem esse opinor contra sententiam Joannis, Bulgari, Accursii, & aliorum, si quis aliquem remuneretur: remuneratio non est proprie liberalitas: sed quasi pretium & merces officii, *l. si ut certo 5. §. nunc videndum, commod. l. 2. §. & generaliter, de vi bonor. rapt.* Et naturaliter debetur remuneratio, id est, jure gentium, *l. sed etsi lege, §. consuluit, de petit. hered.* Ideo quod solvitur ex hac causa, non repetitur quasi indebitum ut opinor. At vero remunerationem non esse donationem constat ex *l. 5. §. ult. & l. hoc jure, §. 1. de donat.* Ait lex: *officiorum mercedem esse extra causam donationis:* ut mihi dones aliquid, quod tibi adfui, vel quod pro te satisdedi, vel quod aliqua in re opera vel gratia mea usus fuisti, hoc non est proprie donatio, sed remuneratio præcedentis officii. Delenda sunt, quæ Accursius scripsit: nam non intelligit eo §. agi de remuneratione: ex his consequitur quod diximus non esse donationem, sed an his legibus continetur remuneratio? Minime: donatio igitur est mera liberalitas, quæ nullo jure cogente in alium transfertur. Hujus est certus modus: remunerationis non est certus. Hæc regula repetita est in *l. donari, de donat.* sed in utraque lege videtur legendum: *Papinianus lib. 8. Responsorum.* Et ita huic legi conjungetur *l. vir usuras 54. de donat. inter vir. & uxor.* Species est: Mulier promisit dotis usuras, quoad tardius dotem solveret, & præstitit, an præstatio est donatio? Certe non, quia jure cogente dos tribuitur. Sed si usuras dotis remittat maritus, an donatio est? Sic sane, *l. si quis pro uxore, §. 1. de donat. inter vir. & uxor.* Finge igitur: Mulier debet dotem, & promisit usuras dotis, maritus non petit usuras: tacite remittit usuras uxori: hæc remissio non valet, nisi morte confirmetur. Finge: Maritus dotem uxori prælegavit, & confirmavit, si quid daret uxori fideicommissum esse, legato dotis usuræ non continentur: sed titulo donationis remissæ videntur, *l. 54. de donat. inter vir. & uxor.*

Ad L. LXXXIII. Non videntur rem amittere, *quibus propria non fuit.*

IS amittit rem, qui adquisivit: & ideo Græci apud Harmenop. lib. 3. Epit. tit. 9. hoc solum notant ad *h. reg.* Casum fortuitum solum dominum agnoscere: ut re pignori tradita creditori. Creditor non videtur rem amittere, sed dominus, cum ejus propria nunquam fuerit.

Ad

Ad L. LXXXIV. Cum amplius solutum est, *quam debebatur, cujus pars non invenitur, quæ repeti possit, totum esse indebitum intelligitur, manente pristina obligatione.*

Ad §. Is natura debet, *quem jure gentium dare oportet, cujus fidem secuti sumus.*

PErtinet ad condictionem indebiti. Duæ sunt sententiæ. Ad primam sententiam ponit Accursius exemplum ex *l. si non sortem 26. §. si centum, de condict. indeb.* Finge: Debeo centum, solvi fundum dignum ducentis: amplius quam debebam solvi, non invenitur tamen, quæ pars fundi sit indebita, maxime cum sint confusæ partes. Hoc casu non statuetur communio fundi, sed totus fundus repetetur, manente incorrupta obligatione illorum centum. Altera sententia etiam pertinet ad condictionem indebiti, in qua est frequens tractatio de naturali debito: *Is enim, qui natura debet, licet non debeat jure civili, soluti non habet repetitionem.* Is natura debet, cui fidem habuimus, ut qui pacto promisit se aliquid daturum sine stipulatione, *l. in his 5. §. Imperator, de solut.* Item: Pupillus, cui pecuniam credidimus, sine tutore auctore, ex qua factus sit locupletior, debet natura, *l. naturaliter 13. §. 1. & l. seq. de condict. indeb.* & ita naturalis obligatio accipitur in *l. Stichum 95. §. naturalis, de solution.* quæ solo vinculo æquitatis sustinetur. Verum sicut natura debet non tantum is, cujus fidem secuti sumus, sed & is, cujus fidem sequuti non sumus, ut libertus mihi debet operas natura, sive jure gentium, *l. si non sortem, §. libertus, de cond. indeb.* etsi nihil convenerit; ut ergo natura debet is, cujus fidem sequuti sumus, ita debet non tantum, qui naturali, sed etiam, qui jure gentium debet, ut servus domino, & contra dominus servo non debet jure naturali, sed jure gentium, quia servitus est constitutio juris gentium: naturali tantum debetur, *l. naturaliter, & l. 64. de condict. indeb.* & uterque, id est, tam is, qui debet jure naturali, quam qui jure gentium si solvat, non habet condictionem indebiti, at qui indebitum jure gentium solvit, condictionem habet, *l. indebita, de cond. indeb.* Qui solvit autem indebitum jure naturali, hic sane, ut opinor, non habet condictionem indebiti. Sic operæ non debentur jure naturali, quo est incognitum jus patronatus, sed debentur jure gentium: nam datio libertatis, sive jus patronatus est juris gentium, *l. manumissiones, 4. de justit. & jur.* Ad hanc differentiam puto referri hanc definitionem hujus regulæ, ut intelligatur, eum, qui jure gentium debet, licet non debeat jure naturali, non habere condictionem indebiti.

Ad L. LXXXV. In ambiguis pro dotibus *respondere melius est.*

Ad §. Non est novum, *ut quæ semel utiliter constituta sunt, durent, licet ille casus extiterit, a quo initium capere non potuerunt.*

Ad §. Quotiens æquitate desiderii *naturalis ratio, aut dubitatio juris moratur, justis decretis res temperanda est.*

PRima sententia repetitur in *l. in ambiguis 70. de jure dot.* Quædam causæ sunt favorabiliores, ut libertates, *l. 20. sup.* illationes mortuorum, *l. sunt personæ 43. de relig. & sumpt. fun.* & dotes, *l. ult. C. ad SC. Vellejan.* & ut in ambiguis pro libertate respondemus, ita pro dote. Sumamus exemplum ex *l. Cajus Sejus 45. sol. matrim.* Species est: Avus maternus, cum dotem daret pro nepte, stipulatus est sibi, vel nepti reddi soluto matrimonio. An solutionis causa adjecta est neptis, an obligationis causa, & potuitne adjici obligationis causa, cum nemo alteri stipulari possit? An hoc dabitur favori dotium, ut valeat collatio facta in neptem? Ait, existimandum neptem adjectam esse obligationis causa, & utilem actionem dari. Favetur dotib. ut mulieres nubere possint. Igitur in ambiguis doti favemus. Græci apud Harmenopulum *lib. 1. Epit. tit. 15.* afferunt exemplum aliud ex *l. quæsitum 17. de bon. auctor. jud. possid.* Species est: Certum est, mulierem dotem repetentem habere privilegium. Sed finge: Sponsa dotem dedit: nuptiis renuntiavit postea; an in repetitione dotis habebit sponsa privilegium? Vel finge: minor duodecim annis, quasi uxor domum ducta est, & dotem dedit marito: solvitur matrimonium ante pubertatem puellæ, repetit dotem, an habet privilegium? Ambigitur, quoniam neutra erat uxor: neque ergo matrimonium videtur esse, neque dos. Sed certum est, datam esse dotis speciem, & hoc respectu dos est; & melius est dicere dotem esse, & respondere pro muliere, *l. si sponsa 74. de jur. dot.* Dum ait in §. 2. *non est novum, &c.* significat regulam non esse, *l. non est novum 46. de adquir. rer. domin.* Sic non esse regulam ostenditur hic. Itaque constitue ita regulam in contrarium: Ea, quæ ab initio constiterunt, evanescunt, si in eum casum venerunt, a quo incipere non potuerunt, *l. pro parte 11. de servit. l. 3. §. ult. de his quæ pro non script. hab. l. existimo 98. l. inter 83. §. sacram, l. pen. §. ult. de verb. oblig.* Ut in iis exemplis rem meam inutiliter stipulor, alienam recte. Finge: Rem alienam stipulatus sum, recte stipulor: at ea res mea facta est ex aliqua causa, antequam stipulatio effectum habuerit, an rescinditur stipulatio? ita. Idem est, si legavero servo alieno, quod valet: & postea servum redemero, quo casu non valet. Nam servo meo sine libertate non lego utiliter. Idem est, si stipulatus sum servitutem in fundum meum, & postea vendam partem fundi, stipulatio enim vitiatur: quia jam non possum servitutem pro parte adquirere, quia servitus non adquiritur pro parte. Sic igitur demonstratur, ea quæ initio constiterunt vitiari, si in eum casum incidant, a quo incipere non potuerunt. Sed ut ait Jureconsultus hic: *Vitiatur nonnunquam hæc reg.* ut in hac specie. Legatus est fundus Primo & Secundo a Titio herede instituto: postea moritur Titius, heres existit primus Titio, atque ita idem incipit esse heres & legatarius, quod fieri non potest; quid dicemus? Legatum pro parte non extingui, nec accrescere secundo dicemus, sed primo, primum partem suam retinere, *l. plane 34. §. inde dicitur, de legat. 1.* Idem in hac specie. Unus ex dominis non potest fundo communi servitutem adquirere: Dominus autem fundo servitutem adquirere potest, quam ubi adquisivit partem fundi vendidit: & ita servitus adquiritur, an servitus evanescit? Minime. Nam licet servitus non adquiratur pro parte adquisita, tamen etiam pro parte fundi conservatur, *l. pen. §. ult. de verbor. oblig.* His duobus casibus vitiatur hæc regula. Verum vitiatur etiam in aliis, sed non sine controversia: nam singulis in casibus magnæ fuerunt controversiæ, an esset admittenda illa regula, an non, dissentiuntque Jureconsulti tribus in locis. Ex quo apparet fallacem esse regulam. Unum exemplum est: a filiofamil. herede instituto patri legari posse constat: itemque a servo herede instituto, si legatur domino, legatum valere ab initio. Quid fiet, si pater vel dominus heredes fiant, an exstinguetur legatum, quod initio valuit, quia idem legatarius & heres esse cœperit? Paulus existimat, legatum non vitiari, licet in eam causam pervenerit, a qua incipere non potuit, & imputari in Falcidiam: hoc est, pati Falcidiam, *l. a filio, de leg. 1.* Sed Martianus censet legatum exstingui, *l. si a servo, ad l. Falcid.*

Sequitur aliud exemplum: Legatum non valet, si debitor pure legaverit creditori, quod debet pure. Valet tamen legatum, si quid debet in diem, legat pure. Finge: quod debet in diem, legavit pure, vivo testatore venit dies, & jam debet pure, an extinguitur legatum? Papinianus putat non exstingui legatum, *§. ex contrario, Instit. de legat.* Paulus secus in *l. debitor 82. de legat. 2.*

Postremum exemplum est: Unus ex dominis fundo communi servitutem non potest stipulari. At finge: qui erat dominus, in solidum stipulatus est servitutem fundo suo, & decessit duobus heredibus relictis, an cor-

corumpitur ſtipulatio? Ita, ſecundum regulam, quia ſolum heres unus non poſſet ferviturem ſibi ſtipulari pro parte. Denique res pervenit ad eam cauſam, unde incipere non poteſt. Ergo ſecundum regulam victuræ ſtipulatio, l. 2. §. ex hoc, de verb. oblig. Sed diverſa ſententia probatur magis illo loco, l. 8. pen. §. ult. eod. cujus fine dicit regulam: Denique ſtipulationem non corrumpi ſucceſſione duorum heredum. Sic igitur videmus ſuperiorem regulam vitiari.

Poſtrema eſt ſententia huius legis: *Quoties æquitas etc.* Interdum requitas confligit cum æquitate, & collidunter æquitates rationes: ſi quæras quarit: Iſtrum ſit æquius? Duplex eſt æquitas: Naturalis & civilis. Confligit hoc una cum altera, *l. ſi furori 61. §. quod vero, de furt.* Species: Ego ſcio depoſiſſe ſervum, quem ego fuiem eſſe ignorabam, is tibi ſubripuit alio quid, an tibi, in ſolidum damnum prebuſſe, ac ſi furtum ſecuſſem? an fatis erit, ſolum nosse dedere? Equum eſſe videtur, ut ſufficiat nosse dedi tu, ut ne plus damni per ſervum evenat, quam quanti eſt ſervus. At ex contrario æquius etiam eſt, ut ne depoſitario officium ſuum ſit damnoſum, quod officium ſuſcipit non ſui cauſa, ſed deponentis. Itaque damnum ex eſſe ei præſtare æquum eſt, quod concludit lex. Sed ad regulam noſtram tale propoſumus exemplum. Procurator datus eſt ad litem ſuſcipiendam, & ſuſcipit litem. Itaque dominus pro eo cavit iudicatum ſolvi, reſtat ut lis conteſtetur. Procurator non vult litem conteſtari. Adeo poſſulat, ut cogatur ad litem conteſtandam, & judicium ſuſcipiendum. Hinc poſſidetur nititur æquitate civili, quia procurator illegat adverſarium voletudinem, neceſſarium munus reipublicæ, nec ſe poſſe exequi mandatum. Hinc exceſatio non parvum æquitatem habet: contra poſſeſſio, quæ civilis, vel actor adjutis hac exceſatione ludatur, puta ſi actio ſit temporis præſtuti, *l. ſed etiam 12. de procurat.* Itaque inſtat actor, & vult cogere procuratorem, ut litem conteſtetur: quid fiet? Res hinc ſolo decreto temperabitur, *l. ſed hac 13. eod. tit.* Æquitabilia, inquam, non eſt facile iudigitanda, quia non poteſt de eadem re ſimul & non eſt etiam ſtrikte, hoc eſt, præcise deneganda, ſed cauſa cognita, *decreto eſt res temperanda ſolo*, hoc eſt, quod æquius eſt, & in mediocritate conſiſtit. Hæc eſt regula generaliter conſtituendum: quoties quid fieri foleat de plano & per libellum, ſi quo minus id fiat, remoretur ratio tutiandi, quæ eſt decreto, ut ſolet, poteſt deſpectus ex de plano. *Deſiderium* ſignificat hic libellum. Itaque quoties æquitatem libelli moratur ratio naturalis, aut dubitatio juris, tunc non eſt iudicanda de plano, ſed res eſt referenda ad diem ſeſſionum, cum fedebit Prætor pro tribunali.

Ad L.LXXXVI. Non folet deterior conditio *fieri eorum, qui litem conteſtare iuſſi, quam ſi non, ſed plerumque melior.*

Ad L.LXXXVII. Nemo enim in perpetuum *deteriorem cauſam, ſed meliorem facit, de quo poteſt deſpectus rem heredi quoque proſpicientes, & heres teneatur ex omnibus cauſis.*

PRimum ait, deteriorem non fieri cauſam noſtram, litis conteſtatione: quia lite conteſtata uſuræ non deferuntur, *l. Lite 35.* Quamvis deinceps moratione faſta. Sic etiam lite conteſtata, ſi quo minus legium locum habet, *l. alium ceſſan 29. de novation.* Igitur litis conteſtatio non facit cauſam meam deteriorem. Imo facit meliorem: primum adſtionem noſtram prorogat, ut adhuc annum in anno triginta, *d.l. alium, & l. ult. de diligeſt. tut. l. nam poſſeſſorem 9. §. ſi ita, de furtiv.* & triennalem adtionem prorogat in annos quadraginta, *l. ſane, C. de præſcript. 30. vel 40. annor.* Similiter litis conteſtatio facit, ut actio poſtea heredi competat, quæ non competeret alias, ut injuriarum actio, quæ non datur, niſi cum defuncto lis conteſtata fuerit, *§. ult. Inſtit. de perpet. & temporr. act.* Similiter in heredem datur actio lite conteſtata, quia lite non conteſtata non defertur, actiones penales non dantur in heredem, niſi poſt litem

A conteſtatam: ſic non dantur in patrem, niſi lite conteſtata, *l. 38. hoc tit.* hoc eſt, quod offendit *l. penultia 164. inf.* quia regula propriæ pertinet ad *actiones in duplum*, qua tenetur, qui ſciens pro ſervo venit, quæ actio eſt penalis, & non datur in heredem, niſi poſt litem conteſtatam, *l. actione 11. & l. fin. §. ult. de litec. cauſa.* Ergo refero *l. penalis* ad hanc. Generaliter adnotanda *l. omnes 139. inf. eod. tit.* Litis conteſtatio facit, ut actiones, quæ tempore ſe mortæ perent, in heredem tranſmittantur. Denique per litis conteſtationem non fit ma fonditio deterior, ſed plerunque melior.

Ad L. LXXXVIII. Nulla intelligitur mora *ibi fieri, ubi nulla petitio eſt.*

B PEtitio, hoc eſt, actio: & recte Accurſ. citat *l. ſi pupillus 127. de verb. obl.* ex qua luce regula eſt repetita. Sententia talis eſt: Pupillus ſtipulari poteſt, ſi nullum eorum ſine tutoris auctoritate, *l. de fideiuſſorem*, dedit, fideiuſſor obligatur & naturaliter & civiliter, pupillus autem naturaliter tantum. Ex eo obligatione nulla eſt actio ante reſcriptum D. Pii: quia eum nulla habetur ratio hic, ut in aliis locis. Ergo ex illis obligatione nulla eſt actio, nulla petitio; & poſt mortem mortem humo ille. Sed an tenebitur fideiuſſor? Sane non rei ſolet nocere fideiuſſori, *l. mora 88. eod.* Sed pupillus non videtur mortem facere. Nam non interdum ibi mora fieri, ubi nulla eſt actio: ſtatim ac ille humo moritur ante mortem fideiuſſoris, fideiuſſor liberatur, nec dici poteſt mora pupilli, qui non ſcit eorum: non ſcit quique mortem, qui tenetur actione, ſed habet *ſi, ſecundum 21. de aſſer. l. Labeo 24. de reb. credit. Opponit* Accurſius *leg. 5. Cod. de ſenten. pend.* Hæc leſt oſtendit, cum, qui poſſo promiſit ſubtuſta ſtipulatione penali, mortem facere: ex poſt autem vendi ſit ſtipulatio. Actionem excidere, ſententia eum, qui ſtipulatus eſt, fit mora. Hic reſpondet Joannes, *de pœna non eſſe oblitorem, niſi vel ſit, qui pactus eſt.* Ergo actio eſt in volentem & patientem, quod ſi nolit pati, committitur pœna: at pupillus, nec velle, nec actione, fit dicitur. Ergo in hac pecuſie incidit in pœnam, qui pulo non patet, quia mora fuſta, cum poſſit patere pulo. Rurſus opponitur *l. ita ſtipulatio 73. de verbor. obligat.* ubi ita proponitur concepta ſtipulatio: *Stichum dabis? ſi non dederis, decem dabis.* Lex ait: moram fieri in non præſtando Stichio, Stichus tamen non patiendo, ſed dicendum peti poteſſe. Mora autem fuſta, ſtatim defunt Stichus peti poſſe: quoniam obligatio Stichi *transiuſa* eſt in obligationem pecuniæ.

Ad L. LXXXIX. Quamdiu poſſit valere teſtamentum, *tamdiu legitimus non admittitur.*

A Porro eſt ſequentis legis: *Ea, quæ proponitur in l. quamdiu 90. quamdiu valere poſſit teſtam. l. 37. de adquir. hered. l. antequam 8. C. comm. de ſucceſſion.* & ei locus eſt in tutela, *l. ſi quis ſub conditione 11. de teſt. tut.*

Ad L. XC. In omnibus quidem, *maxime tamen in ſuis rebus ſpectanda.*

IN omnibus æquitas ſpectanda eſt. Æquitas ſcilicet rei potius, quam ius ſtrictum & ſummum, ut in *l. plautus 8. C. de fudic. in omnibus*, ait lex, in omnibus: ut in teſtamentis, judiciis, contractibus, pactis. In his omnibus poſtiſſimum æquitas ſpectatur, & a ſcripto receditur ſæpe propter æquitatem, quæ defenditur voluntate ſcripturis, maxime autem ſpectatur in jure, id eſt, in legibus: harum enim parens eſt æquitas, & ideo legis non oportet calumniari, *l. pen. ad exhibend.* Calumniatur leges, qui verba ſequitur ſtrictiora, reiicit autem æquitatem, & ut ait *l. ſcire 17. de legibus, ſcire leges non eſt verba earum tenere, ſed vim ac poteſtatem.* Vis itaque legis eſt in æquitate, mente & conſilio ſcriptoris. Scitatur

809 In Tit. XVII. De diverſis regulis Iuris antiqui. 810

tatur calumnia, verſatur fraus legum. Verum ſi abſit calumnia & fraus, ſane ſcriptum ſequi debemus, *l. profuit 12. qui & a quibus manumiſſ.* Sic etiam ſequimur teſtamenti ſcripturam, in *l. de cernitor. D. de cernend.* Quæ late ait eleganter: In controverſiis, quæ pendent ex teſtamentis, ſequi nos debere jus ſcriptum & ſtrictum. Certum in iis, quæ ſunt citra ſcripturam teſtamenti, tum ex æquo & bono interpretatur, ut in teſtamentis, ſic in legibus, cum abeſt calumnia & fraus. Alias ſequimur ſcripturam, & ſolum quæ ſcripta. Idem dicam quo mode interpretatione, l. t. C. de legibus. Sicut duritiem legis Julix tandem moderati ſunt Imperatores, *l. quamvis adulteri 30. C. ad l. Jul. de adulteriis.*

Ad L. XCI. Quoties duplici iure defertur alicui *ſucceſſio, repudiato uno iure, quod ante defertur, ſuperesti vetus.*

MAle Bulgarus, Joannes, & Accurſius exemplum ponunt in duobus heredibus, ſi unus, ſive inſtitutus, plus ſuccedio defertur ab intellato jure civili; id eſt, ex 12. tabulis, quod eſt jus vetus, & jure Prætorio delato poſſeſſione Unde legitimi: quod eſt jus novum: quo repudiato non prohibentur jure civili hereditatem adire. Fallacia eſt in eo ſita, quod utroque jure, novo & vetere, nulla ſtrictim ordine defertur ſucceſſio ſuis & agnatis, jure civili & prætorio. At regula deſiderat exemplum, quo ſucceſſio defertur ſimul, non ſine ordine, ſed alio jure novo, alio jure vetere. In hoc exemplo defertur ſimul ejure novo & vetere: idem interpretes cavillati ſunt hæc verba: *quod ante defertur*: hoc eſt, ante patentia, quam remotorium: bus, *vel quod ante defertur*, id eſt, quod defertur antequam apprehenderit, *quod ante defertur*, hoc eſt, quod defertur jure novo nondum introducto. Sic mutant ſyntaxin & tempores ſignificationem: quod eſt ridiculum. Exemplum eſtum hoc modo defertur antiquo jus vetus, & ſuperato novo ſupereſt vetus: nam ſit comparatio juris veteris cum novo, ſed iidem in illo exemplo non perſonæ, ſed jura. Hæc eſt mea ſententia. Teſtamento heres ſcriptus eſt, qui ab inteſtato heres futurus erat: repudiato teſtamento poteſt legitimam hereditatem ampliſti. Si verum eſt, quod *Scripſi eos non eſſe caſus ſolemnes*: & ut unquint, jus teſtamenti eſt novum, jus inteſtati eſt vetus: & teſtamenti jus novum deferet prius, quam jus vetus inteſtati jus vetus. Nam inteſtati jus non eſt vetuſtius jure teſtamenti: utrumque jus eſt duodecim tabularum. Regula deinde loquitur de eo, qui ſuccedit duplici jure. Nam deferur duplici jure, ſi legitimus heres teſtamento ferbatur heres, quorum quamdiu adiri poteſt hereditas ex teſtamento, non deferur ab inteſtato: fed repudiatur prius teſtamentum, quam deferatur ab inteſtato ſuccedio. Regula quoret exemplum, quo ſimul duplici jure queatur ſuccedio, ſervato tamen ordine. Defenda igitur omnia, quæ ſcripſi Accurſius ad hanc legem. Duo exempla deferam. Primum erit de patre præterito teſtamento filii, quem pater manumiſerat & emancipaverat, cui præterito datur querela teſtamenti inofficioſi, & patris querela ab eodem teſtamento, de cuius teſtamento agit. Item, qui adhuc eſt querela, debet agnoſcere bonorum poſſeſſionem Unde legitimi, ordinandæ litis cauſa: quoniam falſo filius inteſtato impoſſicitur hereditatem ex bonorum poſſeſſione Unde legitimi. Ergo patri datur querela, *l. paper 14. de inofic. teſtamen. C. l. ult. ſi pater quis manumiſſ.* in qua querela vocatur jus antiquum: & Vigilius conſuit, ibi *jus antiquum* accipi pro querela. Ergo habet etiam pater ut manumiſſor bonorum poſſeſſionem contra tabulas, *l. filio 16. §. 1. de inofic. teſtamen.* quod eſt jus novum, *l. ſi a milite 29. §. ult. de teſt. milit.* Ergo patri præterito, jure diplici poſt mortem filii deferur hereditas, primum ex poſſeſſione contra tabulas, tum ex querela unde legitimi: quam potet agnoſcere, querela & litis de inofficioſo teſtamento ordinandæ gratia. Querela, eſt jus antiquum: bonorum poſſeſſio contra tabulas, eſt jus novum. Sed hoc jus novum deferur prius quam querela, quæ bonorum poſſeſſioni Unde legitimi, locum facit. Ergo repudiato hoc jure, quod ante deferur, ſuperesti jus vetus, hoc eſt, querela ſive bonorum poſſeſſio unde legitimi, quæ quidem poſt deferur. Alterum exemplum eſt ex Senatuſconſulto Orfitiano & Tertylliano, quo ſunt nos novi, *l. tredecies 7. de curat. minor.* Ex iis Senatuſconſultis deferur hereditas matri & filiis, & deferur ab inteſtato. Idem datur bonorum poſſeſſio Unde legitimi, *l. 2. §. ult. Unde legitimi.* Olim dabatur tantum Unde cognati: nam mater filio tantum eſt cognata: item filius matri eſt cognatus. Sed ex Senatuſconſulto illis ſucceditur quaſi agnatis, exclusis ceteris cognatis. Itaque ex Senatuſconſulto haberur pro iure novo, quo deferur inteſtato bonorum poſſeſſio Unde cognati. Itaque repudiato jure novo Unde legitimi, ſupererit jus vetus Unde cognati.

Ad L. XCII. Si libertus in tranſcribendis *ſtipulationis verbis erraſſet, nihil nocere, quo minus & res & ſtipulatio teneatur.*

ERror librarii non viriat ſtipulationem. *Librarii*, hoc eſt, ſcriptoris, aut tabellionis. Error etiam ſcriptoris eadem ratione non viriat teſtamentum, *l. error 72 C. de teſtamentor.* non viriat preces, *l. 2. C. de err. advocator.* Summa trivit eſt: Error advocati non nocet litigatori: item error tabellionis non nocet ei, qui adhibuit illum, ſed libellum conſcriptit, litigatori non, nam ludit ſtatum perſonarum, *l. Imperator 8. de ſtat. hom.* Generaliter in iudicio & negotiis rerum excerbica dictorum non vitiat, *l. illiterata 6. §. ſcriptus, de offic. Prefidis.*

Ad L. XCIII. Filiuſſamilias neque retinere, *neque recuperare, neque adipiſci poſſeſſionem res peculiaris videtur.*

TRia ſunt genera adipiſcendæ, retinendæ, & recuperandæ poſſeſſionis, qua filiuſſamilias nomine rei peculiaris non habet, *l. ſi filiusfamilias 49. §. ult. de furtis, l. quod ſervus 32. de vi & vi arm.* Nam patri ignoranti adquiritur per filium poſſeſſio ut re peculiari, *l. peregre, 9. t. de adq. poſſ.* Et *Scripſi*, ut ſervus ſine voluntate patris poſſit potelt ulurpare, ſed pater poteſt per filium, *l. 4. §. 1. de uſurpat.*

Ad L. XCIV. Non ſolent que abundant *vitiare ſcripturas.*

VUlgo dici ſolet, *falſa demonſtratio non vitiat legatum*: item *falſa cauſa non nocet legato*: *ſervum Stichum* dabitis? etiamſi non ſit verus, fed pretio comparatus, hoc non vitiat legatum. Vide *l. 17. C. de fideic. l. ſi quis navis 8. de inſt. præleg.* quæ inquit: *Quod ne ſæpe demonſtratio actionem, ſæpius ſit.*

Ad L. XCV. Nemo dubitat ſolvendo *videri eum, qui defenditur.*

HUius regulæ effectus eſt, ut fideicommiſſi vel creditiçaſis non diſtrabantur bona ejus, qui defenditur vel pro ſe, vel per alium. Vide tit. *Ex quibus cauſ. in poſſeſſ. ear.* Et tit. *de reduct. actior. inde. poſſid.*

Ad L. XCVI. In ambiguis orationibus maxime *ſententiæ ſpectanda eſt ejus, qui pronuntiat.*

HUius regulæ eſt frequens uſus in materia teſtamentorum, *l. ex facto 19. de bonod. inſtit.* Et ex illis fideicommiſſorum. Exemplum eſt in *l. Sempronius 26. de uſufr. & uſufr. leg.* Sciendum eſt, uſumfructum fieri quoties, ſimum reverti ad proprietarium. Species eſt: Teſtator ab herede per fideicommiſſum reliquit fundum Titio poſt decennium deducto uſufructu. Ergo ex ea re reliquit uſumfructum. Fideicommiſſi dies cedit ſtatim, licet non petatur ante decennium, neque peti poſſit. Igitur debetur ſtatim fideicommiſſum. Ideo ſi fideicommiſſarius moriatur ante decennium, tranſmittit

mittit fideicommissum in heredem suum. At singe: Si A decimo marito non est mortuus intra decennium, sed heres: quaeritur, posit decennium an heredis heres computare prodire Titio plenum fundum, an vero possit dedu-cere usumfructum. Res ambigua est, & dubius videtur esse termo. Et videtur primo plenum fundum praestitum esse ab heredi heredis non deducto usufructu. Nam heres primus jam debere id coeperat, dies enim coeperat. Ergo morte primi heredis finitur usufructus. Quod si ita est, ab heredi heredis non deducto usufructu, sed plenus fundus, solidaque proprietas est praestanda. Contra, non videtur finitus usufructus morte heredis, quia quodam fuit. Nec enim ante eft dubium, quam fundum praestiterit eo deducto, cum retineat semper pignus ore, quia dies nondum venerat. Non potes ergo dicere, finitum usumfructum mortem heredis: imo discretus, & usumfructum inquiere ab heredi heredis, & ab eo quae-que finiri: ab heredi primo non incaepisse. Ergo heres heredis non praestabit plenum fundum, sed deducto usumfructum: nec enim is finitur in persona primi heredis, cum nondum coeperit in ea. Idem dicemus, si sub condi-tione legatus, aut relictus sit fundus. Nam si pendente conditione moriatur heres, & pofsea existat conditio, heres heredis deducet usumfructum: non enim finitus videtur in persona primi heredis. Et ita per quendam notatur. Uti opinio ili verior. Lex ait: hus subtilitatem esse praetermittendas; & sententia teftatoris, quae fuerit, videndum esse. Sententia teftatoris indicari priorem opinionem, quae praetermittenda est. Nam voluit detrahi usumfructum, qui cohaeret perfonae heredis fui: lege-rat igitur fundum deducto usufructu. Si finitum eum voluit retire ad fideicommissarium: si heres usumfructum habere cupiebat, in heredem fuum non transmisisset. Ergo etsimili nonnullum habuit, & heres heredis plenum fundum praestabit. Sic igitur in testamentis maxime spectanda teftatoris mens, quod eft principaliter, & ante omnia, non est dubium. Nam ibi fententia loquentis non praeftat maxime. Sunt ure utrique pariis exemplum ex *l. inter 33. de aur. & arg. leg. & l. si mihi, & Titio 120. §. ille, de verb. oblig.* quae eft de contrahibus. Finge: Titio fuisse stipulatus-fidem tuam quemquemque mulieberem, ut & eam debes praestare, qua quali virili mebatur? Sic fane: nam eft mulieris. An item mulieris fidem praestare videtur mulieribus? Non eft tam quaerendum, quae fit vellis mulieris; fed ex videtur legere, de qua fensit teftator. Non idem dicemus in stipulatore. Ea videtur promisisse vestis, de qua fensit promissor. Nam fequimur verstarem, & verba, quae non sunt ambigua. Ergo praestabis in praedicta specie emptori vellem vetres. Ulpianus nihil virtat in ambiguis. Multum distant contractibus a testamentis, distant etiam contractus a judiciis, vel arbitrariis. Nam in judiciis plerumque quod actor fecerit: ut si quis petierit Stichum, & actor fenserit de uno, tu de alio; is victetur proculsus, quem actor fensit, *l. quae 85. §. 1. de verb. oblig.* In contractibus si fuerit dissensus, nullus eft contractus, *d. l. inter.* Contractus conftant ex consensu duorum: adeo eft initio, *l. continuus 137. §. 1. eod.* Sed quid si non conftet, contrahentes dissentisse, fed ambigua fit stipulatoris, locatoris, vel venditoris oratio? Omnino hic in parte eft differentia inter contractus, & judicia. In contractibus fequimur, quod utilius eft promissori, conductori, vel emptori. Nam ex quacumque locutus non eft stipulatoris, locator, venditor? Exemplum funt in *l. si ita. §. 1. in emptione 34. l. cum in lege 33. de contrab. empt. l. Si arbitrem 17. §. hac lex, de servus. urb.* At in actionibus fequimur, quod eft utilius actori, *l. si quis interdixe, de public.* aliquin nullus eft litium exitus, *l. in contrahendo, de inf. loc. iti.* In contrahenda venditione ambiguis lex contra venditorem eft interpretanda. Sed quod dicitur utrique lege, *ambiguum pactionem esse contra venditorem ambiguitas*; haec regula graviporum alias, hoc eft, haec regula praecedunt alia, & non eft ad hanc regulam ftatim deferendandum. Nam primum spectare quid actum fit inter contrahentes, & quid fit verisimile illos contrahisse, *l. si stipulatus 73. eod. in pogn. l. si lege 34. l. ea lege 51.* hic. Deinde spectare id, quo res, de qua agitur, valeat, *l. 80. de verb. obligat.* tum fi res fit fatis in tuto per se, & fi cum, quod ipsum intelligitur, ratio nulla investigari potest; fequimur, quod inutilius eft venditori, aut locatori, quod apertius legem conventionis non dixerit.

Ad L. XCVII. Ea fola deportationis *fententia infert, quae ad fiscum pervenit.*

SEntentia eft: Poena deportationis aufert bona liberi: Nam deportationem fequitur tacite publicatio bonorum, & ut verbo dicam, *Cum de capite, inquit*, ipfius pena deportationis nomen bonorum fpoliatio eft, qua in re dilter a relegatione, *l. deportati, C. de bonis proscript.* ligitur fententia deportationis aufert bona liberis. Hodie non aufert ex Novella *Ut nulli sanctum, C. h. t. alt. collat. 9.* Non aufert autem jusagnationis, aut confanguinitatis, *l. ult. unde legit. I. de his mandati. C. rel.* Nam haec non pofsunt ad fiscum transire. Quae liberi habent a deportato parre, ea aufert fiscus: quae vero a majoribus habent, a matre ipfo & genere ad liberos pervenientia, non aufert. Itaque fententia deportationis ea fola aufert, quae ad fiscum transfeunt: Jusagnationis non transit ad fiscum.

Ad L. XCVII. Quoties in utrisque casu *licet non venditur, is praferendus eft, cujus in loco causa tempus praecedit.*

IN *l. nemo pracdo. 126. infr. hoc tit.* de qua in §. 33. *fupr. hoc tit.* dixi, pignoris jus, aut cum de hoc dominum quaeritur, potiorem effe poffessorem. In hac lege potior eft, qui rem accepit prior. Fieri potest ut, qui prius inrem accepit, non sit dominus poffidet cum agitur de eo inter plures. Cum igitur una lex dicat, potiorem effe poffessorem: altera vero, eum qui accepit, *l. si mihi. 11. de pign.* pugnare inter fe videatur. Post exemplum in duobus donatariis, quibus res alienata est diversis temporibus bona fide rem alienam acquirentibus. Si dominus, qui alienavit, fuerit locuples, nihil ab eo poffessor melius eft. Nam in pari causa poffessor potior eft, & par eft causa, cum utrique non dominus acquirat per traditionem. Si alienator non fuerit locuples, quod unus prius acceperit, quam alter: quia tum demum ratio temporis fpectatur, cum ab eodem dominio acceperint. Igitur fi donatarii a diverfo dominio acceperint, melior eft causa poffessoris. Si vero ab eodem non dominio feparatim acceperint, prior potior eft: ita, fi fervatur in emptionibus, *l. si ab eodem, de Public. in rem. alt.* Idem eft in actione hypothecaria, fiea inter fe agant duo creditores, quibus ne aliqua pignori eft obligata diversis temporibus res. Si a diverfis non dominis acceperint pignus, potior eft poffessor: fi ab eodem non dominio acceperint pignora diverfis temporibus, is potior eft, qui prior accepit pignus, *l. si non dominus 14. qui pot. in pign. l. ult.* Sed quid diximus de emptione, & *d. l. 9. huc citat. l. si ea res 31. de act. emp. & vend.* qui res duobus donatariis eadem rem transferri. In contractibus, poffessorem potiorem facit indiftincte: hoc eft, five ab uno non dominio, five ab alio atque alio emerit, potior eft poffessor, hoc eft, qui prius accepit. Respondeo: cum duo rem eandem emerint feparato contractu, neutro rem poffidente, & agatur adverfus eum qui rem poffidentem, prior potior eft, non qui prius emit, fed qui prius rem accepit. At uno ex iis poffidente, cum agunt inter fe, modo poffessor, modo prius potior eft, fecundum id, quod fupra dixi. Sed in *l. si ea res 31.* neuter poffidet: in ea igitur non utrumue difficultate. Et hae ita effe diximus, cum duo ignorant non dominum, vel pignori accipiunt: quod fi quis ignorabit rem a dominio diverfis temporibus, vel ex causa venditionis, aut donationis, tunc five agant inter fe, five contra extraneum, poffessor prior potior eft, hoc eft, qui prius res tradita, *l. quoties 15. de rei vindic.* Idem eft, fi duo a non dominio rem eandem accipiant pignori diverfis temporibus. Nam praeterea, qui prius accepit. Quod ita dixi, diverfis temporibus. Nam fecus, fi non diverfis temporibus, fed fimul accipiant. Nam tunc eum emtore agant in fidem adverfus extraneum, inducit hypotheticaria actio eos poffessor melior eft, *l. 1. §. 1. de interd. Salu. l. fi debitor 10. de pignor.* Sed explicemus *d. l. quoties*. Species eft. Duobus diverfis contractibus, & diverfis temporibus res vendita eft iure, hoc eft, a domino; qui tamen eo nomine coercetur pcena Titii, *l. quod ad hoc 14. l. C. de furtis. l. ult. C. de his qui latrones 15. quaeritur*, uter emptor potior fit? Idem quaeri potest, fi duobus eadem res diverfis temporibus, a non dominis fit. Dic, ut dixi, potior in re videtur emptor. Lex ait: utrique rem effe venditam, & traditam, vel eodem genere traditionis, vel alio atque alio: potior eft is, qui prius traditu fuit. Et prior emptor habet electionem, fi rem prius traditam poffideat: fi modo pretium folverit venditori: alioquin traditio non transfluit dominium, *l. 1. quod vi 9. de contr. empt.* Ergo traditio illa priori non fufficit nifi dominium translatum fuerit, quare existente prior emptor, id eft, qui prius rem emptam accepit. Nam eft receptum, hoc nomine effe, ut huic emptori traditi fint tituli, hoc eft, ut venditor ei tradiderit inftrumenta, quo genere fit traditio res, *l. 1. C. de donationes*. Ergo ut fuerit res, quae data emptori, fruftra exigitur datio inftrumentorum. Ergo fi emptor, qui poffidet rem, adverfus alium empturem, velit retinere poffeffionem, debet effe diligens, rem fibi prius traditam effe, & fi pretium folvisse, ideoque dominium adquisiffe: & datio inftrumentorum non exigat. Vel certe, ut dixi, debet retinere, non retinebit poffeffionem, fed accipiet pretium ab alio emptore cum ufura, habita ratione fructuum & fumptuum, hoc eft, *d. l. quoties*. Nam fere emptor, qui rem traditam prius accepit, magnos fumptus facit, vel meliorem rem facit: itaque fructus cum fumptibus *d. l. quoties* compenfantur. Igitur hic emptor hanc electionem habet, ut vel rem retineat, vel pretium accepiat cum ufuris. Si vero rem non poffidet, nec pretium dedit, vel rei vindicatione rem ab alio vindicabit, vel fibi cum ufuris pecuniam accipiet: habitis fructibus & fumptibus. Graece apud Harmenopulum, *lib. 3. Epit. tit. 3.* aliud exemplum ponunt. Duo funt creditores ufurarii, quibus fors eft folata, ut ufuras non fiunt folvat debitor utrique non eft folvendo, & habet tantum unde uni folvat: Cui prius folvetur? An dicemus potiorem effe cuilum ejus, qui prior exegerit: Minime: fed is praeferur in exactione ufurarum, cujus causa tempore prior eft, & qui primo contraxit cum debitore. Sane fi ita eft, minor fed puto hoc juris produci non posse. Nam dicitur, quoties duobus quid debetur ex fimili causa, meliorem effe causam ejus, qui occupaverit agere, hoc eft, qui fefinavit uturas exigere, *l. inter eos 39. de re judic.* Prior erat, qui fibi vigilavit: & ju vigilantibus fcripsum eft. Igitur in eo exemplo Graecorum, puto potiorem effe eum, qui prior occuparit agere.

Ad L. XCIX. Non poteft improbus videri, *qui ignoravit quantum fiscum debeat.*

QUae ad hanc legem pertinebant, dicta funt *fup. in lege 63.*

Ad L. C. Omnia quae jure contrahuntur, *contrario jure pereunt.*

VIde quae annotata funt *fup. ad l. 35.* ubi prolixe haec lex eft explicata.

Ad L. CI. Ubi lex duorum menfium *fexi mentionem, & qui*

sexagefimo & primo die vereris, audiendus eft: ita enim & Imperator Antoninus cum Divo patre fuo refcripfit.

LEx ait: Dum, qui compenfatione utitur adverfus fiscum, debere probare causam compenfationis intra duos menses. Sic dicitur menfium mentio fit in *l. inter 7. §. 1. ff. ex. de admissis. tax. l. anfertur 46. §. qui compenfationem, de jur. fisci*. Hoc eft ex lege aliena. Nam quoties eft certum tempus, necefse eft, ut id lex ipsa praefcripferit, *l. lulc. qui fine necessitate*. In iure noftro menfes non computantur ex Initio Calendarum, fed ex numero dierum, & hactenus dies pro menfe: fexagesimo pro duobus menfibus: nonagesimo proribus: duecenti, & fexaginta pro novem menfibus accipiuntur, *l. inde C. de Bafil. quae abrogat. l. 3. C. de fide instr. l. 7. C. Theod. de donat. inter vir. & uxor.* Igitur, uter emptor potior fit? Idem quaeri potest, fi duobus eadem res diverfis temporibus, a non dominis fit. Dic, ut dixi, potior in re videtur emptor. Lex ait: utrique rem effe venditam, & traditam, vel eodem genere traditionis, vel alio atque alio: potior eft is, qui prius traditu fuit. Et prior emptor habet electionem, fi rem prius traditam poffideat: fi modo pretium folverit venditori: alioquin traditio non transfluit dominium, *l. 1. quod vi 9. de contr. empt.* Ergo traditio illa priori non fufficit nifi dominium translatum fuerit, quare existente prior emptor, id eft, qui prius rem emptam accepit. Nam eft receptum, hoc nomine effe, ut huic emptori traditi fint tituli, hoc eft, ut venditor ei tradiderit inftrumenta, quo genere fit traditio res, *l. 1. C. de donationes*. Ergo ut fuerit res, quae data emptori, fruftra exigitur datio inftrumentorum. Ergo fi emptor, qui poffidet rem, adverfus alium emptorem, velit retinere poffeffionem, debet effe diligens, rem fibi prius traditam effe, & fi pretium folvisse, ideoque dominium adquisiffe: & datio inftrumentorum non exigat. Vel certe, ut dixi, debet retinere, non retinebit poffeffionem, fed accipiet pretium ab alio emptore cum ufura, habita ratione fructuum & fumptuum, hoc eft, *d. l. quoties*. Nam fere emptor, qui rem traditam prius accepit, magnos fumptus facit, vel meliorem rem facit: itaque fructus cum fumptibus *d. l. quoties* compenfantur. Igitur hic emptor hanc electionem habet, ut vel rem retineat, vel pretium accepiat cum ufuris. Si vero rem non poffidet, nec pretium dedit, vel rei vindicatione rem ab alio vindicabit, vel fibi cum ufuris pecuniam accipiet: habitis fructibus & fumptibus. Graece apud Harmenopulum, *lib. 3. Epit. tit. 3.* aliud exemplum ponunt. Duo funt creditores ufurarii, quibus fors eft folata, ut ufuras non fiunt folvat debitor utrique non eft folvendo, & habet tantum unde uni folvat: Cui prius folvetur? An dicemus potiorem effe cuilum ejus, qui prior exegerit: Minime: fed is praeferur in exactione ufurarum, cujus causa tempore prior eft, & qui primo contraxit cum debitore. Sane fi ita eft, minor fed puto hoc juris produci non posse. Nam dicitur, quoties duobus quid debetur ex fimili causa, meliorem effe causam ejus, qui occuparerit agere, hoc eft, qui feftinavit uturas exigere, *l. inter eos 39. de re judic.* Prior erat, qui fibi vigilavit: & ju vigilantibus fcripsum eft. Igitur in eo exemplo Graecorum, puto potiorem effe eum, qui prior occuparit agere.

Ad L. CIII. Nemo de domo fua *extrahi debet.*

EXpetita eft ex lib. 1. Pauli ad edictum, quo tradat de damno infecto. Ex eodem edicto vicinus, cujus ader ruinofus fuit, caverc debet damni infecti, eti non fit in ure vicinus. Caverc autem debet in ure, hoc eft, ad tellam Praetoris. Praetor iubet ei domum denuntiari, ut caveat vicino, *l. 4. §. Praetor, de damno infec.* non vero debet extrahi de domo: quod ad eundem modum tradtavit Paulus, *l. 18. de damno. infec.* Ex Ulpiano vero conftat in *d. l. 4.* eum denuntiationem, vel fieri in perfonam, fi domi fuc fit: vel fi domo abfit, fieri ad domum praecinis voce, & libello pollibus affixo. Quod etiam fit in plerifque aliis caufis, *l. 2. §. 1. de exquisc. lib. 1. c. 5. 3. quod vi aut clam, l. 3. de excusat. tutor.*

tutor. Adde l. uino 30. 5. supra, ad l. Jul. de adult. Lex A
ait : Noptam, hoc est, qui iterum nuptit cum eam prior maritus expulisset ob adulterium : ea igitur ante priores nuptias expulsa, quam adulter fit peracto reus, ne prohibeantur fecundæ nuptiæ : nisi ante fecundas nuptias ei denuntiatum esset, denuntiatio autem ad eum tantum facta sufficit. Sic etiam denuntiatio five citatio abintium reorum, quæ fit per tridnum in *l. inter 10. de pub. jud.* ea denuntiatio potest fieri publice, præconio vocato per præconem, ut coram ex Pharetrio in Cæsarib. & ait moris esse, ut si non veniat, qui eft reus criminis, vocetur ad domum per buccinam. Sic denuntiatio teftimonii, hoc eft, quicunq; teftes evocantur, fi non potefi fieri in perfona, fit ad domum teftium ex l. 12. tabularum, in qua fcripsum eft : *Custodiunto testimonium, testemq; ferunto ad portum aedesq; adjarum esto* : hoc eft, qui teftes requirit, is per tridnum teftes evocet ad portam, hoc eft, ad domum . Puto enim, portam fui a domo, quotes teftes evocantur nimpfo boaru Prxcouis : Feftus vocat convirium, quafi convocium : fic & ait Ulpian. in *l. apud, 5. convenire, de injuriis* : Ignitur adjuratores ad teftium requifitio, qux fit magna voce. Seuterus igitur legis eft, ut is, qui teftes requirit, per tridnum eos evocare debeat, ampla voce ad domum . Ex quo apparet, ut vetus eftus, ut denuntiatio teftimonii fat per tridnum, & ut fiat ad portam, hoc eft, ad domum, ut citatur *dl. 1. inter* . Qua de re, quod Paulus & Ulpian. notarunt ad edictum de damno infecto, *verecundie debere Prxconem citare*, id Gaius fcribens ad 12. Tabul. annotauit, id conflat ex *l. 1. 2. 22. de in jus voc.* Annotavit enim Gaius, verecunde iubere decemviros ad C portam evocari, non de domo extrahi.

Ad L. CIV. Si in duobus actionibus *alibi fumma major, alibi infamia eft, prxpondet eft cauffa exiftimationis. Ubi autem cognoverunt fumma minor eft, eft fummam imperem habent, per principia accipienda funt.*

VUlgo ab omnibus hxc ponitur fpecies : Debitor ex pluribus cauffis folvit pecuniam creditori debitam, nec dixit, in quam cauffam folverat, creditor etiam non dixit, in quam recipiebat. Quxritur, in quam folvta eft videatur? Si debuit ex cauffa famofa, ut tutela, & non famofi, ut mutuo : id videtur folvifle, quod debuit ex cauffi famofa. *l. 5. & ferè omnes tit. Dig. 97. de folution.* Hxc fpecies habet congruentem fpeciem huic regulæ, & vero impofiuit omnibus, fi tamen quis peritus fpecierit, longe alia fpecies, longe alia fententia regulæ eft, hxc nempe ut definiat, quæ judicia fint maiora & minora, quæ non famofa. Quas funt de maiore fumma, maiora effe dicit ius, quæ de minore fumma. Famofa autem maiora non fun famofis : etiamfi non famofis maiorem pecuniæ fummam continent; quia fimia prædicta omnibus dixerit. Ius famofarum judicia inter fe, licet difparia fint fummæ : quia id, quod caput eft, fpectatur. Caput autem eft fumma cauffa. Iudicium famofi ea etiam parte famofi, quæ non parem fummam habent. Hxc eft fententia regulæ : nec potefi negari, quin fit. Quo concefio fequitur, nihil pertinere ad tractatum de folutionibus, hoc eft, ad illam fpeciem fupra poftam, quod probari poteft ex effectu regulæ. Effectus autem regulæ eft, ut liqueat in duobus actionibus, utra earum præferri debeat, & alteri : ifque fcitu dignum eft propter judiciorum ordinem. Minori enim actioni præponitur major, *l. ult. C. de ord. judic.* Minor actio non movetur, dum fperatur major, *l. pro minoribus 54. de judic.* Quod hoc exemplo plenum fiet. Petitio hereditatis præfertur rei vindicationi, quæ in rem univerfalis eft actio, *l. fi poffeffionem, de evict.* Eadem ratione fundi vindicatio præponitur vindicationi fervitutis debitæ fundo, *l. fundum, de evict.* Rei vindicatio præferetur conditioni : petitio hereditatis actioni familiæ erciscundæ, *l. 1. famil. erciscr.* Ex diverfo : Criminalis actio præfertur civili, licet civilis fit de fumma maiore, *d. l. ult.* quia capitis, & famæ cauffa petitur eft rebus ceteris. Itaque criminalis cauffa civili præponitur femper, quodquam maior diverfitas fummarum . Eadem ratione actio fatti præponitur petitioni hereditatis, & liberalis cauffa actioni fatti : quia ftatus hominis cauffa gravior eft, quam fit tota hereditatis, *l. pen. & ult. C. de ord. judic.* In igitur fit comparatio actionum hoc modo . Quoties fub eodem judicio duæ competunt actiones, quæ eidem competunt, & communiter quandam inter fe habent, adeo ut una fententia contrariari alteri, præferetur ea, quæ eft de fumma maiore : præferetur autem hoc modo, ut fententia in minore lata non pofit in maiore pugnare. Quoties duæ actiones funt famofæ, licet fint diverfæ, pro partibus accipiuntur, & una non præponitur alteri. Quo argumento pofitiones uti ad tutelam, & quam vulgo applicant huic regulæ, quæ propofita eft initio. Nam in cauffa folutionis, etiamfi omnia dicim fint fimilia, ut fi omnia fint de tutela famofa, adhuc fervatur aliquis ordo. Nam, qui folvit indebitum, ordinem etiam accipiente indebitore, videtur folvifle nullius debitum, *l. 1. de folutionib. d. 1. cum ex plenis.* In quoties funt pares actiones, & quæritur de ordine judicium, una alteri non præponitur.

Ad L. CV. Ubicunque cauffæ cognitio eft, *ibi Prator ftabiliendum.*
Vide quæ dicta funt *fup. in l. 91.*

Ad L. CVI. Libertas inteftibilis *res eft.*

LIbertas inteftibilis eft : hoc eft, pecunia adimi & five lui non poteft, ut ait *l. 30. de fure lib.* Libertas nequeunt æftimari, neque auctor pecunia. Qui de cauffa fi tibi fervum promifit, & is perduftus fit ad libertatem fine fafto meo, puta lege, aut Principis beneficio, Aquilianis actionibus cauffam ei obligationem deduxi dari non poteft. Eadem ratione liberalis legatæ Ælia Sentia cohxbentur, ut minor 20. annis aut poffit tenere manumittere, aut capere, quibus, *l. 16. Inftit. quib. ex cauf. manu. non poff.* Sic in *l. non eft longe 176. h. t.* Inhxta eft (inquit Jurifconfultus) æftimari libertatis & neceffitatem. Exemplum eft in *l. 33. quis a procuratore, rem ratam hab.* Procurator nomine domino facit controverfiam ftitus, hoc eft, rum, quod ei mandatum, vocat in Jus : *Si ferviam*, inquit, *dicit*, se vere debet, rem ratam dominum habiturum : cum tamen filionis conciliofi eft, quanti ea res eft præfiturum procuratorem, nifi dominus eorum habuerit. Verum hic cafus melius eft certam fummam comprehendere. Ratio quia liberatas æftimatio eft infinita. Idemque eft, fi procurator nomine alieno de exceptione agat, nec ne, fuiffe ftitum, nec effe partem, non patronum, non cauffam, non mutuum : melius eft, ut procurator cautionem promittat certam fummam, ni dominus fe litigare fibi fit, licet difparia fint fummæ : quia id, quod caput eft, fpectatur. Caput autem eft fumma cauffa. Iudicium famofi ea etiam parte famofi, quæ non parem fummam habent. Hxc eft fententia regulæ : nec potefi negari, quin fit. Quo concefio fequitur, nihil pertinere ad tractatum de folutionibus, hoc eft, ad illam fpeciem fupra poftam, quod probari poteft ex effectu regulæ. Effectus autem regulæ eft, ut liqueat in duobus actionibus, utra earum præferri debeat, & alteri : ifque fcitu dignum eft propter judiciorum ordinem. Minori enim actioni præponitur major, *l. ult. C. de ord. judic.* Minor actio non movetur, dum fperatur major, *l. pro minoribus 54. de judic.* Quod hoc exemplo plenum fiet. Petitio hereditatis præfertur rei vindicationi, quæ in rem univerfalis eft actio, *l. fi poffeffionem, de evict.* Eadem ratione fundi vindicatio præponitur vindicationi fervitutis debitæ fundo, *l. fundum, de evict.* Rei vindicatio præferetur conditioni : petitio hereditatis actioni familiæ erciscundæ, *l. 1. famil. erciscr.* Ex diverfo : Criminalis actio præfertur civili, licet civilis fit de fumma maiore, *d. l. ult.* quia capitis, & famæ cauffa petitur eft rebus ceteris. Itaque criminalis cauffa civili præponitur femper, quodquam maior diverfitas fummarum . Eadem ratione actio fatti præponitur petitioni hereditatis, & liberalis cauffa actioni fatti : quia ftatus hominis cauffa gravior eft, quam fit tota hereditatis, *l. pen. & ult. C. de ord. judic.* In igitur fit comparatio actionum hoc modo . Quoties fub eodem judicio duæ competunt actiones, quæ eidem competunt, & communiter quandam inter fe habent, adeo ut una fententia contrariari alteri, præferetur ea, quæ eft de fumma maiore : præferetur autem hoc modo, ut fententia in minore lata non pofit in maiore pugnare. Quoties duæ actiones funt famofæ, licet fint diverfæ, pro partibus accipiuntur, & una non præponitur alteri. Quo argumento pofitiones uti ad tutelam, & quam vulgo applicant huic regulæ, quæ propofita eft initio. Nam in cauffa folutionis, etiamfi omnia dicim fint fimilia, ut fi omnia fint de tutela famofa, adhuc fervatur aliquis ordo. Nam, qui folvit indebitum, ordinem etiam accipiente indebitore, videtur folvifle nullius debitum, *l. 1. de folutionib. d. 1. cum ex plenis.* In quoties funt pares actiones, & quæritur de ordine judicium, una alteri non præponitur.

diverti poterunt, & ita fanciri demonstrationes jubent, quod fa- A
cit : & ita de furto non teneatur impubes. Pubes tamen teneatur furti . Rurfus impubes peccatur, fi dolo mali cepit non fit : pubes dolo aut culpæ capax non peccatur : qualis eft is, qui proximus eft puberati : ideo furtum, bonorum raptorum, & damni injuria dati teneatur, *Impubetem 23. de furt.* Hic pertinet *l. 3. in principio ff. pubt. tut.* Illud etiam addit verba funt : *etsi dolo malo testamenti eft fupprefforem.* Ita verba demonftrant, eum tantum teneri, qui dolo malo teftamentum abfconderit : fi dolus abit, cefabit pœna edicti . Ius rudicumque edicti fequitur prætorem . Intrat dolo teftamentum, ut admodum impubetes, excufabit furti . Vulgo legitur : *Impubetem dum : fed melius eft, admodum : legitur in Basilicis .* Illud eft manifeftum : *Impubetes admodum bonorum heres non effe dolo capaces.* Non, proximi puberati in- B
cidunt in pœnam edicti de fepulcro violato . Sic etiam non in qualem ætatem ærarium Populiheres de quodam dixiffet, *eum effe admodum impubetem* . Ulpianus interpres Demoftenis refte admonuit, id eum dixiffe, ut impubetem, *non effe dolo capacem*, & illud *admodum* dixit habere emphafin. Vulgo in *l. fi eum eleram 22. h. tit. non illud propter, quod ait interius.* Ergo in pœnalibus judiciis admodum impubetibus parcitur : fpectatur enim, nec enim puberati proximis. Minoribus etiam viginti-quinque annis in delictis, quæ veniunt animi deliberatione, non parcitur, ut in furto, *l. fi ex cauf. 9. 5. nunc videndum, l. 11. inftitut. 37. de minorib.* Num inquit de *l. Laufeiana*, *minores 25. annis* . Utique, hoc eft maxime : ut in *d. l. fi ex cauf. 9. nunc videndum* . Ait in aliis cauis prætabilius, quæ funt extra delicta; fepe enim minores viginti-quinque annis, ut minor, quæ ftilus non-erit curorem, amittit fucceffionem eorum . Excufatur aurem, fi minor furtit annis viginti-quinque . Non qui furtum fecit, minor annis viginti . Et minor viginti quinque annis fallum teftamentum dixerit, in quo fibi legatum erat relictum, non obtinuerit, legatum nunc confequetur, *l. 30. de minor.* Ita dicitur, *l. 5. 5. etsi, de his qui ut indign. nof.* Sic fi minor viginti-quinque annis fallum teftamentum protulerit, non amittet eredidem . Verifimile eft enim, fcientem non fecifie contra Senatufconfultum Macedonianum . Et generaliter eft dicendum, eod juris ignorantia, non licluntur minores viginti-quinque annis, *l. regula 6. §. 1. de jur. & facti. ignor.* Ait ler; ignorantia facturi, dolum . Quæ fententia fignificat, dolum fi quis omnino imperitus ho-no alum Prætoris concipere, non tenetur, *l. fi quis id quod 7. de jurifdict.* Idem eft, fi in jus vocatus absque radio non venerit, *l. 2. fi quis in jus voc. non ier.* Imprudentia enim hoc loco fucceditur . Sic etiam fucceditur cafus improvifo : ut impedimento eft credit, *l. cui fa&um 16. servitutes, de pan.* quod illi hx aut revocatio formulis declarat . Hoc ftudio Cicero in Topicis ait : *Si telum manu fugit patrui, quum scirit, imprudentia factum esse* : Et eo refpexit Auguft. *lib. 10. de lib. arb.* Cui *iuvem, ac voluntatis meæ telum fugit, &c.* Interdum non peccatur indicitati, *l. 2. de in jus voc.* Si quis parentes reverenter fine venia, piena propofita eft. Sed quid fi ftultus & rerum omnium ignarus, ad teftimoni? Sic fane. Mutus nemo eft adeo rudis, ut ignoret, parentes honoribus C
effe afficiendos & patronos . Sic in lege Aquilia imperitia culpæ adnumeratur, *l. 132. de r. i. quæ eft ex lubeo juris, ad l. Aquil.* Medicus, qui imperite fecuit, lege Aquilia tenetur . Iaitur quod hæc regula ait : *Error in omnibus* hic articulus fere, refertur tum ad ætatem, tum ad imprudentiam . Nam & ætati & imprudentiæ interdum fucceditur, interdum non .

Ad L. CIX. Nullum crimen patitur is, *qui non prohibet, cum prohibere (non) potefi.*

Vide quæ dicta funt *fup. ad l. 50.*

Ad LCX. In eo, quod plus fit, *femper inefi & minus.*
Ad L. Nemo aliene rei *reprxfentare idoneus videtur, nifi ex mandato juriffdictionve fuæ.*

Ad L. Pupillus puti non *poffe intelligere.*
Ad L. Ubi verba conjuncta *non funt, fufficit alterum effe factum .*

Ad L. Mulieribus tunc *fuccurrendum eft, cum defendatur, nec ne juriffdictionis cohxrentur.*

Pofle quod dicitur plus minufve, ut in eo tota pars, *l. 17. de rr. cred. ex pof. l. in eo tota 113. ff. hoc. In minore fummæ minore inefi, l. 1. 5. fi pupillus, de tr. cred. ubi. l. 2. 5. Julianus, de ædil. Edict.* Sic in contractu poftum inefie dicitur, cum adiectum eft, *l. 7. quotiens, d. eod.* Qui de cauis, 5. fupra dictus plus, quam legatum eft, habere, is valet : nam ideo inefie videtur, quod minus eft. Item, 5. qui promittat plus, quam ftipulatione continetur, valet . Si quis plus petat, ne pro parte quidem valet : cum tamen in eo, quod plus eft in fe minus . Si vero quis petierit fundum, & non obtinuerit, fecundum hanc regulam, partem fundi petere non poteft . Eft ergo & in toto pars, *d. l. 7.* Contra inefie dicitur totum in partibus, propterea quod totum, non fine partibus . Et hoc modo juriffdicio dicitur inefie imperio minus, quafi totum in parte, *l. 3. de juriffdict.* Non juriffdictio totum eft . Eius funt partes duæ: juriffdictio, & imperium mixtum. Contra, mixtum imperium dicitur inefie juriffdictioni, ficut pars in toto, *l. 1. 5. ult. de offic. eius, cui mand. eft jurifd.* Alio etiam modo dicitur inefie fpecies in genere, *l. femper fpecies 5. 1. de rei. ubi.* Ut in contractu inefi mandatum, vel depofitum . Contra etiam genus dicitur inefie in fpecie, ut in agnatis dicuntur inefie cognati, *l. pen. tutor.* Sed in cognatis non utique funt agnati : hoc eft, non quilibet cognatus dicitur agnatus : agnati vero omnes. In empto dicitur inefie paratum, quod venia fit nummus, *l. 3. circ. rem. 5. h. leges, 3.* In parato contra non dicitur inefie empturo . hoc eft, non quodlibet paratum dicitur effe emptum . Genus ad probandum fpecies non valet : ut reffe non conficies ita : *Eft effus ergo cavillator, quia mendax eft* : nec ad probandum genus, *Camillus eft . Ergo talis eft* . Sic non valet, fi dixeris : *Eft augustus : Ergo augustus* : Valet tamen hoc modo : *Eft augustus : Ergo imperator* . Sic Accius *in Atreo, de in interpellatione*, inefie etiam dicitur in materia formularum, quæ ad juriffdictionem pertinet, fubiectorum. Ineffe etiam dicuntur propriæ : ineffe etiam accidentia ex quadam parte, Ariftot. in Topic. *lib. 1.*

AD *5. nemo aliene rei. Idoneus*, hoc eft, locuples. Sic A
l. 2. 5. idoneus, de pign. act. l. 60. 5. 1. Qui rem alienam defendit, nunquam locuples habetur. Ergo *fatisfactionis* eget *judicatum folvi.* Non folet, qui eft locuples, fatisfiare, ut ftatim, *l. 3. 5. fi filiusfam. ut ratam, eorum.* Ergo, qui rem alienam defendit, non habetur pro locupletie, hoc eft, fatisfiare debet : ut in hac etiam regula : *Nemo aliene rei, &c.* Interdum vero exprimitur pro defenfore, quod non *ait de fatisfactione. Inftit. in l. qui pupillo 46. 5. qui alienum, de procurat.* Nemo ergo rei fuæ defendit fine fatisfactione . Hoc loco *expenditur* eft, qui judicium pro alio accipit nomine cauis : vel etiam promittit pro alio : & in libris inefie accipitur leges . Et hic pater dicitur eft, qui in te transfert omnem litem . Eadem omnino regula conftituit de procuratore, qui fatisfiare debet de rato, maxime fi dubitetur de mandato . Non eft enim procurator idoneus fine fatisfactione . Prol. *Scævola, l. 10. ro. refte autem ait, reiudicatus* : quique enim rei fuæ idoneus defendor eft, etiam fine fatisfactione : quod demonftrat *in hoc autem 5. 6. mihi, quibus ex cauf. in poffeffionem, & Ureffe 62. de jud.* Sed exponimus fpecieni: Creditor in bona non defendi alienatis mittitur adminiftrate Prætoris, credit fervandi cauia, ne perent creditum, propter abfentiam debitoris : quod fi poft bo- D
norum

norum poſſeſſionem debitor ſe velit defendere, tum debet creditor de poſſeſſione diſcedere, & paratum eſt interdictum ad hanc rem. Perſe, inquit, defenditur reſte finefatisfidatione; per alium non rede ſine fatisfidatione iudicatum ſolvi. Ideoque ex his manifeſtum eſt, quod ſcribitur in *l. ſi pupillus 33. §. ult. de rebus auct. iud. poſſid.* Ait iex: *non ſolum autorum hoc poſſeſſio ſit, ſed etiam poſſeſſor ſolvi fideiuſſit*, ſive ipſe ſolvit, ſive per eius defenſionem ſuſcipiat, debet ſatisdare. Et dicendum, ſi alius defendat, debet ſatisdare. Nam ſatisfactio exigitur plenumque tantum ab eo qui rem alienam, non ſuam defendit.

A *D. 5. Pupillus*. Pupillus ut non creditur nolle, nec velle ſine tutoris auctoritate rem alienare, non creditur non nolle, aut non velle, quod eſt pari, ut in ſpecie *l. ſed non via, de aqua. pluv. arc.* Pupilli nulla eſt voluntas, ne quidem tacita, de qua *l. ſi tutor, §. 1. ff. ſolu.* Patitur quidem injurias, & vim pupillus: ſed non patitur, hoc eſt, non exercet ultionem animo patibilem: non intelligitur quidquam velle nec expreſſe, nec tacite.

D. 5. Ubi verba conjunctis. Ubi verba *alternative* ſunt, ut ſunt duæ conditiones non conjunctæ, alterum ferri vel impleri ſufficit: nihi cum verba non ſunt conjunctis, ſed pro conjunctis habentur, *l. 5. de conſtit. inſtit. l. Papillus, §. ult. de condit. & demonſtr.* Item, ſi illud aut illud legetur, ſatis eſt alterum præſtare.

A *D. 5. Mulierib.* Pertinet ad Velleianum, *l. 2. ad Sc. maſcle. Vell.* Ex hoc Senatuſconſultio mulieribus pro alia intercedentibus ſuccurritur: ſed non, ſi callide interveniant, cum creditores ſuſcitentur eas interveniſſe: cujus rei ſunt varia exempla.

Ad L. CXI. Pupillum, qui proximus *pubertati ſit, ſæpacem ſibi & ſuranda, & injuriæ facienda.*

Ad §. In heredem *non ſolent alienum transire, quæ patrimonio fuit ex malefitio: nec delicta, damna, injuria, vi bonorum raptorum, iniuriarum.*

Vide ſupra in *l.* 108. item in *l.* 28.

Ad L. CXII. Nihil intereſt ipſo jure *quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur.*

Vide huius legis explicationem ſupra ad *l.* 13.

Ad L. CXIII. In toto & pars *continetur.*

Vide quæ proxime dicta ſunt ad *l.* 110.

Ad L. CXIV. In obſcuris inſpici ſolet, *quod verſimilius eſt, aut quod plerumque fieri ſolet.*

VAriis modis obſcuras deciduntur, ut expoſui ſupra. Inſpicitur quod eſt verſimilius; ægre contrahentes, *l. qui inſulam, qui potior. in pign.* Inſpicitur quod plerumque fieri ſolet, *l. paſtum, de probat.* & quod in regione frequentatur, *l. ſemper in ſtipulationibus, h.t.*

Ad L. CXV. Si quis obligatione liberatus ſit, *poteſt vel. liberi effiſſe.*

Ad §. Non poteſt videri accepiſſe, *qui ſtipulatus poteſt exegriſſe ſubmovere.*

Vide quæ copioſe hac de re diximus ſupra ad *l.* 13.

Ad L. CXVI. Nihil conſenſui *tam contrarium eſt, quæ bonæ fidei judicem ſuffinet, quam vim atque metus: quem comprobare contra bonos mores eſt.*

Ad §. Non captior, *qui pro publicum ſequitur.*

Ad §. Non videntur, *qui errant, confentire.*

EX ex Ulpiani libro undecimo ad edictum, quo libro tractavit de reſtitutionibus in integrum. Primo A ma ſententia pertinet ad edictum quod metus cauſa. Et hæc regula confirmari poteſt, quod ſicut dolus damnum contractui bonæ fidei, vitiat contractum & infirmat, ita vis & metus. Nam in metu ineſt dolus, adeo ut concurrat actio, quod metus cauſa cum actione de dolo, *l. item ſi cum 14. §. cum qui, quod. m. cauſ.* In depoſito non licet pacifci de dolo, *l. 1. §. ult. d. depoſ.* ſed non de metu, ſcilicet ſi conveniat de metu, conventio eſt contra bonam fidem, & contra bonos mores.

D. 5. Non captior. Pertinet & hic §. ad Edictum de minoribus viginti ſinquque annis, qui capti ſunt, hoc eſt, decepti, & hi reſtituuntur. At non deceptior, qui jus commune ſequuntur. Et adeo ait, *in Lucrece 53. §. pen. de fideiuſſ.* commune eſt, ut ſi fint plures fideiuſſiones, teneantur in ſolidum ſinguli, habeatur tamen beneficium diviſionis, quod ita habent. Si Titius ex tempore omnes ſolvendo fint. Ceterum ſi quidem ſint inopes, hoc onerat locupletes. Verum ſi omnes ſint ſolvendo, dividitur actio: ſi ſi poſt litem conteſtatam eadem ſint non ſolvendo, alii non tenebuntur. Nunc ſingere: Egit minor viginti quinque annis cum fideiuſſoribus, diviſa eſt actio: quidam poſt litem conteſtatam fiſci ſunt non ſolvendo, an ſuccurritur minori ob eorum? Minime. Nam non ſuccurritur, nili capto & circumſcripto. Item videtur unus tantum decepiſſe, non omnes eſt ulus, & diviſit actionem inter fideiuſſores, qui tempore litis conteſtatæ ſolvendo fuerunt. Eadem ſententia reperitur in *l. ult. C. de ea integ. reſtit.*

A *D. 5. Non videntur*. Pertinet ad cauſam reſtitutionis in integrum. Reſtituitur datur ob iuſtum illatum, ad quem pertinet prima ſententia. Reſtitutio in integrum datur ob errorem, ad quem pertinet ſecunda, datur etiam ob errorem iuſtum, ad quem pertinent pertinet *l. 9. de in integ. reſtit. l. 1. §. ult. quod fals. tut.* ad quam pertinet hæc ultima ſententia: qui bafi ſunt errore, reſtituuntur, quia non conſentiunt.

Ad L. CXVII. Pretor bonorum poſſeſſorem *heredis loco in omni cauſa habet.*

PRætinet etiam ad reſtitutionem in integrum, quæ eſt Paulli ad edictum lib. 11. Reſtituitur in integrum transfertur in heredem, *l. 3. de in integr. reſtit.* An & in bonor. poſſeſſorem? Ita. Quia Prætor illum habet in omni cauſa, heredis vice, *l. 2. de bon. poſſ.* Tenet heredem non ſolit, ut nec dominum. Si quem Prætor jubet poſſidere, puta ex damno dato, ufucapio competere dicitur, ſi de dominus; aliter erit iniuſtum. *In omni cauſa*, hoc eſt, ſive agat, ſive cum eo agatur: ſive experiatur, ſive conveniatur, ut recte Bolgarus & fallunt interpretandum omne & omnino. Interdictis, perinde ac ſi heres effet jure civili: & reſtituitur quis adverſus eum, veluti adverſus heredem.

Ad L. CXVIII. Qui in ſervitute eſt *ufucapere non poteſt. Nam cum poſſidetur, poſſidere non videtur.*

POn *l. 117.* fequitur *l. creditor*, quæ in Florentinis eſt 118. Nos autem explicabimus ita: *qui in ſervitute eſt*, quod hæc rerum ſervitus comprobet. Pertinet ad reſtitutionem in integrum, eam fcilicet, quæ datur ex Edicto *Ex quibus cauſis majores*. Ex edicto data actione reſtituitur, ſuccurritur abſentibus metus cauſa, & Reſpublicæ, ita, qui in vinculis funt, in ſervitute, in poſſum poteſtate. Si quid interim de eorum bonis anticaptum fit, & propter lapſum temporis actionem amiſerint, amiſſum dominum reſtituitur, & reſcindetur ufucapio, & redditur actio amiſſa. Hoc comprobat *l. ad legitimas 28. de poſſeſſion. ſervorf. l. nam quicunque 81. §. 1. de legat. 1.* Aliter parte eadem edicti ſuccurritur adverſus abſentes non deſidentes, & qui erant in vinculis, *l. 7. quibus ex cauſ. major.* & adverſus eos qui in poſſum

poſſum poteſtate erant, *ſcriptor, Inſtitut. de action.* Ex A ita ſi res præſentibus ufucapionis ne hoc, vel per alias perſonas, cum ipſi ſi non defenderent, aut per alium non defenderentur, atque adeo non poſſent interpellari, vel ipſi, vel alii eorum nomine: quæ eaquem eſt, ut adverſus eos ſuccurratur præſentibus, ſi quid interim de bonis præſentium ufucapitum ſit. Sed ii, qui funt in ſervitute, non tenentur hac parte, quia ſervi ufucapere non poſſunt. Non ſit ufucapio fine poſſeſſione: at is poſſidere non poteſt, qui per alium poſſidetur. Igitur hoc non ufucapitur, ne hoc quidem ut choare ufucapionem poſſint, neque inceptam complere. Poſſeſſio bonorum ſervitute interrumpitur, non abſentia, qui ſunt abſentes, & adeo ut eſt in vinculis, ufucapere poteſt. Dices, hic parte Edicti ſuccurritur etiam præſentibus adverſus captivos: qui tamen ufucapere non poſſunt. Reſpondeo. Reſp. Ufucapere quidem per ſe non poſſunt, ſed per perſonas, *ſua filiifamilias*, ex cauſa peculiari, *Iuris Peccat 23. §. hi plane, ex quibus cauſ. majer. l. pen. de cap. & poſtlim. revert.* Quin etiam, licet incepta ufucapio interrumpatur ab iis, ufucapio tamen non interrumpitur, quæ fit per filiumfam. vel fervum, vel perſonas filiifamiliæ, *l. ſi is qui pro emptore 15. de uſurpat. & uſucap.* quod fit poteſtate poſſidentis, vel fcilicet legis Corneliæ, *l. pertinet apud Iulian. 3. de* fcilicet ignorantia habent ſolum in captivis, nihil pertinent ad eos, qui funt in ſervitute. Igitur qui in ſervitute funt, nec per ſe, nec per alios poſſunt ufucapere. *Liber homo ufucapit, nec domin. id. Iuris Peccat.* Itaque non contineretur hæc prima pars ſententiæ. In ſervitute autem eſſe & ſervum eſſe, diverſa ſunt: ſicut aliud eſt in poſſeſſione eſſe, aliud poſſidere, *l. ſi quis emptor 10. §. idem Pomponius de uſurpat. &c.* In ſervitute etiam eſſe poteſt liber bonæ, puta, cum detinetur quaſi ſervus, *l. ei quoque 11. ex quibus cauſ. major.* Servus eſt, qui detinetur, ſive poſſeſſione, ſive poſſeſſione, *Inſtitut. lib. 5. c. 10. aliud eſt ſervire, aliud ſervum eſſe*: ſervire bonus poteſt. Serviunt fervi addicti & uxori, meretrici, qui operas vendunt: ſi ſtatim liberi homines, qui ſervitutem tanquam ſervi. Proinde in hac regula, in ſervitute eſſe, non eſt ſervum eſſe, nec captivum eſſe. Verum hic videtur eſſe in Edicto, *qui fuit in ſervitute*, poſſunt contineri captivi, *l. cum ei ſervitutem 14. ex quibus cauſ. major.* Sed hæc ideo: quia reverſi finguntur non fuiſſe ſervi, ſed poſſe, ut poſſeſſores poſſeſſionis. Et prima parte, qua ſuccurritur iis, qui in ſervitute erant, continuet poteſtatem, qui erant captivi: At in ſecunda parte, qui fuerunt in ſervitute & captivi, ſeparandi ſunt. Nam captivi ufucapere poſſunt: qui funt in ſervitute, non poſſunt. Adſcribam pertinet ad hanc legem. Quo conceſſo, ſequitur in hac regula, his verbis, *in ſervitute* non contineri captivum, notando Edictum *Ex quibus cauſ. majores*. Subverterem tamen eſſe, & dari, quod non ſolum data actione reſciſſoria, fed etiam, ſi rem amiſſam anucifcatur, data exceptione: *ſi rem non eam actione alienaſſet reſciſſoria*, vel dabitur hoc exceptio: *ſi non eum effet abſens nec defuncturis*, rem meam *alienaſſe*: Cui dabimus actionem reſciſſoriam, multo magis dabimus exceptionem reſciſſoriam, *l. nec mm 28. §. exemplo*, ex *quibus cauſ. major. Ait*: *abſentem Reſpublica cauſa habere exceptionem reſciſſoriam, ſi rem actiſ mea a quodam amiſerit, & hoc exemplo alienatio reſciſſoria*. Nam ut datur actio, ita & exceptio ei, qui poſſeſſionem habet, cui actio competit, qui ufucepit. Reſtituitio in integrum poteſt indici in non dum exceptionis, *l. nam poſſeſſorem 9. §. ſi minor. de jurejur.* Dicunt quidam: adverſus abſentes non eſſe opus præſentibus reſtituitionem in integrum: quo nihil eſt fridolus.

Ad L. CXIX. Non alienat, *qui dumtaxat omittit poſſeſſionem.*

PErtinet ad reſtitutionem in integrum, quæ fit aut datur de alienatione judicii mutandi cauſa facta, *Tom. VIII.*

Ad L. CXX. Nemo plus commodi heredi *fuo relinquit, quam ipſe habuit.*

HOc etiam caput pertinet ad reſtitutionem in integrum, *Ex quib. cauſ. majores*. Exemplum fumatur ex *l. cum minor, eod. tit.* Miles vel alius abſens Reſpublica cauſa, cum non defenderetur, nec uſucapi res poſſet a domino, rem alienam capit ufucapere: heres impleto ufucapionis tempore, non ipſe: an reſtituitur, ubi ipſo facta per heredem? Sic fane. Nam alioqui videretur plus commodi tranſtuliſſe in heredem, quam habuerit. Idem ſervandum eſt, ſi quid accedit in ufucapione. De hac regula ſatis in *l. 54. ſup. h.t.*

Ad L. CXXI. Qui non facit, *quod facere debet, videtur facere advertus eos, qui non fecit. Et qui facit, quod facere non debet, non videtur facere id, quod facere juſſus eſt.*

DIſenda ſunt, quæ hic dicit Acceſſus: pro quibus non facere, pro quibus regula pertinere ad compromiſſa & conſtipulationes, ſupra dixi in arbitrum, & ita concipiuntur: *Si arbitratus ea teſtium rei, pœna nomine tot dari, Lucius Titius dare ſpondes?* Vel ſic: *Si ea fecerit non erit, pœna nomine tot dari*. Et certe cum ſtipulamur no quid fiat, fatius eſt fubiicere poenidem obligationem ſi non obtemperaverit fecutentiæ arbitri, commodius erit ſic, ſi ita factum non erit. Ex priori formula committitur ſtipulatio, ſi quis faciat, quod facere non debeat, ex poſteriori, ſi non faciat, quod facere debet, *l. continuus 137. §. pœna, de verb. obligat.* Sed ſi quis ſit promiſſus ufus, an ideo minus committitur ſtipulatio? Imo. Adeo ut ſi quis ſit ſtipulatus, ne ſerat, ut ſolices fententiæ arbitri dietur, ſi ita fabricatur pœna: *ſi adverſus ea factum erit, ne dari*: uno ex litigatoribus non obtemperante ſententiæ arbitri, committitur ſtipulatio. Nam adverſus ea facere videtur, non tantum qui facit quod facere non debet: fed etiam qui non facit quod facere debet: qualis eſt, qui non fat fecutentiæ: fic e contrario, ſi convenerit ne quid fiat, non male fubiicietur pœna hoc modo, ſi ita factum non erit, ne dari, quia non facere videtur qui non facit quod facere debet, fed & is qui facit quod facere non debet: quia hic non facit quod promiſit: promiſit enim non facere. Verum ait regula, *non videtur facere id, quod juſſus eſt*: quod pertinet ad ſententiam arbitrorum, qui ſtatuit ne fiat, & vetat, qui vetat ne quid fiat, & *ea ſola* jubet: nam & non facere, facere eſt, qui enim non facit, hoc facit, ut nolit facere: privatio abſolutis, adeo eſt quod non fit, & verum quod dicitur *Stoici: Omne peccatum eſt in abſtine*. Elegantius eſt his formulis uti diffinite. Ceterum ſi quis tutor promiſcue, non ideo minus committitur ſtipulatio, quæ eſt vis ac potteſtas hujus regulæ.

Ad L. CXXII. Libertas omnibus rebus *favorabilior eſt.*

DE liberali cauſa compromiſſum fieri non poteſt, de omnibus cauſis civilibus adiri arbitros poteſt, non de libertate. Favor libertatis petit majores judices, ut Prætores & Præſides, *l. non diſſinguemus 32. §.*

de liberali causa, de recept. arbit. Et igitur omnibus rebus favorabiliter libertas, quæ exigit Prætores & Præfides, non arbitros. Prætores in liberali causa semper fuerit libertatibus, *l. quoniam 22. ad leg. Falcid. l. 20. sup. hoc t.*

Ad L.CXXIII. Nemo alieno nomine lege agere possit. Ad *j.* Te.noraria permutatio *pro prouincia* non conuenit.

Huius legis initium explicatum est *Gaio in Latius 37.*

A *D. 5. temporaria.* Provincia quadam fuit Proconsulares, quædam Præsidiales. Thophil. in §. *per traditionem*, de *rer. diuisi.* Sed & in Præsidialem provinciam mittatur quidam non Præses, sed Proconsulari imperio ad tempus, certarum rerum causa, non ideo jus provinciæ mutatur: sed provincia Præsidialis manet. Mistretur ergo judices extra ordinem, sed non ideo mutabitur, vel per ordinem agi *iuris*. *Temporarium permutationem judicis, ordinem iuris non mutauit*, id est, ordinariorum judicum potestatem non tollit.

Ad L.CXXIV. Ubi non vocē, *sed præsentia opus est, nisi mutus, si intellectum habet, ut ostendat, vel respondere: Idem in furioso: hic quidem (Or) respondere potest.* Ad *j.* Furiosæ absentis loco est, & *ita Pomponius lib. 11. Epistol. scribit.*

IN negotiis, in quibus sermone opus est, *si debeat aut* mutus interrogare non potest, vel in disputatione, aut manuscriptione vindicta, auctoritate prahendi pugillis, ut in testamentis, in quibus verba olim necessaria. In alia autem negotia, in quibus non opus est, non C sermone, mutus intervenire potest, dummodo intelligat quid agat. Idem est in furdo. Et ideo furdus aut mutus emere, locare, vendere, contrahere potest; quia in his præsentia sufficit, sermo non requiritur, nam & tuta contrahi possunt. Item, *si* quis contra Titium habeat aliæ hereditatis petitionem, aut contra Titium, etsi Titius sit mutus aut furdus: itaque mutus & furdus præsentes esse intelligantur in omnium: videtur ipsis sententiam dicisse, etiamsi non audierint, vel furdo dixerit: ea vero non recte peragit, quæ verba desiderant, ut stipulationem. Diversum est in furioso, qui absentis loco est, *Leonem lib. 4. cod. de furios. l. ff. eius mihi 25. §. si curator, de adquir. hered. l. item 27. de recept. arb.* Habetur etiam furiosus pro absente in *l. sed si 2. sup. arb.* Hoc erat furiosus pro absente. Patris præsentia est *Gaio in §. filiusfamilias, de hered.* Patris præsentia est *Gaio in §. filiusfamilias, de hered.* Patris præsentia est absentia, ut sæpe inuuriarum, non filiusfamilias: sed si pater abiit, tum agit filiusfamilias absente videtur, filiusfamilias, aut dementia fit. Habetur furiosus pro absente in edicto *Ex quibus causis maiores*. Nam ut adversus absentem, ita adversus furiosum bonæ possessionem, *l. 12. §. pen. & ult. de acq. poss.* Item, ut si quid vfucceperit furiosus. Nam vfucapere potest per subiectas sibi sui personas, ex causa peculiari, & ubique non furore non interrumpitur, *l. 4. §. furiosus. l. pupillus 44. de vfucap.* Item deque & quid ufu fructu fructi, cum interpellari ufucapio in personam furiosi non possit, facturetur ei, si quid ufucapione rem fuam amiſit, data actione & exceptione reſcifforia in furiosum: & generaliter furioſo, ut tradit. in *l. 5. furiosus, de pact. & in marginc: de* codicillis facere non potest, quia nec aliud quidquam agere intelligitur. nam ubique pro dormiente & quiescente eſt. Item ut lex: *per omnia & in omnibus*: ita defendat furiosum nihil agere poſſe, neque inter vivos, neque in ultima voluntate, *l. 5. §. furiosus.* Sed & furor detur aut curator, cum abſens tutor dari poſſit, an furioſus defendat ſibi curatorem, cum habeatur pro abſente? Minime, *l. 2. de procurat.* Nam quod dicimus abſentem tutorem dari poſſe, de hoc accipiendum eſt. Male ſonnientes exiſtimant, hanc legem non pertinere ad contractus, cum lex dicat, *poteſt videre reſpondere*. Loquitur ergo de his negotiis, in quibus opus eſt, aut alter interroget, alter reſpondeat, vel reſpondere videatur, quo genere contrahuntur omnes ſtipulationes: alii etiam contractus

A & poſſa ſunt eodem modo per interrogationem & reſponſionem: vel quod idem eſt, per rogationem & ſponſionem, *l. penultimo. 7. §. quod ſero, de poſt.* Oſtendi tibi ambiguum, elle fermonem, *Reginæ Titiæ, ſponſalia Titiæ*. Num hæc verba non tantum pro ſtipulatione accipi poſſunt, ſed etiam pro pacto, & aliis præter ſtipulationem contractibus: ſed in ſtipulatione expreſſa reſponſa exigitur, in aliis autem convention. tacita reſponſio ſufficit, *l. 4. de pactis. in quibus contemplatur §. de obligat. & act.* In aliis contractibus præſentia, adhuc in his præſentibus reſpondere videtur. Præſentia opus eſt noſtra, vel alicui in contractu. Sicut in adquirenda poſſeſſione corpus opus eſt noſtro, vel alieno: præſentia, inquam, eſt opus noſtra, vel alieni, vel eo, quod vice corporis noſtri fungitur: & quo teſtimonur præſentes, ut Epiſtolæ, per quas videtur longinquitas exprimimus, quaſi præſentibus nobis. Præſentia opus eſt, ut oſtendit *l. 2. §. furioſus, de jure codicill.* ubi ait: Furioſum nihil poſſe agere, quia abſentis loco habetur. Si deſit mentius, vel epiſtolæ, ſine non erit contractus, nihil præſens cum præſente contrahere. Hi porro contractus, ubi opus eſt præſentia, habentur reſte cum muto & furdo, non cum furioſo. Stipulatio non contrahitur cum ipſis: nam in illa mutus, *Mutuo dabitur pro præſente*, valde obſtat *l. ult. de verb. ſignif.* Proponitur in ea lege, quid ſit *reddere*. Definitio ſumitur ex Labeone, qui definit, *reddere videri, qui ei quo petit, præſtare*. Reſtituit hæc definitio duplici argumento. Primo, quod commune ſit: Nam & is, qui ſiſtit aliquem, præſtare videtur, & is qui ſiſtit, nec tamen eum exhibet. Nam tetum eſt, qui vindicandi poteſtatem facit, quem non facit, qui tantum ſiſtit: ſecundum quod definit Labeo, qui mutum, aut furioſum, aut infantem exhibet, exhibet quidem, ſed præſentium non præſtat, hoc eſt, has perſonas *vere præſentes* eſſe dici non poſſunt. Sed meo judicio male comparatur mutus furioſo, aut infanti. Cur mutus reſte non dicitur præſens, ſcio leguendum. Cur non mutus & qui utitur captum: mutus non capere eſt, qui demens eſt, furioſus graviius quiddam eſt: neuter vero conſentire poteſt.

Ad L.CXXV. Favorabiliores ex potitis, *quam actores habentur.*

Q Uid ad hanc legem intelligendam neceſſaria poſſit, vide *ſup. in l. 33.*

Ad L.CXXVI. Nemo prædo eſt, *qui prætium numerauit.* Ad *j.* Locupletior non eſt factus, *qui liberum adquirit.* Ad *ij.* Cum de lucro dorum *quæritur, inutiliter cauſa poſſeſſionis.*

IN hac lege proponuntur tres ſententiæ, quæ omnes pertinent ad petitionem hereditatis. Prima eſt: *Nemo prædo, &c.* Petitione hereditatis tenetur, qui poſſeſſor hereditatis poſſidet. *Prædo eſt*, qui rem alienam hereditatem? Minime: ſed qui rem alienam poſſidet, qui pretium numeratum dat. Eſt quidem malæ fidei poſſeſſor & emptor, ſed non etiam prædo, ideo ut prædo non tenetur actione hereditatis, ſed tenetur, ut emptor conuentus vindicatis, *l. 13. §. ſi quis ſciens, de petit. hered.*

A *D. 5. locupletior.* Secunda ſententia etiam petit ad petitionem hereditatis, de qua ſaltum eſt noſtr. SCtum. auctoribus Adriano. Et SCto. eo uſque tenetur bona fides poſſeſſor, quo locupletior factus eſt. Fuit Rem hereditatem venditit bona fide, & ditrexit: Rem hereditatem venditit bona fide, & ditrexit, pretiumque accepit, an reſtituere cogatur, quod ex diſtributione conſecutus eſt? Sic ſane: ſi habet pecunias ſe: ſed ſi perdiderit, non tenetur, quia locupletior factus non eſt, *l. ſed nerua 14. l. ſed & §. 15. Locupletior ſactus, de petit. hered.* An etiam videtur locupletior factus,

A poteſt accommodari ad petitionem hereditatis, de qua fuit liber 20. qui tamen actione non tenetur, quod dolo malo deſierit poſſidere, qui quid ex hereditate alienavit, aris alieni hereditarii exolvendi cauſa: quoniam hæc cauſa neceſſaria eſt, *l. non ſolum, de petit. hered.* Sed neque creditor, cui poſſeſſor hereditatis pecuniam tollit hereditario nomine, tenetur condictione indebiti, *l. de hered. Cal. nat. in.* Etiamſi ab eo acceperit pecuniam, cum ſciret hereditem meum non eſſe: quia, ut sit in principio. hujus legis 129. *nihil dolo creditur facit, qui ſuum recipit* a quocunque debitore. Creditor hereditarius eſt etiam is, cui legatum reliſtum eſt. *l. hereditariorum, de obligat. & actionib.* Et ideo ſi poſſeſſor hereditatis, quia bona ex teſtamento legatum ſolverit, nil non exacta cautione, cuiſta hereditate legatum non reperit, vel etiam exacta cautione, ut *l. 6. de pet. hered.* idem omnino dicendum eſt, ſi poſſeſſor teſtamentum inſtituam, aut rupturam, aut irritum, aut falſum pronuntiatur. Hoc enim caſu, ut poſſeſſor hereditatis ſolverit, tenetur ex cautione, & interpoſita fide, vel teneatur ex condictione ſolutiſ: quia legatum indebitum ſuiſſe appatuit. Cum enim, ut poſtea docebit Paul. *principalis cauſa in controverſia, neque ea quidem, quæ ſequuntur, locum habent*. Principalis cauſa eſt teſtamentum, id eſt, heredis inſtitutio, quæ tollet totum teſtamentum: *Tituo heredem eſto*. ſola heredis inſtitutio teſtamentum facit. Cum autem teſtamentum non valet, nec legata, quæ ſequuntur teſtamentum, aut ſiſtideicommiſſa, aut codicilli, quadiu valent, nec eſt certiſtimum: & hoc caſu indebiti condictio datur non poſſeſſori, qui ſolvit ex hereditate, ſed vero heredi. Neque eſt hic non norum, ut alias quæ ſui ſolvit, indebitum ſolutum condicat, aut repetat, *l. 25. §. 1. ſi de condict. indeb.*

B A *D. non principalis cauſa*. Huius ſententiæ innixum eſt *Gaio in §. filiusfamilias, de hered.* Ita, libertas filiusfamilias ſi deiuſſio eſt acceſſio. Si non libertas filiuſſio: ergo nec rerus, cum filiuſſior adverſus rem repetitionem habet; ſiſtideicommiſſum ſi ſolutum ſolutur hypotheca, *l. de ed. naut. fen.* legato ſervo peculio, ſi ſervi legatum extinguitur, etiam peculii legatum extinguitur: eſt enim accetſorium. Rupto enim principali, hoc eſt patrono, cum patitur pupillus, *S. liberis, ſuſtitut. de vulg. & pupill. ſubſtitu.* Præterea ſi quis hereditatis petitionem obligatione, qui inutilis erit, *l. 49. de verb. obligationib.* repetitur eadem regula in *l. non principalis 178. inf hoc t.* Sed additur tamen, *plerumque*. Plerumque non eſt, quia tamen quod appetet ex *l. 1. C. 2. Cod. de iuris. pignor.* Finge: Unus eſt debitor pignoratitius, decedit duobus relictis heredibus. In eos duplex eſt actio, principalis ſive perſonalis, & hypothecaria. Principali tantum ex parte renetur, pro parte ſolicet hereditaria ex *l. 12. tabularum*: actione vero hypothecaria in ſolidum tenetur: quia individua eſt pignoris cauſa. Si igitur unus ex illis debitoribus ſolverit pecuniam hereditariam: non tenetur in ſolidum actione perſonali: hypothecaria tamen in ſolidum tenetur: quia non eſt ſatisfactum creditori in ſolidum. Ergo in cauſa hereditis ſubtata eſt actio principalis, non eſt ſubtata hypothecaria.

E Ad L.CXXX. Nunquam actiones, *præſertim penales, de eadem re concurrentes, alia aliam conſumit.*

HÆc regula pertinet ad traſtatum de concurrentibus actionibus, quo titulo ſibrum ſingulorem edidiſſe Paulum, caudat ex inſcriptione *l. qui ſortem, D. de obligat. & act. & l. ſi ſi quis egerit lib. duplex.* Repetitur autem in *l. penult. de obligat. & action.* quanquam eſt varietas inſcriptionum: ſed huius legis inſcriptio eſt uniſor. In altera lege ait Ulpianus: *de eadem pecunia*: qui teſtio non eſt mutanda: nam ita eſt in libris Baſilicorum: *ubi eſt dari oportet*. Rei appellatio latior eſt quam pecuniæ, ut appatet ex *l. 5. de verb. ſignif.* Unde apparet, eandem rem non actipi his pro eodem ſatio.

Imo

Imo secundum *l. munerum 3. de priviat. delict.* locus eſt A poteſt: ut ſi regeret cum raptore furti in duplum, quite-
huic regulæ, ſi plures actiones competant ex pluribus netur etiam vi bonorum raptorum, in id quod ampliùs
factis, licet ſint de eodem corpore. Earum actionum eſt in re *l. ſi quis egerit 88. de furt.* Adio igitur furti, quæ
altera non conſumit alteram: ut ſi unus occiderit ho- eſt levior delictum, & dominiſt, & ad aliquid conſumit
minem, & eundem furtum ſit, duo ſint facta, hoc eſt, actionem gravorem, nempe vi bonorum raptorum.
actiones. Agitur enim ex lege Aquilia & furti. Altera Non omnibus utilicet, ſi prius egit graviore actione,
actionem non conſumit, hoc eſt, ex utraque actione ſo- ut in hoc exemplo. Si enim prius adione gravem
lidum conſequimur: utrumque punitur, furtum & ce- rem, & prius egerit vi bonorum raptorum, conſum-
dem. Ponuntur alii exempli in *l. mulier 3.* ſed ſubjicit tur actio furti. Denique in multis aliis exemplis locum
mus alia, quæ non ſunt ibi. Eodem modo ciuidem rei, habet, ut in exemplo ſuperiori. Quod ſi prius egerit
& pœnalis nomine ex diverſis factis teneatur quis actione *furti ref. de I. qui ſervum, l. quoniam 41. de noxal.* & *ff. ad*
furti manifeſti, & nec manifeſti, *l. vulgarei 11.* & *pœna* *furt. ref. de I. qui ſervum, l. quoniam 41. de noxal.* & *ff. ad*
furti, & furtæ in naturâ generandâ aliquid abſtulerit, vel *l. ſi quis*, legendum *nihil*, pro *aliquid* in *l. qui ſervum*
averterit ex bonis pupilli, hoc per ſe pœnam meretur. *furtum*, ſcilicet *in l. ſi quis*, *in fine*. *de furtis*, & *ad legem*
Sed quid ſi ferandi animo commiſerit, & ſubripuerit? B *Aliv*, legendum *idem pœnale*. Nam cum in unoſubſiſtat
Duo ſint & duæ obligationes eſſe intelligunter, & ſi plures actiones penales, una peralia ſuperat altera,
alia aliam non tollit. Igitur ſui poteſt, & furti, & tu- ſi quid habeat amplius, ſi hoc non habeat vel tanden-
telæ diſtrebitionis, *l. 1. §. ult. de ſervo corrupt.* & dem, nihil conſequitur. Fego ut rei perſecutoria, ut
actibus. Item, ſi quis ferum beſtium ibi habeat, quas perſecutorium tollit, ita & penalis pœnam. Quod de
vulgo ſtre feri ſolet, & fera beſtia tranſeuntis nocet, cauſa ſi adhuc perſecutoria cum actione penali con-
duo fuſti ſunt, hoc eſt, duæ actiones. Quia ibi habuit curet? Adio penalis, aut eſt mere penalis, aut mixta.
ferum beſtium, eſt adilitia adio in duplum. Quia vero Furtiva adio mixta, vel eſt arbitraria, vel non. Arbi-
vir ſibimet natura eſt, ut exiſtetur pœna re refituta. traria eſt, quando ex arbitrio judicis arbitratur: re
Adhuc metus cauſa in quadruplum eſt arbitraria: re ſtituta exiſtatur pœna quadrupli, aut tripli, aut du-
reſtituta exiſtatur pœna quadrupli, aut tripli, aut pli. Mixta eſt, *l. actore 9. §. ſiver, & ibi mer. conſ.* Nunc dici-
dupli. *Actore 9. §. ſiver, & ibi mer. conſ.* Nunc dici- mus: mere penalis ſi concurrat cum actione mere pe-
mus: mere penalis ſi concurrat cum actione mere pe- nali, non tollit actionem penalem: ſed ſi concurrat cum
nali, non tollit actionem penalem: ſed ſi concurrat cum actione mixta, non concurrunt vel contra, *l. 7. §. 1. de in-*
actione mixta, non concurrunt vel contra, *l. 7. §. 1. de* C *dict. furt.* adio furti non tollit actionem pro focio, & ac-
dict. furt. adio furti non tollit actionem pro ſocio, & ac- tionem pro ſocio, *l. ſi ſocius 63. pro ſocio*, *l. ſi ſocius*
tionem pro ſocio, *l. ſi ſocius 63. pro ſocio*, *l. ſi ſocius* *cum 6. de furt.* Et actionem mixtam omnino tollit actio in
cum 6. de furt. Et actionem mixtam omnino tollit actio in 42. de furtis actionem mixtam omnino tollit actio
42. de furtis actionem mixtam omnino tollit actio de perſecutoria. Nam qui egit mixta, eum eſt in poteſtate
perſecutoria. Nam qui egit mixta, eum eſt in poteſtate perſecutoria. Nam qui egit mixta, eum eſt in poteſtate
Per rei perſecutoriam tollitur actio mixta, & arbitraria. Per rei perſecutoriam tollitur actio mixta, & arbitraria.
Per rei perſecutoriam in rem reſtitutoriam, vel per aliquem Per rei perſecutoriam in rem reſtitutoriam, vel per aliquem
rem per actionem in rem reſtitutoriam, vel per aliquem rem per actionem in rem reſtitutoriam, vel per aliquem
de dolo malo, quæ eſt arbitraria, *Larbitria*, *arbitraria*, de dolo malo, quæ eſt arbitraria, *Larbitria*, *arbitraria*,
tollitur furti actio non tollitur actio furti, *l. ſervi, quæ aut.* tollitur furti actio non tollitur actio furti, *l. ſervi, quæ aut.*
conſ. & l. item ſi cum 14. §. cum qui, eod. tit. Eadem ra- *conſ. & l. item ſi cum 14. §. cum qui, eod. tit.* Eadem ra-
tionem, ut poteſt, per actionem furti, ex qua conſe- tionem, ut poteſt, per actionem furti, ex qua conſe-
quitur, ut poteſt, per actionem furti, ex qua conſe- quitur, ut poteſt, per actionem furti, ex qua conſe-
quitur ſola actio furti, non actio de rationibus diſtrahendis, quitur ſola actio furti, non actio de rationibus diſtrahendis,
mixta arbitraria, *l. 1. §. in verſo. l. 3. §. 1. de rat. & act. ab* mixta arbitraria, *l. 1. §. in verſo. l. 3. §. 1. de rat. & act. ab*
hoſt. Per actionem autem rei perſecutoriam tollitur *hoſt.* Per actionem autem rei perſecutoriam tollitur
actio perſecutoria actionis mixtæ: quia in id fuo- actio perſecutoria actionis mixtæ: quia in id fuo-
retur, quod amplius eſt in ea. Per condictionem furti retur, quod amplius eſt in ea. Per condictionem furti
vero non tollitur actio Aqui. *l. una furtum 51. §. ult. de* vero non tollitur actio Aquilia. *l. una furtum 51. §. ult. de*
furt. & *ff. ad l. 2. quadrup. l. de pœnis. delict.* Per actionem *furt.* & *ff. ad l. 2. quadrup. l. de pœnis. delict.* Per actionem
commodati non tollitur actio legis Aquil. 4. §. ult. de commodati non tollitur actio legis Aquil. 4. §. ult. de
ſi quis alteri vi bonis raptis. *l. 1. §. ult. de vi bon. rapt.* ſi quis alteri vi bonis raptis. *l. 1. §. ult. de vi bon. rapt.*
Et quia rem ſuam quis poteſt vindicare, & actione ſua Et quia rem ſuam quis poteſt vindicare, & actione ſua
rem bonorum raptorum, *l. 1. §. diverſi*, & *§. unde. D. de* rem bonorum raptorum, *l. 1. §. diverſi*, & *§. unde. D. de*
public. Nam regulæ eſt fer quidam impropriſſ. *l. 1. §. ult.* *public.* Nam regulæ eſt fer quidam impropriſſ. *l. 1. §. ult.*
bon. rapt. Et quia rem ſuam quis vindicare poteſt, & eriam *bon. rapt.* Et quia rem ſuam quis vindicare poteſt, & eriam
tenet actione furti, & vi bonor. rapt. *l. 1. cod.* Si quis tenet actione furti, & vi bonor. rapt. *l. 1. cod.* Si quis
alienum furtum verberaverit: ſi quis furtum alienum ar- alienum furtum verberaverit: ſi quis furtum alienum ar-
borem conſederit, tenetur nempe Aquil. & arborum borem conſederit, tenetur nempe Aquil. & arborum
furtim cæſarum, *l. 1. arb. furt. cæſar.* Item ſi quis alienam furtim cæſarum, *l. 1. arb. furt. cæſar.* Item ſi quis alienam
ancillam immaturam ſtupraverit, ſi teneatur maturorum, ancillam immaturam ſtupraverit, ſi teneatur maturorum,
& ferè corrupti, *l. 1. ad l. Jul. de adult.* His omnibus ca- & ferè corrupti, *l. 1. ad l. Jul. de adult.* His omnibus ca-
ſibus ex uno facto, & una obligatione ſunt plures actio- ſibus ex uno facto, & una obligatione ſunt plures actio-
nes penales. Sed dubitatum fuit, an omnibus uti li- nes penales. Sed dubitatum fuit, an omnibus uti li-
ceat? quod conſtat ex *l. cum ex uno 32.* *l. qui ſervum 34.* ceat? quod conſtat ex *l. cum ex uno 32.* *l. qui ſervum 34.*
de obl. & act. l. 1. arb. furt. cæſar. l. cum ex uno, ait: *de obl. & act. l. 1. arb. furt. cæſar. l. cum ex uno*, ait:
poſſe magnos veteres ſtatuiſſe, non amplius uti, quam *poſſe magnos veteres ſtatuiſſe, non amplius uti, quam*
tot pœnarum actionibus cluimur damnum facere non. Videt *tot pœnarum actionibus cluimur damnum facere non.* Videt
tur legendum, non omnibus uti, probatum eſt, ut in *ſylla-* *tur legendum, non omnibus uti, probatum eſt*, ut in *ſylla-*
ne 53. de obl. & act. Sed obiter notandum in *l. plures*, tem *ne 53. de obl. & act.* Sed obiter notandum in *l. plures*, tem
non ita accipi, ut hic ait: *Plures delicta ex uno re*. Illa non ita accipi, ut hic ait: *Plures delicta ex uno re*. Illa
ſententia non pro corpore, & pecunia eadem fed de eodem facto, & crimine, *l. ſemetus 14. de accuſ.* Plu- ſententia non pro corpore, & pecunia eadem fed de eodem facto, & crimine, *l. ſemetus 14. de accuſ.* Plu-
ra delicta plures parient adiones interdum, aliud eſt ra delicta plures parient adiones interdum, aliud eſt
plura delicta ex uno facto, quia tunc plures funt actio- plura delicta ex uno facto, quia tunc plures funt actio-
nes: fed tunc non eſt omnibus uti eandem: itaque *l. plu-* nes: fed tunc non eſt omnibus uti eandem: itaque *l. plu-*
res, nihil pertinet ad hanc regulam. Igitur *d. l. cum ex* *res*, nihil pertinet ad hanc regulam. Igitur *d. l. cum ex*
uno, conſequenda eſt, & ſuppienda ex *l. plura*. Sed ta- *uno*, conſequenda eſt, & ſuppienda ex *l. plura*. Sed ta-
men exceſſit poteſt aliqua ratione *l. cum ex uno*. Hoc men exceſſit poteſt aliqua ratione *l. cum ex uno*. Hoc
enim modo, omnibus illis actionibus uti poteſt: ſi prius enim modo, omnibus illis actionibus uti poteſt: ſi prius
levi quis uſus fit. Nam quod plures eſt in altera, peti levi quis uſus fit. Nam quod plures eſt in altera, peti

verio tum competit actio in quadruplum, nec altera al- A hoc perſuadere non poterunt. Species ejus hæc eſt.
terum tollit, *ſi quis ob alio 9. eod. tit.* Huic ſententiæ, Mortua uxore cedebat duo liberi mariti: fed ipſe ma-
quod videlicet rei perſecutoria non tollit mere pœna- rium occidit uxorem, & mortuus uxoria repetitio
lem, vel contra, obſtat *l. 5. pub. num. comp. ſtabul.* ubi dotium dabitur, non vivo: quia non eſt æquum, eum
dicitur, ſi actum ſit actione de recepto, non poſſe agi fuo delicto dotem lucrari. Nemo enim ex ſuo delicto
furti actione, quæ eſt mere pœnalis. Reſpondeo: in melionem tuam conditionem facere poteſt.
idem in eandem habet actionem rei perſecutoriam &
mere pœnalem, altera alteram non tollit: ſed & idem
in rem rei perſecutoriam & in alteram mere pœnalem
habeat: ut veſtor, qui in exercitorem actionem habet
de recepto, & in furem furti: hic ſane veſtor, & exe-
gerit exercitorem, & egerit cum eo de recepto, non
poteſt poſtea agere furti, & tranſire ad furem. Sed
non ideo fit exercitor immunis: quia ſi non exer-
citor, cuius periculo res fuit, in furem habeat actio-
nem furti. At ſi veſtor elegerit furem, exercitor de
recepto liberatur, quia furem habet obligatum, ita
quæ eſt ex quali malefico exercitoris, *l. liber 6. §. pro-*
fecius, eod. tit. Et adhuc, vellet hanc regulam habere
locum duntaxat ſi fint actiones plures plurium fafto-
rum, liner fint de eadem re, vel pecunia. Nam alte-
ra alteram non conſumit, hoc eſt, unus agitur alter ſibi-
lum conſequitur. Nota, quod ait *nunquam*, ut in *l.*
3. de prover. delict. & in l. pen. de obl. & act. Nam idem
conſtitui non poteſt in aliis obligationibus.

Ad L. CXXXI. Qui dolo delierit poſſidere, *pro poſſidere* B
re dimittur, non pro *poſſidere ſimpliciter eſt*.
Qui adione teneatur qui poſſidet, eadem tenetur,
Qui dolo deſiit poſſidere, non ſe ideirco adimit
exuit poſſeſſor, ſi dolo deſiit poſſidere. Huic ſen-
tentiæ locus eſt in peritione hereditatis, & in rei vin-
dicatione, & in adione ad exhibendum, & in notitia-
bus aſſionibus, & in interdictis Quorum legatorum,
l. 1. §. quod ait, quor. legat. Quorum bonorum, *l. 1. quor.*
bonor. de Uſurpat. & uſucap. l. 1. §. ſi negligatur, l. cum de C
in ſolidum, & *de Publ. in rem act.* In aliis autem re-
bus, quæ non ſunt in hoc tempus adjecta non poſſunt
Publicani locum non habet, ut in re furtiva. Rei fur-
tivæ poſſeſſionem ſi quis adſtus ſit bona fide & amitte-
rit, non habet Publicanum: quia non erat rem ſuam
facere poteſt. Lex enim duodecim tabularum eſt im-
pedimento, hoc eſt, inhibet uſucapionem rei furtivæ.
Prætera Publicana adione utimur, quæ ſine uſucape-
re, ſed tempore adquirere poteſt, *l. Lucius Titius*
ſeq. h. ſi rer. & *ſi ſervus aureus 9. §. ult. de Publ. in rem act.*
Et hoc eſt, quod ait hic lex: *impedimento non eſt*. D
Rei furtivæ vindicationem bona fides poſſeſſor non ha-
bet: rei vero quam dominus non habet, Publicanum
valet bona fides, quantum veritas. Sed hoc etiam exem-
plum adponatur. Sicut res furtiva domino, non ante
poteſt uſucapi, quam ſi reverſa ad dominum: ita res
fubrepta bona fidei poſſeſſori, non poteſt uſucapi, an-
tequam ſit reverſa ad bonæ fidei poſſeſſorem, *l. 3. pro-*
pter. de uſucap. l. qui pignori. fundum, & *l. ſeter. pro emp.* Plinius
in iis locis populibus non accipitur pro domino, cum
res propria non poſſit uſucapi: ſed accipitur pro bo-
næ fidei poſſeſſore. Et ex quam altera, quam pupil-
lus bona fide poſſidet, poteſt uſucapi. Sic igitur tam
tum poſſet bona fides, quantum veritas. Sic cum eſt E
minus, ſi dominus ſuæ in libris noſtris pro bonæ fi-
dei poſſeſſore accipiatur, *ſiſerva*, *§. ult. fup. de furt. ſi*
ſervus, pro fugitivo de uſurpat. & uſucap.

Ad L. CXXXVI. Qui auctore judice compravit, *bo-* F
næ fidei poſſeſſor eſt.

Qui matur exemplum ex *Lex ſpd 10. l. 11. §. ult. & ſumpt. fun.* Species eſt: Non eſt, unde definitio
fueretur, & nondum adiit heres: res tamen quædam
apparet, quæ quibuſdam legare ſint: res illæ vitadi
jubentur prætore auctore, ut ex venditione fuus com-
paretur. Melius eſt, ut de fuo fuus comparetur, quam
ut quidam legata conſequentur. Quod fi venditæ re-
bus

bus legatis ab eadem funeria, postea heres adeat, & A convenienter a legatariis, an auferre poterit res legata emptori? Minime: nec efficitur vendicio facta praetore indicante: sed heres legatarius satisfecere, dispositi, hoc est, si bona sufficiant. Legatarius autem non tenetur heres quem vires hereditarias, imo nec fagra dodrantem & legem Falcidiam, & deducit ex alienam, accepto quasi legata praeferetur. Igitur rede sit, *si possit Titius, debet indemnem reddere legatarium.* Si non potest, melius est legatarium non iscrari, quam emptorem in dimmo verbis. Igitur non reficitur vendito facto Praetore auctore. Sic nullio facta Praetore auctore non continentur interdictis Quorum legatorum, *l. 1. §. quidam, quor. legator.* Eo interdicto tenetur legatarius, qui occupavit res legatas: non multi legatum proprietas, sed rem, quam occupavit, debet restituere heredi. Sed quid? legatarius missus fit in possessionem legati servandi causa, cum ei non caveretur, an teneatur hoc interdicto? Minime: quia non ellorem Praetorem habet, nisi heres caveret legatario legati nomine: nam tunc recedere debet. Justa pollideri, qui nullam Praetore possidet, *l. possessionem, pollicit. l. ubi de nonal. actione.*

Ad L. CXXXVIII. Omnis hereditas, *quamvis pollea adeatur, tamen tempore mortis retrotrahitur.*

Ad 9. Nunquam crescit ex posti facto *praeteriti delicti affimatio.*

C Ensus regale est. Heres, qui adit hereditatem, vitetur heres extitisse eo tempore mortis defuncti: adquirere & adisto retrotrahitur: & junctum tempora zolitonis & mortis, *l. heres 54. de acquir. hered. l. omnis fere pena, inf. l. 1. constitutio.* hoc est, praetimus. Jura heredum accipe active & passive. Effectus jura regulae duplex est in *l. si re 38. §. ult. de stipul. servor.* Una est jure civili: ferme, quae heredi competunt, eadem heredi ratem fecit praeterita heredi fatum. Nam etiamsi poltea adeat, retrotrahitur aditio, & videtur facta domus ipsa defuncti mortis. Alter effectus ab ex jure Pontificio: *heredis familiae ex tempore mortis ejus sumitur.* Ergo expandum quibuldam piaculis. Eft & alius effectus in *l. 3. reformatus 10. de Senatusconf. Syllan.* Filio exheredato accito, & post mortem defuncti retrotracto, hoc est, repudiata hereditate ab heredi ferop, de familia quidem hereditaria, quali de alio mino occio: Nam veltere retro heres extitisse mortis tempore. Male Accurtius & ceteri confundunt cum hac regula illam, quae dicitur, hereditatem effe domini nam, & vicem defuncti fuftinere. *l. cum antiqua 31. de heredit. bonorum vel de adquir. vel amitt. l. 1. §. 1. de succession. quidam, quod vi aut clam, l. 1. §. 1. si quis rest. libelle dic.* quod utrinque regula eadem est, atque potestas fit: quod adeo alienum veras est, ut non patrius alteram fubvertat, quod liquebit hoc modo. Sciendum est, fervum alienum non posse heredem inftitui, nisi ipsius dominus poltit inftitui heres, aut eo fit testamenti fictio. Inftituitur fervus hereditarius jacente hereditate: cum cujus domino fuit testamenti fictio, cum heredi futuro nisi eft teltamenti fictio: hic heres, fi fecundum regulam noftram, retrotrahis aditio, ne, creditore hereditatis fuiffe, non eft utiliter inftitutus. Sed fi confideramus hereditatem tempore pro dominio haberi, & defundi vicem fuftinere, heres erit utiliter inftitutus. Et eft verum, utiliter inftitutum effe: quia cum defundo, quem hereditas repraefentat, fuit teltamenti factio. Sic in hac fpecie praevalet hec regula, heredi tatem dominum effe: qua de causa rede adire *l. 1. annua 103. l. 1.* Sed hoc loco non admodum bene interpretes tradunt eum articulum additum propter *fulcefruftus 36. de stipul. servor.* quod fervus hereditatis non poffit ufumfructum ftipulari. Num illa eft potius exempio huius regulae, qua dicitur, hereditatem dominum effe, *l. hereditas 61. de adquir. rer. dom.* Sed

cum confundunt regulam, confundunt omnes exceptiones: Si fervus hereditarius ftipulatur ufumfructum, fimpliciter, tunc locus erit illi regulae. Sed fi fervus hereditarius eft, fciens eam exceptionem ad hanc regulam fore non minus sparam: quia in ftipulationibus tempus circumftantias conlideratur, quo tempore aut perfona, cui poffit ufusfructus acquiritur. Igitur exemplo communis eft utrique regulae: fed haeres, fi heres, de futuro, ut nunc, fimpliciter ufumfructum ftipulat fit fervus hereditarius.

A D §. conquero crescit. Exemplum fumatur ex *l. si fi de quit 28. de fur.* Si debitor furripuerit chirographum fuo creditori, adhuc furti in tantum non tenetur, quantum ei creditor non eft obligatus ex hypothecae: quae parva dupli non crescit, eft debitor id poffet deleat: defendo nihil ad poenam addicit, quia vis defendat eadem furtum facere videatur: delet non animo lucrifaciendi. Sed ex jure Praetorio poffit ftatim in ultimatio nunquam crefcit: fcias debitor eos fepultum contrectando nihil addicit ad poenam, *l. 2. de furt.*

Ad L.CXXXIX. Omnes adiones, quae mortem, aut *tempore pereunt, semel inchoatae judicium, fistae, perennant.*

Ad 8. Non videtur perfecte *expositum* eft *fupra in l. 86. de verb. oblig.*

A D §. non videtur. Utuntur exemplo *locum qui ipse in §. proximo, de fulcr.* quo promifit hominem generaliter, deber certum hominem dare, hoc eft, perfecte accipientem facere. Nam in ftipulationibus, qui promittit fe datorum, perfecte eius facere promittere, tantum: fi deberet Stichum ftatui herum, hac eft, non de liberum fe *difpurtum*, non liberum facere, quia non ferri ftipulatori poteft, hoc eft, ea eventu conditionis, fe exiftente conditione. Quae fpecie dicimus, ea effe militia, debeti, mortuo militi, heredem militis teneri. Sic ex cafu dotem deberi, vel non deberi, hoc eft, in ufum diverti, vel mortis uxoris. Ait hoc in: perfecte. quod *l. Mevius 63. de conditione indeb. dixit, in plenum:* id veteres etiam dixere *in plenum.* Sic etiam fi promiferit ten alteri pignori obligatum fore, non liberatur, *l. si non meam 20. de fulcr.* Ergo si, ftipulitherum folvit, videtur perfecte ejus non fecille, liberque folvendo: quia perfecte ejus fecisse debet, qui ut cum quis fuit id plenum. Ceterum eum poteft vindicare, & alienare: & fundo pignoris obligato potest impunere fervitutem, *l. 1. §. obligatum. 3. fervitutes 20. l. 1.* cum qui jungi. *l. alienatio 67. de evict. inft. l. non idem 66. de rei vindicat.* Servus legatus & manumiffus, non eft heredis proprietas. Servus legatus & manumiffus dum heredi eft, non eft heredis proprietas: quia adeo perfecte. Sed redie vindicabitur ab heredi interim, non & alienabitur: fructus tamen. Nam videtur conditione legatario vindicatio competere, *l. fervo 69. §. fi fervum 1. de legat. 1.* fructus etiam emanuiffet, *l. fervus 3. de manumiff.* Idemque huic eft in legatis, & fideicommiffis omnibus, in *l. ult. Cod. communia de legat.*

Ad L. CXLI. Quod contra rationem juris *receptum eft, non eft producendum ad consequentias.*

Ad §. Uni duo *pro folido heredes effe non poffunt.*

COntra rationem juris receptum effe dicimus, quod eft receptum jure fingulari neceffitatis, vel utilitatis gratia, quod eft receptum contra jus communem: Si fervus hereditarius ftipulatur ufumfructum fimpliciter, tunc locus erit illi regulae. Sed fi fervus hereditarius eft, fciens eam exceptionem ad hanc regulam fore non minus sparam: quia in ftipulationibus tempus circumftantias conlideratur, quo tempore aut perfona, cui poffit ufusfructus acquiritur. Igitur exemplo communis eft utrique regulae: fed haeres, fi heres, de futuro, ut nunc, fimpliciter ufumfructum ftipulat fit fervus hereditarius.

A D §. conquero crescit. Exemplum fumatur ex *l. si fi de quit 28. de fur.* Si debitor furripuerit chirographum fuo creditori, adhuc furti in tantum non tenetur, quantum ei creditor non eft obligatus ex hypothecae: quae parva dupli non crescit, eft debitor id poffet deleat: defendo nihil ad poenam addicit, quia vis defendat eadem furtum facere videatur: delet non animo lucrifaciendi. Sed ex jure Praetorio poffit ftatim in ultimatio nunquam crefcit: fcias debitor eos fepultum contrectando nihil addicit ad poenam, *l. 2. de furt.*

Ad L.CXXXIX. Omnes adiones, quae mortem, aut *tempore pereunt, semel inchoatae judicium, fistae, perennant.*

Ad 8. Non videtur perfecte *expositum* eft *fupra in l. 86. de verb. oblig.*

A D §. non videtur. Utuntur exemplo *locum qui ipse in §. proximo, de fulcr.* quo promifit hominem generaliter, deber certum hominem dare, hoc eft, perfecte accipientem facere. Nam in ftipulationibus, qui promittit fe datorum, perfecte eius facere promittere. Igitur fi deberet Stichum ftatui herum, hac eft, non de liberum fe *difpurtum*, non liberum facere, quia non ferri ftipulatori poteft, hoc eft, ea eventu conditionis, fe exiftente conditione. Quae fpecie dicimus, ea effe militia, debeti, mortuo militi, heredem militis teneri. Sic ex cafu dotem deberi, vel non deberi, hoc eft, in ufum diverti, vel mortis uxoris. Ait hoc in: perfecte. quod *l. Mevius 63. de conditione indeb. dixit, in plenum:* id veteres etiam dixere *in plenum.* Sic etiam fi promiferit ten alteri pignori obligatum fore, non liberatur, *l. si non meam 20. de fulcr.* Ergo si, ftipulitherum folvit, videtur perfecte ejus non fecille, liberque folvendo: quia perfecte ejus fecisse debet, qui ut cum quis fuit id plenum. Ceterum eum poteft vindicare, & alienare: & fundo pignoris obligato potest impunere fervitutem, *l. 1. §. obligatum. 3. fervitutes 20. l. 1.* cum qui jungi. *l. alienatio 67. de evict. inft. l. non idem 66. de rei vindicat.* Servus legatus & manumiffus, non eft heredis proprietas. Servus legatus & manumiffus dum heredi eft, non eft heredis proprietas: quia adeo perfecte. Sed redie vindicabitur ab heredi interim, non & alienabitur: fructus tamen. Nam videtur conditione legatario vindicatio competere, *l. fervo 69. §. fi fervum 1. de legat. 1.* fructus etiam emanuiffet, *l. fervus 3. de manumiff.* Idemque huic eft in legatis, & fideicommiffis omnibus, in *l. ult. Cod. communia de legat.*

Ad L. CXLI. Quod contra rationem juris *receptum eft, non eft producendum ad consequentias.*

Ad §. Uni duo *pro folido heredes effe non poffunt.*

COntra rationem juris receptum effe dicimus, quod eft receptum jure fingulari neceffitatis, vel utilitatis gratia, quod eft receptum contra jus communem: fi

jure fingulari favore libertatis receptum eft, libertatem A nine: ideoque nec tenetur affione confefforia, nec inficiatora, quafi videatur negare: nam non videtur negare, qui ignorat, an aliquid ad affionem affio legis Aquiliae non coniet in duplum, idemque dicendum eft in ceteris adionibus, qui inficiatione folent crefcere. Ergo fecundum hanc regulam, qui tacet, seu pro confeffo, nec pro inficiatore habetur. Confeffus pro inficiatore habetur, fi diffiteri poffibilis. Inficiatur in duplum damnatur, fi palam inficiatus fit. Huic regulae locus non eft in Edicto de interrogationibus in jure faciendis: qui tacitus hoc ipfo diffitetur affiduo de confeffo, quod tenetur de confeffo pertinetat ad eos, qui altero fatentur: ritulus vero de interrogationibus ad eos, qui interrogati a Praetore, vel ad eum, qui ipse cuftantiae Praetore, cognitor petere. Hi ex confeffione fua, vel mendacio tenentur affione interrogatoria: fi confiterur, confitet eos teneri fi negant. Eadem ratione teneantur mendaci poenam pati, ut in folidum teneantur, *l. de stat. 13. §. fi eum effet, l. 3. de interrogat. & interrogat. in jure faciend.* Quid dicemus, fi interrogatus a Praetore tacuerit? Hic etiam teneur in folidum quafi confutus: quia qui non refpondet, confumae eft, hoc eft, Praetoris auditoriatem fpernit, indeque contumaciae poenam ferat, ut fi negaffet, *d. de stat. 3. qui tacuit, & §. nihil interrogi, d. t. l. non fum 19. de pecuniae.* Contumax eft, qui Praetori non refpondet, & fuperbus eft, qui alii non refpondet. Eadem ratione in confeffione in jure, tacens negare comparatur: Cujus *c. Inftitut.* Eft & alia differentia inter ritulum de confeffis, & ritulum de interrogationibus in jure faciendis. Nam tit. de confeffis petitori ad eos, qui fatentur de intentione affioris, veluti, qui convenit cum confeffione fatentur fe debere: qui contumax affioni fuo non adhibitur fatentur fe acciditle, vel vulneraffe: qui convenit rei vindicationis, fatentur rem fuam non eft, hoc eft, tit. de interrogationibus petitori ad eos, qui fatentur, 2. quod intentionem affioris infirur fe formae, ut qui fatetur, fe hegredem effe ex femiffe: quia ex eo affor confeffus fit, non ipfum poffeffionem fe fenifle: & vero neceffe eft, ut affor de eo certior fit, ne incidat in periculum plus petitionis, qua de causa interrogationes & refpondenti in eis caufa fiunt neceffariae, non voluntariae. Tacens eft contumax, & habetur pro negante, & Praetor in folidum. Tacens non habetur pro negante, & Praetor ut ritulum de interrogationibus in jure faciendis, fed ad ritulum de confeffis, ex quo confeffus habetur pro judicato: fed fi propofuit non confeffus, non fi tacuerit. Nam eft habeatur pro confeffo, qui mortem fibi confcivit, aut accufatori pretium dedit: tamen non habetur pro damnato, *l. 1. §. 1. qui de pure fides, l. qui res poffulati 3. de dam. rer. qui sine testam.* Alia quaeftio eft: An qui tacet, confitetur videatur? Idem non eft facere & confitetur. In fuperiore quaeftione ritularimus modo negationem, modo confeffionem imitatur, ut in *l. de interrogat.* modo neutrum, fed *tertium quoddam 1. §. ult. loc.* In hac autem quaeftione modo confeffionem imitatur taciturnitas, in iis fcilicet caufis, in quibus voluntas expreffa non requiritur, *l. tertium quoddam in his, §. pen. loc.* modo diffidium, puta, in quibus expreffa voluntas exigitur. Vide 1. 3. & 4. *supr.* hoc tit.

Ad L.CXLIII. Quod ipfis, qui contractarunt *obfuit, & fuccefforibus eorum obfuturum. Vide fup. in l. 54. ubi dixi.*

Ad L.CXLIV. Non omne quod licet *honeftum eft.* Ad §. In ftipulationibus id *tempus fpectatur, quo quaestionus.*

LIcet lubere contubinam, *fed* non honeftum eft, *leg. 1. §. pudrem 42. de ritu nupt.* licet diae uxorcticis, *fed* non honeftum eft, *l. 4. §. 2. de conflift. ob turp. caus.* hoc

non prohibetur ob solam causam honestasia. Quadam A
tenus sunt, quæ prohibentur ob solam honestatis rationem: eo referenda est regula: *Non omne quod licet honestum est*: hoc est, non omne, quod licet, est permittendum, puta ad nuptias, in quibus naturalis ius & spectatur, non civile jus, *l. adoptivus* 14. §. 2. *de ritu nupt.* Boni mores, non leges: quod honestum est, non quod licet, *l. 107. inf. h. t.* Semper in consuetudinibus hoc, hoc est, in nuptiis. Post divortium ab uxore ex alio fuisceratum filium mihi adoptare licet, sed non est honestum. Lege ab ejusmodi nuptiis abstinendum est, §. *fi uxor, infin. de nupt.* Bulgarus ad *dict. l.* 107. non male exemplum ponit de Senatore, qui non potest turpem emtionem in uxorem ducere: nam id nominatim fubicitur in *l. semper, de ritu nupt.* ex dicta l. 107. est repetita. Male tamen Bulgarus subjicit: licere contrahentibus fi B
lavicem decepere, non tamen decere. Nam honestum est, cum dicitur licere naturaliter, *l. licere §. pretia* 22. *h. tit. & l. fin.* Unde licet pluris vendere, fi poffum. Bulgarus tamen non debuit dicere, decipere: nam fignificat dolum, fed circumvenire, circumfcribere, quo fignificatur tantum fraus, quæ eft in re ipfa. Dolus debet abeffe in contractu: non licet mihi dolo reducere, ut mihi vendas minoris: fed detrecto dolo poffunt fe circumfcribere contrahentes. Reducere ad nuptias. Licet ducere confobrinam, vel uxoris defunctæ fororem, honeftum tamen non eft: Ergo inhibendum. Sic plerique, quæ licent intervifi, inter Patronos emendantur, quafi minus honefta: ut licet rem emere vendere, etiamfi feudentur creditores & tamen refcindituir venditio inter Patronos: licet ufucapere res alienorum metus cauC
fa, & vera res mea fit ufucapione: refcinditur tamen ufucapio ex jure Prætorio, ex tit. *quibi. ex caus. major.*

A. D. *ſ. In ſtipulationibus*. Quæ ad hunc §. ſpectant, tradita funt fupra in *l.* 13.

Ad L. CXLV. Nemo videtur fraudare eos, *qui ſciunt & conſentiunt*.

PErtinet ad actionem Paulianam, & eſt reperita ex *l. 6. §. prætetea, qui in fraud. cred.* & locum habet in actionibus Pauliana, Fabiana, & Calvitiana. Si quid libertus gefferit conſentiente patrono, non eſt fatis fcire, fed conſentire eſt neceſſe, *l. non videtur, §. ſi quid in fraud. patr. l. ſ. de acqu. pleu. arc.*

Ad L. CXLVI. Quod quis dum ſervus eſt egit, *proſeruere libero facto non poteſt*.

A It, *proſitere*, addatur, vel *nocere*. Quod ſervus egit in ſeruitute, id poſt libertatem neque prodeſt ei, neque nocet. Ut ſi ſervus acceptilatione libertatis exfiterit, paſtus ſit cum creditoribus hereditatis, paſtum non prodeſt: ideo non datur exceptio pacti, fed doli, *l. inſtipulatum* 7. §. *ſer. de pact.* Eadem regula conſtituitur in ſtiſofatiſlis. Nam quod ante manumiſſionem egit, nihil prodeſt, vel nocet. Verbum *egit* referur ad contractum, & ad pactum. Nam ex delictis in ſeruitore commiſſo ſervus tenetur. Sed de hac regula & eius vitiis eſt tit. *C. an ſervus poſt manumiſſ. exſpe facto teneatur.*

Ad L. CXLVII. Semper ſpecialia *generalibus infunt*.

Vide ſupra in *l.* 110. ubi ſtatutum eſt, quod hæc pertinet *e*

Ad L. CXLVIII. Cujus effectus omnibus prodeſt, *ejus & partes ad univerſas pertinent*.

NIhil eorum, quæ tradunt Interpretes, convenit huic regulæ. Nos utimur hoc exemplo. Uno creditore mihi in poſſeſſionem rei ſervandæ cauſa, vel poſſidente iuſto, eius rei effectus omnibus prodeſt. Nam miſſo poſſeſſionis fit in rem, non in perſonam, & poſſidere iuſtum, poſſidet omnibus, *l. 1. §. ſui, §. ſi plures, ad*

Ad L. CXLIX. Cui par delictique eſt duorum, *ſemper omnium partem, & melior beneficium praſtantior cauſa: ſicut ſi, cum de dolo exciperetur pretiorio, neque enim detur talis replicatio petitionis, Aut ſi* (non jn) quoque in rem ex dolo actum fit. Ad §. illi debet pretaxiti *partem petere, qui in ipſum non occidit*.

INtio offenditur, in pari delicto is melior eſt cauſam poſſidens, qua de re tractatur in *l. 13. ſep. ſicut* in pari cauſa loci melior eſt cauſa poſſidentis: ſic in pari cauſa doli adverſus doli exceptionem non datur alia replicatio, *l. quod Celſus 4. & Marcellus, de doli except.* Communis dolus non pertinet ad quaſi, ſocium, ſicut & communis mora, *l. ſi ſervum* 61. §. *ſi plures, de verb. oblig.* Qua de cauſa ſi dolo non agit, qui ſe obligat in eadem re dolum fecit, ſed dolus cum dolo compoſitus, *l. ſi duo* 36. *de dolo*. Et ſimiliter de rerum non agit, qui & ipſe in pomum incidit: haud ſcio, an poſſit, quippe in locum *l. 13. de pet. perveniri pomum petere, qui in ipſum non incidit*. Rebelle. Ut ſi actor & reus mutuo ſtipulati ſunt pomum judicii ſtiſendi cauſa, & neuter ſtiſet, neuter aget: ſi ſtipulatu de pomo: nam uterque incidit in pomum. Similiter dicimus in *l. ſervi* 13. §. *ſcribere, ad l. ſul. de adult.* virum adulterum pœna ſequitur ejus exceptio, & *verum* §. *ſervum plen. de quibus cauſ. major.* Ergo cui damus actionem, eidem & damus exceptionem. Contra vero, cui damus exceptionem, non ſemper damus actionem. Nam ſæpe tractatur cum, ex quibus retentionem habemus ope exceptionis, non tamen petitionem habemus, *Paulus 14. de dolo except.* ut ſi quis in alieno ſolo ædificaverit, non poteſt eumpetere a domino: ſed ſi poſſidenti ædificium, eos ſet abit per retentionem & exceptionem doli, *l. 13. §. de rei vindicat. C. de ſuper.*

D. *ſ. cum quis, & ſi plenumque emptoris*. Quod ad ſequentes duas ſententias attinet, ſeclendum interdictum de interitate aliquæ privato. & quo quotidiane & actiues non dari tantum heredi, ſed & emptori, *l. 2. in fi. ſi ſervus vindic. ſed. pen. de itin. actiq; re privil. l. 3. ſatis. Paul. Sentent. de aq. qua, & aqu. & aſt.* Et eo referenda funt hæ duæ ſententiæ, quarum una eſt de heredis, altera de emptore, quem emptori ſit *l. 54. ſup.*

D. *ſ. quod cuique*. Ut invitus nemo defendit, ita invitus nemo defenditur, *l. 17. de procurator.* & generaliter un uſquique renuntiare poteſt iis, quæ pro ſe introducta ſunt, *l. pen. de pact.* Et ſic privilegio fori renuntiare poſſumus. Heres remittere poteſt *l. Falcid. §. poteſt, D. ad l. Falc.* nam lex Falcidia propter heredem lata eſt.

Ad L. CLVII. Ad ea, quæ non habent atrocitatem *facinoris, vel ſceleris, remittitur furtus, ſi vel donatus, vel ſit, quia vitio dominorum fuit, vehicle vitiorum, & curatoribus idem opponentur*.

Id. S. Semper qui dolo fecit, *quo minus haberet, pro eo habendus eſt, ac ſi haberet*.

Ad §. In contractibus ſuccedimus *ex dolo eorum, quibus ſuccedimus, non tamen ex dolo quod perſonæ, cum eum in dolo dum teneretur, hoc eſt, quod ſervus pro ea parte, qua heres eſt*.

SImpta eſt ex *l. 11. §. ſi tutoris, D. quod ei aut cum*. Eo interdicto coercetur vis atrox, ſicut interdicto Unde vi, quo coercetur is, qui de re ſit aliquorum armis, vel ſine armis. Sed interdicto quod vi, aut clam coercetur, qui contra quam prohibetur facit, qui patet ſe hoc jure facere, & tenetur, ſive ius habuerit faciendi, ſive non. Nam non debetur contemnere prohibitionem. Finge: Servus pupilli, juſſu tutoris fecit opus vi aut clam, an erit in noxa ſervus, hoc eſt, an pupillus tenetur noxali actione? an ſervus ipſe tenetur poſt manumiſſionem? quia noxa caput ſequitur? Et verius eſt, ſervum non eſſe in noxa. Vis non eſt atrox, ut imputari debeat ei, qui juſſerit dominio: imo & ei, qui

Ad L. CLIV. Cum par delictique eſt duorum, *ſemper melior partem, & melior beneficium praſtantior cauſa: ſicut ſi, cum de dolo exciperetur pretiorio, neque enim detur talis replicatio petitionis, Aut ſi* (non jn) quoque in rem ex dolo actum fit. Ad §. illi debet pretaxiti *partem petere, qui in ipſum non occidit*.

INtio offenditur, in pari delicto is melior eſt cauſam poſſidens, qua de re tractatur in *l. 13. ſep. ſicut* in pari cauſa loci melior eſt cauſa poſſidentis: ſic in pari cauſa doli adverſus doli exceptionem non datur alia replicatio, *l. quod Celſus 4. & Marcellus, de doli except.* Communis dolus non pertinet ad quaſi, ſocium, ſicut & communis mora, *l. ſi ſervum* 61. §. *ſi plures, de verb. oblig.* Qua de cauſa ſi dolo non agit, qui ſe obligat in eadem re dolum fecit, ſed dolus cum dolo compoſitus, *l. ſi duo* 36. *de dolo*. Et ſimiliter de rerum non agit, qui & ipſe in pomum incidit: haud ſcio, an poſſit, quippe in locum *l. 13. de pet. perveniri pomum petere, qui in ipſum non incidit*. Rebelle. Ut ſi actor & reus mutuo ſtipulati ſunt pomum judicii ſtiſendi cauſa, & neuter ſtiſet, neuter aget: ſi ſtipulatu de pomo: nam uterque incidit in pomum. Similiter dicimus in *l. ſervi* 13. §. *ſcribere, ad l. ſul. de adult.* virum adulterum pœna ſequitur ejus exceptio, & *verum* §. *ſervum plen. de quibus cauſ. major.* Ergo cui damus actionem, eidem & damus exceptionem. Contra vero, cui damus exceptionem, non ſemper damus actionem. Nam ſæpe tractatur cum, ex quibus retentionem habemus ope exceptionis, non tamen petitionem habemus, *Paulus 14. de dolo except.* ut ſi quis in alieno ſolo ædificaverit, non poteſt eumpetere a domino: ſed ſi poſſidenti ædificium, eos ſet abit per retentionem & exceptionem doli, *l. 13. §. de rei vindicat. C. de ſuper.*

D. *ſ. cum quis, & ſi plenumque emptoris*. Quod ad ſequentes duas ſententias attinet, ſeclendum interdictum de interitate aliquæ privato. & quo quotidiane & actiues non dari tantum heredi, ſed & emptori, *l. 2. in fi. ſi ſervus vindic. ſed. pen. de itin. actiq; re privil. l. 3. ſatis. Paul. Sentent. de aq. qua, & aqu. & aſt.* Et eo referenda funt hæ duæ ſententiæ, quarum una eſt de heredis, altera de emptore, quem emptori ſit *l. 54. ſup.*

D. *ſ. quod cuique*. Ut invitus nemo defendit, ita invitus nemo defenditur, *l. 17. de procurator.* & generaliter un uſquique renuntiare poteſt iis, quæ pro ſe introducta ſunt, *l. pen. de pact.* Et ſic privilegio fori renuntiare poſſumus. Heres remittere poteſt *l. Falcid. §. poteſt, D. ad l. Falc.* nam lex Falcidia propter heredem lata eſt.

Ad L. CLVII. Ad ea, quæ non habent atrocitatem *facinoris, vel ſceleris, remittitur furtus, ſi vel donatus, vel ſit, quia vitio dominorum fuit, vehicle vitiorum, & curatoribus idem opponentur*.

Id. S. Semper qui dolo fecit, *quo minus haberet, pro eo habendus eſt, ac ſi haberet*.

Ad §. In contractibus ſuccedimus *ex dolo eorum, quibus ſuccedimus, non tamen ex dolo quod perſonæ, cum eum in dolo dum teneretur, hoc eſt, quod ſervus pro ea parte, qua heres eſt*.

SImpta eſt ex *l. 11. §. ſi tutoris, D. quod ei aut cum*. Eo interdicto coercetur vis atrox, ſicut interdicto Unde vi, quo coercetur is, qui de re ſit aliquorum armis, vel ſine armis. Sed interdicto quod vi, aut clam coercetur, qui contra quam prohibetur facit, qui patet ſe hoc jure facere, & tenetur, ſive ius habuerit faciendi, ſive non. Nam non debetur contemnere prohibitionem. Finge: Servus pupilli, juſſu tutoris fecit opus vi aut clam, an erit in noxa ſervus, hoc eſt, an pupillus tenetur noxali actione? an ſervus ipſe tenetur poſt manumiſſionem? quia noxa caput ſequitur? Et verius eſt, ſervum non eſſe in noxa. Vis non eſt atrox, ut imputari debeat ei, qui juſſerit dominio: imo & ei, qui

fcitur, qui paulo tutori: nam tutor eft vicedominii, hoc eft, pupilli. Quod ita verum eft, ut fervus non poffit tutorem fibi tutorem, *l. 2. C. de quæft.* Sic etiam fi pupilla uxorii, fervus eius res amoverit marito divortii caufa, ignofcitur fervo: Ideo non eft in noxa. Nam & hoc non habetur pro facinore, hoc eft, pro furto. Furtum eft ferre. Sed aliud eft furari, aliud amovere. Ferre hoc tenere eft furtivifi rem ipfam lenitate verbi mitigant. Itaque hoc modo non habetur pro furto, nec eo nomine eft noxalis actio. Si vero ipfe fervus fine ullo dominis fubripuerit, erit noxa in actione, & liber fa ctus tenebitur: fi nulla dominis excubitur, *ifi eum manu mifit, q. pen. rer. amotar.* Sic fi fervus nulla domini libertatem fibi adfcripferit, cum liberum teftamentum, non tenetur. Scicndum eft, fcriptorem teftamenti, qui fibi aliqua adfcripfit, teneri fibi, nifi fua manu id poffea approbaverit, & teftator in calce teftamenti. Nec fi fervus juffu domini fibi adfcripfit libertatem, non tenetur, nec amittit libertatem, *l. Divus 15. §. 8. quæremus, de lega Corn. de fals* Hæc in re ignoficitur fervo obtemperanti: nec eft filium proprie, fed pro falfo habetur ex Senatufconfulto Liboniano. Eadem ratione excufabitur filiafamilias, qui fibi legatum adfcripfit patris: non enim eft filiafamilias, qui vere amittit legatum, *Inftitus 14. in princ. de leg. Cornel. de fals.* Eadem eft ratio apud Tacitum lib. 3. Annalium: *quippe juffa ne paruiffe fervos videretur.* Sed videtur is, qui damnum injuria dedit juffu domini, non tenetur: Si rem alienam deteriorem fecit juffu domini non eft in noxa, fecus eft, fi fcientc tutum dominio & potiendo damnum dedit. Nam tunc dominus tenetur non tantum fuo nomine in folidum, quod juffus eft damnum dare: fed & nocliter, quod noxa caput fequitur: Non enim noxa eft inter fcientem & libertem. Et ita accipe *l. 2. §. 1. de noxal. act.* Ita etiam accipienda eft *l. 169. inf.* quæ tota eft de noxal act. *Is damnum dedit, qui jubet dare: non tamen is, qui non nolle eft culpa, qui fecit juffu domini.* Servus non eft in culpa. Lex Aquilia coercet damnum injuria datum.

A *D. 5. femper.* Hic §. expofitus eft in *l. 131. & 151.*

A *D. 6. in contractibus.* De hoc ultimo §. huius legis vide quæ dicta funt *fup. in l. 38.*

Ad L. CLVIII. Creditor, qui permittit rem venire, *pignus demittit.*

REm, fcilicet pignoris obligatam. Pignus folvitur, fi debitor id vendat vitiatore creditoris: nifi confenferit falva pignoris caufa, *l. ferui 8. fi volantate, quibus mod. pign. fol.* in qua lege plenifiime hæc de re differitur.

Ad L. CLIX. Non ut ex pluribus *confiet debere: nihil item poteft, ita ex pluribus caufis item poffe & noftrum effe.*

COnjunge *l. & ne eadem*, §. 1. *de except. rei judic.* Ait: *non ex pluribus caufis.* Id declaratur in *d. l. & ne eadem.* Remanipius quam fimplex. Nihil item poteft, nam quod fcilicet eft meum ex una caufa, non poteft adhuc meum fieri ex alia, §. *fi ita. Inftit. de act.* Itaque fi egero vindicatus, & litem amiferis, non poffum eandem rem poftea vindicare, quafi ex alia caufa non noverim jam non competere eam ex pluribus caufis, fed res eadem nobis debetur ex pluribus caufis: ideoque fi egero in perfonam ex una caufa, nec obtinuero, non prohibeor poftea agere ex altera. Et hæc in re differunt actio in rem, & in perfonam: actio in rem non interitur: actio in perfonam interatur, mutata caufa. Ergo aliud eft nobis debere, aliud noftrum effe. Pecunia, quæ in arca eft, noftra eft: quæ in nomimibus eft, non eft noftra, *l. fingularia 15. de reb. cred.* Eadem eft differentia inter dominium & poffeffionem. Res mea tantum mea poteft effe ex una caufa: poteft eam poffem ex pluribus caufis: ut emptor, qui ufucapit, poffidet pro emptore, & pro fuo: dominus eft per ufu-

A capionem tantum, *l. 3. & ex plurimis 4. de adq. poff.* Sicut aliud eft nobis quid deberi, aliud noftrum effe: ita & aliud poffidere à nobis, & aliud, aliquid noftrum effe. Nam quæcunque poffidentur a nobis, non funt noftra. Itaque hæc non fine premifcenda, *l. naturaliter 12. §. nihil, de adquir. poff.* Jungas, *eod. l. 3. §. hoftes, uti poffidetis.* Seneca 4. *net. quæft.*

Ad L. CLX. Aliud eft vendere, *aliud tenedere confentire.*

B *D. 1. Reftituat* ad univerfos, *quod poffint fer per majorem partem.*

Ad §. Abhorrdum eft plus juris *habere rem vi legatus fit fundi, quam heredem, qui ipfum reftituendum fit teneretur.*

Inſtitus huius legis expofitum eft in *l. 21. fup.*

B *D. 6. Referre.* Senfus eft. Quod facit major pars creditorum, omnes facifle videntur, *l. quæ fervitutes 3. §. ult. l. fin. de adq. poff. Lucius de bon. cedit. l. 3. §. 1. de minor. inut.* Et quod major pars curie facit, *l. quod major, ad municip.*

C *D. 8. Abfardum.* Hic §. expofitus eft in *l. 54. fupra.*

Ad L. CLXI. In jure civili receptum eft, *nonnifi per eum, qui interrogatus conditionem non implevit, fieri, quo minus legatum vel fideicommiſſum habeat, ſi impleta conditio fuiſſet quo ad libertatem, & legata, Quid heredum inſtitutores perhibitos, qui hos exemplis fuiſſe interrogatos quomodo committatur, quando miſſorum fuiſſe, qui nimia ſimplicitate conditionis parent.*

Hujus legis explicatio jam premiſſa eſt in *l. 39. ſup.*

Ad L. CLXII. Vide *l. 141.* paulo ante explicatam: & in *l. 110. §. 1. & 2.*

Ad L. CLXIII. Huius regulæ exempla & ratio explicata funt in *l. 21. ſup.*

Ad L. CLXIV. Et hæc lege vide explicationem *l. uno 87. ſup.*

Ad L. CLXV. Et hæc lex intelligitur ex explicatione *l. 21. ſup.*

Ad L. CLXVI. Qui rem alienam defendit, *nunquam ſuos heredes facit.* Vide *ſupra in l. 25.*

D Ad L. CLXVII. Non videntur data, *quæ ex tempore, quo darentur, exceperunt non fluxi.*

Ad §. Qui juſſu judicis *aliquid facit, non videtur dolo malo facere, quia parere neceſſe habet.*

DAre eſt rem perfecte accipientis facere; & propie in acceptatur in ſtipulatione rem dari, *l. actio eſt 75. §. ult. de verb. oblig. l. 3. C. de contrah. ſtipul.* Et in ſumma actionis in perſonam, quæ te *dare facere oportere, §. hæc itaque, Inſtit. de action.* Et in vulgari formula teſtamentorum *dari aut domari, data, aut donata*: & frequentiſſime ab auctoribus noſtris, *l. 4. C. de propoſit. fact. anb.*

D *D. 9. qui juſſu.* Sepulchri violati actione tenetur is qui, dolo malo ſepulchrum violatum eſt, ut prima fidei verba demonſtrant, *l. 3. de ſepulc. viol.* Itaque non tenetur hac actione, qui juſſu judicis ſepulchrum demoliri eſt, puta ex ea cauſa, quod ex eo aqui pluvia vicino nocuerit. Et ita recte regulæ concipiendæ ſunt. *De reg. & reg. plus. etc.* Quemadmodum Jacobus Labitus in indice Digeſtis docuit. *Ait quis parere neceſſe habet.* Et eadem ratione parituri ſenſum, quod diximus in *l. 25. ſup.* Proinde, ſicut in actionibus, ſi paruerit domino fervus, non excutitur: ita nec ineſcutatur, qui aliud atrocius juſſu judicis admiſit.

Ad L. CLXVIII. Capiendo occaſio eſt, *quæ poſſet ſenſum propie referri non.*

Ad §. Quod factum eſt, *cum in officium ſit, ex officium capiſque capta interpretationem.*

Prin-

841 in Tit. XVII. De diverſis regulis Juris antiqui. 842

Principium huius legis enarratum eſt *ſup. in l. 65.*

A *D. 5. quod ſalvum.* Varii ſunt modi obcuritatis expli candæ, de quibus ſuperius. Eos in ſummam redigam hoc loco, qui videlicet hoc titulo continentur. Non volo omnes, cum pauciſſimi ea de re dixerint, ſupplendi innumeros. Explicatur obſcuritas eo aſſumpto, quod verifimilius eſt, five quod plures ſenſerint, ſupplendi videri videtur, quod plerunque fit, & quod eſt minimum, quod eſt brevius, quod ſignificatur, quod ſtat a re ſaltuabili: ut verbum libere, dolo, ſine dolo, ſine fraude ſervandi, veluti reo, autilio, qui in damno verſatur, quod eſt ſui gerendæ aptius, quod ſententiæ proferendis proximius: & ut hic tradit, quod adſtionis, cautelæ, neceſſitas dini reſpondet. Adſtio indicium eſt voluntatis: ſunt exemplum ea *l. 3. ſervus. §. ult. de leg. 3. & Libertatibus, de fideicommiſſ. lib. & Latinus, de manumiſſ. teſtand.*

Ad L. CLXIX. In damnandis, *qui judex dare ejus rei quo nulla culpa eſt, cui parere neceſſe eſt.*

Ad §. Quod pendet, *non eſt pro re, quaſi ſit.*

PRincipium huius legis modo explicabam exemplis, & ratione in *l. 157.*

B *D. 9. quod ſpondes.* Hoc pertinet ad noxalem actionem. Et Statuliberi, hoc eſt, liberas, quæ pendet ex conditione & die, pro noxa non eſt, quaſi ſit quia ſtatuliber defendas eſt noxæ, *l. 19. de noxal act.*

Ad L. CLXX. Fabam a iudice, *quod ad officium ejus & non pertinet, ratum non eſt.*

C Quod *ad officium ejus non pertinet*, Græci interpretantur jurisdictionem. Officium tamen latius patet. Nam & ea complectitur, quæ non ſint in merito, neque iurisdictionis, *l. de jurisdict. cum jude.* Sed forte jurisdictionem accipiunt pro notione, quod probo. Fabam a judice, quod ad notionem non pertinet, ratum non eſt: & ſi judex commandi dividendo fundum hereditarium *non eſt hereditario ſervitute diſtringat, ut ſi fundum Semproniæ dotali, ita ut ſit ejus dotalis, actione Semproniæ.* Vel ſi quis fundum dotalem hereditas prælegatum dividat, *ſi tamen Titio 22. §. 1. fam. erc.*

Ad L. CLXXI. Nemo ideo obligatur, *quia receptum eſt ab alia, quod propterea.*

SUmatur exemplum ex *l. 1. §. quod de aq. & aqua pluv. arc.* Fundus communis eſt duorum, in eo unus opus facit, ex quo aqua pluvia vicino nocet, altor non fecit: hic qui non fecit, non tenetur aquæ pluviæ arcendæ, ut opus reſtituat, licet actione communi dividundo recipitura ea ſecit, quod præſtitutit: quia *nemo ideo obligatur, &c.* is, qui obligatus non eſt, non ideo obligatur, quod actionem habiturus ſit de eo, quod præſtiterit, alienio obligatur quilibet ita tenetur ad ſolvendum pro alio, quia receptarus eſt actione negotiorum geſtorum, quod ſolverit. Aliquo obligatus eſt, ſine conſilio cum eo agi poſſe, quia actionem habet, ut vel eam cedat adverſus alium, *l. 3. ſubſcr. Labeo, de in rem verſ.* aut ut ea utatur, *Licam in plenis, §. meſſem, luc. l. ſi ſic legatum, §. ult. de legat. 1. l. Julianus, de adimend. legat.*

Ad L. CLXXII. In contrahenda venditione *ambiguum pactum contra venditorem interpretationem eſt. Ambiguus autem intenſio ita accipienda eſt, ut res ſal va eſſuat ſit.*

Vide quæ huc ſpectant *ſup. in l. 96.*

Ad L. CLXXIII. In condemnatione perſonarum, *quæ in id, quod facere poſſunt damnentur, non tamen quod habere existimantur, ſed & opinione ratio habenda eſt ſuperiori.*

Ad §. Cum eorum Reſtitutus *in lege inveniatur, eſt non ſpecia-*

A *liter de ſruſtibus additum eſt, jamen etiam fruſtus ſunt reſtituendi.*

Ad §. Unicuique ita mora *nocet, quod & in duobus vel pluribus promiſſoribus obſervatur.*

Ad §. Dolo fecit, *qui poſſe quod reddituras eſt.*

Principium huius legis explicavimus *ſup. in l. 28.*

A *D. 6. eum verbum.* Verbum reſtituas in legibus & edictis plenam ſignificationem habet, ut etiam fructus reſtituantur, *l. videamus 38. §. 10. Fabianus, de inſtr. quæ eſt ex eadem libro.*

B *D. 8. unicuique.* Unicuique, hoc eſt, non ero principali, *l. uno 32. §. ult. de obſer. non adverſatur, l. tempore 12. de ap. & quo dies ap.* non contro, quod addatur in hac regula, *& mora, §. 3. in fin.* Mora nocet: Heredibus nocet, quia fruſtrari heredibus acceſſiones funt, quod eodem libro Paulus animadverterat, ut apparet ex *l. 28. de verb. oblig.* Illa regula de dolo tradita: *Quisque dolum ſuum nocere, non alteri, ſi ex duobus, de tut. & curatoribus dat. l. 9. qui in fraud. cred. l. ſi pecuniam, de dolo malo* Jtd quod regulis ait de certo, obſtare videtur *l. ult. Cde dolo, rei ſtipul.* Verum ea de interruptione loquitur, non de mora. Interruptio generalis quædam eſt, mora ſit in perſonam. Item obſtare videtur *l. pen. eod. t.* Sed illa de facto loquitur: ut ſi reus unus venit, puta hominem promiſſum occiderit, non de mora. Is, qui mortem non fecit, libertur, re naturaliter perempta, etiamſi cortus mortem fecerit: nam mora fit in perſonam. Is, qui non occidit, fi cortus occiderit, non libertur. Hic fallum, quia cultus communis eſt, & in rem. Vulgo male eam appellant mortem in faciendo, ut docui *in l. 23. de verbor. obligat.*

C *D. 8. bis ſerii.* Repetitus eſt *8. ex l. 8. de dol. malo. Quod ad* ſtipulationem, ſi deliteri ex quo petit, non ſtabit, *l. ſi ſervus, §. pen. fol. matrim.* In obſtare videtur *l. 13. §. quo ſetat. ve.* eam, ut eligatur loannes aut, aliud heres petit vid. poſſeſſionem, aliud reddere, ſive dare debet: nam quæ obligationem hæc fine inter fe differunt, ut conſtat apud omnes.

D Ad L. CLXXIV. Qui poteſt facere, *ut poſſit conditionem parere, jam poſſe videtur.*

Ad §. Quod quis, *ſi velit, habere non poteſt, id repudiare non poteſt.*

NIſi utrus ſub conditione cafuſit non poteſt repudiare, antequam conditio exiterit. Idem eſt in inſtituto ſub conditione poteſtativa, *l. 13. §. 1. de adqu. her.* Nam conditionis potentia non videtur ſtatim pro herede gerere, *l. 5. de cond. & demonſt. & demonſt.* Contra, conditioni non parendo non ſtatim videtur repudiare hereditatem, *l. 1. de cond. dem. fund.* Ergo adire poteſt conditione poſita, impleta: ſed a Proficere præſtiterit tempus, intra quod conditioni pareat, *l. 23. §. 1. de hered. inſtit.* cum ſtatuit mortus tantum conditionali facit: ſed quod ſi plalam dicat omnino ſe nolle conditioni parere? Sane repudiare videtur, dummodo tamen id dicat, cum poteſt conditioni parere, *l. 4. §. ult. ſub conditione, ſi quis inſtit. ſum.* Idemque eſt ſi tum id dicat, cum poteſt facere, ut conditioni pareat, ut, cum poteſt expedire negotia, quibus diffringitur, ac tum inſtituere iter Alexandriam. cum hoc forte conditio adſcripta fuiſſet, ut Alexandriam iret.

D *D. 5. quod quis.* Hic §. jam explicatum eſt *ſup. in leg. 3.*

Ad L. CLXXV. In his, qui officium *per liberas ſervi perſonas leges defiderant, ſervos interrogare non poteſt.*

Ad §. Non debeo mihi videri officium eſſe, *quam auctor meus, a quo jus in me tranſit.*

QUÆ dicta ſunt de ſemiſsis in *l. 2. ſup.* dicuntur etiam de ſervis. Nam civilia munera ſoli mares, & libe-

liberi exercent. Ex hac ratione fervi Reipublicæ causa abeſſe non poſſunt, *l. ult. inf.* Alia funt officia ſervilia, ut ſtilus gelio, *l. 1. & 2. C. ne quis liber. invit.* Erat olim ſervile inhibitis officium, *l. 2. de tab. exhib.* Alia funt officia liberorum hominum. In principio legis malo legere: *In his officiis.*

A *D§. non debeo.* Hic §. ſupplendus eſt *in Inemo plus juris* 54. *ſupra.*

Ad L.CLXXVI. Non eſt ſingulis concedendum, *quod per magiſtratum publice poſſi ſieri, ne caſus ſit majoris tumultus faciendi.*

Ad §. Infinita æſtimatio eſt *libertatis, & neceſſitudinis.*

QUÆ jure poteſtatis ſtunt; & neceſſitudinis, ad injuriam actionem non pertinet, *l. 13. §. qui jubet, de injur.* Quod poteſt quis per magiſtratum, non poteſt per ſe.

Dixi de §. *Inſtitute ſup. in l. liberos* 106.

Ad L.CLXXXII. Qui in jus, dominiumve *alterius ſuccedit, jure ejus uti debet.*

Ad §. Nemo videtur dolo exequi, *qui ſignorat cauſam, cur non debuerit petere.*

Principium hujus legis explicatum in *l. ſcena* 54. *h.t.*

B *D§. verum videtur.* Exequi eſt petere. Executio eſt petitio, *l. in executione* 85. *de verb. oblig.* Qui petit, non repellitur exceptione doli, ſi ignorat cauſam, cur non debeat petere, *l. 13. & generaliter, de dol. except.*

Ad L.CLXXVIII. Cum principalis cauſa *non conſiſtit, plerumque ne ea quidem, quæ ſequuntur, locum habent.*

HAnc ſententiam Paulus etiam libro 21. ad Edictum expreſſerat, unde eſt *l. 129. ſup.* ubi explicata eſt.

Ad L.CLXXIX. In obſcura voluntate *nonnumquam ſi, ſæpe dum eſt libertas.*

ENadem ſententiam aliis verbis expreſſit Pomponius in *l. quoniet* 20. *ſup.* ibi vide.

Ad L.CLXXX. Quod ſupra alterius ſolvitur, *pro eo eſt, quaſi ipſi ſolutum eſſet.*

C QUod juſſu meo ſolvis alteri, mihi ſolviſſe videris. Ergo liberaris, *l. cum juſſu* 64. *de ſolution.* Certum eſt etiam me teneri conditione indebiti, ſi per errorem indebitum ſolveris. Eſt & alius effectus huius regulæ in *l. mortua* bonâ 15. §. *ult. de ſtatuliber.* Junge huic regulæ *l. ſi donatorem* 9. *de condict. ex lege dat.*

Ad L.CLXXXI. Si nemo ſubiit *hereditatem, omnia vix oſſamenta ſolvitur.*

SUbire eſt adire, ut docui in Obſervat 7. cap. 18. Cum ſenteſ adita eſt hereditas, omnia defuncti voluntas & ratа conſtituitur, *l. ſi patroni* 55. §. *qui fideicommiſſum, ad Senatuſconſultum. Trebell.* Contra ſi nemo adierit, conſtituitur irrita, *l. 9. de teſtament. ubi Iaam quam C. de fideicommiſſ.*

Ad L.CLXXXII. Quod nullius eſſe poteſt, *id ut alicujus fiveri, nulla obligatio valet efficere.*

LIber homo nullius eſſe poteſt, & ideo in obligationem deduci non poteſt, quia ea ſola in obligatione conſiſtere poſſunt, quæ pecunia ſui datique poſſunt, *l. 9. §. pen. de ſtatulib.*

A Ad L.CLXXXIII. Eſti nihil fuſte mutandum eſt *in ſe. Iconſultus, tamen ubi equitas evidens poſtet, ſolet emendare eſt.*

Epetita eſt ex *l. penult. de in integr. reſtitut.* Adjecta illuſtrat exemplum ex *l. ſi furioſus contrectaſſe* 8. *de noxal. act.*

Ad L.CLXXXIV. Vani timoris *juſta excuſatio non eſt.*

BUlgarus & Joannes ſequuti: *non juſta excuſatio eſt.* Sed legendum: *nulla excuſatio eſt, ſi. Qui arbitratus* 23. *de re judic.* & illius loqui interpretio verum forſitan eſt. De ſpecie diei in *l. 68. & l. 98. de verb. obligat.*

Ad L.CLXXXV. Impoſſibilium nulla *obligatio eſt.*

B NUlli obligatio: civili, aut naturalis ſcilicet, ut dicitur *l. 137. §. ſup.* Quo de cauſa ex falſo confeſſione non teneor, nihil naturæ conveniat, *l. confeſſionibus* 13. §. 1. *& l. ſeq. ſi. de inverog.*

Ad L.CLXXXVI. Nihil peti poteſt ante id tempus, *quo per naturam ſolvi poſſit: & cum ſub certo tempore obligationi additur, aſſi eo tempore ea petitio peti non poteſt.*

EX ſtipulatione, cui tacite ineſt tradus temporis, ait non poteſt, antequam id tempus præterierit, *l. 10. pen. 24. de oper. libert. l. interdum pora* 73. *de verb. obligat.* Similiter ex ſtipulatione, cui tempus palam additum eſt, agi non poteſt, niſi tempore præterito, *§. caſus, ſub.* C *de verbor. obligat.*

Ad L.CLXXXVII. Si quis uxorem prægnantem *reliquit, an videtur ſine liberis deceſſiſſe.*

QRbitrati ſilim erant penna quædam. Orbi ſunt, qui liberos non habent. Sed qui uxorem prægnantem reliquit, non videtur orbus deceſſiſſe. Conſequentur, & parvorum liberis, quos poſthumus reliquit, relicta uxore prægnante. Orbi etiam non videtur, qui moritur pleno utero. Nam eſſi mortua filius extrahatur, videtur tempore mortis filium habuiſſe, *l. etiam, de verb. ſignif.*

D Ad L.CLXXXVIII. Ubi pugnantia inter ſe *in teſtamento jubentur, neutrum ratum eſt.*

Ad §. Quæ rerum natura *prohibentur, nulla lege confirmatione ſunt.*

UT ſi ſuperſtite fundum in familia retineri, ac deinde ſuperſtiti Titio eundem vendi certo pretio, neutrum valet. Atqui duo ſunt caſus, nonviſſimum ſcripturam ſpectari. Hoc cum ſibi legati cauſa monuiſſet, vel cum admoniſſet ſi pugnantia inter ſe videantur, nec admere teſtamentum voluiſſe conſtitit, neutrum ratum eſt. Qua de cauſa eſti jubeat ſi rem emptam, ac deinde eandem ſervum jubeat Titio præſtari, ſi obſervatum ſit an ante, vel poſt libertatem cum legaverit, neutrum valere videtur. Hoc tamen favore libertatis prævalere dicimus.

A *D§. quæ rerum natura.* Si minor adoptaverit majorem, hæc adoptio nulla eſt, nec ulla lege confirmatur. Alias adoptio non jure facta a Principe confirmari poteſt, *l. adoptio* 38. *de adoption.*

Ad L.CLXXXIX. Pupillus nec velle, nec *nolle in ea re* ætas, *nec opposita tutoris auctoritas, creditur. Non quæ levis judicis fit, in eo tutoris auctoritas neceſſaria eſt.*

DE hac l. dixi in *l. 3. ſup.* Inſtitio ſuſpecta eſt, qui non ſervatur feries liberum.

B Ad L.CXC. Quod creditur, *in bonis non eſt.* Et

ET ideo non liberatur, qui rem, quæ evincitur, ſolvit, *ſi homo* 69. *de furt.* Quæ evincitur, eſti nondum evicta ſit, vel etiam quæ evinci poſſit, *l. 139. §. ult.* Nec etiam in bonis eſſe videtur, niſi quod retinere poſſumus, *l. rem in bonis* 54. *de adquir. rer. dom. Item videtur* 22. *de adquir. poſſ.*

Ad L.CXCI. Nervius conſultus *an quod hereſſibus debere ſequeſtri niventi Caſſer reſcripſerat, jam deſunctis debiſſe conſtituerunt? reſpondit: eos videri ſibi principem, quod ei, quem vivus exſolvendi cauſa reſtituiſſet, debuiſſe conſtitiſſe, quem tamen mihi ſui beneficii eſſe velle, ipſius æſtimationem eſſe.*

B Beneficium quod Princeps viventi conceſſit, ut ſi ſolvat, ſolvendi viventi, non defuncto non conceſſiſſe videtur, argumento *l. de qua re* 74. *de judic.* Sed ſuum ipſe beneficium interpretabitur ex animi ſententia, *l. ea facta quæritur* 43. *de vulg. ſubſtit.*

Ad L.CXCII. Ea, quæ in partes dividi non poſſunt, *fidei & ſingulis heredibus debentur.*

Ad §. In re dubia *benigniorem interpretationem ſequi, non minus juſtius eſt, quam tutius.*

EA, quæ dividi poſſunt, debentur ab heredibus pro portionibus hereditariis ex duodecim tabulis: quæ dividi non poſſunt, ut jura prædiorum, ſolida debentur a ſingulis, *l. heredes* 25. §. *ſi. famil. erciſc. l. 2. & ſeq. de verb. oblig.* Summatim id exponitur ex *l. ſi duo* 22. *decl. Ad §. hæc dubia.* Vide ſupra *l.* 56.

Ad L.CXCIII. Omnia fere *ius hereditarium peritale habetur, ac ſi testimus ad tempus mortis heredis retrifferent.*

QUod hic dicitur, idem ex Paulo relatum eſt ſupra in *l.* 138. ubi vide.

Ad L.CXCIV. Qui per ſucceſſionem, *quamvis lucriſſimum, defuncto heredi conſtituerat, non minus heredis intelligitur, quam qui principaliter heredes exiſtunt.*

HEres heredis eſt heres teſtatoris, *l. ult. C. de de here. inſtit.* Heres ſcriptus dicitur, principaliter, ſuo nomine, *l. ult. de legat. 3.* Non heres heredis per ſucceſſionem: nam hic alieno nomine, non ſuo, nec ex judicio defuncti venit, *l. qui libertis* 8. §. *ult. de teſt. & pupill. ſubſtit.* Niſi ubi ex fideicommiſſum relinquatur, *l. 5. §. 1. de legat. 3.* Sicut legitimus heres remotior ex judicio defuncti non venit, niſi ab ex fideicommiſſum relinquatur, *l. 1. §. 1. de legat. 3. & incertus eſt. l. ſi fideicomm 70. de verbor. ſignificat.* quæ differentia facit in quibuſdam ſpeciebus, ut heredis appellatione non comprehendatur.

Ad L.CXCV. Expreſſa nocent: *non expreſſa non nocent.*

VIm bonis eaque expoſui in *leg. actus legitimi* 77. ſupra.

Ad L.CXCVI. Privilegia quædam *cauſæ ſunt, quædam perſonæ, & ideo quidam ad heredem transmittuntur, quæ cauſa ſunt: quæ perſonæ ſunt, ad heredem non transeunt.*

Docui in *l. in omnibus* 68. *ſupra hoc tit.*

Ad L.CXCVII. Semper in conjunctionibus *non ſolum quid ſeras conſiderandum eſt, ſed quod voluiſſe ſit.*

EAdem ſententiam retuli ſupra *l.* 144. *in princ. ex* Paulo, ubi dixi.

Ad L. CXCVIII. Neque interdictio, *neque in exteris cauſis pupilla mores ſpectat delum tuenti, ſive ſolvendo eſt, ſive non eſt.*

EX dolo tutoris pupillus non tenetur interdicto quod vi aut clam, *l. 1. §. ſi tutoris, quod vi aut clam.* Autor huius regulæ illo loco nominatur Caſſius, & ſane inſcriptio erata eſt ex libris Caſſii. Non tenetur etiam interdicto de tabulis exhibendis. Huic regulæ locus eſt, ſive falvendo tutor ſit, ſive non, vide licet ſi pupillus ex dolo tutoris incipiebat eſſe locuples. Nam ſi locupletior factus ſit, tenetur, *l. 1. de dolo l. 15. de dolo, l. apud §. illa etiam, de dolo excep.* Et tenetur indiſtincte, ſive ſolvendo tutor ſit, ſive non, cum dolus ex conſtitutis defendit. Extra contractum non tenetur, niſi tutor ſolvendo ſit, *l. 1. §. adiſte, ne vis fiat, &c.* Cetera notavi in *l. heredem, de dolo.*

Ad L. CCXCIX. Non poteſt dolo carere, *qui imperio magiſtratus non parvit.*

NEque enim hoc quiſquam ignorat, magiſtratui eſſe parendum: cum & inauratu unicuique ſit, & ſuum, parentibus & patriæ eſſe parendum. Igitur non poteſt non cautumax videri, qui imperio magiſtratus non paret. Dolo caret ignarus malitiæ: cujus malitiæ ignorantiam nemo prætendere poteſt, niſi demens ſit, vel admodum impubes. Cautumacia dolus eſt, qui in non faciendo conſiſtit.

Ad L.CC. Quoties nihil *fine captione inveſtigari poteſt, elegendum eſt quod maximum habet conjunctarii.*

CUmatur exemplum ex *l. 4. de divort. & temp. præſcript.* Servus hereditarius ſatis accepit in diem certum: poſtea adita eſt hereditas. Quæritur an tempus ſatisdationis ceſſet & computetur ex die acceptilationis, ex quo agi cum eo potuit, an ex adita hereditate, id eſt, ex die, quo fuit, qui agere cum eo poſſet. Item quæritur: Si ſervus ſatis dare, qui ab ipſo hæres fideiſſores acceperit, utrum ex die acceptifideiſſoris, an ex quo poſſimnio revertitur, tempus ſatisdationis ceſſet? Sed ſatis. Ad priorem interpretem ſtipulationis, capio eſt alterius: nam tempus ceſſet, antequam agere poſſit. Contra, ſi dixeris, ex die, quo dominus agere poſſit, capto erit rei, hæc eſt fideiſſoris? Nam in longum tempus extenditur obligatio. Quid fiet? Eligamus, quod minimum in ſe habet iniquitatis. Iniquius autem eſt gravari reum, quam adverſarium: iniquum ex conditione adhoris extendi obligationem rei. Itaque melius eſt ita conſtituti: tempus cedere ſtatim ex die interpoſitæ ſtipulationis. Et hæc Javolenus dicte cenſuit in *d. l. 4.* quo cum hac reſpuit optime convenit. Javolenus ex Caſſianis fuit: & Caſſius idem cenſuit, & refertur in *l. ſi ſervus* 25. *de ſtipul. ſervor.* Caſſius, inquam, exiſtimat tempus ex eo computandum, ex quo agi cum eo poterit: cum iis ſtipulatoribus, & fideiſſoribus: hoc nondum fuerit qui agere poſſit: quod ſequitur in *d. l. ſi ſervus*, id eſt, ex quo adierit heredem, aut poſſimnio dominus ſervetur, ex quo tempore manet interpretatur, ut refte ſenſit Govianus 1. *left.* ſumatur & aliud exemplum ex *l. ita ſtipulatoribus, §. pen. & ult. ad leg. Aquil.* Huic regulæ ſimile quippiam habuimus in *l. 85. §. ult. ſup.*

Ad L.CCI. Omnia quæ ex teſtamento *præſcribuntur, ita ſtatuenda ſunt captionis, ſi minimum quoque ſine vitio capiatur.*

Vide *l. 29. & l. 178. ſupra eod. & l. 129.*

Ad L. CCII. Omnia definitio *in jure civili periculoſa eſt: parum enim eſt, ut non ſubverti poſſit.*

Etiam de hac lege dixi in *l. 1. ſupra.*

Ad L. CCIII. Quod quis ex fua culpa *damnum fentit, non intelligitur damnum ſentire.*

TDeo ſi culpa emptoris res evincatur, non continuo ſtipulatio duplex, *l. ſi adeo, de evict.* Si ex deli-

do suo procurator pœnam præstiterit, non recuperat A eam contrario mandati judicio, *l. qui proprio 46. h. titul. & procurat.* Idem in socio est, *l. cum duobus, §. ult. pro soc.* Sumatur exemplum ex *l. 44. de dam. infect.*

Ad L.CCIV. Minus est actionem *habere*, *quam rem.*

QUi actionem habet, videtur rem habere, *l. 15. sup.* Videri est *exercere*: Nam revera minus est habere actionem, quam rem. Qua de causa, & qui actionem habet, non in rem dominium: fatis namque est actionem cedi, *l. 20. h.bona fidei, de petit. hered.*

Ad L.CCV. Plerumque fit ut etiam ea, *quæ a nobis obire possunt, parendo in eo facto sint, atque si non essent apti conditionis, ut obire possimus. & ideo quod fidei obligamur, & vindicare interdum, & alienare, & fervientem prædio imponere possumus.*

Dixi in *l. omnes actiones 130. sup.*

Ad L. CCVI. Jure naturæ æquum est, *neminem cum alterius detrimento & injuria fieri locupletiorem.*

HAc ratione heredes ex delicto defunctorum tenentur, & prodo, & utiles & necessarias impensas fecerit, earum ratio habetur officio judicis, vel exceptione doli, vel condictione incerti. Hæc enim est omnium conditionum causa, *l. 66. de condict. indeb.* & *l. pen. in fin. de reb. cred.*

Ad L. CCVII. Res judicata *pro veritate accipitur.*

REpetita est ex *l. ingenuum, de stat. hom.* Res judicata ingenuum facit. Ingenuus est, quem esse ingenuum judicatum est. Patronus est, quem esse patro- B num judicatum est, *l. si juravero, de jurepatronat.* Sunt est, quem suum esse pronuntiatum est, *l. 3. de bis qui.* Res autem judicata non collit naturalem obligationem, *l. si lecturo, de condict. indeb.* & nunquam possessori potest de sententia arbitri, ut pro veritate habeatur. Sed excipiendi sunt duo casus, quibus sententia non facit: si colluserit præses, & si condemnatus se quis ex edicto peremptorio.

Ad L.CCVIII. Non potest videri desiisse habere, *qui nunquam habuit.*

ETsi ideo non tenetur quisi deserit immissum habere, qui non potuerit immissum habere interdicto *ne quid in loco publ.* Femina non debet suis heredibus, *l. mulier, de suis & legit. hered.* quod propter id hanc regulam pertinere, ut putem, feminæ non admitti ad legem Juliam & Papiam facit. Et ideo quasi desierit habere suos heredes capite minuta, non amittit jus legitimæ successionis.

Ad L. CCIX. Servitutem mortalitati *fere comparamus.* Vide supra in *l. 32.*

Ad L. CCX. Quæ ab initio inutilis *fuit infirmitate*, *ea post facta convalescere non potest.* Docui in *l. sup. supra*, ubi vide.

Ad L. CCXI. Servus Reipublicæ causa *absesse non potest.*

REpetita est ex *l. si quis servum 7. si quis cautum. in fin. pact. dotal. conf. fett. non obstantes.* Et hanc non esse ultimam suspicabar, quod in Florentino libro imperfecta fit, sed Basilicon libri ultimam esse testantur.

DE

DE DIVERSIS REGULIS JURIS ANTIQUI
PANDECTARUM LIBRI QUINQUAGESIMI
TITULUS SEPTIMUS DECIMUS.

In eumdem Titulum versus MARTINI COSSIÆ commentarius.

EX RECENSIONE JACOBI CUJACII.

Paulus libro secundo rerum ad Plautium.

1. *Regula est, quæ rem, quæ est, breviter enarrat, non ut ea regula jus fumatur, sed ex jure quod est, regula fiat. Per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, & ut ait Sabinus, quasi causæ conjectio est: quæ simul cum in aliqua velitate est, perdit officium fuum.*

REGULA, est brevis narratio rerum, & quasi causæ conjunctio, & summarum plurium rerum unius rei credito, vel definitio. Prius itaque ejus oportet & causalse, quæ contingantur. deinde de ipsam compendiosam. Sicut enim prius fuit unus homo, quem populus, ita & res & causæ, quam res singulæ. Dicitur regula, quæ est de singulis quali collecta universitas. Ecce verba gentis, natura dictante statuum est, feras bestias, quæ nullius antea fuerant, occupantis fieri: ac volucres, fic pisces. Cumque in singulis hoc prius fuerit, post ea commune conditionatum est, quæcunque universa, quæ nullius fuerant, occupantis fiant. Cum regula vitiatur in aliquo, perdit officium fuum. Nunc enim differentiarum in jure periculosa, ut infra habetur, earumque est ne subverti non possint: & ei, quod regulariter tenditur, per exceptionem legius fabentibus: ut hoc, qui alienæ rei bona fide emit, testamenti faciendi jus non habent: Attamen filiusfamilias, de cuftrenfibus bonis testari potest. Sic ego dividam regulam ad militem filiumfamilias pertinentem, vitiatur, perditque officium fuum. Cum enim officium fit regulæ, ut singula complectatur: quod autem excipitur, non complectitur: dici potest & vitiari, & ejus officium non exercerí, ac fi per speciem vitietur eius: quoniam per speciem derogatur generi. Confule ergo ea jure, quod prius eft in singulis, regulam fieri, non ex regula jus fumi vel fieri: quia regula, ut diximus, continet id, quod eft jus. non autem dicit jus, fed ipfa per jus fit. Rurfus autem eft, quam in singulis fpecibus allegare, ut quafi videatur in diversis rebus eadem ratio allegari, univerfi comprehendendo, rationum unione fecura, & ipfarum fpecierum diverfitate, quæ ex corporum emanat varietate contempta.

Ulpianus libro primo ad Sabinum.

11. *Femina ab omnibus officiis civilibus vel publicis remota funt. Et ideo nec judices esse possunt, nec magistratum gerere, nec postulare, nec pro aliquo intercedere, nec procuratores existere. Item impubes omnibus officiis excluditur debet adfinere.*

FEminæ judices esse non possunt, quasi ordinarii, ut Præses, prætor: nec magistratum municipalem gerere, quæ duo sunt officia publica: quia per hoc Reipubl. principaliter profpicitur. Nec pro alio postulare possunt (nam pro se, & pro certis perfonis, ut pro liberis, pro fratre, pro socero postulabunt) nec pro alio intervenire, nec *Tom. VIII.*

A procuratores existere. Pro parentibus tamen agunt, si forte parentes morbus aut ætas impedit, nec quenquam, qui agat, habeant. Hæc autem tria exempla funt civilium officiorum. Sicut autem pro parentibus agere poffunt, fic filiorum tutelam interdum jure defpicunt. A tuffionatis quandoque heres eas non repellunt: dum tamen in ultimis voluerantibus, teftimonium earum non admittatur. Item impubes officiis omnibus civilibus debet abftinere. Tribunitium tamen munera adipifci jure potest, ut *C. de militar. teft. l. ult.*

Idem libro tertio ad Sabinum.

111. *Ejus est non nolle, qui potest velle.*

Idem libro fexto ad Sabinum.

B IV. *Velle non creditur qui obsequium imperii patris, vel domini*

EI potest licentia nolendi, qui habet potestatem voluntdi. Potestatem autem nolendi non habet, qui potest cogi ut velit: qualis eft filiusfamilias, fervus, pereftui, fi non fecerint, quod eis imperatur: Cum ergo velle cogantur, nolle non permittuntur. Inde eft, ut fervus, filius, delatam fibi hereditatem velle compellatur adire: non permittatur nolle. Similiter & dominum defendere cogantur: defenfionem negligere non permittuntur. Si autem hominem occidere, vel injuriam facere, dominus vel pater jubeat, non cogitur: neque velle, imo permittuntur nolle, & imperatur. Ea igitur, quæ atrocitas funt, & nolle, & velle poteft. Similiter ex bono jure filiusfamilias delatam fibi hereditatem, recufante patre, potest adire: Patre eam cupiente, potest eam spernere. Ergo & hic nolle, & velle poteft, potius ex æquitate, quam ex juris rigore.

Paulus libro fecundo ad Sabinum.

V. *In arrestis emancipandis, alia causa habita eft furiosorum alia eorum, qui sui juris fuerunt, quorum curatores ita constituerunt. Nam furiosus nullum negotium contrahere potest: pupillus omnia tutore auctore agere potest.*

PUpillus, qui tamen fari potest, omnia negotia tutore auctore agere potest. Nam impubes, promittere, D vendere, emere, hereditatem adire, tutore auctore poteft. Furiosus nullum negotium contrahere potest etiam tutore auctore.

Ulpianus libro feptimo ad Sabinum.

VI. *Non videtur heres esse, qui ad alium transferre cultus hereditatem.*

QUi ergo ad fubftitutum vulgariter tranftulit, qui heres non fit, actionibus hereditariis non tenetur. Qui autem pupillariter fubftitutum accepit, actionibus hereditariis interim exercetur & convenitur. Sed & is, cui per fideicommiffum aliquid fubftitutur, pro parte quam retinet, ut heres exercetur & convenitur.

Pomponius libro tertio ad Sabinum.

VII. *Jus noftrum non patitur eundem in paganis, & teſtato & inteſtato deceſſiſſe: eatenque verum naturaliter inter ſe pugnare, teſtatus & inteſtatus.*

NEmo pro parte teſtatus, & pro parte inteſtatus decedit. Quia ſi de eadem quæſtione inſtituat, & de alio ſemiſſe nemineus, tonus ac hi ſemiſſe contineatur. De toto itaque teſtatus intelligitur. Ex poſt facto autem contingit, pro parte inteſtatum fieri: ſicut ſi inſtituatus, duobus interdentibus querelam, alterum ſuperavit, & abalio vitio eſt. Milea vero & ab initio pro parte inteſtatus, & pro parte teſtatus decedere poteſt.

Idem libro quarto ad Sabinum.

VIII. *Jura fanguinis nulla jure civili detrimi poſſunt.*

SAnguinis, id eſt, cognationis jura, quod naturalia, nullo jure civili, ut emancipatione, adoptione, tolli poſſunt. Naturalem enim rationem ratio civilis corrumpere non poteſt. Agnationis vero jura, ſicut & patria poteſtas, quæ ſunt civilia jura, alio jure civili, ut emancipatione, & adoptione, tolli poſſunt. Sed hoc non habet locum inter fratres: quibus referuntur jus agnationis, etſi emancipentur auctoritate Anaſtaſianæ Conſtitutionis, quæ eſt poſita in *S. lib. C.* Cum enim contingat per adoptionem tantum agnatio, non etiam cognatio: conſequens eſt, ut adoptione non tollatur priſtina cognatio. Sunt tamen quædam civilia jura, ut maximi, & mediis capitis deminutio, quæ etiam jura cognationis tollunt. C

Ulpianus libro quintodecimo ad Sabinum.

IX. *Semper in obſcuris, quod minimum eſt, ſequimur.*

CUm enim quis reus debetur lege Julia vis privatæ vel publicæ: ſi judex pronuntiaverit, *non ſe teneri*, minor eſt, id eſt, lex Julia vis privatæ, ſequenda eſt. Sed & in ſententiis arbitrorum, quorum primus condemnavit in 15. ſecundus in 10. tertius in 5. minori ſummæ ſtandum eſt, id eſt, in 5. Pater jubet hoc dictum eſſe de obſcuris verbis judicis vel arbitri. Nam vendítori obſcura verba nocent, ſicut & ſtipulatori: in quorum fuit poteſtate legem apertius dicere. Sin autem eum cauſa agitur, obſcura verba ab actore pronunt: id quod eſt utilius, eſt accipiendum, id eſt, ut potius credatur actori, quam reo, id eſt, quod actor fenſerit, petitum videatur: alioqui ſemper reus ſe conſenſiſſe negabit. Nam ſtipulatio, niſi ex conſenſu contrahentium, non valet: judicium vero & in invitum redditur.

Paulus libro tertio ad Sabinum.

X. *Secundum naturam eſt, commoda cujuſque rei eum ſequi, quem ſequentur incommoda.*

NEque cauſa ſunt heredes, & hereditatis emptores, & fideicommiſſarii univerſitatis, & agnati, qui fuit habituri commoda hereditatis: quia fuſtinent onera tutelæ.

Pomponius libro quinto ad Sabinum.

XI. *Id quod noſtrum eſt, ſine facto noſtro ad alium transferri non poteſt.*

FActum noſtrum intelligo, eum rem noſtram non ipſi diſtrahimus, vel alius voluntate noſtra, ut præcipitator, creditor, exactor publicus: cujus factum noſtrum eſt, ut pro evictione teneamur, emptori pretium reddituri. Sed & in uſucapione, noſtrum factum eſt. Nam qui permittit uſucapi, intelligitur alienare. Princeps tamen & ſicus, ſi rem noſtram, ut tuam, diſtrahant, alienæ intelliguntur.

Paulus libro tertio ad Sabinum.

XII. *In teſtamentis, plenius voluntates teſtantium interpretantur.*

INtelligentes conditionem impletam, ubi defecerit, ut in ea, quæ fuerat inſtituta ſi habuerit, nec per eam fuerit: Intelligentesque vulgarem ſubſtitutionem porrigi ad pupillarem, & in plenique alia, valuit eam rogatus reſtituere hereditatem quia ſit: ſubſtitutione, ſi non habuerit liberos.

Ulpianus libro nonodecimo ad Sabinum.

XIII. *Non videtur cepiſſe, qui per exceptionem a petitione removetur.*

B QUalis eſt is, cui legatur aliquid, fed vetuſtas teſtatoris poſtea mutatur. Huic ſimilis eſt is, cui res aliena relinquitur: quam teſtator ſuam eſſe credebat, qui profecto exceptione ſubmoveatur: niſi forte, vel alia proxima perſona, cui præſumatur teſtamentum eam rem reliquiſſum fuiſſe, etſi alienam ſciiſſet: nil contrarium ab eo, a quo relinquitur, probatum fuerit.

Pomponius libro quinto ad Sabinum.

XIV. *In omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur præſenti die debetur.*

IN his locus adiectus fruitum temporis inducit, ne illo pervenire poſſit: ut ſi ſpondeo Carthagine dare: vel id quod promiſi, ſtipulatorem medio incipiat, ut purus ancille. Sed & ſi ſpondeo hodie dari, hodie debetur, quafi inferio die, non differenda ſolutionis cauſa, ſed quo præſens offeratur. Aliud eſt, ſi hoc anno vel menſe promiſum ſit. Tunc enim non poteſt agi, niſi præterito anno vel menſe, ut ſupra, de verborum obligationibus.

Paulus libro quarto ad Sabinum.

XV. *Is, qui aliquem habet ad rem reſtituendam, ipſum rem habere videtur.*

CUm fructus omnes ad eum pertineant, niſi quatenus bonæ fidei poſſeſſori permittitur, pro cultura & cura. Adhæc quoque lege Aquilia ei competit, qui ſui natura ſolum dominum appellat.

Ulpianus libro vicesimo primo ad Sabinum.

XVI. *Imaginaria venditio non eſt, pretio accedente.*

CUm enim pretium ſit verum, non ſimulatum, vera venditio eſt: licet pretium poſtea remittatur, vel totum, vel pro parte. Cum, etſi ab initio, res voluerit, pretio, donationis cauſa diſtrahatur, venditio valet: merx tamen autem & quaverus vitiori pretio ſalte venditio, nullius momenti eſt: ſi cum animum venditionis emptor non habuerit, ideoque venditionem animentus eſt, ut donaret uxori. Si vero animum venditionis habuerit, & vilius ei, donationis cauſa, venditione valente, id, quod remiſſum eſt, non valet. E

Idem libro vicesimotertio ad Sabinum.

XVII. *Cum tempus in teſtamento adjicitur, pro herede adjicitur: niſi alia mens fuerit teſtatoris: fuit ſe pupillaribus, promiſſoris gratia tempus adjicitur.*

SIve in teſtamentis, ſive in ſtipulationibus tempus adjicitur, credendum eſt pro debitore adjectum videri: ut ante tempus ſolvere, quæ liberari: niſi mens teſtatoris fuerit, ut tunc demum, non ante, daret. Tunc enim quafi donaverit, ab eo, quod relictum eſt, non liberatur.

Pomponius libro ſexto ad Sabinum.

XVIII. *Quæ legata, mutuæ nobis ad hereditatem teſtatoris ſunt*

ſeruntur, eorum conſcindum in pecunia his, quorum in poſſeſſione ſumus, eadem cauſa adquirimus, aliter atque quod ſtipulati ſumus. Nam & ſub contrahente ſtipulatore, non minus res adquiritur, etiamſi liberatis nobis poteſtate domini condicio exiſtat.

EAque legatarius pure, vel in diem certum, morientelegatario ante poteſtatem eorum erunt, ad heredes tranſeunt. Sin autem in poteſtate legatarius eſt, poteſtatem habenti quæritur, ſive mutuatus, ſive de poteſtate decedat. Hiſtamen ad ius vetus referimus. Nam ſecundum novum ius, ſolus ſtuſtructus parenti quæritur. Verum quæ legatorius ſub condicione, vel in diem incertum, qui condicionis inſtar obtinet: defuncto legatario ante condicionem, vel diem, nec heredibus competunt, nec obveniunt parentibus. Manumiſſio quoque legatario ante condicionem, vel diem, manumiſſori non quærunter, etiam exiſtente poſtea die, vel condicione. Diverſum eſt in ſtipulatione. Nam ſi ſub condicione ſtipuleris, etiam morientetenente condicionem, ſpem ad heredem tranſmittis: & ita manumiſſio tunc adquiritur, eandem ſpem ad manumiſſorem tranſmiſſis. Diverſitatis illa ratio eſt forte, quia in ſtipulatione nos opera deprehendimur: fed in legato nec verbum tuum perpendimus, in ſtipulatione & opera & verbum: in legato, neutrum.

Ulpianus libro vicesimoquarto ad Sabinum.

XIX. *Qui non alio contendit, nec eſt, vel debet eſſe nuncupatorius condicionis: ſed ſimpliciter, & abſolute, ſine impetratione, ſine mora, cum eo ſponte eum legatoriis contrahit.*

C UIm alio contrahens, vel eſt, vel debet eſſe conditionis conditionis eius, ne ſit inops, ne filiuſſamilieneve feruus, vel furioſus, vel pupillus, & ſimilia. Heredi autem, qui cum legatariis quaſi contrahit, non ponitur, hoc impetrari non poteſt. Solvens ergo legatum, cuicunque legatario, etiam furioſo, vel pupillo, vel furioſæ, vel ſimilibus, liberatur: dummodo dolo non faciat.

Non ſolet exemplo dolo nocere his, quibus voluntas teſtatoris non reſpicatur.

AS ſi petens legatarius rem ſibi legatam, quam defunctus ſciverat alienam, vel alii obligatam: non poterit illa exceptione ſummoveri. *Plane, ſi defunctus rem ſuam legavit.* Quia ipſe heres, a quo relinquitur, cogitur & redimere & liberare, & ſi eam legatario præſtare non poteſt: evidenter habere debet fructus præſtationem, teſtatorem voluiſſe, ut legatarius iuitem quod rem alienam ignoraſſet. Similiter, ſi creditor leguaverit liberationem debitori. Nam ſi quærunt rem, quam obligaverat, non obſtabit dolo exceptio. Idem eſt & debitorem, quam obligaverat, creditori legavit. Nam cefſ ſoſ liationem petuaia rem petat, non removebitur exceptione.

Pomponius libro ſeptimo ad Sabinum.

XX. *Quatenus dolus exceptionem libertatis eſt, ſcandalum ſolum tenus refpondendum eſt.*

SI enim ſervus liber eſſe juſſus, poſtea legatus ſit: ſi quidem evidens eſt voluntas teſtatoris, quod admiſi liberatem, legato cedit. Quod ſi in obſcuro ſit, favorabilius reſpondendum liberum fore, ut in tit. de manumiſſionibus. & circa fideicom. libert. L. Si quis, & l. ſi ita.

Ulp. libro vicesimoſeptimo ad Sabinum.

XXI. *Non debet, cui plus licet, quod minus eſt non licere.*

CUm ergo filiuſamilias militi licet facere teſtamentum, licebit & codicillos. Licet etiam illi agere & ſubſcipere cauſam proprium per procuratorem, quod plus eſt, quam perſe, quod minus eſt.

Idem libro vicesimo octavo ad Sabinum.

XXII. *In perſonam ſervilem nulla cadit obligatio.*

UTe quidem naturali, quo liber eſt, naturaliter obligatur. Civili vero, quo neque civis eſt, neque

Tom. VIII.

civiliter obligatur. Dominum autem de peculiojure peculiario ex fuo contractu obligat, ſicut ex delictis privatis tenetur, ex publicis autem delictis, naturaliter & civiliter obnoxius conſtituitur.

Generaliter probandum eſt obtemperare in bona fidei judiciis conſortem in arbitrium admiſi, vel procuratoria ejus conſortis, pro libitiri arbitrio in his habendum eſſe.

Ubi ex locatione aliquid promitto me facturum, ut ædes, arbitrio tuo, reficiendas curaturus: tale debet arbitrium tuum eſſe, quale boni viri erit arbitrium: idemque in ſocietate, & in alio bonæ fidei judicio. Nam ſi in contrebenda ſocietate id actum eſt, ut tu, vel alius partes ſocietatis conſtitueret, arbitrium boni viri ſequendum eſt. Aliter forte eſt in contrahibus ſtrictijuris, quali inſtrui arbitrium viri arbitrium ſequendum ſit. Si autem vendidero, vel locavero tuti rem, quantille æſtimaverit: ſi ſpecialiter & non illimitate conſtituor arbitrium, quaſi aliud ſit cum ſubſtantia contractus, ut de pretio, vel mercede, convenatio conſertur in certi viri arbitrium. Aliud vero eſt cum adminiſtrum, ut eſt operis adprobatio & partium conſtitutio. Nam & ſine iis poteſt contrahi locatio & ſocietas.

Idem libro vicesimo nono ad Sabinum.

XXIII. *Contrahit quiſquis dolum malum admittat recipitorem, quidam & dolum & culpam. Dolum tantum, depoſitum & precarium. Dolum & culpam, mandatum, commodatum, tutelam, pignoris acceptionem, locatum. Item dotis datio, tutelæ gerentis geſtio. In his quidem & diligentiam. Societas & emptio venditio, & dolum & culpam omnem. Sed hæc ita, niſi ſi quid nominatim convenerit, vel plus, vel minus in ſingulis contractibus. Nam hæ ſervabitur, quod initio convenit. Legem enim contractus dedit natura ipſa, quod ſibi quisque tuti non vetuit, ſi convenerit ne dolus præſtetur. Hoc enim bona fidei judicior ratio patitur eſt. Et ita utimur. Animalium vero cafus mortesque, quæ sine culpa accidunt, fugæ ſervorum, aut latrocinia non ſolent: rapinæ, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus prædonum, a nullo præſtantur.*

PRecarium & depoſitum, ex ordine, coerzent dolum tantum: cui paſtum tamen dolo proximum contineri qui non præſtet, culpam. Plane poſt interdictum reddituri oportet dolum & culpam & omnem cauſam venire in hoc interdictum. Nam & in depoſito culpa præſtatur, cum quis depoſito ſe obtulerit, vel depoſitionis præſtium acceperit: vel cum ſui cauſa apud eum deponitur. Ceterum mandatum, pignus, locatum, vendítum, dotis datio, tutela, negotia geſta, ſocietas & rerum communio dolum & culpam puniunt. In omnibus præditis ita eſt, niſi nominatim conveni plus, quinvelve aliquid præſtet. Legem enim contractibus omnes ex conventione accipiunt & ſi modo non conveneris, ne dolus præſtetur: hoc enim bonæ fidei judicio contrarium eſt, ideoque non ſervabitur. Plane ſervuli culus, ut rapinæ, incendia, quæ tamen fine culpa contingunt, in nullo bonæ fidei judicio præſtantur: niſi forte ex pacto.

Paulus libro quinto ad Sabinum.

XXIV. *Quatenus culpa interſit, in ſacto, non in jure conſiſtit.*

CUm intereſſe alicui præſtatur, ut emptori, cui res vendita non eſt tradita: judex æſtimare debet lucrum, vel damnum, lege per ſe nihil æſtimante, vel diſponente. Non enim ius diſponit, quatenus intereſſe. Illud quare diſponit, ut æſtimatio eius, quod intereſt ſingulariter, duplum eius, quod intereſt communiter non excedat, niſi cauſa aliud inducat.

Ulpianus libro undecimo ad Sabinum.

XXV. *Plus cautionis in re eſt, quam in perſona.*

UBerior cautio eſt habere rem obligatam, & perſonam principaliter, quam perſonam duntaxat. Huic

reqnpollet . Melior eſt pignori iucumbere , quam in A perſonam agere .

o Ulpianus libro trigeſimo ad Sabinum.

XXVI. *Qui poteſt curatis alienare , multo magis & ignorantibus & abſentibus poteſt .*

QUI poteſt alienare invitis aliquibus, ut creditoribus, pupillis, adultis: multo magis abſentibus & ignorantibus poteſt . Ipſorum tamen juri non præjudicatur : quippe cum ſuo ouere res ad alium tranſeat.

Pomponius libro ſextodecimo ad Sabinum.

XXVII. *Nec ex proximo , nec ex faciem juris , priuatorum conuentione quicquam immutandum eſt : quamvis obligatio- num cauſa poſſimus & tacendo , & ipſo jure , & per B pacti conuentu exceptionem , quod ſæpiſſime dictum , vel lege , vel per prætorem introductam , priuatorum pactionibus non infirmatur , ſiſi tunc cum inchoatur actio , inter eos conuenit.*

ACtionum quædam de jure ſolorum , id eſt civili, quædam de jure pretorio emanant. De jure civili, ut furti nec manifeſti: de jure pretorio, ut actio furti manifeſti , vi bonorum raptorum , injuriarum . Si ergo paciſcar ne agam furti nec manifeſti , vel vi bonorum rapt. ſi cecerit: de ſolorum jure aliquid mutare cogitavi, ſed non potui . Quemadmodum ſi paciſcar ne furti manifeſti, neve vi bonorum raptorum , neve injuriarum agam ; de prætorio jure nil mutavi . Eorum enim publici juris, quæ exigit malefici coerceri , nullumque ad delinquendum invitari , publis privatorum conuilli non debet . Plane , ſi pactus ſum poſt admiſſum furtum , ne furti tam ſcii , neve injuriarum jam factarum agam : cauſa obligationum poſſunt immutari ; & tolli , aut ipſo jure , ut mutuum , & furti abſolutum exceptione , ut de legis Aquiliæ , & vi bonorum raptorum , & aliis ſimiles . Actionum ergo competendarum modus a lege , vel Prætore introductus , priuatorum pactionibus non infirmatur : quia cum pactionem verſatur Prætoris imperium . Actionibus autem competentibus , priuata pactione reſtituntur : quia cuique licet ius ſuum , non eſt , jam ſibi competens , renunciare , pactione facta , ſive ante exordium cauſæ , ſive in ingreſſu judicii .

Ulpianus libro trigeſimo ſexto ad Sabinum.

XXVIII. *Diuus Pius reſcripſit , ea , quæ ex libertatibus conuentionum , in id quod facere poſſunt condemnandus.*

DEfuſio etiam ere alieno : nec evictio præſtanda eſt ex ſolo pacto : niſi ſtipulatio intercederit.

Paulus libro octavo ad Sabinum.

XXIX. *Quod inicio obtinuit eſt , non poteſt tractu temporis convalidare .*

SI enim dominus heres inſtituitur , legatum pure relictum ejuſdem domini ſervo , convaleſcere non poteſt : licet diutius viverite teſtatore exierit de heredis perſona . Hoc itaque ad teſtamentum , vel ad aliam ultimam voluntatem pertinet ; non ad contractum , qui certe poteſt continuatione temporis firmari.

Ulpianus libro trigeſimo ſexto ad Sabinum.

XXX. *Nuptias , non concubitus , fed conſenſus facit.*

Effectione , ſequente tamen dulcione , fi matrimonium . Dicta enim , etiam abſente , ſed volente, fit uxor : & dedet luxere cum in Tiberim devolutum , & mortuum , dum forte a cœna reſpet , antequam ſe illi miſereret .

Idem libro quadrageſimo ſecundo ad Sabinum.

XXXI. *Verum eſt ; neque pacta , neque ſtipulationes factum B poſſe tollere . Quod enim impoſſibile eſt , neque pactis , neque ſtipulatione poteſt comprehendi , ut nihilum fiat , aut factum efficere poſſit .*

SIcut nullis juris conſtitutione poteſt mortui quod factum eſt : ita nec pacto nec ſtipulatione tollipoteſt . Unde ſi pacto vel ſtipulatione promiſſi , fundo , Stichum non eſſe mortuum , qui tum decederat vel non eſſe moriturum , qui vivebat : factum manet , qua jam contigit vel contingere debet , pacto vel ſtipulatione tolli non poteſt . Quod enim impoſſibile eſt , ne ab comprehendi non poteſt , ut utilem actionem , ne utile factum efficere poſſit . Nam eorum pactorum priorum , nec alio poteſt intendi , nec fervus deſiturus . Quod factum eſt , ne fuerit mori , hoc eſt , perpetuo vivere , factis eſſet utile .

Idem libro quadrageſimo tertio ad Sabinum.

XXXII. *Quod attinet ad jus civile , ſervi pro nullis habentur , non tamen & jure naturali , quia quod ad jus naturale attinet , omnes homines æquales ſunt.*

SErvi pro nullis habentur , quia nec civilia munera C gerunt , nec alios obſtringunt ſibi , nec ab illis . Jure vero naturali , quo omnes homines æquales ſunt , & obligant , & obligantur . Unde & alios dominis , & dominos alios jure prætorio obligant .

Pomponius libro vicesimo ſecundo ad Sabinum.

XXXIII. *In re , quod vel is , qui petit , vel is , a quo petitur , lucrifacturus eſt , dicendum eſt petitorii.*

SI is , qui petit , & is , a quo petitur , de loco contendunt , veluti de donatione ejuſdem rei collata in utramque , vel de re legata utrique : dubium eſt cui petitorio . Nam & intereſſe , quibus in familia conſiſtebatur , occupatis melior eſt conditio .

Ulpianus libro quadrageſimo quinto ad Sabinum.

XXXIV. *Semper in ſtipulationibus , & in ceteris contractibus , id ſequimur , quod actum eſt : aut ſi non apparet quid actum eſt , erit conſequens , ut id ſequamur , quod in regione , in qua actum eſt , frequentatur . Quod ſi nec hoc ſequi regionis mos apparet , quia varius fuit : id eſt , quod minimum eſt , redigendo ſummo eſt .*

D IN ſtipulationibus , & ceteris contractibus , id quod actum eſt ſequimur . Quod enim agitur , pro cauſa habendum eſt : veluti ut unum vetus reddatur pro tereti in mutuo . Si non apparet , quod actum eſt , ſequimur , quod in regione , in qua actum eſt , frequentatur . Si ergo in provincia aliqua , aſſibus expleſe eſt ſtipulatio ex empto , aut poſuit , ut dupla promitatur . Ex emto , quæ mora & conſolandum ſum : in bonæ fidei judiciis venire debent . Si ergo regionis mos non apparet , quia varius fuit , ad minimum ſumma redigenda eſt , veluti ut ſimpla promittatur .

Idem libro quadrageſimo octavo ad Sabinum.

XXXV. *Nihil tam naturale eſt , quam eo genere quidque diſſolvere , quo colligatum eſt . Ideo verborum obligatio verborum acceptilatione , nuda conſenſus obligatio , contrario conſenſu diſſolvitur .*

QUod verbis contrahitur , veluti ſtipulatio , contrariis verbis tollitur , ut acceptilatione . Sed & quæ aliis modis contrahitur , poteſt in Aquilianam ſtipulationem deduci , ipſoque jure per acceptilationem tolli vel, diſſolvi . Sin autem , quod aliis modis contrahitur , fine ſtipulatione Aquiliana , accepto feratur : videtur poteſt jure magis pactionis & exceptionis , ſi id fecerit , de ſolorum jure aliquid mutare cogitavi , ſed non potui . Quemadmodum ſi paciſcar ne furti manifeſti, neve vi bonorum raptorum , neve injuriarum agam ; de prætorio jure nil mutavi . Eorum enim publici juris, quæ exigit malefici coerceri , nullumque ad delinquendum invitari , publis privatorum conuilli non debet . Plane , ſi pactus ſum poſt admiſſum furtum , ne furti tam ſcii , neve injuriarum jam factarum agam : cauſe obligationum poſſunt immutari ; & tolli , aut ipſo jure , ut mutuum , & furti abſolutum exceptione , ut de legis Aquiliæ , & vi bonorum raptorum , & aliis ſimiles . Actionum ergo competendarum modus a lege , vel Prætore introductus , priuatorum pactionibus non infirmatur : quia cum pactionem verſatur Prætoris imperium . Actionibus autem competentibus , priuata pactione reſtituntur : quia cuique licet ius ſuum , non eſt , jam ſibi competens , renunciare , pactione facta , ſive ante exordium cauſæ , ſive in ingreſſu judicii .

dare , deſinis pretium , jure fore exceptionis , debere . A

Pomponius libro vicesimo ſeptimo ad Sabinum .

XXXVI. *Culpa eſt immiſcere ſeris adſe non pertinenti.*

VEluti adire hereditatem , quaſi ad te pertinentem: vel invadere rem , quaſi tuam , cum ſit aliena . Cum omnes ſere dolentes , quod ſuum non eſt , hoc ad alios omnino pertinere .

Ulpianus libro quinquageſimo primo ad Sabinum.

XXXVII. *Merces non conſummatæ poteſt , abſolvere non poteſt.*

IS ſolus habet poteſtatem abſolvendi , qui fvs regat , habet poteſtatem condemnandi. Exſecutor igitur, qui non eſt iudex, fed officium iudicis exſequitur, condemnare non poteſt, nec abſolvere: fed dictum ſententiam exſequi.

Pomponius libro vicesimo nono ad Sabinum.

XXXVIII. *Sicuti pœna ex delicto defuncti haeres teneri non debet , ita nec haeredem ſequitur , ſi quid ex eo ad eum pervenit.*

ACtionibus , quæ ſunt ex maleficiis , heres non tenetur , niſi lite contestata contra defuntum . Si quid tamen ad eum pervenit , tenetur ad id reſtituendum . Turpia enim lucra , ab heredibus ſunt exoruenda.

Idem libro trigeſimo ſecundo ad Sabinum.

XXXIX. *In omnibus cauſis pro facto accipitur id , in quo per alium quis tenetur , quo minus ſtet .*

UT contingit in eo , qui propter metum iudicis , non appellavit . Sunt enim appellationis , nihilominus res agitabatur , conteſtatione litis publice propoſita inter legitimos dies , quibus appellare licet .

Idem libro trigeſimoquarto ad Sabinum.

XL. *Furioſi , vel ejus , qui bonis interdictum eſt , nulla voluntas eſt.*

DEinde nec alienare poteſt , nec alienanti conſentire .

Ulpianus libro vicesimo ſexto ad Edictum.

XLI. *Nou debet actori licere , quod res non permittitur.*

NEde eſt , quod licet reo dilatio amplius , quam ſemel ſcite non tribuatur, & actori facilius denegetur. *In re ſolvenda , melius eſt favere reponenti , quam ad-* C *ventitio lucro .*

SI enim ſpe futuræ numerationis , ſuſto chirographo, quis fe obligavit , & ſic putans ſe ſimulatum teneri , ſolvit : ipſe intra biennium repetens , potius audietur , quam adverſarius , adventitium & indebitum naturaliter lucrum retinere cupiens . Sicut & creditores audiendi ſunt adverſus legatarios venientes , qui legata perceperunt ab hærede , qui fecerat inventarium , & cui nihil fuerat relictum . Cum enim obligatio eſt , creditoribus ſuus fummperquirendus , legatis auxilium denegatri : legatarius vero pro lucro certantibus , ſuas partes leges accommodare .

Cajus libro nono ad Edictum provinciale.

XLII. *Qui in alterius locum ſuccedunt , juſtum habent cauſam ignorantiæ , ut id , quod poterunt , debeantur . Videjuſtum quoque non minus , quam heredi , ſuccedenti , ſuum ignorantiam poſſunt allegare . Hæc ita de hærede dicta ſunt , ſi tum ea ignorat : non etiam ſi ignot . Nam plane qui agit , certus eſſe debet , cum ſit in poteſtate ejus quando velit , experiri : & ante debet rem diligenter explorare , & tunc ad agendum procedere .*

Succeſſores juſte poſſunt ignorare , an id quod exigitur, D debeant : fidejuſſores ſimiliter . Non ergo tanquam in mora fuerint , ſtatim exquiratur uſura . Vel alia acceſſiones . Qui autem agit , certus eſſe debet : & ante diligenter explorare , & poſt ad agendum procedere . Aliquis quaſi calumniator nihilominus , & ſportulas reo reſtituere cogetur , ut *ſuſtit. tit. de actionib. §. ſcripſi.*

Ulp. libro vicesimo octavo ad Edictum.

XLIII. *Mores leges , qui ſeguet ſe debet , prohibente etiam alia definitione nisi , nisi lex impedit .*

UBi te debere negaveris , & alia definitione , veluti exceptione paſti , vel ſimili , ut non prohiberis , E niſi cum lex impedit . Si enim negaſti te habere fervum , poteſtatem , cujus nomine noxaliter conuenierabaris , & victus fueris : alia exceptione non utetis , ſcue & te ipſe negasti damnum debite , poſt victus , aliam definitionem non habes . Similis eſt in , qui conventus in rem actione , negat ſe poſſidere . Cognitus enim reuſſeret & poſſeſſionem in adverſarium : nec non mutuæ pecuniæ , uterue alteri quid reſtituere . Nemo quoque jure , debitor inficias numerationem , convictus , non poteſt præſtendere ſolutionem , imo denuo ſolidum exigitur .

Quatenus contentum plures actiones ejuſdem rei nomine , una quis experiri debet .

UT eſt Metilianæ petitio , & quorum ſummum interdictum . Nam una utendum eſt , ne plures condemnationes fiant ejuſdem rei nomine . Plura quoque dolia in una , ut in trapiza , plures adventitiæ actiones , ut furti , & vi bonorum raptorum . Idem in arboribus furtim cæſis . Nam & Aquilia , & arborum furtim cæſarum ita poteſt . Plane tamen , & una non obtinendum eſt : niſi forte poſt eam intentatam , quæ minus continet , intendat eam , quæ plus continet . Quod fieri poteſt in eo tantum , quod plus eſt .

Idem libro vicesimo nono ad Edictum.

XLIV. *Tutorio , bonorum & mercium , quod ad eos pertinet, quotiens ex dolo defuncti conuenitur , eos quotiens ex eo fuis.*

CUjuſdione fuit , vel aliacſione . Nam ex fuo dolo , ut ſi rem ſciens alienam contrectavit , convenitur in ſolidum . Aliud eſt in contractibus .

Idem libro trigeſimo ad Edictum.

XLV. *Neque pignus , neque depoſitum , neque precarium , neque emptio , neque locatio ius fue emiſſionis poteſt.*

DEbitor tamen rem ſuam a creditore precario accipere poteſt : quia poſſeſſionis eſt magis precarium , quam proprietatis . Emptio quoque & locatio ſine res , reſpectu poſſeſſionis , ſed ſub conditione , fieri poteſt . *Peiuorum conuentio , juris publici non derogat.*

Veluti ſi quis ea lege emat , ne tributa agnoſcat.

Cajus libro decimo ad Edictum provinciale.

XLVI. *Quod a quoquam pœna nomine exactum eſt , id ei dem reſtituere nemo cogitur.*

SI enim rem meam dolo poſſidere deſiſti, in reſtimationem litem condemnaris , quam reſtituere non compellor , licet poſſeſa rem recuperem . Similiter ſi meus debitor , qui centra me habet exceptionem , impetravit ius iniquum , fellicet ne debitor eius uteretur exceptione . adverſus me exceptionem non prætendet , & quod eo nomine ſolverit , non repetet .

Ulpianus libro trigeſimo ad Edictum.

XLVII. *Conſilii non fraudolenti nulla obligatio eſt . Ceterum , ſi dolus & calliditas interueſſit , de dolo alio competit .*

De

DE confilio quod tibi do, etſi tibi non expediat non à tenetur: quia liberum cuique eſt, explorare an expediat conſilium. Dolo interveniente, & dolo convenior. Sed ſi fervo tuo perſuaſi, ut fugeret, imo ut aliquod tibi fubriperet, furti tenear, quaſi ope & conſilio meo furtum factum ſit.

Socii mei facius, meus facius non eſt.

Id eſt, non ex eo ſolo, quod ſit ſocius facii mei, ſocius meus non eſt. Cum enim ſocietas conſenſu contrahatur: ſocius meus eſſe non poteſt, quem ego ſocium habere nolui.

Paulus libro trigeſimo quinto ad Edictum.

XLVIII. *Quicquid in culpa inexcuſabile vel ſic vel dicitur, non prius actoris eſt, quam ſi perſeverantia apparuit judicium animi fuiſſe. Ideoque brevi reverſa non, vel diverſiſſe videtur.*

QUod ex inexcuſia levitateve procedit, & ſic inconſulte, ratum habendum non eſt. Cum etſi ex levitate Imperatori maledicitur, contemnitur. Et ſi inconſulte jurtur, ſervis jurtum dominum permanſurum, non coercetur. Item ſi inconſulte divortium mittitur, deinde in brevi revertitur uxor, nec diverſiſſe videtur. Et ideo nil tale rutum habetur, niſi ex perſeverantia judicium animi fuiſſe detegatur.

Ulp. libro trigeſimo quinto ad Edictum.

XLIX. *Alteritas circumventio aliis non prodeſt allionem.*

CUm enim procuratori tuo vel tutori, curatorive circumventus promiſi, vel condemnatus ſui: aut nullam habes actionem, aut excipieris per exceptionem.

Paulus libro vicefimo nono ad Edictum.

L. *Culpa tuus, qui ſcit, fed prohibere non poteſt.*

CUlpa tuus dominus, qui ſcit deliquere ſervum, & prohibere non poteſt, vel quia longe manens, vel quia dominum contemnat. Ideo ex hac ſcientia, quaſi longe diffitus à patentia, non teneatur in ſolidum, ſed noxaliter.

Cajus libro quintodecimo ad Edictum provinciale.

LI. *Non videtur quiſquam id capere, quod ei neceſſe eſt alii reſtituere.*

ALiud enim eſt capere, aliud accipere: Capere, cum de effectu accipitur: Accipere, etſi non ſit accepit, ut habeat. Et ideo non videtur quis capere, id quod eſt reſtituturus. Sic nec perveniſſe videtur id, quod non eſt permanſurum. Quando ergo quis de hereditate vitioſa eſt, non prudebit, quod alii ex fideicommiſſo reſtituat, quaſi nec ceperit, nec apud eum remanſerit.

Ulp. libro quadrageſimo quarto ad Edictum.

LII. *Non defendere videtur, non tantum qui latitat, ſed & is, qui preſens negat ſe defendere, aut non ſuſcipere allionem.*

QUi latitat, id eſt, qui ſe turpiter occultat, & qui preſens ſe non vult defendere adverſus perſecutionem extraordinariam, ut fideicommiſſi ab inteſtato relicti: aut non vult ſuſcipere actiones ordinarias, ut conſtitutionem certi, non videtur defendi. Ideo bona ejus, ut contumacis, & poſſideri poterunt & venundari.

Paulus libro quadrageſimo ſecundo ad Edictum.

LIII. *Cujus per reverum dati repetitio eſt, ejus conſulto dati donatio eſt.*

QUi tutus eſt exceptione pacti, vel doli, vel Senatuſconſ. Velleiani, ſed ignorans ſolvit: poteſt repetere. Nam Macedoniani exceptione tutus, pol ſolutionem non repetet: eo quod odio creditoris conſparata ſit. Verum ſi conſilius prædicatum exceptionem ſolvat: quod donaſſe videtur, non repetit.

Ulp. libro quadrageſimo ſexto ad Edictum.

LIV. *Nemo plus juris ad alium transferre poteſt, quam ipſe habeat.*

QUi enim dominus eſt, dominium transferre poteſt ad ſucceſſorem ex rei veri juris: & qui bonæ fidei poſſeſſor eſt, poſſeſſionis commutationem. Si quod enim vel imminebat apud auctorem, reſidebit apud ſucceſſorem. Plane, ut ſupra diximus, procurator, domini voluntate videtur dare: creditor ex pacto, vel ex lege, publicus exſecutor, fiſcus, Imperator diverſis rationibus dominium transferunt, licet domini non ſint.

Cajus libro ſecundo de Teſtamentis ad Edictum urbicum.

LV. *Nullus videtur dolo facere, qui ſua jure utitur.*

UT ſpatet, dominuſve filium ac ſervum quibus, (ſi ſenior juniorem propinquum: dum tamen meliſtus modum non excedat. Sed ſi ex commiſſo qui utitur, dolo facere non videtur: quia credendum eſt ſponunque eum, qui partis dominus eſt, jure ſuo potuit, quam furti conſilium inire. Si tamen per fallacium evidentem amovit, furti tenetur.

Idem libro tertio de legatis ad Edictum urbicum.

LVI. *Semper in dubiis benignior preferendus eſt.*

QUare de uxore, quæ aliquid quæſivit, preſumitur ex benignitate (ſi aperte non demonſtretur aliunde quæſiſſe) a viro ad eam perveniſſe. Similiter benignius eſt actionari communium eſſe filium, ſi aperte non probatur eſſe alienum. Huc quoque benignius eſt, puerum patientem controverſium ſtatu hereditatiſque, uti rebus hereditariis, forte alienis, quam fame perire.

Idem libro octavodecimo ad Edictum provinciale.

LVII. *Bona fides non patitur, ut bis idem exigatur.*

QUæpropter ſi legatarius, calculo teſtamento, condemnatus: eſt affirmationem, per interrogatum de tabulis exhibendis, quam conſequi debuit, ſi conditio extiterit, etiam pendente condicione: deficiente quoque conditione, non reſtituit: quod pœna contumacie præſtitur ab eo, qui non exhibet: & pœnæ non ſolent repeti, cum depenſæ ſunt. Si poſtea legatum petat, non eſt audiendus. Si autem aliam de æſtimatione converſam, aliam de legato, non eſt repellendus. Quod ergo dixit, non eſſe bis exigendum: ſubauditionem eſt ab eodem. Hoc ita, niſi voluntas defuncti probetur alia.

Ulpianus libro tertio decimo Diſputationum.

LVIII. *Ex pœnalibus cauſis, non ſolet in partem de peculio actio dari.*

SI tamen filius de malefitio fuerit condemnatus cum matre ſua: pater judicati actione magis quam de peculio convenitur: judicati actione magis ſpectanda, qua eſt quaſi ex contractu, quam obligationis origine.

Idem libro tertio Diſputationum.

LIX. *Hæredem ejuſdem poteſtatis jurisſpecies, cujus fuit defunctus, conſtat.*

HOc verum eſt in omnibus iis, quæ defuncto competebant ad rem: vel ad ſpem: excepto legato ſub conditione relicto, cujus ſpes non tranſmittitur ad hæredem. Iis quoque exceptis, quæ defuncto perſonæ cohærebant, ut dos, uſusfructus. Idem

Idem libro decimo Diſputationum.

LX. *Semper, qui non prohibet, pro ſe intervenire, mandare creditur. Sed aſſi quæ natura habentur, quod geſtum eſt, obſtringitur mandati actione.*

UBi pro me præſente intervenis, ſi non rectuſo, videor mandare. Ubi vero pro abſente me intercedis, poſſies rutum habente, æque mandati actione obſtringor. Quid ergo? mandati actionem non poſſe competere diſcitur, niſi cum antecedit mandatum, hic mandatum præceſſiſſe præſumo. Similiter ſi mandatarium non ſuſcepit, ſed poſtea pœnitentia ductus, mandatum impleverit.

Idem libro tertio Opinionum.

LXI. *Damnum ſuum refuere unicuique licet, dum non officiat invito alteri, ubique jus eſſe habet.*

FAcere & reſcere domum meum prohibetur: officere autem alii non permittitur, in quo, id eſt, ut officiat, jus non habet. In ſuo enim habemus facere licet, quatenus in alieno nihil immutet. Cum & in ſuo cedere ita lapides, aut eximere alicui licet, ut in alienum fragmenta, exemptave non cadant. Vel ſic, in quo tui non habet, ut in quo ſervitutem non habet. Nam ſi ſervitutem habet: etiam eo invito, & cum ejus damno facere poteſt.

Julianus libro trigeſimo Digeſtorum.

LXII. *Hæreditas nihil aliud eſt, quam ſucceſſio in univerſum jus, quod defuncta habuit.*

QUod tamen jus, perſonæ tantum non cohæſit, id eſt, quod perſonale non eſt. Si ergo plures fuerint hæredes unius: ut jus univerſarum rerum ſinguli ſuccedunt, & ſic in univerſum: non tamen in ſolidum, cum duo in ſolidum ſucceſſores unius eſſe non poſſint.

Idem libro ſeptimodecimo Digeſtorum.

LXIII. *Qui ſine dolo malo ad judicium provocat, non videtur moram facere.*

SIne dolo fuit, qui non eſt certus ſe debere, & tamen ex cauſa neceſſaria ad judicium provocat.

Idem libro vicefimonono Digeſtorum.

LXIV. *Ea quæ rara accidunt, non temere in agendis negotiis computantur.*

EX his, quæ forte uno aliquo caſu accidere poſſunt, veluti de reſtitutione latæ, jura non conſtituuntur: Non enim jure aliquo expeditum eſt, an eius bona ei redderentur, an forotibus permitterentur. Ex cauſa tamen neceſſaria, & de his, quæ raro accidunt quandoque conſtituuntur jura, ut de eo, qui ad monſtrum, prodigiumve declinans naſcitur: & de his, qui regenerati ſimul uno utero prodeunt, vel quaterni proveniunt.

Idem libro quinquageſimoquarto Digeſtorum.

LXV. *Ea eſt natura civilitatis, quam Græci ἰσότητα appellent, ut ab ea evidenter tortis, per hoc ipſum neceſſarium diſputatio, ad ea, quæ evidenter falſa ſunt, perducatur.*

CAvillatio eſt quaſi deceptoria argumentatio, cum Cab eo, quod verum eſt, ad id verſitur, quod falſum eſt, ſecat in hoc exemplo. Res ſtrictæ in nullius bonis ſunt: & quod in nullius bonis eſt, occupanti tribuitur. Eſt autem brevillima mutatio, medii terminii diſſimilis enunciatio, cum in propoſitione verſatum hoc, Nullius, ad hominem referatur: in aſſumptione ad hominem pariter & ad Deum.

Idem libro ſexageſimo Digeſtorum.

LXVI. *Marcellus: Definit debitor eſſe ſi, qui nullus eſt exceptionem juſtam, vel ab equitate naturali abhorrentem.*

QUalis eſt exceptio pacti, de rei judicatæ, pecuniæ non numeratæ. Abhorret autem, & longe eſt a naturali æquitate, exceptio quæ datur ei, qui iniquum jus impetravit, & quæ datur filiofamili. qui nutuum accepit: qui ſi ſolverint, non repetunt, quaſi debitores eſſe non deſinunt: quia naturale debitum ſolutum, impedit repetitionem.

Idem libro octogeſimoſexto Digeſtor.

LXVII. *Quotiens idem ferme duas ſententias expimit, ea poſtiſſimum excipiatur, quæ rei gerendæ aptior eſt.*

ECce verbi gratia, naturales liberi ad differentiam legitimorum & adoptivorum dicuntur. Cum ergo hæc vox naturalis poſſit legiti, quantum vellit, dicit ſolutos, ut ſe diverim, intelligo. Cum autem dicit naturales, hoc eſt, qui ex te, & uxore tua naſcuntur in tua poteſtate, legitimos eſſe accipio.

Paulus lib. ſingulari de dotis repetitione.

LXVIII. *In omnibus cauſſi id obſervatur, ut ubi perſona conditio facem facit beneficii, ibi deficiente ea, beneficium quoque deficiat. Ubi vero perſona affluit id deficiente, ibi ad quemvis perſeverationis ejus devenerit non deficiat ratio auxilii.*

PErſona fuit locum beneficio, ut mariti, ſocii, patroni, uxoris: quorum perſone condemnantur in id, quod facere poſſunt: fucceſſores autem eorum in ſolidum. Genus actionis locum facit beneficio: ut empti, vendiri, & ceterarum bone fidei actionum: ubi ad quemcunque perſecutio eatum deveniente, non deficient ratio auxilii: nam quemcunque ſucceſſores, naturales & civiles actiones perſequi poſſunt.

Idem libro ſingulari de affignatione libertorum.

LXIX. *Invitis beneficium non datur.*

LIcet enim unicuique renuntiare his, quæ pro ſe introducta ſunt: veluti præſcriptionibus fori, & aliis privilegiis. Solvens quis tamen pro invito, libertum eum, & conſervi ei beneficium, & in libertatem peti etiam invitus poteſt.

Ulpianus lib. primo de officio Proconſulis.

LXX. *Nemo poteſt gladii poteſtatem ſibi datam, vel cujus alterius mercissimus ad alium transferre.*

PRoconſul tamen legatis, cuſtodiam cognitionem mandare poteſt, quæ genus mandati extraordinarium eſt. Sed & præſes mandare poteſt jurisdictionem: & delegatus ab eo exercebit modicum coercitionem. Præfectus autem prætorio, & gladii forte poteſtatem ad alios transferre poteſt.

Idem lib. ſecundo de officio Proconſulis.

LXXI. *Omnia quæcunque cauſæ cognitionem deſiderant, per libellum expediri non poſſunt.*

CAuſæ cognitionem deſiderant illa negotia, in quibus cauſſis cum contradictione referunt. Cum autem requiras, an alio magis reſtituar, quam juris contradictione: non conſtituitur cauſa, nec deſiderator cognitio. Ergo nec decretus, ſed de plano, per jusdicem expedimur: veluti ſunt hæc, ut obſequium patronibus, patronis exhibeatur, alimenta præſtentur.

Javolenus libro tertio ex poſterioribus Labeonis.

LXXII. *Fructus rei eſt, vel pignori dare licere.*

REi meæ, quam a te geto, hoc ſidem commodum æſtimatur, videlicet, ut illam quoque præſtes utilitatem, quam habiturus eram, ſi rem pignori dare licuiſſet.

cuisset. Quod quis non licuit: pecunium, quæ mutuo daretur, non invenit. Verum passus sum damnum, puta, in pœnam compromissum incidi.

Quintus Mutius Scævola libro singulari *ejus*.

LXVII. Quo tutela redit, *ne hereditas pervenit, nisi cum femina: hereditas intercedunt.*

A

UBi est onus tutelæ, ut in agnatis: ibi est commodum successionis. Fœminæ tamen, & minores, hereditatis esse possunt: tutores vero non exsistunt.

Novum potest tutorem dare emptum, nisi ei, quem in fuis heredibus, cum moritur, habuit, judicium fieri, si vendit.

Suis heredibus natis, & adscitis, id est, postumis, dati tutor potest. Aliis autem si decrevit, ex distione tutor non est, sed confirmari potest: veluti si detur filio emancipato, vel filio naturali, vel a matre.

Ex fallum id videtur effe, quod ille ex causa, cum prohibetur, facit. Clam, quid quisque, cum controversiam habuerit, habiturumve se putarit, facit.

Vi facit, qui prohibitus facit. Clam facit, qui existimat, aut existimare debet, se facientem opus, prohibitum iri, ne melioris conditionis sui fiuliti, quam petiti: nisi ibi denuntiavit adversario fuo, se opus fieburum.

Quæ interlineatum vix funt scripta, ac intelligi non poffunt, perinde sunt, ac si scripta non essent.

Forte quia funt deleta, vel quia nulli funt eorum fensus, pro non scriptis habentur.

Nec perficendo, nec legem dicendo, nec stipulando, quisquam alteri cavere potest.

Hoc regulare est. Sed quia frequens est extra regulam aliquid inveniri, alteri cum effectu pacisci, quisquis tua interfit: veluti procuratori tuo & curatori tuo, to tamen, non illis agentibus. Item filio fuo pater, & e contrario pari filius rebe pacifcitur. Similiter cum ab alio res tua deponitur ea lege, ut tibi redditur: & cum alii donatur, ut tibi quandoque restituatur, ex aquitate, utilitate expetita, amplius, quis singularia prorepta funt circa pecuniam creditam: fi quis tuo nomine pecuniam tuam, vel fuam credideris: directus actionis, id est, condictionem certi, & hypothecariam actionem tibi quæsivit.

B

Papinianus libro primo Quæstionum.

LXXIV. Non debet *alteri per alterum iniquus condicio inferri.*

C

VEluti per matrem de filium ftatu, contra ipsos retinguentem: per tutorem, curatorem, procuratorem, forte vendentes quod non expedit: per filium servumve remittentes quod patri dominove alio debuit. Per alium vero meo nomine distrahentem, me neque mandante, neque ratum habente.

D

Idem libro tertio Quæstionum.

LXXV. Nemo potest *meliorem conditionem suam in alterius injuriam.*

E

SI rei gratia geri negotia mandasti, deinde fallis ex fide pœnis pœnitet te, non licet. Sicut & colono non permittitur de jure, quod nomine meo possidet, fuo vel alieno nomine possidere.

Idem libro vicesimoquarto Quæstionum.

LXXVI. In totum, omnia, *quæ animi destinatione agenda sunt, non nisi vera & certa scientia perfici possunt.*

A

NImi destinationem desiderat possessionis acquisitio, vel alienatio, vel hereditatis adítio, sive rei vendicatio. Qui ergo furit, vel non sapit, harum rerum vel similium nil agere potest.

Idem libro vicesimosecundo Quæstionum.

LXXVII. Actus legitimi, *qui recipiunt diem vel conditionem, veluti emancipationis, excepitatio, hereditatis adítio, item qui optio, dotis dictio, in totum variantur per temporis vel conditionis adjectionem. Nonnunquam tamen actus superfluos, quos recipiunt, qui a parte comprobatæ veritatis abfervunt. Nam si exceptum fuerat ei, qui fub conditione promisit, ita demum esse obligatus exceptitatio institutique, si obligationis conditio extiterit: quafi certus nominis ante petitionem comprehendatur, nullius momenti fuisse actum.*

B

ACtus legitimos dicimus, lege introductos: cum ille per dicuntur legitimi actus, a lege appobati, ut contractus, jure gentium. Qui autem hac lege dominatur, partim sunt jure dispositi, ut emancipatio, inscriptitio, tutoris dictio: partim jure cuftodiri, ut hereditatis adítio, servi optio. Universi tamen in totum, non temperati, vel conditionis, vel temporis vitiantur. Nullus enim emancipat, accepto fere, hereditatem adit, servum optat fub conditione, vel in diem. Plane tutor fub conditione, vel in diem relinquatur: non vitiatur, fed a judice non iis modis datur. Licet autem conditio, vel dies exprefla, nullius momenti faciant præditos adhuc tamen quandoque tacite infunt, & vobrarie, ut vitiant præditos actus. Si enim accepto ferato ei, qui fub fub conditione promisit: non habebit vires acceptilatio, nisi existerit conditio. Usque eousque, exprefla non nocere, non exprefla non nocere, ut infra oftendimus.

C

Idem libro trigesimoprimo Quæstionum.

LXXVIII. *Generaliter, cum de statute disputatur, non quid habeat affar, sed quid per adversarium habere non potuerit, consideranduin eft.*

SI quem de dolo illato arguo, præfare debet quid interest. Quod affirmo, non ex eo, quod habuerim, fi uti licuiffet re: fed ex eo, quod habere potuifem, & per adversarium non habui, quod habere potui. Si cegi aliquid per fallaciam adversarii, & mercatorem non liberaris. Et id quod habere potui, id eft, vendere, præstabis, licet venditurus non eram.

D

Idem libro trigesimosecundo Quæstionum.

LXXIX. *Fraudis interpretatio semper in jure civili, non ex eventu duntaxat, sed ex consilio quoque desideratur.*

FRaudem facit consilium, non eventus solus. Cum & libertates, & alia relicta & dati, ita demum revocantur, si non tantum fraudis eventu, sed & consilium deprehendatur. In fideicommissariis autem libertatibus, obtinuit eventum duntaxat ispici.

E

Idem libro trigesimotertio Quæstionum.

LXXX. *In toto jure genere per speciem derogatur: & illud potissimum habetur, quod ad speciem directum.*

GEneri per speciem derogatur, ut magis obtineat, quod excipitur, id eft, species, quam genus, ut apparet in proximo exemplo, id eft, conilium & eventum revocare, quæ in fraudem creditorum facta funt. In fideicommissariis libertatibus, ípeciari folum eventum obtinuit.

Idem libro tertio Responsorum.

LXXXI. *Qui dubitationis tollendæ causa contractibus interponuntur, jus commune non ledunt.*

DE jure communi eft, ut creditor mandatorem vel debitorem, quem velit, eligat & convenire. Itaque fi conveneris, ut hanc licentiam habeat, quæ etiam prater pactum habituras fuerit, jus commune non læditur: nam & adhuc quem prius volet, conveniet.

Idem

A

Idem libro nono Responsorum.

LXXXII. *Donari videtur, quod nullo jure cogente conceditur.*

IQuis donat, quod fine neceffitate, juris civilis dat. Nam ex neceffitate juris naturalis & dare & donare potest. Qui enim antidara dat, & naturali obligatione fe liberat, qua tenebatur ad remunerandum, nihilominus donat, quod neceffitas juris civilis non cogit dare.

B

Idem libro decimo Definitionum.

LXXXIII. *Non videtur rem amittere, quibus proprie non fuit.*

ISem amittit, cujus propria fuit. Potest quidem petitionem ad alium permittere, ut ad commodatarium: fed rem amittere non proprie dicitur.

C

Paulus libro tertio Quæstionum.

LXXXIV. *Cum amplius solutum sit, quam debebatur, circa pars non incurritur, quæ repeti possit, tamen esse indebitum intelligitur, manente profitus obligatione, cujus habet fequuti fumus.*

DQuod solvitur, quandoque pro parte dispiciendum recipit, ut fundus, ípecies, pecunia: quandoque non, ut vis, iter. Cum ergo fundum folvi, cujus tantum partem debeas, parum impedit. Siautem vian folvi, cum alter deberemi: non parem, fed totum repulo, manente integri petitione obligatione itinerisi.

D

Si navata debet, quam navem navem dare oportet, cujus fidem sequuti fumus.

Naturali ire hinc & civili debet, quem jure genium dare oportet, veluti qui mutuum accepit. Qui autem chirographo, non fequuta numeratione, confitigavit, nec naturale debet, nec navem dare oportet, quam fi acquum. Verbi gratia, hæ Pafia, hæc Papia, quæ, quam pro Pafia fervanda non eft, ut qui dolo, quamvis, qui quæve cum minore, vel quæ cum femina, & quæ cum filiofam. facta funt: judex decernere debet fecundum æquitatem, id eft, perius non eft ferranda, quam fecundum juris rigorem atque angustias.

E

Idem libro tertiodecimo Quæstionum.

XCI. *Quæstiones, quæ juris peritos deberent abesse, frustra disputatione non fere, quod ante dictum est, fupervacuum eft.*

QUis ignorat, & legitimos, & ex, quos ita fecerint jus civile, civili præcepto nos ad ea, quæ ille nos vetat, adigi, pretorium, fine ulla interpretatione, quam verbis ejus datam, exercendi fuperfluum esse, id eft, civile. Vel ita, expositum nobis jure, deberet vetus, quod ante debebar, hoc tamen fabo, quod fi inftitutus cum ita nullum tum fuerit, id eft, heredi tum ex tefta- mento non admiferit: fuccedere quidem quandoque poffit ejus voluntas, id eft, ab inteftato: libertatibus tamen & aliis reliftis non obit.

Scævola libro quinto Responsorum.

XCII. *Si libertinus in transferendis stipulationis verbis erraverit, nihil nocere, quominus & ejus, & fideijussor teneatur.*

CErtatum sit in transferendis verbis stipulationis, vel alterius contractus (transferibit autem, qui rectum ordinem non custodit) nihil nocet. Ergo primum scribit promissionem, post interrogationem: nihilominus & ejus, & fideijussor obligatur.

Macianus libro primo Fideicommissorum.

XCIII. *Filiusfam. absque heredes, neque recipere, neque agere posse filiumne an res peculiaris videatur.*

NAmque pater per eum hæc omnia facit, licet ignorante filio in sua potestate. Ergo non fieri & animo, & corpore dominus possessionem adipiscitur, & retinet, & recuperat, sic & pater.

Ulpianus libro secundo Fideicommissorum.

XCIV. *Non solent quæ abundant vitiare scripturas.*

UT, amas virumque cano, secundeo decem, vitiare non solent scripturam stipulationis, vel alterius cuiusvis: vel si quis mentem testimentum fuum, animi judicium appellet, aut disfentiemus, fugerimus voluntatem. Nam abundans cautela non nocet, ut C. de *teftam.*

Idem libro fexto Fideicommissorum.

XCV. *Nemo dubitet, fchema verborum eum, qui defendit.*

QUi reffe defenditur, id eft, cuius nomine judicatum solvi fatisdatur, folvendo videtur. Et fic quod disponi, non refcindit, quafi inops videatur, vel alterius libertatem impugnet, fed defendat, quaffi fenditur, id eft, cuius nomine fatisdatum fufcipitur: quia judiciales cautiones interponuntur. Alias enim defenfor idoneus non eft, nifi fatisfaciendo: & ille quafi folvens totum, libertate, & alter in obligatione reponitur. Quia defenfor cum fatisfecerit, domini loco habetur, ac judicium accepere cogitur: nec illius inopes excufantur, quominus in foliduin condemnetur, ut *Dig. de re pervendo.* Cum autem perfonæ ratio habenda eft, ut matri: fic defenfor, vivo marito, ut maritus eandemque hæc eft, in quantum facere poteft, ut habetur in *Dig. de re judicata, l. fi cum procurator mariti.*

Macianus libro duodecimo Fideicommissorum.

XCVI. *In ambiguis orationibus maxime fententia fpectanda eft hæc, qua prætulifset.*

IN ambiguis orationibus legislatoris, five actoris, maxime fpectanda eft fententia, qua eas protulifset. Cum in agendo, id eft, poftulat quid ita dicentium videtur: & cum veros legislatoris fatis ut fingi, fententiam ejus fequimur. Veluti cum dicit, contra rogatum, civem Romanum fieri verum, non intelligimus prohiberi, ut fervus non poffit fieri civis Rom. fed ne ftat fervus civis Romanus. Aliter in judiciis: fi enim actor, Stichum petendo, alium cogitaverit, de alio res fenferit, alium petitum, quam res creditor: quia judicium in invitum redditur. Aliter in ftipulatione: quia valet ex utriufque confenfu, ficut in *Dig. de verb. obli.* Quod de fententia actoris dixi, idem nihil videtur de fententia libertatis datoris, ut *Dig. de fideicommiff. libert. l. generaliter.*

Hermogenianus libro tertio juris Epitomarum.

XCVII. *De filiofpatrimonii fententia adhuc, quæ ad filiofamilias.*

C[illegible] [illegible]ur, cius bona omnia, regulari [illegible]. Dos tamen ad eiusdem non per-

A venit, licet de fubtilitate juris mariti fit dominus: fed etiam dimidium fubftantiæ referendum eft libera, fi quos habet qui, vel quæ deportatur. Cum ergo dos ad ifcum non pertinent, dimidium quoque fubftantiæ fuæ liberis fit referendum: fententia deportationis non poffunt videri adempta.

Idem libro quarto juris Epitomarum.

XCVIII. *Quotiens utriufque caufa fieri ratio verius, ibi præfentibus eft, cujus in lucrum caufa tempus præcedit.*

QUando duo de lucro, ut de re donata, adverfus donatorem contendunt: is præferendus eft, qui prior venit ad caufam vrtatilandam. Nam & in *tit. de rejudicata*, dicitur, melioremn effe caufam occupantis. Aliter cum duobus res donatur & traditur. Hic enim melior eft is, cui caufa præcedit, id eft, qui prius tradita eft res, five ab eodem dominio, five ab eodem non dominio, five a diverfis non dominis res fuerit tradita, & utercque confiftit contra tertium. Nam quoad eos, melior eft conditio poffidentis: fi folum a diverfis non dominis res tradita fuerit. Sed & alteri a domino, alteri a non domino res tradita fuerit, in omnino tuendus eft, cui res tradita eft a domino.

Venulejus libro duodecimo Stipulationum.

XCIX. *Non putejt improbus videri, qui ignorat quantum folvere debeat.*

C NEc improbus, nec in mora videtur: ficut & is, qui ad judicium provocat, fi fine fruftratione hoc facit.

Scævola libro primo Regularum.

C. *Omnia, quæ jure contrahuntur, contrario jure pereunt.*

QUæ conſenſu contrahuntur, te integra, contrario conſenſu diſſolvuntur. Quæ verbis, contrario verborum actu acceptilatione pereunt. Sed quod re, vel litevis contrahitur, poteſt in ſtipulationem Aquilianam deduci, & per acceptilationem tolli. Si autem in ſtipulationem, quod re, vel alio modo contrahitur, non deducatur, per acceptilationem, ipſo jure non tollitur: ſed per exceptionem ſubmovetur, ſi hoc actum eſt, ut acceptilatio, paſtionis poteſtatem habeat.

Paulus libro ſingulari de cognitionibus.

CI. *Ubi lex duorum manſuum facit mentionem, & qui ſuccedens & primo die venerit, nullendus eſt. In cauſa & temporum diuturnitas cum juris parte fuccurrit.*

QUem dicit lex intra duos menſes eſſe audiendum, & venientem & exagerationis tempore die, audiendum: qualis eſt tempor, qui non caverit per edictum Æditium. Similis eſt huic creditor, apud quem hypoſitor intercedit fine hypotheca, promittens exhibiturum perſonæ, ut C. de *fidejuſſor. l. quoniam.*

Ulpianus libro primo ad Edictum.

CII. *Qui vetante Prætore fecit, hic adverſus eum edictum ſuiſſe proprie dicitur.*

VEtat Prætor parentem, patronum in jus vocari ne venia petita, Vetat vim fieri poſſidenti ne vitio. Vetat fumo illum corrumpi. Qui ergo vetor fus hæc facit, contra edictum facere dicitur.

Ejus eſt alionem denegare, qui poſſit & dare.

EJus eſt alionem denegare, id eſt alienare, qui poteſt dare, id eſt, condemnare. Cum enim judex aliquem tibi damnat, tibi dat actionem in

Paulus libro primo ad Edictum.

CIII. *Nemo de domo ſua extruere debet.*

B

C

D

E

F

DOmus eſt cujuſque tutiſſimum refugium. Quare A invitus de domo non extrahitur. Bona tamen ejus & poſſideri & vendi poſſunt.

Ulpianus libro ſecundo ad Edictum.

CIV. *Si in duobus affinibus, aliis ſummus major, aliis infimus eſt, propinquus eſt cauſæ ſtirmatienis. Ubi autem ejuſdem ordinis familiæ cauſa eſt, ſummantinqueum habent, pro partibus accipiendæ ſunt.*

SI in duobus affinibus aliquis eadem obligatus eſt, quam altera continet majorem ſummam, ſed ſine anima, ut ea, quæ competit de mutuo: alia minorem, ſed cum infamia, ut ea, quæ competit de mandato: ſi in folvendo non exprimit in quam cauſam ſolvat, in eam diſponit jus ſolvitis, quæ infamiam irrogaret. Si autem utroque affio famofa eſt, pro eo arbitrio, accepto fert creditor in quem cauſam vult.

Paulus libro primo ad Edictum.

CV. *Ubicunque cauſæ cognitio eſt, ibi Prætor deſideratur.*

QUando lex, cauſa cognita quid faciendum dicit, ut de reſtitutione minorum, de tranſactione alienorum: nullæ partes ſunt magiſtratuum municipalium: fed Prætor vel Præſes, vel alius ordinarius magiſtratus deſideratur.

Idem libro ſecundo ad Edictum.

CVI. *Libertas inæſtimabilis res eſt.*

NOn poteſt libertas pecuniæ æſtimari, cum res ſolæ æſtimentur, quæ patrimonio & uſui ſubiiciuntur. Et huic æquipollet, quod dicitur: Liberum corpus non recipere æſtimationem. Quare: ſi quæ ab ingenuitate abſunt, pretiatione pecuniæ, liberationi non ſingitur.

Caius libro primo ad Edictum provinciale.

CVII. *Cum ſervo nulla eſſe poſſ.*

SErvus in civili cauſa nec agere poteſt, nec conveniri. In criminali & accuſari & accuſare poteſt, quandoque etiam dominum. Sed & pro liberate ſua ſtipulatione conſiſtere poteſt: ſcaa & in libertate vindicari. Idem de poſſeſſione momentanea, & ſepulchro violato agit, & cum eo agitur.

Paulus libro quarto ad Edictum.

CVIII. *Fere in omnibus penalibus judiciis & ætati & imprudentiæ ſubvenitur.*

IN penalibus judiciis ſuccurritur ætati minori, imperito, id damno, ſi minor potuit transfigere, & imperito, ſi de jure poterat conſtare eſſe, & non fuit. Succurritur imperiti & majori: veluti ſi rem ſuam rapuit, quia putabat ſuam eſſe: nec rem ſuam per vim videtur rapuiſſe. Item ſi imprudentium exſurtur, quæ minus ſi, bis rapi videtur. In atrocioribus vero delictis, ut in adulterio, non ſuccurritur nifi quatenus mitigatio ætatis infirmitas produxit judicem ad minorem poenam. Et ſic fere excipit arcigius.

Idem libro quarto ad Edictum.

CIX. *Nullum crimen patitur ſi, qui non poteſt, cum probare non poſſit.*

DOminus, qui non probare ſervum delinquere, cum probare non poteſt, de crimine abſolvitur. Idem, ſi alium non poteſt, ſicut dicti nomine reatum noxaliter. Aliter, ſine non: & tunc reſervat ſe noxam. Si ergo ſervum non probet quem dicit, reum poſſidere, non poſſitus non in alium delinquere. *Fem. Fill.*

E

F

accipere, quam in causas caffrensis. Similiter mulier, A quæ divertit, & post matrimonium reconciliavit, eandem dotem dedisse verisimilius est: nisi nominatim aliud actum est. Quando vero in obscuro est quid testator senserit, quidve lex magis voluerit, & quid illi, qui contraxerunt: quod magis verisimilius est, & quod plerumque fit, fequendum est.

Idem libro decimo ad Edictum.

CXV. *Si quis obligetur liberatus fit, potest videri cepisse. Plus potest videri accepisse, qui stipulatus potest, excepisse non videtur.*

CUm liberatio relinquitur, is ex ultimo judicio, aliquid cepisse videtur. Cui vero promittitur, is accepisse videtur. Capitur enim ex poffessione judicio, accipitur ex pacto. Qui tamen pactus vel stipulatus, excepisse excluditur, is non proprie accepisse videtur.

Ulpianus libro undecimo ad Edictum.

CXVI. *Nihil confessisi cum contrarium est, ut qui bona fidei judicio fuerunt, quam vis aliqua motus: quem compromisserunt bonos mores est.*

COnfessus est omnium contractuum substantia, & quasi præjacens ipsius actionis forma. Ubi ergo est ejus contrarium, ut vis & metus: contradus refeinditur. Quas licet in eo contractu fit aliqua præstitum vel dantis voluntas: quia tamen non est spontanea, quod factum est, quasi contrarium bonis moribus, comprobandum non est.

Non capitur, qui jus publicum sequitur.

Non capitur. Si non decipitur minor, qui jus publicum sequitur. Commune fuerunt. Evenus enim damni, non imbuit restitutionem minori, qui permeffarium amittens, licet pœnitentissimus emisit: licet utilitas non provenerit.

Non videntur, qui errant, consentire.

Sive aliam pro alio intellexadierit. Sive aliam rem pro alia comparent, sive diversis obtentibus cogitent.

Paulus libro undecimo ad Edictum.

CXVII. *Præstat bonorum possessi. heredis loco in omni casu habet.*

IN omni casu, pro herede habet, id est, sive expectatur, sive convenitur.

Ulpianus libro duodecimo ad Edictum.

CXVIII. *Qui in fœrditate est, usucapere non potest: Nam cum possidentem, possidere non videtur.*

QUi in fœrditate est hostium, usucapere per se non potest. Nam per servum, quem domi reliquit, usucapere, Sed & per bona fide, vel mala possidentur homo, etiam ipse usucapere & possidere non potest. Cum enim possidentem, possidere non videtur.

Idem libro tertiodecimo ad Edictum.

CXIX. *Non alienat, qui duntaxat omittit possessionem.*

NOn alienat debitor, quasi in fraudem creditorum, qui duntaxat omittit, quod petere potuit.

Paulus libro duodecimo ad Edictum.

CXX. *Nemo plus commodi heredi potest relinquit, quam ipse habuit.*

Quid tamen stipulatus est sub conditione, vel post mortem suam: hæredibus est heres, licet defunctus habuit.

Idem libro tertiodecimo ad Edictum.

CXXI. *Hæredi quod fuerat debitor, videtur fuisse debitum. Et qui facit, quod fuerat facturus is, cui hæres extitit, videtur id facere ad, quod facere debet, non videtur facere id, quod facere posset.*

UT si (verbi gratia) patronum non exhibet genitum Videtur libro quintodecimo ad Edictum. A quod si quis canem, verrem, urfum, leonem habeat qua iter in vulgo, & nocet: edititia actionibus teneatur, & nihilominus actio de pauperie locum habeat, sicut in *Inflit. eod. tit.*

CXXVI. *Nemo prodo est, qui pretium numeravit.*

NIc ab eo emerit, qui nil vendere potuit. Nam si quis a furioso, maxime liens, emerit, vel a pupillo, vel ab eo, cui bonis interdictum est, prædo est. Qui autem ab eo emit, cujus rem non esse noverat, prædo non est. Et ideo petitione hereditatis directa conveniri non potest: utiliter conventi nil impedit, & minima emptio, aut nulla non præstat.

Longissimi non est falsus, qui libertum acquisierit.

Etsendo, aut forte agitando, quem qui emerit, ufucapere & præscribere per eum non potest. Nec ergo tenetur pupillus tutori, dominus procuratori, si eis liberum hominem acquisierit.

Cum de loco dicitum quæratur, melior est causa possidentis.

Videlicet, & a diversis non dominis res utrique donata, traditave fuerit, fiat fupra dictum est.

Paulus libro vicesimo ad Edictum.

CXXVII. *Cum Prætor in hereditem dat actionem, quatenus ad eum pervenit: sufficit, si vel nominis ad eum pervenit ex dolo defuncti.*

EX dolo defuncti tenetur hæres, quatenus ad eum pervenit: ubi sufficit, vel momento apud eum fuerit. Sed ibo est idem de eo, qui bona fide, poffidens hereditatem petitione hereditatis cognoverit. Hic enim tenetur pro eo, quod ad eum pervenit, & perduravit, ut locupletior fit.

Idem libro novodecimo ad Edictum.

CXXVIII. *In pari causa, possessor melior habeti debet.*

QUide cum aliquis alicui dederit, vel promiserit, ut aliquid turpe faceret, veluti homicidium, furtum, quis arreptum turpiter, & qui dat, promittitve, & qui accipit, fuisse promittitur: potior habetur possessor. Idem est in causa honesta.

Ut, qui in universum jus succedit, hæredis loco habetur.

Quales sunt bonorum poffessores, & fideicommissarii hæredes, & si qui sunt fimiles, & qui universitatem emerunt.

Idem libro vicesimoprimo ad Edictum.

CXXIX. *Nil dolo creditor facit, qui suum recipit.*

QUamvis enim clam suum ibpotorem non esse folvendo, recipit: quia tamen fibi vigilare debuit, vel ignorat, non timet alienum. Certum & quod bonorum poffessionis creditoribus datum, folus Precipit, exercitique præscripti, in portionem, vocantis est, exercitique exequendus, *ut Dig. tit. Quæ in fraudem creditorum.*

Cum principalis causa non consistit, ea quidem, quæ fequuntur, locum non habent.

Cum principalis causa non consistit, ea quidem, quæ fequuntur, locum non habent. Quod igitur quis non potest ab eo qui non potest, id quidem potest quod tanquam absens habere non potest rarum, absens potest habere rarum: furiosus non potest. Itaque cum quandoque, quo quid conditum est, furiosa persona, videlicet cum prior datum vendit, quam pro eis, nunc furiosa, dedit. Hinc enim non restituere videtur, quæ evidenter non potest. Contra res, ut supra, solute matrimonio.

Ulpianus libro vicesimosecundo ad Edictum.

CXXX. *Nemo plus alienare, præstare, transferre, vel retinere potest, quam ipse habet.*

NUnquam alienare, præstare, transferre, vel retinere concurrentes, alia aliam confumit.

Paulus libro vicesimosecundo ad Edictum.

CXXXI. *Qui bona fide possidet, pro possidente damnatur: quia pro possidente dolus est.*

QUi dolo desiit possidere, pro possessore damnatur, quacumque actione poterat convenire, sive rei vindicatio, vel quibusvis alia hereditatis petitione, fundi dimidio. Damnari dixit, utilibus conventum, non diredis actionibus. Est enim dolus pro possessione, fed non est possessio.

Ulpianus libro tertiodecimo ad Edictum.

CXXXII. *Imperitia culpæ adnumeratur.*

CUius videtur in lege Aquilia, ut si medicus male A secuerit, vel quilquam alius artificium, quod ignoravit: culpæ reus est.

Idem libro octavo ad Edictum provinciale.

CXXXIII. *Melior conditio nostra per furtum fieri potest: do verior fieri non potest.*

MElior conditio nostra per furtum fieri potest, sive proficiantur, sive adgiscantur. Nam ex eorum partes ex adire & exemplo nobis competit, licet & dominium, re tradita, acquiritur nobis: deterior fieri non potest. Quod tamen meo animo & rerus corpore possideo, ex ad alium transferre, etiam ignarus, possidere desino: sed quia statim recuperandi facultas superest, perinde est quasi non amiserim. Potest etiam dici, ex nova lege, me non poffedionem amisse, ut in usucapionem quotitis, nullo modo conditionem meam gravare potest. Nam in eo, quod quarrendum est, fi debitor vel dolo non aperuerit, meam conditionem gravabit. Vel, quod dicit in superiore casu, secundum novam legem, bonorum liber dici potest. Non enim dicitur B qui ante legem, etiam videtur poffedionem amisse: qui ante legem, nullum præjudicium dominis parit. Quatenus ante intellexi, non quantum ad poffessionem, fed quantum ad dominium. Sed forte dicipossit, quia longe amisit, fi deerjuerit poffessionem, vel prædierit, non amisisse tranquillitate, videl, non eum in poffessionem admittendum ut ante poffidere, vocatum dimisit: ut tunc hæc etiam secundum veterem legem, videtur amisisse poffessionem, & videtur dici in *l. 1. tit. de leg. poff. Eglibres.* Aliud est, cum alium in poffessionem mittere, id est, ei poffessionem tradere, quod ego non feci: nec nunquam poffessionem amisse, non contrasicente lege nova.

Ulpianus libro vicesimoprimo ad Edictum.

CXXXIV. *Non fraudantur creditores, cum quid non acquirit, aut debitor, sed cum quid de bonis demittitur.*

NOn fraudantur creditor, cum debitor negligenter, terra aut quarente quod potest (nam in eo, quod quarendum est, si debitor vel dolo non aperuerit, conditionem tuam gravavit) sed cum aliquid de bonis suis demittit. Unde adhuc non habet ad id, quod alium possibile, recuperandum: sed non ad id, quod capere potuit.

Aliena ex bona debitoribus tum conditionem facere potest, non.

Neque ex bona debitoris, cum conditionem, vel quodcunque pactum referendere potest, ob id, quod dicat se quatenus ante vel dolo verisimile dolo nulli suus dolus præjudicatur.

Idem

Idem libro vicesimotertio ad Edictum.

CXXXV. *Ex quo dari impossibilia sunt, vel quæ in rerum natura non sunt, pro non adjectis habentur.*

EA, quæ ad dandum impossibilia sunt, vel quæ in rerum natura non sunt, nec effe possunt, ut Hippocentaurus, pro non adjectis habentur.

Paulus libro octavodecimo ad Edictum.

CXXXVI. *Bona fides tantumodo possessionis prodest, quantum veritas, quatenus ius impetrandum non est.*

Tuetur ad dominum, sic ad bonæ fidei possessorem, pro cultura & cura fructus pertinet, nisi lex sit impedimento. Quod pertinet forsitan ad fructus, qui natura fiunt, aperte proveniunt, ut fœnum, & fi quæ hujus similia, quæ ad bonæ fidei possessorem non pertinent. Pertinet eadem exceptio ad eum forsitan, qui bona fide alienum fervum, vel liberum possidet: quæ rursus ex duabus causis tantum acquirit, id est, ex re sua, & illius opera.

Ulpianus libro vicesimoquinto ad Edictum.

CXXXVII. *Qui vallum judice competente, bona fidei possessor est.*

QUI vallum judice competente, bona fidei possessor est.

Paulus libro vicesimoquinto ad Edictum.

CXXXVIII. *Omnis hereditas, quamvis possessorem habeat, tamen cum tempore usucapi utrique contingat.*

HEreditas adita, licet non statim a morte, tamen cum tempore mortis continuatur, ut eodem tempore, quo & ille decesserat, & quo adita, & hereditas, heres ipse dominumque universorum videatur occepisse.

Nunquam crescit ex postfacto præteriti delicti ætimatio.

Quod ad id pertinet, si furem vendidit, non mortifere, qui, dominio negligente, præterit de vulnere, non de cæde tenetur, ut *supra de lege Aquil. Qui hoc in fin. leg.*

Cajus libro ad Edictum Prætoris urbani.

CXXXIX. *Omnes actiones, quæ morte, aut tempore pereunt, semel inclusæ judicio, salvæ permanent.*

OMnes actiones, quæ morte pereunt, ut furti: aut tempore, ut injuriarum, quæ actio anno finitur, sic abolentur: semel inclusæ judicio, id est, lite de iis contestata, salvæ permanent, & perpetuæ fiunt, & in heredem transeunt.

Nemo potest perfecte cuiquam ius id esse, quod ex eo salvum vi potest.

Ut in fervo, qui sub conditione relinquitur libertas. Existente enim conditione adhuc libertas eft præstanda. Vel si quid sub conditione alicui relinquitur perfecte, id est, integro jure, non eft heredi, quod inveniens conditionis ex adiecto potest.

Ulpianus libro quinquagesimofexto ad Edictum.

CXL. *Absentia ejus, qui Reip. causa abest, neque ei nec quæ alii debenti ipsi debet.*

A Bens Reipubl. causa fic reftituitur adverfus præfentem, ut & præfens reftituatur adverfus ipfum quondam abfentem.

Paulus libro quinquagesimoquarto ad Edictum.

CXLI. *Quod quis contra rationem juris receptum eft, non eft producendum ad consequentias.*

Sicut & illum libellum ea.

Ulpian

A *Uni duo pro folido heredes esse non possunt.*

Plures succedentes effe poffunt in univerfum, id eft, in jus univerfarum rerum: fed non in folidum, ut plurium pertineat omnium rerum dominium pro folido.

Idem libro quinquagesimofexto ad Edictum.

CXLII. *Qui tacet, non utique fatetur: sed tamen verum eft, cum non negavit.*

SI igitur quis interrogatus, utrum ipfe, an nius fervus dederit damnum, & tacet: non ut inftitum condemnatur. Quo ergo interrogatus ut fcit heres, tacet: breviarius adfcriptus contemnitur, ficut heres, hoc eft, inefficaciter fe heredem, forfan qui fieres non eft: ut rationem negaverit fe heredem, qui forte heres eft, ficut in *Dig. tit. de interrog. actions.*

Ulpianus libro fexagefimofecundo ad Edictum.

CXLIII. *Quod ipfe, qui servitutem debet, & fuisse hoc servum oftendet.*

Ut doli vel paffi exceptio fucceffionibus obftabit.

Paulus libro fexagefimofecundo ad Edictum.

CXLIV. *Non omne, quod licet, honeftum eft.*

NAm licet circumvenire in emptione, fed non dcet, ficut expofitum retro eft.

In pofteriorem libro, id tempus pofteritatis, quo contrahimus.

Veluti fi filiusfamilias fub conditione dipulatur, qui exiftit ea fubfto fui juris: nam patri emolumentum illa pulationis quæritur. Idem in fervo dici poteft. Aliud eft in legatis.

Ulpianus libro fexagefimofexto ad Edictum.

CXLV. *Nemo videtur frandare eos, qui fciunt & consentiunt.*

DOlus non infertur fcienti. Nam non videtur decipi, qui fcit, & celatus, & fraudatus, qui fcitur: nec ordinatori debuit, qui non ignoravit. Quare, qui accepit, vel ftipulatus eft a fraudatore, fciente creditore, non tenet Edictum, quod eft. *Quæ in fraudem creditorum alienata funt, ut reftituantur.*

Paulus libro fexagefimofecundo ad Edictum.

CXLVI. *Quod quis dum fervus eft, agit, perfecto libero facto non potest.*

LIbero facto, nec obeft promiffio, nec prodeft ftipulatio. Quoddam enim dominus exercitur, vel contrahitur de rebus ufufectis. Contra eft, nova caput fecit, ut *C. de fervo, Libert.*

Cajus libro vicesimoquarto ad Edictum provinciale.

CXLVII. *Semper specialia generalibus insunt.*

EGo gengus. Quod nullius in bonis eft, occupanti concedetur. Ecce fpecies. Feræ, beftiæ, pifces, volucres, occupantium fiunt.

Paulus libro fextodecimo brevis Edicti.

CXLVIII. *Cujus effectus omnibus prodeft, ejus & petiti ab omnes pertinent.*

Cujus effectus omnibus prodeft) ut petitio, fimilitudinis. Quorum rerum emolumentum omnibus prodeft heredibus: eorum rerum partes ad univerfos. id eft, ad fingulos pertinent. Vice vero, mutuæ, quæ partes nobis funt: non pars, fed integritas ad fingulos pertinet.

Ulpia

In Tit. XVII. De diverfis regulis Juris antiqui. 878

Ulpianus libro fexagefimofeptimo ad Edictum.

CXLIX. *Ex qua perfona quis lucrum capit, ejus factum præstare debet.*

EX qua perfona, ut procuratoris, inftitoris, magiftri navis, quis lucrum capit: eius factum præftare debet, ut ex ipfius contractu conveniatur: ficut etiam ex contractu filiorum & fervorum experitur & conventur.

Idem libro fexagefimooctavo ad Edictum.

CL. *Pœnæ effe condicionem oportet ejus, qui poffidet, vel habeat, aut ejus opes, cujus dolo factum fit, qua mens poffidentes ad habere.*

PAr caufa eft ejus, qui poffidet, & ejus, qui dolo defiit poffidere, ut fupra expofitum eft *lege, Qui dolo.*

Paulus libro fexagefimoquarto ad Edictum.

CLI. *Nemo damnum facit, nifi qui id facit, quod facere jus non habet.*

CUm ergo Præfes jus habeat damni infferendi ei, qui contumax eft: nec ipfe tenetur, nec is, qui ei paruit, jubente. Nemo damnum facit, quod reclamante operæ, nifi qui hoc facit, quod facere jus non habet. Qui ergo damnum dedit culpa vel dolo, cum aftione legis ad reftitutionem tenetur, non videtur damnum dedifle: nifi id quidem facit, quod facere jus non habet.

Ulpian. libro fexagefimonono ad Edictum.

CLII. *Hoc jure utimur, ut quidquid omnibus per vim fiat, aut in vis publicæ, aut in vis privatæ crimen incidat.*

OMnis autem vis aut publica, aut privata: quam qui repellit, in culpa non eft. Aftionem reftituit: præmia non eft ab eo petenda, ficut & de illis dicitur, quorum uterque in via publica habet aditicia.

Paulus libro fexagefimoquinto ad Edictum.

CLIII. *Fallam cloquar, non scribam, non advocetur, nocere debet.*

VEleni, fi hoc in lucrum aliquod fuum captus, fi cæcum calcio exercuiverit. Item & rem dolo alterius judicia non ftant, ipfi autem, tenetur, nocere. *Non videtur vim facere, qui jure fuo utitur, & ordinaria actione experitur.*

Non videtur vim facere, qui fuo jure utitur: veluti fi creditor exercet legem conventionis, ingreditur poffeffionem rei pignoratæ. Quæ quidem non corrigat, quafi materna aftenfione juforis errorem. Illum quoque dicimus vim non facere, qui ordinaria actione experitur, licet alio accepta actaliene, fine militari manu auferatur poffeffori.

In pœnalibus caufis benignior interpretatio sequenda eft.

Nam fi fic deprehenfus, durior ad Prætorem vel Præfectum: hoc ipfo, quod in periculo majoris pœnæ deductus eft, intelligendum eft, ponam vel quæftionem forti remiffam effe. Illud quoque ex benignitate receptum eft, ut judex, pronunciando vim factam effe, de munori vi pronunciafe intimetur, fuor retro oblendatur.

Ulpianus libro feptuagefimo ad Edictum.

CLIV. *Cum per delictum ipfi dominus, semper onerator petitor, & melior habendus poffeffor est: cui tamen ante fit cum illo dolo excipitur petitori, neque enim datur talis replicatio petitori, aut fi res quoque in ea re dolo abfumta fit.*

CUm par eft delictum duorum, femper onerator petitor, & melior habetur poffeffor. Sic eft quando libertas temere in jus petitorium venit, & alius vi eximit. Cum enim utercque dolo facit, & libertus, qui fine venia vocat, & is, qui vi eximit: in deteriori tamen calculo libertus eft, qui fimili delicto petitori petitoris fuftinet. Itaque qui vi eximit, potior eft. Item fi ftipulator, dolo vel non ftet in judicio, vel reus dolo ftipulatoris, melior eft reus, quam petitor, dolo invidem compenfando, fuor de empritore & venditore legitur, cum ambo dolum commififfum non ignorarent, qui vendebatur. Non enim replicatio doli datur contra doli exceptionem. Quia iniquum effet melitum petitori præmio effe, & ei, cum quo agitur, pœnæ.

Illis debet permitti quando petere, qui in ipfum non incidit.

Ex qua caufa fur, qui in poenam furti incidit, re fibi furrepta, petitum furti non petet. Nam & is, cum quo tranfactio facta eft, fi fub pœna dare aliquid promiferit, & alter controverfiam non vult movere: fi ille non dare cœperit, ftipulationem reftituet: pœna non eft ab eo petenda, ficut & illis dicitur, quorum uterque in via publica habet aditicia.

Ulpianus libro feptuagefimoquarto ad Edictum.

CLV. *Fallam eloquar, non scribam, non advocetur, nocere debet.*

VEleni, fi hoc in lucrum aliquod fuum captus, fi cæcum calcio exercuiverit. Item & rem dolo alterius judicia non ftant, ipfi autem, tenetur, nocere. *Non videtur vim facere, qui jure fuo utitur, & ordinaria actione experitur.*

Non videtur vim facere, qui fuo jure utitur: veluti fi creditor exercet legem conventionis, ingreditur poffeffionem rei pignoratæ. Quæ quidem non corrigat, quafi materna aftenfione juforis errorem. Illum quoque dicimus vim non facere, qui ordinaria actione experitur, licet alio accepta actaliene, fine militari manu auferatur poffeffori.

In pœnalibus caufis benignior interpretatio sequenda eft.

Nam fi fic deprehenfus, durior ad Prætorem vel Præfectum: hoc ipfo, quod in periculo majoris pœnæ deductus eft, intelligendum eft, ponam vel quæftionem forti remiffam effe. Illud quoque ex benignitate receptum eft, ut judex, pronunciando vim factam effe, de munori vi pronunciafe intimetur, fuor retro oblendatur.

Ulpianus libro feptuagefimoquinto ad Edictum.

CLVI. *Quisquis nemo reum cogitur defendere.*

NIfi eo confentiente, dominus judicatum folvi cautionem exposuit, alias non compellitur: ftipulatio tamen tommittetur: Si vero procurator eft ad agendum, cogitur judicium fufcipere, id eft, defendere, nifi agendum, caufa cognita, recufaverit.

Dui damnas actiones, eadem & exceptionem competere, multo magis quia dixerit.

Qualis

Qualis eſt ſuperficiarius, qui quoniam contra dominum habet ultimi actionem in rem, exceptione non deſtituitur.

Cum quis in alii locum ſucceſſerit, non eſt æquum ei nocere hoc, quod adverſus eum non nocuit, in cujus locum ſuccedit.

Si nihil impedimento fuit emptori, quo minus ufucapereat: & heredi eius nocere non poteſt, quo minus uſucapionem perficere poſſit, licet heres rem alienam eſſe cognoſcat.

Plerunque emptoris eadem cauſa eſſe debet circa petendum, ac defendendum, quæ fuit auctoris.

Qualis cauſa fuit auctoris, talis debet eſſe plerunque emptoris circa petendum, ac defendendum: Nam quandoque melior eſt, ſcilicet ſi auctor ſuulæ fidei poſſeſſor fuit, & emptor bonæ fidei poſſeſſor: e contrario, deterior.

Quod cuique pro re præſtatur, id non tributitur.

Cui acquiſitum, non poteſt libertus invito patrono acquiri vel pertinet ad privilegium, ut ſupra diſtinctum eſt.

Idem libro ſeptuageſimoprimo ad Edictum.

CLVII. *Ad ea, quæ non habent atrocitatem facinoris, vel ſceleris, ignoſcitur ſervis, ſi vel dominis, vel iis, qui vicem dominorum ſunt, veluti tutoribus & curatoribus, obtemperaverint.*

IN levioribus parcitur ſervis obtemperantibus dominis, vel iis, qui vicem dominorum habent, utpote ex lribus & conſtellatione res noſcitur: aut ſi vis hæc juris dominici tuendi cauſa, ut ſupra diſtinctum eſt de actionibus & oblig. ſervorum.

Semper qui dolo fecit, quo minus haberet, pro eo habendus eſt, ac ſi haberet.

In contractibus, ſucceſſores ex dolo eorum, quibus ſucceſſerunt, non tantum in id, quod pervenit, teneri non in ſolidum invenitur, nec eſt, unuſquiſque pro ea parte, quæ heres eſt.

Ita ſatis expedita ſunt.

Cæius libro viceſimoſexto ad Edictum provincialem.

CLVIII. *Creditor, qui permittit rem vendi, pignus dimittit.*

CReditor, qui permittit expreſſim rem venire, pignus remittit: nili ſimiliter nominatim poſtcatur falvam ſibi futuram pignoris cauſam. Si autem ſimpliciter fciat pignus venire: non videtur remittere, nam noverit ſuum pignus ubique durare.

Paulus libro ſeptuageſimo ad Edictum.

CLIX. *Non ut ex pluribus cauſis debeat judex id ex poteſt, ex quibus cauſis eidem poſſe noſtrum eſſe.*

IDem ex pluribus cauſis debet, poteſt nobis ab eodem, vel adverſario, ut ex vendito, ex ſtipulatu: fed idem ex pluribus cauſis non poteſt noſtrum eſſe. Quod enim meum eſt, meum fieri non poteſt.

Ulpian. libro ſeptuageſimoſexto ad Edictum.

CLX. *Aliud eſt vendere, aliud vendenti conſentire.*

QUi vendit, de evictione promittit. Sed etiam obſtringitur, etſi non cavit. Sed qui conſentit, ſibi quidem præjudicat, ſed de evictione non oneratur: nili forte cum cohere vendereet, aliter conſenſerit, & pretii partem acceperit: Hic enim, quaſi venditoris, de evictione tenetur.

Referre ad univerſos, quod publice ſit pro majorem partem.

Univerſitas autem ſtirpem conſtituiſſe, vel aliud ſimiliter, quando major pars fecit. Nam & in Dig. [illegible] univerſitatem feciſſe videri, quando due partes, [illegible] tamen quæ ſecerint.

Alienum pignus hic pars habere cum, cui legatus ſit fundus, quamvis heres, aut ipſum ceſſaturum, ſi vivere.

Non habet legatarius plus juris, quam is, qui legavit, aut heres eius. Sicut ergo defunctus poſſet ſibi veri exceptione doli, ſi rem alienam vendidiſſet, cum dominum ad eum poſſeſſ pervenifſet: ſic & heredes, & legatarius.

Idem libro ſeptuageſimoſeptimo ad Edictum.

CLXI. *In rem ſcripti receptum eſt, quoties per eum, qui interrogatus eſt, fraudem non impleri, fiat, quo minus impleri poſſit: Quod ſi non impleatur, ad interrogantem actio non detur. Quibus exemplis ſtipulationes quoque communes, cum per promiſſorem factum eſſet, quo minus ſtipulatio conſtitui non poſſet.*

SI hereditas, legatum, ſub condicione relinquitur non exiſtente (verbi gratia ſi ille navigaſſet, vel ſi Ium duxiſſet: nec ſtat per eum, qui condicionem impleri juſſus eſt, ſed per eum, in cujus perſona impleri erat condicio: ſi heredi, ſi legatario, ſi fideicommiſſario dicio. In libertate hoc amplius, quod etiam ſi per fructuitum eſſum ſteriit, quo minus impleretur condicio: obtinuit libertas, inter JC. habetur *ita, de quo dubitare eo ſervo, qui juſſus erat aliquid dare, ut liber eſſet.* Siquidem, quod portabat, latrocinum, hoſtiumve inſidias emiſit, ambiguum liber eſt. His verbis, ſtipulatio committitur, cum per promiſſorem ſtat, cui minus ſtipulator condicionem impleat; veluti ſi eus ſtipulatus ſit decem, ſi quis Stichum promiſſori dederit, & promiſſor Stichum acceperit nolit.

Paulus libro ſeptuageſimo ad Edictum.

CLXII. *Quæ propter neceſſitatem recepta ſunt, non debent in argumentum trahi.*

QUæ propter neceſſitatem, id eſt, utilitatem, & equitatem recepta ſunt, non debent trahumur in argumentum, id eſt, ad conſequentiam. Licet enim receptum ſit magnorem poſſe referendere commercium, & Eccleſiam ejus devindicationem habere, & militem, qui opponendo militari vult, poſſe: non tamen hoc in commune præjudicat.

Ulpian. libro quinquageſimo ad Edictum.

CLXIII. *Cujus eſt donandi, eidem & vendendi & obligandi jus eſt.*

CUjus eſt donandi, id eſt, qui donare poteſt, & vendere, & alii concedere, & alii permittere poteſt non contra. Nam Iliuſſam, & ſervus poteſt vendere, & donare non poteſt. Debitor ramen, voluntate creditoris, interdum donat: veluti, ſi amicus creditoris erit, qui creditori donare voluit. Interdum autem non potuit, ubi præjudicium creditori contingat.

Paulus libro quinquageſimo ad Edictum.

CLXIV. *Pœnalia judicia ſemel accepta, in heredes transmitti poſſunt.*

PŒnalia, quæ ſi ſatti, vi bonorum raptorum, ſin confeſſata, ut diximus, in heredes tranſeunt.

Ulpianus libro quinquageſimoſeptimo ad Edictum.

CLXV. *Cum quis poſſit alienare, potens & conſentire alienationi. Cui autem donare non conceditur, probabitur, ne ſi donationis cauſa conſenſerit, retam etiam non habendam.*

CUm minus ſit alienanti conſentire, quam alienare, ut dictum eſt. Cui vero quis conſentire poſſit, ſi donationis cauſa donanti, vel alienet, conſentire, ſi donationis cauſa donanti, vel alienet, conſentire, ſi donationis cauſa donanti, vel alienet, conſentire

thori meo non competit: idem tamen si heres sum, qui volo A ususfructum ex meo initio, non fusa, sed extraneus sum heres.

Idem libro tertio decimo ad Plautium.

CLXXVI. *Non est singulis consedendum, quod per magistratum publice possis fieri: ne otiosa sis majoris tumultus levamenti.*

Vigor judiciarius ideo est in medio constitutus, ne singuli jus sibi dicant. Non enim competit singulis, quod permissum est tantum universitati, vel ei, qui obtinet vicem universitatis, id est, populi, qualis est magistratus: alioqui contingeret occasio majoris tumultus.

Infinita æstimatio est libertatis, & necessitudinis.

Infinita est libertas & necessitudo, id est, cognatio, & agnatio, pretio restimari non possunt.

Idem libro quarto decimo ad Plautium.

CLXXVII. *Qui in jus, dominiumve alterius succedit, jura ejus sibi debet.*

EAtenus, ut, si uratur ejus accessione, delictum ejus obsit: alioqui obesse non possit, nisi vitium rei cohæreat, ut furtum. Legatarius autem, aut stipulatarius eandem habent, ex auctoris vitio præjudicium patiuntur, etiamsi suo initio nitantur: quia fellicet, lucrativam habent causam, ut *Dig. de exerc. fcrem. Nemo videtur dolo cavisse, qui ignorat causam, cur non debeat petere.*

Nemo videtur dolo petere, qui ex probabili errore ignorat, cur non debeat petere. Qualis est heres, quem C defunctus prohibuit, quid petere in testamento, vel codicillis. Si tamen potuit cognito errore petat: dolo petere videtur.

Idem libro quinto decimo ad Plautium.

CLXXVIII. *Cum principalis causa non consistat, accessoria prædiorum minoris fine decreto: nec ea, quæ sequuntur, consistere.*

CUm principalis causa non consistat, ac accessoria prædiorum minoris fine decreto: nec ea, quæ sequuntur, ut traditio, evictionis promissio, locum habent. *Pirmque* dixit, propter rem, quam cuncti, cum sua esset, pro evictione præsti minoris emptori obligavit.

Idem libro sexdecimo ad Plautium.

CLXXIX. *In obscura voluntate manumittentis, favendum est libertati.*

UT supra convenienti exemplo manifestabimus.

Idem libro septimo decimo ad Plautium.

CLXXX. *Quod justo alterius solvitur, pro eo est, quasi ipsi solvatur.*

QUod meo jussu fit, ego fecisse videor: & quod meo jussu solvitur, ego solvisse videor.

Idem libro primo ad Vitellium.

CLXXXI. *Si nemo subiit hereditatem, omnis res statuminati solvitur.*

SI nemo instituta, vel substituta subiit, id est, adiit hereditatem, omne jus testamenti solvitur, id est, inhibetur: legata, fideicommissa non valeant, nihil minimo heredi furunt repetita.

Idem libro tertio ad Vitellium.

CLXXXII. *Quæ nullius esse potest, ut homo liber, tamen Mutius, res furtivas nullo obligatio effecere potest, utpote jus* efficiatur. Homo tamen liber, qui patitur se venumdari ad participandum pretium, amentis efficitur.

Idem libro tertio Digestorum.

CLXXXIII. *Res nihil facile venantium est ex fulmine: tamen ubi Ejutius existens potest, subrancendum.*

UT contingit in eo, qui citatus non respondet, & ideo contrarium sententiam meruit: sed restitum, sedente judice pro tribunali, adiit, sicut in *Dig. de in integrum restitutio. nimotam*, l. *D. Antonius.*

Celsus libro septimo Digestorum.

CLXXXIV. *Pani timoris justa excusatio non est.*

VAni timoris ratione, nemo justæ excusationi uti timuit, quod non oportuit: quia metus cadit in

Idem libro octavo Digestorum.

CLXXXV. *Impossibilium nulla obligatio est.*

UT si quis servum promittat non moriturum, servum se ductorum, quod de jure impossibile est.

Idem libro duodecimo Digestorum.

CLXXXVI. *Nihil pro potest ante id tempus, quo persona naturam perfecti posset: & cum fatorum temporalis gestioni addatur, nisi eo præterito pro non potest.*

NIhil pro potest antequam perfecti posit, ut pupillus nascitur, fruitus futugus, licet pars posmitur. Cum autem dies obligationi addatur, nihil præterito peti non potest: solvi tamen potest.

Idem libro sexto decimo Digestorum.

CLXXXVII. *Si quis prægnantem uxorem reliquit, non videtur sine liberis decessisse.*

SI quis prægnantem uxorem, quæ postea virum, peftehumque edidit, reliquit: non videtur sine liberis decessisse.

Idem libro septimo decimo Digestorum.

CLXXXVIII. *Ubi pragmatica incer se in testamento heredem, nemtum rotum est.*

SI testatorem nunc diquid voluisse, nec tamen significumentum demonstrat, nil apparet quid voluerit, neutrum ratum est: quemadmodum si interpretum dubiorum libri non deroganter, adjudicatur te probata, nihil firmitatis obtinent, ut *C. de fide instrumentorum.*

Quæ rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata sunt.

Quæ rerum natura prohibentur, ut tumorum, monstrum præfari, cælum rangi digito, nulla lege confirmatione potuit fequente, posunt confirmari.

Idem libro tertio decimo Digestorum.

CLXXXIX. *Pupillus nec nasse, nec nolle, nec velle, nec adquirere potest. Nemo enim dicere potest, in eo tutori auctoritatem necessariam esse.*

PUpillus nec velle ad proprietatem fundi, nec nolle creditur, quo minus ius ejus tutoris auctoritate tuum ea prohibente utilitas pupilli.

guitur, voluerit, an noluerit, nisi cum tutoris auctoritas intercesserit.

Idem libro vicesimoquarto Digest.

CXC. *Quod reinvitus, id bonis non est.*

DEbitoris vero nec retro fuisse videtur. Cum ergo sententia jure teneat, creditor, si cupit, forte omnia obligaverat, id petere non potest, quali in bona debitoris fuerit.

Idem libro trigesimoquarto Digestorum.

CXCI. *Mutatio voluntatis, an quod beneficium detur fi, quali vivenli Cæsar refcripserat, tam defuncto dedisse præsumatur, vel quando, non videtur dare principem, quod ei, quem vivere noluisset, concedere, defuncto concessit. Quem tamen modum de beneficio fus velle, opinor, stimationem esse.*

Quod beneficium Imperator Titio, quali viventi, dare noluit, id ei non videtur, ut, quod fecus mortuo, concessisse. Quo Titius jure decefferat: defuncto, dedisse videri non potest. Proinde heres ejus eo beneficio uti non potest: nisi forte, re conperta, Cæsar velit ad heredem id beneficium porrigi.

Marcellus libro vicesimonono Digestor.

CXCII. *Ea, quæ in partes dividi non possunt, solida a singulis heredibus debentur.*

EA, quæ in partes non dividuntur, ut iter, actus, via, in solidum a singulis heredibus exiguntur. Verum, qui conventus in solidum præstat, pro parte bus coheredes conveniet.

In re dubia benigniorem interpretationem sequi, non minus justius est, quam verius.

In re dubia, benigniorem interpretationem sequi debemus, licet in *Dig. tit. de exercitoria actione* legitur. Si enim servus, domino fcmnte, uxorem exercet: si de voluntate dubitatio est, in solidum dominus, benigniori interpretatione, non debet convenire.

Celsus libro trigesimoquarto Digestorum.

CXCIII. *Omnia fere jura hereditem personis habentur, ac si contrarium sub quam heredes nascitur.*

QUidcunque lucrum obvenisset heredi, si statim post mortem adisset hereditatem: habituros est, quandocunque postea hereditate adita. Itaque & fructus & accessiones competentium, heredi præstituntur. *Fere* possit, propter usumfructum, quem si stipulatur fervus heredi tarius, nil agit: quia usumfructus fine persona non potest esse, ut in *Dig. tit. de stipulatione fervorum.* Usumfructus fine persona: & propter furtum posses factum, cujus nomine expilatæ hereditatis agitur.

Modestinus libro fexo Differentiarum.

CXCIV. *Qui pro furiosissimum quamvis longissimum defunctus tempus confisterint, non minus heredes intelligentur, quam qui pro furiosissimum heredes existunt.*

HEres heredis, testatoris est heres, id est, appellatione heredis contisterur primus, secundus, tertius heres, & usque in infinitum. Est tamen quando heredis appellatio primum tantum continetur, ut in *Dig. tit. de significat. verborum*, l. *Seiendum*. Si enim pater fic fubstituit, *Quisquis mihi heres erit, etiam impubes heres esto*: heredis heres non continetur, quia incertus est. Item filius heres potest paterium libertum accessare ingratum, non etiam heredis heres.

Idem libro septimo Differentiarum.

CXCV. *Expressa nocent, non expressa non nocent.*

SI tibi relinquatur quid, sub hac condicione expressa, *si Sticho voluerit*, non prodest. Si vero ita, *si Sticho expresserit ascenderit*, valere potest: non nocent quod expressa non nocent. Item acceptilatio facta sub condicione expressa, non valet: quia expressa con-

Pom. Fff.

A dicio nocet. Si vero fiat pure, licet expressa fit condicio in stipulatione, valere potest: quia non expressa, licet tacite intellesta condicio, valere potest.

Idem libro octavo Regularum.

CXCVI. *Privilegia, quadam causa sunt, quadam personæ. Et ideo quadam ad heredem transmittuntur, quæ causæ sunt: quæ personæ sunt, ad heredem non transeunt.*

PRivilegia, quadam causæ sunt, ut de quadrimestribus B judiciis. & de judiciis etiam bonæ fidei, ut exeite, quæ ex mora usuras admittunt. & hæc ad heredes transmittuntur. Quædam personæ privilegia sunt, & ideo ad heredes non transferuntur, qualis sunt ea, quæ dantur patrono, marito, qui condemnatur in quantum possunt facere: fed ipforum heredes in solidum. Filius tamen matris exhæres scriptus, si judicio, quod fecus patri, præstringatur, ut in *Dig. habetur*, *tit. solutu matrimonio*, *Lectam filius.*

Idem libro singulari de ritu nuptiarum.

CXCVII. *Semper in conjunctionibus non solum quid dictum consideramdum est: sed quid & humanum fit.*

SEmper in conjunctionibus, id est, matrimoniis, consideramdum est simul, quid dictum sit, simul etiam quod honestum sit, id est, quid decent: ut in fenatore fore contigerit, cui etiam si forte licet habere concubinam libertinam jure utique: non tamen decet, nec honestum est, ex fue persone condicione. Aliquid enim licet, quod non decet. Licet contrahentibus in contrahendo bonæ fidei naturaliter fe decipere: non tamen decet.

Javolenus libro tertiodecimo ex Cassio.

CXCVIII. *Negotia in interdicto, neque in exercitu caussa, pupillo nocere potest absente tutori tantæ, sive solvendi est, sive non est.*

DUpillus ex dolo tutoris non conveniur, nisi quatenus ad eum pervenit. Attamen si nil ad eum pervenerit, conveniur, ut actionem cedat: sed non ut aliquid pro eo præstet.

Idem libro sexto Epistolarum.

CXCIX. *Non potest dolo cavere, qui sciente magistratu non paruit.*

C Dive de officialibus, sive de litigantibus intelligitur. Si Manuque dolo litigator facit, & non paritur eum ille in posterione, quam judex mittebat.

Idem libro septimo Epistolarum.

CC. *Quotiens nihil sua cautione investigari potest, eligendum est, quod minimus habere investigatum.*

QUotiens nihil sine cautione investigari potest, ut in Carbonianio reperitur: eligendum est, quod minus inquam est, id est, ut minor alatur interim, rebus licet alienis. Id enim aniquissimum fame perire, & hoc supra oftenum est.

Idem libro decimo Epistolarum.

E CCI. *Omnia, quæ ex testamento perficiuntur, non statum eventus capiunt, si initium quoque sine vitio capiunt.*

OMne relictum, ita demum est efficax, & initium sumit vitio est. Si quis filium habens, non instituit, vel exheredavit: quamvis ante testatoris mortem, testamentum non valet: quia initium sine vitio non est.

Idem libro undecimo Epistolarum.

CCII. *Omnis definitio, in jure civili periculosa est, parum est enim, ut subverti non possit.*

OMnis diffinitio, id est, regularis traditio, periculosa & difficilis est. Fere enim omnis regula

Kkk 2 fal-

subvertitur, si fœdes id, quod excipitur. Illa forte nec subvertitur, nec exceptionem patitur. *Liber homo non usucapitur*, & id quæ similis inveniretur.

Pomponius libro octavo ad Quintum Mucium.

CCIII. *Quod quis ex culpa sua damnum fecit, non intelligitur damnum sentire.*

QUod quis ex culpa sua damnum sentit, ut socius, qui ex delicto furti, vel injuriarum, aliquid præstitit: ibi imputare debet, non a socio exigere, nisi forte socio fuerit nominis cessio facta. Tunc enim pœnam pro parte extorquet: si ignaro contulerit, rem tantum persequitur.

Idem libro vicesimosecundo ad Quintum Mucium.

CCIV. *Minus est actionem habere, quam rem.*

QUi enim actionem habet, rem habere videtur: verum tamen non habet.

Idem libro trigesimonono ad Quintum Mucium.

CCV. *Plerumque fit, ut etiam ea, quæ nobis adire possint, proinde ea re fructu sint, atque si non adiri aut ejus conditionis, ut adire possent. Et ideo quod fisco obligamur, & vindicare interdum, & alienare, & servitutem in prædio imponere possumus.*

PLerumque fit, ut quæ a nobis adire possunt, ja eo fructu sint, ac si adire & difcedere a nobis & a dominio nostro non possint: qualia sunt ea, quæ fisco, vel private obligamus. Nam & vindicare interim, & alienare, cum suo tamen onere, & servitutem prædio imponere possumus. In eadem fortasse causa sunt & quæ vendimus, & quæ donamus. Sed quæ legantur nobis, vel in diem certum, ab herede alienari, vel obligari non possunt. Absurdum est enim heredem esse, quam in bonis suis pure non possidet, posse alienare, & alienam fortem designare: *& plerumque* ad hoc pertinet.

Idem libro nono ex Variis Lectionibus.

CCVI. *Jure naturæ æquum est, neminem cum alterius detrimento & injuria fieri locupletiorem.*

NEmo debet cum alterius detrimento & injuria locupletior fieri. Inde est, ut possessori hereditatis, etiam malæ fidei possessori, restituantur necessaria impensæ: sed & utiles, si extat res melior.

Ulpianus libro primo ad legem Juliam & Papiam.

CCVII. *Res judicata pro veritate accipitur.*

SIcut legitur in *Dig. tit. de statu hominum*, ubi filius, ingenuus judicatus fit: pro veritate accipitur sententia. Aliquando alter est, ut res falsis instrumentis judicatum fit, & cum appellatur. Sed ea, quæ fine dubio appellatione, non proprie res judicata dicitur.

Paulus libro tertio ad legem Juliam & Papiam.

CCVIII. *Non potest videri desiisse habere, qui nunquam habuit.*

QUi propter non posse agere creditor, quasi desiit habere debitor, quod quærere potuit, sed coluit. Nec marito debitur actio, quæ dotalem, & habere desierit fideicommissum, quod unde plenius restituat.

Ulpianus libro quarto ad legem Juliam & Papiam.

CCIX. *Servitutum mortalitati fere comparamus.*

FActus servus, pro mortuo habetur, ut nec restandi, nec judicandi, nec arbitrandi, nec testimonium dicendi officio fungatur. Fere dixit, quia captus abscessibus, si redierit, non est pro mortuo: sed licut vivens, & nunquam captus, omnia jura pristina recuperat.

Licinius Rufinus libro secundo Regularum.

CCX. *Quæ ab initio inutilis fuit institutio, ex post facto convalescere non potest.*

Superius ostensum est.

Paulus libro fexagesimonono ad Edictum.

CCXI. *Servus Reip. causa absens non potest.*

UT habeat ea jura, quæ prodita sunt his, qui absunt causa Reipub. Qui igitur promisit servum judicio sisti, alias exceptiones poffet prætendere, quas videlicet opponeret, si pro libero fideiussisset. Illam autem prætendere non permittitur: *Si servus absit Reip. causa dicatur*, ut habetur sub tit. *Si quis cautionibus, judicio sistendi causa, si quis servum.*

JACOBI CUJACII J.C. SCHOLIA IN LIB. I. INSTITUTIONUM D. JUSTINIANI PP. A.

IN PROŒMIUM.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

Imp. Cæsar Flavius Justinianus, a *Alamanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus*, b *Africanus, pius, felix, inclytus, victor ac triumphator semper Augustus, cupidæ legum juventuti.*

IMPERATORIAM *majestatem non solum armis decoratam, sed etiam legibus oportet esse armatam: ut utrumque tempus, & bellorum & pacis, recte possit gubernari: & princeps Romanus victor existat non solum in hostilibus prœliis, sed etiam per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellens: & fiat tam juris, c religionis plenus, quam victis hostibus triumphator.*

§. 1. *Quorum utrumque viam cum summis vigiliis, summaque providentia, annuente Deo, perfecimus, & bellicos quidem sudores nostros barbaricæ gentes sub jugo nostræ deductæ cognoscunt, & tam Africa, quam alia numerosæ provinciæ post tanta temporum spatia nostris victoriis a cœlesti numine præstitis, iterum ditioni Romanæ nostroque additæ imperio, proclamant: omnes vero populi legibus jam a nobis promulgatis vel compositis reguntur.*

§. 2. *Et quum facere Constitutiones antea confusas in lucidarum exemplum consonantiam: tunc nostram extendimus curam ad immensa veteris prudentiæ volumina, d & opus desperatum, quasi per medium profundum cunctis, cœlesti favore jam adimplevimus.*

§. 3. *Quumque hoc Deo propitio peractum est, Tribuniano viro magnifico, magistro, & exquæstore sacri palatii nostri, necnon Theophilo & Dorotheo viris illustribus, antecessoribus nostris (quorum omnium solertiam & legum scientiam, & circa nostros fuissemet fidem, jam ex multis rerum argumentis accepimus) convocatis mandavimus festinaliter, ut nostra auctoritate, nostrisque suasionibus Institutiones componerent: ut licitas vobis prima legum cunabula non ab antiquis fabulis discere, sed ab imperiali splendore appetere: & tam aures, quam animæ vestræ nihil inutile, nihilque perperam positum, sed quod in ipsis verbis obtinet argumentis, accipiant, & quod prius tempore vix post quadriennium prioribus contingebat, ut nunc Constitutiones imperatorias legerent, hoc vos a primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantæque reperti felicitate, ut & initium vobis & finis legum eruditionis a voce principali procedat.*

§. 4. *Igitur post libros quinquaginta Digestorum jam Pandectarum, in quibus omne jus antiquum collatum est, quos per eundem virum excelsum Tribunianum, necnon ceteros vestros illustres & disertissimos compositos, in hos quatuor libros eosdem Institutionum partiri fussimus, ut sint vobis legitimæ scientiæ prima elementa.*

§. 5. *In quibus breviter expositum est, & quod antea obtinebat, & quod postea desuetudine inumbratum, imperiali remedio illuminatum est.*

§. 6. *Quos ex omnibus antiquorum Institutionibus, & præcipue ex commentariis Gai nostri, tam Institutionum, quam rerum cottidianarum, e nihilque multis commentariis compositas, quum vos præditi vim prudentes nobis obtulerunt, & legentes, & cognoscentes, & plenissimum nostrarum Constitutionum robur eis accommodantes.*

§. 7. *Summa itaque ope & alacri studio hæc leges nostras accipite, & vosmetipsos sic erudiri ostendite, ut spes vos pulchrissima foveat, vobis legitimo opere perfecto, posse etiam nostram reipublicæ in partibus ejus vobis credentibus gubernari.* f D. Cl. XI. Kalend. Decembris D. JUSTINIANO PP. A. III. CONS.

SCHOLIA.

a **Lemovicus.** Ita habent Florent. libri & fere omnes, qui manuscripti sunt, non autem *Arvernus*. Graece etiam conditionales ἐπιφορικὸς, sed hoc solemne est, ut a pro e, & item e pro a in multis locutionibus mutentur.

b **Affricanus.** Idem fe Lazicum vocat, in Noy. *de off. Cons.* Cuff.

c Sic Pap. in *l. unum ex familia, §. vlt. ff. de leg. lib.* 2. Religiosissimus fere idem est, quod sanctissimus juris facerdos.

d Et quem. Primum omnium Justinian. Codicem fecit, rum Digesta seu Pandectas, deinde Institutiones, ad extremum Codicem repetitæ lectionis, & de integro editit, qui liber est hodie in manibus omnium, primo & medio fabulo, ad extremum vero Novellas constitutiones. Sed ex quo quidque tempore valere voluerit videamus. Prior Codex valet ex 16. Kal. Maii, consule Decio Indict. 3. Digesta, seu pandectæ, Institutiones, ex Kal. Jan. fe 533. consule, Indict. 11. Posterior Codex repetitæ lectionis ex die 4. Kal. Jan. fe 534. & Tertiano Paulino consule. Indict. 13. Novellæ ex aliis atque aliis temporibus, nam pervenit ut res & negotia publabant, non simul omnes edita fuerint.

e exqueſſore. Sic quidam accipiunt, quasi hoc dicat Justinianus, quæstore facti palatii, non hoc dicit, sed quæstuarii eum non gerere, nefiſte tamen olim significat. Sic enim antiquissimi auctores de agris: fcalidus, inquiunt, ager, quasi excalidus, quasi jam a culturæ existit, fuse excoriat, quod a consulatu decefferit, & *lidosus* ex quodam bono auctore, excoriuſus inquit dicit,

A quod jam a consulatu exierint fine dexteſſione peraso vicis sue anno. Eadem ratione in Constitutionibus extabularii dicuntur, exarcarii, expovimi factorum fcriniorum, expromptarii, exprædii, excouites, exmagistri, expatritii, exprædes, exantistites a veteribus quoque & Latinis auctoribus, exlex, exper, a nullis fuge cabens qui heres fuit: nam exhereditio libertorum eſt, quo sine ipso jure fui heredes fint, per exhereditionem libertini eſſe, *l. filium, §. videamus, in fine, ff. de bon. p. cont. vel. l. 1. §. ult. ff. de leg. Falcid. lib.* 35. Et exhereditatus heres ſcriptus fit, non impropriæ exheres eſſe videtur, ut in *l. patref. ff. de hered. inſt. & l. ſi quis, ff. ad leg. Falcid. l. mater, 5. heres, ff. de leg. 3.* Et in formula retentionis, niſi ita creveris, exheres eſto. Igitur exheres non fuit, niſi qui prius heres fuerit, vel ipſo jure, vel ex retentione. In omnibus qui heres fuerit, exheredi nomen non cadit, & hoc eſt quod Paulus ait, exhereditationem rem eſſe in extraneo inepiam, in *lib. 2. de exhereditatione*, ubi negat, in eo, qui heres non fuerit, quod vero Cajus ſcribit in *l. ſi ſervitem, §. ſi eadem, ff. de mulis, teſtam.* fic accipiendum eſt, ut ſola, inquit, exhereditatione hereditas a papiano adimi non poſſit, nam ſine ſuæ nuda voluntate non datur, ita nec adimitur, ſed jam notarum modum ſtemmæ transeo.

f Et ſed habitcripto, ſi conſervatur cum fabulis quibuſdam eius conſtitutionis, quæ Pandectis præpoſita eſt, & ſe- *tandis & ver. ſor. excuſ.* liquido conſtabit, priuſquam inſtitutiones perfectæ quidem prius Pandectas fuiſſe, id quod nemini in dubium venit, poſterius tamen confirmatas. Ex eodem autem de tam inſtitutiones, quam Pandectas valere jam diximus: tantum non ex eodem die libri valebant, quo confirmabantur.

DOMINI NOSTRI IUSTINIANI PP. A. INSTITUTIONUM, SIVE ELEMENTORUM PER TRIBUNIANUM VIRUM MAGNIFICUM, MAGISRUM ET EXQUÆSTOREM Sacri palatii, & Theophilum, & Dorotheum viros illuſtres & antecceſſores. *LIBER PRIMUS.*

CAPUT PRIMUM. *De Juſtitia & Jure.*

deinde diligentiſſima, atque exactiſſima interpretatione ſingula tradamus: alioquin, ſi ſtatim ab initio rudem adhuc & indigeſtam materiam cognitioni auditorum aut varietate rerum onerave rimus: duorum alterum, aut deterrebimus studiorum efficiemus, aut cum magno labore, ſæpe etiam cum difficultia, quæ plerumque juvenes auditos, ſerius ad id perducemus, ad quod leviore via duci- ne magno labore & fine ulla difficultia ma- teriam poſſimus perducere: Juris præcepta ſunt hæc: honeſte vivere, alterum non lædere, ſuum cuique tribuere. Hujus ſtudii duæ ſunt poſitiones; publicum & privatum. Publicum jus eſt, quod ad ſtatum rei Ro-

D manæ ſpectat. Privatum, quod ad ſingulorum utilitatem. Dicendum eſt igitur de jure privato, quod tripartitum eſt: collectum eſt enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus.

SCHOLIA.

a **Perpetua.** His verbis habitur voluntatis ſignificatur. **Juſtitia jugitur** eſt affectio animi voluntis, jus ſuum cuique tribuere. **Juris.**

b **Juſtitia atque.** Et hoc quidem proprium eſt juriſprudentiæ, propter quod non ſimpliciter prudentia, ſed conſilium juriſprudentiæ dicta eſt. Juriſprudentia autem eſt ſcientia, quæ in juſti atque in injuſti diſcrimine conſiſtit.

c **Publicum.** Publicum jus dicitur duob. modis, uno, cum id ſignificatur, quod in ſacris, ſacerdotibus, & magiſtratibus conſiſtit, altero cum leges demonſtrantur, quæ omnes tegent & jura civitatis. Hoc autem modo jus publicum dicitur jus privatorum publicis & ſtatum vel ſanctatibus, quæ pro legib. ſunt, quamvis leges proprie non ſint; nam jus facere, privatorum non eſt: nunc enim jus publicum facta continet & quæſtiones: ſæpe etiam men interdum jus ſacrorum a publico, ut in *l. de ſacerd. & ædibus* ſacrum. Publicum Quintilianus *lib. 2. de*

CAP. II. *De jure naturali, gentium, & civili.*

Us naturale eſt, quod natura omnia animalia docuit. Nam jus iſtud non humanum genus proprium eſt, ſed

omnium animalium, quæ in cœlo, quæ in terra, quæ in mari naſcuntur: hinc deſcendit mixtio quæ feminæ conjunctio, quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio: videmus etenim cetera quoque animalia ferarum quoque etiam, præter- ſcire, vel experiendo, vel ſcientia. Jus autem civile, vel gentium ita dividitur. Omnes populi, qui legibus & moribus reguntur, partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum jure utuntur: nam quod quisque populus ipſe ſibi ſtatuerit, id ipſius civitatis proprium eſt: vocaturque jus ipſius civitatis, quaſi jus proprium ipſius civitatis; quod vero naturalis ratio inter omnes homines conſtituit, id apud omnes peræque cuſtoditur, vocaturque jus gentium, quaſi quo jure omnes gentes utuntur. Et populus itaque Romanus partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum jure utitur, quæ ſingula qualia ſint ſubjectis locis manifeſta erunt. Jus autem civile ex unaquaque civitate appellatur, veluti Atheniensium: sam & quæ velit Solonis, vel Draconis leges, appellare jus civile Atheniensium, vel hoc ipſum jus civile dicere, quod ipſis Romanis uti- tur, jus civile Romanum appellamus, vel jus Quiritium, quo Quirites uti- tur: Romani enim Quirites a Quirino appellantur. Sed quoties non additmus nomen, cujus ſit civitatis, nobis- ſtrum jus ſignificamus: ſic & cetera. Leges autem ipſæ additmus nomen, ſubauditur civitatis. Jus autem quod Hermogenianus eſt, quod appellatur Hermogenianum. Jus vero naturale, quod ſemper æquum, & bonum eſt, jus naturale eſt, quod ſemper æquum, & bonum eſt, jus gentium eſt, quod omnes gentes custodiunt, quaſi jus quod naturalis ratio inter omnes homines conſtituit, vocatur- que jus gentium, quaſi quo jure omnes gentes utuntur. Et populus itaque Romanus partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum jure utitur, quæ ſingula qualia ſint ſubjectis locis manifeſta erunt. Jus autem civile ex unaquaque civitate appellatur, veluti Atheniensium: sam & quæ velit Solonis, vel Draconis leges, appellare jus civile Atheniensium eſt, quaſi

personis videamus: nam parum est jus nosse, si personæ, quarum causa constitutum est, ignorentur. Summa itaque divisio de jure personarum hæc est: quod omnes homines, aut liberi sunt, aut servi.

1. §. Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) est naturalis facultas ejus quod cuique facere libet, nisi si quid vi, aut jure prohibetur.

2. §. Servitus autem est constitutio juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subjicitur.

3. §. Servi autem ex eo appellati sunt, quod Imperatores captivos vendere, ac per hoc servare, nec occidere solent, qui etiam mancipia dicta sunt, eo quod ab hostibus manu capiuntur.

4. §. Servi autem aut nascuntur, aut fiunt, nascuntur ex *a* ancillis nostris, fiunt, aut jure gentium, id est, ex captivitate: aut *b* jure civili, quum *c* liber homo *d* major viginti annis, ad pretium *e* participandum sese *f* venundari passus est.

5. §. In servorum conditione nulla est differentia: in liberis multæ differentiæ sunt: aut enim sunt ingenui, aut libertini.

SCHOLIA.

a *Ex ancillis*. Et hi etiam jure gentium servi sunt.

b *Jure civili* .i.S.C. Claudiano, *l.3. Quib. ad libert.proclam.non licet*. Ubi senatum ita censuisse Pomponius indicat, facioque hujus rei conjecturam cum ex inscriptione legis ultimæ ejusdem tit. tum ex aliis modis faciendi servi, qui SC. Claudiano inducti sunt, de quibus fuse dicturi sumus in *tit. de cap.dimin.*

c *Liber homo*. Liber proprie ingenuus est, & libertas ingenuitas: utrum igitur liber pro ingenuo? an pro omni conditione liberi hominis? Pro ingenuo item pro eo, qui sui juris sit.

d Bene *major*. nam minori datur ad libertatem proclamatio, nisi fortasse post annum xx. pretium partitus sit.

e *Particeps* [illegible], qui certam partem habet. Quid vero est si non participet pretium? an [illegible] servum effici? minime vero: in servitute esse dicemus, usque dum ad libertatem proclamaverit. Ceterum qui pretium partitus est, ex Senatusconsultis servus efficitur, & idcirco ad libertatem ipse proclamare ne post manumissionem quidem potest, & ut ne post manumissionem posset, id vero D. Hadrianus constituit eo adjecto, nisi pretium suum reddidisset, sed neque restitui in integrum potest. Rursus quid est si quis sciens liberum emerit? Videndum erit numquid non possit emptor contradicere ei, qui ad libertatem proclamat, quoniam inanis & nulla venditio est, & ita censeo.

f *Venundari*. Quid hic facit venundari? an non idem est, si quovis alio modo ipse sibi libertatem abjudicaverit? [illegible] non puto non idem esse: nam sola partitio pretii [illegible] capitis deminutionis, qui autem potest partiri pretium, [illegible] venire non patitur. Sed tamen contradicere [illegible] in *l.usumfructum*, §. 1. *de liber. cau.* ubi manifestum est [illegible] ut legamus ita, ut supra diximus, [illegible] quin adjici debeat negatio. [illegible] ratio juris, quæ semper [illegible] quam [illegible] pi sæpe & contaminari solet, fuitque omnium [illegible] quotquot sunt, qui juris civilis scientiam [illegible], ut verba rationi juris, quæ sane facilis captu est, non [illegible] tionem verbi [illegible].

CAP. IV. *De ingenuis.*

Ingenuus est is, qui statim ut natus est, liber est: sive ex duobus ingenuis matrimonio editus est, sive ex libertinis duobus, sive ex altero libertino & altero ingenuo. Sed etsi quis ex matre nascitur libera patre [illegible] ingenuus nihilominus nascitur, quemadmodum qui [illegible] libera & incerto patre natus est; quoniam vulgo [illegible] est. Sufficit autem liberam fuisse matrem [illegible] licet ancilla conceperit.

A Et e contrario si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat, *a* placuit, eum qui nascitur liberum nasci: quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quæsitum est, si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta, peperit: liberum, an servum pariat? & Marcianus probat, liberum nasci: sufficit enim ei, qui in ventre est, liberam matrem, vel medio tempore habuisse: quod verum est.

1. §. Quum autem ingenuus aliquis natus sit, non officit illi *b* in servitute fuisse, & postea manumissum esse: sæpissime enim constitutum est *c* natalibus non officere manumissionem.

Ex authent. ut liberti de cetero ann. aureo non indig. &c. Coll. 6. Tit. 7. Nov. 78. cap. 3.

B §. *Si quis libertam.*

Novo jure omnes liberti ingenui sunt, & habent jus aureorum annulorum, jure patronatus illæso.

SCHOLIA.

a *Placuit*. Placuit itaque principibus, non auctoribus juris antiqui, qui tempus editionis, non conceptionis spectabant, *l.9. ad muni. l.ult. De sent. pas.* Auctor Cajus *lib.1. Instit.* Placitum principum obtinuit, probatur Marciano in *l. & servorum*, *De stat. hom.* & Paulo in *lib.2. Sentent. tit.25.*

b *In servitute fuisse:* & hoc sive sciens, sive ignorans in servitute fuerit, dum tamen pretii nullam tulerit partem, *l. si postulaverit*, *§. de eo quoque*, *ad l. Jul. de adult.*

c *Natal.* Potest igitur ad ingenuitatem proclamare.
C Et hoc est quod ait in tit. proximo. Libertinos esse eos, qui ex justa servitute manumissi sunt: nam si justa non fuerit servitus, tantum abest, ut eos manumissio libertinos faciat, ut detur eis ad libertatem proclamatio.

CAP. V. *De libertinis.*

Libertini sunt, *a* qui ex justa servitute manumissi sunt. Manumissio autem, est datio libertatis: nam quamdiu quis in servitute est, manui, & potestati suppositus est: manumissus liberatur potestate: quæ res a jure gentium originem sumpsit: utpote quum jure naturali omnes liberi *b* nascerentur: nec esset nota manumissio, quum servitus esset incognita: sed postquam
D jure gentium servitus invasit, sequutum est beneficium manumissionis: & quum uno naturali nomine homines appellarentur, jure gentium tria genera esse cœperunt: liberi, & his contrarium servi, & tertium genus libertini, qui desierant esse servi.

1. §. Multis autem modis manumissio procedit: aut enim ex sacris Constitutionibus in sacrosanctis ecclesiis, aut *c* vindicta, aut inter amicos, aut per testamentum, aut per aliam quamlibet ultimam voluntatem. [illegible] aliis multis modis libertas servo competere potest, qui tam ex veteribus, quam ex nostris Constitutionibus introducti sunt.

2. §. Servi autem a dominis semper manumitti solent: adeo ut vel in transitu manumittantur, veluti quum prætor, aut præses, aut proconsul in balneum, vel in
E [illegible] eunt.

3. §. Libertinorum autem status tripertitus antea fuerat: nam qui manumittebantur, modo majorem & justam libertatem consequebantur, & fiebant cives Romani: modo *e* minorem, & Latini ex [illegible] fiebant: modo *f* inferiorem, & [illegible] Ælia Sentia dediticiorum numero. Sed dediticiorum quidem pessima conditio jam ex multis temporibus in desuetudinem abiit. Latinorum vero nomen non frequentatur, ideoque nostra pietas omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderans, *g* duabus Constitutionibus hoc emendavit, & in [illegible] perduxit: quia & a primis [illegible] atque simplex libertas competebat, [illegible] habebat manumissor: nisi quod scilicet libertinus sit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit: & dediticios quidem per Constitutionem nostram expulimus, quam promulgavimus inter nostras decisiones, per quas, suggerente nobis Triboniano, viro excelso, quæstore antiqui juris, altercationes placavimus: Latinos autem Junianos, & omnem, quæ circa eos fuerat, observantiam, alia Constitutione per ejusdem quæstoris suggestionem correximus, quæ inter imperiales radiat sanctiones. Et omnes libertos, nullo, *h* nec ætatis manumissi, *i* nec domini manumissoris, *k* nec in manumissionis modo, discrimine habito, sicuti antea observabatur, civitate Romana donavimus, multis modis additis, per quos possit libertas servis cum civitate Romana, quæ sola est in præsenti, præstari.

SCHOLIA.

a *Ex justa:* Nam qui ex injusta servitute manumissi sunt, libertini manumissione non efficiuntur. Cicero in oratione pro Cæcinna, *cum ii, qui in servitute justa fuerunt, censu liberentur.*

c *Vindicta*. Apud Prætorem, consulem, proconsulem, præsidem, legatum Cæsaris, & magistratum municipalem, qui modo legis actionem habeat.

d *Majorem*. Sed cur major est Latinitate? nempe quia Latini connubium, & consequenter patriam potestatem non habent, testamentum facere, tutoresve dari, hereditatem, aut legata capere non possunt, legitimos etiam heredes non habent, vivunt quasi liberi, moriuntur quasi servi, omnia bona eorum a patrono, vel patroni liberis, qui jus agnationis non amiserint, jure peculii vindicantur.

e *Latini*. Latini dicti sunt ad similitudinem Latinorum colonariorum, qui sua voluntate civitatem Romanam amittebant.

f *Inferiorem*. Sed cur inferior est Latinitate? Nam Latini jus Quiritum consequuntur multis modis, qui ab Ulpiano in fragmentis explicantur, dedititii nullo modo, sed & Latini commercium habent, & fideicommissa capere possunt, dedititii non item: dedititii, inquam, propter eas, quas perpessi sunt suppliciorum notas, indigni sunt latinitate & civitate Romana: manumissi umbra quadam & imagine libertatis utuntur, vivunt revera moriunturque servi. Ergo servi stigmatici, quos & literatos Plautus vocat in Casina actus 2. Scena 6. *si hic literatus me sinat:* ibi enim litteratus dicitur, qui in vultu literis notatus est: nam male quidam aliter interpretantur, & Attagenas Aristophanes vocat: manumissione dedititii efficiuntur. Erant autem stigmata damnatorum signa, idemque est si pœnæ causa vincti sint a domino, vel in carcerem conjecti, dum tamen compedibus nervis vel catenis teneantur, *l. verum*, *De verb. signif.* quæ lex proprie pertinet ad dedititios, ut ex inscriptione apparet, sed & ad dedititios Paulus retulisse videtur in *l. fideicommissaria 2. de fideicomm. libert.* [illegible] fideicommissariam libertatem non deberi ei, [illegible] postea vinxit dominus, nam si postea vinxerit dominus eum, [illegible] dederat libertatem, [illegible] & servus dedititiorum numero habetur, [illegible] fideicommissaria libertate hunc non posse fraudari, idem Paulus auctor est, *l. 4. sentent. tit.* [illegible] ubi & de vinctis multa alia scitu memoratuque digna [illegible]. Sed ad rem. Dedititius est etiam qui tortus, [illegible] delictum confessus est, nam si tortus, non etiam convictus sit, civis Romanus fieri potest, similiter si ad ludum gladiatorium vel ad bestias, vel alio quovis modo propter delictum domino traditus sit, dedititiorum numero erit.

g *Duabus constitutionibus*. [illegible] *C. de manum. & l. unica, C. de nudo jure* [illegible] *Quir. toll.* de quibus hoc loco, & *cap.* 11. [illegible]

h *Nec ætatis*. Nam qui ætatis erant annorum xxx. vindicta & testamento Cives Romani fiebant. Qui autem minores, si quidem vindicta sine consilio manumissi

A fuissent, servi permanebant ex lege Ælia Sentia. Testamento vero manumissi, Latini efficiebantur, & idcirco quos ad civitatem Romanam perduci volebant, iis ita testamento libertatem dabant: *Liberi sunto, cum annorum erunt xxx. ex parte*, *§. servo*, *ff. fam. ercisc. l. Aristo*, *De manum. testam. l. ult. de reb. dub. l. si quis ita*, *§. ult. de statu lib.* de minore xxx. annorum, qui censu fuerit liberatus, nihil scriptum reperio: in eo tamen nullam hereditatis rationem habitam puto.

i *Nec domini*. Sunt qui emendant *dominii*, sed Domini manumissoris, recte. Ut sit sensus: illud hodie non quæri, utrum manumissor Quiritarius, an Bonitarius sit dominus, quo verbo Theophilus utitur, nam qui ex jure Quiritum erat dominus, eum, quem censu, vindicta, vel testamento manumittebat, cum non
B in ea causa esset, ut dedititius fieri deberet, civem Romanum faciebat, qui vero naturaliter & in bonis servum habebat, Latinum, quoquomodo manumitteret eum faciebat. Jure autem Quiritum dominus est is, cui servus emancipatus, vel in jure cessus, vel adjudicatus, vel lege acquisitus, vel a quo servus usucaptus est, nam hi sunt modi, quibus ex jure Quiritum res mancipi nobis acquiruntur, at in bonis servum habet is, cui servus traditus est, traditione enim res mancipi ex jure Quiritum nobis non acquiruntur.

k *Nec in manumissionis*. Nam qui vindicta, censu, vel testamento cives Romani efficiebantur, itemque, qui in ecclesia ex constitutione Constantini, *l. 2. C. de iis, qui in eccles. man.* qui per epistolam, convivium, vel inter amicos Latini. Stigmatici vero damnatique
C servi, quoquomodo manumissi, dedititii efficiebantur, uno casu excepto, de quo dicemus in tit. prox. sed totum hoc Pop. Rom. jus sustulit Justinianus.

CAP. VI. *Qui & quibus ex causis manumittere non possunt.*

NON tamen cuicunque volenti manumittere licet: nam is, qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit, quia *b* lex Ælia Sentia impedit libertatem.

1. §. *c* Licet autem domino, qui solvendo non est, in testamento servum suum cum libertate heredem instituere, ut liber fiat, heresque ei solus & necessarius, si modo & nemo alius ex eo testamento heres scriptus
D sit, aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex causa heres non *e* extiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia provisum est, & recte. Valde enim prospiciendum erat, ut egentes homines, quibus alius heres extiturus non esset, vel servum suum necessarium heredem haberent, qui satisfacturus esset creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hereditarias servi nomine vendant, ne *f* injuria defunctus afficiatur.

2. §. Idemque juris est etsi sine libertate servus heres institutus est. Quod nostra Constitutio non solum in domino, qui solvendo non est, sed generaliter constituit, nova humanitatis ratione, ut ex ipsa scriptura institutionis, etiam libertas ei competere videatur: quum non est verisimile, eum, quem heredem sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationem, servum remanere voluisse, & neminem sibi heredem fore.
E
3. §. In fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui vel jam eo tempore, quo manumittit, solvendo non est: vel datis libertatibus, desiturus est solvendo esse. Prævaluisse tamen videtur, nisi animum quoque fraudandi manumissor habuerit, non impediri libertatem, quamvis bona ejus creditoribus non sufficiant: sæpe enim de facultatibus suis amplius, quam in his est, sperant homines: itaque tunc intelligimus impediri libertatem, quum utroque modo fraudantur creditores, id est, & consilio manumittentis, & ipsa re, eo quod ejus bona non sunt suffectura creditoribus.

4. §. Eadem lege Ælia Sentia domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, quam si vindicta,

dicta, *g* apud consilium justa causa manumissionis probata, fuerint manumissi.

5. §. Justæ autem manumissionis causæ hæ sunt: veluti si quis patrem, aut matrem, filium, filiamve, aut fratrem, sororemve *b* naturales, aut pædagogum, nutricem, educatorem, aut alumnum, alumnamve, aut collactaneum manumittat: aut *i* servum, procuratoris habendi gratia, aut ancillam, matrimonii causa: dum tamen intra sex menses uxor ducatur, nisi justa causa impediat: & qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem & septem annis manumittatur.

6. §. Semel autem causa probata, sive vera sit, sive falsa, non retractatur.

7. §. Quum ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Æliam Sentiam constitutus erat, eveniebat, ut qui quatuordecim annos ætatis expleverat, licet testamentum facere, & in eo sibi heredem instituere, legataque relinquere posset, tamen si adhuc minor esset viginti annis, libertatem servo dare non posset.

8. §. *K* Quod non erat ferendum, si is cui totorum bonorum in testamento dispositio data erat, uni servo dare libertatem non permittebatur: quare nos similiter ei, quemadmodum alias res, ita & servos suos in ultima voluntate disponere, quemadmodum voluerit, permittimus, ut & libertatem eis possit præstare, sed quum libertas inæstimabilis est, & propter hoc ante vicesimum ætatis annum antiquitas libertatem servo dare prohibebat: ideo nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in testamento dare servo suo concedimus, nisi septimum & decimum annum impleverit, *l* & octavum decimum annum tetigerit.

Ex *Auth. ut sponsalitia largitas specialis, &c. Coll. 9. Tit. 2. Novel. 119. cap. 2. seu §. & hoc quoque.*

Hodie [illegible] ex quo testari possunt, & libertates relinquere antiqua lege [illegible].

Quum enim antiquitas hujusmodi ætati, & pro aliis postulare concessit, cur non etiam sui judicii stabilitas ita eos adjuvare credatur, ut ad libertates dandas servis suis possint pervenire?

SCHOLIA.

a Creditorum. Idem est si in fraudem patroni, idque & Ulpianus & Cajus scribunt.

b Lex Ælia. Ideo nihil agit, quod lex Ælia Sentia impedit libertatem. His autem verbis significatur vanam, futilem, & ipso jure nullam esse manumissionem.

c Licet autem. Licitum est id, quod lege permissum est, illicitum vero, quod est contra leges, ab hisque diversa sunt, honestum & inhonestum. Licet igitur domino, [illegible] non est, unum ex servis cum libertate heredem instituere: sed qua lege? neque enim id licet nisi lex permittat, [illegible] per legem Æliam Sentiam.

d Solus. [illegible], cum mox subjungat, *si modo* [illegible] id est, sive ab alio servo, sive [illegible] coheredibus [illegible] debet.

e Extiterit. Etiam eum, qui minor sit xxx. annis vel qui in ea causa, ut dedititius fieri debeat, cujus rei testis est Ulpianus in Fragmentis: & hic est ille casus ex jure antiquo, cujus in tit. de libertinis mentionem [illegible].

f Ne: quandam subit ignominiæ notam is, cujus nomine bona ex edicto veneunt, *§. sui autem, inst. de hered. qual. & diff. l. paterfamilias de privil. credit.* [illegible] *gradu, quæ in fraud. cred. l. curat. l. cujus bonis, de* [illegible] *fur. l. servus, Cod. Theod. de inoffic. testam. Plin. l. 2.* [illegible] *ad Calvinam.*

g Apud consilium. Sine consilio, sine decreto manumitti [illegible] potest. Consilium vero Romæ quidem ex [illegible] constabat, & quinque equitibus [illegible], in provinciis autem ex xx. recuperatoribus civibus [illegible], & hoc Ulpianus tradit.

h Naturales. [illegible] vox tam ad patrem, matrem, filium filiamve refertur, quam ad fratres sororesve: naturales autem dicuntur, propterea quod servilis cognatio natura tantum cognita, jure vero civili incognita.

i Servum. Servus negotiis domini præponi, eaque administrare potest, sive pubes sive impubes sit: at in jure vel judicio consistere non potest: igitur manumittendus est, ut litiget pro domino. Ad id vero necessaria est ætas x. & VII. annorum: neque enim ante id tempus cuiquam in publicum prodire permissum est. Quod autem interpres scribit, ex *l. minor. de procur. l. exigendi, C. eod.* non nos moveat, ibi enim non de procuratore, sed de defensore est quæstio: quinimo nec defensor omnino vetatur esse is, qui minor est xxv. annis.

K Quod non est ferendum. Nihil hoc loco sincerius videtur: sic tamen restituendus est cum ex quinque vetustissimis Institutionum Codicibus, quibus in his notis frequenter utor, tum ex Theophili antecessoris græca interpretatione. *Quod non erat ferendum, si is, cui totorum bonorum dispositio in testamento data erat, uni servo dare libertatem non permittebatur: quare nos similiter ei, quemadmodum alias res, ita & servos suos in ultima voluntate disponere, quemadmodum voluerit, permittimus, ut libertatem eis possit præstare*. Hic autem est sensus, non esse illud ferendum, hoc videlicet casu, si is, qui universis bonis suis quam vult legem dicat, unum servum testamento liberare non permittatur. Quamobrem velle se, ut minores xx. annis tam de servis, quam de aliis rebus libere testentur: ait autem in ultima voluntate: nam inter vivos lex Ælia etiamnum viget.

l Octavum decimum. Mutavit postea consilium Justinianus, & XIV. vel XII. annorum ætatem sufficere arbitratus est, a qua ætate cives Romani testamenta facere possunt, *§. 1. Nov. ut spons. larg. cap. 16. obs. 22.*

CAP. VII. *a De lege Fusia Caninia sublata.*

Lege Fusia Caninia *b* certus modus constitutus erat in servis testamento manumittendis, quam quasi libertates impedientem, & quodammodo invidam, tollendam esse censuimus: quum satis fuerat inhumanum, vivos quidem licentiam habere, totam suam familiam libertate donare, nisi alia causa impediat libertatem: morientibus autem hujusmodi licentiam adimere.

SCHOLIA.

a De lege Fusia. Hic titulus pertinet ad superiorem titulum *Qui & quibus ex causis manumittere non possunt*, quemadmodum tit. de patria potestate ad proximum titulum de iis, qui sui, vel alieni juris sunt: ut [illegible] reat ex duobus titulis quatuor fecisse Justinianum, [illegible] dentem ut opinor, rerum perspicuitati, & [illegible]. Sed jam de lege Fusia Caninia nonnihil disseramus. [illegible] gimus apud Ulpianum, Cajum, & Paulum, per legem [illegible] siam, ei, qui duos servos habet, licere ambos manumittere; sed ex tribus, non plures eum, quam duos manumittere posse, & usque ad x. non plus quam [illegible] partem, & a x. usque ad xxx. tertiam partem. [illegible] ut non minus quam quinque manumittat, & a [illegible] que ad c. quartam partem, sic tamen ut [illegible] ciores manumittat x. servis. Et a c. usque [illegible] tam partem, quod tamen & ita oportet observari, [illegible] lo pacto ex priori numero minus quam xxv. [illegible] Ultra centum manumittere non licet. Circa [illegible] multa quæruntur. Illud in primis, quid fiat, [illegible] tutum numerum servos dominus in suo testamento [illegible] mittat. Et traditum est, eos liberari, [illegible] manumissi sunt usque ad legitimum numerum, [illegible] & ipsum lex Ælia cavit, in eo, [illegible] do esset, duos pluresve servos in testamento [illegible] & heredes esse jussit, *l. qui solvendo*, [illegible] *stit.* idemque servatur in SC. [illegible] Sentiam D. Hadriani temporibus [illegible] *lex, §. 1. eod. tit.* quid vero [illegible] non apparent, verbi gratia, si permiste & quasi per Satyram, vel in orbe tereti servorum nomina inscripserit: & constat nulli competere libertatem, quod etiam in lege Ælia Sentia servatur, *l. qui solvendo, & l. sequenti, de her. inst.* De his autem, qui in codicillis testamento confirmatis manumittuntur, quæsitum est, quem ordinem, locumque teneant. Et Paulus *lib. 4. sent.* eis dat novissimum locum, nihilque interesse putat, sive ante tabulas testament. sive postea facti sint codicilli, & hoc puto verius dici. Idem eodem in libro tractat, an fugitivi in numerum servorum adscribantur, & putat adscribendos, quia inquit, a domino possidentur: qua de re in *l. si is qui, §. si servus, de usucap.* & apud eundem *l. 2. sent. tit. de furtis*. Id quoque habet dubitationem, an cum per legem Fusiam Caniniam totam familiam inter vivos liberare liceat, non etiam in testamento possit quis jacens, moribundusque, prætermisso testamento, servos suos per epistolam, vel alio modo liberare, & recte Cajus *lib. 1. Instit.* hoc tanquam in fraudem legis excogitatum respuit, ac perinde esse putat, atque si in testamento a moriente manumissi fuissent. Eadem ratione Paulus *lib. sing. ad legem Fusiam Caniniam*, non compelli legatarium scribit servum manumittere, quem ipse testator propter legem Fusiam Caniniam manumittere non poterat, licet ita ei legatum relictum sit, ut manumitteret, quod in hac specie procedit; si quis habens Stichum, Damam, & Pamphilum servos, Stichum quidem & Damam, sicuti lex Fusia permittit, liberos esse jubeat: Pamphilum autem, ita amico leget, ut eum manumittat, *l. si quis cum, de cond. & dem.* sed de legato sic relicto, ut manumitteret, quid dicemus? & verius est non valere, legatarium tamen, qui penes se habet rem legatam, etiamsi nolit manumittere, a legato non esse repellendum, & sic intelligenda est *l. si quis quos conjuncta, l. codicillis in princ. de leg. 2.* Hæc sunt de lege Fusia, quæ nos ex antiquitate didicimus.

b Certus modus. Hæc verba non ad numerum tantum, sed etiam ad omnem rationem servorum manumittendorum, quæ in lege Fusia Caninia continetur, equidem puto pertinere, ut *sup. in 1. prox.* Cum ergo *certus modus*, si [illegible] quæratis, quid præter numerum servorum manumittendorum, in lege Fusia Caninia contineatur: Hoc vero continetur, ut servi in testamento nominatim manumittantur, sed tamen & numerum Just. circumscripsit, & nominatim per omnia libertas servis hodie relinquenda non est.

CAP. VIII. *De iis, qui sui, vel alieni juris sunt.*

Sequitur de jure personarum alia divisio. Nam quædam personæ sui juris sunt, quædam alieno juri subjectæ: rursus earum, quæ alieno juri subjectæ sunt, aliæ in potestate parentum, aliæ in potestate dominorum sunt. Videamus itaque de iis, quæ alieno juri subjectæ sunt: nam si cognoverimus, quæ istæ personæ sunt, simul intelligemus, quæ sui juris sunt: ac prius dispiciamus de iis, quæ in potestate dominorum sunt.

§. 1. In potestate itaque dominorum sunt servi, quæ quidem potestas *a* juris gentium est: nam apud omnes peræque gentes animadvertere possumus, dominis in servos vitæ necisque potestatem fuisse: & quodcumque per servum *b* adquiritur, *c* id domino *d* adquiritur. Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio nostro sunt, licet *e* sine causa legibus cognita, in servos suos supra modum sævire: nam ex Constitutione divi Pii Antonini, qui sine causa servum suum occiderit, non minus puniri jubetur, quam qui alienum servum occiderit. Sed & major asperitas dominorum, ejusdem principis Constitutione coercetur: nam consultus a quibusdam præsidibus provinciarum de iis servis, qui ad ædem sacram, vel ad statuas principum confugiunt: præcepit, ut si intolerabilis videatur sævitia dominorum, cogantur servos suos *f* bonis conditionibus vendere, ut pretium dominis daretur: Et recte: expedit enim reipublicæ, ne sua re quis male utatur. Cujus rescripti ad *g* Ælium Marcianum emissi, verba sunt hæc: Dominorum quidem potestatem in servos suos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum jus suum detrahi: sed dominorum interest, ne auxilium contra sævitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur iis, qui juste deprecantur. Ideoque *h* cognosce de querelis eorum, qui ex familia Julii Sabini ad statuam confugerunt: & si vel durius habitos, quam æquum est, vel *i* infami injuria affectos cognoveris, veniri jube, ita ut in potestatem domini non revertantur: qui si meæ Constitutioni fraudem fecerit, sciet me admissum severius executurum.

SCHOLIA.

a Juris gentium est. Omnes gentes hanc potestatem in servos suos habent, & hoc jure in servos suos utuntur, ut mox sequitur, *nam apud omnes peræque gentes.*

b Adquiritur. Id solum acquirere dicimur, quod juste acquirimus.

c Id domino. Vel ei, qui dominus esse intelligitur.

d Adquiritur. Idque confestim acquiri omnibus placet, aliquando tamen, vel cum dominium in pendenti est, vel cum incertum est, ex cujus peculio fructuariive, an proprietarii servus rem sibi comparaverit, acquisitio etiam in pendendi est, *l. sed & si quis, §. 1. ff. de usufr. l. servus, §. ult. de acqui. rer. dom.*

e Sine causa. Leges non sunt privatæ, sed communes, itaque ex ea tantum causa licebit domino servum occidere, ex qua id omnibus jure communi permissum est. Extra hanc causam, ut si capitale crimen servus commiserit, a domino occidi non potest, sed vel modice coercendus, vel magistratibus tradendus est, ut scribit Caius *lib. 1. instit. & Ulp. in l. eleganter, §. ult. ff. de pign. act. l. si filius, C. de patr. potest.*

f Bonis conditionibus. Conditio autem est pactio certam in se legem continens: duris ergo pactionibus servi in venditione onerandi non sunt, veluti ne unquam manumittantur, aut ut semper habeantur in vinculis, *l. statulibero 2. de statulib.*

g Ælium Marcianum. Hunc Ulpianus proconsulem Uticæ, Theophilus autem præsidem provinciæ vocat, & utitur hic generali vocabulo, ille speciali, *l. 1. de off. præs.*

h Cognosce. Necessaria est ergo causæ cognitio, nam incidere possunt circumstantiæ, ut hoc, quod maxime justum videbatur, injustum fiat. Quid enim si falsæ sint delationes servorum, si eo confugiant ad invidiam & infamiam dominorum, *l. in eum, de extr. cri.* Quid si prius dominos ipsi gravi injuria affecissent, *l. 3. Cod. de his qui a [illegible] conf.* aut si non verecunde & leviter expostulent, sed audacter & cum detestatione nimia accusent dominos, *l. 1. §. quod cum eo, de off. præs.* Magna sunt profecto momenta circumstantiarum, multumque interest, dum illud utrum hoc, aut illo modo, vel ob hanc, aut ob illam causam suscipiatur, agatur. Juris enim definitiones perinde, ut circumstantiæ occurrunt, ita ipsis circumstantiis, aut probandæ sunt, aut improbandæ. Quare in hac specie, ut primo loco diximus, recte dicitur cognitionem necessariam esse, & hanc cognitionem proconsul tantum habet in sua provincia, in urbe vero præfectus urbi, *l. 1. §. de off. præf. ur.*

i Infami injuria. Ut si eos ad impudicitiam, turpemque violationem compulerit, sicut & Ulpian. ait in *l. 2. eod.* Quod si prostituerit, dominium amittit, & servi libertatem consequuntur, quemadmodum & creditor pignus ob eam causam amittit, & pater patriam potestatem, & pretium ejus, qui captum redemit ab hostibus, & venditor [illegible], id est, jus abducendi ancillam venditam ea lege, ne prostitueretur. De creditore Ulp. in *l. eleganter, §.* [illegible] *de pign. act.* De eo, qui redemit ab hostibus [illegible] et. & Maxim. in *l. fædissima, C. de postlim. reve.* De venditore Ulpian. in *l. sed si hac lege, §. 1. de in jus voc.* De patre, ac domino Theo-

Theodosius in *l. ult. Cod. de spect. lib.* 11. que contili tutio quoniam de episcopis mentionem faciebat, est etiam reperta in *l. si lenones*, *Cod. de episc. audi.* fed concisa & mutila.

CAP. IX. *De patria potestate.*

IN potestate noftra funt liberi noftri, quos ex juftis nuptiis procreavimus. Nuptiæ autem five matrimonium, eft vir & mulieris conjunctio, *a* individuam vitæ *b* confuetudinem continens. Jus autem poteftatis, quod in liberos habemus, proprium eft civium Romanorum: nulli enim alii funt homines, *c* qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus. Qui igitur ex te & uxore tua naficitur, in tua poteftate eft. Item qui ex filio tuo & uxore ejus naficitur, id eft, nepos tuus & neptis, *d* eque in tua funt poteftate & pronepos & proneptis, & deinceps cæteri. Qui tamen ex filia tua naficitur, in tua poteftate non eft, fed in patris ejus.

SCHOLIA.

a Individuam. Hoc uxor a concubina differt, item mulier jam in dignitate interefti, *l. item legato ab. parui, de leg. 2.* Individuam focietatem facrorum liberorum, fortunarum, que omnium, quod conformis omnis vitæ, divinique & humani juris communicationem Modeftinus appellat *lib. 3. Regul.*

b Confuetudinem. In quibus enim eadem ftudia funt, eadem voluntates, idem facrorum ufus, communes liberi, una domus, una familia, ftrmaque commodorum & incommodorum focietas, in his ut quod vincit & quodam devinctæ & confociati inter fe, individuam vitæ confuetudinem habeant, & ideo conformium omnis vitæ.

c Qui talem. Alii quidem habent poteftatem in liberos, filiosfamilias enim natos, aut communis, facit, fed non tales, qualem Romani. Illis enim poteftas recepta eft utrique civili, quare non poteft ab omnes pertinere. In hunc modum conftiliari facile poteft *l. 1. de adopt. cum l. patre in princ. De his, qui funt fui.*

CAP. X. *De Nuptiis.*

JUftas autem nuptias inter fe cives a Romani contrahunt, qui legitimum præcepta legum conunt: mas fcili quidem *a* puberis, fœmina *e* nubilis aut viripotentes, five *e* paterfamilias fint, five filiifamilias: dum tamen fi filiifamilias fint *f* confenfum habeant parentum, quorum in *g* poteftate funt: hoc enim fieri debere, & civile, & naturalis ratio fuadet in tantum ut juftum parentis confenfum requiri debeat. Unde quæritum eft, an furiosi filiæ nubere, eo fanante, poffint? Et placuit, eas nuptias fieri non poffe, quia furiofus nullum habet intellectum, quem admodum nec furiofi poteft decifio, qua permittat id *h* matrimonium filiæ furiofi, filium quoque furiofi poffe & a filiafamilias intervenire matrimonium fibi copulare, fecundum datum ex noftra Conftitutione modum.

§. 1. Eque non omnes nobis uxores ducere licet: nam quarundam nuptiis abftinendum eft, inter eas enim perfonas, que parentum liberorumve loco inter fe obtinent, contracti nuptiæ non poffunt: veluti inter parentes & filium, vel avum & neptem; vel matrem & filium, vel aviam & nepotem, & ufque ad infinitum. Et fi tales perfonæ inter fe folerint *i* nefarias atque *m* inceftas nuptias contrahere dicuntur, & hæc adeo ita funt, ut *n* nuptiis per adoptionem patrum liberorumve loco, quos *o* peperint, non poffint inter fe matrimonio jungi, non modo ut etiam diffolutis adoptione, idem juris manebit, quod ante fuam, que tibi per adoptionem filia vel neptis loco non poterit uxorem ducere, quamvis eam

§. 2. Inter eas quoque perfonas, que ex tranfverfo gradu cognationis jungantur, eft quædam fimilis obfervatio, fed non tanta. Sane enim inter fratrem fororemque nuptiæ prohibitæ funt: five ab eodem patre eodemque matre nati fuerint, five ex alterutro corum. Sed fi qua per adoptionem foror tibi effe cœperit, quamdiu quidem conftat adoptio, fane interte & eam nuptias conftitore non poffunt: quam vero per emancipationem adoptio fit diffoluta, poteris eam uxorem ducere. Sed etfi tu emancipatus fueris, nihil eft impedimento nuptiis: fi non fueris, fi quasgentem adoptivum velis, debere eum ante filiam uxorem ducere, quam ipfe emancipare.

§. 3. Fratris vero vel fororis filiam uxorem ducere non licet, fed nec neptem fratris vel fororis quis uxorem ducere poteft, quamvis quarto gradu fint. Quas enim fibi nuptias interdicit ipfe natus, eafdem eius neptem permittitur. Eius vero mulieris, quam pater tuus adoptavit, filiam non videris impedire uxorem ducere: quia neque naturali, neque civili jure tibi conjungitur.

§. 4. Duorum autem fratrum vel fororum liberi, vel fratris & fororis jungi poffunt.

§. 5. Item amitam, licet adoptivam, ducere uxorem non licet, item nec materteram: quia parentum loco habentur. Qua ratione verum eft, magnum quoque amitam, & materteram magnum prohiberi uxorem ducere.

§. 6. *n* Affinitatis quoque veneratione, quarundam nuptiis abftinendum eft: ut ecce privignam aut novam uxorem ducere non licet: quia utrique filiæ loco funt. Quod ita fcilicet accipi debet, fi fuit eorum aut privigna tua: nam fi adhuc nurus tua eft, id eft, fi adhuc nupta eft filio tuo: alia ratione uxorem cam ducere non poffis, quia eadem duobus non poteft. Item fi filium adhuc privignus tus eft, id eft, fi materi ejus ibi nupta eft, idem eam uxorem ducere non poteris, quia duas uxores eadem tempore habere non licet.

§. 7. Socrum quoque & novercam prohibitum eft uxorem ducere, quia matris loco funt, quod & ipfum *o* diffolura demum matrimonio intelligitur. Alioquin & noboverca eft, id eft, fi adhuc patri tuo nupta eft, communi jure impeditur tibi nubere, quæ eadem dextrifi nupta eft tibi non poteft. Item fi adhuc non poteft, id eft, fi adhuc filio ejus tibi nupta eft, ideo impedimur nuptiis, quia duas uxores habere non poffis.

§. 8 Mariti autem & uxoris, & uxoris fi- lia ex alio marito, vel contra, matrimonium refte contrahitur, licet habeant fratrem fororemve ex matrimonio poftea contracto natos.

§. 9. Ex uxor tua poft divortium ex alio filios procreavit, hæc non eft quidem *p* privigna tua. Sed filius tuus inuoffum fibi uxorem ducere debet. Item contra. Et nec *q* fponfum fibi uxorem ducere poteft, nec vercam effe: reftius tamen & *q* jure fcitores eos, qui hujufmodi nuptias contrahunt.

§. 10. *r* Illud certum eft, ferviles quoque cognationes impedimento nuptiis effe: ut forte patre & filia, aut frater & foror communibus fervis.

§. 11. Sunt & aliæ perfonæ, que *s* propter diverfas rationes, nuptias contrahere prohibentur, quas in libris Digeftorum feu Pandectarum ex veteri jure collectarum enumerari non permittimus.

§. 12. Si adverfus ea, que diximus aliqua contra- hitur, nec vir, nec uxor, nec nuptiæ, nec matrimonium dici intelligitur. Incuit ii, qui ex eo conjuncti in eadem poteftate patris noti funt, fed tales funt *t* quos ex tali jure patris poteftatem pertinet; quales funt ii, quos filius tuus, ego concepit: cum *u* nec ii patrem habere intelligantur quum *v* his etiam pater incertus eft, unde liberi *x* appellari, vel a Græca voce, quod fignificat *y* fpurii, vel quafi fine patre filii. Sequitur ex his omnibus, ut nec de tali cœtu, *z* nec de tali exactione locum fit tum prohibitas nuptias contrahat, *a* nec

In Inftit. Domin. Juftiniani Lib. I. 905 906

tiuntur, que facris Conftitutionibus continentur.

Ex Auth. de inceft. & nefa. nup. col. 2. tit. 7. Novell. 12. cap. 1. 2. lex 5. functmus igitur.

Inceftas nuptias contrahentis pœna eft conficatio bonorum omnium, exilium, fpoliatio cinguli, verberatio, infamia.

§. 13. Aliquando autem evenit, ut liberi, qui ftatim ut nati funt, in poteftate parentum non funt, poftea autem redigantur in poteftatem parentum, quales eft is, qui ftatim natalibus poteftate carne damtus, poteftati patris fubjicitur: nec non is, qui a matiere libera procreatus, cujus matrimonium minime legibus interdictum fuerat, fed ad quam ipfe confuetudinem habuerat, poftea ex noftra Conftitutione dotalibus inftrumentis compofita, in poteftate patris effectus. Quod fi alii liberi ex eadem matre, antequam fuerant procreati, fimiliter noftra Conftitutio prabuit.

Ex Auth. de inceft. & nefa. nup. col. 2. tit. 7. d. Nov. 12. §. ult. & Auth. de triente & fem. coll. 3. tit. 5. Nov. 18. §. quod autem. & poftea.

Hoc ius ionum habet, licet ante hoc conftitutum, legitimorum patet fit ex alia conjuge, a qua feparata fit legitime.

Ex cod. Auth. de triente & femiff. d. Nov. 18. pof.

Set hoc con. permittitur in ancilla, nifi ei, qui fit ne legitimis reperitur.

Ex cod. Auth. fed. Nov. ibid.

Sed his, qui ex ancilla funt, ex ipfa dotis inferiptione ftatuli & libertatem tribuit, & jus ilorum.

Ex Auth. de

Qui prolem legitimam non habet, potefl naturales ex hujufmodi confuetudine, [illegible] Principis datis legitimis confequi. Illitteræ filiæ matrimonio, fi mulier jam defuncta, vel [illegible] vel decefferit, vel alias interpellationem [illegible] vel quoquomodo matrimonium impediatur, ut fecundum. Item fine legitimis in teftimento fcribere velit naturales, & fine legitimis fuccefores liceritiam habeat, ut poft mortem eius filii fuppleant, teftamentum obtendentes, & Principis ad legis dotem fuas fiducias. Et tamen voluntatem patet eatam habeant: quod generaliter obfervatur.

Ex Auth. Quibus modis nat. effi. leg. coll. 8. tit. 5. Nov. 74. §. fe igitur licentia.

Si quis liberos naturales habens de libera, quæ ei uxor effe poterat, dicat inftrumento, five publico, five propria manu confcripto, habente fubfcriptionem trium teftium fide dignorum, five in teftamento, five fub-geftis magnentorum, non filios fuos effe, nec affiscatis naturales, hujufmodi filii ei legitimi erunt fuccefores. Si [illegible] non prohibitus teftimonium quodlibet [illegible] ante [illegible] proferit, ceteris ex eadem mulitie jure, [illegible] fufficiet.

SCHOLIA.

a Romani. Liberi homines, eft enim Roma communis patria: cum ex conftitutione Antonini omnes effes fui, qui funt in orbe Romano.

b Puberes. Mafculi, qui attigerunt xiv. femine, que xiii. ut *Nov. 100.* & Leonis, & Alexii de *fponfal. Impuberes* funt, qui minores funt xiv. ut xii. *l. de Quæ fil. eat. in fi.* qui non complexerunt xiv. vel xii.

c Tunc autem, quod ad nuptias contrahendas attinet, puberes effe intelligunter, cum impleverint xiv. annos in mafculis, & xii. in fœminis. *Nov. 74. §. fi igitur. temp. non fol. pec.* decimum quintum annum intelligere oportet non exactum, fed incipientem, & quatenus

A cut tunc luftrum effe dicitur, cum expleti funt quatuor anni, & quintum incipimus, *inde l. 1. C. Theod. de Carbon. edict. cum interpretatione Aniani, l. 2. Cod. de Carbon. edict. l. un. C. Theod. de aff. cert. temp. fui.* cum interpretatione Aniani.

d Que virum pati poffunt, quales funt, que non funt minores, quum xii. annorum, celerior enim eft cuitus feminarum, ut pubertas & potentia, fic etiam pubertatis. Quapropter cum in contrahendis nuptiis feminis xii. anni fint conftituti, fi minor xii. annis in domum fponfi ducatur nuptiæ non fiunt, quamvis ante xii. annos fponfalia patris fubjicitur: nec non is, qui a matiere libera procreatus, cujus matrimonium minime legibus interdictum fuerat, fed ad quam ipfe confuetudinem habuerat, poftea ex noftra Conftitutione dotalibus inftrumentis compofita, in poteftate patris effectus. Quod fi alii liberi ex eadem matre, antequam fuerant procreati, fimiliter noftra Conftitutio prabuit.

B *Ex Auth. de inceft. & nefa. nup. col. 2. tit. 7. d. Nov. 12. §. ult. & Auth. de triente & fem. coll. 3. tit. 5. Nov. 18. §. quod autem. & poftea.*

Hoc ius ionum habet, licet ante hoc conftitutum, legitimorum patet fit ex alia conjuge, a qua feparata fit legitime.

Ex cod. Auth. de triente & femiff. d. Nov. 18. pof.

Set hoc con. permittitur in ancilla, nifi ei, qui fit ne legitimis reperitur.

Ex cod. Auth. fed. Nov. ibid.

Sed his, qui ex ancilla funt, ex ipfa dotis inferiptione ftatuli & libertatem tribuit, & jus ilorum.

Ex Auth. de

Qui prolem legitimam non habet, potefl naturales ex hujufmodi confuetudine, [illegible] Principis datis legitimis confequi. Illitteræ filiæ matrimonio, fi mulier jam defuncta, vel [illegible] vel decefferit, vel alias interpellationem [illegible] vel quoquomodo matrimonium impediatur, ut fecundum. Item fine legitimis in teftimento fcribere velit naturales, & fine legitimis fuccefores liceritiam habeat, ut poft mortem eius filii fuppleant, teftamentum obtendentes, & Principis ad legis dotem fuas fiducias. Et tamen voluntatem patet eatam habeant: quod generaliter obfervatur.

Ex Auth. Quibus modis nat. effi. leg. coll. 8. tit. 5. Nov. 74. §. fe igitur licentia.

Si quis liberos naturales habens de libera, quæ ei uxor effe poterat, dicat inftrumento, five publico, five propria manu confcripto, habente fubfcriptionem trium teftium fide dignorum, five in teftamento, five fub-geftis magnentorum, non filios fuos effe, nec affiscatis naturales, hujufmodi filii ei legitimi erunt fuccefores. Si [illegible] non prohibitus teftimonium quodlibet [illegible] ante [illegible] proferit, ceteris ex eadem mulitie jure, [illegible] fufficiet.

SCHOLIA.

a Romani. Liberi homines, eft enim Roma communis patria: cum ex conftitutione Antonini omnes effes fui, qui funt in orbe Romano.

b Puberes. Mafculi, qui attigerunt xiv. femine, que xiii. ut *Nov. 100.* & Leonis, & Alexii de *fponfal. Impuberes* funt, qui minores funt xiv. ut xii. *l. de Quæ fil. eat. in fi.* qui non complexerunt xiv. vel xii.

c Tunc autem, quod ad nuptias contrahendas attinet, puberes effe intelligunter, cum impleverint xiv. annos in mafculis, & xii. in fœminis. *Nov. 74. §. fi igitur. temp. non fol. pec.* decimum quintum annum intelligere oportet non exactum, fed incipientem, &

d Que virum pati poffunt, quales funt, que non funt minores, quum xii. annorum, celerior enim eft cuitus feminarum, ut pubertas & potentia, fic etiam pubertatis. Quapropter cum in contrahendis nuptiis feminis xii. anni fint conftituti, fi minor xii. annis in domum fponfi ducatur nuptiæ non fiunt, quamvis ante xii. annos fponfalia patris fubjicitur: nec non is, qui a matiere libera procreatus, cujus matrimonium minime legibus interdictum fuerat, fed ad quam ipfe confuetudinem habuerat, poftea ex noftra Conftitutione dotalibus inftrumentis compofita, in poteftate patris effectus. Quod fi alii liberi ex eadem matre, antequam fuerant procreati, fimiliter noftra Conftitutio prabuit.

B *Ex Auth. de inceft. & nefa. nup. col. 2. tit. 7. d. Nov. 12. §. ult. & Auth. de triente & fem. coll. 3. tit. 5. Nov. 18. §. quod autem. & poftea.*

Hoc ius ionum habet, licet ante hoc conftitutum, legitimorum patet fit ex alia conjuge, a qua feparata fit legitime.

Ex cod. Auth. de triente & femiff. d. Nov. 18. pof.

Set hoc con. permittitur in ancilla, nifi ei, qui fit ne legitimis reperitur.

Ex cod. Auth. fed. Nov. ibid.

Sed his, qui ex ancilla funt, ex ipfa dotis inferiptione ftatuli & libertatem tribuit, & jus ilorum.

Ex Auth. de

Qui prolem legitimam non habet, potefl naturales ex hujufmodi confuetudine, [illegible] Principis datis legitimis confequi. Illitteræ filiæ matrimonio, fi mulier jam defuncta, vel [illegible] vel decefferit, vel alias interpellationem [illegible] vel quoquomodo matrimonium impediatur, ut fecundum. Item fine legitimis in teftimento fcribere velit naturales, & fine legitimis fuccefores liceritiam habeat, ut poft mortem eius filii fuppleant, teftamentum obtendentes, & Principis ad legis dotem fuas fiducias. Et tamen voluntatem patet eatam habeant: quod generaliter obfervatur.

Ex Auth. Quibus modis nat. effi. leg. coll. 8. tit. 5. Nov. 74. §. fe igitur licentia.

Si quis liberos naturales habens de libera, quæ ei uxor effe poterat, dicat inftrumento, five publico, five propria manu confcripto, habente fubfcriptionem trium teftium fide dignorum, five in teftamento, five fub-geftis magnentorum, non filios fuos effe, nec affiscatis naturales, hujufmodi filii ei legitimi erunt fuccefores. Si [illegible] non prohibitus teftimonium quodlibet [illegible] ante [illegible] proferit, ceteris ex eadem mulitie jure, [illegible] fufficiet.

SCHOLIA.

a Romani. Liberi homines, eft enim Roma communis patria: cum ex conftitutione Antonini omnes effes fui, qui funt in orbe Romano.

b Puberes. Mafculi, qui attigerunt xiv. femine, que xiii. ut *Nov. 100.* & Leonis, & Alexii de *fponfal. Impuberes* funt, qui minores funt xiv. ut xii. *l. de Quæ fil. eat. in fi.* qui non complexerunt xiv. vel xii.

c Tunc autem, quod ad nuptias contrahendas attinet, puberes effe intelligunter, cum impleverint xiv. annos in mafculis, & xii. in fœminis. *Nov. 74. §. fi igitur. temp. non fol. pec.* decimum quintum annum intelligere oportet non exactum, fed incipientem, &

dem in matrimonio collocare, aut ei nubere volenti consensum præbere non curat, non liceat vero intra eam ætatem, *l. viduæ*, *l. in conjunctione*, *C. de nupt.* Adde §. *si vero*, *Nov. ut cum de appel. cog.* Nam quod ibi ait Justinianus, *aut sine consensu parentum*, hoc ad filiam emancipatam tantum pertinet, ut superiores leges ostendunt, filia enim familias perpetuo prohibetur nubere sine patris voluntate. Hanc autem declarationem secutus est Constantinus lib. 4. Epitomarum, qui ita vertit *l. filius*: perfecta enim ætas est xxv. annorum. Quare nulla est hodie differentia, quod ad rem nostram attinet inter liberos emancipatos, & eos, qui sunt in potestate, quanquam in maribus non sit hoc aperte decisum, in quibus nihil est periculi, si diutius nuptias expectent.

h Naturalis. Apparet hoc non tantum jure civili, sed etiam jure naturæ, & communi jure gentium esse sancitum. Sic in *l. solvendo*, *de negot. gest. naturalis simul*, inquit, *& civilis ratio suadet*, cui jungenda est *l. solvere*, *de solut.*

i Ad exemplum. Nam filiæ furiosi permittebant omnes juris auctores nubere absque consensu patris, in filio autem dubitabatur. Sed quænam erat dubitationis ratio? quia inquit Justinianus in *l. si furiosi*, sufficere putaverunt, si pater non contradicat, quæ verba ad factum, non ad jus referenda sunt. Jure enim nec tacendo consentit furiosus. Item sic sunt accipienda, ut rationem illam, quam quærimus, non contineant, nam filio quoque pater videtur consentire, nisi evidenter contradixerit. Utrum igitur, quia nihil est in filio periculi, si non accelerentur nuptiæ, sed in filia magnum & grave periculum intenditur, propter infirmitatem sexus, & votorum festinationem. An potius, quia per filium augetur familia patris, per filiam autem non; etenim qui ex filia nascuntur, patris sui, non avi materni familiam sequuntur; & licet filius, qui præter voluntatem patris uxorem duxit, ejus familiam non augeat, cum justi non sint liberi ex eo matrimonio procreati, tamen quia si justum esset matrimonium, familia augeretur, recte dici potest consensum patris, ideo magis filios expectare debere, ne quid ei invito adgnascatur, quemadmodum de adoptione nepotis responsum est in *l. cum nepos*, *& l. si quis cum filium*, *de adopt.* Quam ob causam fortasse illud etiam receptum est, ut nepoti uxorem ducenti, & filius consentire debeat, sufficiat autem voluntas & auctoritas avi, si neptis velit nubere, *l. ratione*, *de rit. nupt.* Item & illud fortasse, ut is, qui aliquid in provincia administrat, filiæ in ea provincia nubenti, consentire possit, filio autem non possit, *l. si quis officium*, *§. ult. & l. qui in provincia in princ. eod. tit.*

k Sine patris interventu. Non expectato eo tempore, quo pater, sana mente recuperata, intervenire & consentire possit.

l Nefarias. Incestum aut jure civili committitur, aut jure gentium: jure civili, ut puta cum his, qui per adoptionem, parentum liberorumve loco esse cœperunt. Idem si quis adoptatus in alienam familiam, ex latere venientium agnatorum eam uxorem duxerit, quam vetatur, nam non omnem ex eo ordine ducere vetatur, sicut ex ordine inferiorum & superiorum, in quibus exitum nullum prohibitio habet, sed usque ad infinitum perducitur. Jure gentium incestum committitur inter parentes, liberos, cognatos, & affines, & videtur ex Græco hoc nomen tractum esse, nam illi scelestum & nefarium facinus ἀνόσιον dicunt, *l. ult. de rit. nupt. l. [illegible]*, *de condic. sine cau. l. si adulterium*, *§. 1. ad leg. Juliam*, *de adult.* unde eleganter Paulus ait: *Si quis ex his, quas [illegible] prohibemur uxores ducere, duxerit, incestum dicitur committere*, *l. fororis*, *de rit. nupt.* hoc est, si eam duxerit, quam pudor, verecundia, honestas, castique & temperati mores vetant ducere: nam in nuptiis non tantum [illegible] cautum sit, sed etiam quid sit honestum, quid [illegible] moribus conveniat, etiam atque etiam considerandum est, *l. libertinus*, *l. adoptivus*, *§. 1. sup. eod.* tit. Nam per mores jus gentium intelligit, quod nihil aliud est, quam quod positum in omnium gentium more, quodque omnes vulgo probarunt, & secuti sunt. In qua significatione scripsit quoque Pomponius libertinum, libertinam matrem, aut sororem suam, uxorem ducere non posse, quia hoc jus ut fratribus aut sororibus commisceri non liceat, non jure civili & privato introductum est, sed moribus omnium gentium, id est, jure gentium, quod etiam naturale appellatur. Cum enim hoc jure cognatio contracta in servitute agnoscatur, jure autem civili nulla sit, præterea cum jus naturale in nuptiis inspiciatur, recte dicitur ideo libertinum libertinam matrem uxorem habere non posse, quod hoc jure naturali prohibitum est admittere, quo jure cognatio servilis agnoscitur: etenim si jure civili introductum esset, uxorem eam habere non prohiberetur, quia agnationem servilem, jus civile non novit, *l. libertin. l. adoptivus*, *§. 1. de rit. nupt.* Recte autem in editione Haloandri expuncta sunt illa verba, *leg. aut in lib. sororis*; nam incestum tantum committitur cum ea, quam ducere jure gentium, & moribus prohibemur, non etiam si jure civili impediamur, nisi in illa cognatione civili, quæ fit per adoptionem, propterea, quæ naturam imitatur, sic moribus accipitur in *l. postliminium*, *de ca. & post. rev.*

m Incestas nuptias. Nefariæ dicuntur quasi nefandæ, quasi incastæ, nam neque fas est, neque casti est animi, tales personas in matrimonium ducere. Sed an æque incestæ & nefariæ sint nuptiæ inter eos, qui ex transverso, vel qui affinitate conjuncti sunt videamus. Et esse tradit apertissime Cajus *l. 1. Inst.* nam cum eos commemorasset inter quos nuptiæ sunt prohibitæ, vel propinquitatis, vel affinitatis jure: Quod si quis, inquit, incestas, & nefarias, id est, quæ sunt superius comprehensæ, nuptias inierit, nec uxorem habere videtur, neç filios: & Ulpian. in *Fragm.* Si quis eam, quam non licet, uxorem duxerit, incestum matrimonium contrahit. Paulus vero latius ita definit incestum in *l. fororis*, *de rit. nupt.* Incesti ergo nomen ad eas conjunctiones pertinet, quæ contra pudorem, & contra castitatem sunt.

n Affinitatis. Affinitatem non eam accipere debemus, quæ præsens est, sed quæ quondam fuit.

o Dissoluta affinitate. Nam ut modo diximus, hic affinitatem non eam accipere debemus, quæ præsens est, sed quæ quondam fuit, multo aliter, quam in edicto Prætoris, de quo in *l. 3. §. 1. ff. de postul.*

p Privigna tua. Privigna dicta est, quod priusquam mater secundo nuberet progenita est; *pri* enim [illegible] qui dixerunt pro *præ*. Hæc vero post divortium progenita est; itaque tua privigna esse non potest.

q Jure facturos. Hoc ad honestatem pudoremque refert.

r Illud certum est. Hoc vero, &c.

s Propter diversas rationes. Ut propter dignitatem, & potentatum; propter furorem, utilitatem pupillorum, & multas alias, de quibus latius tractatur in Pandectis.

t Nec dos. Ubicumque matrimonii nomen non est, nec dos est.

u Vulgo concepit. Id est, cum se omnibus promulgaret.

x Nec hi patrem. Quare matrem sequuntur.

y His etiam pater. Quidam legebant: *Cum & is pater incertus sit*, sed male. Vulgo concepti patrem habere non intelliguntur, quandoquidem is etiam incertus est.

z Spurii sunt, qui ex vulgari scorto, ex adulterio, ex contubernio, ex incestis & nefariis nuptiis, ex marito & uxore captis ab hostibus, & ut uno verbo dicam, qui non legitime quæsiti sunt, *l. 1. C. [illegible] capt. & postlim. rever. l. si qua*, *C. [illegible]*, *Theod. de incest. nupt. l. vulgo*, *de [illegible]* [illegible] dentur omnes orbati parentibus, nam neque [illegible] neque parentes, nisi ex justis nuptiis, *l. quæ [illegible]* in jus vocando. Catull. in Epitaph. *Nulla qui te sine te domus liberos dare, nec parens stirpe dicier, ac potest te volente.*

z Appellari. Sic Cajus *l. 1. Institutionum*, qui spurii (inquit) appellantur, hoc est sine patre filii.

a Nec dotis. Quia dos caduca, & nulla est.

CAP. XI. *De adoptionibus.*

NOn solum autem naturales liberi secundum ea, quæ diximus, in potestate nostra sunt, verum etiam ii, quos adoptamus.

§. 1. Adoptio autem duobus modis fit, aut *a* principali rescripto, aut imperio magistratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis potest eos easve, qui quæve sui juris sunt: quæ species adoptionis dicitur adrogatio: imperio magistratus adoptare licet eos easve, qui quæve in potestate parentum sunt, sive primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia: sive inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos proneptis.

§. 2. Sed hodie ex nostra Constitutione quum filiusfamilias a patre naturali extraneæ personæ in adoptionem datur, jura potestatis patris naturalis minime dissolvuntur: nec quicquam ad patrem adoptivum transit, nec in potestate ejus est, licet ab intestato jura successionis ei a nobis tributa sint. Si vero pater naturalis non extraneo, sed avo filii sui materno, vel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus, etiam avo paterno vel *b* proavo simili modo paterno, vel materno filium suum dederit in adoptionem, in hoc casu, quia concurrunt in unam personam *c* & naturalia, & adoptionis jura, manet stabile jus patris adoptivi, & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo constrictum, ut & in familia, & in potestate hujusmodi patris adoptivi sit.

§. 3. *d* Quum autem impubes per principale rescriptum adrogatur, *causa cognita adrogatio permittitur: & exquiritur causa adrogationis an honesta sit, *e* expediatque pupillo: & cum quibusdam condicionibus adrogatio fit, id est, ut caveat adrogator *f* personæ publicæ, hoc est tabulario, si *g* intra pubertatem pupillus decesserit, restituturum se bona illis, qui, *h* si adoptio facta non esset, ad successionem ejus *i* venturi essent. *k* Item non alias emancipare eum potest adrogator, *l* nisi causa cognita, dignus emancipatione fuerit, & tunc *m* sua bona ei reddat. Sed etsi decedens pater eum exheredaverit, vel vivus *n* sine justa causa eum emancipaverit: *o* jubetur quartam partem ei bonorum suorum relinquere, videlicet præter bona, quæ ad patrem adoptivum transtulit, & quorum commodum ei postea adquisivit.

§. 4. Minorem natu majorem non posse adoptare, placet: adoptio enim *p* naturam imitatur: & pro *r* monstro est, ut major sit filius, quam pater. Debet itaque is, qui sibi filium per adoptionem, vel adrogationem facit, plena *s* pubertate, id est, decem & octo annis præcedere.

§. 5. Licet autem & in locum nepotis vel pronepotis, vel in locum neptis vel proneptis, vel deinceps adoptare, quamvis filium quis non habeat.

§. 6. Et tam *t* filium alienum quis in locum nepotis adoptare potest, quam *u* nepotem *x* in locum filii.

§. 7. Sed si quis nepotis loco adoptet, vel quasi ex eo filio, quem habet jam adoptatum, vel quasi ex illo, quem naturalem in sua potestate habet: in eo casu & filius consentire debet, ne ei invito suus heres adgnascatur: sed ex contrario si avus ex filio nepotem det in adoptionem: non est necesse filium consentire.

§. 8. In plurimis autem causis assimilatur is, qui adoptatus, vel adrogatus est, ei qui ex legitimo matrimonio natus est: & ideo si quis per Imperatorem, sive apud Prætorem, vel apud Præsidem provinciæ non extraneum adoptaverit, potest eundem alii in adoptionem dare.

§. 9. Sed & illud utriusque adoptionis commune est, quod & ii, qui generare non possunt, quales sunt spadones, adoptare possunt: castrati autem non possunt.

§. 10. Feminæ quoque adoptare non possunt: quia nec naturales liberos in sua potestate habent, sed ex indulgentia Principis ad solatium liberorum amissorum adoptare possunt.

§. 11. Illud proprium est adoptionis illius, quæ per sacrum oraculum fit: quod is, qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit: non solum ipse potestati adrogatoris subjicitur, sed etiam liberi ejus in ejusdem fiunt potestate, tanquam nepotes: sic enim & D. Augustus non ante Tiberium adoptavit, quamvis is Germanicum adoptavit: ut protinus adoptione facta, incipiat Germanicus Augusti nepos esse.

§. 12. Apud Catonem bene scriptum refert antiquitas: servos, si a domino adoptati sint, ex hoc ipso posse liberari. Unde & nos eruditi in nostra Constitutione etiam eum servum, quem dominus *y* actis intervenientibus filium suum nominaverit, liberum esse constituimus, licet hoc ad jus filii accipiendum non sufficiat.

SCHOLIA.

a Principali rescripto. Olim per populum fieri arrogatio solebat, *lib. 2. in fin. C. de adopt.* Cajus *lib. 2. Instit.* idque curiatis comitiis, arbitris etiam pontificibus, teste Aulo Gellio. Unde Svetonius in Augusto scribit Tiberium a Cæsare, in foro lege curiata esse adoptatum, & Apian. *lib. 3. de bell. civil.* Cæsarem se iterum parenti in adoptionem dedisse ex lege Curiata. Est autem id (ait) a populo in adoptionem confirmari: Sed quoniam lege Regia, populus omne suum imperium, & potestatem transtulisset in principem, non nisi ex rescripto principis arrogationes fieri cœperunt, *l. arrogationes*, *l. in adoptionem*, *C. eod.* Quod tamen postquam impetraverimus apud Prætorem, vel Præsidem in actis profiteri debemus, *l. 2. in fine*, *C. de adopt.* & idem est in emancipatione, quæ fit rescripto principis, *l. jubemus*, *C. de emanc. lib.*

b Proavo. Idem si avus filio emancipato nepotem ex eo retinuerit, & postea eum patri suo in adoptionem dederit. Hoc enim licet, *l. 3. §. si quis filio*, *l. ult. §. 1. de bon. poss. cont. tab.*

c Et naturalia. Natura a nascendo dicitur, quamobrem jura, quæ a parentibus sunt naturalia appellavit.

d Quum autem impubes. Olim impubes arrogari non poterat, ut Theophilus & Aulus Gellius scribunt. Retentus enim jus antiquum, sed arrogari (inquit) non potest, nisi jam vesticeps. Nunc vero causa cognita potest arrogari ex constitutione divi Antonini, ut Ulp. auctor est [illegible] *de adopt.*

** Causa cognita.* An adhibita etiam auctoritate tutorum, quæ quidem ut non intercederet ante tenuerat, quoniam indignum esse videbatur tantam tutores in pupillos auctoritatem habere, ut eos suæ fidei commissos in alienam potestatem redigeret, & sic finirent tutelam, ac substitutionem a parente factam extinguerent: sub Imperatoribus autem hoc recte mutatum est, *l. ult. Cod. de auct. præst. §. item finitur [illegible] quib. mod. tut. fin.* quamquam eadem ratione prohibenda sit arrogatio his, qui vel naturali cognatione, vel sanctissima honestissimaque affectione non ducuntur, *l. [illegible] §. eorum*, *de adopt.*

e Expediatque pupillo. De pupillo loquitur, non pupilla. Sed tamen etiam in pupilla eodem modo dicendum est, nam & feminæ ex rescripto principis arrogari possunt, ut loco filiarum adoptivis patribus habeantur, *l. nam feminæ*, *de adopt.* Olim ex rescripto principis, nam curiatis comitiis jure antiquo arrogari non poterant. Nulla enim cum feminis comitiorum communio erat, ut Aulus Gellius [illegible] *l. [illegible] cap. XIX.*

f Personæ publicæ. Personam publicam Tabularium vocat, ut in *l. orphanotrophos*, *C. de episc. & cle. l. [illegible] 3. Cod. de admin. tut.* qui etiam servus publicus appellatur.

tur in l. 2. *Rem pupil. fol. fore, l. 1. §. exigere, de inofficiose. A testam. l. 11. C. de adopt. l. non alter, §. ex. quod tabulari ferri fuisse inter antiquum id Arcadius & Honorius Imperatores fieri prohiberent, l. 2. C. de tabul. lib. x.* Servi autem notarii apud Justinianum in *l. si duobus, §. 2. C. communia de legator.* & *l. 1. C. de com. ser. mat. l. 3. ibi, C. de pignoribus*, pro his accipiuntur, qui per notas & compendia, ea, quæ privatim dictantur a nobis, conscribunt, ut in *l. Domitius, De milit. test. l. Titius, §. de fideic. liber. l. inter eos §. 3. ex quib. tam. major.* Solebant enim veteres sæpe per notas scribere, quia habebant proprias, & omicis non cognitas.

g Jnter pubertatem. Ante pubertatem: nam hæc fatidario locum non habet, & pubes fatidus decefferit.

h Si adoptet filii nomine. Ita enim ex Augustino, tutelam, & pupillare testamentum permittit: itaque & inter pubertatem decedat, ipso sure utique agnati tamquam legitimi admittuntur, & ad hæreditatem fraudantur etiam si, qui in secundis tabulis liberates vel legata acceperunt. Sed D. Pius præcepto valde acutus, & multum prudentes, his omnibus præfecit cautionis hujus vinculo, quæ ab arrogatore exigitur: de ea re post pubertatem nihil attinet eaveri: nam pubertate finitur fididuitio pupillaris, & fi non fuisset arrogatus in ea ætate, fatio testamento, agnatos a legitima hæreditate submovere potuisset.

i Venture effent. Ut legitimi hæred. vel fubftituris a patre naturali, item legatariis, quib.ad petendam hereditatem vel legatum, nullis aliis, quam utiles actiones in arrogatorem duri poffunt, nifi cautio fuerit interpofita. Tunc enim & directam actionem ex ftipulatu habent, *l. his verbis, De adopt. l. cavetur, De vulg. fubftitut. l. 3. §. fed fi ferus coepiffet, ad S. C. Tertyll.*

k Item non alias emancipare. Arrogato ideo fraudi eft emancipatio, quia emancipatus fuæ familiæ non reftituitur, & quia arrogato, fuccedendi fpes eum fraudata eft.

l Nifi cauffa probata. Ut ingratitudo, apud quem fit emancipato, decernet Magiftratus, ex ea ratione conftitutione *l. 2. §. Imperatores, de emancip. lib. & §. quis nunquam, de iuvoff. teft. l. ult. §. quid fi pater, fupra.* Quarum omnium interpretum fententiæ non probabiles: aliquot quatenus debitæ ab inteftato portionis Cefodecim vel annis XXV. fi femina adoptet: ut fuo beneficio cuius pubefcit femina, ita biennio citius plenum pubertatem confequatur. Juvatur hac fententia *l. Melo, de ait. leg.* femina vero annorum XIV. adoptet potefl. ifta principis conjecturæ ex cauſa, & *in Syro bona*. Quæ ad patrem adoptivum tranfmittit vel a poffea acquiſivit.

m Sine juſta cauſa. Recte fine juſta cauſa: nam fi juſta emancipatus fuerit, quartam perdit, *l. ult. §. quod ſi pater.*

n Jubeat. Scripto Dixi Pii nam vinculo cautionis obligatum poterit.

o Quæ ſine dubio. Additione ex refcripto Divi Pii conſequetur ex cauſa fraudationis fuorum, & quæ ſuorum fuerunt, & quæ ſuorum futura erant, *l. 2. §. ult. l. 3. arrogator. l. 8. de adopt. l. quis nunquam, de iuvoff. teſt. l. 2. §. ult. de ſuis, & legit. agnat. ſucceſſ.*

Notanda. Id eſt verisimum illam ſufcipiendorum liberorum, cujus imago & umbra eſt adoptio, quamvis mendum eſt Cuiſpiendorum, *l. 3. Quæſt. in l. filia, §. ult. De lib. & poſtum.*

p Effecto eſt. Monſtrum eſt omne contra naturæ ordinem, & ſolus pater facere ſi, contra rerum naturam poſſit eſſe, & recte monſtrum eſt. Etiam commenta, & quæ naturæ contraria debent, *l. 14. §. ult. de inter.*

*q Puberes in matrimonio incipit a XIV. annis, in feminis vero a XII. non incipiunt, & ſed exactis & completis annis, *l. 3. §. ult. de ritu nupt.* Sed in maſculis, qui XIV. annis, & feminis, qui XII. annis, *l. 4. §. ult. de ritu nupt.*

Novo. de temp. non fol. per. §. 1. quib. mod. tut. fin. quam in teſtamentis aliud fit, *l. 5. de teſtam. Nihil autem pubertas, quæ feliceſt fortunam gradum puberitatis habet, in quo prudentum conſilio collocati ſunt, qui natura tardius pubeſcunt, quafi ſi in eo, quod nunquam fadi fuerat, aut pubem generaverint, nunquam indeantur generaſſeri, eſt annorum decem & octo. Paulus lib. 3. Sent. tit. 14.* Spadones, inquit, eo tempore non putantur liberos poſſunt, quo plerique puberem, id eſt anno XVIII. quanquam hodie exemplo aliorum tutius poſſint, *l. annotandum C. de nup. teſt. pa.* Hac autem ætate adoptivus pater præcedere debet naturalem, quem ex adoptionem, ut is loco patris, hic illi loco filii præmortuus eſſe poſſit: nec enim per adoptionem fieri poſſe quod per naturam fieri non poſſit, *l. 2. §. ult. de adopt. l. adoptet, §. 1. de adopt.* Sed quoniam non in uniuerſum feminæ adoptare prohibentur, dubitari ſolet an hoc tempus ætatis in feminis, quæ adoptare volunt & jure poſſunt adoptari, obſervandum ſit. Ego dixi feminam XIV. tantum annis majores eſſe debere eo, quem ibi per arrogationem ſpes per adoptionem filium ſanxit quemadmodum maturius binnio feminæ puberem, ita etiam maturius biennio plenam liberatem adoptionis conſequantur. Quandoquidem Hadrianus conſtituit obtinere, ut pueri usque ad XVIII. puellæ usque ad XIV. annum absitur, ſi ei usque ad puberatem alimenta fuerint relicta, *l. Mela, de alim. & cib. leg.*

r Filium alienum. Vel filium proprium emancipatum, nam receptum eſt hunc honeſte in poteſtatem patri adoptivo ut patri poſſe, ſive loco filii, ſive loco nepotis adoptetur, quanquam femel adoptatus, amplius ab eodem adoptari non poſſit, *l. qui liberatus, l. qui adoptivus, l. pater filium, De adopt.* Nec mirandum, quod Papinianus ſcribit *lib. 2. quæſt.* de filio, quem pater poſt emancipationem a ſe factam iterum arrogaverit: nam id ad poteſtatem refertur, non ad arrogationem. Potuit enim in poteſtate ante emancipationem, & nunc itethum redit, *l. filio quem pater, De lib. & poſtum.*

Deſperet. Ita quoque, ut ſpes non ſit, *l. 2. §. ult.*

s In locum filii. Vel in locum nepotis quafi ex filio ſubjectus eſt & emancipatus: nemo autem in locum fratris vel ſororis conſtituitur, quamvis habilis poteſt: eſt enim comparata in primis adoptio, ut liberos, quos natura abſtulit non poſſumus, legimus per adoptionem reſtituere, ita ſuperiorum ſenſum ſequuti Decuria, & ſacrorum dignitas atque amplitudo conſervetur. Fratrem autem ex liberis non eſt: nam ex fratre non naſcitur. Adjungo ergo fententiæ ejus nihil, quod eſt: & hoc jure utimur non Romani tantum, ſed & regnini etiam, & exteri homines, *l. nec aquil. l. de herod. infr. Quintilianus lib. 7. ex magnitudine, ex ſimilitudine, & lib. v. nod. tit.* quamvis in eo habitu jure fit conſecutus, ut liberitium tamen a patre naturali ſpectabat, ego ingenium refert ad patronum, quod omnes interpretes ferentur, nihil abſurdum videtur, ſi Conſtantinus autem hoc ſua opinio ver Mediolanenſi ſententia ap Milan. Liberius refert: *Liberitium vero, inquit, ab ingenuo ex ſponſa pro pago, Mauſorus Sabinus ſcripſit* neque probat ſententiam, neque interpretem ſequitur, quare, ut nominis libertini ordinis per adoptionem jura ingenuorum invadant.

Alter interpretandi. Alia commentatus eſt, quemadmodum ejusmodi, qui ſequatur in jure

ſa, h reſta via ad competentes i judices, vel magiſtratus parentes intrent: & hic filios ſuos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, ita manu dimittatur. Et tunc ex cæſidio pertractis in hujus filii, vel filiæ, vel nepotis, vel neptis bonis, qui, vel quæ a parente manumiſſus, vel manumiſſa fuerit, eadem tura præſtatur parenti, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti. Et parentes ita manumiſſi ſe filios, vel filia, vel nepotes, ipſe parentes ex manumiſſione teſtatim eius nanciſcitur.

§. 7. Adimonendi autem ſunt, liberum arbitrium eſſe ei, qui filium, & ex eo nepotem, vel neptem in poteſtate habebit, filium quidem de poteſtate dimittere, nepotem vero vel neptem retinere: & e converſo filium in poteſtate habere, nepotem vero vel neptem manumittere, vel omnes ſui juris effecere. Eadem & de pronepote, & pronepte dicta effe intelligantur.

§. 8. Præterea ſi quis filium, quem in poteſtate habet, vel proavo naturali ſecundum noſtras Conſtitutiones ſuper his habitas, in adoptionem dederit: id eſt, filium ipſum, adhibitis interventionibus, apud competentem judicem manifeſtaverit, præſente eo, qui adoptatur, & non contradicente, nec non eo præſente, qui adoptat, volverit jus poteſtatis patris naturalis: tunc ad ipſum in hujusmodi parentem adoptivum, in cujus poteſtate filius fuerit, conſultatis dignitas, poteſtate patris filium non libera.

§. 9. Illud autem fcire oportet, quod ſi nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium poſtea emancipaverit, vel in adoptionem dederit, progenies nura tua nihilominus quod ex ea naſcitur, in poteſtate tua naſcitur. Quod ſi poſt emancipationem vel adoptionem conceptus fuerit, in patris fui emancipati vel avi adoptivi poteſtati ſubjicitur.

§. 10. Et quidem neque naturales liberi, neque adoptivi ullo pene modo poſſunt cogere parentes de poteſtate ſua eos dimittere.

SCHOLIA.

a Omnino ſic. Sine ullis diſtinctione.

b In poteſtatem patris ſui. Ac femper in familia manſerit, l. 10. De Cenſ. Et ſic de cæteris.

c Parentes. Idem poſſe Juſtinianus obſervari voluit in parentibus naturalibus, quod effecit in ſtrictis, magiſtris militum, & epiſcopis: ita tamen ut ſalva retinerentur legitimæ ſucceſſionis, & ſibi eorum, mortuo patre, jura quæ ſuis heredibus competunt. Nov. Conſt. 81. c. 2.

d Impet. Et hoc Ulpianus ſcribit in Fragment. Quamobrem a Juſtiniano dicitur ſunt legis actiones in Nov. anno. 81. c. 2. Per quas actiones adhuc legis fine decretum tabularum adſtiones, l. 2. §. deinde ex ea legibus, de origin. ſur. & reſte profecto: nam ibi tum legis actio erat ſub ſolemnitates, & certam formulæ juris interpretabant, quemadmodum in judicis, auctore Pomponio, legis actiones funt, quæ agendi formam continent.

e Præterea. Emancipatio, imaginaria venditio eſt, qua fit certis verbis libripendæ, & quinque teſtibus præſentibus, l. 1. de teſtam. ord. Emancipatur hæc a Cajo, Ulpiano, Theophilo, Halicarnaſſeo, & Boetio Severino. Filius, aiunt, tribus emancipationibus, & trib. manumiſſionibus fui juris fit. Cæteri liberi una emancipatione, & linguæ manumiſſionibus alios diebus, aliſque adhibitis teſtibi. Beri poterant, auctore Paulo lib. 2. Sent. (ſi tur poſt emancipationem, & ideo teſtamentum non rumpebant, l. certum, §. ſi pater, de inoff. teſt. Dixit manus in emancipationibus tres manumiſſiones requiri, in adoptionibus vero duas tantum, Gaius lib. 1. de adopt. poteſt quis defendere hæc non eſſe contraria: nam natura rei id poſtulat, ut in adoptionibus duplex tantummodo ſit manumiſſio, vel nulla penitus, ſi femina, vel nepotes ex filio dentur in adoptionem.

f Imperiali reſcripto. Per legem Anaſtaſianam l. pen. C. de eman. lib.

f Filiimm. Imaginarie vendit ionibus.
g Reffe vie. Nam fubtati funt illi circuitus, illaque ambages veteres.
i Judices. Id eft magiftratus populi Romani: hodie tacita emancipatione utimur, aut confirmari poteft, *l. qui nonnem, de adopt. l. 2. C. de pact. poteft.* & fortaffe manavit ex *Nov.* Leonis, quam refert Conftantinus *lib. 1. epitomarum, tit. de diffolutione patriæ poteftatis.*

CAP. XIII. *De tutelis.*

TRanfeumus nunc ad aliam divifionem perfonarum. Nam ex his perfonis, quæ in poteftate non funt, quædam vel in tutela funt, vel in curatione, quædam neutro jure tenentur. Videamus ergo de his, qui in tutela, vel curatione funt. Jus autem tutelarum ex teras perfonas, quæ neutro jure tenentur. Ac prius difpiciamus de his, quæ in tutela funt.

5.1. Eft autem tutela (ut Servius definivit) *a* vis ac poteftas in capite *b* libero ad tuendum eum, qui propter ætatem fe defendere nequit, *c* jure civili data ac permiffa.

5.2. Tutores autem funt, qui eam vim, ac poteftatem habent, eoque ipfi ze nomen ceperunt : itaque appellantur tutores, qui tutores atque defenfores *d* fuos ædirui dicuntur, qui ædes tuentur.

5.3. *e* Permiffum eft itaque parentibus liberis impuberibus, *f* quos in poteftate habent, *g* teftamento tutores dare. Et hoc in filiis filiifque procedit omnimodo : nepotibus tamen neptibufque ita demum potentes poffunt teftamento tutores dare, fi nullus fit parentum eorum in patris fui poteftatem non funt recafuri. Itaque fi filius tuus mortis tuæ tempore in poteftate tua fit, nepotes ex eo non potuerunt teftamento tuo tutorem habere, quamvis in poteftate tua fuerint; fcilicet quia mortuo te, in poteftatem patris fui recafuri funt.

5.4. Quum autem in complexu alia cauffa poffimus pro iam natis habentur, & in hac cauffa placuit non minus poffumis, quam jam natis teftamento tuo quos dari poffit : fi modo in eo caffu fint, ut fi vivus parentibus fuccefferunt, fui, & in poteftate eorum fuerint. Sed fi nepotipte filio tutor a patre teftamento datus fuerit, confirmabitur ei teftamentaria perfidis nominodo, id eft, *h* fine inquifitione.

SCHOLIA.

a Vis ac poteftas. Legitimi facultas & auctoritas.
b Libero. Servo enim, & filiofamiliæ tutor non datur, nifi certum fpem habeant adipifcendæ libertatis, aut de ftatu fuo velint litigare, ut in cafu *l. ult. §. quamvis, C. de fent. pal.*
c Jure civili. Permiffa jure civili, quod etiam jure naturali conveniens eft, *§. ult. inf. de Attil. aut. l. 1. in princ. ff de minor.*
d Ædirui. Ædirui dicuntur, qui ædes facras tuentur, unde Ulpian. in *l. decem, §. 1. de tab. addi.* eo interdicto adituum teneri ferbit, qui cuftodiam tabularum *fubeperit* : Ante Ulpian. Cicero *pro domo* fua, *ad Pontif.* & Livius *lib. 1. decad. tit. fimile eft in Livum pater, §. donationis, De leg. 2. ifcorrieg.*, & *Labeo, ad leg. Jul. peculat.* Erant ergo ædirui facerdotes, qui ædes facras cuftodiant & tuebantur.
e Permiffum eft. Lege duodecim tabular.
f Quos in poteftate habent. Et hoc eft, quod fcribitur a Papiniano, filii tutelam jure patriæ poteftatis mandari, in *Lampadario, de admon. tut.* ex quo efficitur, ut fi talis fit perfona, quæ hanc poteftatem non habeat, mutet pata, vel proavus, vel extraneus quivis, aut perfona, quæ non fit in poteftate patris, ut filius naturalis, vel emancipatus, tunc quod dicit, auctoritate magiftratus fuppleri oporteat, & tutores fecundum voluntatem teftatoris dentur, ex inquifitione confirmari, & nonnunquam præterea ex inquifitione : nam fi pater fuerit, qui dederit, plerunque folet non inquirere magiftratus, fed fimpliciter confirmare, fi vero alius, diligenter inquirit an idoneus fit, *tut. tit. de confir. tut.*
g Teftamento, ut jufte, & fine confirmatione tutores fint.
h Sine inquifitione. Nifi cauffa, propter quam tutor datus videbatur in eo mutata fit, veluti fi ex amico inimicus, vel ex divite pauperior effectus fit.

CAP. XIV. *Qui teftamento tutores dari poffunt.*

DAri autem poteft tutor non folum patrifamilias, fed etiam filiisfamiliæ.

5.1. Sed & fervus proprius teftamento cum libertate reffte tutor dari poteft. Sed fciendum eft, & fub libertate tutorem datum, tacite a libertatem dari, acceptis enim libertatibus, per hoc reffe tutorem effe. Plane fi per errorem, quafi liber, tutor datus fit, aliud fciendum eft. Servus autem alienus pure inutiliter teftamento datur tutor : fed ita, quum liber erit, utiliter datur.

5.2. Propetius autem fervus inutiliter eo modo tutor datur.

5.3. Furiofus, vel minor viginticinque annis, tutor teftamento datus, tutor erit, quum compos mentis, aut major viginticinque annis factus fuerit.

5.4. Ad certum tempus, feu ex certo tempore, vel fub condicione, vel ante hereditis inftitutionem poffe dari tutorem, non dubitatur.

5.5. Certe autem rei & vel cauffe tutor e dari non poteft, qua perfonæ, vel cauffæ, vel rei datur.

5.6. Si quis filiabus fuis, vel filiis, tutorem dederit, etiam poftumis, vel poftumo dediffe videtur : quia filii vel filiæ appellatione, poftumos, vel poftuma continetur. Quod ita demum verum eft, fi appellatione filiorum, & ipfis tutores dati fint ? Dicendum eft ut ipfe quoque dati videantur, fi modo liberos dixit. Ceterum fi filios, non contineburtur : aliter enim filii, aliter nepotes appellantur. Plane fi poftumis dederit, tam filii poftumi, quam ceteri liberi continebuntur.

SCHOLIA.

a Libertatem dederint. Imo fideicom. *l. 3 familiæ, §. ult. de reg. Cato.* Quæ eft ratio dicet Ulpianus mihi intereffe fervus alienus, an proprius fine libertate tutor feribatur, utrique enim libertatem fideicommifo poffe defendi. *Ignorantius, l. 3. §. 1. de Publ. Dum* ait tutelam libertatis præftationi non patrocinari. Sic tutor datus fit, quem teftator liberum effe putabat : nam dictum eft id quoque cum libertate, quod fit tutelam libertati patrocinari, fi alienus fervus, libertati inquam fi decommiffaria : nam ita illa pœna eft fub *titulo fideicommiffi libert. Ignorantius* certo fcio fuiffe diverfum veteres mihi, quamvis eft fi nominatim & evidenter adiecta pœ effet. Quamvohem ipfo jure directum non poffe dari. *b Vel cauffa.* Verbi gratia : *ille tutor eft in hac lite*, vel hoc modo : ille tutor eflo illi mei, ut eum literis decreat : hoc exemplo utitur Conftantinus Hermenopolitanus *lib. 1. de nom. poteft.* Addit Ulpian. in *Lexicorum, de tut. nec. dubellio rebus*, quæ verba fatis obfcura funt, fed hoc arbitri. Ulpian.

CAP. XV. *De legitima adgnatorum tutela.*

QUibus autem teftamento tutor datus non fit, ex lege duodecim tabularum adgnati fiunt tutores, qui vocantur legitimi.

5.1. Sunt autem adgnati, cognati per virilis fexus cognationem connicti, quafi a patre cognati : nam eiufdem patre natos, fratres filios, nepotes ex eodem patre natos, qui per feminini fexus perfonas cognationem junguntur non funt agnati, fed alio naturali jure cognati, quæ amitæ nur filius, non eft ei agnatus, fed cognatus, & invicem, vicifsim tu illi eodem jure cognatus, & invicem, vicifsim tu illi eodem jure cognatus.

g Innocuit elementa parere, aptumque putarunt Ignibus, & fpiritu fingere corpus aqua ?
An quod in his vitæ cauffa eft : hæc prædidit exul :
His ipsa fit cautus, hæc duo magna putant.
c Capitis deminutio. Qui quæve fui juris fint, fi in alienam familiam tranfeant, fine dubio capite minuuntur. Hi autem in alienam familiam dicebus modis tranfeunt, arrogatione, de qua fuperius fatis fuperque dictum eft, & conventione in manum, de qua nunc quædam nobis a tate antiqua memoriæ prodita funt : Mulier, aut convenit in manum viri, capite deminuitur, nam in manu incipit effe mancipioque mariti, vel fuceri, in cujus poteftatem ipfe maritus fit, & in eius familiam, & fui heredis locum venit : item hoc pacto mulier tutela liberatur : omnes igitur hi, quibus capitis deminutione tollitur, ferant vero innupta mulieres in tutela legitima, quamvis natu grandiores poffent teftamenta facere, promittere, contrahere, & alia plurima nihil omnino agere poterant, ut Ulpianus docet in fragmentis, variis in locis, & Cicero in Topicis, pro Muræna, pro Cæcina, pro Flacco : Cato item apud Livium lib. 34. Majores nii, noftri nullam, ne privatam quidem rem agere feminas fine auctore voluerunt : in manu effe parentum, fratrum, virorum. Sed mulier, quæ in manum conventa fuerit, non ita mortuo erat filio loco, ut eodem prorfus jure effet, quo filiufdilias : nam non filiufdilias, fed matermiliis dicebatur, & a marito ftipulari poterat, *l. ex re parte, §. 1. de verb. obligat.* teftamenta condere. Ait enim Cicero in Topicis, fi mulier teftamentum fecit, quæ fe capite nunquam deminuit, non videtur ex edicto pretoris fecundum eas tabulas poffeffio dari : hoc eft, fi ea mulier teftata eft, quæ non erat fui juris futurus, aut quæ in manum viri non convenit. Igitur poft conventionem in manum viri mortuo vel, viri, tutoris auctoritatem, quam teftamentifactio facta, tutela quoque liberata eft.
d Status familiæ. Capitis, quod eft jnitur. quod zit Ulpianus in *l. 1. §. capitis, ad Senatusconsultum Tertullianum :* hanc capitis deminutionem libro ftatu contingere ? An dicemus ftatum, qui ipfius hominis proprius eft, communi ? ftatum fervi, qui communis eft cum multis, id eft circitatem & libertatem retinent ? Ea quæ funt publici juris retinent, ut urbes, ut populus privati, *C. ideo patria, ubi quis, hominis.* Idem Ulpianus in *l. nam & ceteri, de tutor. dentio.* Capitis, inquit, deminutio privata hominis & familiæ eius mutatio certitatis animi.
e Solvitur. Is ipse animus a corpore difcedit, agnationem cum eo corpore mutatur. Et animus fimilis fum ferri, & qui parem cauffa in inftallem deportati, vel quibus aqua & igni interdictum eft : nam quibus pœna aquæ & ignis interdictum eft, ea ipfa opprimi, ut illis penis affici foleat. Servi denique in ea cauffa funt, ut imputæ a domino accidi poffint, quinimo eunori prætium fervari poteft, cum fervus : merito igitur perinde agnationem & cognationem amittere, ac fi extremum naturæ fpiritum reddiviffet.

CAP. XVII. *De legitima patronorum tutela.*

EX eadem lege duodecim tabularum libertorum & libertarum tutela ad patronos libertofque eorum pertinet, quæ lex appellatur legitima tutela : non quia nominatim in ea lege de hac tutela caveatur, fed quia perinde accepta eft a per interpretationem, atque fi verbis legi introducta eft. Ea enim ipfa, quod libertates libertorum libertarumque, fi intellati deceffiffent, inftent lex ad patronos libertofve eorum pertinere credebantur veteres, voluiffe legem etiam tutelas ad eas pertinere : quum & agnatos, quos ad hereditatem lex vocat, redolos & tutores effe juffit : quia plerumque ubi fucceffionis eft emolumentum, ibi & tutelæ onus effe debet. Ideo autem diximus, plerumque, quia fi femina impubes manumittatur, ipfa ad hereditatem vocatur, quum alius fit tutor.

SCHOLIA.

a Per interpretationem. Id est, per jus civile Ælianum nam Sex. Ælius legeis XII. Tabul. interpretatus est *l. 2. §. magistros, ff. §. deinde Sext. de orig. jur.* & Cic. in multis locis: hujusque hominis interpretationes femper in ure pro lesibus habitæ sunt, Varia, ut fortunas poeta ait, & egregie cordati hominis & juris apprime conditoris, ut Justinianus ait in *l. 1. C. de comm. fer. manum.*

CAP. XVIII. *De legitima persona tutelæ.*

EXemplo parronorum recepta *est* & alia tutela, quæ & ipsa legitima vocatur, nam & quis filium aut filiam, nepotem aut neptem ex filio, & deinceps, impuberes emancipaverit, legitimus eorum tutor erit.

CAP. XIX. *De fiduciaria tutela.*

EST & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur: nam & parens filium vel filiam, nepotem vel neptem, vel deinceps, impuberes tua mancipatos legitimum sanciebatur eorum tutelam, quo defuncto, *a si liberi viriles* fuerint ei extant, & fiduciarii tutores filiorum fuorum, vel tertia, vel forsan, & ceterorum efficiantur. Atque parono legitimo tutore mortuo, liberi quoque eius legitimi sunt tutores: quoniam filius quoddam defuncti, & non effet a vivo patre emancipatus, quid obtinuit eius fui juris effloruisse, nec in fraudem potestatem recidere: idemque nec in nutelam. *b* Libertus autem & ferus manifeste, eodem jure apud liberos domini post mortem eius futuros effet, Ita ramen hi ad tutelam vocantur, *c* si perfecta ætatis fint, quod nulla conftitutio generaliter in omnibus tutelis & curationibus obfervari præcepit.

SCHOLIA.

a Si liberi ejus. Ut quemadmodum jura libertorum patronorum liberis emancipatis dantur; ita jura patronatus emancipator ad liberos suos transferat, five in potestate, five emancipati fuerint. Quod explicat ad *§. liberi*, &c accipiendum eft, in familia retenti vel emancipati.

b Fiduciarii tutores. Hoc verum eft, fi filii vel fratres impuberes capitis deminuti fuerint: nam fi in eadem familia manferint, jure agnationis legitimi erunt tutores, ut in *l. 3. C. de emanc. liberor.* nam *b Nullus jus* fed quoniam ex lege Anaftafiana, quod ad turelam & fuccefflonem pertinet, agnationis jura capitis deminutione non pereunt, etiam illis cafibus hodie legitimos tutores, *l. 2. C. de legit. tut. l. ne locupl. C. de cur. fur.*

c Liberos autem. Sed quare non nancifcitur eadem ratione patet nullam legitimam filii impuberis emancipati ab avo? nam fi ab avo emancipatus non fuiffet, eo mortuo, in poteftatem fui patris erat recafurus. Accurfius placet ei dicamus, impuberem recidere in poteftatem patris, non jure hereditario, quemadmodum fervus recidit in poteftatem liberorum domini, fed jure patris naturæ nervitum effe emancipatis filiis & liberorum parroni:

d Perfecta ætatis. Id eft, xxv. annorum, quæ & legitima & juftæ, ac plena & integra ætas, & juvenum decimi octabitis noftris.

CAP. XX. *De Attilio Severino, & eo qui ex lege Julia & Titia dabatur.*

SI cui nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur in urbe quidem Roma a prætore urbano, *a* & dabatur patre trabunorum plebis tutor & ex lege Attilia, in provinciis vero a præfidibus provinciarum ex lege Julia & Titia.

b §. 1. Sed & fi teftamento, tutor fub condicione, aut die certo datus fuerat, quamdiu condicio, aut dies A pendebat, ex hifdem legibus tutor dari poterat. Item fi pure datus fuerat: quamdiu ex teftamento nemo heres exiftat, tamdiu ex hifdem legibus tutor petendus erat, qui delinebat effe tutor, fi condicio exifteret, aut dies venirer, aut heres exiftere:

§. 2. Ab hoftibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur qui definebat effe tutor, fi is, qui captus erat, in civitatem regreffus fuerit: nam reverfus recipiebat tutelam jure poftliminii.

§. 3. Sed exhis legibus tutores pupillis deferuntur, & poft-quam ad tutores nondum confules pupillis tutores tutores ex inquifitione dare coeperunt, *c* deinde praterea ex Conftitutionibus: *c* cum fuppeditas *f* legibus, neque de cautione a tutoribus exigenda, rem facivum pupillis fore: neque de compellendis tutoribus ad tutelæ adminiftrationem, quicquam cavebatur.

§. 4. Sed hoc jure utimur, ut Rome quidem præfectus urbi, vel prætor, fecundum fuam jurifdictionem, in provincia vero præfides eo inquifitionem tutorum creareant, vel magiftratus *b* juffu præfidum, fi non fint magnæ pupilli facultates.

§. 5. Nos autem per Conftitutionem noftram & Juftianos difficultates hominum refecantes, nec expectan juffione præfidum, difpofuimus, fi facultas pupilli, vel adulti ufque ad quingentos folidos veleat, defenfores civitatum una cum eafdem civitatis religiofiffimo antiftite, vel alias publicas perfonas, id eft, magiftratus, vel jurifdictionem habentes eligere, & tutores, vel curatores legitimo cautela fecundum eafdem Conftitutionis formam præftanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt:

§. 6. Impuberes autem in tutela effe, naturali jure cognitionis eft: ut is, qui perfectæ ætatis non fit, ufque tutus regatur.

§. 7. Quum igitur pupillorum, pupillarumque tutores negotia gerant, poft puberratem, tutelæ judicio tutiones reddunt.

SCHOLIA.

a Et magiftr. Bini ex fingulis collegiis. Major igitur pars, id eft, fex vel feptem Tribuni. Erat enim decem Tribunorum collegium, quemadmodum Jurifconfulto Livio & Feneftella.

b Et lege Attilia. Quid opus fuit lege in magiftratibus? quia tutela ad munus publicum ut ait imperii, neque jurisdictionis, quinetiam privatus tutorem dare in fuo teftamento poteft, ufque lex duodecim tabularum id vetat. Et poft fuit competit, cui tutor non datur, concedit vel lex, vel Senatufconfultum, vel princeps. Etenim quæ inuptui uxoris fuæ vel jurisdictionem, quæ imperii munus femper obtinent, jure magiftratus competunt. Ulpianus in *l. unica, §. 1. extravit. De Cenf.*

c Postea quidem. Ex conftitutione D. Claudii auctore Svetonio *in Claud. Cæf. cap. 23.* facit *l. 1. de confirm. tut.*

d Deinde petuere. Qui tutelares diceburantur a Marco Antonino philofopho cerati. Ufpianus fcripfit librum fingularem de officio prætoris tutelaris, ex quo multa fumpta funt in *Tit. de tut. rat.* Alibi dicuntur prætores tutelares, quoniam cognitionibus præfidebant, *l. 1. C. de tut. vel cur. lil. 1. 2. in fin. C. quan. mul. tut. eff.* alibi judices tutelares, ut apud Paulum *lib. 3. Sentent. tit. 18.*

e Non fupradictis. Igitur quamdiu ex legibus dati funt, neque fatisdederunt tutores, neque compuli funt adminiftrare: plus enim non licebat magiftratibus quam lex permittebat.

f Legibus. Ergo imperfectæ erant fupradictæ leges, quamobrem principes fuis conftitutionibus addiderunt, quæ deeffe videbantur, & inde factum eft, ut ex Conftitutionibus tutores dari cœperint.

g Cæterum. Non aliter poffunt donmeriri tutores dare, quam fi præfides jubeant, mandent, præcipiant, quarum juffa lex confirmat, *l. 1. §. & quidem, §. sed et præf. tutores, de conf. tut. l. Iustus, §. teftamento, de admiffi. tut. l. 1. §. magiftratus, de magiftr. conven.* Ad præfidem

fidem igitur majores tutele referuntur, alia vero, ut A incipientis negotii, vel poft longum tempus interpofita auctoritas, nullius eft momenti, *l. nonnunm, De ufucap. l. fi quis bona, ff. Solut. De ædil. Edict.* Et ideo *Ulpianus* ait, *Si tutor ad tutelam non accedat, & tutor. Cæterum dat.* nec mandatæ prædicte tutoribus alium dare poffe, de alio incapaci intelligendum eft. *h Juffu præfid.* Duumvirie hoc morbiter datum eft.

CAP. XXI. *De auctoritate tutorum.*

QUibufcunt autem tutoris in quibufdam cauffis neceffaria cauffilitis eft in quibufdam non eft neceffaria, ut ecce fi quid dari fibi ftipulatur: non eft neceffaria tutoris auctoritas: quod fi alius pupilli promittere, neceffaria eft. Namque ftipulatio quidem ita quoque fine condicione licere eis facere, etiam fine tutoris auctoritate: Deteriorem vero non aliter quam tutoris auctoritate. Unde in his cauffis, *a* ex quibus obligationes mutuæ nafcuntur, ut in emptionibus, venditionibus, locationibus, condictionibus, mandatis, depofitis, *b* tutoris auctoritas non interveniat, ipfi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur: at invicem pupilli non obligantur.

§. 1. Neque tamen hereditatem adire, neque bonorum poffeffionem petere, neque hereditatem ex fideicommiffo fufcipere mitor poffunt, nifi tutoris auctoritate, quamvis illis lucrofa fit, *c* nec ullum damnum habere. Tutor autem *d* ftatim in ipfo negotio preffens debet auctor fieri, fi hoc pupillo profuturum exiftimaverit: *e* poft tempus vero, ad rem gerendam interpofita auctoritas nihil agit.

§. 2. Si inter tutorem pupillumque judicium agendum fit, quia ipfe tutor in re fua auctor effe non poteft, non *f* prætorius tutor, ut olim, conftituitur, fed curator ab locum tui dari datur, qui interveniente judicium perficiat, & eo perfecto curator effe debiti.

Ex duabus, ut hi, qui obligatus fit bab. vet min. & oft. d. tut. l. Nov. 72. in. §. Sed etfi quis.

SCHOLIA.

a Et majores. Bini ex fingulis collegiis. Major igitur pars, id eft, fex vel feptem Tribuni. Erat enim decem Tribunorum collegium Jurifconfulto, *a Livio & Feneftella.*

b Et lege Attilia. Quid opus fuit lege in magiftratibus? quia tutela ad munus publicum ut ait imperii, neque jurisdictionis, quinetiam privatus tutorem dare in fuo teftamento poteft, ufque lex duodecim tabularum id vetat. Et poft fuit competit, cui tutor non datur, concedit vel lex, vel Senatufconfultum, vel princeps. Etenim quæ inuptui uxoris fuæ vel jurisdictionem, quæ imperii munus femper obtinent, jure magiftratus competunt. Ulpianus in *l. unica, §. 1. extravit. De Cenf.*

c Postea quidem. Ex conftitutione D. Claudii auctore Svetonio *in Claud. Cæf. cap. 23.* facit *l. 1. de confirm. tut.*

d Deinde petuere. Qui tutelares diceburantur a Marco Antonino philofopho cerati. Ufpianus fcripfit librum fingularem de officio prætoris tutelaris, ex quo multa fumpta funt in *Tit. de tut. rat.* Alibi dicuntur prætores tutelares, quoniam cognitionibus præfidebant, *l. 1. C. de tut. vel cur. lil. 1. 2. in fin. C. quan. mul. tut. eff.* alibi judices tutelares, ut apud Paulum *lib. 3. Sentent. tit. 18.*

e Non fupradictis. Igitur quamdiu ex legibus dati funt, neque fatisdederunt tutores, neque compuli funt adminiftrare: plus enim non licebat magiftratibus quam lex permittebat.

f Legibus. Ergo imperfectæ erant fupradictæ leges, quamobrem principes fuis conftitutionibus addiderunt, quæ deeffe videbantur, & inde factum eft, ut ex Conftitutionibus tutores dari cœperint.

g Cæterum. Non aliter poffunt donmeriri tutores dare, quam fi præfides jubeant, mandent, præcipiant, quarum juffa lex confirmat, *l. 1. §. & quidem, §. sed et præf. tutores, de conf. tut. l. Iustus, §. teftamento, de admiffi. tut. l. 1. §. magiftratus, de magiftr. conven.* Ad præfidem

CAP. XXII. *a Quibus modis tutela finitur.*

PUpilli pupillæque quum puberes effe cœperint, tutelæ liberantur. Puberratem autem veteres quidem non folum ex annis, fed etiam ex habitu corporis in mafculis aftimari voluerunt. Noftra autem mafculos diu quidem effe cenfuerunt, quibus temporum fpectu quod in feminis & antiquus impodicum eft virum effe, id eft *b* impuberem habitudinis corporis, hoc etiam in mafculos remotos effe. Et ideo fimilia Conftitutione promulgata, puberratem in mafculis, poft quartum decimum annum completum, illico initium accipere difpofuimus: antiquitatis tantum in feminis perfoni bene poftam fuo ordine relinquentes, ut poft duodecimum annum compluribus virginibus fit effe creditum.

§. 1. Sed & impuberes tutela, fi adrogati fint adhuc impuberes, vel deportati: item fi in ferviturem pupillus redigatur, ut ingratus a parrono, *c* vel ab hoftibus fuerit captus.

§. 2. Sed & fi ufque ad certum conditionem datus fit teftamento, aque veniat, vel definat effe tutor, exiftente conditione.

§. 3. Simili modo finitur tutela morte vel pupillum vel tutorum.

§. 4. Sed & capitis deminutione tutors, per quam liberras vel civitas amittitur, omnis tutela perit: *d* Nec enim autem capitis deminutione tutoris, veluti fi fe in adoptionem dederit, legitima tamen tutela perit: ceterum nec mortuo Sed pupilli & pupillæ capitis deminutio, licet minima fit, omnes tutelas tollit.

§. 5. Præterea, qui ad certum tempus teftamento dantur tutores, fruto eo depunnt tutelam.

§. 6. Defunnt autem tutores effe, qui vel removentur a tutela ob id, quod fufpecti viri funt: vel ex juffa cauffa fefe excufant, & omni adminiftrationi tutelæ deponant, fecundum ea, quæ inferius proponemus.

SCHOLIA.

a Quibus modis tutela finitur. Tutelæ finis vel ex

ex tutore pendet, vel ex pupillo: fi ex tutore pendet, tunc alius tutor pupillo datur: fin autem ex pupillo, satis constat fructus de alio tutore disputari: ut ecce si testamento tutor datus sit ad diem, vel ad certum conditionem, veniente die, vel existente conditione, legitimae tutelae locus est: idem est si testamento tutor datus moriatur, quod si legitimus moriatur, frequentis gradus agnationis admittitur, vel si deficiant agnati, alius tutor datur a magistratibus. Cum tamen unus ex pluribus tutoribus testamento decesserit, legitima tutela non finitur, sed alius in defectum locum tutor datur: ius enim civile non putatur, ut quis & ex testamento, & ab intestato tutorem habeat. Idem est si unus ex pluribus legitimis tutoribus decesserit, ne diversi gradus agnati praeter legem & morem praesidentur: item si testamentarius tutor remotus fit vel excusatus, satis quidem legitima tutela: sed ex Senatusconsulto alius in locum eius tutor datur. *l. si quis suis sub conditione, De reflam. test.* quia interest legitimus ex eadem familia vel accultus fit, non erit successionis locus, sed alius in eius locum tutor dabitur ex eodem Senatusconsulto. *l. 3. cod. De legit. tut.* Si autem restamento tutor curatorque minorus sit, ad agnatum tutela revertitur, vel si legitimus, ad sequentem gradum, nisi hoc non ex pluribus tutoribus acciderit. Ex duobus pupillo mortuo vel capite deminuto vel pubere facto confestim prorsus tutela & extinguitur. Non satis erat nolle quibus modis tutela finitur, sed & quibus explicandum fuit quibus modis finire incipiat.

b Insolentiorem habitavimus. Si in annis dubitetur, ex objecta corporis probari poterit. *l. 4. C. De minoribus, l. 3. C. si minus se mai. dix. l. 3. Cod. Greg. si magist.*

c Completum. Completo non videtur, nisi excellerit annum xxi. vel xxv. & in hac varietate est consultus interpretatur, & in *l. maximus, Novell. de temp. num. sol. pec.* & Aulanus in *l. 1. Cod. Theod. de Cursi. dedit. & l. 1. Cod. de ord. rer. temp. fin.* fed hoc in praesenti negotio non observatur, *l. de qua, De teflam.*

d Vel absolutis fatis curare. Tutor item, qui captus est ab hostibus, definit esse tutor, *l. si adrogari, De tut. l. 4. §. 1. & tutor. Rem. pup. fol.* Sed an filius reversus tutor tutelam recipit, *l. ab hostis. pup. Arrii.* an ita reversus pupillus recidet in eam, qui quondam fuit tutor: & cur non recidat non video, nam postliminium omnia restituit in pristinum flatum.

CAP. XXIII. *De curatoribus.*

MAsculi puberes & feminae viripotentes utque ad *e* vicesimum quintum annum completum curatores accipiunto: quia licet puberes fint, adhuc tamen eius aetatis funt, ut fua negotia regere non possint.

§. 1. *b* Dantur autem curatores ab iisdem magistratibus, a quibus & tutores: fed curator teflamento non datur, fed datus confirmatur decreto praetoris vel praesidis.

§. 2. Item inviti adolescentes curatores non accipiunt, praeterquam in litem, curator enim & ad certam causam dari potest.

§. 3. Furiosi quoque & prodigi, licet majores viginquinque annis sint: tamen in curatione funt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. *c* Sed folent Romae praefectus urbi, vel praetor, vel in provinciis praefides ex inquisitione eis curatores dare.

§. 4. Sed & mentecapti, & fuidu & muti, & qui *d* perpetuo morbo laborant, quia reb. fuis fuperesse non possunt, curatores dandi funt.

§. 5. *e* Interdum autem & pupilli curatores accipiunt, *f* ut puta, fi legitimus tutor non fit aduetus, *g* quoniam habenti curatorem tutor dari non potest. Item fi teflamento datus tutor, vel a praetore, vel praeside, idoneus non fit ad administrationem, nec tamen fraudulenter negotia administret, *h* folet ei curator adjungi. Item si tutorem tutorum, qui non in perpetuum, sed ad

A tempus a tutela excusantur, folent curatores dari.

§. 6. Quod si tutor adverfi valetudine, vel alia effectuare impeditur, quo minus negotia pupilli administret poffit: & pupillus vel abit, vel infans fit, quem velit *K* adtorem *l* percalo ipfius tutoris, praetor vel qui provinciae praerit *m* decreto conflituet.

SCHOLIA.

a Viripotentem ajunto. Femina citius quam mas plenum liberum arbitrium adipiscitur. & utor quia fcit, quare citius item quam mas curatione non liberatur, nifi quis dicat, non effe utilitum in feminis, quae poft liberorum fuppofitionem & patrum hic, vel Attilianum tutores habebant, donec in manum viri convenirent.

b Dantur autem. Dantur ex Conflitutione D. Marci, non ante D. Marcum memoratum quam xxv. ann. natu, nifi ex caufa, curatores non dabantur.

c Sed folent. Furiofi funt in curatione agnatorum ex xii. Tab. item prodigi, qui morte patris & intefiato heredes exiflerunt, ut Ulpianus docet in Fragmen. Sed hodie magiflratus folent fe interponere, & furiofis prodigifque caufa cognita ex inquifitione agnatum vel extraneum curatorem dare, *l. 1. Codiverare, l. fupr. De cur. fur.* id quod fortaffe lege Letoria effectum eft, cujus Capitolinus meminit in Marco. Item *l. ult. Cod. De verbor. Sed Sabinus*, fuperiori contrarium fenteatiam fignificat.

d Perpetuo morbo. Morbi fenioris, vel perpetui funt, vel temporarii. Quare an ob temporarium curator detur, & puto non dari, an ob perpetuos, qui fortici non funt, & puto idem effe quod in temporariis.

e Interdum autem. Interdum tutor non datur: nifi ex certis caufis, quae certis legibus comprehenfae funt. Tutorem habeant caufa cognita curator datur a magiflratibus nomine in Italia: ex caufis quae funt. *f Ut puta fi legitimus.* Hoc unum exemplum eft: ideft fatis fua negotia, & auctorem patrimonium poffit. *g* Quoniam habenti curatorem tutor non adminiflrat. *l. 1. §. ult. C. in quibus cas. cess. l. teflamento, Cod. de ord. iud. l. tutores qui, §. 1. quarto, l. quarto §. fin. De admini. l.* Sunt & alii modi, quae in difquifitione funt magiflratui, veluti fi tutor ad tempus excufetur: item fi jam pupillo habenti curatorem, in locum tutoris locum, qui patet tutorem effe veluti, ut in *l. fenatus, de teflam. tut. l. fi pupillorum, C. eod. l. 3. C. de cen. tut.*

h Quemadmodum habenti. Quorum in hac regula fit perpetua: Imp. Valerianus & Gallienus in *tit. in quib. cas. tutor vel curator dari poteft*, fic enim legendum eft. *licet, inquiunt, curatores habeant curatores non dari, ut tamen certis ex caufis alias idoneus fubflitui fenatus tutoremve poffit dari.* Senatus eft: licet tutorem habeant tutor dari non poteft, in eius tamen tutoris locum, qui relictis alis contutoribus, ipfe tutor effe deflit, alius tutor a magiflratibus dari folet, *ideft*, inquiunt, *in locum fufpecti, qui excufatur, ac removetur eft, & in locum excufati*: Si unus ex pluribus tutoribus a tutela removeatur, vel fi excufetur: in perpetuum (nam loco excufati tempus, paulo inferius ex oblervatione curatorum refert) alius in illius locum tutor datur, & fic debitur tutor tutorem habenti.

i Curatorem dari. Ex decreto magiflratus, hunc autem Pompon. dicit magis effe adminiflratorem rerum, quam curatorem *in l. fatis, de tutel.* Et rebe; nam in multis differunt, qui ad hanc rem pertinent. *l. Et pupillus.* His igitur verbis eum cafum volvit expiimere, quo adfit neceffario conflituendus eft. Quod tunc accidit, cum ipfe fibi pupillus procuratorem adhoritate tutoris conflituere non poteft: Nam & cum procuratorem fibi conflituere poteft, nihil vetat adhoritate conflituit: idem & in curatore dicemus, fi adolefcens non adhit.

K Adtorem. Adfor, qui & adiutor dicitur a Pompeio *in l. fatis, De tut.*

l Periculo ipfius tutoris. Quippe eligitur, datur, conflituitur, ordinatur a tutore.

m De-

m Decreto. Decreto eft opus, ut electus & nominatus A a tutore, ita demum agat & defendat negotia pupilli, fi praetori vel praefidi probatus & idoneus vifus fuerit.

CAP. XXIV. *De fatisfactione tutorum vel curatorum.*

NE tamen pupillorum pupillarumve, & eorum, qui quorve in curatione funt, negotia a curatoribus rutoribusve confumantur, vel deminuantur: *a* a curatoribus, & a tutoribus, quos in nomine fecimus, idem. Sed hoc non eft perpetuum: nam tutores teflamento dati, fatisdare non cogantur: quia fides eorum & diligentia ab ipfo teflatore probata eft: item ex inquifitione tutores vel curatores dati, fatisdatione non coguntur: quia ideo electi funt.

§. 1. Sed & ex teflamento vel inquifitione duo plurefve dati fuerint, poteft unus offerre fatis de indemnitate pupilli, vel adultorum. Sed adultus non cogitur, tori praeferri, ut folus adminiflret: vel ut contutore fatis offerens proponatur ei, & ipfe folus adminiflret. Itaque per fatis non poteft petere alius a tutore, vel concuratore fuo, fed offerre debet, ut electionem det coututori, vel concurratori fuo. unum velit fare accipere, an fatisdare. Quod fi nemo eorum fatis offerat, fiquidem adfcripfum fuerit a teflatore quis gerat, ille gerere debet. Quod fi non fuerit adfcriptum, quem mallent pati, ipfi gerere debet, ut edicto praetoris cavetur. Sin autem ipfi tutores difponerint circa eligendum eum, vel eos, qui gerere debeant, praetor partes fuas interponere debet. Idem & in curatore & inquifitione datis probandum eft, id eft, ut major pars eligere poffit, per quem adminiflratio fiere.

§. 2. Sciendum autem eft, non folum tutores vel curatores pupilli vel adultes, exteriique perfonis ex administratione rerum teneri, fed etiam in eos, qui fatisdationem accipiunt & fubfidiarium actionem effe, quae ultimum eiicpraedium poffit adferre. Subfidiaria autem actio in eos datur, qui non diligenter in electione vel curatoribus fatisdari non curaverunt, aut non idonee paffi funt caveri. Quae quidem tam ex pruftratione refpondit, quam ex obligatione imperialibus etiam in heredes eorum extenditur.

§. 3. Quibus Conflitutionibus & illud exprimitur, ut nifi caveant tutores vel curatores, pupillus pro captis coercentur.

§. 4. Neque autem praefectus urbi, neque praetor, neque praeles provinciae, neque quis alius, cui tutores dandi jus eft, hac actione tenebitur, fed hic teflamento modo, qui fatisdationem exigere debet.

SCHOLIA.

a Caput. Caret malo, caret igitur, ut qui tutorem dat fine inquifitione, vel fi legitimus veretur ad tutelam: caret item pretor ut tutorem vel curatores eo nomine fatisdari.

b Subfidiarium Marcianus. Haec actio eft utilis in fadum, in factum a Theophilo dicitur, utilis in *l. 1. §. parvi, de magiflr. conven. l. ult. Cod. De C. ord.* Quod autem dicitur in *l. ult. cod.* eandem effe hanc actionem, quae in tutores datur, ad eft, eadem ratione utilis eft ac tutore: nam in ea omnia agitur in qua tutor conveniur, fed tamen tutela actio privilegiatia eft, hac non item, *l. 1. §. privilegium, eod. tit.* Datur autem pupillo fubfidiaria actio ex Senatusconfulto, quod factum eft auctore Trajano, *l. 2. eod. tit. l. 3. cod.* & interdum datur tutori, *l. 3. §. ult. eod.*

c Sed hi. Datur etiam operarum arbiter Alexandrinus prohibendis, in quem haec actio datur, *l. 3. §. praeter, & §. ferme, §. eodem.* Cum ex inquifitione vocat curator in officia & minifleria magiflratuum, haec actio competit, *l. 6. §. penult. per quos Interdictum heri folet. de probat. l. 3. §. tutor. De fatisdat. tut.*

§. 16.

§. 16. Qui autem vult se excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam non probaverit: alias, uti juris tempora non prohibetur. Qui autem excusare se volunt, non appellant: sed intra dies quinquagesima continuos, ex quo cognoverunt, excusare se debent cujuscunque generis sunt, id est, qui fuerecumque dati fuerint tutores, si intra centesimum lapidem sunt ab eo loco, ubi tutores dati sunt. Si vero ultra centesimum habitant, dimensionem sibi viginti milium diurnorum & amplius triginta dierum, quod tamen, ut Severus & Antoninus decrevêre computari, ut minus sint quam quinquaginta dies.

§. 17. Datus autem tutor, ad universum patrimonium datus esse creditur.

§. 18. Qui tutelam alicujus gessit, invitus curator ejusdem fieri non compellitur: in tantum, ut licet paterfamilias, qui testamentum tutores dedit, aliquem fe eundem curatorem dare, tamen invitum eum curam suscipere non cogendum, dixi Severus & Antoninus rescripserunt.

§. 19. Idem rescripserunt, invitum curari fine cura datum, excusare se posse, licet fic immiscuerit.

§. 20. Si quis autem falsis allegationibus excusationem tutelæ meruit, non est liberatus curæ tutelæ.

SCHOLIA.

a Tutelæ. A legitimis & dativis ijsimicitiæ capitales excusant, five priores teftamento, five poftcriores fint, & hic eft fenfus hujus §. *& inimicitiæ.*

CAP. XXVI. *De fuspectis tutoribus vel curatoribus.*

SCirendum eft, fuspecti crimen ex lege duodecim tabularum defcendere.

§. 1. *a* Datum eft autem jus removendi tutores fuspectos fomæ patroni, & in provincia præfidibus curatum, & legato proconfulis.

§. 2. Oftendimus qui poffent de fuspecto cognofcere: nunc videamus qui fuspecti fieri poffint: & fciendum omnes tutores poffe removeri, five teftamentarii fint, five non, fed alterius generis tutores. Quare eft legitimus fit tutor, accufari poteft. Quod fi patronus adhuc idem erit dicendum: dummodo meminerimus, famæ patronum parcendum, licet ut fuspectus removus fuerit.

§. 3. Confequens eft ut videamus, qui poffint fuspectos poffulare. Et fciendum eft quafi publicam effe hanc actionem, hoc eft, omnibus patere. Quinimo mulieres etiamnunc ex refcripto divorum fratrum B. & Antonini: fed ea fole, quæ pietatis neceffitudine ductæ, ad hoc procedunt: ut puta mater, nutrix quoque & avia poffunt, poteft & focus: fed & fi qua alia mulier fuerit, cujus pater perpenfam pietatem intellexerit, non fexus verecundiæ egredientis, fed pietate producftam, non contemnere inquirum pupillorum, admitter eam ad accufationem. A

§. 4. Impuberes poffunt tutores fuos fuspectos poftulare, puberes autem curatores fuos ex confilio necceffariorum fufpectos poffunt urgere, & ita divi Severus & Antoninus refcripferunt.

§. 5. Sufpectus autem eft, qui non ex fide tutelam gerit, licet folvendo fit, ut Julianus quoque refcripfit. Sed & ante quam incipiat tutelam gerere tutor, poffe eum quafi fufpectum removeri, idem Julianus refcripfit, & fecundum eum conftitutum eft.

§. 6. Sufpectus autem removetur, fi quidem ob dolum, famofus eft: fi ob culpam, non atque.

§. 7. Si quis autem fufpectus poftulatur, quod cognitor, procurator, interdicitur ei adminiftratio ut Papinianus refpondit.

§. 8. Sed fi fufpecti cognitio fufcepta fuerit, poftsequetur tutor vel curator deceffeit, extinguitur fufpecti cognitio. B

§. 9. Si quis autem cognitor in rem fuam fuerit, ut alimenta pupillo decernantur, exceptor effufus divorum Severi & Antonini, ut in poffeffionem bonorum eius pupilli mittatur, quæ bona deterius fortaffe fint, dato curatore diftrahi jubeatur. Ergo ut fufpectus removeri poterit, qui non prafat alimenta.

§. 10. Sed fi quis præfatus negat propter inopiam alimenta non poffe decerni, fi hoc per mendacium dicat, remittendus eum eft ad poffeffionem urbi puerorum, placuit: ficut ille remittitur, qui data pecunia, miniftritus tutelam redemit.

§. 11. Liberis quoque & fratuelenter tutelam fibirum vel nepotum patroni poffiffe probetur, ad præfectum urbi remittitur punicndus.

§. 12. Noviffime fciendum eft, eos, qui fraudulenter tutelam, vel curam adminiftrant, etiamfi fatis offerant, removendos a tutela, quia fatisfactio tutoris propofitum male volentis non mutat, fed dantaxat gratitudo in re familiari facultatem præftat.

§. 13. Sufpectum eum eum putamus, qui moribus talis eft, ut fufpectus fit. Enimvero tutor, vel curator quamvis pauper eft, fidelis tamen, & diligens, removendus non eft quafi fufpectus.

SCHOLIA.

a Datum eft. Quia dicit datum eft, apparet remotionem tutoris non effe propriam jurifdictionis: fed non tantum prætoribus & præfidibus remotio data eft, verum etiam eis, quibus ibi hanc cognitionis fpeciem mandarunt. Et hoc, quia in me fallo, *Iurifdictionalis ferafit in I. cognitio in pr. de off. eius, cui mand. eft jurif.* Mandata autem univerfali jurifdictione, an & hæc cognitionis fpecies tradita, dubitatum eft: Nam fi quis pupillorum exigere hoc videbatur, & majoribus tantum judicibus, vel ijs, quibus majores judices nominatim mandarunt. C

quidam nullius, plerafque fimilitorum, quæ ex variis cauffis cuique adquirantur, ficut ex fubjectis apparebit.

§. 1. Et quidem ô naturali jure communia funt omnium hæc, aer, aqua & profluens, & mare, & per hoc littora maris. Nemo igitur ad littus maris & accedere prohibetur, & dum tamen villis & monumentis, & ædificiis abftineat, quæ non fuæ *f* juris gentium, ficut & mare. §. 2. *g* Flumina autem omnia, & portus publica funt ideo

ideoque & jus piſcandi omnibus commune eſt *h* in portu flumineſque.

§. 3. Eſt autem litus maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit.

§. 4. Riparum quoque uſus publicus eſt ê juris gentium, ſicut ipſius fluminis. Itaque navem ad eas applicare, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, exhibet liberum eſt, ſicut per ipſum flumen navigare, *i* fed proprietas earum illorum eſt, *m* quorum prædiis hærent: qua de cauſa arbores quoque in illorum ſunt computandæ.

§. 5. Litorum quoque uſus publicus juris gentium eſt, ſicut ipſius maris: & ob id quibuslibet liberum eſt exſam ibi ponere, inquam ſe recipiant: ſicut retia ſiccare, & ex mari reducere. Proprietas autem eorum poteſt intelligi *n* nullius eſſe, ſed ejuſdem juris eſſe, cujus & mare, & littora maris, quæ ſunt juris vel gentis.

§. 6. *o* Univerſitatis ſunt, non ſingulorum, *p* veluti quæ in civitatibus ſunt, theatra, ſtadia, & ſimilia, ſi qua alia ſunt communia civitatum.

§. 7. Nullius autem ſunt res ſacræ, & *q* religioſæ, & ſanctæ: quod enim divini juris eſt, id nullius in bonis eſt.

§. 8. Sacre res ſunt, quæ rite, & *r* per pontifices Deo conſecratæ ſunt: veluti ædes ſacræ, & donaria, quæ rite *s* ad miniſterium Dei dedicata ſunt: quæ etiam per noſtram Conſtitutionem alienare, & obligari prohibuimus, *t* excepta cauſa redemptionis captivorum. Si quis vero *y* auctoritate ſua, quod ſacrum fibi conſtituerit, facrum non eſt, ſed profanum. Locus autem, in quo mos facræ fiunt ædificatæ, etiam divino ædificio, facer adhuc manet, ut & Papinianus reſcripſit.

§. 9. *x* Religioſum locum unuſquiſque fibi ſolummodo facit, *z* dum mortuum infert in locum ſuum. Id communem autem locum parum invito ſocio inferre non licet, in communem vero ſepulcrum *a* etiam invito ſocio licet inferre. Item ſi alienus ſine prohibitione *b* proprietarii placet, nifi conſtitutione ufiufructuario, locum religioſum non facere. In alienum autem concedente domino licet inferre, & licet poſtea rationem habuerit, quam illatus eſt mortuus, tamen religioſus fit locus.

§. 10. Sacræ quoque res, ut muri muri & portæ, quo damnando divini juris ſunt: & ideo nullius in bonis ſunt. Ideoque muros ſanctos dicimus, quia poena capitis conſtituta eſt in eos, qui aliquid ex muris deiqueriat. Ideo & legum eas partes, quibus poena dofinitus adverſus eos, qui contra leges faciunt, ſanctiones vocamus.

§. 11. Singulorum autem hominum ſanctis modo res ſunt: quemadmodum enim cuique dominium nanciſcimur e jure naturali, quod & civile diximus, appellatur jus gentium: *d* quarundam jure civili, *e* Commodius eſt itaque a naturali ordine jure incipere: palam eſt autem veruſtiſſimo fas ſanctis, quod ante civitates conditas homini rerum natura prodidit: civilis enim jura tunc effe cœperunt, ſimul & civitates condi, & magiſtratus creari, & leges ferri cœperunt.

§. 12. *f* Inter quas beſtiæ, & volucres, & pifces, id eſt, omnia animalia, quæ mare, aer, & terra nascuntur, ſimulatque ab aliquo capta fuerint, jure gentium ſtatim illius eſſe incipiunt: *g* quod enim nullius eſſi, id naturali ratione occupanti conceditur. Inter quas feras beſtias & pugnaces numeros & hoſtes quoque capiuntur, an in alienos. Itaque qui in alienum fundum ingrediter *f* venandi, aucupandi, prædandi gratia, videri animo, & ſi is providerit, prohiberi ab ingreditur. Quifquid autem dixerit eum, qui ſeptum venationi, aut ſalutari ſuo, quod ex conſuetudine avocare, & revocare ſolet: nam & ſpectatum facinat, quarum conſuetudinem naturam. Certe quoque ita quidam tantum habere, ut in ſylvas aut in lacum ſuum ſolent: quorum & ſiporum ferum effe naturam nemo negat. In iis autem animalibus, quæ ex conſuetudine abire & redire ſolent, talis regula comprobata eſt, ut eouſque tua eſſe intelligantur, donec animum revertendi habent: cum ſe revertendi animum habere, deſerunt, etiam tua eſſe deſinant, & fiunt occupantium. Revertendi autem animum videntur deſinere habere tunc, quum revertendi conſuetudinem deſerere videntur.

§. 16. Gallinarum autem & anſerum non eſt ſera natura: ideque ex eo poſſumus intelligere, quod ſæpe fuit gallinas, quas quis ſuas eſſe credebat: item alii anſeres, quos ſpeciem appellamus: ideoque ſi anſeres tui, aut gallinæ tuæ aliquo caſu turbati turbatave evolaverint, *h* licet concipientes eos perſequi, quousque tuum eſſe locus fit, aut tuum eſſe intelligantur: & qui lucrandi animo ea animalia retinet, furtum committere *i* intelligitur.

§. 17. Item ex his, quæ in bellum apparantur, pugnandi ſtatim noſtra fiunt: ideoque quidam ex liberi hominis in ſervitutem pugnando redacti, ſtatim ſervi fiunt, & ſervitutem noſtram conſequuntur: & quidquid ex his captum fuerit, id noſtrum fit.

§. 18. Gemmæ lapilli & gemmæ, & cætera quæ in litore inveniuntur, jure naturali ſtatim inventoris fiunt.

§. 19. Item ex, quæ ex animalibus dominio nobis adempta ſunt, & ab hoſtibus capta ſunt adquiruntur.

§. 20. Præterea, quod per alluvionem *k* agro ejus ſtatim adjicit, jure gentium ſibi adjungitur. Eſt autem alluvio incrementum latens. Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligere non poſſimus, quantum quoque momento temporis adjiciatur.

§. 21. Quod fibris fluminis partem aliquam ex tuo prædio derexerit, & vicinis prædio attulerit, *l* palam eſt, eam tuam permanere. Plane ſi longo tempore fundo vicini tui hæreſtit, arboreſque, quas ſecum traxerit, in eum fundum radices exerint: ex eo tempore videntur vicini fundo adjecifſe.

§. 22. Inſula, quæ in mari ex fit, quod raro accidit, occupantium eſt: ſimilis enim eſt creditur. In littore autem, quod frequenter accidit, quidam ædificia partem ſuorum fecere, communis eſt eorum, qui ab utraque parte ſuorum ædificia proprietatem poſſidere / pro modo latitudinis cuiuſque fundi, quæ latitudo prope ripam eſt. Quod ſi alteri pars proximior ſit, eorum eſt tantum, quæ ab ea parte prope ripam poſſeſſa poſſident. Quod ſi aliqua parte diviſum ſit flumen, deinde infra unitum, agrum alicujus in formam inſulæ redegerit, ejuſdem permanet is ager, cujus & fuerat.

§. 23. Quod ñ naturali alveo in univerſum relicto, alia parte litore cooperit: prior quidem alveus eorum eſt, qui prope ripam eius poſſeſſi poſſident: pro mo-

do scilicet latifundiis cujusque agri, quæ latitudo prope ripam sit: nonne autem etiam ripæ ejus fundi, qui sit hic & ipsius flumen, / id est, publicus. Quod si post aliquod tempus ad priorem alveum reverſum fuerit flumen, a ruſtici nonne ei loco eorum eſſe incipit, qui prope ripam eius prædia poſſident.

§. 24. v. Alia ſane cauſa eſt, ſi cujus totus ager inundatus fuerit: neque enim inundatio fundi, ſi feciem commutat / & ob id neceſſejt aqua, palam eſt eum fundum ejus manere, cujus & fuit.

§. 25. Quum ne aliena materia ſpecies aliqua / fabrefacta alio ſe ſuo, quam ſolet, quis eorum naturali ratione dominus ſit: utrum is / qui fecerit, an ille potius qui materiæ dominus fuerit: ut ecce, ſi quis ex alienis uvis, aut olivis, aut ſpicis, vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecerit: vel ex alieno lana, aut purpura veſtimentum miſcuerit: vel ex medicamentis alienis emplaſtrum, aut collyrium compoſuerit: vel ex aliena lana veſtimentum fecerit, vel ex alieno ferro, aut ære, vel argento, vel ſubtilium fabricaverit. / Et poſt multas Sabinianorum & Proculejanorum ambiguitates, plaquit / medio ſententia exiſtimantium, ſi ea ſpecies ad materiam reduci poſſit, cum videri dominum eſſe, / qui materiæ dominus fuerit: ſi non poſſit reduci: eum potius intelligi dominum, qui fecerit. Nec vas conflatum poteſt ad eadem maſſam arris, vel argenti, vel auri reduci: vinum ægrum, vel oleum, aut frumentum, ad uvas, & olivas, & ſpicas, / quum non poteſt: ac ne multum quidem ad vinum & mel reſolvi poteſt. Quod ſi partim ex ea materia, partim ex alterius / cujusque fecerit quis, veluti ſi ex fuo vino & alieno melle multum miſcuerit, aut ex ſuis & alienis medicamentis emplaſtrum, aut collyrium: aut ex ſua lana & aliena veſtimentum fecerit: dubitandum non eſt, hoc caſu eum eſſe dominum, qui fecerit: quum non ſolum operam ſuam dederit, ſed & partem ejuſdem materiæ præſtiterit.

§. 26. Si tamen alienum purpuram veſtimento ſuo quis interuit: / licet principio eſt purpura accedentium vice eſt veſtimento: & qui dominus fuit purpuræ, / adversus eum, qui fabricavit, habet furti actionem, & condictionem: / hoc ipſe fit, ut purpura exoneretur, / ne aliud / tum extinctæ res, licet vindicari non poſſint, condici tamen a furibus, / & quibuſvis aliis poſſeſſoribus poſſint.

§. 27. Si duorum materiæ ex voluntate dominorum confuſa ſint, totum id corpus, quod ex confuſione fit, utriuſque commune eſt, veluti ſi qui vina, fua confecerint, aut maſſas argenti, vel auri conflaverint. Sed & ſi diverſæ materiæ ſint, & ob id propria ſpecies facta ſit, forte ex vino & melle mulſum, aut ex auro & argento electrum, idem juris eſt: nam & eo caſu communem eſſe ſpeciem non dubitatur. Quod ſi fortuito, & non voluntate dominorum confuſa fuerint, vel diverſæ materiæ, vel quæ ejuſdem generis ſunt & idem juris eſſe placuit.

§. 28. Quod ſi frumentum / cum frumento mixtum fuerit, ſi quidem ex voluntate veſtra, commune erit, quia ſingula corpora, id eſt, ſingula grana, quæ cujuſque propria fuerint, / ex voluntate veſtra communicata ſunt. Quod ſi caſu id mixtum fuerit, vel Titius id miſcuerit ſine tua voluntate, non videtur commune eſſe, quia ſingula corpora in ea ſubſtantia dirimi non magis ifti cibus communæ ſit frumentum, / quam grex intelligitur eſſe communis, ſi pecora Titii tuis pecoribus mixta fuerint. Si ab aliquo frumentum tuum, vel frumentum vicinorum, in reas quidem aſtis / quod modo frumenti cuique competit, arbitrio judicis boni conſtituetur, ut ipſe arbitretur, quale cuique frumentum debeatur.

§. 29. Si quis in ſuo ſolo alienam materia / ædificaverit, ſuam intelligitur dominus ædificii, quia omne, / quod ſolo inædificatur, ſolo cedit. Nec tamen ideo

A is, qui materiæ dominus fuerit, / definit dominus eius eſſe, / ſed tantiſper / neque vindicare eum poteſt, / neque ad exhibendum de ea re agere, / propter legem duodecim tabularum, qua cavetur, ne quis tignum alienum ædificii ſui junctum, / eximere cogatur, / ſed duplum ipſo ea præſtet per actionem, quæ vocatur de tigno injuncto. Appellatione autem tigni omnis materia ſignificatur, ex qua ædificia fiunt: Quod ideo proprium eſt, ne ædificia refcindi neceſſe ſit. Sed & aliqua ex caſa dirutum ſit ædificium, poterit materiæ dominus, / ſi non fuerit ædificium jam perfectum, / tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere.

§. 30. Ex diverſo ſi quis in / alieno ſolo ſua materia B ædificaverit, ædificium / domini, cujus ſolum / factum eſt. Sed hoc caſu materiæ dominus proprietatem ejus amittit, quia voluntate ejus intelligitur eſſe alienata, utique ſi tanti ædificium fuerit, ut ſine / ruina diſjici non poſſit. Quod ſi diruto ædificio, materiam tamen / vindicare non poteſt. Gerte illud conſtat, ſi in poſſeſſione conſtituta ædificatore, / ſolo dominum / ſuum eſſe, / ut ſolvat pretium materiæ, & mercedes fabrorum, / a poſſe eum per exceptionem doli mali repelli: utique / non ſolum a poſſeſſore fuerit, qui ædificavit. Nam ſcierit / alienum / ſolum eſſe, poteſt objici culpa, / ei quod ædificaverit temere in eo ſolo, quod intelligeret / alienum eſſe.

§. 31. Si Titius alienum plantam in ſolo ſuo poſuerit, / ſpinas erit. Et ex diverſo, ſi Titius ſuam plantam in alieno ſolo poſuerit, / Mævii plantam erit, / & modo ab hoc ea radices egerit: ante enim, / quam radices egerit, ejus permanet, / cujus & fuerat. Adeo autem ea res tempore, / quo radices egit, commutatur, ut ſi vicini arbor ita terram Titii preſſerit, ut in eius fundum radices egerit, / Titii efficiarborem dicamus: / ut enim ædificia ſolo cedunt, ita ſolum arbori ſecſe inſerentibus, / cum cuis in fundum radices egiſſet. Et ideo prope confinium arbor poſita, / & etiam in vicini fundum radices egerit, / communis fit.

§. 32. Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coalescunt, ſolo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ ſatu ſata ſunt, ſolo cedere intelligenda ſunt. Ceterum ſi, ab alieno ſolo ædificaverit, & ab eo dominus petat ædificium, / defendi poteſt per exceptionem doli mali, ſecundum ea, quæ ſuperius / diximus, ita ædificium / dirui non tutus eſſe poteſt ei, qui alienum fundum fua impenſa bona fide conſtruxit.

§. 33. / Literæ quoque, licet aurea ſint, / perinde chartis, membranisve cedunt, ac ſolo cedere ſolent ea, quæ inædificantur, aut inſeruntur: / ideoque / ſi in alienis membranis / vel chartis carmina, / vel hiſtorias, vel orationem Titius ſcripſerit, hujus corporis non Titius, ſed ru dominus eſſe videtur. Sed & a Titio petas tuos libros, / vel membranas, / nec impendia ſcripturæ / ſolvere parato tibi, / poterit ſe Titius defendere per exceptionem doli mali, utique / ſi earum charitatem non exhibeas poſſeſſionem bona fide acceſſit. Si quis in alienis tabulis pinxerit, quidam tabulam picturæ cedere, alii vidente pictorem, / qualiscunque tabulas picturæ cedere. Ridiculum eſt enim picturam Apellis, vel Parrhaſii in acceſſionem & vilisſimæ tabulæ cedere / Titio, & a domino tabulæ imaginem poſſideate, / ei, qui pinxit, eam petat, nec ſolvat pretium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali ſubmoveri. At ſi is qui pinxit, / ignoret, / confitendum eſt, / ut utilis actio domino tabulæ adverſus eum detur: / quo caſu ſi non ſolvat impenſam picturæ, poterit per exceptionem doli mali ſubmoveri. Quod ſi bona fide poſſeſſor fuerit ille, qui picturam fecit, / illud enim ſatius eſt, / quod ſive is, qui fabricavit tabulam, / ſive alius, / competit dominio earum rerum / ſolutio.

§. 34. Si quis a non domino, / quem dominum eſſe ſibi credit, / bona fide tanquam emptor, / ſit ſecutus, / & ei res, aliave quælibet juſta cauſa, / ſuperveniat, / ſed ſtatuit vetuſtas non plus ut fructus, quos percepit, / ſuos eſſe, / ſed ſi quæ ab eo exhibendum de ea re agere, / propter legem duodecim tabularum, / qua cavetur, ne quis tignum alienum ædificii ſui junctum, / eximere cogatur, / ſed duplum ipſo ea præſtet per actionem, quæ vocatur de tigno injuncto. Appellatione autem tigni omnis materia ſignificatur, ex qua ædificia fiunt: Quod ideo proprium eſt, ne ædificia refcindi neceſſe ſit. Sed & aliqua ex caſa dirutum ſit ædificium, poterit materiæ dominus, / ſi non fuerit ædificium jam perfectum, / tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere.

§. 30. Ex diverſo ſi quis in / alieno ſolo ſua materia B ædificaverit, ædificium / domini, cujus / factum eſt. Sed hoc caſu materiæ dominus proprietatem ejus amittit, quia voluntate ejus intelligitur eſſe alienata, utique ſi tanti ædificium fuerit, ut ſine / ruina diſjici non poſſit. Quod ſi diruto ædificio, materiam tamen / vindicare non poteſt. Gerte illud conſtat, ſi in poſſeſſione conſtituta ædificatore, / ſolo dominum / ſuum eſſe, / ut ſolvat pretium materiæ, & mercedes fabrorum, / a poſſe eum per exceptionem doli mali repelli: utique / non ſolum a poſſeſſore fuerit, qui ædificavit. Nam ſcierit / alienum / ſolum eſſe, poteſt objici culpa, / ei quod ædificaverit temere in eo ſolo, quod intelligeret / alienum eſſe.

§. 31. Si Titius alienam plantam in ſolo ſuo poſuerit, / ſpinas erit. Et ex diverſo, ſi Titius ſuam plantam in alieno ſolo poſuerit, / Mævii plantam erit, / & modo ab hoc ea radices egerit: ante enim, / quam radices egerit, ejus permanet, / cujus & fuerat. Adeo autem ea res tempore, / quo radices egit, commutatur, ut ſi vicini arbor ita terram Titii preſſerit, ut in eius fundum radices egerit, / Titii efficiarborem dicamus: / ut enim ædificia ſolo cedunt, ita ſolum arbori ſecſe inſerentibus, / cum cuis in fundum radices egiſſet. Et ideo prope confinium arbor poſita, / & etiam in vicini fundum radices egerit, / communis fit.

§. 32. Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coalescunt, ſolo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ ſatu ſata ſunt, ſolo cedere intelligenda ſunt. Ceterum ſi, ab alieno ſolo ædificaverit, & ab eo dominus petat ædificium, / defendi poteſt per exceptionem doli mali, ſecundum ea, quæ ſuperius / diximus, ita ædificium / dirui non tutus eſſe poteſt ei, qui alienum fundum fua impenſa bona fide conſtruxit.

§. 33. / Literæ quoque, licet aurea ſint, / perinde chartis, membranisve cedunt, ac ſolo cedere ſolent ea, quæ inædificantur, aut inſeruntur: / ideoque / ſi in alienis membranis / vel chartis carmina, / vel hiſtorias, vel orationem Titius ſcripſerit, hujus corporis non Titius, ſed ru dominus eſſe videtur. Sed & a Titio petas tuos libros, / vel membranas, / nec impendia ſcripturæ / ſolvere parato tibi, / poterit ſe Titius defendere per exceptionem doli mali, utique / ſi earum charitatem non exhibeas poſſeſſionem bona fide acceſſit. Si quis in alienis tabulis pinxerit, quidam tabulam picturæ cedere, alii vidente pictorem, / qualiscunque tabulas picturæ cedere. Ridiculum eſt enim picturam Apellis, vel Parrhaſii in acceſſionem & vilisſimæ tabulæ cedere / Titio, & a domino tabulæ imaginem poſſideate, / ei, qui pinxit, eam petat, nec ſolvat pretium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali ſubmoveri. At ſi is qui pinxit, / ignoret, / confitendum eſt, / ut utilis actio domino tabulæ adverſus eum detur: / quo caſu ſi non ſolvat impenſam picturæ, poterit per exceptionem doli mali ſubmoveri. Quod ſi bona fide poſſeſſor fuerit ille, qui picturam fecit, / illud enim ſatius eſt, / quod ſive is, qui fabricavit tabulam, / ſive alius, / competit dominio earum rerum / ſolutio.

§. 34. Si quis a non domino, / quem dominum eſſe ſibi credit, / bona fide tanquam emptor, / ſit ſecutus, / & ei res, aliave quælibet juſta cauſa, / ſuperveniat, / ſed ſtatuit vetuſtas non plus ut fructus, quos percepit, / ſuos eſſe, / ſed ſi quæ

A nam collata voluntas domini tranſfert rei proprietatem: ut ecce pretores, & conſules, qui miſſilia / ſpargunt in vulgus, / ignorant quid eorum quiſque ſit excepturus: & tamen quia voluit, / quod quiſque excepérit, ejus eſſe, ſtatim eum dominum eſſe ſitum.

§. 47. Qua ratione verius eſſe videtur, ſi rem pro deB relicto a domino habitam / occupaverit quis, ſtatim eum dominum eſſe. Pro derelicto autem habetur, / quod dominus ea mente abjecerit, ut id rerum ſuarum eſſe nolit: / idemque / ſine dubio / & de mobilibus.

§. 48. Alia cauſa eſt earum rerum, quæ in tempeſtate maris, / a levandæ navis cauſa, ejiciuntur, / in eum dominorum manet proprietas, / qui palam eſt in navi ea mente ejici, / quod quis eas habere non vult, / ſed quo magis cum ipſa navi ad portum ſalvæ perveniant. Quæ de cauſis / in quas eas ductibus expoſitas, / vel etiam in ipſis mari nadtus, / lucrandi animo abſtulerit, furtum committit. Nec longe diſſimile eſt jus / earum rerum, / quæ in flumine, / non intelligentibus dominis, / cadunt.

SCHOLIA.

a Patrimonio. Extra patrimonium, id eſt, quod paulo poſt ait nullum in bonis. Servitutes propriæ ea bonis non ſunt, / *ut ædes, ager, mancipium, res mobiles, aut ſe moventes, quæ ſine ſui, aut ejus quod uno loco in bonis, in altero eſt in patrimonio: ſed & de Inſt. tit. de uſufr. leg. an bona ſint* pretium eſt, / *pro in bonis, ut in ſe, riparum, res in ædificiis, pro in patrimonio.* Sunt tamen quædam res medii generis, quæ neque ſint in bonis, neque extra patrimonium, / veluti ſervitutes nunctæ proprietati: / *l. 1. ff. de uſufr. leg.* he non ſunt res fructu habentes, quamvis nullius res ſint, & nullum prædium ipſum ipſi ſervitus perſonalis eſt, & ideo proprie / *in* ſubſtantia prædiſque alienis / neque itinere, aut aquæductu ita ſolent dominii uti, quaſi ſe putent ex eo locupletiores fieri: non ſunt enim / ſubſtantia / nam & aliquem dominii tatem aſſerunt, & quaſi ad dominum pertinenat, poteſt ipſe interdum jure alteri / non eſſe emoli, agendi, / *dominii, l. uſus fruc., ff. l. uſufr.* ex quo intelligitur, / *quæ* eatenus non poſſe ullum ſibi jus legari ex eo S. C. quo cavetur, / dominum videri legaſſe / *ſi* ſervitutes prædiorum / non excedunt neque fiunt in bonis. Neque / *ſervitutes* tribus ſuperiorum comparari poſſe / *ſi* ſervitutes, / quod interest, in fructibus conſiſtere, / *ſi* ſervitutes / *ſi* ſervitutes / *ſi* ſervitutes

d *Accedere*. Vel utilitatis, vel voluptatis, vel sanitatis causa.

e *Dumtamen*. Merito ait Justinianus, dum tamen a privatorum rebus abstineat, nam quotiescunque in publico, aut communi aliquid fieri permittitur, ita solet permitti, ut sine injuria cujusquam fiat, *l. 2. §. meriti, D. ne quid in loco publico.*

f *Jurisgentium*. Non sunt communia, sed sunt privati juris, nempe eorum, qui ex permissu principis, aut prætoris, ædificaverunt: est enim necessaria auctoritas magistratus quamvis locus sit communis, *l. quod in litore, & l. quamvis, ff. de acquir. rer. domin.*

g *Flumina autem*. Ea, quæ communia sunt, sic natura omnibus patent, ut occupare ea, & sua facere unusquisque possit, verbi gratia elementa.

h *Jus piscandi*. Et si piscari, vel navigare prohibeantur, possunt uti interdicto, ut in flumine publico navigare liceat, & actione injuriarum, interdicto jus assequuntur: actio injuriarum dolorem imminutæ libertatis judicio pœnaque mitigat. Interdictum autem ne quid fiat in loco publico, locum habere non potest: nam qui prohibet, nihil facere videtur, quo locus publicus deterior fit, *l. 1. ff. ut in flum. pub. l. 2. §. si quis in mari, ff. ne quid in loc. pub.* Cicero pro Cæcinna, *l. cum emancipati, §. emancipatus, ff. de collat. bon.*

i *In portu fluminibusque*. Jus piscandi in portu fluminibusque omnibus commune est, jus piscandi in diverticulo fluminis potest esse unius proprium, *l. si quisquam, de divers. & temp. præs.* & jus piscandi in sinu aliquo maris, *§. sane si maris, de injur.* Id vero fit, vel permissu principis, quemadmodum & illud, ut quis plus necessario aquam ducat ex flumine, *l. Imperatores, de servit. rust. præd.* vel etiam longa possessione, & hæc est species *d. l. si quisquam*: cui valde creditur obstare *l. fin. de usucap.* ego semper existimavi non esse contrarias. Mar. *lib. 3. Instit.* docet, eum, qui ædificat in litore, soli dominum esse, quandiu ædificium manet, *l. in tantum, de rer. divis.* Idem Marc. in *d. l. si quisquam*, quæ ex eodem libro sumpta est, eum, qui in fluminis publici diverticulo pluribus annis piscatus sit, alterum eodem jure uti prohibere, quod tamen sic accipiendum est, si non desierit eo jure uti, & si piscari adhuc soleat, sed ex diverso, sicut diruto ædificio, locus revertitur in pristinam causam, ita si desinit piscari, alterum eodem jure uti non prohibet.

k *Juris gentium*. Juris gentium, id est, publicus est, non populi unius, sed omnium gentium, [illegible] est, quod Celsus scribit in *l. [illegible]* litora esse populi Romani, in quæ populus Romanus imperium habet, an dicemus usu populi esse Romani: denique ita usu communia esse juris gentium, si non usu populi Romani impediatur, quod lex sequens significat, quæ incipit [illegible].

l *Sed [illegible]*. Ripæ usu sunt publicæ, mancipio autem, & nexu [illegible].

m *Quorum p[illegible]*. [illegible] est enim ut incommodum riparum [illegible] commodo, ut in *l. 1. §. denique, D. [illegible]*

n *Nullius esse*. [illegible] enim communis omnium.

o *Sunt univ.* Universitas, est hominum [illegible] in unum locum multitudo, quæ si non temere [illegible], sed jure sociata fuerit, civitas appellatur.

p *Veluti quæ*. Quæ sunt universitatis, ea tam [illegible], quam usu unius sunt universitatis, civitatis, [illegible] populi: ut theatra, amphitheatra, stadia, circi, [illegible], balnea, porticus, campi publicis usibus destinati. Sunt & quæ sunt, quæ in usu non sunt publico, sed in bonis & patrimonio populi, [illegible] servi publici, eorumque [illegible] *inter publica, D. [illegible] sign. l. [illegible], de con[illegible] §. 1. ne quid [illegible] pub. l. qui in litore, de acqu. [illegible] l. 1. in fin. de acqu. poss.*

q [illegible] divini juris, quæ sunt communia, [illegible], & [illegible] non possunt venire in commercium [illegible] ut res, quæ sunt divini juris, *l. litorum, §. fera, l. & hoc, §. nullius.*

r *Rite*. Id est, solemniter, & sicut fieri solet, more institutoque civitatis, sic in *l. non putavit, §. non quævis, De bonorum possessione contra tabulas, l. si quis legatum, ad legem Corneliam de falsis, §. 1. de milit. testam.*

s *Per Pontifices*. Ulpianus ait, per principes, in *l. sacra, de rerum divisione*: & Venulejus in *l. fin. ut in poss. legat.* nam & idem erant principes & pontifices, facit *l. hereditas in fine, de petit. hered. l. ossa, de relig. & sumpt. fun.*

t *Donaria*. Αναθήματα addit Theophilus κειμήλια, quæ cujusmodi essent aliquando dubitavi, inveni autem esse vasa aurea, & similia, quæ maximo in pretio haberi, & religiosissime asservari solent, inde κειμηλιάρχην in *l. litibus, §. 1. Cod. de agric. & cens. lib. 11. & l. ult. §. sin autem, Cod. de bon. auct. jud. poss.*

u *Ad ministerium Dei*. Recte ad ministerium Dei, ut in constitutione, ad divinam religionem, & hæc sunt, quæ dona Dei dicuntur, in *l. sacrilegii, Ad l. Jul. pec.* quorum, qui furtum faciunt, lege Julia peculatus, & extra ordinem ex constitutionibus coercentur, *l. 4. eodem titulo.* His Theophilus annumerat sancta κειμήλια, ea sunt vasa, quæ Dei ministerio dedicata sunt, & cetera, quæ in κειμηλιαρχείῳ reponi, & recondi solent, eis etiam dato custode, qui κειμηλιάρχης dicitur, *l. 1. Cod. de bon. auct. jud. pos. l. litibus de agric. & cens.*

x *Excepta causa*. Ex hac causa licet alienare, item ut auxilium ferant iis, qui facile sibi victum quærere non possunt, & fame cruciantur, utque Ecclesia ære alieno liberetur: nam in sanctis quid facit aurum? *l. sancimus 1. & Auth. præterea, Cod. de Sacros. Eccles. [illegible] aurum 12. quæst. 2.*

y *Auctoritate sua*. Et sic privatim. Quid autem si aliquid sanctissimo Deo voverit, & solverit? Id sacrum non efficietur, *l. 2. ff. de pollicit.*

z *Religiosum*. Quæri potest quatenus locus fiat religiosus? Celsus ait, quatenus corpus humatum est, *l. 2. §. sepulchrum, De religios.* observavi in antiquis monumentis fere semper descriptos in frontem, & in agrum sepulchri fines hoc modo. *Inter P. XXVII. in agr. p. XVI.* Unde Horatius *mille pedes in fronte trecentos Cippus in agrum.* Cicer. Philipp. 9. *Utique locum sepulchro in campo Esquilino. C. Pamph. Consul, seu quo in loco videbitur pedes XXX. quaque versus designat, quo Ser. Sulpitius inferatur.*

a *Dum mortuum*. Extra urbem: [illegible] in urbe sepeliri lex vetat.

b *Etiam invitis*. Idque socius facit non favore religionis, sed suo jure, quia ei rei locus destinatus erat, ut in *l. si fratres, §. item Mela, D. pro socio.* Favor religionis tunc maxime est, cum ne cadavera insepulta maneant, in locum purum illatum habere mortuum permittitur, *l. sunt personæ, D. de relig. & sumpt. fun. l. arboribus, §. navis, D. de [illegible]*

c *Jure natur[illegible]*. Communi jure omnium.

d *Quarundam [illegible]*. Jure proprio civitatis, jus ergo duplex est, alterum proprium, alterum commune, *l. omnes populi, D. de just. & jur. & in l. 1. de acqu. rer. domin.*

e *Commodius est*. Cic. *1. de legib.* Constituendi vero juris ab illa summa lege capiamus exordium, quæ seculis omnibus ante nata est, quam scripta lex ulla, aut quam omnino civitas constituta.

f *Venandi*. Recte venandi, aut aucupandi gratia, quoniam, qui alienum fundum ingreditur glandis legendæ causa, aut quia via publica amissa, vel servitus in eo constituta sit, suo jure id facit, neque potest prohiberi.

g *[illegible] providerit*. Sed si ante quam dominus prohibuerit, fuerit ingressus, impune facturum, *arg. l. heres in [illegible]* quod si prohibitus ab eo, qui jus prohibendi habebat, ingressus fuerit, quamvis capta jure gentium ipsius efficiatur, tamen quia invito domino [illegible] fundum ire, vel agere ei non licebat, *[illegible] servit. & aqua*, poterit dominus vel negatoriam, vel injuriarum actionem instituere. Commodiore judicio experiri non potest: his enim, qui jus prohibendi habent, si contra quam prohibitum fuerat actum sit, etiam in aliis causis actio dari solet, ut in *l. ossa, §. in hac, D. de relig. & sumpt. fun. l. prætor ait, §. 1. & §. nonnulli, D. de nov. op. nun.* Verum si in alieno fundo ille invito domino laqueum venandi causa posuerit, in eumque apes inciderint, poterit dominus suo jure exemptum eum auferre, nisi jam in potestatem venatoris pervenisset, & hunc puto esse sensum *l. in laqueum, D. de acquir. rer. dom.* nam dum ait, videamus ne intersit, non id vocat in dubitationem, sed interesse se putare ostendit, hicque est mos loquendi jurisconsultorum, ut in *l. habere licere, D. de evict. l. postquam, D. de pet. her.*

h *Et rursus*. Nisi mansuetæ factæ sint, & mitti, ac reverti solitæ: nam neque occupanti conceduntur, neque si a fera bestia ereptæ fuerint, nostræ esse desinunt, sed tamdiu, quandiu recuperari possunt, nostræ manent, *l. feras, D. de adqui. poss. §. in iis, inf. hoc tit.*

i *Quibusdam placuit*. Trebatio scilicet.

k *Quilibet eximere*. Sine furto, *l. naturalem, §. apum, D. de acq. rer. dom. l. si apes, D. de furt.*

l *Alveo tuo*. Alveus, capsella est, in qua apes includuntur.

m *Eo usque tua*. Quare si quis ea apprehendisset, aut persecutus fuisset, ut in aliorum manus inciderent, furti nobis competit actio, *l. Pomponius, §. idem Pomponius, D. fam. ercisc. l. si pavonem, D. de furt.* Competit etiam rei vindicatio, quemadmodum docet hic Theophilus. Actio furti est ad pœnam: vindicatio ad rei persecutionem, *l. si pignore, §. furti, D. de furt. l. si pro fure, §. 1. D. de condict. furt.*

n *Licet conspectum tuum*. Quamvis adeo longe, ut ignoremus ubi sint.

o *Intelligitur*. Hinc colligunt [illegible] rem modicam, quæ lucrifaciendi animo [illegible] fuerit, actionem furti competere, ut [illegible], propter anserem. legi ego apud Constant. [illegible] rusticis Justiniani, etiam propter surreptum crepitaculum, aut tintinnabulum bovis, aut ovis, aut alterius animalis, quod & ipse [illegible] appellat, furti agi posse. Quid? quod etiam memoriæ proditum est, Draconem lege cavisse, ut qui olera alieno prædio sublegisset, tanquam parricida puniretur.

p *Agro tuo*. Cujus ad te dominium pertinet, tamen semper talis erit res, quæ per alluvionem accresc[illegible] fundus sit hypothecæ datus.

q *Incrementum*. Hoc sumptum est ex *l. item si [illegible], §. sed si in insula, D. [illegible]*

r *Palam est*. Quia non possessoris negligentia, sed tempestatis subita atque inopinata violentia obreptum apparet. Hæc quoque ratio Cassii Longini est.

s *Pro modo*. Et sic non fit communis pro indiviso, sed divisis regionibus.

t *[illegible] publicus*. Quia impossibile est, ut alveus fluminis publici non sit publicus, *l. 1. D. de flumin.*

u *[illegible]*. Hæc autem inundatio sive paulatim fit, sive uno eodemque impetu, non mutat fundi causam, [illegible] flumine, pristino domino restituitur [illegible] quemadmodo fundus, & alia pars, ex [illegible] dominium videtur, *l. si locus, quamvis [illegible]*, qui de [illegible] recessu fluminis, pristinum dominium [illegible] lex ait, vel ut ait Cajo Justinianus hoc in loco, cum fundum ejus [illegible], cujus & fuerat. Cujus & [illegible] est, nam medio tempore ejusdem fuisse non videtur. Qui vero est, [illegible] rit inundatus, ut stagnum jam sit, vel [illegible], an omnino dicemus proprietatem amitti? minime vero, licet in usufructu aliud sit, *l. quid tamen, §. [illegible]* Alveo mutato prorsus ipso jure amittitur dominium [illegible] pristinum statum, restitui potest. Non [illegible] in *dict. §. alluvio.* sic legunt, *sed eodem impetu [illegible] nis restitutus est*; nam non impetu uno, sed alluvione, quæ lenis quædam est, & latens fluminis recessus, agrum restitutum, priora illius paragraphi verba apertissime indicant.

x *Alia sane causa est*. Ergo multum interest utrum inundatione flumen agrum occupaverit, an etiam alveo mutato manare cœperit, idque secundum strictam rationem *l. quum usumfructum, D. quemadm. servitut. amit.* Secundum æquitatem etiam interest: nam ager inundatus perpetuo ejusdem juris manet. Sed ager novus alveus factus, publicus efficitur, & recessu fluminis publico liberatur, revertiturque ad priorem dominum:

y *Facta sit*. Suo nomine, & bona fide.

z *Qui fecerit*. Qui materiam in speciem converterit.

a *Et post multas*. Proculus dominum ajebat esse eum, qui fecerat, quia quod factum est, antea nullius erat, & rectum videtur, ut quæ nos, ut in rerum natura essent, fecimus, nostra sint, *l. 3. §. genera, D. de adquirend. poss.* Sabinus contra id domino materiæ adjudicabat, quia sine materia nulla species effici potest, & æquum videtur esse, ut quod ex re nostra fit, nostrum fit, *l. adeo, §. cum quis ex aliena, D. de acquirend. rer. domin. l. de eo, §. si quis, D. ad exhib.* Similes controversiæ in aliis causis inter eos fuerunt, *l. 1. ff. de contrah. empt. l. 1. ff. rer. amot. l. eum qui certarum, ff. de [illegible] oblig. §. is qui, inf. mand. l. illud quoque, ff. de pet. heredit. l. quidam referunt, ff. de jur. codicil. l. non amplius, §. ult. ff. de legat. 1. l. 3. Cod. de post. hered. instit. l. si duo, §. ult. ff. de solution. l. ex facto, ff. de hered. instit. l. si duo, in fine, ff. de solut.* Hi Cassiani antea dicebantur a C. Cassio, qui Massurio Sabino successit, nunc Sabinianorum nomen per Cœlium Sabinum, qui Cassio successit, receperunt. Duxerunt hanc familiam Atheis Capito, Massurius Sabinus, C. Cassius, Cœlius Sabinus, Jabolenus, Valens, Tuscianus, Julianus. Diversam duxerunt Labeo, Nerva, Proculus, Pegasus, Celsus pater, Celsus filius, & Neratius. Citatur sæpe in libris nostris, Sabinus & Cassius, intelligitur autem Massurius non Cœlius. Ex diverso [illegible] Nerva & Proculus, quæ nomina [illegible] in *l. non amplius, §. fin. de l[illegible]* corrupte scriptum est *[illegible] Proculo*, pro Sabino & Cassio, Nerva & Proculo, semper Sabinus in libris nostris intelligitur Massurius: alter Sabinus, Cœlius simpliciter dicitur, ut passim sub *tit. de [illegible]* Cœlius Sabinus.

b *Media sent.* Hæc media sententia, quæ Paulo nostro maxime placuit, Sabini & Proculi sententias, quibus interjecta est, [illegible] colligit inter se, atque [illegible]: nam quo casu domino materiæ directam in rem [illegible] dat, eodem ei, qui [illegible] fecit, ne opera & sumptus ei perierit, dat [illegible] mali. Cum vero dominium ei, qui fecit, & consequenter directam actionem tribuit, domino materiæ utilem vindicationem, vel in factum actionem, vel retentionem tribuit: ut jam nihil sit, de quo is, qui fecit, vel qui materiæ dominus est, jure quæri, atque expostulare possit. Atque ita hæc media sententia accipienda est de impensis.

c *Qui materiæ*. Nisi domini voluntate alterius nomine facta sit, *l. nisi voluntas, ff. de acq. rer. dom.*

d *Et spicas*. Cum eadem, quæ hic habentur, Cajus tradidisset, sapienter adjunxit moderationem, quæ [illegible] etiam loco adjuncta est. Videtur tamen mihi ex alienis spicis excussum, & si in ædibus contra *l. [illegible] ff. de rei vind.* rationem pulcherrimam affert Jabolenus in *l. eum qui [illegible], ff. de usucap.*

e *[illegible]*. Adversus eum, qui interius ad exhibendum, [illegible] *ff. ad exhib.*

f *Nam [illegible] l. Seja, in fin. ff. de aur. & arg. leg.*

g *Et quibusdam*. Quidam Codices habent *& quibusdam*: male tamen [illegible], quod & Theophilus probat, qui putat furtivam condictionem in omnes possessores dari: nam ea fur [illegible] tenetur, aut heres ejus. Quid est igitur quod ait, *condici quibusque [illegible] pos-*

possessorius? vulgo *in actione*, rem suam nemineni *con-*
dicere nisi a fure, raptore, praedone, & ceteris, qui qui-
dem fuit furtim. Bene autem vulgus rem suam, at rem,
quæ nostra esse debet quodammodo, utpote quæ existi-
tia, æquum esse posse non condicere a quibuscumque pos-
sessoribus, quamdiu eandem vindicare non possimus. A
quibusque ergo possessoribus, id est, bona fide malafide
possidente. Condici autem sic accipitur, condici actiones
tantum rerum, quas ad eos fine ullis causis pervene-
rint: & affirmationem dominus nobis, ad rem ipsam ex-
hibendam ei datur actio, cui deinde nostra est actio ad
vindicatio. Igitur si quis nostrum vindicare possumus,
nihil vetat nos, liquidem hoc malimus, quasi re extin-
cta, aut quali deserit esse nobis, affirmationem condi-
cere, ut in *l. 1. C. de donat. quæ sub*
a Possessor furtivi. Ut & per errorem ædificaverit.
b Alienum. Quid autem si quis rerum bona fide emerit,
& eo tempore ædificaverit, quo iam heredibus alienum?
Huic ex æquitate concedetur, ut ædificium (quod fine
incommodo domini fiat) tollere possit, & sibi prætex-
rea confequatur.
c Solum esse. Nec enim tanto hic odio dignus vide-
tur, quanto is, qui semper mala fide versatus est, ut *l. fa-*
lanus 2. ff. de rei vindic.
d Quod ædificaverit tenere. De fe quæri debet: nullam
ergo talem exceptionem habebit, ut nonnullam Theo-
philus & Gordianus in Codice Gregoriano, *Tit. de rei*
vendicat. feripferunt: fed benignius eft, ut in eo, in qua
dominus impletior fidem exit, habeatur ratio impen-
farum ex officio judicis: nam nec exceptioni doli locus
erit, *l. dominus, C. de rei vindic. l. plane, ff. de pet. hered.*
e Affirmare. Quia bona fide ædificavit, poffe confe-
rutit in folo alieno, ad fumptus recuperandos illa via uti
non potest, *l. si is contra, C. de ædif. privat. l. 1. Cod. Greg.*
de rei vind. l. 1. Nov. Justiniani 31 tit. 1. *f.* 1 nec animi
animo ædificaverit vel conferuerit, ut tollat que tolli
poffunt fine detrimento rei principalis. Nec quicquam
imperatori per exceptionem doli mali, cum abeo
res vindicatur, ut fi dominus altenam neceffario refec-
erit, *l. damnum. C. de rei vind. l. Julianus. ff. eod. tit.* In
judicio petitionis hereditatis, quoniam bone fidei eft,
benigne recipitur eft, ut officio judicis omnium impen-
farum ratio habeatur, quibus male fidei poffeffor rem
meliorem fecit. *l. plane, & l. seq. de petit. hered.*
f Ipfius rei. Omnia planta vel arbor, non jure plan-
tationis, fed jure fui retinentur.
g Si modo arrogare. Id eft, quia inde arbor aliena, *l. fil.*
fi ex mens. 5. arbor. ff. de acquir. rer. dom. quo cafu pro-
ri dominus fi quidem arbor indufria hominis tran-
tata fuerit, non etiam fi donante fluvio, aut ipfa arbo-
re fefe propagante & extendente, alii ratione adjuna-
tionis adhæserunt in fundum, alii urbem vindicationem
concedunt: nam directa competere non poteft, cum plan-
ta, quæ coaluit, arus effe debeat, quarum utrumque
ego autem ita dico, fi propofitus negotii gerendi exilti-
mo: de hac re in *l. idem Pomponius, 5. de alluvion. de*
rei vindic.
h Commodi fit. Pro regione cujufque prædii.
i Potentiæ. L. in vero *5. in commodi. ff. de usu fruct.*
k Plus quam tabulæ. An plerumque eveniat, ut nihil fit
reboula, ut plus fit in manus pretio, quam in re, *l. mulie-*
res, 9. l. ff. de verb. fignifi. materiam fuperabat opus, ita
quit Cujacius.
l Ut utilis actio. Utrum, utilis, quafi directa non poſ-
fit competere, an quia ex effectuiter experiri poffit?
m Bona fide. Sed quid? poffeffor etiam alienus eft cogno-
scendus? Salvius Julianus initium poffeffor, *l. qui fuit, 5. ff.*
ff. de ufur. Paul. quem confat notas in Salvium Julia-
num. *l. poffeffor, ff. de pet. hered.* Ipfe Pomponius, *l. in fun-*
do controversium ff. adqu. rer. dom. Eaque fententia æquior
& validior eft, nam eft affentiuntur Pomp. & Ulpian-
us in *l. qui ab. fide, ff. eod. l. fed. ref. legi. 5. ff. de pet. her.*
n Conjumptis. Refte conſumptis: nam de extantibus
non dubitatur, *l. certum, C. de rei vind.* nifi aliter con-
tio intercedat.
o Ceteri. Quid fi poftea bona fide jura bonæ poſ-
conſequatur, *l. cum filius, 9. quod vulg. ff. de rei.*
p Eadem fere. Here abundat: nam plane idem eft.
q Et de cetero. Quid ad perficiendum acceſſionem conſtit.
Theophil. *l. fi quis, 5. l. ff. de furt.* Aliud eft in partitio,
qui partem fructuum fuam omnimodo facit, *l. fi in lu-*
dio, ff. de minor. ff. locati.
r Bona fide. Poffefforem fructuum dominum fe-
re dies, quæ tantum folet peractare, quantum verisi-
fructuarium ius ufufructus, colonum jurgia, quæ
dominii, quæ talis eft, ut eo fructus fuos fecerit,
ipfe percepturi quos alius fub domitio percepit, non
quo non acquirantur, & ideo fructuum nomine qui

furtim decepti fint conditionem non habet, licet fur-
ti actionem habeat, quoniam interefl eius fructus non
furripi, qui fi ab eo decerpentur, eius fierent. Hæc
de colono, qui ad pecuniam numeratam conducit, non
fic eft in partitario colono, qui quafi focius eft, fed re-
que in colono perpetuario, qui quafi dominus eft. Cur
tamen ita fere? nam fi maturis fructibus, nondum ta-
men percepris decederis, eos fines percipient fuos
fecit.
s Naturali jure. In bona fide poffeffore non fru-
ctua dixit Cujus *flatim in l. in pecudum, de usur. ſignifi-*
cat enim ufucapionem neceffarium non eſſe, ut in par-
to ancillæ neceſſaria eſt, *l. qui vas, 5. ff. ancillæ, ff. de*
furtis.
t Ex fatis. Quod ait ex fatis, & quandoque ex ad-
natis rationibus, ita eſt, ut volui enim, ut alienæ fun-
mittere non cogatur.
u Decus Hadrianus. Id inde ſtatuiſſe refert etiam Spar-
tianus. Lampridius tamen Alexandrum Severum hoc
portus, *lib.* qui reperiatur, donaſſe ferebat.
x Ideoque fabrum. Hadrianus, fratres Imperato-
res contra: & fifco magis favenat: id enim voluerunt
in locis religiofis, vel in monumentis, quæ tamen ex co-
tundem referuntur religiofa fiunt, fi fuerint operi effect,
partim fifco, partim inventori acquirerentur. De fifca-
libus & publicis locis, nihil Hadrianus conſtituerat, ut
& paulo poſt Juſtinianus indicat, ideo tamen in eis
D.D. fratres conſtituerunt: ſic paulo poſt, conceſſit, iden
ſcilicet Hadrianus: Grat. Valent. Theodoſius contra, qui
quartam dumtaxat domino fili conceſſerunt, *l. 1. Cod.*
Theod. de thesaurus, & hoc eſt aliud eſque ex conſtitutio-
ne D. Hadriani, quod a poſterioribus Imperatoribus emen-
datum eſt.
y In ſolidum hoc vel publice. Sic in *l. 1. Cod. de pas. nul.*
qui mutat pub. fiſcalis fuit, quæ in patrimonio fuit fiſci,
ea quaſi propria fuit, & privatis principiis, & interdum
publica appellatur, *l. 2. hoc autem ſectum. De quod ad hoc.*
publ. l. potes 3. fin. de contrab. empt. publica, quæ fuit
populi Romani, vel civitatum: item & quæ civitatum
fuit, ſæpe in libris noſtris publica dicuntur, *l. bona, ff.*
l. Aur. Arcad. ff.
Vel civitates. Ex abundanti additum eſt (vel civitatis)
nam omnes *bona dominium fiſci vel civitatis*: publi-
ci igitur *l. D. R.* vel civitatis.
z Dimidium ſibi vel civitatis. Dimidium eſt fiſci, ſi lo-
cus fit fiſcalis, dimidium civitatis, ſi locus ſit publicus.
Quod autem fiſco acquiritur, ad Cæſarem pertinet, non
quidem ut Cæſarem, ſed ut principem. Sunt tamen &
quædam in patrimonio Cæſaris propria, in quæ non ſuc-
cedit in imperio, *l. idem Julianus 5. 3. ff. de leg. 1. 5.*
fin. inſt. de ſenatus. l. fiſci heres, 5. fin. de fac. des. publica
paulo ante dixit, in eis imperium & poteſtatem habere in-
ventori cedere, perinde atque ſi in privatorum locis in-
veniſſet, & quoniam verſus a me poſſidente, quæ ego
hi videatur illud, quod ego inſtar re verſiffimum judi-
cem, dicam primum.
a Clamet horrea troadeeris. Si eo animo tradiderit, ut
dominum rei transferret: ipſum enim, & nuda tra-
ditionis femper ſpectanda eſt, *l. cum pater, 5. pupa pla-*
rifnus, ff. de leg. 1. l. proximo ff. de pignor.
e Judicat in vulgus. Illas effationes pecuniarias
probat *Marcianus in l. 2. Cod. de confeſſ. lib. 10.* Item

A gravi homine, & ea, quæ ſtunt judicio certo, pondenarii,
probat, poſſunt alii vendere. Quæ vero ad Cæſarem pertinent.
f Occupaverit quis. Reſte occupaverit, nam definit qui-
dem omittentis eſſe, non ut autem alterius, nifi occu-
pata fuerit, *l. 2. ff. pro derelicto.*
g Intendo navis conſta. Aliud enim eſt ſi ſponte rem
jecerit, vel jaſtaverit, *l. ſuſtus, 5. ſi gravis. ff. de furt.*

CAP. II. *De rebus incorporalibus.*

QUædam præterea res corporales ſunt, quædam incor-
porales. Corporales ſunt quæ tangi poſſunt: ut fundus,
ſunt, velut fundus, mancipium, vinum, vestis, aurum, argentum, &
denique alia res innumerabiles. Incorporales autem ſunt,
quæ tangi non poſſunt, qualia ſunt ea, quæ in jure con-
ſiſtunt: ſicut hereditas, uſusfructus, uſus, obligationes
quoquo modo contractæ. Nec ad rem pertinet, quod in
hereditate res corporales contineantur: nam & fundus, qui
ex fundo percipitur, corporalis funt, & id, quod ex
aliquo obligationis nobis debetur, plerumque ex corporale
eſt, velut fundus, mancipium, aurum ipſum debetur: verita-
tis, & ipſum jus utendi fruendi, & ipſum jus obligationis,
incorporale eſt. eodem modo ea res fuit pars fundorum urba-
norum & ruſticorum, quæ etiam ſervitutes nuncupantur.

SCHOLIA.

a Corporales eſt. Quamobrem quod ex obligatione no-
bis debetur, plerumque, & non ſemper corporale eſt:
an quia & incorporale obligatione nobis deberi poteſt?
ſic videtur *l. Lucretius, 5. contra, D. locat.*

CAP. III. *De ſervitutibus.*

RUſticorum prædiorum jura ſunt hæc, iter, actus, via,
aquæductus. Iter eſt jus eundi, ambulandi hominis,
non etiam a animantis: quod ad vehiendum. *b* Actus
eſt jus agendi, vel jumentum, vel vehiculum. Itaque
qui habet iter, actum non habet: quod dominus habet, &
iter habet, & actum habet. Via eſt jus eundi, & ambulandi
& actum. Aquæductus eſt jus aquæ du-
cendæ per alienum.

a 5. 2. Pro iterum urbanorum prædiorum jura ſunt ædifi-
cia ipſa iterum, ideo urbanorum prædiorum ſervitutes ſunt,
ædificia omnia, urbani prædii appellatione, etſi in villa
ædificata ſint. Item urbanorum prædiorum ſervitutes ſunt
hæc, ut altius tollendi, ne altius tollatur, ne in parietem
meum liceat vicino *f* ſignum immittere, ut *g* dilicidium,
h vel flumen recipiat quæ in ædes meas, *i* vel in aream,
vel in cenaculum meum, vel in cloacam recipiat, & ut altius tollat
quas ædes fuas, ne tollantur vicini officiat.
b 5. 3. In ruſticorum prædiorum ſervitutes quidam compe-
tendi ſolet putant eſſe, ut pecoris ad aquam adjici-
ſum, jus pafcendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ.
c 5. Ideo autem hæ ſervitutes prædiorum appellantur,
quoniam ſine prædiis constitui non poſſunt: nemo enim
poteſt ſervitutem acquirere urbani vel ruſtici prædii, nifi
qui habet prædium, nec quisquam debere, nisi qui habet
prædium.
d 5. 4. Si quis velit vicino aliquod jus conſtituere, poſſu-
mus etiam ita fingere: cum fundo meo ſervitutem debeat? Poteſt
etiam in ſtipulatione: quia fi recedit ſum damnare, ne al-
tius tollatur, eius rei, ne lumina tibi domus vicini officiat?
e 5. 5. Quoniam ſervitus a me poſſidente, quæ ego
hi videatur illud, quod ego inſtar re verſiffimum judi-
cem, dicam primum.

a Jumentum ſecundi. Jumento vehi poteſt: jumentum
agere non poteſt: iter eſt qua homines: actus qua pe-
cora tranſeunt.

b Actus

b Actus, est ire agendi, vel jumentum. Jumenta sunt A animalia, quæ dorso domantur, ut equi, muli, asini, quæ ideo a Varrone dofluaria jumenta vocantur: elephanti quoque & cameli jumentorum operum præstant, licet fere sint ut natura, *l. secundo, §. finali, ad legem Aquiliam, libris, de verborum significatione.* Vires, & cætera, & loca jumentorum appellationi non continentur: sed neque boves, qui dorso non domantur, & eorum proprie servanda dicuntur, quod in arandis agris eorum in Italia olim usus fuerit, *l. Publius, §. de aqua pluvia arcenda. D. de lege 3. Labiles 2. §. jumentum, de additione edictis. Libros, de verb. significat.* Hic tamen jumenti appellationem etiam juniores continuerunt, *l. Labeo, §. jumentum, rubric.* Sed an oves & capræ? & porro omnes pecoris continentiæ sint igitur ire, qui homines, alias, qua pecora transeant.

c Qui alium habet. Sic qui habitum habet, videtur habere iter ad hauriendum, *l. 3. §. qui habet, ff. de servit. rustic. prædi.* & qui habet ejusmodi jus, habet & actionem, per quam ejusmodi jus non perit, *l. 1. §. ff. ff. de servit. Habet autem non tanquam jus, sed in modum simplicis facultatis, l. 3. §. ff. l. 5. Plump. ff. de servit. rustic. prædi.*

d Actum ire. Qui actum habet, actum vindicat, non iter & actum. Qui viam habet, aut viam vindicat, aut iter simul & actum, hoc facile ex fœturæ æquæ hauritu intelligi potest. Qui concessum est jus hauriendi, & idem ejusdem pecoris ad aquam ire, aut abire, aut iter habet, & utrumque simul vindicare potest, cui vero hauriendi tantum, licet in aquæ hauritu iter inest, non potest iter tantum ire, nisi aquæ hauritum vindicare. Quod æque adeo verum est, ut qui hauritus concessus est ad flumen publicum, eoque haustum habere possit, quia invitus ad flumen publicum concessus est, neque iter, quia nominatim iteris servitus concessa non est, *l. 3. §. fin. de servit. rust. prædi.* Similiter qui ulum habet, jus habere videtur, iter tamen vindicare non potest, *l. 3. §. 1. & 3. Pomponius. ff. servit. usus.*

e Vindicare potest. Dictæ enim sustinendi a tigni immittendi, cæterisque servitutibus: nam qui debet onera sustinendi, patiendi, præstandi, immittendi, non debet præstare. Cæterum vere servitutibus in fructus, ut nihil facient is, cujus prædium alicui servit, *l. pupilla, §. etiam, si fuero. min. Legatus, §. fin. de Decurionibus.*

f Tignum immittere. Quod etiam absque jure servitutis licet facere, si pariet is communis, vel si vicinus eam facultatem immittendi mihi indulserit: neque enim necessitatem imponit nobis hæc nova tigni immittere, id est, quod tecta nostra non habeant nova tigna immittere, id est, quod contra priorem formam, *l. si fenestræ, §. item Mela, ff. pro socio, l. si adea communem, §. ff. comm. divid. l. si cum mea, ff. servit. urbanæ.*

g Ut stillicidium. Stillicidium stillatitia cadit ex tegulis, vel tabulatis, *l. servitutes, §. si fenestræ, §. de servit. urb. l. Vel fenestræ.* Flumen majore quadam vi & cumulo, gravioreque curfu decurrit, quod de plumine aqua decipiens longe est, *l. 1. §. flumen, §. fluctuat. ff. si fervus. vind. nam flumina publici fervitus non est, l. 13. in fi. ff. de fer. urb. prædi.* nisi fore publica jure constituatur, *arg. l. vendito, §. comm. prædi.*

h Vel in arcam. Arca, cubiculum, prælum est, *l. fundi, ff. de legat. 3. l. 3. ff. in quib. cau. pig. contrahi non potest. l. 1. D. fer. rustic. prædi.*

i Vel non reipsam. Hanc fervitutem non recipiendi aquæ quivis nemo, nisi qui antea debebat fervitutem recipiendi: & sciatis tollendi acquirit, qui antea debebat altius non tollendi, ædificandi in fuo, qui antea debebat non ædificandi, *l. 8. domus, de fervit. rust. l. mihi, de servitutibus. Paruf. prima.* Sed an usucapione? errare nullo pacto possumus, si sequamur illam generalem sententiam Ulpiani. Hoc jure utimur, ut fervitutes per se tantum tempus tempore aliarum possint, cum ædificio possint, *l. si domus, §. 1. D. de usu.*

CAP. IV. *De usufructu.*

USufructus a, est jus b alienis rebus utendi fruendi, salva c substantia. Est enim jus in corpore, quo sublato, & id ipsum tolli necesse est.

§. 1. Usufructus a proprietate separationem recipit: idque pluribus modis accidit: ut res, & quæ usufructus alicui legaverit; nam heres nudum habet proprietatem, legatarius usumfructum. Et contra, si fundum legaverit dedendo usumfructu. legatarium habet proprietatem, heres vero usumfructum. Item alii usumfructum, alii dedudto eo, fundum legare potest. Sine testamento vero fi quis velit usumfructum alii conferre, pactionibus, & stipulationibus id efficere debet. Ne tamen in universum inutiles essent proprietates, semper adjudicatur ei, cui proprietas certis modis extinguitur, fructuum, & ad proprietatem reverti.

§. 2. Constituitur autem usufructus non tantum in fundo, & ædificio, verum etiam in fervo, & jumento, & cæteris rebus, exceptis iis, quæ ipso usu consumuntur. Nam hæ res usque naturali ratione, neque civili quidquam usumfructum: quo numero funt vinum, oleum, frumentum, vellimenta, quibus proxima est pecunia numerata. Namque ipso usu ullius generationis quodammodo extinguitur. Sed utilitatis causa senatus censuit, posse etiam earum rerum usumfructum constituere: ut tamen eo nomine heredi scribi caveatur. Itaque si pecuniæ usumfructus legatus fit, ita datur legatario, ut cius fiat, & legatarius fatisdet libredi de tanta pecunia reddenda, si moriatur, aut capite minutus c. Cetera quoque res ita traduntur legatario, ut ejus fiant: fed æstimari his, fatisdetur, ut si moriatur, aut capite minuatur, quanta pecunia restituatur, quanti hæ fierent æstimare. Ergo senatus non fecit quidem earum rerum usumfructum (nec enim poterat) fed per cautionem quafi usumfructum conficiat.

§. 3. Finitur autem usufructus morte d fructuarii, & duabus capitis deminutionibus, maxima e & media, & tempore d præscripto. Et temporis quidem nostra statuit Constitutio. Item finitur usufructus, si domino proprietatis e ab usufructuario cedatur (cedere dendo extraneo, in jure) vel ei contingat, si fructuarius & proprietarius rei adquisierit: quæ res consolidatio appellatur. Eo amplius conflat, si ædes incendio consumpsit fuerint, vel etiam terræ motu, vel vitio fuo corruerint, extinguit usumfructum, f & ne area quidem usumfructum deberi.

§. 4. Quum autem finitus fuerit usufructus, restituitur fulcitet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem.

SCHOLIA.

a Est jus. Legitima partitio & auctoritas.

b Alienis rebus. Nam qui habet proprietatem, jus utendi fruendi separatum non habet, quamvis negari non posfit quin jure proprietatis utatur & fruatur. Id enim ex quo efficit hoc jus, neque extra hoc.

c Salva. Usufructus enim ex rebus alienis percipitur, & in perfona conquiritur: itaque mutatione, aut interitu rei ejus, cujus usufructus est, locus ei non fit, neque interire deficiverit, cadet etiam gloria, quam sibi ex virtute compararverat.

d Morte. Rectum principalium: nam fubtus & contractus accedentem non perit usufructus, *l. fundi, D. quibus mod. usufruct. amittit.*

e Capite minuatur rei. Ut vinum, oleum, frumentum, lanæ, dolores, aromata, *l. Titii vini, f. pecuniæ. de usufructu.* Cæt non pecunia? quia pecunia fubsistentiam non recipit, *l. in fabrilibus, de fabrilibus* non in eum vitæ finimenta? & quo ordine legatarii, liberum est hic recte.

CAP. V. *De usufructuario.*

USufructus a est, qui b alienis rebus utendi fruendi, salva c substantia. Est enim in corpore, quo sublato, & id ipsum tolli necesse est.

§. 1. Usufructus a proprietate separationem recipit: idque pluribus modis accidit: ut res, & quæ usufructus alicui legaverit; nam heres nudum habet proprietatem, legatarius usumfructum. Et contra, si fundum legaverit dedendo usufructu. legatarium habet proprietatem, heres vero usumfructum. Item alii usumfructum, alii dedudto eo, fundum legare potest. Sine testamento vero fi quis velit usumfructum alii conferre, pactionibus, & stipulationibus id efficere debet. Ne tamen in universum inutiles essent proprietates, semper adjudicatur ei, cui proprietas certis modis extinguitur, fructuum, & ad proprietatem reverti.

§. 2. Constituitur autem usufructus non tantum in fundo, & ædificio, verum etiam in fervo, & jumento, & cæteris rebus, exceptis iis, quæ ipso usu consumuntur. Nam hæ res usque naturali ratione, neque civili quidquam usumfructum: quo numero funt vinum, oleum, frumentum, vellimenta, quibus proxima est pecunia numerata. Namque ipso usu ullius generationis quodammodo extinguitur. Sed utilitatis causa senatus censuit, posse etiam earum rerum usumfructum constituere: ut tamen eo nomine heredi scribi caveatur. Itaque si pecuniæ usumfructus legatus fit, ita datur legatario, ut cius fiat, & legatarius fatisdet libredi de tanta pecunia reddenda, si moriatur, aut capite minuatur c. Cetera quoque res ita traduntur legatario, ut ejus fiant: fed æstimari his, fatisdetur, ut si moriatur, aut capite minuatur, quanta pecunia restituatur, quanti hæ fierent æstimare. Ergo senatus non fecit quidem earum rerum usumfructum (nec enim poterat) fed per cautionem quafi usumfructum conficiat.

§. 3. Finitur autem usufructus morte d fructuarii, & duabus capitis deminutionibus, maxima e & media, & tempore d præscripto. Et temporis quidem nostra statuit Constitutio. Item finitur usufructus, si domino proprietatis e ab usufructuario cedatur (cedere dendo extraneo, in jure) vel ei contingat, si fructuarius & proprietarius rei adquisierit: quæ res consolidatio appellatur. Eo amplius conflat, si ædes incendio consumpsit fuerint, vel etiam terræ motu, vel vitio fuo corruerint, extinguit usumfructum, f & ne area quidem usumfructum deberi.

§. 4. Quum autem finitus fuerit usufructus, restituitur fulcitet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem.

SCHOLIA.

a Est jus. Legitima partitio & auctoritas.

b Alienis rebus. Nam qui habet proprietatem, jus utendi fruendi separatum non habet, quamvis negari non posfit quin jure proprietatis utatur & fruatur. Id enim ex quo efficit hoc jus, neque extra hoc.

c Salva. Usufructus enim ex rebus alienis percipitur, & in perfona conquiritur: itaque mutatione, aut interitu rei ejus, cujus usufructus est, locus ei non fit, neque interire deficiverit, cadet etiam gloria, quam sibi ex virtute compararverat.

d Annua. Rectum principalium: nam fubtus & contractus accedentem non perit usufructus, *l. fundi, D. quibus mod. usufruct. amittit.*

e Vel in arcam. Arca, cubiculum, prælum est, *l. fundi, ff. de legat. 3. l. 3. ff. in quib. cau. pig. contrahi non potest. l. 1. D. fer. rustic. prædi.*

f Vel non reipsam. Hanc fervitutem non recipiendi aquæ quivis nemo, nisi qui antea debebat fervitutem recipiendi: & sciatis tollendi acquirit, qui antea debebat altius non tollendi, ædificandi in fuo, qui antea debebat non ædificandi, *l. 8. domus, de fervit. rust. l. mihi, de servitutibus. Paruf. prima.* Sed an usucapione? errare nullo pacto possumus, si sequamur illam generalem sententiam Ulpiani. Hoc jure utimur, ut fervitutes per se tantum tempus tempore aliarum possint, cum ædificio possint, *l. si domus, §. 1. D. de usu.*

redi, fuis ædificationem vellimentorum, proprietatem A ad legitimum rustitiorum, ut aperte in hoc loco datæ Justiniano, vel etiam fi hoc malis ftipulari, fruto ædificuchedem ftib redi, retenta proprietate, quo casu confiat non tenere legatarium, fi alteriam vellem redidicere, modo ea fit semper usus fuerit, ut bono viro convenit, *l. fed & f quid, §. ff fi vellimentorum. De ædific. f. ff. ufufructuar. §. ff ædific, ufufr. commodum. can.* Hoc autem in vellimentis merito recipiendum eft: nam ufu ipfo non confiftim extinguuntur: Cetere res quum primum quis uti coepit, ufumfructum, quia quotidianum rerum nullus eft ufus, cum tamen vellimentorum aliquis poffe effe ufus. In *§. ff de vellimentorum*, quotidi decifit opinor, & legendum in hunc modum. *Et fi ufufructus vellimentorum legatus fit, non fecit quantitatis ufufructibus legatus, ut dicendum eft. ff.*

f Fructuarii. Aliquando tamen ex nova causa poft mortem ufufructuarii ufufructus eanet, qui tamen eft diversi generis, & ufufructus, *l. Publius, §. ff. ufufructuarius, in §. ff ufufructibus. D. de usucap. l. Stipulatio ifta habere licere, §. fed fi quis ait pro. D. de verb. oblig.*

g Et medio. Ad hæc *l. Labeo lib. 3.* Sextent. & alii in *l. 3. Quibus mod. ufufr. amittat. l. in fingulas, de ann. leg. illi. etc. D. ufufr. l. f. Papinus, in app. D. de ædific. mp.* nec impertio, nam fubftiti vendi vendi vendibus, perfonam non mutatis, qui emancipatur, vel adoptatur, quia nimo fortiter defcidatur, plane fine capiti deminutione eos, qui alieni juris funt, de poteftate non folum morte liberati, dignitate, & facerdotio, fed etiam emancipatione, & adoptione, idem ufufructuarius fit, qui fui juris eft, alieno juri fubiciatur, qua de re fatis fuperque dictum eft in Tit. de Capit. deminu.

h Per mortem. Per mortem finitur, uwd ad eorum tempus relictus fuerit ufusfructus, & tempus a lege conftitutum, de quo *l. ff. cornelianorum. C. de ufu.* Modus adiici folet in ufufructu, *l. ad. f. praterea quædam & ter. vendi fruendi, ut l. 4. §. modum, de fervit. l. ff. fi morte, §. modus, ff. fervit. urbi.* Sed de hoc modo cautio interponi folet, ut ait Paulus *lib. 4. Sent. tit. de ufuf.* Non uti igitur per modum, id eft non uti ex præfcripto. Unde hoc erit fenfus. Qui ufumfructum habet ex præfcripto temporis non utatur eo modo, qui in conftituto ufufructu dolus & comprehenfus eft: nam fi intra tempus, quo ufufructus potuit, non modum uti, non aliter, periodo ufumfructum amittet, atque fi res poffeffione nullo modo ufus fuiffet. Igitur non oportet admitti ufumfructum, qui per conftitutum tempus non utatur ex præfcripto, vel fi utatur contra præfcriptum, diuique *per modum*, quafi dicerit, non tamen, ut non utatur, vel omnino eft non uti utatur per modum, fed alio forte fatue utatur contra quam atque oportet modo, *l. f. commune, §. 1. & f. portarum. ff. de ædific.* Et ita hunc locum interpretor: neque enim refte ad tempus hoc verba referri poffunt, in quod ufufructus conftituta fit, nam diversa eft cauta temporis, & modi, *l. Titio, §. 1. de legatorum, de stat. & ut* alminuque ad folum cautum non fervati modi, quæ hoc ipfum ad finiendum ufumfructum non eft idonea.

i Ab ufufructuario. Id cefflionem in jure vocat Julius Paulus.

k Proprietatem rei. Ufufructus igitur his modis amittitur, morte, capitis deminutione, non utendo, in jure ceffione, rei mutatione, & dominii comparatione.

l Et ne area. Item *l. area* ufufructuarius, & in ea ædificium fit poftea, extinguitur ufusfructus, *l. Sacerdos, §. fin. quib. mod. ufusf. amis.* non tamen *§* ædes legata fint, vel pignori datæ, pignus vel legatum confuffis zedibus extinguitur: nam idem juris manet in area & in novis zedis. *l. Paulus, §. damus, f. fin. De pignor. l. domo, de pignor. act. l. pregr., de leg. 1.* At proinde ædes fi combufta fint, nihil deberi puto, quoniam in ftipulationibus ftriftior fit interpretatio, fed effi reliquor ipfe zedes demolitus fit, id pro mutata voluntate accipio in dubio, *l. fi ita, §. fin. de leg. 1.* Contra fi area legetur, vel hypotheca detur, conftat area fuperficiem

cedere, *ad Aubo., ad S. domus, l. fi area, de leg. 2. l. fervum fi. tes, §. 1. area, de leg. 1.* de quo tamen Celfus aliter fentit in *fi domus, S. area, de leg. 3.* idque ita affirmatus non vereor, quandoquidem & Celfum differitur ab aliis Paulum fcripfit in *f quarto, §. area, De folut.* in ea fpecie, quæ fequitur *§. area*, qua hanc conjunctæ & fimilis eft. Quid fi ædificiis aubus juris fit, idem Paulus in fupradicto loco eleganter explicat, id autem eft folum area dubem.

CAP. V. *De usu & habitatione.*

IIdem ifta modis, quibus ufusfructus conftituitur, etiam usus ufus vifus conftitui folet, iifdemque illis modis ufus finitur, quibus & ufusfructus definit.

§. 1. Minus autem fcilicet jure eft in ufu, quam in ufufructu, namque is, qui fundi nudum habet ufum, nihil ulterius habere intelligitur, quam ut oleribus, pomis, floribus, fumo, ftramentis, & lignis ad ufum cottidianum utatur: in eo quoque fundo hæftenus ei morari licet, ut neque ufu ufufructus fit, neque ita, per quos opera ruftica fiunt impedimento, & nec ulli alii jus, quod habet, aut locare, aut vendere, aut gratis concedere poffit. Quæ omnia ufufructuarium habet, potefque hæc omnia facere.

§. 2. Item is, qui ufum ufum habet, hæftenus jus habere intelligitur, ut ipfe tantum habitet, nec hoc jus ad alium tranfferre poteft, & vix receptum effe videtur, ut uxorem habitatum ducere poffit: fed cum uxore fua libertus cui fuis, item liberis, nec non aliis liberis perfonis, quibus non minus quam fervis utitur, habitandi jus habet. Ad habitationem vero fine dubio ufus eadem pertinent, cum marito ei habitare licet.

§. 3. Item is, ad quem fervi usus pertinet, ipfe tantummodo operas, atque miniftria eius uti poteft: ad alium vero nullo modo jus tuus tranfferre ei conceffum eft. Idem fcilicet juris eft & in jumentis.

§. 4. Sed fi pecorum, veluti ovium, ipfe usus fructus, neque lactis, neque agni, neque lani uterque ufuarius, qui ea re utitur, eft. Plane ad ftercorandum agrum fuum pecoribus uti poteft.

§. 5. Sed fi cui habitatio legata, five aliquo modo conftituta fit, neque ufus ufructus, neque ufusfructus, fed quafi proprium aliquod jus: quam habitationem habentibus, proprie rerum utilitatem, fecundum Marcelli fententiam, nullo decifione principalis permittimus, non folum in eo degere, fed etiam alios locare.

§. 6. Hæc de ufu, de ufufructu, & ufu, & habitatione dixiffe fufficiat. De hereditate autem & obligationibus fuis facit proponemus. Expofuimus fummatim quibus modis ufusfructus finitur: ex nobis adjungemus: modo videamus quibus modis, legitimo & civili jure adquiruntur.

SCHOLIA.

a Ad ufum cottidie. Potefi ergo uti non etiam quafum facere, *l. plenum, D. de ufu & habit.*

b Nec alii alii jus quod habet. Ufum alteri ufuarius fructum locare, vendere, vel gratis concedere, id eft, de E ufu accommodare, donare, vel precario concedere non poteft: nam hoc ei tantum datum eft, ut ipfe fuo corpore uteretur, non ut ex ea re quæftum faceret, *l. ceterum, l. fed neque, l. denique, l. plenum, ad ist.* Ufufructuarius ex re, in qua ufumfructum habet, jus habet omnem utilitatem percipiendi etiam ufque ad compendium, & ideo ufumfructum vel jus utendi fruendi locare, vendere, gratis concedere, pignori obligare poteft, *l. ordinibus, §. ufusfruct. de ufufr. l. si cui domus, §. ufusfructus, De pignor.* non tamen hoc fabio definet effe fructuarius, & ille incipiet effe eorum, qui emerint, vel conduxerint, vel ex alia caufa ufumfructum acceperint: nam & cum illis refte proprietarius aget, non effe ea jus utendi fruendi invitofe, licet eos premere per

exceptionem tueatur, si non eum fructuario convenue- A
rint. *d. §. ufusfructuar.* & eorum morte non finitur ufus-
fructus. *l. si domini, C. de ufufr. l. si fervum, C. de ser-
vitut.* de qua ſcripſi in *§. fin. inſt.* de ufufructu utitur,
mine fructuarii utuntur, & per eos fructuarius utitur,
ac retinet ufumfructum, *d. §. ufusfructuarius, & l. non
utitur, eod. tit.* & jus ſuum in heredem vivo fructua-
rium transfertur, fructuarius autem illis ſuperſtitibus,
ius ſuum in heredem non transfert, ſed morte ejus,
ad quem ipſe habuit, ejus ſuperſtitis ius extinguitur,
tanquam ſi quod ipſe habuit, non habuiſſet. *l. ufusfruc-
tuarius, 5. De pers. & comm. rei tuend. l. ſi ufusfru-
ctus, De ſervit. hoc igitur* paſſim ſit interdum, ut quis
fructuarius ſit, & omni commodo utatur, & tamen
fructuarius ſit, & omni commodo utatur, & commoda pa-
ſcitur & alias ut quis ſit parvenus, & commoda pa-
tronarus non habeat, in *l. 3. De pers. patron.* Et divi-
mus ufumfructum locari, vendi, donari gratuito: An B
& in iure cedi poteſt? Sic ſane domino proprietatis, & hoc modo intelligi debet, quod apud Ulpianum ſcriptum eſt in *tit. de Dominis.* In jure cedi, per etiam incorpore eſt in *tit. de Dominis.* In jure cedi, per etiam incorpore
les poſſint, velut uſumfructus: nam qui extraneo in jure cedit, nihil agit. *§. finitur, fin. tit. prox. d. l. ſi ufusfruc-
tus.* nam qui in jure cedit ufumfructum, locagit, ut
ibi: nam qui in jure cedit, ufumfructus vindicetur, cique a præ-
dio, cui ceditur, ufumfructus vindicetur, cique a præ-
tore ius ipſum adiudicatur, quod jus civile non patitur
tore ius ipſum adiudicatur, quod jus civile non patitur
legitur cedentem ille nullum habere amplius, & recur-
rat ad proprietatem.
rat ad proprietatem.
Hactenus. Qui legat uſumfr. vel uſum ædium, habita- C
tionem legare videtur, & e contra, ut habitationem, vel
to habitationis, quam in legato uſus, vel uſusfruct. nam
habitatio locari poteſt ex ſententia Marcelli, quæ com-
ſtitutione Ulpiniani conveniebat eſt, puto etiam uten-
dum gratis concedere poſſe, *l. 1. §. 1. ff. commod.* & re-
cipi quoſcumque, & abolitam ſententiam Ulpiani, quæ
exhibit in *l. ſi habitatio. De uſu & habit.* Id quidem
etiamnunc durat, ut non utendo, vel captis demuntio-
ne habitatio non amittatur. *l. ſi habitatio, 10. eod. tit.*
vel uſusfructus ædium non idem dicamus, quoniam: &
puto hanc eſſe rationem, quia uſus in jure, & in ipſi perſo-
na, quæ utitur, conſiſtit: idem de habitatione non uti-
tur, vel captis minuitur, uſus deſinet eſſe: non poteſt
quoque uſus mihi datus, alteri concedi, quia nudus
uſus datus eſt. Habitatio autem ut ſupra dictum eſt, & ad
habitationem legare ſe dicit, non legatarii perſonam
intuetur, ſed rem ipſam in ædes, quæ habitationem præ-
beat. Uterus itaq; legatarius habitandi non uſu, & re-
gitatarii cuſtos magis minuet legatum, nili forſaſſe mors le-
gatario contigerit: nam morte finitur habitatio, ob idque
ante aditam hereditatem non cedit habitationis legatum,
l. 3. §. habitatione, quam. dict. leg. eod. Et hoc eſt quod ait
Modeſt. in *l. legatum, de cap. demin.* Quia tale legatum re-
facto potius, quam in jure conſiſtit, id eſt, non jus le-
gatum eſt, ſed factum, & quaſi res ipſa. Eadem autem
ratione licebit dicere qui legat uſumfructum vel uſum,
ſervi operas legare videatur, & e contra ut qui operas, ut
uſumfructum. *l. 3. §. 5. De oper. pr.* ubi corrupte ſcri-
pratum eſt *ufum pro uſufructum*; tamen ſi operæ ſervi le-
gatæ ſint, non ſtat ſi dies legatorum ſit, capitis demi-
nutione, vel non utendo amittatur. Hoc amplius quod
in operis fingulare eſt, ut cum legatario non extinguan-
tur. *l. 2. de uſuf. leg.* & ideo ante aditam hereditatem ce-
dunt, *l. opera, eod. tit.* In hac quoque re multum inte-
rest, operæ, an ipſa res, ut uſusfructus ſervi legetur, an
reſſe præd. ſervum, utrum uſus vel uſusfructus ſervi le-
gatus ſit. Nam ſi in alia multarum interreſt, ut conſtat
ex *l. fundi, De uſufruct. leg.* ut tamen habitationis, ita
& reditus legatum morte intercidat, *d. l. habitatione*,
& reditus legatum morte intercidat, *d. l. habitatione*,
§. uſu. & l. leg. uſusfruct. quemad. cav. quæ lex ideum vide-
tur ſtatuere in operis: ſed certe falſi in operis.

CAP. VI.

De a ufucapionibus, & b longi temporis c poſſeſſionibus.

UNe civili conſtitutum fuerat, ut qui *d* bona fide ab eo, qui dominus non erat, *e* quam creditorit eum domi-
num eſſe, rem emerit, vel ex donatione, aliave qua- A
vis juſta cauſa acceperit: is eam rem, ſi mobilis erat, an-
no *f* ubique, ſi immobilis, biennio tantum in *g* Italia
ſolo uſucapiat, ne rerum dominia in incerto eſſent. Ex
quem hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, do-
minis ſufficere ad inquirendas res ſuas præſtita tempora,
nobis melior ſententia fedit, ne dominis maturius ſua
rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc
concludatur, & ideo conſtitutionem ſuper hoc promul-
gavimus, qua autem eſt, ut res quidem mobiles per
triennium, immobiles vero *h* per longi temporis poſ-
ſeſſionem (id eſt, inter præſentes decennio, inter ab-
ſentes vigenti annis, adjuncto anno *i* ad utrumque) ſi
ſolum in Italia, fed in omni terra, quæ noſtro imp.
rio gubernatur, dominia rerum, juſta cauſa poſſeſſio-
nis præcedente, adquirantur.
nis præcedente, adquirantur.
§. 1. Sed aliquando etiam *k* maxime quis bona fide
rem poſſederit, non tamen illi uſucapio *l* ullo tempore
procedit: veluti ſi quis liberum hominem, vel rem ſa-
cram, vel religioſam, vel ſervum fugitivum poſſideat.
§. 2. & Furtivæ quoque res, & quæ poſſeſſe fuit, nec *m*
præſcribi longo tempore bona fide poſſidentibus, ſi ipſo
capio poſſunt: nam furtivarum rerum lex duodecim ta-
bularum, & ex lex Atinia inhibent uſucapionem: ſi
tabularum, & ex lex Atinia inhibent uſucapionem: ſi
res præterea ſit mancipi, lex Iulia & Plautia.
§. 3. Quod autem dictum eſt, furtivarum, & vi poſ-
ſeſſarum rerum uſucapionem per leges prohibitam eſſe,
non ſic peretiam, ut ne ipſe fur, nuve vi per eum poſſidet,
uſucapere poſſit ſi nam his alia ratione uſucapio non
competit, quia ſcilicet mala fide poſſident: ſed & alius
competit, quia ſcilicet mala fide poſſident: ſed & alius
alius, quamvis bona fide emerit, vel ex alia cau-
ſa acceperit, uſucapiendi jus habeat. Unde in rebus mo-
bilibus non facile procedit, ut bona fides poſſeſſori ufu-
capio contingat, ſi quis alienam rem vendit, vel ex
alia cauſa tradit, furtum ejus committit.
§. 4. Sed tamen id ita demum obtinet ſi habet: nam ſi
heres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel
apud eum depoſitam, exiſtimans hereditariam eſſe, bona
fide accipiens vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomi-
ne dederit: quin is, qui acceperit, uſucapere poſſit, du-
bium non eſt: quippe quum ea res in furti vitium non
decidere: quum itaque heres, qui bona fide poſſidet,
furtum alienum non committit, furtum non committit.
§. 5. Item ſi is, ad quem ancilla uſusfructus pertinet,
partum ejus non filiarum, vendiderit, aut donaverit,
furtum non committit, furtum enim ſine affectu furan-
di non committitur.
§. 6. Item quoque modic accidere poteſt, ut qui ſi-
ne vitio furti, rem alienam ad aliquem tranſferat, & ef-
ficiat ut a poſſeſſore uſucapiatur.
§. 7. Quod autem ad res, quæ ſolo continentur,
expeditius procedit, ut qui *n* loci vacantis poſſeſſo-
nem *o* propter abſentiam, aut negligentiam domini-
aut quem pro ſuccedere deceſſerit, *p* five vi nancita-
tur: qui, quamvis ipſe mala fide poſſideat, quia intelligit
alienum fundum occupaſſe: tamen ſi alii bona fide accipe-
re tradereve poterit ea longa poſſeſſione res acquiri,
quia neque furtivum, neque vi poſſeſſum accepit.

Ex Auth. ut ſpoſuf. larg. ſpec. Cr. coll. 9. tit. 2. Nov. 139.
cap. 7. ſen. §. turpiſſ. ſanctiones.

Sed hodie malæ fidei poſſeſſore alienante, ceſſat lon- E
gi temporis præſcriptio, & rerum dominus ignotæ
poſſeſſionis, & alienationem factam. Speſtatur ergo 30.an-
norum deſcurſio.

Abolita eſt enim *r* quorundam veterum ſententia, F
exiſtimantium etiam fundi, locive furtum fieri. Et eo-
rum, qui res ſibi poſſederint, principalibus Conſtitutio-
nibus proſpicitur, ne cui longa & indubitata poſſeſſio
auferri debeat.
§. 8. Aliquando etiam furtiva, vel vi poſſeſſa res
uſucapi poteſt, veluti ſi in domini poteſtatem reper-
ta fuerit: tunc enim vitio rei purgato, procedit eius
uſucapio.

§. 9. Res ſibi noſtri uſucapi non poteſt: ſed Papi- A
nianus ſcripſit, nomen vacantium filios nondum nunca-
pantes, bona fide emptorem tradita ſibi rem, ex his bo-
nis uſucapere poſſe: & ita divus Pius, & a divi Severus
& Antoninus rescripſerunt.
§. 10. Noviſſime ſciendum eſt, rem talem eſſe debere,
ut in ſe non habeat vitium, ut a bona fide emptore
uſucapi poſſit, vel qui ex alia juſta cauſa poſſidet.
§. 11. e Error autem falſæ cauſæ uſucapionem non B
parit: velut ſi quis quum non emerit, emiſſe ſe exi-
ſtimans, poſſideat: aut quum non ſuerit, ſuum fuerit
quaſi ex donatione poſſideat.
§. 12. Duranus poſſeſſio, quæ prodeſſe coeperat de-
functo & heredi & bonorum poſſeſſori, *s* continuatur,
licet ipſe ſeat prædium alienum. Quod ſi ille initium
juſtum non habuit, hæres habebit. *l. 11. §. ult. De diverſ.*
ſer ignoranti, poſſeſſio non prodeſt. Quod noſtra Con-
ſtitutio ſtatuit in & uſucapionibus obſervari conſti-
tuit, ut tempus continuetur.
§. 13. 2. Inter venditorem quoque & emptorem con- C
jungi tempora, divi Severus & Antoninus rescripſe-
runt.
§. 14. Edicto divi Marci caveture, eum, qui a ſtio
rem alienam emit, ſi poſt venditionem compenditio-
nem pretii, poſſe deorſum poſſeſſionem per ea, quæ in ea
ſunt, ſatisfactionem dare, ut minus pretium reſtituat.
Quæ lex ideo videtur introducta, ne quis ſine pretio
rem alienam emptor habeat, proinde eadem longo uſu
capiatur, ne ſine pretio emptor capere non poſſit, ſi a non
poſſidente ſibi tradita fuiſſet. Sed neque aura, neque
ceſſio ſine pretio, vel aliis legitimis modis mancipi,
addici, vel adiudicari poterant, & ideo res nec mancipi
ut dicit Ulpianus ſervitutes imponi non poterant,
ut quæ contemnantur. *l. 1. §. 1. De ſervitut.* Quia autem D
quod a poſſidente & bona fide ea in bonis habebat, animo
alienandi alteri tradecerunt, is ad acquirendum domi-
nium non transferebat, quia id non habebat apud ſe:
quæ igitur vis erat traditionis huius? nempe ut ple-
nam poſſeſſionem transferret & dominium in bonis,
ſited non in dominio: ut qui in bonis *t* & in dominio
habuit ex jure Quiritium, credo ut deinceps ſit in
tit. de dominio. Quid eſt enim aliud Ulpianus ſcribit
in Tit. de dominio, quam ſi quis rem mancipi dominio ac-
quiri nulla traditione, id eſt, lege nexu, uſucapione,
in jure cessione, adiudicatione, lege, quo puto inter
eos Populos, inter quos commercium erat, ſine pactis,
ſtipulationibus ſolo tradi poſſit: tum non ſolum præſta
præcedaneis rei nec alienandi animo, ſed & alienandi
& animalia, quæ unguum collo, vel cornu dorſo ferre non
poſſunt. Verum licet ipſi ſic, traditione facta a non
dominio, non poſſeſſore, *u* dominium non tranſferebat,
ibi tamen ex eo *x* ſi *y* a bono acquirente, ac in dicta
proprietate, nullo tempore, a non poſſidente, rerum
dominium uſucapi poterat, ſi bona fide poſſeſſor ini-
tium habuiſſet, ſed ſi longo tempore eas poſſederint, pol-
ſeſſionem ſine pretio tradentes, per vindicationem recupera-
re non poterunt, eam tamen habebunt ibi exceptione
pro præſcriptionem longi temporis, *l. anic. in anno. C.*
de præſcript. long. temp. Quæ exceptio ſi ſit, ſi ſolum
de quibus dicturi ſumus in *§. quod autem* infra, cui
ſimile eſt, quod in multis locis poſſeſſoribus conſtitu-
tiones quæ ſuccurrunt, ſi ſolum habuerint E
xxx. vel xl. annorum, non etiam poſſeſſioni, vel do-
minii vindicationem. Sed noſter Juſtinianus, quibus da-
ta erat præſcriptio x. vel xx. annorum, etiam ad re-
ſuperiorum poſſeſſionem adversus poſſidentes, adjun-
tem dedit *tit. l. ſi quam conſtitutio. C. de præſcript. 30. ann.*
Qui autem in rem alienam habet, cum continuo do-
mino eſt, idque innumeris exemplis juris civilis pla-
num ſieri poteſt. Dando igitur rem alienam, pro-
nunciatis eorum præcedentis, qua ab acquirente ju-
ſtiniano dominus non fiet. Verum poſtea editis con-
ſtitutionibus ſubinde rei jure Quiritium nomen, con-
ſtituitur, ut unum idemque ſubinde in tribus & uno
eodem dominium, usaque & plena libertas eſſe, & F
Qqq 2 ideo

c Poſſeſſionibus. Præſcriptio plurimum exceptio eſt.
Novellæ jure interrumpentes poſſeſſionem ſine adqui-
nonem longi temporis, vulgo præſcriptionem appel-
lant, quod non caret exemplis: Nam ſic loquitur *l. ni*
a quo, de uſurp. & uſucap. l. qui alienam, de exhib. &
§. ne his, inſt. per quas perſ. hic denique *l. quinque, C. ſi-*
mum regum.
d Bona fide. A Principio bona fides deſideratur: nam
etſi poſtea cognovero rem alienam eſſe, tamen proce-
det uſucapio, quod jus Pontifices non approbarunt, *l.*
bona fides, 4. De regul. juris. D. de uſucap.
e Quum creditorit. Quid ſi dubitet, utrum pro igno-
rante habeatur, ut in ſpecie *l. ult. C. de condict. indeb.*
an pro ſciente, propterea quod bona præcipitanti, qui
vetuſte quicquam agere, quod dubitent æquum ſit, an
ſit inquam. Ulpianus ſcribit, inquit Cuiacius, licet ipſi per
ſe, dubitatio cogitationem ſignificat inſanie, *facit l. 1.*
in princ. D. de leg. 3.
f Ubique. Ubique tam in Italia, quam in provinciis
nam provinciales rerum mobilium erant domini ex jure
Quiritium. Res immobiles tributarie erant vel ſtipen-
diarie, & ſolum provinciæ, vel populi Romani.
Id quod reſtè Theophilus explicat in *§. per traditionem,*
de rer. divis. & Scrabo lib. 6. ſub. initio. Itaque pro-
vinciales poſſe dominium rerum non erant nec ex jure
Quiritium, ſed poſſeſſores, & ea in bonis, eumque
quemcumque naturæ habebant, proinde eadem longo uſu
capiebantur, quæ ſine pretio capere non poterant, ſi a non
poſſidente ſibi tradita fuiſſent. Sed neque aura, neque
ceſſio ſine pretio, vel aliis legitimis modis mancipi,
addici, vel adiudicari poterant, & ideo res nec mancipi
ut dicit Ulpianus ſervitutes imponi non poterant,
ut quæ contemnantur. *l. 1. §. 1. De ſervitut.* Quia autem
quod a poſſidente & bona fide ea in bonis habebat, animo
alienandi alteri tradecerunt, is ad acquirendum domi-
nium non transferebat, quia id non habebat apud ſe:
quæ igitur vis erat traditionis huius? nempe ut ple-
nam poſſeſſionem transferret & dominium in bonis,
ſited non in dominio: ut qui in bonis *t* & in dominio
habuit ex jure Quiritium, credo ut deinceps ſit in
tit. de dominio. Quid eſt enim aliud Ulpianus ſcribit
in Tit. de dominio, quam ſi quis rem mancipi dominio ac-
quiri nulla traditione, id eſt, lege nexu, uſucapione,
in jure cessione, adiudicatione, lege, quo puto inter
eos Populos, inter quos commercium erat, ſine pactis,
ſtipulationibus ſolo tradi poſſit: tum non ſolum præſta
præcedaneis rei nec alienandi animo, ſed & alienandi
& animalia, quæ unguum collo, vel cornu dorſo ferre non
poſſunt. Verum licet ipſi ſic, traditione facta a non
dominio, non poſſeſſore, *u* dominium non tranſferebat,
ibi tamen ex eo *x* ſi *y* a bono acquirente, ac in dicta
proprietate, nullo tempore, a non poſſidente, rerum
dominium uſucapi poterat, ſi bona fide poſſeſſor ini-
tium habuiſſet, ſed ſi longo tempore eas poſſederint, pol-
ſeſſionem ſine pretio tradentes, per vindicationem recupera-
re non poterunt, eam tamen habebunt ibi exceptione
pro præſcriptionem longi temporis, *l. anic. in anno. C.*
de præſcript. long. temp. Quæ exceptio ſi ſit, ſi ſolum
de quibus dicturi ſumus in *§. quod autem* infra, cui
ſimile eſt, quod in multis locis poſſeſſoribus conſtitu-
tiones quæ ſuccurrunt, ſi ſolum habuerint E
xxx. vel xl. annorum, non etiam poſſeſſioni, vel do-
minii vindicationem. Sed noſter Juſtinianus, quibus da-
ta erat præſcriptio x. vel xx. annorum, etiam ad re-
ſuperiorum poſſeſſionem adversus poſſidentes, adjun-
tem dedit *tit. l. ſi quam conſtitutio. C. de præſcript. 30. ann.*
Qui autem in rem alienam habet, cum continuo do-
mino eſt, idque innumeris exemplis juris civilis pla-
num ſieri poteſt. Dando igitur rem alienam, pro-
nunciatis eorum præcedentis, qua ab acquirente ju-
ſtiniano dominus non fiet. Verum poſtea editis con-
ſtitutionibus ſubinde rei jure Quiritium nomen, con-
ſtituitur, ut unum idemque ſubinde in tribus & uno
eodem dominium, usaque & plena libertas eſſe, & F
Qqq 2 ideo

ideo ut provinciales fuorum fundorum perinde atque
A Itali domini eſſent, nullumque veluti in orbe Romano
incolarum eſſet municeps aut nec municipii rerum eſſe di-
ſcirimen, d. §. per tradicionem, & d. l. unica. Quamobrem
recte dicemus hoc tempore, praedia & tributaria mon-
cipatione, traditione, quae non ſtat mancipio & nexu,
uſucapione & aliis legitimis modis, jure dominii in alium
transferri. Verum non tantum locorum & rerum dif-
ferentia ſuſtulit Juſtinianus, ſed etiam temporum: nam
rebus mobilibus, vel animalibus, quarum ubique
annuus erat uſus, tres annos praeſcripſit. Rebus autem
immobilibus & incorporalibus, x. inter eos, qui in eo-
dem provincia domicilium haberent, & xx. inter abſentes,
quibus olim in Italia duo tantum anni, erant conſtituti
ex xii. Tab. & in provinciali longum tempus ex conſti-
tutionibus, quo tamen poſſeſſores nondum exceptione
B longi temporis nituntur, ſed ſolum quidem eſt ſu-
per adversarium poſſeſſionis tranſformatio. Quare ſi quis quae-
ſierit unde deſcribatur uſucapio brevis vel longi temporis,
recte dices, eam hodie ex conſtitutione Juſtiniani de-
ſcribere. Rurſus ſi quis quaerat an longi temporis poſ-
ſeſſione dominium acquiratur, poſt tranſformationem
Juſtiniani nulla eſt dubitatio: cum Juſtinianus, ut ſu-
pra dixi, in ſolis provincialibus praediis ei locus eſſet, verius eſt
non poteſſe aquiri dominium longi temporis poſſeſ-
ſione: inceptum autem eſt quaerere in praeſcriptione do-
minium acquiratur nam praeſcriptio excepto eſt, ſed
praeſcribere interdum dicimus pro-excludere, ut in l. 3.
De reipriv. reiv. quod ea vis eſt praeſcriptionis, ut exclu-
dat interioressos adioris.

C *Italica ſolo*. Res immobiles, quae in provinciis erant, uſucapi non poterant: quamobrem ſi rerum domi-
nium nunquam a populo Romano vel principe diſcede-
bat, quamvis provinciales uſumfructum haberent, quod
ad ſucceſſores eorum quoque attinebat. Theoph. in §.
per traditionem. ſup. De rer. diviſ. l. de iis, C. de epiſc. &
cler. & Gaius Inſtit. lib. 2. tit. de uſufr.

Per longi temporis poſſeſſionem. Continuam, & quae
careat interruptione, l. ſi. C. de uſucap. l. de feriis.

Ullo tempore. In l. 1. C. de ſerv. fundorum alienatorum, inquit, non longiſſimo tempore dominium acquiri, nec longiſſimo tempore deſcri. Vide l. fine, §. Rei utilis, De Publ. in rem act.

Parietes. Parietes res ſunt, etiam ſi forti aeri non
poſſit, dummodo ſuperpon ſint. §. interdum, inſt. de diviſ.
rer. d. l. unica, l. 1. qui vas, §. ſi caſtella, ſup. loc.

Si poſſeſſa. Recte ex poſſeſſe: nam aliud eſt in his
rebus, ex quibus quis vi dejectus fuit, l. 1. §. ſi in vi,
l. non ſolum, §. ſi dominus, D. de vi, & vi.

Lex Atinia. Lex Atinia ut Veterius, Theophilus tamen Attilian vocat. Fuit L. Attilius interpres legum
xii. tab. de quo Cicero in Lelio, & in i. de legibus, & Pomponius in l. 2. §. deinde lex Atinia. Hinc autem
legi, quae non quod ſuperpon eſt, ſubetur aterna au-
dioritas eſſet, nec adiicit, ut ſi in poſſeſſionem domi-
nedidiſſet, alienata, non poſſet alienari, per d. legem, qua
confirmantur tut. a alienationibus, & ab intentato agen-
dis deſertorum, illi ſimilis eſt Senatuſconſultum, de deſi-
derio agentis, dando alii actionem contra actorem, & ma-
jore parte tributorum: Unde tam hoc, quam illa ad-
junctio, lex Atinia dicitur: nam l. 2. §. Quod ſi Titio
ſcripta pro legibus habita fuit, quorum ille ſapiens, hic
Catus appellatus eſt, qui, his civile fundabit dicitur.
De hac re integri monitibi, ſi fallor, Ant. & L. Attilii interpretatio-
nem accepta eſt, & ideo legitimae appellatur. Veram
Attilianam ex illorum adjudicatione eſſe, non ex interpreta-
tione legis: ut autem, qui hoc tempore attiviſſi ſcien-
tiam profiteantur, quibuſque aſſeverant, ita legi antiqua
conſtituant, ut & interpretationem accuſſi ſe dicant
E & ſi quid in ea ſtatuerint, ſit, quaſi in lege, ſic
ſervandum, ut opinor, nullo limitatum in hoc pe-
titum. Ita Theophilus Antiſtianum interpretationem
ſuo tempore obſervari ſcribit. Sed ea poſtea lege XXI. Tab.

A pro lege Attilia, & item ipſe Cicero in Topicis pro
lege Elia Sentia, ſic enim apud Ciceronem legimus
eſt, non Elia Sentia, nam & Sex. Elius & Elius Se-
xtus recte dicitur, ut ex verſu Ennii conſtat, de quo
Cicero variis in locis, & M. Varro in libris de lingua
Latina.

In Lege xii. tabularum. Qui a nullo occupatur.

Propter abſentiam. Ut ſi longo tempore abfuerit.

Sine ſucceſſore. Qui adire velit hereditatem.

Sine ſui. Nam ſi eam vi poſſederit, non poterit, ni-
ſi ab eo uſucapi, eam rem. §. ſi quis, ſup. eod.

Quorundam veterum. Sabini & aliorum, qui eam
ſecuti ſunt, quemadmodum ſcribit Gellius *libro xvii-
cimo Noct. Attic. capite decimo ſexto*.

Res ſibi. Quae aquita ſunt a fiſco, uſucapi non poſ-
B ſunt.

Uſucapere. Nam ſi ad neminem pertinent, quid ne-
dium vocatur an uſucapi poſſint? In his enim dumtaxat
rebus locum habet uſucapio, quae ad aliam pertinent,
ſed tamen ob bonam fidem vacantia nondum ab
confiſcata funt, in bonis fiſci eſſe non videntur, &
ideo reſcripti Imperatorum continentur, ut a bona fi-
dei emptore uſucapi poſſint: opus fuit reſcripto, quia
ipſo jure ad fiſcum pertinent. Debent autem bona va-
cantia nuntiari intra quadriennium continuum, quod
ex eo tempore numeratur, quo vacantia bona eſſe co-
perunt, & ideo qui prima vacantia occupavit, ea
biennio non uſucapit, ut in emptore bona fidei ono-
ſtatum eſt, atque ita demum ea retinere poteſt, ſi
quadriennio ea fine ulla interpellatione poſſederit. l.
C *emptor, De diverſ. & temp. præſc. l. ult. C. de bonis, quae lib.
cenſ. ſi quis omiſ. non. tripl. l. 1. §. ſicuti, de jur. fiſc.*
Extat etiam de hac re Conſtantini Conſtitutio in l. 1.
C. de quad. præſc. ubi pro quadriennio, ix. Theodo-
ſium fenſibile in l. 1. Cod. Theod. de quinq. præſ. ubi ta-
men quinquennii praeſcriptio appellatur, qua quadrien-
nium neceſſe eſt praeterire. §. ſi quis, ſup. eod. Ante au-
tem, ufque in annum quintum ſine ulla interpellatione
poſſidit, & hoc ſignifcat Juſtinianus poſſeſſo-
bus, quae non in loco immuni ſint: ſignat ſi quis
deſiderium, nuntiata non ſint bona vacantia, tunc eſt
poſſeſſor quadrienni praeſcriptione. Hae in caſu non-
dum nuntiatae vacantium, ut reverſa ad fiſci locus eſt praeſ-
criptione xx. annorum, & haec omnia ſunt ex conſti-
tutione Imperatorum Conſtantinobus, l. 1. C. de D. re-
rer. d. l. ex omnibus, De diver. & temp. præſc. l. praeſcripto,
de jur. fiſc.

Deus Severus. Hoc interpretatio ita procedit, ſi ven-
ditor bona fide vendidit, & diverſo reipſa tradidit
accepit: nam vitioſa venditoris poſſeſſio bona fidei
emptori neque prodeſt ut citius uſucapiat, neque in-
cet ut id poſſeſſor non uſucapiat, quod venditor non po-
tuit, l. qui ſundum, §. praeterea, pro empt. l. ex vitioſo,
de diverſ. & temp. præſc. Et hoc eodem modo. Severus & An-
toninus reſcripſerunt in l. 6. C. de long. temp. præſc. cu-
jus reſcripti ſententia a Paulo relata eſt lib. 4. ſent. ti-
tulo de uſur. ex eo tamen aliquid mutat Juſtinianus in l.
ult. C. de long. temp. præſc. Et ex his omnibus manifeſtum
poſſeſſio vitioſa emptoris poſſeſſioni non prodeſt, l. Pomp.
§. fin. de acq. poſſ. l. 2. §. ſi eam rem, eo prop.

E *Longi temporis*. Error nullo modo tollerator in
propria ſuſti ignorantia, nifi probabilis ſit, inſtanter
cauſam habeat.

Continuo. Succedit enim in omne jus defuncti,
quancuam aliud ſit, ubi queſtio eſt de fructibus, ut
inter eam rationem, qui ponitur in l. bona fidei, ſup.
cont. D. de acquirendo rerum dominio.

Inter tantidem. Venditorem, qui fortaſſe a domi-
nio ſcienter bona fide emit & accepit, non ſi ab eo
acquirit emerit, emptori non tantum auctor eſt, quo-
ſi accedat, ſed etiam qui auctori eo auctor eſt. Non
idem eſt ſi rem hereditariam a defuncto emerit, ſed
ſolum bona bona fide ſuſtinet, nemo enim poteſt
fieri poſſeſſore haberi: ſi in malae fidei poſſeſſore ea

A ne fidei poſſeſſorem tempora non conjungantur. E con-
verſo autor ſi fieri vendiderit rem a teſtatore bona
fide poſſeſſam, credideritm conjungi tempora, & here-
dem pro bona fidei poſſeſſore accipiendum eſſe.

Et emptorem. Si uterque bona fidei poſſeſſor fuerit,
non modo accipiendum eſt, quod apud Paulum ſcri-
ptum eſt in d. l. qui ſundum, §. emptor. Item ſi medio
tempore quis non poſſederit, & in hac re emptores
ſucceſſoribus ſimiles ſunt, l. Pompon. §. ſi ſervum, De ac-
quirenda poſſeſſione. In illa vero magnum eſt inter eos
diferimen, nam poſſeſſor non uſucapit quod id quod
defuncto non potuit. contra uſucapere poteſt quod ip-
ſe poſſidit defunctus, licet ſciat alienum eſſe. Vulgo
enim abſolute ſtatuitur, ſi bona fide poſſeſſa non nocet,
l. bona fidei, De diverſ. rerum dominio, ita & ſuſtum inia-
tium defunctus non habuerit, id heredi etiam ſpon-
tanei nocebit, nec ſi ipſe non habuerit, non im-
pedit heredis fidelia continuationem poſſeſſionis, ſe-
cundo, §. ſi ſi defunctus, pro herede, l. cum heres, De diverſ.
temp. l. ſi ſervus, C. comm. de ſuperemptione, l. 1. utilis, C.
de acquir. poſſeſſ. l. cum qui, §. in hac, de Public. in rem
actionis. Quo autem de emptore diſta ſint, ad legem-
dum quoque & donatarium transferendi ſunt, & ce-
teros omnes, praeter ſucceſſores univerſales, qui ad vi-
cem ſint, qui e ſita aliquid ex teſtamento ſuſtinent, aut
in hac quidtione non ſuperiores, ſi in exceptione do-
li, cauſa lucrativa a cauſa non lucrativa, l. 1. penulti-
mo, C. De exceptione rei venditae tempore, l. 1. C. de exceptio-
nibus, d. l. antepenult.

Secundum ſuperiorem. Plenus ſcrutinio eſt princi-
pii, quaquam ſuperiora aliquando ad principium pu-
blicam.

Competere actiones. Vel locum, vel in poſſeſſione.
Diu & multum. Quid nec id, nec annus? ufrum
a domeſticis noſtris? an ex noſtri juris patrimonio,
quod ſeparetur a rebus fiſci.

CAPVT VII. *De donationibus.*

EX & aliud genus eſt alienationis donatio. Donatio-
num autem duo ſunt genera: mortis cauſa, & non
mortis cauſa: & Mortis cauſa donatio eſt, quae propter
mortis ſit ſuſpicionem, quum quis ita donat, ut ſi quid
humanitus ei contigiſſet, haberet is, qui accepit, ſin
autem ſuperviviſſet is, qui donavit, reciperet. Ha-
nam donationis praeterimiſſo, ſi nihil decreverit is,
cui donatum eſt. Hic omnibus donationes ad exem-
plum legitimum relatae ſunt, quibus ſi non quum
prudentibus ambiguum fuerit, utrum donationis, an
legati inſtar eam obtinere oporteret. Ea utriuſque cauſa
quaedam habebat inſignia, & aliis ad illud genus eam re-
trahebant: a nobis conſtitutum eſt, ut ad per omnia fere
ſimilitudinem accederet. Et ſic procedit, quemadmodum
legatum conſtituta eam formavit. Et in ſumma mortis cau-
ſa donationibus, quum magis ſe quis velit habere, quam
eum, cui donat, ſimilis eſt donatio mortis cauſa here-
dum ſuorum, & maxime liberorum, & omnibus bona Patro-

Πάλιν γὰρ ὁ τὸν ἀγρὸν ἀπὸ τοῦ ἐπιτρόπου
Ἔλαβε καὶ χρόνον ἐκάτισε τὸν ἐκ τοῦ νόμου,
Καὶ ἐν τούτῳ κατέστρεψε τὸν ἀγρὸν
Κἀπὶ τοῦτον ἐπῆλθεν ὁ κύριος τοῦ ἀγροῦ·
Εἰ δὲ ὁ τὸν γνήσιος ἐστὶν ὁ τὸν ἀγρὸν πωλῶν·
Δὶ τοῦτο καὶ χρόνον τοῦτο τὸν ἐκ τοῦ νόμου.

§. 1. Alia autem donationes ſunt: quae non ſub mo-
te cognitione fiunt, quae non mortis cauſa donationes
non omnino comparantur, inutiles, quae ſi fuerint pe-
ſtae, ſi temere revocari non poſſunt. Perfectiones autem
donationes donatae ſunt rebus traditis, & ſuſtinen-
tibus. Imperfectae autem, quae non ſunt traditae, aut
non ſuſtinuerunt. Et ad ſi exemplum ſtipulationis.

A noſtra conſtitutio eas etiam in ſe habere neceſſitatem
traditionis voluit, ut etiamſi non traditae, habeant
perfectionem & perfectum robur, & traditionis neceſ-
ſitas incumbat donatori. Et quum retro Principum
diſpoſitiones & iuſtinuati eas eſſe interventionibus vo-
luiſſent, ſi mature fierent ducentorum ſolidorum. Con-
ſtitutio noſtra eam quantitatem uſque ad quinquentos
ſolidos amplivit, quae ſine etiam ſine inſinuatione
ſtatuit.

Ex Anchora, ut non ſint perfecta, pro aliis prof. cel. §. 1. 7.
Nov. 52. c. fin. §. illud quoque perſpeximus.

Similiter a privatis in Principem conſtitutus abſtitio
donatio.

Sed & quaſtam donationes inveni, quae penitus in-
ſtantiones non ſunt, ſed ſolum ſpecie donationis. Et in ſimili-
ſtantum habent firmitatem. Alia inſuper multa ad uſ-
riorem exitum donationum inveniimus: quae omnia ex
noſtri Conſtitutionibus, quae ſuper his promulgatae,
colligenda ſunt. Scientibus eſt tamen, quod etſi pleni-
ſima ſint ſolutiones, ſi tamen ſignati exiſtant nomi-
nes, in quos ſolutiones voluntum eſt, donationes per
noſtras Conſtitutiones licentiam praeſtitutus certis ex
cauſis eas revocare: ne quod ſine ex nihilo notitiae
runt; ab his quandam patientiae injuriam, vel infroram,
ſecundum enumeratis in Conſtitutione noſtra modos.

§. 2. Et alibi quae non inter vivos donationes, quod
veteribus quidem prudentibus penitus erat incognitum,
poſtea etiam a tutoribus divis Principibus introdu-
ctum eſt: ſed ante hanc ſpecies vocabulo ſe tacitum in
ſe conditionem habebat, ut tunc ratum eſſet, ſi quem
matrimonium fuerit ſubſequutum. Ideoque ante nuptias
appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur, &
nunquam poſt nuptias celebratas talis donatio procre-
debat. Sed primus quidem divus Juſtinus pater noſter,
quum nuper fuerit de ante nuptias facta permiſſum,
ſi quid tale eveniret, etiam ante nuptias augeri do-
nationem conſtitutum eſt: ſed hoc conſtituendum ſo-
miſſ: ſed tamen nonnem inconvenientes examinabat, quum
ante nuptias quidem vocabatur, poſt nuptias autem ta-
le accipiebat, ſed ne etiam contrario augeantur &
conſtituantur.

De Mortis cauſa donationibus, Orc. call. 7. tit. 9. Nov.
112. c. 2. & fin. §. ſi hoc igitur ante, & §. his conſe-
quens.

Hodie aequalibus omnino ſervatur in dote, & dona-
tione ante nuptias, & conſtitutione antiquiſque eam
in praeſtatione, & in augmento, & in ſocii exinde
proventuris.

§. 3. Alia olim & alias multae civilis aequitatis
per ſe jus admittebat, quod eſt tale: Si commentum
ſervum habens aliquis cum Titio, qui non habebat ex
impubile, vel minus ſex, vel ſeptuaginta: ex eadem pars
ejus manumittatur, & Titio ſuccedebat, Sed quum
poſtea ſuſtitutum exemplo, de ſpectato ſervum defru-
ctui, & ex ea hujuſmodi quidem dominis dam-
nari inveni, diverſoribus autem dominis eorum ad-
cedere, hoc quod juvenis eſtimatio, ejus remedio per
noſtram Conſtitutionem inſtitutum eſt maximum: dixi-
& inventum eſt, ut per quas & immutabiles, & ju-
gus eſtet, & qui diverſorum ſervos, noſtro beneficio
ſtituere, liberale cum effectu procedente, (quod ſe-
vere

voce & antiquos legislatores multa etiam contra communes regulas statuisse manifestum est) & eo, qui eam impedit, fiat liberalitatis flabilitate gaudentes, & forsitan indemni conservato, pretiumque servi secundum partem dominii, quod nos detinuimus, accipiente.

SCHOLIA.

u Adjudicationis. Mortis causa donatio inter est civilis acquisitionis, id est legati, & legati appellatione continetur, inter vivos quæ nudo consensu donatio perficitur ex Constitutione Justiniani, item quæ mere utilitas ex Constitutionibus principum. Sic igitur hi tres modi, unibus fingulorum rerum dominia acquiruntur, Usucapio, longi temporis possessio, Donatio, ita adcrescendi, quod a Justiniano fublatum est, Legatum, fideicommissum.

x Mortis causa. Sic mortis causa capitulum exhibuntur fieri, quæ ita fit ut mortis promissoris confirmetur, aut ut quidam dicerent, quæ ita proponitur mors fut causa, ita Sext. Pomp. ex Labeone.

Superbos esse. Superbiores, nunc falvum esedere: alias superiores est, superbiores, contumaces.

z Pauperibus. Sed & ista mortis causa donatur, ut nulla sit repetitio, id est, ne si convaluerit quidem donator, ipsa immutetur natura hujus donationis, magis eft ut inter vivos donatio videatur, *l. mile. ins, ff. de donat.*

a Per omnia fere. Donatur causa mortis ei cui legati potest, donatio causa mortis mortis ei potest, quod abl. Lex Falcidia ex constitutione D. Severi recisindit donationes causa mortis: donationes causa mortis non prohibuntur nisi deductis ære alieno, & officium legatorum habet, non est opus hoc exemplis facere longius, fed quare diceat *fere* apud Accursium caute relatio fiat.

b Legatis commoventur. Quomodo igitur in legatis jura est, id in mortis causa donationibus erit accipiendum.

l. Tenor. Sic dicitur quando aliquid fit sine ratione.

c Exemplum conditionis. Non tamen ad exemplum testamenti donator tenebitur ad *l. 12. Cod. de donat. Paul. lib. 5. Sententiar. tit. de donationibus.*

b Infirmari. Hodie ex Constitutione Francisci regis omnes donationes infirmantur.

i Quum testimonium. Sic etiam dos habet in fe conditionem hanc fi nuptiæ fuerint fequutæ, quare poft divortium defuncta videbitur conditio, *l. Reipublicæ, ff. de jur. dot.*

k Jus adcrescendi. Jus adcrescendi eft ius auferendi partes, quæ a fuis dominiis derelictæ reipublicæ *pleno capiuntur*, ut ait Theophi. in §. *Decimo. tit.*

pfiffe dicit ad Cæfarienfes advocatos, quæ ramen ad eundem pertinent mifi eft, *l. ops. de cenat. fep.* Dicemus utrumque Conftitutionem feripram ad interrogata advocationum, & miffam ad præfectum prætorio : fant & illic ad eundem miffa conftitutiones, & aliorum imperatorum ad hos alios præfectos prætorio, quibus refpondetur ad interrogata advocationis, & ruga Ulpicianæ, & Palethinæ, & Alexandrinæ. & Syriacæ, *l. pronfe. C. de fideicom. l. fin. C. unde vi, l. fin. C. de verb. fig. l. petitore, C. de adv. div. diver. jud. l. petitores, l. fin. ibid.* Solebant autem fæpe advocati ad principem ire, & regari fi fient ad præfectum prætorio, & eum præferim, qui per Orientem præfectus effet, mittere, ut is deinde nota omnibus effet.

g Debitorem pupillarem. Quidam Codices habent, *debitores eorum pupillares.* Sed magis placet nihil mouere ex antiqua fcriptura: fic enim ftatim pupillares, qui ufed in conftitutione fcriptum eft, *tiene debitoribus pupillorum, vel adultorum, vel curatoribus fuorum*, quafi dicti ad tutores, vel curatores. Quid tamen fi judex decrevetit, folvi pupillo fine tutoribus? & puto debitorem non effe fecurum. Quid fi fine tutoribus? fine curatoribus? hæfitat Ulpianus, fe tamen ait credere, pratorem hunc eumorem non reftiturum, *l. ait prator, §. pretorium ver. De muneribus.* Quid vero fi tutoris, vel curatori folverit fine decreto? Dicemus verendum effe ne adverfus fubfitorem minor reftituatur, *l. 1. C. fi adv. fifc. vel rei priv. monuit*, verifimile eft decretu judicis, nunquam minores præter datorum eft reftitutionem in integrum : & hæc eft illa pupillaris fecuritas, quam Juftiniani conftitutio dedit. Hzc autem vera C funt, fi is, qui pecuniam debet ex chirographo vel ventidione, vel ex alia caufa : nam fi ex delicto debitor fit, vel ita natus fi quis reditus pendunt, vel pecliones, vel ufuræ, quæ biennii tempore, & centum folidorum quantitate non excedant, fatuti pupillo, fi ex eadem conditione nihil apus eft decreto ad pleniffimam fecuritatem, & fatis eft tutori, vel curatori folvi, vel minori auctoritate tua, ufurfi quæ multorum annorum, decretum auctoritatemque judicis requirunt, *l. conftitutionem, C. de adm. tut.*

h Solvere fine tutore. Et ideo extantem pecuniam vindicatione, confumptam dolo malo, ad exhibendum adDione condemnatione. Sed & fi non dolo confumpta. Et ftatim liberabitur, *l. obligari, de anell. tut. l. non omnis, §. fin. ff. eod. tit. quod fi fine, §. fin. de fol.* Putatur tamen creditur *l. interdum. De condi. indeb.* nam femper ait conditionem dari confumpta pecunia, & hoc perfonam facere, quæ folverit. Ego ibi Ulpianum puto fenfiffe de repetitione, non conditione indebiti, & in ipfo titulo confulat, fub quo lex illa pofita eft. Sed fi indebitum folverit pupillo, caufa videtur locum repetitioni facere, non perfonæ. Sic dicamus in his caufis, in quib. haut verifi indebiti folvi repetitio non eft, perfonam repetitioni locum facere, & hoc eft quod ait generaliter in his perfonis repetitioni indebiti locum effe: exempli gratia fi pupillus omnino indebitum folverit ex ea caufa, unde fis adcionem credere, §. *ult. de adil. ædi. ex quo. cont. l. ea quæ, C. de cond. indeb.* vel fi pupillus ita ignorans integrum legatum folverit, *l. 1 cent. ad leg. Falcid.* Hoc autem pupillis fine tutore compete, puberibus autem, mi annorum xxv annis, & qui fane mentis, bonifque moribus præditi funt per reftitutionem in integrum, *l. ult. C. fi adv. fifc. l. fi pupillus, §. ult. ff. de hær. ve in Pandectis fuius & fubtilius tractabitur.*

CAP. VIII. *Quibus alienare licet, vel non.*

AC Cedit aliquando, ut qui dominus rei fit, alienare non poffit: & contra, qui dominus non fit, alienandi tamen poteftatem habeat. Nam dotale prædium rusticum, invitis nobis, per legem Juliam prohibetur alienare, quamvis fit noftrum. Et contra, qui pignori nos *a* legem Juliam concedente, in pofteriorem ftatum defcivimus. Quam enim res in fuis dominiis eo remotius habeat, quæ Julia lex fecit? & alienationes inhibebat, quæ juris mutatione fiebant & hypothecas autem earum rerum *b* etiam volente ea, utique remedium impofitionis, ut & in eas res, quæ in provinciali folo poftea funt, *c* interdicta fit alienatio, vel obligatio, & neutrum eorum, neque conftentientibus mulieribus procedat, ex fexus mulieftris fragilitate in perniciem fubftantiæ earum converteretur.

d 1. Contra autem, creditor pignus ex publicæ, quamvis *e* ea res non fit, alienare potefl? Sed hoc fortaffe non videtur fieri, quod voluntate debitoris interlegem alienare, qui ab initio contractus pactus eft, ut pignus creditori quum vendere, fi pecunia non fuiffet fibi ab creditore fo tum perfecuti impoffibilis, ut & in eas res, quæ in provinciali folo poftea funt, *f* interdicta fit alienatio, vel obligatio, & neutrum eorum, neque conftentientibus mulieribus procedat, ex fexus mulieftris fragilitate in perniciem fubftantiæ earum converteretur.

d 1. Contra autem, creditor pignus ex publicæ, quamvis *e* ea res non fit, alienare potefl? Sed hoc fortaffe non videtur fieri, quod voluntate debitoris interlegem alienare, qui ab initio contractus pactus eft, ut pignus creditori quum vendere, fi pecunia non fuiffet fibi ab creditore fo tum perfecuti impoffibilis, ut & in eas res, quæ in

SCHOLIA.

a Legem Juliam. Ex alienatione voluntaria.

b Hypothecæ autem. Quod lege Julia non fine magna ratione cavebatur, quemadmodum eleganter docet Theophilus, quamvis aliquam inepcum & alicubum videri poffit.

c Etiam volente. Hoc ideo, quia obligationis facilius confentire mulier, quam alienationi & ex eadem ratione Senatufconfulto Velleiano mulier intercedere prohibetur, non etiam donare, *l. fed fi ego, ad SC. Velleian.* & confirmatione hujus principalis conftitutionis fine decem. non item donare, vel permutare, *l. ult. C. de pact. dotem. lib. 10.* & lege Falfi Cafinia in teftamento manumittere libera fingulorum mancipia, non item inter vivos. Nov. Juftiniani interceffiones, quæ fiunt pro marito, ipfo jure nullas eff, non etiam ex ea caufa tenet prò extraneis, *l. Mela, Mela, ult. ff. ad Velleian.* & *l. interdictio. fin. ad municip.* Quæ tamen fi interceffiones confirmandum defuncta mulieres : & dos fuiro marito tenet, *l. 1. fundum, ff. de fundo dotali, l. cum sic, ff. de usufructu exhibitum.*

d 1. *Ea res non fit.* Manet enim in dominio debitoris *l. res fpecialis, in princ. ff. de diffract. pign.*

e Conditio. Conditione de bene dependis quafi ex mutuo.

f Si malæ fide. Qui poffidet vindicatur ut teneat, dolo defiit poffidere, ad exhibendum, *l. regulæ, l. Julie, ff. ut rem petetur*, imo & qui dolo defiit poffidere, tenetur in rem actione, *l. fin autem, §. fed & si ita, ff. rei vindicatione*, fed melius eft agere ad exhibendum, quia hoc directo competit, illa utiliter.

g Cæfarienf. Dicit autem hæc fe refpondisse ibi pfiffe ad Cæfar. advocatos, *l. Aquarium, §. fin. de rei vind. l. 1. item verb. inf. de inutil. ftip.* Conftitutionem *fe* pro-

na

na fide poſſidemus: item per alienos ſervos, in quibus neque uſumfructum habemus, neque poſſeſſionem ipſam, nulla ex cauſa nobis adquirit poſſe. Et hoc eſt, quod dicitur, per extraneam perſonam nihil adquiri poſſe: excepto eo, quod per liberam perſonam, veluti per procuratorem, placet non ſolum ſcientibus, ſed & ignorantibus nobis adquiri poſſeſſionem, ſecundum divi Severi Conſtitutionem, & per hanc poſſeſſionem etiam dominium, ſi dominus fuit, qui tradidit: vel uſucapionem, aut longi temporis præſcriptionem, ſi dominus non fit.

§. 6. Sciendum tamen ſuper omnibus illud, quemadmodum ſingulæ res nobis adquirantur: item ſecundum quem modum nobis adquirantur: nam legitorum jus, quo & ipſo pure ſingulæ res nobis adquiruntur: item ſideicommiſſorum, ubi ſingulæ res relinquuntur, opportunius inferiore loco referemus. Videamus itaque nunc, quibus modis per univerſitatem res adquiruntur. Si ea ergo hæreditas fuit, quæ fere quotidianorum poſſeſſionem petierimus, vel ſi cuius bona libertarum conſervarum curis nobis addicta fuerint: eas res omnes ad nos tranſmittit. Ac prius de hæreditatibus diſpiciamus, quarum duplex eſt: nam aut vel ex teſtamento, vel ab inteſtato ad nos pertinent. Et prius eſt, ut de his diſpiciamus, quæ ex teſtamento nobis obvenunt: quas in re neceſſarium eſt initium de ordinatione teſtamentorum exponere.

SCHOLIA.

a Olim quidem. Jure antiquo peculium paganum, ſine ulla diſtinctione in bonis eſt patris: nec intereſt profectitium ſit, an adventitium: nam ex his maxime ſcitari credo, num & jure civili conſtitutiones hac in parte derogatrix, & de peculio adventitio quid conſtituerint. Et quidem dubii proinus nemo eſt, quin Conſtitutum imperatorem conſtituiſſe, ne bona materna acquiri poſſent patri, niſi quatenus ad uſumfr. *l. 1. C. de bon. matern.* quod & ad bona paterna tralatum eſt. Adde cave Graſinum, Valentinianum, Theodoſium, Arcadium, item & Honorium, ne bona materni generis; Theodoſium vero autem & Valentinianum, *l. 1. C. Theod. de bon. matern. l. 2. Cod.* ne bona, quæ ex matrimonio quoque modo acquiruntur. Leo & Anthemius, ne quæ ex Imperialibus. Juſtinianus autem in univerſum, ne adventitia, niſi uſufructus jure ad patrem pertineret. Et cum id quoque primus Conſtitutionis lator, ut filius emancipatus bonorum maternorum, & alii deinde Imperatores bonorum, quæ ex matrimonio acquirantur, ad liberi materni, veteres patri munerati cauſa obſerverent, *l. cum oportet, C. de bon. quæ lib.* Juſtinianus noluit, & uſumfructum dimidiæ partis adventitii peculii ſufficere arbitratus eſt, ut patri poſſeſſio, caſtrenſi & quaſi caſtrenſi peculio, nihil innovavit, uſumfructus autem, qui patri datus eſt, in adventitio peculio, non filio, ſed patris morte datus eſt, ut ad filium, quatenus mortuo filio in familia ad liberos tranſit: vel ſi nepos moriatur in avi poteſtate, ad patrem potius tranſit item ad fratres, qui ſunt ex eodem matrimonio, ut ait ipſe idque in bonis, quæ per nuptias adquiruntur. Privii Leo & Anthemius conſtituerunt, *l. ult. Cod. commu. de ſuccef.* Juſtinianus deinde in hoc ſtatum eſt, & ad determinum in omnibus bonis adventitiis, *d. l. cum oportet, §. fub hac tenus, C. de bon. matern. in fine.* Quod tamen etiam in Novella de hæreditate eſt, quæ ab inteſtato hereditur immunavit, & hac inre per Leonem & Juſtinianum derogatum eſt ei conſtitutioni Theodoſianæ, quæ ad ſenatum ſcripta eſt, & extat in Codice Theodoſii ſub titulo De bonis maternis, & materni generis, & de rectione fabiana.

Ex re patris. De bonis, vel facto ejus, l. 5. De jur. dot.

Exrebus, quæ acquiſitionem effugiunt. Quid autem ſi filius, qui emancipatur, exiſtendi res non habeat? Imppp. Theodoſius & Valentinianus inter emancipatos defuncta matre, parti dederunt virilem uſusfructus portionem, quam non dubimus poſt emancipationem alienare quæſtio bonis: nam & ideo in eis ſervare voluiſſet, ſi ne dubio id expreſſiſſet. Porro filio emancipato motuo quid fiet? ſi filius emancipatus liberos reliquit, qui mavi fint poteſtate, conſtat avo uſumfructum deberi: ut ſi nepotes fint extra avi poteſtatem, nihil ad avum pervenire, præter virilem portionem uſusfructus; quam ſi vivo filio naſtos fuerit, vel tremtem domini, vel ut placuit Juſtiniano fenuſſem uſusfructus, *l. ult. C. Theod. de bon. matern.* Quod ſi filius ſuperſtitibus fratribus decedat, qui ſint in patris poteſtate, Juſtinianus ſtatuit, *l. 6. C. de ſuperſtit. l. ult. C. eod.* quemadmodum ſingulæ res nobis adquirantur: nam legitorum jus, quo & ipſo pure ſingulæ res nobis adquiruntur: item fideicommiſſorum, ubi ſingulæ res relinquuntur, opportunius inferiore loco referemus. Videamus itaque nunc, quibus modis per univerſitatem res adquiruntur. Si ea ergo hæreditas fuit, quæ fere quotidianorum poſſeſſionem petierimus, vel ſi cuius bona libertarum conſervarum curis nobis addicta fuerint: eas res omnes ad nos tranſmittit. Ac prius de hæreditatibus diſpiciamus, quarum duplex eſt: nam aut vel ex teſtamento, vel ab inteſtato ad nos pertinent. Et prius eſt, ut de his diſpiciamus, quæ ex teſtamento nobis obveniunt: quas in re neceſſarium eſt initium de ordinatione teſtamentorum exponere.

a Olim quidem. Jure antiquo peculium paganum, ſine ulla diſtinctione in bonis eſt patris: nec intereſt profectitium ſit, an adventitium: ex his maxime ſcitari credo, num & jure civili conſtitutiones hac in parte derogatrix, & de peculio adventitio quid conſtituerint. Et quidem dubii proinus nemo eſt, quin Conſtitutum imperatorem conſtituiſſe, ne bona materna acquiri poſſent patri, niſi quatenus ad uſumfr. *l. 1. C. de bon. matern.* quod & ad bona paterna tralatum eſt. Adde cave Graſinum, Valentinianum, Theodoſius, Arcadium, item & Honorium, ne bona materni generis; Theodoſius vero autem & Valentinianum, *l. 1. C. Theod. de bon. matern. l. 2. Cod.* ne bona, quæ ex matrimonio quoque modo acquiruntur. Leo & Anthemius, ne quæ ex Imperialibus. Juſtinianus autem in univerſum, ne adventitia, niſi uſusfructus jure ad patrem pertineret. Et cum id quoque primus Conſtitutionis lator, ut filius emancipatus bonorum maternorum, & alii deinde Imperatores bonorum, quæ ex matrimonio acquirantur, ad liberi materni, veteres patri munerati cauſa obſerverent, *l. cum oportet, C. de bon. quæ lib.* Juſtinianus noluit, & uſumfructum dimidiæ partis adventitii peculii ſufficere arbitratus eſt, ut patri poſſeſſio, caſtrenſi & quaſi caſtrenſi peculio, nihil innovavit, uſusfructus autem, qui patri datus eſt, in adventitio peculio, non filio, ſed patris morte datus eſt, ut ad filium, quatenus mortuo filio in familia ad liberos tranſit: vel ſi nepos moriatur in avi poteſtate, ad patrem potius tranſit item ad fratres, qui ſunt ex eodem matrimonio, ut ait ipſe idque in bonis, quæ per nuptias adquiruntur. Privii Leo & Anthemius conſtituerunt, *l. ult. Cod. commu. de ſuccef.* Juſtinianus deinde in hoc ſtatum eſt, & ad determinum in omnibus bonis adventitiis, *d. l. cum oportet, §. ſub hac tenus, C. de bon. matern. in fine.* Quod tamen etiam in Novella de hæreditate eſt, quæ ab inteſtato hereditur immunavit, & hac inre per Leonem & Juſtinianum derogatum eſt ei conſtitutioni Theodoſianæ, quæ ad ſenatum ſcripta eſt, & extat in Codice Theodoſii ſub titulo De bonis maternis, & materni generis, & de rectione fabiana.

Ex re patris. De bonis, vel facto ejus, l. 5. De jur. dot.

Exrebus, quæ acquiſitionem effugiunt. Quid autem ſi filius, qui emancipatur, exiſtendi res non habeat? Imppp. Theodoſius & Valentinianus inter emancipatos defuncta matre, parti dederunt virilem uſusfructus portionem, quam non dubimus poſt emancipationem alienare quæſtio bonis: nam & ideo in eis ſervare voluiſſet, ſi ne dubio id expreſſiſſet. Porro filio emancipato motuo quid fiet? ſi filius emancipatus liberos reliquit, qui mavi fint poteſtate, conſtat avo uſumfructum deberi: ut ſi nepotes fint extra avi poteſtatem, nihil ad avum pervenire, præter virilem portionem uſusfructus; quam ſi vivo filio naſtos fuerit, vel tremtem domini, vel ut placuit Juſtiniano fenuſſem uſusfructus, *l. ult. C. Theod. de bon. matern.* Quod ſi filius ſuperſtitibus fratribus decedat, qui ſint in patris poteſtate, Juſtinianus ſtatuit, *l. 6. C. de ſuperſtit. l. ult. C. eod.* quemadmodum ſingulæ res nobis adquirantur: item ſecundum quem modum nobis adquirantur: nam legitorum jus, quo & ipſo pure ſingulæ res nobis adquiruntur: item ſideicommiſſorum, ubi ſingulæ res relinquuntur, opportunius inferiore loco referemus. Videamus itaque nunc, quibus modis per univerſitatem res adquiruntur. Si ea ergo hæreditas fuit, quæ fere quotidianorum poſſeſſionem petierimus, vel ſi cuius bona libertarum conſervarum curis nobis addicta fuerint: eas res omnes ad nos tranſmittit. Ac prius de hæreditatibus diſpiciamus, quarum duplex eſt: nam aut vel ex teſtamento, vel ab inteſtato ad nos pertinent. Et prius eſt, ut de his diſpiciamus, quæ ex teſtamento nobis obveniunt: quas in re neceſſarium eſt initium de ordinatione teſtamentorum exponere.

ſtuarius autem non civiliter, quia non ut ſibi habeat, ſed naturaliter poſſidet. Sed tamen hæc poſſeſſio naturalis, præſertim fructuarii, mutatur plurimum in civile: nam in multis exulis, fructuarius loco domini eſt, plerique jure civili dantur fructuario, quæ natura ſua ei non competunt, *l. poſſeſſio quoque, de acquir. poſſeſſ. l. 3. De uſufr.* In ſumma id ſemper tenendum eſt, quos naturaliter poſſidere diximus, non eodem omnes ſore poſſidere, plus uni datum, plus alteri, tot minus, jus tamen omnes habere eo modo poſſidendi: Nec vero idem eſt naturaliter poſſidere, & corpore poſſidere: nam qui naturaliter poſſidet, animo tenet: qui ſolo corpore, nullum jus habet: ac ideo pupillus naturaliter poſſeſſionem tenet, ſi tutor ejus, aut curator, in conſtitutum ſundum, ſi uſumfructum teneat, corporalem amittit etiam ſine tutoris authoritate, nam hæc poſſeſſio, quæ ſolo corpore conſtituitur, nihil eſt aliud, quam ut ego eam amittit, damni nihil facit *pupillum, De acquir. rer. dom. l. poſſeſſionem, De acquir. poſſeſſ.*

Liberam perſonam. Etiamſi ſervum filiæ familiæ nobis adquirat, vel eſt dominium, vel poſſeſſio, vel obligatio: per procuratorem obligatio acquiri non ſolet: nam interdum utiliſitas cauſa recipitur eſt, ut acquiratur: qua de re in *l. ſalvum, §. per liberam, de pignor. act.* Omnium rerum poſſeſſio per procuratorem tempore acquiritur, five civilis ſit, ſive naturalis, & ſi maudatum habeat, ſtatim acquiritur, ſi non habeat, poſt ratihabitionem demum. Per hanc autem perſonam dominium acquiritur, vel uſucapionis conditio, ex quo procuratori traditum eam eſſe dominus cognoverit. Sed procurator meus mihi acquirere, ut ſervum, ſic & uſumfructum, vel eum acceperem eam, quam ipſe emerem, ſi modo meo nomine ei traditum eſt, *l. 40. ff. eod.* mihi acquirentur. Errore non acquiro dominium, nihi mihi rurſus tradidert, etque ita debet intelligi *l. res, de acquir. rer. dom.* & conciliari cum *l. ſi procurator, eod. tit.* Poſſeſſione nihil tale vetat volenti mihi acquiri, ſi hæc mente & cogitatione emerit & acceperit, ut mihi quæreret, *l. quod meus, de acq. rer. dom. l. ſi procurator, §. ſi ſervus.* Et hoc ſenſu tradium eſt, ipſe ſuo nomine acceperit: dominio mihi acquiritur, quoniam hæc eſt voluntas dominiſ, ut mihi quæratur, ſi ſervus ejus ſit, item ſuo nomine tradium eſt, ipſe ſuo nomine acceperit: dominio mihi acquiritur, quoniam hæc eſt voluntas dominiſ, ut mihi quæratur, ſi ſervus ejus ſit, item ſuo nomine

nn in charta, membranisve, vel in alia materia fiat. Sed A & unum testamentum pluribus codicibus confectum quis potest e secundum obtinentem tamen observationem omnibus factis, quod interdum etiam necessarium est: veluti si quis navigaturus & forsan periturus, & domi relinquere juficorum horum contestationem velit, vel propter alias innumerables causas, quæ humanis accessitatibus imminent. Sed hæc quidem de testamentis, quæ in scripto conficiuntur: si quis autem sine scripto voluerit ordinare jure civili teftimentum, fegrem teftibus 7 adhibitis, & is fua voluntate coram eis nuncupaverit, fiunt hoc perfectiffimum teftamentum jure civili, firmumque conftitutum.

SCHOLIA.

a Imaginarium. Cajus lib. 1. Inft. emancipatio quadam & fimilitudo venditionis eft.

b Ut uno eodemque tempore. Hoc fic accipiendum eft, ut teftamento nihil detrahatur, fi alio tempore dictatum aut fcriptum fuerit, dummodo teftibus ifdem 5 teftes fubfignati fint, & fignent teftamentum, *l. hoc conftitutione*, *§. in omnibus*, *C. de teftam.*

c Septem teftibus. In teftamentis ad fidem faciendam regni teftes intelliguntur, quod declarandum eft fecundum *l. ult. C. de teftam.*

d Et fubfcripcione. Subfcriptione teftium omnium, finul non divifim facta, vide quantum folemnitatem teftamenta defiderent. Verum quæro, fi teftes abfente alter & nimis diligentia, *l. hoc conftituitur*, *in fine*, *C. de teftam. manumiffum*, in his verbis: *nuppe cauſa fubtiliſſima*, *l. hoc conſtituitur*, *§. in omnibus*, *C. de teſtam.*

e Et unum profitetur. Teftes in confpectu teftatoris effe oportet, *l. fi non ſpeciali*, *C. de teſtam.*

f Unoquoque. Eft autem uno coeuratu nullum aliud unum aliquo teftamento interpofitum fe gerentem? Ulpianus interpretatur: nifi cum teftamentum fecit, aliquod interveniat vitium & calamitas, ut neque continuari, neque uno contextu fieri poterit, *l. cafus l. cum antiquitas*, *C. eod.*

g Septem teftibus. Quod ftatum teftamentum fua manu confeript, non eft neceffarium in hujufmodi fubfcriptis teftatoris, *l. hoc conſtitutione*, *l. cum antiquitas*, *§. ult.*

h Sed his omnibus. Quæ fi non interveneriut, imperfectum erit teftamentum, neque valebit, nifi inter libros, *l. hoc conſtitutione*, *§. ex imperfecto*, *& l. ult. Cod. famil. erciſc.* idque intelligendum eft fecundum Novellam de imperfectis teftamentis, *g*

i Vel teſtium. Qui fua manu auctio nomine heredis, eorum teftator nomen heredis, fuis fubfcriptionibus declarent.

k Cum quibus. Quia dicit, *Cum quibus*, apparet eum de iis fentire, qui ex his funt quidam, qui idonei teftes non fint. Dubitatur quidem de inteftabili, & Joanni atque Theophilo placet, cum ex non eft teftamenti factionem, unorum fraternia confirmatur, eo quod quidam putant inteftabili dici teftimonium non poffe, *l. cum lege*, *de teſtibus*. Sed quia de his inter omnes non conftabat, quafi in re dubia, unufquifque Juftinian. inteftabilem referre in numerum eorum, qui ex aliorum teftamentis capere poffunt, ut & contenti ii, qui hujus fententiæ funt ad teftamentum inteftabiles adhiberi non poffint, ut in teftamento, codicillis, vel donatione cauſa mortis, fed neque in aliis negotiis, in quibus teftium præfentiam lex requirit, mulierum teftimonia recepta funt: femper enim puberes eives Romanos lex requirit, *§. 1. fupra*, *l. mulieres*, *de dinort.* Quamobrem lege Horatia privilegium Cajus Terentiæ virginis veftali concefſum fuiffe Aulus Gellius auctor eft, ut teftabilis eſſet, idque, ut ego interpretor, in omnibus cauſis, nullum aliequin privilegium effet: nam *in duis*

& in eorum teſtamentis adhibenda, quam & in teſtamentis paganorum præfens requiritur. Plane de tedamentis militum divus Traianus Statilio Severo ita rescripſit. Id privilegium, quod militantibus datum eſt, ut quoquo modo facta ab iis teſtamenta, ea fint: ſic intelligi debet, ut utique prius conſtare debeat, teſtamentum factum eſſe, quod & ſine ſcriptura a non militantibus quoque fieri poteſt. Is ergo miles, de cujus bonis apud te quæritur, ſi d convocatis ad hoc hominibus, ut voluntatem ſuam teſtaretur, ita locutus eſt, ut declararet, ſe hæredem inſtituere: Ergo fi hoc ita locutum tribuere poteſt videri fine ſcripto hoc modo eſſe teſtatus, & voluntas eius rata habenda eſt. Cetarum ſi (ſcripturæ) ſecundum leges fuerint, valent alioqui, Ergo ſe heredem facit, aut bona mea tibi relinquo, non oportet hoc per teſtamenta obſervari. Nec ullum magis interefi, quam militem, quibus id privilegium datum eſt, quibuſcunque exemplum non admitti: aliquin non difficulter poſſent nonnulli militiæ prætexere, ut eſſet, qui miſi fuit poſt ſegnitia tempora militiæ, quæ modo xxxi. modo xxx. modo xxxx. annorum fuerunt. *Livius lib. 23. Pignoribus*, inquit, *ſignabat annulus in teſtamento*, *Cic. pro Roſcio*. *Or vapor quam ſpiritus quinquenalium*. Hodie qui viginti annos militavit, ſimilis eſt ei, qui ordinarium tempus explevit, *l. fed & milites*, *g. excuſ. tut. l. C. eod. l. ſin. Cod. de his qui non mil. ſtip. lib. 10.*

g Quaſi militis. Condicio terrorabitur, fuffeiet enim intra annum militem obiiſſe, *l. quod attinet*, *l. teſtamentum*, *l. quod dicitur*, *ff. eod.*

h Sed & ſi quis. Paganus. Juriſconſulti autem paganum accipiunt, qui non eſt miles, etiamſi aliquando militaverit, ut in *l. de hæreditate*, *§. 1. ff. de caſtr. pecul.* militem autem pro eo, qui eſt in caſtris, qui ſtipendia facit, qui pugnat, qui militat, qui numeri in numeris.

i Reſpa reſcribſit. Ruffus. Eas ſupra fignavit, aut reſcripſit: reſignare ait Feſtus, antiqui pro reſcribere ponebant, ut nobiſ ſubſignare dicimus pro ſubſcribere, fed hic reſignare eſt aperire, ut in *l. 1. §. ſi permiſa in fraudem*, *ff. Rhod.*

k Hoc valere. Ut in *Cenſumus*, *§. ult. ff. de militi. teſtamento.*

l Non aut ſolum. Hæc ſententia poſtquam non intelligerat in eadem voluntate, nec mutat teſtamentum, quod ante fecerat, quafi nova voluntate videtur confirmari teſtamentum: deſideratur hic voluntas expreſſa, ut quidam putant.

m Auctores leges. Quam ait Leges, Pandectas intelligit, in quibus juriſconſulti memorantur quidam caſtrenſes peculii, quod tamen anteriores principes ad limitationem caſtrenſis peculii filio acquiri ſuſſerant: quam Conſtitutionem Leges, in quo poſteriorum Principum conſtitutiones habentur.

n Quaſi caſtrenſia. Quæ funt ad limitationem caſtrenſis peculii.

CAP. XII. *Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum.*

NOn tamen omnibus licet facere teſtamentum. Statim enim ii, qui alieno juri ſubiecti ſunt, teſtamenti faciendi jus non habent: a adeo quidem, ut quamvis parentes eis permiſerint, nihilo magis jure b teſtari poſſint: exceptis iis, quos antea enumeravimus, & quibus non habent: c adeo quidem, ut quamvis parentes fint, quibus de eo, quod in caſtris adquiſierunt, permiſſum eſt ex Conſtitutionibus principum teſtamentum facere. Quod quidem jus latino tantum militantibus datum eſt, tam ex auctoritate Divi Auguſti, quam Nervæ, nec non optimi Imperatoris Traiani: d poſtea vero d ſubſcripcione Divi Hadriani, etiam dimiſſis militia, id eſt, veteranis conceſſum eſt. Itaque ſi quod ſecerint de caſtrenſi peculio teſtamentum, pertinebit hoc ad eum, quem heredem reliquerunt. Si vero inteſtati decefſerint, e nullis liberis f vel ſtrictis ſuppoſitibus ad parentes eorum g jure communi pertinebit. Et hoc

intelligere possumus, quod in castris adquiescit miles, A qui in potestate patris est, neque ipsum patrem adimere quit in potestate patris est, neque ipsum patrem adimere posse, neque parens creditores id vendere, vel aliter inquietare, neque pater mortuo, cum fratribus commune esse: sed scilicet propriam suis esse, qui id in castris adquisierit: & quamquam pure civili omnium, qui in potestate parentum sunt, peculia periisse in bona parentum constet natur, ac peculium videlicet iis, quæ ex facris Constitutionibus, & præcipue nostris propriæ diversis casibus non adquirantur: Patrem hoc quoque in castrense, vel quasi castrense habent, si quis alius filiusfamilias testamentum faceret, inutile est, licet fuit potestatis factus discretum. Præterea testamentum facere non possunt impuberes: quia nullum eorum animi; sufficiunt ad testamenti factionem. Item surdi, quia mente carent: nec ad rem pertinet, B si impubes, pubes, aut puber, pubes factus postea compos mentis factus fuerit, & decesserit. Furiosi autem si per id tempus fecerint testamentum, quo furor eorum non insisus est, sure testati esse videntur, cum ex eo, quod antea furorem fecerint, testamento valente. Nam usque testamenta rectæ facti, neque ullum intellectum amittunt rectæ gestum, postea furor intervenerit, non perimit. Item prodigus, cui bonorum suorum administratio interdicta est, testamentum facere non potest, sed id, quod ante testamentum faciendi curatorem bonorum ei fiat, ratum erit. Idem surdus & mutus non semper testamentum facere potest. & Utique autem & eo furdo loquimur, qui omnino non audit, non qui tarde exaudit, nam & mutus is intelligitur, qui loqui nihil potest, non qui tarde loquitur: sæpe autem etiam litteris testamenta facta sunt, varias casus & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Unde nobis Constitutio etiam his subvenit, ut certis casibus & modis facultatem eis, qui potest testari, aliaque facere, quæ eis permissa sunt. Sed & quisquis pœ testamentum factum, adverbi valetudine, aut quolibet alio casu mutus, aut loquendi amiserit facultatem nihilominus ejus permanet testamentum, Cæcus autem non potest facere testamentum, nisi per obtemperationem, quam fec. dixi Justiniani pœnæ constituit. / Item & qui apud hostes est, testamentum, quod ibi fecit, non valet, se quamvis redierit, fed quod, dum in civitate fuerat, fecit, sive redierit, sive non, pure Justinianisi: sive, illic decesserit, o valet ex lege Corneliæ.

SCHOLIA.

D

a Adeo quidem. Videamus quamobrem filiusfam. do- A
mus potest casta movere, nisi ea, quæ a patre effent bona testamentum facere, quandoquidem nihil fuum habet filiusfamilias: fed hoc videtur habere ratio, fi- quidem ex Justiniani constitutione, bonorum adventicium nuda & certis ex causis plena proprietas ad filiumfamilias pertinet. Et hanc ratione, ut & de debilis, nil hoc quoque accederet ex duodecim tabulis, e quibus deficendi testamenti facta, foli patrifamilias eam potestatem tum, quos legis sententia nobis voluntate mutari non potest.

b Teffari. Quia lex XII. Tab. quæ teftamenta confirmat, de parentamli. loquitur, Patref. uti fuper familia pecuniaque fua legaffit, ita jus esto. Quemadmodum Cicero fcribit *lib. 1. ad Herenn.* Ut autem contrahere, ita donare cafamentis potes permittente potefi: nam intitum donationis cauffa motus finem eft contractibus.

c Permiffum eft ex Conflit. Hoc privilegium ceffat priuquam teftamentum additione fuerit confirmatum. *l. fi fervus communis* 2. *ff. de ftipul. ser. leg. filius, ff. ad leg. Falcid.*

d Subfcripfione. Quid dicat refcriptum a fubfcriptione. Refcriptum fit ad conftitutionem & relationem, quod Epiftola etiam dicitur, fubfcriptio fit ad libellum, *l. fi qua obrepferit, ad leg. Corn. de fal. l. 2. i. judex, Cod. commun. epift. Or.* Certum eft autem fubfcriptiones principum ym legem habere, *leg. 3. Cod. de confir. prec.*

e Nullic libertis. Olim filio inteftato mortuo, caffres peculium pater fine filio occupabat; deinde obtinuit, quæ parti non acquirerentur, liberis primum, tum fratribus, deinde & ceteris, qui fuccefiuros pro principes.

f Sed fcarribus. Nam jure noviffimo fi liberi non extent, parentes fuccedent, non quidem foli, fed cum fratribus, ita tamen ut eo cafu ufumfructum in portionem fratribus non habeant, *l. 7. de unit cum afcendentibus, Nov. de hæred. qua ab intefti. ven.*

g Jure communi. Quemiam ab inteftato jus commune habet, in teftamentum pater relegia eft lotio.

h Quamquam. Caffrenfe peculium proprium eft patrimonium filii, id quod jure fingulari introductum eft, quamquam, inquit jure civili, id eft, jure, quod non inter milites tantum ut fuperius, fed quod inter omnes valet, omnia peculia ad patrem pertinent, exceptis materiis bonis, & lucris nuptialibus, & ut noviffime Juftinianus conftituit, exceptis iis omnibus, quæ filio ex triufcus adquirantur: quæ de cauffa adventitia bona nempe adimuntur filio, neque detrahuntur, aut deminuntur a creditoribus paternis, neque conferuntur fratribus: eadem quoque in iis erit ratio fuccedendi abinteftato: nam in cauffa caffrenfi jus antiquum obtinetur, ut ne licet filiusfamil. de adventitiis bonis quoquomodo teftari, five nuda, five plena, quibus bona per Juftinianum conceffum eft, ad eos proprietas pertineat.

i Inteftatus eft. Id Theophilus *Inteftatus* vocat, quam vetere, quod animo fenfifient vocaverunt.

K Utique autem. Hic parentheffis eft ufque ad verf. fepe enim.

l Adverbio. Olim neque furdus, neque mutus teftamentum facere poterat, nifi qui hoc a Principe impetraffet, *l. qui ex perfidiæ, §. 1. & l. fed. §. filiusfamilias, & l. qui ex perfidiæ, §. 1. Cod. de teftam. mil.* Sed poftea, *fubfil.* miles tamen poterat, etiamfi a principe non impetraffet, *§. quintum, fupr. tit. Inst. ff. eod.* quod quidam fic interpretantur, quibus cauffus a principe hic impetrari folebat, quorum & ego fententiæ accedo. Infra. Aliam fummam indicat hic *differtia*, *C. qui teft. fac. poff.* quæ Conft. meo quidem judicio nullam habet obfcuram fententiam, præter quam in ea parte, in qua interpretandum, mutum ita natum, quo quamvis non Cell. contraxiffit in *l. 1. qui & quib. man. lib. non funt*: ut lex Cell. *l. 12. Digeft. militaris gratia mutum*, Cell. *l. 10. 12. eum mutum pater poff.*, Or. vet. Cell. *l. 13. D. Digeft. Militaris gratia mortui, fecdum mutum in vit.*, Or. Unde ego conjicio, fic Ulp. fcripfiffe: Cell. *l. 13. D. Militaris gratia mutus, fecdum in vitam*, fic eft Flor. & hanc Cell. fenterat, fuiffe in furdo ita natu, differre Julius fcribit in *d. l. differt.* In furdo, muto ita natu hoc Cell. non fenterat, fed neque in eo, qui furdus mutus factus effet, in eo, qui furdus factus effet, idem mutio magis vifum eft Cello, in illo vero, qui mutus natus effet, furdus effet, quem Cell. probaffe non puto, quod in manuffione verbis opus fit: quamquam Paul. generaliter fentiat *l. 4. Sent.* mutum, vel furdum, mutumve natum, ferre non poffe, inter amicos & per epiftolam poffe, fed in hac re variatum eft.

l. Etiam, qui apud hoftes. Etiam militis, *l. fuperv. ff. de mil. teft. adde & obfidis, l. obfides ff. de teftam.* aliud autem eft in iis, qui capti funt a latronibus, vel qui apud externos legatione funguntur, *l. qui a latronibus ff. eodem.*

m Quamvis redierit. Diverfum eft in cobfidis fuiffe tempore captivitatis, qui tamen erant confirmati teftamento, quod captivus in civitate fecerat: quamvis dierit,

dierit, cobfidii ita fuum effectum habebunt, quafi in medio nulla captivitas interceffiffet, *l. in bello, §. cobfidii, ff. de capite. & poftliminio reverfi.*

n Valet jure poftliminii. Eo jure vires fuas recipit: nam teftator reverfus, pro eo habetur, ac fi nunquam in hoftium poteftatem pervenifiet.

o Valet. Id eft confirmatur lege Cornelia.

CAP. XIII. *De exheredatione liberorum.*

NOn tamen ut omni modo valent teftamentum, fufficit hæc obfervatio, quam fupra expofuimus; fed qui filium in poteftate habet, curare debet, ut eum heredem inftituat, vel exheredet nominatim fatis erat: aliosquin fi eum filentio præterierit, inutiliter teftabitur: adeo quidem ut & fi a vivo patre filius mortuus fit, quamvis ex teftamento non habere poffit, quia fcilicet eb initio non conftiterit teftamentum. Sed non ita de filiabus, vel aliis per viriles fexus defcendentibus liberis: utrifque fane autoritate: ut omnes fic inftituantur: fed & non fuerant fcripti heredes fcripturæ, vel exheredati exheredatæ, teftamentum quidem non infirmabatur, jus autem adcrefcendi eis & ad certam portionem præftabatur: fed nec nominatim eos perfonas exheredare patrimonia necefe erat, fed licebat inter extraneos hoc facere. Nominatim autem quis exheredari videtur, five ita exheredetur, Titius filius meus exheres efto: five ita, filius meus exheres efto, non adjecto propio nomine, fcilicet fi alius filius non extet. c Poftumi quoque liberi, d vel heredes inftitui debent, vel exheredari. *Ea in re per omnia conditio eft, quod de filio poftumo, & qualibet ex certis liberis, five feminini fexus, five mafculini, five valeret, quidem teftamentum: fed poftea agnatione poftumi, five poftumæ rumpitur, & ea ratione totum infirmatur.* Ideoque fi mulier, e ex qua poftumus, aut poftuma fperabatur, abortum fecerit: nihil impedimento eft fcriptis heredibus ad hereditatem adeundam. Sed feminini quidem fexus poftumæ, vel nominatim, aut inter ceteros exheredatæ dari folebant, dum tamen, fi inter ceteros exheredentur, aliquid eis legetur, ne videantur præteritæ effe per oblivionem. Mafculini autem fexus poftumi, & nepotes incepit, placuit non aliter eos exheredari, nifi nominatim exheredentur, fimiliter ac filius. Quicquid ergo nihil filius genitus fuerit, exheres efto. Poftumorum autem loco funt, & hi, qui in fui heredis loco fuccedendo, quafi adgnofcendo fuos parentibus fui heredes: ut ecce fi quis filium, & ex eo nepotem neptemve in poteftate habeat: quia filius gradu præcedit, is folus jure fui heredis habetur, non etiam nepos quoque, & neptis ex eo in eadem poteftate fint. Sed fi filius ejus vivo eo moriatur, aut quibufdam aliis ratione exeat de poteftate ejus, incipit nepos, vel neptis ejus loco fuccedere, & eo modo jura eorum heredum quafi adgnatione nanciscuntur. Ne ergo eo modo rumpatur ejus teftamentum, ficut ipfum filium, vel heredem inftituere, vel nominatim exheredare debet teftator, ne non jure ficiat teftamentum: ita & nepotem neptemve ex filio necefe eft ei, vel heredem inftituere, vel exheredare: ne forte eo vivo, filio mortuo, fuccedendo in locum ejus nepos, neptifve, quafi adgnatione rumpat teftamentum. Eadem lege Julia Velleja provifum eft, ita qui fimul exheredationis modus ad fimilitudinem poftumorum demonftratur. Emancipatos liberos pure civili, neque heredes inftituere, neque exheredare necefe eft: quia non funt fui heredes. Sed præter omnes tam feminini fexus, quem mafculini, & heredes non inftituantur, exheredari jubet: virilis fexus nominatim, feminini vero, & inter ceteros: quia fi neque heredes inftituti fuerint, neque ita, ut diximus, exheredati, promittit ea pretor contra tabulas teftamenti bonorum poffeffionem. Adjecit: liberi quamdiu funt in poteftate patris adoptivi, eafdem juris habentur, cujus funt juffu nupti- A tiæ quitui: itaque heredes inftituendi, vel exheredandi funt, fecundum ea, quæ de naturalibus expofuimus. Emancipati vero a patre adoptivo, neque jure civili, neque quod ad edictum prætoris attinet, inter liberos numerantur. Qua ratione accidit, ut ex diverfa, quod ad naturalem parentem attinet, quamvis quidem funt in adoptivum familia, extraneorum numero habeantur: ut eos, neque heredes inftituere, neque exheredare necefe fit: quum vero emancipati fuerint ab adoptivo patre, neque naturique in ea cauffa eft, in qua fuerat effent, & ab ipfo naturali patre emancipati fuiffent. Sed, quamvis emancipati, inter liberos tamen a noftra vero Conftitutione inter mafculos, & feminas in hoc jure nihil interefie exiftimans: quia utraque perfona in hominum præfentium notitiam æque adfcita fanguine, & lege antiqua duodecim tabularum omnes fimiliter ad fucceffionem ab inteftato vocebantur, quod & prætoris bonæ poffeffionem fequi videbantur: ideo fcripti, ac fi- B milis jus, & in filiis, & in filiabus, & in ceteris defcendentibus per viriles fexum perfonis: non folum natis, fed etiam poftumis introduxit: ut omnes five filii, five emancipati fint, vel heredes inftituantur, vel nominatim exheredentur, & eumdem habeant feftum circa teftamenta paterum fuorum infirmanda, & hereditatem fufteendam, quam filii fui, vel emancipati liberi: nec non rurfus, five adhuc in utero conftituti, poftea nati fint. Circa adoptivos autem filios certam inducimus diviftonem, quæ noftra Conftitutione, quam fuper adoptivis filiis edidimus, continetur. Sed fi in expeditione occupatus miles teftamentum faciat, & liberos fuos jam natos, vel poftumos nominatim non exheredaverit, fed fcripto heredi præterierit, ita ignorantia habent liberos: filentium eius pro exheredatione nonnatum filii non habet valere, Conftitutione principum cautum eft. Mater, vel avus maternus necefe non habent liberos fuos, aut heredes inftituere, aut exheredare, fed poffunt eos omittere: nam ftemmam matris, aut avi materni, & ceterorum per matrem afcendentium, tantum facit, quantum exheredatio patris. Nec enim matri filium, filiamve, aut ceteros liberos, quos in poteftate habet, exheredare necefe eft: five eamve heredem non inftituere, exheredare necefe eft: five de jure civili quæramus, five de edicto prætoris, quo bonorum poffeffio liberis contra tabulas bonorum poffeffionem promittit.

Et Authent. ut quum de appellat. C. vol. 8. tit. 16. Novell. 115. cap. 3. adiud quoque cap.

Non licet parentibus, fi quem ex liberis velint exheredare, vel præterire, nifi is probetur ingratus a feripto herede, & ingratitudinis cauffa inferatur nominatim teftamento: quæ cauffa ingratitudinis, fuit xiv. comprehenfe fub cap. De inoff. teft. inf.

Sed aliud eis adminiculum fervatur, quod paulo poft vobis manifeftum fiet.

SCHOLIA.

a Vivo patre. His igitur verbis, *Vivo patre*, difficilem nobis cauffam inftituere, vel exheredare: non etiam ejus emolumentum.

b Ad certum portionem. Ad dimidium extraneis heredibus inftitutis, vel ad virilem portionem fi fui heredes fcripti fuiffent, erit extraneus, & fous heredes fcripti fuiffent, a fingulis, ftia, certum liberi virilis fexus: adhuc dimidium, & fuis virilem: item fi duos filios unum extraneum, a filiis trientem, ab extraneis femiffem, fi tres filios, quadrientem, & fic deinceps: & eadem eft in omnibus ratio. Hoc autem eft ex jure civili, nam ex jure prætorio filio in affem debatur contra tabulas bonorum poffeffio, ufque eo quod. D. Antonius eam reduxit ad petitionem legitimam. In exheredatione nepotum erat etiam quoddam difcrimen inter jus civile, & prætorium, quemadmodum in fua conftitutione fcri-

scribit Justinianus, in ea dico constitutione, quæ totum A hoc ius incerto transformavit.

c *Postumi quoque liberi.* Hæc de postumis fusè, quâ sunt in multiplici differentia: nam aut sui sunt omni tempore, vel Aquiliani, vel Velleiani, vel Juliani. Qui sui sunt tempore facti testamenti, & qui post mortem patris sui nascuntur, aut civili jure nascebantur postumi sui nascuntur, aut civili jure nascebantur postumi, verbi gratia, qui est in utero uxoris, vel cuicumque nascituro ex uxore, vel etiam qui est in utero nutæ quidem filiæ nullus dubium est, quin sui sunt, aut superstite filio, sui postumi non sunt, qua filius eos præcedit: postum itaque eos in utero testamento præterire. Quid ergo fiet si eos præterierit, nunc denique filius me vivo moriatur, & nepotes mihi nascuntur post mortem meam, an non dicemus nec civili testamentum jure? Id vero ne contingat, Lex Salica B Aquilius ut inſtituerentur postumi nepotes, qui post mortem avi nascerentur, & qui sui nascerentur, mortuo nempe filio superstite avo, & qui Aquiliani postumi, quod ex formula & conſilio Galli inſtituantur, ne filio mortuo vivo avo, poſt mortem avi agnoſcendo teſtamentum rumpant. Sunt igitur Aquiliani poſtumi, qui quo tempore fit teſtamentum ſui non ſunt poſtumi, poſt mortem autem parentis ſui nascuntur. Velleiani poſtumi ſunt, qui ſunt in eo tempore facti teſtamenti, & qui poſt factum teſtamentum ſui nascuntur: hi autem inſtituti poſſunt ex lege Julia Velleia. Nec intereſt utrum tempore facti teſtamenti ſui fint, videlicet quia nemo eos præcedat, an non ſint ſui, modo ſui nascturur, ut puta ſi vivo filio nepotes poſtumi ex nutu heredes inſtituantur, & mortuo filio vivoque avo nascantur. De his omnibus intelligi debet hic ſ. *Poſtumi quoque*, inquit, *liberi*, id eſt qui poſt teſtamentum factum ſui nascuntur, five teſtamenti faciendi tempore ſui fuerint, ſive non fuerint: nam illi, qui poſt mortem nascuntur, ex jure civili nec inſtituere poſſunt, ut ex lege Julia Velleia. Sunt & alii poſtumorum Velleianorum loco, nempe qui fui nati non ſunt, & qui tempore facti teſtamenti ex rebus humanis diſcedit, ut nemo poſſit factum teſtamentum mortuo parente qui ſuus erat quo tempore nati ſunt, ſuccrdendo fui fiunt heredes: nam hi poſtumi aut nullo modo dici poſſunt, aut non renuſci videntur per ſucceſſionem, & licuit tempore eos heredes inſtituere. Quamobrem non hoc lex Velleja induxit ut inſtituti poſſint, ſed ut poſſint inſtituere, qui ex nullo præterit teſtamentum. Qui vero ſunt poſtumi agnatione rumpunt teſtamentum, hi ſucceſſione: ad hos ſecundum caput, ad illos non poſſe dici, quemadmodum ſui nascuntur primum caput legis Velleiæ pertinet. Inde Salvius Julianus excogitavit aliqua poſtumos, qui omiſſi ſunt ex lege Velleja i. qui ſui non nascuntur, & ideo non pertinent ad primum caput, & qui nati non ſunt tempore faciendi teſtamenti, & ideo non pertinent ad ſecundum: ſi ſi filium habeat teſtamentum faciens, deinde vivo filio nepos mihi ex eo naſcatur, tum moriatur filius me vivo, nepoſque ſuccedat: ſed & hic ſi inſtituerim patri, ſuccedendo non rumpet teſtamentum ex ſententia Juliani. Hæc omnia colligas ex *l. Gallus*, & quibuſdam aliis locis. Velim autem hanc b. intelligi etiam de Juliano poſtumo. De eo, qui loco Velleiani eſt, in proximo ſ. tractatur. Sunt alieni poſtumi, qui pure civili inſtitui non poſſunt ob id ipſum, quia non fiunt, de quibus dicemus *in tit. de legat. 4. Vel hereditos inſtituas.* Id eſt, qui poſt mortem parentis ſui naſcuntur, five fuiſſi tempore facti teſtamenti, five non: ea tempore fui non fuerint: nam quomodo inſtituendi eſſent, qui tempore teſtamenti fui non ſunt? hoc bene proſpexit prudentia Calli Aquilii.

CAP. XIV. *De heredibus inſtituendis.*

HEredes inſtituere permiſſum eſt tam liberos homines, quam ſervos: & tam proprios, e quam alienos. Proprios autem olim quidem ſecundum pla-

rium ſententias non aliter, quam cum libertate, velle inſtituere licebat: hodie vero etiam ſine libertate, ex noſtra Conſtitutione heredes eos inſtituere permiſſum eſt. Quod non per innovationem indulximus, ſed quonam aquitas erat, & Ariſtiteo placuiſſe Paulus fait libro, quus tam ad Maſurrium Sabinum, quam ad Plautium ſcripſit, refert. Proprius autem ſervus etiam is intelligitur, ſ in quo nudam proprietatem teſtator habet, alio uſumfructum habente. Id tamen ceſſat, in quo nec nudam libertatem teſtator ſervo a domino heres inſtituitur, ut Conſtitutione divorum Severi & Antonini cavetur, cuius verba hæc ſunt: *Si quis ſervum heredem inſtituit non sine teſtamento manumiſſum ante ſententiam ab ea muliere videri, quæ ſea fuerit exiſtimare, quod à dominis ſuis ſervum liberari heres inſtitutus fuerit: & definitis enim a libertatis datione videtur dominus, qui eum alienavit. Alienus quoque ſervus heres inſtituitur, ſi in eodem caſu ſuerit, cum eodem ſcilicet modo adire hereditatem debet. Si vero alienus fuerit ab eo, aut vivo teſtatore, aut poſt mortem eius antequam adeat, debet ipſius novi domini adire. At ſi manumiſſus eſt vivo teſtatore, vel mortuo, antequam adeat, ſua arbitrio adire hereditatem poterit. Servus adeat, ſua arbitrio adire hereditatem poterit. Servus autem alienus, qui domini mortem ante heres inſtitutus fuit: quia & cum hereditas ſervi teſtamenti ſui- tem alienatus fuerit, non ſine libertate heres inſtitutus fuerit, ſi ab eo, aut vivo teſtatore, aut poſt mortem eius antequam adeat, domino alienatus fuerit, ſi in eodem caſu ſuerit, cum eodem ſcilicet modo adire hereditatem debet. Si vero alienat

f Nisi fa milier. Nam miles pro parte instestatus decedere potest: & ideo si miles unum ex semisse heredem fecerit, alter semis ad eos, qui cognatione proximi sunt, ab intestato pervenit. Crediror obstare *l. 1. C. de mil. test.* Sed in specie illius legis, instituto filio, quæ ab intestato potior fuerat est, augmentorum est forisfimum, non cognatile militem de causa intestati: & ideo fit merito, & summitur interpretatio ex jure communi.

g Velumus si pars. Affe toto non diffuso, & nemine scripto fine parte, portio vacans tacito jure accrescit singulis pro hereditatis portionibus: sed & si filium superstitem pariter vel semisse distributo, reque peroranta ratione ad affem tacite decrescit singulis, ut si quatuor ex triente instituti fuerint, dextribitur singulis uncia, vel si primus ex semisse, secundus ex besse, tertius ex decunce, primo decedit quadrans, secundo triens, tertio quincunx, *ex unciis, de hered. inst.* Quid autem est si primus ex affe vel semisse non uncia, decunce vel quincunce? ex his vocis incertis inflitutur? & in hac quoque specie singulis pro portionibus decrescit, primo triens, secundo fextans, ut primus ex semisse vel quincunce habeat primus quam secundus, *ut interdum, §. sed ex excepcris, de hered. inst.* eadem ratio fit quoties ex affe, secundus ex dodrante heres inflituatur: nam & tunc fic ac inter eos diffributur, ut quarta portionis plus habeat primus quam secundus. Quod fi secundus ex quadrante fit inflitutus, primus ex affe, primus decrescit quem secundus. Igitur fi primum ex affe & poflumum fi nascerentur ex dodrante, vel fi poflumus nafceretur, eam ex quadrante, inflituto, & poflumus poflumaque gemini nati fint, primus femifilium habuerit eft, filius trientem, & ex quadrante fi fecisemem. Ita enim primus habet quadrantem *à.* fecfemem amplius, quam filius, item dodrantem, id eft, trientem & fecfemem amplius quam filius, item quincunx igitur habet primus quatuorem gemini, item filius bis tanto amplius habebit quam filia: eadem enim eft ratio trientis femiffis ad fecfemem, quæ dodrantis ad, & quo filium ad quadrantem ex quo filium heredem fecerit, *l. si tria feripserum, §. 1. de hor. inff.* & fimilis proportio fervatur in fpecie *l. Cicmens, cod. de C. & quotes hæredibus eft, de lib. & poftum. C. & I. Marcellus, ad Trebellian. & l. si quis teftamento, §. de lab. t.* Sed hæc tutio difficiliori fuftinano *in l. cum quidam, §. quæ cum ita.* quæ una eft ex quinquagintis decifionibus : putat enim propius accedere ad voluntatem teftatoris, ut dicamus eum, qui XII. uncias vel affem reliquit, & alteri demififfem vel beffem vel fex vel octo uncias, tantumdem primo adscribi videri, quantum contulit in fecundum, cum tertium Papin. huic tantum tantumnodo locum effe voluit, cum ei, qui primo loco fcriptus eft, nominatim ex relictis non eft: nam fi vel ex reliftus fit, vel XII. uncias plus ferre eum, qui ex reliftis eft, minimeque æquitis eum ei, cui deinde femi reliftus fit, putat, *l. qui non militabat, §. filii, de hered. inff.* inde in fpecie *l. si ita fcripsum, §. 1. eod. tit.* neceffario fingendum eft, filio nominatim, aliave certa & indubitata demonftratione affum datum fuiffe, quod & ipfe inftitutionis fignificant. In legatis eandem Juriiconfulti fervarunt rationem, quam in hereditatibus diximus, & ideo fi is, qui XXXIII bonis heredibus, primo XXX. fecundo heredibus *à* primus & V. III. Secundus XII. auferebat, hodie Primus x. Secundus XX. auferet ex Conflitutione Juftiniani: hæc autem vera funt in dubio: nam quoties de voluntate conflat, res expedita eft.

CAP. XV. *De vulgari fubftitutione.*

POteft autem quis in teftamento fuo plures gradus heredum facere, ut puta fi ille heredem erit, ille heres efto, & deinceps, in quantum velit teftator fubftituere potefl: & noviffimo loco in fubfidium vel feveriorem heredem nuncupare heredem inflituere. Et plures in unius loconm poffunt fubftitui, vel unus in plurium, vel A finguli finguli, vel invicem ipfi, qui heredes inflituti fiunt. Et fi ex difparibus partibus heredes fcripros invicem fubftituerit, & nullam mentionem in fubftitutione partium habuerit, eas videfur in fubftitutione partes dediffe, quas in inflitutione expreffit, & ita divus Pius refcripfit. Sed fi inflituto hærede, & aliena fubftituto dato, alius fubftitutus fuerit : divi Severus & Antoninus *à* hoc diffudfione refcripferunt ad utramque partem fubftitutum admitti. Si fervum alienum quis patrisfamiliæ arbitratu heredem fcripferit, & fi heres non erit, Mævium ei fubftituerit : ifque fervus vifis demum rationibus heres efficitur arbitratu, neque interea tutione ad affem tacite decrefcit fingulis, ut fi quatuor ex triente inflituti fuerint, dextribitur fingulis uncia, vel fi primus ex femiffe, fecundus ex befle, tertius ex decunce, primo decedit quadrans, fecundo triens, tertio quincunx, *ex unciis, de hered. inff.* Quid autem eft fi primus ex affe vel ex femiffe non uncia, decunce vel quincunce? ex his vocis incertis inflitutur? & in hac quoque fpecie fingulis pro portionibus decrefcit, primo triens, fecundo fextans, ut primus ex femiffe habeat primus quam fecundus, *ì. interdum, §. fed ex excepcris, de hered. inff.* eadem ratio fit quoties ex affe, fecundus ex dodrante heres inflituatur : nam & tunc fic ac inter eos diffributur, ut quarta portionis plus habeat primus quam fecundus. Quod fi fecundus ex quadrante fit inflitutus, primus ex affe, primus decrescit quem fecundus. Igitur fi primum ex affe & poflumum fi nafcerentur ex dodrante, vel fi poflumus nafceretur, eam ex quadrante, inflituto, & poflumus poflumaque gemini nati fint, primus femifilium habuerit eft, filius trientem, & ex quadrante fi fecisemem. Ita enim primus habet quadrantem *à.* fecfemem amplius, quam filius, item dodrantem, id eft, trientem & fecfemem amplius quam filius, item quincunx igitur habet primus quatuorem gemini, item filius bis tanto amplius habebit quam filia: eadem enim eft ratio trientis femiffis ad fecfemem, quæ dodrantis ad, & quo filium ad quadrantem ex quo filium heredem fecerit, *l. si tria feripserum, §. 1. de hor. inff.* & fimilis proportio fervatur in fpecie *l. Cicmens, cod. de C. & quotes hæredibus eft, de lib. & poftum. C. & I. Marcellus, ad Trebellian. & l. si quis teftamento, §. de lab. t.* Sed hæc tutio difficiliori fuftinano *in l. cum quidam, §. quæ cum ita.* quæ una eft ex quinquagintis decifionibus : putat enim propius accedere ad voluntatem teftatoris, ut dicamus eum, qui XII. uncias vel affem reliquit, & alteri demififfem vel beffem vel fex vel octo uncias, tantumdem primo adscribi videri, quantum contulit in fecundum, cum tertium Papin. huic tantum tantumnodo locum effe voluit, cum ei, qui primo loco fcriptus eft, nominatim ex reliftus non eft: nam fi vel ex reliftus fit, vel XII. uncias plus ferre eum, qui ex reliftus eft, minimeque æquitis eum ei, cui deinde femi reliftus fit, putat, *l. qui non militabat, §. filii, de hered. inff.* inde in fpecie *l. si ita fcripsum, §. 1. eod. tit.* neceffario fingendum eft, filio nominatim, aliave certa & indubitata demonftratione affum datum fuiffe, quod & ipfe inftitutionis fignificant. In legatis eandem Juriiconfulti fervarunt rationem, quam in hereditatibus diximus, & ideo fi is, qui XXXIII bonis heredibus, primo XXX. fecundo heredibus *à* primus & V. III. Secundus XII. auferebat, hodie Primus x. Secundus XX. auferet ex Conflitutione Juftiniani: hæc autem vera funt in dubio: nam quoties de voluntate conflat, res expedita eft.

CAP. XV. *De vulgari fubftitutione.*

POteft autem quis in teftamento fuo plures gradus heredum facere, ut puta fi ille heredem erit, ille heres efto, & deinceps, in quantum velit teftator fubftituere potefl: & noviffimo loco in fubfidium vel feveriorem heredem nuncupare heredem inflituere. Et plures in unius loconm poffunt fubftitui, vel unus in plurium, vel A finguli finguli, vel invicem ipfi, qui heredes inflituti fiunt. Et fi ex difparibus partibus heredes fcripros invicem fubftituerit, & nullam mentionem in fubftitutione partium habuerit, eas videfur in fubftitutione partes dediffe, quas in inflitutione expreffit, & ita divus Pius refcripfit. Sed fi inflituto hærede, & aliena fubftituto dato, alius fubftitutus fuerit : divi Severus & Antoninus *à* hoc diffudfione refcripferunt ad utramque partem fubftitutum admitti. Si fervum alienum quis patrisfamiliæ arbitratu heredem fcripferit, & fi heres non erit, Mævium ei fubftituerit : ifque fervus vifis demum rationibus heres efficitur arbitratu, neque interea tutione ad affem tacite decrefcit fingulis, ut fi quatuor ex triente inflituti fuerint, dextribitur fingulis uncia, vel fi primus ex femiffe, fecundus ex befle, tertius ex decunce, primo decedit quadrans, fecundo triens, tertio quincunx, *ex unciis, de hered. inff.* Quid autem eft fi primus ex affe vel ex femiffe non uncia, decunce vel quincunce? ex his vocis incertis inflitutur? & in hac quoque fpecie fingulis pro portionibus decrefcit, primo triens, fecundo fextans, ut primus ex femiffe habeat primus quam fecundus, *ì. interdum, §. fed ex excepcris, de hered. inff.* eadem ratio fit quoties ex affe, fecundus ex dodrante heres inflituatur : nam & tunc fic ac inter eos diffributur, ut quarta portionis plus habeat primus quam fecundus. Quod fi fecundus ex quadrante fit inflitutus, primus ex affe, primus decrescit quem fecundus. Igitur fi primum ex affe & poflumum fi nascerentur ex dodrante, vel fi poflumus nafceretur, eam ex quadrante, inflituto, & poflumus poflumaque gemini nati fint, primus femifilium habuerit eft, filius trientem, & ex quadrante fi fecisemem. Ita enim primus habet quadrantem *à.* fecfemem amplius, quam filius, item dodrantem, id eft, trientem & fecfemem amplius quam filius, item quincunx igitur habet primus quatuorem gemini, item filius bis tanto amplius habebit quam filia: eadem enim eft ratio trientis femiffis ad fecfemem, quæ dodrantis ad, & quo filium ad quadrantem ex quo filium heredem fecerit, *l. si tria feripserum, §. 1. de hor. inff.* & fimilis proportio fervatur in fpecie *l. Cicmens, cod. de C. & quotes hæredibus eft, de lib. & poftum. C. & I. Marcellus, ad Trebellian. & l. si quis teftamento, §. de lab. t.* Sed hæc tutio difficiliori fuftinano *in l. cum quidam, §. quæ cum ita.* quæ una eft ex quinquagintis decifionibus : putat enim propius accedere ad voluntatem teftatoris, ut dicamus eum, qui XII. uncias vel affem reliquit, & alteri demififfem vel beffem vel fex vel octo uncias, tantumdem primo adscribi videri, quantum contulit in fecundum, cum tertium Papin. huic tantum tantumnodo locum effe voluit, cum ei, qui primo loco fcriptus eft, nominatim ex reliftus non eft: nam fi vel ex reliftus fit, vel XII. uncias plus ferre eum, qui ex reliftus eft, minimeque æquitis eum ei, cui deinde femi reliftus fit, putat, *l. qui non militabat, §. filii, de hered. inff.* inde in fpecie *l. si ita fcripsum, §. 1. eod. tit.* neceffario fingendum eft, filio nominatim, aliave certa & indubitata demonftratione affum datum fuiffe, quod & ipfe inftitutionis fignificant. In legatis eandem Juriiconfulti fervarunt rationem, quam in hereditatibus diximus, & ideo fi is, qui XXXIII bonis heredibus, primo XXX. fecundo heredibus *à* primus & V. III. Secundus XII. auferebat, hodie Primus x. Secundus XX. auferet ex Conflitutione Juftiniani: hæc autem vera funt in dubio: nam quoties de voluntate conflat, res expedita eft.

e. Hæc fuit olim contentio inter Parthenium fervum Titii Aurelii Antonini aut Tiberii, quem errans aliquis inflituerat, & Juftinianum Parthenio datum & quum valde cafcuva effet voluntas defuncti, ita Imperator decrevit, ut cenfuerint affem ex æquo dividendum inter Parthenium & Juftinianum.

CAP. XVI. *De pupillari fubftitutione.*

LIberis fuis impuberibus, quos in potefiate quis habet, non folum ita, ut fupra dictum eft, Hæredem poteft, id eft, ut fi heredes ei non extiterint, alios ei heres: fed eo exemplar, ut & fi heredes ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, fit ei aliquis heres: veluti fi quis dicat hoc modo, Titius filius meus heres mihi efto. *a* Si filius meus heres mihi non erit, five heres erit, & impubes mortuus fuerit, quis mihi heres nerit, tunc Seius heres efto, quo cafu fi quidem non exiterit heres filius, tunc fubftitutus patri fit heres: fi vero exiterit heres filius, & ante pubertatem decefferit, ipfi filio fit heres fubftitutus: nam moribus inflitutum eft, ut quam ei vim patris, fili fint, in quo ifti duo teflamentum facere non poffunt, parentes eis faciant. Qua ratione excitati, etiam Conflitutionem poluimus in noftro Codice, qua profpectum eft, ut minore cætate patres habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes, cuncumque fexus vel gradus, liceat eis, etsi pubetes fint, ad exemplum impuberum inflitutionis, extra patrum poffitatem fubftituere: fin autem refipuerint, eandem fubftitutionem infirmari: & hoc sit exemplum pupillaris fubftitutionis, quæ poflumorum pubescentium infirmatur. Igitur. in pupillari inflitutione fecundum præfatum modum ordinata, duo quodammodo funt teflamenta: alterum patris, alterum filii: nanque filio fuus heredem inflituitur : & aut certe unum teflamentum eft duarum capitum. Et fecundum eadem fimiliter principalitcentia, & fi a matieribus, & in certas perfonas conferrat, in quibus omnibus differpat a pupillari: Adeoque & illud incertum non eft, quin & filia ante pubertatem, vel certa ætate expreffa vel compendio : nam quæ pagana fit, utra pubertatem fruflra fit. Sunt igitur, fecundum quæ fcripfimus, qui fecundum hanc fubftitutionem cafus, & duæ fubftitutiones, fi fcripturam interponat, adjici poteft tertia fubftitutio, quæ fit hoc contemplatione verbo, *Fubftituo*, neutra cafu refpondet. *b Sine diftinctione.* Nec enim diftinguimus, utrum adhuc fubftitutionem, an poflea fubftitutus fuerit: & verum prior fubftitutus poft redeuntem in ante decefferit, vel repudiaverit. Id tamen in conflderationem venit, vacet ne pars utriufque, an pars fubftituti, an pars heredis? nam & utriufque curatoris fubftituti: hanc tamen jure fubftitutionis accipit, fi inflituti invito coheredi fubftituto accrefcat. Hæc autem vera funt in quis parentefimilias arbitratu heredem fcripferit, & fi heres non erit, Mævium ei fubftituerit : ifque fervus vifis demum rationibus heres efficitur arbitratu, neque interea tutione ad affem tacite decrefcit fingulis, ut fi quatuor ex triente inflituti fuerint, dextribitur fingulis uncia, vel fi primus ex femiffe, fecundus ex befle, tertius ex decunce, primo decedit quadrans, fecundo triens, tertio quincunx, *ex unciis, de hered. inff.* Quid autem eft fi primus ex affe vel ex femiffe non uncia, decunce vel quincunce? ex his vocis incertis inflitutur? & in hac quoque fpecie fingulis pro portionibus decrefcit, primo triens, fecundo fextans, ut primus ex femiffe habeat primus quam fecundus, *ì. interdum, §. fed ex excepcris, de hered. inff.* eadem ratio fit quoties ex affe, fecundus ex dodrante heres inflituatur : nam & tunc fic ac inter eos diffributur, ut quarta portionis plus habeat primus quam fecundus. Quod fi fecundus ex quadrante fit inflitutus, primus ex affe, primus decrescit quem fecundus. Igitur fi primum ex affe & poflumum fi nascerentur ex dodrante, vel fi poflumus nafceretur, eam ex quadrante, inflituto, & poflumus poflumaque gemini nati fint, primus femifilium habuerit eft, filius trientem, & ex quadrante fi fecisemem. Ita enim primus habet quadrantem *à.* fecfemem amplius, quam filius, item dodrantem, id eft, trientem & fecfemem amplius quam filius, item quincunx igitur habet primus quatuorem gemini, item filius bis tanto amplius habebit quam filia: eadem enim eft ratio trientis femiffis ad fecfemem, quæ dodrantis ad, & quo filium ad quadrantem ex quo filium heredem fecerit, *l. si tria feripserum, §. 1. de hor. inff.* & fimilis proportio fervatur in fpecie *l. Cicmens, cod. de C. & quotes hæredibus eft, de lib. & poftum. C. & I. Marcellus, ad Trebellian. & l. si quis teftamento, §. de lab. t.* Sed hæc tutio difficiliori fuftinano *in l. cum quidam, §. quæ cum ita.* quæ una eft ex quinquagintis decifionibus : putat enim propius accedere ad voluntatem teftatoris, ut dicamus eum, qui XII. uncias vel affem reliquit, & alteri demififfem vel beffem vel fex vel octo uncias, tantumdem primo adscribi videri, quantum contulit in fecundum, cum tertium Papin. huic tantum tantumnodo locum effe voluit, cum ei, qui primo loco fcriptus eft, nominatim ex reliftus non eft: nam fi vel ex reliftus fit, vel XII. uncias plus ferre eum, qui ex reliftus eft, minimeque æquitis eum ei, cui deinde femi reliftus fit, putat, *l. qui non militabat, §. filii, de hered. inff.* inde in fpecie *l. si ita fcripsum, §. 1. eod. tit.* neceffario fingendum eft, filio nominatim, aliave certa & indubitata demonftratione affum datum fuiffe, quod & ipfe inftitutionis fignificant. In legatis eandem Juriiconfulti fervarunt rationem, quam in hereditatibus diximus, & ideo fi is, qui XXXIII bonis heredibus, primo XXX. fecundo heredibus *à* primus & V. III. Secundus XII. auferebat, hodie Primus x. Secundus XX. auferet ex Conflitutione Juftiniani: hæc autem vera funt in dubio: nam quoties de voluntate conflat, res expedita eft.

CAP. XVI. *De pupillari fubftitutione.*

LIberis fuis impuberibus, quos in potefiate quis habet, non folum ita, ut fupra dictum eft, Hæredem poteft, id eft, ut fi heredes ei non extiterint, alios ei heres: fed eo exemplar, ut & fi heredes ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, fit ei aliquis heres: veluti fi quis dicat hoc modo, Titius filius meus heres mihi efto. *a* Si filius meus heres mihi non erit, five heres erit, & impubes mortuus fuerit, quis mihi heres nerit, tunc Seius heres efto, quo cafu fi quidem non exiterit heres filius, tunc fubftitutus patri fit heres: fi vero exiterit heres filius, & ante pubertatem decefferit, ipfi filio fit heres fubftitutus: nam moribus inflitutum eft, ut quam ei vim patris, fili fint, in quo ifti duo teflamentum facere non poffunt, parentes eis faciant. Qua ratione excitati, etiam Conflitutionem poluimus in noftro Codice, qua profpectum eft, ut minore cætate patres habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes, cuncumque fexus vel gradus, liceat eis, etsi pubetes fint, ad exemplum impuberum inflitutionis, extra patrum poffitatem fubftituere: fin autem refipuerint, eandem fubftitutionem infirmari: & hoc sit exemplum pupillaris fubftitutionis, quæ poflumorum pubescentium infirmatur. Igitur. in pupillari inflitutione fecundum præfatum modum ordinata, duo quodammodo funt teflamenta: alterum patris, alterum filii: nanque filio fuus heredem inflituitur : & aut certe unum teflamentum eft duarum capitum. Et fecundum eadem fimiliter principalitcentia, & fi a matieribus, & in certas perfonas conferrat, in quibus omnibus differpat a pupillari: Adeoque & illud incertum non eft, quin & filia ante pubertatem, vel certa ætate expreffa vel compendio : nam quæ pagana fit, utra pubertatem fruflra fit. Sunt igitur, fecundum quæ fcripfimus, qui fecundum hanc fubftitutionem cafus, & duæ fubftitutiones, fi fcripturam interponat, adjici poteft tertia fubftitutio, quæ fit hoc contemplatione verbo, *Fubftituo*, neutra cafu refpondet. *b Sine diftinctione.* Nec enim diftinguimus, utrum adhuc fubftitutionem, an poflea fubftitutus fuerit: & verum prior fubftitutus poft redeuntem in ante decefferit, vel repudiaverit. Id tamen in conflderationem venit, vacet ne pars utriufque, an pars fubftituti, an pars heredis? nam & utriufque curatoris fubftituti: hanc tamen jure fubftitutionis accipit, fi inflituti invito coheredi fubftituto accrefcat. Hæc autem vera funt in quis parentefimilias arbitratu heredem fcripferit, & fi heres non erit, Mævium ei fubftituerit : ifque fervus vifis demum rationibus heres efficitur arbitratu, neque interea tutione ad affem tacite decrefcit fingulis, ut fi quatuor ex triente inflituti fuerint, dextribitur fingulis uncia, vel fi primus ex femiffe, fecundus ex befle, tertius ex decunce, primo decedit quadrans, fecundo triens, tertio quincunx, *ex unciis, de hered. inff.* Quid autem eft fi primus ex affe vel ex femiffe non uncia, decunce vel quincunce? ex his vocis incertis inflitutur? & in hac quoque fpecie fingulis pro portionibus decrefcit, primo triens, fecundo fextans, ut primus ex femiffe habeat primus quam fecundus, *ì. interdum, §. fed ex excepcris, de hered. inff.* eadem ratio fit quoties ex affe, fecundus ex dodrante heres inflituatur : nam & tunc fic ac inter eos diffributur, ut quarta portionis plus habeat primus quam fecundus. Quod fi fecundus ex quadrante fit inflitutus, primus ex affe, primus decrescit quem fecundus. Igitur fi primum ex affe & poflumum fi nascerentur ex dodrante, vel fi poflumus nafceretur, eam ex quadrante, inflituto, & poflumus poflumaque gemini nati fint, primus femifilium habuerit eft, filius trientem, & ex quadrante fi fecisemem. Ita enim primus habet quadrantem *à.* fecfemem amplius, quam filius, item dodrantem, id eft, trientem & fecfemem amplius quam filius, item quincunx igitur habet primus quatuorem gemini, item filius bis tanto amplius habebit quam filia: eadem enim eft ratio trientis femiffis ad fecfemem, quæ dodrantis ad, & quo filium ad quadrantem ex quo filium heredem fecerit, *l. si tria feripserum, §. 1. de hor. inff.* & fimilis proportio fervatur in fpecie *l. Cicmens, cod. de C. & quotes hæredibus eft, de lib. & poftum. C. & I. Marcellus, ad Trebellian. & l. si quis teftamento, §. de lab. t.* Sed hæc tutio difficiliori fuftinano *in l. cum quidam, §. quæ cum ita.* quæ una eft ex quinquagintis decifionibus : putat enim propius accedere ad voluntatem teftatoris, ut dicamus eum, qui XII. uncias vel affem reliquit, & alteri demififfem vel beffem vel fex vel octo uncias, tantumdem primo adscribi videri, quantum contulit in fecundum, cum tertium Papin. huic tantum tantumnodo locum effe voluit, cum ei, qui primo loco fcriptus eft, nominatim ex reliftus non eft: nam fi vel ex reliftus fit, vel XII. uncias plus ferre eum, qui ex reliftus eft, minimeque æquitis eum ei, cui deinde femi reliftus fit, putat, *l. qui non militabat, §. filii, de hered. inff.* inde in fpecie *l. si ita fcripsum, §. 1. eod. tit.* neceffario fingendum eft, filio nominatim, aliave certa & indubitata demonftratione affum datum fuiffe, quod & ipfe inftitutionis fignificant. In legatis eandem Juriiconfulti fervarunt rationem, quam in hereditatibus diximus, & ideo fi is, qui XXXIII bonis heredibus, primo XXX. fecundo heredibus *à* primus & V. III. Secundus XII. auferebat, hodie Primus x. Secundus XX. auferet ex Conflitutione Juftiniani: hæc autem vera funt in dubio: nam quoties de voluntate conflat, res expedita eft.

a Si filius meus. Inanis videtur effe fubftitutio vulgaris in perfona fuorum heredum: nam fui non poffunt non effe heredes, ipfo enim jure heredes fant etiam abfentii: & datus fubftitutus non fatet ne neceffari heredes non fint, quamobrem in fuo hærede hæc verba ita accipi debent, fi fuperftite patre deceflerit, Thorp.

b Sine cert. excepcione. Ita, ufque hæc antiqua juris voluit fcrupulositas in libris noftris, ut in *l. si ita qui, 9. filio, Comment. l. 3. cum tandem, de pign. actio. l. si cum exceptione, dereli. actione*, & *Comment. in Novellas*, in *Nov. 115. cap. 3.* item cognitæ & prudentes hæ nota *nisi*, ut in *l. fi fane, de negotiis gest.* & in multis aliis locis. Partus autem & fui, & poflumi, qui in utero funt, quemcumque gradum fi fecerint ante adhibitis teflibus, vel per nuncupationem filio heredes potes adscisci, ut *l. 1. §. 1. de inff. l. 1. pareris, & vulgari fubfti. l. fi ita fcripsum, de hered. inff. l. heredi, de bonor. poffeff. contra tab.*

c Propter hoc. Non videtur ignarus primo filio, deinde cera confignaturæ, Plautus in Bacchidibus. *Cedo tu cerain ac lineam adhuc, age, obfigo, obfigas cito.* Paulus *Vibo depingit, & Sententiarum feribit*, Senatum conflulte ferlinio per Syriamia exacto tabulas obfignare, quod ego Nemini temporibus factum ex Suetonio dixi: in Nerone. *d Sed hæc fatius pertinuerit.* Si quidem directo fuit fubftitutio a pagano poft adfram hereditatem, vel fi impubes fui ufque pubertatem, nullius eft momenti: nam ne sure quidem Civili fecum utilitatem. Sed fi fui a milite, poft pubertatem valet jure prætorio: hæc enim fuos heredes heredibus necessarios vocatur. *Si* tamen retinet, bona autem patris noftri ad fiscum devenerunt in hereditate, quare non fecundum ea, quæ fcripfimus, fed ut in multis teflamento alio quarta locus poteft.

CAP. XVII. *Quibus modis inflituta impubes inflituitur.*

TEflamentum jure factum ufque adeo valet, donec rumpatur, irritumve fiat. Rumpitur autem teflamentum, quum in eodem fatu manente teflatore, ipfo jure vitium ei fit. Si civis romani poft factum teflamentum adoptavit filium fuum per imperatorem, vel per prætorem, vel per proconsulem non ultram Conflitutionem, eum, qui in potefiate ejus fuerit, *a* teflamentum eius rumpitur quafi agnatione fui heredis. Poflumo quoque fuo fatisfactum, quod fi ipfe veriefcum eft, fuperus rumpitur, nec interest exteriti aliquis heres ex eo, an non; hoc enim folum fpectatur an aliquo casu exiflere potuerit. Idemque fi exiit nolueriti here eres, aut vivo teflatore, aut poft mortem eius, antequam hereditatem adiret, decefferit, aut conditionem, fub qua heres inflitutus eft, defectus: in his enim generibus nihil interest mortuus fit ante teflatorem, an vivo teflatore. Nam & ante teflamentum non valet, rumpi a poflerius exeritur in eo heredem inflituerit, fuerit teflamentum fubftitutus effe, civi Senatus & Antonini refcripsum Conflitutionibus, quum aliud quoque præterea ipfa ea Conflitutione exprimitur eft: Imperatores Severus & Antoninus Cornelio Cattano. Teflamentum quidem non justo jure factum, fi ger in eo certarum rerum heres fcriptus fit, periode ei

re valere, ac si rerum mentio facta non esset: sed teneri heredem scriptum, ut contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia, hereditatem restituat his, qui in priore testamento scripti fuerant, propter inserta verba, quibus ut valeret prius testamentum, expressum est, dubitari non oportet. Et ruptum quidem testamentum hoc modo efficitur. Alio autem modo testamenta jure facta infirmantur: veluti quum is, qui fecit testamentum *d* capite deminutus sit, quod quibus modis accidat, primo libro retulimus. Hoc autem casu irrita fieri testamenta dicuntur, quum alioquin & quæ rumpantur irrita fiant, *e* & quæ statim ab initio non jure fiunt, irrita sunt, & ea, quæ jure facta sunt, & postea propter capitis deminutionem irrita fiunt, possumus nihilominus rupta dicere. Sed quia sane commodius erat singulas causas singulis appellationibus distingui, ideo quædam non jure facta dicuntur, quædam jure facta rumpi, vel irrita fieri. Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta, quæ ab initio jure facta, propter capitis deminutionem irrita facta sunt: nam si septem testium signis signata sunt, potest scriptus heres secundum tabulas testamenti bonorum possessionem agnoscere: si modo defunctus & civis Romanus, & suæ potestatis mortis tempore fuerit. Nam si ideo irritum factum sit testamentum, quia civitatem, vel etiam libertatem testator amisit, aut quia in adoptionem se dedit, & mortis tempore in adoptivi patris potestate sit: non potest scriptus heres secundum tabulas bonorum possessionem petere. *f* Ex eo autem solo non potest infirmari testamentum, quod postea testator id noluit valere: usque adeo ut & si quis post factum prius testamentum posterius facere cœperit, & aut mortalitate præventus, aut quia eum ejus rei pœnituit, non perfecerit; divi Pertinacis *g* oratione cautum sit, ne alias tabulæ priores jure factæ irritæ fiant, nisi sequentes jure ordinatæ, & perfectæ fuerint: nam imperfectum testamentum sine dubio nullum est. Eadem oratione expressit, non admissurum se hereditatem ejus, qui litis causa principem reliquerit heredem, neque tabulas non legitime factas, in quibus ipse ob eam causam heres institutus erat, probaturum: neque ex nuda voce heredis nomen admissurum: neque ex ulla scriptura, cui juris auctoritas desit, aliquid acceptorum. Secundum hæc divi quoque Severus & Antoninus sæpissime rescripserunt. Licet enim (inquiunt) legibus soluti simus, attamen legibus vivimus.

SCHOLIA.

a Testamentum ejus rumpitur. Videlicet si in eo testamento institutus non fuerit is, qui postea adoptatur: quid tamen si exheredatus fuerit? Et si filius emancipatus exheredatus sit, & postea arrogetur, constat testamentum non rumpi: sed si alius quivis prorsus extraneus exheredatus sit, quia in ejus persona nullo modo constitit exheredatio, arrogatione ejus, vel adoptione testamentum rumpetur: contra quam si institutus sit, & hoc Ulp. tradit in *l. non putavit*, *§. si quis emancipatum*, *de bon. poss. con. tab.* ex Papiniani, ut ipse ait sententia in *lib. XII. quæst.* quæ etiam extat sub *tit. de lib. & post. in l. filio*. Eodem spectat *l. si quis heres*, *De inju. testam.* Sit igitur hæc summa: adoptione ejus, qui neque institutus, neque utiliter exheredatus sit, testamentum ipso jure rumpi: adiici & illud potest ei dari bonor. possess. contra tabulas, qua impetrata, non habent scripsi secundum tabulas, *l. 2. C. de bonor. possess. cont. tab.* Sed & quam scripti primi petierint secundum tab. bonorum possess. constat sine effectu fore, licet soluta adoptione verius sit eam effectu non carere, si modo nemo alius ab intestato heres [illegible] Idemque est si agnatione postumi ruptum sit testamentum, & vivo patre natus postumus decesserit, [illegible], *de injust. testam.* quod credo me explicasse in [illegible] *exh. lib.* Cum vero ipso jure irritum factum est testamentum capitis deminutione, petenti secund. tab. obstabit exceptio, si non is, qui testatus est, tempore mortis factionem testamenti habuerit, & æstimabitur hæc exceptio ex persona petentis: nam in danda bonorum possessione tria exigit prætor, ut testamentum signatum sit non minus quam septem testium signis: signa enim sunt ex jure honorario: & ut is, cujus bonorum possessio datur utroque tempore testamenti factionem habuerit, & cum facit testamentum, & cum moritur, *l. 1. §. exigit. de bon. poss. sec. tab. §. non tamen*, *inf.* & ut supremum testamentum sit, *l. 1. §. 1. eod. tit.* Unde licet ex injusto, & nullo, & rupto agnatione det bon. possess. non tamen, ex irrito testamento, nisi reversus testator in antiquum statum vita decesserit, & declaraverit eodem se testamento mori velle, quo casu si obiiciatur exceptio, de jure excipientis, non de jure petentis quærendum erit. Similiter si mutatione ruptum sit testamentum, petenti secundum tabulas obstat exceptio: nam supremas tabulas Prætor tuetur, at si incidat supremas tabulas, ut primæ supremæ relinquantur, non obstat exceptio, quæ impediat effectum bonorum possessionis, nisi is, qui exceptione utitur, jure civili evincere hereditatem possit, & hoc traditur in *l. qui ex liberis*, *§. testamento*, *de bon. poss. secun. tab.* ubi eleganter dicitur, exceptionis vires æstimari tunc ex persona rei, non ex persona actoris. Id autem est non hoc inspici an petitor jus habeat, sed an is jus habeat, qui exceptionem obiicit. At in illa specie cum testator arrogatus est, deinde emancipatus, declarat eadem se esse voluntate, vel cum alio testamento facto, se ostendit a priori nolle recedere, si jus metiamur ex persona scripti, ad bona ex testamento non admittetur, quandoquidem ipso jure ruptum & irritum factum testamentum nuda voluntate non resuscitatur: sed jus metimur ex persona obiicientis exceptionem: nam si jure civili heres sit, potior erit eo, quem prætor ad bonorum possessionem admisit: contra si hic jure civili non vocetur ad hereditatem bonor. possessoris causa potior erit, ex cujus persona si vires exceptionis spectarentur, proculdubio esset melior possessoris conditio, ut in *l. militis*, *§. veteranus*, *de milit. testam.* Confirmatur autem ille *§. testamento*, *l. conficiuntur*, *§. si post*, *de jur. codic.* qui etsi varie scriptus sit uno in loco, mihi tamen constat, sic in eo scribendum esse: *nam & testamentum valet*, *etsi*, &c.

b Jure perfectum est. Hoc ita, nisi posterius jure militari sit factum: item nisi in posteriori, quod non jure factum sit, institutus sit is, qui omnino rem ab intestato ablaturus est, & in priori extraneus, dum tamen in posteriori non pauciores, quam quinque testes adhibiti sint: parvi autem refert non jure factum sit testamentum, quod solemnia juris desint, an quod filius præteritus sit, *l. 2. de injust. rup. l. hac consultissima*, *§. si quis*, *C. de testam. l. si duobus*, *§. si prius*, *de Bonor. possess. contra tab.* Item, quod jure militari factum est a milite veterano, imperfecto judicio rumpitur, *l. ejus*, *§. finali*, *de militari testam.* sed & si post factum testamentum decennium effluxerit, & coram tribus testibus, vel apud acta id se non probare testator dixerit, ruptum est testamentum ex *l. sancimus*, *C. de testament.* Atque hi sunt modi, quibus quæ ipso jure imperfecta est voluntas priorem subvertit, quæ vel jure communi perfecta erat, vel jure singulari pro perfecta habebatur, alioquin imperfecto testamento, perfectum non infirmatur. De legatis autem, quæ in imperfecto injustoque secundo testamento relinquuntur, videamus, an ad prioris heredis onus pertineant, & puto non pertinere, *l. si jure*, *de leg. 3.*

c Lege Falcidia. Hodie ex Trebelliano: sed tamen ex lege Falcidia, non male hoc fieri dicitur, quoniam Senatus eam legem ad fideicommissa traxit, censuitque uti ex lege Falcidia, quarta ex fideicommissis deduceretur, unde & legis Falcidiæ beneficium dicitur in *l. legi*, *§. idem Marianus*, *ad SC. Trebell.*

d Capite deminutus sit. Irritum fit testamentum capitis deminutione maxima & media, nisi miles sit damnatus ex militari delicto, qui de castrensibus bonis testamentum fecerit: item irritum fit testamentum, si quis ob conscientiam sceleris sibi mortem consciverit, vel si testatoris memoria post mortem damnata sit, item si testamento jure perfecto nemo heres extiterit, *l. 1. de inj. rup. testam. l. filium*, *de bonor. poss. contra tab.* quo casu & desertum & destitutum dicitur testamentum, *§. cum autem*, *inf. de hered. quæ ab intest. §. quantitas de leg. Falcid. l. si quis postumos*, *§. si filium*, *de lib. & postum. l. ult. in fine*, *de cond. inst.* Sed de minima capitis deminutione videamus, & hac quoque constat testamentum irritum fieri, veluti arrogatione, præterquam si miles arrogetur, non tamen emancipatione, *l. si quis filio*, *§. fin. de inj. testam. l. 1. §. sed si filius*, *de bon. poss. sec. tab. §. pen. sup. de milit. testam.* non item adoptione.

e Et quæ statim ab initio non jure fiunt. Non jure factum & injustum dicitur id, in quo omnia rite & solemniter facta non sunt, ut si pauciores testes rogati sunt, si signa, & subscriptiones desint, id quoque, in quo liberi præteriti sunt, licet proprie nullum & inutile dicatur, *d. l. 1. & l. inter cetera*, *de lib. & post. §. 1. sup. de exh. liber.* Injustum tamen & non jure factum dicitur, *l. 1. §. 6. l. postumus*, *l. postumorum*, *de inj. testam. l. suus*, *C. de repud. vel abst. hered.* ut & alias irritum quasi non ratum & imperfectum in *l. si duobus*, *§. si prius*, *de bon. poss. cont. tab.* & in hoc §. ruptum tamen nunquam dicitur, nisi id, quod ex post facto confirmatur.

f Ex eo autem solo. Tacita aut nuda voluntate testamentum non infirmatur, *l. ex parte*, *De adim. leg. l. milites*, *§. veteranus*, *l. si certarum*, *§. si eodem*, *de mil. test.* etiamsi indignum & immerentem esse heredem dixerit, sed tamen eo casu hereditas veluti caduca fisco vindicatur, *l. hereditas*, *de iis quib. ut indign.* Quid autem est si omnem scripturam testamenti deleverit, & si non repugnet contraria voluntas, constat hoc casu testamentum infirmari, & locum esse succedentibus ab intestato: quid si nomen heredis unius vel omnium heredum duntaxat induxerit? In dubio hereditas ut caduca fisco vindicatur, ut D. M. Ant. decrevit, causam remittens ad judices rerum fiscalium .i. præfectos ærarii: videtur enim testator heredem tanquam indignum repulisse, *l. proxime*, *de his quæ in test. del. l. cum quidam*, *l. cum tab. §. fin. de iis quib. ut indig.* Sed si legitimi probent hoc fecisse testatorem ut intestatus moreretur, corruet tota scriptura testamenti & legitimi admittentur, *l. 1. §. pen. si tab. test. nul. ext.* fisco autem admisso, legata præstabuntur & libertates. Quid vero dicemus, si cœperit facere secundum testamentum, non tamen perfecerit. Et constat ex S. C. facto D. Pertinacis fiscum excludi, ratasque esse priores tabul. Quid si perfecerit secundum testamentum, in eoque heredem scripserit eum, qui per legem capere non poterat? & hoc casu neque posteriores habituri sunt hereditatem: quia per legem capere non possunt, neque priores, quia non habent supremam voluntatem, neque legitimi hered. quia extat testamentum, & ideo fiscus ex S. C. admittetur, *d. l. cum quidam*.

g Oratione cautum est. Orationes sunt quæ ad Senatum habentur a principe, vel mittuntur ad Senatum & recitantur a candidatis, *l. leges*, *C. de leg. l. 1. de off. quæst.* ubi & epistolæ dicuntur, ut & in *l. si duæ*, *§. grammatici*, *de excus. tut.* adhibita *l. 4. C. de prof. & me. lib. x. C.* Adrianus *lib. XII.* earum orationum scripsit, quas in Senatu habuit, qui sæpe citatur a Flor. Sosipatro Grammatico. Has autem principum orationes sequebatur Senatusconsultum, & ideo quod in *l. 1. de reb. cor.* oratione D. Severi, id in *l. 1. C. de præd. min.* Senatusconsulto factum dicitur, & quod passim SC. Orfit. *l. sacratiss. ad Tertyll.* Oratione D. Marci, & hanc ipsam orationem D. Pertinacis Jul. Capitolinus Senatusconsultum vocat in *Pertinace*.

h Inofficioso testamento. Hac actione testamenta rescinduntur, & vindicatur hereditas, usque adeo, ut qui hoc judicio vicerit, petitione hereditatis non indigeat, & sive pro portione de inofficioso agatur, sive in totum, ita pars hereditatis, vel tota hereditas vindicatur, & fit is, qui vicerit pro parte, vel in totum, legitimus heres, *l. Pap. §. si ex causa*, *l. nam etsi*, *§. fin. l. qui repudiantis*, *l. eum qui*, *§. fin. l. mater*, *l. qui de inoffic. l. si instituta*, *§. pen. de inoffic. test.* atque eo petitio hereditatis de inofficioso hæc actio appellatur in *l. si quis filium*, *C. eod. l. pen. §. sed quemadmodum*, *de bon. poss. cont. tab.* Sed valde distat hæc actio ab illa petitione hereditatis, quæ suum habet tit. post eum, qui est de inoff. testam. nam hæc datur adversus eum, qui juste possidet hereditatem, ut puta adversus heredem scriptum vel fiduciarium: illa adversus eum, qui nullo jure possidet, sed tamen, ut recte Paulus scribit *lib. 4. Sent.* qui inofficiosum dicere potest, hereditatem petere non prohibetur, ab herede scilicet scripto, vel a fideicommissario: nam etsi petitio hereditatis in eum non detur, qui justo titulo possidet, æquum tamen est eam dari, cum is, qui agit, paratus est inofficiosum testamentum dicere, *l. 1. C. eod. tit.* & ideo si ille excipiet se juste hereditatem possidere, in modum replicationis querela inducetur. Mitius autem agitur petitione hereditatis, quam de inofficioso, quoniam hoc judicio morientis voluntas quasi insani damnatur, illo etsi per replicationem querela inducatur, non item: tum enim non de eo quod incidit, sed de principali quæstione pronuntiant judices.

CAP. XVIII. *De inofficioso testamento*.

Quia plerumque parentes sine causa liberos suos exheredant, vel omittunt, inductum est ut de inofficioso testamento agere possint liberi, qui queruntur, aut inique se exheredatos, aut inique præteritos: hoc colore quasi non sanæ mentis fuerint, quum testamentum ordinarent. Sed hoc dicitur non quasi vere furiosus sit, sed recte quidem fecerit testamentum, non autem ex officio pietatis. Nam si vere furiosus sit, nullum testamentum est. *a* Non autem liberis tantum permissum est testamentum parentum inofficiosum accusare, verumetiam parentibus liberorum. Soror autem & frater turpibus personis scriptis heredibus, ex sacris Constitutionibus prælati sunt. Non ergo contra omnes heredes agere possunt. Ultra fratres igitur & sorores, cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere. Tam autem naturales liberi, quam secundum nostræ Constitutionis divisionem adoptati, ita demum de inofficioso testamento agere possunt, si nullo alio jure ad defuncti bona venire possint. Nam qui ad hereditatem totam, vel partem ejus alio jure veniunt, de inofficioso agere non possunt. *b* Postumi quoque, qui nullo alio jure venire possunt, de inofficioso agere possunt. Sed hæc ita accipienda sunt, si nihil eis penitus a testatoribus testamento relictum est, quod nostra Constitutio ad verecundiam naturæ introduxit. Sin vero quantacumque pars hereditatis, vel res eis fuerit relicta: de inofficioso querela quiescente, id quod eis deest usque ad quartam legitimæ partis repleatur: licet non fuerit adjectum, boni viri arbitratu debere eam compleri. Si tutor nomine pupilli, cujus tutelam gerebat, ex testamento patris sui legatum acceperit, quum nihil erat ipsi tutori relictum a patre suo, nihilominus poterit nomine suo de inofficioso patris testamento agere. Sed & si e contrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerit, de inofficioso egerit, & superatus est: ipse tutor, quod sibi in eodem testamento legatum relictum est, non amittit. Igitur quartam quis debet habere, ut de inofficioso testamento agere non possit: sive jure hereditario, sive jure legati, vel fideicommissi, vel si mortis causa ei quarta donata fuerit, vel inter vivos, in iis tantummodo casibus, quorum mentionem facit nostra Constitutio, vel aliis modis, qui Constitutionibus continentur.

Ex Auth. ut quum de appell. coll. 18. Nov. 115. cap. 3. & 4.

Hodie non licet parenti debitam portionem liberis relinquere: nisi jure institutionis: nec præterire liberos

ros, nec exheredare, nisi causis ingratitudinis probandas A ab herede nominatim inferuit testamento, quæ xiv. sunt.

Si parentem accuſaverit, nisi crimine Majeſtatis.
Si parenti manus inuulerit.
Si gravem & inhonestam in injuriam fecerit.
Si cum maleficis ut maleficus converſatur.
Si vitæ parentis per veneficium, vel alio modo inſidiatus fuerit.
Si noverca, aut concubinæ ſui parentis fefe immiſcuerit.
Si ex delatione filii gravia diſpendia parens ſuſtinuerit.
Si pro parente inclyto liberi exacſuli capaces doli, qui ab inteſtato ei ſuccedunt, rogati ab eo pro perfidio, vel debito, in quantum idonei ſunt, fidejubere nolfuerint.

Si convictus fuerit filius parentem prohibuiſſe teſtari. Unde paterni liceat exheredare, ſi poſtea teſtamentum fecerit: ſed ſi in ipſa prohibitione inteſtatus deceſſerit, adverſus eum tuus actiones ii, quorum intereſt, exercere poſſunt.

Si vim voluntatem parentum neque arenarii, neque mimi, filius cum arenariis, vel mimis converſetur.

Si filia, vel nepotis non conſenſerit parentis voluptatibus eos inuitos neque copulare, ſed luxuriæ vitiove elegerunt. Sed nec Anniſa facta aliqua, parente differente eam marito copulare, ſi in ſuum corpus peccaverit, vel ſine conſenſu parentis nupſerit, interire ſe juxerit, hoc ad ingratitudinem ei non imputatur.

Si liberi furioſo parenti curam prabere neglexerint: C & nepotes ex filio dato in adoptionem, ſortiſque nominis: ex eim ingruentem ſucceſſor erit, qui atteſtatione miſſa, eum in ſua domo ſuſceperit.

Si liberi parentem captum ab hoſtibus noluerint redimere.

Si parre orthodoxo ipſi hæretici fuerint.

Quod autem de quarta diximus, ita intelligendum eſt: ut ſive unus fuerit, ſive plures, quibus agere de inofficioſo teſtamento permittitur, una quarta eis dari poſſit, ut ea pro rata eis diſtribuatur, id eſt, e pro virili portione quarta.

Ex Authent. de triens & fem. coll 3. tit. 5. Nov. 18. cap. 1.

Hodie, ſi quatuor ſint, vel pauciores, trieus ex facultatis deficientis: ſi plures, ſemis debetur eis jure inſtitutionis.

SCHOLIA.

a Non autem liberis. Liberis hereditibus inſtitutis non datur querela: nam vel ex aſſe inſtituti ſunt, vel ex parte: ili ex aſſe inſtituti ſunt, quod quartam habere poſſunt beneficio legis Falcidiæ, vel Pegaſiano Senatuſconſulto, aut non poſſunt: ſi non poſſunt, ſuccurretur eis eo modo, qui traditur in *l. Papinianus 8. quamvis, de inoffic. teſtam.* ſin autem poſſunt, non eſt quod querantur de parentibus: Quod ſi pro parte inſtituti ſint, quæ non ſufficiat quadrienti, id autem ſufficiens ex quadrante, de quo ſuperius dictum eſt, ut citra inofficioſi querelam a coheredibus quarta ſuppleatur, & hoc Paulus ſcribit *libro quarto Sententiarum*: ſin autem ex quadrante inſtituti ſint: nullus eſt labor. Liberis præterita patre, vel ceteris aſcendentibus per patrem non datur querela, quoniam aliud remedium habet, ſive in portione, ſive emancipati ſint, quo utuntur etiamſi quartam habeant legati aut fideicommiſſa aut alio quovis jure. Liberi præterii a matre, & cæteris aſcendentibus per matrem, pro exheredatis habentur, & ideo querelam habent: nam querela datur liberis exheredatis, qui quartam non habent. Exheredat autem patet nominatim, B mater tacite: item liberi parentes exheredant tacite: & fratres, & ſorores, & ideo præteriti parentes, præterituque fratres, ſororesve querelam habent, ſed fratres ita demum, & ſi improbum ſit teſtamentum. Ceteri ſi agant, accuſatores ſunt teſtamenti, non petitores hereditatis. Quod ſi exheredatio minus quarta relictum effet, olim & eis querela dabatur, hodie non datur: nam quod deeſt viri boni arbitratu repletur: quod & Julianus ante Juſtinianum videre admiſiſſe in illa ſpecie, cum ita donatum eſt aliquid, ut in quartam habeatur *ii, qui non omnia, de inoffic. teſtam.* Ita tamen hæc ſuppletio *intelligi debet, ut certe conferri oporter*. Sed & in liberis exheredatis quædam differentia eſt: nam emancipatis agere volentibus, neceſſaria eſt bonorum poſſeſſio illis competens gratia, quæ decretalis eſt, non edictalis, ut & iis, qui abinteſtato ſine bonorum poſſeſſore: & datur omnibus quibus ea pars eſt, quæ bonorum poſſeſſionis petitione conſtat: & hoc colore tinêti, & quaſi falſa narratione utentes de inofficioſo teſtamento agunt. Hoc autem ſuperacuum eſt in filia & in legitimis hæredibus: igitur & parentibus non manumiſſoribus neceſſaria eſt bonorum poſſeſſio, manumiſſoribus non item. De hoc bonorum poſſeſſione ſit mentio in *l. quemadmodum, & l. ig. Papinian. 5. 1. de inoffic. teſtam. l. 2. Cod. de parentibus* ſcripſi in *Tit. de leg. par. tus.* illinc aſſumes, quæ ad hunc locum pertinent.

b Poſſumi quoque. Poſſumi fui, ut filii de inofficioſo teſtamento patris: poſſumi legitimi, ut filii de inofficioſo teſtamento matris, fratres ex patre, & ſimiles: poſſumi cognati, ut nepotes ex filio concepti poſt emancipationem. Notis propriis poſt verbum, emancipat: adde. & nepotes ex filio dato in adoptionem, igitur non tantum exheredatis ſuis poſtumis, ſed & alienis, qui modo legitimi ſunt, vel cognati, querela datur: dixi alias, non poſſe inſtitui: dicam jure præterito utiles eſſe inſtitutiones, & bonorum poſſeſſiones exſtere poſſe. Querela autem inofficioſi datur liberis omnibus, & parentibus, & interdum fratribus, qui ad hereditatem non admittuntur bonorum poſſeſſiones effici poſſunt, *l. poſtumus pl. Pap. ſi ex tribus, ſend.*

c Ferè Falcidia. Quod tamen inter nepotes non obſervatur, qui in ſtirpes ſuccedunt, *d. l. Papin. §. quamvis.* Si igitur duo ſint filii, ſingulique ſeſquncian: ſi tres, uncias ſi quatuor, ſeſquiuncian & ſextulam: ſi quinque, ſemiuncian & ſemiſextulam & ſemiſextulæ quintam partem: ſi ſex, ſemuncian: ſi ſeptem, duellam ſemiſextulam & ſemiſextulæ ſeptimam partem: ſi octo, duellam & ſeptulam: ſi novem, duellam habere debent: dodrans eſt in arbitrio teſtatoris. Hanc quartam eſſe ex lege Falcidia, *ſupr. in* Novellis teſtatur Juſtinianus: & ideo paſſim Falcidia appellatur in libris noſtris: ſed & quæ ab eo detrahitur, qui rogatus eſt hereditatem reſtituere, ex eadem lege detrahitur, quemadmodum in proximo titulo annotavimus: neque eam tantummodo quartam C. Falcidius induxit, quæ ex legibus ducitur, ſed quæ ſi ſigua, aut quæ fuerit heres ſcripturus, ſive exhauſta ſit hereditas legatis, ſive rogatus reſtituere hereditatem, unam tantum Falcidiam habet: reſtituere hereditatem, unam tantum Falcidiam habet: ſi familiæ erciſcundæ agatur, liberales ſunt, qui ex dant duas Falcidias: Ceterum Juſtinianus quadrantem mutavit in trientem, ſi quatuor, aut pauciores eſſent, & ſi familiæ erciſcundæ agatur quatuor liberi: unde ſi unus eſt filius, trientem habere debet: ſi duo, ſingulis ſextantem habebunt: ſi tres uncialem & duellam, ſi quatuor uncias, ſi quinque unciam ſextulam & ſextulæ quintam partem, ſi ſex, unciam, ſi ſeptem ſemiuncian duellam & ſextulæ ſeptimam partem, ſi octo, ſemuncian & ſextulam, ſi novem ſemuncian & ſextulam: ſi decem aut ſemis, qui reſtat in arbitrio eſt teſtatoris. Sic hos

tas sublimendi etiamsi & aliquo modo immiscuerint A
potestas hereditati; puberibus, ita si & non immiscue-
rint, neque habuerit necesse Praetorem adire, ut se ab-
stinentes. Sed si puberes se immiscuerint, & velint se
abstinere, necessaria est restitutio in integrum, l. im-
puberibus, l. ex qui, l. necessarius, de acquir. her. idem di-
cendum est in beneficio separationis: nam impuberes
omnino impetrant separationem, puberes, nisi si non
miscuerint bonis patrimi: nam si miscuerint se &, mino-
res sint quam xxv. annorum, eguntque de re illicitorum
quam separationis causa, l. 1. §. fin. de separat. est prator,
§. non solum, §. de minor. Habent igitur sui benefi-
cium abstinentiae, necessarii beneficium separationis,
abstinentiam non aequat, quae beneficia sunt a jure pra-
torio: nam jure civili nulla est differentia inter necef-
farios, & suos. Separatio autem non tam ejus habet B
potius acquisiti, quam, abstinentiae ut fit loco here-
dis: nam heres esse non debuit, qui abstinet, §. 1. cum
quaft. §. sed fingi, fin. de pollicit. l. 1. §. fideicom. de te-
red. ad. l. Sc. §. ex modico, §. fi filius, de bon. liber. l. 1. §. sed
si sint sui, ad Trebel.

Tria tempora. Id eft teftamenti, aditionis, & mor-
tis, fi pure inftituti fuerint, vel conditionis exiftentis, fi
fub conditione, l. liber. §. fi here, de hered. inft. Illi ad-
verfari videtur quod Ulpianus fcribit in l. 1. de ord.
hered. inft. poft. Cum quo, inquit, teftamenti fiftio non
eft: nam fi quidem mortis teftatoris tempore, vel intra
diem certum civis Romanus exftiterit, heres eft: ita
quod fi Latinus manferit, lege Junia capere hereditas
tem prohibetur: item quod Tiberius Clemens fcribit
in §. fi tempus, de his qui pro. heres. quorum explicatio pro
difficilis fane eft, & lubrica, quod vix inveniatur, qui fi-
ne cafu aliquo, aut prolixiori negotio fe fciat, no-
bis nimis opera ruitendum eft, ut evitato fit & plan.
Ex Ulpiani fententia colligitur cum Latino non effe te-
ftamenti factionem, quod tamen nullus noftrorum ag-
tit. de tutelis, & de teftamentis, & de caducis: & fane
veruntft, cum Latino effe teftamenti facienti, aperte
tamen eum hereditate lege Junia prohiberi, fi non
mortis tempore, vel inter diem certionis civis Roma-
nus fit: quia igitur inter id tempus civis Romanus fieri
poterit, lex Junia non hereditate tantum vetat: qua-
mobrem primum verfum illius Ulpiani fruteni: fupra-
riori contungendum effe opinor, ut dicatur: Definitio-
nem numero here inditui non poffe, quia pereriam non
eft, cum quo teftamenti factio non eft: Incipiat deinde
alia fententia ex his verbis: Latinus fiquidem moritur, &c.
atque ita Ulpiani locus erit integer, & non mutilus.
Quod autem Tarentius Clemens fcribit, fuftinetur voluntate
teftatoris, qui contra hanc juris obfervationem in tem-
pus capiendae hereditatis hereditem inftituere potefl, ut
ea tempore, de hered. inftit. quique dum fciens fervum
alienum hereditem facit, cujus mentionem habet potius,
quam dogma incapacis, id inftituit heredem fcribi, ut vel
ipfe liber fatus heres exiftat, vel novus dominus, cui
poffet hereditas effe caperit, & hoc inquocedit, fi non
ftrande eius legis caufa, cum dominus incapacem
facit, manumittus, aut alienando. &c.

d Non tacet. Hodie quoque teftimonium non indigent:
verum non femper eis aperta effenia recuperandae here-
ditatis: nam majori annis xxiv. tribus annis aperta eft,
minori vero poft annos xxv. tribus annis, l. 2. Scarrel. §.
cauda, & hoc juftinianus conftituit in d. l. fin. Quia vero
integris omnibus fuis heredibus ipfo jure patefacta eft via,
apparet eo in minorem, & poft annos xxv. Scarrel. in
minor. extraneum fuiffe, quem ibi Juriconfultus dicit
audiri in petenda reftitutione in integrum, fi res di-
ftracta non fint: non fi fuit heres, eo cafu non fuit ei
neceffe petere reftitutionem in integrum.

e Si nemo quod. §. 2. ad Trebel. Vulgo male legitur
praeterea: & in ifto. Florent. praeeuntem, legendum
enim eft pro praeterem: quae emendatio non mihi tantum,
fed & aliis faepe modum placuit: magno nogotio vire,
qui mecum eo tempore juni civili operam dabant, &

in eadem falebra implicati haerebant.

f Tres anguftiarum. Hereditas nulla propofita fine be-
neficia, feparationis, abftentionis, reftitutionis in in-
tegrum, deliberationis, & inventarii, de tribus primis
fuperius diftum eft, nunc dicemus de duobus poffre-
mis, qui & in ifta Conftitutione, quae finitur tit. de
jure. deliber. & in Novel. de hered. ab inteft. explicantur. In-
ventarium fieri debet intra tres menfes, intra idem
tempus fieri a tutore, & curatore debere Conftitutione
prima, & tertia, explicatum, quae de re diligentius
2. C. de admin. tut. idem auctor dicit, tres menfes ce-
dere pure vir nouvus: quod utique verum eft, & in-
tra defertur hereditas, fcierit eum mortuum, & fibi de-
latam effe hereditatem: quidam tres menfes cedere pu-
tant ab acta hereditate per l. ult. §. fin tutor, quibus non
videtur confentire Ulp. §. fin. tit. 20. qui adfcribunt de-
mum inventarium fieri (nam & autre additorem fieri
poteft) Sed eum, qui adierit coeribus hereditatis im-
plicari, & teneri, vel poft additum inventarium fe-
cerit. Hac de herede, qui in eo loco verfatur & degit,
in quo funt bona hereditatis: nam fi ab eo longe abfit
heres, commodius ei datur, qui fine ullo diftractionis a mo-
te teftatoris curritre incipit, quo cafu & per procura-
torem inventarium facere poteft, quo autem tempore
heres dicatur inventarium, nulla ftet, nifi heres
conveniri poteft, verum elapfo anno, vel fpatio illi ti-
mentri, excludatur heres a beneficio inventarii, quae
fententia & fine dubio vera eft: ne teneatur creditibus
fupra vires hereditatis, omiffo enim inventario, ipfa
pene in folidum heredem obligatum, & teneri ultra
aes, & de eo abfolvere eos cogatur, & hoc eft quod
dicitur folvendo effe eum hereditatem, quae heredem
inventa, l. ultimo. §. ultimo. Ita vero heres inventa-
rium, fi ignorat quantum fit ea alienum debuifti, ex
abfolvet, qui primo eum interpellaverint, five creditri-
ces fint, five legatarii: quibus omnibus heredibus
refpondere non cogetur: fed neque reliquis tuentur
emptores rerum hereditariarum, quarum pretia si here
primus abfolvere, aliter tenetur, & poffeffores hae-
reditatum, eis tenentur hypothecariis, & fi nummus recep-
tum, conditione ex lege Juftinianea, aut conditione
fideicti fi fideicommiffi fint: eam hereditatem habuit
ante deductum ex alienum, atque ita fi ut alius folvat
indebitum, alius repetat. Secundum beneficium inven-
tarii tale eft, ut non confundatur aditione, quia pereriam
ut Falcidia locum habeat, & exhauffa fit legatis here-
ditas, quae folvendo eft: omiffo autem inventario, fi-
re antiqua confundantur additione, & poffeffione
ne Juftiniani Flacidia ceffat, imo & ne Novella, legi-
tarius heres teneatur fupra vires hereditarias, quod eft
contra rationem juris, quae non patitur, ut non here-
nebatur quidem omnibus creditoribus, non tamen le-
gatariis ultra vires hereditarias. l. 1. §. Lucius
Titius de Falcidiam. Ita igitur de Falcidia in libertatibus
rerebibus hereditibus inftituris locum nho habet: nam
in Falcidia heres non poteft. Nunc videamus quando
fiat inventarium, fit autem praefentibus tabularis,
adjicit Juftinianus in Conftitutione: ceterique, qui
ei confeffionem inventi interfuerint, & quibus
fiat ceteri, non dicit, hoc tamen dicit in Novella:
& fiant omnes legatarii, & fideicommiffarii, quos in
hoc fpectat, vel eorum procuratores, vel heredis te-
nae fint, vel egregiae perfonae, vel valetudinarii, vel fe-
nes, vel viridi, abfentibus quibufdam, eorum locorum
habitantur reftes affidui & locupletes, & exiftimatio-
nis bonae, a quib. ut & ab herede, exactio inventarii,
ipfi poffea, fi non omnis fufpicionur fuiffe mandata in-
ventis, rei veritatem explorare poffunt: fed & per tormen-
ta ferrorum hereditariorum idem tentare poffunt, quod
eft contra regulas juris antiqui: quod fi legatarii abeffe
nolunterit, vel procuratorem mittere, atque fieri in-
ventarium poteft adhibitis tribus teftibus, ita ut fem-
per legatarius integrum fit eo modo res verstarem in-
quiretur, quomodo etiam creditoribus hanc rei inqui-

fitio permiffa eft. At fi quid cunfiterint heredem inter- A
rum, pinguiorem naturam indulgentem: neceffarium ef-
fe dotem mu omnia legata fideicommiffis exaequare, ut nul-
la fit inter ea differentia: fed quod deeft legato, hoc re-
plentur ex tempore fideicommifforum; & fi quid amplius
eft in legatis, per hoc-crefcat fideicommifforum natura.
Sed ne in primis legum cunabulis permittae de his expo-
nendo, ftudiofis adolefcentibus quandam introduceremus
difficultatem, operae pretium effe duximus interim fepa-
ratim prius de legatis, & poftea de fideicommiffis tracta-
re: ut quae in his obfervanda funt, ea facilius inter-
mentionem eorum eruditi fubiicioribus auribus accipere.

3.4. Non folum autem teftatoris, vel heredis res, fed
etiam aliorum poffunt legari, ut alterius rei heredis
eam & proprietas: vel, fi non poteft reddere, e aftima-
tionem ejus praeftare. Et ideo fi res commune, quae-
mercium, nec aeftimatio ejus debetur, ferui fi eam
Martium, vel id baftlicas, vel templa, vel quae publico
ufui deftinata funt, aut quae in nec nullius momenti le-
gatum eft. Quod autem diximus alienum rem poffe legi-
ri, ita intelligendum eft: fi defunctus fciebat alienum
rem effe, non & fi ignorabat, ut Paulus non fi fuiffet
alienum, non legaffet, & ita divus Pius refcripfit. Et ve-
rius eft ipfum, quod ait, quia, fi eft legatarius probare oper-
tere, fcifle alienum rem legare defunctum, non heredem
probare oportere ignorafle alienum, quia femper neceffi-
tas probandi incumbit illi, qui agit.

5. 5. Sed & fi rem obligatam creditori aliquis lega-
verit, neceffe habet heres luere. Et hoc quoque cafu idem
dicunt, quod in re aliena: ut in fervo neceffe
habeat heres, fi fciebat defunctus rem obligatam effe,
& ita divi Severus & Antoninus refcripferunt. Si ta-
men defunctus voluit legatarium luere, & hoc expref-
fit: non debet heres eam luere.

5. 6. Si res aliena legata fuerit, & ejus rem teftatore
legatarius dominus fuiffet heres fierit fi quidem ex caufa em-
ptionis, ex teftamento ab eduus pretium conferque poteft.
Si vero ex caufa lucrativa, veluti ex caufa donationis,
vel ex alia fimili caufa, agere non poteft: Nam tradi-
tum eft duas lucrativas caufas in eum hominem, & in
eandem rem concurrere non poffe. Hic quoque dicitur,
bus teftamentis eadem res duobus datur: interest eorum
rem, an aftimationem ex teftamento conferendus eft:
dum is rem, quae legata eft, quia habet ex caufa
lucrativa: fi aftimationem, agere non poteft.

5. 7. Si quoque res, quae interdum agere non eft, fi
D modo fuiffet, nec legata, veluti fiuffet, quia ju-
ris fabdo nati erant, aut quod ex caufa naturali eft.

5. 8. Si autem res fuerit, quae ex jure civili non fit,
five dubium fit: fi ambo perveniant ad legatum, fimili-
ter inter eos legatum, fi alter deficit, quia aut ignoverit
legatum, aut non poffe non deficiat: quia non poffit
modo defecerit, tantum ad collegatarium pertinet. Con-
junctim autem legatur, veluti: Si qui dixit, Titio & Se-
ro hominem Stichum do, lego: deinde ita, Titio ho-
minem Stichum do lego, Seio Stichum do lego. Sed &
E fi quaeftio fit inter hominem Stichum, & quae dimi-
dium legatum obligatio.

5. 9. Si cui fundus alienus legatus fuerit, & emerit
propriatum ex fundo, & poftea fundum legatum eft eum
perveneric, & poffea ex teftamento agat, refte eum age-
re, & fundum petere Julianus ait: quia ufucapio in
praeteritum non procedit. Item fi ufucapio cum ma-
F tinctur, ut accedio ufufructu habeat praeteritum pe-
ftet.

5. 10. Cui legat rem legatarii quis ei legaverit, inutile eft
legatum: quia quod proprium eft ejus, amplius ejus
fieri non poteft, & licet alienaverit eam, ea debetur,
nec refe. nec aeftimatio.

5. 11. Si quis rem fuam quae alienum legaverit, va-
lere legatum? eam plus valet, quod in veritate eft,
quam quod in opinione. Si fed & legatum putavit,
valere conftat: quia extinum voluntas defuncti potefl
habere.

5. 12. Si rem fuam legaverit teftator, poftea quam

alie-

alienaverit, Celsus existimat, si non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi: idemque Divi Severus & Antoninus rescripserunt: idem rescripserunt eum, qui post testamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, absentem legatum non videri: & ideo legatarium cum herede agere posse, ut prædia a creditore liuantur. Si vero quis partem rei legatæ alienaverit, puto, quo non eft alienatum, nondum debetur: pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata fit.

§. 19. Si quis debitori fuo liberationem legaverit, letamur utile eft? & neque ab ipfo debitore, neque ab herede eius petet heres petere, nec abalio, qui heredi locutus eft: fed & potefi a debitore denuntiari, ut liberet eum: poteft autem ipfa, vel ad tempus iubere, ne heres petat.

§. 14. Ex contrario fi debitor credito rui fuo, quod debet, legaverit, inutile eft legatum, quoniam & ipfo ab initio legatum, quam in debito: quia nihil amplius habet pecuniarum. Quod fi mihi rem, vel ius confidione debitum ex mea legaverit, utile eft legatum propter reparationem. Quod fi vivo teftatore diti venerit, vel condito exitertt, Papinianus fcripfit, utile eft nihilominus legatum, quia fimul cum debito & actiones mihi fuo nomine placitæ teftamenti exiftimantium, extinctum effe legatum, quia in eam cauffam pervenit, a qua incipere non poteft.

§. 15. Sed & uxori maritus dorem legaverit, valet legatum? quia plenius eft legatum, quam de dote adhibetur. Sed & quum non accepit dotem legatum fuit. Divi Severus & Antoninus refcripferunt, fi quidem fimpliciter legaverit, inutile effe legatum; fi vero certa pecunia, vel certum corpus, aut inftrumentum dotis in ea poftegium, id demonftrata funt, valere legatum.

§. 16. Si res legata fine fuo hereditatis perierit, legatario deperit. Et fi fervus alienus legatus fuerit, & is fuo herede manumiffus fuerit, non tenetur heres. Si vero heredis fuos legatus fuerit, & ipfe eum manumiferit: tenetur. Si cum fuus heres manumiffus fuerit, non tenetur heres, ut ignoverunt a fe legatum. Sed & fi alii donaverit fervum, & is, cui donatus eft, eum manumiferit: tenetur heres, quamvis ignoraverit, & cum ignorantibus.

§. 17. Si quis ancillas cum fuis natis legaverit, etiamfi ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. Idem eft & ordinarii fervorum vicarius legato cedunt. Sed & fi fervus cum peculio fuerit legatus: mortuo fervo, vel manumiffo, eft idoneus, qui ei adminiftrandum extinguatur. Item eft & fundus *instructus*, vel cum inftrumento legatus fuerit: nam fundo alienato, & inftrumenti legatum extinguitur.

§. 18. Si gres legatus fuerit, poftæque ad unam vertes pervenerit, quod fuperfuerit vindicari poteft. Gregem autem legato, etiam eas oves, quæ poft teftamentum factum gregi adjicjuntur, legato cedere Julianus ait. Sed eum gregis unum corpus ex diftantibus capitibus, quia animalia unum corpus eft ex coherentibus lapidibus.

§. 19. Ædibus dentque legatis, columnas, & marmora, quæ poft teftamentum factum adjecta funt, legato cedunt.

§. 20. Si peculium legatum fuerit, fine dubio quidquid peculio accrefcit, vel decrefcit vivo teftatore, legatario fuum, vel damnum eft. Quod fi poft mortem teftatoris, ante adítum hereditatem fervus adquifierit: Julianus ait, quidquid ipfi emanupatione legatum fuit, omne quod ante adítum hereditatem adquifitum eft, legatario cedere, e quia huius legati dies ab adita hereditate cœpit: fed fi extraneo peculium legaverit fuerit, non cedere ea legato, nifi ex cauffa peculiaribus acquifitum fuerit peculium. Peculium autem illi legatum fuerit, quod nullo non debetur: quamvis fi vivus manumiffus fuerit, peculium & non adimatur: & ita divi Severus & Antoninus refcripferunt. Idem refcripferunt, peculio legato, non videri id relictum, ut pretiosum habeat

A peculia, quam in rationes dominicas impendit. Idem refcripferunt, peculium vitreo legato, quum nitrum, quo redditur libre effe luffus eft, & ex eo reliqua inferre.

§. 21. Tum autem corporales res legari poffunt, quum incorporales: & ideo quod defuncto debetur, potefi, licui legari, ut actiones fuas heres legatario præftet: nifi exegerit vivus teftator pecuniam: nam hoc cafu legatum extinguitur. Sed & tale legatum valet, damnus effe heres dominum illius rebeare, vel, illum ab aliena liberare.

§. 22. Si generaliter fervus, vel res alia legetur, elle. Alio legatum eft, & nifi aliud teftator dixerit.

§. 23. *Optimeslegatum*, id eft, ubi teftator ex fervis fuis, vel aliis rebus optare legatarium jufferat, habetur in fe conjicionem: & ideo nifi ipfo legatarius vivus optaverit, ad heredem legatum tranfmittebat, fed ex Conftitutione nuper lata, & in Theophili Paraphrafi relata, ex quo eft licentia heredi legatarii optare fervum, licet vivus legatarius hoc non fecit. Et diligentiore tractatu hiuius, & hoc in noftra Conftitutione additum eft, ut fire plures legatarii exiftant, quibus optio relicta eft, & diffentiunt in corpore eligendo: five unius legatarii plures heredes, & unus ex fuis eligere poffit, & reliqui alii facilius corpus eligere cupiente: ne peretat legatum (quod plerique prudentiorum contra benevolentiam introductam) fervitutis exitio effe hunc negotium judicem, & nec hoc effe dirimendum, ut ad quam fors venit, illius fententia in optione præcellat.

§. 24. Legari autem illis folis poteft, cum quibus teftamenti factio eft.

§. 25. Incerta vero perfonis, neque legata, neque fideicommiffa relinqui contra morem erat. Nam ut minus quidem incerta perfonæ poterant relinquere, ut diva Hadrianus refcripfit. Incerta autem perfona videbatur, quum incerta opinione conjicitur de perfona. Hæc autem videri fi quis ita dicat. Quicumque filio filium ftum in matrimonium dederit, ei heres meus illum tum dato. Incerta autem perfona eft, quod ita fieri poteft, ut qui poft teftamentum fcriptum primi confules defignati erunt, eoque incerta perfona legari videbatur: & denique multæ illi quidem legatæ funt. Liberto quoque incerta perfonæ non videbatur poffe fieri: quia placebat nominatim fervos liberari. Sub certa vero demonftratione, id eft, ex certa perfona incerta perfona poffe legari, ut, veluti ex cognatis meis, qui nunc funt, fi quis filium meum uxorem duxerit, ei heres meus illum tum dato. Incerta autem perfona videtur, fi decurionibus,

tionis legata referri, ſpibus & adiici poſſunt legata incerta perfonis ſolutis, ſ. *incerta, infra*, liberum eſt ei, qui per vindicationem aliquid legatum eſt, vel id quæ ſi ſuum vindicare, vel quaſi non ſuum ex teſtamento petere, *l. impoſtandi 3. fin. & l. ſeq. l. ſi ſervus*, 3. *cum ho-nore, de leg. 1. l. cum pater* 3. *varies, de leg. 2.* nam eſt per vindicationem relictum ſit, ſic accipi poteſt quaſi per damnationem relictum fuerit: quia cauſa, per hæredi modo relictum fuerit, ex teſtamento eſt actio. Præceptionis legatum venit in judicium familiæ erciſcundæ: nam quod hæredibus præcipere jubetur, præcipiuntur actiones: his inſuper additis hypothecariam in res defunctiſ, quæ ad hæredem, vel legatarium, vel fideicommiſſarium pervenerunt.

b Quum enim antiquitatem. Quid differunt legata a fideicommiſſis? legatum teſtamento relinquitur: fideicommiſſum etiam ab inteſtato datur. Scientiam, jubeo, nuto, & quod voluntate: legatum ab eo tantum relinquitur, qui heres eſt ex ſua perſona, & poſt inſtitutionem hæredis, vel interpoſitam perſonam hæredem inſtituturum ab hærede hæredis, a legatario, a patre, vel domino hæredis, vel legatarii, vel ante hæredis inſtitutionem, non item, ſicut fideicommiſſum. Latini Juniani fideicommiſſum capere poſſunt, legatum vero minime, legata jure ordinario percutur, fideicommiſſa extra ordinem: nam ipſo jure non valent, quod conſtagatur, & ideo fideicommiſſa juris non ſunt, & adeo juris non ſunt, ut nec dominium tranſferant, *l. qui ſtrumfundum*, 2. *ufuſfundum*, 3. *ſi fundum*, 4. fideicommiſſi poteſt, *l. fideicommiſſa, in principio de leg. 1i. 2.* legati ſi non item: nam legata ſtunt verbis directis & civilibus, fideicommiſſa inſtitutis, & precativis verba autem civilia Latina ſunt, & ideo quidquid ſit jure civili, Latine fit: quidquid jure gentium etiam Græce, *l. hæc quinquies*, 3. *ſic. C. de teſtam. l. ult. C. de reſtam. l. ult. C. de teſtam. movam. l. qui teſtamento*, 3. *ult. de teſtam. l. an inutilis*, 3. *ult. de acceptilat. l. i. 3. ult. de verb. oblig. l. Græci, de fideicom.* Has omnes differentias, & alias quaſvunque fuſtulit Juſtinianus, & ideo ab inteſtato ante inſtitutionem, & ab hæredis hæredis, & ab aliis Latinis relicta legatur, ideo quia omnes liberti ciues ſunt, fideicommiſſa ſunt juris, eorumque nomine in rem, in perſonam, & Serviana competit actio: legata Græce relinquuntur, quicquid legatum eſt legatum eſt ſimul & fideicommiſſum, & e contrario. Tribuitur hæc conſilio Ulpiano in *l. 1. 3. 1.* ex eviden ſtagitio Tribonianæ, qui cippus Juſtiniani varietate rerum decoro, & illuſtri, res etiam ab eadem geſtas pro externus admiſcuit, id quod in Herculis cippo Vulcanus fecerat, cui noſter Tribonianus ſuccedit.

c Æſtimitionem ejus dare. Juſtum fcilicet & veram: hoc ſi nulla conditione poſſit redimere, idem eſt ſi injuria conditione poſſit redimere, quod ſi potuit idem æqua conditione, nunc vero non poſſit, æque liberabitur gratuita æſtimationem, *l. qui concubinam, in fine, de leg. 3.* Si vero communis ſit legata, nihil manifeſta ſit tota utrique teſtantis, pars dumtaxat debebitur, *item* ſi res aliena, in quo jus aliquod teſtator habeat: nam ius ſuum dumtaxat videtur legaſſe, & hæc ſententia eſt probabilior. *d. Baſilicas*. Baſilicæ adjunctæ ſunt foro, & jus dentium ac negotiationibus publice uſui ſunt, *l. 1. 3. fin. de mercibus. l. inter ſtipulantem*, 3. *fecram, de verb. oblig. l. pretium*, 3. *cum cum quæritur, de adv. C. leg. l. bellinus, C. de oper. publ. Paul. lib. 4. ſent. tit. de vitaſima.*

A *Forſitan cuius*. Si ſcitet alienum, nulla eſt obligatio, ſi ſcitum eſſe credat, quaſdo eſt voluntas: forſitanetiam ſi ſciviſſet alienum, non legaſſet, forſitan etiam ſi ſciviſſet alienum, legaſſet. Itaque hæc cauſa non tam quibus legaverit teſtator quam, quid ſenſerit ſpectantem eſt: nam & ſi conjunctis perſonis ignorans leget rem alienam, plerumque inutile legatum eſt ex conſilium voluntatis, *l. Stichi, in fine, De ufuſ.* item ſi non conjunctis ignorans leget, quos in primis amet, chirographe habeat, perinde legatum valet, ac ſi conjunctis legaſſet, *l. cum ita legatum*, 3. *de leget. 1. proinde*, 3. *ſi falcidiam. l. Quintus, in fine, de usr. & rat. acc. leg. l. ſi res obligata, de leg. 1.* Recte igitur Paulus *lib. 4. ſent.* Si alienum, inquit, rem teſtamento legavit, ſuam teſtator per fideicommiſſum dari jubet, non reſiſtuma ſi alienum ſciſſet, ut ſolet legatum, ita inutile erit fideicommiſſum.

B *Sed & ſi quis alienum*. Si ſcit heres obligatam, nulla eſt dubitatio: nam luere eam debet heres, vel pretium ejus præſtare ſi a creditore diſtracta fuerit, hoc ita ſi aperte non legaverit teſtator: nam luere, quod ſuum eſt, ſi hæredem onerare nolit; ſic enim Ulp. *Quod ſi ignoravit eximius ſuis, ut liberandorum prædiorum onus ad hæredem ſuos pertinere voluerit*, &c. in *l. ſi res*, 4. *in fin.* Si autem cauſam rei legatæ ignoret, voluntatis eſt quæſtio: nam legatarius luere debet, niſi ſi cauſam ſciſſet, nec eam rem in teſtamento ſuo poſuiſſet: quod ſi nihil non poſſet aliquid eſſe ſuperſtuum ſtella luitione. *g. Sive conjunctim*. Si pluribus eadem res conjunctim legetur, apparet res eſſe conjunctim? & quidem quæ huius conjunctionis exempla traduntur in *l. triplex, de verb. ſign.* Sed ſi pluribus disjunctim eadem res legetur, re tantum conjuncti ſunt, quod ſi re eadem partibus conjunctim pluribus eadem res relinquatur, verbo tantum: ſi disjunctim, nullo modo conjuncti ſunt. In re vera ſic verſari poſſe conjunctos neque eſt qui inficietur, idem jus tribuitur re communis eſtis. Fuit quæſtionis an inter verbis conjunctim ita accepiſſent, ſed magis dicendum eſſe ab inter eos jus accreſcendi: nam lex ait verbis conjunctim scriptis omnibus præferri, quod utique non diceret, ſi verbis conjunctim non ita eſſent ſcripta, *l. conjunctim, de leg. 3.* Sed hoc ita verum eſt, ſi de induſtria talem conjunctionem teſtator fecerit: verum & ſi de induſtria conjunctis uti quoque in eadem re poſſunt, alii alii præferantur videamus. Ait lex, *præferatur omnes scripti, de qui & re verbis conjunctim ſit*, ceterum, ut ait lex, ſcripta, ſi eadem res legata eſt, & præferur in portione coniuncti, quæ vacat: exempli gratia, ſi teſtator ita dixerit, Titio & Cajo ego fundum Tuſculum dari jubeo, fundum Sempronio Mævio eundem legato Attio, eundem fundum legato Sejo & Sempronio ex æquis portionibus: dicitur Titio, pars ejus qui Cajo scripsus non fuerit, & accreſcit Cajus Titio præferur Mævio, Attio, Sempronio, Sejo: vel ſi ita primo & ſecundo fundum legato, tertio eundem fundum legato, primo & ſecundo ſolidum accreſcit, *l. Sempronius*, 3. *ſi. de uſufr. leg. 1. 3. ſolidum eſt, & l. idem ait, de uſufr. accref.* Sequitur. *Quod ſi re tamen conjuncti ſint, ceteris non alii præferuntur, ſed ipſi præferuntur ceteris legatariis*, cum ita legatum eſt, Mævio fundum lego. Attio eundem fundum lego, uno deficiente, acceſcit alteri, & D ſuperiori quoque exemplo, Mævio deficiente nomen cum acceſſit Attio, ſed etiam ceteris omnibus portionem legatarii: nam & Titius & Cajus Mævio, & ſuperiori legatario itidem Mævio re conjuncti ſunt: itaque portio Mævii in tres tricentes diviſitur, & quæ portio Mævii in tres tricentes diviſitur, & quæ portione legati: nam & Titius & Cajus Mævio, & ſuperiori legatario Mævio re conjuncti ſunt: itaque

inutilia forent, recte sub conditione relinquuntur: denique illa a conditione ipsa corrumpuntur, hæc non a conditione vitiantur, sed ex alia qualibet causa: & hæc quidem hac de re sufficiant: Ceterum ex iis, quæ diximus perspici potest, regulam Catonianam vigere in specie hujus §. & §. *an servo, infr.* & in specie *l. cetera*, §. 1. quibus hæc quoque species, priusquam finem faciam si placet, adjungatur. Inutile est legatum relictum servo proprio sine libertate, quemadmodum Imp. scribit in *l. serv. C. de leg.* ideo magis valet, quod post mortem testatoris libertatem consecutus sit, quem casum propterea expressit, quod is in libello esset propositus: nec enim ullum excludit, si vivo testatore liber factus sit. Quid autem est si quis servo proprio pure legaverit, & sub conditione ei libertatem reliquerit? an dicemus legato Catonem obstare? Ita prorsus si ne-
B cessarius heres existat, quoniam si statim heredis fieret, & ideo inutile foret legatum: nam statim a morte testatoris necessarius heres ipso jure heres existit: diversum est, si voluntarius heres instituatur, quoniam voluntarius heres ante aditam hereditatem heres non existit, & ideo si statim testator decessisset, non prorsus inutile esset legatum, quoniam & si post aditam hereditatem, existente conditione libertatis inane sit legatum, tamen fieri potest ut conditio libertatis ante aditam hereditatem impleatur, atque ita legatum manumisso debeatur. Plane si conditionis talis sit natura, ut ad id tempus pertineat, quod post aditam hereditatem futurum est, verbi gratia, si heredi dederit etiam si heres sit voluntarius, nemo est, qui non videat, omnino
C ipso iure inutile legatum esse, & hoc Julianus definivit in *l. quæsitum*, §. *primo*, *de leg.* 1. qui citatur in *l. Julianus*, *ff. de condit. & demon.* eademque inspectio est in *l. optio*, *D. de opt. leg.* Primus mihi optionem legavit ex universa familia sua, Sticho servo suo x. legavit sine libertate, necessarium heredem fecit, omnino inutile est legatum Sticho relictum, etiamsi ipse Stichum optavero: [illegible] optavero non potest, non heredis esse aliquo tempore, at si voluntarium heredem fecit, & tota familia ad [illegible] reciderit, quem ob id nunc ipse quasi pure legatum accipiam, valere legatum potest, nam licet post aditam hereditatem, imminuta familia inutile sit legatum, tamen potest, ut etiam si statim decesserit testator ante aditam hereditatem familia minuatur: eadem est ratio §. *an ser-*
D *vo, inf.* Domino heredis legari potest: nam & si jussu domini adeunte servo inutile efficiatur, legatum fieri tamen potest, ut dum pendet aditio, servus manumittatur, aut alienatur, atque ita legatum domino debeatur. Igitur non omnino inutile foret, etiamsi testator confestim decessisset, hoc tantum distat hæc species ab illis duabus, quod in illis, nisi dies cederet ab adita hereditate, si statim testator decessisset, inutilia forent legata. In hac enim specie dies cedit a morte, §. *an servo, l. [illegible]*, *D. de leg.* 1. & utile est legatum, dum pendet aditio hereditatis. Hæc fere de Regula Catoniana habui, quæ [illegible].

i Nam plus valet. Contra rationem opinionis in hac
E causa, fortior est veritatis ratio: nam si heres opinione testatoris nitatur, contradicet legatarius, qui mihi rem suam quasi alienam legavit, eandem quoque si suam esse scisset, mihi haud dubie legasset. Diversum est si rem alienam testator quasi suam legaverit, hoc enim casu opinio superat veritatem, quoniam si alienam esse scisset, eam mihi fortasse non legasset: modo igitur veritatem, modo opinionem, ut alia aliam antecellit, intuemur.

k Sed etsi legatarii. In stipulationibus si rem meam quasi [illegible] promisero, nihil agitur.

l [illegible]tationem. Ex hoc autem duntaxat repræsentationis commodo, & Falcidia detrahitur, & fideicommissi [illegible] §. *si quis [illegible] ad leg. Falcid. l. si leg[illegible]* quod & in dote prælegata observatur, *l. [illegible] l. 1. [illegible] de do. prel.*

m Præ[illegible]. [illegible] prælegata appellari posse, proprie autem heredum prælegata sunt heredibus relicta, legata & præcipua, & præceptiones dicuntur.

n Instructus. Si legetur fundus cum instrumento fundo extincto, vel alienato, non debetur instrumentum: atque ita figura verborum, & sententia defuncti suadet, conjuncta enim, & quasi devincta legata sunt fundi & instrumenti, atqui in superioribus quoque exemplis conjuncta sunt legata, sed vix est ut homo homini pro accessione sit: in hac specie instrumentum fundo pro accessione est. Ceterum quid juris est si fundus instructus legetur, & magis est in dubio, ut qui fundum instructum legat, fundum cum instrumento legare videatur, ideoque fundo alienato, ut instrumentum non debeatur, quod & Justinianus probat, sed tamen, ut ait *l. si cui fundum, de*
B *instr. & instr. leg.* potest dici .i. tentari illud potest fundo instructo legato, & sejunctim instrumentum legatum esse, videlicet si ea mens testatoris fuerit, quod certe si fundus cum instrumento legatus sit, frustra tentamus: nam manifesta est sententia defuncti, certumque jus & perspicuum, *l. 1. eod.*

o Quia hujus legati dies. Legati puri, vel ex die certo, dies cedit per legem Papiam ex apertis tabulis, ideoque non aliter transmittitur, quam si post apertas tabulas legatarius decesserit: unde Paulus *lib. 4. Sent.* Per vindicationem, inquit, legatum, etsi nondum constituerit legatarius ad se pertinere, atque ita post apertas tabulas ante aditam hereditatem decesserit, ad heredem suum legatum transmittit: per eandem legem ex apertis tabulis hereditates deferuntur, & ideo nec adi-
C ri ante apertas tabulas ab extraneis heredibus, nec nisi aditæ sint, transmitti possunt, nisi quis solus ex asse heres scriptus proponatur: nam hunc ante apertas tabulas bonorum possess. agnoscere posse, certi juris est, *l. 1. §. fin. ff. de jur. & fact. ignor. l. 3. C. de jur. delib.* Plane in necessariis heredibus ex lege Papia non expectari aperturam tabularum puto: nam cum ipso jure heredes existunt, nec necesse habeant adire, etiamsi moriantur ante apertas tabulas, consequens est ut hereditatem transmittant, *d. l. 3. l. apud hostes*, *C. de suis & legit. hered.* Per eandem legem caducæ fiunt hereditates & caduca legata heredibus, vel legatariis, aut morientibus, aut factis incapacibus post mortem testatoris, & ante apertas tabulas, *l. un. C. de caduc. toll.* Sed tamen lex Papia liberis & parentibus, usque ad tertium gradum,
D jus antiquum reservavit, id est, ut illis heredibus institutis, quod quis ex testamento non caperet, sive id legatum esset, sive portio hereditatis, ad eos, non ad fiscum pertineret, §. *cum lex*, *C. de cad. toll. l. Celsus, in fine*, *de leg.* 2. & ita eleganter Ulpianus explicat in Fragmentis. Id vero lege Papia datum non est liberis emancipatis, ut hereditates ante apertas tabulas, & ante aditam hereditatem, vel etiam in potestate constitutis liberis, ut legata ante apertas tabulas in liberos suos transmitterent: nam hoc primus liberis dedit Theodosius Augustus in *l. 1. C. de iis, qui ant. ap. tab. hered. trans.* de qua Justinianus loquitur in §. *novissimo*, *C. de cad. toll.* Dixi emancipatis: nam sui heredes ipso jure ad quoscumque transmittunt, *d. l. apud hostes*, *l. si quis ex liberis*, *ff. ad Tertyll.* Emancipati ad liberos solos ex con-
E stitutione Theodosii, sed & legata, quæ nec in potestate constituti ante apertas tabulas transmittebant, ex eadem constitutione in liberos suos transmittunt. Valet autem lex Theodosiana in puris legatis, vel institutionibus, & vere stulti sunt, qui eam ad conditionalia trahunt, quos etiam Accursius reprehendit in [illegible] *l. 1.* & hæc quidem pertinent ad legem Papiam. Sunt hujus juris pressa quædam vestigia in *l. cum [illegible] post, de cond. & demonstr. l. fin. de donat. caus. mort. [illegible] §. [illegible] l. qui solvendo, ff. de heredib. instit.* Jure antiquo, quo etiam hodie utimur ex placito Justiniani, id est eo jure, quod fuit ante legem Papiam, legatorum, quæ pure, vel in diem certum relicta sunt, dies cedit a mortis testatoris tempore: eorum porro, quæ sub conditione, vel

vel ex die incerto semper dies cessit ab eventu conditionis: item eodem jure hereditates deferuntur a mortis testatoris tempore, & nulla sunt caduca: non tamen transmittuntur hereditates antequam aditæ sint, nisi, ut Theodosio placet, heredes ex liberis sint: quod vero eidem placet, ut liberi sibi relicta legata transmittant ante apertas tabulas, hoc quibuscumque legatariis Justinianum dedisse meminisse nos oportet. Nunc de legatis videndum est, quæ ab adita hereditate cedunt, quandoquidem certa sunt genera legatorum pure relictorum, quæ non mortis tempore, sed post aditam hereditatem cedunt. Ex hoc quidem ordine sunt legata, ususfructus, usus habitationis, & cetera, quæ personis cohærent: nam cum ad heredes non transmittantur, frustra esset si quis ante aditam hereditatem, diem eorum cedere diceret, *l. 2. & 3. quan. dies leg.*
ced. item libertates non competunt ante aditam hereditatem, quo fit, ut legata etiam manumissis relicta, ante aditam hereditatem non cedant, & ut ex conditione libertatis cedant, §. *libertatibus*, *C. de cad. toll. l. nam cum libertas*, *ff. quan. dies leg. ced. l. Julianus*, *de cond. & dem.* item legata servis legatis relicta, ante aditam hereditatem non cedunt, *l. heredis*, §. *fin. l. cum legato*, *ff. quand. dies leg. ced. l. si optio[illegible]* alioquin apud hereditatem ipsam [illegible], quæ vicem domini obtinet, cedant, quandoquidem apud eum, cui servus legatus est, cedere non possunt, cum ad eum ante aditam hereditatem servus non transeat, *l. servo legato, de leg.* 1. in *d. l. heredis*, §. *fin.* pro, *vel ei cui*, legendum credo, *vel si cui*, nam si ei, cui servus legatus est, aliquid
C præterea legetur, utriusque legati dies cedit ex die mortis, & plane ineptum est illi conjunctim, & servo legatum esse relictum comminisci, ut partim cedat legatum ex morte, partim ex adita hereditate. Et hæc quidem sunt legata, quæ ab aditione cedunt, in quibus jam a me superius dictum est cessare regulam Catonianam. Illud semper memoria repetendum est, quod tamen nostri doctores, vel ignorant, vel pro nihilo ducunt. Quæ legata voluntario herede scripto cedunt ab adita hereditate, & ideo regulæ Catonis non subiiciuntur, ea omnia scripto herede necessario ex die mortis cedere, & ad regulam Catonis pertinere, *d. l. Julianus*, §. *quæsitum*, *de leg.* 1. Quæ de cessione legatorum Jurisconsulti sentire videbantur, mihi hoc brevi commentario commodissime videor esse complexus.

p Si generaliter. Si servus, vel res alia, ut puta, [illegible], fundus, domus: generaliter & indistincte legetur, arbitrium est legatarii, quid velit ex iis, quæ testator habebat rebus accipere: fundi igitur legatum valet sine nomine: nam & fundi stipulatio valet, ut ex *l. ubi autem non apparet*, *D. de verb. oblig.* perspici potest, in qua nullius stipulationis exemplum ponit Jurisconsultus, quæ utilis non sit & domus legatum valet, *l. si domus*, *D. de leg.* 1. Domus autem nomine urbanum, fundi nomine rusticum prædium significamus: legatarii igitur electio est ex rebus hereditariis, quam rem sibi volet sumere. Quid autem est si homo generaliter legetur, vel si bos, si equus, et [illegible] nullam, armentum, equitium nullum, [illegible] nullam testator habeat, an ex tanta [illegible] hominum, vel equorum legatario arbitrium eligendi [illegible] magis puto electioni locum non esse, & [illegible] duntaxat heredem teneri, ut idoneum hominem præstet, vel equum, vel bovem, vel lancem. Idem ne juris est si fundum, aut domum simpliciter legaverit, nullas autem ædes, nullum fundum habeat? & placet inutile esse legatum, *l. cum post*, §. *gener*, *D. de jur. dot. l. [illegible]*, *D. de verb. oblig. d. l. si domus:* nam fundus, aut domus sine certo modo intelligi non potest: quod si homo legetur nullo alio adjecto, satis per se constat, quid legatum sit, quo fit, ut hoc legatum utile sit: & eadem est ratio ce[illegible]rum, quæ numerantur, adpenduntur, vel admetiuntur: nam si legata sint sine numeri, ponderis, vel mensuræ adjectione, inutile legatum est, *l. triticum*, *l. ita stipu-*
A *latus*, *D. de verb. oblig.* & ideo *l. nummis*, *de leg.* 3. de certo nummorum nomine intelligenda est, id quod Ulpianus exprimit in *l. si servus plurium*, §. *fin. de leg.* 1. Quod si numerus apponatur, vel pondus, vel mensura, etiamsi omissa sit qualitas, utile est legatum. In iis tamen rebus, quæ pondere, numero, vel mensura constant, legatarii electio non est, *l. cum certum*, *D. de trit. vin. & ole. leg. d. l. nummis.* Credo quia, ut jam a me superius dictum est, electio est rerum hereditariarum. Quantitates autem semper pro eo habentur, ac si in hereditate non essent, & si in hereditate sint, non alias tamen æq; bonas, aut æquipollentes, liberum est heredi præstare, eaque est earum rerum natura, ut permutationem recipiant: distant etiam in hac re nummi a ceteris quantitatibus; nam in nummis, inquit Ulpianus hoc moribus
B receptum est, ut de consuetudine testatoris & regionis ejus, in qua versatus est testator, ante quæratur, quam collocata electione in heredem, exiguiores legatos esse dicamus: cum enim electio sit heredis, pro eo est, ac si exiguiores legati essent, *arg. l. si ita relictum*, §. *fin. D. de leg.* 2. *l. si ita scriptum, de leg.* 1. *l. si ita stipulatus*, 1. & 2. *D. de verborum oblig.* In ceteris autem rebus, quæ numero, pondere, vel mensura constant, quæri ea non solent, ut ait *d. l. cum certum*, [illegible] in more positum non est, ut de eis quæratur: credo quia non tanta est varietas, tantaque dissimilitudo earum rerum, quanta nummorum, neque tam varia est earum, mutabilisque substantia, quam nummorum: oleum enim & similia a natura sunt, nummus est ab institutione nostra, in nobisque situm est, ut mutetur, aut nullo modo habeatur. In
C tanta igitur varietate & mutabilitate, id ante omnia quæri solet, quod propius accedit ad voluntatem testatoris, quod certe nihil interest quærere in aliis rebus, quæ sibi constant perpetuo. Illud sciendum est multum interesse utrum optio nominatim, an tacite relinquatur, id est, si generaliter res aliqua relinquatur: nam is, cui optio legata est optimum eligere potest, id quod a contrario sensu manifesto probat *l. 1. §. 1. & [illegible] de leg.* Is, cui generaliter homo legatus est, neque pessimum eligere cogitur, neque optimum eligere potest: & hæc est Cassii [illegible] sententia, confirmata rescripto Severi & Antonini, *l. legato*, *D. de leg.* 1. denique legatum optionis ante electionem mortuo legatario, ex jure antiquo transmittitur ad heredem, §. [illegible] neque obstat *l. [illegible], D. de [illegible] lib.* quam ibi secundo loco bene explicat
D Accurs. diversum autem est in legato generaliter relicto, *l. nec semel*, §. *pen. D. quando dies leg. ced.*

q Nisi aliud. Nisi per damnationem legaverit, id quod tractasse me recordor in [illegible] *hujus*, nisi de certa re senserit, *[illegible] l. legato*, *l. si quis, a filio*, §. *si quis plures*, *eodem tit.* nimirum si talis res in hereditate fuerit.

r Postumos quoque alienos. Alienus & extraneus idem significant, ut ex hoc loco perspici potest, & extraneus appellatur in *l. extraneus*, *De vent. in poss. mitt.*

s Alienus postumus. Sic definitur alienus postumus in hoc §. *Qui natus inter suos heredes, testatori futurus non est*, atque ita legitur in probatioribus codicibus, & Accursium ita legisse ostendit Glos. *in verb. futurus.* Item qui exsecto utero matris in lucem editur, alienus est postumus matri, quia non suus, sed legitimus, *d. l. postu-*
E *mus.* Filio emancipato superstite, qui in utero est natus, alienus est postumus, & ideo institui non potest, sed neque ei præterito datur contra tabulas, *l. 3. §. liberi, de bon. poss. contr. tab.* vel etiam venter non mittitur in possessionem [illegible] contra tabulas bonorum possessionis.

t [illegible]. Quæro an alieni postumi heredes institui possint? jure civili institui non possunt, jure Prætorio institui possunt, & habent bon. possessionem secundum tabulas, §. 1. *de bon. [illegible] §. [illegible] alienus*, adhibita Theophili interpretatione, *[illegible] de hered. inst. l. ejus*, *D. [illegible] l. postumus*, *D. de [illegible] testam. l. 1. §. si filius, de vent. in poss. mitt.* ex constitutione Justiniani perinde instituuntur, atque si jure civili cogniti essent, & hoc est, quod ait in §. *postumus infra.*

u An-

a Antea potest. Sed an poterit etiam ille postumus A abíque præjudicio tamen veritatis inquirendæ per feabenus heres inditus, qui in utero est ejus, quæ extranea nupta est? minime vero, *l. si quis postumus 3. & ibi. & postum.* an & qui in utero est, quam nasci desit? ducere, & idem potest in eo Justinianus in *d. postumus, d. l. si quis post.* Etsi tamen in utero non sit, quam non existimem postumum, tesse effe indicat *d. postumus, & post. l. postumum, l. si quis, §. ult. l. filius, §. pen. de lib. & posth. Et quæro, l. extraneo, de testam. & post. mortis,* de quibus postumis intelligamus, an de his, qui legitimi, vel cognati sunt? Sed hos conflat esse in possessionem. *dict. postumus, d. l. t. §. filius.* De iis igitur intelligemus, quæ ex ea, quæ uxor nostra fecundata est, & quæ alteri nupta non est, & ideo dixit, *extraneo invenit postumum*, nam qui proprius extraneus effe potuit? cognati, vel legitimi postumi ab iisdem heredes exiftere poffunt. Ergo fi de iis intellexit, cur non etiam adjecit, vel *ab impubere ex secundum?*

CAP. XXI. *De ademptione, & translatione legatorum.*

Demptio legatorum, five eorum teftamento adimantur, vel ingrata, five conditionalia, five pura, five contraria verbis fint adempto: veluti fi quod ita qui legaverit, do lego, ita adimatur, non do, non lego: five non contrarii, id eft, alia quibuscunque verbis.

1. Transferri quoque legatum ab alio ad alium poteft: veluti fi qui ita dixerit, Hominem Stichum, quem Titio legavi, Seio do lego: five ita, Titio redditum meum, five in codicillis hoc fecerit: quo cafu fimul Titio adimi videtur, & Seio dari.

CAP. XXII. *De lege Falcidia.*

Upereft, ut de lege Falcidia difpiciamus, quæ omnibus hominibus legatis interpellata eft. Quum enim olim lege duodecim tabularum, quæ jubet legatis poteftas, ut liceret, vel plurimis, plurimorum legata exigere (quippe ea lege, ita cautum eft, *ut, ut ille fuas res, ita ius efto*) vifum eft hanc legem *Falcidiam* ita coartare: ideo ipforum reftatorum gratia *constitutum* eft, ob id, quod plerumque irritabat mortales, ne quis heres ferio hæreditas pro nullo, aut minimo loco hereditates adire.

2. Et quum fuperhoc tam lex Furia, quam *a* lex Voconia late fint, quarum neutra fufficiebat ad rei confummationem videbatur, novifime lata eft lex Falcidia, quæ caveretur, ne plus legatis liceret, quam portionem tocorum bonorum: id eft, ut *b* five unus heres inftituatur effet, five plures, apud eum, cui, pars quarta remaneret.

a Lex Furia de heredit. & Falc. tol. v. cit. 1. Novi. cap. 2. & 4. & plura in Aud. ut ſpondalitia fat. coll. 9. tit. 2. Nov. 1. 15. ubi quos libros.

Nihil reftabat noftro tempore fed optimorum reprefitantium, ut hæc Falcidia tollatur, quæ fi deducta non paruerit, præter debitum retinendo, afperare ei heredes appellanda cum fit contra fidei legem, Anis fuper hoc conftitue, vel coheredibus denuntia, vel generali fidei commiffaria. Ive foli ex plurium in parte portiori, vel fpeciali fit cautum, five legatorio, five fideicommiffario, vel hoc nomine, libertate in teftamento, donatis, prout quifque cenuit, vim nominum eft, eos heredibus, five hic respectio, five non, ut ipforum gratia *constitutum* eft, impunitum quafi emergat. Eis reftantibus legibus Falcidiæ, inventarii fimulatum tempus ftatuitur, ut intra eum fpatio fub inventario cognoscatur, vel quid ex ea re fuerit, & illiberes fe non poffunt: vel fi non fint, vel non cognofcatur, incendat ea quidem tamen fpatium quibus deliberandi facultas præbeatur.

3. Quum igitur hæc ita fint, quum *a* lex Voconia lata fint, quarum neutra fufficiebat ad rei confummationem videbatur, novifime lata eft lex Falcidia, quæ caveretur, ne plus legatis liceret, quam portionem tocorum bonorum: id eft, ut *b* five unus heres inftituatur effet, five plures, apud eum, cui, pars quarta remaneret.

a Lex Furia de heredit. & Falc. tol. v. cit. 1. Novi. cap. 2. & 4. & plura in Aud. ut ſpondalitia fat. coll. 9. tit. 2. Nov. 1. 15. ubi quos libros.

Nihil reftabat noftro tempore fed optimorum reprefitantium, ut hæc Falcidia tollatur, quæ fi deducta non paruerit, præter debitum retinendo, afperare ei heredes appellanda cum fit contra fidei legem, Anis fuper hoc conftitue, vel coheredibus denuntia, vel generali fidei commiffaria. Ive foli ex plurium in parte portiori, vel fpeciali fit cautum, five legatorio, five fideicommiffario, vel hoc nomine, libertate in teftamento, donatis, prout quifque cenuit, vim nominum eft, eos heredibus, five hic respectio, five non, ut ipforum gratia *constitutum* eft, impunitum quafi emergat. Eis reftantibus legibus Falcidiæ, inventarii fimulatum tempus ftatuitur, ut intra eum fpatio fub inventario cognoscatur, vel quid ex ea re fuerit, & illiberes fe non poffunt: vel fi non fint, vel non cognofcatur, incendat ea quidem tamen fpatium quibus deliberandi facultas præbeatur.

fi ſpeciaſiter prohibita fuerit. Prohibetur autem inſtitutis extraneis hereditas libertis autem vel paternibus Falcidia auferri non poteſt: id etiam imminuendæ libertatis Falcidiæ cauſa Juſtinianus adjecit, ut ne aliter libertus effet leg Falcidia, quam fi bonorum reperiorum heres conſcripſiſſet, quod ego latius fupra expoſui in *tit. de he. qual. & diff.*

b Sive unus heres. Hoc Novella Juſtiniani immutatum fuiſſe chriſtianis argumentis demonſtravi in *Tit. de inoff. teſtam. fup.*

Quamvis autem. Ea, quæ poſt mortem teſtatoris accedunt, vel decedente hereditati, neque augent, neque imminuunt legata, hæredis certa hora vel damno redigi. *l. in ratione 3. l. in quantitate 1. l. in duplicibus, D. h. t.* Non ignoro inciderе ſæpe caſtus, in quibus incrementa cum contingentia poſt mortem teſtatoris locupletiorem & uberiorem faciunt hereditatem, ex diverſis dominationibus temuiorem & exiliorem, ut ſi conditio crediti poſt mortem exiterit, ſi domuſtæ debitum poſt mortem ſolutum ſit, & eius generis quamplurimi casus: ſed eo excepto, quod lege Falcidia ex ſupputatione conſtituitur, quod retro ipſa incrementa & deminutiones hereditati contingiſſe videantur incidentia poſt mortem defuncti, neque augent propriè, neque imminuunt hereditatem, quæ mortis tempore fuerit, ex quo illud conſtituitur, etiam legata non augeri vel minui: ſi enim non augetur vel minuatur hereditas, quid fit ut augeantur vel minuantur legata? Heredem tamen ipſum vel lucro vel damno afficiunt, & hoc eſt certiſſimum principium juris civilis.

Quum autem retia. Deducta ære alieno, & ſiquid eſt aliud quod alieni loci debeatur: item funeris, aut monumenti neceſſarii impenſa, deductis libertatibus, deductis iis, quæ Deo relicta ſunt, ut Juſtiniano placet in *Nov. de exhib. tit. ad quam doctrina eſt quidam Pauli ſententia in tit. 4. Sent. tit. 3. contra l. 1. 3. ad municipium D. h. t. & plurimum* ſimilitudinis habet cum lege Falcidia expoſui ſunt, & quæ extra bona defuncti eſſe conſentur, *l. in compendio, l. veritum, l. qui fundum, §. fi quis heredem, D. de Falcidia*, & quæ *Senatusconſulto Trebellianio* tanquam in heredem. At ſi plus quam dodrantem, vel etiam totam hereditatem reſtituere rogatus eſſet, locum erat Pegaſiano Senatusconſulto: & heres, qui ſemel adierit hereditatem, & modo ſua voluntate adierit, ſive retinuerit quartam partem, ſive retinere voluerit ipſe univerſa onera hereditaria ſuſtinebat. Sed quæ quidem retenta, quafi partis & pro parte diſpoſitionem interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium & heredem, ſi vero totam hereditatem reſtituerat, emptæ & venditæ hereditatis diſpoſitiones interponebantur. Sed ſi recuſet ſcribtus heres adire hereditatem ob id, quod dicat eam ſibi ſuſpectam eſſe quaſi damnoſam: caveatur Pegaſiano Senatusconſulto, ut deſiderare ea, qui reſtituere rogatus eſt, ſuſpicionis ceſſet, & reſtituat hereditatem, perindeque ei & in eum, qui heredi ſcribtus eſt, actiones dentur, quæ ei eſſent & Trebellianio Senatusconſulto: quo caſu nullis ſtipulationibus eſt opus: quia ſimul & hæc, qui reſtituit, locupletior datur, & actiones hereditariæ ei & in eum transferuntur, qui recepit hereditatem utroque Senatusconſulto ſatis in hac ſpecie concurrente.

4. Sed quia de his diſputationes ex Senatusconſulto Pegaſiano defcendentes & ipſi antiquitati diſſiderentes, & ſubtilibus caſibus captioſis non bonum exceſſi ingenii Papinianus appellat, *l. notio in legibus magis ſimpliciter*, quam difficiles placet: ideo omnibus nobis ſuggeſtis tam Senatusconſultum, quam diſſertatio utriuſque Senatusconſulti: placuit explofo Senatusconſulto Pegaſiano, quod paſſim ſupererat, omnem auctoritatem Senatusconſulto Trebellianio

quartam, vel quod deest, ex nostra auctoritate retinere, vel repetere solutum: quasi ex Trebel. Senatusc. pro rata portione actionibus tam in heredem, quam in fideicommissarium competentibus: si vero totam hereditatem sponte restituerit, omnes hereditariæ actiones fideicommissario, & adversus eum competunt. Sed etiam id quod præcipuum Pegasiani Senatusconsulti fuerat, ut quando recusabat heres scriptus sibi datam hereditatem adire, necessitas ei imponeretur totam hereditatem volenti fideicommissario restituere: & omnes ad eum, & contra eum transire actiones: & hoc transponimus ad Senatusconsultum Trebellianum, ut ex hoc solo & necessitas heredi imponatur, si ipso nolente adire, fideicommissarius desiderat restitui sibi hereditatem, nullo nec damno, nec commodo apud heredem remanente.

§. 8. Nihil autem interest, utrum aliquis ex asse heres institutus, aut totam hereditatem, aut pro parte restituere, an ex parte heres institutus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatus sit. Nam & hoc casu eadem observari præcipimus, quæ in totius hereditatis restitutione diximus.

§. 9. Si quis una aliqua re deducta, sive præcepta, quæ quartam continet, veluti fundo vel alia re, rogatus sit restituere hereditatem: simili modo ex Trebelliano Senatusconsulto, restitutio fiat perinde, ac si quarta parte retenta, rogatus esset reliquam hereditatem restituere: sed illud interest, quod altero casu, id est, quum deducta, sive præcepta aliqua re vel pecunia, restituitur hereditas, in solidum ex eo Senatusconsulto actiones transferuntur: & res, quæ remanet apud heredem sine ullo onere hereditario apud eum remanet, quasi ex legato ei adquisita: altero vero casu, id est, quum quarta parte retenta rogatus est heres restituere hereditatem, & restituit, scinduntur actiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommissarium: pro quadrante remanent apud heredem. Quin etiam licet una re aliqua deducta, aut præcepta, restituere aliquis hereditatem rogatus est, qua maxima pars hereditatis contineatur: æque in solidum transferuntur actiones, & secum deliberare debet is, cui restituitur hereditas, an expediat sibi restitui. Eadem scilicet interveniunt, etsi duabus pluribusve deductis præceptisve rebus, restituere hereditatem rogatus sit. Sed & si certa summa deducta, præceptave, quæ quartam vel etiam maximam partem hereditatis continet, rogatus sit aliquis hereditatem restituere, idem juris est. Quæ autem diximus de eo, qui ex asse heres institutus est, eadem transferemus & ad eum, qui ex parte heres scriptus est.

§. 10. Præterea intestatus quoque moriturus, potest rogare eum, ad quem bona sua vel legitimo jure, vel honorario pertinere intelligit: ut hereditatem suam totam, partemve ejus, aut rem aliquam, veluti fundum, hominem, pecuniam, alicui restituat: quum alioquin legata, nisi ex testamento, non valeant.

§. 11. Eum quoque, cui aliquid restituitur, potest rogare ut id rursum alii aut totum, aut pro parte, vel etiam aliquid aliud restituat.

§. 12. Et quia prima fideicommissorum cunabula a fide heredum pendent, & tam nomen, quam substantiam acceperunt: & ideo divus Augustus ad necessitatem juris ea retraxit, nuper & nos eundem principem superare contendentes, ex facto quod Tribunianus vir excelsus, quæstor sacri palatii suggessit, Constitutionem fecimus: per quam disposuimus, si testator fidei heredis sui commisit, ut vel hereditatem, vel speciale fideicommissum restituat: & neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero, qui in fideicommissis legitimus esse noscitur, possit res manifestari, sed vel pauciores quam quinque, vel nemo penitus testis intervenerit: tunc sive pater heredis, sive alius quicumque sit, qui fidem heredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit: si heres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsequutam: si fideicommissarius jusjurandum ei detulerit, quum prius ipse de calumnia juraverit: necesse eum habere vel jusjurandum subire, quod nihil a testatore audivit, vel recusantem ad fideicommissi, vel universitatis, vel specialis solutionem coartari, ne pereat ultima voluntas testatoris fidei heredis commissa. Eadem observari censuimus, & si a legatario vel fideicommissario aliquid similiter relictum sit. Quod si is, a quo relictum dicitur, confiteatur quidem a se aliquid relictum esse, sed ad legis subtilitatem decurrat: omnimodo solvere cogendus est.

S C H O L I A.

a Quibus enim. Latinis Junianis, deportatis, & peregrinis, tametsi nihil legari possit, fidei tamen committi potest. Sunt autem quidam etiam fideicommissorum incapaces, ut cœlibes ex lege Julia & Papia, id est, qui matrimonio juncti non sunt: viduis tamen dabatur ex morte viri vacatio anni unius, & a divortio sex mensium, id est, ut interim etiamsi cœlibem vitam agerent, capere ex aliorum testamentis, vel codicillis possent, ex lege Papia a morte viri triennii, a divortio anni & sex mensium, quemadmodum Ulpianus scribit in *Fragm. tit. de pœn. leg. Juliæ*, ubi tamen currupte admodum legitur *biennii* pro *triennii*. Ut enim altero tanto a morte viri vacatio, quæ lege Julia tribuitur, eam superat, quæ a divortio tribuitur, eadem ut sit proportio necesse est in lege Papia, quæ tempora legis Juliæ prorogavit: Cum igitur a divortio lex Papia det annum & sex menses, necesse est ut a morte tribuat triennium: aut si quidem biennium tribuat a morte, necesse est ut non nisi annum tribuat a divortio: at triennium Augusti lege tribui Svetonius auctor est in Augusto *cap.* 34. nimirum enim lex Papia Poppea lata est auctore D. Augusto post legem Juliam M. Papio & Q. Poppeo consulibus, qui quod suffecti non ordinarii essent Consules, ideo relati non sunt in Consulum catalogum, & ita de iis Consulibus Dion. atq; Isidorus scripserunt, Tacitus quoque *lib.* 3. *Relatum*, inquit, *est de moderanda Papia, Poppæa quam senior Augustus post Julias rogationes incitandis cœlibum pœnis, & augendo ærario sanxerant*; Superiori errori similem habemus in *l. ult. C. de adv. divers. jud.* ubi post *biennium*, legendum est *triennium*, idque constat ex *l. per hanc, cod. tit.* tales quidam, qui solidum capere non possunt ex eisdem legibus Julia & Papia, ut conjuges inter se quasdam bonorum decimas matrimonii, & liberorum nomine capere possunt, & in ceteris casibus etiam solidum, de quibus Ulpianus eleganter scribit in *Fragmentis, t.* 15. *&* 16. & hujus juris extant quamplurima vestigia in *Codie Theodosiano, l. ult. De inoffic. dot. De leg. hered. l.* 1. *l. si aliquis, De bonor. possess. l. pro commoditate, De navicular.* & in *Novella Valentiniani, De testamentis*, & in *Codice Justiniani* in *l.* 1. *C. de iis, qui se deffend. l. decimo*, vide quæ ad *titulum ad Senatusc. Vellej. C. & l. si is qui ex bonis, & l. in substitutione, D. de vulg. substit.* Sed in *d. l. pro commoditate* pro *liberis* perperam scriptum est *lucris*. Sunt & casus quidam, in quibus conjuges inter se ne decimas quidem capiunt, ut si libertinam Senator duxerit: nam lege Julia & lege Papia Poppea, Senatori interdictæ sunt libertinarum nuptiæ, & quarundam aliarum, *l. fin. C. de nup. l. lege Julia, ff. de ritu nupt.* Idem est si ingenuus famosam duxerit, idem est si major quinquagenaria majori sexagenario nupserit ex lege Julia & lege Papia Poppea, quæ tamen sublatæ sunt a Justiniano, *l. pen. C. de nupt. l. si major, C. de legitim. heredib.* vel si major quinquagenaria minori sexagenario, quod quidem matrimonium impar appellatur in Senatusconsulto Claudiano: sic enim legendum est apud Ulpianum in *Fragmentis*, non *Calvitiano*, nam & ex eodem Senatusconsulto Ulpianus scribit, justum matrimonium esse id, quod major sexagenarius, cum minore quinquagenaria contraxerit, cui Svetonius adstipulatur in Claudio *c.* 23. ubi quidem pro *abrogavit*, malim legere *derogavit*. Ceterum qui cœlebs non esset, orbus, tamen & solitarius esset, id est, qui liberis careret, plus quam semissem ex testamentis aliorum capere non poterat, idque Sozomenus scribit *lib.* 1. *c.* 9. & Nicephorus *lib.* 7. *c.* 46. Et hæc quidem mirum in modum illustrant *Tit. Cod. de infirmandis pœnis cœlib. & orb. & de decimis sublatis*. Legendum enim est *Decimis*, non *Decimariis*. Hæc etiam valde illustrant Digestorum *tit. de jur. fisci*: in quo fit sæpe eorum mentio, qui vel solidum, vel pro parte capere non possunt, & infinitos alios locos juris civilis, a quibus hæc Tribonianus divulsit, quod in *tit. illo de infirmand. pœn. cœlib.* essent abrogata. His vero locis ex mente Justiniani aptantur exempla filii naturalis, qui partem tantum ex testamento patris naturalis capere potest, & mulieris nubentis intra annum luctus, quæ nec ex aliorum quidem testamentis quicquam capere potest: qua de re dicemus alio in loco. Nunc satis sit jus antiquum aperuisse: etiam illud addamus, deportatos, vel peregrinos hodie fideicommissa non capere: nam fideicommissa sunt juris civilis Constitutione Justiniani, nisi forte relinquantur a milite, *l. si deportati*, §. 1. *D. de leg.* 3. Quod autem ait in hoc loco Justinianus: *Quibus enim non poterant, &c.* sic accipiendum est, ut quo tempore nullius momenti erant fideicommissa, solerent testatores fidei heredum committere, ut incapacibus darent: nam hodie incapacibus neque palam, neque tacite, in fraudem legis fideicommissa relinqui possunt, quoniam fideicommissa sunt juris extraordinarii, & ut tandem Justiniano placuit, juris ordinarii.

b Nihilominus heres. Regula juris est, qui semel heres extitit, non potest heres esse desinere, ut qui se abstinuit beneficio Prætoris, *l. cum quasi*, §. *sed & si suus, de fid. lib.* ut qui repudiata hereditate jure substitutionis heres extitit, si postea a Prætore heres institutus restituatur in integrum, *l. & si fine*, §. *sed quod Papin. ff. de minor.* nam ut Prætor heredem facere, ita heredis nomen abolere non potest, item is, qui restituit hereditatem: nam Senatus non aufert ei nomen heredis jam lege quæsitum.

c Quæ species. Ostendi ad Ulpianum *tit. de legat.* de hac partitione accipiendam esse *l. nomen*, §. *portionis, de verb. sign.* quem tamen locum sic nondum quisquam explicavit. Potest & alia pars legari in hunc modum: heres meus hereditatis meæ tertiam, vel quartam, & vicesimam partem Titio dato: partiarius autem legatarius partis suæ commoda, & pro parte sua onera agnoscere debet, *l. cum filius*, §. 1. *l. si quis servum*, §. *fin. D. de leg.* 2. & in eam rem partis & pro parte stipulationes interponuntur: Quod si ita legatum relictum sit, bonorum meam partem tertiam, constat nulla onera legatarium sustinere, *l. cum autem, D. eod. tit.* [illegible] §. *fin. & l. seq. D. de leg.* 1. legatarium partiarium non esse, stipulationes hic partis, & pro parte nullas interponi, quod Accursius hodie etiam in partitionis legato supervacuas esse stipulationes putat, & utilibus actionibus partiarium teneri, quod mihi verissimum videtur.

d Quod si is, a quo. De codicillis loquitur hæc constitutio, qui prorsus testibus destituti sunt. Hanc se Justinianus emisisse scribit favore fideicommissorum, & æmulatione Augusti: majorem certe favorem eis afferre non potuit, quam dum hoc constituit, ut omnimodo ab herede præstetur, qui fatetur se rogatum a defuncto, etiamsi nullo adhibito teste rogatum sit, & is, qui inficiatur, heres jurare compellatur, aut jusjurandum recusaverit, ut pro confesso habeatur. Traditiones Bulgari & Joannis huic clarissimo favori tenebras obduxerunt.

CAP. XXIV. *De singulis rebus per fideicommissum relictis.*

POtest autem quis etiam singulas res per fideicommissum relinquere, veluti fundum, hominem, vestem, aurum, argentum, pecuniam numeratam: & vel ipsum heredem rogare, ut alicui restituat, vel legatarium, quamvis a legatario legari non possit. Potest autem non solum proprias res testator per fideicommissum relinquere: sed, heredis, aut legatarii, aut fideicommissarii, aut cujuslibet alterius. Itaque & legatarius & fideicommissarius non solum de ea re rogari potest, ut eam alicui restituat, quæ ei relicta sit, sed etiam de alia, sive ipsius, sive aliena sit. Hoc solum observandum est, ne plus quisquam rogetur alicui restituere, quam ipse ex testamento ceperit, nam quod amplius est, inutiliter relinquitur. Quum autem aliena res per fideicommissum relinquitur, necesse est ei, qui rogatus est, aut ipsam redimere & præstare, aut æstimationem ejus solvere.

§. 1. Libertas quoque servo per fideicommissum dari potest, ut heres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommissarius: nec interest utrum de suo proprio servo testator roget, an de eo, qui ipsius heredis, aut legatarii, vel etiam extranei sit. Itaque & alienus servus redimi, & manumitti debet. Quod si dominus eum non vendat, si modo nihil ex judicio ejus, qui reliquit libertatem, recepit: non statim extinguitur fideicommissaria libertas, sed differtur, quia possit tempore procedente, ubicumque occasio servi redimendi fuerit, præstari libertas. Qui autem ex fideicommissi causa manumittitur, non testatoris fit libertus, etiamsi testatoris servus sit, sed ejus, qui manumittit. At is, qui directo testamento liber esse jubetur, ipsius testatoris libertus fit, qui etiam orcinus appellatur. Nec alius ullus directo ex testamento libertatem habere potest, quam qui utroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentum, & quo moreretur. Directo autem libertas tunc dari videtur, quum non ab alio servum manumitti rogat, sed velut ex suo testamento libertatem ei competere vult.

§. 2. Verba autem fideicommissorum hæc maxime in usu habentur: Peto, Rogo, Volo, Mando, Fidei tuæ committo: quæ perinde singula firma sunt, atque si omnia in unum congesta essent.

CAP. XXV. *De codicillis.*

ANte Augusti tempora constat codicillorum jus non fuisse, sed primus Lucius Lentulus (ex cujus persona etiam fideicommissa cœperunt) codicillos introduxit. Nam quum decederet in Africa, scripsit codicillos testamento confirmatos, quibus ab Augusto petiit per fideicommissum, ut faceret aliquid. Et quum divus Augustus voluntatem ejus implesset; deinceps reliqui ejus auctoritatem sequuti, fideicommissa præstabant: & filia Lentuli legata, quæ jure non debebat, solvit. Dicitur autem Augustus convocasse prudentes, inter quos Trebatium quoque, cujus tunc auctoritas maxima erat, & quæsisse an posset hoc recipi, nec absonans a juris ratione codicillorum usus esset, & Trebatium suasisse Augusto, quod diceret utilissimum, & necessarium hoc civibus esse, propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent: ubi si quis testamentum facere non posset, tamen codicillos posset. Post quæ tempora quum & Labeo codicillos fecisset; jam nemini dubium erat, quin codicilli jure optimo admitterentur.

§. 1. Non tantum autem testamento facto potest quis codicillos facere, sed intestato quis decedens fideicommittere codicillis potest. Sed quum ante testamentum factum codicilli facti erant, Papinianus ait non aliter vires habere, quam si speciali postea voluntate confirmentur. Sed Divi Severus & Antoninus rescripserunt, ex iis codicillis, qui testamentum præcedunt posse fideicommissum peti: si appareat eum, qui postea testamentum fecit, a voluntate, quam codicillis expresserat, non recessisse.

§. 2. Codicillis autem hereditas neque dari, neque adimi potest: ne confundatur jus testamentorum & codicillorum: & ideo nec exheredatio scribi. Directo autem hereditas codicillis neque dari, neque adimi potest: nam per fideicommissum hereditas codicillis jure relinquitur. Nec condicionem heredi instituto codicillis adjicere, neque substituere directo potest.

§. 3. Codicillos autem etiam plures quis facere potest, & nullam solemnitatem ordinationis desiderant.

DOMINI NOSTRI
IUSTINIANI PP. A.
INSTITUTIONUM, SIVE ELEMENTORUM
PER TRIBUNIANUM
VIRUM MAGNIFICUM, MAGISTRUM, ET EXQUESTOREM
Sacri palatii, & Theophilum, & Dorotheum vivos illustres, incipit

LIBER TERTIUS.

Ex Auctore. De decurionibus, & fil. eor. coll. 4. tit. 27. A
Novell. 38. pref. & Auth. de hered. ab intestat. coll. 9. tit. 1.
Novell. 118. pref.

OMnis facultebi ab intestato, fic disponitur nova lege, jure quod præcessit vacante.

Liberorum prima est causa, exclusa prorsus omni, tam sexus, quam patriæ potestatis, differentia.

Si ex pluribus defunctorum personis aliqua præmoriatur sit, in ejus locum progenies sua in stirpem vocanda subrogatur. Si personæ ab intestato morienti defendantium nemo sit heres, ascendentium fecundus est ordo, qui præferetur omnibus a latere venientibus, quando frater, vel foror utrinque defuncto nondum nec fecedum, vel secundum fili.

Vocantur autem ascendentes, falva gradus prærogativa, qua proximiores in gradu, potiores in iure sunt.

Si vero patris gradu, pariter vocantur, paternis quidem dimidia defertur, maternis alia, quamvis dispar fit numerus eorum.

Si concurrant cum parentibus fratres utrinque defuncto consulti, vel sorores, in capita succedunt una cum patre, vel matre defuncto, simile conjunctos videlicet, ut ulterioribus parentibus non habeantur inferiores, nec tamen inter eos differentia sexus, sed ad æquales habetur hic ulla sexus, vel potestatis ratio, sed æquinium forte fecundarum. ut in matre, cum quoque abolitionem infamiæ prioris consigli liberis dimidium patris, fubstantiæ suæ donaverat, quorum ipsi quasi præmoriatur, fratres fibi in id quod donatum eft succedunt, matre nihilo minus habitura.

Quum vero pater una cum liberis succedit, paetis C eorum nullum vulnerifratum filio vindicet, pro quo jus hereditatis cum proprietate per hanc legem ei tributum eft.

Quum nemo defcendentium, aut afcendentium fuccedit, defuncti hereditas ab inteftato defertur ordine tertio ad fratres fororefque, quibus pater & mater communes cum defuncto fuere: habeat autem hic locum fratris etiam filius præmortui, & filia, in ftirpem feilicet vocati, ita ut illi ex tertio gradu venientes, excludant defuncti fratrem una dumtaxat parente conjunctum, & multo plus prorsum defuncti.

Fratribus hujufmodi exftantibus, & unionis illis, feparatui loco vocantur ex uno dumtaxat parente fratres, ac forores, ubi rurfus præmortui fratris filius, vel filia quafi ftirps una locum habeat, qui & ipfi patruum D defuncti repellunt.

His defcendentibus reliqui cognati vocantur a latere fecundum gradus prærogativam, nulla fexus, vel poteftatis admittenda differentia.

Valet autem hoc in illis tantum foliis, qui fidei catholicæ funt, quum hæretici funt indigni.

CAP. I. *De hereditatibus, quæ ab inteftato deferuntur.*

INteftato decedit, qui aut omnino teftamentum non fecit, aut non jure fecit: aut id, quod fecerat rupto-

1013 *In Inftitut. Domin. Juftiniani. Lib. III.* 1014

prompetes, & pronepetes in parentis fui locum fuccedere: convenienseffe vifum eft, non in capita, fed in ftirpes hereditatem dividi: ut filius parentem dimidiam hereditatis habeat, & ex altero filio duo nepotes nepotes alteram dimidiam. Item fi ex duobus filiis nepotes nepotefve extant, exaltero unus forte, aut duo, ex altero tres, aut quatuor, ad unum, aut duos dimidia pars pertinent, ad tres, vel quatuor altera dimidia.

§. 7. Quum autem quæritur, an quis fuus heres exiftere poffit, ex tempore quæritur, quo defertur, quo certum eft aliquem fuo teftamento deceffiffe, quod accidit & delatione teftamenti. Hinc fecundum filium heredem fuerit, & extraneus heres inftitutus eft, & filio mortuo poftea nemo exiftit heres, hereden inftitutum ex teftamento non ftet heredem, quia nemo poteft effe heres, aut quia non potuit, utpos ave fuus heres exiftet: quia quo tempore certum eft hereditatem deceffiffe parentem familias, folus inveniturnepos, & ex teftamento eft.

§. 8. Et licet poft mortem avi natus fit, tamen avo vivo conceptus, mortuo patre ejus, poftfequo defcerto avi hereditatem, fuus heres effe dicitur. Plane fi & conceptus & natus fuerit poft mortem avi mortuo patre fuo, defunctoque poftea avi teftamento, fuus, heres non exiftet, quia nullo jure cognationis patrem fui patris tetigit. Sic nec illi eft inter liberos avi, quem filius emancipatus adoptaverat. Hi autem quum non ftet quotum ad hereditatem liberi, neque bonorum poffeffionem petere poffunt quafi proximi cognati. Hæc de fuis heredibus.

§. 9. Emancipati autem liberi, jure civili nihil juris habent: neque enim fui heredes funt: quia in poteftate parentis effe defierunt, neque ullo alio jure per legem duodecim tabularum vocantur, fed præterea naturali æquitate manus, dat eis bonorum poffeffionem Unde liberi, perinde ac fi in poteftate parentes tempore mortis fuiffent, five fui fint, five cum fuis heredibus concurrant. Itaque duobus filiis ex æmancipatis, emancipato, & qui tempore mortis in poteftate fuerit: fecundum quidem is, qui in poteftate fuerit, filius jure civili heres eft, id eft, folus fuus heres eft, fed quum emancipatus beneficio prætoris in partem admittatur, æquum eft eum cum patre heres fiat.

§. 10. At hi, qui emancipati a parente in adoptionem fe dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris quafi liberi: fimulo, quum a morerentur, in adoptivo familiæ fuerint. Nam cum eo emancipati ab adoptivo patre periade admittuntur ad bona naturalis patris, ac fi emancipati ab ipfo eflent, nec ullum ius adoptivæ familiæ habeant. Et emancipatio, quæ ad adoptivum patrem pertinet, extraneorum jure non fecipiunt. Poft mortem vero naturalis patris effectuales fi fuerint, & quatuor ad hunc, atque extraneum loco hunt, & quatuor ad naturalis parentis bona pertinent, nihilo magis liberorum patris emancipatum. Quare fecundum illos, qui unquam erat, effe in poteftate patris adoptivi, ac fi non bona naturalis patris pertinerent, utrum ad liberos illos, ad agnatos.

§. 11. Illud etiam reti, habent adoptivi, quam naturalis patris emancipati, beneficio prætoris per eum patrem bonorum poffeffionem petere poffunt: adoptivi vero emancipati, ac tunc civili perdunt gradum liberorum, & a parente naturali adoptant, & fedes naturalis emin patris familiæ fuerit, non poteft: nec quia defiunt fui heredes effe, defuno poffunt fibi filiam, aut nepotem, aut nepotem ex filio adoptivi vero emancipati extraneorum loco incipiunt effe: quia jus nomenque illi filiæ, quod per adoptionem confequuti funt, alia civili retinere, & adoptivo familiæ deperdere.

§. 12. Eadem hæc obfervantur, & in ea hæredum poffeffione, quam contra tabulas teftamenti petere fi. beris præterita, id eft, neque hereditas inftituta, neque, ut quarta, exhæredatio, præter poffiteatur: ita eos quidem, qui in poteftate parentis mortis tempore fuerint, & emancipatos, vocat prætor adeam bonorum *Tom. VIII.*

A poffeffionem: eos vero, qui in adoptiva familia fuerint per hoc tempus quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adoptivos liberos emancipatos ab adoptive patre, licet ab inteftato, ita longe minus contra tabulas teftamenti ad bona ejus non admittit: quia deficiunt numero liberorum effe.

§. 13. Adnonenefti tamen fumus: eos, qui in adoptiva familia fint, qui poft mortem naturalis parentis ab adoptivo patre emancipati fuerint: inteftato parente naturali mortuo, licet ea parte ex aere edicti, qua liberi ad bonorum poffeffionem vocantur, non admittantur: alia tamen parte vocati, id eft, qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur, fi neque fui heredes liberi, neque emancipati obftent, neque adoptivus quidem ex filio emancipati. Ante enim prætor liberos B vocat tam fuos heredes, quam emancipatos: deinde legitimos heredes, deinde proximos cognatos.

§. 14. *Sed ea quidem antiquiores* eodem placuerunt aliquam autem emendationem a noftra Conftitutione accepimus, quam fuper his pofitis poftfimus, quæ a patribus fuis naturalibus in adoptivam alias datur. Inveniamus enimnonnullos cafus, in quibus filii & naturalibus fuis heredes exiftere, fuccefforesque adquirere intelligant: & adoptione facile per emancipationem folutæ, ad neutrius patris fuccefforem vocabantur. Hoc folito more corrigendum Conftitutionem fcripfimus, per quam definivimus, quando parens naturalis filium fuum adoptando alii dederit, integra omnia jura ita fervari, ac fuos fi apud naturalem parentem perfeverafiet, ne per C varios adoptio fuiffet fequata: nifi in hoc tantummodo cafu, ut poffit ab inteftato ad patris adoptivi venire fucceffionem. Teftamento autem ab eo facto, neque jure civili, neque prætorio, ex hereditate ejus aliquid perfequi poterit, neque contra tabulas bonorum poffidione agnita, neque inofficioli querela inftituta: quum nec neceffitas patri adoptivo impofuitur, vel heredem eum inftituere, vel exhæredare: & ideo nec ullo modo vinculo naturali copulatum, neque fi ex Sabiniano Senatufconfulto ex tribus mutibus fuerit adoptatus. Nam & in hujufmodi adoptionibus quum ex tribus mutibus ufus fit affio ad eius perfectionem ei competit. Noftra autem Conftitutione, quæ ex nimia circa liberos naturalis veritatem fcripfimus, fuccepit. Utique enim jure tam naturali, quam legitimo, in hanc perfonam concurrente, & patris, & filii affectio fuccefforia exiftimabatur. D modum fi patrefamilias fe dederit adrogandum, quæ fpecialiter & fimpliciter ex prætore Conftitutione tenere poffunt & agnati.

§. 15. Item veruftas ex malculis progenitos plus diligere, quam ex fœminis, quia ex virili fexu nepotes oriuntur, ad fuorum vocatio fuccefforem, & poft agnatorum eos antepones: nepotes autem, qui ex filiabus nati funt, & propinquitate ex æquitate, cognationem hos numerus, poft agnatorum lineam eos vocabat g tam in avi, vel proavi meritum, quam in avite, vel & proavite, five paternæ, five maternæ fucceffionem. Divi autem principes non pauli funt talem contra naturam injuriam fine imminentem emendatione relinquere: fed quum nepotis, & ponepotis nomina compofuit ad utrifque, qui tum ex malculis, quam ex fœminis defcendunt: ideo eandem gradum & uniformem fuccefforis ei donaverunt. Sed ut amplius aliquid fit eis, qui non folum naturæ, fed etiam veteris juris fuffragio minuuntur: portionem reportulis, vel nepotes, vel deliderat, ab ipfius fuga divinus, pulo minuendam effe exiftimaverunt, ut majus eredum partem accipiant, quam mater eorum, vel avia fuerat accepturus, vel pater eorum, vel avus proterous, five maternus, quando femina mortua fit, cui de hereditate agitur. Hæc de illis, inter fui fint, adoptionibus, adjuvantur minime vocabant.

Ex eod. de haered. ab intefat. coll. 9. tit. 1. & fi quis ingrat. & Auth. igitur defunctus cum feq.

Bono jure pariter ad hereditatem, aut defuncti ab in-

testato vocantur: huic particulæ Nov. 18. hoc erat ad- A notarum in veteri lib. D. Martinus non putat hic esse novi juris mentionem faciendam, quum in hac hujus tituli hoc corrigatur.

Et quemadmodum lex duodecim tabularum filio mortuo nepotes vel neptes, pronepotes vel proneptes in locum patris sui ad successionem avi vocat: ita & principalis disposition in locum matris hæc vel ista, quæ jam dedignata patris testi deminutione vocat.

§. 16. Sed non quasi adhuc dubitatio manebat interpretum, & nonnostrorum nepotes, quærtum patrem substantiæ defuncti adgnatis sibi vindicentibus ex cujusdam Constitutionis authoritate: memoratam quidem Constitutionem a nobis Codice segregatam esse, neque ullam eam ex Theodosiano Codice in eo concessimus: Nostra B autem Constitutionis promulgata, quæ avi jure ejus derogavit, & in filiorum, nullius prorsus hic est dubitatio, vel propositibus ex nepte, & deinceps superstitibus, adgnatos nullam partem mortui successionis illis vindicare: ne hi, qui ex transversali linea veniunt, potiores iis habeantur, qui recto jure descendunt. Quam Constitutionem nonnullam obtinere secundum fui vigorem & tempora & omnes fuisse: ita tamen ut quemadmodum inter filios & nepotes ex filio antiquitas statuit, non in capita, sed in stirpes dividi hereditatem, similiter inter filios & nepotes ex filio distributionem fieri jubemus, vel inter omnes nepotes & neptes, & alias deinceps personas: ut uterque progenitor matris fuit vel patris, ita vel avi, portionem hinc aut dimunitione consequatur: ut si forte unus vel duo ex una parte, ex altera tres aut quatuor extent: unus aut duo dividium, alii tertiam aut quartam alteram dimidiam hereditatis habeant.

SCHOLIA.

a *Quibus temporibus.*] Dicam hoc in loco quibus modis naturales efficiuntur legitimi. Sunt autem modi complures ab Imperatoribus introducti: unus est ab Theodosio, l. 2. C. de nat. lib. 5. dum filio mortuo, nepotibus ex filio relictis, vel si ejus civitatis Curiæ, cui vicus aut possessio illa refpondet, in qua natus est, vel si curiæ cuiuliber municipii, cum quo pater aut Romanus aut Constantinopolitanus est, id est filium naturalem offert, vel si filium naturalem, offerente eadem locorum curiali in matrimonium collocet, & D ipse quidem hoc pater in testamento constituat, hæredes facit filio filii naturali, vel etiam inter vivos donatione in filium collata, ut si filius decesserit fuit, non poterit decurionum filius defugere, siquidem patris liberalem agnoverit, vel etiamsi ea per simulationem ingeniosa aliqua conceperit, patris hæredem constituendo: aut vel ex parte aliquo posteriorem deinde aliquo tempore perfecerit, l. 2. C. eod. Id etiam adjecit Leo, cum, quem pater hæredem curiæ relinquebat, legitimum ei hæredem esse & necessarium, idque de Philocalo constituit, quem curiæ hæredem destinat: ne enim legem dum eft in constitutione Leonis curiæ principalem efficeret. In eadem constitutione percensum fuerat, eft *agoronomiæ, quæ Græcis nomen*, Frumentarii munus fuit decurionis, qui primus in cura oriundi loco, qui & principatis principates dicuntur, *Isidori, C. de agricol. & censitis. Arcadius, C. de nav.* Sunt & alia munera filii eo fruentia leges, ex quibus quales sint principales facile deprehendi potest, eosdem decemprimos appellari, collata l. *cohortis cum l. Demosthenes, C. ad municip. lege, vel loco*, aliquando autus fum adfirmare, & inde eosdem pro numero quinquaginta aut viginti principes in libris nonnullis appellari. Negare tamen non possum, etiam ex decurionum principalibus appellari: quod & si non consequatur, ipsius tamen privilegiis uti principes fuit, ut ex l. 2. C. *nauic. & quib. quæst. poss.* l. 1. C. de *Thesaur. lib.* 12. & infinitis aliis locis, atque ex principalem in consultatione Leonis simplicitate pro decurione accipio l. *divi*, §. *de decurionibus* 2. *D. de pan.* sed & nemo tantum offerentes patre, sed etiam si se ipsi filii naturales post obitum patris curiæ offerunt: cura legitimum hæreditatem: hoc solum interest, quod a patre offerri possunt, etiamsi extent filii legitimi, qui *patrem* dicuntur a Justiniano.

b *Curiæ tamen.* Se ipsi extantibus liberis offerre nequeunt post mortem patris, ut jure successionis obtineant. Sed & pater ipse etiam extantibus legitimis naturales curiæ offerre potest, & ex libera eos muliere fuscepisti: nam quos ex ancilla fuscepit, non nisi ex rescripto Principis offerre potest, quum fi deficiant legitimi, qui vero ita fati sunt legitimi, ut non divinitus fuli patri vel avo (nam hæc, qui de patre dicuntur, quam primum nobis licuerit, ad matrem & legitimi efficiuntur, eique tam ex testamento, quam ab intestato fui hæredes exiftunt, fub hac videlicet conditione, ut ne plus ex testamento capiant, quam ex *rei Papiæ* C *superiore* juravit ei cui quam minima hæreditatis portio relicta fuerit. Patris autem legitimis liberis, parentibus, agnatis, cognatibus, & uxoribus ipsi hi filii nati ex testato fuccedere non sunt, fed naturalibus quidem filiis decedentibus, qui eo quo diximus modo fuisti fint legitimi, primum quidem, eft libertorum, quos ex iuffu mortis concesserint, quibus a fi fuisti decurionum iuri, fubla heredibus, fin minus dederint, curia quidem & municipes, fi fint, decurionis dodotem, non decurionibus quadrans debetur. Illi autem liberi decurionum fuit, quos decurio inter decuriones scripsit, non alter decurionum fuit, quam qui ex curiam & affecti fuerint. Secundus gradus eft matris, quæ ab intestato trientem capit, cæta C enim hæreditatem ad se capit: accurrentibus liberis. Tertius eft cognatorum (agnatos enim nullus habent) quibus bona adventitia decedentur, proteftitia enim concedunt curiæ, quæ quadrantem dotis. a filio in *Leonianis voluit, C. de natur. liber.* in Nov. autem *quæ vocatur*, pel liberos, nulla habita diftinctione materia, & externorum cognatorum, qui bonorum adventitiorum de profectionum, Justinianus conftituit, ut decurionis bona inter hæredes defcripta, vel eos, qui lege ad hæreditatem vocantur & curiæ hæredes fint, & non poterit decurionum filius defugere, fiquidem patris liberalem agnoverit, vel etiamsi ea per simulationem ingeniosa aliqua conceperit, patris hæredem constituendo: aut vel ex parte aliquo poftefliorem deinde aliquo tempore perfecerit, l. 2. C. *eod.* Id etiam adjecit Leo, cum, quem pater hæredem curiæ relinquebat, legitimum ei hæredem esse & necessarium, idque de Philocalo constituit, quem curiæ hæredem destinat: ne enim legem dum eft in constitutione Leonis curiæ principalem efficerit. In eadem constitutione percensum fuerat, eft *agoronomiæ, quæ Græcis nomen*, Frumentarii munus fuit decurionis, qui primus in cura oriundi loco, qui & principatis principates dicuntur, *Isidori, C. de agricol. & censitis. Arcadius, C. de nav.* Sunt & alia munera filii eo fruentia leges, ex quibus quales sint principales facile deprehendi potest, eosdem decemprimos appellari, collata l. *cohortis cum l. Demosthenes, C. ad municip. lege, vel loco*, aliquando autus fum adfirmare, & inde eosdem pro numero quinquaginta aut viginti principes in libris nonnullis appellari. Negare tamen non possum, etiam ex decurionum principalibus appellari: quod & si non consequatur, ipsius tamen privilegiis uti principes fuit, ut ex l. 2. C. *nauic. & quib. quæst. poss.* l. 1. C. de *Thesaur. lib.* 12. & infinitis aliis locis, atque ex principalem in consultatione Leonis simplicitate pro decurione

ex fua portione dabant aut fupplebant, at quæ forores A *ipsum vero Imperatorem* &c. cum tamen in noftris exemplaribus deliti illa *a veibus majore*, latinorum interpretum fecutatis rationem maximam habes: nam & in fuperiori ratione faciendi legitimi, inifi liberi obftent eis, qui ex ancilla, non etiam eis, qui ex libera muliere. Plane ea hoc in *Novellis & Jenisse* intelligenda qui dicimus de libera concubina, ad ancillam quoque pertinere: fed de ancilla non de reftitutione quidem & iure aureorum annulorum contingere, fublatum eft per *Nov. 78.* Progressa ex §. *fin. No. de inofficiosis nuptiis* intelligimus hoc caffus illico non tantum fieri, fi quos non nominibus, qui parti quoquomodo conlunctifi funt legitimos fieri, & hoc dilatæ hanc rationem facienda legitimi ab illa, quæ non fuerit legitima. Sed & illud animadvertendum eft, juftum matrimonium juftique filios non eft, fi B quis concubinam habuit, nullius inftrumenti fuerit dotalis, & hoc Juftinianus fequitur in hoc §. & *in Leonianis*. Ceterum in *Nov. de nuptiis*, fcribit folum confiftere fine dote matrimonium, quum deinde fe fenteretur fic explicat in *Nov. 73.* qui in amplifima dignitate pofiti funt, fine dotalium inftrumentis matrimonia non contrahant, qui meris consilium formæ funt, ut utriparum relationes in fcripta faciant, qui viiiffimi, ut hoc fcripsera contingeret: denique & qui, vel domi, vel in aede facra juramento publici legitimam fe cum uxorem habituram, ut fi illa legitima uxor, itaque propriæ liberi, quamvis neque dos, neque fcriptum illa intervenerit, mortuo ilcet marito, aut illa temere domo expulfa, quadrans ei bonorum mariti debetur, quæ ante, tantum illatum non fuit, aut quatenus non C excedat, fed idem *quidem mutuis fuis*] in *Nov. extat.* & Barbaros, qui in amplifimo dignitatis gradu collocati effent, & legitimos liberos inde confenfu fcribi nuptias contahere poffe. Porro mortuo marito, aut illa itemere repudiata, fi tum ftirpium liberorum fit pater, quarta, fi plurium, virilem portionem mulieri deberi: ita tamen ut fue portionis propietas apud liberos ex fe progenitos remaneat, & eis non extantibus, ad proximiore aut quarter aut virilis dominium obtineat, videlicet fi egeftate laboret, divini enim muficri animi debent, nondum vero in dominium eorum pervenit, ut ex abrogatur *Lulo, de quod*. & *si quis retro. No. de nup. & §. Nov. No. de quib. ord. testimonia*, ut autem ipsa mulier D ad fecundas nuptias tranfeat. Ex Novel. Calixti, Leonis, extantibus liberis ipsius proprietas, majoribus autem, quemadmodum Conftantinus in *Edicto lib. ten. §. fin.* Ut ut fit, quamvis id matrimonium fufficiat nudos conlenfus, non tamen aliter ftiti ante nuptiarum tempus legitimi efficiuntur, quam fi liberi ipsi tabulas inftrumenta matrimonium itaque, quæ eis deinceps *Novella*, *Si de negotio*, *de interdicto*, *Si quis* dotem publice, vel privato a tribus teftibus fubfcripta, vel in teftamento, vel aliis interpositis matrimonium habitos, vel unum ex his compleat illius appellavere, & hoc fraditur in *Nov. 117.* Sed de fecundis ratione faciendi legitimi habemus, fatuere tenia. Si mortuo fit conlenfus, fi alienum abest animum pater habeat, fi aliquid acciderit quod nuptias dispediat, fi conclusum fili naturales inftitutos confequantur, ut fi per affectum in peculiare conftat pater, E liceat pater filios naturales, auctoritate principis legitimos efficere. Ecclie autem fuis prolem inftituendo legitimorum plenum ius adipifcuntur, & hic quidem fine tres rationes faciendi legitimi, quibus hanc regulam, ele confummatio legitimi fiunt. Ita *Nov. 12. qui vel eadem*, ut ne eis quos matrimonium inftituerit filiis. Sequitur, ut de confummatione filii naturales fiant. Quæro poffint, ex teftamento patris, & an ab inteftato patri naturali fuccedant. Primi omnium Valens, Valentinianus, & Gratianus, deinde Arcadius & Honorius Imperatores conftituerunt, ut ne filii naturales cum mul-

matre, quocumque titulo plus quam unciam caperent ex bonis parentis, extantibus fcilicet legitimis liberis, aut avo vel avia paterna, id eſt, feminicinum filia, feminicinis concubini, ne plus feminicus extinctis filiis naturalibus concubinæ caperet: quod ſi non exarent legitimi liberi, patruus vel aviæ paternæ, ut naturales cum matre quæ dirantem capere poſſent, id eſt, ſeſcunciam filii, ſeſcunciam concubinæ, *l. Cod Theod. de natur. fil. l. 2. C. Juſtin. eod. tit.* & ita hæc interpretanda ſunt. Nam ſi non fuerint conſtituti impoſitionis in *Nov. de nov. liber.* & Antonius interpretis Codicis Theodoſiani, *Nov. Theodoſii de bon. decaz.* tum denique Juſtin. quadrantem tantum in ſemiſſem in *l. humanitatis*, *C. de nat. liber.* & in affum ſtatuam in *Nov.* 118. *cap.* 5. hæc amplius extantibus ſolis pertinebit, ſervata eis legitima portione, cæme reliquum a patre naturalibus filiis dari poſſe conſtituit, ab inteſtato non poſſe ſuccedere ſcripſit in *d. l. humanitatis*, quod ſecundum *Nov. vel ſuo rebus*, utique verum eſt, ſi juſtos liberos, vel ſi juſtum uxorem pater habeat, quamquam hoc viri arbitratu tunc alimenta eis ſuppeditanda ſint: nam ſi neque juſtos liberos, neque uxorem habeat, eis ab interſtato non eam mare fecerunt debetur, qui inter eos pro virilibus portionibus dividatur, & ſi mater non exaet, eis integer datur. Putaverim etiam ex teſtamento matre non exiſtente, aut fraudata a patre unciam vel quadrantem integrum naturalibus filiis relinqui poſſe, ſolum autem concubinam ab inteſtato nihil capere poſſe: parentibus autem naturalium eadem unciæ aut trientem integra filios: neſcebius ex filio naturali, vel nepotibus naturalibus ex filiis factis, jure inteſtato ſucceſſionis non tribuuntur, ex teſtamento vel inter vivos ſolidum capere poſſunt, ſi nulli exteat filii legitimi: quod ſi exteat, tantum ad ſemiſſem, quantum naturales filii, *l. fin. C. de nat. lib.* Reliquum eſt ut de deſiamus qui ſint filii naturales: filii naturales ſunt qui naſcuntur ex concubina, de qua ſcilicet a te eſt dictum ingenua, quam liberæ, ancillaque fuit, vel aliena. Ingenua ita demum ſi in eam ſtuprum non commiſerit, *l. 13. l. 24. D. de concub.* Ratio eſt, quia non committitur, quæ corpore quæſtum facit, quæ vilis & abjecta eſt, ut pura quæ in tabernis poſcula adminiſtrat, quia enim proſtrata eſt, non videtur ſtuprum admittere, *l. ſi ea quæ, l. quæ adulteratrices, C. ad lex Jul. de adult. l. penult. ff. de rit. nupt.* videlicet ſi concubina aut vidua fuit: nam ſi uxor fit, matrimonium inter virum & uxorem poteſt, *l. ſi uxor, §. ſed & in ea, ff. ad lex. Jul. de adult.* item in eum ſtuprum non committitur, quæ adulteri damnata eſt, vel quæ ei ſe in concubitum obtulit, quia patronus non eſt, ſive ipſa ſit ingenua materfamilias ſive libertina: nam proboſcida affirmat quæ ſe in alterius poteſtate primo concubinatum dat, *l. 1. §. quinetiam, l. 3. proœmm, l. cum ſervilem, §. 1. ff. de ritu quib. ut in ſcr.* Sed in ingenua materfamilias neceſſaria eſt teſtatio concubinatus calliopum ſiat ſtuprum, aut matrimonium, ut ſe intelligitur, *l. in concubinatu, ff. de concub. l. in libros, ff. de rit. nupt.* itaque concubina ingenua ſtuprum ſenatus: concubinates lege non punitur, quæ damnata in concubinatu eſt, probrola eſt, nili patrum concubina ſit, nam quæ ſe patrono ſtuprum admittunt dedit, matrisfamilias nomen, & dignitatem non amittit; & ideo in eum ſtuprum committitur, *l. ſi uxor, ff. ad lex. Jul. de adult.* Sed videamus an libertina ex concubinatu eſt, ab invito patrono diſcedere poſſit: lex Julia loquitur de libera, non de concubina: cum igitur uxor eſt invito patrono, alteri nuptura, & ut libertinus adſciri, altera ſe in concubinatum dare non poteſt, *l. fin. ff. de divort. l. in ea lege, ff. de lib. nupt.* At inquit Ulpianus in *l. 3. ff. de concub.* qui in concubinatu eſt, ab invito patrono poterit diſcedere, & altera ſe dat in matrimonium, aut in concubinatum dare. *Fateor*, id eſt, hoc ei licet per ſenatum Julium, quia lex Julia de uxore loquitur, non de concubina. *Sequitur, ego quidem credo*, id eſt, ſic ſenatum Julium ſibi videtur in concubina attendi-

A dum ei concubinum, ſi patronum invitum deſerat: quod aut concubinum, trahi etiam debet ad concubinatum, ut in ſpecie *l. 3. §. 1. & de dotat.* quippe cum inquit honeſtius ſit patrono libertam concubinam, quam matremfamilias habere, matremfamili. id eſt, uxorem, ut in *l. ſi ea qui negatum, ff. de adult. l. cum quo, C. de adult.* Ut igitur ſi in matrimonio, ita, ſi quod multo honeſtius eſt, in concubinatu eam habeat, ab ſe invito diſcedere non poteſt: pro certo concubina ſpecies uxoris eſt: multum autem diſtat ab uxore materfamilias, quod ſi enim uxor eſſe non poteſt, concubina eſſe poteſt, *l. fin. C. comm. de manumiſſ. l. duo ſunt, ff. de pignor. l. non. ff. de privil. cred.* & qui ex ancilla concubina, vel qui ex conubernio ſervorum naſcuntur, ii ſunt, qui in Pandectis filii naturales appellantur: itaque adjectum eſt naturæ concubinæ, non etiam uxor eſſe poteſt, *l. 1. §. qui autem, ff. de concub.* Major quoque gradus uxori eſſe non poteſt ex lege Julia, *l. 3. ff. de nupt. Cognitina eſſe poteſt, d. l. §. fin.* concubinam ex ea provincia, in qua qui aliquid adminiſtrat non eſt, nam uxorem habere poteſt, *l. fin. D. de concub.* Ulpianus in *l. ſenatus Legati, §. fin. de leg. 3.* nili in dignitate nihil intereſſe dixit, nam cum quis concubina materfamilias ducere & ſignificem non poſſet, nihil poterit concubina fit: hæc vero tantum differentia intercedit, ſi per ſe ipſas perſonas inſpicias: uxor enim eſt materfamilias, concubina non eſt materfamilias, hæc eſt differentia *utrobique*. Ceterum alia exiſtentes multæ differentiæ accidunt. Sane enim ſi, quæ nihil omnino eſſe poſſit, concubina eſſe non poſſe, quemadmodum dictum eſt ſupra. Denique uxori dotari non poteſt, concubina poteſt, *l. dotationes, ff. de donat.* Uxor ex ſenatuſconſulto vivi corpore non ſemper poteſt ex lege Julia & Papia, concubina, & qui ex concubina nati ſunt liberi, jure civili ex teſtamento ſolidum capere poſſunt, *l. cum quidam, §. 1. ff. de his quæ ut indig.* ubi Papinianus ſtuprum inquit, non commiſcitur in ſtuprum concubinam concubinæ, & ideo ſi vel ex ea tantæ filiæ relinquitur, ejus patrio ex teſtamento competit. Verum etiam ab interſtato filii naturales jure civili non ſuccedunt, ut Juſtin. in *Nov. Nov. vel vio rebus*: ſed Chriſtianorum Imperatorum conſtitutionibus, quibus omnes juſtis naturis componuntur, naturales, ſi legitimi omnes concurrant, ſuccedere, tandem hujus probri coercendi cauſa, *l. fin. C. de nat. lib.* effectum eſt, ut ne concubinis, ſtuprique patris filiis, ſuccedere ex teſtamento poſſint. Et ſane Chriſtiani principes benigne ſecerunt filii naturalibus, quod eis certam ab interſtato portionem conferunt. Cum vero hodie nulla ſit concubina, ad quod primos conſtituiſſe Conſtantinum Porphyrogennetum, & ſocerum eius Romanum, ut ne quiquam domi ſuæ ſtuprum habeat, *pendet pelle & Epitom.* Novellæ, Harmenopulus ſcribit *lib. 4. Epitom.* nulli etiam fuit hodie filii naturales, & plane abutimur iis ratione ſuſcipiendi legitimi, quia quæ commendatione, aut tanquam omnia, quæ ſpectatio diſte tunc, nihil ad eos pertinet, qui ex publice uxoribus, nihil ad eos qui adulterinæ, vel ſtupro, aut meretrice quæſti ſunt. Nihil ad eos, qui ex incelto, nefario, damnatoque matrimonio, aut ſacrilego, aut vitri fœdere, aut ſimili quidem dignos eſſe Juſtinianus cenſet, hodie ſuccedere naturalis, aut legitimi, *§. fin. Nov. de nat. lib. Novellarum. & in Nov. vel nov rebus*, ea qua ſi omnis diſcernus, corrupta in *d. l. 1.* ſcripturæ eſſe *Stantius, ſive Bracchius*: legendum enim eſt *perfectiſſimus*, quia ita habent omnes veteres Codices manuſcripti, ut Cujacianus *Parisiensibus* vocat, duumviros autem *Consulares* Senatores *nuncupavere*, ſic autem error manavit ex *Nov. Martiani.* Sed de his hactenus.

b Quæ ſilius filiæ. Nepotes ex filio jam mortuo cum patruis amitiſque, avo in ſtirpes jure civili ſuccedunt, jure prætorio eadem ratione ſuccedunt, *l. 3. C. de ſuis & legit.* neque obſtat *l. 5. §. ſi. ff. de bon. poſſ. contra tabul.* nam qui ſimpliciter loco filii adoptatur, melius eſt dicere eum quaſi patrem *naturalem familiæ habere*, quæ Ulpian. refert. in *Regum. tit. XXVI.* Ideoque nepos teſtamentum quaſi ſucceſſione non rumpit, quia non niſi poſt mortem teſtatoris ita filii exhæredatione abſciſſum fuit, *l. ſilium, §. vindemias, in §. de bon. poſſ. contra tabul.* Ideoque *l. 6. §. ſi. ff. de lib. & poſt.* ut id item tempus reſtituere, quo deſtituto ab avo, non quo mortuo teſtatore: licet autem nepos adita hereditate non rumpat teſtamentum, ſed tamen Juſtinianus in *l. 1. §. ſi ea res Juſtin. C. de inoff. teſt.* dat querelam inofficioſi teſtamenti, quam pater eius ſi viveret habiturus eſſet, ex ea enim tranſmittit querela non propriam: denique ſi filius præteritus, qui eſt apud hoſtes, in eo ſtatu decedat, non rumpit teſtamentum, ſed tamen non fuit hoc caſu hæreditate relictorum abſciſſum, ſed præteritus, *l. ille, §. de hered. inſtit.* & hæc eſt ſententia *l. ſi quis poſthumus, §. filius, de lib. & poſt.* ut id item temporis reſtituere, quo deſtituto avo, non quo mortuo teſtatore: licet autem nepos adita hereditate non rumpat teſtamentum,

d At hi, qui emancipati. Idem juris est in eis, qui a filio emancipato post emancipationem procreati sunt: nam adoptivam patrisfamiliam sequuntur, multoque magis si post adoptionem suscepti sint, *l. si emancipatus*, §. *si filius*, *D. de bon. poss. contr. tab.* Quid autem est si eum, quem in potestate habeo, dedero in adoptionem? Et placet eum non admitti ad bona avi, vel patris naturalis, quia in aliena familia est: diversum igitur est si quis nepotem ex filio eidem filio emancipato, vel si quis filium suum patri suo dederit in adoptionem, quia in aliena familia non est, *l. 3. §. si quis filio*, *l. fin. §. pen. D. de bon. possess. contr. tab.*

e Nam vivo eo. Idem juris est si nepotes ex filio emancipato, in adoptiva familia suscepti, vel etiam post emancipationem, atque ideo in adoptivam familiam translati, me vivo emancipati sint, *d. l. si emancipatus*, §. *ult.* Idem etiam est si filius a me datus in adoptionem, me vivo emancipatus sit. Quæro an liberi, qui morte adoptatoris liberati sunt, parenti naturali succedant? & placet non succedere, quia morte non desinunt esse in familia adoptiva. Quid autem est si ex filio emancipato, in adoptiva familia susceptus nepos post mortem patris adoptivi a filio emancipetur? Et placet ei unde liberi decretalem bonorum possessionem dari, quia superstite avo naturali, a patre suo emancipatus fuit, ex edicto autem is tantummodo vocatur, qui ab avo adoptivo emancipatus est, *l. ex duobus*, §. *filius*, *D. de bon. poss. cont. tab.*

f Sed ea omnia. Quæ superius dicta sunt de adoptivis filiis, non tantum de adrogatis, sed etiam de adoptatis intelligenda sunt. Et in arrogatis quidem nihil immutavit Justinianus, in adoptivis distinctionem quandam adhibuit: nam ab extraneo adoptatos separat ab eis, qui adoptati sunt ab avo, aut proavo paterno, aut materno: adoptatos ab extraneo esse in potestate, & familia patris naturalis, & hoc eis tantum novum, atque singulare adoptionis genus in id prodesse, ut soli adoptivo patri ab intestato [illegible] non etiam ut testamento facto ex hereditate ejus aliquid persequi possint per querelam inofficiosi testamenti, aut per bonorum possessionem contra tabulas: nam silentio eos omitti posse, quin etiam si ex tribus maribus aliquis sit adoptatus ab extraneo, condictionem ei ex S.C. Sabiniano non dari bonorum omnium quartæ persequendæ causa. Alciatus inscite legendum putat, *ex tribus manibus*, qui sic quoque emendet necesse est, *l. ult. C. de decur.* ubi lex ait, decurionem ex tribus maribus, unum maximo Senatui sociare ex jure antiquo, atque ita liberare a curiali conditione posse. Maximo Senatu, id est, Romano, vel Bizantio: minor Senatus est singulorum municipiorum curia, ut in Majoriani *Novel. de curialibus*, scriptum est. Ceterum adoptatos a parente naturali, in ejus potestate, eique soli suos heredes esse, patri naturali, qui dederit in adoptionem tanquam cognatos succedere non ut liberos, non querelam eis, non contra tabulas bonorum possessionem dari, quod utique verum est si avo, vel proavo materno datus sit in adoptionem: nam si avo, aut proavo paterno datus sit, vix dici potest ei Justinianum ademisse jura, quæ retinet in familia patris naturalis, *l. 3. §. si quis filio*, *l. fin. D. de bon. poss. cont. tab.* quandoquidem Justinianus se hac in parte jura antiqua servare profitetur. Denique aut huic constitutioni locum esse, cum is, qui in naturali familia jus sui habet in alienam familiam per adoptionem, accersitus est: eum, qui jus sui heredis non habet in familia naturali, ab extraneo adoptatum omnia adoptiva jura consequi, *l. cum in adoptivis*, §. *quæ in filio*, *C. de adopt.*

g Tam in avi. Avo paterno, patre meo ante avum defuncto, succedo ex lege XII. Tabul. avo materno non succedo ex lege XII. Tabul. quia neque suus heres, neque agnatus ei sum, sed portio matris meæ fratribus suis [illegible], aut reliquis agnatis avi mei. Sed tamen si nemo [illegible] heredibus avo supersit: aut ex agnatis, præter me [illegible] ex illa parte unde cognatis bonorum possessio datur: quia vero iniquum & durum hoc est, ut post omnes fere admittar, qui natura omnibus sum præferendus, constitutione juvor Valentin. Theod. & Arcad. Impp. id est, *l. si defunctus*, *C. de suis & leg. her.* ut una cum suis heredibus avi mei materni, id est, cum avunculis, & materteris, & una etiam cum sobrinis meis, quibus ego sum amitinus, si qui forte sint nati ex avunculis, qui avunculorum loco succedant ex XII. Tabul. admittar ad successionem avi materni, sed ita ut tertia parte minus accipiam, quam mater mea, si viveret, habuisset, quæ tertia accrescit avunculis, & materteris, & avunculorum filiis, sic & consobrini mei, qui sunt filii materteræ mecum avo materno succedent. Quod si contingat avum maternum nullis suis heredibus, id est, neque avunculis meis, neque materteris, neque avunculorum filiis, sed agnatis duntaxat relictis decessisse, ut puta fratre, aut sorore, id est, avunculis magnis, aut materteris magnis, & sic avo materno solus sim ex liberis, juvor eorundem principum constitutione, quæ integra extat in Codice Theodosiano, *sub tit. de legit. hered.* ut scilicet agnatis contra jus civile, & prætorium anteferar, & solus avo materno succedam, ita tamen ut quadrantem patiar agnatos avi vindicare. Sed & quadrantem agnatis Justinianus ademit, ut integram mihi hereditatem deferret, quæ ad matrem meam, si viveret, ex lege XII. Tab. pervenisset, *l. fin. Cod. de suis & leg. lib.*

h Proavia. Ad bona aviæ meæ paternæ patre meo ante aviam defuncto, qui poterat ex Orfitiano in bonis ejus succedere, non vocor ex lege XII. Tabul. quia neque suus, neque agnatus ei sum. Sed neque ex Orfitiano, quod patrem meum duntaxat invitabat. Itaque portio patris mei accrescet patruis, & amitis meis, non etiam filiis eorum, qui agnati non sunt aviæ, vel accrescet agnatis aviæ meæ. His tamen omnibus deficientibus vocor ad successionem illius jure prætorio, ex capite unde cognati. Sed Valentiniani, Theodosii, & Arcadii constitutione ad illius hereditatem vocor in portionem patris mei, & locum habeo cum patruis, & amitis meis, qui ex Senatusconsulto Orfitiano admissi sunt, vel etiam cum filiis patruorum, & amitarum mearum, si qui eorum, earumve decesserint (qui filii eodem jure, quo & ipse, quo ad aviæ sive paternæ, sive maternæ successionem vocantur) hoc est, cum fratribus meis patruelibus, & amitinis, quibus amitinis ego sum consobrinus. Sic tamen vocor in eam portionem, ut tertia pars ejus patruis, & amitis meis accrescet, sic & patrueles mei tertiam portionis paternæ partem patruis, & amitis cedent, itidem & amitini mei avunculis, & materteris suis tertiam cedent. Quod si avia decesserit nullis relictis filiis, qui possint ex Senatusc. Orfitiano succedere (hi sunt patrui mei, amitæ meæ) & solus sim, aut cum his simul cum patruelibus, & amitinis solus, aut cum his hereditatem aviæ habebo, exclusis agnatis, si tamen quartam eis hereditatis partem cessero, quam etiam licebit mihi per Justinianum remittere, sed & quo casu concurrunt ad hereditatem patrui & amitæ, possum integram portionem, quam pater meus, si viveret, ex Senatusconsulto Orfitiano habiturus esset, ex Nov. Justiniani retinere, & paternum jus integrum usurpare: itidem patrueles mei, & amitini possunt: sed de avia materna videamus. Aviæ maternæ neque ex XII. Tab. succedo, quia suus ei, aut agnatus non sum, neque ex Senatusconsulto Orfitiano, quod matrem meam duntaxat invitat, neque ex edicto Prætoris, nisi qua parte cognati vocantur. At ex superiori constitutione cum avunculis, ac materteris meis aviæ maternæ succedo. Sed & si qui sint ex avunculis, & materteris jam mortui filii, eodem jure mecum cum superioribus admittuntur. Sed avunculis, ac materteris nostris trientem cedere cogimur quicumque ex filiabus nati sumus: qui vero ex filiis, seu avunculis nostris nati sunt, itidem & patruis, & amitis cedent, ex Novel. Justiniani non cedent. Quod si me solum avia ex filia nepotem reliquerit, si quadrantem aviæ hereditatis cessero agnatis, dodrantem ex Valentiniani Constitutione potero retinere: sed & hunc quadrantem Justinianus vetuit agnatos vindicare, ut mihi hereditatem integram darent.

Sequitur, ut de proavo paterno & materno, proavia item paterna & materna nonnihil disseramus, ac primum de proavo paterno. Proavus paternus est, tam qui patri avus paternus, quam qui patri avus maternus est, veluti M. Antonino Philosopho, tam proavus paternus est Annius Verus avus paternus, quam Rupilius. Bonus avus maternus Annii Veri patris sui. Vel igitur proavus paternus pronepotem respicit ex nepote ex filio nato, vel pronepotem ex nepote ex filia nato. Et quidem si pronepos sim ex filio nato patruo paterno, patre, avoque meo materno ante proavum defuncto ex lege XII. Tabul. succedo: quod si me nepos ex filia natus procreaverit, proavo paterno qui patri meo avus maternus est ex XII. Tabul. non succedo, quia neque suus ei, neque agnatus sum, sed deficientibus suis, atque agnatis prætor me inter cognatos vocat. Hæc tamen juris acerbitas, Valentiniani Constitutione tollitur: nam ut patrem meum ad successionem vocat avi materni cum avunculis & materteris & consobrinis, quibus ipse est amitinus deducto triente, vel cum agnatis deducto quadrante, [illegible] me ad ejusdem, qui mihi proavus paternus est successionem vocat mortuo jam patre & avia [illegible] cum avunculis magnis & materteris magnis, & [illegible] cum propius sobrinis quicumque [illegible] ex avunculis magnis, qui patrum suorum loco succedunt, vel etiam cum proavi agnatis, ut [illegible] proavunculus & promaterteris, eodemque jure mecum succedunt propius sobrini nati ex materteris magnis. Justinianus vero [illegible] illa deminutione, integrum nobis jus successionis [illegible]. Nunc de proavo materno dicemus. Proavus maternus is est, qui matri avus est paternus, vel maternus: vel igitur proavus paternus respicit pronepotem ex nepte ex filio nata, vel pronepotem ex nepte ex filia nata. Si pronepos sum ex nepte ex filio nata mortua jam matre, avoque meo materno, proavo materno ex XII. Tab. non succedo: quia neque ex suis heredibus ei, neque ex agnatis sum, quia tamen ex cognatis sum, ex edicto prætoris mihi datur bonorum possessio unde cognati, si deficiant proavo materno sui heredes atque agnati. Verum cum matrem ad avi paterni successionem vocet lex XII. Tab. me constitutio Valentiniani ad ejusdem, qui mihi proavus maternus est, successionem vocat, cum patruis magnis & amitis magnis, & [illegible] sint jam mortuorum patruorum filii, id est, [illegible] brini deducto triente, vel cum agnatis [illegible] deducto quadrante, [illegible] ni ex amitis magnis [illegible] constitutione nulla fit deductio: quod si pronepos sim ex nepte ex filia nata, tam mater mea avo materno, quam ipse eidem, qui mihi proavus maternus est, non [illegible] quam eo, quod Valentinianus, vel eo, quod [illegible] Justinianus introduxit. Sequitur, ut de proavia [illegible] & materna dicamus: proavia paterna & materna [illegible], ut superius paternum, maternum[illegible] paterna, aut pronepotem [illegible] nato, aut pronepotem ex nepte ex filia nato [illegible], aut pronepotem ex nepte [illegible] nata, aut [illegible] ex nepte ex filia nata. [illegible] ex filio, filiave nato, [illegible] maternæve, & eidem quoque, quæ mihi proavia paterna est, ipse ex Constitutione Valentiniani, aut Justiniani succedo. Eadem [illegible] in proavia materna, ac pronepote ex nepte ex filia, [illegible], ut opinor, totum hunc [illegible] reddunt, adjungam tamen & brevissimas notas.

CAP. II. *a De legitima* [illegible]

S[illegible] heres, vel [illegible] inter suos heredes [illegible], vel *b* Constitutiones vocant, [illegible] qui

successionem quoquo modo amplectatur: tunc ex lege duodecim tabularum ad adgnatum proximum pertinet hereditas.

§. 1. Sunt autem adgnati, ut primo quoque libro tradidimus, cognati per virilis sexus personas cognatione conjuncti, quasi a patre cognati. Itaque eodem patre nati fratres, adgnati sibi sunt, qui & consanguinei vocantur: nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & invicem is illi adgnatus est. Eodem numero sunt fratres patrueles, id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt, qui etiam consobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus adgnationis pervenire poterimus. Ii quoque, qui post mortem patris nascuntur jura consanguinitatis nanciscuntur. Non tamen omnibus simul adgnatis dat lex hereditatem: sed iis, qui tunc proximiore gradu sunt, quum certum esse cœperit aliquem intestatum decessisse.

§. 2. Per adoptionem quoque adgnationis jus consistit: veluti inter filios [illegible] frates, & eos, quos pater eorum adoptavit. Nec dubium est, quin improprie consanguinei appellentur. Item si quis ex ceteris adgnatis [illegible], veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu est, adoptaverit aliquem, adgnatos inter suos esse non dubitatur.

§. 3. Ceterum inter masculos quidem adgnationis jure hereditas etiam longissimo gradu ultro citroque capitur. Quod ad feminas vero, ita placebat, ut ipsæ consanguinitatis jure tantum capiant hereditatem, si sorores sint: ulterius non capiant; masculi autem ad earum hereditates, etiamsi longissimo gradu sint, admittantur. Quia de causa fratris tui, aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hereditas ad te pertinet: tua vero ad illas non pertinebat. Quod ideo constitutum erat, quia commodius videbatur, ita jura constitui, ut plerumque hereditates ad masculos confluerent. Sed quia sane iniquum erat, in universum eas, quasi extraneas, repelli: prætor eas ad bonorum possessionem admittit ea parte, qua proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur: ex qua parte ita [illegible], si neque adgnatus ullus, neque proximior [illegible] interveniat. Et hæc quidem lex duodecim tabularum nullo modo [illegible]: sed simplicitatem legibus amicam [illegible] omnes adgnatos, sive masculos, sive feminas [illegible] similitudinem suorum invicem ad successionem vocabat. Media autem jurisprudentia, quæ erat lege duodecim tabularum junior, imperiali autem dispositione [illegible], subtilitate quadam excogitata, præfatam differentiam inducebat, & penitus eas a successione adgnatorum repellebat, omni alia successione incognita: donec prætores paulatim [illegible] corrigentes, sive quod deerat implentes, humano proposito alium ordinem [illegible] adjiderunt: & cognationis linea [illegible] ducta per bonorum possess. [illegible], & pollicebantur his bonor. possessionem, quæ unde cognati appellatur. Nos vero legem duodecim tabularum sequentes, & [illegible] in hac parte conservantes, laudamus quidem prætores suæ humanitatis, non tamen eos in plenum causæ mederi invenimus. Quare etenim uno eodemque gradu naturali concurrentes, & adgnationis titulis [illegible] masculis, quam in feminis [illegible] masculis quidem dabatur ad successionem venire [illegible], ex adgnatis autem mulieribus nulli penitus, nisi soli sorori, ad adgnatorum successionem patebat aditus. Ideo in plenum omnia reducentes, & [illegible] duodecim tabularum eandem dispositionem exæquantes: nostra Constitutione [illegible] omnes legitimas personas, id est, per virilem sexum descendentes, sive masculini generis, sive feminini [illegible] ad jura successionis legitimæ ab intestato vocari secundum sui gradus prærogativam: nec ideo excludendas, quia consanguinitatis jura, sicut germanæ, non habent. Hoc etiam addendum nostræ Constitutioni existimavimus, ut

ut transferatur unus tantummodo gradus a jure cognationis in legitimam successionem: ut non solum fratris filius & filia, secundum quod jam definivimus, ad successionem patrui sui vocentur: sed etiam germanæ, consanguineæ, vel sororis uterinæ filius & filia soli, & non deinceps personæ una cum his ad jura avunculi sui perveniant: & mortuo eo, qui patruus quidem est sui fratris filiis, avunculus autem sororis suæ soboli, simili modo ab utroque latere succedant: tanquam si omnes ex masculis descendentes, legitimo jure veniant, scilicet ubi frater & soror superstites non sunt.

Ex Auth. de hered. ab intest. col. 9. tit. 1. Nov. 118. cap. 3. Item ex Auth. ut fratrum filii succedant, col. 9. tit. 10. Nov. 127. cap. 1.

Sed novo jure filii fratris præmortui, vel sororis præmortuæ utrinque conjuncti defuncto, vel defunctæ utrinque conjunctis vocantur in stirpes.

His enim personis præcedentibus, & successionem admittentibus, ceteri gradus remanent penitus semoti, videlicet hereditate, non ad stirpes, sed in capita dividenda.

Ex Auth. ead. de hered. ab intest. ubi sup.

Sed novo jure in stirpes, non in capita prædicta dividitur hereditas.

§. 5. Si plures sint gradus adgnatorum, aperte lex duodecim tabularum proximum vocat. Itaque si (verbi gratia) sit defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus, frater potior habetur. Et quamvis singulari numero usa lex proximum vocet, tamen dubium non est, quin & si plures sint ejusdem gradus, omnes admittantur. Nam & proprie proximus ex pluribus gradibus intelligitur: & tamen non dubium est, quin, licet unus sit gradus adgnatorum, pertineat ad eos hereditas.

§. 6. [illegible] autem si quidem nullo testamento facto quisquam [illegible] tempus requiritur, quo mortuus est is, cujus [illegible]. Quod si facto testamento, quisquam [illegible] tempus requiritur, quo certum esse cœperit nullum [illegible] dem extiturum, tunc enim proprie quisque [illegible] decessisse intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo spatio temporis sæpe accidit, ut, proximiore mortuo, proximus esse incipiat, qui moriente testatore non erat proximus.

§. 7. *c* Placebat autem in eo genere percipiendarum hereditatum successionem non esse: id est, ut quamvis proximus, qui, secundum ea quæ diximus, vocatur ad hereditatem, aut spreverit hereditatem, aut antequam adeat, decesserit: nihilo magis legitimo jure sequentes admittantur. Quod iterum prætores imperfecto jure corrigentes, non in totum sine adminiculo relinquebant, sed ex cognatorum ordine eos vocabant, utpote [illegible] jure eis recluso. Sed nos nihil deesse perfectissimo juri [illegible], nostra Constitutione, quam de jure [illegible] protulimus, sancimus [illegible] hereditatibus non esse eis denegandam [illegible] erat, quod cognatis a prætore [illegible] est, hoc adgnatis esse reclusum maxime [illegible] onere quidem tutelarum & proximo gradu [illegible] succedit, & quod in [illegible] re obtinebat, [illegible] permissum.

§. 8. *d* Ad legitimam [illegible] nihilominus [illegible] tur etiam parentes, qui contracta fiducia filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, ac deinceps emancipant: quod ex nostra Constitutione [illegible], ut emancipationes liberorum semper [illegible] contracta fiducia fi[illegible] quum apud antiquos non aliter [illegible], nisi specialiter contracta fiducia parens manumisisset.

S C H O L I A

c [illegible]. In superiori titulo de sui. heredi[illegible] ximos [illegible] inter suos heredes. Prætor, & Constitutiones vocant sui heredes sunt liberi, qui in potestate morientis fuerint, ut filius, filia, nepos, neptisve ex filio, pronepos, proneptisve ex nepote ex filio nato, abnepos, abneptisve ex pronepote nato ex nepote, qui itidem sit ex filio natus, quos omnes ita ab intestato succedere lex XII. Tabul. jubet, ut cum eo, qui proximior fuerit, nulla habita discretione sexus, sequentes in sui parentis jam defuncti locum ex stirpe succedant, utque simul, qui pari gradu sunt, si ex eodem parente progeniti non sint, pro stirpe succedant. Nec interest utrum natura, an lege, id est, per adoptionem, an ex Constitutionibus liberi sint in potestate. Inter suos autem heredes, prætor emancipatos vocat: nisi se in adoptivam familiam dederint: nam eos, qui sunt in adoptiva familia, ne prætor quidem ipse, quandiu in ea sunt, inter suos heredes vocat: unde consequens est inter B legitimos quoque eos non vocari: nam liberi, qui sui heredes non sunt, proculdubio nec agnati sunt, *l. scripto, D. unde lib.* Sed in adoptivorum causa meminisse nos semper oportet ejus distinctionis, quæ a Justiniano prodita est in *l. cum in adoptivis*. Inter suos heredes constitutiones vocant nepotes, neptesve ex filia, pronepotes, proneptesve ex filia, pronepotes, proneptesve ex nepote ex filio filiave nato, vel ex nepote ex filia nato, cum certæ partis deminutione, quæ vel suis heredib. accedit, vel agnatis defuncti. Sed Justinianus sine ulla deminutione eos vocat, & generaliter in Novella constituit, ut liberi parentibus succedant, sive feminæ sint, sive mares, sive proximiori, sive ulteriori gradu, sive per marem, sive per feminam descendant, & sive emancipati, sive in potestate sint. Secundus ordo C intestatæ successionis est legitimorum, & eorum, quos inter legitimos Senatusconsulta, vel Constitutiones vocant: sui heredes sunt etiam legitimi, & inde *Tit. de suis & legit. lib.* in Codice Justiniani sunt & agnati, *l. filius, ff. de suis & legit. hered. l. Jurisc. §. 1. de grad. & adfin. l. de bonis, §. huic autem, de Carb. edic.* Sed differentiæ causa sui dicti sunt, videlicet quia multum in successione distant a ceteris legitimis: ad suos enim hereditas pertinet, non observata gradus prærogativa, utque in stirpes dividatur: in ordine autem legitimorum proximior ulteriorem excludit, hereditasque in capita dividitur. In suis nulla habetur discretio sexus, in legitimis contra: liberis capite deminutis datur bonorum possessio unde liberi, legitimis capite deminutis non datur bonorum possessio: sui heredes existunt, D ceteri omnes adeunt: proprium enim suorum est existere, quod Theophilo est [illegible], *in princip. tit. de bon. poss.* id est, de repente apparere sine ulla aditione. Sed ad rem. Legitimi sunt ii, qui consanguinitate [illegible] dicuntur, id est, fratres sororesque ex eodem patre [illegible] matre, vel eadem, vel diversa, qui emancipati non [illegible] nam uterini fratres sororesque consanguinei non sunt, [illegible] & emancipatione tollitur consanguinitas, ita ut ne[illegible] quisquam in [illegible] emancipato, neque emancipatorum [illegible] familia retento jure consanguinitatis succedere possit: quanquam autem consanguineæ agnati [illegible] teri omnes hoc proprio [illegible] nomine [illegible] quæstione hac ita [illegible] definiuntur [illegible] si, [illegible] legit. her. cognati virilis sexus [illegible] feminæ agnatæ non sint, sed quia post consanguineos E consanguineasve, soli mares jure civili succedunt [illegible] est, ex interpretatione prudentum, quæ [illegible] media jurisprudentia appellata est [illegible] Voconia, ut Paulus [illegible] quocum in lege Voconia continetur [illegible] quæstione tutelarum [illegible] sunt a parte cognati virilis sexus [illegible] virilegnum est. Hac igitur ratio [illegible] teris agnatis separavit [illegible] utriusque sexus, soli autem agnati [illegible] succedant. Sed tamen [illegible] omnes agnati agnatæve nulla habita discretione [illegible] inter eos ab intestato succedere [illegible] confirmat, abolita prudentum interpretatione [illegible]

nihil opus sit ab agnatis consanguineos separare: Parvi A item refert, utrum consanguinei, vel agnati natura, an adoptione quæsiti sint: sed in adoptivis prætereunda non est divisio prodita ab Justiniano, quam nos superius exposuimus. Legitimi itaque sunt agnati utriusque sexus, sive natura, sive adoptione quæsiti sint: cognati vero honorarii sunt, non legitimi: legitimi etiam sunt parentes, qui emancipatos filios manumiserunt: tunc vero ipsi parentes manumissores existunt, cum in emancipatione fiduciam contrahunt, id est, cum ea lege emancipant filium emptori, ut is eum rursus sibi emancipet: quod si talis contractus non intervenerit, legitimi sunt ii, qui filium emunt, & manumittunt: cum igitur propter capitis deminutionem filius emancipatus nullos agnatos habeat, solus ei pater naturalis, qui contracta fiducia manumiserit, excluso patre fiduciario, le- B gitimus heres est, vel si contracta non sit fiducia, emptor imaginarius, id est, extraneus manumissor. Legitimi etiam sunt patroni, patronæve, id est, qui, quæve ex justa servitute manumiserunt, quorum exemplo superiores legitimi sunt. Sed tamen ut patronorum liberi legitimi sunt heredes paterno liberto, non ita eorum liberi, qui in emancipatione manumittunt pro legitimis habentur, quod ego me demonstrasse memini, & alia quædam ad hanc rem pertinentia in *tit. de legit. patr. tut.* De jure autem patronorum in *tit. de success. liber.* latius disseremus. Sequitur, ut de iis videamus, quos inter legitimos vocant: in Senatusconsf. Tertylliano inter legitimos vocatur mater, defuncto filio, filiave, mater, inquam, ingenua tribus, aut libertina quatuor liberis honorata, quanquam cognata sit mater, non C agnata. Si tamen ei filio neque suus heres sit, quive suorum loco est, neque pater, ad quem lege hereditas fiducia contracta, vel bonorum possessio unde decem personæ, non contracta fiducia pertineat, neque frater consanguineus: quod si sola soror consanguinea sit, inter eam & matrem hereditas communicatur, filia autem defuncta liberi ex ea nati non excludunt matrem, id est, aviam suam, quia neque sui sunt, neque suorum loco: pugnat igitur hoc casu Senatusc. Tertyllianum cum Senatusc. Orphitiano, & illi in hoc succumbere, ac cedere videtur. Sed constitutiones Alexandri, aliorumque principum, & SC. Orphicianum, filiam anteponunt matri, *l. 1. l. quoties, C. de Senatusc. Orfit. l. si matre, C. de suis & leg. lib.* Igitur filius & filia, quamvis matri agnati D non sint, SC. Orficiano, vel oratione D. Marci & Commodi ad ejus hereditatem vocantur, atque ita, ut nemo eis sit anteferendus, cum tamen matri plerique anteferantur: Et hi quidem sunt, quos SC. legitimorum, vel agnatorum loco vocant, de quibus suis locis fusius disseremus. Nunc de illis quæramus, quos legitimorum loco constitutiones vocant. Ex Constitutione Valent. & Theodo. & Arcad. nepotes, neptesve succedunt inter legitimos aviæ paternæ, vel maternæ, cum deminutione tertiæ partis, si cum liberis, vel quartæ, si cum [illegible] aviæ concurrant, licet ex placito Justiniani nulla [illegible] deminutio: eodem jure pronepotes proneptesve succedunt proaviæ paternæ, vel maternæ: at si defuncta matrem habeat & nepotem, neptemve ex filio filiave, & mater nitatur Tertylliano, nepos neptisve Constitutionibus, proavia paterna, vel materna, pronepotes pro- E neptesve superiores erunt, *l. pen. C. de suis & legit. lib.* Ultra nepotem, & neptem matri præferri, non reperio eos, qui ex feminis descendunt. Ex Constitutione Anastasii fratres sororesque emancipati, vel emancipatæ, vocantur ad successionem fratris legitimorum loco, sive is frater in familia sit, sive emancipatus, itemque fratres integri juris emancipato succedunt, præferunturque omnibus agnatis. Sed cum fratribus in familia retentis, cum deminutione tertiæ partis vocantur, puta si unus sit frater integri juris, alter emancipatus, fratri integri juris datur bes, fratri emancipato triens: si duo sint emancipati, unus integri juris, singulis emancipatis datur quadrans, integri status fratri datur semis:

A quod si duo integri, unus deminutus, deminuto sextans & duella & duellæ quinta pars, integris dodrans & duella & duellæ reliquæ quatuor partes: Nam in proposito duella una in quinque partes scindenda est, quarum unam deminutus auferat, reliquas integri inter se ex æquo partiuntur: Justiniano autem placet nullam deminutionem fieri, *l. fin. C. de leg. hered.* Ceterum de hac Anastasii constitutione vide quæ scripsimus sub *tit. de leg. agn. tut.* Ex Justiniani constitutione inter legitimos vocantur fratrum emancipatorum filii tantummodo & filiæ, non ulteriores. Ex eadem constitutione inter legitimos, fratres sororesque uterini vocantur, vel soli, vel cum germanis fratribus, *d. l. fin.* quod tamen in *Nov.* CXVIII. sic immutavit, ut fratres sororesque ex eodem patre eademque matre præferat fratri- B bus ex uno parente: fratres autem ex uno parente simul vocet, sive consanguinei sint, sive uterini, videlicet in bonis quæsitis a fratre: nam in maternis uterini, in paternis consanguinei præferuntur, ut recte Accursius tradit in *Nov. ut fratr. fi.* Item ex Constitutione Justiniani inter legitimos vocantur sororis consanguineæ, vel uterinæ filii tantummodo & filiæ, non ulteriores, vel soli, vel una cum consobrinis, quibus ipsi sunt amitini, *l. pen. l. fin. C. de leg. hered.* videlicet si nulli extent defuncto fratres sororesve consanguinei, aut uterini, quod tamen in *Nov.* CXVIII. prorsus immutavit: nam mortui fratris, mortuæve sororis utrinque conjuncti, conjunctæve filios, ad hereditatem patrui, & avunculi, amitæ, & materteræ vocat in stirpem cum patruis, & avunculis, amitis, & materteris, qui, quæve C itidem defuncto utrinque conjuncti, vel conjunctæ sint: fratri ex uno parente anteponit filios fratris utrinque conjuncti, & e contrario. Deficiente fratre utrinque conjuncto, fratrisque utrinque conjuncti filiis, fratres ex uno parente vocat cum filiis fratris ex uno parente, quod si soli supersint filii fratrum, filios fratris utrinque conjuncti reliquis anteponit, vel si omnes ex fratribus sint, ex uno tantum parente conjunctis, nihil interesse dicit, utrum per patrem solum, an per matrem conjuncti sint, quibus addenda sunt ea, quæ scripsimus ad *§. cum igitur, sup. tit. prox.* Sed pergamus. Ex Constitutione Constantini, aliorumque principum, mater quæ liberis honorata non est, cum agnatis filio filiæve pro triente succedit, quæ autem liberis honorata est trientem cedere debet fratri emancipato (nam fra- D ter agnatus ei præferetur) sive is quoque filius, sive privignus sit, vel patruo, ejusque filio, vel nepoti, licet agnati esse desierint, non ulterioribus, *l. 1. l. 2. l. sicut, C. Theod. de legit. hered.* Contra Justinian. in *l. fin. C. ad Tertyll.* matrem in solidum ad hereditatem filii vocat, nisi concurrant sorores, quibus ex antiquo jure partem dimidiam cedere debet, vel nisi concurrant fratres aut soli aut cum sororibus, cum quibus pro capitibus hereditatem partitur, nec interest agnati fuerint fratres sororesque, an capite deminuti, vel uterini: nihil etiam interest sive jus liberorum mater habeat, sive non habeat, ex *l. fin. C. de jur. lib.* Quod si concurrat etiam pater, moriente filio emancipato, pater excludit matrem ex S.C. Tertylliano, ipse autem excluditur a filiis suis emancipatis, fratribusque defuncti: sed tamen Justinia- E nus pietate motus, hoc casu patri, matrique dedit ususfructus totius successionis bessem, quod si moriatur filiusfamilias, fratribus emancipatis, sororibusque, & matri secundum prædictam distributionem proprietas, patri ususfructus, quo & superstite filio usus est, conservatur, & hoc tradit *l. fin. C. ad Tertyl.* sed si fratres concurrant, qui sint in potestate patris, sive defunctus emancipatus sit, sive integrum jus habeat, hodie bona fraterna ex constitutione *l. cum oportet C. de bon. quæ lib. & l. de emancipatis, C. de suis & legit. lib.* quæ *l. ult. C. ad Tertyl.* sequuta est, patri acquirentur quantum ad usumfructum, æquum igitur erit concurrente matre virilem aut dimidiam portionem proprietatis dari, argument. *d. l. ult.* quod si mater non concur-

rat, fratres uterini bona materna præcipiunt, ceterorum proprietas omnibus communiter acquiritur. Credo me his de rebus quædam scripsisse in *titul. per quas pers. nob. acq.* Sed hæc omnia in *Novel.* CXVIII. mirum in modum perturbantur. Pater non excludit matrem, parentes pa- pater & mater ex æquo filio succedunt: parentes paterni & materni cujuscumque sexus, ita liberis succe- dunt, ut paterni semissem, materni alterum semissem auferant. Cum parentibus in capita succedunt fratres sororesque utrinque conjuncti, ita ut ne usumfructum quidem suæ portionis concurrentibus parentibus acqui- rant, ut ne mater concurrens cum sororibus plus virili portione ferat, quod & traditur in *Novel.* XXII. Ad hæc fratrum filii ex *Novel.* CXXVII. cum parentibus in stir- pem succedunt, fratris filius patrem repræsentat, & ideo patruum excludit. Præterea ex Nov. Justiniani, omnes cognati sunt legitimorum loco, & sublata est agnationis cognationisque differentia: sunt & alii com- plures, qui ex Constitutionibus inter legitimos vocan- tur, de quibus inferius differemus.

b Constitutiones. Sui heredes ex lege duodecim Tabu- lar. aut naturales sunt, aut non naturales: naturales aut ex justo matrimonio sunt, aut ex concubinatu. Non naturales, puta filius adoptivus, & uxor, quæ in ma- num convenit, vel nurus, quæ convenit in manum fi- liifamilias suorum loco, qui vel honorarii sunt, vel principales, id est, ex Constitutionibus.

c Placebat autem. In his heredibus, qui ex lege duo- decim Tabularum vocantur, successio non est, velut in suis heredibus, *l. 1. §. sciendum, de suis & legit. he- red.* Id est filio, cui delata est hereditas, abstinente se, nepos non admittitur ipso jure quasi suus, sed neque in legitimis heredibus est successio, quia ex lege tota successio, vel hereditas ei tantum defertur, qui mor- tis tempore proximior fuerit, & non aliis: eo igitur sublato, qui erat mortis tempore proximior, omnis le- gitima successio tollitur: *Quia*, inquit Paulus, *omnis legitima successio proximiori defertur*, *lib. 4. Sentent.* Sic enim legendum est, *non omissa successio*, alioquin ratio cum assertione pugnabit. Hoc autem jus est ex duode- cim Tabul. quid autem sit jure prætorio videamus. In- venio Prætorem dedisse successionem inter cognatos, hoc est, ut primis non petentibus intra præstituta tem- pora, sequentibus deferatur bonorum possessio: exem- pli gratia, non petente avunculo magno, succedit pro- pior sobrinus, etiamsi non ex eo avunculo susceptus fue- rit: & hæc est species *leg. 2. C. de success. edit.* In suos & legitimos successionem non dedit, neque vero po- tuit dare, sed filio non admittente bonorum possess. Unde liberi, nepotem vocat ex parte unde legitimi, non ex illa unde liberi, *l. 1. §. sed videndum, ff. de suc- cess. edict.* Agnato proximiore admittente bonorum pos- sessionem unde legitimi, sequenti defert bonorum pos- sessionem unde cognati: quicumque igitur ex successo- rio edicto vocantur, a solo Prætore vocantur: succes- sorium edictum ex eo dicitur, quod det successionem inter bonorum possessores, quanquam & eam quoque clausulam contineat, quæ definit tempora petendæ bo- norum possess. Ceterum ex illa potissimum parte appel- lationem sumit, qua in locum eorum, qui intra tem- pora petitionis bonorum poss. non admiserunt, sequen- tes vocantur, & ideo passim venire dicuntur ex succes- sorio edicto, ex successoria parte, ex beneficio succes- sorii edicti, ex successorio capite, *l. ult. l. 1. §. sed viden- dum, ff. de suc. edic. l. ult. C. eo. l. 1. §. pen. ff. de jur. & fact. ignor.* Novissime autem Just. inter legitimos successio- nem dedit in *Græca Const. de jure patron.* ut dici jam il- lud possit, proximiore repudiante, aut mortuo antequam adeat, sequentes inter legitimos vocari ex Const. Just.

d Ad legitimam. Inter legitimos etiam vocantur ex Constitut. Justiniani parentes, qui non contracta fiducia emancipaverunt: olim non contracta fiducia lex voca- bat extraneum manumissorem: Prætor vero ei decem personas anteponebat, id est, patrem, matrem, avum, aviam tam paternos, quam maternos, filium, filiam, nepotem, neptem tam ex filio, quam ex filia, fratrem, sororem, sive consanguineos, sive uterinos. Unde si pa- ter manumiserit, vocat eum Prætor ex parte unde le- gitimi, si non manumiserit ex parte unde x. personæ, *l. si ut patrem, ff. de suis & leg. §. sunt autem, inf. de bon. poss.* Sed cum ex Constit. Just. omnis emancipatio, con- tracta fiducia fieri videatur, liquido constat parentem, qui filium emancipaverit, non contracta fiducia, inter legitimos vocari, nec ullum posthac manumissorem ex- traneum intelligi, quin potius emptorem filii pro par- te fiduciaria semper haberi: atque ideo supervacuam & inanem esse bonorum possessionem unde decem per- sonæ, *§. qua autem, de bon. poss.* cujus quidem nescio cur Ulp. in *Fragm.* mentionem non fecerit in *tit. de poss. dan.* in quo ceteras omnes memorat, forsitan qui jussu Ala- rici Gothorum Regis Ulpiani corpus ita dilaceravit, ideo unde x. personæ bon. poss. prætermisit, quod jam suo tem- pore ea in usu esse desiisset. His maxime velim te addere ea, quæ ad *tit. de legiti. par. tut.* in libro primo annotavimus.

CAP. III. *De Senatusconsulto Tertylliano.*

LEx duodecim tabularum ita stricto jure utebatur, & proponebat masculorum progeniem, & eos, qui per feminini sexus necessitudinem sibi junguntur, adeo expellebat, ut ne quidem inter matrem & filium filiamve ultro citroque hereditatis capiendæ jus daret: nisi quod prætores ex proximitate cognatorum eas personas ad successionem, bonorum possessione unde cognati accommodata, vocabant.

§. 1. Sed hæ juris angustiæ postea emendatæ sunt. Et primus quidem divus Claudius, matri ad solatium liberorum amissorum, legitimam eorum detulit hereditatem.

§. 2. Postea autem Senatusconsulto Tertylliano, quod divi Hadriani temporibus factum est, plenissime de tristi successione matri, non etiam aviæ deferenda cautum est: ut mater ingenua trium liberorum jus habens, libertina quatuor, ad bona filiorum admittatur intestato mortuorum, licet in potestate parentis est: ut scilicet quum alieno juri subjecta est, jussu ejus adeat hereditatem, cujus juri subjecta est.

§. 3. Præferuntur autem matri liberi defuncti, qui sui sunt, quive suorum loco sunt, sive primi gradus, sive ulterioris. Sed & filiæ suæ mortuæ filius, vel filia opponitur ex Constitutionibus matri defunctæ, id est, aviæ suæ. Pater quoque utriusque, non etiam avus, vel proavus matri anteponitur, scilicet quum inter eos solos de hereditate agitur. Frater autem consanguineus tam filii, quam filiæ excludebat matrem: soror autem consanguinea pariter cum matre admittebatur. Sed si fuerat frater & soror consanguinei, & mater liberis honorata: frater quidem matrem excludebat, communis autem erat hereditas ex æquis partibus fratris & sororis.

§. 4. Sed nos Constitutione, quam in Codice nostro nomine decorato posuimus, matri subveniendum esse existimavimus: respicientes ad naturam & puerperium, & periculum, & sæpe mortem ex hoc casu matribus illatam. Ideoque impium esse credidimus casum fortuitum in ejus admitti detrimentum; si enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immerito defraudabatur successione suorum liberorum: quid enim peccavit, si non plures, sed paucos peperit? Et dedimus jus legitimum plenum matribus, sive ingenuis, sive libertinis, & si non ter enixæ fuerint, vel quater, sed eum tantum, vel eam, qui, quæve morte intercepti sunt, ut & sic vocentur in liberorum suorum legitimam successionem.

§. 5. Sed quum antea Constitutiones jura legitimæ successionis perscrutantes, partim matrem adjuvabant, partim eam prægravabant, & non in solidum eam vocabant, sed in quibusdam casibus tertiam ei partem abstrahentes, certis legitimis dabant personis, in aliis autem contrarium faciebant: nobis visum est recta & simplici via matrem omnibus personis legitimis anteponi: & sine ulla deminutione filiorum suorum successionem accipere: excepta fratris, & sororis persona, sive consanguinei sint, sive sola cognationis jura habentes: ut quemadmodum eam toti alii ordini legitimo præposuimus, ita omnes fratres, & sorores, sive legitimi sunt, sive non, ad capiendas hereditates simul vocemus: ita tamen ut si quidem solæ sorores agnatæ, vel cognatæ, & mater defuncti, vel defunctæ supersint: dimidiam quidem mater, alteram vero dimidiam partem omnes sorores habeant. Si vero matre superstite, & fratre vel fratribus solis, vel etiam cum sororibus, sive legitima, sive sola cognationis jura habentibus, intestatus quis vel intestata moriatur, in capita distribuatur ejus hereditas.

Ex Authent. de hered. ab intest. col. 9. tit. 1. Nov. 118. pas. & Auth. ut fratrum filii, col. 9. tit. 10. Nov. 127. pas.

Defunctq, vel defunctæ sine liberis, parentes si soli sunt succedunt, salva gradus prærogativa. Si pari gradu, pariter vocantur, paternis quidem dimidia, maternis quoque dimidia delata, licet dispar sit eorum numerus. Cum patre & matre fratres sororesve utrinque conjuncti defuncto, vel defunctæ, vel filii fratris præmortui, vel sororis præmortuæ utrinque adjuncti defuncto, vel defunctæ vocantur, ut viriles fiant portiones, filiis fratris, vel sororis vocatis in stirpem, exclusa prorsus omni differentia sexus, & patriæ potestatis, ubi nulla secundarum nuptiarum fit mentio. Si primi gradus parentes non essent, qui vocantur cum eis, excluderent inferiores.

Post parentes, & fratres & sorores ex utroque parente, & filios eorum, admittuntur ex uno latere fratres, sororesve, cum quibus & filii eorum, si qui ex eis jam decesserint. Ex transverso nulli liberi in locum defuncti parentis succedunt, nisi filii fratris, vel sororis præmortuæ.

§. 6. Sed quemadmodum nos matribus prospeximus, ita eas oportet suæ soboli consulere: scituris eis, quod si tutores liberis non petierint, vel in locum remoti, vel excusati intra annum petere neglexerint: ab eorum impuberum morientium successione merito repellentur.

§. 7. Licet autem vulgo quæsitus sit filius filiave: potest tamen ad bona ejus mater ex Tertylliano Senatusconsulto admitti.

S C H O L I A.

a Non etiam aviæ. Equidem ante Novellam Justiniani nusquam legi aviæ inter legitimos jus succedendi datum.

b Qui sui sunt. Hæc Divus Pius constituit de filiabus, sed non video cur dici in filiis idem non possit, *l. 2. §. sed si quis decess. ff. ad Tert.* similis casus est in *dict. l. 2. §. sed si sit consanguinea:* pater legitimus excludit matrem, sive contracta, sive non contracta fiducia filium emancipaverit: pater cognatus non excludit matrem: pater cognatus est is, quem avus emancipavit, cujusque filius ab avo manumissus est, vel qui se alteri arrogandum dedit. Huic vero patri simul cum matre defertur bon. poss. unde cognati, quam si ipse non admittat, succedit ei mater ex S. C. Tertyl. atque ex edicto unde cognati succedit edictum unde legitimi, nam matri, quæ ex S. C. vocatur, unde legitimi bonor. poss. competit.

c Quum inter eos solos. Bene inter eos solos, id est, inter matrem & avum, inter matrem & proavum: nam si & mater sit, & avus manumissor, & pater, matri obstat pater quo minus ex Tertylliano succedat, utque ambo quasi cognati admittantur, rursus utrisque obstat avus, atque ita excellit avus, & superat matrem, planeque ita cum matre agere potest, si vinco vincentem, eo vinco eodem modo & te, si nemo sit, qui te vincat, utputa si pater non sit, quem ego superaturus sum, vincente superiorque discedere non possum. Sic in *l. 2. §. si sit agnatus, D. ad Tertyll.* mater, quæ agnatum vincit, cui manus dat pater cognatus, & ipsum patrem vincit: at si nullus sit agnatus, simul cum patre vocatur. His simile exemplum notavi in *l. creditor, D. de rebus cred.*

d Et dedimus. Quid opus fuit hoc lege caveri ab Justiniano, cum jam Honorius & Theodosius in *l. 1. C. de jur. delib.* & ut ipse refert in Novell. 78. Constantinus magnus jus liberorum, quod antea a singulis separatim petebatur, omnibus concessissent? Isidor. *lib. 5. Etymol.* ita definit jus liberorum: *Jus*, inquit, *liberorum est conjugum sine liberis invicem pro loco pignorum hereditatis alterna conscriptio*, quam definitionem confirmat Nov. Valent. de testamentis, *l. valeat, Cod. Theod. de infir. iis, quæ sub tyr.* & id, quod Ulpianus scribit in *tit. de solidi capacitate*, liberam inter se conjuges testamenti factionem habere, si jus liberorum a principe impetraverint, alioquin conjugibus obstare legem Juliam & Papiam. Et hoc quidem jus liberorum Honorius & Theodosius omnibus dant, *dict. l. 1.* non dicunt se jus trium, aut quatuor liberorum dare, sed jus liberorum, id nempe, quod superius exposuimus, & hanc interpretationem confirmat *l. fin. prioris tit.* quæ conjungi debet cum *dict. l. 1.* ut colligi ex inscriptionibus, & subscriptionibus potest. Tum adjicit Justinianus in *l. 2. de jur. delib.* matrem Tertulliani commodum habere, etiamsi ingenua tres, vel libertina quatuor liberos non habeat: quod ante Justinianum nullus adhuc Imperator constituerat. Cetera beneficia, quæ liberos habentibus dantur, præsertim circa munerum vacationem, ineptus plane fuerit quisquis non habentibus, communicata esse crediderit, ineptior qui existimaverit, non satis fuisse Theodosium liberos habere, nisi & jus liberorum a principe impetratum esset, cujus sententiæ Duarenus princeps est: pro ea citat *l. fin. C. de iis, qui num. lib.* qua belle scilicet confirmat sententiam suam, nondum quicquam in Duareno stultius legi.

CAP. IV. *De Senatusconsulto Orphitiano.*

PEr contrarium autem, ut liberi ad bona matrum intestatarum admittantur, Senatusconsulto Orphitiano, Orphito & Ruso consulibus, effectum est, quod latum est divi Marci temporibus: & data est tam filio, quam filiæ legitima hereditas, etiamsi alieno juri subjecti sunt: & præferuntur consanguineis, & adgnatis defunctæ matris.

§. 1. Sed quum ex hoc Senatusconsulto nepotes ad aviæ successionem legitimo jure non vocabantur: postea hoc Constitutionibus principalibus emendatum est, ut ad similitudinem filiorum, filiarumque, & nepotes, & neptes vocentur.

§. 2. Sciendum autem est hujusmodi successiones, quæ a Tertylliano, & Orphitiano deferuntur, capitis deminutione non perimi, propter illam regulam, qua novæ hereditates legitimæ capitis deminutione non pereunt, sed illæ solæ, quæ ex lege duodecim tabularum deferuntur.

§. 3. Novissime sciendum est etiam illos liberos, qui *a* vulgo quæsiti sunt, ad matris hereditatem ex hoc Senatusconsulto admitti.

§. 4. Si ex pluribus legitimis heredibus quidam omiserint hereditatem, vel morte, vel alia causa impediti fuerint, quo minus adeant: reliquis, qui adierint, adcrescit illorum portio: & licet *b* ante decesserint, qui adierint, ad heredes tamen eorum pertinet.

S C H O L I A.

a Vulgo quæsiti. Ut vulgo quæsitis mater succedit ex Tertylliano, ita ex Orphitiano vulgo quæsiti succedunt matri: excipit Justinianus matrem illustrem, cui spurii nullo modo succedunt extantibus legitimis, *l. pen. C. eod. tit.* Id vero Justinianus non negat matrem illustrem spurio succedere, neque ego ausim negare.

b Ante

b Ante decessorius. Vel, *quam adscriptores*, ut in *l. fi. ex pluribus*. Quæ lex etiam illud adjicit, diversum esse suorum heredi infanti, & coheredis subfituti: nam jus subfitutionis heredem non fequitur, quamvis ad eum inftitutionis portio pervenerit, idemque Paulus notat *lib. 4. Sent. tit. de inoff. test.*

CAP. V. *De a fuccefſione cognatorum.*

POſt ſuos heredes, eoſque, quos inter ſuos heredes pretor, & Conſtitutiones vocant, & poſt legitimos quorum numerus fuit adgnati, & his, quos in locum adgnatorum, tam ſupradicta Senatuſconſultus, quam noſtra erexit Conſtitutio) proximos cognatos pretor vocat.

§. 1. Qua parte naturalis æquitatis ſpectatur.

Ex Assis. de hered. ab intest. venient. coll. 9. tit. 1. Nov. 118. c. 4.

Sed hodie æqualiter ſuccedunt adgnati & cognati, omni ceſſante differentia.

Nam adgnati capite deminuti, quique ex his progeniti ſunt, ex lege duodecim tabularum inter legitimos non habentur, fed a pretore tertio ordine vocantur: exceptis ſolis tantummodo fratre & ſorore emancipatis, non etiam liberis eorum, quos lex Anaſtaſiana cum fratribus pariter junctis conſtituit, vocat quidem ad legitimam fratris hereditatem, ſive ſororis: non æquis tamen portibus, ſed cum portione deminutione, quam facile eſt ex ipſius Conſtitutionis verbis colligere. Alias vero adgnatis inferioris gradus, licet caſu deminutionem paſſi non ſunt, tamen eos antecipit & præcluſdubio cognatis.

§. 2. Hos etiam, qui per ſeminii ſexus perſonas ex trasverſo cognatione junguntur, tertio gradu proximitatis nomine pretor ad ſucceſſionem vocat.

§. 3. Liberi quoque, qui in adoptiva familia ſunt, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu vocantur.

§. 4. Vulgo quæſitos nullum habere adgnatum manifeſtum eſt: quum adgnatio a patre cognatio a matre ſit: hi autem nullum parentem habere intelligunture. Eadem ratione ne inter ſe quidem poſſunt videri conſanguinei eſſe: quia conſanguinitas ſine adgnatione eſt adgnatio. Tantum igitur cognati ſunt ſibi, ſicut ex matre cognati. Itaque omnibus iſtis ex parte competit bonorum poſſeſſio, quia proximitatis nomine cognati vocantur.

§. 5. Hoc loco & illud neceſſario admonendi ſumus, agnationis quidem jure admitti aliquem ad hereditatem, eſſe decimo gradu ſit, ſive de lege duodecim tabularum quæramus, ſive de edicto, quo pretor legitimis hereditibus ſtatuem ſe bonorum poſſeſſionem pollicetur. Proximitatis vero nomine ita ſolis pretor promittit bonorum poſſeſſionem, qui uſque ad ſextum gradum cognationis ſunt, & ex ſeptimo a fobrino, fobrinaque nato natave.

SCHOLIA.

a Succeſſione cognatorum. Legitimis ſuccedit decem cognatorum gradus, cognatorum ſucceſſio, quæ nudam pretoris indulgentiam, cognatorum ſex gradus complectitur, ex ſeptimo fobrino, fobrinave nato, natamve: & ideo Ulp. in *tit. de ſolidi capacitate*, inter conjuges ſolidi capacitatem eſſe ſcribit, ſi cognati inter ſe conjunx, uſque ad ſextum gradum: nam a ſexto gradu cognatio nulla eſt. Item. Papinianus in *l. adhuc, ſi unde cognati*, octavi gradus agnato deferri bonorum poſſeſſionem unde legitimi, etiam ſi lege heres non exiteris, ut pura ſi hereditatem non adieriſ, vel ſi pro herede ſe non geſſeris. Eidem autem agnato, ut proximo cognato unde deferri bonorum poſſeſſionem unde cognati, nunquam poſ heredi geſſerit nam ultra ſextum gradum [illegible] quidem ipſis, qui etiam heredes exteterint, [illegible] bonorum poſſeſſio deferri poteſt: a hanc Papiniani ſententiam Acc. intellexit. Proximitatis autem nomine cognationem ideo intelligimus, qua in cognatorum ordine ſola proximitas ſpectatur. In ſuorum, vel agnatorum ordine ius ſui & agnatio ſpectatur, vincitque agnatio proximitatem *b. expetitis*, *§. fin. inf. tit. prox.*

CAP. VI. *De gradibus cognationis.*

HOc loco neceſſarium eſt exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quorum principiis admonendi ſumus, cognationem aliam ſuprannumerari, aliam infra, aliam ex trasverſo, quæ etiam a latere dicitur. Superior cognatio eſt parentum, inferior liberorum, ex trasverſo fratrum, ſororumve, ſoro rumque, qui quave ex his progenerantur, & conveniente patrui, amitæ, avunculi, matertereæ. Et ſuperior quidem & inferior cognatio a primo gradu incipit: at ex, qui ex trasverſo numeratur a ſecundo.

§. 1. Primo gradu eſt ſuperi patris, matrisve filius, filia.

§. 2. Secundo ſupra avus, avia: infra nepos, neptis: ex trasverſo frater, ſoror.

§. 3. Tertio ſupra proavus, proavia, infra pronepos, proneptis: ex trasverſo fratris, ſororiſque filius, filia: & convenienter patruus, amita, avunculus, matertera. Item ex eſt frater patris, qui frater avi, avæ vocatur. Avunculus eſt frater matris, qui apud Græcos propric *θειος*, & promiſcue *θειοι* dicitur. Amita eſt patris ſoror. Adverſtera vero matris ſoror: utroque *διος*, vel apud quoſdam *τιτθη* appellatur.

§. 4. Quarto gradu ſupra abavus, abavia: infra abnepos, abneptis, ex trasverſo patruus, amita, avunculus, neptis: & convenienter patruus magnus, amita magna, id eſt, avi fratter & ſoror conſobrinus, conſobrina, id eſt, qui, quave ex fratribus, aut ſororibus progenerantur. Sed quidam recte conſobrinos eos proprie dicunt, qui ex duobus fororibus progenerantur, quaſi conſororinos: eos vero, qui ex duobus fratribus progenerantur, proprie fratres patruelis vocant. Si autem ex duobus fratribus filia naſcuntur, ſorores patruelis appellari. At eos, qui ex fratre & ſorore propagantur, amitinos proprie dici. *a* Amitæ nam filii conſobrinos, & appellari, ex illos amitinos.

§. 5. Quinto ſupra atavus, atavia: infra abnepos, abneptis ex trasverſo fratris, ſororiſque pronepos, proneptis: & convenienter proprius proximitis, id eſt, propatri frater & ſoror: proavunculus, promatertera, id eſt, proavie frater & ſoror. Item fratris patruelis, ſororis patruelis, conſobrini conſobrinæ, amitini amitinæ, filius, filia propior fobrino, propius fobrina: hi ſunt patrui magni, amitæ magnæ, avunculi magni, matertera magna, filiaſtiæ.

§. 6. Sexto gradu ſupra tritavus, tritavia: infra trinepos, trineptis: ex trasverſo fratris, ſororiſque abnepos, abneptis, & conveniuter abpatruus, abamita, id eſt, abavi frater & ſoror: abamitinus, abamitertera, id eſt, abaviæ frater & ſoror. Item fobrini, fobrinæque, id eſt, qui, quave ex fratribus, vel ſororibus patruelibus vel conſobrinis, vel amitinis progenerantur.

§. 7. Hactenus oſtendiſſe ſufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his poterit unuſquiſque facile animadvertere, quotus quiſque gradus numerare debeamus: quippe ſemper generatis quæ que perſona gradum adjiciat, ut longe facilius ſit reperire, quotus quiſque gradus ſit, quam proprie cognationis appellationem quemquam denotare.

§. 8. Adgnationis quoque gradus eadem modo numerantur.

§. 9. Sed quum manis veritas oculata fide, quam persures animis hominum inſigitur: ideo neceſſarium eſt, ut nimus poſt narrationem gradum, ſex noſtræ Inſtitutionis libro inſcribi, quatenus poſſint & auribus & oculis fratrum inſpectione adoleſcentes perfectiſſimam de doctrinam adipiſci. Illud certum eſt, ad ſeptimum

gnationes illam partem eſſeſi, qua proximitatis nomi- a etiam mihi fobrino eſſe, quod neque Antonio Auguſtino, neque mihi probatur ullo modo: nam *dicta b. amitæ, ſed*, aperte ſeparatur illius conſobrini a propius fobrino, & in fraudo, conſobrinorum nepotes, aut proneptes dicuntur, non propius fobrinum filii aut nepotes.

b Conſtitutiones. Poſt verbum *judices* in Not. adde. Cæterum ipſi inter ſe filii naturales invicem quaſi ex conſanguinitatis ex eadem conſtitutione ſuccedunt. Undeſi ſit liberis, itemque frater collibertis defuncti patronum ad ſuccedunt, vel ſi etiam frater ingenuus a cognatione fratris libertini patronum accret, quæ omnia ſumme notanda ſunt.

CAP VII. *a De ſucceſſione liberorum.*

NUnc de libertorum bonis videamus. Olim itaque licebat liberto patronum ſuum impune retentamen contemnere, quia ex decem tes dandem tabularum ad hereditatem liberti vocabat patronum, ſi inteſtatus decerniet: eſſe libertis, nullo ſuo heredes relicto, ſuadente natura, quoniam mortuo libero, ſi is bonum hereditas deferretur, patrono etiam in bonis ejus iuris erat. Et quidem ex naturalibus rationibus ejusmodi heredem relinquebat, quem nulla voluntate ſua adoptivus filius ſuiſſet, aperte imquum eſt, illum patronum ſuperiorem.

§. 1. Qui de duas pedes permodo dando non fuit iniquitas emendata eſt, ſuccenſum faciebat. reſtituentum libertus, habitator ſit terræ, ut patronus patrem dimittat. Sed hoc Conſtitutione reformatum eſt, & ſi aut ubi aut animus parte dimidia relinquerat, dabatur patrono contra tabulas inſtituendi parte dimidiæ bonorum poſſeſſio; five interſtatus moriebatur, ſio heredi relicto filio adoptivo: dabatur quæ patrono contra bona ſuum heredem, parte dimidiæ bonorum poſſeſſio. Prodeſſe autem ſuberto ſolebant ex excludendum patronum nascuntes libri, non ſolum quos in potestate moriis tempore habebat; ſed etiam emancipatos & in adoptionem dati: ſi modo ex aliqua parte ſcripti heredes erant, aut præterii contra tabulas bonorum poſſeſſionem ex edicto petebant: nam extraneis nihil prodeſſe debebant patronum.

§. 2. [illegible] ſunt, patronorum liberi, & ſi [illegible] ſunt, & ſi [illegible] ſunt, & ſi [illegible] ſunt

non posſint argui inofficioſa eorum teſtamenta : cunc
ex noſtra conſtitutione per bonorum poſſeſſionem con-
tra tabulas non dimidiam (ut antea) ſed tertiam par-
tem bonorum liberti conſequantur : vel quod deſtruis
ex Conſtitutione noſtra à repletur, ſi quando minus ter-
tia pars bonorum liberum libertus, vel liberta eis re-
ſcripſerit : ita ſine onere, ut nec liberis liberti ſervire
ex ea parte tegata, vel fideicommiſſa præſtentur, ſed
ad coheredes hoc onus redundaret : quibus alio caſibus
a nobis in præfata Conſtitutione congregatis, quos ne-
ceſſarios eſſe ad hujuſmodi juris diſpoſitionem perſpe-
ximus, ut tam patroni patronorumve liberi eorum,
quam qui ex tranſverſo latere veniunt, uſque ad
quintum gradum ad ſucceſſionem libertorum vocentur:
ſicut ex ea Conſtitutione intelligere poteſt, ſi eam ſtu-
dem patroni, vel patronæ, vel duorum duarumve plu-
rimve liberi ſint, qui proximior eſt, ad liberti, ſeu
liberæ vocetur ſucceſſionem, & in caſibus, quos in ſu-
pra dividitur ſucceſſio : eodem modo & in iis, qui ex
tranſverſo latere veniunt, ſervando. Pene enim conſi-
gnanda jura negotiantis, & libertinarii in ſucceſſionem
bus ſecerunt. Sed hæc de iis libertinis hodie dicenda
ſunt, qui in civitatem Romanam pervenerunt : quum
omnes ſunt alii libertini fimul, & Dediticii, & Latini
Juniani, quum Latinorum legitimæ ſucceſſiones nullis
penitus erant, qui licet ut liberi vitam ſuam peragebant,
attamen ipſo ultimo ſpiritu ſimul cum anima, atque liber-
tatem amittebant, & quafi feruminis ita bona eorum, jure
quodammodo peculii, ex lege Junia manumiſſores deti-
nebant. Poſtea vero Senatuſconſultio Largianæ cautum
fuerat, ut liberi manumiſſorum non nominatim exhere-
dati facti, extraneis heredibus eorum in bonis Latinorum
præponerentur. Quibus ſuperveniri etiam Junia Treboni
edictum, quod eandem hominem, ſi vivere, vel inge-
nuitate patrono ad civitatem venire ex beneficio principis
ſeſtinaret, facilitat quidem vivum ei rem Romanam,
Latinum Junianum ingenuitate. Sed nulla Conſtitutione pro-
pter hujuſmodi conjecturas dubias, & alias difficultates,
quum ipſis Latinis, etiam poſt ſtatutum Senatuſconſul-
tum Largianum, & edictum Trebonianum, ſuæ hæredi-
tatis ceſſionibus, ut omnes liberi civitate Romana
fruantur : mirabili modo quibuſdam adiectionibus ipſius
vias, quæ in latinitatem ducebant, ad civitatem Roma-
nam capiendam tranſpoſuimus.

SCHOLIA.

a De ſucceſſione libertorum. Servo manumiſſo, miſſi ſunt
a patre, vel matre cognati, & libro Digeſtorum patronus
inſcribto heres exiſtit deſcriptibus ſuis heredibus, id
eſt, liberis naturalibus, aut adoptivis ſuſceptis post li-
bertatem, aut uxore, quæ in manu eſt : nam ſi heredes
patronus excludatur ex lege 12. Tab. patronus autem ſi
liberos instituerit heredes, nullis retentis ſuis hered-
bus naturalibus, aut legitimis, præter dot. bonor. poſſ.
unde liberi naturales, aut legitimi ſecundum patronum
utriuſque ſexus. Deſcriptos autem dicit patronum pro
liberis, agnatis patris naturalibus, & legitimum pa-
trem familias.

b Replentur. Conditione ex lege, non ex facto, per
bon. poſſ. cont. tab.

CAP. VII. *De adoptionibus libertorum.*

IN summa, quod ſuum bonorum admoneri ſe-
nos, cenſuiſſe oportuit, ut ſi nemo eorum, qui
nullos agnatos, aut eiuſdem gradus ſunt, æquiliter bono-
rum pertineant, etiam liceat parenti, uni ex li-
beris adoptivis libertum, qui mortem ſuus ſolus is
habeatur, cui adoptatus eſt, & ceteri liberi,
quoque ad eadem bona nulla adoptatione in-
ter ceteros liberos adoptivos, nihil juris in is bo-
ſuum ſuis liberis naturalibus, & legitimis
ſi ſint, ſuccedere, ſimiliter liberis relictis,
ſuccedere, etiam illegitimis, & bona ad-

A tum filio, nepotive, ſed etiam filiæ, neptive adſignare
permittitur. Datur autem hæc adſignandi facultas ei,
qui duos pluresve liberos in poteſtate habebit, ut eis,
quos in poteſtate habet, adſignare ei liberum libertum-
ve licet. Unde quæreburtur, ſi cum, cui adſignavit
poſtea emancipaverit, num evanefcat adſignatio ? Sed
placuit evanefcere, quod & Juliano, & aliis placuiſſe
videm eſt. Nec intereſt teſtamento quis adſignet, an ſe-
ne teſtamento : fed etiam quibuſcumque verbis patronus
hoc permittitur facere ex lipo Senatuſconſulto, quod
Claudius temporibus Gallum eſt, Suillo Rufo, & Ofto-
rio Scapula conſulibus.

SCHOLIA.

B *a Adſignatione libertorum.* De adſignandis liberis, ita
ſimiliter & de illis : jus autem omne hoc eſt, ut liberi patro-
ni ſimili omnes vocentur ad bona liberti ; *f. alimentorum, ff. cod. tit.* Verba autem S. C. ita concepta ſunt, ut liberi,
qui ſunt in poteſtate adſignationem habeantur. Quid ergo
ſi non nequeunt ſunt liberi, aut ſi poſt adſignationem
emancipati ſuerint, & ipſo quidem jure, ut in hoc loco
Juſtin. ait, non valet adſignatio, ceterum, rutione prætu-
ris valet, ut conſtat ex *l. 7. §. emancipatus, D. cod. tit.* Se-
cundum quam accipiendi eſt lex *utrum, cod. tit.* Lex ait,
Si modo non, &c. quoniam ſi filius emancipatus adſignatum
poteſt, fruſtra ea de re quæritur, niſi in poteſtate ape
pacciores ſint quam duo.

CAP. IX. *De bonorum poſſeſſionibus.*

C Us bonorum poſſeſſionis introductum eſt a prætore emendandi veteris juris gratia : nec ſolum in inte-
ſtatorum hereditatibus vetus jus ſuo modo prator emen-
davit, ſicut ſupra dictum eſt, ſed in eorum quoque, qui
teſtamento facto deceſſerunt. Nam ſi alienus poſtumus
heres fuerit inſtitutus : quinvis hereditatem jure civi-
li adire non poterat, quum inſtitutio non valeat : ha-
norario tamen jure bonorum poſſeſſio efficiebat, ut ſcri-
ptus heres ex prætore adeundæ hereditatis gratia.
Sed & ſi a noſtra Conſtitutione hodie reſte heres inſtitutus, quaſi & ire civili
ſtitutione hodie reſte heres inſtitutus, quaſi & ire civili
non incognitus. Aliquando tamen neque emendandi,
neque impugnandi veteris juris, ſed magis confirman-
di gratia introducitur bonorum poſſeſſionem. Namillis quo-
que, qui recte facto teſtamento heredes inſtituti fue-
dat ſecundum tabulas bonorum poſſeſſionem : item ab
inteſtato ſuis heredes, & adgnatos ad bonorum poſſe-
ſionem vocat. Sed & remota quoque bonorum poſſe-
ſione, ad eos pertinere hereditatem jure civili.

D §. 1. Quum autem prætor ſolus vocat ad hereditates
heredes quidem ipſo jure non ſunt : nam præter ho-
dem facere non poteſt : per legem enim nemini
mitem ſolos Conditionem heredes ſunt : vel
Senatuſconſulta, & Conſtitutiones principales.
quem eis præter dictum bonorum poſſeſſionem, quo he-
redum, quibus ſolum bonorum poſſeſſionem dedit, ſed & ſimpliciter heredes ſcribere gradus præ-
ſcripſit. Adhuc autem ſimpliciter heredes ſcribere gradus præ-
ſcripſit. Adhuc autem ſimpliciter heredes ſcribere gradus præ-
ſcripſit in bonorum poſſeſſionibus. Nam adgnatos, qui
ne quis ſcribere, ſed & ſuos heredes, & ſine in
nabus continentur per ſolam duodecim tabularum ho-
poſſeſſionem hereditatum, præter ex bonis
E dijuratorum.

§. 2. Sunt autem bonorum poſſeſſiones ex teſtamento
quidem hæ. Prima, quæ datur ſecundum tabulas
rorque Cauſa, tabulis ſcripti heredes ſunt, ſi
ſcripti heredibus præter pollicitur
ſcripti heredibus præter pollicitur
ſcripti heredibus præter pollicitur

cipere, De unjuge. cum emancip. lib. 8. aliud in l. ex duobus, 6. filius, D. de bon. poſſeſſ. cont. tab. & in l. ſi infans, 5. fin. C. de jur. delib. l. Bonorum. C. qui admitti. l. contra, D. de inoff. testam. Bonorum poſſeſſio ſitis agnoſcendæ gratia decretalis eſt, ut me dixiſſe credo in tit. *de oneſt. poſſ. l. Eorum.* Vulgo hic locus ita corruptus eſt ut nihil ſit inquinatius.

A fum continetur. Verbs reſcripti ita ſe habent: Si Virginio Valenti, qui teſtamento ſuo libertatem quibuſdam adſcripſit, nemine ſuccedente ab inteſtato exiſtente, in ea cauſa bona eius eſſe cœperunt, ut venire debeant, is cujus de ea re notio eſt, adhuc rationem defferri tui hæbebit, ut libertatum tam earum, quæ dirpto, quam earum, quæ per ſpecies fideicommiſſi relictæ ſunt, tuendarum gratia adjudicatur tibi: ſi idoneo creditori hoc caveris de ſolido, quod cuique debetur, ſolvendo. Et ſi quidem, quibus directa libertas data eſt, perinde liberi erunt, ac ſi hereditas adita eſſet. Si autem ex fideicommiſſo manumittendi ſint, ea libertatem conſequentur: ita ut ſi non alia conditione vel bona tibi adſcti, quam ut etiam qui directo libertatem acceperunt, tui liberti fiant. Quod huic etiam volumini tuæ, ſi ſit, quorum de ſtatu agitur, confentiant, ſuadentem noſtrum accommodatum. Et ne hujus reſcripti tua ſimplicitas deceptionem aliquam patiatur, ſtatuit, ſi ſtlicus à bona agnoſcere voluerit, & ii, qui rebus noſtris attendunt, ſcirent commodo pecuniario præferendum libertatis favorem, ſunt cogenda ut libertas iis ſalva ſit, qui eam adipiſci poterunt, ſi hereditas ex teſtamento adita eſſet.

§. 2. Hoc reſcripto ſuſtinentur & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum a creditoribus poſſideantur, & venant. Certe ſi fuerint hæc de cauſa bona adſcta, cefſat bonorum venditio: exiſtit enim defuncti defenſor, & quidem idoneus, qui de ſolido creditoribus caret.

§. 3. In primis hoc reſcripturn totiens locum habet, quotiens libertates directæ ſunt. Quid ergo ſi quis inteſtatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita ſibi ab inteſtato hereditas? favor Conſtitutionis debebit hoc locum habere. Certe ſi teſtator decedat, & codicillis dederit libertatem: competere eam nemini dubium eſt.

§. 4. Tum etiam Conſtitutioni locum eſſe verſa oſtendunt, quam nemo ſucceſſor ab inteſtato exſtat: ergo quamdiu incertum eſt, utrum exſtat, an non, cefſabit Conſtitutio. Si certum eſt exſtare, neminem exſtare, tunc erit Conſtitutioni locus.

§. 5. Si is, qui in integrum reſtitui poteſt, abſtinet ſe ab hereditate, non habere, certo in libertate reſtituit, poteſt admitti Conſtitutio, & bonorum adſcitio fieri. Quid ergo ſi poſt adſcitionem libertatum conſervandarum, res ipſas, in quibus ſervitus ſit conſtituta? Utique non erit dicendum revocari libertates, quia ſecuti competerunt.

§. 6. Tum Conſtitutio libertatum tuendarum cauſa introducta eſt, ergo ſi libertates nullæ ſunt datæ, ceſſat Conſtitutio. Quid ergo ſi vivus decreſſit libertates, vel mortis cauſa, & ne de hoc quærere attinet: in fraudem creditorum, an non factum ſit, idcirco veluti ſibi addici bona: ab inteſtati ſunt? Et magis eſt ut audiri debeant, qui dicunt, ſervis Conſtitutionem ſe tueri.

§. 7. Sed quum multas diviſiones cujuſmodi Conſtitutionis deceſſe perſpexiſſet, iure eſt a nobis plenißime Conſtitutio, & quæ multis ambagibus antea tradita fuerant, hujuſmodi ſuccinctionis planißimum eſt effectum: ut ex ipſa lectione Conſtitutionis poteſt quis cognoſcere.

SCHOLIA.

a De eo tit. Prætoris officium his tribus verbis continguntur, ait, *Cujus de bonis*, inquit, *libertatis*, dixit tum, *Addicii rem*, quæ creditur in jure, addicit bona libertatum conſervandarum cauſa: nam hoc additio decreti Prætoris fit, *l. 1. pr. §. ſuſpendere. l. 2. §. 1. l. 3. §. 1.* quaſi bonorum poſſeſſor eſſe dicitur, in eos bona addicta ſua, *d. l. reg. 5. ſi autem cui bona addicta ſint, ſed ab alio.* Tab. Cerialis *lib. 7. reg.* Et ſi bona addicta ſint, non habendi legibus, quas in Elacea Senatu legi, ſed tamen Hiſpani liberti Auguſti, & Dolabellæ, de libertibus agentium nonnulli. Per hanc autem ita ſcriptum reperi. *Ejus de ea re ſententia & addictio eſto*, quo nimirum quasi ſuo-

B

C

D

E

In Inſtit. Domin. Juſtiniani. Lib. III. 1046

ſuperiorem verborum interpretatio.

b Bona agnoſcere. Conſtitutioni locus eſt etiamſi ſiſcus agnoſcat bona: hoc eſt libertates conſervantur, videlicet ſi ſcum bona venum itura eſſent, extaneeque nonnulli, qui bon. addictionem a Prætore poſtularent, ſiſcus ipſe bona agnoſcere voluerit, aliquin vacantibus bonis ſiſco vindicatis conſtitutio ceſſat, *l. quod Divo, D. de manum. teſt.* & hoc idem ſignificare voluit Ulpian. in *l. reg. 5. ſed conſtitutio.* Sed locus quoque in medium deperavatus eſt: in eodem enim ſunt vitio Florentini libri, & Norici, quo & ceteri. Florentini ſic habent. *Quare & ſi cuſtodiæ bona libertatis ſint: ſolum erit prudendum.* Norici: *Quare & ſi qua duntz:* manuſcripti quidem, *Quare & ſi cadueis legiones:* quidam, *quare & ſi cadiuei legiones:* ſed ſententiam ſuam ſubſtituit cum emendari poſſe in hunc modum. Quare & ſi caducatis legibus bona defata ſint: eam quæ defuit lacunam, legibus defata ut ſint neceſſe eſt, ſupplet. Igitur ſiſco ſitis ſuſtinentibus caducatis, legę Julia & Papia, ſiſcus, ſic jul. in *l. quidam, 5. ſenatus. D. de jure fiſci.* *Quidam ſine liberis bona non capiunt ad fiſcum pertinent*, ſic Ulpianus in Fragmentis: *Populo*, inquit, *bona deferuntur ex lege Julia caducaria.* De lege autem Papia caducaria mentio eſt in *Tit. de cad. tol.* errorem inde manaſſe puto, quod compendio fortaſſe ita ſcriptum eſſet *Cad. leg.*

CAP. XII. *De ſucceſſionibus ſublatis, quæ ſolebant per bonorum venditionem fieri ex Senatuſconſulto Claudiano.*

ERAT ante præditum Senatuſconſultum aliis & aliis per univerſorum ſucceſſiones: qualis fuerat bonorum emptio, quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages fieri coepit introducta, & nunc temporibus Juſtiniani in dubia ordinaria in uſu fuerunt: ſed quam extraordinaria ſit judicis poteſtas uſi eſt *ideo* cum ipſis ordinariis judicibus etiam bonorum venditionem exercuerat, & tantummodo creditoribus datur officio judicis bona poſſidere: & prout utile eis viſum fuerit, ea diſponere, quod ex Senatuſconſulto Claudiano ſublatum apparebit. Erat & ex Senatuſconſulto Claudiano miſerabilis per univerſitatem abſolutio: quam liberi mulier ſervili animo hactenus ſuſtinebant, ut ſe bonis exponerent. Unde populus, ſi ea fuerit ſuſtoritate non debitum per errorem dantem eſt, non repetebat. Sed hæc ſpecies obligationis non quum multa dantem. Sed hæc ſpecies obligationis non videtur ex contractu conſiſtere: quum is, qui ſolvendi animo dat, nullum ſibi contrahere intendat negotium, quo contrahere. Item is, cui res aliqua utenda datur, id eſt commodatur, re obligatur, & tenetur commodati actione. Sed & ex ea re obligatio non exoritur, longe diſtat namque non ita res datur, ut ejus fiat: & ob id de ea re ipſa reſtituenda tenetur. Et ejus quidem, qui mutuum accepit, & qui mutuo res datur, ſed ea ſola amittere, quæ accepit, veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum hoſtiumve incurſu: nihilominus obligatus permanet. At is, qui utendum accepit, licet quidlibet eorum diligentiam cuſtodiendæ rei præſtare debeat: nec ſufficit ei tantum diligentiam adhibuiſſe, quantam in ſuis rebus adhibere ſolitus eſt: ſi modo aliam diligentiam poſſe ſuis rebus cuſtodire: ſed propter maiorem vim manifeſtæ cauſæ non ſuſtinet. Unde ſi modo agros ſuos occupaſſe is cafus intervenerit: aliquo ſi id, quod tibi commodatum eſt, peregre tecum ferre maluerit, & vel inſtrumenta fabrilia prædonumve, vel naufragio amiſerit: dubium non eſt, quin de reſtituenda ea re teneatis. Commodatum autem res tunc propriæ intelligitur, ſi nulla mercede accepta, vel conſiſtura res tibi utenda data eſt: aliqui mercede interveniente, locatus tibi uſus res videtur. Gratuitum enim debet eſſe commodatum. Præterea & is, quod quem res aliqua deponitur, re obligatur, & actione depoſiti: quia & ipſe de ea re, quam accepit, reſtituenda tenetur. Sed & in ea re ſolo tenetur, ſi quod dolo commiſerit: ut culpæ autem nomi-

CAP. XI. *a De eo, cui libertatis cauſa bona addicuntur.*

A Ceſſit novus caſus ſucceſſionis ex Conſtitutione divi Marci. Nam ſi is, qui libertatem accepturus donatus in teſtamento, ex quo non adiit hereditas, velint bona ſibi adſci libertatum conſervandarum cauſa, audiuntur.

§. 1. In his divi Marci reſcripti ad Pompeium Ru-

CAP. XIII. *De obligationibus.*

NUnc tranſeamus ad obligationes. Obligatio eſt juris vinculum, quo neceſſitate adſtringimur alicujus ſolvendæ rei, ſecundum noſtræ civitatis jura. Omnium autem obligationum ſummа diviſio in duo dirimitur: namque aut civiles ſunt, aut prætoriæ. Civiles ſunt, quæ aut legibus conſtitutæ, aut certe jure civili comprobatæ ſunt. Prætoriæ ſunt quas prætor ex ſua jurisdictione conſtituit, quas etiam honorarias vocantur. Sequens diviſio in quatuor ſpecies deducitur. Aut enim ex contractu ſunt, aut quaſi ex contractu, aut ex maleficio, aut quaſi ex maleficio. Prius eſt ut de iis, quæ ex contractu ſunt, diſputemus. Harum quoque quatuor ſunt ſpecies. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut conſenſu, de quibus ſingulis diſpiciamus.

CAP. XIV. *Quibus modis re contrahitur obligatio.*

RE contrahitur obligatio, veluti mutui datione. Mutui autem datio in iis rebus conſiſtit, quæ pondere, numero, menſurave conſtant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro: quas res, aut numerando, aut metiendo, aut ſupendendo in hoc damus, ut accipientium fiant. Et quidquid nobis non exdem res, ſed alias eiuſdem naturæ & qualitatis reddatur. Unde etiam mutuum appellatum ſit: quia ita a me tibi datur, ut ex meo tuum fiat, & ex eo contractu naſcitur actio, quæ vocatur *b* condictio.

§. 1. Itaque, qui non debitum accepit abeo, qui a per errorem ſolvit, re obligatur: & mutuum pecunia contra eum propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde ab eo cuſtodiri poteſt: ſi puter eum dare operatur, ac non mutuum accipiat. Unde pupillus, ſi ſine tutoris auctoritate non debitum per errorem dantem eſt, non repetebat. Item ſervus ſine domini voluntate quum mutuo dantem. Sed hæc ſpecies obligationis non videtur ex contractu conſiſtere: quum is, qui ſolvendi animo dat, nullum ſibi contrahere intendat negotium, quo contrahere. Item is, cui res aliqua utenda datur, id eſt commodatur, re obligatur, & tenetur commodati actione. Sed & ex ea re obligatio non exoritur, longe diſtat namque non ita res datur, ut ejus fiat: & ob id de ea re ipſa reſtituenda tenetur. Et ejus quidem, qui mutuum accepit, & qui mutuo res datur, ſed ea ſola amittere, quæ accepit, veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum hoſtiumve incurſu: nihilominus obligatus permanet. At is, qui utendum accepit, licet quidlibet eorum diligentiam cuſtodiendæ rei præſtare debeat: nec ſufficit ei tantum diligentiam adhibuiſſe, quantam in ſuis rebus adhibere ſolitus eſt: ſi modo aliam diligentiam poſſe ſuis rem cuſtodire: ſed propter maiorem vim manifeſtæ cauſæ non ſuſtinet. Unde ſi modo agros ſuos occupaſſe is cafus intervenerit: aliquo ſi id, quod tibi commodatum eſt, peregre tecum ferre maluerit, & vel inſtrumenta fabrilia prædonumve, vel naufragio amiſerit: dubium non eſt, quin de reſtituenda ea re teneatis. Commodatum autem res tunc propriæ intelligitur, ſi nulla mercede accepta, vel conſiſtura res tibi utenda data eſt: aliqui mercede interveniente, locatus tibi uſus res videtur. Gratuitum enim debet eſſe commodatum. Præterea & is, quod quem res aliqua deponitur, re obligatur, & actione depoſiti: quia & ipſe de ea re, quam accepit, reſtituenda tenetur. Sed & in ea re ſolo tenetur, ſi quod dolo commiſerit: ut culpæ autem nomi-

ne, ideſt, dediſſe, ac negligentiæ non teneatur. Itaque A eſt, ad pecuniam numeratam, ſive creditæ ſit pecunia, ſive ex alia cauſa debeatur. *l. 1. D. de uner. all. l. 1. D. de condict. trit.* quod latius expoſitum eſt a me *in lib. 4. C. ſub tit. ſi cert. pet.* Ita vero conditio tritticaria generaliter eſt res omnes, quæ pondere, vel menſura conſtant, & ad corpora omnia, & ad jura quacumque ex cauſa debeantur. *c. Per eorum facti.* Per eorum facti: nam nemo non dat repetitioni locum.

d. Cauſæ autem. Sic in *tit. inſt. de ſolutione. Ab eiam culpa, dolo, & eſt, deſidiæ, atque negligentiæ.* Commodatarius autem dolum duntaxat & eam culpam præſtat, quæ doli ſpectum habet, id eſt, latam culpam, *l. 1. C. depoſ. l. quod Nerva. ff. eod.* minus eſſe attentum in depoſito, quam in ſuis rebus, in depoſitario lata culpa eſt, quia non ſperat, non ſolet malo facere ſibi, qui res ſuas bene & gnaviter gerit, depoſitus autem male & ignaviter. In ſocio autem, vel eo, qui ſine ſocietate cum alio rem communem habet, quæ diligentia eſſe attendenda, quam in proprijs rebus ita culpa non eſt, poteſt enim quis ſine fraude rem communem negligere, quoniam propartem rei dominus eſt, quia etiam magis re ſua auctus intelligitur, quam fraudem facere *l. meritò, ff. pro ſocio. l. bonæfides, § non tantum, ff. fam. erciſc. & l. ult. l. ſocius, ff. pro ſocio.* Plus ergo exigitur a ſocio, quam a depoſitario, quamvis ab utroque ea diligentia exigatur, quam ſuis rebus adhibet. Socio ſimilis eſt maritus, qui in rebus uxoris non eam diligentiam præſtare debet, quam ſuis rebus exhibet. *l. in rebus, ff. de jur. dot. Letium, § 1. l. ſi creditente, § ſi maritus, l. ſi filia, § 3. ff. ſol. matrim.* Ita vero, ſi maritus ſuis rebus ſolitam diligentiam adhibuit, B ritus in ſuis, quam in dotalibus rebus, poteſt hæc negligentia fraude carere, quia ipſe dotalibus rebus utitur ut ſuis: ſi vero ſuis ſolitam non præſtat, quia in dotalibus, in depoſitario dolo proxima eſt. In ſocio, & eo, qui cum alio rem communem habet, & in marito, & in herede, qui rem hereditariam negligit ſuis ſimilem adhibendi & in alijs quibuſdam levis culpa eſt, in rebus autem ſuis conſueta negligentia, in depoſitario levis, in eo tenetur perſona interdolum culpa eſt: nam ita levem culpam a confuetu in rebus ſuis negligentia; Ulp. ſignat *in malum, l. ſed enim ſi quis negotur. ff. ad Trebel. Dolum autem* C *malum* dicimus, & malitiam ſignificamus, non levem, nutleviſſimam: ceteri, ſolo herede excepto, dolum præſtant, culpam latam, & levem, non leviſſimam. Sed ad depoſitum non dolus ſolummodo, ſed & culpa exhibet, in quo D bus depoſitarius culpæ nomine tenetur, ut ecce, ſi culpam reprompſerit, ſi de depoſito obſolverit, ſi negaverit, ſe rederit in depoſito, & pereunte depoſitionis, non quaſi mercedem in pecunia numerata acceperit, ſi ſui nomodi cauſa depoſitum acceperit, ſi dolus, aut lata culpa depoſitarium præſtat, ex cauſa fortuitum præſtabit. His cauſibus exceptis dolum duntaxat depoſitarius, & cuſtodiam dolo proximam præſtat, quo ſit, ut ſurreptæ de-E poſita, ſarti ablatione depoſitarius non habeat, quia nihil ejus intereſſe rem non eſſe ſurreptam: ſi dolo caruit, quod ſi dolo non caruit, proinde ac ſi rem ſuam, propterea quod eæ res perierint, non tamen debet ex improbitate ſua fuiti actionem conſequi, *l. nam qui, § ſi ancilla apud quem. ff. de Furt.* Contra vero ſi depoſitarius culpam præſtat, eis proculdubio fuiti actio F nem habet, etſumi dolo careat, nimirum quia eum eius rem tenet, quam ſuam rem eſſe intereſt vi bonorum raptorum actionem, ſi culpæ nomine teneatur: ubi enim fuiti actio competit, & vi bonorum raptorum actio datur: imo & ſi nihil, aut modice interſit, quæ ideo ceſſet fuiti actio, utilius vſum eſt depoſitori dari operæ vi bonorum raptorum, & hac Ulp. tradit in *l. 2. §. ex hac actione, ff. vi bonor. rap.* Sed quia ille *b.* vulgo male punctis diſtinctus eſt, ipſa Ulpiani verba aſſeram. *Sed ideo additi, ſi interſit noſtra non eſſe raptam: nam & furti actionem habet, ſi ei re depoſita cuſtodiam quæ reprompſit, vel precium depoſitionis non quaſi mercedem accepit. Utilius dixeramus eſſe, &c.*

e Exactam. In commodatario exactiſſimam, in cre-

ditore exactam diligentiam exigimus: qua de re ſcripſi A faſtum non erit, tu pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes? Sed ſi quæſtum fieri, quædam non fieri, una eademque conceptione ſtipulemur, cautiſſima hujuſmodi erit adjicienda: Si adverſus ea faſtum erit, ſive quid ita faſtum non erit: tunc pœnæ nomine decem aureos dare ſpondes?

SCHOLIA.

a Ex ſtipulatu. Sive autem certa, ſive incerta res promiſſa ſit, ubi ex ſtipulatu, vel ex ſtipulatione competit actio, ſive certum petatur, certi condictio, ſive non incerta, incerti condictio competit. Eſt utraque ex ſtipulatu. Verum ſolet actio ex ſtipulatu incerta ſolis adhiberi actionem, & rem faſtum ſignificare, non certi B conditionem ex ſtipulatu, ut ceſſet Ulpianus ſcripſit in *l. ſi quis certum, ff. de cond. ex cauſ.* Non quia certum ſtipulatus eſt, ex ſtipulatu in faſtum non agere, ſed illa concluditia adhibere, per quam certum petitur.

b Utrum autem ſatisdet. Ex hoc loco apparet ſtipulationem non eſſe juris civilis: nam quæ juris civilis ſunt, civilibus tantum, & latinis verbis fieri poſſunt, ut teſtamenta aut Theophilus, latina dantaxat lingua conſtitutum eſſe tenant, quoniam teſtamenta funt a jure civili, in quo tamen Theoph. peccat, qui ea iuriſpentium eſſe ſcribit in §. 1. *de teſtam. ord.* Quod de ſtipulatione diximus valde confirmatur a *l. an inutilis, § 1. ff. de ſtipul. & l. ſtipulatio, ff. de verb. oblig.* Quibus locis non ſolum Ferretto probatur: qui tamen ſuperiori errore non eſt elapſus, ſed aliquibus aliis quoque locum, ac viridem nullam pato excogitari poſſe. Negare enim id mihi nemo poteſt, ea quæ ſunt iuriſpentium, quacumque lingua dicta ſint, & ea quæ ſint apud Populi Romani nomini Latina. Decrata magiſtratuum nonnifi latine interpretantur, *l. decreta, ff. de reb. eor. qui ſub tut.* Senatus conſulta Biſantinorum nonnifi latine, *l. ſenatus, C. de teſt. & inteſt.* ideo nonnifi latine, quia ſunt ex jure civili, eadem ratione leges Attilia, Plætoria, Julia, Aquilia, Cornelia, Falcidia, nonnifi latine appellantur. Theodoſium, *l. hoc conſultiſſimo, § ult. C. de teſtam. l. ult. C. de teſtam. tut. Leſtor, C. de offic. ſenatus. Ab his, quæ ſcripſi in Pratore vit. de lege.* qua de cauſa in *l. qui teſtam. § teretio, ff. de teſtam.* merito dubitatur an teſtes debeant latine teſtimonium ferre debeant. Cum autem ſatis eſſe, ſi teſtes cui rei ſint habeantur intelligant, licet expertes ſint linguæ latinæ, & affert Ulpianus *l. 1. §. ult. ad Senatus Velleianus:* & ſimque Paulus ſcribit *lib. 2. Sententt. tit. de teſtament.* Ceterum ſtipulatio Græce fieri poteſt, quia utrii gentium eſt, non tamen Latine, *d. l. an inutilis*, ut nunc notandum eſt, quod Juriſconſultus ait, acceptilationem, eo quod ſit jurigentium, quam lingua fieri poſſe, ſi dissentiat? *Græce* reſpondi poſſunt, *l. diſſentiunt ſi in principio, D. de legat. 2.* nimirum quia ſidecommiſſa tuit civilis non funt. His, quæ de decreto Senatus, etiam Illud adjungam, in nullo latini terminoni pertinere defiderari. Sueton. in *Auguſto, Splendidum*, inquit, *Græcum Graecique proconſulem, Græcum latine pronunciantem Græcique proconſulem, Græcum latine pronunciantem, non ſolum ubi faſtum erat, ſed etiam in peregrinum*, reſpondi. Cicero quoque in v. Philipp. tradidit de indiciibus Græcis, quod Cicero Antonio cum legem Julio judiciarium: *legit*, inquit, *alexandrea, legit exilis, & legit Graeca. O conſultum judicium præclarum! O ſapientiam conſulis alexandrea! quam animus ad illud conſilium pro vera dicere, Cydam Cretenſem, portentum infula humanum perdidiſſimum, & audaciſſimum, ſed hæc ad Ciceronem. Nunc ad Ulpianum. Quæ

ēr constituta sint in diem, idque ipsum confitenendi verbum notat. Quadam stipulationes sunt pure, si in diem concepta sit stipulatio, cessit diei, nondum venit, præsens est obligatio, præsens non est actio, *l. cedere, D. de verb. signific. l. certi condictio, §. 1. D. si cert. petatur, l. 1. C. de condict. ex lege*, quod tamen in stipulatione ususfructus non procedit: nam ea si in diem concepta fit, neque statim cessit, neque venit diei, fructus ellet si quis diuerit diem ususfr. fiatim cedere, cum ususfructus hoc tempore non sequatur præsentem diem diem ususfructus agit, male agit: nihil autem agit, properesa quod, & si ipso iure adhuc non habeat, tamen præsens eſt obligatio, *l. 1. §. fin. D. quando dies ususfructi.* si fuh condicione concepta sit stipulatio, neque cessit, neque venit diei pendente condicione, & ideo qui aute condicionem petit, nihil agit. Quod autem Paulus lib. 8 lus ait in *l. ususfructus, D. de stipul. ser.* ex præteriti verbi accipere stipulationem conditionalem. Paulus non dicit præteriti esse obligationem, sed ejus quammodo qualem stipulationem ex præteriti vires accipere, hoc eſt, in ea ſpectari tempus contractus, quæ ſcuratia abit in regulam iuris, ea qua efficiuntur præteriti. Ita ferunt hereditarius fructus ususfructum, etiam ſub condicione stipulatur, *l. 1. ususfructus*. Ut si ſtipulamur ſub condicione ſtipulatur, & ſi ſtipulamur ſub condicione emancipatus fuerit, patri actio competat, *l. si filiusfamil. §. de verb. obl. l. quæ legata, l. non omne quod licet, ff. de donat. reg. iur.* Ut ſtrvus ſub condicione liber fieri-tutem recte ſtipuletur, *l. ſi nemo ex ſociis, ff. de ſervuſ.* Ut Diplomatio condicionalis ad hereditem transferatur, *§. ex condictionali, inſt. qui ante diem clauſum caſſant*, nisi mirum quia in eis non præſens teſtamenti, ſed futurum ceſſionis tempus ſpectatur. Ceterum in diem, aut ſub condicione concipitur, non ea tantum quæ in dare, ſed etiam quæ in facere, aut ex condicione incipit, ſed etiam quæ ad diem, vel ad conditionem conſertur, *l. obligationum fere, ff. de obligat. & act. l. cautes, §. fin. ff. de hered. inſtit.* quæ de illa ſatis diximus, quæ ex die, vel ex condicione concipitur ſimpliciter ut de re, aut ad diem, vel ad conditionem obligationem. Placet autem ad diem, vel ad condicionem obligationem conſtitui non poſſe: nam a lege conſtituti ſunt certi modi, quibus obligationes tollantur, vel ſolutio, acceptilatio, novatio, & in quibuſdam caſibus pactum conventum. Itaque poſt diem, & poſt condicionem ipſe pro ea ſtipulatus non potest, ut ſi tantum, vel poſti, vel doli mali exceptione excludi poſſit, *l. obligationum fere, §. placet, §. condictio, ff. de obligat. & act. l. cum quis ita, §. quia tria, D. de verbor. obligat.* & ita quæ jure civili non tollitur obligatio, jure prætorio tollitur. Tollendo obligationis modi, ex jure civili certi, ex jure prætorio incerti: & nihil eſt in his, quod habeam exigitur, in illis non item, *l. ſi nemo, §. poſtea, ff. de poſt.*

d. Ab ea exquiebat. Si Calendis primis, id eſt, qua ſuture fant ab eo tempore primo, nihil ſtipulandi datum promiſerit, nonnisi præteritis Calendis reſte petam. Idem eſt ſi intra Calendas primas promiſerit: nam hæ verbis intra Calendas, ſimul ac venit Calendæ contenitur, *l. 1. §. ſi intra, D. de ſtatuli. edict.* Imo ut Sabinus Apollinari placet, intra Calendas nihil aliud eſt quam Calendis: idem eſt ſi ante Calendas primas promiſerit, *l. qui ante, l. cum qui, §. qui ita ſtipulatur, D. de verb. obligat.* nam ex verbis ipſe Calendas ſignificatur: ac ſimili ratione ſi ante diem ſtipulatus Calendarum promiſerit, pro eo eſt, ac ſi x. Calendas promiſerit. Neque computatis ipſis Calendis hoc ſermone decem dies ſignificantur ante Calendas, quemadmodum ſi poſt diem decimum Calendarum Januariarum promiſit tit. Idus, vel quod plane idem eſt ante tit. Idus promiſiſſe videtur, & hoc eſt quod Paulus ait in *l. enumerabat, D. de verb. ſignific. ante diem decimum Calendarum, poſt diem decimum Calendarum, nouem ſermone undecim dies ſignificantur*: nam utroque ſermone decem dies tantummodo ſignificantur. Alcatus legit *utroque ſermonem*. Pro ſe addit ex Ciceronæ unum locum in *Philippic. quinta*, & alterum in *Philippic. XIV.* ſed in utroque corrupte ſcriptum legit, *Ante diem XIII. pro Ante diem XIV.* & ita Hieronymo Ferrario videtur, qui Philippicas Ciceronis ſubtiliter emandavit. Terrium pro Alciato locum affert Antonius Augustinus, ex Orationibus pro Quintio, ubi etiam *Pridie Calend. Februar.* corrupte ſcriptum eſt pro IV. *Calend. Februarii*. Ceterum idem eſſe ante diem quartum, vel decimum, aut undecimum, vel decimum, credo his Tiri Livii verbis apte demonſtrari in libro *quadrageſimo quinto, ubi eos tres ſeſtos*, inquit, *dubitationem Decretis Pr. Decretis in triduum ſupplicationes decreuit, ut Latina ſeſtia a conſule fuit in ante XIII. Cl. III. pridie Idus Decembris*: nam palam eſt ſignificari IV. & III. & pridie Idus Novembris: Dixit autem *in ante* conſuetos Latinis loquendi more, quos ex eadem Livii libro quarto erat ante XII. Calend. id eſt, ex die XII. Calendarum, plane apud Aulum Gellium *libro tertio, capite ſexageſimo ſecundo, ubi Varro, ante quam ſupplicationes*, ita ante diem Calendarum, manifeſtum eſt diem 11. Calend. ſignificari. Sed de his ſatis.

e. Annuum ſervitutem. Poſt *annuum* primo, *§. ult. g. diei loc.* adde, quæ veram eſſe hanc differentiæ rationem indicat. Quæ diximus de annuo legato, & annua ſtipulatione, eadem locum habent & menſuis, & menſuis, menſes, quot menſibus, diurna, in ſingulos dies, quot dies legatum promiſſum ſit, ut Ulp. tradit in *l. non ſolet, §. ult. ff. de legat. 3. Quando dies legat. cedat. D. quand. dies ususfr. leg. ced.* Ulpianus dicit, *quot dichus*, quod nullo alio in auctore me legiſſe memini, præter quam in Fabia Quintiliana Declamatione, ſequi, *Scribenas non Cotidie*, ut ſit quot dichus, quot menſibus: apud Varronem ſepe legi, Catonem, & Vitruvium, & apud Plautum in Stichio, quæ Col. ex eo dicit, *quot calendis petere demonſtum oſtium*. Poſt verbum *ſolitum* adde, idem eſt ſi in annuo x. legatum relinquatur tum hæc admodum diverſa ſunt, in ſingulos annos dato, & in ſingulos x. dato: Quinetiam in cauſa libertatis hæ tenuis gemina in annuo ſervitute non ſunt. Decem annos, in x. annos, hæc enim apertiorem traſtatum habet.

CAP. XVI. *De x. duobus reis ſtipulendi, & promittendi.*

ET ſtipulandi, & promittendi duo plurefve rei ſint. Ex plurium ſtipulandi, & tantum, vel plurium promiſſi reſpondeat, Spondeo: ut puta quum duobus ſeparatim ſtipulantibus ita promiſſor reſpondeat, Utrique vestrum dare ſpondeo? Nam ſi ita reſpondeat, Utrique vestrum dare, deinde alio interrogante ſpondeat: alia atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei ſtipulandi eſſe: Duo plurefve rei promittendi non ſunt. Duo, quinque auctores dare ſpondes? ſi reſpondeat ſingulis ſeparatim Spondeo.

§. 1. Et duo rei ſtipulandi obligandi poſſunt. & ſtipulationibus ſolidum ſingulis debetur, & promittentes ſingulis in ſolidum tenentur. In utraque tamen obligatione una res versatur, & x. vel alter debitum accipiendo, vel alter ſolvendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat.

§. 2. Ex duobus reis promittendi, alius pure, alius in diem, vel ſub condicione obligari poteſt: nec impedimento erit diei aut condicio, quominus ab eo, qui pure obligatus eſt petatur.

SCHOLIA.

a Duobus reis. Stipulandi, & promittendi duo plurefve rei conſtitui poſſunt. Conſtituuntur autem ita, ut ſubinnuus tradit in hoc titulo, duo rei ſtipulandi, ſi duobus ſeparatim interrogantibus, promiſſor reſpondeat, utrique veſtrum ſpondeo: nam hoc caſu eriam nihil additur præterea, manifeſtum eſt duos ſtipulandi reos conſtitui: rem vero ita geſtam non dicemus, ſi in tabulis comprehenſum ſit illum aut illum interrogaſſe: nam ſeu reſpondeat, quo caſu duos ſtipulandi reos non eſſe ſubinnuus ait: quod equidem verum eſſe exiſtimo, etiamſi nullo intercedo intervallo ſingulis promiſſor ſeparatim reſpondeat: nec me movet *Idem, §. fin. ff. ſocii. tit.* quo nianis de reis promittendi loquitur, non de reis ſtipulandi. Deinde ſeri poteſt, ut per ſeu ſingulos parte non in ſolidum ſorit ſtipulatur: quamobrem ſcripturæ illius argumentum, ad conſtituendos ſtipulandi reos non eſt idoneum. Deinde ſi ita, ut ſi ſingulis in ſolidum ſtipulandi eſſent, *l. reos, §. fin. D. duol. tit.* Duo rei promittendi ſint ſingulatim, ſeu ita interrogatus ſit promiſſor, ſingulis reſpondeat ſingulis ſeparatim, aut ſpondemus: ſive ſingulis ſeparatim ita interrogati ſint, ſpondeat ac deinde ſimul, aut ex adverſo reſpondeant: Spondemus, aut Spondeo, vel ſpondemus: ſive ſeparatim quilque, & interrogatur, & reſpondeat, modo ſi ex contenenti id fiat, aut ſpondeo, ſpondeo, *Idem, Idem, §. fin. ff. ſocii.* nam ſi longum fuerit intervallum, novatio indici poteſt, nec videtur conſtituiſ duo rei promittendi inter, quem id adhuc ſit pretereat, ut ne quidem fieret, *l. 3. §. ult. ff. de pact.* Denique tabule, in quibus ſcriptum eſt, Illum aut illum Cajo interrogante reſpondere ait eſſe gelte se mulo, non duo ſit promittendi conſtituuntur, idem ſolutum dicitur non ſufficere, quam ſi duo nominatim habeant ſe promittere, non permiſſe, quot menſibus, diurna, in ſingulos dies, quot dies legatum promiſſum ſit, ut Ulp. tradit in *l. non ſolet, §. ult. ff. de legat. 3. Quando dies legat. cedat. D. quand. dies ususfr. leg. ced.* Ulpianus dicit, *quot dichus*, quod nullo alio in auctore me legiſſe memini, præter quam in Fabia Quintiliana Declamatione, ſequi, *Scribenas non Cotidie*, ut ſit quot dichus, quot menſibus: apud Varronem ſepe legi, Catonem, & Vitruvium, & apud Plautum in Stichio, quæ Col. ex eo dicit, *quot calendis petere demonſtum oſtium*. Poſt verbum *ſolitum* adde, idem eſt ſi in annuo x. legatum relinquatur tum hæc admodum diverſa ſunt, in ſingulos annos dato, & in ſingulos x. dato: Quinetiam in cauſa libertatis hæ tenuis gemina in annuo ſervitute non ſunt. Decem annos, in x. annos, hæc enim apertiorem traſtatum habet.

a ita Conſilicius ſcribat lib. 2. ad Hetrennium: *conſuetudo jus eſt, id quod ſine lege, aque ac ſi legitimum ſit obſervatum eſt: quod genus id quod organorum abſolutis exemplum a ſono quo valet reperire poſſet*. Sed Conſilicius id tantum ajitetum eſſe non dicit, ut alter ſolidum petat: denique non conſtitutum, ſed receptum id dicimus quod inoribus invalsit, vide quæ ſcripſi ad *Leo dauhus, D. de ſponſor.* Hæc de reis ſtipulandi, ſequitur, ut de reis promittendi oomnibil differamus. Si unus nomen ſolus, ſi unus ſolus ſponſor ſuerit, tum enim nec plures ſunt creditores, ſi novatio fiat aut delegatio, tota interpoſita, aut ſolutio, aut acceptilatio, alteri interpoſitum prodeſt, nec interest utrum ſoci ſint, an non, ſi unus judicio abſolutus ſit, aque alteri prodeſt exceptio rei judicatæ, & unus contumax reſpondeat, & ſpectet ſe ſolum ab eo petere, impune ab altero petit. ſi ſociui non ſit, at ſi ſocius ſit impune ab altero non petit: quia tunc ab eo petit, *Leo dauhus, Leo, Leo, §. fin. D. duol. tit. l. ſi ſocius, §. fin. D. ſocii*. Sic paſſum unus non prodeſt alteri ſi ſocius non ſit, *Lucius Seneca, §. fin. D. de ſolut. l. 1. Lucius de reis. l. Paul. Seneca, §. fin. D. de ſolut. l. 1.* & hic eſt *Paulus, ſeu Paul. Seneca*, qui ſæpe citatur. Sic ſi unus condemnatus ſit, alter abſolutus, *l. 1. §. 1. l. Paul. Seneca, §. Paul. Seneca, §. fin. D. de ſolut. l. 1.* Sic ſi unus ſatisfaciat & perficiat, alteri liberatio fiat, *Leo dauhus, Leo, §. fin. D. de ſolut. l. 1.* Sic ſi unus non prodeſt alteri ſi ſocius non ſit, *Lucius Seneca, §. fin. D. de ſolut. l. 1. Lucius de reis. l. Paul. Seneca, §. fin. D. de ſolut. l. 1.* Sic paſſum unus non prodeſt alteri ſi ſocius non ſit, *Lucius Seneca, §. fin. D. de ſolut. l. 1.* Sic ſi unus condemnatus ſit, alter abſolutus, *l. 1. §. 1. l. Paul. Seneca, §. Paul. Seneca, §. fin. D. de ſolut. l. 1.* Sic ſi unus ſatisfaciat & perficiat, alteri liberatio fiat, *Leo dauhus, Leo, §. fin. D. de ſolut. l. 1.*

*b Duo rei promittendi ſint ſingulatim, ſeu ita interrogatus ſit promiſſor, ſingulis reſpondeat ſingulis ſeparatim, aut ſpondemus: ſive ſingulis ſeparatim ita interrogati ſint, ſpondeat ac deinde ſimul, aut ex adverſo reſpondeant: Spondemus, aut Spondeo, vel ſpondemus: ſive ſeparatim quilque, & interrogatur, & reſpondeat, modo ſi ex contenenti id fiat, aut ſpondeo, ſpondeo, *Idem, Idem, §. fin. ff. ſocii.* nam ſi longum fuerit intervallum, novatio indici poteſt, nec videtur conſtituiſ duo rei promittendi inter, quem id adhuc ſit pretereat, ut ne quidem fieret, *l. 3. §. ult. ff. de pact.* Denique tabule, in quibus ſcriptum eſt, Illum aut illum Cajo interrogante reſpondere ait eſſe gelte se mulo, non duo ſit promittendi conſtituuntur, idem ſolutum dicitur non ſufficere, quam ſi duo nominatim habeant ſe promittere, non permiſſe, quot menſibus, diurna, in ſingulos dies, quot dies legatum promiſſum ſit, ut Ulp. tradit in *l. non ſolet, §. ult. ff. de legat. 3. Quando dies legat. cedat. D. quand. dies ususfr. leg. ced.* Ulpianus dicit, *quot dichus*, quod nullo alio in auctore me legiſſe memini, præter quam in Fabia Quintiliana Declamatione, ſequi, *Scribenas non Cotidie*, ut ſit quot dichus, quot menſibus: apud Varronem ſepe legi, Catonem, & Vitruvium, & apud Plautum in Stichio, quæ Col. ex eo dicit, *quot calendis petere demonſtum oſtium*. Poſt verbum *ſolitum* adde, idem eſt ſi in annuo x. legatum relinquatur tum hæc admodum diverſa ſunt, in ſingulos annos dato, & in ſingulos x. dato: Quinetiam in cauſa libertatis hæ tenuis gemina in annuo ſervitute non ſunt. Decem annos, in x. annos, hæc enim apertiorem traſtatum habet.*

c Ex duobus reis promittendi, alius pure, alius in diem, vel ſub condicione obligari poteſt: nec impedimento erit diei aut condicio, quominus ab eo, qui pure obligatus eſt petatur.

SCHOLIA.

a Duobus reis. Stipulandi, & promittendi duo plurefve rei conſtitui poſſunt. Conſtituuntur autem ita, ut ſubinnuus tradit in hoc titulo, duo rei ſtipulandi, ſi duobus ſeparatim interrogantibus, promiſſor reſpondeat, utrique veſtrum ſpondeo: nam hoc caſu eriam nihil additur præterea, manifeſtum eſt duos ſtipulandi reos conſtitui: rem vero ita geſtam non dicemus, ſi in tabulis comprehenſum ſit illum aut illum interrogaſſe: nam ſeu reſpondeat, quo caſu duos ſtipulandi reos non eſſe ſubinnuus ait: quod equidem verum eſſe exiſtimo, etiamſi nullo intercedo intervallo ſingulis promiſſor ſeparatim reſpondeat: nec me movet *Idem, §. fin. ff. ſocii. tit.* quo nianis de reis promittendi loquitur, non de reis ſtipulandi. Deinde ſeri poteſt, ut per ſeu ſingulos parte non in ſolidum ſorit ſtipulatur: quamobrem ſcripturæ illius argumentum, ad conſtituendos ſtipulandi reos non eſt idoneum. Deinde ſi ita, ut ſi ſingulis in ſolidum ſtipulandi eſſent, *l. reos, §. fin. D. duol. tit.* Duo rei promittendi ſint ſingulatim, ſeu ita interrogatus ſit promiſſor, ſingulis reſpondeat ſingulis ſeparatim, aut ſpondemus: ſive ſingulis ſeparatim ita interrogati ſint, ſpondeat ac deinde ſimul, aut ex adverſo reſpondeant: Spondemus, aut Spondeo, vel ſpondemus: ſive ſeparatim quilque, & interrogatur, & reſpondeat, modo ſi ex contenenti id fiat, aut ſpondeo, ſpondeo, *Idem, Idem, §. fin. ff. ſocii.* nam ſi longum fuerit intervallum, novatio indici poteſt, nec videtur conſtituiſ duo rei promittendi inter, quem id adhuc ſit pretereat, ut ne quidem fieret, *l. 3. §. ult. ff. de pact.* Denique tabule, in quibus ſcriptum eſt, Illum aut illum Cajo interrogante reſpondere ait eſſe gelte se mulo, non duo ſit promittendi conſtituuntur, idem ſolutum dicitur non ſufficere, quam ſi duo nominatim habeant ſe promittere, non permiſſe, quot menſibus, diurna, in ſingulos dies, quot dies legatum promiſſum ſit, ut Ulp. tradit in *l. non ſolet, §. ult. ff. de legat. 3. Quando dies legat. cedat. D. quand. dies ususfr. leg. ced.* Ulpianus dicit, *quot dichus*, quod nullo alio in auctore me legiſſe memini, præter quam in Fabia Quintiliana Declamatione, ſequi, *Scribenas non Cotidie*, ut ſit quot dichus, quot menſibus: apud Varronem ſepe legi, Catonem, & Vitruvium, & apud Plautum in Stichio, quæ Col. ex eo dicit, *quot calendis petere demonſtum oſtium*. Poſt verbum *ſolitum* adde, idem eſt ſi in annuo x. legatum relinquatur tum hæc admodum diverſa ſunt, in ſingulos annos dato, & in ſingulos x. dato: Quinetiam in cauſa libertatis hæ tenuis gemina in annuo ſervitute non ſunt. Decem annos, in x. annos, hæc enim apertiorem traſtatum habet.

CAP. XVII. *De ſtipulatione ſervorum.*

SErvus ex perſona domini ita ſtipulando ſtipulat. Sed hereditas in plurimis perſonis defunctæ vicem ſuſtinet: *Idemque quod defuncto* hereditarius ante adium hereditatem, *l. 1. §. 1. ff. de ſtatu hom.* quod ſuperius dictum eſt, ſervum ſtipulando, ac per hoc acquirendi poſſe ſibi domino.

§. 1. Sed ſervus domino ſervit ſibi: ſine conſervo & ſine impetratione. Ita ſervus ſtipulando ſibi domino acquirit. Idem juris eſt & in libero, qui ſe pro bono poſſet ſervit, ex quo ſuo casu adquirere poſſet.

§. 2. Sed quæ ipſi ſervo ex ſtipulatione competebant, eadem ad perſonam ſtipulantis conſtituuntur: veluti ſi ſervus ſtipulatus ſit, ut ſibi dare, aut facere, aut omnia ad eum pertinentia non debeat, non exigere dominus poſſit.

§. 3. Servus communis ſtipulando, unicuique dominorum pro parte dominii adquirit: nihil enim interest, aut communis qui eorum ſtipulatus eſt: quæ ſcripſi ad *Leo dauhus*: Quod ſervus communis ſtipulatus eſt, ſi unus ex dominis non poſſet, non alteri adquiritur: veluti ſi reo, quem dare ſtipulatus eſt, unus dominus ſit.

SCHOLIA.

a Servus ex perſona domini ita ſtipulando ſtipulat. Ita ſervus ex perſona veri, videlicet ſi ita ſtipulando, *Stichum Seium dari ſpondes?* vel *Titio & Caio dominis meis ſpondes, ſi ſervus eſſet*, ſi ſervus eſſet, ſi ſervus eſſet, ſi ſervus eſſet

ficio proficiuntur, veluti de dolo cautio, vel de pro-
cognito servo, qui in fuga est, restituendoque pretio.
Pretorie sunt, quæ a mero pretoris officio proficiun-
tur, veluti damni infecti, vel legatorum.

§. 2. Pretorius autem stipulationes sic exaudiri opor-
tet, ut in his continentur etiam arbitriæ: nam & hæ
a jurisdictione veniunt.

§. 3. Conventionales sunt, quæ conventione utriusque partis concipiuntur: hoc est neque jussu judicis, neque jure pretoris, sed ex conventione partium, quarum tenorem totidem genera sunt, quot pene dice-
rum rerum contrahendarum.

§. 4. Communes stipulationes sunt, veluti rem fal-
vam fore pupilli: nam & pretor jubet rem salvam fo-
re pupilli caveri & interdum judex, si aliter expedi-
ri hæc res non potest, vel de rato stipulatio.

SCHOLIA.

a *Dibisima stipulationum*. Prætor alius est a judice: nam judex est pedaneus judex. Hæc igitur ratione ju-
dicibus stipulationes separantur a prætoribus: judicialium auctor est solus judex, prætorianarum solus prætor. Prætoris itaque sunt edictitiæ, tribuniticiæ, & omnes, quæ magistratuum auctoritate interponuntur: communes quæ dicuntur, modo judicis, modo prætoris auctoritate interponuntur. Conventionales ex conventione re-
rum defendunt. Dixam breviter de singulis: de dolo, aut de culpa cautio judicialis est: nam hanc judex rem restituere jubet, curat ut & is, qui restituit, de dolo malo reprimitur, id est, ut ille in ea re dolo malo
fecisse, *l. 3. §. qui accipiens, 4. ff. de dol. mal. & met. ex.* *l. 2. de re vindi. Imperam* §. *3. item Salvianus*, §. *ex hoc*, *D. de ex. quod mor. conf. Leveditor*, *D. de pignor. act.* Quanto de pere-
grinis, & restituendo servo fugitivo, vel eius fa-
vi pretio, judicialis est: hujus cautionis exemplum po-
nitur in *l. 8. de exer. tribut.* §. *quatenus*, *D. de ex quod mer.* cum quidam adhibitæ operæ restituit, in quadruplum condemnatur, in quo inest res pertocari, etiamsi ea res ante condemnationem subripitur. Similis cautionis fun in fecisse *Lvedibitore*, *Sub. D. de addit. edict. l. 5. §. 9. pomit. D. Publ. mortem.* & in specie *l. 8 a bona*, *D. de rei vindic.* auctore Theophilo in hoc loco, & in fecit *l. 3. §. furtum*, *9. ult. D. de leg. 1.* Pretoria stipulationes sunt veluti damni infecti, de qua in *tit. de dam. infec. & lo-*
gatorum, de qua in *tit. ut leg. mancipia vendita cautionem* novi operis, judicatum solvi, judicio sisti. Ædilitiæ fo-
los edictes auctores habent: ita sunt, quæ de morbis vitiisque venalium rerum interponuntur, quarum formulæ complures a Varrone traditæ sunt. Illudve oves, qua de re agitur, sanas recte esse, de pecus ovillum, quod recte lanam eff ferre, dari spondes? Item, pecus, ad ventre ehibo, neque de pecore morboso esse, ha-
bereque recte licere, hac lege recte fieri spondes? Illud quoque habere recte eff, de pecore morboso esse, fa-
re licere, hac spondes? Illudve sues sanas esse, ha-
bereque recte licere, noxiæque pœnitere, neque de pe-
core morboso esse spondes? Illudve sues sanas esse, noxiæque præstari? illofve juventos sanos recte, neque pecori sine vitio, noxiæque præstari, spondesne? & hæc quidem formulæ ad Manlium Jurisconsultum compositæ sunt: auctor scribit: sunt earum veligia quædam in *Papiriano*, *Lucumonium*, *D. de adopt. emptr. Lupii terra-*
rum, *D. de evict. edict.* nos M. Tullium in primo de oratore. Manifestum evitalium vendentiumque leges appellat. De stipulatione Trebianitia Ulpianus tractat in Fragm.

a Si mavirus, inquit, *pro muliere fe obligaverit, vel in ea ejus impenderit*, divortio facto, eo nomine cavere sibi solet stipulatione Trebianitia, si fit huius meatus in *l. 8. filiafam. §. fin. Item mulier*, *D. Solut. matrim.* In pre-
toris stipulationibus continentur arbitriæ, tribuniciæ, & omnes, quæ a jurisdictione, & magistratibus ve-
niunt. At omnes honorariæ stipulationes: Itaque quod de prætoris stipulat. dicitur, id eas omnes stipulatio-
nes porrigendum eft, quarum ceteri magistratus auctio-
res sunt. Incerti quod sunt interpretes, qui arbitrias in-
risdictione pretoris venire, & recte prætorias appella-
ri dicunt, quod videremur fortasse, fed quali per ca-
pretorem prætorias nominari eorum, quæ ab imperio interpretre suggesta eft, fed delenda eft au-
thore Pomponio in *l. 3. D. de verb. obl. &* Theophilo in hoc loco, qui in *vis vias* additum esse dicit. Prætor-
fit, unde etiam apparet jus ædilitium esse honorarium tas, non pretorium, quod plurimas actiones adhi-
buit honorarias fuit, non prætorias. Quæ stipulationes sunt §. *Pretorum*, *fupra de jn. non.* jus ædilitium non juris pretorii, fed juris honorarii portionem esse dicit, hoc eft *fpeciem juris honorarii*, ut in *l. fin. D. de verbor. cas. dic. l. 1. §. 1. D. de vin pub.* Communes stipulationes tam ho-
norarie, quam judiciales funt veluti de tutela, & de rato: nam & pretor ita ex aveti jubet, & interdum ju-
dex pedaneus, fi aliter indicium experiri non poffit: item duplex stipulatio communis eft: nam & ædilis tu-
tur duplum promittit evictionis nomine, & interdum ju-
dex, *l. 5. §. communes*, *D. de verb. obl. Temporis*, *§. 1. D. de evict.* Conventiones stipulationes ex fola pactione re-
cum venisse, quarum tot funt genera, quot rerum contrahendarum: nam conventionales stipulationes per
te fole inanes funt nifi contractibus apponantur, simi-
rum quæ obligationum incrementum causæ inventæ funt, ut Paulus scribit in lib. 5. Sent. & elegantes Cato in *l. 2. ff. de verbor. oblig.* Ita, *centumdari obligatur ex interro-*
gatione, *& ex responsione accipientis*, *tua ne fi ille, qui fes interrogat, hoc mihi dabis? qui accipit respondens de-*
bere videtur. Ex quibus, & accipientis & dantis non fabiti, stipulatio inanis eft: recte Pompon. in *l. 5.* ea rendere ex negotio contracto, & ob ipfius verborum obligationem fieri, hoc eft, ut ex verborum obligatione pretorium conferunt: nam ex stipulatione de-
fendit verborum obligatio: ipfa autem stipulatio eft verborum concepta, ad eamque obligatione interrog-
tus respondit auctore Paulo in *l. 2. Sent. tit. 3.* & Pom-
ponio in *d. l. 5. §. stipulatur*, & ideo recte in *l. cum pa-*
ctum, *Cod. de pact.* ex verborum conceptione verborum obligationem queri, unde quid a verborum obligatio-
ne stipulatio differt intelligi potest. Etiam illud adjun-
po, non tantum ex stipulatione, fed etiam ex obligatione dotis, & interdum ex jurejurando nafci verborum obligationem, quemadmodum Cajus scribit *lib. 2. Inf.*

CAP. XIX. *De inutilibus stipulationibus.*

OMnis res, quæ dominio noftro fubiicitur, in stipulationem deduci potest, five illa mobilis, five foli-

§. 1. At si quis rem, *a qua in rerum natura non eft*, aut *quæ dari non potest*, dari spondeat: veluti Stichum, qui mortuus fit, quem vivere credebat: aut hippocentaurum, qui nec unquam fuit, nec unquam erit: stipulatio inutilis erit propter duas partes eft fi rem dari, aut rei quidem, quam humanis juris eft credebat: vel quidem, quem ibi-
bus populi perpetuo exposita fit, ut forum ubi nego-
trum, vel liberum hominem, quem fervum esse credebat, vel cujus commercium non habuerit, vel rem furtu dari quis stipulatur. Nec in prædenti eft disputatio ob id, quod publica res in privatum deduci, & ex libero fervus fieri potest, & commercium aliquod stipulatoris potest, & res stipulatoris esse desinere potest: fed protinus è inutilis eft. Item contra licet initio res neliter res in stipulatum deducta fit: fi postea in eam qua causa, de quibus supra dictum eft, fine facto e pro-

e promissoris detenerit, extinguitur stipulatio. At nec fu-
tim ab initio talis stipulatio valebit, Lucium Titium, quum fervus erit, dare spondes? & similia: *d* quia quæ e natura fui dominio noftro exempta funt, in obligationem deduci nullo modo poffunt.

§. 3. *f* Si quis alium datumum, fatisturumve quid spo-
pondente, non obligabitur: veluti fi spondeat Titium quinque aureos daturum. Quod fi effectum fit ut Ti-
tius dare spondeatur, obligatur.

§. 4. *g* Si stipulatio ita concepta sit: fubiectus fi, fti-
pulatur, nihil agit.

§. 5. *h* Plane folutio etiam in extraneam perfonam con-
ferri potest: veluti fi quis ita stipulatur. Mihi aut Sejo dare spondes? ut obligatio quidem stipulatori adquiratur, folus tamen Sejus, cum ipsius nomine eo, *i* quod fit, libe-
ratio fi ipfo jure contingat: fed ille adversus Seium habeat *k* mandati actionem. *l* Quod fi quis fibi & alii, quum ipse non fit, dari decem aureos stipulatus eft, valebit quidem ftipulatio; fed totum to-
tum debeatur, quod in stipulatione deductum eft, an vero pars dimidia, dubitatum eft: fed placet non plus quam dimidiam partem ei adquiri.

§. 6. *l* Et, qui jure tuo fubiectus eft, fi ftipulatus fit, tibi adquiri, quia vox non operatur. Illud fi fit, fouri fi-
lii vox tanquam tua intelligitur in iis rebus, quæ tibi adquiri poffunt.

§. 7. Præterea inutilis eft ftipulatio, fi quis ad eos, quæ interrogatus fuerit, non respondeat: veluti fi decem au-
reos ei se dari ftipulatur, & nemo respondetur, vel contra: aut fi ille pure ftipulatus, ta fub conditione promit-
tas, vel contra: fi modo fcilicet id expresse, id eft, fi cui fub conditione ftipulanti, ut qui vendere utilis erat, & nemo valet.
Præsenti die spondeo: Nam & hoc folum respon-
dere? Promitto, breviter videre in eandem diem, vel con-
ditionem fpopondifle. Neque enim necefle eft in respo-
dendo eadem omnia repeti, quæ ftipulator expreflerit.

§. 8. Tutores, & ii, qui curatores fibi ex ftipulatu, qui tuo juri fubiectus eft, vel fi is ære ftipulatur. Sed fervus quidem non folum domino fuo obligari non po-
teft, fed ea quidem alii: fibi vero familiæ alii obligari poffunt.

§. 9. Mutum esse ftipulari, neque promittere poffe, palam eft, quod & in furiofo eft: item qui & is, qui ftipulatur, verba prominentia, & is, qui promittit, ver-
ba ftipulantis audire debet: unde apparet non esse no-
nos loqui, qui non audiunt: fed & eos, qui audire no non audit.

§. 10. Furiofus nullum negotium gerere poteft: quia non intelligit quæ agit.

§. 11. Pupillus omne negotium recte gerit, ut tamen fibi tutor auctor fit: quod in ftipulationibus tutor, velut fi ipfe obligetur, nam aliter fibi obligare etiam fine tutoris auctoritate poteft.

§. 12. Ad hæc furiofus & pupillis, utique de iis re-
runtur, qui aut aliquem intellectum habent: *m* aut nullum, ex quo intuitu proximus eft, non multum a ftupido differt: ita furiofus, qui ftatim pupilli nullum habent intellectum: fed & impubes infanti propter utilitatem eorum benignior juris interpretatio fecit: ut idem juris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in ipfo relate pretatis eft impubes, nec audiens quidem pa-
rer obligatur.

§. 13. Si impoffibilis conditio obligationibus adjicia-
tur, nihil valet ftipulatio. Impoffibilis autem conditio habetur, quæ nullo modo naturaliter eft, quo ad-
ftat: veluti fi quis ita dixerit: Si digito cœlum attige-
ro, dare fpondes? At fi ita ftipulatur: Si digito cœ-
lum non attigero, dare fpondes? pure factæ obligatio intelligitur: itaque ftatim petere poteft.

§. 14. Item a verborum obligatio inter absentes non
ceps, inutilis eft. Sed cum hoc materiam litium & ve-
rendum hominibus præbeat, forte poft tempus ab
alicubi opportunitas, & non præfentes effe vid
fe, vel adversarius fuus contendentibus, ideo noftra

terrogatum reſponſum non eſſet, veluti ſi hominem Stichum a teque ſtipulatus fuerit, tu de Pamphilo reſpiciu, quem Stichum vocari credideris.

§. 26. Quod tunc ex causa promiſſum eſt, veluti ſi qui *homicidium*, vel facrilegium ſe factorum promittat, non valet.

§. 27. Quum quis ſub aliqua conditione ſtipulatus fuerit, licet aute conditionem deceſſerit: poſtea exiſtente conditione heres ejus agere poteſt. Idem eſt & ex promiſſi parte.

§. 28. Qui hoc anno, aut hoc menſe dari ſtipulatus eſt, nihil omnibus partibus anni, vel menſis præteritis, non recte petet.

§. 29. Si fundum dari ſtipuleris, vel hominem, non poteris continuo agere, niſi tantum ſpatium præteriit, quod tradendi fieri poſſit.

SCHOLIA.

Quæ in verum. His verbis non ſignificat, quæ fublata eſt a rebus humanis: nam eum rem, quæ futura eſt, aeque ei, qui reſciat in ſtipulatum deduci poſſe: ita loquutus eſt Paulus in *Lege qui pupillo*, §. 3. *D. de verbor. ſignificat. Si Stichum vivi dari ſtipuleris, qui non ſit in rerum natura*, id eſt, qui deſierit eſſe: longe aliter Ioannes exponit, ſed male. Illud annotatione indigum non eſt, quod ex eo, Pauli loco colligitur, utilem eſſe ſtipulationem hominis jam mortui, ſi ex cauſa furtiva debeatur, vel ſi ex alia cauſa debeatur, poſt mortem interierit: quidquid ergo inde debetur in verborum obligationem transfundi poteſt: atqui debetur homo mortuus, qui furto ablatus fuit, debetur ex omni cauſa homo defunctus poſt mortem: ergo mortuus defunctus fit is, qui ex alia quam furtiva cauſa debetur, jam non debetur, nec transfundi poteſt in verborum obligationem poteſt. Sed tamen eum homine, qui eſt in rebus humanis, ſic unicuique ſtipulari licet, ut eſt conſtitum mortuus ſit, tamen eum affirmatio præſtetur, id quod noſtræ videtur ita, quum ſtipulatus ſum ſervum Stichum dari ſtipulationem, & hoc prodituri eſt *in lom. mortuorum, Cod. de com. ſtipulat.*

Inutilis eſt. Non ſtipulatio earum rerum penitus inutilis eſt. Sed de conditionali earum rerum ſtipulatione dubitari poteſt, ut ſi poſt eas divini, aut publici juris, aut liberum hominem, aut mortuum, aute mortem defunctus ſit is, qui ex alia quam furtiva cauſa debetur, jam non debetur, nec transfundi in verborum obligationem poteſt. Sed tamen eum homine, qui eſt in rebus humanis, ſic unicuique ſtipulari licet, ut eſt conſtitum mortuus ſit, tamen eum affirmatio præſtetur, id quod noſtræ videtur ita, quum ſtipulatus ſum ſervum Stichum dari ſtipulationem, & hoc prodituri eſt *in lom. mortuorum, Cod. de com. ſtipulat.*

Inutilis eſt. Non ſtipulatio earum rerum penitus inutilis eſt. Sed de conditionali earum rerum ſtipulatione dubitari poteſt, ut ſi poſt eas divini, aut publici juris, aut liberum hominem, aut mortuum, aute mortem defunctus ſit is, qui ex alia quam furtiva cauſa debetur, jam non debetur, nec transfundi in verborum obligationem poteſt. Igitur non ſolum pure, ſed etiam conditionali, non tantum ſtipulatio proinus abſolute inutilis eſt: ſemper excipio conditionem ſtipulationem eſſe meam: nam etſi amplius ea res mea eſſet non poſſet, tamen aeque inutilis eſſet ab eſt, ut a dominio noſtro exempta ſit, ut vel maxime nunc in eo ſit. Igitur & conditionali exiſtentis tempore res mea non ſit, vel ſi poſtea mea eſſe poſſit, tamen eſſe, deinde mea eſſe deſierit: utilis ſtipulatio eſt: unde colligitur in ſtipulationibus conditionalibus non ſpectari tempus contractus: quod utique verum eſt, quod ad res ipſas attinet, quæ in ſtipulatione veniunt: nam quod ad perſonas attinet, ex ſubitu obligatio conſtituitur, tempus contractus ſpectari oportet, quemadmodum diximus ſuperius *tod. tit. de verb. obl.*

Ab ergo & ſi res aliena, quam quis ſtipulatus erat, dominum ſtipulantur nactus fuerit: ſi cuius ſi ita poſtea potuit ex cauſa inutilitas, non ſi ex cauſa oneroſa.

Promiſſoris. Facto vero promiſſoris iterum cauſam detexit, ſi in dolo, vel culpa vel in mora promiſſor *Titius*, §. 1. *D. de verbor. obligat.* Sed ſi factum promiſſoris non eſt, ſuſtinuique ait extinqui obligationem, quod in *Servo* accidere, ſi quem incipere non poteſtet. Ceterum a ſuperiori, ita & ab inferiori regula excipienda eſt conditionalis ſtipulatio rei alienæ: nam etſi deinde mea res efficiatur, conſtat non perimi obligationem, quia ſi ex cauſa non lucrativa mea efficiatur, etiamſi conditionis tempore mea ſit, affirmatio debetur, *l. mevia, l. ex promiſſione, D. de oblig. & act.* ſin vero ex cauſa lucrativa, ideo non perimi obligationem dicimus: quamam fruſtra ante conditionem res mea eſſe deſierit, ſi tilis ſtipulatio eſt, *l. ceſſione, D. de verb. oblig.* quod tamen non obſervatum in viris urbus, quæ poſt ſtipulationem, aut divina, aut publici juris facta ſunt: nam aut ratio commercio noſtro exempta ſunt, *l. inter ſtipulantem, §. ſervum, D. tod. tit.*

Quia, quo warrat fui: qua pro *quatenus*, ſive quatenam. Et bene, natura fui. Nam eum eam reſte ſtipulor ſub conditione, quam aliena erit: quia eſt mea ſi mea effici non poſſit. Ut ſi ego, tamen ſtipulor ſub, ut a dominio meo exempta ſit, ut in eo nunc ſit, vel maxime. Atque ita, licet, quantum ad perſonas attinet, ex ſubitu obligatio conſiſtit, tempus contractus inſpiciatur, ut dictum eſt *tit. de verb. oblig.* non tamen quantum ad eas res pertinet, quæ in ſtipulationem veniunt.

Nemo ſibi. Paulus in *l. ſervus, D. de reis rerum* res bus reſte negotium geri, quæ ſubici ubius, dominique non poſſit, ne poſſidere, & in eadem loco, ne naturaliter poſſibilia ſunt. Ubi poſſibilia dicere videtur quæ poſſeſſibilia, qua in re teſtificor ſententiam meam nihil affirmo: nam fortaſſe verior eſt dominus interpretatio, *l. inſtitutiones, §. eum ego, ff. ad l. Aquil.*

Si quis alium. De ſe quiſque promittere debet, non de alio: quia ſtipulatorum promittit, ut aliud ne fiat, aut de fe promittit, qui aliorum factorum, factorumve promittit, de alio promittit: illa igitur utilis, hæc inutilis re promiſſi eſt. Quemadmodum hæc ſtipulatio, habere ſibi, inutilis eſt, ſi ita accipiatur, per omnes futurum ut habere liceat, ſic enim factum alienum promitti videtur. Sed ita proculeius hoc accipienda eſt, neque per te, neque per heredem ſuum daturum fieri, ſed futurum quo minus habere liceat, nam heredis factum reſte promittitur, *l. ſtipulatio ſiſta, in principio, & §. ſed ſi quis, eodem, ſed ſi per aliquem, §. ſi ita ſtipulatus, D. de verb. oblig.* Huic autem ſententiæ de obſtre creditur *Ulpianus*, *l. 1. D. tod. lex* ait, eum, qui ſpondet dolum malum abeſſe, abſturumque eſt, ne ſua, aut heredis ſui factum præſtaturum ſe: at heredem ſuum dolo malo factorum, ſed hoc etiam daturum ſe operam, ut dolus malus abeſt, idemque heredem ſuum præſtaturum eum ex facto heredis ſui non teneri. Non etiam heredes continuunt, non tamen extranei, quia heredis factum utilitate, alienum inutilitate promittitur, nil *Titius* ſpondet, ſed quanti ea res eſt, *l. ſtipulatio ſiſta, §. ſtipulatio ita, & quis dolum, Ulpianus, D. de dol. ſal.*

Plane ſtulitia: Stipulatio in qua ſtipulantem perſoni conſiſtit, ſed quæ ſtipulatur, ſolitum in alterum, ut eum ſtipulator mihi aut Titio, ſtipulatio in re conſiſtit, ſolitio etiam in Titio, ſolutio inquam ſtipulatori, aut Titio, perinde ac noverit, nec accipiam ſcire, nec ignora, aut fideiuſſores accipere, ſed neque ei conſtituit pecunia petiit, quippe cum ei pecunia non debeat, ſtipulatio ſtipulatori item contrahitur ſit, Titio promiſſor ſolvendo pecuniam ubiit agit. Hoc amplius Titio ſolvi non poteſt, ſi aut mutuum, aut negotium ſuum cauſa contrahitur ſtipulatio placitum, ſin capitis dominationis alius videtur effectus, & hoc Afric. tradit in *l. cum quis, D. de ſolut.* cui opponitur *Scævola, l. ſi ſervus, eod.* Lex ait: Quum quis ſpondet demonſtrat, tum dum dico, cum ſolutionis gratia adjicitur hoc) facultatem ſolvendi Titio non intelligere, *quia*, inquit, *ſi ſtipulatoris pecuniam ſuam, mihi aut Titio eam capiat mutuum aut dari*, cum ratio inepta videtur, ſi affertio talis eſt, ut facultas ſolvendi Titio capitis dominutione non intercedat, ſi minim eadem ratione ſtatuendum eſt. Titio relicta capitis dominutione non intercedat, cum ita Titio conditui ulteriuſſit poſſit cum capite minutus non erit, *l. D. de capit. minut. &c.* Certe ut mea quidem fert opinio, ſtipulator erit illa ratio, ſic enim ſtatuimus recipiendum, ut & ſi Titius ſtipulationis tempore capite deminutus fuerit, ius tamen ei ſolvendi promiſſori non depereat, eodemque modo accipere licebit, quod ſcripſum in *l. ſervus, §. qui ita, D. de verb. oblig.* videlicet ut illo adiecto recte ſolvatur, ſive is contractus tempore emancipatus, ſive in poteſtate ſtipulatoris fuerit: nam ut arrogationem, cur non etiam emancipationem ius ſolvendi intercidat non video: præſertim quum non utroque modo perſona mutetur, & ibi imaginaria ſervitutis formam cedat: quamvis igitur hæc eſt, ius ſolvendi Titio capitis deminutione exinguat: etiam illud adjungo, ut heredes Titii hoc beneficium transferri: nam ut pecunia ſolvetur, eo quod adiecto invito ſtipulatore ſolvi poteſt, & ideo paulo ante, etiam inquit invito ſtipulatore mutuum revocari poteſt, *l. vero, §. 1. Ediam. D. de reb. credit.*

Quod ſi quis ſibi. Cum ſtipulor mihi aut Titio. Titius ſolutioni applicatur, cum ſtipulor mihi & Titio. Titius obligationi applicatur, *ff. ed. tit.* ego mea dumtaxat parte utilis ſtipulatio eſt, ac ſi mihi & Titio decem ſtipulatus fuero, mihi ſola quinque dari potero: nam qui tibi & Titio ſtipulatur, proper una decem communiter tibi & Titio ſtipulatur, ſicut qui legat Titio & Sejo quam mihi inſtituit heredem, non recte commendatur duobus locum, & illius quinta debentur, non dena, *l. eum qui in, D. de verb. oblig. l. ſi quis teſtam. D. de leg. 1.* idem eſt ſi quis non tenere. A Titio ſtipulatur ſibi, neque ira hic dotem poſſerit: nam eadem decem communiter, non ſeparatim ſibi a. & Titio ſita a. ſtipulatus cenſetur, qui ſic ſtipulatus eſt, *Titio & mihi*, *l. ſi ita ſtipulatus, D. de verb. oblig.* quod & ad legata trahendum puto. Sumnorum vero ſtipulatio ita ut dixi dividetur, quia ſtipulatur ſervientem ſibi & Titio, vel ſi fundum ſibi & Titio tradi ſtipulatus eſt, quia ſtipulatio dividi non poteſt, *l. ſtipulationem non dividemus, ff. ad exhibend.* puteus Titius, ſtipulatori ſolidum deberi: nam & ſi quis ſibi & Titio emerit, ſibi & Titio vicino ſeruitutem excepit, *Labeo, Neratius, Proculus, l. ſtipulatorem, §. ſi ſervitutem, D. de verb. oblig.* ſed neque ſupervacua haberi, *l. Titio, §. de conſt. empt. l. proprium, ff. comm. præd.*

Et qui ſervitutem. Pilandum pari, ſi quis dominus ſervo ſtipulatur, proprium ſibi fiſtoſum. aut ſi dominus ſervo ſtipulatur, pro eo eſt in ius, quaſi ſuus, ac ſi ſtipulatus ſibi ipſi eſſet: ſimiliter ſtipulatus eſt, qui ſervi perſona ſtipulatio confidere non poteſt: nili dicamus ita partem fiſtoſum ſtipulatum, ut ei ſit mortuo daretur, quo cafu ſolvere non daretur ſtipulatio, quia in tua perſona ab initio non conſtitit obligatio, ſed uitem, etſi heres patri non exiſtat, adhuc actionem ex ſtipulatu competere, quia per partem ipſe ſtipulatus eſt, *l. ſtipulatio partium, §. qui ita ſtipulatus, de verb. oblig. l. ſi ita ſtipulatus, D. de pact. dotis* neque obſtat *l. eum dot. §. ſi filia, ff. ed.* quoniam in ea lege pater filiæ ſtipulatur nomine ſuo, ſed & hoc tantum quæritur. an quod ſibi pater pactus eſt, filiæ etiam proſit. Illud tenuit ſuperiorum ſententiæ argumento poſſe, ſi nomen filio dari, & pater ita ſtipulatus ſit, poſt emancipationem filio dari: nam eadem interventi ratio. Quid ſi pactus ſit pater ne a filiæ, neque ſi de filio heredi fenſit, filio poſt exceptio proderit: aqui illud in comperto eſt, heredi ſuo quemque ſtipulari, & pacifci poſſe, *Servius, ff. de pact. Lenus, ff. de pact. dot.* Si non de heredi fenſit, fed de filio tantum, quamvis filii exceptio non proderit, doli tamen proderit, *l. ſi filio, § pactus, l. haredi, §. fil. ff. de pact.* Ex quibus intelligi poteſt, ſi heredi ſuo, patri ſtipulatus acquirat, ipſo tamen jure partem filiæ. ſtipulatum non acquirere, itaque æquitatis auxilio

filium indigere, quæ omnia ſumme notanda ſunt.

Nam infans. Infans ex eo appellatur, quod fari non poſſit. Eſt autem receptum, ut ne fari quis poſſe videatur ante ſeptimum annum, quoniam eſt ante ſeptimum annum pueri loquuntur, non tamen intelligunt ante quid loquuntur, & ideo infans in jure civili eſt is, qui minor ſeptennio eſt, *l. 1. §. 1. ff. de admin. tut. l. ſi infans, C. de jure delib.* Eſto minor ſeptennio ſtipulari non poteſt, *l. 1. §. ult. ff. de verb. oblig.* ſed ei, major ſeptennio ſtipulari poſſit. Et quidem ſi proximus ſit pubertati, id eſt, ſi prope pubertatem ſit, ita ut ejus malitia ſupplendo, ut ſæpe in majoribus reliquum ſit, *l. non tantum, in prine. ff. de excuſ. adl.* quoniam jam tum rerum intellectum capere poteſt, *l. pen. §. ult. ff. de reb. eor. qui ſub tut. l. ff. de reg. juris*, recte cum ſtipulari poteſt. Si ſenſum ſit infantiæ, id eſt, ſi ſuper infans eſt defectum, vel quæ pubertati eſt, ſi fari poſſit, adhuc tamen rerum ignarus ſit, ipſo quidem jure ſtipulari non poteſt, ſed benigne propter eorum utilitatem receptum eſt, ut qui ſtipulari poſſit, & adhuc rei non intelligunt, recte & ſtipulari & promittere poſſint, & hoc Juſtinianus in hoc §. & Juriſconſ. in *l. 1. §. furioſum, ff. de obligat. & act. l. pupillus, ff. de reg. juris*, ſed in eum favor eis prodeſt, ut in adeundis hereditatibus, qua in re etiam verbo exiguntur, *l. pupillus, ff. de acquir. hered.* quod eſt in ætatem *l. 1. §. ult. ff. de verb. oblig.* Favet ſpeciali ædictum ſane id verbum a Florentino libro, ſed additum eſt deinde in nec copula. Hæc eſt ſumma quæſtionis *Ulpianus in Verborum obligatio.* Verba cum dicimus, coram nuncupata verba dicimus, non per nuncium, aut per epiſtolam. Et ſic, ut mutua & dotalia emere, vendere, locare, conducere, nuncupatum, aut depoſitum contrahere & contrahitur, non poteſt. Præterea certa verborum conceptio eſt, quæ ſtatuta eſt inveterum, id eſt, *vide ſive ſtipulationem non fuerit, l. ſtipulatio, §. fin. ff. de verb. oblig.* quod in verborum obligatione aliter fe habere ſuperius dictum eſt. Sententia Juſtiniani ſi quidem opponuntur, quæ recte diſſolvit Accurſius.

Quoniam plures. Tot ſunt ſtipulationes, tot diſi ſolet, quot res vel facta, quæ ſpecialiter ac nominatim ſtipulatione comprehenſæ ſunt, & ideo ſi quis plures res, aut plures ſummas interrogatus, unam reſpondeat, quaſi ad unumquemque eorum reſpondeat, non dicemus non unilem eſſe ſtipulationem, nam ad unam ex pluribus ſtipulationibus apte reſpondiſſe videtur, *l. inter ſtipulantem, §. ſi ſtipulatus ſum, D. de verb. oblig.*

Alteri ſtipulari. Hæc regula auſpiam quidem non eſt vera, ſi quidem exantlo ſtipulatio nulla eſt. Nam verum eſt, ſi quis ſtipulatus eſt a patrefa, ſtipulatur rem pupilli falvam fore, ſi avus maternus ſtipulatur nepti diverſis fide bonis eſſe patri ſuo, ſtipulatio valet. Item ſi quis dari ſtipulatur non directa, fed ex equitate utilis actio competit. De primo caſu eſt *l. 3. §. ult. ff. rem pup. fal. l. 1. §. 1. ff. ſtipulat. de ſtipulat. non.* De ſecundo *l. Civis, §. fil. mort.* De tertio dici in §. ex *ſeru, ſup.* ſed neque his caſibus ſtipulatori ulla actio competit. Cum autem dicimus alteri ſtipulari poſſe, non negamus alteri ſtipulari ſi omnes contractibus comprehendimus: ſtipulationibus addenda ſunt pacta & leges, quæ contractibus apponuntur: non tamen pacifci, nec legem dicere alteri quiſquam poteſt, *l. quis tutela, §. ſin fil. de reg. jur.* & hoc quoque ſuperpetuum eſt: nam & ſi quis ea lege rebus ſuis legem donationi dicerit, ut ſi Titius Titio reſtituatur, ſit tamen genero dotem dando dixerit, ut ea Titio neposti mortuus in matrimonio filia reddatur, conſtat non diremptus in matrimonio filia reddatur, conſtat non diremptus in matrimonio filia reddatur, conſtat non dirempt

quis res Titii deposita aut commodata, tertio casu dedit assessio filii. l. Cejus, in fine, ff. fol. matrim. alioquin ceffat depositi actio, ut notatur in l. donat. §. pen. ff. de donat. Quarto etiam affectio caufam dedit: non nepotibus, quos in potestate non habebat, reddi pignus latus eft. l. pater, C. de pafl. conuent. ex qua interpretandi eft l. poffeor, C. eod. tit. aliquin hex duos extraneos adionem non parit. l. eum patrem, C. de pr. aber. His cafibus fimilis non eft fpecies ſi cum vendet. ff. de pignor. eft enim in lege ex pacto adionem dare actio, fed proper paſſum debitori utilis vindicatio, vel quod cautio eſt in factum praetoria contra emptorem competit, & de hac quidem in factum adione, quae fubſidio eſt vindicationis multa exempla expoſui in tit. de rer. divis. quae hoc quoque refert commodum paſſunt. Et haec in ſenibus ita ſe habent, hoc eſt in pactis, quae nonreſtringuntur, aut tranſitionibus rerum adiicuntur. Sed eadem de omnibus paſtis conventis dicta ſentimus, ne videlicet in alterius perſonam conſtipti non poſſint, nec ſi pater quidem ipſe de non petendo a filiofamilias pecunia pactionem nunc in ego ſuperius edendi, filio poſſit exceptio non prodeſt, ſuccurritur ei tamen propoſita exceptione dolimali. Sed & in conſtituto, quod non longe recedit a pacto, benigne recipimus, ſi fubſiſti vel tutori vel curatori conſtituerit aliquis, fe municipibus aut pupillo, aut furioſo, aut juveni ſuborniam, ut eis non deſrecta, fed utilis actio detur, l. ſi quis. l. ſi ſcis. ff. de rer. divis. pet. Quidam vero caſus exiſtunt, in quibus & ſi, quos ſibi ſtipulatur fieri, alteri tamen actio competit, ut ecce in proteriis ſtipulationibus, veluti damni infecti, illi, legatorum, judicatum ſolvi; ſi procurator ſtipuletur vel ſibi nuncupatim, domino cujus curam utilis actio competit, l. damni, §. fin. ff. de damn. infect. l. ſi procurator. ff. procurator. ſtip. l. in curia ſe, in fine, & l. prox. ff. de procur. l. ult. ff. condict. ex poenit. Caſus inquam cognita, ut ſi procurator fui copiam non faciat, ut in tit. de conventionali. ſtipulationibus receptum eſt domino utilem adionem dari, ſi procurator praeſtare ei de procuratore abſentis ex ſe dominis ſtipulatur. l. ſi procurator. C. de verbor. obligat. l. quod procurator, ff. de procur. Hoc amplius ex ſtipulationibus inſtitoria dominus actio competens, ſi dator filiofamilias ſumma dominus fervus non poſſit, de l. ſi mandat. l. 1. in fine. l. 2. ff. de inſtit. act. cuique exemplo ſi procurator contractui, damnum ſuccurrimus. l. ſi ſervus. §. ſi procurator. ff. de act. emp. de qua mercimi me ad ufque ſecundum tempus in tit. de inſtit. actibus. lib. 4. Codicis: pro terea ſi procurator miſitis, ſi mercator, ſi curator, ſi procuratus, ſi militis, ſpoſiti, tutoris, adoleſcentis, ſeu nomine credideritis, utilis eis perſonae certi condictio, & ex ſtipulatu actio competit, quod in tit. de rer. divis. demonſtravi ad l. ad praetorem, C. de probat. Ceterum his caſibus nemo dicat dominos habitum contrahendi habitarume ſtipulationem valere, aut perſiberum ſtipulationem fieri actionem, quia ad eos, qui ſuo nomine contrahunt hi caſus pertinent. Illud quidem in mutuo, non etiam ſtipulatione jure ſingulari receptum eſt, ut qui fuum vel nutritum pecuniam noſtro nomine crediderit, diredam nobis conditionem acquirat, neque etiam hypothecarium actionem, id quod ego expoſui in lib. 2. C. ſub rit. per quas per. red. reg. C. tit. ſi ſervi. per. Expoſui caſus, in quibus ſi quis alteri ſtipulatus fuerit (quo verbo omnem contractum ſignificari dixi) qui ſi alteri fuerit dictus alteri ex ſtipulatu vel ex pacto utili actio detur. Expoſui autem, in quo ex lege Aquilia, alteri actio non detur, fed aut vindicatio utilis, aut in factum praetoria extremum juris fui obtinendi ſpectatum, & item alterum, in quo pacto nodo in alterum concepto, non poſſi, fed doli exceptio detur, & alios quoſdam, in quibus non conſtituentium alteri factum utilem conſtituatorem accipiamus patet. Expoſui deinde caſus, in quibus & ſi quis ſibi contraxerit, alteri tamen utilis actio competit, & in quibus & quis alteri contraxerit, alteri dicitur actionem parare, nullam tamen ei. in quo alteri facta ſtipulatio alteri directam ex ſtipulatu actionem dare, ſed

1063 Comment. Jacobi Cujacii 1064

fant alii quidam, quos ſubſinianus notat in proximo. in quibus alteri facta ſtipulatio, ſtipulatori, nec, tamen alteri actionem parit, qui hic regula brevitur comprehendi poſſunt: Quotieſcumque ſtipulatoris interd alteri dari vel fieri, totiens, ſi ſtipulatus ſit, alteri dicta ſtipulatio ei competit actio, cujus & alia exempla ponuntur in l. ſtipulatio, §. ſi ſtipulet, §. ſi quis inſtipulatus §. ſi quis rogo, ff. de verb. oblig. Dixi diriſtim, quid ergo eſt, quod ait l. 1. ſtipulatio, utilem non habet adionem. Dicebam, verum utilis dicitur, quae directur utilitatis & eius quod agitur. Simili modo in l. quod ſervus, ff. eod. Cum ea locutio dicit, exandire quoniam ex ſtipulatu actio, ſtipulatori competit, ita dixi, appendix eſt omnium contractuum. Quae ad hunc locum tinere ſum ratus, omnia dixi.

9 Illa ad alia. Cum in ea diſſentiunt, nulla eſt ſtipulatio, cum in nomine conſentiunt in re conſentiunt, invitis ſtipulatio eſt. l. ſi in nomine. ff. de verb. oblig. Cum in materia diſſentiunt, in re conſentiunt, infinita item ſtipulatio eſt. l. ſi id quod. ff. de verb. oblig. & utile pignus. l. 1. ff. de pignor. act. Denique ultimo eſſe vendiionem Marcellus ſcripſit, quod ita Ulpianus tradit in l. venditionis. l. ubi pign. l. quod tamen. l. de emt. temp. ut ſi eandem pecuniam veneat, locus ſit ſententiae Marcelli, ſi modo id aeetum ex vino praeditis, quorum eadem prope vina aeeti & vinaeidi, diverſum eſſe ſi emlam. ita pro vino veneat, beſtiarum eſt diſſitium aeetum, ut in l. ſi qui vinum, ſi fortaſſe de rit. tit. ver. Ol. ita, ſi res pro auro, plumbum pro argento veneat. Itaque Quintus Mucius Marcello adſentit, de Quinti Mucii ſententia accipiendum eſt quod ſub Pauli nomine Trifonius ſcripſit in l. ſi fteriles, §. quamvis, ff. de act. emp. quamvis Paulus ſcripſerit, ut eſt in l. de quanti, emp. Dominus autem emptionem non eſſe. Haec negatio deeſt in Florentino libro, deeſt inquam, non abeſt, ſe enim ſenſum non eam eſſe, quam ſenſi Mari contendebat, ſe perius aliquam diſſolvi eſt emptionem eſſe, quamvis autem emptio non ſit, tamen ex empto agitur quaeri intereſt, ut in l. 1. §. ſi ſervus. ff. de verb. oblig. ſi pinni ſententia hoc eſt: nullam emptionem eſſe, ſi in qualitate, materia, ſubſtantia, vino quae omnia idem ſignificant, errarium ſit, ut ſi aurum, ſi vinum, ſi ſervus, ſtibicum aeter repedere ſe exiſtimaverit. Idem eſſe Ulpianus in l. ſi ſervus, ſi tamen error in materia, ut in illo exemplo ſua res non venerit. Quod ſimiliter de heredes vicinum, quae aurea diceburae, pretio undeque exquiſito sui hereds vendiderat, eaque inventa fe emptio eſt. Et placet ultim venditionem eſſe, quia aliquid aeti virtola habet. Virtolam dixit ut in l. ſi fteriles, §. ſi de qu. leg. I. quamvis, ff. de act. emp. & l. ſi ſervus. §. ſi de aun. ff. de verb. oblig. Cicero 3. de nat. deor. Idem vicinorum aurea & pateras conſeruſſe, quae familiarorum pavoſſe mantis, ſibi redamtur fuit ſolitum. Sed haec ſatis. Idem ſcripſit Servius Cornificio, ſi de aſſ. emp. de qua mercimi me ad ufque ſecundum tempus in tit. de inſtit. actibus. lib. 4. Codicis: pro terea ſi procurator miſitis, ſi mercator, ſi curator, ſi procuratus, ſi militis, ſpoſiti, tutoris, adoleſcentis, ſeu nomine credideritis, utilis eis perſonae certi condictio, & ex ſtipulatu actio competit, quod in tit. de rer. divis. demonſtravi ad l. ad praetorem, C. de probat. Ceterum his caſibus nemo dicat dominos habitum contrahendi habitarume ſtipulationem valere, aut perſiberum ſtipulationem fieri actionem, quia ad eos, qui ſuo nomine contrahunt hi caſus pertinent. Illud quidem in mutuo, non etiam ſtipulatione jure ſingulari receptum eſt, ut qui fuum vel nutritum pecuniam noſtro nomine crediderit, diredam nobis conditionem acquirat, neque etiam hypothecarium actionem, id quod ego expoſui in lib. 2. C. ſub rit. per quas per. red. reg. C. tit. ſi ſervi. per. Expoſui caſus, in quibus & ſi quis alteri ſtipulatus fuerit (quo verbo omnem contractum ſignificari dixi) qui ſi alteri fuerit dictus alteri ex ſtipulatu vel ex pacto utili actio detur. Expoſui autem, in quo ex lege Aquilia, alteri actio non detur, fed aut vindicatio utilis, aut in factum praetoria extremum juris fui obtinendi ſpectatum, & item alterum, in quo pacto nodo in alterum concepto, non poſſi, fed doli exceptio detur, & alios quoſdam, in quibus non conſtituentium alteri factum utilem conſtituatorem accipiamus patet. Expoſui deinde caſus, in quibus & ſi quis ſibi contraxerit, alteri tamen utilis actio competit, & in quibus & quis alteri contraxerit, alteri dicitur actionem parare, nullam tamen ei. in quo alteri facta ſtipulatio alteri directam ex ſtipulatu actionem dare, ſed

1065 In Inſtit. Domin. Juſtiniani. Lib. III. 1066

ſive extraneus ſit, qui fideiuſſorem a ferro accipiat, ſive ipſe dominus in id, quod ſibi naturaliter debetur.

§. 3. Fideiuſſor non tantum ipſe obligatur, ſed etiam heredem obligatum relinquit.

§. 4. Fideiuſſor & praecedere obligationem, & ſequi poteſt.

§. 4. Si plures ſint fideiuſſores, quorquot erunt numero, ſingula in ſolidum tenentur. Itaque liberum eſt creditori, a quo velit ſolidum petere. Sed ex ſenatuſ. d. ita ut Hadriani compellitur creditor a ſingulis, qui modo ſolvendo ſunt ſitis conſortibus tempore partes petere.

Ex Auth. de fideiuſſorib. & mandatoribus, Cod. lib. 8. tit. 41. & Nov. 4. capit. 1. fin. §. & quia igitur cordialiter.

Sed hodie utroque prafatae, reus prius conveniendus eſt: fed ab eo non poſſunt ſuccurrere, hoc deſiderante de ſuccedus eſt intra tempus definitum a judice, qua tenebatur exercitor fatisfacere compellitur, ceſſis ibi actionibus, abſque diffidatione convenitur, ſive interceſſoris.

Ideoque ſi quis ex fideiuſſoribus ex rempore ſolvendo non ſit, hoc ceteros onerat. Sed ſi ab uno fideiuſſore creditor totum conſequutus fuerit: huius ſolius detrimentum erit, ſive, propter inſolvendo non ſit: & ſibi imputare debet, quem prorarit adjuvari ex epiſtola divi Hadriani, & deiderari, ut pro parte in ſe detur actio.

§. 5. Fideiuſſores ita obligari non poſſunt, ut plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam rerum obligatio, acceſſio eſt principalis obligationis: nec plus in acceſſione poteſt eſſe, quam in principali re. At ex diverſo, ut minus debeant, obligari poſſunt. Itaque ſi reus decem aureos promiſerit, fideiuſſor in quinque reſte obligetur, contra reus obligari non poſſit. Item ſi ille pure promiſerit, fideiuſſor ſub conditione promittendo obligetur. Nec ſolum in quinque obligari contendit: nam id quoque ſtrictis ſtipulationibus non patitur: ſed in quibus caſibus decem, ille pure dederit, ille ſub conditione ſtipulatus; neque addi, neque detrahi quicquam poteſt.

Modeſtinus libro 2. Regularum. Adde, vel negotiorum geſtorum. l. 4. D. ind. fol. t. ex mandato, ff. mand. ſive de alio ſtipulari adjungitur ſemper in factum actio, ita actioni mandati negotiorum geſtorum.

CAP. XXI. *De 2 litterarum obligatione.*

OLim ſcripturae ſtebat obligatio, quae nominibus fiebat: dicebamus quae nomina hodie non ſint in uſu. Plane ſi quis debere ſe ſcripſerit, quod ei numeratum non eſt: de pecunia animine numerata, poſt multorum temporum recrimonem opponere non poteſt: hoc enim peſſime conſtituerum eſt: ſic ſit, ut hodie dum quaeri non poteſt, ſcripſerit obligetur: ſi ex ea natione condictio, obligationis conſtituitur, ut videlicet verborum obligationis. Multum autem tempus in hac exceptione antea quidem ex principalibus conſtitutionibus ufque ad triginta annum procedebat, ſed ne creditores diutius poſſint ſuis pecuniis fortibus defraudari, per Conſtitutionem noſtram eamque contentum eſt, ut ultra biennii metas hic ſufmodi exceptio minime extendatur.

SCHOLIA.

a Literarum obligatione. De his nullo in loco fit mentio in Paulodi. credo, quia manarie ex poſteriorum Imperatorum Conſtitutionibus. Quid eſt igitur, quod ait Cajus lib. 2. Inſtitutionum, Sed ne contrahitur obligatio, aut verbis, aut literis, aut conſenſu. Puto addita literaverba, aut literis: nam de obligatione literarum poſtea non meminit, quod enim paulo poſt ſcribit: Nec poteſt ei, cui pro noſtro, &c. multis maculis reſpergitur eſt, quas ego ſic purgavi. Nemo poteſt ei, cui pro nobis debitor eſse coepit & non numerata, ſicut fieri ſolet aliquod diſputationis adferri, eum id, quod a nobis petitur aliter

alteri cuiuvis redditarum. Delegatio fit, aus a re in perso-nam, aut a persona in personam: a re in personam, velut si id, quod ex empticione, aut conductione, aut fiducia debes, alteri reddas, ut mihi reddere debeat. A persona in personam velut, si tibi, quod mihi alter debet, alteri persona delegem. Prior fententia confirmatur *l. si quis delegaverit, D. de oner. pofteriot l. delegare 11. ff. cod.* unm quæ fit, per litis contestationem delegatio, a re in personam fit.

CAP. XXII. *De confenſu obligationis.*

Conſenſu fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, focietatibus, mandatis. Ideo autem illis modis conſenſu dicitur obligatio contrahi: quia neque ſcriptura, neque præſentia omnimoda opus eſt, ut res fiat obligata: ſed ſufficit conſenſus, ut ſubſtantiam capiat obligatio: ſed ſufficit eos, qui negotia gerunt, conſentire: unde inter abſentes quoque talia negotia contrahuntur, velluti per epiſtolam, vel per nuncium. Item in his contractibus alter alteri obligatur in id, quod alterum alteri ex bono & æquo præſtare oportet: quam aliquid in verborum obligationibus alius ſtipuletur, aliud promittat.

CAP. XXIII. *De empcione & venditione.*

Emptio & venditio contrahitur, ſimul atque de pretio convenerit, quamvis nondum pretium numeratum ſit, ac ne arra quidem data fuerit. Nam quod arræ nomine datur, argumentum eſt emptionis & venditionis contractæ. Sed hæc quidem de emptionibus & venditionibus, qui ſine ſcriptura conſiſtunt, obtinere oportet: nam nihil a nobis innovatum eſt. Illud venditionibus innovatum eſt: in iis autem, quæ ſcriptura conficiuntur, non aliter perfectum eſſe venditionem & emptionem conſtituimus, quã ſi inſtrumenta emptionis fuerint confecta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem ſcripta, a contrahentibus autem ſubſcripta, & ſi per tabellionem ſunt, ſolæ & conſuetudines acceperint, & fuerint partibus obſlata. Donec enim aliquid deeſt ex his, & pœnitentiæ locus eſt, & poteſt emptor, vel venditor ab invicem diſcedere, ſi nondum ita tamen impune eis recedere concedimus, niſi iam arrarum nomine aliquid fuerit datum: hoc enimm ſubſequato, ſive in ſcriptis, ſive ſine ſcriptis, venditio celebrata eſt: is qui recuſat adimplere contractum, ſi quidem eſt emptor, perdit quod dedit: ſi vero venditor, duplum reſtituere compellitur, licet ſuper arris nihil expreſſum eſt. Pretium autem conſtitui oportet: nam nulla emptio ſine pretio eſſe poteſt.

§. 1. Sed & certum pretium oportet eſſe, aliquin ſi inter aliquos, ita conveneriit, ut quanti Titius rem ſtimaverit, tanti ſit empta: inter veteres ſtatis abundetque hoc: a nobilibus autem diſſentitur, ſive non. Sed noſtra deciſio, ita hoc conſtituit, ut quotiens ſic compoſita ſit venditio, Quanti ille æſtimaverit, ſub hac conditione ſtare contractus: ut ſi æſtimatio intra modum ſit, pretium definierit: omnimodo ſecundum eius æſtimationem & pretium perfolvatur, & res tradatur, & venditio ad effectum ſequatur: interpretor quidem ex empto actione, venditor ex vendito agere. Sin autem ille, qui nominatus eſt, vel noluerit, vel non poterit pretium definire, quia forte nihil eſſe videbatur, nullo pretio ſtatuto. Quod ait quum in venditionibus nobis placuit, non eſt abſurdum & in locationibus & conductionibus trahere.

§. 2. Item pretium in numerata pecunia conſiſtere debet. Nam in ceteris rebus, an pretium eſſe poſſit, velluti an homo, an fundus, aut toga alterius rei pretium eſſe poſſit, valde quærebatur. Sabinus & Caſſius etiam in aliis rebus putant poſſe pretium conſiſtere: unde illud eſt, quod vulgo dicebatur: permutationem rerum emptionem & venditionem contrahi, eamque ſpeciem emptionis & venditionis veruſtiſſimam eſſe: argumentoque

A utebantur Graeco Poeta Homero, qui aliquam partem exercitus Achivorum vinum ſibi comparaſſe ait, permutatis quibuſdam rebus, his verbis.

Ἐνθεν δ' ἀλλοδαποὶ κεκτήατο οἶνον ἐοῦσι,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δὲ ῥινοῖσι, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βουσὶν,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

Diverſæ ſcholæ auctores contra ſentiebant, aliudque eſſe exiſtimabant permutationem rerum, aliud emptionem & venditionem: aliquin non poſſe rem expeditam permutatis rebus, quæ videatur res, vendi, & qua pretii nomine data eſſet: nam utramque videri & venditæ, & pretii nomine datam eſſe, rationem non pati. Sed Proculi & Pegaſi ſententia permutationem & propriam eſſe ſpeciem contractus a venditione ſeparatam, meritò prævaluit: quum & ipſi aliæ Homerica verſibus adſtruerur, & validioribus rationibus augmentatur: quod & anteriores divi principes admiſerunt, & in noſtræ Digeſtis latius ſignificatur.

§. 3. Quum autem emptio, & venditio contracta ſit, quod eſſet diximus, ſimulatque de pretio conventio, quum ſine ſcriptura res agitur: periculum res venditæ ſtatim ad emptorem pertinet; tametſi adhuc ea res emptori tradita non ſit. Itaque ſi bono mortuus ſit, vel aliqua pars corporis falſe patrit, aut adhuc tota, vel aliqua ex parte incendio conſumpta fuerint, aut fundus vi fluminis totus, vel aliqua ex parte abluta ſit, aut etiam inundatione auctus, aut arboribus turbine dejectis longe minor, vel deterior eſſe coeperit: emptoris damnum eſt, cui neceſſe eſt, licet rem non ſuerit nactus, pretium perſolvere, etiamſi nihil ex ea re ad eum fructus venditoris accidit, in eo venditor ſecurus eſt. Sed & ſi poſt emptionem ſundo aliquid per alluvionem accreſſit, aut insulam commodum accreſcit, & hæc & commodum eius eſſe debet, cujus periculum eſt. Quid ſi fugerit homo, qui venit, aut ſuberpſus fuerit, ita ut neque dolus, neque culpa venditoris intervenerit, animadvertendum erit, an cuſtodiam eius; ufque ad traditionem venditor ſuſceperit. Sane enim ſi ſuſceperit, ad ipſius periculum pertinet: ſi non ſuſceperit, ſecurus eſt. Item & in ceteris animalibus, ceteriſque rebus intelligimus, utique tamen vindicationem res & traditionem ſequatur, ut ſi fundus, aut homo, aut qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipſe dominus eſt. Idem etiam eſt de furti & de damni injuriæ actione.

§. 4. Emptio item ſub conditione quam pure emptio poteſt. Sub condicione, veluti, ſi Stichus intra certum diem tibi placuerit, erit tibi emptus aureis totidem. §. 5. Locationem intelligimus, ubi res publica, velut rivum, baſilicam, fructus quos ſcimus eſſe, quæ tamen ſi non profitui, vel privatis decoptui a venditore exerti, habebit eſſe poſſint, ex empto, quæ ſine his non. Sed ut conſequatur, quod ſui intereſt deceptum non eſſe. Idem juris eſt, ſi hominis librum pro ſervo emerit.

SCHOLIA.

a Dubitabatur Quidam dicebant uriſem eſſe venditionem, ceteri Titium pretium, ſi Titius perierit, magis enim in boni viri arbitrium collatum æſtimationem quam Titii: ali arbitrium Titii eſtiſſum, nec ullo modo poſſe ſtare ullo modo ſine pretio: ſed incertum non definiente Titio, nullum venditionem eſſe, atque hujus ſententiæ fuit Cajus in *l. ſi merces, D. loc.* ex qua Juſtinianus fuam deciſionem excerpſit, ut ex utriuſque collatione intelligi poteſt: placet enim Juſtinian ſententia Cati & ab ea etiam facit *l. ſi quis arbitratu, D. de verb. obligi. l. ſi ſtantes, D. pro ſocio.* Contra arbitrio Titii, ita demum ſtandum eſt, ſi boni viri arbitrio conſtituit: quid enim ſi immenſum & immodicum pretium definiat? *l. ſi ſervitutem, cum ſeq. D. de Proprietate.* Verius autem eſt *Accurſio* contrahendum eſſe: ideo probat *l. 2. §. permutatio, D. de permut.*

permut. Emptio, inquit, nudo conſenſu contrahitur, A ducatur: non conducitur arrendetur, & pro numero impoſitarum rerum merces conſtituatur, *Lulb. §. fin. D. ad leg. Rhod. de jact. l. 1. §. ſervitorum, D. de exercit.* ff. Opus averſione locatur, ſi una mercees conſtituatur, non averſione & in pedes ſingulos; aut in cubitus ſingulos merces conſtituatur, *Lopez. D. locat.* vel ſi in operis ſingulas, ut in *l. 1. leg.* 5. *l. 21. cod.* Domus averſione locatur, ſi ſervit gratia in quinquennium una mercede, non averſione, ſi ſolum ad habitandum dies mercedi conſtituatur, *l. 6. D. loc. D.* and. Averſione igitur, id eſt, *χάριν* & ſummatim, & hæc de pericolo ſufficiant.

CAP. XXIV. *De locatione & conductione.*

Locatio & conductio proxima eſt emptioni & venditioni, idemque juris regulis conſiſtit. Nam ut emptio & venditio ſine ſcriptis conſiſtit, ita & locatio & conductio, ita contra hi inteſtitui, ſi mercedes conſtituta ſit: & conſpecie locationi quidem locatio abeſt, conductori vero conductio.

§. 1. Et quæ ſuprà diximus ſi alienæ rebitrio pretium promiſſum fuerit, eadem & de locatione & conductione ſunt intelligenda, ſi alieno arbitrio merces intercepta fuerit. Qua de cauſa ſi fullonis polienda, curandave, aut ſarcinatori ſarcienda vestimenta quis dederit, nulla ſtatim mercede conſtituta, ſed poſtea tantum datura, quantum inter eos conveneriit: non propriæ locatio & conductio contrahi intelligitur, ſed eo nomine adhuc præſcriptis verbis datur.

§. 2. Præterea, ſicut vulgo quæritabatur, an permutatio rebus contrahatur, & venditio contrahitur, ita quæritabat-ne locatione & conductione, ſi forte rem aliquam tibi utendam, five fruendam quis dederit, & invicem ille aliam rem tibi utendam, aut fruendam accepit. Et placuit non eſſe locationem, & conductionem, ſed proprium genus eſſe contractus, veluti ſi quem unum horum ſervum tuum, & vicinus meus unum, placuerit inter eos, ut per dies dies invicem boves commodarent, ut per vicem fruerer, & quæ alterum bos præſtiti neque locati, neque commodati: ſuppetit actio; quia non ſint gratuitum commodatum, verum præſcriptis verbis agendum eſt.

§. 3. Adeo autem aliquam familiaritatem inter ſe habere videntur emptio & venditio, item locatio & conductio, ut quæ de quibuſdam caſibus quæri ſolent, utrum emptio & venditio contrahatur, an locatio & conductio: ut ecce de pratiis, quæ perpetuo quibuſdam locantur, quæri ſolet, id eſt, an quando penſio, five reditus pro his domino præſtetur, neque ipſi conſtituti, neque hæredi ejus, cuive conſtituitur hæreditve ejus id tranſmittatur, aut deducatur, aut quotis summæ deberi, & aliove quoquo modo alienari, aut ſolvi poſſit, ſed ſemper ipſi, qui pratia locaverit, interveteres debitabatur, & quibuſdam locatio, a quibuſdam venditio exiſtimabatur: lex Zenoniana lata eſt, quæ emphyteuſim pratiorum propriam, ſtatutis nominibus, neque ad locationem, neque ad venditionem inclinantem, fed ſuis partibus bus ſufficientem: & ſi quidem aliqui pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac ſi nullus eſſet contractus: ſin autem nihil de periculo rei fuerit pactum: tunc ſi quidem totius rei interitus acceſſerit, ad dominum ſuper hoc redundare periculum: ſin particularis, ad emphyteuticarium hujuſmodi damnum venire: quo jure utimur.

§. 4. Item quæritur ſi eum aurifice Titius convenerit, ut is ex auro ſibi ponderis, certique formæ anulos ei faceret, & accipere, verbi gratia, decem nodi, utrum emptio & venditio, an locatio & conductio contrahi videtur? Caſſius ait materiæ quidem emptionem & venditionem contrahi, operæ autem locationem, & conductionem. Sed plauit tantum emptionem & venditionem contrahi. Quod ſi dum aurum Titius dederit, mercede pro operæ conſtituta: dubium non eſt, quin locatio & conductio ſit.

§. 5. *Conductor* omnis fecundum legem conductionis *à facere debet: & si quid in lege* præstari non fuerit, id ex bono & æquo debet præstare. Qui jecu ulit, aut vestimentorum, aut argenti, aut jumenti, imprudentem ne dedit, aut promisit ab eo custodia talis desideratur, e qualem diligentissimus paterfamilias suis rebus exhibet, quam si præstiterit, & aliquo casu eam rem amiserit, de restituenda ea re non tenebitur.

§. 6. *di Mortuo* conductore intra tempora conductionis, heres ejus eodem jure in conductione succedit.

SCHOLIA.

a Ut quandiu. Penfionem dixit, five reditum: non video quid differat pensio a reditu, fed quia in nominibus promiscue utimur, quidam putant pensionem referri ad prædium, reditum ad alia, quod refelliturarium reditus etiam pecuniæ est, quod & pensionis. Itaque, aut vendidone fructuum redigitur, & inde nomen non quod reddat, vel reddat, *l. fundi, D. de ufufr. leg. I. Titius, D. de præscript. verb.* ac redactus dicitur in *l. defuncta, §. Sempronio, D. de ufufr.* Solet quoque id reditus ex re appellari, quoniam ordinarius est, atque etiam vectigales agri, id eft, mercenarii, dominum ut in tit. *Si ager vectig. id eft emphyteuticr. potest. I. fciendum, §. 1. D. qui fariff. leg.* & vectigales ædiuum, quæ emphyteuticarium dicuntur, *l. ft cum vectigalia, D. de evict. l. fi fundus, §. fi de vectigalibus, D. de dam. inf.* Solebant autem ita dari prædia municipiorum, & templorum, & fici, aut principum: hodie etiam in patrimonio privatorum, nonnunquam temporarius : *νομικὸς* semper perpetuus eft. Res ecclesiarum, locorumque venerabilium *ἀφορισμὸς* dicti dari poffunt : *νομικὸς* non poffunt. De eis ita conftituit Juftinianus, ut in nova Roma, ejufque territorio, immobiles emphyteuticæ jure tradantur a diœcesis præsidibus fexta parte æstimationis, ita ut is tantum, qui accipit hoc jure utatur, & heres ejus hereditque heres, non deincepe ceteri: excipit *νομικὸς*, e quo non poffunt nihil dedicere. Eft vero ufufructus reditus ferant, fub certa penfione ea emphyteutico jure illo modo tradi ceteri oportere. Hoc amplius fi fortitan ea res in pignore, five hypotheca, vel certainis, vel cæteris, vel aliam venerabilem domum conjungat, intra biennium revocandi *ἀφορισμὸς*, jus, poteftatemque effe. Sed fi quidam fint creditores, qui hypothecæ plures, aut venerabilium domuum ædes collapfæ & diruta, quæ nullo ufui fint, quibus iteun reficiendi, ac reftituendi pares non fint : venerabilis domus ea in perpetuum jure emphyteutico redde dari, ita ut vel ftatim tertis partes ejus penfionis, quæ ex eis habitationibus præstiquam collapsuræ redigebantur, vel certainis habitationibus dimidia exinde inita æftimatione ab emphyteuticario præstitur. Porro a venerabilibus domibus Juftinianus excipit monaiteria, in quibus monachi habitant, aut ecclefiis, venerabilibufque locis ita conftituit, ut ea perpetuum immobilis emphyteutico jure tradere poffint. Verum quod ad cetera attinet urbis, & provinciarum venerabilis domus nullam effe differentiam, Quisquis id quoque omnibus addit effe commune, ut fuo jure ædati emphyteuticariis, fi rem deteriorem fecerit, vel fi per biennium penfionem non intulerit, ut quæ nulla hoc casu eorum, quæ *ἀφορισμὸς* dicuntur emphyteuticario competat actio, cum tamen nihil aliud conveniat in præsentem casum triennii ceffatio exigatur, non folum fi canonem *ἀφορισμὸς* non intulerit, fed etii publicorum tributorum apochas, quibus fe dominus contra fifcum tuetur, ipfi domino non reddiderit, *l. 2. C. de jur. emph.* & hæc omnia quidem funt ex Novella 120. fed emendatur a Nov. 7. Nov. 120. *ἀφορισμὸς*, venerabilium locorum ita permittit, ut valeant in perfona contrahentis, & in duobus deinceps fucceffibus, Nov. 7. conftituit, ut in *ἀφορισμὸς* tranfeat in heredes, nifi fint filii, aut nepotes, aut conjuges, ac in conjugibus id exigit, ut eorum nominatim facta fit mentio. Nov. 120. prædia dari emphyteutico jure deminuta fexta penfione fubfiftente parte. Nov. 7. nihil diminuit, fi ea, quæ sunt fubfiftit penfio minor fit ea, quæ jam dudum ab initio fuerit, Novella 120. *νομικὸς* in perpetuum dari pro modo præsentis reditus. Nov. 7. ad tempus dari, ut alia quælibet præstat, & fi præsertim fum ut minores, vitiligatores autem redditus, tantum emphyteutici canonis nomine præstari quantum viginti annorum reditus colligit fuperficiarius, qui fuos fabricas, quæ non tantum ædificat & vulgaretti deferuntur. Non eft novum poffeffores loco poftea Novellas a prioribus emendari : nam earum ordo præpoftcrus eft.

b Alicui quoque modo. Juftinianus conftituit in *l. ult. C. de jure emph.* ut qui valent jus *ἀφορισμὸς* vendere, aut *ἀφορισμὸς*, id eft, meliorationes, cercatorem facultate deminum, quæ renuntient quanti pretii emptorem invenire ei dominum præferri, & fi dominus jam ipfe non vetat poffe tradentia dies eo invito jus fuum *ἀφορισμὸς*, vendendi ius, poteftatemque effe : vendito jure emphyteutico, aut venditis *νέα ἀφορισμὸς* novo emphyteuticario fubfolvente penfione, & reliquis quæ quaqueffimus pretii portem, qua in re, fi per dues menfes mortem trahat dominus, neque ut fubfcribat, neque ut dicat fe quingentas libi id modo defiderare, & donec jus fuum *ἀφορισμὸς* & legare & dotis nomine dare & pignerare absque domini confenfu poteft. Et in fola venditione jus dominum vitiat, ut fi penes eum fuerit *ἀφορισμὸς*, tantundem offerendo dominus extraneo præferitur. Ergo cuilibet gratificari *ἀφορισμὸς* invito domino poteft : quod & pretio non deftruat, non eft jus plus potius, quam dominum admittat, & ideo receptum eft ut dominus habeat jus *πρωτόκτισις*: plane quinquageffimum dominio omni jufto præftari placuit pœnæ, qui fententia rationem habet.

c Quidam diligentiffimus. Sic in *l. fi mortis, §. fon. D. de ufufr.* Sed cum a conductore dolus tantum, & culpa præftetur, cur ait *diligentiffimus*? cur effet clarior fi dixiffet *diligens*, fed etii *diligens*, *diligentiffimus*, quid videtur differre, non ideo tamen fummam diligentiam, ut Theophilus ait in §. 1. *inf. de obligat. quæ quaſi ex contr. nafc.* a conductore exigemus.

d Mortuo. Quidam funt conftribus, qui fuiuntur mortem, ut patri, matri, fuccessori, focieti, mandatori, & re integra mores contingat. Ceteri contradus in heredem heredemque fuum non tranfeunt, quia eft vero aliud locatio ferat, plane ex omnibus cuttradibus in heredem tranfire. Ad hæc hic de locatione conductione ab Accurfio citantur leges, ab eo non intelligiuntur. Accurfius fic eas interpretatur, ut ejus, cui dominus rei fuæ ufumfructum locavit, mortui conductio non tranfeat, quidem legi multis in locis venditione, ftipulationi, legato ufumfructum conftituti, locatione aufquam: quominus hæc quoque ufumfructum non tranfeat, *l. non folet, D. locat.* Dico proprietatis, vel ufufructus dominum, ergo fi nullum jus in ejus perfona conftitutum fuerit, ufufructum conductio non tranfit, ut perfecutionem folummodo, & commodum ftructum conducentis: quod fi eft, erabimus, fi dicamus motu locationem extingui, argum. *l. neceffario, §. ult. D. de pecic. & com. rei vend.* Denique fi hic eft fenfus *l. fi dominus, Cod. de ufufr.* cur aut Imperator *etiam* : nam hoc videtur dicere, etiamfi mortuus fit fructuarius, proprietario attendi frunctui caufam denegandam non effe, quo dicto nihil eft ftultius. Credo in *l. fi dominus, & in l. fi fervus, Cod. de pro dot.* eandem fpeciem contineri, & hanc effe utriufque legis fententiam, ufumfructum non extingui mortuo ejus, cui fructuarius ufumfructum locaverit. Lex aut *l. fi de*

Si dominus proprietatis, quæ fcilicet tibi proprietatem in dotem dedit, mortuo tuo ufumfructum locavit. Senfus eft proprietatem loco mariti dedere ex pacti conventione, ufumfructum non conferari : at *fi fervus* mariti proprietatem in dotem dederit fructuaria ufumfructum, mortua in matrimonio uxore quafi extinctio ufufructu, plenam proprietatem ejus, hoc eft fundum (at ut *fi fervus*) maritus habituus eft, in *d. l. fi fervus* : nam nota eft diverfe fententiæ.

SCHOLIA.

CAP. XXV. *De focietate.*

a Contra naturam. Paftiones contra naturam contrahi nullius momenti funt, *Contra naturam*, *fi de pactionibus* hoc dicitur, contrahi fingulis eft, ut contra ejus naturam interpofitæ pactiones valeant ex Zenonis & Juftiniani conftitutionibus.

b Quod focietas. Hæc Ulpiani fcribit non poffe ita focietatem contrahi, ut alium lucri, alium damni partem focus ferat, quæ fententia fit accipienda eft, ut hic loci, quod fupereft, omni damno deducto alia pars feratur, fed obtinuit fententia Servii, ideoque fi conveneriit, ut primus lucri duas, damni tertiam, fecundus damni duas lucri tertiam partem ferat, & lucrum fit e. & xx. damnum xxx. deducitis xxx. reliqua xx. que fuperfunt ita dividuntur, ut primus Lx. Secundus xx. ferat, quod fi omni lucro compenfato damnum fuperfit xxx. ad primum x. ad fecundum xx. pertinent : Similiter fi conveniat ut primus damnum nullo modo ferat, fint autem in lucro cce. in damno c. deducitis c. quæ fecundo imputantur, ex æqualiter inter eos dividuntur. Hæc fententia Mucii a contra Servii fententia fenfit: quæ fcimus & lucri partes fiant, ne alia fit pars damni a lucri parte, quoniam compenfatis concurrentibus quantumcumque damni fit, non poffe fuperari, vel omnino lucrum eft, vel damnum, nec fieri damni lucri & damni ulla divifio poteft. De illa focietate nunquam fuit dubitatum, qua ex æquo lucri & damni lucri tertiam, damni tertiam fecundus lucri duas, damni itidem duas partes ferat, quoniam eam valere conftat. Denique non fum de illa dubitatum, quæ ita conveniatur, ut de lucro, fecundus damnum ferat, quoniam hanc *Leonianam* effe conftat, *l. finm furiri, ff. red. ite.*

CAP. XXVI. *De mandato.*

De Mandatum conftitutur quinque modis, five fua tantum gratia mandatum fit, fuperfectum eft, & ob id nulla obligatio nafcatur inter mandatum & mandatarium.

§. 1. *a Mandatis* tantum gratia intervenit mandatum: veluti fi quis tibi mandet, ut negotia ejus gereres, vel ut fundum ejus emeres, vel ut pro eo fponderes.

§. 2. Tua & mandantis: veluti fi mandet tibi, ut pecuniam ibi ufuris crederes ei, qui in rem ipfius mutuaretur, aut fi volenti te agere cum eo de fidejuffaria cauta tibi mandet, ut cum reo agas periculo mandantis, vel ut ipfius periculo ftipuleris ab eo, quem tibi delegatus eo nomine, vel ut tibi fponderes.

§. 3. *b* Aliena autem cauta intervenit mandatum : veluti fi tibi mandet, ut Titii negotia gereres, vel ut Titio ftipulanti eo nomine, vel ut Titio fponderes.

§. 4. Sua & aliena, veluti fi tibi mandet, ut Titii & Titii negotia gerendis tibi mandet, vel ut fibi & Titio fundum emeres, vel ut fibi & Titio ftipularere.

§. 5. Tua & aliena: veluti fi tibi mandet, ut Titio fub ufuris crederes: quod fi ut fine ufuris crederes, aliena tantum gratia intercedit mandatum.

§. 6. Tua gratia intervenit mandatum : veluti fi tibi mandet, ut pecunias tuas in emptiones prædiu prædiorum collocares, quam fenores: vel ex diverfo, ut fenores potius, quam in emptiones prædiorum colloces. Cinus generis mandatum, magis conftitum, quam mandatum eft, & ob id nec ab obligationem : quia nemo eo confilio

filio obligatur, etiam si non expediat ei, cui debitur: quum liberum cuique sit, apud se explorare an expediat consilium. Itaque si ordinato pecuniam domi se habentem hortatus fuerit alicujus ut rem aliquam emeret, vel eam crederet: quamvis non expediat tibi eam emisse, vel credidisse, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeo hæc ita sunt, ut quæsitum sit an mandati teneatur, qui mandavit tibi, ut pecuniam Titio fenerares. Sed obtinuit Sabini sententia, obligationem esse in hoc casu mandatum: & quia non aliter Titio credidisses, quam si tibi mandatum esset.

§. 7. Illud quoque mandatum non est obligatorium, quod contra bonos mores est, veluti si Titius defuncto, aut de damno faciendo, aut de injuria faciendæ tibi mandet, licet enim pœnam illius fasti nomine prætiteris, non tamen ullum habes adversus Titium obligamen.

§. 8. Is, qui exequitur mandatum, non debet excedere finem mandati, ut ecce si quis usque ad centum aureos mandaverit tibi ut fundum emeres, vel ut pro Titio sponderes: neque plures emere debes, neque in ampliorem pecuniam fidemjubere: alioquin non habebis cum eo mandati actionem, video quidem ut Sabino & Caffio placuerit, etiamsi usque ad centum aureos cum eo agere voluerit, inutiliter se adturum. Diverse Scholæ auctores recte utique ad ista creditum fore illum existimant, quæ sententia sane benignior est: Quod si minoris emeres, habebis fcilicet cum eo actionem: quoniam qui mandat, ut duo aureos aureorum fundum emeretur, is utique mandasse intelligitur, ut minoris si posset, emeretur.

§. 9. Recte quoque mandatum contractum, si dum adhuc integra res sit, revocatum fuerit, evanescit.

§. 10. Item si adhuc integro mandato mors alterius intervenit, id est, vel eius qui mandaverit, vel illius qui mandatum susceperit, solvitur mandatum. Sed utilitatis causa receptum est, si per bonæ mortuo, qui tibi mandaverat, ut ignorante eum decessisse, pecuniam fœnus magnatum, posse te agere mandati actione: alioquin justa & probabilis ignorantia tibi damnum afferat. Et huic simile est, quod placuit, si debitor tuus mandato dilapsæ fortæ Titii, per ignorantiam liberto foluerit, liberari eos: quum alioquin fidejussor tuus liberatus non posset liberari, quia alii solvidem quam cui foluerat fuerunt.

§. 11. Mandatum non subjicere cuilibet liberum est: fuscepium autem confirmandum est, & nevocatum non renunciandum, ut per femetipsum, aut per alium eandem rem mandator exequatur. Nam nisi ita renunciatur, ut integra causa mandatum revertat ad mandatorem explicandi, nihilominus mandati actio locum habet: nisi justa causa intercesserit, aut non renunciandi, aut intempestive renunciandi.

§. 12. Mandatum & in diem differri, & sub conditione fieri potest.

§. 13. In summa sciendum est, mandatum nisi gratuitum esse, in alium formam negotii cadere. Nam mercede conflituta, incipit locatio & conductio esse. Et ut generaliter dixerimus, quibus casibus bene mandatum sine expto officio, mandati aut depositi contrahitur negotium: iis casibus interveniente mercede, locatio & conductio contrahi intelligitur. Et eius rei talioni palmata curandave vestimenta dederit, aut farcinatori farcienda, nulla mercede conflituta neque promissa, mandati competit actio.

SCHOLIA.

a Mandatæ tantum. Quærit Accurfius in *l. 22. D. eod.* an mandatum contrahatur & quis mandet Titio ut sibi pecuniam cedat, & putat creditæ pecuniæ nullam esse mandati obligationem, *l. ademptæ, §. fi quis Titio, D. eod. tit.* Ar & Titius ita uti receperat pecuniam non credidit, neque ob eam nomine mandati effectus sit, non video cur non Titius mandati judicio teneatur. *b Alterum autem causa.* Hoc casu, nihil mea interest expleri mandatum, alioquin & mea gratia intervenit

A mandatum ruum, quamobrem agere non possum ut mandatum impleatur: ei enim, cujus nihil interest, adhiberi nulla potest, *l. qui fundum, D. loc. l. fi pronunciasset, §. mandari, D. mandat. l. fi certe, §. ult. D. de pignor. l. 5. & Dig. D. si serv. vind.* Adimpleto mandato ex utroque latere mandati actio est, qui Titii negotiorum gestorum nomine obligatus fuit, *l. si mandatu, D. de negot. gest.* & ita accipienda est *l. si remunerandi, §. si tibi mandavero, D. mandat.* nec obstat *l. proponebam, §. si autem, D. eod.* quoniam quilibet tutor atque ideo fua nedum pupilli gratia mandavit. Alias igitur mandati est actio ante impletum mandatum, cum pollex, alias pollex, non etiam ante, alias utroque tempore.

c Quia non aliter. Superiore casu etiam aliter fallunt non nullæ regulæ, quæ hic locum esse: hoc casu mandatum ita demum actio competit fi aliter factura non esset: illo tua tantum gratia, hoc tua & aliena mandatum interceslit, & de hoc casu omnino intelligendus est Ulpianus in *l. si remunerandi, §. plane, D. eod. tit.* Si tibi creditum Titio fub ufuris mandavero ut Titio fub ufuris credenti, magis eft ut mandati non tenear, quandoquidem nihil eum res tua agerunt fludio ita præcurris, ut dihil incinto mea animum tuum augere poffe videatur: contra quam fi tibi mandavero ut Titio fub ufuris pecuniam Titii gefturo, qua in re nulla tua res intercedit, aufior fuero ut in inflituto perfeverares; quum verifimile eft cohortationem meam ad id te impulifie, cui utique longe certa conflituta per damnationem, cui utique longe certa conflituta per damnationem, extra rem tuam agerem, *l. fi. fin. D. pignor. D. de neg. geft.* Cetera, quæ ad hunc Titium pertinent, fcribenda tradet in *tit. 2. Codicis.*

CAP. XXVII. *De obligationibus quafi ex contractu.*

POst genera contractuum enumerata, difficiunum restant de obligationibus, quæ non proprie quidem ex contractu nafci intelliguntur: fed tamen quia non ex maleficio fubfiantiam capiunt: quafi ex contractu nafci videntur.

§. 1. Igitur quum quis abfentis negotia gefferit, utro citroque inter eos nafcuntur actiones, quæ appellantur negotiorum gefforum, vel domini negotia tui geftæ adversus eum qui geffit, directa competit actio: negotiorum autem geftori contraria, quas ex nullo contractu nafci manifeftum eft. Et ideo is qui tua fcisitur ifte actiones, fi fine mandato quifque alienis negotiis gerendis fe obtulerit, ex qua cauffa it, quorum negotia gefferit, etiamfi ignorans obligationem, ideo utilitatis cauffa receptum eft, ne abfentium, qui fubita feftinatione coacti, nulli demandata negotiorum fuorum adminiftratione, peregre profecti eflent, detrimentofa negotia qui fane nemo curaturus eflet, fi de eo, quod quis impendiflet, nullam habiturus eflet actionem. Sicut autem is, qui utiliter gefferit negotia, habet obligatum dominum negotiorum: ita & contra ipfe quoque tenetur ut administrationis rationem reddat, quo cauffa exactiffimam quoque diligentiam compleflere reddere rationem: nec fufficit eatem diligentiam adhibere, qualem fuis rebus adhibere foleret, fi modo alius diligentior quispiam administrationem eas fuscepiflet.

E §. 2. Tutores quoque, qui tutelæ judicio tenentur, non proprie ex contractu obligati intelliguntur: nam non enim quisquam dicere tutorem & pupillum contrahitur) fed quia fane non ex maleficio teneantur, quafi ex contractu teneri videntur. Et hoc autem casu mutuæ funt actiones. Non tantum enim pupillus contra tutore habet tutelæ actionem, fed ex contrario tutor eum pupillo habet contrariam tutelæ, fi vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut eum foum creditoribus ejus obligaverit.

§. 3. Item fi inter aliquos communis fit res fine fcietate: veluti quod pariter eis legata donataque eflet, & alter eorum alteri ideo teneatur communi dividundo judicio, quod folus fructus ex ea re perceperit, aut quod focius

In Inftitut. Domin. Juftiniani. Lib. III.

focius eius folus in eam rem neceffarias impenfas fecerit, non intelligitur proprie ex contractu obligatus, quippe nihil inter fe contraxerunt: fed quia non ex maleficio teneatur: quafi ex contractu teneri videtur.

§. 4. Idem juris eft de eo qui coheredi familiæ erciscundæ judicio ex his cauffis obligatus eft.

§. 5. Heres quoque legatorum nomine non proprie ex contractu obligatus intelligitur (neque enim cum fatur, neque cum defcribit aliquem legatum legatarius geftifle proprie dici potefl) & tamen, quia ex maleficio non eft obligatus heres, quafi ex contractu debere intelligitur.

§. 6. Item is, cui pars eorum debitum folvit, qui non vivit, quafi ex contractu debere videtur. Adeo non vivit, quafi ex contractu debere videtur. Adeo non refert, quod ex contractu obligatus, fi fortiorem rationem fequamur, magis (ut fupra diximus) ex diftractu, quam ex contractu poffit dici obligatus effe. Nam qui fuo nomine animo pecuniam dat: in hoc dare videtur, ut diftrahat potius negotium, quam contrahat. Sed tamen pertinet is, qui accipit, obligatur, ut fi mutuum illi diflraxit, & ideo conditione tenetur.

§. 7. Ex quibufdam tamen cauffis repeti non potefl, quod per errorem non debitum folutum fit: fic namque definierunt veteres, ex quibus cauffis indicando lis crefcit, ex his cauffis non debitum folutum, repeti non poffe, veluti ex lege Aquilia, item ex legato. Quod veteres quidem in his legatis locum habere voluerunt, quæ certa conflituta per damnationem, cuicunque legata funt: noftra autem Conflitutio, quum unum naturam omnibus legatis & fideicommiffis indulfit, hujufmodi augmentum in omnibus legatis & fideicommiffis extendit, & ideo non omnibus legatariis præbuit, fed tantummodo in iis legatis & fideicommiffis, quæ fcrofim, & ex cedulis, & veteris verisimilibus & aliis, quæ reliquo nis vel pietatis intuitu honorificantur, derelicta funt: quæ fi indebita folvantur, non repetuntur.

CAP. XXVIII. *Per quos perfonas nobis obligatio adquiritur.*

EXpofitis generibus obligationum, quæ ex contractu, vel quafi ex contractu nafcuntur: admonendi fumus, non folum per nofmetipfos, fed etiam per eas perfonas, quæ in noftra poteflate funt, velut per fervos, & filios noftros ea tantum adquiri per bonam & rectam nobis adquiritur, totum noftrum fit: quod autem per liberos, quos in poteflate habemus, ex obligationibus quæ ex traditione nafcuntur, fecundum naturem eorum proprietatis & ufusfrudi quam noftra decernit. Conflituto, ut quod ab aliene commodum percipiat, hunc ufusfructum quidem habeat parer, proprietas autem filio feretur, fcilicet parer adjonem habet ex quæfitum folidum noveile noftræ Conflitutionis diluimus.

§. 1. Item per liberos homines, & alienos fervos, quos bona fide poffidemus, adquiritur nobis: fed tantum ex his cauffis cauffis, in eft, fi quid ex operibus fuis, vel ex re noftra adquirunt.

§. 2. Per eum quoque quem, in quo ufumfructum, aut vel ufum habemus, limititer ex duabus iftis cauffis nobis adquiritur.

§. 3. Communem fervum pro dominica parte dominis adquirere certum eft, excepto eo, quod uni nominatim ftipulando, aut per traditionem acquirendo, illi fafli adquirit: nihil enim ita ftipulatur, Titio dominoneo dare fpondes? Sed fi unius dominii juffu fervus fuerit ftipulatus, licet annexa dubitabatur? tamen poft noftram decifionem res expedita eft, ut illi tantum adquirat, qui hoc ei facere juffit, ut fupra diftum eft.

SCHOLIA.

a Vel ufum. Abeft, *vel ufum*: a quibufdam. Ifb idque probabilius eft: nam ufumfructus operas fervi hoare, vel alii utendo accendere, & ex operis ejus nullo modo acqui-

Tom. FIII.

A rere poteft, etiamfi Theoph. contradicat, ex fua re domitant acquirere & mineflerio eius ad fuum ufum uti poteft; hoc enim eft uti, illud frui, *l. ufucapiendi, §. fi ufus, l. per fervum, §. ff. de ufu & habitat.*

CAP. XXIX. *Quibus modis obligatio tollitur.*

TOllitur autem omnis obligatio folutione eius quod debetur, *a* vel fi quis confentiente creditore, aliud pro alio folverit. Nec tamen interefl, quis folvat, utrum ipfe, qui debet, an alius pro eo: liberatur enim & alio folvente: five fciente, five ignorante debitore, vel invito folutio fit: imo & fi reus folvit, etiam ii, qui pro eo fpoponderunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, fi fidejuffor folverit: non enim folus ipfe B liberatur, fed etiam reus.

§. 1. Item per acceptilationem tollitur obligatio.

§. 2. Eft autem acceptilatio imaginaria folutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id velit Titius remitti, potenie fic fieri, ut patiatur hoc verba debitorem dicere: Quod ego tibi promifi habefne acceptum? & Titius refpondeat: Habeo. Sed & Græce poteft promitum fieri: dummodo fic fiat, ut Latinis verbis folet: χρεος ποιεῖν ἐστιν ἐπερωτᾶν τὸν ἐπερωτώμενον. Quo genere (ut diximus) tantum ex folvendi obligationes, quæ ex verbis conflituntur, non etiam ceteræ. Confentaneum enim vifum eft, verbis falvam obligationem, aliis poffe verbis diffolvi. Sed & fi id, quod ab ex cauffa debetur, portè ex ftipulatione non deduci, & per acceptilationem diffolvi. Sicut autem, quod dari fpondemus, id poparere refte fit folvi, ita & quod facere fpondemus, id pro parere refte fit liberari. Et item debiti acceptilatio fieri potefl. Eft prodita ftipulatio, quæ vulgo Aquiliana appellatur, per quam ftipulationem contingit, ut omnium rerum obligatio in ftipulatum defeatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana novat omnes obligationes, & a Gallo Aquilio ita compofita eft. Quidquid tu mihi ex quacunque cauffa dare facere oportet, oportebit, præfens in diem ve, quarumque rerum mihi tecum actio, petitio adverve, tui te petitio, tibi adversus te perfequutio eft, erittve: quod ve tu meum habes, tenes, poffidefve, dolove malo fecifti, quo minus poffideas, quanti res erit, tantum dari fieri, hanc rem de qua agitur, spondes? Idem Aquilius ea ftipulatione omnibus legatariis & fideicommiffis indulfit, hujufmodi augmentum in omnibus legatis & fideicommiffis extendit, & ideo non omnibus legatariis præbuit, fed tantummodo in iis legatis & fideicommiffis, quæ fcrofim, & ex cedulis, & veteris verisimilibus & aliis, quæ reliquo nis vel pietatis intuitu honorificantur, derelicta funt: quæ fi indebita folvantur, non repetuntur.

alioquin manere & pristinam obligationem, & secundam ei accedere: ut maneat ex utraque causa obligatio secundum nostræ Constitutionis definitionem, quam licet ex ipsius lectione apertius cognoscere.

§. 4. Hoc amplius, eæ obligationes, quæ consensu contrahuntur, contraria voluntate dissolvuntur. Nam si Titius & Sejus inter se consenserint, ut fundum Tusculanum emptum Sejus haberet centum aureorum: deinde re nondum sequuta, id est, neque pretio soluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos, ut discederetur ab ea emptione & venditione, invicem liberantur. Idem est in conductione & locatione, & in omnibus contractibus, qui ex consensu descendunt.

S C H O L I A.

a Vel si quis consentiente. Aut corpora debentur, aut quantitates, id est, quæ pondere, numero, vel mensura constant. Si corpora debeantur, aliud pro alio invito creditori non solvitur; si quantitates, eadem species non solvitur, ejusdem vero generis, non etiam alterius species creditori solvitur. At in civilibus solutionibus nihil interest utrum corpora an quantitates debeantur. Sunt tamen plerique casus, in quibus corpora in obligatione sunt, quantitates in solutione: & ex diverso, aut una quantitas in obligatione, alia in solutione, de quibus nihil hoc loco attinet dicere.

Vel invito solutio. Si quis solverit, aut judicium acceperit pro alio, vel si id quod alius debet novandi causa promiserit, vel si creditor ab alio novandi causa stipulatus fuerit, etiam invitus atque ignorans liberabitur: idque naturali ac civili jure comparatum est, *l. solvendo, ff. de negot. gest. l. si Stichum, in fine, ff. de novat.* solutione, *l. si debitor tuus, ff. de solut.* Invitus tamen etiamsi in eum modum liberatus sit negot. gestor non obligabitur, *l. ult. Cod. de negot. gest.*

b Pro parte recte solvi. At non cogitur creditor pro parte debitum accipere, nisi cum de reliquo debitor paratus est litigare, *l. quidam, ff. si cert. pet.* aut nisi favor libertatis interveniat, *l. cum heres, §. item si decem, ff. de statulib.*

c Nulla est. Superius dixit, inutilis est: nulla igitur, id est, inutilis: quoniam non civilis, sed naturalis est posterior obligatio, nulla vero in veterem debitorem actio restitutoria hoc casu competit: tunc enim restitutoria actio competit, præterquam si dolus creditoris arguatur, cum aut restitutione in integrum, aut exceptione aliqua, quæ ab initio utilis fuit, posterior obligatio inutilis efficitur: at hoc casu ab initio inutilis fuit obligatio, & eo creditor contentus, sciens prudensque priorem obligationem abjecit; & hanc sententiam Accursius retulit, & vero probare debuit.

DOMINI JUSTINIANI
AUG. INSTITUTIONUM
INCIPIT LIBER QUARTUS.

CAP. I. *De obligationibus, quæ ex delicto nascuntur.*

Quum expositum sit superiore libro de obligationibus ex contractu, & quasi ex contractu: sequitur ut de obligationibus ex maleficio dispiciamus. Sed illæ quidem (ut suo loco tradidimus) in quatuor genera dividuntur: hæ vero unius generis sunt: nam omnes ex re nascuntur, id est, ex ipso maleficio: velut ex furto, aut rapina, aut damno, aut injuria.

§. 1. *a* Furtum est contrectatio rei *b* fraudulosa, vel ipsius rei, vel etiam usus ejus, possessionisve, quod *c* lege naturali prohibitum est admittere.

§. 2. Furtum autem vel a furvo, id est, nigro dictum est, quod clam & obscure fiat, & plerumque nocte: vel a fraude, vel a ferendo, id est, auferendo, vel a Græco sermone, qui φῶρας appellant fures. Imo & Græci ἀπὸ τοῦ φέρειν φῶρας dixerunt.

§. 3. Furtorum autem genera duo sunt: manifestum, & nec manifestum. Nam conceptum, & oblatum, species potius actionis sunt furto cohærentes, quam genera furtorum, sicut inferius apparebit. Manifestus fur est, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ appellant: nec solum is, qui in furto deprehenditur, sed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo fit: veluti qui in domo furtum fecit, & nondum egressus januam deprehensus fuerit: & qui in oliveto olivarum, aut in vineto uvarum furtum fecit, quamdiu in eo oliveto, aut vineto fur deprehensus sit. *d* Imo ulterius furtum manifestum extendendum est, quamdiu eam rem fur tenens, visus, vel deprehensus fuerit, sive in publico, sive in privato, vel a domino, vel ab alio, antequam eo pervenerit, quo perferre ac deponere rem destinasset. Sed si pertulit, quo destinavit, tametsi deprehendatur cum re furtiva, non est manifestus fur. Nec manifestum furtum quid sit, ex iis, quæ diximus, intelligitur: nam quod manifestum non est, id scilicet nec manifestum est.

§. 4. *e* Conceptum furtum dicitur, quum apud aliquem testibus præsentibus furtiva res quæsita & inventa sit: nam in eum propria actio constituta est, quamvis fur non sit, quæ appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur, quum res furtiva ab aliquo tibi oblata sit, eaque apud te concepta sit: utique si ea mente tibi data fuerit, ut apud te potius, quam apud eum, qui dedit, conciperetur: nam tibi, apud quem concepta sit, propria adversus eum, qui obtulit, quamvis fur non sit, constituta est actio, quæ appellatur oblati. Est etiam prohibiti furti actio adversus eum, qui furtum quærere testibus præsentibus volentem prohibuerit. Præterea pœna constituitur edicto Prætoris per actionem furti non exhibiti adversus eum, qui furtivam rem apud se quæsitam & inventam non exhibuit. Sed hæ actiones, id est, concepti, & oblati, & furti prohibiti, nec non furti non exhibiti in desuetudinem abierunt. Quum enim requisitio rei furtivæ hodie secundum veterem *f* observationem non fit: merito ex consequentia etiam præfatæ actiones ab usu communi recesserunt: quum manifestissimum est, quod omnes, qui scientes rem furtivam susceperint, & celaverint, furti nec manifesti obnoxii sunt.

§. 5. Pœna manifesti furti, quadrupli est, tam ex servi, quam ex liberi persona: nec manifesti dupli.

§. 6. Furtum autem fit non solum quum quis intercipiendi causa rem alienam amovet: sed generaliter quum quis alienam rem invito domino contrectat. *g.* Itaque sive creditor pignore, sive is, apud quem res deposita est, ea re utatur: sive is, qui rem utendam accepit, in alium usum eam transferat, quam cujus gratia ei data est, furtum committit: veluti si quis argentum utendum acceperit, quasi amicos ad cœnam invitaturus, & id peregre secum tulerit: aut si quis equum gestandi causa commodatum sibi, longius aliquo duxerit: quod veteres scripserunt de eo, qui in aciem equum perduxisset.

§. 7. Placuit tamen eos, qui rebus commodatis aliter uterentur, quam utendas acceperint, ita furtum committere, si se intelligant, id invito domino facere: eumque si intellexisset, non permissurum: at si permissurum

furum

furum credant, extra crimen videri, optima sane distinctione, quia furtum sine affectu furandi non committatur.

§. 8. Sed si credat aliquis invito domino se rem commodatam sibi contrectare, domino autem volente id fiat: dicitur furtum non fieri. Unde illud quæsitum est, quum Titius servum Mævii sollicitaverit, ut quasdam res domino subriperet, & ad eum perferret, & servus id ad Mævium pertulerit, Mævius dum vult Titium in ipso delicto deprehendere, permiserit servo quasdam res ad eum perferre: utrum furti, an servi corrupti judicio teneatur Titius, an neutro? Et quum nobis super hac dubitatione suggestum est, & antiquorum prudentium super hoc altercationes perspeximus, quibusdam neque furti, neque servi corrupti actionem præstantibus, quibusdam furti tantummodo, nos huiusmodi calliditati obviam euntes, per nostram decisionem sancimus, non solum furti actionem: sed & servi corrupti contra eum dari. Licet enim is servus deterior a sollicitatore minime factus est, & ideo non concurrant regulæ, quæ servi corrupti actionem introducerent, tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis servi introductum est, ut sit ei pœnalis actio imposita, tanquam si re ipsa fuisset servus corruptus: ne ex hujusmodi impunitate, & in alium servum, qui facile possit corrumpi, tale facinus a quibusdam perpetretur.

§. 9. Interdum etiam liberorum hominum furtum fit: veluti si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sit, subreptus fuerit.

§. 10. Aliquando, & suæ rei furtum quisque committit: veluti si debitor rem, quam creditori pignoris causa dedit, subtraxerit.

§. 11. Interdum furti tenetur, qui ipse furtum non fecit: qualis est cujus ope aut consilio furtum factum est. In quo numero est, qui tibi nummos excussit, ut alius eos raperet: aut tibi obstiterit, ut alius rem tuam exciperet, aut oves tuas, vel boves fugaverit, ut alius eas exciperet. Et hoc veteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugavit armentum. Sed si quid eorum per lasciviam, & non data opera, ut furtum admitteretur, factum est: in factum actio dari debet. At ubi ope Mævii Titius furtum fecerit, ambo furti tenentur. Ope, consilio ejus quoque furtum admitti videtur, qui scalas forte fenestris supponit: aut ipsas fenestras, vel hostium effringit, ut alius furtum faceret, quive ferramenta ad effringendum, aut scalas, ut fenestris supponerentur, commodaverit sciens cujus gratia commodaverit. Certe, qui nullam operam ad furtum faciendum adhibuit, sed tantum consilium dedit, atque hortatus est ad furtum faciendum, non tenetur furti.

§. 12. *h* Hi, qui in parentum, vel dominorum potestate sunt, si rem eis subripiunt, furtum quidem illis faciunt, & res in furtivam causam cadit, nec ob id ab ullo usucapi potest, antequam in domini potestatem revertatur, sed furti actio non nascitur: quia nec ex alia ulla causa potest inter eos actio nasci. Si vero ope, consilio alterius furtum factum fuerit, quia utique furtum committitur, convenienter ille furti tenetur: quia verum est ope, consilio ejus furtum factum esse.

§. 13. Furti autem actio ei competit, cujus interest rem salvam esse, licet dominus non sit. Itaque nec domino aliter competit, quam si ejus intersit rem non perire.

§. 14. Unde constat creditorem de pignore subrepto furti *i* actione agere posse, etiamsi idoneum debitorem habeat: quia expedit ei pignori potius incumbere, quam in personam agere, adeo quidem ut quamvis ipse debitor eam rem subripuerit; nihilominus creditori competit actio furti.

§. 15. Item si fullo polienda curandave, aut sarcinator sarcienda vestimenta *k* mercede certa acceperit, eaque furto amiserit: ipse furti habet actionem, non dominus: quia domini nihil interest eam rem non perire, quum judicio locati a fullone aut sarcinatore rem suam persequi potest. Sed & bonæ fidei emptori subrepta re, quam emerit, quamvis dominus sit, omnimodo competit furti actio, quemadmodum & creditori. Fulloni vero, & sarcinatori non aliter furti competere placuit, quam si solvendo sint, hoc est, si domino rei æstimationem solvere possint. Nam si solvendo non sint, tunc, quia ab eis suum dominus consequi non possit, ipsi domino furti competit actio, quia hoc casu ipsius interest rem salvam esse. Idem est, & si in partem solvendo sint fullo aut sarcinator.

§. 16. Quæ de fullone, & sarcinatore diximus, eadem & ad eum, cui commodata res est, transferanda veteres existimabant. Nam ut ille fullo mercedem accipiendo, custodiam præstat: ita is quoque, qui commodatum utendum percipit, similiter necesse habet custodiam præstare. Sed nostra providentia etiam hoc in nostris decisionibus emendavit, ut in domini voluntate sit, sive commodati actionem adversus eum, qui rem commodatam accepit, movere desiderat, sive furti adversus eum, qui rem subripuit: & alterutra earum electa, dominum non posse ex pœnitentia ad alteram venire actionem: sed si quidem furem elegerit, illum, qui rem utendam accepit, penitus liberari: sin autem commodator veniat adversus eum, qui rem utendam accepit: ipsi quidem nullo modo competere posse adversus furem furti actionem, eum autem, qui pro re commodata convenitur, posse adversus furem furti habere actionem: ita tamen, si dominus sciens rem esse subreptam adversus eum, cui res commodata fuerit, pervenit: sin autem nescius, & dubitans rem non esse subreptam apud eum, commodati actionem instituit, postea autem re comperta voluit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem pervenire: tunc licentia ei concedatur, & adversus furem venire nullo obstaculo ei opponendo, quoniam incertus constitutus movit adversus eum, qui rem utendam accepit, commodati actionem, nisi domino ab eo satisfactum est: tunc etenim omnimodo furem a domino quidem furti actione liberari: suppositum autem esse ei, qui pro re sibi commodata domino satisfecit: quum manifestissimum est, etiam si ab initio dominus actionem commodati instituit, ignarus rem esse subreptam: postea autem sibi ei cognito, adversus furem transivit: omnimodo liberari eum, qui rem commodatam accepit, quemcumque causæ exitum dominus adversus furem habuerit: eadem definitione obtinente, sive in partem, sive in solidum solvendo sit is, qui rem commodatam accepit.

§. 17. Sed is, apud quem res deposita est, custodiam non præstat: sed tantum in eo obnoxius est, si quid ipse dolo malo fecerit: qua de causa si res ei subrepta fuerit: quia restituendæ ejus rei nomine depositi non tenetur, nec ob id ejus interest rem salvam esse: furti agere non potest, sed furti actio domino competit.

§. 18. In summa sciendum est, quæsitum esse an impubes rem alienam amovendo, furtum faciat. Et placet, quia furtum ex affectu consistit, ita demum obligari eo crimine impuberem, si proximus pubertati sit, & ob id intelligat se delinquere.

§. 19. Furti actio, sive dupli, sive quadrupli, tantum ad pœnæ persecutionem pertinet. Nam ipsius rei persequutionem extrinsecus habet dominus, quam aut vindicando, aut condicendo potest auferre. Sed vindicatio quidem adversus possessorem est: sive fur ipse possidet, sive alius quilibet: condictio autem adversus furem ipsum heredemve ejus, licet non possideat, competit.

S C H O L I A.

a Furtum est. Solius possessionis furtum fit, *l. 1. §. Scævola, Si quis testa. lib.* Qui rem alienam, quam non tenet, aufert, possessionis furtum facit: commodatarius, qui re commodata diutius utitur, vel qui ea ad aliam rem atque accepit utitur, usus, id est, naturalis possessionis, depositarius, si pro suo possidere instituat

tuat

tuat eam rem, quam in re depositi tenet, civilis poſſeſſionis. Sola cogitatio furem non facit, ſed etiam contrectatione furem non facit, eam contrectatione cogitationem etiam furis exiginus.

b Poſſeſſoris. Ex quo apparet, furtum tunc dantaxat fieri, cum quis rem, quæ ab alio poſſidetur, ipſe poſſidere incipit, vel cum rem, quam naturaliter poſſidet, contra quam licuit, aut ultra quam licuit, poſſidet, & hoc eſt, quod ait Scævola, poſſeſſionem furem fieri, & nullus ſit poſſeſſor furtum non fieri, proinde rei hereditariæ furtum non fieri, l. 1. §. *Scævola, ff. quis teſtam. fab. ſigil.* ut oſtendimus in l. 1. C. *de furtis ex fiſc. prol. mag. ten.*

Qui non naviabit. Furtum autem rupe eſt, unde conſequens eſt furem actionem non habere. Nam furem enim vero tutelæ, pro ſocio, mandati, depoſiti, pure civili famoſæ fore actiones.

d Imo ulteriùs furtum. Eiuſdem rei ſiepe furtum fit aſſidua contrectatione, at tum, ut Paulus ait initio, id eſt, faciendi furti tempore contributive viſum eſt manifeſtus non ne fur eſſet, l. 6. *ff. de furt.* faciendi vero finis, ut ex Maſſurio Sabino Aulus Gellius ſcribit lib. 11. noct. Att. Hic eſt cum peritatum eſt furtum quo ferri coeperat, quandoquidem ita peritatum eſt, ut ſi deperiret datur furtum manifeſtum eſt: quia faciendi temporis deperditum eſt. Idem eſt ſi interum cum furto aliquis vitam fur, & figatus ſit, apud Theophilum, §. 7. *Et quod.* & ſic accipiendum eſt, quod ait in hoc loco Juſtinianus: *Illud vel deperiendo*, nec enim fatis eſt furtum videre niſi ad eum comprehendendum accurrens: ut pretium venire poteſt, ut quis eiuſdem rei & manifeſtus, & nec manifeſtus fur ſit, l. *vulgarie, ff. de furt.* Ait lex *quod tollere me poteſt*, quoniam furtum eſt, non facto pretio rei tantum abſtate, ſed & totius fur eſt, totus fur nec manifeſtus rei ablatæ fur manifeſtus & nec manifeſtus, quia & rem illam aperte arripuit, & nec clandeſtinè, & inde reverſus eum ea deprehenſus eſt priuſquam quo deliberaverat ferret: an igitur rei abſtate nomine furti manifeſti in conſtitutum, nec manifeſti in ſolutum retebitur? Dicet licere domino quam voluerit prius actionem exercere, & quod amplius in altera eſt conſequi, quæ generalis eſt concurrentium ex uno facto actionum definitio, *l. qui furtum, ff. de oblig. & action.* Hic vero non unum, ſed duo facta ſunt: unum, id eſt furtum utraque actio competit, *l. inter omnes, ff. de furt.* & pœna.

e Conceptum furtum. Furti conceptu, item furti manifeſti actio eſt civilis, id eſt ex 12. Tab. ut auctor Gellius lib. 11. verum furti manifeſti actio non ultra pœnæ rationis introducta eſt furti conceptæ actio triplî, furti manifeſti dupli quadrupli: eodem iure furti oblati actio eſt triplî, ut idem auctor ſcribit, & Paulus *lib. 2. Sent. tit. de furtis.* Senſitque de iis actionibus Cajus in *l. 3. ff. qui furtis.* eag. nullæ enim alia in triplum ex jure antiquo actiones fuere. Poſtea vero, ut ex manifeſti furti actio in duplum prætoria eſt: item prohibiti, item non exhibiti furti actio, ſed ex quanti fuerint ignorantur, furti manifeſti, vel nec manifeſti ſibi ſatis remotior. Ceterùs etiam non fures, illæ ei cujus intereſt dantur, conceptî ei, qui conceptæ & invenit, ut Paul. in eodem libro ſcribit. Oblati ei cui res furtiva oblata eſt, prohibiti ei, qui concipere voluit, non exhibiti ei, qui concepit. Hic videndi ſunt ea, quæ ſcripſimus ad §. *ex manifeſtis, inſt. de obligat.*

f Obſervationem, id eſt, teſtibus præſentibus, aut per lancem & licium, ut Aulus Gellius ſcribit *l. 11. cap. ult. & lib. 16. cap. 10.* quod & ab Sex. Pompeio explicatum eſt. Lance inquit, & licio dicebatur apud antiquos, quia olim furtum ibat quærere in domo aliena, licio cinctus interula, hanc autem ante oculos tenebat propter quarum *fecundum*, aut virginum præſentium.

g Ignorantiæ furtum. Difficilis eſt quæſtio, quid veniat in actione furti, utrum id quod intereſt, an verum rei pretium, & quæ dicta ultrius: furti aut dominus ipſe, aut non dominus, qui tantum ſolus dominus. Si dominus agat, furti æſtimatio ſit duplo, vel quadruplo, quanti res unquam plurimi fuit, non quanti dominî interfuit, ut ait *l. in furti, ff. de furt.* quod ſic accipiendum eſt, ſi nihil amplius domini interfit, *l. ſi vendidero, §. 1. ff. de furt.* nam ſi amplius interfit, quam tres res, quæ furreptæ eſt, dicam eam etiam, quod intereſt duplum, quadruplumve præſtari, ut puta ſi ferrum furreptum fuit, non ferri tantum, ſed & hereditatis ferro delatæ pretium duplum, aut quadruplum, *l. ſi quis ancora, §. ſed. item* ſi tabulæ furreptæ ſint, non tantum tabularum pretium, ſed & adſcriptam ſummam duplum, aut quadruplum, ut docuimus tradita in *l. Labeo, ff. furt.* etc. Ulpianus vero in *l. qui tabulas, pod.* ut eſt in Pandectis Florentinis. Qui tabulas, inquit, amovet, furti tenetur, non tantum pretii ipſarum tabularum, ſed omnes etiam ſummæ, quæ in his tabulis continentur. Eadem ratione, ſi quis calceatum pes, & pretii lancis, quantum intereſt, furti tenetur. Sed quod intereſt interdum furti tenetur, *l. ſi quis fur, §. fin. ff. red. tit.* Denique ſi furreptus ſit ferrum, quem fab pœna tradendum promiſit, in furti actione hoc quoque æſtimabitur, *Cinthianda, §. 1. Ferdem:* ex quibus liquido conſtat, actionem furti etiam in id, quod intereſt dari. Ulpianus in *dict. Lin fure*, non ſic loquitur, ut in *l. 1. §. conſtandinadum, ff. de condict. ob turp. cauſam.* tradat de actione rationibus diſtrahendis, in qua pretium rei tantum duplicari dicit, non etiam quod poſſeſſoris interfit, ſed in furti, inquit, actione non quod intereſt quadruplatur, aut duplatur, ſed rei verum pretium: quamobrem non tantum id, quod interfuit, ſed etiam rei verum pretium venire poteſt. Nec enim dicit, ſed tantum rei verum pretium: at quid dicemus, ſi non dominus furti agat, & placet id ſolum, modo quod interfuit, non etiam verum rei pretium æſtimari, *l. furtivum, Scandalero, §. 1. ff. de furt.* & huic rei argumento eſt actio vi bonorum raptorum, *§. fin. inſt. de pœn. &c.* in qua non ſolum interfuit domini æſtimatur, ſed & id quod intereſt, verbi gratia in pretium hereditatis in ſpecie *ſi. interdum.* Rurſus queri ſolet, ſi quis rei non hereditariæ, ſed veluti, ſi poſſeſſionis cauſa res contrectaſſet, quanti fiat æſtimatio agente domino. Et mihi ſic dicetur, ut non rei ſtat æſtimatio, ſed eius tantummodo, quod interfuit rem tantum non eripuiſſe, aut poſſeſſionis, quæ ſententia Hugolino & Azonî placuit, & mihi probatur: æquum enim non eſt, ut rei nomine teneatur, qui rem non ſuam contrectavit.

h Hi, qui in parentum. Si ſervus dominio, filiusfamilias patri, liberturus patrono, clarus patrono, mercenarius conductori furtum faciat, furti actio non nobis, ſed ſervi matri, ſi emancipatus, patri furti, vel in furtum actio naſcitur, dominus ſervo furtum facere non poteſt: at ſi pater filiusfamilias, liberturus patrono, clarus patrono, mercenarius conductori furtum faciat, furti actio naſcitur: idem juris eſt ſi mater filio. De liberto clarere, mercenario loquor, quando alia in domo ſervitutes, quam in alia domo mercenarius furti teneatur: ex diverſo autem ſi patronus liberto, aut clienti furti, vel in furtum, ſi conductor mercenario dominusve filio furtum actio naſcitur. De uxore vero ad marito furti teneatur. Conſtante matrimonio in furtum teneatur, vel condictione tunc cauſa, ſecuto divortio, retentionis nomine, furti, vel actione, ut ſi res ablata eſt, etiam filiusfamilias patri utili actione, id eſt, in furtum teneatur auctore Ulpiano in *l. ſi quis uxori, ff. de furt.* quæ ſententia extenditur, ſortigenda eſt ad liberam, & clientem, & mercenarium.

i Actione. In Norice prioribus poſt verba, aliis damnabile: quibus quidem de furto agentibus dominis, qui plerumque mihi eius intereſt, furti actio non datur, quamquam interdum accidit, ut fur tribus reſpondeat cogatur, uſuario, creditori, proprietario, *l. inter omnes, §. hac actio, ff. de furt.* cui omnino applicandum eſt, quod ad verbum, *hac amplius*, Accurſ. notat: nam ſi cuique creditoris adeſt, agit in ſummam pignoris, dominus nihil agit: ſi cuique abeſt, agit in ſummam debiti, dominus in reliquum, & eo pertinet *l. cum qui, §. ſecundo, ff. eod.*

& ſeq. D. de furt. Verum ut furti actio competat, non A id tantum exigimus intereſſe ex honeſta cauſa, ſed etiam faciendi furti tempore rem tenuiſſe ab eo cuius intereſt: itigitur furti actionem non habent, pater, tutor, curator, nec tutorum geſtor, protutor, procurator, emptor rei nondum traditæ, fideiſſor coloni, aut commodatarii uxor, it, cui ex ſtipulatu, vel ex teſtamento debetur, *l. ex cauſa, l. cum qui, in princ. & ſeq. de furt. l. qui negotia, §. qui alienæ, l. de exacto tempore, §. ſi ſervus, l. ſi mandatum, D. ſolut. matrim.* Illud vero non ſemper exigimus, ut res cuius eius, qui tenet furreptæ ſit: nam creditori etiamſi res ſua furreptæ ſit, furti actio competit, quoniam eius intereſt, in rem ſibi cautum eſſe.

k Recepit. Quæ hic ſequuntur confuſa, neque promptiſſima mercedes? Et placet fullonis actionem eſſe, quia & iis cauſibus fullo cuſtodiam præſtare debet. Domino autem abunde conſulitur per actionem mandati, aut præſcriptis verbis.

l Quam ſi ſolvendo ſint. Pignore furreptro fine cuius creditoris, non tantum creditori, ſed etiam domino furti actio datur: quod ſi culpa creditoris intervenit, ſoli creditori datur furti actio, debitori pignerariæ datur in id quod debitum, & debiti aliquam excedit, *l. creditor, ff. D. de furt.* Sublatis veſtimentis fine fullonis culpa, furti actio ſoli domino datur, quia nihil fullonis interfuit: quod ſi adeſt culpa fullonis, ac domino actio præ evitat, ſibi, in minus ſoli domino furti actio datur. Idem dicemus in caupone, & exercitore navis, qui ſalvum fore recepit, *l. nam, §. ſi. ff. de furt.* nam ſi fullonis cauſa eſt, ipſe furti actionem habet, *l. 1. §. 1. D. furt. edict. mast. l. a. D. naut. caup. ſtab.* Ita minus, dominus electionem habet, *l. 3. §. ult. & l. 4. D. furt.* nam in creditore, cuius culpa pignus periit, hæc diſtinctione non utimur, quia tum eo non agitur, ut pignoris ſalvi, aut non ſalvi ratio habita ſit, prius itaque creditor furti agit, quam pignoratitia convenitur. At locator prius ex locato agere poſſit, quam furti agatur: quia, ſi quis in fullone diſtringat, eadem olim obtinuere in commodatario, fed a Juſtiniano emendata ſunt.

CAP. III. *De bonis vi raptis.*

QUi res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti: quis enim magis alienum rem invito domino contrectat, quam qui vi rapit? ideoque recte dictum eſt eum improbum furem, & fed tamen proprium eius nem ejus delicti nomine prætor introduxit, quæ appellatur bonorum raptorum: & eſt intra annum quadrupli, poſt annum ſimpli actio qui vi rapit, qui vi rem alienam rapuit, rem ipſam, rem alienam, quas credunt eſſe ſuas, petitur conſtitutio *l. ſi quis in tantum*. Cujus ſententiæ hæc eſt. Qui vi rem alienam rapuit, ſi intra annum, ut dominio caſtat, qui rem alienam ſive bona, ſive mala fide, ut rem ipſam, & æſtimationem rei domino præſtet: poſt annum bonorum raptorum, vel ante bonorum ejus ſimplum præſtet, quod in *l. ſi quis in tantum*, ita exprimitur *ante eversum judicialis arbitrii*, ſic enim lego *non adverſo* in ſe legi Accurſium, qui legit *quam in l. ante*, vel *in l. ſi plerique*, *Cod. Theod. tod.* Sic habent veteres Codices, item & ante Valent. Theodoſ. & Arcad. priſtem in his finium conſtitutum fuit, *l. Cod. fin. reg.* & D. Marco in iis, qui debitores exigerent ſua auctoritate, *l. ſed & portas, l. ult. & l. ſi. & ſeq. ff. de furt. l. 1. §. ult. & ſeq. D. de leg. Jul. de vi*, quod D. Marci decretum Juſtinianus ſic cquitus in Nov. 60. tam id quoque D. Marcus conſtituit, ut ſolos creditores legi illi tranſcriberet, id eſt, eos, qui certis parte bonorum muſſitentur, & infames ſunt, quod rhabi etiam debet ad ſpeciem *l. ſi quis in tantum*. Ceterum ſi poſt ſententiam, quæ bonorum raptorum, ea ſua authoritate poſſeſſionem alienam occupaverit, jure ſuo cadit, & hæc eſt Conſtitutio Grat. Valent. & Theod. in *l. memoriæ, C. eod.* Zenonis Conſtitutio ad conductores, quæ ſuperiorem, qui precario rogaverunt, ſi quidem domino rem ſuam repetente, eam contra jus ſuſpicæ, ulque ad ſententiam retinuerit, neque reſtituerit: placet autem ut ultra res, & æſtimationem rei præſtare compellantur, *l. penult. C. eod. l. penult. C. de locat.* Dixi ubique ad ſententiam, quod huius Conſtitutionis eſt proprium.

CAP. III. *De lege Aquilia.*

DAmni *a* injuria ab lo conſtituitur per legem Aquilam: cuius primo capite cautum eſt, ut ſi quis alienum hominem, alienumve quadrupedem, *b* quæ pecudum numero ſit, injuria occiderit: quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur.

§. 1. Quod

SCHOLIA.

a Divalibus conſtitutionibus. Etiamſi hoc loco de Valentiniani dontaxat, Theodoſii & Arcadii conſtitutione, id eſt, *l. ſi quis in tantum, C. eod. tit.* Juſtinianus loquitur, exponam tamen ſimul ut earum inter ſe differentia intelligi poſſit, & Conſtantini, & Grat. Valent. Theodoſii, & Zenonis, & Juſtiniani conſtitutionem. Conſtantinus ait in *l. 5. C. unde vi*, eum, qui per vim poſſeſſionem alienam invaſerit, penæ legitimæ teneri, id eſt, lege Julia de vi publica aut privata, *l. 1. & ſeq. ff. eod.* qui ſine vi per ceptorem, aut incuriam domini poſſeſſionem alienam occupaverit, hac pœna non teneri, per errorem exiſtimans rem ſuam eſſe, per incuriam domini diſcretam rem ſuam non eſſe. Ceterum poſſeſſionem reſtitui C debere, qua ablata non eſſet. Exhibuit vero Valentinianus conſpectui, & hoc quidem mihi explicatum eſt in eo, cum per errorem rem alienam occupavit, ut ſi per negligentiam domini res ſua furto hoc modo in alterius eſſe remedii recuperandæ poſſeſſionis cauſa in eum, qui vim fecerit ex Conſtitutione Juſtiniani: in eſt *l. ult. C. unde vi.* Ex Arcadii autem & Honorii conſtitutione, quæ ſuperiorem reſcindit, res alienas, quas credunt eſſe ſuas, permittit conſtitutio *l. ſi quis in tantum*. Cujus ſententiæ hæc eſt. Qui vi rem alienam rapuit, ſi intra annum, ut dominio caſtat, qui rem alienam ſive bona, ſive mala fide, ut rem ipſam, & æſtimationem rei domino præſtet: poſt annum bonorum raptorum, vel ante bonorum ejus ſimplum præſtet, quod in *l. ſi quis in tantum*, ita exprimitur *ante eversum judicialis arbitrii*, ſic enim lego *non adverſo* in ſe legi Accurſium, qui legit *quam in l. ante*, vel *in l. ſi plerique*, *Cod. Theod. tod.* Sic habent veteres Codices, item & ante Valent. Theodoſ. & Arcad. priſtem in his finium conſtitutum fuit, *l. Cod. fin. reg.* & D. Marco in iis, qui debitores exigerent ſua auctoritate, *l. ſed & portas, l. ult. & l. ſi. & ſeq. ff. de furt. l. 1. §. ult. & ſeq. D. de leg. Jul. de vi*, quod D. Marci decretum Juſtinianus ſic cquitus in Nov. 60. tam id quoque D. Marcus conſtituit, ut ſolos creditores legi illi tranſcriberet, id eſt, eos, qui certis parte bonorum muſſitentur, & infames ſunt, quod rhabi etiam debet ad ſpeciem *l. ſi quis in tantum*. Ceterum ſi poſt ſententiam, quæ bonorum raptorum, ea ſua authoritate poſſeſſionem alienam occupaverit, jure ſuo cadit, & hæc eſt Conſtitutio Grat. Valent. & Theod. in *l. memoriæ, C. eod.* Zenonis Conſtitutio ad conductores, quæ ſuperiorem, qui precario rogaverunt, ſi quidem domino rem ſuam repetente, eam contra jus ſuſpicæ, ulque ad ſententiam retinuerit, neque reſtituerit: placet autem ut ultra res, & æſtimationem rei præſtare compellantur, *l. penult. C. eod. l. penult. C. de locat.* Dixi ubique ad ſententiam, quod huius Conſtitutionis eſt proprium.

CAP. III. *De lege Aquilia.*

DAmni *a* injuria ab lo conſtituitur per legem Aquilam: cuius primo capite cautum eſt, ut ſi quis alienum hominem, alienumve quadrupedem, *b* quæ pecudum numero ſit, injuria occiderit: quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur.

§. 1. Quod

§. 1. Quod autem non præcise de quadrupede, sed de ea tantum, quæ pecudum numero est, caveture: eo pertinet, ut neque de feris bellis, neque de canibus caut um esse intelligamus, sed de iis tantum, quæ propria pasci dicuntur: quales sunt equi, muli, asini, oves, boves, capræ. De fabus quoque idem placuit. Idem de his pecudum appellatione continentur: quia & hi gregatim pascuntur. Sic denique & Homerus in Odyssea ait, ſpeut Æilius Marcianus in suis Institutionibus refert:

Βοῦς ἐπὶ πρῶτον ἐνόμασεν οἶδε γὰρ ἀρότρου
Πλὴν Κύκλωψ οὐθὲν, οὐτὲ νόμοι, οὐθὲ δίκαι. Apollonius.

§. 2. Inuria autem occidere intelligitur, qui nullo jure occidit. Jacere autem, & vulnerare, & non tenere: utique si aliter persecutum effugere non poteſt.

§. 3. Ac ne is quidem hac lege teneatur, qui casu occidit: si modo culpa eius nulla interuenerit: non alienum non animus quam ex dolo, ex culpa quisque hac lege teneatur.

§. 4. Itaque si quis dum jaculis hudit, vel exercitatur, transeuntem ferrum tormento transuerberauerit. Aliuguntur: Nam & id a milite in campo, eove ubi solitum est exercitari, admissum est: nulla culpa ejus intelligitur: si alius tale quid admiſit, culpa reus tenetur. Sed & si non tetigerit, si in alio loco, quam qui exercitandis militibus destinatus est, id admiſit.

§. 5. Item si puratur arborem dejecto ramo servum suum transeuntem occidere, si prope viam publicam, aut vicinalem id factum eſt, neque proclamauit, ut cauſas evitari poſſit, culpa reus eſt: non proclamauit, non ille curauit cavere: extra culpam eſt putator. Æque extra culpam eſt intelligitur, si fœrſum a via ſerte, vel in medio fundo cæderat, licet non proclamauit, quia in eo loco nulli extraneus ſolet verſari.

§. 6. Præterea ſi medicus, qui ſervum tuum ſecuit, derelinquit curationem, atque ob id mortuus fuerit ſervus: culpa reus eſt.

§. 7. Imperitia quoque culpa adnumeratur, veluti ſi medicus ideo ſervum tuum occiderit, quod eum male ſecuerit, aut præpetum ei exhibuerit pharmacum dederit.

§. 8. Impecu quoque mularum, quas emulio propter imperitiam retinere non potuerit, ſi ſervum tuus operibus fuerit, culpa reus eſt: quod ſi ſervus de ſe imperitior infirmitatem eas retinere non potuerit, quum alius ſtrmior retinere potuiſſet, æque culpæ tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui quum equo vehereture, imperitum ejus, aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam ſuam retinere non potuerit.

§. 9. Hic autem verbis legis: Quanti in eo anno plurimi fuerit, illa ſententia exprimitur, ut ſi quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luſcus erit, occiderit, qui in eo anno ſanus fuerit, & pertinus fuerit: non tanti teneatur, quanti hodie erit, ſed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum eſt, penuiem eſſe hanc legis aſtimationem, non ſolum tantum quique obligatur, quantum damni dederit, ſed aliquando longe plura. Idcoque conſtat in hiredem eam actionem non tranſire, quia penalis fuiſſet, & ultra damnum nunquam ita æſtimaretur.

§. 10. Illud non ex verbis legis, ſed ex interpretatione placuit: non ſolum pretium corporis aſtimationem habendam eſſe ſecundum ea, quæ diximus: ſed eo amplius quidquid præterea peremptio eo corpore, damni nobis aſtimari debet: veluti ſi ſervum tuum bonum ab aliquo inſtitutum antea quis occiderit, quem juſſu tuo adiret, nam hereditatis quoque amiſſæ ratiomem eſſe habendam conſtat. Item ſi ex pari mularum tuarum, vel ex quadriga equorum unum occiderit, vel ex comœdis unus ſervus occidus fuerit: non ſolum occiſi ſit æſtimatio, ſed eo amplius id quoque computatur, quanti depretiati ſunt, qui ſuperſunt.

§. 11. Liberum autem eſt ei, cujus ſervus occiſus fuerit, & judicio privato legis Aquiliæ damnum perſequi, & capitalem criminale eum agere facere.

§. 12. Caput ſecundum legis Aquiliæ in uſu non eſt.

§. 13. Capite tertio de omni cetero damno cavetur. Itaque ſi quis ſervum, aut eam quadrupedem, quæ pecudum numero eſt, vulneraverit, ſive eam quadrupedem, quæ pecudum numero non eſt, veluti canem, aut hoc ſolonum conſultum, quo edicitur: hoc capite actio conſtitutitur. In ceteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quæ anima carent, damnum inuria datum, hac parte vindicatur. Si vocat enim ullum, aut ruptum, aut fractum fuerit, actio ex hoc capite conſtituitur, quamquam poterat ſola rupti appellatio in omnes illas cauſas ſufficere. Rumpere enim intelligitur, quod quoquo modo corruptum eſt. Unde non ſolum fracta, aut uſta, ſed etiam ſciſſa, & ceciſa, & collapſa, & quæ quoquo modo perierint, atque deteriora facta, hoc continentur. Denique reſponſum eſt, ſi quis in alienum vinum, aut oleum id immiſerit, quo naturalia bona, ut puta bonitas vini, aut olei corrumperetur: hac parte legis eum teneri.

§. 14. Illud palam eſt, ſicut ex primo capite legis Aquiliæ damnum tenetur, ſi dolo, aut culpa eius homo aut quadrupes occiſus eſſe fuerit: ita ex hoc capite, ſi dolo, aut culpa, de cetero damno quemque teneri. Et hoc ſæpe ſcripſimus non quanti in eo anno, ſed quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit.

§. 15. Ac ne plurimi quidem verbum adjicitur. Sed Sabino recte placuit, perinde habendum æſtimationem, ac ſi etiam hac parte plurimi verbum adjectum fuiſſet: quum plebem Romanam, quæ Aquilio rogante legem hanc legem tulit, contentam fuiſſe, quod prima parte eo verbo uſa eſt.

§. 16. Cæterum placuit ita demum dirc ſtam ex hac lege actionem eſſe, ſi quis præcipue corpore ſuo damnum dederit. Idcoque inquit, qui alio modo damnum dederit, aut ſervum adſtringit, aut obligat: veluti ſi quis alienum alienum, aut pecus ita incluſerit, ut fame necaretur: aut jumentum tam vehementer egerit, ut rumperetur: aut pecus in nimium opimitatem, ut perderetur: aut quis alieno ſervo perſuaſerit, ut in arborem aſcenderet, vel in puteum deſcenderet, & is aſcendendo, vel deſcendendo, aut ſe ſuſpendendo, aut corporis ſuperi laſus fuerit, utilis actio in eum datur. Sed ſi quis alienum ſervum aut de ponte, aut de ripa in flumen dejecerit, & is ſuffocatus fuerit: eo quod proprie, corpore ſuo damnum dediſſe non difficulter intelligi poterit: idcoque ipſa lege Aquilia tenetur. Sed & non corpore damnum datum, neque corpus læſum eſt, ſed alio modo damnum alicui contigerit: quum non fallitur, neque directa, neque utilis Aquilia, placuit, eum, qui obnoxiæ fidei ſervum, in fallum abſcondit, aut ſervum, aut ſervum, aut quid aliud ejus generis, retinet: ſi quis hiſtrionibus ſuadet, ut ſpectaculum ſu

quenter. Nam secundum gradum dignitatis, vitæ honestatem, crescit aut minuitur æstimatio injuriæ, qui gradus condemnationis & in servili persona non immerito servatur, ut aliud in servo sciens, aliud in medii status homine, aliud in viliffimo vel comprobo constituatur.

§. 8. Sed & lex Cornelia, de injuriis loquitur, & injuriarum æstimem introducit, quæ competit ob eam rem, quod se pulsatum puta, verberatumve existimet, ut interesse effe dicat. Domum autem accipimus, sive in propria domo quis habitat, sive in conducta, vel gratis hos habitationem præbente.

§. 9. Injuria autem æstimatur vel ex facto, veluti si quis ab aliquo vulneratus fuerit, vel fustibus cæsus: vel ex loco, veluti si cui maledictum in foro, vel in conspectu prætoris injuria facta fit: vel ex persona, veluti si magistratus injuriam passus fuerit, vel si tenuiori ab humili injuria facta fit, aut parenti parentum stat 2. liberis vel liberis. Aliter enim fenatoris & parentis personæ, aliter extraneæ & humilis perfonæ æstimatur. Nonumquam & locus vulneris atrocem injuriam facit, veluti si in oculo quis percuffierit. Parvi autem refert unum pulsatum an plusdam: talis injuria facta fit: nam & hæc atrox æstimatur.

§. 10. In summa sciendum est, de omni injuria eum, qui passus est, posse vel criminaliter agere, vel civiliter. Et sciendum civiliter agitur, æstimatione facta locupdum quod dictum est, pœna imponitur. Sin autem criminaliter, officio judicis extraordinario reus in reque tur: hoc videlicet observando, quod Zenoniana Constitutio introduxit, ut viri illustres, quique super eos sunt, & per prouincias pufflue alibi fuerint, injuriarum criminaliter vel perfequi, vel fufcipere, fecundum ejus tenorem, qui ex ipsi manifeftius apparet.

§. 11. Non folum autem in ipsum tenetur, qui fecit injuriam, id eft, qui percuffit: verum ille quoque continebitur, qui dolo fecit vel curavit, ut cui mala pugno percuffarit.

§. 12. Hæc adhuc diffimulatione abolebur: & ideo fi quis injuriam derelinquerit, hæc actio extincta est, id eft animum fuum non revocaverit: poftea ex pœnitentia remiffam injuriam non poterit recolere.

SCHOLIA.

a Die inquiris. Eleganter Paulus in *lib. 5. Sententt.* aut luge, aut mori, aut nubere nos jubet: nam & hæc omnia affionem dicit: lege 81. tit. de famofis libellis, de membris rupti, & offibus fractis: de membris ruptis pœna eft 1 xx. aftimi: de offibus fractis 1 xxv. aftimi eft, id eft, de redimenda vilione reus pacifci nolit, quo pertinet *l. 3. tit. 5. §. 1. de pact.* ubi ipfi jure, id eft, ex xxv. tabul. Sed tamen ut adhuc lege, ex *l. 1. §. ult. tit. 3. ff. de injuriis*, ita & ceteras omnes injurias non abfentes pacto tolli recepcum eft, *l. 1. §. ult. de injur. l. 3. §. proinde. D. de pact.* itemque juriiurando, id quod in lege Cornelia expreffum, teftatur ad editum praetoris, *l. 5. hac lege, D. de injur.* Sed furti ex lege xii. tab. pacto tollitur, ut indicat ibi §. 1. *de furti generibus*, & §. *pactifcier. D. de pact.* ut & neque talionem redimere, neque pati reus velit: licet animum audire, enim demarati Aulus Gellius: quod & eft in lib. 20. quod juri prætorio conveniens eft. Cetera de talione feripti in *l. 2. Cod. de fal. inf.*

b Adscensum. Sic M. Tullius oratione in lib. 4. de Republ. quæ & Imperatorib. probata eft in *l. 1. C. de fpectac.* Arrobius lib. 4. adverfus gentes de hac fimulque pretoria actione in hunc modum feribit: *Carmen nauium conferebere, quo fama alterius coinquinatur & vita, decemuirialibus fuisse rubebat multitudo impune, & ne tantum earet carminis aliquis petulantiæ poffuere, de quibus formulas conftituiffe ingenia, unde quod ait 1. §. ult. tit. 3. ff. de injur. & fam. lib.* eum, qui famofum libellum fcripferit, compofuerit, edidit, dolove malo recepit, quo quid eorum fecerit, adhefio ejus nomine, in quem libellus fcriptus eft, aut vero alicui, aut nullo, ex lege intellabitur effe jubeti, de xii. Tabul. intelligi non poteft: multo minus de lege Cornelia, qua fuetis, non fcripta coercet. Sed an de lege Julia: num de famofis libellis quædam tribuuntur Augusto. Sed hoc tantum abeft ut Auguito tribuatur, ut Svetonio Tranquillus fcribat, interceffiffe eum ne Senatus auctores libellorum intefbiles effe jubcret: nonnumquam in *§. fi quis libram*, legendum opinor ex S. C. ex quo etiam Diplomas fubjungit, eos effe intefbiles, qui *τὸ γνησίωτατον* : nec fane aliud fere fcripturus Ulpianus quorum prodiuerunt : item qui emendum vendendumque aliquid, aut quis inftituendum præmium conftituit, fervos fcripti pro præmio & libertatem dari. Confirmat opinionem meam quod S.C. quo tanc nemo B ftum, quod tamen falfo legi tributum in *§. fi quis libram*, nec enim quod ait *fine nomine*, fic intelligere debemus, fine auctorum nomine, cum hos ipfos libellos auctoritate libellus ab famofo libello, quod hic auctorem nominum habeat, ille habeat, ut perfpici poteft ex *Tit. de famofis libellis in Cod. Theodo.* animadverti etiam non ita dudum in *l. 1. D. de offic. conful.* ubi eft a S.C. feribendum *ex lege*, nimirum quia ibi de lege Julia Senatus tradebat.

c In medii status homine. Quem hic medii affus nominat. Ulp. *ad Leges apud §. nomine quidem. D. de injur.* idem præcipiens, mediufdium nominat: Et quidem mediaftas in urbe poft affores & difpenfatores collocatus, & ipfe ministerii fervitutis, quem Varro ait, ex illa æftium miniferia curatur, *l. 1. §. ceterum. D. nauc. caup. ftab. l. ult. D. de oper. pub.* Rurí poft aratores vel poft vinitores, nabcus Columella.

CAP. V. *De obligationibus, quæ quafi ex delicto nafcuntur.*

Si iudex item fuam fecerit: non proprie ex maleficio obligatus videtur: fed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatio eft, ut ejus peccatis aliqui intelligitur, licet per imprudentiam, ideo videtur quafi ex maleficio teneri: & in quantum de re ac negotio negligens inquisitor videbitur, pœnam fubebit.

§. 1. è item is, & cuius conscius, vel propria ipfius, vel in quo grata ejus habitatio, deiectum, effufumve aliquid eft, ita ait aliqui accipere, quafi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ab alienæ culpam teneatur, aut fervi, aut liberi. Cui fimilis eft is, qui ex parte quo vulgo iter fieri folet, id poftum aut fufpenfum habet, quod ejus habitatori, aliquid nocere, quo cafu pœna decem aureorum conftituta eft. De eo vero, quod dejectum effufumve eft, dupli, quanum damni datum fit, condemnatur actio. Ob hominem vero liberum occifum, quinquaginta aureorum pœna conftituta eft. Si vero vivat nocitumque ei eft: datur: quantum ob eam rem æquum judici videbitur æftimare. Judex enim computare debet mercedes medici præftitas, cæterasque impenfas, quæ circa curationem facta fint: prætereа operarum, quibus caruit, aut curiosus eft ob id, quod inutilis factus eft.

§. 2. Si filius familiæ, quem pater habitaverit, & qui ex consilio ejus deiectum effufumve fit, five quid poftum fufpenfumve habuerit, cujus cafus periculosus eft, quique plerunque in parentum nullum effe videtur. A cui ipfo filio agendum. Quod & in filiofam. judex obligavandum eft, qui litem fuam fecerit.

§. 3. Item exercitor navis, aut cauponæ, aut ftabuli, de damno aut furto, quod in navi, aut cauponâ, aut ftabulo factum erit, quafi ex maleficio teneri videtur. Si modo ipfius nullum eft maleficium, fed alicujus eorum, quorum opera navem, aut cauponam, aut ftabulum exercuerit. Quem enim neque ex contractu fe obligare cum conftituta hac actio, & aliquatenus quafi ex re eft, quod opera malorum hominum interior: ideo quafi ex maleficio teneri videtur. In his autem cafibus

in fictum actio competit, quæ hereditati quidem datur, A adversus heredem autem non competit.

SCHOLIA.

a Si Iudex. In fictum actio in eum competit, qui male judicaverit. Certum eum is, qui imperitia, quum qui fciens prudenfque male judicaverit, litem fuam fecit, hic quidem & infamis fit, *Iuic. C. de pœn. jud. & reputationum*: nec fane aliud fere fcripturus Ulpianus nem præftare cogitur, *l. fi lucid. D. de iudic.* ille neque infamis fit, neque damnum præftare cogatur, quamvis vifum inde fi fieret, non quanti ea res eft tenetur, atque ita non omnino litem fuam fecit, denique ex maleficio non tenetur. Paffis dicere, imperitiam effe maleficium, quod lege Aquilia is tenetur, qui per imperitiam dominum dedit, *§. præterea, fup. iis verb.* Imperitia quidem ipfa non eft maleficium, nec eum quod ignorus bene agis, aut medicinæ, idcirco verfet in maleficio, fed & quod quis imperite facit: ut ait Ulpianus in *l. 1. §. ult. de aquæ & ftil. pluv. l. 8. tit. 3. ff. de aquæ & ftil. pluv.* Sed una eiam contentos non effe debere, ut in *Lilcet, §. poftumus, D. mand. exam. ftab.* Similiter fi fcribam a patre judicatori, quis fcribere vetuit, non pater, *quid*, inquiunt, *fi cum patre?* & utrumque pro fua sententia tenent plures, & pro parte fimiles funt cafus defcribendis & inique pronuntiandi, *de §. item fi exercitor* fcripfi in *tit. Cod. inft. eft.*

CAP. VI. *De actionibus.*

Supereft, ut de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud eft, quam jus perfequendi judicio, quod fibi debetur.

§. 1. Omnium actionum, quibus jure agimus aliæ nihil aliud, quam jus perfequendi judicio, quod fibi debetur.

§. 1. Omnium actionum, quibus jure agimus aliæ in rem funt, aut in perfonam. Namque agit unufquifque aut cum eo, qui ei obligatus eft, vel ex contractu, vel ex maleficio, quo cafu proditæ funt actiones in perfonam, per quas intendit reftituendum *fi res* dare, aut facere oporteре, & aliis g quibufdam modis. *Aut cum*, ea agit, qui nullo jure ei obligatus eft, movet tamen mecum de alicujus re mancipi, quæ mea eft, cafu proditæ actiones in rem funt: vellicet & rem corporalem poffidet quis, quam Tirius fuam eſſe affirmat, & à poffeſſore decernum eſt eam mihi a Tirio fuam eſſe intendat: ex qua actio eft. *Aſque* ſi agat in rem ille fuodo fore, vel D nabus utendi, fruendi, vel per fervitutem vicini utendi, agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi, in rem actio eſt. Eiuſdem generis eſt actio de jure prædiorum urbanorum, quæ ſervitutes ſunt, de quibus effe altius dicit, diſtipiciendive, & vel proiiciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes. Contra quoque de ſervitutibus & de ſervitutum prædiorum rufticorum; item prædiorum urbanorum, invicem quoque proditæ funt actiones: ut & quis tuteretur an non eſſe adverſario utendi, fruendi, eundi, agendi, aquamve ducendi, item altius tollendi, profpiciendi, proiiciendi, immittendi: item quoque altiorem non fare, fed negativæ. Quod genus actionum in controverſia rerum corporalium proditum non eſt. Nihil enim in his agit, qui non poſſidet, ex *l. 9. §. ult. D. de rei vind.* eſt actio proditæ, per quam neget *F* rem adverſ. ſe eſſe: Sane una eſt, qua poſſeſſionis adiectis partes obtinet, fuit in latioribus Digeſtorum libris opportunius apparebit.

§. 3. Hæc ita quidem actiones, quarum mentionem habuimus, a & ſi quæ fint ſimiles, p ex ipſarum & civilibus cauſis & defcendulis. Alia autem funt, quæ petitor ex ius jurisdictionis competentes habet, tam in rem, quam in perſonam, quas & ipſas neceſſarium eſt exemplis offendere: nec plerunque ita permittitur in rem agere, ut vel adhuc dicerat, & quaſi ufucapiſſe, quod non ufucepiſſe: vel ex diverſo poſſeſſorem dicerat adverſarium ſuum non ufucepiſſe, quod ufucperat.

§. 4. *f* Namque ſi rem ex juſta cauſa res alicuia tenere fuerit, veluti ex cauſa emptionis, aut donationis, aut dotis,

dotis, aut legatorum, necdum ejus rei dominus effectus est: & eius rei possessionem cafu amiserit, nullam habet directam in rem actionem ad eam rem perfequendam: quippe ita prodire fine jure civili actiones, ut quis dominium fuum vindicet, fed quis fane dutum erat, eo cafu deficere actionem, inventa eft a praetore actio, in qua dicit is, qui poffeffionem amifit, eam rem fe ufucepiffe, & ita vindicat fuam effe actionem Publiciana appellatur, quoniam primum a Publicio praetore in edicto propofita eft.

§. 6. Rurfus ex diverfo, fi quando quam Reipublicae cauſa abeſſet, vel in hoſtium poteſtate eſſet, rem eius qui in civitate eſſet, uſucapere, permittitur domino, ſi poſſeſſor Reipublicae cauſa abeſſe deſierit, tunc, ut intra annum reſtitutio ſiſcapione eam petere: id eſt, ita petere, ut dicat poſſeſſorem uſu non capiſſe, & ob id fuam rem eſſe. Quod genus actionis Publiciana eſt, alias ſimili aequitate motus praetor *a* accommodat: ſicut ex latiore Digeſtorum ſeu pandectarum volumine intelligere licet.

§. 8. Item ſi quis in feudem creditorum rem ſuam alicui tradiderit: bonis eius a creditoribus ex teſtamento praeſidis *b* poſſeſſis, poſſeſſor creditoribus *c* reſciſſa traditione, eam rem petere: id eſt, dicere eam rem traditam non eſſe, & ob id in bonis debitoris manſiſſe.

§. 9. *e* Item Servilana, & quaſi Serviana, quae etiam hypothecaria vocatur, ex ipſius praetoris juriſdictione ſubſtantiam capiunt. Servilana autem ex praetore quia, de rebus colloni, quae pignoris iure pro mercedibus fundi ei tenentur. Quaſi Serviana autem, quae creditores *f* pignora hypothecalve poſſeſſionem pignus autem & hypotheam quantum ad actionem hypothecariam attinet, nihil intereſt: nam de qua re inter creditorem & debitorem conveniret, ne ſit pro debito obligata, utraque hac appellatione continetur, ſed in alio differentia eſt. Nam pignoris appellatione eam proprie rem continueri dicimus, quae in poteſtatem creditoris venit, maxime ſi mobilis ſit. At eam, quae ſine traditione modo conventione contrahitur, proprie hypothecae appellatione contineri dicimus.

§. 8. In perſonam quoque actiones ex ſua juriſdictione propoſitas habet praetor: veluti de pecunia conſtituta, cui ſimilis videbatur receptitia. Et per hanc actionem conſtituitur, quam & ſi quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniae conſtitutae tranſtulum eſt, ea, quaſi ſi ſupervacua, juſſa eſt cum ſua auctoritate a noſtris *g* ejus recedere. Item praetor propoſuit de peculio ſervorum, & filiorumque familias: de qua re quaeritur an adhuc juraverit, & alias complures.

§. 9. De conſtitura autem pecunia cum omnibus agitur quotidie pro ſe vel pro alio ſolvuturos ſe conſtituerint: nulla ſcilicet ſtipulatione interpoſita: nam aliquando ſi ſtipulanti promiſerint: jure civili tenentur.

§. 10. Actiones autem de peculio ideo adverſus parentem dominumve comparavit praetor: quia licet ex contractu filiorum, ſervorumve ipſe non teneantur: aequum tamen eſt peculio tenus, quod eorum patrimonium eſt filiorum filiarumque, rem ſervorum condemnari eos.

§. 11. Item ſi quis pofſulante adverſario juraverit deberi ſibi pecuniam, quam peteret, neque ei folvitur: juſtiſſime accommodat ei talem actionem, per quam non illud quaeritur, an ei pecunia debeatur, ſed an juraverit.

§. 12. Penales quoque actiones *h* bene multas ex his juriſdictione introduxit, veluti adverſus eum, qui quod ex alio eius *i* corruptiſſet: & in eum, qui parentem, & vel parentem in jus vocaſſet, quum id non impune: hoc adverſus eum, qui vi exemerit eum, qui in jus vocaretur, cujuſve dolo alius exemerit, & aliae innumerabiles.

§. 13. Ex his quidem actiones in rem eſſe videntur, quales ſunt per quas queritur, an aliquis liberam libertatem. A rus ſit, vel de partu agnoſcendo. Ex quibus fere una illa legitimum cauſam habet, per quam queritur an aliquis liber ſit: ceterae ex ipſius praetoris juriſdictione ſubſtantiam capiunt. Sic itaque diceretis actionibus, certum eſt non poſſe actorem ſuam rem ita ab aliquo petere: Si paret eum dare oportere. Nec enim quod aliquis eſt id eſt dari oportet: quia ſcilicet dari cuiquam id intelligitur, quod ita datur, ut ejus fiat. Nec res, quae jam ſuae ſunt eſt, magis eius fieri poteſt. Praeterea eius forum quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum eſt, ut extra quorum dupli, aut quadrupli, ut recipiendi nominis cauſa formam hac actione interponat. Si paret eos dare oportere: quamvis ſit adverſus eos etiam haec in rem actio, qua petitor rem ſuam quis eſſe petit. Appellamus autem in rem quidem actionem vindicationes: in perſonam vero actiones, quibus dare facere oportere, quibus praeterea conditiones condicere enim eſt denunciare priſca lingua: nunc vero abuſum hoc dicimus, conditionem actionem in perſonam eſſe, qua actor intendit dari ſibi oportere: nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio fit.

§. 16. *m* Sequens illa diviſio eſt, quod quidam actiones ex perſequendae gratia comparatae ſunt; quaedam mixtae ſunt.

§. 17. Rei perſequendae gratia comparatae ſunt omnes in rem actiones. Earum vero actionum, quae in perſonam ſunt, ea quidem, quae ex contractu nafcuntur, fere omnes rei perſequendae cauſa comparatae videntur: veluti quibus mutuum datum petitur, vel in ſtipulatum deductam petit actor, itemque commodati, depoſiti, mandati, pro facto, ex empto, vendito, locato, conducto. Item ſi depoſiti agatur, quadrupli: fere non quadrupli, dupli, de fola poena agitur: nam ipſum rem propriae actione perſequitur quis, id eſt, ſuam eſſe petens: ſi ve fur ipſe non fuerit, tum duplum. Item de pignoratitia. Eo amplius adverſus furem etiam condictio eſt rei.

§. 19. *n* Mixtum bonorum raptorum eſt omnia id, quia in quadruplum eius rei perſequendae gratia petitur tripli eſt. Sed & legis Aquiliae actio *o* de damno injuriae mixta eſt, non ſolum ſi adverſus inficiantem in duplum agatur, ſed interdum & ſi in ſimplum quidem agit, veluti ſi quis hominem claudum, aut luſcum occiderit, *p* qui in eo anno integer & magni pretii fuerit: ſecundum quae tradimus diximus, & ſi ex noxali actio contra eos, qui reliſta ſacroſanctis Eccleſiis, *q* vel alia venerabilibus locis legati, *r* vel fideicommiſſi nomine, dare diffiteantur, atque adeo ſi ex ſtipulatu ea recuperantur: tunc enim & ipſum rem, vel pecuniam, quae reliſta eſt, dare compelluntur, & aliud tantum pro poena *s* & hoc in duplum ex ſtipulatu competit.

§. 20. Quadam actiones *u* mixtam cauſam obtinere videntur, tam in rem, quam in perſonam: quales ſunt familiae erciſcundae actio, qua unicuique cohaeredum dividenda hereditate. Item *x* communi dividundi, quorum res eſt creditor, inter quos aliquid commune eſt, ut idcirco videatur, item ſtatuliberi regulandae, quae inter me & ſuos, qui conſtiterunt agere habent. In quibus tribus judicio permittitur judici rem alicui ex litigatoribus ex bono & aequo adjudicare: & ſi omnes pari pregravari videbitur, rem invicem certa pecunia alteri condemnare.

§. 21. Omnes autem actiones, vel in rem ſunt, vel in perſonam, vel in duplum, vel in ſimplum, vel in quadruplum. Ulterius autem nulla actio extenditur.

§. 22. In ſimplum agitur: veluti ex ſtipulationibus, ex mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato, & deniique ex aliis compluribus cauſis.

§. 23. In duplum agimus: veluti furti nec manifeſti, damni iniuriae ex lege Aquilia, depoſiti ex quibuſdam cauſis, ut item ferri coepti, quae competit in eum, qui vi bonorum coniſſione fervos alienus fugerit, aut contumax adverſus dominum factus eſt, aut luxurioſe vivere coeperit, aut denique quilibet modo deterior factus ſit. In qua actione etiam earum rerum, quae fugiendo ſervus abſtulit, aeſtimatio deducitur. Item ex legato, quod servorum, aut locis relictum eſt, furtive factum eſt, quo ſupra diximus.

§. 24. Tripli vero quum quidem deducuntur vere aeſtimationis quantitatis in libello conventionis inſeruit, & ex hac cauſa vitiores, id eſt, exequutores litium, amplorem ſummam a ſportulantium nomine exigerunt, tunc enim id quod propter eorum cauſam damnum paſſus fuerit reus, in triplum ab actore conſequetur: ut ſcilicet ex ſubſcriptione, quae ab actore paſſus eſt commutetur. Quod noſtra Conſtitutio indixit, quae in noſtro Codice fulget: ex qua dubio procul eſt ei lege condititio emanare.

§. 25. Quadrupli, veluti furti manifeſti, item de eo, quod metus cauſa factum fit, deque ea pecunia, quae in hoc data ſit, ut ſe ab eo patur calumniae, & veluti ejusdem alicui fceret, vel non faceret. Item ex lege condititia ex noſtra Conſtitutione orta, in quadruplum condemnationem imponentur recruendae litium, qui contra Conſtitutionem normam a reis quidquam exegerint.

§. 26. Sed furti quidem tam manifeſti actio, & ſervi corrupti a certis, & quibus ſunt ſequeſti ſumus, res differant, quod hae actiones consumado ipſo tunc: ut illae, id eſt, damni iniuriae ex lege Aquilia, & interdicti dupli, inficiatione duplicantur: in confitentem autem in ſimplum datur. Sed illa, quae de incompetit, aut relictis venerabilibus locis tantum non ſuos inficiatione duplicatur, ſed etiam ſi dilitulere relicti locumenon ufque quo nunc magiſtratuum noſtrorum conveniantur. In confitentem autem in ſimplum tollit magiſtratuum conveniatur, ſolvitem, ſimplum tollitur.

§. 27. Item actio de eo, quod metus cauſa factum fit a certis, & quibuſdam locis, & perſonis, eo differt, quod ejus natura recte constituitur, ut qui judicis juſſu ipſam rem non reſtituat, reſtituat, quod ſi dolo malo fecit, tantum eſt, vel minore ex parte eum interdicere. Temporis, veluti ſi quis ante diem, vel ante conditionem petierit. Quo tempore, quo loco, qui tardius ſolvat, quod ſolvere deberet, minus ſolvere intelligitur: eadem actione quae tantum ex parte, plus petere videtur. Loco plus petere, veluti quod certo loco ſolvi quod certo loco ſolvi ſtipulatus eſt, alio loco petit, ſine commemoratione illius loci, in quo ſolvi debuit, ſi non adjecerit certi loci, in quo ſolvi debuit, petere. Ephefi dare ſpondes? Roma pure ſpondet ſibi dari oportere. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in perſonam invenitur. Ita enim: nobis Ephefi dari oportere, admixta ei *p* pura intentione: propter quam cauſam alio loco petenti arbitrem alio propono, in quo ſibi dari oportet, ſine ulla mora utilitatem, quae promiſſori competitur fuiſſet, ſi illo loco ſolveret. Quae ſimilem plerumque in mercibus maxime invenitur: veluti vino, oleo, frumento, quae per locorum intervalla diverſa habent pretia. Sed & pecuniae numeratae non in numismate argentoque fabricatum ſolvi fenerantur. Si enim quis ſtipulatus fuiſſet, id eſt, eo loco petat, quo ſibi dari ſtipulatus eſt, pura actione recte agit: idque etiam praetor monſtrat, ſcilicet quia utilitas ſolvendi ſine, in perſonam, ſine mora, qui loco plus petere intelligitur, proximus eſt is, qui cauſa plus petit, ut ſane & qui tria a te ſtipulatur, hominem Stichum, aut decem aureos dari ſpondes? deinde alterutrum petat: veluti hominem tantum, aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere ſtipulationis *q* promiſſoris eſt electio, utrum pecuniam, an hominem ſolvere malit. Qui igitur hominem tantum ſtipulatus eſt, vel hominem tantum dari repetere intendit, dupli electio.

A indubitatur. Sed noſtri Conſtitutio eas compendiavit, quae jure aperto nituntur, latius introducit: ut adhuc ipſo jure maneant, live in rem, live in perſonam, live alias quaſcumque: excepta ſola depoſiti actione, qui aliquid compendiarius nomine oppoſui, ſatis impium eſſe creditimus: ne fub praetexta compendiarii, depoſitarum rerum quis exultione defraudetur.

§. 11. Praeterea quaſdam actiones arbitrarias, id eſt, arbitrio judicis pendentes appellantur, in quibus nifi arbitrum judicis parere actor non agitur, adhuc fatisfactus: veluti rem reſtituat, vel exhibeat, vel ea noxali cauſa ſervum dedat, condemnari debeat. Sed illae actiones tam in rem, quam in perſonam inveniuntur. In rem, veluti Publiciana, Serviana de rebus coloni, Quaſi Serviana, quae etiam hypothecaria vocatur. In perſonam, veluti de dolo & ea agitur, quod aut metus cauſa, aut dolo malo factum eſt. Item quum id, quod certo loco promiſum eſt, quo alio loco ſine ullo exhibendi noſtro arbitrio judicis pendet. In his enim actionibus, & & ceteris ſimilibus permittitur judici ex bono & aequo, decadere cuiquam rei, de quo actor eſt, arbitratu remittere, quemadmodum actori ſatisfieri oportet.

§. 12. Curare autem debet judex, ut omnimodo quaeratur, poſſeſſio ei ſit, certa pecunia, vel rei interitum ferat, etiamſi *r* de incerta quantitate apud eum actum eſt.

§. 13. Et antiquitus, interitione fua-plus complexus fuerit, *s* quam ad eum pertinet: cauſa-cadetur, id eſt, rem amittebat, non facile in ea re ſegnem a Praetore verbaberi: nifi minor erat viginti quinque annis. Huic enim, ſicut in aliis cauſis, cauſa cognita ſuccurrebatur, *t* ipſius praetoris arbitrio. Et in hac cauſa Praetor ſolebat interdum erat. Sane ſi tam magna cauſa noſti erroris interveniebat, ut etiam conſtituiſſimus quiſque ibi poſſet etiam majori aetate minorem annis fuccurrebatur vel veluti ſi quis totum legatum petierit, poſt deinde probavit fuerint codicilli, quibus aut pars legati adempta fit, aut quibuſdam legatis aliis fuis, quae effecerunt ut plus petiſſe videretur petitor, quam debuerunt, aequum ideo lege Falcidia legata ad modum reſtitui. Eius autem modus poſſitur: ut pro tempore, loco, cauſe. Re, veluti ſi quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti petierit, ſi quidem ex ſtipulatu petierit, totum erit, vel minore ex parte eum interdicere. Tempore, veluti ſi quis ante diem, vel ante conditionem petierit. Qui tardius ſolvat, quod ſolvere deberet, minus ſolvere intelligitur: eadem actione quae tantum ex parte, plus petere videtur. Loco plus petere, veluti quod certo loco ſolvi quod certo loco ſolvi ſtipulatus eſt, alio loco petit, ſine commemoratione illius loci, in quo ſolvi debuit, ſi non adjecerit certi loci, in quo ſolvi debuit, petere. Ephefi dare ſpondes? Roma pure ſpondet ſibi dari oportere. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in perſonam invenitur. Ita enim: nobis Ephefi dari oportere, admixta ei *p* pura intentione: propter quam cauſam alio loco petenti arbitrem alio propono, in quo ſibi dari oportet, ſine ulla mora utilitatem, quae promiſſori competitur fuiſſet, ſi illo loco ſolveret. Quae ſimilem plerumque in mercibus maxime invenitur: veluti vino, oleo, frumento, quae per locorum intervalla diverſa habent pretia. Sed & pecuniae numeratae non in numismate argentoque fabricatum ſolvi fenerantur. Si enim quis ſtipulatus fuiſſet, id eſt, eo loco petat, quo ſibi dari ſtipulatus eſt, pura actione recte agit: idque etiam praetor monſtrat, ſcilicet quia utilitas ſolvendi ſine, in perſonam, ſine mora, qui loco plus petere intelligitur, proximus eſt is, qui cauſa plus petit, ut ſane & qui tria a te ſtipulatur, hominem Stichum, aut decem aureos dari ſpondes? deinde alterutrum petat: veluti hominem tantum, aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere ſtipulationis *q* promiſſoris eſt electio, utrum pecuniam, an hominem ſolvere malit. Qui igitur hominem tantum ſtipulatus eſt, vel hominem tantum dari repetere intendit, dupli electio.

tionem adversùs: & eo modo fuam quidem condi-
tionem melioren facit, adversùs vero fui deteriorem.
Qua de causa tales in ea re prodita est actio, ut quis
intendat nomine Stichum, aut aurum decem libi dare
oportere, id est, ut eodem modo peteret, quo stipula-
tus est. Petereus fi quis generaliter nominem Stipulatus
fit, & specialiter Stichum petat, aut generaliter vinum
stipulatus, specialiter Campanum petat; aut generaliter
purpuram stipulatus fit, deinde specialiter Tyrium pe-
tat, plus petere intelligitur quam stipulatus est: ita
tio tollit, cui stipulationi jure liberum fuit, aliud fol-
vere, quam quod peteretur. Quin etiam licet villi-
mum fit, quod plus petat, nihil tamen petere in-
telligitur: quia fiepe accidit, ut promissori facilius fit
aliud folvere, quod majoris pretii eft. Sed haec quidem
notat in ufu fuerunt: poffea vero Leges Cornelianæ,
& noftra tem coercuit. Et fi quidem tempore plus fuer-
rit petitum, ftatus oportet, quod Zenonis dive memo-
riæ loquitur Conftitutio. Sin vero in quantitate, vel alio
modo plus fuerit petitum: omne, fi quod forte dum-
taxat, ut in portiolis ex hac caufa accidere, rei con-
tra quam plus petitum fuerit, commodo triplo condem-
natione, dicut ftatus diximus, punitur.

§. 36. 1. Si mortuo in integrum reftitutus fuerit: ubi
quum ad eum pertinet: veluti fi quum is decem deberet,
tur, quinque fibi dari oportere intenderit, aut fi quum
mors fundus eius eft, partem dimidiam fuum effe
petierit: fine periculo agit: ita tamen ut non minus inde-
minus judex adverfarium in eodem judicio condemnat,
ex Conftitutione divi memoriæ Zenonis.

§. 37. Si quis aliud pro alio intenderit: nihil eum
perficitat placet, fed in eodem judicio cognita veri-
tate, errorem fuum corrigere permittendum: veluti
fi is, qui hominem Stichum petere deberet, Erotem
petierit: aut fi quis ex teftamento fibi dare oportere
intenderit, quod ex ftipulatu debetur.

§. 38. Sunt praterea quædam actiones, quibus non
folidum, quod nobis debetur, perfequimur: fed modo
folidum conftituitur: modo minus: aut id in quo
vultum fibi ferviare agamus. Nam fi tibi minus in pe-
culio fit, quam perfequimur, in folidum domino pa-
terve condemnamur, fi vero minus in peculio fit: tantum
condemnat judex quatenus in peculio fit. Quemadmo-
dum autem peculium intelligi debeat, fuo ordine pro-
nuncimus.

§. 37. Item *a* fi de dote judicio *a* mulier agat, pla-
cet earentus *y* maritum condemnari debere, quatenus
facere poffit, id eft, quatenus facultates ejus patitur.
tur. Itaque fi detis quantitati concurrant facultates ejus,
in folidum damnatur: fi minus, in tantum quantum
facere poteft. Propter retentionem quoque dotis repe-
titio minuitur. Nam ob impenfas in res dotales fa-
ctas, marito retentio conceffa eft: quia ipfo jure ne-
ceffaria fimplices dos minuitur: fiut ex interioribus Di-
geftorum libris cognofcere licet.

§. 38. Sed & ii quis cum parente fuo patronove agat,
item fi focius cum focio, judicio locietatis agit: non
plus aftor conferquitur, quam adversarius eius facere
poteft. Idem eft fi quis ex donatione fui conveniatur.

§. 39. Compenfationes quoque ex diverfis plerumque
efficiunt, ut minus quifque conferquatur, quam de-
beatur. Namque ex bono & æquo habita ratione
ejus, quod invicem adversus ea eadem caufa petendum
oportet: in reliquum eum cum quo actum eft con-
demnari, ne dictum eft.

§. 40. Eum quoque, qui creditoribus fuis, & bonis
ceffit, fi poftea aliquid adquiferit, quod idoneum emo-
lumentum habeat: ex integro in id, quod facere po-
teft, creditores cum eo experiuntur, fubnumanum enim
erat obligatum fortunis fuis in folidum damnari.

SCHOLIA.

a De actionibus actiones aut ligni fant, aut arcarias juris, *l. Barbarius, D. de offic. pret. qua apud eum*, in qui, *egerunt vel lege, vel qua alia lure*. Legis actiones fant XII. Tab. actiones *l. 2. §. deinde ex his, D. de* B *civitate, aut eft jus, quod lege continetur, D. de leg. 1.* Alterius juris, ut legis Aquilia, legis Julia, ex S.C. Trebelliani, ex S.C. Sibyllino, juris Honorarii actiones: legis actiones compofitæ funt ab Appio Claudio Cæco, pervulgatæ a Cneo Flavio fcriba ejus: funt & aliæ compofitæ, & enumeratæ ab Sexto Elio *l. 2.* quæ non tantum de jure fuo perfequitur, fed etiam emanci- C pationum, adoptionum, adoptionum, ceffionum, quas fiunt in jure, & omnium civilium negotiorum fum contrahent, *§. 1. Nov. cenfl. quæ de dignit. l. fin. C. ut ea, quæ a non dom. mancip.* Apud eos magiftratus eft legis actio apud quos legitimi folemnefque actus perficiuntur, *§. 1. D. de offic. proconf. l. 1. D. de offic. prætof. l. 1. Cod. de offic. vicar.* Et apud eos magiftratus exercitales magiftratus, non tamen apud omnes magiftratus municipales: tamen non omnibus duuvirnis data eft legis actio, *l. fin. Cod. de offic. comit. Orient.* Sunt autem, qui putant, quæ lex de magiftratu municipali intelligenda eft, qua fimpliciter in libris noftris fere femper appellatur: alioquin fruftra addition in ea, *apud quos*: cum & apud eam omnes urbani, & provinciales magiftratus plenam legis actionem habent, & hoc confirmat Paulus *lib. 1. tit. 16.* Ulpianus *lib. 1. tomo. D. de reg. jur.* non magis, *alieno nomine lege agere poteft, quia fcilicet leu ei specialiter exitatum non dedit, aut tutor fit, curator, aut procurator, aut cognitor*, unde Cicero in divinatione, *quis agere nit, negat quotenus actorem lege uti, quorum caufa lex fit conftituta?* & in oratione pro Rofcio Comœdo: *Quod enim?* inquit, *tutor eum, qui per fe legibus agere non E poffit, non agere? Quo pro fe litem contrahere, fibi fole petere, alteri nemo potit, nifi qui cognitor eft factus.* Dixi, legis actionem omnem legitimum actum fignificare: nec quo apparet falfum effe, quod Theophilus ftribit, actionem dici ab eo, quod agimus, id eft, aute nos pellamus intra ordinem arbitrii: idem fignificantes, cum fimpliciter actionem dicimus: Latinis quidem auctoribus actio tantum actum fignificat, ut & in *l. 1. §. ult. D. de lite. con. l. 3. §. 1. D. de fidei. tut. l. 1. §. ult. D. de tut. qui aur.* quibus male quidam addiderunt *l. perfequentia, §. idem Marcellus, D. de pact.* Aut lex, in turela actionis, id eft, inquirere, in tutela & actionem petere: quidem longe fecus fentio: nam ut fi poft divortium, vel poft matrimonium contractum, pacta non infunt: ita fi poft turelam contractam, ea lex dicit actionem, *idque* fecutur Accurfius. Verum Juriiconfulis noftris actio actum legitimum, id eft folemnem, & formulam actum, formulam legitimam, formulem actionem fignificat: eodem nempe modo Sueton. formulam explanam dare in *Domitiano*. Studiofum concilium autores epiftolam formatum, cujus folemnitas expofita eft ab Attico quodam epifcopo, ut in libris conciliorum reftituam eft. & in *l. ult. de Paleariis, §. fin. D. ad leg. Falcidiam*. Formulæ petitum, id eft, præcipuum, & fortunam a contrahentibus: & formulis obfervatis verborum formulis & ordine. Quæ omnia complexa G quia a Theophilo in *§. fed dicimus de legat. vel fideicommiff.* appellatur *ἀγωγὴ*. Quanvis autem omnis actio fit actus legitimus, non tamen omnis actus legitimus eft actio quibus quibus jus noftrum perfequimur, hoc proprio fignatæ nomine funt, ut puta conditiones, vindicationes, petitiones, prætiones, præjudicia, prætoria ftipulationes: conditiones funt in perfonam, vindicationes in rem, & funt ordinariæ actiones, condictiones, folemnes actiones appellatæ: petitiones petitiones fiunt actiones, ut in *l. 1. §. 1. D. de petit. hered.* H actiones per fonam, alie in rem. Prætoriæ actiones fiunt actiones, quæ ex edicto prætoris fiunt, ut in *l. 1. §. 1. D. de ædil. edict.* Arbitrariæ, in qua ipfa Gloffa. Quæ ordinariæ dicuntur. Bonæ fidei formulæ funt eæ, in quibus additur ex fide bona. Prætoriæ dicuntur

trium tutele, *deposiri*, pro loco, familiæ erciscundæ, & communi dividundo, quod metus exula, ut in *tit. arbit. tut. l. fin. D. rem pup. fal. fec. l. pro socio*, *ff. pro socio*, *ff. pro tut. l. arbitrum*, *l. in pupillos*, *l. pupillus*, *D. familiæ erciscundæ*, *l. communi*, *D. depof. l. si cum exceptione*, *§. hæc actio*, *D. de re, quod met. caus.* quia hæ actiones, aut bonæ fidei sunt, aut arbitrariæ sunt: at ex stipulatu, vel ex testimonio arbitrium non dicimus, quoniam hæc actio in eo neque bonæ fidei, neque arbitraria sunt. Cicero in oratione pro Roscio Comœdo scribit, judicii esse directi, aspera, simplicia, pubium quæ ita dirigi non possunt arbitrium, in quibus scilicet bonæ fidei, aut arbitrii clausula adjicitur, mitia esse, & moderata: judicis de re nullum arbitrium esse, arbitrum tertia rei, qua de re agitur arbitrium, & facultatem habere, judicium certum esse, arbitrium incertum. Dubitavere jam olim jurisconsulti de eo, an arbitrii judices appellari possint, quoniam ex compromisso, qui bonæ fidei, aut arbitrariæ actioni addituræ esset, judicem, & arbitrum nominavere: inde ille formula apud Valerium Probum, ut judicem arbitrumve arbitretur uti desiste etiam dubitarunt M. Tullius scribit, utrum rem in litem dici oporteret: inde in *l. si defendas*, *C. de fide, & legat. hered.* De re, vel de lite, ait, de inofficioso testamento, utroque verbo utitur, quamvis incertum est utro pertius utendum sit. De eo etiam dubitarunt, utrum in diem tertium, an in perendinum diem compromitti liceret. Tubo arbitri funt *aspersi Brutus*, quibus verbis significantur recepti, id est, compromissarii judices, sed errore labitur Theophilus: nam apud compromissarios arbitros nullæ actiones instituuntur.

d Summa. Id est prima divisio, sic in *tit. de jur. pers. de alleg. & incert. l. ult. C. de leg. Jul. de adult.* Id est, ut sic dicam, quia plures sunt divisiones personarum, obligationum, interdictorum, rerum prima divisio summa divisio dicitur.

e Ex eam in rem fuit. In personam actio est ita, quæ in personam competit: ut quæ intendimus adversarium dare, facere, præstare oportere. In rem actio est, qua generaliter conceptum nulla intentio personæ: ut si intendamus rem ex jure nostrum esse. Simili forma dicimus judicia in rem esse, vel in personam, *l. si cum quo*, *§. quod exigimus*, *ff. eodem*, *l. si stip.*, *§. postlam. D. de pecul.* operis novi nuntiationem in rem fieri, non in personam, *l. operis*, *ff. de novo oper. nunciat.* servitutem, aut in rem esse, aut hæ personam, *l.* aut generaliter rei debitæ, aut certæ pecuniæ, *l. Cujus*, *ff. de cond. leg.* Adde *l. huic stipulationi*, *§. de stipul. D. quemadmodum stip. in rem, vel in rem, & quasi*, *ex cauf. in poss. tit. l. cum notas*, *ff. de dam. infect. pol. l. mercium*, *l. quamvis servandum*, *ff. de in quod nat. caut. l. obligat. mutuæ*, *ff. de dol. except.* & *cum quo*, *§. quod exigimus*, *ff. codi. pec.* Seneca in Ludo. *Itaque, inquit, ne videar in personam, non in rem dicere sententiam, cenfeo ne quis post hunc diem*, &c.

f Ex dare, aut facere oportere. Dare, ut dare centum aureos: facere, ut suscipere in te obligationem, *l. mandare*, *§. quoties*, *ff. mandati*.

g Quidquid enim. Actio in personam instituitur, non hoc tantum modo, si pater Primum Secundo dare, aut facere oportere, sed & alio modo, si pater Quinto, aut appetet Primum cum Tertio depositi agere oportere, cum Primus Secundo damnatur, utin *l. si heres*, *in fine*, *ff. de oper. lib.* Et rursum, si restituere oportere, varie enim actio in personam commutari potest. His verbis similia non sunt Cæsi verba ex variis casibus figuris in *l. si pactum*, *ff. de pact.* Quidquid enim, quæ ad rem pertinent, in quibus quasi ex contractu, & quasi ex maleficio nascitur obligatio, *idque l. 3. quidquid*, *ff.* indicat, si conjungatur cum *d. l.* 1.

h Ut ad rem dominium. Hoc apud Pratorem dicit posse fieri quod vindicando, & ad hanc constituendam rem pertinet familiæ erciscundæ.

i Ad rem. Id est corporalis res vindicamus, aut incorporales: imporrò, aut jure de usufructu nomine, aut per fictionem vindicamus: universitatis nomine, aut pro legitima hereditatis petitione, aut possessoria, & quæres la inofficiosi testamenti: singulas fecisti in rem actione, quæ quidem multiplex est ac varia. Est civilis vindicatio, est Publiciana, est Servitus actio, est vectigalis, seu emphyteuticaria actio, superficiaria actio, tandem actionibus specialibus res incorporales vindicamus. Res incorporales dico servitutes personarum, servitutes prædiorum rusticorum, servitutes prædiorum urbanorum: fructuaria actio in rem nulla est, licet Julianus contra sentiat in *l. 1. §. servus fructuario*, *ff. de usufruct. sed cum Marcello in contrarium*, *§. si quis*, *ff. eod.* aqua, ut rectè sententia Juliani non probarat ab Ulpiano in *d. l. 1.* sed eius argumento Ulpianus utitur: inde confequens est, ut ex Juliani sententia fructuarius novum aqueductum facere possit, *d. l. 1. §. item Julianus*, ex aliorum sententia non possit, *l. 1. §. fin. ff. de nov. oper. nunciat.* non enim fit novi operis nunciatio, quæ ab aliquo fit prædiem, qui servitutis prædio debitæ vindicationem habet, *l. de pupillo*, *§. Servius*, *ff. de nov. oper. nunt.* Sequitur etiam, remissionem inutilem esse servitutis, si pactum, aut stipulatio novum opus nuntiaverit, ex Marcelli autem sententia utrifem esse, *d. §. item Julianus*: in quo tamen, ubi sequum est *utilis*, legendum, *utiliter erit*, ita & in methodo scripsum est *inutiles*, legendum, *utiles erit*, *neque enim fieri*, &c. ut in *l. 2. ff. de nov. oper. nunt.* nam ut ait *d. l. de oper. nov.* verba Prætoris ad interdictum remissum faltam, ubi quæstio non tuer, & paulo post, remissio, inquit, falsa hoc tantum remittit, in quo non tenuit nuntiatio, cui addenda est *l. 1. in pretio*, *ff. de publicia*, *§. si is cui nunciatum*, *§. qui procuratorio*, *§. pretor*, *l. non solum*, *§. secundum*, *ff. de nov. oper. nunt.* in eadem *l. non solum*, *§. in fine ff. de nov. oper. nunt.* interdum, pro *pecuniorum*, ut conflat ex *l. ex eo*, *ff. de servit.* Sed jam tempus est explicare quid differt vindicatio rerum corporalium a vindicatione rerum incorporalium. Corporalia vindicat is, qui ea non possidet, possessor res corporalis neque confessorium, neque negatorium actionem habet adversus possessorem, *l. si fundum*, *§. si ego*, *ff. de publ.* quamobrem officium judicis est in rei vindicatione implorare an reus possideat: nam rei vindicatio id datur, qui non possidet, adversus eum, qui tenet, *l. si fructum*, *ff. de rei vindic. l. Celsus*, *ff. ad exhib.* Sunt stipendiis in rei vindicatione tria hæc probari: *Primum*, *Cod. depof.* quod summe notandum est. Caterum servitutis vindicatio etiam possessori competit, *l. & si servus*, *§. 1. ff. si fervus vindic.* & *fin. ff. de servit. pred. rust.* Est autem de servitutibus duplex actio, confessoria, & negatoria, confessoria vindicatur servitus, negatoria, quæ negativis dicitur actionibus, *l. 5. & in actionibus*, *ff. de servit.* vindicatur libertas, & negatur servitus. De rebus corporalibus negatoriæ actiones non dantur, diffinitionem Theophilus vindicationem hoc loco probat. Igitur duæ præcipue sunt differentiæ inter servitutum, & corporum vindicationes: de servitutibus confessoria, & negatoria actio competit, sed negatoria non competit, nisi modo: corpora non ita, qui ea possidet, aut tenet, confessoria, ac negatoria servitutum actione utitur eius is, qui possidet.

k Suas collendi. Immisfa fuit trabes, aut signa, aut aliquo loco requiefcunt.

l Ellc. Cæsio legendum rem alterius esse, & hoc idem quoddam ex veteri libro annotarunt.

m Sane non sufficit. Unum vero cafum quidem refert ad actiones mixtas, cum causa negotiorum gestorum, & rationis communi, & in mixtis actionibus non satis explicatum fit quis possessoris partes obtineat, *l. in rem*, *§. de publicia*, *l. judicium*, *ff. fin. reg.* alii referunt ad hæc verba: *Si quis*, *§. de publ.* Sed ut ego sentio, ita possidet quemadmodum proponit, fed non ita, qui possidet quæritur proponit, fed non ita, qui possidet quæritur proponit, sed non ita, qui possidet quemadmodum proponit, non dicendum: *Idem* de actionibus ordinariis testamur: alii ad exemplum, quod ele fabulas. Equinarius Bruto Jurisconsulto scripsit, vereri libro scripsum fuisse scribit: *Sane ut dicis*, quod etsi nuspiam ipse, aut quispiam alius legisset, ita mihi tamen videretur: mendo facilem quemdam dedisse, quod cum scripsum esset in præterito, ut plerumque adsolet iterata confonantis C. ex scripta summa litera abbreviationis, prima specie sum scripsum esse videatur.

n Et si qua sunt similia. Istis similes sunt utiles actiones in rem, quæ ex interpretatione prudentum dantur, ut puta, quæ de fundo vectigali propositur, vectigalis actio proponitur in *l. si fundum*, *§. de vectigali*, *ff. de act. emt. vend.* Item de emphyteuticario fundo utilem actionem dari, *l. 1. ff. si ager vectig. vel emphyteut. per. ita* actio ex rem utilis, qua fit in rem actio, quæ ex interpretatione experitur is, qui a domino vindicationem redemerit, *l. fin. ff. de herod. vel alt. vend.* & utilis vindicatio servitutum competit, *quarum*, *§. fi plurium*, *ff. de servitut. præd. rust.* Sunt ideo utiles actiones directis similes, quod in causa similari dantur, in casu dissimili utiles, *l. 1. ff. de publ.* Adde *l. si servus*, *ff. servi. fal. mod. l. si vero*, *§. de vero*, *ff. falsi. matrim.* utiles actiones fic dicuntur, quod tendant ad eundem utilitatem, vel quod eum dant, eadem quæ directa pal ipsum utilitas pollulet, *l. quia ædificium*, *§. de præscr. verb. & l. si fundum*, *§. tam pastum*, *& l. penu. ff. de legat. I. si fundum*, *§. si fundum*, *ff. de act.*

o Ex legitimis. Quæ verba non tantum de 12. tab. fed & de aliis legibus Senatusconsultis, Constitutionibus accipienda, quarquam proprie civiles actiones fint 12. tab. addones, *l. 2. C. de quæst. pref.*

p Defendere. Hæ ipsi verba proponere dicuntur, præterire vero dari, *§. non omnes*, *inf. c. 12.*

q Ex jus jurisdictionis. Edictis admonemur quid obtinuerunt fit scripta in tuæ jurisdictionis *materia*, *l. 2. ff. de ear. D. de origi. jur.* Edicta proponuntur jurisdicti causa id. ut inde ius dicatur, *l. si quis id quod*, *D. de jurif.* ergo edictum eft prædicere jus, jus dicere eft loquila jus redderc. Legato proconf. mandatur jurisdictio, non tamen potest legatus edicti proponere, quia id in jure dicendo fieri debet, quod proconsuli ipfi prædicere jure jurisdictionem habet legatus, juris prædicionem non habet, elicit Prætor adhonos publicorum, jus dicit adhonos dando, unde hi. Quoda quarum actionum datur, & jurisdictione. Ex fua autem jurisdi. Prætor introducit actiones, quæ ex jure civili non deberentur, & ex fola bona fide fiunt, quod non tantum civiles partes licet a Prætore dentur & proponantur, non tamen a fola Prætoris jurisdictione defendantur.

r Nomen ejus. Hoc est, cujus nomine actio in judicio datur, præterea aut Publiciana vindicatio bonæ fid. empto ri datur, vel alii, qui ex justa causa a non domino bona fide rem acceperit, *l. 1. ff. de publ.* Ex his verbis, ut incertie veritati, tantum pretor bonis fidei tribuit, non ideo tamen dicemus Publicianam actionem esse contra jus civile. Sequitur actio, quæ rescissoria dicitur. Est enim ius civile, *l. in hæreditatis*, *D. de oblig. & act.* nam contra legem rit, quod fit vetante lege, *l. qui vetante*, *D. de reg. jur.* Verum autem non tantum ius civile rescindit, sed utilia hæc verbat bonæ fidei emptori amissa possessione contra possessorem non dominum ut vindicationem dari, eademque ratione bonorum possessio contra rebus, *l. 1. in fine*, *ff. de bon. poss. cont. reb.* Unde cognati non est contra legem, hæc fupplet, illa impugnat legem, ut ignare publicam, *l. 1. ff. de publ.* & hæc experiatur ik, qui bona fide emit, *cui rem hæ actio* contra jus civile ideo quia dominium acquirit incorporalium rerum, quæ non possunt, *l. 1. §. de publ. in rem actio*, *ff. de publ. in rem act.* Cur autem ait *l. mandare*, *D. mand.* hanc exceptionem causa cognita dari? neque quod interdum æquum eft, Public. contra dominum dari, ut in hac specie, Venalitarius quidam provinciam proficiscens, Rosæ mandavit Titio, ut mancipia distraheret, Titio ut integra defuncto mandatum finitum est: heredes Titii errore lapsi mancipia distraverunt, exequendi mandati, non furandi animo emptores mancipii per usum acquisierunt: quæro an ex provincia reversus venalitarius, qui & ipse a non domino bona fide mancipia emerat, Publiciana uti possit contra emptores, qui ea

jam ufuceperant? lex sit eum non inutiliter actuum, enim legendum eft, nam nihil ei obfuisse exceptio dominii ufucapere acquisiti, cum non oporteret venalitarium ob errorem herederu affici damno. Venalitarius eft is, qui mancipia ideo comparat, ut ea illico distrahat, *l. 1. §. 1. D. de trib. act.* quæ hæc male explicatur a nobilis bonnisius, dictum de tributoria pertinet ad fervos mercatores, ergo ait lex fervi fullones, aut fartcinatores, aut tractores, edificatores, & mancipia venalitia, ut ait lex non mercæ, quam in artificio verfantur, *l. 87 ancillarum*, *D. de pecul.* Sed neque venalitarii fervi continentur, quia fervi, quos vendunt non mancipia, ut ait *l. de servis*, *D. de verb. sig. l. 1. ferves*, *§. 3. de leg. 3. l. si negotia*, *ff. de neg. gest. l. procipiens*, *ff. de admi. tut.* Sed ad rem Sunt & contractores isti cafus, in quibus Publiciana contra dominum datur, quos Acc. notat in hoc loco. Verum hæc actio datur a pretore cum quibus ex contractu agitur, qui rei vindicationem fibi dari potulat, a non domino compatfide elicit, vel cum bona fidei empior a directa vindicatione cecidit, *l. minor*, *§. fi pretor*, *ff. de reivind.* nam hæc actio datur ei, qui fe a non dominio comparasse potest reliciet, pretor autem quafi ufucepit, ut potius vindicationem dari æquum eft pretori, quam poffeffionem, quæ non dominus non eft: Jurisconf. in *l. cum qui a fenioli*, *§. Publicianæ*, *ff. de Public.* Publiciana, inquit, actio ad inftar proprietatis, non ad inftar poffeffionis recipit: ut, hoc eft non nudum poffeffionem avocat Publiciana exemplo Servianæ, *l. si cum vendiror*, *ff. de evicti.* fed proprietatem vindicationis, & civilis vindicationis, & per omnia bonæ fidei emptorem pretor loco domini habet.

s Et ita vindicat. Jurisconsulti dicunt duos fieri pactos, & fimul & vindicatos, *l. 3. §. fin. ff. de exc. D. arg. §. ult. de rebus eor. qui sub tutelam*, *l. fin. de usucapt. res jud.*

t Publiciana appellatur. Eadem ratione Carbonianabonorum poffeffio dicta eft, quoniam primum eam Carbo prætor edixit, quemadmodum & in edicto publiciani eft. At Publiciana edicta, & Carbonianæ annus futuræ, non perpetuæ.

u Rescissoria actio rescissoria appellatur in l. nec non, *§. pen. ff. de fin. ff. ex quibus caus. major.* quia rescissa ufucap. contra ademtem indefensum datur præfentibus, quorum res ufucapta eft, & fola bona fide fiunt, quod non hinc rint queri interpellarent, *l. in hæreditatis*, *ff. de oblig. & actio.* eadem forma rescissoria actio datur in *l. mulier inferis*, *C. de jur. D.* quæ rescissa interceditur datur, *l. fin. ff. fin. reg. ff. in l. si mihi*, *ff. de decret.* rescissoria actio, quæ rescissa delegatione datur, & alia in *l. qui a patre*, *ff. de jur. dot. l. non enim exercitor*, *§. si fi de leg. 1.* Magna quæft. eft an hæc actio rescissoria, de qua tract. in hoc l. detur, quoniam contra ius civile? Sed *l. de bapt. cripti*, *C. de SS. Eccl.* ex aperte traditur, abrictius rescissoriam actionem dari, & in *l. nulla*, *C. de rei vindicat. l. si cum nemo*, *§. 1. ff. de min.* idque etiam aperte re ipsius edicti verbis, *l. 1. ff. ex quib. caus. major.* in quo non tantum prætor ibus, sed etiam absentibus prætor absolvitur, quia ipsi ipsi ufucap. amisia eft: potest itaque restitutio actio appellatus ad exemplum eius, quæ in teretem detur, quoniam ius civile, *l. 1. §. 1. ff. de publ.* Sed ratione rescissoria & utilis actio dicitur in *l. quamvis*, *§. si convenerit*, *§. Marcellus*, *§. si mulier heres*, *l. aliquando*, *§. fin. ff. ad Velleian.* restitutionem nancisiuntur, exemplo actionis datur excepti, si non absente rem meam ufucepisti, vel si cum absens non defendebatis rem meam ufucepisti in *l. nec non*, *§. exemplo*, *ff. ex quib. caus. major. ff. in l. nemo possessa*, *§. hominis*, *ff. de pignor.* Sed tamen excepto eo distat absentione, quod hæc annalis eft, illa perpetua, *l. fi ex causa*, *ff. rod. in.* Annua actio datur ab absente, quoniam hæc actio eit contra legem, *d. l. in hæreditatis*, *ff. ex quibus caus. major.* Perpetua actio, *l. pure*, *§. fin. D. de dol. except.*

Vel in hoſtium. Captivus in rebus peculiaribus uſucapere poteſt, *l. ait prætor §. bi plane, ff. ex quibus cau. maior.* nam & in eis rebus furioſi atque ignorantes uſucapere poſſunt, *l. 4. furioſus, l. ſi furoſo §. de uſucap. l. 2. ff. pro ſuoto* . Interpretes male interpretantur §. *furioſus*, mihi ſententiam hanc habere videtur, furioſum quod ante furorem capit poſſidere uſucapit: ita vero demum poſſunt furentes uſucapere poteſt, ſi per furorem, aut filium poſſident ex cauſa peculiari: nam ex cauſa ſuæ furioſitatis, qui ignorantium loco funt, uſucapio procedit.

y Invita omnia. Annum cum dicimus fere utilem accipimus, de quo multa ſcripſi *in l. ſi ſervus, ff. ad ſenat. cons. ex Quibuſdam.* Ita, qui funt in ſervitute, in vinculis, & adverſis eos, abſentibus adverſis præſentes, & generaliter ii, qui nihil cauſæ exiſtit contra uſucapionem *Accommodat.* Accommodari dicuntur que inſtituuntur.

z Item ſi quis. Hanc actionem Accurſius & Theophilus Paulianam appellant ex *l. videamus, §. in Fabianum, ff. de uſur.* quoniam primum a Paulo pretore in edicto proponita eſt: quæcumque actiones nomen a prætoris edicto ſumunt, in factum actiones funt, ut Publiciana in fubjecto eſt actio, & hæc ipſa Paulina eſt: Fabiana item, five Calviſiana in eſſum eſt actio, & ut paucis abſolvam, in factum funt omnes actiones, quæ vulgare & legitimum nomen non habent: ideoque in factum ſunt in *ſolutum*, quod ſimplicem fuiſti narrationem complectitur. Ceterum actione Pauliana, id eſt, ex edicto perpetuo ad exemplum Paulianæ edicti proponenda, ea quem alienata in fraudem creditorum. Fabiana five Calviſiana, hoc eſt ex edicto perpetuo ex exemplum Fabiani edicti, & item Calviſiani edicti, recuperantur, in illo *bonis poſſeſſoribus* data in fraudem patroni: uſus fum revocandi verbo, quia reſciſſoria ſunt revocatoriæ & reſtitutoriæ actiones.

a Poſſeſſio. Addatur tertium illud, quod ſolet nonnulli dubitor quodam retinuit in bonis, *d. l. pen. l. ait prætor §. 1. ff. eod.* nam ſi omnia bona alienaverit, fatis eſt, ſi creditores jubentur bona debitoris poſſidere ea quidem retinuerit, ea in primis diſtrahere neceſſe eſt: cui rei cum curator bonorum præficiatur, eam ob rem pretor in edicto curatori bonorum alienatorum actionem dat. *l. 1. §. eodem* . Ceterum intra annum ex actiones infolidum danfur, poſt annum certum dantur, quatenus ex fraude locupletior factus eſt, *l. ait prætor, §. 1. ff. eod. l. pen. ff. de interd.* Et in hoc quidem diſtat Pauliana a Fabiana five Calviſiana actione: nam Fabiana actio eſt perpetua, *l. 3. §. hæ actiones, ff. ſi quid in fraud. patr.* quæ non omnino refcidat a libero jure fuſtas traditiones, *l. 1. §. ſi quis in fraudem, ff. eod. tit.*

b Reſciſſo traditione. Traditionis nomen comprehendit omnem rationem acquirendi dominii, ut & ſtipulationis nomen in libris noſtris comprehendit omnem rationem acquirendæ obligationis: ſic & in libertatibus datis in fraudem his actionib. non utimur, quoniam libertates nullæ funt ipſo jure, id eſt, ex lege Ælia ſentia, *l. Fervum ſilii, §. ſanè ſervus, ff. de lege Æ. Sent. l. Cum ſervum, in princip. qui & quib. ex cau. manum. non poſſunt* , non tantum ſi in fraudem creditorum, ſed etſi in fraudem patroni dare fint, quemadmodum Ulp. ſcribit in *l. Imperium, §. Julianus, ff. de Cajus lib. 1. Inſt. tit. 1.* Ceterarum rerum alienationes nulla lege prohibentur, & ideo reſciſſoriis actionib. opus eſt. De Falc. Vid. Calvif. ſit mentio in *l. Falcidia, ff. de lib. & poſth.* & in *l. quod ſi dicam, §. idem ſcribit, ff. de pecu. leved. l. quæres, §. 1. ff. de folut. l. 2. §. Quod ſi in fraud. l. ſi liber cum mater, ff. de tut. patron. l. 2. §. ſi quis a patre fac. man.* De Paul. jure Cicero ſenſit in 1. ad Articum, dum ait, Cæcilius avunculus tuus a P. Vario cum magna pecunia fraudaretur, agere coepit cum eo ut ſtatre Caninio Satyro de iis rebus, quas cum dolo malo mancipio accepiſſe de Vario dicerent, ita aperiunt ceteri creditores. Scientium eſt non tantum Paulo de his re actionem propoſitam eſſe, ſed etiam interdictum, quod fraudatorium dicitur, *l. ſi poſſederet, ff. ad Trebell. l. papil. ff. de folut. l. 1. C. Theod. de in integ. reſtit.*

conjuncta *l. 1. C. de mag. conjun.* Edictum, ex quo Pauliana danar, proponitur in *l. 1. ff. que in fraud. credit.* interdictum Fraudatorium in *l. ait prætor, eod. tit.* ita ut hæc poſſit inter Paulianam, & in factum actionem conſtitui differentia, ut hæc ſit ex interdicto, illa ex edicto, quamquam & illa in factum ſit actio, ut ſupra dictum eſt. Simili autem modo de rebus coloni pro pruſione pignori obligati, non tantum Serviana actio competit, ſed etiam hæc Salvinnum interdictum, *ſi colonus quoque, de interd. l. 2. §. adipiſcendæ, ff. eodem tit.* in Serviana actione de proprietate, in Salvinno interdicto de poſſeſſione ſuperiori, in Salvinno interdicto poſſeſſor vincit, in Serviana is vincit, qui non poſſidet, *l. 2. ff. de Salv. interd.* nam etſi hæc dicat, cum inter creditores pignoris, quibus æquales res inſolidum obligata eſt Serviana agitur, melioremve eſſe poſſidentis conditionem, *l. ſi debitor, ff. de pignor.* id tamen ſic que exceptionis, non ipſo jure, id denique fit per exceptionem, *l. ſi fundus, §. ſi duo, ff. eod. tit.* Porro interdictum Salvianum hoc ait tantummodo adversus debitorem dari, *l. 1. C. de pign. & Salv. interd.* quod utique verum eſt directo non utiliter, *l. 1. ff. eod. tit.* Ut autem exemplo Serviana comparata eſt quali Serviana actio, idem & de interdicto Salviano tentari poteſt ex *d. l.* quæ de quovis debitore loquitur. Sed ut ad rem propoſitam redeamus, tam Paulianæ actio, quam in factum ex cauſa interdicti fraudatorii idem nomen finitur, ſcilicet quæ contra jus civile, id eſt, contra jure factas alienationes. Annus in utraque actione ex die venditionis bonorum computatur, *l. ait prætor, §. fin. l. ait prætor, §. annus, ff. quæ in fraud. cred.* id eſt, a quo die creditores bona creditoris poſſederunt, & diſtraxerunt, *d. l. 1.* in illo loco, *bonis ejus poſſeſſis, §. fin.* in illo *bonis poſſeſſis, & diſtractis, C. de revoc. his, quæ in fraud. credit.*

c Item Serviana. Serviana actio eſt; qua perſequuntur ea, quæ in prædium ruſticum ſolent inferri, aut invehi, videlicet ſi ita, convenerit, ut invecta atque illata pignori eſſent, *l. ea res, ff. in quib. cauſ. pig. vel hypot. l. 3. ea res, §. 1. C. eod. tit.* Salvinno interdicto, *ſi colonus, de interd.* Et hoc quidem diſtat coloni ab inquilinis, nam que in urbana prædia introducta & illata, funt tacite pignori obligata, etiamſi nihil de ea re conveneric, *l. item quia, ff. de pofl. l. 3. l. 4. l. ſicet, ff. in quibus cauſ. pign. l. ſolutam, ff. de pign. act. l. uls. C. eod. tit.* quæ diſtinctio ſublata eſt, *l. ult. C. de tacit. hypoth.* Ceterum de locatoris exiginum, *d. l. certi.* Curautem tacita hypotheca in urbanis prædiis introducta eſt, non etiam in rufticis? Diverſa ratio eſt, quoniam urbani prædii fructus invecta, illata, inducta, importata, tacite pignori eſſe non credantur, cum ibi nata tacite obligata ſint, *l. in prædiis, ff. de pignor. act. l. 1. C. eod. tit. l. 1. §. 1. ff. de ſervit.* Ita proterea quod morio olim fuit colonum fructus, inquilinum invecta & illata pro penſione pignori obligari, *l. 7. ſi pro colono, ff. de pignor. act.* Sed hæc in libertatibus, quibus ſimilem ex ufu rerum introducta eſt tacita hypotheca in fructibus prædiorum rufticorum, & in eis, que in prædia urbana illata atque invecta eſſent, & ea probare videtur *l. eo jure, ff. in quibus cauſ.* Hæc de Serviana actione. Quali Serviana omnibus hypothecariis actionibus competit, five rapertum, five non, quæ ebecam habeant, cui nomen eſt ex eo quod in eadem exemplo Serviana, *l. 1. C. de pign. & Sal. interd.* ut & Salvinno Servianæ dicitur, *l. 2. §. ſi ſervus, ff. de pignor. l. 2. §. quibus mod. pig. & utiliſ actio, l. 1. debitor, ff. de pignor.* & Serviana actio paſſim in Digeſtis, *ſub titulo de pignor. & tit. quibus mod. pig. vel hyp. l. acceptum, C. de obſer. l. fin. C. de obſig. & action.* intelligitur autem utilis Serviana, & nonnumquam pignoratitia actio, ut oſtendi in *tit. C. de pig. act.* plerumque autem hypothecaria actio vocatur. Roges me utra actio detur de inquil. rebus? dicam quid Servianam dari? nam de colono dumtaxat rebus Servius actionem, ut Salvinno interdicit. pollicitus eſt, quemad. & hoc §. perpici poſſe ex *tit. Sal. interd.* Itaque de rebus inquilini certe

rorum omnium debitorem, tam quod Serviana, quam A id eſt, propalam & in prompru: Unde in *l. ſi quis id quod, ff. de furtiſeſt.* Si quis id, quod in albo, vel in charta, vel in alia materia propoſitum erat, id eſt, ſi quis id quod palam, vel in charta, vel in alia materia: & apud Livium lib. 9. Cæſus Flavius Falto circa forum in albo propoſitur, ut quando lege aqi poſſet, ſcirerur, id eſt, in aperto & in expedito. Nam ridiculi funt qui album tabulam dicunt eſſe, aut parietem dealbatum. Theophilus edictum eſſe ait *τὸ ἐπιτεθὲν ἐν τοῖς ἀγορανομίοις γραμμάτιον*, id eſt, charta literis, ut in *l. ſed eſt populus, §. profectiores, D. de mil. eſt.* unde exiſtimo conſtanter dici poſſe, ſcirer nondum ea lege, quæ in charta eſſet, aut in alia materia ſic ab ſcheda, in *l. remotiſſ. C. de fide inſtrum.* ita album eſſe quodquid puret, nitide, neque ex ordine conſcriptum, ut in *l. 1. §. ſi quis ſervum, ff. de edendo* & ſchedis indicrefte, confuſe, & extra ordinem, & hoc ſenſu album decurionum dicimus, id eſt mandum decurionum, in *l. 3. §. 1. ff. de decur.* Ulp. in *l. 1. §. de edicto. Eum quoque, inquit, edere, Labeo ait, qui producat adverſarium ſuum ad album, & demonſtret ea quo edicto* (ſic enim jubendum legendum eſſe animadverti) *aſſervet ſibi, vel id dicendi, quo ait edici*, quorum verborum ſenſus ſic eſt. Rem aliquam, vel rationem, qui rem, cujus eſt album, eſſe, ad mandum decurionum, in quo edicta claris literis deſcripta ſunt, & quidto demonſtret ex quo edicto album eſt, vel ſi id edictum plicat, quo ſibi ſervetur. *Et in eum, qui patronum.* Eſt alia actio in factum ponenda, ſi quis in eum venerit parentem, aut patronum, ceteraque quæ ad hanc rem pertinent, ſuo loco comprehendatur. in jus vocaverit: nam in eum duntaxat quinquaginta aureorum actio, quæ pœna actori infertur, *l. ſi libertus, §. penult. l. 1. ad. l. Jul. de vi, priv.*

De rebus edictis. Quum enim Fabiana non omnino reſcindat traditiones, *d. l. 3. §. quia in fraudem* , non ram in rem patronus, quam in perſonam, cum poſſeſſione quæ cum debitore ageret vidtur, *l. quod ſi in eorum, §. idem ſcribit, de pec. leved.* Verumtamen ut in actionibus in rem, ita in hac adhuc in litem iuratur, *Interea, ff. ſi quid in frau. patr.* quæ res Azonem movit ut diceret, hanc actionem eſſe perſonalem in rem ſcriptam, & quaſi miſtam actionem. Ita certum eſt, creditores pro ſequanimi, in actione Paulinæ de fraude eaque quæritur, qui ſuccefſionem ſperant: nam parentis Fabianæ de fola liberti fraude dignoratur, *d. ſi quis in fraudem, l. vel ſervo, §. hæc actiones, §. multi modo, ff. quæ in fraud. credit.* Ita ſi quis ſervum, qui ſub conditione ſit manumiſſus, ita denierit excuſſis & diſtractis, tunc creditores ex edicto ſervum non poſſunt. Fabianæ bona eſt quotpondo ſolidi, *l. 1. §. ſi quis ſervum, ff. de edendo* & ſchedis indicrefte, confuſe, & extra ordinem, & hoc ſenſu album decurionum dicimus, id eſt mandum decurionum, in quo edicta clarius deſcripta ſunt, & quidto demonſtret ex quo edicto album eſt, vel ſi id edictum plicat, quo ſibi ſervetur. *Et in eum, qui patronum.* Eſt alia actio in factum ponenda, ſi quis in eum venerit parentem, aut patronum, ceteraque quæ ad hanc rem pertinent, ſuo loco comprehendatur. in jus vocaverit: nam in eum duntaxat quinquaginta aureorum actio, quæ pœna actori infertur, *l. ſi libertus, §. penult. l. 1. ad. l. Jul. de vi, priv.*

De rebus edictis ſunt. Si quis in eius vocatum per fe aut per alium ſe exeantit, in eum datur actio in factum, non ad id quod intereſt, ſed quanti ea res eſt, adeo actionem a temporando in litem.

Item ſervum. Si ſervus ex noxæ edictio ad prætorem manducere, ita vero ſi ſe ut in judicium, id eſt, ad prætorium judicem vocatus ſi exiſtimatus, non ſiſtendo bona ejus, *l. 1. §. ſi ſervum, ff. de noxal. act.* Ita ſi quis ad id quod intereſt ramaverit, quam res competit adhuc ex edicto de eo, perquem factum erit, quo minus quis in judicium ſiſtat, aut

Poſſeſſionis. Prædicitur propoſitæ actionis bona funt, adhuc tamen verbo continentur, *l. ſervum, §. de edict. d. Adrian. l. 1. §. ſi ſervum, ff. de noxal. act.* Ita ſi quis in eum edictum ſit, quo ſervum in jus vocaverit: cur autem propoſitæ actiones non fint videamus. Actiones in rem, ut verbi gratia, ſi reperas, quæ ſervum tuum eſſe debeat, ut rem, de qua agitur a L. Titio poſſideri neque relinqui, tum L. Titius damnetur: in propoſitæ actione non adjicitur poſſeſſoria clauſula, ut tamen L. Titius damnetur: nam præjudicia ex ſola intentione condunt, quemadmodum refte Theophilus animadvertit, *ἐν τῇ ἐπιτάσει τὸ κρίνεσθαι*, in intentione eſſe, ſiſtantibus eſſe. Sane indicio ſic recte non agas, ſi pares Primum Secundo eorum debere: tum proponitur Primus Secundo eorum eſſe debere: ut poſſeſſio ita refte agas, ſi apparet Titium liberum eſſe, tum propinquitatem Titius liberum eſſe, judex pronuntiat liberum eſſe, ſi non eſſe, ſi non eſſe, aut ſtipulatione, E vel non eſſe. quemadmodum & in aliis præjudicialibus cauſis, *l. cum ſatur, C. d. proc. C. de ord. judic. l. Divi, §. reſtit. l. ſi quis ſervum, ff. de rei vind.* nam ante Divi cum conditionis eatus in *l. pretio, C. de pact.* pronuntiatur, ſi certum dominium, propinquitatem ipſo pronuntiante eſſe, ſi non eſſe, ſi non eſſe, ſi non

lante redduntur, præjudicia alterutra parte postulante redduntur, *d. l. fin.* & ideo non tantum eo postulante, qui se dominum, aut patronum, aut parentem dicit, vel qui se parentem negat, sed illo etiam, qui se liberum aut libertum, aut filium esse, vel non esse dicit. Itaque præjudiciorum species hæ sunt, si quis alium in servitutem petat, si quis in libertatem se vindicet, si quis se patronum dicat, si quis ingenuum se dicat, aut se L. Titii libertum esse neget, *d. l. fin. l. si quis a liberis, §. solent, D. de agnosc. vel alend. lib. l. quoties, D. de probat. l. adoptivum, §. 1. D. de in jus voc.* Si quis se parentem esse dicat, ut in *l. 1. §. per hanc, ff. de rei vindic.* si quis se parentem esse neget, si quis se filiumfamilias esse neget; ut in *l. si filius, ff. de probat.* Si quis L. Titium parentem suum esse dicat, vel si uxor edito partu, constante matrimonio maritum parentem esse dicat: & hoc est, quod de partu agnoscendo præjudicium dicitur, vel etiam si nurus nato postumo, de nepote agnoscendo cum socero agat, in cujus potestatem recasurus est, *l. 3. §. 1. ff. de lib. agnos.* nullum vero tale præjudicium est si quæratur an uxor sit: nam quod ait *d. l. 3.* locum esse præjudicio, si disceptetur an uxor fuerit, eo pertinet, ut in quæstione an filius sit, illa disceptetur an uxor fuerit: plane de liberis agnoscendis præjudicio agitur, qui modo in familia sint, *d. l. 3. §. illud, & §. fin.* de agnoscendo fratre, consobrino, uxore non agitur. Sunt igitur eæ præjudiciorum species, quæ a me superius explicatæ sunt. Dixi præjudicio agi de partu edito constante matrimonio, id quod S.C. inductum est temporibus D. Hadriani: illud notandum est de partu edito post divortium, illud S.C. factum est, quod Plancianum dicitur in *l. 1. & l. 3. ff. de agnos. vel alen. lib.* cujus & illud caput extat in *l. beneficio, ff. ad leg. Falcid.* a quibusdam Plautianum dicitur, sed pandectæ Florentinæ habent Plancianum. Verum si maritus ea prætermiserit, quæ S. C. Planciano continentur, non præjudicio, sed extra ordinem partum agnoscere cogitur, quoad ipse prior præjudicio obtinuerit se parentem non esse: quod si ea maritus non prætermiserit, non nisi præjudicio partum agnoscere cogetur. Præterea decretum alimentorum, etiamsi in eo summatim a prætore quæratur an parens, aut filius, aut libertus sit, sustinetur quoad præjudicio actum sit, *l. si quis a liberis, §. meminisse, §. solent, ff. de agnosc. vel alend. lib. l. pen. ff. de his qui sunt sui vel alien. jur.* Omnes autem supradictæ præjudiciorum quæstiones si definiantur, non possunt non multis aliis quæstionibus & causis magnum præjudicium afferre, & hoc scilicet, ut aliis quæstionibus præjudicium faciunt, ideo receptum est, quia majores sunt causæ, utpote de statu & condicione personarum. Regula autem juris est, majorem causam minori facere præjudicium, minorem majori non facere præjudicium. Eum, qui de minori re prætorem adierit, hac exceptione repelli, quod præjudicium rei majoris pecuniæ non fiat, videlicet si jam de re majori apud Prætorem mota controversia sit: nam si apud Prætorem de re majori mota controversia non sit, non obstabit exceptio præjudicialis ei, qui prius de minori re judicium a Prætore postulaverit, *l. fundum cum duabus proximis, l. rei majoris, ff. de except. l. fin. C. de petit. hered. l. per minorem, ff. de judic.* denique si jam de re majori lis contestata, & judex acceptus sit, de re minori cognitionem postulanti, hujusmodi exceptio opponi non potest: futuri enim judicii non constituti, & jam accepti judicii nomine præjudiciales exceptiones comparatæ sunt, ut ait *l. si post litem, ff. de except.* Illud tenendum est, non omnes quæstiones, quæ aliis præjudicium faciunt, præjudiciorum, aut præjudicialium actionum nomine censeri: ut ecce vindicatio fundi præjudicium facit vindicationi servitutis ei fundo debitæ, non tamen præjudicialis est actio, quia similem pro[illegible] conclusionem non habet, quia ab alterutra parte [illegible] non potest, quia per se sola præjudicialis [illegible]. Præjudiciales actiones, quibus [illegible], ut majoris rei quæstiones rei minoris quæstionibus præ-

ferantur, præjudicia appellantur in *tit. de except. præscriptionibus, & præjudiciis.* Latius ergo patet præjudicii, quam præjudicialis actionis nomen: nam præjudicii nomine tam actio præjudicialis, quam exceptio illa, quod præjudicium non fiat, significatur: exceptio autem & præscriptio generalia sunt nomina. In exceptionibus quæri solet, quis actoris partibus fungatur, *l. in exceptionibus, ff. de probat.* In præjudicialibus exceptionibus id pro regula traditum est, eum actoris partibus fungi, & probationis onera subire, qui habet intentionem secundum id quod intendit, *l. generaliter, ff. de except.* id est, cui ei quod intendit proximi & affinis actio superest.

o Fere. Dixit *fere*, quoniam si quis ex servitute in libertatem se vindicet, in eo præjudicio non nisi in modum contradictionis dominii quæstio inducitur, & quia jure civili contraria actio non datur, nisi cum de servitutibus realibus est quæstio. Ceterum tunc de dominio principaliter quæritur, cum quis alium ex libertate in servitutem petit, & tunc præjudicium vere civile est. Theophilus hanc particulam omisit, miror cur non dixerit superesse, ut fecit in *§. is vero, sup. de rer. divis.* in quo tamen ideo *fere* additum est, quia si colonus maturis fructibus nondum tamen perceptis, decesserit, eos heres coloni perceptione suos facit, quod in fructuario non observatur.

p Ex quibus. Præjudicium, in quo quæritur utrum servus sit, an liber, civile est, quia in eo de dominio mancipii quæritur. Dominii autem vindicatio civilis est, in ceteris præjudiciis de jure patronatus, & de patria potestate quæritur, quæ velut quasi dominia sunt, & ideo non sunt a jure civili.

q Sic itaque discretis. An dominus rem suam condicere possit, de eo scripsi satis copiose in *lib. 4. C. tit. de condict. indeb. & de condict. furt.* De variis actionum in rem atque in personam appellationibus in eodem libro scripsi, *tit. de condict. ex lege.* Illud addendum est, hoc in loco actiones in rem, aut res ipsas, quæ vindicantur in XII. Tabul. vindicias appellari, ut cum lex dicit vindicias dari secundum libertatem, *l. 2. §. initium, ff. de orig. jur.* vindicias eos testibus præsentibus sumere, inter quos controversia est, quod Sext. Pompejus scribit in dictione *superstites*. Æmarus Ranconetus vir summus & excellens, *tit. de judiciis* a Triboniano depravatum fuisse existimat, quippe cum in edicto perpetuo ita inscriptus esset de vindiciis: nam sub eo generali titulo, omnes vindicationum species proponuntur. Proponitur in primis querela inofficiosi testamenti, quam vindicationem esse constat, sive petitionem hereditatis, *l. Pap. §. quoniam, l. qui repudiantis, l. mater, §. 1. l. eum qui, §. fin. l. si instituta, l. qui de inofficioso, ff. de inoff. testam. l. si quis filium, C. eod.* deinde proponitur petitio hereditatis, quæ multum profecto distat a querela inofficiosi, aut petitione hereditatis de inofficioso: nam hæc datur adversus eum, qui juste possidet hereditatem, ut puta adversus heredem scriptum, etiam coheredem, *d. l. Papin. §. unde*, & fideicommissarium, *d. l. Papin. §. meminisse*, & præteritum, *l. filii* [illegible] *poss. cont. tab.* illa adversus eum datur, qui nullo jure possidet, *l. regulariter, ff. de petit. hered.* Sed tamen, ut recte Paulus scribit *lib. 4. Sentent.* qui inofficiosum dicere potest, hereditatem petere non prohibetur, ab eo scilic. qui heres scriptus est, & qui ideo jure [illegible], nam etsi petitio hereditatis in eum non detur, qui justo titulo possidet, æquum tamen est eam dari, [illegible] agit, paratus est inofficiosum testamentum dicere, [illegible] *C. de inoffic. testam.* Proponitur etiam possessoria & fideicommissaria hereditatis petitio, & hæ quidem [illegible] vindicationes de universitate. Sequitur vindicationes rerum singularum Publiciana actio, vectigalis [illegible], vindicatio servitutum personalium & realium, [illegible] rerum continuatio facit, ut ille existimet [illegible] titulum fuisse de vindiciis, ut condictionum [illegible] titulus est de rebus creditis. Non sunt [illegible]

has denuntiationes referunt, id quod scriptum est in *l. 1, C. de evicn.* & in *l. debitores, C. de pignor.* nam ea denunciationum genera etiamnum manent, multo minus ferendi sunt, qui solemnem denunciationem vindicationibus, & condictionibus communem faciunt.

r Sequens. Justinianus superius dixit actiones in rem esse, aut in personam, in rem aut civiles esse, aut honorarias, in personam quoque non eas tantum aut civiles esse, aut honorarias, quæ rei persecutionem continent, sed etiam pœnales, ex quo intelligi potest in rem actionem nullam non esse rei persecutoriam, multas esse in personam pœnales, quod tamen instituta hoc in loco alia divisione inculcat Justinianus, dicam supervacuo: quamvis autem, tam in rem actiones, quam illæ in personam actiones, quæ rei persecutionem continent crescant jurejurando in litem, & habita ratione ejus, quod interest, *l. 1. D. de in lit. jur. l. 1. D. de act. empt.* quod utique fit pœnæ causa, *l. cum pater, §. fin. D. ad leg. Falc.* id tamen non actionibus continetur, sed officio judicis, nec est cur eo minus rei persecutionem continere dicantur.

s Fere omnes. Ideo ait fere, quoniam ut ipse mox ostendit actio depositi ex incendii, ruinæ, tumultus, naufragii causa, adversus negantem in duplum datur, & ideo mista est actio, *l. 1. §. 1. & §. merito, D. depos. §. sed furti, inf. h. t.* Addit Accursius actionem ex stipulatu, qua & si quemadmodum stipulati sumus nostra nihil interest alteri dari, pœnam persequimur stipulatione comprehensa, *§. alteri, sup. de inutil. stip.*

t Rei persequendæ. In hoc proposito res accipitur, pro eo, quod nostrum est, vel quod nobis ex contractu, vel quasi contractu debetur: illa pœna ex stipulatione debetur, ergo qui illam persequitur, rem persequitur. At in actione depositi ex fortuitis causis, simplum debetur ex contractu, alterum tantum contractui accedit ex maleficio, ex inficiatione. Quidquid autem ex maleficio, aut quasi maleficio debetur, pœna est: quidquid ex contractu, vel quasi contractu, res est: addit etiam Accursius actionem redhibitoriam, qua in duplum nonnunquam agitur, *l. redhibitoria, D. de adil. edic.* Ulpian. in *l. cum autem, §. si servus, D. eod. tit.* ex contractu hanc actionem venire dicit, & pœnalem esse videri, non esse tamen: nam meo quidem judicio etsi nonnunquam in duplum reddatur, hoc tamen fit ideo, quia in iis contractibus dupla repromitti solet vitiorum morborumque nomine: non male forsitan Accursius addidisset actionem ex testamento de legatis, & [illegible], quæ sacris aut piis locis relicta sunt, [illegible] actio est quasi ex contractu, *§. heres, sup. de obl. quæ qua. ex contr.* & mista nihilominus, *§. item mista, §. sed furti, inf.* ejusdem generis erat olim actio legatorum damnationis, verum hoc a Justiniano sublatum est, *§. ult. sup. de oblig. quæ quasi ex contr. nasc.*

u Aut cum herede. Cum herede de dolo defuncti simpli est actio, de dolo ipsius, dupli, *l. 1. §. 1. l. de eo quod, D. depositi*, de dolo defuncti non tenetur dupli, & hunc casum, de quo Justinianus sensit in *§. non autem, inf. de perp. & temp.* [illegible] in quo dicit aliquando actionem ex contractu non dari in heredem, cum testator dolo fecit, & nihil ad heredem pervenit: nam hæc actio dupli, quæ venit ex contractu, in heredem non datur, sed in eo §. particula *veluti* delenda est auctoribus omnibus veteribus libris, alioquin Justinianus regulam facit pugnantem cum regula *l. ad* [illegible] *D. de reg.* [illegible] quæ & in multis aliis locis proponitur.

x Ex dolo. Illud notatione dignum est quod [illegible] in hoc §. hanc actionem de dolo dari, quæ verba desunt in *§. sed furti, inf.* in quo ita legendum est, *ex lege Aquilia, §. de dolo, interdum depositi* [illegible] quod & Accursius notavit. Sed illud non [illegible] in [illegible] §. legi *damni injuria* [illegible] *in* [illegible] *leg. Aquil. sup.* & [illegible] *hoc tit.* [illegible] *de perp. & temp.* [illegible] *§. satis autem, inf. de noxal. act.* [illegible] *servus, in prin. D. ad leg. Aquil.* & in multis aliis

locis: nam ut veteres libri testantur, ita actio legis Aquiliæ nuncupatur *Damni injuria*, videlicet dati: Cicero quoque in oratione pro Roscio Comœdo, *Lite*, inquit, *contestata judicio damni injuria constituto*, sic & in *l. impuberem, ff. de furt. l. quemadmodum, §. idemque Labeo, l. si servus servum, §. si furnum, & §. Proculus, §. si calcem, ff. ad leg. Aquil.* quanquam fere aliis omnibus in locis Pandectæ Florentinæ habeant injuriæ, sed vide quæ de hac re annotavi *in princip. tract. de subst.*

y Pœnam tantum. Furti manifesti actio est in quadruplum, nec manifesti in duplum: illa est perpetua, hæc annalis, *§. 1. inf. de perp. & temp. actio.* gravior est pœna furti manifesti, quam nec manifesti, quoniam manifesti fures deploratiores, omnibus rebus inquinatores sunt. Ceterum utraque actio est prætoria, sive dupli, sive quadrupli, furti quidem manifesti, aut nec manifesti actio, est civilis .i. ex XII. tab. *§. sunt autem, inf. de nox. act.* at furti dupli, vel quadrupli prætoria est actio, civiles furti actiones obsoletæ sunt, prætoriæ in usu versantur.

z Vi autem bonorum. Gravior esse videtur furis manifesti, quam raptoris pœna: nam furis manifesti pœna est quadrupli, raptus tripli.

a De damno injuriæ. Dato abest a veteribus libris, quod placet, ut in *l. 1. ff. ad legem Aquil.* Omnibus, inquit, legibus, quæ ante de damno injuria locutæ sunt, at simili forma actionem damni injuria appellari superius ostendimus.

b Qui in eo anno. Hoc amplius veter. C. *plurimi & magni pretii fuerit.*

c Secundum jam traditam. Divisionem pro distinctionem dixit, est autem in lege Aquilia distinctio talis. Primum caput est de occisis servis, & animalibus, quæ gregatim pascuntur, ex quo agitur quanti plurimi eo in anno, id quod occisum est, fuerit. Secundum caput est de vulneratis, corruptis, atque etiam de occisis animalib. quæ gregatim non pascuntur, ex quo agitur quanti ea res XXX. dieb. proximis plurimi fuerit, directa actio damni injuria domino datur, utilis non domino, ut puta creditori bonæ fidei, fructuario, usuario, directa competit si corpus corpori damnum dederit, utilis est, si causam damni corpus, non damnum dederit: hæc actio utilis in factum plerumque appellatur, est autem in factum civilis, verum alia est actio in factum prætoria accommodata legi Aquiliæ, quæ tunc competit, cum neque corpus læsum, neque a corpore damnum datum est, alio tamen modo alteri nocitum est.

d Vel aliis venerabilibus locis. Venerabilia loca hæc sunt, [illegible], Orphanotrophiis, Orphanotrophus præponitur. Primus is fuit Constantinopoli Zoticus, ut est proditum in *l. omnia, C. de episc. & cler. ad curam*, inquit, Niconis, vulgo corrupte *Oeconomi*, pro *Niconis, viri religiosissimi Presbyteri, & orphanotrophi, vel ad eos, qui post eum loco ejus successerint pertinentib. ad similitudinem Zotici*, &c. In eadem lege, quo in loco scriptum est, *Orphanotrophiis*, legendum, *Orphanotrophio*: intelligit .n. de Orphanotrophio Constantinopolitano, cujus Zoticus primus fuit Orphanotrophus, ac non multo post Nicon. De Xenodochio Constantinopolitano Procopius scribit in lib. de ædific. Justiniani.

e Dari debuisse. Ergo non tantum ex inficiatione, sed etiam ex mora [illegible] legati, & fideicommissa duplicantur, *§. sed furti.*

f [illegible] *judicium.* In judicium vocare in hoc loco est in jus vocare .i. ad magistratum vocare.

g [illegible] *causa.* Hoc est [illegible] dicimus [illegible] bonorum pro bonis, [illegible] dotis pro dote: [illegible] igitur actiones mistæ [illegible] in rem, quam in personam, hoc est, [illegible] actiones sunt, quibus [illegible] nostram rem esse, & adversarium intendimus dare aut facere oportere. Hujusmodi sunt familiæ erciscundæ, communi dividundo, finium regundorum.

h Com-

h Communi dividundo, *§. item si inter aliquos, sup. de oblig. quæ quasi ex contract.*

i Finium regundorum. *L. 1. D. fin. regund.* finium, inquit, regundorum actio in personam est, licet pro vindicatione rei est. Sensus est, finium regundorum actionem, personales actiones habere, licet rem vindicet.

k Adjudicare. Adjudicatione dominia rerum adquiri Ulpianus scribit in *Fragment. tit. de domin.* & Justinianus infra in *fin. de off. judic.* neque vero est alius casus, in quo judicis sententia dominium adquiratur.

l Item servi corrupti. Hæc actio mista est, *l. ut tamen*, *§. in hac*, *D. de ser. cor.* ut damni injuria, vi bonorum raptorum, depositi, legatorum ex superioribus causis.

m Libello conventionis. Nam Justiniani tempore per libellum in jus vocabantur adversarii, qua de re in *Nov. de exhib. reis.*

n Viatores. Hi sunt, qui in jus vocant, qui judicata exigunt, qui & intercessores, & executores negotiorum, & apparitores dicuntur,

o Sportularum nomine. Sportularum nomen generale est, ei subjiciuntur quæ ordini decurionum distribuuntur ab iis, qui (ut Plinius scribit in epistolis ad Trajanum de divisione sportularum) virilem togam sumunt, vel nuptias faciunt, vel ineunt magistratum, vel opus publicum dedicant, *l. spurii*, *§. 1. D. de decurion. l. si sponsus*, *§. fin. de don. int. vir. & uxor.* *Nov. de consul.* & de hoc fortitan sportularum genere Ulpianus loquitur in *l. nihil proponi*, *D. de leg.* 1. quæ hoc nomine extorquentur fœneratoribus, *l. eos*, *C. de usur.* & in hoc loco ea, quæ viatoribus dantur. Constituit autem Justinianus, ut viatoribus dentur sportulæ pro modo quantitatis in libello comprehensæ, & tripli actionem pollicetur, si quis, ut sportulas augeret, viatoribus plus debita quantitate in libello complexus fuerit. Si clerici, aut sacerdotes conveniantur, huic actioni locus non est, quoniam sportulæ ab eis non dantur pro modo petitæ quantitatis, sed viatoribus quidem minorum judiciorum a clericis provincialibus semis datur, viatoribus præfecti prætorio, si ex provinciis duo solidi: si ex Constantinopoli clerici provinciales evocantur, unus solidus datur, *l. omnes*, *§. executoribus*, *C. de episc. & cleric.* At eis clericis, qui sunt Constantinopoli duo solidi dantur, *l. cum clericis*, *C. eod. tit.* Sed hæc definitio sportularum a Justiniano mutata est in *Nov. de sanctis. episcop.* nam qui in provinciis, aut Constantinopoli conveniuntur, ex ea quatuor siliquas præstant, quis ex provinciis evocatur, unum solidum, Episcopus nihil præstat, in duplum tenentur viatores, qui ab hac Justiniani definitione discesserint. Est & alia sportularum definitio in certis personis, de quibus in *l. in sacris*, *C. de prox. sac. scrin. & l. ult. C. de priv. agent. in rebus*, *lib. 12.* Ceterum in Codice sub titulo de sportulis, duæ Græcæ Justiniani constitutiones desiderantur, quibus reliqua omnis sportularum ratio explanata fuit: neque habemus unde damnum istud sarcire possimus.

p Bona fidei. Bona fides est sincera fides, sic appellatur in *l. 2. C. si prop. pub. pens.* [illegible] nomine demonstratur. Stricta judicia sunt, in quib. neque bonæ fidei additur, neque arbitrii clausula, sed præcise id continetur, quod sibi deberi actor intendit: strictis adduntur judices, bonæ fidei arbitri, ut ego exposui in *§. omnium*, *sup.* in his usuræ veniunt, in illis non item, in his omnimodo fructus veniunt, in illis non semper. Actio bonæ fidei non desiderat clausulam arbitrii, eis actionibus [illegible] clausula arbitrii, quæ alioquin stricta sunt, *l. in bonæ fidei*, *D. de eo quod certo loco*: actio bonæ fidei concurrit cum condictione ob turpem causam, actio [illegible] non item, *l. ult. D. de condict. ob turp. caus.* actio bonæ fidei nulla est, si dolus initium dederit contra[illegible] secus est in actione stricta, *l.* [illegible], *D.* [illegible] bonæ fidei dolus vindicatur, [illegible] etiam [illegible], *l.* [illegible] *§. non solum*, in bonæ fidei [illegible] quæ nullo intermedio intervallo subdita sunt, [illegible]

dubitatur, eo tamen fere decursum est, ut etiam in eis pacta insint, *l. jurisgentium*, *§. quinimo*, *D. de pact. l. lecta*, *D. si cert. pet.* In bonæ fidei judiciis in litem juratur, omnimodo in strictis non semper, *l. in actionibus*, *D. de in lit. jur.* Fuit olim inter hæc judicia, quod attinet ad jus compensationis magna differentia, *§. in bonæ fidei*, *inf.* tractatur alia differentia in *l. 3. §. in hac*, *ff. commod.* Laxiores itaque & uberiores sunt bonæ fidei, quam stricti juris actiones.

q Negotiorum gestorum. Stultum est quærere, an contrariæ actiones sint bonæ fidei: nam certo constat omnes istas actiones esse bonæ fidei, sive utrinque directæ sint, sive ab uno latere directæ, ab altero contrariæ.

r Communi dividundo. Finium regundorum non est bonæ fidei, præscriptis verbis, quæ ex do ut facias, vel facio ut facias, vel ex aliis negotiis, quæ civilibus proxima sint, dantur, non sunt bonæ fidei.

s Ex permutatione. Ex do ut des, *l. naturalis*, *§. 1. ff. de præscript. verb.*

t Fuerat. Magna est differentia inter actionem ex stipulatu dotis nomine, & actionem rei uxoriæ: in actione rei uxoriæ locus est edicto de alterutro, in actione ex stipulatu, edictum de alterutro cessat, *§. primum*, *C. de rei uxor. act. l. ult. Cod. Theod. de testam.* illa post divortium defuncta muliere, non aliter heredi datur, quam si moram in dote mulieri reddenda maritus fecerit, hæc in heredem transmittitur, testes sunt Ulpian. in *Fragm. tit. de dotib. & Instit. in supradicto titulo*, *§. manent*: mortua autem in matrimonio muliere, in judicio rei uxoriæ dos penes maritum remanet, actio ex stipulatu ad heredem transit, *§. illo proculdubio*, *eod. tit.* In illa retentiones fiunt ex dote, hoc non item, *§. taceat*, *C. de rei uxor. act.* in judicio rei uxoriæ, dos, quæ pondere, numero, vel mensura constat, redditur annua, bima, trima die: in actione ex stipulatu statim redditur, *§. cum autem*, *eod. tit.* hæc datur in solidum, illa quatenus maritus facere potest: in stipulatione debita dos, si mulier a marito heres instituatur, in ineunda ratione legis Falcidiæ, ut æs alienum deducitur: secus est, si nulla stipulatio intervenerit, *§. igitur*, *eod. tit.* Soli filiæ datur actio rei uxoriæ, sive emancipata, sive exheredata, sive inter alios heres scripta fuerit, ex stipulatu non item, *§. videamus*, *eod. tit.* In rei uxoriæ judicio dos confertur, & querelam excludit, secus est in judicio ex stipulatu, *§. quo a nobis*, *eod. tit.* Si extraneus dotem dederit, neque stipulatus sit eam sibi reddi, mulieri datur rei uxoriæ actio, non etiam ex stipulatu. Rei uxoriæ agit pater, adjuncta persona filiæ, ex stipulatu agit solus, hæc stricta, hæc bonæ fidei est. Attuli juris antiqui XII. differentias. Justinianus sustulit actionem rei uxoriæ, idque generaliter constituit, ut dotibus inessent tacitæ hypothecæ, quæ ceteris omnibus anteponerentur, quod olim neutrum judicium continebat. In I. II. III. IV. VII. differentia sequitur propriam naturam actionis ex stipulatu, in quinta neutrius naturam spectat, sed id suo marte constituit, ut res mobiles, moventes, incorporales intra annum reddantur, reliquæ dotes præsenti die. Quod autem ad alias differentias pertinet, quæ sunt rei uxoriæ propriæ, actioni ex stipulatu tribuit, & hæ quidem sunt divisiones, sive distinctiones, quarum meminit in hoc §. Justinianus.

u Præferri autem. Hoc dicit præferri hanc actionem ceteris omnibus, præferri mulierem omnibus creditoribus prioribus: creditoribus, inquam, non tantum chirographariis, sed etiam hypothecariis, *l. ult. C. qui pot. in pign. hab. §. aliud quoque*, *Nov. de* [illegible] hypothecariis, non eis tantum, qui, ut [illegible], sed & illis, qui expressam hypothecam habent, [illegible] probat *§. quia vero* [illegible] *hujusmodi*, *Nov. de* [illegible]. In quo Justinianus ab expressis hypothecis [illegible] vult tantummodo, cujus pecunia [illegible] xata est. Idem Martinus confirmat hoc argumento. Si ego ob restitutionem ædificiorum pecuniam [illegible] te, cui prius specialiter res obligata est, [illegible]

sum, ut traditur in Nov. *de æqual. dot.* Me autem mulier, scilicet si antiquior sit, superat, ut traditur in eadem Nov. ergo multo magis adversus te obtinere debet. Huic sententiæ non obstat *l. si pignus*, *D. qui pot. in pig. hab.* nam ex ea lege posset quis dicere mulierem non præferri prioribus tacitis hypothecis, propterea quod eis fiscus non præfertur, *l. un. C. rem alienam ger.* Ampliora igitur jura mulier habet in causa dotis, quam fiscus in suis causis, in ambiguis pro dotibus respondemus, *l. in ambiguis*, *D. de reg. jur.* in ambiguis vix pro fisco respondemus, *l. non dubito*, *D. de jur. fis.*

x Quum ipsa mulier. Adde, vel liberi ejus: extranei heredes non utuntur hoc privilegio, *l. unic. C. de privil. dot. l. ult. §. ult. C. qui pot. in pig. §. 1. Nov. ut exact. Facit l. maritum*, *& l. etiam*, *D. sol. matr.*

y Providentia. Hoc est contemplatione solius dotis, quo verbo excludit donationem propter nuptias, & ita Theoph. interpretatur. Confirmatur hæc interpretatio a *l. ult. §. ult. C. qui pot. in pig. hab.*

z Ceteris similibus. Ut actiones Pauliana, Fabiana, finium regundorum, redhibitoria, rerum amotarum, & in aliis quamplurimis.

a De incerta. Quod plerumque fit in bonæ fidei, & arbitrariis actionibus. Quid autem est si de certa? quo casu non potest non esse certa judicis sententia: nam etiamsi in rem, & generaliter concepta sit, ex intentione actoris interpretationem accepit. Idem est, si aliunde explicari sententia judicis potest, *l. 2. 3. & 4. C. de sent. quæ sine cert. quantit. l. ait prætor*, *§. 1. l. in sententiis*, *D. de re judic.* ut si pronuntiet indemnitatem præstari, ejusque sermonis sumi aliunde possit interpretatio. Si enim incerta sint omnia, & hæc quoque incerta, atque ideo inanis est pronuntiatio. Sed Justinianus ait, ut id curet judex quoad ejus fieri poterit: plerumque enim etiamsi velit, non potest, ut in specie *l. quæ de tota*, *D. de rei vindic.*

b Quam ad eum pertineat. Vet. Codex, *quam ei competebat*, quod placet.

c Rem committebat. Causa, re, lite, actione, formula cadere, latini auctores pro eodem dicunt.

d Si lapsus juventute. Juventus est adolescentia, juvenis, adolescens, *l. quod si minor*, *§. Scævola*, *l. illud*, *§. pen. D. de minor. l. si pecuniam*. *D. si cert. pet.* Si igitur, inquit, lubrico ætatis lapsus fuerit.

e Re, tempore. Paulus ait, summa, loco, tempore, qualitate, *lib. 1. Sent. tit. de plus petendo*.

f Pura intentione. Pura intentio ea est, in qua loci mentio non fit, in *l. fidejussor*, *§. 1. D. de fidejuss.* hæc duo pure, & cum adjectione loci opponuntur inter se.

g Ratio habetur utilitatis. In libris nostris utilitatis nomine significatur id, quod interest.

h Promissoris est electio. In disjunctivis stipulationibus, & in eis quæ generaliter conceptæ sunt, promissoris est electio, nisi aliud convenerit, *l. fidejussorem*, *D. mand. l. per jusjurandum*, *§. si is qui*, *D. de accept. l. plerumque*, *§. ult. D. de jur. dot. l. cum is*, *§. ult. D. de condict. indeb.* Diversum est in legatis: nam legata damnationis sunt in electione debitoris, cetera plerumque sunt in electione creditoris, quæ de re in *l. legato generaliter*, *& l. si is cui*, *D. de leg. 1.*

i Lex Zenoniana. Vide, quæ scripsimus ad *l. exceptionem*, *C. de probat.*

k Si minus. Dixit superius eum, qui plus re petierit, vel loco, vel causa, in triplum condemnari, ejus videlicet damni, quod ob eam rem passus est reus, ut si ampliores ob eam causam reus sportulas viatoribus dedit, triplum earum ab actore præstari. Illud prætermisit, quod continetur in *l. 1. C. de plus petit.* causa cadere eum, cui non fuit satis amplioris rei cautionem dolo malo exigere, nisi & amplioris rei petitionem ad hanc improbitatem addidisset, qua in re damni simplum præstari recte Pileus sentit, & in ea quidem sola specie Justinianus insistit vestigiis XII. Tab. nam ut qui plus petierit, causa cadat, hoc jus est ex XII. Tab. quemadmodum Cicero scribit lib. 1. de Orat. Sed tamen hac pœna actorem Justinianus liberat, si transactionibus, aut secundis confessionibus talis cautio confirmata sit, in eo, qui plus tempore petierit, Zenonis dixit observandam esse constitutionem, quam ego exposui in *l. exceptione*, *C. de probat.* Id nunc ex eadem constitut. addit in §. si quis minus petierit, & judici liquet minus petitum esse, sequi judicem veritatem potius, quam id quod in formula judiciaria continetur, quod in strictis judiciis olim non obtinuit. Constitutio Zenonis Græce scripta fuit, & priore loco posita sub tit. *de plus petit.* in specie sequentis *§. judicis* nullum est arbitrium, nisi actionem prætor emendaverit, vel mutaverit, id quod sine prætore non fit, *l. edita*, *C. de edendo*.

l Si de dote. Quid si alio judicio? Respondeo si natum sit constante matrimonio idem juris esse, *l. non tantum*, *D. de re jud.* Si natum sit a divortio secus esse, *l. si divortio*, *ff. de neg. gest.* nisi accessorium sit, *l. 3. de const. pec.*

m Mulier agat. Quid si creditor mulieris agat, cui maritus delegatus sit? Quibusdam videtur, & in solidum condamnari ex *l. Nesennius*, *ff. de judic.* cui obstat *l. si extraneus*, *ff. de re jud.* Potest defendi non obstare: nam hæc legis verba *si convenisset*, sic accipienda sunt, si uxor convenisset, ut sit sensus ignoscendum esse marito, qui ei pepercit, quem uxor salvo pudore in solidum convenire non poterat, facit *l. Quintus*, *ff. de don. int. vir. & uxor.* Nihil itaque in ea specie inter se pugnat, at in hac quæstione ajo maritum beneficio suo uti, *l. si prior*, *ff. sol. matri.*

n Maritum condemnari. Idem honor uxori tribuitur, *l. ex diverso*, *ff. sol. matrimon.* & patri mariti, *l. rei*, *in fine & l. prox. ff. eod. tit.* Quæstionis est, an & patri uxoris: sed alio jure utimur, *l. sicut*, *ff. de re jud.* & eam distinctionem recipit, quæ proponitur *in l. pen. ff. de jur. dot.* His autem personis, & aliis, quæ numerantur in §. proximo, excepto donatore, post condemnationem hanc exceptionem non dari, ostendi in *l. exceptionem*, *C. de probat.*

o Bonis cessit. Cessio bonorum, de qua igitur in hoc §. in urbe ex lege Julia, in provinciis ex Constitutionibus, ut constat ex *Tit. qui bon. ex leg. Jul. ced. poss. in C. Theod. & l. 4. C. qui bon. ced. pos.*

CAP. VII. *Quod cum eo contractum est, qui in aliena potestate est.*

QUia tamen superius mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorumfamilias, servorumque agitur, opus est, ut de hac actione, & de ceteris, quæ eorumdem nomine in parentes dominosve dari solent, diligentius admoneamus. Et quia, sive cum servis negotium gestum sit, sive cum iis, qui in potestate parentis sunt, his fere eadem jura servantur: ne verbosa fiat disputatio, dirigamus sermonem in personam servi dominique, idem intellecturi de liberis quoque, & parentibus, quorum in potestate sunt. Nam si quid in his proprie observatur, separatim ostendimus. Si igitur jussu domini cum servo negotium gestum erit: in solidum prætor adversus dominum actionem pollicetur: scilicet quia ita contrahit, fidem domini sequi videtur. Eadem ratione prætor duas alias in solidum actiones pollicetur: quarum altera exercitoria, altera institoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, quum quis servum suum magistrum navi præposuerit, & quid cum eo ejus rei gratia, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor appellatur is, ad quem cottidianus navis quæstus pertinet. Institoria tunc locum habet, quum quis tabernæ forte, aut cuilibet negotiationi servum præposuerit, & quid cum eo ejus rei causa, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem institoria appellatur, quia qui negotiationibus præponuntur, institores vocantur. Istas tamen duas actiones prætor reddit, & si liberum quis hominem, aut alienum servum navi, aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præposuerit, scilicet quia eadem æquitatis ratio etiam

eo casu

eo casu intervenièbat. Introducit & aliam actionem
pretor, quæ tributoria vocatur : Namque fi servus in
peculiari merce, sciente dominо negotiatur, & quid
cum eo rei sui causa constradum erit, ita pretor jus
dicit, ut quidquid in hac mercibus erit, quodque in-
de receptum erit, id inter dominum, si quid ei debe-
tur, & ceteros creditores, pro rata portione distri-
buatur. Et quis ipsi dominо difficilioem permittit,
si quis ex creditoribus queratur, quasi minus ei tribu-
tum sit, quam oportuerit, hanc ei actionem accommo-
dat, quæ tributoria appellatur. Præterea conducta est
actio de peculio, deque eo, quod in rem domini ver-
sum erit : ut quamvis fine voluntate domini negotium
gestum erit, tamen sive quid ex eo negotio factum fuerit,
ad totum præstare debeat : sive quid non fit pin rem
ejus versum, id tamen præstare debeat, quatenus pe-
culium patitur. In rem autem domini versum intelli-
gitur, quidquid accessario in rem ejus imponderit fer-
vus : veluti fi mutuatus pecuniam creditoribus ejus fol-
verit, aut ædificia ruentia fulserit, aut familiæ frumen-
tum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam
rem necessariam necarus erit. Itaque fi ex decem, ut
puta aureis, quos servus tuus a Titio mutuos accepit,
creditori tuo quinque aureos solverit, reliquos vero
quinque quidem modo confumpserit : pro quinque
quidem in solidum damnari debet : ceteris vero
quinque exemtis, quatenus in peculio sit : ex quo fci-
licet apparet, fi toti decem aurei in rem tuam verfu-
rint, totos decem aureos præstare debere. Locet
enim una est actio, qua de peculio, deque eo, quod in
rem domini versum fit, agitur, tamen duas habet con-
demnationes. Itaque judex, qui de ea actione agi-
tur, ante despiciere debet, an in rem domini verfum
fit : nec aliter ad peculii æstimationem tranfit, quam fi
nihil in rem domini verfum fit, aut pauciora, aut
non totum. Quum autem quæritur quantum in pecu-
lio sit : ante deducitur quidquid servus dominо, sive,
qui in potestate ejus est, filio debet, deinde, si in so-
lum peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod
ei debet servus, qui in potestatem domini fit, non de-
ducitur ex peculio : veluti si quis in hoc ipsum pe-
culio sit, quod eo pertinet, ut fi quid vicario suo servus
debeat, id ex peculio ejus non deducatur. Ceterum du-
bium non est, quin is quoque, qui ipsi dominо con-
traxerit, cuique institoria, vel exercitoria actio compe-
tit, de peculio, deque eo, quod in rem domini verfum
est, agere possit. Sed erit fubsidiaria actio, cui
quia facillime solidum ex contradu confequi possit, fe
ad difficiliorem perducat prehendi in rem domini
verfum esse, vel habere servum peculium, & tantum
habere, ut solidum tibi solvi possit. Is quoque, cui tri-
butoria actio competit, atque de peculio, & de in rem
verso agere potest. Sed fane huic, qui tributoria exa-
pedit agere, modo de peculio, & de in rem verso. Tri-
butoria ideo expedit agere, quia in ea dominі condi-
cio præcipua non est, quod dominus ipse, non de-
ducitur : fed ejusdem juris est dominus, cujus & ceteri
creditores. At in actione de peculio ante deducitur
quod dominо debetur, & in quo reliqui reliquum est,
creditori dominus condemnatur. Rurfus de peculio
ideo expedit agere, quod in hac actione totius peculii
ratio habetur : at in tributoria ea tantum, quæ ne-
gotiatur, & potest quidque tertia forte parte peculii
aut quarta, vel etiam minima negotiari : majorem au-
tem partem in prædiis & mancipiis, aut denebri pecu-
nia habere. Prout ergo expedit, ita quisque, vel hac
actionem, vel illam eligere debet. Certe qui potest pro-
bare in rem dominі versum esse, & in rem verso agere
debet. Quæ diximus de servo & dominо, eadem intelli-
gamus & de filio & filia, aut nepote & nepte, & pa-
tre avove, in cujus potestate sunt. Illud proprie obser-
tandum omnes persona, quod fenatusconsultum Macedo-
nianum prohibuit mutuas pecunias dari ei, qui in po-
testate eruit potestate : & ei, qui crediderit, denega-

SCHOLIA.

a Noxalibus. Noxia eft ipfum maleficium. Caius in *l. pleds, de verb. fig.* exponens verba legis XII. tab. *Noxia*, inquit, *appellatione omne delictum continetur.* Noxa eft ipfum caput, quod nocuit, ut in *l. 1. ff. de lic. qui effud. vel deject.* Noxam dedere, id eft, corpus, quod nocuit dedere, & noxa pro maleficio accipitur, *l. 1. ff. si quad pauper. fe. de verb. fig.* inde illa ftipulatio : Noxis folutum præftari, *l. quis fit fuejurus, 5. quod ajunt. ff. de addi. edic. l. hoc ftipulatus, ff. de verb. fig.* quod Plautus in Mercatore eft mutato vocabulo præftari, & in lege, aut in edicto prætoris noxæ dedere, id eft, noxæ nomine pro noxa, pro maleficio. Sextus Pomponius : *Noxa lex, inquit, noxæ dedere, pro pecunia dedi jubet* : utrumque autem nomen ab eo, quod nocerat deducitur, inde noxium noxamve nocere eo modo, & ftipulationem ftipulari, & poffeffionem poffidere.

b Noxæ dedere. Dominus in lirem damnatur prius quam id adjudicatur, ut noxæ dedat, damnatio eft a judice, adjudicio noxæ alege, aut prætoris edicto : quamobrem adjudicatione judicati folam litis affirmationem, non etiam dedicationem noxæ perfequimur, denique & fatisperdationi judicio, non poteft dominus noxæ dedicione perfungi : nam eft in noxali actione id adjudicare, aut non damnare, *l. 1. ff. de his qui effud. Adjudicare*, & in fententia judicis, *§. 1. inf. de eff. jud.* adio tamen judicari hanc adjudicationem non habet, nimirum quia in folam litis affirmationem dominus damnatur, *l. cum in rem, 5. ferem ff. de rei jud. Item servum, videm velle, de per. introd.* Sed quando noxalibus actionibus, & non noxalibus, utrum fi in dedicione domino servus deliquerit, an & fi cicente domino? Refpondeo, utroque cafu noxalis actio locum efle, proinde ex eo cafu reo, fed poftea per cafu & in dominum ex dedicione competere detrada noxæ deditione, quæ quidem alienatione, manumiffione, morte fervi non confumitur, at vero ex eo cafu, quo dominus ipfe in litem venit fi in jubeate domino, in quo etiam utrius eft fervi nomine noxalem actionem efle, explofa differentia Celfi inter fagum autumque. Scholaste ad *l. 1. Cunctis, 5. ult. C. ad l. Aquil. & domin.* A bono fidei poffeffori, ufucapiendi poffeffio transfertur, *l. 5. 5. generis, ff. de usucapio. Accrescebam, ff. de usur. actio.* Impetu ufucapionis ufucapio poteft, an & redimere fervus poffit, quod iam lege non dedicione alienatus eft competit hoc nomine eft expavefcendum, quippe qui non dedicio dedicio dominі caufa dedicio poffit.

d Lege duodecim tab. Hæc ex XII. tab. ver. referuntur in *l. 1. Dic noxal. act. Si pauper fervus fecit, noxiamve dederit, condemnatus esto.* Decret quifquam fervus non dedi pro furto *XII. tab.* fed verberibus affici, & ejus præcipitari, auctore Gellio in *lib. 11. cap. 18.* Quod ita fe, verberibus & ejus non dedantur, ut in pleriique aliis partib. iuris, fervi aut verberis afficiuntur, aut noxæ dedantur, *Loquod Cuiacius, Tornas, ff. de verb. fig. Ioan. Faber, 5. non ferebant, ff. de inoff. test. Ioan. ff. si non servil. con. reip.* & fano autem promiffori deinde placuit forfitan, ut ne liceat quidem ipfi poffeffori, *l. 5. dolorem, ff. de pact.*

CAP. IX. *Si qui dicipet a pauperiem fecisse dicatur.*

ANimalium nomine, quæ ratione carent, fi qua lafciva, aut ferox, & ad ferienda pauperiem facientia : noxalis actio locum habet dominum damnatum prodita eft. Quæ animalia fi noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem : quia ita lex duodecim tabularum fcripta eft, ut pœna, fi æquus calculus adhibeatur, aut boni communi petere folent, petierit. Hinc actum adio ifti is, qui, e contra naturam movebatur, locum habet. Celfus ait, quæ contra naturam movebatur, locum habet. Celfus ait, quæ contra naturam movebatur, locum habet. Celfus ait, quæ

SCHOLIA.

a *Lege Hostilia*. Forsitan inde dictæ sunt Hostilianæ actiones in *lib. 1. de orat.*

b Procuratores. Procuratores sunt, qui ad agendum, vel ad defendendum ex mandato constituuntur; defensores, qui ad defendendum ex mandato constituuntur: qui mandatum non habent quali procuratores, quali defensores sunt, *l. Pomponius. §. Sed & si is, & l. Plautius, D. de procur. & defens.*

CAP. XI. *De a satisdationibus.*

SAtisdationum usus alias antiquitati placuit, alium novitas per visum amplexa est. Olim enim si in rem agebatur, satisdare poterat compellebatur: ut si vitium rei rem ejus restituere, aut litis æstimationem esse, potestas esset petitori, aut cum eo agendi, aut cum defensoribus esse, quæ satisdatio appellatur Judicatum solvi. Unde autem ille appellationis facile est intelligere, namque stipulatur quis, ut solvatur ibi, quod fuerit judicatum. Multo magis is, qui in rem actione convenitur, satisdare cogebatur. Satisdatum autem judicium accipiebat. Ipse autem, qui in rem agebat, si suo nomine petebat, satisdare non cogebatur. Procurator vero si in rem agebat, satisdare debebat, quia non præsumitur dominum habiturum. Periculum enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur. Tutores & curatores eodem modo, quo & procuratores satisdare debent, & verba edicti referebat, sed aliquando his agentibus satisdatio remittebatur. Hæc ita erant si in rem agebatur.

§. 1. Si vero in personam, ab eo qui nullam partem eadem obtinebat, quæ divinus in actione, qua in rem agitur ab eius vero parte, cum quo agitur, & quidem alieno nomine aliquis intervenit, omnimodo satisdare, quia nemo defendit in aliena re fine satisdatione idoneo sibi creditur. Quod & ipsum ante litem contestatam dicitur accipiebat judicatumsolvi judicatum solvi satisdare non cogebatur.

§. 2. Sed hæc hodie aliter observantur. Siue enim quis in rem actione conveniur, sive in personam suo nomine, nullam satisdationem pro litis æstimatione dare compellitur: sed pro his tantum a persona, quod in judicio permanent utque ad terminum litis, vel committitur fore promissioni cum jurejurando: quam juratorum cautionem vocant, aut nudum promissum. Quod & satisdationem pro qualitate personæ fore dare compellitur.

§. 3. Sin autem per procuratorem res vel infertur, vel defenditur, in absentia quidem personæ, in quo mandatum adhi nihuntur eft, vel præsens dominus litis in judicio procuratoris fui perfonam confirmaverit, ratum rem dominum habiturum, satisdationem procurator dare compellitur: eodem observando, & si tutor, vel curator, vel *a* alius reliis perse, quæ absentium rerum administrationem habent, litem prosequitur, item satisdationem præstare debet.

§. 4. Si vero absque convenit, & quidem præsens procuratorem dare partatus est, potest vel ipse in judicium venire, & fui procuratoris personam per Judicatum solvi satisdationem firmare, vel extra judicium satisdationem exigere. Quod si præsens fui procuratoris defendor exitat, pro omnibus judicatum solvi satisdationibus obligatur: ita indique caveta, vel satisdatione proprie personam ipsius exponenda: quod tempore sententiæ recitandæ in judicio invenietur: vel finon venerit, omnia dabit fideiusfor, quæ condemnatione contineatur, sibi fuerit provocatum.

§. 5. Si vero rem proflo ex quacunque causa non fuerit, obligatio ipsi defendentem eius fubire: nulla differentia erit, dubium an rem, vel in perfonam introspondeat, potest hoc, ut ratum habeat tam et satisdationem Judicatum

A solvi pro litis æstimatione præstet. Nemo enim fecundum veterem regulam (ut jam dictum est) alienæ rei satisdatione defendor idoneus intelligitur.

§. 6. Quæ omnia spectius & perfectissime a cotidiano judicionum usu ipsa rerum documenta apparent.

§. 7. Quam formulam non folum in hac regia urbe, sed etiam in omnibus noftris provinciis, & fi proper imperium forte aliter celebratur, obtinere cenfemus: quam secefle eft tamen nos privilegia caput omnium noftrarum, ut tum, id eft, hanc regiam urbem, ejufque obfervantiam fequi.

SCHOLIA.

a Satisdationibus. Qui fuo nomine in rem agit, fatisfare non cogitur: qui alterius nomine in rem agit, ut procurator, de rato cavere debet, tutores etiam & curatores eodem modo cavere debent: idque generalia edicti verba docent, *l. 1. §. ait prætor, D. de procur. & Verba edicti*. Ideo cavent de rato ne inane fit judicium, nihil enim fine mandato in judicium deducunt, *l. in corollar. D. de procur.* Neceffe autem eft fi quis procuratorem fuum fatisfationæ fuæ relevare voluerit, ut apud alios eum confirmet, *l. C. Cod. de fatisfd.* vel ut præsens in judicio aut per libellum, aut per litteras adversario mittas eum fe procuratorem fecifle profiteatur, *l. Ea autem, eod. tit. l. fi procuratorem, D. de procur. cum fatisfactio, D. rem rat. hab.* vel ut cum adverfario vice mutua per procuratorem litigaturus compromittat, *l. non diffitemur, eod. tit.* Quæ omnia, neque fatisfactio de mandato conflat, erit ea res ad relevandum procuratorem idonea. Fatebor igitur te procuratorem effe, ne quæ hic dicuntur eius quæstio & de rato cautionem, nisi reis, quos dixi, aut fimilibus te modis dominus litis confirmaverit: atque ita accipienda *l. 1. C. de procur. l. fi in 4. §. 3. D. de pact. l. 1. §. ult. leg. Tempestivum*. dominii auctoritate nixus me de mandato interum effe, atque animi prudere dixum, aut etiam fi generaliter mandatum, verseri mandatum me nomine dominum minus voluntatem, quod certe non eft car verear, fi te ita, ut dixim eft, dominus confirmaverit, *d. l. fi procurator*. Nihil vero illis determinatur quos eft in interibus, curatoribus, aftoribus universitatum, nameruum officia certiora & conftantiora funt. Hæc de iisqui alieno nomine in rem agunt.

b Perfona. Inde tit. *qui fatisfd. cog. vel jur. promitt. vel fine promiff. non compar.* quanquam fub eo titulo de judicio fifti, judicatum folvi: aut alias cautionibus habeatur fermo, non de hac cautione, qua certe plerique eft, quæ judicium fifti, & de ea tantum hic de cautionis judicatum folvi. Judicio fifti finitur judicio accepto: hinc finitur fententia in judicio fifti, *leon ait Famosus. l. 1. §. fi judicio, D. judicio fifti*. Et fententia *d Alia tales perfona*. Syndici, vel aftores universitatum; Orphanotrophi, *l. Orphanotrophos, C. de epifc. & cleric. l. fin. Novell. 131.* & fequentur Xenodochi, Procotrophi, Oeconomi ecclefiarum, hoc eft difpenfatores pauperum, *l. omnes, l. hos nobilissimos, C. de epifc. & alt.* administratores rerum Ecclefiafticarum, *l. hodie nemo nullis, C. de facrof. Eccleſ. l. 31. C. Theod. de his qui ad Eccleſ. confug. can. quia in quibuſdam lib. 6. dift.* cum, quamvis 16. 17. diuturna tenentibus fit omnium difpenfatores, qui omnes de rato quidem ipfi non cavent, quia dominorum loco funt, ut ei cautio hus & curatoribus dictum eft. Et tamen fi caverint de rato, qui ab eis conftituuntur aftores, vel procuratores. His Accurfius adjunxit apoctariis: Hi funt, qui a pontifice ad Imperatorem, vel patriarchas, vel metropolitanos, vel ad fynodos mittuntur, ut eorum a cubi miffi funt vice *mi agiens*, aut reprobi. Lucentius: Et Juftinianus indicat in *Nov. 124. §. si de nouchorum exercemonio*, in epiftola Gregorii refponfales appellantur Item Paulus Diaconus lib. 3. de geft. Longobardor. *Gregorius*, inquit, *Diaconus cum effet apocrifiarius, apud eundem urbem regiam moralex libros compofuit*, & alio

A x. aut xx. annorum a bono fidei, xxx. 2 multe fidei poffeffionibus, quod a qua fpecialiter in actione in rem hypothecaria cum alii quadam divifione dumonftratum eft in *l. si creditor*, C. de oblig. & act. Hæc perpetuas actiones tricenmales facit.

b Adfcultum enim. Cur abfcultum? quia leviorem eam fecit, quam effet civilis, & abfcultum ille exiftimavit actiones fine fcriptis fervari: erit ergo perpetua ut civilis, fed non durior ut civilis.

CAP. XIII. *De Exceptionibus.*

CEquitur ut de exceptionibus difpiciamus. Compa-
B rate autem funt exceptiones defendendorum eorum gratia, qui ab actore agitur. Sæpe enim neceffe, ut liceat ipfi perfequutio, qua aftor exprtitur, juffa fit, tamen iniqua fit adverfus eum, cum quo agitur.

§. 1. Verbi gratia, fi ante conditio, ut dolo indu-
ctus, aut errore lapfus, ftipulanti Titio promiferit, quod non debuerat promittere: palam eft, jure civili te obligatum effe, & actio qua mediante ea agitur, ac oportere, efficax eft, fed iniquum eft te condemnari. Ideoque datur tibi exceptio metus causa, quod fi dolo malo aut in factum compofita ad impugnandam actionem.

§. 2. Idem juris eft, fi quis, quafi credendi caufa pecuniam ftipulatus fuerit, neque numeraverit. Nam nan pecuniam a te petere poffe eum certum eft, date enim te oportet, quam ex ftipulatione teneris. Sed quia iniquum eft, eum qui pecuniam te condemnari plane per exceptionem pecuniæ non numeratæ te defendi debere, cujus rei tempus datur, quod jure fuperioribus libris scriptum eft) Conftitutione noftra coarta vimus.

§. 3. Præterea debitor fi paftus fuerit cum creditore, ne a te exigeretur, nihilominus obligatus manet, quia pafto convento obligationes non omnimodo diffolvuntur, qua de caufa efficax eft adverfus eum actio, qua a fuo creditore agitur, & ipfe cum eo agere poterit. Sed quia iniquum eft contra pactionem eum damnari, defenditur per exceptionem pacti conventi.

§. 4. Quibus verbis conftitor deferere jurraverit nihil fe date oportere, adhuc obligatus permanet, fed quia iniquum eft eum damnari, qui jurejurando quafi religionem ftipulationi adjunxit, quibus in rem actio, quæ nafcitur ex his exceptionem, vetuti per jurium non petendi, defenditur. Sed & ipfe jurraverit nihil fe dare, & nihilominus petitor eandem rem vindicet, licet eam verum fit, quod intendit, id eft, rem ejus effe, nihilominus exceptione jurii adverfus eum tutus eft.

§. 5. Item fi dolo tuo tecum actum fuerit, five in rem, five in perfonam, ut exceptione doli tuear, & ideo ipfe non eadem re poffea adverfus te agi poterit: fed debet per exceptionem rei judicatæ adjuvari.

§. 6. Item exceptio rei judicatæ fufficit. Adhuc quoque ex duabus veritatibus caufa exceptionis nata fit. Ie fint, ei latumbus Dignitorum feu Pandectarum libris interfigi poteft.

§. 7. Quarum quadamque legibus, vel ex ea, quæ legis vicem obtinent, vel ex ipfius prætoris jurisdictione fabducimus originem.

E §. 8. Applantur autem exceptiones alia perpetuæ & peremptoriæ, alia temporales & dilatoriæ.

§. 9. Perpetuæ & peremptoriæ funt, quæ temper agentibus obftant, & temper eum, de quo agitur perimunt: qualis eft exceptio doli mali, & quod metus causa factum eft, & pacti conventi, quam-vis convenerit, ne omnino petenia perimeretur.

§. 10. Temporales eæque dilatoriæ funt, quæ ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis eft pacti conventi, quod in convenerat ne intra certum tempus ageretur, vetuti intra quinquennium: nam fecundo tempore non impedimento erit eum exequi. Item si, quibus certum tempus datum agere voluerimus obtinetur exceptio, aut pacti conventi, aut alia fimilis, differre

debent adiscere, & poſt tempus agere. Ideo enim & literatis ille exceptiones appellaverat. Aliquas ſi intra tempus agerint, obrectaque ſit exceptio; neque eo judicio quidquam conſequentur propter exceptionem, neque poſt tempus olim agere poterunt, cum tenere rem in judicium deducebant, & conſumebant. qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita ſtrictæ hæc procedere volumus: ſed cum, qui ante tempus paſſionis vel obligationis litem iuſtere aulus eſt. Zenonianæ Conſt. ſubuenit cenſemus, ut ſecundum Zenonianæ legis tenorem, de iis, qui tempore plus petierint, protulit, ut & judicium, quas ipſe adhuc ſponte indulſerit, vel naturam actionis contineat, contempſerit, in duplum habeantur ii, qui talem iniquitatem paſſi ſunt: & poſt eas finitas non aliter litem deſiſtentes, niſi omnes expenſas litis autea acceperint: ut actiones tali pœna puniatur, & temporis litium duratorum obſeruare.

§. 11. Pertinere etiam ea perſona dilatoriæ ſunt exceptiones, quales ſunt procuratoriæ: veluti ſi per mandatum, aut mulierem agere quis velit. Nam mulibus nec pro patre, nec matre, nec uxore, nec ex ſcripto procuratorio nomine experiri concedimus: ſed vero negotiis ſuperſede tine offenſa diſciplinæ poſſunt. Eas vero exceptiones, quæ ex procuratoribus propter infamiam vel daptis, vel ipſius procuratoris opponebantur, quum in judicio frequentarit nullo modo perſeruans, conſequentes fuerunt, ne dum de his alercatur, ipſius negotii diſceptatio præterlabatur.

CAP. XIV. *De Replicationibus.*

INterdum eveuit, ut exceptio, quæ prima facie juſta videretur, inique nocet: quod quum accidit, alii aliquidue opus eſt, adjuvandi & reſtituendi, quæ replicatio vocatur, quia per eam replicatur, atque redditur tur ius exceptionis, veluti quum pactus eſt aliquis cum debitore Ms, ne is pecuniam ſuam exigeret. Hæc exceptio in contrarium pacti ſunt, id eſt, ut creditori petere liceat: ſi creditor agat, & excipiat debitor, ut ita demum condemnetur, ſi non conueniat, ne unquam creditor petat, nocet ei exceptio: conuenit enim ita; namque nihilominus hoc verum manet, licet poſtea in contrarium pacti ſint: ſed quia iniquum eſt illi exceptio exciuli, replicatio ei debitor ex poſteriore pacto conuento.

§. 1. Rurſus interdum evenit, ut replicatio, quæ prima facie juſta eſt, inique nocet; quod ſi accidat, alia adjuvatione opus eſt, adjuvandi rei gratia, que duplicatio vocatur.

§. 2. Et ſi rurſus ex priori facie juſta videatur, ſed propter aliquam cauſam adhuc iniquum nocet, rurſus alia adjuvatione opus eſt, qua actor adjuvetur, quæ dicitur triplicatio.

§. 3. Quarum omnium exceptionum uſum interdum ulterius, quam diximus, varietas negotiorum introduxit, quas quoque apertius ex Digeſtorum latiore volumine facile eſt cognoſcere.

§. 4. Exceptiones autem, quibus debitor defenditur, plerumque accommodari ſolent etiam fideiuſſoribus ejus. Et recte, quia quod ab ipſe petitur, id ipſe debitore peti videtur: quia mandati judicio reddituras eſt eis, quod is pro eo ſolverit. Qua ratione & ſi de non petenda pecunia pactus ſit cum reo creditor, fideiuſſoribus quoque rendum eſſe per exceptionem patti conuenti illis quoque, qui pro eo obligati eſſent, ac ſi cum ipſis pactus eſſet an ideo ea pecunia petatur, quia quidam exceptiones non ſolent his accommodari. Exce enim debitor, ſi honeſtus eſſet, & cum eo creditor experiatur, defenditur per exceptionem. Nihil honeſtius eſt. Sed hæc exceptio fideiuſſoribus non datur, ideo ſcilicet, quia qui alios pro ſe obligat obligat, hoc maxime propoſuit, ut quam ſufficientiſſimi lapſus fuerit debitor, poſſit ab his, quos pro eo obligauit, fiuem conſequi.

CAP. XV. *De interditis.*

SEquitur, ut diſpiciamus de interdictis, ſeu ab Ordinibus, quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta, fu-

A mæ atque conceptiones verborum, quibus Prætor aut jubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat: quod tunc maxime faciebat, quum de poſſeſſione, aut quaſi poſſeſſione inter aliquod controuerſabatur.

§. 1. Summa autem diviſio interdictorum hæc eſt, quod aut prohibitoria ſunt, aut reſtitutoria, aut exhibitoria. Prohibitoria ſunt, quibus vetat aliquid fieri: veluti vim ſine vitio poſſidenti, vel mortuum inferenti, quo ei ius erat inferendi, vel in ſacro loco ædificari: in flumine publico, ripaue ejus aliquid fieri, quo pejus navigetur. Reſtitutoria ſunt, quibus reſtitui aliquid jubet, veluti bonorum poſſeſſori poſſeſſionem eorum, quæ quis bona heredi, aut ipſe poſſeſſore poſſidet ex ea hereditate: aut quum iubet ſi qui vi poſſeſſione fundi dejectus ſit, reſtitui poſſeſſionem: Exhibitoria ſunt, per quæ jubet exhiberi: veluti eum, cujus de libertate agitur, aut libertum, cui patronus operas indicere velit, aut parenti liberos, qui in poteſtate eius ſunt. Sunt tamen qui putent proprie interdicta ea vocari, quæ prohibitoria ſunt, quia interdicere eſt denunciare & prohibere: reſtitutoria autem & exhibitoria proprie decreta vocari. Sed tamen ubique omnia interdicta appellari, quia inter duos dicuntur.

§. 2. Sequens diviſio interdictorum hæc eſt: quod quidam adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa comparata ſunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ.

§. 3. Adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa interdictum accommodatur bonorum poſſeſſori, quod appellatur Quorum bonorum, eiuſque vis & poteſtas hæc eſt, ut quod ex iis bonis quisque quorum poſſeſſio alicui data eſt, pro hereditate aut pro poſſeſſore poſſidet, id ei, cui bonorum poſſeſſio data eſt, reſtituere debeat. Pro herede autem poſſidere videtur, qui pro eo, te hereditem eſſe. Pro poſſeſſore poſſidet, qui nullo jure rem hereditariam, vel etiam totam hereditatem, ſciens ad ſe non pertinere, poſſidet. Quo quidem interdicto adipiſcendæ poſſeſſionis vocatur interdictum, quia ei tantum utile eſt, qui nondum ſuum contulit adipiſci rei poſſeſſionem. Itaque ſi quis ſe petat poſſeſſionem, ſimulque eam, hoc interdictum eſt inutile eſt. Interdictum quoque, quod appellatur Salvianum, adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa comparatum eſt, quoque utitur dominus fundi de pecore colono, quas pro mercedibus fundi pignori futuras pepigiſſet.

§. 4. Retinendæ poſſeſſionis cauſa comparata ſunt interdicta Uti poſſidetis, & Utrubi: quorum uterque locum de proprietate alicujus rei controverſia ſit: & ante quæritur, uter ex litigatoribus poſſidere, & uter petere debeat. Poſſidere autem ante videtur, qui rem, antequam poſſeſſio fit, non poteſt poſſeſſionis adipiſcendæ cauſa, quia civilis & naturalis ratio facit, ut alius poſſideat, alius à poſſidente petat. Et quia communibus eſt poſſidere potius, quam petere: ideo plerumque & fere ſemper ingens exiſtit contentio de ipſa poſſeſſione. Comparatum autem poſſidendi in eo eſt, quod etiam ſi ipſe res non ſit qui poſſidet, ſi modo actor non potuerit ſuam eſſe probare, remanet ſua loco poſſeſſio, propter quam quidem, quum ejusmodi actiones paratæ, contra petitorem judicari ſolet. Sed interdicto quidem Uti poſſidetis de fundi, vel ædium poſſeſſione contenditur. Utrubi vero interdictum de rerum mobilium, poſſeſſione. Quorum vis ac poteſtas plurimum inter ſe differentiam apud veteres habebat. Nam Uti poſſidetis interdicto utebatur, qui interdum non poſſidebat; ſi modo nec vi, nec clam, nec precario ab illo fuerat ab adverſario poſſeſſionem, aut precario rogaverat aliquem, ut ibi poſſidere liceret. Utrubi vero interdicto is vincebat, qui majore parte enitimui, nec vi, nec clam, nec precario ab adverſario poſſidebat. Hodie tamen aliter obſervatur. Nam utrique interdicti poteſtas (quantum ad poſſeſſionem pertinet) exæquata eſt, ut ille vincat, & in ea ſit, & in re mobili, qui poſſeſſionem, nec vi, nec clam, nec precario ab adverſario litis contestatæ tempore habeat.

A §. 5. Poſſidere autem videtur quiſque, non ſolum ſi ipſe poſſideat, ſed & ſi eius nomine aliquis in poſſeſſione ſit, licet is eius uxi ſubſtantiæ non ſit, quales ſunt coloni, & inquilini. Per eos quoque, apud quos depoſuerit quis, aut cuilibet commodauerit, ipſe poſſidere videtur. Et hoc eſt, quod dicitur, retinere poſſeſſionem poſſe aliquem per quemlibet, qui eius nomine ſit in poſſeſſione. Quin etiam animo quoque retineri poſſeſſionem placet, id eſt, ut quamvis nemo ipſe ſit in poſſeſſione, breque eius nomine alius, tamen ſi non deregnandæ poſſeſſionis animus, eſſe poſſeſſio retentionis inde deſſerebitur, retinere poſſeſſionem videatur. Adipiſci vero poſſeſſionem, per quas aliquis potest, ſecundo loco ſupra dictum eſt. Nec ullo dubitatio eſt, quin animo ſolo adipiſci poſſeſſionem uemo poteſt.

§. 6. Recuperandæ poſſeſſionis cauſa ſolet interdici, ſi quis ex poſſeſſione vi dejectus ſit: veluti ex poſſeſſoriis. Nam ei propoſitum interdictum Unde vi, per quod ei, qui dejecit, cogitur ei reſtituere poſſeſſionem, licet is, ab eo, qui dejecit, vi, clam, vel precario poſſidebat. Sed ex Conſtitutionibus ſcitis, ut ſupra diximus, ſi quis rem per vim occupaverit, & poſſeſſori domini eius eſt, denuntia eius eſt, ut ſibi vim & ſuam, quæ eius reſtituerintur, etiam interdum rei dare vim paſſo compellitur. Qui autem aliquem de poſſeſſione vi dejecerit, tenetur lege Julia de vi publica, aut de vi publica: ſed de vi privata, ſi fine nomia vim fecerit, ita autem eum omnia eum de poſſeſſione occupaverit, de quo ſuum alienum animum nonnunquam ſi ſua ſponte ſua, & ſtatim, & ſatisfactione non ſolemn ſuam, & ſtatim, & ſatisfactione non ſolemn ſuam, & ſtatim, & ſatisfactione non ſolemn ſuam

tercessit, rationem habere debet judex. Quod si neque is, A cum quo ad exhibendum actum est, in præsenti exhibere posse, & tempus exhibendi constitui non, ideque sine fructuatione possessor videatur: dari ei debet, ut tamen caveat de restituendum: quod si neque datum justu judicis rem exhibeat, neque post exhibitarum fe caverit, condemnandus est in id, quod actoris interest ab initio rem exhibitam esse.

§. 4. Si familiæ erciscundæ judicio actum sit, singulas res singulis hæredibus adjudicare debet judex. Si in alterius persona prægravare videatur adjudicatio, debet hunc incertum coheredi certa pecunia (ficut jam dictum eft) condemnare. Eo quoque tempore coheredi quisque eo condemnandus eft, quod folus fructus hereditatis fuæ di perceperit, aut rem hæreditariam corruperit, aut consumpserit. Quæ quidem finaliter ita intelligi debent quoque, quam duos coheredes fubfequantur.

B

§. 5. Eadem intervenisse & fi communi dividendo de pluribus rebus actum fuerit. Quod fi de una re vel luti fundo, fi quidem ifte fundus commode regionibus dividemen recipiat, partes cum fundo adjudicare debet, & fi, ut duas pars prægravare videbitur, is invicem certa pecunia alteri condemnandus eft. Quod fi commode dividi non poffit, vendi hunc debere, aut unum eorum, de quo actum fit: tunc totus uni adjudicandus eft, & is invicem alteri certa pecunia condemnandus.

§. 6. Si finium regundorum actum fuerit: difficere debet judex an neceffaria fit adjudicatio: quæ fane uno casu neceffaria eft, fi evidenter alius finibus distingui agros commodius fit, quam olim finifene difficili: Nam tunc neceffarie eft ex alterius agro partem aliquam alterius agri dominio adjudicari: quo cafu convenientes fibi invicem certa pecunia debent condemnari. Eo quoque nomine damnandus eft quifque hoc judicio, quod forte circa fines aliquid malitiofe commiferit, veluti gratia, quod arbores finales furtim eft, vel arbores finales excidit. Contumacia quoque nomine quifque eo judicio condemnatur: veluti fi quæ pubente judice, metiri agros judex non finitur.

§. 7. Quod autem ifte judicis alicui adjudicatum fit, id ftatim fua fit, cui adjudicatum eft.

C

CAP. XVIII. *De publicis judiciis.*

PUblica judicia neque per delationem, neque quemvis oblatum quemlibet finile habent cum ceteris judiciis, de quibus loquuti fumus: magnaque diverfitas eft eorum & in inftituendis, & in exercendis.

§. 1. Publica autem dicta funt, quod cuivis ex po. D pulo exercendorum eorum plerumque detur.

§. 2. Publicorum judiciorum quædam capitalia funt, quædam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ ultimo fupplicio afficiunt, vel aqua, & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cetera fi quam infamiam irrogant cum damno pecuniario, hæc publica quidem funt, non tamen capitalia.

§. 3. Publica autem funt hæc. lex Julia majeftatis, quæ in eos, qui contra Imperatorem, vel Rempublicam aliquid molliti funt, fimul & injuriarum exercetur: hujus pœna animæ amiffionem fallitur, & memoriæ vel eorum poft mortem damnatur.

§. 4. Item lex Julia de adulteriis coercendis, quæ non folum temeratores alienarum nuptiarum gladio punit, fed & eos, qui cum maſculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Papia Poppæa inter alia, quæ in ea vel virginem, vel viduam temerare fupraverit Romam autem eadem lex irrogat peccatoribus, fi hoftiles funt, publicationem partis dimidiæ bonorum: fi humiles, corporis coercitionem cum relegatione.

§. 5. Item lex Cornelia de ficariis, quæ homicidas ultores perfequatur, vel eos, qui hominis occidendi cafui cumulo fimulant. Telum tamen, ut Gajus noſter in libro tertio ad legem duodecim tabularum fcripfum reliquit, vel ferrum appellatur, quod ab arco mittitur, fed & omne telum appellatur, quod manu projicitur. Ita igitur ergo, ut ferro, & ignem, & ferrum hoc nomine contineatur, diſtumque ab eo, quod in longinquum mittitur, a Græca voce ἀπὸ τῦ πόῤῥω, & hanc fignificationem interpone poſſumus & ex Greco nomine: nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant, ἀπὸ τῦ βάλλειν. Admonet nos Xenoph. nam ita ſcribit: ὁ γὰρ βέλος ἐστὶν ὅπλον τὸ πόῤῥωθεν, τοῦτο δὲ ἐστὶν ἀκόντιον καὶ τόξον καὶ σφενδόνη. Sitarii autem appellantur a fica, quod ſignificat ferreum cultrum. Eadem lege & veneficii capite damnantur, qui artibus odiofis, tam venenis, quam fuforiis magicis homines utcuntur, vel male medicamentis, publice medicantur.

§. 6. Alia deinde lex adpertinum crimen nova pœna perfequitur, quæ Pompeja de parricidiis vocitur: qua cavetur, ut fi quis parentis, aut filii, aut nepotis fui filiosis ejus, aut nuncupatione parricidii contineatur, fub propatrove: five clam, five palam id judex fenſerit, ne non is, cujus dolo malo id factum eft, vel conſilium commiſis exiſtit, liceat extraneus fit, pœna parricidii puniatur, & utique gladio, neque ignibus, neque alia ullius generis pœna fubjiciatur, fed inſutus culeo cum cane, & gallo gallinaceo, & vipera, & fimia, & inter eas ferales angues cum coreprehenſus, fecundum quod regionis fuæ natura ferat, vel in vicinum mare, vel in amnem proximum projiciatur: ut omnium elementorum ufu vivus carere incipiat, & ei cælum fuperſtiti, & terra mortuo ſubſtratur. Si quis autem alias cognatione, vel affiniate perſonas conjunctas ut exercrit, pœnam legis Corneliæ de ficariis fubiturus.

§. 7. Item lex Cornelia de falſis, quæ etiam teſtamentaria vocatur, pœnam irrogat ei, qui teſtamentum, vel aliud teſtamentum falſum ſcripſerit, ſignaverit, recitaverit, ſubſcripſerit, quive ſignum adulterinum ſciens, ſcalpſerit, expreſſerit ſciens dolo malo: Eſtque legis prior ſententia ut utrumque ſupplicium eft (quod in lege de ficariis, & veneficiis ſcriptum) in libros vero, deportatio.

§. 8. Item lex Julia de vi publica, feu privata, adverſus eos exoritur, qui vim vi armata, vel hoc animis commiſerint. Sed fi quidem armata vis redigatur ad ſeditionem, lex Julia de vi publica intervenit: ſi vero fine armis, in terriam partem bonorum publicatio impoſitur. Sin autem per vim reſpus vitam, vel vidua, vel fanctimonialis, vel alterius generis feminarum: tunc & peccatores, & ii, qui quem ſtuprum dederunt, capite puniuntur, fecundum noſtræ Conſtitutionis definitionem, ex qua aperiunt eſt.

§. 9. Item lex Julia peculatus eos punit, qui pecuniam, vel rem publicam, vel ſacram, vel religioſam furati fuerint. Sed & eadem ipſi judices tenentur, qui adminiſtrationis publicæ pecunias fubtraxerint, capitale adminiſtrationis pœnamque & non ſolum hi, ſed etiam qui magiſtratibus eos ad hoc exhibuerint, vel qui ſubtractas ab his ſcientes ſuſceperint. Alii vero, qui hunc ſequum judicium exercent, ſententiam ferre debent.

§. 10. Eſt & inter publica judicia lex Fabia de plagiariis, quæ interdum capitalia ponnam ex ſacra Conſtitutionibus irrogat, interdum leviorem.

§. 11. Sunt præterea publica judicia, lex Julia de ambitu, lex Julia repetundarum, & lex Julia de annona, & lex Julia de reddua, quæ de certis capitalia, de ceteris & animæ quidem amiſſionem non irrogant, alias autem pœnas eos fubjiciunt, qui præcepta earum neglexerint.

§. 12. Sed & publicum judicium hoc expoſuimus, ut vobis puriſſime ſit ſummo digito, & quali per ignem ea tetigiſſe: aliquam diligentiam eorum ſcientiæ vobis ex latioribus Digeſtorum, feu Pandectarum libris propitio adventus eſt.

Notanda ſunt, quæ obſervavit Merillius variiſſe Cujacium in hiſce notis Inſtitut.

Variantem hic l. 1. cap. 20. & Parerga Papinianeorum, c. 1016

S. Pesronea, tit. 20. lib. 3. Inſtit.

Ibidem cap. 30. adde tit. 21. §. fi. & Inſtit.

Ibidem cap. 36. ad §. ult. tit. 15. lib. 4. Inſtit.

Ibidem cap. 40. ad §. Fideiuſſoribus, tit. 20. li. 3.

Et ea cap. 1. Variant. scribit ad tit. 15. lib. 4. Ibrum autem Inſtitut.

JACOBI CUJACII J.C. EPISTOLÆ HACTENUS INEDITÆ.

Jacobi Trucbio præfidi amplifſimo, Jur. Cujacius S.

A tendere longius, *quæ ni ſit debitus derogatio Rituit.* Quod de munuſculo ſcribis, hæc vel ſola reſcriptio mihi munus amplifſimum, & omni auro pretioſius eſt. Si tu hæc tam jam ſolicite mecum, mihi eripuo animi ponderis utcunque æſtimaveris, mei licet unique fumuſculus, tui celſioris, mei ut illi, tui, ut parentis. Et majori igitur animi tui propenſio quandoquidem ferrur, & virtuti eſt, parentum charitatem præcellere, & præponderare. Et iam igitur cum munere tam animo ſuperiore, quod equidem facile fero, & in felicitatis parte ſeputo maxima, & habeo gratias, & vel me terra debiſſe, nihil dum, hanc mihi morte ſpiritum dederit Deus, habuero femper: nam ita natus ſum, ita educatus, ita comparatus ab anuino, ut velim dominis meis: Et tanti, qui obiiris, ut tu, fide virtuti, gratitudini, beneficiis addixerunt totos (hi mi fint domini) & qui ad hæc ſuam quoque beatitatem in me exercitarunt, munificentiæ eſſe percipiam. Vale Valentine Cavarrum. Domum Rodolfus noſter me adſcribere tibi ſaluteni plurimam, & ſeruare. Quem ſuum ſalutem mihi ſuſcipiendam, & meum eſt adimplere rurum. Literarum elegantiam, quas ego ut accepi, & legi, (ederat enim) ei quoque dedi relegendas.

Bertrando Cajetæ S.

QUod a me rationes literæ ſcripſi, ſit vitio meo, & invito fanimo meo tamen: ne omnino peniteret me ſcripſiſſe, ſpem mihi dabat humanitas & ſapientia valoris apud me Arifti. atque probantur eſſe vere, ut inviruoſus, quam non voleus ſim in ſcribendo pigere & tardori ignoſcitis hæc, ut ſpero, quæ ſcripſi non putaſtis. Ardeo, deſidero, ut brevique legas, ſi forte nondum inaudiſti, cinquet beatitudo legis me donaturen ſeſtem, ius confulcibus, & ſi ita in tuum Gratianopolitanum eſſe ſtudium, utque honoribus, & privilegiis omnibus frauentur. Quæ ſi ita ſunt, ut mihi renunciatum pepuo quodam jure funt ampliora, quam in ceteris, & ut ne tantum deferam propterea ſcholam, cuius tutnula potius, & ampliſſimo gradu ſum. Ita ne mihi redeundo ab optimo principe ultro delatus eſt honos, admiſi poliicitationis meæ reus? Et ego ſum, ſive ea ſententia, ſive ſcientem ex me ipſo reſcire velle exiſtimare: moi enim *exercitium* amoris tui, ſed quæ inter hæc de pure evangeli magiſtri, & ſalutis, & ſtudiis ſcripſi, ea ſunt commentaria in omnes Africani leges, & Parœmia Pandectarum, quæ mutatum libens ſuum ac mutis alia, quæ juvenis ſcripſi, ſi ea ſunt, quæ ſcripſi. Et his quidem ſcriptis, ut nec cabere velis. Parœmia Gregorio Longobio patricio Cæſaraugi dicaui, qui nunc in Africa Tauuhaguæ præfidi cum imperio, ubi legiur coralium, ſummo animo meo. Is ut pedem in ea regione ponit, ad me ſcripſit. Et ſua mere familiarem, ac ſtudioſi literis quos ex Hiſpania Divi Auguſtini fuos ſtudioſiſſimi brevi compoſuerat. Ego meis literis humanum exacuo, & incenſo vehementius, ut hanc mihi curet ſtrenuæ. Quæ enim hoc eſt voluptatis meæ quærere, & perſcrutari libros.

libros. Quæso te, mi Domine, ut tu Afcanio fuo filio tuum meatum litterarum commendes de meliori nota, quo maximè ei, quamprimum fieri poterit, tuto navigio caret viciffim meat ad illum literæ perferri Tabæquam. De rebus publicis, quod fcribam hoc tantum habeo: multas a Rege copias advenire in haut Provinciam, tiuras porro ibi fieri, qui res noftrorum adverfas. Deus fortuner omnia bene. Vale Valentiæ Cavarum III. Id. Januar. MDLXXII.

Barr. Latino viro ornatiſſimo, & eruditiſſimo S. D.

Quod Ariſtoteles refert, ſi bene memini ex Phocylide, γυναῖκ᾽ ἡ χαλκὸς ἀγορεύειν ἔπιθυμεῖ, non caſtit in me, vel inte, qui, ut ſcis, ſum mochlus imbuti ſonus: nec quæ tam cohi inter nos firmiter amicitia, ullo ſilentio dirimi poteſt. Nec igitur eſt, quod me, vel de eo negotio, vel a te purgationem expectem: nam ubi peccari nihil nos reputamus eſſe, nec purgationi funt locum eſſe cenſemus; Et ſi quid peccati eſt, id quando ta ad me mutiffimi ſcripſiſti, quamvis quidem ex mercatore interdum ſi, licet tux ad me literæ non pertinerent, ſi gravis ex officiorum exactior, merito potes omne in me tranſmittere. Sed accipies, nifi me fallo, benignum animum, & mihi mentis iftam, communicationem, fegnitiem, quamquæ voluerit ſi-cet ad vitium nuncupare meum: Ego facile condonabit: Et exaudet me iſta tua benignitas ad minore diligentia perfequendam tuam erga me benevolentiam. Interea gratulor tibi certe plurimum, & mihi gaudes quod ex morbo, ut inaudivi, fatis periculoſo emerſiſti, & adhuc ſaeva nobis Parcarum reſtricta, quæ te conditionio habitque corporis ex voto quamvis, ut voto Maſſilienſium, ſi bona fua norunt, voto bonorum, & Doctorum omnium ad longiſſimum permanebit ætatem. Rerum novarum ſi quid avex. Sanctiorum promontorium certo adoriantur ita eſſe addiſcimus, ut nullum jam, aut admodum paucillum hinc reſtare poſſit. Qui huic Provinciæ parabant indias, & ſuis artibus potiri ſe ſtulte exiſtimabant poſſe meritopoſti, & aliquot alis civitatibus, hi longe ſegnius ſe rationi, quam illi inſolentiæ, quam potiſi ſunt, prodidiſſe putant, capti, truciduti, partim tuſpendi ſaluque frangulati ſunt, partim obſeſſi carcere tanti facinoris confcientia diſtracti ſunt, & ad ſuſpicii diem ipſque vitam trahunt. Vale Valentiæ Cavarum 3. Id. Mai. MDLXXIII.

D. a Porta S.

DEtuo amore dubium mihi non erat, qui audieram ſæpe de multis audiſſe te & intelleſſe ſæpe quæ vocarer a multis, & octo annis ante quam cuperem aliquando officii genere piare pietatem, & obſervantiam erga te meam, quam ſanctiſſimam tuæ, & virtuti incomparabili nemo non debet: nam qui me plane noſſe ita affectum erga te, non dubitabam, quin mihi tu quoque reſpondere parirer in amore. At certiorem me gradio facille literæ tuæ animi amicitiam indices, eſſiane, quod conſtitui, & ſcripſi quidem facillime jam ſatis perſuaſum nobiliſſimi, & diviniſſimi Scaligeri, qui ab eo die, quo ſe in meam familiam, tatem inſinuavit, die feliciſſimo mihi, non deſtitit mihi vel conciliare, vel corroborare alicum amicitias, perinde atque ego ipſe pro mea parte totus ab eo tempore in hunc ufque diem, pedoque futurum, quinatque mihibili quidem amoris magnumque, qua mulia pariter offici me ſenſeram ante, exarſi & exardeo, & exardebo in tam ipſe quoque, quantum ex tuis literis perſpexiſti eſſe poſſum, & quis non qui modo cognoguerit? quam ſi ſolidiore ſincerum & nobile, & ſe ejuſdem ſtudiorum ſerere Deo charifimus vir, qui tanta, ab eo accepta beneficia, quanta vix hodie in ullo alio, quidquid quidquam adſecutus poſſit. Felix ego, qui hoc laborum ego ego me benevolentiæ paratum, aut

A confirmatorem, & obſidem præſtantiſſimum. Felix tua amicitia, felix tuarum literarum honore. Ego vero tota vita nunquam tam exitior, quam, ut ne tua amicitia indignus efle videar. Et ne quid intermorbora, & dignitatis tuæ, quam ex pietate conſtanti ſibi quæ pari ſemper, partim ex literis reconciliorius ſi comparaſti amplifſimum, quidquam pretermittam eorum, quæ ad celebrandum, ornandam, prædicandum, atque etiam ſi potero (potero autem brevi) de facultatibus meis munere aliquo celebrandum pertinere arbitror. In extremo Epiſtolæ tuæ vellem adjeciſſes, quod antecedebat *publicorum fit*: nam ex his, qui a nobis, vel ab illis diſcedunt, & ſi haud quam bene *perſpiciunt vitæ ingenium*, *animique ſolet ingens*, Cognoſcere, ſi quid ſit etiam ſidere, quam nec imperatores, nullam haberi vitæ, ſed omnium poſſe de juris arte judicare poſſunt. Quamobrem contra quam *Congregatione*, *ut videtur* *ſcripſiſti*, *vel ut vitæ ſpem ex te expoſui*, nihilque effecit, ſatis ad eum ita dudum, quod ſcripſi, & quid Cervæ, partim mutuo ſubſidio ſi tuæ ſi fore, quod ſcribunt, partim ut poſſori meo indulgerem, qui non patiebatur me quamque ſermone, quid de eo bene judicarem efſere, non dibito, quin mutis literis intelleſtis, & adhuc de dubium ſemper, *ut dimittendo ut ſic*, ac fruſtra tamen adhipulatorem quæſtuoſum alium, quam vita jam finibum Congregationem, qui ſe retrivifſent, non facile profecto ſentiret ea de re, & loqueretur ac ſentiunt, qui ſuperfunt omnes, ut ſentit etiam ipſe, nihil tamen pertuſis *vehementer* ſi *diſſuaſum*, quo inter opera vitæ ſuæ mi tuarum verbum extorſit rei indignitas, non ulla libido mala, ita me Deus amet. Reliquis dodiſſimus tibi ſalutem. Vale Valentiæ Cavarum V. Id. Septemb. MDLXXIII. tui obſervantiſſ.

Liberto Honradio S. P.

NOn me vidiſti, Honradi, qui vidiſti tamen tantum cauſa in hanc urbem veniſſe narrabis, qui vix ingreſſus urbem mox retroceſſiſti, parvo admodum habito temporis ſpatio, ut neque ſalutandi, ibi exploranda mente, judicio, ingenio, facultate nobis quaſi quali, nec unde dignoſcumur poſſimum homines, vel unius *exquiſitiſſimi* ſpecimen poſſimus, ſed maluiſti in urbe reſidere longe alienaſſima a literis, quam inter libidinoſas verſare, qui nobiſcum una degunt, & meditationes exercentur ſuas fallentes, non ſi ego ſum, quem oculis vidiſti, ſed quem interioribus ſenſibus percipere poteſti, nec crevifti, aut percepiſti tamen, nec tu ipſe es, quem vidi, ſed quem animi latebat ſenſus, nec dum brevi temporis ſpatio per te mens mea contueri, & animadvertere potuit. Ego alter alteri noſtrum vili nondumque cognitus tamen initia tantum quædam in hoc parabamus, quæ mox interrupit, & ipſe perpropexus tuus receſſus, qua re eſſiſi quidem irafcor, aut expoſtulo tecum, utpote enim tua, ut arbitrer, te ad hoc compoſuerant, ſed dolor tamen, mea me de cupiebam, ne narrare poſſim. Remeto veteri amico meo doctiſſimo, & ſapientiſſimo, cujus equidem recordor nonquam, quin exoſtet animus quæ ſuaviſſima, & honeſtiſſimi, alicujus ſtipe memoria *duraverit* ego, tanti viri memoria *magnopere* ſi *pendo*. Idem ergo tibi ſuadeo vulendi, quandoque oris ejus ſuaviſſimi, & honeſtiſſimi, alicujus ſtipe memoria *duraverit* ego, tanti viri memoria *magnopere* ſi *pendo*. Idem ergo tibi ſuadeo vulendi, dembecio fummo amico meo, quantum ex eius ſcripto percipere poſſum, quibus tantum mihi tabuit, quantum ego ſanus mihi arrogare non poſſim, quo omnis ne brevi, ut ſpero, ac pro eo etiam ac meretur ſumma ſuo bitas ejus, & eruditio, parem gratiam referemus. Sed omnia videbam certa quidquam, quod eis de me narrare poſſe, qui non habuiſti otium perrentandi, & penetrandi mei, hoc ſaltem utrique renuncio me vivere amicitiæ nobiſque memorem, & dicere utrique ſalutem primum. Vale Valentiæ Cavar. VI. Id. Sept. MDLXXIII.

Or-

Oratoſſimo & ſapientiſſimo Præſidi Gouldelino Parenti S.

AD ſummos tua erga me beneficia, & illud maximè me, quod de me in eum præſidem ordinem conferibendo verbis honoriſicis plenique amiciſſimi deſideriſi egiſti ſuper, & peregiſti vere, quod etiam adoptionis præſtantiſſimi teſtimonium, quod vere propriam decreveras, nifi brevitas temporis mihi hunc pulcherrimum locum invidiſſet, & quod non modo exemplum ad me tranſmiſeris ſimul cum Epiſtola tua eruditionis, & elegantiæ, & ſingularis cauſſam erga me benevolentiæ notis perquam infignis: & fuit quod non modo gratias tibi ingentes, fed, niſi vellem me bonos omnes odiſſe male, etiam omni opera contendam, ut in quem modum poſſim ſtudia omnium colligerentia habere te neminem plane fentias. Quod ego ut ſpero adſequar paucis ante diebus, quibus plerumque ſiquiores ſolent habere tale manu illa ex curriculo ſtudiorum meorum ſubrepto, & elaborato munere quodam luculum ſcripturus ad te unico infolentiæ cuyidæ tam olim, quam mihi dono datam ab amico non tranſiſpiarim in aliam aequat, quam in te concernus amici, nivirus, & elegantiæ omnis ſtudiorum ſumma competires effe talem, qualis a Philoſophio deſcripta eſt, *ut partes finis non ſcopi ad exiſtimo*. Et ſi me ratiocinia nihil fallit etiam a Joſepho in Annal. non ſpernit de te ſcire, ut imperium quidem fub fallo D. Hieronymo nonne ſcripſit ad Epiſtolas, & ſcripſi inter opera vitæ noſtræ ad Burdanum de diverſis generibus muſicorum, ubi & ſyrbáre xxiv. fides facit, cum ei verus Hieronymus tibiarum ſit dicere ſolitus. Id vero quidquid eſt, magnis ſi benigne accepteris, valde gaudebo. Vale Valent. Cavar. VI. id. Aug. MDLXXIII.

Jacob. Cujacius Tiberianæ Cypſo S.

BInas a te literas accepi, quæ me magna latitia perfudere, maxime poſteriores, quæ priſtinam te valetudinem recuperaſſe teſtabantur. Et antiſque ſignos amoris, quæ das ceriſſima dici non poteſt, quam mihi ſuaviſſima fuerint. Ego quanti te faciem ſemper, & quam ardenter amem, non eſt quod dicam. Id modo ſatum mihi ſum fore teſtes, fed in poſterum quoque ut habeam, & adhibeam amplitudo: nam ſi ſtudiorum elegantia, & ſuavitate nunquam ſatiari poſſum, quis meum de te judicium etiam aliquando haec clariſſimis, ut patres aequo ſolutudinem nuppro infrebatur efficiam. Tu modo te ſerva mihi, & reſpublice tux, in qua non potes non excellere, nifi delitefcas penitus, quod nullus tam virtutem ſine gloria neſcio quo loco Ariſtoteles ait, quodammodo inaetem eſſe. Quod grammatus ea de fenatoria dignitate pro omnes unitio acceſſi, & magnopere bono: nondum enim erat conſcriptus in eum ordinem, fum modo. Sed credo te ſcire, me non ideo recuſaſſe ſchola, cum & ex lege & bonor mihi delatus ſit, ne nomen deſeram ſcholam. Is, qui *interpres vir reputat*, ſi ſuperſtes in ſententia, ut dedicative mentionem ſuam ſuperſtes, & hoc nemini nuquam perſuaſerit, & intimarit nomen ſuum & produxerique ante imperatorem magis, nec mihi ob eam rem, ut eam aliudi, vulgum non ſe ſuperſtes ceſſit. Ac quidquid ſcripſi ad te, ſtudio tantum literarum veritate, & autoritate celebritati mihi de tuæ noſtra meritorum hominum *notabiliter* ſcripſi. Malrum amo, ut ſcis, & colo pauperem tuum Stumium, cum & ipſe habeo pro præceptore, unde ex eius poſtitiſſimis ſcriptis didicerim multa, quorum ne nunquam ponitrebit: eum ex quibo meo nomine ſalvere jubo. Reddite communis animis noſtri, & redamus ita tota ſalutat. Vale Val. Cavar. II. Non. Auguſt. MDLXXIII.

Ego ſi ad nos reverſurum brevi mihi per litte-

Tom. VIII.

A ſpem fecit, quæ nihil, ſi credis ſcilicet, mihi molſtius accidere poteſt.

B. Cattino, cler. & eruditiſſ. viro S. per Jean. Maximum de Limoges Maſſilium profeſſoremm.

CUm Maſſilium profciſcerentur ſemmi amici mei ut vifendæ urbis tam celeberrimæ gratia, nolui committere quin perferrent meatum ad te ſalutandi aliquid, neque vero ipſi cum jam ante multis ex me audiſſent de eruditione tua; deque ea, quæ inter nos intercedit amicitia, ſegnes fuere in repoſcendis literis, imo ſeipſem, ac torpentem, cujus rei me ſane diſpudet, & habes tu, quod ex nominis quæruris iure meritoque & agas in me, impulere ut ſcriberem ad te: quod mediocriter quidem quotidie; & in ſuu erant mihi ſemper poſteriores literæ tuæ, quæ officii me mei commonefacerent, fed vel tempus mihi non ſuppetebat, vel *ſuo obſtruebat*, quod ſæpenumero plerumque ſiquiores ſolebrationes mihi cunctationem anticipant. Vale caudefcribo, qui vivi iterum amicitiæ noſtræ memor & virtutum tuarum præſtantiam admiror. Hoc unum vero a te poſtulo, ut hos meos ſumptos-nationes ne haec ad me redire quantum florit liberi, cum, quem ego propergerino accipiebam etiam, & minus effe ſatisquam. Vale Val. Cavar.

A MONSIEUR,

Monſieur d'Oſſeme Lieutenant General d'Vſſeſdun, à Vſſeſdun.

MONSIEUR,

Je vous ſens bien forte obligé à vous, de la forgeance que vous avez de moy, comme l'ay veu pareillement par ſon lettre, & voſtre bon advis touchant Monſieur Cujas, pour lequel m'eſcrire ſi vous eſtes ſi bon que de me faire ſçavoir ſi voſtre volonté eſt toujours bonne pour luy, & ſi vous voulez qu'il vous ſerve, qui ſont en vous. Sy ainſi eſt, monſieur vous pouvez dire de quelle ſorte je luy ay ſervy, & encore plus que je ne l'ay preſent, pour quoy ſi n'eſtoit[illegible] empeſché pour infinies choſes, que je recois tous les jours de ceulx, & d'autre, ſe je me fuſt vacquer, ſans cela je vous aſſeure, que je luy euſſe eu ou compagnie tout pour vous voir, & ſi'avec, qu'auſi pour quoy, & voir; *ce ſilant pour autre pour ſi ſeruiteur de Monſieur de Puiſſi, qui monſieur vous Guillot celebrateur, ces ſi parens, ſuſ ſuſpenſion ſi ſa habeamus, ſuſtuor noſtrum experiar*: mais ce ſera une autre fois, que je pourray faire ce voyage à la premiere commodité, qui ſe preſentera, & à tant, Monſieur,

Je me recommande humblement à voſtre bonne grace, & prieray Dieu vous donner vos deſirs.

De Bourges ce 27. Decembre. Voſtre ſerviteur & amiet Amy, JAC. DE CUJAS.

Jacob. Cujac. in Pariſienſi Academia juriſ. Doctor, Hiſpanis Bullas Pontificias, Imperatorias rarasti, in publicis publica.

SAlve, Magnifice Domine, nihil illuſtrius, quam natura mea fert, quam ſcribere quotidie eſſe, quam blanda. Tantum deſum gratiæ ſed ignorati, cui non ſubmittit dignitati ſe ingenium ſua, ſed ea ſalus mea, voluit effecisque, ut ego omnium conſenſu in eas poſſimum ſpectabor, gratias nos agere, gratias te agere debere, ade quod ſuci ſcientiam ſuperiori no-

bis obtingant tui similes, boni, vigilantes, liberales, & quod caput est, studiosi juris utriusque assidui invictique cultores: nam quod de principibus dixit minus quidam, in uno æmulo omnes bonos principes posse perscribi, & depingi; Ego de Rectoribus (qui & Principes sunt ipsi, imo quibus etiam summæ rei Domini se adsimulare gaudent) idem dixero vere, de his saltem quos vidi, vidi bonos, paucos tamen vacare bonis literis: Et quoties igitur advenit bonus, is est quasi cœlo missus. Est sane quod lætemur, & ideo gratias agamus, egimus heri multas, easdem tibi libenter male recolimus hodie. Et te quoque, magnifice Rector, quas non Deo gratias agere, & iterare convenit? Quem omnes dignissimum judicaverunt, qui hoc anno huic scholæ præesses, scolæ omnium eruditissimæ, & moribus temperatissimæ. Nihil etiam præcipiam, vel monebo, tantum dicam utidem esse pergas, qui fuisti ante tuæ scholæ similis tui non dissimilis: præcepta des potius ipse nobis, quæ nosti, quæ sequeris, quæ sequamur, ne accipias alia quam tu ipse tibi dederis, qui non potes dare, nisi saluberrima, neve alium sumas ex populo monitorem officii; sic efflorescet schola, sic redundabit virtutum omnium genere. Sic magistratus tui præmia feres amplissima. Deus te nobis dedit, judicium Deus hinc apparet. Deus te servet, Deus te nobis conservet. Accipe autem bonæ spei loco, certæque fidei diligentiæ nostræ, quæ in dies excrescet diligentia tua, quæ te ineunte magistratum prima accurrit lex, quæque factura est trium legum interpretationem, *l.87. & l.90. de legat.* 1. *& l. penult. de his qui ut indig.* anno 1572. quinto Id. Decemb.

Habita ad D. Chamrobertum in Valentina academia rectorem, D. Cujacii J.C. Oratio anno Domini 1573.

SAlve, nove rector, prout te gesseris postfuture, aut non future magistratus; nam in universa vita, nec boni quidquam, nec [illegible] merito potest, neque aliud quidquam laudabile [illegible] antequam exierit e vita, & multo minus in actu, curatione [illegible] modici temporis antequam, quod susceperit id [illegible] ad extremum: sunt enim hominum mores inconstantes & leves, nec ullum animantium ingenium humano mutabilius, ac sæpe quod quis satis feliciter instituit, peragit infeliciter, nec respondent post principia principiis, quinimo dedecorat sæpe extremus actus quidquid ante gestum est bene. Quem initio magistratus vidisti laudatum, ornatum, atque conspicuum, eum sæpe vides abire magistratu illaudatum, atque deformem insignibus notis. Sortes humanæ temporariæ sunt, ut Euripides dixit ἐφήμεροι τύχαι, ut soleo eam sententiam explere, ἐφήμεροι μὲν αἱ αὐτὰ χρηστὰ ἐφήμεροι τύχαι, scilicet optabiles, aut amabiles honores esse, ceterum diarios, atque horarios nonnunquam, aut momentarios. Imprudentes sane natura qui sunt, statim elati illo suo genitali morbo sese efferunt insolentius, & abutuntur fortuna omni, & prudentissimi quoque sæpe exeunt potestate sua, maxime dum auscultant, quas Ulysses ille contempsit quidem, sed quantum reipsa experimur, ut fabulantur, non perduxit ad mortem mortuaria glossaria, quorum ingens ubique turba, quam plerique communi lætaminis homine signant. Vix unum e multis equidem liquido laudare possum, qui eundem locum tenuerunt, quem tu occupasti, qui non vel hac ratione prudentia exciderit sua, vel imprudentia sua naturali quadam turbaverit, & fœdaverit se, & Rempublicam nostram. Multi sane nos fefellerunt, multorum gesta, [illegible] tiones, falsi aut credulitatis cujusdam nos coarguerunt: ut ne deinceps coarguamur, & neque fallamur [illegible] esse existimamus quoad tempus muneri ob[illegible] constitutum præterierit, cum maturius sit ei, qui [illegible] reddere laudem laborum, honorum, [illegible] abunde satisfacere. Interim vero non debemus, [illegible] nisi optare, & sperare bene,

præsertim quod sciamus te literarum studiosissimum esse: & omni genere literarum delectari plurimum, quamquam si vera narrantur, insperatum te ex insperato, improvisum ex improviso, ac fere nescium nescii ii, quibus optandi jus est optaverint, ac nominaverint suffragiis concordibus, quasi divino quodam afflatu percussi: quod si ita est, satis nobis hæc res non modo spem facit bonam, sed & fiduciam quodammodo inducit certam auspicatissimæ, & certissimæ administrationis: & eo nomine quidquid gestum est placet satis, tametsi inconsulto collegio gestum, quod tamen more majorum consuli debuit, & cui etiam est adhuc integrum, vel id non ferre si segnius te gesseris, quam dignitas hujus scholæ, & hic nobilissimus studiorum cœtus postulat, vel ita ferre, ut tu fortunam tuleris istam. Sed, ut dixi, melius speramus, & hac spe freti, quod tibi delatum est munus, te primum obire, eoque pro dignitate perfungi rogamus. Deinde studiosos etiam atque etiam obsecramus, cum te quasi divinitus nacti sunt rectorem, & præsidem, ut te observent unum, nec alia signa sequantur, vel si qua extulerint, jam ea deponant, & tibi submittant. Uno si placet rectore contenti simus omnes: una sit nobis omnibus hæc cura, unum studium, Deo placere, & jus intelligere ac sequi, cui damus operam, non quod plerique factitare dicuntur in pecuniam ludere diu noctuque, quo vitio nullum est studiosis perniciosius. Non est mecum arguere, nec ausim, aut velim hoc unquam mihi arrogare, qui existimo nihil mihi in vos, vobis in me licere omnia: sed denuntio tantum, hanc spargi famam in hac universitate, plerosque aleæ potius, quam juris fieri peritos, quod me audire ne quid dissimulem, sane pudet & piget, qui in ore semper circumfero meliora & laudabiliora de vobis. Sed jam tractemus de quæstione difficillima in *l.19. de cap. & postl. reverf. ex lib.29.* Quæst. Papiniani, quæ te jam ineunte magistratum reddita facillima boni ominis, atque auspicii loco erit. Anno MDLXXIII. VI. Id. Decemb. Valentiæ Cavar.

CONS. I.

QUIDAM decessit, filiis duobus Secundo & Tertio, & filia relictis heredibus, quibus cum matre fuerunt mobilia communia, & quæcunque ex quæstu venerant, manente communione, mater a filia redemit portionem hereditatis paternæ, data certa pecunia in dotem filiæ nomine, & eandem portionem contulit in commune: mox eam præcipue Secundo donavit, ac deinde morte Secundi ad Tertium jure hereditario pervenit. Tertius autem moriens codicillis cavit, ut bona paterna paternis, materna maternis cederent. Quæritur an paternorum bonorum appellatione contineantur ea, quæ soror matri cesserat dotis habendæ causa. Respondeo exisse ea bonis paternis pro parte tertia: communia enim ipso jure facta sunt inter matrem, ac Secundum, & Tertium, quia veluti emptione matri obvenerunt, data certa pecunia. Igitur pro parte tantum tertia ad matrem pertinuerunt, quod si ita est, pro parte tertia necesse est ea adnumeremus bonis maternis; nec donatio mox a matre collata in Secundum, ea in pristinam causam restituit. Si resoluta fuisset donatio aliqua ex causa, rediisset res in pristinam formam, *l. voluntate, §. ult. D. quib. mod. pign. vel hypot. sol.* Sed cum non fuerit resoluta posterior donatio matris, datio, non redditio censebitur, quæ duo sunt valde diversa, *l.1. §. eleganter, D. depositi:* nam si reddidit, eam quoque partem tertiam paternis adnumerabimus. Si dedit, quod est verius, maternis. Quamobrem ex codicillorum [illegible] ptura ea portio tertia cedere debet non [illegible] probetur Tertium in paternis ea bona numer[illegible] enim defuncti jus facit, *l.3. in pr. D. de supel.* [illegible] imo ex usu loquendi, etiamsi id non probetur, [illegible] mam ita defunctum sensisse: nam in usu est, ut [illegible]

paterna, quæ vetustiorem originem ducunt a patre, licet aliquandiu in extranei persona resederint, ut in usu est, feudum paternum dicere, quod ab avo patreve descendit, etiamsi filiæ obvenerit, non maternum. Et ideo jure ipso filiæ postea in eo quasi materno non succedunt. Sed adgnati eorum, a quibus feudum originem cepit, *lib.1. feud. tit.* 15. notum autem illud est, ex communi usu nomina exaudiri debere. In Saxonia Lucius Titius a Gajo Sejo mutuam pecuniam sumpsit, & telonium certum pignori dedit, ea lege ne G. Sejus nomen illud extero pigneraret, vel distraheret sine voluntate Lucii Titii. Post aliquot menses G. Sejus bona ejus omnia generaliter pignori obligavit Primo homini extero, & peregrino, deinde & nomen illud specialiter Secundo æque extero homini, & peregrino, utrique sine voluntate L. Titii: tum voluntate L. Titii nomen illud specialiter Tertio in solutum dedit facta obligatione. Tertius pecuniam a L. Titio exegit scientibus Primo, & Secundo, nec quidquam ob eam rem integro triennio desiderantibus, vel expostulantibus. Quæritur, an post triennium recte agant utili Serviana adversus Tertium? Respondeo ut pactioni habitæ inter L. Titium, & Gajum Sejum stetur, non esse utilem actionem, *l. si creditor, §. ult. D. de distract. pignor.* maxime cum ea pactio juri Saxoniæ congruat, quo rei immobilis pigneratio extra Ducatum inhibetur, & res incorporales immobilibus adnumerantur, *l.12. C. de servit. & aq. & l. 2. Feud. tit. 1.* Est & alia ratio, quæ repellit Primum, & Secundum, quia liberato L. Titio est pignus nominis, sive telonii, *l. grege, §. 1. D. de pign.* Liberatus autem est L. Titius per delegationem: ne dixeris etiam repelli eos ob scientiam silentiumve triennii: nam hypothecaria adversus posteriores creditores etiam hypothecarios durat annis 40. vivente debitore, *l. cum notissimi, C. de præsc. 30. ann.* & multo magis adversus chirographarios, qualis fuit Tertius. Et scientia autem præsentia nihil nocet, *l. Gajus, D. de pign. act. l. Lucius, §. Titia, D. de leg.* 2. Ne dixeris etiam repelli Titium, quod sub generali hypotheca non contineantur nomina: hoc enim est falsum, *l. 4. C. quæ res pign. oblig. possint.*

D. J. CUJACIUS.

CONS. II.

MAter & filius fundum, quem inter se communem habebant, vendiderunt Lucio Titio non sua sponte, sed justo metu, & vi coacti, adhibita per maritum secundum mulieris, eundemque filii vitricum. Si rei ita gestæ ignarus fuerit L. Titius: Quæritur an ad rescindendam venditionem matri, & filio venditoribus ulla competat actio adversus L. Titium emptorem bonæ fidei.

Respondi, esse actionem quod metus causa, quoniam hæc actio in rem scripta est non in personam, & consequenter datur adversus quemlibet possessorem, etiamsi is vim, aut metum non fecerit, neque vis ab alio factæ conscius fuerit, *l. 9. §. ult. quod met. caus.* quod & edicti, quo prætor coercet, & restituit, quod vi metusve causa gestum est, hæc verba demonstrant, quod metus causa gestum erit, ratum non habebo: quæ rem notant, non personam. Et hoc quoque evidenter declarat *lex si cum exceptione, §. in hac actione, eod. tit.* & evidentius *§. aliquando*, in quo aperte concluditur ex Juliani sententia, etiam bonæ fidei emptorem non conscium metus ab alio illati, qui rem vi, aut metu extortam possidet, hoc judicio teneri, ne, inquit, metus, quem quis passus est, ei captiosus sit. Nec obstat *lex non interest, Cod. eod.* in illo loco: an vero sciente emptore ab alio: quoniam ut cum Accursio Bartolus & Doctores omnes sentiunt, in specie illius legis sic evenerat, ut sciens emeret ab eo, qui vim adhibuerat. Idem tamen esset si emisset ignorans ab eodem, vel ab iis, qui ab eo vim passi erant. Constat etiam in emptorem competere rei vindicationem rescissa traditione, quasi res non desierit esse in bonis eorum, qui vim passi sunt, *d. l. 9. §. volenti, & §. licet.* Verum actores sive hac, sive illa actione agant, oportet emptori pretium offerre, & restituere, quod ab eo acceperunt, ut *l. 3. & 4. C. eod. l. 1. C. de resci nd. vendit.* quoniam omnem restitutionem in integrum reciprocam esse oportet. Jacobus Cujacius dictavi, & recognovi Avarici Biturigum anno a nato Rege Messia MDLXXXVI. 4. Nonas Junii.

JAC. CUJAC.

CONS. III.

QUæritur, usu nemoris, aut sylvæ concesso, quid concessum intelligatur? Dicebam: non hoc tantum concessum videri, ut usuarius ligna eo in loco cædat vitæ suæ tuendæ causa, sed etiam ut asportet in civitatem: nam & cui fundi usus legatus est, lignis uti potest eisque non tantum eodem loco uti, sed & in civitate, in qua moratur, *l. plenum, §. inventis, de usu & hab.* unde etiam fuisse definitum Albericus scribit, usu nemoris Abbati concesso, si is Abbas sub se diversas capellas habuerit, habitatores cujusque capellæ inde ligna cædere invito domino, & his uti posse, vendere autem ligna legatarium, vel eum, cui alio jure usus sylvæ competit non posse dicebam, nisi alioquin inutilis futurus ei sit usus sylvæ, vel nemoris, ut *l. Divus, de usu & habit.*

JAC. CUJACIUS.

Jacobus Augustus Thuanus Historiarum libro LIII.

COntra eam defensionem biennio, post contraria defensio edita est admodum virulenta a Gallo quodam in Germania profugo, Zachariæ Furnesteri nomine, quæ cum Monlucii nomen, & pudorem admodum sugillaret, anno post Lugduni publicatur adversus illum Furnesteri libellum pro Joanne Monlucio Episcopo, & comite Valentino Diensi præscriptio elegantissime scripta a Jacobo Cujacio Jurisconsultorum hujus ætatis principe, nomine tamen suppresso: qui licet in hoc scribendi genere non exercitatus, & aliis gravioribus studiis occupatus, tamen amicissimo viro hoc officium minime denegare potuit: & interim, quod in simili argumento posset, hoc edito ingenii specimine luculenter ostendit.

PRO JO: MONLUCIO EPISCOPO, ET COMITE VALENTINO DIENSI PRÆSCRIPTIO

Adversus libellum quendam super editum Zachariæ Furaetteri fubditittio nomine.

IX ullam legi, vel audivi unquam fuiffe aetatem feraciorem ingenio-rum projectorum ad calumnias omnes, & cavillos: ali verum eft calumnias fe refutare adfimulantium, quam hanc fit noftra. Et hoc obfervandum animadvertimus, & in nobiliffimo Gallix regno, fepe de-fleto apud me ftatum preffentem, rerum hominumque mores, & ingenia prava, & modo fumo ftilum

in manus, quo quantum poteft lucentium luquifmodi cobwebmatic cerorum, modo deprimo quantum fit alienum a ftudiis meis congredi cum hominibus nullo alio, quam maledicendi ftudio praditis, quamque inutile commoreftucere feribendo, quos nihilo meliores reddituras fim: ac praterea fubit animum fepeveriratem ipfam, quae neque latere, neque ullis calumniis tutelari potefl, fruftra fe ipfam tueri, fatis mendacio refellere: denique ut ipfa effe contentam, & innocentiam quoque ipfam,ut Cacilius poeta dixit, fummum eloquentiam effe: & hoc ne poffibilium rerbu-ficnus quefierem, & tacere compulit,ridensitem interim fluitiam hominum, nec pro mea parte officium, quod debeo reddentem plerifque prxfidentibus, & regno ftabilitis virtutibus, quorum famam peti cernebam, ac ne Chriftianiffimis quidem regibus noftris,aliifque principibus,quorum tamen exiftimationem,& dignitatem quoque, & fplendorem pretionem habent, curse nobis effe, quam maxime deceat, quibus nos ipfi, ung cara fumus: illuftris certe infigifque eorum virtus fui fortis per fe, & domes vindex fatis, defenfionem fufcipere conanti mihi reftitit fupenumero, & retinuit imperus , manumque compefcuit , ufquedum evit libellus quidam Zachariæ Furaetteri, & verum eft audtoris nomen, quo omnium, qui funt in Gallia mihi not, eminentiffimi, & eruditiffimi viri lo: Monluci Epifcopi, & comitis Valentini illuftrifs. ejufque accenfione ex defenfione quadam adverfus calumnias inieftas Illuftriffimo Audtori duci, cum de eo rege eligendo ageretur in Polonia, qui multo fit ... hoc & ille poterit regno, multa enim me in eo libello commoverunt. Primum, quod ftuerat is libellus defenfionem oppugnandam fibi, quam nondum quifquam viderat, nec ante curaverat formis exprimi, quam, & ex fcripto emiffa fuit unquam, pauci Poloni legerunt, modo legit Chriftianus orbis, curarint illo fcilicet, hanceque ad maledicendum libi comparante materiam, quam fi verbo uno negarem a Joan. Monlucio effe conferiptam, pone haberet ille ultertius quo progredi poffet, quare fibi probaret, quem fingit audtorem: fi quidem Polonica legatione, quas is prxclare geffit, dixit, fcripfit, facile paffus eft divulgari omnia , in his defenfionem illam neque audio, neque video, & vero fupprimendx ejus nulla fuit cauia: quifquis enim defender ille eft, qui ... ... fere aliud quavis, pius fane fiduiqne fuo principi eft, & in omnibus, quz narrat, quave probat vexax , & , quod nec fortitan ipfe Monlucius abnuerit, demus , concedamus , quod vult audtorem defenfionis effe Monlucium : nam & his, quz tanto viro obicit objicere me paria mea ergx eum fides pietafque jubet: & quze me poft principes contumelia magis affecit in eo libello , ea eft, quz ei affpergitur principum noftrorum antiquiffimo , & fidiffimo legato, cui tamen non nomen eft, fi non pepercerit libellus ille, qui nec dominis pepercit : qui mos hic eft?

A licet infultare principibus hodie pro libidine cuique in re vel injuria, licet communifci quidvis in eofdem, & excogitam lecvoque plebem his artibus concitare contra Dei mandatum, (hi fue funt principes?) & fub Dei nomine eamen haec agere, & fpecie religionis patioris emendationifque : quo quid fceleratius ? licet calumniari fub umbra exagitandx animadverfionis, & vi fuftitiam ex veteribus obiecit Augufto audtori legis Julix, licet cuique acem fe fingere in eo vitio reprehendendo, in quo ibi minum in modum indulget, & fi dcfit reus, quem liberet cumque fibi ftaturee pro reo , fcholaftico rum declamantium in fcholis more. Et qui tandem hi nominet funt, qui tantam fibi adrogant licentiam ? quis hic Zacharias Furaetteras ? an qui fe adoptaverit aliquis, & ex alio nomine tranfierit in aliud licentiora licentiz expatiatur caufa? Eft enim omnia fidtitia, & afferta haec proles proprio nec plus ftra haec convertionem exedificant, hoitie paffim fedetur magiftratu deiide . Si effet vanum vomen Zacharix, ne poenitent, & ipfe meum, fcito mafui nullum, quam fidtum reponere, & abhorrui ab exemplo malis: eam qui habet, quod in alio perechendat, idque in medium proferre ftudet, vel ut rem prodat publicc cuiufis, vel ut errauti monftret viam (nec enim alia fini poffit quis quam in publicum exponere) quod nullique fit fine fuo nomen Dei reverentur, fi pius eft, fi qua, ut diximus, fini oportet, forfitt, non fuum debet fabricare, aut contumare nomen : aliequin fcelus fcelere defendere omnis. Erubefcis tuum, hoc nimirum dicturus eft, qui forbi effere nomen . Erubefco & ipfe his , qua fcribo his-here fidem . Commentitium eft audtoris nomen, & commentitia igitur merito fufpicor effe omnia, quz fub fallo nomine edita lego. Idem de tuo libello Pfeudoratbi nus ; fi non adfidem tuo principi publicum adhaeri fint omnes . Quam jure vereque mox patefaciam, fimeuis refellens, quatu vel in principes illuftriffimos detrectationem, vel in Monlucium offenfam attentare , vel tuque venena meis infequens antidotis : Monlucium inquis ad nementionem mercede conductum Polonis commendafle autore credidiffimus, qui fuum negotium principem. Graveni injuriam in ipfo limine ftatim fecit illuftriffimo principi, quem natales certiffimi fecere regem, quem civilibus bellis , quz emerferunt fuffragiis eam ipfi optavere regem , gravem magno & prapotenti Deo, cui nos, qui pii fumus accepto ferimus regis , manifeftoque imminet ruinam coelo terraque. Et quod de crudeliate addis , etiamfi in tuique limites , quorum hxc tenus alii numerum ingentem annumeravere , colendem peccatum, quo meretur, exaftorem fane reperiet : tamen quam in principes a crudeliate abit teftem adveco , & cibi oppono nomen Monlucii , ac pene nulla , Polonorum gentem innumeram exiqze generofam , & illuftrem , quibufcum poft electionem ferenifiimus rex annum agit integrum, nullam unquam univerfam , fi quid geffit idem antequam ad Polonos proficifceretur , fi quid poft redium , quod refpexit Deum , fi non omnes fummam in eo clementiam humanitatemque experti funt femper , fi non & mox a redeu fuo eam parefecit, promptus, promus, facilisque propofita indulgentia feditiofis omnibus, qui modo refipiscerent , & ad bonam frugem redirent : qui de re & auceffitis ad fe horum ducibus quibufdam cum eo egit nuncupatis per Lugdini familiarmer fuperftitiofis multis , neque videnie ipfo prxque defiderio publicx pacis, facite in-terpea

A candi quodam Veronenfem eum effe dicerent , non Pleremtinum , denique vera pro falfis loqui . Cerrum Monlucium patrem conflii regi cum effe indico, fatis hoc uno improbo, quod ille impudentiae jadtat, Monlucium a rege mercede conduftum . Et verum enim conducimus , utimur noftris , rei noftrx conlufio nulla eft . Et ad mentiendum , quod addit , fifti Polonorum charitz nullo eft, fifti fcilicet nominis ortus fuit a quam fatis, ut fupra docui, vita fuperat moreque Monluci, vitx mendacium ; nifi mendacia appellat dotes virtutefque dotibus reddidrque , cum de regno Polonico habererur Comitia atque conciones , dudtus ab illuftrifori domo tuitus orbis Chriftiani, ab arte nulla principis, a rebus jam domi militiaque prxclare geftis, a modeftia, liberalitate , ceteriique virtutibus regio folio dignis . Hxc ftat ubi Pleudgatius ipfe commendavit . Eft, fatis commendatum ipfum aulx omnes, & reipublicx univerfi orbis, quas adiit legatus continuus XL annis nomine regum Gallix- B ftantium , Et fatis commendatum a Clarmont , quam in obtendis legationibus fuerit religiofus, cafus , xvas , ftreuus, effector adeo , ut plus ignoti credidertin eum fibi inde apud exteros comparaffe , quam apud fuos . Et tu homo nulli rei, furtivus , clandeftinus, rut rantique elogia publicum eum genere virtutum , mendaciorum, calumniarum , fpurcitiarumque , & vel fibi portas terminum dehifcere propraverit . Pene praterirum ftudia adferendi veritatis, impugnandique mendacii, quz in Monlucio exiftereunt luce clariora quandiu ei Valentiz C nus manebit fungi , poftcrit , & liberalitatem. Dei licuit per me , hoc eft tuis autoribus adfentes : nec enim impropti eftis omnes : alii veftro ineduloti tempio nomine & fenio , tu nique hoc nomine aliquod angularium obfident , quod tamen numerum vix capit , tempio librorum fpatiorum eft . Nec , inquam, abrupti pridem ab Auguftini Romanis ftudiis adhimbadque vaftiffis Valentium perditi proinde , ac ceteras omnes partes reeni huius contubulis , confudtifs , cruore complefti Gallias , & Italiam , ubi etiam eadem fedtione nec- D cem : nec jam , ut opinor mirarus fe ab eis infamibus verbis urgeri , quibus ipfe ferire [illegible] ... ... dent ficiet deefle tantum fibi approbatorem facinorum tuorum, dolent quod non eadem & ipfe furore pellitus, inflatusque rapti dominandi contra , quod omni fupra abfiftat furori tam funefto, inelumer, infurgat omni tempore locoque ituris Neftoris fententiam in eos quos defleat non ingeffit , & ipfe ... ... grafiatur , Iitrocinia communia , & quibus proinum ... ...

taque excogitare in principes, & adfingere flagitia, qui-
bus ne vilissimus quidem ganeo ullus aut lusiffa, aut
prædo coopertus posse esse omnibus. Solis nimirum im-
pia licet bodie quales vos prodit esse omni ex parte
oratio vestra in principes, in principum legatos, amici-
cos, domesticos, fubditos, in omnes prohos: non quo-
modo licere in periculum, profligatum, & pelorretum,
nebulonem aliquem delsechari, sed ultra etiam eum
modum, ultraque capsicatam fcelerati/simæ mentis.
Et hi tamen in eorum conventiculis, & ut pi cen-
fentur inter pios, & laudantur aut contiuentibus ocu-
lis fane adumoris eorum, & prohra facile tolerantur
ab his quibuscum animam placidam & certam vivunt.
O quantum hæreses religioni vestræ odium, quantam of-
fenfionem parit! quantum decoloral' creatæ mentis intorem,
quo splendait initio, quamvere neco decerpit quo cla-
ruit olim propugnam de fcaimarae legitimo patere e-
greffus, & agere nesno, quod agunt hodie Ecclesiæ
certatim, excipio paucos prælos probatis, & omnes
cum dico, nobile dico, five plurimos, quod nonnem
in malis disparcere vetera potest quidam, quod & his con-
venit proprie.

Hoc fe scipso videre diuino nomine dedere & arti
Perdæ dare se cuncta possunt, ponere dolose,
Blandisiæ scelera, bonum fimulare virum fe,
Infidias ferre, ut si bellifque cavere nesciant.

Quamobrem ut idem vel aliis porta sit:

Vigilandum eft semper: multæ infidiæ sunt bonis,
Multo tempore atque infidiosa pauci cavere nesciunt.

Sed jam mifla causa publica, ad principes mihi, ad
Monlocium redcundum eft, & mox forsin erit, prout
feries & nexus convitiorum nostrum postulabit, ferio-
rem refumenda causa publica: quanquam fi verum ama-
mus, una communisque omnium eft causa, nec deer-
o aret, fi promiscue omnium publicæ causæ agi Mon-
lucii. Certe principium communis cum publico res eft,
certe Monlucii publicæ perfonæ, & publica causa, at-
que adeo publica, quod ad principium attinet. Quid
vero poft/uperiora convitia agit, quid tentas, Zacharia,
quo pergis infusus? regem licet authorem cædis patratæ
in Gallia ab hinc nonæ duodecim, fuisse pertinaxum
Monlocium improbum, impudentem, intestabilem, au-
dacem, impium: exundat oratio convitiis, quæ nimi-
rum prodit ex animo fecundo in convitia, proinde ac
cecinit Æschylus.

Τὸν τὸ μεταυλον ἀεὶ τοῦτο γεννηθῆναι.
Hoc natum semper virum esse improbum.

Age dum excutiamus rem iftam diligentius, maximus
in eo verritur cardo; hoc una te respondeat ad infa-
mam, vel potius hanc tu mihi fac tua & contumacia
quæfivifti prætextum non minus fanguinarie, imo fi
quo magis, quam qui fanguinem illum, quem luges,
effuderunt. Index animi fingitur ex fictilibus, cruentas
manus. Non potuit Monlucius antequam in Poloniam
proficisceretur ejus rei patrocinium fuscipere, quo
nondum exercitat, ne ne vocatus quidem in cuiquam in
mentem. Et vero nec fuscipere/it quispiam, & legationis
quoque periculum adire retrodabit, fi quid ejus rei
præscivisset, nec etiam potuit, ut ante dixi, cæ/ari-
nus, fi quid ejus fcivisset, defignaffetque profe/to in
tam evidens cum periculum conscivisset, legationem
nec insuscepit, quam futuram cædis conscii merito fu-
fpicari poterant inanem fore, maxime apud eos, qui in
Polonia partes amplectebantur, & defendunt vestras.
quorum fi non numerus, authoritas certe in eo regno
non minor eft, quam Catholicorum. Et quod initio con-
tigisse in Gallia Monlucius negavit, aut fi contigisse
non jubi principum fa&um, aut fi juffu principum,
magnam igitur, juftamque aliquam intervenisse cau-
fam, ne præfumebat, ita affirmavit, non dum accepto
certo nuntio, quos ex animi fententia portæ alios inci-
dere fermones, qui res videbatur incredibilis, qui no-
tiffima erat juftitia principum? neque vero quafi pœ-

A ria argumentorum, ut imprudenter adfeverat Petrus
ille Zacharias, quo innocentium principum propo-
bares, & odium ejus rei a tanto principibus dimoveres
in alios, ullum ex ore & vultu eorum legerat in de-
fenfione illa fumpfiffe conjecturam, quatenus qui ua-
tur, non video cur a Zacharia deridatur potius, quam ar-
ridetur, fi quidem legimus vultum effe imaginem ani-
mæ, tacitumque fermonem mentis, & ex eo lepe ani-
madvertunt certiffima figna duos vel clementia, vel
fevitiæ, nec fruitra doctiffimos viros dicere, ut legi-
mus in veterum rethorum panegyrico quodam, nun-
quam impios mentibus domicilia corporum dan-
gos mœrari, & ex vultu nimirum, ac decore membrorum
collegi pofle quantum illa colefiis pyrius intrare hab-
tator. Et in veterum memoriam redeamus: Monlucium fuftollit cachinnos, dum ipfe fibi tingit
B hanc eum de vultu fecifle conjecturam, quod vel unum
Otis nominasse, quem fceleratum nonverbaffet, qui fe-
bente Monlucio, nulla in fuo principe unquam appa-
ruiffe veftigia feritatis, præfumit ifiatim ex vultu ab eo
duci conclusionem: nec minus impudenter in ea parte,
quæ de puniendis hæreticis eft, exemplo aliorum prin-
cipum Monlucium expurgare ait de hæreticis libera
Henrico II. fupius fumpfiffe: nec enim hucle-
vi exfutatione Monlucius ufus eft unquam, quod idem
fecerint Carolus Imperator, idem alii principes: fed mi-
rari fe tantum fcripfit, quod parcerent cæteris Zacha-
riæ populares, de folo rege Gallix querelam inflimen-
rent, certiffimo argumento male affecti animi regnique
contra illum, qui affectum hunc pacificet, calmet, roboret,
C nequeiverunte Monlochi fermonem, benevoli facile te-
nuiffent, competitoribus fcilicet ad fpem imperii
exortis. Hæc ille: quibus fenfibus Monlucium non effe can-
fum repudiandi principis fui, quod filius effet Henrici
II. qui pœnas/ umfpfiffet in Guifios, fed tum demum
quæ ipsimet parentum Gallix curiarum, collegiorumque
de fidelibus judicio vefiro, aut eadem ratione etiam re-
pudiandum effe Archiducem Auftriæ, quod nepos
effet Henrici II. inculfis exagitatque, Zacharia, in eo
ne pilum quidem unum habere te ingenii, fi fincere
mihi jam dudum cognovi, qui manifefto diffimulas igno-
re te quo mente ad hæc Henricus optimus maximus
nec perditissimi, quæ fola tamen fabricata adfimu-
rexit eft. Lex mentem punit, inquit quidam, & alter,
D quis mens eft, quæ peccat, non corpus, & unde oodi-
lium dicitur, quod ab animo? Et convenienter Ariftoteles
κατ' ἐξοχὴν τὸν ἀνον. Quæ mens Henrico regi fuerit, quæ
videamus. Lex erat setus, quam nec vos improbabitis, nec
hæreticis fumenda effe fuppliciis, hæreticos effe animad-
vertendi quicumque funt eo tempore judicio Senatus
& omnium ordinum, qui de literis judicare poterant
hæreticis effe cognitos: de feditionibus & rebellio-
cabantur fceleræ hoftiæ valvis ecclefiarum affixæ tum
temporis, & folemni die ferenti facerdoti e templo
arvenlis & ipsis, & pueris, & mulieribus, & alia pleri-
que nefaria: vel fcitis fola fupplicio digna erat quid
prava de religione opinio? Vos pravam fuiffe fidem mi-
hi dicetis? Quid ergo? fi non credimus, ita effe, idem ce-
E rare, quos confentientes nobis & ipfa damnatio, & hæc
via tuenteur hæreticis omnes, celebria, vel bonis, vel
opinione malis nomina, prædecessores, progenitores, Deum, verti-
narem, puritatem, ut qui fe Catharos, qui Encratitas,
Angelicos, & Apoftolicos, Gnoflicos appellarunt, qui
& hifce contrarietatis fuæ affingerent, Satanam,
Antichriftum, impofturas, atque mendacia: fi qui ve-
ro adhuc in ea parte effent perfpicue redarare religionis
vera, eas quamcunque ratione vel timarent, vel occu-
lerent. At Henricus optimus maximusque princeps, cui
veftris maxime traducebatur opinionibus, qui adhuc
hæreditate pietati prifcæ inque familia fua, regnoque fuo
infitæ, inolitæque, qua pietate completteretur religio-
nem fuam, quam non poffe ipfe negare fuiffe Chriftia-
nam fuam, quam non poffe ipfe negare fuiffe Chriftia-
nam, nec adeo diffimilem tua, fi abeffet pertinacia, &

qui

qui multa te, tuofque tranfeuntes agit genius meosque
mala: non potuit, inquam, explicatius offendere fiu-
dia erga religionem fua, quam ftudio pellendi religio-
ni fuæ hoftes fedatiffimos & infenfiffimos. Defunfti
fcilicet, inquies, cum diligentius explorare poderas,
momenta, meritaque caufarum: quid quafo audes? quid
concedis regibus? unum admirum: etiam legibus fol-
vuti admodum: o quanta pernicies, fi res ita fe habe-
rent, fi regnorum natus omnes non legibus, ut ajunt,
regerentur, fed arbitrio & voluntate regum, & Caefaream Con-
flantini filius rerum potiretur: quid non? non licere
legis appellare, morefque, & inftituta patrum? quæ in
præcipuis probaberis miser non video, non fenfis, non
intelligis? Sed quid mirum, fi Henricum III. feveritatem
patientiæ damnes, qui & dimiserationem ejus Caroli
IX. que prima dos eft principum, conteris convenien-
tem fententiæ veterum facerdotum: & adeo inanitis-
fimus tuque dolosus es, ut quæ ex eo probi
virtuperes, five feveritas fit, five clementia, male con-
ciliate omnia in virtutem vertis: quo vero modo, pau-
lum attendamus. Eft, inquis, in fpectatum & ob-
cere, ne qui religionis, quam vos certe
formatam nuncupatis, defenfores, & patroni, ut ita dicam,
Cæterum eveniret non expedire publico quidquam edi-
cto fanciretve fatis cautum, ne quid innovaretur.
& multo plurimus fub Carolo, quam alibi regione
cocidiffent, & longe deterior vos, quam ego unus, & vir-
tus, cum in primis legibus agi juberet, adeo ut fupe-
fus fuiffe videaretur rex plane obfequentiæ pro-
lofa fax, quæ incenderet ferarum ad necem innumerarum.
Sic fane differt innumeros, & auditorum auguftiffimum, G
ne dicam divinum virtutem, nulla latentium, quæ
res fenaffet impetus, & fuiffe quoque non poffe fine
vobere: fed me corrigo, poffe, qui ipfe non fenfiffem,
fi, adfirmare dequentem, cum revera duo, aut tres tan-
tum confules tardeque ufu provenitur ante interfectos,
vel privatæ cædis nomine, ut in Gallia dicitur, vel
quorum eam a vobis Lutetiæ Chiarras in ipfo comitatu
regis & Fumelii trucidati dum fuse, una cum uxore,
quæ fuperfuit, & liberis interfecti crudeliter, & ad-
ulterum ejus, qui ipfum fuerat, & ad
fidem impudicis, & fenatus quoque domi fuæ dum
cernat cum uxore, & liberis interfecti crudeliter, &
adulterum ejus, qui ipfum fuerat, & ad
mus liquido non-conflat. Populi vero furore impatien-
tes licentiæ, audacia fimul impunitas videre, quod
ferit facere Ambuati, Rothomagi, Aurelianis, Pictavii,
omnia ad ultimum ufque aufa perpetrata, vindicata tan-
mis gravifimifque penas, in Ambuasio mifto Coffeo,
in Rothomagenfes Montmorcio, in Cadurcos Mon-
luco, profecto ne militares, nemoque adhibita fevaeri-
bus quibufdam: in Turones autem miffo præfide Fer-
reio, ejus vita innocentiffimo & omnibus virtutibus
ornatiffimo, quem ut vivum recepit, vel adulteria
perfidiæ magno & incomparabili non fit autum, fed
cruenta & homicidiales, cruce mentiori, cum fem-
per mizzet, & ubique, tanta cum fanitate deinde locum-
magna mala fuerint, quæ fuerint, fatis, addam quæ,
quæ non fuerint, ne quidem fuiffe, quæ in ore
parata fuerint & ad ultimum fupplicium reftis edoctos
Catholicos odiorum evulfos, & ferarum, crudeles, &
vobis repudiatos, & ad ultimum fupplicium parata
ut ut ornatum, qui, ufu fas fuiffe, penitus quia vobis
accidit nocuerit. Etiam vero, ut veterum quidam ait,
ea plures eft ufurpare, cui dolet meminiffe. Vos ad-
fcivimi fagiorum verborum: ne certe ea ornamenta
moris comperiar, & certus animi fenfus, quem
quam conjecturis, Catholicis, qui fine legum, qui
roftris aliter ren-pleram, ut ajunt, ad
majorum flamma defenfores, quos vertere in
fide, vulnerabile, violare vitæ, quos incendere, ut
ipfe publica libertate tranfa fine ullo delicto, qui
horribiliter, atque periculose alias penas fumfe
mat, paucos, fortunis expertes, qui ftipem rogant non

quar, si quæ etiam suppetebant vobis meliores proba-
bilioresque, non erat tane confestim ex suspicionibus
justa causa violandæ pacis: alioquin perfidiæ fuit quo-
que hanc aperire causam, nullisque adeo legibus fir-
mata, ut subjicique violati nequeat? vos igitur peffimi,
vos, inquam, eo tempore primi violatis fœdera pacis,
jurisjurandi religionem, regem, remque publicam, ist com-
ne parentes, & quos nulla mater impudentissima excogita-
ri potest, vita modo, quæ sunt vestra propria ingentia-
rage in meis derivare conantes. Etiam relatore adhuc uno,
ut tibi videtur suspicio magna esse potest. Hæreticorum
sex millia ad te ex evocastet, quam in illa Septentrio-
num republica satis Monluccus, & ego, & duces meritis
esse regibus bobtis, cum in Belgico comparatur exer-
citus, quod ibi tum agebat dux Albanus, & secundum
se aliquas copeæ & infinitæ copiæ, ne fi quid forte
in te Belgæ tentarent, fabito opponerentur, eligere
conaris hoc modo: nullam fuisse causam munienti se
adversus Belgas: quæ quidem ratio prorsus est ridicula
neceffitudine conjunctus: itane? ac fi milites fæpe non
indigentiam potius ducum feciertur, quam voluntas-
tem & infidei proumpunt? & ad hæc, quæ fuit tu-
quam nutio, quæ non fumpferit arma, vicinos populos
etiam & amicos ubi fenfit fegetes militem. Memini Ca-
rolo V. Imperatore multis, magnifique eum bellis in
Germania, Henricum regem, quantumvis licet cer-
ta effet inter nos principes amicitia, nec incertum quid
meliretur Imperator, & fuas vicifim fenfiffe copias,
& evocatos ex Germania, auxiliares per annum inte-
grum penes fe habuiffe multos. Etiam porro. Depra-
vat omnia, atque deformat magis quam fingit. Nemo non
fuiffe tum oculis conftia Guifianorum, quibus vos to-
tis viribus occurrere neceffe erat Gluiis veftræ tuen-
dæ caufa: nam & hoc, quo adverti, quæ arma pe-
pulit, cur non Guifianos mox ab aulis digreffos potius,
quam regem adoriri ceffit, cur Guifianis poffeffionibus pe-
rcuffis, regias occupandas? cur Guifianis proferiptis? cur in
libello, quem tunc nobiles patrum veftrarum obtule-
runt regi, veftri fupplices, nullum conffiorum a Gui-
fianis contra fe habitorum? Quæ religionis, quæ
de religionis libertate, quæ erat integra, fed de ftatu
tantum public regni, de tributis, de vectigalibus, de
civilibus officiis? Nec mirum, fi ita fit: nam & mor-
te tibi fabrefacis caufam qualem qualem, ut libet, qua
capies fcelus inchoatum fefto illo S. Michaelis die. Me-
minit eandem Monluccum, quam vos peffimum incef-
fit, permiffo regis ifle ad nobiles, qui hanc ibi impe-
rando regi condixerant diem, & hæc fere, quæ fumma-
tim referam, infolvebat furdis tympana cum libertate,
& integritate. Quid hoc rei eft nobiles? Quo men-
ti res? quid vobis vultis? quid agitis? quid meditami-
ni? quæ hoc vertio eft? num ea reformatio curiæ
in hoc quid de vobis exiftimarunt fine principes exte-
ri? quid fapientes? quid poftcritas? Quis tam felix
vobis contumaciæ fuit? Quæ autem vos peffimum incef-
erum adorti eftis, & latrocinium, ut fic properato itine-
re conferret compofitum, & non eft vobis mens ulla
in regem penes, & non ipfum quidem, fed genus,
intemperatæ manus, cur cum adhuc armati Lute-
tiæ inclufum obfidetis? O quanta hoftis labes reli-
gioni per eos inuffa? quanta in ipfum regem ver-
gemini? quanta teftimonio nomini Dei, quo abori-
mini blafphemia? Et interim aut ego, aut vos, dei-
pere, aut mifericordia regnare, aut ego, aut vos, ne-
cquam ut omnes Lutetiæ adftus obfidere poffint, ac
vix, aut ne vix quidem, hoc rei fufficere armatorum
militia centum: quid hic igitur fenftra ferris remoti
ipfum tandem ea ifta pernicioſa reformatio fruftum
fuerit infamiam, irumpet regia pene inafpicabilem?
Exuerit ad libellum ego adhuc animi, ejusdem
nefi mentem aliam, fi de eadem agendum, impig-
denti vobis refpondi: nihil in re religionis, nihil
de falutari ifta, quæ nobis parari cœpit, libertate
regem expoftulamus caufa defuit, vel illa re. Serio

fanquine nuligenorum confcerati Deo. Sed de his fatis. A
Rodamus ad te, Zacharia, vel potius ad Achatin Zacharie libellum, & de vexata illa tam turbellie oltro
citroque rede tractatum. Exardefcit in Monluccum,
qui occabuiffe Lutetiæ mille & cc. nobiles cum effet
in Polonia negabat, & numerum profertbit non a Ca-
thalicis emiffum, ut ita impudenter nobiles interfe-
rit tus, fed a te fortiam ipfo, certe ex infimi illa fa-
ptorum familia, unde tu proditi principibus obtre-
ctatrinus, qui ad te, qui ad ipfos, qui ad Deum ipfum
his fere ait. qui fpirant adhuc & formam hominum
habent: cui in numero quando deregas fidem & adeo
impudicæ erubefcis mendacii, quafi ea res ipfe nume-
rum aliam cecifforum: haberis in ipfo capite, fat itio,
& vix ut excedere, ut vix in publico mille & cc. effici-
tarum tota, & fat dicebat nobis, relatore adhuc, li-
tibi, qui femel a pudere defcivifti; infignitet impudent-
ti effe? ftomachatis turfus & gravitet inardefcis, quod
ipfis principibus, quod Monluccio patronum illum
exiem, delicentes fcilicet munere inuufto libi, ut
apud Polonos exercuiffet, evertuiffet, vel negare fadum
id vero nunquam ei injunctum fuiffe jam ante dixi, &
jactari hoc inopia te, quam verum eft, ut ipfe non di-
cem, convincam inter omnes homines promiffum pu-
to: fi recordatur Lanfcium huge poft adventum
Monlucii apud eos ida præcipue defundum cum 2 nec
quidquam fecifti, fi quam ipfe numerum perfcripfit
habes, edicto tamen regem fuiffi in fe verifie pericu-
lum, ut id adverere ab univerfo reipso, quandoquidem
eorum vel 3 principalis illius fuiffent, aut fi alii,
quam principes, aut fi non ipfe folus. perfum tuum om-
nia in Gallia non quæque audente paffim citra auctori-
tatem publicam fimulare. Quæ ut hæc ita mens
fallum regem habuit, quandoquidem excepit paucis
locis tota fe in affecto contumax Gallia, nec quidquam
etiamfi frementem multi dicunt minuunt & necnum
peraudi eft alteri. Citerum tam pravus animus regi fi-
ne exemplo, nec fuiffe, nec effe poffit, ut non vis
(hæreo dicere) habes, quam in fuos clementiffimo
ufi, quæ gravitema eum permoviffet caufa, majores pu-
ta accendere, quam ut evincendam habeas, quæ nobilis
erat, ipfe fecerit, quod & propalam teftatus, nec mi-
nus, quam vos, hunc tantum volui abominatus eft fuper
cunc unitis Monluccium, quod & ipfe, quæ ingenio hu-
manis exemplo genii, & fui imparis in demerendis hu-
minibus, & cum legationi tum nulla res magis, quam
jacula quæque effugere: unde levior longe, quam
fceptum eum Monluccium fuiffe fi fcelus Lutetiæ fe-
re ut is, qui nullus eft, hauriretur fronte. Cæpta
iterum tu tamen & evincendam habeas, confcientiam
conjectura hujufmodi: Monuit paulo ante quam in
Polonum profectionem & ftagira ilia Lutetiæ bonis
bilis fremitus Rupe-foucaldi ipfo amicitia, quæ
tibi cum eo intercedebat, ut Lutetia excederet, ipque
abjecere expectaret, quia non fecifti. & fuerunt
cæ: nihil penitus cognoviffet. Fallera: inanis ifta
cauſa mendacium: Monluccium potuerunt, quam fola simul
fuiffe fcelus perfici, quam ipfum Monluccium poft ve-
ftatum fuiffe fcribere Gallum per multos annos, quo
fuiffa, qua fuperiora, quo confilia tenuis Admiralia
tis fuiffe, quæ fuiffe Gallia, quæ Lutetiæ, quam
fe perfidiæ indolescere, quam memoriter fuggerendo, &
vel voce, vel gratis tum ftre patere videantur effe-
re. Ego fane ut ea, quæ vere agebat omnia, ita ea
regno fubeat nemo qui fcindat fuos, qui pellent, in
hunc ipfum reos, principem ipfi fummæ propinquos
qui impleri quidem cum poffent, ut ipfe ait, ne-
copida, cadaveris pleni ut nemo, ut rerum occa-
ri, parum dolere, qui tempeſtate ejus non ignoret
ne inter ignes, qui circa ea ipfa ardebant, ne
dosarint, cæfidis diras, qui occifos indolescere
rores luebat Gallia, quæ ipfa ad ultimum ufque
ftimos peenas tus, portiusque exempla in Gallia
confici. Atque peccati, qui fcloe, qui ultra compa-

A omnis eft de hahendis comitiis, de minuendis colu-
tionibus, de ordine civili: qui defiderantis? monti
quafo animadvertite, fi habuerutur comitia, exigum
numerum veftrorum facile convenire: fi fuerint fa-
fragia, quorum longe fuperior turba numero, aufto-
ritateque: & de collationibus, quibus vos nobi-
tas exactis veftris, tantumne oti vobis eft, ut folici-
ti fitis, qua de re nulla civitas queritur, nulla dele-
mauditas, eam præfertim in medium vobis otium va-
lupitatis, quæ a publi fidem in vos auferat fidem,
veftri? vel potius quid fi pariter his filentibus, alii no-
biles vos probris animas interpellarent, urgerent, ob-
reflamarent? Redite, redite viam & his obtrectatio
B aufis. Poniteritia pro innocentia erit, & minor ex-
lass, quam ex errato vobis parabitur nota, imo on-
ne nem ad quietum omnem regreffus delicti. Et
pugnet notam. Hæc aut his fimilia dicente Monlu-
cio, certo fcio Cardinalem Caftillonæum, Andetinum,
Comitem Salvii, Comitem Carpenfratium, vel si pro-
pinqui aderant, quantumvis licet in veftrorum nume-
ro effent, libenter audientes addidiffe animos, inimi-
cos, fi vocaffet, dicentes illum ut corperat, ut profecutus
& endarret rem. Non eodem omnes ducebantur fpi-
ritu, pleraque inviti alluebant principi Condæ: cui
que partibus, fi quis tamen partes revocare gra-
dum: denique adverfus regem, vel pro regno ejus
arma ferebant, & fufpiris fuæ ducebant: cuncti fum
opotimus effe, quod deftiti tam facile ex partes
C conceffiffent. Utrumque effe nefarium contra regem,
contra patriam, contra eiufdem civitatis cives, contra
parentes, contra liberos una tempeſtate, & atque fceleri
veteri, qui cunctis tuetur, neque magnum & peregrin
oculum cunctis pollentis Dei, neque parentes qui ge-
nant, quæ ipfi genuerint, neque ingenuiffe pari. Sic
enim de hifdem Demoſthenes, ἐν τῷ περὶ παραπρεσβείας,
ὅτι τὰ τῶν πατρῶν ἔργα ἐστὶ καὶ τοῖς παισὶν ἀναγκαῖα, quod
maxime omnium ad parentum facta pertinent, ἀναγκαῖον, quod
alii ἀναγκαιότατον. Æque inter Chriſtianos de certis opi-
nionibus difcerptæ animi impoſitionum de certis opi-
nionibus difcerptæ animi impoſitionum de certis opi-
nionibus difcerptæ animi impoſitionum & nunquam de his
tamen Chriſti fideles fervos armis decreviffe, monendo
non occidendo, fidem conſervaffe Chriſto, quamvis &
hinc ipfi fuerint occifi effe. Cui bello non idonei, non
prompti fuiffemus, etiam imparesque copiis, qui tam ben-
ter truciddamur, fi non per noſtrum illum ducem
occidi fuerint, quam occidere: nec adfimilem apud Phi-
lonem Judæum, Petronio Syrix præfidio Judæis infi-
D ftente Cajo Cæſare, ut ejus ex Judæa imagines de-
tante & eorum in templa, quod omnibus Judæis
refiftenti inferre Cajo Cæſaris ſtatuas, cum collent
in unum totius Syriæ Judæi tanti piaculi arcendi gra-
tia, Inermes, Petroni, fumus ut vincamur, aut oc-
cidamur. Dicit Judæus: in nullo defitiofos effe, manus pro
armis natura datas, etiam poſt tanga revulſas, ut
exhibemus corpora tella, uxores, liberos, familiam
& poſſeſſiones, fupplices ad pedes ejus regem ve-
eis nonnen implorantes ſcarotes, ut vel non deinde
ferver integra, illatique religioni noſtræ, vel gerade
E fimul adjungam fimul non omnes, ne patiuntur
ut rem morte graviorem: non ita infantiores, ut
ferri dominio nos apponamus: liberum ſuperſtitione
vis Deum, & ubire parentes. Opinionem effe no-
bis, ut hic cum Judæorum, a quibus Chriſtiani profe-
cti ſunt, non poſſum Chriſtianorum exemplo ne-
minem repetere dicebant, quod Gregorius Nazian-
zenus feribit, perfecutoribus Chriſtianos ſpernimus
ipſis eſt parcere oportere, nec ullum eis tempus
F ſilim: & quafitis Gregorii verba hæc ipſe reperies
ὑμεῖς δὲ τοὺς διώκοντας οὐδὲν ἧσσον ἢ τοὺς ἐν ἀγῶσι τοὺς
ἀγωνιστὰς ἡγεῖσθε ἐκείνους ἀποκτείνειν ἐπὶ τοῖς ἀγῶσι
καὶ μέχρι τοῦ τὰ κατὰ τὸν ἀγῶνα ἐπιτελεῖν ἐκείνους
ad extremum addebant ſe contremiſſione
crede refentum aliquem exſtis plerumque ut ſiperi
& commendari auditeri. Mafle, o bone, manus

lavi, qui conflavi tormenta bellica, qui aureum ar-
gentumque monetarum abufus tuo nomine, qui jura-
tum paceni iteritam feci, ufufo nomine Dei, qui avo-
rum & alavorum tuorum ſepulchra referari offibus
ex etiam per deriſionem lafi, qui nec privatorum vi-
lifimis arcis, loculis, offuariis peperci, ac veluti
hymnu inquifitione cadaverum bulla violavi omnia
quæcumque potui, qui nec puppa pro peregrinatorum
pia noſtræ ſolutis indicia diffiterari, ſuno ipſo cru-
cis, quod ſi dixerim, ſcelus, ad quæ non ſum
nunquam non adhiberet poſſimus Chriſtiani, abhor-
rai, nec nifi eventibus malis, id eſſe ulli noctus
fum, qui ferus virgines ludibrio habitus claudere
edavi, qui facerdotibus religionis tuæ, qui monachis
membris reliqui fine viro, laniavi vifcera, qui mag-
ri ſtratus, qui ſacra ornamenta, qui ſacras aedes ſce-
trio feci, aliumque ordinem juris, qui regem ubique
geſſi, forum egi, veſtigiis impoſui non, indivi penas,
indivi pœnitentiam, quod ad extremum ſcelus repe-
cepi, ſtultitia mea pervagata, etiam ad exteros fux
ro rei parum conſultos, dum fe alieno admifcent in-
conſiderantes: ſtigia ſi hæc ſunt literarum ſcholaſtorum
diſſipari, libros, cenſus, monumenta publica qu-
curioſa pervaſi, combuſti: qui non ſeroſcolus ex-
ſtatem tuam, humiliatque ejus emiſi libellos, qui to
non plus feci, quam expoſitum infantem aliquem
edulium in agro, quo ſtragies diſi nutrem bellu ac-
ciores, quam pace, qui mortes tuas, qui nobiles pu-
tim e lato præcipitavi, alios inſidia, aut venenos
ſtis, qui denique ſi regno cum multos annos inqu
nefarioque alia fuper alia fum auſus. Ecce me qui
hæc feci omnia, & poſſim ficere cum mihi liceret
tiorum atque literum. Quæ omnes quafi genius Ad
mirabilem, ut poſt tot facinora fabito ſtatus eaniet in
nalum, & hæc, ut dixi, rei voce, ut ſtrepitu eloquentiæ,
& hæc ipſa quidem quodammodo legem dare, incantet
certe horrorem omnipotus, memoria recenti præcinentes
non ſcilicet non? Erubaret hominem Catulus ter
& morti, ſi erubaret omnino quicquam, & nequidem pa-
bitiæ pacis dudum ferebat quicquam. Quæ aderant
Duos adhuc ſuperſtites, quos ego ſi ſcirem, ſi ſcire
ſolet effe fine ſtrepitu fine pompa five adverſi, qui dicere
des laudes habere, dicturque vindicta ante pedes Ad-
mirabilis, qui nobis ſtatus ſit, qui ſtatus, qui ſtatus
bantis exemplo genii, & fui imparis in demerendis hu-
minibus, & cum legationi tum nulla res magis, quam
jacula quæque effugere: unde levior longe, quam
ſceptum eum Monluccium fuiffe ſi ſcelus Lutetiæ fe-
re ut is, qui nullus eft, hauriretur fronte. Cæpta
iterum tu tamen & evincendam habeas, confcientiam
conjectura hujufmodi: Monuit paulo ante quam in
Polonum profectionem & ſtagira ilia Lutetiæ bonis
bilis fremitus Rupe-foucaldi ipfo amicitia, quæ
tibi cum eo intercedebat, ut Lutetia excederet, ipque
abjecere expectaret, quia non fecifti. & fuerunt
cæ: nihil penitus cognoviffet. Fallera: inanis ifta
cauſa mendacium: Monluccium potuerunt, quam fola simul
fuiffe fcelus perfici, quam ipfum Monluccium poft ve-
ftatum fuiffe ſcribere Gallum per multos annos, quo
fuiffa, qua fuperiora, quo confilia tenuis Admiralia
tis fuiffe, quæ fuiffe Gallia, quæ Lutetiæ, quam
fe perfidiæ indolescere, quam memoriter fuggerendo, &
vel voce, vel gratis tum ſtre patere videantur effe-
re. Ego fane ut ea, quæ vere agebat omnia, ita ea
regno ſubeat nemo qui ſcindat ſuos, qui pellent, in
hunc ipſum reos, principem ipſi ſummæ propinqui
qui impleri quidem cum poſſent, ut ipſe ait, ne-
copida, cadaveris pleni ut nemo, ut rerum occa-
ri, parum dolere, qui tempeſtate ejus non ignoret
ne inter ignes, qui circa ea ipſa ardebant, ne
dosarint, cæfidis diras, qui occifos indolescere
rores luebat Gallia, quæ ipſa ad ultimum ufque
ſtimos peenas tus, portiusque exempla in Gallia
confici. Atque peccati, qui ſcloe, qui ultra compa-

H ? corrupte ſcripſit Pius, a ſi le vere ſuerget.

Se quod Cicero fuadet, ſi linguas minime peſſimus,

oculos hominum male de nobis opinantium esse vitandos: sed judicium Dei non potuit effugere: incidit incautus, intutus, imprudens in parata sibi ante divinitus provisaque supplicia una cum comitibus conscceleratis, quos secum ducebat, quique profecto videntur ei præbuisse mortis causam, dum aliter sentienti, ut permaneret in aula, persuasere non alio, quam lucri sui & ambitionis studio: nullam enim importuni opportuni sine principis largitate aliqua sinebant abire diem. At res admonet hoc loco, ut petulantiæ & insolentiæ cum Admiralii tum comitum, & adseclarum ejus eximia quædam exempla proponam. Tumente bello illo exitioso Galliæ, & calamitoso ducebat cohortes quasdam Pileus per agrum Lemovicum, & parabat oppidi cujusdam, cui sancto Leonardo nomen est, ædes sacras incendere: hoc plebs ne pateretur, B sponsionem fecit sex fere millium aureorum si servarentur integræ, & præsentia numeravit duo millia, reliquæ summæ obsides dedit: vix pedem extulerat oppido Pileus, & mox alii ingressi ferro igneque ædes sacras vastant. Post finito bello reliquæ summæ oppidanos Pileus reos fecit apud regem. Contra dicebant oppidani, æquum esse reddi potius sibi prænumeratam pecuniam ob causam, quasi causa non secuta, quam reliquam exsolvi, quæ nec ex totius oppidi venditione refici posset. Aderant Pileo Admiralius & alii plerique ejusdem familiæ magna contentione, & acerbitate animi quadam effera Pilei causam agentes. Rex cum non posset ex animi sententia litem secundum Pileum dare, suscepit arbitri partes, & post longam disceptationem cum Pileo, qui quidem summo jure experiebatur, C rem ita decidit, ut ejus, quod peteret parte dimidia contentus abiret, quod sibi arbitrium iniquissimum videri, nisi de suo damnum arbiter ipse sarciret, cum postea libere, ut solet Monlucius ipse regi adseveraret, sic accepi respondisse regem. Quid vis faciam? ne hac quidem ratione, huic generi hominum satisfacere possum; sed quando ita suades, de meo oppidanis omne pensabo damnum. Eodem tempore Admiralius contra dictum, quo sancita pax fuerat, sibi fratrique in Anglia defuncto ereptas e nummulariorum mensis pecunias, ereptaque mobilia belli tempore apud regem reposcebat, eo stomacho, & iracundia, ut pene sui impos videretur, verbaque ejus auribus suis, aut consilia animis neque rex, neque ceteri, quos in consilium assumpserat recipere possent: & in hac ipsa re persequenda, vel in alia certe, D cujus non memini, præsente rege semel parum absuit, quin inter se Admiralius & Niverni Dux ferrum manusque conferrent, tanta Dux ab Admiralio procacitate lacessebatur. Eadem audacia se adesse in consilio Admiralium animadvertebant quicunque erant ab eodem imbuti, eumque rege ipso amplius reverebantur, desideria sua exponebant regi. Memorare possim Roberti Causidici Parisiensis, & Cavanii senatoris Tolosani exempla, quorum uni cum de re levissima ageretur facillimaque transactu, de re redintegranda principi Condæo jurisdictione Suessonum, per bellum erepta, in qua re idem plane erat regis, qui petitoris animus, verecundiæ non fuit extra rem ordiri a civilibus dissensionibus inter ducem Burgundionum, & ducem Aurelianensium, non alia fini, quam ut gentem unde ortus erat rex sceptro insinuaret insuaderetque, E non fuit verecundiæ minitari vim, & arma, non sine horrore, fremituque totius consilii: alteri vero cum jus sibi reddi populi Galliæ Narbonensis postularent in sua provincia, nec extrahi se in aliam, etiamsi edicti pacis clausula quædam, quam usus docebat reipublicæ perniciosam exitiabilemque esse, obstaret, & fidem antiquiorem sacratioremque appellarent regis, qui initio imperii jurasset, neminem subjectorum suorum extra territorium suum iturum juris experiundi causa, & proponerentur conditiones, quibus utrique parti satisfieret ex æquo bonoque, excidit pari furore mentis senatori, qui hujusce rei constitandæ & transigendæ gratia acditus fuerat, veluti sequester litis, ut nullis redditis cau- A sis, nulla ad æquanimitatem admissa cohortatione, statim rigidus annueret, aut perpetuum & irrevocabile edictum fore, aut pro infecto, irrita, cassa, conclamata omnia. Mitto alia exempla. Ceterum Monlucius hæc cum videret simul, & fastum, quo vestri turmatim incedebant per aulam, & pertinaciam Admiralii in concitando rege ad Belgicum bellum, frementibus Catholicis omnibus, qui id perquam nefarium & detestabile esse censebant, ut est natura sagacissimus, & acutissimus, præsentium futurarumque rerum cautor, Zacharia, non uni tantum Rupefocaldo, sed & multis aliis dixit, vereri se ne hi mores vestri perniciem aliquam tandem vobis adferrent, nescio quid mali animum prospicere, & præsagire suum, caverent sibi si saperent, & vel mores alios induerent, vel domum redirent, nec fallacis aulæ B jam fulgore fragilique bono decepti in ea hærerent diutius, qui populo, & majori aulicorum parti individiosi & offensi erant. Inest, Zacharia, si nescis in animis hominum quippe, qui Divorum cognatione tenentur, præsagitio quædam extrinsecus injecta atque inclusa divinitus, cujus vi, ut veterum quidam ait, *ψυχαὶ πολλὰ τῶν ἐσομένων προθεσπίζουσι*. Inest in Monlucio certe admirabilis, ego ipse quandiu mihi frui ejus suavissima consuetudine licuit, vaticinantem ipsum, pleraque audivi de his, quorum nullæ adhuc apparebant notæ. Et hæc est communis vox familiarium ejus, & domesticorum omnium, divinum esse hominis animum: nec mirum igitur si quorum jam ex insolentia vestra animo conceperat notas, præsciverit prædixeritque vobis eventum. Denique divinatio hæc fuit, Zacharia, quam tu falso scientiam C appellas. Et ut cetera cavilla tua persequar, quod Polonis hanc vobis cladem contigisse volente rege, Monlucius amoliretur, quis non videt hoc non speciale mandatum aliquod regis fecisse, sed adversarios competitores, qui nulla re eum oppugnabant magis, quam quod aspiraret ad Poloniæ regnum, qui tanto, ut dicebant, scelere contaminatus esset, qui spargebant passim libellos, programmata, pictas tabellas, infamandi regis nostri causa, quo magis illustrissimorum electorum Poloniæ animos satis in regem nostrum propensos abalienarent, qui quod integra defensio Monlucii patefaciebat (hoc vero tu truncasti subdole, ne inepties proderes accusatorum) manifestissimo mendacio jactabant, regem Admiralii cadaver per forum conto gestasse sublime: eundemque prægnantis filiæ Admiralii uterum cædi jussisse, quod D & tu de aliis mulieribus adfirmas, nec tibi vero, nec his alium, quam rem ipsam fidemque responsorem dabo: fides ipsa perfidiæ tuæ index est manifestissimus. Sane nihil illis erat sancti verique, dum nos ablegarent modo longissime Poloniæ comitiis: hoc unum agebant quacumque via. Etiam Carolum IX. bonæ memoriæ, qui fratrem hodie regem nostrum, & Polonorum, Polonis insinuabat extremis libellis, quibus Monlucius respondit laudabant, quem primis infamarant: quæ ingenia leviora, vitio re scilicet propria inconstans ut ille? mitem scilicet moribusque dulcem confitebantur, solli maledicebant fratri; atque solum eum conferebant Lutetiæ commissam cædem, & supra quam credi potest sævitiæ, & crudelitatis ingerebant. His erat legato respondendum. Qua ratione respondisset, nisi E qua respondit? Si quæ fuit de cæde illa objurgatio, eam introduxere adversarii, si quæ excusatio eam iidem provocavere, nec potissime, imo nec [illegible] modo spectabat Monlucii legatio ad eam rem [illegible] de ea nihil, & ipse Monlucius de ea [illegible] res displicebat vehementer. Sed tu, Zacharia, [illegible] nomen ambitu suo complectitur vos omnes, nihil non vel in scribendo, vel loquendo depravatis detorquetisque in aliam, quam actum est partem: nec ulla [illegible] stra, nisi furibundæ mentis signa animadverto, [illegible] æquus quievi usque in hunc diem, & ponderavi [illegible] utriusque partis, ac tandem fore utramque [illegible] tamen mage vestram, & alteram, quasi [illegible] tamen subsequi malii, quoad Deus omnipotens misereretur omnium nostrum, nosque ecclesiæ suæ filios certe omnes varios dispersosque cogeret in unum gregem, atque lumine sapientiæ suæ circumferret, lustraret, expiaret, & redderet sui similes: nam quo modo vivimus, sane dæmonibus utrique propiores sumus: & placuit placetque satis non *ἀδιαφορίαν*, hanc abominor, sed quod vos pro ea perperam accipitis, nimirum illud Phocylidis, *πολλὰ μέσοισιν ἄριστα, μέσος θέλω ἐν πόλει εἶναι*, & quod Pindarus ait, *ἀγαθαὶ πέλοντ' ἐν χειμερίᾳ νυκτὶ θοᾶς ἐκ ναὸς ἀπεσκίμφθαι δύ' ἄγκυραι*. Attigi fere summa capita libelli tui, Zacharia, & valent hæc quæ calumniis tuis objeci jam satis apud æquos judices, apud te nunquam valebunt, cui animus occalluit in iracundiam insanabilem, & odium nostri execrabile: nam qui tibi ipse non satisfacis, qui eadem scilicet toties inculcas in tuo libello, nec certa ratione rem finis, *λαλεῖν ἄριστος, ἀδυνατώτατος λέγειν*, nec hominum quisquam sane tibi unquam satisfacere possit, nec auctoritas ulla commovere, aut deterrere ab ea opinione iniquissimum rerum, quam de rege nostro semel imbibisti. Æqui judices regis majestati potius credent, quam humilitati tuæ, & merito cuique ad imitationem M. Scauri principis senatus populi Romani licebit adversus te regis innocentiam tueri his verbis: Pseudozacharias Henricum regem Gallorum ait, satellites, nobiles, populum concitasse ad fundendum sanguinem innocentium: rex Gallorum negat, testis nemo est: utri vos convenit credere? Et si quæ argumenta præter quæ attigi Zacharias ille adfert a loco, vel a tempore ducta, etiam me tacente refellere cuique in facili est: quis enim non videt contra quam Zacharias scribat, Lutetiam fuisse incommodiorem opprimendo Admiralio, & ceteris in qua veluti sylva ingenti, vel latibulis se defendere facillima cautio fuit: & hac quoque ratione se nobiles servarunt multi, nulla vero fuisset angustiore loco? cui etiam non liquet nullum potuisse homicidio captari tempus, in quod post longam patientiam homines a vobis lacessiti sæpius, nec ex parte vestra astuta inutilique pace sopiti, neque obliti alter occisi patris, alter fratris, alter filii erupere, & exarsere repente? [illegible] jam ante in Belgico Petro Attremonii per tempus [illegible] ob eandem causam contigisse retuli, non citra vaticinationem, sicut nec vate caruisse cladem illam vestram etiam ante monstravi. Et his calumniam illam tuam annecto, qua Monlucium ratiocinantem inducis: Si Theodosius Imperator multos indicta causa contra jus fasque necavit, quid non & regi licuerit in [illegible]? Facile est respondere ex scripto, & defensione ipsa, quam tu Monlucio tribuis, si quod [illegible] semper erga subditos suos regis [illegible] benignitatem, ut si Theodosius ex cæde patrata, semel Thessalonicæ jussu suo dum iræ nequiret tempus, & spacium dare, non est habitus pro tyranno, nec haberi debeat rex cæde patrata, semel injussu suo, & ut jussu suo, quod tamen per quam falsum est, ex uno actu non [illegible] habitum, & habitus cui abest tyrannidis, [illegible] eum esse: hoc, inquam, quod ita scribit Monlucius [illegible] sentit, si quis judicaverit eum, quem [illegible] referre, nullam causam dico quin Monlucius [illegible] judicetur impostor & fallax. Sed tantum [illegible] judicaturus sit, ut nec tu [illegible] redieris ad te. Neque vero mirum, si [illegible] arguimur nos purgare non pateris, aut [illegible] purgavimus, purgasse non concedis [illegible] certissimorum criminum relatione nos [illegible] animo feras, si qua enim vestra fuerint, [illegible] delevisse dicis: sic sane apud vos, qui [illegible], non apud nos, qui ea perpessi sumus: præsens [illegible] nuper nobis facinorum vestrorum, & acerba [illegible], nec ullius conventionis publicæ vi [illegible] ut eam abolere possit. Vos non oblivi[illegible] infiicta damna, nos obliviscamur [illegible], quæ sumus perpessi; tam homines sumus, quam [illegible] nequimus: rursus si quos nobiles [illegible] Navarræ auctore Comite Mongom. qui pro A regina in Pyrenææ Aquitaniæ parte, & Bigerronibus imperabat, indicta causa per cruciatum, & ad contumeliam necavit, dicis obiter non exteros necasse, sed imperio suo obnoxios, atque subjectos: dicam, nec nisi subditos regis Lutetiæ necatos: dices illos defecisse a regina: dicam hos defecisse a rege: igitur non esse tibi causam inferias solvere his potius, quam illis, nec hos lugere adeo, ut huic luctui tuo nulla alia cogitatio inseri possit, illos nullo modo. Et horum quoque adjiciam necem videri justiorem, illi enim religionem a majoribus, per manus traditam vindicabant: hi novam introducebant: nec tamen prorsus concedo omnes eos, quos regina Navarræ, aut legatus ejus necari jussit, quique occubuerunt post cœnam, & lusus actos cum submissis ab eo interfectoribus decumbentes in lecto genere cædis fœ- B dissimo, & perfidissimo, reginæ Navarræ subditos fuisse: certe non Dominus S. Columbæ, non Dominus Goffas, non Baro Perdeacus, certi beneficiarii regis Galliæ. Præterea si quos alios qua vi, qua fraude necastis, si quid ausi estis hostile, hoc vos belli jure fecisse dicitis, pacem religiose conservasse, qui scilicet statim a pace pleraque templa a fundamentis proruistis Aureliæ, Valentiæ, & aliis multis locis, multos ut jam ante recitavi, neci dedistis, & antequam regi nobisque palam denunciaretis bellum, etiam viceregem ipsum Valentiæ Cavarum laqueo suspensum cum ad Cavares belli metus nondum pervenisset, qui nunquam insidiari nobis, & hostilia quæque facere, & rumpendæ paci rimam aliquam quærere destitistis, qui & porrectiore fronte jus belli facinoribus vestris obtenditis, non dicam destituti aucto- C ritate principis, sed contra principem ipsum arma gerentes: nec enim possit hoc modo a parte vestra jus ullum stare belli, ac proinde, nec jure a vobis geri quicquam tempora rebellionis vestræ potius, quam belli. Jus belli vocas desciscere a regis imperio? regi bellum inferre? regem obsidere? urbes regias invadere? fiscum compilare? Jus belli flamma sternere ædes ædificiaque omnia? jus belli post occisos DCCC. in agro Segusianorum, sedato jam primo militum impetu, [illegible] splendidiores e turri præcipites dare? Jus belli [illegible] Arecomicorum cives [illegible] innocentes, vivos defodere in altam [illegible]?

> *Quis Colchus hoc, quis sedis incertæ Scytha*
> *Commisit? aut quæ Caspium tangens mare*
> *Gens juris expers?*

D Sed fessus sum hæc commemorare scribendo: vos nationem Gallorum, quæ humanitate morum exsuperabat omnes, barbaram & efferam reddidistis, vos infamastis apud exteros, vos regem virtuti simillimum Carolum IX. assidua XII. annorum insectatione, pene ad imitationem vestri compulistis, nulla ætas in Gallia tulit nequiores vobis, nulla mitiorem clementioremque principem: si forte factus est asper, vitio meritoque factus est vestro, nec jam diligentius perpendendi omnia, causa mihi videtur esse admodum succensendi vobis dum vitia, quorum estis auctores, confertis in principem: nam cum sitis omnium, qui sunt, qui fuerunt, quique futuri sunt improbissimi in tantumque detestandi in quantum nequities, & improbitas ipsa, exleges, impii, perjuri, sacrilegi, fraudum satores messoresque omnium, pene malim E vituperari a vobis, quam laudari principes: namque, ut Antisthenes dicebat, idem est laudari ab improbis, & vituperari a probis, & retro vituperari ab improbis idem atque laudari a probis: vestra convicia laudes sunt, sive quæ in principes, sive quæ in Monlucium jactatis principum legatum. Sic solebat eum appellare magnus ille Franciscus I. & dicendo legatum, per eminentiam non alium quam Monlucium intelligi volebat: & sero jam intelligo non debuisse me hanc aggredi operam, nec confligere tecum; qui modum non habes ullum, sed, ut ait Comicus, quo magis te in altum capessis, tam æstus te in portum refert, & subinde cruentus ordiris tibi, atque retexis in oratione una orationem eandem. Monlucii certe quid scripseris pluma non interest. Gene-

nerosum pectus, nihil commovetur calumniis tuis: dolet tantum vicem tuam, qui majestatis divinæ providentiam nihil revereri te, nihilque credere re ipsa prodis, in nullam aliam rem, quam ad struenda maledicta cernuus, præditusque gutture, ut divinus vates ait, teteriore hianti funera sepulchro putri. At si is vellet eloquentia te sua, qua mirum in modum pollet insequi & traducere, sane confossiorem faceret soricina nænia. Sed contemptu magis te & silentio dignum esse judicavit: nos amici Monlucii pluris te fecimus, qui perlecta, perpensaque omni scriptiuncula tua modo tamen cognoscimus non plus facere debuisse nuce viriosa: idemque una nobiscum plerique e vobis sentiunt; nec enim, ut supra dixi, contagione se vestra contaminarunt omnes: audivi plerosque execrantes vocem frequentem illam vestram, Justa esse arma, quibus extollitur gloria Dei, & plerasque alias nefarias jam a me indicatas supra. Etiam finito primo tumultu Admiralius ipse cum ad eum his de rebus nuncium Monlucius noster misisset, respondit, nunquam se probasse mores eorum, qui sacra profana, publica privata haberent, & quod populus Romanus censori permittebat, apud nos solius esse principis ex privato in publicum addicere, & ex publico in privatum, qui hanc potestatem usurpassent, hos se habere pro prædonibus: nunquam se probasse demolitiones ecclesiarum, nunquam alia facinora contra disciplinam a se initio tumultus institutam, testatamque literis scriptis ad principes orbis Christiani, commissa, religionem extirpari his artibus, quam propagari, nec si oppetendæ ei essent mille mortes tales homines se unquam habituros pro duce: nondum contagio vestra pervenerat ad Admiralium: qua tamen adeo postea depravatus, corruptusque est, ut cum videret everri ædificia publica arridens diceret, hos esse suorum militum lusus, hanc relaxationem animi, & quasi aucupationem. Non defuerunt tamen alii, qui constanter, etiamsi signa sequerentur vestra, facta vestra execrarentur semper: nam & Catholici [illegible] cohortibus se miscuerant vestris, vel addicti, vel [illegible] nimium principibus, aut dominis quibusdam, [illegible] principi Condæo, alter Admiralio, alii aliis: nimium inconsulte: nec enim prudenti viro ullus tanti patronus esse debet, ut propter eam a regis sui deficiat obsequio, sicut M. Tullius ait, Nullam Appietatem, aut Lentulitatem plus valere apud se, quam ornamenta virtutis: & optaverit potius vir prudens quisque, ne sibi Deus injiciat adversus principem rebellem animum, ut Chorus apud Æschylum: μηδάμ' ὁ πάντα νέμων θεῖτ' ἐμᾷ γνώμᾳ ἀντίπαλον Ζεύς. Sed ut extremum habeat aliquid oratio mea, concludam, Christiani proprium esse pati, non facere injuriam, qua de re est Chrysostomi homilia elegans inscripta hoc modo: Melius esse pati, quam facere injuriam: Et exemplo Christi Domini nostri speciosius esse, ut Valerius ait, beneficiis vincere injurias, quam mutui odii pertinacia pensare, Christiani proprium esse observare regem, ut D. Petrus præcipit, qui tamen tum non Christianus, sed paganus erat, Christiani proprium neminem infamibus verbis lacessere, vel ulcisci, neminem calumniari: Manifestam esse calumniam regem Lutetiæ cædis commissæ facere mandatorem, Monlucium patronum, quam etsi non refutassem res ipsa refutasset vel ex Catholicorum promiscue cæsorum numero, vel ex his, quos dux Guisius post vindicatam cædem patris invictissimi, & nobilissimi principis ultro servavit, & Lansacius, & alii, qui a latere regis perseverabant, quos utique non servassent, si alia fuisset mens, aliud votum regis. Vos igitur, hoc est, populares tuos, quibus vestro judicio licet quidquid libet, qui nullas emendatæ, [illegible] ne depravatæ quidem religionis in animo impressas notas habetis jure meritoque concludam, non esse Christianos. Christianum me non Christiano respondisse pudet plurimque: nec jam in hoc ipso articulo tamen rapto mihi de manibus scripto, quod conscindere parabam factum mutare integrum est.

NICOLAI RIGALTII

PRÆFATIO

Ad Nobilissimum, & Amplissimum Virum

JACOBUM AUGUSTUM THUANUM

Regium in sanctiore consistorio Consiliarium, & in amplissima Curia Præsidem.

HOMINES mortali conditione generatos mori nemo sanus queritur, aut indignatur: sed qui mortem ipsam non interitum omnia delentem, verum quandam quasi migrationem, animæque a corpore discessum esse sibi persuadent, quod utique bonis omnibus persuasissimum est, hanc præcipue curam circa defunctorum manes adhibere solent, ut æternitatis honore consecratos quanta possint pietatis religione venerentur: quumque nobilissimum illud supremi rerum dominatoris opus omnino corporis, animæque mixtura constet; & corporis quidem coagmentatio abscedente anima sensim ad terrena sua principia resolvatur; anima vero cœlestis posteaquam emersit e corpore in altissimum divinæ naturæ domicilium recipiatur, inventa sunt etiam in morte arcendæ mortalitati præsidia, quibus & animæ & corpora ipsa mortuorum inter superstites homines æternum vivere videantur: sane veterum fuit sententia, salem ab Homero divinum ideo nuncupari, quod divinam animæ vim imitetur, defunctisque membris inspersus quasi secundariam vitam profligata putredine sufficiat, & incorrupta ævis servet; quemadmodum & cedria & nitrum, & bitumen, & si quæ fuerunt in Ægyptiorum taricheutarum apothecis aliæ medicando funeri pollincturæ: sed ut corpori longe multumque mens præstat: ita multo divinior ea curatio est, quæ defuncti cujusque consilia, mores, ingenium sempiternæ memoriæ mandare novit, quam quæ rancidum excordis, & eviscerati cadaveris sceletum a tabo & carie vindicare conatur: tamdiu scilicet inter mortales vivimus, quamdiu rerum a nobis gestarum memoria in posterorum animis velut thesauris reposita viget: ideoque se publico Musas suas ostendisse profitetur Herodotus, ne multa præclare a Græcis, atque Barbaris gesta cum tempore simul evanescerent: augurio quidem certe verissimo; nam nisi scriptor extitisset ille, eadem vis fati, quæ sepulcrorum statuas, & marmora distrivit, etiam virorum quamvis præstantium famam, & nomina penitus obruisset: parumque ipsis aut nihil omnino fuisset fecisse scribenda, si non & aliquem, qui legenda scriberet invenissent: utrumque autem nobilissimo viro Gaspari Castreo tam larga, benignaque manu [illegible] sum est, ut quum ipse, dum advixit, plurima [illegible] tu, relatuque dignissima confecerit, eos in obitu suo ut nactus præcones, quos si magnus ille Alexander, quum in Sigæo ad Achillis tumulum adstitit, secum habuisset: neutiquam Iliadis Homericæ memor ducis Achivi cineres invidia sollicitasset: etenim Chastreum vita quam gloriosissime degebat abeuntem Jacobus Cujacius civilis sapientiæ perfectissimum decus frequentissima concione laudavit; eaque laudatione tam graviter prudenterque quidquid Aspasia Socratica Menexeno super fortium virorum obitu disseruit, [illegible] est, ut nihil ad consummatam epitaphii sermonis gloriam desiderari queat, nisi quod Gallicæ dictionis angustia comprehendi generosa divinæ mentis [illegible] sumque reluctantur: quare Latinis ea [illegible] re sum ausus, ne quid eximiæ laudis Chastreano nomini subducatur, neve quid operæ Cujacianæ [illegible] quando nihil exile aut minutum ab eo sit elaboratum viro, quem nemo nisi doctrina, judicioque præstantissimus satis unquam est emiratus: sane post illam ab Cujacio commendationem Chastreani nominis splendori nihil addi posse omnes facile judicabant: per te tamen,

men, Augustissime Tuane, Chastreo simul & Cujacio novus honos accessit, quod jam utriusque nomen, non figurato theoricæ demonstrationis acroamate, sed publico historicæ fidei tuæ testimonio celebratur; cujus eo major apud bonos auctoritas, quo minor apud malos gratia: nam quod alii fere privatis affectibus indulgent, hoc te veritati, publicisque exemplis impendisse nullus ibit infitias, nisi qui pravo more impune omnia sibi esse debere putat, quæ vel audire tamen erubescit: atque hæc præcipua quidem inter publica illa, quæ certatim in Chastreum collata sunt ornamenta censeantur: inter domestica vero non postremo collocandum istud, quod XVI. postquam excessit anno, te suæ Gasparillæ, quam vix altero mense adultiorem vidit, maritum obtigisse eo pietatis sensu, quo beatas mentes tangi sapientissimi viri credunt, intellexit mortalium certe, vel Solonis judicio felicissimus, si tantulo sufflamine, donec abs te socer audivisset, præcipitata vivendi tempora inhiberi potuissent: quanquam illi, si quid ablatum, negatumque fuit, totum nunc cumulatissime reponi, ac repensari fatendum est: habet enim Thuanulos, Franciscum ingenii flosculis, & jam [illegible] mentis igniculis emicantem, Magdalenen, Achillem, tibique cognominem Jacobum Augustum, quos ex te lectissimaque conjuge laudes [illegible] in femina solent supergressa nasci [illegible] Thuanorum, Chastreorumque genti nepotes: quibus adeo nihil optandum superesse putem, nisi seculum olim virtuti minus inimicum.

Ex libro 62. histor. V.C. Jac. Aug. Thuani A.S. MDLXXVI.

EXtremo anno [illegible] Kal. xbr. obiit ex vulnere pugnæ Drocensi in [illegible] & tum forte ex violenta equitatione aperto, Gaspar Chastreus Nanceus stipatorum regiorum quasi gentilitio jure præfectus; quippe qui Joachimum patrem, Gabrielem avum, & Claudium proavum eadem dignitate ornatos habuit; raro fidei judicio, cum fere cetera munia meritis debeantur, hoc etiam præter merita gratiæ, ac peculiari benivolentiæ tribui soleat: & sane fuit vir, ut forma, sic moribus suavissimis, virtute militari præstans, ob idque Carolo regi acceptissimus, & qui erga omnes officiosus non solum procerum, sed etiam nobilitatis gratiam sibi in aula conciliaverat: ex Gabrielide [illegible] Buchagii comitis, & Isabellæ [illegible] superstitem reliquit, Magdalenen, & Alorsium, & ultimam, quæ patre defuncto ad jucundam ejus renovandam memoriam cum de sacro lavacro e Claudio Chastreo patrueli fratre, & Anna Batarnia matertera, quæ postea Bernardo Nogareto Valetæ maris præfecto nupsit, susciperetur, ex voluntate matris Gaspara vocitata fuit: quadragesimale sacrum de more postea magno equitum conchyliatorum, ex quorum collegio erat, aliorumque [illegible], & adfinium concursu Nancæi celebratum [illegible] ne quid ad eximium apparatum deesset, Jacobus Cujacius Jurisconsultorum retro [illegible] Biturigum, ubi docebat, a Chastreo [illegible] evocatus oratione funebri mortuum tanto viro dignissimus præco laudavit.

ACcensæ o qui pulchræ virtutis amore
[illegible]
Quorum [illegible] Gallica [illegible],
Inclita [illegible]
Has [illegible] inferias, [illegible]
Tempore post cineri [illegible]
Quæ soceri ad tumulum [illegible]
Cujaci docta [illegible]
Non [illegible] laudis [illegible] campum,
[illegible]

JAC. CUJACII ORATIO

IN FUNERE

Nobilissimi, præstantissimique Viri

GASPARIS CHASTREI NANCÆI

Regiorum stipatorum Præfecti.

Habita in æde sacra Nancæi Biturigib. Cubis XV. Kal. Febr. M.D.LXXVII.

ETSI totus hic sermo, quem super excessu generosissimi equitis Gasparis Chastrei Nancæi facere aggredior, nonnisi cum acerbissimo vobis, ac mihimetipsi mœrore, luctuque fieri possit: tamen excellentissimi viri virtutes hoc imprimis flagitant, ut cujus nos præsentia serius carituros sperabamus, ejus absentiam digne ac meretur posteritati commendemus: [illegible] si virorum illustrium funeri comploratione, aut [illegible] ulla prosequi moris hactenus non fuisset, hinc certe laudabilis instituti primordia ducenda esse jure viderentur: adeoque quamvis hoc vernaculo sermone concionari minus adsueverim, ætas præterea, studiorumque ratio sonticas suggerat excusationes, nihil tamen excusari mihi licuit, neque si licuisset, debuissem, voluissemve: quin potius honori semper ducam maximo, in hoc electum me ab illustrissima fuisse matrona, ut viri, qui ipsam mirifice adamavit, quemque ipsa [illegible], memoriam in frequenti nobilissimorum virorum corona celebrarem: morem itaque geram pio lectissimæ feminæ desiderio, cujus unicum inter perennes lacrymas solamen, carissimi conjugis subinde prædicari virtutes, simul & æquis præstantissimi viri Claudii Chastrei, quem heic bona piaque mente consobrino parentantem cernitis, quemque omnes ob eximiam fortitudinem, ac prudentiam ubique suspiciunt, hortatibus, consiliisque libens obtemperabo; ac demum [illegible] benignus annuat invocato Domini nostri Jesu Christi nomine supplex [illegible], mœstitiam ex tanti viri obitu [illegible] consolatione aliqua lenire, ac sustentare [illegible], sed ante omnia, quam optime de vobis meritus vixerit Nanceus, quibusque artibus omnium erga se studia conciliaverit, considerandum: qui dicendi locus egregia virtutum exempla continebit superstitibus liberis, quos heic pullis velatos amiculis interesse arbitror, dictanda paulatim & proponenda, ut ea, quum primum adoleverint, imitentur: tum demum, quæ in ingenti luctu referri poterunt solatia commonstrabo. Primum igitur nemini dubium esse existimo, quin excellentium virorum, ac parentum bene de nobis, bene de republica meritorum funera, quum ex æternæ legis præscripto diem in Christo supremum obivere, lacrymis & fletibus adornare debeamus: nam etsi certo nobis constet sanctas animas cœlo confestim recipi, nihilominus effundendæ lacrymæ, amoris, ac pietatis indices, quales olim in phialis, & alabastris oblatæ circa tumulum [illegible]: etenim Salvatorem nostrum, quatenus homo natus fuerat, in Lazari, quem diligebat, obitu flevisse, & Stephani martyrum principis funus ab quamplurimis veræ pietatis, ac religionis cultoribus cum maximis ploratibus & lamentis accuratum fuisse didicimus: ex coque manifestissimum est nimis duriter [illegible] sensisse, qui mortuos lugere homini Christiano indecorum, ac prope nefas esse opinantur: quum & sapientiæ fortitudinis, constantiæque laudibus celeberrimi viri, cujusmodi heroas, & semideos nuncupabat antiquitas, amicos, aut consanguineos suos fatis concedentes [illegible] lacrymis, ac tamen non muliebri ululatu ploraverunt: Trojanisque temporibus Homerus Achillem, ac fortissimos Achivorum duces interfectum ab Hectore Patroclum tanto luctu, tantaque mœstitia pro-

profequutos fuiſſe tradiderit, ut lacrymis uberrime li-
bauit non ſolum ſuma fugientium rigarent, ſed & acre-
me quoque mederentur:

Fletum Lenitet, Dolorem Dimittere

Dolorem..... verum ad lugendi, quem hoc in-
ſtinumus modum, haud ſuffecit pulla veſtis aſſumiſſe
ſqualere, oculos flendo corrumpere, queſtus lugenti-
mos, mortuum conclamare, pectus triſtitia macerare,
fed preterea publice marore lugendum, narrandoque
rerum præclare geſtarum hiſtoriæ, quarum commemora-
tione audientium animi, quaſi quodam igne, qui lugentur
abſtentia infamem pati cogatur, intelligunt. Sic Jeremias
ſuper obitu Joſiæ non privatim, aut ſine teſte, ſed in
concione totiuſque populi cœtu flevit, & regis optimi
virtutes lamentabili carmine prædicavit: ſic regius vates
Daulem ſcriſſimum ducem comodiſſe cum Philiſtinis
vrallis cohors edhuntæ numerum ſexcentorum lauſtra di
& lucit, quin & Athenis Platæiſque inſtitutum fuiſſe
legimus, ut Socratis oratio ſuper eorum funere, qui pro
republica fortiter occubuerant, compoſita, non ſolum
ipſo funeris & exequiarum die, ſed quotannis velut
concepta formula ab Herauo juvene recitaretur: hæc vir-
tutum incitamenta judicii Nemore ore ac ſolennitate per-
folvendis uſurpanda, lugendoque ille ſimul & lau-
dandus, cui præmatura quidem, ſed pulchra & de-
cora mors, per vulnera pro patria, pro libertate, pro
regis, & populi ſalute accepta venit: quorum unum,
tam ære fovere inſtitutum, ut bello præcedens vim illam
vrtalem gravitur ſuffe labefactam dolor generoſitate
medici judicaverint: nimirum infita generoſiſſime gen-
ti virtus Nancæum abſtulit, Nancæum ampliſſimis ho-
noribus ſumſtum Atrops humanæ ſortis eventum anti-
ſtita intercepit, & mortalitate honorum non annorum
curriculis ætatem ævi in ipſa tranſa conturbato, quod
ſuperest, filio præcidit: abiit Nancæus, abiuit vivida
virtute vigens, & tum quum ſpectaciſſime floreba-
aura mobilitatem ſperante affatura emaverit: o dignum
æterna poſteritate lugendum! ſi quidem ſuperſtes, fed ex-
ſtuſtum avulſumque, ut quo locupletiorum copia plange-
re videmur, at nulla unquam ſteterit. Ve ſuperest, quæ
glorioſiſſimæ retiuſtionis ad ſuos ſuperſtites ſpectabat, ge-
nitori præconio celebremus: illum dico *rer bellicæ* pe-
ritiam per arduæ laborum experimenta quæſitam, &
vel heroicorum animorum ſpectatiſſimo approbandam: il-
lum ferocem pugnacemque animum, quo totiens in
perduellium caſtra fulmineus incubuit: illas denique &
honeſtiſſimas adverſo pectore cicatrices, certiſſima re-
rum fortiter utique geſtarum argumenta: è memo-
nium oculis averſari puto noniſſimum Cæſarem campoſ-
cenſis, Sandonopolim, Jarnacum, Moncontorium, qui-
bus velut theatris conſpicua Nancæi virtus effulſit,
quæ utinam numerosa, iterum aurum utinam alibi
quam in Gallia noſtra, contingat ejusq; quam noſtro-
ſtipitis roonſeri poſſent; neque ille noſter ineroncenſis
odio excitatæ furiæ perfido triumphi obtentu ad ar-
mi conva legitimum principem, movenda præcipites
adegiſſet, grariter ſtoret atque incondior multo vitio-
riarum, quæ de nocentiſſimis hoſtibus conſecutus
fuit reportare recordatio, quamquam, ſi verum ama-
mus, humſmodi bella pluſquam civilia, vel potius
pluſquam bellua fuiſſe intelligent. Ob quæ ipſi pa-
triam duces totius rei Gallicæ ſtatum a fundamentis
convulſum everteres nitebantur: diuique immortali
nomine dignare videantur: ſi quidem ipſi pro ar-
verſus tam nefarios aufus tueridi cuſtodiendique vi-
tam & opes conſtantiſſime profegerunt: nam ſive
mortem in veſtigio pugnantis experiorum: ſive acce-
ptis vulneribus femineres inter ſuorum manus ab cer-
tamine erepti vitam aliquandiu poſt agre traxerunt,
ut ſuum in ipſa morte per gloriam vivere intelligantur,
ſed nunc Stygio tranſeunde miſti Elyſiorum, Augu-
ſtorumque ſedibus, Azuric Baburiam, Rotomagi, Ro-
gelle, Lutetiæque Parisiorum, quas reges ſtatione ho-
novaſtrant, gravitima difficillimaque obditiones, qui-

bus Nancæum regi ad omnia pericula præſto ſemper
affuiſſe memoria narrant, ac Rotomagi quidem, quum
depluente circumquaque plumbea grandine primas im-
petu facto per ruinam irruiſſet, ab invicibiliſſimo præſul-
tiſſimoque Duce Henrico Lotaringo Guiſio curuus mural
curum univerſo exercitu donatus eſt, & magnifico lau-
dum titulis ornatus: mox & a munificentiſſimo rege
Bipontinum corporis præſectura cumulatus, a quo
iam adeptam gloriam, qua vera ſolidæ virtutis erat me-
ces, hoc etiam fortis excellique animi præmium ferre
eruum ex præfectura, per quam ſolitus, quæ ſuperſtitio
præſtantiſſimæ curam gerit, nonniſi viris appime illu-
ſtribus probabiliſſimaque fidei ducibus tribui ſolet: itaque
generoſis & prorſus Chalybeum geantibus animis, ut opi-
no jure ſefe cuſtodiæ regiæ præfectorum quaſi femina-
rum fuiſſe gloriari poſſit: quippe Ludovicus XI. ani-
mo minimum, quum ſuſpicari quam ab ſe datum ſatis
tum mobilium ſtrellitium, primus adhibuiſſet, Carolo
fratre Aquitaniæ duce, qui cum ſimultates exterioſtet,
vita fundo, Gabrielem Lucium Vilarium, ejus
Careli partibus conſtantiſſime fuiſſet, evocavit, &
novi collegii principem eſſe iuſſit: eundeque ea digni-
tatis exercendæ gente conſtantia, ac magnanimi-
ri per ætatem liceuiſſet, ad Henricum Gaſparis F. qui
hereditario iure pervenitſſet: hoc certe ſignificare pa
regia modeſtia videtur, quum ſuos duces intuitur o-
rem, quæ non etiam hanc honorem, ſeut cetera pa-
reis, & avita decora cernere, ac retinere poſſit. Fu-
mul & hoc ſingulis ſponſionem quam adoleſcentulo feſtiſ
videtur, ſe illi, quum primum anni tulerint, patro-
nis inſtituendi virtutis diligentem curaturum: pro-
profectantiarum patrem vero quam dico veſtigia, dicio-
ſignia virtutum exempla, quæ ſedula mater in animum
ſenſim adoleſcentis inſtillabit, ut quum ingenium suos
aniperit, carbolica Chriſtiane fidei obſervantiſſimum,
honoris virtute parti retinentiſſimum, regno regique
devotiſſimum præbet, humiliori tamen animo mihi
curauet Fuchens Henrici Chalſtret avia, quam ex ili-
dri Theuiorum Pidaveſium genere progenatum maxim
ſtre res Franciſcorum primus ad vivificos ſtirpe-
cilcam appellaveris: nec aliunde fane potenda, que
illius invictæ exempla, domi illa aſſiduæ, mul-
ne Gallicæ vita quotidianis ſuppeditant: ſi vis
dum e patria exercitere, quam in exercitum, atque
in militia diſciplinam ſub auſpiciis egregiæ fortis &
prudentiæ ducum ſuperiorum ſtrenue militaſti: ſed
ſti, qui tum Paulo IV. P. M. laborantiſ ſuppetias lar-
rat in Italiam magnis itineribus contendens, præ-
dhuc eſt ea vique tempeſtate quotienſi fedit ocaſio, ne-
tis manu conſiliique promptus & alacer geruinus
Chaſtreorum gloriam novis amplificavit auſpiciis: Ni-
quem genus ex Scotiæ ſtirpe ſtrenuiſſimum ſe-
eundem nunc fuis adumbrare pictura tentamus, ne-
remur. Norunt omnibus effe cure Franciſcum I.
exteriorium eas animi notas, quibus carnitate ac be-
aignitate temperatum, ut qui manu in cerimonias, ve-
ſtudi effertas adverſi animi protectus, ſeu potius
nam nonnullam liberalitas delituerat, a oppreſſos emp-
ter, ſubditos ſibi tros nobles benevolentia in ſuum-
visque prope patrena foverer, ut de Gallorum decore ſi-
priſtine poſſit, quod de Scotis Darium decere ſi-
ſtium auxit, in bello aſperrimum ſuiſſe ac tenacis-
ſtiſſimum, para victoria mirabilium invidentes ſua
ſed Conſtantiam, militia tirocinio, domi civilium & ju-
humanum, veruntuc etiam infuperabilem vallitiere
godiſſimo etiam divinarum cultui, qua ſe tenebat
Nancæi mente, inoque corde infederat, nunc ex
velli vi morbi potuerit, neque hora hæc, quam ſi
dulo febribus infeſtet, aut non humili eum ſtrato
mo, reputatis decum lis, in quæ ſe humanitas
ſe judicebat, colleſtis miſericordia pro efficacitate
terea venuum imploraverit, donec mors ſtrenua
ta cæleſtis Chriſtianorum vita ſtrenuiſſimi
parcitate morbo ingraveſcente opprimi coegit, ne

A ſparem hæc parcere pietatis oracula, ſive conſilia ſuggerentem. Dubriſſima pugnæ, immodo non cruentiſſima, cognitate vobiſcum, unde genus, unde originem, unde filiorum nomen habeatis: ſæpe me præcata fecuti per-
veritas, ut de rebus virtutis tramite deficiferem incita-
vit, & per temporum, in que incidi mores impone de-
fenſiſſem, tamen in me ſemper divini numinis favor, at-
que benignus reuit, ut honeſtiſſimis ſequi nominum
veſtigia maluerim, quam fortunæ blandientis illecebras:
neque me tantiſſimum unquam animo meo indulſiſſe me-
mini, unde non ſtatim ad virtutem abhorrerit, ut pro-
poſtea adeo ſuaſpicio quæſſiuus: ſuperunum omnium
fore arbe, ſi qua per me labes obſcuretur, quæ no-
trium ab fuoribus obtenebratum avitum, a Gabriele de-
aus, provitas a Claudio, abavitas a Petro, tritavitas
ab Jacobo deſcendens, atque ab exterio ſtoque ſtem ma-
noribus tradita quaſi per manus ornamenta deturparet,
quinque femper exiſtimavi lucis indiginiſſimo ſtuto
ſtyro term ea ſtirpe ortum inviſam, ne bene & decre-
ribus ſuis contenta, ignavia, ſocordia ſua corrumpit
quare utili crediſſe, ac tenere memoria veſtra, quod
multis jam, quibus ſuppetit auxiliium: videre ut quid per
per determinenti patra ab majoribus gloria capiat, neve quo
vobis illi præſtiterunt, apud vos indiligentiæ habita tan-
dem obſcuretur: equidem illud beatiſſimi Pauli ſtudeo
aſſurpaverim, de meque ipſo dicam, quod ille de ſe
profeciabat: imitandum me vobis quemadmodum
Chriſtum ego ſum imitatus: colite igitur, ac tenete com-
munem omnium parentem & dominum: colite invi-
dum eius matrem, ac ferunt virginem, colite, ſi
fidenter maximam vobis cum illo fore gratiam ſperate,
ſi fideiſſorem idemnem dominum noſtrum Jeſum Chri-
ſtum colendo excolite: quæ ſi ſtudia vos ſuſtro fuo in
reſpectio continentem appellatis: at ſi omnia mea in-
firmito corde fabricita, tum & opes a me vobis relictæ
& dignitates, & felicia datare donec rurſus pellum ſuggi-
ſtant: nam quod opibus facietis, ſi modum uteudi cum
virtute conſtituetis, & ſtudium ſtrenuitatis non deſue-
tatis, fodalis atque turpiſcatis vitiorum omno mori-
mus? quo denique pulchrius, & decens ſine habeatium
membrorum ſtrenuitatis? Ego vero, ſi ſtrenuitatis, & vir-
tis animus, ſi ſtrenuitatis peculiari virtute vertia
contentio, ſi ſtrenuitatis me, quos a majoribus acceptis
bonorum diſciplinis, ſtrenuitatis adoleſcens, ſtrenuitatis
ſtrenuitatis, ita me evolvi vitæ ſtrenuitatis ac cur-
ra ſtrenuitatis ſtrenuitatis, domi & foris vix laude,
tum maximum vobiſcum communicabimus, & pervet-
num nonnullarum nobiles ac immaleverare ſtrenuitatis
ma operam dare ut vos evolvatis ac ſtrenuitatis
ſtrenuitatis, ne ſtrenuitatis ſtrenuitatis ſtrenuitatis
quibus nobis fores, etiamnum implumes adverſos dixi
ſtatus quibus ſtrenuitatis ſtrenuitatis, cumque ſtrenuitatis
ſtrenuitatis ſtrenuitatis adducant; quare vero convenien-
tum mihi memoriæ deprehendatur, vitet inbellum ad de-
ſtrenuitatis ſtrenuitatis ſtrenuitatis, ſi ſtrenuitatis ſtrenuitatis
ſtrenuitatis ſtrenuitatis ſtrenuitatis,

tullianum florentem notare uemini Criſtianis quondam exſequiis poſt ſolutæ mortuo funeruin juſta concelarari ſolitum fuiſſe, Abiit, & propediem reverteretur, nimirum ad idem damni magnum, quo mortuorum, ac viventium febrilet iudex: qui dies neque tunc erat in proximo, atque nunc eſt: aeterna quoque ſubſtantia, cuius neque principium eſt, neque finis, nulla ſecuſſum interualla, nulla annorum ſpatia, nulla dierum diſcrimina conſiderantur: ſed ſi in ea ſunt, ſi in continenti, ſi nunc in inſtanti, & dies in præſenti: omnia denique tempora ſtatum in puncto: unde mortuus brevi furrexiſſe, breui reuiſſum, in momento reſurrexiſſe, momento illud nobis diutinum ſi uidetur, ſtuporis eſſe noſtri ſtrenuum eſt, qui diuina humanis, cœleſtia terreno modulo dimenſuræ: ſi enim ſecundum oculo ſubiectam illa nobis quæſita per Chriſtum beneficia ſuſpicimus, profecto multis eſſe comperimus, propter quæ deſeriti ac deſtituti late nopalibus in Chriſtum ſuperbiam meam, neque hoc arrogantiſſimo Satanæ ſpelato ad excuſſos ſimpiternæ beatitudinis montes ereadere: poſtulantes ne ceteris non eſſe, cur lugentes Chriſtianorum interitu, quem credimus reverſurum: nihil tamen hominis lugere mortuum, vel potius abſentem deſerere conetimus, ſi in tumulum, ut humanitatem non exuat, qua exuta mortuo deteſtabilis & execrandus haberetur: faciamus itaque lugendi finem, vel certe modum, ne nos mortuos inferiuſtos, qui quem inciderunt in lapidem, vanos ſe rumpunt eiulatu, interea ignem affligi ſolo, neque hiemi ſe, ut reiguat concurrere, ſed ſtringi ipſi non, & fidei noſtræ bene ominantes pronuntiemus, Nunciæ ſpiritum, quam in infimis ibi morari diutius tuderet, in collum, quæ originem ſumpſerat, reuiſſe: ledibili nam militem Imperatoris acceſſu de præſidii ſtatione mutuius evocatum deceſſiſſe; diuturnum vitam, diuturnum eſſe imperare militi humano; præterea vitam quam viuebat non fuiſſe vitam, ſed præceps incitatæ torte curriculum, ſed bullam, ſed vaporem, ſed umbram, ſed fomnium umbræ, ſed & ſomnium quamvis longiſſimum, omnio omnium, qui fuit, qui fuerunt, quique poſthac futuri ſunt eruditus cuique, ac ſtrenuus quo nunc ſtatur Nam nec mundi conſiſtentium eſſe particulam, vel ſi quod minutiſſima particula magnitudo cogitari poſſit: deſcribere dolorem noſtrum hoc ſane ſolatio conſolemur, quod facta divinæ voces omnia depoſitos in cocabitoris quiefcere, ac dormire quem ajunt, ſignificant: eos in ſecretum domicilii poſtmodum revigiturus; ſi tot quæ in Chriſto dormiverint ſtupefactiſſima, glorioſiſſimaque immortalitate recorporentur, ac redanimentur, ſtat ipſe Chriſtus, cum quo nemo jam ajit, comparare in antecellum totius humanæ ſummæ reſurrectione ſurrexerunt: narrant agricolæ ſemina terræ mandata diſſolvi primum & putrefieri, quæ in arbores fruticeſcere, aut in ſpicas efflurgere: norunt phyſici fanguinem communi liberorum quereredolum libidine primum in putridam feminis naturam decolorarum, extimdumque locis genitalibus condi, inox in figuram humanam, diuinamque imaginem effingari: hinc qui putant de iuuenorum mortioidi, aut de nabulis ventriculus ſino obortis quum examina ſeparari; deque phœnicis animabili officina nihil phœnicem deteriſſe ſuo longe vivaciorem: quin & fericarii affirmant bombycinos vermes egeſto, quod intra viſcera digeſſerant tenuito folliculo ſe annexio, tenuis ſepulchri monumenta parare, tandemque rupto folliculo animatos volare papiliones; & viros, ſi nobiles arenas, aut vitrea fraſa foracaulos liquata in pedicula vitri cryſtalla concrefcere: nempe hæc eſt omnes publica diſciplina, dona ſua interciput, ut auditores reddat, diſcipulat, ut milites reficiat, decoquat, ut ampliet: itaque bene de nobis ſperemus & eum ſpe ſumus, tum maiore etiam animo cogitemus, hominem diuinum opertum potiſſimum patrem, ne quidem tam mortuum, interiret ad mori, ut nunquam defecta mortuus reſurgat: hæc fiducia ſpes, lubitus, atque ſempiternus, & propterea rerum omnium conditrix, atque adeo natura totius præſtantiſſimum artificum veneremur, ut ſeruitia, ſic mortuos modos eſſe debere: nam & ignem ipſi latores, perfigirum luſtus tempo, anuo terminavere; neque ultra ſeminarum etiam ſe eluendo vero vota moriri fas eſſe duxerunt: ſima quidem & ſtrata apud ſanctiſſimum Nauci Gabrielem indulgentia: nec eum alium ſibi ſtruxiſſe uidimus, ut legend? modum, nili quem Deus dederit viuendi: ut rarum fidei contentorique coniugalis experimentum, quod jam Francifca foror Antonii Dalili conius domeſticum fecit, exemplo geminato quafi familiare ſuæ nec poſſemus inter ſe ſingulares, ſingulares, quæ Renatus Baltarotus Francifci Baſtaroti, & Franciſcæ Mallitæ filius, Imberti, & Georgiæ de Montecaſtro nepotes; & Iſabella Renati Sabaudi, & Annæ imperatrix Liſcardicarum generis progenare filia nobiliſſimi parentes neporibus imitandi propoſuerunt, ſuum ſuccenerur: o te hac etiam beatitatis parte felicem Nancie, cui conjux in ſtereotiſſimo venuſtatis vigore ſuperfles relinquens, uniuerſam Lindiacæ patriæ nobilitatem Nancie, cui ſic abire licet gratiſſimo: abis quem amplexibus ſuis, & ſuæ prudens orator, quem paſſime ſolatiis illicet: nec nobiliſſimi viri, nec ut Nobiliſſ-præcunte ſupremum vale Nancæo dicite, vale Nancie bene tibi omnes adprecamur: tu bene nobis cives ſubſtitue adprecatur: fuit vere Deo Dominus, & Salvator noſter, cui ſoli gloria, magnificentia, robur & ætatis in æterna ſæcula. Amen.

Versalis dilitur lingua ſatis ante placebat
Scevus, ne externis ſpoliis quæ ſpolia ſpes
Qui tenuer alii Latia poſſquam domitus amicta
Jam magis imitatæ atque placere magis.
Hac illi progeries Marte ſuper Rigidum addit
Eximio magni capitus auore viri;
Dumque pio cineri dignos inſtaurat honores,
Angus & ipſe ſuum dignat honore decus.

JACOBI CUJACII J.C.
De Confeſſione,
ORATIO
Habita in Schola Bituricenſi,
Anno Domini MDLXXVI.

NESCIO plane unde hic ortus ceperit originem, ut quæ hoc ipſo die in alia fere omnibus Scholis celebri eſſet apud patres Theologorum, ea ſola hic haec noſtra Iuriſperitia imponantur; nimirum cum in ea, ut eſt, & fuerit ſemper multa ſint Theologorum, qui hic ne ſatis quidem ſufficiunt, nec quidquam conſe cur, quas ipſi obtinent multis, quaſque jam non cedo libens, & deceſſi loco, & quis eorum ſuſcipere velit, aut reſpuant tanen hic de potius, & ſibi præripi ſuunt, quam pridie Nonas Dominis ubi forte, quod ille de ſanctiſſima Confeſſione Sacramento? Quæſtio, quæ quidem eſt Theologorum vero die? quæ proponitur de Confeſſione privatim? cum communis videtur nobis & illis, propterea quod in ea ſit aut huius humanum, aut Theologicum, aut iuris divini ea ſit aut huius humanum, aut Theologicum, aut iuris divini ea ſit aut huius humanum, aut Theologicum, aut iuris divini

Pœn. disp. 1. ut vere possis dicere distinctionem primam à Pœn. non esse Distinctionem sed Quæstionem mendam. Quorquot tamen sunt hujus fautentiæ, interea prudentissime monent, ne quis sibi blandiatur, fallatve ipsum; Ecclesiæ non minus obtemperandum esse, quam Deo: frustra quem agitari an confiteri facerdoti debeat, & detegere sua peccata; hoc Ecclesiam præcipere, Ecclesiæ dicto audiendum, & subsultandum esse, non etiam audiendos Novatianos, vel his adsimiles, qui per hominem negant peccata posse dimitti nisi à Deo tantummodo, non confitemur, tanquam homini, sed tanquam Deo, ita ille non dimittit nobis peccata tanquam minister Dei, sed tanquam Deus, sed ministri Dei verbi pœ cædem Uriæ, & adulterium Bethshææ pœnitenti Propheta respondit, *Dominus abstulit a te peccatum tuum*. alioquin, non sic suo fit ministerio functus, sicuti Baptismi compotes, in quo est remissio peccatorum. Quid enim interest, ut eleganter D. Ambrosius, utrum per pœnitentiam, an per lavacrum peccata dimittantur, facerdotes vindicent? unum in utroque ministerium est. Sed inconsultores homines quam in baptismo simplectuntur, in Pœnitentia repudiant gratiam, & ut D. Paciauus ait, Remedium Pœnitentiæ contemnit superbia Judiitia: rediffime: nemo enim hæreticus eft, in quo hæ notæ facile non deprehendas atque perfpicias: Fallidium, & abrogationem quorundam librorum facræ scripturæ, & omnium fanctorum Trafiatorum, five Doctorum maledictionem, & contumeliam quamque turpiffimam, inter philosophorum feftas, eam tantum quæ omnium deterrima erat, fuiæ Epicureorum, legimus absolutæ convitiis, & cæteras omnes pudendas, & impudentes & humaniores totis voluminibus conciditie, Socratem patentem philosophiæ Patronam Atticum vocaffe, Chryfippum nugatorem nifi Cleanthes, aut Babilus Pœnis. Ad hæc nullus eorum qui non vi, & armis experiatur, plurimis minimum, & nemo, aut vix ullebris aliqua ætatis iniceritatis & impudentiæ, aut contumeliæ exempli omnem charitatem eripuerit, fed quis, qui non mente ea vesatus ea sentit, & ut D. Paulo ait, *conscientiam* tantum tractus manifeste naturalisque notionis, & fenfu, & idea quæ fupra naturam funt, fupraque captum mediocris hominis, & probabiliter artificiosi dicendi quadam, quam idem *ἀκαταληψίαν* vocat, pudenter inferre, & Catholicas evellere conetur, nullus qui non infolentiæ fiatuatione quadam, & timore Dei intuperabilis, in ftum fe effe profiteat, & meminerit. Quare Faciaus D perbam Iuftinum vocat: Ex funt hæreticorum ut pervertere, & cognitione notæ. Sed in ea parte quam tractamus de auricularis confeffione, quæ fi non ipsa verbis, ipsa me minor, meminerit eum qui nos: solvit religione confeffionis, & purgationis quæ fiat facrificio, & manus impositione, ut D. Cyprianus loquitur, claves Ecclesiæ datas intervertere flagitiose, & fenestram aperire flagitio omnibus. Et fæva obtecto atque perverse, quæ coelo flumi dederat atque concedere poterant ibura, quot furta, latrocinia, homicidia, & quid non prævi atque prævert? Et quæcunque veterescriptores de Sacramento poni, Chaci nunc Latini, & vir in hic pretio tapere audet tranfierre ad confeffionem accingam quæ utinam: quid hæc in illius, minire feliciet in feverioris fuccefie locum: & ut colligam, & ordinem hanc tractationem atque, ritus tantes, & fomes ad ex jure politio, fiout & quod haberur in hoc cap. ut femel anno quoque omnes fui delicta propria fideliter confiteantur, illud, inquam, omnes, quo nullus exspirare D. Thomas ait, effe ex jure politio: Jure enim divino non tenetur, qui fimi in fraffi criminali apud Deum, hoc alligari decreto. Et quod dixi fublata confeffione, omnes unus maleficiis omnibus, & qui non recreatur fimo, fecretarium, & fenfim delinere reverent. Deinde Idem Deum dicentem Hieronimi poft fublatam Mediocrem. Omnes confeffionem, omnes in omnes

no penitus, & alia re quæcunque tali, quæ fui magnitudine minuendi memoriam faciat: amplificandi vero fpem omnem auferat. Sed & illud, quod non minus frequenter hoc ipfo die verfatur in Scholis de ratione docendi & difcendi juris, ad meum animum non refpondet. Quot enim hæ de re fere juftici doctiffimorum hominum, quot publice evulgatæ fententiæ? & variæ quidem omnes, nec confentientes invicem; fuam quifque quam putat optimam affigit methodum, quamque. Nec enim negari poteft, quod capitum vivunt, tot Viarum pene ingreffus ad capeffendas artium omnium ftudia. De formula dici folet, quæ optima? Ego vero de hac fortaffe. Idem de methodo affumpare licet, fuam fibi quemque oftendit, quid hæc dicere? & quid fit docendi? & difcendi? apprehenderit, ita unumquemque fua fibi aperire, ac monere vitam ad eam rem. Nec igitur eum tantum, qui docere vult, quam præfcribere, fed etiam, qui artem illam affervat, quam qui tenet, eruditi appellatur: vel à non hanc quoque, faltem rationem redditam fenfumque commentari: fatear enim ftus Ille Iurifconfultum aliquem reperiri poffe, ut de Trebatio legimus, in quo ars illa non fuit: At vero tam facile communi, nominem unquam Europæis ad hæc ætatis quæ confemo, ac propteres poffe illum, ut Trebat. magno olei effe, quod artiamli non habeat quomodo dicat, habeat hæc ratio, quod dicat: hanc, qui fefe commentari, quod nonnum habeat, tanquam humanis auribus inutilem, procul amandandum eft. Verum cum ex his, quæ dixi paulo ante, liquet fatis, nullam effe certam & unicam rationem docendi, aut difcendi juris, aut fi quam quis fequatur, quæ eadem omnibus aptiffima, non eft eam *Ethicorum*, quod & de omni virtute Socrates affirmat, nec poffe inconftantem ab uno, facile percipi ab altero, aliisque fludiis & fcientiis non ita fane: Quæ enim commonftranda aliis non oportet, fed ea quæ maxime, aut minore impetu magnifici etiam omnino ubi ab animo vitam fervente, & compotente, ut Cicero, & Cæcilius & Lucilius admonuit. Et omnino ita res eft, nonnifi qui melior & dochior facile mutri fententiam in melius: quia nec unquam fibi fatis eft, nec ita, ut cum cæteris omnibus mortæ & fabinde damnat fenfpirem. Idem quoque in Dofore noftro requiro, ut nihil unquam tradat obfcure in jure, quod non ante ipfe ita intellexerit & difcutiendo juris, & ac tradet patefacta ratione, quæ & juris animum & ordinem docuit, quæ ad eum & perficit. Quo enim mihi juris interpreti, nifi fit ita res, quod in meis Auditoriis exigit, ut *ἀκόλουθα καὶ ἀκόλουθα*, five res palam animo oculisque videantur, ut Hermogenes Rhetor loquitur? Illi Fierabiles fenitus, nihil nifi cruces atque tormenta? quid iterò turpius, quam id effe ipfum obfcurum, quod ut cum luce clarius, adhiberi ne ne fit certa obfcura. Ab his nebulis, nebulonibufque dicti funt procul dubio nodi juris, dicta legum anigmata: eum a legum conditoribus, nebulonis noftris, in quibus facifha omnia, pervicaque conspecies, & erotici nihil admiratteris, fi tabulæ veteris ad fontibus, aquam vivam haufere, nec lacunas, aut lutas conductus fuerat. Namque ut ait ingeniofus Poeta.

Multum reddit nihi refert, e fonte bibatur
Quæ fluit, an pigro quæ lacu ftat aqua.

Et facilius quidem in jure ad intelligendum, facilidisque Dochinam, quam in ullis artibus aut omnibus aut earum, qui non videat & detrahat, cui modo libidi fteri Pandectis Florentinis, quarum caftiffime scriptura fadum eft, ut magna pars conciderit Cujacianorum, tum inaquum, quæ Doctores Itali & hique enim feftas parti fuit Germani & Galli) gloria adtexerunt, quæ aliqui perit fcias plurimum commendat dofta, & cognita brevitas. Multæ inquam, ut vulgus loquitur, fine proprie loquar, Scholia funt, ut Fabius docet, interpretationes linguæ fecretioris, five vocum minus ufi-

A bilee, vel fublegantur, nec ambientes, aut conitantes quicquam de fe, commodifve fuit, defidero, imo & poico, ac flagito: Laudis, honoris, & gloriæ fatis habet, habebitve, qui fecerit recte, nec quicrierit quicquam ampius; aliqui, me auctore, vel fubfcripture, nemo unus unquam aliter optaverit. Mores enim imprimis eius fpectandos reor, qui optimus & mitis & quafi edocibunatus eft. Nam fi doctrinæ non refpondent mores, quis quæfo fit, qui non perveniet poteris: quemve juris præceptor, qui captorum quæris & lucrum duntaxat fpectet, fruftum ferat, quem denetaret alii, qui non alii ftudet, fed fibi foli? ac non fit quidem, ut plus, ac melius aliquid fciat, fed ut fiscultetes fuas augeat. Quare fit, ut eam quoque artem, quam tradat, B ut ipfe non intelligat, indifcretique, ac dolum quoque & fide. Exemplo nobis funt medici, quos fere omnes tranfverte aji inmanis & effrenatas habendi cupiditate, confectionis fama eft D. Thomæ ex acumine, ut ante prætor, aut fortuito magis, quam arte, ad ægros fanitas & lenitio dolorum? Quos nos labes potius, ac pernicies; quot conuugem, parentes, liberi, ut cum Accio loquar, obficiantur pernici letho & tabificabili? Nempe quia nemo unquam medicinæ ad eft, non nifi inferior fuerit dere: quia cum Deo Opt. Max. *ἀπόστολος* : & ut ait Euripides, *Odit quoque Iranius, ali Dolorem*. Virtum hoc certe, quod commodum Europæis eft dicitur, in juris profeffore teterrimum & fodiffimum eft, quem nobilem, C vel, fi genere tam nobilis fit, nobiliorem juris fcientia facit, ut Bartolus de Saleto fuiffe legimus, nec præfentium nobiliorem eum fuiffe, quam maiorum claritatem, vel præclare geftus in Rep. amplifiimus honores. Verum, ut certe, quæ de nobilitate res ipfa defidero, ea quar: & illum *ἀμοιρον* a noftro ordine arceri volo, qui indocilis eft, qui compero, vel indicato errore aliquo, fibi diffimulare furtum ipfe malit, quam, contra quam fecerunt potiores, qui fuit auctores juris, Scævola & Papinianus, quorum ille Sabinum fuis fcriptis, hic Cæfarianus non feuerant modo, fed & approbaverant. Quod & de Hippocrate refertur, & M. Tullio, qui jam edixat fuos libros, & velut Cæcilium & Lucilium condumnavit. Et omnino ita res eft, nonnifi qui melior & dochior facile mutri fententiam in melius: quia nec unquam fibi fatis eft, nec ita, ut cum cæteris omnibus mortæ & fabinde damnat fenfpirem. Idem quoque in Dofore noftro requiro, ut nihil unquam tradat obfcure in jure, quod non ante ipfe ita intellexerit & difcutiendo juris, & ac tradet patefacta ratione, quæ & juris animum & ordinem docuit, quæ ad eum & perficit. Quo enim mihi juris interpreti, nifi fit ita res, quod in meis Auditoriis exigit, ut *ἀκόλουθα καὶ ἀκόλουθα*, five res palam animo oculisque videantur, ut Hermogenes Rhetor loquitur? Illi Fierabiles fenitus, nihil nifi cruces atque tormenta? quid iterò turpius, quam id effe ipfum obfcurum, quod ut cum luce clarius, adhiberi ne ne fit certa obfcura. Ab his nebulis, nebulonibufque dicti funt procul dubio nodi juris, dicta legum anigmata: eum a legum conditoribus, nebulonis noftris, in quibus facifha omnia, pervicaque conspecies, & erotici nihil admiratteris, fi tabulæ veteris ad fontibus, aquam vivam haufere, nec lacunas, aut lutas conductus fuerat. Namque ut ait ingeniofus Poeta.

Multum reddit nihi refert, e fonte bibatur
Quæ fluit, an pigro quæ lacu ftat aqua.

Et facilius quidem in jure ad intelligendum, facilidisque Dochinam, quam in ullis artibus aut omnibus aut earum, qui non videat & detrahat, cui modo libidi fteri Pandectis Florentinis, quarum caftiffime scriptura fadum eft, ut magna pars conciderit Cujacianorum, tum inaquum, quæ Doctores Itali & hique enim feftas parti fuit Germani & Galli) gloria adtexerunt, quæ aliqui perit fcias plurimum commendat dofta, & cognita brevitas. Multæ inquam, ut vulgus loquitur, fine proprie loquar, Scholia funt, ut Fabius docet, interpretationes linguæ fecretioris, five vocum minus ufi-

tatarum, quæ verbum pro verbo reddunt: ut gloſſæ Philaſeni, gloſſæ Iſidori, gloſſæ veteres, quas Sollaſter ſæpe in teſtimonium vocat. Scholia hoc amplius, & ſimiles, & in uſum, vel ſpecium diſſimiles locos notant & diſtinctiones varias atque ſententias priorum interpretum, Fnerii, Joannis, Jacobi, Ugolini, Bulgari, Rogerii, Cyprizzi, Martini, Placentini, quorum magna partſuit in Comitolio Frederici I. Imperatoris. Et ex his quidem diſtinctionibus ſententiiſque variis, etſi fieri non poſſit, ut plus una vera ſit, utile tamen eſt in ea cognoſcenda, tum in quotidiana exercere & excuſere ſe, atque ita complura me Scholia legiſſe profeſſo non poſſem, qui ſuſt ſemper Doctores longe latoque recedentes a Juliano, Papiniano, & Scholiorum quoque illorum auctoribus, qui verbis ad intellectum rei, qua de agitur, uſus quam ſatis eſt, utuntur. Abſit igitur ut hanc Scholia (quod facturus ſum) inepta & inexperientes rei quam tanquant) conparem panno infuto purpureo. Sed ne longius abeam, fateor, ite etiam civile lucidius effeciſſe plerioſque bonos auctores maximis noſtris inviis inaudiioſque: ſimul & eos, qui eorum uſum introduxerunt, & congruentibus locis ita accommodaverunt, ut longe ſuavius hæc atas eſt, ni fallo concedat, & Deo omnipotenti gratias agat, qui ut ceteras, ita & hanc noſtram diſciplinam luce & ſplitu ſu confirmare, vindicare, & ad ſuum ſplendorem interpretibus ut quod de medicorum Græcorum doctrina dixit M. Cato, jam ſatius ſuaviuſque ſit eorum litteras inſpicere, quam perdiſcere: præſertim cum ſint qui ſum exoriſus: Nam in parandis inſuper his, quæ juris profeſſor, in Scholam adiaturus eſt, ſummam diligentiam in tradendis, ſummam ſollicitudinem & ſtudium requiro: Ceteroquin nihil patefacere, nihil comparare libi vel ſtudioſis poterit: ſibi enim nullum nomen, ſtudioſis nullum ad rem modicum, aut certe fructum: quimino de duo ſummum damnum feceris aliqua ex parte, de ſtudioſis in aſſem, qui incuria & negligentia profeſſorum ad Scholam, quibus eſt commiſſa, ſe contulerit & ponderaverit rationibus omnibus. Neſcio ut alii ſe hoc in negotio gerant. Equidem ego Periclis Athenienſis exemplo, tanto ſtudioſior fiebam, quo ſum ipſe imparatus, prudite in publicum: Tantreſt apud me multorum annorum ſudoribus & vigiliis colleda exiſtimatio quidam, ut ipſi mihi parcendum ſit, ne plus pri periendum adire, quod & ceteros ſequi non ſolum fuadeo, ſed etiam rogo, ſicut præcepe cuique ſanus, qui vere ſola gloria nominari poteſt. Cum ſint ad hæc multa alia, hæc ſunt præcipua, quæ juris profeſſori inelle meus optat animus: cujus voti adeo ſum avarus, ut tamen nec ullum putem reperiri poſſe, in quo perfecte omnia ſint; deſiderio & cupiditate boni publici experrante vires. Quin & deberem adverſariorum (quorum forte non parvus numerus) diſſi refellere, qui mihi in his, quæ dixi, geſtiunt augere, & ſummum hoc occurrere ſermonibus. Verum huic parti exequendæ pro ſuo merito hæc elegidyra nequaquam ſufficerit, quæ jam pene tota exinanita eſt. Eam igitur ad aliud tempus reſervabo. Nam nobis, meo judicio, ſatis erit, ſi ad extremum hoc præcipero, quatuor, aut ſummum quinque in ſuris profeſſore requiri; artem dicendi & differendi, aut quod huic ferme ſynonymi, naturæ ſalem communem ſenſum, & perſpicuitatem, docilitatem, ac quod caput eſt, viri boni mentem & ſpectem & exerc. enim ex duobus pluribuſve dicetur melior mihi homo, is ut, que mihi erit, & doctor melior: ac poſſremo legitimam

perſanctorie conſummentur ſatis eſt, quæ, ut Tridentina Synodo, gratiam Dei non excludunt, & prætermittere citra culpam poſſimus, ex ſunt quæ adnugnant originalia, quorum abolitio lavacri Sacramentum eſt. Ergo & ceteræ, quæ alia quacumque ratione peremptæ fuere, Porro confeſſionem fequitur penimentia, quam facerdos penitenti indicit, injungitque veluti pro pena & coercitione delictorum, eorum denique ſub lege ſubeundam penæ abſolutio, venia, id eſt remiſſio, veritæ aut debitæ unquis ponæ remiſſio, quam clegunter & ſignificanter Tridentina ſynodus ait, divini edi beneficii Dei: non enim ſine penæ peccata, & inſerioricodi nobis obvenientis per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum diſpenſationem eſſe. Is mos ſuccedit ſine quo fere, quæ ante dicitur ut ante vitæ emendationem ſatisfacta quidem annotino, quo munere ſapius percipi ſanctus ſacramentum, ἐπιτιμίων ἐπανορθωτικῶν, ἐπιτιμίων ἐπανορθωτικῶν ſacramentum, ἐπιτιμίων ἐπανορθωτικῶν, ut Dionyſius Areopagita vocat, ſacramentum ſacramentorum quod nempe ſit ἐφόδιον ἐφόδιον ἐφόδιον ſanctæ hæc Theophiladi, etſi nobis ſit ipſum corpus Domini noſtri Jeſu Chriſti, & bibitur ſanguis. Re nimirum ſunt conſecta ita ſanctiſſimis, & ſolemnibus, & ſummo cum reverentia exhibendis emunciandis. Sed quid? quaſi ſint verba Domini hæc: Hoc eſt enim corpus meum, cum ſanguis meus? Non ſatis eſt. Adhuc ſunt alia hoc loco, quæ ſunt ſtatuta, ſenſus alius eſt, de quo videritur, qui nunc ſolentiam poſſibilium profitentur: ali vero caput ἐπιτιμίων intelligentibus, ut ſunt Dionyſius, Bonaventura, & Ferdinandus, qui non corpus ſimpliciter dicunt, ſed corpus quod pro nobis datur, vel frangitur, & hoc peculum nobis alio adiunctu: Quod Luc. Paulus Emilius, ſed Gallice etiam Antecellens, Gallice quid poſſet tentare libuit. Ego te ſtatuerim ſi quinquam ſtagrantiſſimum ſtprari recipiendationibus manducat, ſine ut te laborare poſſit Italice, ullum mihi de te inquirere cure pretium fuit, cum non ambigerem, quin quæ meliore offendiſſes in Italia, & quoque te inſtrumentaſſet magis, ac tandem etiam parasiſſetes ad ſuorum ipſum, quo ſtudia referebas ad prelium ſummam ut ſuadeas mutare ſtongi, vel docendi, qui reddendi juris. Cuius tamen ut priuſquam ſpecimen ſoderes, & pramia reſoſcrei, retrarreque debita, quod ego bonum ſolium inſtpotore laudo, vobis-ſtrili & Graciam videro genitricem literarum omnium, & præcipuas infulas Mediterranei maris, Corcyram, Cephaloniam, Zacynthum, Cretam, Cyprum, ac inde etiam trainere in Palæſtinam, appulit Jeſpen civitatem Palæſtinæ antiquiſſimam, quo jure Hieroſolymitam, ad quam ne ſtrili quidem ſtrili ſtrili in qua peregnum ſuave fuit ſepulcrum xidere Domini noſtri Jeſu Chriſti, & illa non longe natale ſolum coſidem, & Cæſaream & plerafque alias Palæſtinæ urbes, quo in itinere, ita omnia ubi profpere & feliciter evenere, ut parvo ſumpto, & citra periculum tempeſtatum omnium & improviſſimum, exſors, quibus cum multis, qui terra omnis illa, infeſta eſt nimis, Venetias unde ſolvera ſalvus, ſoſpeſque redires. Quis non audiens facile credat divinum illi ſuum præmonſtrabile virum? Quis non ex eo argumentum ducat pietatis tuæ, ac pietati ſimul divinitatis adjunda fortitudo? Porro, reverſo in Italiam nihil aliud ſuperest, quam ut agrees cum Deo leſſorbus juris de cinentis fludiorum tuorum: at noſtri, & nondum pateſacto in Gallias libro atque

ORATIO
JACOBI CUJACII J. C.

Publice in Academia Valentina Cæſarum habita cum ſtriuſque Juris Laurea debatur
Georg. Helmandus Spirkerman
Orientali Friſia.

MULTÆ cauſæ ſunt propter quæ Deo immortali laudes gratiaſque agere conveniat, doctiſſime Haloander: Nam ſi me pateris dicere, quo novi de virtute & felicitate tua, dicam in hanc ſolum, etatem, in qua tu es, aquabi tui & populares ferre nullius vitam fuiſſe fortunatiorem. Tu in adoleſcentia, cujus vite ſtare adeo laudare, ut indifere his, aut ingredi ſine cafu aliquo illa vix poſſit, ita te geſſiſti, ut in reprehenſionem aut vitium nullum incurreres, ſed ſtudiis ſtrenue incumberes, quæ ſtudia, quove exercitores proſtro tiimore gratiaque divina; in hac fuiſti, hanc invocaſti, ſtmpliorafti, tenuiſti, hanc volutti meas, & conſervaſti. & conſervaſti, ut nemo ſtupe diem ſemper: Et cum in eo primum eas ut deligeres certam rationem vite, eadem indicavit bonas literas, ſtingularis dono Dei, quibus inviligiares. His te in locum meritis eduſtur excultuſque, mox juris legumque ſtudiis totum animum admoviſti, nec ſtatis habuiſti, ea qualia ſtudioſi ſolent, ſtudia ſtudere, ſed Gallias etiam Antecellens, Gallice quid poſſet tentare libuit. Ego te ſtatuerim ſi quinquam ſtagrantiſſimum ſtprari recipiendationibus manducat, ſine ut te laborare poſſit Italice, ullum mihi de te inquirere cure pretium fuit, cum non ambigerem, quin quæ meliore offendiſſes in Italia, & quoque te inſtrumentaſſet magis, ac tandem etiam parasiſſetes ad ſuorum ipſum, quo ſtudia referebas ad prelium ſummam ut ſuadeas mutare ſtongi, vel docendi, qui reddendi juris. Cuius tamen ut priuſquam ſpecimen ſoderes, & pramia reſoſcrei, retrarreque debita, quod ego bonum ſolium inſtpotore laudo, vobis-ſtrili & Graciam videro genitricem literarum omnium, & præcipuas infulas Mediterranei maris, Corcyram, Cephaloniam, Zacynthum, Cretam, Cyprum, ac inde etiam trainere in Palæſtinam, appulit Jeſpen civitatem Palæſtinæ antiquiſſimam, quo jure Hieroſolymitam, ad quam ne ſtrili quidem ſtrili ſtrili in qua peregnum ſuave fuit ſepulcrum xidere Domini noſtri Jeſu Chriſti, & illa non longe natale ſolum coſidem, & Cæſaream & plerafque alias Palæſtinæ urbes, quo in itinere, ita omnia ubi profpere & feliciter evenere, ut parvo ſumpto, & citra periculum tempeſtatum omnium & improviſſimum, exſors, quibus cum multis, qui terra omnis illa, infeſta eſt nimis, Venetias unde ſolvera ſalvus, ſoſpeſque redires. Quis non audiens facile credat divinum illi ſuum præmonſtrabile virum? Quis non ex eo argumentum ducat pietatis tuæ, ac pietati ſimul divinitatis adjunda fortitudo? Porro, reverſo in Italiam nihil aliud ſuperest, quam ut agrees cum Deo leſſorbus juris de cinentis fludiorum tuorum: at noſtri, & nondum pateſacto in Gallias libro atque

propter infandos, innominalesque tumultus. Amsonus A
te dissio animo: te ferrati nobis quoad detrumfecanti-
bus; pugnatisque rebus non convenire turius posse. Quo-
ad ut Deus obsulit, & convenisti mox & aliquandiu
hic nobiscum commoratus, studiaque prifinia tecum ipse
recolens, nobis Collegio te nobisq; probandum dedidiq;
vix apertuli os, vix, ut ita dixerim, frenum mormor-
didi, & flatim omnes intueri re, fidcipere, quod ad-
mirari, laudare, dodtorius honore, eo quem detule-
runt dignissimum judicare, dignissimum ornamentis fo-
rensibus, quæ etiam, ut de manu nobis fumeres, con-
cesserunt, tamen, annulo aureo, pileo, cathedra, li-
bro. Est profecto, ut dixi initio, quod Deo immor-
tali de hac omnia grates agas, & donum etiam, tan-
te felicitatis ergo feras, voveasque in posterum, vitam
felicer, mentemque puram, integram, castam, vitam
similem superiori, mentem eam ipsam, quam gessisti an-
te. Debemus & nos ob hæc laudare dominum, & ti-
bi gratulari animo lætanti, amplexu etiam, aut si quo
alio judicio adsimili significare, quam nos delecter vu-
tus hæc, eruditio, dignitas, felicitasque tua. Vale Di-
lecte Deo. Gratia Dei nobiscum, & Domini Jesu Christi
permaneat tecum semper.

Libri, ex quo hæc Oratio defumpta, hos ejusdem inscriptio Herqin. Dionysii Jurisc. Opuscula Posthuma. Et eiusdem quædam ex Bibliotheca Stephani Cornelii Jurisc. Et Antonii Heppii Westelleniæ apud Clandium Marnium, & hæredes Joannis Aubrii. 1604.

CONSULTATIO
JACOBI CUJACII
PRO REGNO PORTUGALLIÆ.

EX BIBLIOTHECA PUTEANA.

ENRICO Rege Portugallæ vita decedente sine liberis, & sine agnatis, superstibus tamen cognatis, qui fcilicet per feminas ei conjuncti sunt, puta Philippo Hispaniarum Rege Filio Sororis, & Rainurio Farnesio Nepote Fratris ex Filia Principe Parmæ; cum quæreretur inter potior effet in successione Regni, Philippus, an Rainurius; dicebat fi legibus non, at moribus Regni, de quo agitur etiam post mares feminis, & Cognatis, Nisi per feminas conjungantur, nec idem nomen, eamdem familiam, eadem insignes, ea demve indigna habent, patet adeoq; ad successionem regni, Filio Sororis qui est 3. gradu natus Regi, quam Nepoti Fratris ex Filia, qui sequentem gradum occupat, deferri successionem. Quod fi leges aut mores regni feminas, & cognatos per feminas non admittunt ad successionem regnorum, neuter eam deferet, & ita ceterorum Regum figuli duque totius controversiæ apprime ad summum Pontificem redire, nisi Henricus Rex fortè ibi, vel Rainurium, vel quem alium Principem testamento, vel inter vivos successorem adoptaverit, eumque adoptionem S. Pontifex confirmaverit, quod ego non credo, vocatis licet quamplurimis.

Hinc Respondi tria sunt capita, quorum primo nihil certius, quia eum proximitatis jure eos, qui propria nomine cognati appellantur, quales Henrico Regi sunt Filios Sororis, & Neapos Fratris ex Filia, ad successionem vocari *Cuiacius, I. commentario, de feriatis Henrici quartæ*, Filiæ quæ ex Sorore gradu proximior sit, quam Nepos Fratris ex Filia, consequens est in successione ejus huic illum præferri. Idem Filios Sororis etiam potior est jure repræsentationis, ut vulgo loquimur, quod non habet Nepos Fratris, quia id tantum Filia Fratrum domo ex Novella Justiniani, quæ agitur de successione Patrui, vel Avunculi magni, & Henricus Philippo est Avunculus, Rainutio Patruus magnus, quia Matris Rainutii Patruus, *I. Justinianeus, 5. patruus magnus, de gradibus. cum. &* utrique cognatus, non agnatus: ac merito Joannes nihil facit opinionem Pilei, qui hoc loco legit, imo contra legem auctor ius repræsentationis in successione ex transverso producere, etiam ad Nepotes Fratrum, ut Glossa notat recte ad *authenticam post fratres 2. C. de legit. hered.*

2. Caput pertinet ad casum, quo fœmina, & liberi earum, Cognati scilicet ejus, de quibus successione-situr, non sint legitimi successores regni, deficientibus agnatis maribus, cui vix ac ne vix quidem putem ellc locum in specie propositæ; quia legem Salicam sibi fibi vindicant Francí (vindicarunt etiam olim Angli) ut in eorum legibus scriptum eft, & ratione a lineæ tractari ad fastum, quod mentem imperatoris receptum eft, compleli non tantum feminas, fed etiam per feminas descendentes, ut & Jafon probat in *l. Gallus, §. mare, de lege Vellèja, ff. de lib. & posl. ex l. 3. §. hoc autem notandum in fin. Faulcrum*. Sed Angli hodie alio jure utuntur: Item quia hæc Lex barbarica, & origo eft Regum Portugalliæ, ut Raphael Volaterranus, & Alphonsus Carthagena, & alii plerique Historici tradunt, legem Salicam, aut Salice similem ullam habet, & probabile eft profectò e Lotharingia, Lotharingiæ mores retinuisse: quæ tantum res in facto posita eft, & ampliùs disquirendis his quorum interesl.

Verum hoc posito, Cognatos non esse legitimos Successores Regni Portugallíæ, deficientibus agnatis: Respondi, sus creandi vel confirmandi Regis, finiendaque totius controversiæ redire ad S. Pontificem, quia invento apud Rodericum Archiepiscopum Toletanum, qui Historiam condidit Hispaniæ ab Engenio Papa III. primum fuisse factum Portugallíæ Regem Alphonsum, qui eum tenuerat ante Ducatus titulo: Patet vero ejus Henricus Comes Lotharingiæ, vel ut alii volunt, Guillelmus Baro Joinvillæ, titulo Comitatus & Beneficio Cafilíæ Regis, quo tantum posteri ejus soluti sunt, ut Volaterranus scribit, & ufus probavit. Itaque deficientibus posteris, qui regno possidendo legitimi sunt, quid reflat quam ut res sue origini reddatur, juxta id quod supra distinxi: Facile quamque rem ad suam originem redire & naturam, ut in *l. si unus, §. pathæ in potestate, & fin. ff. de pactis, cum. ad exemplo 35. dissimili*, quod Panormitanus tradit in *cap. licet, de fori. comp.* Origo eft a Pontifice, cui etiam id regnum supradictum Alphonsum fecisse censuale Rodericus scribit: Ea igitur origo repe-

repetatur, cum defecsati gens, & familia Regia. A populo vellim non repeti, quia primus fuerum Regem pronuntiandorum auctor non fuit, licet post esse coperit, Fernando Rege mortuo, Castellanam Filia, quæ nupserat Castilíæ Regi, cujus nomine maritus incubuit Regno, ufque dum eum expulit Joannes filius naturalis Ferrandi, qui populi confirmationibus fuffragiis, in Regem electus eft, ex quo funt profecti; qui inficiani funt Portugallíæ Reges, ut ejus rei tellis locupletissimus *Baldus in Conssil. LXXI. 1. part. Conssil.* & li quis ab eo tempore hanc usurpationem populi magis fpectari vult, ut plerique usurpata contra leges & institutum majorum vim legis ad externum obtinent, *l. imperatum, ff. de injuriis, l. 1. §. laudi, ff. de extraord. cogn.* Aut igitur ad S. Pontificem, aut ad populum Regis creatio pertinet. Nec tantum ad populum; ita ut a quo primitus Regnum accepit, ab eodem quem fibi optaverit confirmari, non debuerit, fi quidem omni ex parte in ea re jure legeque agere velit.

Addidi 3. capue conditionem cautionemque, ut rei dirimende casu Henricus Rex ipfe in filium adoptet, quem voluerit Principem fibi, vel teflatento, vel inter vivos. Res non esset exemplis, cum alienis, tum noftris; fed aliquot noftra propouere satis erit. Qui Neapolitanum regnum fibi vindicarunt: quod & hodie fuccessores eorum tenent, jure adoptionis nitebantur, quod Joanna Regina adoptaffet fibi in locum Filii Alphonsum Tarraconensem Regem, qui eum præmortuus erat, quamvis eum adoptionem non multos poft Joanna Regina Alphonso fubirata retisdiffet: Henricus Pomeranus Dux a Margarita Regina Sveciæ de consilii sententia adoptatus in locum Filii, Sveciæ regnum consecutus eft, quod in Sveciæ Annalibus fcripfit. Annales quoque Gallíæ teflantur, Catharinam Filiam Caroli VI. Regis Francia ex lege in matrimonium fuiffe collocatam Henrico V. Regi Angliæ, ut ex familiam Francia Henricus adoptaretur, & fi Carolo forte fuperfles effet, ut ei in regno fuccederet. Eodem exemplo dixi poffe fibi Henricum Regem Portugallíæ in locum Filii, quem voluerit Principem adoptare, & confirmationem S. Pontificis exigi, ut fi quis ex te iure non fatis videretur adoptio, ut patet fi teflamento, in quo jure gravibe adoptiones non fiunt; vel fi quo alio vitio laboraret, id fupplerer autoritate Pontificis, ad quem etiam, ut dixi, hujus regni referenda eft. Id quoque exegi ut in confirmanda adoptione vocentur hi, quorum interest adoptionem non confirmari, *Jura l. adoptio, & Imperator Divus, ff. de adopt.* quo efficeret ne adoptio vis adoptionis conformare, palam ejecta his, qui adoptionem confirmarent, & affinaret his, quæ contra dicerentur ab eiidem, ut & in alio casu cenfet effe fervandum Trajanus in Epift. ad Plinium de Nicæfide, ut & in omni aque fervandum effe verum eft, *l. 3. §. pen. de Veter. infpic. & cap. cathlica, ext. de Judiciis.*

ÉXTRAIT D'UNE LETRE DE MONSIEUR DE CUJAS
escrite a Monsieur DU PUY, Conseiller du Roy en la Cour de Parlement.

*MONSIEUR, Sur la quelhon que vous m'avez faite par vos derrenieres, que c'eft à dire Comptionalis fe-
nex, j'ay pris plaisir à vous faire ce petit mot de refponse, daurant que c'eft un mot de valer gibier, & que
pas fort en Jurisprudence, quand on veut dire un flatteur ou courtisan qui a etude de plaire aux Princes, il
vaut mieux dire que de l'appeller. Comptionalem feurens; & il ne me fouvient point d'avoir jamais veu ny
feu venne eslit de ce qui eft in l. 15. du fid. lita interesta nonumquam [illegible] quam à Ro-
nes nam &, ou interest dominus, ne durius fuppeditent fumptus [illegible] ex cenfuisse fa-
milie adhiberi capularem fenem. Mere enim corruptor [illegible] ad hanc initia illa corruptio
productetur in heredem. Comme il eft certain qu'il [illegible] heredem & contemptionalis familiæ: I'ay
quand elle [illegible] ofte [illegible] & [illegible] & [illegible] &

EXTRAIT D'UNE AUTRE DU MESME AUCTEUR, du 12. Novembre 1588.

MONSIEVR, Ie me fuis remis sur le Decifi Canon, où il advient quelquefois que ie trouve, ou me trouve on vostre Texte, ou comme Volaterran l'appelle, le Livre fiscal de Sa Saincteté. S'il vous plaisoit encores me le preſter pour deux ou trois mois, vous me feriez un ſingulier plaiſir, & ie ne faudrois a vous le garder la feu & de l'eau, & rendre fidelement, apres que i auray achevé le 3. des Decretales, ſur lequel ie ſuis. Ie trouve parmy les Canons qu'il y en a qui ſont pris, ex geſtis Romanorum Pontificum, qui eſt non le Livre Pontifical de Damaſus, mais de quelque autre, qui n'a mis que ce titre au Livre, Geſta Romanorum Pontificum. Ie voudrois bien ſçavoir de vous ſi l'autre iamais vint, s'il eſt imprimé, ou non: & ſi Monſeigneur F. Pithou n'eſt entré de moitoyen de ſon pais, qui en a un, ie vous prieray auſſi de me preſter le Corpus Canonum, imprimé a Maguncia: & diſpoſez de tout ce qui eſt en ma puiſſance de la meſme facon & liberté que ie fay du voſtre. Sur ce, Monſieur, ie me recommanderay tres-humblement à voſtre bonne grace, & prieray Dieu vous donner la ſienne treſ-ſainte. De Bourges ce 12. de Nov. 1588.

Voſtre bien humble amy & affectionné ſerviteur, JAC. DE CUJAS.

EPISTOLÆ JACOBI CUJACII, QUAS AD BATISSERIUM ſcripſit, qui Inſtitutiones verſibus edidit.

Quatuor autographum manuſcriptum beneficio Illuſtriſſimi D. JOANNIS DE PERRAULT, *in ſupremo rationum Pariſienſi Curia Præſidis, eſt penes* CLAUDIUM MONGIN *Juris Profeſſorem.*

CUJACIUS BATISSERIO SALUTEM.

CUM eſſem Auguſtæ Taurinorum, qui tum ibi erat Senator quidam curiæ eius civitatis, mihi oſtendit librum, quem ipſe curaverat ſuis ſumptibus excudi: quo Inſtitutiones juris in numeros redegerat; oſtendit, inquam, mihi non etiam ejus legendi per otium bonam copiam fecit. Nec mihi quoque cura fuit ea de re eum compellare, quia nec meo genio prima ſpecie carmina ejus arridebant. Tua placent valde. Tu quod Solo feciſſe ferunt, quod & de XII. tab. M. Tullius teſtatur, feliciter præſtitiſti, ut principia Juris, quæ Juſtinianus adoleſcentibus expoſuit, ſi poſſint, tuo beneficio, habere in numerato, & facilius memoriæ infigere deſtripta τυφέρουσι, quam κατακρυφίδια, quo nomine tibi gratulor vehementer. Vale Id. Novemb.

CUJACIUS BATISSERIO SALUTEM.

MEMINI jam me ad te ſcripſiſſe, cum me primum eadem de re appellarez, qua de ſcripſiſti nuper, tibi vehementer probari inſtitutionem veſtram, probari numeros elegantes & lepidos, ad quos Inſtitutiones redegiſti. Et ad hæc cum agerem Auguſtæ Taurinorum, in manes meas incidiſſe ſimilem operam, ſi conatum ſpectas, longe diſſimilem, ſi ſucceſſum, qui certe inſelicissimus eſt; tuus tibi labor ceſſit perquam feliciter. Ergo perge; nec ante conquieſcas, quam eos perduxeris ad exitum, & æquitate denique ut brete illo bono fruantur juris ſtudioſi, a quibus eo nomine magnam refferes gratiam. Vale.

FINIS.